NATALIS COMITIS
VNIVERSAE
HISTORIAE
SVI TEMPORIS
LIBRI TRIGINTA

Ab anno salutis nostræ 1545. vsque ad annum 1581.

Cum duobus Indicibus Laurentij Gottij ciuis Veneti: Altero antiquorum & recentium nominum variorum locorum, prouinciarum, fluuiorum, vrbium, montium, oppidorum: Altero rerum in historijs contentarum memorabilium.

CVM PRIVILEGIIS,
Summi Pontificis, Inuictissimi Cæsaris, Regis Catholici, ac Senatus Veneti.

VIRTVTI SIC

CEDIT INVIDIA.

VENETIIS.
Apud Damianum Zenarum. M D LXXXI.

SERIES ANNORVM ET PAGINARVM
ad faciliorem commoditatem Lectoris.

1546	car.	1
1547		30
1548.		57
1549		69
1550		72
1551		74
1552		96
1553		133
1554		158
1555		183
1556		198
1557		213
1558		240
1559		257
1560		274
1561		296
1562		297
1563		302
1564		310
1565		319
1566		342
1567		378
1568		407
1559		419
1570		441
1571		465
1572		494
1573		513
1574		527
1575		548
1576		596
1577		618
1578		634
1579		654
1580		672

NOMINA VETERA ET RECENTIA LOCORVM QVAE IN HIS HIstorijs nominantur, quæ quidem dissentiant a vulgari vsu, collecta studio Laurentij Gottij ciuis Veneti ad legentium historias commoditatem cum reliqua vulgari vsui relicta sint.

Azirum Argirone.
Abantis Negroponte.
Abdara Adra. Almeria, Betiçe.
Abdera Astrizza, Traciç.
Abdua Adda. fl. Lombardiæ.
Abea Calamata, Peloponnesi.
Abella Auellino, Hirpinorum opp.
Abidus Elfio, Aegypti.
Abudiacum Fiessa, Norici opp.
Abula Auila, Hispaniç Tarracon.
Abus Caicol, moua Georgianorum.
Abusina Albensperg, Germaniç vrbs.
Abydus Abutich, Aegypti vrbs.
Ahyla Colonna d'Hercole.
Abystrum Vrsimorso, Magnç Grçcię
Acamas. capo. S. Epiphanio.
Acantine Angotina, ins. arabici. sinus.
Acarnania Despotato, regio Epiri.
Acedum Asola, Venetæ regionis.
Acerra Carpi, Acerano, Italię.
Acesine cantarà, Siciliæ, fl. Accirum Piniata, Beticæ.
Achçorum portus Bon porto. Euxini.
Achatara Autez vrbs sinarum.
Achates, cantara, fl. Siciliæ.
Achaia Liuadia, Romania alta. Achelous Aspri.
Achçron Capaniano, fl. Brutiorum.
Acheruntia Matera, Apulię. Achillea, cacearia. Euxi.
Acins Acri magne Grecie.
Acithius Acilino. fl. siciliæ.
Acra iapygia Capo, d'otranto, Italiæ.
Acræ Palozolo, Siciliæ.
Acrate Veles de Gomera, mauritaniç.
Acritaa Capo de Gallo. prom. messeniæ.
Acroceraunii. Cimeriothi, vschochi, mõte Chimara (Epiri.
Acronius Lago di Costanza.
Actium prom. Capo figalo Epiri.
Acula Aqua pendente, Latii.
Acusiorum colonia graneble.
Adana. Adena, ciliciç.
Adedi Aden, Arabiæ fel. pop.
Adra Zerunaz, illyrij opp.
Adrana Rhoer. fl. Germ.
Adranum Aderno, siciliç.
Adrianopolis Andrinopoli, Thraciç.
Adrumetum mahometa, Africç.
Ad statuas colossus colozca, pannoniç.
Aduatici Bosleduc, Galliæ pop.
Adula monte S. Gotardo.
Adule Ercoco. Æthiopię.
Ædui Borgognoni.
Ægçum mare Arcipelago.
Ægathes Fauagnana, ins. maris Afri.
Ægialia cicerigo, Peloponnesi insa Aegina Legina.
Æmylia Lumbardia, citra padum Italiæ.
Æminium Agada, coimbra, Lusitaniç.
Ænonia Città noua, Histriæ.
Ænaria Ischia, Tyrrheni maris ins.
Ænia mancastro, macedoniç.
Æsarus Esaro, magnç Grçcię.
Aethusa Limoza.
Aetolia Paese di Lepanto.
Agarba Cabra, Hisp. opp.
Agomagara Agonara, Indiæ.
Agatha Agde. vrbs Galliç Narb.
Agathyrsus Capo. S. Vito. Siciliæ prom.
Agaunum s. mauritio, opp. Heluetiorum.
Agendicum Prouins, Galliç.
Agesine Alcantara.
Aginnum Angolem.
Agisimbra Zanguebar, Africç regio.
Agrippina colonia cologna, coloigne, Vbiorum.
Aguntum Nouenstar.
Agurium S. Filippo in Agirone, Siciliæ.
Ailanum Agliano. Aidatusia, Limisò, Cypri.
Alanarisca. Aistade. Alç flauiç Nerdlingen.
Alata Castra Edemburg, Scotiç.
Alba Augusta Albi, Galliç Narbon.
Alba Grçca Belgrado, Pannoniç.
Alba iulia Messemburg, Daciç.
Alba Pampeia, Alba, Ligurum.
Albiminium Vintimiglia, Ligurum.
Albingaunum Albenga, Ligurum.
Albiniana castra Alphen. opp. Olandç.
Alboin Bianca sabia, Britannia.
Albium intemelium Vintimiglia.
Alboneuses Albona, illyrij.
Alcimenium Olma, Germanie.
Alduasdubis Doux Gallice. Alegrium Alegri.
Alemannus fl. Almyl. Germanie.
Alenconium Alanson, Gallie.
Aletha most, fl. illyrij.
Alexandria Palearia Alexandria, insubr.
Alexia Alixe, Alesso, Celtarum. Lausfoys, Sequanorũ.
Algidum Roca del Papa Latij.
Aliartus Necastro, Messenie.
Alisca Anyauaria, Pannonie.
Alisontia Ali, Germanie. [Alissa Istria.
Allia, Caminate. Vmbrie. Alipha Alphi, samnitum.
Allobrogea Delfinato, sauoia.
Alma arbia, fl. Hetrurie.
almus Arpatarro, mons Pannonum.
Alone Alicante, Hisp.
Alpes Iuliç Zelie, fori iulij:
Alpheua Carbon. fl. Peloponnesi.
Alsa Ausa, fl. fori iulij.
Alsium Cerri. opp. liguriç.
Altarium Altaro, opp. liguriç.
Altanum Sotero, opp. calabrie.
Altinum Torcello, Venetie pagus.
Altiaum Bnsoch, opp. Pannonie.
Aluta Alth, Aluata, olta, fl. Miscie superio.
Alybe Almina, Africe.
Amanus mons Monte negro, cilicie. Areuna.
Amantia Porto Raguseo.
Amathus Limisò, Cypri opp.
Amasius fl. Ems, Germanie.
Ambarri Semar, monthar, Gallie populi;
Ambiani Barbone, Amiens, Gallie.
Ambibarij Ambie. (Ambiliates Auranches.
Ambiuariti Brabantesi, Belgij.
Ambracia Larta, Epiri. (lia.
Ambracius sinus golfo di larta, Epiri. Ameria Ame-

Amida

Index locorum

Arſieua

Index locorum

Argolicum mare mar di Napoli, Pelopon.
Argolicus finus Golfo di Napoli, Peloponnesi.
Argos Amphilochi Nicopoli, Peloponnesi.
Argos Macedoniæ Armirò.
Argous portus porto ferrato. Aethaliæ insul.
Aricomii Auignon, pop. Galliæ.
Arinianum Arignano, Thusciæ.
Armenia maior Turcomania, Asiæ regio.
Armenia minor Anaduole.
Armonaſtum Moncaſtro.
Armorica Normania, Bretagne.
Armozum Capo Iasquette, Carmaniæ prom.
Armozia Ormus, vrbs finus Persici.
Arnon Adramelech, fons Moabitarum.
Arocelum Nodales, Hispaniæ.
Aromata Capo de guardafu, prom. Africæ.
Arpi sarpi. Montes. Angelo, Apuliç.
Arſa Arcos, Beticę opp.
Arſenaria Arzen, Arzerum.
Arſia ſylua Boſco di Bacano, latij.
Arſieua Bruna, Vindeliciæ.
Arſinarium Capo verde, prom. libye.
Arſinoe Trocara, Africe opp.
Arſinoe Auez, porto del mar roſſo.
Artabrum Capo finis terre, prom. Hiſp.
Artaxata Coi, Armenie, maioris.
Artemiſium Agatha; Oenotrie opp.
Artigis Alhama, Hiſp. opp.
Aruci Moron, pop. Betice.
Arunda Ronda, Betice.
Artobriga Ratiſbona, Artzburgh.
Arteſia Artois, Belgii regio.
Artomici Armignac, Gallie.
Aruda Tripoli di soria, sirie.
Arucrni Aluernia, Auergine, Gallie.
Arx Caucrum Rocanion.
Aſama Azamor. fluuius Maurit. Ting.
Aſcania Lago de Nicea, Bithynie:
Aſcanius Aſcu. fl. Bithynie.
Alciburgium Auſpruch, Emerich, Germ.
Aſcriuium Cataro, Illyrij.
Aſenus Monteal, Siciliç.
Aſia minor Natolia, pooto, Bithynia, Caria, licia.
Aſine Anchora, vicus argiuus.
Aſopus Rampano, laconie opp.
Aſpauia Apea, opp. Hiſp.
Aſperum mare Golfo de melinde, Troglodytarum.
Aſphaltes mare morto, lacus iudeç.
Aſphithra Aſpida, finarum vrbs.
Aſpledon Spledon, Achaiæ vrbs.
Aſſidona Xeres della frontera, Hiſp.
Aſſinarus Falconera, fl. ſicilie.
Aſſyria Azimia. Adinza.
Aſſiſium Aſſiſi.
Aſſorum & creſſa Cherſo, & oſſaro, inſ. Adriatici.
Aſſum Santi quaranta, Troadis prom.
Aſtacapra Campanir, indiæ.
Aſta Colonia Aſti, Galliæ Ciſalpinæ.
Aſtagenus ſinus golfo di Nicomedia, propont.
Aſtapa Steppa, Hiſp.
Aſtapus Abaui. fl. Aethiopiæ.
Aſtura ſtora, Latii fl.
Aſtrabeni Aſtriadi.
Aſtra Aſtura.
Aſtures Aſturia, Hiſp.
Aſturis Auguſta Aſtorga. Hiſp.
Aſtypalea} ſtampalia, inſula Ægæi.
Atalanta Talandi, inſ. ad Eubæam.
Ategua Tuente de Teiuela, Beticæ.
Atella Auerſa, campaniæ.
Aternum Atri, latij. ſiue Peſcara. fl.
Ateſte Eſte, opp. Euganeorum.
Athenæ Satine.
Athenæum prom. Campanela, Campaniç.
Athenæum prom. Capo Mineruæ.
Atheſis Adige, fl. Rhætorum.
Athos monte ſanto, mons Macedoniæ.
Athyras Aqua dolce.
Atlas mons Monte chiaro, in regno Marochi,
Atlantis inſ. America, quam Hiſp. vocant indiã.
Atracuni Alegon, Ateca.
Attalia Sattalia, pamphyliæ. ſiue Caramania.
Atrebates Artois, arras, pop. picardi.
Atuacutum Anuerſa, Brabantie.
Aturenſium Aire, Vaſconum.
Aturnus Ador, fl. Aquitaniæ.
Aturrus Dour, fl. Aquitaniæ.
Auaricum Viarons, opp. Biturigum.
Auarum Tarracon Capo de Viana, promontorio Hiſp.
Aueniom Auignon. Galliæ Narb.
Auenticum Auenche, opp. Heluetiorum.
Auernos Lago Tripergola, Campaniæ.
Aufidus Loſento, fl. Apuliæ.
Auginus Auanto, mons ligurum.
Auguſta emerita Medina de rioſecco, Luſitan.
Auguſta Rauracorum Baſilea Belgii.
Auguſta Tricaſtinorum Aymargues.
Auguſta Vindeliciç Auſpurg Augoſta Germaniç.
Auguſta Acilia Azalcurg.
Auguſta Taurinorum Torino, Salaſſiorum.
Auguſta Romanduorum Coſtanza, Lucenburg, Belgij.
Auguſta Treuirorum Treues, Tryere.
Auguſta Vagienorum Baſignana, Ligurum.
Auguſta Veromanduorum S. Quintin, Belgij.
Auguſtodunum Autom, Æduorum.
Auguſtobriga Medina celi, Luſitaniæ.
Auguſtoritum poichiers. Galliç.
Auguſtonometum Neuers, Gall. Aruernorum.
Auia Villalon, Hiſp. Tarracon,
Aulerci Orleans, roan, pop. Galliæ lugd.
Aulon Vallona, Macedoniæ.
Aurantium Oranges, Belgij.
Auraſius Auraz, mons Mauritaniç.
Aurea Cherſoneſſus Iapan, ſiue Malaca, Indiæ peninſ.
Aureatum Aichſtadt. Germ. opp.
Aurelia Orleans, Galliç.
Aureliarum lintz, opp. Auſtriæ.
Aureus mons Monte gradachio, Cyrni.
Aurunna Aurica.
Auſa Vich, Hiſp. Tarracon.
Auſcij Audox, aquitaniæ.
Auſeris Serchio, ligurum fl.
Automala Zamagra, opp. Africę.
Autricum Chartres, Galliæ lugd.
Autrigones pop. di Nauarra, Tarracon.
Auximom Oſimo, picenorum.
Axaniom lanciano, opp.
Axius Vardari, fl. Macedoniç.
Axona Diſne, Belgij fl.
Azimia Aſſyria.

D

Dascyl-

Index locorum

Feronis

G

H

Index locorum

Heluetij	Suizzeri Germanię.
Hemerum	Marocco. Numidiæ.
Hephæstias	Cochino, Lemni opp.
Heraclea	Ciuità noua. Italiæ.
Heraclea	Chescia, Macedoniæ.
Heraclea	Hassio porto, Carię.
Heraclea	S. Gylles, Gallię Narbononensis.
Heraclea	Comaro, Macedoniæ.
Heraclea pōtica	Aupep, Ponti.
Heraclea sentica.	Setia, Cretę.
Herculia	Buda.
Herberia	Rubera, Iosubrum.
Herculis prom.	Capo de Cantin, Mauritaniæ Ting.
Herculis templum	Marsa Sirocho, Melitæ portus.
Hermæa	Capo de Nubia, Africę promon.
Hermęum	Neocastro, Bospori promon.
Hermioius mōs	Monte Armino, Lusitaniæ.
Hermanduri	Misoia, Germaniæ.
Hermonassa	Moncastro, Mæsiæ opp.
Hesperides inſ.	Isole verdi, oceani Atlantici.
Hesperiū corou	Capo Bianco, Libyæ.
Hiera	Fauagnana, inſ. ad Siciliam.
Hiadera	Zara, Illyrij.
Hierapolis	Alepo, phænicię.
Hippici	Mazarisci, Sarmatiæ moutes.
Hipporegia	Inurea.
Hispalis	Siuiglia, Hispanię.
Hispelium	Spello, Vmbriæ opp.
Hydralia	Belgrado.
Hydrus	Otranto, Calabrię.
Hygris	Sabardi, Sarmatiæ.
Hylea	Podolia.
Hyllis	Capo cista, Liburniæ.
Hypania	Accumba.
Hyrcania	Diargumeot, regio Asiæ.
Hyrcania vrbs	Carizath, Hyrcanię metropolis.
Hyrcanum mare	mar de Baccù. siue mar de Giorgiani.

I

Iader	Fiume di Zara, Illyrij.
Iamma	Ciuita della, vrbs Balearis minoris.
Iapydia	Stiria.
Iapygia	Puglia, Italię.
Iapygium	Capo de S. Maria, Apuliæ prom.
Iarganum	Capo S. Maria Phrygiæ prom.
Iasonium	Bilitas.
Iasius sinus	Golfo de S. Piero. Carię.
Iasus	S. Piero, Garię opp.
Iaxartes	Chesel, Sogdianę Asię fl.
Ibernia	Irlaoda; Iuernia.
Iberus	Ebro, Hisp. fl.
Icarium mare	Mar de Nicaria, Aegei.
Iccius portus	Cales, Belgij.
Iceni	Norfolchi, Britanoie.
Iconium	Cogni, Cappadocie.
Icosium	sorano, Mauritanie Cesariensis.
Ida	Psiloriti, mons Crete.
Idrusa	Ina.
Idubeda	Vbeda, Hisp. mons.
Iesos	suda.
Ieuiza	Fomentara inſ. Tyrrheni maris.
Igiuium	Giglio, inſ. Tyrrheni.
Iguloi	Vgubio, Vmbriæ
Illipa	Niebla, Beticæ vrbs.
Illiberis	Granada, Hisp. Tarracon.
Illici	Alicante, Hisp. Tarracou. vrbs.
Illipula magna	Granata, Beticæ vrbs.
Illuro	Badalona, Hisp. Tarracon. fl.
Illyrium	Bossina, Croatia.
Ilua	Elba, maris Tyrreni inſ.
Ilurgis	Illora, Beticæ vrbs.
Imbrus	Lembro, inſ. Ægæi.
Inachus	Planizza, Argiuorum fl.
Incriones	Hessi pop.
Inſ. fortunatæ	Canariæ.
Iosubres	Lombardia pop.
Interamnia	Terani, Vmbrię opp.
Intuergi	Palatinato Virtimbergi.
Ioutrium	Ispruch. Germanię.
Ioycus	Camerata, Siciliæ vrbs.
Ioona	Quiscon, Asię regio.
Ionium mare	mar di Cephalonia.
Ioppe	Zaffo, Palestinæ vrbs.
Iosedum	Corbet, Galliæ pop.
Iouis mous	Moote Iudaico, Hisp. Tarracon.
Ipassurgi,	Triumphale, Hisp. opp.
Ippona	bona, Africæ vrbs.
Iria Flauia	S. Maria in finibus terræ, Hisp.
Isapis	Sauio fl. Flaminiæ.
Isara	Ysere, Galliæ Narbou. fl.
Isaurus	Foglia, piceni fl.
Isca	Excestre, Dumoiorum Anglię.
Isburgij	popoli Morauia.
Iscalia	Ilcestre, Britanoiæ.
Iscopolis,	Tripoli Cappadociæ.
Issa	Lissa, Illyrij.
Issedon Scythica	Succuir, Scythiæ.
Issus	Laiazzo, Scyriæ.
Isthmus	Esamiglio, Thraciæ.
Isthmus	Zuchala, Tauricæ Chersonesi.
Istonium	Vasto.
Istrianus	Calamita, Chersonesi fl.
Isurium	Aldburg, Britannuiæ.
Itacha	Isola del compare Ionij.
Itanus	Paleocastro, Cretę.
Itea	Segura, Phrygiæ.
Ithome	Grebegin, Messenię.
Iulia boua	Honsten.
Iulia liberalitas	Ebora, Lusitaniæ.
Iulia Libyca	Linea, Hisp. Tarracon.
Iulia Myrtilis	Mertola, Lusitanię.
Iulia pietas	Pola, Istrię.
Iuliacum	Gulich, Germ. inferiur.
Iolia Cęsarea	Algeri, Numidię.
Iolia Taurica	Mirandola.
Iuliobona	Vienna.
Iulicurgium	Braosuicco.
Iuliobriga	Olina, Cantabrorum.
Iuliodunum	Lodoo, Gallię opp.
Iuliola	Longosarda, Sardinię
Iuliomagum	Aoger. Gallię Logd.
Iulium Carnicum	Goritia, Cariothię
Iungaria	Iunqueras, Hisp. tarrac.
Iuoooís sacrum	Gozo, vna Pelagiarum Africę.
Iunouis prom.	Capo gialo.
Iura mons	moote S. Claudio, Burgundię.
Iostioopolis	Capo d'Istria.
Iuuania	Salburg, Bauariæ.

Labicum

Index locorum

L

Labicum Valmontone,Latij.
Laborinĩ campi Terra di lanorocampaniæ.
Lacedæmon Misistra.kaconię
Lacinium capo delle colonne,magnę Gręcię siue capo d'alice.
Laconica Sacania Peloponnesi.
Laconicus sinus, Golfo di Colochina.Pelop.
Lacus Lemanus Lago di Geneura,Germ.
Lęa Isola del Patriarcha,Africę
Lagyra Suldaia,Tanricę Cherson.
Laletani Cataluna Hisp.
Lameca Lamego,Lusitaniæ.
Lameticus sinus Golfo de Taranto.
Lampsacus Lampsico.Mysię vrbs, siue Cirse.
Lamum Merin,Latij opp.
Lanuuium Indinina,Latij opp.
Laodicea Lica,Cęlesyrię.
Lapurdum Lorda;Aquitanię.
Lariagara Caracaran,Indię vrbs.
Larissa Larmire,Macedonię.
Larius lacus lago di Como.
Larthenianum ciuita Capellana,Hetrurię.
Latium campagna di Roma.
Latomię Tagliate, Sicilię.
Latone Derote,Ægypti vrbs.
Latris Frischnarung.Germanię
Lauare Anero,Lusitanię.
Laudunum Laen,Galliæ vrbs.
Lauicanum Valmuntone
Lauinium Ciuita, indiuina,vrbs Italię.
Laumellum Lomellina,Insubrum vrbs.
Laurianum Lorch,Austrię opp.
Laus Pompeia Lodi Insubrum.
Lebadia badia,Macedonię.
Lebinthus Balmola,Ægęi ins.
Lectum Scorpiata, Troadis prom.
Lemanus lacus lago di Lozanne.
Lemnos Stalimene,Ægęi ins.
Lemonices Limosins, Gallie ad pictones.
Leodium Liege,Germanie.
Leon Capo Mantello,Eubee.
Leosthenium Sosthenion,Bospori Tracij.
Leprium Chiapa,Elidis vrbs.
Leptis parua Africe pars.
Leria Lero,vna Sporadum.
Leria Liria Hisp.vrbs.
Lerina ins. Margarita,vna Stechadum.
Lesbus Metelino,Ægei.
Letus mons Alpi del pelegrino,Ligurum.
Leuaci Ardẽburg,siue Axella, vel Oostburg. Belgij.siue Slusa.
Leuca capo Leucoso,Salentinorum vrbs.
Leucas S.Maura Epiri.
Leuci Tous Gallie Lugdunẽsis, siue Lucemburg.
Leucimna capo bianco,Corcyre prom.
Leucopetra capo delle arme Calabrie.
Leucothea Licoso,ins.Tyrrheni.
Leuctrum Maina, Laconie vrbs.
Lexobij Lisienx,Normanie.
Lianum Salines,Sarmatie Europee.
Liburnia contado di Zara,regio Illyridis.
Libyssa Diacibyssa,vrbs Bithynie.
Licatij Lechrainer,Vindelicie pop.
Licneni val de Nilo,Corsice pop.
Ligeris Loire,Gallie fl.
Ligij Schlesier,Germanie.
Liguria riuera di Genoa, Italie regio , siue Genoesato.
Ligurnum Liuorno,Thuscie opp.
Ligurum montes monte di Caprara,siue Lunegian Thusciæ.
Ligusticum mare mar di Leone.
Lilybeum capo Coco.Sicilie ꝓm.siue Marsalla.
Limiri Lubec.
Lindum Lindo,Rhodi opp.
Lingones Langresi.Celtarum pop.
Linterna portus,lago della patria,Campanie.
Linternum Torre della patria, campanie.
Liquentia Liuenza, fl. Eugareorum.
Liris fl. Garigliano.
Lissus Phionisso,Crete vrbs.
Litana sylua selua di lago,Gallie Togate.
Litus Cesie Calui,Corsice
Liuerna Liorna.
Lixa Larach,Mauritanie Tingit.
Lizisum Lippa,Pannonie
Lobetum Altranazin,Hisp. Tarracon.
Locanus Sagriano, fl.magne Grecie.
Locri Torre di Greco,Magne Grecie
Loncium Luniz,Norici opp.
Longuntica Guardamar,Hisp. Tarracon.
Lopadusa Lampidosa, Africi maris ins.
Lotaringia Lorena,Gallie.
Lotophagite Gerbi,maris Afri.ins.
Lucani Basilicata,Calabrie.
Luceoli opp. il Candiano.
Lucenses Lugo pop.
Lucentum Lucerna contestanorum Hisp.Tarra.
Luciferi fanum s.Luccar de Barrameda;Betice
Lucopibia Caerlul,Albionis.
Lucrinus lacus mar morto,Campanie.
Luculli villa,frascato,bagno d'agnano.
Luna Clugni,Gallie Lugdunensis.
Lune mons ponte de luna, Lusitanie.
Lune mons Bed,Africe.
Lune portus porto Venere,Ligurie.
Lunarium capo Triclis,Hisp.Tarrac.prom.
Lupia Necchar,fl.Germ.
Lusitania portogallo.
Luteuani Lodeine,Gallię Narbon.
Lutetia parisi, Galliæ.
Lutibani Slesia,Germanię.
Lycaonia Agogna, Asiæ.
Lycastrum Doi castelli, Cappadociæ vrbs.
Lychnidus Ochrida,Macedonię vrbs.
Lycomedis lacus Linxano,Africæ.
Lyctus paleocastro,Cretæ.
Lycus platani,Siciliæ fl.
Lydda Rama,iudeę.
Lysimachia Hexamili,Thracię.
Lysimellia pantanella,Sicilię palus.

M

Macra fl. Magra,diuidens Thusciam a liguria.
Macaria Cipro,ins.celebris Ægæi.
Machrium Mazarino,siciliæ.
Madianitę Salaboni, Arabiæ pop.
Madisanites Golfo di saudra,persici sinus.

mons

N

O

Index locorum

Petilia, altamura.
Petra Arch, Arabiæ petrææ.
Petra Laſchi, Macedonię.
Petra Petra partia, siciliæ Petralia.
Petrocorij Periguez, Aquitaniæ.
Phacacia corfu.
Phalaſama Contarini, Cretæ oppidum.
Phanæa Capo Maſticho, Chij prom.
Phaliſci monte Fiaſcon.
Phamiranum Brema. Germaniæ.
Phanagoria Matriga, Sarmatiæ Aſiaticæ,
Pharia Lieſena. Illyrij.
Pharmacuſa Parmoſa, Ægęi inſ.
Pharmacre Platena, Ponti regio.
Pharodeuam Mechelburg, Germânie,
Pharos Leſena.
Phaſis Poliſtonia, Medie.
Phaſis Phaſſo, colchidis fl.
Phere Cheramidi, Peloponneſi.
Phere s. Georgio, Achaie.
Phere sidro, Macedonie.
Pheugarum Alberſtat, Germanie.
Phidalie ſinus sarmatocopa, ad Boſporum.
Phila Fello, Macedonie.
Phileni vicus Porto de ſabia, Africe.
Philonius portus Porto vecchio, corſice.
Philiſtine foſſe Foſſon, oſtium Padi.
Philocolis Ceruia, Gallie togate.
Philus Foica, Peloponneſi.
Phocea foglia vecchia.
Phenicuſa Felicure, vna Æoliarum.
Phenix s. Niqueta, crete.
Phrudis sambre, Belgij fl.
Phrurium Capo Bianco, cypri prom.
Phthia Porto del Patriarcha Maronarice.
Phycole Ceruia Gallie Togate.
Phycus Capo de Carena, Cyrenaicum prom.
Phylace Beniſuaif, Ægypti.
Phyſce Choſabet, Meſie.
Phyſcus, Fieſcho Aſie minoris.
Picenum Marcha di Ancona, Italie.
Pictones Poictou, Aquitanie.
Pictonium Vornoc, Aquitanie prom.
Picuentum Pinguento, Iſtrie.
Pieria Veria, Macedonie.
Piloraca Piſuerga, Hiſp. caſtelle fl.
Pindus Mezono, Grecie mons.
Pinon Phiſtona, Dacie opp.
Pintia Vailadolit, Hiſp. Tarracon.
Pintia cheroga, Vaccorum.
Pintia Terra de pulici, Sicilie.
Pirçeus porto Lione, Athenarum.
Pirgi Ciuità vecchia, Latij.
Piroboridana Brailano, Myſie inf. opp.
Piruſte Albaneſi, Illyrij.
Piſcaria Peſchara, Italie.
Piſcena Peſcenas, Gallie Narbon.
Piſtorium Piſtoia, Thuſcie.
Pitane S. Georgio, Troadis opp.
Pitanus Talabbo, corſice fl.
Pithecuſa inſ. Iſchia Tyrrheni maris.
Planaria Pianoſa inſ.
Plemmyrium Capo maſſa Vliueri, sicilie prom.
Pleumoſij Cortrijch, Belgij.
Plote strinali, Ionij inſ.
Plotinopolis Ploudin, Tracie.
Plobium Saſſari, sardinie opp.
Pluitalia Hola del Ferro, vna è fortunatis.
Plutia Plaza, sicilie.
Podoce Podopheturo, Indie.
Pocante satabella, Ponti.
Pocile Pazoli, Cilicie.
Poecilaſium Pentalo, crete.
Pocnine alpes Monte maior, s. Bernardo.
Polemonium Vatiza, cappadocie.
Polyegos Falconera Poliscandro, Ægei inſ.
Pompelon Pampelona, Vaſconum.
Pons Aſture Pontestura.
Pontes Pontieu, Belgij.
Pontus Euxinus mare maiore.
Populonia pampalona. Thuſcie.
Populonium Portus Traianus Pionbino. Thuſcie.
Populonij prom. Porto Barato, Thuſcie.
Populonij portus porto Ferrato. Thuſcie.
Porcifera Porcenera, ligurie.
Portunata Vegia, Illyrij inſ.
Portus Annibalis Albor, luſitanie.
Portus magnus Marzachibir, Mauritanie Cæſarieſis.
Portus Mauritius porto Moriſo, ligurie.
Portus Monœci, Porto Monaco, ligurie.
Portus Romatinus Porto Gruer, fori Iulij.
Precutini Abruzzo, Italie.
Præneſte Paleſtina, Latij.
Prępeſinthus Arzentara, vna cycladum.
Prætorium Pridanich, Pannoniæ.
Praſſum Moſambique, prom. Æthiopię.
Preciani Precins, Aquitaniæ.
Priapus Laſpi, Aſiæ opp.
Priene Palathia, Ioniæ.
Prille Lago di orbetello. Thuſciæ.
Prium Prim. Arabię felicis.
Priuernum Piperno, Latij.
Proconeſus Marmora, propontidis.
Propontis Mare di Tabache. inter ęgæũ & Euxinum. Mare di marmora,
Prota proti, Boſpori Thracij inſ.
Prote pruodo. Ionij inſ.
Pruſa Bouræ, Bithyniæ.
Pruteni Pruſia pop.
Pſychiura printiza, cretæ opp.
Pſyra Pſara, Ciorum inſ.
Ptolemais Tolemeta, Libyę.
Ptolemais Suachem, Æthiopię.
Ptolemais Caypha, phęniciæ.
Ptychia Palopoli, corcyrę.
Pucinum Proſeco, carnorum.
Puteoli pozzolo, campaniæ felicis.
Pylethicæ Vaſcapu, Tranſiluaniæ.
Pylus Nauarino, Meſſeniæ.
Pyſençus monte S. Adriano.
Pyramus Malmiſtra, Ciliciæ fl.
Pyrgeum prom. Capo linaro.
Pirenei, Montes.
Pyrenęi qui Galliam ab Hiſp. diuidunt

Q

Quiza Xenittana Orano, Mauritaniæ Cęſari.

R

Rapolanum Rauignan.
Raptrum prom. Magalæ Æthiopiæ,
Raraſſa Racang, Indiæ.

spinetic. m

Index locorum

Spineticum	Primera,Padi ostium.
Spoletium	Spoleto,Italiæ opp.
Stabiæ opp.	castello al mare de Stabia, cumarum.
Stagira	Liba uoua,Macedoniæ.
Staliocanus portus	porto S.Paolo,Galliæ Lugd.
Statones	Scarfino,Thusciæ.
Stereontium	Cassel,Germaniæ.
Stlupi	Ostrouizza.
Stobi	Starachino, Macedoniæ.
Stæchades	Camergas,Galliæ Narb.inſ.
Stragona	Posnassia,Germaniæ.
Stridon,	Sdrina,Dalmatiæ.
Strigonium	Gran,Hungariæ.
Strigalia	Chepestaum,Albionis.
Strongyle	Stromboli, vna ex æolijs.
Strophades	Striuali,inſ.Ionij.
Strymon	Stromona,Maced.fl. siue Marmario.
Strymone	Marmario.
Strymonicus sinus	golfo de monte Santo.di contessa.
Stucia	Sciont,Albionis.
Stymphalus	Poglisi,Peloponnesi mons.
Stymphalus	Vulphi,Arcadiæ.
Sublacum	Soltago,Latij opp.
Subficioum	Belforte.
Subur	Siges,Hisp.Tarracon.
Sucro	Xucar,Hisp.Tarra. fl.
Sudiri	Fiechtelberg Germ.montes.
Suel,	Mulena,Beticæ.
Suessiones	Soissõ, siue cãpagna di Fiãdra,Belgij.
Suessitani	Sanguesa,Hisp.Citerioris.
Sulmo	Sulmona, Pelignorum.
Sulmoneta	Sermoneta.
sunium	Capo delle colonne,Atticæ.
suphtha	Gestię, Parthorum.
sur	Tor,Arabiæ ad sinum.
surdaones	Campi de cerdania,Hisp.Tarrac.
suriga	Abet,Maurit.Tingit.
surrentum	surrento, Picentinorum.
susa	sustra,sussianæ regionis,siue sassa.
susiana	Cusistam,Asiæ regio.
sutrium	sutri,Thusciæ.
suutanum	soana.
syagros	Capo Risalgate,Arab.fel.
sybaris	Cochile, Brutiorum fl.
sybota	syuita,siculi maris inſ.
sycaminos	Capo carmelo,Phęnicię.
syęta,	Syra,Persidis.
syene	Guegere,Aegypti.siue China.
symethus	Lazareto,siciliæ fl.
symbalum	Sibula,Tauricæ cherson.
syngilia,	Antiquera,Beticæ.
syracusæ	stragusa,sicilię.
syracusanus portus	s.Bonifacio.
syrastra	saurac, indię.
syria	soria,Asiæ regio.
syros	syro,Aegæi inſ.
syrtes	secco di Barbaria,Africę.
syrtis maior	Secco di Palo, Africæ.
syrtis minor	secco Beito, Africæ.
syscia	sisseg,Pannoniæ superioris.

T

Tabuda	Schelda, fl.germanię.
Taburnus	Taburo,campaniæ mons.
Tacola	Tauay,aureę cherson,
Tænarus prom.	Capo Matapã,siue Maina,Pelepon.
Tænarrium	porto delle quaglie,lacon.
Tęniolonga	Mesenna,Maurit.Tingit.
Tagus	Tayo,Hisp.fl.
Taizali	Northumberlant, Anglię pop.
Talabriga	Talauera,della Reina Lusit.
Tamare	Tamerium,Albionis.
Tamarus,	Tanner,Albionis fl.
Tamassus	Famagosta,Cypri.
Tamnada	Bœchia,Maurit.Tingit.
Tamusiga	Fessa,Maurit.Tingit.
Tanagora	Anaturia,Bæotię.
Tanais	Tana,fl.Asię ab Europa distermioans.
Tanais	Asoph,ad ostia fl. vrbs.
Tanarus	Tanaro,Lombardiæ fl.
Tanatis	Tertiana,Mœsię.
Taoca	Thimar, Persidis.
Taphra	Fachs Africę minoris.
Taprobane	Sumatra,Zeilan,Eoi maris inſ.siue samothracia. Acamba.
Tapsus	Manghisi, icilię peninſ.
Tarbella	Tarbe.Galilę ad Pireņos,siue Baiona
Tarentasia	Moustier, centronum opp.
Tarentum	Taranto,magnę gręciæ.
Tariona	Zuina,Liburnię opp.
Tarrabeni,	bustitica.
Tarne	Dordona,aquitanię fl.
Tarracon	Tarragona,Hisp.Tarrac.
Tarsatica	s.Maria de Transiach,illyrij.
Tarsus	Terassa,Cicilię.
Tartessus	Cadix,Hispanię.
Taruidum	Dungisbehead, Albionis prom.
Tarusates	Turrsanl.
Taurisium	Treuiso, Italię carnorum.
Taurisci	Treuiso pop.carnorum.
Taurica chersonesus	Tartaria.gottia.
Tauruscirhę	Podolia.
Taurus mons	cocaz.
Taurus	caraman.mons Asiæ.
Taurumnum	Belgrado,Pannonię.
Taururum	Alba gręca.
Tauroentium	Tolonę galliæ.
Taurus	capo Santa croce. Sicilię.prom.
Tectosates	Linguadoc, gallię.
Telo Martius	Tolon,portus gall.Narb.
Temesa	s.Marco,Brutiorum.
Tenebrium	capo de Alfaques Hisp. Tarrac.prom.
Tenedos	Tenedo,asię.
Tenissa	Tremissco,Maurit cęſ.
Tenos	Tinę,vna cycladum.
Teos	sufor,Ionię opp.
Teredon	Balsara, in sinu persico ad Eufratem.
Tergeste	Trieste,fori Iulij.
Tergestinus sinus	golfo de Trieste.
Terina	Terni.
Termaicus sinus	golfo salonichi.
Termulę	Termini.
Teuceri	Hessia,pop. germanię.
Teuthrania	Tripoli,galatię.
Teuthrone	Scopia,Laconię.
Teutoburgium	Cinque chiese,pannoniæ inferior.
Teruana	Teroanna, Morinorum.
Teuchira	Tabacorra.
Tabracha	Bugia.Africæ.
Thalame	Basilupotamo, Laconiæ.
Thamesis	Thames,Albionis.

Thares

Tharas Tarasso.
Tharsus Tarasso.
Thassus Taso, Ægei ins.
Thebæ Stibes, Bœotię.
Thebę Lucanæ S. Lucio, Lucanorum
Themiscyra Fanagoria, Ponti regio.
Theodosia Capha, Tauricæ Chers.
Therasia Santorino, Ægæi ins.
Thermæ stygianę bagni sabatini.
Thermæus sinus golfo Salonichi Ægei.
Thermodon Pormon, Cappad. fl.
Thermopylæ bocca di lupo, ætę montis Angustię, siue terræmoto
Thessalonica Salonichi Macedonię.
Thinurium, Turnon, Gallię.
Trastmenus lacus lago di Perugia.
Thule ins. Tile Tahule, ins. Oceani occidui, siue Islanda.
Thurę Calamata, Messenię.
Thuria Aqua che fanella, magnæ Græciæ.
Thurium Terranoua magnę Græciæ.
Thuscia Toscana, Italiæ regio.
Thyamis Nista, Cypri prom.
Thyella Thyeto, Oenotriæ.
Thymiaterium Azamor, Libyæ ad Oceanum Atlanticum.
Thynias Sagora, Thraciæ
Thynnias Farnasia, Ponti Eusini.
Tibarenum Bagnacauallo, Gallię Tog.
Tiberiacum Bagnacauallo, Æmyliæ.
Tiberiopolis Siromizza, magnæ Phrygiæ.
Tibisca Sophia, Męsiæ inferioris.
Tibiscus Tisa, fl. Pannoniæ.
Tibiscum Temesuar Daciæ.
Tiberia Tabaria.
Tibur Tiuoli, Latij.
Ticinum Pauia, Insubrum.
Ticinus Ticino, fl. Galliæ Cisalp.
Tifata monte di Capua, campaniæ fel.
Tifernum ciuita di castello, vmbriæ.
Tignium S. Maria in Georgio, piceni.
Tigranaana Tauris, Armeniæ maioris.
Tigranocerta Sulihania, Arm. maioris. ea vox imperatoriam significat.
Tigris, Bendamir. siue Tegil Asiæ fl.
Tigulia Laula, Liguriæ.
Tigurini Turic. Heluetiorum
Tiliauentum Tagliamento, fori Iulij.
Tilium S. Reparata, Sardiniæ.
Tilogramon Catigan, Indiæ.
Tilox Capo Chenelar, Corsicæ promontorium.
Timica Tremesin, Mauritaniæ Cæsarien.
Tingis Tangia, Mauri. Tingitanę.
Tinia Topino, Vmbrię fl.
Tinurtium Turnon, Galliæ.
Tipasa Tanes, Maurit. Cæsarien.
Viquadra Conigliera, Balearici ins.
Tissa Randazo. Siciliæ.
Titius Variesca, Illyrij fl.
Tolbiacum Zulpich. Belgij.
Toletum Toledo, Hisp. Tarracon.
Tolosa Colonia Tolosa, Germaniæ ad Hercyniam syluam.
Tomis Tomi, Męsiæ.
Toniça Zazella, Africæ emporium.

Topidis Pusio, Thraciæ.
Tornacum Tornay, Belgij.
Toronaicus sinus golfo di Rampa, ad Maced.
Torone Castel rampo, Macedoniæ.
Trachiris Gambea, Libyæ fl.
Tragurium Trau, Illyrij.
Traiana legio Cobolenz, Belgij.
Traiani pons Ponte d'Alcantara, Hisp.
Traianopolis Troyna, siciliæ.
Traianus portus Pescara, Thusciæ.
Traiectum Vtrecht.
Traiectus Mosæ Mastrich. Germ. inferior.
Trallis Chora, Phrygiæ.
Tranum Trani, Apulię Peceutiæ.
Trapezuntia Trebisunda, Cappadociæ.
Trapezas Lustia. Tauricæ Cherson.
Tretum Capo ferrato, Africæ.
Treua Bamburg, Germanię.
Treuiri Treueri, Belgicę Gallię.
Triballi Bulgari, Sarmatię Europeę.
Triboces scelli, Germanię.
Tribocij Elsatij.
Tricadiba Queilloa, Indię.
Tricca Tricala, Macedoniæ
Tricorium Craux, Gallię. Narb.
Tricornesil Topliza, Mysię superio.
Triconium Columbara, Mysię superio.
Tridentum Trento, cęnomanorum.
Trifernus Bisano.
Triglypion Pega, Indię.
Trinium Trenio, italię fl.
Trinouantes Londino pop. Albionis.
Tripolis Trabelo, Phæniciæ.
Tripolis Tripoli Mauritanię.
Trismis Trachina, Mysię inf.
Tritium metallū Tafalla, Hisp. Tarracon.
Tritolinus mons Salpiati, Italię.
Triuię lacus, Lago di Nemo, Latii.
Troezena Trezina, Peloponnesi.
Troglodytę Sirfia, Africę pop.
Trogylium Gatonisi, Ionię prom.
Trophæa Augusti Torbia, Latij opp.
Truentus Tronto, Picenorum.
Tuder Todi, Vmbriæ.
Tulisurgium Bransuich, Germanię.
Tunetum Tunise, Africæ.
Tungri Brabantini, German. inter Mosam & Tabudam.
Turiaso Tarazona, Hisp. Tarracon.
Turingi Duringer, Germanię.
Turmodigi Raias, Hisp. Tarracon.
Turones Tours, siue Teruanni, Galliæ vrbs.
Turoni Islesia pop.
Turriuermium Tornay.
Turris Herculis Corcora.
Turris Syllana Tordesilla, Hisp.
Turuntusus Duina, Sarm. Europ.
Tusculum Thusculo, siue Frascati, Latij.
Tybur Tiuoli, Latij.
Tyrissa, Ceresi, Macedonię.
Tyrrhenū mare Mare di Toscana.
Tyrus Suri, Phęniciæ.

V

Vabar Bismeo, Maurit. Cęs.

Vacca

X

Z

FINIS INDICIS LOCORVM.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER PRIMVS.

VNIVERSA nostri temporis bella terra, marique gesta, quæ sigillatim ab alijs pertractata sunt, scribere adorti, superuacaneum propè esse ducimus quempiam ad historiæ lectionem adhortari; quòd omnibus pateat hanc solam esse veram viuendi magistram, quæ docet quo pacto res priuatas & publicas gubernari oporteat, non solum ratione, sed etiam rerum præteritarum exemplis. Nam qui res gestas literis committunt, vel si hoc diligentissimè fecerint, nisi patefecerint consilia ducum, & errorum virtutumque rationes, vt ex his certam vitæ legem quiuis in posterum sibi possit constituere, vel nullam, vel certe perexiguam legentibus afferunt vtilitatem. Quæ enim alia ratio præstantior esse possit imperij defendendi, aut etiam amplia\[n\]di, quàm si constiterit quibus artibus, quoue bellandi genere ciuitates restiterint potentissimis exercitibus, diuturnasq; pertulerint obsidiones, aut quibus facile victæ fuerint? Quippe cum ea, quæ pertinent ad militarem disciplinam, siquis ignorauerit, huic cum bonorum omnium, libertatisque iactura in potestatem hostium venire necesse sit: cum peritis contra & gloria apud posteros, & imperium in cæteros homines, & omnis humana felicitas sit proposita. Quæ cum ita sint, non minus vtiles ciuitatibus existimandi sunt recte scribentes historiam, quàm duces, & defensores vrbium: quòd illi paucas vrbes, & non sæpius defendant, cum prudentes rerum gestarum scriptores & semper & vbique vrbes tueantur; omnesq; posteros informent ad varios fortunæ euentus. Nam vix fieri potest vt quis sit bonus historiarum scriptor, qui idem esse non possit bonus imperator. Plerique tamen rerum bellicarum imperiti, vt rem leuem, historiam scribere aggrediuntur, ignari quantum onus susceperint: quod ita fit, quia rerum singularum inscitia facit homines ad omnia pericula audaciores. Nos igitur his ita cognitis, dabimus operam pro viribus, vt ea cognoscantur, quę gesta sunt vbique gentium, ab ijs temporibus & rebus gestis incipientes, quæ scripta Pauli Iouij attigerunt: persequemurque ad ea vsque tempora, quæ nobis diuinitus concedentur; in quibus seruabimus tanquam iusiurandum ne quid scientes mentiamur, aut scribamus ad alicuius gratiam, cum sciamus veritatem esse animam historiæ, qua dempta nihil relinquitur, nisi inanis scribentis labor, & miserabile cadauer.

Gallia itaq; omnis, & Italia, & reliquæ orbis terræ prouinciæ, gentes, imperia, suauissima tranquillitate perfruebantur, cum pax inter duos potentissimos Christianorum principes fuisset composita: quòd nationes reliquę, vel horum bellis fuissent implicatę, quorum hortatu arma sumpsissent; vel quòd per horum dissidia ad res magnas aspirare posse sibi tutò viderentur. Fuit pax illa inter Franciscum præstantissimum Galliarum Regem, & Carolum Quintum Imperatorem Maximum confecta apud Crepinium castellum in Suessionibus; astipulantibus hinc Cæsarianis procuratoribus illi negotiq præfectis, sacramentoque affirmantibus, Nicolao Perenoto Granuelio Cæsariani scrinij magistro, & Ferrando Gonzaga primam autoritatem in castris post Cæsarem militaris imperij obtinente: inde Regijs proceribus Hanebaldo Amurante, & Nulleio senatore, viris magnæ existimationis & autoritatis inter Gallos. In eas pacis conditiones omnes ferè Christiani Principes, & liberę Italiæ ciuitates sunt inclusæ. Agebatur annus salutis nostræ quadragesimus sextus 1546. post mille & quingentos, cum in locum demortui Alphonsi Dauali marchionis Istoniensis sufficitur in Mediolanensem præfecturam à Cæsare Ferrandus Gonzaga pauloante Prorex Siciliæ: vir rerum bellicarum & vrbanarum peritia insignis. Cæsar post pacem cum Francisco Gallorum re-

ge factam in Germaniam ſe confert eo conſilio, vt ſuperbiam nonnullorum frenaret, qui nouas, veteresq́ue inimicitias exercebant cum Auſtriaca familia. Proteſtantes vocati, qui principes erant hæreticorum, conuentus habent in vrbe Vſipetorum, vbi decretum eſt de Tridentina ſynodo, de ſumptibus belli Veſſonienſis, de non deſerendo Archiepiſcopo Colonienſi Vbiorum, qui contra Pontificis, Cæſariſq; mandatum antiquæ religionis inſtituta mutauerat. Nam propter frequentes de religione, variaſq; ſententias ſingulorum, omnia plena erant tanta perturbatione, vt non mediocriter laboraret res Germanica. Licebat enim de ſummis magiſtratibus accuſationes ad paucos Principes Imperij deferre, qui omne auxiliorum genus liberaliter Archiepiſcopo promiſerant, ſi qua vis inferretur. Atqui cum paulatim ſerperet Lutheri lex, & adulterina rerum Euangelicarum explicatio, atque ea in principatum Intuergorum denique fuiſſet admiſſa, Proteſtantes tanquam pro glorioſa victoria, & inſigni aliqua re geſta, legationes gratulatum mittunt: iuſſæq; ſunt ſacræ Chriſti cruci affixi imagines proſterni & infringi, quòd impium eſſe dicerent imagines coli. Sed & nos non ſolùm impium, & nefarium eſſe fatemur idola, & ſimulacra, & vanam materiam tanquàm Deum colere, verum etiam quicunque hoc faciat inſaniæ & dementiæ condemnamus: cum tamen tam impium ſit imaginem Ieſu Chriſti Redemptoris noſtri vlla contumelia afficere, quàm nefarium diuinos honores materiæ inani, & ex ea factis imaginibus, tanquam Deis tribuere. Non enim piè bellum geritur cum imaginibus. iidem rurſus cenſemus ſacras imagines in ſacris locis neceſſariò eſſe habendas, quæ non minus per picturam, & fortaſſe magis ad ſenſum, quàm monumenta literarum, pietatis & diuinæ erga nos charitatis ſublimitatem referunt. Sed quoniam Tridentina ſynodus noluiſſet colloquium Augſtbrigenſe comprobare, id intelligens Cæſar quòd Proteſtantes ipſam ſynodum non admitterent, ne paci & tranquillitati procurandæ defuiſſe videretur, conceſſit haberi colloquium, ſine præiudicio tamen Tridentinæ ſynodi, ad quam intelligebat negotium de religione neceſſariò deuolui oportere, vt publicè Chriſtianorum paci conſuleretur. Diſputatum eſt diu de ratione colloquij, ad quod octo proteſtantes, & totidem catholici collocutores, & auditores ſunt delecti. Neque tamen res conuenire poterat, quòd alij ſcriptis omnia colloquia committi volebant, alijs illud procraſtinatio tantum videbatur. Prius denunciatur à catholicis ſiquid aduerſus ſacram ſcripturam, Apoſtolicaſq; traditiones dictum fuerit, id ſe pro nihilo velle haberi. at ſiquid communi ſententia decernatur, illud habendum eſſe pro familiari ſermone ſine vlla vi, aut robore decreti. Mox prolata confeſſione Auguſtana, quam Cæſar Auguſtę Vindeliciæ cum apologia conceſſerat anno 1530. rogantur proteſtantes, an perſiſterent in eadem ſententia, ſcriptaq; illi repugnantia, vel ſua omnia damnarent. Bucerus, qui primas apud proteſtantes obtinebat, diu hæſitauit, ac reſpondit demum ſe damnare ſcripta contraria. Per illud reſponſum ſuos etiam damnauit, qui in pleriſq; ab ea defecerant, res eo denique perducta eſt, vt facile Buceri improbitas patuerit, cum in tam abſurda dicta compulſus ſit à Maluenda viro doctiſſimo Theologo catholicæ pietatis, vt per repentinam diſputationem in magno doctorum virorum conſeſſu nō puduerit, affirmare, eū qui mortali peccato tenetur fidem catholicam amittere ſe nō credere Deū, trinum & vnum eſſe, neque Chriſtum eſſe filium Dei, neque redemptorem humani generis, neque natum, neque crucifixum, neque reuixiſſe, omnia peccata eſſe incredulitatis, nullum imbecillitatis aut inſcitiæ, ſed omnia ex malitia, & contrà conſcientiam committi, quæ certè ſine nauſea & horrore audiri à pijs auribus non poſſunt. diditus eſt rumor fallax, deinde ad tegendam malitiam, Maluendam ad Buceri dicta obmutuiſſe. Atque ne deliramenta, quæ multa prolata ſunt a Bucero, memorem, id tantum dicam, quod ille non minus Atheos, quam antiquus ille Diagoras, viſus eſt. Deinde cum Cæſar literas dediſſet, quibus colloquij habendi forma præſcribebatur, non complectētibus eam proteſtantibus, conuētus paulatim euanuit: at contra Tridentina ſynodus inchoatur, quò miſerat iam Pontifex legatos viros doctrina integritateq; præſtantes, Reginaldum Polum, Mariam Mōtium purpuratos Antiſtites, ac Marcellum Ceruinum. Nolebat autem Cæſar aduerſus eas nationes bellum ſuſcipere contra Principes, qui hæreticos protegebant, quia videbatur ea prouincia ita affecta, vt niſi per ſummam difficultatem, ſummumq; periculum non poſſet armis compelli ac reduci ad veterem religionem. His accedebant cum Rege Gallorum potentiſſimo multæ eorum Principum amicitiæ, & coniunctiones, & Solimani copiæ ingentes, quæ varijs incurſionibus Pannoniam infeſtabant, vniuerſamq; propè occupauerant, cum ſe pupillum regem tueri profiterentur. His omnibus tamen tantis difficultatibus reiectis, cum religio, & Dei cultus ſit omnibus cęteris humanis negotijs præferendus, acerrimū maximeq; difficile, & periculoſum Germaniæ perdomandæ bellum ſuſcipit, neque eam patitur impune defeciſſe ab inſtitutis religionis, ritibuſq; maiorum, & ab illa maieſtate Imperij, quæ ſumma ſemper obſeruantia culta eſt ab illis nationibus, quod vnum propè continet ipſius Germaniæ ſplendorem. Ad hoc autem bellum explicandum videtur paulo altius repetendum, quibus conſilijs, quibuſvè auxilijs permoti fuerint ad defectionem duo potētiſſimi Germaniæ duces Philippus Lantgrauius princeps Cattorum, & Ioānes Federicus antiquiſſimę ſtirpis nobiliſſimus Dux Saxonum, qui ſe arma ſumpſiſſe pro tuenda libertate Germanici nominis profitebantur, & ad eius rei nomen liberas etiam ciuitates ad ſuſcipiendam communitatem eius belli excitauerant. Quo tempore tenuit Imperium Saxonum Ioannes, Pontifice Leone decimo, quod accidit anno ſalutis noſtræ decimo ſeptimo ſupra mille & quingentos, multi præclari homines, & in omnibus diſciplinis præſtantes, liberaliſſimis propoſitis præmijs inuitati ſunt ad vrbem Calegiam, vbi Dux ille morabatur. Exijt per id tempus monachus eremitanus Martinus Lutherus ex ignobili pago Iſlebio, qui eſt agri Masfeltij, vbi etiam mortuus eſt hoc tempore initio fermè anni præſentis, cum annum ageret ætatis ſuæ tertium poſt ſexageſimum,

Imagines ſanctorū vt colendæ.

Tridētina Synodus incœpta.

Martini Lutheri origo, & diſſenſio à Pont.

mum. qui vt ſuorum monachorum principatum obtineret, cum iam aliquantulum exiſtimationis eſſet adeptus, perſuadet Ioanni Duci, vt à Pontifice diploma, indulgentiã ſcilicet vulgo vocatam, impetrare conaretur. Sed cum res non ſucceſſiſſet è ſententia, incredibili odio aduerſus Pontificem exarſit, putauitq; ſuis rebus optime conſuli, ſi illud dignitatis quæſiſſet impugnando, quod implorando obtinere non potuiſſet. Idcirco multa edidit maledicta publicè aduerſus autoritatem Pontificiam, & aduerſus indulgentias præcipuè. Pontifex audita huius hominis temeritate, & importunitate Thomam Caietanum Cardinalem mittit ad ſurgentem flammam ſeditionum extinguendam. Sed cum facilis & placidus ventus excitare ignem, rapidiſſimus extinguere ac diſſipare ſoleat, tamen longe alia ratione in his vti conuenit, vti docuit experientia: nam cum Thomas nimis ſeuerè aggredi rẽ viſus eſſet, irritauit potius, quàm vlla ex parte reſtinxit aut diſſipauit ſurgẽs incẽdium. Pontifex deinde iuſtiſſimis cauſis compulſus diris imprecationibus Lutherum inſectatur, qui pro petenda venia in dirarum imprecationum vindictam, non ſolum rudes homines, & faciles, naturaq; propenſos ad omnem uiuendi licentiam ab obedientia Pouţificia, catholicisq; inſtitutis ſollicitauit, & abduxit, verumetiam falſas explicationes euangelicas in medium ita attulit, vt per nuda occultarum diuinarumq; ſententiarum verba populorum ac Principum animis illuſerit, fecerítq; vt propoſita liberiore vitæ ratione adulterina pro veris facile complexi ſint. Primi igitur Saxones & Sueui eam doctrinam imbiberunt, atq; multorum poſtea, qui doctiſſimi eſſe putabantur malitia rem eò deduxit, vt ex his ſeminibus, multisq; alijs denuo ſe addentibus, noua quædam religio pullulatit, cuius ſtolones in alias nationes tranſmiſſi in tantam germinarũt ſentẽtiarũ varietatem, totq; ſectas hæreticorum, vt ſępe totidem in eadem domo, vel etiam plures de religione ſententiæ fuerint, quàm homines: cum tamen vna religio tantum bona ſit, vt quæ vnius Dei cultum proſpiciat, neque tam diuerſę, & inter ſe diſſidentes bonæ ſimul eſſe poſsint. Pontifex de omnium ſalute mirificè ſollicitus ad opprimenda illa incẽdia quouis humanitatis genere vſus eſt: ſed ea tantopere creuerunt atq; inueterauerunt paulatim in animis hominum, vt multis Principibus ad nouam religionem ſe addentibus, & conſpirantibus comitia religionis indicta ſint à Federico electore Smacaldicam, illud eſt nomen oppidi inter Caſuaros, & Incriones ad Schalmum fluuium. Conuenerunt ad illa comitia, quæ facta ſunt anno quarto poſt mille quingentos, & triginta Principes inſignes Henricus pater & Mauritius filius Saxonum duces, Philippus Lantgrauius Incrionum, Bernardus & Philippus Sennonum, Franciſcus & Herneſtus Caucorum, Odericus Inuergorum, Philippus Veſſonum Dux, Ioannes regulus Aliſi, Golphangus Anhalti princeps, Albertus Masfeltius, Teechenelburgius, Aldemburgius, & duo Nanſienſes comites. Vrbium præterea Septentrionalium Principes, quæ magis ad vrſas vergunt, Pheugari, Phamirani, Treuæ, Pharodini, Mindę, Phrigę, Tunemburgi, Lemburgi, Gottingę, Goſlarię, Hannuberę. Liberarum vrbium Sueuorum Principes, Auguſtę, Argentorati, Bibaci, Geſingę, Cauſaporni, Canoduri, Chemptę, Dechnelburgi, Alcimenij, Rottemburgi, & ne multis ducibus ac ciuitatibus, quæ principes homines ad ea comitia miſerunt memorandis tempus abſumam vniuerſa ferè Germania in has leges conſpirauit, quę in illis comitijs factę ſunt. 1. Vt in quinquageſimum annũ leges latę intelligerentur ad religionis ſui ipſorum, fœderatorumq; omnium defenſionem. 2. Ne liceret cuiquam bellum inferre, aut hoſtiliter inuadere agrum fęderatorum. 3. Si quis inuaderetur, ſtatim vt cæteri atq; ſignificatum eſſet, ſubſidia mitterent, quanto maiori poſſent conatu & diligentia, quod niſi factum eſſet intra certum ſpatium, vrbs illa poſſet ſine perfidiæ nomine cum hoſte paciſci, vel etiã aduerſus coniuratos arma capere. 4. Vt vnius hoſtes cæterorum hoſtes intelligerentur. 5. Vt nemini liceret ſemel ſuſceptum bellum aduerſus quemuis hoſtem deponere, niſi reliquorum omniũ conſenſu. 6. Ne armatus exercitus permitteretur per agrum cuiuſquam fœderatorum ad bellum inferendum pertranſire, niſi communi omnium decreto. 7. Vt qui auxilia acciuiſſent, per viginti dies commeatum ſuppeditarent ab initio belli eò profectis, ac totidem poſt bellum: ea tamen lege, vt qui acciuiſſet, & cuius cauſa bellum gereretur, ſummum haberet imperium eius expeditionis, quod nemini ſuſcipere liceret ad alios infeſtandos vel Principes, vel ciuitates. 8. Vt ſiqua inter ipſos fœderatos naſceretur cõtrouerſia, pro iure & æquitate, at non pro armorum vi dijudicaretur, ſeruareturq; iuramentum, quod interceſſerat. 9. Vt liceret principibus, & fœderatis ciuitatibus cõmuni conſilio mutare, vel addere ſiquid opus eſſet, aut æquum videretur, liceretq; ſapientius cõmuni omnium ſaluti conſulere. 10. Vt eiuſdem fœderationis ſocij ac participes omnes & liberæ ciuitates Saxonũ & Sueuorum intelligerentur. His tot populorum vrbiumq; Smacaldicæ fœderationis auxilijs elati Philippus Lantgrauius & Federicus Saxonũ Dux, Principes nobilitate, potẽtia, autoritate præſtantes, vt qui ſibi viderentur ita plurimum poſſe ſuos terminos dilatare, ſua fortuna minimè contenti, ad maiora aſpirate incipiunt. Viſum eſt autem optimè conſuli rebus tam potentis fœderationis, ſi imperium etiam ad nouam illam religionem detorquerent, vt non ſolùm potentia, ſed etiam dignitate Imperatoria fœderationem inſignirent. Ad illud conſilium capiendum incitabat Federicum veterum Imperatorum ſuæ familiæ recordatio; cum duo Henrici, tres Otthones, & nuper Lotarius atque Adulphus in memoriam veniebant, ad quos omnes è ſua familia imperium fuerat delatum. Confirmabant vero in ea ſententia preter fęderatos multæ etiam cum externis principibus amicitiæ, & affinitates. Atque vt manifeſtius belli Germanici magnitudo appareat, & quantæ fuerit difficultatis Germaniã vincere, quæ non niſi ſuis armis videtur poſſe ſuperari; quippe quòd hęc vna prouincia multo plures exercitus Romanorum profligaſſe dicatur, quàm vniuerſus fere orbis reliquus, non erit abſurdum ſi ſitum & mores & naturam Germaniæ quanta fieri poterit breuitate deſcripſerimus; quoniam illis ignoratis in multas

Smacaldica comitia.

Germaniç descriptio.

dubitationes diligentem lectorem incidere necesse erit. Germania igitur est omnis in partes quatuor diuisa, vnam quarum hinc claudit Danubius, inde Rhenus fluuius amplissimi. Alterã Gallia, comata attingit à meridie, cum Belgica regio & Heluetij nuper Germaniæ prouinciæ accesserint. Tertia Germaniç pars Norico & Vindelicia & Rhetia terminatur ab oriente, & alpibus, & nonnulla parte Illyrij: cum ex eo latere etiam Germani spretis obijcibus Danubij nouas regiones suo imperio adiecerint. Teutones populi pręterea, qui sunt traiecto Vistula flumine, in alia parte habitãt Germaniæ, in qua ad septentrionem habentur Sarmatæ & Pruteni. Terminantur igitur Germani amplissimis finibus, vt vno verbo dicam, ab oriente Sarmatia & Pannonia & Bebijs Sarmaticisque montibus asperrimis. Ad occidentem habent Belgarum regionem, quæ extenditur ad mare vsq; Britannicum. A' septentrione clauduntur Oceani Germanici fluctibus, cum Alpes vocati montes & Italia à meridie secludant. Hanc prouinciam totam ferè transuersè scindit Albis fluuius, qui à Sudetis montibus ortus non procul à sylua Hercynia in mare irrumpit ad Saxonum regionem. Atque cum Rhenus, & Danubius antiqui essent fines Germaniæ, qui per illam prouinciam amplissimi decurrunt, pars illa quæ fuit propria antiquitus Germanorum, vocata est superior; at quę vergit ad oceanum occiduum, inferior. Hæc nostra descriptio tametsi ab antiqua Germaniæ descriptione dissentit, tamen non debet videri facta præter rationem, cum non minus legibus, institutis, imperio, moribus, idiomate, quàm mari vel montibus vel fluuijs & naturæ terminis regiones aliquando sint circumscribendæ. Maximus est in Germania amplissimarum & opulentissimarum ciuitatum numerus, quas regio, cum frumenti, omniumque rerum victui necessariarum & metallorum sit feracissima, copiosè alit: quamuis propter frigus alicubi non magna nascitur vitium copia, cum arbor illa magis amica sit caloris, quàm vt eius regionis naturam patienter ferre possit.

Liberarum ciuitatum numerus.

Nam solæ liberæ ciuitates sunt nonaginta & duę. atqui ne vlla dubitatio possit legentis animum in vniuersis rebus, quæ de Germania conscribentur, retardare, in has ferè prouincias Germania distribuitur, in regionem Batauorum, Belgium, Busatterorum. Busuntes pręterea & Camani populi, & Cherusci, & Boemi, Caluari, Caritni, Vangiones, Iutuergi, Turonesque Germani sunt, & qui Suetiam, qui Valeriam, qui Selandiam habitant, qui Carinthiam, qui Vessaliam, qui Noitelandiã, & Maringi, Marcomani, Tungri, Triboces, Lutiburi, Sangobardi, Sennones, Teuceri, Inctiones, Menapij, Sicambri, Vispi, & multi præterea populi ac regiones.

Germanię populi qui sint.

Germani quales natura.

Homines sunt mirificè disciplinarum ac rei militaris obseruantes, legum cultores ciuilium, & si ad sobrietatem potius, quàm ad ebrietatẽ pro patriæ consuetudine vino assuescerent vti, felicissima ingenia existimarem Germanorum, nullisq; inferiora mortalium. Quod attinet ad eius prouinciæ publicam administrationem, præter legum ciuilium obseruantiam, municipaliaq; iura, aliæ ciuitates sunt liberę, suisq; vtuntur legibus ad morem rerum publicarum. Aliæ sunt imperatoriæ ciuitates, & oppida, & pagi, quoniam proprium istud est imperij patrimonium, quæ statim creati Imperatoris ditioni omnia subiecta esse intelliguntur. Aliæ sunt sacratorum antistitum, aut ducum, aut marchionum, aut comitum, ac cęterorum huiusmodi principum imperio subiectæ, quorum tamen omnium princeps & quasi caput est imperator, qui à septem ex his principibus eligi consueuit, vbi electionis indicendæ opportunitas oblata fuerit.

Imperatorũ electio Italis erepta.

Nam facultas eligendi Imperatoris ex Italia primum in Germaniam translata est à Gregorio Quinto Pontifice Maximo, cum fuisset expulsus à Romanis anno salutis nostræ quarto post noningentos & octoginta: quem postea Ottho in Italiam cum exercitu transgressus sedi Apostolicæ restituit. Ea de causa pontifex Germanus per arma Germanica in Imperium restitutus consulente etiam ipso Otthone facultatem eligendi Imperatoris Romanis ereptam ad suos Germanos transtulit.

Electores Imperij.

Sunt autem hi sacrati Antistites Imperatorem eligentes; Coloniæ Agrippinensis, Treuirorum, Mocontiaciq; Archiepiscopi, quorum hic Galliam, ille Italiam, ille Germaniam refert. Reliqui sunt comes Palatinus, dux Saxonum, marchio Sennonum, quorum suffragia cum paria sint numero, vt commode fiat electio, neq; paritate suffragiorum impediatur, septimus additus est Rex Boemorum propter potentiam & dignitatem eius electionis. Additum est præterea ad electionis maiestatem vt adsint Camanorum, Marcomanorumq; marchiones, & alij complures proceres, liberarumq; ciuitatum legationes, quibus honoris causa diuersa iniuncta sunt munia.

Imperatorũ iuramẽtum.

Vniuersa Germania se nouo Imperatori præstituram obedientiam iuramento obstringit, seruaturamq; fidem eo defendendo aduersus populos repugnantes imperatorijs mandatis. at contra iurat nouus Imperator promittens se libertatem & leges Germanis pro viribus defensurum, cum imperij res maximę prouincięq; publica negocia ad salutem omnium spectantia per comitia Germanorum optimè ac sapientissimè regantur. Illarum autem legum in primis ea præclara est, quæ facit ad hoc præsens bellum, è cuius contemptu nata sunt semina omnium earum calamitatum Germanarum, quas sumus explanaturi. Cautum est imperatorijs legibus ne quis pagus vel ciuitas, vel princeps, vel natio Germanica inconsulto Cęsare, vel inconsultis Comitijs arma publice sumat religionis aut alterius rei causa; nisi quis renuntiatus sit rebellis imperij & perduellionis reus, cui sit indictum imperatorium exilium.

Imperatoriũ exilium quid sit.

illud nihil aliud significat, nisi dari cuiuis impunitatem & licentiam eius capiendi, occidendi, diripiendi, bona eius prædandi. Cum verò per Smacaldicam fęderationem exclusi essent omnes, qui non fuissent eius nouę religionis participes, atq; pro hostibus haberentur à coniuratis, Philippus Lantgrauius copijs & pecunia à Federico adiutus breuissimo temporis spatio totum ferè imperium finitimum Henrici Ducis Iulicurgij suo adiecit, quoniam is à Pontificia obediẽtia & amicitia Cęsaris nullis suasionibus, aut pollicitationibus abduci potuerat. At enim ego facinorosi & impuri hominis semper esse existimaui per simulationem contemptę aut violatę religionis alterius bona prædari, cum nulla sit tam nefaria religio, tamque impia, quæ iubeat in homines diuersæ religionis

gionis latrocinia exercere. Sed hæc sunt auarissimorum tyrannorum instituta, & improbitatis integumenta. Quæ cum ita esse intelligeret Lantgrauius, id se fecisse simulabat, quoniam prior Henricus ad concremandos pagos nonnullos suorum subditorum misisset, & ad occupandas ferri fodinas, cędendasq; syluas Goslariæ, quæ vna erat fęderatatum vrbium. Illa insigni iniuria accepta Henricus collectis iis copijs, quas angustia temporis passa est, ea recuperare conatur, quæ sibi per vim iniquè fuerant ablata. eius optatis fortuna belli primum arridet. alias armis è suis ciuitatibus capit, alias per deditionem in fidem recipit. contrà Lantgrauius comparatis quam maximis copijs exit in apertum cum Henrico collatis signis dimicaturus, vbi facultas daretur. vterque paratus ad pugnam exercitus cum intra suos fines moraretur, Mauritius Philippi gener hortatur Henricum ad pacem per honestas conditiones, & ad arma deponenda. Dum agitur de pace, resq; bellica paulo negligentius tractatur, repente inuaduntur castra Henrici, profligatisq; copijs Hẽricus ipse & Carolus filius in potestatem hostis veneruntur. Atqui cum ridiculus sit is, qui prorsus vel illis credat, qui se amicos esse profitentur, nisi prius in rebus leuioribus aut necessarijs periculum fecerit eorum fidei, certe multo magis leuis est putandus, qui sese committat placidis hostium blanditijs: cum difficilius sit callidum & armatum hominem armis deuincere, quàm inermem & incautum fallacijs circumuenire. Plerique idcirco vtuntur hoc bellandi genere, vt quos auaros hostes & pigros esse arbitrãtur, fallant spe pacis & tranquillitatis interim ab apparatibus bellicis retardantes dum ipsi maioribus viribus clam maturè collectis acrius inopinatos ac nihil tale suspicantes inuadant. Enimuero spe pacis ita deludi, perq; huiusmodi fallacias opprimi valde triste est & calamitosum, sed tamen nullum est detrimentum cum facti turpitudine conferendum; quoniam libertas & facultates aliquo modo recuperari possunt, at existimatio, quę vel ipsa vita carior esse debet, vbi semel amissa fuerit, vix per multas ætates, multaq; posterorum pręclara facinora potest resarciri. ea res non mediocriter animum Cęsaris commouit, qui etiam frustra multis rationibus Philippo persuadere conatus est, vt principatum libertatemq; Henrico restitueret. Postea Philippus impetrata venia, ac facultate adeundi Cęsaris cum quadringentis armatis equitibus Neomagum accedit, quæ insignis est Nemetorum vrbs sita vbi fluuius Ombricus cum Rheno coniungitur. Demonstrat Cęsar se non æquo animo ferre illam iniuriam. hortatur vt Henrico sua restituat. adduntur precibus minę, quòd nisi illud sponte fecerit, profitetur Cęsar se per iura Germanica extorsurum. Philippus iræ, superbięq; plenum dedit responsum, quippe quem felices rerum successus, & eximię foederationis vires non mediocriter extulissent; quę per bellum parta sint, ea legitimè iure belli possideri, quæ lex antiquissima sit, & non tunc primùm à se vsurpata: cum pręsertim eorum bellorum autor Henricus prior extitisset. sese hortari inquit Cæsarem ad conseruandam beneuolentiam foederationis, cuius præstaret sibi conseruare amicitiam, quàm tantum bellorum in se concitare, quantum sustinere postea non posset. His dictis abijt Philippus. Cęsar tametsi ferebat grauiter responsum audaciæ, minarumq; plenum, tamen quia vltionem in magis opportunum tempus differendam censebat, iudicauit eam controuersiam oportere in Tridentinis comitijs dijudicari, quæ per id tempus sacris Patribus Tridentum indicta fuerant; quam synodum Philippus ibidem fieri flagitauerat, quòd vrbs illa commoda esset Germanis Principibus, vt apud Germaniam sita in ripa Athesis fluminis in extrema ora Italiæ. cum ad illud Concilium die sibi dicta Philippus nõ accessisset, ac neque ipse, neque reliqui foederati viderentur curare Imperatoriam dignitatem, aut amplitudinem, & autoritatem reliquorum comitiorum, ad quæ conuocati non conueniebant, vel certè quendam præ se ferebant contemptum, eam rem Cæsar coepit ferre grauissime, atque eò denique deducta est, vt foederati nouæque religionis Principes comitia inter se celebrarent, mutuaque auxilia suggererent ad opprimendam maiestatem imperatoriam. Cæsar hisce rebus commotus comitia indicit Artobrigam, quæ vrbs est nobilis Vindeliciæ, quibus cum neque Federicus, neque Philippus Lantgrauius affuissent, vt quæ aduersus sese fieri intelligerent, decernitur in ijs referente Cæsare vt Federico dignitas eligendi imperatoris erepta censeretur; & quoniam multa contra leges imperatorias patriasque commisissent, neglecta Augusti Imperatoris autoritate, Philippus Lantgrauius & Federicus hostes imperij iudicarentur, ijsq; indiceretur imperatorium exilium. Nam Cæsar quamuis ęgre ferebat contemptum imperij, & catholicę religionis per eam prouinciam magis ac magis in dies serpere, firmioresq; radices agere, quæ superioribus temporibus tanta obseruantia iustitiam, ac pietatem coluisset, tamen cum modo Pannonicis, modo Numidicis bellis distraheretur, neque tunc quidem rem illam aggressus esset, nisi vel post exilium acrius odium exarsisset, multaque damna cęsarianis amicis fuissent illata, ac neque ab imperatorijs quidem vrbibus sibi temperatum fuisset. cum verò breui futurum appareret, nisi opportuna remedia adhiberentur, vt illa prouincia tota ab auita religione & ab autoritate imperij descisceret, decernit rem non posse commode diutius procrastinari. maximè omnium incitauit atque inuitauit Cæsarem ad hoc bellum suscipiendum præter cætera multa, Ioannis & Alberti coniuratio. nam Albertus Casmiri filius & Ioannes Ioachimus Marchio Sennonum se multis iniurijs affectos ab illis foederatis censebant; qui cum essent Henrico captiuo affinitate coniuncti ad preces Ioannis Henrici nepotis viginti & quinque millia peditum, octo equitum armatorum promittunt. Sic igitur conueniunt, vt omnes tres ęquam partem sumptuum conferrent per tres menses. summum imperium eius expeditionis defertur Alberto, qui priusquam negotium aggrederetur Cæsarem consulit. docet necessitatem belli, quod vel esset inferendum, vel expectandum domi. opprimendam esse hostis temeritatem & audaciam, quæ si relinquatur impunita, breui futura est intolerabilis. Cæsar non solùm Alberti rationibus assentit, sed etiã princeps eius expeditionis negotium suscipit, atq; ad apparatus bellicos faciendos statim animum adiecit.

Henricus Iulicurgiẽsis p insidias captus.

Fallaciæ cur vitandæ.

Tridẽti situs

Lantgrauius, & Federicus Saxon hostes imperij iudicati.

atque cum multa essent, quæ ab huiusmodi prouincia Cæsaris animum possent reuocare, deterrereque à tanta mole bellorum, coniuratorum eximia opulentia scilicet, excellens obseruantia rei disciplinæque militaris, constantia iis defendendis, quæ fuissent in Comitijs decreta, commeatus omnis generis magna abundantia, tormentorum bellicorum & apparatuum insignis copia, peditum & equitum armatorum ingens numerus, tamen cum res bellica commodius vnius consilio, quàm multorum huc illuc res propositas distrahentium nitatur, firmiusque sit ac diuturnius bellũ quod publicis, quàm quod priuatis fit sumptibus, & per belli opportunitatem vi extortis, Cæsar omnino non minus necessarium quàm difficile bellum suscipere decreuit. Stimulabat animum Cæsaris iam satis sua sponte incitatum Gaspar Contarenus Cardinalis Pontificis legatus, qui pontificio nomine & pecuniam, & armatorum auxilia sponte policebatur liberalissimè ad extinguenda surgentis hæreseos incendia. Præterea tametsi Catholicum ritum adhuc retinebant duo Gulielmi alter Menapiorum, alter Norici princeps, neque cum cæteris principibus Germanis conspirauerant, tamen videbantur in neutram partem magis propensi, neque cum Germanis vrbibus excitari. His verò duobus principibus datis in matrimonium duabus filiabus à Ferdinando Romanorum Rege non solùm Cæsar tutus futurus videbatur ab omni illorum molestia, sed etiam sperabat se commeatu & multis opportunis auxilijs adiutum iri: cum illorum ager feracissimus sit omnium rerum humano victui necessariarum, & satis amplus. Accessit ad auxilia Cæsaris Mauritius etiam dux Saxonum particeps Smacaldicæ coniurationis, qui se ab impietate ita tuebatur, quia nullum iurisiurandum seruandum sit ad impietatem ac turpitudinem spectans: neque se putare aiebat cogi, Catholicam religionem, imperatoriamque maiestatem per id iuramentum iure oppugnare oportere. Huius tamen auxilia vt suspecta propter affinitatem Cæsar non accepit, sed responsum beneuolentiæ plenum dedit, ac inquit se in magis opportunum tempus reseruare. non enim integra prorsus fides censenda est eorum, qui vel pro æquitate peierant, quoniam periuria impietatem omnino sapiunt quacunque ratione suscepta fuerint. Episcopus præterea Artauriensis, & Grauionarij potentissimorum principum potentiam veriti neutram in partem magis inclinabãt. Cæsar cum esset adhuc Attobrigæ vindeliciæ, vt diximus, quæ vrbs est extrema imperatoriarum ciuitatum sita in ripa Danubij fluminis Noricũ versus, multos duces & tribunos militum ad se acciuerat, iussę sunt adduci cohortes quinquaginta peditum Germanorum ex Pannonia, duo millia & octingenti Hispani è Gallia Cisalpina, tria millia eorundem, equitum ad nouem millia conscribi iussa in locis longe diuersis. Illud bellum in se exarsurum veriti coniurati, rem totam tamen dissimulant, apparatus bellicos clam & ipsi faciunt, Cæsaris animum sensim elicere nituntur. nam principum liberarumque ciuitatum legationes, & procuratores, qui erant apud Cæsarem captata opportunitate colloquij Cæsari inquiunt, se cognouisse illum tribunos misisse ad conscribendas copias. se rogare vt participes fierent consilij aduersus quem bellum susciperetur, quòd essent, vti consueuerant, omne genus auxilii liberaliter pręstituri. His responsum est arma parari aduersus nonnullos rebelles. Cæsarem memorem futurum eius beneficentiæ, siquis ad illam expeditionem opem tulisset, cæteros pro hostibus habiturum. illud respõsum vbi fœderatos spectare videretur effecit vt illi magis opportunè quam Cæsar copias instruxerint, atque Cæsariani apparatus clam obnunciati sunt coniuratis. illud non parum periculi attulit cæsarianis rebus, cum ipse Cæsar nullos adhuc neque Germanos conscripsisset, neque copiæ Pontificiæ iter cępissent, neque moti essent Hispani, qui ex insubribus, Pannonia, Neapolitanoque regno acciti fuerant. Nam Cæsar initio eius belli militaria munia de more viris insignibus distribuit, defert summum imperium Ferrando Toletano Hispano Albano regulo. Maximiliano nepoti Ferdinandi Regis filio mille, & quingentorum equitum imperium cõmittit. Carolo Lanoio Regulo Sulmonensi quingentorum, & leuiorum equitum Italorum. mille committuntur imperio Volfegandi; Melchinquij Schuezoperij. Quingenti Henrico Vessonum duci iuniori. aulicorum nobilium imperium datur Emanueli Philiberto Allobrogum ducis filio. quingentorum Ioanni Ioachimo, Alberto Casmiri filio Principi Sennonum duorum millium. significauit per literas Cæsar Florentio Comiti Lutiburorum, qui erat in Busaterorum præfectura, vt decem peditum, tria equitũ millia conscriberet. Singulis his tribunis militum quatuor Germanorum peditum millia tribuit; Georgio Peusburgio, Alliprando Madruccio, Georgio Sicamburgio, Iacobo Mediceo Marinianio marchioni, cui summum tradit imperium tormentarij negotij, Georgium Vittepacchium Spuriũ Norici præfecit decem vexillis peditum, Ferrantem Signorellium Castrouillæ regulum trecentis cataphractis equitibus. Scribit literas ad Cosmum Medices Florentiæ ducem, & Herculem Atestinum Ferrariæ, vt ducenta nummum millia ad illud bellum suppeditarent, ad quod Pontifex præter ducenta millia nummum iubet etiam Octauium Farnesium Camerinensem ducem Cæsaris generum duodecim millia peditum, & mille equites ex Italia ducere. Magister castrorum dictus est Ioannes Baptista Castalius. Addita sunt his duo millia operarum è Boemia, & octoginta bellica tormenta, & lintres complures ad pontes faciendos, omniaq; comparata sunt, quæ forent tantis copijs necessaria. Augustani interea auditis his apparatibus, qui cum fierent in tam diuersis locis propter varietatem ac magnitudinem occultari minime poterant, primum dubio sunt animo quid cõsilij caperent, atque re diu inter se agitata, quãuis multo facilius sit bellorum ingressum quam exitum inuenire, tamen ità cogitant, ac palam proponunt, non esse arbitrio fortunę committenda, quæ vlla certa ratione seruari possunt. Quòd nulla certa fides præstanda est illi bellorum communitati, quæ ad multos Principes vno tempore pertineat, quia si quis vel per auaritiam, vel perfidiam vel inopiam defecerit, reliqui aut debilitantur, aut certè pristinam animi alacritatem intensionemque

Fœderationes cur instabiles.

Albanus summus dux copiarum. Maximiliani præfectura.

neq; remittunt,decernunt tamen arma necessariò esse sumenda. Visum est enim communem esse belli fortunam,quæ non tantopere timenda est depressis & ad imum prope deiectis,quàm potentibus & ad summam felicitatem prouectis; nam vel hac ipsa ratione tentanda est ab infelicioribus, quòd ea inconstanti perpetuaq; rerum humanarum varietate delectatur. inualuerat apud omnes opinio quod non posset magna gloria comparari,nisi superatis virtute magnis periculis. proponebant nonnulli quòd agebatur hoc tempore de religione & libertate totius Germaniæ, pro qua sola omnia difficillima sunt subeunda. neq; ferendum esse vt unus omnium populorum libertate pro arbitrio tyrannice abuteretur. Non esse dubitandum de fide coniuratorum, cum de communi omnium salute æque agatur: nam eadem causa videbatur omnes in societate belli retentura, quę ad eam complectendam compulisset. His ita vbiq; memoratis decernitur vt literæ conscribantur ad omnes socios Smacaldicæ fęderationis, quibus peterentur auxilia. rogatur Daniæ Cimbrorumq; rex ne pateretur cæsarianam potentiam tantopere augeri, quia neutram in partem ille apparebat propensior, quòd nemini satis tuta est, aut tolerabilis præpotentis principis vicinitas. Ad Federicum Comitem Rheni Nariscorum principem, & ad Gulielmum Menapiorum vt subsidia laboranti communi Germaniæ libertati submitterent, existimarentq; in hoc vno bello totius Germanici nominis splendorem, salutem, dignitatem, libertatē, gloriam contineri. Nihil aliud agi in præsenti negotio, nisi an auitos mores, legesq; antiquas Germaniæ antiquarent, an libertatis vestigia, quę tot annos, per tot clades, totq; labores sustinuissent, ac defendissent, nunc deserere oporteat, atq; Romani Pontificis arbitrio subijcere, quod certe sine plurimarum vrbium populorumq; euersione fieri non posset. Præclarum esse in rebus gloriosis & arduis non coactos, sed volentes & cupidos & alacres pro gloria labores ac pericula subire.

Fortuna bellorum vt inconstans.

Mutuę Germanorũ adhortationes ad bellum.

Hæc dũ agerentur per literas, necessarij bellici apparatus non frigide, sed summa diligentia curantur. coniurati, antequam Cęsar primitias copiarũ Madrucij septingentos equites, cęterorumq; tribunorũ copias Germanas sibi adiungeret, & duo millia supra quingentos Hispanos e Pannonia, qui acciti fuerant duce Aluaro Saudeo, exeunt Augusta cũ viginti & duobus vexillis & cohortibus peditum eius ciuitatis, quatuor Alcimeniensium, sex Caritnorum, mille armatis equitibus, viginti & octo bellicis tormentis. Atque cum hoc bellum, quod Cæsar parabat, ante auditum, quam inceptum uel paratum fuisset, opportunam maxime facultatem parandarum copiarum hostibus præbuit, quæ tamen minime apparebant parari aduersus Cæsarem: quippe cum accessus & exitus omnibus cæsarianis in urbem illã pateret. Eas itaque copias cum instruxissent, simulabant se non aduersus Cæsarem parare, sed aduersus exercitum ex Italia aduenientem, qui iussu Pontificis ad depopulandam Germaniam proficisceretur. non enim se vexilla aduersus cæsarianos, sed Pontificios milites erigere profitebantur. Cum autem plurimum difficultatum tarditas in rebus bellicis plerumque afferre soleat, scire oportet aditum ex Italia in Germaniam esse difficillimum, quare auxilia non magno labore poterant impediri. Istud autem commode fit, vbi intercedunt angustiæ montium asperrimorum, quæ certe sunt prius occupandæ summa celeritate, ne hostibus pateant ad excipienda auxilia. Illis igitur qui ex Italia veniunt in Germaniam, Boiorumque regionem, Tridentum vrbs prius ad Coctias alpes sita transeundum est. deinde adeundum Inutrium, quò simplex est iter. ab Inutrio in Boios, agrumque Noricum procedentibus duæ sunt viæ, altera superius, quæ ad oppidum munitissimum Ropstainum vocatum ducit, quod est in principatu Rhetiæ in ingressu Boiorum & Norici agri, altera inferius, quæ ducit per quandam vallem, cuius in faucibus arx est munitissima Clusa vocata. ea loca primùm occupare nituntur coniuratorum copiæ, quàm Cæsari auxilia accederent, vt illis sic accessus præcluderetur. ea dum tentantur à fœderatis copijs in apertum primum egressis vniuersi belli instruuntur bellici apparatus, vt illud fieri posset diuturnius.

Transitus ex Italia in Germaniã tenebris.

Decretum est vt singulis mensibus ducenta nummum millia colligerentur tandiu, quandiu bellum perdurasset, in stipendia subsidiariorum mercenariorumque militum, qui non essent participes eiusdem fœderationis. illa pecunia colligebatur ex omnibus principibus ac fœderatis vrbibus. erant sub imperio Federici omnes Saxones, præter Dauciones populos, cum Philippus Sueuis imperaret, cæterisque populis Sueuis finitimis Vicario munere fungebatur in castris Federici Hernestus Philippi filius, qui duodecim cohortibus peditum erat præfectus; atque totidem singulis his commissæ sunt Ioanni Heddecchio, Christophoro Oldemburgio, Tumbersino Gulielmo, Vberto Beicolingo, equitatus duces complures erant, sed præcipue autoritatis Henricus Scombergus, & Thedericus Taubeimius castrorum magister dictus est Christophorus Steimbergus, at magister equitum, quod nomen Marescialllum appellant, Volferraccius, omnium equitum Philippi dux summus erat Oldemburgus. Peditum fœderationis dux Sebastianus Schertellus vir rei militaris non ignarus Augustanorum, Alcimeniensium, aliorumq; populorum nomine. Argentorati nomine præerat Gulielmus Fustamburgensis.

Munia in castris Lãgrauij.

vt verò rem totam paucis verbis concludam hi bellici apparatus & copię breui fuerunt in castris fæderatorum; peditum circiter octoginta, equitum quindecim millia, bellica tormenta varij generis, sed plura muralia, centum & duo de viginti. sex millia operarum. lintres complures ad pontes faciendos. carri multi qui puluerem tormentarium, reliquosque apparatus bellicos conueherent ad horum vsum addita sunt octo equorum millia. accedebant & fabri lignarij, & murorum magistri atque architecti, & cæteri artifices complures, qui ad vsum extruendorum pontium, vel excitandarum munitionum, ne quid tantis apparatibus deesset, castra sequebantur.

Bellici apparatus fæderatorũ.

Ea dum vtrinq; cõparantur ad bellum in Germania, & contra Germanos, nascitur non nihil difficultatis etiam in nouo orbe Cæsaris imperio subiecto, qui fit certior per Diegum Aluarecium & Franciscum Maldonatum de omnibus perturbationibus nouarum Indiarum, quas Perù vulgus nominat. Sunt autem

Indiæ nouæ: & amplitudo.

nouæ

Indiæ nouæ, & amplitudo.

nouæ Indiæ regio per ampla in occidente vltra columnas Herculis, Angustiasque maris mediterranei è regione Lusitaniæ & Larissæ, plurimo auro abundans à viro præstanti Francisco Pizzaro Hispano primum inuenta, vt memoriæ proditum est: quibus Indijs inuentis tantam lætitiam Cæsar cepit, vt monetas etiam imprimi iusserit, inquibus scriptum erat inter duas columnas, Plus vltra, cum in antiquis Herculis scriptum esset, Non plus vltra. Monetur Cæsar fusum esse & cæsum Blascum, qui potestate proregia præerat illis populis. opus esse ibi nouis ac validis remedijs, quia nisi mature tantis discordijs occurratur, periculosum sit ne tam amplum, tam ferax imperium, tã opulentum amittatur: quod vix per sex menses terrestri itinere posset pertransiri. Cæsar etsi varijs ac magnis occupationibus distringebatur, cum procul abesset ex Hispania, tamen statuit ad eas controuersias sedandas mittere Petrum Gascam iurisperitum virum spectatæ virtutis. Huic datus est titulus Præsidis regiæ audientiæ, atq; addita est summa autoritas pro arbitrio administrandæ prouinciæ, quo res componere, & veniam concedere omnium delictorum opportunè posset. Ille itaq; fęlicibus ventis vsus ad oppidum diuæ Marthæ primum applicuit, vbi fit certior Melchiorem Verdugum Cæsarianarũ copiarum ducem profligatum esse ab Hinogiensibus sequentibus Consalui Pizzani partes. statuit vlterius procedendum esse, quamuis expectaretur à reliquijs in portum Cartagieæ, vbi ad Nombredium ventum est vrbem, vbi Hinogiosa centum & octoginta Hispanos reliquerat duce Hernane Messia aduersus Verdugum, iubet Alphonsum Aluaradensem descendere ad colloquium cum Messia, Præsidisq; aduentum significare. Messias hortatur præsidem vt exeat è naui. demonstrat quo in statu res sint vniuersæ. Consaluum Pizzarum aduersus partes Cæsaris pugnare. eius classem stationem habere in portu ad Panamam vrbem præfecto cum summo imperio

Panama vrbs

Hinogiosa. Est autem Panama vrbs parua, parum salubris, sed celeberrimum emporium, quo & accessus frequens est ex Hispania, & preciosæ merces conuehuntur, & multa auri copia, vbi multi etiam habitant mercatores. Regionem habet fertilem, multoq; auro abundantem, & multis animalibus varij generis. mare multas habet conchas margaritarum feraces, & ingentia cete, quorum hominum habitus & sermo est Hispanus. docet illam vrbem facile posse capi, si vexilla Cæsariana erecta ciuibus sese ostentent. At pręses demonstrat sese ad componendas res, non ad labefactandas aut ad pugnam venisse, & ad sedandas controuersias, quæ seruandis legibus per nimiam asperitatem Blasci proregis fuissent excitatæ. Tantam futuram Cæsaris clementiam, nemo vt proditionis turpitudinem & periculosas inimicitias mitissimæ atq; honorificæ Cęsaris ipsius amicitię preferret. non videri esse è dignitate Cęsaris in quempiam sçuire antequam animi cuiusq; fiat periculum. Alphonsus Hinogiosa summus dux classis Pizzari audita comitate Messię, qua pręsidem exceperant, ęgrè tulit, literasq; dedit indignationis plenas. Messias iussu pręsidis Panamam conuolat, ne animi militum paulatim magis inflammarentur: is vniuersum negotium Hinogiosæ exponit. sic placato Hinogiosæ animo pręses Panamam contendit. cum Hinogiosa eiusq; ducibus res opportunas tanta prudentia agit, tantaq; comitate vt per conciliatam sibi magnam beneuolentiam, & autoritatem iam liberè obtineret quicquid vellet. eò deniq; peruentum est, vt præses nuntium cũ literis ad Consaluum miserit, quibus illum hortabatur ad odia deponenda, ad sedandos tumultus, ad placandosq; populos, qui propter nimiam seueritatem proregis tumultuabantur, cum Blascus prorex nullas populorum querelas vel iustissimas, nullasq; rationes audire voluisset, monet se missum esse ad sedandas discordias, antiquanda ac delenda Blasci instituta parum mitia, & ad dandã veniam omnium commissorum. Additæ sunt literæ Cęsaris ad istud ipsum impellentes. At Consaluus vt primùm significatum est per Hinogiosę literas Pręsidem ad eam prouinciam applicuisse statuit legationes mittere ad Cęsarem, quę ipsum docerent rerum omnium euentum. sic enim in consilio suorum decretum fuerat. Quę dum ita tractantur, Velia cæsi proregis frater, qui captus fuerat per eam cladem tanta cum libertate in castris Consalui versabatur, vt vel venatibus vacaret, obequitaretq; per vrbem. cęso igitur protege confluentibus ad Consaluum Hispanorum & Indorum copijs grauiter administrationem eius ferentium, frater eius Velia ita propè liber per indulgentiam Consalui, cępit paulatim illi subtexere insidias. at ijs patefactis capitis publicè condemnatur, pronuntiatumq; est per præconem quòd regem esset proditurus. Laurentius Aldana qui cum literis mittebatur ad Cæsarem Panamam profectus cum pręside & Hinogiosa veniens in colloquium, intelligit præsidis autoritatem, ac literas Consalui vanas futuras si nauiget in Hispaniam, quare pręsidis partes amplectitur. præficitur paulo post quatuor nauigijs cum trecentis militibus, qui iussus est ad portum vrbis Perù appellere, ea metropolis est eius prouinciæ, & portum Reia vocatum repentino aduentu occupare, ne Consaluus his cognitis consilijs opportunè prouideret, aut captiuos trucidaret. defertur summum imperium Hinogiosę. Hi fœlici vento vsi nullibi terram attingentes ad eum portum nauigant: Præses certiores facit per literas præfectos vniuersarum regionum, iubetq; quanto maiora possent colligere auxilia. Consaluus, etsi nihil intellectum erat eorum, quę Panamę agebantur, tamen quia nihil iandiu Panama afferretur in magnam venit suspicionem bellicorum apparatuum, qua vel sola commotus iubet suas copias parari, promptasque esse. Nec ita multò post nũciatur quatuor nauigia apparuisse, quæ explorata regione nullis rebus vel necessarijs captis mox in altum recesserint. Id tametsi magnam afferebat suspicionem belli, tamen nulla diligentia à Consaluo sciri potuit, quia literæ interciperentur. Diegus Morensis cum Frussilensibus ciuibus cũ multo commeatu apparatuq; armorum, audito Aldanę aduentu in portum Malabrigum, ad ea nauigia nauigat eo consilio, vt si nauigia essent Consalui simularet se ad res nouas audiendas accedere, & ad ferendum commeatũ. sin essent Cęsaris, ad ferenda auxilia. atq; ita eò profectus vires coniungit. Pizzarus cognitis his bellorum motibus, suos & ipse ad vexilla conuocat.

uocat. Caruagialem & Cepedam duces creat leuionum equitum. Sclopettarijs duos Ioannes præficit, alterum Accostensem, Velezium alterum. Armatorum præterea cum sarissis tres duces constituit. Castrorum magistrum dicit Franciscum Caruagialem, cui tribuit centum sclopettarios. Tũ fit edictum per tympanorũ sonitum sub pœna capitis, vt omnes vrbis coloni cuiusuis conditionis ad vexilla, & ad capienda stipendia conuenirent. Censi sunt mille homines egregiè instructi. iubet suos duces per literas comparatis copijs quanto maioribus possent omnes vndiq; conuenire. Conatur profectas copias ad se tuendum per æquitatem expostulationis allicere. Docet quòd Aldana ad Cæsarem commonefaciendum de omnibus, quæ acta erant, missus totius prouinciæ nomine cum præside contra mandata cõspirauerat, & cum classe ipsius Pizzari etiã bellum inferret. Quòd præses missus a Cæsare ad res componendas, ad pacem, & tranquillitatem eius regni, proprio cõsilio ac priuata autoritate cũ omnibus copijs, quas colligere potuit, arma mouisset, ut in omnes pristini tumultus participes animaduerteret. Plurimi oĩum referre, cũ omnes interfuissent. Se ingressũ præsidis in nouas Indias profitetur pro viribus impediturum, quia Cæsar, vt cognouisset è Maldonaro ad Cæsarem hac ipsa de causa misso, non abrogasset suam præfecturã, sed tantũ præsidem misisset ad regiam audientiam. Ad harum rerum cõfirmationem conuocatis peritis iuris ad conciliũ, diligenterq; põderata auctoritate præsidi concessa, ut appareret ęquitas causæ Pizzari, & quòd pręses præter Cæsaris mandatum in eã prouinciã ingressus esset cũ armatis copijs, nauigiaq; occupasset, omnes duces præsidis partes secuti capitis cõdemnantur. Quæ dum statuũtur apud Cõsaluum, nunciatum est Aldanæ nauigia Trusillo egressa se litoribus ostentasse, quare mittit Ioannem Accostensem cũ centum sclopettariis equitibus, qui litora percurrerent, neq; aquari paterentur. Ille Trusillum vsque percurrit, atq; ad portum Diuæ Marthæ contendit, ꝙ ibi Aldanã esse intelligeret. Aldana ab Hispanis ratibus trãsuectis fit certior. Centum & quinquaginta sclopettarios in insidijs locat, qua transiturus erat Accostensis. at per captos classiarios patefiunt insidię. ea re cognita Accostensis missis captiuis ad Pizzarum in portu Guãtæ mandata expectat. Pizzarus è captiuis humaniter tractatis numerum hostium classiariorum intelligit, & quæ Punamæ gesta essent, ac subsidia quæ præses vndique ex Indijs acciuisset. His cognitis decernitur vt Accostensis & Caruagialis cũ suis copiis per litora Cassamalcam vsq; excurrerent, trecentis selopettarijs equitibus scilicet, qui dũ parantur ad iter castrorum Pizzari magister propter suspectam fidem eius ducis Caruagialis iubetur cum Accostense eum ducentis & octoginta sclopettariis idem efficere. Hi Barancam vsque profecti, quod est oppidi nomen, & Trussillum, non procedunt vlterius, quod audirentur fieri multæ ducum ac populorum defectiones ab Imperio Pizzari ad Cæsarem. Cẽtenus è clade proregis elapsus anno superiore in spelunca quadam latuerat propter metũ Pizzari. is cognito pręsidis aduentu collectis nonnullis reliquiis quinquaginta viris strenuis ad vrbem Cuzcum capiendam contendit. inuitauerant enim ad hoc nonnulli è primarijs, atq; sese opem laturos fuerant polliciti. Sed enim tanta erat his armorum inopia, vt pugiones prælongis hastis alligarent, ob sarissarum lancearumq; penuriam. ea re cognita Antonius Roblius Cuzcum conuolat. huius monitu præfectus vrbis trecentos armatos in aciem instruit in foro. Franciscum Aquitrium mittit ad incursiones in agrum faciẽdas, qui copiis cum Centeno coniũctis illum quę fierent docet. alia via pernoctem aciem ducunt. Qui vero cum Centeno aut mortem aut victoriam sibi proposuerant, mira virtute vrbem inuadunt. Vrbani milites ingenti strepitu sublato rem minime intelligentes mutuis vulneribus cæduntur. Centenus porta per operam vrbãnorum patefacta detractis frẽnis armentum equorum magno impetu ab indis impelli iubet in aciem instructam, qui ordinem dissipantes atque aperientes irrumpunt. qui equos secuti sunt, hostes fusos nullo prope negotio trucidant. primi qui terga verterunt, fuerunt milites consultò negotio assentientes, quorum fuga non leuis iniecta est cæteris trepidatio. Consaluus misso Ioanne Silueino instruendarum acierum magistro ad trecentos homines colligẽdos, decernit Accostẽsem contra Centenum mittere, quem ipse cum reliquis copiis sequeretur: habebat enim noningentos in castris. at Accostensis copię nouitate rerum deterritæ in fugam fuissent conuersæ, nisi capitali nonnullorum supplicio fuissent retardatæ. Cæsus est præter cæteros Antonius Altamiranus, quòd res bellicas subfrigide administrasset, eiusq; bona fisco sunt addicta, & prętorium vexillum Antonio Riberio datum. Pizzarus vbi videt suas vires paulatim imminui, seq; pene desertum, quem antea populi omnes eius regni singulari obseruantia prosequebantur, ciues omnes & milites qui aderant, hortatur ad seruandam fidem, societatemq; defensionis; cum diceret se pro focis & aris omnium antea pugnasse, nunc omnibus pugnandum esse pro libertate communi, pro vxoribus. pro filiis, facultatibus, patria, vita, sanguine ac iugulis singulorum; quippe cũ ficta sint & simulata ad capiendos incautos, quæ de concedenda venia a pręside dicuntur. eius rei præclarum esse argumentum, quòd legationes ad Cæsarem a se missas Panamæ detinuisset. quòd literas spargeret multarum contumeliarum plenas. Quod armatus suam ipsius Consalui diœcesim inuasisset. quòd classem pecunia Consalui coemptam vi occupasset: quę certe iniussu Cęsaris fieri pateret. se neminem cogere inquit vt suas partes sequeretur, sed volentes laudaturum, at decipientes habiturũ pro hostibus. Cum omnes sese eius mandata expectare respondissent, iubet Accostensem per montuosas partes Cuzcum versus castra mouere. interea nuntiatur Consaluo classem sese litoribus Reiensibus ostentasse, cum sit Reia vrbs satis ampla, portumque habeat tutissimum, atque fuit illa metropolis regni, donec Pizzarus sine controuersia rebus pręfuit, quòd ibi haberet hospitium. eo nuntio allato decernit Pizzarus copias in apertum educere, quare fit edictum sub pœna capitis, vt omnes exeant ad bellum. Postridie eius diei cum sua nauigia ad litus appulissent, copias educit. in litore castrametatur, ne quis faceret descensionem. erant in castris quingenti & quinquaginta milites.

iubet

iubet octo equites latere in inſidijs, nequis literas contumeliarum plenas ſpargeret. ſequenti die
Pizzarus nuntium ad Aldanam tanquam obſidem mittit, qui hortaretur Aldanam vnum è ſuis in
caſtra mittere, quod quædam de rebus magnis eſſet communicaturus. eum miſſum Pizzarus nō ad-
mittit in caſtra, niſi per noctem. Nuntius admiſſus exemplum diplomatis præſidis attulit, atq; vni-
uerſam veniæ facultatem, quam Cæſar conceſſerat, & vt reuocabantur inſtituta, quæ fuerant cauſa
eius tumultus. at nuntius ipſe nihil certe reportauit præter Pizzari querelas. Aldana per nuntium
agit vt Pizzari milites veniam intelligant. duplicata exempla dat omnium ſtatutorum cum literis
ad inſigniores duces. Hic alterum exemplum occultat in cothurnis, alterum reddit Pizzaro. nun-
tiat ſibi Aldanam ſuaſiſſe vt in ea caſtra diuulgaret, ſe tamen dediſſe verba Aldanę dum extorqueret
exemplum, quod deferret ad Pizzarum. ſic per hanc ſimulationem, magnam beneuolentiam cre-
dulitatemq; diligentiæ aſſecutus clam literas diſtribuit. Pizzarus ab vrbe Reienſi caſtra mouet.
pręficit vrbi Petrum Martinum, ſenem quidem hominem, at robuſtū & crudelem, natum in igno
bili Hiſpanię pago Medellino. iubet hunc omnes qui reliqui eſſent in vrbe, quiq; iniuſſu Pizzari ca
ſtra deſeruiſſent extremo ſuſpendij ſupplicio afficere. ille mandati diligentiſsimus obſeruator vel
ſuis manibus quendam exanimauit moræ ſuſpendij impatiēs. Pizzari milites nihilominus perce-
pto diplomate veniæ ad cæſarianos cōfugere. caſtra minui quotidie. vires debilitari. vrbes inſignia
Cæſariana erigere. claſsis trāsfugientes excipere. miſſi ſunt qui & in caſtris Accoſtenſis exēpla diplo
matis ſpargerent, procuratūq; varijs modis vt clementia Cæſaris in eos populos cognoſceretur. Piz
zarus veritus ne trāsfugientibus ita multis ſolus relinqueretur, quinta caſtra mouet, ac locat procul
ab hoſtibus. atq; res eò deducta eſt, vt dicerētur eſſe in caſtris non plures ducētis, iiſq; non ſatis fido
animo, quippe quos timor potius, quā amor ibi retineret, cum etiā Reienſis vrbs ad cæſarianos de-
feciſſet. his ita ſuccedentibus, in nouo orbe vel nouis Indijs, res Germanicæ magna diligentia tractā-
tur. exercitus vtrinq; colligitur nō ſegniter ad futurū bellū. Schertellus cum iis copijs, quæ iam exie

Germanicæ res proſequūtur.

rant ad Fieſſam oppidū caſtra mouet. id ſiue cōtrouerſia capit. Cluſam inuadit. diſploſis nōnullis
tormētis potitur. collecta erant a Madruccio, ad quinq; Germanorū millia, & ad Marinianio ad cu
ſtodiā Cæſaris, qui pugnæ cupidiſſimi à ſuis ducibus Artobrigæ detinebantur. Duces.n. nō ſatis tu-
tum eſſe cenſebant propter imparitatem virium ſigna cum hoſtibus conferrę. & profectò neq; pru
dentis Imperatoris eſt ſemina & initia bellorum ita inconſideratè fortunæ arbitrio committere,
cum maximi ſit ponderis ad vniuerſum negotium, quam exiſtimationem initia ceperint, ne in ipſo
veſtibulo bellorum animi militum conſternentur. fœderati infeſta ſigna Artobrigam verſus con-

Imperatoris prima æſtimatio magni eſt momenti.

uertunt cum ijs copijs, quæ iam collectæ fuerant in agro Alcimenienſi, atq; cum Cluſæ adiunctis
præſidijs ad Inutrium occupandum contendunt, in cuius vnius expugnatione facilis ratio conſiſte-
bat expugnandorum aliorum locorum: quippe cum omnes aditus ſic occludi poſſent, qui in Bo-
ios iter patefaciunt, & qua ex Italia ac Tridento Inutrium acceditur. ſic vna ratione omnis ſubſi-
diorum facultas Cæſari & Inutrio fuiſſet intercluſa. Præfecti cognoſcentes quanti referret ad om-
nem rem bellicam vrbem illam ſeruare incredibili celeritate intra ſeptem dierum ſpatium duo-
decim millia armatorum colligunt, quorum nonnullam partem ad vrbis præſidia intromittunt.
illa diligentia vrbanorum præfectorum cognita fœderati mutant ſententiam, ac neq; ſe oſtentant
quidem męnibus Inutrij. qui certè in Artobrigam recta petijſſent, poterant omnia ſemina ſurgen
tis in ipſos incendij diſſipare: eſt enim tanta vis, tantumq; beneficium çeleritatis in rebus bellicis, vt
ſæpe vel paruæ copiæ celeriter collectæ maximorum bellorum apparatum omnem hoſtilem
diſſipauerint, certamq; victoriam creditam è manibus extorſerint. coniurati ita ſpe potiundæ vr-
bis fruſtrati ad Cluſam & Fieſſam oppida ſumma induſtria munienda animum conuertunt. Copiæ

Celeritas vtilis in rebus bellicis.

pontificiæ interea iter facere. tria Hiſpanorum millia in Apuliam ex Inſubribus contendere. nec ita
multo poſt cum Neapoli adductis nauigia conſcendere, ad pagum Dalmatiæ vocatum Flumen de-
ſcendere, atq; inde per Carinthiam & Valeriam Iapidesq; profecti in Noricum agrum peruenire.
Fœderati præclare rei gerendæ opportunitatem interea per inſcitiam tranſmittunt. Nam ſi contē-
to paſſu Artobrigam adiuiſſent, Cæſar tam repentino hoſtis aduentu oppreſſus, cum nullas propè
haberet copias, nullaq; bellica tormenta, vix vnum, atque illud non ſatis tutum remedium ſalutis
videbatur habiturus, vt è Germania ſcilicet profugeret ſecundo Danubio. Quippe cum ſolos habe-
ret primùm ſuos aulicos, & nobiles comitantes, in quibus nullum erat ſatis validum firmamētum.
ſic enim fœderati in vnius vrbis expugnatione vniuerſum ſurgentium bellorum incendium erant
extincturi. Sed quid prodeſt ignauis aut ignaris optimorum, celerrimorumq; apparatuum copia,
& magnificentia? non enim ad picturam, ſed ad vſum, & ad res gerendas inſignes exercitus aut claſ-
ſes ſunt inſtruendæ. Lantgrauius tamen antequam arma publice tractarentur, ac dux Saxonum li-
teras humanitatis plenas dederūt ad Cæſarē, cognitis ijs ingētib. apparatibus, quibus ſeſe cognouiſ
ſe inquiunt velle Cæſarem in rebelles nonnullos animaduertere. ſe cupere fieri participes conſilij,
quòd eſſent auxilia miſſuri. ſin ipſos fierent apparatus, ſe promptos eſſe iniecta per inuidiam crimi
na & accuſationes diluere: quibus Cæſar nihil reſpondit. Schertellus cum Auguſtanis copijs Tona-
uertam ſe contulerat, quæ ciuitas plurimum conferret ad rem bellicam, vt in ripa Danubij flumi-
nis ſita, quippe quæ etiam propugnaculum Danubij à quibuſdam ſit appellata, nuperq; fuerat in
fidem coniuratorum accepta, quòd à Cæſare ad nouam religionem defeciſſet. locus ille opportu-
nus viſus eſt Schertello, vbi Lantgrauii & Saxonis copiæ coniungerentur, cum ibi etiam factus eſ-
ſet magnus Auguſtanorum apparatus bellicus, & Lyco fluuio potiretur, qui per illam vrbem de-
fluit in Danubium, Sueuorumq; agrum à Noricis finibus diſterminat. Potiebatur per eandem op-
portunitatem Danubio, per quem Calegia & Alcimenio opulentiſsimis atq; feraciſsimis vrbibus

omnis

omnis generis commeatus & res exercitui necessariæ aduehi poterant. Nam scitè opportunus locus parandis copijs est eligendus non solum munitus aduersus impetus hostium repentinos, si qui fiant: sed etiam qui non procul absit ab eorum finibus, ne longitudo itineris facultatem præripiat rei bene gerendæ. Tum spectandum est, vt ibi sit aquarum facultas, vt lignornm copia, vt cōmoditas fluuiorum ad conuehendos vndiq; apparatus & bellica tormenta. vt suppetat copia annonę, ne cito copiæ labefactentur inopia commeatus: quę si omnia haberi non possunt, saltem quanto plura fieri poterit requirenda sunt. vbi Schertellus ibi aliquantulum castrametatus esset, Saxones & fœderati reliqui accedunt in castra, quare breui collectus est è fœderatis omnibus ciuitatibus potentissimus, maximeq; formidabilis exercitus. Cæsari quoq; accedunt Germani complures duce Alberto Casmiri filio Marchione Alisi cum magna turma armatorum equitum, cuius etiam in castra quotidie noua accedebant auxilia. Sicamburgius vero ad Montem nigrum cum suis cohortibus profectus, vbi Xuarezbaltum vocant, non poterat nisi per summam difficultatem, periculumq; pertransire, quod iter faciendum esset per agrum Alcimenienſem, quæ potentissima est vrbs hostilis, vel per agrum Caritnorum principis potentissimi fœderatorum. vt autem vitarentur hæc pericula magnus ambitus erat faciendus, cum eundum esset per oram lacus apud Gandurū Rhetiumq; agrum, quod iter vt magis amplum, ita minus periculosum apparebat. nunciatum est Cæsari Hispanos aduentare ex Insubribus, cum quibus sexcenti equites galeati accedebant duce principe Sulmonensi. tormenta quoq; complura in lintribus Iuliobona aduehebantur. Interea fœderati minime perspecta opportunitate opprimendi repente Cæsaris antequam auditæ vires coniungerentur, frustra tempus absumunt expugnandis oppidulis. Nam cum Artobrigam inuadere oporteret, vt cuius loci natura molesta esse posset, neq; tamen esset munita, Rainum Castellum ducis Norici, quod distat quinq; millibus passuum à Tonauerta, inuadunt illud nullo expectato conatu hac conditione venit in deditionem, vt liberi milites exirent armati ad tympanorum sonitum, erectis vexillis ad profectionem. ibi posita sunt firma præsidia, quę Neoburgo conuenerant. est autem Neoburgum noua ciuitas, sicuti nomen ipsum significat. atqui necesse est vt nouis nominibus vtamur aliquando oppidorum & vrbium & locorum, quoniam vel nouæ sunt vrbes, vel certe nomina mutauerunt cum amiserint formam & situm ob frequentes bellorūm ruinas. est autem Neoburgum pagus Comitis Palatini quindecim milliaribus distans à Tonauerta, quod pontem habet supra Danubium. Ferdinandus Romanorum Rex Artobriga Casurgium peruenerat interea, vbi Mauritius Cæsaris iussu sese accingebat ad agrum Federici hostiliter inuadendum, cum esset Mauritius vnus è ducibus Saxoniæ pro Germanorum more, qui res omnes in tres partes diuidunt. Hic perpetuas ferè inimicitias aduersus Federicum vel coniunctum exercuit, quamuis quo tēpore bellum hoc est inceptum, pax inter illos intercederet. Nam posteaquam indictum est imperatorium exilium duobus ducibus Mauritius coniunctis castris cum rege Romanorum decreuit Saxonum principarum occupare, quod sibi peraccommodatum videbatur, vtpote suo finitimum & coniunctum. fœderatorum copiæ capto Raino oppido mox Lansueto infesta signa inferunt. illud oppidum est ducis Norici insigne, quod hostium consilium vbi nunciatum esset Cæsari, minime cunctandum ratus in tantæ rei magnitudine, quòd oppidum situm esset non procul ab Inutrio in via, quæ Artobrigam ducit, qua parte regionis ipse copias expectabat Italas, non procul à Bacenis, siue desertis Heluetiorum castra ponit. Nam si fœderati Clusa iam potiti eam viam occupassent, Cæsar nullam aliam viam erat habiturus ad accipienda auxilia, cum facile postea fuisset Artobrigam etiam expugnare. cum enim necessariò essent eà transituræ Hispanæ & Italicæ copię, ea ratione in maximas difficultates rem Cæsarianam hostes erant adducturi. Cæsar vt maturè tanto periculo occurrerēt, opportuneq; consuleret laborantibus rebus suis, ipse vexillis erectis ad profectionem ad illud oppidulum defendendum properat, quò vertebantur vniuersæ hostium vires. relictis igitur Artobrigę quatuor millibus Germanorum, & vna Hispanorum cohorte, ac tormentis & apparatu bellico, qui Iuliobona fuerat aduectus præfecto Pyrrho Columna ipse cum reliquis copijs Lansuetum versus iter capit. Cęsariana enim castra aucta fuerant Madruccij, & Mariniani aduentu, & Hispanorum è Pannonia, & quinq; Germanorum peditum, duobus equitum millibus, quos Cæsar ipse collegerat. idcirco castra in loco tuto metatus est eo consilio, vt ibi moratus impetus hostium sustineret, periculaq; propulsaret, & auxilia ex Italia aduenientia exciperet, si tamen ante hostes aduertarent, quorum castra assiduè augebantur. Scribit etiam literas ad auxiliorum prefectos, vt quāta fieri posset celeritate approperarent, vt cum primum opportuna facultas apparuisset, posset conferre signa cum hostibus, quando res placidè non posset componi. Nam dicere solitum in castris accepimus Cæsarem se vel viuum res Germanicas compositurum, vel mortuum omnino inter Germanos futurum. Fœderati cum intelligerent Artobrigam omnibus iam rebus necessarijs, firmissimisq; præsidijs esse munitam, neq; posse auxilia Cæsaris impediri, quòd is castra bifariam diuisa ad illa excipienda in loco peraccommodata posuisset, rati id quod erat, se in illas difficultates propter suam tarditatem, & negligentiam fuisse adductos, consulunt quid sibi esset agendū. Federicus multo faciliorem pugnam existimās fore cum præsentibus copijs, quàm cum Italis adiunctis, qui non procul esse dicebantur, censet omnino esse totis viribus dimicandum. At Philippus non esse irritādum animum ducis Norici potentissimi, & non hostilis principis arbitrabatur, cuius in agro castrametaretur Cæsar: cum summa videatur iniuria quempiam intra fines alterius adoriri, nisi & ille hostem se esse profiteatur. tentandum esse prius, inquit, consilium ducis, qui dux postea respondit se non posse Cæsari suo principi non omnia commoda concedere, neq; tamen velle horum esse hostem, sed semper fuisse ac fore amicum fœderationis. His rationibus adductus Philippi literas

Loci eligēdi ad colligendas copias.

Rainum oppid. captum.

Neoburgi nomen.

Mauritius cū Cæsare consentit.

superbię

superbiæ & minarum plenas per puerum æneatorem, qui epistolam proferret ad teli amentum alligatam in castra Cæsariana mittit, & ad Albani præcipue summi ducis eius expeditionis tētorium, sicuti mos est vetus Germanorum belli denuntiandi. Illę literæ neque lectę quidem sunt a Cæsare. Continebatur in iis, quòd Cæsar nulla accepta iniuria, sed solo opprimendæ Germanię desiderio impulsus Philippum & Germaniam hostiliter inuasisset. Philippum non posse deesse tanquā Germanum principem totius Germaniæ saluti, libertati, ac defensioni pro viribus, seq; paratum semper fore ad seruandam fidem, quam iuratus patriæ dedisset; quare se facere facultatem inquit Cęsari, si velit, collatis signis dimicandi. Responsum est ab Albano Cæsaris nomine, non esse prudentis Imperatoris vti consiliariis hostibus de ineundo prælio. futurum enim vt satis opportunè pœnas daret suæ temeritatis. atq; vt responsi vis apertius pateret, mittit impressam formulam Imperatorij exilij: quo responso accepto fœderati omne consilium vertunt ad impedienda Cæsaris auxilia. cum vero Italiæ cohortes non procul abesse dicerentur, Cæsar ad Ingolstadium castra mouet, quæ vrbs maximi esse momenti videbatur, cum natura esset munita, atq; in ripa Danubij fluminis sita ad cōmeatus, apparatusque bellicos excipiendos peraccommodata. Hæc vrbs ita nominata fuit, q; extructa sit ab Anglis inter Oceanum & Albim fluuium habitantibus. Cum non procul inde castrametatæ fuissent Philippicę copiæ, ne facilis accessus Italis concederetur, Bartholomæus Montius & Nicolaus Siccius cum ducentis equitibus pontem occupant vrbi finitimum. Missus est ex altera parte Thomas Coccapanus cum sexaginta equitibus ad hostiū consilia exploranda. Illud cum summo studio curaret, neque vellet nisi re cognita redire, abfuit per biduum a castris Cęsarianis. per idem tempus Italę copię, quę fuerunt decem millia peditum cum sexcentis equitibus duce Octauio Duce Camerinensi augent castra Cæsariana. accedunt & centum ac sexaginta equites leuioris armaturę duce Alphonso Atestino Ferrariensi, & ducenti a Florentiæ duce præfecto Rodulpho Baleono. accesserant & Neapoli atque ex Insubribus Hispanę copiæ; ita vt castra Cęsariana iam iusti exercitus formam accepisse apparerent, cum adessent in iis sexdecim Germanorum, octo Hispanorum, decē Italorum millia; equites Boemi Ioannis Alisi Marchionis sexcenti. Prutenorum præfectus ducentos, Albertus Marchio octingentos, ita vt Marchionis Alberti, Archiducis, cæterorumq; principum equites ad tria millia accederent. Germani, qui ex Heluetiorum desertis accedebant, in multas maximasq; difficultates incidebant propter locorum angustias, cum Philippici omnes aditus armatis militibus in illa parte occupassent. Cęsar iis copijs auctus castra mouet Lansueto Artobrigam versus ad capienda quædam tormenta bellica muralia & campestria. Relictis itaq; tribus Germanorū cohortibus ad custodiam tormentorum, dum attraherentur, mox accedit Ingolstadium, vbi hostes castra locauerant. Sed enim antequam vexilla conuelli iuberet ad profectionem, iubet repente totis castris ad arma conclamari, omnesq; Germanas copias in duo agmina diuidit, in primam scilicet & postremam aciem. a dextra cataphractos equites constituit ad confirmandum exercitum, à sinistra Italos locat & Hispanos. equites rursus leuiores in duas turmas diuisi exercitui vniuerso præcedunt. ex Hispanis sclopettariis & Italis mille collocati sunt ad latus Germanorum, totidemque ad latus cataphractorum equitum, quorum dux summus dictus est Albertus Casmiri filius. Cæsar sic instructis copiis Ingolstadium uersus contendit, vbi castrametatæ fuerant Philippicæ copiæ. distat autem Ingolstadium ab Artobriga quadraginta & quinque millibus passuum, quod iter tribus castris conficitur. primis decem milliaribus confectis, secundis tredecim, castra posita sunt apud oppidum Neostatum situm in ripa Danubij ob commoditatem traiiciendi, quia pontem habet supra fluuium. Sed quoniam pons esset angustus, ad maiorem celeritatem traiiciendarum copiarum, iubet Cæsar tumultuarium pontem excitari e lintribus, qui in hos vsus castra sequebantur. Ea dum fiunt a Cæsarianis, Philippici ex altera parte Danubij ad obsidendam Artobrigam infesta signa conuellunt. Illo consilio hostium cognito Cęsar mille pedites Germanos & quadringentos equites sclopettarios Hispanos summa celeritate mittit, qui eadem nocte vrbem ingrediantur: quibus præsidiis vrbs ita confirmatur, ut posset omnes conatus hostium refrenare, donec Cęsar cum vniuersis copiis opem ferret. Philippus certior factus Artobrigam vrbem nouis præsidijs esse munitam, Cæsaremq; cum omnibus copijs subsequi, qui distabat tantum quindecim milliarib. atq; fluuium erat traiecturus, excidit prorsus de omni spe potiundę vrbis, quia videbat se hinc ciuitatem, inde hostilem exercitum habiturum esse, quo facile cōmeatus facultas posset intercludi. ad Ingolstadij igitur expugnationem signa conuertit. Cæsar quòd intelligeret angustias quasdam viarum perdifficiles esse hostibus transeundas, tria mittit sclopettariorum millia & octingentos equites leuiores ad eos retardandos, dum ipse cum reliquis copijs subsequeretur, si quam opportunam dimicandi facultatem locus ille suppeditasset. at Philippus contra tanto studio, tantaq; celeritate angustijs nemorum superandis utitur, in quas imperite se intruserat, ut indēnis omnino euaserit. Nā profecto periculosum est vel potentissimis exercitibus sese intra angustias montium, aut viarum, aut paludum includere, vel occuparis prius ipsis angustiis, cum facile possint intercludi, &, vel ab insequentibus hostibus, vel ab obuiis fundi; cum vniuersus exercitus nondum pertransisset Philippici, vbi in planitiem exiere ex angustijs copias in aciem instruunt, vexillisq; ad profectionem erectis Ingolstadium petunt, vbi erant in præsidijs ducenti pedites, & totidem equites Norici præfecto Petro Guzmano viro Hispano. Cæsar intra biduum per pontē veterē & tumultuariū suppositis trabibus, catheatisq; lintribus Danubium traijciens castra in quadam valle, & super colle Danubio propinquo locat, qui locus distat ab Ingolstadio circiter decem millia passuum. Fuit maximi momenti ad vniuersas res bellicas Cęsaris traiectus, cum hostis non ita libero agro potiretur, ac demōstraret Cæsar se neq; timere hostē, neq; deuitaturū pugnā cū opportuna loci facultas daretur. Albanus ibi ad vilam

Literæ Lantgraui ad Cęsarem.

Cæsaris responsum Lantgrauio.

Ingolstadiū vnde dictū.

Auxilia Itala missa Cæsari.

Cæsaris acierū instructio

villam quādam perpetua fossa, & reparationibus ductis castra munit, vbi per triduum moratis Cęsarianis nuntiatur hostis ad sex millia passuum distantia ab Ingolstadio ab altera parte vrbis castra posuisse. Cæsar Sulmonensem regulum cum ala expeditissima equitum leuiorum, & Antonium Toletanum cum sclopettarijs equitibus mittit ad exploranda hostium consilia. Hi nonnullis vrbanis se addentibus leue prælium cum hoste committunt in parte sinistra fluminis inter nemus. Certatur acriter, modo vera, modo simulata hinc inde fuga. tamē ad extremum Cęsariani partim locorum imperitia, partim nouis subsidijs hostiū semper accedentibus fatigati amissis, & captis nonnullis recedere compelluntur. atq; nisi pontificius equitatus laborantibus eorū rebus opem tulisset, ad vnū cecidissent in eo prelio. plurimum vero attinebat, vt Cæsar quamprimum Ingolstadiū euaderet, ne vrbs in periculo posita, in potestate hostiū deniq; relinqueretur, quæ poterat magno esse impedimento quominus Maximilianus comes Lutiburorum cum Cæsare castra coniungeret, quare necesse fuit Cęsari castra mouere. at enim cū maximè sit necessarium illi, qui vicinū potentioremq; habeat hostem in situ tutissimo, si possit, castrametari ad omnes impetus conatusq; hostiū reprimendos, Cæsar præmittit qui duos locos ad castra explorarent. alterum ab vrbe distantem circiter mille passus, alterū ab altera parte vrbis non procul ab Ingolstadio. vt autē his locis commodius poterentur Cæsariani, præmissus est Castalius castrorū eligendorū magister pridie eius diei, quo erāt castra mutaturi, qui locū castris designaret. Cæsar postridie summa celeritate diligētiaq; castra mouet omnibus copijs in priorem aciem tantum instructis. Itali, Germani, Hispani quotidie vicissim mutant regiones castrorū, vt omnis illorū controuersia de situ tolleretur. Cæsarianis proficiscentibus adhuc ad hæc ipsa castra Albanus cū viginti equitibus Ingolstadiū peruenit. altera castra diligētius explorat, locū designat, & regiones singulis nationibus. Philippus cū suis leue prælium feliciter successisset iubet Gulielmū Furstemburgensem instaurare præliū; qui nonnullis ducibus sibi adiūctis cū lectissimis peditibus, & equitibus tanta virtute, tamq; alacriter Cæsarianos inuadit, tamq; confertoc ū globo armatorū, vt Cæsari nuntiatum sit hostē cum vniuersis copijs pugnaturū aduentare, quamobrem iubet & ipse vniuersas copias in aciē instrui, Albanū pręcedere, hostiū consilia diligenter explorare, se certiorem facere. ipse interim frontem exercitus firmat intra castra. locū legit ad pugnam tormentis in apta loca, & equitibus ac peditatu distributis. atq; ibi expectans inuasurū hostē consistit. cum hora iam tardior videretur, neq; amplius opportunū tempus ad cōmittendū prælium, Albanus nunciatum mittit, vt ad alia castra acies procederent, sicuti statutū fuerat: quòd hostis intra suas munitiones se recepisset. Cęsar cum intelligeret quanti referret, vt eo die potius, vel tardè, quàm vt postridie castra occuparet, eamq; noctem, & partē sequentis diei sibi vendicaret ad illa cōmodius instruenda, cū vniuersis copijs eò cōtendit, cū Ingolstadium vrbē à tergo esset habiturus. A fronte palus erat perampla. omnis equitatus inter syluam consistit, quæ erat in sinistra parte apud Danubiū, & inter fluuium, apud quem erat agmen Italorū, & Germanorū peditum citra fossam præaltam. vltra, omnes Hispani, & pars quędā Germanorum, & Italorū, cum reliqui apud męnia fuissent castrametati. atqui cū à dextra, & à fronte pars agri aperta haberetur, quamuis tota nox cōsumpta esset ducendis fossis, vallisq; castrensibus atq; erigendis aggeribus, Albanus antequā dies plane illucesceret ambas eas partes diligēter explorat, vt, si quid erratum esset, emendaretur; cū multis rationibus hostis adduci posset ad illa castra inuadenda. Sed Philippus viribus potius, quam vlla militari ratione fretus nullam inuadendi hostis opportunitatem obseruat; quippe qui non modo cōmune esse belli periculū non intelligeret, sed etiam temere ausus esset promittere fęderatis se se intra triū mensium spatiū eiecturum esse è Germania Cęsarem, vel captiuū ducturum. Eius promissis cum esset creditū, collecta sunt circiter octoginta peditū, quindecim equitum millia, bellica tormenta tradita centū, & triginta, atq; tanti faciebant iam Cæsarianos Philippici, vt palantes nonnulli vagarentur, stationemq; haberent, vbi libuisset equites nonnulli, neq; conarentur prorsus Cæsarianorū consilia impedire. Cæsar eo die cōmoratur in ijs castris cōparandis illis, quæ necessaria viderentur intentus, cū milites assidue armatos haberet, verereturq; ne propinquus, hostis in loco nondum satis tuto castra adoriretur, qui non plus quinq; millibus passuū distans in loco munitissimo fuerat castrametatus. Philippus ob imperitiam rei militaris tam opportunam inuadendi hostis facultatem prætermittens postea inductus est in summas difficultates cum rerum omnium iactura. Non enim in colligendis magnis exercitibus solùm, aut in comparandis classibus, aut castris in tutissimo loco legendis, & muniendis consistit virtus imperatoria, sed multo magis in arripiendis opportunitatibus, quæ sese offerunt rei præclare gerendæ. Plus enim vtilitatis afferre potest aliquando situs, ac momentum temporis, quàm vniuersa ratio reliqua bellandi. Nam, vt paruus ignis, & succrescens adhue facile extinguitur, qui postea vbi latendo vires assumpserit proxima quæque deuastat, neque potest nisi cum summo periculo resistentium retardari: sic bellorum initia aliquando supprimere facillimum est, at vbi paulatim accedentibus auxilijs sunt adaucta, non nisi cum summis populorum periculis opprimuntur. Habebant Philippici à dextra parte castrorum fluuium, qui in semiplenæ lunæ orbem castra circundabat. à fronte paludem, & oppidulum quoddā quod castra tuebatur in ripa fluminis situm. a tergo sylua erat prægrandis, apud quā collis leniter ab imo surgebat accliuis, ad cuius radices vtrinq; reliquę copiæ fuerant castrametatę, vbi Philippici omnia bellica tormenta erexerant. Postridie Cęsar Octauium Farnesium cū ducentis equitibus ad excitandos hostes ad leue prælium mittit, & ad eorum castra exploranda. vētum est ad Schertelli milites. inito prælio cum modo hi, modo illi cedere cogerētur, Cæsariani deniq; nulla re memorabili facta ad suos in castra redeunt. Farnesius nuntiat quæ viderat. Cæsar eadem nocte mille, & quingentos Hispanos sclopettarios mittit, qui cæsis multis ex hostilibus excubijs inter se

Castrametatio Cęsaris ad Ingolstadium.

Copiæ coniuratorum.

Imperatoris prudentia quam necessaria rebus bellicis.

Castrametatio coniuratorum.

mox arma cõnertũt per inſcitiã ob noctis obſcuritatẽ, mutuiſq; vulneribus cõfodiũtur. Cũ Schertellus deinde ſtipẽdia eſſer daturus militibus earũ ciuitatũ, quarũ nomine dux erat creatus, visũ eſt copias extra aggeres eſſe ducẽdas ac cẽſendas, ne Cæſarẽ prius inde diſcedere paterẽtur, quã fortunã eius belli tẽtaſſent. interea datus eſt Cęſari locus muniẽdi caſtra, dũ hoſtis ita ſegniter tractat res bellicas. Philippus m̃ errore cognito Cæſari propinqua caſtra ponit. neq; plus ſpatij tribus millibus paſſuũ intererat inter vtraq; caſtra. Nã vbi ſuper quibuſdã collibus cõſtitiſſet, quos Cæſar occupare decreuerat, in loco etiã tutiore caſtrametatur. deinde cũ proceribus cõſulẽs quid eſſet agendũ Cæſar, iubet Sãdęũ cũ duobus millibus ſclopettariorũ per ſyluã quãdã trãſuersè ꝓfectũ paulopoſt mediã noctẽ hoſtiũ caſtra inuadere, qui cęſis primis excubiis, magnã facit in hoſtes impreſſionẽ, tãdiuq; obuios trucidat, vt copiis in aciẽ inſtructis paucis è ſuis amiſſis cũ capto vexillo equitũ ad ſuos redierit. Cecidit in ea pugna è Philippicis Rodericus Craterus, & Riccius Ioãnes inſignes. ea re cognita moti ſpe gloriæ, quæ maximè omniũ ſtimulorum vel in tela hoſtiũ mortales impellit, & in aperta pericula, Octauius Farneſius, Io. Baptiſta Sauellus, Alexãder Vitellius Romanarũ copiarum duces inſignes anteaquã illuceſceret, ſtatuũt planitiẽ quãdã in dẽſiore parte ſylueę occupare, ibique locũ ad inſidias eligũt cũ mille, & quingẽtis peditibus, equitibus ſexcẽtis. eodem conſilio Philippus Gulielmũ Tubeſirnũ cũ duobus millibus ſclopettariorũ, Ioannẽ Sergenũ, & Iacobũ Haccũ, aliosq; duces cũ ſexcẽtis equitibus ad morẽ leuiorũ armatus, cũ ſclopettis. ſ. & telis haſtatis verutis pro patriæ ipſorũ conſuetudine mittit. Hi obuii inuicẽ facti prælũ ineunt atrociſſimũ, fortunaq; ſępius hinc inde alternante victoriã, deniq; Cęſariani virtute. & numero Philippicorũ ſuperati coguntur ad pagũ quendã ſe recipere, atq; inde mittere, qui peterẽt auxilia à Cæſare. His reſpõſum eſt, nolle Cæſarẽ fortunã belli eo die experiri. ſuæ priſtinę virtutis, & prudẽtiæ recordarẽtur. quoquo modo poſſent ſalutẽ ſibi cõpararent. Illi diu reſiſtẽtes cũ ignis vndiq; malleoliq; iniecti pagũ incẽdio abſumerẽt, coacti ſunt ſibi viã ferro per medios, & cõfertos hoſtes aperire. Cæſi ſunt è Cæſarianis cõplures, & calones, lignatores, pabulatores, lixæ capti. reliqui ex ea clade multi in caſtra ſe recipiunt. Captus eſt Bartholomæus Mõtius inſignis. e Philippicis quoq; nõnulli deſiderati ſunt. Diſtabãt inter ſe caſtra circiter tria millia paſſuũ, inter quæ fluuius multis in locis oblongos, multiplicesq; anfractus cõtorquẽs traiiciẽdus percurrebbat, itq; Philippicorũ magis, quàm Cæſarianorũ caſtra cõplectebantur. ea re fiebat, vt non poſſent vtriq; niſi traiecto flumine ad leuia certamina excitari. His ita ſe habẽtibus cogitabat Cæſar qua ratione fieri poſſet, vt magis hoſtẽ infeſtaret. cũ ſciret ſibi vtile fore, vt e tã munito loco hoſtis abduceretur, quod tamẽ palã non audebat tentare, cũ ſuæ copiæ multo eſſent inferiores numero; ſciretq; ſibi opus eſſe arte potius, quàm aperto Marte cũ hoſte pugnare. Philippici die poſtero caſtra locant propinqua Cæſarianis circiter mille paſſus, inſtructiſq; copiis ad profectionẽ cũ tormẽtis, quę per liberã apertamq; planitiẽ trahi cõmode poterãt, fluuiũ traiiciunt, atq; in formã lunæ ſemiplenæ iter faciũt, quod facile & amplitudo loci, & copiarum numerus patiebatur.

Aciei in lunam instructæ vis.

Enimuero forma illa lunaris exercituũ maxime formidabilis apparet, ſi in aperiſſima planitie procedat, cũ vndiq; videatur hoſtẽ circumuenire velle. at niſi e maximo copiarum numero cõſtiterit, multo debilior omnibus propè aliis figuris efficitur, cũ diſſipati fere ſint milites ſi pauci exiſtãt. equitatus in quinq; turmas fuit diuiſus. præerat dextræ turmæ Herneſtus regulus, & Brocardus ad ripã Danubij, & apud paludes, quæ cõſtabat e duobus milibus equitũ, opponebaturq; ſiniſtræ Cæſarianorũ, atq; habebat decẽ bellica tormẽta. in ſiniſtra turma erãt cũ viginti bellicis tormẽtis, & pari equitũ numero Ioannes Bonicauus, & Gãgulphus Filinguus. Tũ paulopoſt ſequebatur Georgius Roccherotus cũ pari numero equitũ, qui vniuerſum peditatũ ab eo latere includebãt, ac protegebãt.

Ordo acierũ procedẽtiũ.

ab altero latere cũ paribus turmis procedebãt duo Theodorici, hic Marcellus, ille Peſirdus peditatũ pariter intrudẽtes. Sic vniuerſę copiæ Philippicæ procedebãt, trahentes in agmine tormẽta in hoſtẽ cõuerſa. vbi copiæ domui cuidã Cæſarianis caſtris vicinæ propinquaſſent, quæ nõ ampliore ſpatio duobus ſtadiis diſtabat ab aggeribus valliſq; Cęſarianis, Hiſpani quidã ſclopettarij viſa hoſtiũ multitudine ex illa domo in caſtra refugiũt. Philippus vbi neminẽ exire e reparationibus intueretur, diſploſis nõnullis tormẽtis in caſtra Cæſariana, quæ poterãt a quatuor lateribus diuerberari, ibi cõmoratur, ac tormẽta in hoſtẽ dirigit. Cæſar iubet ſuos in aciẽ inſtrui cognito hoſtiũ aduẽtu. militesq; hortatur, vt forti lætoq; ſint animo, neq; vel numerũ, vel clamorẽ hoſtiũ formidẽt, cũ nihil horũ ſit, quod virtutẽ, & fortitudinẽ ac prudẽtiã ſuperare poſſit. Albanus iubet foſſarũ caſtrẽſiũ aggeres inſtaurari, qui nõnullis in locis exeuntiũ, & ingrediẽtiũ pedibus fuerãt cõculcati. imperatũ eſt ſclopettariis ne diſploderẽt ſclopettos, niſi in propinquũ hoſtẽ. Ductus eſt agger etiã qui à duobus lateribus aduerſus hoſtẽ exercitũ protegeret: atq; aduerſus tormẽta erecti ſunt corbes multi perampli gleba repleti; permultæq; arbores cęſæ ad vallos faciẽdos. his operibus reparationibusq; faciẽdis milites viciſſim permutabãtur aſſidue intẽti per duos dies ac totidẽ noctes, qui ſibi alterne ſuccedebãt ad laborẽ & quietẽ.

Caſtrametatio Cęſaris.

Cæſariani pro regionibus caſtrorũ ſuos in aciẽ inſtruũt ita, vt Hiſpani eſſent à frõte, paludẽq; haberẽt à ſiniſtra. à dextra erãt Germanicũ pręualido Hiſpanorũ ſclopettariorũ globo. à tergo Itali, vbi caſtra flectebãtur, cuius loci nõnulla pars erat intra illã munitionẽ, quæ fuit intra paludẽ erecta. Et qm̃ ſpatiũ quoddã copiarũ Madrucci apertum erat, ac ſine vllis reparationibus ad vrbem vſque, illud & carris, & lintribus, & pontibus clauditur, quod ſpatium cum non ſatis munitum videretur propter amplitudinem, munitum eſt etiam equitatu in quatuor turmas diuiſo; vt ſi equitatus hoſtium in eã partem irrumperet, facile loci reparationumq; beneficio ſuſtineri poſſet. erat ille ſitus peraccommodatus hoſti ad conferendũ prælium, quippe qui tum per aggeres foſſarum parum extolleretur, tum etiam ſpatia quædam haberet relicta inter ipſa agmina. Philippici quod neminem exire audere cernerent; lætari. tormenta diſplo-

ta displodere, creberrimis ictibus castra Cæsariana infestare, tantam globorũ tempestatem, tamq; horrendam procellam effundere, tantoq; cum strepitu, vt omnia circũ contremiscere viderentur. Sed Cæsariani tormentarũ bombũ minime formidantes, quem propter multorum bellorũ visum facile perferebant, cum præsertim paruam militum iacturam importaret tanta globorũ frequentia, non solum intrepidi consistunt in castris, sed etiam è reparationibus allecti pugnandi desiderio cum hostibus pugnam committunt. in Gallia verò cum arma infesta mota essent à Britãnis, multaq; prælia hinc inde feliciter commissa, post multas. cędes pax deniq; componitur inter Franciscũ Gallorũ & Henricũ Britannorũ reges. summa conditionum fuit, vt Gallus intra octo annos dissolueret Britanno viginti, & quinq; millia librarum auri, cũ libra centũ aureos nũmos continere censeatur, vt in conditionibus pacis Scotia inclusa contineretur. vt post octauum annum solutamq; pecuniam Cæsoniacum nauale siue Bolonia restitueretur. Cæsar interea recognoscit, vt Albanus copias instruxerat, ipse armatus in equo nunc ante suam turmam consistit. nunc Germanos, nunc Italos, nunc Hispanos visit. vt forti sint animo hortatur: qui mira virtute hostium conatus cum viderent adesse Cæsarem. contemnebant. Plurimũ enim refert in difficultatibus summi imperatoris pręsentia, qui vere est anima exercitus. & robur militum. neq; aliud est quod possit tantopere ad gloriam, & ad honoris desiderium milites excitare, quàm si cognouerint non in obscuro loco rẽ agi, sed in conspectu ipsius principis, & vniuersi exercitus, inq; multorum populorum præsentia. Hæc ipsa res, hoc ipsum inquam gloriæ desiderium, impulit Alexandrum Vitellium, & Io. Baptistã Burghensem in magis densum, magisq; confertum agmẽ Philippicorum tanta strenuitate, tantaq; animi magnitudine, vt Philippus horum virtutem admiratus dixerit, quòd si tantæ strenuitatis essent omnes Cæsaris milites, neq; tota quidem Europa posset Cæsarem e Germania dimouere. Ita inflãmati sunt eo dicto nonnullorum Germanorum animi, vt fortissimè horum temeritati restiterint, multosq; nimis audacter irruentes trucidauerint. Nam profectò nulla audacia laudabilis est, quæ sit à prudentia virtuteq; se iuncta, cum omnis laus cum virtute consistat. Qui verò solus plures inuadat, nisi proposita insigni aliqua vtilitate, aut necessitate, vt fecit Cocles, aut qui gloriam ita appetat, vt propter eam vitam inconsultò profundat, ille magis stultus, & vitæ prodigus, quàm fortis iudicandus est. Philippus cum per crebritatem ictuum non posset dimouere aut cogere hostes, vt castra mutarent, ac neq; illud quidem consequeretur vt priuatorum quispiam militum è suo loco discederet, censet deniq; aliud consilium esse capiẽdum, atq; copias in castra reducit, quæ duo millia passuum distabant à Cæsarianis. Dum castra Cæsariana tormentis impeterentur, Albanus Hispanos sclopettarios extra aggeres collocarat, iusseratq; ab ea parte, quæ prospectabat paludem cum hostibus seruantibus tormenta leue prælium inire: qui tamen nulla re memorabili facta redeunt in castra. Philippus tormenta contraxerat apud villam quandam apud Danubium distantem a castris Cæsarianis circiter sexcentos passus, apud quam secundo fluuio fuerat castrametatus, perpetuoq; aggere ducto tormenta, & tentoria incluserat. Neq; mirandũ est quod Cæsar equitatum intra aggeres, & fossas incluserit, cum libera, & aperta planities alioquin equitatui magis conueniat, quàm clari, & carceres, & fossæ, inter quas potius peditatus aduersus equitatum est includẽdus, cũ fossæ atq; aggeres ita essent humiles, & paruæ, vt vel ab armatis equitibus facile possent transiliri. ferunt cęnantem Philippum, multaq; locutum de pręterito prælio prouocasse poculo Schertellũ Germanico more in honorem eorum, qui tormentis fuissent laniati. Huic Schertellus respondit magis conuenire in honorem virorũ, qui neq; e vestigio quidem per vim armorum cesserint. fuit tamen Schertelli consilium vt tota castra Cæsariana inuaderentur, cui Philippus non assensit. ita inutile est plures imperatores esse in castris. at Cæsariani iubent omnes carros exire ad conuehendos per eam noctem fasciculos lignorum ad castrorum reparationes diligentius instruendas, atq; ita castra muniunt, vt tuto iam intra aggeres esse possent. Albanus eadem nocte fossam dilatari iubet, atq; ex ea parte, qua castrãmetati fuerant Hispani, magis hosti propinquat. Sic pars illa castrorũ, quæ hesterno die aperta fuerat, efficitur & magis clausa, & magis tuta aduersus conatus Philippicorum. postero die antequam sol consurgeret, aut terram primis radijs illustraret, Philippus eadem ratione copias è castris educit. ad prælium Cæsarianos prouocat. vndiq; instructa acie castra cingit. cunctantes tanta globorum frequentia diuerberat, tantaq; tempestate, vt omnium fidem atq; credulitatem superaret. exeunt e castris Cæsarianis complures sclopettarij paulopost. minutum prælium in aperta. liberaq; planitie committunt. Philippus cum suos inferiores esse numero videret, Nicolaum Bernardum, Georgium Roccherottum, Golphangum Golduchorum cum mille equitibus in tres turmas diuisis subsidio mittit. prima turma habuit equites centum, qui soluti expeditiq; incedebãt. aliæ duæ succedebant ordine. Hispani sclopettarij trecẽti erãt in prima acie, at in postrema quingenti. primi equites soluti in sclopettarios impetum faciunt incredibili alacritate, atq; cũ pedites sclopettarij præsertim facile vincãtur ab equitatu in planitie, tamẽ ita tũc Hispani priores equites exceperũt vt eos in fugam verterint, coegerintq; secundã turmã moueri. ea mota est cum vexillo ad suos protegendos. Sed & in hanc tantam effundunt glandium procellam, vt totam aperuerint, compulerintq; terga vertere. mota est tertia cum vexillo prætorio, & non minus iacturæ illa quoq; patitur, quare, & ipsa cedere coacta est, atque intra aggeres fuit repulsa. Illud facinus sane fuit memorabile, cum alioquin longo interuallo virtus equitum in planitie præsertim, & in ęquis locis soleat antęcellere: atque ita patuit quàm debiliores sint separatæ, quàm coniunctæ vires: quæ si vno tempore in Hispanos impetum vndique fecissent, vel multo maiorem numerum sclopettariorum conculcassent. Cæsar neq; isto quidem die voluit vniuersam belli fortunam experiri, quòd suæ copiæ multo essent numero inferiores, quia tribus peditum millibus, trecentis equi-

Pax Gallorũ regis cũ Britanno.

Imperatoris pręsentia, & industria, vt valis.

Fortitudo q̃ sit.

Schertelli nobile dictum.

Sclopettariorũ Hispanorum virtus.

Error bellicus.

tibus, duodecim muralibus tormentis aucta essent hostiũ castra, qui liberarum ciuitatum stipẽdia Canoduri, & Argentorati merebantur. Sed animũ, & audaciam suis auctam è prioribus prælijs intelligens. vt magis hostem infestaret assiduitate præliorũ, iubet fossam castrẽsem duci propinquiorem hostibus, quem cũ Philippus propinquare vidisset, neq; posset crebris ictibus tormentorũ, vel vllo artificio cõpellere, vt totis copijs dimicaret, in alia castra se recipit, quę hinc duodecim stadijs ab Italis, inde circiter duo millia passuum a Cæsarianis distabant, cũ non paruo Federici, & Scherielli mœrore, qui omnino inuadenda esse castra Cæsariana censuerant antequam munirentur. ea nũc ita erant fossis, atq; aggeribus alijs offirmata, & munita, vt non modo nõ offendi, sed etiam, vt offendere hostem possent; qui erat in loco magis aperto, & nudo castrametatus. cum viribus potius, quã vlla arte aut industria militari vincere studeret. atqui insulsum est, vel potius dementis, vbi tutò hostis vinci possit per dolũ, se potius exponere apertis periculis roboris ostentandi causa, cum multo laudabiliores iure sint, qui per calliditatem, & prudentiam exercitũ ex hostium faucibus eripuerint, quam qui per sanguinem, & ferrũ sibi viam aperuerint, cum istud euitare possent. est enim laudabilior exanguis, quàm cruenta victoria. atq;, vt vno verbo dicam, ego non quidem vulpi pellẽ leoninæ, vt putabat Lysander Spartanus, sed multò magis leoninam vulpinæ assuendam censeo.

Dolus in hostem laudabilis.

Albanus cum duo millia haberet in castris operarum è Boemia, eadem nocte fossam perpetuam duci iubet, atq; ita castris Philippicis propinquat, vt nõ maius spatium quadringentis passibus inter vtraque castra interesset, quæ diligentia plurimum natura terræ iuuabatur, cum per illud interuallum operarij protecti possent procedere, ad quorũ etiam custodiam erant destinati complures sclopettarij. Philippici tormenta dirigunt ad eam fossam impediendam, sed nihil magis diligentiæ remittitur. decreuerat Cæsar etiam mittere qui Heluetios hostes parũ accuratè tormenta quædam custodientes inuaderent, sed quia Philippici instructis copijs eodem ordine procedunt, castraq; pluribus è partibus quàm antea diuerberant, mutatur consilium. atq; ipse Cæsar constiterat ad propugnaculum, quod erat à fronte inter Insubres Neapolitanasq; copias, quæ regio illis nationibus erat assignata, vt prospectaret, quò res tenderet. in hos plures globi sunt coniecti sine multis cędibus, multaq; pericula visa sunt Cæsari imminere: nam, & illi propinqui milites fuerunt globis dilaniati, & & eius tentorium cubiculumq; castrense perforatum. vbi Philippici diu castra ita diuerberassent, mittitur ab Albano Alonsus Viues cum quingentis sclopettarijs sui Tertij ad excitandum leue prælium. vt enim Romanorum legio, ac Macedonũ phalanx certum continebat armatorũ numerum, sic Tertium apud Hispanos, apud Germanos vocatur Regimentum, militaris præfectura, quæ decem vexilla peditum continet. certatur acriter. Cæsariani primam fossam castrorum prætereunt, atq; impetu facto, multisq; trucidatis ex hostibus victores in castra redeũt.

Tertiũ & Regimentũ quid sint.

Cæsar, vt hostem assidua molestia, diuturnisq; laboribus vexat ac defatiget mittit per noctem qui ad arma conclamare compellant, at per diem leuibus prælijs infestat. quare per noctẽ armatos esse oportebat, & per diem inuadentium conatus repellere. illa ratione factum est, vt impetus ac furor Philippicorum paulatim retunderetur, animusq; deficeret, qui cum prius ad ducentos passus propinquarent ad castra Cæsaris exploranda, nunc plures mille, & quingentis passibus distabant, cum sclopettarij longe illos assidue summouerent, putabatq; vtile fore Cæsar vt per nouas fossas, nouosq; aggeres hostis cogeretur castra mutare. aucta sunt castra Philippi interea trecentis equitibus comitis Palatini, sed tanta erat molestia, quæ à Cæsarianis inferebatur, tantus labor, cum nunquam arma deponere liceret, tamq; facta sunt propinqua castra, vt ex alteris exire in altera ingredi esset, vt omnino Philippus castra mutare decreuerit, ne tãq; infestum tam molestũ hostem haberet vicinum. illud tanta diligẽtia, tantòq; cũ silentio fit, vt carris atq; tormentis antequam illucesceret Danubium traijcientibus, mox illucescente die nullum tentoriũ in castris visum sit. traiecerat peditatus sub aurorã omnis, solæq; equorum turmæ reliquæ erant, quæ & ipsę cęperant pertransire, quarum in postrema acie nonnulla tormenta trahebantur; atq; eo ordine seruato Neoburgum versus signa conuellunt.

Cõiurati cur è suis castris pelluntur.

Cæsar leuis armaturæ equites ad explorandũ iter hostium, & ordinem, quo procedebant, mittit. præmittebantur ab illis maiora tormẽta, post quæ subsequebatur peditatus, cuius latera turmæ equitum vtrinq; cingebant. Enimuero formidabile erat tanto armatorũ numero tectam planitiem videre, cum omnia circum renident splendore armorũ, dum tantus equitatus, tamq; magnificè instructus procederet. eo ordine progressæ copiæ ad Neoburgũ castra ponunt, quo tempore nuntiatum est in castris Cæsarianis copias, quas Burorũ comes adduxerat ex Ambiuaritis per Iuctionensem Batodurensemq; & Mocontiacum agrũ contra conatum hostium Rhenum traiecisse, quamuis Vbertus comes Oldẽburgiensis cum mille equitibus, & quindecim millibus peditum relictus esset ad traiectũ impediendum. Cæsar per nuntios facit certiorem Buranũ comitem hostes coactos fuisse mutare castra, atq; Neoburgum primum, deinde Tonauertam sese recepisse, vnde videretur rationi consentaneũ vt ad impediẽdum iter sibi obuiam prodirent in agrum Vsipetorum, cũ presertim Vbertus scripsisset hostes pagũ occupasse distantẽ ad quindecim millia passuũ, per quẽ sibi Rheni traiectũ aperuissent. fieri non posse, vt ipse hostes impediret tum ob distãtiã, tũ etiam quòd illi multo armatorũ equitũ numero pręstarẽt. Nã tria equitũ millia Buranus comes adducebat, quibus addebantur quatuor millia Alberti, & Ioannis Asisi, & Volphegangi Marchingi Prutenorũ Ducis, & Maximiliani regis Boemorum: quæ copię cum Rhenum prius traijcere non auderent, aduentum Burani pręstolabantur. nam adducebat secum Maximilianus Florentij filius Lutiburorum, comitis vii decebam præfecti Busaterorum quatuor Hispanorum, duo Italorum veteranorum vexillla, qui pro Britanno rege aduersus Gallorum regem militauerant. ducentos Italos sclopettarios equites. viginti, & quatuor vexilla Germanorum, duodecimque bellica tormenta. Buranus ad

Burani comitis copiæ.

ripam

ripam profectus prima vigilia quinq; millia hominum procul ab hostium castris fluuium traijcere iubet, qui transgressi statim pagum occupant, cuius beneficio omnes postea copiæ traijciunt. cum in agrum Vsipetorum ventum est, leue prælium committitur. pugnatur acriter: belli fortuna diu fit anceps. deniq; multis vndiq; cæsis Vsipeti in vrbem includuntur. Philippus relictis Neoburgi tribus vexillis peditum in præsidijs, iam præterita Tonauerta ad oppidum Vendalingã accesserat. ibi fit certior comitẽ Buranũ transmisso Rottemburgo oppido in agrũ Noreiensem aduenisse, (nã Philippus conabatur pro viribus impedire quominus nouæ copiæ cum Cæsare iũgerẽtur,) quod non mediocriter animos Cæsarianorũ extulerat ad spẽ rerum felicium. Illis.n.profligatis arbitrabantur se non posse diutius Philippicorũ impetum sustinere. Philippus ea re cognita Tonauertã redit. munitione in ripa Lyci fluminis extructa, is est fluuius Sueuorũ regionis, vbi vocatur Vindelicia, castra ponit apud Rainum oppidũ, quæ aucta nuper fuerãt triginta & sex vexillis peditũ, qui Rheni traiectum obseruarant. at vero prudenter castrametatus fuerat Philippus, cũ ita fieret, vt per Lyci opportunitatem Augustam vrbem, per Tonauertam & Danubiũ Alcimenium tueretur. ibi constiterant copiæ Philippicæ, vt in loco natura munitissimo, & non inepto ad impediendum Burani accessum. Cesar, quod ea ignoraret, mittit Ioannem Baptistã Sauellum, Alphonsum Atestinũ, Rodulphũ Baleonum, Sulmonensem principem cum tribus millibus equitũ ad iter hostis explorãdũ, &, si iter faceret, tandiu leuibus certaminibus retardandũ postremum agmen, dum Burani copiæ cũ Cæsarianis coniungerentur. Sed cũ visi essent postridie Philippici in loco castrametati, vnde non possent nouas copias impedire, Cæsariani ad suos redeunt. Cęsar contra summa diligentia vti, vt illa auxilia quàm citissime accederent, multos ignes accendere, quà erant ventura, cũ per noctẽ iter esset faciendum. obuios mittere locorum peritos, qui comites essent ac duces viarũ. Leuia certamina ex altera parte castrorũ hostium excitare, vt Philippici detinerentur, reuocarenturq; ab opinione impediendorũ auxiliorum, quia putarent omnes Cæsarianos ibi esse castrametatos. istud callidè fit, quia Philippus consilij Cæsaris ignarus facile cõcessit vt per obscurã noctem ignes iter monstrarent Burano comiti, quare sic vndecim peditũ & tria equitum millia Cæsarianis castris addita sunt. aucta sunt etiã tribus millibus equitum Maximiliani Regis, cæterorumq; principũ, quos memorauimus in locis Rheno propinquis traijciendi fluminis opportunitatẽ expectauisse. Philippus interea successus sibi felices significabat per literas liberis ciuitatibus, & ad extollendos animos sociorum mirifice præteritarũ rerum felicitatem, cæsorum, captiuorumq; numerum & dignitatem extollebat. adaugebat omnia, vt erigeret ad spẽ victoriæ. hortabatur ad sumptus hilari animo suppeditandos. admonebat ne sibi ipsis deessent, quia nullo pacto bellum esset remittendũ. futurum.n. si ipse per inopiam rerũ necessariarum ab inceptis desistat, vt vniuersus exercitus Cæsarianorũ tanquam rapidissimus fluuius totam Germaniam rapinis & incendijs ac cędebus inuoluat, omnemq; Germanorũ libertatem secum deferat. se pugnare pro cõmuni omnium salute, pro liberis, pro coniugibus, pro focis, pro Dijs penatibus, libertate, honore, facultatibus vniuersæ Germaniæ. præstare quasuis bellorum difficultates perpeti, quàm crudelissimatũ Italorum, Hispanorumq; gentium libidini, auaritiæ, feritati, Romanisq; superstitionibus inseruire. liberum esse cuiq; fortasse bellũ suscipere aut deuitare, at semel susceptũ non posse impune deseri. istud autem fiebat, quia Philippus semper in extrema parte literarum pecunias petebat, quod molestissimũ ciuitatibus videbatur, cũ tanti sumptus frustra esse facti apparerent, & iam finis eius temporis adesset, quo promiserat se captum Cæsarem ducturum, aut electurum è Germania. Cæsar nuper additis Lutiburorũ copijs biduum concedit ad quietem, & ad curanda corpora: at die tertio hostem insequitur, neq; patitur amplius obsidionem, statuitq; Neoburgum adoriri, vrbem sanè optimis mœnibus & firmissimis præsidijs munitam, in qua erant mille & ducenti Germani. neq; enim videbatur conuenire bellicæ rationi vrbem tam validam, tamq; munitam & potentem à tergo relinquere, præsertim quæ in ripa Danubij esset sita, atq; Danubio poniretur, qui fluuius quanti momenti futurus esset vtriq; exercitui, nemo sane rerum bellicarum vel mediocriter peritus ignorauerit. Nam præter eximiam facultatem, quam vrbs illa occupata erat concessura commeatuum, omnisq; generis apparatus bellici, multorum etiam pagorum secum afferebat imperium, & liberum aditum in agrum Noricum ad Monachum vsque, quod oppidum est Norici, non procul a Vindelicia. Veruntamen quidam duces censebant his tantis commodis, quę proponebantur capiendæ vrbis, non minores difficultates opponi. q; his demonstrabant præcipue vrbem non esse tentandam; quia Cæsar alterutrum horum periculorum subire cogeretur, vel, vt opus esset aduersus multo potentiorem exercitum hostiũ pugnare, fortunamq; belli experiri, si illi vellent opem ferre obsessis, vel, si Cæsar istud facere deuitasset, vt oporteret ab incępta oppugnatione turpiter desistere, quorũ alterum maxime erat periculosum, alterum turpe, Et sane non satis est imperatori tutò, & nulla clade accepta ab expeditionibus susceptis recedere, sed illud etiam tentare conuenit, quod videatur non posse resistere, ne temere, & inconsultò aliquod negotium suscipi appareat. nihil siquidem est tam hosti formidabile, quàm Imperatoris prudentia & calliditas & opinio nullius negotij frustrà suscepti, cum irriti contrà, vanique conatus, & oppugnationes frustra tentatæ, ridiculam faciant omnem potentiam Imperatoris, omnesque bellicos apparatus, idcirco præclarè diuinus Homerus callidum Vlyssem (at non fortissimum, Aiacem, aut Achilem) Populatorem vrbium appellauit. Hisce rationibus commotus Cęsar, ipse cum leuiore equitatu, & magna manu sclopettariorum Hispanorum summo mane ab Ingolstadio ad explorandam vrbem proficiscitur: quam vt melius ad expugnationem exploraret, & ipse, & Albanus dux ex equo descendit. Vrbana præsidia nonnulla campestria tormenta, maioresque sclopettos in eos displodunt, qui tamen incolumes explorato negotio

Lycus fluui[us].

Lantgrauius hortatur fœderatos p[er] literas ad auxilia mittẽda

Imperatori turpe est tentare q[uod] perficere nõ posfit.

ad suos redeunt. Non defuerunt qui reprehendant hoc Cæsaris factum, quòd dicat illud esse munus castrorū magistri, aut etiam propè priuatorum militum aut Tribunorum. Sed non facillimum est iudicare an liceat aliquando imperatori ipsi istud facere, cum ex altera parte summi periculi veniri ūm mentem, quod subire oporteat, quod certe deuitandum est illi non negligenter, qui summū habet imperium, in cuius salute vniuersi exercitus salus consistat, ex altera summam vtilitatem memoria repeto, quia semper plurimi referre, & in omnibus negotijs affirmo, ipse vt dominus negotij suis oculis res inspectet, ac percipiat. Cæsar vrbe ad expugnationem explorata postridie iubet duos tumultuarios pontes iaci supra Danubium ad copias citius traijciendas. Sic igitur per tres pontes breui traiectis copijs circiter tria millia passuum à Neoburgo castrametatur. at vero vbi apparuit Cæsarianorum multitudo, cum vniuersæ copiæ in primum agmen & in phalangem essent instructæ, vrbis præfecti in castra mittunt ad Cæsarem, qui agerent de deditione. Sic igitur instructæ iter fecerunt copiæ Cæsarianæ, vt vniuersæ è fronte, & densiore phalange consisterent, tum quia nullum hostem timebant à tergo, tum etiam quia sic vitabatur ne addito postremo agmine vniuersus exercitus debilitaretur, cum multitudo ordinum faciat copias debiliores, nisi præpotens numerus extiterit. cum verò in duas acies Cæsariani fuissent distributi, quæ singulæ cōstabant e duabus phalangibus peditum, & totidem turmis equitum, exercitus ita fiebat ab ea parte validus, vt hostes posset contemnere. Vbi visus fuit igitur vrbi Cæsarianus exercitus, ciues vel splendore armorum territi, vel acierum multitudine, ciuitatem, vt diximus, dedunt Cæsaris arbitrio deniq; quod ipsum faciunt præsidiorum præfecti, verùm aliquam subesse proditionem. Sed enim quia flagitium est rem alicuius fidei virtutiq; creditam negligenter tueri, duces illi & milites condignum præmium tantæ timiditatis reportarunt, quippe cum in insulam per illam noctem expositi fuerint, quæ inter duo cornua Danubii intercipitur, vrbi propinquam, atq; postero die iutare compulsi sunt, quòd intra quatuor mensium spatium neq, Philippi, neq; fœderatorum stipendia mererentur: quibus etiam arma adempta sunt ad ignominiam, quia viderentur indigni tam timidi milites qui arma gestarēt, quia tam facile suum principem prodidissent. est enim vitius vel apud hostes laudabilis. Postea libertati restituunt ut. Cæsar vt qui non posset non grauiter ferre tantam militum inertiam, neq; tamen iure belli sæuire deberet, quod iubet in imprudētes & obstinatos ac temerarios potius, quàm in timidos homines animaduertere, vt videretur tamen potius pro clementia, quàm pro seueritate rebus moderari, inquit se parcere illis ducibus, quia decepti ad illud bellum accessissent. at illi ad extollendam honestatem suæ causæ non solùm deceptos, sed coactos etiam conneniste affirmarūt. Nam sane præter omnem spem, omnemq; bellicam rationem accidit vt tam potens, tam munita, tam facilis ad accipiēda subsidia vrbs in potestatem Cæsaris veniret; quare qui se certam rerum futurarum rationem posse comprehendere per consultationem, magnopere fallitur. Sæpius enim illa, quæ ardua, difficilia, insuperabilia in consultationibus apparent, fortuna & euentus demonstrat esse plana, facillima, maximeq; ad nostra vota propensa: contra vero accidit aliquando, vt quæ ratio plana, faciliaq; esse demonstret, nullam fidem serueni, cum euentus ipsarum rerum nostra consilia magnopere fallat. Quòd si quis animos militum, præfectorumq; præsidiis vrbanis prudentiā posset inspicere, ille omnibus cęteris melius de rebus agendis consuleret: quoniam nulla vel amplissima mœnia, nulla tormenta, nulli bellici apparatus, nullæ munitiones, nulla propugnacula possunt cum virtute ducum ac militum strenuitate comparari, quorum timiditas omnia hæc facit inutilia. Ciuium facultates neq; direptæ sunt, neq; violata mulierum pudicitia. sed quæ erat in arce Otthonis Henrici supellex & opulentia direpta est à Cæsarianis, quòd ille fœderationis esset socius. Cæsar Neoburgensibus per hunc modum in fidem acceptis, cum satis feliciter succedere bellorū initia videretur, ea victoria vti statuit: sed prius oēs copias cēsuit, vt sciret quantas secum adduceret. Fit siquidē vt nunc inassuetorum bellis interitu, nunc virio transfugarum, nunc belli pertęsorum fuga castra debilitentur; quòd vt deuitetur incommodum, si bellum appareat inueterascere, solent imperatores emittere edicta sub capitali pęna, nequis inconsulto castrorum magistro vel ipso Imperatore exeat ex aggeribus, collocanturq; leuioris armaturæ equites, qui spolient aut suspē dant de proximis arboribus fugientes, in angustijs viarum ac locis opportunis: atq; in eos tāquam in hostes sęuiant, qui sine imperatoria tessera profugiant è castris. Cæsar itaque censis quadraginta & octo peditum, nouem equitum millibus, confirmata iuramento fide Neoburgensium, relictisque in vrbe octingentis peditibus post triduum conuulsis signis ad præfectionem aduersus hostem castra promouet. erat illud Cæsaris consilium, vt, si parem locum, aptumq; pugnæ sortiretur, iam non amplius tergiuersatione, sed aperto Marte & collatis signis de summa rerum cum hoste dimicaret, qui tunc etiam fuerat ad Tonauertam castrametatus. rursus traijcit Danubium per tumultuarios & vrbis ipsius pontes. binis castris quinq; millia passuum ad hostem peruenit. in acie castrametatur in pago Marchesana vocato. erat iter illud breue quidem, at multæ difficultatis plenum; quippe quod sylua intercederet densissima inter vtraq; castra, tam crebris arboribus, vix vt vila in parte esset peruia, cum transitus viarum tam angustus plerumq; daretur, vt vix amplitudo carros capere posset, quæ dēsitas nemorum, angustiæq; viarum per quinq; millia passuum inter vtrumq; exercitum plerumq; extendebatur. à lęua fluuius amplissimus Danubius Cæsarianis castris erat coniunctus, recurrebatq; ad dextram, semperq; eundem tenebat cursum, donec ad Monachum pagum quendam distantem à castris Cæsarianis decem ferè millia passuum perueniretur. Cæsar mittit qui syluam recognoscerent, hostiumq; castra explorarent, vt his perspectis & ipse commode castrametaretur. Sic enim opportunum fore videbatur, vt, si sclopettarij syluam occupassent, securus transitus daretur copijs. iussus est igitur Albanus cum sclopettarijs & turma equitum syluam ingredi

Neoburgi deditio.

Neoburgensium præsidiorum ignominia.

Quæ validissimæ sint vrbium reparationes.

Remedia ne exercitus dissoluuntur.

gredi, iisq; in opportuna loca distributis, ea explorare: qui paucis sibi adiunctis comitibus circiter duo stadia Philippicis castris propinquat. Cum quatuor comitibus egreditur, equis in sylua relictis. hostium castra diligenter explorat. hostis extruendis reparationibus intentus reliquas partes accurare custodiebat, at in eam partem neque prospexit quidem. Sic igitur instructa erant castra Philippi. Sylua quæ inter vtrumq; exercitũ percurrebat, ita circumdederat Philippicos, vt sola area quædam esset in medio, quæ occupabat spatium quingentorum passuum. Hanc attingebat descensus valde asper & difficilis, eiusdemq; naturæ ascensus, in cuius suprema parte ad subiectæ vallis formam, quæ ascensui & descensui subiacebat, suas fossas & aggeres ac reparationes Philippici excitauerant. à sinistra itaque cum sylua iungebantur, vallibusq; amplissimis protegebantur pro fossis, quorum castra Danubius a dextra tuta faciebat. a tergo Tonauerta, & ignobilis fluuius Bernizzus vocatus cingebat, qui ibi influit in Danubium. Cęsar cum nimis distaret ab hoste, cognouissetq; castramentandi difficultatem, quam maximam faciebant locorum angustiæ, & descensus ad Danubiũ difficilis, quia nulla alia daretur aquandi facultas & copia, cœpit cogitare quibus rationibus fieri posset, vt subuerteret hostium consilia, eosque è tam munitis castris eliceret. Nam procul ab hostibus morari intercedente tanto syluarum interuallo inter ipsa castra, videbatur esse quoddam bellandi genus nimis amplum, at non, vt res proposita postulabat, strictum & propinquum. Nam profecto plurimi refert quibus temporibus, auxilijs, copijs, locis bellum geratur, cum in frigidioribus locis, regionibusque Septẽtrioni magis propinquis, acerbitas hyemis; in ęstiuis aut meridionalibus imminens æstas cauenda est, non solum ob difficultates & labores exercituum, sed etiam quia corpora militum sub dio fatigata facile morbo corripiuntur, atque vires debilitantur, quod etiã alijs magis, alijs minus contingit. In temperatis vero regionibus omnia propè tempora sunt rebus bellicis accommodata. Idcirco si timeatur vis hyemis, vel tentanda est ante hyemem belli fortuna, vel per hyemem grauissimis & diuturnis sumptibus copiæ alendæ, vel dimittendæ, & deserendum susceptum negotium.

Castra fœderatorum.

Imperatori q̃ sint necessariò cognoscenda.

Cæsar tanta difficultate cognita, cum propinqua castra collocare non posset, relicto hoste a sinistra, ipse ad oppidum Bendiguenum cõtendit. mox castris in pagis Marchesana, Falange, alijsq, nonnullis positis quosdam duces cum sexcentis Hispanis, & Italis sclopettarijs, sexagintaque leuioribus equitibus mittit ad infestandos hostes, explorandaque illorum consilia. Inter hos fuit Iulius Vrsinus, Thomas Coccapanus, Pyrrhus Columna, Baptista Castalius, Alexander & Paulus Vitellij. Philippus contra vbi nuntiatum est Cæsarem capto Neoburgo in se signa conuertere, contractis copijs, quæ ex vtraque parte Danubij ad Tonauertam castrametatæ fuerant, reparationes & munitiones erigit. Federicus pręmissa magna Saxonum manu abatiam quoniam inter vtrunq; exercitum iam occuparent, firmaueratq; satis validis peditum equitumq; pręsidijs. circum quam multi erant Saxones in densissima sylua in insidijs collocati. Coccapanus vbi in illas insidias incidisset, facile repentino hostium impetu in fugam vertitur. at Alexander Vittellius cognito periculo, quod imminere videbatur. si hostis pontem occupasset, liberumq; transitum haberet, qui intercedebat. eum strenue defendit, quare Coccapanus resumptis viribus certamen instaurat. pugnatur diu ancipiti vtrinq; victoria, modo his, modo illis fortunæ belli cedentibus. multi vtrinq; ceciderunt. sed maior numerus fuit Cæsarianorum. vulnerati multi. nonnulli capti. Cæsar ea pugna cognita cum videretur hostis per eam abbatiam Cæsarianorum vim fręnare, neq; liberum exitum e castris ab ea parte concedere, statuit illam occupare. iubet Octauium ducem illam in diem posterum ad expugnationem explorare, cui profecto negotium videtur per difficile, quòd ea omni genere apparatuum & tormentis bellicis egregie esset munita. neq; tamen valde erat commoda, cum propter aquarum penuriam ibi non aptè castra eligi possent. his ita perceptis castra mouet hoste à sinistra relicto, atq; ad Bendiguenum oppidum contendit, quod non procul distat à Norlinga, vbi castrametatur. Est autem Norlinga vrbs Sueuorum nobilissima, præpotens, munita, vna liberarũ ciuitatum, quæ non procul distat à Lupia siue vt vulgus vocat, Necchare fluuio vel Nicero vt alij maluerunt, rerum omnium abundantissima. erat locus ille accipiendis copijs accommodatus, cum eriperet hosti commeatum à tergo, qui plurimus ab ea parte afferebatur in castra. Hæc antequam agerentur, quotidie leuibus pręlijs inter milites vtrinque pugnabatur. Quo die Cæsar erat castrametatus Marchesana Monaium proficiscens, quod est oppidum Neoburgensis ditionis, Philippici postremum agmen inuadunt, ad cuius defensionem nonnullos sclopettarios mittit, quia ratio itineris magis sclopettariorum, quam equitum operam postulabat.

Norlingę vrbis descriptio.

Seruatus est hic ordo non tũ solum, sed etiam in vniuerso huiusce belli negotio, vt prior acies instructa procederet, quam subsequabantur copiæ reliquæ & ipsæ in phalanges instructæ. atq; dum tentoria erigeret, caperetq; castra prima acies. phalanges eam protegebant, quæ postea protegebatitur eadem ratione ab acie postrema; quæ vbi priores fuissent castrametatæ, & ipsa assignatum locum occupabat, quare efficiebatur vt sicut in itinere, ita in ponendis castris nunquam solutus exercitus posset reperiri. Philippus cognita hostium profectione atque itinere, exploratoq; consilio, quòd ea vrbs videretur parum firmis pręsidijs firmata eadem nocte summa diligentia octingentos pedites & ducẽtos equites immittit. præter hæc præsidia nihil innouauit, aut castra mouit. Cæsar postridie eius diei vbi castra ad Norlingam posuisset leuiores equites præmittit ad explorandos hostes, quorum duæ ingentes turmæ & magnus globus peditum dicebatur apparuisse facere iter, neq; tamen sciri quo procederent. interea Cæsar præcones ad Norlingenses sollicitandos ad deditionem mittit, iubetq; commeatum copijs præbere, qui illos bidui spatium ad deditionem postulare in castra reportarunt, & omnem commeatum quem poterant, fęderatis præbuisse. at contra mittunt ad Philippum qui peterent auxilia, eumq; de rebus omnibus certiorem facerent. etsi biduum ad deditionem Cęsar satis magnũ

Acierum ordo seruatus a Cæsare.

spatium

spatium esse intelligebat ad mittenda auxilia, tam propinquo exercitu fęderatorum præsertim, tamen quia difficultas locorum plurimam spem eius vrbis potiundæ afferebat, quòd ipse à duobus lateribus colles occupasset, cum valles illas prospectaret, haberetq; à tergo paludem peramplam ac difficilem. & à fronte fluuium, qui in multos riuos diffundebatur, statuit postulatum tempus esse expectandum. Philippo vero sola via, eaq; perdifficilis ad subsidia relicta fuerat, quæ cum inusitata fuisset ante illud tempus, neq; tunc quidem videbatur vlli visui futura. Is igitur auditis nuntijs Norlingensium, duplicatis carrorum ac tormentorum equis, cæterorumq; apparatuum multis operis comparatis, impedimentisq; Tonauertæ relictis & mille ac quingentis peditibus, equitibus ducentis, summa celeritate, silentio, diligentiaq; vsus Norlingam accedit: atque prius in tutum primam aciem perduxerat, tormentaq; collocarat è regione vallis, in qua Cęsar constiterat, quam ab vllo Cæsarianorum sentiretur, ad quod non parum iuuit obscuritas & densitas nebularum eius diei. Cæsar contra cum nuntiatum esset castra ab hostibus moueri, iubet copias instrui, ne repente inuaderent: quod cum ante diem nuntiatum esset, acies totę ad diem vsque instructę consistunt, vt si nebula decideret, inuaderenturq; castra, aptum ordinem seruarent. Sin aliud iter haberent, situsq; opportunitas pugnandi facultatem ferret, quam toties Philippus obtulisset, ne contemneretur. Tanta erat densitas matutinæ nebulæ, vt non modo hostis prospici non posset, sed neque equites quidem, qui frequentes in turmis consistebant, se inuicem viderent. illa nebula protecta Philippicorum incępta sunt, atque illi opportunitate temporis fuerunt vsi, per quam duas difficultates locorum sine controuersia superarunt, quoniam neque Hispani, neque Germani equites illorum iter exploratum missi cernere potuerunt. est sane summi Imperatoris munus scitè vti pręsentibus temporum opportunitatibus, cum plus opis momentum temporis aliquando afferat, quàm vlla postea mortalium industria. Neque vllus est tam fidus, tamque diligens belli socius, quàm ipsum tempus, si quis recte illius imperio & consilio vti cognouerit, celerrimeq; conficiatur, quod illud rectè monuerit. vt enim ventus & cursus aquarum plurimum conferunt classibus, naualibusq; certaminibus, cum secundi cursus pro multis armatis sint nauigijs; sic nox, tenebrarum, nebularumq; beneficium plurimum confert ad multa munia militaria sine controuersia efficienda, quę alioquin non nisi per summam difficultatem ulla ratione conficerentur, aut sine summo periculo. nam & vrbes per noctem captę admotis repente scalis, & subsidia ab obsessis sunt admissa, & inclusi exercitus deceptis hostibus sine controuersia euaserunt, quod ipsum per nebularum aut pluuiarum opportunitatem aliquando factum est. Philippici igitur temporis opportunitate freti cum per totam noctem iter confecissent, atque dies esset pro alia nocte obscurus, sub meridiem duabus angustijs fluuioq; superatis, vbi dabatur difficillimus transitus ad montem, quà Norlinga adiri poterat. ad montem ipsum perueniunt. tanta diligentia in eo itinere faciendo vsi sunt, vt Cęsari apparuerint omnino Germanicam celeritatem superasse, cum illi populi magis statariis certaminibus, quàm vlli celeritati apti crediti sint. At verò non solùm prudentissimè, optimoq; ordine castra mouerunt Philippici, sed etiam tam ordinatè procedebant, tamq; in opportunis locis tormenta pro natura situum mutabant, vt nullum militaris disciplinæ munus in illis magis, quam in Cæsare desideraretur. Quippe cum plurimi sit in omni re bellica, & non mediocris ingenij, aptum ordinem seruare in mouendis, & in munitissimis situbus eligendis, quibus in rebus si quis error committatur, vniuersus exercitus incidet in magnum periculum, atque eius salutis spes reliqua aut in fortunæ arbitrio, aut in hostium imperitia est collocanda. Summa igitur laude digni sunt Heluetii, qui soli ferè omnium mortalium prorsus sunt militaris disciplinę obseruantes, cum ordinatè castra moueant, ordinatè procedant, ordinatè ponant, ordinatè castrametentur; quos tam facile est fusos in aciem instruere, quàm nationes nonnullas dissipatas fugare. Neque minus virtutis ostenderunt Philippici in leuibus certaminibus, cum semper leuiores equites præmitterent, quos nigros appellabant ab armorum colore, quòd haberent brachiorum integumenta ex orbiculis ferreis cōpacta, galeis coopertis, & breuibus sclodettis vterentur, & telo ad morem venabuli, facileq; peditibus laborātibus possent succurrere. Atqui cum alia Dei munera, aliæq; virtutes alijs hominibus datæ sint, nemoq; omnibus simul fruatur, idem genus hominum non valde patiens est laboris vbi noctu sępius ad arma conclamatur in castris: neque sunt parandis nocturnis insidijs, aut similibus laboribus valde accōmodati. Cæsar, cum post meridiem nebulæ ad teporem solis dissiparę euanuissent, hostem prospicit in situ munitissimo super colle Norlingæ, quem ipse prior occupare decreuerat. Intercedebat inter vtraque castra fluuius, qui paucis in locis ab hominibus aut equis vadari poterat, nisi vt fieri solet aliquando in traijciendis copijs cum equi collocantur in superiore parte cursus, vt ita fluuii aquarumq; impetus infringatur. ille vero modus traijciendi exercitus neq; commodus neq; tutus erat in conspectu hostium, præcipue cum per pontem etiam esset periculosius. Cæsar cum fluuius hora iam tarda inclinante die à nonnullis esset tentatus, copias instructas habuit, quia hostem propinquum putabat traiecturum, atq; totis copijs dimicaturum. Sic enim Albanus ad recognoscenda castra, aciesq; & situm castrorum hostium missus retulerat. Copiæ vero ita sunt instructæ; primam aciem ac frontem exercitus ductabat Albanus, & Buranus comes cum vniuerso suo equitatu, ducentisq; peditibus Belgicis, quibus omnibus dux Sabaudiensis imperabat. cum his erat Maximiliani equitatus, & Ioannis marchionis Sennonum. phalangis equitatus erat Italus, & regimentum Alliprandi Madruccij. postremam aciem ductabat Prutenorum præfectus, marchioq; Albertus, atque semper ferè phalanx cum illa pari passu incedebat, eodemq; spatio à prima acie distabant. Cōstabat prima acies e decem ac septem millibus peditum in tres phalanges instructorum, & tribus equitum millibus. postrema ex octo peditum millibus in vnam phalangem, & duobus equitum.

Opportunitatis beneficium.

Fluuiorum traijciendorum ratio.

Vniuersus

Vniuersus hic equitatus pro opportunitate locorũ diuidebatur, nigris equitibus, & armatis lanceis in aptas partes distributis. His ita constituns Cæsar ex altera parte Malaspinã ex altera Sfortiã Origetensem cum qninquaginta equitibus mittit ad tentandos hostes, si possent è suo ordine turbare. in hos impetum faciunt circiter mille equites Saxones in alæ formam cũ sclopettijs, atq; hos cum multa clade in castra repellunt. exit è castris rursus Octauius cum denso equitum globo ad infestãdos hostes, & Io. Baptista Sauellus, qui tam atrox præliũ committũt cum Schertelli militibus, vt necesse prope appareret fortunam belli illo die tentari, nisi noctis aduentus certamen diremisset: cũ vtræq; copię egregiè forent instructæ, & mirifice pugnandi cupidę. Omnes.n. miro quodã gloriæ desiderio incensi erant, cupiebantque vt primi viderentur cęteris in ipsa prælia, quare multi e principibus vtrinq; cędebantur. fortuna itaq; & virtute militum sępius alternante victoriam, acrioreq; pugna non semel renouata, Cæsar ad futurum præliũ vniuersas copias instruit. Sed cũ putaret hostem, vt in situ munitissimo castrametatũ, nulla arte tunc allici posse ad fortunam totius belli experiendam, quem cogere erat magnopere periculosum, cum in tutis castris pauci multis possint resistere, receptui cani iubet. at postridie eius diei Cæsar ratus est sibi opportunitatem pugnandi datũ iri, si castra mutasset sæpius, quæ ratio ad facultatem commeatuũ non mediocrem commoditatem allatura, & ad infestandos hostes parum assuetos assiduis itineribus, vtilis fore videbatur. at vbi signa ad profectionem conuellerentur, colligerenturq; vasa, nuntiatur hostis non procul abesse, quare omne profectionis consiliũ conuersum est ad studium pugnandi. veruntamen vbi cognitũ fuit hostem parum pugnã curare, inceptumq, iter persequi, statuit postremam aciem inuadere, multosq; sclopettarios à tergo iubet adoriri. Illi re cognita duas ingentes colubrinas in insequentes Italos displodunt, quo bombo audito constitit vniuersus exercitus, atq; signa conuertit ad suos subleuãdos. At enim cũ magna pars diei iam fuisset collapsa, paludesq; & aquarum copia certaminibus esset nõ leue impedimẽtũ, vtriq; consistunt in acie, expectantq; vter prior fluuium traijcere conaretur, qui medius inter vtrosq; exercitus per paludosam vallem labebatur. Sed propter solem iam prope occidentem Cæsariani in castra redeunt, Philippiceq; copiæ super collibus Norlingæ propinquis castrametantur. Cæsar grauiter ferens, quia non posset impedire Norlingæ subsidia, mox circiter mille & quingentos passus procul ab hoste castrametatur. emissus est Sennonum princeps, & Alphonsus Arestinus duce Sulmonensi principe cum Italo equitatu ad infestandũ hostem, contra quos exeuntes Hernestus Vessonum dux, & Daniel Schemedossus insignes fœderatorũ duces profecti atrocissimum præliũ committunt: quod tantis viribus vtrinq; accedentibus pugnatũ est, vt nisi nox pugnam diremisset, omnino iusto Marte decertatũ esset eo die. Vulneratus fuit dux Vessonum, quo etiam ex vulnere paulopost Norlingæ decessit, alijq; viri insignes complures. e Cæsarianis cecidit Andreas Forulensis vir præstans Italæ cohortis pręfectus. at ignobiles ex vtraq; parte permulti. Cæsar ibi aliquot dies castrametatus hostem infestare conabatur, sed is tam in munito loco cõstiterat, tamq; idoneo ad accipiendos commeatus, vt appareret genus bellandi esse necessariò mutandũ. neque molestum erat tamen tandiu tempus frustra absumere, cum id nihil aliud esset, quàm vires hostiũ, quæ constabant e multorum populorum auxilijs, suapte natura exinaniri. nam cum virtus, & robur, & audacia non sufficere videretur ad hostem profligandũ, omnis bellandi ratio ad astutiam, & ad artes couertitur. atq; cum ars bellica non minus in præoccupandis locis opportunis, quàm in superandis virture hostibus consistat, illa loca eligenda sunt, quæ non solùm tutũ exercitum faciãt, sed etiam quæ apta sint accipiendis auxilijs, & commeatibus, &, si opus sit, traijciendis copijs. Cesar ægre ferebat quòd hostes dicebantur omni genere commeatuũ abundare, cum iam non nihil ipse laboraret penuria, quoniam illi vniuersa planitie potirentur, quæ inter Tonauertam Alcimeniũq; interiacet rerum omnium fertilissima, & ampla, possentq; in Noricũ principatum, multasq; Sueuorum ciuitates commode penetrare. nam cum Danubio potirentur, multisq; vrbibus in ripa Danubij positis, statuit Cęsar illas opus esse occupare, quia magna pars victorię in illis subiugandis sita esse videretur, magnamq; existimationem, si eas occupasset, ad res suas accessuram putabat, plurimumq; detrimenti rebus hostilibus inde venturum. erat illarum facultas etiam in festando Alcimenio, & Augustę Vindeliciæ peraccommodata, quæ duę erant primarię potentia, dignitate, & opulentia coniuratatum vrbium. Hęc cũ ita se haberent, consultatur in castris an Alcimenium, vel Augustam prius tentare conueniret, quęambę ciuitates tanti momenti esse putabantur, vt si altera illarum fuisset capta, pręter id quòd debilitasset, infregissetq; vires fœderatorũ, appareret plurimum omni auxiliorũ genere Cæsariana castra subleuatũ iri. sed quoniam bellica ratio minime pati videbatur vt hostilia loca à tergo relinquerentur, quæ plurimũ possent semper consilia Cæsarianorum infestare. & aliquando funditus euertere, apparuit Alcimeniũ petere nihil aliud esse, quàm se intra hostiũ vires intrudere, & non minus obsideri ab hoste, quàm hostem obsidere: cũ præsertim vrbs illa bonitate murorũ. & omni genere apparatuum, externisq; præsidijs egregie esset munita, multorumq; ciuium armis protecta. Sed Tonauertæ expugnatio visa est facilior, cum pręcipue non opus esset omnibus copijs velut expugnando Alcimenio, ad quod commodum illud etiam accedebat, quòd Tonauerta iam propinqua esset Cęsarianis castris, vt non plus duodecim milliaribus distaret, & vna nocte, si parum res e sententia succederet, possent sese in castra recipere. Quæ dum tractantur in castris à Cæsarianis. Inutrienses, & Castellaltus Erembergæ expugnationem tentandam rati, quę vrbs parebat federatorum imperio, collectis repente copijs, quas temporis angustia patiebatur, duodecim vexillis peditum, & Inutrio scilicet ac locis finitimis superatis Inutrii montibus cum tribus muralibus tormentis nihil tale suspicantibus Erembergensiqus se mœnibus ostentant, atq; super colle munitionem desuper despectante castrametantur. ad illud negotium suscipiendum visa est ad-

Tarditatis qp sit beneficiũ in bello.

sa est adhortari illa ratio, quòd Philippus per tantum distans interuallum non posset suppetias mittere, cum neq; posceret bellica ratio, vt tam propinquo Cæsare castra debilitaret, aut copias minueret.

Eremberga capta per segnitiem ciuium.

Erembergenses tam repentinam, & inexpectatam obsidionem intuiti, cum mœnia statim profectis eò copijs acriter concuti cœpta sint, ad rem inopinatam obstupuerunt: quare vexillo super mœnibus ipsius arcis relicto clam per obscuram noctem aufugiunt. Cæsar vbi decreuisset Tonauertã, vt diximus, expugnare, iubet Puteum tribunum cum ducentis lectissimis equitibus prius explorare vrbem ad expugnationem.

Tonauertæ descriptio.

est autem Tonauerta vrbs opulenta Sueuorum ad radices nonnullorũ collium sita, quæ planitiem, & partem collium intra se capit, per quam defluit Danubius, qui maiorem partem eius vrbis ad colles relinquit. exterius murus est alius præter mœnia, qui multa complexus ædificia suburbiũ continet. Puteus, dum partes vrbis debiliores ad expugnationẽ explorat, a quibusdam præsidiarijs militibus admistis ciuibus, & regionis incolis magno impetu inuaditur. sed cum virtus, & scientia militaris facile superet tumultuariã multitudinem, vrbana arma retundũtur, multisq; è suis amissis ciues intra mœnia fuga se recipiunt. Puteus vrbe diligenter cognita, nuntiat Cæsari quæ viderat, qui per noctem Octauium cum equitatu peditatuq; Italo. & Sciamburgensem cum suis Germanis ac duodecim bellicis tormentis mittit eo, iubetq; summa diligentia vsos Tonauertam contendere. distabat Tonauerta quindecim millibus passuum ab ipsis castris, tamen tanto studio factum est iter, vt antequam illucesceret tormenta in mœnia directa sint, & cum prima luce vrbs concuti cœpta. Cæsariani itaq; per obscuram noctem illuc profecti per diem tantum terroris illis ciuibus offuderunt, vt statim cœperint agere de dedinone, seq; Cæsari dediderint, atque antequam Philippici quidquam horum cognoscerent, Cæsariani redierint in castra cum tormentis. Nã

Tonauertæ deditio.

cum distarent inter se castra non plus mille & quingentis passibus, tanta diligenna, tamq; occultè res à Cæsare fuit instituta, vt hostes neq; opportunè succurrere, neq; scire nisi peractum negotium potuerint. exeunt per conditiones deditionis duo vexilla præsidiariorum militum, qui à fœderatis ibi relicti fuerãt, per pontem Tonauertæ, quorum in locum duo vexilla rursus introducta sunt Cæsarianorum. eo felici successu lętatus repente castra mouet, erectisq; vexillis ad profectionem sub lucem vniuersas copias ad Tonauertam traducit. ibi castrametatur vrbem habens à tergo. a sinistra Danubium. à dextra agrum fertilissimum. Nulli equites Philippici eo die Cæsarianos infestarunt, neq; iter facientes turbarunt, quamuis plurimum habebant equitatum, erantq; regionis periti atque scirent quasdam locorum angustias non sine aliqua ordinum perturbatione posse pertransiri, vel si ordo seruandus esset, plurimum temporis fore amittendum, vel tardè, vel incommodè oportere castrametari; qua ex re multa poterant contingere, quæ imperitè, vel, vt tulit fortuna, & necessitas, castrametantibus solent accidere. Cæsar tamen contra huiusmodi hostiũ consilia, si qua essent, Italos Hispanosq; sclopettarios in opportuna loca distribuerat, cum acies postrema satis esset valida, corroboraretur q; pro natura, & situ locorum. Cum ea nocte Cæsar Tonauertæ fuisset, mox cõuelli signa iubet ad profectionem, iterq; faciens secundum ripam Danubij nocturna castra ad Telingam posuit, quæ ciuitas est purpurati antistitis Augustani posita in ripa Danubij, vbi Gleda, & Egneida parui ac ignobiles fluuij Danubium ingrediuntur, quòd vrbs illa pontem haberet ad traijciendum Danubium peraccommodatum.

Telingæ deditio.

Telinga cum præsidijs careret, quæ ad Laugingam oppidum se contulerant, statim visis Cæsarianis se dedidit. Philippus veritus ne Lauginga eandem fortunam subiret, certiores facit per literas Laugingenses se postero die subsidia esse missurũ, quare illi non modo Cæsarianis præconibus hortantibus ad deditionem de more bellorum, non paruerunt, verum etiam acriter, & superbe minati sunt. Missus est eadẽ nocte Schertellus, qui pro adducendis subsidijs vniuersa præsidia quatuor vexilla peditum nimirum, quæ aderant, exemit, atque Augustam abduxit. Laugingenses, vt primum illuxit, mittunt ad Cæsarem qui agerent de deditione.

Laugingę deditio.

Cæsar illa vrbe in fidem amicitiamq; accepta, audita Schertelli profectione mittit Io. Baptistam Sauellum, & Nicolaum Sicium cum vniuerso equitatu Romano accensum, & quinquaginta sclopettarijs, & sclopettarijs Italis Sicij, qui quatuor vexilla hostium insequerentur. Sauellus tanta vsus est diligentia, vt Schertellum comprehenderit, qui sane vir strenuus, intrepidus, notęq; virtutis visis hostibus neque animo concidit, neq; locum mutauit, sed constitit in situ percommodo, quem munitissimum faciebat magnum spatium culti agri e regione, vbi se instruxit, parauitq; ad defensionẽ tribus tormentis à fronte directis in Cæsarianos. Sauellus perspecta eius ducis virtute, & fortitudine primùm ob iniquitatem loci aliquantulum substitit: sed cum subiret quòd si diutius res protraheretur, salutis facultatem hostibus concederet, suas copias in tres partes ad pugnam distribuit. in dextra collocat Hispanos, in sinistra Italos sclopettarios, ipse in medio consistit, atq; ita iubet hostẽ inuadere.

Schertelli virtus.

At enim cũ Schertellus fortissime resisteret, Cæsariani multis e suis desideratis receptui canere coguntur, seq; ab illa pugna recipere, quia equitatus non mediocriter culturæ profunditate impediebatur, atq; ita vt equi freno parere non commode possent. Schertellus eo defensionis honore contentus suorum salutem incertæ postea victoriæ anteponit, atq; institutum iter facere aggreditur. at Sauellus intelligens non mediocre dedecus, si hostem incolumem discedere pateretur in se esse redundaturum, tanto impetu, tantaq; virtute denuo hostem inuadit, vt non paruam impressionem fecerit, multiq; vtrinq; ceciderint. Schertellus periculosum negotium esse ratus paruas copias tanto equitatui diutius resistere, syluam proximam, quę aderat, relictis tormentis, & duodecim carris commeatu onustis, reliquoq; bellico apparatu, ingreditur frequentissimis arboribus consitam. Maluit enim certam exiguarum copiarum salutem conseruare, quàm propter illa impedimenta omnia vno tempore in discrimen inijcere. Cæsar motis castris Laugingam contendẽs à sinistra Danubium, à dextra syluam densissimam inter vtrunq; exercitum percurrentem habebat, cum

bat, cum per apertam glabramq; planitiem iter faceret. Langingam profectus, ibiq; excubias habens postea sexcentis Germanis in præsidijs relictis ad Suntum castrametatur, qui pagus est in ripa Prēzi ignobilis fluuij circiter quindecim millia passuum distans à Telinga, vbi fluuius ille Danubium ingreditur. Distat rursus ille pagus per tantundem spatij ab Alcimenio, ad quam vrbem expugnandam cum Cæsar castra mouere diceretur, Philippus veritus tantæ, tamq; potentis vrbis iacturam, quę plurimum ad exercitus commoda, ad existimationem, ad socios in fide retinendos, & ad omnem rem bellicam deniq; faciebat, cum propensio rerum in quam partem inclinauerit, plurimi referat, & in principio bellorum præcipue, cum esset in legibus fęderationis caput non imprudenter scriptum, vt laborantibus rebus sociorum statim subsidia mitterentur, quod nisi fieret, intelligerentur ab omni suspicione perfidiæ solutæ, vel si arma caperent pro victoribus contra fęderatos; contento passu ad eam vrbem subleuandam castra mouet, tamq; propinquum castris Cæsarianis iter facit, vt apertissimè tympanorum sonitus à Cæsare exaudiretur. Cæsar vt castra hostium, profectionemq; despectaret cum nonnullis proceribus, collem ascendit, qui erat suis castris propinquus, atq; ab hostibus equitibus cognitus colubrinarum ictibus petitur, quæ in prima fronte exercitus fuerant collocatæ. vocantur colubrinæ tormenta bellica longiora, & arctiora ad morem fortasse colubrorum, quæ animalia teretem formam habent corporis. atqui hæc tormenta minores globos contorquent triginta librarum scilicet plerumq;, sed tamen qui magna vi propter longitudinem tormenti impulsi, vel ad longinquiora loca perueniant. Horum tormentorum vsus muris concutiendis vtilis est cum cannonibus vocatis, qui duplicis ponderis globos contorquent, quòd illi concutiant, & globi magnitudine, & aeris impulsu ac bombo, cum colubrinæ propter vim eximiam penetrent tantum, viamq; aperiant verberationibus, at non etiam concutiant. Hæc de ordinarijs tormentis asserimus, cum maiora, & extraordinaria vtrunq; possint efficere, sed propter magnitudinem, & pondus sunt faciendis itineribus inepta. Cæsar ex illo colle iter hostium prospectās cognouit eos Ghengam proficisci, quæ vna est liberarum vrbium, distabatq; ad quinq; milliaria a castris Cæsarianis apud fluuium Prenzum sita, vbi castrametati sunt. eo die initum est leue prœliũ, in quo nihil actum memoria dignũ: sed fieri collatis signis certamina impediebat Prenzus fluuius, qui inter vtraq; castra interfluebat tantæ profunditatis, vt sine ponte traijci non posset, cum ad traijciendum, vel pontem construendum non nihil temporis esset absumendum, vt vniuersæ copiæ possent transire illa diligētia, illoq; studio, quod breui pugnaturis erat necessarium. at enim Cæsari Telingam accedēti legationes mittuntur, quæ agerent de deditione ab Hochstata, Gundelfingueuaq; vrbibus ad ripam Prenzi fluminis positis, quarum altera habet munitissimam arcem, altera erat cardinalis Augustæ, sed à fœderatis fuerat occupata: atq; hæ ambæ facile sunt in fidem à Cæsare receptæ. Cæsar vrbes in ripa Danubij occupari plurimi ad rem bellicam, futuramq; victoriam referre ratus, nocturno tempore consultat an Alcimenium sit accedendum. post varias sententias in vtranq; partem adductas. tandem die postero decernit locum ad transferenda castra deligere, si ferre suppetias conaretur hostis, vt nō sine aliquo incommodo cogeretur dimicare. Philippus vbi vidisset non ausum fuisse Cæsarem signa conferre, cuius cōsilium occupandi Alcimenij sibi videbatur impedijsse, decernit Ghengæ castra firmare, atq; tria Heluetiorum millia, ex indigenis delectibus mille, & quingentos mittit ad Alcimenij præsidium, vt ita satis ciuium desiderio fieret. Cęsar ita munitæ vrbis perdifficilem expugnationem arbitratus mutauit consilium transferendi castra: quippe quòd videretur parum rei militari, bellicæq; prudentiæ conuenire, vt vrbem obsidere tentaret, in cuius oppugnatione habiturus esset à tergo nonaginta, & amplius armatorũ millia, qui, vt clare patebat, statim erant occupaturi eadem castra, quę Cæsariani reliquissent. ea ratione fiebat, vt facillime commeatum Cæsarianis intercluderent, cum ad eos nulla alia esset via, omnibusq; locis, & vrbibus essent potituri, quæ fuerant à Cæsarianis occupatæ. Nam si ibi constitissent Philippici, omnem subsidiorum spem vrbibus ademissent. Cæsar itaq; sic erat habiturus à fronte Alcimenium, à dextra Intuergos, à sinistra regionem Augustæ, & Danubium, loca omnia hostilia. cępit igitur bellum castrorum eligendorum potius ratione agi, quàm armis, cum vterq; in conspectu hostis consisteret. certatum est frequēter leuibus pręlijs, dum Cæsar Sunti, Philippus Ghengæ castrametatur ac muniunt, sed nihil actum memoria dignum. vnum tantùm certamen memorabile fertur, quòd ante lucē tria sclopettariorum millia in sylua collocantur in insidijs Prenzo flumini propinqua, quæ non pluribus sexcētis passibus distabat à castris Philippicis; quibus accessit Italus equitatus ductore principe Sulmonensi, Rodulpho Balleono, & Alphonso Atestino, hostesq; ad certamen prouocati sunt, veluti mos erat. princeps Sulmonensis tanta arte hostes attraxit, vt ad eum locum, ad quem cupiebat, perduxerit initur tum ab equitibus tum etiam à peditibus sclopettarijs atrox pugna. multi è Philippicis cadunt. In eo prælio vtebantur multa tormentorum opera, tamen non mediocre damnum passi sunt à Cæsarianis sclopettarijs. equites magna virtute cuneatim in Cæsarianos impressionem faciunt. sed tamen leuiores equites Cæsariani deniq; sustinent impetum, cum pręstantissimi equites ex omnibus nationibus, quæ militabant Cęsari, eò glorię desiderio conuenissent. Cęsar postea iubet canere receptui, cum suos inclinare videret. Hostes pari consilio in castra redeunt. nam exierant è castris Philippicis ad illud certamen Ioannes Federicus, Georgius Roccherottus, Bartholomæus Heimbruccus, cum trecentis equitibus, & nōnullis sclopettarijs. Cęsar, vt aliqua insigni clade hostem afficeret, in varias partes syluę, vbi tegi posset, equitatum Germanicum distribuit. postea Hispanos Italosq; sclopettarios latere iubet. vniuersas reliquas copias in aciem instruit ad omnem necessitatem. iubet nonnulla tormenta in opportunis locis tecta collocari. Sulmonensem hostes, vt hesterno die fecerat, ad certamen iubet allicere. Philippici exeunt è castris eductis duabus confertissimis

Tormentorũ vsus.

Prenzus flu.

Hochstatæ et Gundelfinguenæ deditio.

tissimis

tiſſimis turmis equitum, quæ nunquam à ſuis aggeribus diſceſſerunt, niſi tam propinquæ vt ſuis tormentis protegi poſſent. vbi vero diu certatum eſſet, neq; Philippici potuiſſent in inſidias allici, vtriq; ſua redeunt in caſtra]. Cæſar cum vana atq; irrita ſua conſilia diurna euadere videret, hoſteſque nimis cautos vel admonitos inſidiarum rationes putaret, ad nocturnas inſidias animum couertit. Imperat Hiſpanum peditamm, Madruccijq; Regimentum cãdidis interulis exterius tegi, & præfecti Prutenorum, & Alberti marchionis equitatum. Ipſe, vt certior fieret, ſi opus eſſet ſubſidijs, imperat ſe excitari, quod eſſet in curru coperto dormiturus. cum nox iam eſſet longa, & frigidiſſimæ in illis regionibus; agebantur enim hæc menſe Octobri. Sed copiæ diſtabant quatuor ſtadijs tantũ à caſtris hoſtium, vbi cognitum eſt duplicatos eſſe vigiles, quare ſignificatum eſt nõ eſſe vlterius procedendum. cum diligentius etiam exploratum eſſet, perſpicitur admonitos eſſe Philippicos, quia multos ignes accendiſſent, in multaq; agmina apparerent inſtructi. Cæſariani; qui putarant repentino conatu, nihilq; tale cogitantes Philippicos ſomno ac vino ſepultos profligare, vbi & vigiles, & inſtructos, & paratos ad propulſandos impetus vident, ſpe potiundæ victoriæ fruſtrati in caſtra ante lucem redeunt nullo commiſſo prælio. Cæſar parum conferre ſuis rebus arbitratus aduerſus tantam vim equitatus, & peditatus exiſtimationem, & imperium, quod tãta induſtria hactenus defenderat, fortunæ arbitrio vno horæ momento committere, putauit præſtare in poſterũ vt frequẽter leuibus prælijs hoſtem fatigaret, quam vt armis omnibus vno tempore ſem° experiretur, quo diuturni belli pertæſus arma abijceret, cum præſertim nullum bellum poſſit eſſe diuturuum, quod è multorum principum conſpiratione conflatum ſit ac ſuſtentetur, aut quod omnino è multis ſocijs periculorum conſiſtat. Nam ſi cuius animum, vel diſcordia, vel defatigatio, vel diuturnorum ſumptuum moleſtia inuadat, quod facillimè accidit in multitudine, omniũ poſtea vires, quia maius iam onus incumbit, ſine dubio, vel continuo, vel breui labefactantur. Cæſar interim curare, vt commeatus hoſtibus interciperetur. prædabundos, & quos prædæ cupiditas longius à caſtris euocaſſet, calonesq; & lixas trucidare. cogere ad arma ſæpius per noctem in caſtris cõclamare: quæ res eam nationem non nihil ſolet infeſtare. fiebant manifeſta inita omnia ferè Cæſaris conſilia, cũ nihil eſſet, de quo non ſtatim certior fieret Philippus in ſingula diei tempora, qui plures ducentis fidiſſimis exploratoribus h͛͛re in caſtris Cæſarianis dicebatur. atq; profectò maximi ſemper fuit momenti ad omnes res bellicas, vt fidiſſimi ac diligentiſſimi exploratores habeantur, pro qua re nullis ſumptibus parcendum eſt; quoniam vnum hoſtium conſilium opportunè, ac mature cognitum poteſt aliquando vniuerſum negotium ad optatum finem perducere, aut vniuerſas copias ex aliquo imminente periculo ſeruare. Nam illis, qui ad recognoſcenda loca mittũtur, & captiuis parum fidei tribuendum eſt quandoq;, quòd illi timidius, aut negligẽtius, aut imperitius res perſcrutentur, iſti ad intima conſilia, vt parum curioſi, non penetrent; ac diligentes exploratores omnia dicta, facta, viſa, audita ſtudioſiſſime obſeruant. quare ex his intima conſilia hoſtium, ex illis externa indicia, an cum horum ſignificatione conſentiant, expectanda ſunt. Quare cum tanta ſit vtilitas, quæ e diligentiſſimis fidiſſimisq; exploratoribus percipitur vt ſæpe victoria in cognitione conſiliorum hoſtilium, quæ per exploratores ſignificantur, conſiſtat, ſalusq; vniuerſi exercitus, paret liberaliſſimos eſſe principes in huiuſmodi genus hominum oportere, qui nõ, niſi magnis præmijs propoſitis tantæ periculorum moli, tantęq; crudelitati, quanta patefactis exploratoribus proponũtur, ſe exponunt. Non leuibus igitur laudibus digna eſt Lantgrauij prudentia, qui tanta vteretur diligentia, cum Cęſar contrà ob exploratorum inopiam diutius etiam bellum protraxerit. Cæſariani igitur duplicatis cuſtodibus, armatisq; Philippicis copiis tantum periculum non eſſe ſubeundum rati in caſtra redeũt. atqui Schertellus, qui Loninga peruenerat Auguſtam, vt ibi proſpectaret quò tenderent hoſtium conſilia, vt ſi illam vrbem tentarent, præſens ipſe defenderet, dicebatur in caſtra reuerſurus quinquaginta nummum millia ex Auguſta, finitimisq; fœderatorum vrbibus collecta ſecum allaturus, quem tria peditum millia comitabãtur. Cæſar ea de re certior factus, mittit obuiã Franciſcum Ateſtinũ cũ quatuor peditum, & duobus equitũ millibus. Franciſcus omnes aditus occupat. mittit qui aduentum obliquè explorarent ac recurrent. omnia loca diligenter munit, vt eum interciperet. At Schertellus certior factus per exploratores illa nocte minime exit. per alium diem, aliasq; vias incolumis tandem cum pecunia in caſtra ad ſuos redijt. Ateſtinus ea ſpe fruſtratus ad occupandam Frictenã contendit, quæ cum nulla haberet præſidia, vltro ab ipſis ciuibus apertis portis admittitur. Aucta ſunt per id tempus caſtra Philippi triginta Inruergorum, finitimorũq; populorum vexillis, ac totidem ex altera parte diminuta. illum enim morem ſeruabant fœderati, vt tertio quoq; menſe noua ac recentia ſubſidia ſubminiſtrarent, milites q; laboribus bellorum defatigatos per aliquod tempus immunitate belli donarent. at Cæſarianæ copię cum propter lõginquitatem regionum renouari non poſſent, erant magnopere diminutæ, quòd multi nõ ſolùm ferro, ſed etiam morbo abſumerentur. Moriebantur multi Hiſpani, & plures Itali, quippe quod eorũ corpora nec acerbitati frigorum, nec aeri eius regionis, nec tot incommodis ferendis eſſent aſſueta. Sed tamen multo plures moriebantur ex Italis, quia propter inopiam ſtipendiorum ſibi à Pontifice debitorum illa deeſſent, quæ neceſſaria ſunt conſeruandæ ſaluti. illa non ita deficiebant Hiſpanis, quia præſente Cæſare ſtipendia præbebantur. Hac de cauſa Cæſar ad conſeruandas reliquas copias Louingam in hyberna concedit, quia locus ille ad omnes res neceſſarias habendas appareret accommodatus. atque hoc ipſo tempore Farneſius purpuratus antiſtes, qui legatione fungebatur apud Cæſarem in eo bello, propter valetudinem Romam reuertit.

Fœderationes vt inualidæ.

Exploratorũ vtilitas.

Trictena capta.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER SECVNDVS.

SIQVIS diligenter ea, quæ superius perscripta sunt à nobis, perpendat, multa profectò inueniet, quæ felicitati & fortunæ Cæsaris tribuenda sint, multa quæ egregię virtuti militum, sed multo plura quæ singulari eius prudẽtiæ ac diuino prope iudicio sint iure assignãda. Siquidem consiliorũ oĩum rectorum facultas, & rõ rectè cogitãdi atq; gubernãdi, & principia seminaq;, vt ita dixerim, singularum actionũ; & actiones ipsas ad optatũ finẽ dirigendi, diuinitus nobis cõcessa est. Facultatẽ vero euentuũ, & felicitatẽ, & exitus ipsarum actionũ in diuina voluntate oportet collocari, quàm vim; quoniã ignota est mortalibus, fortunã placuit appellare, cũ nihil, verè sit fortuna, nisi ex ignotis & obscuris causis rerũ singularũ euẽtus, qui cũ; penitus ignoti sint numine sapientius operante nobis videntur fortuitò contingere. atq; cum Cæsar oĩum Imperatorũ præstantissimus creditus sit, plusq; sibi laudis & glorię & existimationis in re militari comparauerit, q̃ Imperatores oẽs quotquot à Romano Imperio ad hæc vsq; tẽpora floruerunt. & oĩum bellorũ ab eo gestorũ Germanicũ hoc maxime memorabile, gloriosumq; creditũ sit, per qđ ille sibi vniuersam fere illam existimationẽ cõparauit, non erit absurdũ si perquiramus qua in re tanta hęc pstantia, tantaq; sapientia extiterit. Sic.n. rem cognitam diligentes historiarũ lectores poterunt non solum vt eximiã admirari, sed ẽt vt maxime vtilem in posterũ imitari. vniuersa igitur Cæsaris laus & virtus & gloria in eligendis castris consistit ante captũ Neoburgum, aduẽtumq; Burani comitis, cũ eorũ opera mirificè conseruauerit exercitũ, qui postea ijs auxilijs auctus si non contẽnere, certè non magnopere formidare hostem potuit. fuit igitur illud admirabile in hac re, Cęsarem tanta prudentia vsum fuisse, vt castra tum callide, tãq; in opportunis locis elegerit, vt per egregias castrorũ muniriones cũ septẽ millib. hominũ primũ restiterit tã potenti exercitui, tantis hostiũ copijs, tãto tormẽtorũ, equitũ, peditũq; numero, vt si conuiuia celebrata fuissent tunc à Germanis, singulisq; decadib. pincerna Cæsarianus ministraret, multæ decades pincernarũ inopia cogerentur ad accipienda pocula à mensa consurgere. Illud verò est fortunæ felicitatiq; Cæsaris tribuendũ, cũ tã diligẽtes haberet hostes, tã strenuos, tã prudentes, tam obseruantes rerũ militariũ, ꝙ Philippus pro tantis apparatib. castra summo conatu, antequam augerentur nouis auxilijs, nõ sit adortus. id si cõtigisset, cõclamata fuisset sine dubio oĩum Cæsarianorũ salus, atq; in vna castrorũ expugnatione tota vis belli fuisset extincta. Sed.n. cum euentus bellorũ, vt rerum cæterarum in volũtate Dei sint collocandi, existimãda est Cęsaris victoria diuino potius, quàm humano consilio fuisse parta, vt ipse postea Cæsar dicere solebat. Nã cum salus inscite eligendis castris consistat, tum certe victoria in expugnãdis hostiũ cõsilijs, & cognoscendis erroribus, si qui ab ijs committantur. Cęterum Cæsar quo tempore Sunto profectus instructis ita copijs, vti consueuerat, Louingam processit, quadringenti equites Philippici ad infestandã extremã Cęsarianorũ aciẽ contendunt; sed nihil actum memoria dignũ, cũ illa egregie Sulmonensis principis opera defenderetur. coniecta esset a Philippicis in magnum discrimẽ res Cęsariana, quoniam illorum castra nuper aucta fuerant quindecim Intuergorum millibus, cum Cæsarianis vires contra fuissent diminutæ multorum Italorum, Hispanorumq; obitu, vt diximus, cum Itali ad quatuor millia essent redacti, reliqui, aut ferro aut morbo absumpti. At vero non ita placuit diuinæ voluntati, vt Germani cęteris in rebus diligentissimi hoc etiam per exploratores inuestigarent, quod patet vel illa de causa, quòd nullo horum commodorum vti sciuerunt: cum non minus debellandi hostis opportunitas per aliqua eius incommoda cuique Imperatori sit aucupan-

Castrorum electio, præcipua Cæsaris laus.

da,q̃ exploranda conſilia ad ſalutem ſuorũ militum.cum Cæſar in hyberna ſe recepiſſet, Philippus ratus eum copias retraxiſſe,futurumq̃; vt vires Cęſarianæ breui penitus labefactarẽtur,monet principes fęderatarum vrbium Cæſarem ab iſtituto deſtitiſſe. at Cæſar ibi per dies viginti & duos cõmoratus,cum exercitus Louingę parua pars eſſe poſſet,multiq́; eſſent ſub dio,nihil memoria dignũ cõmiſit,cuius in caſtris cęptum eſt plurimũ annonæ penuria laborare.angebat p̃terea milites nõ mediocriter cęli inclementia,cęnoſaq; itinera,& lutulentæ viæ, quorũ tantorũ malorũ pertæſi multi aufugiebãt è caſtris. Terrebantur magnopere Cæſaris duces ne vniuerſus exercitus ſolueretur, quæ res cum fuiſſet delata ad ipſum Cęſarem breuiter illos ad perferenda incommoda hortatur; Quòd

Cæſaris oratio militaris

ſi pro re mediocri,& quæ ſine ſumma turpitudine, vel potius ſcelere tranſmitti poſſet,bellũ ſuſceptũ fuiſſet,libẽtiſſime tot inſigniũ Ducũ militũq; cõmoda , a tot virorum fortiũ ſalus cæteris reb. eſſet anteferenda. Sed qm̃ non ſolũ de dignitate,nõ de gloria, nõ de Imperij maieſtate hoc vno bello decernitur,ſed cũ his ſimul oĩb. de ſacris ceremonijs,de vero Dei cultu, de auita religione obliteranda,nemo vir bonus dici põt,qui pro rebus tantis non mõ duriſſimos quoſq; labores non perferat,ſed ẽt certiſſimo vitæ periculo,ſi res ita poſtulet,nõ ſeſe offerat: p̃ſertim cũ vniuerſa gloria lausq; militaris non in fruitione voluptatum vel in delitijs, ſed in inedia, vigilijs,caloribus ac frigorib. patienter perferendis,& in plurimis laboribus ſuperandis fortiter,cõſtituta ſit.nã glorioſis & honorificentiſſimis quibusq; negotijs ſummi labores,ſummęq; difficultates ſunt propoſitæ;cũ Deus altiſſimus nihil laudabile, illuſtre,glorioſum mortalib.per ſocordiam & ignauiã cõparandũ propoſuerit. His Cæſaris verbis ad milites delatis mirũ eſt quãtopere ad labores difficultatesq; propoſitas ſuperandas oĩum animi ſint inflammati. verũtamẽ cũ cęli inclementia nihil magis remitteret,imbresq; propè fierẽt aſſidui , propoſitũ fuit in caſtris Cæſarianis copias in hyberna prorſus eſſe traducẽdas , ac diſtribuendas in loca finitima,neq;habendas eſſe ſub dio. Illis ſentẽtiæ Cæſar multis de cauſis planè non aſſenſit,quod conſilium poſtea docuit experientia optimũ fuiſſe. Mauritius unus e Saxonũ ducibus Cæſari pecuniã & auxilia initio eius belli obtulerat aduerſus Philippũ & Federicũ, quãuis alter eorũ ſocer eſſet,alter conſobrinus,hunc ad arma cõtra vel affines ſuſcipienda allexerat Imperiũ exilium,& ſpes prædæ ,& facultatis electionis ſpes oblata.ita poſternit & conculcat oĩa humanitatis & naturæ iura cupido dominãdi.nã oĩa Federici ſpolia ad ſe vnũ pertinere arbitrabatur, cuius aui Saxonũ duces antiquiſſimi & electores fuiſſent,cuius auxilia Cæſar tãquã minime neceſſaria & ſuſpecta reiecerat,vt diximus, quia & is particeps fuiſſet Smacaldicæ coniurationis. at vero cũ pluri mi referret Romanorũ Regis Maruingis,Luſatiæ, Boemięq; imperãti finitimis præſertim Saxoni-

Mauritij auxilia Cæſari data.

bus arma Mauritij ſuis viribus adiungere,cum ẽt ſæpius cõib.armis Saxonum impetus aliàs retudiſſet, Ita ille egit cum Cæſare,vt electio imperatoria Mauritio adpromitteretur . Sic igitur nouis auxilijs conſcriptis,contractisq; copijs , quas in ſuis prouincijs habebant,ad quatuor equitũ, octo petum millia denuo ſunt collecta. Hi Saxonũ Imperiũ inuadentes omni bellico apparatu vacuũ,& p̃ fęderations bellũ exinanitũ, magnã partẽ eius breui occupãt: quod nuntiũ vbi fuiſſet in caſtra delatũ ad Cæſarẽ,magna facta eſt tormẽtorũ & ſclopettariorum militaris ſalutatio, editaq; ſignificatio lętitię. Cũ igitur caſtra Louingę Cæſar adhuc haberet,quotidie, vt mos erat eius in vniuerſis bellis,

Cęſari diligẽtia.

oĩa caſtra obequitat,proximũq; agrũ diligẽter proſpectat an aliquis eſſet locus, quẽ hoſtes aduerſus ipſũ,vel ipſe aduerſus hoſtes, vtiliter poſſet occopare. deniq; ſtatuit mutare caſtra, ſicut antea in animo decreuerat,copiasq; in duas partes diuiſas mouit, cũ in altera procederet peditatus & tormẽta, in altera aduerſus hoſtẽ equitatus. Enimuerſo vix fieri poterat vt diutius in ijsdem caſtris Cæſariani morarentur,cũ cęnũ ita eſſet profundũ,vt annona proprius plauſtris aduehi non poſſet , & milites ad genua vſq; in cęno plerũq; verſarẽtur. poterat vno die Philippus tot difficultatibus oppreſſos & prope circũuentos Cæſarianos inuaderẽ,non ſine maxima ſpe rei præclare gerendæ, ſed noluit fortuna Cęſaris, vel diuinum catholicæ fidei patrocinium, vel tam oculatos eſſe exploratores, ac tantum felicitatis fœderatis tribuere,vt certiores diligẽter & opportune fierent, vel tantam cladem rei Cęſarianę,quantam acceptura videbatur,infligere: quippe cũ iter per nemora Cæſari eſſet faciẽdũ , in quo neceſse erat diſiunctas plerunq; habere copias . Peruentũ eſt tamen ad deſignata caſtra, quæ non plus duobus millibus paſsuũ diſtabant à Philippicis, vbi Cæſariani ſibi viſi ſunt ſalutẽ recuperaſse,reſpiraſseq; aliquantulũ à tantis laboribus & miſerijs, cũ & lignorũ copia & abunde ſuppeteret;quę commoda in primis ſpectanda ſunt in eligendis caſtris,vnà cum facili conuehẽdi cõmeatus facultate . erat ipſius loci natura magnopere caſtris accõmodata & munita,quippe cũ à fronte collẽ

Caſtrorum mutatio Cæſaris & ſitus.

conſurgentẽ aduerſus hoſtem haberet,ſuper quo conſtituta ſunt tormẽta , quæ vniuerſam planitiẽ poſſent infeſtare . à dextra lacus claudebat , profundũq́; cęnũ ac difficile, cũ ſiniſtrã partem nemus p̃ lõgũ ſpatiũ extẽſũ terga clauderet , tutaq́; faceret ab hoſtibus ob arborũ dẽſitatẽ. cæpit Philippus ita frequenter leuib. p̃lijs ob vicinitatẽ caſtrorũ infeſtari, vt niſi natura loci,in quo cõſtiterat , valde munita fuiſſet, coactus eſſet oĩno caſtra mutare. Cæſar mittit qui cõmeatũ interciperẽt,qđ tãta diligẽtia factitatũ eſt ab equitatu leuiore & à ſclopettarijs equitib. vt vniuerſum agrũ Norlingã, Auguſtã, Alcimeniũq; vſq; p̃dabundi excurrerẽt,& direptionib.atq; cædib.cũcta replerẽt. nã vbiq; in planitie cæſa cõmeatũ conuehentiũ corpora,& fuſa impedimenta,& plauſtra iacentia videbantur. tanta rurſus in caſtris Philippici afficiebantur moleſtia per noctem, cũ ſæpius ad arma conclamare cogerentur,per diem leuibus prelijs eſſet dimicandum, ut nulla propè quies à laboribus diurnis & nocturnis concederetur. Concidit paulatim illis priſtinus animi vigor , & omnis pugnandi alacritas , cũ vel demiſſiores fierent, vel non exirent prorſus ad leuia certamina,vt antea ſolebãt, quare cognitum eſt Cæſari quanti referret caſtra mutaſſe ; ſed ſolum diſploſis in Cęſarianos prouocantes tormentis e ſuis aggeribus ſignificare videbantur ſe eius belli iam eſſe pertęſos , quibus incommodis

illud

illud etiam accedebat, quòd eximiè in castris Philippicis laboraretur panis penuria, cum affirmarēt captiui se iam quinque dies panem non vidisse. Cæsar vt magis etiam intimis coniunctisque molestijs hostem affligeret ac defatigaret, mittit qui alium collem recognoscerent ad occupandum, vnde hostis castra possent facile infestari, cum illis immineret. Istud dum fieret, ne impediretur à Philippicis, ex alia parte castrorum hostilium apud aggeres fossasque Philippicas iubet leuę prælium committi: qui collis cum valde opportunus visus esset, Cæsar illum occupat, atque castra eo transfert. Illud consilium sanè prudenter fuit susceptum, quòd apparebat breui futurum vt hostes castra mutare cogerentur, si sese Norlinga dedisset ad deditionem compulsa; vbi si haberetur equitatus vniuersus commeatus poterat Philippicis intercludi. nam nullum est consilium neq; hostibus magis perniciosum, neq; formidabilius a Cæsare quidquam excogitari potuit, cum fames & rerum victui necessariarum penuria, magis formidabilis violentaq; sit, quam vlla bellica tormenta, vel peditū ac equitum ordo. nam arma armis repelluntur & consilio & militaribus reparationibus, & fami & penuriæ victus nulli aggeres, nullæ fossæ, nulla propugnacula possunt resistere. Philippica res eo denique redacta est, vt Philippus die postero decreuerit collatis signis dimicare, iusseritq; curare corpora, parare arma, omnia instruere ad pugnam in diem crastinum. Quæ dum struuntur in castris Philippicis, fit certior Federicus per literas Sibillæ vxoris Mauritium & Ferdinandum coniunctis armis suum principatum hostiliter inuasisse, omniaq; venisse in eorum potestatem, præter pauca loca munitissima. significabatur mature succurrendum esse domesticis rebus, neque committēdum vt propria bona amitteretur ab ipso. occupandis alienis intento. Huic nuntio in castra Saxonum delato inter priuatos primum nulla fides habetur, ac neq; illis quidem, qui sese ex illis cladibus fuga seruauerant. Deniq; certiores facti Federici milites incredibili flagrant desiderio tectorum, larium, liberorum, vxorum, patriæ visendę ac defendendæ. Philippus multis precibus, multisq; rationibus conatur Federicum ab illa profectione retardare, sed quæ rationes satis essent validę aduersus patriæ, facultatum, vxoris, liberorumq; salutem? ille vbi cognouit se omnem operam ludere, cum etiam foederatæ vrbes belli diuturnitatem iam grauiter ferentes stipendia non promptè ferrent, decernit cōi consilio cum Federico belli laborem omnino esse deponendum, si possent honestæ pacis conditiones inueniri. Istud autem facile pati posse honor & existimatio fœderatorū videbatur, quia si non victores, at certe neq; victi à Cæsare dici possent. erat in castris Philippicis vir quidam acri ingenio, singulariq; prudentia Adamus Trottus familiaris plurimæq; autoritatis apud Ioannem electorē Marchionem Alisi, cui demandata est ea prouincia vt ageret de pace. Additę sunt & quędam conditiones & literę ad ipsum Ioannem perscriptę, vt de negotio transigeret cum Cęsare. continebatur in literis, vt summatim dicam, Philippum ad pacem idcirco animum flexisse, ꝙ cognouisset Cæsarē Imperatorem sapientissimum, atq; clementissimum pacem & tranquillitatem communemq; totius Germaniæ salutem & conseruationē proprio vltionis desiderio prælaturū. His additæ sunt nonnullæ conditiones ad religionem spectantes, quas sese obseruaturos fœderati profitebantur, de quibus actū erat ēr cū Mauritio. Petitū est ab Adamo vt difficultates Philippi eorū castrorū summa diligētia occultarentur, quę si cognitę fuissent a Cęsare, videbantur pacis viam pręclusurę, aut certe multo difficiliorem facturę. Ioannes re cum Cæsare clam consultata, respondit se negotium diligentius perpēdisse animo, atq; optime cognoscere animum Cęsaris.. Subijsse deniq; atq; ita se credere, nihil cum eo agi posse de pace, nisi positis armis Philippus & Federicus & principatus & seipsos arbitrio clementięque Cęsaris commisissent. Non sibi videri ex imperatoria maiestate, vt cum armatis subditis ac propè minitantibus ageretur de pace. remiserunt ad hūc fœderati qui nuntiaret opus esse accuratiore diuturnioreq; consultatione negotio huic tanto, quod spectaret ad principatus, seq; ipsos arbitrio Cæsaris dedendos. Quare, si Cęsari ita videretur, Cæsar ipse veniret in colloquiū cū Burano comite, quē locū colloquij Cęsar ipse delegisset, ꝙ eo Philippus & Federicus essent vēturi. renouatū est rursus à Saxone superius respōsum. Nā Cæsar difficultatibus hostiū cognitis cū distraherentur cōsilia, stipēdia deficerent, milites quererentur, viderenturq; arma abiecturi, noluit hostiū legōnes amplius in castra admitti. Federicus spe pacis destitutus decernit quāprimū reb. domesticis consulere, & suis opē ferre, quē Philippus iā nō amplius quidē retardare conatur, sed rogat ut clā, & quā fieri pōt occultissime istud faciat. Schertellus harū copiarū discessum grauiter ferens nunnat factū ab vrbibus fœderatis minime probatū iri, si sine illarū consensu castra relicta sint: neq; oīno rē futurā sine suspicione, ꝙ duces corrupti sint largitionibus ab hostibus communibus. Curandum esse salutem communem omnium Germanorum, non minus quàm propriā cuiusq; existimationē, qua incolumi, nihil pōt cuiquam magnopere formidabile contingere. at ea amissa deploratam esse salutē singulorū. Norlingenses interea clā agere de deditione, cum propter pręsidia Lātgrauij istud facere palā non auderent. ex altera tamen parte mittere qui subsidia postularent. Cęsar eo colle occupato nititur vi hostem ex illis castris detrudere, cū optaret negotiū iā ad finē perduci, difficillimūq; esset esse sub dio. decernit idcirco ad octauū cal. Decēbris vt castra mutarentur vesperi, impeterenturq; tormētis castra hostiū. iniungitur id munus Albano vt opportune res curaret, cū Norlingēse negotiū differretur. Initū est postero die leuę certamē. pauci cæsi. nihil memoria dignū actū. deinde Philippici castra mouent. nūtiatur Cæsari sub meridiē, quia nuntius obdensitatē nebularū aberrauit à via, neq; prius potuit redire in castra Cęsariana, quā Philippici noua occupassent. is monet Philippū carros & impedimēta & maiora tormenta p̄misisse. sub mediā noctē peditatū iter cępisse. in postrema parte p̄cessisse oēm equitatū cū quadraginta cāpestrib. tormētis, q̄ in prima acie trahi consueuerāt. illo nūtio accepto Cęsar mittit leuiorē equitatū q explorare an vere hostes discessissēt, iubetq; vt q̄ celerrime sibi nūtiaret. eo p̄fectus eqtatus nullos vigiles, nullas custodias, vallos relictos, castra

Fames bellica tormentū validissimū.

Lantgrauius pacem petit.

Schertelli querela.

Lantgrauius castra mutat

videt inania. his allatis Cęsar cum equitatu Burani comitis iter capit. iubet Germanos sequi. peditum instrui ad iter, cum iuberetur. septingentos sclopettarios Hispanos expeditissimos secum abducit. castra hostium visit. multi erant in castris relicti vulnerati, aut ęgri, cum Philippici summa diligentia iter fecissent. monetur Cæsar hostes circiter tria millia passuum distantes apparere, quos iubetur equitatus insequi, ac leui certamine retardare. datur Albano petenti Burani equitatus. Cæsar ipse mox sequitur cum Germanico. præcesserant equites. leue prælium initur. Philippici nihilominus iter facere, cum occupassent collem mille sclopettarij, vniuersusq; equitatus præterijsset præter duo vexilla cum sclopettariis coniuncta, vbi Albanus circiter mille passus distans cœpit apparere procul, vniuersusq; Cæsaris equitatus, omnes in planitiem descendunt. Albanus quanto potuit studio vsus cum equitatu, Hispanisq; peditibus contendit collem ab hostibus desertum occupare. distabat ab eo alius collis paulo plus mille passibus, quem occupauerant Philippici. inter hos colles intercedebat planities, quam vniuersam Philippici sex tormentis diuerberabant. Interea iter facere sclopettarij nemori propinquum, quod ad dextram habebant, cum esset omnis equitatus in nouem turmas diuisus. Descendentibus quibusdam Philippicis committitur leue prælium. Albanus equitum sclopettariorum vexillum demittit è colle. certamen atrox est commissum. At Philippici tantum itineris conficiunt, vt infra sua tormenta constituti ab ijs defenderētur, sclopettarijsq; ad oram nemoris cum equitatu coniungerentur. qui tormenta in colle tutabantur. Cęsar collem adit à suis occupatum paucis comitantibus equitibus, cum alij subsequerentur. ibi excogitat an aliquid memorabile posset effici. Sed cum nox aduertaret, Philippiciq; in colle castrametati multos ignes accendissent, visum est & ipsi Cęsari, vbi constiterat, per eam noctem castrametari. Iubetur Albanus vniuersum peditatum illa ipsa nocte adducere, ne opportunum tempus hostium profectioni concederetur, cum Cæsarem sequi decreuisset, donec aptū locū ad eos profligandos nactus esset. Istud nisi daretur, studebat propellere e castris, cum maxima incommoda Philippici ita mutandis castris pati viderentur, quòd sępius patiebantur annonę penuriam, cū ijs commeatus facultatem Cæsar præcludere plerumq; niteretur. Iubet igitur Cęsar attrahi etiam tormenta in vsum posteri diei, quę omnia cum præoccupare niteretur, summa conficiuntur diligentia. vtraq; castra ignes inuicem possunt prospectare. Philippici per totam noctem accensos ignes relinquētes iter capiunt. Postea cum mane illuxisset, fluuium Prenzum traiecerunt, cuius in ripa castrametantur apud Haidenam, quod oppidi nomen est munitissimi. missi sunt qui hostes per eam noctem explorarent, atque nuntiatū est eos inde discessisse. Sed cum mane illuxisset, tanta fuit vis niuium, quæ per illam noctem deciderant, vt pedites ad genua vsque mergerentur, maximeque affligerentur, ac vix frigoris acerbitatem possent perferre. equi tam erant afflicti deficiente pabulo præsertim, cum nocturnis laboribus essent defatigati, atque fræna nunquam per noctem detracta, vt ad cæteros labores inhabiles viderentur. Nulla tamen neque temporis iniuria, neque incommodorum magnitudo, neque munitiones castrorum hostilium potuerunt Cæsaris ingenium retardare, quominus hostem insequeretur nisi Necessitas magna dea, vt dicebant antiqui, illum ab instituto reuocasset. Quippe Cæsar propinquus hosti castrametari non poterat propter commeatuum pabulorumque inopiam, cum ibi diu castrametati Philippici proxima quæq; deuastassent. At contra fœderatorum copiæ habebant à tergo Intuergorum regionem fertilissimam, quà videbantur iter facturę. His incommodis, & fame omnium incommodorum Regina impeditus Cęsar ne hostem insequeretur, ad quod accedebat acerbitas temporis & distantia hostium, statuit alia via negotium esse aggrediendum, vt & commeatus suppeditaretur copia, & liceret aliquando non esse subsidio, cum homines in aperto iam omnino non possent consistere. in eo sanè summa belli, & omnium calamitatum origo consistit, quòd Philippus & Federicus Guinguena castra mouerint: atque paulo post nuntiatur Cæsari hostes Haidenę fuisse castrametatos bifariam diuisos, cum altera pars vrbanarum copiarum Augustam Alcimeniumque peteret, altera equitatus ac peditatus Federici scilicet & Philippi contenderet in Franconiam vocatam regionem. atqui si rei militaris rationem diligenter quis consideret, ea postulabat vt summo conatu collatis signis dimicare studeret Lantgrauius, cum in mora certissima esset iactura; in pugna, victoria si non certa, saltem ambigua. atque huic pro victoriæ præmio propositū erat totius Germaniæ Imperium, & viuendi per arbitrio licentia, quam illi libertatem appellabant. sin profligati fuissent Philippici, collapsuræ erant copię omnino dissoluendæ, cum fieri non posset vt diutius coniunctæ tenerentur, omnesq; vrbes Germanę ita essent hominibus plenæ, vt debilitatis etiam & afflictis per eam cladem Cæsaris viribus facile possent resistere. At Cęsar contra nulla in re magis periculum imperij erat subiturus, quā si confligeret; quia nullis proprijs viribus sustentatus, sed alienis propè tātum adiutus, non videbatur bellum diutius posse protrahere, qui si profligatus fuisset semel, futurū erat vt omnis eius vis & autoritas tanquā leuis nebula à rapidissimo vento dissi-

Ratiocinationes bellorum.

paretur; cū oē ciuitatum Imperiotumq; pondus ad nutum, arbitriumq; victoris proruat, cuius volūtati oĩa quæ fuerant deuictorū obediunt. verebatur Cæsar, vt ad institutum redeamus, ne si Philippici illis regionib. potirentur, denuo renouaretur bellū, cū & nouos apparatus essent habituri, & annonæ copiā, & pecuniā multā in futura stipendia. Poterat autem Franconia facile occupari, quia non satis valida haberet pręsidia, quibus locis occupatis maiori difficultate opus erat ad Philippicos inde diuellendos atq; eijciendos, quā fuerat ex omnibus prędictis locis, cū illa cōmoda inde consequi possent, quæ valerent profligatum exercitum instaurare ac reficere, nedum integrum sustentare. Cęsar cognito per exploratores hostium consilio maxima diligentia, quamuis niuibus & gelu infestabatur, duobus castris ad vrbē exiguā Possingā imperatoriā peruenit, quæ distat à Norsinga ad mille passus, quo itinere recta Rottēburgū patebatur. nā Cæsar omissis Philippicis copijs fugiētib.

ad

ad subiugandas nonnullas vrbes & castella animum adiecit, qua ratione sibi & commeatibus viam pateficeret, & faciliorem aditum ad primarias vrbes subiugandas. Deinde cum trecentos equites Belgas ad retardandos, infestandosque animos ciuium Possingæ præmisisset, obuios mox habuit principes vrbis, qui vrbem ipsam & oppidulum eius arbitrio dedunt, quos ille perhumaniter in fidem accepit.

Possinge deditio.

eius rei fama perculsi Norlingenses & ipsi ad deditionem conspirare incipiunt. Sed duæ res animos eorum maximè infestabant, altera fœderatorum præsidia, quæ erant satis valida aduersus vrbanas vires, altera ꝙ erant memores quãtum fraudis aduersus Cæsarẽ admisissent, ꝙ simulassent se postulare tempus ad deditionem, cum tamen ad accipienda subsidia poposcissent. Sollicitabant autem ad deditionẽ & vrbis debilitas, & infirmitas defensorum, quia neutra harum rerũ, neq; vtrũq; simul videbantur fore satis validæ ad sustinendas tantas Cæsaris vires. accessit adhoc ꝙ ipsa præsidia ciuibus diffidentia per obscuritatem noctis erectis quatuor vexillis ad profectionem sese ad oppidũ Groppiam vocatum satis amplum & munitum, distãs ad duo millia passuum a Norlinga, receperũt vbi erant alia duo vexilla peditum. Postridie tamen cum mane illuxisset, Norlingenses legationes mittunt ad Cæsarẽ, quæ vrbem arbitrio Cæsari dedant, atq; triginta & sex millia nummũ præterea offerant.

Norlingę deditio.

Cæsar relicto ibi Cardinale Augustano cum mille & quingentis Germanis ipse cũ magna parte peditatus & equitatus ad vrbem Imperatoriam Teghespillũ signa promouet, cũ Buranus comes iam Vissemburgũ adijsset. Hæ vrbes tametsi visæ sunt velle Cæsari resistere, transitũq; liberũ negare, & iam leuia prælia forent ẽt commissa, tamẽ antequã copiæ ad obsidionẽ expugnationẽue cõuenirent, se dedunt. Istud aũt fit, quia cum Hispanis præcesserat Teghespillũ Albanus dũ attraherentur tormenta, iusseratq; præconẽ de more bellorũ significari ciuibus ꝙ si vel vnum tormẽtorũ ictũ expectassent, futurum erat vt vrbs arbitrio militum dederetur ad rapinas. s. & cædes & direptiones.

Vissemburgi & Teghespilli deditio.

duobus igitur vexillis peditum in custodijs relictis Cęsar Rottẽburgũ castra mouet: quod iter superatis grauissimis locorum ac temporum difficultatibus biduo conficitur. atq; illa vrbs ẽt per deditionem recepta est in amicitiam Cæsaris.

Rottemburgi deditio.

Cæsare his locis occupandis subiugandisq; intento, quæ parebant fœderatorum imperio, fœderati Francouia potiri student, quæ regio cũ fertilissima sit ad meridiẽ, cum Sueuorum regione coniungitur. ad occidentem hẽt Rhenum fluuiũ, ad Septẽtrionẽ Menũ & ipsum fluuium & Cheruscos. ad orientẽ syluã Hercyniã & montes Boemiæ, vnde Menus defluit in Rhenum, multisq; fluuijs quãuis ignobilibus, tamẽ plurimũ ad fertilitatẽ cõferentib. tota irrigatur.

Frãcouiæ descriptio.

Menus fl.

Vocati sunt autẽ Francones populi, quia pulsis Alanis eorũ Imperiũ infestantibus oĩ immunitate donati sunt in decennium à Valentiniano, atq; ab ea immunitate dicti sunt Frãcones, quod nomen immune vulgo significat.

Frãcones vnde dicti.

Cæsar acceptis in amicitiam Teghespillensibus fit certior hostẽ parum distare. vniuersas copias mouet eo cõsilio, vt reliquias hostium regionẽ illã infestantes dissiparet, atq; in fugã verteret, quãobrem cito curauit occupare Rottemburgũ vrbẽ munitissimã & populosam, ꝙ ea vrbs videbatur particeps Smacaldicæ coniurationis plurimum auxilij hostib. datura. Sed illa occupata apparebat non nihil iter, conatusq; hostium retardatura. Hortabantur Cæsarem complures è suis proceribus vt esset Norlingæ in hybernis per illud tempus, & in locis finitimis in ripa Danubij subiugatis apud Augustam & Alcimeniũ, quia vis frigoris & gelu & niues exercitum maxime infestarent. at Cæsar maximi esse ponderis ducebat hosti resistere, Frãconiam defendere, sese fœderatis opponere, ne apud Alcimensum & Augustam castrametarentur. apparebat. n. futurũ vt Philippici maximis viribus comparatis, si res diutius procederet, maius bellum ac difficilius in annum sequentem essent collecturi. Philippici contra audito Cæsaris itinere ad vrbem Rottemburgũ mutant consiliũ. deserunt Franconiã. per maxima frigora montesq; asperrimos in frigidissima regione mense Decembri iter capiunt Aspergũ versus & Chirchernam & Intuergos. maiora tormẽta non nulla in oppida ditionis Intuergorũ ob difficultatem viarũ distribuunt. nam si eo pondere tormentorum grauarentur, videbantur non nihil commodi Cęsari concessuri vt ab eo opprimerentur, atq; tormenta & reliqua oĩa erant in maximo periculo cõstituta. Sic igitur expeditus Federicus Saxoniã repetit, qui iãiã vniuersis Germanicis vrbib. vnà cũ Lantgrauio videbatur Imperaturus. Philippus cũ ducentis equitib. domũ & ipse reuertit, qui dũ per Vlipetorũ regionem iter faceret, ad eũ conueniunt in colloquium vrbis præfecti, tanquam ad summũ fœderationis Imperatorẽ, consiliũq; petũt quid sibi faciendum esse censeret in tanta rerũ difficultate. His respõdet Philippus oportere quẽq; pro suo ingenio suis & rationibus & saluti consulere.

Lantgrauius & Federicus soluunt copias.

Quę dum gerũtur à Cęsare in Germania, fortuna non simplices calamitates imperijs aliquando minitans, sed pluribus è partibus vno tempore excitans incẽdia, alia molestia Cęsaris animum vexare conatur. Nam sub finem huiusce anni Neapolis vrbs totius Italię nobilissima atque opulentissima magnis tumultibus & bellorum motibus fluctuare cępit. eorum motuum causa causa fuit, ꝙ Petrus Toletanus Neapoli cum potestate proregia illi regno præfectus procurauit vt quæsitio pro consuetudine Hispana in ea ciuitate, & in vniuerso eo regno aduersus hæresim institueretur. illa quidem quęsitio valde seuera esse dicebatur, vt pote quæ non solum ad refrenandos animos & audaciam ac temeritatem scelestorum populorum sit inuenta, sed etiam ad cæteros per atrocitatem suppliciorum ab impietate deterrendos.

Tumultus Neapolis ob quæsitionẽ Hispanam.

Nam grauissima supplicia grauissimis sceleribus conuenire iure censentur. est autem huiuscemodi quæsitio apud Hispanos excogitata, primum vt eximia seueritate puniant propter impurissima semina impietatis ibi nata, eos qui hæreseos condemnati fuerint. atque condemnatorum bona ad terrorem cæterorum eiectis domo filijs & vxoribus omnia ita addicuntur, vt vna pars accusatori, alia pauperibus, alia fisco Principis assignetur ad bellicos sumptus aduersus impias nationes. Istud apud se fieri nolebant Neapolitani, quod extraordinaria via non seruatis omnibus solennibus iudiciorum cæterorum per hunc magistratum procederetur. Toletanus nonnullos itaq; insi-

gniores ciues multis honoribus ac beneficijs auaro conſilio ſibi deuinxerat & obſtrinxerat quo
non ſolùm ipſi non repugnarent per hanc opportunitatem, verum etiam cæteros hortarentur vt
admitterent Toletani ſententiam tanquam piam & ſanctam & illi regno ſalubrem. Cum igitur ſi
bi viſus eſſet Toletanus rem ſatis aptè inſtruxiſſe, iubet quæſitionẽ populo proponi, perq; huiuſ-
modi viros ſibi beneficijs deuinctos rogari ad eam æquo animo amplectendam, qui quidem multis
rationibus illud perſuadere conantur. Primum quia ciuitas, ſi foret impietate atq; impuritate hære
ſeos contaminata, ita facile poſſet expurgari ab eo nefario ſcelere. deinde futurũ vt viri boni & ſapiẽ
tes in ſua bonitate confirmarentur, qui nihil mali inde erant accepturi, cum leges non in viros bo-
nos, ſed ad bonorum tutelam & patrocinium ferantur. leges enim ſolis conſceleratis eſſe timendas,
multorumq; flagitiorum ſibi conſcijs, & ſcelerũ pęnas, quia nõ poſſunt niſi grauitate ſuppliciorũ
Quæſitioois admittendæ rationes. refręnari. Deniq; vel hac vna de cauſa quæſitionem eſſe admittendã, ſi nullæ honeſtiores ſubeſſent,
ꝙ Cæſar ita fieri ad pietatis & religionis ſuorum maiorum exemplum atque imitationẽ ſtuderet.
eos, qui diſſuadere tantum honeſtatis populo niterentur, inuidere Cæſaris felicitati, ac nouis rebus
ſtudere, eamq; ciuitatem per hanc inuidiam in magnas calamitates coniecturos: cum per ſimula-
tionem religionis quidam ſtudeant Cęſarem Germanicis bellis pro religione implicatum ex Italia
detrudere. Habita ſunt hac ipſa de cauſa publica Neapolitanorũ comitia, vt de propoſita quæſitio-
ne conſultaretur; in quibus poſt multas diſputationes in vtramq; partem factas, viſum eſt Toletani
vanũ & non neceſſarũ conſilium, ac multa ſuſpicione atq; auaritiæ plenum, vt qui rem minime ne
ceſſariam inepto etiam atq; importuno tempore procuraret. reſponſum eſt igitur, optimum vide
ri & propè neceſſarium hiſce præſertim temporibus omne aptum remedium, quod aduerſus dete
ſtabile ſcelus hæreſim adhiberetur, ſummaq; ſeueritate eſſe in hæreticos animaduertendum, cum
religionẽ animam legum, pacis altricem, conſeruatricem ciuitatum ſolam; ita incontaminatam ad
poſteros tranſmittere oporteat, ſicuti accepta eſt a maioribus. Sed tamen harum rerum iudicationẽ
Neapolitanorum reſponſum. ad Romanum Pontificem, & ad ſacratos antiſtites pertinere, vt in iure canonico continetur: nõ au
tem ad Imperatorem aut ad laicos principes; qui potius ſpe prædæ opibus priuatorum inhiantes,
quàm vllo vero deſiderio religionis aut diuini cultus huiuſmodi iudicationem ſibi vſurparet. con-
cluditur deniq; ac decernitur in illis comitijs poſt multas hinc inde habitas diſputationes, ſummo
ſtudio, ſummoq; conatu enitendum eſſe ne in ſuam patriam tam crudelis lex, tamq; iniqua per lai-
cos iudices admitteretur, quę poſſet vniuerſarum ciuitatum ruinam & populationem ſecum affer-
re. quippe cum per ſimplicẽ alicuius maleuoli accuſationem nullis requiſitis probationibus, nul-
liſq; defenſionib. acceptis poſſet quiſq; in carceres detrudi, & vita, honore, facultatibus priuari. To-
letanus percepto communi totius ciuitatis conſenſu, aliquandiu ſuſpenſo animo fuit, ſecumq; diu
tius cogitauit quid ſibi in tanta rei difficultate eſſet agendum. Putat itaq; differendum eſſe negotiũ,
omniq; induſtria procurandum vt coniuncti animi nobilium & popularium per ſuos amicos di-
ſtraherentur, quod videbatur eſſe facillimum, quia rarę ſunt ciuitates, in quibus animi popularium
à nobilioribus non diſſentiant ob frequentes potentiorum contemptus & iniurias. Quę dum agun
tnr in Italia, & in vrbe Neapoli, non multum diſtante ab vrbe Roma, Pontifex his tumultibus mo-
tibusq; populorum cognitis, ſignificat per literas Toletano hæreſeos iudicationem, vt omnium re
rum ſacrarum, ad ſanctam ſedem Apoſtolicam, aut ad Cardinales, qui Pontificis vicem gererent, iu
re pertinere. Idcirco iubet ne ſe his negotijs ad Pontificem ſpectantibus implicaret. his literis popu
lus ita inflammatus non mediocriter in ſua ſententia confirmatur. Atqui ſi rectè rationem, rerumq;
publicarum adminiſtrationem perpendamus, & quid ad conſeruationem regnorum requiratur, in
ueniemus profectò maximum habere pondus religionem, cuius omnis non modo mutatio, ſed et
Religionis vis. acceſſio aut diminutio maxime periculoſa eſt imperijs, cum nunquam fere mutetur religio, quin
antiquorum Regum imperia excutiantur, niſi tamẽ reges ipſi auctores fuerint cum populo nouæ re
ligionis & duces mutationis. Idcirco in nouandis tantis rebus prius animi populorum tentãdi ſunt
Legũ ferendarum ratio. per amicos Regum, didẽduſq; rumor, vt ſciatur quo pacto tãtam nouitatem animi ſint laturi: qui
ſi magnopere renuere, grauiſſimeq; ferre apparuerint, abſtinendum eſt omnino, tuſi tamen perdi-
ta ac deplorata prorſus imperia ſine hac ipſa nouitate intelligantur. Non enim decorum eſt vel ho
norificum aut vtile Regibus at leuiſſimis de cauſis regna in maxima pericula conijcere, aut leges co
gi reuocare, quæ parum conſiderate per miniſtrorum auaritiam propoſitæ fuerint; cum tamen re
ipſa omnis ſacrarum rerum iudicatio iure optimo ad Pontificem ſolum ſpectet. Toletanus tamen,
vt faciunt nonnulli, qui in quam partem animum inclinarint, immutabiles perſiſtunt, atq; pertina-
ciam pro conſtantia amplectuntur, ſuæ ſententiæ tenaciſſimus, iubet ſignificari omnino ciuibus ſe
velle illam quæſitionem inſtitui, vt exequeretur Cæſaris inſtitutum, quo regnum illud etiam pur-
gatũ ab oĩ hæreſi ſeruaretur, ſicut alia regna Cæſaris. multa vtitur humanitate verborum, quia vide-
bat cum popularibus animis conſpiraſſe nobiles ad illud iugum à ſuis ceruicibus excutiendum.
Sed nullis neque blanditijs, neque minis ciues ab inſtituto dimoueri poſſunt, quia nulla apparebat
probabilis cauſa huiuſce nouitatis, præter auaritiam præfectorum. Habita ſunt ſæpius comitia
1547 menſe Ianuario anni ſeptimi poſt mille quingentos & quadraginta à partu Virginis, hac ipſa
de cauſa Neapoli, in quibus vndecim ciues Neapolitani repente abdicati ſunt illis magiſtrati-
bus, qui ſibi à populo Neapolitano fuerant delati, atque cum magno ſtrepitu eiecti ſunt è co-
mitijs, quia palam Toletani partibus aduerſus patriam libertatem fauerent, conarenturque po-
pulares animos à nobilioribus diſtrahere ad omnium perniciem, quò ſeparatæ vires vtriuſque
ordinis debiliores efficerentur. nam dicebant illam quæſitionem non aduerſus plebem, ſed ad-
uerſus nobiliores tantùm inſtitui, cum errores plerumq; comites ſint facultatum. Inter cęteros
ma-

magistratus abdicatus fuit Conseruator, vt illi vocant, atq; in eiectorum locum statim alij sunt suffecti, Conseruatorq; creatus Ioannes Suessanus è Paschali familia vir callidus, negotiorũq; ciuiliũ peritissimus. Et quoniam in sola concordia propè consistit salus & cõseruatio omnium ciuitatũ, quam deuitans Toletanus eò visus est omnia sua consilia cõuertere, vt distraheret ac separaret inuicem Neapolitanorum ciuium animos, fit decretum in ipsis illis comitijs, vt ad defensionem patriæ, libertatis, ciuitatis, proprieq; omnium salutis ne liceat vllo pacto à defensione nobilium dissentire, quod populi institutũ gratissimum fuit nobilibus per Suessanum significatum, verebantur enim ne disiunctis viribus in maximas calamitates illaberentur. Sic sane vniuersa ciuitas hilari animo ad mutuam defensionem aduersus eos, qui vellent opprimere, concorditer conspirauit. Toletanus cognitis hisce motibus & consilijs ciuium, cum esset Puteolis, mittit Scipionem Sommeum regulum, qui populo nuntiaret sibi quidem pergratum fore si ad expurgandam ciuitatẽ quæstio illa fuisset admissa, sed tamen non esse vehementer sollicitum, ac neque verbum quidem in posterum facturum de illa re, quando populorum animi tantopere abhorrere ab illa viderentur. His verbis Toletani tam placidis ad populũ per Sommeum delatis, duodecim viri præstantiores è populo delecti sunt, qui legatione fungerentur, gratiasq; agerẽt Toletano pro tam humano animo, tamq; beneuolo in populũ Neapolitanũ. Illi cum magna verborum humanitate & admissi sunt & dimissi. neque multis sanè diebus deinde interiectis cognitum est populares testes interrogari, inuestigariq; qui nam fuissent autores repellendæ quæstionis. ea de re animi ciuium non mediocriter commoti sunt, & rursus legationes missę conquestum, quòd contra promissa prioribus legationibus istud fieret. sed quoniam plerunque fit vt animos turbatos, & in aliquem motum propensos fortuna non modo adiuuet, sed etiam magno impetu impellat, accidit per idem tempus vt quidam inops ad carceres traheretur, cui fiunt obuij quinque adolescentuli è primarijs ciuitatis, quorum vnus eo inope seruo vsus fuerat. iubent adolescentuli satellites cõsistere. rogant cur traherent ad carceres. petunt mandati formulam ostendi. cum illi nil opus esse mandato respondissent, contenditur neminem posse capi sine mãdato. inter has altercationes captiuus elabitur. forte iudex quidam superueniens imperat adolescẽtulos comprehendi, qua re ad Toletanum delata cum vesperi forte Puteolis accessisset, imperat adolescentulos in arcem ad se adduci, atque clausis portis tres eorum iubet à Mauro seruo in suo ipsius conspectu crudelissimè iugulari. Toletani sententiæ, cum reliqui iudicandi propositi essẽt, regium concilium iustitiæ non assensit, quia neque ætatis ratio, cum nemo decimum sextum annum ætatis præterijsset, neq; criminis capite plectenda videbatur. illa seueritas, vel potius crudelitas ita popul[o]rum animos exacerbauit, vt vix dici possit. cum illud etiam ad explendam suam feritatẽ addidisset, vt cæsorum adolescentum cadauera traherentur pedibus extra oppidulum, propositis grauissimis supplicijs siquis illa attigisset, donec tracta sint, denique eiusdem iussu in sacellũ, quod est è regione oppiduli. accessit his & alius Toletani error, qui non sine vitæ suæ periculo nondum deferuescẽtibus aut refrigeratis odijs ciuiũ in tãta populi indignatione quasi ad omniũ cõtẽptũ, statuit obequitate per vrbẽ, cũ Hispanis sclopettarijs & plurib. ducenis equitibus, qui illũ comitari consueuerãt. Vrbani magistratus pspecto periculo, & quãtus malorũ cumulus inde emanare poterat, cũ populus esset armatus, mittunt rogatũ Toletanum ne tunc exacerbatis animis omnium ciuium in tanta rerum omnium perturbatione obequitaret, sed aliquantulum differret. at ille cum neque cõsilio neque precibus magistratuũ aures præbuisset, rursus magistratus ipsi populũ, qui iam vias confertim occupauerat, rogatũ mittunt nequid noui aduersus Toletanum moliretur, sed vt mos erat, reuerenter exciperet. Horũ alterum factum est vt incolumis & illesus præterierit; alterum prætermissum, cũ nemo vllius ætatis aut conditionis inuentus sit, qui vllum reuerentiæ signum ediderit. ita inflammati, & incensi erant animi omnium ciuium. Toletanus cũ aliquantulũ obequitasset, rediit in oppidulum. Quę dum tumultuose gerũtur in Italia, Cæsar auditis hostibus ita se habentibus, vti superius cõmemoratum est, cum nulla reliqua spes esset illis exercitum aut vires colligendi propter eximia frigora, asperitatemq; locorum, statuit aliqua parte exercitus dimissa sese grauissimis sumptibus stipendiorum subleuare. concedit Burano comiti, vt suas copias in Belgas reducat, quem iubet hostiliter inuadere agrũ Vsipetorũ, enitiq; potiri vel vi vel arte vrbe Frãcfortio vocata Vsipetorũ, metropoli sane valde opulenta & ampla, ꝙ maxime ad præsens negotiũ pertineret. ipse cum quadam parte copiarum redit in Sueciam. Albanum cum reliqua parte Halam versus mittit, omnesq; vrbes occupare nititur, in quibus tota uis belli dignitasq; victoriæ consistere videbatur. erat autem Hala vna è foederatis ciuitatib. in ripa Cocceri fluminis sita, inter Charetinos populos, quæ duas habet valles alteram ad orientem, alteram ad occidentem solem: quæ vrbs sine controuersia Cæsari se dedidit. aucta sunt castra Cæsaris per id tempus trecentis equitibus cataphractis e regno Neapolitano mirificè instructis duce Ferrante Signorello regulo Castrouillæ. Federicus comes Palatinus Rheni & Alcimenienses cognita imbecillitate foederatorum ac fortuna Cæsaris eo profecta, vt certissima calamitas eius hostibus immineret, saluti, libertatiq; suę mature consulendum statuunt, atque Halam legationes mittunt, quæ agerent de deditione. Federicus statuto tempore ad pedes Cæsaris per Granuellium admissus supplex petit veniam eorum, quę aduersus Cæsaream maiestatem, dignitatemq; Imperij commisisset, iureiurandoq; affirmat summa se diligentia in posterum vsurum, vt fide, studio, obseruantia præteriti temporis iacturam resarciat. Cęsar pro veteri consuetudine, & pro comissorũ poenitentia, proq; naturę coniunctione, se illũ in fidẽ amicitiãq; veterẽ recipere inquit, obliterata prorsus omni errorum delictorumq; memoria, quia speret bonum & affinem & amicũ illum in posterum fore. ibidem cum Cæsar è pedibus laborans plures dies moraretur Alcimenien-

sium

Magistratus Neapolitani abdicati.

Petri Toletani crudelitas

Coccerus flumen.

Halæ deditio

Federici Palatini deditio.

Alcemenij deditio.

sium legationes agunt de deditione, quæ Cæsari inquiunt Alcimenienses ciues cognouisse in quos errores inciderint, & quantopere non nullorum fraude decepti Cæsaream maiestatē offenderint. veruntamen omnem spem salutis in misericordia, clementiaq; maiestatis Cæsareç collocasse, quā ad imitationem Christi tanta, tam grauia, tam atrocia sibi peccata condonare sperent. Quippe cū nulla tanta sint scelera, quanta Dei clemētia non superet, si quem pœnituerit. Se decreuisse in posterum sanguinem, libertatem, facultates, vitā ipsam denique per Cęsaris benignitatē & clementiā videri accepisse. Hisce responsum est, errorum cognitionem plurimum conferre aduenia ̄ assequendam, sed cognitionem liberalitatis etiam vltro inuitare ad conferenda beneficia, quare Cæsarē eos recipere in fidem libenter, & quæ spectarent ad conseruationem Imperij mox instituturum. Paucis deinde diebus interiectis Cæsar discedit, quippe qui inusitatam cęli clementiam experiretur in illis regionibus. nam cum maxima vis frigorum inesse soleat, tunc neque niues, neque imbres infestabant, cęlumq; ita erat serenum, vt mirificus tepor solis animum Cæsaris ardentius incitaret ad reliqua persequenda. Quamobrem Odericus Intuergorum Dux sentiēs imperatoria vexilla propinquare cœpit ad pacem, pacisq; cōditiones animū vertere, quoniam Alcimenio occupato viderentur arma suo principatui imminere. at ueritus Cęsar ne facilitas illa, propensioq; ad pacem ad aliā opportunitatem rerum nouarum viam aperiret, cum Alcimenium vtpote finitimus facile posset occupare, atq; cū Argentorati, Canoduri, Augustæ, aliorumq; finitimorum locorum copijs nouas perturbationes ac bellorum motus posset excitare in Germania, subfrigidas pacis conditiones renuit, statuitq; per vim armorum illū ad obedientiam esse compellendum. copias igitur eò signa promouere imperat ad illum principatum subiugandum: qui vt non amplissimis finibus circumscribitur, tamen & hominum frequentia, & fertilitate rerum omnium est opulentissimus, multis

Vitembergēsis principatus descripio

fluminibus perplacidis regionem irrigantibus, abundans etsi non nobilibus, tamen ad fertilitatē agri plurimum conferentibus. Inter eos fluuios principatum tenet is, qui ab indigenis Nechar vocatur, & sylua Martiana defluens inter Canodurium & Borbeto magū siue Vormatiam cū Rheno coniungitur. vocatus est Necchar tanquam vinum, quod in planitie, & in collib. huic fluuio propinquis nascitur ob bonitatem, quasi cęteris præstans nectar sit appellandum. Terminatur hęc regio ab Occidente fluuio Rheno, ad Septentrionē Franconiam habet. ad Orientem solem partim Meno partim Danubio fluminibus terminatur, ad meridiem desertis Heluetiorum, & Sueuorum finibus. prima igitur castra Cæsar fecit Ettingæ, secunda Neostati, tertia Alpruni, quæ ciuitas est libera, & fœderata in ripa Necharis posita, vbi Charitini vocati populi habitarunt. ibi Cæsar laborans podagra decernit aliquantulum quiescere, quare seruatis apud se custodibus corporis, quos ad Imperatoriam dignitatem spectare arbitrabatur, Albanum præmittit ad eum principatum occupandum cum reliquis copijs. quæ erant regimentum Madrucij, tribunniq; Xemburgi, & Hispanus peditatus. nam Italus peditatus erat perparuus ob multas eius belli difficultates, trecenti illi cataphrari equites, & Germanus equitatus reliquas copias sequebantur. Quæ signa Cæsariana vbi primùm apparuerunt, non pauca oppida Cæsari se dedunt, fortunam belli minime tentandam rata. sed Vingena, & Bertauum oppida, quia primis conatibus resistere ausa sont, capta fuerunt per vim armorum, & cędibus oppleta, atq; arbitrio militum concessa. eius rei timor omnes pagos, omniaq; castella eius regionis in potestatem Cæsarianorum redegit, Aspergo, Chirchena, Scorendorfoq; oppidis natura & arte munitissimis, & omnibus rebus ad reppellēdum hostem instructissimis exceptis. Nam profecto ita postulat bellica ratio, vt infirma loca, & parum apta defensioni-

Necchar flu.

Caritnorum regionis descriptio.

Lex militaris

bus, ac repellendis conatibus hostium, si per imprudentiam & imperitiam defensorum obstinatorum conentur cursum potentium exercituum retardare, dent pœnas suæ temeritatis, & tanquā à rapidissimo fluuio multis calamitatum vndis inuoluantur: sicuti turpissimum est contrà defensoribus munitissimorum locorum, & in quibus salus ac spes & propè vis tota regnorum continetur, propter timiditatem prodere, suorumq; Principum salutem ac dignitatem ad hostes per ignauiam transferre. quippe cum sapientissimum illud antiquorum dictum, nequid nimis, potiùs etiā rebus bellicis non inscitè accommodari. cæteris igitur locis Calegiensis principatus occupatis, quoniam illa prædicta castella videbantur indigere diuturna obsidione, Cæsari visum est difficile negotium. at Odericus Intuergorum Dux Salubrius consilium sibi amplectendum ratus in has conditiones pacis denique cum Cæsare conuenit, vt trecenta nummum millia in bellicos sumptus Cæsari dissolueret. vt tres munitiones quas mallet Cæsar concederet imponendis præsidijs arbitrio ipsius Cęsaris. vt omnes alias fœderationes refutaret, solamq; perpetuam fœderationem & amicitiam cum Austriacis principibus exerceret. vt se hostem sempiternum profiteretur rebellium sacri Imperij. vt in omnes illos animaduerteret suos subditos, qui pro alio quouis principe militarent. per has conditiones Cęsar tres munitiones occupauit prædictas, in quibus reperta sunt tormenta fœderatorum principum, quę illi propter difficultatem itineris ibi reliquerant, cum magna copia annonę, & multiplici varietate bellicorum apparatuum. Quæ dum fiunt à Cæsare, Buranus comes iam vrbem Vsipetorum compulerat ad deditionem, ibiq; tria peditum millia & trecentos equites in præsidijs cum duodecim vexillis collocauerat, Alprunumq; profectæ eius vrbis legationes in fidem atque amicitiam Cæsaris accipiuntur. Nec multo sane interiecto tempore, dum Cæsar ibi moratur, omnes ferè Sueuorum vrbes per legationes se Cęsari dedunt, præter Augustam, quę de nōnullis conditionibus dissentiebat. ita fit plerunque vt magis existimatio parta ob uictoriam per uniuersas regiones finitimas peruagata vrbes ac populos compellat ad deditionem, quam ipsa victoria, quoniam magnum est quiddam & penè admirabile, rerum omniū in aliquam partem propensio, cum omnia defluant quò fortunę benignitas aspirat, omnesq; affines & amici afflictam fortunam

Vitembergēsis odericade ditio.

Vsipetorum deditio.

nis deterriti refugiant. Cæsari ab oppido Alpruno proficiscenti per Calegiensem agrum fiunt obuiæ apud Geslinguam legationes Alcimeniensium cum centum nobilibus, omnia ciuitatis commoda offerentes ad eum excipiendum, quibus responsum est datum tantæ humanitatis plenum, vt pater Germaniæ à quibusdam vocaretur. fiunt obuiæ deinde Augustanæ legationes. rogant Cęsarem vt Schertello veniam concederet, & ne res religionis nouarentur, aut saltem ne illi sua castella adimerentur. istud cum obtinere non potuissent, iustitiant Schertellum esse Augustę cum duodecim millibus hominum, tantisq; viribus amicorum, vt non facile possit subiugari. His respondit Cæsar ne de hac re magnopere essent solliciti, quod illud breui fieret. per id responsum tantus terror iniectus est ciuibus Augustanis, vt senatus haberetur in palatio tutius de deditione. illuc ingressus Schertellus cohortatus est illos vt id ipsum facerent, quod se quoque ipsum facturum esse pollicitus est. rursus igitur Augustanæ legationes profectæ excipiuntur à Cæsare cum omni solennitate imperatoria, quæ cum summa reuerentia ingressæ præfatis titulis Imperatorijs de more, veniā primum commissi erroris pro suis ciuibus deprecantur. orant pro clementia misericordiaq; sua Cæsarem vt eos in fidem amicitiamq; recipiat. studia populorum obseruantiam, fidem liberaliter pro mittunt, atque ita in amicitiam Cæsaris Augusta est admissa. Tum Cæsari Alcimenium profecto, magnisq; cum lętitiæ significationibus, muneribusq; excepto Alcimenienses offerunt oblatam profecto, magnisq; cum lętitiæ significationibus, muneribusq; excepto Alcimenięses offerunt oblatam pecuniam in conditionibus pacis, quibus subridens Cæsar respōdit eos esse bona nomina, sed reseruarent pecuniam in tempus magis opportunum. acceptis igitur in fidem Alcimenio, Augusta, vrbeq; Vlispetorum, solum deerat Argentoratū è quatuor principibus vrbibus, quod postulatum miserat Alcimenium, vbi Cæsar multos dies componendis rebus Germanicis moratus est, vt aditus pateret suis legationibus. illæ admissę vrbē Argentoratum fidei clementiæq; Cęsaris dedunt ijsdem conditionibus, quibus reliqui principes & vrbes admissæ sunt. vt deletis & obliteratis omnibus fœderationibus perpetuo fœdere deuincti Austriacę familię intelligerentur. vt armatos quos vellet Cæsar intra suas vrbes admitterent. vt nulli eorum subdito extra Cęsaris castra cuiquā principi militare impune liceret. vt rebellium Imperij hostes essent perpetui. vt, quod in sacro concilio statutum fuerit, obseruent. cæterum reliquæ omnes copiæ fuerunt in proxima loca in hyberna distributæ. Itali qui superfuerunt è diuturnis laboribus, totq; calamitatibus, quas pertulerant ex hostibus, temporum iniuria, inopia stipendiorum, penuria rerum omniū ad illud bellum a Pontifice missi, dimittuntur inopes, victum plerique ostiatim mendicantes in patriam pauci ex omni numero. quæ tamen calamitas non semel Italis accidit, aut in Germania solum. Præclarè idcirco se habent Rhetorum, Germanorumq; propè omnium militaria instituta, qui ad euitandas has calamitates nullum exeunt ad bellum, nisi primùm aptis conditionibus pacifcantur. Pactionum summa est vt tribuni militum ipsi, qui copias è regione deducunt, teneantur omnia stipendia dissoluere. atque nisi soluta sint apto tempore, reuersis in patriam omnia bona diuendantur per patrios magistratus in stipendia persoluenda. vt, si quis nascitur in castris, quia plerią; ducunt etiam vxores, ita tim infantulo debeantur stipendia. vt, si vir moriatur in bello, stipendium eius belli tempore parnis filijs, aut vxori dissoluatur tanquam viuo marito, ne miserę fœminæ mendicæ, amissis mantis in patriam redire cogantur. vt statim atque vrbem vel munitionem Germani aggrediuntur, seque periculo vitæ exposuerint, aut instructi ad inuadēdum constiterint, accepta stipēdia absoluta intelligantur. vt ne cogantur exire extra patriā per vlla promissa, nisi accepto stipendio, quod fit vbi primum censi sunt. ne liceat tribuno alterius cohortis militibus dare stipēdia, sine cohortis ipsius cōsensu. Ne discedere cuiquam impune licitum sit ex acie, quod si committatur, iudicetur in aperto per castrenses iudices atque præfectos iuridicundo. aliæ sunt præterea conditiones militares, quæ fortasse alibi opportunius à nobis explicabuntur. Florētinæ, Ferrarienses q; copiæ, quoniam stipendia opportune suppeditabantur, cū se aduersus omnes aeris iniurias, cæteraq; incommoda tutatę essent, non ineptè erant instructę, quæ cum ad promissum tempus Cæsari fecissent satis, dimissę sunt liberaliter, & in patriam incolumes redeunt. Nunciatur Cæsari interea Henricum Britānię regem decessisse relicto impubere filio è Semera suscepto hęrede testamento ita probātibus comitijs, qui si decessisset sine filijs regnum ad Mariam, & post hāc ad Helisabetam filias deuolui instituit. Odoardus filius tunc duodecimum agebat annum ętatis suę, qui relictus est hæres. Heurici mors occultata fuit per aliquot dies, vt filius sine aliquo tumultu coronaretur, quia aliqua suberat suspicio futuræ seditionis, cum paulo ante procurasset vt filius Neotorti reguli capite plecteretur, iussisset q; ipsum etiam regulum post coronationem noui regis capite plecti. reliquit autem ad Odoardi, qui sextus fuit Britāniç Rex eius nominis filij tutelam viginti è primarijs proceribus, quibus summa diligentia, & regni & filij incolumitatem ac salutem commendauit. Fuit Hēricus princeps moribus regijs virtutibus ornatus, cum ob animi splendorem & variarum rerum cognitione excelleret, nisi propè furiosum diuortij facinus regias virtutes contaminasset, quia Pontifex noluisset cōprobare Annæ Bolemiæ coniugium. vixit annos quinquaginta & sex. cum regnauisset triginta & octo. cæterum Federicus cum suis copijs in Saxoniam profectus non solùm multas è suis vrbibus recuperauerat, sed etiam præter paucas vrbes Camanorum in Hermandnorū finibus, qui populi sunt Boemi, vniuersum Mauririj principatum occupauerat. inter vrbes, quę Mauritij adhuc parebāt Imperio, erat Lipsia, quam Federicus summa diligentia pluribus tormentis concutiebat. Mauritius Cęsarem facit certiorem per literas vniuersam suam principatum in magno periculo versari, nisi subsidia maturè mitterentur: quare Cæsar cognita rei magnitudine, & quanti referret ad vniuersam rem bellicam ne Federicus eos populos prorsus subiugaret Albertum Casmiri filiū marchionē

Alisi,

Argentorati deditio.

Germaniea quædam instituta militaria.

Henrici Britanni regis mors & testamentum.

Alisi, & Christophorum Lantgrauium Lichtembergensem mittit cum duobus millibus peditum Germanorum, & mille atque octingentis equitibus. His enim viribus adiunctis si non superiores Ferdinandus & Mauritius, at certè non inferiores fore videbantur. Cęsari nihil reliquum esse apparebat ad absolutam victoriam, præterquā Philippi Federiciq; subiugandi, & Canoduti occasio, quare decreuerat aliquot dies Alcimenij commorari tū vt corpus per pharmaca noxijs humorib. per bellicos labores oppletum expurgaret, tum etiam vt pararet necessaria ad futurum bellum absoluendū. Federicus interea cum armatis copijs non nihil fauentib. eius partibus Boemiæ populis, Boemiæ regioni imminebat, vrbemq; opulentissimam ob auri argentiq; fodinas Iaquimistalā tentabat. istud fieri per vim Saxonum fingebatur, quorum summus erat dux Tumbersinus, sed nihil verè fiebat per vim, at per assensum Boemorū, qui omnem prorsus sui Regis timorem reuerentiamq; exuerant. Cæsar tametsi quiescere aliquātulum decreuerat, tamen certior factus per literas Ferdinandi & Mauritij de tanta rerum magnitudine sæpius instantium, quorum alter validiora auxilia flagitabat, quòd Federicus cū quatuor equitum, decem peditum millibus omnem principatum Mauritij occupauerat, præter Lipsam, Fresenam, & Cubiccam; alter rogaret Cæsarem, vt adesset, negotiumq; ipsum sua præsentia iuuaret, nouos apparatus bellicos facit, putatq; non minoris referre & ipse vt huic, quàm vt præterito bello interesset. Nam Federicus rem eò iam deduxerat vt vniuersi Saxonum Boemorumq; populi suam amicitiam complecterentur, seq; amicos Saxonis profiterentur publicè, omni prorsus Regis memoria neglecta. per honestā itaq; simulationem vel ipsas filias Regis tanquam captiuas in arcem Caturgij incluserāt, quæ vrbs est metropolis Boemię. Cęsari hoc negotium arduū faciebant multæ difficultates, etsi plurimi referebat ut interesset. primum quia paruas habebat copias ob inopiam stipendiorū, quòd magnitudine sumptuum anni superioris valde exinanitum esset ęrarium: quòd timeret earum ciuitatum vires, quę nondum se dedissent, quod non satis cōfideret illis quas accepisset per deditionem, quòd tanti motus essent excitati in Italia, quanti futuri videbantur, quibus etiam non mediocriter angebatur. nā

Neapolitani tumultus magnitudo.

Neapolitani motus per Toletani seueritatem nimiam excitati paulatim eò creuerant, flagrantib. quotidie magis magisq; odijs ciuium in Toletanum, ut ad arma passim conclamatū sit in vrbe, ad tinnitum ęris campani vniuerso populo ad arma concurrente. Id autem factum est, quia diditus est rumor trecentos Hispanos sclopettarios ex arce in populū exiuisse. atque tametsi rumor is uanus fuerat, tamen armatus populus voluit per publicam formulam conuentionem, societatemq; defensionis stabiliri. ea stabilita Franciscus Aualus Marchio Pescoliensis adolescens sumpta Christi Cruci affixi imagine multis armatis comitantib. per vniuersam vrbem vagatus cōclamans, ad Dei Cæsarisq; honorem protegendum omnes ad patriæ defensionē hortabatur. iurarunt super eadem imagine, quam adolescens sustentabat in publicā ac mutuā defensionem omnes societatis & con-

Neapolitanorum coniuratio.

iurationis participes, cuius principes fuerunt Ioānes Suessanus, & Cæsar Marmirus, et duo è Caracciola familia præter cæteros. id facinus plurimū animum Toletani infestauit, qui tantam audaciā & temeritatem populi non impune ferendam esse inquit, cum ad arma conclamari ad æris campani tinnitum genus quoddā defectionis videri arbitraretur, cum præsertim imperasset Cæsar, vt opprimerentur tumultus aliquo pacto, quia clā res nouas aduersus se parari sentiret à potentissimis principibus in Italia. Toletanus postridie sub meridiem quadraginta sclopettarios emittit ex oppidulo, qui super ponte in acie consistunt. tormenta in opportunis locis oppiduli in vrbem eriguntur. iuuenis quidam, quia obseruaret quò tenderent Hispanorum sclopettariorum consilia, glande ab ijs transfixus cecidit. sclopettarij ad forum vectigalis vsque transcurrunt, cædendos esse obuios quosque conclamantes. displodūtur tormēta in forum, & in vrbanas domos, quod tamen accidit sine multorum cæde. populus ea insolentia tam importuna Hispanorū irritatus magno impetu facto aduersus oppidulū neglecta vi tormentorum fossas aggeresq; ducit ad vrbis tutelam, cōmisso leui prælio cum Hispanis sclopettarijs: atque per tres dies ac noctes assidue decertatū est tormentis ex arce ac sclopettis semper displosis. erāt in arce tria lectissimorum Hispanorum millia, cum præter ordinaria præsidia nonnulli aliunde clam essent acciti. infestabat vrbem sanè non mediocriter arx Sancti Eremi, Turris Sancti Laurentij, & triremes, quæ stationem habebant in portu, cum illa omnia loca essent in potestate Hispanorum. ciues veriti ne res in aliquam eximiam calamitatem prorumperet, supra eminentiorem turrim diui Laurentij purpureum vexillum cum Cęsarianis insignibus extollunt, ne possent rebelles appellari, & ne putarentur arma potius aduersus Cæsarem, quàm aduersus Toletanam crudelitatem sumpsisse. sic igitur vtrinq; Hispania & imperium à certantibus conclamatur. multi ceciderunt vtrinque in illis certaminibus, sed denique intercedentibus quibusdam Toletani amicis res eò deducta est, vt induciæ fierent, per quas Toletanus

Neapolitanę induciæ.

promisit se in nullum præteritorum commissorum autorem animaduersurum, vel publicum vel priuatum, nisi Cæsaris iussu, vbi rem cognouisset. populus item, qui nihil erroris se commisisse arbitrabatur, vltro rem Cæsaris arbitrio defert. decernitur itaque vt suas legationes ciues ad Cæsarem mitterent, quæ rem eum docerent, tuerenturq; partes ciuitatis, qui Salernitanum principem eloquentia, gratia, autoritate præstantem diligunt, & Placidium Sanclium, ac Marchionem Vallis. Toletanus contrà ad suas partes tuendas, docendumq; Cæsarem mittit Gonzalezum Mendocium Marchionem vallis Siculæ & ipsum virum eloquentia & autoritate insignem. His ad Cæsarem proficiscentibus neuter alterius ingenio fidebat. ciues quia suspectam haberent nimiam Toletani sęueritatem, & quia intelligerent assiduè noua auxilia Florentia mitti à Duce Cosmo Medices Toletani genero. Toletanus rursus habebat suspecta ciuium arma non solùm ob pristinos tumultus, & quòd armatos vigiles assiduos esse in vrbe intelligeret, sed etiam, quòd nonnulli apparerent clam,

aliquam

aliquam rei præclarè gerendæ, & occupandi oppiduli aucupari occasionem, aut cædendorum Hi-
spanorum: quamuis neutris militibus inuicem versari esset interdictum. Cæsar his tot difficultati
bus, quæ superius commemoratæ sunt, circũuẽtus, cum denuo sollicitaretur per literas vt maio-
ra auxilia fratri submitteret, Aluarum Sandæum castrorum magistrum cum suo Tertio Hispano-
rum mittit, & Marinianium marchionem cum octo vexillis Germanorum: quæ copiæ possent tã-
diu rem retardare, vt Cæsari daretur cõmoditas, si necessitas ita ferret, ipse vt illi bello interesset.
atq; cũ videret in maximo periculo res fraternas ac Mauritij versari, nulli neq; labori, nec pericu-
lo, nec industriæ parcendum esse decernit. nam si copias cum illis coniungeret, plurimum ad rem
Germanicam referre arbitratur, sinautem pateretur illud incendium vlterius progredi, breui futu
rum apparebat, vt vniuersam victoriam partam per tot labores, tantamq; diligentiam, in præcipiti
atq; adeo in fortunæ arbitrio collocaret. Ferdinãdus interea comitia indicit principibus Boemiæ
Litomariziũ metropolis Boemię Saxoniam versus.
Litomarizzum, quæ ciuitas est metropolis Boemię Saxoniam versus. Eò profectos docet quo pa-
cto Cæsaris res successerint; & quo in statu sint. rogat vt præstent subsidia aduersus hostiũ vires.
docet honestatem petitionis, quòd aduersus rebelles Imperij, & religionis & eorum ipsorum pa-
triæ, bellum geratur. precatur ne se suum principem per vim iniuriamq; hostium propè è regno
deiectum, negligant. Huic responsum est neq; velle quenquam, neq; teneri aduersus illos subsidia
suppeditare, quæ ad sui defensionem ipsius regis, at non ad expugnationem amicorũ dare debẽt,
cum illi sint amici, & præterea fœdere coniuncti ad mutuam defensionem. illud respõsum tamet-
si commouit animũ Ferdinandi, tamen nullum indignationis dedit indicium, confestimq; ad vr-
bem Camanorum Presenam se confert, quem ad duo millia peditum, equites quadringenti bene-
uolentiæ simulatione, at non debitæ reuerentiæ, sequũtur. Hęc omnia per literas Cęsari significa-
uit Ferdinandus, monuitq; quo in statu res sint, nisi maturè succurratur. nam facile futurum ap-
parebat vt eius regni vires cũ Saxone coniungerẽtur, quod regnum potentissimum est, vt in quo
Boemiæ vires
intra biduum colligi possint viginti equitum, & quadraginta & amplius peditum millia, qui po-
puli tametsi non vtuntur pleriq; eodem genere armorum, quo cęteri Germani, cum multi hasta-
ta tela gestent sarissis breuiora, neq; vtuntur eodem genere militię, tamen cum armatis exterorũ
militũ copijs feroces sunt, & non negligendi milites. est autem Casurgium vrbs clarissima metro
polis eius regni, quę à Libissa Gracchi filia muris primum cincta fuit, & à primo portę opere siue
limine Praga vocata, cum prattin apud Gręcos laborare atq; agere significet. sita est apud Multa
Casurgium Metropolis regni totius. Multania flu.
uiam fluuium, circa se habet vrbes non pauciores triginta, castella muris cincta circiter trecenta,
atq; pargorum ad quinque millia. ita vero populosa & frequens, vt facile possit non solùm sustine
re, sed etiam repellere ac propulsare omnes impetus externorum armatorum. situs eius regni etiã
non parum facit ad regionis defensionem, quam ad septentrionem, & occidentẽ solem versus clau
dunt altissimi montes, & asperrimi, atq; aduersus externos hostes muniunt. ad meridiem protegi
Boemiæ descriptio.
tur syluis densissimis. ad orientem defenditur obiectu variorum fluminum, quę etiam perpetuis
cursibus illam abluũt, propter quorum copiam & amplitudinem regnum tutius efficitur. Cęsar
missis Aluaro & Marinianio marchione cum ijs copijs, quas diximus, statuit Noreiam proficisci,
vt bellicosam ac potentissimam vrbem, omniũq; Germanicarum fortasse opulentissimam ita cõ-
poneret, cum esset particeps coniurationir Smacaldicæ, vt nihil inde timeri posset. His ita secum
stabilitis animum adijcit primum ad colligendum peditatum ac equitatum, vt in primarijs vrbi
bus præsidia relinqueret idonea, nequid nouarũ rerum se absente illæ molirentur. idcirco Geor-
gium Sciamburgium cum tribus millibus & quingentis militibus mittit Augustam. Alcimenij a-
lia præsidia relinquit tria millia peditum Ioanne Gulielmi Nansiensis filio præfecto. in vrbe Vsipe-
torũ quòd essent tria Belgarum millia peditum, equites galeati quadringẽti, nulla addita sunt pręs
sidia: quæ vrbs Rheno & Meno fluminib. in ea parte dominatur, cum is in duo cornua diuisus
ad mœnia eius vrbis confluat & coniungatur. trecenti pedites Neoburgum, duo Germanorũ mil-
lia tribunatus Madruccij in vrbes Aspergũ, Chirchenam, Scorendorfum loca munitissima sunt di
stributa. his igitur ita institutis iam iam exituro Alcimenio Cæsari intuergorum Dux Odericus, q
ęger non prius potuisset ad Cæsarem accedere, nunc vltro se summittit. atq; paratis solennib. præ-
fatis titulis per scribam, narrata causa præteritæ opportunitatis petens veniam delictorum, & corũ,
quæ contra maiestatem Imperatoriam commiserat, in amicitiam Cęsaris accipitur. Postea cũ vel-
let Odericus consurgere ad manum Cæsaris exosculandam, non passus est Cæsar senẽ debilẽ & om
nibus membris inualidis istud facere, cum prior ipse surrexisset, contendissetq; ad dextram coniun
gendam ad amicitię humanitatisq; signũ. His actis Cæsar discedit Alcimenio, primaq; castra ponit
Ghengę, ibidem vbi castrametati fuerant hostes, dum ipse erat Sunti processit cum illo Hispanus
peditatus, erantq; iam in itinere cum defensoribus tormenta, quę Alcimenio fuerant attracta. Cæ
sar ex amplitudine castrorum facile numerum hostiũ coniectura cognoscit. perspicit munitiones.
explorat vbi Saxones, vbi Catti atq; Incriones, vbi Sueui, vbi Intuergi sua tentoria posuissent. qu ip
pe cum maxima sit cognitio virium hostilium si obseruetur non solum numerus & genus armo-
rum, sed multo magis disciplina militaris, & eligendorum castrorum, aut instruendarum acierum
ratio & consuetudo. Inde profectus Cæsar secunda castra ad Norlingam ponit. interea Federicus
auctis viribus multis sese quotidie addentibus vniuersam Saxoniam occupauerat. Albertus in vrbe
Rocanizzo, quam per deditionem ceperat, cum decem vexillis peditum & mille atque octingen-
tis equitibus morabatur, vbi de rebus bellicis aduersus Saxonem consultabat. est autem vrbs Roca-
nizzum, quam Albertus occuparat, in ijs finibus aduersus Saxoniam Biudę sororis Philippi Lant-
grauij, quæ tripudijs & conuiuijs & cęteris huiusmodi blanditijs Germaniæ domesticis Albertum
delectabat

delectabat, apparatibusq; regijs detinebat, quo paulo negligentior, ac non ita vigilans fieret, vt conuenit Imperatori, inter res bellicas præcipuè eadem Biuda contrà certiorem clam faciebat Saxonẽ de omnibus, quæ agebantur, qui erat cum triginta & sex vexillis peditum, & nõ satis validis copijs equestribus, indeq; distabat circiter quindecim millia passuum. ille postero die summa diligẽtia vsus Albertum nihil tale suspicantem aggreditur, ac nullo propè negotio obuium factum, in planitiemq; egressum profligat victum, & in fugam vertit. Captus fuit Albertus & Christophorus Lictembergensis, at multi equites & pedites sese fuga ad Mauririum seruarunt. qui refugerant in vrbem, cum insequentibus hostibus mistim ingressi partim trucidati sunt, omnibusq; rebus spoliati, partim capti, & pro Germanorũ more compulsi vt iurarent, quòd non amplius arma caperent aduersus Saxonem. Est enim ea Germanorum consuetudo vbi victis & captiuis libertatem restituũt, vt iurare cogant, se non amplius aduersus eos victores, & aliquando intra statutum tempus, arma laturos. id nisi seruauerint, si rursus capti sint, capitis condemnari solent, & tanquam rebelles ac sacrilegi cum summo dedecore puniuntur. atqui Albertus, siquis eius factum spectet; magis strenuus miles in eo negotio, quàm prudens dux apparuit, cum sapientibus ducibus nõ minus aduersus fallacias, quàm aduersus arma sit aliquando dimicandum. omniũ quippe fallaciarum callidissima est & potentissima voluptas, quæ sæpius victrices copias, potentissimosq; exercitus triumphantesq; insignibus cladibus afflixit. capta sunt omnia peditatus Alberti vexilla, duodecim bellica tormenta, multumq; commeatus & bellicorũ apparatuum, pecunia, aurea, argenteaq; vasa, & multa supellex. Albertus missus est captiuus Gottam, quod oppidum est munitissimum Casuarorum Saxonis principatus, qua victoria potitus Federicus errauit, quia nõ vti sciuit, neq; processit aduersus Mauritium propinquum, sicuti belli ratio postulare videbatur, omnesq; prudentiores factum iri arbitrabantur, vt belli reliquias de medio tolleret. Mauritius propinquitatem potentiamq; hostis veritus Chenuizzo oppido egressus ad coniungendas copias cum Alberto properat, ignarus eorum quæ acta fuerant, sed vix quatuor millia passuum processerat, cum clades illa nuntiatur. visum est factu difficile primùm, vt vrbs tam munita, tantisq; præsidijs obfirmata venerit in potestatem hostium tam breui. quare rem, vt parum probabilem non credit, inceptumq; iter peragit. Sed obuijs factis nonnullis fugientibus equiribus credere demum coactus est. Existimauit tunc Mauritius secũ preclare actum iri si hostem palantem ipse cum minoribus copijs, & insequẽtem fusas reliquias, ac ad prædam dissipatum repentino aduentu opprimeret, quod facile fieri posse videbatur, vt assolet in his opportunitatibus euenire. Alij non esse tam propinquum hostem contẽdebant, vt hoc fieri cõmode posset. nam si contento gradu peditatus procederet, futurum, vt prius defatigaretur, quàm ad hostem perueniret, sin odinatè mediocriq; itinere incederet, satis spatij datum iri hosti, vt se colligeret, quare futurum vt harum etiam copiarum salus in magnum periculum conijceretur. his rationibus commotus Mauritius iubet copias Chennizzum reuerti, vnde discesserat, atq; postridie sese recipit ad oppidum Friburgum. Federicus iam Boemorum animos amplificatæ victoriæ nomine extulerat, & ad spem rerum nouarum magnopere excitauerat atq; erexerat, cũ magis ad Boemiam subiugandam, quàm ad reliquias hostium profligandas aut dissipandas aspiraret, idcirco illis libertatem per nuntios, seq; ab omni tyrannide breui eos liberaliter liberaturum pollicetur. simulata igitur illorum defensione mittit Gulielmum Tumbersinum cum duodecim vexillis peditum & sexcentis equitibus ad vallem Iachimistallum occupandam. Boemi audita Saxonum victoria, quorum vires putabant suum Regem non posse amplius sustinere, vt sunt populorum animi mobiles per victorias, &, in quam partem fortuna benignè aspirauerit, labiles, vel quia Cæsarem timerent, vel quia sese liberos fore omnino sperabant, maxime ad fauorem Saxonis spectare videbantur. potitus est autem ea valle Federicus per clandestinum Boemorum consensum, cum ad illiud negotium conniuere apertè apparuissent.

Clandestina ad defectionem comitia Boemorum.

Tantarum rerum spe elati Boemi comitia habent inter se Casurgij contra antiqua eius Regni instituta, totiusq; Germaniæ, in quibus summum rerũ bellicarum Imperium defertur Gaspari Flucco viro autoritate, nobilitate, opibus præstanti. cõscribũt triginta peditum, duodecim equitum millia ad eius Regni defensionem. His viribus confirmati ad arma Cæsaris aut Ferdinandi contemnenda primum omnium includunt regis filias in arcem Casurgij, deinde animum adijciunt ad copias etiam adaugendas. Ferdinandus cum vires hostium in dies succrescere, suasq; paulatim deficere ac debilitari sentiret, Cæsarem facit certiorem se omnem spem regni in fraterna virtute tantum ac fortitudine collocasse, quare nisi magna vis equitum ac peditum mitteretur, vel potius, nisi ipse accederet, actum esse de illius regni conseruatione. his precibus fratris, omnibusq; rerum superiotum euentis cognitis Cæsar, statuit ipse ad illud bellũ proficisci, quare iubet Nicolaum Madruccium supplementum veteranis cohortibus Alliprandi fratris conscribere, cuius in locum Alcimenij demortui suffectus fuerat, mille & quingentos pedites scilicet. Hanzbalterus Sneuus iussus est quã celerrimè colligere tria peditum millia. accersiti sunt Neapoli Hispani & cataphracti equites, ac leuiores.

Argentorati dedirio.

Sed antequam Norlinga discederet, vt diximus, Argentorati legationes vrbis opulentissimæ, & natura atque arte munitissimę ijsdem condirionibus vrbem Cæsari dedunt, quibus Alcimenii, Augustæ, Vlipetorumq; vrbes in amicitiam Cęsaris acceptæ fuissent, vna præsidij accipiendi conditione obliterata, quam omnino admittere recusarunt, quod plebs non esset admissura, quæ pro suo arbitrio plerisque rebus ciuitatis moderaretur. Cæsar qui in his difficultatibus existimaret præstare quoquo modo hanc vrbẽ propter autoritatẽ & potentiã esse amicã, quam hostilem, eam in fidem accepit ijs solennibus seruatis, quæ cum cęteris consueuerat. iurarunt præterea se Imperatorẽ defensuros, atq; iurarunt in leges Imperii, quod nũquã antea fecerant, cum profiterentur se liberos esse. vt sunt vrbes in extremis Saxoniæ partibus oceanũ

vsque

vsque. vocata fuit Argentoratum hæc ciuitas, vt quidam crediderunt ab antiquis propter argenti copiam, quod eò comportabatur ob Rheni commoditatem cum statutum esset ibi ærarium publicum Tribocorũ à Iulio Cæsare Helnetijs Heduisque subiugatis Romano Imperio. Hi tormenta multumque apparatum bellicum ad eam expeditionem Cæsari suppeditarunt. Cæsar statim significari iubet Mariniano & Aluaro Sandæo ne fines Noreiæ, quò iam peruenerant, trãsirent. atque cum ipse propter valetudinem progredi non posset, præmittit Albanum cum reliqua manu Hispanorum, Italoque equitatu vt cum reliquis copijs coniunctis ibi ipsum præstolaretur. sed quoniam Casuari illa victoria elati coniunctis viribus popularibus nonnullorũ ad syluam incolentiũ vniuersum principatum Alberti finitimum cædibus & rapinis infestabant, Plassemburgumq; prætererant munitissimum oppidum in ripa Meni fluminis situm: veritus Marinianius ne illud oppidum veniret in potestatem hostium propter inopiam præsidiorũ, mittit eò trecentos pedites summo studio, qui oppidum sine controuersia ingrediuntur. Albanus igitur Noreiam contendit, vt cęteris rebus consuleret, quæ vrbs est Norici principatus, amplitudine, diuitijs, magnificentia facile princeps. ibi nata de hospitio contentio inter ciues & exteros vix denique composita est. Cæsar Noreiam versus proficiscens prima castra Ettinguæ, secunda Gunchezausenę, tertia Sbouç posuit quarta facit Noreiæ solitis custodijs, & cataphractis stipantibus. Excipitur à Prutenorum magistratibus cum magna omnium ciuium lætitiæ significatione, multaque munera Cæsari offeruntur ad reficiendas copias inopia victus & itinere defatigatas. Dum Cæsar ibi aliquantulum ad res bellicas comparandas commoratur, Ioachimus vnus è Marchionibus Sennonum elector cognita Federici victoria è profligatis Alberti copiis sui sobrini, cum principatus totus ferè esset iam occupatus, quem ex altera parte sylua Casuarorum claudit, ex altera cum Saxonum regione conterminar, & ab Adorso ad Egram vsque protenditur, venit in suspicionem suo quoque de principatu, qui & ipse coniunctus est cum Saxonibus Albim fluuium versus. ille igitur cum neutris partibus hactenus fauisset, statuit antequam de proprijs finibus dimicare cogeretur, quod apparebat factũ iri si nimis auctę fuissent vires Saxonum, cum nulla tam firma sanctaque sit amicitia inter reges, quam non superet ac prosternat, vel minima spes dilatandi Imperij oblata, mittit qui regi omne genus auxiliorum offerat per opportunitatem suarum calamitatum. vt autem manifestius animi sui specimen & indicium præberet, ipse accedit paulo post ad regem, statuiturque communi consilio vt obuiam Cæsari iretur. at ipse non multo post decernit ad suos redire, sed mittit Ioannem Georgium primogenitum cum quadringentis equitibus. fit certior Cæsar de omnibus per Sigismundum Lodronium. interea rebus necessarijs comparatis, præsidijsque in opportuna loca distributis Cæsar colligit circiter mille & quingentos equites, peditum duo millia, cum quibus Tresena Liromarizzum versus atque Egram processit, vbi statuerat castra coniungere. sed quoniã vrbs illa parum erat fertilis rerum victui necessariarum ipse cum cataphractis Neapolitanis equitibus, suisque custodijs ad dexteram iter deflectit ad victus commoditatem, iubetque Albanum cum cęteris copijs procedere, quo ordine ad Competum vsque, idest oppidi nomen, itum est. Iam Federicus factus erat certior de fœderatione Ioachimi Electoris cum Ferdinando rege & Mauritio, quam veritus in vrbes Saxonum inferiores redundaturam, statuit Albim fluuium traijcere, quo præsens armis audaciam impetumque hostium refrenaret, si opus esset. at quia intelligebat Cæsarem cũ magnis copijs propinquare, regemque obuiam procedere, decernit ex altera parte pacem postulare, ex altera nisi res succederet, fortunam belli armis experiri. erat in inferiore Germania Gulielmus Menapiorum Dux, vir summæ autoritatis apud Cæsarem & Ferdinandum, quod alterum copijs adiuuisset in bello contra Lantgrauium, alterius Mariam filiam haberet in matrimonio, eratque Federico affinitate coniunctus. Huius autoritate fretus Federicus & Sibillæ vxoris prudentissimæ mulieris consilio commotus, rogat vt captata opportunitate colloquij niteretur à Cæsare impetrare, vt Federicum suo principatu potiri pateretur, cuius pars quędam fuerat iam à Ferdinando extorta, qui desiderio potius rerum alienarum, quam vlla iniuria impulsus eum principatum inuaserat. Hortatur igitur vt ipse Gulielmus ad illos principes accedat, rogetque vti desistant ab inceptis, Federicumque in fidem & amicitiam accipiant. His addit nonnullas fuisse causas bellorum aduersus Germanos, quæ legitimę viderentur: atque cum alij in amicitiam accepti sint, se quoque dignum videri, qui in amicitiam Cæsaris acciperetur. misit etiam nonnullas conditiones pacis vt honestius agi posset. ea dum aguntur, nullum strenui ducis officium tamen prætermittit, omnesque res tantis viribus repellendis necessarias summa celeritate comparat. Ne igitur copias minueret, cum opus esset valida præsidia relinquere in prouincia citra Albim fluuium, accersit triginta vexilla popularium militum conscriptorum, cum haberet circiter viginti & octo millia armatorum præter equites. distributa sunt ea præsidia in loca, quæ defendi posse videbantur. vt Adorsum tria vexilla ingressa sunt cum centum equitibus, vrbem veterem, siue Aldemburgum quatuor, Halam sex, Torgam quatuor & equites ducenti. Rocanizzum duo. totidem Elsniccum. tria Lesnicum. Chersbergum octo. Heldruno & Senobella præterea, & Namburgo in Casuaris, & Grettentalo, & Salfeldo oppidis munitissimis apta præsidia imposita sunt & peditum & equitum. reliquos conscriptos, qui accedebant ad decem & nouem millia iubet Gulielmi Tumbersint & Alberti Masseltij imperio parere: quorum alter erat in finibus Boemię cum viginti & quinque millibus peditum & mille ac ducentis equitibus, alter in inferiore parte ad Albim cum paribus propè copiis. erat illis consilium si Cæsar Saxoniam inuaderet, vt hic Boemis fauentibus, ille opem ferentibus

Argentorarum vide dictum.

Competum oppe.

omnibus propè maritimis vrbibus vbique facultatem commeatus castris hostium præcluderent, semperque hostem insectantur. His rebus ita comparatis, ipse ad Albim fluuium properat, quo in itinere capit Triburgum vrbem Camanorum non ignobilem, vbi impositis mille & quingentis peditibus ad Tressenam castrametatur. eius loci tentata expugnatione cum ciues sese egregie defenderent, coactus est re infecta recedere. Boemi per illud tempus animos suos iam non occultè, sed apertissimè declarant, ostenduntque non vanam esse spem Saxonis, quam in eorum voluntate fideque collocarat. Nam, cum Cæsar iam tridui iter fecisse à Noreia diceretur, vt castra cum Ferdinando & Mauritio coniungeret, ventus Gaspar Flucchus vir, vt dictum est, autoritatis apud Boemos insignis, omnes hos apparatus ad infestandos fines Boemorum spectare, collectis ijs viribus, quas breuitas temporis patiebatur, iubet syluas omnes prosterni quacunque Ferdinandus erat transiturus, omnesque aditus occupari. hac ratione iter nonnullos dies retardauit, coegitque regem per alias vias, & per difficiles montes pertransire. Cæsar magnam manum peditatus obuiam mittit, qui à Boemis regem protegeret, si vi niterentur iter impedire. sed cum per difficilia, & aspera loca, minimeque à Boemis credita penetrasset, iter liberum explicatumque habuit, quòd equitatus transitus occupasset opportunè. sic igitur Ferdinandus Rex & Mauritius & Dux Sennonum Electoris filius cum tribus equitum millibus & ducentis, trecentisue solùm peditibus conueniunt in castra Cæsaris, reliquis partim in castra Flucchi transfugientibus, partim in domos suas dissipatis. Cæsar his auxilijs auctus ad Egram vrbem iter cepit, quæ sita est in Norica regione inter Nariscos populos. vbi moratur aliquot dies, dum solenuibus resurrectionis Seruatoris nostri Iesu Christi interesset, cum maximè omnium conueniat bono prudentique principi non solùm priuatim, sed etiam publice sacris ceremonijs, & diuinis solennibus interesse. quippe cum præsentia principis non mediocriter cohortetur, & inuitet populos ad religionem. vulgus enim & subditæ gentes plerunque principum virtutes ac vitia imitantur, sed vitia facilius, cum illud quod publicè fit à principibus, iure fieri putent, quo fit vt omnis bene institutarum ciuitatum laus, aut omnis scelerum reprehensio, nemini magis, quàm principibus, aut magistratibus ciuitatum debeatur.

Magistratuũ versus quanta sit.

fuerat autem præfectus Flucchus illis copijs hoc pacto: proceres illi qui conuenerant ad eos transitus occuppandos conuiuium opiparum pararunt. post conuiuium sortiti sunt inter se cui eorum summum Imperium deferretur, atque ita sortem coordinarunt, vt Gaspari Flucchoomniuo acciderct. non sanè, quòd ille magis esset idoneus cęteris omnibus proceribus huic tanto negotio, sed quòd maiores vires ille posset colligere, magisque abundaret pecunia in stipendia militum. cui rei illud etiam accedebat, quòd quisque mallet in alterius caput, quàm in suum periculum deuolui, si res parum feliciter successisset. Dum Cæsar Egræ moratur, est autem Egra vrbs Boemiæ Saxoniæ finitima, sed extra montes, nam vniuersa Boemia quasi circuli formam habet, cuius circumferentia sunt montes maximis densissimisque arboribus obsiti, cum planos habeat accessus in ea parte tantum, quæ Marcomanos siue Isburgios spectat, in cuius faucibus sita est Trigla. enimuero præter hunc augustum aditum in cæteris partibus natura videtur eam vndique muniuisse aduersus exterarum gentium incursiones, cum densitas nemorum, profunditasque altissimarum paludum difficillimos aditus faciant in eam prouinciam. terra quæ intra hæc nemora comprehenditur plana est & fertilissima, multaque habet castella & frequentes vrbes, cuius prouinciæ coloni sunt sanè strenui, atque equites ad Germanorum morem armantur. pedites differunt à Germanis, neque eadem seruant instituta, neque vtuntur ijsdem armis, cum alij quasi venabulis, alijs alabardis vocatis, alij breuibus sclopettis vtantur.

Boemiæ descriptio.

Gulielmus Menapiorum regulus lectis literis Federici cum precibus honestis, vt videbantur, Cæsari præstò fuit. primùm gratulatur pro accepta victoria pacatis hostibus Imperij, atque paulo post subiungit Federicum cupidum esse veniæ consequendæ, suppliciterque rogare, vt in amicitiam reciperetur. Petit suppliciter ipse Gulielmus à Cæsare pro innata clementia & benignitate, qua vsus esset in omnes pœnitentia adductos, vt Federicum humaniter acciperet. vt autem facilius, Cæsar ad illud commouetur, proponit fortunæ regnorum inconstantiam, bellorumque incertos euentus, in quibus maxime omnium rerum humanarum fortuna ludere solita est, cum modo aliquis rerum omnium imperio potiatur, quæ quasi impulsu quodam ad vnum confertim ruunt, modo qui nuper felicissimus potentissimusque apparebat, in summa rerum omnium inopia & imperio & amicitijs destitutus iaceat. Nam tametsi omnia rectissimo consilio, summa prudentia, diligenti studio, accuratissima ratione sint ab Imperatoribus ad optimum finem instituta, tamen fortuna, vel potius vis diuina, videtur plurimum in his rebus dominari, cuius consilii nemo fit particeps. prudentissimi esse ducis inquit pacisci potius cum hoste honestis conditionibus propositis, quàm tantum fortunæ periculum per multorum populorum cladem, & ruinas subire, atque omnia vno tempore fortunæ arbitrio concedere. non minus honorificam esse Imperatori illam pacem, quam per animi virtutes & moderationem & clementiam acquisiuerit, quam quę per vires multorum, per arma, per clades hostium & subditorum parta sit. His respondet Cæsar non posse agi de pace cum Federico, nisi ille inermis se ipsum & principatum arbitrio prius Cæsaris committeret. habendam esse rationem personarum, vix vllam inueniri posse causam, quæ possit subditos impellere ad honestũ bellum suo principi inferendum. Non tantum præsentis opportunitatis habendã esse rationẽ, sed etiam præcauendum ne facilitate & clementia principis cęteri ad impunitatem scelerum,

Cæsaris grauitus.

quasi

quasi licentia quadam abutantur. Hæc eo vultu pronunciata sunt à Cæsare, vt neque oculos quiquem contra attollere Gulielmus ausus sit, nedum respondere; quamobrē re infecta domū reuertit, Federicuq; facit de ijs omnibus certiorem. Nuntiatur in castra Cęsariana pridie calendas Aprilis Franciscum Gallorum regem naturæ concessisse anno ætatis suæ quinquagesimo quarto, vbi regnauisset triginta & tres annos. fuit autem Franciscus omnibus regijs artibus, animique ornamentis instructus, cuius mortem non solùm Cęsar, sed omnes viri boni visi sunt ægerrimè tulisse. nam fuit princeps diuina propè prudentia, memoria singulari, humanitate incredibili, insignium vel ducū vel literatorum verè patronus & adiutor, vel potiùs pater, & qualem Gallia per multos annos est desideratura. potuisset omnium regum Gallorum facile principatum obtinere, si pro animi dotibus fuisset fortunatus. Sed rara est fortunæ cum virtute concordia. Huic successit in regnum Henricus filius, qui tunc agebat annum ætatis suæ vigesimum octauum omnibus & ipse excellentibus ac regijs artibus à patre informatus, qui nihil habuit antiquius, quàm vt populorum in se studia conuerteret. eos cum ob diuturna bella videret defatigatos & afflictos, statim initio sui Imperij immodicis tributis ac sumptibus subleuauit, qua liberalitate mirificè sibi conciliauit animos tum Gallico Imperio subditorum, tum etiam exterarum gentium. Francisci exequiæ magnificentissimè Lutetiæ sunt celebratæ; cuius cadauer ex oppido Rombuleto, quod est in finibus Parisiorum vbi mortuus est, allatum fuit Lutetiam atque à die mortis ad sepulturæ vsque tempus facta est regia quædam imago ad eius imitationem, regijsque vestibus induta, & in honorificentissimo throno collocata cum regio sceptro ac diademate, quod fieri consueuit prandij cęnęque tempore cum ijsdem solennibus, quæ viuo rege seruabantur. cum mos ille multos dies fuisset seruatus, funebribus vestibus imago mox induta est. quadraginta & octo monachi quotidie sacra peragebant in templo Diui Dionysij. è lectuli regione duo erant altaria cum multis luminibus, & quatuordecim candelabra, quæ circum constituta crassa funalia sustinebant. Rex plaustro impositus ad sepulturam vectus est, circum, quod erant viginti & quatuor monachi accensos cereos gestantes, quibus præcedebant quingenti inopes lugubribus induti ac cereos gestantes. secuti sunt cadauer vndecim purpurati antistites, multi episcopi, omnes Galli proceres, populus vniuersus tanquam communem parentem totius prouincię, omniumque bonorum fautorem cum multis lacrymis. habita est oratio funebris à Maconensis episcopo, quę multa lacrymarum copia fuit irrigata. coronatus fuit autem Henricus secundus Francisci filius Rex Gallorum cum esset annorum viginti & octo de more cæterorum regum sub dio in platitie in agro Reinsio ab archiepiscopo eius vrbis corona Caroli Magni. assistunt autem in regum Gallorum coronationibus in suis gradibus honorum atque magistratibus duodecim proceres à Carolo Magno instituti, tres horum Ducum dignitate insigniuntur, Reinsius, Laonius, Andomarunensis archiepiscopi. hi verò episcopi Comitum habent dignitatem Bellonacensis, Nouiodunensis. His accedunt Sequanorum, Celtarumque siue Normaniæ duces & Aquitanię, atque comites Belgij, & Suessonum & Tolosæ Coloniæ. sed quoniam horum nonnulli non sunt sub Imperio Gallorum, partim quòd descicuerint, partim quòd ab alijs principibus regiones sint occupatæ, & partim quòd duces atque comites non sint omnino, pro his succedunt Rex Cantabrorum, Dux Vandomius, & Ghisius, & Augustonometanus, & Mompeuserius, & Vmalius. ea morte in castris Cæsarianis audita variæ sententiæ ducum Cæsaris exortæ sunt, cum multi parum tutum esse arbitrarentur rebus Italicis, vt Cæsar occuparetur subiugandis Saxoniæ populis, cum certe res Italæ longe essent pręferendæ. ad illud consilium impellebat non solùm difficultas transituum cum hostis omnes aditus firmis præsidijs præclusisset, impediuissetque conuectionem tormentorum; cum Federici vires in dies magisque augerentur, verum etiam angustiæ locorum, cum non possent nisi per summas difficultates superari ad aperiendam viam commeatibus, cum iter faciendum esset per syluas & montes, qui inter Cæsarianos & Saxones intercedebant. ea res animum Cæsaris non nihil commouit, quoniam non omnino carere ratione videbatur, cum multi essent Florentini Neapolitanique exules, ijque non aspernandæ autoritatis, qui possent nouum regem & animos cęterorum principum ad suam patriam liberandam assiduis precibus, & non ineptis rationibus apud hostem pręcipue incitare. intelligebātur illa esse multorum Italorum ingenia, vt rebus nouis delectarētur, qui soliti sunt sępius principes mutare, quam quidem mutationem ęquiore animo ferunt, quàm reliquæ nationes. statuit igitur Cæsar Saxonię expugnationem dum res esset integra, non prætermittere quidem, sed quanta fieri potest celeritate negotium conficere. postea re cum ijs, quos adhibebat consilijs, communicata statuitur postridie eius diei Egra castra mouere, vbi quadringentos pedites reliquit in præsidijs. sed quoniam plures erant vię, quæ ducebant in Saxoniam, illarum non difficillima videbatur ea fore, quæ ducit per Boemiam, cum inter Saxones Boemosque fluat Albis, qui multis in locis posset vadari. alia sese offerebat per agrum Adorfinum in extrema parte Saxonum, non plurimum distans ab Egra, quem aditum Cæsar putabat posse per vim armorum aperiri, quamuis firmis præsidijs esset munitus. alia rursus erat Casuarorum difficilis & angusta inter montes & fluuium Salam, quam etiam faciebant angustiæ aptam vt à paucis teneretur aduersus vim multorum. Cæsar his omnibus inter suos propositis, atque diligēter in utranq; partē ponderatis statuit deniq; Adorfinā viam esse faciendā, vt quæ magis apta videretur conuectioni tormentorum, cum etiā illud commodi per hanc viam consequeretur, nequem locū cogeretur à tergo relinquere, qd' incommodum maxime omnium multis de causis deuitandum est à sapientibus Imperatoribus. Præmittit Albanum summū copiarū ducem, qui primū locū autoritatis post Cæsarē habebat in ca

Fran. Gallorum regis mors. & laus

Ceremoniæ regum Gallorum funebres.

Henrici 2. Gallorum regis coronatio.

Sala flu.

ftris cum vniuerso peditatu, & parte equitatus. Albanus Elsnicchum expugnatum mittit Antonium Toletanum cum mille Hispanis peditibus,& equitibus trecentis. Adorsi præsidia Cæsarianis vix conspectis aufugiunt, atque Elsnicchenses uisi sunt primum propter finitimorum armatorum numerum velle resistere, sed visis postea copijs Cęsarianis ad se venientibus, quamuis com misso prius leui prælio, mox sese dedunt ea conditione, vt salua esset vita militum vnà cum incolumitate ciuium, qui milites tunc essent intra mœnia, qui erant septingenti pedites expediti. Toletanus eo confecto negotio cum suis copijs in castra rediit. Postridie Cæsar vniuersas copias hesternas cum Albano præcedere imperat, cum ipse sequeretur cum alijs, diuersis tamen itineribus. Non enim propter difficultatem locorum, quæ syluestria erant & montosa, vniuersus exercitus commodè poterat incedere. sic igitur ex itinere alijs nonnullis vrbibus, aut castellis per deditionem occupatis, quod facile consequebatur propter clementiam & humanitatem, qua vtebatur in supplices, (ea est enim maximè omnium tormentorum aliquando potens in bello) non inutile planè iter facit. Nunciatur Cæsari interea Federicum traiecto Albi fluuio ad Maitenam nobilissimam vrbem, metropolimq; Camanorum apud Albim fluuium castra collocasse, vbi illa muniebat, viresque eius in dies succrescere: quo nuntio compulsus est Cæsar vt non mediocriter optaret, quam primum signa conferre. sed quia instructus exercitus propter naturam locorum, vt diximus, duci non poterat, vbi peruentum est ad vrbem, quam Plaum vocant, iam planities incipit aperiri fertilissima, multaque amœnissima prata, & castella varia in planitiem descẽdentibus sese ostentant. tota ea prouincia in armis constiterat, eratque præsidijs & armatis hominibus egregiè instructa: quippe, quæ paucos haberet pagos nedum castella, in quibus non essent aliqua peditum vexilla. Cæsar quo commodius copias in aciem instrueret in planitiem profectus non procul à Mulda ignobili fluuio meridiem versus consistit. ibi cum tam numerosus non esset exercitus & copiæ peditum, vt commodè posset in tria agmina diuidi, in duo tantum distribuit, in primam aciem & phalangem frequentem, quo pacto copiæ firmiores fore videbantur ad resistendum. sed quoniam à fronte semper hostem procedens erat habiturus, statuit vt prima frons firmior institueretur, in qua collocatæ sunt Germanicæ copiæ Marinianij, & Anisualdi, Hispanæque Arzij, & Sandæi, erant in fronte quinquaginta ordines sclopettariorum ad lineam rectam coordinatorum, qui ordines singuli viginti & vnum habebant sclopettarios cum duobus ordinibus alabardiferorum egregiè armatorum pari numero. subsequebantur postea vexilla triginta & quinque, duo sarissis armatorum in sexaginta, & tres ordines distributa, quorum singuli triginta & quinque armatos continebant. erant vtrinque à latere mille sclopettarij à dextra scilicet, & à sinistra tanquam alæ, qui vice extremæ aciei quoque perfungi possent. vniuersus hic exercitus ab Albano summo copiarum Duce ducebatur, quem Pannones, Italique equites antecedebant. sequebantur à tergo cataphracti Neapolitani & Mauritij equites. in extrema acie Cæsar ipse subsequebatur cum copijs Nicolai Madrucij, equitatu Maximiliani regis, & Georgij Aliensis, ordinarijsque custodijs, inter quas omnes copias trahebantur tormenta: sic Cęsar instructis copiis omni diligentia in hostem contendit, cum nihil magis esset in optatis, quàm cum illo confligere, quia verebatur ne se in munitissima loca reciperet, vt Gottam, aut Eldrunum, aut Senobaltrum. nam hæ munitiones,& aliæ nonnullæ ita scitè fuerant à Federico instructæ propter mirificam naturam loci, multosque bellicos apparatus, vt viderentur in multos annos posse bellum sustinere, ac protrahere. Peruenit igitur Cæsar ad Chenostanum, quod est paruum castellum, sed munitum beneficio duorum collium, à quibus protegitur, cum ex altera parte fluuium habeat Muldam. missus est Sulmonensis princeps cum Italis equitibus ad occupandam Valdembergam, alii missi Rocanizzum, quibus in locis cum essent finitimorũ populorum, accolarumque præsidia vix auditis tympanis Cæsarianorum, omnia domum sunt dissipata, vrbesque ipsæ se Cæsari dediderunt. Pręfectus præsidiorum Rocanizzi sese Leisniccum contulit, quæ vrbs erat hostilis, & à Saxonibus custodiebatur. Cæsar Italos equites mittit ad eam vrbem explorandam ad expugnationem, quibus visis Saxones defensionis consilium prę se tulerunt. Cæsariani quamuis vrbs & oppidulum esset in loco edito & saxoso, quo difficile erat equis ascendere, tamen collem vndique ascendunt tanquam portas concrematuri. ciues tametsi eorum numerum equitum facile contemnebant, tamen quòd omni spe auxiliorum viderent se destitutos, & quòd victorem exercitum expectarent, cuius viribus visa est nulla ciuitas posse resistere, cœperunt inter se agere de expetenda pace. respondent igitur missis ad sollicitandos, hortandosque ad deditionem sese exituros esse ex vrbe salua libertate & impedimentis cuiusque. His responsum est non esse Cæsaris consuetudinem, vt armatos de pace agentes audiat, positis armis, quæ petantur forsitan concessum iri. illa spe confirmati portas aperiunt, omniaque committunt arbitrio Cæsaris. vita & bona omnium ciuium incolumia & illæsa sunt conseruata, sed milites spoliati, & præsidiorum præfectus captus ad Cæsarem ductus illuc postea Cæsar castra transtulit, cum vrbem opportunum locum castrametationibus esse intelligeret, alteramque partem copiarum citra fluuium Maldam, alteram vltra statuit. præmittit interea quadringentos equites, qui ad Albim vsque fluuium procurrerent inde distantem circiter triginta milliaria, vt aliquid de hoste intelligeret. id cum haud segniter factum esset, non procul ab Albi fiunt obuij quidam equites Saxones, qui & ipsi excurrerant è castris, vt aliquid de Cæsarianis audirent. committitur ab vtrisque atrox prælium: sed Saxones multo inferiores numero denique in fugam vertuntur nonnullis captis. Cæsar cognita è captiuis Saxonis castrametatione præmissis Italis & Pannonibus iter capit, qui spe prædæ longius

Elsnicci & Adorsi deditio.

Clementia validum tormentum.

Ordo acierũ Cæsarianarũ incedentiũ.

Valdemberga & Rocanizzum captum.

Leisnicci deditio.

Malda flum.

dæ longius à castris protracti, vel in intimas hostium vires excurrunt. ab incolis igitur, qui in vnum conuenerant propter metum Cæsarianorum in quandam syluam, proximo pago diripiendo intenti inuaduntur, atque nonnulli trucidantur. sed Itali facile in vnum congressi breui agrestium hominum rei militaris imperitorum impetum retundunt; quippe cum vel audito sono tubarum statim deterriti abiectis armis salutis spem omnem in celeritate pedum reponerent. veruntamen omnes ferè trucidati sunt, cum omnibus eius pagi colonis, quia Pannones nulli neque ætati neque sexui pepercissent. sunt enim Pannones pleriq; ut Turcæ planè crudeles, & inhumani, neque vlla supplicum misericordia, vel lacrymis commouentur, quod quidem modo fit ob temperamentum corporis, cum frigoribus regionis consentiens, modo ob frequentem homicidiorum vsum, vt accidit in bellis diuturnis. Cæsar interea Maisenam versus singulari diligentia contendit, quæ vrbs est Mauritij ab illo Saxoni extorta. ea re cognita Federicus consilium capit, vt videbatur salubre contrahendarum copiarum inferius magis oceanum versus quod ibi Albis esset profundior, traiectusque tanto difficilior, quanto vicinior oceano; qua ratione apparebat animos Boemorum confirmaturus, inuitatur usque ad præstanda sibi auxilia, & à Cæsare multo acrius alienaturus. illo consilio capto Federicus ne postridie, vel confligere, vel turpiter se recipere cogeretur, pontem concremat, qui supra fluuium erat factus, & castra mouet secundum fluuium, vt Cæsarianos à traiectu coerceret. Cæsari Maisenam cum exercitu procedenti nuntiatur Tumbersinum cum suis copijs non plus tribus millibus passuum inde abesse, Federicumque traiecisse Albim vt castra coniungeret. Hæc ita credita sunt à Ferdinando & Mauritio atque si ipsi vidissent, quare statim iusserat copias labore itineris defessas, & diurno calore afflictas iter capere, neque tamen ita certo nuntio accepto. Cæsar cum rem non ita temere credendam putasset, ad quem summa prudentia, castrorumque administratio spectabat, hinc ducentos Pannones equites, inde ducentos Italos exploratum mittit hostium consilia. interim totum exercitum imperat quiescere, quod consilium sanè fuit Cæsarianis salubrius, quàm ita inconsulto copias defatigare. cęterum qui exploratum missi fuerant, cum eò peruenissent, vbi hostis castramentatus esse dicebatur, neminem inueniunt, quod vbi nuntiatum est in castra Cæsariana eam noctem quietam agunt, & diem sequentem. nam per decem dies copiæ iter fecerant. nuntiatum fuerat Cæsari Federicum Maisena discessisse, atque Molburgum versus iter cepisse, quare postera nocte contento passu ad fluuium contendit ignibus accendi vetitis, ne suus aduentus hostibus per lumen significaretur. vix autem dies illuxerat cum obuiæ fiunt Maisenensium aliorumque populorum quorundam legationes veniam pacemque petentes suis vrbibus. nuntiatur Saxoni Molburgum profecto Cæsarem partem copiarum Maisenam misisse, quare ne inter duos exercitus interciperetur cum omnibus copijs tria millia passuum inde recedit, iubetque mille pedites & equites ducentos, quos ad defensionem Torgensium reliquerat, ingredi Calegiam. ibi positis castris confestim nuntiatur Cęsar fluuio propinquare, quod non sine aliqua trepidatione auditum est. existimabant rerum bellicarum periti Molburgum redeundum esse, summoque conatu enitendum ne hostis Cæsar fluuium traijceret, in quo vno consilio apparebat tota spes eius belli esse reposita: quippe cum multo melius sit fortunam belli cum aliquo locorum, temporum, aut rerum aliarum huiusmodi auxilio, si fieri possit, quàm omnino æquo marte, experiri. alij censebant præstare, vt copiæ ad vrbes maritimas contraherentur, cum Calegia vrbs metropolis eius principatus, alięque nonnullæ ita essent munitæ, vt possent in multos annos bellum protrahere. hoc consilium ridiculum sanè videbatur, cum nullum tam munitum sit oppidum, quamuis munitissimum, nisi submittantur auxilia, quod vinci denique non possit obsidione, & assiduis certaminibus, omnia enim vel inexpugnabilia credita tempus & virtus obsidentium, & penuria denique rerum necessariarum, superat. horum consiliorũ neutrum visum est salubre Federico, quòd alterum nimis timidum, & in quo summa erat militaris turpitudo, si se tanquam victum sponte fugæ dedisset, alterum minime necessarium apparuit, cum tanta esset fluminis profunditas & altitudo vt omnino videretur insuperabilis. misit tamen ducentos pedites Molburgum & centum equites, qui reliquias pontis succēderent & concremarent, vbi erant triginta & quinque lintres. putabat sanè fieri posse, vt non minus ijs paruis copiis in ea parte, quàm vniuersis fluuius defenderetur, propter angustias & aggeres vadi, cum ad angustias domibus maxime protecti citra fluuium pauci multos possent reprimere. Peruenerant copiæ Cæsarianæ iam ad pagum quendam distantem ab Albi ad mille passus, quem vocant Sersemecerum, & ad eam partem pręcipuè, vbi Saxones fluuium tuebantur. illud tametsi per exploratores significatum fuerat Cæsari, tamen mittit Albanum cum magna ala equitum exploratum, relatum est in castra periculosum esse ne magnam partem æstatis in ea difficultate traijciendi fluuij absumere cogeretur, cum neque pons vllus esset, neque ad pontes conficiendos vlla satis commoda materia. nam conuecti lintres propter amplitudinem spatij non sufficiebant. vadari autem propter profunditatem aquarum à peditatu omnino non poterat. Cæsar eò ipse profectus cum reliquis copiis visis hostibus in vlteriore ripa, decernit omnino traijcere. non laudabatur Cæsaris consilium ab ijs, qui bellicis consultationibos adhibebantur, cum solutis lintribus traijcere in conspectu hostium parum esset tutum. pontem extrui neque amplitudo fluminis, neque vis hostium videbatur passura, quibus erat facillimum illud prohibere. his accedebat, ꝙ Federicus castra habens propinqua, facile poterat aliquā partem copiarũ hostiliũ pati pertrāsire. deinde ita inuadere, vt vel ferro trucidarētur, vel suffocarērur in fluuio, ꝗ q̄m rōni bellicę cōuenire apparerēt, Cęsar neq; ab ijs est territus aut retardatus, neq; tũ oīno aspernatur. iubet itaq; Hispanos

Pannonum natura.

Maisenę deditio.

panos sclopettarios protendi secundum flumen. apud hos consistere loricatos & sarissas habentes cum sex campestrib. tormentis in loco arboribus consito, atq; cum his Germanos in duas acies instrui in eadem planitie, quæ inter Albim & Sersemecerum interiacebat. adiutus fuit etiam Cæsar nebulę beneficio ac protectus, quæ mane summo orta tam densa & tamdiu perdurauit, nulla vt pars exercitus perspici posset quà tenderet, aut quo iter alia conuerteret: quare prius ad fluuium acceditur, quam hostes, id senserint. vbi eò ventum est, omnis obscuritas paulatim euanuit, Albisque conspectus est, & hostis in vlteriore ripa fluminis habens in castris sex millia veteranorum peditum, & tria equitum, cum reliquas copias haberet secum Fumbersinus, & viginti bellica tormẽta. iubet Cæsar incolas eius regionis nonnullos capi, vt ex his possent vada fluminis cognosci, atq; pons interim è regione & in conspectu hostium confici. cognito Cæsaris consilio capti sunt quidã incolæ, sed omnes significabant fluuium non temerè esse tentandum, qui periculosius esset ac difficilis cognitu. At Albanus mox se agrestem qnendam reperisse nuntiat, qui vadum optimè sciret, quod gratum fuit Cæsari. sed cum ad locum vadi peruẽtum esset, cognoscitur hostes ex altera parte fluminis sclopettarios & tormenta in ripa pro opportunitate locorum distribuisse, defensurosque esse & impedituros non modo traiectum vadi, sed etiã prohibituros pontẽ fieri è lintrib. quos Cæsar secum adduxerat. erat ripa, quam tuebantur Saxones, multo superior & altior Cæsariana, in eaque extructæ reparationes, quarum beneficio sclopettarii protegebantur aduersus Cæsarem. Cęsaris ripa contrà ita erat depressa, & aperta ac plana, vt omnis aquarum excrescentium impetus eã ferretur, quibus Saxonum commodis illud etiam accedebat, quòd haberent castellum, quod tametsi viribus exercituum resistere non potuisset, tamen vadum & traiectum difficillimi fluminis eximiè poterat impedire. pars rursus agri, in qua Cæsar constiterat, ita erat glabra & aperta, vt nihil prorsus appareret præter nonnullas arbores a fluuio distantes. equites quidam Cæsaris desiderio cognito non ferentes moram, neque expectato vadi duce, gloriæ desiderio impulsi omni molestissimo stimulo acutiore fluuium audacter ingrediuntur, natantibusque aquis ad vlteriorẽ ripam perueniunt decem incolumes. surgebat agger in ea ripa ad altitudinem decem pedum cum nonnullis domibus ex altera parte, ex altera sylua, in quam haud facile inspici posset. ad eius frõtem in aperto loco apud fluuiũ erant nonnulli equites. ad aggerem verò, & intra domos pedites, qui fluuium tuebantur. habebat is profunditatem quatuor pedum plerunque, at in aliis locis paulominus. in aliis multo etiam magis erat profundus: eratque tantus currentium aquarum impetus, vt cursus esset instar magnæ profunditatis, cum latitudo pedum esset trecentorum. illi equites vi hostium ob paucitatem facile repelluntur, coguntutque rursus fluuium ingredi, quorum nonnulli in fluuio perierunt, alij sese incolumes ad suos receperunt. Federicus interim parum de viribus Cęsarianis sollicitus explicationem euangelicam pro institutis nouæ religionis diligenter attendebat. Cæsar quòd videret ita munitam esse ab hostibus aduersam ripam fluminis, vt aliquo artificio opus esset aut vi insigni, iubet ad illas arbores, quæ distabant ab aqua, quædam tormenta collocari, atque mille sclopettarios inde statuit, qui vicissim in hostes disploderent, ne tam apertè, tamque sine controuersia ripa tutò potirentur, vtq; possent Cæsariani quoque ad suam ripam accedere, quamuis esset aperta: quod tametsi magno fiebat cum periculo ac difficultate, tamen fieri omnino necesse erat. At verò tanta animi magnitudine id factum est à quibusdam Cæsarianis, vt vel supra pubem aquam ingressi sint, quo è propinquiore spatio sclopettis hostem impeterent. Saxones sclopettarij ad eam Cæsarianorum audaciam reprimendam in lintribus secundo flumine vehuntur, quare Cæsarianis in apertam ripam exire necesse sit.

Pugna ob traiectum alibus fluminis

cęptum est lene prælium ab vtraque ripa, cum Saxones sclopettarij, & tormenta Saxonum vndique Cæsarianos impeterent. at Cæsariani erant in loco inferiore, tamen & ipsi maxime Saxones infestabant. Cæsar mille sclopettarios rursus progredi imperat cum Arze Insubrum castrorum magistro ad hostes acrius etiam infestandos, quare tam frequens erat vtrinque vis sclopettariorum ac procella, vt potius militaris salutatio, quàm læue prælium videri posset. Saxones, qui erant in lintribus, partim cęsi sunt, partim, quia verebantur ne lintres venirent in potestatem Cæsarianorum, cum illos in tutum attrahere non posent, concremarunt. alij propter illã procellã glandiũ a Cæsarianis effluentium non audebant ripam conscendere, prostratique iacebant in lintribus, quia si consurgerent, sibi videbantur incurrere in magnum periculum. sed iam pons Cæsarianus ad ripam conuectus fuerat, at cum esset tanta amplitudo fluminis, lintres illi non apparebant sufficere, quare necesse fuit aliquo pacto ab hoste reliquos lintres extorquere. Saxones quia tantam vim, tantamq; procellam Cæsarianorum ferre non posent, animo paulatim concidunt, sensimq; recedunt à fluuio, non ita tamen non vt multi reliqui esent ripę defensores. Cæsarianis contra ita auctus est animus, & spes certa victoriæ innata, vt viderentur omnia vel difficilima facile superaturi: quippe cum tantundem audaciæ victoribus succrescat, quantum victis & profligatis solet imminui. nonnulli igitur Hispani gloriæ stimulo permoti positis vestibus strictos gladios mordicus capientes fluuiũ ingrediuntur, ad lintresq; natant, in quibus Saxones latebant prostrati. nã tametsi ex altera ripa frequẽtes glãdes à sclopettarijs Saxonibus in hos effundebantur, tamẽ ab incœpto minime desistunt quinetiã ita inermes armatos in lintrib. trucidãt, lintribusq; potiuntur, non sine magna vtriusque exercitus admiratione, ac suorum laude, quippe cum decem tantum nudi triginta, & quinq; armatos trucidarunt. Albanus interea agrestem hominem indigenam adducit ad Cæsarẽ magistrũ molendini cuiusdã, ita peritum fluminis, vt nemo eius regionis diligẽtius singulas partes cognosceret. peritiæ accedebat odium in Saxones, & vltionis desiderium ob duos equos a Saxonibus nuper abactos, quare se ducem vadi vltro obtulerat Albano modo suorum equorum precium

acciperet

acciperet, iubetur pons e raptis lintribus ad ripam alteriorem protendi coniunctis lintribus Cęsarianis, vt per eum vniuersus peditatus transiret. atq; cum ripa vlterior libera apparuisset, imperat Cęsar equitatum per vadum ingredi duce rustico molendinario. constituit ad pontis custodiã nouem vexilla Germanorum & quingentos equites: quem tametsi nonnulli Saxones sclopettarij infestabant, tamen Cęsarianus equitatus tanta alacritate traijcit ad vlteriorem ripam, vt primi eo euadentes non minus tuti, quã in sua ripa reliquos expectarent. ea re visa Saxones de spe tuendę ripę prorsus decidunt, atque conspecta tanta equitum multitudine ac peditum in se irruentium deserta ripa tanta trepidatione replentur, vt reliquam spem salutis in fuga collocantes ferè vno tempore cum admissis Cęsarianis ad castra suorum peruenerint. vbi Cęsar vadum duce agresti pertransisset, omnes certatim traijcere contendunt. alij pedites ab equitibus accipiũtur, alij in lintribus feruntur, alij in trabibus excauatis, quę erant in vlteriore ripa contis pro remis vsi portitorum munere funge bantur. ita magna multitudo militum ad vlteriorem ripam transuecta est. agresti duo equi, & centum coronati Cęsaris iussu dati sunt. ponte extructo prior Hispanus, deinde Germanus peditus per transit. accurrunt ad Federicum seruati è ripę custodijs, qui fuga euaserunt. obnuntiant Cęsarẽ Albim cum magnis copijs traiecisse, quare is castra mouet. Sclopettarij ab equitibus a tergo transuecti decertant leuibus pręlijs cum hoste, vt eum ab instituto itinere retardarent. is tamen quanto potest diligentiore studio & ordine iter facit exercitu vniuerso in duo agmina diuiso: quorum hoc paruũ erat, illud amplius. ita vero Saxonum copię distributę incedebant, vt si Pannones aut leuiores equites Cęsariani instarent, mira quadam celeritate conuoluerentur, locumq; concederent peditibus ad iter faciendum. Cęsar properato gradu cum armatis equitibus hostem insequitur, atq; per apertam, latamq; planitiem iter faciens inuenta Christi Cruci affixi imagine glande per contemptũ trãsfixa sublatis ad cęlum manibus precatur vt liceret eam iniuriam contemptę religionis vlcisci. cum vero puluis sublatus oculos offenderet adimeretq; prospectum. Cęsar à via diuertitur, vt prospiceret si qua forent exercitui necessaria, periculumq; omne deuitaret, quod sępius compertum est imminere exercitibus, nisi acies opportuno ordine procedant. ostendit enim non semel experientia disciplinarum omnium magistra, quòd prima acies profligata, solet & vniuersum agmen in fugã vertere, nisi illi maturè succurratur, atque in apto loco constiterit. Cęsar idcirco ita se comparauit paulum à via recedens, vt si prior acies versaretur in periculo, ipse cum suis & Ferdinandi turmis rebus laborantibus maturè posset opem ferre, atq; in hostem impetum facere, qui tam instructus incedebat, vt ita facere omnino necesse esset. nam locorum, acierumq; hostilium ratio sępe nos monet quis ordo in mouendis castris sit tenendus, cum plures sint mutationum opportunitates, quàm vt sub pręceptis militaribus cõprehendi possint. Saxones, cum visis propinquis Cęsarianis non satis commode possent in aciem instrui propter repentinum aduentum, omniaq; iam plena essent trepidatione & metu Federici castra, accidit prope vt in fugam ipsi sua sponte versi sint. tanti est celeritas in rebus militaribus. Cęsariani, qui pręcesserant, propter paucitatem constiterunt, dum vires aliorũ accessu augerentur, quę assidue pluribus accedentibus succrescebant. Interea Federico datum est tẽpus instruendi exercitus, si nõ vt consueuerat, ferebatq; ratio bellica, at saltem vt postulabat pręsens necessitas. in duo agmina peditatum distribuit, ad cuius alas collocat equitatum. in medio bellica tormenta & impedimenta. Cęsariani interea ita aucti fuerant, vt nõ dubitarent cum hoste congredi Scuuennizzum versus iam capiente iter. certatur primum leuibus pręlijs, sed Saxones iter cęptũ peragentes de illis parum fiunt solliciti, cum non modo strenue resisterent, verum etiam non sine clade Cęsarianorum vlterius progressos audaciores repellerent. Postea cum Albanus cum magno equitum globo apparuisset ad pulueris elati nebulam veriti adesse vniuersas copias Cęsarianas, iter accelerare apparent. ea re cognita nonnulli e Cęsarianis equitibus genus quoddam fugę illud efferari sublato clamore magno impetu Saxones inuadunt. atque cataphracti equites nonnulli, qui aderant in apertiore loco, conantur Saxones ex altera parte circundare. Tunc magna ala sclopettariorum equitum e castris Saxonum egressi tanto impetu, tanta procella, tam horribili Cęsarianos inuadunt equites, vt nemo consistere ausus sit, sed statim fugam arripuerint, coactiq; sint inter cataphractos refugere. erant hi milites in finibus Pannonię, Prutenorum, Sidonię ac Illyrij collecti duce Bartholomęo Illyrio, viri sane rerum bellicarum gnari ac veterani. Federicus horum virtute cũ animos suorum aliquantulum confirmatos fuisse intelligeret, iubet pedites comitis Beioolingę, quibus plurimum fidebat, & equitatum Ioannis Pouicauij & Gangulphi Eilingensis aduersus frontem hostium instrui. monet si inuadantur atque infestentur, simulent se cedere, donec opportune daretur signum pugnę. Quę dum fiunt à Federico, tantum processerat Cęsar cum Ferdinando, vt ad Albani equitatum peruenerit, quare oblatã sibi pugnę opportunitatem ratus, vti cupiebat, quòd inclinaret iam dies, suo consilio repente cum insignioribus ducibus communicato, ita exercitum instruit in aciem; in primam frontem scilicet & phalangẽ. in fronte locat sexcentos equites Mauritij lanceis armatos. pręterea sexcentos Pannones equites, & Italos septingentos, qui omnes ferè ad duo equitum millia accedebãt, & centum sclopettarios equites. Pãnones à dextra, à sinistra Germanos, Italos in medio locat, cum omnes hos in tres turmas diuisisset. e reliquis copijs instruit phalangem, quam in duas partes diuidit. ita alteri pręficitur Ferdinandus, alteri ipse pręest, cum hęc mille equitibus constaret, illa septingentis, quorum alij lanceis, alij sclopettis vtebantur. Cęsar autem suas copias ita procedere vt primę acies valde lata efficeretur, diuerso plane ordine atque solent Germani, qui angustiorem frontem, latera ampliora efficiunt, vt ea maiorem numerum prę se ferret. Quippe quod is ordo non ad aspectum tantum, sed etiam ad securitatem plurimum conferat, si tamen natura loci patiatur, cum non ita facile possit ab hostibus circumueniri, quod non magna diffi-

Cęsar Albim vadatur duce rustico.

Acierum instructio Federici.

Acierum instructio Cęsaris.

difficultate poteſt contingere ſi phalanxanguſta extiterit. Federicus habebat ſex millia peditum in duas phalanges diſtributorum, vti dictum eſt, & nouem equitum vexilla, qui erant ſexcenti & octaginta ſupra duo millia, qui per ſuas phalanges oberrans opportune conſulebat, qui vbi ſolam Cæſarianorum frontem proſpexiſſet, (nam puluis phalangem occultabat,) ſibi viſus eſt poſſe facillime vim tam pauci equitatus ſuſtinere ac vincere. Sed monitus à ſuis vt parumper recederet, quo diligẽtius intueretur aduerſus quos eſſet pugnaturus, proſpicit inſtructam phalangem, in qua Cæſar & Rex, & dux Allobrogum procedebant. Cognito igitur vniuerſo equitatu & ordine & conſilio Cæſaris ad ſuos reuerſus decernit nemus ſatis amplum & paludoſum, quod erat inter vtrunq; exercitũ inexplicabili viarum ambitu occupare, cum eius beneficio arbitraretur ſe poſſe in noctem vſq; certamen differre, quòd tutus redderetur ibi futurus. at tantum erat aperti ſpatij inter ipſos exercitus, quantũ videbatur ad congreſſum, cũ in trecẽtos & amplius paſſus planities pateret. ea ſi potiti eſſent Cęſariani, putabant facile fore vt hoſtem profligarent, quare Albanus eo conſilio leuiores equites præmittit, qui omni induſtria niterentur hoſtem impedire, quominus eo ſitu potiretur. Sed quoniam in illa parte conſtiterat peditatus, & duæ alæ equitum, coacti ſunt Cæſariani re infecta ad ſuos redire. Albanus præter expectationem ſuos repulſos ſentiens cũ denſiore ala Germanorũ illos iubet conſiſtere, ipſeq; cęteros ad gloriã & ſtrenuitatẽ cohortatur. cõferebat.n. plurimũ ad oĩa eius mãdata peritia militũ qui oĩa militaria citiſſime & accurate exequebantur, quare renouato prę lio ita hoſtem infeſtat, vt prope in fugam verterit.

Federici oratio.

Federicus perſpecta animorum imbecillitate ſuorum ne undique ab hoſtibus circumueniretur, præoccuparetnrque via ſalutis, turmam equitum accit à ſiniſtra, iubetque laborantibus ſuccurrere, ſuoſque pro breuitate temporis ad fortitudinem, auitamque gloriam tuendam cohortatur fere in hunc modum. niſi vobis conſtaret milites vniuerſam prope nobilitatem, gloriamq; humanam in re militari conſiſtere, opus eſſet vt pluribus verbis demõſtrarem nulla ex alia re maiores noſtros exiſtimationem, gloriam, imperium ac quiſiuiſſe, vobisq; diuinas prope illorum & admirabiles res geſtas in memoriam reuocarem. Sed quoniam non ita fere temporis anguſtia, quę magis animorum fortitudinem ac robur corporis requirit, quam ullam dicendi copiam, id tantum dico, quòd hoc ipſo tempore nobis eſt de rebus omnibus noſtris dimicandum, quarum conſeruatio in ſola fortitudine & vi armorum noſtrorum poſita eſt. Nam ſi viri fortes & ſtrenui, quales profecto eſſe debetis, velitis eſſe, fęliciſſimus & poſteris omnibus maxime memorabilis hic dies nobis illuxerit, in quo licet non modo facultates, patriam, libertatem, religionem, vxores, liberos defendere, quæ per ſe ipſa nobis cariſſima ſunt. & digniſſima pro quibus omnia pericula ſubire debeamus: neq; ſolum recuperare principatum Saxoniæ & conſeruare; ſed cum maxima laude & admiratione omnium exterarum gentium, nationum, populorum. pręſentiũ, ac poſterorum, gloriam Germanici nominis per virtutem veſtram ad priſtinam libertatem reuocare Imperium Germaniæ, cæteroſq; hoſtes Germanici nominis à vexanda Germania in poſterum deterere, ac tranquillam & glorioſam maxime pacem in perpetuũ cõparare licet. at contra ſi cedamus fortunæ, quæ audacibus plerumq; amica eſt, vt timidis ac verecundis perraro propenſa, nobis neceſſe eſt per ſummam turpitudinem in manus hoſtium venire, omniaqne præſentia bona vno tempore amittere. His rationibus Saxones aliquantulum confirmati ſunt, quibus vt opportunum videbatur inſtructis, Federicus ipſe cum ſua ala equitum conſiſtit ante peditatum, vt is cõfirmaretur, quòd illi non parum diffideret. Herneſtum Veſſonum ducem præficit cum ſummo imperio equitibus Nicolai Bernardi, & Ioannis Seghernij, quos firmiſſimos fore putabat aduerſus Cæſarianos in dextro cornu. ſtatuit Federicus item vt ſi phalanx à Cæſarianis inuaderetur, ſclopettos omnes diſploderent, ſemperq; ordine ſeruato & diſplodendi & conſiſtendi impetus hoſtiũ ſuſtinerent, neq; quis è ſuo loco recederet. Sibi enim curæ fore, vt opem ferret, cum opus eſſet. atq; ita ſenſim expectare Cæſarianorum impetus, vti imperatum fuerat. Federicus ipſe thorace indutus nigro argenteis ac liuentibus lineis variegato ita affabrè facto vt arte Phrygionica propè laboratus videretur ſupra interulam è minutiſſimis annulis ferreis intextam equo inuectus eximiæ pulchritudinis huc illuc rebus maturè prouidens percurrebat, iubet equitatum, & nonnullos Cæſarianos infeſtare, quo commodius reliquus peditatus ad nemus ſecederet, cuius patrocinio tutus ſibi fore videbatur, qui ſtrenue ſane inuadunt. at per illud tempus Cęſar iam cum prima ſuorum acie ſeſe coniunxerat, breuiq; oratione ad prælium hortatur, datis nominibus Georgij Hiſpaniæ, Imperij.

nomina militaria.

Eſt enim conſuetudo militaris, vt non ſolum ad tutelam caſtrorum, ne clam ab ignotis hoſtibus ea inuadantur nocturno tempore, aut ne impune exploratores vltro citroq; commeent per noctem, quæ mater eſt inſidiarum, toties vt mutentur nomina, quoties nocturni vigiles & excubiæ atque coſtodiæ mutantur, quod fieri ſolitum eſt in caſtris tertia quaque hora plerumq;; verum etiam cum illud bellum geritur, in quo pugnent vtrinq; homines eiuſdem nationis, ut nomina dentur à ſummo Imperatore ad dignoſcendos ſuos ab hoſtibus. atque neſcientes nomina, hoſtes iudicantur, & impune occiduntur iure belli, aut ſi non poſſint interfici, à vigilibus conclamatur ad arma. cum omnia agmina Cæſariana incederent, ventum eſt ad cænoſum paludoſumq; locũ vbi cũ equi cõplures vt in lubrico laberentur, neceſſum fuit alæ ſeſe explicare donec prima acies tranſiret, ne ambę phalanges perturbarẽtur atque permiſcerentur. hac ratione perfectum eſt illis ſuccedentibus, vt frons ante opportunum tempus pertranſierit, quo tempore Saxones erant prælium commiſſuri, qui in leniores equites ſatis apto ordine impetum faciunt. illa rei bene gerendę opportunitate cognita, Cæſar ex altera parte cataphractos equites, ex altera ſclopettarios mittit & Mauritium, vt Saxonum partem illam quæ timidior prius viſa fuerat, inuadant. cæptum eſt prælium in dextro cornu, vnde diſploſis omnibus ſclopettis à Saxonibus, vt imperatum fuerat, vno temporis momento, primum viſum eſt atrox prælium.

lium. Sed irruentibus ex altera parte in latus leuibus equitibus Italis & Pannonibus, nullumq; cōmodum concedentibus vt sclopetti replerentur, instantibus hinc Neapolitanis cataphractis, inde Maurijs, tanta fit in Saxones impressio, vt prima acies, quæ iam nemus ingrediebatur, aperta dissipataq; sit. Mirum fit quam breui temporis spatio, & quasi momento omnes Saxonum copiæ prostrata, profligatæq; fuerint Pannonibus & leuibus equitibus incredibili celeritate persequentibus victoriam, cui rei maximè apti sunt Pannones. Sunt enim armaturæ Pannonum leues, cum lanceis primum vtantur, & scutis alarum formas præ se ferentibus. galeę priore parte faciem protegente carent, pro qua ferrum est quoddam suspensum donec cesserit lancearum vsus. cum vero cominus ad arma ventum est, acinacibus aut acutis malleis ferreis res agitur, ferrumq,, ad faciei defensionem demittitur. rari sunt thoraces gestantes aut minutis annulis cōtextas interulas, cum reliquum corpus sit inerme: quare & ad fugam, quam sibi non turpē putant, incursionibus enim potius, quàm firmo ordine pugnant; & ad insequendum ob leuitatem maxime sunt accommodati. Federicus tametsi nitebatur suis opportune succurrere, matureq; rebus omnibus prouidere, tamen cum tantum numerum suorum prostratorum intueretur, decreuit se in nemus seruare, quod intelligeret cum reliquis nullo pacto se posse resistere. Sed cum forte à quodam è suis iam capto fuisset ostensus hostibus, ad quod credendum regius fere aspectus & venerabilis quædam maiestas facile adducebat, duo Itali primum Saxonem insectantur, qui cum à suis egregie defenderetur, accedentibus nōnullis Cæsarianis post non leue prælium ab Hippolyto Portio Vincentino capitur duce equitum, atque detracta galea ad captiuitatis indicium impositus est galerus. cum ad nemus postea à Cæsarianis accederet, tot arma prostrata & proiecta reperta sunt, tot cadauera cęsa in itinere, vt lacrymabile suis spectaculum, cæteris non leue fieret impedimentum, cum alij fratres, alij coniunctos & amicos à se cęsos intuerentur. tantus verò erat preterea captiuorum numerus, vt multi Cęsariani quindecim aut viginti vinctos haberent. Sed quoniam prędę auiditate nimis dispersi Cæsariani equites vagari viderentur, quod non leue periculum est inter victorias, ne ignota auxilia hosti aduenientia dissipatos & palantes victores nullo negotio fundant, quod non semel euenit, Cæsar iubet cataphractos reuocari, & canere receptui. Nunciatur Cęsari captum esse Federicum, & ad Albanum adductum, qui mox adducitur ad Cæsarem. atq; cum vellet manum Cæsaris detracto galero exosculari ex equo descendens, id non passus est Cæsar. cum vero videretur intrepido animo & magis audacter quàm captiuo conueniret dixisse potentissime atq; clementissime Imperator nunc tuus sum captiuus, rogo mediocriter me tractes. respondet Cæsar, nunc Imperatorem vocas? at plurimum hoc nomen differt à pristino nam cum prius exercitum fęderationis & ipse & Lantgrauius ductarent, appellabant Carolum, qui se Imperatorem esse arbitraretur. his addidit Cęsar Saxonem à suis erroribus eo fuisse adductum. his ille nihil respondit oculos præ pudore demittens. tum datus est in custodias Albano, & ad curandum vulnus quod in faciem acceperat deductus. ceciderunt in eo prælio. quod commissum est in agro, Calegiensi apud syluam Loccanam circiter duo millia Saxonum, plures septingentis vulnerati, capti octingenti pedites. ex equitibus desiderati quingenti, capti multo plures, cum multi Germani fuissent à Germanis protecti. ex vniuersis copijs illis vix quadringēti equites, ac totidem pedites fuga se seruarunt Calegiam. ceciderunt insigniores pauci. capti præter Federicum Hernestus dux Vessonum, Carolus Toringius comes. & duo à secretis Federici. venerūt in potestatem Cęsaris per eam victoriam decem & septem vexilla peditum, & nouem equitum. magna copia supellectiliū, pecunia, bellici apparatus, duæ colubrinę, quatuor semicolubrinæ, quatuor semicannones, quinque vocati falconeti, filius maior natu Federici Henricus. Ioannes enim duobus acceptis vulneribus in caput ex equo deiectus, cęso in vltionem illo à quo vulnera acceperat à suis protectus liber Calegiam peruenit. Ceciderunt è Cæsarianis ad quinquaginta, quòd pręlium hora vndecima inceptum septimo Cal. Maij ad horam vsque septimam noctis perdurauit: nam Saxones circiter quindecim millia passuum pugnando ab Albi fluuio confecerunt, cum nunquam intermissa sit pugna, nisi profligatis prorsus copijs Federici.

Pannonum arma.

Federicus profligatus & captus.

Clades Saxonum.

Libri Secundi finis.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER TERTIVS.

QVÆ dum ita geruntur in Germania, rebus Cæsari feliciter succedentibus, Italia varijs tumultuũ fluctibus agitabatur, varijsq; in locis pullulabant germina bellorum. Nam rebus ita Neapoli constitutis, vti narratum est superius, Toletanus prorex nouos milites quotidie inuicem admittere, qui iã excreuerant ad quinque millia peditum, & Florentiæ dux Toletani gener auxilia submittere. Ciues veriti ne repente per induciarum opportunitatem opprimerentur, omnes exules conuocant, scelestum plane & maleficũ hominum genus, quorum erant fere quinque millia, quibus concessa est impunitas præteritorũ scelerum post factas inducias per vniuersum illud tempus, quo ciuitas eorum opera indigeret ad patriæ ipsius conseruationem. His multa indigna quotidie facientibus, sollicitantibusq; & vexantibus Hispanos, commissum est atrox certamen inter milites vtrinque, tantus autem excitatus est tumultus, vt vniuersa ciuitas in armis constiterit, rursusq; ventum sit ad letia prçlia. per quç tormentis ciues plurimum sunt infestati. Perdurauit illa pugna quindecim dies cum noctibus nunquam intermisso certamine, per quam multi vtrinque ceciderunt, pluresq; sunt vulnerati. Censa sunt enim quatuordecim millia ciuium, qui soli erant exules & mercenarij milites, præter vrbanas copias. atque illorum magna pars erant sclopettarij periti, fere nouem millia scilicet. Quæ dum fiunt Neapoli, legati redeunt à Cçsare cum summa populi expectatione. renouantur inducię vt Cæsaris consilium intelligeretur, quod fuisse cognitum est, vt ciues arma deposita Toletano concederent, tunc autem cognitum iri quç foret Cçsaris sententia. & quoniam Neapolitanus populus videbatur Regem cooptasse Salernitanum principem in ijs tumultibus, qui tamen renuit populi consensum, quia diceret regnum esse Cæsaris, literas scripsit Toletanus non esse ex vtilitate eius regni, vt vir tantæ autoritatis, quantæ erat is princeps, esset in illa vrbe furore armata. quia qui semel regnum renuisset, cognita tanta propensione popularium in se animorum, non erat in eadem constãtia & integritate fortasse diutius permansurus. nimis esse magnũ præmium improbitatis propositum regni Neapolitani maiestatem. iussus est igitur Salernitanus esse apud Cæsarem tanquam obses donec res Neapolitana componeretur, quia Cæsar maiores tumultus formidabat. Sed parum humaniter ibi visus est per id tempus à Cæsare tractari. Illud Cæsaris responsum acerbum & periculosum visum est illis ciuibus, si armato hosti arma concedere, seque præterea inermes eius arbitrio concredere cogerentur. tamen quia nollent in maiores difficultates incidere, cum exterorum principum consilia aduersus Cæsarem inita vana & irrita fuisse conspicerent, quæ spectabant ad ipsum Cæsarem ex illo regno eijciendum, ad quod consilium multi conspirarunt, decernunt esse parendum. omnes itaque arma ad Ioannem Suessanum delectum & Conseruatorem ciuitatis comportant, quæ ipse ad Toletanum in arcem deferenda curaret. atqui quamuis multa terenta sunt, tamen statuit Toletanus potius in his rebus esse conniuendum, quàm summa seueritate vtendum, cum per illud facinus populus non paruisse mandato non posset videri. Ciues rogant Toletanum vt Cæsaris sententiam aperiat, qui paulopost omnes magistratus vrbanos in arcem conuocauit ad audiendam sententiam. conueniunt frequentes, cum multi tamen sibi metuentes abfuerint. his ingressis in oppidulum sublatus est pons, quæ res non mediocriter trepidatione affecit exterius intuentes. Toletanus hos perhumaniter allocutus dixit Cçsarem vrbi parcere quæ arma sumpserat, quia constabat nullam esse rebellionis suspicionem; quia simulabat

Neapolitana pugna diuturna.

Salernitanus Princeps iussus esse stãtiq; obsefo.

Neapolitani arma deponere iussi.

se

se nescire Neapolitanorum communicata esse cum exteris principibus aduersus ipsum consilia. ista verba Toletani postea delata sunt ad populum, & excepta cum magna lætitia. Paucis deinde horis interiectis Toletanus triginta & sex ab illa venia & liberatione exceptos pronuntiat, viros primarios eius vrbis, inter quos fuit ipse Ioannes Suessanus, Cæsar Marmirus, prior Barrij: qui omnes eodem die in collaterali concilio statutum est vt capti necarentur. verum tamen cum è vestigio fuissent facti certiores, Romam confugiunt, quare perpetui exilij damnantur, eorumq; bona fisco sunt addicta. Illud statutum quoniam fuisset de sententia Toletani, at non de sententia Cæsaris, paulo post viginti & quatuor ex illis ab exilio reuocantur. nec multo post omnes alij, pręter tres prædictos, & eos qui Gallorum Regi per illud tempus militauissent. Sic igitur mira quadam dexteritate consopiti sunt tumultus, qui Pontifice assentiente cum magna vtilitate regis Gallorum videbantur excitari. Nam felices rerum Cęsarianarum euentus in Germania non mediocriter animum vtriusque principis torquebant, vt fit in rationibus regnorum, quia nemo sapiens satis tutam esse arbitratur nimis potentis principis vicinitatem. his enim videbatur Cęsar elatus Germanica victoria, auctusq; insignium populorum deuictorum tot viribus mox vniuerso Galliæ & Italię imperio formidabilis imminere. retrahendum igitur à tam felicibus successibus existimabant per rerum Italicarum motus. si varijs in locis vno tempore res fluctuarent. id facile se consecuturos sperabant. Nã cum Cæsar summo studio curasset vt synodus antistitum Tridenti haberetur, postea Põtifex cognouit futurum nihil vt commodi ex eo concilio reportaret, sed potius sua autoritas in magno discrimine versaretur. Idcirco patres antistites ac purpuratos Tridento Bononiam acciri iubet, quod Cæsarem grauiter laturum sciebat cuius instinctu & suasu illud fuerat indictum. Neq; tamen sola potẽtia Cęsaris animum Pontificis sollicitum faciebat, sed multo etiam magis Petri Aloysij Farnesij filij cędes plane acerba & violenta Placentiæ Parmęq; Ducis recens, quem anno superiore Pontifex de omnium patrum purpuratorum consensu illo principatu insigniuerat. vexabat vero Henricum Galliarum regem non solum vicinitas nimis potentis Cęsaris, quę omnibus regibus semper est suspecta, sed etiam principatus Allobrogum in Gallia subalpina, qui Carolo Duci fuerat ereptus, cum pateret fore aliquando vt de illo contenderetur armis, quia Carolus Dux eiectus ad Cęsaris fidem misericordiamque confugerat, & ab illo perhumaniter fuerat exceptus. Tentatus est igitur clam à Gallis maximè propensus sua sponte ad res nouas Ioannis Aloysij Phlisci Genuensis Sinibaldi filij animus, per quem iuuenem magnę & auctoritatis & opulentiæ sperabant Galli facile fore, vt & classe & vrbe Genua potirentur. erat Ioannes Aloysius Phliscus iuuenis eius ciuitatis primarius auctoritate, ingenio, firmitate corporis, valdeq; potens non solum propter nobilitatem, eximias opes, sed multo magis propter liberalitatem, magnificentiam, comitatem ac facilitatem in omnes, qui humi sunt populares. erant duę factiones in ea vrbe, quarum alterius principatum tenebant Spinula & Auria familiæ nobilissimæ, alterius Phlisci & Grimaldi præcipuæ autoritatis eius ciuitatis. reliqui ciues harum factionum principes sequebatur, cum alij Imperatorijs partibus, alij Gallicis magis fauerent, atque has Fregosas & Adornas vocabant, quæ eædem factiones erant in omnib. propè Italis ciuitatibus, sed alijs nominib. alibi vocabãtur, vt inter Insubres Guelphi & Ghebellini, in Latio, Nigri, Albi. per eas factiones vel potius insaniam, ad euellendum prosternendumq; multorum impurorum sicariorum genus diuinitus immissam multa millia mortalium miserabiliter cæsa sunt vbique nullo premio victoriæ proposito; cum odia atrocissima & propè inextincta orta fuissent & inueterata, multisq; cędibus confirmata inter nationes & ciues eiusdem ciuitatis, atque eiusdem domus sępe, eiusdemq; familiæ nulla probabili de causa. florebat per illud tempus maximè Aurię familiæ splendor & autoritas ac magnificentia; quam Auriarum amplitudinem grauiter ferebant Phlisci, vt solet in his controuersijs accidere, cum omnes in vnum principem Auriam oculos conuerterent, quo extincto cætera omnia Auriæ familiæ lumina posse parui à Phliscis fieri Ioanni Aloysio videbantur. Neque vero tanti fuerunt frequentes nuptiæ hinc inde contractæ, neq; affinitates, neque mutua inter has familias beneficia, vt occulta & inueterata odia prorsus possent delere, vel efficere vt Auriæ principis amplitudo à Phliscis æquo animo perferretur. Nam vbi creuerunt insignes opes quorundam ciuium, ibi nascitur denique necessario de præstantia contentio, atque tyrannis patriæ præmium victoribus demum proposita est. quare nihil magis formidandum videtur in vrbibus liberis, quàm insignes paucorum opes. His omnibus optimè cognitis à Petro Aloysio Farnesio Placentiæ Parmæq; Duce, qui pro sententia Pontificis patris clam Gallicis partibus magis fauebat, occultè agit cum Aloysio Phlisco vt Auria principe trucidato triremes Genuenses occuparet. vrbanos excitaret tumultus. Genuam Gallo regi aperiret. neque istud sanè propter causas prædictas inconsulto Pontifice fieri posset existimari. ad istud ipsum negotium tametsi antiqua odia mutuęq; ipsorum ciuium simultates impellebant acribus stimulis, tamen multo magis sollicitare visæ sunt Pontificis. & Henrici regis ingentes pollicitationes, & honorificentissima promissa, si res ad exitum optatum perduceretur. quippe quòd illa vrbs plurimum posset rem Gallicam iuuare & augere in Italia. quæ non parum Cæsarem infestaret, cum sit terrestribus classicisque rebus accommodata. Est enim Genua vrbs nobilissima in Italia, Liguriæ metropolis in ora maris Tyrrheni, quod etiam Ligusticum appellatur, e regione Cyrni insulæ sita fere. opibus, potentiaque præstans, & propter pulchritudinem ædificiorum prope admirabilis, quam vel ante Christi aduentum multos annos extructam fuisse memorant, quo tempore primum Dardanus Troiæ imperare cępit. habet nauale accipiendis classibus accommodatum; semperq; fere dedita fuit rebus Gallicis ab anno salutis nostræ nonagesimo post mille & trecentos, quo tempore Carolus sextus Gallorum Rex ad eius vrbis tutelam fuit accitus. nam multis parũ placebat multorum imperium, (vrbs enim

Cæsaris indulgentia prudens.

Conspiratio principũ in Cęsarē pro fortuna rerũ

Aloysij Phlisci facinus.

Guelforũ & Ghebellinorum factiones.

Genuę descriptio.

libera

libera eſt,& ad reip. formam gubernatur,)vt quod tyrannidi multorum reſpublicas huc illuc diſtra
hentium ſimilius videretur, quam quod pro paterna charitate adminiſtraretur, quare magis pla-
cuit plerisq; à regibus ſe Gallorum,aut à Mediolanẽſi duce,quã à ſuis magiſtratibus gubernan.in-
de fiebat vt frequentes eſſent in vrbe ſeditiones,cũ multi ad propriã magis, quã ad publicam patriæ
vtilitatẽ ſpectarent:quo efficitur vt populi principes ipſos perfidię auaritiæq; magiſtros ſępe imirẽ
tur,cum vtrique minimum illum commodi referre cenſeant, qui plane iuſtitia vtatur. nam quales
ſunt nobiliores,talis eſt plebs in oĩb. ciuitatib.atq; vbi turbulenta ſit,aut parũ morata plebs, ibi no-
bilitatẽ parũ bonã eſſe neceſſe eſt,quoniã ignobiles nobiliorũ mores imitantur, aut certe coguntur
imitari. Idcirco modo eiectis modo receptis Gallis Adornorũ Fregoſorumq; opera & diſſentionib.
illis familijs, ꝑ quas tot mutationes Genua paſſa fuerat, per arma popularia maiori ex parte eiectis
ex vrbe,deniq; per Andreã Auriã eã libertatẽ recuperauit,qua nunc ẽt vtitur.vt magis opportune
dicemus.Petrus igitur Aloyſius Farneſius partib.factioniq; Gallicę adhęrens,quo res occultius age
retur,procurat Pontificias triremes(nã Pontifex tũc triremes habebat ſex ab Anguiciola de Gallis, &
de Anguiciola à Pontifice coemptas ad hoc ſtretagema,cũ tamen ſimularetur ad expurgandũ ſinũ
Adriaticum piratica) diuendi Phliſco ad exercendã piraticã, vt profitebatur, expurgãdũq; p̃darioni-
bus & frequentib. rapinis ac latrocinijs barbarorũ mare Liguſticũ,quib.quotidie infeſtabatur. hæc
fingebantur,quę oĩb apparebant probabilia: ſed re ipſa per illã opportunitatẽ procurabat Phliſcus
vt ſibi daretur facultas alendorũ armatorũ & colligẽdarũ cuſtodiarũ triremiũ nomine, ſine vlla ſu

Phliſci ſtratagema.

ſpicione affectatæ tyrãnidis. Sic igitur efficiebatur vt ſibi liceret ꝓ arbitrio colligere armatos ad illa
cõſilia,q̃ in aĩo conceperat,& Gallo ſatis honeſta rõ apparebat oblata vt claſſem haberet inſtructam
Maſſiliæ ad littora Gallicę regionis,ſi à Phliſco.inuaderẽtur,tutanda: q̃ tamẽ opportune fuerat in
ſtructa ad auxilia in Italiã reb.Gennẽſib.ſummittẽda. Phliſcus acceptis triremib.multos armatos cõ
nocat Genuã.cõſiliũ cũ principe Auria cõicat exercẽdæ piraticę,vt illũ ſubleuet oĩ ſuſpicione.cõica
tũ ẽt collaudatur; cui additũ eſt,ꝙ ea rõne ad experientiã rerum maritimarũ, & per hanc ad hono-
rificentiſſimos gradus honorũ peruenitur.cum præſertim aptiſſimũ genus hominũ reb. maritimis
ſint Genuẽſes,qui ſemper in nauigãdi peritia cęteris nationib.Italicis p̃ſtare crediti ſunt. Phliſcus clã
participes facit ſui aduerſus patriã pro Gallis iniri cõſilij nõnullos ſuos propinquos & amicos, atq;
in primis Ioãnẽ Baptiſtã Verrinũ virum celeritate ingenij & facultate orationis nemine eius ciuita
tis inferiorẽ,atq; non minus ſtrennitate corporis,quã oratione prõptũ, qui vniuerſum cõſiliũ Phli
ſci nõ mõ collaudat,ſed ẽt diligentiſſime ad exitũ informat. ad tãtũ verò,tãq; impurũ facinus aggre
diendũ initur cõſilium ſceleris & audaciæ plenũ: decernitur.n. vt Auria princeps, Ioannes Figue-
roa vir Hiſpanus Cæſaris aſſiduus orator Genuæ, Adamus tribunus Ioannettini Auriæ ſocer, alijq;
cõplures eius factionis ad Thyeſtęũ vel Agamẽnoniũ ꝓpe cõuiuiũ ſtato die aduocarẽtur, atq; oẽs
poſt cęnã trucidarentur,qua re peracta facile futurũ videbatur his vt triremib.& vrbe prope ſine cõ
trouerſia potirentur. ad eius rei facilitatẽ, & defenſionẽ facinoris, imperatũ fuerat a Phliſco multis
vt e caſtellis ac pagis finitimis ipſius Phliſci in vrbẽ per vallẽ Beſagniã vocatam conuenirent. Ferrã-
dus,Gonga,qui erat cũ ſummo imperio in p̃fectura Mediolanẽſi facit certiorẽ per literas Figueroã
ſe cognouiſſe per exploratores ſermonẽ eſſe inter proceres Gallos occultũ de quibuſdã motibus ac
reb.nouis excitãdis Genuæ per quẽdã Phliſcum,(nã plenæ ſunt aulæ principum exploratorum,qui
oĩa dicta,factaq; & Regũ & procerũ aucupãtur ac rimantur pp occultũ lucrũ)per quẽ periculoſum
erat ne vrbs ipſa in poteſtatẽ hoſtiũ Gallorũ veniret.eas literas Figueroa Auriæ oſtendit,atq; his ſub
iunxit ſe ſuſpecta habere Ioannis Aloyſij Phliſci conſilia. Auria, qui paterna prope charitate apud
ſe Aloyſium educauerat, eũq; magnopere amabat,rñdet ſe nõ poſſe credere tantum ſceleris in aĩo
eius iuuenis eſſe conceptũ; quippe ꝙ beneuolentia nõ mõ faciat virtutes ampliores, vitia vel nulla
vel minora multò apparere,ſed ẽt aliquãdo errores in virtutes putat cõuerti. Auriæ dolor podagræ
per illud tp̃s forte auctus illũ tantæ crudelitati alũni ſubtraxit, cũ domi iacere neceſſe eſſet tã nefarij
& acerbi cõuiuij tempore. Phliſcus veritus ſi res diutius differatur ne ſua paterent cõſilia.q̃ cũ mul
tis pręcipue iã cõmunicata videbantur diu latere non poſſe,decernit alia rõne rẽ eſſe aggrediendã.
cõuocatis igitur oĩb. vel affinitate, vel non vulgari amicitiæ vinculo coniunctis,aut illis etiã,qui ſibi
audaciores viderentur,quorũ primarij fuerunt Petrus Frãciſcus Phliſcus, Hieronymus & Raphael
Sacchi, Franciſcus Marchio, Benedictus Cireſius, duo Franciſci item alter Verzius,alter Curlius,Ga
ſpar Bottus,Ioannes Baptiſta Verrinus,Hieronymus Magidus, Scipio Carſettus, alijq; complures,
eos hortatur ad negotium ſtrenue inuadendum. proponit vtilitatem, quam ex eo periculo ſunt re

Aloyſij Phliſci ſtratagema.

portaturi. Pollicetur honorificentiſſima munera regio nomine. literas ẽt fictas & adulterinas pro
ueris oſtẽdit,in quib.fingebatur ꝙ vt facilius Genua ab Hiſpanis opprimeretur, Ioannettinus Auria
iubebatur Aloyſiũ Phliſcũ occidere,tanquã vnicũ impedimentũ.ac ſolũ decertãtẽ pro patria. ſubiũ
git p̃ſtare amicos & antiquos defenſores patrię ad eius conſeruationẽ admittere,quã per negligẽtiã

Oratio Phliſci horrantis ad rebellionem.

pati,vt oẽs in poteſtatẽ aduerſariæ factionis turpiter cũ maximo capitis periculo oĩum deueniãt. eſ-
ſe ſapientũ ante calamitates occurrere periculis,eaq; propulſare, cũ poſt ærunas parũ vtiliter ſapia
mus. Se velle priorẽ aggredi hoſtem patriæ,patriamq; ipſam ab imminẽte Hiſpano iugo ſeruituris
vendicare,priſtinæq; libertati reſtituere futuros tanti, tã egregij, tã laudabilis facinoris adiutores &
defenſores Pontificẽ ac Gallorũ Regẽ, neq; paſſuros vt victores ab Hiſpanis denuo opprimerẽtur.
poſſe per hũc modũ oẽs præſentes ſibi immortalem gloriã,& incredibiles laudes apud omnem po
ſteritatem comparare,quod vnum precioſiſſimum eſt,& maxime oĩum expetẽdum præmiũ ab ani-
mis ingenuis & ſublimibus.cum alij ſe promptiſſimos eſſe ad oĩa pericula conclamarent. alij repu
gnarent conſilio Phliſcorũ,quibus videbatur libertas patriæ non minus à Gallis, quàm ab Hiſpa-

nis oppressum iri, respondissentq; sibi videri negotium periculosum nimis, & multarum difficultatum plenum, & aduersus patriæ tranquillitatem susceptũ, at non contra Hispanos, inter quos fuit Paulus Pansa, & Ioannes Baptista Iustinianus precipuę autoritatis ciues. omnes ita sentientes intra domum sunt traditi in custodias, ne rem magistratibus ante tempus opportunum calamitose aperirent. quanquam fuerunt etiam qui primos hos trucidandos esse censebant. ad quartum igitur nonas Ianuarij prima vigilia Aloysius Phliscus cum armatis è domo egreditur comitantibus Ottobono, Cornelio, Hieronymo fratribus. distributæ sunt copię coniuratorum in tres partes, atque vnicuique fratri propria iniuncta sunt munia, vt vrbs in varijs locis vno tempore inuaderetur. erant enim plures trecentis qui cum Phliscis domo exierunt. iniunctum est Cornelio Phlisco vt portam testudinis statim occuparet ad accipienda suorum auxilia, quæ iussa erant in vrbem ad statum tempus conuenire. Ottobonus iubetur portam Sancti Thome capere trucidatis custodibus, per quam petebatur principis Aurię, & Ioannettini palatium. ipse Aloysius cũ tertia parte copiarum, lectioribusque militibus naualc inuadit, conaturq; triremes occupare. captę sunt duę portę, sicuti imperatum fuerat, omnesq; resistere qui conabantur, trucidati. sublato igitur strepitu cum vbiq; arma, cędes, fuga libertas conclamaretur, omnia repleta sunt trepidatione & fuga & metu, vt par est pręsertim in re tam inexpectata & nocturno tempore. Ioannettinus audito tanto tumultu cum dormiturus esset extra palatium, statim sumptis armis ad principis defensionem accurrit. ad portam vrbis profectus circumuentus ab armatis Ottoboni copijs, qui eum ibidem expectabat, trucidatur, multis acceptis vulneribus. eius cędis nuntius vbi ad principem laborantem ex pedibus peruenisset, cum omnia ab armatis misceri audiret, & vbiq; Phliscos ac libertatem cõclamari, clam equum ascẽdens, vel per acerbissima frigora paucis vestibus propter celeritatẽ fugę indutus ad oppidũ ex vrbe profugit, quod inde distat circiter quinq; millia passuum. Sub auroram eo profecto principi, vbi vires aliquãtulum collegisset nauiculam exploratoriam cum paucis conscensuro, vt longius etiam aufugeret, nuntiatur trucidatum esse Ioannettinum, triremes à Phliscis occupatas, omnia plena armatis, vrbẽ esse in potestate Phliscorum. Sed non multo post, alius nuntius accedens magna celeritate significat fortunam vrbis tantum calamitatis depulisse à capite ciuium, omniaq; iam esse in tuto collocata. Nam cum omnia pro votis Phliscorum successissent, atque maior pars rerum vrbanarum fuisset occupata, iam Galli vrbe potiebantur, nisi mors inopina Aloysii Phlisci, fortunaq; eius ciuitatis aliter tulisset. Sed ea ita fecit vt Aloysius dextra gladium, sinistra scutum tenens dum ex occupata triremi in aliam occupandam transiret, nam primis eiectis custodiis nouas, introducebat, in mare decideret, cum pontem vnius, eiusq; simplicis asseris conscendisset, neq; tamen bene firmatum, qui nullum habebat par pondus ex altera parte. suffocatus est propter armorũ pondus, quæ gestabat, propterq; obscuritatem noctis cum nemo illum lapsum neq; vidisset, neq; sensisset ob frequentem strepitum, neq; idcirco vllius opera fuisset adiutus. cum postridie mane illuxisset, omniaq; armis fuissẽt occupata, cognita re ob mirificam populi beneuolentiam in Phliscorum nomen, audita præsertim Ioannettini Auriæ cæde & fuga principis, conclamata pręcipuè vbiq; libertate, nemo visus est magnopere aut acrius Phliscorum consiliis aduersari. Sed enim cum Aloysius princeps & autor eius negotii nullibi mane reperiretur, territi affeclæ, & consilli participes vel nullo aduersante, neq; repugnante populo voluntariam sibi fugam indicunt. Cæterum cum Phlisci fratres tardiores ad fugã viderentur, & quasi inopes consilii quid agendum esset nescirẽt, hisce persuadet senatus vt exeant ex vrbe, quod continuo factũ est promissa illis perpetua obliuione rerũ gestarũ. Hieronymus Mõtoliũ profectus, quod erat eius oppidũ munitissimum in finitimis montibus, postea expugnato oppido Cæsaris iussu capitur cum Verrino, cuius expeditionis dux fuit Augustinus Spinula comitãtibus nonnullis ducibus Genuensiũ. ita captus capitis condẽnatur. reliqui coniurati, & coniuratorũ socij publicè iugulati sunt. princeps Auria audito & alio nuntio, qui significauerat res esse quietas, relicta celoce statim Genuã reuertit. iubet magna diligentia cadauer Aloysij requiri, quod inuẽtũ sub prora cuiusdã triremis iussum est denuo in mare deijci, neq; sepulturæ quidẽ concessum est. Solo æquata sunt præterea magnifica Phliscorũ ædificia, omnisq; supellex direpta, quæcunque erat Genuæ. Castella Phliscanæ ditionis capta omnia & fisco addicta. tituli & honores erepti, omnia paterna & auita bona prorsus adempta. Sic effectum est, vt ea familia, quæ amicis antea, opulentiaque insigni, & magnificentia ac splendore in vrbe florentissima enituit, quasi momento temporis propter auaritiam, immoderatamq; cupiditatem honorum ad imum infelicitatis gradum deiecta, prolapsaq; sit cũ magna posterorum infamia. res illa quoniam vana frustraq; tentata fuisset, credita est non parum vexasse animos illorum principum, qui res Italas turbare, Cæsarisq; animum ab illa victoria reuocare conabantur, cum omnia consiliorum suorum fundamenta corruisse perspicerent. Neq; enim classis, quæ Massiliæ nuntium Genuense expectabat, vt postea Phlisco duce Neapolim appelleret, iter cepit; neq; in Italia quidquam est innouatum. Neapolitani itaq; omni spè auxiliorũ per Phlisci casum destituti, simularunt nulla se admisisse defectionis consilia, sed tantũ quæsitionẽ voluisse deuitare: cum tamen re ipsa propter quæsitionis metum, ministrorũq; regiorum acerbitatem ad externa auxilia aspirassent. fuit enim Pontificis, & Galli regis consilium, vt deuicta Genuã Gallica classis, & Genuensis & Phliscana coniunctis viribus Neapolim inuaderẽt, atq; terrestres copiæ interim comparatæ impetum facerent in regnum Neapolitanum per Latium conspirantibus ad hoc & cõsentientibus Neapolitanis, quæ tamen omnia Cæsari clã per exploratores fuerũt in suspicionem reuocata, quando apertè & dilucidè sciri aut intelligi non poterãt. Pontifex enim ad hoc cõsiliũ quæsitionis imponẽdæ Cæsarem excitarat, vt irritatos animos Neapolitanorũ propẽsiores haberet, quos ex altera parte protegebat, quia sic futurũ sperarat vt regno Neapolitano potiretur,

Phlisci mors.

Phlisci supplicium.

Stratagema Pont. & Galli regis.

P. Aloysij Farnesij mortis causa.

Cæsar percepto successu rerũ Genuẽsiũ visus est grauiter tulisse mortẽ Ioãnettini, quarũ rerũ Pontificẽ, & Gallorũ regẽ auctores fuisse ratus, cõsultoreq; Petrũ Aloysiũ Farnesiũ põtificis filiũ, simultatẽ hãc, & indignationẽ in magis opportunũ tẽpus dissimulat. neq; enim ratio præsentiũ bellorũ postulabat, vt eodẽ tẽpore bellũ etiã in Italia aduersus potẽtissimas, bellicosissimasq; nationes excitaret, nõ necessariũ præsertim, cũ tot negotiis Germanicis, ac Boemis vix vnus posset sufficere. cæpit tamẽ in animo clã secũ excogitare quo pacto fieri posset, vt eas iniurias vtiliter vlcisceretur, quod cõsiliũ sæpius per literas cũ principe Auria, & Ferrãdo Gõzaga viris callidissimis cõmunicauit. Verũ vt ad res Germanicas, & eò, vnde digressi sum°, redeamus, Cæsar illa insigni victoria aduersus Federicũ Saxoniæ Ducẽ profligatũ, & fusum potitus, nõ modo res Germanicas, sed etiã Boemorũ cõsilia aduersus ipsum insurgẽtia repressit, & cõsopiuit. quod nisi factũ fuisset, apparebat periculosũ fore ne Cæsar cogeretur cũ viribus maritimarũ vrbiũ cũ Saxone cũiunctis signa cõferre, aut ne cõmeatus via illi præcluderetur, si interius in Saxoniã penetrasset, quòd facile futurum apparebat ob paucitatẽ Cæsarianorũ. Sed qm̃ rei militaris peritia, & cognitio atq; perspicacia rerũ præsentiũ faciebat, vt nõ minus hæc ipsa cõsilia Cæsari quã Saxoni paterent, Cæsar curauit prius cũ Federico dimicare, quã in illas difficultates veniretur. Sed enim cęlũ quoq; ipsum visum est fauere Cæsarianis rebus, cũ signis & augurijs ea ipsa victoria fuerit prædicta. Nã cum Cæsar ante traiectũ Albis fluminis iter faceret, aquila visa est ab occidẽte regione aduolans vniuersa castra Cæsaris præ lætitia obiuisse, quod vbi fecisset sæpius septẽtrionẽ versus auolauit. Deinde lupus insignis magnitudinis castra ingressus huic illuc agitatus clamoribus insequẽtiũ, deniq; gladijs occiditur. nebula præterea ita Cæsarẽ protexit, vt ad meridiẽ vsq, cæteris aduẽtũ Saxonibus occultauerit, qui cũ ad Albim fluuiũ accessisset, non solũ erupit sol clarissimus, sed etiã tardior visus est nõnullis cursum diurnũ perficere, & Albis non eãdẽ aquarũ copiã deuoluere, quã antea consueuerat. eius victoriæ rumor cũ ad reliquas Germaniæ vrbes peruasisset, fecit vt legationes cõplures earũ de deditione acturę mitterẽtur.

Augeriũ Cęsari obiectũ.

Argeliæ deditio.

Sic igitur Argelia prima omniũ illo rumore cõpulsa se Cæsari dedit. Argeliẽsiũ exẽplũ reliquæ oẽs vrbes, quæ sunt trans fluuiũ secutæ sunt præter Calegiã, cuius vrbis ciues etsi perculsi fuerãt aduerso prælio, tamen quia suam vrbem munitissimam, & propè inexpugnabilem iudicarent, ad defensionem se accingunt, omniaq; necessaria instruunt, tormentaq; in opportuna loca mœniorum disponunt, quæ quidem habebant complura, cum illam vrbem vt metropolim principatus Federicus per viginti, & quinq; annos, nunquam destitisset opportunis munitionibus instruere. illa re cognita Cæsar, vt apertius etiam ciuium animũ intelligeret, præconem mittit qui solicitaret ad deditionẽ. acceptũ est longe diuersum atq; putabatur, & exoptabatur respõsum. responderunt enim se natos esse & educatos sub Ducibus Saxoniæ, atq; statuisse ad extremum vsq, vitæ diem velle eandẽ fidem incontaminatam Saxoniæ Ducibus seruare. eandem vitæ rationem habiturũ Albertum Sẽnonum Ducem apud ipsos captiuum, quam habuisset Federicus apud Cæsarem. Cæsar eo responso cõmotus, quod arrogantiæ, superbiæq; plenum videretur, statuit rem armis esse agendam. iubet itaq; regem & Mauritium decem peditum vexilla, quæ Lipsæ, & Tresenæ relicta fuerant in præsidijs ad se mittere. è proximis locis muralia tormenta, operasq; promissas accit. his cum apparatibus Calegiã contendit, quò quinq; castris peruenit secum adducit Hernestum & Federicum captiuos a trecentis Hispanis custoditos. quibus præerat Alphonsus Viues cum Cæsar distaret ab vrbe Calegia circiter tria millia passuũ, iubet Aloysium Pizzanum vrbem explorare ad expugnationẽ, diligẽterq; animaduertere vbi cõmodius fluuius traijci posset. est enim Calegia in planitie plana nudaq; sita, quadrata forma, cuius pars extensior fluuium habet coniunctum, quæ potest vel procul accedentes prospicere. habet fossam altissimam & latissimam aqua plenam. reparationem verò è terra ad latitudinẽ sexaginta pedum. illa terra ita firma compactaq; est, & diuturnitate cõcreta, vt multis arboribus multaq; herba tegatur. est via quædam occulta, & tecta intra fossam ad radicem reparationis ad vsũ sclopettariorum, & à fossa protecta, quæ nullo pacto diuerberari potest. habet quinque perampla propugnacula, & oppidulum, quod vniuersam planitiem despectar. eo exploratũ missus Aloysius Pizzanus vir Hispanus maximè rerum bellicarũ peritus, vt qui optimè intelligeret rationes castrametationum, expugnandarumq; vrbium, iubetur, si ita sibi visum sit, pontem occupare, quem Calegienses e regione fecerant. illuc profectus cum ducentis leuioribus equitibus, duobus tantum è suis amissis vrbem diligentissimè explorat. interea decem & octo muralia tormenta Cæsari. aduecta sunt in lintribus, sed operæ vix trecentę è quindecim millibus accesserunt, quas Mauritius pollicitus fuerat, cum commeatus etiam promissi copia valde sit diminuta. Sed quoniam necesse erat lintribus tormenta secundo fluuio conuehentibus non procul ab vrbe Calegia prçterire, Cęsar veritus ne tormenta interciperentur, decernit cum magna manu militum ipse ad vrbem post reuersum Pizzanum accedere, quo ciues veriti ne interciperentur à Cæsarianis, ne exirent ex vrbe. Cognouit Cęsar eodem tempore non esse tutum ibi castrametari, quòd nimis aperta esset planities, & non satis tuta. Neque tamen fluuius visus est posse traijci, quia pars illa nimis esset vrbi vicina. statuit itaque infra vrbem ferè duo milliaria Oceanum versus castrametari. Calegienses quòd scirent vadum fluminis esse propinquum, turmam equitum emittunt, qui in altera ripa consistentes visi sunt indicasse Cęsari pontem ibi esse faciendum, cum ibi facilior esset traiectus. erat ibi nemus quoddam in vtraque ripa fluminis, vbi latere facile poterant Calegienses, quod non parum difficultatis præbuit Cęsarianis ad pontem extruendum. Malaspina fluuium cum ducentis equitibus traijciens, vbi vadari potuit, cũ tormenta etiã viginti in Calegiẽses ex altera ripa disploderentur, ita fecit vt ciues quamuis aliquantulum restitisent, negotium deserere coacti sint. illis vero cedentibus Cęsar incredibili celeritate fluuium cum vniuerso exercitu traiecit. nemus occupatũ est

Calegiæ descriptio.

circiter

circiter mille passus distans ab oppidulo, atq; pago ibi intra castra incluso, qui forte aderat, castra po-ditum designat. vndiq; cingūt hos cataphracti equites, qui Albi fluuio propinqui stationes habebāt ad aquationis commoditatem, cum ita castra tutissima redderētur. nā equitatus non includitur intra aggeres, cum in libera planitie soleat habere statiua à lateribus castrorū, in locis non tamen tam disiunctis, vt tubarum sonitus, clangoresq; mutui exaudiri non possint. Cęsar ita ad vrbem Calegiā castrametatus, cum vrbem inexpugnabilem vi propè esse intelligeret, ne frustra tēpus obsidendo absumere cogeretur, credidit se captiuum per Federicum illam posse capere. decreuit igitur mittere, qui consilia Calegiensium exploraret, ad quod consilium forte adiuuit Federici ipsius postulatio, vt liceret mittere ad vrbem qui de vxoris, filiorumq; salute referret, resq; nōnullas reportaret, quibus indigebat. Cęsar ea Federici opportunitate petitionis vsus Antonij Butienti præfecti cohortis signiferum mittit, virum peritissimum rerum militarium, & munitionū pręcipuè non ignarū. iussus est hic Calegiā accedere ad mandata Federici exequenda, atq; de vniuerso negotio maxime instructus est. at Calegiēses rati id quod erat, non solū ad mandata Federici, sed etiā ad explorationē vrbis hūc missum esse, magno animo demōstrant se Cęsaris minas non timere. cum igitur circa vrbē ipsi deducunt, vt omnia diligenter specularetur, cum ostentarent se velle illam defendere; quę cum exterius videretur munitissima, tum certe interius diligenter intuenti, explorantiq; singula, visa est inexpugnabilis. ea res Cęsari significata ita eius animum commouit, vt non per suorum cladem, sed per aliam quamuis rationem illa potiri omnino conaretur. mittit nuntiatum Federico vt procuret sibi vrbem Calegiā aperiri, quod nisi fiat, minatur capitis periculum. Sed Federicus cōtemptis superbis minis Cęsaris, ostendit se parum vitę esse cupidum, cū responderit Calegiā non esse in sua manu: ipse procuraret si quo pacto posset per conditiones ciues ad deditionem allicere. sibi relictam esse animi libertatem, quamuis fortuna corporis eripuisset. idcirco neq; minas magni neq; superbiam victoris se facere. illo responso inter milites diuulgato in non paruam admirationem omniū animos conuertit, atq; Cęsar nonnihil commotus est. Sed tamen nequid asperius in hunc egisse videretur, neq; reprehendi posset, quòd propter auaritiā, aliēnarumq; rerum cupiditatem, quàm propter ęquitatem in illum animaduerteret, decernit vt res legitimè iudicaretur. conuocat igitur suorum concilium. Federicus capitis condemnatur, vt rebellis imperij, ac reus imperatorij exilij in hunc ferè modum. quia constat Philippum Lantgrauium, & Federicum Saxonum Ducē multis principibus Germanis bona ac principatus per vim eripuisse, perq; summā iniuriam contempsisse legationes, neglexisse leges, & instituta imperij, multa cōtra æquitatē admisisse, deuastasse, populatos esse, neq; vnquā suorum delictorū veniam postulasse, sicuti sæpius admoniti fuerunt, illi nisi sunt non amplius esse tolerabiles. nam si diutius tolerentur, videbuntur cęteri illa clementia, & impunitate ad illud ipsum faciendum inuitari. decretum est igitur ad pacem, & tranquillitatem Germaniæ, & ad liberationē principum captiuorum ad arma veniendū esse, vt de ijs maleficis supplicium sumeretur. cum diuina ergo potius, quàm humana opera primùm dissipati sint, deinde Federicus in Camanos cū eadē pertinacia peruenerit, Deusq; vel inuitum ad obediētiā compulerit, nos Carolus Imperator declaramus, & statuimus, vt Federico ad suorum scelerum commissorū suppliciū, & ad deterrendos cæteros ab huiusmodi flagitijs caput amputetur: quod fieri sub die in opertoq; iubemus ante vnā portarū Calegiæ. erat Federicus in suo tētorio cū Hernesto Vessonū duce, vbi Cæsaris sentētia illi fuit recitata. nulla notata est vultus mutatio, neq; vllus cognitus animi mœror post eā lectionē, solūq; respōdit, mea cædes igitur in Calegiæ deditione cōsistit? at nihil plus cōmodi Cęsar per illā consequetur, cū mei mortui filios non minus intrepidos hostes sit habiturus. his dictis Hernestū ad taxillorū ludū reuocauit nulla captiuitatis, nedū cōdēnationis capitis edita significatione. tāta erat in eo principe animi fortitudo, & cōstantia. nā tametsi nonnullis iucūda mors Federici videbatur accidere, qui aliquā in se redundaturā vtilitatem inde censebant, cū partes Cæsarianas secuti fuissēt, tamē alij propter affinitatē, alij propter ius amicitiæ eius salutē procurarent. inter hos princeps deprecationū fuit Philippus Menapiorū dux, qui nitebatur tanti principis casu ad misericordiā Cæsarē cōmouere, cū diceret satis lacrymabilē esse Federici fortunā, quòd è tāto, tā illustri, tā sublimi dignitatis gradu sit in tā miserabilē captiuitatē cōiectus. esse mortaliū omniū errare, peccare, & labi, at vel solius Dei, vel solius sūmi animi, summæq; bonitatis parcere errātibus, cū omnis humanitas, omnisq; virtus hominis in bonitatē, clemētia, misericordia cōsistat: quæ quidē nulla esse pōt erga felices, & sapiētes, cū omnis prudētia, & probitas sit quasi medela alienæ etiā imbecillitatis, & inscitiæ. Adiuuabat ad hoc Ioachimus, & Mauritius singulari diligētia, quia mors Federici apparebat Mauritio omnē spē recuperādi sui principatus in præcipiti collocare. Pronūtiatæ sūt variæ de morte Federici sentētiæ: quippe ꝙ alijs ꝑstare videretur in eū animaduertere, quā vnā rē posse stabilire victoriā Cæsaris arbitrarētur, quo cæteri exēplo huiusce supplicij deterrerētur in posterū ab armis aduersus Imperium suscipiendis, atq; vt reliqui potius in clementia Cęsaris, quàm in fortitudine, & virtute armorum salutem suam reponerent, deuitarentque ne in fortunam Federici deuenirent. alij non tutum esse censebant vel imperatori suas manus principum magnorum sanguine cruentare, quòd postea mature, & opportūni insperati vltores talium cædium aliquando insurgant, atque in crudeles principes facile hominum ingenia excitētur. satis graue fore cæteris nationibus inuidiam perferre e felicitate amplitudineq; Cæsaris, nisi etiam occulta odia propter cædes propinquorum adderentur, excitareturq; suspicio affectatę crudelissimæ tyrannidis totius Germanię. Tolerabiliores esse multo errores principum, qui propter misericordiam, & humanitatem, quàm qui propter crudelitatem committerentur. Cæsar suis auditis, vt qui nullam victoriam, quàm seipsum vincere, animique motus frænare, gloriosiorem putaret, quando armati exercitus, vrbes, regio-

Federici nobile responsum.

Federici ducis Saxonū condemnatio.

Federici cōstantia.

Philippi Menapiorū ducis oratio.

An sit ī principes animaduertēdū, & quatenus.

nes, prouinciæ, imperia, ſiue multorum opera non ſubiugantur; facile motus eſt ad mutandã ſentẽ
tiam. nam profectò ſe ipſum victorem vincere, hoc eſt è crudeliſſimorum tyrannorũ captiuitate ſe

Federici ſententia reuocata in parte.

ipſum liberare, quales ſunt illegitimi animi motus, quia illud fit ſine adiutoribus, genus victoriæ
glorioſum, & maxime laudabile ſemper fuit ab omnibus ſapientibus iudicatum. idcirco his depre-
catoribus ait Cæſar ſe capitale ſuppliciũ quidẽ reuocare, ſed ne prorſus impunitas inuitatio foret
ad ſcelera, eas cõditiones impoſuit, vt facile cognoſceret in quos errores illapſus eſſet. nã primũm
ius electionis adimit, & omnes vrbes, quas poſſidebat eo nomine, inter quas erat Calegia, & Arge-
lia. fuerunt autẽ conditiones huiuſmodi de voluntate Cæſaris à Federico confirmatæ neceſſariò.
primùm quod Federicus renuebat ius electionis, confirmabatq; illud cuicumq; Cæſar illud cõceſ-
ſiſſet. quòd Calegiã, & Gottã vrbes cum omnibus tormentis, bellicis apparatibus, omni genere bel-
licorũ armorũ, tertiã partem cõmeatus cõcederet, exceptis armis militũ, qui erant in ſtatiuis, quibus
conceſsũ eſt diſcedere ſine vexillis cũ cæteris impedimentis, vt liberarentur Chriſtophorus Langra
uius Calegiẽſis, & Albertus Sennonũ marchio ſine vllo precio redẽptionis, atq; reſtituerẽtur vtri-
que vexilla, & tormenta Roccanizzi erepta, cui Herneſtus contrà gratis conceditur, vt nullius aduer
ſus Cæſarẽ, aut regẽ Romanorũ mereretur ſtipendia confirmatũ eſt. continebatur in iiſdem condi-
tionibus, vt Sonueluatũ, & Heldrungam Selmenſi & Maſſelrio comitibus reſtitueret, & Prutenorũ
regulo quodcunq; eripuiſſet, cęterisq; omnibus proceribus reſtitueretur, quorũ aliquid fuiſſet oc-
cupatũ. his additur, vt cederet Cæſari omnia iura quæcũq; Limiri, & Halæ ad ſe pertinerent, oblite-
ratis Pheugari, & Madeburgi obligationibus. ſtatutũ eſt, vt tantũ ſui principatus Federico relinque-
retur, quãtũ ſufficeret ad annuũ redditum quinquaginta milliũ nummũ. illa tamẽ cõditione nul-
lũ vt conceſſorũ oppidorum triginta, & tria libera ſiquidẽ fuerunt præter portiones quorundam,
munire liceret incõſulto Cęſare. quin etiam Gottæ munitionẽ proſterneret, funditusq; euerteret.
vt omnes fęderationes obliteratę, delectæq; intelligerẽtur, nihilq; approbaret Federicus, niſi quod
ad cõſeruationẽ tranquillitatẽq; imperij pertineret, & quod Cæſar ipſe approbaſſet. ad harũ rerum
cõfirmationẽ iuſſus eſt Federicus ſemper Cæſarẽ, aut Philippũ Hiſpaniarũ principẽ ſequi. per eaſ-
dẽ cõditiones Maſſelrius comes cũ filiis, comes Rheni, & Beiccolingæ, & Rectenrodophi, & Eſum-
beſirni liberi dimittũtur, ita tamẽ, vt copias intra mẽſem dimitterẽt, adpromitterẽtq; ſeſe pręſentes
cõditiones ſeruaturos. at Cæſar poſtea pro innata ſua magnificẽtia vbi magnitudinẽ animi, quã in
vtraq; fortuna Federicus ſeruauerat, cognouiſſet, multũ etiã prouẽtus redditusq; annuos auxit. qui
bus rebus ita cõpoſitis procuratũ eſt à Federici filiis, vt cõditiones cõfirmarentur. accerſitus eſt pri-
mogenitus, qui Gottæ erat vulneratus. induciæ factæ ſunt in triduũ cũ Calegienſibus, ita tamen ne
Cæſariani vltra certũ ſpatiũ vrbi propinquarẽt. erecti ſunt valli in eo termino, vltra quẽ impune li-
cebat trucidare ſiquis temere fuiſſet progreſſus. accedit ad Cęſarẽ ſecundus filius Federici, qui vix
adduci potuit, vt, tã ſeueras, & tã, vt ſibi videbãtur, iniuſtas cõditiones ſua ſubſcriptione cõfirmaret.
poſtea in vrbẽ reuerſus profectionẽ indixit præſidiis vrbanis poſt triduũ. milites rẽ ęgerrime feren
tes, vt quæ contra dignitatem Federici, & militatem rationẽ acta videretur, decern unt caſtra Cæſa
ris repente adoriri, ex illa parte, in qua Federicus aſſeruabatur. Sed tamẽ nihil actum eſt. iidem rur-
ſus cõſtituunt non exire ex vrbe, niſi integra ſtipendia, quæ ſibi debebantur, perſoluta ſint. quæ cũ
Federicus minime haberet, deniq, vt res ad exitum perducerentur, neceſſe fuit Mauritio certum nu-
merum pecuniarum perſoluere. Præſidia igitur Calegiæ, quæ erant tria peditum millia, & ducenti
equites in acie die poſtero quàm ſoluta ſunt ſtipendia ſine vexillis, vel tympanorũ ſtrepitu exeunt
ex vrbe cum omnibus ſuis armis, & impedimentis pro quibus tria Germanorũ vexilla duce Nico-

Federici vxor in caſtra Cæſaris.

lao Madruccio ingrediuntur. poſtea die terno Sibilla Federici vxor comitante vno è filiis, & Catheri
na ſorore Sibillæ vxore Herneſti accedit ad Cæſaris tentoriũ. Huic honoris gratia obuii fiũt filii Re
gis Romanorũ, & marchio Aliſi, & alii complures Germani proceres. hæc ad pedes Cæſaris lacry-
mabũdã procidens, & ꝓuoluta, vt docuit miſerabilis fortunæ viciſſitudo, præſentisq; calamitatis cõ
ditio, tanta commiſeratione præſentes omnes permouit, nemo vt fuerit qui ad illud ſpectaculũ la-
crymas continere potuerit. quippe cũ inter ſingultus fortunæ ſuæ inconſtantiam cumulosq; cala-
mitatum recenſeret, ac pro mariti, & filiorũ fortuna precaretur. Cæſar ob grauitatem orationis, &
venerabilis matronæ aſpectum miſericordia commotus eam ſuſtulit, neque paſſus eſt diutius eſſe
proſtratã, quod fecit quanta cum potuit humanitatis ſignificatione, atq; nihil illi oſtendit indignũ
priore fortuna. Illa poſtea quædam poſtulauit à Cæſare, ſed reſponſum potius humanitatis plenũ
extorſit, quàm quidquã eorũ, quæ poſtulauerat. Deinde cũ Federico collocuta rediit in arcem Ca-
legiæ. Cæſar eò profectus die poſtero ad eam viſendã Regio atq; magnificentiſſimo apparatu exci-
pitur, atq; omnes cũ Cæſare ingreſſi in arcem eodem die menſis aſſiduis. Cæſar tantam mulieris
magnificẽtiã admiratus. quid inquit ſi Federicus non fuiſſet captus? Tum munitione diligenter cõ-
ſiderata iubet Marinianium marchionem tormenta, & incredibilẽ apparatuũ copiã efferendã cu-
rare. Sed quia Sibillæ quatriduum tantum conceſſum erat, intra quod ſpatiũ opus erat exire ex vr-
be, omnemq; ſupellectilem efferre, rogauit Federicus Cæſarẽ vt liceret accedere ad vrbem, ſibique
neceſſaria ſecuturo caſtra cõparare. conceſſum eſt eo proficiſci ducentis Hiſpanis comitãtibus, qui-
bus pro innata ſua liberalitate, regiaq; munificẽtia trecẽtas monetas argẽteas, quos Talaros vocant,
largitur. præfectũ cohortis Alphõſum quatuor equis lectiſſimis cãdidis donauit. nã cõſueuit Fede-

Vittẽberga capta.

ricus pro ſua liberalitate mirificè omniũ animos ſibi deuincire. Sic exiit cũ multorũ lacrymis ex vr-
be Federic⁹ caſtra verſus. at Sibilla lacrymãs in Caſuaros iter cepit, ꝙ principatũ eũ amiſiſſet, quẽ ꝑ
octingẽtos, & amplius annos ſui maiores poſsediſsẽt. renouat⁹ eſt ciuiũ luctus, qa eductis iis ꝓſidiis
recẽtib⁹, Cęſar quatuor vexilla Mauritij impoſuit, ꝙ adeo Mauritio moleſtũ accedit, vt nullius ci-
uium

uium quidem vultu conspecto ingressus sit in arcem. Boemi, rebus Federici in eum statum adductis, quia verebantur ne prius inuaderentur, quàm Philippus Lantgrauius, & Tumbersinus, quos acciuerant, accederent ad impetum regis frenandum, qui in eos parabatur, tentantur omni industria fortunam Cæsaris victricem retardare, quam vi & armis non poterant. Cæterarum igitur vrbium ac nationum exemplo, quæ Cæsari se dediderant, legationes mittunt, quæ primum pro victoria aduersus Federicum parta gratularentur, deinde illum orarent, vt apud regem iratum pro eius regni salute intercederet. eam controuersiam inde natam esse inquiunt, quia petijssent sibi seruari priuilegia, quę à suis maioribus fuissent per suas virtutes acquisita. respondit Cæsar, si sese regi, vt par erat, subijcerent, eiusq; imperia seruarent, se facile futurum deprecatorem, sin autem persistere mallent in eadem pertinacia controuersiæ, se rem fraternam suam existimaturum. eo responso consternati sunt animi Boemorum non mediocriter, atq; cum rex armatus in regnum esset iamiam initurus, dubii fiunt quid nam consilii sibi sit capiendum. Sed cum denuo legationes missę sint ad Cæsarem pro tranquillitate eius regni rogandum, cognitum est Boemiam non amplius fluctuare ac tumultuari, quare statuit Cęsar Philippum adoriri, in qua vna victoria apparebat vniuersus labor consistere subiugandæ Germanię propter eius principis autoritatem, qui multas victorias alias consecutus esset. eo consilio Cęsar rursus Albim traijcit, sed antequam discederet conuenerant Sarmatarum, Tauricæ Chersonesi & eorum, qui ad Borysthenem fluuium incolunt, nõnulli tribuni militũ quatuor equitum millia Cęsari, si velit, offerentes, quibus Cęsar gratias agens respondet bellum iã eò esse adductum, vt iis non opus sit. accedunt & regis Tunetani legationes, quæ præter cætera negotia, de quibus actum est, tria Arabum millia ad illud bellum obtulerãt. tanti est victoria illa existimata, tãtaq; autoritas Cæsaris, vt vel Libycę, Ciliissæq; nationes vltro se offerrent ad auxilia, tantiq; est fortunæ in alterutram partem propensio atq; inclinatio. nam cõtinuò conuertuntur omnia populorum ac regnorum studia in quam partem fortuna benignior aspirauerit. Cæsar iubet Lazarũ Suendium cum duobus vexillis peditum Gottam proficisci, tandiuq; esse ibi, dum funditus munitiones euerterentur. Illud consilium Cæsaris cum Philippo Lantgrauio cognitum esset, cæpit Mauritio, & Ioachimo deprecatoribus vti ad reconciliandam gratiam Cæsaris, veniamq; impetrandam. proponit etiam quasdam conditiones, quas illi conarentur persuadere Cæsari non esse contemnẽdas. nam eo reconciliato videbatur vniuersa Germania reconciliari; qui si reijciatur, postea negotiũ erit per multos sumptus, & labores, & amicorum cędes perficiendum. Cæsar his respondet semper ita tulisse ius bellorum, vt victores darent leges victis, at non ab illis acciperent. si optaretur vt Philippus consequeretur iniuriarum, & commissorum obliuionem, opus esse vt præsens errorem à se commissum fateretur, & veniam postularet. quod ni sponte fecisset, vi postea perfectum iri erat. Philippus tunc Lipsæ, quæ ciuitas est Libonotriæ subdita imperio Mauritij, in ea parte regionis, vbi Serabes vocati populi habitarunt, quæ distabat à castris circiter triginta milliaria. eius coniunctionis, & conciliationis cum Cæsare cupidus Mauritius, & Ioachimus citatis equis ad Philippum cõuolãt, qui tamen paulopost re infecta redeunt in castra, quòd eas petitiones Cæsar egerrimè tulisset. Quę dum tractantur à Mauritio, Albertus Masfeltius, & Gulielmus Tumbersinus, aliiq; nonnulli duces collectis ijs copijs, quas habebant in Boemia, quatuor millibus equitum, & tredecim peditum, statuunt suppetias ferre vrbi Phamirano, quæ à Cæsarianis obsidebatur, vni scilicet federatarũ vrbiũ. obsidebat illam ex altera parte Henricus iuuenis Vessonum dux cum duobus equitum quatuor peditum millibus Cæsaris iussu: ex altera cum paribus copijs Christophorus Fonspergius, & Philippus Herbestianus. consulunt hi quid esset in tantis rerum motibus agendũ, at Masfeltius non amittendã præsentem opportunitatem ratus dum vires hostium adhuc essent diuisę incredibili celeritate vsus traiecto fluuio castra hostium repẽte inuadit tanta strenuitate, vt Henricus omnibus propè copijs profligatis, & cęsis ad Cæsarem confugere coactus sit. at Christophorus fluuium, & ipse traiecerat vt castra cõiungeret cũ Henrico, atq; ita iter faciens obuia habet hostium impedimenta, quę ob partam victoriam incustodita vagabantur. illam opportunitatem arripuit & ipse Christophorus. vbi ventum est ad præliũ, magnam partem capit impedimentorũ. & plures equites duobus millibus Alberti conatum minime expectantes direpti spoliatiq; sunt. amissa sunt a Tumbersino cẽtũ nummũ millia in ea pugna. postea noctis aduentu Fonspergius sese incolumẽ intra Busaterorum fines recepit. vbi clades ducis Sennonum opportunitatem dedisset tantæ prædę atq; victoriæ, quantum ipse amisisse accusabatur, magna simultas inter illos nata est propter iniuriã, quia alter alteri negligentiã obijceret. illa res non parum animum Cæsaris infestauit, quia verebatur ne per horum victoriam arma Boemiæ nondũ satis pacata excitarentur, aut Philipppus deiectus de spe reconciliationis inuitaretur, vt seruitutis iugum, quod sibi imminere intelligebat, & tantũ malorum cumulũ quantus proponebatur, à sua ceruice propulsaret. Verũtamen statuit fortunæ non esse cedendum, quæ sæpe iudicio & ingenio superatur. quippe cum in tractandis negotijs non raro incognitæ, & prius occultæ viæ se patefaciant, quæ mox ad optatum exitum ipsa negotia perducant. interea Aloysius Rizzanus exploratum missus à Cæsare Madeburgum vrbem munitissimam, quæ est vna è primariis ciuitatibus Saxonum, nuntiat Cæsari, vt acceperat è captiuis, ciues eius vrbis plurimum inter se dissentire, quòd alij imperij, alij liberam administrationẽ magis eligendã censerent. quæ vrbs ẽ sita ĩ ripa Albis fluuij quare Cęsar credidit se breui illa esse potiturũ. vbi spes & cõsiliũ Cęsaris fuisset ad ciues delatũ, vniuersa seditio atq; discordia cõsopita est. atq; omnes vnanimes ad vrbis defensionẽ cõiunctis animis cõtinuò se cõuerterũt. Illud cõsiliũ Cęsaris multis nõ satis prudẽs visum est, neq; illa ratione solũ, quòd nulla fides habẽda est tumultuarijs populis, aut per se cõcitatæ multitudini, quia qui facile incitãtur ad irã, citò illã deponũt, atq; vbi periculũ propinquũ est sępe cõuersis

Lantgrauius veniam petit.

Lipsa vrbs.

Hẽricus dux Vessonũ profligatus.

Madeburgẽtium sententię variæ de deditione.

animis ad ſuos protegendos communi concordia conueniunt, verum etiam quia multa ibi ineſſent præſidia, circumq; liberę nonnullę præpotentes ciuitates, quæ poſſent ad ferendas illi ſuppetias excitari, quòd eadem arma victricia ſtatim in ſe ipſas conuerſum iri arbitrarentur. his rationibus diligentius à Cęſare conſideratis mutauit conſilium, reſeruauitq; hoc totū negotium in proxima comitia, per quæ ſi contumaces viſæ fuiſſent liberæ ciuitates, condemnatæ imperatorij exilij mox experturæ eſſent vires omnium amicorum Cæſaris, vt multi pollicebantur. Cæſar his ita cōfirmatus Halam verſus iter capit, quæ ciuitas ſita eſt in ripa Salæ fluminis, quo tribus caſtris peruenit, quæ vrbs erat Federici. Tumberſinus, & Malfeltius, & cęteri fęderati audita Federici clade, cuius ſtipendia merebantur, amiſſa præſertim tanta copia argenteorum nummorum, vti diximus, cum non poſſent amplius ſpe ſtipendiorum aut lenitate verborum animos militum demulcere ac retinere, copias neceſſariò dimittunt. ac prius pro ſtipendijs gratias agunt Federici nomine, quia tam benignè illi principi militaſſent. Sic igitur Tumberſinus Iulicurgium, Masfeltius Pharodinum ſe confert. Philippus Lantgrauius his rebus commotus, tametſi non videbatur prius Cęſarem curaturus, tamen ita perculſus eſt, ita de omni ſpe ſalutis decidit, vt ſignificauerit per literas Mauritio, & Ioachimo ſeſe ſeruaturum eſſe quidquid ipſi duo communi conſenſu ſtatuiſſent. Illi cum Cæſare agentes de Lantgrauio tanto difficiliorem inueniunt, quanto depreſſior factus erat Philippus. Sed tamen Ioachimi, & Mauritij generi precibus, & gratia, & promiſſis ita deniq; permotus eſt Cæſar, vt de priſtina ſeueritate aliquantulum dimiſerit. Peruenerat tunc Philippus Namburgum, quæ vrbs erat Federici, quò profecti deprecatores ita rem componunt, vt in gratiam Cæſaris Philippus

Lantgrauio conditiones impoſitæ.

reciperetur, veniamq; ſupplex obtineret his conditionibus. 1. vt Philippus ſupplex ad petendam veniam ſuorum errorum ſe conferret ad Cæſarem, ſeq; & omnes vrbes, caſtella, munitiones arbitrio Cæſaris committeret, adpromitteretq; fidem, & conſtantiam omnibus ijs ſeruādis, quæ ad tranquillitatem Germaniæ ſpectarent, & ad quæ propter conſeruationem imperij iuberetur, & pręcipuè ad turcicas vires propulſandas. 2. vt cæteras omnes fœderationes, & in primis Smacaldicam ex animo obliteraret, proferretque ſingulorum coniuratorum nomina, & cauſas aperiret, quibus ſinguli compulſi ſunt ad illam amplexandā, omniaq; ſcripta fęderationis Cęſari concederet. 3. vt nequid ageret in poſterum, quod pernitioſum eſſe poſſet Romanorum regi. 4. Ne quem Cæſaris hoſtem in ſuum principatum admitteret, ſed vndiq; inſectaretur. 5. ne quos ſuorum ſubditorum impune pateretur aduerſus Cæſarem, aut eius fratrem militare, in quos, niſi paruiſſent, poſt decimum quartum diem more Cæſaris animaduerteretur, bonaq; fiſco addicerentur Cæſaris nomine, quod tamē fieri intelligeretur ſine præiudicio iuriſditionis ipſius Philippi. 6. omnes munitiones ſui principatus proſterneret, præter Ziuenianū aut Caſellam, quod fieret arbitrio ipſius Cæſaris; atq; eius munitionis milites iurârent ſe fidem ſeruaturos, atq; ita excluderent Philippum, ſiquid aduerſus Cæſarem moliretur, & munitio cum omnibus apparatibus ſeruaretur Cæſari. neq; abſurdum eſt Cęſarem ita confiſum eſſe iuramento Germanorum, cum gens illa ſit iuramenti obſeruantiſſima, neq; poſſit niſi per ſummam difficultatem ad illud compelli, quod etiam ſit magna reuerentia. nemo

Iuramētum Germanorū

enim pręſens eſt, vbi iuratur, quin magno ſilentio detracto integumento capitis, tāquam ſacras cæremonias ſpectet. 7. Ne liceret nouas munitiones excitare inconſulto Cęſare. 8. Vt omnia bellica tormenta, bellicq; apparatus Cæſari offerrentur. 9. Vt Henricus Veſſonum dux, & filius liberi dimitterentur, alijsq; omnes Cęſariani captiui. 10. Ne Philippus quempiam infeſtaret, qui Cæſarianas partes ſouiſſet, omneſq; lites, & controuerſiæ ad electores imperij deferrentur. 11. Hæc autem omnia confirmarentur à filijs maioribus natu, & à ciuibus omnibus ſubditis Lantgrauij, quem, ſiquid contra imperium machinaretur, ipſi tenerentur tradere captū Cęſari. 12. Vt Philippus curaret numerari Cæſari propter bellicos ſumptus centum & quinquaginta florenorū millia. 13. Ne vita Philippo eriperetur, neq; perpetui carceris condemnaretur. Hę conditiones à Philippo acceptæ Mauritij, Ioachimi Volphangi ducis Turiburgi ſubſcriptionibus confirmatæ ſunt, qui omnia auxiliorum genera Cęſari ad earum obſeruationem polliciti ſunt. Cęſar ita quem vitam conceſſit Philippo. ſuſtulit imperatorium exilium omnium delictorum veniam dedit, & in gratiam liberaliſſimè recepit, quæ res minficè viſa eſt Cęſaris rebus conuenire. Sed enim quia Cæſaris illa felicitas videbatur vniuerſæ Germanię libertati imminere, iam incipiebat eſſe moleſta vel illis qui cum ipſo militarent, cum pręſertim omnes honores Italis, & Hiſpanis tribuerentur, Federicoq; Hiſpanis commiſſo cuſtodijs, videretur non ſatis confidere Germanis. idcirco natis hinc inde contumelijs, & iniurijs inter ipſas nationes ad arma aliquando ventum eſt, cum vtrobiq; in acie conſiſteretur. Cæſaris tamen interuentu paucis cęſis res conſopita eſt, quòd partem Germanarum copiarum accedere iuſiſſet. Philippus his tumultibus vix ſedatis duobus ducibus Veſſonum patre, & filio comitantibus cum centum armatis equitibus venit in caſtra. quem Cæſar cum maiore, & honorificentiore apparatu in diem poſterum excipiendum ducit. conuocatis itaq; primarijs proceribus, qui Cęſarem ſequebantur, multis etiam ad illud ſpectaculum confluentibus Germanis principibus, Cęſar aulam ſub meridiem ingreditur cum omnibus ſolennibus imperatorijs, quæ per ſummas opportunitates ſunt in vſu. Accedit paulopoſt Lantgrauius, qui ad genua Cæſaris prouolutus veniā petiit ſuorum delictorum, cum diceret ſe iuſtiſſimam indignationis cauſam Cæſari prębuiſſe, eſſeq; omni vel grauiſſimo dignum ſupplicio: ſed tamen cum reliquam ſpem ſalutis ſuę in Cæſaris clementia collocarit, ſe vitam principatum, facultates, omnia bona ſua Cæſaris arbitrio committere implorare eius principis clementiam, quæ non minus quàm iuſtitia in ſummo principe ſit laudabilis. nullam eſſe poſſe clementiæ, miſericordiæ, humanitatis opportunitatem in rebus proſperis, niſi errores, inſcitia, miſeriæ illam præbuerint. neq; ſe dubitare tantam eſſe Cæſaris clementiā, quāta deliria

ta deliria.& commissa peccata longo spatio superet. promittit in posterum se nutus Cæsaris san-
ctissimè,& incontaminatè obseruaturum,nihilq; excogitaturum,nedum facturum, quod volunta-
tem Cæsaris offendere possit.atq, hæc prolata sunt per scribam Lantgrauij, Lantgrauij ipsius no-
mine,vt mos est Germanorum,qui non ipsi quidem publice loquuntur,sed viri præstantiores, & à
secretis pro ipsis principibus. his Ioannes Marquatus respondit Cæsaris nomine;quod tametsi er-
rores grauissimi extiterunt,tamen pœnitentia ista,& commissorum cognitio, & supplex veniæ pe-
titio,videretur non indigna clementia nostra,atq; aliqua ex parte mereri, vt mandentur sempiter-
næ obliuioni.atque istud etiam facere persuadent honorificentissimorum principum pro sua inco-
lumitate amantissimæ preces,idcirco præter vitam,quam liberam concedimus, neque condemna-
mus perpetui carceris,imperatorium exilium delemus. in gratiam amicitiamq; recipimus. horta-
mur,& iubemus seruare conditiones. vbi Philippus consurgens manum Cæsari esset porrecturus,
vti consueuerat,non assensit Cæsar,sed iussit ad Albanum accedere, ex quo quid agendum esset in-
telligeret. Illud tametsi molestum accidit Lantgrauio, tamen quia putabat spectare ad imperato-
riam grauitatem,æquo animo tulit. vbi verò ad cænam in arcem inuitatus cum Mauritio, & Ioa-
chimo magnificè exceptus est,& post cœnam datum illi hospitium commissusq; est custodiæ Ioã-
nis Gueuarę præfecti Tertii Hispanorum Insubriæ,sensit in quas calamitates esset illapsus. illud fa
cinus cum præter expectationem accidisset, non solùm Philippum maxima indignatione affecit,
sed etiam ipsos electores plurimùm ira inflammauit. Sed cum diditus esset rumor tandiu custodi-
tum iri,donec conscriptę conditiones perficerentur, rem electores: carcerem,& captiuitatem Phi-
lippus æquiore animo tulit. at verò istud accidit imperitia Philippi,qui dum perpetuum carcerem
in conditionibus deuitarit,reliquit inconsultò captiuitatis,& carceris facultatem arbitrio victoris.
Sed ita fit aliquando,vt cum fortuna labatur etiam ingenium. nam cum Philippus calliditate, &
rerum gerendarum peritia præstare cæteris Germanis principibus putaretur, in hoc nõ alieno ne-
gotio imprudens apparuit,cum carceris incommodis non occurrerit multæ ciuitates interea lega-
tiones mittunt gratulatum Cæsari, rogantes commissorum veniam,ac petentes in amicitiam ad- Lantgrauius captiuus.
mitti,quibus omnibus data est venia,& liberaliter sunt in amicitiam receptę. ius electionis conces-
sum est Mauritio,munera data sunt Italis, & Hispanis ducibus, quorum opera egregie in Germa- Mauritius elector creatus.
nico bello enituisset.deinde statim in Sueuiam cum exercitu recedere, vt ibi habitis comitiis decer-
neretur de nonnullis principibus ac vrbibus debellandis, quę in eadem pertinacia persistebant, sta-
tutum est.accesserunt Pauli tertii Põtificis maximi legationes pro victoria gratulantes,quę vt erat
scriptum in displomate,Maximum,& Fortissimum Cæsarem appellarunt.accessit Gotta & filius Cæsar Maximus appellatus.
Federici ad Cæsarem maior natu. qui paternas conditiones confirmauit,atq; perhumaniter à Cæ-
sare fuit acceptus.iussa sunt tormẽta bellica captiua trahi Grauionariũm.quæ postea in omnes Cæ
saris prouincias distributa sunt,tanquam trophæa,& indicia victorię.nam fuerunt circiter quadrin-
genta,& quinquaginta,& pleraq; insitatæ pulchritudinis,quoniam illi principes magnopere illis
apparatibus delectarentur.Cęterum Cęsar iter facit per Casuaros populos,quia verebatur ne Saxo-
nes collecto magno equitatu,adauctisq; sibi viribus Inctionum populorum ad principes captiuos
in libertatem vendicandos insurgerent, quod facile videbatur fore propter ingenia Cattorum, &
Anoluorum, quod genus hominum bellicosum est & intrepidum ad pericula, cũ vbi res Cæsaris
essent imminutæ multorum equitum absentia,quos rex secum adduxerat in Boemiam.his accede-
bant vetera,& recentia Germanorum odia,quos secum adducebat,cum principes illi potius exter-
norum custodiæ,quàm sibi commissi,ereditiq; fuissent.Illud iter fecit Cæsar,quia præstaret viribus
sclopettariorum,cum regio Casuarorum multos difficilesq; aditus habeat, vt quę montuosa sit,&
equitatui minime accommodata. Sic enim periculum equitatus videbatur euitaturus,qui nõ mul
tum,nisi in planis apertisq; locis valet. erant aditibus tamen illis difficillimis additæ quoq; muni-
tiones,ita vt videri possent insuperabiles. Sed propensa inclinataq; fortuna omnes portas aperit
victoribus,omniaq; claustra procedentibus patefacit. per eas vias igitur,quæ tutiores visæ sunt Cæ-
sar in Casuaros ingressus iubet suas copias coniunctas incedere, quòd non satis fideret incolis eius
regionis,Federicumq; medium haberent,ac intra se stiparent. neq; illud sanè temere fit, quia late-
bant in insidijs syluarum,quarum plena est ea prouincia,sclopettarij complures,qui omnes tardio
res Cæsarianos trucidabant.Cæsar iratus omnes extra vrbes inuentos iubet occidi; sed cum illi pro
arbitrio laterent, parum detrimenti acceperunt.sæuitum est à Cæsarianis in ædificia per flammas,
quando in homines ferro vti non possent, multiq; pagi Casuarorum sunt incensi:ac nisi Cæsar id
fieri vetuisset,vniuersa regio flammis fuisset absumpta. milites enim,qui nihil habent præter vitam
& arma,nulla mouentur misericordia incendiorum aut deuastationum, quia nesciunt quantus sit
amor domini in res suas. Septem igitur castris Cæsar pertransit eam regionem,donec ad fines Her
cynię syluę peruentum est,in quibus noui tumultus excitantur. Quedus enim,& Nauarettus dua-
rum Hispanarum cohortiũ præfecti præmissi sunt ab Albano, ac iussu neminem pati recedere ex
ordine.hi inuaduntur à magna incolarum manu, commissoq; leui prælio coguntur ad exercitum
se recipere.decertatum est per trium horarum spatium antequam altera pars cederet,delatumq; in
castra plerosq; milites duorum pręfectorum trucidatos fuisse,sed accedentibus omnibus copijs Cę
sarianis incolę paucis e suis amissis in eam syluam se seruarunt. Aditus earum syluarum clausi te-
nebantur trabibus pręgrandibus miro artificio coniunctis,& concathenatis,ita vt transitum diffici-
lem,& periculosum redderent Cęsarianis;quod ipsum faciebant altissimę,& frequentes arbores in
itinere decisę,& in vijs transuersè iacentes. Cęsar illo itinere confecto statuit Agunti conquiescere, Boemiæ tumultus.
vt exercitus difficultate asperitateq; viarum defatigatus reficeretur. Sed tumultuantibus Boemis,ad

quos

quos victorię Masfeltij rumor peruenerat, & discordiæ Philippi, qui cõditiones Cæsaris renuebat concepta fuerat spes in ea prouincia fore vt regnum illud liberum ab omni regia potestate fieret antequam Cæsar posset opem ferre. erat rex ipse tunc Litomarizzi, quæ vrbs est amplissima Boemię, distatq; à Casurgio viginti millia passuum, qui cognitis tumultibus cum non satis tutum arbitraretur in regnum ipsum inuadere, de omnibus facit Cęsarem certiorem. poscit auxilia priusquam res vlterius procederet. iussus est Marinianius cum octo vexillis Germanorum eò proficisci, & Augustus Mauritij frater cum duobus millibus peditum, & quingentis equitibus. Cęsar Noreiam cõtendens, eò secundis castris peruenit, qui quoniam intelligeret ab illis populis bellicosissimis Federicum mirificè amari, veritus nequis tumultus in vrbe excitaretur propter captiuos principes, iubet eos in castella finitima cum omnibus reliquis copiis ab vrbe recedere. tum audito Cæsaris aduentu vniuersa nobilitas honoris gratia effusa est, & procul obuiam captiuisi principibus facta. Vniuersam Boemiam interea fama captiuitatis Philippi peruaserat, quare demissis animis omnes conuersi sunt Boemi ad placandum regem, obliterata prorsus, & deiecta omni spe regni liberandi. missę sunt legationes, quæ rogarent vt in regnum accederet, sed non tanquam hostis, at tanquam rex in regionem suorum subditorum. rex Litomarizzo discedens Casurgiũ cõtendit ad castellum vetus, quod ab vrbe separatur Multauia flumine satis amplo. atq; arcem ingressus Casurgii, quia non satis placidis verbis credendum putaret, duo equitum, tria peditum millia adducens, decreuit subsidia expectare. Boemi quòd sibi periculum imminere videretur, milites ad vexilla conuocant. nouos duces creant. omnia ad defensionem necessaria parant. rex tametsi multis artibus conatus est illam vrbẽ ad sua vota perducere, tamen omnia frustra tentauit. hæc quamuis communi totius regni consilio agebantur, tamen nonnulli è primariis fauebant regiis partibus. rex audita controuersia, causaque tumultus quòd inde manaret, quia multi quererentur sibi non seruari priuilegia quarundam immunitatum, iubet omnes vrbium præfectos ad se acciri, & Casurgientes præfectum, sibiq; ostentare priuilegia. certum conueniendi tempus assignat. eo elapso non profectis indicit perduellionis pœnam. Boemi dilationem procurantes conueniendi per simulationem temporis noua auxilia colligunt. Scribunt ad amicos principes exteros finitimarum vrbium, à quibus postulant auxilia. rex cũ equitatum, peditatumq; omnem citra fluuium haberet, quæ copiæ quotidie nouis auxiliis augebãtur, vbi cognitum est Marinianium etiam cum aliis auxiliis propinquare, Boemi veriti ne per arcẽ fieret impetus in vrbem, statuunt prius præsentes has paruas copias regis profligare, quæ essent vltra fluuium, quàm illis accederent noua auxilia. Sed tamen ad ripam tantum fluminis profecti displosis in regias copias frequentibus tormentis, pluribusq; sclopettis, cęsis decem tantum è regiis militibus in vrbem redeunt, eamq; incredibili celeritate ac diligentia muniunt. tormenta in opportuniora loca trahunt; ad omnia finitima castella mittunt, qui auxilia conscribant. omnia ad defensionem necessaria parant. Marinianius interea Sazzum peruenerat, id est oppidum distans viginti millia passuum à Casurgio, cui rex significatum mittit, vt quãta posset celeritate vsus suis rebus succurreret. iubet suos quietem agere, ne pauciores facile à pluribus profligarentur, cum rex non plures haberet quinq; millibus armatorum, at ciues plures octo millibus, postea rex audito auxiliorũ aduentu, quę accedebant Casurgiensibus è variis vrbibus finitimis, iubet Carolum Saradinum cũ maiori parte equitatus fluuium traijcere atq; obuiam hostibus prodire, hortareturq; redire domũ, & perfrui concessa tranquillitate suarum vrbium. Sin autem nihil profuisset adhortatio, se ad vim conuerteret. Saradinus acceptis itaque duobus millibus equitum Germanorum Pannonũ, & Boemorum ad alteram partem fluminis traijcit ante auroram sine controuersia. ciues rati copias, quæ traiecissent esse iam in sua potestate, statuunt eas vndiq. adoriri. Illud negotiũ facile pro votis successurum putabant propter finitimarum vrbium auxilia, quæ sciebant iter cepisse, neq; procul abesse à prima acie Saradini: qui à tergo habebat vrbem, a dextra & à sinistra Albim & Egram & Misam vocatos fluuios. illa spe elati ciues exeunt ex vrbe Casurgio mille, & ducẽti partim equites, partim pedites. hi vbi paulo plus mille passibus itineris confecissent existimantes auxilia esse propinqua certamen committunt, quod non diutius protrahitur, cum ciues coacti sint cedere maioribus viribus, atq; vel intra menia refugientes trucidantur ab insequentibus. Tantus autẽ terror illis per illam pugnam est iniectus, vt nonnulli desperata defensione Casurgii ad alia castella sese receperint. res illa primum imprudenter, & infeliciter gesta magna trepidatione vniuersam Boemiam repleuit, quam etiam auxit recens Mariniani aduentus, cuius autoritas ciuitatem ipsam Casurgium ad regis fidem amicitiamq; perduxit. Istud autem subdole fit à Casurgiensibus, qui per simulationem liberalitatis, & obedientiæ erga regem, studebant rem tandiu differre, dum noua auxilia accederent, quæ etiam sollicitabant per literas. interceptæ paulopost ipsæ literæ seueriorem regem, magisque iratum reddiderunt, cum illa de causa magistratus sustulerit, atq; ita fecerit, vt nullum libertatis vestigium reliquum fuerit in eo regno. Boemi omni spe libertatis frustrati; statuunt omnem spem salutis reliquam in regis clementia collocare: cum sperarent se per Augustum ducem, & Ferdinandum secundum regis filium multum humanitatis consecuturos. quingenti igitur eorum positis armis ad regem petentes veniam contendunt, qui omnes vno tempore in genua procidentes clementiam, humanitatem, misericordiam regis implorant. His iubet rex deliramenta, & offensiones publicè recitari de scriptis. atq; prioribus precibus supplicũ additæ sunt etiam lacrymæ. rex ad eas subridens, nimis tardè inquit, cum lacrymas oportebat consilijs addere comites. Principes prædicti pro his intercedunt, quorum preces plurimum profuerunt priuatis quibusdam. omnes tamen in arcẽ tunc sunt inclusi, neq; prius dimissi, quàm omnia imperata executi sint, priuilegia obtulerint, ad res priuatas & publicas spectantia, fœderationum syngrapha, iura in subditos, aut vrbes, aut castella,

Boemi profligati.

Boemis iniũcta supplicia.

prouentus,

prouentus, tributa, vectigalia, tormenta bellica, atq; bellici apparatus in arcem importati sint; præter sclopettos, lanceas, sarissas, thoracas, cæteraq; huiusmodi arma, quæ iussa sunt in publicum armamentarū vrbis cōportari, quæ omnia facta sunt incredibili celeritate. postea Rex populo parcit. omnes expertes primorum consiliorum dimissi. reliqui arctioribus custodijs traditi, quorum nonnullis capita sunt amputata, & bona fisco addicta, quo cęteri ab huiusmodi flagitijs dererrerentur. illud iure fieri propè videri potuit, quia nullis iniurijs impulsi, nulla re oppressi, nulla nouitate suarū rerum commoti, sola ingeniorum leuitate ad rumorem infelicitatis Cæsaris arma, & ipsi aduersus suum regem susceperant. Sed illud factum est, quia diuitiæ, & opes, & rerum copia plerumq; populorum animos ad res nouas moliendas extollunt, & insanire faciunt, si leues præsertim, minimeq; à sapientia firmatos inueniant, cum inopia contrà maxime omnium timidos, & abiectos faciat, teneatq, in comparandis rebus necessarijs occupatos. Boemis debellatis omnes publici prouētus vrbium sunt adempti, & regiæ potestati, ærarioq; regio addicti, quæ res effecit, vt plus spoliorum, & prædę Rex ex ista, quàm Cæsar è totamplissimis victorijs reportauerit. Nam opulēto regno, & amplo, & frequentia ciuium pleno, & munito potitus sine sanguine Ferdinādus factus est opulentior; at Cæsar tot principibus & vrbibus subiugatis factus est quidē gloriosior, sed magis inops ob multitudinem stipendiorum, & munerum. huius victoriæ rumor vel ad extremas partes Saxoniæ perlatus omnes liberas ciuitates perpulit, vt cogitarent de deditione, atq; primi omnium Treuenses Saxoniæ populi, qui ad Chersonesum Cimbricam respiciunt, quorum vrbs sita est in ripa Albis fluuij, potentissimi inter liberas ciuitates, Norciam profecti in amicitiam Cæsaris recipiuntur ijsdem conditionibus, quibus reliquæ vrbes acceptæ fuerant. iussi præterea sunt centum nummū millia in bellicos sumptus dissoluere. quæ deditio pergrata fuit Cæsari, quòd per eam putabat se facilius Limiros, Phamiranum, & Iulicurgium ad deditionem posse compellere, & finitimas his præterea ciuitates. Sed quoniam compositæ fuerant res Boemiæ, Cæsar quia non egeret collectis copijs, eas dimittit, quarum dux erat Ansualdus, atq; cum solis cohortibus Madruccij, quas ad sui corporis custodiam reseruauerat, Augustam versus iter capit, præmissis cum Hispanis cohortibus principibus captiuis.

Liberæ ciuitates se dedūt Cæsari.

Agebatur iam initium anni quadragesimi octaui post mille, & quingentos à partu virginis; cum aliæ copię dimissæ sunt, quas per hyemem aluerat Cæsar; nam tria peditum Germanorum millia, quæ ad illud vsque tempus duce Georgio Sciamburgio militauerant, acceptis omnibus stipendijs, quę meruerant, dimissę sunt, & Mariniani rursus, Ioannisq; Nansieusis copiæ. iussus est, Philippus esse Tonauertæ, vbi erant Hispani, at alter vrbem ingredi, vbi futura erant comitia. Bernardus & Philippus Sennonum duces, & Cauci, & Limiri, & Phamiranenses, & Helsenses, alijq; populi Oceanum Septentrionalem versus habitantes, pristina ferocitate deposita fortunæ, victoriæque Cæsaris cedentes, ac veriti exilium imperatorium decernunt ante comitia ad Cæsaris clementiam esse confugiendum. petunt igitur veniam per legationes, multasq; excusationes suorum commissorum adducunt. vrbes, facultates, se ipsos arbitrio Cæsaris concedunt, qui omnes superioribus conditionibus in amicitiam sunt recepti. Istud ipsum facere voluerunt Caucorum duces, sed cum nimis superbè atq; elatè fecissent, Cæsar eorum amicitiam tenuit, quamuis postea multis variorū principū precibus fuisset rogatus, & in primis à Rege Daniæ; cum decreuisset post comitia hos, & alias eius regionis vrbes ad iustam pęnitentiam suorum errorum armis compellere. at copiæ Nicolai Madruccii cum de promissis stipendiis magnopere quererentur, eas hortatus est signifer, vt querelas ad suum tribunum deferrent, quo patrono, & deprecatore apud Cęsarem vterentur. at milites inflammati magnopere, & quasi furore perciti, quòd iniuriam sibi fieri á Cęsare existimarent, sub signis ad Cęsaris palatium contendunt. illa res multos ciues ad arma suscipienda compulit ad suam suorumq; salutem protegendam. Cęsar ignarus quò res tenderet clauso palatio secum suis aulicis ad defensionem accingit. ille tumultus circiter tres horas non sine aliqua cæde vtrinq; perdurauit, qui tādem pollicitationibus, & promissis stipendiis fuit sedatus. at Cęsar rebus postea pacatis puniuit su spendio eius tumultus autores. Neq; sanè potest Cęsar auaritiæ accusari, cum Italis Hispanisque ducibus corrolaria etiam stipēdiis addiderit, legationibus Boemorum magni ponderis torques largitus sit, ciuitatibus mulctatis aut offerentibus magnum auri pondus & numerum pecunię dimiserit. Sed inopia nummorum aliquando ad penuriam stipēdiorum imperatores adducit, & pręsertim in maximis, & diuturnis bellis: at insolentia certe, & temeritas militum facit vt aliqui digna supplicia consequantur. vt enim nihil est magis pestiferum in exercituum imperatoribus quā parsimonia, & auaritia, quę priuatas res alit, publicas destruit; ita militum insolentia omnes rectas leges militares euertit, si diutius impune feratur. atq; vt nemo gloriosus auarus Imperator dici potest, nisi omni auro gloriam & virtutem pręferendam censeat; ita inutilis est rebus militaribus qui audeat vel in ipsos imperatores omni abiecta reuerentia audacter insurgere. Enimuero mirabile fuit illud, quòd Cęsar non modo tam confusas, & fluctuantes res Germanicas composuerit, verū etiam quòd illud fecerit intra tam breue spatium, vt incredibile propè videri possit, cum tantæ vires in illum insurgerent, quantas vix vlla humana potentia multis annis potuisset infringere. & profectò aduersus aliàs omnes vires Christianas potuissent resistere, siquis voluisset aduersus tantam fęderationem iniqua arma importare; sed vbi quis contra æquitatem legesq; pugnat, Deum habet aduersarium plerunq;, cuius potentiæ qui exercitus, quæ classes, qui armati, quæ castra, qui imperatores possent resistere? Nam & Roma orbis terræ propè domina tanti esse duxit Rhenum transire, vt cū Iulius Cæsar id fecisset, supplicationes Diis immortalibus decretæ sint. & Carolus cognomēto Magnus appellatus triginta annos absumpsit in perdomanda Saxonia. cum Carolus Quintus eius nominis imperator vniuersam Germaniam intra quindecim mēsium spatium subiugauerit. Sed duæ

1548.

Tumult' militaris ac seditio.

Auaritia pestis rei militaris.

Germaniæ potentia.

res fue-

res fuerunt Germanis pernitiosę & grauissimę aduersarię in hoc bello; altera quòd arma susceperant contra ęquitatem,& vel contra leges ipsas Germanicas, altera quòd Germani pugnabant aduersus Germanos pro Cęsare. conueniunt vndiq; legationes ad Cæsarem gratulatum pro victoria, sed in primis à Philippo filio Hispaniarū principe Ringomes Sylua vir Hispanus, qui Philippi nomine pro victoria, gloriosisq; triumphis gratulatur,& pręsertim de tā bellicosa, tamq; potēti prouincia. atq; Cęsar Sylue aduētu plurimum lætatur, cum Augustæ tunc propter bellicos labores ęgrotaret. Sed enim quia in animo habebat Philippum filiū ad se accire, verebaturq; ne Hispani grauiter ferrent, aut etiā neq; paterentur omnino siquis eius nationis in Hispanię pręfectura fuisset relictus, putauit rebus suis optimè consultum fore siquem nobilitate ac dignitate præstantem ibi pręfecisset. Cum igitur esset apud illum Maximilianus Ferdinandi filius, princeps supra iuuenilem ętatem prudentia, & animi magnitudine insignis, hunc statuit illi regno preficere. vt verò Germanicę vires Hispanis arctius coniungerentur impetrata licentia ab autoritate Pontificia Mariam primogenitā illi in matrimonium concedit. His actis Ringomes in Hispaniam remittitur, iubeturque significare Philippo esse in optatis Cæsaris, vt is in Germaniam Belgasq; accederet, quo ab omnibus populis inferioris Germaniæ princeps agnosceretur, acciperetur q; cum iuramento. Cæterum Cæsar de omnibus illis quæ contigerant Genuæ in Italia edoctus per literas Auriæ, grauissimè visus est ferre cædem Ioannettini, cuiusce rei cū autores, & consultores fuisse Pontificem & Petrum Aloysium Farnesium Pontificis filium didicisset, rem in opportunum tempus dissimulat, cū etiam Neapolitanus tumultus inde manasse in mentem veniret. Sed Ferrandi Gonzagæ, & Auriæ communi consilio ratio adinuenta est, qua, & acceptas iniurias Cæsar vlcisceretur, & hostium consilia prorsus infringeret. Nam cum Petrus Aloysius multis in rebus visus esset Gallorū partibus studere aduersus Cæsarianas, habereturq; pro hoste ab ipsis Cæsarianis, legationes mittit ad Auriam, quibus se excusaret apud illum, purgaretq, aduersus accusationes inimicorum, ac demōstraret cædem Ioannettini Auriæ sibi molestam accidisse. Sed cum Augustinus Lādus ciuis Placentinus vnus fuisset ex illis, qui legatione fungebantur, princeps cępit clam cum eo agere de insterficiendo Farnesio duce. ita vero actum est cum Lando viro prompto ad omne facinus, acriq; ingenio, vt antequam Genua discederet, promiserit Auriæ se sua manu Farnesium interfecturum, Placentiamque Cæsarianis aperiturum. his ita conclusis præmium carnificis negotij promittit Auria Lando se Ioannettini filiam nubilem daturum in matrimonium Landi filio. at mercedem proditionis Placentiæ multa munera se impetraturum à Cæsare. vbi vero publicè Auria legationibus audientiam concessisset, simulat his auditis se optimè esse affectum erga Farnesium Ducem, & Pontificem atq, alacri lætoque vultu illas & admittit & dimittit; quæ cum Farnesio essent significata, fecerunt vt omni prorsus suspicione coniurationis, aut insidiarum vacaret. Sed quis satis callidè sibi cauerit à domesticis, & familiaribus proditoribus? Cæsar factus certior de Auriæ consilio, iubet Ferrandum Gonzagam, qui erat in præfectura Mediolanensi tantum virium colligere, quantum sufficeret coniuratis ad illam vrbem tutandam vbi capta fuisset, atq; vt ipse Ferrandus sua præsentia rebus coniuratorum faueret, quod singulari diligentia factum est. Landus perpendens quo pacto susceptum consilium perfici possit, clam in suam sententiam quatuor è primarijs ciuibus Placentinis adducit, propositis ingentibus munerum honorumq́ue præmijs; qui fuerunt Ioannes Angusciola, Aloysius Cōfalonerius, Hieronymus, & Alexander Palauicini fratres. his facile fuit tantum facinus persuadere autoritate potentiaq; præstantibus in ea ciuitate, & quorum autoritatem senatus etiam sequebatur per principis imprudentiam, qui neque præstantiores quidem verebatur cum multas iniurias quotidie, & in eos, & in cęteros omnes ciues pro libidine inferret, neq; intelligeret oportere principes primarios ciues in primis aut euellere aut vereri tanquam iniquiore animo reliquis ciuibus iniurias ferentes, ac propè æmulos tyrannidis. Sed Farnesius dux incautus post acceptam ciuitatem à Pontifice antiquissimam eius vrbis Senatus autoritatem sustulit. noua tributa imposuit. multa nefanda per libidinem perpetrauit. Sed enim periculosissimum est vitæ vel ipsius principis vrbium ac populorum priuilegia antiquare & delere nullo ab ijs scelere commisso, cum sępe libertas, & ornamenta patrię ciues vel proprię vitę anteponant: quæ certè illęsa conseruanda sunt ab ipsis principibus, nisi perduellionis, aut defectionis, aut adulterinæ religionis sint rei, atque idcirco condemnentur vniuersi ciues. nam illis per iniuriam ereptis sollicitantur ad defectionem. his etiam accedebat munitio quædam, quam vrbi imminentem extruendam curabat, cum maxima Placentinorum ciuium indignatione, quodque patrię honores ac magistratus ciuibus ereptos Gallis hominibus tribuebat. His tot iniurijs incitati, exacerbati, & incensi ciues videbantur iamiā aliquem tumultum excitaturi: quę quoniam ad aures Farnesij peruenerant, mittit Bartholomęum Villęclare ad conscribendas, colligendasque copias. Sed quoniam negligentia, & tarditas semper pestifera est rebus bellicis, coniurati de omnibus rebus certiorem faciunt Ferrandum, vt cum auxilijs adproperaret: atque non multo post in arcem Placentinam profecti, vbi dux ille morabatur, cum opportunum tempus visum est, (parum enim accuratè arx custodiebatur) custodes inuadunt, à quibus admissi fuerant propter eximiam autoritatem, cum essent è primariis eius vrbis. His trucidatis subductis lem pontem tollunt, thalamum Farnesij inuadunt, inuentum cum duobus inermibus trucidant. obseruarant enim horam prandij, quo tempore nemo esse consueuerat in palatio, cum omnes Ducis ministri extra palatium victitarent. Sic trucidatum abscissis per ignominiam pudendis viribus altero pede suspendunt è fenestra, vnde magis è foro vrbis posset prospici. deiectus est post diuturnum spectaculum in fossam oppiduli, atque à coniuratis libertas, & Imperium conclamatum. his enim vocibus ambigui facti sunt ciues, & inter spem metumq́ue versabantur, cum Imperij nomen non

Maria Austriaca nubit Maximiliano: Hispaniæ præfectus.

Conspiratio in Petrum Aloysiū Farnesium.

Priuilegia populis cur seruanda.

Petri Aloysij Farnesij cædes.

nihil

nihil terroris incuteret, & à sumendis armis deterreret, libertatis nomen imperio opponeretur. Ferrandus, qui Cæsaris consilio iussus fuerat his coniuratis prestò esse maturè cum auxilijs, quo posset esse promptior, & in propinquiore loco esset, sine tamen suspicione. Cremonæ morabatur. is audita cęde Farnesij incredibili celeritate Placentiam cum armatis conuolat, atq; vrbe potitur sine controuersia. ea cædes quàm iucunda Cæsari accidit in vltionem Auriæ, & ad frangenda consilia Gallorum, tam molesta, vel etiam multo magis fuit Pontifici, quare cum Henrico Gallorum rege fęderationē societatemq; belli inire tentauit, sed multæ difficultates vtrinq; coortæ susceptam aduersus Cæsarem consilia infringunt. at Pontifex certè dolorem, quem è filij morte perceperat, sapienter occultat, neq; vllum dat męroris indicium; quin etiam addidit Petrum Aloysium suæ stultitiæ meritas pęnas dedisse, cum potentes inimicos ita faceret parui, quos iniurijs ipse prouocauerat. Augustini Landi pro precio sanguinis data est in matrimonium Auriæ neptis filio promissa, atq; cæteris sicarijs ingentia præmia, quam tamen cædem nonuulli inconsulto Cæsare factam esse dicebant, ignari prorsus rerum regiarum, quare ista carmina tunc sunt circumlata.

Cæsaris iniussu cecidit Farnesius heros.
At data sunt iussu præmia sicarijs.

Nā profectò ridiculus fuisset Lādus, cæteriq; cōiurati, si nullius auctoritate sufulti tantum facinus ausi essent, neq; tamē habuissent vires, quibus post factū protegerentur, salutemq; suam possent defendere, cū animi populorum non satis essent cogniti. neq; prudens Ferrandus vllo pacto videri poterat, si incōsulto Cæsare aduersus pontificiā potentiā, & aduersus clarissimam, & florentissimam tunc in Italia familiam Farnesiā nullo proposito præmio, nullisq; impulsus inimicitijs. suscepisset defensionē coniuratorū, cū nō deceat regum ministros principes homines impune infestare, ne in suos reges arma populorū temerè inuitent. nā neq; vrbe quidem proposita licet aliquando arma mouere, cū quoties bellū geritur, toties in arbitrio fortunæ nō vna vrbs, sed totu regnū collocetur. Ferrādus ita Placentia potitus conatur purpurati antistitis Farnesij animū placare, seq; purgare ab illa immanitate, ad quē etiā literas huiusmodi exarauit. Grauissimus mihi sanè vt debuit, accidit casus patris tui principis clarissimi, cū propter meam in eum obseruantiam, tum quia amplitudinem tuam video, vt par est, eum grauiter ferre. veruntamen illud nō minus fuit molestum, quòd res Cæsaris ita cogebat, vt vrbem illam occuparē, vt sic omnibus ijs consulerem, quæ apparebant pertinere ad Cæsaris vtilitatē. id etiā, quod mihi molestius visum est, ita se habet, quòd Cæsarem non ita commouere possum vt cupio. idcirco ab amplitudine tua peto vt meā de hac re excusationem accipias, si illud officiū non apparuit à me profectum, quod pro nostra amicitia proficisci debuit, quia meæ vires vltra certos terminos non extenduntur. Sed tamē siquid ab amplitudine tua cognitū fuerit, in quo mea opera alicui vsui tibi esse possit apud Cęsarem, gratissimum mihi erit, & in beneficij loco recēsebo, si illa familiariter vsus fueris. Interim Deum rogo, vt clarissimus Dux meliori felicitate quàm fuit præsentis vitæ, perfruatur, tibiq; largiatur animi fortitudinē ad tantā euentuum acerbitatem patienter ferendā. Quædum tractabantur in Italia, magnum & memorabile prælium ob atrocitatem & militarem virtutem commissum est à Solimano aduersus Tamnasium Persarum regē, & ab eodem Solimano insignis clades accepta. causa eius belli fuit, quia Solimanus cū multos haberet filios virtute & bonitate ingenij præstantes, tamen apparebat in Selimum propēsior, cui redditurus Imperium putabatur: vt qui palàm dictitaret se quod à Selimo accepisset, velle Selimo relinquere. vt illud assequeretur Selimus iussu patris curauit Baiazzetū fratrē per insidias de medio tollere, sed cum fortiter se defendisset Baiazzetus, pene profligatis paternis copijs tamen coactus est ad regē Persarum confugere, quē cum à Tamnaio non potuisset obtinere per legationes Solimanus, arma hostiliter ijs finibus importauit. & quoniam non iniucundū fore censemus cognoscere imperatorū Turcarum pompam, qua exeunt ad bellum, hic quanta fieri poterit breuitate orationis eam explicabimus. hoc igitur ordine instructus exit Byzantio, quem plerunq; seruat. Pręcedit magnus eorum armatorum numerus, qui Spachoglani dicuntur, qui sunt nobiliores equites lanceas, & acinaces habentes. atq; hi pręcedunt primario purpurato, vel quatuor præstantiores autoritate antecellenti. hunc sequuntur quindecim phalerati equi ad vsum ipsius purpurati quos singulos singuli Ianizzeri ex vtraq; parte comitantur. Sequitur hos præfectus Ianizzerorū, qui Agà vocatur, & mille Ianizzeri pedites sclopettarij. deinde decem signiferi Sanzachi equites, atq; hos tympanistæ, & tubicines equites. Sequitur deinde nullo ordine magna multitudo variarum nationum in equis cum lanceis, quam sequuntur muli & cameli & impedimenta castrensia. hæc autem Spaches equites cum acinacibus arcubus, & sagittis. quos carri tormentorum, qui singuli à triginta equis trahuntur habentibus fræna aurata. sequuntur hos principes ac duces Ianizzerorum in equis cum aureis capitum integumentis acutis, acinaces habentes cum flauis vexillis. inde duodecim millia Ianizzerorum peditum cum sclopettis & alabardis. hos Solimani asteclę pedites, qui stapedarij dicuntur, cū arcubus & sagittis, Solimanus solus inter hos equitat, qui Solachi ab illis dicuntur. Sequuntur Solimanum tres impuberes adolescentes magnifice induti, quorum vnus fert arcum, alius vestes Imperatoris alius aquam. Sequuntur hos duo eunuchi in equis, & prætorium deinde vexillam viride, & sex Sanzachj cum rubro, viridi, albo, flauo vexillis, & albo ac rubro atq; rubro & viridi. deinde alij tympanistæ & tubicines in equis. sequitur hos magnus numerus militum cum lanceis habentibus rubra vexilla, & acinacibus. à dextra procul à Solimano incedunt Spachoglani equites cum flauis vexillis lancearum à sinistra Selitani vocati cum albis, & rubris. inde impedimenta cōplura. & Spaches equites cum lanceis: hos sequitur purpuratus solus cum sex asseclis peditibus, atq; hunc viginti & duo Sanzachi in equis cum vexillis & tympanistis & tubicinibus. postea ingens armatorum multitudo

Ferrandi Gōzagæ literæ ad Card. Farnesium.

Acierum, & pōpæ ordo imperatoris Turcarū exeūtis ad bellum.

titudo è varijs nationibus cum impedimentis. sequuntur hos Iachingi nominati, qui spe prædæ castra sequuntur. cum his copijs, quæ pluribus ducentis millibus hominum constabant, Solimanus in Armeniam iter capit. vbi primùm in agrum hostilem accedit, incredibili immanitate obuia quæq; ferro atq; igni populatur. nulli neq; sexui, neq; ætati parcitur, ac neq; brutis quidem cuiusuis formæ. vrbes opulentissimas Babylonem & Zorigam & Carras & Birum Mesopotamiæ, quam partẽ regnum Diarbeccæ vocant, captas vi diripit, deuastat, concremat. istud fiebat ad vltionem iniuriæ vt Solimano videbatur acerbissime pro propinquorum odijs, quę certe acriora sunt externis, quoniam Tamnasus Baiazettum filium Solimani non solùm protegebat profugum aduersùs paternam voluntatem, verumetiam illi summũ imperium copiarum aduersus patrem, armaq; ad vindictam concesserat. Tamnasus tametsi habebat in armis centum millia hominum & amplius, tamen quia Solimanus cum tantis viribus è Syria in Mesopotamiam populabundus penetrauerat, veritus se non posse resistere tantis copijs, legationes mittit ad Lusitanũ regẽ, qui maiori parti Indię imperat, vbi multæ sunt munitiones cũ Hispanis pręsidiis. rogat ne se tantis bellorum motibus implicatũ negligat, sed quàm citissimè opem ferat aduersus communem hostem. præstare opem ferre laborantibus nunc Persarum rebus, quàm expectare, vt cum accessione virium Persicarũ ipse postea à Solimano inuadatur, cuius neq; amicitia quidẽ ob eximiã potentiã videri tuta iure possit, nedũ inimicitia. summos imperatores aliquando illud solum honorificum censere, quod sibi cõferat, cũ fides & iuramẽtũ & omnis honestas tantũ habeat firmamenti, quãtũ vtilitas regnorũ, quę si aliena ab ijs apparuerit omnia impedimenta tãquam nebulas serenus Aquilo dispellit ac dissipat. multos fuisse principes, qui quidẽ quieuerũt vbi circa suos fines arma Ottomanica circũstreperent contra finitimos, se satis assecutos rati quòd in se arma non sint importata. sed postea cũ serò resipiscerẽt, frustra penituisse breuis pacis magna parte suorum principatuũ emptę. Plurimorũ regum magnorum crescere cũ amplitudine, imperij cupiditatem dominandi, quam non montes, non pelagus, nõ desertæ solitudines, non qui Asiam Europamq; diuidunt termini definiũt, qui semper oblatis probabilibus caussis pugnabũt dũ infixas re ipsa auaritię, & acquirendi res alienas radices in animo habebunt. putant enim sibi etiam gloriosum esse quod cęteros reges per vim e suis principatibus disturbẽt, quibus cũ imperatoribus pacis ac belli nomina sunt, vti cõferũt. non. n. ad iustitiã, sed ad suam cõmoditatẽ his vtũtur; qui magis viri boni sunt cũ apertè bellũ se inferre fatentur, quã cũ amicitiã vocant cessationẽ iniuriatũ. Nõ esse vnius mensis quietẽ emendã periculo sempiternę seruitutis; cũ vna hęc res ad tantam potẽtiã Ottomanicam familiã extulerit, ac prouexerit. opus esse finitimos reges sibi beneficijs deuincire, quibus adiutoribus vtantur postea ad cõmunẽ libertatẽ tuendam. his alijsq; compluribus rationibus cõmotus Lusitanus rex decẽ Hispanorũ millia cum viginti bellicis tormẽtis subsidio mittit Persę; qui vbi ad castra Persarũ perueniũt posita in ripa fluminis Euphratis castrametãtur à fronte exercitus Turcarũ. cęptũ est statim pugnare leuibus prelijs, in quibus tãta Hispanorũ virtus enituit, vt Persę, qui prius apparebãt magnopere consternati, & metu perculsi, non parũ animi resumpserint. Hispani castrametãtur super quodã colle, atq; exploratis viribus hostiũ, quę longo interuallo superare videbãtur, si descẽderetur in aciẽ, omnẽ animũ ad artẽ insidiasq; conuertunt. Nam vbi Tamnasus in planitie constiterat ad impediendum progressum Turcarum, ne totam regionem deuastarent, ibi propinqui Hispani peramplos aggeres, & profundas fossas castrenses, latasq; ducunt. ac se vndiq; vallant. varijs in locis cados pulueris tormentarij occultant in fossis tanquã in cuniculis. loca fasciculis lignorũ, & terra & folijs arborũ atq; herbis superius cõsternunt, itaq; instruuntur aduersus impetus Turcarum. Solimanus cum intelligeret hinc Hispanos, inde Persam cũ centũ millibus armatorum trãsitum occupauisse; dubio fit animo an sibi progrediẽdum sit. cum præsertim in alia parte filius constitisset cum quatuor millibus Ianizzerorum. Persa ad tentandos animos Turcarum iubet omnia tormenta in Turcas displodi. at Solimanus cum obsideretur propè à tergo omnibus regionibus deuastatis, & incensis, neq; tamen sine pugna progredi posset, decernit necessariò collatis signis de summa belli esse dimicandum, vt sibi viam ferro aperiret. Suos in aciẽ instruit. erat in castris Solimani Selimus purpuratus cũ triginta armatorũ millibus. Mysiæ præfectus cũ totidẽ millibus Illyriorum atq; abiuratorũ hominũ. Carais præfectus Iudeæ cũ viginti millibus Hebræorum. Purpuratus præfectus Asię minori cũ viginti & quinq; millibus pugnatorũ. Trapezũtii purpuratus cũ triginta millibus. Cilicie præfectus, & Pãphyliæ cũ viginti & sex millibus. Mesiæ cũ viginti, & quinq;. Persa cõtra vbi intelligit Solimanũ se accingere ad pugnã armatus cũ Baiazetto equũ cõscẽdit. per omnia castra penetrat. suos in acie instructos confirmat, hortatur ad virtutẽ & strenuitatẽ & gloriã. docet hostiũ numerũ nõ esse metuẽdũ; quia in supputationibus tñ numerorũ multi sunt plures paucis, at in bello plures sũt decẽ viri fortes, triginta imperitis ac timidis. nõ nũc primũ arma Turcarũ à Persis retusũ iri, sed ĩ multis alijs p̃lijs Turcas fuisse superatos. fortunã belli fortes plerũq; & audẽtes fouere cũ æquitate causæ p̃sertim, & pro lariũ defensione pugnãtes. his certissimã promittit victoriã, si pristinæ virtutis tñ recordẽtur; quã in minutis p̃liis ostẽderint, ac fortiter pugnẽt. his cohortationibus efficitur vt Persæ alacres se oẽs ad pugnã accingerẽt. Primi Hispani, vti statutũ fuerat, p̃liũ ineunt accepto signo pugnę. Signũ fuit immẽsus, & p̃pe incredibilis tympanorũ, tubarũ, ac lituorũ, tormẽtorũq; strepitus repẽte coortus, qui tãtus erat, vt neq; hominũ clamor, neq; hinnitus equorũ exaudiretur, quare cõtinuò plurima explicata sũt vexilla. Solimanus prima Hispanorũ castra expugnãda ducit, vt q̃ & debiliora essẽt ob paucitatẽ, & quę essẽt ã frõte, cũ ita se planitiẽ suis copijs aperturũ putaret. Hispani ad primũ impetũ fugã simulãt, seq; intra munitionẽ fuga recipiũt. Turcæ vbi vallũ essent prætergressi, subijcitur ignis cuniculis, puluerisq; subterranei cadis. tũ repentè Turcæ complures vi flammarũ erũpentiũ ferũtur

Solimani copiæ aduersũ Tamnasum.

Zoriga, Carras, Birũ vrbes.

Oratio Tamnasi legationis.

Hispanorum virtus.

Persa suos ad pugnã hortatur oratio.

tur

rur sublimes semiustulati, inter quos præcipuę fuerunt copiæ purpurati Mœsiæ, qui & ipse cecidit. Illa clade tā repentina territi & propè attoniti nouitate rei Turcæ, ab illa pugna sese recipiunt, atq; hos recedentes Persa ex altera parte tanta celeritate alacritateq; inuadit, nullum vt tempus datū sit hostib. quo se instruere in aciem possent. Baiazettus rursus in acies paternas impressionem facit in latus tanto impetu, tantaq; virtute vt Turcæ terga vertere coacti sint. Solimanus visa suorum fuga conatur eos ad pugnam reuocare nunc adhortationibus, nunc minis, nunc pollicitationibus; sed timor surdus natus est, nullasq; neq; adhortationes audit, neq; promissa. Nam Turcæ vbi semel fugati sunt, non facile bellum instaurant; sed neq; volentibus tempus à Persa concedebatur. noctis tamen aduentus cum iam inclinaret dies, multis fugientibus vitam seruauit. ceciderunt ex Ottomanicis copijs in ea pugna centum & triginta ferè millia hominum. multi fuerunt vulnerati. Septem purpurati cæsi sunt, atq; vel Solimanus ipse vulnus accepit. Sed neq; eam cladem tantum Solimanus passus est, quā ab hostibus accepit, cum multi quoq; perierint in itinere redeūtes pp famem, & oīum rerum necessariarum penuriam, quia per solitudines & deuastatas à se regiones iter faciebāt. coacti sunt itaq; equos edere pro cibarijs, & bibere sanguinem equinum. clades illa prædicta & diuinitus significata fuerat Turcis antequam discederent Byzantio, quippe cum crinita stella dicatur visa fuisse, penes quam erant duo iacula ignea. Luna quoque sanguinolēta, & facie cruore obducta per lōgum spatiū apparuit, quæ oīa prodigia insignē calamitatē Ottomanicæ familiæ portēdebāt. Sic Solimanus omnib. propè copijs amissis redijt Byzantium. Sed iam Augustæ cœpta erant comitia, quò pleriq; Germani Principes, liberarumq; ciuitatum legationes aduentarant; cū subditi Oderici Intuergorum ducis molestissimas querelas aduersus suum principem deferunt, quibus compulsus est Cæsar vt illi diem dici iusserit. Odericus cū ad menstruum tempus statutum non apparuisset, seq; recepisset in munitionem quandam propinquam Heluetiorum finibus, Cęsar iubet equitatum agrum illius hostiliter inuadere. at Odericus veritus ne hoc fieret consilio & adhortationibus Ferdinandi, atq; idcirco acerrimè ageretur propter iura, quæ se habere asserebat in eum principatum, legationes mittit ad Cæsarem, quæ se excusarent, ꝙ ad statutum tempus non apparuisset, quoniā valetudine fuisset impeditus, qua re efficitur vt Cæsar copias ab infestando eius principatu reuocauerit. at verò Mauritius nouus Saxoniæ creatus Elector Halæ, vel de Federici ipsius consensu, quia nō fuissent seruata omnia solennia, quæ in ea dignitate conferenda solent seruari, impetrat à Cęsare vt nuper confirmaretur præsentibus cæteris Electoribus per illa ipsa solennia, quę in ijs seruari consueuerunt. celebrata autem sunt tanto, tamq; incredibili apparatu, tanta cum magnificentia, quanta vix ab vllo antea commemoretur. illa cum aspexisset Federicus, visus est tanta animi magnitudine cōntempsisse, vt nullam prorsus dederit mæroris, aut animi grauiter ferentis significationem. In Augustanis comitijs, quoniam illa instituta fuerant à Cęsare, vt collapsa religio in Germania instaurare tur profligarenturq; hereses, multa pertractata sunt ad cultum diuinum pertinentia, atq; quoniam nullo pacto inter se de ijs rebus conuenire poterant. quędam Cæsar perscripsit quæ seruanda censeret, quædam concessit, donec de illis fieret concilij decretum, atq; hanc formulam Interim appellarunt. continebantur in ea quæ credenda obseruandaq; viderentur hæc, conditio hominis ante & post primum peccatum. de redemptione. de iustificatione. de remissione peccatorum. de operib. de autoritate ecclesiæ & ministrorum. de sacramentis. de mortuis. de ceremonijs, de aduocādis sanctorum hominum animabus in auxilium & patrocinium, de cōmunione. statuitur itaq; in ijs vt obseruatio & solennitates pro commemoratione sanctorum, & ieiunia atq; cętera pro sanctæ Romanę catholicæ ecclesiæ consuetudine seruentur. ea tamen conditione vt quicunque ex ordine sacerdotum vxorem duxissent vsq; ad concilij decreta, ne cogerentur eam relinquere. Qui sub vtraq; specie hactenus Eucharistiā sumpsisset, ne cogeret calice carere. Quę tametsi pter imperatoriā autoritatē facta fuisse visa sunt, cū hæc Pōtificij potius q̄ imperatorij sint iuris, tamē eo cōsilio facta sunt consultis ēt rerū sacrarū professorib. quia res paulatim cōmodius in melius mutantur, q̄ siquis oēs cōfertim ritus sacrorū conetur immutare vno tpe. Nā qui vniuersam religionē vno tpe, alicuius populi vel victi mutare conabitur, mirabor si p suas calamitates nō experiatur q̄ periculosa sit repētina q̄q; Dei cultus euersio. at verò libellus is, q interim vocatus est, in quo decreta, cōcessaq; Augustana cōtinebant, neq; incōsulto qdē Pōtifice fuit ppositus & cōcessus, quē tametsi Pōtifex non satis æquo aīo ferebat, tamē ita postulabat rō tpis. Ea dū in comitijs tractabant, quoniā vt polliciti fuerāt Scotēses iuuenē Reginā in matrimoniū Odoardo Britānię regi nolebāt cōcedere, indignati Britāni, & inter hos pśertim Thomas dux Somersetēsis Britāni regis auūculus, q vt magis regis affinitate cōiūctus renūtiatus fuerat ī comitijs regius ptector ac tutor, ingētes copias colligūt, militesq; ad signa vndiq; cōuocāt. Somersetēsi se cōiūgit Varuicchius Comes cū magna armatorū manu, vt tā honesti belli esset socius. Scotēses his motib. Britānorū cognitis, & ꝙ arma vbiq; in se parabant, & ipsi aīum conuertūt ad bellicos apparatus & ad vim ppulsandā, siqua inferatur, quare ingētes copias collegerūt, & breui in aperto duce Iacobo Hamiltono Arranæ Comite, regniq; Scotiæ gubernatore sunt castra metati. vbi ad fines Scotēsiū vētū est a Britānis copijs, qa Scotēses earū aduētū armatæ expectabāt in opportuno loco, atrox pliū cōmissum est apud oppidum Masselburgum. pugnatur atrocissimè diu ancipiti victoria, cū vtriusq; exercitus egregia virtus & ppè par enituisset, si pares copię fuissent. Sed Scotēses numero inferiores cruētā, & calamitosam victoriā Britannis relinquunt. Sed plures tamen Scotenses fugiendo, q̄ pugnando ceciderunt. multi etiam venerunt in potestatem hostium. Somersetensis ea victoria potitus partem agri Scotensis populabūdus percurrit. pagis & castellis & obuijs quibusq; direptis omnia cędibus & populationibus & rapinis replet. Sic multā prędā abigens in ea parte regni Britannici fines dilatat. Sed quoniam rara felicitas humana solet esse diuturna, ita tulit

Clades Turcarū ingens

Prodigia varia.

Solennia ob ius electionis datę Mauritio.

Formula interim cōcessa in comitijs Augustanis.

Augustana decreta.

Masselburgū opp.

Scotensium clades.

fortuna vel potius dementia Britannica, vt qui militari virtute, peditumq; equitatu, & bellicis apparatibus Scotenses superauerant, iidem mox armis in seipsos conuersis, intestinisq; seditionibus fluctuantes, non paruum malorum patriæ suæ importarint. causa horum malorum fuit, quia vbi desciuerunt à pristina auitaq; religione multa absurda & propè monstra horrifica nata sunt in eo regno; cum oĩa deliria sint & superstitiones vanæ quæcunq; à vero & incontaminato & rationabili cultu Dei desciscunt. cœperunt grauissimæ contentiones domesticæ vexare Britannos itaq; post eã victoriam, quia nouæ hæreses assiduè pullulabant. neq; ita multo sanè interiecto tempore plerïq; velut repentino aliquo furore perciti in vniuerso Britanniæ Regno cũ multis cõtumelijs oẽs sacras Christi, oĩumq; sanctorum hominũ imagines prosternunt, conculcant, infringunt, picturasq; abradũt, atque in statuas ac picturas tanquam in Scotenses sæuiunt, sic post Scotense prælium acerrimè & singulari insania pugnatum est cum statuis, quæ vbi in acie non constitissent profligatæ, fusæ, cæsæq; sunt. neq; vlla fuga tantæ dementiæ testis se seruauit. Permissa sunt matrimonia sacerdotib. contra catholicæ ecclesiæ instituta. atq; oĩno latius serpsit ols hæresis quã institutũ est ab Henrico, qui neq; statuas, neq; ceremonias aut sacros ritus attingere ausus fuerat. accesserunt ad Augustana comitia Sarmatiæ Sidoniq; regis legationes, quæ cunctis ordinibus Imperij iura sui regis in regionem Prutenorum patefacerẽt, abolitionẽq; peterẽt proscriptionis Neomagẽsis in Albertum magistrũ Prutenorum: nã Albertus ad amicitiam tutelamq; eius regis confugerat, nomenq; magistri in ducem commutauerat. Moritur paulo post, calendis Aprilis. i. Sigismundus Rex Poloniæ, quare totum illud negotium euanescit, cũ regnasset annos quadraginta & duos, cui filius eiusdem nominis succedit in Regnum. & quoniam Lantgrauij captiuitas non vxori solùm ipsi, sed ẽt multis principibus erat molesta, accedit eius vxor ad Cæsarem, cum qua oẽs ordines intercedunt, precanturq; Cæsarẽ pro Philippi libertate; sed tandem nihil actum est. Quæ dum aguntur Augustæ, Muleasses Rex Tunetanus ab Amida filio pulsus e regno & luminibus priuatus venit in Germaniã, supplexq; à Cæsare opem implorat. atq; vt res tota facilius intelligatur, summatim repetam seriem huiusce controuersiæ. erat Muleasses vir acri promptoq; ingenio Tuneti Rex, sed propter crudelitatẽ & iniurias, quibus multos primarios sui regni affecerat multis inuisus, qui molestissime eius ferebant tyrannidẽ, aucupantes siqua se offerret opportunitas vlciscendarum iniuriarũ. quo igitur tempore Barbarussa littora Italiæ prope attingens classe in Galliã opem regi laturus cum Polino nauigauit, Muleasses audito Cæsaris aduentu in Italiam, traiecit in Siciliam, atq; ibi tandiu impeditur repugnantibus ventis nauigationi, vt prius Cæsar ex vrbe Genua discesserit, quã Muleasses cò appellere potuerit. auxiliorum petendorũ causa erat, insolentia Turcarum Barbarussæ Iuliæ Cæsariensis Regis, qui elati ea victoria, quam consecuti fuerãt in Mauritania nuper de Christianis copijs, incredibili temeritate Tunetani Regis Cæsaris tributarij & fœderati fines inuaserant, & iam Cirtham, Adrumentũ Africamq; vrbes siue Aphrodisium occupauerant. Muleasses ad subsidia nauigaturus amicos & duces, quibus plurimũ fidebat, pficit munitionibus. at filio Amidæ summum imperiũ armatorum cõcedit, quo refrenaret Turcarum Arabumq; incursiones, siquæ fierent in regni Tunetani fines. Cæsar audito Muleassis aduentu in Italiam, qui iã Romã peruenerat, nuntios ad eum mittit, fieri non posse vt in colloquium nũc veniretur, cum res maximæ, quæ prætermitti nullo pacto possent, Cæsarem ipsum flagitarent adesse in Germania. Quæ dum Muleasses procurat ad patriæ suæ defensionẽ in Italia, nũciatur ab ijs qui aufugerant e Numidia Amidam per adhortationes & consilia nõnullorũ sibi regnũ affectare, & iam thesaurum cepisse, paternos amicos trucidasse, in septa paterna vi irrupisse, omnibus pro libidine moderari. is nuntius ita turbauit Muleassis animum, vt decreuerit quàm citissime in Numidiam cum iis copijs quas posset in Italia colligere esse redeundum. Nam verebatur Muleasses ne filius metu Cæsarianarum virium ad Turcarum auxilia inconsultò confugeret, quare certissima regni iactura ambobus immineret. petit igitur à Prorege Neapolitano vt liceat Italorũ copias conscribere, cum putaret fore vt regijs partibus fauentes sibi quoque opem ferrent Numidæ. concessum est omni generi exulum Neapolitanorum, maleficorumq; hominũ vt ad eam expeditionem Neapoli acciperent stipendia, collectaq; sunt duo armatorum millia, quibus præfectus est cũ summo imperio Ioannes Baptista Loffredius vir acri promptoq; ingenio. quæ dum parantur Neapoli, Amidæ familiares & amici rumorem dididerunt Muleassem regẽ Christianam fidem cõplexũ mortuũ esse Neapoli, vt probabilior ratio haberetur inuadendi regni paterni. timebat enim Amida ne Mahometus frater primogenitus Christianorũ obses, q populo gratissimus erat, regnũ sibi præriperet, vt simulabat. Sed quoniã impiũ quibusdam videbatur filiũ præfectũ à patre paterno regno per summam perfidiam & crudelitatem patrem e regno eijcere, de cuius morte nihil certi haberet, ad arma ventum est, & Amida e Tuneto vi eiectus. Sed tamen cum per astutiam nonnullorũ à Tunetanis postea reuocatus fuisset, oĩa vi occupat. inauditam crudelitatem in aduersarios ac paternos amicos exercet. qui ex illa clade in Siciliam euaserant, quò iam peruenerant conscriptæ copiæ, monent vniuersum prope regnum esse in potestate filij. non esse cũ tã paruis virib. cò penetrandũ. Muleasses his admonitionib. spretis copijs nauib. impositis ad vlteriorẽ ripam maris Mediterranei traijcit. cũ copijs expositis Tunetũ petit. at Amida audito eius aduentu in oliuetis vrbi vicinis insidias ingentes collocat. iubet magnũ globũ equitũ Tuneto egressos certamen cõmittere. Muleasses ab his magno impetu vt imperatũ fuerat ex vrbe egressis inuaditur; sed non minori virtute cũ Italis copijs impetũ propulsat, neq; ingentes clamores vel tantilli facit. Sed n. dũ vtrinq; magna alacritate pugnatur, exit ex oliuetis cũ incredibili vociferatione innumerabilis prope Arabum multitudo, quorum tametsi quidam displosis repente Italorum tormentis laniati sunt, tamen vndique Muleassem atq; Italos, Muleassisq; copias vniuersas circũueniunt. vulneratur Muleasses, quo spectaculo territi

Christiani

Seditiones Britannicæ ob religionẽ

Hæreses Britannæ. statuæ que deiectæ.

Prussiæ magister dux vocatus.

Sigismundi Poloni regis mors.

Muleassis casus.

Cirtha Adrumentum, Aphrodisiũ vrbes.

Amida regnum eripit patri Muleassi.

Perfidia filiorum etiam in occupandis regnis.

Christiani in fugam vertuntur. at Muleasses ex odoribus potius vsitatis quàm ex facie cognitus ob cruorem, captiuus ad Amidam adducitur. Amida iubet ignitis scalpris ferreis oculos patri erui, cuius crudelitatis reprehensus inquit se ob inauditam crudelitatem, quam ille in multos exercuerat istud fecisse. quasi crudelitatis remedium sit crudelitas. Amida deinde se velle Cæsaris esse tributarium significat, neque velle omnino ab Imperatoria fœderatione recedere. Muleasses cęcus coniectus est in carcerē ita captus luminibus. Sed post multas eius regni mutationes & vicissitudines vix impetrat Muleasses vt in solitudine ac priuata domo, quod reliquum est vitæ, sibi degere concederet, vbi fuit donec Bernardinus Mēdocius ad Guletā peruenit, à quo Muleasses fuit accitus, vt vnà consultaretur de illo regno recuperando, atque Muleassi ipsi restituendo, quæ consilia cum Francisco etiam Zouario eius regni negotiatore pro Cæsare cōmunicabantur. Sed Amida collecto magno equitum Arabum globo magnopere procurabat patrem interficere, quoniam venerat in suspicionem paterna consilia, quę dabantur Cæsarianis proceribus, fore aliquando sibi calamitosa. Muleasses filij vires metuens ex Aphrica in Siciliam, atque inde in Germaniam profectus multa de filij crudelitate conquestus est, & de Francisci Touarij perfidia, quem sibi multum auri seruandi pondus datum per suas calamitates surripuisse atq; denegasse inquit apud Cæsarem. Cæsar tametsi mouerut regia grauitate verborum & commemoratione filij crudelitatis in patrem misericordia, tamen cum non liceret à rebus præsentibus discedere, atq; res multo grauiores vrgerent, nihil quod pertineret ad regni Tunetani mutationem molitur. remouet Touarium tantum ab illa præfectura propter regias accusationes, & regi Muleassi in Siciliā remisso victum e publico in Sicilia dari constituit.

Amidæ iussu oculi patri eruuntur.

Francisci Touari perfidia

concilium patrum, quod inceptum erat Tridenti, multorum patrum valetudine distrahitur alijs aliò sanitatis causa ad recuperandas vires recedentibus. in hoc multi discruciabantur Cæsarem præter laicorum principum autoritatem sese implicauisse ijs rebus, quæ ad pontificem sacerdotesq; spectarent pro sacrorum autoritate. atque concilium Bononiæ paulo post haberi cępit. Is libellus Interim vocatus, qui fuerat ab Electoribus omnibus in Augustanis comitijs acceptus, eo consilio vt nunquam de ijs rebus censerent statutum iri, tam grauiter auditus est à multis Germaniæ populis, vt non solum non domitæ vrbes ac principes indignarentur palam, sed etiam paulo ante domitę a Cæsare nationes; atque promissa Cęsari pecunia omnino non posset extorqueri. nam certe quidē illi libello multi resistebant, sed præcipuè Canoduri, Madeburgiq; ciues & alij nōnulli Saxoniæ populi. inter Sueuas vrbes fuit Argentoratum, Alcimenium, Norimbergum, Saxonum vrbes Phamiranum, Treua, Chauci. Iulicurgium Hilsenses. ea indignatione commoti non modo religionis integritatem recentem admittere recusant, verum etiam, vt dixi, quæ ciues obtulerant Cæsari publico nomine. volebant esse irrita. & quanquam Philippus vnus è Sennonum Burgundorumq; ducib. cętera omnia ad vnguem seruauit, persoluitq; centum & quinquaginta nummum millia, quæ debebat; tamen ijs, quę spectabant ad religionem minimè assensit. quę quamuis molesta Cæsari accidebant, vt qui sua consilia sapienter suscepta cupiebat ad exitum perducere, ad communē oīum populorum salutē, tamen per id tempus rem dissimulauit, neq; vllam dedit iræ significationem, nisi q dixit futurum vt Germanos rursus pęniteret suorum errorum maiore cum dedecore, hisce reb. ita constitutis Cęsar iubet die decimo sexto mensis septēbris publicè per præconē pronunciari & seruari quę statuta essent in Augustanis comitijs, donec in concilio de tota re decideretur. deinde statuit senatū Augustę exauctorare. nam cum multi essent de plebe in senatu, qui paulatim eò irrepserāt, multiq; male de catholica fide sentientes, nouum senatum instituit. & quoniā videbantur hæreses paulatim in occultis concilijs & conuenticulis in priuatorū domibus initiū sumpsisse, tribuū autoritatē abrogat, ciuiūq; conuentus fieri interdicit. his ita Augustę constitutis discedit Alcimeniū. libellū accipi iubet. Senatū renouat in morē Augustę. hæreticos remouet è senatu. catholicos his sufficit. neq; id solū cōmodi videbatur consecutus Alcimeniū profectus, vt illā vrbē informaret ad cultum diuinū. & ad Imperij obseruantiā, verū ēt ita fiebat magis vicinus ad infestādā vrbē Canodurū, quæ neq; Imperatorium exilium, neq; Cęsaris minas vel tantilli faciebat, videbaturq; confugere ad Heluetiorum tutelam. illud si accidisset, opus erat vt prorsus de spe decideret eius ad deditionē cōpellendę, sed quoniā neq; ex vtilitate, neq; e dignitate Cæsaris esse apparebat pati, vt videretur eius vnius vibis viribus deterritus, decernit summis virib. illā inuadere. illo consilio discedit Augusta relictis ibi duob. vexillis peditū Madruccij. reliqui Germani paulo post dimissi sunt, q ijs non videretē opus fore. Hispanū vero peditatū, & equitatum Italū secū adducit, qui haberet stationē in agro Alcimeniensi. Sed quo tpe Philippus Hispaniarū princeps legationē gratulatū pro victoria miserat ad Cæsarem, statutū fuerat vt Maximilianus in Hispaniā, Philippus in Belgiū proficisceretur, Cęsar Maximilianū cū potestate proregia mittere properat. Albanus in Hispaniā missus, quę profectioni forent Philippi necessaria cōparat. familiā ad vsum consuetudinēq; Sequanorū instruit, sicut Cęsar habere consueuerat quo tempore Maximilianus Genuā per Mantuā contendit, vt ibi Cæsareas triremes conscenderet. Princeps Philippus illi obuiā mittit Barcinonem vsq; citaris equis Petrū Cordubēsem, qui eo profectus Philippi nomine gratularetur pro felici aduētu, ad quē Maria ēt Diegū Cordubēsem gratulatū mittit. at Maximilianus felici sane vento, nauigationeq; vsus, vbi nauim conscendisset. Barcinonem applicuit, vbi cū multa lætitiæ significatione fuit exceptus. Inde paulo post Pintiam versus iter capit, vbi multi fiebant ad nuptias apparatus, vnde cū parum abesset, comitantibus Petro Hernandecio conestablio Celtiberię, multisq; alijs procerib. qui honoris gratia obuiā prodierūt in eā vsq; Tarraconēsis partē procedit q Regnū Aragonę vocatur. Deinde princeps ipse Antirāte Celtiberię & Albano & alijs multis principib. comitātib. circiter viginti & quatuor millia passuū citatus equis obuiā properat, ad vrbē vsq; Oliuaresam vocatam. Princeps postea Pintiam reuertit, die

Concilium prorogatur.

Concilium Bononię.

Cōtentiones de religione Germanorū ob formulā.

Senatus Augustanus exauctoratus.

postero magna cum pompa in vrbem accipitur. vesperi celebrantur nuptię, confirmanturq; con-
tractæ iam in oppido Atamiezo non procul à Mantua Tarraconensis ciuitate per Cardinalem Tri
dentinum. peractis solennibus regia fiunt conuiuia multaq; ludicra ad oblectandos animos, quibus
solennibus absolutis Philippus his præfectis Hispanicis administrationibus ad iter à Cæsare impera
tum facessendum animum adijcit, atque familiam primum mittit Barcinonem. quo tempore in Bri
tannia episcopus Vuintoniensis vir bonus & catholicæ religionis obseruator captus est, & in custo
dias traditus cum non in statuas solum iam, sed in sacerdotes etiam sæuiretur. Cæsar vbi non procul
abesset à Canoduro propter spem, quam conceperat eius vrbis potiundę in agro Alcimeniensi, vti
diximus, habebat stationem. At Alphonsus Viues dux strenuus patria Neapolitanus patre Hispano
natus, non mediocris & existimationis apud Cęsarem, & inter suos familiares ob singularem peri-
tiam rei militaris, decernit per aliquam fraudem Canodurum occupare. inuitabant eum ad illam
spem ciuium nonnullorum consilia, quos Cęsarianis partibus fauere intelligebat, nam potentiorũ
ciuium tyrannidis pertęsi, & eorum præcipuè qui pręerant rebus publicis inueterum iniuriarum vl
tionem, eius vrbis gubernacula vni principi rectius committi credebant. Quippe cum non minus
grauis sit æmulatio, & odium quod ex inuidia inter pares nascitur, aut propè pares honorum cau-
sa, quàm quævis crudelis tyrannis, aut vnius principis vel molestissimi metus. Alphonsus igitur cõ
positis his consilijs cum ciuibus acceptis duobus millibus peditum & ducentis equitibus per noctẽ
iter capit. illa res statim per exploratores ad vrbanum magistratum delata est, qui adiunctis sibi ci-
uibus Cæsari infensis in eos arma capiunt, qui studerent Cęsarianis partibus, tanquã in rebelles, &
cõiuratos, & publicæ libertatis patriæ suę proditores atque oppugnatores. iussus est populus arma-
ri, omnesq; coloni ad arma acciri, qui habitant apud lacus, quos facit Rhenus, Venetum & Acroniũ
vocatos. Alphonsus cum arbitraretur se in vrbem ab ijs ciuibus continuò admissum iri, quam spe-
rabat se omnibus bellicis apparatibus spoliatam inuenturum, vbi primum dies illuxit, se vni porta-
rum ostentat, in quam impetum facit. ciues intuiti hostẽ vi vrbẽ aggredi, cõi consilio arma capiunt,
tam Cæsaris amici, quã hostes Cęsaris, cum per eã opportunitatẽ ostenderent se pluris vtilitatẽ pu
blicam, quam priuatam amicitiã facere. certatum est acriter vtrinq;, at Hispani Alphonso cęso &
glande transfixo mœsti in castra redeunt. eam rẽ Cæsar grauiter tulit, non solũ ꝙ viri insignis iactura
ita facta esset inutiliter, sed etiam quia videbatur id non nihil pristinæ gloriæ minuere. veruntamẽ
cum vellet videri venisse Alcimenium ad res ad religionem spectantes componẽdas, cum omnes fe
rè nouę religionis homines potentiores factionis rebus publicis præessent, ratus omnem vitiorum
originem inde manare, ꝙ hæretici concionatores populum subuerterent, allicerentq; ad quandam
liberiorem viuendi licentiam eos capi iubet, & ad publicam ignominiam ita captos populo spectan
dos tanquam turpe nefariumq; spectaculum per vrbem duci iussit. imperat postea ne aduersus Ro
manam Ecclesiam quidquam auderent. magistratus mutat vt fecerat Augustæ. Heluetij indignati

Senatus Alcimeniẽsis exautoratus.

Cęsarem ita Canodurum inuasisse, quod factum esse querebantur contra fęderationis conditiones
pactas cum principibus Austriacis, per quas oportebat Cæsaris arma per viginti millia passuum ad-
minus abesse ab Heluetiorum finibus, reuocant suos à comitijs, legationesq; mittunt Canodurum
ad eos ciues in fide amicitiaq; iam incepta retinendos. Canodurenses veriti propinquitatem poten
tiamq; Cęsaris, vbi veniebat in mentem quãta celeritate & audacia vel pauci ausi essent vrbem inua-
dere, non parum trepidant. Quippe cum non parua cõtentio nata esset denuo inter ciues nobilio
res & plebem, ꝙ hi magnitudinis & diuturnitatis sumptuum bellicorum pertęsi cuperent liberari

Canodurenses seditiones.

tot molestijs per clementiam Cæsaris, quia noua tributa semper pro tuẽda libertate vrbis impone-
rentur, crescerentq, in dies; at contra mercimonia & omne genus lucri fuisset sublatum propter
has rerum perturbationes. nobiliores hoc deuitabant, quia si libertatem Cæsaris arbitrio cõmisissent,
sibi videbantur facultates etiam fortunæ arbitrio committere, quæ semper è publicis rapinis auge
bantur, apparebatq; honorum ita eripi facultas, quę cupiditas cum opibus semper ferè cõiũcta est,
& cum illa cæteris dominandi libido. nam tametsi multis verbis de re in vtranq; partem disputari
posset, tamen si quis rectè antiquarũ multarũ rerum publicarum naturam perpenderit, nihil aliud
profectò esse rempublicam fateatur oportet, quàm multorum priuatorum concilium & conspira-
tionẽ quoquo modo ditescere studentium per subditorum facultates: qua in re magistratus & am
plior furtorum facultas, amplior insigniorq; honor cẽletur. Cęsar his tot perturbationibus cogni-
tis facile allectus est ad eam oppugnationẽ renouandã. Sed quia non aderãt tãtæ vires collectæ, quan
tę sufficerent tanto huic negotio animum ad artem conuertit. Per Antonium itaq; Perenottum episco
pum Rigiaci, & ducem militum Ferdinandi regis, consilium excogitat, atq, illi concio postea iniun
ctum est munus vt multos ciues id edoceret. illud autem fuit huiusmodi, vt statuto die pluribus è lo
cis Canoduri finitimis magnus numerus armatorũ colligeretur, ingredereturq; vrbẽ per eam por-
tam, quę lacum superiorem prospectat. Illud consilium felicẽ exitum sine cõtrouersia habuit, quia
à coniuratis adiuti nemine amisso in vrbem irrumpentes admittuntur: atque ita vrbs continuò ad
pristinã Cæsaris obedientiã redit, nonnullis principibus aduersariæ factionis cęsis. iam eo vires Cæ-

Canodurum captum.

saris auctæ fuerant in Germania, tãtaq; totq; rerũ felicitate prouectę, quæ quasi aliqua vberrima
seges ex illis prudentissimis principijs ac seminibus pullulauerat q̃ in Ingolstadij castris sata fuerãt,
vt non mõ præsentes hostes ad defensionem potius, quã ad vllã offensionẽ prospectarent, verũ etiã
cæteris absentib. hostib. Cæsarei nominis ingẽtẽ trepidationẽ iniecerint. hi felices successus maximè
oĩum infestabãt Paulum Tertium Pont Max. & Henricum Galliarum Regem, vt diximus, quippe
ꝙ præter felicitatẽ rerũ, hunc discrucciaret memoria filij per insidias trucidati Cęsaris consilio, illũ
etiam Placentiæ memoria ita per vim occupatæ. atque timebant etiã arma victricia Germaniæ post

res

res ibi compositas in se conuersum iri; neq; facile postea futurum putabant, vt tantis virib. resisterẽt. Henricus igitur positis firmissimis præsidijs in finibus Galliæ Belgicæ, quos Vermanduos vocant, Sequanos visit, quibus vrbibus & oppidis in finibus opportune munitis ad sustinendos impetus hostium, si qui fierent, mox in Galliam subalpinam conuolat, peruenitq; Augustam Taurinorum, quoniam Italus equitatus missus erat in Italiam. vix eò Henricus peruenerat, cum nuntius affertur Burdigalenses & Pictones, & Santones in finibus Aquitaniæ tumultuari propter vectigal salinarium: nam Henricus illud nuper non parum auxerat in sumptus bellicos, & extraordinaria tributa præterea imposuerat. is nuntius Henrico grauis accidit, quia verebatur his præsertim temporibus ne illa res plurimum molestiarum afferret, quare statuit sibi cito ex Italia esse ad eos fines properandũ. res tamen vel sine regis aduentu sedata fuit Annæ Memorantij reguli opera & prudẽtia, qui cum duobus equitum, octo peditum millibus repente e finitimis locis collectis eo conuolauit, & in ipso prope articulo temporis surgentia, recentiaq; adhuc seditionum semina oppressit. Autores seditionis tollit e medio; qui, quoniam Tristanum Monenium præfectum regium crudeliter trucidarant, coacti sunt prius digitis & vnguibus ipsum effodere cadauer, deinde necati. & quoniam ad turbam ciendam tinnitu cãpani æris vsi fuerant, interdictus est eius vsus, omnisq; sublatus. quòd vero in præfectum sæuitum esset, literæ omnes & priuilegia exusta & arma omnia ciuibus adempta.

Seditio Burdigalẽsium, Pictonũ, Santonum.

Supplitia seditiosorum.

Sic seditionibus in Aquitania sublatis Henricus per fœderationem curat sibi Pontificem & Heluetios iungere, quo validior fieret non modo ad propulsanda arma Cæsariana, sed etiam ad bellum vltro inferendum, quorum vtrumque ob prædictas indignationes facillimum apparebat. Cæsar de his omnibus certior factus, veritus repentinum bellum in se exarsurum, Maximilianum comitem Buranum mittit in Britanniam ad amicitiam fœderationemq; cum nouo rege confirmandam, Britannosq; in fide retinendos. & quoniam liberæ ciuitates Cæsaris consilio condemnatæ fuerant ad quendam pecuniarũ numerum dissoluendum, ipse venit Neomagum ad ærarium ibi instituendum, qua pecunia vteretur in bello Italico. Tum in Belgas se recipit, vt præsidia in ijs finibus, & munitiones recognosceret, capriuis principibus in Andernandam, quod est Belgarum oppidum, seruans. Sed quoniam ille aduentus, & Burani profectio videbatur iure aliquid suspicionis Henrico allatura, legationem mittit ad Henricum, quæ doceat eum regem priuatis nonnullis rationibus adductum Cæsarem ita facere, Cæsaremq; cum ipso rege amicitiam seruaturum esse non secus, atque si Franciscus Felicis memoriæ pater viueret. illa tametsi rex sibi grata accidisse ostendit, concessitq; Eleonoræ Reginæ Cæsaris sorori vt ad salutandum Cæsarem adiret, tamen maiorem etiam suspicionis occasionem attulit, quòd Cæsarem intelligeret nouis præterea & extraordinarijs tributis populos grauare, atq; plurimum pecuniæ colligere. quæ quamuis principia belli non sunt, tamen in magnis principibus, in quibus, non vt in paruis, habet locum auaritia, quòd possint quandocunque collibuerit magnum auri pondus colligere, non sine certa ratione, certoq; consilio fieri creditur à prudentib. nã profectò colligendæ pecuniæ rõ videbatur Hẽrico à Cæsaris verbis dissentire.

Tributa noua suspicionem excitãt bellorum.

ne repentinis igitur viribus Cæsaris opprimeretur veritus Heluetios recenti fœderatione sibi astringere procurat, & ad belli societatem, quæ fuerat cum Francisco patre renouãdam; quæ deniq; initur his conditionib. 1. Vt vtriq; sine dolo ac fraude sincere fidelissimeq; cõiungerẽtur ad defensionem, cõseruationemq; mutuam principatuum ac regnorum citra vltraq; alpes, & ad suã vtriusq; fœderatorũ defensionem. 2. Vt si contigerit regi vt sine auxilijs Heluetiorum vrbes, oppida, regna ceperit, ipsi teneantur ac debeant præstare auxilia ad illa defendenda, quod ipsum facerent, ad recuperandam vrbem clarissimam Belgarum Cesoniacum nauale siue Boloniam. Sin alijs auxilijs opus esset, Heluetij illa præstarent ad ea recuperanda, quæ possessa fuissent ab alijs Regibus Gallis, neque vlli fauerent eas vrbes aut principatus possidenti. 3. Vt, si rex intra suos fines infestaretur, ac bello vexaretur, vel si hostibus esset superior, posset pro arbitrio ad sua commoda quantum vellet copiarum intra fines Heluetiorum colligere, qui tamen nõ essent pauciores sex millibus, neq; plures sexdecim, nisi istud fieret aliter communi consilio, adhibita Heluetiorum magistratuum autoritate. 4 Vt liceret Regi duces colligere, qui peritiores, exercitatioresq; visi essent, modo deligerentur ex eadem natione. 5. Vt quoties hi peterentur à Rege, ne impediri possent: sed intra decem dies, ex quo essent petiti, ad Regem transirent, neq; recederent ante finem belli, vel etiam post bellum, si res ita ferret. 6. Ne liceret magistratibus eos duces, qui exijssent ad bellum, reuocare vlla alia de causa, nisi si Heluetij intra suos fines infestarentur bello, per quam occasionem statim ad subleuandam patriam remitterentur. 7. Ne liceret Regi belli tempore hos seiungere inuicem, quos per pacem separaret, vt vellet, neque tamen mari committeret. 8. Vt rex stipendia antequam meruissent traderet, & antequam militare inciperent, trium mensium videlicet, & quatuor nummos aureos in singulos menses singulis priuatis. ducibus verò, & cæteris, qui aliqua munia aut magistratus in castris horum exercerent necessarios militiæ atq; ordinarios, pro institutis Heluetiorum, eadem ratione stipendia pro dignitate, atque pro ipsorum lege: quæ stipendia tunc primum inciperent, cum domo exijssent. 9 At contra, si bellum inferatur Heluetijs, vt rex suis sumptibus ducẽtos equites cataphractos & duodecim muralia tormenta cum apto apparatu suppeditaret, quæ nisi amitterẽtur, remitterentur regi post bellum. 10. Vt rex tertio quoque mense Lugduni numeranda curaret duo coronatorũ millia tã pacis, quã belli tpe. 11. Si accideret per bellũ vt talis conuectio aliũde Heluetijs interdiceretur, aut eriperetur facultas cõmeatuũ, vt liceret emere vbicunq; vellẽt in regno, sine nouis vectigalib. 12. Vt neutri pacẽ vel bellum sine communi cõsensu suscipere liceret, ꝙ si altera pars nollet cõprehẽdi, tũc quisq; eã pacẽ aut inducias posset facere liberas, neq; tenerẽt alterũ protegere, neq; cogerẽtur alterius hostes ab alterius amicitia recedere. 13. Vt rex singulis Heluetiorũ primarijs

Cum Heluetijs fœdus regis Gallorũ & pactiones

vrbibus tria vocatorum Francorum millia, quod genus est pecuniæ, Lugduni numeranda curaret in die purificationis. 14. ad horum conseruationem decernitur, vt si quis de Rege quereretur, causã proponeret magistratibus, qui si accusationem legitimam iudicassent, accusator ad eum qui regijs negotijs præesset inter Heluetios accurreret. at si nemo præesset, scriberent magistratus ad regẽ hortarenturq; & rogarent vt iustis petitionibus suorum subditorum fieri satis curaret. 15. Quod nisi rex curasset, libera facultas esset magistratui disceptantes ad duos iudices eligendos aduocare, qui ius dicerent. hoc etiam nisi fieret, ordinarij iudices sententiam ferrent, & quod iudicaretur, id ratum firmumq; esset inter Heluetios. 16. Vt reseruaretur suus locus Pontifici Romano, Cęsari, Regibus Lusitaniæ, Scotiæ, Sidonię, Daniæ, & alijs Principibus, si vellent eius fæderationis fieri participes. 17. Quòd si quis fæderatorum alteri fæderato bellum inferret, cæteri omnes opem ferrent iustiori causæ, nihil impedientibus prædictis. 18. Ne rex aut Heluetij possent à fęderatione recedere per aliquam antiquiorem cum ipsis Heluetijs pactionem aut conditionem, quę posset præsentem societatẽ belli & fęderationem impedire, quæ tam diuturna foret, quàm ipsius regis vita. Sic igitur ad vires conatusq; Cæsaris, siqui fierent in Belgarum fines, vbi primum timebantur arma, populsandos inita est fęderatio & societas belli cum Heluetijs. atqui cum Maximilianus esset Pintiæ, Philippus institutũ

Philippus iter incipit.

iter ingreditur comitantibus Cardinale Tridentino, pontificia legatione, Albano regulo, Gonzalo Cordubensi, Antonio Toletano, alijsq; nonnullis proceribus Hispanis, qui omnes citatis equis Barcinonẽ conuolarunt. Illo in itinere multos præclaros principes obuios habet, qui conueniebant honoris gratia; vt Marchionem Istoniensem, & Piscariensem; Garziam Toletanum, Bernardinum Mendocium classis Hispanę præfectum, omnes primarios Barcinonis magistratus, à quibus perbenignè cum regia magnificentia fuit acceptus. Inde Rhodam versus iter faciens multis honoribus ornatus à propinquis ciuitatibus ad Portum Rhodæ deniq; peruenit, qui in Hispania Tarraconẽsi omnibus reliquis portubus maris Mediterranei longè pręstat & amplitudine & securitate. quippe cum munitio instructa sit à Cęsare in ea parte, quæ in mare tanquam iugum aut cubitus porrigitur, quæ propter vim tormentorum vniuerso & portui, & propinquo litori imminet. ibi egregiè instructa classis Auriæ industria ornatissimis vexillis, cum Cæsareis pulchris, regijsq; in signibus auro & argento picturatis, vbi primum Philippus appatuit, tantam tormentorum copiam displodit, vt omnis aspectus flammis & fumo inuolueretur, apparerentq; omnia vno tempore cõtremiscere. at vbi primum dies è tanta caligine illuxit, tres visæ sunt cohortes egregiè instructorum Hispanorum peditum, quæ principem ipsum comitarentur, auditusq; suauissimus harmonię concẽtus, vbi Auria prętoriæ triremi cũ Philippo in scapha regiè apparata propinquasset, post visam ita classem prętoriãq; triremem, in qua erat nauigaturus, Emporiam redit collaudata Auriæ diligentia. fuit mare aliquandiu tranquillum, quare multi conscensis nauibus Barcinone Rhodam nauigare conantur. Sed tanta exorta est repente tempestatis vis & pluuiarum, vt Barcinonẽ reuectis neq; maritimum ob vẽtũ, neq; terrestre ob copiam aquarum, iter facere liceret: cum circiter tria milia passuum inter Rhodã & Emporiam planities stagnaret in morem lacunm. illa res fecit vt Philippus per duodecim dies commoratus sit Barcinone, nam agebatur tunc mensis October. verũtamẽ per illud tẽpus superatis vel maximis viarum difficultatibus multi principes & illustres viri Barcinonẽ accesserunt. Post vim illam aquarum & ventorum exorta est non inepta, & quasi rebus pręsentibus arridens coeli tranquillitas, quare mira celeritate, ne tam opportunum tempus amitteretur, incępta est nauigatio. erãt triremes circiter quinquaginta & octo, inter quas quinqueremis erat prætoria, quæ varijs principibus conuehendis sunt distributę. Neque vero principes solum ob sanguinis splendorem & potentiam, atque opulẽtiam illustres Philippus secum adducebat, sed quia Regibus & principus hominibus plurimi facere opus est viros cognitione variarum rerum præstantes & animi splendore illustres, non minus quàm proceres alios, vt qui ad gubernationem regnorum non parum conferant, secum adducit viros omnium propè viuentiũ prestantissimos in singulis facultatibus ac disciplinis,

Hispanorum laus eximia.

honorificis præmijs allectos. Quippe cum in Hispaniam variarum rerum cognitio ex Italia iã prope relegata sit, postliminio reditura cum Itali resipuerint. nam ibi cum rerum militarium cognitione maxime floret. neq; solum illę erant triremes, quę Philippum comitarentur, sequenlesq; duces conneherent, sed etiam multa varij generis nauigia, & onerariæ ad quinquaginta, quæ equos & homines & impedimenta ad oram Italiæ in Liguriam traiecerunt, quæ omnia per schedulas Frãcisci Duartis in nauigia sunt distributa. Philippus eodem die ad Lunæ portum quem Veneris vocãt Colibrasq; peruenit: sed cum magna exorta esset tempestas, & iam abesset à terra viginti millia passuum, coactus est Colibras redire, quare & cætera nauigia Rhodam repelluntur, vnde discesserãt. vbi cessauisset tempestas, maiori animi constantia quàm felicitate nauigationis vsus ad fossas Papirianas, quas vocant aquam Mortuam, appellit; oppidum Henrici regis in mari Mediterraneo situm. ibi Gallus dux Philippo præstò fuit cum nonnullis nobilibus, atque omne genus cõmodorum regio nomine pollicetur. neq; tamen in oppidum quisquam admittebatur iniussu Auriæ, cum perpetuis custodibus illud asseruaretur tanquam belli tempore. Dum Philippus in eo portu propter temporis molestiam commoratur, veritus ne diutius res protraheretur, Genuam mittit, qui significaret vt nauis actuaria cum pane nautico, reliquoq; necessario classi commeatu obuiam mitteretur ad Eras

Erarum Insularum situs.

insulas nauigantibus, quòd eò esset nauigaturus. vbi tempestas cessauit, à fossis Papirianis feliciter nè nauigatione vsus ad Eras vectus stationem habet in portu. Sunt autẽ Eræ Insulæ duę in mari Mediterraneo nobiles ob salinarũ cõmoditatem, in quibus magna fit salis copia albi, sed nõ valde acris, q in Galliã Nicça & Narbone distribuit: sicut rubicũdus & acrior ex Vuiza in Hispaniã, φ hęc Hispaniarũ, illæ Galliarũ sint regis. erat Philippus has insulas eodẽ die ꝑternauigaturus, sed tẽpestatis ui

cogitur

cogitur ibi habere stationē. iā annona cœperat clasi deficere, tantaque vis erat tēpestatis,vt aliunde sperari non posset, cum Sticades insulæ, sic enim communi nomine quinque vocatæ sunt, ita sint steriles, ac desertæ, nihil vt ibi posset inueniri. sed inter tantas rerum difficultates oneraria com meatu onusta accedit, exortaque est tanta maris felicitas,vt secundis ventis vsus Herculis portum & litus Gallicum sit prætervectus. cum ad Niceæ Massiliensium Genuensiumque litorum conspectum nauigasset, omnes quæ erant in litore munitiones ad significationem lætitiæ tormenta displodunt. atque ad Niceam profectò principi præstò fuerunt celoces præfecti eius vrbis, quæ ducis Allobrogum nomine multa, atque illa præclara munera obtulerunt, edulia scilicet ad defessa difficultatibus nauigationis corpora subleuanda. inde portum Monæci prætervecta classis ad vrbē Sabbatiam applicuit ante noctem, quæ vrbs sita est in litore maris Ligustici, atque egressus Philippus cum magna pompa excipitur in vrbem comitantib. multis principibus. at cum inde postridie nauigaret,obuiam habuit triremē, in qua multi proceres ad principem salutandum conueniebant, inter quos erat Franciscus Mendocius Cardinalis, Ferrandus Gonzaga summus Dux Cæsaris in Italia. Aloysius Leyua Asculi princeps, Franciscus Atestinus frater Ducis Ferrariensis, multi que è primarijs Genuensibus. Genuenses miserant legationes Albiniminium, quę ciuitas prima Genuensis ditionis sese offert ex Hispania per mare Ligusticum nauigantibus,quæ omnia Genuēsium officia liberaliter offerrent, atque ad vrbem Genuam inuitarent. postridie è conspectu litoris Genuensis nauigatur. primam alam triremium ductabat Garzia Toletanus,quem sequebatur Berenguellus Requesensis cum Siculis triremibus atque Auriæ principis in aciem instructis. postremam alam ductabat cum Hispanis triremibus Bernardinus Mendocius. multos amænissimos hortos nauigantes ad sinistram prospectabant,& litora virentibus malis Medicis, & citris, & oliuetis, & varijs fructiferarum arborum generibus vestita, ita vt omnem pictorum industriam naturæ iucunditate aspectus superaret. at verò clasis egregijs & opulentis vexillis instructa apparebat ciuitas quædam præteruehi per mare Ligusticum,quæ mox Genuam applicuit,quo tempore oppida, quæ super collibus Genuæ imminentibus sita sunt ad portus tutelam, multa tormenta displodit, ac deinde vniuersa clasis. Princeps super tumultuarium pontem descensionem facit aulæis constratum. in palatium à Duce & à senatu magnificentisime exceptus est,qui sibi iucundam esse ostēdit Genuensium in se liberalitatem & magnificentiam regiam. ibi circiter quindecim dies commoratur inter multa solennia conuiuia, multasque blanditias clarisimæ & opulentisimæ ciuitatis. per illud tempus omnium principum, liberarumque ciuitatum legationes Italiæ gratulatum conueniunt pro felici principis aduentu, qui dum in palatio commoratur,parum defuit ne fortuna vniuersam lętitiam in maximam cladem vrbis conuerterit. nam eum forte ciuis quidam cæsus fuisset ab Hispanis, nuntius affert Minciaccæ magnā seditionem inter Hispanos Genuenseŝque esse excitatam. cum venisset eò multos ciues armatos videt, qui Hispanos ad quinquaginta intra domum incluserant. quæ controuersia etsi fuerat Spindæ tribuni prudentia placata, tamen denuo videbatur resurgere propter magnum animorum motum. nam leuisima de causa ac propè nulla, officinæ clausæ sunt, tumultus excitatus,armati vbique apparent. atque ita vt magna fieret omnium perturbatio ignota causa tumultus. Hispani ad classem se recipiunt, & arma parant, cum nemo sciret qua de causa. sed ea fuit, quòd Arzeus quidam Antonius vir nefarius demerso nepote octo annorum in suo horto propter insignem hæreditatem è carcere Pintiæ aufugerat fœmineo habitu, atque nuper captus fuerat à Minciacca iussu principis, & in palatio asseruatus in carcere ad principis nutum. ille vbi iussus esset tradi Bernardino Mendocio supremo Hispanarum triremiū imperatori, quo Pintiā reuectus penas daret sceleris, necesse fuit cum Hispanis quibusdā sclopettarijs ad palatium accedere ad eū adducendū. senatus cognita causa aduētus portas aperit. secundæ custodiæ visis sclopettarijs cū essent senat⁹ ducēti armati & totidē sclopettarij, indignatę Hispanos armatos ausos esse eò ingredi; demissis sarisis in hos impetū faciunt. primę custodię,q causam ad uentus cognouerant medium capiunt Minciaccam, ac protegunt. cuius autoritate & eloquentia res placatur, senatoribus illi nonnullis fauentibus. Minciacca duobus tantum Hispanis cæsis re cō posita cū custodijs nouis senatus captiuū abducit. senat⁹.apud principē excusauit, q̄ is tumultus nō esset è cōsilio senatus,sed excitatus ex inscitia populi, quare venia facile cōcessa. Accusatur Philippus princeps quod nimis esset elato aio, qui pateretur vel principes detecto capite secum loqui, neque illa facilitate vteretur, quæ à cęteris ducib. Italis expectabatur, & quam paterna humanitas pollicebatur, cuius rei cum à familiaribus clam argueretur ,respondere solebat, patrem suum fuisse Ducis filium, at se esse Imperatoris. deinde paucis diebus interiectis per difficiles asperrimasque niues & frigora & difficultates locorum tertio die Alexandriam Paleariam contendit non ignobilem vrbē, in qua vbi excipitur cū multa totius vrbis lętitia à Consaluo Salmātico viro Hispano. hinc Ticinum petit, hinc Binascum, hinc Mediolanum, atque obuium habuit cùm circiter duo millia pas suum Mediolano propinquaret Allobrogum Ducem, quem princeps singulari humanitate excipit, nam vxorem duxerat Beatricem Emanuelis Lusitani regis filiam & matris suæ Imperatricis sororem iam vero triumphales arcus & testudines nihil neque operum præstantia,neq; magnificentia apparatus Genuensibus cedebant, quamuis plures & magnifici Genuæ fuissent. vbi ventum est ad Ticinensem portam Mediolani, quæ diui Eustorgij templo coniuncta est, pons tumultuarius sublicius sese offert, cuius in lateribus vtriusque argenteæ formæ vrbium principatus Mediolanensis constitutæ fuerant ingentis ponderis, quas ipsæ ciuitates affabrè factas honorarium munus principi obtulerunt: quarum nonnullæ ad pondus sexaginta millium Philippæorum accedebant.

Sabbatia vrbs.

PhilippusGenuam applicuit.

Tumultus ortus Genuæ.

Apparatus Mediolani.

arcus

arcus verò ita erant egregia opera inſtructi, vt mira architectura & hiſtorijs & aptis inſcriptionibus eſſent inſigniti: inter quas hæc etiam fuit. Chriſtiana libertate per Carolum V. Max. Imperatorē ſublatis erroribus reſtituta, Philippum pium filium læta excipit Eccleſia, quo duce ac defenſore magno feliciſſima quęque ſibi promittit ac ſperat. ſic vniuerſa propè Itala nobilitate comitante cum magnificentiſſima pompa, comite etiam Senatu ad maius templum acceſſit, atque poſt preces ad palatium olim à Traiano imperatore extructum, in quo duces Mediolanenſes habere hoſpitium ſolebant. ibi nonnullos dies moratus inter multa ludorum genera, qui per nuptiarum quoque opportunitatem parabantur, cum Hipolyta Ferrandi filia daretur in matrimonium Fabricio Columnæ Aſcanij filio. nam præter cætera ludicra certamina vmbratilia commiſſa ſunt inter Hiſpanos mira dexteritate peditum, quæ vera & ſanguinolenta prælia imitarentur. certatum eſt miſſilibus cannis ad imitationem Mauritaniæ. neque vllus dies vacuus, aut ſine ſpectaculis fuit, donec Philippus commoratus eſt Mediolani.

LIBRI TERTII FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER QVARTVS.

QVONIAM verò florentissimam fortunam, gloriosasque victorias, omnes honores & gratia mortalium consequitur, omniaq; populorum studia maximè propensa sunt in quam partem fortuna aspirauerit, tantæ visus est lætitiæ, tantæ expectationis, tanti, tam felicis, tam diuini ominis Philippi in Italiam aduentus, vt quasi deus aliquis immensam felicitatem Italiæ afferre videretur, aut oppressæ afflictæq; prouinciæ diuturnis calamitatib. pristinorum laborum subleuationem. quippe cum nemo Regum aut insignium Imperatorum iam multos annos ingressus sit Italiam cum tanto, tam regio, tam magnifico, tam incredibili vrbium, gentium, populorum pompa & apparatu, aut cum tanto omnium gentium & Italorum principum concursu & gratulatione. Non enim ex vniuersa Italia solùm principes omnium ciuitatum & nuntij vltro citroq; conuolabant, sed etiam regum ac populorum omnium legationes vndique conueniebant gratulatum pro felici faustoq; principis aduentu. tot principes Belgarum vrbium, tot Germani proceres, tot Hispani ac primarij Duces, tot liberarum ciuitatum legationes in Italiã confluebant ad principem sua præsentia ornandum, & in Belgas comitandum, vt iam nõ amplius vnius principis magnificentiam illius comitatus referret, sed aut insignis exercitus formã, aut antiquissimorum Regum Persarum splendorem, aut triumphantium consulum Romanorum pro aliqua insigni victoria. His tot insignibus Ducibus comitantibus Philippus Mediolano discedit ad septimum idus Ianuarij anno salutis nostræ nono post mille quingentos & quadraginta Mantuã 1549.
versus: quo in Itinere primùm Marinianium accedit, quod est Iacobi Medices oppidum, inde Laudum Pompeiam, inde Cremonam, inde Mantuam denique cum magnificentissimis apparatibus vbique exceptus. multa fuerunt Mantuæ spectatu digna, atque inter imagines, quæ res Cęsarianas referebant, Philippoq; felicitatem vaticinabantur, erat cuprea armati principis imago, quæ fortunam capillis apprehenderat, eamq; columnæ iamiam alligatura videbatur infractis alis à sua versatili rota detractam. aderat Dolor, quem fustibus armati propellebant. & Tranquillitas columnæ inhærens altera manu caput suffulciens, altera gestans hastam, tanquam sustentaculum & fulcimẽtum. Erat & Ianus bifrons, cuius altera facies, quæ in vrbem prospectabat, erat iam senioris, altera exterius prospectans, iuuenis, ad vrbis tutelam, cum altera rerum militarium labores foris sustinendos, altera domi prudentia vtendum esse, significaret. prodijt obuiam Hercules Ferrariensis Dux cum multa pompa, qui simul Mantuam accessit. Post multa conuiuia, magnificosque apparatus Mantua discedit, & ad Villamfrancam profectus magna cum pompa ab obuijs præfecto Veronæ, & Federico Badoario excipitur, qui omne genus officij & hospitalitatis senatus nomine offerunt. multa munera magnifica largiuntur. palatia egregiè instruunt, quacunq; princeps erat transiturus. illo in itinere Octauius Farnesius & comes Sanctiflorius, alijque complures Romani proceres cum insigni pompa principem salutatum veniunt, qui deniq; Tridentum accedit, atq; obuios habet Mauritium & Cardinalem Augustanum. ibi cum solenni pompa non minore cęterarum vrbium acceptus per quatriduum moratur, mox Inutrium peruenit, vbi regali apparatu ac pompa excipitur à filiabus Ferdinandi regis & ab Alberto Norici Duce eius genero. hinc Augustam, Alcimenium, Bruxellas peruenit post multas pompas variaque hospitia pridie Cal. Aprilis. vbi obuiam habuit Mariam Reginam Pannoniæ & Boemiæ eorum principatuum gubernatricem, quæ singulari charitate nepotem complexa est cum Galliæ regina, multisq; Belgis proceribus. interea catholica

Mantuæ apparatus in aduentum Philippi.

lica religio paulatim in Germania cõualescere, quòd inter Saxones & Sennones Mauritius & Ioachimus nitebantur subditos populos ad veram, catholicamq; fidem perducere. & quoniam Britanicæ victoriæ fama in Galliam peruaserat, cladisque insignis à Scotensibus acceptæ, & direptionũ iacturæq; multarum vrbium, Henricus veritus ne si rursus Britanni arma sumpsissent, vniuersam Scotiam ita debilitatam suo regno adijcerent, statuit postulantibus auxilia Scotensibus non esse deneganda. missus est igitur cum ingenti classe comparata Petrus Strozza, & Andelottus, & Ringrauius viri rerum bellicarum peritissimi cum summo Imperatore classis Dessio regulo. Britanni audito Gallorum apparatu ingentes copias & ipsi comparant, atque cum ijs viribus Gallis Scotenses aucti fuissent oblatam pugnæ opportunitatem minime negligunt. pugnatum est summa virtute apud Edintonium oppidum, in quo prælio denique Scotenses de profligatis Britannis insignẽ victoriam reportarunt, atque omnia loca quæ superiore anno fuerant à Britannis occupata, Scotiæq; adempta, illi regno adiunxerunt. His rebus feliciter gestis in Scotia, reliqui proceres in Galliam sunt reuocati, sed Thermeus regulus cum multis Gallicis copijs in Scotia relictus, cepit assiduis incursionibus infestare Britannos, omniaq; rapinis & populationibus vexare. neque vero solùm per opportunitatem auxiliorum Gallus cepit esse molestus Britannis, sed captata opportunitate discordiarum Britannicarum nulla habita ratione pacis inter Franciscum regem patrem, ac regem Britanuum compositæ, vbi spes affulsit aliena diripiendi, adiunctis sibi Heluetijs, vt diximus, noua fœderatione, ad recuperandam Boloniam contendit, quam per insidias Britanni occupauerãt. erant autem res Britannicæ in maxima perturbatione nõ solùm propter religionem, quam quisq; è tribus primatibus pro libidine distrahebat, sed multo magis etiam propter regni administrationem: quamuis Thomas auunculus Odoardi omnia pueri nomine gubernaret. accedebat ad tantarum rerum perturbationem templorum sacri prouentus, qui à primarijs occupati fuerant, qui verebantur si res ad pristinam formam religionis rediret, ne magnis commodis & redditibus priuarẽtur. earum rerum restituendarum metu primates omnia acerbissima seditionum, discordiarumq; genera disseminabant. fama est Mariam noui regis sororem. vt quæ catholica dogmata diligẽter amplecteretur, visis hæresibus, quibus vel peioribus, quàm Rex primùm complexus fuerat. omnia repleta contaminataq; fuerant, conuenisse regem seorsum & in priuatum thalamum, quem monuit vt susceptam hæresim deponeret. futurũ. n. vt ira & indignatio diuina eum affligeret, qui spretis diuinis legibus, & auitis sanctorum patrum institutis complexus sit recens liberius viuendi genus à legitima ratione seiunctum. maximè verò iram Dei timendam esse regibus, tanquam autoribus omnis vel probitatis, vel sceleris cæteris hominibus subditis, qui pro viribus regum & principum instituta seruare nituntur. Turpe esse principi homini nobilitate, diuitijs, autoritate, potentia, honoribus præstare reliquis hominibus, at ingenio, moribus, prudentia nihil differre ab infima multitudine. Quòd si Henricus pater odio Pontificis à Romana ecclesia desciuerat, non esse in eodem errore diutius insistendũ, quoniam cum peccatum Henrici fuisset grauissimum, qui autor tantæ improbitatis suis extitit, certè multò grauius futurum erat filij, si consceleratorum hominum persuasionibus ab recta religione, & à vera fide Christi, incontaminataque se abduci pateretur. Inde populorum catholicorum odia futura in ipsum regem ante oculos proponit, & pericula eius capiti imminentia, & diuinam vltionem, quæ & ipsi, si in ea hæresi perseueraret, & eius impuris ministris tantæ impietatis, nisi citò ab ea impietate desisteret, immineret. Rex attentissimè sororis verba at non sine lacrymis tamen, ingentiq; trepidatione audiuit. sibi perobscurum esse respondit, quid ageret in tanta rerũ magnitudine. futurũ esse vt magis opportunè illis consuleret. at nunc ita oportere parere gubernatoribus. his dictis lacrymabũda mulier à lacrymabundo puero discedit. gubernatores cũ puerũ ita mœstũ & propè afflictũ cõspexissẽt, rati, id qđ erat, nõ passi sunt amplius vt Maria cũ puero rege loqueretur. Cęterũ Henricus Gallorum rex captata opportunitate Britãnorum inter sedissidentium de religione, cum post victoriam de Scotensibus relatam omnis uis belli esset in imagines, & res sacras, ac prouentus conuersa à Britãnis, iam copias miserat ad obsidendum Cesoniacum nauale, quare cũ in castra venisset, distans adhuc à Cæsoniaco nauali quindecim millia passuum omnes copias censuit, atque postridie Sipierus cum sua turma equitum, cui coniuncta erat omnis aulica nobilitas, proficiscitur ad recognoscendam hostium munitionem. Ille relicta à tergo quadam turricula munitioni propinqua, in qua neminem inesse putabat, leuium tormentorum globis petitus conuersis copijs eò tormenta attrahi iubet. milites turris custodes visis tormentis cõtinuò se dedunt. commisso leui prælio ad munitionem pugnatur acriter. Galli vi tormentorũ denique coguntur recedere. accedunt Boloniam. egressi equites decertant. Galli in castra reuersi diligẽter naturam munitionis Regi patefaciunt, qui decernit primum ad munitionem Monlambertũ castrametari, quæ castra cum tam propinqua haberet per biduum nulla re memorabili edita moratur. hinc apud Ambertolum oppidum litori vicinum cum paruo portu castra locat, vbi duas munitiones Britanni erexerant, postquam alteram struxerant circiter mille passus à Cesoniaco nauali distantem. in quam Galli tormenta erexerãt. munitionis præsidia cum paulo plures centum peditib. inessent, post nonnullos globorũ ictus erant p deditionẽ ventura in potestatem Gallorũ, sed eam validissimo conatu Galli repente inuadentes capiunt. octoginta Britanni trucidati. reliqui omnes capti & abducti. ex his cognitum est Cesoniacum nauale à Britannorum rege nulla accepisse auxilia, quòd ingenti molestia in finibus Scotiæ afficeretur à Thermeanis copijs, vexareturq; molestissimis intimis seditionibus ac bellis, quæ à suis subditis aduersus ministros regios gerebantur. nam populi catholicam religionem cupientes reuocari in illud regnum, qui viuo Henrico sua desideria metu suppliciorum occultauerant, cognitis studijs ministrorum regiorumque gubernatorum,

Edintoniũ oppo.

Britannorũ clades.

Hæreos detestatio.

Mariæ monitus de religione.

Ambertolũ oppo.

torum,

torum, atq; religionem in dies in peius ruere intuentes, cum ſemper nouæ hæreſes pullularent, quarum nulla tamen cauſa regi eſſet tribuenda, qui nihil adminiſtraret, rem armis vindicãdam ſtatuunt. armati inſurgunt in miniſtros, poſtulant catholicos ritus reſtitui, & vſus ſacramentorũ, quę penitus ſublata abolitaq; fuerant, atq; in eam patriam tanquam poſtliminio flagitant reuocari. erant hi populi ſumptis armis Regio nomine in aperto & ſub dio conſtiterantque aduerſus copias miniſtrorum, inter quos dimicabatur aſſiduè leuibus certaminibus. At Philippo in Belgium profecto Cæſar procurat, vt ille à Belgarum principibus in Comitem acciperetur iuramento adhibitis manibus, quod à ſingulis vrbium principibus cum magna ſolennitate & pompa factum fuit; quę omnes ſe habituros legitimũ principem hilari animo affirmarunt. Galli munitionem Ambertoii per id tempus minorem crebris ictibus concuſſam poſtridie conatu maximo inuadẽres vi capiunt. portu centum nauium capace potiuntur: in quo claſſis Gallica cõmodè eſſe poſſet ad obſidendã in Boloniam. infeſtabatur regio vniuerſa crebris incurſionibus, quæ ſeruin vſq; excurrebãt, quæ vrbs nõ maiori ſpatio viginti milliaribus diſtat ab Icio. Galli his munitionibus expugnatis ad ſexaginta tormenta varij generis capiunt, & multum commeatum, & apparatus bellicos, vbi relictus eſt in pręſidijs Senopontius regulus cum duobus millibus peditum, quinquaginta cataphractis equitibus, & centum galeatis leuioris armaturæ. in tertia munitione, quæ per deditionem venit in poteſtatem Regis, iuſsi ſunt eſſe in præſidijs quingenti pedites, & equites leuiores quinquaginta. Tum rex ad expugnandum Monlambertum & Ordam oppida munitiſsima Ceſoniaco nauali ſtatiumma ſe contulit. ibi poſitis caſtris, præſidia, quæ tantum exercitum circa ſe vndique intuentur, præſente rege præcipuè, metu ac trepidatione replentur, cũ maximè tumultus in Britannia ſuccreſcerent in dies, & iam catholici magnam impreſſionem in hoſtem feciſſent, decernunt itaque munitionem, & tormenta, & cætera grauia, atq; conuectioni difficilia relinquere, & fuga ſe ſeruare. effuſis in aquam foſſarum omnibus cadis tormentarij pulueris ac reliquo apparatu, qui fieri poſſet inutilis, ne poſſet in poteſtatem hoſtium venire, egreſſi per obſcuram noctem miro ſilentio clam ſeſe incolumes Ceſoniacum nauale recipiunt. Henricus relictis ibi præſidijs tredecim vexillorum Germanorum, & quorundam leuiorum equitum, Gallicam claſſem, quam ſatis ingentem comparauerat, acuit in portum. reliqua erat turris Ordæ expugnanda, ſed rex ne tempus inutiliter in paruis negotijs abſumeretur, copiæq; tardarentur in ea expugnatione, iubet fauces portus Saxorum & nauium demerſarum mole claudi, effiique inutilem hoſtibus, ſi ſtationem ibi habere conarentur. Ceſoniacũ nauale cingitur obſidione. atque Rex iuuenis Odoardus ærario per ſuma ſuorum exhauſto, in quo maximum ſubſidium eſt rebus bellicis, deniq; poſt multas contentiones & ſumptus, cum tantæ bellorũ moli non poſſet reſiſtere, pacem cũ Gallo facit. pacis conditiones hę fuerunt, vt Odoardus Boloniã Gallo reſtitueret, & Gallus Odoardo 400000. nummũ diſſolueret pro bellicis ſumptibus, atque is primogenitã Henrici duceret vxorem, vbi ad aptam legitimamque ætatẽ matrimonij vterque acceſsiſſet. in quod tempus dilatæ ſunt nuptiæ. fuit ſanè illa pax vtilis vtriſque, atque Odoardo quidem, quia ærarium Britanniæ maximè erat exhauſtum, quod per quinquennium ita repletũ iri videbatur. vt, ſi matrimonium non ſuccederet, tamen Gallicæ vires non eſſent magnopere formidandæ. Henrico verò, quòd præter eius vrbis commoditatem, videbatur Cæſarem hoſtem aliquo terrore afficere, atq; res Scotiæ reducere ad priſtinam tranquillitatẽ, & felicitatem. atqui mortuo Iacobo poſtremo Scotiæ rege, relictaq; filia parua ex vxore ſorore Ghiſij, cum per leges eius Regni Regina mater non poſſet legitimè res publicas cum libera poteſtate adminiſtrare, niſi cum filia ad ætatem legitimam duodecim annorum perueniſſet, iubent enim leges a magis coniuncto, magiſq; propinquo Regi è ſanguine regias res interim adminiſtrari, donec pupillus ad maturam ætatem legitimamq; peruenerit, quoniam puella vix ſextum annum attigerat, periculoſumq; fore videbatur per bellum aduerſus Britannos ne quod inſidiarum genus puellæ Reginæ ſubtexeretur à gubernatore Scotiæ, Henricus, vt tanto periculo maturè prudenterq; occurreret, iubet gubernatoris filium ad ſe acciri, & eſſe inter aulicos, quem tamen honorificè tractat. cum vero tres illi proceres Britanniæ gubernatores, qui catholicæ pietati repugnabant, propè repentino interitu deceſſiſſent, viſa eſt catholica religio quaſi poſtliminio in patriam breui reditura, quod Galli regis Soceri opera nonnihil eſſet adiutura. iſtud cũ Pontifex ſperaret, omni genere officij atq; induſtriæ vtitur Gallo ad eam prouinciam ſuſcipiendam per literas adhortando. nec ita multo poſt, quia puella eſſet vxor deſignata filij primogeniti Henrici regis Gallorum, illa claſſe vehitur in Galliam, nequid impedimenti naſceretur, dum illa abeſſet. Philippus, vbi ciuitates omnes iurauiſſent ſe illum vnicum principem habituras, rogatur à Mauritio vt pro libertate Philippi Lantgrauii intercederet, quia miſerabilis iam eſſet tanti principis tam diuturnæ captiuitatis fortuna: qui ſatis ingentes pœnas dediſſe videri poterat ſuorum errorum. Neque verò Turcarum, Solimaniq; imperium rurſus erat quietum, quem non ſolùm externæ curæ, ſed etiam intimæ ſollicitudines vexabant. Nam Baiazettus eius primogenitus ęgre ferẽs, quod Solimanus in liberos alterius mulieris videretur propenſior, quos etiã ad ſucceſsionem Imperij Muſtaphæ hortatu videbatur prælaturus, odio patris ad Tamnaſum Perſarum regem confugit, cuius copijs adiutus paternos fines hoſtiliter inuaſerat. pecora abegerat, homines trucidarat. villas ac vrbes cõcremerat. regionẽ per multa millia paſsuum deuaſtarat, omniaq; obuia ferro & igni demolitus fuerat. Solimanus, vt ſunt ingẽtia & propè inextincta odia, maximeq; atrocia inter coniunctiſsimos, tantas filii iniurias ægerrimè tulit, quare ſuperiorem expeditionem aduerſus Tamnaſum ſuſceperat. vbi verò domum rediiſſet, non ſolum calamitoſam, ſed etiam turpem ſuperiorem cladem ratus, conatur auro & largitionibus filiũ de medio tollere, quem ferro & virtute non potuiſſet vel maximis copiis comparatis. nihil eſt enim tam ſan

ctum

Philippus comes Belgij iuratus.

Monlambertum & orda opp.

Regina Scotiæ vectu in Galliam.

Pax Solimani cũ persa, per mortem Baiazetti.

ctum tamq; munitum, quod non expugnari, nulla tam firma amicitia apud barbaros præsertim, quæ non violari auro possit. Solimanus igitur pluribus magnificentissimisque muneribus ad Persarum regem missis non solùm pacem & amicitiam assequitur in certum tempus, sed etiã obtinet vt Baiazetus filius de medio clam tolleretur. Pontifex post mortem Petri Alovsij Octauiũ Parmæ Placentiæq; Ducem suum nepotem apud se retinebat Romæ, ad quem iure hæreditario, tanquam primogenitum pertinebat principatus earum ciuitatum. Octauius tametsi erat magno & intrepido animo, cupiebatq; eò proficisci, tamen Pontifex, vt qui rem altius pro senili prudentia perpenderet, ne adolescens per insidias ab hostibus paternis trucidaretur, illud fieri nullo pacto patiebatur. verebatur præterea Pontifex ne Cęsar occupata Placentia Parmam etiam illi extorquere conaretur curaretq; Octauium interficiẽdum, in quam suspicionem nonnullis signis adductus fuerat per clãdestinas delationes. vt verò vrbs illa tutò custodiri posset, mittit Camillum Vrsinum virũ insignis autoritatis, prudentiæ, peritiæ rei militaris, qui cum firmissimis præsidijs eam diligẽtissimè custodiret: quæ tanto studio, tamq; diligentibus vigilijs, tanta disciplina militari seruabatur, vt Pontifex minime de illa esset sollicitus. sed enim Pontifex veritus irritatam esse in se diuinam indignationẽ, quando neq; biennium quidem filius potuisset imperio illarum duarum vrbium incolumis perfrui, sicuti sibi prædictũ fuerat in sacris comitijs, vbi proposita fuit sententia de illis vrbibus ab apostolica sede alienandis, procurat vt Octauius illam successionem refutet ac renuat, pristinumque principatum Camerini resumat, quem Pontificio ęrario dederat, vbi illarum vrbium iura sunt concessa. sed iuuenis cupidissimus principatus earundem vrbium per Cardinalem fratrem sollicitabat auum ad illas obtinendas. Senex prudentissimus, qui casus pro euentis secum in animo excogitabat, non facile ad illud consilium capiendum adduci poterat. Octauius discruciari. vbiq; quen. se infelicem & misellum appellare. cæteros homines vocare felicissimos, cũ ipse nihil possideret. neque haberet Camerinensem, neq; Castrensem principatum, quorum alterum ærario Pontificio, alterum Horatio fratri, Pontificis hortatu concesserat. ita sunt ardentia ad omnem animi motũ adolescentum desideria, tantaq; cæteris præstandi cupiditas. Octauius omnes purpuratos sacratos antistites rogare, quos sciret Farnesio nomini esse amicos. suppliciter petere vt intercederẽt apud Põtificem. sed cum negotium differretur, moræ impatiens, Pontificiumq; consilium vt subfrigidum ac timidum negligens, præter ipsius Pontificis voluntatem citatis equis Parmam conuolat. frater purpuratus antistes, vbi visus esset Octauius esse Parmæ propinquus, subputatis horis itineris, ne ira Pontificis in se etiam tanquam conscium & consultorem excandesceret, si rem diutius occultasset, nuntiat Pontifici Octauium moræ impatientem citatis equis Parmam conuolasse. Pontifex cum præter periculum, quod imminere videbatur, contemptus etiam aui accederet, & aui Pontificis, facinus illud ęgerrime tulit, magnaq; indignatione succensus est. at Camillus Vrsinus vir singulari prudentia, vt cui optimè cognita forent Pontificia consilia, ne præsens iuuenis tranquillum rerum præsentium statum turbaret, & quasi excitaret dormientes hostes finitimos, qui a sua sponte iuuenis, nullo Pontificis iussu, aduentasset, illum non admittit intra vrbem: quare compellitur ad proximos fines recedere singulari odio, & ira, & indignatione inflammatus. Vrsini factum Pontifici nuntiatum mirificè laudatur, vt prudentię plenum, ad quem etiam Pontifex sua manu literas exarauit, in quibus summis laudibus illud extollebat. dedit præterea literas ad Octauium iræ &

Ira senibus exitialis.

indignationis plenas, quibus vbi elatioribus verbis esset responsum, vir in extrema senectute imbecillus, quippe qui tunc secundum annum post octagesimum ageret, in grauem morbum incidit propter iram turbulentissimam & potentissimam omnium animorum affectuum, maximeq; senibus periculosam. neque prius illum febris aut indignatio, quàm vita ipsa reliquit, cum assiduè illud haberet in ore; peccatum meum contra me est semper. atqui eius ęgritudo non in maius spatium triduo protrahitur, quo breui tempore procurauit vt patrum cõsensu Parmæ possessio Octauio nepoti concederetur. tres nouos episcopos creat. portorium farinæ Romanis sustulit, atq; ad

Pauli tertij Pon. mors.

quartum idus Nouembris naturæ concessit. eximium eius prudentissimi, & optimi principis desiderium ciues omnes Romani & lamentationibus & lacrymis significarunt, cum pater communis vniuersæ Italiæ, at non solius Romæ, mortuus esse videretur, quamuis tributis & vectigalibus magis omnibus superioribus Pontificibus Romam Pontificiumque principatum grauauerat. Nã profectò visus est omnibus vir iustus & benignus & prudentissimus, qui bella à suis finibus longe repulerit. Iustitiæ munia legitimè exerceri curauit, quare nihil est ad salutem ciuitatum salubrius, aut magis efficax ad conciliandam populorum beneuolentiam. nam profectò neq; è nepotibus quidem quisquam ausus est quid vel reprehensibile, vel parum honestum committere, nedum è ministris. Pontifex regnauit annos quindecim, & nonnullos menses, vir & priuatim & publicè per vniuersam vitam virorum bonorum, & literatorum in primis, atq; doctorũm hominum amãtissimus.

1550

fuit interregnum ad sextum vsque idus Februarij anni sequẽtis, qui fuit quinquagesimus supra mille & quingentos propter dissentiones patrum in creando nouo Pontifice. Quæ comitia dum pro trahuntur in Italia, Cesoniacum nauale per pacem inter Britannum & Gallum re-

Burdigalensi senatui restituta autoritas.

ges compositam, numeratamque pecuniam contentam in conditionibus pacis, vt maior necessitudo & amicitiæ vinculum intercederet, Gallus Britannici, Britannus Gallici ordinis fit Eques. Budigalensis senatus in Gallia priori autoritati restituitur. Cæsar ad componendas discordias. quæ religionis causa denuo fuerant excitatæ Augustana comitia indicit, quare relicto Philippo Lantgrauio Mechliniæ, quod est munitissimum oppidum Ambiuaritarum, ipse cum Philippo filio ad ea comitia accedit. creatur denique sacratorum patrum suffragijs Ioannes Maria Montius Pontifex, vir bonus & munificus ac liberalis, quæ sola prope regia est virtus, atque vocatur Iulius Tertius.

Ioan. Maria Mõtius Põt. Iulius Tertius creatus.

Tertius. hic initio sui principatus Octauium Farnesium Parmæ Placentiæq; ducem confirmauit, scripsitq; ad Camillum Vrsinum vt Parmam Octauio assignaret; sic enim conuenerat. nam cum Farnesius Pontifex tandiu regnasset, multos sibi proceres beneficijs obstrinxerat, multosq; cardinales cooptauerat in collegium sacrorum patrum; quare Farnesiorum vota non pauca suffragia sequebantur. alijs principibus factionum promissa sunt auri pondera pro numero suffragiorum, at Farnesijs Parmæ Placentiæq; confirmationem per negotiatores Monnj clã, quasi illo nescio, si Mõtius Pontifex crearetur. Pro tantæ quasi liberalitatis & humanitatis, sic enim didita est fama, magnitudine gratias acturus nouo Pontifici Octauius ad eius pedes supplex procubuit: cui etiam ad maiorem munificentiam, addita sunt duo nummum millia in singulos menses ad Parmę defensionem: quia dicebatur Ferrandus esse Placentiæ cum Italis Hispanisq; copijs, summaq; diligentia, vbi res postulabat, arcem instaurare ac munire. Romam, quòd magnum erat Iubileum, quod vigesimo quinto quoq; anno celebratur; magnus fit populorum ex vniuersis Christianis nationibus, & ex Italia pręcipue concursus; quare non solùm ob anni penuriam, qui insigniter propter insitatam cęli siccitatem fuerat sterilis, sed etiam propter infinitam propè confluentium vndiq; multitudinem populorũ, fame miserabiliter laboratur. per quod ferè tempus mortuus est Barbarussa classis Ottomanicæ præfectus, cuius virtus non semel in rebus naualibus enituit. post eius obitum delatũ est summũ imperiũ classis Turcicæ Draguto nobili archipiratę, & nulla virtute Barbarussa inferiori, quippe qui lõgo spatio cæteros oẽs Turcas proceres suæ ætatis visus est peritia rerũ maritimarũ, & diligẽtia, & cõsilio, & animi magnificẽtia ac liberalitate antecellere. Quod si tãti ingenij splẽdorẽ inhumana vel potius ferina crudelitas nõ cõtaminasset, suę tẽpestatis nemini secũdus dux atq; imperator classicus iure haberi poterat. hic plurimũ existimatione poterat apud Arabes & nationes Lepti Adrumetoq; finitimas, cũ p liberalitatẽ quãdã eximiã sibi cõparata, tũ per autoritatẽ, quã Solimanus illi cõcesserat. cũ suã classẽ illi credidisset. per huiusmodi facultates vrbẽ celebrẽ & munitã Aphrodisiũ occupauerat, sitã in pminẽte maris dorso, q in mare mediterraneũ è regione Cyrni ferè Sardiniæq; protẽditur: opulẽtã sanè & potẽtẽ propter frequẽtiã Hebręorũ tũc ex Hispania Lusitaniaq; eiectorũ, qui illuc tãquã ad asylũ, & cõem sedẽ cõfugiebãt. illã vrbẽ cũ certũ fecisset sibi hospitiũ, firmissimusq; Turcarũ & Maurorũ psidijs munisset, omnia maria finitima rapinis, & incursionibus, & direptionibus infestabat. & qm nõ nauigãtibus solũ Aphrodisiũ receptaculũ minari videbatur ingẽtia pericula, sed etiã Sicilię trãquillitati, finitimarũq; insularũ omniũ, vt latrociniorũ amplissima officina. Cesar ad Siculorũ preces eã vrbẽ expugnãdã curat, cui expeditioni pficit cũ sũmo imperio Io. Veggiũ Sicilię pregẽ. mittit etiã Auriã cũ classe rostratarũ triremiũ, ac multis actuarijs nauib⁹, q Italos Hispanosq; pedites cõueherẽt. his accedit Garzia Toletanus Petri pregis Neapolitani filius cũ triremibus eius regni: atq; hęc omnis classis cũ duabus triremibus religionis Melitẽsis Canestrio oppidulo se ostẽtat, q est in mari p quoddã spatiũ distãs ab vrbe Aphrodisio. Dragut⁹ statuerat oppidũ illud defendi oportere, sed cũ psidia assiduis hostiũ conatibus nõ possẽt resistere, vincũtur ac trucidãtur. itur deinde ad expugnationẽ Aphrodisij, q cõtinuo terra mariq; obsidione cingitur, cũ Cæsarianę copię nemine prius resistẽte descẽsionẽ fecissẽt è nauibus. Ibi cũ nõ adesset Dragut⁹, q ad colligẽda magna Arabũ subsidia cõtẽdisset, primũ fuit Cæsarianorũ studiũ, castra fossis & aggeribus cingere ad impetus hostiũ ppulsãdos, si qui fierẽt; & tormenta corbibus terra oppletis pfecta in partes debiliores vrbis dirigere, quæq; cõmodius visæ sint concuti posse prius exploratũ missis. Aphrodisiũ igitur incredibili impetu ac strepitu terra mariq; quatitur, atq; magnũ spatiũ murorũ in fossas prolabitur. vbi ruinæ męniorũ visæ sunt satis facilẽ aditũ inuasuris esse daturę, cognitũ est per trãsfugã satis pfundã fossã apud ipsa męnia interius à frõte ab vrbanis psidijs fuisse ductã, cuius in ima parte tabulata cũ eminẽtibus acutissimis clauis terræ fuerãt afflixa, quibus inuadẽtes vrbẽ delapsi trãsfigerẽtur. deinde quòd à dextro sinistroq; latere deiectorũ murorũ tormenta occulte fuerãt erecta, quæ vniuersã illã partẽ diuerberarẽt. his auditis visum est eo die vrbẽ non esse inuadẽdã, ne tot strenui viri in ea fossa miserabiliter trucidarẽtur, quot per suã virtutẽ apparebant perituri, captũq; est cõsiliũ per ampliores ruinas murorũ negotiũ facilius & minus periculosũ efficere. primũ in duas turres erecta sunt tormenta, quæ stabant è regione verberationis, in quibus vrbani magnã spẽ suæ defensionis collocauerãt. addita sunt quatuor muralia tormẽta duodecim, quibus vrbs antea cõcutiebatur, quibus turres quati incipiũt. Dũ ita Aphrodisiũ terra mariq; oppugnatur. Dragutus cũ suis copijs accedit propius, quo Cæsarianorũ frequẽtibus, molestisq; incursionibus infestaret: qui cũ turmis Arabũ ad aggeres vsq; Cæsarianorũ sępius incurrebat. Sed tamẽ vi sclopettariorũ multis cadẽtibus procul ab aggeribus arcebatur. enimuero cũ intra vrbẽ tãtundẽ fieret reparationũ sũma celeritate ab vrbanis præsidijs per noctẽ, quãtũ diurna oppugnatione à Cæsarianis deuastabatur, cępit negotiũ videri valde difficile. cõtrà verò Dragutus cũ censeret ad illã victoriã opus esse maioribus viribus iubet Arabes in quodã colle castrametatos aggerẽ ducere ad ipsa castra munienda, ipse interim ad colligenda noua auxilia proficiscitur. ex altera parte prorex ad conuehendas nouas copias Italas nauigia expedita mittit, quæ iam collectæ fuerant, Ligurnumq; peruenerant. Quæ auxilia dum vtrinq; acciuntur in Mauritaniam hinc Numidarum, inde Italorũ, Cæsar ipse indicta comitia Augustana auspicatur. Mauritius mittit eò legationes. ostendit se non probaturũ Tridentinũ conciliũ nisi theologi confessionis Augustanę liberã habeant potestatẽ definiendi, neque Pontifex locum præsidis obtineret in concilio. Sic res Germanica potius ad nouum bellum, quàm ad vllam spem quietis & concordiæ spectare videbatur. Protractum est bellum Numidicum in mensem vsque septembrem multis comissis leuibus prelijs, murisq; in tribus iam locis disiectis: in ea parte nimirum, quæ mare prospectat, cum propugnaculum fuisset erectũ

Io. Maria Mõtius Pont. Iulius Tertius creatus.

Dragut⁹ Barbarussæ suffectus.

Aphrodisiũ Dragutus occupat.

Aphrodisiũ obsessum à Cæsarianis.

Mauritij legationes de concilio.

ſuper duabus coniunctis triremibus, magnæ factæ ſunt ruinç, magnaque verberatio, cum murus debilis fuiſſet innentus. atqui cum nullum ſpatium, nullaque facultas data eſſet vrbanis præſidijs vt ſe itterius muuire poſſent nullo interiecto temporis internallo poſt verberationem ab equitibus militiæ Melitenſis, & Italis, Hiſpanisque copijs per eas ruinas inuaduntur. vrbs per ſummam virtutem inuadentium poſt atrox certamen capitur, non tamen ſine victorum aliqua iactura & clade. nã deſiderati ſunt equites Melirenſes decem & ſeptem præter alios milites Cæſarianos. è Turcis ceciderunt plures octingentis: reliqui capti ſunt, quorum omnis numerus omnium ætatum & conditionum accedebat ad decem millia hominum, qui omnes ferè ſunt in Siciliam & Neapolim traiecti. Chriſtiani captiui liberati ſunt complures. vrbs tota direpta eſt. Garziæ & Aſtoris Baleoni egre-
Equitum Melitenſiũ laus. gia opera præter alios inſignes duces in eius vrbis expugnatione enituit, & præcipuè equitum Melitenſium, qui ſemper in omnibus bellis fortitudine præſtare maximè viſi ſunt, vt qui certè niſi ſpectatæ virtutis & probitatis & nobilitatis homines ad eum dignitatis gradum non admittantur. poſtea inſtaurata, refectaque ſunt mœnia collapſa. portæ vbi debiles apparuerant munitæ. inuecti commeatus. impoſita Hiſpana preſidia. aptus tormentorum numerus relictus. reliquæ copię in
Aphrodiſiũ captũ a Cæſarianis. Italiam renectæ. Dragutus amiſſo Aphrodiſio cum ſex triremibus & quatuordecim biremibus ad inſulam Ægimum nauigat eas reliquias Turcarum ſecum auehens, quæ è tanta clade Aphrodiſienſi euaſerant. deinde Solimanum facit per literas certiorem de ijs omnibus quę contigerant. Solimanus literas dedit indignationis plenas ad Ferdinandum Romanorum regem. queritur Cæſarem violaſſe ius gentium & inducias in Pannonia factas, in quibus Carolus Hiſpaniarum rex comprehendebatur. Scripſit etiam literas ad ipſum Cæſarem, quibus eum hortabatur vt Aphrodiſium vrbem ſuo ſeruo Draguto extortam reſtitueret: quod niſi fieret, minabatur ſe illam iniuriam armis vindicaturum, quam ſibi ipſi contra leges pacis & amicitiæ factam eſſe indicaret. Reſponſum eſt ab vtriſque Dragutum minime eſſe ſubditum ſuum, cum ipſe Solimanus nullum haberet imperium in Mauritania. licere id per conditiones pacis atque induciarum nec vetitum eſſe piratas & latrones & maleficos homines deturbare, paraticasque inſidias vndique conuellere. illo reſponſo non mediocriter indignatus Solimanus, vt erat ad iram facilis, decernit eas iniurias armis vlciſci. Amida interea rex nouus Tunetanus, qui expulſo patre per perfidiam regnum paternum occupauerat, vexabatur perpetuis incurſionibus Aloyſiij Pereſij ducis Cæſariani, qui erat in præſidijs Guletæ: atq; vel ipſum regem ſæpius inuadens, magno terrore affecerat eò conſilij denique peruentum eſt vt his
Tuneti regio tributaria facta Cæſaris. conditionibus pax in ſex annos fieret, vt rex Tunetanus duodecim millia nummum tributi nomine Cæſari diſſolueret. vt quindecim præſtantes equos adducẽdos ad Cæſarem curaret quotannis. vt decem & octo falcones. vt ordinaria ſtipendia numeraret in præſidia Guletæ. vt omnes captiuos chriſtianos liberos dimitteret. vt neque hoſpitium, neque ligna, neque vlla ſubſidia Cæſaris hoſtibus, aut piratis & latronibus ſuppeditaret. Philippus Lantgrauius interea captiuitatis pertęſus accitis clam Teuceris è Cattorum regione ſeſe accingebat ad fugam, cum equi iam parati eſſent in itinere. Sed res præfecto Hiſpanorum in ipſo articulo temporis ac fugę patefacta, cauſa fuit vt alij capite plecterentur deprehenſi, ipſe Lantgrauius arctiore cuſtodia ſeruaretur. In Auguſtanis autem comitijs actum eſt à Cæſare cum Ferdinando fratre imperatore deſignato, vt ſunt reges Romanorum, de Philippo principe Hiſpaniarum in ſucceſſionem Imperij admittendo, ſed cum Ferdinandus aduerſus ſuorum filiorum dignitatem, neque è comitiorum conſenſu illud fieri poſſe iure intelligeret, minime aſſenſit. Initio anni ſequentis, qui fuit quinquageſimus primus poſt mille &
1551 quingentos à natiuitate Chriſti noſtri redemptoris, Octauius Farneſius quòd Parmæ cum magna ſuſpicione morabatur, verebaturq; Cæſarianorum Placentiæ morantium inſidias, quamuis vigilantiſſimos duces, & fideliſſimos haberet, ipſeque diligentiſſimo ſtudio omnia aucupabatur, tamen cenſuit ſibi opus eſſe maioribus copijs, quas ſuis ſumptibus cum alere non poſſet, ad pontificia auxilia ſe transfert: quia põtifex iure defenſurus videretur iura pontificia in eum principatum, & principatum ipſum liberaliter à ſe conceſſum. rogat igitur Pontificem vt vrbem illam, quam ipſe liberam conceſſiſſet, neceſſariis auxiliis ſuſtentaret, quòd ea amiſſa & iura põtificia perirẽt, & quod pluris faciendum eſt, pontificia dignitas parui fieri quodam modo videretur. Pontifex quoniam rei pecuniariæ inopia laboraret propter magnitudinem ſumptuũ, immenſamq; liberalitatem & munificentiam, qua vſus erat initio ſui imperij reſpondet ſe non poſſe maiora auxilia ſuppeditare. cũ idẽ per domeſticos pontificis miniſtros paucos poſt dies tentaſſet, idemq; reſponſum fuiſſet reddi-
Initia belli Parmenſis. tum, rogant miniſtri pontificii ſaltem pateretur Octauium ad vitę ſuæ principatusque defenſionem ad alicuius potentis principis tutelam confugere. his reſponſum eſt, faceret quod luberet. illo reſponſo accepto Octauius conſulente etiam fratre purpurato antiſtite literas dedit & mandata ad Horatium fratrem, qui gratia plurimum poterat in Gallia apud Henricum regẽ, quippe qui etiam ducturus eſſet in matrimonium filiam ſpuriam eius regis, quibus continebatur optare Octauium aliquibus honorificis conditionibus Gallo regi militare. Sic deniq; actum ſtabilitumq; eſt, vt rex ſtipendia & præſidia Parmæ ſuppeditaret, atq; Octauius regi militaret. Cæſar clam ſenſerat Octauii generi cõſilia per exploratores. monet pontificem vt animaduertat. futurum breui vt Octauius Parmam Gallorum arbitrio concederet. quod ſi fiat, nihil aliud eſſe, quàm ingentium bellorum incendium in Italia excitari. quare vel ipſe tantis rebus ſapienter occurreret, vel ſibi mature permitteret ſuſcipere illud negotium impediendum. Pontifex aut re ipſa oblitus cõceſſę libertatis Octauio. aut quia nullo pacto putarat id ſe inconſulto factũ iri, nõ prius credidit, quã certus nũtius allatus eſt, ꝙ Octauius iã ingẽtes Gallorũ copias intra mœnia accepiſſet. ille nũtius mirũ ĩ modũ põtificis animũ afflixit, neq; ſolũ propter dãna, quæ videbãtur inde euẽtura, verũ etiã quia Cæſari per literas reſpõ-
diſſet

disset nihil huiusmodi esse futurum, iusseratque illum esse hilari quietoque animo. verebatur enim pontifex ne ipse appareret clam adiuuisse illud consilium, atque ita per ambages Cæsarem delusisse, cuius arma timebat in se motum iri, cum esset vir tardo ingenio, & natura timidus. idcirco post diplomata ad Henricum regem & Octauium missa, quòd alter se inconsulto admisisset præsidia, alter tutelam illam suscepisset aduersus pontificiam dignitatem, mittit legationem ad Cæsarem in Germaniam, quæ Cæsarem certiorem faceret, edoceretque facinus illud inconsulto pontifice fuisse transactum. vt autem appareret, quantopere illud grauiter ferret, postulat auxilia ad Octauium & Gallos ex vrbe Parma eijciendos. Id tanta verborum efficacia, tantaq; vi orationis fit à Dandino, vt accedentibus literis pontificiis facile persuasum sit Cæsari incuria at non malitia pontificis illud accidisse. Cæsar idcirco accepta excusatione, omniq; maleuolentia & odio in pontificem obliterato, cum ob desiderium suscipiendi negotii, tum ob indignationem propter factum Octauij, hortatur pontificem ad tantarum iniuriarum iustissimam vltionem. Pollicetur liberalissimè ad illud negotium non solùm Insubriæ, principatusq; Mediolanensis copias, sed etiam vltro offert ducenta nummum milliam mutuo se daturum, quo res summis viribus, at non subfrigidè ageretur. erat enim maximè sollicitus Cęsar ne Galli fundamenta sui imperij in Italia per eius vrbis opportunitatem iacerent: quippe quæ & ipsa & Iulia Taurica plurimum infestare posset Placentiam, & vniuersam Insubriam. his accedebat quod sæpius Cæsar esset expertus non ita facile esse vrbes capere, quæ armis Gallicis defenderentur. Neque illud sanè videtur silentio inuoluendum quod, accidit in Polonia per hoc fere tempus, quod fuit initium acerrimi odij inter Moschos & Polonos, & semen eorum bellorum, quæ postea narrabuntur. nam cum Sigismundus Poloniæ Rex Barbaram mulierem Transyluanam, qua multos annos amica vsus fuerat contra omnium Polonorum volũtatem vxorem duxisset, procurassetq; coronari vt reginam, affuit & Moschi orator cum mille & quingentis equitibus, qui cum literas regis discessurus esset capturus noluit accipere, quod diceret ad suum principem non spectare, cum Magnus Dux tantum Moschorum appellaretur, peteretque vt scriberetur Imperator Moschorum, eius arrogantiā denique cum rex ferre non posset iussit sub pęna capitis, vt intra triduum excederet è regno. Pontifex interea tribunos militum instruxerat ad Parmam obsidendam, & Ferrandus Gonzaga copias conscribit ad ferenda auxilia, solumq; regis responsum expectabatur, à quo petitum fuerat, vt ab ea defensione desisteret, atque poscebatur ab Octauio vt Gallica præsidia eijceret. Henricus responsum humanitatis plenum dedit, se putasse illam defensionem in beneficium pontificis redundaturam, quia si vrbs illa fuisset occupata, videbantur vno tempore & pontificis & Octauij iura perire. Se nihil contraxisse cum Octauio, vt illam vrbem caperet, sed tantùm promisisse pro mercede, cum Octauius cũ potestate Proregia dux summus in Italia illi militaret, vel menstruos sumptus in stipendia, vel pecuniam, vel milites scilicet regis sumptibus conductos. cum vero Octauius milites maluisset, illis concessis ad defensionem, se potius laude apud ipsum Pontificem, quam vlla reprehensione dignum existimare; cum præsertim significatum fuisset ab Octauio illud non inconsulto pontifice fuisse factum, qui concesserat cuiuis mereri stipendia. Octauius respondet se curasse illam vrbem ab insidijs Cæsarianorum tueri, id minime molestum debere videri ipsi pontifici, quo etiam non incõsulto illud fecisset, cum suis ministris respondisset pontifex vt cui vellet principi militaret, ac suis rebus quoquo modo posset, cõsuleret. licere enim cuique militi si sui principis stipendia non mereatur, aliena mereri, cum præsertim princeps ipse concesserit. his responsis cum addita essent à legationibus verba efficaciæ plena, pontifex animo fit dubio diutius quid sibi esset agendũ. denique respondet se nihil permisisse. atq; cum pollicitus esset iam Cæsari rem ad bellum spectate, veritus est si ab eo nunc desisteret, cum nihil impetrasset, ne videretur prorsus fuisse particeps consilij. & quoniam Ascanium Corniensem Pontifex miserat in Galliam suum nepotem, iubet Octauium ex itinere conuenire, monereq; vt impendentis belli molestias, vltro deuitaret, quod sibi necessario erat suscipiendum. iubet hortari, vt vrbem ecclesiæ restituat, Camerinensemq; principatum securiorem & sine controuersia illi prępona t. supplementum reddituum adpromittit quindecim milliũ nummũ annuos peruẽtus. Sic enim factum iri dicebat vt regi fieret satis, & Cæsari omnis occasio adimeretur belli in Italia excitandi. Octauius respondet istud fieri sine regia autoritate non posse, cum tamen Ascanius sæpius obijceret probaturum esse regẽ in eo negotio, quidquid Octauius ipse probasset. neq; prius passus est pontifex agrum Parmensem hostiliter inuadi quàm regis & Octauij responsum intelligeretur. iubet tamen interim colligi sex millia peditum, qui sparsim Bononiam accedunt, vbi copiæ colligebantur. vbi Ascanius cũ literis regijs & spe pacis, sicuti apparebat ex Henrici responso, redijsset è Gallia ad Octauiũ, cognouit omnino ex eius sermone Octauiũ nolle vrbẽ præclarã, nobilẽ, opulẽtã deserere. est. n. Parma vrbs nobilis Italię in loco amęnissimo sita, in ripa Palmulę fluminis, qui eã per mediũ trãsiens alluit: cũ præsertim oborta esset spes Placẽtiæ etiam per regia auxilia recuperãdæ, quæ & ipsa est vrbs clarissima in Aemylia regione Italiæ circiter mille passus distãs à Pado flumine, & circiter tria milliaria à fluuio Trebia, qui ex Apennino mõte ortus in Padũ influit, cuius vrbis ager fertilissimus est propter copiã placidarũ aquarũ, cũ multos habeat fontes, & placidos fluuios, & riuulos pascuorũ irrigationibus maximè accõmodatos, semperq; propè virẽtia viridaria, & multas ferri fodinas. rex itẽ quamuis humanitate verborũ vteretur, re ipsa cognitus est nolle ab illa defensione desistere, quæ tã præclara, tãq; optabilis opportunitas videretur oblata Cæsaris per id bellũ in Italia vexãdi. rex itaq; opportunitatẽ turbandæ Camerinensis cõpositionis, quã fieri verebatur, arripuit, quia Ioãnes Baptista Mõtius põtificis nepos summus dux eius expeditionis cũ Alexãdro Vitellio Bononia Parmã versus castra mouerat, quãuis nõdũ attigisset agrũ Parmẽsem. Cępit. n. palàm Henri-

Initium Moschouitę odij in Poloniæ regem.

Parmæ descriptio & Placentiæ.

cus; vt qui vel leuissimas quasque causas controuersiarum aucupantur, conqueri dum agitur de pace bellum iam à Pontificijs esse inceptum. sibi per lenitatem verborum clam strui insidias. nullum expectatum esse finem negotij: atque ne repente inuaderetur, iubet Gallos equites Parmam ingredi ad defensionem. Italorum peditum cohortes accir è Iulia Taurica, ita vt omnis spes pacis de medio sublata sit,& ad arma denique ventum. Creatur, publiceque pronuntiatur dux summus Ecclesiæ Ferrandus Gonzaga, qui captis è præsidijs Hispanis Galliæ subalpinæ duobus millibus veteranorum peditum, quos per inducias superuacaneos putabat, collectisque nonnullis Italis cohortibus, cum illo exercitu, quem breuitas temporis colligere per summam diligentiam passa est, agrum Parmensem inuadit populabundus. primum occupat Brisellum oppidum, quod plurimi esse momenti censebat ad res bellicas. at Thermeus Regius dux vir summæ autoritatis, prudentiæ, peritiæ rei militaris, qui Parma egressus Iuliam Tauricam peruenerat, summa celeritate & ipse ingentes copias conscribit: quod vbi nuntiatum est Gonzagæ significauit per literas Montio & Vitellio vt cum pontificijs copijs ad obsidendam Iuliam Tauricam properaten ad impedienda Thermei consilia, quòd ipse obsidendæ Parmæ negotium sustineret. Quæ dum parantur ad futuri belli magnitudinem vtrinque in Italia, dux Lotharingiæ vidua in Augustanis comitijs in Germania procurat, cum nonnullis filijs vt res sui principatus stabilirentur, quod negotium prius cum Cæsare & Ferdinando rege communicauerat. & quoniam per eadem comitia Philippus Hispaniarum princeps, Maria Regina, Eleonoraque Regina Galliæ conuenerant in vnum, multique alij principes magnæ autoritatis, ea res non parum animum Henrici perpungebat, quoniam suspicabatur sibi quid insidiarum per clandestina colloquia parari. omnes enim motus irritatum animum exacerbant, veluti omnia obuia digitos laborantes reduuia attingunt & infestant. decernuntur multa ludicra interim ad animos principum oblectandos. neque vero in Italia tantum bellorum incendia paulatim consurgebant, sed etiam paulatim emergebant in finibus Belgarum & Sequanorum inter Cæsarem & Henricum, quamuis Parmense bellum sine vlla offensione induciarum fieri diceretur, cum neuter bellum gereret, aut alteri arma inferret hostiliter, sed hic pontifici, ille Octauio Farnesio opem ferret. cum igitur paulatim regum ac populorum odia ad bellum ardere & inflammari inciperent, Maria regina inter Belgas nouos terra marique copiarum apparatus facit. mercatores Gallos capit. eos hostilem in modum tractat. rex illud aliquandiu æquo animo tulit, quod putaret mercatores aliquid commisisse, quare legationem etiam mittit pro illorum libertate. Sed paulopost intercipiuntur omnes onerariæ naues Gallicæ cum ipsis mercibus. Capti sunt, & nonnulli Galli, qui visendi studio, vt fit, Germania & Batauorum insula peragrata iam domum redibant. atque hi connecti sunt vincti super plastris ad morem maleficorum, impurorumque latronum, Bruxellasque adducti. Henricus nondum matura odia in Cæsarem dissimulans, vt illi omnem inimicitiæ suspicionem adimeret, iubet munitionem Lincontis euerti, quoniam eius oppidi princeps Regnaccus multis detrimentis inde rem Cæsarianam afficeret. quem animum cum Henricus palam præ se feret, Galli proceres, qui erant apud regem, antiquas criminationes in memoriam reuocabant, ac palam proferebant. quòd Cæsar conatus esset nunc minis, nunc pollicitationibus Heluetiorum, Rhetorumque fœderationem à Gallis distrahere, quod per insignem crudelitatem in eos Germanos, qui Gallica stipendia meruissent, conatus sit Germanorum animos ab amicitia Gallorum deterrere. Cæsariani proceres contra etiam ipsi nitebantur Cæsaris animum varijs criminationibus in Gallos acuere. Quod Gallus Germanos principes in Cæsarem sępius incitasset. quod rex apertè abrupisset inducias. quod per eam simulationem quod auxilia Farnesio suppeditaret, nonnulla oppida Cæsaris occupasset in Gallia subalpina. Galli audita suorum captiuitate in Belgis & ipsi Polino duce Belgica nauigia detinent in litore Celtarum ac Normaniæ. Sic paulatim horum principum animi nouis causis se quotidie addentibus ad bellum incitantur. atque Cæsar Matiliaccum oratorem regium ordinarium a se discedere iubet. minas etiam adiungit aduersus regem, & bellicos apparatus facit ad Galliam inuadendam per agrum Vessonum, qui populi sunt apud Sequanam fluuium. Sed quoniam illud bellum tanquam ex aliqua eminente specula multo ante prospectum fuerat ab Henrico, oppida munitionesque eius regionis fuerunt præsidijs opportunis instructa, & Augustonometensis dux ad fines recognoscendos missus, qui armatos iam colonos regionis inuenit. erat per id tempus Leucorum gubernator dux Masfeltius, cum quo præfecti præsidiorum Danuillę & Eporsij vici, quem Inoi uocant, collecto ingenti numero Menapiorum, & Sicambrorum ex hybernis curarunt vt ducem Augustonometensem inuaderent. at vero tanta exorta est vis pluuiarum, vt illud consilium vanũ fuerit. Galli conduplicatis pręsidiis multa equitũ vexilla, & octo cohortes veteranorum peditũ colligũt. Quæ dum parantur in finibus Sequanorũ, apud montẽ Cornettũ fiunt obuij quadringenti Sequani equitibus reguli Sciatilionei, cõmissoq; leui prælio multi vtrinq; cadũt. at Sequani deniq; in eo prælio miserabiliter profligantur, quod primũ cõmissum est in ijs finibus. postea decertatum est frequenter alternis victorijs modo his, modo illis fortuna belli arridẽte. nec multo interiecto tẽpore Sequani cõplures ad leuia pręlia egressi aduersus Gallicana præsidia ducẽ Gorgem ex insidijs cum multis militibus trucidarunt. qua victoria elati ausi sunt nemoris cuiusdã ope protecti se Augustonometẽsi opponere, qui eos erat inuasurus cũ suo equitatu. Illi cũ angustiæ viarũ & difficultas inutilẽ equitatũ faceret, simulata fuga sese in nemus recipiũt, effusáq; in inuadẽtes glãdiũ sclopettariorum procella equites & equos multos trãsfigũt. Postea Sequani mille equitibus & sex millibus peditũ in vnũ cõtractis vlterius procedũt, ducẽ Sãctamãdũ copias regio nomine cõscribentẽ, in finibus Lotharingiæ profligãt, oppidũ Aspramõtẽ finitimũ obsidẽt & deniq; capiũt. Rex suspicat᷑ istud factũ esse opera Ducis Lotharingiæ, cũ pſertim

post

Ferrãdus Gõzaga dux sũmus ecclesię.

Initium belli inter reges

post eius oppidi direptionem & incendium illi sese intra suos fines recepissent, nihil tunc agẽdum decernit, præsertim quia temporum pluuiarumq; molestia impediret nequid memorabile efficeretur, agebatur enim tunc quoque mensis Ianuarius, vniuersam vltionem in opportunum tempus reseruat. erat in castris in ea parte Belgarum, quam Vermanduos vocant Regio nomine vir insignis auctoritatis, rerumq; bellicarum peritia & gloria præstans Vandomius dux ad eas vrbes oppidaque tuenda missus cum octo millibus peditum & quadringẽtis cataphractis equitibus, qui incursiones per agrum Belgium faciens iã iã apparebat Rigiacum occupaturus. Sed consilium illud euanuit, quoniam res non successit e sententia. ea dum geruntur intra Belgicos fines, Pontifex postulante Cæsare synodum sacratorum patrum indicit Tridentum ad euertendas hæreses, quoniam apparebat Bononia non esse ciuitas omnibus libera, quò translatum fuerat concilium, vti diximus, propter pestilentiam. Sed hæretici neque Tridentum quidem conueniunt iam congregatis catholicis patribus. vbi episcopi Tridentum conuenissent, Cæsar diem dici iubet principibus hæreticæ factionis, vt ad statutum tempus adessent, qui responderunt neque ibi quidem se tutos futuros: quare Cæsar intelligit iam palam illud fieri, quòd diffiderent se posse sophisticis, humanisque rationibus res diuinas & sacra instituta per tot annorum seriem stabilita, per tot patrum antiquorum integritatem, & sapientiam diligenter examinata & disputata diluere aut labefactare.

Concilium Tridẽtũ trãsfertur Bononia.

Parma vero & Iulia Taurica ab ijs duobus exercitibus obsidentur multos dies, per quas obsidiones multa vtrobique commissa sunt certamina; sed multo plura ad Iuliam Tauricam, vbi cum esset in præsidijs Thermeus dux strenuus, sæpius egressus decertauit leuibus prælijs non sine aliqua vtrinque clade. nam cum vrbs illa esset munitissima. egregieq; bellicis tormentis, & validissimis præsidiis, & omnibus bellicis apparatibus instructa, in qua erant Galli & Itali veterani pedites, vbi pontificiæ copiæ vrbi propinquarent per frequentes munitiones, milites Pontificij è castrorum reparationibus ad leuia certamina egressi facile vrbanis globis tormentorum prosternebantur. at Parmenses nocturno tempore repente egressi pugnant acriter. multi insignes viri vtrinque cadunt, inter quos fuit princeps Macedoniæ.

Parma obsidetur & Iulia Taurica.

Venerat in Italiam Brisaccis per illud tempus cum potestate proregia vir prudens & in omni militari disciplina maxime exercitatus, qui accessit in Galliam subalpinam, vbi Sergianus Melphitanus princeps suum diem obijsset. Hic vbi videt bellũ Parmense & ad Iuliam Tauricam exarsisse, existimat Cæsarianorum ministrorum obtestationes esse vanitatis & fallaciarum plenas, qui dicerent se non aduersus regem illud bellum suscepisse, sed aduersus rebelles ecclesiæ pro Pontifice. nam profectò ridiculum illi videbatur aduersus eundem hostem non hostem pugnare, non pugnare vno tempore, cum nomina differrent, personæ essent eædem. Quippe cum rex etiam profiteretur se causa defendendi Octauij aduersus Pontificem & Cæsariana subsidia pugnare, at non aduersus Cæsarẽ. Brisacius itaque cum intelligeret esse debilitata præsidia munitionum Cæsarianarũ in Gallia subalpina, vnde exempti fuerant Hispani ad bellum Parmense, decernit magno repentinoq; conatu loca ipsa adoriri, captata inde opportunitate, quod Cæsariani spe antiquarum induciarum protecti negligentius, quàm par erat, res agebant. Veruntamen ne illos ante opportunum tempus in suspicionem induceret magnis copijs colligendis, iubet paulatim magnum militum numerum in Galliam subalpinam in varia castella conuenire, qui ita sensim creuerunt, nemo vt senserit quid cogitaret. vbi visæ sunt conuenisse satis validæ copiæ, repente per noctem Augusta Taurica egressus, iussis ad statutam horam finitimorum locorum præsidijs in certum locum conuenire, Cherium repentino conatu inuadit & expugnat, post quod alijs castellis potitur nõ parui momẽti. mox procedit ad aliorum locorum expugnationem.

Brisacij aduentus in Italiam.

Cherium captum.

Brisacc' Galliam subalpinã inuadit.

quibus auditis Ferrandus quanta potest celeritate vsus discedit ab obsidione, relicto Mariniano summo imperatore exercitus ad Parmam obsidendam, atque multas cohortes secum adducit. Marinianius propter imbecillitatem relictarum virium recedit ab vrbe ad septimum lapidem, ibique positis castris curat ne commeatus in vrbem comportaretur. Sed neque in Italia tantum terrestribus prælijs certabatur inter Gallos & Cæsarianos, verum etiam maritimis studijs insidiæ struebantur in mari Ligustico. Nam leo Strozza Capuæ prior, idest dignitatis nomen, Gallicæ classis præfectus quòd audiret futurum vt Cæsaris iussu princeps Auria transiret in Hispaniam cum classe ad Maximilianum Boemiæ regem in Italiam traijciendum, statuit ex itinere illum aggredi. Philippus enim princeps Hispaniarum sub finem Maij clam Augusta profectus citatis equis per Italiã Hispaniã repetiuerat. Strozza igitur eo cõsilio instructis viginti & tribus triremibus & biremi nauigat Massilia. fit obuius Auriæ non procul à Tauroentio, qui cum viginti & septem triremibus occidentem versus nauigabat, quæ triremes erant multo minus quàm Gallicæ accuratè instructæ, tanquam minime omnium ad pugnam nauigantes. Auria classem Gallicanam ad quinque millia passuum distantem prospiciens, quia sciret bellum in Italia iam esse inceptum, ratus adesse etiam maiorem numerum, non nauigat vlterius. Gallus illa trepidatione cognita nauigat eò, neque prius insequi classem Aurianam destitit, quàm dies defecit: atque in portum Tauroentii denique peruenit. ibi moratus aliquantulum cum putaret futurum vt rex Boemorum cum paucis Hispanis triremibus omnino iret caperet, si classis non accederet opportunè, statuit ire obuiam, quod putaret fieri posse in itinere vt daretur pugnandi facultas. nauigat igitur ad portum vsque Barcinonis nulla ibi neque Hispana, neque alia classe inuenta. capit in portu principis triremem & catascopium, septemque onerarias, quæ omnia nauigia Massiliam tumulto attracta sunt cum magna Barcinonẽtium trepidatione. Nec multo sanè interiecto tempore leo Strozza relictis regijs stipendijs ob indignationem Petri fratris accusati, quòd regiam pecuniam inutiliter profudisset, atque in desperationem prope deiecti ob Gallorum procerum minas & contumelias cum duabus suis triremibus Melitensis militiæ stipendia mereri cœpit, quod esset & ipse eiusdem

Naues oneraria a Gallica classe captę.

Polin' eques Melitensis.

ordinis eques. illi suffectus est Polinus, qui præfuerat etiam regiæ classi in oriente, & tunc præterea Gallicę classi in occidente in mari Celtico. erat Polinus fortuna vel inferiore mediocri, sed qui propter p.æstantiam virtutis ad summos honorum gradus ab eo Rege fuerat prouectus. Pontifex vbi diu vires frustra absumpsisset & inutiliter in Iuliæ Tauricæ obsidione, nullumque videret insignē Cæsaris conatum ad occupandam Parmam, vt vir ocij & quietis amicus, qui ducenta nummum millia Cęsare mutuo accepta iam absumpsisset, eamque sumpsisset prouinciam magis vt Cęsari, quàm vt suę volnntati satisfaceret, aut vrbem Octauio extorqueret, intercedentibus purpuratis patribus Gallicis, qui initio eius belli propter odium pontificis in regem Roma discesserant, passus est vt res cum Gallo componerentur. rebus itaq; Romæ compositis dum tabellarij Iuliani Tauricam in castra cum literis conuolant, Ioannes Baptista Montius infelices occiditur dum mœnia ho-

Io. Baptista Montius cæsus bellū extinguit.

stium cum Alexandro Vitellio, alijque proceribus multis exercitus explorat. nam tametsi monetur ne ita muris ꝓpinquaret, seque frustra manifesto periculo exponeret, tamē, vt sunt iuuenes plerique monitorum contemptores suæque sententiæ tenaces, cum neq; multis quidem egressis vellet cedere, trucidatur. eius clade pax non est abrupta, sed continuo Parmæ & Iuliæ Tauricæ obsidio soluta: quare Marinianius opportune contendit in Galliam subalpinam ad ferendas suppetias laboranti rei Cæsarianæ, cum illuc esset omnis vis belli translata. Quædum in Italia gerantur, in inferiore Pannonia fortuna non paruis mutationibus res Pannonicas aflictabat, cum proceres eius regni modo huc, modo illuc fluctuantes variatis studiis nunc Isabellæ reginæ partibus fauerent, nunc Georgii monachi libentius imperium complecterērur. ad quam rem explicandam videntur altius initia harum dissensionum, quanta tamen fieri poterit orationis breuitate, repetenda, è quibus ingentia postea, & acerrima bella pullularunt. Ferdinandus igitur electus rex Boemorum cum primùm se auctum viribus intelligit, ad regnum inferioris Pānoniæ aspirare cępit, quia illud ad se per-

Inferioris Pānonię regnū ad Ferd. pertinens.

tinebat hæreditario iure. nam præter Alberti principis superioris Pānonię iura, quam Austriam vocant, accedebat quòd Anna vxor Ferdinandi erat soror ipsius Ludouici regis Pannoniæ. multis itaq; proceribus Pannonibus vltro Ferdinandum inuitantibus, ac sua studia promittentibus, vocatur Ferdinandus ad illud regnum è manu Ioannis Sepusij regis per fraudem coronam extorquētis. Ioannes enim cum præesset Pānoniæ cum potestate proregia à Ludouico rege præfectus, post profligatum Ludouicum curauit vt rex ipse coronaretur, cum Ludouicus sine filijs decessisset. Post hunc creatus est rex etiam Ferdinandus, quare armis necessariò erat decernendum de illo regno. magnis igitur copijs vtrinq; collectis signa conferuntur. pugnatur acriter diu vtrinq;. deniq; victoria

Ferd. profligat Io. Pānoniæ Vaiuodam.

fuit penes Ferdinandum multis hostibus profligatis, atq; is cum Anna vxore coronatur rex Pannoniæ. Ioannes profligatus confugit ad Solimanū. rogat pro institutis Ottomanicæ familiæ, quæ semper principes iniquè oppressos sublevare ab exterorum tyrannide crudelitateq; consueuit, ne se legitimū & solemniter coronatum Pannoniæ regem per auaritiam vimq; Ferdinandi cōmunis [illegible] que hostis negligat. Præstare rebus Ottomanicis se habere finitimum imbecillum principem, nullis nisi Ottomanicis auxilijs suffultum, & beneficijs obstrictum, quàm Ferdinandum & per se potentem, & multo etiam potentiorem in dies futurum vbi Norico Pannoniæq; superiori inferior Pannonia accesserit, & Caroli Quinti fratris bellicosissimi vires in dies augerentur. adpromittit [illegible] cibus tributum, quod honestum videretur, seq; cogniturum illud regnum accepisse ab Ottomanica clementia, & liberalitate, quæ semper erit de ipso optime merita. Solimanus exercitum Taurunum adducit, cuius in castra venit Ioannes. multa Castella capta, deuastata, incensa. venit Iuliobo-

Io. confirmatur rex Pānoniæ pax demū comparatur.

nam, qua expugnatione frustra tentata amissis ferè quadraginta millibus hominum cogitur turpiter recedere. confirmat Ioannem regem Pannoniæ. pax deniq; fit inter duos reges his cōditionibus: Vt vterque teneret quæ tum libera possidebat. Vt bona fisco addicta illorū qui hostiles partes [illegible] que complexi essent, libera dimitterentur, atq; restituerentur. Vt Ioannes nullo pacto regis titulo vteretur, sed se Vaiuodam, quod nomen significat gubernatorem, appellaret. vt post mortem Ioannis omnia ad Ferdinandum vel hæredes deducerentur. at si Ioannes legitimos filios haberet, qui tūc tamen neq; duxerat quidem vxorem, Ferdinandus illis honorificum patrimoniū assignaret. & Castella cum dignitate Vainodæ inferioris Pannoniæ. neq; ita multo post moritur Ioannes relicta Isabella vxore, quam postea duxerat, filia Sigismundi regis Poloniæ, & filio infanre vndecim dierum,

Io. puer coronatur.

qui cum Stephanus prius esset dictus, mox ad memoriam patris Ioannes fuit appellatus. filij administratio, & tutela matri data est, atque puer cum Ioannis mors occultata aliquandiu fuisset, coronatur, iussiq; sunt nonnulli proceres iurare se fidem seruaturos. & quoniam muliebre studium tantis

Georgij monachi fortuna.

rebus non posse sufficere videbatur, additus est adiutor Georgius monachus. erat hic Georgius vir Illyri' pauper, è nobili tñ familia inter familiares matris Ioānis regis educatus. factus erat monachus in Cęnobio diui Panli apud Curtam ciuitatē ordinis diui Benedicti. sacris initiatus secutus est Ioannem regno eiectum in Sarmatiam, & ad multa negotia missus. cum vero magna fide & vigilantia

Episcopus Varadinēsis.

res regias gubernasset, regno ab ipso Ioanne deinde recuperato in consilium regiū admissus fit quæstor, & episcopus Varadinensis, cum paulo ante is episcopus Aloysij Gritti opera de medio fuisset sublatus, vnde Aloysio initium fuit exitij, atq; post mortem regis tutor & adiutor fit reginæ in regno administrando. is tanta prudētia res agit, eoq; coarctat, nihil vt se inscio fieret. mox Ferdinādus petit regnum vt ad se spectans. promittit quod viuo patre se daturum eius filijs promiserat. assentitur regina. Georgius, qui sibi videbatur propè regnum amittere, repugnat. Solimani auxilia implorat. Ferdinandus cognita fraude Georgij colligit ad quadraginta millia armatorum, cum quadraginta, & quinque muralibus tormentis, multisq; minoribus delato summo imperio Gulielmo Roccandulpho viro Germano, ad Curtam expugnandam copias mittit, quo se Georgius & regina receperant.

perant. Roccandulphus acriter Curtam à duobus lateribus concutiens cum frustra expugnationem tentasset, Solimanus mittit Mahomettum cum multis millibus armatorum ad subleuandam reginam. Roccandulphus infeliciter pugnans amissis viginti & quinque millibus hominum, triginta & sex muralibus tormentis, ad centum & quinquaginta minoribus, in insulam Comariam seruatus paulopost diem suum obijt. Solimanus ad Curtam profectus, verbo vt quietem & pristinam tranquillitatem reginæ restitueret, re ipsa vt vrbem Curtam occuparet, quę sibi plurimum cōferre rebus bellicis aduersus Ferdinandum ob fertilitatem videretur, muneribus ad regem puerum missis simulat desiderium illius videndi. missum cum multis blanditijs excipit. proceres, qui regem deduxerant, ad lautum conuiuiū sunt inuitati. iussi sunt clam Turcę duces nonnulli simulato desiderio videndę vrbis Curtam ingredi per portam vocatam Sabbatiam, atque eam sine tumultu occupare. alij ingredi, alij exire, redireq; simulant. multi ingrediuntur, pauci ex ingressis exeunt. porta deinde occupata multitudo vrbem ingreditur, puero remisso Solimanus proceres retinet. Solimanus deinde ingressus vrbem iubet reginam cum puero recedere in inferiorem Pannoniam. ipse paulopost Curta firmis pręsidiis munita Byzantium repetit. at regina in Pānoniam profecta iubetur ab ipsius prouinciæ proceribus absistere, ne secum Curtense infortunium eò transferat. Cogitur Lizisi morari, atq; ægrè obtinet Georgii opera vt in prouinciam admittatur. mox aucta in regem beneuolentia populorum atq; obseruantia in reginam, illa procurat vt Georgius fiat quæstor prouinciæ & gubernator, cui tantopere aucta est audacia, vt vrbes tanquam suas gubernaret, solo titulo ac nomine reginæ relicto, cum vniuersam autoritatem sibi assumeret. Regina apud Solimanum per literas queritur de monacho, monachus contra curat Ferdinando se adiungere. copias parat. Turcæ reginam tuentur. multis coortis hinc inde controuersiis, atque sæpius frustra pacatis, Georgius denique confugit ad auxilia Ferdinandi aduersus reginam & Turcas. Ferdinādus vt variis Pannoniæ inferioris calamitatibus aliquis exitus inueniretur, decernit denique tam opportunam rei præclarè gerendæ occasionem oblatam non esse prætermittendam. Sed quoniam illa expeditio virum quempiam rei militaris insigniter peritum requirebat scribit ad Cæsarem vt sibi idoneum aliquem ducem ad tantum negotium mitteret, qui posset illud bellum, quod necessariò suscipiebatur, sapienter administrare, cum multos præstātes haberet Cæsar, qui ex ipsius disciplina periti duces euaserant. Cæsar cognita æquitate fraternæ petitionis & tantæ rei magnitudine, tamen dubio erat animo, quid esset agendum, cum duos principes Germanos teneret captiuos, verebatur ne qui tumultus excitarentur. neque enim conducere existimabat, si prudentioribus ducibus carere cogeretur, qui tunc maxime videbantur fore pernecessarii, cum etiam occulti bellorum motus, qui clam ab Henrico rege parabantur in finitimis regionibus, non mediocriter commouerent. neque parum sollicitabat etiam indignatio Mauritii, ad cuius preces, vt promissum fuerat, socerum non soluerat. Veruntamen in tanta rerum opportunitate ne fratri deesset aduersus barbaras gentes pręsertim & immanitatem Turcarum, Ioannem Baptistam Castalium virum Italum rerum bellicarū in primis peritissimum marchionem Cassiani, quod est oppidum in ripa Abduæ fluminis, summū ducem eius expeditionis pronuntiat, qui primum locum autoritatis post Maximilianum regem Boemorum in eius castris habebat. Castalius magnis itineribus ad Ferdinandum contendens perhumaniter docetur quibus artibus ingenium monachi sit captandum. atque dum res ad bellum necessariæ parantur, quas Castalius postulauit, accepto insignis autoritatis diplomate, vt illi Pannoniæ, Illyrij, Dalmatiæ populi, subditique omnes parerent, Iuliobona Vinundriam versus proficiscitur ad illas copias, quæ aderant, in inferiorem Pannoniam traducendas. in illo itinere insulam Comariam, & oppida eorum finium ad defensionem recognoscit, iubetque pro temporis angustia resarciri. Vinundriam profectus Bernardum Aldanam magistrum castrorum cum septē vexillis Hispanorum reperit. ibi nonnullos dies absumit, donec copiæ & tormenta & bellici apparatus conueniunt. illa vrbs cum maximè omnium Pannonicarum ad rem bellicam conferret, ac muri essent debiles, nulla propè latera, nulla industria erectæ muniriones, diligenter munitur, quam prouinciam muniendæ vrbis Erasmo Teustio committit, donec perficiatur. collectis igitur copijs cum tormenta maiora tardiora essent, quę non satis vtiliter diutius expectari censebat, sine tormentis discedit. Ferdinandum facit certiorem. mittit qui curarent celeriter attrahenda. Sic igitur copiis instructis Vinundria discedit. ipse procedit in primo agmine, quod constabat è mille & ducentis Hispanis, quingentis Pannonibus peditibus, quos Aiduchos vocant, mille Vsaronibus, qui sunt equites leuiores Pannones ad morem Turcarum scutis lanceisque vtentes, & acinace, galea, claua ferrea, quos quidam Bodurgij regulus adduxerat cum quatuor campestribus tormentis. inter ipsam phalangem, Io. Baptistam & Felicem comites Archuenses locat cum tribus Germanorum millibus optime instructorum, quadringentis equitibus, quatuor campestribus tormentis, duabus semicolubrinis, trecentis equitibus hastatis, centum Ferrarolis. in postremo agmine impedimenta cum trecentis leuibus equitibus & Pannonibus peditibus subsequebantur, ac tribus campestribus tormentis. erant omnes hæ copiæ equites mille & septingenti, at peditum quinque millia & septingenti. cum his paruis copijs procedit Castalius ad inferiorem Pannoniam occupandam. eo ordine cum ad Tibiscum fluuium ventum esset, qui fluuius amplus est, & profundus, à Carpathoque monte Iazigum populorum ortus sinuosis flexibus in viperæ morem ad meridiem decurrens Tibisco vrbe à sinistra relicta ad vocatum propè Iriconium defertur, & cum Danubio coniungitur inter Taurinum & Viminantium. tam placido vero cursu defertur, vix ut fluere appareat, quod accidit ob amplitudinem aluei, cum propter paludes ad octo millia passuum aliquando dilatetur. eò profectus primus fluuium traijcere voluit, vt cæteros ad traiiciendum inuitaret. postea ad vlterio-

Curta p dolū à Solimano capta.

Io. Baptistæ Castalij i Pānoniā aduētus.

Aiduchi & Vsarones q sint.

Acierum instructio à Castalio.

Tibiscus flu.

ad vlteriorem ripam vectus cæteras copias traijciendas curat, quæ omnes vix post Octauum diem sunt transuectæ propter fluminis amplitudinem. Sic igitur in acie procedens ad Debrecenum oppidum peruenit, vbi eum Bathor Andreas, Thomasque Nadasdus viri Pãnoniæ nobilitate, opulẽtia, auctoritate facile principes expectabant. eum transitum interea cum quingentis equitibus tuebantur, donec Castalium in inferiorem Pannoniam comitarentur. his communibus castris coniũctis ad oppidum Zanolchum peruentum est, vbi ad custodiam oppidi relicti sunt quinquaginta Hispani. Regina comitia Egnethum, ea est vrbs celebris & ampla interioris Pãnoniæ, indixerat, in quibus proponendum erat quo pacto Georgius monachus posset eijci ex illa prouincia. Georgius de his omnibus certior factus Varadini relictis omnibus præsentibus negotijs citatis equis eò conuolat, Turdamq; profectus proceres per literas hortatur, qui erant cum regina, vt si saluam patriam esse vellent, minimeq; in barbarorum potestatem venire, ad ipsum quàm citissime properarent. vbi eò conuenissent Varadino satis ingentes equitum ac peditum copiæ, simulatis custodijs sui corporis, & ipse properat ad comitia, quæ omnino illo accedente paulatim euanescere necesse fit. regina idcirco Vlpianum petit collectis ijs maioribus viribus, quas colligere potuit, quarum summum imperium habebat Petrus Vicchius. summa diligentia munit. sed cum vereretur ne ibi obsideretur à Georgio relictis præsidijs quæ videbantur necessaria, ad vrbis defensionem, ipsa Sassebessam se trãsfert, quæ vrbs & arte & natura magis erat munita, vt ibi spectaret quò tenderent Georgij consilia; & fortunæ suæ temeritas. Georgius auditis subsidijs Ferdinandi, quæ mittebantur, & iam propinquabant, statuit Vlpianum obsidere atq; magno studio concutere. Sed cum locus præter expectationem fortiter defenderetur. neque tam cito, quàm opus erat, copiæ accederent, cum se in magnam difficultatem intrusisset, decernit res denuo cum regina componere. Quæ dum ita inter hos aguntur, Castalius attigit fines inferioris Pannoniæ, quam regionem Transyluaniam vocant. ea est autem altissimis montibus vndique ferè circumdata. ingressusq; habet difficillimos & asperrimos, cum alibi fluuiorum amplitudine. alibi montium asperitate protegatur. nam ab oriente amplissimo fluuio Danubio cingitur, & à Mysia Metanastorum regione disterminatur. ad occidentem habet Narabonem fluuium & Bebios montes, qui ad meridiem quoque in sinum distenduntur vltra Darum fluuium eamq; separant à superiore Pannonia. ad septentrionem habet sinuosum flexumque sinum Danubij, qui Sarmaticos montes versus protenditur, qua ex parte Sidonia, Mysiaq; inferiore terminatur. habitant eam regionem Amantini, Hercuniates, Andiantes, Arabiscique populi olim vocati bellicosissimi ac robustissimi, facileque bellicorum laborum patientes. diuisi sunt inter se huiusce prouinciæ populi, quod alij legibus & moribus superioris Pannoniæ vtuntur, vocanturque ij Ceculi. alij Saxonum lingua & legibus & moribus Germanicis. atq; vt Ceculi feri sunt & crudeles tanquam Turcæ, ita hi sunt perhumani, maxime veritatis cultores, fidei obseruantissimi, qui primùm è Saxonia pulsi huc ad habitandum conuenerunt. prouincia est frumenti, vini, omnisque generis animalium ferax. Syluis abundans, & venationibus. domicilia tamen non satis magnifica, cum fiant villæ vbique & domus è paleis, aut cannis fluuialibus, aut consimili materia. abundat ea prouincia multis ferri, argenti, aurique fodinis: tantaque copia salis excauatur, vt vniuersæ Pannoniæ, Sarmatiæ que sufficiat. perluunt hanc prouinciam duo fluuij nauigabiles. qui apud Lizium & Tibiscum vrbes inferiores in Tibiscum fluuium ingrediuntur: quorum alter, è montibus Mysiæ inferioris septentrionem versus ortus, Marossus appellatur. alter in extrema parte Carpathi montis scatens, vocatus est Altus, qui plurimum aurearum arenarum deuoluit. habitant in ea prouincia ad meridiem Rhatiani, qui modo christianis principibus militant, modo Turcis. homines sunt fidei parum seruantes, inopes, nihil propè possidentes, atque ob suam perfidiam omnibus inuisi. hi sunt inter Mesiam & Dardaniam ac Triballos à duobus lateribus, cum ad alterum latus habeant Daciæ montes. præcipuæ vrbes huius prouinciæ sunt, Zibinium metropolis, Prassouium, Cassouium, Vlpianum, Turda, Corona. Illuc vbi Castalius aduentasset, iubetur Battor Andreas, Thomas Nadasdus trãsitus mõtis explorare cũ nõnullis peditibus & equitibus. fit certior marchionẽ Balassum virum primarium potentia totius superioris Pannoniæ aditus occupasse, qui ad reginam ope subleuandam confugerat Ferdinando regi iratus, quod nonnulla castella sibi in Pannonia superiore per vim extorsisset, vt ferebatur, quòd ab eo desciuisset. hic enim cum magna manu peditum, & septingentis equitibus aditus ab ea parte occupauerat, quare Castalius non ita facile tentandam fortunam ratus ad alias vias vel cum aliqua difficultate, temporisque dispendio aggreditur. atque ita facit vt Balasso illos aditus adhuc custodiente ipse sine controuersia copias deduxerit, & tormenta in inferiorem Pannoniam attraxerit. primo itaque die in acie instructæ copiæ iter faciunt. est oppidum quoddam non procul ab ipsis montibus in placidissimo colle situm, quod Dalmas vocatur, cui propinquum iter necessariò erat faciendum, quod statim propinquantes copias tormentis infestare cœpit. ea re indignatus Castalius illud ipse explorat ad expugnationem, cum, vt poscit ratio bellica, nihil hostile censeret à tergo esse relinquendum, quod posset castra infestare. Sed cum munitius oppidum videretur, quàm quod posset sine maioribus tormentis expugnari, cogitur imperfecto negotio procedere. Iubet tamẽ Io. Baptistam & Felicem Archuentes, qui sequebantur in postremo agmine, illud cum Germanis copiis obsidere, quatuorque illis campestribus tormentis, & duabus semicolubrinis concutere, quod summa diligentia fit. Sed enim minus apta sunt minora tormenta muris concutiendis, non solùm quia propter globorum paruitatem non ita acriter concutiunt, sed etiam quia bombus plerumque non peruenit atque aeris impetus ad mœnia hostilia. sunt enim colubrinæ vocatæ longiora tormenta, quæ triginta librarum globos eiaculantur propter vim longitudinis ad penetrandum accommodatæ. Sed minus concutiunt propter citissimam vim penetrandi. horum

Pannoniæ inferioris descriptio.

di. horum tormentorum mutua opera vtilis est cannonibus, cum videantur fraterna concordia in hostes, & quasi fęderatione facta conspirare. Sic igitur semicannones & semicolubrinæ, quæ dimidij ponderis globos eiaculantur vt sagri, & cætera his consimilia tormenta, putanda sunt tanquam adolescentes adhuc imberbes aut tyrunculi nõdum satis apti rebus militaribus. maiora vero sunt tanquam viri fortes & veterani milites, quę castella & vrbes prosternunt. dum Archuenses huic expugnationi sunt intenti, Castalius ad vrbem Colosuar castrametatur, vnde trecentos Hispanos ad eius oppidi expugnationem sclopettarios mittit. regina omnes vires eò dirigit, omnique vtitur industria vt res cum Georgio componerentur, quia dicebantur aduentare decem Hispanorum millia cum multo equitatu & peditatu Germano, & iam oppidum Dalmas arctissimè obsideri. nunciabatur reginæ præterea Vlpianum, vbi coronari reges consueuerant, iam propè venturum esse in potestatem monachi, quod ille tantopere cuperet. Sed quia nullas se habere copias paratas intelligeret quibus posset resistere, omnibus Georgij petitionibus facile assentit. idcirco vrbanis præsidijs nunciatum mittit vt præter vitam & impedimenta cuncta Georgij arbitrio concederentur, qui neminẽ è militibus suis ingredi passus est antequam omnia, quæ forent reginæ exportarentur, ad quę conuehenda suos etiam carros concessit. Certiorem facit Castalium illa vrbe potitus, mittitque nuntium, qui illum ad se adduceret, ad vrbem Egnethum, vbi erat annonæ facultas, & omnium rerum copijs necessariarum copia. Georgius interim reginam conuenit. hortatur vt iuberet oppidum Dalmas pariter, vt dederetur atq; illa cum videret in periculo positum, quia loco tormentorum res per cuniculos agebatur, libenter annuit ad salutem præsidiorum, misitque qui regio nomine ad deditionem hortarentur. Georgius ad Castalium properat ad vrbem Egnethum, quò illum aduocari iusserat, cui Castalius fit obuius honoris gratia, atque multis de propositis negotijs & de Castalij autoritate inter se communicatis, Georgius mirificè lætatur quòd intelligeret sese à Castalio viro cũ proregia autoritate profecto tantopere obseruari, vt apparebat. ad vrbem itaque Saffebessam accedit. de ijs quæ cum Castalio transegerat, reginam certiorem facit: quæ iam virum nobilissimum Sarmatam ad Castalium miserat, multaque promittebat, per quæ apparerent omnia pro votis Ferdinandi successura. post modo quibusdam diebus interpositis Georgius literas ad Castalium conscribit. monet, vt statuto die Vlpianum conueniret ad colloquium. eò profectus cum paucis Georgium non inuenit, qui ad reginam Saffebessam accesserat. Castalius rem commodam futuram ratus si cum vtrisque vno tempore loqueretur, Saffebessam accedit. tertio deinde die cum regina & Georgio multisque alijs primarijs eius regni Castalius in colloquium conuenit. explicat causam sui aduentus, quæ erat, vt regina illam prouinciam pro conditionibus cum Ioanne rege compositis Ferdinando restitueret, qui omnia, quæ pollicitus fuerat sese statim executurum pollicebatur. illud & vtilius & commodius reginæ fore addidit, cum facile intelligeretur per quot quantasque molestias eas regiones esset possessura, quantaq; in suspicione versatura ne Turcarum imperator id regnum repente occuparet. quod si contingeret, non poterat fieri sine maximo Pannoniæ, Austriæ, ac Germaniæ detrimento & incommodo. Maximè omnibus inquit optandum esse vt ea prouincia in potestatem christiani principis deueniret, qui armis & autoritate illam protegeret, atque immanium Turcarum impetum, & rabiem barbararum nationum posset frænare, quod certè ipsa regina sine exterorum auxilijs minime omnium erat factura. multo præstabilius esse quod à Ferdinando offeratur quietum & tranquillum & sine vlla controuersia, quàm illud regnum in perpetuis periculis & difficultatibus & curis possidendo versari: cum nullum tantum sit imperium, nulla tanta, tam preciosa, tam admirabilis opulentia, quæ possit cum animi tranquillitate comparari. his additum est ad promissorum obseruationem Ioannam minorem natu filiarum Ferdinandi nuptui datum iri Ioanni reginæ filio cum dote centum millium nummum, solutumque iri numerata pecunia quantum æris alieni regina contraxisset hactenus, & quantum ipsi reginæ præterea legitimè deberetur. hæ conditiones cum bonę & salubres omnibus visæ essent, datum est negotium Georgio, vt priuatim ageret pro regina, qui modo hanc, modo illam excitans difficultatem cum propriam vtilitatem spectaret, seque simularet illa vti diligentia, quòd tantopere cineribus Ioannis regis deberet, cuius beneficentia & liberalitate ad tantam dignitatem fuisset prouectus, ita rem trahit, nihil vt concludi possit. at cum aliquando data esset colloquij facultas reginæ inscio monacho, primùm illa gratulatur Castalio pro concessa autoritate proregia, quòd vir eius ingenij ad illam dignitatem esset assumptus. postmodo ostendit se ad vota Ferdinandi semper fuisse paratissimam, omnesq; accusationes & criminationes diluens in Georgium retorquet, à quo opprimebatur. Se difficultatibus compulsam aliquando vel ad Solimani auxilia confugisse fuisse sollicitatam sæpius, vt illud regnum tanta regione alibi accepta permutaret, sed nunquam sensisse tantam iniuriam faciendam esse Ferdinando, vt tam propinquum tamque potentem hostem barbarum finitimum Ferdinando lubens admitteret: cum tamen multo tolerabiliorem Solimani, quàm monachi tyrannidem semper existimasset: cum multò maior sit iniuria, multoque acerbior quæ ab ingratis, quam quæ ab hostibus accipitur. Se libentissimè eam regionem Ferdinando concessuram, ad quam concedendam nulla vi armorum compelli potuerat. Se tamen vnum rogare Ferdinandi clementiam, ne obliuisceretur Ioannem filium suum esse regem, & puerum, & pupillum, quibus de causis sibi videbatur iure ab humanissimo principe posse impetrare vt filij loco haberetur. id si fiat, se illam summam consolationem in tantis malis, tantaque fortunæ mutatione esse habituram. hisce commotus Castalius tantam feminæ constantiam & prudentiam admiratus respondet, se pluris optimam eius voluntatem in Ferdinandum æstimare, quouis opulentissimo regno. omnia promissa ad vnguem obseruatum iri quæ tractata sint, futurum vt Ferdinandus in numero filiorum suorum

Tormentorũ bellicorum vsus.

Vlpianũ captum à monacho.

Dalmas opp. Egnethũ vrbs.

Saffebessa vrbs.

Castalij adhortatio.

ſuorum regem haberet. ſe proprio nomine omne defenſionis,officiq; genus liberaliſſimè polliceri. Monachus horum ignarus negotia in dies protrahere.difficultatem difficultatibus annectere cõditiones, quas ipſe requirebat,in medium adducere. vt autem appareat vtilitatem reginæ & regis plurimum procurare.curat vt prouentus Regi & ſucceſſoribus viginti & quinq; millium nummũ prius aſſignetur , quàm concedatur regnum , qui prouentus liber eſſet & ſecurus & ab omni moleſtia immunis. illud Caſtalius promittit ſtatim aſſignatum iri in principatu Oppoliæ, quæ regio eſt Bodurgij Maruingorum fertiliſſima & ameniſſima, omniumq; rerum humano victui neceſſariarum abundans. his additur vt dos reginæ centum & quinquaginta millium nummum redderetur, quæ dum integrè ſoluantur, quædam vrbes darentur pro pignore, quò ſe reciperet cum filio, & dum redditus prædictus. inter illas fuit Rhauporium & Munſterburgium atq; Caſſonium, vrbs opulenta reginæ conceſſa eſt. his ita compoſitis monachus ad ſuas conditiones peruenit.petit vt dignitas Vaiuodæ ſibi concedatur cum ſolito ſtipẽdio à Ioanne conceſſo,quindecim millia nummũ ſcilicet in ſingulos annos. vt munus quęſtorium quod exercuerat ne ſibi eriperetur cum ſtipendio ordinario, quòd erat quatuor millium nummum.vt tam pacis quàm belli tempore mille & quingenti equites Ferdinandi ſumptibus ad regionis corporiſque ſui cuſtodiam alerentur. Vt Turdæ ſalis fodinę , quæ maximi eſſent precii , quas tunc ipſe poſſidebat , concederentur: quę omnia ſibi præter expectationem conceſſa ſunt. Quæ tametſi obtinuerat omnia,quæ optauerat, tamen mutatur in horas,nunc diuerſa optabat,nunc pęnitebat optatorum : atque nihil turpitudinis in inconſtantia volubilitateq; ingenii collocabat. Nihil autem virorum grauitati , prudentiæq; minus conuenit , quam promiſſa fallere;aut quæ ſemel probaueris mox reiicere ; niſi tamen dolus & inſidiæ ac fallacię ſeſe patefecerint,cum nemo fidem ſeruare iure optimo teneatur illi, qui ſubdolè inſidias pro ſinceritate,fraudem pro integritate, mendacium pro veritate obtulerit. Neq; tamen ignorantia rerum illarũ,quę ſciri poſſunt,nos ab iſta leuitate debet excuſare. Monachus igitur cum illa forent concluſa,quæ pertractata fuerãt,conatur perſuadere reginę ne prius exeat ex illo regno, quàm Ferdinandus omnia ſit executus promiſſa.quod ad ſe,omnes ſuas copias extra regionem ſe eſſe miſſurum, vt illa intelligeret ſe tanta moleſtia eſſe liberatam. omnes deos obteſtari ſe fidem illi in poſterum eſſe ſeruaturum.æquius ſibi videri,vt illud regnum,quod ipſe toties armis, aſſiduis laboribus, perpetuis vigilijs defendiſſet,ad Ioannem regem perueniret,quàm ad Ferdinandum, qui neq; auxilijs id vnquam protexiſſet,neq; affinitate eſſet coniunctus,neq; vllum ius probabile præter vim, in eam prouinciam haberet. Hæc dum aguntur clam cum regina, Ferdinandus literas exarat honorificentiſſimas de monacho ad Pontificem plenas laudum ipſius Georgij,in quibus præter multa cõtinebatur,quod illud regnum inferioris Pannoniæ per vnius eius induſtriam tot annos fuiſſet defenſum aduerſus immanitatem potentiamq; Turcarum. ſed neq; ſolum defenſum , verum etiam per eam defenſionem multæ clades hoſtibus illatæ.atq; quod omnium rerum maxime eſt laudabile,quòd per ſuas ſingulares virtutes & animi ornamenta ex infimo fortunę gradu ad ſummam dignitatem fuiſſet prouectus, quod certè mediocribus ingenijs non contingit. rogat Pontificem, vt eũ in patrum ſacrorum purpuratorum concilium,ſenatumq; cooptaret,& purpureo galero inſigniret, ſicut optare viſus fuerat. Quæ dum ab oratoribus Romæ aguntur,moritur Archiepiſcopus Strigoniæ,cuius prouentus accedebat ad quinquaginta millia nummum.eam dignitatem cum monachus expetiniſſet,illico obtinuit.at cum reginam in eadem ſententia perſiſtere, obſeruaturamq; eſſe,quæ Ferdinando promiſiſſet,intelligeret.mirum in modum laudat mulieris conſtantiam.regina rurſus in colloquium cum Caſtalio veniens ingenium monachi illi patefacit. commemorat nihil illis præſentibus negotijs æquè,atq; Georgium aduerſari.monet cauendam eſſe illius volubilitatem,quam multa experientia magnam eſſe didiciſſet. oſtendit quod is neceſſario factas cõditiones amplectitur,quia ad alia,quæ cupiebat,præcluſam eſſe viam intelligeret; quæ erant vt regina intra ſextum diem exiret Caſſouium ex inferiore Pannonia. tum perſcriptum eſt de his omnibus ad Petrum Vicchium, petitumq; ab eo an vellet Liziſum Tibiſcumq; vrbes Ferdinãdo concedere.quod ſi fieret,futurum promittebatur vt digniorem principatum in ſuperiore Pannonia acciperet.vt autem res celerius & commodius tranſigi poſſet,miſſum eſt ad eum diploma,in quo proponebatur, vt tutò poſſet ad reginam accedere. ille veritus monachi inſidias,cum res tam breui tranſactas non poſſet credere,duos oratores mittit,quibus omnia,quę tranſacta erant,patefiunt. vt autem tarditas, & mora omnis,& dilatio è medio tolleretur,miſſus eſt Battor Andreas , qui cum duobus millibus equitum proficiſcitur ad res,negotiaq; illa tranſigenda. nam fama erat Vicchium Turcica auxilia in dies expectare,quibus accedentibus turbaret ipſa negotia.comitia interim Coloſuar indicuntur, vt omnes principes eius regionis ac regni adeſſent,quo tempore regina erat regnũ Ferdinando cõceſſura,atq; illum regem iuratura;vbi dum omnes conueniant, expectat. Cæterũ Auria omni conatu,omniq; vigilantia & ſtudio vſus fuerat,vt poſt occupatam vrbem Aphrodiſium , Dragutus acerrimus & crudeliſſimus Archipirata opprimeretur , qui omnia maria infeſtabat. eius iter cum diu inueſtigaſſet,deniq; reperit biremes curantem & inungentem intra lacunas Męnices inſulę. ibi cũ certatum eſſet à Draguto,vt præſens opportunitas ferebat,diſploſa ſunt vtrinq; tormenta cõplura. Sed cum archipirata vir callidus & aſtutus ſeſe per illum diẽ defendiſſet,tamen in eas anguſtias rei deniq; adducitur vt vel inopia rerum omnium moriendum ſit, vel in poteſtatem hoſtium cum claſſe per deditionem veniendum.neutrũ horum vt fieret, mirificum ſuorum remigum ac militũ ſtudio ac labore per noctem facinus aggreditur.nam cęſo ligonibus quodã ſpatio terræ, quæ in aliũ ſinum maris deſinebat,per illud ſpatium aquas marinas admittit,nihilq; tale ſentiente vel cogitante Auria per nouam exciſam lacunam in aliud mare euadit. poſtridie eius diei cum illuxiſſet , claſſique

Ferdi. literæ ad Pont. pro Georgio monacho.

Draguti ſtratagema.

ſiique

fisq; inclusa nullibi appareret, mittuntur qui explorarēt locum, cognitumq; est callidissimū archipiratam euasisse nō sine magna omniū admiratione. at Solimanus septuaginta triremes & quadraginta nauigia varij generis cum multis apparatibus bellicis mittit ad vrbem Aphrodisium recupérandam, cuius classis & expeditionis defert summum imperium Sinamo viro intrepido, & rerū bellicarum perito. Sinamus cum ea classe Rizonicum sinum, Corcyræaq; litora præteruectus omnia litora maritima prædationibus rapinisq; infestans se Melitensibus equitibus ostētat, qui cum quatuor haberent triremes piratas omnes & latrones ex eo mari turbabant, atq; expurgabant barbarorum latrocinijs. eædem cum Siculis triremibus coniunctæ magna damna plerunq; Mauris & Numidis & Turcis christianorum quietem ac tranquillitatem infestantibus inferebant. classis multis tormētis vrbem diuerberat. at equites contra intrepidè tormentis in ipsam classem displosis Turcicam triremem disrumpunt, & demergunt. alias quatuor ita vexant, vt remigibus prope undarint. Sic ducētis & amplius è suis laniatis Turcica classis recedere cogitur. at Cæsar Augustæ vniuersam operam studiumq; absumit radicibus hæreticæ prauitatis in ea vrbe conuellendis. eam cum serere existimaret tanquam colonos nefarios concionatores, iubet pronunciari edictum vt sub pęna capitis illi procul ab omni agro Augustano, Memingensi, Sueuoq; absisterent, qua vna ratione posse cōsulere eius prouinciæ religioni satis commode sibi videbatur. at inferioris Pannoniæ regina Sassebessa profecta omnibus ferè eius regionis proceribus comitantibus, quam mediam deducebant monachus & Castalius, ad expedienda exequendaq; illa quæ statuta fuerant, procedit. eo cum peruenisset, de concedendis regijs insignibus habetur sermo, atque regina acceptā coronam, quæ aurea, in acuti galeri formam consurgebat multis gemmis ac margaritis egregijs insignita, cuius in suprema parte crux aurea consurgebat, Castalio in manus tradit, atque inquit iure regia insignia ad eum pertinere, in cuius potestatem regnum veniret. se fortunæ & volubilitate, & inconstantia cogi, vt regnum opulentum nobile relinqueret. tamen illud solatium habere in tantis malis, quòd in potestatem optimi & Christiani principis veniret, & à quo omnia humanitatis officia & ipsa & filius expectarent. cum rex paruulus his videretur resistere quodam modo, neque æquo animo assentiri, mater ostendit sapientis esse opportune repugnanti fortunæ cedere; neque per temeritatem & pertinaciam potius omnibus vno tempore ornamentis spoliari. suas vires non sufficere illi regno defendendo, cui immanis Turcarum imperator potentissimus semper immineret, cuius amicitia quā tuta sit, nedum inimicitia, monuit Curtensis perfidia & iniuria. hanc vnam esse rationem sui seruādi, si fieret permutatio illa, & si Ferdinandi consilium dum tutò liceret, vltro exequerentur. plus spei, & fidei, & liberalitatis in hoc principe reponendum esse, quàm in auaritia, perfidia, crudelitate, insidijs Turcarum. contra quos nisi Ferdinandi tutelæ & defensioni se dedidisset, omnino erat ad impiam eorum tutelam confugiendum, cum iam assiduis bellorum cladibus ita afflicti essent populi, vt necessariò ad aliena auxilia esset respiciendum. his dictis cum puer acquieuisset, & coronam, sceptrumq; eburnum multo auro, multisq; gemmis ornatum, & talarem vestem multis preciosis gemmis limbum circundantibus, Castalio in manus tradit. his acceptis Castalius non tā pro acceptis muneribus, quàm pro alacritate gratias agit, hortaturq; ne regni concessionem suo infortunio ascriberet, sed conseruationi, cum semper patris loco & defensoris ipsum Ferdinandus rex sit habiturus. ea corona tanti fieri apud eos populos, quanti regnum ipsum, consueuit: quam cum & Turca, & Georgius magno studio habere curauissent, tamen impetrare nunquam potuerunt. illa missa est continuo ad Ferdinandum regem per Ioannem Alphonsum nepotem Castalij. Regina deinde Colosuar profecta conuocatos ad comitia proceres, qui nondum conuenerant, expectat, vt animos eorum confirmaret, hortareturq; ad iurandum Ferdinandum in regem, & ad capienda arma, quibus Turcas repellerent parantes denuo in illud regnū inuadere. proceres vbi aduentassent, partim optimo consilio, partim timore omnia quæ gesta forent approbantes iurarunt alacri vultu se Ferdinandum regem accipere, & fidem seruaturos. primi omnium Saxones, postea Cæculi iurarunt, ea tamen conditione vt sibi seruarentur, confirmarenturq; integra priuilegia, & quoniā Turcicum bellum instare videbatur, fit edictum vt omnes arma pararent ad opportunitatem, cum primū significatum fuisset. Ferdinandus omnia quæ gesta promissaq; essent à Castalio rata firmaq; se habere nuntiatum mittit. huic addita est facultas procuratori, vt posset nuptias Ioannæ filiæ cū Ioāne filio reginæ celebrare, quæ affinitas cū omnium summa lætitia contrahitur, quòd hæc cōcordia videretur omnibus quietē & tranquillitatem allatura. postea comitantibus quadringentis equitibus regina non sine lacrymis multis cum filio Cassouium versus iter capit. ea vix profecta nūtiatur Vicchius cum Battore Andrea conuenisse, cui iam Lizisum & Tibiscum & alia nonnulla castella, quæ possidebat, concesserat. atq; is nisi per literas reginæ factus certior de omnibus rebus transactis, assentiri noluit, qui ad reginam ad vrbem Cassouium comitandam adproperauit. Battor trecentos equites ad ipsorum castellorum præsidia distribuit & octingentos Aiduchos, qui sunt pedites arcubus vtentes & acinace cū thorace, aut hastatis telis. his rebus feliciter succedentibus Ferdinando, Franciscus Chendus & Balassus proceres summæ autoritatis in eius amicitiā ac fidem sunt recepti, quod non parū referebat ad conseruationē eius regni. Castalius postea trecentos Hispanos duce Aldana mittit Lizisum in præsidia, atq; postea statutū est, vt ea vrbs muniretur, & in debilioribus partibus reparationes excitarentur, quòd ipsum fiebat in cæteris vrbibus, Sassebessæ, Vlpiani, & Zibinij, quo Turcarum impetus retardaretur, si conarentur in illud regnum irrumpere, donec opportuna auxilia Ferdinandi accederent. Sed quoniam in recentibus comitijs Colosuaris pecunia impetrari non potuit, quòd omnes assiduitate bellorum essent exhausti, statutū est ad harum vrbium munitiones reficiendas vt episcopatus inferioris Pannoniæ & Vinundriæ prouentus addicerētur. Georgius

Pannoniæ insignia Ferd. missa.

gius lætati plurimum, quod omnia ſibi ſuccedere è ſententia viderentur, quod in iſtis fortuna arriſiſſet. Sed exiſtimat ſe grauiter offendiſse Turcarum imperatorem, quod illi Ferdinandum prætuliſſet. excogitat igitur quibus rationibus fieri poſſet vt illi faceret ſatis, & in gratiam redire poſſet, cũ vtroſq; principes vno tempore vellet amicos habere. eo conſilio diuertit Coloſuare ad ſuum oppidum, quod ipſe à fundamentis extruxerat, atq; Vuiuar appellauerat, vbi decreuerat adeſſe purpuratum Turcam ad exigendum tributum eius prouinciæ miſſum. is enim dum agebantur ea negotia illuc acceſſerat, curauit itaq, Georgius nequis eum alloqueretur, ne poſſet cognoſcere quæ fuerant tranſacta: quem tamen magnificè ac liberaliter tractari curat. mittit etiam accerſitum Caſtaliũ, qui vbi cõueniſſet, cõmuni amborũ conſenſu ſolutum eſt tributum, cum eſſent adhuc induciæ, neq; opportunum tempus videretur præſtandæ facultatis Turcæ, aut apte occaſionis inferendi belli: cũ vtilitas eſſet non aſpernanda beneficio temporis conceſſa maturè inſtruẽdis munitionibus. Sed enim eodem die veſperi nuntiatur Acmethum purpuratum Turcam cum tribus millibus equitum Curta egreſſum eſse, vt reginam & filium & regiam coronam interciperet, quã ad Ferdinandum properantem acceperat reginam ſecum afferre. regina Caſsouium verſus, vt diximus, iter ceperat, atq; in horas multò grauius ferebat eã fortunę mutationem: quæ propter difficultatũ viarum cũ è montibus deſcenderet, qui ſuperiorem Pannoniam ab inferiore occidentem verſus diſterminant, in antiqua quadam arbore incidit: ſic fata volunt. ac paulo inferius; Iſabella regina. deinde iter peragẽs Caſsouium incolumis peruenit, cum Turcarum Curtẽſium conatus irritus ac vanus fuiſset, nam regina, vt quæ prudentia valeret, & diſciplinarum cognitione eſset exculta, quæ facit homines plerunq; cautiores ad agenda negotia ob experientiam & recordationẽ rerum præteritarum, per inuſitatas vias iter faciens, fraudes & inſidias Turcarum, quas ſuſpectas habebat, deluſit. Solimanus di per exploratores omnia quæ geſta contrectataq; fuerant percepiſſet, è veſtigio copias colligit ad occupandam inferiorem Pannoniam. eius expeditionis ſummum imperium defert illi purpurato qui erat in præfectura Græciæ. iubet cũ duodecim millibus equitũ Taurũnũ conuenire. ibi caſtra coniugere cũ reliquis copijs, quæ fuiſsent comparatæ à tribunis militum, quos Sanzachos vocant. imperat illam prouinciam ex altera parte aggredi cum auxilijs Myſię inferioris, ex altera inuadere iubet purpuratum Curtenſem. atq; hoc fieri mandat tanta celeritate, nullum vt tempus Ferdinando concederetur aut muniendorum locorũ, aut colligendarũ copiarũ. Caſtalius his delatis hortatur Georgium ad tantas calamitates, quantæ imminere videbantur alacriter propulſandas: qui cũ ſe non defuturũ vlla in re reſpõdiſset, conabatur tamẽ reconciliari & in amiciuã Solimani redire. nã literas conſcripſit, quibus & ſe purgabat, & animum Solimani placare mitigareq; nitebatur erga Ferdinãdum. Scribebatur.n. in illis, quod ſi Solimanus idcirco copias mitteret, quia poſseſsio inferioris Pãnonię data eſset Ferdinãdo Regi, ea non poterat videri legitima cauſa belli, quoniam illud negotiũ fuiſset à regina, at non à ſe tractatum per nuptias filij, qui Ferdinandi filiã in matrimoniũ duceret. illa de cauſa liberam prouinciã miniſtris Ferdinandi illa reliquerat, atq; ſeſe Caſſouium receperat. non eſſe mittẽdũ exercitũ inquit ad labefactandos populos rerum omnium ignaros, quòd ipſe coacturus eſſet omnes Ferdinãdi copias, quæ in prouinciam fuiſſent ingreſſæ, ſoluturusq; tributũ ordinarium, vti promiſſum fuerat. additæ fuit clã in hanc ſententiã & primatum eius regni ſupplices literæ ac preces ad placandum animum Solimani, quæ eadem confirmarent. Sed tamen nulla ex parte retardatur celeritas & ſtudiũ & furor Turcarum Byzantio egreſſorũ: quia cum dux ſummus Taurumnum acceſſiſſet, extructo põte ſupra Danubium caſtra propinqua fluuio Tibiſco ponit. ibi quoq; ponte per ſummam diligentiam excitato ad oppidũ Becche contendit, quod eſt in ripa propè fluminis ſitum. deinde cũ omnibus copijs in ea planitie caſtrametatus monet præfectos finitimarum regionum vt copias ad ſe celeriter mitterent, quas belli tempore ſubmittere deberent. Caſtalius contrà, dum Turcæ copias colligunt Aldanam, magiſtrũ caſtrorum monere Georgiũ iubet Loſantium vt cũ ſexcentis equitibus Tibiſcum vrbem ingrederetur, atq; imperat ipſi Aldanæ vt cum ſuis Hiſpanis ibi præſtò eſſet. Georgio Loſantio defert ſummum imperium rerum bellicarũ, & adminiſtrationem eius regionis: qui etiã communi conſilio cum Aldana Tibiſcum munierat, & nonnulla caſtella finitima pro breuitate temporis, neq; vllum tempus intermittebatur faciendis reparationibus, & inſtaurandis ac reficiendis partibus vrbis opportunis. fiebat certior de his omnibus Battor Andreas Liziſi, qui ſtatim ad colligendũ quantũ copiarũ poteſt animũ adijcit. oẽs monet opẽ ferre oportere aduerſus communẽ chriſtiani nominis & libertatis ſingulorum hoſtẽ. Raſciorũ primatios, qui populi ſunt Pannoniæ inferioris ad meridiem habitantes, nunc Rhatiani vocari, quorũ inconſtantiam ac fidem ſuſpectam haberet, ad ſeſe accerſit, non tam vt eorum opera vteretur, quã vt Turcarum partibus ne fauerent. vt vero magis eorum fidem ſtabiliret quatuor millibus ferè illorum præbet ſtipendia, cum multi illorum principes etiam vltro ſe offerrent. collectis igitur ſumma atq; incredibili propè celeritate quindecim millibus armatorum, quorum maior pars erant equites, illas copias educit in apertum, atque ad Liziſum caſtra ponit, vt hoſtis adhuc inter duos fluuios caſtrametati conſilia exploraret. Caſtalius vrbes munit in Pannonia inferiore, quæ illa opera indigerent, qui cognoſcens purpuratum tribunum ſiue Belerbeium Tibiſcum petere, aliam cohortem Hiſpanorum mittit cum pecunia in ſtipendia Raſciorum. comitia indicit Zibinium, curat vt Georgius Vaiuoda regni copias colligat ad ſubſidia Tibiſci. iubet Battorem quantum poſſet copiarũ Loſantio mittere ad turbandũ traiectum Turcarum ne Tibiſcũ fluuiũ pertranſirent. at Georgius quia non putabat futurũ per ſuas literas vt Turcæ progrederentur, qui prius negotiũ ſubfrigidè curauerat, vbi audiuit eos pontes ſtruxiſſe, colligit ad tria millia equitum, quibus in apertum eductis ſcribit ad omnes vrbes quæ paratas copias haberent, vt ad ſecundum mandatum mitterent quantum

deberent

Reginæ Pannoniæ mœror.

Georgij monachi literæ ad Solimanũ

Becche opp.

Rhatiani qui ſint.

deberent copiarum. est autem consuetudo militũ conuocandorum ad vexilla, vbi res ita tulerit in inferiore Pannonia, vt ad cõmunem salutẽ libertatemq; tuendam inuitentur, atque lancea cruenta, & gladius ab equite per singulas vrbes obeqnitante publice feratur per uicos, quem alius pedes sequitur propinquus omnes inuitãs ad arma sumenda contra cõmunem hostem. his auditis omnes qui apti sunt tractandis armis per ætatẽ ad statutum locum conueniunt, atq; ita breui magnus equitum peditumq; numerus colligitur.

Pannonicus mos conuocandi ad arma.

Castalius qui suspectã haberet Georgij monachi inconstãtiam, illi quæstoriũ munus cum stipendio quatuor millium nummum concedit, & Vaiuodæ cum quindecim millibus, adaugetq; equitatum & peditatum ad corporis custodiam, tantaq; liberalitate deliniit, vt Zibinium ad comitia conuenerit paulo ante indicta. in his pecunia ad regni defensionem petita obtinetur, qđ in superioribus obtineri non potuerat. Quæ dum parantur ad futurum bellum in inferiore Pannonia vtrinque, Philippo in Hispaniã profecto, vt diximus, Maximilianus Boemiæ Rex iam per Italiam cum Maria Caroli filia Iuliobonam redierat per magnam eius ciuitatis lætitiæ significationẽ & solennitates: quo tempore Roma allatæ sunt literæ ad Ferdinandum regem, quibus significabatur breui futurum vt Georgius in numerum purpuratorum Cardinaliũ cooptaretur. at Belerbeius interea omni conatu nitebatur ne regiæ copiæ coniungerẽtur, qua de causa Ferdinandus præter copias, quas mittebat in inferiorẽ Pannoniã, præsidia in finibus Pannoniæ superioris adauxerat, ne si illi fines inuaderentur, nõ possent resistere. mittit Andream Brandaium cũ trib⁹ millibus Germanorũ, Caroliũ Scerettinũ virum Maruingum cum quadringentis equitibus, quorũ plerique erant cataphracti horum omnium summum imperium erat penes Sfortiam Pallauicinũ. hæ copiæ Varadinũ profectæ Castalij mandata expectant, qui per Georgij suspicionẽ cũ non posset ex illo regno exire, mittit nuntiatum Sfortiæ vt cum Germanis copijs ad se proficisceretur. Sfortia relictis in præsidijs alia cohorte Germanorum, alia Sassebessæ, duabus Zibinij, cũ reliquis Germanis Hispanisq; copijs ad castra cum Georgio coniungenda properat. nuntiatur interea Turca tribunus cum octoginta millibus armatorum, & quinquaginta muralibus ac mediocribus tormentis Tibiscum fluuium traiecisse, infestaq; signa conuulsisse Tibiscum vrbem versus, qui Losanrio significatum mittit Solimani nomine nisi vrbem illam dedat, se illũ & omnia presidia iugulaturum, sicuti iussus fuerat, neq; vllius misericordia motũ iri ob eas calamitates, quas ipsi sibi sponte asciuissent. Losannus vrbem illam esse regis Romanorũ, at non suam respondet. se non posse sine crimine proditionis dare alienã. creditã rem esse defensori, at nõ proditori. omnes viros bonos iure debere existimare, splendorẽ gloriamq; militarem facile minas hostium contemnere solere, quo nomine indignus sit, qui non pluris honorem, quàm vitam faciat. se nullũ præter Ferdinandum regem agnoscere. esse magis æquitatis Ottomanicæ pacem & quietem curare, quàm regnum illud, in quod nullum ius haberet, ita armis vexare. his auditis Belerbeius ad oppidum Becchen profectus cum omnibus copijs decem muralibus tormentis concutit, qua verberatione magna parte murorũ disrupta, & prostrata oppidani præter vitam cuncta arbitrio Belerbeij dedunt. sed cum oppidana præsidia accepta fide ex oppido exiuissent, per perfidiã Turcarũ ad vnũ trucidantur à Ianizzeris præter ducem, qui vix ab ipso tribuno seruari potuit.

Becche opp. captum.

acceptis deinde per deditionẽ Bechereche & Senãtho oppidis, auctisq; copijs Rasciorum aduentu, qui cognito Turcarũ exercitu potentiore, cõtra iusiurandũ ac fidem datã Ferdinando, cuius etiam acceperant stipendia, in castra Turcarum transfugerant, ad Lizisum castra mouet, explorato, at minime tentato Tibisco, quia nimis præsidijs & reparationib. munitum apparuisset, ac difficilius, q̃ quod tunc expugnari posset, decernit omnem finitimorũ subsidiorum spem adimere, & loca oĩa, quæ opem ferre possent Tibisco circũ expugnare, vt illa vrbs auxilijs postmodo priuata facilius ad deditionẽ compelleretur.

Rasciorũ perfidia.

Bechereche, & Senanthũ oppo.

primũ igitur Lizisum, quò oportebat subsidia à Castalio missa cõuenire expugnandũ censet, quo cõsilio iubet ptimã aciem cũ ipse abesset etiã iter vnius diei explorare copias Battoris. sed acies cognita à vigilibus, qui missi fuerãt ad explorandũ aduentũ hostium procul ab vrbe sub noctem, tãta perturbatione ac trepidatione castra repleuit, ut pene Battoris copiæ solutæ fuerint, cũ quisq; latebras ad fugã prospiceret. per eũ tumultũ castra mouet ad profectionẽ relicto in oppidulo Petro viro Pannone præfecto rerũ bellicarũ apprime perito cũ trecentis equitib. & nonnullis Aiduchis. monet hunc quãta possit virtute vrbem & oppidulũ defendere. vix inde profecto Battore cũ suis copijs, Burgomagister, sic.n. vocatur supremus magistratus vrbiũ in iis regionib. significat pfecto præsidiorũ se velle facere deditionẽ, neq; vitam, honorẽ, facultates, libertatẽ, filios, vxores, oĩa bona vno tẽpore certissimo periculo obijcere, si tẽtasset illã vrbẽ defendere. quã Battor ita turpiter reliquisset, qa iudicauisset facile posse expugnari. profitetur se velle claues offerre. ipse qdquid vellet de oppidulo statueret.

Burgomagister quis sit.

Petrus cũ intelligeret à Turcis vrbe occupata oppidulũ ęgrè posse defendi, decernit pstare reb⁹ Ferdinãdi vt eas copias seruaret icolumes, q̃ vt inutiliter immanitati hostiũ obijceret, quare milites educit. Belerbeius capto Liziso p deditionẽ ibi cũ vniuersis copijs p decẽ dies moratꝰ. tũ oppidũ paruũ Solimũ. qđ distat circiter duo milliatia ab vrbe Liziso i edito colle sitũ expugnare adort⁹ est. psidia oppidi parui Tucicas vires facẽtia, erãt.n Pãnonica, singulari virtute illud tutant: atq; freqnẽtib. leuib pliis, q̃ta fieri pt molestia hostes affligũt. Belerbei⁹ cũ neq; minisneq; largitionib⁹, neq; vlla virtute militari illos ad deditionẽ posset cõpellere aut subiugare, sublatis vexillis ad pfectionẽ inde castra mouet relicto Lizisi Olimano præfecto viro Persa cũ quinq; millibus equitũ, & ducentis Iannizzeris, ipse cũ reliquis copijs ad obsidendum Tibiscum proficiscitur, qno occupato videbatur oĩa Ferdinãdi auxilia parui facturus.

Lizisum deditum.

est.n. Tibiscũ vrbs munitissima, vulgo Themisuar a fluuio Themi vocata, qui eã circũdat, cuius altera pars est munita terra & lignis in aggeris morẽ cõgestis, vbi multæ sunt lacunę, & profundissimæ paludes & fossæ aqua plenæ, vnde neq; tormentis cõcuti, neq; vllo pacto infestari potest. altera pars

Tibisci vrbis descriptio.

H muro

muro cingitur antiquo lateritia materia, atq; interius fossa ducta est insignis profunditatis & amplitudis, atq; ad turrim quæ mediam fossam prospectat, domus terra oppleta est collocatis tormetis, quæ vndique fossam defensat, eaq; cum suis lateribus ita est extructa, vt sclopettariorũ vsui maximè sit accõmodata. comportato igitur in vrbẽ omni cõmeatu, qui erat in suburbijs, oĩa suburbana ædificia succẽduntur, ne fierent vtilia castrametationib. hostium. Tum præsidia ac ciues Tibisci statuũt vel honorificè vrbẽ defendere, vel per gloriosam morte fortitudinis non vulgaris exemplum ad posteros transmittere. pridie idus Octobris prima Turcarũ acies vrbẽ ad expugnationẽ explorat, quo tẽpore Losantius egressus cũ quadringentis equitibus preter Aldanæ consiliũ, & Viliandradus cũ quinquaginta sclopettarijs leue præliũ cõmittit, in quo certamine Losantius ipse gloriosè decertauit, atq; egregia opera enituit Alphonsi Rerecij viri Hispani. nam tanta virtute & peritia Losanij certatũ est, vt duo Turcarũ millia Losantianorum fortitudine in castra sint repulsa. Aldana, quia verebatur ne illa victoria suos nimis alacres in periculum alliceret, cum essent tot millia hostiũ, mittit qui suo nomine hortarentur Losantiũ, vt iuberet cani receptui. atq; illud factũ est sine vlla suorũ iactura quãuis Turcæ in redeuntes ꝓtertim impetũ facerent, & ad suburbia vsq; sint insecuti. nam ibi subsidia sclopettariorũ collocata fuerant hac ipsa de causa quæ vbi in irruentes Turcas glandiũ procellã effundũt, eos cogũt recedere. postridie eius diei Belerbeius vniuersas copias vrbi ostentat, quæ accessione Rasciorum ad nonaginta millia hominũ excreuerant. ibi tam amplæ, tamq; cõdensatæ ostẽtantur phalanges, vt vel illud solũ vrbem posse trepidatione replere crediderit. sed vbi vellet vrbẽ explorare, rursus egressorũ ꝓsidiorũ virtute re frustra tentata repellitur. tertio abhinc die directa sunt tormenta in eã partẽ vrbis, in qua forte Losantius & Aldana munitionem inceperant, quo sanè hostium consilio per exploratores cognito fossam latiorẽ faciunt illa nocte incẽptã, in

Tibiscũ obsessum.

vt postero die valde essent muniti. directæ sunt duæ semicolubrinæ, & duo semicãnones, reliquaque minora tormẽta, hisq; vrbs concuti cępta, quare ꝓsidiorũ duces cęperunt eas Turcarum vires paruifacere, quippe cũ nulla ratione viderentur vrbe posse potiri, nisi istud per acerrimũ maiorum tormentorũ impetũ tentarent, atq; oẽs propè muri essent aperti ac prostrati. Quæ dum ad vrbem Tibiscum aguntur, Castalius collectis copiis, quas habebat iã in hybernis, castra cũ monacho coniũgit, qui circiter septuaginta millia hominũ summa celeritate collegerat: quæ vires ẽtĩ dies succrescebant, adiunctis cohortibus Pallauicini & decem millibus hominũ Battoris. creuerant. n. eò vires

Copiæ Ferdinandi.

copiæq; Ferdinãdi, vt essent in eius castris nonaginta millia hominũ, quos sequebãtur quinquaginta tormẽta. in his copiis, tametsi numerosæ erant, tñ cũ essent pleriq; rerum bellicarum imperiti, & quales tumultuarij esse solent, male instructi, promptioresq; ad fugã quàm ad pugnã, Castalius parum firmamenti se habere oportere censebat: cum omnẽ spem in mercenarijs militibus collocasset, qui partim pedites, partim equites variarũ nationũ accedebãt ad quindecim millia armatorum, & in quingentis Hispanis viris lectissimis, quos semper secũ habebat. nationes aũt illæ nullũ ordinẽ seruabãt, erantq; oĩa cõfusione plena, cũ nulla natio vellet ad alia munia militaria obeunda cõmuni consilio cõspirare: sed singulæ proprijs munijs ac seorsum fungi niterentur, neq; vllas vel preces vel blanditias ducũ audirent. Hæc vna sanè pestis omnẽ gloriã Germanici nominis destruxit, & in perpetuũ destruet, donec id consilij captũ ab oĩbus fuerit, vt vni imperatori parentes vno consilio, vna mente, vno animo vtantur ad cõmunem salutem & libertatẽ, & patriã aduersus barbaras gentes nationesq; defendendam. Castalius his discordijs cognitis curauit aĩos ad concordiã reducere,

Castalij oratio prudens & salubris.

quare conuocatis insigniorib. ducib. & primarijs cuiusq; ordinis ac nationũ, eos ita ferè ad concordiã & ad seruandos ordines militares cohortatur. existimo vobis manifestũ esse cõmilitones nullũ neq; imperiũ, neq; regnũ, neq; vrbẽ, neq; domũ saluã esse posse, vbi vel nullę leges ad felicitatem dirigẽtes fuerint, vel si existãt, parũ diligẽter seruẽtur. quippe cũ lex populorũ regina, anima ciuitatum, firmissimũ omniũ societatũ vinculũ vbiq; sit necessaria. at quanto magis seruandæ leges militares sunt in castris vbi propius sumus periculo, & vbi multi sunt homines malefici, qui spe prædæ & impunitate cędiũ conueniũt ad vrbiũ agrorũq; populationes: qui nisi legib. coerceantur & ingenti metu suppliciorũ, nulla differentia amicos ab hostib. tractarent. omniũ vero legum militariũ prima & regina, vt ita dixerim lex ea est, vt imperatori cõmuni omniũ saluti, & regnorũ conseruationi cõsulenti pareatur. quod nisi fiat, irriti sunt & inanes oẽs regũ conatus, frustraq; maximè copiæ cõparantur, vbi imperatore caruerint. carent autem exercitus imperatore, qui imperatoris voluntati non obediũt. imitari oportet sapientissimos illos Romanos consules, qui cũ exissent ad bellum pro patriæ salute priuatas simultates, & odia intra fines agri Romani deposuerunt, reassumpturi vbi redijssent in patriã parta patriæ victoria. facile futurũ est si per has discordias inter vos diutius cõtenderitis, vt patriã, filios, facultates, libertatẽ in manus crudelissimorũ hostiũ tradatis. nihil. n. magis optabile est barbaris, quàm vt cõia arma harũ prouinciarũ inter se ad mutua vulnera cõuertant ꝙ si sapietis omnẽ ambitionẽ omniaq; odia deponetis, atq; omne studiũ cõuertetis ad ꝓfligãdos cõmunes hostes. ad ꝓpulsandũ iugũ seruitutis à vestris ceruicib. ad restinguẽda tectorũ vestrorũ incẽdia. ad repellẽdos acinaces à iugulis vxorũ, filiorũ, affiniũ, amicorũ vestrorũ. non põt tãtus malorũ cumulus propulsari priuatis armis alicuius nationis, sed cõmunib⁹ omniũ. neq; vtilia illa fore, nisi vni imperatori obtẽperetur. se aũt omniũ periculorũ & laborũ sociũ ac ducẽ futurũ pollicetur, q ad eã expeditionẽ nõ aliqua sua priuata cã cõpulsus, sed studio defendẽdæ eius regionis, accesserit: quã ꝓpriã cãm postea fecit amor & charitas ĩ oẽs illos populos, et ĩsignis spes triũphi de immanib. Turcis reportãdi. His rõnib. oẽs discordiæ, oĩsq; ambitio repressa est, animiq; coniũcti & cõsilia omniũ, vt vni⁹ Castalij viri alienigenę imperio subijcerẽt, qđ nõ ita fecissẽt, si imperator fuisset Germanicę, vel Pãnonicę alicuius ꝓtentis nationis. hæc. n. pestis ĩuasit vniuersũ ferè terrarũ orbẽ, aut saltẽ

certe

certe vniuersa Christianorũ regna, vt ciues suos quiq; sapientissimos ac pstantissimos in vna quaq; re faciãt parui, at mediocres externos admirẽtur, ac maximè colant, contra quàm deceat. sic. n. fit vt viri boni è patria omnes extermine‍ntur, qui maxime vtiles suis ciuibus esse possent, alijs nascantur ciuitatib. quæ res multas vrbes euertit, & euertet in posterũ. staret. n. adhuc florentissima vrbs Troia, neq; Græcis flammis ac ferro cõcidisset, si paruisset Cassandræ monitis. Castalius cẽsis copijs magnis itinerib' coniunctis virib. cũ monacho cõtendit ferre suppetias Losantio & Aldanæ, qui Tibisci obsidebãtur. primo die monachus ꝓcedit in prima acie, qđ Castalius permittit. at vbi castris hostiũ propinquaret, ipse esse voluit in prima acie cũ pstantiore manu militũ. monachũ in confertissima phalange esse statuit, cũ ipsemet ẽt castra oĩbus copijs eligeret in munitiore cõmodioreq; situ, q sese ostentasset. at vbi difficultas angustiæq; viarum nonnihil copias retardarẽt, qđ per angustũ spatiũ inter fluuium & montẽ iter esset faciendũ. neq; fieri poterat vt tantus armatorũ numerus breui p illas angustias pertrãsiret. ad euitandas eas viarũ difficultates nõnulli existimabãt fore commodius vt oẽs copiæ Lizisum diuerterent ad illã vrbẽ expugnãdã, qa sic futurũ videretur, vt Belerbeius cogeretur soluta obsidione Tibisci opẽ ferre Olimãno. Castalius vtrunq; vno tẽpore fieri posse existumat cũ tãtas haberet vires. nã relictis tot copijs. quæ possent Lizisum obsidere, & molestias Olimanni diuertere ac fugã impedire, ipse vniuersum exercitum iubet Tibiscũ versus signa conuertere. monachus in itinere monet sibi nõ videri adeũdũ esse Tibiscũ, cũ tumultuarijs copijs scilicet aduersus veteranas & exercitatissimas Turcarũ acies, qui si collatis signis esset dimicandũ. certissimã victoriã de tyronib' erant reportaturi. Castalius laudat mutationẽ sententiæ monachi, ꝙ in tantis reb. vtile sit consiliũ in melius mutare. rogat tamẽ vt Lizisum accedat. docet in vnius vrbis expugnatione cõsistere vniuersum imperiũ inferioris Pannoniæ. rogat ne Christianũ nomẽ in tanta opportunitate rerũ paruifaceret. obtestat̃ ne tantã gloriã, quãtã cõsecuturus videbatur illa ciuitate expugnata negligeret. se illi summũ eius rei inquit deferre imperiũ, seq; tanquã priuatũ ducẽ mandata executurũ. rogat vt istud celeriter fiat, qa finis tẽporis petitorũ auxiliorũ a Losantio & Aldana laborantibus rebus erat propinquus, qui per viginti dies tantũ se posse Turcis resistere profitebãtur, cũ diurnis laboribus pugnæ, nocturnis excitandarũ munitionũ ac reparationũ assiduè fatigarentur. monachus, ꝙ Lizisum inuitus accederet, tardius iter facit ea sentẽtia, vt daretur tẽpus Olimãno aufugiẽdi, quẽ in vrbe iam imbecilla tantũ exercitũ nõ putabat expectaturũ. nũtiatur interea Belerbeius auditis copijs hostiũ propinquare, vbi p octo dies Tibiscũ verberauisset, quãtis noua tormẽta attracta essent ad exercitũ, ab illa oppugnatione copias retraxisse. idcirco quo die Tibisci psidia Turcarũ conatũ mane expectabãt, fossas & aggeres & castra deserta ꝓspiciũt. at tormẽta ipsa certe attracta sũt in ea castella, q̃ occupauerãt illa nocte, q̃ antecessit. vrbana præsidia strepitũ motorũ castrorũ audiẽtia noua tormenta attrahi rata mittunt quosdã Aiduchos ad exploranda castra, qui referunt tãta celeritate & confusione rerũ omniũ Turcas se recipere, vt multos ẽt globos ferreos intra fossas reliquerint. at die postero in castris Georgij vbi cognita fuit Tibisci obsidio soluta, magna lętitia percepta est, atq; cõuocatis pstantioribus ducibus ad militaria comitia decernitur vt Lizisum oppugnẽt, ne illa munitio à tergo relinqueretur, q̃ posset insecutoros hostẽ infestare. vix quatuor milliaria copiæ distabãt à Liziso cũ tabellarius accedit in castra, q nuntiat Pontificẽ ad preces Ferdinandi regis Georgiũ in patrũ sacratorũ purpuratorũ senatum cooptasse, atq; affert purpureũ galerũ, & multorum Cardinalium literas, q̃ istud ipsum significabant, exponebãtq; cũ quanto totius ordinis patrũ gaudio & cõsensu fuisset exceptus. se gratulari pro accepta quidẽ dignitate, sed multo magis ꝓ accepta gloria partaq; apud oẽs Christianas nationes cũ tanta prudẽtia, tantis, tamq; diuturnis laboribus animi & corporis illud regnũ aduersus immanẽ Turcarũ gentem. tyrãnidẽq; defenderit. Georgius his laudibus, & hac honorificentia dignitatis, nõ minus, quàm dignitate ipsa, lætatur: quippe cũ dignitatem videri vellet paruifacere, at nõnulla signa tamẽ lætitiæ domesticis ediderit. Georgius tñ neq; his quidẽ adduci potuit vt sincero animo Ferdinãdi partes cõplecteretur, neq; Ottomanicã in se indignationẽ nõ magnopere curaret, cũ multo pluris Solimani, quàm Ferdinandi amicitiã faceret. illo cõsilio impulsus est vt sibi delatos honores & duces ipsos regios ꝓ nihilo haberet, quare in suspicionẽ alicuius proditionis clã incidit. Castalius ea opinione de Georgio cõcepta nũquã oculos ab illo diuertit. oĩa eius dicta, facta, cõsilia, cogitationes pro viribus diligentissime obseruat. de his oĩbus certior fiebat Ferdinandus. quæ dum obseruantur à Castalio, Iulius Salazarius vir aulicus vnus e domesticis Ferdinãdi venit in Castra Iuliobona citatis equis, literasq; reddit Castalio, qb. continebatur, si copię nõ exijssent ex inferiore Pannonia, ne exirent, ne fortè à Georgio excluderẽtur, curaretq; quãta fieri posset celeritate, & cõmodo vt is è medio tolleretur: quoniã per Byzantinos exploratores, p literas regis Poloni, & p significationes multorũ procerũ cognitũ esset, Georgiũ nihil aliud curare, quàm vt in fidẽ amicitiãq; Solimani reciperetur, atq; eũ velle Castalium cũ oĩbus copijs trucidare, quib. actis promissum erat ipsum creatũ iri Solimani cõsensu regem inferioris Pannoniæ. Castalius nihil horũ nõ expectãdũ censet, ac nihil noui significari putat. veruntamen ne monachus incideret in aliquam suspicionẽ, nuntiat, quæ Ferdinandus audient de viribus hostiũ sibi significauisse: multaq; addit figmẽta, q̃ videri possẽt probabilia, & quo pacto tãtarũ rerum magnitudo appareat agenda. Ferdinandum magnopere cupere videre exitum eius belli, cuius sibi certam victoriam proposuisset. tamen in Georgij iudicio & peritia rerum bellicarum omnem eius expeditionis gloriam collocasse. his ambagibus res ad maturam opportunitatem protracta est, itaq; aptũ tẽpus obseruatũ, ne regnum vnà cũ ipso Georgio amitteretur. quæ dum struuntur ad opportunitatẽ, exercitus Liziso propinquat. Georgius curat esse in prima acie, qđ cõceditur, sed quo iam angustus trãsitus sequẽtis noctis erat propinquus, mittit nũtiatũ Castalio sibi nõ videri tormẽ-

Tibisci obsidio soluta.

Monachus Georgius Car. creatus.

Literę Ferd. ad Castaliũ de monacho

ta maiora illac trahi posse, quare ibi esse relinquẽda cũ tantis virib. equitatus ac peditatus præsidio-
rum, quantæ possent ea defendere. hortatur Castalium vt ipse cũ cãpestribus tormentis sequeretur.
Castalius qui ridiculum putaret copias ad expugnãdas vrbes proficiscentes necessaria instrumẽta re-
linquere, & illa quæ sola viam patefaciunt exercitibus, cũ etiam non tam hebetis ingenij Georgiũ
esse arbitraretur, qui non videret transitum illum sine magna molestia non posse parari, cogno-
uit susceptam expeditionẽ non esse è monachi sententia. iubet igitur operas acciri. locum ita para-
ri vt saxo paulatim exciso è monte via dilataretur, fieretq; tormentorũ capax & rotarum. prima ita-
que nocte non parua pars tormentorũ transit. sed vbi hora esset tardior, ibi cũ phalange ac postre-
ma acie castrametatur. iubet Hispanos duces, quos secum habebat, curare tormenta, vt per noctẽ
procederent, quia per diem daretur tempus quieti. ipse nemine sentiente cum suis custodijs clam
ad castra Georgij peruenit, quæ distabant ad decem millia passuum à Liziso. tentorium monachi
cum multis Hispanis, Italisq; ducibus ingreditur, atq; ne caperetur admiratione, hortatur, quia tam
repente apparuisset, ꝙ magno desiderio teneretur intelligendi consilij, quo ipse Georgius adductus
sit vt nũtiarũ miserit, tormenta maiora esse relinquẽda tã propinquo hoste præcipuè, vnde insignis
gloria speraretur. his respondet monachus se illuc vsq; profectũ esse, ꝙ sperasset hostem copias om-
nino retracturum, qui tamen nondũ Tibiscum fluuium traiecerat. istud sibi non mediocrem curã
afferre. cum etiam Olimanus statuisset Lizisi oẽs conatus hostiũ sustinere. Quòd si Belerbeius sup-
petias ferre conaretur, non esse vlterius procedendũ, cum nunquã tantis copijs, tam rerum bellica-
rum peritis obuiam processerit. fieri non posse, vt cum tyronibus resisteret, nedum recuperaret, ꝙ
Turcæ occupauerant. se non iudicare & copias & regnum vno tempore fortunæ arbitrio esse com-
mittendũ. sed potius procurandas inducias. Castalius habendam esse honoris rationẽ respondet.
non ignorari potentissimos vtrinq; exercitus eductos. si relicto Liziso in potestate hostium, in qua
vna vrbe salus eius regni, & Pannoniæ superioris, & omnis prope Christiani nominis quies consi-
steret, fierent induciæ, eas nõ posse carere suspicione proditionis apud exteras nationes. rogat vt su-
sceptum negotiũ exequatur, cũ iã tormenta maiora accessissent, quod non sine admiratione ille au-
Marossus flu. diuit. sic igitur lubens Lizisum versus castra mouet Castalius cũ tribus millibus equitũ Pannonũ,
& quadringentis cataphractis vrbem. ad expugnationem explorat, quę ex altera parte, quoniam Ma-
rosso flumine alluitur munitissima est, atq; ex altera parte habet collem editiorem, vrbiq; imminẽ-
tem, facile expugnari posse apparuit. nam cum ad excitandũ leue prælium copias misisset, ipse pau-
cis comitantibus ducibus ad fossas vsq; progressus omnia diligenter speculatur. Turcæ non exeũt
in prouocantes, sed multos sclopettos ex vrbe displodunt, ne vrbs recognosceretur. Castalius vrbe
diligenter explorata suos à leui certamine in castra reuocat. ipse in castra redit. omnia quæ contige-
rant ad Tibiscum docetur. tum castra mouet. cum omnibus copijs explicatis vexillis se Lizio ostẽ-
tat. vbi in acie aliquantulum constitisset, collem occupat imminentem vrbi. monachus cum suis co-
pijs e regione oppiduli castrametatur. datum est hospitium mercenarijs Ferdinandi copijs in parte
Lizisum obsessum. editiore Lizio imminente, atq; ipse Castalius inter hos tentorium locat. Dum Castalius ita castra-
metatur, Turcæ suburbium cõcremant, ꝙ multus ibi inesset commeatus, & non mediocris copia
optimi vini. ad illud incendium restinguendũ, seruandamq; annonam Castalius centũ mittit sclo-
pettarios Hispanos Duce Ioanne Villioa, quæ vel per summam diligentiã tamen seruari nõ ita po-
tuit, quin Aiduchi quidam ebrij, ijq; plures quingentis ausi sint Lizisum quasi Bacchico furore im-
pulsi sine scalis aggredi, qui oẽs propè à Turcis in pecudum morem trucidati fuerunt in fossis ip-
sius vrbis. interea omnes copiæ castrametantur, accedit in castra Patochius vir Pannonicus cũ qua-
dringentis equitibus & peditibus sexcentis, quos proprijs sumptibus alebat, & cũ quatuor tormen-
tis bellicis ad bellũ Liziense, quo in itinere castellum ẽt quoddã Turcarum vi expugnat. milites pſi-
diarios & oppidanos ad vnũ trucidat. oppidũ diripit ac succẽdit. ducẽ oppidi captũ in castra addu-
cit. sed tamen interfectus est & ille à milite quodam qui eũ ceperat ob desperationẽ redemptionis,
cũ Parochius eũ sibi arrogaret Castalio largiturus. dũ Turca Tibisco copias retrahit, egressi in ho-
stes ducenti equites, & centũ ac viginti sclopetrarij Hispani nulla re memorabili gesta coguntur re-
Oppidũ Gala captũ per mentitas vestes. cedere, quod fit apud Galã castellũ Turcarũ. illud ẽt venit in potestatem Castalij per quãdam frau-
dem: nã cũ oppidanni maiora præsidia à Belerbeio poposcissent, cũ multi milites Castalij induti es-
sent vestib. cæsorum ad Tibiscũ Turcarũ. crediderũt petita aduẽtare præsidia. quare statim in oppi-
Stratagema, dũ apertis portis sine cõtrouersia admittũtur. cũ illud oppidũ ita Tibisci pſidia ex itinere cepissent
abductis captiuis oppidũ flammis absumũt, atq; Tibiscum redeunt. sed quoniã nox aduentaret mis-
sus est Villioa, Thomas varcochius, Antonius Azinetta ex altera parte ad explorandũ Lizisum ad
expugnationẽ, ex altera Aloysius Barietus & Viliandtãdus, tũ rursus ex alia alij duces vt diligentius
negotiũ conficerẽt. re itaq; diligentissime explorata parua qdã tormenta in colle statuuntur in eas
vias, q̃ apertę paterẽt, turbanturq; Turcæ ne vrbẽ interius munire cõmodè possẽt. postera nocte iu-
bet Castalius in eã partẽ, q̃ omnib. imbecillior fuisse visa est, tormẽta dirigi. atq; cũ primũ illuxisset
sex muralib⁹ tormẽtis vrbs cõcuti cępta, ꝙ eo die & sequenti nocte nullo intermisso spatio tempo-
ris factitatũ est. nã tormenta propter vim frigoris facilius id ferre poterant, cum Nouember mensis
Lizisum concussum. esset, & id in locis frigidis pcipuè ageretur. cũ ad tertiũ vsq; diem ita vrbs acriter fuisset cõcussa, ma-
gnaq; murorũ pars prostrata apertaq; iaceret, ac ruinæ factæ essent ingẽtes, ne daretur tempus vr-
banis muniẽdi interius, statuit Castalius vrbẽ inuadere, sed cũ munitio iam apparere inciperet, quã
Turcæ interius erigebãt, rursus iubentur magistri tormẽtorũ reparationes cõcutere duob. additis
tormẽtis, quod magno impetu factũ est. Turcæ interea fossã duxerãt interius eximiæ pfunditatis &
amplitudinis, geminosq; ordines vasorum vinariorum plenorũ terra erexerant, cum transuersis de-

fensionibus,

fensionib.atq; super illis duo campestria tormenta collocarant in inuasuros vrbē.at nonnulli Hispani,qui extra cęteras copias ad fossarũ custodiã, & ad spectandã verberationẽ cõstiterant, cupidi gloriæ,cũ primi inuadẽdæ vrbis signum expectarẽt,quia vnus eorum incredibili desiderio ẽt cõpulsus est vt verberationẽ,quamnis non satis diligenter exploraret,neq; visis,quæ interius erãt parata, nũtiat apertum locum ad iuadendũ esse idoneum.eo nuntio accepro statim arrexerunt aures Hispani vt primi acciperẽt signũ pugnę.decernitur vt vrbs inuadatur. inflãmãtur animi militũ à Castalio ad expugnationem nũc pollicitationibus munerũ pro singulorũ virtute,nunc reuerẽtia religionis, & diuini cultus:cũ pro gloria,pro singulorũ dignitate,pro Christiani nominis defensione, pro cultu deorum immortaliũ, pro patria, pro vxoribus,pro liberis vno certamine dimicetur. additę sunt ingentiũ munerũ pollicitationes illi, qui primus Lizisum esset ingressus tum Castalij, tum etiam monachi nomine.ac si nobilis prior ingrederetur,annuus prouentus ducentorum nummũ, & ducẽta casalia.sin esset ignobilis, promissa est nobilitas, & dimidium eorum munerum. Hispani qui intra fossas constiterant, cũ vexilla dirigi atq; importari in vrbem prospicerent, veriti sibi illũ houorem præripi ĩcredibili celeritatę preuenire nitũtur,certatimq; ab vtrisq; copijs ad pugnã accurritur tanto desiderio vt vanus omnino fuerit ducũ clamor ad seruãdos ordines reuocantiũ. accedunt Hispani,& cum prima acie Viliãdrãdus,& Antonius Enzinelius ad ruinas murorum.qui verberatione minime explorata cũ triginta viris illustrib.ac strenuis intra ruinas ĩgrediũt.at cognitis reparationibus Turcarũ,fossæq; profunditate & aggerib. prævalidis cõsistũt,quia cognitũ est Turcas tormẽta & omne telorum missiliũ genus in eos Hispanos cõtorsisse,qui primi inuasissent.decernunt docere Castaliũ opus esse pluribus tormẽtis vrbem concurere,ac viã per amplius murorum spanũ aperire. Aldana eò cũ vexillis profectus pugnã conatumq; instaurat, neq; concedit tẽpus horũ cõsilio perficiendo cum Pannonibus equitib. renouatur ibi atrox & cruentũ certamẽ. pauci è Turcis ceciderunt. ex inuadentibus complures.erãt.n.tria Turcarũ millia ad eam verberationem tuẽdã destinata,qui tanta virtute fortitudineq; militari pugnabãt,vt exierint ẽt è munitionibus, ac mixtim cũ inuadẽtib. decertarint. ceciderũt in ea pugna nõnulli insignes duces, & Viliandrãdus grauiter vulneratur.neq; illud sanè silentio inuoluendũ duxi, ꝙ Ferrãdus Boitus acierũ Petri Abulẽsis instruẽdarum magister absente signifero illo die forte vexillũ gestauit, ac super munitione Turcarũ defixerat.eũ cum Turca quidam glande transfixũ deiecisset conatur vexillũ eripere.at non prius illud assequi potuit per summam vim signiferi,quàm opem ferentibus alijs Turcis caput vexillifero sit abscissum,& vexillũ eius sanguine conspersum. cæsi sunt & alij quidã signiferi, vexillaq; quatuor è manibus extorta.sic inuadentes cũ multa suorum clade coacti sunt copias retrahere.quod incõmodum vna rõne facile deuitari poterat, si per ruinas missi fuissent duces, aut viri rerũ bellicarũ periti, q verberationẽ ac reparationes hostiũ dũ acies essent instructæ paratęq; ad inuadẽdũ explorassent, recurrentesq; Castalium docuissent.est.n.æquè reprehensione dignũ nimiũ pugnandi desideriũ, & quasi furor quidã & impetus animi,atq; timiditas & inscitia rerũ militarium,& nescio an non etiã magis,quia neutrũ horum vtitur consultore tẽpore optimo rerum omniũ magistro & moderatore sapientissimo. quæ dum fiũt ad Lizisum Ottomialis vir Pannonicus se Pessium Castalio daturũ in manus pollicetur, vbi fuerat burgomagister. illud ꝑ Christianos suas partes seqnentes se facturũ ĩqnit,cũ ita cũ oppidanis cõuenisset,quib.erat inuisa Turcica tyrãnis.hortatur vt intrepidè opera ferat,quia si subsidia tantũ se ostentassent,cõtinuo oppidũ dederetur.Castalius qui sciret oppidum esse munitissimũ oĩbus necessarijs rebus,se delusum iri putabat,tamen ne desperatione illũ deterreret,hortatur vt differat negotiũ ad expugnationẽ vsq; Lizisi. cæterum Turcæ capita insigniorum ducũ amputãt,quos ex ornatu armorũ dignoscunt,atq; illa victoria elati vel per ipsas ruinas recedẽtes copias insequũtur edita strage nõ parua. Castalius qui verebatur si Belerbeius cũ suis copijs Olimano opẽ ferre properaret,cõclamatã prorsus esse spem recuperandæ vrbis,suos ad gloriã, ad militarẽ virtutẽ,ad delẽdã cõtractã ignominiã hortatur. nõ esse formidãdã præteritã calamitatẽ monet,cũ nullũ bellum tã feliciter geratur nihil vt prorsus contingat aduersum. cõcedendas esse rerũ omniũ felicium decumas fortunæ,cui satis ingẽti clade præsenti satisfactũ est. sperandã esse in posterũ omnẽ felicitatẽ, cũ æquitas causæ Deum habeat fautorẽ. vnã esse rationẽ inquit delẽdæ infamiæ,& cõtracti per eã pugnã dedecoris, si res in posteru strenuè fortiterq; gerãtur. præstare vel gloriose mori cũ omniũ populorũ laude & admiratione,q̃nàm per summũ dedecus turpiter & in gloriè uiuere:quippe cũ natura certos clatros & terminũ vitæ vnicuiq; constituerit ac circũscripserit, vltra quos nemo potest erumpere. vnã esse rationẽ proferendæ vitę per res cũ virtute gloriosè gestas.hanc solã verè posse vitã appellari,q̃ nõ hoc breui vnius hominis decursu, sed æternitate memoriæ cõnnetur.quam nemo sapiẽs huic breui lucis vsuræ nõ antepo suerit.nobilitatẽ, opulentiã, insignia virtutum magistratus & imperia in cæteros homines, ludicra esse fortunæ,quæ tam ignauis quam fortib tam demẽtibus,quàm prudentib. cõmunia sunt,& ab illa cõceduntur incõsulto. sed virtutẽ & fortitudinẽ propriã esse bonorũ, diuinũ quiddã potius,quàm humanũ iure censeri oportere, pro patria, ꝓ viris bonis, pro cõi omniũ salute, ꝓ vero Dei cultu nullos neq; labores neq; pericula,neq; vulnera,neq; mortẽ oĩno timere, si res ita tulerit, cũ tãta animi celsitudo nõ possit nisi in sũmis & illustrib. ingenijs inueniri.nõ esse expectãdas copias hostiũ docet,q̃ iã essẽt in itinere.nũc faciliorẽ esse expugnationẽ, si modo ꝑsidia vrbana sentiãt primo conatu se cũ viris fortib. & exercitatis ac peritis hostib. pugnare.docet spem salutis omnẽ in armis reponẽdã esse,at nõ in fuga & celeritate pedũ,quæ spes nõ semel multos incautos fefellit, cũ multo plures fugientes,quàm repugnãtes cadere consueuerint in omnib. ferè prælijs.proximã quamq; victoriã facultatẽ & quasi gradũ esse nõ solũ ad hostes infringẽdos,sed ẽt ad regna subiugãda, cum fortuna plerunq; prorũ

Oratio Castalij ad inuasuros.

Cruentum prælium ad Lizisi ruinas

Militaris monitus.

Altera Castalij oratio adhortans ad pugnam.

pere soleat, in quam partem virtus aditum patefecerit. iussa est vrbs maiore impetu concuti, & militibus imperatum vt curarent corpora: vbi mœnia disrupta sunt per amplius spatium, conclamatũ est ad arma. ad illum clamorem scalæ mœnibus vbiq; adhærent. alij per ruinas, quæ ampliores factæ fuerant, vrbem inuadunt. vrbs pluribus quadraginta millibus hominum circumuenta est, cũ Turcę plures tribus millibus verberationẽ tantũ protegerẽt, intùsq; Ianizzeri & alij ciues cũ Olimanno, qui omnes erant plures quinque millibus armatorum. cępta est atrox pugna intus ac foris cum tanto Barbarorum clamore, tanto vtriusq; tormentorum strepitu, & sonitu tympanorum, tubarũ, instrumentorum bellicorum, vt omnia circum contremiscere viderentur. Castalius ad euitanda incommoda, quæ solent in huiusmodi prælijs contingere propter confusionem perturbationemq; ordinũ, iubet omnes cataphractos omnesq; leuiores equites, ac vniuersum equitatum equitare vlterius, quem in turmas diuisum in locis opportunis statuit. cum verò propinquasset verberationi, cognoscit Olimannũ sexcentos equites transuerse collocasse, qui eius belli euentum obseruarent, quos nõ solùm ad defensionem, sed etiam ad fugam, si res ita posceret, collocauerat, si ex vrbe excedere cogeretur. Castalius vt omnem spem fugæ ac salutis illi adimeret, omnemq; facultatem subsidiorum, mittit Turcum Ioannem cum quatuor millibus equitum, & Carolum Sceretinum cum quadringentis cataphractis equitibus ad occupandũ transitum ex altera parte fluminis Marosi, quà subsidia possent accedere, & ipsi salutem sibi comparare. sic igitur Georgius optimi strenuique ducis officio perfungens nunc huc, nunc illuc properabat omnib. maturè cõsulens, vt maximè opus esse videbatur, vtpote qui munia militaria e longo vsu optimè sciret exequi. Olimannus contrà & ipse suos ad pugnã accendebat ita, vt egregiam ac singularem virtutem præ se ferrent, cum diutius conatus esset sustinendus, in quo vno possent hostiũ vires facile retundi. nã qui antea magna virtute defensorum tot insigniores milites amisissent, qui captiua vexilla tot reliquissent in superiore pugna, quo pacto vel fortiores vel alacriores fore putandi sunt in alijs conatibus? quippe cum primi moriantur in pugna promptiores & ferociores. at vero vbi ad præliũ ventũ est, vrbs inuaditur singulari alacritate. cõmittitur atrox, & cruentum sanè prælium: cum Turcæ neq; tantillum quidem cederent, neq; inuadentes omnino oppugnationem intermitterent. conatus protrahitur in quintã horam cum duces quidam tantam suorum cladem perspicerent, iam nũc nuntiarum Castalio optimum videri vt post tam diuturnam oppugnationem copiæ retraherentur. qui respondit nullo pacto id faciendum esse iam afflictus propè ac debilitatis hostibus. Lizitum illa nocte omnino capi oportere, quod nisi fieret, præter existimationem, quod certe maximi est in re militari, periculosum erat ne vita quoq; amitteretur: cum maius periculum sit in retrahendis copijs, quàm in pugna. victoriam penes illos futuram, qui fuissent pertinaciores. Georgius viridi paludamento indutus, & Nadasdus ad ruinas murorum adeunt, vbi erant Germani & Hispani mistim pugnantes. eos ad certamen, ad vltionem amicorum cęsorum in eorum conspectu, ad prosternendos communes hostes adhortantur. ex altera parte Castalius videt equites Olimani sensim retrocedere, cum non possent amplius resistere, qui vel deditionem, vel fugam cito erãt molituri. iubet ducẽtos cataphractos ex equis descendere alios strictis gladijs, scutisq; arreptis, alios captis sarisis conari per verberationem irrumpere. omnes imbelles præterea, qui castra sequerentur, iubet hastatos ad morem Pannonum supra collem vrbi imminentem cõsistere. quib. militum præfert primũ ordinem, vt omnes iudicari possent ab vrbanis Turcis esse milites ibi collocati ad inuadenda mœnia, quæ erant ex eorũ regione. mittit significatum præfecto illarum gentiũ cũ videret vrbem acrius inuadi, vt cum ijs descenderet, Lizisumq; versus cum clamoribus & strepitu procederet. quo Turcæ trepidatione ac metu tãtarum virium consternarentur. deinde redit ad illos, qui descẽderant ex equis. iubet hos acriter inuadere. Turcæ quo tempore hostes se recipere ab illa oppugnatione crediderant, renouari conatum intuiti, visa innumerabili propè multitudine descendẽtium è colle, ita animo concidunt, vt per verberationem, & per mœnia, vbi scalæ hęserant, in vrbem admittantur per singularem Pallauicini, & suorũ militũ virtutem, qui se præclarè gessit in omni militari officio. cõscendũt mœnia Lizisi Ioannes Villioa, & Franciscus Salscedus eius signifer cum vexillo, quæ cætera vexilla Turcę antea extorserant. sic ingens Pannonũ multitudo per aditum ruinarum patefactum ingreditur, vbi cõstratorum cæsorumq; Turcarũ permulta cadauera iacebant. omnes Turcæ, qui reliqui erant cum Olimanno magno terrore repleti in oppidulum refugiũt. qui remanserant in vrbe nulla facta defensione ad morem pecudũ trucidãtur. tantus erat strepitus & gemitus vbiq; languentium & morientiũ, vt miserabile appareret spectaculũ. vrbs diripitur. equites ad fugam parati veniũt in potestatem equitum Turci Ioannis & Sceretini. hi ad vnum trucidati sunt, cum partim sint ab ipsis equitib. iugulati, partim qui sibi videbantur traiecto fluuio natãdo posse euadere, à Germanis Pannonibusq; peditibus hastatis telis trãsfixi sunt, antequam possent ad vlteriorem ripã euadere. Olimannus cũ magna manu equitum ex vrbe egressus, vbi tantam suorũ stragem videt, vt vitam seruaret, statuit in oppidulum redire, quò profectus magnam suorum manũ reperit, cuius in ingressu multi vi sequentiũ in fossam ceciderunt ac perierunt. vbi nox aduentasset, custodiæ ac vigiles sunt impositi ne Olimannus euaderet per noctis obscuritatem, cum certò sciretur nullã propè annonam esse in oppidulo. Castalius iubet oppidulũ in posterũ diẽ à trib. laterib. cõcuti, datumq; munus est erigendorum tormentorũ Pallauicino. decretum est vt vnà verberatio fieret è regione portę oppiduli, alia fluuium versus, vbi Pallauicinus cum mille peditib. & quingẽtis equitibus ipse castrametat, alia apud fossas occidentẽ versus. in singulis hisce locis sex erant duplices cãnones, & totidẽ mediocria tormẽta ad decutiendas eripiẽdasq; defensiones. his tormẽtis per nouẽ dies assiduis verberationibus cõcussum est oppidulum. Turcæ tanta, tamq; violenta verberatione, tã assidua territi, postulãt

Castalij stratagema.

facultatem colloquij, vt posset agi de deditione. cognitum est postea è transfugis Turcis propter annonæ penuriā in oppidulo incredibili inopia victus laborare copias: quippe quæ vel ad esum equorum, & potum sanguinis essent redactæ; quia oppidulum esset paruum, neq; tantarum copiarum capax. petitū est ab Olimano paulo post vt liceret saluis armis & equis & libertate exire, quod Castalius minime concessit. nam cum sciret obsessos non posse diutius tempus protrahere, cuperetq; capere Olimanū, nullā conditionē accipit, nisi cūcta arbitrio victoris concederentur. ad eam conditionem tractandam mittit equitem Pannonem Turcici idiomatis peritum. at Georgius contra dicitur Olimāno significatum misisse vt cautè & è dignitate negotiaretur, quòd omnia obtineret; quę clam a Pānone percepta Castalio nuntiantur. captus fuit paulo post vir quidā Illyrius, qui se Georgij nomine illud nuntiasse Olimanno profitebatur, vniuersumq; consilium Georgij aperuit, qui cupiebat animum Solimani placare, at non magis etiam irritare. quinetiam nisi Olimannus cum armis & socijs dimitteretur, se non posse eum non defendere dicebat. hinc etiam multa nata est illi cum Castalio dissensio. id quoniam ita statuerat, decernit optimum videri, antequam negotium trāsigeretur, conuocare ad concilium omnes primarios Ferdinandi Regis & inferioris Pannoniæ. dū cessantibus Turcis agitur de deditione, ac verberatio acrior instituitur, nequis iure queri posset sibi inconsulto illum honorem & gloriam præripi, quę diuturnis laboribus ac multo sanguine prope parta fuisset, conueniunt ad tentorium Georgij Castalius, Nadasdus, Battor, Balassus, Perennus, alijq; Hispani, Germani, Boemi, Pannonesq; principes, quos præsentes Georgius proposita barbarorum vsitata crudelitate terrere conatur. Proponit quòd Turcę non solum in omnis generis & ætatis homines sæpius victores sæuierint, sed etiam in ipsa bruta & in plantas, vbi vel iustam vel iniustā iram conceperint. non esse irritandam Solimani iram per crudelitatem in obsessos, quæ multò magis posset eum inflammare, quàm iactura ipsius ciuitatis. eorum quos fortuna belli trucidauit, omnem iacturam fortunæ solere ascribi. at seruatos ab illa non posse sine crudelitatis nota apud Imperatorem cædi. facile futurum esse, si Olimannus liberalitatem obsidentium in se non vulgarem esse senserit, cui vitam & socios & libertatem largiantur, vt deprecatoris partes apud Solimanum ad res placandas suscipiat, impetretq; vt solutis ordinarijs tributis inferior Pannonia pace & quiete sine suspicione belli perfruatur. victoriam vero pręsentis expedionis non in vna animula Olimanni, aut in cæde sociorum obsessorum consistere, cum his cęsis infinitus tamen numerus armatorum Solimano supersit: sed acriora tantum odia Turcarum concitari. omnium militarium virtutum maxime laudabilem esse clementiam, quæ ibi potest exerceri, vbi cędes necessariò exercenda non sit, quæ ad omnes fortunę euentus mitiores hostes experiatur. Castalius respondet non ita Georgium pollicitum esse Cęsari ac Ferdinando, se tam miti ratione belligeraturum, vt clausos etiam & prope captos hostes dimitteret, cū se perpetuo & inextincto odio Turcici nominis flagrare fuisset professus, qua etiam de causa tanta missa essent auxilia eius rogatu, vt non modo Turcicum nomen possent eijcere ex inferiore Pannonia, sed etiam multas vrbes recuperare. Turpe vel potius ridiculum quippe videri per pactiones potius parum honeste, quā per liberalitatē honorifice hostes pene captos dimittere, cum tunc vere ex liberalitate & clementia se libertatem ac vitam possent fateri accepisse, cum illa prope amissa & conclamata viderentur posita in victorum facultate. non.n. videri quēquā illud largiri, quod nunquam in sua potestate fuerit, sed adhuc in arbitrio fortunæ ex aliqua parte. non esse militaris dignitatis vbi negotium pene absolutum fuerit, tāquam pueros aut imbelles imperfectum relinquere, ac pænitere quodammodo rerum hactenus fortiter & gloriose gestarum. neq; enim hæc in obscuro geri, quæ in omnium gentium, populorumq; Christianorum vel conspectu vel sermone versentur. His rationibus assensum est ab omnibus Castalij consilio, statutumq; ne vlla libertas Olimanno daretur, aut euadendi facultas per conditiones. Georgius vbi neq; publice, neque priuatim posset fouere partes Olimanni conniuentibus cæteris ducibus, sentiretq; se omnē operam ludere, respōdet Castalio iratus se vel illo inuito ad communem inferioris Pannoniæ salutem illum esse liberum dimissurum. quibus nihil respondet Castalius, ne maius odium excitaretur, tolleretur q; opportuna facultas eius opprimendi. Georgius mittit ad Olimanuum qui duces petat ad tractandas conditiones. Sic deniq; res componitur, vt cum armis, equis, socijs, vexillis, impedimentis Olimannus tutò excederet, cui Georgius plaustra concedit ad conuehendos vulneratos, & mille equites ad tutelam omnium. petitum est à Castalio etiā vt tutò excedere liceret, quod nullo pacto apparebat posse obtineri, sed tanta fuit in ea re Georgij cōstantia, vt coactus sit pro mercenarijs Ferdinandi militibus promittere. exierunt ex oppidulo mille Turcę, cum vulnerati plaustris veherentur vnà cum supellectile, Turcicisq; impedimentis, atq; prima nocte circiter duodecim millia passuum procul à Liziso castrametantur. Olimannus deinde clam ad Georgium accedit, multisq; diutius communicatis, atq; auctus muneribus ad suos redit. postridie suis in aciem instructis ad Belerbeium iter facit. Balassus dum Turcæ Liziso excederent cum ducentis equitibus & ipse discedit suo consilio cum nemine prorsus communicato. huic sese addiderunt fere duo millia equitum e castris egressorum ad Turcas trucidandos. exierant ad eam famam ducenti equites etiam Tibisco duce Alonso Pereo, qui viribus Balassi sese addiderunt, summaq; vsi celeritate Olimannum in aperta planitie, liberòq; agro nanciscuntur. Olimannus his visis cum globo condensato iter facit, atq; in medio acierum armatarum plaustra cum vulneratis procedebant cum nonnullis sclopettarijs, qui reliqui erant ex omni numero. Balassus vbi videt se propinquare Olimmanni copijs suos equites in hostem hortatur ipse in prima acie præcedens. at sclopettarij nisi vicini sclopettos non displodunt, ne frustra primus impetus absumeretur. vulneratur Balassus, qui equo cæso humi cadit. eius casus vbi cognitus est a suis, aperta est confertissima phalanx ne illum equitatus conculcaret,

atque

Monachi cō silium liberā di Olimanni

Olimanni liberati & Balassi pugna.

atque ex illa duæ debiles factæ, quæ in Olimanni copias impetum facientes prius quam iungerentur, in primam ac postremam aciem scilicet Turcarum, integram Olimanni phalangem relinquũt. Turcæ strenuè pugnantes condensati iter accelerant, cum Olimannus etiam fortiter pugnaret: atq; ita per virtutem ferri efficiunt vt incolumes peruenernit iu castra Belerbeij. Postridie dimissę suns copiæ Castalij, quibus fuerat imperatum vt venirent iu castra, procurarique cęptum vt mercenarij milites Ferdinandi essent in hybernis in inferiore Pannonia. Georgius neminem externum cõingredi oportere contendebat, quia diceret nimis exhaustos esse incolas ob diuturna bella, at procurat vt hyemarent in suis castellis ditionis Varadinensis. Castalius quia ita res agi minus aperte videretur, atq; opus foret maiori calliditate, conueniens esse inquit vt tormenta saltem in regnum transferrentur eo, vnde deportata fuerant cum opportunis custodijs, quod concessum est, ea tamen conditione ne plures centum Germanis illa comitarentur. iubentur tormenta procedere antequam Georgius id sentiret cum quinque Germanorum vexillis, quimox occupato Vlpiano, locisq; finitimis ibi essent in præsidijs. Castalius conatur multis rationibus persuadere Georgio vtile fore si nõ nulli milites essent in eo regno, non solum ad defensionem regionis necessariam, sed etiam quo illo humanitatis genere vti conueniret in eos qui multos labores in illo bello sustinuissent in expugnatione Lizisi. At Georgius cum non adesse tantum numerum copiarum intelligeret, quantus posset sua consilia infringere aut retardare, deniq; assentit vt ibi essent in hybernis.

LIBRI QVARTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER QVINTVS.

LIZISO Ita per virtutem Castalij non sine multorum suorum clade recupe-
rato, acceptoq; oppidulo per dedinonem. Castalius præficit Aldanam vrbi
& oppidulo muniendo, quod & firmis præsidijs & annona in multos men
ses munit, & omni genere bellici apparatus. Gaspari etiā Castelluuio cum
Hispanorum cohorte Tibiscum misso iniungit munus vrbis muniendę: re
liquas copias in castella Varadinensis ditionis in hyberna distribuit. Alda-
na vbi primùm Lizisum ingreditur, iubet cęsorum cadauera humari, quia
multæ viæ Turcis cęsis constratæ vbiq; videbantur, & area oppiduli præci-
puè, qui fortiter resistentes fuerant trucidati. nō enim imbelle quoddam ho
minum genus sunt Turcę existimandi, vt plerique insulsi crediderunt, pa-
rum intelligentes Turcicam disciplinam, & singulare studium bellādi. Nam certe quidem permul
ta sunt quæ facere possunt eos formidabiles. obseruantia primum militaris disciplinæ, quæ apud il
los est in summo honore. deinde exercitatio & studium tractandorum armorum, quibus à teneris
annis exercentur, cum nulla alia studia magis curent, quàm ea quæ faciant ad regna defendenda
& amplianda. Sic igitur optimi fiunt milites per studium & exercitationem apud Turcas. at ex opti
mo milite non est difficillimum bonum fieri Imperatorem, quippe quòd apud eos militares hono | Turcarū militaris disciplina.
res non opulentiæ, vel nobilitati vel splendori familiarum sine virtute, sed strenuitati & fortitudini
sint propositi. neq; enim inuidia vel maledicta cuiusquam viris fortibus præmia eripiunt, aut retar
dant, cum sępe idem dies res cum virtute gestas, & remunerationem videat. nam prefecturæ hono
rificentissimæ insignibus virtute viris deferuntur, cum parua sit nobilitatis ratio sine virtute, at maxi
ma virtutis sine nobilitate. populi autem omnes & subditæ gentes libentissime parent, proruuntq;
vel in aperta pericula non solùm propter spem præmiorum, neq; metu tyrannicę crudelitatis, sed
incredibili beneuolentia in principem compulsi propter principis bonitatem in subditos, quòd nul
lum iniquum iudicium eo conscio fiat, sed æquum ius sine sumptibus omnibus dicatur. non enim
introductum est apud Turcas per multitudinem sportularum, patronorum, tabulariorum, variorū
magistratuum, legum inter se dissidentium plurimarum, extorquere facultates litigantium, eosq;
ad extremam inopiam redigere. atq; princeps ipse nullis impositis extraordinarijs tributis conten-
tus est ordinarijs mediocribus vt pacis ita belli tempore. obediunt autem libentissimè populi illi,
quia sibi persuasum est omnem potentiam, omneq; imperium esse à Deo, cui qui resistat, videtur
deo resistere, quod certè impium censetur. quia nemini prorsus liceat frumentum in priuatum
horreum includere dum precia augeatur, cum nemo mercator & non tyrannus in suo mercaturæ
genere esse possit, ac præcipue si cum magistratu mercatura coniungatur & imperio: sed tolerabili
precio omnibus fit annonæ copia. quia si cui fiat iniuria, princeps ipse acerrime in tyrannos magistra
tus animaduertit, cui accessus ad colloquium in itinere non est interclusus, ac sępe per fumum expe
titur. cum præmia igitur fortibus, ius æquum omnibus populis, annonę copia eadem sit omnibus
apud Turcas, cum exercitatio assidua rei militaris in honore habeatur, quis non videat incredibilem
beneuolentiam populorum excitari in principem? aut quis non intelligat nullum populum posse
difficilius expugnari, quàm illum, qui rerum bellicarum peritissimus concordibus animis ad defen
dendum suum principem conspirarit? sed quoniam multi arma pro Turcis vel coacti Lizisi sum-
pserant aduersus Ferdinandum, omnes facultates illis à Georgio sunt ereptæ, & prædia distributa
mili-

militibus. fit edictum vt qui bellorum metu aufugissent, tutò redire possent, ne territorium desertum à colonis relinqueretur. rebus per eum modum cōpositis, copijsq; in hyberna distributis Castalius cum Georgio discedit, iubetq; per alteram Marossii fluminis ripā Hispanorum cohortes iter facere, per alteram ipse Georgius cum Castalio incedit eum triginta sclopettarijs equitibus, cum ex altera parte quingenti sclopettarij & duo millia equitum sequerentur. atqui Ferdinandus alterum nuntium nuper Iulio bona miserat, vt negotium acceleraretur, cum præsertim per literas Castalij cognouisset quæ de Olimanno contigerant. ne verò aliquam suspicionem nouus nuntius afferret, nuntiat Castalius Ferdinandum gratulatum misisse pro capto Lizio, sibiq; gratissima accidisse quæ fecisset sua causa. futurum vt intelligat se non in ingratum aut immemorem principem illa beneficia contulisse. Sic igitur per has ambages verborum deluso Georgio ventum est ad oppidū Bintam, quod Georgius in eo loco propter amœnitatem regionis à fundamentis extruxerat, qui locus opportunus visus est Castalio ad conficiendum negotium. nam si in itinere illum oppressisset, facile futurum erat vt vniuersæ copiæ fortunæ arbitrio committerentur. nam cum Hispanus peditatus non conueniret, sine quo non videbatur negotium aggrediēdum, & Georgius breui esset discessurus, ne tanta opportunitas elaberetur, mittit significatum Pallauicino ac cæteris Hispanis ducib. vt quanta possent celeritate ad se cum suis cohortibus conuenirent. Quæ dum ita geruntur in Pannonia, iam bellum exarserat in Italia, cum multa oppida in Gallia subalpina ab Henrici Gallorum Regis copijs Duce Brisacio capta fuissent per eas opportunitates, quas superius cōmemorauimus. neq; tamen intermissum est Tridentinum concilium, ad quod conuenerant tres archiepiscopi electores Germani, Mocontiacus, Coloniensis, Treuiricus, alijq; complures Germani antistites. Henricus legatum excusatum miserat, quod propter bellum cum Pontifice non mitteret episcopos, (nam vel ante res compositas hæc, quæ spectant ad concilium acta fuerant.) Se tamen in catholica obedientia perpetuò esse victurum. interim facit edictum grauissimum aduersus hæreticos, proponitq; ingentia præmia hæreticorum nomina deferentibus.

Madeburgū captū à Mauritio.

Mauritius vbi diuturna obsidione Madeburgenses pressisset, hisce conditionibus deniq; vrbs venit in potestatem Cæsaris. vt pareant Imperio. vt nihil aduersus Austriacam familiam moliantur. vt duodecim maiora tormēta tradant Cæsari. vt quinquaginta nummum millia persoluant. at verò quoniam Lantgrauij captiuitas non ipsi Philippo solum, sed etiam cæteris Germaniæ principibus tam nimis diuturna ac molesta esse videretur, & ipsi Mauritio præsertim, qui sæpius pro illo frustra intercesserat, visum est ad alia consilia necessariò esse recurrendum,

Mauritius conspirat aduersus Cæsarem.

quare Mauritius cœpit cum Henrico Rege Gallorum aduersus ipsum Cæsarem conspirare. Cæsar eorum, quæ aduersus se agebantur ignarus, cum multi principes partim præsentes, partim absentes per literas secum agerent de liberando Philippo, respondet se expectaturum Mauritium, atq; eorum preces plurimum apud se valituras. Gulielmus filius conqueritur plenum dubitationis esse responsum, cum esset apud Mauritium. patrem tabescere squallore & diuturnitate carceris. nullum apparere finem miseriarum, nisi quem vel mors acerbissima ob tædium vitæ, vel amicorum & clementissimorum principum bonitas fecisset, aut quā viam salutis vis & ferrum aperuisset. hortatur ac suppliciter petit à Mauritio vt infelici patri opem ferat in tantis miserijs iacēti. Mauritius, vt qui animum iam ad bellum à precibus conuertisset, opportunitatem rei maturè aggrediendæ expectabat, cum haberet adhuc coniunctas copias, quibus Madeburgum expugnauerat, atq; his præsidia vrbis adiunxisset, quæ hyemauerant in Casuaris. Cæterum Hispanæ copiæ, quas acciuerat Castalius, eo properant, quo iussæ fuerant, cum interea ipse Castalius Georgium varijs sermonibus detinuisset, qui properabat accedere ad quædam comitia, quæ Vasrael indixerat.

Proditio Georgij tentata.

in ijs erat acturus, vti postea cognitum esse dicitur, quo pacto Ferdinandi copiæ mercenariæ ex illa prouincia possent eijci, vt ipse solus imperio eius regni potiretur. habebat hospitiū Georgius in oppido sicuti cōsueuerat & Castalius: at custodijs Georgij data sunt hospitia in suburbijs. Hispanis, q illa nocte accesserāt, data sunt hospitia Georgij iussu in suburbijs trans fluuium: quippe eum inter vtraq; oppidi suburbia fluuius limpidus defluat Sebessus nomine, qui deinde paruo interuallo interiecto decurrit in Marossum. Georgius nullo pacto adduci potest vt Germanas cohortes pateretur coniunctas hyemare, cum alias aliò trāsmitti vellet, vt ciues singularum vrbium & oppidorum eos facile opprimere possent ad signum datum.

Castalij conspiratio in cædem monachi.

Castalius indignationem vultu occultans Pallauicinum ad se accersit. docet Ferdinandi nomine quid agi oporteret. monet pergratum esse Ferdinando si ipse conficiendo negotio interesset. aperit non posse rem diutius protrahi. demonstrat illud Ferdinando tanto gratius futurum, quanto maior difficultas & periculum rei proponitur. declarat non prætermittendā esse proximam noctem, cum non ita facile postea futurum sit vt in oppidum aliquod solus includatur, quod quidem diu expectatum fuit. his respondet Pallauicinus se ad omnia regis vota semper esse paratissimum, atque mox ad transigendum negotium accingitur. Castalius simulato negotio de hospitijs ad Georgium accedit, sed quia non posset vllo pacto conuenire, discedit: atque Lopeū Andream ad se accersit. monet opus esse illa nocte Georgium trucidare, idq; regio iussu. se eius fidei, integritati, virtuti plurimum confidere, quare se illum delegisse ait, cum Manino, equite Campeggio, Scarammuccia, alijsq; nonnullis ducibus duce Sfortia Pallauicino, vt negotium conficeret. Illud nisi fiat, docet regnum inferioris Pannoniæ in maximo periculo esse positum, & Ferdinandi existimationem, & vitam omnium ducum ac præsentium copiarum. promittit ingentia munera. ostendit qua ratione id commode fieri possit. iubet lectissimos ex omnibus Hispanis copijs viginti & quatuor sclopettarios deligere, qui Georgio minime essent cogniti. dum castellum aperiretur, curaret eos qua posset calliditate admitti, qui turres statim occuparent quatuor, donec significaretur quid esset agendum. deinde iubet Petrum Abulensem collectis vasis sine tympanorū

strepitu Saſſebeſſam proficiſci, atq; prima luce ad oppidum Binſam præſtò eſſe. ibi erectis vexillis, copiisq; in aciem instructis mandata expectare. Illa nocte, obſcuriſſima quæ ſecuta eſt, tanta fuit [illegible]rum & ventorum, vt cęlum tanti facinoris dare ſignum videretur. nam tanta erat violẽtia [illegible]tatis, vt cuncta intremiſcere apparerent. cum Georgius eſſet illo die diſceſſurus, Aiduchi, qui [illegible]llum cuſtodiebant ante ſolitam horam portas patefaciunt, vt carri impedimenta vehentes exi[illegible]: quo tempore Lopeus ſclopettarios commode introducit nemine illud propter curam itine[illegible] animaduertente, quia clam ſingulatim introducebantur. hi Turcico habitu induti intro eunt ar[illegible] & ſclopettos ſub tunicis occultantes, atq; in opportuna loca à Lopeo distribuuntur. tum itum [a]d Caſtalium, qui cum Pallauicino reliquos expectabat ſocios facinoris. Pallauicinum ſequebã[illegible]oninus, Scaramuccia, Campeggius, & quidam Placentinus, cum Lopeus etiam quatuor Hi[illegible] lectiſſimos adduxiſſet. Pallauicinus princeps & architectus eius cędis patrandæ cum his ad [illegible]um monachi accedit, quibus præcedebat Antonius Ferrarius Alexandrinus à ſecretis Caſta[illegible] literis poſt ſubſcriptionem Georgij conſignandis, in quibus fingebatur Sfortiam Iuliobonã [illegible]um petebaturq; nunquid eum ibi agere vellet. erat Ferrarius Georgio perfamiliaris, cui & plura munera ſępius conceſſerat, ac plurimum fidebat, cui propter eximiam beneuolentiam & familiaritatem nunquam aditus erat occluſus, qua etiam de cauſa accitus eſt ad negotium vt thalamus facilius aperiretur. huc accedebat quòd Caſtalius eadem hora iam nonnullos dies conſulto ad tranſigenda negotia miſerat, ne quid ſuſpicionis propter tempus poſſet ſub oriri. atq; cum Aiduchi ad ignem propter frigus aſtarent inferius, hi thalamum adeunt. Ferrario continuo apertum eſt oſtium post Ferrarium Pallauicinus vel inuito cuſtode thalami ingreditur. narrat Ferrarius Pallauicinum Iuliobonam aditurum ad ſe primum ſi quid vellet rogatum accedere. literas conſcriptas in manum tradit. eas cum ſubſcripturus calamum accepiſſet ab ipſo Ferrario pugione ſupra pectus nõ procul à iugulo vulneratur. at Georgius vbi ſe aliquantulum collegiſſet, exclamauit virgo Maria, atq; Ferrarium manibus à ſe propellit, cum robuſtus eſſet ac validus. Pallauicinus accurrens ſtricto gladio caput grauiſſime vulnerat. alij ad ſtrepitum accurrentes ſclopettos in eum ferè mortuum diſplodunt, qui vbi dixiſſet tantum Ieſus Maria efflauit animam. illa mors fuerat illi prędicta diuinitus à quodam abbate cum euerſo templo ac cœnobio caſtellum illud extrueret. neq; defuerunt qui cędem illam ex inuidia potius, quam ex vllo errore contigiſſe crediderint, cum ſua in Olmaitnum & in cæteros Turcas clementia eo ſpectare viſa ſit, vt illa delinitus Solimanus inferiorem Pannoniã ne infeſtaret, cum æmuli moliri inſidias ad Ferdinandum perſcriberent. veruntamen tantum flagitium, quod in ſacratum Cardinalem commiſſum fuit, vltorem poſtea habuit Deum. Cæſo Georgio Aiduchi audito vbiq; ſtrepitu, viſis Hiſpanis in acie, audita ſui principis morte ita conſternantur animo, vt eà profugerint, quà via ſibi promptior viſa eſt ad ſalutem, atque cuſtodias in ſuburbijs cõmonſecerint. Caſtalius veritus ne quis fieret tumultus egreſſus Franciſcum Chendum Ferenciũ ſummæ autoritatis virum, atq; vnum è primarijs proceribus inferioris Pannonię Georgioq; amiciſſimum inuenit ciſtum aſcendentem. eum manu prenſat ad Hiſpanas Germanaſq; acies deducit, vt ſpectaretur quò tẽderet negotium ac ſtrepitus, qui excitabatur ab amicis & cuſtodibus Georgij, qui omnes conſcenſis equis in vnum coibant in planitiem, quorum dux ſummus erat Paulus Blancus is, qui in Liziſi expugnatione vicario munere pro Georgio fungebatur in caſtris: hi vbi in acie conſtitiſſent, conſulunt quid ſibi eſſet agendum: qui tamen rati magnas eſſe copias Caſtalij, quia ſuffultum paruis viribus minime auſum fuiſſe tantum facinus cenſebant, nihil noui moliũtur, ſed vindictam in opportunius tempus reſeruantes quiſq; domum ſuam recedunt. Georgij corpus inhumatum multos dies iacuit ſine vllo funeris honore. caput, brachia, pectus lacerum, ac ſanguine gelu concreto fędatum. ſepultum tamen deniq; fuit in templum Vlpiani ab amicis nõnullis comportatum. Caſtalius cum nullum tumultum excitari intueretur Chendum manu apprehendens ante Hiſpanam phalangem Saſſebeſſam verſus pedeſter capit, cum nuntiatum eſſet oppidum Binſam à præſidiis diripi, multamq; pecuniam inuentam fuiſſe inter milites diſtributam. mittit qui à rapinis coerceret, ac poſtea procuratorem, qui Ferdinandi nomine omnia recuperaret. mittit & qui nuntiarent caſtellorum munitionumq; Georgij præfectis vt Ferdinando ſe dederent: quod niſi facerent minatur copias & bellica tormenta ſe eſſe miſſurum. inter cætera oppida erat caſtellum munitiſſimum Vyuar, vbi erat theſaurus Georgij. atq; cum timeretur ne Cæculi vt amiciores Georgio in tur[illegible], aliquemq; tumultum excitarent, Caſtalius ſtatuit rebus omnibus per literas ſignificatis ſe[illegible] quæ vrbs eſſet munitiſſima & minus cæteris Georgio amica, vt ibi futurum rei [illegible]ſpectaret. Germanis itaq; præſidiis Vlpiani & Saſſebeſſæ relictis, Binſæ vero Hiſpanis [illegible] cum reliquis copiis caſtrametatur tam vrbi propinquus, vt cũ vellet, citiſſime poſſet [illegible] intromittere, perbenigne admittitur à ciuibus. qui pro parta victoria de monacho gra[illegible] omneq; genus auxiliorum liberaliter ad promittunt, ac neceſſaria ſuppeditant. deinde [illegible] comitia Cęculorum quæ conuocata fuerant à Georgio. Caſtalius eſſet aditurus, illud fieri ci[illegible] non paſſi ſunt, quòd ipſum nimis paruas habere cuſtodias dicerent, donec appare[illegible] animo Georgij cædem eſſent accepturi. non eſſe ad illa comitia tutò accedendum, niſi ha[illegible] ſaltem quindecim millia armatorum. horum conſiliis confirmatus Caſtalius acceſſit ca[illegible]tos equites Secrettini, & Germanas Hiſpanaſq; copias, cum quibus ad oppidum Segheſuar [illegible]ecum Chendum adducens, cuius animum Ferdinando paulatim conciliauerat. miſſus eſt [illegible]s ad comitia, vbi conſilium fiebat principum Cęculorum, propoſitumq; fuerat quo pacto Georgij vlciſcerentur. eò ingreſſus Chendus proponit Caſtalij nomine maiora ſtipendia [illegible] ſi Ferdinandi partes fuiſſent amplexi, cuius non vulgarem liberalitatem, ſed multo maiorem

Georgij monachi cędes

Cęculi Ferd. conciliati.

rem

rem essent experturi. Georgium non alia de causa trucidatum fuisse, nisi quia vellet Turcas in eam
prouinciam introducere, atq; illorum opera creari rex inferioris Pannoniæ, tum multis alijs ratio
nibus illos adducit vt iurarent Ferdinãdũ Regẽ, seq; adpromitterent oẽ genus auxilij libenter præ-
stituros. nec multo post nonnulli proceres conueniunt ad salutandum Castalium, confirmandãq;
amicitiam, quibus omnibus multa data sunt munera; qua liberalitate non mediocriter populorum
barbarorum animos feroces sibi deuinxit & obligauit. nam certe quidem maximum acerrimumq;
tormentum ad expugnandum animum hostium est munus, quod multo acutius penetrat quàm vl
lum genus telorum, atq; liberos & volentes animos trahit in seruitutem. nõ defuerunt tamen qui
odia clam in Ferdinandum excitarent. Castalius rebus per hunc modum compositis omnes suas co
pias in proxima loca in hyberna distribuit, quia propter assiduitatem bellorum, itinerum laborum
defessæ iam viderentur: cum etiam vis frigoris tanta esset, vt non facile amplius esse sub dio tolerare

1552 Causæ quæ circunferebantur monachi trucidati.

possent. inierat paulatim recens annus, cum fama inter Christianas nationes succrescebat, quòd Fer
dinandus Georgium trucidandum curauerat; non quidẽ quia eius fides fuisset suspecta, neq; quia
moliretur insidias clam cum Turcis, vt simulatum fuerat, sed quia cæso tutore pupilli regis putaret
Ferdinandus se posse facilius opprimere pupillum, neque aliam causam illum ad eam cędem impu-
lisse, quàm auaritiam omnium tyrannorum reginam, quam quidem cędem Castalius tam diligen-
ter perpetrasset, vt solus copiarum imperator & prorex in illa prouincia relinqueretur. Quæ cum
Romæ nunciata essent, atque in patrum purpuratorum antistitum senatu, rex pessime audit, quem
diris imprecationibus Pontifex insectatur vnà cum ijs omnibus qui Georgiũ trucidarant. Quinetiã
cum Ferdinandi oratores regem purgare conarentur, id non admittit Pontifex, cum diceret nullam

Pont. indignatio ob cędẽ Card.

iustam posse afferri aut legitimam defensionem. nam si talis erat Georgius qualis ab ijs fingebatur,
se non rogandum fuisse neq; decipiendum vt tam nefarium hominem in senatum & sacrum ordi
nem purpuratorum asciseeret. sin erat non talis, tam bonum, & fortem, & de Christiano nomine
tam benemeritũ non fuisse ita crudeliter trucidãdũ. Cęsum esse verbo insidiarũ, at reipsa spoliorũ &
inuidiæ causa, quæ tamen spolia eo mortuo iure pontificio ad ecclesiam deuoluerentur. non esse fe
rendum tãtum scelus, vt vel in purpuratorum sanguine manus principum impune intingerentur
nulla habita sacri capitis ratione. nonnulli tam acriter inuecti sunt in causam regiam, vt cum Ferdi
nandus antea bonus princeps & prudens & pius putaretur, tamen incensis & inflammatis iterum
animis patrum sacrorum vehementer, vix deniq; per summum difficultatem fuerit absolutus. Sed
cum profiteretur se planè demonstraturum per ministros, & iam partim ostendisset quanto in peri
culo illa regna versarentur ob Georgij inconstantiam & perfidiam, nisi ita obuiam itum esset, veniã

Interfectores in diuinã vlteriorem illapsi.

& absolutionem à Pontifice consequitur. non obtinetur tamen vt illi etiam absoluerentur qui pur
puratum trucidauerant, qui postea singuli in maximas calamitates inciderunt. Nam Palla
uicinus paulo post fusus & profligatus à Turcis vulneratur & in seruitutem abducitur, mul
taque alia grauia passus est. Ferrario caput Alexandriæ est abscissum. Campeggius ab apro
laniatus est. alius à Gallis in Prouincia in frusta dissectus. Sic nullum scelus est, quod vt ar
ma mortalium effugerit, diuinam vindictam & iram numinis etiam deuitare possit. petitum est
enim vt Iuliobonam ad cognoscendam æquitatem causæ mitteretur, delectiq; sunt tres Cardinales
ad rem cognoscendam. missi sunt & legati Iuliobonam qui causam cognoscerent, & Põtificio nomi
ne spolia Georgij postularent. Sed responsum est illa fuisse in stipendia militum. & in res necessa-
rias flagranti bello aduersus Turcas absumpta, quę tamen multo minora fama fuissent. demonstra
tum fuit per Georgij literas eum voluisse Turcas accire in Inferiorem Pannoniam, atq; procurasse

Solimani ira ob cędem & apparatus

vt ipse crearetur rex prouinciæ per Solimani potentiam, cuius se fore tributarium profitebatur. dũ
illi Iuliobonam ad inuestigandam ęquitatem causæ proficiscuntur, oẽs præfecti oppidorum Geor-
gij legationes mittunt ad Castalium re diligenter examinata quæ obedientiam & thesauros Geor-
gij offerrent, Castalij in fidem amicitiamq; accepti sunt, & in ijsdem pręfecturis confirmati; qui po-
stea mittit ad Ferdinandum postulatum procuratores ad thesauros monachi capiendos. Bizantij nũ
tiata cęde Georgij, Solimanus eam grauissime tulit; atq; delatum est Iuliobonam magnos appara
tus bellicos ibi fieri, multaq; millia armatorum in inferiorem Pannoniam Solimanum esse missurũ
cum duos maximos exercitus compararet, vt è duabus partibus in illam prouinciam maximo impe
tu à suis irrumperetur vno tempore. his acceptis nuntijs Castalius literas summa celeritate conscri
bit ad Ferdinandum, vt mature necessariæ copiæ ad resistendum tantis viribus pararentur, cæteraq;
necessaria illi bello sustinendo, atq; in primis vt mitteretur quantum posset fieri Hispanarum vim.
missus est Pallauicinus ad regem instruendum, petitumq; vt Italas copias mitteret tanta celeritate,
tamq; opportune vt essent in Pannonia inferiore cum ijs maximè opus esset. vt muralia tormenta
maturè attraherentur, quo cũ his apparatibus tã potentibus exercitibus posset resistere. Ferdinãdus
his acceptis iubet Pallauicinũ quatuor millia peditum in Italia colligere, omnesq; Hispanas copias,
quas posset adducere. monet Castalium se nullis eius petitionibus defuturum. Castalius Tibiscum
quanta potest celeritate curat muniri, atq; cæteras ciuitates Pannoniæ. quæ dum pararentur ad fu

Preciosa multa supellex monachi Delta opp.

turum bellum accedunt Ferdinandi procuratores ad omnem supellectilem Georgij conscribendã,
quæ fuerat ab impositis custodijs diligenter asseruata, multaq; loca clauis affixis custodita sunt, neq;
prius aperta, quam procuratores ipsi accesserint. inuentum est magnum auri argentiq; pondus,
& aurea numismata complura cum non procul à Delta oppido aquis rapidè labẽtibus è colle quo
dam magnus numismatum aureorum numerus fuisset detectus, quorum in altera parte erat Lysi-
machus impressus, in altera victoria. vbi ex illis accolæ ad satietatem rapuissent, tamen aureus ser-
pens tanquam custos thesauri & multa numismata Georgio allata fuerant. aderant & annuli com

plures

plures, & vasa aurea & argentea, pellesque sebellinorum, aliorumque animalium preciosæ, & vestes insignes, gemmæ, tapetes, aulæa; quæ omnia ad precium trecentorum millium nummum accedebant. reginæ precibus omne aurum & argentum antiquum Ioannis Regis, quod fuerat à Georgio vsurpatum, Ferdinandi iussu restitutum est cum nonnullis equabus insignis pulchritudinis. Donata sunt Castalio ducenta pondo argenteorum vasorum auratorum, cœlatorumque magnificè, & quadringenta aurea numismata, & quædam sebellinorum pelles. Cæteris qui eius cædis participes, & adiutores fuissent ingentia munera concessa sunt. Sed enim quia duodecim mensium stipendia militibus debebantur, omne aurum inuentum impressum est, & argentum non elaboratum, dataque maior pars debitorum stipendiorum militibus, quorum animi placati sunt, qui iamiam videbantur propter stipendia tumultuaturi. Liziso ita capto, vti diximus, Ottomialis ad Castalium accedit. Hortatur vt tentet Pessium, atque tractatum negotium exequatur. Castalius cum animum eius propensum ad obseruantiam obedientiamque Ferdinandi cognouisset, iubet tantum copiarum capere, quantum illi sufficere negotio videretur. Eum monet vt procuret nequid temporis amittatur oppugnando oppidulo nisi primo impetu capiatur, quia videbatur inexpugnabile, sed captam direptamque vrbem concremaret. Ottomialis accepta illa facultate duo millia peditum colligit, qui capto Liziso fuerant dimissi, & quingentos equites, causam tamen occultauit. Quod vbi significauisset Castalio Aldana, monetur id totum fieri ad vtilitatem Ferdinandi. Aldana ad Ottomialem profectus cognita causa omne genus auxilij liberaliter promittit. Ottomialis paratis copijs cum Pessij ciues negotio fauerent, eos clam commonefacit se paratum instructumque esse. Sibi significarent quando negotium esset aggrediendum. Signo postea accepto ante diem statutum per noctem iter facit: at per diem copiæ inter nemora occultantur atque tam occultè duabus noctibus eò peruentum est, vt nemo prorsus viderit aut senserit, donec sub auroram die statuto in propinquioribus syluis maiorem copiarum partem collocauerit in insidijs. ex altera parte pedites nonnullos mittit, qui ad arma conclamari cogerent. Turcæ ea re cognita exeunt ex oppidulo, qui visa paucitate peditum insidiarum ignari in eos impetum faciunt. Illi simulata fuga insequentes Turcas in insidias alliciunt, qui ita repente circumueniuntur, vt non possent resistere. Cognitis itaque insidijs in vrbem conantur refugere; at ciues conscij facinoris iam sumptis armis cum Ottomialis copijs conspirantes portas occludunt, omnesque Turcæ egressi trucidantur in morem pecudum ad vnum. Turcæ præsidiarij, qui erant in oppidulo, accepta illa clade sublato ponte subductili continuo sese parant ad defensionem. Ottomialis ita vrbe potitus captis multis Turcis mercatoribus opulentis, qui venerant Byzantio, illorumque opibus direptis oppidulum inuadit. Sed enim cum tormentis, omnibusque bellicis apparatibus, & natura egregiè esset munitum ac fortissime defenderetur, omnis conatus Ottomialis fit irritus, omnisque opera luditur. Aldana re cognita cum quatuor tormentis & quibusdam Hispanis peditibus, nullo expectato iussu Castalij eò contendit, quia se oppidulo potiturum speraret. Scribit etiam ad Castalium iam certiorem factum, ne vllum auxiliorum genus desideraretur. Castalius iubet vrbem flammis absumi, quia putaret fieri non posse vt ea aduersus oppidulum teneretur, cum res maioribus copijs indigeret, atque vix quatuor millia peditum essent in castris. monet vt copiæ quam citissimè inde retrahantur, quia timebantur auxilia Turcarum, quæ interim comparari dicta sunt, ne partam existimationem simul & vitam cogeretur amittere. at vero cognita profectione Aldanæ cum auxilijs, tametsi intelligebat vanum esse mittere nouas copias, cum oppidulum omnino capi non posset, tamen quantum copiarum & tormentorum Aldana postulauerat missum est, ne quereretur per negligentiam Castalij oppidulum capi non potuisse. missa sunt igitur quatuor muralia tormenta secundo Marosso flumine, & nonnulla campestria magna celeritate, iussiq; sunt Ourestolphus & Vachipetrus cum peditibus & cataphractis equitibus eò contendere. Sic igitur duo peditum millia, & ducenti cataphracti equites Pessium adproperant. his viribus paratis Castalius docet Aldanam quantum erroris commisset, quòd reliquisset Lizisum, atq; inde & Tibisco copias eduxisset, cum illud oppidulum tentaretur quod non poterat neq; quadruplicibus quidem copijs expugnari. his ita comparatis ipse Vlpianum accedit vt Pessio esset propinquior, possetq; in omnes rerum euentus prẹstò esse. neq; multo sanè tempore interiecto nuntiantur omnes, qui Pessij oppidulum obsidebant fuisse à purpurato Curtēsi trucidatos: quod tametsi Castalio minime mirandum visum est, tamen non potuit non ẹgrè ferre. Sed ne Liziti & Tibisci vires infringerētur, quia illẹ vrbes essent debiles, cum educta fuissent præsidia & essent sine ducibus, mittit nunciatum Roderico Viliandrando vt Lizisum ingrederetur, quod eò copias mitteret. iubet item Diegum Veleium Mendocium cum sua cohorte ac trecentis Germanis totidemq; Pannonibus ingredi Tibiscum atq; bonam partem copiarum mittere Lizisum. eò proficiscenti multi fiunt obuij fugiētes impetum Turcarum, atq; illorum crudelitate territi, qua vsi fuerant in cẹteros trucidatos. illi vbi armatos in prẹsidia mitti vident hortantibus ducibus, præsertim, vt animo essent forti & intrepido cẹperunt aliquantulum recreari & confirmari ab immenso metu, quem conceperant. intellectum est tamen postea Aldanā cum Hispanis & cataphractis Ourestolphi se in tutum recepisse. nam prẹter ducentos cataphractos Ourestolphi fuerant ad obsidionem oppiduli ducenti & triginta Hispani, centum Germani sclopettarij, duo Pannonum peditum ac tria equitum millia. Illud autem facinus præter opinionem purpurato acciderat, qui cum mille & quingentis equitibus subsidia Pessio ferre conabatur, inter quos equites multi trahebantur currus. Purpuratus vbi intelligit se ab hostibus visum

Pessium captum.

fuisse vniuersos suos in duas turmas distribuit. omnibus Ianizzeris in curribus locatis multitudinem ex illis constituit, apud quos phalangem maiorem firmat, qui currus erant pro reparationibus vtrobiq;. ita consistit consilia hostium expectans. at Ottomialis Aldanæq; copiæ Turcis in acie constitutis faciunt turmam ex omni equitatu leuiore Pannone, alteram rursus ex cataphractis equitibus collocat a fronte turmæ purpurati Curtensis. Constituta est phalanx rursus ex vniuerso Aldanæ Ottomialisq; peditatu, cui nullum datum est signum belli. hi cum ita constitissent diutius, videreturque Aldana subdubitare, Ourestolphus maiorem turmam purpurati inuadit. cataphracti a fronte cum ad sinistram magis flecterent, non aggrediuntur mediam turmam, vt tantum fuderint, quantum ceperint, quos statim Pannones sequuntur, nihil aliud profligantes, q̃ quod fecerant cataphracti. illo errore commisso ita inter se funduntur, vt alter alterum impellentes magnum damnum acceperint. multis Turcis cadentibus, solutisque equis per planitiem errantibus, certam victoriam sperantes, minime vident aliam turmam integram. Pannones minime curiosi videndi exitum eius certaminis ex equis descendunt Turcas spoliantes qui mortui aut vulnerati cecidissent. Purpuratus veritus victoriam esse penes hostem, iam cœperat reliquias copiarum & currus contrahere: sed cum nemo insequeretur, fusimque palantes Pannones vagarentur per planitiem, suis ad pugnam reuocatis atque in conglobatam condensatamque phalangem instructis, dissipatos Pannones inuadit, miserabiliterq; trucidat. multo plures equi quàm homines aufugiunt. cataphracti cum Hispanis rursus condensati cognita clade ac dementia Pannonum non arbitrantur fortunam denuo esse tendandam, quare se ad loca tutiora recipiunt. purpuratus insperata victoria potitus vniuersam planitiem percurrit, omnes inuentos trucidat, quod ipsum fit etiam in vrbe Pessio. Turcæ rursus qui in oppidulum Pessii fuerant inclusi cognita purpurati victoria egrediuntur ex oppidulo, atque omnes præterea Pessienses, quos arma pro hostibus sumpsisse aut conspirasse sciunt obtruncant nulli neque ætati neque sexui neque dignitati parcentes. deinde facto prævalido globo armatorum insectantur reliquias illorum peditum, quos Ottomialis ad eius vrbis expugnationem adduxerat: quos tanta virtute opprimunt, vt plures mille & quingentis humi constrati sint. Cæsa sunt à Turcis eo die ad quinque millia mortalium. vbi iam labore cędium ac stragis Turcæ fessi constitissent, apparent procul trecenti Aiduchi, qui palantes ac prædabundi per Turcarum regionem percurrerant, ac multa prędа onusti redibant in castra. Aiduchi nescij tantæ mutationis, tamque repentinæ fortunæ peragunt iter inceptum. purpuratus eos intuitus cum procul abessent cognoscit esse hostes & paucos. neque locum tutum habere, quare illos repente inuadit. Aiduchi minime consternati tam repentino euentu singulari fortitudine se defendunt. Sed cum ad vnum denique trucidati fuissent non sine magna clade Turcarum, purpuratus libero agro potitus est, atque ita victor in vrbem ingressus pecunia & rebus partis pro virtute singulorum distributis vrbem refecit, qua parte fuerat labefactata. Aldana summa celeritate visus Turcarum impetum fugiens, quos semper insequi timebat, plura sexaginta milliaribus vno die conficit, atque ad oppidum Cornochium non procul à Liziso peruenit, huius enim negligentia clades accepta est. quia non iussisset Aiduchos pugnare. Interea Battor Andreas insignitur honore Vaiuodæ inferioris Pannoniæ, Stephanusque Lolantius creatur comes Lizisi, qui tantum oneris suscipere recusauit, nisi Ferdinandus sibi manum Hispanorum concederet, vt posset conatibus hostium resistere, qui quam citissime missi sunt, & locus cęptus muniri. Iam certissimi nuntij aduenerunt Mahometum purpuratum creatum esse summum ducem à Solimano ad Pannonicam expeditionem, qui erat iam Taurumni, maximasque copias comparabat, quod ipsum faciebat præfectus vaiuoda Mysiæ inferioris. neque tamen segniter agebantur res ab ipso rege, cuius castra nuper aucta fuerant quatuor millibus veteranorum Germanorum, & decem bellicis tormentis duce comite Elphestaino, atque Ferdinandus iubet Castalium grandi esse animo, quòd magnas copias esset missurus, & quantæ necessariæ essent ad resistendum. Castalius interim & Vaiuodà iubent fieri edicta, vt omnes nobiliores regni proceres Turdam, conueniant, quo maturè saluti rebusque eius regni consuleretur, cum Mahometus se accingeret, vt ipsum regnum pluribus e partibus vno tempore aggrederetur cum duobus exercitibus: ipse per vrbes inferiores scilicet, præfectus Mysiæ inferioris per Brassouium cum altero exercitu erat inuasurus. vbi proceres eò conuenissent post res ad communem regni defensionem spectantes, decernitur vt Lizisum & Tibiscum vrbes annona, præsidijs, reparationibus munirentur quanta fieri posset celeritate, quæ vrbes tanquam obijces copiarum rapidissimos fluxus magna virtute possent retardare, donec regiæ copię in vnum conuenirent, atque colligerentur vires eius regni, sicuti erat consuetudo per huiusmodi opportunitates. collecto itaque satis ingenti exercitu breui decernitur vt obuiam iretur Myso, ne per illam partem Brassouij in regnum ingrederetur, cum nulla ibi foret munitio, quæ posset eius cursum retardare, præter Seghesuar, quæ tamen vrbs cum esset parua, tantis viribus non posset resistere, ne vrbe opulentissima totius inferioris Pannoniæ potiretur, atque omnem Cęculorum regionem concremaret. Sed quoniam Turda est vrbs in loco fertili commodoque sita, decernitur vt illic copiæ colligantur omnes. Vaiuoda eò contendat ad eas colligendas, cum nobiliores secum adducerent milites, quos publicæ defensioni debebant. Castalius mittit Ioannem Baptistam Archuensem cum Germanorum cohorte Brassouium ad eius vrbis defensionem. missus est & Vicarius Scerettini cum ducentis cataphractis equitibus, aliaque cohorte Germanorum sub imperio Archuensis. Imperatum est eidem comiti Archuẽsi vt cũ alia cohorte Germanorum occuparet munitionẽ quę super colle Brassouio imminente extruebatur, vbi maiora & mediocria quędam tormenta collocarentur cum iis præsidijs,

Acierũ Turcarum instructio.

Cruentum certamẽ Turcarum.

Turdæ comitia, de Transyluania munienda.

sidijs, quæ necessaria videbantur, ne occuparetur à Myso. nam si capta fuisset, ibique Mysus fuisset castrameratus, magna facta esset & vrbis & regionis populatio. Sin coactus esset discedere, oportebat eum non sine magnis incommodis iter facere, ac fortasse exire è regione. Quæ dum parantur ad futurum bellum in Pannonia, Germania omnis ferè grauiter ferre Cæsaris seueritatem; cum amici & coniuncti principes Lantgrauio intolerabilem propè Cæsaris inclementiam vbique quererentur, & non ferendam crudelitatem aduersus libertatem Germanicam. his etiam ad confirmandas querelas non leuem occasionem præbebat Federici captiui grauis morbus, (nam mortuus est Federicus antequam dimitteretur è carcere) & contemptus omnium, quorum preces intercedentium vanæ fuissent. præter cætera mirificè inflammabant assiduæ filij eius lamentationes, quem dedecus & cumulus diuturnarum calamitatum paternarum impellebat ad incitandos animos cæterorū principum ad defensionem Germanicę libertatis, & ad obseruandum tempus opportunum vltionis. illi rursus qui persuasores fuerant Lantgrauio vt sese Cæsaris arbitrio committeret, cum viderent illum pręter omnem suam expectationem perpetuo carceri esse addictum, neq; sibi promissa seruari, iam illud cęperunt ęgerrime ferre. Se proditores appellant Lantgrauij libertatis. omnia lamentationibus implent, quia Cæsar datam fidem fefellisset. quòd vniuersæ nobilitatis Germanicæ preces nihil faceret, quod ita paulatim omnes principes esset è medio sublaturus, cum virum bonum, & amantissimum patriæ defensorem tam crudeliter tractaret. nam vniuersa Germania Lantgrauium tanquam patrem patriæ miris laudibus efferebant, dicebantq; in eas calamitates esse coniectum quòd arma pro communi omnium libertate, & pro tuenda gloria Germanici nominis, sumpsisset. hæc odia populorum omnium quamuis diutius occultata fuerant, tamen intra pectus iam non amplius capi poterant, cum nimium excreuissent per spatium longi temporis. his accedebat non leuior causa indignationis & irarum, quæ cum superioribus consentire apparebat, quia post oppressos Germanos principes, atque cōsternatos Germanorū animos, Cęsar ipse sit ausus patefacere, quò tenderent sua consilia, cum omnes propè iurare coegisset quòd solam familiam Austriacam amplecterentur, quia procurauerat in Neomagensibus comitijs vt Philippus filius princeps Hispaniarum designaretur collega patris dum viueret, & post patrem ipse Imperator. ad eius rei facilitatem petitum fuerat à Ferdinando fratre Cæsaris vt sese ab electione abdicaret, cui petitioni tam auaræ non solum ab electoribus, sed etiam ab ipso Ferdinando reclamatum est. Illa ipsa de causa nata est opinio inter Germanos principes, quòd Cæsar duos potentissimos duces Lantgrauium Cattorum & Federicum Saxonum profligare atque funditus euertere conatus sit, non quidem perduellionis ac lesę maiestatis reos, vti simulauerat, neque quòd ab institutis antiquæ religionis defecissent, sed simulata honestiore religionis & imperij causa, quòd eius optatis ac desiderijs clam repugnassent, neque vllo pacto potuissent adduci vt parum honestis petitionibus assentirent. Querebantur imperium à Cęsare ambiri & procurari, vt illud tanquam ius hæreditarium ad filios transmitteret: quibus lamentationibus & populorum querelis & principum ita male audire cępit, vt non solùm nemo esset quin Cæsaris nomen inuitus audiret sed etiam principes ciuitatum ac nationes decreuerint, eum tanquam communi saluti & libertati & gloriæ insidiantem e Germania communi consensu eijcere. Sic omnes ferè Germaniæ populi in vnum conspirantes arma sumere aduersus Cæsarem decernunt. Sed quoniam desperabant se posse tantum negotium ad optatum finem perducere sine regijs Gallorum auxilijs, quamuis Cæsar bellis Gallicis esset implicatus, & Pannonicis non nihil distraheretur, multisq; augeretur difficultatibus, clam Henrici Regis auxilia postulant. Henricus tantam, tamq; opportunam rei bene gerendæ occasionem minime prætermittendam ratus magnas copias liberalissimè promittit, & se ipsum præterea venturum ad illam expeditionem: quam liberalitatem benignitatemq; regis ita Germani sunt complexi, vt regem communem Germaniæ defensorem, ac protectorem sacri Imperij appellauerint. ad huiusce rei confirmationem Henricus Gallorum Rex scriptum typis impressum edidit, cuius insigne fuit pileus & duo pugiones, cum hic libertatis insigne fuerit apud antiquos. scriptus erat regis titulus, Germanicæ libertatis vindex. hæc agebantur duce & principe Mauritio, qui etiam ad ordines imperij scribens facti sui rationem reddidit, & Cæsaris crudelitatem aduersus Lantgrauium vehementer insectatus est. Sed tamen antequam tantum facinus aggrederetur Aredatam profectus Ferdinandum conuenit. rogat vt pro Lantgrauio intercedebat, quo sibi socer in libertatem concederetur. Ille Inutrium accedens cum Cæsare collocutus verba humanitatis & spei plena tantum refert. Henricus veteranos milites ad signa conuocat. equitatum colligit. magnas copias conscribit. ipse Catalauni consedit, quæ vrbs est Aquitanię apud Matronam fluuium, dum exercitus pararetur, qui iussus erat conuenire ad Vitras & loca finitima in Aquitaniam, quò tormenta etiam trahebantur, atque conuehebatur vndiq; commeatus & omne bellicorum apparatuum genus. accersita fuerunt e Gallia subalpina viginti veteranorum Gallorum peditum vexilla, qui diu militauerant in Italia. euocantur è Scotia veteranæ cohortes, ita vt collecta sint vndecim millia optimorum & exercitatissimorum peditum, his accedunt triginta & quinq; vexilla, quæ collecta sunt tyronum inter Tectosares, in Prouincia, in Sequanis; atque omnis hic peditatus accedebat ad decem & septē armatorū millia Gallorū, quibus præerat cū summo Imperio Dux Sciatilioneus. addita sunt Gallis viginti Germanorum vexilla quæ collecta sunt apud Veuiū & Sorciū, ij sunt insignes Remorū pagi in agro Leucorū. totidē rursus vexilla conuocat ad stipendia Recrocus comes ad colligendas copias missus apud Basigniū oppidum. missus est etiam Cartellus ad quatuor millia peditum colligenda, quare collecta sunt totidē millia peditū Germanorū. erant instructi iā mille & quingēti cataphracti equites, & duo millia leuiorū, ac totidē equites sclopettarij, qb. pèrat dux Vmalius. hic ita collectus exercitus Tullū

Querelę Germanorum in Cæsarem, & conspiratio.

Hẽrici inscriptio publ. & expeditio.

I 2 versus

Tulli Deditio.

versus iter capit, quæ prima vrbs Lotaringiæ principatus neutrius partibus studebat. eius vrbis ciues antequam exercitus accederet claues & imperium ciuitatis & omne auxiliorum genus quæ possent per legationes vltro Conestablio Memorãtio summo copiarum duci offerunt, cum Hẽricus Rex esset adhuc Genuillæ, vbi regina ægrotabat. accessit ad eam vrbem dux Lotaringiæ ad diluendas nonnullas criminationes, quibus acerrimè apud Regem fuerat oneratus, quibus omnibus dilutis dux ille sese suaq; omnia regis arbitrio committit. receptus est vnà cum matre vidua,

Adhortatio regia mitæ imperij est.

quæ ad erat, perbenignè in gratiam regis, atque Henricus post multos habitos familiariter sermones hortatur matrem vt ducem adhuc puerum mitteret in Galliam, qui vnà cum primogenito regio educaretur. cum verò Regiæ ad hortationes mite quoddam sit imperij genus, ita fit. Cæterum Mediomatrices quia intelligerent futurum esse vt tantus exercitus in ea vrbe, & in proximo agro hospitium haberet, legationes mittunt in castra. rogant Conestablium vt eadem benignitate atque clementia in se vteretur cum neutrius partes secuti fuissent, qua vsus fuerat Cęsar cum eà transiret in Galliam, neque illos atrocius tractaret, qui Cæsar suis copiis venalem commeatum tantum exponi imperauerat. assentiunt tamen vt rex ipse cum primariis proceribus exercitus in vrbem ingrederetur, quo commodius haberent hospitium. Memorantius his acceptis legationibus humanitatis plenum responsum dedit, se amicè scilicet esse illos tractaturum. Sed paulo post ad regem profectus vbi redijsset in castra, copias ducit ad pontem Camosoninm vocatum, vnde tria millia Gallorum peditum cum nonnullis equitibus ac tribus tormentis mittit ad expugnandam abbatiam Georgianam, vbi præfectus Hispanorum præsidiorum se egregiè tuebatur. Sed propter vim tormentorum cum muri fuissent deiecti & prostrati, antequam se dedere voluisset, Galli oppidulo potiti per virtutem armorum maiorem partem præsidiorum vnà cum ipso præfecto

Diuoduri descriptio.

trucidarunt. his ita succedentibus rectà Mediomatricum Belgarum populorum vrbem Diuodurum accedit, quę ciuitas est opulenta & ampla, ad ripam Ombrici fluminis sita: habetq; Tullum vrbem ad meridiem, Verdunum ad occidentem, ad Septentrionem Treuiros, quam fama est Moselannam dictam fuisse primùm à Muselano viro Troiano, qui primus eius vrbis iecit fundamenta, sed postea nomen mutauit. habet illa vrbs agrum vini, frumenti, omnisque generis fructuum feracem, & pascuis vtilissimum, quare omnibus rebus humano victui necessarijs maximè abundat, & multis præterea viris præclaris cum non minus optimorum ingeniorum, quàm frugum feraltrix. exercitus Diuodurum profectus castrametatur in suburbiis, & in pagis finitimis. tum Memorantius regiam voluntatem ciuibus significauit. hortatus etiam fuit vt se fidei & arbitrio regis concrederent. præstare enim vt libenter regijs legibus tanquam amici indemnes parerent, quàm vt per vim ferri, & per multas molestias istud tamen facere cogerentur. fore tutius & commodius pacati regis amicitiam & fidem & clementiam experiri, quàm arma & indignationem & impetum armatorum militum, cum semper victoria tristes exitus victis afferre consueuerit. per illum nuntium grauissimus stimulus iniectus est animis principum eius ciuitatis, qui ex altera parte se tantis viribus non posse resistere intelligebant, ex altera videbant quantum vtilitatis amitterent, quantumque autoritatis, quam exercebant in patriam & in cæteros ciues. quare hinc animus eorum hortabatur vt resisterent regię petitioni, inde metus imminentium calamitatum ab armis suscipiendis deterrebat. petunt igitur saltem vt iura & priuilegia sibi ab imperatoribus & regibus concessa Gallis confirmarentur. at Memorantius indignatus rem differri per mutuas petitiones, minatur, nisi

Diuoduri deditio.

cito pareant, se tormenta muris admoturum. Ciues eo dicto territi Gallica præsidia in vrbem vltro admittunt, & quamuis duas tantum cohortes admittere postulati fuerant, tamen mille & quingenti lectissimi pedites ingrediuntur. illis ingressis neq; cæteris quidem possunt resistere, quare vrbs insignis Diuodurum ita compulsa est vt in potestatem Regis Gallorum veniret, quæ diu libera suis legibus vsa fuerat, atque imperium iampridem in suos ciues exercuerat. vel paucissimæ enim vel nullę vrbes liberæ vnquam inuentę sunt, quę non potentiam denique in suos subditos exercuerint; qui multos dominos pro vnò habere coguntur, cum vix fieri possit vt bonum sit multorum imperium, vel quia rari sunt boni, vel quòd vnum malum facilius populi tolerant, quã multos malos imperantes. atque in liberis ciuitatibus plures vbique paucis præualent ac dominantur. Mauritius ex altera parte cum eorum omnium, quos seueritas Cęsaris irritauerat, auxilijs Gulielmum

Fœderatio in Cæs. pro Lantgrauio.

filium Lantgrauij sibi adiungit, factaq; fœderatione & societate belli cum Gallo, Henricus quadraginta millia nummum in singulos menses assignat in stipendia militum, quæ quidem erat portio sumptuum ipsius regis pro fęderatione. decretum enim fuit vt regijs, aliorumque fœderatorum stipendijs assiduè exercitus in Germania haberetur viginti millium peditum, & octo millium equitum. his addidit Henricus se noua auxilia adiuncturum, quoties Cæsar armatus cum exercitu in apertum prodiret. atqui Senensis resp. interea, quæ Cæsarianorum auxilia postulauerat, vt paulo post explicabimus, cępit ęgrè ferre Cæsarianorum administrationem, quia Diegus Mendocius tyrannice libertati vrbis simulata defensione sui videbatur insidiari, iactis fundamen-

Senensium defectio à Cæsare.

tis cuiusdam oppiduli. non defuerunt qui sollicitarent Senenses ad imploranda regis auxilia, inter quos princeps erat Hieronymus Vegghianus Pisanus: qui multis rationibus fore docebat vt Henricus eorum defensionem susciperet, si ad eius fidem, patrocinium, misericordiam confugeretur. Quæ dum tractantur Senæ, Mauritius ingentibus viribus mature collectis clam iter capit Clusam versus, & oppidum Ferdinandi Embergũ nocturno tẽpore adit per montanos aditus, asperos, ignotos, insitatos: quod factum est tanto silentio, nemo vt prius senserit, quàm Mauritio ipsi visum sit

Clusa obsessa.

Cæsarianos à tergo tutò posse aggredi, ac viam occludere ne aufugere possent. Sic igitur Clusam repente profectus portã occupat inter duos mõtes in valle quadã satis profunda, vnde pulsis custodib.

conatur

conatur oppido potiri. Sed cum reiectus fuisset virtute defensorum relictis copiis nonnullis ad obsidionem, summa celeritate Inutrium versus castra mouet, vbi Cęsar & Ferdinandus morabantur, qui improuiso Mauritij aduentu perterriti cum essent inermes statuunt Carinthiā versus iter facere sic Cæsar inualidus per noctem in lectica pluuioso & obscuro tēpore ad lumen facū & cęreorū profugit Inutrie cū Ferdinando & omnib. quæ aderant, legationibus. nā[q;] tametsi tanto armorum Germanorum strepitu experrectus Cæsar miserat tribunos in Italiā ad conscribendas copias, paucosq; milites iusserat, quos habebat, difficiles Clusæ aditus tueri, tamē tantus impetus fuit Germanorum tamq; repentinus; vt, cū Cæsariana præsidia quasi irruenti flumini non possent resistere, facile Germani quocunq; vellent, irrumperent. Cęsar ita noctu iter faciens per illam cęli turbulentiā & obscuritatem, relictis impedimētis multis magna celeritate peruenit Vacorium siue Iulium Carnicū, quod est oppidum in finibus agri fori Iulij in vltima ora Norici situm Villacum vocatum antiquissimum patrimonium Austriacæ familiæ, in ripa Draui fluminis. atqui tanta fuit festinatio & studiū eius fugę, vt multi viri nō ignobiles repentina penuria equorum coacti per vias lubricas & cęnosas pedites ęgrè Iulium Carnicum peruenerint. eadem nocte Mauritius Inutrium peruenit. Cæsarem fugientem aliquandiu insectatur. cum desperaret se posse illum cōprehendere, Inutrium reuertit; rebus vrbanis seruatis incolumibus omnia impedimenta Cæsariana diripiuntur. Cæsar statim Vacorium profectus multos honores à Venetis consequitur, ac multa munera, à quibus omnia liberalissime oblata sunt, quæ temporis angustiæ & senatus liberalitati conueniebant. Sed Cæsar vbi primum Venetorum equitatum ad se uenientem vidisset, qui comitabatur munera, adesse hostes veritus inde cito erat discessurus; at Venetus orator, eius animum vix sedauit, cum amicum esse equitatum docuisset, qui honoris gratia tutelęq; obuiam accederet, seq; vltro obsidem offerret nisi res ita esset. tanti est timor in animis vel summorum imperatorum semel conceptus è rerum mutatione; ibi ergo aliquandiu moratur, donec quò tenderent Mauritij consilia prospectaret. Ferdinandus interim legationes mittit percunctatum quibus Cæsaris tantis iniurijs commotus tam repente arma cępisset, aut cur sua castella occupauisset, hostiliterq; agrum inuasisset. his respondet Mauritius se nō aduersus Cęsarem arma suscepisse, neq; ad eius castella occupanda, sed aduersus Albanum ac cæteros Cæsaris consultores suos hostes, quos ibi esse percepisset. Se optimo esse animo in Cæsarem, atque nisi eos intra certum temporis spatium inuenisset, dimisso exercitu se ad comitia Borodunum esse venturum, quæ à Cæsare indicta fuerant cum cęteris principibus, vt posset de pace agi cum ipso Cæsare. Cæsar tamdiu Vacorij moratur, dum multæ Hispanorum copiæ fuerint illuc ab Au[..]ia ex Hispania classe aduectę, quas Cæsar initio Germanici huius tumultus ex Hispania acciuerat. Interim Ferdinandus accedit in Germaniam, ad colloquium Aredatum cum Mauritio venturus, quo illum Cęsari reconciliaret. Sed Veneti vbi primum nunciatum est Venetias Mauritium armatum suis finibus propinquare, iubent conscriptos milites colligi ac censeri, in apertumque educi ad suos fines tuendos. eos Venetorum motus veritus Cæsar, ne forte cum hostibus conspirassent in eam trepidationem denuo incidit vt ad nouas latebras & ad fugam rursus prospiceret. at à legatione Veneta confirmatus fuit, cum intellexisset eas copias eductas fuisse propter suspicionem Mauritij, qui sese armatum Venetorum finibus ostentasset. esse Venetæ consuetudinis arma parare, vbi armatos habeant vicinos: se fideiussorem profitetur, quod arma Veneta aduersus Cæsaris hostem potius parata essent, si dimicandum sit, quàm aduersus ipsum Cæsarem. Mauritius ac protestantes ea felicitate rerum elati, qui libellum interim vocatum noluerant admittere tumultuantes regiones eorum Germanorum multis afficiunt damnis, atq; hostiliter inuadentes ferro atque igni populantur, qui Cæsarianas partes vltro fuerant complexi, ac multas vrbes in eorum sententiam confugere volentes, non audentes autem propter Cæsaris præsidia communi consilio trucidatis aut eiectis ipsis pręsidijs libertati sunt restitutæ. Quę dum fiunt à Mauritio, & à cæteris hostibus Cæsarianæ factionis, Federicus Saxonum dux captiuus naturæ concessit. Lantgrauius Mechliniç, quod est oppidum munitissimum in finibus Belgarum, molestissimam captiuitatem perferebat omni spe libertatis abiecta, neque videbat quò sua tenderent negotia. Federici verò filiis & principatus post mortem patris, & omnia paterna sunt restituta. at custodiis Lantgrauij præfectus omni quo poterat humanitatis genere erga ipsum Philippum vtebatur, cum multos ad colludendum & ad eum salutandum admitteret. nam Lantgrauius pro sua innata liberalitate ac munificentia ita ad se obseruandum custodes, & cęteros amicos flexerat, vt ad fugam oblata opportunitate sibi posse aspirare videretur. ventitabat ad eum spurius nepos iuuenis sanè callidus & prudens & liberalis, cum quo Lantgrauius consilium fugæ communicabat, atque aliquando in vicinis locis occulti equi pręstantes ad hoc negotium astabant parati. adducuntur Turcæ equæ Mechliniam, quas iuuenis per miram quandam dexteritatem ad palatium sistit, neque vlla excitata suspicione equas paratas esse nunciat. Lātgrauius dimissis illis qui colludebant, clam exit è thalamo. cū ad cocleatas scalas ventum esset, per quas ascendebant custodiæ in angusto transitu, fit obuius forte præfectus custodiarum. nepos Lantgrauij, quia putaret eo cęso nihil se habiturum controuersiæ, quòd permultos custodes largitionibus corrupisset, atque alij vino ac somno tunc essent sepulti, breuem sclopettum in ipsum displodit, cum vanus fuisset ictus, conclamatum est. fit concursus vndiq;. Lantgrauius reducitur in custodias. nepos strenuè pugnans trucidatur. ita vel cæsus suspendio plectitur: quę dum inter hos aguntur, atque inter Mauritium & Ferdinandum ad reconciliationē, Henricus Rex Mauritij negotia prōptè adiuuat. Sed cum obnūtiatū esset in regia castra Martinum Roscainū cū pręualidis copiis Vermanduos Galliç Belgicæ regionē, & in Cāpaniā siue Suessones ingressum esse, multasq; vrbes & castella cepisse, ac obuia quæq; ferro & igni populatū, Lutetiā magis itinerib.

Cęsaris fuga. Vacorium.

Senatus Veneti magnificentia in Cæsarem.

Federicus moritur captiuus.

Lantgrauius fugam tētat.

contendere, statuit optime rebus suis consultum iri si relicta alienorum locorum oppugnatione ipse ad proprios lares potius & ad sua defendenda signa converteret. Sic efficitur ut Gallorum itinere cognito Martinus coactus sit Galliam relinquere, ac propriæ saluti consulere. Mauritius interim discedens minime compos voti ac desiderij sui educto exercitu è Rethiæ principatu, Clusaq; libera relicta Borodunum, vti diximus, peruenit, quò etiam Ferdinandus: atq; præter cætera multa, quæ tractata sunt in ijs comitijs, ita pax inter Mauritium Cæsarêq; componitur, vt Cæsar Mauritio liberum Lantgrauium restituat. vt Mauritius suis sumptibus Ferdinando opem ferat aduersus immanitatem Turcarum per illam æstatem cum duodecim peditum, tribus equitum millib. His ita compositis Mauritius partem copiarũ dimittit, atq; Langrauii filij signa infesta conuertunt aduersus ducem quendam Henstainum, qui Cæsaris nomine agrum Cattorum hostiliter inuaserat. contra hunc Oldemburgius comes sexdecim vexilla peditum Germanorum eduxerat, sed commisso vtrinq; totis viribus prælio, Oldemburgenses copiæ fusæ profligatæq; fuerant. Mauritius reliquas copias mittit ad liberandum Madeburgum vrbem Saxoniæ, quam Vessonum, Semnonumq; principes obsidebant. Hi visis copijs Mauritij continuo obsidionem soluunt, nec ita multo post hi simul cum Masfeltio comite Cęsari reconciliantur, se illi militaturos pollicentur aduersus Henricum Galliarum Regem, quindecimq; Germanorum cohortes & quingentos cataphractos equites, ac nonnullos leuioris armaturæ in castra Cæsaris adducunt. Sic tam repentina facta est Cæsarianarum rerum mutatio, & toties tam breui tempore. è quibus apparuit quàm facile sit ex altissimo fortunæ gradu vel potentissimis imperatoribus delabi, & quàm leuia fuerint principum Germanorum quorundam ingenia. Cæsar pro conditionibus pacis, & vt sedarentur totius Germaniæ animi in se concitati propter diuturnam captiuitatem Lantgrauii, quam vnam præcipuam causam fuisse intelligebat, quæ in ipsum Germanica, Gallicaq; arma excitauerat, scribit ad Mariam sororem Reginam, vt iuberet Lantgrauium restitui libertati. Maria Cæsaris cõsilio ac mandato duci custodiarum patefacto, minime assequitur vt liberaretur, quia dux diceret sibi opus esse indicio Cæsarianæ voluntatis, quòd ita Cæsar ipse imperasset, ne prius eum dimitteret, quàm indicium accepisset, vti inter se conuenerant. Maria quia videret multos Germanos principes ad eum abducendum conuenisse, grauiter fert vel iustissimam ducis excusationem, quare vnum è suis familiaribus mittit citatis equis ad illud indicium accipiendum. Ipsa interim, vt principes intelligerent non vanam esse spem solutionis, curat vt Lantgrauius Losianam ducatur. deinde breui allato indicio libertati restitutus est cum magna pompa edita communis lætitiæ significatione, atq; ab ellis principibus ad suum principatum deducitur Lantgrauius, vt erat liberalis & magnificus princeps, dum liberatio ita protrahitur, multa eaq; honorifica munera congesserat, quibus omnes donauit, à quibus aliquid commodi fuisset assecutus. eadem fiunt ita variatis vicissitudinibus in Germania. Isabella inferioris Pannoniæ Regina iam quereretur conditiones, propter quas Regnum concesserat, sibi non seruari. idcirco Sarmatarum Regem & reginam Bonam matrem sollicitat vt procurent sibi pactiones seruari, principes inferioris Pannoniæ clã solicitantur vt filius in regnum paternum restitueretur; quippe quòd neq; in cæteris locis vel viginti millia nummum possent exigi, neq; prouentus nemorum, & aucupiorum & piscationum vectigalia, quę assignarentur, certa ac stabilia essent, quia possent pro ratione temporum facile minui. Quòd neq; soluerentur quę sibi debebantur pro dote, pro quibus pignus acceperat Cassouiam. ad illa tractanda mittit Matthiam Loboscum virum callidum & prudentem ad Ferdinandum. Loboscus responsum tulit a Ferdinãdo humanitatis plenum, reginam sororis loco scilicet, ac puerum filij se habere, semperq; esse habiturum. Sibi nihil magis esse cordi quàm vt votis Reginæ fieret satis. quòd si Rhauporum & Munsterburgum illi non concedebatur, istud non fiebat sua Ferdinandi culpa, sed Ioannis Semnonũ principis; qui Marchionẽ Albertũ & electores Saxonũ & Sẽnonũ & Prutenorum principes tutores haberet, sine quorum consilio & consensu nihil posset fieri, cum & illi procul abessent, & tanti tumultus essent excitati à Mauritio nuper in Germania, quanti audiebantur. opus esse aliquantulum perpeti, quòd aliòs principatus, & vrbes. & oppida pro vorseiset breui consecutura. Se mirari ꝙ illa vectigalia refutaret, qui erant optimi & expeditissimi oium prouentus. atqui tametsi regina curabat vt hæc sibi soluerentur, tamen non minus instabat vt clam sibi restitueretur Regnum. Turcæ nullum genus apparatuum interea prętermittere. copias colligere. tormenta in vnum conuehere. annonã subditis imperatu. opportuna loca munire ad fines hostium. his cognitis Castalius literas dat ad Ferdinandum. hortatur vt maiores vires colligat. instet Pallauicino vt cum tormentis & copiis ad properet. Ferdinandus non posse tunc mitti suppetias respondet propter varios Germanorum motus; sed tamen se curaturum vt Pallauicinus cum suis viribus in inferiorem Pannoniam properaret, atq; pro opportunitate temporis alia auxilia breui missurum. Mauritium cum duodecim millibus peditum, & tribus equitũ iure conditionũ pacis ad illud bellũ esse venturũ. Se plurimũ eius virtuti & prudentiæ confidere. curaret exigendos in bellorũ vsũ prouentus ecclesiasticos eius regni, qui administratorib. carerent: quod vt facilius cognosceret, daret id muneris Georgio Vernerio & ẽpo Rispiẽsi, quæ oĩa descripta ad se mitterentur. iubet sua impedimenta oĩb seruis monachi restitui. quadringentis Viaronib. qui monachũ secum fuerant ad corporis custodiã dari stipendia, ne homines regionis periti cogerentur hostilia stipendia mereri. illis præfectus est Opperstulphus vnus è primariis ducib. equitatus Pãnoniæ inferioris. Losantius cũ sexcẽtis equitib. ac ferè mille peditib. pter ciues tractandis armis aptos menstruũ stipendiũ in oẽs milites à Castalio accipit, & ducentos præterea Germanos sclopettarios, atq; iubetur quantum posset cõmeatuum in vrbẽ Tibiscum comportandum curare; vt si repentina obsidio, vt assolet in bellis aliquando contingere, vrbem illam inuasisset, posset eam diutius sustentare. tantus præterea tormentorum numerus,

Borodunicomitia.

Mauritij pax cum Cęs.

Lantgrauius liberatus.

Legationes Isabellę Reginæ querelæ.

merus, tantusque apparatus tormentarius missus est, vt in multos conatus hostium posset sufficere. scripsit etiam literas Castalius, quibus illum & Gasparem confirmabat, hortabaturque vt munirent tuerenturq; quanto maiori possent diligentia. nã quamuis tunc non satis magnas copias habebat, quas posset in apertum educere aduersus Mahomettum, tamen breui futurum vt maturè collectis insignibus viribus, & firmioribus copijs, vel contra omnem hostium conatum suppetias ferret. nunc sibi eundum esse aduersus Mysum ne in Pannoniam inferiorem per Brassouium intraret. periculosius esse hac via ne Mysus regnum occuparet, cum nullæ essent munitiones, quàm illa, qua Mahomettus erat inuasurus per Tibiscum, quod eum munitiones possent retardare. faciliorẽ esse sibi nemorũ & montiũ beneficio defensionũ aditũ, quam Lizisi aut Tibisci, quia cum paucis peditibus sperabat equitatum Mysi vexare aut etiam reijcere. non paruam fore eius ducis gloriam, qui fortiter aduersus tanti exercitus conatus restiterit, quam nemo vir strenuus non appetiuerit, quia summus honor, & vera gloria, & omnis militaris existimatio in maximis arduisq; periculis superandis consistit, nullam esse propè gloriam siquis cum ingentibus copijs debiles ac paruas fuderit, sed contra magnã existere, si cum paucorum virtute magnæ hostiũ multitudini resistatur, acumenque maximorũ exercitum hebetatur. Aldana se ęgrè affectum Castalio significat, neq; posse Lizisum defendere. scribit mittendum esse alium ducem, qui susciperet defensionem, quod sanè non mediocriter Castalio molestum visum est cum ob ipsum articulum temporis, tum quia videbatur hostis ita spem magis habiturus vrbis oppugnandæ, ciuesq; consternatum iri, cũ vir huiusmodi exiret ex illa munitione, cuius in locum alius sufficeretur nõ æquę autoritatis aut peritiæ. addidit his plurimũ interesse eius honoris illam vrbem defendere quam ipse muniendã curauisset, & quã coluisset cum nulla esset bellorum suspicio. veruntamen nuntiatum mittit si metu purpurati commotus vellet Lizisum relinquere, quamuis illud tardius significauerat, tamen se missurum qui eam vrbẽ defenderet, quare suum consilium statim apperiret. Aldana perspecto errore in quem inciderat, respondet, quando iam esset Lizisi se velle vrbem defendere, ne videretur purpuratum metuisse. hortatur Castalium vt hilari bonoq; animo sit. Castalius rebus Lizisi ac Tibisci per hunc modũ compositis Colosuar contendit ad colligendas copias, quas mittebat Ferdinandus. monet Helfestainensem comitem cum suo Regimẽto vt eò properet, qui adducebat quatuor millia peditum, & Zenã summũ cataphractorum equitum ducem vt in castra properaret. Mahomettus Taurumno à tergo relicto inter duos fluuios castrametatus fuerat, cuius in castris erant circiter centum millia armatorum & septuaginta bellica tormenta. inter quæ triginta muralia eximiæ magnitudinis. iacti fuerant pontes supra Tibiscum fluuium, cum eò accederet purpuratus præfectus Græciæ cũ viginti millibus equitum, & Cassumbassa cum quindecim equitum, & duobus Sytharum millibus, qui populi sunt inhumani, bellicosi, & prope ferini pugnantes ex equis, quorum arma sunt arcus, acinaces, clauæ ferreæ. iam omnes ferè copiæ inferioris Pannoniæ collectæ fuerant, cum Helfestainensis comes in castra accessit, quæ hospitiũ habuerunt in suburbio, quod erat per amplum. die postero cum iuberet Castalius signa conuelli ad profectionem. Germani iter facere recusant, quia cum quatuor mensiũ stipendia sibi deberentur, duorum tantum in præsenti accepissent. tormenta occupant. vrbem ad dereptionem capere conantur. tormentis concutere incipiunt. illa cum videret fieri Castalius præter omnem bellici imperij reuerentiam mittit nuntiatum ciuibus vt se defendant, qui sumptis armis ita sclopettis ac tormentis Germanos impetunt vt multam cladem illis attulerint, qui nullo seruato ordine militari cum nescirent instrui in aciem, decernunt Castalium capere. Castalius consilio Germanorum percepto Turdam se confert, ijsq; nuntiatum mittit nisi temeritatem audaciamque deponant, se vniuersas copias in eos educturum, ad vnum trucidaturum, & tam importunum hominum genus deleturum. ad vrbem profectus iubet omnem equitatũ egredi, ac simulate se iter capere aduersus castra Germanorum, qui illa de re certiores facti cum se aduersus tãtas copias nullo pacto posse seruari intelligerent, illamq; seditionem militarem sibi maximè perniciosam fore nemine consulente sponte sua tormenta Turdam versus trahunt in acie explicatis vexillis ad profectionem. comes circiter quinquaginta ex iis trucidandos curat, quare per multorum vulnera ac cędes satis dignas pęnas dederunt suæ temeritatis. dum Castalius vires parat aduersus Mysiæ inferioris præfectum, qui cum quadraginta millibus hominum in agrum Brassouiensem hostiliter inuaserat, nuntiatur Mahomettus non sine multa difficultate traiecto Tibisco fluuio cum omnib. copiis ad vrbem Tibiscum consedisse, vrbemq; cinxisse obsidione, ac cępisse concutere è tribus lateribus septuaginta tormentis, cum tamen præsidia egregiam fortitudinem præ se ferrent. id nuntiatum est ab Hispano & Rascio homine, qui non sine maximo periculo induti Turcico habitu Turcico idiomate vsi per castra hostium ex vrbe penetrarunt. iam enim duodecim dies nullo intermisso spatio verberatio perdurauerat. addunt vrbi opus esse subsidiis, quia tormenta multos milites dilaniassent. Castalius è vestigio Ottomialem hortatum mittit, qui erat Iulæ, vt cum quadringentis Arduchis omni studio niteretur vrbem ingredi, magna etiam præmia promittit, si illas suppetias in vrbem introduxisset. ipse cum duodecim millibus armatorum Turdam versus iter capit obuiã Myso procedens, qui paulo plus quatuor millibus passuum aberat à Brassouio, validisq; prælijs ab aditu quodam repellebatur virtute egregia Ioannis Baptistæ Archuensis: nam tãta industria pugnabat, vt nemo ex hostibus incolumis exiret è castris. Mysus itaq; neque procedere, neque coniungere vires cum Mahometto poterat aut Tibiscum contendere, qui quidem Archuensis præstanti virtute ac singulari rerum militarium peritia non parum per eas miserias temporum rem Pannonicã propè labantem subleuauit. ita verò scitè suas copias distribuerat, vt quoties incursiones ea facerẽt hostes, neminem pateretur in castra redire. tot cladibus hostem affecit & afflixit, vt non auderet exire e ca-

Militaris gloria & fortitudo.

Seditio militaris. Germanorum.

Tibiscum obsessum & cõcussum.

Ioã. Baptista arcuẽsis virtute.

re è castris, atq; Mysum propè compulerit auertere signa, & de spe decidere eius expeditionis. Castalius ita Myso propinquarat, vt, existimans maiores copias adduci, quàm forma e ran nō ausus in Castalium Mysus expectare, sed profectionem fugæ simillimam capiens, sese recepit in tutiores fines. neq; enim credere poterat Castalium summo ingenio ducem singularíq; prudentia ausum esse cum multo inferiore exercitu obuiam prodire. tanti est in re militari de summis ducibus optima apud vel hostes opinio. at Archuēsis in refugientes hostes impetum faciens nouissimū agmen subsecutus multos obtruncauit. futurū erat etiam vt facile extorquerentur. tormenta si paulo maior numerus copiarū Archuēsi ad fuisset, aut si Ceculi fortiter voluissent dimicare. Castalius vbi cognouit Mysum se cum integris copijs in tutum recepisse, nonnullos dies Segheiuare moratur spectans quò tenderent eius consilia, qua suspicione retardabatur quominus Tibiscum accederet, quia verebatur ne Mysus ipso absente rursus inferiorem Pannoniā inuaderet. nuntiatur interea in castra Castalij Ottomialis Aiduchos, qui subsidio mittebantur Tibisco, à Turcis fuisse trucidatos, quamobrē Tibisci vehementer laborari, vixq; posse tantis virib. tamque assiduis laboribus resisti. missus est Franciscus Enriquus Lizisum, vt facinus, quod successisset, & quo in statu res Tibisci essent, intelligeret, atq; diligenter spectaret formā & conditiones Lizisi, vt opportunis rebus sustinendis viribus Mahometu muniretur. sed cum Gasparis interitus nuntiatus fuisset Tibisci, eius cohortis præfectura cōceditur Roderico Villandrando, qui iussus est summa ope niti vt Tibiscum ingrederetur. cū nihil magis periculosum sit in his opportunitatibus, quàm si desint duces, & gubernandorum defensores periti. his additi sunt ducenti sclopettarij Germani, & cohors Andreæ Lopei cum ipso duce. his demonstrat quantæ sit difficultatis Tibiscum ingredi, neq; id fieri posse nisi per singularem prudentiam & fortitudinem. sibi horum ducum virtutem spectatam esse, plurimumq; illis confidere. maximi referre, vt vrbem illam ingrediantur. addita sunt precibus & adhortationibus ingentia promissa, & proposita ante oculos gloriæ honorisque magnitudo. sed illud frustra fit, quia eodem die Enriquus nuntiat Tibiscum venisse in potestatem hostium. hic nuntius molestissimus accidit propter iacturam egregiorum militum, sed multò magis quia ob inscitiam rei militaris administrandæ ita contingerat, at non munitionis vitio. nam Losantius animum adiecerat ad eam vrbem muniendam, quam antea ob difficultatem & controuersiam ducum, qui conabantur dignitate præcellere, munire non poterat. idcirco Aldana vniuersos sumptus in munitiones ad Lizisum muniendū retorserat, illa vrbe fortunæ arbitrio derelicta. at vero cum postea vrbem ad muniendum mane explo raret, accedit omnis equitatus Cassumbassæ ad explorandum situm vrbis. erant erecta in mœnibus eius vrbis quinque propugnacula terra oppleta, quorum alia erant ad muralem coronam vsq; excitata, alia adhuc humiliora, quorum duo iam erant defensioni accommodata, reliqua imperfecta ac non prorsus vtilia. accesserat cum Mahometto purpuratus Græciæ præfectus, qui vbi Tibiscum accedunt, inquit purpuratus, en Tibiscū, reliqua ostendēt. Hispani dum vrbem lustrarent Alonsus Pereus cum quadringentis equitibus & centum Hispanis sclopettarijs egressus leue prælium cum Turcis committit, in quo egregia virtus defensorum enituit. nec multo sanè tempore interiecto vniuersæ Turciæ copiæ tanto cum tympanorum sonitu, armorum strepitu, tubarum clangore, hinnitu equorum, clamore hominum castra ad Tibiscum ponunt, vt omnia viderentur circumpensa minitari. tum paulo post densissimi globi hostium cum magno tormentorum numero se vrbi ostentant. illa omnia vt cognoscerentur parti à defensoribus fieri, cum ita castra hostium vrbē circulo cinxissent, vt nemo ingredi vel egredi posset. leuibus prælijs certatum est per quosdam dies, ne occuparentur suburbia. sed quoniam Mahomettus triginta muralia tormēta in suburbia direxerat, ad omnes defensiones prosternendas, vt posset à tribus lateribus concuti, vrbani è suburbijs excedere coacti sunt. earum verberationum vna instituta est aduersus oppidulum, alia apud portam vrbis, tertia ad propugnaculum, quod Hispani tuebantur. ita per multos dies nullo intermisso tēpore vrbs concutitur. vbi mœnia satis aperta ad ingressum viderentur, Turcæ vrbem inuadunt. sed singulari virtute defensorum repelluntur. tum denuo renouatur conatus nullo propè interuallo temporis interiecto, atque rursus non minore virtute amissis pluribus duobus millibus hominum, multisq; vulneratis, reijciuntur. Losantius tamen cum intelligeret magnam partem propugnaculorum cecidisse, quæ mœnia sustentarent, mœniaq; ipsa esse afflicta & propè conquassata, neque vrbem posse diutius defendi, præfectos cohortium ad se conuocat. docet quo in statu res sit. ait peritum fuisse tributum pro Tibisci principatu antequam Mahomettus traiecto Danubio castra vrbi admoueret, quod Vicchius soluere Solimano consueuerat. quod si fieret, dicebat se tranquillum principatum relicturum. inquit igitur id sibi videri nunc tentandum: atque inducias quatuor dierum, dum res tractari possit, petendas esse. sed quia variatæ sunt sententiæ, nihil actum est in hoc negotio. nec ita multo post ad eas partes, quæ oppidum portamque attingerent, iubet Mahomettus vrbem acriter inuadi. certatum est circiter quatuor horas. desiderati sunt è defensoribus ad cētum & quinquaginta: è Turcis plures mille, & qningentis. multi vtrinque vulnerati. Losantius ac cæteri duces Hispani ac Germani tanta virtute, tantaque animi fortitudine pugnarunt, vt hostes sese ab illa oppugnatione recipere in castra coegerint. conuocatis denuo ducibus & præfectis cohortium Losantius idē consilium proponit, quod tunc ab omnibus comprobatum est, & missus nuntius ad purpuratum in castra, qui Losantii sententiam aperiret. huic respondet purpuratus illud fieri potuisse vti procuratum fuerat vel se ipso annuente antequam colligerentur copiæ, atque Danubium & Tibiscum traiecisset: nunc aliud consilium esse capiendum, quando exercitus iam esset collectus & apud vrbem castrametatus, quas copias non erat prius educturus ex agro, quàm vrbe & oppidulo potiretur. eo responso nuntius redit ad Losantium, qui nulla honesta conditione reperta cum nollet tur

pem

pem deditionem facere, vti poscebatur, statuit ad extremum vsq; vitæ finem fortiter dimicare. Turcæ verberationem redintegrant atq; ampliant, repetitisque conatibus vrbem inuadũt, vexant, affligunt. atq; cũ viderentur tormenta segnius agere, admota sunt duo millia operarũ cum ligonibus demoliendo propugnaculo, quod ab Hispanis defendebatur. ita vero breui deuastatur, vt nõ valde difficilis esset ascensus per cumulos ruinarum latera & defensiones deiectæ sunt & infractæ, atque propugnaculũ, vt vno verbo dicam, totum ferè euersum. ad eius defensionem ampla & profunda fossa excauata est, in qua ita extructę sunt defensiones, vt in singulis octo sclopettarij capi possent, aduersus hostes protecti. illi, cum magis studium excauandi instaret, atq; hostes essent puluerẽ tormentarium in cuniculum inclusuri, vt iniecto igne statim corrueret, tantam glandium plumbearũ procellam in excauantes repente effundunt, totq; hostes transfigunt, vt imperfecto opere diffugerint, neq; amplius quisquam postea reuerti ausus sit. illa ratione cum spes prorsus excidisset potiũdæ vrbis, ad munerum largitionumq; promissa ventum est, maxime formidabilia tormenta: quippe cum sæpius auro victi sint duces & imperatores, qui per virtutem & ferrum insuperabiles apparuerant. sed cum neq; hac quidem ratione successisset, parumq; vitium res habuisset apud animum ad honestatem omnem informatum, duo colles eriguntur è lignis concisis aduersus oppidulum, qui ad decem vlnas extendebantur in latum, atq; ij ita compacti subducuntur ad propugnaculum Hispanorum. supra hos quædam tormẽta locant, a quibus omnino siquis appareret, exiretve ad defensionem, impetebatur. necesse fuit idcirco his multas fossas ducere, per quas protecti ad opportuna loca possent penetrare, atq; reparationes alias conficere, per quas vrbs defenderetur, quæ iá nõ mediocriter erat conquassata, & afflicta, cum præsidia ad paruum numerũ essent redacta. reliquæ tamen præsidiorum fortissimè resistebant minime cæterorum morte consternatæ, quare minutis prælijs frequenter certabatur frequenter noui Turcarũ conatus recentibus militibus defessis propter multitudinem succedentibus, qui tamen strenuè reijciebantur. at multa erant, quæ vrbana pręsidia debilitarẽt, duæ illæ machinæ primùm, quæ mirificè si quis aperte apparuisset, infestabant. debilitas propugnaculorum, quæ assiduè tormẽtis destruebantur vnà cum mænibus ciuitatis. inopia annonæ iam, & omnis generis apparatuum, qui in horas absumebantur, cum assiduè importarentur in castra, & suppeterent contra semper hostibus. hisce difficultatibus cum vrbani premerẽtur, per obscuritatem noctis duo Hispani aufugiunt ex vrbe, quorum alter erat iam Turca, atq; vxorẽ, & filios habebat Byzantij, alter erat Maurus è Betica regione oriundus. Hi docent Mahomettum quo in statu res vrbana sit, atq; cum propè pertæsum esset tam diuturnæ pugnæ & obsidionis hortantur ne oppugnationem inter mittat. vix enim fieri posse vt diutius se tuantur, cum vrbs sit multis è partibus aperta, quamuis Solimanus audita tanta suorum clade non nihil succensuerat Mahometto, iusseratq, copias Taurumnum retrahere. Losantius cũ Mahometus infestaret assiduis molestijs, diu noctuq; cum omnibus militibus, agit iam de deditióne, quòd se non posse diutius resistere tot, tantisq; & tam assiduis laboribus ac periculis existimaret, cũ præsertim validissimi conatus post Hispanorum fugam expectarentur. omnes itaq; milites in eam sententiam cõspirarunt vt fieret deditio præter vitam, impedimenta, & arma cæteris omnibus arbitrio hostium concessis. Hispanorum tamen alia fuit sententia, quippe qui dicerent esse fortunæ arbitrio potius, quàm Turcicæ pfidiæ vitam committendam. tentandum esse per paludosam partem noctu effugere cum paludes essent oppidulo propinquæ, quas vbi præteriissent, dabatur refugium in syluas quasdam, quarũ opera licebat ipsis Lizisum vsque incolumibus accedere. illud autem fore facillimum dicebant, quia Turcæ ad paludes non essent castrametati. ambiguam fidem Turcarum fecisse recentem Olimanni casum, quem Turcæ probe meminissent. Losantius ita se tractaturum inquit, vt omnes incolumes euaderent. sibi permitterent negotium, quòd ad optimum exitum illud perduxisset, tum significat se velle facere deditionem. petit vt liceat legationes mittere ad Mahomettum ad negotium pertractandum, qui nuntius non mediocri lætitia illum perfudit, cum propè decidisset de spe potiundæ vrbis. Mahometus non solùm promittit legationibus se ad vnguem seruaturum quæ promisisset, sed etiam muneribus & aureis paludamentis donatas per benigne dimittit. Losantius has conditiones scriptas mittit ad Mahomettum, vt liceret tormenta Tibisci omnia efferri, & quò liberet attrahere. vt præsidia armata cum omnibus impedimentis sine vlla molestia explicatis vexillis ad profectionem libera excederent. vt ex custodiæ darentur, per quas omnia in tutum posent abduci. ne cui colono vrbis, aut ne cui discedenti à suis copiis iniuria inferatur, quæ omnia iuramẽto ab ipso Mahometto confirmata sunt ita obseruatum iri. quinetiam missum est diploma ab ipso Mahometto consignatum & approbatum subscriptione, ad obseruationem fidemq; prædictorum omnium. sic impedimenta summo mane cępta sunt exportari, tormentaq; extrahi. Losantius in acie iter capit in primo agmine cum equitibus, inter quos peditatus, qui reliquus erat iter faciebat armatus cum explicatis vexillis. vbi primùm exire incipiunt, duo confertissima agmina instructa vident, in quib. erant fere quinquaginta hominum millia, qui iter occupauerant, qua erat transeundum. Hispani qui in postrema acie erant collocati, visa tanta multitudine, quæ transitum occupauerat, nescio quid triste in animo concipiunt. nuntiant Losantio se nolle exire, nisi agmina hostium inde dimouerentur: quod cum Mahometto nuntiatum fuisset, iurat per caput suum omnes tutò posse exire. addidit etiam probabilem rationem se agmina idcirco ibi collocasse, vt egregiæ virtutis spectaculum ederetur, cum tam pauci tanta virtute aduersus tantam suorum multitudinem fortiter restitisent. Hispani hoc responso confirmati, & reliqui omnes inter hostilia agmina iter faciunt, qui vix pertransierant, cum datum est inuadendi signum disploso sclopetto, vti à Mahometto fuerat institutum. ea re audita alterum agmen tormenta cingit & primam aciem, alterum inuadit postremam,

Tibisci deditio.

Turcarum p̄fidia & immanitas.

mam, atq; hos vndique circunuẽctos trucidant, & eos præcipuè qui ſeſe tuerentur. at quidam viſa immanitate perfidiaq; Turcarum patiuntur ſe in ſeruitutem capi, inter quos fuit Loſantius, qui ad ductus eſt ad Mahomettum. Alonſius Pereus vir ſingularis fortitudinis cum expeditum haberet equum ſtricto gladio vel per confertiſſimum globum perrumpit, modo hunc, modo illum vulnerans, dum cęteros trucidarent, illæſus ob bonitatem armorum euadit, cum ſibi viam ferro aperuiſſet. ſic currens Liziſum verſus optimi equi opera periculum propè euaſerat, cũ Turcæ partim ira, partim turpitudine facti compulſi, cum vnus per tot armatorum millia impune viam ferro ſibi aperuiſſet, non pauciores quingentis curſu inſequuntur. neque tamen ita illum comprehendiſſent, niſi ignarus itinerum in paludem quandam, quę frequentes ſunt inijs regionibus, illapſus ſuffocatus fuiſſet, & ita à Turcis captus. abſciſſum caput propter eximiam hominis virtutem ad Mahomettum deferunt, quod interrogatus Loſantius cuius eſſet, reſpõdet fuiſſe viri Hiſpani. nec multo poſt Mahomettus iubet Loſantio etiam in ſuo conſpectu caput amputari. hic finis fuit ſpectatæ virtutis, glorioſorũque facinorũ Loſantij, qui toties egregiæ virtutis ſpecimen ediderat: atque is captus eſt perfidia, & iuramento, qui neque vi armorum, neque multis armatorum hominum millibus, neque impetu tormentorum, neque laboribus, vigilijs, peritia rei militaris vllo pacto ſuperari potuerat. Mahomettus vrbe ità per perfidiam potitus afflictas copias per quinque dies vrbem ingreſſus reficit. iubet eam muniri, ac reſarciri inſtaurariq; loca deuaſtata. interea Caraſambeſſa vrbs frequens & opulenta, quæ commeatum Turcicis copijs ſuppeditauerat, dum proſpiceret quò tenderet res Tibiſci, verita ne caſtra mouerentur ad ſe occupãdam, tributum vltro promittit purpurato, quæ hilari vultu ab eo accepta eſt in amicitiam propter fertilitatem eximiam regionis. hic rerũ ad Tibiſcum geſtarum ſucceſſus vbi nuntiatus fuiſſet Caſtalio ab Henriquco non mediocriter eius animum afflixit, vti dicebam, ob tot virorum fortium iacturam. ſed tamen ſtatim ad cætera finitima loca protegenda conceſſit. Aldana verò dum obſideretur Tibiſcum parua vti diligentia munda vrbe, neque per exploratores, quod illi erat facillimũ, per ducem Vſaronum, qui poterat ad hoc aptos homines ſuppeditare, curare omnino ſcire, quid ageretur, ſed veritus Mahomettum cũ vniuerſis copijs ad Liziſum caſtrametaturum, cum neque vrbs, neq; oppidulũ ſatis munitum aduerſus tantas copias & victrices hoſtium vires appareret, excogitat facinus ſceleris & timoris plenum: id eſt huiuſmodi, vt oppidulum & apparatus bellicos & omnia quæ eſſe poſſent hoſtibus vtilia flammis abſumeret. at enim cum nuntiaretur purpuratus ad eam expeditionem vt nimis difficilem nõ eſſe venturus, cuius rei eſſet argumentum quòd Turcoioannes & Bartholamęus Illyricus ſtationem habentes cum mille equitibus leuioris armaturæ circiter quindecim millibus paſſuum procul à Tibiſco, nullam ſignificationem eius aduentus dederant, neq; moti erant, cum aſſidue hoſtẽ infeſtarent, tamen Aldana in ſententia, ac propè terrore Panico perſiſtit. ſic enim fit aliquando vt plerique pro conſtantia pertinaciam, pro ſeueritate crudelitatem, pro fortitudine temeritatem cõplectantur: in rebus autem bellicis non facile dixerim plura ne incommoda è temeritate an è timiditate proueniant, cum altera oportuna tempora prodat rei præclarè gerendæ, altera neq; matura quidem expectet. Aldana ſua ſententia cum veteranis quibuſdam Hiſpanis communicata paulo ante profectionem, acriter reprehenditur. non eſſe è dignitate Hiſpani nominis, qui ſemper gloriam & honorem vel vitæ ipſi præpoſuerint, nunc committere vt neque uiſis quidem hoſtibus turpiſſime fugiſſe dicerentur. hortantur vt recordaretur quanta cum fiducia illa munitio defendenda ſibi credita ſit. quantum infamiæ nõ ipſe ſolùm, ſed vniuerſa natio ſit reportatura, quæ ſemper glorioſè ſe in omnibus bellis ſuperioribus geſſiſſet. cum primum ex Hiſpanis futurum qui timiditatis & ignauiæ argui poſſet. Sed apud animum abiectum quid verba profecerint? eius cõſilij rumor cum ad aures Pauli cuiuſdam Iaderenſis ducis perueniſſet, rogat vt ipſe in oppidulũ admittatur cũ quibuſdam Hiſpanis magis gloriæ, quàm vitæ cupidis, vt maturè rebus omnibus prouideri poſſet, quòd ipſi eſſent oppidulum defenſuri. his reſpondet Aldana ſe opportunè illos admiſſurum. ſed Iaderenſis tñ milites ſe nõ paſſuros eſſe, ꝓfitebantur vt includerentur i oppidulũ, niſi apparatũ & annonæ copiam recognouiſſent. vbi perſpectum eſt eſſe ſatis magnam rerum omnium copiam, omnes iurarunt ſe non prius Liziſum relicturos, quàm Turcę diſceſſerint. rurſus monet Aldanã Iaderenſis ſe non eſſe diſceſſurum, neque ſuos velle tantum proditionis aduerſus Ferdinandum moliri, qui oppidulum aduerſus Mahomettum eſſent defenſuri. initur conſilium ab Hiſpanis, quibus magnus error videbatur committi ſi pro Aldanæ ſententia diſcederetur. alijs indignum apparebat repugnare magiſtri caſtrorum mandatis, quod eſſet contra militarem diſciplinam. Acceſſerant Liziſum circiter decem carrorum millia illorum Pannorum, & Raſciorum, qui metu Turcarum aufugerant cum filijs & vxoribus ad Liziſi tutelam in inferiorem Pannoniam tranſituri, qui in morem caſtrorum in planitie ſub tentorijs apud Liziſum conſtiterant Tibiſci vrbis ſucceſſum expectantes. ſed neque preces horum, neque dicta Pannonum aut Germanorum obnuntiationes, hunc ab inſtituto poſſunt dimouere, qui ſe non ſecuturos profitebantur. neque qui exploratum miſſi fuerant an acies Turcarum iter ceperint Liziſum verſus, illud fore renuentes. iuſſi ſunt igitur omnes magiſtri tormentarij negotij ad ipſum accedere. imperat his vt vniuerſa tormenta puluere tormentario replerent, quantũ capere poſſent tormentarij pulueris ad oras vſque, vt diſrumperentur. reliquum puluerem ſulphureum intra turres cauas includerent, vt eas cum viſum eſſet demoliretur & euerteret funditus. pòſtridie mittit ad Iaderenſem ſub auroram vt portam vrbis aperiret, vt carri exirent ſua ſupellectili onuſti. atq; ita Hiſpani iter capiunt. tum iubet magiſtros ignem pulueri tormentorum & turrium ſubijcere, qui illud tanto timore faciunt, vt nonnulli concremati, occiſi, ſuffocatique ſint. collapſæ ſunt turres, quæ à fronte ingreſſus oppiduli erectæ fuerant,

Caraſambeſſa tributaria Turcis.

Liziſum per ſcelus Aldanæ cõcrematum.

diſrupta

disrupta tormenta, alia liquefacta. oppidulum & vrbs pluribus è partibus incensa. Lizisenses ciues lacrymabundi tantum infortunium, quantum attulerat timor Aldanæ deuitantes impositis vxoribus & filijs & rebus preciosioribus supra carros iter capiunt quocunque fors deferret. Aldana inferiorem Pannoniam versus proficiscens magna diligentia contendit, cuius tamen multi milites ab agrestibus trucidati sunt è superioribus locis propter damnum Liziso illatum cum ad colles perueniretur. Bartholamęus dux Illyricus visis flammis Lizisi cum distaret circiter octo millia passuum, cum equitatu illuc ad incendium accurrit, audiraq; ratione incendij & lacrymabili vrbis calamitate curat ad quindecim tormenta ex incendio seruata in oppidulum contrahi, cum cætera omnia euersa essent & desolata. tum quia vrbs esset deserta, concremat partes intactas, ne hostibus essent viles, totumque negotium mittit significatum Castalio. qui iam ante ex Hispanis præcipuè execrabilem illam deuastationem perceperat. nam Hispani maximè ad se pertinere Lizisi infamiam arbitrabantur, quam Hispanus homo excitasset, qui quanquam erant viri fortes, tamen ab vniuersa prouincia pter merita male audiebant. Castalius quamuis eã munitionem viribus hostiũ posse resistere arbitrabatur, per cuius iacturam veniebat in periculum totius regni & existimationis amittendæ, tamen immotus perstitit aduersus tantarum rerum magnitudinem, neq; vllum timorem præ se tulit. Sic Aldana cum dux non inutilis superioribus temporibus apparuerit, nunc in ipso articulo temporis rem Lizisensem per timorem prodidit. sed difficile est cognoscere hominũ ingenium. Idcirco leo summus omnium animalium imperator laudatur, quia cognosceret, quam vtilitatem posset è singulis percipere. nam scitè respondit percunctanti vulpi ad quod munus vteretur asino & lepore imbellibus prorsus animalibus, altero ob segnitiem ac propè stuporem, altero propter metum ad oĩa terriculamenta consternabilibus, hũc tubicinem, illum tabellarium se habiturum. cęterum Castalius monet Ferdinandum regem non sua, sed alterius culpa patefactum esse aditum in illud regnum, quod iam non posset sine validis copijs defendi. postulat ad dimidium saltem copiarum hostilium, vt suæ vires accederent. nuntiatum mittit Roderico & Andreæ ducibus, vt Tibiscum ingrederentur post eam calamitatem, iubetque Andream Lopeum Deuam oppidum munitissimum eius regionis post Lizisum ingredi cum sua cohorte, quod erat maximi momenti vt in ingressu eius regni. idem vt faciat imperat Aldanæ, vt cum copijs Liziso abductis esset Deuæ, donec aliud esset statutum. Castalius itaque vbi regni rebus consuluisset vt potuit, cum Vaiuoda inferioris Pannoniæ Seghesuar versus contendit, atque inde peruenit Sassebessam, qui est vmbilicus propè regni, vbi munitionibus instaret iam inceptis, in quibus præsidia erant aduersus castra Mahometti positurus, cum nondum posset in aperto esse propter virium debilitatem. literas rursus dedit ad vrbes inferioris Pannoniæ vt nouæ copiæ colligerentur, atq; vix sexdecim millia peditum collecta sunt. accedunt in castra Castalij per illud tempus mille cataphracti equites, cum alij quingenti essent cum Pallauicino, qui tria millia Germanorum, ac totidem Italorum cum quibusdam turmis equitum Pannonum adducebat, & quædam tormenta. in eo itinere, quod breuius est è Pannonia superiore in inferiorem, oppidum est Turcarum, quod ab incolis Drigal vocatur, quod est impedimento ne copiæ, aut cætera copijs necessaria, in eas regiones importentur. Ferdinandus iubet Pallauicinum id oppidum ex itinere capere. at Castalius qui sciret quantopere esset munitũ aduersus tam paruas copias hortatᷓ per literas Pallauicinũ ne illud negotium susciperet, antequam ipse conuenisset, cum ambo coniunctis viribus id facere possent, quod nemo potuisset seorsum. addit præterea periculosum esse ne ipse Pallauicinus profligaretur si Curtẽsis purpuratus suppetias tulisset obsessis. hortatur ne omnino prælium committeret, quia non ita postulat rerũ bellicarum ac præsentium status, vt copiæ fortunæ arbitrio committantur. scribit etiam ad Ferdinandum vt Pallauicinum inde castra mouere pateretur atque vires coniungere, cum res maiores oppidi illius expugnatione instarent. sed neque à Ferdinando, neque à Pallauicino consilium Castalij admittitur. Mahomettus, qui Lizisum tentare non audebat, propter præsidia Hispanorum, Germanorum, ac Pannonum, quæ ibi esse audiuerat, vbi cognouit vrbem ab Aldana desertam fuisse, omniaque concremata, eodem die quo Illyricus tormenta contraxerat, mittit qui illam explorarent. Turcæ quia vidissent incendium parum nocuisse illis partibus, quæ nuper fuerant munitæ incendium extinguere conantur. nuntiant in castra, propugnacula stare adhuc, quamuis oppidulum esset conquassatum, atque omnia facile posse instaurari ac refici. eo nuntio accepto continuo mittit Cassumbassam cum quinque millibus equitum, qui vrbem & oppidulum ingrederetur is. è vestigio postea mittit exploratum Solimos paruum oppidum, sed natura loci & arte ita munitum, vt inexpugnabile videri posset, cum neque inuadendi, neque verberandi tormentis vlla ex parte facultatem ostentaret: & tantum annonæ, apparatuumque bellicorum omnis generis, haberetur intra oppidum, quantum in biennium posset sufficere. putabat enim Turca se plus laborum, quàm vellet, eo subiugando habiturum. sed quoniam euentus rerum fortunam plerunque sequuntur quocunque illa inclinauerit, erat in illo oppido manipuli pręfectus Aldanæ miles cum viginti & quinque Hispanis & centum Pannonibus, hic cognito aduentu Cassumbassæ, qui Lizisum occupauerat, veritus ne ad oppidi expugnationem properaret, decernit oppidum fortunæ arbitrio committere, quare hortatur milites omnes vt exeant, qui & rebus pręteritis perculsi, & imbecillitate animi sui præfecti consternati, parendum esse statuunt. quis enim saluum esse oppidum posse censuerit, quod duces & superiores magistratus non audeant defendere? accesserunt per illud tempus ducenti equites Turcæ ad petendum vt oppidani se dederent, qui inuento oppido patefacto primum aliquid insidiarum subesse suspicantur, at cum diu nemo appareret, illo

Drigal. opp.

Lizisum à Turcis instauratum.

Solimos pp. captũ à Turcis, & præsidia cæsa.

ret, illo sine puluere & sanguine potiuntur. cum verò censerent fieri non posse vt præsidia procul abessent, magno studio mox insectantur. comprehensos ad morem pecudum trucidant, præter præfectum, quem captum ad Cassumbassam adducunt: sic factum est vt satis condignas pœnas suæ perfidiæ, timorisque persoluerint; cum timidis omnia calamitosa, omnes ærumnæ, omnia pericula, omniaq; crudelia immineant, at fortitudo non solùm à se auertit sæpius hæc omnia, sed etiā cõuertit in hostem. Castalius castra habebat adhuc Sassebessæ, prospectabatque quò aspirarent Mahometti consilia, qui adhuc morabatur Tibisci cum non auderet inuadere Pannoniam inferiorem, quia intelligeret Castalium habere magnas copias, atque in dies accessiones virium expectare, neque facilem fore exitum, si semel ingressus esset. eius timoris causa fuit prudentia Castalii,

Stratagema Castalij.

qui vnà cum Battore & Nadasdo illo astu vsus fuerat, vt exploratores deciperet, quòd quotidie tanquam nouæ copiæ, veteres cohortes censebantur. agmina & phalanges oblongę instruebantur vt maiores apparerent. magnæ fiebant salutationes militares tormentis displosis & sclopetis, vt nouæ copiæ accedere viderentur. latè castrametatus fuerat, ne viderentur magnæ copiæ intra paruum spatium posse capi. rumor dissipatus acdiditus fuerat, quod Mauritius cum viginti millibus hominum accederet, & aliquando quòd ipse Ferdinandus cum innumerabili exercitu. Quæ cum deferrentur ad Mahomettum, eaque vera esse posse subdubitaret, erat animo dubio quid sibi esset agendum. fit certior Castalius quòd decreuerat Mohomettus repente inuadere inferiorē Pannoniam, & iam primam aciem præmitteret, quæ constabat è viginti & quinque millibus equitum cum purpurato Gręciæ præfecto. ad eum nuntium statim Castalius eum peditatu & cataphractis equitibus properat ad aditum impediendum: relicto Battore in iisdem castris cum copijs omnibus eius regni, vt concitatam existimationem per suam prudentiam conseruaret. decernit cum hoste confligere, si facultas daretur. quod tametsi periculosum erat, tamen prudenter factum iri apparebat: quippe quod si vicisset, Mahomettum omnino ab inferiore Pannonia repellebat, & si victus fuisset, non minorem exercitum, quàm sit præsens Turcarum, à tergo erat habiturus. locum inter Deuam & Sassebessam ad eligenda castra explorat, quem cognoscit peraccommoditum ad muniendum & cum multis commodis, quia peditatus poßet aptè in placidis collibus castrametatus equitatui Belerbeij imminere. Deuæ imponuntur copiæ Helfestaini, duæ Hispanorum cohortes, equitatusque Battoris, qui omnes vno tempore postremum agmen hostium adorirentur, cum ipse ita castrametatus eßet vt in latus poßet inuadere. quæ tametsi fuerant à Castalio cum cæteris ducibus communicata & ab ipso instituta, tamen irrita fuerunt, quia Mahomettus in Pannoniam contendit, quoniam si potiretur illis munitionibus, sibi videbatur inferiorem Pannoniam facilius occupaturus. non enim exitus ita facile fortunæ arbitrio committendus apparebat, quod erat facturus, si in eam prouinciam conaretur ingredi, quod tamen non erat difficillimum cum paruas omnino copias Castalius haberet, quam nullo propè negotio occupaßet. sed tanti est prudentia in rebus militaribus vt vnius imperatoris ingenium & calliditas sit prò multis armatorum millibus aliquando. Achmetus Curtensis purpuratus quòd intelligeret Drigal oppi-

Drigal obsessum.

dum ácrißime a Pallauicino & Erasmi Taifelis copijs obsideri ac diuerberari multos iam dies, statuit opem ferre obsessis: iusso itaque omni equitatu finitimo in vnum locum conuenire ad quindecim millia equitum colligit, atque iter faciens sub auroram propinquus fit castris Pallauicini. missis quingentis equitibus in primo agmine cogit in castris conclamari ad arma. ipse cum reliquis copijs ad alterum latus oppidi nemine sentiente penetrat. vt si forte Sfortianæ copiæ exirent in suos equites è munitione, illas à tergo adoriretur. Turcicis equitibus ad Sfortianos profectis totis castris ad arma conclamatum est, ad quem strepitum exeunt milites è fossis, suasque acies repente

Clades Turcarum per Sfortianos.

instruunt, atque in acie constituti tanta virtute decertant, vt Turcis maiori ex parte trucidatis pauci superstites coacti sint refugere. Sfortiani rati victoriam penes se esse alij cæsos spoliant, alij fugientes relicto ordine insequuntur, alij equos cæsorum corripiunt.. Achmetus arrepta quam optauerat opportunitate tanto impetu Sfortianas copias inuadit, vt equitatus violentiæ, tanquā rapidißimo flumini cedere cogeretur, tum quòd esset sparsus nullo seruato ordine, tum etiam quòd nullos haberet aggeres aut fossas à quibus protegeretur. prima impreßio fit in tria millia peditum Germanorum Erasmi Taifelis, qui maiori ex parte trucidati sunt. Pallauicinus quia ar-

Clades Germanorum.

matus constiterat ante Italorum agmen, quia videret vniuersum equitatum & cataphractos in fugam versos, Germanos fusos & trucidatos esse, noluit reliquias copiarum fortunæ arbitrio concedere, sed in tutum adducere, atque decernit propinquam syluam occupare. eius consilium cū optimum esset, tamen etiam optimè perfici non potuit, quoniam Achmetus iter occulsit, & ad necessariam defensionem compulit. instructis igitur suis in aciem, ut temporis angustia ferebat, illos ad bellum hortatus in magis periculosa acierum parte ipse prælium committit. sed vix inceptum erat certamen cum Sfortianæ vires propter hostium multitudinem ita infringuntur, atq; aperiuntur, vt coniungi nulla neque cohortatione neque precibus neque minis ducum amplius poßent. multi cohortium præfecti relictis suis cohortibus Turcarum arbitrio arreptis equis, quos cuique fortuna obtulisset summo studio è castris & pręlio diffugiunt; honoris, decoris militaris, salutis suorum omni prorsus obliterata memoria. Sfortia ita a suis destitutus gloriosiorem honestā mor-

Sfortia Pallauicinus captus.

tem turpi fugæ anteponens se fortißime constantißimeque tuetur, quòd existimaret solam virtutem poße spem salutis afferre, quę vel viuos defendit, vel certe diuturnam vitam in animis posterorum post hanc breuem lucis vsuram conseruat. pluribus fortiter pugnans acceptis vulneribus nō prius se circunstantibus dedit, quam pluribus occisis ac vulneratis dextra ensem amiserit, aut cor-

pus

pus robur propter copiam defluentis sanguinis: captus & ad Achmetum adductus, & ab eo vt vir
spectatæ insignis virtutis honorificè tractatus. virtus enim vel apud barbaras gentes & hostem suũ
locum obtinet. ceciderunt in eo prælio viri insignes complures, atque inter hos Episcopus Vac-
næensis, Hippolytus Pallauicinus, Bambinus Carpiensis, Marius Tiburtiuus, Albertus castren-
sis, & Vincentius Antonius vir Florentinus spectatæ virtutis capti in seruitutem. Erasmo Rossio
abducto Byzantium caput amputatum. Achmetus illa victoria potitus omnem prædam & Pal-
lauicinum Curiam adduci curat, ipse cum suis victricibus copijs à Mahometto accersitus in castra
contendit. At Henricus rex Gallorum Diuoduro ita capio, vt diximus, accedit in castra. est autem Diuoduri descriptio.
vrbs Diuodurum quam vulgus mortalium Metz, siue Metas appellant, in ampla planitie sita non
valde procul ab ijs montibus, è quibus Ombricus fluuius ortus planitiem rigans delabitur, qui
postmodo in duas partes diuisus per aliquantulum spatij vrbem cingit cum maiori parte aquarum,
ac postea duas paruas facit insulas. alter ramus vbi in planitie paruam insulam & ipse fecit, pro-
pinquus vrbi defluit. atque aliam paruam insulam facit inter Zilium & Disinorum vocatos
pontes miræ pulchritudinis, qui ambo septem habent testudines arcuatas. vrbs est plena mul-
tis magnificis sumptuosisque ædificijs, & opulenta propter mercaturam, atque ob agri boni-
tatem rerum omnium feracissima, cui mirifica quædam accedit commoditas importandi vel è
longinquo commeatus propter fluuiorum copiam & propinquitatem. reliquerat autem Genuil-
læ firmissima præsidia, atque secum adduxit quadringentos equites cataphractos, & nonnul-
las peditum cohortes. tertijs castris Tullum peruenit, quæ vrbs missis obuiam legationibus, at- Tulli deditio.
que oblatis in itinere clauibus regem cum magna pompa excepit, cum multis tubis, præceden-
tibus regijs satellitibus atque apparitoribus, qui Araldi vocantur. rex ipse armatus in morem
cæterorum procerum comitante vniuerso populo & magna turba vicinorum locorum sub vm-
bella ad maius templum cum solennitate accedit, quem sacerdotes sacris indumentis preciosis
induti ante fores templi expectabant. ibi cum iurasset magistratibus vrbanis præsentibus se
pristinam incontaminatamque libertatem illi vrbi seruaturum, omniaque antiqua iura ac pri-
uilegia, templum ingreditur. post pias preces in palatium episcopi ad hospitium & lautissi-
mum conuiuium excipitur, postridie eius diei cum Castellus Germanus castra auxisset qui-
busdam cohortibus & tormentis, relictis ibi in præsidijs tribus cohortibus Gallorum pedi-
tum Nansium versus iter capit. Est autem Nansium oppidum Belgarum in amplissima pla- Nãsiũ descriptum.
nitie situm, peramœnum, natura & arte valde munitum, quod distat a Tullo ferre viginti &
quinque millibus passuum. aduenit eo dux Lotaringiæ puer; quem Valdemontius multis co-
mitantibus proceribus deduxit, deinde vbi Valdemontium præfecisset Nansio & vniuerso illi
principatui, puerum ducem ad suum primogenitum non sine vlla matris molestia mittit. rex
ipse Diuodurum contendit, vbi a suis copijs expectabatur. eo profectus iubet copias censeri,
quæ diuisæ sunt in duas phalanges, in vna sexdecim millia erant veteranorum peditum Gallo-
rum ac tyronum; atque ex his plures octo millibus armatorum thoracibus & sarissis cum
breuibus sclopettis, alij sclopettarij. alia phalanx veteranos habebat & tyrones Aquitanos ex
Aruernis collectos & Cantabris & Prouincialibus, quæ regio est Galliæ Narbonensis, cæte-
risque populis è regionibus Petricoriorum, in qua continebantur septem millia armatorum
thoracibus & sarissis, & tria egregiorum sclopettariorum. tertia nouem habebat millia ho-
minum eiusdem rationis. erant a latere mille & quingenti cataphracti cum suis assectis equi-
tibus, breuesque sclopettos habebant. leuioris armaturæ aderant equitum fermè duo millia,
& mille & quingenti sclopettarij equites. Belgæ equites præterea quadringenti. quæ copiæ
omnes accedebant ad quadraginta & duo millia armatorum, inter quos numerabantur equi-
tum ad septem millia. at Cæsariani per id tempus ferè Teonuilla egressi cum expeditis equiti-
bus pueros & impedimenta Germanorum capiunt. Henricus cum magnificentia quadam
propè incredibili sub vmbella Diuodurum ingreditur comitantibus omnibus magistratibus Hẽrici diuodurũ ingreditur.
eius vrbis. vbi ad hospitium ventum est, ait se illa præsidia in vrbem introduxisse, non vt vr-
bem pristina libertate priuaret, sed vt eos aduersus hostes protegeret, & quòd verebatur ne
hostes illa potiti inde suum regnum commodè infestarent. iubet fieri edictum regium, nihil
vt per vim extorqueretur sub pœna capitis, sed omnia coemerentur. exierant è castris non-
nullæ sclopettariorum cohortes & equites leuioris armaturæ ad superiorem prædam recupe-
randam, cuius nonnullam partem recuperant; sed cum tardius exiuissent ita Cæsarianos inse-
quuntur, vt sese vrbi Teonuillæ ostentarint, quare Hispani & Sequani egressi leue prælium com-
mittunt. Henricus situ Diuoduri diligenter spectato iubet illud muniri euersis quibusdam
ædificijs, fossamque duci peramplam ad eam partem, quæ montem prospectat. hinc postea di-
scessurus præficit Franciscum Ghisium reguli Ghisij fratrem cum duodecim vexillis Gallorum
peditum, ducentis equitibus leuioris armaturæ, & duobus vexillis cataphractorum, ducentis-
que sclopettarijs equitibus, quibus præsidijs vrbs non modo posse defendi, sed etiam hostes
posse infestare finitimos videri posset. habuit Franciscus Ghisius secum multos illustres proce-
res; Condeum, Vandomium, Neomagensem, Horatium Farnesium, Memorantium, Conesta-
blij filium, Petrum Strozzam, aliosque complures. nuntiantur Henrico res a Mauritio aduer-
sus Cæsarem gestæ. vrbibus Augustæ, Alcimenio, ac cæteris quibusdam libertatem restitutam,
magistratus institutos a Cæsare a Mauritio abdicatos omnes fuisse ab eodem Cæsariana præ-
sidia ex ijs vrbibus eiecta. Cæsarem ipsum è Germania profugisse: exercitum fœderatorum

apud vrbem Aresburgum nihil aliud, nisi ipsum regem expectare. at Henricus Memorantium iuniorem & Ringrauium, & Viliardum Comitem mittit spectatum quo in statu res sint: quia perlatum postea fuerat Romanorum regem placasse Mauritium, atque in suam sententiam propè traxisse, ipse cum exercitu Germaniam versus iter capit. neque multùm sanè progresso nuntiatur Mauritium copias dimittere, atque conuenisse cum Ferdinando Rege in superius dictas conditiones pacis. Henricus nihil illo nuntio retardatur priusquam ad Rhenum fluuium, vrbemque Visburgium peruenisset. ibi nuntiatur Maria regina collectis multis Belgarum Germanorumque copijs Satanum occupasse oppidum in ripa Mosæ fluminis, ac cæteris finitimis populis plurimum molestiarum assidue inferre. Sed quoniam Henrico tardior videbatur ac frigidior Mauritij expeditio, quàm initia tanti belli, tantarumque rerum magnitudo postularet, misit Lansacium ad ipsum Mauritium sollicitandum. responsum est Lansacio à Mauritio se non posse perficere quod promiserat, quoniam sibi militandum esset Ferdinando in inferiore Pannonia aduersus Turcas qui cum magnis copijs illam regionem infestarent. eius ducis perfidia cognita, quem tantis opibus vocatus iuuerat Henricus, copias retrahit vbi Lansacius certissimum nuntium retulit in castra atque vt commeatus facilius exciperetur, copiæ ipsæ diuisæ sunt in tres partes, dum suppetiæ ferrentur maritimis locis, inferioribusque Belgis. erat enim commodius in plures partes copiarum, & pluribus è locis vno tempore, quam in vnum locum conuenire commeatum ferentes in castra. Interea Maria Martinum Rossemium mareiciallum Menapiorum cum tribus Menapiorum millibus & Sicambrorum, quingentisque equitibus iubet in principatum Leucorum descendere. ibi enim iussus fuerat Masfeltius comes & alij insignes proceres quotquot possent viribus collectis copias coniungere: atque hi omnes quindecim millia peditum, tria equitum collegerunt. at vero Henebaldus amiras, quem Henricus cum exiret è regno in castra, regijs rebus præfecerat cum potestate proregia cum esset Catalauni, quæ vrbs est apud Matronam fluuium in regione Suessonum collectis & ipse viribus, quas potuit, finitima loca præsidijs munit. Rossemius, Petrus Hernestus, Masfeltius trans Mosam fluuium per pontem Sateni transgressi Francam oppidum conantur occupare. Sed cum egregiè esset munitum, Briolam oppidum petunt situm in ripa eiusdem fluminis, quod captum incendio absumunt. Capto etiam oppido Bolandra quasdam cohortes peditum imponunt ad eos qui commeatum afferrent tutandos & protegendos. inde digressi multa Suessonum castella populantur. sed vbi nuntiatum esset amirantem magnas copias collegisse, ac regium exercitum redeuntem in eam regionem propinquare Satenum redeuntes Bolandram etiam flammis absumunt, seque in oppida munita recipiunt. Henricus vt hos repentino aduentu opprimeret, magnis itineribus contendit: sed vbi nuntiatum est eos sese in muniriones recepisse, decreuit principatum Leucorum adoriri, atque copias ducit ad arcem Marsum sitam in ripa Ombrie fluminis inter Treuam & Teonuillam, vbi placidus surgit collis natura munitam quidem, non tamen quæ & tantis viribus posset resistere. ad eam arcem multi nobiliores homines confugerant, quia putabant fore ut Henricus ad obsidendam vrbem Teonuillam recta contenderet, at non tam cito ad eius arcis expugnationem aspiraret, qui tamen illuc primùm accessit; quòd ibi magna esse annonæ copia dicebatur. vbi Gallicæ acies sese huic oppido ostentassent, neque tamen oppidani vllum deditionis signum præ se ferrent, aut consilium cedendi potentiori fortunæ, imperat Henricus arcem ab ea parte, quæ collem prospectat, octo muralibus tormentis concuti, atque aperiri ingressum ad inuadendum. prostratis, apertisque muris per satis amplum spatium Galli arcem in acie inuadunt. certatur acriter ab arcis defensoribus, qui tamen Gallicis viribus denique cedere coacti sunt, atque arx vi capta est. cum direptionibus & rapinis arx vexari cœpisset Langrauius tribunus militum Germanorum locum petit suppliciter a rege seruari incolumem, quòd haberet ibi mulieres affinitate coniunctas; atque illud propter honestatem petitionis facile impetrauit. ibi relicti sunt ducenti Aquitani pedites & centum equites leuioris armaturæ ad vexandam Teonuillam: quoniam peraccommodatus locus videretur, atque imperatà est instaurari pars arcis diruta & prostrata. itum est postea ad montem Diui Ioannis, quod est oppidum paruum, quod & ipsum, & Soliura, & pagi complures diripiuntur. cum vero præsidia Teonuillæ parui facere vires Gallicas viderentur, quoniam frequenter exibant præsidia ad excitanda minuta prælia, itum est totis castris ad ipsam vrbem expugnandam iam vero profectus erat ad obsidionem vrbis Hanebaldus amiras cum tribus Heluetiorum millibus, & Suessonibus militibus, quibus copijs subsidia impedierat, quæ è locis finitimis mittebantur, ita vt non possent tutò accedere. preerat vrbi ipsi Marsi dux Cæsaris nomine, qui leuibus prælijs conabatur Gallos diuertere ab attrahendis tormentis Sed cum nihilominus muri deiecti prostratique fuissent in duobus locis iam inuasuris Gallis ciues deditionem faciunt suis viribus diffisi. deditionis conditiones hæ fuerunt, vt priuati milites liberi, sed inermes excederent. vt ciuibus parceretur, omniaque eorum essent incolumia. vt duces militum fierent captiui. Henricus ita vrbe per deditionem in fidem accepta ad obsidendū Eporsiū uicū castra mouet, quod est oppidum & ipsum Suessonum regionis campaniæ munitum & situm sub monte. huic ex altera parte mons imminet, ex altera spatiosam habet planitiem, per quam Cessa fluuius ignobilis defluit, atque Danuillam vsque delabitur, quo in oppido erat comes Hernestus Masfeltius cum tribus millibus peditum partim Menapiorum, partim Sicambrorum, partim Germanorum, ac Sequanorum. equites galeati aderant quingenti. cataphracti centum. atque hi frequenter excitabant leuia prælia. Isti magno erant impedimento quo minus tormenta possent dirigi, quæ tamen opera & beneficio corbium in

duabus

Margin notes: Mauritij perfidia. — Marsum arx vi capta. — Teōuillæ deditio.

duabus partibus directa sunt, vbi muri apparuissent debiliores, lateraque imbecilliora. in ea parte collis, quę erant superior, locantur sex colubrinę, quę vias oppidi infestarent, & eos deturbarent, qui inferiorem verberationem conarentur impedire. deiectis itaque non ingentibus murorum spatijs præsidia videbantur conatum Gallorum minimè expectatura. at Masfeltius cum suos frustra rogaret hortareturque ad pugnam, grauissimè tulit quòd propter timiditatem ignauiamque suorum oppidum ipsum tam munitum veniret in potestatem hostium sine pugna. statuit igitur sibi fore honorificentius si inuitus venisset in potestatem hostium, quàm si lubens tam timidę ac fœdę deditionis assensisset. milites eo inuito se dedunt per illas conditiones, quibus accepta sunt Danuillę pręsidia. egressis his inermibus omnis generis pręda concessa est conestablio, qui cataphractis equitibus eam largitur. Sed quoniam duorum nobilium oppidorum pręda & impedimenta ita fuerant concessa, Galli paulatim exire e castris eius militiæ pertęsi, quia communes labores pro virili subirent, at præmia non pro laboribus aut periculis, sed ad gratiam & beneuolentiam & amicitiam concederentur: cum nihil aliud priuati milites è bellis victores reportent, aut præmium aliud habeant, quàm prędam, & spolia cæsorum hostium, quę si pręrepta sint, reliqui erunt labores tantum, & pericula, & vulnera, quæ nemo sanæ mentis sine præmio expetiuerit. Masfeltius, qui venerat in potestatem regis Lutetiam adducitur, post cuius discessum inde castra mouentur. Mommedium oppidum ostensis tantum tormentis in deditionem venit. præsidia per pactiones explicatis vexillis ad profectionem cum armis & impedimentis exeunt ex oppido. hæc omnia castella firma præsidia capiunt, quod essent magni momenti, muniunturque, & reficiuntur partes collapsæ. Sedanus regulus interea, ad quem principatus Bulionensis amissus per antiqua bella à suis maioribus, pertinebat, petit auxilium à rege ad suum principatum recuperandum, nonnullisque tormentis acceptis & tribunis peditum & satis ingenti equitatu primùm oppidum Bulionicum munitissimum expugnat deinde breui vniuersum principatum recuperat, iam trecentos & amplius annos à suis maioribus amissum, quæ dum fierent à Sedano, Lumes oppidum regis iussu solo æquatur, funditusque euertitur, quamuis esset munitissimum, & rebus bellicis non inutile, quia esset receptaculum exulum Gallorum, & latronum. post illud vi expugnat Trelonium, populatur, diripit, incendit, euertit. huic Gloium oppidum captum, Cimeum concussum est; præsidia quia viderent instare periculum in arcem se recipiunt. dum agitur de conditionibus deditionis repentino conatu capitur, diripitur, inceditur. vt verò Cæsar pluribus è partibus vexaretur, varijsque bellis & molestijs vno tempore distraheretur, Henricus pacem cum Solimano Turcarum imperatore componit per legationes, qua confirmata Solimanus adpromittit liberaliter Gallo omne auxiliorum genus aduersus Cæsarem communem vtriusque hostem. at Henricus quia videret Cæsarem non mediocriter rebus Italicis ad omne genus bellorum adiuuari, vt Italæ vires in defensione oræ Italicæ occuparentur, impetrat classem Ottomanicam ad litora magnæ Græciæ, ad mare Tyrrhenum, ad vniuersam propè oram maritimam Italiæ infestandam: qua re efficiebatur vt incredibilibus sumptibus alendarum copiarum in multis locis maritimis Cæsaris exinaniretur ærarium, & vires distraherentur in multas partes, quare fierent debiliores. trepidatum est magnopere Neapoli ex ea re, quòd illud regnum per id tempus non satis esset præsidijs instructum, & quod Salernitanus princeps, qui nuper ad regiam tutelam confugerat multos haberet coniunctos in eo regno, plurimumque posset autoritate & gratia & ęquitate expostulationis. Cęsar cognitis regijs consilijs iampridem veritus ne id quoque aliquid detrimenti suis rebus afferret, multas Germanorum cohortes ad vexilla conuocauerat, curaueratque illas Genuam, & ad oram Ligusticam conuehendas ad eius regni præsidia & defensionem. atqui præcipua causa fugę principis Salernitani fuit simultas & odium Petri Toletani post legationem Neapolitanam, qua functus fuerat apud Cęsarem in tumultibus ad religionem spectantibus, per quam opportunitatem Salernitanus grauiter inuectus fuerat in nimiam seueritatem & acerbitatem Toletani. eius principis criminationibus ad Toletanum delatis per literas amicorum & propinquorum, quibus plurimum poterat apud Cęsarem, inflammatus est Toletanus, atque principem grauibus accusationibus apud Cæsarem onerauit, scripsitque periculosum esse propter eximiam hominis autoritatem nequid noui molitetur in eo regno vbi redijsset. Cęsar idcirco illum diu apud se in Germania detinet, & cum in Italiam redijsset denique Neapolim ex occulto loco atque ex insidijs sclopettus in eum disploditur. questus est apud Toletanum princeps. instat vt autor sceleris inueniretur. propositis pręmiis indici inuentus est pręter spem Toletani. Sed tamen magna negligentia vt in re leuissima vtitur, princeps venit in suspicionem Toletani consilij, atque cum dies dicta etiam fuisset sibi apud Toletanum, cum ad pręstitutum diem non apparuisset priuatur principatu: qua de causa cum ad Cæsarem esset prouocaturus, quia suspectum haberent iudicem Toletanum, dissuadentibus amicis ob Toletani potentiam, & ob Cęsaris animum parum sibi propensum iam cognitum, primùm Venetias, deinde in Galliam confugit, vbi perbenignè à rege exceptus honorifica stipendia meruit. Turcica vero classis, quàm Solimanus Henrico promiserat rebus omnibus instructa iā traiectis Caietę finibus ad litora Tarracinæ peruenerat, vbi Gallicam classem pręstolabatur, neq; videbatur vlterius progressura propinquāte autumno, cum Dragutus nollet hyemate in occidentis partibus. Auria tametsi sciebat se longe inferiorem esse viribus Turcica classe, tamen conatur Germanicas cohortes in oram Ligusti-

Danuillæ deditio.

Sedanus Bullionēse principatum recipit.

Lumes opp. solo ęquatū.

Trelonium captum.

Cimeum captum.

Pax Henrici cū Turcarū imperat.

Classis Turcica conducta ab Henrico.

Salernitano principi principatus ereptus.

eam exponere, & Neapolim accedere, cum istud ipsum fieri Cæsar summa industria iussisset, ne per suam negligentiam regnum illud amitteretur. idcirco decernit vel contra suorum ducum consilium procedendum esse, atque primùm Centumcellas, deinde Hostiam applicuit. illuc profecto nuntiatur Turcica classis in duas partes esse diuisa, cuius altera pars erat apud montem Circellum, altera apud insulam Pontiam, quæ iacet è regione ferè Tarracimæ vrbis in mari mediterraneo. nam quamuis duces Auriæ consulebant iter habendum esse in altum, tamen Auria malluit iter facere inter montem Circellum & Pontiam, fretus opportunitate classis ita diuisę. emissis igitur quibusdam qui aquarentur, vbi turba nautica refecta auctaque fuisset secundum ventum obseruans per noctem Centumcellis discedit. Dragutus certior factus Auriam nauigaturum, cum esset adhuc ad montem Circellum commonefacit duces ac trierarchos qui erant ad insulam Pontiam quo in statu res sint. Auria sic iter faciens intercipitur medius, atque prima acies se egregie defendit. ita vero oppugnatur vtrinque classis Hispana, vt multis trucidatis veritus Auria ne, si procederet, iacta esset alea de omnium salute, coactus sit amissis septem triremibus recedere, quæ captæ sunt non sine multa pugna & contentione. Germani capti omnes, & plerique è ceteris ad transtra sunt cathenati, reliqui in miserrimam seruiturem abducti. Henricus dum classis finibus Neapolitanis propinquaret, miserat in Italiam Salernitanum principem, vt cum purpuratis antistitibus Ferrariensi ac Turnonio, reliquisque Gallicæ factionis ducibus de rebus bellicis consultaret; qui cum venisset ad comitia bellica ad fossam Clodiam, is pagus est Venetorum imperij non procul à Venetiis, qui primus se ostentat ad dextram per sinum Adriaticum in continente orientem versus nauigantibus, mox solutis comitijs per fines Heluetiorum redit in Galliam. rex accepto nuntio quod classis Turcica nauigans in mari Tyrrheno vniuersa litora Italiæ trepidatione & metu repleuisset continuò iubet Salernitanum principem Massiliam quàm citissime conuolare, & cum triremibus quæ ibi essent instructæ Turcicæ classi obuiam procedere. Sed postea pugna feliciter à Draguto gesta ad Pontiam nuntiata fit certior Dragutum post expectatam diu frustra Gallicam classem præda onustum cum multis captiuis orientem versus nauigare, quia iam anni tempus instaret vt intra suos fines se reciperet. princeps summa diligentia visus abnauigantem classem sequitur, neque prius sequi cessauit, quàm peruenerit Byzantium. ibi honorificè à Solimano exceptus fuit in hybernis, & classem in annum sequentem impetrauit. Castalius ex alia parte cum infeliciter à suis ad Drigal oppidum fuisset pugnatum acceptum nuntium, vt par est, ægrè tulit. Sed tamen in tantis infortunijs nullum non modo metum, sed neque mœrorem quidem præ se tulit, atque finxit perexiguam factam esse iacturam, ne ducis mœrore aut vultu animi suorum militum consternarentur. Pallauicinus Curtam adductus vbi à vulneribus conualuisset quindecim millibus nummum aureorum redimitur. Achmetus accessit ad Mahomettum sicuti iussus fuerat iam iam inuasurum Pannoniam, sed tamen id fiebat subfrigidè cum satis hoc anno fecisse sibi videretur, quia Tibiscum & Lizisum vrbes, & multa castella præterea cepisset profligata etiam bona parte copiarum hostilium. Sed Achmeti adhortationibus & monitis impulsus vt oblatam rerum bene gerendarum opportunitatem ne amitteret, incitatur vt Pannoniam inferiorem inuadat, aiebat enim vrbes reliquas perterritas & consternatas superiorum clade & iactura vltro venturas ad deditionem vbi arma Turcica tantum se illis ostendissent: ad quod etiam non mediocriter impellebant Ferdinandi variæ maximæque occupationes, & Germanici tumultus, quæ opportunitas opprimendi hostis visa est Turcis non esse aspernanda. his accedebat summa inopia rei pecuniariæ, qua Ferdinandus laborabat præter equitatum ac peditatum amissum, quare efficiebatur vt copiæ non possent ita facile comparari. hæc enim omnia poterant optatissimam Turcis opportunitatem offerre ad vrbes occupandas, & ad multam prædam diripiendam. Mahomettus quòd hæ rationes probabiles viderentur, iubet vexilla conuelli ad profectionem, quantaque potest celeritate Zanolchum oppidum petit cum omnibus copijs. Id oppidum propter situs commoditatem fuerat à Ferdinando extructum à fundamentis, & non mediocriter omnibus rebus necessarijs ad defensionem munitum. est enim in ripa Tibisci fluminis in opportuno loco ad reprimendas frequentes Turcarum incursiones. Eundem situm Solimanus etiam elegerat ad istud ipsum negotium, nisi præuenisset Ferdinandus ob amœnitatem loci. sunt in eo oppido quinque altissima propugnacula, quæ ex altero latere Tibisco fluuio alluuntur ex altero fluuio mediocri Zagiua, fossamque habent præaltam plenam aqua fluuiali. oppidi tanta est amplitudo, vt commode possint quatuor hominum millia in acie consistere ad defensionem. Ferdinandus & præsidijs, & bellicis tormentis, & annona, & omnibus apparatibus bellicis denique in multos annos hoc oppidum tanquam inexpugnabile vlla vi armorum munitum habebat. vbi quinquaginta tenebat oblongos lintres non minus ad pugnam, quam ad voluptatem piscationum accommodatos. Collocati fuerant in præsidijs eius oppidi quinquaginta Hispani, centum Boemi, ducenti Aiduchi, trecenti Germani, & ducenti equites Pannones, atque hęc erant ordinaria oppidi pręsidia. Castalius quamquam videbat in magno periculo res inferioris Pannoniæ constitutas, neque parum de Vinundria erat sollicitus, quòd illa vrbs non satis munita videretur ad resistendum; tamen quia futurum sperabat vt hostis in Zanolchi oppugnatione retardaretur, non nihil ad munitionem eius vrbis aspirat. quippe quòd esset oppidum eius naturæ, vt si non infringere, at certe retardare saltem ac retundere hostiles copias posset, quòd esset, vt diximus, munitissimum. Mahomettus ante quam Zanolchum accedit, pręmittit duo equitum millia ad agrum, regionemque totam recognoscendam, commeatusque

compa-

Nauale prælium cruentum.

Pallauicinus redemptus.

Zanolchi descriptio.

comparandos, cuius rei inopia laborabatur in castris, quia per loca deuastata Turcæ iter fecissent, & incolæ regionis aufugissent, vnde nascebatur necessario rei frumentariç penuria. Turcç nonnulli ex his se Zanolcho ostentant. exeunt quidam prçsidiarij. initur leue prçlium. cognitum est ab oppidanis è captiuis Mahomettum cum omnibus copiis ad expugnationem oppidi esse venturum. cum primum Turcarum agmen eo accederet, forte ignis in quadam domo accensus adiuuante & impellente flammas vi ventorum in proxima quæque tecta oppidi debacchatur, atque ob impetum succrescentium ventorum, atque incendium semper magis distrahentium ad extremum vniuersum propè oppidum concrematur: quippe quod ex asseribus & tabulatis materia nimirum flammas alliciente esset plenum. Sed tamen tanta fuit oppidanorum diligentia vt flammas denique superarit. oppidani ad hostium aduentum instructi Turcas tormentorum globis dissipant, atque turmas ita disrumpunt, nemo vt propinquare muris auderet. postea certatum est leui pugna non sine magna Turcarum clade. at Mahomettus postridie cum reliquis copijs accedit. abstitit tamen procul ne tormentorum globis offenderetur, atque ad eam partem oppidi, quæ fossarum opera defendebatur, turmas mittit exploratum de more ad expugnationem. Sequenti postea die omnes copias oppidanis ostentat, quæ tam conferta agmina visa sunt, vt horribilem aspectum oppidanis præberent, quippe quod solum vbique tegeretur. positis deinde castris mittit ad oppidi præfectum qui nuntiaret solum oppidi esse Solimani, quod Ferdinandus illud in alieno fundo extruxisset, quare hortatur vt rem alienam restituat. addita sunt precibus ingentia promissa, pollicitationesque certorum munerum. honestas conditiones recusanti adhibentur minæ, & acerbissima tormenta intentantur, si pateretur tantum bellica tormenta dirigi. his minacibus petitionibus responsum est, oppidum non esse præfecti, sed Ferdinandi, qui illud suæ fidei commisisset, credidisset que defendendum tanquam viro bono & fido. non posse illud dedere sine turpitudine proditionis. decreuisse vitam potius, quàm fidem amittere. oportere illud armis, at non auro vel pollicitationibus extorquere. neque verbum quidem in posterum esse de hoc negotio audiendum. illo responso accepto virtutis & fortitudinis pleno Mahomettus curat fossas castrenses ad oppidi fossas vsque produci non sine multa ac propè incredibili difficultate, quod terra corbibus è longinquo esset asportanda, cum locus esset aridus arenosus & saxosus, & ad extruendas munitiones ineptus. directa sunt denique tormenta, quæ çum magna vi oppidum concuterent, non etiam magnum damnum afferebant, quia ædificium è terra & fasciculis lignorum non ita facile corrueret, cum vis globorum intra terram ipsam deperiret. vbi per triduum oppidum frustra concussum esset, Germani consilium fugæ cum Hispanis communicant. sed cum Hispani se tantum turpitudinis numquam admisuros profiterentur, gloriosamque mortem dicerent se velle infami saluti prçferre, ad Pannones & ad Boemos peruentum est. omnes hi cum recusarent se esse turpiter fugituros, consilium tam facinorosum ac nefarium Germanorum peruenit ad aures præfecti. is multa comitate conatur animos militum ab illa improbitate retrahere, multisque promissis sollicitat ne oppidum illud, in quo totius Pannoniæ salus contineretur, præsertim iam rebus omnibus munitum necessarijs, suæ ipsorum militum fidei virtutique concreditum, proderent immanitati Turcarum; qui tamen breui ab illa oppugnatione, quam irritam & vanam comperissent, erant discessuri. non conuenire Germanicç gloriæ, quæ semper maxima apud omnes nationes habita est in rebus bellicis, nulla probabili, causa, nedum necessaria oblata, turpiter ita & trepidè commissas suæ fidei munitiones deserere. Sed quæ oratio, vel quç ratio imbellem animum & sententiæ suç pertinacem regere possit? vbi turpitudo consilij cognita est, ne frustra susceptum consilium videretur, addunt simulationem honestatis, quo minus turpis fuga appareret. postulant menstrum stipendium, quod sibi debebatur, atque illud mutuo accepta pecunia dissolutum est. Interea Turcica tormenta oppidũ concutiunt. omnis conatus fit inanis. ea res cum posset erigere atque extollere vel iacentes oppidanorum animos, tamen ij nihilominus ad fugam latebrasque prospectant. statuunt noctu per lintres fluuium traijcere: quod consilium cognitum ab Hispanis ad prçfectum oppidi defertur. curat vt lintres arena impleantur ne possint ad fugam occupari, cum nulla alsbi pateret via cũcta latè tenentibus hostibus. atqui cum per noctem Hispani vigiles viserent, vident armatos Germanos ad iter vasa collegisse, ac Pannones paratos in equis. præfectus eos rogat denuo ne tantum detrimenti rebus Ferdinandi regis inferrent, tantumque turpitudinis nationi Germanicæ offunderent. quæ omnia admonita & adhortationes irritæ sunt. Turcæ audito strepitu qui fiebat intra mœnia, cum vigiles collocati essent vel intra fossas oppido propinqui, cum paulopost nihil audiretur, neque solitarum vigiliarum indicium appareret, ad aliam partem oppidi, & ad oppositam portam accurrunt, qua Germani exibant & Pannones. ingressi oppidum neminem inueniunt, præter oppidi præfectum, qui solus relictus portam erat clausurus, decreuerat que vel ipsam vitam potius profundere, quàm fieri particeps tam turpis consilij, atque tam fœdę proditionis. perductus est igitur ad purpuratum Curtensem, qui percepto rerum successu eum honorifice tractat. est enim virtus & fides & constantia apud omnes homines vbique laudabilis, cum nulla sit gens tam barbara, quæ non virtutis reuerentia capiatur. Cæterum Germani cum purgandis lintribus, & in aquã deducendis, non parum distinerentur, atq; ita impedimẽtis impleuissent, vt non facile possent detrudi, ab hostibus circumueniuntur, opprimũtur, & ad vnũ trucidantur. Hispani ferè omnes alij lintribus minus auari, alij terrestri fuga in tutum peruenerũt. Mahomettus ita oppido munitissimo potitur sine certamine per Germanorum Pannonumque socordiam & metum nonnullos dies ibi cum omnibus copijs moratur, deinde relictis firmis præsidijs ad obsidendam Vinundriam infesta signa conuertit. Castalij copiæ audita Zanolchi etiam iactu-

Zanolchum casu concrematum.

Germanorũ turpe consilium.

Virtutis vis.

Zanolchum captum.

ra non parum ceperunt admirationis cur id ita fieret, vt munitiones, quę nulla humana ope videbantur posse expugnari, ita turpiter & per summum dedecus hostibus relinquerentur. Castalius tametsi non mediocrem merorem ex ea re percepit, tamen simulat se parum res huiuscemodi curare, cum diceret hæc esse ludicra fortunæ, quæ modo deprimere res bellicas, modo extollere depressas soleret. nullam iactnram vnicam esse consueuisse. tunc maximè sperandum esse cum plura aduersa acciderint, fortunaq; in hanc partem se exercuerit, quòd mox in aliam partem conuertetur, quia sola inconstãtia rerumq; humanarum volubilitas illi grata est. Illud vnum se grauissime ferre inquit, quòd vnde plurimum fidei & constantię & auxilij sperabatur, inde res magis proderentur per summum ipsorum militum dedecus, turpitudinem & innocentium nationum infamiã. quippe cum etiam illa prouincia rerum nouarum cupida iam videretur aspirare ad reuocandum Ioannis regis filium in successionem regni per clandestina colloquia; quoniam bellorum molestiæ esset pertęsum, qua vna ratione tantas calamitates Turcarnm sibi videbatur deuitatura. hæc res etiam animum Castalij nõ parum vexabat, quòd paruas copias haberet ad tantas rerum mutationes, quibus etiam non erat soluendo; quare in tantis rerum difficultatibus qnid consilij caperet cum Vaiuoda, cæterisq; ducibus consultat, vt maturè pro viribus omnibus rebus consuleretur.

Isabellæ querelę de Ferd.

Isabella interea grauiter de Ferdinãdo querebatur, quod per fraudem & vanas promissiones eius e regno fuisset eiecta. quod filio promissa vxor non daretur. quod nullæ seruarentur pactiones aut promissorum fides. quod sibi dos non solueretur. his aliisq; pluribus querelis Ferdinandum regem onerat apud fratrem suum Sarmatarum regem & Bonam reginam. Se non seruaturam condiriones promissorum palam profitetur, cum neq; sibi seruarentur. agere cępit vt prouincia regnumq; per nonnulllos proceres reginæ filiiq; partibus studentes recuperarentur: cui consilio addebat stimulos Marces Vaiuoda Trãsalpinns, qui copijs & pecunia & omni auxiliorum genere se illam adiuturum profitebatur, vt Ioannes Rex suum regnum recuperaret.

Isabellæ literæ ad Solimanum.

Sed ante omnia clam Solimanum per literas rogat vt recordetur amicitiæ. qnæ inter ipsum & Ioannem regem suum maritum intercesserat. ne sibi deesset misellæ viduæ per perfidiam & vanas pollicitationes oppressæ. & ab iis præcipuè, à quibus maxime ob credulitatem subleuari debebat. Se vnum Solimanum respicere. neminem alium principem potentem habere ad quem confugiat. Se omnem spem salutis & dignitatis suæ iamdiu in sua clementia collocasse. rogat ne se in tantis rerum molestiis desereret, in quas propter muliebrem simplicitatem & credulitatem collapsa fuisset. qnòd si sua ipsius reginæ causa faciendum nõ videretur. quæ potius ad Ferdinandi, quàm ad Solimani fidem confugisset. saltem moueretur misericordia innocentis, & nihil tale volentis pueri, qui hinc per maternam simplicitatem, inde per regiam auaritiam è regno paterno fuisset expulsus. Vnum esse Solimanum iustitiæ, ęquitatis, clementiæq; perfugium; & tanquam asylum spoliatorum eiectorumq; regum. vnam esse regiarum virtutum ac imperatoriarum reginam, susceptionem defensionis infelicium pupillorum regum ac viduarum per fraudem oppressarum: quippe cum bonus sit vir priuatus, qui nihil mali faciat; at boni imperatoris virtus latius extendatur, qui cęterorum regum malitiam refrænauerit, & libidines coercuent. non parum interesse rei Ottomanicæ finitimos potius habere reges imbecillos & beneficiis obstrictos, quàm potentes, & sempiternos hostes Ottomanici nominis, qualis est Ferdinãdus indomiti ingenij christiani imperatoris fratrer, qui iam tota Germania. ac vniuersa propè Italia domitis, Galliæ, & reliqnis Belgicis finibus armatus immineat, & paulopost omnium earum prouinciarum vires in Pãnoniam Illyriumq; sit conuersurus. his, alijsq; rationibus, quæ ab Achmeto adiuuante negotium proponebantur, ita commotus est Solimanus, vt ad Stephanum Vaiuodam Mysiæ inferioris literas dederit, quibus imperabat, vt, cum à regina imploraretur, quantis posset viribus collectis illi opem ferret.

Literæ Solimani ad Vaiuodã Mysię.

istud ipsum imperatum est purpurato Curtensi. quæ dum aguntur clã cum Solimano, nuutiatur Castalio Chendum Ferenzum & Petrum Vicchium in finibus Poloniæ copias colligere Pannoniam inferiorem inuasuros, ad illud regnum reginę nomine occupandum, quia dicerent Ferdinandum non obseruasse reginæ pactiones, neq; soluisse promissa.

Conspiratio in Castaliũ.

vtebatur Vicchius Chendi opera & potentia, qui post mortem Georgij plurimnm autoritate & opibus valebat, cupiebatq; illam cædem vlcisci, & in eius facinoris autores animaduertere. coniunctæ sunt itaq; horum amborum vires, quare cum auxilijs Mysi, qui noudum copias dimiserat, donec appareret quẽ finem res eius regni essent habiturę, vti iusserat Mahomettus, videbantur simul vno tempore regnum inuasuræ. nam ad Vicchium & ad Chendnm multi è nobilioribus eius regni conuenerant, & iam conspiratant cum Vaiuoda vt omnes vno tempore vbiq; Ferdinandi copias trucidarent. Sed vanum fuit omne horum consilium per calliditatem castalij, qui quo pacto Vaiuoda de medio tolleretur multos iam dies rationem subtexebat. hunc nonnulli propter priuatas inimicitias se cæsuros esse profitebantur, quibus additę sunt etiam à Castalio ingentes pollicitationes tanquam acerrimi stimuli & calcaria ad celeritatem cædis. irritati sunt & animi quorundam aulicorum familiariumque Vaiuodę per literas Castalij ad eos missas, quæ visæ sunt eos vel innocentissimos vocare in suspicionem proditionis, feceruntq; vt amissis honoribus & opibus acerrimo odio in Vaiuodam inflammarentur, & in desiderium impellerentur vltionis. ad illud negotium adiuuabant coniuncti futuri Vaiuodæ, qui illo de medio sublato plurimum dignitatis se consecuturos sperabant. tentoriũ igitur ingressi eum repente trucidant, atque cum paratis auxilijs in duo Turcatum & Scytharum millia, quos ille ad sui corporis custodiam alebat, impetum faciunt, trucidantq; omnes. postea illo Vaiuoda creato, ad quem illa dignitas iure pertinebat, matrem & filios & propinquos cęsi miserabiliter trucidant, nemine prorsus relicto, vnde aliquid timeri posset. illa cędes dissoluit vniuersam coniurationem inferioris Pannoniæ, coniuratosque patefecit, qui quamuis timebant supplicia, tamen

men

men Castalius in præsenti ad eam rem conniuendum esse censuit, quod aliæ intimæ contentiones molestiæque instarent, nam Germani, quia non darentur sibi stipendia, multa fęda, crudelia, nefanda aduersus subditos Ferdinandi moliebantur. in amicos pagos incursiones facientes omnia ferro ac igni populantur. bonaq; diripiunt. hęc satis probabilis causa visa est proceribus hortandi Castalij vt ad expugnandũ Tibiscum copias duceret, quòd intelligerentur vires Cassumbassæ esse debilitatæ, quia multos è suis ad expugnationem Vinundriæ misisset. non esse prætermittendam pręsentem occasionem, quæ postea frustra desideraretur. profitentur se ad eam expeditionem promptissimè ituros, quibus rationibus putabant se Ferdinandi copias è Pannonia inferiore excludere. Castastalius cum intelligeret quò tenderent horum consilia. rem dissimulare. spem non prorsus euellere. postulata differre. in ijsdem castris morari, quę maximè ad auxilia opportuna singulis partibus regionis ferenda forent accõmodata. Cęsar interea Marinianium, aliosque tribunos militum ex Italia conuocat in Germaniam cum copijs, ipse Inutrium, inde Abudiacum contendit. ibi censis copijs Italorum, multisq; Hispanis cohortibus recentibus, magnum Germanorum numerum colligit, cum omnibus his copijs in Belgas & in Sequanos accessurus, vbi Henricus Canoduro ac Tullo & aliis munitionibus compluribus occupatis omnia pro arbitrio sursum deorsum vertebat.

LIBRI QVINTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS, LIBER SEXTVS.

DVM Cęsar copias parat in finibus Vindelicię ad Henrici regis impetus propulsandos, Castalius intra fines inferioris Pannoniæ prospectat quid consilij capiat Mahomettus aduersus Vinundriam; fortuna res Italas vexatura paulatim excitat belli Senensis incendia, iacitq; semina euersionis eius reipublicæ, quæ per multos annos incolumis floruerat. ad quod bellum explicandum videtur altius repetendum quæ causa compulerit vrbem totius ferè Thusciæ nobilissimam, cum libera esse posset, vt primùm voluntariam, deinde necessariam & ab exteris regibus impositam seruitutem pertulerit. Fama est Biennum Gallorum ducem cum trecentis millibus hominum in

Initia senatũ vrbis. Italiã profectum eius vrbis initiis opportunitatem dedisse, cum ibi tuguria construxisset ante Christum natum annos fermè trecentos & octoginta ac duos, vt iumenta labore longi itineris atque senes defessos relinqueret, quem locum à senibus Senam nominauit. sequentibus postea temporibus ob amœnitatem regionis iustam ciuitatis formam accipiens, plurimumq; aucta Romanorum coloniam & Lupam Romuli Remiq; nutricem accepit, fuitq; nõ solum amicitia, sed etiam affinitate quadam coniuncta cum vrbe Roma. Post obitum Romani imperij ipsa libera, suis vtens legibus, nullis exterorum regum imperijs obnoxia ad hanc vsq; diem ætatemq; nostram perdurauit. est enim sita in loco amęnissimo Italiæ, collibus vndiq; cingentibus illam placidissimis, qui plurimis vitibus, & oliuetis, & fructiferis arboribus vestiuntur. vtitur cęlo benigno &

Senariũ descriptio. salubri, atque aere temperatissimo. abundat tum intra męnia tum etiam extra multarum limpidarum aquarum scaturiginibus, quę commodissimè suppetunt ad omnes vrbanos vsus. hæc vrbs portas habet complures, quarum quæ spectat ad septentrionem, agrumq; Florẽtinum, Chamolia vocatur. ad orientem conuersa est Romana, cui opponitur propè occasum solis versus ea porta per quam adeuntur loca maritima, & planities Rosciæ. conuersa est ad meridiem quæ vallem Arni fluminis prospicit, atq; figuram habet ferè oualem. Senenses igitur illi antiquiores capti amęnitate regionis villas iucundissimas & oppidula & turres nonnullas pluribus in locis agri Senensis condiderunt, relicta prorsus popularibus omni rerum publicarum administratione quia nollent publicis curis, & conseruandæ rei alienæ studio reuocari à proprijs commodis & delitijs. at enim cum po-

Resp. omnes propè malę. pulus magis ad priuata commoda, quàm ad publicam vtilitatem rebus patrijs præesset, videreturq; potius tyrannorum autoritatem, quàm ius magistratuum exercere; nullum siquidem bonum est multorum imperium pro arbitrio priuatisq; commodis gubernantium, paulatim excitata sunt mutua odia ciuium: cum iam non viri boni & iusti & sapientes; sed gratiosi & opulenti & affinitatibus multis circumsepti & audaces ac imperiti rerum gerendarum reip. præficerentur. neq; illud sanè curabatur rectè vt iudicationes fierent, sed pro singulorum iudicum arbitrio illegitimis dominis ab legitimis bona addicebãtur. Atqui manifestũ est quòd omnis resp. quæ disciplinas & rerũ præteritarum cognitionem negligit, iam senio delirat, multaque ridicula faciat necesse est, quæ modo mutari oporteat, modo resarciri. Neque tamen ita diutius potest consistere, quæ cum humanis opibus superior sibi esse videbitur, tum certè diuino consilio euertitur, quoniam sola religio & sapientia omnia regna rectè gubernare potest. hinc facile apparuit, cum singuli ad propriam vtilitatem, at nõ ad

Resp. mala quid sit. communem salutem reip. præessent, cum gratiosi & imperiti rectè gubernãdi magistratus per ambitum ac prensationes moderatis ac prudentibus præriperent, nihil aliud esse remp. quàm multorum conspirationem quoquo modo ditescere studentium per subditorum facultates cum vicissim

conniueant & obsurdescant magistratus ad iniurias, rapinas, libidines vel affinium vel parium, vt expleus magistratibus & ipsi parem licentiam mox consequantur. hæc causa est cur denique euertæ sint omnes respublicæ, & euertentur in posterum, cum nostris temporibus rara sit omninò resp. & in posterum fortasse rarior futura est. nobiliores hac nefanda gubernatione cognita vel populorum miseratione commoti, vel ambitioue impulsi, vel tanquam ad auream messem & ipsi accedere cupientes auaritia & spe prædę allecti, ad remp. accedere nixi sunt. Sed contra repugnantibus popularibus ijs, qui magistratus sibi vsurpabant, quibus non sufficere solis tantus principatus ad auiditatem rapinæ videretur, nedum si nobiles in partem prędæ fuissent admissi, res Senenses in magnum discrimen inducitur. neque tamē simplex fuit inter patricios & populares seditio, sed magna contentio vel inter ipsos nobiliores, quòd alij Romanam nobilitatem & antiquitatem Brenni præ se ferrent. alij Clusinam nobilitatem præstantiorem ducerent. nam Clusini ciues Clusio vrbe deuastata, quæ fuit olim metropolis Thusciæ, Senam commigrarunt. Sic igitur ad arma vsque sepius ventum est, atque potentiores non semel eiectis aduuersarijs modo huc, modo illuc fortuna belli alternante victoriam, summæ reipublicæ præfuerunt. Nam profectò indignum alteris videbatur si recentioribus & nouis hominibus par ius ciuitatis deferre cogerentur, cum munia reip. commodius & vtilius inter paucos administrarentur: cum æquum ducerent antiquiores vt ipsi in cæteros homines haberent imperium. Inde multæ iniuriæ aduersus nouos homines & populares nouorū partes complexos committebantur, ad quas conniuebant antiquiorum magistratus. alteris nulla re se illis inferiores existimantibus perindignum ac non ferendum videbatur se tum priuatim tum publicè etiam iniurijs affectos negligi; cum non res publica sit, sed manifestissima & crudelissima multorum tyrannorum dominatio ac tyrannis, vbi arbitria hominum nullis rationibus obnoxia pro legibus dominantur, quæ debent esse omnibus eædem, neque possunt iure maiorem veteribus quàm nouis, aut nobilioribus quàm humilioribus ciuibus impunitatem iniuriarum exhibere. nā ex iniquitate iudicum, imparibusq; iuribus multæ priuatorum controuersiæ nascantur necesse est, atq; inde ciuitatum deniq; euersiones & ruinæ: cum Deus sit demum iustissimus vindex debilium & iniquè oppressorum. at res eò deniq; perducta est vt è cunctis hisce tribus ordinibus crearentur magistratus, qui communi consilio & consensu artifices & subditos populos prædarentur. nam eò res Senensis erat deducta, vt vbi ab artificibus operas aut mercimonia à mercatoribus extorsissent ij qui magistratibus fungi consueuerant, vel post longum interuallum precium suarum mercium petentibus plagæ infligerentur ac vulnera pro precio, atq; magistratuum ministri, qui in ius vocarent schedulas nominum deglutire cogerentur. Sine igitur Dei consilio propter multa peccata eius ciuitatis, siue fortunę arbitrio, quę solet plerūq; diuturnæ ciuitatum, regnorumq; felicitati inuidere, vbi dementia hominum ad mutationes pręcipue aditum patefecerit, cum nihil beatum aut tranquillum in rebus humanis diu esse patiatur, tantum mutui odij in illa ciuitate exarsit, vt non semel propius periculo fuerit ne tota ciuitas suis armis, popularibusque seditionibus ad internecionem tenderet, funditusque euerteretur. ad horum tantorum imminentium malorum remedia missæ sunt legationes ad Cęsarem, cum vrbs illa facta esset antiquitus imperij. quę Cęsarem ipsum causam docerent, suppliciterque peterent ne in tantis periculis & calamitatibus vrbem illam negligeret, quæ semper imperatorio nomini fuisset addicta, sed quàm citissimè labantibus rebus succurreret, oppressosque ciues antiquos à recētioribus & à popularibus pro sua innata clementia, & iustitia subleuaret. omnium bellorum miserrimum esse & acerbissimum illud, quod; inter ciues eiusdē ciuitatis geratur, non solùm quod hostis iam sit intra mœnia, sed multo magis quia non opes, non gloria, non imperium tantum denique quæratur in bellis ac tumultibus ciuilibus, sed vita & sanguis, & iugulum ipsorum ciuium. facile vero posse illam vrbem à tantis molestijs subleuari, si publico ipsorum Senensium sumptu Cæsar Hispanorum peditum cohortem misisset ad vrbis custodiam, quorum præsentia tota ciuitas conquiesceret. atq; id quidem facillimè impetratum est. his præsidijs acceptis vtraq; factio continuo repressa est, & omnis ciuilis controuersia ac seditio consopita. Sed enim cum idem propè Senensibus accidisset, quod & fabuloso equo Stesichori, qui ad vlciscendam cerui iniuriam, quòd is sibi pabulum conculcasset, seruitutem subiuit hominem vt instū vltorem dorso & frænum passus, tum demum cognouerunt in quos errores fuissent illapsi. nam quasi ad mutuam vindictam faciliorem fręnum & ephippium passi imploratis externis auxilijs, nō minus in seipsos, in patriam, in libertatem, quàm in aduersarios vltionem, totamque vim vindictæ conuertunt. nam præfectus Hispanis præsidijs, vrbisq; gubernator dictus Cæsaris nomine Diegus Mendocius conciliatis sibi animis nonnullorum primatum, obstrictisque amicitia & beneficijs tātum autoritatis in ea vrbe paulatim sibi comparat, vt tanquam summus imperator in reliquos ciues implacidus & imperiosus esset: qua acerbitate sic animos Senensium in se concitauit, vt facile cognoscerent in quos errores incidissent, atque inflammati sint ad excutiendum seruitutis iugū, quod suis ceruicibus parari videretur. impellebant ad hoc oppiduli cuiusdam initia, quod Mendocius simulata necessitate defensionis consultò excitabat in ea parte vrbis, quæ Florentiam versus prospectat, non procul à Chamolia, vt facile subsidia Florētina posset admittere cum opus esset: quia Cosmus Medices dux Hetrutiæ Cęsarianis partibus maxime faueret. atque cum se formidare arma popularia post iacta fundamenta oppiduli Mendocius simulasset, curauit vt ea vniuerso populo & artificibus adimerentur, atque in oppidulum comportarentur, quod quidem facile consecutus est per edicta magistratuum & amicitiam nobiliorum, cū breuiora præsertim arma nobilioribus reliquisset. Tum paulopost impulsu nonnullorum amicorum Mendocij ortæ sunt querelæ; quòd populus inermis armatis nobilibus proderetur, cum vbiq; fierent iniurię, coactique sunt nobiles etiā om-

nia

Seditio inter patricios & populares.

Familię veteres & nouę Senenses.

Senēsium legationes ad Cæsarem.

Stesichori fabula.

Diegi Mēdocij acerba gubernatio.

nia arma deponere, & in arcem comportare. Senenses ita omnes inermes armatis præsidijs expositi partim superborum Hispanorum iniurijs irritati, partim quod suæ libertati parari insidias sentirent per eam simulationem defensionis, tranquillitatisque vrbanæ, depositis mutuis odijs & simultatibus & popularibus seditionibus, atque vrbanis controuersijs omnes concordes ad repellendum seruitutis iugum conspirant. cœpta sunt fieri concilia & conuentus sępe in priuatis domibus ad defectionem & defensionem consentientium. missæ sunt clam legationes, vt superius admoniti fuerant ad Henricum Gallorum regem, quæ admissæ non minus occultè, quam luculenter causam Senensium agunt. amissæ propè libertatis casum deplorant. Cæsarem multis maledictis onerant, tanquã tyrannidem totius Italiæ affectantem; cum partim vi armorum, partim fuco & fallacijs opprimere Italos nitatur: quod fit mira quadam lenitate verborum ac simulatione clementię, cum tamen insatiabilis existat, semperque magis sitibundus imperandi. eius rei non leue esse argumentum, quod tantis, tamque crebris tributis subditas imperio ciuitates oneret atque opprimat, vt iam deformatę ac desolatæ propè sint, ciuibus auitos lares & domos & patriam & possessiones relinquentibus. Sicilię, Neapolisque regna olim florentissima & eximiæ dignitatis atque opulentiæ ita esse afflicta & fortunis omnibus spoliata ob Cæsarianorum præfectorum auaritiam & crudelitatem, vt Turcarum impèria ad tantarum miseriarum refugium exoptare videantur. futurum enim vt compedibus seruitutis vrbi totius Thusciæ nobilissimæ ac potentissimæ iniectis, cæteris omnibus Italis vel iam deuictis, vel certè formidabilis, totius Italię vires mox suis adiungat, atque has ad Galliam deuastandam & subiugandam conuertat. maximè infensum esse Cęsarem Gallico nomini apparere per superiora bella, quę per multos annos cum regibus Gallorum pro Gallia subalpina, pro regno Aragonum, pro principatu Insubrum, & nunc geratur pro Belgis, cum etiam tam facile fuerit illi impellere ad ferendam opem Pontifici, cum Octauius Farnesius fuisset ab ipso rege in fidem receptus: quę omnia bella nullis propè temporum interuallis fuissent disrupta. Docent peraccommodatum esse Senensium principatum rebus Gallicis ad eorum fines turbandos, qui studerent Cęsarianis partibus in Italia, cum Thuscia sit inter Insubres Neapolitanumq; regnum finitima Duci Hetruriæ Cæsari deditissimo, portusque habeat ad excipiendas classes peraccommodatos. non reipublicę solùm Senensis, sed plurimum etiam referre rei Gallicę, vt Senenses, non detestandę alicuius religionis, non perduellionis ac lęsę maiestatis reos, non nefarię alicuius proditionis, sed nimię in Cęsarem obseruantię, nimięque simplicitatis causa in eas difficultates adductos, in fidem acciperet. rogant ne obliuisceretur se regem esse, in quo vno nomine omnia iustitię & humanitatis iura continentur. nihil enim tam regium esse ac propè diuinum, quam afflictos subleuare; iniquè oppressis, & per libidinem dominandi, opem ferre; tyrannicè impositum liberis ciuitatibus seruitutis iugum excutere. Henricus hisce rationibus commotus eam turbandi Cęsaris non prætermittendam occasionem ratus iubet hos esse forti bonoque animo, atque omne auxiliorum genus liberaliter promittit. hæc tametsi clam delata sunt ad Ducem Hetruriæ, isque certiorem fecit Mendocium, qui erat Romæ, tamen quia Mendocius existimabat se frænum ita firmè tenere, nulla vt vi extorqueri è manibus posset. Ducis monita tanquam vana & nullius ponderis neglexit quæ dum tractantur in Gallia, Senam nuntiantur. enimuero ad aggrediendum alacriter negotium, coniurati Senenses clam in vrbe Roma, alijsque Italiæ ciuitatibus multos duces & tribunos militum ad vrbis præsidia liberaliter inuitant regijs stipendijs vt copias vndique conscribant. Inter hos insigniores fuerunt Nicolas Pitiliani comes, Hieronymus Pisanus magister Gallici peditatus, & Marius Sanctiflorius præcipua autoritate præstantes. hi circiter sex millia peditum conscribunt, equitatumque multum ad signa vocant. Sed quoniam fortuna ita aditum aliquando ad præclara facinora, vt ad humanas calamitates patefacit, secundasque auras subministrat ad incępta negotia: accidit per id tempus, quo hæc agebantur, vt Turcica classis in mari Tyrrheno nauigaret, stationemque haberet non longè ab ora maritima Senensium, Gallicam classem expectans, vt diximus: quæ res non mediocrem opportunitatem attulit Senensibus parandi exercitus, & negotij atque consilij multa cum difficultate suscepti ad optatum finem perducendi. Simulata igitur ingenti trepidatione propter Turcicam classem, ne Turcæ aliquem portum aut oppidum caperent in regione maritima, quo postea propugnaculo vterentur ad inuadendas vrbes Italiæ, conuentum publicè indicunt. admittunt Franciscum Aluam sexcentorum Hispanorum, tot enim paulatim excreuerant, & cum Francisco arcis incæptę præfectum. docent quo in periculo sit res Senensis & omnis Italia denique constituta, nisi celerrimè succurratur. significant se certiores factos esse per exploratores Dragutum idem consilij suscepisse, quòd antea Barbarussa non potuit exequi, portum Herculis scilicet & Stephanium velle munire cum Gallorum auxilijs, atque munitionem eiusmodi excitare, vt Turcica classis assiduum haberet receptaculum in Italia. Quę rationes cũ non solum probabiles, verum etiam necessarię viderentur defensionis, decernitur vt habeatur delectus militum, qui nomina dedissent in ditione Senensi, qui mitterentur ad portum Herculis & Stephanium, cum ibi iam breui expectarentur mercenarij milites. interea literæ clam ad Franciscum Galliegam virum Hispanum cohortis præfectum cum dimidio oboli nummuli clam per noctem intra portam intruduntur à quodam Senensi: quibus continebatur nisi sibi cauerent Hispani ab insidijs vrbanis, futurum ante Octauum diem vt omnes ab ingentibus copijs trucidarentur. quare maturè Hispani rebus suis consulant, cognitum iri post deuitatas insidias, atque transacto periculo qui amicè monuerit per alterius partis oboli coniunctionem. hisce de rebus certior factus Mendocius literas dedit ad Hetrurię ducem, quibus continebatur formidandum videri ne Senensium animi ab Hispanorum administratione abhorrentes aliquid noui moliretur. Sibi videri adangenda

Cõiuratio in Mendocium

Legationum ad Henricũ oratio.

Astutæ literę

esse eius vrbis præsidia, quo saltem metu præsidiorum inermes in fide retinerentur. missus est Otho Montacutus cum octingentis peditibus, qui Senam ingressus omnes fori aditus armatis hominibus occupauit. Illud adeo indignum visum est Senensibus, adeoque animos omnium irritauit, vt summum studium adhibitum sit colligendis copijs. nam cum demonstratum esset palam, non ad placanda odia ciuium, sed ad opprimendam libertatem vrbis præsidia illa esse missa, quæ se diffidere Senensium fidei ostenderent, magna diligentia procuratum est, non ita multis interiectis diebus, vt Nicolas Pitilianeus comes cum quatuor millibus peditum ex composito clam in vrbē sit ingressus Senensibus cunctis pro patria libertate arma capessentibus. ijs ingressis vrbem copijs Cæsariana præsidia, non sine magna vtrinq; clade sunt eiecta. superstites Hispani partim sese in oppidulum receperunt, partim in cęnobium Diui Dominici, quod munierant tanquam opportunā & tutam stationē dum oppidulum perficeretur. illo die Senenses octo muralia tormenta Hispanis extorquent, quæ instrumenta fuerunt ad cætera superanda. Postridie eius diei, vbi comes Sanctiflorius cum duobus millibus recentium peditum esset vrbem ingressus, fit magnus armatorum concursus ad eijciendos Hispanos, cęnobium vndiq; magna vi expugnatur, ibiq; trucidatis Hispanis ad expugnandum oppidulum fit concursus. erat illud imperfectum adhuc, quippe cum neque satis validæ munitiones essent erectę, neq; munitū annona, neq; reliquis rebus necessarijs, neq; bellicis apparatibus, qui requiruntur ad diuturniorem pugnam, vel obsidionem. idcirco hac in re ridiculus visus est Mendocius, qui inuitissima vrbe præpotenti in alieno fundo ædificaret, neq; tamen haberet tanta præsidia, quāta repugnantibus ciuibus possent resistere, & prius opus reliquerit cæteris hominibus perficiendum, quàm ipse vidisset eò perductum, vt commodè posset defendi. illud oppidulum cum inuasissent Senenses, Cæsariani tanta inuadentium, irruentiumq; armatorū multitudine nullo propè negotio funduntur, ac fugantur. Senenses captam munitionem euertunt funditus, atq; inceptas munitiones solo adæquant. Dux Hetrutiæ his rebus nouis cognitis erat missurus delectum suorum laborantibus rebus Cæsarianis subsidio, sed Senenses ab eo consilio statim reuocarunt misso Aenea Picollomino; per cuius eloquentiam ægre quidem, at impetratum est tamen vt dux ille ab incepto desisteret. nam id fecisse Senenses docuit, non quia defecissent à Cæsare, cuius se perpetuos amicos & constantissime persistere in fide profitebantur, sed quia ministrorum Cæsaris insolentiam, ac tyrannidem non possent perferre, atq; vt in pristinam libertatem se vendicarent, quæ per fraudem & insidias paulatim sibi prope fuerat erepta. res ita conuenit deniq;, vt Otho Montacutus cum suis copijs Florentiam rediret. vt Hispani inde digressi liberam ciuitatem Senensibus relinquerent. Ne Senenses Florentinos exules esse in sua ditione paterentur. Hispani tamen ex vrbe egressi cū se ituros Florentiam simulassent, Vrbatellum oppidum pro domicilio occupant, quod oppidū est in loco paludoso situm in insula quadam, quæ iacet in lacu Prilino olim vocato, habetq; pontem perangustum continenti coniunctū, cum sit aduersus omnē vim hostium & prædonum munitissimum. Mendocius hac nouitate tantarum rerum percepta grandi pecunia vndiq; collecta existimans auro resarciri posse, quod per impudentiam & tyrannidem erat labefactatum, Ascanium Corniensem virum strenuum ad se vocat, multosq; alios insignes duces. iubet magna celeritate copias colligere, veteranos milites quotquot possent ad vexilla conuocare, cohortesq; comparare: quod ipsum vt faciat Dux Hetrutiæ per literas hortatur. sed enim cognitis postea copijs, quæ Senam fuerant ingressæ, decidit prorsus de omni spe illius vrbis recuperandæ: quare animum conuertit ad Vrbatellum reparationibus & præsidijs, & annona egregiè muniēdum, & omnibus rebus ad rem militarem rectè instituendam necessarijs. quippe quòd arbitraretur illud oppidum valde fore opportunum ad res Senenses infestandas & ad eam vrbem deniq; subiugandam. Senenses contra Rosetum iam occupauerant aduersus omnes Cæsarianorum apparatus, videbanturque iam collectæ copiæ Vrbatellum inuasuræ, vt inde quoque Hispanos eijcerent, sed Cardinalis Mignanellus legatus missus etiam ad Senenses Pontificio nomine illorum consilium, & iam susceptum negotium retardauit. Nam Senensium animi ab illo sollicitabantur ad coniurationem cum multis principibus Italis, quæ proponebatur de eijciendis exteris nationibus ex imperio Italiæ, quo singulis principatibus per vim auaritiamque barbarorum regum occupatis sui principes præficerentur, ac restituerentur. neque enim conferre videbatur finitimis principibus, vt Cæsar princeps potentissimus, qui apparebat cupidissimus dominandi, Senæ oppidulum, & vrbem denique occuparet, quæ coniuncta est multorum Italorum principum finibus, & in ipso ombilico, vt ita dixerim, Italiæ sita, cum vicinitas Hispanorum non videretur esse satis tuta. Senenses nullis huiusmodi adhortationibus confisi, quia videbantur fouere Cæsarianam factionem qui ad hoc hortarentur, non modo non fiunt coniurationis participes, sed neque eam Hispanorum vicinitatem, vt statuerant, conuellunt. Accesserant Iuliobonam interea commissarij Pontificij ad causas cędis Georgij Cardinalis inuestigandas, erantque interrogandi testes an ille proditionem aduersus Ferdinandum cum Turcis moliretur, regnumq; Ferdinando esset erepturus. atqui dicta testium à Castalio, & à Maximiliano afferuntur rege, qui aut inferiore Pannonia, aut alibi interrogati fuissent, quos Emericus à secretis Georgij, & Adamus scriba interrogauerant. hi testes tametsi non nihil suspicionis afferebant, tamen dissentiebant inter se plurimum. Emericus ob occulta odia in Georgij memoriam relectus est, vt parum fide dignus, quæ res non parum negotij attulit Castalio probandæ æquitatis sui facinoris. post nonnullos menses dicta testium consignata Iuliobonam mittuntur ad commissarios, atque ab illis Romam summa celeritate. Ferdinandus accepta turpissima Aldanæ timiditate, iacturaque Lizisi, iubet Castalium illum in vincula conijcere, atque præsente Vaiuoda probationes criminis conscribi, vt meritum supplicium tantæ turpitudinis consequeretur. ille interrogatus cur annonam concremasset,

& bel-

Otho Montacutus cum copijs à Florentino duce missus.

Certamen cruentum inter Senenses & Hispanos.

Oppidulum euersum.

Florentiæ Dux fouet Cæsarianas partes.

Vrbatellū captum ab Hispanis.

Mignanelli Card. oratio ne placati Senenses.

Cōmissarij cędem monachi inquirunt.

Aldana captus ob incensum Lizisum.

& bellicos apparatus, ac neq; viso quidem hoste vrbem reliquisset, ita se tuebatur, quòd milites complures aufugissent. quòd ob repentinum Mahometti aduentum duxit satius esse omnia flammis absumere, quàm hostibus relinquere, quando tormenta & annonam & bellicos apparatus auchere non posset. quòd putarat futurum vt concrematam & incendijs euersam vrbem Turcæ neq; respecturi quidem essent, nedum tanta diligentia non munituri. vt autem res maturius procederet delecti sunt iudices qui causam cognoscerent, & milites interrogarent, qui vnà fuissent Lizisi, quo cognita veritate res pro æquitate iudicaretur. Mahomettus quoniam res feliciter & ex voto sibi succedere viderentur, existimas se tantò facilius Viuundria potiturum, quantò illa minus superioribus locis esset munita, quare ad negotium se accingit. superuacaneum igitur tantum militum numerum ratus vbi illuc aduentasset, nonnullam partem copiarum dimittit. præmiserat purpuratum Curtensem ad regionem explorandam cum magna turma equitum, vt cognosceretur an tutum esset illos fines inuadere, quòd intelligeret Mauritium nuper cum decem millibus peditum & quinque equitum Ferdinando militantem Bregetij consedisse. Maurinus ponte supra Danubium iacto cum se vrbem Strigoniam obsessurum significaret, nõ paruam trepidationem Turcis iniecit: sed vniuersus ille metus denique euanuit, cum nihil fieret memoratu dignum. purpuratus Curtensis suas copias huic opposuit non ad pugnam quidem, sed ad spectanda consilia, quo prospiceret sicubi auxilijs opus esset, atque opportunè succurreret, & ne Mauritius arbitraretur se posse pro arbitrio quocunque placeret ita libere palari. At Mahomettus eum haberet in castris circiter sexaginta millia hominum vndique Viuundriam cingit obsidione, & quinquaginta bellicis tormentis diuerberat.

Viuundria obsessa.

Viuundriæ descriptio.

est autem Viuundria ciuitas Pannoniç insignis in finibus Illyricis, quæ sita est post Triballos parum distans à Tibisco flumine, à quo Agria etiam vocato nomen accepit; habens ad occidentem & ad meridiem amœnissimos agros. ad orientem montem habet & oppidulum cum nonnullis turribus, qui mons imminet ciuitati, at nulla propugnacula. distat mons ille ab vrbe quantus est lapidis iactus. atque isti ciues reparationum debilitati auxilio fuerunt inuictissimi fortes defensores. nam Stephanus Dobus vir fortissimus & singulari virtute cum duobus millibus hominum eam defendebat, quorum non pauciores quingentis viri erant nobilissimi, qui ex vniuersa Pannonia vxores, filios, fortunas quas poterant eò comportarant tanquam ad tutum & solum totius Pannoniæ asylum. ita verò cum Illyricis coniurarant. 1. nequis sub pœna capitis de componendo fœdere verbum faceret. 2. ne cui sedederent. 3. ne vllum responsum daretur hostibus, nisi per bellica tormenta. 4. vt alter alterius carnibus cæsi vesceretur si diuturna obsidio

Viuundriensium vel feminarum fitus.

ita ferret, neque illud ascriberetur iniuriæ, cuicunque sors obtigisset. 5. vt pijs precibus & votis quotidie peractis, imploratoque diuini numinis auxilio tam mares quam fœminę labores bellicos concordibus animis sustinerent erigendis muris, comportanda terra, suggerendis armis, reficiendis pugnantibus & cibarijs & potu & rebus necessarijs. 6. vt vero suspicio omnis proditionum, parumque constantis fidei prorsus tolleretur e medio. ne plurium trium aut quatuor ad summum fieret conuentus, sed omnes vnanimes ad pugnam animos conuerterent suos. 7. vt omnis tum priuata tum publica etiam annona æquo põdere in capita distribueretur. 8. vt pulli cuiusq; generis ac cætera huiusmodi cibaria delicatiora in vsum ægrotantium aut vulneratorum pro omnium salute reseruarentur. 9. vt omnia spolia hostium, quæ caperentur, in vnum locum comportarentur, quæ postea diniderentur in singulos pro virtute, & rebus bene pro patriæ defensione gestis, quę omnia in diarium referebantur. confirmatis itaque animis a quodam concionatore, qui non solum fortiter pugnauit, sed etiam oratione corroborauit mentes obsessorum tredecim aspernos & maximè cruētos repetitos conatus Viuũdrię ꝑsidia singulari fortitudine & cõstãtia sustinuerũt. hos ita conspirantes Mahomettus per nuntium inuitat ad deditionem, ante quam aduersus vrbem quidquam moliatur. addit minas hortationibus nisi paruerint grauissimorum suppliciorum. exaudientibus ac dedentibus vrbem ingentia præmia proponit, & libertatem ac liberum discessum cum omnibus suis bonis. ciues Viuundrienses nihil ad hæc respondentes feretrum inter duas lãceas super mœnibus locant, demonstrantq; quibus possunt indicijs se potius decreuisse vitam quam vrbem amittere, quam erant ad extremum vsq; vitæ suæ finem defensuri. est autem mos eius nationis, vbi ad illas ceremonias peruenerint, ne vllus locus fœderibus aut pactionibus amplius relinquatur, cum mortui potius quam viui sint in potestatem hostium venturi. Mahometus cognita horũ sententia mittit exploratum oppidulum & vrbem per noctem ad expugnationem. statuit duobus in locis fieri verberationes; alteram a parte montis, alteram ad templum vrbis, atq; vtrobiq; viginti & quinq; bellica tormenta locari iubet. illa per quadraginta dies assiduos oppidum prosternuntur quę ita vt superior pars omnis deiecta prostrata corrosaq; sit, neque quisquam ibi poterat consistere propter ingentem tempestatem tormentorum. ad illius rei remedium ciues Viuundrienses profundissimam & latã fossam excauant, aggeremq́ue ducunt, vbi vigiles noctu summa diligentia excubarent: neque inde nisi nouis alijs vigilibus superuenientibus discedere fas erat. at Mahometus ter repetitis conatibus vno die ad octo millia Turcarum amisit, qui per ruinas murorum iam propè peruenerant ad vrbem, inter quos fuerunt insignes duces complures. illa suorum clade irritatus iubet nouis conatibus, nouisque verberationibus vrbem vexari: atque vna hora à quatuor lateribus acerrimè vrbs inuaditur. eò omnes tum mares tum etiam fœminæ Viuundrienses magna diligentia accurrunt. armis, saxis, feruenti aqua, omni telorum genere hostes miserabilem in modũ cędunt. nam quędam fęminę vel captis scutis & gladijs in morem strenuissimorum virorum si qui cecidisset vel frater vel maritus cędẽ fortissimè vindicarunt. pugnãtes hortationibus cõfirmarũt. ad gloriam & virtutem cohortatę sunt. nã tanta fuit fęminarum imbellis alioquin generis constantia,

Fęminarum virtus.

tanta

tanta virorum fortitudo, tanta Vinundriensium defensorum, tamque egregia virtus, vt hostes turpiter reiecti sint, & coacti præterea tormenta relinquere, quorum maior pars facta sunt inutilia expugnationibus clauis magna vi adactis. tanta vero, tamque inaudita visa est fęminarum virtus, vt nemo esset omnium virorum, qui illis præsentibus vllum periculi genus deuitaret; quæ cum armatæ cęsorũ telis super mænib. cõsisterẽt, tribus ex illis vno globo dilaniatis reliquæ propinquę frustis carnium & sanguine faciem perfusæ minime omnium territę sunt, sed illatum tabo cruentatæ magis irritatę sunt desiderio vltionis aduersus inuadentes Turcas, in quos omnem vim indignationis conuerterunt. Enimuero cum tanta constantia, tanta vis, tanta fortitudo apparuisset defensorum, vt neque audirentur quidem nuntij Mahometti proponentes conditiones, Curtensis purpuratus & Mahomettus communi consilio censere cœperunt iactam esse aleam omnino de illa ciuitate subiuganda, atque omnem operã ludi. cum autem tempus instaret, vt copiæ in hyberna reducerentur propter magnitudinem frigorum, ob quæ multi homines et equi moriebantur, Mahomettus decreuit ab obsidione recedere, quod fit decimoquarto Cal. nouembris. recessit itaque nocte sequenti cum omnibus copijs. Achmetus Curtam, Mahômettus Taurumnum accedit. Vinundrienses auditis hostibus colligentibus vasa tam insigni victoria elati postremum agmen singulari alacritate inuadunt. nam mille homines exierant multis cęsis ex hostibus, nonnullis tormentis captis, victores, lęti, gloriosi, multa præda onusti in vrbem redeunt. Castalius cognita hostium profectione fugæ non absimili literas scribit ad Ferdinandum, quibus eum hortatur vt iubeat Mauritium ex altera parte Mahomettum inuadere, quod ipse ex altera parte esset inuasurus, quia sic facile profligari posse videbantur copiæ Turcarum male affectæ & afflictæ. illud consilium si ita cognitum & susceptum fuisset, quam erat vtile, poterant vires Turcarum in multos menses refręnari. nam profectò cum nulli diligentiæ, periculis, laboribus sumptibus parcendum sit vt vires hostium infringantur, quis non fateatur non vulgaris esse sapientiæ sua sponte propè iã afflictas impellere, vrgere, vexare? est enim multo periculosius & laboriosius cum refectis hostium viribus nouam fortunam belli experiri, quàm languidam opprimere, iacentique insultare atque conculcare; quoniam difficultates & pericula faciunt expertos cautiores. cæterum Cæsar, vti diximus, interea copias ad Belgicos fines tuendos comparabat, dum res ita in Italia & in Pannonia succederent. Sed quia intelligeret Albertum marchionem cum Gallo fędere coniunctum satis ingentem exercitum comparasse, procurat vt ille in amicitiam redeat, quia tot in locis, tamque diuersis non posset vno tempore resistere: cum præsertim Albertus ægrè ferens pacem compositam cum Mauritio Francfordiam vrbem nobilem & opulentam Vsipetorum eius Galliæ orientis, quæ Franconia vocatur, in ora ferè ac in ripa Mongaui seu Meni fluminis sitam magnis viribus oppugnasset, vbi Vsipeti sunt populi in finibus Germaniæ & Sarmatiæ. Hac in vrbe mos est haberi Imperatorum delectum, sicuti coronari Battoduri consueuerunt. sic enim Carolus Quartus Imperator constituit, vt Cæsares à septem prædictis eligerentur. Quòd si duo reges Romanorum creati fuissent, inualuit ea consuetudo, vt alter in agro Vsipetorum per mensem & dimidium armatus alterum expectaret ad prælium; quare vel victorem esse oportet, vel cui cessum esset, ille rex Romanorum accipiebatur. atque hoc non semel accidit. Albertus illã vrbẽ diutius obsedit, multisq; calamitatib. affecit per hoc bellum. Volphangum Teutonici ordinis magistrum direptionibus & incendijs vexauit. pecuniam exegit. agrum Noreiensem immaniter deuastauit. circiter centum pagos & castella & villas ciuium populatus est. syluas concremauit. templa ac loca sacra donariis spoliauit. episcopus Grauionariensis pacem duris conditionibus redimere coactus est; quoniam primum ducenta nummum millia iussus est numerandos curare Vircemburgi, deinde omnia debita Alberti sibi suscipere, quæ fuerunt triginta & quinq; millia nummum. cum verò vrbes Sueuæ hortarentur Noreienses ad pacem cum Alberto ineundam, iique semel datum fidem Cęsari constantissimè tuerentur, Albertus eos maiore impetu oppugnar. cum Alberto denique pacem ineunt hisce conditionibus; vt Alberto ducenta millia nummum dissoluerent. vt sex bellica tormenta cum rebus necessariis suppeditarent. vt iuuarent apertè sęderatos principes & conspirantes aduersus Cęsarem pro Germanica libertate. procurat igitur Cæsar vt Albertus sibi reconciliaretur, quo liber à Germanis negotiis Diuodurum è manibus Gallorum extorqueret. primum venit Oenipontem, ad vrbem Vindeliciæ deinde Augustam. ibi senatum remouet. primum restituit. nam Mauritius vbi illam vrbem obsedisset acceperat, dimissis liberis Cęsarianis præsidiis per deditionem, nihilque aliud expetiuerat, nisi amicitiam & fęderationem, aut societatem belli ad communem Germaniæ libertatem defendendam. Cęsari Augustam profecto nuntiatur futurum vt rebus cum Alberto compositis Alberti exercitum obtineret, qui constabat è quatuordecim millibus peditum ac multo equitatu. his monitus iubet Cæsar res Gallicas per Lotharingiam inuadi, monetq; vt Albertus Diuodurum adoriatur, quòd ipse ex alia parte esset inuasurus. Henricus interea ijs vrbibus, munitionibusq; occupatis cum intelligeret Cæsarẽ copias comparasse, neq; tamen posset eius consilium explorare, aut cognoscere, quæ loca primũ esset inuasurus, præficit cum summo imperio rerum bellicarũ in Leucorum principatu ducẽ Augustomometensem. iubet loca omnia ad muniẽdum recognoscere. vt res postularet, annona, præsidijs, tormentis, reparationibus, bellicis apparatibus omnibus instruere. monet vt succẽnsis frugibus hostiũ Teonuillæ curaret suorũ locorũ messes colligendas: quòd ipse constituisset ducere exercitũ in fines Belgarum, & Vermanduorum. dux ille acceptis quinq; peditum Gallorum millibus, & noui ducis Bulionei quinq; vexillis cataphractorũ equitũ, octo leuioris armaturæ, multisq; sclopettarijs equitibus auctus Eporsiũ vicũ Danuillãq; visit, atq; his & cæteris locis iussis muniri, præfectisq; muniẽdis

Virũdriç obsidio soluta.

Francfordiæ descriptio.

Mos Cæsarũ aut regum Rom. coronandorum.

Alberti populationes in Fraçonia. Pax empta plurimi ab Episc. grauionariensi.

viris munitionum extruendarũ peritis architectis ipse Diuodurum proficiscens peruenit ad pontẽ Riccomontem, qui nõ plus duobus milliaribus distat à Teonuilla. procurat eo in arcem Marsi sal, acetum, carnem salitam, puluerẽ tormentarium comportari, quæ cũ necessariò ob cõmoditatẽ viarum non procul à Teonuilla essent transitura, præfectus præsidiorũ eius vrbis insidias locat in locis proximis itineri, extremum potius agmen & palantes aliquos, quàm vniuersas rerũ comportatarũ custodias aggressurus. at eo cõsilio & institutis insidijs Gallicis ducibus per exploratores patefactis Galli vbi ad locũ venissent in insidias & latentes impetum faciunt, quos in vrbẽ includũt, e Gallis nõnulli tam vrbi propinquant, vt vel tormentorũ globis vel glandibus transfixi è mœnibus ceciderint. reliqui coacti sunt ad institutũ iter longius ab vrbe recedere. illis rebus in arcem comportatis acceditur ad messes Teonuillensium ciuium deuastandas: qua ratione videbatur futurũ vt facilius vrbs ad deditionẽ compelleretur, neq; Cæsarianus exercitus, si eo accederet, posset ita cõmode morari propter annonæ penuriam. Dum Galli deuastandis succẽdendisq; frugibus eius vrbis sunt intenti, Diuodurenses ad colligendas suas messes proteguntur. at Henricus quia nuntiatũ esset Mariam reginã exercitum comparasse, eumq; in Belgas procedere, ac paulatim dissipari, suas copias in illos fines adducit multa castella capit, succendit, euertit. ad vrbem Cimettam contendit, illam etiam euersurus, quoniam maxime omnium locorum Arduennæ finitimis populis Henrici damna inferrent. illam vrbem vbi obsidione vndiq; cinxisset, intelligit omnes primarios ciues aufugisse cum omni supellectile. at reliqui, qui erant in vrbe tormenta expectant. veruntamen facta ingenti verberatione, prostrataque murorum parte, antequam vrbs à Gallicis copijs inuaditur, nobiliores ciues ex ijs qui reliqui erant, & vrbana præsidia in arcem sese recipiunt. Galli vrbe potiti omnia inuenta diripiunt. cum Sequani arcem tuerentur, ea quoque concuti cœpta est. tum ab inuadentibus Gallis capitur, qui ingressi obuios quosque trucidant. reliquis defensoribus in seruitutem captis, & abductis arcem diripiunt. Tum Gallis conuersis ad inquirenda supellectilia, vt fieri solet per suspicionem bellorum occultata, cunctaque cum accensis luminibus rimantibus, fit irruptio in tectum bellicorum apparatuum, vbi multus puluis tormentarius fusim distectus iacebat cum tormentis. fauilla quædam forte in illum collapsa repente tantum excitauit incendium vt fornix corruens multos Gallos misererabili ruina oppresserit, atque inde tota vrbs concremata & funditus propè euersa sit. Henricus quia magnæ pluuiæ fierent mense sextili in ijs regionibus, iubet exercitum defatigatum diuturnis laboribus iam propè præterita æstatis, longisque itineribus afflictum esse in stauuis, vt prospiceret quò vergerent consilia Cæsaris, qui iam multas copias in Germania conscripserat. nam quamuis dicebatur ab exploratoribus iturus esse in Pannoniam, tamen Henricus verebatur illud, quod apparebat probabilius, ne Diuodurum repente iter cõuerteret. illam vrbem ne imparatam repentino aduentu adoriretur, mittit eò insignes duces Ghisiũ, & Strozzã, cum sciret Ghisium in ijs regionibus plurimũ amari, & insignis esse auctoritatis. hi statim illuc profecti institutas munitiones diligentissimè perficiendas curant. nouos exploratores in Germaniam mittunt, qui referunt Mauritium reconciliatum fuisse. nuntiant Cæsarem non solum vrbes in fidẽ recepisse, quæ denuò ab eo cum Mauritio defecerant, sed etiã ingentem vim pecuniæ, & maximas copias collegisse ad vrbes recuperandas Diuodurũ, Tullum, ac Verdunum liberas ciuitates, quas Gallus rex subegerat: & ad liberandũ ducem Lotharingiæ; quem Henricus tributarium fecerat. atqui Germanorũ fides visa est per id tẽpus non posse prorsus carere grauissima leuitatis, & inconstantiæ nota: quando qui modo coniurarant, qui magnis & incredibilibus propè sumptibus ingentes exercitus comparauerant, qui Cæsarem è Germania eiecerant, qui se in libertatem vendicarant, Gallum regem ad Germaniæ defensionem cum magnis viribus è Gallia exciuerant, qui Protectorem Imperij, & propè Germaniæ parentem cum magno applausu exceperant, continuo mutatis animis nulla iniuria à Gallo accepta, nullo affecti à Cæsare beneficio, huc illuc deliris volũtatibus lubrici feruntur. Cæsar iam satis ingentem Italorum, Germanorumque exercitum collegerat, quippe qui iam haberet in Castris sex Italorum, octo Belgarum, sexdecim Germanorum millia. aderant etiam quatuordecim cataphractorum leuiorumque equitum vexilla. cum his viribus magna annonæ copia comparata conuehebatur, donec Maria regina alium exercitum colligit in finibus Veromanduorum, quæ habebat ad septem millia peditum Hispanorũ veteranæ militiæ, qui illuc è Neapolitano regno, & Gallia subalpina conuenerant. Inter cæteros principes, qui arma cum Mauritio sumpserant aduersus Cæsarem, & cum Mauritio coniurauerant, fuit, vti diximus, Albertus Sennonum marchio, qui cæteris permultis reconciliatis Cæsari nondum arma ipse deposuerat, sed cum multis Germanis proceribus profitebatur se Gallo regi militare cum quatuordecim millibus armatorum, & tribus millibus equitum. Istud autem factum est per multos dies, antequam Cæsar castra moueret, & iam ad fines Gallicos cum suis copijs peruenerat. Id alij factitatum fuisse censuerunt, vt siquam in vrbem admitteretur, illam Cæsaris nomine occuparet. alij maluerunt factum fuisse, vt ita honorificentiores cõditiones per has ambages extorqueret à Cæsare. nam Alberti copiæ in Lotharingiam profectæ eadem vexilla incedentes gestabant, quæ etiam Galli, & cum Gallicis insignibus explicarant, quæ suscepta fuerant vbi primùm arma aduersus Cæsarem hostilia sunt mota. cum eo nomine procederet, vt militaret Gallo ad vrbem Cæsarianam Treuirim peruenit. illa per vim armorum potitus est, atq; multa grauissima, & maximè indecora commissa sunt ab ipsius Alberti militibus: Henricus quia non accitus Albertus, sed vltrò & sua sponte aduentaret, non nihil concipit suspicionis, quamobrem mittit Episcopum aquarum Augustarum ad eius animum diligenter explorandum. iubet si velit regi militare prius de stipendio conuenire, quando ita hostes Gallorum infestabat. Albertus ad ea respondit se neq; stipendiorum, neque auri, aut argenti,

Teonuillẽsis ager vastatus.

Cimetta vrbs concremata.

Diuodurum munitum.

Germanorũ inconstãtia.

Treuiris vrbs capta.

neque

neque pecuniæ gratia militare, quia non sit horum metallorum sitibundus, sed causa Germanici nominis, ac patriæ communis libertatis, pro qua omnis vir bonus vitam, & facultates etiam præsentes profundere iure debet, cuius militiæ satis grande præmium censeri potest, gloriosa omnium populorum beneuolentia. Et quoniam Henricus rex tanta liberalitate, atque humanitate vsus fuisset in Germanicam nationem, se nihil magis cupere, quàm parem gratiam regi referre, qui pristinæ libertati Germanos restituendos adiuuerit. addit præterea hoc ipso consilio se reliquisse Mauritium, vt ingratum principem, & beneficiorum acceptorum immemorem, atque vltro ad istud bellum accessisse. Henricus, qui iam subodorauerat Albertum fuisse Cæsari reconciliatum, atque rumorem eius rei occultari ac differri, donec aliquid memorabile egisset, vt in aliquo articulo temporis regias res, ubi extulisset desereret, repentinoque discessu Gallorum animos consternaret, non fidebat, vel probabilibus Alberti blanditiis, sed omnia sapienter circumspiciebat, ut magni Francisci patris alumnus. Albertus occultis consiliis procedere. non procul à Teonuilla aduerso Ombrico fluuio proficisci. castra ad Rorangem ponere, qui locus est non plus quindecim millibus passuum distans à Diuoduro. illuc profectus continuo commeatum tanquam dux regius à Ghisio postulat. Ghisius de regia suspicione factus certior, ne tamen per illam occasionem Alberti arma palam in Gallos conuerteret, commeatum per nonnullos dies concedit. Sed cum frequẽtius reposceretur, Petrus Strozza monet quanti referret ad omnem rem bellicam, omnemq; euentum rerum præsentium, præcipuè tam propinquo hoste Cæsare, quàm esse dicebatur propinquus, ne vrbs illa rebus necessariis exinaniretur. cauendum esse, ne sic per calliditatem, & stratagema vrbs facta inops rerum necessariarum in aduentũ hostiũ postea paruo negotio opprimatur, vt sua sponte afflicta non esse commodum, neq; tutum belli tẽpore præsertim vrbem illa annona priuari, quæ in vsum obsidionis fuisset multa diligentia comparata; cum Albertus posset aliunde commeatum procurare. respondet igitur Ghisius commeatum denuo missis petitum vrbem non posse tantam annonam suppeditare, quam reseruaret in vsum, atq; opportunitatem obsidionis. quòd si sese ad Salinas regionem fertilem, & opulentam finitimam contulisset, futurũ non solùm vt suas copias commodè aleret, verũ etiã vt commoditatem cõmeatus præriperet hostibus eò breui venturis. illud Ghisij responsum primum visum est Alberto peraccommodatum, atq; ducem itineris ad illã regionẽ postulat. sed postea incępti quidem itineris pertęsus cum suis copijs Diuoduro ad quinq; millia passus propinquat, castrisq; ad Einm oppidum positis maiorem etiam suspicionem excitat. tum per finitima loca peruagatus Treuirim properat cohortes nõnullas, quas ibi reliquerat, sibi adiuncturus. deinde pontem Camosonẽ petit nulla re cum Episcopo aquarũ Augustarũ, aut cum Lansacio regulo communicata, quem rex hac ipsa de causa illuc transmiserat. per illam verborum ambiguitatẽ, vt apparebat atq; per incrementum copiarum, multo etiam magis permotus Henricus suas copias ad oppidum Sancti Michaelis promouet, quod situm est in ripa Molę fluminis distans à Diuoduro non plus decem millibus passuũ. Cæsar per illud tempus accesserat Dupontium, vniuersasq; copias per propinquam regionẽ, quam Valges appellant distribuit: qua re cognita conestablius tantũ tormentorum, & commeatus, & bellicorum omnium apparatuum admittit, quantum videretur necessarium in multos menses. contracta sunt & præsidia permulta, quibus auctæ sunt vires vrbanæ duce Horatio Farnesio regis genero, qui, vt aggeres maiori studio, ac celeritate erigerentur, multas operas introduxit. cæterum Albertus finitimus adhuc sollicitũ tenebat animũ conestabilij, qui maximè dubius erat, ac neq; vellet irritare Albertũ si non esset hostis. neq; si esset, putabat se tutò illi posse credere, Cæsare præsertim tam vicino cum suis copijs. nec multo sanè interiecto tẽpore nuntiatur Albertũ finitima quæq; deuastare, populari, euertere, quare statuit Vmalium regulũ, & Rangrauium Germanorum tribunum ad eum in colloquium mittere, qui rogarent ne ita agrũ deuastaret, regionemq; euerteret, elicerentq; eius consilium, & spectarent quo animo appareret esse erga regem. cum deniq; Albertus absurdas parumq; rationi consentientes petitiones proponeret, quas in stipendium postulabat, & iam de rege quereretur, cuius profitebatur se esse amicum, & fędere coniunctum cum duce Lotharingiæ, postremùm paulatim aperit, quod esset suum consiliũ. Cæsar ex altera parte suũ principatum liberum Alberto offert, cui honorificas alias præterea cõditiones adiungit. addit etiam promissa. nulli neq; industriæ, neq; pollicitationum generi parcit, vt eum in suã sententiam, suaq; vota perducat. conestablius ex altera ipsi Alberto conditiones honorificentissimas proponit, quas Albertus à Gallicis partibus clam prorsus alienus refutat. Enimuero & illud occultum Alberti cõsilium, & Cæsariani exercitus propinquitas nonnihil animos Gallorũ habebat sollicitos, cũ Mariæ etiã reginæ copiæ prædationibus, & rapinis illos fines infestarẽt, vniuersæq, Galliæ magnam trepidationem incussissent. Henricus qui hæc omnia fore iam multo ante tanquam ex altissima aliqua specula præuiderat, per illã temporis opportunitatem, quam Cæsar concesserat laborans ex pedibus multos dies in agro Valgensi, sic auctus est multis expeditis Germanorum, Gallorum, Heluetiorumque cohortibus, vt non parum stabilitus, confirmatusque sit viribus. nam censa sunt per illud tempus in Gallicis castris triginta peditum, septem equitum millia, quibus aderant tormenta cuiusuis generis complura. ipsius Alberti consilio paulatim inuestigato, quòd erat ad amplectendas partes Cæsarianas magis propensus, censebant quidam è Gallis proceribus conferre rebus regijs, vt castra Alberti inuaderentur, labefactarenturque, & profligarentur eius copiæ, antea quam coniungerentur cum Cæsarianis. alij ab hoc consilio retrahebantur spe quadam inani, quam ille quamuis tenuem, tamen aliquam consulto reliquerat; cum non prorsus putaretur cũ Cæsare conuenisse. credebatur enim futurũ si maiora stipẽdia proponerentur, ampliarenturq; promissa, vt in Gallicana castra alliceretur. istud agi cęptũ est per Germanos tribunos, qui

Alberti fraudes.

regi militabant, qui etiam decem vexilla peditum è castris Alberti simul in Gallica allexerunt. Albertus cognito per exploratores Gallorum consilio, qui etiam Germanos duces mitterent ad illud negotium, vt per hos paulatim Germanas copias ad se allicerent, quia videbat sua castra in dies debilitari, mittit rogatum conestabilium vt sibi liceret libere abire cum suis copijs, quandó rex non appareret apta stipendia sibi daturus. addidit præterea ad occultandum suum consilium fore vt maiorem propè vtilitatem rebus regijs afferret vbicunq; futurus erat, quàm præsens, cum res Cæsarianas ita esset infestaturus, vt ex hostium spolijs multo maiora capturus esset stipendia, quàm sint ordinaria stipendia castrorum. Illud vero palam profitebatur per nullas conditiones se cum Cæsare, aut cum hostibus regis conspiraturum. hisce pollicitationibus commotus conestablius liberum quidem transitum patefacit, sed iubet Vmalium cum mille cataphractis, quingentisq; leuioris armaturæ equitibus non procul ab eius castris abesse, vt vim ac rapinam eius principis frænaret. Albertus inde profectus in quodam prato peramplo non procul à Tullo in ripa Ombrici fluminis castrametatur. maximis damnis accolas affligit. multæ querelæ deferuntur ad Vmalium. is rogatum mittit Albertum, vt suos ab ijs iniurijs coerceat. sed illæ preces irritæ fuerunt. accolæ regionis idcirco collectis viribus non aspernandis inter nemora latentes quoscunq; ex hostibus prædabundos, aut palantes conspiciunt, trucidant, neque quenquam patiuntur in castra reuerti. Albertus queritur per præconem apud Vmalium, quòd istud fieret Vmalij ipsius consilio præter promissa, cum liberum abscessum & transitum conestablius concessisset. Vmalius id fieri incolarum causa respondit, qui magnitudine acceptarum contra ius hospinj iniuriarum & calamitatum in tantum desperationis fuissent impulsi, his tot cædibus, quæ quotidie fiebant ab incolis regionis, coactus est Albertus excedere ex illa regione. Vmalius cum magna vis esset imbrium, neque posset Albertus commode sequi per loca paludosa quà erat transeundum, quia tormenta trahi non possent, tot ducum præsentium hortatu incitatur, vt in Alberti copias impetum faceret, quem facile posset profligare, cum nullus esset vel tormentorum vsus, vel sclopettorum propter frequentiam, & assiduitatem pluuiarum. sed illud facere deuitat, ne datam semel fidem violaret. Cæsar verò cum mensis october maiori ex parte præterijsset, dum laborat ex pedibus, tormentaq;, & bellicos apparatus expectat, qui per Rhenum fluuium Cōfluentiam aduehebantur, morabatur adhuc in agro Valgensi. instabant Cæsari duces nonnulli, & inter hos præcipuæ autoritatis Albanus, & Marinianus, qui rem dicebant non esse protrahendam, quia omnis mora calamitosa est iam stabilitis consilijs. opus esse cum præsentibus copijs, & tormentis loca Diuoduro finitima tentare. summo esse auxilio celeritatem. impelli ad hoc propinquitate hyemis cum ager Diuodurēsis aquosus paludosusq; sit propter copiā fluuiorū, quibus maxime abundat atq; irrigatur. sin negotiū protrahatur in aduentum pluuiarū hybernarū, futurū vt copiæ vel moriantur, vel soluātur necessario, quod si propinquę munitiones & castella maturè fuissent occupata, illud commodi acceptum iri, vt copijs in hyberna distributis esset futurum genus quoddam obsidionis, cum Cæsariani commodè hyemare possent, & cōmeatuū facultas vndiq; Diuoduro intercluderetur. atq; ita contigisset vt vrbana præsidia, quæ erant validissima annona per hyemem absumpta in magnas difficultates per vernum tempus conijcerentur: cum facile fieri potuisset vt copijs Cæsarianis vere in apertum eductis Diuodurum breui sederet, neq; tentata quidem à Cæsarianis expugnatione, quos fames esset subiugatura. est enim hoc bellandi genus non ineptum, & fortasse omnium tutissimum, sed sumptibus plenum, quò Turcæ plerunq; vtuntur, vt populationibus, incendiis, ac rapinis agrum vexent, colonos abducant, segetes vrant, omnem spem commeatus pro viribus eripiant atq; interrumpant, si quam munitionem expugnare cupiunt, quòd his facultatibus ereptis facilius omnia loca compellantur ad deditionem.

Turcarū ratio inexpugnandis munitionibus.

Cæsar, vt qui se præstare equitatu arbitraretur, accedentibus præsertim Alberti copijs, rejectis suorum ducū consiliis omnino Diuodurū inuadere decernit, vt si facultas conferendi signa cum Gallis sibi concederetur, si vellent obsessis opem ferre. sic enim sibi dari opportunitatem arbitrabatur, vt ea vrbe potitus, sicuti sperabat, cum tanta annonæ apparatuumq; copia. captis tot Gallis procerib. (nam multi insignes duces erant Diuoduri præter Ghisium, Memorannium, Strozzam, Farnesiū, Vandomum, Neomagensem, Monpenserium, Angulenum,) mox Galliā ipsam ingenti trepidatione perculsam, tot insignibus ducibus priuatam ac propè spoliatam adoriretur. attractis itaq; tormētis ad Ombricum fluuium iter capit tanquam Teonuillam & principatum Leucorum primùm inuasurus, perquam opportunitatem commisso leui prælio Galli arcis Marsi præsidia cum nonnullis tormentis seruant, eamq; egressi flāmis & incēdio absumūt ne vlli vsui esset hostibus. conestablius veritus ne Cæsar ad occupandū Verdunū signa cōuerteret, cuius in præsidijs erat Marescialus Sancti Andreæ cū ducentis leuioribus equitibus galeatis, ac totidē equitibus sclopettarijs, centū & quinquaginta cataphractis, octo uexillis peditum, iubet copias illuc accedere, dum omnis cōmeatus in vrbē importaretur è locis finitimis. postmodo curat vt noctu & interdiu nunquā intermissis operis partes opportunæ muniantur. tum curauit quàm celerrime ipse conestablius vrbes reliquas recognoscere an satis essent ad defensionem munitæ: qui post visam Danuillam, & Iuoum, & Mommedium, iudicat Sattenum vrbem nō posse defendi, quare inde præsidia abducit occupato per illud tēpus oppido munito Virettone plurimū vtili rei bellicæ. neq; multo interuallo tēporis post captū id oppidū nuntiatur Cæsar acceptis Belgicis auxiliis Diuodurū versus iter facere, cū ad illam partē regionis cōtendisset, quę ad Remos Velsonesq; spectat, ad accipienda auxilia, ne in itinere profligarētur antequā accederent in castra, atq; ad Serebraciū pagum castrametatur. inde Albanum, qui cū summo imperio præfectus erat illi expeditioni, & Marinianū præfectū Italicis copiis præmittit cū quatuordecim peditū, quatuorq; equitū millib. & sex muralib. tormētis ad vrbē Diuodurū, quā ita

Verdunū munitum.

Serebracium pagus.

Diuodurum obsessum.

prope

prope accedunt, vt commoda loca occuparint ad obsidionem. erant enim præter hos præcipui etiā duces cum Cæsare Agamontius & Arembergensis reguli, ac Brederodensis, & Albertus Marchio Sēnonum. Ghisius & Strozza prælium egressi cum primipilaribus insigne atroxq; primi cōmittunt. certatur vtrinque acriter & magna virtute multis cadentibus ac pluribus vulneratis. Albanus expertus insignem esse Diuodurensium præsidiorum fortitudinem & militarem virtutem, circiter decem millia passuum copias ab vrbe retrahit. Albertus Cæsarianas partes hortatore Albano duce complexus denique se hostem esse Gallis pronuntiat, quod ab Vmalio nuntiatum est regi cum esset in Remis, qui illum per vestigia insecutus fuerat: atq; his additum est, quòd, si cataphractos equites adhuc haberet, qui fuerant in castra reuocari à conestablio, sibi non difficile esset Alberti copias labefactare. sed enim cum equites remissi fuissent, iam Mussum Madonemq; oppida iter faciens Albertus præterierat, præconemq; Vmalij secum abduxit, ne ille sua consilia prius Vmalio patefaceret, quàm castra cum Cæsare coniunxisset. cum vero Vmalius ita sese recipientem Albertum magno studio insequeretur, Albertus conuersus instructis copijs in acie nihil tale suspicantem repentino aduentu inuadit Gallicum equitatum dissipat ac fundit. Vmaliū ipsum ex equo delapsum breuiq; sclopetto vulneratum, strenue tamen pugnantem capit. quare patuit nullam esse tantam diligentiam, quam adhibere nō oporteat hoste propinquo quamuis debiliore, cum vel victi paulo negligentioribus victoribus victoriam è manibus eripiant. opus est enim sapientem ducem & ante & post victoriam esse diligentissimum. sunt graues iacturæ vrbium, populationes agrorum, captiuitates, seruitus incendia, deuastationes, minę, vulnera. cædes præmia negligentium ac desidum in rebus bellicis. cecidit in ea pugna regulus Auuercorum captus, cuius cędis causa fuit controuersia duorum inter se disceptantium vtrius esset futurus. horum amicus superueniens forte vt contentiones horum dirimeret ignotum principem ut priuatum hominem & paruæ autoritatis interemit; vel antea glande transfixum. desiderati sunt plures trecentis è Gallis, multi capti, multi fuga se seruarunt. Albertus ea victoria, illis rebusq; gestis feliciter elatus ad pontem Camosonem reuertit ad vlteriorem partem fluminis, atque Cæsar laudata eius virtute duo equitum millia mittit, qui cōiungerentur cum suo exercitu, qui iam accesserat Diuodurum sub hyemis initium ad vndecimum cal. decembris nimirum. Albertus in Cæsariana castra profectus cum suis copijs apud Diui Martini abbatiam castrametatur. regiæ copiæ ad oppidum Claramontem interea peuenerant, quod est principatus Varoensis, cui arx imminet in alto colle propter altitudinem à tribus lateribus inaccessibilis natura & arte munitissima. quam Galli per summam industriam occupauerant, & ad consimilem opportunitatem muniuerant. Cæsarianæ copiæ duce Rosseo regulo, è Belgio profectę quæ accedebant ad quindecim peditum, duo equitum millia, iam in aperium exiuerant, cum illud consilij cepissent vt Feras oppidum Vermanduis finitimum caperent, quod negotium cum difficile postmodo visum esset, quia ibi inesset Amiras Anibaus cum firmissimis præsidijs, vrbes finitimæ Noriones rapinis, populationibus, incendiis absumuntur. Nellam, Ceulnum, Roiam, pagos ferè septingentos deuastant, quorum maior pars erat Vandomij. post huiusmodi incendia & deuastationes agrorum Rosseus Edinū obsidet, quæ vrbs cū nullas munitiones haberet, quibus posset defendi facile capitur. at oppidulum, quòd esset eximiè munitum, strenuè defenditur. attrahuntur tormenta. illa corbibus terra oppletis ad staturam hominis de more bellorum protecta è loco Parco vocato acriter oppidulum diuerberant. insignis turris prostrata, quæ murum tuebatur, ita fossam ruinis replet in eam collapsa, vt pontem propè Belgicis copijs effecerit. at Gallica prę sidia perterita nullo expectato hostium conatu antequam à Cæsarianis inuaderentur præter libertatem cuncta victoris arbitrio dedunt, quæ res non parum mæroris regi, at certè finitimis populis plurimum trepidationis iniecit, quia præsidiorum præfectus per spem defensionis omnium animos plurimum extulerat, cum dictitasset palam se defensore locum illum nunquam vi superatū iri. accessit ad hoc incommodum non parua animi perturbatio regi, quòd amiras Anibaus vir prudentissimus ac rerum bellicarum peritissimus nuper decesserat. quibus rebus etsi Henricus nonnihil commotus est; tamen vbi sese collegit cum Catalauno propinquaret proceres suos acciuit in castra, vt regulum Augustonometensem, Marescialllum Sancti Andreæ, Sciatilionem, ac reliquos nonnullos ad recuperandam vrbem Edinum, ad quod consilium perficiendum opus erat copias è Vermanduorum regione contrahere. iubet Ghisium certiorem fieri de illo consilio, atque interrogari num plus commeatuum, præsidiorum, bellicorumve apparatuum posceret ad defensionem eius vrbis, & quamdiu se posse resistere viribus Cæsarianorum arbitraretur. Ghisius hisce respondet vrbem omnibus rebus necessarijs egregiè esse munitam. se posse per tot clarissimorum & præstantissimorum ducum ac militum virtutem diutissimè resistere, neque omnino esse de illa vrbe dubitandum, quod ipsum Strozza etiam affirmauit. Henricus dicto amirante Sciatilioneo iubet copias è Vermanduis adduci, proficiscique in Belgarum fines ad Edinum expugnandum. Albanus interea ad Diuodurum castrametatur ineptis prorsus ad belligerandum ac difficilibus temporibus cum triginta Germanorum, viginti inferioris Germaniæ peditum vexillis, & tribus millibus equitum, Hispani à Sancto Arnoldo ad Diuum Clementem vsque castris occupant omnem regionem, vbi erat Italus etiam peditatus. reliquæ Germanorum copiæ fuerant ad pontem magnum castrametatæ. Aloysius Abulensis. cum Hispano equitatu ad Malandriam, quod est loci nomen. at Marcomanorum præfectus, quem illi siniscalcum vocant cum Boemo equitatu ad Bletum & Olerum, ea sunt nomina regionum agri Diuodurensis castra posuit. Germanus equitatus stationem elegit apud Grangiā & Sanctum Priecum. atq; castris ita distributis Albanus animum primùm conuertit ad ipsa castra fossis & aggeribus munienda de more

Albertus hostē Gallis se profitetur.

Mussum & Mado opp.

Vmalius ab Alberto profligatus & captus.

Edinum capitur.

Castra ad Diodurū muniuntur.

bellorum, ad texendos erigendosque corbes uimineos ad defensionem tormentorum, eosq; terra replēdos, & ad cæteras defensiones necessarias instruendas quibus bona ex parte comparatis prima tormenta erigit è regione portæ vocatæ Teobaldi. vrbana præsidia contrà obsidentium consilia sæpius egredi, minuta prælia committere, castra hostium inuadere, in quos exeunt milites ex omnibus nationibus lectissimi cum strenui & fortes & intrepidi duces vtrinque pugnarent. Augustonometensis assiduis prælijs cum suo equitatu commissis plurimum hostes infestare, cuius tamen nullum prælium Cæsariani cataphracti & leuiores equites deuitant. at verò succrescentibus in dies frigoribus & crebris niuibus propter anni partem molestissimam, acerbitatemq; regionis Cæsarianę copiæ plurimum affligebantur, & maximè omniū Itali, non solum quia stipendiorū inopia, & inde rerum omnium victui necessariarum penuria laborabant, verum etiam quòd tantæ frigorū magnitudini minime essent assueti, qui etiam in magnum discrimē incidissent, nisi allecti meruissent Gallica stipendia. his enim Augustonometensis se perbenignum ostendit, quare non magnā laudem solum ab Italis est consecutus, sed etiam Italorum studia & beniuolentiam multorum in se conuertit. Albanus ductis latis profundisq; fossis, atq; inde necessariò sublimibus erectis aggeribus tormenta direxerat, cœptaque est vrbs sub finem mensis nouembris verberari. concussum est præcipue magno studio propugnaculum ingens ad portam Campanessam vocatam. cœptę sunt concuti ad deijciendum prosternendumque defensiones apud turrim nominatam Lanchen, & omnes præterea, quæ essent in illo spatio. ad quintum cal. decembris tanto impetu, tantoque strepitu mœnia concuti cœperunt quadraginta muralibus tormentis, vt viderentur velle vrbem in puluerē conuertere, aut per aera denique ferre, cum nunquam intermissis verberationibus cessaretur, assiduis diebus ac noctibus in concutiendo absumptis. sed quoniam nullum bellum est durius aut atrocius, quàm illud, quod aduersus viros fortes & sapientes geritur, qui non nisi per magnam difficultatem, summumque capitis periculum vincuntur, aut ipsi contrà hostem profligant fortiter, obsessi singulari diligentia vsi quantum murorum spatium per diem prosternabatur, tantumdem reparationibus per noctem cathenatis trabibus, & terra, & alijs huiusmodi rebus resarciebant: atque inter veteres muros & ipsas reparationes latera relinquebant, quibus protegerentur reparationes, tanquam à propugnaculis. vix enim vtilis est vlla defensio sine lateribus. Quæ dum fiunt ad Diuodurum, Gallicæ copiæ iam Vermanduorum finibus propinquant. Rosseus ea re cognita cum suum exercitum haberet apud Edinum, neque se posse tantis viribus resistere arbitraretur, copias retro deducit relicto filio in arce Edini cum firmis præsidijs, quam arcem ipse præualidis aggeribus exterius & interius muniendam curauerat. compulerat verò filium iurare proposita grauissima pœna quòd nisi per summam necessitatem, atque tunc etiam non nisi per honorificas conditiones, nunquam se dederet. cæterum vbi accessissent Gallicæ copiæ, Vandomius tormentario negotio præfectus tormenta eò attrahi iubet. tanta vehementia, tantoque studio arx concuti cœpit, vt quatuor globorum millia præter sexaginta antequam cessaretur in muros contorta sint, nulla tamen parte muri humiliore patefacta, cum verberatio distaret ab imo pluribus viginti pedibus. veruntamen præsidia arcis atque ciues ita se dedunt vt præter libertatem & impedimenta cuncta victoris arbitrio permitterentur, atque vt exire liceret cum vexillis ad profectionem explicatis, & cum duobus mediocribus tormentis, iuuenis Rossei filius quamuis satis diu obsidionem pertulisse sibi visus est, tamen quia nondum hostes arcem inuaserant veritus paternam indignationem à patris præsentia diu abstinuit. Galli ita recuperatum Edinum singulari diligentia muniunt, omnibusque necessarijs instruunt. Albertus vt gratiam Cæsaris promereretur, petit vt suis concedatur primis Diuodurum inuadere. sed cum tormenta Cæsariana turrim disrupissent, murusque vniuersus esset prostratus, qui inter ipsam turrim & portam Camonosam intercedebat cum propugnaculo coniuncto, tamen contractior murus deijci non potuerat, neque qui collapsum murum sustentabat agger, quem antemurale liceat appellare, cum murus collapsus ab altero inferiore sustineretur, inter ipsum antemurale & fundamenta murorum, munus non modo fossas non repleuerat profundas ruinis, verumetiam fiebat obsessis validior reparatio. visus est Cæsari locus nondum esse inuadendus. rem itaque ad consilium defert primarij ordinis ducum ac tribunorum militum. in quo consilio decernitur locum tormentorum esse mutandum, atque tormenta in locum paulo superiorē esse transferenda, atque partem illam cuniculis esse tentandam, vt ita murus & eius anterides præcipites deuoluerentur in fossas. Ghisius ac Strozza de illo consilio per exploratores certiores facti per captiuos huic oppositum cuniculum faciendum curant. alij impositum est & iniunctum munus nouæ verberationis, alij faciendi cuniculi, atque ita ducibus & proceribus singulis propria hinc inde iniuncta sunt munia, & pro ingenio cuiusque distributa. cuniculo igitur per cuniculum obuiam itum est, qua ratione consilium & spes omnis Cæsarianorum defloruit ac decidit. Enimuero cum assiduè augeretur vis frigoris, & gelu, & inopia rerum multarum paulatim Cæsarianos opprimeret, quòd Augustonometensis proxima quæque incursionibus infestabat, ita mercatores & commeatum ferentes in castra repleri sunt metu suppliciorum & trepidatione ab illo, vt nemo arbitraretur se posse tutò in castra Cæsariana penetrare. Germâni & Itali afflicti vel sibi fieri facultatem pugnandi postulabant, vel vt liceret discedere, tantamque temporum ac rerum difficultatem deuitare, cum magis ipsi obsiderentur, q̄ obsiderent Diuodurum. nam Augustonometensis multos carros annona onustos diripuerat & succēderat. vinum infractis vasis effuderat. frumentum concremarat. trucidarat aurigas, iugales equos in sua castra abegerat. ante oēs verò Alberti copiæ, vti diximus postulant, vt facta iam honesta verberatiōne sibi prima facultas daret inuadendæ vrbis, q̄a multò ducerent honorificētius & cōmodius bo

Diuodurum concussum.

Edinū à gallis capitur.

ſtium ferro per virtutem glorioſe cadere, quàm fame, ſiti, frigore, rerum omnium penuria affligi, & ita paulatim deſides ac tremebundos abſumi. Cęſar cum vbiq; in caſtris lamentationes audiret huiuſmodi, videretq; hominum & equorum numerum quotidie deficere, cum multi aſſiduè morerẽtur, hortatur vt ea incommoda ad finem vſque pręſentis menſis præferrent. pollicetur palàm, niſi negotium intra illud tempus abſolutum ſit, ſeſe debita ſtipendia ſoluturum, & liberam diſcedendi facultatem omnibus facturum. Albanus cuniculos pluribus in locis excauat. Sed quia vis temporum erat grauis aduerſaria, fiebat omnis operatum labor irritus, nihilq; proficiebat laboris diligentia aduerſus vim temporis. Vrbana præſidia, vt quæ in locis commodis hyemarent, & intra tecta, nunc equitatum nunc peditatum emittebant ad Cæſarianos ſub dio iacentes & ſemiuiuos infeſtandos, qui afflicti & magnis incommodorum cumulis oppreſſi vix reſiſtebãt. Cæſar obſidione diutius per tot incommoda protracta, cum nulla ſpes capiendi Diuoduri ſe oſtentaret, hortantibus primarijs ducibus vt illud negotium relinqueret imperfectum, quia præſtaret honorificè tentata oppugnatione diſcedere, quàm prorſus exercitum per pertinaciam amittere, cum duriſſimum eſſet contra cœli inclementiam, tempuſque anni moleſtiſſimum pugnare; cum exercitus etiam multorum fuga & interitu quotidie minueretur, decernit caſtra inde mouere ac Tullum inuadere; ne fruſtra prorſus illam expeditionem ſuſcepiſſe videretur, quæ vrbs propter exortam grauiſſimam peſtilentiam multis paſſim morientibus non potuerat muniri. Sed Germani tam lætiferæ victoriæ gloriam minime appetendam rati, quę poſſet vniuerſam Germaniam poſt Germanicũ exercitum ferè contagione labefactare, ac miſerrimam gloriam in patriam tranſmittere, ab huiuſmodi negotio abſtinent, nulliuſq; tribuni impulſu poſſunt impelli. negotium rurſus ad militaria comitia refertur. decernitur omnium conſenſu vt copiæ retrahantur. Cæſar cum omni equitatu leuioris armaturæ præmittit Agamontium ad regionem explorandam, vt cognoſceretur quæ copię eſſent hoſtium in locis inferioribus Belgij. Agamontius Tullo tranſmiſſo ad oppidum Gondeuillam, quod eſt in ripa Ombrici fluuij contendit. Auguſtonometenſis veritus ne hoſtes redeuntes Tullum vrbem occuparent, aut obſiderent animum adiecit ad illam muniendam illuc cum magna manu peditatus & equitatus profectus. iubet annonam eò ex agris, frumentumq; comportari. Sed parum fuit repertum, quia ciues metu morbi & peſtilentiæ diffugientes, annonam ſecum abſtulerant per ſummam tamen diligentiam tantum commeatus inuentum & comportatum ex oppidis finitimis, quantum in multos menſes vrbem munire potuerit, in qua re omnis ferè conſumpta eſt opera, cui tamen vrbi Cæſar rediens neque propinquauit quidem. fuit tamen laudabilis Auguſtonometenſis diligentia & ſtudium, quia non tantum euentus ſpectandus eſt in rebus bellicis, ſed multo magis prudentia & diligentia imperatorum in rebus militaribus rectè coordinandis. Cæſaris copiæ paulatim deficiebant inedia, frigore, laboribus, morbo, incurſionibus hoſtium abſumptæ, cum cæterorum ducum conſilia refutaſſet; atque ita labefactatæ ſunt vt quadraginta & amplius hominum millia ſint deſiderata, cum infinitus propè ſit equorum & iumentorum numerus. tanti eſt vnius imperatoris error in rebus bellicis. cedendum eſt enim Neceſſitati magnæ Deæ. Cęſar cognito errore, in quem propter ſuam pertinaciam inciderat, iubet publicè pronuntiari in caſtris, cum ipſe abeſſet, obſidionem eſſe ſoluendam. Cæſariani itaque famis & frigoris vi oppreſſi ad finitimos pagos confugiunt; quorum formidabilis tam erat aſpectus vt mortuis, quàm viuis magis ſimiles apparerent. Galli miſericordia commoti nullo incommodo hos afficiunt, ſed plerique inedia & imbecillitate feſſi decumbentes in niuibus & in glacie miſerrimm mortis genus moriebantur, miſerandum vbique præbentes ſpectacnlum. atqui tanto ſtudio Cæſariani copias retraxerunt, vt multa tentoria & impedimenta & tormenta ſepulta humique defoſſa reliquerint; cum mortua iumenta non potuiſſent illa retrahere. tantus inuentus eſt numerus vulneratorum & ægrotantium in caſtris, vt Galli vel ipſi exeuntes non ſolùm miſericordia, ſed etiam admiratione capti ſint, illiſque res neceſſarias liberali animo vltro ſubminiſtrarint. Sed quoniam Albertus ſe poſtremum Cæſarianorum agmen defenſurum profitebatur, vltimumq; ab obſidione diſceſſurum, Vidamus Caſtrenſis cum multis Gallis proceribus, & magna equitum turma exit in conuellentes ſigna ad profectionẽ. Ghiſius item ex altera parte egreſſus cum multis equitibus, multiſque accitis auxilijs è finitimis præſidiis Albertũ poſtremã aciẽ protegentem infeſtat. Albertus cõtrà ſuos in acie continet dum procedit peditatus, quem equitatus à tergo & à latere protegit. Sic primo die proceſſum eſt, vt quicunque aciem desereret à Gallis trucidaretur. Secundo ac tertio pręter prædictas difficultates labore etiam itineris deſatigati vel iugulum vltro Gallis offerebant humi proſtrati. at Galli magnitudine quadam animi prædíti exiſtimantes nimis crudele ferinumq; eſſe vel procidentem & proſtratum hoſtem iugulare, parumq; ingenuis conuenire ſęuire in ſupplices, niſi aliquod exitium inde timeatur, oblite ratis ex animo hoſtilibus odijs atque omni memoria tot illatorum regioni damnorum, totũ odiũ atque indignationem in miſericordiam conuertunt. ſolum Albertum calamitatum tantarũ autorem exiſtimantes vniuerſam indignationem in eum conuertunt, atque his neceſſaria ſuppeditant reficiendis viribus naturæ propè collapſis. reuerſis Gallis ab inſequendo hoſte indictæ ſunt ſupplicationes, actęq; gratiæ Deo, quòd illius potius beneficio, quàm humana opera vrbs illa tam glorioſè fuiſſet ab hoſtibus conſeruata, quam plura octaginta millibus armatorum obſediſſent. Quæ dũ fierent in Belgio, Mahometto Vinundriam obſidente in Pannonia nobiliores proceres eius regni, ciuitatumq; legationes non inconſulto Caſtalio petiuerant à Ferdinando rege vt per Alim purpuratum liceret de pace agere cum Solimano. Conuenerat enim Alis Mirceam Tranſalpinorum Vaiuodam, vt res illorum populorum componeret, qui deſecerant à Mirce, iiſdem conditionibus, quibus pax ſępius cum Ioanne rege fuerat ſtabilita. illa tamen ratione vt Zanolchum, Liziſum, Tibiſcum,

Diuoduri obſidio ſoluta neceſſario

mortuorum numerus.

Miſerrima eſt militibus obſtinatio imperatorũ.

Gallorum clementia & liberalitas.

biscum, Rispia, Drigal, Buiachum oppidum restituerentur, ac cætera oppida, quæ nuper fuissent à Turcis occupata, vt pax fieret honorifice cum Ferdinando rege. Illud cum annuisset Ferdinandus, concessit Castalius vt ageretur de negotio, sed neq; regis autoritas, neque Castalij interponeretur, ne videri possent ipsi pacem exposcere, sed tantum oblatam non refutare. illa cum fuissent ad Alim delata, profitetur se breui cum Solimano de pace acturum. responsum Vasrael expectari iubet, atq; illuc indici comitia. imperat Cassambassa ex omnibus finitimis castellis copias Lizium conuenire. quantum potest virium colligit. ad incursiones in inferiorem Pannoniam faciendas se accingit. decernit Deuam inter & Lizisum munitionem extruere, vnde ad prædam commodè posset exire. ad eam rem turbandam Castalius multa excogitat. tribus vexillis Germanorum præsidia Deuę adaugenda curat, quibus cum trium mensium stipendia deberentur, omnes tumultuantur. tormenta occupant. ad hospitia Hispanorum diripienda nonnulli contendunt. profitentur se esse capturos, donec stipendia Germanicæ nationi integrè persoluantur. at Castalius de illa seditione certior factus egreditur ex vrbe Io. Baptistam Archuensem virum autoritate, prudentia, grauitate insignem ad res componendas mittit, qui docet vbi, cum molestissimo hoste vno tempore de libertate, de vita, patria, religione, laribus, gloria, filijs, vxoribus, facultatibus ac bonis omnibus dimicetur; ridiculum esse in ipso articulo temporis de stipendijs cogitare; cum seruati omnia stipendia liberalissime sint accepturi. Sed si per has seditiones hostem acciuerint & allexerint, fortunæq; indignationem in se conuerterint, vno tempore libertatem & omnia stipendia, aut certè vitam esse amissuros. Veruntamen non tantopere se milites reprehendere, quàm horum motuum & seditionum autores, qui cum profiteantur se defensuros causam Germanicam, non intelligunt in quantum discrimen vniuersam rem bellicam, & splendorem ac gloriam Germanici nominis reuocent. Vt tamen intelligerent Castalij in se benignitatem, pollicetur certum numerum pecuniæ in præsenti, si quam re opus haberent: quæ cum rationibus addita esset, facile res componuntur. eò tamen noluit proficisci, quare tria vexilla Elfestaini comitis Deuam mittuntur, qui milites erant disciplinæ militaris obseruãtiores, vtpote magis bellis assueti. mittuntur cum his quadringenti equites Ferratoli vocati, qui multis armati sunt breuibus sclopettis & gladio. hi cum quingentis Turcoiannis & Banci Pauli equitibus coniuncti, & quibusdam peditibus Castalij Lizisum versus iter capiunt Cassumbassæ obuij si ita ferret fortuna. Perueniunt ad oppidum vsq; Periam munitissimum Turcarum, quod distat ad quinque millia passuum. vniuersum agrum regionemq; ne incursionibus populantur. nemo in tota regione armatus est inuentus, quia Cassumbassa verebatur ne si in eam munitionem se inclusisset omnis reditus spes sibi intercluderetur per Castalij diligentiam. nam nihil est non timendum vbi cum callido sapienteq; hoste pugnatur. preclare igitur ac scitè finxerunt antiqui Palladis bellatricis & sapientis deæ scuto affixum fuisse caput Medusæ. quia homines ita sapientia hostis aliquando terrentur, vt attoniti & admiratione pleni fiant, & quasi lapidei. multis damnis illatis agrestibus Turcis & incolis eius regionis Castalij copiæ in castra redeunt. at præfectus cataphractorum Pannonum inferiorum postulat à Castalio vt iam sibi liceat discedere e bello. Castalius queritur non conuenire sese cum tam paruis copijs relinqui cum Mahomettus adhuc copias omnino non retraxisset. rogat vt aliquantulum etiam commoretur, quia certo sciret Mahometto necessariò illis regionibus esse recedendum, cui militandum esset in Persas. Sed tamen nulla ratio tanti fuit, quę posset illum retardare, quare omnibus vel precibus vel mandatis neglectis iter capessit suis copijs illum sequentibus. Castalius cum in aperto esse decreuisset donec Mahomettus fluuios traiecisset Tibiscum & Danubium, quamuis ingentia frigora, multaq; incommoda propter altitudinem niuium perferret, vbi per nuntium certum accepit illum exiuisse è Pannonia, vniuersis copijs inferioris Pannoniæ dimissis ipse cum Germanis Hispanisque ad Zibinium castrametatur adauctis Deuæ præsidijs. Commissum est imperium ac prefectura equitatus Turcoioanni, peditatus & vrbis Banco Paulo. iubet eam muniri aggere interius ad muros accumulato & erecto commistis concathenatis lignis ac lignorum fasciculis. cum verò animi populorum inferioris Pannonię assiduis sumptibus & frequentibus tributis ad subsidia belli extortis non nihil abalienati viderentur, vt concederetur tempus muniendis vrbibus, Castalius imperat principibus eius regionis Vasrael comitia indici ad audiendum responsum Solimani de superioribus conditionibus, vt solitum tributum viginti millium nummum quotannis persolneretur, fierentque induciæ. illæ quamuis nihil aliud commodi afferebant, tamen id certè secum afferebant, vt daretur occasio rebus afflictis & dubijs Ferdinandi comparandi vires, munitionumq; reparandarum ac reficiendarum. his accedebat quòd rebus Germanicis interim compositis postmodo inde pecuniam & auxilia posset colligere. cum eius regionis tumultus & seditiones timerentur, ne si diutius rebus bellicis vexaretur Germania, datam fidem Ferdinando non seruaret. Ferdinandus tametsi his curis sollicitabatur, tamen nolebat suo nomine res agitari, ne quibus difficultatibus vexaretur pateret, aut aliquam præberet suspicionem, quod vel peiores vel difficiliores faceret conditiones pacis. at nolebat contra Solimanum id habere suspicionis, ne Ferdinandus captata opportunitate dum ipse in Persas militaret, in illam regionem insignẽ impressionem faceret, quare facilius ad pacem impelleretur. ea re ita constituta Castalius stationẽ habet Vlpiani, vnde sibi videbatur posse opportunè locis omnibus succurrere, atque ad sui corporis custodiam quinquaginta Hispanos ducit, & ducentos Aiduchos ad eius vrbis præsidia. hisce rebus ita pacatis, quia Mirces Transalpinorum Vaiuoda, quæ regio Pannoniam inferiorem claudit ad meridiem, vbi sunt Illyrici Rascijq; populi, obseruata occasione Randulphum eiecerat, sibiq; principatum illum vsurparat, Rãdulphus qui in priuata fortuna Castalio militauerat, petit ab illo subsidia ad suum principatum recuperandum, qui post patrem ad ipsum iure perueniebat. Randulphus

Comitia Vasrael indicta.

enim

enim Mircem de medio tollere statuerat, vel fortiter cadere, quòd è regia in priuatam fortunam per illum deiectus tantam rerum mutationem æquo animo ferre non poterat. conatur itaque persuadere Castalio ne se miserrimum è patria per summam iniuriam, è regnoq; eiectum in tanta rerum inopia negligat. sibi propositum esse, & in animo stabilitum, præstare fortiter in patria armatum cadere, quàm mendicum, & inopem, atque egenum victum ab amicis quæritare. quòd si fortuna belli, quæ communis est omnibus, cum exitus incerti sint bellorum, suis optatis arriserit, futurum vt Ferdinandus eam quoque regionem suo imperio per amicitiam, & fœderationem, & merita in ipsum regem adiungat. audentes, & strenuos fortunam plerunque adiuuare solere, quæ timidis, & imbellibus omnia grauia, dura, difficilia, calamitosa obijcit. ad hanc tantam prouinciam suscipiendam plurimum inuitare populorum animos docet, qui legitimos, & natiuos reges libentissimè crudelibus tyrannis sint prælaturi. non difficile esse negotium declarat Georgij casus, qui tot præsidijs, & custodijs corporis septus erat, & Stephani cędes, qui cum per vim factus esset Vaiuoda Mysiæ inferioris acerrimè trucidatus est, nullo propè negotio; & legitimus dominus in principatum receptus. Castalius hisce rationibus commotus non solùm auxilia liberaliter promittit, sed etiam hortatur, vt dum Solimanus in bello aduersus Persas esset occupatus, eam opportunitatem ne negligeret. futurum enim vt antequam Solimanus sese ab eo bello explicasset, ita suas vires stabiliret, vt Solimanus suam amicitiam non reijceret. atque misericordia potius, quàm vlla spe negotijs fęliciter transigendi commotus lectissimos aiduchos mille, & quingentos concedit, & sexingentos equites, quæ copiæ egregiam operam in superiore bello nauauerant cum frequenter Mahometti castra infestasset. his additi sunt nonnulli reuocandi Randulphi in eum principatum studio commoui, quos odium, & credulitas tyranni impellebat ad occultam conspirationem. qui omnes sibi vel cędem, vel victoriam certissimam proponunt. interea fama peruaserat Mircem quòd Randulphus collectas copias duceret, infestaque signa inferret. fit certior quo consilio motus sit. omnes quas potest vires summa celeritate colligit. ad octoginta armatorum millia comparat. eductis triginta, & sex bellicis tormentis exit in apertum. ad Zergonistum oppidum Castrametatur, quod est in ampla planitie, locoq; opportuno ad instruendas acies. at Randulphus nulla diligentia assequi potuit vt plures duodecim millibus hominum colligeret; quæ vires cum paruæ viderentur, non audebant Randulphi amici aperte declarare quo essent animo in tyrannum, ne superiore fortuna victi mox grauissimas pœnas darent suæ temeritatis. Veruntamen Randulphus neq; illo quidem tanto hostium numero territus, cum sciret omnem ferè principum potentiam collocari iure posse in subditorum populorum, animorumq; ciuium beneuolentia, obuiam intrepidus procedit, cum mirificè paucorũ virtuti confideret. Mirces in prima acie sexcentos Turcas equites ductabat, quos præcipue firma pręsidia aduersus hostem fore censebat. Randulphus vbi è quibusdam collibus à Mirce prospectus fuisset, idq; cognouisset, suos omnes in pugnam instruit, quando bellum differri nulla ratione posse videbatur. neq; etiam si posset, apparebat deuitandum, cum breui Randulphus rerum omnium necessariarum & stipendiorum Inopia esset laboraturus. in mora sanè certum inerat periculum & iactura, in celeritate pugnæ spes aliqua victoriæ & salutis: quippe quòd non semel euenit vt parua manus strenuorum militum ingentes copias fuderit ac profligarit. at contrà ex altera parte Mirces impellebatur ad pugnam suspicione quadam ne noua auxilia Randulpho se adiungerent, ex altera deterrebatur aliquantulum, quia nuntiabantur Hispani & Germani Castalij viri fortissimi cum illo aduentare, qui tametsi numero pauci erant, tamen propter peritiam rei militaris & eximiam fortitudinem erant instar maximi exercitus. Randulphus vbi in planitiem venit suas copias in duas phalanges diuisit, quarum maior pars erant sclopettarij. cum ad iactum sagittæ propius ventum esset, agmina in conspectu Mircis constiterunt, qui ratus esse maiorem numerum hostium, quàm dicebatur, quia singulæ phalanges frontem ampliassent, atque ita dilatatæ essent vt plura viginti millib. hominum habere apparerent, subdubitauit aliquas subesse insidias. Suos igitur in vnum contrahit diligentius, quàm consueuerat. tunc sclopettarij Randulphi nullo expectato signo belli, vel vincere, vel fortiter cadere decernentes tanto impetu in agmen Mircis impressionem faciunt, vt primos ordines turbantes magnam Turcarum partem fuderint ac prostrauerint, qui in prima acie collocati fuerant, & quibus plurimum Mirces fidebat. reliqui visa primorum, qui fortissimi esse putabãtur clade, omnem spem salutis in celeritate pedum sitam esse arbitrantur. Randulphus ex altera parte cum suo equitatu, & peditatu aliud agmen inuadit non minore virtute, & animi fortitudine, quàm prius inuaserant sclopettarij. primis ordinibus ita fusis, & profligatis, reliqui terga vertunt, qui vndique procella glandium plumbearum frequenti prosternuntur. Mirces vbi videt duo agmina ita fundi nullo prope negotio, vel antequam inuaderetur fuga salutem sibi comparat, atque inter suos velocior cæteris fęlicior putabatur. neque mirum profectò videri debet octoginta millia hominũ à duodecim millibus, tam facile fuisse superata, cum sæpius acciderit, vt tumultuarij milites, & tyrones arma suscipere iussi, genus hominum rebus bellicis planè ineptum, vel sua sponte nullis hostibus inuadentibus in fugam versi sint, vbi primum ad arma conclamatur. nam vel canis nocturnus, vel bos, vel equus, aut auis sæpe magnam trepidationem tumultuario exercitui iniecit. vt enim in cęteris artibus vtiliores sunt decem artifices conficiendis operibus centum imperitis, ita in vniuersa re militari pauci veterani, & exercitati milites multis imperitis possunt resistere, & facile de multis gloriosè triumphare. tanta igitur facilitate illam victoriam obtinuit, vt palam apparuerit, quàm labili in loco constituti sint, qui suis subditis sint odiosi, aut qui viros fortes, & bonos, & sapientes faciunt parui. non enim vt in numeris arithmeticis tria plura sunt duobus, ita conueniunt supputationes in hominibus, quia pluris est vnus sæpe faciendus præstans in aliqua facultate, quàm multi mediocres,

Mirces profligatus.

Milites qui boni.

cres,

cres, ac magna imperitorũ manus. atque tota vis & summa rei bellicæ vnius imperatoris iudicio ni-titur, cum sint aliquando vanæ ac propè inutiles cęterorum procerum consultationes, nisi impera-tor ipse sit sapientior, atque possit procerum ingenia diiudicare. Randulphi milites profligatis co-piis Mircis reliquias persequuntur, multosque opprimunt, & trucidant. Sed vbi insequentes ali-quandiu cędendoque sunt defatigati, postmodo sola spolia petuntur: atque omnes reliqui qui da-dem euaserant non multo post ad signa noui victoris accędunt, victricemque & surgentem fortu-nam propensi sequuntur. sic Mircem collecto ingenti exercitu insequitur, qui trans Danubium fu-giens cum quingentis Turcis traiecerat. ceciderunt in eo prælio è Randulphi militibus non plures septingentis, ex hostibus ferè decem millia. sic Randulphus per illam victoriam vniuersum suum re-

Randulphus suum principatum recuperat.

gnum recuperat, ad quem vt uerum ac legitimũ regem excipiendum amici coniunctique conue-niunt, atque Tergouistum oppidum cum magna solennitate ingresso omnes proceres se fidem illi seruaturos iuramento affirmarunt. Romam interea accesserunt probationes, quæ haberi potue-runt & accusationes Georgii trucidati, iisque ad sacros purpuratos patres delatis instantibus Ferdi-nandi legationibus habetur conuentus delectorum ad illam iudicationem. illæ criminationes in Georgium coniectę quamuis multa continebant inter se repugnantia, neq; potuerant planè proba-ri, tamen quia factum nõ poterat non esse factum, & ne quid atrocius eueniret, ita fertur ac pronun-

Sententia de morte monachi.

tiatur sententia patrum, quod Ferdinandus cum omnibus coniuratis, si vera essent quæ exponeb-tur, sicuti exponebantur, absoluitur ab illa cæde tanquam legitime facta. legationes cum grauiter ferrent huiusmodi imperfectam ac dubio plenam absolutionem procurant rogantq; Pontificẽ sum-ma contentione vt omnes liberè absoluantur, quod ęgrè quidẽ, at omnino impetratum est denique quare sacrorum vsus, qui interdictus fuerat, Ferdinando ac reliquis est restitutus. Randulphus re-bus inter suos compositis legationes mittit ad Castaliũ, quæ victoriã & regnũ partũ significarent. quæ gratias agerent pro concessis auxiliis. quæ pacem & amicitiam & omne officium pietatis offe-rẽt. at vero Solimani legatio Vasrael interea accessit, quę multis honoribus excepta est. tertio die in comitiis Solimani consiliũ proponit, cum pleriq; è primariis proceribus fuissent congregati. id fuit huiusmodi quòd Solimanus vellet Ioannis regis filium & matrem reginam tanquam legitimos re-ges accipi. Castalium ex inferiore Pannonia eiici. omnes Ferdinando militantes in ea prouincia tru-cidari. tunc enim sese tributum solitum & ipsos proceres in suam gratiam fidemq; esse accepturũ. illud nisi factum sit, adhibet ingentes minas. eos nimirum iamiam experturos esse quanta fuisset ira tanti principis, & quàm potens ad vltionem suppliciaque ex hostibus sumenda. his ita dictis literas latino sermone conscriptas Battori Vaiuodæ attulit, quæ ad eum, & ad reliquos proceres eius regni scribebantur aureis caracteribus de more Turcarum imperatorum in charta leui tanquam vitro ni-tida, quæ ita se habebant. Mandatum inuictissimi Imperatoris Turcarum ad dominum Battorem

Literæ Solimani ad Trãsyluanos proceres.

Andręam Capitaneum in Transyluania, & ad alios illius regni dominos. fidelis in fide Christi, & in-ter Christianos in regno Transyluaniæ prudens, & generose domine Battor Andrea, & cæteri alij domini nobis dilectissimi &c. ex mandato celsitudinis nostræ intelligetis, quod vobis multoties no-tificauimus, quòd postquam frater Georgius thesaurarius noster crudeliter, ac per insidias mortuus fuit, antequam Germanos, quos propter discordias vestras in regno introduxeratis, expellere posset, vos & alij domini in Transylnania communi consilio, & auxilio ipsos Germanos è patria vestra se-cundum fidelitatem, quam excelsæ portæ nostræ debetis, eijcere debetis. verum cum hoc hactenus factum non sit, vos nunc ad exequendum illud adhortari placuit, quoniam vobis omne peccatum remittendo, & delictum hucusque commissum, omnem libertatem, quam antea in regno Transyl-uaniæ habuistis, iterum cõcedere, & conseruare pollicemur. & vos subditi, & domini apud nos sem-per in honore, & sub nostra protectione eritis. regnum autem Transyluaniæ quemadmodum an-tea sub rege Ioanne, & filio suo subditis, & fidelibus nostris in libertate, & quiete fuit, sic & nunc es-se disponemus: & ipsum regis Ioannis filium inter uos regnare pro certo promittemus. cum enim ipse rex Ioannes subditus, & seruitor noster nobis sincere, & fideliter seruiret, non solùm à nullo molestari passi sumus, sed post eius mortem filio suo paruulo adhuc paternam patriam, & regnum ex gratis, & clementia nostra concessimus, & Transyluania sic temporibus illis pacificata fuit. sed postmodum introductis Germanis maxima inter vos discordia orta est, ob quam ad introducendũ regis Ioannis filium, & matrem ipsius, ac ad liberãdam Transyluaniam ab inimicis suis naturalibus Dei gratia maximum, & potentissimum exercitum ordinari, & congregari mandauimus. necesse est ergo pro fidelitate vestra diligentem vos curam habere, vt Germanos è regno vestro gladio propul-setis, donec filius regis Io. introducatur in locum suum, & inter vos dignum, & honoratum homi-nem in generalem illius regni capitaneum eligatis, cique omnes obediatis, ne inimicum vestrum naturalem apud vos esse permittatis: sed illos, qui tantæ discordiæ in ipso regno sunt causa, com-muni consilio expellite, & regnum filio regis domini vestri diligenter gubernate. quòd si signum istud fidelitatis, & obedientiæ à vobis acceperimus, non solùm in regno Transyluaniæ libertatem vestram antiquam, sed maximam gratiam & honorem ab imperiali celsitudine nostra obtinebitis. nos interim exercitum nostrum innumerabilem pro regno, & filio regis conseruabimus, & iã nunc pro liberatione ipsius à manibus inimicorum moueri ordinauimus: quia nullo modo assentire uo-luimus, vt inimici in ea prouincia regnent. & cum Ioannem regem subditum, & fidelem seruum nostrum, ac filium etiam esse nouerimus, decreuimus omnino, vt in regnum reuertatur, ac in ip-sum per nos restitutus regnet, & Deo concedente inimicum suum vincat ac debellet semper auxi-lio nostro. idcirco nunc iam gratia omnipotentis Dei magnificum ac maximè potẽtem, & obedien-tem subditum, fidelemque seruitorem celsitudinis nostræ intimum Achmetem Bassam secundum

con-

consiliariorum excelsæ maiestatis nostræ, cum multis nostris tum proprijs aulicis, Ianizzerijsq; imperialis potentissimæ, ac inuictissimæ portæ celsitudinis nostræ, & cum maximo exercitu de Græcia, & Buda simul cum Capitaneis generalibus, & cum omnibus Sangiacchis mouere facimus. adeo vt cũ dicto consiliario nostro, antequam contra hostem persona nostra moueatur, exercitum ducentorũ millium hominum bene instructorum habeamus. Præterea mandauimus Serenissimo principi de Tartaria, Vaiuodisque, Vallachiæ, & Moldauiæ cum omnibus Sangiacchis, qui sunt in illis partibus vltra & citra Danubium, vt cum communi eorum peditatu, & equitatu se cum dicto Vezerio nostro coniungant. & vos etiam necesse est secundum fidelitatem vestram dicto Bassæ seruiatis, & nuntios tam ad excelsam portam nostram, quàm ad eum decernatis. quòd si mandato nostro huic inobedientes, & cum inimicis nostris concordes eritis, crudelitatem & stragem, quam Transyluaniæ regnum videbit, ex demeritis vestris processisse credatis. nam gratia creatoris omnipotentis Dei speramus Christianis, & regno Transyluaniæ iram, & potentiam nostram ostendere. etsi ipsi Transyluani ad pristinam obedientiam, & fidelitatem nobis adiutantibus reuerti recusabunt, nusquã tuti erunt, & per totum mundum debitas luent pœnas. iurauimus enim omnipotenti Deo, quòd in Transyluania lapis supra lapidem non relinquetur. homines omnes in ore gladij dari: pueros, & fœminas in captiuitatem. omniaque loca solo æquari faciemus. propter quod vt inuictissimum, & potentissimum Imperatorem decet, ne tantarum animarum exitium super animam nostram fiat, vt omnes prius monendos esse censuimus. iam multoties vobis mandata talia misimus, quæ neglexistis. sed si mandato huic vltimo obedientes non eritis, acerbitatem, & ruinam, quam videbitis, non nobis, sed vobis ipsis attribuite. omnia igitur cum tempore bene consulite. nam cætera prudentiæ vestræ examinanda relinquimus. datum Constantinopoli septima lunæ octobris. his literis lectis, atque hoc mandato, tam minaci tanta trepidatio iniecta est animis illorum procerum, cum præsertim Battor non adesset, vt omnes apparerent palam ab amicitia Ferdinandi defecturi: quæ res vbi Castalio delata est, vel per summam acerbitatem hyemis, atque ingentia frigora conuolat ad ipsa comitia. quo in statu res sit intelligit. agi de filio regis in regnum restituendo. conuenisse proceres eius regni, vt quo animo sint singuli declarent: quod quia fieri oportebat, Castalius comitia ingressus eos hortatur proceres, vt semel datam fidem Ferdinando ne fallant per suas calamitates: cum omnis perfidia, omneque periurium Deum denique habeat vltorem, qui multo potentior est Solimano. turpe esse viris fortibus, quos arma hostium terrere non potuerunt, neque infinitus copiarum numerus, nunc committere. vt vnis literis minacibus lectis omnem pristinã fortitudinem amisisse appareant, & pristinam gloriam potius fortuna, quàm vllo recto consilio, aut virtute militari assecuti videantur. nulla re inferiores esse Pannones Turcicis apparatibus. cum & peritia rei militaris præstent, & eisdem propè armis vtantur, & eadem militari disciplina, & illos sæpius profligarint suam regionẽ hostiliter inuadentes. non esse viri boni, & sapientis præsentium rerum tantum conditionem spectare; sed longius prospicere, posteritatisque libertati, & gloriæ consulere. oportet idem ius patriæ ad posteros in manus tradere, quod ipsi à maioribus acceperint. neque tanti emendam esse præsentem tranquillitatem, vt per illam sempiternæ seruitutis iugum omnibus posteris vltro imponatur. præstare vno tempore vitam, & sanguinem pro patria profundere, quàm propter metum imminentis belli religionem, patriam, libertatem vniuersæ posteritatis, & omnia uno tempore crudelissimæ perpetuæque tyrannidi prodere. neminem inter viros bonos esse connumerandum, qui non sit, vbi res ita postulat pro communi salute, vitæ profusus, cum breuissimum doloris, & pugnæ tempus sit propositum, at diuturnum perfruendi uictoria. hæc idcirco à Solimano perscripta fuisse, quia vellet experiri animos ipsorum procerum, quos putabat inter se dissidere: quem non latet omnium vrbium, regnorum, prouinciarum, imperiorum deuastationis initium esse discordiam, cum omnia regna contra concordia, & mutuo consensu ad defensionem conseruentur diutissimè. atqui hæc omnia putanda sunt non verbis solùm contineri, sed multo magis experientia, & rerum præteritarum cognitione, si quis antiquorum regnorum, aut rerumpub. euersionum principia cogitatione resumpserit. nihil inquit esse, tam hosti formidabile, quàm hostium concordiam. non defutura maxima Ferdinandi, ac Cæsaris auxilia, qui omni humanitatis genere complectentur, & protegent. hortat[illegible]r vt forti, hilarique sint animo, omnemque metum, siquem ex illis minacibus literis conceperun[illegible]t, deponant: cum multo facilius sit hostibus absentibus minari, quàm de præsentibus repugnantib[illegible]s triumphare. his rationibus confirmati sunt animi omnium ita, vt Solimano denique rei ponder[illegible]int, atque obnunciarint Achmeto, & Mysiæ, & Greciæ præfectis ne conarentur ingredi Pannonia[illegible]m inferiorem, quia summis opibus armari omnes resisterent. quòd libertatem vitæ præferrent. vere[illegible]ntamen si vellet Solimanus tributũ, se libenter daturos: quod si legatio nollet accipere, quàm citis[illegible] hinc discederet. legatio capto tributo Taurunum proficiscitur, atque inde Byzantium. Castali[illegible]s confirmatis animis procerum in fide amicitiaque Ferdinandi Vlpianum reuertit. ibi cognoscit [illegible] Achmetum Curiensis ditionis præfectum literas ad Patocchium familiaritatis plenas dedisse, vt vide[illegible]antur, quo illum Ferdinando, & Castalio suspectum faceret, cuius tamen fallaciæ, nihil deniq; noc[illegible]erunt Patocchio, cum vir bonus cognitus sit. at Ferdinandus literas dedit interea ad Castaliũ, quib[illegible]s continebatur, vt Aldana cum criminationibus, & defensionibus Iuliobonam mitteretur; quia [illegible]lle iudices nonnullos suspectæ fidei pronuntiaret, petieratque à Ferdinando, vt alij deligerent[illegible]r. illa re concessa multi testes interrogantur, omniaque legitimè procedunt, ac denique capitis co[illegible]ndemnatur. cum multi testarentur Lizisum potuisse defendi, sed ob imbecillitatem animi ac timo[illegible]em relictum fuisse. oppidum & tormenta, & bellicos apparatus cum maximo rerum Ferdinand[illegible] detrimento nulla necessitate vrgente, arsisse. cum illa sententia, & testimonijs missus est Iuliobonam,

Castalij oratio ad proceres in fide retinendos.

Aldana capitis condemnatur.

liobonam, quæ sententia fuit à Ferdinando approbata. Isabella regina per idem tempus procurabat vt in regnum restitueretur, Petri Vicchij, Chendij, & Ferencij, aliorumq; insignium procerum opera vtens, qui clam eius partes amplexabantur: quæ cum significauisset Ferdinandus per literas se ad vnguem seruaturum, sicuti promisisset, & Munsterbergi præterea principatum adiuncturum, nihil horum accipere voluit, quia diceret non fuisse opportunè seruata, quare se velle quod suum esset recipere. iam enim Çeculi occultè cum Turcis moliebâtur, communicabantq; consilia ad eam subleuandam, clandestinaque legationes miserunt ad reginam, quæ Çeculorum operam Ioanni regi in regnum reuocando pollicerentur. Hisce tumultibus, ac seditionibus subodoratis sunt comitia Carnum indicta. in his comitijs conquesti sunt inferioris Pannoniæ populi, quòd multæ iniuriæ a militibus Ferdinandi, qui erant in præsidijs munitionum, sibi inferebantur. petitum est vt salui, ac dignitati illorum populorum consuleretur. quod si fieret, se constantissimè datam fidem Ferdinando seruaturos, & arma aduersus Turcas capturos. his responsum est, Ferdinandum esse illos pro viribus subleuaturum. suum esse consilium illos à communi hoste protegere, at non per iniurias opprimere, contra quem omnino arma deberent suscipere, sicut ipse copias mittebat: &, si res ita postularet, erat venturus, vel Boemiæ regem filium missurus. his pollicitationibus dimissa sunt comitia. Est enim Germanorum, Pannonum, Sarmatarum, Persarumque consuetudo, vt res maximas, ad omniumque salutem, & tranquillitatem pertinentes tractent in comitijs, ad quæ conueniunt principes authoritate nobilitateque præstantes singularum nationum, & legationes liberarum ciuitatum: in quibus agitur aliquando de sacris ceremonijs, & cultu diuino. de ferendis seruandisque legibus. de causis iudicationibusque principum. de bello suscipiendo. de ferẽdis subsidijs. de imponendis tributis, quorum comitiorum principes sunt reges, aut Imperatores, aut ij, quorum est authoritas comitia indicendi. siquidem nulli horum principum liberam exercent tyrannidem, aut per vim & iniuriam dominantur; sed cum omnes subijciantur principi, princeps ipse comitiorum autoritati, omnes legitimè laudabiliterque imperare nituntur. non cessauerant tamen Ferdinandi pollicitationibus animi populorum fluctuare, qui rerum nouarum desiderio tanquam rapidissimo vento huc illuc impellebantur ad quamuis facultatem aucupandam. impellebat in eam sententiam fama Germanorum, qui erant Iulæ in præsidijs duce Bartholamęo viro Illyrio, qui accolas prædationibus & cędibus miserabiliter affligebant. erant enim duo Germanorum vexilla. eius ducis immanitas, vel negligentia in castigandis militibus impulit Castalium, vt pręficeret illius verbis præsidijs tecenthi. Bancum Paulum, iussertq; Illyrium exire cum suis. sic Francisci Patocchij prudentia postea coloni afflicti aliqua ex parte sunt subleuati. interea Giapera vocata insula, quæ est in extremis Asiæ finibus ad amplectendam Christi religionem à Lusitanis allicitur, quorum imperium prolatum est in remotissimas ab orbe nostro partes. Est enim populus eius insulæ sub paralello Galliæ, Germaniæq; situs ad antipodes omnium disciplinarum peritus. At Giaponenses haud facilè videbantur illam religionem amplexuri, nisi istud prius fecissent Sinarum populi, quorum tam uasta, tamque ingens est ditio, vt sua magnitudine superet Christianũ orbem. Sinarum Rex assiduum gerit bellum aduersus Cathainos Tartaros, quorum est latum, atque amplissimum imperium; atque rex ipse fertur habere assiduè in armis ad centum millia hominum, murumque multorum milliariorum ædificasse, nequa fiat à Tartaris irruptio. at Castalius cępit non nihil curis, & molestia vexari, quia laboraret inopia rei pecuniariæ; tamen omnia stipendia persoluenda curat copijs Mauritij, atque eas dimittit. Bregenj alia imposita sunt præsidia. nam quamuis persoluta sint his stipendia, victusque liberaliter imperatus, & concessus quacunque erat transeundum, tamen multa latrocinia rapinasque in subditos Ferdinandi exercuerunt, atque coniurationes, & seditiones excitarunt. eæ iniuriæ non solùm priuatis rebus, sed etiam publicis plurimum nocent, cum animos subditorum non mediocriter alienent à principibus, quare vt ab his calamitatibus absoluerentur vniuersi illi populi incitati sunt ad Ioannem regem in regnum reuocandum. sic enim fiebat, vt multi etiam principes reginæ partes fouerent, quod molestissimum Castalio accidebat. ex altera parte Deuæ præsidia, quòd per exploratores nuntiatum esset duas equitum Turcarum turmas Lizisi præfecti iussu exituras ad incursiones faciendas in inferiorem Pannoniam, se locant in insidijs ad transitus quosdam angustos, & perdifficiles. accedunt in insidiarum locum equites rapinis, & incendijs eam prouinciam populaturi, qui vndique ex insidijs inuaduntur repente. certatur diu ancipiti victoria, quæ denique fuit penes Deuenses milites, qui non prius insequi Turcas cessarunt, quàm ad Lizisi conspectum ventum est. illa victoria elati victores Deuenses agrum Turcicum populantur, succendunt ædificia. prædantur facultates. homines captiuos abducunt. villas destruunt, tantamque trepidationem Turcis iniecit, vt per multos dies ad prædam non exierint. Cæsar, vti dictum est Diuoduri expugnatione frustra tentata cum multorum suorum militum iactura turpiter ab obsidione recessit: quia contra suorum ducum sententiam per molestissima hyemis tempora belligeratus esset, atque in Germaniam se recipit. qui quoniam sciret magnopere formidabile esse victricibus copijs aduersam fortunam experiri, quæ omnem pristinam felicitatem aliquando in lachrymas conuertit, non parum infestabatur rerum Italarum, ac Senensium præsertim seditionibus. nam cum Belgicis, Gallicisque bellis grauissimis adhuc distraheretur, excitantur motus Senensium, qui videbantur aliquo pacto contra imperatoriam dignitatem, atque reuerentiam excitari. istud autem contigerat, quia Cæsar missas expostulatum legationes Senensium de importunitate, crudelitateque Mendocij, rogantesque, vt maturè tis eorum incommodis succurreret, neque audientia quidem dignas putarat: cum bono sapientique principi facillimum sit tranquillitatem amicis ciuitatibus conseruare, easque pacatas reddere. sed Cæsar contrà per literas significat Petro Toletano in Neapolitana præfectura proregi, vt magnas

Tumultus excitati.

Comitia Carni.

Comitiorũ consuetudo.

Obstinatio principũ nolentiũ videri erraniſſe in peligendis præfectis.

copias

Copias peditum & equitum colligeret, atque cum omni eius regni equitatu agrum Senensem hostiliter inuaderet. quæ agi cœpta sunt mense Ianuario anno salutis nostræ tertio supra mille quin- 1553
gentos & quinquaginta. Toletanus collectis ferè duodecim millibus peditum partim Italis, partim Hispanis, partim Germanis cum omni equitatu leuioris armaturæ, & grauioris præfecto Garzia filio, qui accedebant ad mille & quingentos iubet copias vniuersas infesta signa conuertere ad agrum Senensem deuastandum. Nam Cæsar Toletanum iam senem huic negotio præfecit, vel quod haberet suspectam eius autoritatem tamdiu in illo regno inueteratam, cum etiam ad illud posset impellere affinitas ducis Hetruriæ, qui Toletani filiam in matrimonio habebat, & multæ nonnullorum principum eius regni coniunctiones, quos sibi Toletanus adiunxerat per filiarum nuptias: quare omnino eum diuellendum putat ab illo regno per aliquam opportunam occasionem, vbi primum sese offerret. huc accedebat, quòd Cæsar ita vellet satis nonnullorum animis procerum facere, quos ille habebat infensos. vt enim summis regibus ac liberis ciuitatibus nihil est tam formidabile, quàm priuatorum eximia potentia & autoritas, sic nihil est rursus tam ipsis præstantioribus metuendum, quàm vel leuis alicuius principis suspicio, quæ quamuis pertenuis sit, tamen apud summos reges obtinet vim magni criminis. silent autem omnis amicitiæ, affinitatis, humanitatis iura, vbi accedit maiestas imperij, & ratio agitur cõseruãdi, cũ omnis regnantiũ amor & beneuolentia habeat quasi anteides vtilitatẽ, & cõseruationẽ regnorũ. Toletanus cum propter grauiorem ætatem terrestris itineris laborem ferre non posset, cum Vincentia vxore triremem conscendens Florentiam versus soluit. interea Gallicana præsidia, quibus præerãt Ferrariensis Cardinalis & Thermeus regulus vir Gallus magnæ & autoritatis, & peritię rei militaris Senam ingrediuntur, & circiter duo millia peditũ primum, atq; omnia oppida Senensis ditionis muniuntur rebus omnibus necessarijs ad sustinendũ futurum bellũ. Garzias igitur per agrũ Tyburtinum copias ducebat Senam versus, quo tempore quamuis longis itineribus procul ab vrbe Roma copiæ transirent, tamen ad Borbonij memoriam non nihil trepidatum est. Iulius Tertius Pontifex maximus de his certior factus cum rogaretur à primarijs proceribus Romanis, vt vrbem muniret præsidijs, necessarijsq; apparatibus bellicis aduersus horum conatus, siqui fierent, id negotium Romanis iniunxit: quare cum summo imperio pręficitur à Romanis bellicis rebus Camillus Vrsinus vir singulari cognitione rerum militarium clarus, plurimęq; autoritatis. hic curat ad (Camillus Vrsinus Romã munit.)
sex millia peditum colligi, & nonnulla equitum vexilla impositis nouis vectigalibus rei frumentariæ ad bellicos vsus assumptus. vrbs itaque breui munitur omnibus reparationibus, & rebus ad defensionem necessarijs, tanta prudentia tantaque celeritate, vt copiæ quæ prius formidabiles apparebant, nunc omnino viderentur contemnendæ. Senenses nullum tempus amittendum rati esse aduersus iam instructas paratasque copias Cæsarianorum instruunt, atque magnum numerum peditum vndique conscribunt. cum prædictis copijs Senam ingreditur Thermeus vir sum- (Thermeus Senam ingressus.)
ma prudentia, & omnis rei bellicæ peritissimus, cum quo insignes proceres regulus Sommeus; Marius Sanctiflorius, Flaminius, Maherbalis, Franciscus Vrsini; Altus comes, Vincentius Montius, alijque complures. postea omnia oppida Senensis ditionis firmissimis præsidijs & munitionibus in opportunis locis in hunc modum instruuntur. Rosetum ingrediuntur vrbem mille, & quingenti pedites ad custodiam duce Cornelio Beatinolio. Montem Alcinoi Ioannes Taurinensis cum trecentis peditibus. cum totidem Claramonti committitur defendendum Malianum. Turritam oppidum adit defendendam Galeaccius Sanseuerinus cum mille, & trecentis peditibus. Clusium Paulus & Iordanus Vrsini cum duobus millibus peditum, & cohortium singularum pręfectis. Asinam longam & Monticellam Sipierus, & Guido Bentiuolius, & Comes Pitilianeus cum quingentis equitibus leuioris armaturæ. Capalbium cum centum, & triginta peditibus ingreditur Capoauntius. Cetonam Hierardus cum centum & quinquaginta. Lucianum Alexander (Castellarũ Senensium pręsidia.)
Triulcius, Ioannes Vitellius, Adrianus Baleonus, alijque quidam duces cum duobus millibus & septingentis peditibus. Casali cum quadringentis præerant Acciarus & Theosius. Telamone Iulius Tauricæ cum centum peditibus. Sateani Ioacchinus Vasco cum ducentis. Monti Alcinoi postea additi sunt quadringenti duce Carolo Carafa. Sauinæ prior Longobardiæ cum trecentis. tuebatur portum Herculis Ioannes Zettus, & Pompeius Crucius cum ducentis, & sexaginta. erant in principatu Castrensi quidam alij duces cum mille, & centum ac quinquaginta peditibus. Rodicofani Morettus Calaber cum ducentis. atque hæc sunt oppida, & vrbes præstantiores ditionis Senensis, hæque copię, quę aduersus Cęsaris apparatus regio nomine Gallicas partes tuebantur, quæ accedebant ad duodecim millia peditum, pręter vniuersam ciuium Senensium oppidanorumque multitudinem. equites erant solum quingenti. ciues item Senenses ad vexilla conuenerunt, quorum nonnullæ cohortes censæ sunt, atque omnes singulari concordia gloriæ cupidi opportunitatem pugnæ auidè expectantes dum Cæsarianæ copiæ aduentarent saxa, glebas, fasciculos lignorum ad munitiones reparationesque tam fœminæ, quàm mares studiosè comportant. Vrbs Sena in tres partes distributa conceditur munienda. atque singulis partibus viri insignis autoritatis, & cognitionis rei militaris præficiuntur. Certatim ciues, & milites res necessarias congerunt, ita, vt circiter duo hominum vrbanorum millia assidue essent in operibus erigendis. nam tanta fuit Senensium alacritas munitionibus ipsis construendis virorum omnis ætates, & conditionis atque ordi- (Senensiũ fœminarum singulare exemplum.)
nis, vt vel fœminæ imbello alioquin, & prorsus ineptum rebus bellicis, trepidumq; genus, & expers consilij, singulare fortitudinis exemplum ediderint ad perferendos bellicos labores, nam feruntur tres primarijs matronis Fausta Piccolomina, Liuia Fausta, Tarsia Forteguerra cothurnatę succin-

ctis breuibus vestibus expeditis ac propè militaribus militaria vexilla sumpsisse, ac reliquas mulieres comitantibus qui tympana pulsarent ad munia militaria inuitasse. harum insignium matronarum impulsu non fœminæ solum, sed etiam viri cuiusuis ætatis ac dignitatis incredibiliter ad opus sunt incitati. nam præter viros ad tria fœminarum millia sub prædictarum vexillis multos dies ad instruendas conficiendasq; munitiones ad portam Chamoliam accedebant. quæ dum fierent Senę, Ascanius Corniensis vniuersis Italis copijs præfectus cum tribus millibus peditum stationem habet in finibus agri Perusini, tum vt facultatem commeatus ex ea parte præcluderet Senēsibus, tum etiā vt castra commodè coniungeret cum Toletano, qui longis itineribus Romam iam peruenerat, & cum summo pontifice in colloquium profectus Rotulum versus castra mouerat, ac deinde per Sutrium, Volsiniumque agrum incedens cępit tardius proficisci, quia aduentum quatuor millium peditum è Gallia subalpina expectabat, quos Ferrandus Gonzaga erat missurus. Tum paulopost cum duo Hispanorum millia Ligurnum applicuissent, fecissentque descensionem, ac totidem rursus exiguo interuallo temporis his accessissent, coniunctis viribus cum Corniensi agrum Senēsem hostiliter inuadit. incursionibus cuncta populatur. multa castella diripit, quæ tamen omnia nullius erant momenti ad res bellicas aut ad victoriam; quòd ea quæ facillimè vincuntur, facillimè etiā amittuntur. erant iam in castris Cæsarianis circiter viginti millia peditum, qui vndique conuenerant; equites mille & octingenti collecti e varijs nationibus. pręerat vniuerso equitatui leuioris armaturæ Sfortia Sanctaflorius, cataphractis equitibus regulus Bisiniani. Garzias imperabat Hispano peditatui, Italo Ascanius Corniensis, Germano Nicolaus Madruccius. magister castrorū erat Alexander Vitellius. prima igitur castra locant ad montem Felicianum, quo in oppido erat in

Cæsariani exercitus pręfecti.

præsidijs Sertorius Attinensis, atque illo primo conatu per vim potiti populationibus, igni, ferro, direptionibus omnia deuastant ac demoliuntur. Corniensis cum munitionem quandam Senensium non procul a Montella per noctem parum feliciter tentasset è castris egressus cum quadringentis delectis, expeditissimisq; peditibus & cum insigniorum nonnullorum iactura, illuc succedit, atque Cæsariani ad illam ipsam munitionem expugnandam infesta signa conuertunt, apud quam castrametantur. defendebat eam Adrianus Baleonus, qui nuper illuc Luciano missus fuerat cum sexcentis peditibus, cum postea diligentius omnes regiæ copiæ fuissent in opportuna loca magis distributæ, eam munitionem cum bis repetito conatu Cæsariani frustra inuasissent, non sine multorum iactura ob eximiā fortitudinem defensorum repelluntur. Toletanus illam capere omnino decernit. rursus adoritur. pugnatur acriter. multi vtrinq; cadunt. ad extremum cum Toletanus noua subsidia Italos suis defessis misisset hora secunda noctis victoria potitur. multi trucidantur intra ipsam munitionem. nonnulli capti, inter quos fuit ipse Adrianus. Bagalia dux ex altera parte Asinam longam oppidum cum septingentis peditibus regionis Senēsis à Cæsarianis iam occupatum fortiter inuadit. præsidia Cæsarianorum ad vnum trucidat. omnes bellicos apparatus in castra conuehit. ciues in monte Feliciano captos, & in arce asseruatos liberat. hisce rebus ita gestis inde discedit. illa rè percepta Toletanus cum quingentis galeatis equitibus mittit Sanctaflorium & cum duobus tribunis militum, qui nemine reperto mox redeunt in castra. Petrus Toletanus Ligurnum interea applicuit, atque inde Florentiam profectus non multo post naturæ concessit. Cæsariani his

Petri Toletani mors.

rebus feliciter gestis ad oppidum Montis Alcinoi castra ponunt. obsidione cingunt. frequentibus prælijs minutis certatur. oppidum tentatur cuniculis. tormentis diuerberatur. omni oppugnationum genere vexatur. sed omnes Cæsarianorum vires frustra absumuntur propter eximiam virtutem & fortitudinem defensorum. quæ dum fiunt ad Montem Alcinoi, quidam Senenses ciues facinus sceleris & turpitudinis plenum aduersus patriæ salutem moliuntur, vel quòd gubernationem & licentiam eius ciuitatis odio haberēt propter ea quæ crudeliter & auarè in libera republica cōmittebantur, vel quod auaritia ipsa, & spes largitionum ad hoc tam nefarium consilium impulisset, quia vbi sceleratus auri amor dominatur in alicuius animo, omnem religionem, æquitatem, charitatemq; prosternit, & humanitatis memoriam prorsus obliterat hi igitur vt ad constitutam diem & horam noctis securius portam ciuitatis clam Hispanis aperirent Iulio Saluio principe coniuratorum, decernunt ignem ac malleolos in celeberrimum & opulentum Xenodochium inijcere, atq; coniuratos in singulas regionis vrbis distribuere, qui omnes ad extinguendum ignem cæteros ciues diuerterent. Sic enim apparebat futurum vt ciuitate vniuersa in restinguendis flammis Xenodochij, aut in miserabili spectaculo occupata, nullum foret impedimentum quominus coniurationis negotium ad optatum finem perduceretur, portaque occuparetur ad introducendos Hispanos. at enim Inlius Bellantius vnus ex illis nouem qui tunc præerat reipublicæ administrationi proditionem & coniuratorum consilinm subodoratus sub mediam noctem ferè ad Thermeum regulum defert proditionem, quod fit illa nocte, quæ antecessit nocti statutę ad negotium. illum è somno vt de maximis rebus acturus excitari iubet. coniuratorum consilia ad vnguem & nomen singulorum aperit. petit vt apud Thermeum asseruetur ne re patefacta coniuratorum potentia opprimatur ac trucidatur. Thermeus vt erat à somno excitatus, sumpta talari veste ad purpuratum antistitē Ferratiensem paucis comitantibus cum Bellantio accedit. aperit illi tanquam vrbis præfecto seriē coniurationis. iussus est Bellātius in custodias tradi donec res patefacta sit & cognita. Capiuntur illa nocte cōiurati. res aperitur, afficiūtur publicè extremis supplicijs. custodię portarū adaugentur. cadit spes omnis Hispanorū, quę pullulauerat vrbis per proditionē potiūdę. neq; tū prius dimissus est Bellātius ab ipso purpurato, quā iratus Thermeus cōquestus sit iniquum esse & ab altera proditione non alienum pro præmio patefactæ cōiurationis perpetuū carcerē & vincula dari Bellantio, quibus etiam nunc sunt additæ, quod si purpuratus intra certū tēpus nō liberauisset, futurū vt per suam

Mons Alcinoi obsessus & cōcussus.

Senēsiū quorundam scelus ac perditio.

[illegible]am ignominiam purpurati ipse vel vi armorum Bellantium libertati restitueret. at Cornelius Bentiuolius dum hæc Senæ aguntur, qui erat in ora maritima cum trecentis peditibus & centum expeditissimis equitibus leuioris armaturæ, audito propinquo itinere septingentorum Germanorum, qui erant in castra Cæsariana accessuri, decernit illos in quibusdam angustijs viarum inuadere, quos collocatis insidijs opperitur. vbi in insidias ventum est, repēte hinc inde inuaduntur. multi trucidantur. multi capti sunt. pauci fuga se seruarunt. Sed enim vt est fortuna bellorum, quæ modo arridet inceptis, modo varijs detrimentis res elatas affligit, alio non minore successu rerum felicium Cæsarianam hanc calamitatem resarciuit. nam cum nepos Thermei cum centum expeditissimis peditibus & quibusdam equitibus Sena egressus ad quinq; milia nummum, resque necessarias obsessis ad oppidum montem Alcinoi conueheret, Toletanus ipse re per exploratores cognita cum nonnullis turmis equitum fit obuius. hos trucidat. pecuniam capit. apparatus bellicos diripit. atque omnia capta in castra comportata deinde diuisa sunt victoribus. Dum obsidetur mons Alcinoi, multis in locis Senensis ditionis pugnatur. Vrbatelli præsidia cum præsidijs Roseri quotidie leuia prælia committere. Clusiana commeatuum facultatem Cæsarianis præcludere. Capros commeatus in oppida distribuere. palantes per agros ad prædamque dispersos hostes trucidare. nullum diem siue prælijs prætermittere. Iulius Tertius Pont. Max. veritus Cæsaris potentiam, cum minimè tutum sit cuiquam habere vicinum præpotentem, quia sciret succrescere vnà cum amplitudine imperij libidinem imperandi, nullique principi tam amplos esse fines, quibus contentus sit, aut quos dilatare cum tutò possit, non velit vel per finitimorum iniurias, statuit per literas & nuntios Senensem discordiam componere cum etiam per id bellum pontificiæ vrbes hominibus priuarentur, succrescereique in dies annonæ penuria ob propinqnitatem regionis. his igitur de caussis legationes ad Cæsarem & ad Hēricum mittit. istud facile à Cęsare impetratur tum quia Montis Alcinoi oppidum appareret nulla vi bellica posse expugnari, Senaque firmissimis præsidijs esset munita, & oppida Senensium omnis generis apparatibus eximiè instructa, tum etiā quia laboraretur inopia rei pecuniarię, cum Hispani & Germani iam grauiter ferrent stipendia sibi à Cęsare tamdiu differri, quę dum per nuntios hinc inde tractantur de componendis rebus Thusciæ, magnæ seditiones excitantur in inferiore Pannonia, quoniam pòpuli illi iam Hispanorum & Germanorum admissorum in regnum pertęsi clam legationes mittunt ad Isabellam, quę agerent cum illa quibus fieri rationibus commodè posset vt reduceretur in prouinciam: ad quod negotium Chendus & alij quidam proceres non frigidè aut negligenter adiuuabant. Ferdinandus, ad cuius aures hæc consilia Pannonum illorum iam peruenerant, legationes mittit ad ipsam reginam, & ad eius matrem & ad Sarmatarum Prutenorumque regem eius partes protegentes, quę liberè offerrent quęcunque reginę promiserat: quibus additę sunt prius recusatę ac deletę nonnullę conditiones. missę sunt & ad Chendum & ad Thomam Varcecchium literę, vt causam regiam agerent cum dignitate & vtilitate pupilli regis. Regina simulata verborum humanitate hęc videbatur pro sententia Ferdinandi actura, sed clam agebat cum Solimano, qui ad Vaiuodam Mysiæ literas dederat, vt collectis quam maximis copijs, & quantis posset viribus se ad inuadendam Pannoniam inferiorem accingeret. iussus est & pręfectus inferioris Mysię collectis copijs maturè reginę opem ferre, itaque curare vt Ioannes filius in regnum restitueretur; quod si fieri non posset, suam pręfecturam saltem ampliaret. illa calamitatum discordiarumque & seditionum semina ne latius serperent, sed nascentia ac pullulantia quam citissimè opprimerentur, indicta sunt comitia Colosuar omnibus principibus eius regni ad accipienda Ferdinandi mandata. Battor Andreas interea, qui iam erat sanitati restitutus, cum diutius ægrotasset, & in sua præfectura confirmatus, à qua se abdicare procurauerat, collecta magna armatorum manu, ac tumultuariorum militum e finitimis oppidis, vbi Turcæ palantes ac prædabundi passim vagari nuntiati essent, omniaque flammis ac ferro deuastare non procul ab vrbe Vinundria cum ijs obuius prælium committit. victoria fuit penes Turcas. multi ceciderunt. plures sunt in seruitutem abducti, atque non multo post factæ sunt quædam captiuorum permutationes. Sed enim propter huiusmodi latrocinia Turcarum Vaiuoda postulat ad reprimendas illorum prædationes, vt mille equites leuioris [illegible]maturæ concedantur ex ijs, qui militarent in inferiore Pannonia, cum mille peditibus. illud [illegible]m necessarium ad salutem conseruationemque regionis videretur, qua deuastata facilius affli[illegible]antur munitiones, concessum est omnino. compositæ sunt & res Camanorum, qui post occu[illegible]atum à Turcis Zanolchum oppidum nolebant esse sub dięcesi Vinundriæ, sed sub Varadinen[illegible], qui tamen intercedentibus Castalio & Vainoda permanserunt æquo animo sub Vinundrien[illegible] administratione. Solimanus per illud tempus potentissimo Persarum exercitu preme[illegible]tur, quare fuerat coactus ad defensionem Armeniæ regionis se recipere, quā ita ab Armeno Rho[illegible]o vocarunt antiqui. est enim perpetuum ferè bellum inter Persas & Turcas, quòd alteri alteros [illegible]reticos appellent, pugnentque inter se religionis causa, cum vtræque nationes Mahometti legi[illegible]s pareant, at quædam propriæ sunt vtrisque differentiæ. Est autem Persarum regio fertilissima, [illegible]ue aer temperatissimus & saluberrimus totius Asiæ, per quam Araxes fluuius decurrens tanta [illegible]ertate, felicitateque aquarum labitur, vt vbicunque rigauerit mirificam florum copiam & amę[illegible]atem in lucem euocet. regio plana est ferè tota, multisque referta est colonis, at vndique altissi[illegible]s cingitur proceris arboribus & densis syluis virentibus. continet Persia Mesopotamiā & Assy[illegible]n, & Carmariam, Mediam, Hyrcaniam, Parthiam, Susianam, quæ omnes prouinciæ Persa[illegible]n regum parent imperio ita vero habitantur, tantoque rerum militarium studio tenentur hæ re[illegible]nes, vt vel ducenta millia equitum intra breuissimum spatium temporis colligi possint. Persa

Pont. nititur rem Senensē componere.

Nouæ seditiones in trā sylua nia.

Comitia indicta Colosuar.

Camanorū cōtrouersia de diæcesi.

Bellum inter Persas ac Turcas de religione.

Persicę regionis descriptio.

M 2 idcirco

idcirco tanto impetu Turcarum præsidia inuaserat, quæ erant in finibus eius regionis, vt coacti sint ad suam defensionem sese in Cappadociam siue in Amasiam recipere, in quam etiam prouinciam Persæ magnam fecerunt impressionem. cęptum est agi rursus de inducijs cum Ferdinando per Alim purpuratum Turcam, concessaque hinc inde facultas legationibus penetrandi ad res componendas.

Stratagema Turcarum.

Sed cognitum est denique illa esse Turcarum stratagemata ac fallacias, qui per has ambages verborum procurabant, vt res bellica differretur in inferiore Pannonia, donec rebus Turcicis felicior ac fortunatior aura aspiraret. nuntiatum est enim purpuratum qui multos sanzachos apud se habebat, cum ijs copijs, quæ conueniebant assiduè, Deuam mox esse inuasurum, qui reginæ partibus faueret, vt acceptas à suis calamitates vlcisceretur, & vt illum locum occuparet, qui sibi molestus videbatur, cum sæpius restitisset Turcicis furoribus. his auditis Castalius instat comitijs, omnibusque proceribus, quos adesse oportebat, vt captis armis ad eius munitionis defensionē iretur, suppetiæ ferrentur. ea loca præcipue protegerētur, quæ essent in finibus Sarmatiæ & eius Pannoniæ. ibi dicebantur esse duodecim armatorum Sarmatarum Prutenorumq; millia, qui cum nesciretur quid consilij essent capturi, videbantur fauere Isabellæ reginæ partibus. Castalius omnes cōuenisse ad comitia statuto tempore comperit præter Vaiuodam, is enim valetudine impediebatur, quominus opportune veniret. in ijs comitijs Ferdinandus auxilia palam petit ad illas seditiones opprimendas, quarum rumor passim circumferebatur, & ad Deuæ defensionem præterea. petit & pecuniam & commeatum ad mediocrem saltem exercitum alendum, vt pluribus è partibus resisteretur hostibus. petit deinde, vt ipsi inducias cū Solimano procurarent, atq; operas postulat ad instruendas munitiones Zibinij, Vlpiani, ac Sassebessæ. his tot petitionibus, quoniam res eius regni afflictæ & defatigatæ essent diuturnitate bellorum, omnesq; ad extremam pene miseriam ciues redacti, responsum est, non posse concedi pecuniam neq; commeatum, quem milites proximè delapsa hyeme absumpsissēt, at copias quantas possent se esse conscripturos. erat autē necesse mitti subsidia è Pannonia vel Germania, vt Turcis resisteretur, cum illa prouincia nō posset vno tempore tot in locis tam diuersis resistere: ex Lizisi parte scilicet & Pānoniæ & Brassouij, quibus in singulis partibus potentibus exercitibus & magna commeatuū copia opus erat, quæ non poterāt suggeri ab illa prouincia. adiungunt se propter populationem agrorum & incendia & cædes multis colonis esse priuatos: quare nihil magis cupere, quam vt rebus cum Turcis compositis liceat aliquando a tantis ærumnis, totq; laboribus quiescere. Se legationes libentissimè missuros ad Vaiuodam Transalpinorum, qui suam operam ad huiusmodi negotia sponte obtulisset. curaturos vt ab vrbium præfectis operæ ad munitiones mitterentur. neq; verò sola defatigatio ac molestiæ quæ inferebantur ab hostibus vexabant Pannoniam & Ferdinandum regem, sed etiam intimæ ac pene domesticæ suarū copiarum seditiones.

Hispanorū seditio ob stipendia.

nam Hispani quia sibi debebantur duorum mensium stipendia cum maxima indignatione raptis vexillis ad profectionem è manibus signiferorum Iuliobonam versus iter faciunt, multa damna Pannonibus inferentes, atque tanta fuit horum pertinacia & impudentia, vt nullis neque precibus neque promissis adduci potuerint, vt per paucos dies ad finem eius belli cū Castalio morarentur, donec loca omnia præsidijs muniret, neque discedens regionem relinqueret rebus omnibus ad defensionem necessariis spoliatam. hi per summas prouinciæ iniurias Colosuari vicinum iter faciunt, vbi non nihil vel præsente Castalio trepidatum est. Ferdinandus tantam temeritatem & audaciam ac penè furorem Hispanorum grauiter ferens mittit Pallauicinum cùm omnibus suis copijs ad hos opprimendos. Sed postea quorundam virorum insignium precibus placatus iubet Hispanos ad accipienda sibi debita stipendia ad oppidum Pappam proficisci. Aldana cum Iuliobonam accessisset, noluit Ferdinandus sententiam exequi ante Castalij aduentum quem Iuliobonam breui venturum sciebat, vbi iam veniendi facultatem fecisset. accessit igitur sub finem Maij, perbenigneq; acceptus multis honorificentissimis muneribus donatur. nuntiatur interea Clemens quidam Athanasius collecta magna coniuratorum manu oppidum Pocchenum natura & opera munitissimum tentasse scalis, atq; Vinundriam inuasisse. cuius tamen conatus irriti facti sunt virtute & diligentia incolarum, qui conatus Isabellæ reginæ & Ioannis filij iussu fieri dicerentur. Petrus deinde Vicchius dictus est post Castalij profectionem cum Turcis conuenisse, collectaq; magna suorum assectarum manu Lizisum versus iter habere, vt reginæ nomine Iulam & Penam occuparet, eamq; omnibus neruis niteretur in regnum reducere. Ferdinandus ad harum, reliquarumq; vrbium præfectos literas dedit, quibus monebat, vt sibi ab insidijs reginę cauerent. at ex altera parte Saxones potentissimi maximeq; bellicosi populorum omnium inferioris Pannoniæ, vt aliquam opportunitatem honestam habuisse videri possent deficiendi à Ferdinando, ab eo petiit Aluincium oppidum, quod suum esse dicerent, rogantq, confirmari, quod per humanitatem Ferdinandi facile consequuntur. Aldanæ condemnatio repeti iussa est, atq; si res ita se haberet, postulatur, vt sententia suum finem sortiatur; quæ confirmata est, & decretum vt illi caput amputaretur. statuto itaq; die cathenatus cum carnifice fuit ad supplicium adductus supra tabulatum ad illud munus extructum. at Maria Boemiæ regina Cæsaris filia ita maritum sollicitat ad illius Hispani salutē

Aldana liberatur.

procurandam, vt dono concessus deniq; sit à Ferdinādo, ita tamen vt perpetuo carceri addiceretur. sed enim per eosdem intercessores paulopost illi libertas data est. Cæsaris literæ per illud ferè tēpus Castalio redditæ sunt, quibus iubebatur in Belgium accedere, vbi Cæsar ab Henrici copiis vexabatur quo eius opera in illo bello vteretur: quo etiam tempore Senensis res à Pontifice hisce conditionibus composita est inter Cęsarem & Henricum regem; Vt Sena libera esset sub Pontificia tutela. vt Pontifex legationem haberet Senę & tribunum militum à Senensibus electum cum mille peditibus. vt vterq; exercitus desereret quidquid occupasset Senensis ditionis. vt Vrbatellum oppidum so-

Pax Caroli V. cum Senēsibus.

lum

lum relinqueretur in potestate Hispanorum. vt Pontifex curaret hæc omnia ad vnguem seruari. vt tam Hispanorum quàm Gallorum exercitus intra menstruum spatium excederet ex omni agro Senensi. Quæ vbi fuissent ab ipsis principibus vtriusq; exercitus subscriptionibus confirmata, Toletanus soluta Montis Alcinoi obsidione Neapolim reuertit, quò iam peruenerat cum potestate proregia Pacecchus Cardinalis, quamuis Albanus & Insubriæ & eius regni gubernator, & Cæsaris dux summus in Italia tunc dictus fuisset. at verò neuter exercitus vanum & irritum iter fecit, siquidem Neapolitanus equitatus cum Marcus Antonius Columna occultis de causis & non explicandis à patre dissentiret. Marianum contendit consentientibus & conspirantibus subditis paternis. breui igitur vniuersis oppidis paternæ ditionis occupatis patrem ipsum è principatu eiecit. Ascanius Columna pater frustra apud Pontificem & Cæsarem conquestus est de tantis filii iniuriis, qui vbi cognouit nihil prodesse lamentationes, ad defensionem animum conuertit. collecta igitur non aspernanda militum manu sese in oppida Carsioli, Taliacotii, Pereti, ac Suculæ contulit, ne illis etiã Marcus Antonius per vim potiretur. Sed vix eò peruenerat cum Pacecchi iussu à præfecto Præcutinorum captus Neapolim adducitur atq; custodiis traditus est. ibi tamdiu asseruatus fuit, quamdiu vixit. at Thermeus regulus vir præclarus rebus Senensibus compositis regio iussu in Galliam rediturus descendit ad classem Gallicam, quæ stationem habebat in portu Herculis, & cum Turcicis classibus erat coniuncta, in qua etiam vehebatur Salernitanus princeps. hæ classes in Cyrnum insulam Genuensium delatæ, quia Genua Cęsaris partes complecteretur, & classe pro viribus iuuaret, Casalum sinum capiunt. est autem Cyrnus insula non ignobilis in mari mediterraneo, quæ inter Italiam & Sardiniam iacet è regione ferè Liguriæ. illo potiti mox crebris tormentis diuerberant Galli portũ Syracusanum, qui est in altera parte insulæ ab illo distans ferè per diametrum longitudinis. Genuẽses audita eius insulæ oppugnatione, quæ repentina & præter omnem expectationem accidisset, statim nauiculam exploratoriam expediunt. dant literas ad præfectum Syracusani portus, quibus hortantur vt sese alacriter defendat, quòd cito auxilia essent missuri. illud catascopium cum in potestatem Gallorum forte venisset. resignatæ sunt literæ. magna pecuniç copia promissa illi ipsi qui ferebat literas, si simulatas & adulterinas pro legitimis afferret. illud negotium cum ille sibi alacriter recepisset iussæ sunt literæ conscribi à Thermeo, in quibus continebatur vt præfectus portus Syracusani se dederet quibus melioribus posset conditionibus, quia ciuitas vexata seditionibus, & in maximis perturbationibus nondum placatis animus post cædes multas Auriarum & Phliscorum non posset subsidia pro tanti belli magnitudine mittere. literæ verò eodem sigillo, quod scitè fuerat legitimis detractum, consignantur, in quo imago diui Georgij fuerat expressa. sic portu etiam Syracusano per fraudem occupato vniuersa propè insula Gallus potitur. præter Mantinos & Ropicum. deinde Iordano Vrsino viro strenuo & rerum bellicarum egregie perito præfecto muniendo Casalo sinui, & occupatę iam insulę administrationi cum potestate proregia, qui montem Alcinoi aduersus vires Cęsarianorum singulari virtute defenderat, Thermeus ad occupanda cætera proficiscitur. Biphus Mustapha interea nobilis archipirata vniuersa Dalmatiæ & Ionij Tyrrheniq; maris litora infestat. omnia oppida Italiæ mari finitima diripit, multisq; calamitatibus affligit. omnis generis nauigia prædatur, cathenatis ad transtra captiuis aut venalibus abductis. at Christophorus Canalis venetæ classis dux summus vir singulari fortitudine, bellorumq; naualium peritus cum quibusdam triremibus, quæ sibi ad expurgandum sinum Adriaticum & Iapygiæ litora datæ fuerant, archipiratam tanta celeritate inuadit, tantaq; procella & vi tormentorum, vt primo impetu tres rostratas biremes demerserit, duas ceperit, quamuis à maritimis latronibus strenuè pugnaretur. reliquis in fugam versis diuturnam quietem & securitatem maritimis vrbibus & litoribus compararit. archipirata quamuis incolumis ex illa pugna euasit, tamen ob singularem insequentis Canalis diligẽtiam paulo post captus vltimo supplicio afficitur. Frãciscus Donatus Venetorum princeps vir pro sua integritate magnificentiaq; animi dignus illa amplitudine honoris, qui summus est apud Venetos, interea decessit, cuius in locum subrogatur patrum consensu Marcus Antonius Triuisanus diui Marci procurator, qui gradus est honoris summus prope inter patricios, ac medium quendam locum obtinet inter principatum & patriciam dignitatem.

M. Ant. Colũna patri principatum eripit.

Ascanius Columna capt' Neapolim adducitur.

Cyrni descriptio.

Cyrnus capta à Thermeo cũ Turcica classe.

Stratagema.

Biphus pirata à Canali Veneto profligatus.

Francisci Donati mors.

M. Antonius Triuisanus Dux Venetiarum.

LIBRI SEXTI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER SEPTIMVS.

Britãniæ descriptio.

AT FORTVNA, quæ incredibiliter rerum varietate lætatur, non contenta tantis Pannoniæ, Italiæ, Germaniæ, Belgij mutationibus & cladibus, cœpit Britanniam quoq, vexare, populorumq; animos ad rerum nouarum cupiditatem erigere. per mortem Odoardi regis adolescentis, ante quam multa prodigia visa sunt: est autem Britannia insula in septentrionali Germanico oceano, omnium insularum quę adiacent Europæ maxima & opulentissima: siquidem auri & argenti, pluribusq; aliorum metallorum fodinis abundat, miramq; copiam & bonitatem lanarum & omni generis frugum producit, cum amplis quibusdam fluminibus irrigetur. Sita est hæc insula è regione Galliæ & Germaniæ & Hispaniæ, quamuis imparibus interuallis, quæ fuit ab antiquis Albione vocata, quòd albentes montes ac saxosi è Gallia illuc adnauigantibus primùm apparerent, quam postea Saxones populi nobilissimi ac potentissimi Germanorum pulsis Britonibus ita à Britone rege vocatis incoluerunt, atque insulam quoq; Britanniam nominarunt. Prospicit ad orientem solem oceanum Germanicum ad occasum Hibernicum. ad septentrionem Caledonium. ad meridiem salsarum aquarum non valde magno spatio à Belgio diuiditur. continet in longitudinem circiter octingenta millia passuum. latitudo est trecentorum. ambitus habet mille & septingenta millia. diuiditur autem in duas partes, atque illa quæ magis vergit ad septentrionem Scotia à nonnullis vocata est. habet ad occasum Hiberniam insulam & ipsam satis amplam. ad orientem propè, sed magis tamen septentrionales Orcades insulas paruas, quæ inter Britanniam iacent & Thulen. est autem maximè belli & rerum militarium studiosa, & splendoris ac nobilitatis, vtiturque legibus ciuilibus imperatorijs, quamuis incolæ plurimum lingua & idiomate inter se differunt.

Maria regina declarata.

nam Mariæ Odoardi sexti Britanniæ regis sorori multæ insidiæ, multaque certamina parari cæpta sunt a duce Nortumbriensi Britannici consilij præside, viro summæ autoritatis & potentiæ in illo regno. Sed his omnibus difficultatibus denique superatis, Maria regina declarata & conclamata est. illa cum vix biduum post coronationem intercessisset, curauit, vt paternæ auitæque leges antiquarentur spectantes ad religionem, omniaque hæreticorum dogmata è suo

Religio catholica restituta.

regno sustulit. restituit prouentus sacerdotibus templorum. vetuit clericorum nuptias. episcopos per iniuriã electos ad suum munus reuocauit. Catholicæ fidei studiosos expulsos postliminio redire iussit. supremi capitis ecclesiæ nomen ab se pontifici addixit. iussit sacra catholico ritu celebrari, concionesque fieri, & omnia munia Romanæ ecclesiæ exerceri. Sed quoniam ante illam coronationem multa memorabilia, & quasi argumenta tragœdiarum contigerunt, videtur altius series rerum ipsarum repetenda, vt appareat quibus fortunæ casibus non priuatorum modo vita, & facultates, sed etiam ipsorum regum sublimitas sit subiecta; cum tanta contigerit huic reginæ mutationum rerum varietas.

Henricus 8. hæresim introduxit.

Henricus itaque octauus è Catherina filia Ferrandi Aragonij regis legitimam filiam Mariam suscepit, quam postea Catherinam repudiauit. suscepit & duos spurios, Helisabetram fœminam scilicet ex Anna Bolemia post vxorem repudiatam, & Odoardum sextum è Ioanna Semeria, ad quem tanquam vnicum marem regnum iure peruenit. hic etsi hæretica prauitate non nihil erat contaminatus, tamen satis prudenter se gessit in ea administratione, præclaramq; sui expectationem excitauit, tanquam optimi & sapientis principis futuri; ad cuius custodiam dux Nortumbriensis vir & dignitatis gradu, & opulentia, & autoritate vno rege

excepto

excepto facile princeps eius insulæ fuit electus, penes quem erat omnium propè rerum eius prouinciæ imperium, & arbitrium. atque cum Odoardus catarrho per mensem februarium quodam correptus esset, qui successiebat in dies, morbus denique regem eò perduxit, vt de eius salute alea prorsus iacta esset. illud vbi è medicis Nortumbriensis intelligit, ita agit cum rege, vt reiectis Helisabeta, & Maria sororibus institueret hæredem testamento, & reginam eius regni Ioannam ducis ipsius Nortumbriensis nurum. atque illud facinus fuit à compluribus è primarijs proceribus triginta, & quatuor nimirum comprobatum. eius mortis indicium cœlitus datum est, & futurarum seditionum in illa insula. siquidem cometæ apparuerunt, & vis eximia ventorum, ac tempestatum, & frequentia fulmina in vrbem Londinum ceciderunt. Concessit igitur naturæ Odoardus pridie nonas Quintilis, sepultusq; fuit cum regia exequiarum magnificentia, in templo Diui Petri Vasmestri. at nonnulli proceres consiliarij, qui ad illud testamentum confirmandum non fuerant acciti cum se fieri parui ab illo duce censerent, Mariam per literas certiorem faciunt, quæ aberat à Londino circiter centum millia passuum de omnibus ijs clandestinis negotijs, quæ per Ducem tractabantur, vt Ioannam reginam crearet. Maria hisce rebus cognitis sese in regionem Norfolciam mari finitimam confert, ne in potestatem Ducis veniret, vbi curabat vti regina appellaretur. scripsit etiam literas ad multos proceres, per quas querebatur quòd cum ipsa esset vera legitima, & naturalis regina, ad ipsam excipiendam tanquam reginam non conuenissent. Ita verò cœptum est à nonnullis fauere reginæ partibus, vt copiæ colligerentur ad illam aduersus ducem protegendam, si dux arma sumpsisset. at ille occultata per aliquot dies Odoardi morte, atque in vulgus postea fama de illa dita, multa confinxit ad æquitatem causæ ipsius Ioannæ. cum verò oppidum sit Londini, quæ Turris vocatur munitissimum, legitimum est omnibus succedentibus in regnum Britanniæ ibi per decem dies saltem commorari: quia nisi illo oppido quis potitus fuerit, minime potest legitimè, & è more regum Britannorum coronari: sicuti in Vsiperis eliguntur Cæsares, ac Baraduri coronantur. neque qui oppido illo potiuerit, potest concilio imperare, quod constat è triginta primarijs eius regni, per quod concilium omnia magna negotia illius insulæ administrantur. at Ioanna in regnum succedere renuebat, quæ tamen concilij suasionibus compulsa multis proceribus regni comitantibus è palatio egressa in Turrim Oppidum introducta est. stabat in limine, & ingressu oppidi dux Nortumbriensis, qui ingredienti claues oppidi multis inspectantibus obtulit, eamq; reginam salutauit. vix Ioanna sub vmbellam concesserat, cum literæ Mariæ afferuntur ad concilium, in quibus eius querelæ cõtinebantur, quoniam paterentur succedere in regnum minime legitimos reges, legitimis per fraudem, & fallacias eiectis. illam tamen nuntiatum est in Norfolcia alijsq; regionibus finitimis passim cum magno applausu, concordibusq; animis ciuium fuisse reginam conclamatam, atque omnes illi parere. res illa non mediocriter animos multorum primariorum Londini perturbauit, ac pupugit, sed tamen dux ipse per multas vrbis regiones iubet præcones regios à regis custodijs ordinarijs protectos reginam Ioannam conclamare, quæ vox non satis iucunda Londinensibus ciuibus visa est. at enim Mariæ vires in dies succrescere. Ioannæ ac ducis minui. multi è consiliarijs, vel natiuæ reginæ desiderio, vel odio iniustitiæ, vel metu nouarum rerum ad Mariam transfugere, & ab inclinante ad surgentem fortunam se referre. dux eam nouitatem rerum veritus nonnullos è proceribus amicos mittit, qui impedirent ne Mariæ vires augerentur, ipsiq; quantum possent copiarum colligerent. inter hos amicos fuit Nutetonii comitis frater, qui non solùm cum quatuor millibus peditum ad reginam transfugit, verumetiam fratrem, aliosq; insignes duces per literas hortatus est, vt veræ legitimæq; reginæ opem ferrent. at verò dux ille è tam repentinis fortunæ animorumq; hominum mutationibus tanto terrore iam erat perculsus, vt nullis sumptibus parceret, cum vel octo nummos aureos in singulorum militum menstrua stipendia dissolueret, quo stipendiorum etiam magnitudine milites è castris Mariæ ad suam defensionẽ euocaret. iussæ sunt armari etiam naues actuariæ complures, quibus auerterentur auxilia, siqua Cæsar Mariæ mitteret è Belgio. illæ cum vicinæ Mariæ litoribus adnauigarent ad eam à duce ipso deficiunt. Maria nonnullis tormentis inde extractis, & necessario apparatu bellico sese accingit ad propulsandos conatus ducis, qui, vt cognitum erat per transfugas & exploratores, illam repente erat inuasurus & oppressurus. sed enim dux quia verebatur ne si Londino ipse exiret, vrbs illa tumultuaretur, præfecit cum summo imperio rebus militaribus ad illam expeditionẽ patrem ipsius Ioannæ ducem Suffolcium, quod munus ille omnino renuit, cum contenderet oportere se esse in Turri cum concilio illorum procerum. Tum ipse cum copiis egreditur rebus necessarijs Londini comparatis cum quatuor filijs, atque vnum horum mittit cum quingentis equitibus aduersus Mariam, reliquos secum habet in castris cum multis proceribus, quorum præcipuæ erant autoritatis Nutetonius, & Norantius comites cum octo millibus peditum, duobus equitum, magnaq; bellicorum apparatuum & tormentorum copia. cum his copiis ad oppidum Cambregium profectus, quod distat circiter octoginta millia passuum à Londino, animum adiecit ad recensendas copias, ibiq; biduum commoratur. sed huius collectę vires magno studio ita facile dissipantur, atque euanescunt multis illum prę metu deserentibus, vt intra biduum vix sexta pars copiarum reliqua esset in castris. illa re commotus dux scribit ad Londinense concilium, vt sibi auxilia submitterentur, ac supplementa, quod concilium erat adhuc in Turri cum Ioanna. neque à Suffolcio abscesserat. his literis acceptis cęperunt proceres inclinatam, & propè iacentem fortunam Ioannæ formidare, atque consilium inire de sua salute conseruanda; ad quod faciendum optima opportunitas offerri primum visa est probabilis venia exeundi è Turri & è potestate Suffolcij. nam Suffolcius non intelligens quanti referret tot habere obsides eius regni, patitur hos exire è Turri per simulatã occasionem parandorum auxiliorum.

Prodigia.
Odoardi Britanni mors.

Mos regum Britãnorum creãdorum.

Ioanna Britanniæ regina conclamata.

rum. at illi continuò egressi volubilitatem & inconstantiam tam recentis fortunæ perpendentes, quæ nimirum iam tum videbatur benignior Marię aspirare, cui rei accedebat ęquitas expostulationis, quia iniuria prima Henrici filia regno apparebat priuari, ad quam iure hæreditario regnum pertinebat, Banas conueniunt; illud est oppidi nomen ditionis comitis Pembrucchii, vbi erant & alii cõplures consiliarii.

Banę opp.

Oratio comitis Arondelij.

Vbi eò ventum est, comes Arondelius vir autoritate & eloquentia præstans turpe & iniquum esse inquit, si cæteris omnibus testamentorum æquitas seruetur, & legitima successio concedatur, at ea filiis regum denegetur. neque fas esse quenquam filium paterna hæreditate prorsus priuari, nisi nefariis & atrocissimis de causis, quæ certè in ingeniũ imbecillarum muliercularũ non solent contingere. parum laudabile esse si legitimis successoribus adempta successiuo ad eos transferatur, qui nullum habent ius in hæreditatẽ, nisi quod sibi per dolos & insidias ac fallacias, nõ per aliqua insignia merita, pararint. quod quidem turpius etiam fieret iis proceribus ac senatoribus viris integerrimis approbantibus, qui cognitionem iuris & æquitatis se tenere profitentur, ac vellent æquitatem in omnibus dominari. non esse negligenda incommoda & deuastationes ac bella, quæ ex illa iniquitate sunt oritura, cum nulla sit vel publica vel priuata iniuria demum impune suscepta, quę si per humana arma non vindicatur, at certe diuinam iustitiam habet vltricem. quæ dicta cum non nihil aucta & ampliata à quibusdam senatoribus fuissent, quibus inuisa erat ducis Nortũbriensis potentia, qui propè illis par superius fuisset, Maria regina esse decernitur omnium consensu nemine prorsus repugnante.

Maria Britanniæ regina conclamata.

Sed antequam ita appellaretur, procuratum est vt venia concederetur duci, cæterisque omnibus in illis bellis implicatis, quod tamen obtineri nulla ratione potuit. omnium igitur subscriptionibus decernitur vt ea regina liberè appelletur, Londiniq; conclametur. missi sunt armati in Turrim, qui Suffolcium iuberent excedere. ille ad filiam profectus rem totam aperit, iubet vmbellam adimi. subscribit edicto tanquam vnus e consiliarijs. at Ioanna non sine lacrymis quod regina conclamata fuisset cum quibusdam matronis in priuatum thalamum recedit. Maria igitur regina Londini conclamatur, cui & soliti regum honores tributi sunt, & tituli Britanniæ Galliæ, Hiberniæq; regnorum. appellata est fidei custos, & caput Ecclesiæ Britannicę. quibus auditis immensa exorta est lętitia. at Pembrucchius vbi legisset, quæ ad conclamandam reginam pertinebant, capitis integumentum multis preciosis gemmis ornatum in turbam ad lætitiæ signum proiecit, qui mos est earum nationum inter principes per magnas solennitates, tum æris campani tinnitu, & turbarum clangore, & bombo tormentorum cepta est significari lætitiæ magnitudo.

Solennia inter signa lætitiæ.

paratę sunt mensæ in omnibus vijs. publica conuiuia inter amicos & coniunctos celebrata sunt. in augustiore templo Londini gratiæ Deo actæ cum musicis instrumentis. his actis Suffolcius in Turrim accedit Ioannam cum omnibus suis domum missurus. Sed quia commissum fuerat negotium Milorto Vandeno Turris præfecto asseruandæ Ioannę, is cæteris matronis dimissis Ioãnam captiuam retinet. concilium significat per literas Nortumbriensi duci Mariam creatam esse reginam, iubet vt istud ipsum curaret conclamari ac publicè pronuntiari in castris. imperat arma deponere. hortatur veniã precari à legitima regina, suisque rebus maturè sapienterq; consulere. ille occultato mœrore, atque simulata necessaria lętitia Mariam reginam pronuntiat, capitisque integumentum nõ minus superiore preciosum in vulgus proijcit. his auditis è vestigio multi ad eam reginam proceres confugiunt, qui per amicorum preces veniam consecuti sunt. at Dux cum vix duo armatorũ millia reliqua essent, in desperationem rerum suarum collapsus, nescius quid consilij sibi esset capiendum in tantis rerum mutationibus & difficultatibus, decernit sibi clam in Galliam esse fugiendum. Sed cum tardius quàm oportebat illud consilium cepisset, a custodiis Odoardi per simulationem eius opportunitatis capitur, quia dicerent se velle vti ipso deprecatore ad impetrandam veniam.

Nortumbriẽsis dux captus.

dux multis excusationibus & tergiuersationibus vsus est, sed omnes vanæ & irritæ fuerunt. conabatur enim ostendere se tanquam Mareściallum Britanniæ ab ipsis militibus iure non posse teneri; quia milites tamen nollent videri eius partibus fauisse aduersus reginam, & vt seruarentur cum Ioanne Gatte duce, illum omnino capiunt vnà cum filiis, & fratre, & comite Nuteronio, Thoma Palmeriõ, aliisque proceribus. dux ita captus Mariæ iussu assignatur custodiendus comiti Arondelio, Londinumque adducitur. Londinenses audita Ducis desperatione in armis constiterant, omniaque necessaria ad defensionem summa diligentia iam parauerant, quia nuntiatum fuerat illum ducem cum suis copiis ad vrbem concremandam, funditusque euertendam castra mouisse. eo rumore ciues excitati armati constiterant ad cædes, incendia, rapinas fortiter propulsandas: sed cum adduci captiuum conspexissent vnà cum aliis proceribus, arma deponunt, quos ad Turrim vsque cum contumeliis & conuiciis insectantur. datus est dux custodiendus Milorto Vandeno. & Suffolcius præterea & marchio Nurantius. Helisaberta soror spuria Mariæ, vbi non procul à Londino esset ruri, audiuissetque sororem reginam fuisse conclamatam, cum quingentis equitibus ad eam salutandam concedit gratulatura pro obtenta dignitate, cui Maria seruire aliquando ab Henrico iussa fuerat. Maria vbi non procul abesset à Londino cum exercitu copias dimitti curat, quæ illam deserere nolebant, nisi prius in Turrim adduxissent. Sed tamen ita volente regina omnes in patriã suã reuertunt. Ipsa obuiã habuit vniuersam nobilitatẽ Lõdinẽsem vtriusque sexus, & omnis generis atque conditionis complures honoris gratia, quæ cum insigni pompa & regali magnificentia in vrbem ingressa sese recipit in Turrim. Ibi præstò fuit dux Norfolchius & episcopus Camalodunensis, & alii quidam, qui ab Henrico in custodias traditi fuerant, alii religionis, alii alterius alicuius criminationis causa, pro quibus omnibus intercedente Camalodunensi, non solùm libertatem, sed multas etiam laudes ab ipsa regina sunt assecuti. Camalodunensis episcopus certè supremus scriba eius regni dictus est à regina, & aliis insignibus honorum gradibus

dibus ornatus. vbi Maria ad decem dies in Turri morata esset. sese ad suum palatium Ricciamõtem vocatum recipit, quod distat ab vrbe Londino circiter sex milliaria. cœptæ sunt haberi conciones catholico more in templo Diui Pauli. sed cum reijcerentur concionatores, prohiberenturq; sacra celebrari, fit edictum regio nomine, proponunturq; grauissima supplicia siquis in posterum illud facere ausus sit. acerbè etiam in autores earum rerum, atque repugnantes est animaduersum. permissum vt captiuorum crimina inquirerentur. nec ita multo post Nortumbriensis dux, & filius primogenitus, & Norantius marchio è Turri educti sunt in amplam aulam ad concilium. ibi cũ multa pro se dux orauisset, atque illud se frustra facere intelligeret, rogat vt saltem filijs paternæ voluntatis minime participibus, nisi quantum paterna reuerentia, & obseruantia impulisset, parceretur: cum nullum scelus iure supplicijs vltimis dignum sit quod fallacijs, vel metu, vel superiorum impulsus omnino suscipiatur, sed quod consultò, scienti, volentiq; animo, liberoq; committitur. sed nihil omnino valent apud hos rationes quominus extremis supplicijs, & ipse, & filius, & Norantius puniatur, quare condemnantur capitis. postridie eius diei rursus adducti sunt eodem Andreas Nortumbriensis filius, & Ioannes, atque Aris Gattes, Thomas Palmerius, & alij nonnulli, qui & ipsi capitis condemnantur. vbi præstitutus dies mortis aduentasset dux prior tabulatum in foro ad eadem paratum conscendens intrepida voce, grauiq; oratione demonstrat omnium calamitatum humanarum fundamentum esse peccata, quæ vbi insita penitus & magna fuerint, non nisi per summas difficultates, & maximam vim numinis elui possunt. omnium verò errorum, qui ab hominibus committi possunt, maximum illum esse, ac primum locum tenere, qui spectat ad labefactandum, & euellendum ex animis mortalium immortalis, & omnipotentis clementissimiq; Dei cultum. addit his se tamen immortales gratias habere Deo opt. max. quia per sexdecim annos in hæreticorum tenebris versatus, nunc demum in extrema parte, & in margine vitæ suæ ad sanctam Romanam Ecclesiam, catholicamq; obedientiam redierit, cum omnem ritum deinde seruarit pium, & Eucharistiã sumpserit. hortatur omnes qui aderant ad seruandas Romanas institutiones, vt Deum legitimè colerent, vt reginam veram, & legitimam dominam obseruarent. ita verò eius oratione vniuersus populus commotus esse videbatur, vt custodiæ, & carnifex timore vulgi concitati propè in fugam sint conuersi. atque illud facile accidisset si dux voluisset illud procurare. nam populus mirificè erat eius principis grauitate orationis, & misericordia commotus, quem sapientia, potentia, autoritate, honorum gradibus insignitum semper suspexerat, & admiratus fuerat. Sed contrà dux cognito metu carnificis vitæ prodigus, vel illum inuitum detinuit, ac vehementer etiam rogauit, vt suum munus exequeretur. cęso duce vniuersa ciuitas quodammodo perculsa est, & tantam constantiam hominis admirata non modo in contemptu vitæ, sed etiam in complectendis catholicis ritibus sponte, cum ipse maxime omnium catholicos insequeretur. nonnullis præterea alijs capita sunt amputata. alijs parcitur. at regina in Turrim reuersa tamdiu ibi fuit, donec exequiæ Odoardi hæretico ritu celebrarentur. atque cum fuisset statutum, vt calendis octobribus coronaretur multis comitantibus equitibus ad suum palatium Vasmestrense proficiscitur cum magna pompa. præcedebant nobiles complures, quos sequebantur multi duces & comites, & legationes. post hos succedunt duo habitu ducum induti, quia Sequanorum, & Normaniæ principatus antiquitus fuerunt sub regibus Britannis. subsequebatur hos cum auratis operimentis lectica sub aurata vmbella, atque muli multo auro erant ornati. vehebatur in ea regina veste talari multo argenso intexto induta, atque ornata caput multis gemmis, cuius à sinistra incedebat Odoardus Astinghus magnus armiger dictus, vir autoritate plurimum pollens. sequebatur currus à quadrigis tractus multo argento conspicuus, in quo Helisabetta, Menapiaq; princeps matronę vehebantur indutę Gallico more cum multa magnificentia. has sequebantur duo currus cooperti auratis operimentis, in quibus octo principes matronæ à quadrigis vehebantur, quas circiter octoginta matronæ aliæ multo auro, multo argento, multis gemmis, propè mira vestimentorum opulentia ornatæ in equis subsequebantur. vicina lecticæ proximè sequebantur Norfolcia, & Esestria, & Camalodunensis, & Arondela insignes matronæ, ac præcipuæ autoritatis. his succedebant duodecim pueri, & nobiles aulici, & ingens multitudo militum: atque in pluribus vrbis locis triumphales testudines erant erectæ cum honorificis inscriptionibus. quę dum fiunt in Britannia, tanta excitata est aduersus Ferdinandum seditio ab Isabella regina inferioris Pannoniæ Petro Chendo, & aliis quos memorauimus adiuuantibus eius partes, vt eius copiæ breui eiectæ sint, quæ reliquæ fuerant in ea prouincia, regnumque ab illa Turcicis copiis vndique adiuuantibus sit recuperatum. illo per vim potita vniuersum studium adhibet, vt animi procerum confirmarentur in fide seruanda, quos allexerat ad Ioannem filium in regem accipiendum. indicit comitia vniuersarum nationum Zibinium. in quibus nititur demonstrare conditiones sibi non fuisse seruatas à Ferdinando. æquitatem suæ causæ cur ab eo defecerit. explicat quantum calamitatum cumulum erant deuitaturi, si filium suum legitimum regem complecterentur. & quantum beneficiorum reportaturi. ita verò oratione, muneribus, amicitia eius prouinciæ proceres sibi deuinxit, vt neglecta spretaque Ferdinandi amicitia Ioannem tanquam legitimum principem admiserint. neque prius cessatum est, quàm ex vniuersa regione Ferdinandi reliquias prorsus eiecerint: cum Sarmatarum Turcarumque auxilia accessissent viribus prouinciæ ad illud negotium perficiendum. nullum verò diligentiæ studij siue genus ab illa regina prætermissum est. Sed quoniam nihil magis quam liberalitas & munificentia homines in officio retinet, exterosque conciliat, mulier prudentissima multa vtitur beneficentia in omnes illos à quibus excepta protectaque fuisset. vltionem in opportuna tempora

pora

Nortũbriensis, & filius capitis condemnati. & alij multi.

Oratio Nortumbriensis.

Britannæ reginę coronationis Mariæ pompa.

Ferdinandi copiæ eiectę è Transylvania.

Ioannes admissus rex Trãsylvaniæ.

pora distulit aduersus illos, qui ab ipsa sæpius defecissent. postea fœdere cum Vaiuodis coniuncta superioris inferiorisque Mysiæ, contractaque amicitia Solimani iussu cum purpurato Gurtensis præfecturæ, & cum sanzacchis Taurumni, & Illyrij, cœpit rationes totius regni recognoscere. æs alienum dissoluere. illis stipendia tribuere, per quos in regnum fuisset restituta. at verò Carolus Dux Allobrogum multos iam annos è suo principatu Gallicis armis expulsus suum diem obijt, instituto hærede Philiberto filio; cui Cæsar Astæ ditionem tributariam concessit, ne secum militans in Belgicis finibus paterna carens hæreditate rebus necessarijs pro dignitate omnino careret.

Caroli Sabaudiæ Ducis mors.

Sepultus est Carolus Vercellis à suis ciuibus cum insigni exequiarum pompa & magnifico apparatu. Brisaccis cum summo rei militaris imperio in Galliam subalpinam missus ab Henrico rege repentinis incursionibus Hippotegiam, & Vercellas capit.

Vercellę captæ & Hipporegia.

Sed cum arcem Vercellarum etiam capere subitario aduentu non potuisset, non nullis ædificiis sedentium partibus Cæsarianis direptis & succensis, magnaque thesauri parte capta, qui in sacrario augustioris templi diui Eusebij ab ipso Carolo occultatus fuerat, ingentem trepidationem in vniuersa Insubrum regione concitat. trepidatum est Mediolani præcipuè, quæ vrbs est metropolis Insubrum, ne reliqua omnia venirent in potestatem hostium Gallorum, cum per præfectorum incuriam illis fuissent potiti vrbibus. nullibi enim comparata erant præsidia, quæ repentinas & validas hostium incursiones & conatus possent reprimere. nam profectò nisi summi magistratus & vrbium præfecti quasi ex altissima specula longe prospiciant rerum futurarum euentus, & imminentes vrbibus calamitates, paulopost per sua deliramenta subditos populos in multas magnasque calamitates trahi spectant, atque frustra sæpius præterita damna relarcire conantur, cum non tam facile sit quidpiam euersum instaurare, quàm facile fuerat antequam euerteretur, fulcire ac sustentare. Veruntamen Ferrandus Gonzaga vir nauus tanta celeritate cohortes conscribit, equites ad vexilla reuocat, cum Cæsaris summus esset imperator inter Insubres, vt Galli relicto agro Vercellensi & nonnullis castellis sese Hippotegiam receperint, & in sua finitima oppida. nam Hipporegiam vrbem a Cæsarianis multa diligentia munitam in ripa Durię fluminis Galli censebant perfore accommodatam rebus bellicis, per quam liber ingressus pateret in Italiam.

Varcellæ receptæ.

Genuenses cum & fallacias Thermei reguli, quibus portum Syracusanum occupauerat, & insulam ferè totam esse in potestate hostium intelligerent, animum adijciunt ad bellicos apparatus faciendos. tribunos mittunt ad colligendas copias. classem instruunt ad eas exponendas in insulam. omnia necessaria parant ad vires hostium propulsandas, & ad amissa insulæ loca recuperanda.

Andreas summus Imperator à Genuensibus creatus & pompa.

quæ dum fiunt magna diligentia, principem Auriam summum imperatorem creant eius expeditionis cum omnium rerum terrestrium & maritimarum imperio. huic datum est prætorium vexillum per huiusmodi solennitates. vbi aduenta sset statutus dies his ceremonijs, exeunt è palatio publico ciuitatis, in quo resident magistratus duodecim procuratores primùm eius reip. quos viginti, & quatuor ordinarij vrbis ductores militum sequuntur, atque hos sexaginta ciues in equis magnificè induti cum centum alabardiferis. sequuntur supremi magistratus & Dux reip. cum sexdecim ordinarijs itein ducibus millitum, & ciuibus sexaginta, qui omnes sensim ad templum diui Laurentij accedunt. vbi ventum est, aduentum Auriæ principis præstolantur. nec sane multo post accedit & Auria comitantibus illum insignibus multis proceribus, Inter quos fuit Hispanus orator præcipuæ dignitatis, & Hieronymus Auria, Sancius Leua, & Baptista Spinola cum magna frequentia tribunorum ac ciuium varij generis. vbi princeps perhumaniter a Duce exceptus fuisset per vsitatas solennitates, omnes in locis sibi pro dignitate accommodatis consederunt. Cardinalis Auria nimirum, reip. Dux, princeps Auria, Hispanus orator, gubernatores, procuratoresq; Genuenses, magistratus diui Georgij & Cymenses. Tum sacra solennia celebrata sunt quibus absolutis Ansaldus Iustinianus vir dotrina, grauitate, eloquentia clarus luculenta sane oratione ciues ad concordiam. principem ad fortitudinem, patriæque defensionem hortatus est, cuius salutem tanquam amantissimæ parentis & altricis commendauit. post illam orationem consecratum est vexillum prætorium à sacerdote, qui vicario munere fungebatur. consecratum datur Duci reip. at Dux

Ducis Genuensis oratio ad auriã summũ ducem.

illud principi Auriæ porrigens subiunxit se concedere eius fidei, integritati, virtuti sub huius vexilli nomine libentissimo animo arbitrium & imperium rerum omnium terrestrium & maritimarũ, & honorem præterea & salutem atque conseruationem patriæ suæ. vteretur rebus omnibus pro sua vsitata prudentia. sicuti ratio temporum postulare videretur. se tam prudente imperatore omnia fausta feliciaque sperare. Princeps certè respondet omnem vim felicitatemque & exitum bellorum in manu omnipotentis Dei oportere collocari; at quod ad se pertineret ita facturum pro virili, vt omnes intelligant neque fidem neque diligentiam neq; obseruantiam in remp. defuisse, atque se scire esse viri boni patriæ salutem & conseruationem vel ipsi vitæ, nedum cæteris rebus omnibus anteferre. peractis his solennibus Dux & summi magistratus reip. principem ad portam vsq; templi comitantur. Princeps Andreæ Auriæ nepoti Ioannetini filio vexillum prætorium assignat, tanquam prætorio vexillifero. Sed quoniam Gallicæ vires erant in insula satis ingentes, quæ solis

Cæsaris studium in remp. Genuensem ad Cyrnum recuperandam.

armis Genuensibus non possent retundi, legationes mittuntur ad Cæsarem, quæ implorarent auxilia. Cæsar perhumaniter exceptis legationibus primùm sibi molestas ait contingere illius reip. perturbationes. quam tranquillam & felicem semper fore exoptauerat, sed tamen non prorsus esse iniucundum quòd per illam tam opportunam facultatem esset demonstraturus quanti eius ciuitatis in se beneuolentiam ac fidem fecerit, in quam semper optimè fuisset affectus. Scribit igitur ad

Cosmum

Cosmum Florentiæ Ducem, quem rogat vt omni genere auxilij, quo posset pro viribus Genuensem rempub. subleuaret, cum esset propinquus aduersus Gallum communem hostem. iubet Neapolitani regni ac Siciliæ proreges triremes instructas & omne auxiliorum genus concedere Genuensibus, atque ad præfectum Sardiniæ literæ mittuntur vt rem Genuensem commeatu & equitatu pro viribus iuuaret. Infestabat autem magna vi Thermeus Ropico & Mantinis siue Rogellæ, & Bastiæ proxima quæque, qui cum multis tribunis & quatuor millibus peditum in insulam adnauigarat, quos Dragutus summus imperator Turcicæ classis cum octoginta triremibus, viginti ac duabus biremibus comitatus fuit, & cum essent quadraginta Gallica nauigia multi pedites in insulam expositi sunt. præerat Gallicæ classi Polinus summus imperator. quæ classes cum Thermeo Franciscum, & Iordanum, & Maherbalem Vrsinos, Ioannem Vitellium, Ioannem Taurinensem, Sampetrum Cyrnensem, Claramontem, Morettum Calabrum, Basottum Fantuccium Carolum Carafam conuexerunt, qui singuli trecentis peditibus partim Aquitanis, partim Italis erant præfecti. cum his erant & centum ac quinquaginta ferè equites, qui omnia incursionibus infestabant. cæterum Syracusani portus præsidia post multa leuia prælia per fictitias literas in potestatem Gallorum venientia vbi exiuissent maiori ex parte præter datam fidem a Thermeo vitę conseruandæ immaniter à Turcis fuerunt trucidata; quoniam multi Turcę in oppugnationibus eius munitionis ceciderant. Thermeus deinde relictis validis prȩsidijs atque instituta ratione muniendi Syracusani portus cum reliquis copijs Italis & mille atque quingentis Aquitanis tribunatus Valleronis ad quinque millia passuum propinqua Casalio finui castra locauerat vltra finum, vbi moratus est per obsidionis tempus. ex altero latere in colle Allerta vocato munitionem excitari iubet, vbi vicarium Maherbalis Vrsini cum magna manu militum in prȩsidijs esse statuit, atque deniquę Casalium finum in suam potestatem redegit. Genuenses interea vires satis ingentes comparauerant, atque Siculis & Genuensibus triremibus instructis ad septem millia peditum, equitesque nonnullos in insulam exponunt, cum non leuia subsidia Florentinus etiam dux attulisset. erant Genuensium copiæ partim Italę, partim Hispanę, partim Germanę, quę vbi primum in insulam sunt expositę Casalium finum obsidione cingunt. & quoniam vires essent non aspernandę Gallorum adhuc in insula, vel iam profecta Turcica classe, non audent per conatus vrbem tentare ne vno tempore à fronte cum munitionis præsidijs, à tergo cum magna manu hostium pugnare cogerentur. vbi diutius obsidio ita perdurasset, veritus Thermeus breui fore vt intra mœnia inopia annonæ laboraretur, cum præcipuè molendinorum opera ob interuallum vti non possent, conatur commeatum & quasdam molendinorum structuras in Casalium finum introducere. eo consilio plures mille peditibus deligit, atque Ioannes Taurinensis ducentos sclopetarios secum adducens cum Thermeo atque his copijs ad mare descendit. Collocantur insidię inter duos aggeres arenæ. missæ sunt duę exploratoriæ nauiculæ quæ obuiam procederent quatuor Aurianis catascopijs; quæ simulata fuga vbi proximè ad insidias insequentia attraxerunt, repente sclopettarij accepto signo vno tempore magnam effundunt in Aurianos glandium plumbearum procellam. Auriana catascopia multis è suis amissis statim coguntur magna vi remorum & fuga salutem sibi comparare. at certè Ioannes Taurinensis dum secundum litus obequitat sclopettarios incitans inconsulto disploso forte sclopetto à quodam suorum glande transfixus statim propè moritur. obsessi quia nimia multitudine defensorū grauarētur, timerentq; ne omnis annona prorsus absumeretur breuissimo spatio, ducentos pedites emittunt partim Italos, partim Aquitanos, qui iussu Auriæ capti cathenati sunt ad transtra. pauci se fuga in castra Thermei servarunt. Cæterum catascopia euadentia periculum quatuor Aurianarum ad Casalium finum perueniunt, atque caro salita & oleum & molendinorum quatuor structuræ in munitionem importantur. & quoniam iam fortuna Genuensium accitis sæpius auxilijs videbatur propè mortua respirare, omniaque capta fuerant per Auriç virtutem, quæ intra Vrcinium Mantinos & Casalium finū interiacebant, nonnulli Cyrnenses surgentem fortunam veriti Genuensium ab inclinata Gallica deficiunt, suppliciterque veniam petunt quòd arma aduersus eam temp sumpsissent, qui facile in amicitiam sunt recepti. nam Thermeus præter illud quòd assiduè copię minuebantur morte multorum, tum id incōmodi iam cæpit sentire, quod in castris eius inopia rei pecuniariæ laborabatur, cum septem mensium stipendia deberentur militibus. sed Iordanus Vrsinus, qui prȩerat Casalio finu munitionem dedere denique Auriç post diuturnam obsidionem cogitur. deditionis conditiones fuerunt vt Iordanus cum quibusdam militibus & impedimētis inermis excederet, vtq; reliqua omnia arbitrio victoris concederentur. Captus est Ioannes Antonius Claramontis nepos acierum Gallicarū instruendarum summus magister, vir Calaber, & Matthęus Stēdardus præcipuæ autoritatis, & alij nonnulli exules è Neapolitano regno & alijs locis Cęsaris, qui paulopost extremis supplicijs sunt affecti. Sed Matthęus Stendardus ob patrui purpurati summę expectationis reuerentiam Florentiam adductus. certatum est post captum Casalum finum leuibus prȩlijs frequenter in insula modo his modo illis fortuna concedente victoriam. at denique Thermeus copias iubet montes superare atq; in vlteriorem partem insulę transire, Vrciniū se recipit, quæ vrbs est in ea parte insulæ sita, quæ Sardiniam respicit. inde Franciscū Vrsinum & Ioannem Vitelliū in Galliā mittit, qui pecuniā in stipendia procurarent. at milites nōnulli ægrè ferētes tandiu sibi deberi stipēdia hostiliter inuadūt agrū parentē Gallicis imperijs, quod præcipuè faciūt duæ cohortes, altera Gilij Taurinēsis nepotis. altera Caroli Carafæ. neq; vlla fuit tāta cuiusquā tribuni autoritas, q̄ posset horū impetū & aīos placare, nisi cū Thermeus capta pecunia à mercatoribus iis stipēdia dissoluit. cū vero defuisset pecunia

Casalus finus obsessus.

Io. Taurinensis mors.

Casalus finus deditus.

Matthęus Stēdardus captus.

Seditio militaris.

Pecunia ærea pro tesseris. pecunia in tot stipendia datę sunt æreæ tesseræ tanquam numismata, & intra certum tempus pecunia legitima illa offerentibus permissa. capti sunt tanquam autores seditionis Gilius, & Io. Iordanus Carafæ vicarius, atque extremis suppliciis affecti. sed iam dies octobris primus aduentarat, qui

Coronatio Mariæ Britannæ. constitutus & designatus fuerat coronandę Marie Britannię reginę. Illa cum magna pompa ad templum augustum Vasmestrense accedit multis ducibus, comitibus, & marchionibus comitantibus, quorum alii sceptrum regium, alii coronam, alii reginę sceptrum, alii mundum, tres enses, calcaria, cęteraque regalia insignia portabant. post hos sequebatur regina purpurea veste serica villosa induta, cuius partem posticam, quę trahebatur, sustentabat Norfolcia Dux. Bracchia sustentabant Durantius & Serasbarensis Episcopi, quam Helisabetta, & Menapia Dux, & alię insignes matrone complures comitabantur. sic igitur cum regia magnificentia ad templum accedit. Incedit cum illa Episcopus Camalodunensis, qui cum duodecim Episcopis erat coronationis ceremonias peracturus. regina adducta est supra ingens tabulatum eminens, vbi erat sublimis thronus, atque à quatuor lateribus populo ostensa in reginam accepta fuit. ibi tandiu consedit, quamdiu episcopus concionatus est, quo perorante regina pro ritu regum postmodo iuratur. decantatæ sunt supplicationes. regina spoliata, & sacrata vnctione de more peruncta. mutatis vestibus ad thronum reducta. illi omnia regalia insignia oblata. denique è tribus coronis extrema imposita capiti relicta est. tum ea ita consurgit, quam alterum sceptrum à sinistra, alterum à dextra portatum comitabatur ad altare, atque iterum ad thronum reducitur. promissa est illi obedientia à principibus singulorum ordinum cæterorum hominum nomine, quibus solennibus absolutus sacris initiatur; atque illis peractis regina primis vestibus resumptis deducentibus eam cum sceptris vtrinque Duranio & Serosbarensi episcopis, quam oratores omnium principum, & proceres insigniores omnes eius insulæ sequebantur, domum reuertit. cum ad palatium ventum esset, mensæ regali magnificentia paratæ fuerant, qua in aula Norfolcius conestablius, & Arondelus MarescialIus armati in equis constiterunt tanquam ad aulę custodiam. at enim Demorus vocatus eques è nobilissima familia, cui tantum muneris concessum est, sicuti mos est in hisce coronationibus, magnificè ornatus, pulcherrimoque equo inuentus armatus aulam ingreditur. pronuntiari iubet

Mos post coronationem Britannorũ regum. per Araldum, siue publicum præconem regium, quòd, siquis audeat negare Mariam esse veram legitimamq; reginam, profitetur se velle armis illam defendere. post dicta præconis proiecta chirotheca ad belli signum aulam circuit, ac lustrat. cum nemo videtur repugnare, ad reginam accedit, quæ salutata aureum poculum vino plenum capiens equitem ad bibendum prouocat. atque illud honoris gratia postea largitur. Maria post conuiuia, coronationisq; celebritatem, ac læta comitia religionis causa indici iubet proceribus eius regni. procurat vti diximus, ac postulat, vt paternæ leges, & Odoardi spectantes ad religionem antiquarentur. vetat sacerdotum nuptias. prouentus templis restituit. Episcopos iniquè eiectos reuocat. supremi capitis religionis nomen Pontifici relinquit. iubet omnes ritus ad morem Romanæ ecclesiæ instaurari. omnes denique antistites in pristinam dignitatem restituit, qui fuerant ab Henrico eiecti, quia noluissent amplecti hæreticam prauitatem. Quę dum fierent in Britannia, Cęsar ęgrè ferens felices Gallorum successus in Belgio, quamuis per calamitatem Diuodurensem multis ducibus insignibus priuatus fuerat anno superiore, tamen nullum prętermittit genus bellicorum apparatuum. colligit ad quinque millia peditum, viginti & quatuor vexilla scilicet Hispanorum, & vnum Italorum, qui reliqui superfuerant ex obsidione Diuodurensi, atque Samarobrigę, & in finitimis locis hyemauerant cum sex vexillis equitum cataphractorum. nam tametsi concitata fuerat seditio stipendiorum causa ab Hispanis, qui tribunos, cohortiumq; præfectos mutauerant, & mox placati fuerant à Ferrando Gonzaga, tamen Cęsar subiratus post data stipendia omnem iracundiam suppressit per opportunitatem

Teruanę descriptio, & obsidio. imminentis belli, atque cum Sequanis, Belgicisq; copiis eos ad Teruannam Morinorum vrbem expugnandam adducit. est autem Teruanna vrbs non valde ampla, sed propter res gestas, & multa prælia quę illi vrbi acciderunt, facta hoc tempore celeberrima ac memorabilis. sita est non procul ab Oceano septentrionali, siue Germanico in ripa Licci fluminis in ampla planitie, quę paludibus cingitur, & nemoribus, habetq; collem non procul distantem, à regibus Gallorum renouata à fundamentis & munita, & mox a Belgis destructa, tum ab iis denuo amissa, rursusq; a Gallis recuperata. atque cum primùm eò Cęsarinę copię accederent obuios habent ducentos equites Gallos, qui primo impetu a cataphractis equitibus, & peditibus Cęsarianis fugantur, funduntur, diripiuntur, capiuntur maiori ex parte, è quibus etiam nonnulli trucidati fuerunt. Galli contrà vbi primùm Sequani propinquarunt, Teruanna egressi in eorum turmam magnam impressionem faciunt. tormentum bellicum capiunt. multos trucidant. Cæsar cum simularet se velle in aperto bellum gerere, vt repente vrbem aggrederetur, quam minus difficilem fore censebat, copias eò adducit cum triginta ferè armatorum millia haberet in castris, præter illos, qui spe prædæ castra sequebantur sine stipendiis. vbi copiæ illuc aduentassent, vrbem obsidione cingunt, quò propter Rossei reguli obitum filius conestablij, & Offonius cum multis viris illustribus fuerant ingressi ad defensionem cum Gallicis copijs. primùm itaque in morem bellorum Cæsariani castra fossis, & aggeribus vallant, & circundant. sed cum arctius quotidie vrbs obsideretur, Vandanus regulus & conestablius non parum illi vrbi timentes, cohortantur Memorantium per literas, vt ad certum tempus se tuerentur, confirmaretq; præsidia ad constantiam & strenuitatem, quòd breui suppetias essent missuri. sed cũ literæ intra soleas calceorum cuiusdam Æthiopis suissent consutæ, Ille custodias Cæsarianorum omnino fallere non potuit, vel per summam diligentiam voti fieri compos, quamuis vel ad vltimas

fossas,

fossas, & aggeres, ac vallos castrorum vrbem versus penetrasset. captus est igitur, & ad Benincortum regulum adductus. cognitum ex interceptis literis Gallorum consilium. sæpius habita comitia militaria. decretum, vt tormenta occidentem versus collocarentur. est enim vrbs. vt diximus, in ampla planitie sita maiori longitudine, quam latitudine, atque forma propè trigona, quę prædicti fluminis maiori ex parte aqua fossarum, non tamen valde profundarum alluitur. post multos igitur conatus, & minuta pręlia, quæ per illam obsidionem sæpius excitata sunt, Agamontius, quo tempore putabantur ventura obsessis subsidia, constitit in acie septentrionem versus, donec erecti sunt in vrbem maiores cannones complures, & nonnullæ colubrinæ aduersus propugnaculum quoddam, quod erat in uno angulorum plus æquo elatum, & aduersus muri spatium, quod desinebat in alterum propugnaculum occasum versus. cœptum est propugnaculum, & murus acerrimè concuti vnà cum sacrata turri augusthonis templi, quę ad medium, vsque cęsa, deiectaque est. atqui Galli quamuis intelligebant quantum detrimenti propugnaculo, & mœnibus afferent hostilia tormenta, cum globi tormentorum propter eximiam violentiam valde penetrarent, tamen intrepido fortique animo persistere. summa vigilantia noctu, & interdiu reparationes excitare, audacter exire ad leuiora certamina. vel intra vallos Cæsarianorum aliquando irrumpere. multa, cædes intra aggeres committere. nam sanè dum ita leuibus pręlijs frequenter certatur, tanta vis erat tormentorum, vt non modo sacræ turres, verum etiam omnia sublimiora ædificia, vel prostrata, vel deuastata, vel certe infestata sint. Cęsariani denique exercitum in quatuor partes distribuunt. ad meridiem Hispanæ, Italæque copiæ castrametatæ sunt. ad septentrionem equitatus, & Belgæ. ad occidentem Britanni, & Sequani. ad orientem Germani. sublatę sunt, & prostratæ defensiones vrbanæ per impetum, ac vim tormentorum. at Britanni, qui libenter confluxerant ad vlciscendas iniurias, quas superioribus temporibus se accepisse à Gallis arbitrabantur, ad septentrionem cuniculum summa diligentia excauant ad propugnaculum, quod stabat è regione, prosternendum. illud sentientes Galli cuniculum & ipsi oppositum moliuntur. in eo pulueris tormentarij cadum collocant. obseruant certum tempus, ac signum ad ignem submittendum, dum hostes excauantes repentino operis collapsu obrui possent. sed cum per nimiam celeritatem nulla expectata opportunitate ignis subiectus sit à præfectis illi muneri, multa terræ ruina oppressi sunt mutiliter, & insulse multi artifices, & nonnulli milites, qui fuerant propinqui. cum verò ignis per foramen diruptum in cuniculum Britannorum ob ingentem vim irrupisset, circiter triginta Britannos viuos concremauit. dimissum est ita studium cuniculorum, & ad leuia certaminà denuo peruentum. Gallicum tormenta quædam in colle vrbis eminente Iustitiæ vocato collocassent, exeunt frequentes ad minutum prælium. ad fossas vsque transcurrunt, qua in pugna multi Itali, & tormentorum magistri globis laniati sunt, & aggeres Hispanorum infestati, quamobrem Cæsariani quatuor bellica tormenta adiungunt verberationi. Sequani, & Germani vsque consistunt in acie: cum vrbem inuadere vndique ab illa parte statutum esset. vt verò Galli magis fatigarentur, coguntur singulis ferè noctibus ad arma conclamare, atque sonitu tympanorum, & tormentorum bombo à somno excitantur. indicta sunt postea comitia militaria per noctem. in his decretum, vt fossam occuparent, defensionesque adimerent, vsque domorum plenarum terra beneficio protecti magnam operarũ manum submitterent ad propugnacula ligonibus dilaceranda, & euertenda, & ad viam parandam corbibus, atque aperiendam. Galli assidue vires, & in dies debilitari intelligentes suas, sedulo vasis vinarijs, & corbibus vimineis terra oppletis, & trabibus, & lignorum fasciculis ac sarmentis aduersus immensam vim tormentorum se protegebant, (nam sexaginta muralia assiduè verberabant,) tamen animo paulatim apparebant deficere, primusque vigor, & alacritas retundi, cum non ita intrepide exirent ad leuia prælia; sed omni diligentia ciues conabantur satisfacere defensorum inopiæ, seque quãto possent studio seruare. illa re percepta Cęsariani ne procrastinatio res opportunè paratas labefactaret, aut eriperet è manibus, decernunt vno tempore quibusdam è partibus sub auroram vrbem adoriri. per illum conatum postea fossa potiuntur, atque per ruinas murorum ad oram propè perueniunt, quò etiam quidam signiferi Hispani accesserant, qui saxis, & feruentibus aquis, & trabibus deuolutis, & missilibus ignibus cum magna clade suorum reiecti, depulsique sunt. at verò ne plus calamitarum recedentes. quàm inuadentes copiæ acciperent, Benincortus, qui summi imperatoris vice in eo bello fungebatur, iubet illas in acie consistere retrocedentes, quæ sese receperunt illo ordine, vt paucis è suis desideratis se in tutum contulerint. desiderati sunt haud pauciores quingentis è Cæsarianis per illum conatum: è defensoribus vrbanis ad centum, & quinquaginta. cæterum Cæsariani fossa potiti confestim operas eò demittunt, qui cornutis, ac rostratis sarcolis, batillis, ligonibus pluribus è partibus propugnacula dirumpunt, atque detrahunt, occupatis domibus terra repletis, quibus Galli ad defensionem propugnaculorum vtebantur. illa dum Cæsariani nituntur sarculis rostratis demoliri, pluribusque è locis cuniculos excauant ad ea euertenda. Conestabilius veritus ne obsessi propter paucitatem, assiduitatemque laborum tantam obsidionis molestiam non possent sustinere, Grillum cohortis præfectum cum ducentis expeditissimis sclopettariis mittit, virum intrepidum, & in rebus bellicis exercitatissimum, qui quauis ratione ingredi niteretur, obsessosque spe certissimi maioris subsidii confirmaret. ille cum per obscuritatem noctis non plus duobus milliaribus ab vrbe distaret, in planitie consistit. exploratores ad recognoscenda castra hostium, & qua parte minus difficilis aditus pateret, præmittit. relatum est per Sequanos istud fieri commodius posse, quòd illi magis oppressi somno esse viderẽtur. Grillus equites nonnullos Gallos præmittit, quos custodiæ causa adduxerat, ad castra Germanorum, & Hispanorũ infestãda: ipse quãta fieri potest celeritate ac silẽtio, cũ suorũ globo, atq; cõfertissimo cuneo per du-

ac Sequanorum cohortes tacitè vrbem ingreditur. cum rumor increbuiſſet magnas Gallicas copias eſſe propinquas, & iam totis caſtris ad arma conclamaretur, capti ſunt quidam e Gallis, ex quib. cognitum eſt ducentos ſclopettarios in vrbem eſſe ingreſſos. hic nuntius primum Cæſarianorum animos non mediocriter turbauit, ſed poſtea vbi, in quo ſtatu res vrbana eſſet, cognouiſſent, cuniculos peragunt. noua tormenta locant in colle vrbi propinquo. aſſiduis ictibus per decem dies nullo intermiſſo ſpatio vrbem diuerberant. Galli quamuis nullum diligentiæ genus prætermittunt faciendis reparationibus aduerſus tantum impetum tormentorum, tamen tantūdem per dies deſtruitur, quantum per noctes inſtauratur, ac reficitur, neq; Cæſarianorum viribus vllo ſtudio poſſunt reſiſtere. Cæſariani cum aſſiduis verberationibus iam mœnia eò adduxiſſent, vt facilius, & inuadi, & aſcendi poſſent, quam antea, ſtatuunt dum fiant cuniculi, rurſus vrbem inuadendo tentare, quare concuſſis domibus ad foſſam terra plenis Teruannam tribus è lateribus inuadunt, a latere Germanorū, & Belgarum, & verberationis ſcilicet. atq; ita efficiebatur, vt alibi ſcalæ muris admouerentur ad tubarū tympanorumq; ſtrepitum, alibi per ruinas murorū ab aſcendentibus acerrimè pugnaretur. vrbani ſumma virtute ſe defendunt, primoſq; inuadentes per parua tormenta bellica, quæ in reliquis laterum collocata erant, ad vnū trucidant. reliquos trabibus, ſaxis, baliſtis, ardenti pice præcipites per ruinas deturbant. quæ pugna cū vtrinq; cruenta perduraſſet, Cæſariani coguntur cum multa ſuorū iactura in caſtra redire, ducum ſcilicet, & ſigniferorum, & magis ſtrenuorū militum. ex vrbanis cecidit regulus Oſſonius Gallorum dux ſummus, aliiq; inſigniores duces. Henricus quia exiſtimarat Teruannam munitiſſimam eſſe, & propè inexpugnabilem, cum propter naturam loci, tum propter virtutem defenſorum, copias educere minimè curarat, quæ tantæ opportunitati erant neceſſariæ, neque hoc anno magnum exercitum collegerat, quare audita morte Oſſonij, aliorumq́ue ducum, quos eximios bellorum cæterorum euentus, & virtus fuiſſe demonſtrauerat, valde triſtatur. voluit trecentos ſclopettarios ſubmittere, ſed illud nulla ratione conſequi potuit. atque parum ſapiens

Munitionū vſus.

eſt, qui munitionem vllam inexpugnabilem eſſe arbitratur, cum non minus euertendi, & expugnandi ratio ingenioſa, & multiplex inuenta ſit, quam muniendi, quia vbi circunſiſtunt hoſtes, vel vi tormentorum, vel cuniculorum, vel admotis ſcalis per nocturnas inſidias, vel defatigatis obſeſſis per aſſiduos, & diuturnos labores, vel proditione, vel cæteris militaribus artibus, denique capitur, niſi maturè ſuccurratur: cum vel annona deficere, vel bellicos apparatus neceſſe ſit per diuturnam obſidionem: vel præſidia ſemper minui, quæ diutius tenentur inclusa modo vulneribus per frequentes defenſionum pugnas, modo morbis, qui varii defatigatos diu, & incluſos inuadunt. Cæſariani diuerberationem non intermittentes propè perfectis cuniculis, detractiſque lignibus propugnaculis, quæ propter condenſatum exterius ſclopettariorum globum defendi non poterant ab vrbanis armis, cum anteridibus omnia ſuſtentarentur, neque aliud deeſſet, quam ignem cuniculis ſubmittere, pulueriq́ue tormentario, qui ſub propugnaculis erat collocatus, ſtatuunt exitum rei experiri. repletis igitur foſſis lignorum faſciculis, allatiſque ſcalis ad muros conſcendendos, quæ coopertæ erant ad euitandam vim ſaxorum igni cuniculis iniecto cum miſerabili omnium nationum, quæ in armis circunſteterant, ſpectaculo magna fit ſtrages, cum Galli ſublimes ferrentur cum terra, & mox cum magno fragore præcipites caderent, multique ciues ruinis ędificiorum fuiſſent oppreſſi. ita vero repletæ ſunt foſſæ partim coniectis faſciculis lignorum, partim ruinis factis per tormenta, vt via ſtrata videretur ad inuadendum. Galli quod intelligerent ſe non poſſe diutius Cæſarianorum viribus reſiſtere, quia iam omnes aggeres eſſent ſucciſi, deuaſtata propugnacula, muri deiecti, omniſque ſpes ſalutis vana appareret, decernunt agere de deditione. at, illa dum tractantur, Sequani, & Germani prioris gloriæ cupidi, quòd primi omnium quique vrbem inuadere niterentur, cum Hiſpana vexilla ex altera parte conuulſa eſſe intelligerent hac ipſa de cauſa, audacter per ruinas incedunt: ſed à ſtrenuis defenſoribus coguntur recedere, ſeque denuo recipere in caſtra. Galli, qui cæteras vrbis partes tuebantur, his ſuccurrunt, quorum diſceſſu nudata ſunt aliæ vrbis plateæ defenſoribus. Hiſpani illam opportunitatem non negligendam rati in vrbem nullo prope negotio admotis ſcalis ingrediuntur, atque obuios quoſque trucidant.

Clemẽtia Hiſpanorū memorabilis.

Galli cum Memorantio regulo de ſalute conſultantes, denique Hiſpanis ſe dedunt, à quibus magna humanitate, & clementia ſeruantur. ſolis captis principibus defenſorum reliquos milites inermes, & in morem mitioris belli liberos, priuatos tamen impedimentis, in patriam dimittunt. at Germani, & Britanni ac Sequani nulli vel ætati, vel ſexui, vel dignitati parcentes, tanquam immaniſſimæ tigres inaudita feritate obuios, & inuentos quoſque iugulant, & trucidant. templa, & loca publica, & priuata nulla habita, vel Dei ipſius reuerentia, nedum hominum diripiunt, & ſuccendunt, omniaque ſacra contaminant, violant, profanant.

Teruanna capta, incenſa, ſolo æquata.

Teruanna igitur poſt tredecim dierum aſſiduam verberationem cum viginti, & quatuor millia globorum, & amplius contorta fuiſſent ita capta eſt, & Cæſari iuſſu poſt triduum ſolo adęquata, ne Galli poſſent inde in poſterum fines Cæſarianos infeſtare. Memorantius cum nonnullis viris illuſtribus in poteſtatem Benincorti venit, cęteri duces relicti ſunt arbitrio, tanquam pręda Hiſpanorum, à quibus honorificè tractati redempti ſunt honeſtis conditionibus. ſed quoniam acerba, moleſtaque gloria Benincorti videbatur illis, qui tanti facinoris autores voluiſſent haberi, cum nihil magis animos nobiliorum ducum perpungat, & ſollicitos habeat, quam vt pręclarum pręconium ſui nominis ad poſteros tranſmittant, quia videbantur ſatis honeſtę diſſenſiones de captiuis, multis è principibus querelas ad Cæſarem illa de re detulerunt: qui ad has controuerſias diluendas ducẽ Allobrogū cū ſummo rei militaris imperio omnibus copijs pręficit. concedit autoritatẽ illas contentiones diiudicandi, perficiendiq́ue belli donec tempus anni copias eſſe ſub dio pateretur. nam tametſi frigora

nonnihil

nonnihil infestabant propter anni intemperiem, naturamque regionis, quæ difficilis est, & paludosa, tamen cum Dux ille venisset in castra omnibus dissensionibus, atque controuersijs sedatis, & compositis post diuturnas consultationes habitas cum principibus exercitus, decernit antequã Henricus auxilia submitteret, tentare Edini expugnationem.

Comitia Britanna de nuptijs Mariæ.

At verò in Britannia quia videretur Mariam non satis æquo animo cælibem vitam perferre, habita sunt comitia ab eius regni proceribus de illius nuptijs, in quibus decretũ est factũ, vt liceret reginæ pro arbitrio nubere vel Britanno viro, vel externo principi, quemcunque illa in maritum cooptasset. Henricus audita Teruannæ iactura magnopere turbatus est, quòd tot præclaros duces vno tempore cum vrbe amisisset, cum vix fieri posse putauisset, vt vrbs tam munita & inexpugnabilis habita inter illas nationes tam breui per vim bellorum in potestatem hostium venisset. veritus igitur Edinum ne ijsdem artibus caperetur, cuius Bullioneus Dux præerat pręsidijs mittit etiam Horatium Farnesium, cui dederat in matrimoniũ Dianam filiam spuriam cum multis Italis, Gallisq; proceribus, inter quos erat Dux Chij vicecomes, Helus maritimæ coloniæ marchio, equites triginta & quatuor, nobiles quingenti, qui sponte sese ad huiusce loci defensionẽ obiecerant.

Edini descriptio.

est autem Edinum oppidum insigne Attrebatum, non procul à flumine Guinca vocato in finibus Vermanduorum in planitie, vndiq; procul à montibus. quod pluribus aquis irrigatum mirificè pabulorum copię fęcundum redditur, abundatq; omnibus rebus necessarijs humanæ vitæ. Tum Henricus iubet exercitum varijs in locis dispersum in agrũ Ambianorum conuenire. iubet multas nouas cohortes colligi, quas cũ veteranis copijs committeret. imperat tribunos Heluetiorum cum copijs acciri, vt potentem, numerosumq; exercitũ Cęsari opponeret; quem si daretur commoda pugnandi facultas, adoriretur. dum Conestablius regium consilium exequitur profectus in agrum Ambianum, Dux Allobrogum omnem spem, summamq; belli in sola celeritate repositam esse arbitratus, quòd hos rumores, & apparatus iam percepisset, incredibili studio copias Edinum adducit, atque intra biduum, cum non adessent satis valida præsidia, eo loco positũ, cum omnes ad oppiduli defensionem se recepissent. illud cum arctissima obsidione à tribus lateribus cingeretur, concuteretur que pluribus septuaginta bellicis tormentis, fierentq; ac cuniculi, vbiq; ad euertenda mœnia, nullum quietis spatium obsessis, neque interdiu, neque noctu relinquebatur. tanta verò erat vis tormentorum assiduè verberantium, vt maior pars breui cecciderit eius spatij, quod inter vtraque propugnacula defensores protegebat. Dux Allobrogum statuit vt vrbis repentinis conatibus oppidulum inuaderetur, in qua pugna tanta enituit virtus, & fortitudo Gallorum non sine aliqua strage, vt Cæsariani cum multa suorum iactura coacti sint in castra recedere. renouata est rursus verberatio, atque per has pugnas, quæ sępius repetebantur, paulatim oppiduli præsidia ac defensores minuebantur.

Ducis Bullionei oratio.

ast Dux Bullioneus vbi intelligit se non posse diutius resistere, concilium conuocat sociorum & ducum, quo in statu res sint docet. demonstrat aduersus tantum hostium numerum, tam paruis viribus non posse resisti. militare decus consistere in illis locis defendendis, quæ defendi possunt, at vel per summam inopiam auxiliorum, ac defensorum stultum esse manifestis periculis se obijcere. nullam turpitudinem iure posse censeri committi ab ijs militibus, quos necessitas, at non voluntas ac timor ad deditionem compulerit. non modo non iudicari prudentes, qui per debilitatem locorum, aut pręsidiorum, aut per inopiam apparatuum, & annonæ munitiones tueantur, neque velint se dedere, sed etiam ab hostibus denique victos nullum veniæ locum iure inuenire. atque ingentes pœnas subire suę pertinacię, ac temeritatis. qui enim non intelligat quę defendi possint, & quæ relinquenda sint, eum omnino militem non posse appellari, quæ cum fuissent ab omnibus approbata, qui intelligebant quo in statu res essent, decernitur vt certis conditionibus fieret deditio, præconesque mitterentur ad Ducem Allobrogum. Dux cum appareret illis pactionibus assentiri, neque quidquam deesset preter obsides, & subscriptiones, Cęsariani qui rem ęgrè ferebant, quia vel gloriam, vel prędam per hanc compositionem sibi existimabant è manibus præripi, atque certissimam victoriam extorqueri, leuia certamina cum Gallis committunt. Galli repentinum conatum Cæsarianorum veriti cuniculum excauarant non procul ab ea verberatione, quò cum hostes irretiuissent moræ impatientes ignem subiciunt, quare multi Germani, & Hispani concremantur. ea vis ignis cum multum damni Sequanis etiam intulisset irrepens in loca quædam affabre facta, tanta indignatione illos afficit, vt omni sermone de fœdere neglecto conatus renouatus sit, qui tamen noctis aduentu diremptus fuit Cæsarianis in castra redeuntibus multis è suis desideratis. dum obsessi reparationes singulari diligentia reficiunt, eriguntque aggeres à tormentis disiectos,

Stratagema.

Dux Allobrogum cum consensu militaris concilij, quod illi Cæsar adiunxerat, ad expugnationem Edini mirum quoddam stratagema excogitat. iubet verberationem accerrimè renouari, quæ cum per biduum facta fuisset omnes defensiones sunt prostratæ, atque cuniculus sub eadem mœnia excauatus, quà locus erat inuadendus. statutum est vt milites ad conatum delecti cum primùm phalanx ad murum accederet, aperiretur, alterumque dimidium ad dexteram, alterum ad sinistram distribueretur, ac diuideretur, atque ita vacuum spatium in medio relinquerent. illud cum ad vnguem obseruatum factumque esset, statim iubentur tormenta displodi in obsessos, qui frequentes ad defensionem accurrerent. sic enim futurum erat, vt multis laniatis ignaris eorum, quæ parabantur, magnopere debilitarentur præsidia, tum diplosis tormentis iubentur magno impetu vrbem inuadere. nam sine hoc artificio oppidulum capi non poterat propter multas reparationes, quæ interius fuerant erectæ per Farnesij, & Bullionei diligentiam. vbi dies ad pugnam destinatus aduentasset Allobrogum dux cataphractis in acie constitutis addit agmen confertum peditum ad eos sustentandos, qui erant oppidum adorturi. ex altera parte constituit equitatum leuio-

ris armaturæ cum tanta manu peditum, quanta poſſet ab illis lateribus vires hoſtium ſuſtentare, ſi conatum forte vellent retardare. milites iuſſos pridie corpora iurare in aciem inſtruit, vexillisque in oppidum erectis iubet ad inuadendum accurrere. illi ſimulantes ſe velle adoriri, vti iuſſum fuerat, bifariam diuiduntur, cum alij ad dexteram, alij ad ſiniſtram recederent. tormenta continuò per medios Cæſarianos diſploduntur in obieſſos obiectos, atque egreſſos ad defenſionem: atque ignis ſubiectus eſt cuniculis ſub verberatione latentibus, qua erat irrumpendum.

Horatii Farneſij cędes.

Illuc Horatius Farneſius cum omni nobilitate, multiſque equitibus diui Michaelis confluxerat, quorum maior pars cęſa eſt, aut vulnerata, atque Horatius ipſe globo laniatus interijt. illo inexpectato euentu muris collabentibus, & propugnaculis, & aggeribus plana propè via facta eſt Cęſarianis. quo ſpectaculo territi reliqui defenſores, quamuis ſtrenue pugnabant, diuque poſtmodo ſuſtinuerunt imperum, & vires Cęſarianorum, tamen Cęſariani demum oppido per vim armorum potiuntur. omnia ferro, cędibus, incendijs, populationibus, rapinis deſtruunt: ſed

Edini cędes, & deuaſtatio.

præcipuè hoc faciunt Sequani, ac Belgæ ac Germani omni prorſus humanitatis, miſericordiæ, clementiæ memoria ex animis obliterata, & deleta. Dux Bullioneus, ac reliqui proceres Galli, qui ſuperſtites fuerant è ſuperiore clade Duci Allobrogum ſe dedunt, & eius vicem gerenti Bonincorto in illa expeditione. ceciderunt inſigniores è Gallis Horatius Farneſius, vicecomes maritimæ coloniæ, Monuillæ, Ambuoſæ, Carnutenſis, Megenſis reguli. multi præterea tribuni, Centuriones cohortium præfecti, ac ſigniferi, tam equitatus, quàm peditatus. è Cæſarianis deſiderati ſunt nonnulli duces, & ſigniferi, & honorificentiſſimi milites antesignani, qui ſemper in prima acie pugnabant, ſemperque inuadendis vrbibus primas tenebant, vt ſuam fortitudinem omnibus conſpicuam facerent. miſſus fuerat Caſtalius ad Cæſarem reuerſus è Pannonia ad illud oppidum recognoſcendum, quod intellectum fuit tanta diligentia Horatij ingenio muniri, vt viuo Horatio capi omnino non poſſet. tanta erat vnius prudentis principis in re bellica præſtantia. Cæſar poſtea ipſe in oppidum ingreſſus decernit illud oportere funditus euerti. at Dux

Auxiũ opp.

Allobrogum dum Edinum deſtruatur, ac deuaſtetur iubet copias non procul ab Auxio oppido caſtrametari, vt ita vires quæ finitimæ erant Gallorum refrenarentur quominus conſilia Cæſarianorum impedirent, atque ne aduerſus nouum Edinum hyemarent, quod erant Cæſariani ædificaturi. Dux ipſe certe Allobrogum cum magna manu militum, atque equitum turma omnia, quæque ſuccendens vniuerſum agrum ad mare, vſque & Aureliam populatur incurſionibus, & rapinis. Cæſar poſtea iubet nouum oppidum ædificari non procul ab eo, quod euerſum fuit inter nonnullas paludes, quarum opera munitum tutumque reddebatur, atque ceptum eſt

Nouũ Edinũ extructum.

menſe ſextili mira celeritate ædificari in coronæ morem, vocatumque fuit nouum Edinum, vt è ruinis antiqui oppidi Edini extructum. poſt illud facinus Cæſar Bruxellas ſe contulit, at Dux Allobrogum impoſitis firmiſſimis præſidijs, ſimulat ſe velle vlterius progredi ad expugnandas alias munitiones: quæ cum egregiè eſſent munitæ, & Henricus iam ſatis validum exercitum collegiſſet, viſum eſt iam anni tempus poſtulare, vt copiæ deducerentur in hyberna, atque magis conueniens rebus bellicis initium anni ſequentis expectaretur. illa victoria Iuliobonam nuntiata ingentis lætitiæ ſigna edita ſunt. per illud tempus, quo fortuna Henricum Gallorum regem his calamitatibus affligit in finibus Belgarum, neque Ottomanica quidem familia ſuis caruit ęrumnis, quę acerbiſſimarum, & miſerabilium tragędiarum prębuit argumenta. Nam cum Perſę, vbi dictum fuit in Cappadociam ingreſſi multas vrbes incendijs, rapinis, cędibus fuiſſent populati abductis colonis in ſeruitutem, quod ipſum factum fuit in Syria quoque, Solimanus rumorem excitat, quod ipſe ad illud bellum eſſet in Cappadociam exiturus, ac miſſurus in Syriam cum exercitu Roſtanem purpuratum virum pręcipuæ autoritatis inter Turcas. ſed hoc fiebat ſubdolè, quia curabat capere

Inſidiæ in Muſtaphã Solimani filiũ.

Muſtapham filium, quo cęſo putabat, & vitam, & Imperium tutius ſe conſeruaturum. perſuaſum enim fuerat Solimano futurum, vt ab eo filio ex imperio eijceretur, qui ſumma prudentia, & autoritate apud omnes nationes plurimum poterat, mirificamque ſibi per animi ſapientiam exiſtimationem, & per liberalitatem, ſplendorem, manſuetudinem omnium populorum beneuolentiam concitauerat. ad hanc autem rem explicandam videtur initium neceſſariò altius repetendum, vt ſingulare genus fraudis muliebris, inaudita propè patris crudelitas in filium, horrenda Ottomanicę familię clades, intelligatur. Solimanus è ſerua muliere è Circaſſia oriunda filium nomine Muſtapham primogenitum ſuſceperat, quem cappadocię prouincię in Conia pręfecerat, vt ibi honorificè cum matre, & non prorſus priuatus viueret. ille vbi corporis vires creuiſſent, & animi dotes, atque ornamenta eam ſui expectationem concitauit, vt ſummus dux, & optimus princeps fore putaretur. qui vbi Byzantio cum matre ad prefecturam exiſſet, Solimanus alterius ſeruę, quę Roſſa nominabatur, amore captus eſt. Imperatores enim Turcarum multas ſolent habere captiuas mulieres intra quoddam ſeptum, ex ijs, quę pulchritudine præſtantes, in expugnationibus vrbium capiuntur. atque cum viſum ſit, nullis matrimonijs, nullis tædis, nullis nuptiarum ſolennibus, harum aliquam pro arbitrio rapit ad libidinem. quę verò ſemel cum

Roſſæ filii è Solimano.

Imperatore concubuerit, neminem prorſus virum amplius pati fas eſſe arbitratur, niſi Imperator ipſe cuiquam dederit in matrimonium. Solimanus tanto amore eius Roſſæ capitur, vt quatuor ex illa filios ſuſceperit: Mehemettum, quem præfecit Ciliciæ, & Pamphyliæ, cui poſtea mortuo ſucceſſit in prefecturam Selimus. Baiazettum, cui conceſſa fuit Mechoreſia, & Zeangir gibboſus, qui vtrinque gibbum habebat. fœminam præterea Chameriam nominatam, quæ locata eſt in matrimonio Roſtani purpurato. Roſtanes vbi in Abraimi demortui locum fuiſſet ſubrogatus ad honeſtam conditionem Ianizzerorum, & ſanzacchorum, & vniuerſi exercitus

ſtipendia

stipendia perduxit, quæ prius videbantur magna, & intolerabilia. vectigalia quoque adauxit, quare principis prouentus ampliauit. illis artibus omnium populorum in se odium mirificum cocitauit, at incredibili Solimani per illa facinora sibi conciliata beneuolentia parum curabat animos vulgi. nam profectò gratissimus est tyranno cuique, qui pro tyranni vtilitate omnem perfidiam, improbitatem, crudelitatem exerceat; ac non modo nullam infamiam, aut hominum minas non timeat, sed neque ipsius Dei quidem vltionem, aut iram vereatur. Vnius Mustaphæ animum Rostanes verebatur, quem sibi sciebat esse infensum, quòd eum militum, populorumque omnium studia sequerentur. is timor Rostanem etiam impulit, vt vnà cum Rossa muliere in caput, & perniciem Mustaphæ conspiraret. sic autem inauditum fraudis genus paulatim intexitur. Rossa simulat se velle religionis, & pietatis causa ad honorem altissimi Dei, ac prophetæ Mahometi Xenodochium excitare, atque extruere ad excipiendos peregrinos. percunctatur Mupletem vocatum, qui summus est, & princeps Ottomanicorum sacerdotum, & tanquam summus Pontifex, an illud factum futurum esset gratum Deo, & conferret saluti animæ suæ. responsum tulit id acceptum quidem Deo futurum, sed nihil ad eius animam pertinere, quia facultatibus domini, at non suis ædificat, qui est in alterius potestate, neque vitæ propriæ possit esse arbiter. illud enim ad Solimani, non ad ipsius salutem animæ necessariò spectare, vt qui facultates omnium subditorum possideat. illo responso simulat se non mediocriter tristari, quòd non modo corporis, quòd libenter domini arbitrio subijceret, sed neque animæ quidem libertatem haberet, de cuius salute actum esse videbatur. has querulas voces sæpius cum multis domesticis iactauit. ea res vbi ad aures Solimani peruenisset ignari muliebrium insidiarum, partim amore, partim etiam misericordia commotus per nuntios illam iubet esse læto animo, quòd cito eius votis fieret satis. nec multo post diploma mittit, per quod illam libertate donabat. ea gratias immortales agens institutum ædificium peragit, abstinet ab omni libidine interim per opportunitatem eius pietatis, quare magis etiam Solimani desiderium sui inflammat: cum gratiora sint quæ apparent cum aliqua difficultate obtineri, quàm quæ volentibus vltro se offerunt, aut sunt in promptu. mittit Solimanus qui nuntiaret, vt se sequenti nocte expectaret: at ea remittit significatum, vt prospiceret ne suę legi aduersaretur, quando liberam sponte fecisset. diligenter caueret ne peccaret, cum non posset legitimè rem habere cum libera muliere, quod etiam posset è Muplete cognoscere. addit tamen vnum Solimanum & facultatum & corporis, & vitę esse dominum. Illud responsum propter cupiditatem acerbissimum visum est Solimano, qui quo magis prohibebatur ad illam accedere, eo magis illius flagrabat desiderio, quia non videbat quo res denique tenderet. hisce stimulis agitatus Mupletem accersit. consulit an possit per religionem rem habere cum liberta. ille vt erat precibus, & muneribus impulsus, atque instructus, respondet istud non licere, nisi vxorem duceret. grauissimum fore peccatum si aliter fieret, quòd ita à lege esset statutum. atque hoc responsum magis etiam animum Solimani cupiditate incitauit. extulerat autem ipsius Rossæ animum non mediocriter Hieronymi Laschi oratio viri ingenio, & eloquentia clari perpetui oratoris Byzantij pro Polonię regno. vt enim sunt mentes mortalium propensę non solum ad audiendas proprias laudes, sed etiam ad credendum quidquid de se honorificè dicitur, vel de gentis splendore, uel de maiorum nobilitate, facile Laschus persuasit illi mulieri ad res maximas asperanti, quod esset è sanguine regum Polonorum, quare magnam sibi conciliauit eius mulieris beneuolentiam. at certè ea res diuulgata videbatur Rossæ multo faciliores nuptias factura cum Imperator Solimanus vxorem è regia stirpe, at non priuatam esset ducturus. Solimanus demum grauissimis stimulis exagitatus eam vxorem ducit. assignat quinq; Sultaninorum millia, quod nomen est aureæ pecuniæ Turcicæ annuum prouentum, quem haberet dotis nomine, quod quidem factũ est præter Ottomanicæ familiæ consuetudinem, cum Ottomanici imperatores nullam certam vxorem habere consueuerint, ne appareant habere sociam Imperii. nam modo hac, modo illa ad libidinem vtuntur pro arbitrio, atque quæ harum conceperit, & pepererit, Sultana honoris gratia a cæteris nominatur, & postea, vt libuerit Imperatori, præstantioribus proceribus locatur in matrimonio, quod facinus proceres summum honorem sibi esse arbitrantur. his artibus Rossa è seruili conditione ad tantam imperij amplitudinem prouecta, cœpit excogitare quibus artibus rursus effici posset, vt vnus è suis filijs post mortuum Solimanum ad tanti imperij amplitudinem ascenderet, quod Mustaphæ vti primogenito debebatur. huic desiderio vnum erat impedimentum egregia Mustaphæ virtus etiam & autoritas. ad illum expugnandum visum est Rostanis generi opera, & consilio vti oportere, qui etiam iure videretur Mustapham cognato, posthabiturus, quem maxime faciebat inuisum contraria animi virtus, & egregia magnificentia. atque cum nonnullam partem prouentuum Mustaphæ etiam in illa prouincia subtrahere voluisset, facile apparebat non modo dignitatem Rostanis, sed etiam vitam in magno periculo versari, si Mustapha vnquam imperium suscepisset. hunc Rossa ita blanditijs in suam sententiam allicit, ita promissis adducit, atque attrahit, vt communi consilio denique ad euertendum, & labefactandum Mustapham conspirarit. probabilibus igitur rationibus persuadet Solimano mulier vitam, & imperium positum esse in magno discrimine propter nimiam Mustaphæ autoritatem, & beneuolentiam earum in ipsum nationum, cum multa exempla Ottomanica familia habeat crudelitatis in parentes filiorum domestica, & in recenti adhuc hominum memoria: ex altera parte Rostanes, vt probabiliores faceret mulieris rationes imponit illud oneris omnibus magistratibus, qui in Ioniã, reliquasq; propinquas prouincias Cappadociæ mittebantur in præfecturam, vt quanto maiore studio possent omnia præclara de Mustapha conscriberent. monet vt paterno

Rossa inauditum fraudũ genus excogitat.

Rossę persuasum est, qui esset è regia familia Polonorum.

Solimanus ducit vxorẽ.

Exquisitum fraudum genus.

desiderio laudum filii satisfacerent, & quàm maximis laudibus Mustaphæ acta extollerent. præfecti insidiarum, fallaciarumque ignari, quæ in caput Mustaphæ parabantur, hoc honorifico scriptionis genere, & frequenter, & libentissimè funguntur, qui etiam ita se inire gratiam patris arbitrarentur. ita verò res deducta est, vt apertè viderentur Solimano patere maxima militum desideria, vt illem imperium obtineret, cum appareret omnium populorum in illum singularis beneuolentia, & studia. Noluit tamen primus Rostanes hæc tam scelerati consilij semina spargere, sed redditas literas permittebat nefariæ mulieri ad opportunitates reseruare. Illa primum mirum in modum simulat se lętari his laudibus, sibique gratam esse magnificentiam Mustaphæ ostendit. sed postmodo paulatim animum Solimani conatur facere suspensum, tanquam ipsa non parum esset de vita illius sollicita, cum his ipsis artibus Selimus patri suo vitam, & imperium eripuisset. hortatur vt Mustaphæ consilia diligentius exploraret, atque inuestigaret quorsum tenderet illa filij liberalitas, & magnificentia, quæ insidiarum plena esse posset. non ignorabat enim mulier callidissima omnia, vel leuissima male affectam corporis, aut animi partem vexare solere. sed hæ criminationes primùm subfrigidæ Solimano visæ sunt, vt quæ parum ingenio prudentis iuuenis conuenirent: cum minime conueniat aut principi homini auaro esse, aut cum principem ac regem, in quo aliqua virtutis, & magnificentiæ apparuerint vestigia, in suspitionem proditionis ac scelerum reuocare. Ideirco scelesta planèque nefaria mulier aliud insidiarum genus excogitat, vbi hoc non successisset. ad vim veneni recurrit, atque patris nomine edulia affabrè facta iuueni mittit munus. Mustapha re per pregustatorem, qui statim ijs gustatis interijt, patefacta, venenata nouercæ munera humanda curat. Illud etiam consilium fœminæ vbi irritum de necando priuigno fuisset, minime animo cōcidit, se ad aliud genus insidiarum accingit. rogat Solimanum, vt reditus filijs vicissim concederetur ad visendum patrem, quod videbatur fieri duplici ratione, tum vt præsentia filiorum patrem in amorem alliceret, tum etiam vt commodior facultas sibi daretur opprimendi priuigni, si aduentaret. Sin autem, vt odium in eum concitaret, vt qui paternis mandatis reniteretur. hoc autem videbatur committi contra consuetudinem imperatorum viuente patre, cum nūquam primogeniti Turcarum Imperatorum Byzantium redire consueuerint vbi semel in prouincias missi fuissent, nisi cum armati accederent ad suscipiendum Imperium. sed enim ita efficiebatur vt vnus, aut duo filij semper essent cum Solimano, & Zeangir præcipuè, cuius consuetudinis desiderio pater non parum tenebatur, ac delectabatur moribus, quòd esset iuuenis callidus, & acri ingenio. fortuna quæ felicitatem crudelissimæ fœminæ prorsus absolutam omnibus numeris esse volebat, curauit vt literæ etiam afferrentur eodem tempore à purpurato, qui erat cum Mustapha. (nam singulis filijs purpuratos Solimanus miserat, qui vicario munere in illis præfecturis ob imperitiam filiorum fungerentur audiendis causis populorum ac iure dicūdo in prouincijs, & in rebus bellicis consilio iuuarent, ac præceptores qui in cognitione disciplinarum erudirent,) in quibus continebatur, quòd agebatur de nuptijs, atque tractabatur vt Mustapha filiam regis Persarum in matrimonium duceret. purpuratus ea scribi oportere censebat, ne forte tanquam conscius mox subiret supplicium, si res contra Solimani sententiam ageretur. Illæ literæ cum ad Rostanem peruenissent, appareretque maximè opportuna oblata occasio Mustaphæ opprimendi, omnia consilia cum Rossa communicat, atque communi etiam consilio mox ambo accedunt ad Solimanum. tantæ efficaciæ plena verba addunt his literis, tam augent rationibus, & exemplis patris suspicionem, quòd filius affectaret tyrannidem per domestica, & extera auxilia, vt rem iam non amplius dubiam, sed certissimam esse arbitrarentur. addunt calcar currenti ad suspicionem iuueni conciliatam beneuolentiam omnium populorum. proponunt ante oculos patris senectutem à iuuene filio contemptam. demonstrant illam liberalitatem esse excogitatam ad milites omnes ad sua vota alliciendos. ostendunt Mustaphæ ambitionem, magnitudinemque animi, qui nihil humile ac non celsum cogitabat, sed incredibili quadam imperandi cupiditate tenebatur. ad hoc efficiendum inquiunt eum amicitias nationū Persarum Ottomanico nomini infestissimarū sibi conciliare, atque coniungere studere, vt ijs viribus auctus facilius patrem opprimeret, Imperium occuparet, à qua nouitate rerum apparebant Ianizzeri illius amicissimi etiam non valde abhorrere, qui singulari eius liberalitate fuissent corrupti. illa tanti ponderis visa sunt Solimano, vt non amplius falsa esse posse censeret, sed tam prono animo in eam suspicionem incidit, vt decreuerit omnino de medio tolli oportere. nam profectò vbi agitur de imperio, vbi vel pertenuis suspicio suborta sit, nulla satis firma est, aut sancta naturæ neque amicitiæ coniunctio, cum maiestas & libido dominandi omnia humana diuinaque iura conculcet. Solimanus igitur paratis ingentibus copijs Rostanem mittit reipsa ad filium capiendum, verbo autem ad vlciscendas iniurias Persarum, quas frequentes finibus imperij intulissent. vbi Rostanes peruenisset ad fines Syriæ, Mustapha ... to eius aduentu cum septem millibus lectissimorum peditum obuiam procedit. Rostanes cum intelligeret se non posse perficere consilium Solimani sine magno periculo, dissipat rumorem omnia tranquilla, & pacata inuenisset, atque Byzantium versus castra mouet minimè exp... Mustaphæ aduentu. narrat Solimano quo in statu res inuenerit. impulsus Rossæ precibus a... tiam eius suspicionem. declarat, quàm propensum in illum haberet exercitum, quem ductau... Syriam, qui nihil aliud magis optare apparebat, quàm vt Mustapham Imperatorem videret. ... veritum esse prælium committere, ne rem arbitrio fortunæ crederet propter immensam p... rum in illum beneuolentiam, & præcipuè Ianizzerorum, quam præ se ferrent. se rem integr... maiestatis indicio reseruasse. hæc tantum metum, tantamque indignationem in animo So... aduersus filium excitarunt, vt satis opportunam viam, facilemque aperuerint insidiatoribu... nocentis filij, & horum ignari perniciem. iubet itaque copias colligi in annum sequentem

Munus nouercæ timēdum.

quæ collectæ sunt magno studio. Iussus est Achmetus purpuratus Curtensis, qui in Pannonica expeditione præclarum virtutis suæ indicium non semel ediderat, cum omnibus Pannonicis copijs in Cappadociã contẽdere, quod Solimanus terrores dissipauisset, quia Persæ rursus in fines Syriæ prædabundi, ac populabundi incursiones fecissent, atque ipse cum vniuerso exercitu equitauit ad eos fines. imperat e vestigio literas dari ad Mustapham, quibus iubebatur venire ad vrbem Berthoeam, siue Alepiam; atque cum vellet odium occultare, quod in filium per alienam fraudem conceperat, non tamen tam celare potuit, quin Achmetus vir prudentissimus illud sentiret. grauiter tulit sanè magnificentiam filij paternum in odium concitauisse, quare veritus ne illud accideret, quod postea euenit, certiorem facit Mustapham sibi periculum imminere. ne facile confideret. salutis ac vitæ suæ rationem haberet. Mustapha mirari coepit vnde illa proferrentur. cum etiam patrem nulla oblata occasione cum tanto exercitu illuc accessisse cerneret. nam cum Persarum res essent quietæ, in non paruam incidit suspicionem, quamuis conscientia integritatis, & innocentiæ confirmaretur. verabat animum, & aliquantulum etiam terrebat somnium, quod per noctem Mustaphæ visum fuerat. nam dormienti apparuit in somnijs sub auroram vir splendentibus vestibus indutus, radijs propè solaribus, qui manu apprehensum in locum amoenissimum adducebat, vbi magnificentissimum palatium videbatur multis fructiferis arboribus, & terra multiplicibus floribus tecta circundatum. ibi locum assignari aiebat viris bonis, & innocentibus, qui per virtutes mortalem hanc molestiarum plenam vitam transegissent, atque iniquitati, & sceleribus cęterorum pro viribus obstitissent. tum in aliam partem conuersus duo ingentia flumina monstrabat, quorum alterius aqua quasi picea decurrebat bulliens, in qua magna inerat turba; cum alij modo immergerentur, modo extollerentur, alij cum magnis eiulatibus fortunam suam detestarentur. atque hic vir ille splendidus excruciari inquit qui per iniquitatem, & crudelitatem, cæteraque vitia impura contaminati è vita mortalium excessissent. illud somnium vbi doctori suo aperuisset, monetur vt saluti suæ consuleret, cum præsertim Turcæ superstitiosi sint illi, qui se leges obseruare profitentur, maximeque somnijs credant. tamen neque his quidem terroribus commouetur Mustapha, quo minus conueniat ad paternam obedientiam, quia gloriosius sibi duceret mori per innocentiam, quàm esse rebellem, & paternis mandatis repugnantem turpiter viuere. summa igitur celeritate in castra paterna properat, quæ distabant ab Alepia circiter quadraginta millia passuum. illa tanta celeritas, quoq; adauget paternam suspicionem. cum vel minima suspicio facile quibusuis euentibus augeatur, omniaque vel bona, vel mala putentur ad conceptum finem tendere. eam quoque suspicionis augendæ occasionem Rostanes non prætermittit. significat vt illi nictu oculorum Ianizzeri & primates exercitu obuiam procedant. nam Turcæ ita sunt instructi, vt ad sola signa oculorum, aut manuum regantur, exequanturque munia militaria cum summo silentio vbi opus fuerit. illi rati se gratificari Solimano magna celeritate occurrunt, quare tota castra ad eum salutandum confluunt. Rostanes se grauiter ferre simulat, quòd se inconsulto Ianizzeri & primarij exercitus ad eum excipiendum cum clamoribus, & magna lætitiæ significatione exiuissent, neque aliud reliquum esse videbatur, nisi vt imperium occuparet. idcirco hortatur Solimanum, vt sibi caueret, vitamque diligenter tueretur. atque Solimanus è tentorio pallens præ timore eam exercitus lætitiæ significationem coram intuetur. cum primùm Mustapha paternis castris cum suis copijs propinquauit, sua tentoria iubet erigi, candidoque habitu indutus ad exosculandam paternam manum contendit. atque cum se imprudẽter accedere cum pugione cognouisset, illum recedens statim deposuit, vt omnem patri suspicionem fraudis abrumperet. in primum tentorij thalamum profectus alacri vultu ab eunuchis excipitur, atque nullum videns ibi apparatum præter sedem, in magnam venit dubitationem. cum aliquandiu ibi constitisset, rogat vbi esset imperator, à quibus responsum est breui affore. tum septem mutos exire videt ex alio thalamo, qui assiduè Solimano assistebant, solisque significationibus imperatoris voluntatem atque clandestina consilia exequuntur. illi cum aduersus Mustapham accederẽt, magno terrore affectus, & iam mortis metu fugiturus, quam ab his timebat, extra tentorium aufugerat. sed ab eunuchis qui erant extra tentorium, & à mutis detentus rursus intra tentorium adducitur. ibi muti neruum Turcici arcus collo Mustaphæ iniciunt ad illum suffocandum, quos is, cum esset prævalidus, magna vi a se reijciebat. rogabatq; minime audientes vt saltem vltimis verbis patrem alloqui liceret. dum de vita Mustaphæ certatur, inhumanus pater, qui finem & exitum tam atrocis certaminis prospectabat exerto capite extra thalamũ iratus inquit carnificibus, nondũ vitã huic scelesto eripuistis? ad eam reprehensionem eunuchi & muti facto impetu Mustapham prosternunt. neruum collo iniiciunt, ac suffocarunt. sic iuuenis præclarus & omnibus regijs virtutibus ornatus per fraudes & insidias illorum, qui aspirabant ad imperiũ, patris decepti ac nimis creduli iussu extinctus est. post illud crudelissimũ facinus Solimani iussu cæsus est purpuratus Cappadociæ præfectus, & Nicolaus Michaelius Venetus patricius, qui captus puer per bellũ nauale ad Nicopolim in sinu Ambracio donatus fuerat Mustaphæ, ac fraterna propè charitate cum illo educatus fuerat propter insignem fortitudinem & ingenij dexteritatem, à quo etiam vexillum prætorium obtinuerat. his tanquam omnium consiliorum participes fuerint, caput amputatur publicè. deinde Zeangirum tantę crudelitatis ignarum Solimanus ad se acciri iubet. hortatur vt fratem viseret, qui nuper venerat & erat intra tentorium. Zeangir alacer properat tanquam ad eius cõplexum. ingressus suffocatum videns attonitus & lachrymabundus consistit. huic Solimanus nuntiatum mittit, se thesauros, spolia, prouinciam Mustaphæ illi largiri, quæ omnia capere liceret. Zeangir conuersus scelestum planè, & impium atque inhumanum patrem vocat. iubet ipsum gaudere his spolijs innocentis hominis, in cuius animum tantum feritatis incidisset, vt filium tam magnificum, tam egregium atque illustrem, & omnibus

Somniũ Mustaphę visũ.

Mustapha suffocatur.

Zeangir sibi manum iniecit ob mortẽ Mustaphæ.

ſibus virtutibus ornatum, qui ſplendor erat futurus Ottomanicæ familiæ nullo certo indicio cognito, ſola vana ſuperſtitione, ſolis verbis maleuolorum impulſus, tam crudeliter necaſſet. his multiſque alijs verbis conqueſtus pugione, quem forte habebat, mortem ſibi ipſi intulit, atque non procul à proſtrati fratris cadauere cecidit. Solimanus ne tantæ tragædiæ vulgarentur, famam edi iubet quòd Zeangir repentino morbo fuiſſet abſumptus. imperat omnia bona Muſtaphæ in imperatorium ærarium conferri, ad quæ dum miniſtri Solimani accedunt, milites Muſtaphę ignari quid accidiſſet vbi tantam vident multitudinem aduenientem capiunt arma ad propulſandas iniurias, primosque reijciunt cum multorum cæde. illa re cognita multi è caſtris Solimani accurrunt ad ſuos ſubleuandos, committitur primum leue prælium, ſed multis vtrinque accedentibus exoritur horrendum certamen, in quo plures duobus millibus ceciderunt. eò vſque ſuccreſcebat prælium, vt niſi Achmetus vir magnæ autoritatis inter Turcas propter conciliatam ſibi militum beneuolentiam acceſſiſſet, atrociſſimum prelium fuiſſet commiſſum multaque millia mortalium trucidata. ſed ille modo Ianizzeris, modo Muſtaphæ militibus humaniter appellatis ita egit denique, vt arma ſint depoſita, omniaque bona, vti iuſſerat Solimanus, ablata. poſtea vbi Muſtaphæ cędes nuntiata fuiſſet in caſtris, & falſa ſuſpicio eius cauſa, rurſus ad arma concurritur maximo impetu ac furore. admiſtæ ſunt iræ lachrymæ. fit concurſus armatorum ad tentorium Solimani. petitur vt vltio, & vindicta iuſta fiat eius tam indignæ mortis. ad illum tumultum Solimanus trepidus fuga ſaluti conſulit ſuæ. veruntamen detinetur à quibuſdam è ſuis non ſine vitæ periculo, compulſus itaque neceſſitate rerum præſentium ad ingreſſum tentorij accedens ad Ianizzeros inquit, qui tumultus ſunt hi? qui ſtrepitus? quæ arma? qui concurſus? quis hic furor? an me ignoratis? neſcitis eſſe imperatorem? neſcitis adeſſe? reſponſum eſt non ignorari quidē delectum eſſe Imperatorem ad æquitatem, prudentiam, innocentiam; at ad opprimendos viros bonos, & innocentes neſciri. quippe cum is, qui per fraudem circumueniat quos tueri debet, quique regijs virtutibus, vel ipſorum filiorū inuideat, nullo recto iure poſſit Imperator nominari. arma, quæ ſuſcepta fuiſſent, iuſtiſſima eſſe arma ad ſui principis innocentiſſimi hominis vltionem; neque prius ceſſatura, quam calumniatores, & accuſatores æquitatem cauſæ in iudicio probaſſent. Illa cauſa probata profitentur ſe curiis, vel acerbiſſimo mortis generi libentiſſimè ſubituros. ſed illam probari oportere in illa planitie, in qua conſtiterant: iſtud autem tanto animorum ſtudio fiebat, vt Solimanus, qui propter hos tumultus mirificè erat attonitus, promiſerit ſe honeſtiſſimæ illorum petitioni ſatisfacturum. ſic Ianizzerorū ira ſedata eſt, qui quidem arma non depoſuerunt, ſed diligentiſſimè cuſtodiunt ne elaberetur è caſtris. at nihil tamen iudicatur. Solimanus vti videretur ſeruare promiſſa, Roſtani ſigillum ademit, dignitatemque illi ereptam Achmeto purpurato defert, ad quem Roſtanes per eos tumultus trepidus confugerat. illum conſulit quid in tanta difficultate rerum ſit agendum, qui reſpondet conſulendum eſſe imperatorem. vbi illum per nuntium conſuluiſſet, reſponſum tulit vti continuò è ſuo conſpectu diffugeret. remittit nuntiatum opus eſſe pecunia, & tentorijs; cui denuo reſpondetur præſentis temporis ſtatum nihil horum expectare. his acceptis ſumma celeritate effugit è caſtris. ſic Roſtanes ex impetu militum ſe ſubducens priuatus & ingloriꝰ Byzantium conuolauit. Solimanus vbi conaretur omni prudentia atque dexteritate placare Ianizzerorum ingenia, omnem operā ludebat; quare ſuis rebus deſperans ac veritus ne in eorum poteſtatem demum veniret, rurſus cum paucis domeſticis fugam tentat. ſed vanus fit & hic conatus, cum illi maximè inſtarent vt imperator in planitiem procederet, atque ſententiam de cauſa pronuntiaret, neque tentaret in vrbes ſe includere, quod nullo pacto toleraretur. non enim ferendum eſſe vt innocentes ita per libidinem necarentur, accuſarenturque proditionis impune viri boni. neque ſe prius ex coloco ceſſuros, quàm iuſtum ſanguinem vlciſcerentur, atque viderent eam ſententiam ferri pro æquitate, quam tantis animorum contentionibus poſtulaſſent. cum intelligeret Solimanus ſe nullis artibus, nulloq; ſtudio tantis periculis poſſe ſubtrahi, ad extremum remedium tantarum difficultatum accurrit, vt largitionibus tentarentur animi Ianizzerorum ſui corporis cuſtodiæ, quorum ſunt quatuor millia, per Achmetum virum callidum. Ille promiſſis maioribus ſtipendijs ſingulis ex ijs quatuor millibus, eò rem denique adducit, vt Berrhoeā vſque illum comitarentur, vbi promittebat futurum, vt calumniator puniretur, vlciſcerenturque ſanguinem innocentis Muſtaphæ. iuſſerat Solimanus, vt cadauera filiorum in vrbem Burſiam honorificè efferrentur, deponerenturque in antiquis Ottomanorum ſepulchris. atque literæ inuentæ ſunt apud Muſtapham, & ad Solimanum perlatæ, quas non, niſi pacatis tumultibus perlegit, in quibus perſcribebantur inſidiæ, quas Roſtanes, & Roſſa illi, & quo pacto tetendiſſent. ita verò turbatus eſt eius animus, & attonitus per multos dies, ac propè deſipiens factus, vt mutus iacuerit, neque vllam conſolationem tanti doloris inueniret. inde effectum eſt, vt incredibili odio in Roſtanem vxoremque exarſerit, ſed ratione temporum refrenabatur quominus in eos animaduerteret. ſed quia reuocari non poterant, quæ fuerant in virum clariſſimum commiſſa, Solimanus putauit tantum crudelitatis aliquo pacto ſaltem leniri poſſe, ſi non deleri, ſi Mehemetum Muſtaphæ filium, quem ex Illyrica ſerua ille ſuſceperat, complecteretur, qui tunc annum agebat tertiumdecimum. aufugerat is metu auiti edicti, ne trucidaretur: at iuſſu Solimani reuocatus ad Solimanum ipſum adducitur, atque Burſiæ præfecturæ præficitur. poſtea Solimanus iter capit Hieroſolymam verſus, cui nuntius affertur Perſas auditis his motibus Turcarum, atque crudelibus caſibus filiorum hoſtiliter irrupiſſe in Cappadociam, omniaq; obuia incendijs, rapinis, cædibus impiere. illo nuntio accepto neceſſe fuit reuerti Berrhoeā vt rebus Syrijs, tantiſq́ue difficultatibus occurreretur. Roſſæ matrimonium ſoluit, quæ propter exquiſitas fraudes, & inauditam crudelitatem maximè omnium facta eſt inuiſa. cæterùm Selimo, qui præerat Ciliciæ, nuntiatur à quodā

Atrox prælū inter Muſtaphę, & Solimani copias.

Nobile reſponſum.

Roſtanes aufugit.

Turcarū auaritia.

Inſidię Roſſę, & Roſtanis patefactæ.

Roſſę matrimonium ſolutum.

Turca

Turca mors fratrum. qui putabat se aliquod insigne premium nuntij accepturum: quando omne impedimentum sublatum esse videbatur Selimo, vt post patrem posset ad Imperium peruenire. nam omnes fratres ex alijs mulieribus suscepti iam interciderant. sed is nuntius tam funesti casus, tam molestus accidit Selimo, vt magnam copiam lacrymarum in funere charissimorum fratrum profuderit. at certè infelicis nuntij ministro pro præmio longissimi itineris, summæque celeritatis, caput amputari iubet. id gloriosum sanè fuit exemplum, per quod moniti sunt plerique infelices nuntios nemini principi içto animo esse ferendos. neque putandam vllam tantam magnitudinem imperij, quæ possit repente naturæ coniunctionem ex animo omnium prorsus obliterare. quod facile deuitari poterat ab eo, si accurate illud ex Antigone legisset quòd. Est nemini gratus malorũ nũtius.

Præclarũ Selimi exẽplũ.

Solimanus tamen nulla re memorabili edita cum ad famam eius aduentus impetus Persarum vniuersus repressus fuisset, paulo post Byzantium reuertit. Cæsari interea multis bellorum difficultatibus implicato, inopiaque rei pecuniariæ laboranti, classis, quæ ad nouas Indias applicuerat, nuntiatur vicies, & quinquies centena nummũm millia aduehere. inferioris Germaniç principatus quindecies centena millia in Maium mensem proximum pollicetur, proceresq; Germaniæ superioris nonnulli liberaliter offerunt auxilia pro viribus. Cæsar itaque his auxilijs adiutus hilarem animum conuertit ad bellicos apparatus in annum sequentem faciendos. Henricus cõtra neque ipse segnius animum aducit ad vires Cæsarianorum in annum sequentem propulsandas, & ad eius regionem inuadendam. atque primum omnium magna tributa vniuersis subditis imponit ad magnum pecuniæ numerum colligendum. concedit Britannis, & Germanis pro arbitrio vt viuant in regno Galliç collatis in necessitatem belli pecunijs, quo facilius auxilia sic posset ex illis prouincijs accire. at subditis imperio Gallorum regum populis acerbissimam quęstionem imponit, si quis esset hęretica prauitate contaminatus. nobilioribus Gallis iniungitur pręter ordinaria extraque ordinaria tributa, vt sex menses quotannis Regi militent proprijs sumptibus. Iubet nummũm genus imprimi pertenuis ac vilioris metalli, qui vix ad tertiam ordinariorum precij partem accederent. pollicetur se intra biennium bonam pecuniam illa recepta ab habentibus numeraturum. copias & ipse in annum proximum conscribit, tribunosque mittit ad colligendas nouas copias.

Aurũ è nouis Indiis.

Facultas viuẽdi pro arbitrio in Gallia.

Pecunia vilis in Gallia impressa.

quæ dum parantur alacriter vtrinque ad futurum bellum, vndique conueniunt gratulatum legationes ad Mariam Britanniæ Reginam, quoniam tam feliciter, & sine pugna regnum recuperauisset, cum res in maximo periculo fuisset constituta: sed præcipuè purpuratus sacer antistes Polus literas mirum in modum gratulationis, & pietatis plenas misit, quarum exemplum hic ascribendum duxi propter argumenti præstantiam.

Card. Poli literæ ad reginã Britanniæ.

Benedicta manus omnipotentis Dei, quç non solũ maiest. tuam in alto throno, & in possessione regni collocauit, quod multos annos ad eam spectabat, & ab omnibus bonis optabatur, atque inter sacras preces petebatur à diuina clementia, sed etiã eo res deduxit, vt non modo res ipsa, verum etiam ratio ipsius rei conficiendæ omnes amicos incredibili lætitia perfundat, & præcipuè pium animum tuum, quia sine sanguine res peracta est, propè cum magna clades esset timenda propter fraudes aduersariorum, quæ non paruis viribus erant suffultæ ad eam iustissima successione priuandam. atque cum propter longum spacium sibi diuinitus concessum ad suas insidias, subtexendas, putarant se ad finem optatum cum scelere suscepti consilij peruenisse, sine nouis auxilijs, sed solis viribus, quas spiritus Dei excitauit in animis mortalium effectum est diuina prouidentia, vt breui momento temporis irriti, ac delusi sint omnes mortalium apparatus. ita conuersi sunt, qui humanæ malitiæ militabant ad protegendum honorem Dei Maiest. tuæ incolumitatem, ac totius regni salutem. si quis itaque miratur cur tua Maiestas nullis externis viribus, paucis etiam subditis audentibus eius partes amplecti, potuerit regnum ita vsurpatum aduersus tantam hominum malitiam, & potentiam recuperare; aut siquis rogaret, quomodo factum est istud: res ipsa respondere poterit, Spiritus sanctus superuenit in corda hominum, qui ea ratione tibi regnum restituere voluit, atque hoc vno exemplo non solùm vestris populis, sed vniuersis Christianis, & barbaris nationibus manifestum sit, quia nullum sit consilium, nec prudentia, nec fortitudo contra dominum Deum; & quòd excelsus dominetur in regno hominum, & cui voluerit, & quando voluerit dabit illud. eius diuinæ prouidentiæ in rebus humanis credulitas præcipuũ nostræ religionis fundamentum, si vnquam in istud regnum introduci, & confirmari debuit per illam manifestam experientiam, hoc maximè tempore introduci necesse est, quo propter impiorum tam diuturnam autoritatem ita erat in animis hominum debilitata, & in eorum animis præsertim, qui prudentiores, sapientioresque putabantur, vt penitus videretur extincta. cum diuinæ itaque bonitati placuerit ita euidentibus signis suam potentiam in tua Maiestate extollenda, tunc, cũ ab inimicis, & à multis alijs prorsus oppressa putabatur, declarare, hoc est cur maximè omnes boni, & pij glorientur, & quod tibi magis gratum esse certò scio, quàm regiam dignitatem. atqui si vlla fœmina debuit Deum laudare ijs verbis suæ sanctissimæ Matris, cuius nomen refers, quibus ea vsa est ad exprimendam lætitiam propter diuinam prouidentiam ad sui, humanique generis salutẽ, cum spiritu sancto repleta inquit; Magnificat anima mea dominum, cum ijs quæ sequuntur, tua Maiestas iustissima de causa eum psalmum canere potest, cum in se ipsa sentiat, quod omnes vidẽt, & vt diuina bonitas respexit humilitatem ancillæ suæ. fecit potentiam in brachio suo, statim deposuit potentes de sede. & exaltauit humiles. hoc dictum de diuina prouidentia erga Maiestatem tuã semper manifestatus in administratione cognoscetur tua cum incremento illo lætitiæ, quod desideratur ad honorem, & laudem diuinæ Maiestatis, enimuero mea erga Deum, & suam ecclesiam pietas, & Maiestatem tuam me cogit, vt vnum tibi in memoriam reuocem initio regnandi: quod est cũ ita singulare beneficium à Deo acceperis, diligenter consideres è quibus radicibus perturbationes pullularint

pullularint rerum ad iuſtitiam pertinentium,& ad veræ religionis cultum.quippe cum illæ in dies cũ tãta ruina ſuccreuerint in iſto regno priuata & publica,quãta nõ ignoratur.atqui ſi hoc ita feceris, percipies profectò principium & cauſam omnium malorum tunc pullulaſſe, cum perpetuus humani generis aduerſarius patri tuo perſuaſit impurum conſilium, vt diuortium fieret matris tuæ optimę reginę.atque illi magnę in Deum,in ipſam,in se,in ſeipſum iniurię maius additum eſt ſcelus,quod à matre ſpiritus diuortium fecit omnium chriſtianorum,à ſancta catholica obedientia,& ab apoſtolica reuerentia.ex hoc iniquo & impio ſemine tot peſtiferi fructus nati ſunt,vt ita regnum vbique corruperint,vt nullum neque iuſtitiæ,neque religionis veſtigium appareret: tanquam relegatæ ſint ambæ quando reuerentia & obedientia eccleſiæ eiecta fuit, neque prius ſunt rediture, quàm diuina obedientia in animũ recepta ſit eorum, qui rebus prefuerint. hoc facile tua Maieſtas illi ſeruo ſuo poteſt credere,qui omniũ viuentium plura & iſta & Maieſtatis veſtrę cauſa paſſus eſt, neque vllam defendendę cauſę tuę rationem pretermiſi, vbi aliquod extaret remedium,quo te iſtis moleſtiis ſubleuarem. Quod niſi mei labores eum finem conſecuti ſunt, quem ſemper deſideraui, ſæpius, vel vitam ipſam periculis exponens, tamen nunc multo magis lætor, quàm ſi ipſe adiutor fuiſſem,cum apertiſſimè cognouerim diuinæ prouidentiæ in Maieſtatem tuam propenſam voluntatem. nam profectò noluit Deus vlla humana manu te adiuuari, neque Pontificis, neque Cæſaris, neque vllius principis,quamuis nunquam ceſſauit Pontifex Cæſarem ad opem ferendam adhortari. neque mea defuit diligentia, vtriſque ad hoc pium opus ſollicitandis, ſed diuinitus res protracta eſt,donec ſtatutum tempus à Deo aduentarit,quo diuina manu ſubleuareris. Interim viſus eſt Deus eadem ratione,qua erga cariſſimos,& dilectiſſimos vti conſueuit,quos nutrit, & educat in omni calamitatum ęrumnarumque genere,vt gratiæ ſuæ ſemen altiores radices in corde ſuo poſſet extendere,meliuſque floreat,ac nobiliores fructus producat cum viſum fuerit in priſtinam felicitatem reuocare. Iſtud nunc omnes boni expectant,atque ego in primis,cui maior occaſio conceſſa eſt dotes animi tui,quæ diuinitus tibi conceſſæ ſunt à teneris cognoſcendi.ea res me multo etiam magis impellit,vt Maieſtati tuæ id ſignificem de re tanta, quanta eſt eccleſiæ obedientia, me magis etiam ſollicitum eſſe,quàm antea,qua mente ſis erga religionem,& quo pacto affecta. nam cum circiter trecenta millia paſſuum diſtem ab vrbe Roma, nuper ad me de rebus Britannicis eſt delatum. per literas ſummi Pontificis certior factus ſum te ad ſummum imperium eſſe prouectam, & delectus legatus à ſancta ſede Apoſtolica ad Maieſtatem tuam,& ad Cæſarem,atque ad Galliarum regem,vt tibi gratularer pro victoria Dei,in hac cauſa ipſius Dei. ſed quia quanti res ſit intelligo, cenſui non inutile fore ſi Maieſtatis tuę mentem quo pacto Deus mouerit, prius percunctatus fuero, cuius cauſa pręſentem nuntium cum meis literis mitto. neque iſtud quidem, quia de optima voluntate tua ſubdubitem,quoniam te ſemper gratam erga Deum fuiſſe cognoui,& acceptorum non immemorem,legumque diuinarum obſeruantiſſimam, inter quas obedientia Apoſtolicæ ſedis continetur, cui maxime omnium fauere debes. nam certè quidem Maieſtatis tuę pater nulla alia de cauſa Apoſtolicę obedientiam reliquit,niſi quia nollet Pontifex Romanus cauſę ſuę fauens turpi,& iniquo eius deſiderio aſſentiri. Sed quoniam tot annos tanta facta eſt mutatio, tantaque malitia conata eſt euellere ex animis hominum,penituſque reſtinguere hanc ipſam obedientiam, & obſeruantiam, mihi viſum eſt,non abſurdum fore ſi ex te ipſa percunctarer,quod tempus, aut quæ ratio aptior, commodiorque videretur futura ad ipſius Vicarij Chriſti legatione perfungendum, idque ad iſtius regni beneficium,& conſolationem,cuius felicitas, & quies ſemper magis oppreſſa fuit, ex quo ſancta obedientia expugnari cœpta eſt,coactaque ſolũ vertere.decreui igitur prius reſponſum expectare,quod vt expectationi meæ optimæ reſpondeat ab omnipotente Deo ſuppliciter peto, omniumque piorum ſpei,quam habent de Maieſtate tua conceptam,idque ad confirmationem,& incrementum felicitatis tuæ,& iſtius regni.Quòd ſi mihi benignam audientiam conceſſeris, ſpero futurũ Dei Opt. Max.beneficio,vt intelligas in hac ipſa obedientia eccleſiæ conſiſtere, & collocatum eſſe fundamentum,& ſtabilimentum omnium bonorum ipſius regni.ſic igitur rogans omnipotentem Deum, vt pro ſua infinita miſericordia Maieſtatem tuam fortunet in ipſo Imperio,in quo collocauit, finem faciam dicendi. è Cęnobio Megazeni Benaci Idibus ſextilis 1553. At verò quoniam marchio Albertus iamdiu videbatur optaſſe Henrico Gallorum regi reconciliari cum eſſet Schinfordij cum ſuis copijs,veritus Cæſar ſub hoc ipſum tempus, ne caſtra cum Gallo coniungeret, quoniam vel antea bellum Albertus cum Mauritio gerebat, Mauritium in Albertum incitauit. atque cum eſſet Albertus in agro ditionis Noreiæ,& Bumburgæ multam pecuniam à finitimis vrbibus extorſit,obſideſq; poſtulauit. mox in Saxoniam ſumma celeritate proficiſcitur, vt ſegetes Mauritij, & Veſſonum ducis deuaſtaret. illud cum exercitus Ducis Veſſonum pręſenſiſſet, qui Schinfordium duce Philippo, filio in Frãconia fruſtra tentauerat,quoniam eſſet ab Alberto egregiè munitum, nullũ tempus amittendum ratus cum ſubiret periculum,in quo patria erat conſtituta,ſtatim ſigna conuertit ad profectionem,& ad patriam ſubleuandam. Iſtud ipſum Maritij copię faciunt, quarum ſummum imperium poſt Mauritium Eddecus habebat in caſtris,atque illæ cum Mauritio paulo poſt ſunt coniunctæ.ſic igitur Mauritius, & Henticus Planius cancellarius Regis Boemiæ Ferdinandi nomine bellum indicunt Alberto. indicendi cauſas ſcriptas mittunt. Albertus his cum ſuis fęderatis communicatis illos rogat ne ſe deſererent in ipſo articulo temporis,ſed omnem fortunam belli, vt hactenus fecerant,ſecum experiantur. eorum fide iuramento confirmata reſpondet ei, qui bellum indixerat, vt obnuntiaret ſuo principi non nunc primum, ſed iam tertiò fidem eſſe violatam antea, at nunc quartam accedere perfidiam. Deum perfidorum eſſe vltorem. properaret ſi vellet diuinam vindictam,& vires ipſius Alberti experiri.nuntium donatum à ſe dimittit. nuntiatur interea Noreiæ populos

Mauritius Caſ. & Ferd. impulſu bellum indicit Alberto.

pulos arma in ipsum suscepisse, populabundosque omnem eius regionem incursionibus deuasta-
re.his nuntijs grauiter commotus acerbissimā minitatur vltionem. quia quereretur fœdus sibi esse
abruptū per iniurias,deinde cœpit quantū posset copiarū colligere. sed cū Mauritius,aliiq; proceres
arman instarent, coactus est cum paucis vexillis equitum ac peditum Schinfordium se recipere. in-
de,cum oppidum tantam multitudinem ferre non posset, exire denique necesse fuit. ac paulo post
collectis multis equitum vexillis,& cohortibus Germanici peditatus, cœpit hostem contemnere.
cum significatum fuisset Mauritio,quod Albertus per noctem egressus esset,continuo Schinfordio
potitur vt ab Alberto destituto, quod diripit, & succendit. deinde Albertum per vestigia cum sex
agminibus confertis equitum, & peditatu coniuncto tamdiu insectatur, vt demum superueniens
eum conspexerit in editio loco & natura munito consistere, cum Mauritio ac cęteris ducibus castra
munire necesse fuerit, diligenterque obseruare quid consilij caperet Albertus. at ille noctu repen-
te profectus,indeque elapsus,quòd nondum omnes copiæ Mauritii accessissent, Volchaos oppidum
prætergressus ad Chitzinghenum, id quoque est oppidi nomen,castrametatur in acie in colle quo-
dam peraccommodato. istud ipsum facit Mauritius,ibiq; opperitur reliquum peditatum,qui Schin
fordium diripuerat;atque is paulo post accessit. Albertus vbi vniuersas copias Landuerum traduxis
set, mox erat ad oppidum Payngum traducturus nemore iam prætermisso. atqui cum angustiæ
quædam viarum essent illi in eo itinere transeundæ, qui ager erat nonnullorum stagnorum peran
gustus. Mauritius factus certior summa diligentia nititur illas angustias præoccupare, ac prior ca-
pit. sic igitur iter habetur, & Albertus vna oppositus ad latus nemoris cum non amplius duobus
millibus passuum distaret, procedit. cæterum Albertus vbi intelligit angustias fuisse ab hostibus prę
occupatas locum capit commodum apud nemus. suos in aciem instruit. equitatum, & peditatum
comparat ad pugnam. tormenta opportunè locat. quod ipsum facit, & Mauritius suos in agmina
distribuens. sed quia peditatus paulo tardior accederet propter impedimentum tormentorum,
missi sunt qui instarent quo totis viribus coniunctis dimicaretur. vbi vtræque acies paratæ essent
ad pugnam, ventusq; secundus afflaret Alberto, cuius etiam vis non parum in pugna terrestri fauet
prospera multis de causis: & Albertus collem, qui forte aderat in planitie occupauisset, cępta sunt
vtrinq; tormenta displodi, at sine magno tamen damno vtriusq; exercitus. atqui Alberti equitatus
tametsi inferior equitatu Mauritij videbatur, tamen erat omni genere apparatus instructus cum cir
citer decē, & octo egregia haberet vexilla. sed peditatu certè multò erat superior. acies paulatim pro
pinquant, atque repente atrocissimum initur prælium. certatur vtrinque magna, & virtute, & ala-
critate. inter pugnandum iubet Albertus præstantiores è suo equitatu quatuor vexilla cataphracto-
rum Mauritij inuadere, quod ita factum est, vtrisque propinquantibus, vt multas lanceas infringere
inuicem equites propter angustias, & inopiam spatij non possent. certatur sclopettis magno animo, Albertus profligatus.
singulari virtute, incredibili alacritate. Albertus postea cum pluribus è partibus inuaderetur ma-
gna suorum clade debilitatus, deniq; cogitur fuga sibi salutem quærere, atque cum octo equitibus
tantùm aufugiens profligatus relinquit suas copias, tormenta, apparatus, impedimenta arbitrio ho
stium, quod prælium mane initum ad noctem, vsque propè perdurauit. commissum est autem in
planitie, quæ inter principatum Vessonum, & Caucos populos interiacet, in quo capta sunt quin-
quaginta, & quatuor vexilla peditum, & quindecim equitum. ceciderunt equitum ad quatuor
millia, pedites multo plures. capti ex Alberti proceribus Nicolaus Berneus, & regulus Varember-
gensis præter alios complures. è Mauritij insignis autoritatis, & opulentiæ proceribus desiderati
sunt præter alios, duo Vessonum Duces fratres, Carolus cognomento Victorius, & Philippus Ma-
gnus. ex Alberti copijs propter nemorum vicinitatem, & frequentiam, & noctis aduentum nōnul-
la vexilla sunt seruata. at Mauritio funesta omnino, & acerba accidit illa victoria, quoniam in pugna Mauritij cædes.
illa plumbea glande transfixus die postero naturæ concessit. nec defuerunt, qui crediderint illum Mauritius Tyrannicus.
non hostili quidem vulnere concidisse, sed transfixum fuisse à quodam suorum familiarium, qui
illam vindictam in opportunum tempus reseruauerat, quoniam per eius tyrannidem, & iniuriam
eius familiaris honor superioribus temporibus fuisset ab illo contaminatus. at Maria Britanniæ re-
gina literas interea Cardinalis Poli vbi perlegisset, gratissimum nuntium accepit, antistitem tantæ
prudentiæ, & integritatis ad se mitti, cuius ingenio mirificè delectaretur, quare literas huiusmodi
ad illum rescribit. optime Sobrine Pole, in Christo obseruandissime, accepi literas tuas, quas tuus Mariæ Britānæ literę ad Polū Card.
familiaris mihi reddidit, ex quibus intellexi perpetuam tuam optimam voluntatem erga hoc re-
gnum patriam tuam nimirum, & erga legitimos hæredes, cum summa lætitiæ significatione ob
ea quæ placuerunt diuinæ clementiæ omnipotentis Dei in ostendenda sua erga me vera, iustissima,
infinitaque misericordia, propter quam me tibi etiam non parum debere sentio, cum monitus
amantissimos præterea in literis addideris. quòd si nullum naturę vinculum inter nos intercede-
ret, quod certè maximum intercedit, tamen vel hac vna de causa maximas tibi deberem gratias,
quòd me tam amanter monueris. atque ego dabo operam pro viribus, vt monitis tuis satisfaciam;
quippe cum neque vnquam fuerim, nec sim, neque vt diuinæ misericordię confido, vnquam fu-
tura sim catholicæ adhortationis in tuis literis contentæ aduersaria. Quod attinet ad meam obe-
dientiam, & debitam obseruantiam erga sponsam Christi, & matrem diuinam suam Catholi-
cam, & Apostolicam ecclesiam, harum literarum lator poterit te commodè docere. is enim pote-
rit explanare quanta sit animi mei molestia, propterea quòd non possim animi mei sententiam in
hac re prorsus patefacere. sed cum primùm data erit facultas sinceritatis animi mei erga di-
uinum cultum explicandæ, obedientiæque quid sentiam exequendę, faciam te per literas certio-
rem, quod spectat ad coronationem, idem nuntius omnia planè explicare poterit, multaque alia,
quibus

quibus illũ adesse volui, cum mirificè omnipotentis Dei misericordię confidam futurum vt hæc comitia omnia statuta abroget, vnde omnium calamitatum huiusce regni semina pullularunt. spero autem futurum vt delictorũ veniam à summi Pontificis clemẽtia obtineã, cui te rogo vt meo nomine humillime gratias agas pro sua multiplici in me bonitate, vt in eadem persistat clementia, omnemque præteritorum commissorum obliuionem concedat. hunc igitur remitto spe postulationis non irritæ futuræ opera tua, quando tantum beneuolentiæ & fraternæ charitatis mihi pignus obtulisti. me itaque plurimum sancto patri ac tibi commendans finem facio scribendi. Vuestmonasterio sexto idus octobris anno 1555. at Henrico Galliarum Regi quoniam parum feliciter hoc anno res in Gallia, Belgioque successerant, visum est non pessimè consultum iri suis rebus, si vires Cæsarianæ vno tempore ad Italicum & ad Belgicum bellum distraherentur. statuit igitur in annum sequentem pluribus in locis Cæsarem vexare, quod quidem ad militaria consilia, & ad omnẽ rationem bellicam erat peraccommodatum. nam cum sumptibus multò maioribus oppugnentur vrbes, quàm defendantur, videbatur futurum, vt Cęsar in Belgarum, subalpinæ Galliæ, Thuscięque finibus bellum gerere, & magnas copias vbique parare coactus, cum pręsidia etiam vbique essent relinquenda, vix posset vno tempore tot sumptibus, tot curis, tot sollicitudinibus sufficere. cũ præsertim loca maritima essent illo animo firmissimis præsidiis firmanda, quoniam in ver proximum classis maxima Byzantii instruebatur. ad illud consilium videbantur inuitare Senensium animi aduersus Cosmum Hetruriæ Ducem inflammati, quòd is apparuerat contra Senensium libertatem fauisse Cæsarianis partibus in superioribus bellis.

Henrici consiliũ distrahẽdarum viriũ Cæsaris.

Petrus Strozza in Italiam missus cũ potestate pro regia.

Henricus eo consilio Petrum Strozzam summum ducem mittit in Italiam cum proregia potestate, qui præesset cum summo imperio omnibus regijs copijs, atque magnum equitatus, & peditatus numerum vndique ex Italis vrbibus acciret ad stipendia. magnas etiam copias promittit sese è Gallia in proximã ęstatẽ in Italiam missurum. iubet Leonem fratrem Petri Strozzæ reconciliari, ad quem etiam rex ipse literas propria manu exarauit: qua regia humanitate permotus Leo, quamuis plurimum esset abalienato animo, tamen placatur, & Gallo regi seruire militareque decreuit. Petrus rebus cum fratre compositis ad vrbem Iuliam Tauricam conuolat ad res bellicas in ver proximum clam comparandas, mox circiter nonas nouembris Senam peruenit. multa de rebus, apparatuque bellico cum Cardinale Ferrariensi communicat, cui tota ratio de colligendis copijs, conscribendisque cohortibus minime probatur, ne ducem Hetruriæ adducerent in suspicionem inferendi belli, quem maximè suspicaturum existimabat, si arma moueri sensisset statim, neque tamen pateret aduersus quem mouerentur, cum sempiternus hostis, & atrocissimus inimicus Mediceæ familiæ venisset in Italiam cum potestate propè regia. demonstrat illud plurimum obesse posse rebus regijs propter ingentes eius principis vires, & opulentiam.

Petri Strozzę ingeniũ.

erat sanè Petrus Strozza vir elato, ardenuque animo, & optimè literis exculto, quæ cognitio si cum naturali iudicio coniuncta sit, vtilissima est summis imperatoribus. erat ad omnia pericula intrepidus. vigiliarum, laborum, inediæ patientissimus. erga milites benignus, munificus, humanus. corpore robusto, grandi statura, & venusta facie. Sed erat aliquando effręnis, & supra modum contemptor periculorum, multoque minus, quàm summo Imperatori conueniat, fortunatus, quod tamen nulla humana industria sibi potest quispiam comparare. hunc accusarunt nonnulli, quia temeritatis, & iuuenilis audaciæ potius facinora, quàm maturæ prudentię aliquando sit aggressus. & profectò cum in omnibus errare miserum, & turpe sit, certè in rebus militaribus istud minime conuenit, quia non solùm turpe est erranti, sed etiam multis alijs calamitosum, quoniam disciplina ratioque militaris omnem prorsus respuit errorem, neque vel minimum æquo animo patitur, cum semper agatur de vita, aut de dignitate imperatoris, vel ipsa vita preciosiore. sed neque solùm errare idcirco turpe fit, verum etiam aliquid frustra cum periculo conari, quia semper agitur de amplianda, aut minuenda existimatione imperatoris, in qua magna pars rei bellicæ constituta est. sed quis posset tam ad vnguem omnia pro ratione dirigere, vt succedant è sententia? cum prætertim quæ feliciter eueniant, si audacter suscepta sint, vulgus, & imperiti mirificis laudibus extollant, vt diuini ingenii, & callidi, & futura longe prospicientis: sin autem, temerarium, & inconsideratum, & euentura pericula parum animaduertentem, vocant. Strozza igitur impatiens ocij, rerumque nouarum in ijs præcipuè regionibus cupidus, & patriæ, vt prædicabat, in pristinam libertatem vendicandæ, regiorum mandatorum conscius tribunos, duces veteranos cohortium, centuriones, signiferos, & quos huic negotio accommodatos esse existimat dimittit Romam, in agrum Picenum, in Castrensem, in Galliam togatam, in Vmbriam, & in omnia Præcutinorum oppida, qui copias colligerent. huius expeditionis rumor non parum perpulit Hetruriæ Ducem, vt rebus suis putaret maturè consulendum. idcirco cum præstare putaret in hostium regione, quàm in sua belligerari, propter ea multa damna, quæ ab hostilibus copijs inferuntur, literas dedit ad Iulium Tertium Pontificem, & ad Cæsarem, quibus significabat Galliarum regem communibus auxilijs ex Hetruria esse eijciendum; neque esse ferendum tam potentem, tamque bellicosum regem tam vicinum in vmbilico Italię, inde, si diutius inueteratit, manifestum periculum imminere captiuitatis Thusciæ, & postea breui imperio totius Italiæ. vt autem alacriori animo sibi mitterentur subsidia, causas, & commoda annectit. Pontifici promittit post Senam expugnatam, & victam, se filiam Fabiano Montio nepoti in matrimonium daturum cum satis ampla dote, præter annuum pro Sena tributum, pollicetur Cæsari se certum pecuniæ numerum quotannis numeraturum pro sumptibus, qui in eo bello facti fuerint, donec omnes persoluantur. proponit Cæsari Galli hostis propinquitatem iam satis per

Literę Florẽtię Ducis ad Pont. & Cæsarem.

se

se inflammato aduersus Senenses, in hos tãquam oẽs hostes Cæsarẽ concitat. proponit opportuni
tatẽ locorum ad totius Italiæ tranquillitatẽ infestandã accommodatorũ, eũ maritimas vrbes & por-
tus habeant Senenses in medio propè Cæsariani imperij in Italia, oppidaq; natura & arte munitissi-
ma, quę donec ab acerrimis hostibus imperij possidebuntur, plurimũ poterunt res Italas, Brutias sci
licet, & Siculas, & Salentinas perturbare, totamque Hetruriã perpetuis vexare incursionibus. His ra
tionibus commoti principes ita res transigendas inter se sanciunt, atque stabiliunt. deinde a Cęsare
Iacobus Mediceus marchio Mariniani, illud est oppidi nomen in Insubribus, huic negotio cũ sum-
mo imperio rerũ militariũ pręficitur. erat Iacobus vir acri promptoque ingenio & in oĩ re milita-
ri per multos annos exercitatus. in negotiis consideratus & prudens: &, quod caput est, maximeque
prodest in oĩbus rebus bellicis, fortunatissimus, quippe quẽ non amplitudo diuitiarũ, non splendor
sanguinis, non auita autoritas ad summam dignitatem existimationemque prouexerat, sed sępius
spectata virtus inter duces, & mira in omnibus negotiis astutia & calliditas. hunc nisi eximia auari-
tia omnium clarissimorũ ingeniorũ, & pręfectorũ rebus militaribus præsertim grauissima aduersa
ria sæpe obstrinxisset, facile oĩum imperatorum, qui nostris temporibus floruerunt in terrestribus
prælijs principem dixerim, quod quidem affirmare possem ex intui, cum multos menses cum illo
domi, & militiæ familiariter versatus sim. Marinianius itaque Cęsaris iussu Florentiã profectus ni-

Iacobus Marinianius expressum eius ingenium.

hil habuit antiquius, vbi sua consilia Cosmo duce communicauisset, quã vt per exploratores diligẽ-
tissimè inuestigaret, & aucuparetur oĩa Senensium Strozzæque & consilia & apparatus, existima-
batque nulli sum ptui esse parcendum, qui quidem ad explorandi diligentiã, celeritatemque perti-
neret. nam cæteris omnibus dormientibus ipse Marinianius vigil cum puero sępius per obscurissi-
mam noctẽ exploratores per posticum quoddam intra domum admittebat, dimissoque prius vel
ipso puero nemine prorsus sentiente diligẽter oĩa suscitabatur, atq; ita rebus, quę Senę agebantur,
cognitis illos clam emittebat; neq; patiebatur omnino per lucem intra męnia Florentina explorato
rem vllum conspici, cuius opera esset vsurus. hæc ego ipse vidi, cum sæpe cũ ipso Florentiæ ad harũ
vsq; exploratarũ rerũ ad tẽpus pernoctarẽ sermonibus tempus protrahendo, cum ẽt rebus bellicis
plerisque postea interfuerim. Sic fiebat vt quotidie nouis accedentibus exploratoribus, quæ muni-
tiones struerẽtur Senæ, qui duces cohortium aut tribuni essent cũ Strozza intelligeretur ad vnguẽ,
aut quid omnino Senæ ageretur. ipse Marinianius interim centuriones aduocare. tribunos, qui clã
milites ad signa conuocarent, mittere. Hispanos è præsidiis finitimorum Florentiam accire. dele-
ctorum agrestium copias conscriptas censere: quod fieri consueuerat singulis mensibus. iubet iner
mes delectus arma parare, atque negligentioribus in parandis armis pęnę sunt impositæ. imperatũ
est non habentibus arma vt è publico coemerent, atque à ministris publicis diuendita sunt, & pre-
cium in ęrarium relatum. Enimuero multa fuerunt, quę Marinianio victoriam pollicebantur; sed
pręter cætera insignis Senensium negligentia, cunctatio, & tarditas. cum illi contrà quid fieret Flo-
rentię, qui duces, quæ arma, qui apparatus minimè scire curarent. neq; exploratores haberent, qui
illud ipsum Senam nuntiarent, erat præter cętera illud etiam, quod Marinianium perpulerat ad ꝓ-
pè certam spem victorię & Senę vrbis capiendę, quod męnia incępta instaurari à Thremeo in debi

Mariniani prudentia.

Senẽsium negligentia.

lioribus partibus vrbis, nondũ fuerant absoluta; & munitio ad portam Chamoliam nondum erat
erecta in ea parte, quæ vrbem interius prospectabat. nam visi sunt Senenses rebus semel compositis
existimasse impetus vel Florentinorum, vel aliorũ hostiũ repentinos non esse metuendos. Sed pręc-
larè potest transferri illud Platonis dictum non solũ ad hominũ mores, sed etiam vtilissimè ad res
bellicas accommodari, qui iubebat Deum tunc maximè per pietatem & sacrificia coli, cũ res maximè
feliciter succederent, aut trãquillę essent, quo illum placatiorem atq; benigniorẽ haberent, cum res
aduersę contingerent, sic etiam vrbes & oppida commodius diligentiusq; muniri possunt per pacẽ
& otiũ, quibus firmioribus postea propugnaculis principes vtantur si bellũ inferatur. cũ ẽt multo
validiores, firmioresque sin antiquę sint antiquę, & quę aliquantulum inueterarint, quam recen-
tes munitiones. est autem maximum nescio rei ne militaris inscitię, an negligẽtię argumentũ appel
lem, inceptã munitionẽ relinquere, & vel iam propè absolutam deserere ita nudatã pręsidijs, vt faci
le possit ab hostibus occupari & perfici; quæ postmodo perfecta in pernitiẽ & deuastationẽ ipsius
vrbis insurgat. erat illa munitio adeo sublimis extructa aduersus veniẽtes ex agro Florentino, vt vix
vllę scalę summã eam aggerum possent attingere, cum fossa profundè ducta esset perpetua ad ra-
dicẽ munitionis satis lata. habebat ea munitio longitudinẽ trecentorum ferè pedum, latitudinẽ ferè
octoginta. separationes continuas in labris superioribus ita latas & altas vt stantiũ in acie copiarũ
vix summę quidẽ cristę galearum exterius cõspici possent: cũ platea interior esset depressa, at ita ta
men parata, vt aquæ pluuiales facile defluerent. in hanc munitionem ibatur portam vrbis executi-
bus, inter quã & vrbem fossa vrbis tantũ interiacebat & sicca & non valde profunda. atque muni-
tio alteram portam habebat, quę in vrbem, alteram quę emitteret in agrum Florentinum illius è
regione. Cęterum Senenses immemores mandati Thermei, qui sub aduentum Strozzæ excesserat
ex Italia ad Henricum accersitus, qui iusserat, vt omnimo munitionem absoluerent, & pręsidiis fir-
marent, non modo imperfectam, sed etiam incustoditam relinquebant. Marinianius de his om-
nibus factus certior per exploratores, nequis rursus quæ fierent Florentinæ contra nuntiaret Se-
nam sub tempus exeundi, & ne res noua, quam excogitarat, videretur cuipiam, tale quoddam fa-
cinus commentus est, cum accideret Florentiæ, vt quis telum strinxisset, aut vulnerasset aliquem
quod quidem fiebat aliquando dedita opera Marinianii iussu, tormentum bellicum displodeba-
tur, quo bombo audito statim omnes portę Florentię claudebantur, neque aperiebantur prius,
quam facinoris autor diceretur esse inuentus. fiebat aliquando vt vel per integrum diem portæ es-

Munitio Chamoliæ descripta.

Stratagema Mariniani.

ſent clauſæ, quare huic rei iam ita aſſueuerāt animi ciuium & incolarum, vt non amplius res noua, ſed vſitata, & patria videretur. Illa dum parantur vtrinque in Italia ad futurum bellum, Cæſar cognita coronatione Mariæ reginæ Britanniæ continuò concepit in animo optimè conſultum fore ſuis rebus, ſi illam in matrimonio collocaret Philippo filio Hiſpaniarum principi: quare certiorem facit Cardinalem Polum ſibi gratiſſimum fore, ſi quanta poſſet celeritate Bruxellas aduolaret, ad quem regina, vt diximus, iam literas dederat. Polus legatus a Pontifice delectus ad res ſpectantes ad religionem in Britannia componendas longiſsimis vtus itineribus illuc primum ad Cæſarem proficiſcitur, cum quo agit quo pacto de nuptijs illis pertractaretur. atque dum Polus Bruxellis commoratur, cognita per nuntios Mariæ reginæ religione ac pietate primum literas ad eam perſcribit, quibus illam hortatur ad extirpandam impietatem, adulterinamq; religionem, quæ paucorum vitio in animis multorum inſederat, vt ad obedientiam ſedis apoſtolicæ, auitumque cultum rediret coloni eius regni. ita delectata eſt literis regina, vt non modo rem ad optimum finem perducere cogitarit, verumetiam Cardinalem ipſum ad patrios lares, ad antiquos redditus & cēſus ac prouentus vltro inuitauerit, & ad omnes priſtinos honores. legationes præterea deſtinauit Romam de obedientia præſtanda, & de optimo populorum animo erga Romanam catholicam eccleſiam, cum omnes fere ad priſtinum cultum libentiſſimè redire cuperent. Illo in negotio plurimum vſa eſt Regina non ſolum opera, ſed etiam conſilio Iacobi Ragazzoni ciuis Veneti, qui tunc plurimum apud illam poterat gratia, & exiſtimatione in Britannia ſicuti propter egregia animi ornamenta gratus fuerat etiam ſuperioribus regib. accedebat ad negotij cōmoditatē, ꝙ Iacobus haberet Victorem fratrem Romæ cubiculariū Pontificis, qui ſignificauit Pontifici de literis Iacobi fratris nihil magis eſſe reginæ in optatis, quam illud regnū ad obedientiā ſacræ Romanæ catholicæ eccleſiæ, & ad priſtinum cultū ſacrorum reuocare: ea de re tanquā de amiſſa & nuper inuenta pecude permulta lætitiæ ſigna edita ſunt Romæ ſacri paſtoris, iuſſu, atqui Maria tūc agebat ætatis ſuæ annū iam quadrageſimum, quo tpe de illius nuptijs tractabatur. Sed multæ difficultates in eo negotio oriebantur; quia principes eius inſulæ apparebant ægre laturi ſiquis inde oriūdus ac par cæteris hactenus dignitate, deinde rex eſſet futurus. alijs videbatur fore perindignum ſiquis externus fuiſſet ad imperium eius inſulæ admiſſus, qui apparebat non pro patria charitate rebus inſulanis præfuturus, ſed potius vſurus ſeueritate quadam in oēs ignotos atq; crudelitate tyrannidis non abſimili: quippe cuius illud regnum non eſſet patrimoniū. alij contra Hiſpaniarum principem optabant, non ſolùm propter bonitatem eius, quæ eſſe dicebatur, ſed multò magis, quia coniunctis Hiſpaniæ viribus apparebat futurū, vt bellum aduerſus Gallos facilius ſuſtineretur, Scotiæque regnum ab Henrico Gallo occupatū, & Normania quondam Britannicæ ditionis Britanniæ imperio rurſus adiungeretur. his accedebat vicinitas locorum, quæ forent accommodata negotiationibus, & populis vtriuſq; regni pluribus igitur rationibus effectum eſt, vt regina à Polo Card. & a Cæſare ſollicitaretur, & præſertim, quia hac vna ratione videbatur futurum, vt pax eius regni maximè per externum principem conſeruaretur, cum autoritas, & potentia non mediocris requirebatur ad conuellendas hæreſeos radices, quæ multos iam annos in potentiorum animis inſederat. Quæ dū tractantur in Britānia, mira quædam portenta imminentes diuinitus calamitates propter conſceleratorum hominū malitiā ſignificarunt: quæ inſulſi non quidem diuinitus mitti ad corrigēdas mortalium mentes arbitrantur, ſed à fortuna fieri cenſent ludente in rebus humanis; cum horum nihil fiat caſu, ſed optimo, & ſapientiſſimo Dei

Portenta mira per dei cōſiliū oſtenſa.

cōſilio. ſic eueniunt bella. Sic annonæ penuria per grauē cœli ſiccitatem. Sic inundationes, & morbi, & peſtilentia. & deſolationes vrbium, quæ oīa eraſſantur per mortale genus ob improbitatē. nā alibi pluiſſe ſanguine traditū eſt, alibi viſæ acies armatorū in aere dimicātes dicuntur. at certè Rhenus ampliſſimus fluuius defluens Rheticarum alpium iugis in Oceanum Batauorū tā violentus decurrit magna niuium & imbrium copia adiutus, vt non prata ſolùm agroſque alueo proximos inundarit, ſed etiam multas vrbes atque oppida procul à ripa nullo vicinitatis fœdere diluerit, ſed præcipuè Rauracos & Rubiacum. atque dum fiunt apparatus ad bellum in Italia & in Gallia ac Germania vtrinque, agiturque in Britannia de nuptiis Mariæ Britanniæ reginæ decedente iam præſenti anno

1554 inierat quartus à natiuitate Chriſti redemptoris noſtri ſupra millequingentos, & quinquagintа, cum per multam Card. Poli diligentiam concluſum, & ſtabilitum eſt matrimoniū inter Philippum

Conditiones matrimonij inter Philippum & Mariam Britanniæ reginam.

Hiſpaniarum principem, & Mariam reginam Britanniæ hiſce conditionibus. 1. Primùm, vt contrahatur matrimonium inter ipſos principes legitimè. 2. Deinde vt ipſe princeps omnibus titulis regnorum illi reginæ ſubditorum quoad vixerit regina perfruatur, ſeruatis priuilegiis, iuribus, ac moribus illorum regnorum. 3. Vt regina omnia munia poſſit deferre natiuis hominibus eius regni. 4. Vt Maria iure matrimonij admittatur in ſocietatem ab ipſo principe omnium præſentium regnorum, & futurorum. 5. Vt reginæ, ſi ſuperuixerit, ſexaginta millia nummum in annuos ſumptus quotannis aſſignentur: quadraginta millia ſcilicet ſuper regno Hiſpaniæ, & Aragonum, at, quod reliquum fuerit, ſuper Ambiuaritorum, Batauorum, Belgarumque regionibus, atque aliis vrbibus patrimonii Cæſaris: qui numerus prius aſſignatus fuerat Margaritæ Britannæ vbi Dux Sequanorum eam viduam reliquiſſet. 6. vt ſiqui filij naſcerentur, ad eos iure hæreditario regnum perueniat, vti decernitur inſtitutis, legibus, moribus Britanniæ, & omnia quæ ſunt materni iuris. 7. vt Carolo infanti Hiſpaniarum, eiusq; tā fœminis, quàm maribus ſucceſſoribus detur poſſeſſio omniū regnorum & rationum, quæ ad eos pertinebunt tam auiæ, quàm Cæſaris patris, Hiſpaniarum ſcilicet, Siciliæ, Neapolitani & Siculi regni, & principatus Inſubriæ, aliarumq; ditionum & iuriū, quæ habet in Italia. ea tamen cōditione, vt ſi Carolus deceſſerit ſine filiis, qui natus eſſet primogenitus ex hoc matrimonio, in eius locum ſubrogetur. 8. vt idem primogenitus in omnes principatus paternos

ternos

genitus succedat tam Sequanorum iure, quàm inferioris Germaniæ. 9. vt si quis filius ex hoc matrimonio superfuerit post Carolum & successores, eo casu Carolus & illi exclusi intelligantur ab omni Sequanorum & inferioris Germaniæ imperio, quod ad harum nuptiarum primogenitum spectet, cæteris iusta portione, ac fœminis conueniente dote assignata in Sequanorum inferiorisque Germaniæ & Britanniæ regionibus assignanda. 10. his additum est ne primogenitus ad regna Hispaniarum præterea aspiraret aut ad alia prædicta, nisi ab auo aut à patre sibi vltro relicta fuerint. 11. Quod si fœminæ tantum nascantur, primogenita succedat in omnia iura inferioris Germaniæ, si Britanno aut Germano principi nupserit assentiente Carolo fratre. 12. quod si recusauerit, Sequanorum ac reliquarum regionum de iure cadat, quod liberum ad Carolum, & ad eius successores deuoluatur. ita tamen vt illi ac cæteris sororibus, si quæ nascentur pro ipsarum regionum consuetudine conueniens dos assignetur. 13. sin Carolus sine filijs decesserit, illi succedat primogenita non solùm in principatus Sequanorum & inferioris Germaniæ, sed etiam in Britanniæ Hispaniæque regna. 14. vt quicunque successerit, omnibus reginis vrbes, imperia, leges, mores, instituta seruet; quorum administrationi & gubernationi indigenas ciues præficiat: quoniam hæc omnia spectarent ad concordiam & ad regnorum ipsorum conseruationem. 15. vt princeps vel ante matrimonium ad rerum domesticarum gubernationem aptum Britannorum numerum admittat, ne vlla insulanis hominibus ab externis fiat iniuria. 16. vt nemini extero munia Britanniæ concedantur. 17. ne regina cogatur inuita exire è Britannia. 18. ne filij, siqui nascentur cogantur exire, nisi summa & manifesta necessitate vrgente, quod tamen fiat assentientibus Britannis. 19. si regina sine filiis decesserit, ne princeps vllum ius habeat in Britanniam, sed pro legibus succedatur. 20. ne princeps quidpiam innouet in eo regno; & ne auferat thesaurum vel gemmas, neque auferri ab vllo patiatur. 21. ne auferantur bellica tormenta, vel reliqua spectantia ad vsum bellorum; sed pro virili nitatur munitiones tueri ac regnum defendere. 22. ne illud regnum illis bellis implicetur, quæ geruntur à Cæsare aduersus Henricum Gallorum regem. 23. vt princeps curaret pacem inter Henricum & ipsam reginam compositam conseruari, ac cæteris regnis paternis pro arbitrio vteretur ad paternam defensionem: quibus rebus ita stabilitis reliquum erat, vt princeps in Britanniam ad nouam sponsam nauigaret, quod facere summa celeritate iussus est a Cæsare. Hęc vbi nuntiata sunt in Britannos proceres multi grauiter tulerunt, atque inuicem conquesti sunt sibi externos principes præferri, cum bellorum sumptus, & molestiæ sibi subeundæ sint ad regni defensionem; at vbi aliquis insignis dignitatis gradus oblatus sit à fortuna, neminem posse admitti ex ijs qui incommoda sustinuerunt. aut euertendam esse prorsus eam patriam, aut penitus deserendam, quæ suos ciues odio habeat, & in qua natis esse suis ciuibus sit perniciosum, cũ prorsus digna sit odio suorum ciuium, & ob iniquitatem vindicta numinis. vel reseruandam & retinendam esse existimationem Britannicam; vel, si fortuna ita tulerit, fortiter cadendum; neque ferendũ vt cogantur dari exteris regibus in seruitutẽ pro illorum libidine. præstare Ioannæ regnũ deferri, per quam libertatem, existimationemque retinerent, quam ita misere per simulationem religionis opprimi. his, alijsque compluribus rationibus ad coniurationem clam conspirant, & ad eas nuptias impediendas multi Britanni. coniurationis principes fuerant regulus Suffolchius, Thomas Huuietus, Petrus Carrus præcipuæ autoritatis ac potentię, qui sępius conuocatis multis è proceribus in domum reguli ad clandestina consilia in eam sententiam denique deuenerunt, vt fierent occulti apparatus, sed res ipsa in aduentum vsque principis Hispani occultaretur. Carrus, vt ad omnem opportunitatem esset paratior ad vrbem Cornubiorum se contulit, qui cum esset minus prudens, quam oportebat; ob nimium rerum nouarum desiderium immaturè & ante expectandam opportunitatem tumultuati cępit, qua de re accersitus a regina è vestigio aufugit in Galliam. Huuietus veritus sua consilia aperiri, decernit antequam ad cędem protraheretur, vel contra ipsius reguli consilium arma capere, statuitque quam maximas copias in Chemptonica regione colligere, omnesque quotquot posset ad defectionem sollicitare. deinde magnis viribus collectis, auxiliisque amicorum adiutus, repente Londinum versus iter capit, vt coniunctis etiam reguli copiis illam vrbem ad defectionem atque deditionem compelleret, ne regina nuberet extero principi, sed alicui indigenæ & Britannico marito. Maria, quòd sciret eas copias Londinum versus iter cepisse, verita nequid detrimenti vrbs caperet, cum sibi persuaderet neminem imperatorem posse his tumultibus opponi aptiorem Suffolchio, illum ad se acciri iubet, quem præficeret cum summo imperio rebus militaribus, quo is sua prudentia & virtute tantum incendium bellorum, quantum exardere apparebat, extingueret. Sed enim magna est vis conscientiæ, grauis stimulus, acer aculeus, quæ semper secum habet & rectorum & improborum facinorum veridicum & familiare testimonium; atque illud quidem omnibus hominum dictis vrgentius. regulus ille idcirco sua clandestina consilia retecta esse metuens cum ducentis equitibus Londino egressus in regionem Varoichiam se recipit, ibique pluribus auctus viribus studet aliqua munitione potiri. Sed illud frustra tentatum est, quia Maria statim initio eius fugæ omnium vrbium munitionumque præfectos monuit per literas, ne illum intra vrbes admitterent. at regulus, cum ita spes illum fefellisset, nemoque arma pro illo capesseret, iam latebras ad incolumitatem salutemque quęrens in Galliam ad Petrum Carrum aufugere decernit. Sed & huic consilio fortuna repugnauit, quippe quòd regina Nutetonium Comitem cum satis valida manu peditum & equitum miserat ad illum insequendum. is factus certior de reginæ consilio, cum videret nullibi sibi patere fugam aut latebras, quippe cui vel aliis de causis Comes esset infensus, pecunia quam multam habebat, suis distributa iubet quemque suorum proprię consulere saluti, seque ad meliorem op-

Coniuratio Britãnorum ad impediendas nuptias.

Suffolcius Dux à suo colono perditus & captus.

portunitatem reseruare. ipse ad quendam è suis colonis accedit. rogat suppliciter vt ipsum protegeret atque occultaret. addit precibus munera, & prȩter munera ingentia opulentiæ promissa. Colonus hunc in desertum locum adducit. intra ventrosam quercum occultat. Sed postea colonus ille auditis regiis edictis promulgatis, cum cognouisset quæ supplicia occultantibus, & quę prȩmia ac largitiones indicantibus eum viuum proponebantur, omni reuerentia domini ex animo obliterata, maluit tuta prȩmia deuitato periculo suppliciorum vel cum aliqua perfidia capere, quàm cum periculo capitis incertas sequi pollicitationes, ac datam fidem seruare. rem totam itaque defert ad comitem. cum Suffolchius biduum inediam passus esset, a colono destitutus fames eum compulit exire ex arbore, cum præterea frigoris asperitatem & magnitudinem perferre non posset. atque vix cibo, Igneque refectus captiuus Londinum adducitur. postmodo regina cum iustis copijs & non contemnenda tormentorum apparatuumque cȩterorum copia Norfolcium mittit aduersus Huuietum, qui non procul à Corinio castrametatur in conspectu hostium. Huuietti copię vbi in acie ad pugnam instructę constitisent, exercitus Norfolcij in castra hostium turpiter transfugit, quare tormenta & omnes apparatus venerunt in potestatem Huuietti. Captus est & Norfolcius, cum nulla via patuisset ad fugam. hic vbi rogaretur vt amplecteretur partes Huuietti aduersus exteros principes pro libertate dignitateque Britannica, quòd illa arma non aduersus reginam, sed aduersus exteros, qui patriam, qui reginam, qui regnum, qui ciues essent oppressuri, forent parata, omnes huiusmodi preces, adhortationesque renuit. quinetiam paulo post libertatem consecutus totum hostium consilium, & rerum præteritarum successum reginę aperuit. Huuietus his felicibus rerum successibus Londinum versus iter capit cum quinque millibus peditum & quadringentis equitibus. putabat enim fore vt cum primum armatus sese vrbi ostendisset, ciues amici pro ipso arma caperent, cum multos se amicos habere arbitraretur, atque ita tumultibus vbique surgentibus Hispani principis nuptiæ impedirentur. regina tunc inermis circiter quingentos tumultuarios pedites exteros, totidemque equites colligit ad vrbis custodiam. deinde conuocato populo ciuitatis causas aperit, quibus adducta sit ad nuptias Philippi principis, ostendit in hisce nuptijs propter eius principis existimationem & potentiam constitutam esse tranquillitatem & defensionem eius regni. docet maximè necessariam fuisse eius tutelam ad retinendam, vel etiam reuocandam religionem, quæ primariorum vitio multos iam annos coacta fuerat solum vertere. quippe cum populus & magna pars nobilium essent catholici, neque vnquam scelesta dogmata hæreticorum fuissent complexi. rogat, vt arma aduersus rebelles ciues ad tuendam vrbem salutemque propriam capesserent. hisce reginæ adhortationibus commotus populus Londinensis consistit in acie. portas vrbis occludit. omnia necessaria ad bellum parat. quæ cum intelligeret Huuiettus, neque posset vrbem ingredi, nisi Tamesim fluuium traiecisset, qui omnium fluuiorum Britannicorum maximus & amplissimus per vrbem Londinum defluit ortus è propinquioribus montibus, atque non procul à Cantio promontorio in mare oceanum occiduum irrumpit. vbi Londino propinquasset, primùm omnium per preces tentat ingressum. Sed cum preces irritæ fuissent, addidit illis largitiones & ingentes pollicitationes munerum. quæ etiam cum vanę fuissent, recedit circiter duodecim millia passuum, vt aliam partem vrbis tentaret. ibi quoque frustra porta Vasmestrensi tentata, cum se non ad opprimendos, sed ad defendendos ciues ab exterorum imperio & tyrannide accessisse diceret, ne venirent in perpetuam seruitutem, coactus est abscedere à præsidiarijs militibus re infecta. post modo cum in prato non procul ab vrbe copias reliquisset, ipseque cum ciuibus verbis contenderet, comes Pembruchius temporis opportunitatem non omittēdam ratus cum expedita manu peditum & valido equitatu ab alia vrbis parte egressus in copias Huuietti repente impetum facit. illæ repentino hostium aduentu deterritæ facile cedunt, cum carerent etiam imperatore, atque in fugam versæ cum nemo ad signa, militaremque aciem reuocaret, fusim cȩduntur. multi ceciderunt. alij vulnerati, alij capti. Cortinus equitatui regio præfectus audita clade hostium, qui prius veritus numerum equitum Huuietti à pugna abstinuerat, in eum equitatum repente magnam facit impressionem, paucisque è suis desideratis Huuietum, & multos primarios capit. Huuietus statim adductus est in arcem, quò cum multi prius hortarentur reginam se recipere, renuit omnino, quia diceret se non nunc primùm expertam esse firmissimam & tutissimam arcem principum esse subditorum populorum beneuolentiā, qui vel captiuos hostes sibi vinctos tradidissent. cęsis ac dissipatis copiis rebellium, ventum est ad causam reguli Suffolcii primùm & Huuietti & cæterorum cum iis coniuratorum. post multas tergiuersationes, & mendaces accusationes, cum illi multos innocentes in discrimen conijcere conarentur vel inimicitię causa, vel quo ita supplicium differrent, inter quos ab his accusatos falsò fuit Cortinus & Helisabeta pronuntiari tanquam coniurationis & perduellionis rei, regulus, & Huuiettus capitis condemnantur. Sed quoniam multi tanquam rebelles necabantur vbique Londini suspendio, essetque propius periculo ne tota vrbs colonis priuaretur, regina humanitate placare illorum animos populorum nititur, quos grauitate suppliciorum deterrere non poterat. vetat vllam haberi quæstionem. nullas accusationes admittit. Captiuos liberat. à supplicijs abstinet. Sæuitum est tamen in nonnullos, inter quos fuit Ioanna; quę tametsi neque a patre, neque à ciuibus nuper se conclamari reginam curauerat, tamen innocens cum innocente marito in vincula tradita cum eo capitis condemnatur. atque illa, vt quæ græcarum latinarumq; literarum esset egregiè perita vniuersæ causæ suæ seriem apologiamque conscripsit, in qua patefecit se per aliorum cupiditatem dominandi, omnium prorsus quæ gerebantur aut insciam aut aduersariam ac minime assentientem, in eas ærumnas coniectam fuisse, cum tamen neque diuina quidem

Reginę oratio ad Britannos.

Huuietus captus.

Scelerati socios quærūt calamitatū.

Ioanna capitis condemnatur innocens cū marito.

iura

iura iubeant filiam ferre supplicium pro iniquitate patris, repugnantem iniquitati. his addidit nihil tamen formidabile sibi contigisse cum statutum sit omnibus semel mori. in corpus tantum posse regum indignationem sæuire, at animam ab omni mortalium tyrannide & crudelitate atque imperio esse immunem, cuius vera & legitima causæ cognitio soli Deo reseruata sit: qui potest vnus præmia pro virtutibus, & pro sceleribus condigna iustissimaque supplicia exhibere. illam cum maritus visendam curaret, noluit sub tempus cędis, quia id minime conferret ad animarum salutem, præsentemque calamitatem adaugeret. scripsit etiam graues sententias, ita latine; si vis humana ius habet in meum corpus, anima certè ius inueniet in Dei misericordia. ita græcè, mors poenam errorum dat corpori, at anima in conspectu dei suam innocētiam probabit. ita Britannicè; errorem iure censeri dignum morte, sed modum inscitiæ apud homines & leges misericordiam, excusationemque mereri. post huiusmodi scripta ad locum suppliciorum adducta intrepidè caput carnifici cędendum obiecit, quod curauit, vt compositis capillis absciNderetur. sic innocentis puellæ cędes non mediocrem crudelitatis notam apud omnes Britannos inussit Mariæ, & iudicantibus ad gratiam principum Britannicis magistratibus. Ioannæ constantia.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER OCTAVVS.

DVm fortunæ inconſtantia, rerumq; humanarum volubilitas modo hos tollit ad ſummum in Britannia inſula, modo illos ex alto dignitatis gradu ad ima præcipitat, neq; Italię quidem tranquillitatem poſt ſemel pacatas res Senenſes patitur eſse diuturnam. Nam Iacobus Mediceus marchio Marinianius, quem ſub finem anni preteriti res ad bellum procuraſse docebamus, ne ab hoſtibus præueniretur ad tertium idus Ianuarii vbi tempus exeundi ad eam expeditionem opportunum viſum eſt, clam inſtructis quibuſdam Hiſpanorum cohortibus cum portę vrbis Florentię per triduum fuiſsent

Marnianius diligentia.

clauſę, nihil noui finitimis populis aut Senenſibus ſuſpicantibus propter iam inueteratam, vt dixi, conſuetudinem, dormientibus, minimeq; ſentientibus quidquam vel ipſis Florentinis ciuibus magno ſilentio antequam illuceſceret exit cum ipſis copiis. Sed antequam ipſe egrediatur ſeptus præfectis ſingulorum cohortium cum ducibus & centurionibus in limine portæ ciuitatis ſingulatim inſpicit obſeruatq; milites, nequis explorator miſtus pro milite exiret. neminem præter Hiſpanos ac ſuos familiares exire patitur. iubet per totum ſequentem diem portas vrbis clauſas eſſe. imperat delectum agreſtium Senam verſus iter capere.

Stratagema:

Rodulphus Baleonus, qui ſummum habebat equitatus imperium in illa expeditione, præcedens egreſſis Hiſpanis cum expeditiſſima turma equitum omnes in itinere inuētos capit, & in cuſtodias tradit, nequis præcedens has copias accedere, aut conatus Cæſarianorum propinquare ſignificaret Senenſibus. Dum hi Senam lubricis ac difficillimis itinetibus propter recentes pluuias, locaq; cænoſa ægrè properant, aliæ conſcriptorum Germanorũ Italorumq; cohortes vnà iter e diuerſis præſidijs capiunt, quæ omnes vno nuntio ad ſtatutum tempus ad Senam cum Mariniano adeſſe iuſſæ fuerant. circiter idus itaque prima fere vigilia Cęſariani ex ea parte, quę imperfecta erat aduerſus vrbem per foſſas ipſius vrbis munitionem ingrediuntur à paucis & ſatis negligenter cuſtoditam: quãobrem commiſſo leui prelio, facileq; repulſis qui aderant, Cęſariani illa potiuntur.

Chamolia munitio capta.

ingreſſus etiam in vrbem Senam patuiſſet eadem nocte, atque vna hora totum propè bellum fuiſſet abſolutum, Marinianiusq; cardinalē nihil tale ſuſpicantem repente oppreſſiſſet, niſi ſpectata virtus & ſingularis vigilantia Laurentij Caſtilionei, qui pernoctabat in ſtatione, portam vrbis occluſiſſet, quamuis difficultate itineris defeſſi eſſent & propè ſemianimes Cęſariani. vbi auditum eſt leue certamen. cũ non plures triginta militibus munitionem Chamoliæ cuſtodirent, Hiſpaniq; ducenti, aut certè nõ multò plures ad illam occupandam precurrerent, magna orta eſt Senę trepidatio, & ad arma repente vbique conclamatur. atqui niſi cardinalis aliquam ſubeſſe coniurationem aut proditionem ratus, vel alia aliqua de cauſa impetus & animos Senenſium repreſſiſſet, vel, vt veriùs dicam, ſi fortuna vrbis Senenſis ita tuliſſet, vt illa libertate diutius abuteretur, facillimè Senenſes eadem nocte armati paruas copias hoſtium diuturnoque labore difficilis itineris defatigatas intra ipſam munitionem cum ipſo Mariniano trucidaſſent ac deleuiſſent, atq; vana feciſſent omnia Cęſaris & ducis Hetrurię conſilia. Cæſariani partim Senenſium negligentia freti, partim ſuis copiis ſemper ſuccreſcẽtibus confirmati, cum ſcirent omnem militarem prçſtantiam in celeritate perficiendi poſitam eſſe iure videri, quod conſultatum rectè fuerit, nihilq; cunctandum eſſe exiſtimantes, vbi primum munitione potiti ſunt animum adiiciunt ad partem munitionis imperfectã erigendam atque extollendam, quę vrbem proſpectaret. erectis itaq; primùm vimineis corbibus, qui ab Hiſpanis militibus intexebantur, & ad ſtaturam hominis gleba repletis, inter illos quędam tormenta campeſtria

prius

prius in intrasuros collocant, vt ad pluteorum morem operarij protegerentur, distributaq; sunt breuiter Italis, & Hispanis portiones, regionesq; munitionis defendendæ & extruendæ. tanta verò diligentia, tantoq; studio Mariniani iussu rei agi cœpta est, vt milites cum operis admisti nullum tempus amitterent, cum multi per diem ac noctem vicissim hoc est semper aliquæ cohortes fasciculos lignorum, & sarmenta comportarent, & corbulos gleba plenos. quæ dum aguntur apud vrbem Senam, Cepinius Vitellius cum suo equitatu ad oppidum ditionis Senensis Bonconuentum perueneat, Rodulphus Baleonus cum equitatu & peditatu in oram maritimam, qui prædabundus ac palans omnia ferro, & igni populabatur. Tum nouæ cohortes quotidie veniebant in castra Cæsariana peditum, & nouæ equitum turmæ, quæ apud ipsam vrbem, vel extra munitionem perpetuis fossis & vallis, & aggeribus concludi cœperant. Sic amissa prima opportunitate recuperandæ propè amissæ libertatis adaucto Cæsarianorum numero Senenses non poterant nisi æquo marte, aut etiam cum pluribus numero dimicare. Sic enim plerunque fit, vt quæ malorum remedia facillima fuerant, & vtilissima, si maturè adhibita sint, mox vbi morbus inualuerit, radicesq; altius egerit, non possint nisi cum summo labore, ægrotantisq; periculo adhiberi. atq; ne interim copiæ ociosæ sint, quæ castra posuerant extra munitionem, cum multæ turres essent in agro Senensi priuatorum ciuium, quæ sine bellicis tormentis vix possent expugnari, Marinianius constituit has paulatim omnino esse occupandas, ne opportuna loca darentur hostibus ad impediendas cohortes, quæ venirent in castra, & ad intercipiendos commeatus. multas igitur harum turrium per præcones, aut tympanistas in deditionem accipit. quæ autem noluissent parere præconum obtestationibus, tormentaq; muralia expectassent, quibus attractis indicebatur atrox prœlium, nisi se arbitrio victoris dedidissent, denique tractis tormentis captæ sunt per deditionem ad arbitrium Mariniani. captiui multi sunt in castra adducti: & multi per noctem a carnifice castrensi iussu Mariniani funiculis circa collum iniectis & contortis reuinctis manibus post terga miserabiliter extra castra suffocati. quæ tametsi apparent crudeliora, quàm ratio viri boni postulat, tamen cum castra sint omnis crudelitatis & impietatis amplissima officina, iure belli facta esse excusari possunt, ne Cæsariani ab imperitis rei bellicę, & obstinatissimis agrestibus cogerentur ad omnia, vel nullius momenti loca tormenta attrahere. sunt enim illi in fidem vel post multas certaminum difficultates accipiendi, qui loca munita, & quę probabiliter possunt viribus exercituum resistere, defendant. non est enim iniquum si quis honorem existimationemq; suam tueatur, ac munitionem suę fidei commissam à suo principe defendat: cum turpissimum sit contrà illi, qui se militem esse profiteatur ad omnes difficultates & pericula timere: neque conuenit sanè nisi probabilibus rationibus compulsum se dedere. huc accedit quod oppugnantes etiam ita multorum incolumitati suorum consulunt & pluribus sumptibus parcunt, vbi parcitur viris pręstantibus virtute ac fortitudine. neq; enim sunt viri fortes vnquam impellendi ad desperationem, aut cogendi ad extremum vsque dimicare; quod qui fecerit, eorum extremam fortitudinem non sine graui periculo, & iactura deniq; experietur. & quoniam duæ erant turres intra mœnia Senensium castra Cæsarianorum despectantia, super his collocantur tormenta campestria à Senensibus non sine magno Cæsarianorum castrorum incommodo, & molestia, idcirco illæ turres primùm omnium muralibus tormentis Cęsarianorum deniq; sunt deiectæ & prostratæ, atque ita paulatim ereptæ defensiones. altera illarum turrium facile prosternitur, at altera portæ propinquior tanta fuit duritie, vt non multo pauciores septingentis globis ferreis expectauerit, quæ tandem cum magno fragore & applausu Cæsarianorum intra ipsa mœnia conquassata decisaq; concidit. nam Senenses vbi illa cœpta fuit globis verberari, ac rescindi, continuo ferè armauerunt saccis lana humenti plenis aduersus violentos tormentorum ictus. erecta est interea munitio chamolia summa diligentia, & ad tantam altitudinem aduersus vrbem extructa, vt præsidia Cæsariana inde eijci nullo pacto possent. binis in locis confectæ sunt plateæ superiores cum suis lateribus ad capienda moralia tormenta, substrataq; tabulata ad facilitatem recedendi, & impellendi. atq; hæc fiebant arbitrio & iussu Gabrielis Serbelloni viri impigri, & in rebus militaribus exercitati præfecti tormentario negotio. aliæ rursus plateæ in regione Hispanorum factæ sunt, quæ sunt à sinistra ingredientibus munitionem, in quibus omnibus locis tormenta interea Florentia attracta & è finitimis vrbibus Florentinis collocata sunt ad prosternendas deijciendasq; vrbanas defensiones. decisæ sunt omnes tum steriles, tum etiam fructiferæ arbores castris propinquę partim ad vsum conficiendæ munitionis, partim ad ignes nocturnos, qui habentur in stationibus castrorum, partim etiam ad erigenda tuguria intra munitionem, quæ tegulis ereptis suburbanis ædificijs propinquis tecta sunt ad arcendas pluuias & æstus, & frigora, & omnes aeris iniurias. atqui ne milites in castris ocio & desidia marcescerent per longam obsidionem, mos est tribunorum militum, vt nonnullis è suis concedant, vt prædabundi per agrum hostilem incurrant retenta tamen necessaria custodia vallorum, quibus reducibus cum præda, eadem facultas vicissim alijs conceditur. & quoniam quidam tum Itali, tum etiam Hispani nefarij homines mutatis crucibus & insignibus militaribus pro oblato commodo tam in amicos, quam in hostes spe prædæ crassabantur, obuios quosq; trucidantes ac spoliantes ex insidijs, factum est edictum in castris Cæsarianis per præcones ac tympanistas, & in omnes ordines sub pœna capitis promulgatum, vt ab omnibus rubræ cruces militaribus sagis assuerentur, ac vestibus omnibus exterioribus, quod non mediocriter profuit ad omne genus latrociniorum reprimendum. absoluta ac propè perfecta munitione chamoliæ, quia peruetus agger præcelsus ad multum spatium extendebatur multis herbis obtectus coniunctus cum ipsa munitione, atque ita ab ipsa vetustate condensatus, vt nulla vi tormentorum videretur penetrabilis, vbi illa cessabat è regione arcis à Mendocio inceptæ, Cæsariani aliam munitionem multo minorem

Castra sunt officinæ crudelitatis.

Chamolia munitur.

Gabrielis Serbellonis diligentia.

Consuetudo castrorū ad sanitatem & annonū parandam.

norem prima, at ſublimiorem erigunt. domunculam, quæ ibi forte aderat ad medium exciſam gleba replent. in ſuperiore platea duo muralia tormenta locant. his magnificentiora ædificia atq; editiora proſternunt ad deterrendos Senenſes. Quæ dum ita fiunt à Cæſarianis, flagitauit rerum Senenſium opportunitas, & hoſtium apparatus in dies ſuccreſcentes, vt Strozza qui, quo tempore Cęſariaui munitionem occupauerant, aberat modo Romæ, modo in Gallia ſubalpina faciendis bellicis apparatibus, quos facere ſtatuerat, citatus equis Senã conuolaret. is vrbem ingreſſus omnibus neceſſariis reparationibus illam inſtruit. nam eius pręſentia primum auctus eſt militum & vniuerſi populi Senenſis animus ac diligentia. poſtea optimis firmiſſimisque præſidijs munitur Cluſium, Roletum, Mons Alcinoi, ac reliqua oppida Senenſis ditionis & omnis generis commeatu, & rebus omnibus aliis diuturnæ obſidioni neceſſariis. at Strozzeani milites ſæpius ex vrbe ad leuia certamina egreſſi, ſubitariaque prælia tanquam ad ludum quendam militarem in Cęſarianos prouocantes, ſatis aptum tempus nacti ſunt ad extruendam validam præcelſamque munitionem extra męnia è regione munitionis portæ Chamoliæ, atque ad aggerem interius excitandum, ita; vt vrbs tuta redderetur ab impetu bellicorum tormentorum. Sed quoniam hoſtes in dies augeri Strozza fiebat certior per captiuos & exploratores, curauit quanta fieri poſſet celeritate vt multę cohortes, quę paſſim in Italia collectę erant ad vrbem Senam magnis itineribus adproperarent; ne vllo conatu Cęſariani vrbe poſſent potiri.

Strozzam Senam ingreditur.

Aſcanius Cornienſis interea cum nonnullis cohortibus peditum agrum Cluſinum deuaſtare. aſſiduis incurſionibus cuncta ferro & igni populari. omni conatu moliri vt Cluſio potiretur. illud cum per virtutem fieri non poſſe intelligeret, animum ad fallacias & fraudes conuertit. videbantur ad illud conſilium capiendum inuitare antiqua in Sanctaciũ quendam exulem Florentinum collata beneficia, cum opera Aſcanij fuiſſet mortis periculo Romę ſubtractus, qui vicario munere fungebatur in vna è cohortibus Flamminij Stabię Cluſij. hic ampliſſimis liberaliſſimisque pollicitationibus ab Aſcanio inuitatus ſtatuta nocte promittit ſe Cluſinam quandam portam aperiturum, cum tamen contra omnia Aſcanij dicta ad Flamminium virum ſolidum & ſtrenuum deferret. Strozza illa de re certior factus per literas, ad ſtatutam noctem cum ſexcentis delectis peditibus affuturus egreſſus per noctem contento paſſu Cluſium accedit. iubet ibi præſto eſſe expeditos manipulos peditum è finitimorum locorum pręſidiis & alas equitum, quam noctem Sanctacius elegerat ad ſimulatam proditionem. ad ſtatutam horam pręſtò eſt Aſcanius cum duobus millibus & quingentis peditibus Florentini delectus, & quibuſdam turmis equitum, quibus pręerat Rodulphus Baleonus. Rodulphus vbi rem ſentit ſubfrigidè gubernari ac procedere, nimisque differri, venit in ſuſpicionem ac dubitationem de proditione Sanctacij. ſuum conſilium cum Aſcanio communicat. tamen ne timidus videri poſſet non deſiſtit à voluntate Aſcanii, qui ad illud credendum magnitudine deſiderii impellebatur. eſt enim ſpes pro ſtimulo quæ maximè impellit ad ea credenda, quæ vehementer optamus, facitq; magnitudo deſiderii, vt multa falſa videantur probabilia. inde fit vt Aſcanius perſiſtat in ſententia donec videret quò tenderent Sanctacii promiſſa. quippe cum vrbanis illis præſidiis Cluſinis ſe multò ſuperiores habere vires intelligeret. ea dũ ſpectaret, fit certior per exploratorem portam vrbis patere. ſuum aduentum expectari. non eſſe cunctandũ ne res innoteſceret. vt oportere præſenti opportunitate, quę ſi nũc prætermiſſa ſit, fruſtra poſt modo poterit expectari & deſiderari. præmittuntur duę cohortes, quæ ſine controuerſia Cluſium ingrediuntur, reliquæ copię extra vrbem in acie conſiſtunt. ingreſſos tã frequentes ſclopettariorũ procellę vtrinq; impetunt vt multi Florentini fuſim ceciderint, reliqui ad exitũ refugientes partim ſuffocati ſunt impetu recurrentis multitudinis ad anguſtias portę, partim ab inſequentibus hoſtibus trucidati. nã Cluſini ita occultas reparationes in priuatis domibus extruxerant, vt hoſtẽ offendere, at ipſi neq; videri quidem, nedum offendi nullo modo poſſent, niſi cũ ex illis prodirent ad pugnã. Aſcanius tardius quàm oportebat ſimulatam & inſidiarum plenã proditionem ſentiens, non potuit opportunè ſe in tutum recipere; quare ſalutẽ armorũ vi ſibi cõparare, aut tentare cogitur. ſuos itaq; pro anguſtia tẽporis ad ſuſtinendos impetus hoſtiũ breuiter cohortatur. Sed cũ à tergo circumuentum à fronte quoq; Cluſini egreſſi adorti fuiſſent, magnum & atrox cõmittitur pręlium. nam cũ res Aſcanij eò deducta eſſet, vt vel fortiter cadendum eſſet in pugna, vel turpiter veniendum in poteſtatem hoſtium, vel ſtrenuè dimicandum, viamq; ferro per medios hoſtes aperienda, pugnatur acerrimè vtrinq;, diuq; fit anceps belli fortuna. Sed Cæſariani ob imparitatem numeri, imperitiam militum, iniquitatem loci, tandem terga vertere coguntur, & fuga ſalutem ſibi quęrere, cum ita profligatos & fuſos nullæ neq; adhortationes, neq, minę præfectorum, neq; liberaliſſimæ pollicitationes ad inſtaurandum prælium poſſent reuocare. nam cum tumultuarij eſſent milites & delectus agreſtium rei bellicæ prorſus imperitorum, neq; mirum eſt ſi ad ſigna reuocari nõ poterant, cum vix ſit mutuus militum veteranorum, & in rebus militaribus exercitatorum ad ſigna facile reuocari, vbi ſemel fuſi fuerint, quorum vel paruus numerus magno imperitorum eſt anteferendus. idcirco omnium propè militum maximè gloria, obſeruantia, virtute rei militaris præſtare putandi ſunt Heluetii, quorum ordo tam facile reſarcitur, quàm facile reliqui milites profligati diſſipantur, ac toties aciem inſtaurant, quoties labefactata virtute hoſtiũ fuerit. cecidit in eo certamine Rodulphus Baleonus pręter cohortium pręfectos, multosq; milites. Comes Balneenſis vbi rem in tanto diſcrimine poſitam eſſe vidit, vix in locum tutum ſuam alam equitum perduxit. Aſcanius poſt diuturnum pugnę laborem altero oculo amiſſo denique venit in poteſtatem hoſtium, qui Senam adductus omnia maledictorum, conuiciorumq; genera in ſe à Senenſibus audiuit. deinde in cuſtodias traditus nonnullos è cuſtodibus largitionibus corrumpẽs facile profugiſſet, niſi fortuna eius conſiliis fuiſſet aduerſata. finxerat enim ſeruus ſe ex altero oculo ęgro-

Aſcani⁹ Cornienſis & Baleonus Rodulphus ad Cluſiũ profligati per fraudes.

Heluetiorũ laus.

Baleonus cæſus.

Corniẽſis captus oculo amiſſo.

lo ægrotare atq; ita ſtatutũ erat vt eius veſtibus indutus Aſcanius elaberetur. ea res deprehenſa ſu-
ſpendii cauſa fuit cuſtodibus, at Aſcanio arctioris cuſtodiæ. Strozza Senam reuerſus accipit per nũ
tios Forqueum, ille vicario munere fungebatur, primumq; locũ in caſtris Strozzeanis tenebat poſt
ipſum Strozzam, cum quatuor millibus Italorum peditum, & magno numero equitũ cum præfe-
cto comite Iuliæ Tauricæ per valles Lucenſes iter facere, quare cũ præter neceſſaria Senenſibus op-
pidis præſidia poſſet educere ex agro Senenſi circiter ſex millia peditũ, & frequens agmen equitum,
ſtatuit Sena egredi, vt vniuerſum bellorum incendium in hoſtile territorium transferret, & cum ad
uenientibus auxiliis caſtra facilius coniungeret: donec accedente claſſe cum Aquitanis & Heluetiis,
qui erant vehendi auctis magnopere viribus totam vim belli ex agro Senenſi abduceret. Sed enim
Gallica claſſis cum in Cyrnum inſulam applicuiſſet Caſalum ſinum, portumq; Syracuſanũ, & Vr-
cinium commeatu, & rebus omnibus neceſſariis communiuit, quæ loca fuerant paulo ante occu-
pata, vt diximus, cum Thermeus regulus Sena exceſſiſſet, & ab eodem diutius in inſula morato ante
quam rediret in Galliam, munitionibus & reparationibus confirmata. nam cũ ille nonnullos men-
ſes in inſula moratus eſſet, tota ferè inſula præter pauca caſtella, venit in poteſtatem Gallorum. cum
verò ex illa facultate totum mare Liguſticum a Gallica claſſe plurimum infeſtaretur, ob ingentia
damna accepta compulſi ſunt Genuenſes arma inferre Gallis in inſulam Cyrnum, atq; tam validis
præſidiis ſua caſtella, quę reliqua erant, munire vt non repellendis modo, ſed etiam infeſtandis ho-
ſtibus eſsent idonea. vbi commeatus resq; neceſsarię inſulanis præſidijs ſuiſsent expoſitæ, claſſis ad
portum Herculis duce Leone Strozza Petri fratre applicuit, ad quem miſsus eſt Aſcanius captiuus,
qui cum rurſus elabi conaretur, in arcem cuſtodiendus traditus eſt donec ad Henricum regem miſ-
ſus ad gratiam pontificis liberatus eſt & dimiſsus.

Claſsis Galli ca ad portũ Herculis.

Cæſar, quia meliore conditione ſibi eſse videre-
tur in finibus Belgarum, cenſeretq; Henricum partim ſuperioris anni acceptis detrimentis deterri-
tum, partim aſſiduis ſumptibus Cyrnenſis, Senenſis, Belgici, Galliæ ſubalpinæ bellorum ſumptib.
exinanitũ nihil in finibus Belgarum innouaturũ, cũ ipſe quoq; plurimos ſumptus feciſſet, putabat
ſatius eſſe Gallum in Belgio tenere in ſuſpicione, quã arma hoſtilia multa vi mouere, cũ totus ani-
mus illius eſſet in principis Hiſpaniarum filij matrimonio occupatus. quippe quòd Britanni nullũ
externum regem accepturi niſi coacti viderentur, cuius etiam rei cauſa ſuperius, vt dictum eſt, arma
ſumpſerant. at contrà, Henricus cognitis omnibus Cęſaris conſiliis vt turbaret Britannica negotia,
quæ ſibi videbantur plurimum incommodorum allatura, cũ fortuna eſſet ad omnia Philippi vota
propenſa, intuitus Cæſarem ferè ocioſum eſſe, qui omnem bellicarum rerum curam Mariæ ſorori
Pannoniæ reginæ rebus Belgicis præfectæ commiſerat, quia tempus meſſis iam inſtaret collectum
iuſtum exercitum in apertum educit; quarum copiarum dux ſummus Cameracũ verſus continuò
infeſta ſigna conuertit, quam vrbem per proditionem erat capturus. nam cum ſuperiore anno Hẽri
cus triginta millia peditum & aucto lectiſſimorum equitum collegiſſet ad impediendos felices Cæ
ſaris progreſſus ſub finẽ anni præteriti, omnes illas copias in hyberna diſtribuerat, quas nũc eduxit.
Cæſar vbi Gallos caſtra mouiſſe Cameracũ verſus intelligit, re inſperata propè circũuentus quaſi
tumultuariò bellicos apparatus aggredi cogitur, atq; denuo ſummum copiarũ imperium defert
Allobrogum Duci, quem iubet cũ Io. Baptiſta Caſtalio & Antonio Auria ſupremis conſiliarijs eius
belli ſe regiis conſiliis opponere. Sed Cæſari ita fauit inopinato belli fortuna, vt ſtatim profectis Gal
lorum ducibus proditio ſit patefacta, quare regiæ copiæ ſeſe ad oppidũ Mariæburgum imperfecto
negotio recipiunt. illud oppidum fuerat paulo ante à Maria regina extructum in loco paludoſo
naturaq; munitiſſimo, atq; præſidiis, annona, & rebus omnibus muniẽdis oppidis neceſſariis com-
munitum. veruntamen Galli cũ ſibi præfectum & gubernatores oppidi conciliaſſent, illo demum
potiuntur per deditionem. illuc ingreſſi multis nouis reparationibus oppidum muniũt, & aliquot

Marięburgũ captu à Gallis.

dies morantur, quia hortos amęniſſimos, ſuauiſſimos fontes ad recreandos animos, & ad volupta-
rios ſeceſſus locos haberet, quæ omnia magnis ſumptibus ac ſingulari diligentia ipſius Mariæ fue-
rant affabrè facta. erant res Belgicæ in magna perturbatione, & Bruxellis præcipuè magnopere tre-
pidatum eſt, vbi erat Cæſar, quia videbatur timendum ne Henrici exercitus eò contenderet, cuius
in caſtris iam eſse dicebantur quadraginta peditum, decem equitum millia. dux Allobrogum coa-
ctis quibus potuit eductisq; copijs, quæ fuerant in hybernis, cum adeſsent quinque millia Germa-
norum, quingenti Hiſpani, duo millia & quingenti cataphracti equites collecti è varijs nationi-
bus cum paucis leuioris armaturæ, ac nonnullis Hiſpanis equitibus ſclopettariis, ſe Valentianam
recepit, atque inde ad loca magis finitima, vnde Cęſari poſsent ferri ſuppetiæ. Cæſar cum ſimula-
uiſſet ſe Bruxellis in caſtra exiturum in locum tutiorem accedendum eſse ratus, quod vrbs illa ſine
maioribus pręſidiis tanto hoſtium exercitui non videretur poſse reſiſtere, ex vrbe proficiſcitur.
Galli non prius è Marię burgo, locisq; finitimis diſcedunt, quàm Henricus ipſe veniſset in caſtra.
Quem dum Galli pręſtolantur in Belgio, e claſse quę ad portum Herculis applicueaat in Thu-
ſciam ad tertium idus Iunij quinque Aquitanorum Heluetiorumq; millia tanto ſilentio Senam
ingrediuntur, ne mo vt prorſus Cæſarianorum illum aduentum cognouerit aut ſenſerit. eodem die
Strozza cum ſex millibus peditum & quingentis expeditiſſimis equitibus comitantibus multis ci-
tibus per portam Brandã vocatam egreſſus fuerat, cuius exitus ignotus etiam planè fuit hoſtibus.
Sic igitur cum his copijs Caſoli territorium & Volateras & pontem Eræ & Caſcinam prætergreſ-
ſus ad pontem Morianæ peruenit, quod oppidum eſt ditionis Lucenſis, vt ibi aduenientes cohor-
tes è Gallia ſubalpina expectaret. eſt autem Luca vrbs Italię ad montes Lunæ vocatos nobilis, quæ
probitate & ingeniorum præſtantia floret. gubernaturque ad morem reip. quamuis patũ amplos
habeat fines. præcipuè verò bellicoſa eſt, & præſtat virtute rei militaris. Strozza interim non habet
ocioſum

Florẽtinum agrum percurrit Strozza.

Lucæ vrbis deſcriptio.

ociosum exercitum, sed populabundus crebris incursionibus agrum Florentinum infestat, ferro ignique deuastat. oppida montis Catini, & montis Caroli per vim capit. capta firmis præsidijs & reparationibus munit. quæ cum ad ducem Hetruriæ fuissent delata veritus nedum aliena sectaretur ipse in suorum periculum esset illapsus, multoq; plura amitteret, quam caperet, Marinianium cũ exercitu ab obsidione Senæ reuocat; cum præsertim iam Galliæ subalpinæ copiæ sese Strozzeanis adiunxissent, quibus absente exercitu nemo posset resistere. his accedebat periculum ne segetes iã flauentes igni ab hostibus absumerentur, quare necessariò contigisset vt breui maximè laboraretur vbique inopia rei frumentariæ. Marinianius munitionibus probè instructis rebus omnibus necessarijs cum septem millibus peditum contento passu, & quàm potest longissimis itineribus Pisciam contendit, atque ita auctum esse intelligens numerum hostium, vt ipse par viribus esse non posset, satius esse ducit sese intra mœnia continere dum noua auxilia accederent, quę à Camillo Columna è regno Neapolitano, & à Ioanne Luna ducebantur ex Insubria, quàm sese in aperto fortunæ inconstantiæ committere.

Marinianius Pisciam accedit.

Strozza decernit Pisciam vrbem repentino conatu tentare, sed res non potuit tam occultè decerni, ne Marinianius fieret certior per exploratores, qui vix credens vllis, vel nuntijs, vel amicorũ adhortationibus, cum aduentus hostium propinquaret, mittit expeditas alas equitum, ad hostem ad leuia prælia prouocandum. dum ita leui pugna certatur Marinianius capit consilium salubre, vt sese in tutiorem locum reciperet, quem cum persequi Strozza decreuisset, deinde mutauit consilium, partim quòd copiæ iam essent defessæ, partim etiam quòd accessuris Pistorium, quò Marinianius se recipiebat, ad oppidum Serauallem angustiæ quædam essent necessariò transeundæ. Cæsarianæ acies recipiebant se tam conglobatæ, tam confusæ, tanto terrore plenæ, nemo vt propè esset è Cæsarianis quin potius ad fugam apertam, quam ad pugnã spectaret. quamobrem si fortuna vel fuisset Strozzæ paulo mansuetior, vel si aliquantulum ad Cæsarianorum felicitatem obdormiuisset, non amplius quidem res Senensis, sed iam Florentina posita erat in maximo discrimine. idcirco stultissimus & rerum humanarum imperitissimus merito ille censeri debet, qui bellum facile suscipit, & nisi grauissimis, maximeq; necessarijs causis compultus, aut suæ defensionis gratia: quia tam incerti sunt exitus bellorum, vt toties de suo principatu, atq; imperio quisq; periculum faciat, quoties exit ad pugnam. vt enim omnes propè grauissimæ diuturnæq; ægritudines paulatim incipiunt, mox succrescentes inualescunt per moram, atque toties de vita contenditur, quoties de recuperanda sanitate; ita res principum se habent, quæ cum prosperè, vel contrà alicui succedere cęperint, tanquam rapidissimus fluuius omnia secum trahunt, atq; reliqua spes est in sola fortunæ volubilitate collocanda, & in diuina voluntate. Sed ita fortunæ Senensi visum est, vt dũ Strozzeanæ acies corpora parumper curarent Cæsariani se in tutum receperint. Pistorienses conglobatos Cæsarianos ad properare intuiti eos in fugam versos mistim cum hostibus vrbem ingressuros esse veriti vix erant quenquam in vrbem admissuri. Sed vbi postmodo nuntiatum esset Piscam à Strozza relictam esse, illumq; intra fines Lucenses se recepisse, omnes copię sunt admissæ, donec Insubrum Neapolitanorumq; auxilijs accedentibus Cæsariani pares facti, vel etiam superiores sunt viribus Gallicis. dum ita Cæsariani suppetias Pistorij expectant, Marcus Antonius Triuisanus princeps Venetiarum diem suum obijt, qui anno superiore Dux creatus fuerat, cuius in locum patrum consensu suffectus est Franciscus Venerius, vir probitate ac eloquentia clarus. sed quoniam Strozza in agro Lucensi frustra classica auxilia expectauisset, grauiterq; ferrent Lucenses sibi augeri inopiã annonæ ob multitudinem externorum hominum, cum præsertim ob agri angustiam alioquin non valde abundent re frumentaria, Strozza comitia suis ducibus indicit. in his decernitur optimè consultum suis rebus videri, si sese in agrum Senensem recepissent, quia iam auctæ essent nimium Cæsarianorum vires, ibiq; auxilia expectarentur. nam rex magnas copias promiserat se missurum esse è Gallia in Italiam, vt diximus.

Frãciscus Venerius Dux Venetiarum.

Strozzeani Senam ad properantes Arnum fluuium non ignobilem Hetruriæ nullis lintribus, nullisve pontonibus, sed pedestri itinere vadantur, qui fluuius è montibus Lunæ ortus Florentiam vrbem interluit, & per amplum agrorum spatium deuolutus, amplamq; planitiem meridiem versus mare Tyrrhenum ingreditur non procul ab vrbe Pisis. solet hic fluuius esse rapidus, & propter aquas turbulentissimas non satis fidus esse transeuntibus, quia vada nõ possint ab altioribus profunditatibus dignosci. Strozzeani vel mentum attingentibus aquis omnino fluuium traijciunt, quod iter difficillimum tamen incredibili celeritate conficitur. nam verebantur Strazzeani ne à Cæsarianis circumuenirentur, atque intercluderetur commeatus, quare cogerẽtur aut laborare inopia rerum necessariarũ, aut inducerentur in necessitatem collatis signis dimicandi; quoniam Insubres, Neapolitanæq; copiæ sese cum Marinianio coniunx erant. Strozza Senam ita profectus ne exercitus vrbis annonam absumeret suas copias mittit in æstiua in orã maritimam, atque duo millia peditum, & trecentos equites cum comite Iuliæ Tauricæ in vrbem inducit.

Arni flu. descriptio.

Leo Strozza ægrè ferens reliquæ classis Gallicæ tarditatem, quæ duce Polino reliquas copias erat aduectura, vt aliquod virtutis specimen, & ipse ederet, neque ita deses expectaret, loca hostium maritima cum suis triremibus infestare decernit. quare naues nonnullas onerarias frumento onustas, & commeatu, & alijs mercimonijs Genuensium captiuas ad portum Herculis adducit. vt verò aliquod etiam oppidum Florentini agri ac ditionis occuparet, ad Scarlinum forte facit descensionem è triremibus. illud ad expugnationem explorans glande transfixus è mœnibus ab oppidanis præsidijs vitam conclusit. Petro Strozzæ statim Senam ingresso nuntiatur Leo frater cecidisse ex vulnere apud Scarlinum ignobile oppidum Thusciæ, atq; Populoniæ ditionisquem nuntium ille æquo animo, accepisse, & tulisse visus est, quamuis postea non mediocris mœroris signa edidit. cæterùm classis Leone duce priuata tumultuari cœpit, & discordia, crebrisq; contentionibus vexari, vt est genus

Leo Strozza cæsus ad Scarlinum.

illud

illud hominum ad faciendas potius, quàm ad ferendas vllas iniurias propensum; donec Strozza cū magna peditum manu ad res componendas profectus est, atq; ibi tandiu moratur, donec Gallica classis, quam tanto cum desiderio expectauerat, Massilia applicuerit; qua Germani & Aquitani vehebantur. his excuntibus è nauibus sex delectorum peditum Italorum millia, quos habebat in classis Forquetus, ad se accersit, quibus castris coniunctis ad iustum exercitus numerum accedebatur. erant enim in castris Gallicis duo millia & quingenti Heluetii, totidemq; Aquitani, duo millia, & quingenti Germani. sex millia Italorū peditum. equites galeati mille ferè. his copiis instructus Strozza non amplius intra mœnia cunctandum esse censuit, sed existimauit in apertum esse exeundum, & si res ita inuitaret, de summa belli cum Cæsarianis copijs signa conferre, quamuis in castris Cæsarianis essent quatuordecim millia peditū ex Itala, Germana, Hispanaq; nationibus collecta equites mille & quingenti partim cataphracti, parum leuioris armaturę. Marinianius cum his copiis sese ad munitionem quandam imperfectam & nōdum satis munitam recipit, quæ distabat ab vrbe Sena circiter sex stadios, quam apud sanctum Lazarum extruxerat. ibi tandiu moratur, vt videret hostis quid consilii caperet. erat etiam Gallos ad pugnam allecturus apud ipsam munitionē, sed cum prima acies Strozzeana accederet sub meridiem, Marinianius relicta munitione confusa propè acie vel certè parum instructa ad collem quendam se recipit, qui non procul aberat ab ea munitione, quæ stabat è regione cænobii diui Antonii. illa re perspecta cum se ex inferiore loco pugnaturum esse Strozza animaduertisset, substitit cum omnibus copiis, mittitq; delectam manum militum expugnatum cænobium sanctæ Bondę à Cæsarianis occupatum. illud post diutumum certamen denique non sine vtriusq; exercitus clade à Gallis capitur. rursus postero die cum Cæsariani conarentur illud recuperare instauratum est minutum certamen; sed tam acriter tantaq; contentione vtrinque certatur, vt pugna ab aurora cępta ad noctem vsque protracta sit, in qua plures octingentis ceciderunt. cum reliquæ copiæ sub noctem Strozzæ accessissent Senam pertransiens ad portam, Ouilem castrametatur collem quendam, qui Chamolię munitioni imminebat, occupaturus. at Marinianius factus certior per exploratores de illius consilio primus eum collem capit. Strozza ea re visa ne vicinus vrbi vrbanam annonam frustra absumeret, die tertio iter conuertit ad tentandam Ciuitellam. illud oppidum est, sanè accomodatum ad occupandam vallem Arni, & ad infestanda multa alia oppida Florentini imperii. hoc igitur consilio iter capturus Senæ relinquit Moluc-chium regulum cum imperio rerum militarium, quem Henricus cum classe & copiis auxiliaribus in Italiam miserat. at Strozza ipse cum vniuerso exercitu in vallem Glanicam iter facit. Martianum oppidum vi expugnat. præsidia in oppido inuenta trucidat. locum vt ad comportandum cōmeatum opportunum præsidiis firmis munit nec ita multo sanè interiecto tempore Oliuettum per deditionem capit. ad Ciuitellam bonam partem exercitus mittit cum duobus muralibus tormentis; reliqua enim pars copiarum ad pontem Glanicum fuerat castrametata. his acceptis detrimentis Marinianius commotus relictis munitionibus rebus omnibus necessariis instructis iter capit, & ipse Ciuitellam versus, quoniam id etiam oppidum erat in magno periculo ne veniret in potestatem Gallorum, quia minime erat munitum, vt oportebat, quamuis natura loci sit maximè accommodata ad muniendum. prima igitur castra posuit ad pontem Bonzonium, secunda ad Sanctum Cosmeum, tertia erat ad Lessam facturus, sed cum Ciuitellam valde premi, & vrgeri intelligeret contentiore gradu properat difficili vsus etiam itinere, ne illa in potestatem hostium veniret. non procul igitur ab hostibus in loco aspero sanè, & difficili castrametatur. est autem Ciuitella non procul à Glane fluuio sita in loco edito, oppidum honestum, frequens, & ferax optimorum vinorum, cuius ager planus frumento, & omni genere fructiferarum arborum abundat. est illa tanquam porta ad multa alia castella, & ad totum ferè imperium Florentinum quod ad eam partem spectat, infestandum. at verò non tam occultè accedunt Cæsariani, quin prima acies cognita sit ab hostibus; quare satis aptum tempus illis concessum est ad bellica tormenta, & ad omnes copias in tutum retrahendas. ceciderunt non pauciores trecentis è Gallis, qui palantes per agrum fusim prędatum iuerant à Cæsarianis inuenti. mox minutum prælium à Gallico Cæsarianoque equitatu committitur, in quo plures desiderati sunt è Cęsarianis, quam è Gallis. capti sunt in ea pugna prior Longobardiæ, Marius Sanctiflorius, alijque quidam insignes, quare Cæsariani postea apud Ciuitellam, vti dictum est, in loco difficili castrametari ita coacti sunt, vt partes castrorum ad mutuam defensionem, mutuaque subsidia prorsus essent inutiles. cum postridie illuxisset, Cæsariani è castris egressi vt locum explorarent, sentiunt hostem copias ductare secundum ripas Glanis fluminis, atque ibi castrametari, quare statuunt postero die Strozzam circumuenire, vt, si hostis vti vellet pugnandi facultate sibi oblata omnibus copiis dimicaretur. hæc sententa dum à Cæsarianis agitatur, nuntiatum est hostem Folianum versus iter facere, quem Cæsariani è vestigio sequuntur, atq; ex itinere Oliuettum recuperant. pręerat Foliani Carlottus Vrsinus vir nauus & rei bellicę peritus ac strenuus, qui certiorem facit per nuntios Marinianium, se omnes hostium conatus per quatuor aut etiam sex dies sustentaturum, cum pręsertim, duo tantum muralia tormenta traherentur. huic responsum est præclarè actum iri si per biduum conatus sustinuisset. Veruntamen quo die primum Folianum obsidione cingitur paucis ictibus muro disrupto, cæsoque Carlotto ipso, & multis alijs præsidiariis militibus vrbs capta est, in qua tota sæuitum est vicatim ferro, direptionibus, incendiis. milites trucidati sunt intra mœnia, qui vbi primùm cęsum fuisse ducem senserunt, ita conciderunt animis, consternatiq; sunt, vt omnem spem salutis ac defensionis simul abiecerint. Marinianius illa re inflammatus suas acies ad Martianum conuertit, vbi Strozza duodecim vexilla peditum Italorum reliquerat inter vrbem, & exiguam quandam munitionem.

Copiæ Galli cæ

Copiæ Mariniani.

Marinianius fert suppetias ciuitellę

Ciuitellæ descriptio.

Folianum captum.

Martianū captum.

nitionem. pugnatur minuto prelio. sed Strozzeana acies munitione à Cæsarianis capta turpiter funditur, atque ad mortem pecudum nulla facta defensione trucidatur. pauci se fuga Lucianum servarunt. atqui Marinianius, cum nulla essent in castris tormenta, mittit Aretium qui duo muralia tormenta attraherent, quæ cũ haberi nequiuissent, attractus est semicanon sub noctem, nã quamuis moenia continuo concuti non cęperunt, tamen totum negotium maiori diligentia in diem crastinum comparatur, vlteriusq; differtur, quia illa petita aliunde expectabantur, quibus designabantur, parabanturq; loca, vbi possent commodius in diem sequentem collocari per noctem attracta.

Castra Henrici in gẽtia.

Quę dum geruntur in finibus Thusciæ Henricus in castra suorum, sicuti expectabatur, profectus ad Valencianã propè castra coniungit, quę iam continebant sexaginta millia armatorum, cum Dinãnum oppidum natura & arte munitum adoriri decreuisset, nullo vt hoste à tergo relicto expeditus, & tutus Nemetocernam vrbem expugnaret, qua vrbe se facile potiturum arbitrabatur, vt quę foret debilis & montibus circundata, cum parua ibi esset manus Cęsarianorum, & imbecilla ad resistendum tanto exercitui. Illa occupata postea Cęsarem inuadere motis inde castris Bruxellis morantem decreuerat. at Cęsari omnia regis consilia per exploratores explicantur, quę etiã per coniecturam suorum ducum nimirum percipiebat, quos rerum militarium peritos habebat in castris. dux Allobrogum idcirco castra mouens ad Sermoniñum oppidum profectus non procul ab hostibus castrametatur. Sed quoniam valde viribus esset inferior, singulari prudentia vsus est occupandis locis aptioribus, atque ita rem protraxit, ne vel formidare vires hostium videretur, vel deficere Cęsareę dignitati. cum eadem regis consilia, quę nuntiabant exploratores, consentirent cum dictis captiuorum, Cęsar primarios exercitus conuocat Bruxellas, vt de toto negotio consultaretur. tum auditis singulorum sentẽtiis, cum aliis inuadenda loca Regis, eumq; reuocandum ab illa expeditione videretur, aliis appareret vtilius si oppositione castrorum & pręsentium virium resisteretur, atque ita refrænarentur impetus hostium, deniq; cęteris aliis sententiis reiectis in eam communi consensu itum est, vt Cæsaris exercitus, qui iam ad decem & octo armatorum millia excreuerat, ad vrbem Nemetocernam siue Namurium castrametaretur, eamq; vrbem tãquàm aditum in Ambiuaritos & Tongros & finitimas Belgarum regiones tueretur. quia si Henricus illam vrbem occupauisset, potiebatur etiam flumine amplissimo eius regionis Mosa, facilemq; accessum habuisset Bruxellas vsque sine vllo impedimento, & Mastrichium. Cæsarianosq; facillime impediret, ne castra cũ Duce Allobrogum cõiungerẽtur, quæ vires expectabantur è regionibus Menapiorum. cum Cęsar igitur ad vrbem Nemetocernam Castalium & Benincortum castrorum magistrũ tũc præmisisset, vt locum tutum & commodum ad castra deligerent designarent, Dux Allobrogum, & Antonius Auria cum exercitu procedunt non sine aliqua suspicione ne Gallicæ acies venirent obuiam, quæ non plus aberant duodecim milliaribus a Nemetocerna. Cum biduum iter Cęsariani confecissent expeditissimi, & ad castra parata venissent, ibi auditur tormentorum bombus Gallicorũ; nã

Sãbra & Mosa flu.

Bouinæ vi captæ a Gallis.

Gallus octo muralibus tormentis Bouinas oppidum ab ea parte quæ fluuium Mosam spectat, concutiebat; cum haberet exercitum bipartitum. altera pars castrametata fuerat ad fluuium Sembram vocatum, altera ad Mosam, qui fluuii in vnum cõfluunt communem alueũ apud Nemetocernam. vbi satis amplum spatium mœniorum tormenta Gallica prostrauissent, primo militum conatu Bouinæ vi capiuntur, vbi Henricus nonnullos è militibus suspendio necari iubet. alii partim trucidati, partim capti. illud supplicii genus indecorum apparet militibus, neque nisi grauissimis de caussis ita sunt puniendi; cum turpe, crudeleq; sit in eos, qui sui principis iura tuentur, tam acerbè seuire, quàm in illos, qui vel consilia, vel munitiones hostibus prodiderunt. sed tamen excusari potest illud factum fuisse iure belli, quamuis satis frigda sit excusatio, quia obstinatè & contra militarem disciplinam conarentur locum debilem tueri aduersus regias copias, quem nullo pacto possent defendere. atque eodem die Cæsari in castra profecto nuntiantur mille equites Galli nocturno tempore Mosam fluuium esse traiecturi, vicinosq; pagos Cæsarianorum incursionibus & incendiis populaturos. istud ne fieret Cæsar prima vigilia Aloysium Abulensem virum impigrum vniuersis leuioribus equitibus præfectum obuiam mittit cum equitatu Belgico, & equitibus sclopetariis, quæ copiæ accedebant ad tria armatorum millia. Galli mutato postea consilio manserunt iisdem castris. erant autem castrametati in altera parte Mosæ fluminis Conestablius, & Dux Augustonometensis, quò Henricus tumultuarijs pontibus excitatis cum exercitu transiuit. castra coniunxit. Dinantum versus signa cõuertit. ea est vrbs in ripa Mosæ fluminis extructa. hac facile potitur cũ tormentis aliquandiu verberasset, quia non esset satis munita. sed cum oppidulum aliquantulum restitisset, postridie eius diei magno studio, magnoq; impetu vt præmunitum, & in pręcelso loco ędificatũ diuerberari incœpit. erant in eo oppidulo quingenti pedites inferioris Germaniæ, quò etiam Iulianus quidã cohortis præfectus cũ trecentis peditibus conuenerat, ducentis Hispanis scilicet, & centũ Germanis, quos Maria regina istud ipsum verita paulo ante præmiserat. atqui cũ ex altera parte Henricus, ex altera Augustonometensis magnã murorũ partẽ ad ingressum aperuissent tormentis, Galliq; per ruinas murorũ ingredi conarentur, repulsi sunt non sine clade & ictura multorũ. postride tamen cũ oblata fuisset oppidanis præsidijs exeundi facultas cũ ensibus, & quantũ supellectilis altera manu possent auferre, Iulianus præfectus Hispanus non recusat omnino conditionẽ; sed addidit se nullo pacto, nisi vexillis ad profectionem explicatis exiturum, atq; seruatis armis, equis, & omnibus suorum militũ impedimentis, qui conditiones negotiantur deditionis deniq; persuadent Iuliano oẽs illas cõditiones facile posse obtineri, si Iulianus ipse ad pacis cẽdũ cũ hostibus exiret, atq; a Conestablio mox ẽt phumaniter ad cõuiuiũ inuitatur. ille inter cõuiuii oblectationẽ ab Andrea Maggio rogatur, & liberius monetur vt oblatis conditionibus acquiesceret, ac nõ repugnans oppidulum

du[illegible]lum iam dederet, tam benignis, tamque liberalibus hostibus, apud quos non minus humanitatis, quàm apud suos, experiretur. neque se implicaret tot difficultatibus, quot mox è diuturna validaq; oppugnatione consequerentur. ille ad suos reuersus omnes difficultates explicat. monet fieri non posse vt diutius tanti exercitus viribus resistatur. difficilia esse auxilia, & subsidia Cæsarianorum, quæ sine magno periculo accedere non possent. quanta sit fortitudo Gallorũ cognosci potuisse vel e primo conatu, cui vix potuissent resistere. magnum periculum vitæ singulorum parari, si hostes oppidulo per vim potirentur. vnum esse remedium tot malorum, quod nisi opportunè adhibeatur, frustra fortasse post modo requiretur. nam vt tot difficultates deuitarent vno tempore, id solum fieri posse per maturam deditionem. se procuraturum vt saluis impedimentis, quæ ipsi ferre possent, & ensibus, tutò liceret excedere. hisce conditionibus, quæ in tantis propositarum rerum difficultatibus honestissimæ videbantur, præsidiarij milites assentiunt, quare iubet vt omnes subscriptionibus affirmarent. deinde conditiones ita subscriptas affert ad conestablium confirmandas; quæ vbi sunt stabilitæ, Cæsariani ex oppido excedunt. cum vero Iulianus esset discessurus, conestablius quia nihil de ipso præfecto dictum, aut actum esset, capi iubet. illud quidam à Gallo simulatum fuisse censuerunt, quia Iulianus fuisset largitionibus corruptus ad ipsius gratiam; vel quia illum puderet redire ad Cæsarianos cum oppidum, tam egregiè munitum non defendisset. Cæsar horum ignarus vt suppetias laborantibus mitteret oppidanis, iubet eodem die quo se dederunt, Castalium cum duobus millibus equitum, ac totidem peditum, duobus tegmentis Germanorum, & quingentis sclopettariis Hispanis præfecto Aurantio principe, & Ferrando Lanoio castra propinqua hostibus collocare, ne Cæsariani non viderentur non audere exire è reparationibus, aut pugnam prorsus detrectare: quamuis numero essent impares, & vt animus oppidanis augeretur quo alacrius se defenderent. nam ea nocte, quæ antecesserat, iussit Cæsar circiter secundam vigiliam octo muralia tormenta displodi, quibus bombis significaretur se auxilia esse missurum, nec procul abesse amicas copias. misit cum prædictis copiis etiam Benincortum, pro cuius consilio castra in loco tuto deligerentur, & quàm fieri posset hostibus maximè propinquo; cum maximi sit ponderis, & non vulgaris consilij electio ingeniosa castrorum. sic enim futurum apparebat, vt si Galli diutius oppidum obsiderent, difficilius putarent conatibus experiri, aut tentare, ne à Cæsarianis eodem tempore inuaderentur, atque infestarentur, oppidanique maiori audacia resisterent. hi duces sub auroram iter capiunt, atque octo millia passuum a castris distantes Germanos pedites & quingentos Hispanos equites sclopettarios collocant in insidijs in finitimis syluis: deinde cum omni grauioris leuiorisque armaturę equitatu castris hostium circiter duo millia passuum propinquant. Benincorto tutiorem commoditatem à tergo relinquunt eligendi castra. enimuero cum Gallicanis castris propinquarent, vbique ad arma conclamatum est, quod eo consilio est factum a Cæsarianis vt Gallos; si exirent ad pugnam, in insidias protraherent recedendo. sed cum Cæsariani intelligerent Gallos consistere in acie intra aggeres, & reparationes, quod cognitum est per exploratores, existimauit Castalius se fecisse sine controuersia quantum spectaret ad Cæsaream existimationem: quare censuit præstare vt suos ad castra designata adduceret, quàm aduersus multo superiores, potentioresque copias fortunæ volubilitatem, & inconstantiam experiri. nam fortuna non nihil molestiarum minari Cæsarianis rebus apparebat, quando vel à suis copijs castra infestabantur, quæ domestico tumultu repleta sunt. causa tumultus fuerunt Hispani, qui liberius per agrum amicum crassabantur, ac non minus amicorum, quàm hostium facultates diripiebant. at Viluordius antistes regionis præfectus septem ex illis prædonibus suspendio necari iubet, quo cæteros a tantis latrocinijs deterreret, coerceretque ab omni iniuriarum genere, quæ multæ in incolas regionis passim ab impuris latronibus inferebantur. reliqui Hispani adiunctis sibi quibusdam Germanis in societatem insanæ temeritatis magnopere tumultuantur, omniaque castra ira, & indignatione replent. inde trecenti sclopettarij Hispani relictis castris Nemerocernam versus iter capiunt, vbi Cæsar non satis rectè valebat. hi quasi quodam furore perciti ui irrumpentes per Germanorum custodias Cæsarem adeunt. queruntur se non minus totius Hispaniæ, quàm ob propriam calamitatem dolere. inquiunt cum tot hominum millia quotannis ex Hispania ducantur ad omnia Cæsaris nota maximè propensorum, tamen paucos omnino ad domesticos post bella lares, quasi postliminio redire, cum omnes ferè vel in bellis fortiter pugnantes cadant, vel morbo absumantur, vel durissimis ac diuturnis laboribus bellorum intereant. neque tamen hoc sibi molestum videri, sed potius gloriosum, pro suo principe, & pro dilatãda gloria nominis Hispani, pro finibus imperij proferendis ista sæpius perpeti. Sed omnium calamitatum, omniumque malorum illud molestissimum accidere, quòd non solùm armis hostium, & arbitrio fortunæ, sed etiam immensæ Cæsarianorum ministrorum auaritiæ, & crudelitati ita sint expositi, vt leuissimis de causis necentur; atque illud genus mortis præcipuè subeant, quòd plenum est ignominia; & non militibus, sed impuris latronibus debeatur. Istud aliquandiu se pertulisse æquo animo, sed cum non cesset ipsorum ministrorum crudelitas, & sitis Hispani sanguinis, non videri in sempiternum ferendum, cum nuper septem sint suspendio leuissima de causa necati, tanquam impuri latrones, aut perduellionis rei. se petere suppliciter inquiunt à sua Cæsarea Maiestate vt aliquo solatio à tanta ignominia, tantaque crudelitate subleuentur. Cæsar iubet illos ex vrbe primùm excedere. deinde respondet se grauiter ferre illorum impudentiam, ac temeritatem, qui contra disciplinam militarem, omnemque reuerentiam Imperatori debitam ausi sunt totum exercitum tumultu replere, & violare corporis custodias, quasi essent eius Imperatoris iustitiã vi expres-

Iuliani oratio ad deditionem.

Dinantum deditum.

Iulianus captus cũ de se non pepigisset.

Castalius fert suppetias post captum oppidulum.

Seditio Hispanorum.

ſuri, cuius æquitas, & fides nemini vnquam defuiſſet; cum multò magis decuiſſet pro illis, quæ petebantur, atque optabantur impetrandis mittere præfectos cohortium, quorum oratio ſemper perhumaniter in huiuſmodi opportunitatibus fuit audita. atqui cum contra ius tanonemque bellicam fecerint, totaque caſtra ſeditionibus repleuerint, quamuis digniores ſuntquonis graui ſupplicio, quàm vlla humanitate, tamen pollicetur ſe cauſam cogniturum, ac neque illis, neque cuiquam iuſtitiam defuturam, quæ quidem ad imperatoriam dignitatem ſpectet. iubet eos redire in caſtra. hi partim intelligentes quantum errorum commiſiſſent, quòd arma, tam temerè ſumpſiſſent; partim læiati abſcedunt propter promiſſa Cęſaris. Henricus capto Dinanto vires ſuorum parumper reficit, qui annonę penuria iam laborare cœperant. oppidum firmiſſimis præſidiis munit. omnia impedimenta in fines Gallicos tranſmittit. poſtea coniunctis duobus caſtris in vnum ad eam partem, quà labitur Moſa fluuius Nemetocernam verſus Cęſarianis caſtris magis propinquat. Cæſar tametſi per exploratores intelligit Gallum illud facere propter annonę penuriam, vt eſſet in loco commodiore ad excipiendum commeatum, tamen reſbatur hoſtem eo conſilio eſſe expeditum, & ſine impedimentis, vt repente aliquam vrbem adoriretur: ac velle ita mutandis caſtris Cæſarianos è ſuis elicere, quo celeriter Nemetocerna potiretur. idcirco Cæſar non ſolùm aggeribus altioribus, ac firmioribus, maioribuſque foſſis caſtra curat munienda, ſed etiam incœptam ſuper collem munitionem perficiendam, quæ arci Nemetocernæ immineret. mittit circiter quinque peditum millia Grandeo, & Arembergenſi regulis præfectis ad omnia finitima oppida pręſidijs munienda, diligenterque cuſtodienda. illud ad ſuam exiſtimationem ſpectare Cęſar putabat, atque honorificum fore videbatur, vt vbicunque locorum hoſtes propinquarent, pręſidia poſſent nonnullos emittere ad leuia pręlia. Cæſari enim ſatis erat rem protrahere, donec Germanæ, & Buſaterorum, & aliorum populorum vires conuenirent, quæ variis è locis expectabantur. cum etiam Philippus princeps non paruam Hiſpanorum manum ad hoc bellum claſſe adueheret mox in Britanniam adnauigaturus. Sic igitur Cæſariani quid Henricus capturus eſſet conſilij proſpectabant, rebus omnibus neceſſarijs ad defenſionem comparatis. Gallus Dinanto caſtra mouet, atque eodem die caſtrametatur circiter duodecim millia paſſuum diſtans à caſtris Cæſarianis. poſtridie eius diei caſtra ponit diſtantia quatuor milliaribus, ita vt videretur omnino Gallus hoſtis ad Cæſarianos aduentare. Cæſar exit Nemetocerna, totumque exercitum iubet in acie conſiſtere, cum ipſe per alas equitum, & peditum agmina penetraret, omneſque porrecta dextera perhumaniter ad militarem virtutem, fortitudinem, & ſtrenuitatem hortaretur. exorta eſt non mediocris lætitia, & alacritas ex eius præſentia, quòd eum nemo è militibus iam multos menſes viderat: quare facta eſt ingens ſalutatio militans à ſclopettarijs, qui foſſas tuebantur, & qui conſtiterant in acie. at verò paulo poſt nuntiatur Gallus caſtra mouiſſe Binſium verſus, vbi erant in præſidijs tria vexilla peditum inferioris Germaniæ, quod oppidum die poſtero vt illuxit, duodecim muralibus tormentis magna diligentia, magnoque ſtrepitu concuti cœpit. illud quamquam erat ſatis munitum ad ſuſtinendos hoſtium conatus, cum haberet regium palatium cum amœniſſimis hortis à Maria regina extructum Marimontium vocatum, tamen oppidani non diuturna, neque difficili oppugnatione expectata, ſeſe Henrico dediderunt ſeruatis hominibus, & omni ſuppellectile.

Marimontiũ palatium.

Binſiũ captũ & cócrematum.

fuit autem tardum conſilium Cæſaris, & irritum, qui hoſtem ſequebatur eo conſilio, vt oppidanis ſuppetias mitteret, ſicuti per bombum tormentorum his etiam ſignificauerat. ſed ea iactura idcirco euenit, quoniam cuſtodia oppidorum, & munitorum locorum imperitis hominibus rei bellicæ, atque tyronibus fuerat commiſſa, cum vix periti rei bellicæ loca pro virtute aduerſus magnas copias tueri poſſint, nedum imperiti, qui omni fortunæ arbitrio ſunt expoſiti. nam perridiculi principes illi mihi videri ſolent, qui nobilitati potius, & ſplendori familiarum, aut opulentiæ imperium rerum bellicarum periculosè committunt, quàm ſapienter virtuti & ingenio, & prudentiæ imperatorum, cum illa tanquam mundus muliebris ſit hominibus in pace, at virtus tanquam arma, & thoraces in bello. quamquam plerique principes propter auaritiam deligunt ad munia militaria, qui poſſint ſumptus facere, & eos ſubleuare pro acceptis imperatorum titulis, at non qui ſcitè præeſſe poſſint. ſed ars arte ſæpe retunditur. Henricus illo oppido potitus regium palatium, totumque agrum Folembrium flammis, miſerabile plane ſpectaculum, abſumit, fructiferaſque arbores ſuccidit, memor eius loci, quem conſimilis pulchritudinis Cæſariani in regione Morinorum ſibi deuaſtauerant igni. deinde Binſio diſcedit longis itineribus propter rerum victui neceſſariarum inopiam, cum parum annonæ ibi repertum fuiſſet, vtpote in oppido exiguo. peruenit ad oppidum rebus omnibus ad defenſionem neceſſarijs munitum, quod eſt in finibus Galliæ, cuius oppidi præſidia non magnopere Gallicos conatus formidarunt.

Baueſiũ concrematum.

Cæſar Gallum Baueſium vſque inſequitur, quod oppidum diſtat à Canoo circiter duodecim millia paſſuum, quod ab incolis relictum Galli flammis abſumunt. Henricus ad octauum cal. ſextilis circiter tertiam vigiliam cum prima parte exercitus, atque agmine ad tentandum traiectum contendit diſtantem à Canoo circiter quatuor millia paſſuum. atque poſterius agmen ſub auroram ſequi iubet. iſtud conſilium Cæſari die iam illuceſcente nuntiatur; &, additur his, quòd poſtremum agmen inordinatum multis impedimentis, & tentorijs in uia relictis procederet. Cæſar his cognitis ducem Allobrogum, Caſtalium, Antonium Auriam, Benincortum cum omni equitatu, & quingentis ſclopettarijs equitibus Hiſpanis, extremum agmen hoſtium inſequi iubet. ipſe ad octauam horam noctis cum omnibus copijs incedens caſtra relinquit, Canoumque ſub meridiem peruenit, quò multi ex equitibus expeditioribus nuntiatum recurrunt, qui hoſtem minutis prælijs retardauerant,

postremum agmen hostium substitisse non procul ab eo difficili traiectu, & cum plurimum abesset prima pars copiarum, atque instructa acies, quę propter loci difficultatem suppetias ferre non posset, peraccommodatum fore si pars hæc exercitus funderetur. sed enim rerum militarium peritiores, atque prudentiores non ita commodum, neque tutum fore censebant, ob iniquitatem loci hostem inuadere, cum multi tumultuanj pontes fuissent excitati, quo illi periculo, quòd imminebat, se subducerent. quare etiam constiterant in acie pugnam inituri, si res ita postularet, qui tamen in tutum, cum vellent, se possent recipere. his accedebat, quòd ob multitudinem, situmque loci, quem occupauerant, Cæsariani non poterant eos conuenire, nisi per apertam planitiem, quod erat omnino periculosum. In tanta consiliorum varietate anceps Dux Allobrogum vlterius procedit, atque non procul à Canoo duces ad concilium conuocat, quòd quidem consilium tardū fuit. non enim semel euenit, vt post euentum consultetur; ac sępe dum consultatur subterfugit rectè agendi opportunitas. quin etiam in multa ingeniorum varietate, magna plerunque est differentia sententiarum, cum omnes conentur ne videantur nihil sciuisse. inde fit vt pręstabilius sit viuius periti, quàm multorum imperitorum iudicium; cum raró bonum sit multorum. nam profectò multa sunt ab ipso imperatore copiarum necessario decernenda, vel si cum nemine consultarit, qui non minus prudentia, & acumine ac celeritate ingenij cæteros duces debet antecellere, quam imperio, & autoritate in iis præcipuè rebus, quæ spectant ad populorum, regnorumque conseruationem. tunc enim res male aguntur, cum opus est imperatori multis consultoribus, qui certè si adsint, sunt tanquam testes optimorum consiliorum aliquando, aut tanquam adiutores, at non tanquam arbitri eorundem adhibendi. Homerus idcirco non solùm poetarum præstantissimus, sed etiam optimus omnium imperatorum, cum hoc vellet significare Iouem facit solum vigilare Diis omnibus reliquis dormientibus, solumque secum perpendentem bellorum euentus, & quo pacto res sint tractandæ. accidit enim aliquando rei bene gerendæ velox opportunitas, cui opus est celeritate conficiendi, quæ nisi repente arrepta sit, inter consultandum tanquam nebula euanescit. sic Ducis Allobrogum animus distrahebatur, cùm iuniores, vt imperiti rei bellicæ, & pugnæ auidi putarent se facile hostem superaturos. peritiores cognita rei difficultate censerent à pugna esse abstinendum, ne totus equitatus fortunæ arbitrio committeretur, in qua tota uis Cæsaris consistebat. nam siquid aduersi contigisset, eodem prælio de tot regnis ac prouincijs dimicabatur, quæ omnia fuissent à Gallis victoribus breui occupata. cum ita sententiæ nariarent, omnes tamen omnino dimicandum esse decernunt, sed rem prudentius esse protrahendam censent, donec hostium copiæ diligentius essent exploratæ. atque cum in planitie situm sit Canoum, quę porrigitur in duo millia passuum occasum versus. in extrema parte eius planitiei locus est paulo eminentior in collis formam, super quo visæ sunt à Cæsarianis quinque equitum turmæ Gallorum, cum duæ etiam parum ab illis distantes in humiliore parte visæ fuissent constitisse. omnes autem hæ ad septem millia equitum continebant, vti cognitum est è captiuis, cum quibus erant quatuor millia peditum. Galli propinquantibus Cæsarianis in eo loco consistunt, atque omnes in vnum conglobati sese in edita parte ostentant. non procul ab eo colle alius erat collis eminentior, cuius pars decliuis ad difficilem fluminis traiectum attingebat, sed ad collis radices descensus erat equis asper, & perdifficilis per quoddam spatium, quam difficultatem fluuius statim excipiebat, cuius amplitudo non erat maior decem passibus, profunditas vnius cum dimidio. erant fluminis ripæ ex vtraque parte tam sublimes, quam erat ipsa latitudo, vt natura fossam militarem munitissimam fecisse in eo loco videretur. vbi verò traiectus fuisset fluuius vallis palustris excipiebat post stadii spatium, in qua collis editus erat; super quo tanquam nubes Gallicæ acies procul aspicientibus apparebant, à quibus plurimum distans primum agmen vix concerni poterat. præfectus itaque postremo Gallorum agmini cum vidisset Cęsarianos adaugeri, turmasque equitum, quæ accedebant Canoum, ita se in tutum recipit. reliquit alam extremorum equitum conglobatam tantæ latitudinis, quanta erat frons omnium turmarum, vt idem aspectus Cæsarianis seruaretur. atque ita fit, vt propinquum alterum collem ascendentes conduplicatæ copiæ apparerent. alarij, qui in conspectu Cęsarianorum constiterant, dum pugnaretur leuibus prœlijs rariores fiebant, atque copiæ ita omnes sensim se prius ad eum collem recipiunt, quàm Cæsariani sentirent. inde alas Cæsarianorum equitum despicientes, quæ non longe aberant, eodem ordine ad fluuium descendunt alas relinquentes, quæ turmas equitum protegerent. sic igitur à tergo alariorum descendentes multos sclopettarios collocant ad decliuem collis locum difficilem, vt, si res ita postularet, suis opem ferrent, dum se in tutum reciperent. nam interea super pontibus, qui subitarij excitati fuerant angusti, copiæ paulatim traijciebant. Dux Allobrogum vbi alaribus copiis propinquasset, quæ adhuc super colle constiterat, ducit non amplius esse cunctandum, sed tentandum quo consilio, & quo ordine Galli vterentur. iubet equites, & sclopettarios equites in hos impetum facere, imperatumque est, vt reliquæ copiæ è vestigio subsequerentur. cum vero soli reliqui essent alarij, qui & ipsi cœperant transire ac descendere, ducenti equites Cæsariani in hos impetum faciunt, quos Galli strenuè pugnantes sustinent, seque instructi ad subsidia sclopettariorum recipiunt; qui, dum Cęsariani ardentius Gallos insectantur ex insidijs repente erumpentes, frequenti glandium plumbearum procella Cęsarianos diuerberantes tamdiu illos retardarunt, vt alarii, & ipsi descenderint, atque traiecto flumine alium in collem sese sensim receperint. sed iam Gallicorum equitum turmę in apertam planitiem profectę non amplius vexari, nisi magno cum Cęsarianorum periculo poterant, cum frequentes sclopettarii in proximis collibus constituti essent, qui facile inuadentes Cęsarianos Gallicum

Imperatoris prudentia necessaria.

Multorū cōsilia sępe mala.

Canoi deseripuo.

equitatum, & glandium procella, & omni tormentorum bellicorum genere possent impetere. Philibertus Allobrogum dux, vbi illas inuadendi hostis difficultates videt, suos reducit in castra. nam profectò magna vis est copiarum in alio, atque alio loco consistentium, quod nisi a castrametantibus, & ab inuasuris spectetur, ductores copiarum in maximas difficultates, & pericula trahuntur: cum pauci propter opportunitatem loci multos sępe profligarint: quod ipsum spectandum est inuadendis, aut extruendis vibibus, quia locus est pro multis manibus strenuorum militum. cum nuntiatum esset Cęsari Gallos esse denuo Cameracum tentaturos, castra ipse posuit ad Canoum, deinde ad Buschiam pagum; qui veritus ne ad ipsum Galli iter conuerterent, imperat fossa castrensi profunda castra pręcingi; quę alioquin erant in loco natura munitissimo delecta. vbi per triduum moratus esset, nuntiatum est rursus Gallum sese ad oppidum suorum finium Chiatelū vocatum recepisse. Quę dum gerebantur in finibus Belgarum, nullum tempus, ac nullus propè dies sine pręlijs trāsigebatur in Thuscia. nam vbi Cęsariana tormenta in opportunis locis collocata fuissent, quę varijs ex oppidis finitimis fuerant attracta, Strozzeanus exercitus fit propior. initur

Cruentū pręlium inter Strozzeanos & Marinianium.

utrinque minutum pręlium ab equitatu, & peditatu sanè atrox & cruentum, quod fermè iustę pugnę formam pręse ferebat. certatum est per spatium decem horarum. ceciderunt è Gallis plures mille & ducentis. è Cęsarianis paulo plures quadringentis desiderati. cum vero iam dies inclinaret, Strozza iubet cani receptui, suosque reuocat in castra. atque cum vterque exercitus propinqua inuicem castra posuisset, laborabatur aquarum inopia, pro quibus erat assiduè dimicandum, vbi vel homines, vel iumenta opus haberent. sic ob plurimas victus difficultates, & propter quotidianos certaminum labores ob propinquitatem castrorum, milites fatigati eius militię pertęsi, cum etiam Gallica tormenta in edito loco sita Cæsarianos plurimum infestarent, paulatim e castris elabi, ac numerus minui cępit, amboque exercitus debilitari. hisce difficultatibus, atque periculis commoti summi duces liberalioribus stipendijs transfugas inuitant. certatum est rursus leui certamine, in quo tum equitatus, tum etiam peditatus Cęsarianus superior non parum terroris Gallo iniecit.

Stratagema.

Marinianius, vt liberius Gallicę copię minuerentur proponi iubet edictum, vt omnibus è Gallicis castris exeuntibus liber exitus, & transitus daretur per agrum Florentinum. &, si vellent Cęsariana mereri stipendia, proponebantur Gallicis liberaliora, quod ipsum pollicitationum genus etiam ampliauit Strozza. enimuero cum nuntiatum esset Mariniano per exploratores Gallos noctu accessuros ad pontem Valiani montem Politianum versus, iubet copias in acie consistere, vt hostem insequerentur, sed cum Strozza mutauisset consilium, conceditur Cęsarianis, vt ad tentoria recederent, & corpora curarent. neque multum temporis interuallum intercedit cum è vicinis collibus apparent Gallica tormenta, & impedimenta, quę copię per debita interualla in singulis collibus consistentes sequuntur. Nam Strozza multis Italis transfugientibus cum se hoste inferiorem videret, sensim aciem in tutum deducere conatur; ita tamen ne fugere, sed etiam pugnandi facultatem hostibus vltro offerre videretur, quam putabat propter noctis propinquitatem deuitatum iri. at eius consilia à Cæsarianis cognita infringuntur, qui instructi nullo propè interuallo temporis concesso subsequuntur, præmittuntur expediti sclopettarij, qui terga, postremumque agmen Gallorum infestarent, ne iter liberum facerent, atque retardarentur donec equitatus Cæsarianus instruitur, qui ad Glanim fluuium aquatum ierat. Strozza, vt insequentes Cæsarianos retardaret Italorum cohortem Martiani relinquit: vt dum hostes expugnando Martiano morantur, liberum expeditumque iter haberet. Strozza Folianum contendens præmissis tormentis semper editiores colles tenebat: præmittebat autem tormenta quo seruarentur, si cogeretur pugnare. sed absurdum est profectò sine bellicis tormentis iter facere imperatori, presertim cum hostis à tergo sequatur, cum illa plurimum possint non solùm irruentem hostem refrenare; sed etiam, si audacior fuerit, ita prosternere & laniare, vt liberius iter relinquatur. nam fugatis profligatisque copiis, neque tormenta quidem seruantur, cum omnia victi facile veniant in potestatem victoris. tormenta enim Gallica longo interuallo locorum pręcedentia hostes à tergo insequentes infestare minime poterant; cum Cæsariani contrà duobus sagris, quod est inter campestria maius tormenti genus, à frontibus collocatis plurimos è Gallis laniarent. deinde magnus globus sclopettariorum missus est ad vexanda terga Gallorum, contra quem tametsi Cornelij Bentiuolij extremo agmini pręfecti, militarisque disciplinę non ignari opera se Galli egregiè tuebantur, tamen plurimum molestię & damni capiunt. Marinianius cum ita pręmissis sclopettariis animos suorum confirmasset, qui nullo ordine hostem infestabant alium ex alio collem occupans tormentorum opera tantum audacię suis adauxit, vt facile Gallos contemnerent, nihilque magis cuperent, quàm collatis signis de summa belli dimicare. sic enim plerunque fit in rebus bellicis, vt in cęteris fortunę ludicris, vt cum quid parui ponderis etiam ad res felices, vel aduersas accesserit, facile immutet totum rei pręsentis statum; quare nihil est tam formidabile vel amplissimis regnis, quàm principia infortuniorum, cum illa secum trahant postmodo rerum maximarum ruinam. ita verò Marinianius Gallum

Acierū Marinianij instructio.

insequens suas copias instruxit. primos Germanos quadrata ferè figura collocat. in sinistro cornu prærat Hispanis Ioannes Luna. in dextero erant Itali. at Sanctiflorius cum vniuerso equitatu in sinistro latere constiterat è regione Gallici equitatus ad radices collis, qui vocatur

Inita infortuniorū timenda.

Muliebris. at ita contrà instructæ erant acies Gallicę. densum agmen Italorum constiterat super colle Muliebri e regione Hispanorum. aliud Aquitatorum & Gallorum. aliud Heluetiorum. equi-

Acierū Strozzæ istructio.

tatus in dextra parte Cęsariano opponebatur, qui septingentorum sclopettariorum pręsidio erat munitus. habebat Strozza à fronte Martianum, à tergo Lucianum, à sinistra Folianum, à dextra

alia

alia oppida nonnulla. cum itaque vterque exercitus in acie constitisset, essetque animo dubio Marinianius an fortunam belli per illum diem experiretur, multis rationibus ab Hispanis præcipuè ducibus impellitur in eam sententiam, vt decerneret pugnandum esse, quare dato signo pugnæ Marinianius ipse in extremum agmen se recipit. sic enim cum inuitus propè fortunam belli experiretur, apparebat commodum fore, siquid aduersi contingeret, vt suæ saluti consuleret, & paratior esset ad fugam. sin autem res feliciter succederet, suos ad vtendum victoria hortaretur, fortiterque insequendum. Sanctiflorius accepto signo pugnæ equitatum in Strozzeanos mouet, quibus præerat comes Iuliæ Tauricæ, fossam quandam productam per illam planitiem transiturus. pugnatur acriter primo congressu. Sed Galli numero inferiores, tum propter vim cataphractorum, quamuis sclopettariorum præsidijs muniebantur, funduntur, profligantur, dissipanturque, quod accidit quia Bighettus vexillifer cum prætorio vexillo statim inuadentibus hostibus terga vertit. illud cum celerius, quàm credi posset, & quam conueniebat, accidisset, veritus Sanctiflorius aliquas subesse insidias non patitur primùm, vt sui insequerentur fugientes, sicuti victoriæ ratio postulabat, sed cum veram deinde, at non simulatam esse fugam comprehendisset, suis concedit equitibus hostem insequi. ea re cognita Strozza abiecta prorsus omni spe equitatus, & pugnæ instaurandæ, cum Cæsariani insequentes nullum firmandi cursus, aut consistendi locum concederent; cum intelligeret futurum vt vndique circumueniretur si in planitiem descenderet: sin consisteret, magnopere infestaretur tormentis hostium, atque obsideretur, decernit collatis signis cum omni reliquo exercitu fortunam belli necessariò prorsus experiri. atque cum ita loci angustia postularet, tres suorum acies in vna castra reducit, cum nullus esset vtrinque sclopettariorum vsus, qui in frequentibus minutis prælijs vniuersum sulphureum puluerem absumpserant, vasculaque exinaniuerant. Cæsarianæ acies consistunt impetum, & aduentum Gallorum expectantes presertim, cum Galli, & Heluetij pedites intrepide, & cum magna animi alacritate mouerentur. vsi sunt fossæ beneficio Cæsariani, quæ per ipsam planitiem satis profunda forte ducta fuerat, apud quam primum ordinem firmant. nam iudicatum fuerat à peritis rerum bellicarum eos in magnas difficultates ituros, qui primi fossam pertransire præsentibus hostibus conarentur, facilemque victoriam illis concessuros propter descensum, & ascensum. atqui cum maximę res propositæ sint prudentibus ducibus exercituum, gloriæ nimirum, imperium, salus subditorum, omnisque humana felicitas, ij iure debent omnia, quæ spectant ad honorem suum, salutemque populorum diligentissimè circumspicere; & quæ sibi vtilia sint, nisi possint assequi, illa certè neque hosti quidem relinquere; quippe cum omnia hostium commoda in suas calamitates redundent. ad hoc cognoscenda sunt necessariò cuique suorum, & hostium ingenia. exploranda consilia. cognoscenda arma; spectanda ars instruendi exercitus. intelligenda natura locorum. siquid horum parum notum, aut neglectum fuerit, rem totam in maximum discrimen potest inducere. nihil est enim tam fragile, quàm instructus aduersus hostem exercitus, quem tanquam subtilissimum vitrum res aliqua pertenuis, & leuissima potest infringere, & inanis etiam rumor repente exortus. sic Galli, vt sunt pugnacia, & prompta ad omnia bellica pericula ingenia pro gloria, minime retardati fossę difficultate eò descendunt promptè in Cæsarianos impetum facturi. primum agmen atque primus ordo præcipue, qui constabat è lectissima manu totius exercitus, in fugam vertitur, quæ res victoriam Cæsarianis concedit. Sic postulante ratione rei bellicæ delecti, & firmiores milites in fronte, aut in postremo agmine collocantur, aut vbi maius periculum extiterit pro opportunitate adoriturarum copiarum, vel insidiarum, si quà timeantur. eius igitur fossæ difficultas victoriam propè è manibus Gallorum ereptam Cæsarianis incruentam concedit, quamuis illi in Cæsarianos Italos impetum facientes primum sinistrum cornu fuderunt. tum veritus Marinianius nę eandem fortunam subirent vniuersæ acies conscendens equum in collem quendam eminentem à tergo totius exercitus se recipit, vt inde prospiceret quo in loco res esset constituta. mox intuitus aciem illam, quæ sinistrum cornu profligauerat hinc ab Hispanis, inde à Germanis inde à Florentino delectu circumuentam vrgeri, Hispanorumque virtute præcipuè impelli, qui illo die in primis egregiam operam nauarunt in eo bello, ad suos redit ad pugnam incitandos. Sic florentissimus Strozzæ exercitus paulo ante vniuersæ Hetruriæ formidabilis, qui mœnibus Florentinis propè captiuitatem minabatur, qui oppidis stragem, ædificijs incendia, agris deuastationem, populationem regioni vniuersæ, tam breui fugientibus Italis, fusoque equitatu vnius fossæ causa afflictus, profligatus, & fusus fuit: vt facile pateat, quàm labili in loco sitæ sint res humanæ, quæ arbitrio fortunæ sunt subiectæ, si hominum prudentia non sustententur. cæsa sunt in ea pugna ad quatuor millia hominum. multi calore intolerabili absumpti. multi siti necati, ijque maiori ex parte Galli, & Heluetij. nam ad quartum nonas sextilis pugna commissa est. capta sunt circiter centum equitum peditumque vexilla, & quædam campestria tormenta. ad duo millia hostium in potestatem victorum Cæsarianorum venerunt. ceciderunt insigniores Valeronus regulus Heluetiorum cum omnibus centurionibus, & signiferis Heluetijs. Roueroceus præfectus Germanorum, qui erant cum Heluetijs. Ioannes Bentiuolius, duces Galli, Tablasus, Combasus, Ioannes Villeus. multi ex Italis. omnes duces ac signiferi Germani. captus est Forqueus, Galeazzius Bentiuolius comes Galatinius, Paulus Vrsinus. duces capti, Turchettus Brixianus, Agabitus Tudertitanus, Bartholamæus Murena, & alij nonnulli. post illam cladem acceptam Strozza, & Aurelius Fregosius vir authoritate, nobilitateque generis illustris glandibus ambo vulnerati ægre se ad montem Alcinoi recipiunt. at Cæsariani reliquias hostium insequentes sex muralia tormenta

Pugna atrox inter vtrosq;

Preclarū monitum.

Strozzeanus exercitus profligatus.

menta & nonnulla compeſtria ex itinere capiunt. Cæſariani illa victoria potiti confeſtim ad expugnandum Lucianum contendunt, oppidum munitiſſimum & difficile, quod poterat multos dies conatus hoſtium ſuſtinere. ſed oppidani ad famam recentis victoriæ terrin fortunam belli minimè tentandam rati vltro ſe dedũt: quorum exemplum ſecuta ſunt alia oppida complura. atque hæc cauſa fuit cur Sena arctius obſeſſa facilius ad deditionem compelleretur. nam Sena vrbs hiſce difficultatibus poſtea circumuenta eſt; quod commeatus difficilius importabatur. quòd copioſius hoſti ſuppeteret. quòd Cęſariani tutiores obſiderent, qui nullum hoſtem reliquiſſent à tergo. His oppidis captis datum eſt tempus Cæſarianis ad curanda corpora, ad humandos mortuos, ad curandos vulneratos, vt expeditiores ad Senam obſidendam cõtenderent. Marinianius omnes captiuos, quos habebat in caſtris, iurare imperat, ne intra annum arma Cęſarianis hoſtilia importarent: deinde liberali, & humanitatis pleno conſilio liberos omnes dimiſit, quod etiam fecit vt caſtra exonerare. dedit etiam præfectos, qui ſingulas nationes ex agro Florentino inuiolatas & incolumes ad primos patriæ fines deducerent, atq; per edictũ procurat vt victus tranſeuntibus concederetur. vix Strozza & Fregoſus ad montẽ Alcinoi peruenerãt, cum Altus Comes præſidijs Luciani præfectus ibi preſto eſt poſt factam turpem deditionem afferens ſubfrigidas & inſulſas ſui facinoris excuſationes cur oppidum natura & arte munitum, rebuſque omnibus inſtructum turpiter deſeruiſſet, quod potuiſſet per multos dies defendere, atque impetus hoſtium, & honorificè, & vtiliſſimè ſuſtinere. nec multo poſt unà cum Bighetto ſignifero prætorio equitatus cuſtodiæ traditus capitis condemnatur. nam Bighettus venit in ſuſpicionem occultæ proditionis, quoniam antea quam ſuos cedere aut ſuperari vidiſſet, fugam arripuerit cum prætorio vexillo. illud autem iure factum videtur, quia vel ſi carere potuiſſet omni culpa proditionis, illa nota turpitudinis certè carere non potuit, quòd ob timiditatem vniuerſum equitatum in fugam traxit: quæ timiditas non ſolum turpis eſt, ſed etiam in præfectis, & ſigniferis, & militaribus magiſtratibus calamitoſa exercitui, quorum munus eſt vel cæteros à turpitudine fugæ retrahere, & reuocare. vbi enim de ſumma rerum agitur, de ſalute populorum, de conſeruando imperio, non ſatis honeſta eſt timiditatis, aut inſcitiæ excuſatio neque valida; quòd illa ęquè ac proditio multos in pernitiem trahat. ita fit, vt, qui bellicis rebus imperitos præficiunt, cũ ſuarum rerum detrimento intelligant gubernandi munus ſolis ſapientibus conuenire. at Alti Comitis calamitatis, & ipſius inſcitia cauſa fuit, quòd ille quędam impedimenta ad montem Alcinoi comportanda curauit, quoniam illa re cognita viſus eſt militibus iudicaſſe oppidum non poſſe defendi. hoc vno errore, vel per auaritiam, vel per imbecillitatem ingenii commiſſo ita conſternati ſunt animi multorum, vt è męnibus ſe demittentes ad fugam oppidum pręſidijs nudatum, & propè neceſſariam deditionem imperito Comiti reliquerint. ea dum aguntur inter Cęſarianos, & Strozzeanos, Ottomanica claſsis ſempiternus maris mediterranei ſtimulus, ac moleſtia ex anguſtiis Byzantij egreſſa per Boſporum Thracium ad Chiſtianorum pernitiem felici nauigatione in Apuliam ac Salentinos, deinde ad ſinum Florę vocatum applicuit, qui non multum diſtat ab vrbe Neapoli. nam primùm ſub auroram ad oppida Veſtum, & Beſtizzen agri Neapolitani egreſſi Turcæ, illa inuadunt inopinato, cunctaque diripiunt. nihil neque ſacrum, neque profanum relinquunt. oppidanos ad vnum claſſe auehunt. mox ad Calabrię, ſiue magnæ Græciæ, Salentinorumque litora adnauigantes, aliaque loca mari adiacentia multos rurſus capiunt, atque ante hyemem multa præda onuſta claſſis, multiſque captiuis Chriſtianis ſine ſanguine aut puluere Byzantium redit. illud eſt vtile Turcis duplici de cauſa, altera quòd ita multi fiunt per exercitationem periti nauigationum, ad quod etiam alliciuntur ſpe prædæ; altera quòd hoſtes perpetua trepidatione, ac ſumptibus vexant, vt intelligant arma Turcica magnopere ſemper eſſe metuenda. at Diuoduri Franciſcani monachi, quòd illa vrbs in poteſtatem Gallorum veniſſet, vt diximus, in priſtinam libertatem uendicare cupientes freti opportunitate comitiorum prouinciæ huiuſmodi commentum excogitant. conueniunt cum Cæſarianis, vt ad ſtatutum diem manus delectorum militum, veſtibus monachorum induatur. paulatim ingrediatur vrbem ijs armis tecta, quæ ſub ipſis tunicis poſſent occultari. huius opportunitatis cauſa multa vaſa vinaria ſunt in vrbem introducta, quorum nonnulla erant armis plena. ad ſtatutum igitur diem Cæſariani, qui erant Teonuillæ in loco parum diſtante nimirũ, venturi erant ad ferendum auxilium facinus aggreſſis. nam vbi ad arma conclamatum fuiſſet Diuoduri, cenſebant fore vt Galli ad certamen minutum exirent, quo tempore monachi, qui erant intra męnia cum illis, qui Cæſarianas partes amplexabantur facile poſſent eos excludere. tum cęſis cuſtodib. vnius portæ Hiſpani in inſidijs collocati erant in vrbem admittendi. ſed res ſub ipſum tempus ſtatutum patefacta non parum moleſtiæ monachis attulit, cum multis cauſa poſtea fuerit ſuſpendij. & quoniam fortuna in quam partem inclinauerit ſecum trahit multarum rerum, vel bonarum, vel malarum cumulum. omniumque gentium ſtudia. & fauor conſequitur ſigna victricia; inde effectũ eſt, vt rebus Gallicis inclinantibus ad infortunia Genuenſes quoque audita clade Senenſi maiore alacritate, maioribuſque apparatibus Gallos profligare aggreſſi ſint, qui Cyrnum inſulam Gallicis armis occupauerant. atque inprimis miſſis in inſulam tribus Italorum ac duobus Germanorum millibus præter eas copias, quas habebant in æſtiuis ad oppidum diui Columbari caſtrametantur, quod obſidione cingunt. oppidani decidentes de omni ſpe ſubſidiorum oppidum dedunt Genuenſium copiis. deinde itum eſt Vrcinium verſus, cuius expugnatio cum nimis difficilis videretur conuerſum eſt ſtudium ad omnia debiliora loca primùm expugnanda. omnis propè inſula in eorum poteſtatem venit, pręter illam partem, quæ inferior eſt citra montes; reliquaque ſunt facta Gallico Imperio Vrcinium tantum, & portus Syracuſanus, quorum locorum tamen multa caſtella etiam Genuenſes occuparunt. Hetruriæ verò Duci quoniam res feliciter ſuccederent, patefactæ ſunt inſi-

dię

Lucianũ captum.

Bighettus, & altus Comes capitis condemnati.

Claſsis Turcicæ exercitatio.

Diuoduri inſidiæ per Frãciſcanos ſtructæ.

Cyrni bellũ inſtauratum.

diæ nonnullorum, qui aduersus ipsum pro patriæ libertate, vt profitebantur, hoc est pro propria tyrannide cum hostibus conspirauerant, qui cum circiter triginta fuissent, præcipuæ tamen autoritatis fuerunt; Bindus Altuitus, & filij; Annibal Rucceiaius, Paulus Antonius Foderinus & filij, Alexander Saluiatus Petri filius, præter cæteros. vbi nouum ędinum Cæsaris iussu excitatum esset è veteris & solo adęquati ruinis, illud & præsidijs, & annona, & omni genere bellici apparatus fuit munitum, non solùm aduersus finitimorum populorum incursiones, & conatus, sed etiam aduersus ingentes impetus hostium, siquis illud armatus aggrederetur. Philippus Hispaniarum princeps, quem diximus superius in matrimonium fuisse ducturum Cæsaris iussu Mariam Britanniæ reginã per stabilitas conditiones, comparata classe octoginta onerariarum nauium, & quadraginta nauigiorum præterea varij generis in Britanniam nauigat, quibus decem, & octo regiæ, totidemque onerariæ Belgicæ accedebant, quæ proxima maria percurrentes omnia litora tuta reddiderant. at verò in Ouictiam insulam, quæ sita est è regione portus Vuintoniæ, iam principes nonnulli conuenerant eius ordinis, quæ Grattiera vocatur, qui ordo est in Britannia primatum nobilissimus, vt is qui Cæsarianorum Tosonius dictus est. ibi erant principem Hispaniarum excepturi, inter quos fuit Milordus Pagetius comes Rotolantius, & Milorius Pouiquater regij ęrarij magister, Milordusque Prinsellus Randesius. hi non solùm preciosis vestibus vsi sunt. sed etiam magnificentissimo nauigij ornatu, quippe quod preciosis tapetibus & aureis textilibus decorum erat cum throno regio. illud à multis remigibus viridi, candidoque colore indutis impellebatur, quæ coloris varietas propria est reginę. subsequebantur alia decem nauigia aulæis textilibus cooperta, quæ insignium thalamorum, egregieque instructorum formam interius prę se ferebant. vbi Philippus illuc applicuisset, in nauigium cum throno paratum ab illis principibus magna hilaritate accipitur, Vuintoniamq; nauigat; quò vbi ventum est, ingens fit salutatio displosis pluribus tormentis. egresso principi cum Albano regulo, Antonio Toletano, Petro Padilia Ruigomezque proceribus, alijsque multis insignibus, fit obuia magna Britannicorum procerum manus salutantium gratulantiumque pro felici aduentu, quos paulo post subsequebatur Brunus regij stabuli magister gradarium equum adducens gemmis auroque multo ornatum niuei coloris cum regio operimento. illum conscendens Philippus templum Vuintoniense adit gratias Deo acturus, quia incolumis ad ea litora peruenisset. mox ad palatium preciosis aulęis sericis multo auro intertexto ornatum deducitur, in quo plurimi erant thalami magnificè parati. sed pręcipuè assignatur Philippo regali decorum magnificentia. dum Philippus ibi moratur, Hispani proceres exeunt è nauibus, inter quos primarij fuerunt opibus, & dignitate insignes Dux Medioli, comes Sardinię, Agamontius, Amiras Castellę ac Bastitanorum, marchionesque Valię, & Aghillaræ. ad lętitię significationem multi ignes vbique accenduntur sub noctem, disploduntur que tormenta complura. postridie eius diei cum ad sacras ceremonias accederetur, à multisque Britannis proceribus salutaretur Philippus, egerrimè ferri cęptum est, quòd ad nullius hominis salutationem capitis integumentum honoris gratia detraxisset pro more regum Hispanorum. inde nata est apud eos populos insignis superbię Philippi opinio, & contemptus Britannorum procerum: quod maxime vitandum est. Camalodunensis episcopus cum missus à regina de rebus omnibus cum Philippo communicasset, deinde missa sunt munera ad reginam gemmę quędam insignes infiniti propè precij. ea dum aguntur Vuintonię, multi alii proceres Britanni conueniunt ad principem salutandum, dum regina illum Camaloduni, quæ vrbs distat à Vuintonia circiter decem millia passuum, pręstolatur. missi sunt obuiam duodecim gradarii equi magnę pulchritudinis, multoque auro ornati, & argento, inter quos vnus fuit candidi coloris cum purpureis ornamentis, auroque picturatis, intertextis multis gemmis, qui principi assignaretur. accessit ad principem. & regulus Pembrucchus cum trecentis equitibus, nobilibusque ciuibus eius insulę. neque vllus dies vacuus à nouis salutationibus pręteribat, cum semper noua multitudo ad principem confluerer. vbi cæptum est iter fieri Camalodunum versus, præcedunt centum arciferi equites, totidemque pedites cum arcubus, & pharetris purpureo colore induti, argento in fibularum morem intexto. hisce succedebant alabardiferi flauis induti purpureis limbis funiculis candidis assutis, qui erant principis colores. Philippus gradarium equum ascendit insigniorem, reliqui sunt primarijs proceribus concessi. sic iter incipitur, atque cum ad mille passus distaret adhuc a Camaloduno obuios habuit quingentos ferè Britannos portamq; vrbis ingressus, omnes regios magistratus talaribus purpureis indutos, qui se fidem illi seruaturos iurarunt, atque in palatium non procul distans à regio acceditur. hinc ad templum vrbis augustius accedenti fiunt obuij sacerdotes cum infulis, atque sub umbella magnificè picturata ad altare maius deducitur. nec multo post venit in colloquium cum regina, quod non semel postmodo fit. iubet quatuor Hispanorum millia, quos secum in insulam adduxerat, in Belgicam regionem exponi ad Cæsarem, quod etiam pergratum fuit Britannis, cum tot exteros homines esse in suis vrbibus non satis æquo animo ferrent. Interea tabulatum sublime ex asseribus construitur in augustiore templo, multisque & aulæis, & preciosis tapetibus contegitur, ac vestitur è regione maioris altaris, vbi duæ sedes parantur cum regia magnificentia. vbi dies constitutus sponsalibus illuxit, prior accessit princeps cum Hispanis proceribus multis margaritis gemmisque conspicuus, & paulopost regina cum regia pompa, & ipsa incedit ad templum vestibus vndique micantibus ob multos preciosos lapillos, quam longo ordine stipantes Britanni episcopi, & proceres sequebantur. præcedebant viginti tubicines. post hos regia insignia præferentes. post breues preces ambo ad paratas sedes adeunt, à quibus distabant per breue interuallum Cæsaris, Romanorum regis, Venetorum. & Ducis Hetruriæ, aliorumque nonnullorum principum legationes. Camalodunensis paulo post sacris vestibus indutus, comitantibus quinque episcopis tabulatum ascendit, qui

priusquam

Florẽtinis rebellibus dies per pręconẽ dicta.

Grattiera ordo equitum Britannorũ.

Philippi nauigatio in Britanniam.

Philippi regis põpa ad Mariam accedentis.

prius quam ad propria negotia regum veniretur, contractas nuptias, quarum causa rex venerat in Britaniam, pronuntiauit. Quamobrem si quod impedimentum legitimum quisquam esse intelligeret, rogatur vt illud palam pronuntiet. vndique conclamatum est nullum videri: quod vbi auditum esset, Figaroa priuilegium Cæsaris obtulit Hispaniarum principi, in quo rex Neapolis declarabatur cum multis alijs regnorum titulis & honoribus, quibus filius à patre donabatur. id autem factum est ne regina illi principi nupsisse videretur, qui honore, dignitate, titulis multo esset inferior. illa cum episcopus publicè recitauisset, mox subiunxit nuptias inter reges absentes contractas verbis, iamiam ab vtrisque re ipsa confirmandas esse præsentibus, quod illi fore affirmarunt. Tunc ad regem conuersus eum rogat an Mariam sponsam habere, eam gubernare, in omnes fortunæ euentus protegere, ea sola muliere, quæ sese ac suum regnum suæ fidei ac potestati committeret, esset vsurus? qui respondit se ita facturum. rursus rogatur regina an eadem confirmaret? quæ se ita assentiri respondit. postea consecratis duobus annulis manum reginæ vno è primariis Britannis tenente annularis digitus à rege preciosis induitur. postea rex a sinistra, regina à dextra in suis sedibus resederunt dum sacra ab episcopo celebrantur. cum ad exosculationem imaginis paruæ ventum est, quam Pacem vocant, rex ad reginæ sedem accedit, illi benedixit, & exosculatur. peractis denique sacris, vinum & panis bis coctus affertur reginæ, quæ cum gustauisset pro more Britannico deinde ad regem misit, qui & ipse gustauit. his ita actis quatuor Araldi, sic enim vocant publicos præcones, ad altare accedunt, quorum vnus è sublimiore gradu ita pronuntiauit: Philippus & Maria Dei gratia Britanniæ, Galliæ, Neapolis, Solymorum, Hyberniæ rex & regina, fidei defensores, Hispaniarum & Siciliæ principes, archiduces Austriæ, duces Mediolani, Burgundiæ, Brabantiæ, comites Hispurgiæ, Flandriæ, & Tyrolis, &c. testibus nobis apud Deum. annis regnorum nostrorum primo, & secundo. his peractis receditur, quo ordine ventum erat. atque rex ad palatium peruenit, dum mensæ parantur. structa est autem regalis in amplissimo loco cæteris editior in loco sublimiore cum aureis sedibus. iussus est honoris gratia, & beneuolentiæ assidere regiæ mensæ episcopus etiã Camalodunensis. quæ verò erant in inferiore loco tres paratæ sunt mensæ magnificentissimæ, quarum vni assidebant legationes, alij proceres Hispani, alij multi duces, & matronę Britanniæ. Philippus rex sub finem prandii Britannos proceres honoris gratia poculo prouocauit, regina Hispanos. deinde remotis mensis delectati sunt choreis, & tripudijs omnes proceres, donec inter conuiuia, & oblectamenta dies elapsus nocti locum cessit. hæc, quæ agebantur in Britannia, parum animum Cæsaris demulcent cognita grauibus bellorum curis implicatum, qui Cameracum se recipit dum Henricus per Artesiam regionem ad vrbes maritimas iter habet, ita vt non maiore spatio sexdecim millibus passuum à Cæsare distaret. dum Henricus ad tentandam expugnationem Rentini se accingit, Cæsar Lilar adit, quod oppidum distat inde ad viginti & quatuor millia passuum. postea iter faciens octo milliariorum non procul ab Era castrametatur, vnde ruinę Teruannę prospici poterant. cum illo die Cæsariani in acie constitissent, Cæsar mittit exploratum situm cuiusdam collis vltra paruum, & ignobilem fluuium, qui neque latus, neque profundus Rentinum præterlabitur. deinde sequenti die cum pręmissi equites collem ascendissent, atque occupassent ex ea parte & Rentinum, & quædam prospectabantur Gallorum tentoria; qui cum primùm illuxisset, arcem viginti & sex bellicis tormentis ingentibus cannonibus scilicet diuerberant incredibili strepitu, & fragore. Cæsar super illo colle castra posuit, quem exploratum miserat. atqui cum Rentinum sit in quadam valle situm tribus collibus cingitur, quorum duos Gallicæ acies occupauerant, cum Henricus, & conestablius super colle ad occidentem spectante essent castrametari vltra fluuium cum maiore parte equitatus, & peditatus: fuit enim significatum Henrico Cæsarem misisse exploratum locum vltra flumen. neque enim passurus videbatur Rentinum sine prælio occupari, quare vel totum diem in ea parte copię constiterunt in acie. super altero cum Germanico Heluetioque peditatu castrametatus fuerat Vandomus regulus. flectitur is collis in lunæ semiplenæ formam, sinistroque cornu oppidum complectitur ad meridiem, vbi tentoria erecta fuerant Heluetiorum, & Germanorum, & quędam bellica tormenta. dexterum cornu, cuius extrema pars est frequentibus ac proceris nemorum arboribus occupata, oppidum claudit inter meridiem, & orientem, quod latus à quingentis sclopettatijs Gallis custodiebatur. Cæsar super colle inter orientem, & septentrionale latus castra posuerat, qui collis à tertio latere oppidum claudit, distatque circiter duo millia passuũ, cum cęteri non plus inuicem distent quadringentis, vel etiam minus. erat hic collis valde incommodus ad ferendas suppetias, quia vallis esset angusta, per quam erat transeundum, arboribusque multis consita, vbi constiterat Gallicus equitatus, & sclopettarij equestres. colles præterea quamuis nõ erant ab vtraque parte toti occupati a Gallis, tamen vbique custodiebantur diligenter, vbi multę collocatæ erant excubiæ. Cæsar cum intelligeret nemus necessariò sibi esse occupandum, quod erat à sinistra, alioquin nihil vtile posse confici, frequentem globum peditum mittit ad illud occupandum. sed Gallus propter loci opportunitatem Cæsarianos facile repellit, qui imperfecto negotio recedere cogũtur. certatum est eo die minuto prælio ad eum collem, & in ipsa valle, & vltra fluuiũ: in quibus certaminibus Gallus maiorem cladem accepit. at Gallus quamuis Cęsarianos omnes in aciem instructos intuebatur, frequentiaque certamina, quibus sępius commissis pugnabatur, tamen nihil de animi constantia remittit, sed multò etiam acrius, quàm antea, maioriq; ne impetu Rentinum concutit. cum inclinatus iam esset dies, tormentaque nimis incaluisent propter diligens verberandi studium, (deuitandum est enim per æstatem pręcipuè, ne disrumpantur propter assiduitatem verberationis,) intermissa est verberatio, quamobrem suspicatus est Cæsar Gallos oppidum inuasuros. deinde cum iussisset exercitum hostium explorari, nullus vel armorum, vel sclopettariorum

Philippo tituli cõcessi. Sponsalia.

Rẽtinũ à Gallis cõcusũ.

pettariorum strepitus exaudiebatur. Interea missæ sunt literæ clam ab oppidi ipsius præfecto ad Cęsarem, quibus significabatur ita propter ruinas murorum apertum esse oppidum vi tormentorum, nemo vt totò posset ad eas ruinas densensionis gratia accedere, cui difficultati aderat etiam annonę penuria. vna tamen readiungunt se adiuuari, quòd fossa ita esset lata & profunda vt neque falciculis lignorum repleri, neque aqua diuerti aliò posset: cum semper esset abundans, atque altissima relinqueretur. his accedebat quòd laterum defensiones ita essent protectæ, vt neque disrumpi possent, neque impediri. se defensurum esse donec aliquid superesset annonę. est autem Rentinum figura quadrata, cuius in angulis erectæ sunt quatuor turres, vel potius arces munitissimæ, quarum duæ lateritio muro vestiuntur; duæ & interius & exterius muniuntur terra plenis. turres autem casas habent terra repletas, quæ tam artificiosè proteguntur vt concuti non possint, fossa cum altissimis aquis amplissima est, quippe quæ ad trigiuta & amplius passus dilatetur, plateamque interiorem habet peramplam ad struendas reparationes, si opus sit, aptam. Cæsar per obscuritatem noctis imperat mille Hispanos, ac totidem Germanos cum expeditissimis equitibus auxiliarijs supra arma indui interulis, & ad occupandum nemus proficisci, qui cum ad orti essent negotium, denuo repelluntur non paucis vulneratis. postridie eius diei cum primùm illuxisset, rursus cęptum est oppidum ingenti vi tormentorum concuti & prosterni: Cæsar nemus, vnde toties repulsus fuerat, omnino occupandum ratus primùm tormenta dirigit. deinde instruit exercitum, atque pręmittit omnem Hispanum peditatum ad prospectum hostium sub meridiem. præmittit & Regimentum Germanorum, quibus præerat comes Megensis, ad illud expugnandum. tantus verò ardor, tanta cupido, tantum fuit Hispanorum desiderium delendæ acceptę notæ infamię, quam sibi contraxisse videbantur ex illis superioribus repulsis, tanta Germanorum contentio, ne celeritate, studio, & virtute pugnandi apparerent Hispanis inferiores, vt certatim in nemus irrumperent. atq; quamuis Galli acerrimè diu restitissent, tamen denique cedere coacti sint, cum fuissent cæsi ex illis plures quingentis, è Cæsarianis paulo plures trecentis sunt desiderati. Heuricus vbi suos se recipere sensit, statuit vt omnis ferè exercitus in castra Vandomi pertrãsiret, atque dum pugnaretur adhuc in extrema parte nemoris ad tentoria Heluetiorum ab ijs equitibus, qui se paulatim ab ipsa valle, in qua fuerant castrametati, recipiebant, Galli consistunt in acie in primo agmine paulatim nemori propinquantes. nuntiatur Cæsari nemus a suis fuisse occupatum. quòd Galli ad fugam prospectarent, quod eo die regem captiuum haberent in castris. tanta vis est adulationis. nam quę libenter audiri à principibus quisque existimat, ea sæpius tanquam somnians vel nulla ratione suffultus effutire solet ad gratiam. Castalius, vt pote cui nota esset uis Gallica, & qui bellorum euentus sæpius expertus esset, tum verè posse dici occupatum esse nemus respondet, cum Cęsariani illo defendendo perseuerassent: quòd exitus fugę Gallorum solus verus esset testis, Ferrandus Gonzaga, qui & ipse erat in castris, persuadet Cæsari vt sex campestria tormenta smerilios scilicet, hęc sunt tormentorum nomina, & duos falconettos mitteret ad infestandos manipulos Gallorum, qui iam nemori adpropinquarent. his addidit, quòd nisi subsidia Hispanis ac Germanis nemus defendentibus submitterentur, futurum breui vt funderentur. Cæsar iubet aduehi tormenta. mittit duodecim vexilla Germanorum Nansiensis comitis, & trecentos Germanos eius ordinis, quos vulgo Ferrarolos vocant. hi quamuis primis conatibus formidabiles videntur propter multitudinem breuium sclopettorum, tamen si cum acie militum ordinaria congrediantur, breui & nullo propè negocio demonstrantur esse inutiles; cum incursionibus potius & prædationibus & latrocinijs, quàm vlli gloriæ militari sint apti. Galli, cum illi accederent, qui mittebantur à Cæsare artificiosè ac subdolè cedentes permittebant vt turma & frons equitatus pluribus adiunctis condensaretur: quare cum trecenti illi Ferraroli Germani ad Gallorum conspectum accessissent, in Cæsarianos fit impetus & irruptio. hos cum Ferraroli sustinere ob breuitatem sclopettorum non possent, vti cæteri milites, sese ad radices nemoris recipiunt. Galli veriti ne plenum esset nemus Hispanis sclopettarijs, vbi propinquasent nemori, consistunt. Germanicus equitatus ante omnem aciem consistens prestolatur quò tenderēt Gallorum consilia, cum parum distantes & ipsi constitisent. at verò trecenti illi denique citatis equis cum breuibus sclopettis in Gallos impetum faciunt, in quo certamine propter iniquitatem loci quinque è nobilissimis Gallis, cum equis præcipites ceciderunt; quos vt capere Cæsariani niterentur Galli cum densissimo manipulo, ac turma equitum irrumpũt in Cęsarianos ipsos. Ferraroli displosis breuibus sclopettis nullo alio telorum genere se defendentes, cum nihil illi reliquum esset præter gladios, inutiles prorsus aduersus armatos equites, ita vertũtur in fugam, vt neque Gonzaga, neque Dux Allobrogum eos reuocare potuerit ad instaurandum prælium, cum omnes misti cum Gallis insequentibus, & cædentibus pro viribus equorum recurrerent. alia eorum pars ad nemus compulsa est. alia quæ iter tenuit inter nemus, & vallem inferius ad extremum, vsque nemoris fugatur, vbi duodecim cohortes Nansiensis constiterant. illi vbi non non solùm milites in fugam versos, sed etiam prefectos vident, & Gonzagam præsertim, qui ipsos adduxerat, in fugam & ipsi vertuntur: quod vbi cognitum est à Gallis, in hos impressionem faciunt, ad trecentos trucidant, vexilla diripiunt, quatuor tormenta abstrahunt. nam res humanæ ita sese habent vt dicebamus superius, quia velut senio ac uetustate fatiscentium, atque dehiscentium ędificiorum totum pondus in partem inclinatam debilioremque recumbit, atque impellit ad ruinam. sic in rebus bellicis contingit, vt in vtram partem inclinare ceperint ob aliquem imperatorum errorē facile trahant secum vniuersam molem ac reliquos fortunę exitus. quamobrem vt in physicis ita in negotijs verè dictum est à sapientibus; semina magnitudine parua, virtute maxima. sic Cęsar cũ defessos iam diuturna pugna Hispanos, & Germanos trecentosque equites assiduè nemus tueri nõ

Rētini figura

Præliũ cruẽtum, ac diuturnum.

Ferrarolorũ vsus ĩ bello.

Cæsaris error.

poise

posse non prospiceret. cum Galli non illis solum, sed nonnullis equitum millibus possent resistere nisi valida auxilia equitatus, & peditatus mitterentur, in eam & iacturam, & dedecus incidit. illa pugna commissa vterque exercitus se victorem appellat. Cæsariani quia nemus occupassent, quia prætorium vexillum cepissent, quia nobilissimi quidam Galli cecidissent, Galli quia cepissent quatuor bellica tormenta, quia reportassent nouem vexilla peditum, quia multos è Cæsarianis fudissent, & trucidassent. Cæsar postmodo, vel illorum ipsorum consilio, qui captiuum fore Henricum eo ipso die putauerant, castra fossis, & aggeribus vallari iubet. ita biduum vacuum à prælus, & ociosum ab vtroque exercitu transigitur. tertio die Henricus ipse nemus, & omnia loca castris Cæsarianis proxima explorat, & recognoscit, vnde nata est opinio, & suspicio ne Galli à tergo transirent, quare leti ad extruendas omnes necessarias reparationes Cæsariani accingunt. tum Galli in vniuersam vallem, & secundum ripam fluminis, & ad latera nemoris magnum sclopettariorum numerum collocant, in vallis vmbilico magnam equitum turmam ac peditum aciem. hinc acies ostentare, ad pugnam ciere Cæsarianos, segnitiem exprobrare. quidam propius ad munitiones accedere. ad leuia certamina prouocare. Sed cum Cæsar decreuisset nequis è munitionibus exiret, nihil eo die actum est, postridie fumus multus in castris Gallorum excitatur, nam rex per noctem iter ceperat, quem sub aurora reliqua pars exercitus est subsecuta: nam cum maxima fuisset densitas nebularum, nullus Gallorum motus poterat à Cæsarianis dignosci. Cæsar vbi hostem abscedere sensit neminem mittit ad insequendum, quamuis non deerant qui istud faciendum curabant, & consulebant. sed cum duabus alis cataphractorum equitum, & Hispano peditatu Rentinum visit. Henricus quamuis vniuersum murum inter duas turres ad occasum prostrauerat, & deiecerat, tamen cum difficiles ascensu essent ruinæ, in turrimque prætaltam tormenta direxisset, quæ breui consterni poterat, & delapsa oppidi plateam ac bonam partem propinquarum domorum oppressisset, de spe negotij cecidit. neque illud etiam confirmauit, quòd ex alio latere Vandomus murum maioris turris prostrauerat, & eum murum qui inter vtramque turrim intercurrebat, quia latus terra oppletum munitionis tam erat sublime, vt sine scalis omnino conscendi non posset. huius oppidi præsidiarii erant milites ducenti Hispani, & octingenti Belgæ. paulo post Cæsar Bruxellas; at Henricus, quia exercitus iam esset defatigatus diuturnitate bellorum, intra suos fines, se recipiunt. In Italia verò res non frigidè agebantur:

Segetes Senésiũ deuastatæ.

quippe quia Marinianius cum satis ocij ad curanda corpora, & ad reficiendas vires suis copijs dedisset, mox ad deuastandas segetes Senensium animum adiecerat, quos breui ad extremam annonæ

Strozzæ cõsiliũ de expeditione Senensi.

penuriam induxit, Florentinisque concessit tempus opportunum colligendi frumenti. enimuero si consilium Strozzæ tam rectè fuisset perfectum, quàm sapienter ille decreuerat, in summo discrimine res & Florentina & Cæsariana fuisset collocata in Italia. is enim viderat acutissimè quid vtilitatis posset illa expeditio Henrico regi afferre. norat futuram victoriam eius belli omnem penes illum, qui messes colligeret, aliosque impediret, ac viribus præstaret præsertim messis tempore, quare ab Henrico rege copias illas postulauerat, quæ possent hostem per Iunium mensem, & quintilem superare, quia si impressionem fecisset in agrum Florentinum, futurum erat vt is ager duos exercitus vno tempore alere cogeretur, cum necessarium foret Mariniano soluere Senæ obsidionem. copias retrahere. liberas messes Senensibus relinquere: cum verò per reliquos menses Cæsariani ostendendi gratia bellum essent gesturi necessarium fore videbatur, vt diuturnis sumptibus grauati populi, annonæque penuria laborantes, ac ægrè ferentes, tam diuturnas calamitates tranquillitatis, & quietis desiderio ad defectionem denique aspirarent, cum essent nonnulli alioquin Cosmo Duci Hetruriæ ob memoriam veteris libertatis infensi. nam post absumptas messes, & subiugatos pagos, aut oppida in apto situ, facile fore apparebat paruis sumptibus sese ad defensionẽ recipere; quę omnia rerum prædictarum exemplis cognosci potuerunt. at enim classis Gallica quo tempore in Hetruria esse oportebat, in Prouincia morata vniuersa Strozzæ consilia subuertit. nam cum ad cal. Iunij ad portum Herculis adesse oporteret, videbatur par esse, cum tantæ res agerentur, vt ante cal. appelleret, quoniam celeritas in rebus bellicis maximæ est vtilitatis; nisi cum rem diutius protrahendo certissima victoria in mora constituta est. si classis opportunè accessisset,

Henrici error.

Pistorium facile capi poterat, atque res Florentina erat in maximo periculo fugato, & profligato Mariniano. sed cum auctæ fuissent Cæsarianorum vires nemine impediente, non solum Florentini messes collegerunt, sed etiam impediuerunt Senenses ne meterent. coactus itaque Strozza se in agrum Senensem recipere, passus est ipse necessariò eadem incommoda, quæ fuerat hostibus illaturus. nam cum duo exercitus in agrum Senensem se recepissent deuastatæ, sunt nouæ segetes, & quæ reseruatę fuerant in vsum belli, necessario absumptæ. hisce de causis eò redacta res est Strozzeana vt exercitus solueretur propter rerum omnium inopiam, vel cogeretur fortunam belli experiri & signa conferre. nihil enim erat aliud exercitum diutius sustentare, quàm reliquias annonæ prorsus absumere. rursus copias sponte dimittere, se ad defensionem retrahere, liberumque agrum consultò hosti dimittere, manifestum erat detrimentum amissis iam messibus, cum tamen exiguam propter copiarum differentiam neque prælium iure appareret deuitandum. Vix enim fieri potest, vt par exercitus inueniatur omnibus prorsus adæquatus partibus, cum parua differentia nihil sit omnino facienda. quòd si exercitus pugnando profligaretur, nihil magis capiebatur detrimenti, quàm quòd Senenses erant intra mœnia includendi, quod ipsum fiebat copijs sponte dissolutis, cum omnia oppida firmissimis præsidiis essent munita. atqui si tunc loci ratio habita esset, vbi commissum est prælium, si debitum officium Strozzeani præstitissent, patuisset profectò quàm rectè

Senæ obsessæ miseriæ.

rem consuluerat. his ita gestis Cæsarianus exercitus Senas vrbem validiore, arctioreque obsidione cingit. Senenses, vti mos est plerumque obsessarum ciuitatum, quæ tanquam male affecta corpora

per

per vomitum inutiles humores emittunt,inutiles rebus bellicis pueros, & senes ac fœminas ex vrbe expellunt, ne annona inutiliter ab his absumpta facilius compelleretur ad deditionem. sed hos Cæsariani conantur in vrbem retrudere. verum cum porta vrbis iam esset occlusa plerique inedia miserabiliter in fossa moriebantur. crudelissimum erat spectaculum ob famem,& sitim,rerumque omnium inopiam lugentes pueros, eiulantes mulieres, humi prostratos moribundos senes misericordiam modo à suis, modo ab hostibus implorantes, atque inter ipsum sermonem naturæ concedentes videre. deinde Marinianius, vt augustius etiam rem Senensem stringeret, curat aliam munitionem excitandam ad portam Romanam incluso intra aggeres ac fossas castrenses Cœnobio monachorum Carthusianorum. at eam debilem tamen excitat, cum neque fasciculi lignorum, & sarmenta è longinquis regionibus commodè importari possent; neque terra ita esset renax, vt operi conueniret, quia sabuli & arenæ more deflueret. vbi illa munitio quantulacunque esset, fuisset excitata,quæ saltem irruentium ciuium impetum in castra retardaret,præberetque quandam munitionis formam,& suspicionem,Marinianius contendit ad expugnandum montem Aionem oppidum munitissimum cum magna parte exercitus,& quatuor muralibus tormentis, relictis in castris Germanis,& quibusdam Hispanis,& paucis Italis. Senenses interea audito bombo tormentorum Montem Aionem verberantium rati id quod erat,esse debilia castrorum Cæsarianorum præsidia,armati ferè mille & quingenti exeunt ex vrbe,commissoque leui prelio subitario pertranseunt fossas castrēses nullo propè negotio,atque superatis reparationibus in castra Cęsariana vi irrumpunt.non enim plures quingentis militibus relicti erant in castris præter Germanos, atque maior pars illorum iam fuga arripuerat,vt ipse vidi,à Germanis conclamatum est ad arma,qui constiterunt in acie, quod genus hominum aptius est statarijs,quam expeditis,& leuibus certaminibus. Senenses facilitate victoriæ territi,vel quòd insidias ab alia parte vrbis subesse suspicarentur,vel quòd ita ferebat eorum fortuna,victoriam è manibus elabi passi sunt: quia si paruis illis copiis profligatis,quod erat facillimum, Cæsarianas vires imminuissent, non erat ita rursum postea Marinianio ad obsidendam vrbem redire. vix enim cum tubæ diutius inflatę essent pauci equites sexdecim nimirum inuenti sunt cum paucis sclopettariis, qui hostem repellerent. neque illud facinus vnquam laudabile duxerim conantem imperatorem potentissimam ciuitatem obsidere, ita distrahere exercitum, vt inferior, aut etiam par efficiatur vrbanis viribus. Marinianius audito periculo, in quo tota res bellica erat constituta, continuo quasdam cohortes in castra remittit.ipse non prius destituit expugnationem, quàm oppidum per deditionem acceperit; quod tamen nonnulli deditum ex composito à Ioannettino Zeto censuerunt simulata expugnatione, cum multa tormenta sine globis disploderentur. Marinianius in castra reuersus alias subitarias munitiones excitat in aliis locis, ita nihil vt commeatus nisi per summam difficultatem,summumque importantium periculum ingredi posset,. qui dum struendis munitionibus claudendisque aditibus commeatui studet in Thuscia aduersus vrbem Senam, Brisacius cum proregia potestate, summoque imperio rei militaris in Gallia subalpina præter Hippotegiam, quam ceperat anno superiore collecta magna manu peditum, qui erant in presidiis, adiunctis etiā subitariis copiis quas è Gallia secum adduxerat,repente Bugiellam vrbem frequentem, & amplam capit,& oppidum Sancti Iacobi,& alia multa castella non parui momenti,quę mox firmis præsidiis munita sunt,vt facultatem & aditum ad ceteras res Italicas patefacerent. nam quædam sunt castella, quæ ipsa nullius sunt rationis censenda, at carissima sunt plurimique fiunt, quòd aditus patefaciunt in hostium regionem. Ferrandus Gonzaga tantum authoritatis nactus apud Cęsarem,tantumque beneuolentiæ interea,quantum nulla ratione videbatur posse labefactari, partim quòd eius felicitati inuideretur,partim quòd priuatæ suæ vtilitati nimis accurate visus esset studere; in maximas quorundam virorum illustrium incurrit offensiones, & graues accusationes apud Cæsarem, qui maximis itineribus cum venisset in Italiam ad ipsas criminationes diluendas Bruxellas se contulit. nam cum in demortui marchionis Istoniensis locum Mediolani gubernator missus fuisset cū summo imperio post Cæsarem in Italiam,Ioannem Figarolam præfectum Insubrum reliquit.erant viri illustres, in quorum offensiones Ferrandus incurrerat, Franciscus Tauerna vir Cæsarei sigilli magister inter Insubres, siue magnus cancellarius. Franciscus Crassus vir primarius,& Magistratus vocati Mediolani præses. Ioannes Luna arcis Mediolanensis præfectus. ex aulicis ipsius Cæsaris Dux Allobrogum propter nonnullas iniurias,quas ille impune à suis militibus in Allobroges inferri passus fuerat. aliis de causis infensum habebat Castalium & Rigiacum regulum & alios nonnullos, qui omnes aduersus Ferrandum conspirantes ita egerunt,vt ad suam defensionem aduocaretur. dū Brisacius in subalpina Gallia nemine resistente proxima quæque incursionibus, & prædationibus vexat, Reginaldo Polo purpurato antistiti per literas Philippi Regis, & Mariæ reginæ significatur sibi pergratum fore si ipse sese in Britanniam conferret, vt eam prouinciam, quę per tot annos à Romana ecclesia dissenserat ad sanctam religionem & obedientiam reuocaret. Polus his literis acceptis Bruxellis discedit comitantibus Milordo Pagetto, & Edoardo Astingesio, qui missi fuerant ab illis regibus,& à comitiis Britanniæ ad illum ex aula Cęsarea adducēdum.ille comitantibus centum ferè, & quinquaginta equitibus Bruxellis Gandauum & Bruges & Nouum portum prætergressus Grauellinguam accedit. atque cum ad eum fluuium peruenisset, qui è montibus proximis ortus Fonchbergę, per sinuosa spatia delatus per Sancti Odomari oppidū prętergressus agrum Calesium, qui est Morinorum, à Belgico disterminat, obuium habuit Calesiorum Marescialllum cum multo equitatu & pompa totius Cesoniaci naualis, qui illum ad Icium, id est munitissimum Britannorum propugnaculum, deduxit: in cuius vrbis ingressu ab omnibus vrbanis magistratibus perhumaniter excipitur cum ingenti lętitiæ significatione. multis displosis tormentis, ęris Campani tinnitu,

Error Marinianij.

Mons Aioneus captus.

Bugiella capta à Brisacio.

Ferrādus Gōzaga ad diluendas criminationes.

Card. Polus in Britanniā adit.

nitu, accensis nocturnis ignibus; paratis magnificis & lautissimis conuiuijs. cum postea nauigationis tempus apparuisset, (est enim in citeriore litore Cæsoniacum nauale quod maris oceani primis fluctibus alluitur, quare ab Icio promontorio Morinorum, Cæsoniacoùe nauali non difficilis est traiectus in Britanniam, nisi repentina aliqua iniuria temporis repugnet,) nauim conscendens, facilique nauigatione vsus ad oppidum Doueram in litore Britanniæ situm applicuit, vbi obuium habuit episcopum Heliensem, qui cum centum equitibus obuiam processit gratulaturum regio nomine pro felici faustoque aduentu. hunc episcopum comitabantur, & alij proceres Britanni partim veteri consuetudine, partim affinitate Cardinali coniuncti. ibi cum aliquantulum conquieuisset Cantuariam peruenit multis stipantibus equitibus, atque perbenignè fuit exceptus. postridie eius diei cum primum illuxisset nuntium mittit gratias acturum regibus pro acceptis honoribus. hinc secedit Septimburgum, hinc Rocestram, hinc Grauesindam peruenit, quod oppidū est situm in ripa Tamesis fluminis, qui è duobus montibus non procul à Gloucestria ortus vtrinque post aliquod spatium coniunctis aquis Londinum præterfluens in mare Germanicum ad Cantium promontorium deuoluitur. Ibi prestò fuit episcopus Dunelmensis Comes Scerosbetus, vir inter Britannicos proceres, & opibus, & nobilitate præstans cum maximo comitatu, qui primum legationem regio nomine salutauit; deinde literas maiori sigillo regni consignatas obtulit. In illis delebatur & antiquabatur Henrici regis octaui Britanniæ exilium, unà cum confirmatione Odoardi, per quod exilium omnibus bonis & reditu in Britanniam in perpetuum priuabatur, cui sententiæ promulgandæ honoris gratia præter consuetudinem eius regni, vel in rebus maximis reges ipsi affuerunt. Polus pro illa tanta regum in se liberalitate, & munificentia gratias agens, nauiculas sibi paratas conscendens cum multis proceribus Londinum versus nauigat, crucemque insigne pontificiæ legationis in prora nauiculæ erigit. vbi applicuit Londinum, obuiam habuit regem ad portam palatii, at regina apud superiorem portam aulæ pro consuetudine insulę exosculatur. sic igitur rex dexterum, regina sinistrum habentes in palatium comitantur. postmodo mensæ assidens, nam tunc reges prandere cœperant, Pontificias literas legationis obtulit, quibus lectis paulopost prandium deductus est in palatium archiepiscopi Cantuariæ comitante Albano, & episcopo Camalodunensi, & alijs multis proceribus. inter illam lætitiam multa ludicra celebrantur, vt fieri solet inter regias nuptias. at verò rex, vbi post tertium diem Cardinalem conuenisset honoris gratia, oblatum est vtrisque regibus diploma Pontificium, in quo continebatur, quòd Pontifex vniuersis Britannis eius regni omnium delictorum veniam concederet, eosque obliterata omni pristini erroris memoria in fidem & misericordiam & amplexum sanctæ matris ecclesiæ recipiebat. his cognitis rex vbi a purpurato antistite recessisset, iubet comitia in palatium indici. conueniunt ad ea comitia viri primarij eius insulæ, opulentia nobilitateque præstantes; qui sunt laici principes, & sacrati antistites, & populares duo è singulis regionibus regni, qui ab ipsis populis publico nomine deliguntur ad ipsa comitia. omnia primùm a nobilibus consultantur, & decernuntur separatim à popularibus, quod ipsum populares faciunt seorsum à nobilibus. neque tamen validum, aut ratum habetur quidquam, nisi quod ab vtrisque ordinibus statutum confirmatumque fuerit, quod ipsum necesse est, vt rex ratum faciat. cum ab vtrisque his ordinibus in comitijs esset decretum, vt ad obedientiam Pontificiam rediretur, & è quadringentis, & quadraginta suffragijs vix duo fuissent repugnantia, actum est inter Cardin. & Episcopum Camalodunensem quo pacto id exequi oporteret, quod esset statutum in comitiis, & qua ratione Pontificio nomine obedientia Polo Cardinali concederetur. visum est denique per supplicem petitionem, pœnitentiamque erroris, & scismatis, veniam esse petendam cum adpromitteretur antiquandas esse, delendas, & obliterandas omnes leges aduersus autoritatem Pontificiam latas. leguntur itaque literæ primùm in comitijs ab episcopo Camalodunensi publicè regij scrinij magistro, qui sublimi voce pronuntiat Cardinalem missum esse legatum à Pontifice ad reges, atque recitat legationis iura, & autoritatem; profitetur Cardinalis se eadem velle fungi legatione apud grauissimum sapientissimorum hominum concilium. his agit gratias, quòd sit per eorum munificas, liberalesque functiones in patriam reuocatus; quibus addidit se venisse illis patriam cœlorum non minus aperiturum per Dei clementiam, quàm illi sibi exuli aditum in patriam patefecissent. sed ante quàm cœlum aperiretur, opus esse impijs, ac nefandis legibus abrogari pristinorum errorum. cognosci miserias, in quas inciderant à reliquo cœtu Christianorum alienati. incredibile Dei in se beneficium, quod accepturi essent; & quantum Britanni precipuè debent Apostolicæ sedi esse deuincti. hortatur illos ad preteritorum errorum pęnitentiā, ad imbibendam gratiam, quam Deus sibi offerebat per suam legationem à suo vicario. hortatur denique ad omnem preteritæ hæreseos abolitionem, memoriamque obliterandam. at Camalodunēsis scrinij regij magister regum totiusque concilii nomine gratias agit legationi. quæ dicta essent à legatione summatim repetit. hortatur ad accipiendum beneficium, quod omnibus offerretur. iubet postero die frequentes conuenire ad decernenda, quæ per legationem proponebantur. conueniunt frequentes, decernitur omnium consensu, vt ad Pontificiam obedientiam rediretur. pridie cal. decembris Philippus rex iubet sacra Tosonij ordinis celebrari in templo diui Petri Vasmestrensi, quo conuenerunt omnes nobiles ordinis Grattieræ cum omnibus propè Britanniæ præstantioribus proceribus. vbi post prandium frequentia comitia conuenissent, imperat Philippus, & Arondelus ordinis Grattieræ magister cum nonnullis equitibus legatum ad palatium deducere, qui habitu Pontificio accessit, & cum Pontificijs insignibus. huic obuiam rex, & paulopost regina procedit, quam mediam rex a sinistra, Card. à dextera claudentes tabulatum regali apparatu instructum ascendunt, sub vmbellisque sedent. sic comitiorum proceribus locus datus est, & assignatus cuique pro dignitate.

Tamesis fl.

Cardin. Polo bona oia restituta.

Comitia de religione Londini.

Decreta facta.

dignitate. vbi assedissent omnes, paratiq; essent ad audiendum, Camalodunensis vti scrinij regij magister regibus & legato assurgens, recitat idiomate Britānico, quę fuerant statuta hesterna die in comitiis de obedientia pontifici præstanda. percunctatur proceres comitiorum an nunc eadem cōfirmarent an vellent vt venia commissorum omnium nomine peteretur? an cuperent in fidem atq; amplexū sanctæ Romanæ ecclesiæ admitti? cum ab omnibus fuisset acclamatum atq; applausum, porrecta est regibus supplicationis formula, vt iis intercedentibus veniam consequerentur. erat enim in illa perscriptum quòd eos pęniteret scismatis, & quòd obedientiam sanctæ Romanæ sedi denegassent. quod veniam suppliciter peterēt à Deo sibi per Romanum pontificem suum vicariū. quod promitterent & iam concederent vt omnes leges, statuta, decreta contra primariam autoritatem eius sedis antiquarentur, rescinderentur, abrogarentur, & omnino tollerentur. qua formula publicè lecta Reges cōsurgentes veniam pro vniuersis hominibus eius regni impetrātes ad sedes suas redeunt. legatus formula concessę sibi autoritatis publicè recitata mox perbenignè præsentes omnes breuiter consolatur, & in eadem sententia confirmat. quòd plurima sunt diuinæ clementiæ beneficia in Britannos, quibus non solùm concessum est vt primi omnium gentilium christianam & catholicam fidem complexi sint, & idolorum impurorum cultum, vanasq; ceremonias reliquerint Deumque verum & viuum & omnipotentem coluerint; verum etiam vt post adulterinas religiones vbiq; scatentes primi omnium mortalium, qui his temporibus in eas incidissent, errores recognouerint, neq; diutius in illis perstiterint. nam profectò vix esse humanæ facultatis non elabi aliquando vel in maximos errores, cum Petrus ille fidissimus Christi comes & vicarius, vt cęteros diuinos homines prætermittamus, neque præsente quidē Deo, cuius rebus admirabilibus & sermonibus eruditus fuerat, incontaminatā innocentiam seruare potuerit. at eum virum bonum posse iudicari, qui vbi collapsus sit, errores sentit paulopost. hos tanquam acerrimos hostes salutis animę deuitat. certam legem in animo sibi proponit pro viribus continentię & religionis incontaminatæ & vere iustitię seruāde. iudicandū esse dei esse amicū, qui eius misericordia & clementia è tantis tenebris errorum, quantis Britanni tenebantur & opprimebantur, sit reuocatus; cum eas tantas caligines dispescere non sit humanarū viriū sine ope diuina. quod si tanta lætitia sit in cęlis pro vna anima recuperata, quantum gaudium est existimandum pro recuperatis tot millibus animarum Britannarum? his rationibus præsentium animi non mediocri repleti sunt lætitia. quibus ita dictis Reges in genua procidunt, quod fit ab omnibus reliquis, tum legatus pro autoritate sibi à summo Pont. Christi vicario concessa vniuersos pręsentes & absentes eius regni incolas absoluit, liberat, redemit ab omni sententia, censura, pęna in quam inciderant, ecclesiæque restituit, quod facit in nomine patris & filij & spiritus sancti. his actis disceditur ad Regis palatium cū multis musicis instrumentis, atque hymnus decantatus est incipiens Te deum laudamus, omnibus absolutis Philippus facit certiorem per literas Pont. de omni rerum ipsarum successu, ad quem etiam card. literas huiusmodi scribit. quæ superioribus diebus ad S.V. scripsi de illa spe, quam ceperam fore breui vt hoc regnum ad ecclesiæ vnitatem & sedis apostolicæ obedientiam rediret, etsi non sine magna causa scripsi, non poteram tamen non in aliquo timore versari. non solū ob eam difficultatem, quam afferebat nostrorū hominum ab apostolica sede abalienata voluntas, & inueteratum iam per tot annos eius nomine odiū, sed multo magis quod verebar ne ingressus ipse in causam aliqua minus honesta pactione interposita turbaretur, quod quidem ne accideret vehementer egi cum Sereniss. regibus. Sed nihil sanè id necesse erat. vicit eorum pietas, ac rei perficiendæ studium omnē expectationem meam vel maximā. hodie vesperi, quo die sancti Andreæ memoria recolebatur, qui primus Petrum fratrē ad Christum perduxit, diuina prouidentia factum est, vt hoc regnum ad præstandam debitam Petri sedi & S.V. obedientiā reuocaretur; quo per illā Christo capiti, & eius corpori, quæ est ecclesia, coniungeretur. acta verò & confecta res est in comitiis præsentibus regibus tanto studio, tātoq; cū omniū applausu, vt cum ego perorassem post benedictionem, statim ab omnibus cum mirifica lætitię significatione acclamatum sæpius sit, amen. ex quo planè perspectum est in his sanctū illud semen, etsi iamdiu oppressum, tamen non extinctum fuisse, quod vel maximè nobilitas declarat. hæc reuersus domum ad S.V. scripseram, vt ei de tanta re tanquam feliciter diuino consilio gesta subitò gratularer, cogitans has literas regio tabellario dare, qui paulopost discessurus dicebatur. postea vero mutata sententia cum statuissem certum hominem ex meis mittere, hoc tantum his literis addere volui ad gratulationis annulum, eiusq; lætitię gratulationem, quam cum maximam cepi ex ipsius rei euentu, omnium maximè tam sanctæ, tam vtilis vniuersę ecclesię, tā salubris huic patriæ, quæ me genuit, tā honorificę ei, quæ me excepit; tum verò non minorē ex ipsis regibus, & quorum virtute pietateq; id profectū est, atq; confectum. quàm multa & quanta potest ecclesia sponsa Christi, & mater nostra de his suis filiis polliceri sibi. nā verè, vt dixit propheta, isti sunt semē, cui benedixit dominus. hæc plantatio domini ad gloriandum, quàm S. V. sancte omni studio & autoritate huic matrimonio fauit, quod sanè videtur præ se ferre magnam summi illius regis similitudinē, qui mundi hęres a regalibus sedibus à patre dimissus est, vt esset virginis sponsus & filius, & hac ratione vniuersum genus humanum consolaretur. Sic n. rex ipse maximus omniū qui in terris sunt hęres, patris relictis regnis & illis quidem maximis, in hoc paruum regnum se contulit, huius virginis sponsus & filius factus est. (nam se maritum & filium gerit.) vt quod iam planè perfecit sequestrem se atq; adiutorem ad reconciliandum Christo & eius corpori, quod est ecclesia, hunc populū præberet. quæ cum ita sint, quid tandem non ipsi ecclesię matri ab eo expectandum est, qui id fecit, vt cōuertat corda patrū in filios, & incredulos ad prudētiā iustorū? atq; hæc virtus sanè elucet. hæc verò regina q̄ cū S. V. me ad eā legauit, tanquā virgula illa fumi ex arboribus myrrhę & thuris è de-

Formula pęnitentię indicta Britanis.

Legati oratio & formulæ executio.

Poli card. literæ ad Pōt.

Q serto

ſerto aſcendebat, ipſa paulo ante ab omnibus derelicta, quam nunc ſplendet? qualem iam myrrha & thuris odorem ſuis effundit? quæ, vt de Chriſti matre ait propheta, antequam parturiret peperit; antequam veniret partus eius, peperit maſculum. quis vnquam audiuit tale? quis vidit huic ſimile? nunquid parturiet terra die vna, aut parietur gens ſimul? hæc verò gentem totam nunc peperit antequam eum partum ediderit, cuius in ſpe maxima ſumus. quanta nobis gratulandi cauſa datur. quanta gratias agendi diuinę miſericordię. S. V., & Cęſ. M. qui autores tam felicis, tamq; pij coniugij fuiſtis, per quod nos Deo patri & Chriſto eccleſiæ reconciliati coniungimur. hoc vnum reliquum eſt, vt S. V. gaudium & ſimul vniuerſę eccleſiæ cumulari precemur, quę Deum pro ſuis filijs orare non deſinit. Deus opt. max. S. V. diu eccleſię ſuę conſeruet. Londini pridie cal. decẽbris 1554. V. S. humillimus ſeruus Reginaldus Cardinalis Polus. his literis Romam allatis ad Põtificem omnes incredibili lætitia capiũtur. edita ſunt vbique ingentis lætitiæ ſigna: ſiquidem inaudita ignium multitudo accenſa eſt. diſploſa tormenta complura. decretę ſupplicationes pro actione gratiarum. pontifex ipſe die proximo ſacra celebrauit ad altare diui Petri, & cum rediretur in palatium, multa proiecta eſt pecunia, nemoq; erat qui n ſummopere gauderet tot animas, quæ perierant, ad veram ſalutem diuina miſericordia fuiſſe reuocatas. ſub idem tempus Sigiſmundus rex Sarmatarum ac Polonorum cum Ferdinandi Romanorum regis filiam in matrimonium accipere recuſaſſet, cuiuſdam matronę nobilis ſubditę amore captus contra Bonæ matris non modo conſiliũ, ſed etiam voluntatem, illam ducit vxorem ac nuptias celebrat; quare mater diuturnam indignationem aduerſus illum ſeruauit, quod etiam proceres eius regni indigniſsimè tulerunt. ſed cum grauiſsimus morbus non ſine aliqua veneni ſuſpicione nouam reginam repente inuaſiſſet, ex quo ſuũ diem obiit, omnes eius regni diſcordię & contentiones atque odia deferbuerunt.

Sigiſmũdus rex Polonus priuatã ducit vxorem.

LIBRI OCTAVI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER NONVS.

ENIMVERO præclarum dictum est illud antiquorum sapientum,qui histo
riam quasi viuam quandam picturam esse tradiderunt; quod ambæ res ge-
stas ad imitandum ante oculos posterorum proponere nitanrur. est enim
historia fulcimentum lapsuræ alioquin memoriæ insignium virtutum,nũ- Historia gd
tia fortitudinis, præconium temperantiæ,atque iustitiæ illorum, qui pro re fit.
ligione, pro patria,pro virorum bonorum salute,pro omnium incolumita
te se periculis deuouerunt. hostium armis intrepidè se pro æquitate obtu-
lerunt. pro amicis, pro viris bonis , pro patria , pro laribus , pro coniunctis
omnia pericula fortiter contempserunt. nam hac adempta quasi lumen ex
humana vita ereptum iure videri posset. Quid enim esset in vita hominum
magnopere expetendum , si laus & gloria, quod est vnicum præmium virtutis , statim post homi-
num pręsentium memoriam de medio tollatur ? tamen hoc habet difficultatis historia , quòd ea
res gestas dispersas seruans temporum & rerum seriem paulatim explicat , at pictura omnia vno
tempore sub oculos aspectumque subiicit, mirificeque non solùm rerum ipsarum conspectu ge-
starum delectat, verum etiam varietate colorum.& fluuiorum, montiumq, mirabilitate ac situ , in
quo res gestæ esse dicantur. has igitur ambas facultates meritò quis dixerit tanquam sorores vno
eodemque fonte gigni , cum idem etiam ambarum sit finis propositis rebus gestis clarorum viro-
rum posteros ad imitationem adhortari, propositis glorię & virtutum laudatissimis exemplis. quã
obrem qui neque historiæ , neque picturæ studio & admiratione capitur , vtraque enim propè æ-
què delectat , hunc planè rusticum & virtutum inimicum rectè iudicare licet , & animam propè
sepultam in corpore alicuius bruti , vel errans sepulcrum ad hominis simulacrum fabrefactum.
Inierat iam annus à partu Virginis quintus supra millequingentos , & quinquaginta , cum Ioan- 1555
nes Figarola præfectus Insubrum , sicuti diximus , in vrbe Casali conuiuijs , & comessationibus ac
tripudiis indulgens , ea est vrbs Insubrum non procul ab vrbe Placentia , vt assolet vulgus sub fi-
nem carnispriuii ita ociosus erat ac si priuatus esset , neque tantis rebus sibi esset inuigilandum.
nam qui propinquos habeat hostes , quo pacto somniculosus sine suspicione ignauiæ esse possit ?
præsertim si omnium negotiorum cura eius humeris vnius incumbat. nam ita propēsum esse ma-
gis ad libidinem, luxum , comessationes , proprium est ebriosorum , scurrarum , & in popinis ver
santium, qui his, quam illis temporibus, magis licitum esse sibi arbitrantur ad omnem intemperã-
tiam deferri, cum vir sapiens aut semper sit, aut nunquam sapiat verè. nam quanta sit virtus egre-
giorum ducum & militum solertia Figarola non intelligens vix fieri posse arbitrabatur vt Brisacius
vir singulari fortitudine, industria, multaque peritia rei militaris tam difficile negotium aggrede-
retur , vt repentino conatu vrbem illam Casale munitissimam , & amplam adoriretur : quam-
obrem neque ipse, neque comes Valentianus vrbis præfectus præsente ipso Figarola eas custodias,
eamque vigilantiam adhibebat, quæ tantæ vrbi, tam opportuno loco, tam propinquis, tamq; poten
tibus hostibus erant necessariæ. Brisacius vel ab ipsis Casalensibus certior factus de illis omnibus,
quæ in vrbe agebantur, & de negligentia præfectorũ, propterea quòd cuperent grauitate tributorũ
liberari, quæ in assiduos vsus sumptusq; bellorũ tot annos iam in tam diuersa Cæsaris bella erogare Casalemaius
cogebãtur; quorũ malorũ nullus etiã futurus, nisi desolatis & spoliatis prorsus omnibus bonis ap- vrbs capta à
parebat finis, cum sexaginta lectissimis ex omni numero peditibus Biragos & Vimercatos eò mittit Brisacio.

Illi circiter horam noctis quintam Casale Maius profecti, sentiunt non minus vigilias, quàm ipsos duces & cæteros milites vino ac somno sepultos iacere, opportunitatemque hostibus, quæ cuperent faciendi, insignem reliquisse. Galli illorum auxilio & opera, qui studebant Gallicis partibus clam per fossas vrbis profecti scalarum tumultuariò factarum beneficio nemine prorsus sentiente mœnia conscendunt, atque vigilus destinatos primum omnium trucidant. sed quoniam non ea

Stratagema.

nocte tantum, sed multos iam dies cognita hostibus esse cæperat præfectorum Cæsarianorum negligentia, Galli rem iampridem ita intexuerant, vt nonnulli milites, qui erant non pauciores sexcentis, agresti habitu induti clam per diem vrbem ingressi paulatim intra domos quasdam se reciperent illa de causa à nonnullis ciuibus conductas, vt ibi clam laterent expectantes aduentum cæterarum copiarum, & opportunitatem rei aggrediendæ. Illi, qui nuper ingressi fuerant, per noctem domos latentium militum adeunt. paratos ad inuadendam vrbem euocant. illis adiunctis per vniuersam vrbem discurrunt. Cæsarianis tantam trepidationem iniiciunt, vt cum ijs non auderent vrbani sese coniungere, cum interea obuij quique armati trucidarentur. vbi primum acceptum est signum aduentus Gallorum, porta illa vrbis, quæ aptior visa est ad intromittenda subsidia, occupatur. tum à discurrentibus Gallis per vrbem Gallico nomine conclamato cuncta repleta sunt trepidatione & metu Figarolæ & vrbis præfecto vix satis temporis fuit vt possent in arcem se recipere, quia Brisacius cum multo equitatu ac peditatu accedens omnem spem defensionis Cæsarianis ademit. Germani, qui erant in præsidijs, ad ingentem strepitum, trepidationemq; ciuitatis experrecti sese in forum recipiunt. ibi plateam tueri conantur. strenuè se defendunt. nā profectò Ioannes Baptista Lodronius illorum Germanorum præfectus, quia intelligeret per quantam incuriam, socordiam, negligentiam, quanta cum infamia vrbs illa amitteretur, quæ munitissimum esset propugnaculum Mediolanensis principatus, decreuerat satius sibi esse fortiter cadere, quàm tantæ negligentiæ posse argui, si Gallos eijcere non posset, aut cum tanta infamia inter milites in posterum versari. ibi cum impetum Gallorum diutius sustinuisset grauiter vulneratur, atque ipso mortuo omnibus Germanis spes salutis prorsus excidit, quod eo magis efficiebatur, quia semper succresceret hostium numerus, ac suorum minueretur. idcirco coacti sunt in arcem se recipere, atque vrbem Gallis victoribus relinquere. Galli nullum tempus amittendum rati captis vrbanis tormentis & adiunctis suis, quæ fuerant noctu attracta hoc ipso consilio, arcem acerrimè decem & septem muralibus concutiunt, atq; ita vt dirupta sint mœnia, murusque tanto hiatu apertus ad ingressum vt Figarola & præfectus vrbis Valentianus nulla subsidia sperantes, ac de propria salute dubij, ex ea parte quæ Padum prospectat sese per noctis obscuritatem è mœnibus demiserint. in Astam vrbem, atque inde Alexandriam Paleariam seruarint. Galli cum nemo Cæsarianorum opem ferre posset, obsessis tam repente Germanis, intra octo dierum spatium arce etiam potiuntur. illam iacturam tam turpem fertur grauissimè tulisse Cæsar, quare decernit vt Albanus cum summo imperio rerum Cæsarianarum veniret in Italiam vel hac vna de causa, vt Casale tam negligenter amissum, & cætera castella atque vrbes, quæ in potestatem Gallorum venissent in subalpina Gallia, singulari diligentia & virtute recuperaret, omnemque pristinam turpitudinis notam per summam vigilantiam ablueret. tanta verò, tamque ampla potestas, & autoritas concessa est Albano Duci, quanta nulli vnquam ante id tempus summo Cæsaris duci concedi consueuerat. at Albanus vbi primum designatus est Cæsaris imperator in Italiam, mittit literas ad multos tribunos militum.

Albani apparatus magni summi ducis Mediolanū aduenientis.

iubet nouos haberi vbique delectus. imperat colligi nouum equitatum ac peditatum, monet instrui tormenta bellica siquid vetustate & senio labefactatum sit; quæ passim in vijs Mediolani videbantur super rotis nuper instructa. quotidie censebantur nouæ cohortes. conueniebant equitum vexilla. tanta erat tormentorum copia, tanti, tam frequentes, tam diligentes, tam incredibiles vbique bellici apparatus, vt Galli his auditis mirum in modum trepidare viderentur, locumque præ ingenti metu prospectare ad fugam, & ad latebras. nam profectò tantus erat, tam celebris, tam formidabilis horum apparatuum rumor, vt omnia Brisacij præsidia non mediocri trepidatione repleta sint, & perterrita, atque Brisacius ipse non nihil aduentum Albani pertimescens, quasi pœnitentia captus capti Casalis sese in oppida munitissima receperit, omnesque suos eò contraxerit, & quasi ad sacram anchoram confugiens extrema oppida munierit in suis finibus, vt ibi se aduersus tantas vires insurgentes protegeret. inter oppida, quæ munitissima, & defensioni opportunissima visa sunt, fuit oppidum Sancti Iacobi vocatum non procul ab vrbe Casali & Vercellis, in quo oppido duo millia peditum lectissimorum collocat in præsidiis præfecto Bernardino Vimercato, & Ludouicò Birago strenuis sanè & intrepidis ducibus, egregieque rerum bellicarum peritis. quæ dum vtrinque parantur ad pugnam, & ad defensionem in Gallia subalpina in Albani aduentum, Sena multiplicatis munitionibus magis, magisque quotidie sic obsidione premebatur, vt mira esset omnium rerum victui necessariarum penuria. Sollicitabantur autem Senenses, monebanturque per literas Ducis Hetruriæ, vt se Cæsari dederent. ne expectarent acerbitatem victoriæ, quæ vel moderatissima valde solet esse insolens. præstare se arbitrio legum, & temperantissimi, clementissimique principis committere, quàm in potestatem immanium militum victorum per vim deuenire. tantus erat tamen conseruandæ pristinæ libertatis ardor, vt, quamuis vel ipse Senensium legationes ad hoc ipsum eos adhortarentur, quæ missæ fuerant in Britanniam, & quæ apud Pontificem erant, cum nihil placidum aut pacatum sentirent Senensibus vbique, pontifice præsertim per ea consilia, quæ diximus, Cæsarianis partibus fauente, nihil omnino proficerent. cum mallent omnem prorsus calamitatem, omniaque vel grauissima perferre, quam libertatem sponte per deditionem amittere, quam tanti,

Brisacius copias in loca munita contrahit.

tam

tam asperis, tam diuturnis laboribus & sumptibus defenderant. Marinianius cum tam obstinatos esse defensores intelligeret, noua tormenta imperat attrahi Florentia, atq; ad eam partẽ murorum dirigit, quam Pius secundus Pontifex reficiendã curauerat, quod illam putaret debiliorẽ. sed cũ tanta esset Senensium diligentia instaurandis reparationibus aduersus ruinas, quantum esset studiũ adhibitum muris deijciendis, omnem se operam ludere breui sentit. quamobrem necesse fit ab incœpto desistere. videbat enim futurum si ex ea parte vrbem expugnare tentasset, vt cũ parua clade Senensiũ, & cum maxima suorum iactura a ciuibus, præsidijsq; Senensibus repelleretur. est enim difficillima vrbs expugnatu, quæ diutius bello sit assueta, quod ciues fortitudini assuescunt, & ordinibus militaribus, neq; ita facile implentur trepidatione, vt faciunt tyrones, & qui nulla bella senserunt. nam nihil est quod magis excitet virtutem, quàm ærumnæ & incommoda ac difficultates. cũ esset perspectum Senam iam propè victam nulla vi armorum vinci posse, Marinianius omnia sua consilia ad aliam pugnandi rationem, eamque multo sibi tutiorem conuertit. quod enim virtute rei militaris & armis insuperabiles esse cognouerat, vt diuturna obsidione necaret, aut in deditionẽ compelleret, pluribus ac tam crebris munitionibus obstringere cogitat, vt nulla prorsus annonæ, aut eduliorum copia vrbem ingredi posset. Strozza cum animaduerteret Marinianij consilia quò spectarent, vrbemq; cognosceret non multis præsidijs egere, quippe quam popularia arma & possent & consueuissent protegere, iubet Moluchium regulum & Cornelium Bentiuolium septingẽtos Germanos, & multos è Senensibus rebus bellicis inutiles ad mõtem Alcinoi ad se mittere, quo vrbs etiam multò magis leuaretur, neq; absumeretur tanta annonæ copia. Hi quamuis magno silentio per obscurissimã noctem iter capiunt, tamen Cæsarianas vigilias latere non potuerunt, quæ hos in acie procedentes inuadunt. Germani ac Senenses ne omnia in periculo vno tempore posita essent, dixerunt præstare vt impedimenta relinquerent, quo expeditiores pugnarent, quare ad auroram vsq; ex itinere semper certantes permultos trucidarunt è Cæsarianis, at ex ipsis pauci sunt desiderati. ad montẽ Alcinoi deniq; profecti liberaliter a Strozza excipiuntur, atq; alii ibi manserunt è Senensibus, alii Clusium, alij Roletum missi sunt. Sena quamuis videbatur aliquantulũ respirasse horum discessu, atq; posse diutius obsidionem perferre, tamen cum annonæ penuria paulo post in dies succresceret, efficiebatur vt maximum esset precium rerum singularum, quare agrestes homines partim obsessorum misericordia commoti, partim spe lucri allecti, (vix enim vllus est stimulus acutior auro ad pericula,) vel per omnes difficultates, capitisq; discrimen ad commeatum in vrbẽ importandum penetrant. Marinianius, vt erat feroci ingenio singulariq; & propè inaudita crudelitate vniuersam belli rabiem indignationemq; suam in agrestes conuertit. atq; vt probabilem haberet causam in eos sæuiendi, crudele proponit edictum per præconẽ sub pęna suspendii, nequis commeatum aut aliquod eduliorũ genus Senensibus in vrbem importaret. hisce tot difficultatibus Sena circumuenta obsidionem deniq; diutius ferre non potest, quippe cum Marinianius plures quinque millibus hominum agrestium cuiusuis ætatis ac sexus pro sua innata feritate de proximis arboribus suspendi iussisset, ita vt nulla esset propè arbor homicidii nescia, cum multòs quoque ipse sua manu trucidasset, aut malleo ferreo acuto, quem ad claudicationis fulcimentum gestabat, confodisset. Istud quamuis ratio bellica pati quodammodo apparebat, tamen vir planè barbara immanitate, & plus quàm ferat nobilitas Itala animorum, aliqua ratione moderationem recipere potuit. Illa feritas cum in nemine laudabilis sit, tum multò magis est execranda in excellentibus ingeniis, nisi ita non modo ferat sed cogat etiam ius bellorum. nam tametsi ita postulat ratio rei militaris aliquando vt ad cæteros deterrendos sæuiatur in eos, qui commeatus ferunt hostibus, & obsessis, tamen nulla ratio cogit summum ipsum imperatorem vt ipse suis manibus homines incidet, humanoque sanguine suas manus polluat, nisi cum in pugna illud contigerit, aut cum in itinere ordo ab aliquo deseritur, in quem nullæ apud Italas gentes leges latæ sunt, ad reliquos metu suppliciciorum deterrendos ne ex acie discedant. dum ita sæuitur in agrestes in Thuscia, Senaque arctius obsidetur, comitia indicta fuerant Augustam Cæsaris iussu, quibus cum propter valetudinem ipse adesse non posset. vbi conuenissent proceres Germani, rogat Ferdinandum fratrem accedere. eò profectus Ferdinandus quia consilium desideriumque Cæsaris cognouerat, proponit quantum vtilitatis in omnem non modo Germaniam, sed etiam christianum nomen, quantunque lætitiæ esset redundaturum, si Germania ecclesiæ Romanæ reconciliaretur. demonstrat sibi nihil gratius contingere posse. nihil magis spectare ad pacem & tranquillitatem, quam si omnes de religione controuersiæ vniuersarum gentium christiani nominis ad synodum deferantur, quæ indicta fuerat Tridentum à Paulo Tertio Pontifice Maximo, & à Iulio Tertio confirmata, quæ propter iniquitatem temporum, variarumque molestiarum perturbationes. haberi non potuerat. Vnam autem, eamque maximam fuisse causam rei turbandæ, quod ipsi noluissent conuenire, atque hoc iure ab ipsis desiderari debere. vt tot, tam variæ, tam inter se contrariæ, & repugnantes sententiæ tollerentur. decretum est in illis comitiis præsente sacro antistite purpurato Morono, quem Iulius Tertius Pontifex adesse voluit legatum, nequis religionis causa aduersus quempiam bellum susciperet. Ne catholici aut Augustanę confessionis obseruatores vllam vim sibi inuicem inferrent, sed omnibus sua relinqueretur opinio, donec in vniuersorum Christianorum synodo de his decretum fuerit. ne Cæsar aut Ferdinandus quempiam infestarent huius confessionis causa. Vt omnes hæreses, quę cum neutra religione consentirent, exterminentur, penitusque euellantur. Vt si quis antistites suam religionem deserens in alienam diuersamq; transeat pristinam dignitatem pristinæ ecclesiæ relinquat cum omnibus vtilitatibus & prouentibus, cuius in locum vir bonus ab ipsis sacer-

Sena concutitur.

Marinianij ingeniũ crudele.

Augustana comitia de religione.

Augustana decreta.

dotibus eligatur. ne quis in alteram religionem quempiam cogat, aut subditum alterius potestati pro.cgat, sed sua libera omnibus relinquantur. hisce rebus ita institutis nunciatur Iulius Tertius Pont. Max. ad nonum cal. aprilis fatis concessisse, quare illa comitia post facta decreta dissoluta sunt.

Iulij Tertij Pont. mors.

Romæ contra post celebratas de more exequias instabat comitiorum creandi noui pontificis cura, atque per multas patrum purpuratorum, diuersasque sententias, quinquaginta & septem dies fuit interregnum, cum alij alium pro suis commodis mallent. at Strozza, quia pontifex propter spem, quam conceperat de suorum commodis affinium, quia vnus ex iis fuisset, qui Senensium libertatem opprimere summa ope nitebantur, hostilesque copias & annona & viribus militum & omni auxiliorum genere iuuisset, Cæsarianasque partes & Mediceas plurimum fouisset, post eius pont. mortem venit in magnam spem Senæ liberandæ. dedit etiam literas ad Henricum regem spei & fiduciæ plenas, quibus continebatur non paruum fundamentum consiliorum hostilium concidisse, cum is decessisset, qui propter propinquitatem regionis facile poterat cuicunque collibuisset victoriam concedere. futurum enim vt hostilis exercitus, nisi pontificia annona subleuetur, breui laboret rerum omnium inopia, ac cito dissoluatur. pollicetur se vrbem Senam esse liberaturum, si sibi data sit facultas colligendi saltem septem millia peditum, ac mille equites. hoc si permittatur, se duo vno tempore ait consecuturum, vt & copiæ hostiles ab vrbe reuocentur, & purpurati antistites excitentur ad eligendum nouum Pont. quem maximè velle Henricum ipsum arbitrarentur. Henricus cum magna inopia rei pecuniariæ laboraret ob diuturnos bellorum sumptus in agro Senensi, in Gallia subalpina, in finibus Belgarum, esset que regium ærarium plurimũ exinanitum ac propè exhaustum, cum hostes etiam haberet prępotentes & abundantes omnibus rebus necessariis; cum Dux Hetruriæ non solùm multum haberet equitatum ac peditatum, sed etiam tantundem posset augere copias, quantum ipse auxisset, Strozzę consilium vt vanum & illi negotio inutile reiicit, erat enim Henricus vir creditus sapiens, nulliusque magni negotii ignarus, vt sub rege prę stantissimo Francisco educatus, atque in rebus agendis perspicax & impiger. tamen vt aliquo pacto animos hostium suspensos teneret, quia decessisset Pontifex Duci Hetrurię coniunctus, iubet duo millia peditum conscribi, vt negotium ad nouum pontificem vsque protraheretur. denique post multas controuersias ad decimum tertium Cal. Iunii Marcellus Ceruinę familię Card. tituli Sanctæ Crucis ciuis montis Politiani præter omnium expectationem pontifex creatur, vocaturq; Marcellus secundus, vir sanctitate vitæ, integritate, prudentia, disciplinarum cognitione præstans cum incredibili omnium eorum, qui probitatem hominis cognouerant, lætitia. non enim per affinitates aut pollicitationes aut ambitum vt pleriq; ad tantum dignitatis fastigium fuerat prouectus; sed cum humili loco natus esset, per singularem virtutem & innocentiam, & spem reformandi ordinis ecclesiastici, cum deprauata tempora nihil aliud, quàm moderatum & sapientem morum censorẽ atq; moderatorẽ requirerẽt eo peruenerat. hic, vbi coronaretur, noluit põpas vllas fieri in arce diui Angeli, sed vniuersos sumptus inopibus vtilius distribuẽdos censuit. Cæsariani interea nihil de obstinatione remittentes quotidie magis vigebant. at Senensiũ præsidia in dies fieri debiliora non solũ milites, sed etiam ciues victus inopia defatigati & afflicti fuga sibi salutem quærere. missæ sunt ad nouum pontificem legationes Senensium, quæ tantarum calamitatum aliquem exitum procurarent. Sed potius misericordiæ quàm auxillij plenum responsum reportarunt, cum pontifex nouus esset adhuc, & nondum satis stabilitus. missæ sunt idcirco legationes ad ducem Hetruriæ cum res protraheretur, neque Senenses possent diuturniorem obsidionem, inediamq; perferre, ac multi ob famem profugerent, vt hisce conditionibus vrbs Cæsari dederetur; vt illis libertas seruaretur inuiolata. vt eodem die commeatus in vrbem immitteretur. vt ciuium facultates essent tutæ, neq; vrbs pateret militum direptionibus ac rapinis. Enimuero cum honorificentissimas cõditiones paulo ante contempsissent, nunc deniq; in liberam facultatem, arbitriumque hostium veniunt. Cosmus enim paulo ante Hieronymo Bandinello, Scipioni Ghiso, Hieronymo Malenolto, Alexãdro Gulielmo legationibus Senensibus conditiones huiusmodi obtulerat, quod Cæsar protegendam vrbem atque remp. Senensem acciperet in tutelam sacri Romani imperij, ac denuo eidem vrbi ac reip. libertatem antiquam confirmaret. quod Cæsar veniam omnibus concederet, qui arma pro defensione sumpsissent, exceptis rebellibus Neapolitanis aut regnorum, & principatuum Cæsaris, regni Britanniæ, & ducis Hetruriæ. quod Senensibus vel perduellionis crimen condonaretur, quibus intelligerentur seruatæ dignitates, honores, facultates, & bona mobilia atque stabilia, & omnia iura ac rationes, præter illa, quæ direpta hactenus fuissent à militibus. Vt liceret ciuibus, & colonis cum familiis pro arbitrio discedere ac redire, à quibus nulli bellorum sumptus exigi aut peti possent. Captiuis verò maximè redemptionis precium minueretur. Vt resp. præsidia acciperet quanta & cuius nationis Cæsari placuisset, opportunumque visum fuerit ad vrbis conseruationem. oppidulum ne fiat sine Senensium consensu & reip. sed potius munitiones absoluto bello, vel etiam ante finem deuastentur, funditusq; euertantur. Vt Cæsar ad quietem tranquillitatemq; reip. seruata tamen autoritate ac libertate ciuitatis, possit illam ad eam formam administrationis perducere, quæ sibi aptior visa fuerit: ita tamen vt magistratus Senenses stabiles atq; immutabiles participes sint illorum magistratuum ordinumq; nouorum. Vt in ea reformatione & populi princeps, & Baliæ seu dominorum vocatus magistratus persistat, habeaturq; ratio priuilegiorum, prouentuum, castellorumq; ipsius reip. vti cõferre videbitur, saluis semper rationibus sacri imperij Romani. Vt omnes duces, magistratus, milites cuiuscuis ordinis ac nationis Henrici regis excedere liberè possint, præter rebelles prędictorum regnorum, vexillis ad profectionem explicatis cum armis, pecunia, impedimentis: quibus liber transitus ac tutus vbiq; cõcedatur. Vt confirmatis conditionibus fęderatio cõponatur

Strozzæ spes de Sena liberanda.

Marcellus Coruinus secundus Põt. creatus, & fortuna.

Senę deditionis conditiones.

Cõditiones oblatæ à Florentię duce deditionis Senensis, at nõ acceptæ.

ponatur inter eā remp. & Hetruriæ Ducem pro ratione temporum, sicuti vtrisq; visum fuerit, atque hæ conditiones, si intra octo dierum spatium stabilirentur ab ipsa rep. ratæ firmæ ac stabiles esse intelligerentur. Sed ipso spatio temporis frustra delapso, neq; factæ neque oblatæ intelligantur, quæ datæ sunt quarto non. Aprilis. hæ, cum tantum esset conseruandæ integrę pristinæ libertatis desideriū minimè sunt acceptæ. at paulo post ad eas, quas diximus, deteriores deuenire necesse fuit. nam illis sese in potestatem Cæsaris denique dediderunt, cum tot labores pro libertate pertulissent quam primum neq; tantilli quidem faciendam cognouerant. Sic enim plerunque fit, vt, quæ nobis adsunt, faciamus parui, at cum erepta sunt, miro teneamur illorum desiderio. Senenses postmodo cum intellexissent id, quod minime noluissent, vrbem in potestatē Ducis Hetruriæ venire de Cæsaris consensu, ita sunt animo cōsternati & perculsi, vt omnis ætatis homines relicta patria & paternis domibus, auitisq; laribus vna cum Gallicis præsidiis exiuerint. quippe cum natiua quædā æmulatio & maleuolentia esset iam multos annos inter Senenses & Florentinos. Cæterum exeuntibus iis, Senam ingrediuntur duo Hispanorum millia atque multus commeatus inuectus est, vrbsq; validis præsidiis munita. atqui miserrimum est vbi quis patriæ honores gustauerit in eam fortunam incidere, vt honores magistratusq; omnes in perpetuum amittat, cum præsertim dulcissimum libertatis fructum à maioribus in manus traditæ gustauerit; tamen multò miserius est carere sapientia, quæ sola est vera libertas, & inexpugnabile propugnaculum aduersus omnes fortunæ iniurias, cum illa faciat vt omnia prospera, & omnes fortunę mutationes æquo animo ferantur. præclarè igitur dictum est ab antiquis sapientibus rerum omnium præsentium statum esse aleæ persimilem iactum taxillorum nimirum esse in arbitrio fortunæ, at esse prudentiæ mortalium quicunque contigerit iactus quam sapientissimè vtilissimeque vti. nam profectò multa fuerunt quæ potuerunt Senenses cohortari vt eam calamitatem leniter perferrent, sed illa in primis, quòd illud malum non redundaret in filios, qui vbi non gustauerint honores patrios, multo facilius ferent exterorum imperium. quòd apud quosque principes manet quædam reip. forma necessario, quia non antiquioribus aut recentioribus familiis, sed præstantioribus virtute ciuibus magistratus deferuntur, cum principes ipsi non minus quam resp. viris bonis & peritis indigeant, qui præsint ciuitatum administrationibus ac rebus militaribus. nam pręclarè agitur cum sapientiores imperant, imperitiq; coguntur melioribus parere. quare si Senenses sapientioribus viris, & bonis, & spectatæ virtutis magistratus detulissent, nulla vel certè parua habita ratione familiarum aut affinitatum, plusq; apud illos æquitatis iura, quam res priuata valuisset, & patriam, & honores, & libertatem, & facultates vno tempore seruassent, quando nemo fit inimicus viro bono ac sapienti. Sed cum multæ iniuriæ impune cōmitterentur, multæq; inde succrescerent inimicitiæ, ad eas consultò conniuentes Senensium magistratus, iudicantesq; legum & iudicationum imperiti, & dei vindictam & arma mortalium denique in seipsos conuerterunt. Illud non mediocre solatium prudentibus in tantis molestiis occurrebat, quod erant futuri sub eius principis tutela, cuius neq; prudentiam neq; iustitiam in publicis priuatisq; rebus neq; hostes quidem auderent reprehendere. hanc præcipuè sententiam conceperunt populares a nobiliorum tyrannide liberati, ad quorum calamitates quidam per iocum alludentes, hęc carmina composuerunt.

Calamitatū Senensiū causæ.

Leno Diegus erat Senæ, sed Cæsar amator.
Hanc ad amatorem dum violentus agit,
Fugit ad Henrici virgo indignata petentis
Blanditias, Galli deinde fouetur ope.
Hanc cupit, hanc perit, impatiens fit Cæsar amorum.
Mittit ad hanc Medices protinus inde ducem.
Nititur is ferro morbum depellere & igni.
At Medica multò plus valet arte malum.
Additur huic tenuis victus, tenuisq; dięta.
Exanguis, pallens, & macilenta fit hæc.
Deformem sensit Cæsar, pertæsus amorum
Hanc donat Cosmo, reddidit ille decus.

Illud tamen non facile dixerim an Cæsar ipse ab omni prorsus accusatione liber esse possit, qui cū initio tantarum contentionum facillima remedia posset adhibere auditis Senensium legationibus & querelis, maluerit eo rem deduci, vt cum totius Hetrurię periculo omnibus Italis & variarū nationum armis confligeretur, multęq; vrbes Italę ferro flammisq; vastarentur, oppida florentissima funditus euerterentur; quàm tot malorum succrescentia semina supprimere. Nobiliores igitur Senenses cum prefecto populari imperio Mario Bandino ad montem Alcinoi profecti perbenignè a Strozza excipiuntur, quorum alii rursus Clusium, alii Rosetū missi sunt. prestantiores tamen manserunt in oppido montis Alcinoi, vbi noua resp. cum omnibus prioribus magistratibus, & ministris & insignibus ipsorum magistratuum creata est, & cum institutis, priuilegiis, autoritate, & gradibus honorum, quibus Sena vtebatur. Tum veterem Baliam, quasi vetus imperium nominarunt eā montis Alcinoi. cum Senensem vocarent nouam, cui titulos & autoritatem omnem pro viribus ademerunt & antiquarunt. Pontifex nouus interea quem cum tanta omnium populorum letitia & expectatione ad summum dignitatis gradum diuina potius, quam humana opera prouectū fuisse ostendimus, cępit grauissima valetudine laborare. atq; cum principes nonnulli gratulatum, & ad exosculandum pedem accessissent, veritus ne illos parui facere videretur, si non admisisset, inter quos fuerunt Ferrariensis & Vrbinas duces, & gratulantes hilari vultu excepit, & breui ac graui oratione respondit.

Florentino duci data à Cæsare.

Nobiliores Senas relin-

spondit. Sed tamen paulopost syncope correptus delabente acerbissimo catarrho visus est primū dormire vel ipsis medicis. at cum nimis diuturna quies videretur, excitantibus immobilis & propè sine sensu inuẽtus est. deinde paulopost cum summo omnium merore & lacrymis naturæ concessit cal. Maij. erat autem non vana de illo principe expectatio quòd vir eximiæ integritatis & innocentiæ vel à teneris extitisset, & in multiplici rerum cognitione diutius versatus, quod ipsemet etiā cognoui. fuit erga iniquè oppressos misericors. in supplices clemens & liberalis. neq; vlla erat regia virtus, aut vllum viri boni officium, quod in eo cumulatissimè non inueniretur. in tantum sanè spei auxerat animos Romanis huius pontificis bonitas, vt quasi in tranquillissimum portum & ad auream verè ætatem se per eius bonitatem venturos sperarent. putabant enim se liberatum iri grauissimis tributis, quibus crebrò in opulentiā affinium superiorum pontificum auarè fuissent oppressi, cū semper noua tributa fuissent a superioribus nouis nominibus excogitata. habetur patrum purpuratorum antistitum concilium. decernitur duci Vrbinati protectio comitiorum de deligendo nouo pontifice, tanquam habenti summum imperium rerum militarium ecclesiæ. tum cæteri iustitię magistratus Romanis ciuibus confirmantur. accedunt denuo purpurati antistites ad eligendū nouum pontificem. quidam ex itinere reuocantur. plures nondum erant ad iter parati, cum vix viginti & duo dies intercessissent. conueniunt frequentes ad comitia dum celebrantur exequiæ. includuntur breui in Cōclaue vocatum. is amplus est locus, cuius ianua etiam muro nouò clauditur. neq; licet exire cuiquam, nisi creato pontifice, quibus victus per fenestram exiguam immittitur. quæ dum Romę aguntur, Marius Sanctiflorius cum magna manu militum Sateano signa tulit infesta oppidū crebris conatibus & verberationibus inuadit atq, oppugnat. deniq; post multas oppugnationes compellit ad deditionem. Marinianius cum reliquis copijs ad expugnandum portum Herculis cōtēdit quod esset accipiendis classibus accōmodatus, qui dum esset in potestate hostium, posset Hetruriam plurimum infestare. nam illustris est Homeri sententia, maximeq, rebus bellicis etiam accommodata, qua iubentur insigni aliqua vrbe potiri imperatores nullo pacto oppida eius vrbis libera reliquere, vnde possit vindicta vllo tempore expectari. cum inquiat.

Marcelli secundi Pont. mors.

Sateanū captum.

Demens qui natos occiso patre relinquit.

Habebat Herculis portus tres munitiones egregiè factas è gleba Strozzæ industria extra ipsum oppidū, sicuti a Thermeo primum fuerat institutum, antequam ex Italia abnauigaret. vni harum Alexander quidam Terinensis cohortis præfectus vir strenuus & vigil præerat, quam Marinianus tormentis diuerberare & repetitis conatibus expugnare magna vi adortus propter virtutē singularem defensorum cum magna suorum clade repellitur. in illis conatibus plures quingentis Hispani, & Germani ceciderunt. Veruntamen cum aquæ inopia intra munitionem vehementer laboraretur, necesse fuit illam in potestatem Cæsarianorum deniq; per deditionem venire. illa facta iactura omnis spes excidit ex animo Strozzę defendendi portus Herculis. nisi nouum supplementum, nouaq; auxilia in Italia conscriberentur. eo consilio cum Carolo Carafa Pyrgos triremi applicuit, Romam inde ad colligendas nouas cohortes, aduolaturus. Sed prementibus hostibus, arctiusq; quotidie obstringentibus & obsidentibus deniq; & portus Herculis nullis acceptis subsidijs cū omnibus locis finitimis venit in potestatē Cæsarianorū. Romæ post multas disceptationes habitas in comitijs de creando maturè nouo pontifice, cū temporum, corruptorumq; morum iniquitas sapientissimi pōtificis iudicio ac censura indigere videretur, deligitur patrū purpuratorum consensu Petrus Carafa Neapolitanus Card. ad 9. Cal. Iunij, vocaturq; Paulus Quartus: quem Alexander Farnesius in sublimē thronum adduxit, & adorandum curauit cum assectis. Sed vbi ad numerū nō accederent Farnesij suffragia, allatus est Panormitanus senex, ac Nobilis adolescēs cardinales; qui cū ad numerū proximè accederent, veriti card. alterius factionis eius indignationem si fieret pōtifex, statim accurrunt ad eum adorādum. Illud cum grauiter tulissent Marcus Antonius Colūna, & Iulianus Cæsarinus cū Hispanę factionis quibusdam proceribus comitia clādestina habent in palatio card. Sanctiflorij. conueniunt ad ea conuenticula qui Gallicæ factioni aduersabantur. literas conscribūt ad Cæsarem. narrant eum pontificem inuitis omnibus Cæsarianis purpuratis esse creatū; quem non vltrò, sed inuiti adorauissent timore coacti. eū legitimum pontificē iure censeri, qui liberis & volētibus animis a legitimis & iusto numero electorū fuerit electus, at non qui per metū vel insidias aut dolos alicuius, vel etiā ignaris fuerit expertus. Cæsar his literis acceptis respondet quando omnes eū adorauissent, nihil sibi videri esse in Italia innouandum. cæterum nouus pontifex ad quintū Cal. omnia pōtificia insignia accepit, & cum esset ex nobilissima familia, mira expectatione animos Romanorū ad honorificentissima quæque extulit; cum nihil humile ab eo expectaretur. nā visus erat in omnibus negotijs vir elato ingenio, non vulgari prudentia, at certè æquitatis maximè studiosus. dum Roma exultat lætitia per occasionem noui pontificis obliterato mœrore, quem è morte Marcelli ceperat, Marinianius multis honorificentissimisq; muneribus acceptis ab Hetruriæ duce Mediolanum rediit in patriā. Sic ea ciuitas, quæ opibus, antiquitate, nobilitate præstabat cæteris Thusciæ ciuitatibus, cū per tot annorū seriem libera vixisset, florentissimaq; fuisset aliquandiu, & potentissima disciplinarū armorumq; studiis, mox relictis studiis sapientiæ ob intestina odia, impunitatēq; iniuriarū & gubernandi res publicas inscitiā conquassata, deformata & desolata in potestatē hostiū venit: vbi prius sua castella ferro igniq; absumpta vidisset, villas & pagos solo æquatos, arbores succisas, regionē euersam, ciues & amicos hostiū manu ante oculos iugulatos & trucidatos. atq, cum imperiorū omnium maximè fragilis & caduca sit reip quæ vel viuens propè distracta est in multorum sibi inuidentium vicissim dominationem. patet nihil esse tam formidabile liberis ciuitatibus, quàm intestina odia ciuium ex iniuriis, ex iniustitia, & ex impunitate scelerū inueterata, quæ nisi per optima

Portus Herculis captus.

Paulus iiij. Carafa Pōt. creatus.

Conspiratio in Pont.

Senę deuastatio.

rum le-

rum legum obſeruantiam noua & naſcentia reſtinguantur, tanquã occultus ignis latendo vires aſ-
ſumunt; atq; cum erumpendi facultas conceditur, rapidiſſimum exurgit incendium, quod cum ma
gno fragore fumo flammisq; inuolutam patriam in profundos cineres deniq; conuertit. Sena ita
compulſa ad deditionem, cum res compoſitæ fuiſſent Cæſaris in Thuſcia, non tamen reliquæ Ita-
liæ partes pacatæ fuerunt, quoniam hæc prouincia mater & altrix multorum bellorũ propter amœ-
nitatem opulentiamq; regionis penè incredibilem, ſemper inuidioſa extitit finitimis regibus, quæ
vbi ipſa non contendit de orbis imperio, coacta eſt pugnare pro propria libertate ab exteris nationi-
bus. nã quamuis eam aduerſus exterorum irruptiones natura variis obiicibus muniuit, cum ab alte
ra parte Adriatico ſiue ſupero Helleſpontoq, mari circũdedent tanquã ampliſſimis ac profundiſſi
mis foſſis ad meridiem: ad orientẽ Ionio mari ſeparauerit per eam lineam, quæ ab Hydrunte ad Ze-
phyriũ vſq; promontorium extenditur; ad ſeptentrionale latus atq; ad occaſum vergens pars altiſſi-
mas perpetuas habeat alpes, monteſq; aſperrimos ac difficiles, quibus tanquam altiſſimis mœnibus
ac propugnaculis propè inſuperabilibus protegeretur, qui incipiunt ab iis locis, quæ Cyrnum Sardi
niæque ſinũ proſpiciunt, & in ſiniſtri cubiti morem occaſum ſeptentrionemq; verſus extenduntur
à Sutrus propè incipientes per Seguſianos, mox per coctiã regionem flexi orientẽ verſus proceden
ti à ſiniſtra relinquuntur ad ſeptentrionem, tamen ab auaritia mortaliũ non ſatis muniuit, apetuit
enim natura exitũ Italis in vniuerſas Europæ gentes ad cõmercia & cõmoda ſiqua vellent importã-
da, ſed eadẽ ianua patuit ſæpius exterorũ auaritię & irruptionibus. id antẽ factũ eſt ad fines paludũ
Venetarũ orientẽ verſus in finibus Carnorũ, vbi Natiſa vocatus fluuius deſcendit è montibus: nã
ibi tutiorẽ ianuã Italię natura apetuit, in quo ſitu aduerſus arma barbarorũ tãquã anguſtiore mor-
tales quaſi fores etiã obiecerunt olim ampliſſimã & potentẽ vrbẽ Iuliã Aquileiam: nã montes ibi
parum a mari diſtantes hinc vndis, inde crepidinibus altiſſimis Italiã claudunt. hanc naturæ diligen-
tiam in munienda Italia partim mari, partum montium duplici ordine in amphitheatri forma pri-
mũ ſemicircularibus aggeribus alpiũ, poſtea Appennino monte vis temporis edaciſſimi & præcipi
tatarũ aquarũ curſus aliquantulũ minuit, quia alię nonnullæ vię ſunt patefactæ quamuis difficiles.
quamuis. n. via prouincię Varo & Macra fluminibus impeditur, & obiectu altiſſimarum mari im-
minentiũ rupium, tamen cuncta domuit vis mortaliũ, aperuitq; induſtria, quæ per aſperrima que-
que irrumpit. in Coctiis rurſus, Taurinisq; ac via montis Sancti Dionyſii, quę aſcẽdit è regione Pa
di fluminis, quam fluuius paruam & difficilem reliquit. coegit homines auaritia per vel ipſa montis
penetrare ac ſcalpris incidere, quod factũ eſt in Adula ad alpes Rhetias ac ſummas in via Belti. Tri-
dentiq; vbi certe nulla eſt ineundæ Italiæ commoditas, niſi quam Duria, & Atheſis, & Anaxus, &
Tiliamentum flumina concedunt. non. n. potuerunt armati exercitus eã irrũpere niſi per ſummas
difficultates nemine reſiſtente, aut etiã porrigentibus dexteras Italis nationibus. inde fit vt pauci il-
lac tranſiuerint populi ad euerſionem Italiæ, at per ipſam oſtenſam a natura ianuam, niſi cuſtodita
ſit, ad paludes Carnorũ ſcilicet Oenotri, Cimbri, Hunni, Sarmatæ, Gotti, Germani, Veromandi, alii
que complures. nulla. n. tanta naturæ diligentia muniendæ, ſeparandæq; Italiæ a reliquis orbis par-
tibus ſatis valida viſa eſt. quoniam ob fertilitatem, ſicuti diximus, opulentiamq; regionis, cum mul
tis præclaris ducibus abũdet, multoq; equitatu egregio ſanè & lectiſſimo, omni genere bellicorũ
apparatuũ, & ingenijs hominum penè diuinis eam ſui opinionem excitauit, quòd is facile futurus
ſit totius orbis terræ dominus, qui totam Italiã ſubiugaſſet. idcirco ſimulatione quidem aliarũ re-
rum, at reipſa de imperio Italiæ iam multos annos certabatur à duobus potentiſſimis principibus;
quorũ animus ſublimis & magnificentiſſimus ad maiora ſemper aſpirabat. cũ Gallis igitur res feli-
citer ſuccederent in Gallia ſubalpina, Cæſar abdicato Ferrando Gonzaga ab Inſubrũ præfectura ſta-
tuit, vti diximus, vt Albanus Dux adproperaret ad illa pericula, quæ imminere videbantur, diuerten
da; ad recuperanda occupata iã à Gallis caſtella, ad liberandam Inſubriã tanto Gallorũ metu cũ ma-
ximo rerum omniũ bellicarum apparatu, ad ferẽdas ſuppetias Vulpiano oppido, quod extrema an
nonæ penuria laboraret, vbi erat in pręſidiis Cæſar Neapolitanus, qui ſe ſumma diligentia & vigilã-
tia & fortitudine tuebatur. Albanus quanta poteſt celeritate Bruxellis Caſsianum deniq, conuolat,
id oppidum eſt ſitũ in ripa Abduæ fluminis in ea parte, quæ in vlteriorẽ ripam Carracã proſpectat,
diſtatq; ab vrbe Mediolano circiter viginti millia paſſuũ. ibi obuios habet multos è primarijs vrbis
proceribus, qui honoris gratia obuiã illi proceſſerunt. quippe quòd vrbs illa eximia humanitate ex
teros propè omnes complectatur, & præfectos præſertim magna charitate & obſeruantia. neq; il-
lud dico, quòd noſtri eo migrarint Roma antiquitus, vnde propter bella poſtea Venetias cum eiſẽ
parentus profugerunt, ſed quia res docet ita eſſe, cuius teſtes ſunt omnes, qui vrbis magnificentiam
viderunt. Albanus itaq; in vrbem ingreſſus cũ magna totius ciuitatis lætitia paucos dies ibi mora-
tur, atq; tantam rerum perturbationem inuenit, quanta vix explicari poſſet. nam Hiſpani, qui erant
in præſidiis ſubalpinæ Galliæ territi & conſternati aſsiduis cladibus, quas acceperant, cũ Galli mul-
torum caſtellorum præſidia trucidaſſent, multoſq; in minutis prœliis interemiſſent, confugiebãt Ge
nuam e præſidiis mox in Hiſpaniam traiecturi. neceſſarium fuit idcirco Albano cuſtodias mittere,
quæ atrociſsimè in profugientes animaduerterent, eoſq; afficerent extremis ſuppliciis, quod vnum
remedium viſum eſt opportunum ab ipſos Hiſpanos ad vetera ſigna reuocandos. curauit vt qua-
tuor Germanorum millia, & mille atq; quingenti Ferraroli mitterẽtur in Italiam, multas Italas co-
hortes conſcribit. militaria omnia diligenter comparat. cum iuſto exercitu prodit in apertum. Sed
quoniam, antequam exiret, nonnullos dies commoratus eſt Mediolani cum vxore, quam Caſta-
lius & Marinianius Mediolanum adduxerunt, non aſpernandam prorſus opportunitatem conceſ-
ſit Gallis inſtruendis munitionibus, reparationibusq; excitandis. Saba rais interea nobilis archipira
ta cum

Italiæ deſcriptio.

Albanus Mediolanum accedit.

Saba archipirata profligatur.

ta cum nonnullis rostratis nauigiis biremibus scilicet & myoparonibus vniuersa litora maris me-
diterranei deuastat, Adriaticumq; & Siculum mare infestat. proxima quæque litoribus prædationi
bus & latrociniis atq; incendiis replet. multa castella Christianorum acerrime populatur cathena-
tis ad transtra colonis; quibus rapiuis non mediocris terror Italicis litoribus est iniectus. at Veneti
iis prædationibus excitati Pandulphum Contatenum præfectum Venetæ classi, quæ erat destinata
custodiis sinus Adriatici, mittunt ad audaciam & incursiones piratarum reprimendas, restinguen-
Pādulphi cō tareni virtus — daque tantarum calamitatum incendia. Pandulphus singulari virtute ac fortitudine vsus profliga
tis ac demersis nonnullis nauigiis piraticis, ita fecit vt reliqui piratæ fuga sese in sinum Adrumeti
seruauerint, omnesque Adriatici litoris oras tutas colonis reliquerint. at vero quoniam non leuis
est semper inter præstantes eiusdem artis opifices simultas quædam & inuidia atque æmulatio, cū
quisque inferiorem ingenio, autoritate sibi parem fieri, aut etiam superiorem æquo animo ferre
non possit, inde effectum est vt Castalius & Marinianius viri laude bellicæ artis clari, & apprimè
exercitati ab omni rei militaris consideratione, & ab Albani consuetudine se retraherent. id autem
Garzia Toletani Albani Vicarius. — effectum est, quoniam Garzia Toletanus vir Hispanus Italicæ gloriæ æmulus secundum locum
obtinebat in castris Albani, cuius vicario munere fungebatur, atque omnibus pro suo consilio &
arbitrio moderabatur sine vllius alterius iudicio, cum videretur cæterorum ducum contemnere in-
genia. at tarditas omnis & mora & cōperendinatio, quia, vt diximus, acerrimum est venenum om-
nis rei bellicæ, nisi siquid tardè fieri res ipsa consulto postulet, non habuit tantam vim Cæsariano-
rum apparatus, quantam vniuersa Gallia subalpina, vel potius vniuersa Italia habiturum credide-
rat, quæ tota in magnam admirationem fuerat elata. Sed multa sunt auditu visuque horrenda, &
formidabilia, quæ facit experientia placida & contemnenda: & præcipuè apparatus imprudentis,
& imperiti imperatoris. nam Garzia tandiu protraxit reliquarum copiarum discessum conuectio
nemque tormentorum & omnium bellicorum apparatuum profectionem, dum terror ille Gallo
rum in animis conceptus refrigesceret, concitatique ex metu Gallicis lumbrici eiecti sint. id autem
factū est dū plaustra parantur, iumenta ad trahenda tormenta imperantur, cōponuntur impedimē-
ta ad iter. Albanus bonā partē exercitus ad castellum Metulinum promouerat iam, atq; ipse his co-
mitantibus ducibus Mediolano discesserat, Pescoliensi marchione, Vespasiano Gonzaga præfecto
Italis cohortibus, Cæsare Neapolitano castrorum magistro, Raymundo Cardona præfecto ionnē
tario negotio, Nicolao Zido quæstore, aliisque nonnullis. erant in castris Albani iam duodecim
Copiç Albani. — Germanorum, octo Italorum, sex Hispanorum millia. equites cataphracti octingenti. leuioris ar-
maturæ equites mille ferè. tormenta muralia quadraginta, atque inter hæc quędam insignis ma-
gnitudinis, quę ex arce Mediolani, Ticino, Cremona, ex aliisque vrbibus principatus Medio-
lanensis in castra fuerant attracta. Albanus Liuernam profectus fit certior per exploratores duo-
bus in locis Gallos esse conatus & impetum Cęsarianorum excepturos; ad ripam Duriæ fluminis
scilicet, vbi fluuius ipse posset vadari. Brisacius tamē cognito numero copiarū hostiliū cum ipse ha-
beret in castris vix septem millia peditum, equites circiter septingentos, & pauca bellica tormen-
ta, consilium mutauit, animumque conuertit ad quędam castella in suis finibus summo studio
ac diligentia munienda. Albanus ad uada Durię fluminis profectus quę Galli aduersus traiecturos
muniuerant, munitiones nactus sine pręsidiis ac desertas iubet tumultuarios pontes eo aduectos
plaustris de more castrorum super fluuium iaci, per quos plaustra commeatum Vulpiann conue-
hentia transirent cum custodiis mille sclopettariorum, & quadringentorum equitum. Galli ho-
rum aduentu deserunt munitiones, quas obsidionis causa excitauerant, seque ad Augustam Tau-
rinorum recipiunt, in quos exeunt presidia Vulpiani, postremaque terga hostium leui certami-
ne infestant. Sic igitur Vulpianum a Gallis obsessum, & ad extremum propè redactum discedē-
Vlpiano suppetiæ latæ. — tibus iis, qui arctè diuque obsederant, sine controuersia subsidia capit, ac tandem liberius aliquan-
tulum respirauit. Vulpiano ita commeatu & subsidiis & rebus omnibus necessariis munito Alba
nus laudata fide, constantia, virtute pręsidiorum ac militum qui se egregiè tutati fuerant, diutur-
namq; obsidionē sustinuissent, militaria comitia indicit, vt communi consilio decernatur quid pri-
mum in tantis rebus esset agendum. non enim videbatur tempus anni vtile frustra amittendum,
neque consumendum in expugnandis locis parui momenti, quamobrem cum ad comitia Alua-
rus Sandæus, Vespasianus Gonzaga, Franciscus Ybarra, Garzia Toletanus, Raymondus Car-
dona, Ioannes Gueuara, Cæsar Neapolitanus, Marchio Pescoliensis. Nicolaus Zidus, aliiq; mul-
ti Itali, & Hispani proceres conuenissent, visum est nonnullis Augustam Tauricam esse inuaden-
dam. alii censebant Casalis, alii Hipporegiæ, alii aliorum munitorum locorum expugnationem
esse tentandam. neque enim conuenire magnis apparatibus, qui rarò fiunt, & non sine magno po
pulorum incommodo loca vel nullius, vel parui momenti inuadere, cum illud etiam hostium
fuerit consilium, atque lustrum propè venatoribus ostenderint, qui Hipporegiam, & Casale, &
Verruuam oppidum, & fanum Iacobi, quod Sanctia vulgus vocat, muniuerint egregiè, & alia lo-
ca nonnulla, quibus timebantur Albani vires, vt his munitionibus illæ debilitarentur, aut certè
retardari possent. nam vt acutissima acies cultrorum, si hebes fiat primùm rebus inutilibus incidē-
dis, fit inhabilis postmodo cedendis vtilibus, sic potentissimi exercitus, maxmotumque appara-
tuum, si primus impetus sustineatur ac retardetur, statim cadit omnis vigor & animi magnitudo.
non esse contemnendam inquiunt totius Italiæ expectationem, neque rem in obscuro agi, sed qua
si in totius Italiæ, vel potius totius orbis terræ theatro; quoniam fama illorum, quæ geruntur in
castris, non continetur intra fossas, vallosque castrenses, sed late per vniuersos populos Italiæ,
vniuersasque nationes exteras peruolat. ridiculos fore illos duces, qui nihil pro tantis copiis, tantis

sumpti-

ſumptibus, tantis apparatibus, tantis Inſubrum populorum incommodis, memorabile fecerint. quippe cum agriculturam, atteſque omnes propè vrbibus neceſſarias populi Inſubres reliquiſſēt, vt bellicos apparatus iuuarent. iumenta in caſtra ad vſum tormentorum & annonæ conuehendæ, homines ad excauandas foſſas, erigendasque munitiones, & ad cæteros vſus militares, imperabantur. alii contra non eſſe iſtud è diſciplina militari, neque laudabile dicebant in regionem hoſtium ita prorumpere, cum minime conueniat loca muniniſſima, & in quibus præſertim inſint validiſſima præſidia, à tergo relinquere, a quibus non minus ipſi obſideri, quàm alios obſidere poſſent. cum nemini tutum iter in caſtra relinqueretur, ac ſemper maximus numerus militum eſſet diſtrahendus ad accedentium in caſtra & exeuntium è caſtris cuſtodias. Sic enim fiebat vt florentiſſimum oppidum fanum Iacobi a tergo relinqueretur, in quo erant tria lectiſſimorum peditum millia cum præfectis ducibus Birago & Vimercato, viris in rebus bellicis exercitatiſſimis ac ſtrenuis, qui poſſent extrema terga infeſtare, commeatus intercipere, omnia Cæſarianorum conſilia debilitare ac ſubuertere. cenſebatur igitur primum omnium oppidum fanum Iacobi expugnari oportere, quod ſe breui facturos exiſtimabant; poſtmodo cum fama eius victoriæ, nouaque acceſſione virium aliquam prædictarum ciuitatum viliter poſſe inuadi. Sic enim debilitatis viribus Gallorum ipſi potentiores ac formidabiliores hoſtibus effici videbantur, cum magnam habeant vim ad reliquas res bellicas primi vel proſperi vel aduerſi rerum ſucceſſus. Hoc conſilio comprobato, quod magis è peritia rei militaris procedere videbatur, præmittuntur qui oppidum explorarent ad expugnationem. eriguntur triginta canones & quatuor colubrinæ ingentes poſtero die inter corbes terra oppletos. oppidum ingenti ſtrepitu atque impetu concutitur. Sed quoniam oppidani ita muros internus aggeribus & terra communierant, locumque ad quadratam formam cum quatuor firmiſſimis propugnaculis produxerant, intra quorum ſpatia erant plateæ nonnullæ ſuperiores, & totidem è gleba munitiones, nihil vt prorſus ab hoſtibus eſſet timendum, vanus fit & inutilis omnis tormentorum impetus, ac labor Cæſarianorum. ad huius oppidi expugnationem Albanus, & ex oppido Vulpiano, & è finitimis quibuſdam locis tormenta quædam & bellicos apparatus euexerat. poſt diuturnam diuerberationem cum omnis Cæſarianorum conatus eſſet irritus adoriētium oppidum, non magno negotio ab intrepidis Gallis repelluntur. Dum Albanus modo oppido obſtinatiſſimè concutiendo eſt intentus, modo renouandis conatibus, ſecurus omnino virium Gallicarum, octingenti ſclopettarij & trecenti equites ſub meridiem in oppidum nihil ſentientibus Cęſarianis ingrediuntur: quare fit poſtmodo vt frequentius exirent obſeſſi ad leuia ſubitariaque certamina. eos parum proſperos rerum Cæſarianarum ſucceſſus, neque vel tantillum tantę hominū expectationi reſpondentes, rati æquo animo non eſſe ſibi ferendos Marinianius & Caſtalius, quia non res Toletena, ſed Cæſariana videretur in magno diſcrimine eſſe poſita, veniunt in caſtra. Albanus hos conſulit. docent in quo periculo res conſtituta ſit. Suſceptum eſſe nimis difficile negotium. oppidum illud ſola obſidione diuturna, at non armis præſentibus, vinci poſſe. fruſtra ibi tempus abſumi cum ob loci eximie muniti præſtantiam & robur, tum ob illud etiam, quòd Cæſarianæ copiæ poſſent ab hoſtibus circumueniri, & cogi vt tormenta relinquerent, cum Briſacij copiæ ſuccreſcerent in dies nouis ſubſidijs è Gallia tranſalpina clam accedentibus. Albanus cum ita percepiſſet ſe munitionum & copiarum & apparatuum & exiſtimationis, quæ præcipuè ſeruanda eſt integra, iacturam poſſe facere vno tempore, ſatius eſſe iudicauit vt copiis in tutiorem locum contractis omnia conſeruaret, quam vt ita fortunæ arbitrio committeret, quare ad pontem Aſturæ fluminis ſe contulit: locum ibi munit, vnde poſſet Caſale & Auguſtam Tauricam, & cætera Gallorū oppida infeſtare. nam intercluſa Padi nauigatione Galli non poterant commeatum ad ſua præſidia demittere. his ita ſtatutis dum opus differtur, nuntiatur Briſacius cum validis copiis aduentare. eo nuntio Cæſariani ne interciperentur, tam citi ab obſidione recedunt, vt multa tentoria & impedimenta reliquerint, quæ ſtatim ab exeuntibus direpta ſunt & in vrbem comportata; cum neq; mercatores quidem moniti fuiſſent de more caſtrorum vt vaſa colligerent ad profectionem, ſuasq; ſarcinulas ad iter pararent. eſt enim calamitoſum non ſolum ipſis mercatoribus, ſed etiam turpe imperatori & delirij atq; imprudentię argumentum, ſiquid in manus hoſtium venire patiatur, quod negligentiam vel timorem arguere poſſit. idcirco plerunq; comburendi ſunt commeatus, & munitiones atq; ędificia, quę futura ſunt hoſtibus vtilia, euertenda, omniaq; inutilia facienda vbi imminet aduentus hoſtium, ſi prius auehi non poſſint. ita cędendę ſunt arbores & flammis abſumendę. fundenda vina, corrum pendę aquę, tormenta infringenda, aut infigenda clauis, omniq; ratione nitendum vt omnia commoda pro viribus hoſti eripiantur ac perdantur. Albanus oppidi obſidione relicta ad pontem Aſturæ profectus ibi caſtra tandiu habuit, vt locus ad munitionis formam inſtrueretur. poſtea conuulſis inde vexillis ad oppidum ſancti Lazari caſtrametatur. Caſtalius omnibus copijs præfectus Alexandriam Paleariam properat, vt inde Aſtam, & in cætera loca quæ indigerent, opportunè ſubſidia mitteret; &, ſi opus eſſet, viribus hoſtium reſiſteret. Albanus ita prius formidabilis omnibus, nulla re memorabili edita, Mediolanum reuertit. è copijs Cæſarianis aliæ dimiſſæ Itali ſcilicet, aliæ relictæ Alexandriæ apud Caſtalium, vbi Peſcolienſis manſit cum omnibus leuioribus equitibus. atqui dum Albanus muniendo ponte Aſturæ commoratur, Galli illum & Italas cohortes dimiſiſſe, & occupatum eſſe in illo opere intuentes, & Vulpianum debilitatum atq; exinanitum ob tormenta bellicosque apparatus exportatos, accedente etiam regulo Vmalio Ghiſij fratre cum magna peditum manu, & ingenti ala equitum è Gallia Narbonenſi, qui ſuperatis Cottiis alpibus caſtris cum Briſacio coniunctis plurimum vires Gallicas auxerat, poſt diſceſſum ac propè fugam Cæſarianorum ad Vulpianum caſtramętantur. erant enim in caſtris Gallorum quindecim ferè

Fanum Iacobi oppidum concuſſum.

Error Albano cognitus.

Marinianij & Caſtalij cōſilium prudens.

Albanus Mediolanum reuertit.

cim ferè millia armatorum. explorato oppido ad verberationem quatuor in locis muralia tormenta magno studio, singularique diligentia à quatuot lateribus diuerberant. tam acriter locus concutitur, tantaque insignium globorum procella ac tanto strepitu, vt nulli oppidani possent ad defensiones exire, aut propter crebritatem ictuum ad menia ascendere. nam siquis istud facere conaretur, trucidabatur. oppidani defensionum beneficio destituti ac reparationum, quas nulla diligentia pręseruare aut extruere potuerunt, Gallis ob multitudinem ac diligentiam tormentorum cuncta prosternētibus, & presertum propugnaculum, quod plurimum faciebat ad oppidi defensionē, tamen acriter ac strenuè se tutantur, tantaq; fortitudine resistunt, vt Gallos sæpius ab oppugnatione reiecerint, quamuis missę fuissent operę, quæ muros in inferiore parte ligonibus effodiebant, & in fossas deuoluebant. veruntamen post repetitos ac renouatos sæpius conatus, cum & oppidum assiduis verberationibus, & pręsidia crebris pręlijs iam essent debilitata. Vulpianum venit in potestatem Gallorum magna accepta vtrinque clade, sed ab oppidanis præcipuæ per conatus & crebritatem globorum ferreorum. nam Henricus literas indignationis & minarum plenas scripserat ad Brisacium, quia visus esset oblatam facultatem dimicandi ab Albano in traiectu fluminum deuitauisse, non nihilque detraxisse regiæ dignitati, nisi illud aliqua memorabili re gesta resarciret. at obsessi nulla spe reliqua subsidiorum sustentati, quòd Albanus parum curans Gallos iam copias maiori ex parte dimisisset, ne tot sumptus facere cogeretur, omnibusque propè rebus necessariis defensioni destituti his conditionibus se dedunt; vt omnibus liber pateret discessus. vt arma, impedimentaque omnia tutò exportare liceret. vt concederetur oppidanis præsidiis exire in acie erectis vexillis ad profectionem. Sic Galli Vulpiano oppido potiuntur, quod per viginti annos fuerat armis Cæsarianis custoditum, cuius statim muros deiiciunt. munitiones funditus euertunt, & solo adęquant, ne illam molestiam haberent in posterum aduersus Augustam Tauricam, quòd illud propugnaculū tot annos egregia Cęsaris Neapolitani opera protectum asseruatumque fuisset, per multas Gallorum difficultates. Galli per illam victoriam non solùm multiplicibus sumptibus sunt liberati, cum facile iam minui possent Augustæ Taurinorum pręsidia, quæ semper valida esse oportebat propter illud Cæsarianorum propugnaculum, verum etiam insigni molestia & multorum malorum metu, quę inde Augustę Tauricæ videbantur imminere. Sic Albani exercitus vniuersis Gallis formidabilis, ob imperitiam ducis ridiculum finem sortitus est, cum montes parturirent murem, nihil enim tanta expectatione dignum aut memorabile factum est. Galli contrà, qui latebras ad fugam iam prospectare videbantur, vbi vires satis idoneas ad res gerendas sumpserunt, ob præstantiam ducis nihil frustra aggrediuntur. & res potius; quam rumores excitant. Sic enim plerunque fit, vt primi bellorum conatus si frustra suscipiantur, infringant vires inconsideratorum, audaciamque præbeant hostibus formidabilem, qui contra ignauos & imprudentes fieri consueuerunt alacriores. quæ dum geruntur in Gallia subalpina, Ferrandus Gonzaga illis accusationibus, quas superius memorauimus, oneratus multis eius ministris captis Mediolani, & in vincula coniectis, absoluitur, partim quòd obiectas criminationes diluisset, partim quòd nollet Cæsar diutius in eum inquiri propter viri dignitatem, multaque præclara erga maiestatem imperatoriam merita. Voluit omnes accusationes deleri, obliterari, aboleri, & in perpetuum ex omni hominum memoria tolli, quas in accusatores acerrimè conuertit. multa eaque honorifica præmia, & insignes remunerationes illi propter exantlatos labores, singularemque in rebus Cæsarianis industriam decernuntur; quos labores domi forisque pro Cæsare pertulerat. pro magnitudine pecuniæ, quæ sibi debebatur à Cæsare oppidum sancti Seuerini, & nonnulla castella in Italia, & in regno Neapolitano conceduntur, quibus acceptis in Italiam contendit. Galli oppido Vulpiano per inscitiam Cæsarianorum ita capto & euerso, mox eadem ratione montem Caluum ad deditionem compellunt. eius oppidi pręsidia minimè armis decertandum esse rata, aut salutem suam fortunæ arbitrio committendam, cum Vulpiani præsidia propè omnia fuissent trucidata per obstinatam fortitudinem, Gallis per hasce conditiones se dedunt; vt integra esset libertas, atque præter vitam & arma cuncta victorum Gallorum arbitrio concederentur. Galli his felicibus rerum successibus elati nullum tempus amittunt, sed modo pollicitationibus ac largitionibus, modo minis & insidiis, modo virtute militari noua oppida in subalpina Gallia capere nituntur, qui etiam Ayquam & Ancisam castella tētarunt per proditionem dum Castalius Alexandriæ Paleariæ moratur. Sunt autem illa sita in finibus Galliæ subalpinæ meridiem versus in ea parte, quę respectat ad mare Ligusticum. ea proditione consulto ad Castalium delata iubetur Piscarius cum quibusdam peditum cohortibus & turmis equitum ad eam rem tractandam transigendamq; accedere. tum curat vt anceps proditor per eam facultatem simulatæ proditionis Gallos in insidias ad statutum locum adduceret. sic autem res composita est, vt optarat Pescoliensis. collocatæ sunt nocturnæ insidię. Brisacius vbi illuc misisset per noctem magnam manum peditum, & alas equitum ignarus pręparatarum insidiarum, existimabat se Ancisam planè capturum. Galli ad locum insidiarum profecti sub gallicinium ab inuadentibus Cæsarianis repentino adortu funduntur fuganturque, & trucidantur. circitèr septuaginta equites capti sunt. cohortes Aquitanorum nonnullæ labefactatæ, alii fuga salutem sibi quæsiuerunt. hæc Gallorum cædes, quia nihil aduersum illis iamdiu euenerat, non nihil eorum animos, audaciamque repressit, ac hebetauit, fecitque vt aliquantulum de illa incredibili animorum alacritate remiserint. in Attrebatum quoque finibus non multò feliciore fortuna sanè à Gallis pugnatum est, quoniam fortuna rarò simplici mortalium calamitate est contenta. nam cum Gallicæ nonnullæ peditum cohortes, & non aspernandus equitatus cum tormentis ad noui Edini expugnationem

Vulpianum captum.

Ferrādus Gōzaga absolutus & remuneratus.

Mōs caluus captus.

tionem contenderent, nec multò plus distarent iam ab oppido duobus millibus passum, Ioannes Nauaccius præsidiorum Edini præfectus vir singulari virtute iam procutanerat ad famam eius expedinonis, vt subsidia oppidum ingrederentur. delegerat itaque eo consilio quingentos Hispanos è finitimis quibusdam locis. cum his fit obuius forte primæ Gallorum aciei præcedenti per quoddam interuallum cum equitatu. initur atrox prælium. atque multi Galli primo impetu prosternuntur. nam Hispani pro aggeribus vtebantur primorum cadaueribus ad uersus denuo irruentes. dum acriter vtrinque pugnatur, accedunt reliquæ copiæ Gallicæ. at Nauaccius succrescenti hostium multitudini cum minime resistere posset cum parua suorum iactura se in oppidum proximum recipit. ceciderunt insignes Galli in ea pugna Sipierius, & Mommedius reguli. sed multo etiam grauior fuit Gallorum clades accepta non procul ab oppiduo Douao. nam cum incursionibus, populationibusque potius, quàm iustis certaminibus res ageretur; noningenti cataphracti equites cum sexdecim vexillis ac nonnullis peditibus castella quædam & villas Benincorti grauissimi hostis incendijs, & prædationibus populantur. multam prædam abigunt. at Douai præfectus, & Attrebatum quædam præsidia, & Vapani, & Cameraci, vbi erat Comes Ebrostaimus cū Germanorum regimento audita incursione, prædaque Gallorum longius, quàm par erat incurrentium, collectis quibusdam cohortibus peditum, nonnullis turmis equitum galeatorum, & sclopettariorum equitum Hispanorum Gallos abigentes prædam iam reuerrentes in suos fines pluribus è partibus inuadunt. committitur atrox sanè & cruentum prælium. ad extremum Galli maiori numero cedere coacti accepta insigni clade, amissisque vndecim vexillis victoriam Cæsarianis copiis cruentam relinquunt, atque in fugam vertuntur. multi trucidati sunt, multi capti, pauci fuga se seruarunt. ex illis vexillis nouem ab Hispanis capta sunt, & in oppidum Douaum portata, reliqua duo venerunt in potestatem Sequanorum, atque Vapamum sunt ablata. At Carafa Pontifex creatus tanta, tam pręclara, tam inaudita initia sui imperii, atque Pontificatus edidit, vt omnes homines non solùm ad mirificam spem pacis, & tranquillitatis, sed etiam insignis felicitatis erexerit: quamobrem incredibilem in se omnium populorum, ac gentium beneuolentiam, & Romanorum præsertim excitauit. ille dum audiendis legationibus regum ac populorum & omnium gentium, quæ gratulatum vndique confluebant, esset intentus, post multas controuersias, & mutationes conditionum inter Cæsaris, & Henrici Gallorum regis negotiatores componuntur induciæ in quinquenniū, quæ ab ipsis principibus confirmatæ postea in omnibus Italiæ, Galliæ, Belgarumq́ue finibus indicuntur, & per præcones publicè pronuntiantur. Pontifex decernit legationes ad Cæsarem, & in Galliam Mottolam, & Carafam antistites purpuratos, quæ gratulatum pro rebus compositis mitterentur. veniunt gratulatum Romam sub idem tempus Guidobaldus Dux Vrbinas, & Ferrariensis, Parmensisque duces, cum magna ciuium nobilium pompa ac magnificentia, Pontifex Vrbinati duci Romæ præfecturam concedit, summumq́ue imperium post ipsum Pontificem in vniuersum ecclesiæ principatum. tria instituta præterea pronuntiat, quæ vulgo bullæ vocantur, quorum in uno decernitur, vt amplissimum Iubileum concedatur, vt pro omnium Christianorum pace, & tranquillitate ab omnibus Christianis piè, ac suppliciter Deus rogaretur. in alio decernebat, vt reformarentur Romæ res Hebræorum: in alio continebatur, vt erepti abalienatique redditus omnes ecclesiastici illegitime rescissis abalienationibus recuperarentur. Iubet præterea omnes copias censeri quæ Romæ essent exercendis armis idoneæ, quas ipse videre uoluit: quo tempore censa sunt decem millia hominum egregiè armatorum loricis, & cæteris armis. hos aspectus sanè & apparatus atque armorum splendor bellicosissimos fore promittebat, sed abnuebat imperitia, & imbecillitas animorum, & varietas nationum minime inter se conuenientium, quæ repugnabant omnia picturatis armis, & toruis vultibus. sed tanta fuit Pontificis oblectatio, & voluptas his copijs tantis, ac tam bene instructis, vt apparebant videndis, vt omnes voluerit postmodum instructos in acie in plateam diui Petri accedere. centum & viginti nobiles viros Romanos equestri dignitate insigniuit, quos Fidei equites vocari voluit; quibus permissa est, & data perpetua Pontificis ipsius corporis custodia. oportebat duodecim equites singulis noctibus esse in palatio Pontificio militari munere perfungentes, cum diuisis vigiliarum horis singulatim ad thalamum Pontificis excubarent: atque ita alijs quotidie succedentibus mutabantur tanquam in gyrum. restituit Romanis Tybur vrbem, quæ multos iam annos ab illis defecerat, confirmauitque omnia illorum iura, & priuilegia, quibus vsi fuerant ad illam vsque diem. hisce rebus effectum est, cum tantum liberalitatis, & magnificentiæ præ se tulisset, vt mirificis laudibus tolleretur in cœlum ab omnibus Romanis, colereturq́ue non sicuti cæteri Pontifices consueuerunt, sed tanquam Pontifex pater patriæ, aut tanquam Deus aliquis beneficus, & propitius vrbi Romæ. Romani contra ne tot tantorumq́ue beneficiorum immemores, aut ingrati videri possent, illi è pulcherrimo lapide magnificentissimam statuam in Capitolio erexerunt, tanquam inusitatæ bonitatis, & liberalitatis Pontificiæ perpetuum monimentum ad omnem posterorum memoriam transmissuri. sed tantis, tamq; præclaris initiis cætera non responderunt, vt suo loco narrabimus, quoniam idem Pontifex ob seueritatem ingenii fuit autor atrocissimorum bellorum, atq; insignium calamitatum Romanis, & vniuersę Italię. idcirco illa statua postea facto impetu vniuersi populi Romani deuastata est, & non minore odio infracta, tracta, comminuta, quàm lætitia fuerat erecta. Illa dum Romæ geruntur, Cæsar vel honorum iam pertæsus cum rerum omniū deniq; sit satietas, vel cupiens post infinitos bellorū labores exautorari ac donari rude, vel quod esset valetudinarius cū Bruxellis grauiter laboraret è pedibus, statuit ad tranquilliorem vitæ rationem conferre, omniumq́ue regnorum & principatuum amplitudinem ac magnificentiam parui facere. quippe quòd ea, quæ vulgo & imperitæ multitudini

Induciæ īter Cęs. & Henricū in quinquennium.

Dux Vrbini summus dux Ecclesiæ.

Pōtificis pręclara gesta in vrbe.

Tybur Romanis restitutū.

Statua Pont. erecta.

Cæsar imperiū deponere cupit.

dinì grandia, magnifica, ad mirabilia, ac propè diuina apparere solent, reipsa nihil contineant egregium, aut ad animi sedandam turbulentiam minime spectent, quorum tota præstantia & amplitudo constituta est in admiratione vulgi, pauci enim principatum sapientes expeterent aut expetiuerunt ad felicitatem, cum nihil ille felix in se contineat. istud aucupandæ quietis consilium, atque desiderium cum Maria Pannoniç, & Eleonora Galliç reginis sororibus communicatum, cum mortua esset paulo ante mater Ioanna Aragona in Hispania, non solùm probatur, sed etiam ambæ communi consilio fratrem hortantur vt quod reliquum vitæ diuina clementia sibi concederetur, quanto fieri posset tranquilius atque pacatius transigeret, putaretque solam felicitatem in rebus humanis merito posse iudicari animi quietem: quoniam honores & magistratus & imperia corticem. non animum exornant aut adiuuant, cum sint tanquã picturç parietum, quç neq; ad firmitatẽ conferunt, neq; ad diuturnitatẽ, quod vnum virtus præstat & prudentia, & præcipuè paucis cõtentum esse. his ita constitutis Cæsar Philippum filium ad se acciri iubet. ante omnia reducẽ è Britãnia creat illum Principem equitũ ordinis Tosonij. habuit originẽ ille ordo à Philippo duce Sequanorũ sitæ Burgundiæ Bono cognomento, atq; fuit Institutus in vrbe Bruggia ad honorẽ Dei, virginis Deiparæ, & diui Andreæ apostoli asciti ad protegendam Sequanam familiam, anno vigesimo nono post mille & quadringentos à partu virginis. ita tamen vt in hunc ordinem, qui religiosus sit, non plures trigint & vno nobiliores admitterentur, quibus nulla turpitudinis inesset macula, atq; benemeritis tantum pateret aditus. ille autem princeps intelligeretur, ad quem principatus Sequanorum & Belgarum peruenisset. additi sunt quatuor ministri, scriba scilicet, quæstor, à secretis, araldus siue Tosonius Aureus vocatus. Carolus autem Quintus anno decimo septimo post mille & quingentos numerũ horum equitum adauxit additis viginti, vt ea dignitate quosdam insigniret, quos amabat. atqui vniuersos titulos Sequanorum & Belgarum, omnesque principatus, regna, iura Cæsar Philippo cessit Bruxellis in hunc modum. indicta sunt comitia omnibus equitibus & statibus Belgij, qui cum ad statutum diem Bruxellas conuenissent, atque in amplissimam aulam palatij frequentes accessissent, eò post prandium ingrediuntur Cæsar cum Philippo rege, Maria regina, Dux Allobrogum, atque alij multi proceres. Vbi consedisset Cæsar in sublimi throno iubet Philippum & Mariam & alios Insigniores duces ac principes sedere in sedibus ibi paratis. illis sedentibus vnus è Cæsaris consiliarijs Bruxelles nomine pro Cæsare orationẽ habet. inquit Cæsarem iam inualidum esse, & propter ætatem non posse amplius hæc munia regnorum, sicuti antea consueuerat, sustinere. qui cum esset in Hispaniam iturus tanquam in secessum, vbi aptiorem magisque propitiam sibi aeris temperiem experiebatur, statuerat has regiones Belgij regi filio suo renuntiare, qui iam sciret omnia pro æquitate gubernare, & posset tanta pondera sustinere, huius sermonem subsecutus est Cæsar ipse, qui cum monimentum teneret manu excusans suam imbecillitatem memoriæ propter ætatem, summatim recensuit præstantiora facinora, gloriosasque victorias, quas obtinuerat. Tum subiunxit se non amplius his Imperijs esse habilem, quòd siqua in re propter inscitiam defecisset, rogat Philippum vt faceret satis. his dictis veniam ab omnibus petit. petitioni seniles non defuerunt lacrymæ. tum Philippus procidens in genua se tantis muneribus non dignum esse pro meritis inquit; sed à clementia benignitateque Cæsaris id munus accipere. se procuraturum vt pro æquitate illis populis satisfieret. deinde ad populum conuersus pauca. locutus est Gallico idiomate, atque cum parum calleret illam linguam, iubet episcopum Rigiacensem optimum suum animum exprimere, Huic Iacobus Mansius iuriscons. regius consiliarius pro principatibus respondit; ꝙ egrè ferunt perspecta fide & obseruantia omnium populorum erga Cæsarem se nunc ab ipso Cæsare deseri. sed tamen quòd eum mærorem solabatur ac lenibat regis filij successoris virtus, præstantia, & bonitas, cui vel per facultates & sanguinem, si opus esset, pollicentur summam obseruantiam. Maria regina, quæ hisce regionibus cum summo imperio potestateque proregia præfuerat, post huiusmodi dicta inquit se pro animi integritate, & quantulacunque esset rerum peritia, res Belgicas administrasse, veruntamen si non consecuta esset quod oportebat, suppliciter veniam petit à Cæsare, qui significauit sibi satis ab ea fuisse factum. eandem orationem postea conuertit ad principes Belgarum, quare Mansius non solùm reginæ singularem diligentiam & integritatem omnium nomine laudauit, verum etiam gratias egit immortales. per publicam igitur stipulationem Siciliç, Sequanorum, Insubrum, Belgarumque principatus assignat, atque ad possessionem ipsorum regnorum missi sunt procuratores Philippi nomine Aloysius Cordubensis in regnum quidem Siciliæ, & principatus Mediolani, Pescoliensis in regnum Neapolitanum. atque Albanus iussus est esse Mediolani Philippi nomine in ea prefectura post res Insubrum compositas. his peractis diplomatis Philippus rex dicit Belgarum gubernatorem cum summo imperio Emanuelem Ducem Allobrogum. nec verò omnia vno die renuntiauit, quoniam bis Belgarum Iuribus concessi sabitum est. nec multo sanè tempore interiecto idem Cæsar Bruxellis præsentibus, præfectis, ministris, gubernatoribus prouinciarum ac regnorum, qui acciti fuerant, concedit & renuntiat Philippo ea regna, quæ diximus, quæ ipse possidebat, Hispaniarum scilicet, Siciliæ, Sardiniç, Balearium, Ameriæ, noui orbis, omnesque alios principatus, regna, imperia, prouincias, insulas, iura, titulos ad se aliqua ratione pertinentes, præter imperium tamen, quod cedit Ferdinando fratri cum insignibus. atque vt pateat quo pacto Belgij principatus & reliqua regna in potestatem Austriacorum principum peruenerint, videtur series rerum paulo altius repetenda. Anno igitur Salutis nostræ. 1273. mortuo Federico secundò Imperatore propter Electorum discordias fuit annos decem & septem interregnum, cum alij Alphonsum

Ioannę Cęsaris matris mors.

Felicitas humana quæsita.

Cæsar Philippo regna assignat.

Tosonij ordinis leges & origo.

Renuntiatio facta à Cęsarę, & responsum.

Procuratores Philippi ad accipiendam possessionem regnorum.

Austriacę familię origo.

Hispania

Hispaniarum regem elegissent, qui noluit suscipere imperium, alii Ricardum fratrem regis Britanni, quem Imperij vrbes noluerunt varijs de causis admittere. Electus fuit idcirco Rodulphus primus eius nominis imperator Comes Alcburgiensis, qui per hanc supremam dignitatem cœpit familiam Austriacam illustrare. eius fortuna non contenta fuit solos honores illi concessisse, sed alia indicia dedit optimæ suę in illum voluntatis: nam cum decessisset per id tempus sine hæredibus Dux Austriæ, rexque Boemiæ Ottogarus illam prouinciam occupasset, imperator per vires imperii cum proprias non haberet, eam recuperauit: quam, quamuis reciderat sub Imperium, anno 1278. Alberto filio largitus est, qui primus fuit Dux Austriæ, quique primus nomen dedit illi familiæ. successit Alberto Albertus Sapiens cognomento, qui principatum Croatia, Carniola, Carinthia vocatis regionibus Illyrij adiunctis ampliauit, quoniam mortuo Henrico Comite illarum regionum sine hæredibus Albertus eas impetrauit à Ludouico Imperatore, atque vti cum Austria coniungerentur, quod accidit anno 1331. deinde cum bellum exarsisset inter Heluetios, & Leopoldum Austriæ Ducem anno 1360. propter quædam loca comitatus Elspurghi, quæ Heluetij in fœderationem exceperant, quæ loca nunc Cantones vulgus appellat, cœperuntque vel eo tempore sic appellari, ventum que esset ad arma, profligatus fuit Leopoldus, principatumque auitum amisit, in qua etiam clade trucidatus fuit. Illum principatum propter strenuitatem Heluetiorum nunquam illa familia recuperare potuit, cum ab ea natione adhuc possideatur à Comite Bernæ. Sed quantum bono rum ademit vis armorum Austriacæ familiæ, illud totum cum magno corrolario fortuna rependit, quoniam cum Rodulphus prædicti Alberti duxisset Comitem Tiroli viduam mortuo Ludouico Duce Norici principatu potitus est, vbi Mainardus Duos eius filius naturæ concessisset, qui propter simultatem quam exercebat cum ducibus Noricis patruis, & propter maternas persuasiones reliquit hæredem ipsum Rodulphum vitricum, atque ita eodem anno 1360. hunc comitatum cum Austria coniunxit, quas regiones Austriaci Duces sine controuersia multos annos possederunt, excepto tamen titulo Archiducis, quem Federicus Imperator concessit. Mortuo deinde Carolo Duce Sequanorum, qui populi Iura monte tantum separantur ab Heluetijs, relicta Maria vnica filia hærede, Maximilianus Federici Imperatoris filius, qui & ipse fuit Imperator, eam duxit vxorem, accepitque in dotem Sequanorum regionem, & Olandam, & Zelandam, Flandriam, Brabantiam, Gheldriam, atque omnes denique inferiores illas regiones, quod maximum fuit incrementum. sed multo maius fuit, quod factum est per matrimonium Philippi Archiducis Austriæ filij, Maximiliani Imperatoris, & Ioannę Ferdinandi Aragonij Hispaniarum Regis, quia mortuo vnico filio mare, quem rex habebat, ipse cum vxore relictus est hęres regnorum Hispaniæ, Siciliæ, Neapolis, Sardiniæ, maximarumque prouinciarum noui orbis, quibus regnis, & prouincijs successerunt duo fratres Carolus Imperator, & Ferdinandus rex Romanorum. his fortuna etiam fauit plurimum quoniam Carolo detulit Imperium pręter superiores principatus, qui tanquam primogenitum ad eum spectabant, at Ferdinando obuenit Austria, Pannonia post mortem Ludouici leuiri, & regnum Boemiæ vxoris causa, cui regno adiuncta est Slesia, Morauia, duęque Lusatię vocatę, qui principatus tam ampli sunt, tamque potentem Austriam faciunt, vt nisi potentissimum Turcarum Imperatorem habe ret finitimum, qui potest vel maximas vires obtundere, potuisset videri fratre nulla re inferior. at vero Genuenses, dum Galli varijs calamitatibus affliguntur, atque occupantur, & inuoluti sunt in mul tis bellorum fluctibus, Cyrnum insulam, vt dicebamus, recuperare nituntur. Auria collecta magna manu militum Casalium sinum obsidet, acriterque diuerberat, quæ presidia cum omni subsidio- rum spe essent destituta ea conditione denique se dedunt, vt liceret liberis cum armis, & impedimentis quo vellent excedere. illa munitione ita Auria per deditionem potitus, deinde portum Syracusanum inuadit. sed cum propter egregiam virtutem defensorum se omnem operam ludere intelligeret ab illa oppugnatione recedit. neque tamen his tot cladibus vbique acceptis hinc inde propter vim bellorum vlla spes quietis se ostentabat, sed multa minacia prodigia grauiora significabant imminere. nam insignis cometa in Italia apparuit, nuntius nouarum calamitatum, qui interius turbidus pallensque videbatur, cum tamen radij essent clarissimi, atque auro persimiles. ille ad septentrionem à meridie paulatim excurrens cum ipso cœlo tanquam vera stella conuoluebatur, variatoque cursu, & apparendi tempore per mensis spatium propè perdurauit, mox paulatim euanuit. secuti sunt paulopost insignes calores, ac deinde ingentes pluuiæ. in finibus verò Noricis, & in regionibus Sueuorum ac Boemorum tanta, tamque formidabilis exorta est tempestas, & tanti turbines ventorum, vt multa ædificia prostrata sint, & solo adæquata, arboresque conuulsę radicitus peruetustæ, atque assiduus propè fulgurum splendor, tanquam nictus oculorum interposito interuallo. ignes crebri in aere visi sunt per quoddam spatium perdurare. Pontifex qui tam benignus extiterat erga Romanos ciues iam ad suos etiam coniunctos cœpit animum conuertere, & eorum rebus consulere, vt & opulentia, & honoribus insignirentur. atque cum animus eius nescio quid bellicum diuinare videretur, Ioannem Carafam fratrem rebus militaribus cum summo imperio pręficit, qui magna cum pompa & insitata propè solennitate ad eam dignitatem fuit assumptus. nam aurea veste indutus, habensque capitis integumentum multis gemmis, & margaritis ornatum adductus est cum magno procerum comitatu in capitolium. fuit ibi solemne, magnificumque conuiuium paratum a Romanis cum regio propè splendore, vbi nobiliores ciues Romani erant complures ac matronę Romanę, ad quod conuiuium omnes Pontificis coniunctij, & affines fuerant inuitati. multa adeórant acroamatum genera, & comœdiæ nonnullæ sunt recitatæ, ita vt nulla conuiuij suauitas desideraretur, cum acroamata ipsa ad auroram vsque perdurauerint. nullum prœter-

Casalius sinus captus.

Prodigium.

Romanorũ magnificentia erga Pontificios.

missum est humanitatis, magnificentiæque genus à Romanis, quo non cumulatissimè ac liberalissimè in affines Pontificis vsi sint, cum omnes arbitrarentur se ad summam tranquillitatem per illum Pontificem peruenisse, & ad felicissimum vitæ genus, atque adeo ad illud verè aureum sæculum, quod ab antiquis tantopere fuit laudibus celebratum. omnes Romani lætari, gestire, exultare, alas concutere, Pontificem miris laudibus tam publicè, tam priuatim extollere, nihilque tantopere precari à Deo, quàm vt illi quam maxime diuturnus, & felix vitæ decursus concederetur. Philippus rex interea abdicato cardinale Pacceco suffecit in Neapolitanam administrationem Bernardinum Mendocium, qui fuit in ea præfectura, vsque ad Albani aduentum. Sed antequam induciarum fama in Belgas, aut in Britanniam penetrasset, vel potius etiam antequam res componerentur, bellum quoddam nauale commissum est inter mercatoria, militariaque nauigia quædam propter atrocitatem memorabile. nam cum prætoria nauis Hispana in mari Oceano cum viginti, & duobus nauigijs Batauorum mercimonijs onustis nauigaret ex Hispania, Galli per exploratores facti certiores decem & nouem naues onerarias, & sex minora nauigia bellicis apparatibus, & præsidijs egregiè instruunt, atque in opportuno loco præstolantur non procul a Doucra, qui est Britanniæ portus, ferè per lineam rectam Icium è regione aspiciens. ad eam prætoriam nauim inuadendã cum apparuisset, Galli spe prædæ incredibili impetu, alacritateque feruntur. Bataui propter belli suspicionem quamuis varia mercimonia conuehebant, tamen minimè erant ad defensionem imparati. non sunt territi igitur repentino Gallorum adorientium conatu, sed strenue se accingunt ad defensionem Galli quoniam militum bonitate pręstarent, quanta fieri potest celeritate tormẽtorum impetum deuitantes, quærunt cominus pugnare. iacta sunt ferrea instrumenta, quibus naues inter se colligarentur, fierentq; ad mutuam pugnam stabiles, atque post multum tormentorum fragorẽ Galli, denique circiter quindecim nauigia Batauorum vncis ferreis cathenant ad expugnationem. Batauí ac Belgæ resistentes, tuentesque ipsa nauigia tam atrox, tamq; cruentum prælium committunt, multi vt vtrinque caderent, & non minus victi, quam victores Galli apparerent. Istud autem fiebat non solùm Batauorum virtute, qui Gallis minimè cedebant, sed etiam nauigiorum bonitate, quæ multo erant Gallicis editiora, Gallisque imminebant, ac multis & tormentis, & varijs armorũ generibus erant instructa. cum verò diu certatum esset, Galli iam defessi diuturno labore, ac vi tormentorum conquassati è bello erant excessuri, sed cum id facere non liceret, decernunt Batauis nauibus ignem inijcere, vt hostes territi cogerentur accurrere ad restinguendum incendium, sibique tempus concederent ad fugam. sed res longe aliter euenit. nam cum repentina vis ventorum insurrexisset, neque naues possent ita repente solui, tantus ardor sublatus est, tantusque impetus, & fluctus flammarum, vt non minus in amicas, quàm in hostiles naues ignis debaccharetur. illo excitato incendio omnes necessariò dimissa pugna ad extinguendum ignem sunt conuersi. nulla tamen tam velox mortalium fuit diligentia, vt multa nauigia illo incendio non exusta sint; atque milites ignis acerbitatem aufugientes natatu salutem sibi quærentes ad proxima quæq; nauigia confugiebant. ceciderunt è Gallis mille ferè, è Batauis non multo plures quadringentis; quæ pugna cum diutius perdurasset, concremataeque fuissent sex naues Gallicæ ac totidem Batauæ, deniq; Galli victoria potiuntur, captiuaque abducunt quinque nauigia Batauorum, & multos insignes homines. Cæterum Bona Poloniæ regina mater Isabellæ reginæ inferioris Pannoniæ cum vix a Cæsare, ac Ferdinando impetrasset per hoc tempus, & à Ioanne filio Sarmatarum rege, vt in Italiam migrare liceret, atque quod reliquum esset vitæ, ibi transigere, primùm traiecit Venetias. ibi magnificentissimè a Venetis in Thalamagum excepta multis comitantibus Venetis matronis ad palatium Ducis Ferrariensis regiè ornatum, apparatumque magnificentissimè adducitur. in hanc omni officiorum, magnificentiæ, liberalitatis genere vsi sunt Veneti. postmodo datæ sunt illi triremes, quæ tutam ab omni piratarum molestia, aut iniuria tunc litora maritima infestantium exponerent, quo vellet. Bona felici nauigatione facilique vsa, & eximia benignitate ventorum Barrium appellit, quod est Apuliæ oppidum, atque ibi parum vixit. hæredem moriens testamento reliquit eorum omnium, quæ preciosa secum aduexerat, seruum quendam; propter quem etiam male audiebat, quòd posthabita filiorum regum maiestate, & amplitudine seruo ad concubitum turpiter abuteretur. quo etiam tempore in finibus Belgarum cohortes nonnullæ Germanorum insignem tumultum Atuacuti excitarunt stipendiorum causa, portisque & turribus quibusdam occupatis pulsis, & eiectis custodibus apparebant vrbem breui direpturi, nisi Maria regina nouis accitis auxilijs illorum audaciam refrenasset, authoresque seditionis capitali supplicio mulctasset. at Henricus Cantabrorum rex eiectus è regno a Ferdinando rege Aragonæ anno duodecimo post mille, & quingentos naturæ concessit, cui successit Vandomus regulus. nam Vandomus vnicam filiam eius regni hæredem in matrimonio habebat. Pontifex interea ad reformandos nonnullos ecclesiasticos magistratus animum conuertit, quos Datariatum, Pœnitentiariam, & Auditoratum vulgus appellat, ad eximendosque, & euellendos abusus, qui in hos magistratus sensim irrepserant: & ad reformandos sacerdotes, omnemque conditionem ecclesiasticam tam in ijs quæ pertinerent ad vestitum, quam quæ ad mores, & ad omnem vitæ rationem rectè instituendam. decreuit seruari in posterum ne rerum sacrarum munia committerentur ignaris earum rerum, quæ necessarię erant, vt scirentur: neve prouentus & commoda debita viris bonis, & sapientibus concederentur inconsiderate ignaris, & imperitis sacerdotibus; quoniam qui non laborant in ijs, quæ diligentiam requirunt, hoc est ignaui, & negligentes homines non debent reportare paria pręmia cum viris bonis, & nauis, & sapientibus. vbi enim nulla sit virtutum differentia, imperitiæ scilicet & peritię, ibi necesse est esse certissimum Ignauię domicilium, atque hospitium denique omnium calamitatum. Pontifex

Bellũ nauale atrox in Oceano.

Bonę reginę aduentus Venetias.

Bonę mors, & testamentum.

Seditio Germanorum.

Henrici Cantabri regis mors.

Pont. reformationes.

fex igitur concessit ecclesiasticos prouentus illis tantùm, qui à viris bonis, & doctis & prudentibus antistibus idonei fuissent comprobati. cooptauit primùm in sacrorum antistitum purpuratorum concilium Carolum Carafam, cui suum galerum purpureum concessit: quo tempore Cæsar unà cum sororibus reginis commodam nactus nauigationem in Hispaniam accedit vento vsus felici. Delegit sibi monasterium in loco saluberrimo, & amœnissimo Iusto vocato, Hieronymitarum, vbi rebus omnibus humanis neglectis diuinis tantum cogitationibus se addixit: magnaque vsus est continentia, & abstinentia ciborum ac potus. sic demonstrauit, quam parui imperia, & amplitudo regnorum facienda sit illis, qui res diuinas suspiciunt, aut etiam qui tranquillitatem humanæ vitæ tanquam solam felicitatem in rebus humanis sectantur. quæ dum fiunt Romæ, moritur Mediolani Marinianius nuper e Gallia subalpina reuersus, non sine aliqua suspicione veneni. sic repentino prope morbo correptus vno temporis momento, tanquam bulla vniuersam rerum gestarum gloriam conclusit: qui propter singularem felicitatem benignitatemque fortunæ non nihil tamen suo ingenio adiutus ex infimo, & pene sordido fortunæ gradu ad summos amplissimosque honores peruenerat, omneque ætatis suæ tempus in castris Cæsaris cum multis insignibus præfecturis militaribus absumpserat. sepultus est Mediolani quàm honorificentissimè, quem Albanus Dux, & vniuersa nobilitas Mediolanensis ad sepulturam cum magno totius ciuitatis mœrore, ac lachrymis prosecuta est. eius corpus positum fuit in amplissimo, magnificentissimoque templo maiore, in marmoreo sepulchro multis cupreis statuis, & columnis variegatis ornato, quod vnum assecutum est a prima conditione differens per multos bellicos labores. fuerant illæ columnæ è Cælio monte Roma Mediolanum comportatæ magnis sumptibus. Pontifex qui tantum animos omnium mortalium ad summam spem felicitatis erexerat, omnibus sapienter instituendis, iam cepit ad priuatos etiam animum deflectere, atque per incredibilem humanitatem insigni liberalitate vtitur erga omnes, à quibus aliquo vnquam beneficio fuisset affectus, tanquam fertilissimus ager, atque inauditam acceptorum beneficiorum memoriam tenere cognitus est. sed tamen tam admirabilis, tam felix, tam inusitata Romanæ vrbis, & vniuersæ Italiæ expectatio, quasi futuræ segetis, vel in ipso primo florescendi tempore corrupta est, non tantum ipsius Pontificis natura, quantū consultorum perfidia & scelere, & auaritia, & vana cupiditate rerum nouarum. nam cum eum sollicitassent affines & consultores, vt arma inferret Philippo Hispaniarum regi, non Latij tantum, sed totius Italiæ, & Galliæ, atque Hispaniæ tranquillitatem in maximas calamitates, ærumnas, & perturbationes coniecit. ita verò rem Pontificiam afflixit, vt per multos annos felices, multosque sapientes Pontifices ad priorem statum vix possit perduci. Albanus, qui erat adhuc Mediolani Neapolim decedere statuerat, vt occultis Pontificis consiliis, & apparatibus occurreret, subodorabat enim quòd paulatim, vt dicetur postmodo, instrueretur aduersus Philippum regem. at quia Mediolanensis præfectura insigni aliquo viro ad eius vrbis administrationem indigere videbatur, deligitur ad illud munus Christophorus Madruccius Cardina. Tridentinus, qui magna cum lætitiæ significatione à Mediolanensibus fuit acceptus. Pontifex post Carolum Carafam cooptauit in purpuratorum patrum numerum Antonium Capizzuccam Romanum, Ioannem Graperum Germanum, Ioannem Reumanum Gallum, Scipionem Rehibbam Siculum, Ioannem Saliceum Hispanum, Diomedem Carafam, Bernardinum Scotum Sabinum. ea dum fierent Romæ, regulus Villagagnius vir Gallus eques Rhodiæ militiæ desiderio nouarum terrarum, ac rerum nouarum impulsus ad Ameriam nauigare instituit, quam nauigationem censuimus non esse prætermittendam propter cognitionem variarum rerum, quæ ex ipsa cognoscuntur. nam cum in porta Habbæ, quæ ciuitas est Celtarum, naues quasdam onerarias præsidijs, bellicis apparatibus, omnibusque rebus necessarijs diuturnæ nauigationi instruxisset, vela in uentos explicauit. per fretum igitur Herculeum & Calpen Alybenq; montes, & columnas Herculis præteruectus in oceanum occiduum ad sinistram æquinoctialem versus nauigauit, & ad insulas fortunatas, siue Cannarias peruenit. distant illæ insulæ citciter viginti gradus ab æquatore contra extremam Mauritaniæ partem, ad quam partem etiam terminus occiduus Hispaniæ concurrit. dictæ sunt Cannariæ, quoniam vna illarum Cannaria fuit antiquitus appellata, alia Niuaria, duæ Innoniæ, vna Capraria, vna Ombrios; quas tamen quidam censuerunt vocatas fuisse Cannarias ob cannarum copiam quæ saccarum producunt. has omnium orbis terræ regionum felicissimas esse fabulati sunt antiqui, cum propter fertilitatem pecudum, tum propter aeris temperiem, cum omnino fieri non possit, vt tanta sit temperies in locis cursui solis, & æquatori tam propinquis, quibus polus non eleuatur supra orizontem plus viginti gradibus, cum sit illis dies longissimus tredecim horarum initio fere paralleli per Syenen. Inde soluens Villagagnius oram Aethiopicam & ostia Nigritæ Nigrique fluuiorum præteruectus, regnumque vocatum Senegæ, quod distat ab æquatore ad altitudinem poli circiter quindecim gradus, ad insulas Hesperidum applicuit, quæ distant a fortunatis octoginta millia passuum tropicum antarcticum versus. illarum duæ habitantur a Lusitanis, qui primi omnium recentiorum illas inuenerunt, quarum altera Sancti Nicolai insula, altera Sancti Iacobi vocata est. reliquæ syluestribus capreis, variisque feris animalibus tantùm, & à paucis hominibus habitantur. hinc longa nauigatione vsus ad insulam Ignis nominatam peruenit propter multitudinem flammarum ibi scatentium Ichthyophagos, & Aethiopiam interiorem præteruectus. deinde æquatorem felici itinere pertransiens, & sinum Bonæ spei vocatum Americis insulis propinquat. tum altissimos Christmouræ montes prospiciens, qui non procul distant ab Americis tandiu nauigauit, vt ad montes ipsos peruenerit. ab incolis benignè excipitur, vnde ad Friæ promontorium vectus ab aquarum penuriam cum

Marinianij mors, & fortuna.

Initia bellorū in Italia.

Albanus adit Neapolim.

Car. Madruccius Mediolani præfectus.

Villagagnij nauigatio in Ameriam. Ameriæ descriptio, siue fortunatarū ins.

salsum fluuium inuenisset coactus est abnauigare per longum tractum, donec ad Ganabram fluuiū
peruentum est. tum aduerso cursu fluminis, sed non violento tamen propter amplitudinem profun
ditatemque aquarum ad insulam perueniens illam Galliam antarcticam nominauit. & terræ pars
vocata est à Gallis Ameria, quoniam primus Americus Vespuccius eam deprehēdit. vocata est post
modo Gallia antarctica, quia possessa sit à Gallis. est autē sita inter duos tropicos sub æquatore pars
quædam Americæ regionis, eaque non parua vltra tropicum Capricorni porrigitur: quæ ab oriente,
& septentrionem versus, aut tropicum Cancri mari oceano terminatur. ad meridiem, siue antarcticum
polum fretum habet Magellanicum. ad occidentem Cuzcum & Ophir, & mare nominatū
Pacificum nascitur in Ameria quædam palmarum copia, vbi etiam mira est piscium abundātia qui
frequentes sunt in proximo mari, quibus incolæ vescuntur. eorum tamen hominum cibus est fructus
multarum arborum præter dactylos, quos terra sua sponte sine vllo mortalium cultu, aut industria
producit. vescunrut etiam radicibus nonnulli, quas indigenæ Hetichas vocant, quæ simillimæ
sunt raphanis, & humana carne illorum, qui pugnando ceciderunt, cum hostes etiam cęsos comedant.
solebant hi populi solem, & lunam, & sidera adorare tanquam Dei ministros, cum tamen
omnes in eam sententiam conuenirent, quòd vnus sit Deus, qui pluuias & tonitrua, & fulmina exci
tet, quem illi Tompannm, quasi tonantem vocant. homines eius regionis sunt rubicundi, vel potius
fului. fluuij crocodillis, & tardis prægrandibus ac longi, abundare dicuntur. huius telluris Villagagnius
magnam partem, atque regionem hanc patefecit, quæ iacet sub tropico Capricorni. habitabatur
illa ab hominibus impijs, perfidis, inhumanis, exlegibus, eximiè omni turpitudinis genere
contaminatis, qui nudi etiam incedebant, sicuti producti fuerant ab ipsa natura. sed politiorem vitæ
rationem postea complexi sunt. exercent tamen, vt exercebant, liberalitatem in omnes amicos,
qui cum venatibus assueti sint, atque viuant plerunque è præda, nam multi cerui, & capreoli, & apri
nascuntur in illa regione: amicis, & Christianis præcipuè, vel prædam impertiunt, vel ad conuiuia inuitant.
coloribus verò vtuntur nonnullis, quibus magnopere delectantur. Sicut enim Aethiopes
libenter oleo perunguntur, vt nitentes appareant, Turcæ cæruleos vngues faciunt, & pingunt crura,
sic hi fructus cuiusdam arboris persico persimilis succo vtuntur, quod Genipatum ab illis nuncu
patur, qui cæruleum propè colorem refert, atque illo tinguntur. Ahouanum rursus fructus est iuglandi
persimilis, cuius venenum est acutissimum, repenteque interimit. glans tamen interior, vbi
aruerit, tam sonora est, vt tinnitum propè tintinnabulorum emittat, qua plurimū vtuntur Americi
illum brachijs, & cruribus alligantes. hoc genus hominum bellicosissimum est, summæque lau
dis existimatur qui plures inimicos obtruncarit: quorum arma sunt sagittæ, & baculi, & lignei enses,
sed præduri & acuti. vtuntur lintribus è corticibus arborum, qui si hostem quempiam ceperint
in bello, eum domum adducunt, opipareque nutrientes ad illud vique tempus, quod visum fuerit,
asseruant. postea mactantes omnes amicos conuocant ad conuiuium, atque ita humanis carnibus
vescuntur, cum mulieres captiuæ seruire cogantur. matrimonia fiunt promiscua nulla habita sangui
nis, aut affinitatis reuerentia, atque virgines nubiles, antequam nubant, cuiuis prostituuntur, quæ tamen
nuptæ fidem seruant maritis incontaminatam, atque in adulterio deprehensę, si forte id accidat,
vel necantur, vel per summam infamiam repudiantur. at verò consuetudinem illam prostituen
di, & inter coniunctos nubendi Villagagnius perpetua lege sustulit. multa ridicula faciunt in funere
defunctorum, quippe cum tympana pulsent in eorum honorem, multisque plumis, & varijs pellibus
induantur. nascuntur in Americorum prouincia multæ cedri, & mali Medicę, quæ multos, &
miræ suauitatis fructus producunt, cum regio ipsa ventis vtatur perbenignis, & aere salubri. est enim
regio amplissima multis amęnissimis montibus, & syluis abundans, amplaque planitie, in qua domicilia
multa conspiciuntur è paleis, algaque confecta, & frondibus arborum, quæ tota nunc Gallorum
paret imperio, atque hæc breniter de moribus, & regione Americorum populorum, qui
nunc primùm cogniti fuerunt à Gallis, dixisse sufficiat. inierat iam annus alter, qui fuit a partu Vir-
1556 ginis quinquagesimus sextus supra mille & quingentos, cum Albanus per ea quæ ad Marcum Antonium
Columnam spectabant, quem protegebat clam Philippus rex, & ad regnum inde Neapolitanum,
intelligens Pontificia consilia Neapolim citatis equis conuolat Tridennno Card. vt dictum
est in Mediolanensem præfecturam substituto. excipitur multa cum lætitiæ significatione, & pom-
Albanus Neapoli, vt exceptus. pa, & magnificentia a ciuibus Neapolitanis, atque Ascanius Columna M. Antonij pater præcipuè
mira cum lætitia eius aduentum expectabat: quia fore crediderat, vt per illam occasionem, aduentusque
recentis protegis opportunitatem se posset ab illis criminationibus expurgare. quibus ab ad
uersariis oneratus fuerat. quòd hæreseos prauitate fuisset contaminatus, quòd cum Gallis conspiras
set aduersus Cæsarem, quodque turpiter viueret vteretur, quarum accusationum authores fuerunt
familiares. sed tamen nihil inde reportauit aliud, quàm commodam audientiam, & mitificam
quandam lenitatem verborum. nam cum esset Ascanius vir amplissimæ autoritatis, videreturque
maximum odium in M. Antoniū quacunq; posset ratione exaturaturus, à quo & accusatus fue
rat filio, & priuatus Imperio ac principatu omnium castellorum quæ habebat in Latio, & maxima
etiam parte illorum, quę habebat in regno Neapolitano, verebatur Albanus ne si absolutus fuisset
aliquid noui moliretur in eo regno infesto præsertim Pontifice. ad conseruandam igitur quietē
populorum partim lenitate verborum animum Ascanii mitigabat, partim rem differebat ob præsentia
negotia vrgentia. sunt enim cognatorum, & coniunctorum acerrima odia, maximeque omnium
molesta & grauia; sed tamen multo etiam atrociora quæ sunt inter coniunctissimos, cum
omnes vel leuissimæ iniurię ab illis profectæ grauissimę molestissimæque appareant. nam acerbior
est inimicitia inter ciues eiusdem ciuitatis, quam alienigenas, & inter finitimos rursus, quàm lōginquos.

Ascanij Colũnæ mors, & testamẽtũ.

quos. Ascanius igitur tamdiu ibi asseruatus est, quamdiu vixit. hæredem testamento reliquit Victoriam filiam, quam dederat vxorem Garziæ Toletano omnium illorum, quæ haberet in regno Neapolitano. at quæ essent sub imperio Pontificio reliquit Pontifici, siue sedi Apostolicæ. At filio verò vt atrocissimo patri inimico nihil reliquit, quippe qui propter auaritiam, & cupiditatem occupandi ante mortem patris patrimonij patrem in magnum periculum capitis iniecerit. cęterum Albanus Neapolim profectus statim ad omnia eius regni munia iustitię, & ad magistratus reformandos, aut etiam mutandos animum adiecit. alios igitur abdicat, alios subrogat, alios in melius reformat: quod sanè vtiliter fit, quoniam omnes diuturni magistratus in tyrannidem denique prolabuntur; conuertunturque ad subditos compilandos, nisi aliquam vel mutationem timeant, vel rationem rerum gestarum aliquando superioribus magistratibus esse reddendam. hęc dum ab Albano Neapoli componuntur, paulatim in animo Pontificis non optimè erga Philippum Hispaniarum regem affecto per nepotum verba semina iræ & bellorum quotidie succrescere. quę leuissima possent videri cęteris, ipse maximi ponderis ducere cœpit. quæ nullam possent habere suspicionem maleuolentiæ, ipse grauissima putabat, cum omnia dicta, facta, visa, audita illi molesta, & insidiarum plena viderentur, cuius animus paulatim fiebat ad bellum propensius. nam vt partes corporis sanas multi, vel graues ictus aliquando non offendunt, aut id leuiter faciunt, at male affectas quiuis vel leuissimus tactus plurimum infestat; sic male affectum animũ omnia possunt ad suspicionem impellere, quæ alioquin carent omnino suspicione. accidit per illud tempus non leuis occasio, per quam Pontifices se patefecit qualis esset reipsa. nam duę triremę cum in portum Pyrgorum appulissent, quæ erãt Prioris Longobardiæ fratris cardinalis Sanctiflorij Gallica stipendia merentis, qui his regio iussu Nicolaum Alemannum prefecerat ac sibi substituerat, huic rei facultatem præbuerunt. ille vbi Martiani captus liberatus fuit profectus est in Galliam. at rex eius constantiæ diffidens quòd exploratũ haberet eum cardinalis opera à Gallica factione defecturum, siue aliis occultis de causis, iubetur regio mandato comprehendi. sed fuga salutem sibi quæsiuit, cuius triremes in portu Massiliæ sunt captæ. vt igitur hæ recuperarentur tum prioris opera, tum etiam Cardin. Sanctiflorij, inuestigabatur quo pacto commodè conueniret ad Hispana stipendia per aliquam opportunam occasionem. accidit igitur vt illæ triremes Farnesios conuehentes ad vrbem Centumcellas appulerint. de harum aduentu purpuratus antistes, & Alexander Sanctiflorius fiunt certiores, qui putant fieri posse, vt sine Pontificis vlla indignatione has triremes recuperarent.

Triremes à Sanctiflorio captæ Centumcellis.

colligunt circiter ducentos pedites, qui Centumcellas ab Alexandro mittuntur. hi repente nemine pręscio triremes ingressi illas occupant. dũ Alemannus pro illata sibi iniuria incassum quereretur, tenduntur etiam cathenę ne quis exiret è portu. de his omnibus fit certior Pontifex. cum Sanctiflorius impetrasset, vt triremes Neapolim appellerent, Pontifex multa grauia comminatur cardinali, nisi illę statim Romam reducerentur, quæ post modo Gallis ducibus restitutę sunt. omnes verò harum rerum accusationes in Lottinum quẽdam a secretis ipsius Cardinalis coniectæ sunt ad Card. ipsum excusandum, & purgandum, qui Lottinus fuga sibi salutem comparauit. nam vbi captæ fuissent triremes grauiter conquesti sunt Galli negotiatores regij, non solum ad dignitatem Henrici Regis spectare ne tantas iniurias æquo animo ferret, verum etiam ad dignitatem pontificiam, cum minimè ferendum sit, vt intra fines sui imperij tantum iniuriarum aduersus amicos reges committeretur. his restitutis mitigati sunt Galli, at magna Pontificis indignatio exarsit in Sanctiflorium. atque ira seniorum non facile euanescit. ea dum Romæ geruntur preter memoriam literarum scriptarum de abdicando Pontifice nuntiantur inter signa lętitiæ ob factas regum inducias multi nobiles Romani Hispanę factionis in ędes M. Antonii Columnæ, & Cardinalis Sanctiflorii frequenter conuenire. haberi conuenticula ab his occulta. multa hos inter se communicare de rebus Hispanis, quæ possent non parum offendere rem Pontificiã. nulla alia de causa Lottinum ad Philippum confugisse, nisi vt contumelias & maledicta in ipsum Pontificem effutiret, animum Philippi exacerbaret, monstraretque Pontificem Gallicas partes studiosè amplecti. quare monebant vt sibi caueret ab Hispana factione. hęc tametsi videbantur esse viro sapienti non negligenda, tamen non debebant esse tanti, vt incognita causa statim ad maximorũ regum inimicitiam suscipiendam possent impellere, & ad priuatos ciues affligendos, non solùm quia priuati ciues sunt tanquam columnæ principum sublimitatem suis humeris sustinentes, sed etiam quia vix est atrocis tyrannidis quauis minima suspicione, quę nulla probabili causa fulciatur, ita commoueri, vt ad exitium internecionemque ciuium, & honestarum familiarum infamiam procedatur. hæc autem contingebant, quia Pontifici falsò persuasum fuerat, quòd Philippus rex & ipsum, & Carafam purpuratum per nonnullos Neapolitanos Garzię opera interfici curaret. atque Nannio Abbati viro Apulo caput amputatum est, quòd venenum dictus est parauisse, cum esset cubicularius secretus.

Pōti. venenũ paratũ fuisse dictum.

nam Matthæus Stendardus Pontificis nepos nuntiauerat se venenum in inferiore culina Pontificis reperisse. enimuero cum multi viri sapientes Pontificem ipsum ab ea falsò suscepta opinione deducere conarentur, vellentque demonstrare hanc esse apertissimam nonnullorum malitiam, & calumniam, quia Philippus optimè esset affectus erga dignitatem Pontificiam, neque esset quidpiam, vel clam, vel palam nulla pręsertim accepta iniuria moliturus, nunquam ab illa opinione dimoueri potuit. est enim id siue naturæ vitio insitum plerisque senibus, siue consuetudine quibusdam confirmatum, siue ex imperitia rerum, vt, vbi exacerbati fuerint, vel aliquam opinionem, seu bonam, seu malam imbiberint, nullis omnino rationibus dimoueantur. illud verò contingit plerunque imperitis rerum humanarum, qui pertinaciam ac temeritatem pro constantia complectuntur. his accedebat, quòd Pontifex natura esset iracundus, ac penè implacabilis. hisce suspicionibus commotus iubet nonnullas peditum cohortes conscribi ad sui corporis custodiam.

Card.

Proceres in arcem missi Romæ.

Card. Sanctiflorium vt conscium & principem illorum omnium, quæ tractabantur, & Camillum Columnam præterea, Iulianum Cæsarinum, abbatem Bresegnum, quem nuper Bononia adducendum curauerat, in arcem diui Angeli captos mittit in custodias. Marco Antonio Columnæ dies dicta est, & grauissima supplicia proposita nisi ad statutum diem affuisset ad diluendas accusationes. Ioannæ Aragonę M. Antonij matri domus est pro carcere assignata, & sub grauissimis pęnis exitus interdictus. resignantur omnes literę tabellariorum. iubetur Carafa cardinalis simulata legatione pro lætitia induciarum in quinquennium, petere auxilia, Henricumque regem sollicitare vt bellum denuo instauret ac renouet in Belgio. imperat Mortulam in Belgium iter facere, qui tamen cum Mediolanum aduentasset, perbenigneque à Madruccio fuisset exceptus, atque inde discedens in Galliam properauisset, res tota patefacta est, & consilium Pontificis denudatum. nam Carafa post multas preces duo Aquitanorum millia obtinuit. ea res non nihil suspicionis Philippo regi attulit, quare scribit ad Albanum vt res omnes ad futurum bellum compararet. Ascanius Corniensis, qui erat tunc Romæ, quòd visus esset Philippicis rebus fauere, atque Hispanas partes amplecti, cogitur ad vadimonium sistendi, vbi apparere iussus fuerit, & promissum est ne Roma exiret. vbique in more arctissimæ tyrannidis instituuntur exploratores aduersus insigniores homines vrbis, qui obseruarent quid quisque ageret, aut loqueretur. fit publicum edictum Pontificium, vt omnes Romani arma comportent in capitolium. illi qui externi essent Romæ, iussi sunt arma comportare in arcem diui Angeli. sic arma Romanis omnibus sunt adempta. Illud tamen edictum mitigatum fuit per quorundam purpuratorum preces, vt nimis violentum, quia demonstraret se prope hostes censere ciues Romanos. passus est Pontifex prętereа purpuratum Sanctiflorium exire è custodiis dato tamen vade apparendi, quandocunque iuberetur. Philippus Hispaniarum rex ęgre ferens nulla sua culpa tantum iniuriarum fieri palam illis qui Hispanas partes complecterentur plenas humanitatis literas ad Pontificem scribit. imperat Garzilasio Vegio regio oratori suo, vt suppliciter roget Philippi regis nomine, vt pristinæ libertati Iulianum Cæsarianum, Camillum Columnam, & Abbatem Bresegnum restituat, eosque liberet è custodiis. at istud nullis vel precibus, vel rationibus obtineri potuit. istud negotium multo difficilius faciebat cum ambitione nonnullorum coniuncta auaritia, quæ pestes omnem æquitatem, & humanitatem solent ex animis mortalium obliterare. dicebatur Iulianus Cæsarianus præter alias criminationes in arcem diui Angeli traditus in custodias Carafę, & fratri Pontificis, vt compelleretur illorum votis assentiri, quorum desiderijs maximè repugnabat. cupiebant enim vt neptis Cæsarini, filia Iuliæ Cæsarinæ honestissimæ, & opulentissimæ foeminæ daretur in matrimonium Mattheo Stendardo viro quidem bono, sed neque generis splendore, neque opibus pari, sed multo etiam inferiori, & citra mediocritatem. Huic impari matrimonio nolebat Cæsarinus assentiri, quamuis esset Stendardus affinitate Carafis coniunctus, nam aspirabant virginis affines ad multo honestiores nuptias. atqui tametsi nuptię debent fieri legitimè nulla adhibita externa violentia, quæ habent conciliatorem Deum, tamen cum aliquando cędendum sit necessitati temporum, Cęsarini soror prius obstinatissima victa Pontificis voluntate, & diuturna fratris calamitate, denique impulsa est, vt Pontificio desiderio assentiretur. Garzilascus frustratus illis quę superius postulauerat, rursus Philippi nomine petit à Pontifice, atque supplex precatur ne M. Antonium Columnam vexaret, sed contentus esset, vt suis castellis pro maiorum suorum consuetudine potiretur: cum presertim nihil aduersus sedem Pontificiam exilio dignum, & fortunarum omnium iactura commisisset. obnuntiat nisi istud fiat, munus esse regium iniquè oppressos, & pręter æquitatem afflictos, propterque odium in Hispanam factionem tantùm quibuscunque possit opibus subleuare. rogat vt rem diligenter consideret, neque iustissimis honestissimisque petitionibus aduersetur. his verbis Pōtifex, tam minacibus magnopere inflammatus respondet se iure posse pro commissis sceleribus in suos subditos animaduertere. iubet Garzilascum rescribere ad Philippum regem ne sese his negotijs implicaret, nihil ad se pertinentibus, sicuti Pontifex ipse liberam potestatem, liberumque Imperium in suos subditos exercere sinebat. atque tanto magis in dies in Philippum excandescebat, quanto magis Philippus inuitos, & grauissimis criminibus obnoxios protegebat. idcirco cum ad statutum diem M. Antonius non affuisset, omnia eius castella, quæ forent in Latio, aut alibi sub imperio Pontificio intra Romanę ditionis fines addicta sunt fisco. addirę sunt causæ non leues, & probabiles facti Pontificii, quia Pontifici aduocatus non paruisset, & quod impiè, atque auarè pręter ius & ęquitatem cum armata manu militum patrem suis facultatibus priuasset, autorque fuisset per insidias simulatis grauibus accusationibus, vt pater indicta causa, nulloque commisso scelere in carcere teneretur, cum re ipsa curauerit per illa figmenta patrem conijci in periculum capitis, dum ipse per scelus paternum principatum occuparet. his publicè per pręconem pronuntiatis omnia quę forèt M. Antonij Columnę iussa sunt occupari. Ioannę interea cum filiabus se domi continere iussę, & cum nuru grauida impositę sunt custodię. fit edictum. ne cuiquā filias daret in matrimonium, atque proponitur capitale supplicium, si istud fiat sine Pontificio consilio & iussu. quòd si non venerint in potestatem Pontificis contrahentes, sub pęna interdicti ignis, & aquæ, & iacturæ pręterea omnium bonorum vtriusque partis. his minis territa Ioanna, & quia sibi conscia erat quid cum filio commisisset contra maritum, quotque illi tetendisset insidias communi cōsilio, & quia multo grauiora sibi mala imminere fingebat constituit fortunę potius arbitrio, quàm irę senis ac seueri hominis se credere, quare ad fugam, & ad latebras prospectare coepit. Quo igitur tempore Ioannes Carafa Dux Paliani erat pronuntiandus, communicato fugę consilio cum quodam fidissimo è suis familiaribus, & cum muliere Campana Arthemisia vocata, curauit vt omnia ad iter necessaria clam pararentur ad amicis Columnę familię. sub auroram mutatis vestibus

Arma Romanis adēpta.

Castella M. Antonij Columnæ proscripta.

Ioanna Aragonia profugit è poma.

ſtibus ipſa cum filiabus & nuru ac neptibus ad thermas Diocletiani, quæ ſunt extra partes Romæ vrbis habitatas pedeſtri contendit itinere. ibi erat parata lectica & equi nonnulli ab amicis. cum ad portam Sancti Laurentij peruentum eſt, iubetur ianitor & cuſtodes portam aperire, quòd adeſſet Porcia Zambeccara quæ ad oppidum ſuum Arzolium contenderet. ea ſimulatione credita porta patefacta eſt à cuſtodibus ac liber exitus conceſſus. & quoniam proximum noui anni initum ſuccedebat, áddita ſunt munuſcula pro antiqua conſuetudine fores recluſuris, quo alacrius patefacerent. poſtridie cum illuxiſſet omnia parantur mane tanquam Ioanna adeſſet. menſæ ſcilicet, coquina, & cętera omnia quæ præſenti parari mos erat ne re tam celeriter patefacta tempus fugæ præriperetur. reſponſum eſt etiam viſentibus quòd Ioanna non ſatis valeret, ne vlla excitaretur fugæ ſuſpicio. ſed cum tardior iam hora videretur, neque Ioanna vſquam aut filiæ apparerent, nuntiatur Pontifici mulieres omnes profugiſſe, quas inſequi equites leuis armaturæ iuſſi ſunt. illud verò cum ſerius, quàm oportebat, factum fuiſſet, quòd illæ ſe iamdiu in tutum recepiſſent, re imperfecta equites redeunt, præfectus vero cuſtodum portæ ante ipſam portam diui Laurentij ſuſpendio necatur, quoniam dictus eſt corruptus largitionibus fauiſſe fugientibus mulierculis. ea fuga inflammatus Pontifex, quoniam deluſus ſibi eſſe videretur quodammodo, atrociorem quæſitionem pro impietate in patrē, aduerſus filium inſtituit, atq; illum omnibus bonis priuat, quę fratri pontificio addicit, atque creat Ducem Paliani. frater eo titulo inſignitus cum magna pompa & ornatu ducis incedit per vrbem comitantibus viris nobilibus Romanis. Pontifex rurſus nepotem Cauorum marchionem appellat, Antonius Carafa dictus eſt comes Balnei. fuerat ereptus is principatus legitimo comiti, quia accuſatus fuerat quòd literas & pecuniam intercepiſſet, quæ omnia Romam è Gallia comportabantur. adiunxit etiam illi titulum marchionis Montebelli. Garzilaſcus cum nimius eſſet deprecando & inſtando pro alienis difficultatibus regio nomine, quæ obijciebantur Columnis & iam liberius loqueretur, & ipſe in carcerem detruditur quamuis regius eſſet orator, & Taſſus tabellariorum magiſter tanquam ſuſpecti eſſent inſidiarum. nam cum literæ occultis notis fuiſſent interceptæ inter Tarracinam & Sermitum, quæ ab ipſo Taſſo per tabellarios ad Albanum mittebantur, veritus eſt Pontifex ne illæ contra Pontificiam dignitatem aut vtilitatem & conſeruationem conſcriberentur; quare iubet paulopoſt etiam Caccialupum earum ſecretarum notarum inuentorem comprehendi, & in carcerem detrudi. Ioannes Luna arcis Mediolanenſis prefectus quoniā ad Henricum regē Gallorum cōfugiſſet, atq; acceptis ab eo rege honorificis ſtipendijs nullis Cæſarianorum promiſſis reuocari potuit, Philippus rex illi ſuffecit Alonſum Peſcionem, cuius fidei arcem Mediolani credidit, quam ille ſingulari diligentia cuſtodiuit donec Figarola poſtmodo prefectus eſt. cauſa, quę Lunam ad illam mutationem tantam compulerit, ignoratur. ea dum Romæ ita agebantur, res inter Philippum regem & Octauium Farneſium compoſita eſt de Placentia reſtituenda Caſtalij & Hieronymi Cortegij reguli opera, cui negotio tranſigendo præficitur Madruccius Card. Tridentinus. commiſſa eſt cura Paulo Vitellio & cuidam Ardinghello Mediolanenſi earum ceremoniarum, quibus vti in reſtituenda Placentia conueniret. atque cardinalis ipſe cum vniuerſa propè nobilitate Mediolanenſi comitante marchione Peſcolienſi Placentiam venit. ibi tumultuario ponte excitato ſupra foſſam ac męnia ciuitatis Parmenſem ducem expectatq́. Octauius paulopoſt cum multis proceribus & duobus millibus lectiſſimorum peditum & quingentis equitibus accedit. vrbem per tumultuarium pontem cum magna vniuerſi populi Placentini circunfuſi atque inſpectantis lætitia ingreditur, cum multos etiam præſtantiores ciues habuiſſet obuios, qui vndique conueniebant gratulatum. data eſt Octauio poſſeſſio ciuitatis, cum tamen arcem Philippus ſibi reſeruaſſet. hæc vrbis reſtitutio cum moleſtiſſima & periculoſa contigiſſet illis, qui in Petrum Aloyſium coſpirarant, eumq́ue trucidauerant, quoniam cæſi principis filius vrbis imperio recepto eorum, vitæ & facultatibus videbatur imminere, atque periculum intentare; tamen non minus moleſta fuit Pontifici, qui putabat futurum vt ex ea parte maximè rem Philippi regis Ferrarienſibus & Parmenſibus ſibi adiunctis auxilijs infeſtaret, & vexaret. at verò tam acriter, tamq́ue indigne tulit eam concordiam, vt in tanta rerum omnium perturbatione fiſcum iuſſerit pronuntiare Neapolitanum regnum ad eccleſiaſticum imperium deuolui, atque recidere, quoniam multos iam annos debita tributa non fuiſſent perſoluta; nam octo nummûm millia quotānis ſoluuntur Pontifici pro illo regno, atque ea de re habita quęſitione fit edictum vt regnum illud ad eccleſiaſticum imperium perueniat. veruntamen multis diſſuadentibus, quibus non placebat hanc tantam nouitatem rerum tentari, quæ nimis videbatur odioſa & rixarum contentionumque plena, res ſilentio inuoluta eſt. in illa tanta rerum omnium perturbatione Romanis rebus conſtitutis Carafa Card. & Petrus trozza & Dux Paliani communi conſilio decernunt Palianum eſſe muniendum, quo vterentur propugnaculo aduerſus impetus hoſtium & copias Neapolitanas, quod etiam tuerentur aduerſus proceres Columnas. ſic enim Gallicis auxilijs confirmati Carafæ cupiebant & putabant fore vt non minus propter ſuſpicionem, quàm propter obſeruantiam plurima fierent ab ijs pontificibus qui ſuccederent, atque ita ſuam familiam in alto dignitatis gradu per multos annos ſtabilirent; cum omnes reliquæ familiæ quæ Pontifices habuiſſent nihilominus obſcurę breui & inglorię ſicut ante Pōtifices propè iacerēt. nā neq; bonitas neq; malitia mediocris videtur eſſe vtilis. eadē ratione fieri poſſe putabāt vt Paliani dux facilem aditum haberet cum vellet in gratiam Philippi regis redeundi. quod ſi opus foret ſua caſtella Columnæ reddere, ſe ſatis honorificam permutationem habiturum arbitrabatur, cum pauperibus omnino nulla iactura propoſita ſit, ac lucrum non fiat niſi extorquendis alienis, paruaque peccata paruam afferant vtilitatem. eſt enim hoc prope innatum illis, qui ex humili loco nati ad aliquam ſummam dignitatem fortunę beneficio

Carafæ titulis inſigniti.

orator Hiſpanus captus.

Io. Luna confugit ad Henricum.

Placētia data Octauio Farneſio.

pont. regnū Neapolitanū Deuolutum pronuntiat.

Palianū munitur.

neficio perueniunt, vt putent omnes, vel summos principes, nedum priuatos eam dignitatem suspicere, & admirari, cum omnino dux Paliani nullius futurus esset momenti apud Pontifices, vel reges. omnes illi eò profecti cum architectis oppidum munire aggrediuntur, atque mille Aquitani, qui nuper venerant è Gallia, locantur in præsidijs. at verò ob res huiusmodi multò etiam magis irritati sunt animi ministrorum Philippi regis, quia Petrus Strozza illuc accessisset, qui perpetuus & fuisset & esset hostis Cæsarianorum. Albanus consilia Pontificia clam inuestigare, quæ Romæ fierent tensim aucupari, quæ agerentur vbique obseruare. sese paulatim ad futurum bellum accingere. Comes Populeus Pontificis nepos, vel amplissimis conditionibus inuitatus cum nollet his bellorum motibus implicari, impetrata exeundi facultate Neapolim contendit. certiorem facit Albanum bellum parari. omnes bellicos apparatus Pontificios explicat. Albanus Philippum regem per literas hæc omnia monet. non cessat tamen Albanus quibuscunque potest rationibus eniti placare Pontificem. omnes aditus occupat ad eum mitigandum. hortatur ad conseruandam pacem. proponit bellorum incommoda, quæ non sunt nisi necessariò subeunda. populorum querelas. agrorum deuastationes. incertos pugnæ exitus. rogat ne Paliani munitionem persequatur, quod cognitum est nulla alia ratione, nisi vi armorum deuitari posse. oblata sunt etiam pro annuo reddito viginti nummum millia Pontifici pro Paliano, & totidem Card. Carafæ pro illo bello deuitando, quoniam minime omnium vellet Philippus aduersus Pontificem belligerari. cui summa reuerentia pro religione, vt Christi vicario habenda est. illa cum propter timorem, at non pro regia liberalitate, obseruantia, magnificentiaque offerri nonnulli persuaderent Pontifici, magnopere iratus est; quia proauaritia, at non pro æquitate causæ Pontificem Philippus indignatum videretur arguere. quæ dum hinc inde animos excitarent ad bellum, Buyza colonia Turcicis armis tentatur ad expugnationem. est autē Buyza vrbs Mauritaniæ Cæsariensis sita in litore maris mediterranei populosa, & ampla, è regione fere Barcinonem prospiciens quamuis longo tramite in citeriore ripa maris mediterranei, non procul ab angustijs, ac faucibus, per quas ad Calpen exitur in mare Oceanum occiduum. Turcę primū de more peritorum militum illam ad expugnationem recognoscunt, cum neque munitiones inuadere, neque per verberationes ac ruinas factas irrumpere conueniat, neque vllum munus militare exequi, nisi re prius diligenter explorata. inuestigatur igitur à Turcis, & situs aptus ponendis castris, & tormentis dirigendis. nec multo post multa armatorum millia vrbem vndique sępiunt, tormenta in arcem dirigunt, ex qua tantum molestiarum castris Turcicis inferebatur, vt qui castrametati fuerunt tanquam per ludum paruis fossis, & aggeribus castra cingentes, mox coacti sint nouos vallos, profundiores fossas, altiores aggeres excitare, quibus protegerentur aduersus oppidulum. duobus itaque in locis tormenta diriguntur, in arcem scilicet, & in eam partem muri, quæ portæ Tremisoni vocatæ coniuncta est. at præsidia eius vrbis sępius egressa minutis prelijs quotidie commissis multos Turcas singulari fortitudine obtruncant. neque tamen diurnis tantum prelijs Turcę vexabantur à præsidiis, sed etiam sępius per noctem, cum ad arma conclamare totis castris cogerentur ita, nulla vt daretur illis libera quietis facultas, quamuis essent in vrbe paulo plures duobus millibus armatorum. erant autem in Turcicis castris duodecim millia arciferorum, & innumerabilis propè multitudo equitum, & sclopettariorum. vrbana pręsidia partim erant in vrbem distributa, partim in oppidulum, partim in turrim. cœptum est igitur summa diligentia à duabus partibus oppidum diuerberari. at vrbana tormenta in obsidentium Turcarum tormenta diriguntur, paucisque ictibus à peritissimis tormentorum magistris tormenta Turcica in os concussa facta sunt inutilia. iisdem ictibus multi duces, ac ministri tormentorum laniati sunt, qui circa tormenta versabantur, tantaque clades edita est insignium Turcarum, vt summus imperator ipse ad verberationem necessariò accesserit, cum nemo auderet tormenta tractare. veruntamen vbi nox aduentasset, cognitumque esset tormenta parum proficere, vniuersa illa sunt ab oppido in vrbem conuersa. deinde cum ibi quoque parum proficere apparerent, decernitur castra inde esse mouenda; quamobrem cum parum peritè vrbs fuisset recognita, aut explorata, parum honorificè negotium susceptum relinquitur. vbi peruentum est ad classem, vbi stationem habebant triremes, copię conscendentes Iuliam Cęsaream erant properaturę. at vrbana pręsidia egressa in mouentes castra vix paucos extremos comprehendere potuerunt, quia iam biduum copię moueri cœperant, & mira fuit Turcarum tunc celeritas omnibus contrahendis. Arabes cognita fuga Turcarum, vt est genus hominum ad omnem fortunę nutum mutabile, conueniunt. legationes ad vrbis pręfectum mittunt. veniam petunt, quia coacti sint potentiori fortunæ cedere. se amicos in posterum fidelissimos fore profitentur, omneque genus auxiliorum liberaliter promittunt. Albanus etsi omnia Pontificis consilia, quę suscipiebat aduersus regem intelligebat, tamen vix fieri posse putabat, vt recentes inducię cum Gallorum rege factę tam repente nulla necessaria causa abrumperentur, pręcipuè gustato suauissimo pacis fructu, quare dubio animo fuit quid sibi esset agendum. at cum omnem spem pontificis abiecisset Pontificis ad pacem reuocandi, qui iam se hostem esse palam profitebatur, miseratque Antonium Carafam in Galliam togatam ad copias conscribendas, cum quibus ex ijs finibus agrum Neapolitanum hostiliter inuaderet, & Antonium Tiraldum vt Perusiæ cohortes conscriberet, aliosque tribunos militum in alias Italię regiones, animum conuertit ad suscipiendum negotium. his itaque cognitis Albanus statuit prior arma hostibus inferre, atque Pontificia consilia pręuenire. Pontifex Camillū Vrsinum virum acri ingenio, singularique prudentia cum summo imperio præficit rebus militaribus, Romanæque præfecturæ. Paulum Vrsinum eius filium Perusiam mittit cum mille peditibus ad eos fines tuendos. Albanus contrà multos tribunos, ac duces mittit ad colligendas conscribendasque copias, qui ad duodecim millia peditum, & mille atque quingentos equites adducunt. erāt enim

Albanus conatur placare Pont.

Buyzæ coloniæ descriptio.

Turcę Buyzam coloniā oppugnāt.

Error Turcarum.

Bellici apparatus clā fiūt vtrinque.

enim tria Hiſpanorum millia & quingenti, quorum dux erat ſummus Garzia Toletanus, magiſter caſtrorum Sancius Mardones, præfectus eſt octo millibus Italorum, & quingentis Veſpaſius Gonzaga. præerat ſeptem vexillis cataphractorum equitum M. Antonius Columna. Dux ſummus equitum leuioris armaturæ erat comes Populeus, qui præerat mille & ducentis equitibus. erant in caſtris Albani prçterea multi nobiles Itali, qui proprijs ſumptibus, vel potius propria leuitate Albano aduerſus Pontificem militabant. ſic Itali de Italis nulla accepta iniuria triumphare alterius iniquitatem protegentes conabantur. quæ dum parantur vtrinque ad bellum, Frãciſcus Venerius Venetorum princeps naturæ conceſſit. habita ſunt de more patrum creandi noui ducis comitia, ac denique vir inſigni prudentia, doctrina, animi magnificentia, eloquentia clarus Laurentius Priolus ſufficitur; cuius tanta virtus in illo principatu enituit, vt in multos annos talem principem Veneti ſint deſideraturi.

Laurentius Priolus Dux Venetiarum.

Albanus cũ exercitu ad Põtẽ Coruũ.

ſed iam inſtructus Albani exercitus Neapoli egreditur, & ad oppidum diui Germani profectus omnes copias cenſuit, quæ poſtridie eius diei ad oppidum Pontem Coruum vocatum Pontificiæ ditionis inſtructæ conueniunt. eſt autem illud ſitum ad ripas Liris fluminis, vbi nemo tractatus eſt hoſtilem in modum, quia oppidani cum intelligerent ſe non poſſe aduerſus tantas vires defendere vltro ſe dediderunt. Inde Fruſinum caſtra mouet, quò miſſa fuerant quatuor peditum vexilla ad locum muniendum. primus accedit Garzia cum Hiſpano peditatu, & nonnullis equitibus leuioris armaturæ. horum aduentu cognito Itali, qui erant in præſidiis relicti à Iulio Vrſino, quoniam munitio nondum eſſet perfecta neque illam poſſe defendi arbitrarentur ſequenti nocte ſine vllo tympanorum ſtrepitu, nulla data ſignificatione profectionis, oppidum ſponte Hiſpanis copiis relinquunt. ibi pauliſper Albanus commoratus omnia præſidia hoſtium ex oppidis M. Antonii Columnæ eiicit. Pontifex vbi ſenſit Albanum priorem infeſta arma ſuis finibus importaſſe, archiepiſcopum Columnam in cuſtodias tradit. iubet Paliani Ducem cum ſummo imperio militiæ Pontificiæ conſulere, ac prouidere Latinis finibus, atque videre nequid detrimenti res Romana caperet.

Palianus dux ſummus copiarũ Pontificiarũ imperator.

Iulio Vrſino datur imperium Pontificiorum peditum. Paliani Dux interea duas cohortes Babucum, totidem Verulum mittit, tres ad vicum Valerium, ea ſunt oppidorum nomina. Aſcanium Cornienſem iubet eſſe Velitri, cui primum locum militaris imperii poſt ſe in caſtris concedit, cum quibuſdam peditum cohortibus ac equitum turmis, vt vrbem illam muniendam curaret, quæ ad formam munitiſſimi oppidi planè perducta eſt. atque ad commoda & ſecuritatem proſpectumque ipſius munitionis arbores, & vineas, & proxima quæq; ædificia omnia ſolo adæquauit, nequid inſidiarum in ſuburbijs aduerſus munitionem occultari poſſet. non tamen diuturna fuit illa Aſcanii diligentia, cum hinc honorificentiſſimis conditionibus ab Hiſpano rege inuitaretur, inde veniſſet in ſuſpicionem Pontifici ne cum hoſtibus conſpiraſſet, quoniam Garzilaſcus iam ad eum ipſum de hac re ſecretioribus notis conſcripſiſſet.

Aſcanius Cornieſis in caſtra Hiſpana trãsfugit.

Pontifex Papyrium Capizuccam cohortis præfectum Velitrum mittit cum diplomate, in quo iubet Aſcanium captiuum Romam adducere. intercipit magnum numerum pecuniarum Aſcanij, quas habebat Romæ. mittit Cluſium, quod eſt oppidum agri Peruſini, ad omne frumentum Aſcanii occupandum. iubet eius fratrem in vincula conijci. Papyrius Velitrum profectus Aſcanium in caſtra hoſtium transfugiſſe inuenit, qui iam de omnibus Pontificijs conſiliis certior factus aufugerat, & ab Albano dictus fuerat caſtrorum magiſter. Pontifex ægerrime tulit eius fugam. mox ad parandas res ad bellum neceſſarias animum conuertit. conuenerant iam in caſtra Pontificia decem peditum Italorum millia, ac duo veteranorum Aquitanorũ. equites leuis armaturç ſeptingenti è variis locis, nationibuſque collecti, quæ copiæ poterant iam à regis non contemni, niſi tot præfectorum ac ducum par imperium, & propter ambitionem diſſidium cuncta feciſſet prorſus inutilia. quippe cum vnum eſſe ſummum imperatorem conueniat, cuius arbitrio, & autoritate omnes reliqui obediant, cui maxima ab omnibus debetur obſeruantia, & obedientia, quæ ſola eſt ſtabile fundamentum omnis diſciplinæ militaris.

Obedientia qualis in caſtris.

cum diſſenſiones contrà multorum imperatorum, & diſtracta conſilia ac par poteſtas, vniuerſas vires, vel potentiſſimorum exercituum infringant, quia ſæpe alterius imprudentia peritiſſimi alterius ducis conſilium prodit ante tempus, vel retardat, vel diſtrahit. nam Carafa è Gallia reuerſus rerum militarium adminiſtrationem Paliani Ducis extorquens copias cenſet minime educendas aduerſus Albanum, cum Dux Paliani contrà intelligens ſe, neque militum numero inferiorem Albano, neque virtute armatorũ, Albanum vel intra ſuos fines inuadendum putaret. ſemper enim ferè præſtat agrum hoſtilem, ſi fieri poſſit, infeſtare, quàm expectare, vt hoſtis ipſe prior inuadat, infeſtet, populetur. Pontifex iubet Pyrrhum Lofredum virum Neapolitanum tradi in cuſtodias, qui miſſus fuerat Romam ab Albano ad pacem componendam, antequam arma hoſtiliter mouerentur, qui Romæ Pontificiũ reſponſum expectabat. hic non prius exiuit è carcere, quàm res ſint compoſitæ, quamuis Iuliano Cçſarino, Camillo Columnæ, archiepiſcopo datis pecunioſis, opulentiſque vadibus ſiſtendi, libertas breui poſtmodo conceſſa eſt. at verò Paccecus, & Sanctiflorius purpurati antiſtites, & Camillus Vrſinus, & Garzilaſcus non ita inſulsè ac palam, ſed per ſimulationem quandam cenſendarum copiarum, & per quendam aſtum capti fuerunt.

Stratagema quo capti multi Romæ proceres.

Simulatunt nonnulli duces ſe velle cenſere copias Romanas, ſicuti moniri clam fuerant. deinde vbi cohortes cenſæ fuiſsent, diuiduntur in vicos ac regiones iuſſas, quæ ad ædes prædictorum profectç illas, vndique circunſiſtunt, captoſque proceres in cuſtodias abducunt. Sanctiflorius à Carafa accerſitus poſt breue colloquium iubetur vnà in currum aſcendere, atque comitantibus multis ſclopettariis in arcem diui Angeli aduectus, eſt. Camillus Vrſinus accerſitus à Pontifice his ipſis obuius iubetur à Carafa ſecum in arcem conuenire. vbi nuntiatum eſſet Albano Pyrrhum in vincula fuiſse traditum, erectis vexillis ad profectionem ad Anagniam vrbem occupandam contendit, ad quod negotium illum præcipuè inuitabant multarum apparatuum

tuum bellicorum, qui ibi esse dicebantur, copia, & negligentia custodum. Præmittit Toletanum ad occupandum Verulum, quod quamquam acriter, ac strenuè Laurentij viri Perusini, & Baricelli Fabrianensis opera aliquandiu defensum est, tamen postea in potestatem hostium venit, vbi omnia di repta sunt, & duces ipsi capti. Vespasius Gonzaga cum Italis copiis Babucum expugnat profligatis cohortibus Thomæ Camerinensis, & Ioannis Vasconis Florentini. harum ciuitatum expugnationes fecerunt vt Alatrium, Terracina, Acutium, Fumo, aliaque nonnulla oppida se dediderint, cum nollent fortunam bellorum experiri; quòd satius esse ducerent integris, quam labefactatis rebus ex aliqua parte consulere. cum Anagniam peruenium esset, vbi Carafa Torquarum Comitem virū non solùm nobilitate & autoritate clarum, sed etiam gloria rei bellicæ laudis insignem cū octingentis equitibus collocarat, Torquatus vnà cum vrbanis hominibus vrbem munire incipit tanta diligentia, vt breui videretur parui conatus hostium factus, sed repentinus hostium aduentus vniuersa Torquati consilia repressit. vrbs à duobus lateribus hinc equitatu, inde peditatu obsidetur, quam ex edito loco ab ea parte, quæ planitiem prospectat iubet Albanus quatuor cannonibus, & duabus colubrinis verberari, prostratis primùm ac delectis omnibus, quæ possent prospectum impedire. illa prouincia data est Toletano, & Hispanis vt vrbs diligenter concuteretur, qui castra posuerant è regione templi sancti Petri. ab altera Vespasij parte e regione templi diui Francisci per mediuum assiduè vrbs item concussa est tribus cannonibus. postmodo Itali compulsi gloriæ desiderio prostrata iam ad ingressum magna parte muri ad templum diui Francisci vrbem magno conatu adoriuntur. sed cum difficultas negotij, & profunditas fossarum retardaret, murorumque & vrbis sublimitas, coguntur re imperfecta in castra redire. Torquatus cognita ruina murorum, cum fieri non posse intelligeret, vt vrbem defenderet, quam munire non poterat, prostratis præcipuè mœnibus vi tormentorum, cum esset in aperto periculo constitutus, cum pulueris sulphurei inopia laboraret, decernit se & milites, ac ciues seruare. Primum vniuersus commeatus Anagniæ Torquati iussu comburitur, ne hostes illo potirentur. deinde per obscuritatem noctis cum omnibus copiis magno silentio ex vrbe egreditur. Illud verò præstitit satis aptam opportunitatem huic rei, quòd Albanus coactus fuerat propter eximias pluuias, atque creberrimas equitatum, ad oppida Valmontonium, & Montemfortem contrahere in statiua. sic Torquatus exeundi occasionem nactus Acutiū cōtendit, atque inde Pallianum, vbi erat Iulius Vrsinus. Torquati milites Tybur alij, alij Romam missi sunt. postridie cum illuxisset, missi sunt qui Anagniæ verberationem recognoscerent, qui neminem adesse sentientes, cum a nemine impedirentur in vrbem incurrunt: atque ira ciuitas Albani copijs relicta multam prædam sine puluere, aut sanguine concessit. Camillus Vrsinus, dum Albanus in oppugnatione Anagniæ occupatur, Romam diligen ter munire cœpit. arbores fructiferas, & steriles & vineas & omnia in suburbijs prosternit nulla habita differentia. muros & ædificia vrbi propinqua funditus euertit. multos amœnissimos hortos deuastat, quod damnum creditum est accedere ad decies centena millia nummum. Romani harum calamitatum nouitate commoti modo ad Camillum Vrsinum, modo ad Palianium Ducem recurrere. auxilium laborantibus ac labantibus priuatis rebus implorare. suppliciter rogare vt suis rebus quanta fieri posset facilitate consuleretur. sed irritæ fiunt, & vanæ omnium preces, quòd omni priuatæ calamitati publica defensio videretur anteferenda, ad quod consilium suscipiendum vrgebat etiam hostium propinquitas: nam ita requirit ius belli, vt vrbium partes inutiles ad defensionem, vel illam impedientes prosternantur ad tutelam ciuitatis, non minus quàm partes inutiles, aut vitiatæ humani corporis abscinduntur, ne sanis sint exitio, ac proximas quasque secum trahant ad putredinem. cincta est arx diui Angeli in coronę morem aggeribus è gleba compositis, & propugnacula quinque erecta, vbi duo millia armatorum in acie esse possent. Camillus Vrsinus Romanis comitia indicit Palianij hortatu in capitolio, vt de munienda vrbe Roma consultaretur. Genuenses interea omni diligentia vsi sunt, vt Cyrnum insulam è manibus Gallorum extorquerent, quare Auriam cum instructa classe multarum triremium miserant. Auria cum Mantinos, & Ropicum aduersus Gallicas vires protexisset, nouisque subsidiis iuuisset obsessos, cum Galli propter noua auxilia hostium introducta ab obsidione se recepissent, vbi rebus necessariis Vrcinium etiam muniuisset, quia tempus anni iam videretur tardius, cum classe Genuam reuertit. vbi frequentes Romani conuenissent in Capitolium, eos non minus ornata, quàm graui oratione Camillus Vrsinus in hunc ferè modum ad vrbem muniendam cohortatur. Si cui propositum esset ciues, vt vtrum mallet nulla necessitate, nullis iniuriis, nullis inimicitiis coactus, vel bellum, vel pacem eligeret, nonne ridiculus & insulsus ac delirus iure esset existimandus, qui suauissimę paci, & iucundissimæ tranquillitati grauissima, & acerbissima bellorum incommoda libenter anteponeret? at nunc eadem propè uobis optio data est. decernendum est enim nobis hodierna die, num potius hostium arbitrio cum filiis, facultatibus, vxoribus vestris expositi esse velitis, an à vestris præsidiis defendi. est enim iubis statuendum non modo, vt præsentes calamitates auertatis, quæ ab hostibus imminent, verum etiam vt in posterum omnem spem hostibus adimatis huius vrbis per vim potiundæ. Istud facile consequemini, si veluti postulat ratio militaris, in opportunis locis munieritis, quod si maiores fecissent, multas clades, & calamitates huius vrbis deuitassent. nam quis nesciat potentissimos exercitus aliquando munitarum vrbium virtute fuisse infractos, & ita retusos, vt rei difficultate territi castra soluere, & copias dimittere coacti sint? at apertæ ciuitates contrà semper hostium arbitrio, & libidini, & rapinis, & incendiis patuerunt. vereor enim, sed nolo quidquam infaustum commemorare. vos autem facile munire hanc vrbem aduersus omnes impetus hostium potestis, cum natura vrbis omnia munitionibus necessaria suppeditet, quod certè non magnis sumptibus efficietis. nunc non agitur tantùm de gloria populi Romani, quæ tamen

Anagnia obsessa.

Anagnię cōmeatus vstus & vrbs relicta.

Roma munitur.

Camilli Vrsini oratio de Roma munienda.

men res vel per se ipsa grauissima esse deberet, sed de salute singulorum, de facultatibus, de vxoribus inuiolatis conseruandis, de liberorum vita, de patrijs focis, de iugulo aut libertate nostrum omnium. nunc decernatis oportet num hæc omnia conseruare, an crudelibus hostibus obiicere præstiterit. quæ cum grauissime & prudentissimè dicta fuisse à Camillo Vrsino quibusdam viderentur, alii longe aliter sentiebant, existimabantque præclarum esse à tanti viri sententia dissentire, ne minus scire non apparerent, atq; pluribus verbis disputarunt non solùm laboriosum & arduum opus fore vrbē munire, sed etiā periculosum. quidā idcirco è præsentibus aduersus prędictas rationes grauiter differit, multis rationibus, multisque exemplis cognitum esse calamitosum fuisse ciuitatibus esse munitis. quoniam agitur in hoc negotio de præsentium posterorumque omnium salute, de euenturis vrbi calamitatibus, de patriç, larium, templorum, facultatum, liberorum, vxorum conseruatione, non esse tacendum quid vtiliter de hoc negotio quisque sentiat. nulla alia de causa munitiones esse inuentas, nisi vt cursus hostium, tanquam rapidorum fluuiorum, obiicibus quibusdam retardaretur: at non vt loca munita inuicta sint & inexpugnabilia putanda. oppida, quæ sunt in finibus imperiorū diligentissimè munienda esse, & quę sint primis hostiū incursionibus exposita atq; obuia, quia dum illis oppugnandis hostes retardantur, fieri possunt commodius bellici apparatus, copięque conscribi, & auxilia aliunde acciri male res tunc se habere, quando vel ipsa metropolis munitur, ac timorem prę se ferat, tanquam reliqua omnia sint iam deperdita. quod si Romam munire nitantur multis ac certissimis de causis vanos futuros labores & sumptus, qui maximi certe faciendi sunt. nam si cito vrbs muniatur, erunt intolerabiles; si tarde, futuri sunt diuturni, solere vrbes magis afflictas venire in potestatem hostium quę diutius restiterint, cum prius regionem vniuersam deuastatam, ædificia rusticana succensa, populationes multas agrorum viderint, cum victi primo obsidionis die nihil tale patiantur. non semel illud accidisse vt ciues munitionibus freti per vim expugnati omnes extremas miserias experti sint, aut ad vnū trucidati, qui nisi confisi essent munitionibus, & vitam, & facultates vno tempore seruassent. Principes solere ad munita loca præcipuè aspirare, quæ allicere exercitus potius, quàm deterrere videantur. sumptus intolerabiles semper necessarios esse in stipendia custodiarū. apparatus bellicos, curas & animi sollicitudines comites esse munitionum, cum semper proditiones & insidiæ sint formidandæ· difficillimum esse munitum locum si semel amittatur recuperare. Romam ob amplissimum ambitum non posse commode muniri: quę si infinitis laboribus ac sumptibus tamen muniatur, vix poterit custodiri, cum plures triginta millibus hominū ambitus requirat. quòd si tot ad sint armatorum millia, pręstare apertè eductis copiis in hostes castrametati, quam se intra męnia includere agro hostibus relicto. infinitam annonę copiam necessariam futuram tot millibus defensorum inclusorum, qui vel ipso numero breui vrbē obsidebūt. vrbis Romęmultitudinē, tot tamq; diuersis, & tam dissidētibus inter se nationibus cōsistere, vt ipsi ciuitati minimum spei ac fidei defensionis sit habendum, tanquam imperitæ rei bellicæ, & plerunque diuersarum factionum, & cum hostibus conspiranti. cum neq; vxores neque filios tanquam obsides habeant, neq; facultates aut lares, pro quibus se periculis exponant ac bellorum atrocissimę fortunæ. nemo enim libenter & intrepide pro alienis facultatibus dimicat, cuius futura sint vulnera, at opulentorum victoria. timendum esse ne in se ipsos, in fortunas, in liberos, in libertatem vrbem sint munituri, quare reparationes nonnullas, at non munitionem totius vrbis, videri necessarias ad retardandos hostes, si opus sit. post multas vtrinque habitas disputationes decernitur demum, vt collapsi muri propter vetustatem resarciantur. fit edictum, vt omnis generis commeatus & frumentum & legumina ex agro Romano in vrbem conuehantur, cum vt horum facultas hosti eripiatur, tum quia illa essent vrbi necessaria. pontes muniuntur, vbi habentur stationes militum. æquatur solo cœnobium Populi vocatum. multa parantur commoda defensioni. cæterum vbi nuntiatum est Romæ captum fuisse Verulum & Anagniam & reliqua prædicta oppida, vehementer trepitatum est, ne secunda calamitas Barbonia experiunda sit. eo rumore territi ac propè consternati cardinales quidam, Pontificem rogant vt tot populorum ruinis, vrbium direptionibus, populationibus agrorum, vastitati imperij ecclesiastici pacem & tranquillitatem anteponeret. animum placaret suum, indignationemque remitteret, quæ tota in suorum fidelissimorum, subditorumque cladem redundaret. se inuenturos qua ratione honorificè id fieri possit, cum Albanus ipse vltro veniam & pacē esset postulaturus. Pontifex partim metu belli, partim his rationibus permotus assentit. mittit Thomam Manriqueum ad eam rem componendam. ille Anagniam profectus est vbi Albanus propter assiduos imbres detinebatur, quia per loca quę fiebant paludosa crescentibus ac mollientibus aquis tormenta trahi non poterant. res ibi trās acta est. missus est Romam vnà Franciscus Pacecus. decernitur vt cardinalis Carafa ad diem statutum in colloquium conueniret ad Cryptam Ferratam, qui locus est inter Marinum & Tusculum. dum dies ad colloquium aduentaret, Albanus Valmontonium castra mouet, quod oppidum cum non posse defendi Ioannes Baptista Comes intelligeret, venit in deditionem. ibi initum est consilium Velitrum ne an Tybur prius inuadere oporteret. dubium relinquitur, donec videretur quid cum Carafa decretum fuerit. mortuus est per illud tempus Federicus Elector Imperatorum anno ætatis suæ septuagesimo tertio Henrico fratre hærede instituto. decessit etiam archiepiscopus Treuirorum, cuius in locum suffectus est vir literarum cognitione clarus & excellenti ingenio Ioannes Laienus. Cæsar post insignia Imperii per legationes assignata è Gordunis in Hispaniam traiecturus peruenit in Zelandiam, cuius in locum Ferdinandus frater imperatoria dignitate insignitur cum esset iam rex Romanorum in vrbe Batoduro, vbi coronari omnes Imperatores consueuerunt. Cæsar vbi Phi-

Oratio incerto autore de non munienda.

Amplissimæ vrbes an sint muniendę.

Federici electoris mors.

S lippum

lippum filium ad cultum diuinum, Deumque piè colendum adhortatus esset, pro paternaque beneuolentia monuisset, vt in omni vita veritatem amaret, ne voluptatibus seruiret, vt liber & rex non verbo tenus viueret, sed reipsa sibi ipsi primum omnium imperans, vni seruiens æquitati & recto. vt intrepidus aduersus omnes mutationes fortunæ persisteret, neque seruus omnino fieret affectũ animi, maximeque omnium auaritiam deuitaret, quæ omni regiæ magnificentiæ, & iustitiæ, & clementiæ est grauissima aduersaria, datis extremis complexibus & osculis, dimissisque legationibus, & principibus ac seruis aulicis, qui illum sequebantur, nauim paratam cum Eleonora, & Maria reginis sororibus comitantibus ferè sexaginta triremibus Cantabriam versus nauigat, felicique vsus itinere in portum Laredi applicuit, quod est oppidum eius regionis. ibi vbi primùm descensionem fecit, procidens in genua gratias Deo egit, quia sub finem vitæ diuina clementia sibi concessum esset in prouinciam non minus victoriarum, quàm corporis sui altricem peruenire, cui in tot beneficiorum remunerationem ossa sua se largiturum pollicetur. postmodo proceres prouinciæ, qui ad eum excipiendum vndique confluxerant, perhumaniter complexus est, atque lecticam deinde ingressus in vrbem Pintiam Hispaniæ nobilissimam peruenit, vbi erat Carolus nepos. Carolum hortatus ad imitationem paternarum virtutum multis verbis post nonnullos dies in regionem Extremadurã vocatam se recipit in desertum locum, atque in cœnobium monachorum diui Hieronymi eremitarum, vnde remissis sororibus in vrbem Pintiam paucis familiaribus secum acceptis quod reliquum fuit vitę omnibus humanis curis ex animo obliteratis inter diuinarum rerum contemplationem in piis, diuinisque rebus transegit.

Cæsar in cœnobium Frãciscanorũ se recipit.

LIBRI NONI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER DECIMVS.

Enimvero si nulla esset alia ratio, nullaque quotidiana experientia, quæ nobis demonstraret nihil esse in humanis rebus felix ac diuturnum, omniumque rerum esse vicissitudines, illud facile colligi posset, vel ex ijs incendijs vrbium, cladibus populorum, ruinis prouinciarum, deuastationibus regnorum, ac rerumpub. & imperiorum euersionibus, quæ ab antiquis scriptoribus commemorantur. quòd verò vel si diutius consistat summa opulentiæ, & honorum magnitudo non modo nihil egregium afferat, sed etiam satietatem, & quasi nauseam quandam ac plenitudinem, quæ nihil differre doceat Reges à priuatis, cum aliorum antiquorum regum exempla confirmant, tum Cæsaris recens factum, cum multi variis temporibus priuatam quietem Imperatoriæ sublimitati, regiæque magnificentiæ, vt supervacaneorum pertæsi, prætulerint. nam profectò si tanta esset felicitas in amplitudine imperij, & in opum magnificentia, facultateque dominandi, quanta vulgo, & insipientibus plerisque videri solet, *Cæsar vir* callidissimus, summus Imperator, omnium mortalium iudicio sapientissimus, nunquam *dignitatem* imperatoriam contempsisset, priuatamque vitam publicæ sublimitati anteposuisset, *quo tempore* omnia quieta, & pacata exantlatis tot laboribus, tot periculis, tot bellis, possidere *licebat*. siquidem qui tot nationibus subiugatis propter diuinum cultum, tot amplissimis, & opulentissimis regnis acquisitis, tantis, tam præclaris, tam gloriosis rebus gestis omnem humanam ambitionem reiecerit, acutissimum stimulum parum ratione munitæ mentis mortalium, hunc non mediocris ingenii esse necesse est, sed altius humanis rebus elati. nam diuino esse iudicio illum fateri necesse est, qui non Gallos, non Belgas, non Italos, non Germanos bellicosissimas nationes ferro subiugarit, sed qui Cæsarem ipsum horum omnium victorem non armis multorum auxiliariorum, sed & ratione, & verò humanæ felicitatis delectu, & propria sapientia vicerit. quæ felicitas in vita priuata potius, quàm publica; & in tranquilla magis, quàm opulentissima, atque in pauca appetente consistit. hæc vna causa fuit cur Diocletianus, aliique insignes imperatores priuatam vitam publicæ, cum vtrunque experti essent, anteposuerint. *Felicitas humana, quæ vera sit.* cæterum vbi dies colloquio Albani ducis, & Carafæ dicatus aduenisset, Albanus cum quadringentis equitibus, magnoque sclopettariorum globo ob suspectam syluam parum distantem à Monteforti, ad locum colloquii venit. ibi cum frustra diu expectauisset grauiter ferens se delusum ad occupandum Præneste, & Segniam reuertit, quæ oppida se sponte dediderunt. *Stratagema. Præneste, & Segnia capta.* delusus est Carafa consulto per fraudem ita suspensa consilia Albani tenuisse, donec nonnullæ Germanorum cohortes, & equitum turmæ Romam ingrederentur, quæ expectabantur in dies, & dum muniretur Velitrum. at reipsa res differebatur à Carafa, quia Pontifex vellet Albanum intra suos fines contractis copiis pacem petere; quia non apparebat fieri posse è dignitate Pontificia, vt istud fieret quandiu armatus exercitus esset in agro Pontificio, ne potius per metum armorum, quàm per liberam voluntatem pax facta esse videretur. ea res vbi nuntiata esset Albano, veritus ne si intra suos fines se recepisset, domi potius, quàm in agro hostili bellum gerere cogeretur, his rationibus minimè assentit. nam cum semper ferè suspecta esse debeat hostis fides, & promissa ante confirmationem, tum ad illam suspicionem non leuiter impellebant literæ quædam, quibus conquestus fuerat, quòd Pontifex præter opportunitatem, atque dignitatem multo-

rum amicos, & subditos Philippi regis hostilem in modum tractasset. quòd exulum Neapolitanorum opera vteretur in contemptum regis. quòd curauisset, vt induciæ tot laboribus, studijsq; factæ cum Gallorum rege abrumperentur. Illud autem facinus esse aiebat parum cordati hominis, nedum Pontificis, & boni pastoris, & amantis ecclesiam Dei; cum verum rectumque sit Pontificis munus pacem, & concordiam inter Christianos principes procurare, tanquam parentis est inter filios; at non contrà pro pace semina bellorum, & discordiarum, & inimicitiarum iacere. ad hæc Albani dicta Pontificis nomine responsum datum est à Palianio, quòd non prior Pontifex agrum Neapolitanum hostiliter inuaserat. quòd exules tanquam ad communem omnium patriam fuerant admissi pro vetere, & auita Romanę vrbis libertate, sicuti cęterarum omnium nationum homines admittuntur. quòd neminem, vt regis Philippi amicum in custodias, & in carcerem deducendum curauerat, sed omnes vt consceleratos homines, discordiamq; & inimicitias inter ciues serentes. quòd Pontifex propter eam dignitatem, quam obtinet inter mortales, non debet ita contemni, sed ab omnibus obseruari, & coli. at contrà M. Antonium Columnam, & Ascanium Pontificiæ dignitatis hostes fuisse ab Albano honorificè tractatos docet, atque vt vno verbo concludam, conqueritur Dux Paliani omnes propè causas accusationum in ipsum Albanum redundare. Sed quoniam exacerbatis animis medela plerunque non admittitur, Albanus Tybur castra mouet, quo tempore Pontifex Balthesarem Rangonem, Iulium Vitellium, Brunorum Zampescum, aliosque duces mittit ad conscribendum peditatum, & equitatum. Erat Tybure in præsidiis Franciscus Vrsinus cum quadringentis peditibus. accessit Tybur & regulus Moluchius cum septingentis Aquitanis ad explorandam vrbem cum Vrsino an posset defendi. quæ cum muros debiliores habere visa sit, & nimiam ambitus amplitudinem, alter Romam reuertit vnà cum Aquitanis, alter cum Italis peditibus ad Vicum Valerium accedit. Tyburtinis ciuibus permissum est, vt pro arbitrio saluti rebusque suis consulerent. Illi delectos ciues Albano obuiam mittunt vrbem offerentes, à quo perhumaniter sunt tractati, neque vlli passus est fieri iniuriam, aut milites ibi hospitium habere, cum illa vrbs esset populi Romani, at non Pontificis: sed omnes copiæ ad pontem Lucanum sunt castrametatæ. Tybure ita per deditionem capto plurimum consternati sunt animi Romanorum, quoniam ob commeatus copiam statuerunt siquid aduersi accidisset, se in eam vrbem cum opibus conferre. ibi nonnullos dies moratus est Albanus ob annonæ copiam, cum plurima in castra assiduè, vt ad lucrum, conflueret. nam vrbs amplissimum, opulentissimumque emporium videbatur, cum omnis propè commeatus, qui Romam comportari consueuerat eò conflueret. datum est etiam negotium Hispanis vti commeatum Romanis intercluderent. post rerum huiusmodi successum Albanus Vespasium cum magna parte copiarum mittit ad occupandum Vicum Valerium, quò profectus nactus est oppidanos cum Francisco Vrsino constantissimos defensores. Gonzaga vbi non posset per vim oppido potiri, accedit illuc Albanus cum reliquis copijs. at Vici Valerij ciues iam armati quanquam promiserant Vrsino se oppidum defensuros, militaribusque officijs nullo pacto defuturos, tamen prædiorum & vinearum deuastationem, euersionemq; ędificiorum potius quam vim hostium timentes, profitentur palam se velle calamitates, quæ sibi omnibus imminerent, deuitare. monent Vrsinum vt sibi, suisq; militibus consulat, atq; aliquo pacto salutis viam quærat. hi tametsi rogati sunt vt fidem seruarent, Pontificiam dignitatē ne in ipso articulo temporis desererent, oppidani tuerentur, quod facile possent defendere, tamen ab instituto consilio minime retrahuntur. Vrsinus cognita populi pertinacia obtinuit per Ascanium ab Albano vt ipse cum omnibus militibus sub vexillis ad sonitum tympanorum exiret seruata libertate & armis atq; impedimentis. Vici Valerij ciues ita in potestatem Albani venientes pacti sunt ne plures sexaginta peditibus essent ibi in præsidijs, quod promissum quidem, sed non etiam seruatum fuit. sic enim ius & ratio bellica postulat, vt non solum pro ambitu oppidorum & vrbium numerus etiam defensorum idoneus instituatur; sed etiam pro numero ciuium, qui facile difficultatibus bellorum defatigati, nisi militum pręsidiorumq; armis impediantur ac refrenētur, ad deditionem conspirant. Est autē Vicus Valerius oppidum vel potius vrbs opulenta, posita in ripa Anienis fluminis, quæ ob munitionem tum artis opera tum etiam naturę, vel potentissimi exercitus vim atq; conatus poterat sustinere, si oppidani se defendere, quam dedere maluissent. reliqua erat arx, quæ & ipsa Ascanij opera in potestatem Albani venit, vbi sexaginta Hispani relicti sunt in præsidijs. fuit vtilissima illa deditio regijs copiis, quòd liber aditus esset patefactus in principatum Taliacotii, vnde commeatus tutò aduehi posset. Inde profectus est Albanus, atq; altera pars copiarum Tybure, altera in Monte rotundo, Valmontonio, Palumbaria, Palesano oppidis castrametatur, vt aliquantisper corpora milites curarent, difficilibus laboribus propter cęnosas vias, assiduasq; pluuias defessa, donec placidioris cęli facultas clementiaque concederetur, cessaretq; vis imbrium. qui vbi cessauissent, diditur rumor Velitrum esse capiendum, cui pręerat Sommeus regulus. appropinquantibus Albani copiis successit in eius locum Adrianus Baleonus cum duobus millibus & quingentis peditibus. huic ciues pollicentur se vnà vel vrbem fortiter defensuros, vel casuros in acie, cum vrbs posset optimè defendi, vt quæ omni genere apparatuum & munitionum egregiè esset instructa. hisce rebus per exploratores cognitis repressus est Albani animus, & ab ea oppugnatione reuocatus, cum ne in periculum veniret acquisitæ in eo bello hactenus existimationis amittendæ, tum quòd negotium difficile & periculosum videbatur. Pontifex quamuis magna inopia rei nummariæ iam laborabat, cum non posset stipendia militibus suppeditare, tamen minime audebat infestare Romanos in muniendi vrbe occupatos; quippe quod illi etiam vt possent vrbanis præsidiis soluere stipendia, grauissima vectigalia molendæ

Tyburis deditio.

Vici Valerij deditio.

Vici Valerij descriptio.

annonę

annonæ instituere coacti essent. Romani in militares ordines distributi summum imperium deferunt Alexandro Columnæ, quem præficiunt omnibus tribubus, quas vicatim vulgus Riones vocat, vnde circiter septem millia peditum collecta, & censa fuerunt. statuit Alexander vt ad omnes bellicos tumultus vnus è tribunis cum suis copijs prestò esset in Capitolio, vt cum Conseruatoribus, is est summus magistratus Romanorum, posset esse subsidio partibus vrbis indigentibus. reliquas duodecim tribus in tres partes diuidit, quarum vnam iubet cum ad arma conclamaretur, continuo in plateam Thermarum conuenire, aliam ad Sanctam Sabbam, tertiam ad sanctum Ioannem Lateranensem, vnde possent ad omnia opportuna loca subsidia acciri. Insignioribus etiam Italis, & Gallis sua pars tutanda traditur. nam primùm Lansaccio regulo porta Flaminia vocata Populea, & Pinciana cum mille Aquitanis assignatur. Paliano Salaria concessa fuit, siue Collina cum octingentis Germanis. Iordano Vrsino porta Tyburtina, siue Sancti Laurentii cum sex cohortibus Italorum peditum. Carafæ cardinali porta Latina, & Sancti Sebastiani cum sexcentis Italis. Molucchio porta diui Pauli, seu Trigentina, & montis Testacei custodia cum reliquis Aquitanis. Aurelio Fregoso vniuersa regio trãs Tyberim cũ mille & quingẽtis peditibus. Camillo Vrsino vicus sancti Petri, & vniuersa regio, quæ est apud arcem cum duobus millibus peditum. Albanus his apparatibus cognitis, qui non ita facile opprimi posse videbãtur, erat adhuc in hybernis, neque ad inuadendam vrbem audebat aspirare. Velitri interea, Palianique præsidia commeatum castris Albani intercipere. impedimenta quædam diripere. Palantes Hispanos trucidare. multis incommodis hostem afficere. ad huiusmodi incommoda deuitanda coactus est Albanus castra mouere cum omnis via infestaretur, quæcunque duceret ab insula inter aquas Fibreni posita in Liri flumine ad ipsa castra. hisce dum detinetur Albanus, Iulius Vrsinus cum quinque cohortibus Paliano egressus leue subitaniumque prælium cum hostibus committit. multos occidit. oppidum Serronem apertum Columnæ concremat. Pillium inuadit, vnde cum nonnullorum iactura propter virtutem defensorum cogitur recedere. reliquæ copiæ cum iter facerent ab agrestibus regionis, vel saxis ex altioribus locis occisæ sunt, vel ita vulneratæ, vt inualidæ factæ ad iter, captæ fuerint. mittitur idcirco Antonius Carafa in Galliam togatam ad colligendas copias, iussusque est regionem Piceno, & Asculo finitimam regni Neapolitani infestare. Ille partem conscriptarum copiarum Asculi ad ripas Truenti fluminis, quod Neapolitanum agrum à Pontificio disterminat, collocat. moratur ibi nonnullos dies. sollicitat finitimos ad deditionem. Albanus aduersus hunc cum tumultuariis manipulis armatorum mittit marchionem Triuici præfectum Præcutinorum. hi dum ita intra suos fines consistunt nihil innouatur, per quos res nouas se moliri posse Carafa sperabat. at Carolus Lofredus cum expedita ala equitum galeatorum ad Aquamuiuam incurrit. multa armenta abigit. omnis generis prædam reportat. ea re excitus Carafa in agrum regni Neapolitani populabundus prædabundusque incurrit, atque omnia implet prædationibus, direptionibus, incendiis, cędibus. mox declinans ad maritima Contraguerram oppidum capit. cohortem in præsidijs relinquit. Carapolim, vsque procurrens frustra tentatis animis oppidanorum, qui non poterant sine muralibus tormentis cogi ad deditionem, agrum prædatus inde recedit. cæterum marchio attractis Amiterno tormentis cum accessione copiarum, quas Albanus Tybure miserat, mille & quingentis peditibus scilicet, & nonnullis turmis leuiorum equitum Carafam versus castra mouet, qui cognito aduentu hostium Asculum se recipit. marchio Ancharano infesta signa infert, quod oppidum concutere incœpturo nuntiatur duo millia peditum mitti subsidio oppidanis, quare inde castra mouet, quamquã ducenti tantum postea, at non duo millia, missi sunt; qui facti obuii marchionis copiis Malignanum se conferunt. ad hos expugnandos marchio trahit tormenta, ac breui per deditionem occupat ea conditione, vt præter vitam, cuncta arbitrio hostium concederentur. ijs igitur egressis omnia tum oppidana, tum etiam militaria bona direptionibus, & rapinis patuerunt. Albanus dum hæc geruntur in agro Piceno Tybure moratus fit anceps an Ostiam, vel Rietum prius inuadat, vt copiam commeatus Romanis interciperet, decernit Ostiam prius esse inuadendam, quare eò castra mouet. Quæ dum aguntur in Latio, Pontifex Venetos sollicitat ad arma contra Hispanum regem capienda. obtestatur Italos principes, & Henricum Galliarum regem præcipuè ne Philippus *Hispaniarum* rex Pontificium imperium occuparet. Veneti omni humanitatis officio fungi. ægre *ferre molest*ias Pontificis. rem summa diligentia procurare, vt inter Pontificem, & Albanum componeret. *Phebum* Capellam virum bonum, & tractandis publicis negotijs exercitatum à secretis senatus *mittere*. sed tanta inuenta est huic animi elatio. inde indignatio & ira, nihil vt actum sit, omnisque spes pacis prorsus abiecta. interea duces Pontificii certiores facti castra Albani ita esse diuisa, cum multi etiam profugissent, ea inuadere statuunt. at Albanus eorum consilio per exploratores cognito copias omnes in vna castra conuocat. duo millia peditum e Præcutinis accersit, seque ad sustinendos omnes hostium conatus accingit. Pontificii his cognitis sententiam mutant, atque animũ adiiciunt ad copias adaugendas. Paulus Iordanus Vrsinus ad conscribendas cohortes mittitur. Matthæus Stendardus ad sclopettarios equites colligendos; atque cum equi haberi non possent, cæteris omnib. antistitibus Romæ adempti sunt, exceptis cardinalibus, & nobilibus Romanis. etsi preciũ offerebat cuiq;, tamen multi grauiter ferebant, quoniã illud facinus publicã quandam vim præ se ferebat. impellebant etiam ad indignationẽ multæ Aquitanorum iniurię, quæ ob inopiam stipẽdiorum, vbiq; Romæ fiebant. Hi cum victus, & nummorum penuria compulsi multa latrocinia in vrbe committerent, tantum sibi licentiæ arrogauerant, vt vel diurno quoque tempore nulla re deterriti priuatas domos Romanorum tanquam hostiles prædarentur. deferuntur huiusmodi latrocinia ad Pontificem, cui nuntiatur vrbem minus ab vrbanis præsidiis, quàm ab hostibus esse tutam.

Roma defendenda distributa.

Serro oppi. cõcrematũ.

Malignaniũ deditum.

Venetorum prudens cõsilium.

tutam. procuratur vt dentur his stipendia. quidam suspendio puniuntur ad cæterorum metum, ne reliqui arbitrarentur se impunè prædari. illud autem vnum est aptum remedium ad refrenandos scelestorum animos. Albanus coniunctis suorum castris Tusculum, Marinum, Cryptã ferratam, & Gangulphum visit, quibus in locis aliquantulum moratus curat vt commeatus Tybure afferatur. at Balthesar Rangonus cum centum & quinquaginta equitibus ad eum intercipiendum contendit, ibiq; in insidijs positus vbi Albanus comitẽ Populeum cum quadringentis equitibus esse in insidijs iusserat, quia rem huiusmodi euenturam sibi vereretur, circumuentus est, atq; propter inferiorem suorum numerũ in fugam vertitur. equites Pontificij partim capti sunt, partim dissipati. eo nuntio Carafa Cardinalis commotus cũ omni equitatu Roma egreditur, aduersus quẽ Albanus quoq; suũ mouet. tamen vterque monitus per exploratores re intentata recedit ab incępto. Albanus, vbi exercitus aliquãtulũ recreatus esset, existimans nihil esse cunctandũ subleuato exercitu pueris, impedimentis, & omnibus oneribus inutilibus ad pugnam, aut etiam retardantibus ab oppido Cryptaferrata profectus Ostiam versus signa conuertit præmisso Ascanio ad occupandam Ardeam & Porcilianum, quibus oppidis ille potitus est, non tamen sine aliqua suorum iactura. illa re à ducibus Pontificijs percepta, exit Sommeus ad illa recuperanda, sed reiectus fortitudine defensorum cogitur re imperfecta recedere. Columna pontem conuehendum curauit, quem è propinquis syluis fabri exciderant supra Tybrim fluuium iaciendum è multis lintribus, qui conuehebantur, atque ex asseribus, qui possent clauorum opera coniungi & compingi; qui pons esset peraccommodatus si opus esset ad traiectum & ad reditum. Antij siue Neptunij incolę deficiunt à Pontificijs ad Columnam, quò statim mittitur cum cohorte peditum Motetus Calaber. ille cum tardius aduẽtasset per noctem coactus est pernoctare in suburbijs propter nõnullas oppidanorum difficultates, quo tempore Velitri cohortes eum inuadunt, quæ accesserant eò vt imponerentur præsidia. at Moretus Antiensibus armis adiutus coegit Velitrenses se in tutum recipere. eius vrbis facultas plurimum commodorum attulit Albani copijs, quia citra impedimentum quantum vellet commeatus Caieta in castra conuehi poterat. Pontificij è vestigio Gallicas triremes ad illam recuperandam mittunt, quæ vbi diutius tormentis concussissent, essentque Antium inuasuræ tempestate coorta impediuntur, coguntúrque se recipere Centumcellas. atqui vbi cum cataphractis equitibus suppetias ferebat Columna & Populeus huic vrbi, coegit Romam se recipere nonnullos equites leuiores, qui populabundi agrum Marini prædabantur. Vespasius cum magna Italorum manu ad expugnandã Palumbariam missus, quia oppidani noluissent parere castrorum regiorum præfectis, qui illuc accesserant ad loca castris designanda, eam breui capit, & militibus diripiendam concedit. dum ita vbique pugnatur in Latio, copiæque varijs molestijs vtrinque affligantur, Pontifex tantum bellorũ ratus se solum non posse sustinere, legationem clam mittit ad Henricum Gallorum regem, quæ & orando & obtestando Pontificis nomine ab ipso rege auxilium imploret, horteturque Romanis rebus iam propè labefactatis per Hispani regis pertinaciam & odium in Pontificem succurrere. illa citatis equis quàm celerrimè in Galliam conuolans ad regem perhumaniter admissa in hãc sentẽtiam locuta est.

Orô legationis pont. hortans Gallum regem ad bellum.

Si pro obscuro homine apud nouum regem essem dicturus Serenissime Rex, mihi vtendum esset longa oratione ad illud, quod postulo impetrandum. Sed quoniam dico pro defensione Principis Christiani nominis, hoc est pro Christi vicario, apud eum regem qui sapientia & rerum gestarum gloria pro ecclesia maxime excellat inter Christianos principes, & qui ob ipsam Pontificis defensionem titulum Christianissimi à maioribus acceperit, existimo opus esse tantum vt paucis demonstrem honestatem meæ petitionis, quæ est huiusmodi. cum Philippus Hispaniarum rex nulla iniuria, nullis inimicitijs, nulla contumelia aut maledicto commotus arma Pontifici intulerit, sed sola dominandi cupiditate, atque desiderio oppidorum Pontificiæ ditionis Neapolitano regno adiungẽdi, an potest cuiquam Pontificis querela non iusta videri? nam profectò si inique bella inferuntur principibus aut liberis ciuitatibus ab exteris tyrannis, qui illarum imperiũ per vim extorquere conantur, illarum defensio necessariò iustissima existimari debet, cum alterum horum crudelitate & auaritia, alterũ natura duce ac lege fieri soleat. petit igitur à maiestate tua Pontifex non vt suos fines dilates, non vt cæteris principibus ereptas per vim ciuitates sibi concedas, nõ vt potentius Pontificium imperiũ efficias, sed vt se circumuẽtũ per Hispanorum auaritiam & crudelitatem ne negligas. rogat vt quod antiqui Reges liberalissimè largiti sunt ecclesię, ne per libidinem dominandi ab Hispano hoste eripi patiare: cum semper illud fuerit optimorum Gallorum regum institutum vt pro tuenda Romana ecclesia à quouis hoste nullis neq; sumptibus, neq; laboribus, neq; proprię quidem vitę vnquam pepercerint. Quòd siquis inducias mihi obiecerit, ego longe bellum esse anteferendum huiusmodi insidiosis inducijs contenderim, quæ multò magis quàm apertum bellum sunt periculosę. quis enim nesciat quot falaciarum, insidiarum, proditionumque genera per istud ipsum induciarum tempus ab ipsis hostibus aduersus Maiestatem tuam fuerint excogitata? an non Rosetum & montem Alcinoi in Italia induciarum tempore Hispani per proditionem tentarunt? an non neque transacto quidem primo induciarum mense tentati sunt à ministris Philippi regis Aquitani nonnulli vt accepta pecunia Bruxellis Burdigalam vrbem munitissimam ad mare occiduum Galliæ positam ad os Igmani fluminis proderent? an non Allobrogum Ducis opera missi sunt qui oppidum Veromandum hoc ipso induciarum tempore explorarent ad expugnationem, & Peronam, & Dorlantium, & Mezzieras, & alia munitissima oppida in finibus Galliæ, quorum exploratores cum ipsis formis, descriptionibusque capti sunt, flumina tunc etiam ad vadum explorantes? an non Augustæ Romanduorum gubernator per hoc ipsum induciarum tempus veneno infici curauit puteos Mariæ burgi, quo ęgrotantia præsidia sub induciarum finem inua

lida fierent ad defensionem? an non Dinodurum vrbs opulentissima ab eodem gubernatore tentata est per proditionem hoc ipso induciarum tempore, monitis militibus vt cauponarētur conducta caupona apud portam, atque clam docti sunt, vt milites domi occultarent corruptis etiam non nullis vrbis custodibus? quid horum inficiari, aut honestum esse dici potest? opportunum ait adesse tempus vt hostem tam infidum, tamque fraudulentum palam inuadat probabili defensionis ecclesiæ occasione oblata. Securius esse bellum cum huiusmodi hominibus, quàm simulatas inducias ad componendas fraudes. pollicetur Pontificem habiturum in castris viginti millia peditum, equites mille & quingentos, quibus futurum esset vt audacia Hispani Regis & superbia retunderetur, atque infringeretur. Henricus his rationibus ac pollicitationibus permotus, cum etiam sæpe per oratores frustra conquestus esset & per literas apud Philippum regem pontificem ita bello vexari, decernit apertum bellum magis esse eligendum, quàm inducias fallaciarum plenas. bellum itaq; indici iubet Philippo tāquā regi Neapolitano, ꝓ vrbe Neapoli in ius pristinū ciuitatis restituēda. mox animum adijcit ad conscribendas copias, vt Romam ab Hispanis molestijs liberaret. atque cum Romæ mirifice pecuniarum inopia laboraretur, neque tamen Pontifex Romanos nouis tributis vellet onerare, rem huiusmodi commentus est. Bartholamęus quidam commeatui præfectus iubetur omne priuatorum frumentum conscribere, & quantum videretur opportunum capere, pro cuius precio assignatus est quorundam vectigalium prouentus. omnis è frumento diuendito pecunia collecta est in stipendia militum, & in cæteras res necessarias. quo etiam consilio mirificè consultum est inopiæ populi Romani, qui propter auaritiam atque crudelitatem opulentiorum plurimum fame laborabat. habet enim vna quæq; ciuitas suos priuatos etiam tyrannos, qui vel per caritatem annonæ, vel certarum mercium, immineant facultatibus cęterorum ciuium, nitanturque multam vim pecuniæ è manibus debiliorum extorquere, nisi potentior & iustior princeps sit illis impedimento, ac tantum ad eorum libidinem obdormiat. Albanus Ostiam profectus nullo neque bellico apparatu, neque commeatu munitam vrbem inuenit, neque bellicis tormentis, nisi paucis ad reprimendas subitarias Turcarum aut piratarum incursiones. Camillus Vrsinus Albani consilium præsentiens Carafam Cardinalem certiorem facit. præmissus est Horatius Sbirrus cum centum & viginti lectissimis peditibus, qui arcem tueretur, & quoquo modo posset communiret. ille continuò euertit omnia ædificia arci propinqua. fossis, aggeribus, ac rebus multis tū ad victum, tum etiam ad defensionem necessarijs instruit. sic forti intrepidoque animo hostem expectans multa terra portam ciuitatis, & quasdam domos opplet, quibus rebus si nō se defendere prorsus, at certè hostem defatigare, plurimumque infestare posset. est autem Ostia vrbs, in ostijs ac faucibus Tyberinis sita, in ipso maris fluminisque confinio. ita vt ex altera parte mare, ex altera cōtinentem attingat. ea quamuis nostra hac tempestate vrbs est exigua ob multas bellorum calamitates, ac sępius desolata, tamen antiquitus fuit summæ dignitatis tum ob amęnitatem regionis, tum etiam quòd illuc omnis orbis opulentia, quæ Romam comportabatur, primùm vehebatur. hanc Gotti prius Italiam inuadentes deuastarunt, postea ad exiguum oppidulum Pontificum incuria redacta est, cuius in medio turris quædam insignis conspicitur, quasi propugnaculum quoddam erectum aduersus piratarum latrocinia ne piratę ad mœnia vsque Romana per Tyberim nauigantes terrestribus incursionibus etiam omnia per Latium vagati direptionibus popularentur. Albanus cum suis copijs vrbem inuadit. defensores strenuè pugnantes multos è primarijs hostium vulnerant. conantur ad concremandam portam, sed ita offirmata aggeribus reperitur, vt tormentis attractis necessariò patefacta sit, atque defensores coacti se in oppidulum recipere. illo oppido potitus Albanus Vespasium locat in pręsidijs, seque ad muniendum accingit: quo munito iubet pontem aduectū iri supra fluuium non valde procul ab illa insula, quæ inter duos Tyberis ramos intercipitur. nam illa insula habet longitudinem decem & octo ferè stadiorum, amplitudo paulo plus octo stadijs extenditur. ibi magna pars tormentorum relinquitur, quæ à copijs Gonzagę custodiebantur. Albanus insula potitus ibi cum Hispano peditatu & maiore parte equitatus consistit. munitionem ad ostiū fluminis designat, vbi tormenta locat quædam, cum intelligeret arcem Ostiæ subitaria repentinaq; oppugnatione omnino capi non posse. dirigit sex cannones in murum, qui fluuium prospectat, vbi duæ sunt durissimæ turres pro propugnaculis, multęq; aliæ defensiones. alia pars ad septentrionem conuersa præter alias duas turres habet fossam aqua marina plenam, quamuis non valde profundam, quam partem Albanus reliquit inconcussam. Romani illam oppugnationē ægrè ferebāt, quòd eò omnia sua animalia contraxerant, quia verebantur ne incursionibus equitum diriperentur, omniaque rusticana deuastarentur, quare Petrus Strozza cum omni peditatu Aquitano, multisque Italis cohortibus mittitur vt in ripa fluuij castrametaretur, Hispanorumque traiectum impediret. ille castrametatur ad eum locum, in quo portus olim fuit magnificentissimus à Nerone extructus, ac postmodo sequentibus temporibus ab Adriano magnis sumptibus instauratus, & Portumni Dei templo honorificentissimo exornatus. ibi pro insulæ longitudine reparationes excitat, & aggeres aduersus insulam, maioresque sclopettos locat. tum quantum copiarum sufficeret illi loco defendendo relinquit. ipse excitato tumultuario ponte in insulam penetrat. excitat in hac munitionem, ne hostis Hispanus fluuio potiatur, vnde arcem Ostię diligens egregiè concutiebat. leuia certamina sępius committit. Hispani contrà ad mœnia vsque Romana incursionibus procurrere. vtrinque committi multa subitaria prelia. Henricus rex Pontificis defensionem rebus omnibus preferendam ratus vel multis ad pacem potius seruandam cohortantibus, iubet Ghisium regulum cum magnis copijs vel per summa, acerbissimaque hyemis frigora alpes superare, & in Italiam cum exercitu euadere. habebat in castris Ghisius sex Aquitanorum & Gallorum aliorum, octo Heluetio

Bellum indictum Philippo regi ab Henrico.

Stratagema ad pecunias cōparandas.

Officium boni principis.

Ostię descriptio.

Arx Ostię cōcutitur.

rum

rum millia. equites grauioris armaturę siue cataphractos octingentos. galeatos leuiores mille & ducentos. eo rumore ad Albanum perlato fit dubio animo, ancipitique consilio quid potissimum in tanta difficultate rerum sibi esset faciendum. in regnum ne Neapolitanum se recipere præstaret, res necessarias defensioni suis oppidis compararet, finitimis locis Romanis finibus contuleret; an Ostię expugnationem fortiter acriterque tentaret, donec exploraret quæ forent hostium consilia. acrius igitur his permotus duobus in locis vno tempore Ostiam imperat concuti, altero vt diximus è flumine, altero è continente. cum per septem dies assiduè arx concussa fuisset, tantaque esset defensorum constantia, vt locum strenuè tuerentur, neque vellent se dedere, Albanus decernit omni conatu expugnationem tentare, ad quam rem impellebat etiam pulueris tormentarij penuria & ferreorũ globorum. iacta est igitur alea vtri nationi primùm inuadendi munus obueniret, atque contigit forte iis Italis, qui cum Gonzaga militabant. Albanus alam equitum in insulam transmittit, ne conatus à Pontificijs impediretur; atq; aliam turmam iubet duce Columna Romam vsque procurrere, vt Romani cogerẽtur ad arma tota vrbe conclamare. diuiditur Hispanus peditatus, atque alteri parti custodia tormentorum, alteri pons tuendus datus est. his copijs ita confirmatis, iubet Italos Ostiam adoriri. primus omnium Dominicus Maximus vir Romanus è nobilissima familia, & Franciscus Tolfa duces strenui, per ruinas murorum ingressi, multis alijs ad turrim irruentibus quę prospectabat ad meridiẽ, accepto signo certamen ineunt sanè periculosum & cruentum. nam difficiles ruinas nacti, cum esse non possent vt oportebat expediti, prius ab oppidanis cædebantur, quàm se explicare possent ad pugnam. Tolfa in eo certamine vulnus in crus accepit. tum accedente Gonzaga certamen multò atrocius instauratur, in quo vulneratur & ipse Gonzaga glande plumbea in ore ac naribus. ita enim acriter se defendebant oppidani, vt inuadentibus multę inferrentur cędes, cum ex arce saxis, sclopettis, ignibusq; missilibus certaretur & è turribus. Hispani ita his infestabantur vt bis relicto negotio recederent, cum neq; vllis minis, neq; precibus neq; conuitijs aut increpationibus duces eorum animos possent confirmare ad bellum instaurandum. ad extremum densus manipulus ad fossam occupandam inter ruinas murorum & ipsos ductam descendit, vt conarentur muros ascendere. sed & his, quod etiam superioribus accidit. Albanus suos reiectos, multos insignes duces cęsos aut vulneratos intuitus, multos milites trucidatos, Aluarum ducem Accostensem, qui primus verberationem explorauerat, dixeratque facile esse arce potiri, mittit cum trecentis Hispanis, multorumque Italorum auxilijs; atque propositum his erat omnino vel honorem occupandæ arcis consequi, vel fortiter cadere. continuò verò occupant quidquid erat spatij inter ipsos & arcem ruinas superantes, & ad locum illi propinquum accedunt apertum, quem asseribus, vasis vinarijs & saxis constiparant. Illuc omnem conatum cum Itali tum Hispani conuertunt, inter fossamq; ac murum detecti acerrimè à defensoribus offenduntur. quod etiam multo magis Hispanis tormentis fiebat, cum tormentorum magistri dilatare ingressum cupientes multos tum Italos tum etiam Hispanos in eo laniarent. ceciderunt complures duces & signiferi in illo certamine & conatu atq; viri insignes, inter quos & ipse Aluarus paucos post dies è vulnere naturę cõcessit. illa iactura suorũ cognita Albanus, quę ex his conatibus capiebatur, duxit satius esse vt copias ab illa oppugnatione retraheret, quàm vt pateretur suos ita crudeliter laniari. iubet itaq; cani receptui. milites non inuiti recedunt. Sbirrus cum puluis tormentarius defecisset, factiq, iam essent sclopetti & tormenta sua inutilia, multiq; oppidani defensores vulnerati, atq; res eò deducta, vt, si repeteretur conatus, nõ possent resistere; neque tamen auxilia à Pontificijs ducibus essent expectanda, arbitratus est præstare honorificè se dedere, quam turpiter cum rerum omnium iactura inutiliter ac obstinatè vinci aut trucidari. atq; quo tempore omni conatu, summisq; viribus denuo pugnã repetere iusserat Albanus, quia cognouerat vires defensorum plus satis esse afflictas, atque arce si potirentur sui, defensores ad vnum trucidare, accersitur Ascanius ab oppidanis. agitur cum eo de deditione. atque die decimo post inceptam verberationem arx venit in potestatem hostium, vbi sexaginta Hispani relicti sunt in præsidijs. Romani huiusce iactura oppidi mirum in modum sunt consternati. fiunt induciæ in dies decem cum Albano per Sanctiflorium & sancti Iacobi cardinales, quo tempore Albanus munitionem inceptam in insula absoluit, atque ad colloquium in insula inter vtrumque exercitum cum Carafa Card. conuenit. ibi post multa comiter dicta, secretaque inter illos solos colloquia prorogantur induciæ in dies quadraginta hisce conditionibus; vt mercatoribus & omnibus cæteris licitum esset liberè inter se negotiari. vt pecora, resque alias liceret quas vellent adducere. atque hoc effectum fuisse dicitur, vt liberius & commodius cum Pontifice & Philippo rege liceret agi de pace. proponunt etiam inter se pacis conditiones, sed vterque simultatè & captiosè. neque enim vllę ferè sunt induciæ fieri solitæ, nisi ad fallacias cum modo fiant ad proditiones commodius instruendas, modo ad resumẽdas vires, vt promptiores paratioresq; possint insurgere. quare non inutiliter illud memorię proditum est ab antiquis Lysandri facinus, qui cum pactus fuisset inducias cum hostibus in triginta dies, noctu castra hostium inuasit, ac reprehensus quòd præter Induciarum leges atq; iusiurandum hostem inuasisset, respondit se dierum, at non etiam noctiũ inducias pactũ fuisse. Dicitur fuisse auarũ planè Carafę consilium, vt bellum & susciperetur & gereretur Pontifice varijs rationibus decepto, quoad res perducerentur quò cupiebat Carafa. atq; fama fuit postea subdole & simulatè bellum geri post hoc Albani & Carafę colloquiũ, quoniã Albanus Barrij principatum ante aduentum exercitus Gallici in Italiam Carafę se concessurum promiserat, si rem Hispanam quàm minimum reipsa infestaret. conducere enim Carafis eum regem non infensum habere, qui potentia & amplitudine imperij omnibus Christianis principibus præstaret, & toti ferè Italiæ dominaretur; cum res pontificię fluxę, labilesque sint omnibus pontificum coniunctus,

Ostię arx deditur.

Induciæ inter Albanũ & Carafam in 40. dies.

iunctis, qui tantum id habent facultatis per pontificatus occasionem vt Principes amicos sibi facere possent. non.n. sperandū esse senes pontifices diutius posse viuere. his rationibus pollicitationibusq; commotus Carafa cępit frigidius rem agere contra Albanum. Sed quoniam sine infamia non poterat ab incæpto redire. aut sine magna totius orbis admiratione, si ignota causa repente desisteretur, res ita conuenit, vt in aliquam opportunitatem pax differretur. cæteri tamen homines ignari harum fallaciarum censebant Carafam pactum fuisse has inducias; vt tantum spatij sibi concederetur impunè ad expectandas copias è Gallia, quantum sufficeret illis deducendis in Italiam, vt per illas repeteret, quæ hostis Hispanus occupauerat. Albanus dictus est inducias concessisse vt ex iis difficultatibus sese in tutum honorificè reciperet, reficeret exercitum, afflictumq; equitatum recrearet, cum fame, & omnium rerum necessariarum penuria vehementer laboraretur in castris. bello ita dilato Carafa Romam, Albanus relicta quadam parte exercitus in munitione iam absoluta Hispanis scilicet quadringentis, & octo bellicis tormentis, alia parte dimissa, ad vrbem Hernicorum Anagniam reuertit. ibi relicto Francisco comite Populeo cum omnibus copijs in loca finitima in hyberna distributis iubet Neptunium & Frusinum muniri atq; Anagniam, tanquam loca in ea regione ad vsus bellicos maximè opportuna. ipse cataphractos equites ad fines regni Neapolitani multosq; Hispanos deducens magnis itineribus Neapolim contendit. inducijs ita per illud spatiū temporis confirmatis pontifex vno tempore ad bellum & ad pacem principes sollicitabat, ignarus earum quæ factæ fuerant pactionum arcanarum. Illud autem faciebat vt si potentes fœderationes obtineret, bellum acrius instauraretur: sin autem, quas vellet pacis conditiones assequeretur, pacem eligeret. Paccecum idcirco mittit ad Philippum regem in Hispaniam cum illis pacis conditionibus, quas cupiebat. Carafam mittit ad sollicitandos Venetos vt communi consilio cum Henrico rege duceque Ferrariensi excitarentur ad inferenda arma pro pontifice Philippo Hispaniarum regi. Sed enim cum omnes principes pro imperij vtilitate omnes amicitias & fęderationes metiantur, cum nulla neque sancta neque firma sint inter principes amicitiæ iura, nisi quæ regnorum vtilitatem securitatemq; respiciant, nihil impetratum est. nam Veneti re prudēter considerata non ita facile pro libito pontificis sibi inimicitias cum rege multis in locis finitimo imperio Veneto, a quo præcipuè nulla vnquam affecti fuissent iniuria, potentissimo in primis ob multas equitatus & peditatus copias, magnorumq; principum coniunctiones, minime suscipiendas rati, humanissimis potius respōsis, quam vlla certa spe fęderationis pontificiæ legationi satisfacere conantur. Carafam igitur honorificentissimè acceptum perhumaniter dimittunt excusatione vtentes, quòd non possent arma capere eo tempore aduersus Philipppum regem, cum ad cætera pontificis vota se paratissimos esse profiterentur. Carafa spe potius & humanitate responsorum onustus, quàm vllis Venetorum promissis Romam reuersus facit de his certiorem pontificem, qui desperatis Venetorum auxilijs animum cōuertit ad Ferrariæ Ducem. erant enim permultæ causæ, quæ possent illum ducem ad illud bellum impellere, sed & hæ duæ non parum. primum quod esset pōtificis tributarius, deinde quod esset in Philippum regem non satis æquo animo, quippe cuius ministri Aloysio eius filio persuadere conati essent vt in Hispaniam accederet, quod esset impetratum à Philippo vt sibi legitimū Mutinæ & Regij Lepidi imperium, & alii honores concederentur. illud autem agebatur per Sigismundum Atestinum & Carolum Sabaudiēsem, qui legatione apud Philippum regem fungebatur quē omni honore priuauit, iussitq; haberi proditorem in omni ditione Ferrariensi. mittit Alphōsum primogenitum cum peditatu & equitatu ad occupandum oppidum Sancti Martini, & alia oppida Sigismundi, quæ tormentis concussa breui compulsa sunt ad deditionem. postea veritus ne Corregii reguli, vt qui fouerent Hispanam factionem, stipendiaq; Hispana merebantur, aliquid detrimenti Ferrariensibus rebus afferrent, iubet filium ad illud oppidum castrametari, quod vbi per aliquot dies obsidionem pertulisset, ita res componitur, vt reguli vel obsides darent vel vadimonia septuaginta magnorum sestertiorum, per quos adpromitteretur rem Ferrariensem minime ab ipsis infestatum iri, quibus pollicitationibus postea soluta est obsidio. quod autem res ita componeretur duo obsides missi sunt Ferrariam frater alter, alter nepos cardinalis Corregii, qui iuramento affirmant se nunquam Ferraria inuito duce exituros, quamobrem libertas etiam illis concessa est vt liberi in illa vrbe esse possent. inde Guardistallam castra mouentur. oppidum illud est Ferrandi Gonzagæ, quod obsidione cinctum tam acriter concussum est, vt breui esset per deditionem occupandum, nisi occultis de causis castra mota repente fuissent, & copiæ ad Regium Lepidi abductæ. pontifex his rationibus causisque animi Ferrariensis ducis ab Hispano rege abalienati cognitis, tanto studio, tamq; acribus stimulis Ducem sollicitat nunc precibus, nunc hortationibus, nunc minis, nunc pollicitationibus vt deniq; necessario ad fæderationem ineundam fuerit compulsus. Supremum illi defertur fęderationis imperium, vt principi rerum bellicarum peritissimo, quem Carafa pōtificio nomine Defensorē sanctæ ecclesiæ nominat. summa fuit hæc cōditionū; vt Pōtifex haberet in castris viginti millia peditum, equites mille & quingentos, omnemq; necessarium commeatum suppeditaret. Henricus Gallorum rex vt totidem pedites ac duo millia equitum haberet. dux vt Ferrariensis sex millia peditum, equites cataphractos ducentos, quadringentos galeatos, viginti muralia tormenta. his stabilitis conditionibus vbique cohortes conscribi: equitatus colligi, arma parari, tormenta instrui, quæ dum parantur in Italia consilio pontificis, Carafa mittitur in Galliam vt promissæ copiæ celeriter mitterentur, iussaque est legatio ad Heluetios missa tria millia peditum conscribere. Ghisius mense Ianuario anni septimi post mille quingentos & quinquagin- 1557
ta a partu Virginis peruenit Iuliam Tauricam, omnesque copias ibi expectat, vt coniungerentur, quæ vel per acerbissimam hyemem magnis difficultatibus alpes fuerant pretergressæ, quæ

Iura amicitiæ inter reges.

Carafa Venetos ad arma sollicitat.

Sigismundus Atestinus proditor pronūtiatus, & oppida capta. Corregij obsessi compositio.

Guardistalla obsessa.

Fœderatio Ferrariensis Ducis cum Pont.

vbi in

vbi in vnum conuenissent, Insubria omnis ad earum virium rumorem magnopere turbata est, & trepidatione repleta. nam verebantur omnes qui erant supremæ autoritatis in Insubribus, cardinalis Tridentinus scilicet & Pescoliensis marchio & Castalius ne simulatione pontificiæ defensionis in Latio, conuerterentur ad occupandam Insubriam, quare aggeres, fossæ, munitiones in ea parte Mediolani excitari incipiunt, quæ nondum muro erat præcincta. Curatum est vt copiæ in vrbem *Mediolanũ munitur.* contraherentur, portarumque custodia singularum præstantioribus ciuibus committeretur, quibus id curæ datum est, vt eas munirent, & nocte dieque custodirent, vtq; milites vicissim ad vigilias & custodias admissi sua munia diligenter exequerentur. censa sunt præterea decem peditum millia & quingenti partim sclopettarii, partim loricati cum sarissis. imposita sunt firmissima præsidia pariter Cremonæ, Ticini, Laudi Pompeii, Astæ, Guardistalij. missa sunt & duo Rhetorum millia Valentium, quæ omnem Gallorum impetum eò prorumpentium sustinerent. neque Dux Hetruriæ quidem omni prorsus metu erat vacuus, cum Gallorum quoque regina putaret se ius habere in quandam partem principatus illius, atque ipse semper fautor fuisset partium Hispanarum. Dux ille igitur & ipse multas copias conscripsit, accersitis etiam quatuor millibus Germanorum Florentiã, Pisas, & alia oppida in finibus suis munienda curauit, quæ Bononiam versus, Ferrariensemq; agrum prospicerent, vnde sibi non parum metuebat. Sic tota Italia erat in armis, vt magna vbiq; trepidatio, & in omnibus Italiæ partibus suboriretur. auxit anni præteriti etiam mortalium hunc timorem recordatio, cuius sub finem visa auditaque sunt multa horrenda prodigia, quę tantos bellorum motus, & quasi imminentem numinis iram in annum sequentem portendebant. nam in montanis par*Prodigia.* tibus Augustę Vindelicię dicitur cælum apertum apparuisse, plurimamque vim flammarum ostendisse, atque ita vt præ metu plerique propè sint exanimati. maximus motus terræ factus est Byzantij, per quem multa ædificia corruerunt in ea parte vrbis, qua itur Adrianopolim. post triduum stella ibidem visa est prope lunam eximij splendoris, & inusitatę magnitudinis, quę ob sui luminis acumen vix conspici poterat. in agro Bettzis, quod oppidum est Germaniæ, post grandines & fulmina ingentia, visę sunt in cælo acies armatorum concurrentes, auditique tubarum clangores, & tympanorum sonitus ad pugnam incitantium. Albanus qui parum fidebat occultis Carafæ promissis, & qui nolebat videri cum illo clam conuenisse vel ipsi Põtifici, omnem Gallicum apparatum in se fieri, seque vnum respicere ratus, decreuerat vrbem Neapolim contra tantos tumultus esse defendendam, quare firmata Capua optimis firmissimisque pręsidijs copias omnes ac duces eò contrahit, atque cætera loca relinquenda esse decernit. at quoniam res animo planè satisfacere non videbatur, accersitis Ferrando Gonzaga, alijsq; insignibus proceribus, req; maturius considerata, visum est Albano de tota re bellica non ita temerè iudicandum esse, sed disquirendam cęterorum quoq; summorum ducum sententiam in tanta rerum magnitudine, atq; de omnibus reparationibus & apparatibus faciendis consultandum. hic alij censebant, si Gallorum conatus fieret in agrum Samnitum, eam prouinciam illis esse relinquendam, eosque excipiendos esse in Apuliam, quod plurimum ad rem propositam facere videbatur. alij censebant vt oppida locaq; munita egregiè instruerentur, vniuersasque reliquas copias conducere Neapolim contrahere: quoniam hostis expugnandis illis diutius occupatus vires absumpsisset, quæ vel ipsa diuturnitate temporis retunderẽtur, cum breui futurum esset vt tantis copijs multa deficerent. alij, inter quos fuit Ferrandus Gonzaga, nullo pacto tantum erroris committi oportere contendebant, vt Albanus timere hostium vires vel tantillum videretur, cum primi bellorum successus maxime animos extollant spe illorum, quibus prior belli fortuna felix aspirauerit; at contrà illorum non mediocriter infringant, quibus aduersa apparuerit, nam victricia arma victorum principum quique salutis & incolumitatis cupidi facillime sequuntur. ita enim futurum erat, vt si Albanus timere visus esset, mox illi subiecta oppida & vrbes commeatum, & pecuniam, & omnes bellicos apparatus hostibus suppeditarent. hortabatur Gonzaga Samnitum fines egregiè munire & præsidijs validissimis & bellicis tormentis, atque ita instruere copias vt vbicunque hostis castrametaretur se non tutò posse consistere omnino putaret. semper verò conducere hostem leuibus prælijs vexare, & in aptioribus locis oportere castrametari, neque vllam opportunitatem hostis ipsius infestandi esse prætermittendam. Istud autem fieri poterat breui, quia Albanus, vt primum Gallorum aduentus nuntiatus fuit, pluribus Italis cohortibus conscriptis suas copias auxerat, miserat qui sex Germanorum millia per agrum Tergestinum adducerẽt, Adriaticoque mari traiecto per fluuium Matrinum in regnum Neapolitanum ingrederentur. mittit in Latiũ ad Comitẽ Populcũ Gasparem Feltzium vt cũ duobus alijs millibus veteranorum accederet. curauit vt quatuor veteranorum Germanorum millia à purpurato Tridentino mitterentur duce Alberico Lodronio. sollicitauit vt Barcinone tria Hispanorum millia mitterentur, qui magnum auri, pecuniarumque pondus secum adueherent in stipendia, cum etiam magnum equitatus ac tormentorum numerum contraxisset, atque omnia Samnitum Latijque præsidia plurimum auxisset. Albanus ita instructus, ne vlla suspicio trepidationis nasci posset relinquendis oppidis, aut agro, qui plurimum poterat prodesse, ne liber transitus pateret hostibus, si iter facerent per Samnites. id muneris iniungit vt curaret diligenter Garzia vt Arianum, Sancta Agatha, & Venusia munirentur. Sanctiflorius Capuæ, Vespasius Nolæ muniendæ præficitur. marchioni Triuici illa cura commissa est vt muniẽdã curaret Ciuitellam, Aternum, Pescolium, Theatã, qm̃ Turcicę classis metus imminebat, quæ Gallico nomine in eas oras Calabriæ vẽtura dicebatur, Amiternum versus munita est Ciuitas ducalis, omnibusque rebus necessarijs egregiè instructa. dum hæc parantur in Italia ad futurum bellum induciarum tempore, visum est Philippo regi perfore accommodatum rebus, rationibusq; bellicis, si is vno tempore Gallorum Regi bellum intulisset in ea parte Belgicæ regionis, quæ ad

Monnos

Morinos Ambianosve ſpectat, neq; curaret Gallorum rationem, qui ſe in Italiam ad eccleſiæ Romanæ ſolùm defenſionem deſcendere profitebantur, at non vt inducias abrumperent. ita enim vexari, turbariq; res in Gallia poſſe apparebat, vt rex ille copias in Galliã reuocare cogeretur, quas miſiſſet in Italiam, tolleretur; omnis commoditas coniungendorum caſtrorum cum pontificio Ferrarienſiq; exercitu, atq; ſic omni metu & trepidatione liberarentur Inſubres. Tranſactis verò induciis inter pontificios Albanũq; inſtitutis, Antonius Tiraldus colligit cohortes in agro Piceno apud Aſculum. Romę item milites conſcribebantur, ita vt videretur bellum è multis partibus vno tempore in agrum Neapolitanum irrupturum: neq; poterat quiſquam pontificiorum conſilia percipere Albani, qui contrà per exploratores omnia quæ fierent vbiq; ad vnguem intelligeret. his apparatibus perceptis Populeus Comes petit firmiora præſidia ad occupata oppida in Latio aduerſus irruentes hoſtes tuenda; cui miſſa ſunt ſeptem vexilla Germanorum, qui propter difficultates terreſtrium, maritimorumq; itinerum iam penè erant afflicti, & non ſatis inſtructi. elapſis igitur induciis Bonifacius Sermitẽſis Setiam, Arcem Siccam, Priuernum, Somninumq, recuperat. Ghiſius copiis cum Briſacio coniunctis Valentium contendit, vbi ſimulantes ambo ſe propoſito precio commeatum ac tranſitum liberum poſtulare tentarunt animos illorum ciuium, quippe quos ſciebant pontificia ſtipendia, at non regia mereri, cum nihil horum obtinuiſſent, ad vim vertuntur. erant Valentii fere duo millia peditum, quorum alii erant Itali, alii Hiſpani, tribunus militum præerat Spoluerinus vir planè auarus, & qui nihil aliud quam opulentiam quauis arte ſibi comparare curabat, honoris gloriæque militaris contemptor, quod vitium late peruagatur in animis mortalium, ſed potentiorum pręcipuè noſtræ tempeſtatis. ille multum frumenti per occaſionem expectandæ obſidionis extorſerat a ſubditis finitimisq; populis, & in arcem Valentii congeſſerat. eſt enim Valentium vrbs frumenti feraciſſima propter vbertatem agri, cum planitiem habeat maximè fertilem, in loco edito ſita ad ripam Padi fluminis, non valde munita, quia ſitus loci non magnam vitius eſt admittere muniendi induſtriam: ſed quæ tamen per aliquod tempus poſſet hoſtium impetum retardare.

Spoluerini vituperatio.

vbi illud Gallicæ copiæ aduentaſſent ſumma celeritate cum procul adhuc abeſſent tormenta, ſimulat Briſacius ſe per vallem propinquam Ticinum vrbem petere. tum paulopoſt, Ghiſius vbi caſtra poſuiſſet, iubet accendi ignes nocturnos in caſtris ad lætitiæ ſignificationem, rumoremque diſſipat, quòd Gallicis armis captum fuiſſet Ticinum. Illa fama ad Peſcolienſem marchionem delata non mediocriter eius animum turbauit, cum eſſet Valentio auxilia miſſurus, quamobrem Ticinum cum omni equitatu celeriter aduolat. miſſus eſt interea tympaniſta, qui Valentiũ præfectis ſignificaret adeſse tormenta. Captum eſse Ticinum, omnia grauiſſima à Gallis eſse expectanda, ſi vel primum ictum tormentorum expectauiſsent. omnem ſpem ſalutis in clementia hoſtis, & in celeritate deditionis oportere collocari.

Stratagema Briſacij.

Spoluerinus præſidiorum præfectus partim ſimplicitate, partim etiam timore, ne diutius congeſtas per tyrannidem per belli fortunam amitteret, milites hortatur ad deditionem ſi vitam & facultates incolumes Galli reliquiſsent, atque conceſſiſsent. non enim conuenire dicebat pro militaribus vexillis pugnare, cum iam ſeptima omnibus ſtipendia debeantur, ſed vitam ſeruare incolumem, quando nulla laborum merces eſset propoſita. his cum milites nonnulli, & Hiſpani præcipuè non aſsentirentur, quia viderentur fieri contra decus gloriamque militarem, penè fuit a ſuo ſignifero ſariſsa confoſsus. Sed tamen inſtantibus quibuſdam facta eſt denique deditio. atque ita Gallorum arbitrio Valentium, & arx conceſsa eſt ſeruata ſalute, & facultatibus præſidiorum, & ciuium, quam pontificio nomine aggrediuntur.

Valentiũ deditum.

poſt huiuſmodi facinus Spoluerinus, aliique complutes milites Ticinum ad Peſcolienſem accedunt. traduntur in vincula. rei aguntur proditionis, quia munitiſſimam arcem nullo non modo ictu, ſed neque tormentorum quidem præſentia expectata, nulla facta ruinarum, nullo conatu tentato, Gallis hoſtibus ſine puluere turpiter prodidiſsent. Signifer, qui Spoluerinum ſariſsa petiuerat accerſitus ad Peſcolienſem accepto tamen libertatis diplomate, & cauſæ liberè dicendę, multis verbis prius increpatur à Peſcolienſi, quoniam contra ius militare in ſuperiorem magiſtratum inſurrexerit, rogatur num ſe tribunum ita petere auſum iure poſſit affirmare. Signifer audacter reſpondit, & denuo ſe petiturum eſse ſi eandem turpitudinem proponeret, viſus eſt igitur per eam fortitudinem, animique conſtantiam non gregarius miles, quare Peſcolienſis illi tribunatum militum pro Spoluerino concedit. at quoniam non conſtabat qui annuiſſent deditioni, & qui repugnaſsẽt, omnes pręſentes milites in decades diſtributi ſunt, ſingulisque decadibus dati taxilli. cui pauciora puncta fortuna obtuliſſet è ſingulis decadibus, extremo ſupplicio ſunt affecti. Sic decumati milites ſuſpendio ſunt necati in foro Ticini, at præſtantioribus capita ſunt abſciſſa. ad hunc finem induxit Spoluerini timiditas, & auaritia eius militaris dedecoris ſocios & participes.

Milites Valẽtij decumati

Card. Tridentinus quamuis eam vrbem, vt induciarum tempore contra fœdus expugnatam à Ghiſio repoſceret, nihil tamen obtinuit, quod diceret per eam abruptas fuiſſe inducias, quæ prior ſclopettis, & bellicis tormentis acies pontificias eà tranſeuntes innocuas impetiuiſſet. cum ita tranſitum ſibi per arma parauiſſet Ghiſius, mittit ſciſcitatum an eſſent inſtructi pontificij, Ferrarienſesque apparatus ad conſtitutum negotium, qui ſe facile occupaturos Inſubriam & Hetruriam ſperabant. Interea exeunt Roma per noctem Alexandri Columnæ & Vincentij Capizuccæ cohortes, vt Hiſpanos & equites nonnullos in hybernis inuaderent, qui profecti illuceſcente die illos adoriuntur, potiuntur loco, omnes aut trucidant, aut capiunt: quæ victoria non fuit diuturnæ lætitiæ, quia reuertentes Zagariolum, & ipſi in fugam vertuntur ab alijs inuadentibus, multique capti Tybur ſunt adducti. at Palianius Dux, & Strozza cum quinque millibus Aquitanorum, Italorumq; peditum & ſexcentis equitibus contendunt ad expugnandam Oſtiam,

quia

quia commeatus inde intercluderetur Romanis, quam breui capiunt. illa potiti mox ad munitionem in Insula diuerberandam se conferunt, atque premendam obsidione. ibi quotidie pugnatum est leuibus prelijs, atque cum Aquitani ad reparationes vsque transcurrerent, multi illorum globis tormentorum laniati sunt. Strozza cognita defensorum virtute ac pertinacia vetat committi leuia certamina, animumque adijcit ad solam obsidionem. accidit iis diebus vt Tyberis propter assiduos imbres ita excreuerit, vt alueus aquarum defluentium copiam minime caperet, quare omnes fossæ munitionis aqua sunt repletę, plateaq; ita ob ducta, vt nemo ibi posset consistere. in ea tanta rerum difficultate Franciscus Vrtadus, Ortizus Veranus, Ioannes Vasqueus Abulensis rem ad consultationem adducentes multis de causis censent locum defendi non posse, quare milites esse ad deditionem cohortandos; quibus paulopost Vrtadus in hanc sententiam est locutus.

Vrtadi oratio ad deditionem.

si pro virtute fortitudineq; militum, & pro Hispani nominis gloria decertare liceret commilitones, nemini dubium esset vllos vestrum, nunquam neq; Gallorum, neq; Italorum armis superatum iri: sed quoniam cęli inclementia & loci ipsius, in quo sumus, natura aduersatur, neque patitur reparationes vel nouas excitari vel instaurari veteres; cum aggeres huiusce munitionis, vt videre licet, ex arena constructi paulatim per se, ac sua sponte, nulla vel virtute vel industria hostium collabantur, obscurum est quid faciendum sit? an vno tempore cum cęlo, cum fluminibus, cum natura rerum, cum iam iam futura penuria commeatus, cum magno hostium numero in loco aperto iam collapsis propè aggeribus pauci pugnare poterimus? existimandum profectò est nō minoris esse prudentię cedere tempori opportune, cum ita res cogit, quàm victoriæ occasionem & gloriæ adipiscendę opportunitatem cognoscere, cum in illa de gloria, de dignitate, de imperio agatur, at in hac de omnibus, & de facultatibus, & de vita ipsorum militum præterea. eum iure & militem & imperatorem & sapientem posse appellari, qui non solum vincendi, sed etiam cedendi rationem cognouerit. his subiungit illis obsessis & circumuentis non dubio exitio ab hostibus salubre consilium capiendum esse, neq; expectandum vt vi superentur. nam cum sit munitio propè labefactata corrodētibus & detrahentibus aquis; cum gleba arenosa & madefacta sit inutilis reficiendis reparationibus; cum ex inferiore loco pugnarēt, vbi facile tormentis hostium possint dilaniari, qui corbes terra oppletos ad ipsos propè aggeres erexerunt; cum nulla reliqua sit spes subsidiorum, decernendum esse inquit vt cedatur tempori, fortunæque potentiori, hostium. nunc æquissimas concessum iri abeundi conditiones, quas in tantis rerum difficultatibus nemo sanæ mentis repudiauerit. eas si quis amicissimè oblatas repudiet, futurum esse vt ipsam munitionem suo sanguine cum sanguine hostium perfundat ac demum illis relinquat ob iniquitatem loci, cum futurum sit ob numerum copiarum vt exercitus hostium tota munitione dominetur. neq; hoc quidem se dicere inquit, quo minus paratus sit quamcunque fortunam belli reliqui subire voluerint, sed quia multo honorificentiorem existimet iudicari disciplinam militarem omni temeritate, cuius disciplinæ est in rebus omnibus non minus quàm ceterarum facultatum cognoscere tempora & opportunitates. nunc esse omnium consilij quod sapiens, quod vtile, quod honorificum sit iudicium facere. tunc acclamauerunt milites his auditis vt Vrtadus pro suo iudicio res componeret.

Ostia recuperata.

sic igitur conueniunt præsidiorum duces cum Pontificijs, vt præter vitam & arma & tormenta cuncta pontificiorum arbitrio relinquerentur: atque Hispani inde egressi his conditionibus ad vrbem Antium Fortunæ templo olim celeberrimam contendunt.

Oppida multa recepta à Pontificijs.

Tusculū, marinū, crypta ferata.

Dux Paliani Hyeronymum Freapanem & Franciscum Villium cum magna Italorum peditum manu mittit ad recuperanda castella in finibus Velitrensibus, Tusculum scilicet, & Marinum, & Cryptam ferratam, & Castrum, & Gangulphum, vbi erat in præsidijs Ioannes Epiphanius cum septuaginta peditibus sine vllo vel annonæ vel rerum necessariarum apparatu. Epiphanius præter illa incommoda cum manipuli præfectus quidam cum ipso manipulo militum per obscuram noctem è męnibus aufugisset, post nonnullos tormentorum ictus atque conatus militum compulsus est ad deditionem. eo tempore Franciscus Columna & Vincentius Capizucca mittuntur ad recuperandum Palesanum, quo facile potiti sunt. deinde Capizucca ad oppidum Sancti Angeli in edito monte situm recuperandum signa conuertit, quem locum tuebatur cum valida Italorum cohorte Baricellus Fabrianensis, quo etiam post multa leuia certamina, repetitosque conatus denique potitus est. at Comes Populeus per illud tempus recuperando oppido Sancti Pauli erat occupatus, in quo ad septuaginta Hispanos trucidatos fuisse memorant ab agrestibus accolis regionis, cui succrescebat in dies suspicio ne proderetur à ciuibus oppidi acceptis ab hoste conditionibus. Palianius Dux de his certior factus cum Strozza copias illuc conuertit ad vrbem expugnandam. Comes cognito hostium consilio & propter vrbis amplitudinem, & quia diffideret animis ciuium ad res Pontificias potius aspirantium, quàm ad Hispanas, statuit illam vrbem, quam se non posse defendere existimabat, relinquere, atque ad Vicum Valerium se referre, quò Feltius tribunus cum Germanis copijs concesserat. eò profectus locum munit. duas Hispanorum cohortes locat. Amencam deinde & Arzolium proficiscitur, hostium consilia ibi commode obseruaturus & suppetias laturus Vico Valerio, si opus esset. Pontificiæ copiæ ad Vici Valerij vsque męnia Interea castrametatæ vrbem ad deditionem sollicitant. recusantem se dedere obsident. at Cantalupum & Rouinium & alia quædam castella, multique Vicoualeriani ab Hispanis deficiunt ad pontificios, vt quos iam pertæsum esset Hispanæ importunitatis. Populeus Comes ob hostium potentiam intelligens se in loco non satis tuto castrametatum esse ad Subiacum se recipit, vnde Anagniæ & Frusino posset opem ferre. non enim audebat sine bellicis tormentis cum multo maiore hostium numero præcipue instructa acie decertare, aut æquo marte confugere,

fugere,

fligare, quam ibi stationem habere statuit vt in loco maximè oppottuno. Strozza qui decreuerat omnino Vicum Valerium esse recuperandum, per quinque dies è quibusdam collibus iubet illum mural ibus tormentis concuti, qui colles vrbi imminebant. atque cum parietes domorum priuatarum tenues essent pro mȩnibus, multæ domus conquassatæ euersæq; sunt; quamobrem difficilis via salutis Hispanis, vt in loco aperto & retecto, paucisq; aduersus multos pugnaturis ostendobatur. aperto igitut satis amplo murorum spatio primus conatus fuit Aquitanorum, qui nullo ordine per ruinas inuadentes virtute ac strenuitate defensorum cȩduntur. his postmodo succurrentibus Italis acriter vtrinque ac diu pugnatur. sed tamen ad extremum incredibili singularique fortitudine Hispanorum cum magna vtrinque clade hi reiiciuntut. Strozza percepto Comitis aduentu è quadam captiuo iubet cani receptui. instaurari verberationem. copias in aciem instrui ad secundum conatum. tanto igitut tormentorum impetu domos concutit, vt multi Hispani variis in locis collabentium domorum ruinis fuerint oppressi: quare Hispani cognita defensionis difficultate mittunt qui agant de deditione. at pontificiæ copiæ moræ impatientes, prædæque cupidæ scalis repente admotis vrbem vndique inuadunt, & in ea parte præcipuè, in qua stationem habebant Hispani, qui statim in arcem se recipiunt. Pontificij milites partim portas infringunt ciuitatis, partim per ruinas murorum ingressi obuios Hispanos trucidant, ac breui arce quoque potiuntur. nam cum vrbem cædibus atque direptionibus repleuissent, Hispani qui in arcem se receperant, omni prorsus spe defensionis abiecta præter vitam cuncta arbitrio victorum concedentes se dediderunt. Veneti tantos bellicos apparatus vbique consurgentes in Italia intuiri rebus suis maturè consulendum esse rati Thomam Contarenum mittunt ad recognoscendas, muniendasque vrbes, quas habent in regione Cȩnomanorum. missi sunt duces qui mille & quingentos pedites conscriberent ad augenda præsidia. conscripti sunt equites centum & quinquaginta cataphracti ad supplementum sexcentorum, quos Veneti alere solent. tot enim iam iniuria nonnullorum præfectorum ordinario numero paulatim defecerant. datum est Sfortiæ Pallauicino honorificum stipendiū, qui fuit vniuersis peditibus præfectus. sed quoniam semper habere solent ordinarias triremes triginti & sex in sinu Adriatico ad Illyrica Ioniaque litora tutanda, quia dicebatur ingens classis instrui Byzantij, fit senatusconsultum vt quinquaginta aliæ triremes instruerentur, adderenturque ordinarijs ad propulsandas iniurias barbararum gentium, quæ facile conuolant ad spem prædæ, nisi paratos esse opportunè defensores viderint, nulla sæpe habita amicorum vel hostium differentia. Ghisius cum Valentij plures iam dies moratus esset de omnibus rebus Romanis certior factus, apparatuque Ferrariensi, ante quam castra moueret concilium suis procenbus indicit: inter quos præstantissimi viri fuerunt Brisacius, Vmalius regulus, Ludouicus Biragus, Vimercatus. proponitur in eo militari concilio in consultatione quid agendum videretur in Gallia subalpina. in quo variatæ fuerunt sententiæ cum aliud alij sentirent. fore nimirum si bellum ibi coniunctis viribus gereretur, vt diuerterentur Hispanȩ vires à Pontificijs finibus vexandis, cū ex illis huc copiæ necessariò essent reuocādæ potētius fore bellū quod cōiūctis copijs, q̄ quod distractis in varia loca gereretur: atq; Gallos & annonȩ copiā habituros faciliorē, & auxilia sicūde essent accersenda; quod maximè potuisset, si aliquā insignē impressionē in Insubriā fecissent, cū omnia prosperā fortunā fausta feliciaq; sequātur & adiuuēt. decernitur tamen post multas in vtrāq; partē adductas rationes cōmuni cōsensu ne debilitarētur præsidia Galliæ subalpinæ, vt Brisacius Iuliam Tauricā reuertatur, infestetq; Insubres pro opportunitate, quȩ sibi offerretur: quod ipsū fieret à Birago & cæteris ducibus. Ghisius ipse dimisso concilio ad summum ducem fœderationis Ferrariensem ducem contendit, vt cum eo decerneretur quid consilj de præsentibus rebus esset capiendum. sequutus suis copijs in agrum Placentinum vexillis explicatis iter facit. at quia exercitus esset propè Ticinum transiturus, Pescoliensis rebus bellicis cum summo imperio prȩfectus in Insubria Guardalium egregiè munit, ne Galli transeuntes oppidum illud occuparent. deinde firmissimis præsidiis Casali maiori, id est oppidi nomen, impositis ipse Ticini moratur. sed tamen paulopost cum omni equitatu ac peditatu in aperto castrametatur, vt commodius quid molirentur hostes obseruaret. cardinalis Tridentinus vt magis etiam suspensos hostium animos teneret, gregarias atque collectitias copias è quibusuis ordinibus Mediolani conscribit. sed huiusmodi milites subitarii tantæ sunt constantiæ vt vix Binascum profecti cœperint multi aciem deserere, qui grauiter ferentes vel prima militiæ rudimenta, primosque labores domum refugerent. ipse tamen cardinalis cum illis, qui permanserunt in castris, institutum iter facit. Pescoliensis vir rei bellicæ peritus ac dux vafer transeuntem Ghisium per vestigia subsequitur, vt sicubi commodè posset, hostem à tergo adoriretur, afficeretque insigni aliqua clade. sed Ghisius ita stipata condensataque acie procedebat, vt minimè offendi posset. Ghisij copiis in agrum Placentinum profectis ad Fidentiā Octauii reguli mandato fit magna commeatus copia, vbi Ghisij iussu omnium rerum solutum est precium, atque diligenter edictum ne cui fieret iniuria. est vna profectò rerum disciplinæ militari maximè necessariarum obedientia, quæ sola non modo si defuerit in castris, verum etiam si obdormiuerit, inutiles efficit omnes bellicos apparatus, omnemque rerum bene gerendarum opportunitatem sæpius subuertit. sed in iis quoque, quæ spectant ad faciendam copiam facilitatemque commeatuum non mediocris adhibenda est diligentia: quia vel si rumor exeat è castris aliquid impune direptum fuisse à militibus, facile qui per summum capitis discrimen atque periculum omnium edulia portant in castra deterrentur, multaque penuria postmodo laborare in castris necesse est. neque illud sanè negligendum, quòd vel leuissima de causa acerrimè puniendi sunt milites in rebus huiusmodi, cum per omnē impunitatem fiant insolētes

Vicus valerius receptus diripitur.

Veneti suas munitiones instruunt & copias colligunt.

Sfortia Pallauicinus cum Venetis.

Obedientia necessaria in castris.

& intolerabiles; vt qui non ad aliquam honestam disciplinam aut rectam viuendi rationem, sed ad omnem omnis libidinis & audaciæ & temeritatis licentiam in castra ex imperio & obseruantia legum sibi confugisse videantur. Nam certe quidem fex & collunies & sordes ciuitatum, intemperantes scilicet perpetuoque exilio damnati, tanquam maligni humores ex vrbibus per vomitum eiecti, ad spem prædandi & latrocinandi impunitatem reipsa, at nomine ad bella concurrunt. Ghisius postero die ad Burgum sancti Donini castra mouet, vbi etiam per benigniè acceptus ab Octauio commeatus omnes necessarios inuenit. hinc ad Regium Lepidi iter capit, pontemque Lenciæ prætergressus, qui fluuius Insubriam ab Aemylia prouincia disterminat, formidabilis magis ob rapacitatem, quàm ob assiduam copiam aquarum, apud ipsum fluuium castrametatur. est enim ea eligendorum castrorum consuetudo, vt pluribus è lateribus vel flumina vel lacus vel altissimas fossas, aut lacunas habeant, si fieri possit; sin autem saltem ex aliqua parte. nam non sola aquationis & lignationis commoda spectanda sunt, sed etiam vt peditatus fossis sit cinctus per noctem, si immineat hostium periculum, ne possit hostilis equitatus in plano & aperto loco repente immunita castra adoriri. quòd si locus valde ab ipsa natura talis paratus fuerit locandis castris, multò erit commodius quàm parare per multos operarum castra sequentinm labores. Ferrariensis Dux aduentu Gallorum percepto cum octingentis equitibus & sex millibus peditum ex vrbe Regio Lepidi obniam procedit ad pontem Lenciæ, cui & ipse Ghisius cum nobilioribus è suis fit obuius. vbi propius ventum est, Ghisius ex equo desiliens honoris causa pedes obuiam accedit & socero & eidem summo imperatori fœderationis. huic regio nomine insignia offert summi imperij eius expeditionis, quo tempore ingens facta est militaris salutatio multis tormentis displosis, & omnibns sclopettis præsentium copiarum. inde motis castris vniuersæ copiæ Regium Lepidi accedunt, vbi erat Carafa cardinalis nuper Bononia profectus. post mutnas salutationes & amplexus indicuntur in diem posterum militaria comitia omnibus ducibus insignioribus, in quibus decerneretur de summa expeditionis susceptæ, & quo pacto tota res esset transigenda. vbi conuenissent, variæ propositæ sunt sententiæ in ijs comitijs, siquidem alij censebant præstare vt coniunctis omnibus præsentibus copijs Insubria primum inuaderetur, & Cremona repentino aduentu tentaretur. ea victoria parta Ticinum expugnaretur. ad quod videbatur plurimum iuuare Brisaci j virtus & industria, qui agrum Nouariensem hostiliter inuasuerat, & præsidia præterea Valentij, quæ proxima quæque hostilia prædationibus & populationibus vexabant. nam his tot tantisque perturbationibus implicatus Pescoliensis videbatur non posse tot in locis tantam belli magnitudinem sustinere, quare breui futurum erat vt omnes vrbes Insubrum venirent in potestatem Gallorum. alij difficilem & duram nimirum hanc prouinciam & periculorum plenam arbitrabantur, quia posset Albanus magnum equitatum & peditatum ex agro Neapolitano, ex Apulia, Calabria, Sicilia, cæterisque subditis locis collectum, atque è tota Hetruria adducere, dum Galli in harum mnnitarum vrbium expugnationibus tardarentur, quibus copijs posset vel in aperto postmodo facillime resistere, si non esse superior. Idcirco alij putabant vtilius esse si inuaderetur ager Florentinus, atque tentaretur Senam pristinæ libertati restituere, quo pacto & subditorum fauore non mediocriter vterentur, & Neapolitanas vires ab Insubribus disiungerent. eius sententiæ præcipuè Strozza fuisse autor ferebatur sempiternus hostis Florentini Ducis, & inter Gallos non paruę autoritatis propter peritiam rerum bellicarum. Carafa dictus est clam per negotiatorem à Florentino Duce extorsisse vt promitterentur multa millia nummum, nisi mallet Strozzeana consilia inter duces præualere intra certum tempus dissolutum iri, atque ita factum est vt Strozzeanæ sententiæ repugnaret Carafa in illis comitijs, neque pateretur tantas vires ad Hetruriæ deuastationem conuerti, quod quidem factum est, vt dolus arte retunderetur. Carafa id circo inuadendum esse agrum Neapolitanum cōtendit, vt inde bellnm diuerteret, eundumq; per agrum Picenum, cum ipse ex alia parte Latij tantum regionis esset occupaturus in agro Latino, quantum collibuisset. omnem bellicam fœderationē Pontificię defensionis gratia fuisse institutā, quę defensio certè nulla videretur, si in Hetruria, aut Insubria occupanda vires retardarētur, aut debilitarētur. Ferrariensis dux quoniam hæc probabilia viderentur, reliqua omnia censet esse reliquenda, hortaturq; Ghisium ad Pontificis defensionem. ipse cum suis copijs sibi manendum iudicar, quia non satis amicum Parmensem ducē putabat ob res nuper cum Philippo rege compositas, cū etiam aduersus Hetrurię vires esset instructus. sic enim cōfirmauit Carafæ & Ghisij animos, qui plurimū eius principatui ex ea parte timebant: quamquā Carafa cēsebat vt Dux ipse vnà cōtenderet in Latiū, quod Ghisius nnlla ratione assentiebatur, cum sępe euenerit vt qui cōtenderēt ad aliena subiugāda, ipsi absentes è suis vrbibus ac focis in perpetuū exlusi fuerint. post tot tamq; varias de rebus propositis disputationes pro iudicio Ghisij ne res altercationibns distraheretur, quæ celeritate indigebat, ne vires interim hostes ad augerent, sed quàm citissimè disiungerentur, decretum est vt Ferrarienses copię sua tueantur. dnm Brisacius Insubres infestaret, Ghisius & Carafa erectis ad profectionem vexillis Bononiam contenderent. atqui Ferrariensis dux relicta copiarum cura Alphonso filio Venetias se contulit. queritur Philippi Regis orator apud Venetos Regio nomine Ducem Ferrariæ nulla ab ipso Rege accepta iniuria præter æquitatem Hispano bellum inferre. hortatur Venetos ad arma pro Philippo rege, & pro æquitatis, iustitiæque defensione suscipienda. inuehitur vehementer in Pontificem & Henricum regem, vt qnorum alter abruptis inducijs simulatione Pontificiæ defensionis auarè Italiam inuasisset; alter vt qui ereptis per iniuriam ad opulentiam coniunctorum facultatibus Romanis proceribus, conaretur suos per multorum ruinas efficere ditio-

Milites nostri tēporis quales.

Castrametandi ratio.

Honores à Ghisio præstiti Ferrariēsi duci.

Carafę, Ghisij, ducis Ferrarię colloquia de rebus agendis.

Dolosum factum Carafę aduersū Ducem Florentię.

Philippi regis legationis oratio in senatu Veneto.

ditiores: quippe qui legitimos dominos suis oppidis ac principatibus iniquè priuaret, atque immeritis ciuibus vitam eriperet. munus esse inquit Veneti senatus, qui se iustissimum esse semper professus esset vel ab ipsis vrbis fundamentis, non quidem nemini inferre iniuriam, quod faciunt etiam nefarij homines metu pęnarum & legum; sed prohibere pro viribus quoad fieri possit, ne cui fiat iniuria, quod vnum est regum tantum & potentiorum bonorum principum munus. Ferrariensis dux Venetias profectus illas tam acres accusationes, quibus dicebatur esse summus Imperator tam absurdæ fęderationis, diligentissimè diluit, tamque honestas fęderationis causas attulit, vt Veneti pro neutra factione arma suscipienda, sed inter duos summos principes de pace agendum putarint. dum Ferrariæ dux Venetijs moratur, obsides Corregij contra omnes pactiones ac iuramentum cardinalis Corregij monitu Ferraria diffugiunt. Hispana pręsidia in vrbem Corregij admittuntur à Pescoliensi immissa: quæ res postea causa fuit vt bellum intra fines eius Ducis gereretur. hic nuntius magnopere animum Ducis perturbauit, qui de cęteris oppidis quoque vehementer sollicitus sub mediam noctem Venetijs discedit, quantaque fieri potest celeritate Ferrariam reuersus auxit Mutinæ, Carpi, cæterorumque oppidorum præsidia. curat munitionem quandam faciendam apud Bastiam ad classes reprimendas, si quæ per ipsum Padum mitterentur. Cæterum Ghisius Bononiam profectus eum nullos bellicos apparatus à Pontificijs factos videret, conqueritur non ita promissum esse regi in Gallia Lutetiæ. sed cum dicerentur esse decem millia hominum in agro Piceno & Asculano prætertim, omniaque parata esse, sicuti Regi promissum fuerat, placatur, omnisque eius animus conuertitur ad bellica consilia. proponitur ibi consultandum vtrùm maximè regnum Neapolitanum inuadere oporteat, num ex agro Carsiolano, an sancti Germanij, an Ciuitellæ; atque denique decernitur vt traiecto Truento flumine per Ciuitellam procedatur, quòd ea via videretur ad commeatuum facultatem magis esse accommodata. huc accedebat, quòd in ea parte oppida quoque non valde essent munita, quæ facile poterant capta & ipsa annonæ copiam suppeditare. Ghisius inde cum quingentis operis, duodecimque muralibus tormentis castra mouet, Imolamque post Rauennam & Fauentiam & Forulos & Cæsenam prætergressus Ariminum peruenit, vbi suas copias censuit. habebat in castris quinque Heluetiorum millia, quibus omnibus præerat cum imperio marchio Busseus frater ipsius Ghisij. quatuor Rhætorum, septem Gallorum & Aquitanorum millia, non nullosque Prouinciales. equites cataphractos quadringentos & quinquaginta, galeatos mille & quingentos & quinquaginta, multasq; præterea italorum ducum copias, qui numerus ad viginti & duo millia armatorum accedebat. erat præfectus Gallici omnis peditatus regulus Nemetocernensis. castrorum magister Sipierius, Motteus & Tauanesus marescialli totius exercitus, quod nomen apud Gallos copiarum præfectum significat. Ghisius suas copias ita censas Arimini iubet Esium contendere, ipse ad Vrbinatem Ducem Pisaurum, inde Romam accessurus proficiscitur. excipitur ab illo Duce perhumaniter, multaque hilaritate. mox Romam profectus communicatis rebus omnibus cum summo Pontifice ad suas copias, quæ Firmium accesserant, reuertit. Brisacius interea magno exercitu collecto signa infesta conuertit ad oppidum munitissimum inter Villam nouam & Astam atque Carmaniolam, quod Vallem Feneram vocant, in quo erant Hispana præsidia. illud diutius obsessum ac per diem atque noctem assiduè tormentis concussum tandem ob annonæ penuriam compellitur ad deditionem, atque solo æquatur. illa victoria elatus Gallus castra mouet ad occupandum Clarascum oppidum in loco edito situm, annonæque abundans omnis generis, quo etiam potitus per deditionem diligentius munit, impositisque firmioribus præsidijs sibi ad vsus bellicos reseruauit. erat Albanus per illud tempus muniendis oppidis in Samnitum Præcutinorumque finibus occupatus, atque eius rei causa Ascanium etiam ad ipsos fines miserat, cum ipse Neapoli profectus Sulmonem peruenisset. deinde Aternum & Theatam oppida curàt munienda, Sanctiflorius Ciuitellam. mittitur præterea ab albano Franciscus Columna cum septem Italorum vexillis, duobusque equitum ad recuperanda quædam oppida Paliano finitima, Cauum scilicet Carpenum & Valmontonium, & quę statim relinquuntur à præsidijs ad Montem fortem & Anagniam profugientibus. Ghisius in castra profectus ibi aliquot dies moratur. at Antonius Tiraldus cum mille & quingentis peditibus Italis, quingentis lectissimis Gallis, centum & quinquaginta expeditis equitibus Campilium accedens oppidum obsidione cingit, oppidanosque sollicitat ad obsidionem. illi cum sex dierum spatium ad respondendum poposcissent, scalæ ad muros clam eriguntur. milites ex ea parte, quæ Castrum nouum prospectat domum quandam vicinam ingrediuntur. id cum animaduertissent oppidani tormenta quædam in eam domum displodunt, quamobrem fit magna cædes inuadentium. ea suorum clade commotæ reliquæ copiæ vndique per vim cum scalis inuadentes in oppidum irrumpunt, obuios ad vnum trucidant. omnia diripiunt, præter tertiam oppidi partem, quæ se acrius dfendit, cum totum id oppidum in partes tres esset diuisum. illa pars quia acceptis conditionibus se dedidit, minus malorum certè passa est. magna præda in hoc oppido, vel potius vrbe facta fuisse dicitur, cum præterea optimorum vinorum & annonæ copia tanta reperta sit, vt totus Gallorum exercitus per aliquot dies sit recreatus. Tiraldus ita Campilio potitus, Interamniam versus castra mouet. illam facile capit per deditionem, vnde incursiones faciens per vallem Siculam vocatam omnia loca ad Iuliam vsque nouam infestat. cum Ciuitellæ præsidijs frequenter leuia suditariaque prælia committuntur. eò Ghisius cum omnibus copijs profectus Ciuitellam acerbissima obsidione cingit. sollicitatis frustra sępius animis ciuium ad deditionem, nulla re memorabili fac

Ferrariensis accusationes diluit.

Corregij obsides Ferraria fugientes Hispanos admittunt.

Copię Ghisij censæ.

Brisacius Vallem Fenerã expugnat.

Clarascũ captum.

Campiliũ captum.

ta moratur, dum tormenta muralia Ferraria & Ancone attraherentur, reliquique portarentur apparatus ad verberationem necessarii, qui vbi aduentassent, locus a quatuor lateribus acerrimè concuti cœpit.

Cinitellæ descriptio & obsedio.

Sita est Ciuitella super colle quodam, cuius ædificia formam quandam semitheatri exterius præ se ferunt habet alteram partem ad mare Adriaticum Orientemque conuersam, alteram ad superiores montes, quæ conuersa est ferè ad meridiem. cingunt eam vndique asperrimæ rupes & præruptæ crepidines, cuius fundamenta sunt supra durissimum saxum extructa, muros habet debiles, sed turrim quandam præualidam ad eam partem, quæ prospectat ad septentrionem. sunt vndique descendentibus profundissimæ valles, per quas amœnissimo cursu defluit Viperata fluuius, ad cuius ripas semper ferè virentia prata floribus vestiuntur, atque habent assiduam quandam veris speciem. habet perdifficiles vndique ascensus, sed à montibus præcipuè. distat non procul ab ea cœnobium, vbi Ghisius habuit hospitium, atque inde ad Ciuitellam productis fossis aggeribus tectus aduersus tormenta oppidanorum conatur mœnibus propinquare. iubet per eas fossas oppidum explorari ad verberationem, quod compertum est ex ea parte offirmatum, egregiè munitum, tamque multis reparationibus instructum, vt Ghisius sententiam mutare coactus sit. collocat igitur in colle quodam quinque muralia tormenta, atque in alio colle paulò inferius quatuor, quibus satis amplum muri spatium & propugnaculum, quod minus firmum visum est, cœpit concuti. ex alia parte in turriculam quandam sex tormenta erigit. at enim cum plurima facta esset vis imbrium terra ita mollita est, vt vix homines in locis lubricis possent consistere. corruit itaque sua sponte quoddam spatium murorum, quod concussum fuerat cum parte propugnaculi. ibi quamuis magnus factus esset hiatus mira celeritate oppidanorum industria aggeres excitantur, locusque munitur præualidis reparationibus, cum ad opus omnes cuiusuis ætatis homines accessissent. vbi tamen non cessaret verberatio, à duobusque lateribus satis ampla murorum spatia aperta Ghisius esset intuitus, mittit exploratum verberationes, quæ visæ sunt valde difficiles, cum non possent inuadi propter magnum limum atque aquas cœlestes, nisi per summam difficultatem. Ghisius cum sibi turpe esse arbitraretur re imperfecta à suscepto negono recedere, iubet testudines fieri è validissimis asseribus ad militum defensionem, totasque saccis lana plenis aduersus tormenta muniri, vt ad mœnia subduci possent. comitabantur has duo sclopetariorum millia, quæ testudines impulsæ sunt vbi apertiores erant ruinæ. Interea quo facilior accessus testudinibus concederetur, atque in aliam partem oppidi vires defensorum distraheret, ne totæ eodem confluentes difficiliorem oppugnationem efficerent, cogit in alia parte oppidi ad arma conclamari, & in eandem partem tormenta displodi, quamobrem magna pars oppidanorum coacta est illuc accurrere. erant ad huiusce partis oppidi custodiam destinata tria vexilla Italorum, qui propter frequentissimam glandium procellam, saxorumque copiam, quæ in hostes magna vi deuoluebantur, tantam inuadentium stragem hostium ediderunt, tam acriter, tantaque virtute restiterunt, vt Galli necessariò ab ea oppugnatione, apertoque periculo sint reuocati. contractis igitur suis copijs Ghisius cum suos tantum milites omne bellorum periculum, omnesque labores sustinere intelligeret, cum res præcipuè ob difficultatem loci non succederet e sententia, maximopere queritur, cum Antonio Carafa, quòd non possent fieri, quæ statuisset, quia non adessent promissi bellici apparatus, vbi Antonius paulò superbius, elatioreque animo, quàm par erat in huiusmodi opportunitatibus, ac difficultatibus rerum respondisset, Ghisius iræ indignationisque plenus citatis equis conuolat ad Pontificem.

Cunij descriptio & obsidio.

Brisacius post captum Claraseum ad Cunium castra posuerat. ea est vrbs ducis Allobrogum, quæ posita est inter Geauam in Eridanum influentem & Sturam fluuios, qui Stura influit in Tanarum. possunt tamen ob inopiam aquarum hi torrentes potius, quam fluuij perennes appellari. ex altera parte finitima est Salassiæ ditioni, ex altera montem habet Argentarium prospectantem, atque locata est in loco edito & natura munito. Brisacius in hanc vrbem obsidione cinctam multa muralia tormenta dirigit, quibus neque per diem, neque per noctem vrbem infestare cessabat. defendebatur vrbs egregiè ducis Meniconis opera & industria, cuius præsidijs inuadentes sæpius strenuè reiecti sunt non sine ingenti clade, cum tantundem reparationum ab vrbanis fieret interius, quantum labefactasset per diem vis & impetus tormentorum, quare semper recentiores ciues apparebant. nam obstinatissimos & intrepidos atque indefessos nactus est defensores, quia sibi proposuerant omnia potius vel quàm difficillima sibi esse perferenda, quam veniendum in potestatem Gallorum hostium, quare misti cum Meniconis militibus omnis ætatis & sexus ciues vrbani tanta industria vtebantur in defensione atque beneficio communi, vt in propria cuiusque salute, quo vana facta sunt Brisacii consilia. Ille obsidione, cuniculis, tormentis prosternendis mœnibus ac propugnaculis ad vrbis defensionem erectis decernit Cunium omnino expugnare. multas operas accersit. cuniculos excauat. quidquid potest abscindit è propugnaculis. omnia intima montis penetrat. sed nulla in re parum diligentes erant defensores, cum semper parata forent aduersus oppugnantes remedia. erant in ea re tam prompti, tamque strenui, vt Brisacius post diuturnam verberatiouem, sæpiusque repetitos conatus plurimis atque præstantioribus è sui s desideratis deciderit de spe Cnnij per vim potiundi. nouis igitur fossis ductis animum ad obsidionem conuertit, vt quos ferro, quos laboribus, quos virtute superati non posse intelligeret, eos fame, & annonæ, & rerum victui necessariarum penuria necaret.

Cuniensium fęminarũ virtus.

erat enim tanta vel ipsarum fœminarum virtus atque industria, vt armatæ tanquam strenui viri, ad propulsandos hostes inuadentes accurrerent; aut pugnantibus suis saxa, tela, ignes subministrarent. aggeres excitantibus

tibus

tibus opem ferrent. victum ad instaurandos, reficiendosque defessos ad ipsa mœnia comportarent. maritos ac fratres & ciues mœnia defendentes ad fortitudinem confirmarent, ad defensionemque hortarentur. quare effectum est, vt non minus virtute muliebri quàm virili Cunium à Gallicis armis protectum conseruatumque sit. dum Brisaccius Cunium obsidet, Pescoliensis & Tridentinus Cardinalis statuunt obsessis laborantibus opem ferre; sed cum inferiores; quàm opus erat, se numero esse intelligerent, omnino tamen enitendum esse censebant, ne ita suos afflictos desererent. ad hanc rem illud maximè inuitare videbatur, quod Brisacius lectissimos quosque è suis amisisset, quare eius exercitus non mediocriter apparebat esse debilitatus. est enim non tam in magno numero quàm in singulorum virtute vel classium, vel equitatus, vel peditatus virtus & firmitudo collocanda, &, quod omnium maximum est, imperatoris ingenio, qui tamen vix potest suum munus diligenter exequi, nisi intelligentes quæ præcipiantur habeat & duces & milites. hoc nisi fiat, caput est sanum languentium & afflictorum membrorum bonus imperator. illi igitur septem millibus peditum omnique equitatu Astam contracto Cunium versus iter capiunt per agrum Carmaniolæ inferiorem propter loci cuiusdam difficultatem, quam pertransire deuitant. omnia apparatuum genera vel inuito Brisacio Cunium ingrediuntur, qui propter suarum copiarum debilitatem non modo illud prohibere non potuit, sed etiam suis rebus optimè consultum iri censuit, si sese ab obsidione in locum tutiorem recepisset. moratur aliquot dies Cunij Pescoliensis, curatque reficienda, quæ armis Gallorum fuissent labefactata; quippe quòd exterius irruentibus Cunium multis in locis videretur solo adæquatum. quæ dum fierent in subalpina Gallia, Ghisijque copiæ Ciuitellam obsident, Albanus omnes apparatus bellicos diligenter curat. cum Antonio Auria Theetam accedit. tria Hispanorum millia eò contrahit cum magistro castrorum Sancio Mardonesio viro Hispano. contrahit mille & octingentos Germanos præterea Feltzij tribuni, quatuor millia peditum Alberici Lodronij. circiter sex millia Calabrorum, & Apulorum, finitimarumque gentium. erant in castris Albani sane circiter quindecim millia peditum, equites mille & quingenti partim cataphracti, partim leuiores galeati, cum quibus copijs omnes Pescoliæ fluminis aditus statuit disrumpere illo consilio, vt, si Galli irrumpere voluissent, illis transitus esset interclusus. Sed cum fuissent castrametati ad Ciuitellam relictis firmis præsidijs Theetæ, Aterni, & in aliis oppidis opportunis vlterius procedit. Ghisius à Pontifice placatus in castra reuersus de his omnibus certior factus, quod Albanus Vmano fluuio, scilicet esset propinquus, & quòd iter faceret Iuliam nouam versus, arctius Ciuitellam obsidione & omni genere molestiarum securus perstringit, crebrioribusque ictibus tormentorum & frequentioribus conatibus infestat. quadringentos galeatos equites, & centum ac quinquaginta cataphractos mittit àd explorandas Hispanas copias. hoc Gallorum consilium non latuit Albanum, quare multas turmas equitum & aliquot vexilla Hispanorum mittit Toletano & Populeo ducibus, qui propter varietatem itinerum minimè facti sunt obuii, cum Toletanus iter inferius ad maritima, Populeus Comes ad fluuium Tornidum tenuisset. illi non procul a Iulia noua se collocant in insidiis in illa parte, quæ Turturetum spectat, quò cum Toletanus prior ad secundas ferè vigilias peruenisset, a Gallis in eum irruentibus magna fit impressio. committitur atrox prælium. funduntur Toletani turmæ. Petrus Henriques magister castrorum Hispani equitatus viuus venit in potestatem hostium. Georgius Lanoius cecidit in fossam ab equo deiectus, propiusque periculo fuit, ne omnes Hispani trucidarentur, aut venirent in potestatem Gallorum nisi Populeus opem ferens superueniens coegisset hostem pedem referre. enimuero corruerat iam ingens Ciuitellæ murorum spatium, vt diximus, turrisque ipsius arcis ingenti vi concutiebatur, quamuis multi globi irriti ac vani deciderent in ipsa Gallorum castra, qui in vallibus fuerant a tergo ipsius vrbis castrametati. illo muro collapso censebat Ghisius vrbem omni conatu inuadi oportere, cum iuberet ciues per dies atque noctes infestari a sclopettariis ad illorum animos defatigandos. at contra, Sanctiflorius vir acri seduloque ingenio reparationes instaurare. vbi opus esset subuenire. trabes, saxa, variaque pondera ad ruinarum locum comportari iubere, quæ in acies inuadentium deuoluerentur, si tamen vrbem inuadere ausi essent, quare repressus est omnis Gallicus conatus ob difficultatem inuadendi propter altitudinem, rectitudinem, asperitatemque ascensus, atq; animus conuersus est ad leuiora certamina, quæ sæpius committebantur. Hispani Iuliam nouam a Gallis desertam ingrediuntur, omnia diripiũt vel ipsis ducibus inuitis. ibi hospitium habet Albanus, ne rursus Ghisius ea potiretur. è Latio verò pulsi deiectique Hispani, ne qua iusta querela Pontifici prorogandi belli protraheretur, cum simulate ab ipsis ducibus bellum gereretur, ex omnibus locis vt diximus, ita montem Fortem munierant firmis pręsidijs, vt iam pontificias copias paruifacere viderentur. at ciues montis Fortis significatum mittunt Velitri pręfectis se velle ad pontificios deficere, cũ Albani crudelitatem & iniurias perferre non possent. hortantur vt ad se mitterent præsidia, quæ statim intra mœnia erant admissuri. Vrsinus Velitri præfectus vicinus suam cohortem Italam mittit, qui milites intrepidè iter facientes in insidias incidunt a montis Fortis ciuibus paratas, repentinoque impetu inuadentium partim trucidantur, partim capiuntur. pauci se fuga seruarunt. illam fraudem grauissimè ferens Palianius vt in huiusmodi crudeles, perfidos, insidiosos, atque nefarios homines acerbissimè animaduerteret multas cohortes peditum & magnum equitum numerum mittit ad eos obsidendos, qui cum se strenuè tuerentur necesse fuit tormenta Roma attrahere. cum sollicitarentur ad deditionem nisi mallent omnes, quàm crudelissimè trucidari, vrbemque flammis absumi, ad petitiones huiusmodi ac minas oppedebant in dubio habentes omnes vires, omnesq; pontificiorum conatus. attractis illuc tormentis munus cęp

Pugna inter Toletanos, & Ghisianos milites.

Montis Fortis ciues ad pōtificios redeunt.

tus est acerrimè concuti ac prosterni, ita vt Hispani territi sese ex altera parte per muros demittentes effugerint.

Mõtis fortis descriptio, & incendiũ.

Est enim mons Fortis oppidum in loco edito situm, ita vt per omnes vias ascendatur donec ad arcem peruẽtum sit satis aptè munitam, quæ in summa parte eius collis extructa est. cum postridie illuxisset, oppidani rati se animos pontificiorum ita placare posse, portas vrbis aperiũt nullis acceptis deditionis conditionibus, aut agitatis. atque tam dementes fuerunt se turpiter dedendo, quam maligni fuerant fraudes importunè moliendo, cum egregiæ malitiæ adiuncta esset insignis dementia. Sed pontificij acceptarum iniuriarum memores, & præteritæ perfidiæ, omnia diripiunt, homines obuios quosque trucidant, & tanquam in rebelles, at non tantum iure belli sæuiunt. ne qua verò discordia prędationis causa inter milites oriretur, datę sunt schedulę singulis cohortibus, in quibus diripiendorum vicorum nomina continebantur. Vrbs ita ob suos errores direpta & afflicta non satis pęnarum dedisse fortunæ visa est, nisi ipsa etiam suas partes sibi in vrbis supplicio vẽdicasset. nam cum ventus grauissimus per illud tempus spiraret, ignis casu accẽsus est in quadam domo, qui tantam vim propter ingentes flatus assumpsit nullis vt humanis viribus prius extingui potuerit, quam plus dimidio ipsius vrbis funesto exitialique incendio in cineres sit conuersum. Arx pontificia præterea vocata ob summam annonæ inopiam in deditionem venit, cum Valmõtorij Regulus Baptista Comes ad pontificiam obedientiam redijsset. Signia vbi Baptista Comes inde discessit & ipsa è vestigio ab Albano ad pontificios defecit, qui his oppidis ita potiti signa conuertunt ad Neptunium recuperandum, quòd oppidum summopere ad rem bellicam conferre existimabant, non solùm vt inde Hispani agrum infestantes diuellerentur, sed etiam vt Gallicis classibus commoditas in agrum Latinum præcluderetur.

Neptunium descriptũ & recuperatũ.

est enim Neptunium vrbs maritima Volscorum ex Antij ruinis extructa parum ab Ardea Rutulorum vrbe distans, quæ & ad cõmeatus importandos & ad milites classe aduehendos est peraccommodata. vbi tormẽta eò attrahi cępissent, Hispani ob rerum necessariarum difficultatem locum destituunt, ad vrbes Caietam & Terracinam profugientes. Palianius ac Strozza his molestiis è medio sublatis decernunt in agrum Pịcenum cum maiore copiarum parte sibi adeundum esse. castra cum Ghisio esse coniungenda. Communibus viribus in agrum Neapolitanum faciendam esse impressionem. longis itaq; itineribus Picenum versus contendunt. Ghisius decidens de spe potiundæ Ciuitellæ dubio erat animo quid sibi esset faciẽdum, sed postea his accedentibus coniunctis castris, auctisq; viribus cum nouis subsidiis pergit obsidere. quædã geruntur in agro Piceno. Tridentinus cardinalis vt vir rei militaris, probabiliumq; rationum ignarus ac nimis simplex, nimisq; facilis ad oblata quæq; credenda, adducitur insulsis quibusdam ambagibus vt speraret se Ferrariam per proditionem capturum.

Insidiæ paratæ Ferrariæ frustra.

illud autem fit Fausti cuiusdam Longiani persuasionibus, viri non modo omnis rei bellicæ ignari, quam nunquam vel leuiter attigerat, sed etiam in grammaticæ cognitione, quam semper pueros docere professus fuerat, minimè excellẽtis. huius hortatu cardinalis lintres, bellica tormenta, multosque alios apparatus instruit Ticini, quòd is diceret se velle per Tialrum oppidulum Ferrariam occupare. Sed eius ridicula temeritas nonnullos etiam parũ cordatos duces in vitæ ipsius discrimen & iacturã nimis simpliciter induxit, qui capti publicè Ferrariæ cæsi sunt, cum oẽm errorem militarem vitæ, facultatũ, libertatis, honoris, aut rerũ huiusmodi iactura consequatur, in qua disciplina neq; semel quidem errare licitũ est. at enim cum nõ oĩbus credendum sit in sua arte, sed peritis tantum, insulsius est qui vel imperitus & in aliena facultate crediderit. eius proditionis genus quia potius puerile & ridiculum fuit, quàm quod vllum militare consilium aut callidum appareat, silentio inuoluendum censui. Hispani auctis Guardestalij præsidiis, missisque Germanis nonnullis Corregium infestant Ducem Ferrariensem, vtpote pontificis & Gallorum amicum & fęderatum. Aluarus Sandæus cum duobus millibus Hispanorum ac trecentis equitibus in oppida in finibus ditionis Insubrum ingressus Mutinam, Regium Lepidi, Carpi castella, & omnes fines Corregio propinquos postulationibus incendiis, cędibus, rapinis maximopere vexat. Herculi Duci in tantis rerum suarum perturbationibus parum quietis cõcedebatur, cum præsertim Parmensis Dux summus Imperator Philippi regis in Insubria cum omnibus copiis accessisset, aduersus quem per multos dies bellum geritur, donec res denique componeretur. auctæ sunt Albani copiæ Iuliæ nouæ multis cohortibus accedentibus, at Ghisii viribus nihil accedebat nouarum copiarum, quare ille per literas regi significat se minus potentem ad tantum negotium habere exercitum. sibi non esse seruatum, quod in Gallia à pontificiis promissum fuerat. Turcicam classem centum triremium, quam Codognachius orator regius Byzantii impetrauerat, nõ esse venturam, quo vires hostium ad tuenda maritima distraherentur. fuit eius Turcici consilii mutationis causa regnlus Vigneus, qui succedens Codognachio non vsus est illa comitate verborum & humanitate, quæ apud eius generis homines est necessaria, aliena auxilia præsertim implorantibus.

Solimani elatũ respõsum Gallicæ legationi classem petenti.

nam cum vsus fuisset verbis paulò elatioribus, quia classis non missa fuisset maturè & opportunè, extorsit respõsum a Solimano nõ modo non optatum, sed etiam Turcicæ superbiæ barbaricæque arrogãtiæ plenum. tantos fuisse scilicet classicos sumptus assiduos superioribus annis, vt suis populis apparerent intolerabiles. nuntiaret suo regi Turcas ad sua ipsorum commoda classem instruxisse. quare vel res quoquo modo posset cum Philippo componeret, vel si grauiter ferret, communi etiam cõsilio in Turcas conspiraret, quos vel ambos neque tantilli quidem faciebat. Si tamen mallet persistere in Turcica amicitia, eam seruaturum. Sed vtrunque parui esse ponderis; cum certo sciret se posse, si vellet, vtrosque profligare. Ghisius interea & Strozza & Palianius cum alijs insignioribus ducibus diu de rebus propositis consultant.

Comitia põtificiorũ & cõsilia de rebus agendis.

alijs visum est Ciuitellam obstinatissimè esse obsidendam, ne turpiter tantus exercitus tandiu frustra obsedisse, tempusque frustra absumpsisse videretur vel vno oppidulo oppugnando. alij non esse terendas vires in vno castello occupando, sed castra mouenda, & per faciliores

fiores aditus in regnum irrumpendum, vt eò vires Albani è Latio diuerterentur. alij rem altius considerantes cum tot copijs in vno loco tandiu moraturis breui futurum ſperabant, vt commeatus deficeret, cum præſertim ita auctæ eſſent, augerenturque in dies Albani copię, vt iam viderentur formidabiles, quare proponunt eam obſidionem ſoluendam. turpius eſſe inquiunt obſtinatè exercitum ab inexpugnabili loco non remouere, quàm difficile negotium & vanum ſuſcepiſſe. decernitur denique ne periculum fieret de ſumma rerum, dareturque Albano facultas denuò pontificias vrbes inuadendi; vt deſeratur Ciuitella. vt copiæ contraherentur ad caſtella quæ ſunt in finibus. vt omnes incurſiones Hiſpanorum reprimerentur, quæ fiebant in territorium pontificium; neque permitterẽtur Hiſpani Latium impunè adoriri. præmiſſis igitur tormentis cum firmiſſimis præſidijs ad oppidum Contraguerram vbi claſſe illa imponerentur Anconam deuecta ſunt, & ſua Ferratienſi duci reſtituta. atq; Gallica acies obſidionem ſoluit. Ghiſius vt ſuos tutos redderet aduerſus inuaſuros à tergo, ſiqui forent, cum magna equitum turma conſiſtit in inſidijs poſt cęnobium. atq; dum caſtra mouerentur multi agreſtes exeunt ex oppido poſtremam aciem inuaſuri, qui omnes ab equitatu profligantur. nec multò ſanè poſt Sanctiflorius cum quibuſdam equitibus egreſſus leue certamen cum extrema acie committit, qui & ipſe ad triginta è ſuis amiſſis fuit in fugam verſus. dum ita res in finibus Samnitum geruntur, Ferandus à Philippo rege in Belgas accerſitur, cuius opera in bello aduerſus Gallum regem ſuſcepto vteretur. Ille longis itineribus in Belgas profectus Regis mandatum expectat. acceſſerãt Neapolim iam ducis Hanſualteri ſex millia peditum Germanorum, quorũ aliam partem Albanus apud ſe tenuit, aliam miſit ad Columnam in agrum Latinum vt vires ſuorum reficeret, quæ penè fuerant collapſæ. Columna his copijs auctus ad oppidum Practicam Federici Comitis caſtra poſuit non longè diſtans à Fruſino, quod non expectatis bellicis tormentis vulneratis tamen quibuſdam Columnijs militibus venit ad deditionem. Columna illo oppido præſidijs munito tormenta Anagniam per fluuium demittit ad illam vrbem defluentem, vnde cæteris omnibus vrbibus atque oppidis magna coorta eſt trepidatio. Iulius Vrſinus Pilium inuadit, ſed ab oppidanis reiectus decernit omnino illud oppidum expugnare, tum vt acceptum detrimentum vlciſceretur, tum etiam vt locum plurimum ad res bellicas accommodatum occuparet inter Alatrium, Verulum, & Babucum in anguſta valle ſitum, quæ hinc altiſſimo monte terminatur; inde collis eſt quidam ad ipſum oppidum concutiendum plurimum conferens. præerat Pilij præſidijs Carolus Cuccarus cum Italorum cohorte & nonnullis Columnijs ſubditis ad eius oppidi defenſionem iuſſis, qui ſeſe egregiè communiuerant. eò profectus Vrſinus, ſituque diligenter explorato cum exiſtimaret non poſſe defendi ab oppidanis nullum habentibus equitatum, atque nec peditatum quidem ipſum ſatis aptum, cum eſſent montani homines plerique rei militaris prorſus ignari, iubet oppidum inuadi, ſed ſtrenuè ſe defendentibus oppidanis multos è ſuis in illo primo conatu amiſit. cognitis ita militaribus præſidijs, quæ ineſſent, iubet tormenta ex illo colle in Pilium dirigi. in editioribus locis per noctem multos collocat ſclopettarios, vt adimeret defenſiones oppidanis, quorum animos diu fruſtra ad deditionem ſollicitauerat. oppidum igitur acerrimè ſex muralibus tormẽtis concutitur. Columna tantæ rei magnitudinem minimè negligendam ratus, quia cognoſceret ꝙ huiuſce loci iactura eſſet quoddam obſidionis genus ſuis copijs, cum opportunitatem non aſpernandam præberet finitimis omnibus vt in poteſtatem hoſtium venirent, continuò ſuis copijs in aciem inſtructis iter indicit, properatq; ad turbanda Vrſini conſilia. Vrſinus auditis ſubſidijs, quæ aduentarent, & quòd Marcus Antonius vnà adeſſet, intermittit oppidi verberationem, atque cum ſitum exploratum Columna præmiſiſſet de more peritorum ducum, ad Acutum caſtra locat. oſtentarũt ſe die poſtera in ſumma parte montium armati Columnarum ſubditi, quo periculo cognito Vrſinus ne ſuorum animi conſternarentur, & ne vllum timoris indicium præberet, quamuis à tribus lateribus claudebatur, tamen verberationem non deſerit, quamuis intermiſerat. Sed illa poſtmodo relicta iubet tormenta attrahi per collem, quæ tutò Palianum & Paleſanum perducuntur. poſtea acie mille peditum ſtipatus miro quodam ordine trecentorum ſclopettariorum tergum conſtituens, quibus præerat Vincentius Capizzucca omnem hoſtium impetum facillimè ſuſtinuit, nemineq; è ſuis deſiderato ſeſe in tutum recepit. eſt autem ſummi ducis id exiſtimandum, vt firmo quodam ordine poſſit ſe referre indemnis ab inſequẽtibus hoſtibus, cum iſtud maximè ſit periculoſum, & præcipue ſi à pluribus lateribus hoſtes aciem poſſint infeſtare. maximus eſt autem in his rebus ſclopettariorũ vſus, qui ſemper promptiores & expeditiores in extrema acie à tergo ſunt collocandi vbi hoſtes à tergo inſectantur. &, ſi equitatus ſit qui inſequitur, expeditiores ſunt galeati equites; auxiliaque ſclopettariorum præcedentes copias tutantia ſubſequi debent, ac aliquando pauliſper in locis tutioribus conſiſtere, dum vel flumina vado traijciantur à primis, vel prætereantur anguſtiæ locorum, vel difficultates omnino à primis copijs ſuperentur. Peſcolienſis in ſubalpina Gallia Cunio ita munito vt diximus, vt Briſacij vires facile contemneret, erat Foſſanum & Aſtam verſus iter facturus, ſed obuius factus Briſacij copijs coactus eſt leue certamen tam diuturnum committere, vt ferè iuſtæ pugnæ collatorũ ſignorum nomen poſſet obtinere. certatum eſt acriter vtrinque. atq; quamuis Peſcolienſis haberet quinque millia peditum ſolùm, equites tantum quingentos, tamen clam ſuſtinuit callidè impetũ Gallorum, cum Briſacio adeſſent ad quindecim millia peditum, equites mille & quingenti. id verò fecit tanta virtute vt ſe Foſſanum paucis amiſſis receperit; atq; inde per loca montoſa finitima iter faciens inſidias Gallorum ſibi in itinere paratas deuitarit, nemineq; è ſuis amiſſo Aſtam peruenerit. ibi moratus nuntiatum mittit regulo Neomagenſi & Anuillenſi ſummo Gallici equitatus magiſtro Peſcolienſem oblatum certamen non recuſare. nam ſuperioribus diebus ab illis inuitatus fuerat, cum fortè ægrotaret, ad quatuor lanceas infringendas pugnãdo. cum poſtea veniſſet dies ad illud

certa-

Piliũ oppugnatur.

Exercitus incedentis ordo.

Atrox prælium inter Briſacii & Peſcolienſis copias.

Pescoliensis singulare certamen.

certamen destinatus Pescoliensis cum ornatissimo vestium & armorum apparatu comitantibus viris illustribus Georgio Manrique, Cæsareque Milorto in loco non procul ab Asta ad pugnam designato præstò fuit. affuit & regulus Neomagensis & Anuillius & Vasseuius & equis & armorum ornatu conspicui, ac decore instructi. cum quater Pescoliensis & Neomagensis cursum repetiuissent, Neomagensi brachium ita vulneratur, vt omnino cedere coactus sit. Georgius Vasseuium in latus percutiens lãceam per costas ita transegit vt mortuum deiecerit. Milortus bis repetito cursu Anuillium in femore vulnerat, ita vt victoria penes Pescoliensem iudicata fuerit; quamuis illius equus fuerit vulneratus. Sequentibus etiam diebus alij equites cum illustribus Gallis singulari certamine sępius dimicarunt. atq; victoria modo huc, modo illuc variata vice declinauit. Pescoliensis illa victoria insignis Mediolanum reuertit, vbi agi cæptum est de bello Ferrariensi duci inferẽdo, qui filium miserat cum omnibus & copijs & tormentis bellicis ad expugnãdum Corregium, vt se illa molestia liberaret, cum Germani & Itali qui erãt in præsidijs Philippi regis nomine, quotidie incursiones facerent, Regiumque Lepidi & Carpi oppidum maximè vexarent, cogerentque sæpe conclamare ad arma vel ipsorum locorum castellorumq; præsidia. Alphonsus cum non posset tam cito, quàm cu-

Obsidio Corregij soluta.

piebat, post multos sæpe repetitos conatus Corregio potiri; intercedente cardinale Mantuano præcipuè, qui cupiebat res eas componere inter Corregij regulos, & Ducem Ferrariæ obsidionem soluit, omnesq; copias in sua oppida contrahit. hortabatur etiam ad hoc faciẽdum præsentium rerum opportunitas, vt se ad futurum bellum accingeret, quod sibi parari Mediolani à ministris Philippi regis præsenserat, cuius belli summum imperium Parmẽsi Duci delatum fuerat, qui cum Hispanis copijs Ferrariensem agrum inuaserat, multaq; castella occupauerat. misit idcirco Alphõsus ad Ghisium, qui septem Aquitanorum vexilla impetrarent, quibus viribus sustineret impetus hostium: ipse collegit multos alios milites, atque ita vrbes & castella finitima fermissimis præsidijs muniuit, vt non magnopere videretur timere. Philippus rex accepta insigni iniuria, vt sibi videbatur a Pontifice

Edicta Pont. & Philippi de suis euocandis.

& ab Henrico rege, iubet edictum promulgari in omnibus suis vrbibus & tam Hispanis quàm Italis principatibus, vt omnes subditi Hispano imperio Roma excederent, intra spatium trium mensiũ, quod edictum negligentibus bonorum omnium proscriptionem & perpetuum exilium comminatur. cum multi Roma quotidie exirent, Pontifex aptum remedium solitudini vrbis futuræ excogitauit. iubet contra edictum promulgari propositis ijsdem pęnis vt omnes cardinales, omnesque nobiliores antistites intra duos menses Romæ præstò essent ad onera communia ecclesiæ sustinẽda & adiuuanda. at Columna auctis viribus in Latio per accessionem septem vexillorum Germanorum, duorumque Italorum, equitum centum & quinquaginta, cum sex bellicis tormẽtis muralibus exit in apertum, Gauinianumq; capit, & Turrim oppida Paliano finitima. Matthæus Stendardus ex altera parte Roma egreditur cum equitatu maioreque parte peditatus, ac Palesanum contendit. præmittit Leonardum Ruenum cum centum equitibus, peditibus centum & quinquaginta ad impediendum Columnam ad pontem Saccium ne castra poneret, quem transitum ipse occupare decreuerat. illa re percepta Columna mittit Pompeium Columnam cum ala equitum, magnaque peditum manu, a quibus obuijs atrox prælium committitur. pugna diu fit anceps, in qua Leonardus grauiter vulneratur, cuius vicarius venit in potestatem hostium. Pontificii duce ac vicario ita priuati nonnullis desideratis in eo prælio denique fugantur, atque Palesanum accurrunt. cecidit è Columniis Antonius Capuanus, & alii quidam milites, alii cõplures vulnerati. post huiusmodi successum Stendardus ad Valmontonium castrametatur, quo sua signa Columna conuerterat, vbi relictis Angelo Spoletino Papyrio Capizzuca præfectis cohortium, & duce summo Francisco Columna ipse Palesanum reuertit. Marcus Antonius Columna tametsi iam tardius eò aduentarat transacta iam

Valmontonium crematum.

maiore parte diei, tamen tormenta in Valmontonium dirigit, quæ tanto fragore obuia quæque prosternunt, vt oppidani de spe defensionis decidentes. deque propria salute non mediocriter solliciti, cęperint cogitare de deditione. ita verò demum se dedunt vt milites cum gladiis & sarcinulis exirent oppidum flammis absumitur ab oppidanis montis Fortis in vltionem acceptarum iniuriarum, totumque ferè in cineres conuertitur. Columna inde motis castris ad Palesanum castrametatur, vbi Stendardum præsidia è Valmontonio egressa in arce reliquerat. Illa vel visis è longin-

Palesanũ captum. Palianũ obsessum.

quo hostilibus vexillis omnia continuò relinquunt. at Germani Palesanum ingressi omnia prædationibus & rapinis implent. hinc itum est ad obsidendum Palianum, ne eius oppidi ciues vel frumentum meterent, vel in oppidum importarent, qua ratione se posse Paliano facile potiri Columna arbitrabatur. ad illud etiam sperandum impellebant militum animi, qui ob inopiam stipendiorum seditionum vndis nonnihil fluctuabant. iubentur ferre suppetias Paliano tria Heluetiorum millia, qui nuper Romam cum magna pompa fuerant ingressi duce episcopo Terracinensi, in quos multis humanitatis officiis Pontifex vsus fuerat. audito horum aduentu Columna petit auxilia ab Albano, ad quem missa sunt octo Germanorum vexilla, duo cataphractorum equitum, ac mille Hispani; quæ copiæ dum accederent paulisper ab obsidione Paliani recedit. Se in tutiorem locum recipit, vnde tamen hostes infestare posset. Iulius Vrsinus veritus ne Palianum ob annonæ inopiam in potestatem hostium veniret, omni studio opem ferre obsessis adproperat, quam ob rem cum Heluetijs & plaustris commeatu onustis, & cum multo equitatu Palianum contendit. at cognitis per exploratores subsidijs, quæ nuper Columnæ accesserant, subsistit in loco edito qui situs est inter Segniam & Palianum, veritus non posse commeatum tutò importari. maiorem itaque partem commeatus cum impedimentis Romam remittit. tormenta Segniam attrahi iubet. Sic igitur expeditus quo pacto opem ferat secum considerat. Columna Feltzium ducem cum suis Germanis ac tormentis præmittit, quæ vbi per difficilia asperaque loca tra-

cta fuissent, super colle quodam vallibus vndique præcincto sistuntur, vbi valles erant loco militarium acsolitarum fieri reparationum. in altero colle non longe ab illo constiterant quadringenti sclopettarij Hispani, qui iussi fuerant Heluetios ad leuia certamina prouocare. dum accederet Columna, Iulianus Vrsinus locum recognoscit vbi constitissent hostes, quingentos sclopettarios Italos mittit ad valles quasdam occupandas. ipse aduersus Feltzium consistit cum non magno numero equitum intercecta valle quadam peruxigua. Itali frequenter Hispanos impetebant sclopettorum glandibus, qui cum ita defatigari pontificios vellent frustra impetentes, vel quia non videretur apta pugnandi opportunitas, immoti consistunt. Felzius valles illas occupatas ab hostibus plurimum detrimenti afferre Hispanis ratus mittit sclopettarios septingentos ad illas recuperandas, quare commisso prælio cum Italis atrocissimè pugnatur. post magnam vtrinque cladem illis potitur, atque accedentibus multis ducibus & equitibus subitarium prælium committitur cum Heluitijs, à quibus multis sarissis in fossam hostes retruduntur. Columna illuc profectus cognita natura locorum; in quibus hæc certamina committebantur, intelligit omnem suorum difficultatem è fossa quadam per planitiem transuersè ducta prouenire, quæ maximè vtilis erat copijs pontificijs; quamobrem statuit aciem ac formam esse mutandam, & nouitate ordinis, locorumque mutatione hostem superare. copias in tres acies diuidit, duæ validissimam frontem faciunt. Hispani aduersus Italos pontificios, Germani aduersus Heluetios in acie instruuntur. tertia acies Germanorum relinquitur ad tormentorum custodiam. equitatus Columnæ aduersus pontificium instruitur, in quem directa sunt tormenta. Sic Vrsinus Heluetios Germanis opponit. Italos Hispanis. tertiam partem copiarum ad subsidia laborantium hoc est tertiam aciem destinat. tum paulòpost milites vtrinque accepto signo pugnæ hostem innadunt. primo impetu Itali faciunt impressionem in Hispanos, qui nisi adiuti fuissent atque ab equitatu protecti statim fuissent profligati. Confirmati ita Hispani prælium instaurant, cum equitatum pontificium præcipuè fundi atque fugari viderent, qui tormentis à fronte & transuersè laniabatur. Itali sese paulatim subducunt, quibus puluis sulphureus deficiebat, coactique sunt denique fuga se seruare. Heluetij colli propinqui cœperant collatis signis dimicare cum Germanis sclopettarijs valles custodientibus, atque acerrimè pugnabatur, quo in prælio omnes milites Feltzij cecidissent, nisi alij Germani opem tulissent, ac victoria fuisset penes pontificios. At verò cum propter angustias locorum equitatus esset inutilis, vel quia non videretur illo tempore in apertam iacturam immittendus, Vrsinus illum Segniam mittit, quo discessu non parua iniecta est pontificiis copijs trepidatio. inde Columnæ copiæ globatim in eos impetum facientes in fugam vertunt. magna fit cædes. multi trucidantur. viui capti sunt quadringenti. Vrsinus & precibus & minis & omni industria militum animos ad pugnam reuocare frustra conatus, cum intelligeret se non posse tantis fortunæ mutationibus resistere, Segniam se recepturus glande vulneratus viuus venit in potestatem Columnæ. pontificijs fugatis Columnij potiuntur vexillis, quæ extorta ereptaque sunt Heluetijs præcipuè. accidit illa clades ducum vitio facillima, quia sine tormentis in apertum exierant, quamuis essent eum situm adepti, vt non minus hostes offendere potuissent, atque ipsi & equitatus offendebantur, cum tormenta Segniam fuissent attracta. dum pugnaretur, egressi Paliani citues quasdam Germanorum cohortes inuadunt, qui ad victoriæ nomen prædabundi palabantur, hisque omnis generis prædam & armenta eripiunt. Columna ea victoria elatus Palianum denuò obsidet. messes deuastat. Feltzium cum tribus tormentis mittit ad expugnandum oppidulum Maximi natura loci munitum, atque positum in vertice cuiusdam montis, in quo erat Ioannes Vrsinus oppiduli regulus, qui ad deditionem sollicitatur. Ioannes cognita natura loci, qui neque tormentis vlla ex parte concuti poterat, neque cuniculis euerti aut aperiri, quoniam oppidum esset super saxo amplissimo firmissimoque extructum, ait se velle pro viribus oppidum defendere. Feltzius ratus nulla virtute militari, nulloque conatu oppidum posse expugnari ad fraudes animum conuertit, cum viros natura callidos rerum præsentium opportunitas doceat quid consilij sit capiendum, mirificèque faciat ingeniosos. fingit se tormentorum rotas ad verticem præalti montis attraxisse, qui non procul distabat, vnde oppidulum commodè concuti posset. trabes excauatas super rotis nigras in morem tormentorum locat, quæ trabes concinnè in tormentorum formam perductæ verè tormenta esse procul aspicientibus apparebant. tum corbibus vtrinque inter tormenta gleba repletis alijs simulatis reparationibus, addito etiam clamore, vt magna cum difficultate tormenta attrahentium, fecit vt res simulata pro vera credita sit. nam oppidani visis globis ferreis & cadis pulueris tormentarij, qui plaustris cum magnis clamoribus atque difficultatibus comportari videbantur nullo veluti tormentorum expectato territi persuadent regulo rerum bellicarum prorsus imperito vt se dedat, ne in tanta pericula & ipse & omnes oppidani vno tempore incurreret. cœptum est agi de deditione, quam Feltzius simulat se nolle fieri nisi cuncta dedantur arbitrio victoris. multis insidiis regulum imperitum & oppidanos perterritos circumuenit. cum speraret Ioannes Vrsinus se meliores conditiones deditionis à Columna impetraturum, id tantum extorsit vt ad Feltzium remitteretur. coactus est demum ita se dedere, vt omnia concederet arbitrio victoris, qui oppido ita potitus totum direptionibus, rapinisque, repleri permittit. deinde coniunctis castris Feltzius & Columna ad obsidendam Segniam contendunt. ea dum ita geruntur in Latio, Ghisius in Nereti Catopolisque planitie castrametatus fuerat. Albanus ad Turturetum oppidum vt esset Gallo propinquus. Ghisius veritus ne ab Hispanis fraudi-

Acierum instructio.

Palianum denuò obsessu.

Stratagema Feltzij.

Maximũ oppi. deditum.

fraudibus circumueniretur Albano potestatem facit, si velit, collatis signis dimicandi. at Albanus, quia se non posse arbitrabatur sine molestia, maximoque periculo illa victoria potiri Truentum traijcit, seque ad montem Brandonium & ad oppidum Sancti Benedicti recepit, quæ oppida sunt Asculi & Firmij. nam profectò nihil est tam formidabile imperatori, tamque omni diligentia deuitandum, quàm vno tempore, vnoque momento res imperiumque totum fortunæ arbitrio committere nulla præsertim oblata vtilitate, quod accidebat Albano. Idcirco summi imperatores non debent totis aciebus dimicare, nisi eum certissimam iacturam in mora positam esse intelligunt, quod accidebat Ghisio; quoniam nunc anni tempus, nunc annonæ penuria, nunc diuturni labores, nunc inopia pecuniæ possunt hostem profligare, atque aliquando expectata auxilia opem ferre. vbi nihil horum expectatur, quod nobis afferat auxilium, si in aliena regione præsertim fuerimus cum mercenarijs atque alienigenis copijs est omni conatu, si fieri possit, dimicandum, idque maxime si anni tempus ad hyemem declinet. quare nihil erat propè amissurus Ghisius si clades sibi accepta fuisset, at multa contra acquisiturus, quæ longe diuersa ratione contingebant Albano. illuc profectus Albanus potestatem facit domum redeundi multis proceribus, qui diuturnis sumptibus grauabantur, qui proprijs militarent: quod ipsum concessum est Neapolitanis Ducibus & Siculis & Calabris & duobus millibus Salentinorum. Positis igitur Ciuitellæ optimis, atque firmissimis præsidijs Italorum peditum multas immunitates ciuibus ob egregiè nauatam operam in eo bello concessit. istud autem factum est quoniam capta Ciuitella in magno periculo posita erant multa finitima castella, cum sit ea vrbs Samnitum non procul à Truento flumine super cliuo prealto sita, vt diximus, quæ meridiem ex altera parte orientem prospectat, & non procul Adriaticum sinum, cui sunt finitima castella Iulia noua, Aufidena, Vallis regia, & Pesum, ad cuius radices fluit Albula fluuius natus ex Apenninis montibus. Albanus retinet secum in castris tria millia Hispanorum, qui prius è Sicilia fuerant acciti, & mille alios Sancij Londognij castrorum magistri, donec expectaret quod esset consilium Ghisij, qui cognita imbecillitate sui exercitus, quoniam pontificiæ copiæ non adessent, sicuti promissum fuerat, decreuit in Galliam redire. ad illud consilium impellebat suspicio quædam non temerè suscepta, cum frigidè res agi sentiret, ac coniectura facile assequi poterat, quod Pontifex non posset diutius bellum sustinere. verebatur itaque ne res vel ipso Gallorum rege excluso clam componeretur. nam nescio quid insusurratum de fraudibus Pontificiorum fuerat in aurem Ghisii. Pontifex percepto consilio Ghisii illum monet se nihil tale omnino esse facturum, atque vt esset in iis finibus, dum negotium opportunius transigatur. promittit se filium ducis Paliani obsidem in Galliam esse missurum, quem dux vnicum haberet. eadem de re perscribit ad Regem, qui facit certiorem per literas Ghisium non esse nunc ab eo negorio discedendum. Ghisius castra locat in oppido Macerata, atque illi finitimis locis, at Albanus signa conuertit ad expugnandum Ancharanum, quod cum noluisset se dedere, post multos tormentorum ictus captum diripitur atque concrematur. oppidanorum plerique, quod visi sunt Albanum contempsisse ad transtra in triremes condemnati sunt. euerso atque succenso Ancharano signa infesta infert Mallinnio oppidulo Asculi; at Ioannes Antonius Tiraldus, qui erat Asculi in præsidijs cum duodecim vexillis Italorum, veritus ne post captum illud oppidum, Asculum veniretur, paulatim hostem debilitare. eius impedimenta quotidie diripere. leuia certamina cum Hispanis committere. conatur honorem redintegrare, cum notam sibi videretur infamiæ contraxisse ducentis è suis in fugam versis. nam collocans in fossis viarum multis manipulis sclopettariorum mittit equitatum ad excitandum hostem ad leue prælium, quo inito iubet suos callidè simulata fuga hostem in insidias allicere. Sed obuii facti Albani copiis, quæ erant propè duo millia sclopettariorum, ductabanturque ab ipso Albano cum magno numero equitatus ad explorandum Asculum, leue prælium committunt ad fluuium Marinum, atque illi ad constiturum locum sese recipiunt. pugnatur acriter vtrinque ita vt victoria diu fuerit anceps. Sed pontificii numero inferiores denique coguntur ad pontem vsque Asculi se referre, atque in ingressu vrbis consistunt: vbi displosis tormentis ex arce in Hispanos Albanus coactus fuit inde recedere non sine graui suorum clade. Ille per alium pontem Truentum pertransiens recedit ad quatuor stadiorum spatium ad vrbem explorandam, deinde in castra rediit. Asculani censebant futurum ex eo certamine vt Albanus ad obsidendam vrbem rediret, quare emissis pueris & fœminis per portam Romanam sese ad obsidionem & ad conatus hostium repellendos accingebant. sed quia Ghisius propinqua castra posuisset, Albanus fortunam belli minimè tentandam ratus contentus illis successibus, per quos posset Pontificem compellere ad honestas pacis conditiones, ita rem protrahendam ducit. at Ghisius contrà vt Albanus assiduis sumptibus affligeretur, atque liberam facultatem concederet Brisacio Galliæ subalpinæ Insubriæque infestandæ, rem ita consultò & ipse protrahebat. Pontifex cum liberum esse agrum Columnæ Segniam strictè obsideri intelligeret, atque Paliano commeatum ita esse interclusum nihil vt omnino inferretur, cum profligati fuissent pontificii Heluetii Ghisium ad se accersit, qui contractis copiis longis itineribus per agrum Spoletinum Tybur peruenit, atque distributo equitatu, peditatuque in finitima quæque loca, Romam contendit. Albanus relicto Marchione Triuici in Samnitibus iam liberis à Gallico metu capit iter cum Italis copiis opem laturus Columnæ, quo bellum in Latio renouaretur, ne Ghisius Segniæ expugnationem impediret. facit igitur iter per agrum Celanum ad lacum

Immanitates Ciuitellæ concessæ ob constantiã. Ciuitellæ descriptio.

Ancharanũ captum & direptum.

Certamen atrox ad Asculum.

Fuci-

Fucinum per valles Otiueti, atque inde Soram ibi certior fit Segniam vehenter laborare, quare Anagniam equitatu Verulum peditatu omni contracto Sora discedit. cum Albani aduentus nunciaretur, cœpta est vrbs acerrimè per totum fere diem concuti tormentis. Sed cum puluis tormentarius defecisset, verberatio intermissa est necessariò dum Anagnia comportaretur. ciues interim reparationes excitare. ignes elaboratos parare in futuros conatus. omnia necessaria ad defensionem diligenter instruere. vbi muri fuissent prostrati, tria tormenta interius locant. quadringentos armatos loricis & sarisis statuunt, qui hostes conantes ingredi repellerent. Hispani ac Germani veriti ne vrbs per deditionem caperetur nullo signo pugnæ expectato, atque nullo ducum iussu prædæ auidi vrbem audacissimè inuadunt, ac per ruinas profecti ad coronam muralem propius accedunt. deinde cognito periculo, in quod auiditas prædæ ipsos impulerat, omnes consistunt. mox ingenti clamore sublato in vrbana præsidia impetum facientes cum ingenti clade repelluntur. deinde rursus repetito conatu denuò Hispani ac Germani virtute Segninorum præcipites per minas murorum deijciuntur. Ita morati aliquantulum Hispani commodum tempus relinquunt vrbanis ad elaboratos ignes parandos. mox edito ingēti clamore ab Hispanis ciues rati hostes esse inuasuros, qui iam iam descensuri videbantur, ignem addunt cuniculis, elaboratisque vasculis, & tormenta displodunt quæ omnia vana prorsus & irrita extiterunt. Hispani illa re cognita nullam moram interponēdam rati confestim ad ruinas descendunt. in præsidia impetum faciunt. multo inferiores numero facile opprimunt, atque trucidant. mox pugnatum est vicatim in vrbe cum magna vtrinque clade. sed Hispani ac Germani denique victores cædibus, prædationibus, rapinis, omniq́ue crudelitatis genere vtuntur, nullis neque sacris neque profanis rebus parcentes. virgines construpantes & viduas. in omnes omnis ætatis ac sexus atrocissimè sæuiunt propter indignationem, quam è suorum clade acceperant. at profectò nihil horum scelerum si fieri possit à prudentibus deber permitti, quoniam in tanta militum licentia multa fiant contra belli iura, quod certè neque aduersus Deum & res sacras, neque aduersus inermes virgines & imbelle mulierum genus suscipitur aut imbecillos pueros, sed aduersus armatos, nimis audaces, nimisque obstinatos hostes, & nimis molestos. huc accedit quòd hæc ipsa crudelitas facit vt exercitus obstinatissimos vbique defensores inueniant, cum homines malint omnes potius fortunæ euentus experiri, quàm infelicissimarum muliercularum tam necessariam defensionem deserere. quare vel summæ difficultates atque insuperabiles propè exercitibus proponuntur per hanc nimiam licentiam, vel ita paucis locis occupatis affligantur atque debilitantur vt ab instituto recedere necesse sit. nam certè quidem hæc ipsa scelera turpissimam ac enormem victoriam efficiunt victoribus, atque omnem gloriæ & militaris virtutis splendorem extinguunt, aut certè obscurant, cuius in locum nationum, populorumq́ue odia & maledicta indignatioq́ue in ipsos victores exurgunt. Vt enim moderatum victorem omnes laudamus atque prudentem; ita nimis elatum, nimisque insolentem ipsa victoria indignum censemus. atque vt vno verbo concludam, nihil tam laudabile in re militari quàm victoriam quoquo modo adipisci, illam adeptis nihil tam gloriosum, quàm cum moderatione animi atque prudentia vti: ne tigridum potius immanium, aut verrium libidinosorum exercitus, quàm hominum victoria appareat. post illam victoriam non in homines solùm sæuitum est, sed in ipsa quoque vrbis ædificia, cum vrbs tota ferè miserrimo incendio atque ferro fuerit solo adæquata. Ioannes Baptista Comes vulneratus in arcem Caietæ missus est. tormenta Segniam attracta. omnis miserrimæ vrbis supellex ablata, aut quæ auferri non posset, igni concremata. illam tam immanem populationem vrbis, atque barbaricam crudelitatem incendiumq́ue non solum Pontifex, sed Albanus etiam grauiter tulit. at Columna vrbe euersa castra mouit signaq́ue infesta infert Paliano. fit certior de omnibus successibus Albanus, qui Babucum peruenerat, vnde copiæ iussæ sunt omnes castra cum Columna coniungere. deinde itum est Valmontonium. In finibus vero Belgarum nuntiatum est copias, quæ aduersus Henricum ab Allobrogum duce parabantur maiori ex parte ad oppidum Sancti Odomari vocatum, quod est Oromansacorum inter Grauelingam & Teruanam situm, vbi colligebantur, ingentes conuenisse. Henricus iam pridem satis ingentem exercitum in fines Belgarum induxerat, qui vt acrius Philippum infestaret, bellum in illam partem intulerat, Lanciumq́ue obsidebat, vbi firma erant Hispanorum atque Germanorum præsidia.

Segnia capta & deuastata ab Hispanis.

Cum per aliquot dies vrbem Galli verberassent, atque obsedissent, potiuntur denique, ac incredibilem opulentiam diripiunt. postmodo munitam vrbem nonnullis in partibus reficiunt summa diligentia, studiosiusque muniunt, quippe quòd plurimi referre ad res bellicas eius loci opportunitas videretur. illa iactura iratus Philippus cum Maria Britanniæ Regina ita egit vt Britanni communem belli societatem aduersus Gallos susciperent. vbique in eo regno bellum aduersus Henricum Galliarum Regem publicè per præcones obnuntiatur. significatur Allobrogum duci summum habenti imperium rerum bellicarum, vt quanto maioribus posset viribus collectis Galliam hostiliter inuaderet, atque multis Germanis principibus significatum est vt arma ad illud bellum compararent. iubet rumorem dissipari quòd vrbem in finibus Galliæ Magetobriam esset inuasurus Rhegodoliensis regionis in ripa Mosæ fluminis sitam. quæ res vbi credita fuisset à Gallis & vrbs illa & aliæ quædam munitiones in iis finibus accuratè instruuntur in regione Suessonum. at in finibus Veromanduorum non negligenter res agitur, fiebat autem bellum assiduè acerbius, cum amiras Gallicis copijs præfectus in illa parte Belgij, quam Piccardiam vocant, profligarit, atque in fugam verterit quadringentos equites cataphractos Sequanos & Belgas, dum conaretur impedire Belgas quominus succurrerent Philippicis rebus, quos obuios habuit. cum his commisso prælio Gallus fit superior. multos trucidat. alios capit. ac paulopost trecentos leuiores

Lancium captum.

In Britania bellú in Gallos cóclamatum.

rursus

rursus fundit. hisce successibus mirificè inflammati sunt animi Hispanorum ad eam notam infamiamque delendam, resarciendumque honorem, quamobrem magnus numerus copiarum colligitur. illæ copiæ vbi ad oppidum Sancti Odomari conuenissent dux Allobrogum egressus Bruxellis quinta castra propinqua exercitui posuit in iisdem finibus. tum coniunctis viribus magna celeritate ita auctæ sunt copiæ, vt circiter tredecim millia equitum, ad quadraginta & quinque pedi- rum essent in castris, cum octo millibus operarum. cum hisce viribus quanta fieri potest celeritate in agrum hostilem irrumpit. nunc huc, nunc illuc incurrens multis oppidis imminere videbatur ita vt Gallus esset ambiguus, neque sciret quid consilij Allobrox dux esset capturus. Sed deniqueprima vigilia motis castris simulat se Ghiam oppidum munitum, omnibusque apparatibus instructum esse obsessurum. At Galli qui timerent ne oppidum non satis firma haberet præsidia aduersus tam potentem exercitum summa celeritate multos pedites, atque apparatus è finitimis locis exceptos intromittunt. quod facile fit, quoniam Allobrox consultò istud fieri patiebatur, vt proxima oppida exinanirentur, fierentque debilia, & præsertim Veromandum oppidum, quod inuadere atque obsidere & omni conatu expugnare sibi proposuerat, quod maximi esset momenti ad rem bellicam eo loco potiri, qui transitus esset peraccommodatus ad irrumpendum in Vermanduos & in Galliam; qua daretur accessus ad inuadendam Lutetiam, cum nulla esset munitio tam valide, quæ posset tantum exercitum retardare, atque Veromandum non satis esse munitum intelligeretur. cum itaque illud ad vota ducis priuatum solitis præsidiis relictum esset, sub Gallicinium quanta potest celeritate ac taciturnitate per inusitatas vias, & loca deuia Veromandum versus castra mouet. ibi sub diluculum castrametatur, itaque oppidum cingit omni ex parte nulla vt subsidia omnino obsessis essent expectanda. Gallis obsidione patefacta cum nollent oppidi tanti momenti ad res Gallicas iacturam facere, decernunt per omnes artes atque fraudes obsessis opem ferre; aut si illud non succederet, per virtutem & ferrum rem experiri. primum igitur tutiorem faciliotemque viam insidiarum tentant. statutum est vt Amiras cum lectissimis atque expeditissimis peditibus istud efficeret: qui noctu miro silentio è castris egressus sub auroram apud quosdam colles parum diligenter custoditos in oppidum Veromandum penetrat. Sed quoniam neque hæc quidem præsidia satis valida viderentur, vt possent resistere tantis viribus hostium, Galli decernunt alios pedites frequentiores eadem ratione immittere, quos sine molestia ingressuros sibi persuaserant. aut, si opus esset, putarant eos per vim vel per illam castrorum partem irrupturos. Sed regulus Andelottus vir acri ingenio, atque magna prudentia, cui munus hoc iniunctum fuerat, vt aliquam gloriam ex illa re, atque celebritatem nominis reportaret, conceptamque notam in pugna Parmensi deleret, cum deletæ eius copiæ fuissent, atque ipse captiuus diu asseruatus in arce Mediolani, noctu iter faciens sub auroram ad eam partem castrorum accedit, vbi stationem habebat Nauatettus castrorum Hispanorum magister, cum mille & quingentis peditibus Hispanis atque trecentis equitibus. Andelottus cum quindecim vexillis peditum & nonnullis equitum propinquus vbi intelligit iter nullo pacto, nisi ferro patere, magna alacritate illos Hispanos inuadit, qui tanta fortitudine, tantaque virtute atque constantia resistunt, vt Andelottus coactus sit pedem referre, & imperfectum negotium relinquere. sex vexillis amissis suorum ipse vulneratus vix cum paucis sese in oppidum Veromandum seruauit. dux ratus id, quod erat futurum, vt Galli omni diligentia niterentur obsessis opem ferre, decernit summo studio pro viribus oppidum esse ad deditionem compellendum aut expugnandum. erecta sunt tormenta complura in suburbium egregiè munitum atque in loco edito situm, quod tametsi poterat à Gallis adhuc honorificè defendi, tamen vbi secundò verberari cœpit, deseritur. Galli enim iniectis malleolis, atque omnibus rebus vtilibus in oppidum contractis, suburbium hostibus relinquunt. at Hispani incredibili celeritate vsi flammas extinguunt. domos hospitiis vtiles ac defensionibus seruant, optimisque præsidiis & rebus necessariis muniunt: quod magnum commodum fuit Hispanis propugnaculum aduersus oppidum. Henricus circiter quadraginta millia passuum distantia a Veromando castra posuerat Compendio propinqua, in quibus erant viginti millia peditum, & quatuordecim equitum, atque studebat quantascunque posset copias colligere, & rebus necessariis instruere, cum quo erat Conestablius atque vniuersa Gallica nobilitas. nam Gallica nobilitas sibi turpe admodum esse arbitratur, vbi Rex belligeratur, nisi saltem sex menses quotannis suis sumptibus militent Regi atque opem ferant. Henricus quia timebat Veromando, excogitabat quo pacto mittenda essent subsidia, atque cum cætera omnia consilia difficilia viderentur statuit ipse opem ferre. eius consilium cum neque à consultoribus militaribus, neque Conestablio probaretur, prætermissum est. non debet enim Rex caput & anima exercitus cum omnium copiarum periculo seipsum atque regnum fortunæ arbitrio committere, aut res difficiles adoriri, cum in vnius salute cuncta nitantur. pluribus igitur rationibus denique Henricus ab illo consilio retrahitur. post varia consilia iniuncta est illa prouincia Conestablio vt viro prudentissimo, atque peritissimo rerum militarium, vt illud munus exequeretur. Ille suscepta prouincia cum copiis sexdecim millibus peditum, quatuor equitum scilicet, atque viginti tormentis bellicis Veromandum versus castra mouet, cum Rex cum suis aulicis tantum constitisset. vbi ad quindecim millia passuum distaret ab hostibus, præmittit duo equitum millia, qui vbi in colle quodam perplacido constitissent, sensimque elato, sese que hostibus ad meridiem ostentassent, iubent nonnullos vadum tentare, quod adeo erat angustum vt neque sex equos vno tempore facilè capere posset. at in cæteris locis propter Hispanorum custodias fluuius uadari non poterat. dux ubi uadum exploratum, atque repertum ab hoste Gallo intelligit, multos sclopetarios mittit ad illud occupandum. quæ dum geruntur

Copiæ ducis Allobrogũ.

Veromandũ obsessum.

Copiæ Henrici Galli.

Gallorũ studia belli.

geruntur in finibus Belgarum, quidam proceres, primariosque principes Hispaniarum ipsi nouā religionem complexi nitebantur fallacijs & maximarum rarum spe ac persuasionibus ad eandem credulitatem retorquere, quotidieque magis serpebant ea semina in anims mortalium, vniuersam Hispaniam breui labefactatura nisi opportuna remedia paulopost adhibita fuissent, qui munus illud sibi susceperant principes ad nouam religionem detorquendi, clamque imbuendi nouis dogmatibus hæreticis, & abducendi ab auita religione & vsitato Dei cultu, primum Latinos libros hæreticos transferunt in linguam Celtibericam. postea quosdam hæreticos ministros occultè introducunt in principum amicitiam, qui nouas interpretationes sensim explicarent. nam ita omnium populorum nouæ religionis studia, atque principum beneuolentiam & autoritatē videbantur plurimam assecuturi, si primarios Hispanos reliquis principibus nouæ religionis adiunxissent. atqui imperitis, simplicibusque adolescentibus facillimum fuit omnia hæc persuadere, & illa præsertim quæ ad voluptates, liberioremque viuendi licentiam concederent facultatem, vltroque inuitarent. post vadum ab Allobrogum duce occupatum tertio ab inde die rursus idem equitatus Gallicus se ostentat Hispanis, sed frequentior tamen cum multo peditatu, quæ copiæ propter iniquitatem loci non poterant conspici ab Hispánis, neque numerus intelligi, quæ decernunt fluuium traiicere cum pontes etiam & lintres aduehetent. Cœpta sunt in Hispanos tormenta Gallica non sine magna Hispanorum clade displodi, & fluuius lintres sentire ad traiiciēdum. infestantur ab oppositis Hispanis sclopettarijs traiecturi, cum quadringenti etiam denuo fuissent missi. statuit dux & ipse fluuium traiicere & collatis signis dimicare cum per fidissimos exploratores cognitum esset, quantus esset hostium numerus. re itaque cum Agamontio comite communicata, qui vnus erat è primarijs Belgarum principibus, opibus, nobilitate, autoritate præstans, & rerum bellicarum non ignarus, & cum alijs proceribus. decernitur non esse præsentem occasionem prætermittendam, quando hostem haberent numero & virtute inferiorem. iussum Agamontium cum mille equitibus Sequanis & Hispanis vadari decernitur vt Hernestus & Henricus duces Vessonum cum duobus millibus equitum & quingentis sequantur. post Masfeltius cum octingentis Ferrarolis, deinde comes Horneus cum mille cataphractis equitibus Menapijs, cum quibus alij variorum ducum, qui erant mille cataphracti traiecerunt, & nonnulli leuioris armaturæ, ita vt ad septem millia equitum accederent. vbi præteritus est fluuius, continuo Agamontius copias instruit aduersus conestablium, qui eo ad diuertendos Hispanos conuenerat, infestandosq; leuibus prælijs, donec ex altera parte subsidia in oppidum intromitterentur. nam illud fuerat conestablij consilium, quod cum executus esset, decreuerat se collium beneficio instructa acie paulatim in tutum recipere. Galli infestandis Hispanis minutis prælijs opportunitatem aperiunt trecentis peditibus vt in oppidum admitterentur, qui cum Agamontij equitatum & postmodo vniuersas copias fluuium traiecisse conspiciunt, ad tutelā collium paulatim se recipiunt commisso leui prælio cum leuiore equitatu, qui nitebatur Gallorū fugam retardare, donec accederet equitatus Hispanus, peditesq; omnes traiecissent. vbi Galli aliquā diu processissent coacti sunt consistere & propter imminens periculum agmina instruere. at Agamontius, qui certam victoriam sibi propositam esse intueretur, cum suis copiis in aciem instructis vbi aliquantulum constitisset occasionem præsentem non omittendam ratus maius agmen equitū hostilium inuadit, incredibilique impetu in hostem impressionem facit, cum duces Vessonum cum mille Ferrarolis à tergo haberet. monet Hernestum vt in aliud agmē duorum millium Gallorum cataphractorum impetū faceret, quem Horneus Comes & Masfeltius & Hocstratus sequerentur. Hernestus summa alacritate in eum equitatum cum magno equitatu irrumpit. Sed agmen Gallicum pari fortitudine, animique constantia procedit obuiam, tantaq; virtute vires Hispanas primo impetu sustinet exceptas, vt propè in fugam verterit. cum acriter vtrinque certaretur, multique caderent, Galli denique numero equitum semper succrescentium victi coguntur sese ad peditatum paulatim recipere. Sed cum Agamontius, cæterique proceres insequerentur, peruentum est ad Gallicum peditatum, qui cum densus, & frequens in acie constitisset, impetum Hispanorum fortiter sustinet. cum atrox diu fuisset prælium ancipiti victoria Dux Allobrogum nouam turmam equitum submittit, monetque Agamontium vt peditatum inuadat, neque tanto fortunæ beneficio abuteretur aut negligeret, quæ facilem ac certam victoriam obtulisset. nam siqua mora interponeretur videbatur illa victoria extorqueri atque elabi è manibus, cum hostis vires colligere, & propè fusum equitatum confirmare ita concesso spatio posset. vbi diu pugnatum esset, atque hinc Agamontius audacter inuaderet, inde Galli fortiter resisterent, Galli demum terga dare coguntur, omnemq; spem salutis in pedum celeritate reponere. Agamontius summo studio cum cęteris proceribus, victoria vtitur. multos comprehensos insequendo trucidat. omnes cohortes profligat, quas intelligit velle cōsistere ad renouandum prælium ac resistendum. Galli postremo virtute Agamontij Ducis, & Allobrogis consilio cędunrur, profligantur, labefactantur. at peditatus accessit tunc cum hostis esset fusus, & certa acquisita victoria. ceciderunt insignes duces Ioannes Dux Beterensis, Vicecomes Turainensis, Guaronius, Plenotius, Celaisensis reguli, & alij complures. Capti sunt per ipsam cladem Gallorum conestablius pugnans, Dux Lingonum, Mompensietus, Marescialliüs Sancti Andreæ, princeps Cenomanorum, Ringrauius dux summus Germanorum, Roysperger tribunus, Angiemus regulus, Cortonius, Foganius, Lansaccius, Mombronius, Thamesus, Villarins, Sienius, Vaisseus, aliq; multi nobilium circiter duo millia. varij generis militum ad quatuor millia capta. vexilla peditum quinquaginta & duo. equitū cataphractorū decem & octo. viginti vexilla leuiorū. decem muralia tormenta ac totidē cāpestria. carri trecenti apparatuū bellicorum cū magno equorū

Agamontius Belga.

Agamōtij virtus & victoria aduersus Gallos insignis.

numero. ceciderunt è Gallis ad sex millia hominum. ex Hispano exercitu paulo plures mille, inter quos illustres fuerunt Benincortus castrorum magister, duo principes Germani, & alij nonnulli. Comes Masfeltius vulnus accepit in femur, Mombrens regulus in genu.

Ducis Sabaudiæ clementia.

Ducis Allobrogum prudentia & humanitas & clementia minus inuidiosam vel apud ipsos hostes fecit eam victoriam, & magis gloriosam. quippe cum nemo sit quin viro bono conuenire censeat vt reliquis dominetur, cum solius crudelis & imprudentis hominis imperium omnibus molestum sit. nam conestablius magnos honores apud Allobrogem consecutus est, multaque humanitatis officia, cum intra ipsius ducis tentorium & hospitium haberet, & curam vulnerum consequeretur, atque omnis Gallica nobilitas honorificè fuit tractata. euaserunt tamen eam calamitatem multi pedites, & maior pars equitatus cum multis viris illustribus, vt Memorātius, Augustonometensis, Condęus, Buttillioneus, & alij.

Nostradam' cladem prædixit, p vim astronomicam.

clades illa Gallorum multo ante visa & prędicta fuerat à Michaele Nostradamo rerum astronomicarum peritissimo, cum multis inde secutis calamitatibus in quodam prognostico. neque enim tam fallax existimari debet, vt assolet, prædictio quę a peritissimis fit astrorum, cū Deus optimus rerum omnium moderator non ita occultas esse aliquando imminentes calamitates mortalibus voluerit, vt eas deuitare non possimus, si expergiscamur. Sed propter insciitiam fe timur plerunque tanquam proiso alueo fluminis, neque studemus per sapientiam viribus astrorum resistere. nam profectò facilius est sapienti preuitum, quàm ignoratum periculum deuitare: cum imprudentia contra & inscitia periculi deuitandi ipsa propè sit necessitas. dux post eam victoriam ad obsidendum Veromandum contendit, quod oppidum antiquitus Augustam Vermanduorum quidam appellatum fuisse volunt, cum sit in comitatu Vermanduorum.

Veromandi descriptio.

est enim oppido maius, at non tamen quod ad iustæ vrbis amplitudinem accedat. situm est non procul a flumine Somma vocato habetque ad orientem Lincones siue Langretium, ad meridiem Nouiodunū. ad occasum cursum ipsius fluminis defluentis in mare Britannicum. ad septentrionem Ghisam oppidum, quod cœptum est multis tormentis diuerberari. Amiras omne genus defensionis diligenter procurat, Gallisque noua auxilia intromittere, qui sperantes Hispanum exercitum lętitia recentis victorię paulo negligentius castra custodituros mittunt trecentos Aquitanos ad tentandū negotium. Sed tanta fuit Hispanorum diligentia vt statim trucidati fuerint. conduplicatæ sunt custodiæ. obsidio paratur magno studio, omniaque necessaria instituuntur ad expugnationem. nam & cuniculi fiunt complures, & multa tormenta eriguntur ad concutiendum, & conatus in statutos dies sunt decreti. oppidum sexaginta cannonibus a tribus lateribus concutitur magno impetu globorum: sed tamen cognitum est interius fossam transuersam insignis profunditatis & amplitudinis intra verberationem fuisse perductam in hostes inuasuros, ac non contemnendum aggerem. Idcirco Nauarettus castrorum magister & comes Omegensis in sequentem diem conatum differunt, nequam cladem ab hostibus acciperent. at Gargioneus regulus tormentarij negotij magister cum ad eam partem tormenta attrahi curaret vel glande vulneratus, nonnullisque proceribus cęsis tamen negotium non intermittit, sed ea ipsa nocte muri partem aduersam tormentis diuerberat, itaque solo ęquat aggerem vt exorto die oppidum posset latius inuadi. distributę sunt postea verberationes in varios proceres, atque primæ præfectus est Gazera castrorum magister cum mille & quingentis Germanis, cui tribunatui præerat Lazarus Sendeis. erat ibi Dux ipse, quoniam ibi maiore impetu quam alibi concussum est, cuniculique sex additi, per quos in fossas valde profundas descenderetur. alia verberatio data est Nauaretto atque Omegēsi Comiti, qui veteranos milites & vallones habebat in castris.

Vallones qui sint.

vocati sunt autem vallones in finibus Belgarum agrestes homines, qui nomina in militiam dederunt. Tertia verberatio concessa est duobus millibus Britannorum, quos Maria regina subsidio miserat è Britannia, & tribus Hispanorum cohortibus tribunatus Nauaretti tribusque Sequanorum. his omnibus imperatum est vt vno tempore oppidum inuaderent, atque ad aggerem pariter accurrerent, neque omnes id facerent coniuncti, sed in tria agmina diuisi, ita vt alter alteri pro opportunitate succurreret. atq; hoc ita factum est, vt distractæ plures in partes defensorum vires debilitarentur. at vero Philippus rex cum reliqua parte copiarum, quæ cum Ferrando Gonzaga erant Samarobrigæ, per illud tempus accessit in castra, atq; vbi tempus opportunum visum est oppidum cępit inuadi. defensores impetum fortitēr sustinent aliquandiu. sed cū paruus esset eorū numerus, inopia defensorū potius, quàm vitio munitionis, aut penuria apparatuū res Gallis infeliciter succedit, qui deniq, virtuti militū Hispanorū cedere coacti ab ea parte vbi dux constiterat paulatim locū relinquunt. at Hispanus rex, qui armatus exitum pugnę prospectabat in fossam descendit, atq; inde per ruinas murorum vrbem ingressus est, cum inter primos esset dux Allobrogum, qui ingrederentur. percurritur ad templū augustius vsque. postea dux reuertitur ad ruinas, vt infortuniis consuleret, quę poterant inter prędationes exoriri.

Philippus armatus Veromandum ingreditur per ruinas.

Philippi edictū nobile.

oppidū igitur cū victoria vbiq; cōclamaretur è tribus lateribus vno tēpore occupatur. at vero cū intelligeretur magna vbiq; fieri cędes vt fieri solet plerunq; vbi per vim in vrbes irrūpitur, Philippus misericordia innocentis populi cōpulsus magna celeritate in oppidum irruit. proponit capitis supplicium in eos, qui in pueros aut senes aut mulierculas sęuirēt, aut qui res sacras vel personas sacras turbassēt. amiras è męnibus cū nōnullis proceribus sese ad fugā demissurus capitur, & Memorātius conestablii filius, Muliēsius regulus, & Cuziēsis, Humēsius, sācti Remi Iarnacius, Andelottus cū ad tētoriū Nauaretti se seruasset adductus est ad ducē. trucidati sunt plures quadringentis è defensoribus, at cataphracti equites capti trecenti. Philippus ipse in ingressu oppidi cōstitit, qui cū illud diripiēdū militibus cōcessisset, curauit ne qui participes periculorū nō fuissent, neq; ad prædā quidē admitterentur. capta sunt viginti & septē tormēta bellica varij generis, multiq; bellici apparatus. ignis in quibusdā domibus accēsus extingui-

extinguitur. multa prçda capta est in eo oppido, quod sçpius Britannicis spoliis fuerat locupletatũ, magnisq; sumptibus Francisci Regis munitum in situ peraccommodato. instauratæ postea sunt collapsæ partes, præsidiaq; firma imposita. at Henricus Gallorum Rex ea clade accepta cum magnã partem Gallicæ nobilitatis amisisset, tam insigni calamitate perculsus, veritusq; ne victrices copię Lutetiam contenderent, quantum potest numerum armatorum conscribit. Heluetios omni celeritate acciet. reliquias fusarum copiarum colligit. Ghisium cum suis copijs in Galliam reuocat ex Italia.

Copię ex Italia reuocatę.

dum ipse Pheras munit, dux Allobrogum comitem Arembergę ad oppidum Chiatellettum mittit inter Veromandum & Samarobrigam situm, quod post diuturnam verberationẽ per quasdam conditiones deditionis venit in potestatem Hispanorum.

Chiatelletũ captum.

tum Hannum oppidum post verberationem deditum est arbitrio regis Hispanorum, quod summa diligentia munitur.

Hannum captum.

post illud Philippus aduersus Henricum cum exercitu procedens multa castella Nouiodunũ vsque occupat, cunctaq; igni & ferro populatur. Sed cum nuntiaretur Lutetiæ transitum & iter à Gallo esse communitum, quia iam hyems propinquaret, copias in hyberna conuertit, omnesq; captiuos in Belgas distribuit. neq; cessabatur interea in finibus Britanniæ, quoniam circiter viginti Britannorum peditũ millia, equites mille & quingenti in fines Scotiæ irruperunt, omnia populationibus & cędibus replentes.

Scotiæ bella.

in hos castra mouerunt duo spurij Iacobi regis defuncti filii, & prorex eius prouinciæ cum magno armatorum numero ad vetandum aditum & deuastationem regni. est autem Scotia insula in mari Britannico ad occidentem vergens, pars Albionis, quæ diuiditur a Britannia Tabuda flumine, haberq; ad septentrionem Thulen & Orcades insulas, ad occasum Hebrides, ad meridiẽ Britanniam, ad orientem Viruedrum promontorium, multisq; fluminibus irrigatur atq; abũdat mõtibus, & ampla planitie.

Scotię descriptio.

Britanni commisso prælio cum Scotensibus victoria potiuntur, atq; in eo prælio ambo filii ceciderunt præter multos alios insignes proceres. milites multi præterea vtrinq; desiderati sunt. Britanni illa victoria elati multis captis oppidis Scotensium ad montem denique perveniunt, vbi in accessum hostium Scotenses locum muniuerant. qui cum vlterius penetrare nõ possent præda onusti in patriam reuertunt. at vero quoniam non simplex accidit plerunque infortunium, sed ea multiplicantur quæ aduersa accidunt, non minus infeliciter pugnatum est a Gallis in mari oceano. Nam Britannica classis cum Hispana coniuncta per Gallicana litora oberrans obuias habuit nonnullas onerarias naues è noua Gallia antarctica Indicis mercimoniis & aromatibus onustas, quæ vbi cruentum prælium commisissent, post multa nauigia a Gallis succensa Hispani denique victores euadunt, multis opulentis nauibus potiuntur, multaque nauigia demerguntur.

Cruentũ prę lium nauale.

interea clades ad Veromandum a Gallis accepta, oppidumque Veromandum vi captum ab Hispanis in finibus Belgarum nuntiatur, quamobrem pontifex desperatis nouis subsidiis è Gallia, diuturnis sumptibus bellorum defatigatus & exhaustus, frequentibus suorum cędibus, incendiis, prædationibus non mediocriter afflictus, cohortantibus ad pacem multis purpuratis patribus cœpit demum ad eam aspirare, de qua denuo ab Alexandro Placito agi cœptum est. Philippus Rex cum ad pacem semper magis quam ad bellum fuisset propensus, vt qui propè inuitus aduersus communẽ omnium christianorũ patrem suscepisset, eam videbatur libenter admissurus, de qua dum inter hos agitur, Galli Fossanum in subalpina Gallia obsident, oppidum natura loci & àrte munitissimum, quod ab Hispanis præsidiis egregiè defendebatur.

Fossanũ obsessum.

at Albanus Romam mittit exploratum ad expugnationem ex ea parte, in qua est erectum templum sanctę crucis Hierusalemi. Palatius & Moschera per noctem omnibus diligenter exploratis reuersi nuntiant Albano facile futurum esse, si vrbs repente cum quibusdam tormentis inuadatur, illam capere. alii tamen duces istud difficillimum esse arbitrabantur, cum tanta inessent præsidia, & quædam etiam difficultas propter situm, atque populus non mediocriter infensus Hispano nomini ob acceptas calamitates. veruntamẽ Albanus magis vt ad pacem pontifex cogeretur, quàm quod speraret vrbem se posse capere, omnes copias ad Columnam contrahit. iubet curare corpora. nuntiat Romam esse inuadendam. monet die postero, vt ibi relinquant impedimenta. hortatur milites si Romam ingrediantur libertatem conclamare, quo nomine ab hostibus dignoscerentur. proponit capitis supplicium siquis vi in mulieres vteretur, aut in sacras personas. tum præmissis trecentis peditibus cum scalis & quibusdam equitibus iubet ad septimam horam noctis præstò esse ad portam Maiorem vocatam, entitique illam capere, qua statim aliç copiæ ferrent suppetias.

Albanus Romã inuadendam pronũtiat vt facilius ad pacẽ pont. cõpelleretur.

Sed paulo post tanta fuit vis imbrium, vt pedites propter vim aquarum minime fecerint vsitatum iter, atque coacti sint per longiores tramites incedere, quare ad statutam horam adesse non potuerunt. Albanus prima vigilia castra mouit sensim incedens. cum tormentis. Alexander Placitus Romam reuersus hos bellorum motus visos cum discederet ab Albano Carafæ obnuntiat; qui veritus ne Tybur aut Romam accederet eadem nocte Ghisium certiorem facit, vt suas copias contraheret, seque pararet ad defensionem. ipse postmodo Romanorum animis parum confidẽs ob ea multa damna, quæ causa horum bellorum perpessi fuerant, rem silentio inuoluit. neminem ad arma vocat, ipse cum suis militibus ad vrbis custodiam ac mœnia profectus custodias vbiq; locat, & in ea parte præsertim, in quam irrupturos hostes suspicabatur. Ascanius tertia hora ante lucem ad portã profectus ex equite captiuo, qui prædabundus cum alijs exierat, Romanos esse armatos intelligit. custodias vrbis esse frequentes, & in omnia loca opportuna distributas. fit anceps quid esset agẽdũ, venitq; in suspicionẽ sua cõsilia ne hostibus paterent. sub aurorã postea illi trecenti cũ scalis præmissi accedunt. horũ aduentus Romã ab agrestibus nũtiatur. mox accedit Albanus cũ tormentis, qui sentiẽs suos conatus põtifici innotuisse, vel ꝙ iã pœnituisset suscepti consilij vt nimis inhumani, vel ꝙ verebatur ne si in vrbẽ irrupisset, suę copię rapinis intentæ à Strozzeanis trucidarẽtur, mutauit cõsiliũ. nã Strozza hac ipsa de causa vt in-

rapinis occupatos hostes vrbanis repente reuersus opprimeret, exierat ex vrbe cũ decẽ vexillis Aquitanorum, & quadringetis galeatis equitibus. cum nemo super mœnibus aspectus fuisset, verebatur ita rem ex composito fuisse instructam, quare noluit fortunæ in constantis voluntatem experiri, vniuersamq; existimationem multis laboribus ac vigilijs plurimis collectam vna hora, atq; adeo vno tẽporis momento profundere. rursus ad Columnam se recipit. Carafa cognita trecentorũ scaliferorũ fuga, qui relictis scalis & quibusdam armis profugerant, mittit equites ad insequendum. quidã captũ sunt, alij trucidati. Ghisius in agro Tyburtino vniuersas suas copias in vnum contraxerat, vt Romæ castra cum Pontificijs cõiungeret, Albanumq; à tergo adoriretur. tum certior fit à Rege de accepta clade, iubeturq; quàm citissimè in Galliam cũ suis copijs redire. scripsit etiam ad Pontificem rex Hẽricus, vt qua salubriore via, fieri posset, suis rebus cõsuleret, donec ipse ab accepta calamitate aliquãtulũ conualesceret.

Pacis conditiones inter Pont. & Philippum nulla habita mẽsione Ferrariensis.

Illo nuntio accepto Venetis & Hetruriæ Duce intercedentibus efficitur vt maturè Põtifex pacis cõditionibus assentiretur quæ essẽt honestæ, quod factũ est nulla habita ducis Ferrariẽsis mẽtione. ad eas cõditiones tractãdas Sãctiflorius & Vitellocius cardinales Albanũ cõueniũt, inter quos res ita concluditur; vt Carafa in colloquiũ cum Albano Cauas conueniret, vbi totum negotiũ de pace esset transigendũ. Carafa Palesanum contendit, atq; mox Albano ad Cauas fit obuius. ibi inter Albanum Philippi regis nomine & tres purpuratos antistites nomine Pontificio, ita de pace conuenit. vt vterq; princips legitimum procuratorem mitteret, ad ea quę communi consilio cõclusa fuissent confirmanda. sic Ponticis nomine Carafa procurator instituitur.

Carafa procurator.

Paulus Papa IIII. dilecte fili noster salutẽ & apostolicã benedictionẽ, Cupientes studio pacis & quietis, quam præ cæteris rebus omnibus summopere diligimus, vt sedatis tumultibus bellicis diuinis obsequijs prout nostro pastorali incumbit officio, toto animi affectu ac libera mente vacare possimus, aliquam concordiam præsenti temporum conditioni accommodatam cum nobili viro duce Albano bellum nobiscum in præsenti gerente inire, tibi etiam secundum carnem nostro nepoti, qui mentem & intentionẽ nostram optimè nosti, & cuius fidem, prudentiam, diligẽtiam, & probitatem in pluribus arduis huius sanctæ sedis negotijs iam diu planè cognouimus vna cum his, de quibus tibi videbitur de sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus cum eodem duce in aliquo congruo & securo loco conuenienti, & cum eo nomine sui regis, à quo super hoc sufficiens mandatũ habere putatur, pacẽ & cõcordiam nomine nostro tractandi, & quancunq; capitulationem & pactionem ineundi, aliave in præfatis necessaria & opportuna & quæ nos ipsi, si præsentes adessemus facere possumus, faciendi & exequendi plenã & liberã apostolica autoritate per præsentes concedimus facultatẽ & potestatem. datũ Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die octauo Septembris. 1557. pontificatus nostri anno tertio. à tergo, dilecto filio nostro Carolo sanctorũ Viti & Modesti in macello martyrũ diacono cardinali Carafæ nuncupato. Albanus tametsi ad omnia Philippi Regis negotia exequenda plenissimam facultatem habebat, neq; indigebat denuo vt procurator institueretur, tamen Philippus nequa dubitatio posset Pontificem à pace deterrere, ita etiam suũ procuratorem cum præcipua ad hoc munus autoritate rursus Albanum legitimè creat. Philippus Dei gratia Hispaniarum, Anglię, Francię, Neapolis, vtriusq; Siciliæ, Hierusalemi, Hibernię & c. rex. Archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Mediolani, Brabantiæ. comes Habspurgij, Flandriæ, Tyrolis &c. recognoscimus & notum facimus tenore præsentium vniuersis quòd quamuis pro incredibili studio & amore ad componendam illam dissenssionẽ quę inter summũ. D. Paulũ diuina prouidentia. S. R. & vniuersalis ecclesiæ Pont. Max. & nos diebus elapsis nõ sine magno animi nostri dolore coorta fuit die. 17. mẽsis decẽbris anno domini. 1556.

Albanus procurator Philippi regis.

Illust. fideli, nobis dilecto D. Fernando Aluarecio Toletano duci Albæ cõsiliario nostro status prætorij pfecto, proregi regni nostri Neapolitani, gubernatori Mediolani & exercitus nostri in Italia sũmo duci plenam facultatem dederimus cum eius. S. aut quibuscunq, personis ab ea potestatẽ habẽtibus omnia tractandi, paciscendi, exequendi, quæ ad hanc compositionẽ & concordiã spectare videantur, quo tamen huic negotio necessario mora nulla aut dubitatio inijciatur, quin ad exitum optatũ perducatur, & nostro huic desiderio plenius satisfiat, eãdem illam facultatem cũ eisdem clausulis prout iacent ad verbum eisdem modis & formis gratificare, stabilire, & confirmare decreuimus, prout tenore præsentiũ gratificamus, stabilimus, cõfirmamus, ratumq; habemus & approbamus, quidquid præfati mandati nostri virtute huc vsq; gestũ, actum, & transactũ est ab ipso duce Albæ cum. S.D.N. Paulo Quarto, aut ab eo potestatẽ habentibus, ac si à nobis id actum & conclusum foret. & ad vberiorem cautelam, quatenus opus est, eidẽ duci Albano confisi & eius integritati & prudentiæ multarum rerum eandem prouinciam per præsentes demandamus, dantes denuo plenã, quatenus opus sit, facultatem, autoritatẽ, & potestatem vt nostro nomine ac pro nobis possit & valeat cũ præfato. S.D.N. Paulo Quarto Pont. Max. seu cum ad modum reuerendo Card. Carafa, vel alio seu alijs qui busuis à sua Beat. potestatem habẽtibus conuentiones, pacta, & capitula quæuis inire, tractate, concludere, firmare, vel inita iam cõtinuare & ad finem perducere. nec nõ alias donationes, cõcessiones, cautiones, securitates, & promissiones cuiuscunq; qualitatis, aut existentiæ fuerint, prout ipsi bene visum sit, promittere, acceptare, & nostro nomine assicurare. etiam si mãdatum exigant præcipuum, quàm præsentibus est expressum, omniaque alia singula facere, firmare, disponere, ordinare, & pertractare, quæ nos ipsi disponere, facere, & pertractare possemus, si ore presentes essemus, & illa si opus fuerit iuramento confirmare, vnumque aut plures ad præmissa loco eius substituere cum simili seu limitata potestate. promittentes sub nostra fide & verbo regijs nos gratum & ratum habituros, & omni dolo ac fraude semotis obseruaturos quidquid per eundem ducem Albanum mandatarium nostrum aut substituendum, aut substituendos, actum, gestum, ordinatum, conuentum, concordatum, promissum, & conclusum fuerit circa præmissa, vel

quod-

quod libet pręmissorū,& nullo vnquam tempore reuocaturos', neq; vlla ex parte contrauenturos,
sub bonorum nostrorum omnium præsentium & futurorum obligatione.harum testimonio lite-
rarum mann nostra subscriptarum. & sigilli nostri secreti impressione munitarum.datum Bruxellis
ducatus nostri Brabantiæ die. 26. mensis Iulij anno domini. 1557. pręsentibus testibus viris illustri-
bus D. Ferrādo Gonzaga,D.Antonio Toletano, D.Bernardino Mendocio, D.Ioanne Maurico rerū
nostri status consiliarijs.ita legitimis procuratoribus institutis ab vtroq, principe pacis conditiones
huiusmodi subscriptionibus vtrinq; confirmantur, à Carafa Pontificis,ab Albano regis Hispaniarū
nomine. Vt Albanus regis nomine tanquam filij sanctę Ecclesię,apostolicę obedientię causa suppli
citer, & qua conuenit reuerentia,veniā petat à S. D. Pont. quod ipsum rex faciat per oratorē post-
modo hac ipsa de causa Romā missum. Vt Pontifex ipse tanquam pater clementissimus in suam — Pacis conditiones.
gratiam regē ipsum recipiat,admittatq; ad omnia beneficia,quæ cæteris Christianis principibus cō-
ceduntur. Vt Pontifex fęderationē renuntiaret Gallorum regi,essetq; in posterum communis tan-
quam vtriusq; parēs. Vt regio nomine omnes vrbes,oppida,munitiones,& cętera loca cuius vis pro-
uincię siue regionis męnibus nudata restituerentur,quę subiecta fuissent imperio pontificio ab ini
tio belli capta ad pręsentem vsq; diem. Vt omnia bellica tormenta vtrinque capta quouis modo ab
vtrisq; restituerētur. Vt ex vtraq; parte supplicia,pęnęq; indictę obliterarentur,perpetuæq; obliuio
ni mandarentur, quæ cuiusuis ætatis, conditionis,dignitatis,sexus,hominibus fuissent obnuntiatę
horū bellorum causa;omnibusq; nō solùm venia & impunitas concederetur,verū etiam honores,
dignitates,iura,officia, vrbes,munitiones,castella restituerentur, omniaq; tam mobilia bona,quàm
immobilia,quę cuiuis erepta,interdicta,impedita fuissent per horum opportunitatem,at nō alijs de
causis atq; ne per hanc conditionē aliquid commodi Marco Antonio Columnæ,aut Ascanio Cor-
neni si afferatur, illi intelligantur esse contumaces, vti sunt in præsenti, quorum negotium totum
liberæ Pontificis voluntati relinquatur. Vt Palianum quale nunc est Io. Bernardino Carboni seque-
stro vtriusq; partis consensu concedatur,] qui iuret se fidem vtrisq; principibus seruaturum,obserua
turumq; pactiones inter Carafam & Albanum compositas, qui præfuturus est Paliano cum octin-
gentis peditibus communibus vtriusq; principis stipendijs. has autem pactiones Carafa ponticio,
Albanus regio nomine pro facultate, autoritateq; sibi concessa cōfirmarunt, iurarunt q; in animas
suorum principum quòd sine vlla fraude,aut cauillatione,aut exceptione seruabūtur;ad quarum re
rum fidem præmissarum ambo subscriptionibus prædicta confirmarunt præsentibus cardinalibus
Sanctiflorio & Vitellio,solitisq; sigillis consignarunt,quibus tanquam testes etiam predicti cardina
les subscripsere. sed quoniam nihil certum adhuc de Paliano vtrius tandem futurum esset confirma
tum fuerat, conueniunt inter se Carafa & Albanus secreta propriaq; cōditione vt ad arbitrium Re-
gis id referatur an velit Palianum męnibus nudatum restitui, ita vt nō possit amplius muniri,donec
satis apta permutatio fiat,rexq; rependent locum æquæ vtilitatis. quòd si controuersia de permuta-
tione oriatur,ea cōcedatur senatui Veneto dijudicanda,cuius sententiæ vtriq; principes acquiescāt.
illa facta permutatione concedatur Palianum cui rex volnerit, modo ne sit Romanæ ecclesię hostis
atrocissimus, atq; sequester ex eat Paliano mænibus nudato.hisce conditionibus ita vtrinq; confir-
matis Palianum cum prædictis præsidijs datur Carboni custodiendum. Cardinales Romam pacem
Pontifici compositam fuisse nuntiant, propter quam multa lætitiæ signa parabantur. sed ita creuit
sequēti nocte vis aquarum ob inanditam imbrium crebritatem & magnitudinem, vt Tybris spretis — Tybridis inūdatio memorabilis.
sui aluei carceribus,solitoq; hospitio minime contentus, non amplius intra ripas se contineret; sed
tanta cum copia aquarum & violentia insolitatum per agrum Latinum vagaretur, vt vniuersam Ro
mam nauigabilem fecerit, multaq; ædificia partim ob vetustatem debilia,partim ob inconstantiam
fundamentorum propter humoris copiam corruerint. multi egregia opera facti horti. multæ pul-
cherrimæ picturę, multa amęna viridaria sunt deuastata.magnus fuit hominum etiam atq; anima-
lium brutorum numerus quę in aquis perierunt immensa ac propè incredibilia fuerūt damna quę
vniuerso Lario illata sunt per illam inundationem. nam sanè propè ausim dicere, tam atrocem fuis
se,tamq; calamitosam Romanis hanc inundationem, vt non minus malorum vna nox vniuerso La
tio attulerit,quàm crudelitas armatorum hostium & rabies atq; acerbitas bellorum omnium supe
norū multorū mēsiū. neq; Bononia sanè, aut Florēria nobilissimæ vrbes multò moderatius tracta
tę fuerunt à suis fluminibus; quippe cum ita ob immensam pluuiarum copiam excreuerint, vt cum
maxima ruina & detrimēto illarum vrbium cognitum sit non satis bonam esse vicinitatem magno-
rum ac demennum fluuiorum. Pontifex quòd hæc non sine numine consilioq; diuino fieri existi-
mabat, ad placandam iram numinis,ad implorandam à diuina clementia veniā delictorum,ad im-
petrandum aliquod refugium tantarum calamitatum, supplicationes & solēne vocatum Iubileum
indixit,atq; cum diui Bartholomæi corpus inter ruinas sui templi ob inundationem collapsi reper-
tum fuisset,illud magna & solenni cum pompa ac supplicationibus in templum diui Petri compor-
tandum curauit.deinde postero die Albanus sub noctem Romam ingreditur cum magna totius po
puli lætitiæ significatione,ad petendam veniam. ad Pontificem profectus perhumaniter accipitur.
omnibus captiuis donatur. deinde die tertio Neapolim accessurus Roma discedit.

LIBRI DECIMI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER VNDECIMVS.

Bella diuinitus vt immittuntur.

REBVS pontificiis per hunc modum compositis, decrescente paulatim molestissima Tybridis inundatione, iam Latium post multas ærumnas, infinitos labores, plurimas cædes, latrocinia, rapinas, prædationes, incendia suauissimam pacem gustare cœpit; & quasi è diuturna grauissimaque valetudine aliquantulum conualescere. Sunt enim bella quasi saluberrimum remedium quoddam diuinitus immissum ciuitatibus, quibus vbi multis consceleratis hominibus, tanquam malignis noxiisq; humoribus repletæ fuerint, tunc diuinitus vel bellum, vel pestilentia, vel fames expectanda est, qua ratione tanquam per tenuem victum, vel phlebotomiam, vel euacuationē vi pharmacorum, quam ex aere imbibimus, vrbes purgantur. atqui morbi huiusce imminentis indicium est, tanquam inæqualis durique pulsus, iniustitia, perfidia, crudelitas mutua, potētiorumq; tyrannis ciuium in imbecilliores, quibus nulla adsit charitas, aut vera religio, virtutesq; omnes & disciplinæ negliguntur, pro quibus torpor, & luxus, & segnities dominantur.

Bellorum futurorum indicia.

hæc vbi apparuerint, non procul abesse putanda est vltio diuina. nam id certè fit, vt res omnes inexplicabili quodam inter se nexu variata semper ferè vicissitudine regantur, cum neq; pax, neq; bellū, neque res huiusmodi maximę vel minimę sine diuina voluntate mentes hominum sensim ad illud mouente fieri consueuerint. ita pax è bello, & è pace bellum ad hominum salutem, si sapiant, diuinitus exoritur. at verò quoniam multa oppida a Philippo possidebantur in Hetruria, ita denique composita est res Senēsis, vt Cosmus Dux Florentiæ omnia Senensis ditionis possideret præter Vrbatellum, & portum Herculis ac Telamonium. etenim quia Populonium vrbs nobilis, & antiqua Herruriæ in litore maris Tyrrheni posita videbatur in magno periculo versari, ne à Gallicis vel Turcicis classibus occuparetur, munireturque tanquam prævalidum propugnaculum, vnde omnes Hetruriæ vrbes perpetuis incursionibus & hostilibus molestiis infestarētur, quia princeps ipse Populonij non posset tantarum copiarum viribus resistere, quamuis eximia sit fide, strenuitate, ac peritia rei bellicæ, Philippus rex, & ante Carolus Quintus Cæsar prudenti salubrique consilio illam vrbem Cosmo Hetruriæ Duci commendarunt, vt cuius potentiam cognouissent, & prudentiam in omni genere publicæ administrationis. promissum est etiam redditum iri quantum pecuniæ in illa munitione & in custodiis fuisset absumptum. atque cum multa millia nummum absumpta fuissent, illa postmodo sunt in rationibus Senensibus supputata. nec ita multo post Turcæ ad Populonium descensiones facientes accepta non aspernanda clade ab Hetruscis copiis, turpiter sunt a suscepto consilio reiecti.

Io. Lusitani Regis mors.

quæ dum ita aguntur, Ioannes rex Lusitaniæ Vlisponæ naturæ concessit, relicto Sebastiano impubere puero trium annorum Ioannis vnici filij filio, qui paulo ante mortem ipsius Regis decesserat. cæterum pontifex, qui autor & persuasor fuerat, vt induciæ inter duos potētissimos christianorum Reges abrumperentur, & propè confirmata fœdera soluerentur, cōfestim animum adiecit ad illos placandos, omniq; studio, industria, diligentia conatur ad pristinam cōcordiā reuocare. legationes itaque ad Henricum mittit in Galliam transalpinam Antonium Triultium purpuratum antistitem. ad Philippum regem Bruxellas Carafam cardinalem; qui illorum regum animos placare, & ad pristinam concordiam reuocare, atque pro viribus res inter illos componere, niterentur. Albanus interea Neapolim profectus partem copiarum dimittit, partem transmittit in Galliam subalpinam aduersus Ducem Ferrariensem. ipse postea vt rebus omnibus interesset Neapoli Caietam accedit. ibi conscendens triremem cum classe nauigaturus asperrima tempestate impeditur

peditur quo minus posset opportunè per auni tempus agrum Ferrariensem hostiliter inuadere,cũ
& acriter hyemaret,& vis frigorum milites esse sub dio non pateretur. in Insubriam itaque Medio-
lanum se recipit, ibiq; hyemat,& tempus accommodatum educendis copijs expectat. at Philippus
rex quòd sibi non planè satisfieret ab antistite purpurato Tridentino in ea administratione, Ioan-
nem Figarolam virum bonum ac strenuum arcis Mediolanensis, præfectum in Mediolanẽsem præ
fecturam suffecit. Sed quoniam Cyrnus insula nonnulla ex parte erat adhuc in potestate Gallorũ,
sicuti explicatum est superius, Genuenses illius insulæ iacturam grauiter ferentes sentiunt quanti
res illa referret non solùm ad publica, sed etiam ad priuata commoda. non enim solùm respublica
Gennensis erat magnopere illa iactura diminuta, sed etiam in multos priuatos illa calamitas redun
dabat; præter illud, quòd solet iactura cuiusq; rei videri molestior interiecto tempore, atq, cognito
pristino vsu. nam proximum mare vniuersum Gallicis classibus infestabatur, cum naues mercimo-
nijs onustæ diripentur, neque vlla satis tuta daretur conuehendi commeatus in vrbẽ facultas. illud
aũtem tanto molestius accedebat, quanto steriliorem, magisq; infęcũdum vrbs habet agrum, cuius
vniuersa propè salus & conseruatio in iis cousistit rebus, quæ importabantur. decretum est id-
circo à Genuensibus enitendum esse totis viribus, vt tantarum miseriarum, molestiarumq; cumu-
los, quanti in dies imminere videbantur auerterent, seq; perpetuis calamitatibus, magnis sumpti-
bus, summo omnium facultatum periculo subleuarent. illud negotium facilius factura apparebat
paulo ante accepta Gallorum ad Veromandum clades,& copiarum quæ in Italiam subsidio ponti- Cyrni bellũ
fici venerant, reuocatio,& res Hispanis vno tempore pluribus in locis feliciter succedentes. Hiero- instauratum.
nymum igitur Lodronium cum duobus millibus & quingentis peditibus Germanis, Italis quingẽ-
tis in vrbem accersunt, quibus censis exhibent stipendia. copias in insulam Cyrnum exponunt. iu-
bent præfectos, procuratoresq; publicæ vtilitatis Casalium sinum obsidere, atque conari omni stu-
dio illo potiri, dum Andreas & Antonius Auriæ maritimas partes munitorum locorum Gallicæ
ditionis infestant, atq, ad litus arenosum,& Tilocem, & Aureum montem ad nauigantes omnia re
plent trepidatione, & postea portum Syracusanum. dum sinus Casalius obsidetur, quotidie pu-
gnatur minutis prœliis. multi vtrinq; exeunt ad leuia certamina. at Paulus Iordanus Vrsinus, qui
præerat rebus insulanis eum proregia potestate, vt dictum fuit, cum Gallicis præsidijs, vir autoritate
& cognitione rerum militarium clarus, quamuis cumulatè optimi ducis officio ac omnibus nume
ris satisfecisset, tamen propter Belgica Henrici Regis infortunia recentia, cum neque subsidia neces-
sariaq; auxilia pro præsenti difficultate, neq; necessarios commeatus posset extorquere, coactus est
vniuersas suas vires in tria loca opportuniora totius insulæ contrahere, atque ita qua posset ratione
sibi illatum bellum sustiuere. nam profectò ita requirit bellica ratio, vt paruas vires duces in præstã
tiora loca ad defensiouem contrahant, quoniam multò potentiores sunt coniunctarum vires, quã
separatarum copiarum. quę enim defendi nou possunt munitiones, castella, vrbes vel euerti conue-
nit, vel flammis absumi, si aliquam hostibus vtilitatem contra nos afferre possiut, vel si angustia tẽ-
poris istud fieri non patiatur, necessitasq; vrgeat, deserenda sunt ipsa loca, ne vuo temporis momen
to & munitiones & copiæ & existimatio perdatur per gloriam hostium. Iordauus demũ post mul- Pauli Iorda-
tas Casalii sinus oppugnationes oppidum illud cogitur relinquere, seq; in portum Syracusanum, ni Vrsini vir
& in montana quædam loca cum præsidijs recipere. ibi tamdiu singulari virtute & admirabili pro tus.
pè strennitate conatus hostium sustinuit per summam rerum omnium uecessariarum inopiam,
ac penuriam, maritimis terrestribusque præliis resistens, vt magnam tamen partem insulæ Gallorũ
imperio reseruauerit. vbi annus inter hæc varia certamina præteriisset, Genuenses propter aeris il-
lius insulæ intẽperiẽ Vrciuio, Cesiæ litore,& vrbe Mantinorũ Bastia egregiè munitis, firmissimisq;
præsidijs obfirmatis iam propè magnitudine sumptuum defessi vniuersum negotium in annum se
qnentem reiciunt. in finibus verò Insubrum Figarola audita clade Gallica in finibus Belgarum, cũ
Henrico res nou feliciter succederent aduersus Philippum regem Hispaniarum, & ipse collectis,
conscriptisq; veteribus copijs & nonnullis recentibus magna celeritate repentino aduentu recupe-
rat nonnulla castella in agro Dertonensi, quæ capta fuerant à Gallis, & quorum præsidia proxima Figarolę vir
quæque ferro, prædationibus, incendijs populabantur. castris itaque positis ad Põzonem, quod est tus.
oppidi nomen, illo breui potitur, quare fit vt Dertonensis Alexandrinusq; ager,& proxima omnia
tuta reddita sint ab omnibus rapinis ac molestiis Gallorum hostium. At Ferraudus Gonzaga vir Ferrandi Gõ
insigni laude rerum bellicarum illustris, multis rebus præclarè gestis, multis honorum gradibus, zagæ mors.
multis honorificentissimis præfecturis clarus; post multas fortunæ & inuidorum difficultates supe-
ratus, Bruxellis naturæ concessit. non sine magno Philippi Regis & omnium bonorum mærore ac
lacrymis, in cuius funere multa præclara,& hæc in primis carmina scripta sunt.

Multa decessit honos & gloria magna
Italici decoris Gonzaga lumine casso.

Ghisius propter Belgicum infortunium, sicuti dicebamus, ab Henrico rege In Galliam reuocatus,
vbi decreuisset inundatio ac diluuium Romæ magnis itineribus,& quanta fieri potest celeritate in
Galliam properat, iussis copijs summa diligentia per Galliam togatam Ferrariensemque agrum in
Galliam & ipsis proficisci. reliquit etiam quędam vexilla æquitatus ac peditatus, quæ apud Ducem
Ferrariensem essent in hybernis, cum iam bellum aduersus illũ, vti patebat, parari cępisset: qui hac
ipsa de causa omnia castella munienda, rebusque omnibus uecessarijs instruenda curauerat. munita
est Herberia oppidum præcipuè, ante quod propugnaculum quoddam è gleba ita sublime erexit, Herberia mu
vt posset idem oppidum protegere ab omni verberatione, omnibusq; propinquis castellis hostilis nita.
ditionis imminere,& siqua forent molesta, exitium minari. Philippus rex post pacem cum pontifi

ce com-

ce compositam, recuperataq; castella, quę diximus, in Insubria, quoniam visus esset vir tractandis negotiis accommodatus Ioannes Figarola subrogato in Mediolanensem præfecturam Consaluo Ferrando regulo Suessano, comissaq; arcis Mediolanensis custodia Alphonso Pimentello, decernit Figarolam assiduum oratorem apud pontificem, qui regio nomine negotiaretur. Pimentellus citatis equis in Insubriam Bruxellis properat ad ipsam pręfecturam, vbi cum magna lætitiæ significatione fuit exceptus. Figarolæ propius ad vrbem Romam profecto significatur ab iis, qui Hispanis partibus studebant, eius aduentum molestissimum accidere pontifici, quamobrem ad dedecus regium, & incommoda ipsius deuitanda cauēdam esse senis iracundi indignationem, qui esset implacabilis vbi semel odium concepisset: quare ita hortantibus atq; persuadentibus amicis mutat consilium, Caietamq; contendit donec indignatio pontificia deferuesceret. indignationis causa fuit quod Figarola in præfectura Mediolanensi passus fuerat æquo animo, vel potius iusserat, supellectilem quādam opulentam sanè Reidetti Ludouici viri pontifici gratissimi diripi, qui Mediolanum ad ducendam vxorem cum quibusdam Gallis pontificis familiaribus accesserat. eam supellectilem repetenti Reidetto responsum est iure belli inter duos Reges videri fuisse ablatam, cum esset viri Galli. Pontifex eam rapinam ægerrimè tulit, quoniam periniquum videretur hominem innocētem, inermē, nullis bellorum motibus vnquam implicatum, nullius sceleris conscium, neutram in partem magis propensum, qui multos annos Romam habuisset pro patria, qui nihil non modo non fecerat, sed neque cogitauerat quidem pro Gallis aduersus Hispanum regem. ita impune nomine quidem bellorum, sed reipsa per libidinem & auaritiam, cupiditatemq, habendi spoliari ab Hispanis. quibus accedebat etiam, quod acceptis quibusdam iniuriis nullum æquum ius obtinere potuisset. Figarola illa tanta rerum nouitate atque indignatione pontificis ita consternatur, cum omnes gradus honoris ita amisisset, vt in grauissimum morbum ob animi molestiam inciderit. verumtamen multorum purpuratorum patrum precibus impetratur postremum vt Figarola in legationem sit admissus, veniamq; consecutus, si eam supplex precaretur. Sed postmodo admissus nō prius ab illo morbo conualuit, quàm extremum vitæ suæ diem concluserit. suffectus est illi in eam legationem Frāciscus Vargas Hispanus, qui legatione apud Venetos tunc fungebatur, vir, vt ex eius colloquijs, & consuetudine sæpius cognoui, doctrina, ingenio, prudentia clarus. per quod tempus primum nata est controuersia de superiore loco inter Hispanum, Gallumq; Reges, & Polonum ac Lusitanum, siue eorum regum legationes, & Florentiæ, Ferrariæque Duces; & Vrbini ac Mantuæ. Quæ dum fortuna sursum deorsum versat in Italia, paulatim atrocissimi & immanissimi belli, quod natum est, in Gallia transalpina, semina concipiuntur, quod ita peruagatum est per eam prouinciam, vt vniuersam multis, miserabilibusque cladibus affluxerit, & propè funditus euerterit. nam eius fragor, incendia, ruinæ exauditæ sunt ac peruenerunt ferè in vniuersas gentes. plurimum finitimas prouincias infestarunt, ac penetrarunt, exitioq; fuerunt multis mortalibus vel citra montē Apenninū. Ad huiusce tanti belli originem explicandam, videtur repetēdum altius, quæ causæ nobilissimas & potentissimas familias Galliæ comatæ compulerint in mutua vulnera ad arma suscipienda, quę denique in catholicam religionem, & in ipsum potentissimum Galliarum Regem conuersa sunt, cum alioquin illa natio soleat esse sui Regis præcipuè obseruantissima. Est morbus quidam propè natiuus & certè communis omnium ferè illorum, qui principum, Regum, aut Imperatorum greges, gratiamq; sectantur, neminem vt æquo animo ferant sibi esse parem, nedum superiorem gratia, & consuetudine apud principem: quę pestis per liberas etiam ciuitates, & resp. & multorum administrationes latè peruagatur, cum semper æmulatio & inuidia & odium occultum sit inter pares, & illud præsertim si ad primarios honores, honorificentioresque magistratus aspirent. His enim cęterorum parium contumeliæ, & dedecora, & turpitudines, & infortunia propria felicitas existimatur. neque tamen vlla est vrbs tam parua, nullum oppidum, nullus pagus, in quo nemo sit qui sibi principatum expectat, primumque locum non aucupetur. nam semper præclarum fuit habitū, vel sine virtute insigniri ornamentis virtutis, quæ sunt imperia in cæteros homines, potentia, magistratus, autoritas, existimatio. Accidit igitur vt Vandomia, Sciatiloneaque familiæ totius ferè Galliæ comatæ nobilissimæ ac potentissimæ propter multas opes & clientellas & affinitates clandestina odia & occultas simultates aduersus Ghisiam familiam & ipsam nobilissimam, regijsq; opibus suffultam & multis egregiis bellicis condecoratam exerceret. causę simultatum fuerunt complures, sed præcipua, quòd Vandomia iam opulentissimo Cantabrorum regno insignita, ac propter propriam potentiam clara, regięq; stirpi ita propinqua, vt nisi Valesijs regibus per Valesios legitimè successum esset, amplissimum & magnificentissimum totius Gallię regnum, atque imperiū totius Gallicę prouincię ad se iure hęreditario deuolui existimans, non satis trāquillo animo ferebat Ghisios plurimum gratia apud Regem Henricum Gallorum valere atque post regem ipsum omnia ferè in Gallia moderari. Huic rei paulo post illud etiam accessit, quod Franciscus Henrici filius vxorem duxit Scotensem Reginam, quę Ghisiæ familiæ erat coniūcta, & antiquiores causæ ob quas Rex non satis fidens Vandomijs hærere Ghisijs cogebatur, quare inter vndas propè bellorum res paulatim fluctuare cæperunt. Has clandestinas simultates non aspernandam turbandæ Galliæ comatæ occasionem nacta fortuna paulatim alia semina iacit contentionum & rixarum, vnde postmodo illis succrescentibus Gallia vniuersa denique maximis cladibus & incendiis cum multa populorum Gallicorum, omnisq; ætatis & amicorum hominum internecione afflictata est. Nam Gaspar Sciatilioneus Galliæ amiras præfectus tormētario negotio, quæ dignitas maxima est apud Gallos, eques ordinis diui Michaelis conestablij nepos, cum simultates & ipse, inimicitiasq; exerceret aduersus Ghisios proceres, quibus se imparem viribus autoritateq; intelligebat, sese ad Vandomias

partes

Io. Figarolæ mors.

Contētiones de præcedētia inter legationes.

Cōtentiones aulicorum.

Causæ bellorum Gallicorum.

partes contulit & ipsos infensos Ghisijs multis de causis, vt sciebat. Nata est controuersia quædam recens inter Ducem Namuriensem, conestablium, & Henricum Regem de virgine quadam Vandomia, quæ controuersia fuit Ghisijs pergrata; quia sic non modo ipsi gratia facillime præstare posse͂t apud Regem, sed etiam Regis odium atque indignationem conuertere ad Vandomios opprimendos; quippe cum rex neque videretur propter illam controuersiam satis confidere Vandomijs, & Ghisij Namuriensem Ducem palam tuebantur. Amiras, qui diligenter, magnoq; studio vltionis opportunitatem aucupabatur, ratus præsentem occasionem minime esse negligendam, dum animi vtrinque recentibus creditis iniuriis essent inflammati ad vltionem, comitia clam Lutetiam Parisiorum indicit. Ad ea comitia conuocat affines & propinquos virginis, ad quæ conueniunt insigniores duces Sciatilionei, quibus aut inuisa, aut etiam molesta iam esset Ghisia potentia, & gratia apud Regem: quippe cum mos sit inueteratus & propè auitus aulæ Gallicæ, nihil vt ab ea feratur mediocre. Nam qui gratia valet apud Regem, ille solus est apud omnes populos Galliæ admirabilis, & gloriosus: qui nulla gratia valet, cæteris Gallis omnibus est despectui, nullamque obtinet autoritate͂ inter Gallos, quamuis opibus, nobilitate, principatu, gloria rerum gestarum alioquin sit illustris. In illis comitiis multæ magnæ atque graues agitatæ fuut querelæ de Ghisia importunitate; sed omnium sententiarum grauissima fuit illa, & quæ atrocissimè animos præsentium impelleret, quod ad explicandam odij atrocitatem quamuis occasionem auidissime arriperent Ghisij, vt nunc etiã fecerũt, cum præter veteres iniurias perfidiam Namuriensis Ducis aduersus Vandomios tuere͂tur.

Comitia Vandomiorum.

Non esse diutius ferendam ignominiam illatam Vandomio splendori ante illum diem incontaminato, neque tyrannidem iam Ghisiorum crudelissimam, at non amplius gratiosam potentiam, cum perpetui sint hostes vel gloriæ vel potentiæ Vandomiæ, omneq; Vandomiorum decus ægerrimè ferant. futurum enim si res tacitè feratur, vt multo apertiores, atrocioresq; iniuriæ expectentur, cum nihil aliud sit impunitas veterum cõtumeliarum, quam liberalis quædam ad recentiores iniurias inuitatio. omnem autoritatem, existimationem, gloriam Vandomii nominis ridiculam fore inter Gallos, atque inter exteras nationes ludibrio, si diutius æquo animo feratur se ita contemni a Ghisiis & conculcari. Inuestigandam esse aliquam rationem, qua tantus malorũ cumulus auertatur. Quæ cum ab omnibus communi consensu & concordibus consilijs fuissent vnanimiter confirmata, postea multæ propositæ sunt sententiæ, multæq; rationes agitatæ opprimendorũ aduersariorum. In iis iam variis cogitationibus, consiliisq; propositis nullum visum est vel potentius vel opportunius ad vlciscendas veteres, nouasq; iniurias, quam si per simulationem nouæ religionis istud efficeretur. Quippe quòd non solùm multi ex vniuersa Gallia comata essent venturi ad ampliorem licentiam, liberioremq; vitæ rationem pro appetentia, sed etiam è finitimis & longinquis regionibus. Huc accedit quod hac ipsa ratione sibi videbantur probè aduocare posse Germanica auxilia, vbi opus foret ad opem aduersus regiam potentiam, catholicæq; religionis defensores, ferendam; & arma Britannica in Galliam ad communem religionem inuitaturi apparebant protegendam, & multarum aliarum nationum vires non aspernandas, quibus facile Ghisiæ potentiæ, & regiis auxiliis Ghisiis concessis non modo resisteretur, sed etiam aduersariorum copiæ retunderentur. Nam nunquam fere sola religio fuit causa bellorum, sed vel liberior & amplior viuendi licentia expetita per simulationem religionis, vel immoderata libido dominandi, vel aliqua res huiusmodi mortales incitauit ad arma hostiliter suscipienda aduersus resistentes, cum turpitudo desiderii, & illegitima appetentia rerum parum honestarum, aut simulatione defendendæ religionis, aut alicuius causæ honestioris contegatur, quo multi & fautores inueniantur, & confluant adiutores, quia manifestam turpitudinem pauci ad modum complectuntur.

Sola religio rarò causa bellorum.

Inuitabat ad hoc facinus tam nefarium familiare & domesticum apud Gallos exemplum eorum, qui humiles ac pauperes Lugdunenses vocabantur, aut qui dicebantur Albii principe ac fautore Raimondo Tolosatum comite (non enim recens est hic Gallorum error) qui per ampliorem viuendi licẽtiam introductam apud Gallos, superstitionis & impietatis autores extitissent, immanemque crudelitatem quam in aduersarios exercuissent, vulgi studia, & populorum Gallicorum sibi animos per fraudes conciliarunt. Neque profuerunt sanè pontificium decreta aduersus illos populos, neque principum indignatio, vel clades non semel illatæ cum eius antiquæ hæreseos pestifera & cõtagiosa semina in manus tradita ad posteros tanquam noxia & calamitosa bonis frugibus gramina in multos cespites pullularunt, neque vlla tanta esse potuit succedentium regum industria, quæ illam plantam radicitus ex animis hominum conuellere potuerit; quamuis vel vniuersæ vrbes aliquando fuerint euersæ & sinus se ac solo æquatæ. Dicti sunt Vgonotti communi nomine omnes, qui in sentinam hæresium postea se coniecerunt variis erroribus contaminati, cum in Turonibus locus quidam Vgonis porta diceretur, in quem frequentiores conueniebant Albiorum & pauperum Lugdunẽsium asseclæ, quo in loco fiebant conuenticula, & conciones ad nouam religionem deficientium. inde omnes hęretica prauitate notati vocati sunt Vgonotti in illis regionibus.

Vgonottorũ origo & nomen.

Illo consilio ita inito ac stabilito, discceditur è comitiis. Horum procerum iussu priuati homines accepta pecunia palatia perampla conducunt. Inuitantur clam magnis largitionibus Vgonotti concionatores. frequẽtes conciones fiũt in ipsis palatiis. Inuitantur ad liberius vita genus clam permulti Galli cuiusuis ætatis & conditionis. Paulatim succrescit hęreticorum numerus multis quotidie se addentibus. Horum vbi palatia iam capacia non essent ob multitudinem, exitur in pratũ agri Lutetię non procul ab vrbe, quod clerum vocatur. Interfuisse dicitur per noctem occulto his omnibus quę agebãtur Amiras & Andelottus, & Cantabrorum Rex, vt horum procerum autoritate suffultum se vulgus putaret, nõ cõtemnendęque autoritatis habere defensores. nam ignobilis multitudo partim quod hosce principes ha-

pes haberet nobilissimos ac potentissimos fautores, partim quod numerus hæreticorum & nouæ religionis studiosorum non contemnendus confluxisse videretur, extollitur paulatim ad spem nouarum, maximarumque rerum. templa itaque, sacerdotes, ritus, auitas sacrorum ceremonias contemnit, omnes catholicos ritus ludibrio habet. Pontificem, purpuratos patres, sacros antistites omnes maledictis lacessit. Plurimum lætatur quod nobilissimas præfecturas Gallicæ militiæ habentes essent nouæ religionis patroni, tormentario negotio nimirum, & vniuerso Gallico peditatui præfecti, præter alios insignes duces, qui his rebus interessent. Vbi res eò excreuisset, vt propter multitudinem non videretur magnopere esse formidandum, iubentur palam, ac non non iam amplius occultò ac timidè considere in Clero non procul à Sequana flumine, quibus populis in herba considentibus stantes concionatores verba faciebant. Conuenerunt breui circiter quadraginta hominum millia ad nouam religionem, à quibus Andelottus summus eius conuentus imperator fuit salutatus, & cum magna lætitiæ significatione exceptus. Sed enim cum hæretici iam præsenti statu contenti non essent, viderenturq; ad res nouas iam aspirare, quod non poterat fieri sine magna Galliæ ruina, paulatim increbuit vulgi sermo templa catholicorum videri concremanda, sacerdotes è Gallia prouincia exterminandos, omnes qui ausi essent, aduersari tam potēti factioni, aut ex vniuersis vrbibus Gallicis esse eiiciendos, aut crudeliter necandos. Hi tam periculosi Gallicæ tranquillitati & libertati rumores iam latius dissipati minime occultari potuerunt, sed omnia repleuerunt ingenti trepidatione, quæ cum ad Henricum Regem delata fuissent serius, quàm oportebat, eius animū non mediocriter turbarunt metu imminentium Gallico regno periculorum. iubet promulgari edictū regio nomine nequis in Clerum accedat. accedētibus proponit capitale supplicium, & bonorum præterea fisco addictionem. eius edictum habetur ludibrio ab iis, qui factionis potentiam sibi proposuerant. vt locus non minus frequentaretur, habitus est delectus horum armatorum. collocantur armati in insidiis aduersus vel magistratus, vel quicunque concionatoribus aut cœtui vim inferre parauissent; neque prætermissum est quidquam, quod spectaret ad mutuam defensionem. Hēricus tantum rerum nouarum in suo regno excitari aduersus suam sententiam minime ferendum ratus, quæ in regni ipsius pernitiem, deuastationemq; insurgerent, iubet Andelottum vnum è principibus eius factionis ad se acciri. Accitum reprehendit vt tantarum rerum, tamq; illi regno pernitiosarum autorem, nisi ab inceptis desistat. Sed cum videretur Andelottus non modo non acquiescere mandatis regijs, verum etiam grauiter ferre regios monitus, inde digressus iubetur in carcerē coniici. Amiras & Rex Cantabrorum, ne incurrerent in aliquod infortunium, rem pro viribus dissimulantes rebus ad defensionem necessarijs clam instruuntur; cum homines eius factionis tractandis armis apti sese ad tutandos defendendosq; ministros accingerent. Henricus intelligens quanti esset negotium, ne tantum tumultum, quantus necessario insurgere apparebat, Lutetiæ excitaret, si tot potentium clarissimarumque familiarum vno tempore animos offendisset; cum periculosum etiā appareret ne arma palam ad defensionem susciperent, animum adiecit ad principes eius factionis distrahendos. Cum sit itaque consuetudo Gallorum vt discedentem regem vniuersa nobilitas consectetur, aut certè ad suos principatus accedant, Rex Henricus discedit Lutetia. principes egressum Regē necessario sequuntur, quo tēpore Rex Cantabrorū animū Henrici mitigare conatus iam plurimū aduersus nouas hæreses inflāmatū vix obtinuit ne Andelottus extremo supplicio afficeretur. Paulopost Amiras in eam partem Belgarum, quam Morinos siue Picardiam vocant, Cantabrorum Rex in suum principatum Aquitaniæ siue Guiennæ discedit. Vulgus tamen ad omnem petulantiā ac temeritatem propensum hæreticas conciones non intermittere. institutas & susceptas hæreses clam fouere. regia edicta contemnere. acceptis nominibus per noctem, quando per diem tuto nō auderent, se mutuo ad conciones inuitare. sunt enim nomina notæ quędam, & indicia, & tanquam tesserę, quæ dantur in castris vigilibus ad dignoscendos amicos ab hostibus, quibus carentes tanquā hostes impune possunt interfici a custodibus. Cęterum Henricus hanc pestem è suo regno antequam latius serperet euellendam atque extinguendam ratus, callidum consilium & prudentiæ plenum excogitat. Simulat suspicionem belli. iubet Italos Gallosque equites Lutetiam conuenire. Imperat stationem in vrbe habere ad tempus vsque exeundi ad bellum. Iubet clam doceri equites quod sit regium consilium. Conquiruntur nomina & cognomina principum factionis, & eorum qui profiterentur armis & autoritate nouam religionem defendere. his per varias artes extra vrbē ad supplicia distractis & allectis, mox omne studium conuersum est ad minuendum numerum seditiosorum: quorum cum pleriq; essent artifices, iussi Galli equites magni lucri spe oblata ad varios vsus suarum ædium vel extruendarum, vel reficiendarum, vel pingendarum eos inuitant. Multi ad oppidum Melonem conuocantur, quod situm est secundum ripas fluminis, atque omnes hi extremis suppliciis sunt affecti. est autem Melo nunc vocatum Melodunum oppidum in insula Sequanę fluminis positum Sennonum regionis, quod non procul distat a Parisiis. Ita per varias artes subtractis principibus factionis Vgonotticæ, diminutoq; numero fęderatorum, palam animaduersum est ad cęteros acerbitate suppliciorum deterrendos, in reliquos, qui inuenti sunt in vrbe. Multi nudi tabulatisq; ratium afflixi super longis lintribus secundo flumine Sequana conuehebantur eodem ad supplicia, quare pleriq; diffugere. acerbitatem suppliciorum expauescere. Concionatores solum vertere. omnia hęreticorum instituta conticescere. Istud autem sciitè factitatum est ab Henrico in rebus tantis, ac tam turbulentis, tamque periculosis. nam nisi seditiones motuum ciuilium, principesque factionis aliquo artificio potius, quam armis de medio sustulisset, paulatimque semina surgentium tumultuum restinxisset, ac omnia vno tempore labefactare conatus esset, non minus in seipsum atque in subditos populos regiæ maiestati, quam in aduersarios vniuersam vim

Andelottus captus.

Callidum cō silium Henrici Regis.

Melodunum opp.

Vgonotti repressi ab Hērico Rege.

bellorum

bellorum,periculorumque magnitudinem conuertisset. Quis enim nesciat quòd vbi iocinoris vitio atque inflammatione pustulę in vniuersum corpus,aut in aliquam eius partem intumuerint, inutilia futura sunt medicamenta quæ ipsis pustulis adhibcãtur; nisi iecur ipsum per pharmaca ad aptum temperamentum prius perducatur? Sic in ciuilibus seditionibus principes vel placandi, vel de medio tollendi sunt, si sint temerarij ac pertinaces seditionum, cum post prostratam illorum autoritatem omnia turbulenta facile sedentur. Andelottus, vt diximus, per Amirantis preces atque consilium his conditionibus ab Henrico libertati restituitur. ne cętum vllum colligeret, aut faceret conuenticula. ne concionibus vllis hæreticis interesset, ne foueret illam factionem sua præsentia, ne hæretica dogmata contra Romanam fidem, aut dogmata diuersa à Pontifice Romano protegeret. Ipsi tamen concessa est facultas vt quam mallet vitæ rationem sequeretur. At Cantabrorũ Rex pro instituto susceptoque munere permittit in suo principatu hæresiarchas cõcionari, ad quas conciones conueniebant multi subditi & nobiles viri & opibus ac nobilitate primarij ciues totius Galliæ comatæ, partim nouitate rerum allecti, partim odio Ghisiorum, quibus paterent Vãdomiorum consilia. Ghisij ita paulatim Vandomiorum potentiam in se ali sentientes per simulationem nouę religionis Regem cohortantur ad castigationem tanti sceleris, quod contra Regiam maiestatem, contra quietem ac tranquillitatem totius Galliæ, contra catholicam fidem, contra verum, legitimum, pium, auitum cultum Gallicarum gentium, committeretur. adhortantur ad delendam, aut certè minuendam Vandomiorum potentiam, ne in caput ipsius Regis, & in Gallicorum populorũ ruinas aleretur. Docent non esse ferendam tantam subditorum principum regiæ potestati autoritatem, quæ possit propè ipsis regibus adæquari, cum nulla maiestas imperii socios æquo animo patiatur. Futurum, nisi consulatur maturè Gallicæ tranquillitati, vt breui cum ipsis Vandomiis de ipso vniuersæ Galliæ regno dimicetur, qui non solum Gallicis auxilijs, sed etiam exterarum gentium copiis & pecunia adiuti ad regnum ipsum palam audebunt aspirare. Consueuisse plerunque cum potentia, & opum magnitudine succrescere ambitionem & appetentiam alienarum rerum & libidinem dominandi. Facilius esse crescentem in ipsis propè incunabulis quamlibet potentiam opprimere, quàm vbi corroborata stabilitaque sit beneficio temporis euertere: quippe cũ omnium malorum minora, minùsque periculosa sint initia, quàm progressus, qui postea tanquam validissimi fluuij non validis obicibus refrænantur. Henricus tametsi hæc recto consilio dici intelligebat, itaque facere decreuerat, tamen consilio & precibus conestablij aliquantulum frænabatur, cuius tres nepotes, purpuratus antistes Sciatilioneus, & Amiras & Andelottus his erroribus essent implicati. Nam conestablius ipse profitebatur se his omnibus maturè consulturum. non esse Christianæ charitatis aiebar, vt statim, atque quis errauisset, in eum atrociter animaduerteretur, cũ præsertim agatur non de releui, sed de facultatibus in hoc negotio, de gloria, de vita amplissimarum & nobilissimarum familiarum totius Galliæ. tentandos esse paulatim animos eorum principum, vt placidè ac sensim ad verum diuinum cultum, & ad regiam obseruantiam reuocentur. callidè docet non esse christianæ integritatis collapsos fratres atque aberrantes a via diuini cultus trucidare, sed potius fraternè & amicè corrigere, admonere, docere, solos pertinaces & obstinatos affici oportere extremis suppliciis. Præstare vt fratres sanitati restituantur, quàm vt pereant. imitandam esse Christi clementiam, cuius nos ęmulos profitemur, hic enim non continuò plectit sontes, sed patitur vt corrigantur & viuant. Posse esse omnibus christianis optimum exemplum diuum Paulum, qui cũ atrocissimè persequeretur christianos homines, tamen ab iniquitate reuocatus in amicitiam Dei cum maxima posteritatis vtilitate fuit acceptus. Hisce rationibus refrenata est aliquantulum Hẽrici Regis indignatio, atque Amiras & conestablius & reliqui proceres humaniora verba a Rege reportarunt. Conestablius inde digressus ne videretur Regi verba dedisse, atque vt appareret nouam religionem pro viribus extirpare, non ita multo post in homines quosdam humilioris fortunæ animaduertit, quos suspendio necari iubet. Sed enim quia potentiæ atq; honorum siris omnem Dei cultum negligit, omnemque legum & æquitatis reuerentiam conculcat, conestablius clam fouet principes huiusce factionis ad frænandam Ghisiorum potentiam, neque tamen placatum prorsus esse regem cupit ad suam autoritatem obtinendam. Ne videretur igitur harum aut illarum partiũ principes fouere, ac ne hos aut illos euerteret, proponit Regi salubre & non aspernãdum consilium, hortaturq; vt tria oppidula in Cantabrorum principatu excitanda curet, ad refrænandam illorum populorum temeritatem. Henricus, cũ conabantur Ghisij persuadere cõestablium his factionibus esse implicatum, tam probabili salubrique consilio audito omnem prorsus abiicit suspicionem. Decernit igitur ita facere. Peritos architectos requirit. Ghisii Meliorinum, conestablius Iulium Castriottum proponit. Henricus rex ne his quàm illis magis propensus videretur, ambos reiicit. ipse Vincentium Locadellum Cremonensem virum & cognitione rei bellicæ clarum, & munitionum egregie peritum acciri iubet, qui tunc etiam præerat excitandis instaurandisq; munitionibus in finibus Veromanduorum. is ad regem accersitus iubetur Burdigalam, aquas Augustas, portumq; Santonũ explorare ad munitiones excitandas. Conscriptæ sunt etiam regiæ literæ ad omnes vrbium pręfectos, qui iubentur omne auxiliorum genus liberaliter impartiri. His locis diligenter exploratis facit certiorem regem, atque cum aptis apparatibus ad opus remittitur. Primum oppidulum excitari cœptum est in portu Santonico, quoniam ille populus magis turbulentus appareret, ac minus regiis mandatis obtemperans. iubetur vrbis præfectus omni auxiliorum genere Locadellum protegere dum demoliretur ædificia, quæ possent arcem in opportuno loco impedire, cum multa ad vrbis securitatem essent destruenda, vt area capax oppiduli efficeretur. Ille confestim templa, priuatasque domos aream impedientes demolitur, ac funditus euertit, primum ad plateam oppiduli parandam.

Conditiones iniunctæ Andelotto ob salutem.

Ghisiorũ cõsiliũ prudẽs.

Conestablij astutia & oratio callida.

Vincẽtius Locadellus architectus egregius.

randam. Sollicitabatur Locadellus partim precibus, partim minis, partim etiam inuitabatur largitionibus ad rem prorogandam, vt dicebatur, dum conueheretur reliqua necessaria materia murorum, at reipsa, dum literæ ac nuntij remitterentur ad opus impediendum, cum lamentationes, & querelæ frequentes ad regem Cantabrorum deferrentur. Cantaber Locadellum per literas accersit. cunctanti minatur si sibi principi illius regionis regia mandata prius non deferantur. institutũ opus necessariò intermittitur dum redeat Locadellus, qui non ignarus comitiorum habitorũ Lutetiæ, cum neque in hoc, neque in illud periculum vellet incurrere ob Gallicas sediriones, occultaque odia factis certioribus per literas Henrico & conestabilio citatis equis ad Cantabrũm regẽ conuolat. Nunc vi, nunc omni humanitatis genere distinetur, quia videbatur omnis spes deferendi oppiduli in mora & distrahendo negotio esse reposita. Veruntamen post multas altercationes cum maxima indignatione ciuium iaciuntur profunda oppiduli fundamenta per multam scatentium aquarum difficultatem. Hęc agebantur per id tempus, quo erant in quinquennium factæ induciæ cum Philippo Hispaniarum Rege, atque fractæ postmodo fuerant hæ ipsę induciæ. Idcirco effectum est vt Henricus vereretur ne præda relictus esset Vandomiæ factioni, si illam atrocius irritasset, grauissimè ferentem excitati illam munitionem, cum magna pars Gallicæ nobilitatis esset implicata bellis Italicis, ad quæ accesserant præcipuè duces complures cum Ghisio summo duce eius expeditionis. iubet igitur oppidulum portus Santonum imperfectum relinqui. Sed quoniam inclinatam ac propè cadentem fortunam omnia aduersa vrgent & impellunt, nisi prudentia succurratur, quę vna plurimum vel impedit vel tardat aduersæ & infestæ fortunæ cursum, accessit ad cæteras Gallorum calamitates, quas per infelicem pugnam passi erant, vt Nicolaus Polleuillius regulus iussu ducis Sabaudiensis factis permultis incursionibus in agrum Biturigum cum decem millibus peditum ac mille equitibus cuncta ferro ignique populabundus absumeret. idem ausus est Auaricum metropolim eius regionis obsidere, acriter infestare, sollicitare ad deditionem. est autem Auaricum vrbs in finibus Biturigum opulẽta & ampla, non procul à Ligeri fluuio posita, qui in finibus Boiorum è proximis montibus ortus per Turonum fines & Pictonum decurrit in sinum Aquitanicum. regio Biturigum, in qua situm est Auaricum, fertilissima est omnium propè rerum necessariarum, atque vrbs ipsa multis nobilibus ædificijs insignis. Hanc vrbem infestanti Polleuillio nuntius affertur Gallum collectis magnis copijs huc properè aduentare. Ille fortunam belli minime experiendam esse ratus cum tam paruis copiis, eas in tutum recipit. Nam auctæ fuerant Gallicæ octo Heluetiorum millibus, totidem Germanorum, quatuor veteranorum Gallorum peditum, multisque Italis cohortibus, & tribus millibus equitum cum triginta muralibus tormentis. Ghisio ex Italia illuc profecto defertur summum imperium rei bellicæ, & primus locus in castris post ipsum Hẽricum. Quæ copiæ cum non asperuandæ viderentur Henrico, decernitur in militari concilio vt Hispanus hostis per vim armorum ejciatur ex ijs locis, quæ anno superiore fuerant occupata. Illud facile cõtigisset, nisi adhuc vires Gallorum aliquantulum fuissent distractæ Polleuillio ex agro Biturigum expellendo. nam ea res accommodatum & idoneum tempus concessit Hispano hosti ad oppida Veromandum, Hannum, Chiatelletum munienda ad protegendosq; fines Belgarum; etenim tempus fecit eam expeditionem difficiliorem multo ac incertiorem. His accessit molesta aeris inclementia, cum acerrimè hyemaret, & annonæ penuria, reiq; frumentariæ, cum vniuersa regio finitima populationibus & incendijs fuisset deuastata. His tot incommodis coactus est Henricus constitutum & stabilitum negotium differre in tempus magis idoneum. Veruntamen ne collectę iam copiæ interim otio & desidia, grauissimis pestibus omnis humanæ vitæ, labefactarentur, quibus nihil magis eneruat rem militarem, decernitur omnino aliquid tantis viribus dignum esse aggrediẽdum. Quoniam igitur iam insignes copiæ vndique accitæ confluxerant ex Italia, Heluetiis, vniuersa Gallia comata in Vermanduorum regionem, & reliquiæ præterea exercitus superioris anni, Hẽricus secum in animo cogitabat qua ratione acceptam notam superioris calamitatis honorificè deleret, obliteraret, resarciretq; damna accepta. Petrus Strozza proponit Iccij portus, ea est vrbs Britannorum Cales vocata, expugnationem, quæ etiam in regio consilio militari clam fuit instituta. atque quamuis eodem consilio Strozza & Locadellus induciarum tempore formulam vrbis & Risbani siue Icię arcis calamo expressissent, quę explorauerant ad expugnationem, tamen denuo accedunt clam explorantes an tormenta bellica propter arenosam loci naturam commodè attrahi possent, quod factum est sub finem anni. Vbi visa essent tormenta posse attrahi, iussæ sunt copiæ illuc iter facere comitantibus Ghisium summum copiarum ducem Thermeo, Vmalio, Andelotto, Memorantio, Neomagensi, Annuillio, arcis Sutioniæ proceribus, atque aliis insignioribus permultis.
1558 Istud autem fiebat initio mensis Ianuari, qui annus fuit octauus supra mille quingentos & quinquaginta salutis nostræ. Hi proceres stimulo glorię impulsi, quæ omni stimulo acrius vrget in omnes difficultates ac magnitudinem periculorum, superatis & neglectis durissimis & acerrimis anni atque hyemis frigoribus ad Cesoniacum nauale metantur castra, siue vbi fuit Icium. est autẽ portus in maris oceani litore situs Icium ab antiquis vocatum, vbi mare Arctoum Germanicũ nominari incipit, sicut Britannicum quod vergit ad meridiem. Vrbs verò ipsa Iccius portus ambitum habet non valde amplum, quippe, qui non excedat duo millia passuum. figura vrbis est quatuor laterum, cuius duo latera circiter septingentos habent passus, at reliqua trecentos. posita est in loco traiectionibus in Britanniam faciendis peraccommodato, ac ferè e regione Douræ oppidi Britannici. Distat parum à Grauelinga tria millia passuum nimirum, cui finitimi sunt populi Caletes siue Calesij & Morini & Neruij vocati. Vrbs certè ipsa diœceseos Normaniæ portum habet satis amplũ ad excipienda nauigia, cui arx iminet Risbanum vocatum firmissimis aggeribus & fossis aqua marina

Nicolai Polleuillij virtus

Iccius portus siue Cales

Iciũ portus & oppo.

Iccij portus descriptio.

Risbanũ arx.

rina plenis munita. latera parum habet firma, quæ possint uerberationibus resistere, que urbs plu rimu referre ad rem bellicam uisa est, quia nullus facilior, breuior, aut expeditior est traiectus in Britanniam, quam urbem Odoardus Tertius eius nominis Britanniæ Rex anno salutis nostræ septimo post mille trecentos & quadragiuta profligato ingenti prælio Philippo sexto Gallorum rege Britanniæ imperio adiecit. Procedentibus itaque Gallicis copijs. præsidia cuiusdam munitionis, quam Britanni in pago quodam excitauerant, quà ibatur Neunambrigam, uiso confertissimo globo Gallicorum sclopettanorum accedendente turpiter munitionem deserunt, sibique fuga salutem comparare nituntur. Galli coutra tanta alacritate fugientes Britannos insequuntur, ut uel ad pontem Neunambrigæ fugarint, quamuis Britanni multorum equitum, paludumque uicinarum beneficio undique possent protegi: Sed enim ad portas usque pontis Neunambrigę Galli cum Brittannis mistim profecti uirtute presentium præsidiorum repelluntur. est autem Neunambriga nobilissima munitio à Britannis erecta & credita, quod per occultas quasdam aquarum uias subterraneas aqua marina transmittatur ad Calerum populorū uel Calesiorum ad Cesoniacū nauale alluendū per maris ipsius incrementum, cum per clandestinos aquæductus exudante mari in subiectam planitiem instar lacus cuiusdam aqua in fossas camposque urbis circunfundatur undequaque. ex altera parte Ghisius, ex altera Thermeus hanc munitionem ad expugnationem in diem crastinum explorant non sine multo tormentorum bellicorum strepitu, quæ multa in utrumque disploduntur. Rursus autem per noctis obscuritatem Ghisius & Strozza & Vmalius & Thermeus, aliique non nulli insigniores duces portum & aggeres & arcem Icii explorant, quę arx defendit eam partem urbis, quam prospicit illa exploratio tam commoda accidit, tamque facile urbi propinquant, nulla ut oblata difficultate omnia pro sententia inuestigarint. Cæterum Ghisius obseruata decrescentis aquæ marinæ oportunitate hortatur Rindanium Allegriumque proceres ut fauces portus, per quas ille adiri poterat, obturent, quare per summam celeritatem perfecta decernitur ut portus & Neunambrigę munitiones uno tempore inuadantur. Directa sunt utrobique per noctem bellica tormenta inter corbes gleba repletos & aggeres excitatos protecta. ubi primum illuxit, cum incredibili fragore & strepitu omnia concutiuntur. at Neunambrigę pręsidia quamuis multos globorum ferreorū ictus expectassent, tamē crebritate & ui tormētorū diligentiaq; hostis derrita deserta munitione sese fuga in urbē Icium portū recipiunt. Nec ita multo post Risbani quoq; præsidia seruantia idem institurum consternatis & attonitis propè animis ob incredibilem impetum, inexpectatamque diligētiam Gallorū hostium, cum præsertim multa Gallica nauigia accessissent è Normania, cum inuaderetur per noctem oppidulum sensim in se urbem omnia recipisit. Nam sanè quantum animi & audaciæ ac uirium succrescit uictoribus ob felices rerum successus, & res prosperè, gloriosèque gestas, tantum audaciæ uel etiam magis plerumque uictis adimitur; cum fortunæ prosperi euentus primi sint, at reliqui tribuantur imperatorum sapientiæ & uirtuti ac iudicio, siquis opportunitate à fortuna concessa recte uti sciuerit. Ghisius capto Risbano oppidulo multis bellicis tormentis, multisque bellicis apparatibus portus suas uires auxit, hostium depressit. ut autem omnis spes subsidiorum urbanis præsidiis adimeretur, adiuncto sibi Vmalio regulo castra deligit ad Gisnensem fluuium, quò iubet uiginti & sex cohortes Gallici peditatus, et Germanos Ringrauii, & multos alios manipulos cum Surrioneo ac Tauanesio tribunis castra transferre. Ex altera parte urbis, quę in medio relinquebatur, Ghisius ipse cum suis copiis ad aggeres portus castrametatur. In illam partem urbis, quę portam & aquam prospicit, sex cannones dirigit, & tres colubrinas. Quindecim cannones præterea instruit ad disrumpendam portam cum reparationibus, aliisque quibusdam turribus, quę milites longius arcebant. Vbi ita per primum & alterum diem cum maximo impetu magna pars muri esset prostrata, mareque uesperi decreuisset, iubet Andelottum præfectum Gallico peditatui cum mille & ducentis sclopetariis, multisque loricatis, & cōferto nobilium manipulo ripas propinquę fossę occupare, fossam ad portum usque ducere, reparationes erigere, ut ad fossas usque portus demoliendas accederetur. Illis enim disruptis atque decisis aquam abduci posse sperabat, atque ibi castra poni. his tamen uisis non sufficere ad oppidi expugnationem, apparuit fore utilius si propius accederetur. iubet itaque tormenta propius trahi, quæ magis propinquare opidulo poterant, quàm urbi. atque, per eam noctem, quæ postea secuta est imperat sex muralia tormenta in illud dirigi, deinde alia triginta his adiungit captiua, quæ ad diuerberandos suos dominos conuertuntur. Id uerò fit tanto strepitu, tantaque diligentia ut magna parte muri deiecta & instrata decretum sit postridie eius diei, ubi primum illuxisset, urbem uiden inuadendam aquis decrescentibus. ne tamen tempus interim inutiliter transigerētur, quia spatium quoddam muri apparebat non nihil posse conatum & accessum militum retardare, tormenta eo directa conuersaque sunt. Iubetur Agramontius regulus centum expeditos sclopottarios paratos habere ad exploranda Britannorum consilia ubi aquæ decrescerent. Ghisius ipse, quo etiam Strozza deduxerat centum sclopettarios ac totidem operas per noctem ad occupandas quasdam domos apud portum, unde agger duci posset ad aggerem usque Andelotti, eò descendit. Per illum aggerem tantum commodi Strozza consequebatur, ut ibi consistens non solum locum illū occuparet, sed etiam eius beneficio potiretur uniuerso portu, prohiberetque ex urbe offensuros, aut ingressuros in urbem. Illud quanti referret ad uniuersam rem bellicam intuiti Britanni. omni conatu hostem repellere nituntur, quare crebris sclopettorum, & minorum tormentorum ictibus circiter triginta è Strozzeanis dilaniatis aut transfixis cogunt ex eo loco recedere. At Ghisius præsentem opportunitatem non amittendam ratus duces non nullos mittit ad explorandam uer-

Neunambriga munitio.

Neunambriga turpiter relicta.

Risbanum turpiter relicta.

berationem. Iussi sunt centum sclopettarii ac totidem loricati Agramontii procedere cum du tis peditibus Piennij reguli, quas cohortes Ghisius ipse postmodo vadantes per aquam pube ten consecutus est cum suis copiis instructis ad ruinas vsque murorum. Iussus est Vmalius, & Men rantius, & alii insignes proceres, qui conarentur eum suis copijs per vim irrumpere, atque armis ctoriam comparare. Illi gloriæ stimulo compulsi tanta fortitudine & alacritate istud faciunt, vt uos quosque Britannos trucidarint, repulerint, fugarint, ruinis potiti sint, reliquis in vrbem inc sis. Hi cum oppidum per inertiam defensorum ac præter spem occupassent, iubentur in oppido c stramentari, neq; solū vt illud firmissimis præsidijs teneretur, quod propè se cepisse videbantur for niare, sed etiam vt defenderetur pons, per quem erat aditus in vrbem. Vt autem præsidia ibi esse æquiore animo, Ghisius duos suos fratres & magnam partem nobilitatis Gallicæ ibidem statio habere imperat, atq; succrescentibus aquis marinis ipse in castra se recipit. Cæterum Britāni de m

Stultorū est factum errorem cognoscere, sapiētum ante cognitum deuitare.

re stultorum, cognito errore post factum, quòd oppidulum tam turpiter & damnose reliquissen per quod omnis facultas subsidiorum prorsus adempta esset, decernunt omnia pericula, omnes difficultates esse subeundas dum illud recuperetur. Conferto igitur agmine armatorum magno ĉto impetu in apertam portam oppiduli prorumpunt. Sed Gallos mirificè paratos inueniunt a eos impetus sustinendos. Iam atrox, tam diuturnum tam pertinaxque prælium vtrinque commi titur, vt cum diu pugnatum sit, multi ceciderint. Victoria tamen, quamuis cruenta, fuit apud Gallo qui singulari virtute eos ad portam vsque repellentes insecuti sunt. Sed enim cum auidius proce sissent insequentes Galli, multiq; vrbanis tormentis laniati fuissent, quæ ad portam directa eo cons lio fuerant, instauratum est prælium. Britanni cum acriter pugnarent, tamen circiter ducentis suo rum amissis denuo Gallica virtute fundūtur; quamobrem abiecta prorsus omni spe recuperandi op piduli rursus in vrbem includuntur. Galli ne sepius cogerentur de ipso oppidulo dimicare, portas

Iccij portus deditio.

claudunt, tormenta in inuasuros dirigunt, omnem spem recuperandi adimunt. Britāni deiecti de spe recuperandi oppiduli, atq; omnibus auxilijs eodem tempore, quæ aliunde accedere non pote rant, cæperunt petere colloquium, in quo ageretur cum Ghisio de deditione Post multas vtrinque propositas difficultates fit deditio certis cōditionibus, quarum summa fuit; nemini cuiuslibis ætatis, ordinis, dignitatis, vt fiat iniuria. Vt liber discessus, liberaq; abeundi facultas omnibus pateret, siue vellent in Britanniam siue in Belgium proficisci. Vt captis à Ghisio quinquaginta militibus, quos mallet, ceteris libera omnia relinquantur. Vt omnia bellica tormenta, omnesque bellici apparatus, atque omnia denique prorsus spectantia ad rem bellicam vna cum commeatu relinquantur Ghisij arbitrio, neque quidpiam destruatur aut occultetur. Vt omnia vrbana relinquantur in eodem, quo sunt, statu; nulla re prorsus translata aut mutata. vt omnis vrbana pecunia, & merces, & res preciosæ committantur Ghisij arbitrio, Sic hisce conditionibus assennente Milordo Vuenisurnio vrbis præfecto Ghisius cum omnibus copiis Cesoniacum nauale ingreditur, atque magnam partem populi Calesiensis eijcit, eum reliquos omnes postridie excedere iussisset. Inuenta sunt multa bellica tormenta, quæ in his expugnationibus trecenta fermè fuerunt, & multi bellici apparatus. reliqua sunt arbitrio militum commissa. Henricus interea quia variis diuturnisque sumptibus bellorum afflictaretur exinanito iam ærario, cum circiter triginta peditum, septem equitum millia haberet in castris, comitia quatuor conditionum hominum indicit, vbi conuenissent frequentes, ipse ad sextum idus Ianuarij in palatium accedit, quem comitantur primogenitus card. Dux Loraringię, Vandomius, Augustonometensis, alijque insignes duces & antistites, & proceres. Vbi in amplam aulam ventum est, rex in sublimi throno cum regio apparatu consedit, cæteris in inferioribus subsellijs sedentibus in theatri formam. astabat primogenitus ad regium solium. tum regius scriba Henrici, & Andiensis fratris adstantis nomine, explicat difficultates & incommoda, & sumptus, quos Rex tamdiu passus est per bella à Cæsare patre, & Philippo Hispaniarum Rege

Oratio pro rege Gallorum.

filio varijs, & continuatis temporibus Galliæ illata. Quippe cum Franciscus Gallorum Rex per vniuersum ferè ætatis suæ decursum coactus se defendere non modo vacuum & exhaustum ærarium reliquerit, sed etiam non parum æris alieni persoluendi. Inde Henricus postea si regno accepto tot controuersiarum pleno coactus sit multa millia hominum alere, modo in Belgio, modo in Hetruria. modo in subalpina Gallia ad suam defensionem, modo aduersus Cæsarem, modo aduersus Pontificem. modo aduersus Philippum Regem, modo aduersus Britannos aut Germanos, quid mirum est si nouis subsidijs indigeat? Nam nulla ratione fieri potest vt principes homines & Reges facultates, prædia. lares, templa, iura, liberos, vxores, vitam subditorum populorum propria pecunia, quę certè nulla est, defendant, nisi sumptus in res bellicas a subditis populis suppeditentur. Henricum quidem ęgrè ferre quod molestus esse cogatur suis subditis, sed tamen præstare aliquam partem facultatum ad cęterarum defensionem alacriter conferre, quam expectare, vt omnia per inopiam stipendiorum in potestatem atrocissimorum hostium deueniant. Sese omnes regios ac sacros prouentus oppignorauisse, antequam ad hanc molestiam deueniret: sed necessitatem omnium regum & imperatorum esse potētissimum Tyrannum, quam nemo possit negligere. Sibi pergratum fore si non auxilij, saltem mutui nomine. quanto maior posset pecuniarum numerus concederetur; cum sese omnem concessam pecuniam adpromitteret solutурū & satis grandem prouentum interim daturum è regia pecunia. Sin autem ipse naturæ cessisset, iurauit primogenitus, ad quem regnum pertinebat, paterna promissa ad vnguem seruaturum. His dictis purpuratus card. Lotharingię tanquam princeps sacrati ordinis, Augustonometēsis Dux tāquam princeps nobilitatis, regulus dI ul Andreæ tanquam princeps ordinis iudicum & consiliariorum, Mortierius tanquam princeps mercatorum inferiorisque conditionis hominum omnes

facultates

facultates & uitam ipsam preterea pro patriæ defensione liberalissime promittunt. omnes istud faciunt detractis capitum integumentis ante regem astantes. Tum Sensius purpuratus regio nomine præsentibus omnibus agit grarias, rogatque ne Parisijs discedant, nisi acceptis regijs conditionibus auxiliorum. cum decies centena millia nummum bis essent collecta, Henricus potentissimum exercitum instruere nititur. Colligit quindecim millia Pistolottorum, ij sunt equites sclopettarij ad morem Germanorum instructi, addidit quinque Regimenta Heluetiorum præter duo ordinaria, quæ perpetua stipendia merebantur, quo ubi primum ferret anni tempus in Morinorum fines accederent. Nec ita multo post nuntius accedit Risbani & Neunambrigæ captæ, qui docet magnam esse spem Celoniaci naualis quoque capiendi. Quæ dum aguntur Parisiis, & Ghisius intentus esset Celoniaco nauali expugnando cum pedestribus copijs, Gallicus equitatus uniuersam regionem Oiæ uocatam, munitionesque in ea regione inuentas subigit in Gallorum potestatem, præter Gisnam munitissimam urbem Morinorum & Hames, quæ per eas uires adijci Gallico imperio non potuerunt; atque magna copia annonæ ubique est inuenta. Ghisius relictis Icij atque in Celoniaco nauali firmis præsidiis, omnibusque rebus necessarijs ad defensionem communiens signa cõuellit ad Gisnam oppugnandam Paulopost cum captorum Icii & Celoniaci naualis quoq; nuntius Lutetiam accessisset, ingens facta est significatio lætitiæ cum maxima Ghisij & Strozzæ collaudatione atque gloria, sed non tamen sine magna ceterorum procerum Gallicorum inuidia. Neq; tamen illa tantum, quæ spectabant ad Icium Gallis eo tempore feliciter eueniunt, uerum in Normania etiam & in mari Celtico, ubi Gallica classis maria ipsa percurreret, & ad auertẽda subsidia, si qua mitterentur Britannis, multa Britannica nauigia cepit cum opulentissimis mercimonijs. Ghisius ad urbem Gisnam magna celeritate profectus idibus Ianuarii ad fossas murorum castra ponit, iubetq; eodem die fossas duci, aggeres excitari, uallosq; erigi ad hostem arcendum. est autem Gisna urbs natura & arte munitissima quippe quę sita sit intra profundas & altissimas paludes ad insulæ formã, habeatq; propugnacula præualida, quibus ubique latera protegantur. erecta sunt nocte postera circiter quinquaginta tormenta muralia in propugnaculum, quo porta protegitur, atq; id acerrimę concuti cęptum est. deinde quod alteram partem portę, murumq; defendit & ipsum concutitur. Nulla pars neq; nocturni neq; diurni temporis ad industriam uerberandi intermittitur, sed per triduum assidue continuatis ictibus tormentorum murus aperitur atq; prosternitur ad ingressum, defensionesq; euertũtur. Aperitur frons propugnaculi, non tamen illud totum prosternitur; atq; cũ illud murum ex lapide lateritio haberet crassum, fossas non parum repleuit. nam inutile fit aliquando ciuitatibus muros habere ualde crassos, cum nullus tantus esse possit, qui non ui assiduorum tormentorum dirumpatur. enimuero ad quatuor milia globorum tam breui spatio sunt contorta, cum tormenta ipsa propter ingentem uim hyemis non magnopere incalescerent. ruinę illę murorum sępius exploratæ sunt ad inuadendum, sed nimis difficilis aditus apparebat. ueruntamen post crebriores etiam ictus uisa est urbs denique posse utiliter inuadi, cum propter satis patentes ruinas, tum propter segnitiem defensorũ iam conceptum de uirtute Gallica timorem quẽdam. Sed antequam urbs inuaditur, Ghisius expeditissimam lectissimamq; cohortem mittit Gallorum ad locũ ruinarum aggeremq; occupandũ, unde inuadentes alioquin poterant magnopere infestari. sic enim accessus tutior & paratior apparebat fieri, & facilior occupatio ruinarum. cohors iussa non sine magna difficultate mandatum exequitur. Ghisius iubet Germanorum phalãgem cum admistis Aquitanis procedere ad hos protegendos, ubi explorata fuerat profunditas aquæ fossarũ Andelotti iussu. Nam fossę urbis amplitudo erat septuaginta pedum. cum circiter sex pedum esset profunditas aquarum. Vbi sclopettarii ad ulteriorem tamen ripam peruenissent, iactus est pons, super quẽ acies instructæ urbem magna uirtute inuadunt. tanta ui, tantaq; pertinacia pugnatur, ut Britanni, quamuis omne genus telorum iecerint, usiq; sint missilibus ignibus & feruentibus aquis, denique uirtute inuadentium sint infracti. irrumpunt itaq; Galli quamuis magna accepta clade. mira uirtute platea superior propugnaculi capitur, in qua omnes propè inuenti Britanni trucidãtur. pauci intra urbem se recipiunt. consulit Strozza super euersi propugnaculi ruinis duas plateas lignorum ac sarculorum ui excitari, alteram pauloinferius distantem ab eminentiore parte circiter duos passus, alterã superiorem, quò sese armanti reciperent, si repellerentur. Illud uerò commodum fuit Germanis & Heluetiis copiis, aptioribus stationariis pręliis, quare fiebant iis commodiores conatus. Quæ dum fiunt à Ghisio, Amiras iam castris ad Lenũm positis oppidum capit, omnia diripit, agrum inter Nasum ac Lillam oppida populatur. Douanam urbem tentat per proditionem, quamuis irritum sit consilium. Heluetii interea tribuni Roccorochii duas alias capiunt munitiones, plateamque inferiorem oppidulo propinquam, qua re ita consternati sunt, itaque animo demisso facti defensores, cum nulla spes reliqua esset in subsidiis, ut uel nolentem Milortum Greum urbis pręfectum mittere compulerint, qui ageret de deditione. nam quis concepto ab uniuerso populo, in animisq; multorum penitus insidenti, suapte natura infręni timori modum iniecerit? non enim reuocari ad uirtutem fortitudinemque potuerunt, quòd reliquum esset ualidius integrũ propugnaculum, quòd uetus oppidulum undique altissima & lata aqua esset cinctum & amplissima fossa, quòd non solum propterea opus esset noua diuerberatione, sed tanta difficultas proponebatur inuadentibus, ut fortuna belli uideretur fore communis, atq; Gallis incertus bellorum exitus, cũ multis necessario esset pereundũ in ipsis conatibus. Sed inclinatam fortunã omnia impellunt, facileq; fit ignauorũ & timidorũ & desidũ militũ oppida expugnare qui ad ostentationẽ tantũ arma induuntur. actũ est & stabilitũ ut urbs dederetur his conditionibus. Vt Milortus Greus ac cæteri duces fierẽt captiui in morẽ mitioris belli. Vt cæteris omnibus liceret quò uellent liberis exire, relictis uexillis, tormen-

Pistolotti qui sint.

Gisnæ descriptio.

Gisna capta

tis bellicis, & ac reliquis militaribus apparatibus. Exeunt igitur circiter mille pedites partim Britanni, partim Sequani, & nonnullis Hispani; quanuis Hispani sentiebant cum popularibus urbis urbem esse defendendam, si constantes defensores nacti fuissent. Enimuero difficillimum est munitionum præfectis urbes seruare inuitis populis ac militibus iam magna trepidatione consternatis, per quam occasionem necessariæ deditionis nulli dedecus potest iure in Ducem redundare, sicut turpe est & stultæ cuiusdam bellicę temeritatis loca debilia uel rebus necessarijs exinanita diutius defendere: cum satis sit præfectis munitionum arces quodamtenus defendere. agendum est enim prudenter in omnibus, ut egit Iulius Vitellius episcopus a Iulio Secundo Pont. max. tuendæ arci Rauennati præfectus, quamuis à Francisco Guicciardino grauissimo alioquin historiarum scriptore parum uerę reprehenditur, ut qui turpiter arcem Gallis dediderit. ille enim capta direptaque urbe Rauenna armis Gallicis post M. Antonij Columnæ profectionem cum suis copijs, arcem ipsam quantum rei bellicę ratio lausque ferebat, constanter defendit. nam ubi Galli primarios ciues Rauennates captiuos coegissent attrahere tormenta ad arcem diuerberandam, illaque acriter & assiduè cœpta esset concuti, primum uisus est episcopus parum uel uictricia arma curare. tormenta quædam hostium etiam infringit. Gallos per crebros tormentorum ictus non satis tutò proxime consedisse permittit. Sed tamen post diuturnam uerberationem, disiecto atque prostrato ualidiore arcis propugnaculo, alio propinquo iam concuti cępto, ut licet etiam nunc uolentibus ex arcis ipsius ruinis intueri, atque ego ipse post testimonia uirorum bonorum legitime & cum iuramento examinatorum cognita uidi, omni prorsus desperato subsidiorum genere, deficiente annona, quam Columnæ copiæ absumpserant, Vitellius statuit prudentioris esse ducis superioribus uiribus cedere, dum honestè liceret, quam stultam pertinaciam & imperitiam rei bellicæ pro fortitudine uirtuteque amplecti: atque ita in apertum periculum rerum omnium uno tempore uenire. deditionem itaque sicuti necessariam, ita satis honorificam facit opportune post diuturnam uerberationem. cæterùm Hames tantum urbs reliqua erat Britannis, & ea quidem non satis munita, sed propter paludes illam undique cingentes accessu perdifficilis, cum una tantum uia, eaque perangusta manu facta reliqua esset, qua accedebatur. eius præsidia audita captiuitate Gisnę deterrita, tanta trepidatione repleta sunt, ut arrepta fuga uel nemine insectante non prius currere destiterint, quàm uel ad oppidum Oromansacorum Sancti Odomari peruenerint in Britanniam traiecturi. Sic omnia, quæ possidebant Britanni citra mare Britannicum breuissimo spatio temporis in potestatem Gallorum peruenerunt, ut appareat quam instabilis sit regnorum & urbium, nedum priuatorum opulentia, cum fortunæ, uel potius numini subuertere placuerit. Ghisius his omnibus locis tam gloriosè potitus relicto in Celoniaco nauali Thermeo cum præsidijs, ut diximus, euersis funditus Ginæ mœnibus, ne in tot pręsidia copias distrahere cogeretur gloriosus & insignis cũ Strozza Luteriã accedit, ubi cum singulari lętinę significatione ambo fuerũt excepti. Atqui cum acriter hyemaret, copiæ sunt partim in captas munitiones, partim in loca finitima in hyberna distributæ. Britanni contra non mediocriter affligebantur, quod tam turpiter sua loca fuissent amissa, quòd nullis illatis iniurijs id passi essent à Gallis, sed plurimum omnium animos infestabat, quòd ita sublata esse uidebatur omnis commerciorum facultas cum cismarinis nationibus, quia nullum haberent locum ad ipsa mercimonia conuehenda tutum, nisi ad loca Philippi Regis accederetur in Belgium. Pontifex interea iubet legationes iter capessere, quas institutas superius fuisse diximus ad res inter duos Reges & ad pacem componendam. Carafę Bruxellas profecto Philippus fit obuius honoris gratia ad portam usque ciuitatis, atque sub umbella ad palatium uentum est multis comitantibus proceribus, & Albano præcipue duce. Vbi non nullos dies Bruxellis fuisset, cœptũ est agi de pacis cõditionibus, de qua Conestablius iam agere & ipse cœperat. pertractatum est & de Paliani permutatione, pro quo principatus Rossani cum omnibus redditibus ac prouentibus est oblatus, & decem præterea Philippicorum millia in regno Neapolitano, quę ex portorio serici colligerentur quotannis. Carafæ promissa sunt duodecim millia Philippicorum ex Archiepiscopatu Toletano, & octo millia in Hispania. sed has omnes conditiones Carafa reiecit, quia se nullam habere autoritatem diceret harum rerum conficiendarum. At Philippus obtestari iubet & ipsum habere eam facultatem, & se conditiones ab Albano admissas pro uiribus seruare uoluisse. Carafa Bruxellis exit. Rogatur ab episcopo Attrebatum & Ringome Sylua, qui eum conuenerunt ut regię uoluntati acquiesceret, cum Reges humanitate potius, quam ulla significatione indignationis placentur. omnia posse precando ab ipso Rege placide extorqueri, quæ honesta sint. at nihil per iram, & animi magnitudinem. eædem conditiones permutationum propositę sunt etiam Romę Comiti Montoriensi cum ijsdem obtestationibus. Hic paulo humanius respõdet, se gratias agere regię maiestati pro clementi benignoque animo. sed de negotio ubi cũ Pontifice communicarit illud consilium capturum, quod uisum fuerit salubrius. Sed quoniam Carolus Quintus imperatoria insignia Imperatorijs comitiis assignauerat, quæ indicta fuerant in mensem Martium, Ferdinandus contendit ad ea comitia in Vsipetos, quò iã conuenerant electores, illis acceptus uel potius creatus Imperator cũ ipsis electoribus, alijsque proceribus comitantibus itum est Barodurũ, ubi de more cęterorum imperatorum Romanorum coronatur primùm imperator. Pontifex ubi requireretur confirmatio coronationis, noluit approbare, quia diceret non esse legitimum imperatorem ab hæreticis electoribus electum. His addebat tributum pro regno Pannoniæ triginta millium nummum, quod præter Imperatoriam dignitatem persoluebatur Turcarum Imperatori, quod nullus antea fecerat Christianus imperator. Neque legationem rursus Ferdinandi admittit tanquam imperatoriam, sed tanquam Romanorum Regis, in qua senten-

Francisci Guicciar. error.

conditiones Philippi regis à Carafis reiectę.

Ferdinandus imperator creatus & coronatio.

pontifex nõ admittit ut imperatoris legationes.

tia

tia fuit pertinax quo ad vixit. At Ferdinandus ipse tanquam Imperator Iuliobonam Comitia indicit in mensem Nouembrem; quo tempore Eleonora Cæsaris soror, vxor primum Emmanuelis Lusitani regis, postmodo Francisci Regis Gallorum naturæ concessit. Liuonia per id tempus quoque ipsa varijs bellorum tumultibus affligebatur a Moschouitis: quippe cum ad deuitandos eorum impetus intra munitiones necessariò Liuones se receperint. nam Moschouitæ finitimi sunt Liuoniæ. Sed quoniam non omnibus nationibus Liuonia prouincia nota est, fortasse non videbor absurdum quidpiam facere, si quanta fieri potest breuitate eius prouinciæ terminos atque naturam descripsero. Est autem Liuonia regio ad septentrionem posita in sinu quodam maris Liuonici è regione Schloles & Osiliæ vocatarum insularum, quas respicit ad Occidentem & mare Gotticum. habet ad meridiem Prutenos atque Poloniam, quæ Sarmatia Europea vocatur. quamquam Liuonia etiam & Lithuania & Pruteni siue Prussia & Massouia inter Sarmatas antiquitus numerabantur, cum duplex sit Sarmatia; hæc quæ est in Europa, & alia quæ in Asia vltra Tanaim & Rham vocatum fluuium extenditur, in qua sunt Hamaxobij. ad Septentrionem habet Sueuorum regionem. ad Orientem ipsos Moschouitas, quæ regio multas continet nationes. Hos populos antiqui inhumanos & rudes & crudeles fuisse dixerunt, sed tamen hisce temporibus ad mitiorem vitæ cultum sunt perducti, & Federico Imperatore primo ad Christianam religionem peruenerunt. multæ sunt opulentæ ciuitates in ea prouincia, quarum principem locum tenent Riga & Riualia. Distat à mari Riualia circiter decem stadios cum multo magis sit Septentrionalis, at Riga posita est in litore ipsius maris Liuonici è regione prædictarum insularum, atque ita sita, vt mari ipso alluatur. Vniuersa ipsa Liuonia in duas partes diuisa est, quarum altera Borealis, Australis altera nuncupatur. Magna pars huiusce prouinciæ Lutheri instituta & dogmata complexa est, quamuis sunt etiam nonnullæ ciuitates quæ catholicum ritum sacrorum retinuerint.

Liuoniæ descriptio.

Habet hæc regio quosdam equites Ensiferos vocatos ordinis Diui Ioannis, quorum princeps est Commendator, qui maiori patri Liuoniæ imperat. Aliæ vrbes Rigæ, aliæ Torpan vrbis Episcopo obediunt. Multa est huiusce prouinciæ fertilitas arborum, in qua varia sunt genera animalium & ferorum & domesticorum ob pabulorum copiam, quæ plurima suppetit, vt boum, pecudum, leporum, vrsorum, thoum, vulpium, zebellinorum, martorum, cæterorumque huiusmodi. nam magnæ atque densæ sunt syluæ in quibus tuta latibula ac lustra ferarum frequentia inueniuntur. Vina non nascuntur in ea regione propter frigoris magnitudinem, pro quibus in frequenti vsu est ceruisia. Frumentum aliunde plurimum importatur è Sueuis, Prutenis, locisque finitimis. Cæterum Dux Moschouiarum, qui cupiebat hanc prouinciam adijcere suo imperio, cum ampliores sint auaritiæ, quàm orbis terræ fines, quia cum illa terminet, multa colligit armatorum millia. Belli causa fuit lapsus temporis, quia iam pacis tempus pertransierat, quæ fuerat composita atque iurata in annos quinquaginta. Nam Gualterus Plettemburgensis magister equitum eius ordinis, vir bonus & pius ægrè ferens quòd dux Moschouitarum tributum caperet è diœcesi Torpati præter ius, sibique res alienas per vim arrogaret, dicitur post indictas per triduum supplicationes & ieiunia, vbi nulla honesta ratione rem componere potuisset, ad diuinam opem implorandam primùm se conuertisse; vt qui censeret Deum optimum iudicem, & omnis improbitatis vltorem.

Equites Liuones Diui Ioãnis.

Deinde collectis duodecim millibus peditum & septem equitum cataphractorum, quinque Curonum, sic enim vocantur Liuones de more leuiorum equitum armati, cum duodecim bellicis tormentis se ad defensionem accinxit. Cum illo exercitu proficiscitur in planitiem Plescouiæ finitimam, quod accidit anno quingentesimo post mille a partu Virginis. ibi metato castra, atque vallis munito offert se Dux Moschouiticus cum centum & triginta millibus equitum in duas turmas diuisis. in tertia erant triginta Sarmatorum millia. Illa tanta armatorum multitudine minime territus Gualterus, vt qui omnem spem victoriæ in clementia Dei & æquitate defensionis collocasset potius, fortunam belli maluit per virtutem experiri, quàm committere, vt per turpem fugam patria & vrbes & omnia ciuium bona in potestatem crudelis hostis deuenirent.

Curones equites Liuones.

Deinde proposita controuersię honestate milites confirmat, hortaturque ad fortitudinem, cum Deus sit omnis iustitię defensor, & depressor omnis arrogantię, auaritię, temeritatis. hortatur vt recordentur strenuitatis atque antiquę glorię maiorum suorum, qui toties deuictis hostibus multo inferiores numero cum maxima laude omnium populorum triumpharunt. Docet maxima & omnium preciosissima pręmia proposita esse huic pręlio, libertatis scilicet, patrię, facultatum, filiorum, vxorum, religionis, vitę ipsorum denique omnium conseruationem. Maximè gloriosam esse hanc ipsam victoriam, in qua pręter pręd[i]cta pręmia, proposita sit etiam memorabilis gloria & laus & memoria apud omnem posteritatem. ostendit multitudinem hostium non esse formidabilem, quia non nunc primùm accidit, vt paucorum virorum fortium virtute ingentes hostium copię superentur, cum multi alij ante hęc tempora istud ipsum fecerint. atque cum infinita propè numero exempla tam egregię atque magnę virtutis, tum antiqua tum etiam recentia adduci possint, satis erit vnum vel duo ad summum commemorasse. Nam Epaminondas Thebanus cum parua copiarum suarum manu quis nescit quot millia hominum in Leuctris superauerit? Miliciades certè Atheniensis cum decem millibus suorum ciuium & mille auxiliarijs Platęensibus sexcenta barbarorum millia profligasse dictus est. Sic vbi Gualterus suas copias ad pręlium cohortatus esset, in aciem instruit alacres ac promptas, atque tormenta in hostem direxit. Istud ipsum facit etiam Moschouita. vbi primum

Gualteri oratio hortantis ad pugnam.

Initum est prælium, signaque pugnæ data sunt vtrinque. Liuonica tormenta magnam impressionem faciunt in hostem, qui breuibus securibus, & sagittis, & clauis ferreis ac lanceis pugnabant aduersus Liuones, quæ certè genera telorum non valde perniciosa sunt armatis hominibus. vbi tormenta bellica Liuonum sæpius fuissent displosa, Liuonesque ad strepitum tympanorum ac lituorum acerrimè fortissimeque pugnarent; Moschouitæ propè fusi ac profligati simulata fuga conantur Liuones in quasdam angustias locorum inducere, quæ non procul aberant a Pletcouia. Sed Liuones cognitam calliditatem deuitantes fortissimè pugnant. multos trucidant. ceciderunt plures quinquaginta millibus Moschouitis, circiter viginti millia vulnerata. reliqui profugerunt. Missæ sunt deinde legationes de pace, atque ita res compositę sunt, vt in hanc vsque diē perdurarint. vbi pax ad annum quinquagesimum peruenisset; Torpati episcopus vix pacem denique impetrat in quinquennium à Moschouita, qui iam copias ad futurum bellum collegerat.

Victoria insignis Liuonum.

Pacis conditiones hę fuerunt, vt templa Rigæ & Riualiæ Moschouitarum sumptibus earum vrbiū reficerentur, quæ fuerant euersa. vt dissolueretur antiquum tributum à prouincia Torpati debitum. vt, id si fieret, intelligerentur præterea factæ induciæ in quindecim annos. Istud autem si factum nō fuisset, iam tum post exactum pacis quinquennium bellum graue obnuntiabatur. Id verò cum factum non fuisset, & iam octauus annus post compositam pacem ageretur, nullis vel episcoporum Liuonum precibus vel largitionibus allici potuit ad inducias denuo faciendas, neque diuerti potuit vlla ratione, ne bellum obnuntiaret: quia pacis vltimæ conditiones non essent seruatæ. His accedebat, quòd cum nouas leges, nouaque scismata, & nouam religionem introduxissent, non possent non leuissimi homines censeri, atque Moschouitarum ducis amicitia indigni. Sic igitur legationes per has ambages retinens atque deludēs colligit circiter ducenta quinquaginta armatorum millia, quibus censis imperat legationes in patriam redire, ac bellum obnuntiare. Neque tamen legationibus multo tardior exercitus agrum Torpatensem hostiliter inuadit. Proxima quæque vrbi ferro flā misque populatur, homines trucidat. villas succendit, syluas & arbores decidit. mulieres, pueros, animalia omnia obtruncat. Siquis ferri vim euasisset, in perpetuam seruitutem Scythis diuenditur. illa inaudita propè crudelitas, & inhumana barbaries cum per quadraginta dies territorium & prouinciam Torpati deuastasset, tantus terror iniectus est illis populis, vt omnes propter metum in vrbem confugerent, in qua tanta inerat multitudo, nulla vt loca vel priuata vel publica iam illam caperent. Nam eò confugerat vndique ex agris tanta multitudo, tantaque copia hominum omnis ætatis & sexus, vt non vrbs solùm, sed etiam fossæ vrbis & suburbia atque pomeria miserrima turba replerentur, qui per acerbissima frigora sub dio pernoctabant rerum omnium egeni, quorum plerique quotidie propter inopiam moriebantur. exaudiebantur multi eiulatus & luctus puerorum ac senum, qui quærebantur cum lachrymis se fame exanimari. alij se frigore, alij siti, alij aliarum rerum inopia crudeliter se innocentes necari exclamabant, sed tamen nullus patebat misericordiæ locus. nam ciues diuturnam obsidionem timentes ducebant parcendum esse annonæ, ne omnibus vno tempore non sufficeret; quamobrem nullius lugentis lachrymas respiciebant. Moschouitæ cum sæpius vrbem tentassent non sine frequenti clade propter vim tormentorum, defensorumque virtutem, expugnatione vrbis desperata incursiones faciunt soluta obsidione in agrum Neruiæ & Laidenæ vrbium, eandem vbique immanitatem, feritatemque exercentes. Multis captis spoliis, multis trucidatis hominibus, multis armentis & gregibus pecudum abactis, multis abductis etiam in seruitutem mortalibus, exercitus in patriam reuertit.

Causa belli Liuonici.

Magnus exercitus Moscouitarum.

Miserabilis Liuonū fortuna.

Indicta sunt postea comitia Liuonum ad vrbem Vuendenam de instaurando agro tum misera-biliter deuastato, ad quæ vbi conuenissent principes & primarii homines è Liuonia, visum est non-nullis nulla ratione melius consuli posse huic negotio, quàm si & ipsi collectis, quanto maiori-bus possent copijs, pari ratione agrum hostilem popularentur, captiuosque homines, & animal-[ia] conuerterent ad cultum agrorum, aut fierent permutationes cum captiuis. alijs hoc pericul-[o]sum fore videbatur, qui censebant tantas vires propè pacatas cum non leue vltionis genus ex-[er]cuissent, non esse denuo irritandas, sed potius agendum de pace; quare legationes censeba[nt] mittendas esse cum sexaginta millibus talarorum, quod est argenteæ monetæ magnæ ge[nus] apud eas nationes, quæ per largitionem & preces pacem niterentur impetrare; atque interim [in]ducias postularent in quatuor menses. ea sententia cum omnibus proceribus placuisset, com[pro]bata est, atque oratores ad eam legationem deliguntur Volfangus Zager, & Philippus Olme[r] quo mortuo in itinere, alius orator subrogatur. accesserunt cum his legationibus magistri e[...] tum, vt res sapientius transigeretur communi consilio. Impellebant Liuones ad eam pa[cem] magno studio expetendam non solum memoria acceptarum calamitatum, & timor fu[turo]rum, sed multo magis ira numinis, quod videbatur multa grauia Liuoniæ vniuersæ [...]tari. nam visa est crinita stella eximij splendoris, quæ multos dies supra Torpatum v[...] perdurauit, qua portendi vrbis ipsius deuastationem existimarunt, quare omnia [...]ta sunt ingenti trepidatione. Fecerunt difficiliorem viam ad pacem vrbes quædam in[...]bus Liuoniæ, & Moschouitarum, quæ per mutuam temeritatem, ac propè insania[m ...] sunt vrbes finitimæ plerunque parum inter se amicæ, parumque consentientes, magnam [...]sionem inter se excitarunt. Ea res vbi ad Moschouitarum Ducem fuisset delata, ita indignati[one] census est, vt neque munera Liuonum acceperit, neque legationes Liuonum admiserit, sed [...]citissimè excedere iusserit, ac domum bellum obnuntiare. nam violatum esse fœdus induciar[um] ferebat per scelus Neruiensium iam concessarum, qui nullam haberent rationem iuramenti [...] Dei aut hominum ducerentur reuerentia, legationes grallatorijs passibus, & quam maxi[...]

Legationes Liuonum de pace missæ.

Portentum.

ner.

neribus discedentes rem breui ad Episcopum Torpati, & cæteros principes in patriam deferunt. at Moschouita continuò collectis octoginta millibus armatorum, & triginta Scytharum cum multis muralibus tormentis Neruiam opulentam & amplam Liuoniæ vrbem inuadit, summum copiarum imperium obtinente Petro Sisegaleidero. Neruia ingenti cincta vbique obsidione mox quinquaginta muralibus tormentis acriter concutitur. cum nullum tempus daretur quieti, tormentaque semper circumsonarent, tanta vi murus vrbis abscinditur & prosternitur, nullis vt turribus, *Neruia vrbs Liuonum capta.* nullis aggeribus, nullis mœnibus ciues protegerentur. ad extremum prostratis omnibus defensionibus vrbs ab vniuersis copiis vno tempore inuaditur. pugnatur fortissimè vbique. magna fit strages inuadētium ac defensorum: hinc propter multitudinem, inde propter virtutem. Sed ob numerum inuadentium vrbs denique capitur, vritur, euertitur. vrbis præfectus cum paucis militibus in arcem se recepit, at reliqui omnes ciues tam impuberes quam puberes omnis ætatis, sexus, conditionis fœdissimis vulneribus trucidantur ad vnum. vrbis præfectus cum in arcem profectus rei frumentariæ, omnis generis annonæ inopia laboraret obsidionem diutius ferre non potuit, quare ad deditionem venit hac conditione, vt liberis militibus & ipsi liceat quò velit excedere. Post captam & incensam illam vrbem Petrus Sisegaleiderus agro denastato ad vrbem Nienhuinum Torpatensis ditionis obsidendam castra mouet, quam multis & prælijs & verberationibus assiduè infestat. Episcopus audito acerbissimo Neruiæ casu, & Nienhuini obsidione, & tam atrocibus populationibus agrorum *Nienhuini deditio.* mittit ad magistrum equitum ipsius ordinis qui peterent auxilia. progressus ad sex millia passuum illum habet obuium cum duobus millibus & trecentis equitibus Germanis cataphractis. cōiunctis castris ad oppidum Charieppam, quod est ditionis Torpatensis confidentes, parum de obsessis solliciti genio indulgent. obsessi fortunæ arbitrio relicti partim annonæ penuria acerbissima omnium tormentorum, partim assiduis hostium molestiis compulsi ita se dedunt, vt liceret cum filiis & vxoribus liberis excedere, & quocunque vellent tutò se recipere. his ex altera porta excedentibus, per alteram ingrediuntur Moschouitæ. id verò miserabiliter accidit egressis, vt quas res preciosiores occultassent, auferrentque quasi viaticum dum fortuna placaretur, eæ direptæ sint à turma quadam equitum, cum procul abessent ab oppido ignara deditionis & pactionum. Magister certè ordinis ea *Dementia Principis ridicula & miserabilis.* captiuitate percepta, quæ per suam ignauiam atque negligentiam contigerat, mirificè succenset. miserabile, ridiculum, & planè expers vltionis genus excogitat; nam Charieppam oppidum innocens & ignarum deditionis, in vltionem illorum, qui se dediderant, totum concremat atque funditus euertit. Moschouitæ oppidum captum rebus omnibus & firmissimis præsidijs egregiè muniūt, quibus actis signa cōuellunt ad profectionem illo consilio, vt si daretur facultas, cum magistro equitum collatis signis confligeretur. at magister certior factus de hoc consilio per multa milliaria sublaris tentoriis vasculisque collectis intra Liuoniæ fines, effugit episcopo relicto, qui & ipse breui in tutum se recepit. Vbi eò vsque percurrissent circiter triginta millia equitum, vbi Liuonum castra posita fuerant, nemine inuento qui resisteret villas omnes populantur. obuios quosque Germanos trucidant. reliquis coactis iurare quòd obedient Moschouitarum Duci in castra reuertunt, quo tempore omnes copiæ adductæ fuerant ad inuadendam vrbem Torpatum. Torpatenses iam vxores, filios, res preciosiores ad vrbes Rigam & Riualiam præmiserant, atque simulato consilio profitentur *Torpatensium ciuium fuga.* se velle ad leuia certamina excitanda cum hoste exire, aut repentino conatu illum adoriri. Episcopus ita fore existimans concedit exeundi facultatem. at ciues plerique per hanc simulationem egressi diffugiunt. relicti sunt per eam fugam pauci defensores in vrbe, in qua paulo ante immanis quædam sæuierat pestilentia, quæ vrbem multis colonis orbauerat. cæterum episcopus percepta suorum fuga iubet omnes sacerdotes armari ad propulsandum commune ciuitatis periculum, & omnes reliquos, qui tractandis armis essent idonei. accessit in vrbem cum quinquaginta militibus *Sacerdotes armati.* atque dux oppidi Groningæ. sacerdotes eum ducem sibi deligentes armati in forum accedunt. Hortantur vniuersum populum ad arma capienda, quibus fortiter defenderent lares, templa, facultates, filios, mulieres, religionem, patriam, iura, libertatem: quæ omnia vno tempore vel turpiter erant hosti concedenda per socordiam, vel gloriosè per virtutem atque fortitudinem protegenda. Sed quoniam plurimum dissidebant inter se ciues religionis causa, cum alij Lutheri, alij Catholicas partes sectarentur, responsum est ab vrbis præfecto, quem illi Consolum vocant, omnes libentissimè arma esse capturos, si Pontificiæ superstitiones reiicerentur, atque admitterent nouam reli- *Vera religio excutitur infeliciter.* gionem. Sacerdotes se tantum sceleris nunquam admissuros respondent, præsertim cum constaret omnibus ex quo noua religio irrupisset in Liuoniam, res Liuonicas semper in peius fuisse prolapsas. his addiderunt non opus esse nunc in ipso articulo temporis, & in summo ciuitatis periculo de religione contendere, de qua commodius agi posset, sed esse in præsenti de communi omnium salute armis, at non verbis contendendum. Sed quoniam sacerdotum oratio præsentibus rebus vtilis esse videretur, id consilium vt optimum atque salubre necessariumque ab omnibus comprobatur. iussi sunt omnes igitur conspirare ad communem salutem & vtilitatem, atque iurare ad mutuam defensionem: quare omnes armati tormenta in opportuna loca trahunt, atque præsidia distribuunt. Hostes cum assiduè infestare vrbem cœpissent, decernunt Torpatenses repentè castra inuadere, interim per opportunitatem nebulæ, quæ fortè euenit, tormenta in castra dirigunt, quibus displosis magna fit in hostem impressio, multique laniantur. Nec ita multo post delecti sunt pedites ducenti sclopettarii ac balestritæ, atque centum equites Torpatenses, qui superatis vallis & aggeribus castrorum multam stragem edunt in castris. multis cœsis, pluribus vulneratis cum frequens globus hostium ad hos sustinendos se accingeret, duobus tantum è suis amissis in vrbem victores redeunt. Illa clade suorum insigni accensi Moschouitæ, quia tormentā parum

vrbem

vrbem offendere apparerent propter celeritatem reparationum, ita collocant tormenta vt globi ferrei in sublime iati mox in vrbem deciderent, quibus infringebantur domus, & multi occidebantur. Tantus certè terror ob eam inuentionem fœminis, atque pluribus Torpatensibus est iniectus, vt senatus obnuntiarit episcopo se velle cum hoste pacisci. Episcopus proposita facti turpitudine, atque barbarica hostis insolentia atque tyrannide, varietateque religionis dehortatur à tanto flagitio; cum præstet gloriosè mori, quàm in perpetuum tam fero, tamque immiti imperio subijci, à quo nihil bonum omnino esset sperandum. videri oportet præclarius agi si vitam nudam liberam essent consecuti, quæ certè amissis omnibus facultatibus, atque ornamentis non est magnopere expetenda, quàm si cum horum omnium iactura tamen in potestatem hostis deuenirent. Nihil tamen valuerunt hæ adhortationes, quia Timor surdus est ab incunabulis.

Timor surd' est ab incunabulis.

Nam senatus contra omnium voluntatem nulla re catholicis obnunciata mittit ad summum imperatorem Moschouitarum, qui rogarent vt ipsam vrbem in suam fidem amicitiamque acciperet, cui iurarent omnes ciues se fidem seruaturos. Quod vbi concessum fuisset, atque in vrbem nuntiatum, ingens tumultus fit nemine assentiente. Periniquum enim omnibus videbatur vt ea vrbs tam turpiter dederetur, quæ & annona in multos menses, atque multis tormentis esset communita, & omni genere bellici apparatus, & inexpugnabilibus propè reparationibus ac mœnibus, atque satis validis præsidijs; cum præsertim deficientes ab religione catholica in Moschouitarum ritus essent delapsuri, qui multo essent deteriores. huc accedebat quòd propter varietatem religionis futuri essent dupliciter hostibus inuisi. At summus hostium imperator his cognitis seditionibus obnuntiatum mittit se nolle his conditionibus vrbem dedi, quam tamen per vim armorum esset capturus. hæretici qui multò plures erant catholicis persistunt in eadem sententia, decernuntque exequi quod iam decreuissent, quare omnes catholici in templum maius conueniunt. Profitentur palam se malle perpetuum exilium pati, quàm tantum committere turpitudinis, aut his parere nationibus. Sic apertis portis, vbi iurassent hæretici se fidem Moschouitis seruaturos, in vrbem hostis admittitur. at catholici ex altera parte cum vxoribus & filijs atque supellectile excedunt pro pactionibus prius factis, transeuntque illæsi per Moschouitas. Scythæ erant hos direpturi, sed Petrus occurrens id fieri vetuit, qui nisi adiumento his fuisset, ad vnum fuissent trucidari. Sic capto Torpato à Moschouitis incolumes ad vrbem Riualiam perueniunt.

Torpatū captum à Moschouitis.

ea dum ita fiunt in Liuonia, Ghisius è Gallia in castra reuersus nullum tempus amittens Augustam Romanduorum eiusque principatum inuadendum putat in finibus Suessionum ac Leucorum, quòd neque satis firmis præsidijs munita erat, neque satis diligenti studio custodiebatur. Contractis itaque copiis vndique ex hybernis consilio cum nemine communicato Eporsium vicum accedit Catalauno. ibi quid agendum sit in militari consilio ponitur. & quoniam Herbemontium oppidum peraccommodatum fore videbatur omnibus commodis militaribus, si expugnaretur, & præsertim colligendis copijs, si bellum instaret in ijs finibus, decernitur vt illud repentino conatu inuaderetur. multus itaque peditatus & equitatus eò mittitur. bellica tormenta propter profunditatem niuium ægrè trahuntur trans Semoentum fluuium ignobilem eius regionis. oppidum vbi traiecissent Galli inuadunt. Defensores singulari virtute resistentes primo prælio multos Gallos vulnerant; quæ pugna vbi diutius fuisset protracta, Belgæ intra suas munitiones, Galli in castra se recipiunt prælium nocte dirimente. at verò quoniam vtilis est omnibus in rebus militaribus diligentia, Galli nullum tempus desidiæ concedentes tormenta noctu in oppidum dirigunt, tantoque studio concutiunt pluribus è partibus, vt oppidi præfectus cœperit cogitare de deditione, atque conditiones quasdam postulauerit.

Herbemontiū captum.

eæ conditiones reiectæ sunt à Ghisio, cum vellet ita oppidum dedi, vt omnia victoris arbitrio committerentur. Præfectus igitur tutius esse ratus ita se dedere, quàm fortunæ victricis insolentiam experiri, cum magnum spatium muri euersum atque deiectum fuisset vi tormentorum, seipsum & omnia Ghisij arbitrio dedit.

Ghisij liberalitas & magnificentia.

Ghisius magnifico liberalique animo nullo neque crudelitatis neque auaritiæ edito indicio omnibus victis libertatem, impedimenta, liberum discessum concedit. nam profectò periculosius est prælium quod aduersus aurum, quàm quod aduersus ferrum suscipitur; cum vix vllus sit vel priuatus miles vel imperator, qui pro gloria militet potius, quàm pro pecunia. Sed tamen ab auaritia plurimum abhorrere tum cognitus est Ghisius.

Castella Leucorū capta.

Deinde loca munita principatus Leucorum Chignium, Ruginolum, Villamontium, Giamoniam, aliaque castella capit partim per deditionem, partem à præsidijs derelicta. Sed quoniam vis imbrium fuit impedimento ad feliciores progressus, viæque lutulentæ, & lacunæ vbique aquarum plenæ, vniuersum Ghisij consilium conuertitur ad oppida & præsertim Herbemontium muniendum. Id oppidum cum in loco edito situm sit super durissimo saxo, effici poterat expugnatu difficillimum, maximeque hostem poterat infestare, cum frænaturum esset Hispanos, quo minus incurrerent in eam regionem. Henricus his fœlicibus successibus elatus ad spem maioris felicitatis, clam mittit tribunos ad multas cohortes Germanorum colligendas, atque conscribendas copias Aquitanorum. iubet has sensim in vnum locum conuenire, ne posset cognosci ab Hispano hoste quid consilij caperetur; ipse ad recognoscendas sui regni munitiones properat. accedit ad Cesoniacum nauale. Thermeum vrbi præficit, quam iubet diligenter muniri. Sed Hispani cognitis per exploratores Gallicis apparatibus munitiones quasdam Cesoniaco nauali finitimas omnibus rebus ad defensionem necessarijs instruunt. Ea dum parantur vtrinque ad bellum in finibus Morinorum, Henricus rebus suis optimè consultum iri putabat, si non solùm ad vexandum Philippum regem arma moueret ad fines Belgij, sed etiam ad ampliandum Gallicum imperium Scotiæ arma sibi adiungeret; cum præsertim Scotenses natura propè inimici sint Britannis, cum finitimæ nationes plerunque parum

amicæ

amicæ ſint inter ſeſe, inter quas præcipuè. mutua odia ex bellis orta ſint de finibus, aut de præſtantia, aut iuriſditione ſuſceptis. Nam Scotia diuiditur à Britannia, quam Angliam vocant, paruo ſpatio Tabuda flumine ſcilicet, quod tanquam terminus inter duo regna decurrit, atque illorum fines per longum ſpatium diſterminat. Henricus curat vt Franciſcus filius maior natu vxorem ducat Mariam Stuandam Scotiæ reginam Iacobi quinti Regis eius regni filiam, quæ nuptiæ etiam celebratæ ſunt Pariſijs cum ſumma magnificentia, atque regio apparatu. Dum vires colliguntur clam ad bellicos apparatus ab vtroq; Rege, Dux Lotaringię, & Cardinalis, & alij nonnulli principes inter ſe ratiocinantur quibus conditionibus pax componeretur, quæ propter difficultates nullum exitum felicem habuerunt. at Britanni inſtructa ſeptingentarum nauium claſſe varij generis decernunt aliquē portum in Normaniæ litore occupare vel ad commoditatem mercimoniorum, quæ neceſſe erat comportari in Belgas, vel ad permutationem Ceſoniaci naualis: atq; ita ſe ad bellum accingunt. Horum apparatus cum Henrico innotuiſſent, multæ cohortes peditum, atque equitum vexilla miſſa ſunt ad eos fines tutandos. Britanni itaque cognita re ac deſperata, ſimulato timore Gallicæ claſſis ad patriæ defenſionem ſe recipiunt. At Henricus quia Teonuillam occupare decreuerat, atq; opus erat exteris copijs non nihil in finibus Belgij commorari, cum omnes copiæ non poſſent vno tempore conuenire, ne Britanni eſſent impedimento, monetur vt vires Gallicas eo tranſmittat, qui mittit Ghiſium cum multis cataphractis, & leuioribus equitibus, & magna peditum manu. enimuero ne vires hæ ocio abſumerentur ibidem expectantes, decernunt aliquid memorabile aggredi, quod hoſtem inſigni moleſtia afficeret. nuntius accedit ſignificans partem copiarum cōueniſſe, vbi erant cenſendę. iubetur eodem Burdilloneus Sueſſionum præfectus cum Gallicis copiis vbi cōueniſſent, & Villeuillius Diuoduri præfectus cum ſuis Gallis, qui omnes ſunt iuſſi exire in apertū, atq; Teonuillam ſe recipere. iubetur illuc & Bordillioneus cum duobus regimentis Heluetiorum, & ijs Piſtolottis, qui acceſſerant. Hæ omnes Gallorum vires iuſſæ ſunt in vnum conuenire, & ad Teonuillam caſtrametari partim citra, partim vltra fluuium. Ghiſius Auguſtometenſem Verdunum conuenerat, atq; ambo coniunctis ſtudiis Diuodurum contendunt, vbi tormenta expectantes, reliquasq; copias Gallicas, mox augent caſtra regia. Teonuilla primùm diligēter exploratur ad expugnationem, quæ cum viſa eſſet & ſitu & reparationibus & omnibus rebus ad defenſionem ſpectātibus non mediocriter munita, primum ea prouincia perdifficilis viſa eſt. re tamen ad militare concilium delata & ad tribunos ac primarios duces diligenter conſiderata, decernitur vt tentetur expugnatio, quamuis eſſent in præſidiis circiter tria millia armatorum. Nam præſtare videbatur vel ſi vrbs capi nō poſſet, cum hoſtis vexaretur, exercitusq; exerceretur, negorium fruſtra tentare vel cum aliquo periculo paucorum, quàm pati vt præſentes copiæ in ocio totę marceſcerent, dum exteras expectarent. atq; ita vexatus hoſtis magnum incommodum erat capturus deuaſtata regione. Conuenerunt Henrico circiter quindecim millia peditum Gallorum, Germanorū quatuor millia præter Heluetios, equitum quatuor millia & quingenti, quorum ſummum habebat imperium filius ducis Leucorum. ſic tanquam multis fluminibus vndiq; quaſi in vnum lacum aquarum multarum confluentibus vrbs obſidione cingitur. Eſt autem Teonuilla ſita in ripa Ombrici fluminis, pontemque habet perpulchrum & non aſpernandæ longitudinis, quę diſtat ferè viginti millia paſſuum ab Auguſta Romanduorum, & à Diuoduro. eſt autem ſitu & arte munitiſſima, cum latera ſint pręualida & eminentia, habeatq; firmiſſima propugnacula & aggeres interius è gleba multa propter vetuſtatem valde cōdenſatos. vrbs itaq; validis aggeribus, foſſisque caſtrenſibus ductis ad euitandos globos vrbanorum tormentorum citra fluuium, obſidioneq; cingitur. poſtmodo nocte ſequenti erecta ſunt tormenta in propugnaculum, aggeremque maioris propugnaculi, quod vrbi imminebat. concuſſum eſt & ſpatium muri illud, quod terra erat munitum, & duobus præualidis propugnaculis protectum, & pręualida turri, & platea in medio ferè eius ſpatii ſita ad defenſionem. Sed Hiſpani tantam inferebant moleſtiam nemo vt vrbi impunè propinquaret, cum in ędita ac firmiſſima turri tormēta collocaſſent. ea re ſequenti nocte neceſſariò profundiores foſſę ducuntur, aliiq; aggeres editiores excitātur, propiusq; acceditur flumini. ſuper his hinc ſex maiora ordinarijs tormenta, inde totidem alia inter ſublimes corbes terra oppletos collocantur ab Eſtrea tormentario negotio præfecto, ad latus eius propugnaculi defenſionesq; proſternendas & deiiciendas. Sic modo aggeres ad ſubeundum, modo tormenta ad concutiendum addebantur. triginta & quinq; bellicis tormentis vrbs cum magno ſtrepitu & fragore concuti cœpit. iubetur pars exercitus fluuium traiicere, vt protegerentur, qui aggeres excitarent ab ea porta, qua itur Auguſtam Romanduorum ad ipſam vſq; turrim, vt occuparentur radices reparationum, atq; veniretur ad ſarcula, quia verberatio iam videretur parum proficere. Ducta eſt alia foſſa citra fluuium, quo ſclopettarii propius accedentes commodius aggeres atq; defenſiones explorarent. at verò cum menſe Iunio res ageretur, propter breuitatem noctium, cum eſſet negotium in apertiſſima planitie, non dabatur maius ſpatium cōficiendis operibus, aut foſſis ducendis, quàm duarum aut trium horarum. ſed quoniam Ghiſius verebatur ne ſubſidia mitterentur obſeſſis, iubet omnes acceſſus explorari ac muniri. pontes duo iacti ſunt ſupra fluuium. Caderebbes Tunger Teonuillæ præfectus cum ſæpius certaretur leuibus præliis, multiq; in illis cecidiſſent, conatur ſingulari diligentia ſuppetias admittere, cum nonnullæ cohortes Hiſpanorum eſſent in finitimis præſidiis Id cum ab Horneo duce noctis beneficio tentatum eſſet, qui inuaſit Gallorum vigilias, multosq; trucidauit, tamen fruſtra fit, quia non leui clade accepta repellitur. Vix biduum interceſſerat cum id ipſum tentauit, quatuor cohortibus expeditorum militum ex alia parte irrumpere in hoſtes conantibus. Sed denuo reiicitur. nam Horneus excitata leui pugna per noctem exierat ad petenda auxilia, quibus opus eſſe per nocturnos ignes fuerat ſignificatum. cum foſſæ perfectæ fuiſ-

ſent

Tabuda fl. Frāciſci Galli & Mariæ Scotenſis nuptiæ.

Ratio bellica obſeruanda.

Teonuillę deſcriptio.

sent vltra fluuiū, multi corbes cōficiuntur ad rotas tormentorum protegendas. eriguntur quatuor & decem tormenta ad domum terra repletam prosternendam, supra quam multa erecta erant tormēta in obsidētes. Prostratum est magnum murorum spatium, magnaque pars propugnaculi; quæ ruinæ quia ascentu difficiles ob profunditatem fluminis viderentur, & quia reliqui essent præalti aggeres, Galli nullum tempus intermittunt concuriendi. collapso muro magna ex parte qui turris aggerem sustinebat, Ghisius imperat quingentos lectissimos sclopettarios verberationem exploratē simulatis conatibus è pluribus partibus. his propius ad verberationem profectis armaque & scalas vbique conclamantibus atque ascendentibus per ruinas. tanta trepidatio, tantusque terror iniectus est obsessis, vt defensionem propè reliquerint cum arbitrarentur vrbem vndique inuadi. Galli ea consternatione animorum cognita acriter inuadunt, atq; ter repetito conatu, cum ad radices turris iam accessissent, platea turris potiuntur. vnā Strozza, qui nuper in castra accesserat, cū Galli fossis fuissent potiti, iubet operas ligonibus & comutis sarculis muros demoliri, & in fossas deuoluere, quo planior via efficeretur ad conatus. omnibus opportunè se habere visis, ad inuadendum acies Gallicæ instruitur ad conatum. certatur tanto impetu, studio, virtute, fortitudine vtrinq; missilibus ignibus, globis ferreis, omniq; telorum genere, vt constantia vtrorunq; omnem fidem superauerit. nam incredibilis Hispanorum & Sequanorum præsertim virtus enituit. ceciderunt multi insignes proceres Galli, & nonnulli è defensoribus. excauati sunt multi cuniculi ad reliquias propugnaculorum atque murorum euertendas: atq; dum consultatur inter duces Gallos de vrbe denuo inuadenda, Petrus Strozza multis præfecturis militaribus ac rebus gestis clarus cū Ghisio colloquens glande maioris sclopetti ex vrbe transfixus cum summa Henrici, omniumq; procerum molestia ac lacrymis diē suum conclusit.

Petri strozzæ mors.

Enimuero cum cuniculis iam iam ignis esset subiiciendus, omniaque ad inuadendum necessaria comparata, obsessi partim superioribus prælijs debilitati, partim metu imminentiū periculorum territi, comitia de deditione summo mane indicunt, in quibus concluditur post multas controuersias vt certis conditionibus vrbs dederetur. conditionum summa fuit ab hoste concessarū; vt Caderebbes vrbis præfectus, aliique duces, centuriones, ac tribuni obedientes regiæ maiestati Teonuillam cum omnibus suis munitionibus indemnibus cōcedant. Vt tormenta, bellicosq; apparatus nulla fraude commissa relinquerent. Vt pro his Ghisius Caderebbem cæterosque duces, & equitatum cum suis armis, milites cum ensibus, pugionibus, pecunia, vestibus illęsos dimitteret. Vt sacerdotes, nobiles, ciues omnes cum omnibus quæ gestare possent, auro, argento, gemmis, pecunia, aut quas mallent rebus impune exirent. Vt fide custodiæ exeuntes deducerent ac protegerent. Vt illęsa pudicitia virginum, aliarumque mulierum honor, & intacta suppellex seruaretur. Vt plaustra vel lintres ad inualidos quò vellent extra fines conuehendos concederentur. Vt ad omnium horū obseruationem quatuor obsides è primatiis vtrinq; darētur.

Teonuillę deditio.

Ghisia liberalitas.

Cū verò multi Hispani relicti fuissent in vrbe, Ghisius regio benignoque animo iubet his omnia necessaria suppeditari atq; certos sumptus, & certos homines ad id munus instituit. Ea victoria summam attulit lætitiæ Henrico, & vniuersæ Galliæ, neq; solum quia fines illi tutiores reddebantur, sed etiā quia exercitus possent acciri in Galliam sine vlla itineris difficultate. Ghisius ita Teonuilla potitus nouem lectissimorum peditum vexilla relinquit in præsidiis duce Villeuillio iubet vrbem instaurari ac diligēter muniri. Mittit tria millia equitum ad explorandam Augustam Romanduorum, cuius in administratione pręerat Masfeltius, imperatq; omnia finitima populari. nam tametsi vrbs erat munita, omnibusq; necessariis ad defensionē instructa, tamen cū vrbes amplæ plenę sint multis rei bellicę inutilibus, illam per obsidionem capi posse sperabat. ipse interim Orolauno oppido amplo & opulēto signa infesta infert, cuius in præsidiis erant quædā Hispanorū cohortes: qui cum sollicitarentur ad deditionē tam difficiles cōditiones proponunt, vt Ghisius ibi positis castris decreuerit ad vnum trucidare. at Hispani rati se non posse resistere tantis viribus hostium igne ædificiis iniecto flammis absumūt, & per occultā portā exeunt, ac fuga se seruarunt. Galli quamuis conantur multa diligentia restinguere incendiū, nihil proficiunt. siquid flammæ superfuit id totū direptū est.

Oro launum opp. concrematum.

Vbi equites Augustę pręsidiis se ostentant Masfeltius quasdam cohortes peditum & vexilla equitū emittit, initur atrox certamen. Galli multis è suis amissis re infecta recedere coguntur. cæterū Altus Cortius egressus ex oppido Orolauno siue Arlonio cū quibusdā cohortibus, equitumque vexillis Ghigniū, Rosiniū, aliaq; oppida capit. Chigniū munit ad impediēdas incursiones in agrū Vici Eporsij & Herbemontij, reliqua succēdit & euertit. Dux Sabaudiēsis siue Allobrogū auditis his felicibus successib. Gallorū veritus ne ad expugnāda loca Icio finitima signa Gallica promouerētur, ad oppida Bergā & Grauelingā cōuolat, quæ omnia magna diligentia munit aduersus hostē. Est autem Grauelinga in finibus Belgarum in Morinis sita in ripa fluminis gnobilis, quod Ha vulgo vocatur, distatq; circiter quindecim millia passuum ab Icio, & Dunherche vrbibus.

Grauelingæ descriptio.

Interea copiæ Icii colliguntur à Thermeo, aliæ ad Pheras ab Vmalio, nullumque studium cessat vtriusque Regis quàm maximis copiis vndique comparādis. Thermeus satis ingentibus viribus collectis ita Ha fluuio traiecto cum sex millibus Germanorum, quatuor vexillis Scotensium peditum, quingentis equitibus cataphractis, viginti vexillis Gallorum & mercenariorum confertum globum hostium profligat, qui accessum prohibere & iter occludere conabantur. His in fugam versis, Grauelinga & Bourburgo à tergo relictis Doncherchen properat vrbem sitam in litore maris oceani, quæ portum habet accipiendis nauigiis peraccommodatum. eam capere cogitat, vt quæ non satis diceretur esse munita. sic enim fiebat vt Britanni plurimum affligerentur, & vt omnis spes commerciorum cum Belgis ita esset sublata. cum illuc mercimonia post captum Icium conueherent, & vt Gallis facultas daretur, cum liberet, commode in Britanniam nauigandi. at nequis id consilij captum fuisse suspicaretur, Grauelino infesta signa

gna importat, quod oppidum plurimi referre videbatur ad omnem rem bellicam, cum etiam ex itinere Berga capta, direpta & euersa fuisset. Hinc Doncherchen magna celeritate accedit, summa diligentia obsessam diuerberat. ager frequentibus incursionib. vbique diripitur. dum agitur de deditione, repentino Gallorum vndique inuadentium conatu quinto die ab obsidione capitur, diripitur, succenditur, euertitur. Thermeus inter hæc consilia cępit laborare ex pedibus, quamobrem curā copiarū, & cōsilij ad exitū perducendi iniungit Villabonio & Sernapontio ducibus: qui ductātes copias secundum litus oceani non procul à Grauellino consident. multa subitaria minutaq; prælia committuntur modo his modo illis parta victoria. His tot bellorum tumultibus excitatus Philippus rex Hispaniarū, cū gemini exercitus Gallici in varios fines Belgij apparerent irrupturi, (nam Thermeus circiter nouē millia peditum collegerat, equites mille & quingentos, & iam proficiscebatur in Belgas; Ghisius Ha fluuio traiecto, qui defluit per Oromansacos oppidum interluens, profligatis incolis regionis, Doncherhe & Berga oppidis captis direptis, & incensis fines Belgicos populabundus ferro & igni deuastabat.) mittit qui copijs in Germania collectis magna diligentia instarent, quę iam erāt in itinere. vniuersum peditatū & equitatū, quē potest, in ea regione, ad signa reuocar. nā propter superioris anni clades Gallicas Hispanæ copiæ fuerant dimissæ, neq; putabatur Henricus tantum virtiū tam citò collecturus. Philippus miserat idcirco ducē Sabaudiensem cū potestate proregia Nemetoternā & Mabugā vt opportunè se opponeret pro viribus Ghisij rationibus. sed cū visus esset Ghisius magis procrastinare, quàm postularet ratio bellica, propter dissensionē de pręda inter Germanos & Gallos, cū ad arma propè vniuersarū nationū ventū esset, quia non satis confideret armis Germanicis, neq; auderet Belgiū inuadere ad Cameracum, decernit Philippus siquo pacto fieri posset collectis suis viribus debiliorē partē Gallorū profligare. accersit eo consilio comitē Agamontiū, cuius peritiā rei militaris, & summā autoritatē inter Belgas propter beneuolentiā acquisitā cognouerat. eius laudes in publico concilio Regio recenset. In memoriā reuocat beneficia, quæ varijs temporibus in Austriacā familiā contulerat. Promittit se opportunè remuneraturū tantā beneuolentiā. rogat vt in tāta rerū magnitudine atq; opportunitate succurrat laboranti rei Belgicę aduersus irruptiones Thermei. Nunc opus esse sua diligētia inquit, cū solus tot malis, Belgicisq; populationibus possit resistere. eius expeditionis summū ducem illū creat. Agamontius primū gratias agit regiæ bonitati pro cōmemoratione officiorū, & pro fiducia ac spe, quā in ipso collocauit: deinde se breui ita facturū pollicetur, vt intelligatur quanta vsus fuerit diligentia. Inde digressus ad it Grauelingā. intra biduū colligit circiter octo peditū, duo equitū millia. quæ vires quoniam satis validæ fore apparebant ac potentes ad hostē reprimendū, cū his quę in alijs locis erant collectę. multos volētes sequi dimittit. cōiungit suas vires cū Benincorto. conuocat è finitimis locis præsidia. è Bettuna, scilicet Oromansacis, Hera. Grauelinga, Bourburgo. accipit quas misit Sabaudiensis. Iubet per literas Tertiū Hispanorum magistro castrorū pręfecto Aloysio Caruagiale cōuenire. Hę vires vbi cōuenissent ad Bourburgū, imperat reliquos Hispanos accedere Caruagialis, cum quadringenti tantū accessissent, quos oportebat accedere ad tria millia. Id cū grauiter tulisset Agamōtius, quia nō paruā spei partē ī tribus milib. Hispanorū sclopettariorū reposuisset, accersiri iubet multos nobiles Belgas, quorū auxilia reiecerat, ne illis esset molestus. Hi vbi cōuenissent (nā cōfluebat magna armatorū & inermiū multitudo ad vltionē acceptarū calamitatū.) collecta sunt ad duodecim millia peditū, & tria ferè equitū. Thermeus quòd laboraret ex pedibus, vti diximus, in oppido Doncherche morabatur; sed auditis Agamontij apparatibus, copias contrahit non procul à Grauelinga; vt facilius siquis casus postularet sese ad vrbē munitissimam Cęsoniacum nauale reciperet. sed cum tam repente tantus numerus Belgarum in vnū conuenisse nunciaretur duce Agamontio viro notæ virtutis, continuò in castra se recipit relicto Locadello oppido muniendo. Ibi statim Agamontij copiæ se Gallis ostentant. cū Galli vellent ad Cæsoniacum nauale se recipere. magna Agamontij celeritate impediuntur, cum litoris iter esset interclusum, quà itur ab oppido Oromansacorum Grauellinum. cœptum est leue certamen sanè atrox. Sed cum Galli in hostilem regionem penetrassent Grauelinga & Bourburgo hostilibus oppidis à tergo relictis contra rationem militarem, cū essent etiam peditatu & equitatu inferiores nocte pugnam dirimente, decernunt sese postridie ad Icium secundum litus per opportunitatem decrescentiū aquarū recipere. statuto tempore iter capiunt. Ha fluuio vbi in oceanū influit humili inuento ac vadabili pro votis traijciunt. Agamontius cognito Thermei consilio summa vsus celeritate intra Grauellinum eundem fluuium cum Sequauis vadatur, cęptum iter Gallis intercludit. sic igitur occupata & impedita Gallorum fuga circiter tria millia equitum in duas turmas diuisorum fiunt obuia. Thermeus cum de sua salute conclamatum esse intelligeret, nisi quæ reliqua erat spes in armis collocaretur, suas copias quacunque potest ope vsus præsentis regionis ad prælium, ad defensionemque instruit. nam vna via ad salutem patebat, quam sibi ferro aperuisset. cum enim negotium esset agendum in planitie mari finitima arboribus & omnibus impedimentis sublatis, & glabra, ita castrametatus acies instruit. à dextra septentrionem versus, mare vice aggeris fungebatur. à sinistra meridiem versus omnes carros in vallorum morem locat. à tergo pro aggere erat Ha fluuius. in prima fronte copiarum, quæ sola pars inuadi poterat sex ingentes colubrinas & tria minora campestria tormenta locat. equitatum inter phalanges amplis spatijs constituit, quo tormenta in hostilia dirigebantur, cuius à dextra & sinistra sclopettarios Aquitanos, à tergo Gallorum & Germanorum copiæ, quæ subsidia ferrent laborantibus partibus, statuuntur. Agamontius dum equitatus præmissus minutis prælijs Thermeum retardat, accedentibus Sequanis sine tormentis ob celeritatem, quæ sensim trahebantur, sic & ipse suas copias instruit. equitatum vniuersum in quinque turmas distribuit. è tribus leuioribus vni ipse

præest,

Doncherche capta.

Agamontij autoritas inter Belgas.

Aloysij Caruagialis error.

Copiarū instructio Thermei reguli.

Agamōtij instructio Copiarum.

præest, alij præficit Henricum Enriquem, alij comitem Ponteualsium, in quarta collocantur ferraroli, in quinta equites cataphracti. Hæ turmæ ductabantur à tergo à suis præfectis. Peditatus & ipse in tres phalanges distribuitur. vna Germanorum ductabatur à suis tribunis: alia Belgarũ à Benincorto, alia Hispanorum ab Aloysio Caruagiale. Agamontius suis copijs ita distributis, quia verebatur ne Gallis accederent auxilia, quòd cognouisset quendam Gallorum timorem, quòd essent prędâ onusti, nam opulentia plerunq; timidos facit in periculis, decernit ita consulentibus primarijs ducibus omnino hostem inuadi oportere. suos igitur primùm breuiter ad pugnã hortatur.

Agamontij oratio militaris.

Docet in hac pugna atq; huius horæ dimicatione vniuersam gloriam & securitatem præsentium nationum consistere, cum toties fiat periculum cuiusq; virtutis, quoties ad prælium acceditur: cũ futurũ sit vt hostes semel virtute Belgarũ profligati nõ tam facile postea Belgicos fines inuadãt. Verumtamẽ nõ de gloria solum demonstrat nũc decerni, quæ vna posset esse amplissimũ præmiũ virorum bonorũ & fortium, sed de totius Belgij imperio, deq; amplissimę regionis conseruatione ac tranquillitate, in qua salus omnium propè præsentium nationũ continetur, cum Belgæ sint quasi propugnaculũ quoddam aduersus Galliã Germanis, quibus subiugatis facilis daretur accessus ad reliquarũ vrbium imperium. Neq; Hispaniã certè diutius fore tutam, vbi hoc impedimentũ Gallis sublatũ fuerit, vnde minime possint ab Hispanicis expeditionibus reuocari ad propriorum larũ defensionẽ. Quare cum tot proposita sint præmia victoribus, cum Philippus rex suã conseruationẽ in armis & virtute præsentiũ virorũ fortiũ collocarit, orat ne tanti Regis tam præclaram spem, & de ipsis conceptam opinionẽ fallant, præsertim cũ de vita & spolijs & sanguine cuiusq; agatur, quę sunt cuiq; pro amplissimo regno.

Thermei adhortatio ad pugnam.

Thermeus omniũ regum potentissimã reginam Necessitatẽ proponit. demonstrat neq; turpi quidem fugę locum esse, quæ tamen semper est periculosa; cũ pauci fugientes, multi fortiter pugnantes seruari possint. Nihil esse hosti formidabilius, quàm prudentem & grauem & obstantem aduersarium habere; cum alioquin imbecillus & imbellis timidum & fugientẽ possit obtruncare. strenuè pugnantem rarò vel fortissimus superat: fortuna enim belli communis est mater viris fortibus & strenuis, at timidis semper fuit nouerca. addit non nouas esse aut inauditas quasdã nationes, quæ aduersus ipsos in acie constiterint, sed quæ sępius Gallica virtute fuerint profligatę. multo esse honorificentiorem iacturam, quã ab hostibus non sine sua clade, patiamur, si ita ferat ex aliqua parte fortuna belli, quàm si committatur vt in morem fęminarum proiectis armis fugiamus eiulantes, aut procidamus in genua vitam ac salutem nostram in arbitrio crudelis victoris collocantes. Nulla enim via clausa est aut inuia ferro & virtuti. Quòd si pristinæ & auitæ virtutis vestræ memineritis, certam victoriã vobis vaticinor. Accepto signo prçlij, fortiter vtrinq; initur pugna. Thermeus fortiter sustinet impetum hostium. primùm displodũtur tormenta cum tanto fragore atq; impetu vt magna facta impressione in equitatũ ille propè infugam sit conuersus, atq; vel Agamontij equus fuit laniatus. Sequani tamen nihil illa clade suorum territi magno animo fortique procedunt. res agitur cominus strictis gladiis. Turma in turmam, phalanx in phalangem impetum facit; vir cum viro, quasi multis singularibus certaminibus pugnat, hos tympana, illos litui frequẽti & assiduo sono excitant ad pugnam. tantus ardor pugnantium, tam exiguus periculi metus, tanta erat vbiq; spes victoriæ, vt diutissimè ancipiti prælio pugnaretur. Nam vbi deficerent aliquando Galli vel Germani, tantus erat ardor virtusq; Aquitanorum vt hostem repellerent, & spatium soli relicti occuparẽt, at Gallicus equitatus omnium propè equitatuum fortissimus propter eximiam nobilitatem, quam in sola ferè virtute armorum & peritia rei bellicæ Galli collocarunt, aliquanto timidius certauit eo die. Illud prçlium ita tamen dubium exitum erat habiturum, nisi fortuna Philippi Regis felicitati fauens hęsitantem Gallici exercitus euentum in deteriorem partem impulisset, vt nesciretur facile vtrius futura esset victoria. Nam cum duodecim nauigia Britannica forte quo tempore pugnabatur per oceanum nauigarent, audito tormentorum & bellicorum instrumentorum ad pugnam inuitantium strepitu, proras in litora conuertunt. conspectis Gallicis insignibus Gallos è nauri tormentis impetunt. at Galli tanta rerum nouitate perculsi, verin maiorem esse numerum nauigiorum ita consternãtur, vt Sequanis acrius inuadentibus primum equitatus, postea peditatus profligatus sit terga vertens cum magna Agamontij gloria.

Thermei error.

Thermeus ob metum iacturę eius prædæ, quam è Belgio diripuerat, accusari potest, quòd priore nocte in tutum non se receperit, cũ ratio bellica postulet vt potius impedimẽta relinquantur superueniẽtibus maioribus hostiũ viribus, quam vt expectetur donec milites impediti vnà cum impedimentis in seruitutem trahantur, aut trucidẽtur. sola excusatio afferri potest, quòd res fuit ignota. at hic grauior est error ductãtis exercitũ, nullos habere exploratores. Cæsi sunt Galli circiter mille & quingenti. multi trucidati ab agrestibus, qui omnes aditus occupauerãt ob prædam, multi in fluuio, multi in mari sunt suffocati, multi capti à Britannis, & ad signũ victoriæ in Britanniam auecti. capti sunt insignes complures, inter quos ipse Thermeus summus imperator copiarũ grauiter vulneratus, & Villebonius, Anibaultius, Sernarpontius,

Agamontij victoria.

Moruillierus & alii. Bellica tormẽta, apparatus, insignia militaria capta, prædaq; ex vniuerso Belgio abacta. Agamontius captiuos Gallos honorificè tractat, è cuius copiis pauciores quingẽtis desiderati, at pauci insignes. illa clade nũtiata tres cohortes peditũ, quas Thermeus iusserat castra sequi, cõcremato oppido Doncherche ad vrbẽ Iciũ properãt. sed in itinere à copiis Philippicis ad vnũ deprehẽsi trucidãtur. hęc Thermei clades ita Galli Regis animũ afflixit vt multa euersa sint consilia, quippe cũ Regia tarditas augẽdarũ copiarũ prçterquam promissũ fuerat, in eã calamitatẽ deniq; rẽ Gallicã adduxerit, ac propè spẽ omnẽ pacis euerterit, quæ per ducem Lotaringiæ & conestabliũ Gallicum tractabatur. at contrà illa victoria non solum securitatem præbuit finibus Belgarum, sed etiam plurimum existimationis, quoniam vnà cum felicitate extollitur aut deprimitur animus mortalium.

deinde

deinde cum ratio rerum gestarum à Philippo Rege inuestigaretur, paucaq; de Hispanorũ virtute audiret, quia pauci conuenissent, Caruagialis dicitur fuisse extremo supplicio affectus, ob stipendia inania. Ea dum aguntur in Belgio modo his, modo illis partibus arridente fortuna, conclusa est pax per id tempus inter Philippum Regem & duces Parmensem atq; Ferrariensem per Venetorũ legationes & Ducis Hetruriæ, quo etiam tempore celebrantur nuptiæ tertiæ filiæ Cosmi Florentiæ Ducis, quam duxit Alphonsus princeps Atestinus. Ghisius percepta clade copiarum Thermei deiectus de omni spe potiundæ Augustæ, aut rei præclarè gerendæ relicta regione Romanduorum in Vermanduos se recipit, neq; multo post ad oppidum Pierrepontium contedit, quòd Agamontius Marollas & Namburgum peteret. nam Ghisius inde poterat & suis opē ferre finibus, & hostiũ impetus refrænare. Philippus vt victoriæ opportunitate vteretur adhuc recēti suas copias vndiq; in regionē Artesiam contrahit, multis viribus exercitum adauget. Britanni per illā infelicitatē Gallorum mirificè elati visi sunt ad res magnas aspirare, quare ingentem classem tātis, tam frequentibus, tam formidabilibus apparatibus instruunt ad Gallicos fines inuadendos, vt omnis Gallia contremiscere videretur tot hostibus vbique excitatis. nam ducenta nauigia habentia carchesia & amplius instructa sunt cum tanto clamore, tanto tubarum classicorũq; strepitu, tanto sonitu tympanorũ, vt omnia vbiq; litora reboarent, mareq; ipsum propter multitudinem ac magnitudinem nonnullorũ nauigiorũ non solum tegeretur, sed etiam plurimum fluctuaret. Poterāt ex hac classe exponi plura duodecim milibus hominum. præter multitudinem defendēdis nauibus ordinariā, cui præerat classi cum summo imperio Milortus Clintonius Britanniæ Amiras. Sequebantur hāc classem viginti onerariæ Belgicę egregiè armatæ, quibus præerat Vachenus proamiras, id est præfecturæ nomen, Philippi Regis. Hæc classis ad litora Normaniæ appellens ad oppidum Conquestum, quod est in finibus eius regionis, exposita parte copiarum obuia quæq; ferro atq; igni populatur. at Chersimontius vir Gallus magnæ & autoritatis & peritiæ rei bellicæ collectis octo millibus peditum ac mille equitibus eius loci per summam celeritatem, accersitisq; veteranis cohortibus ex æstiuis non solũ obstitit illis incursionibus, verum etiam fecit vt Britanni ad naues sese propè cursim reciperent. Hæ copiæ dum colligebantur, confluxerat Cōquestam ad defensionem magna accolarum multitudo, sed Britanni tormentis in oppidum directis è nauibus tanta globorum procella diuerberant, vt oppidani territi patriam & facultates deserentes aufugerint. oppidum itaque deseritur præda Belgis & Britannis. Illi tanta feritate obuia quæq; deuastant ac diripiunt, vt nulli rei neq; sacræ, neque profanæ parcitum sit. Chersimontius copiis in hos eductis prælium committit. Belgæ à Britannis relicti strenue pugnantes trucidantur. Sic Britanna classis magnis sumptibus instructa, cum mirificis bellicis apparatibus, quæ ferrum, flammas, cōpedes vniuersæ Galliæ adiuuantibus præsertim Hispanis minitari apparebat, nulla re memorabili edita, multis mortalibus cæsis aut morbo absūptis afflicta breui in patriam inanis reuertit. ita fit vt qui nihil in bello lucretur, multum necessario amittat, cum nihil medium in eo relinquatur. At enim quæ in Morinis, Ambiuaritis, Veromanduis, Calesiis finibus ad hoc vsque tempus gesta fuerunt, quasi ludicra quædam & præludia bellorum putari poterant, si conferantur cum regiis vtrinque apparatibus, & indignationibus, & spe hostis subiugandi.

Pax Ducis Ferrariēsis cũ Philippo rege.

Nuptiæ principis Ferrariæ & filiæ Cosmi Florētini Ducis.

Classis ingēs Britanna, frustra parata.

Nam Henricus tanto studio, tantisque sumptibus copias vndique colligebat, vt breui circiter viginti millia peditum Germanorum habuerit in castris, ad quem venerunt in castra cum lectissimis copiis Gulielmus secundus filius Ducis Saxonum, & Ioānes Augustanus siue Auspurgensis, viresque cum Ghisio coniunxerunt, præter Gallos & Heluetios & variarum nationum aliarum cohortes, & multum equitatum. Duces illi ad regem profecti vnà cum ipso Rege ad oppidum Pierrepontium conueniunt multis acceptis honoribus, qui eo accessit ad visendas collectas copias. iussæ sunt copiæ præsente Rege instrui in aciem. erant in castris Gallicis cum ipso Rege Cantabrorum Rex, Ghisius summus copiarum imperator; Lotaringiæ, Neomagensis, Augustonometensis, Mōpenserius, Vmalius, Memorantius, Bullionius Duces, præter nobiles equites Gallos complures. Saxonum præterea dux & Caucorum, filius Lantgrauij Cattorum. princeps Ferrariensis, Salernitanus, Sommeus, Marchiones autem, & Comites, & alij insignes complures. Philippus Rex ex altera parte, qui copias summo studio collegerat, & ipse multis comitantibus principibus venit in castra, quæ non procul à Dorulensio vrbe Gallica posita fuerant, cum Philippus simularet se velle illam capere. Erant in castris Philippicis circiter triginta millia peditum, quatuordecim equitum millia, non solum armis, sed etiam propter recentes victorias animis egregiè ad pugnam instructorum. Nam ex Hispania, Germania, Britannia multum peditatum & equitatum acciuerat, & cum Belgicis copiis coniunxerat. erant insigniores, Dux Sabaudiensis cum summo imperio copiarum ac potestate proregia in castris Philippi. Parmæ Placentiæque Dux, Sulmonensis. Aterni Buxentique principes, Ascanius Corniensis. Albanus dux Hispanus, Arcuensis, Francauillensis, Villermosiæque præter marchiones, & Comites multos, è Germanis Vessonensis, & Hernestus Duces, Masfeltius. Renemburgius, Suuartzemburgius comites. Aurantius, & Agamontius Belgę. dux Arescotensis, aliique multi. Henricus quod propensam fortunam, fauentemque Hispano Regi non nihil formidaret, procrastinare, non facere periculum suarum virium, in suis finibus morari cæpit, siqua occupandę hostilis munitionis occasio daretur, obseruare cum igitur in finibus Ambianorum Philippus consedisset, Ghisius ne Hispanus illam vrbem inuaderet præmittit quatuor peditum cohortes & octo vexilla equitum. hortatur Humierem præsidiorum præfectum, vt omnia defensioni necessaria compararet, ne repente ac improuisus inuaderetur. Copiæ fluuiũ Sommā vocatũ traiicientes in altera ripa septentrionem versus extenduntur è regione Sequanorum, qui ad oppidum nobilis fluuij Anthiæ ad meridiem non procul à Gallis consederant. Ibi tanquam alter

Henricus rex accedit in castra.

Philipp⁹ rex accedit in castra.

alterū esset obsidione defatigaturus castra vallis & fossis & aggeribus & omni reparationū genere instruunt. dux Sabaudiensis eductis copiis secundum ripā Sõmæ fluminis Dorulensū versus signa conuellit, quare Galli coacti sunt metu eius loci amittēdi mutare castra, & ad Autã cõsidere, atque castra nouis aggeribus, nouisq; fossis munire. dū hi duo exercitus tã ampli, tamq; potẽtes cū suis regibus in aperto diutius cõsisterent, quotidie minutis prælijs sanè cruẽtis pugnabatur, sępiusq; agitatū est vtrinq; an belli fortuna esset experiẽda. Sed cū nemini tutū alterū intra aggeres aggredi videretur, magnopereq; rex vterq; incertū belli euentū formidaret, quòd is, qui victus fuisset, vno tẽpore de vniuerso regno dimicasse apparebat, cū ambo totas propè suas vires eò cõtraxissẽt, atq; variarū nationū copias haberẽt quę nõ pro suis, sed pro alienis laribus dimicarẽt, vita est certa pax & cõseruatio regnorū, dubiæ victorię esse pręferenda. deterrebant etiã reuocabantq; à pugna multę nõ leues rationes, sed illa imprimis Gallū quod esset nõ nihil superioribus cladibus cõsternatus, quæ fortuna belli nõ parū timetur ab iis qui semel experti fuerint. at Hispano occurrebat rerū humanarū incõstantia cū maxime formidandū sit in rebus secūdis ne pro acceptis felicibus grauissima dãna sequerentur. nã vt insignes calores aut insignia frigora magna vis grãdinū, aut maximę mutationes rerū plerunq; consequuntur, sic in rebus imperiorum magnæ accidūt plerūq; vicissitudines. rursus igitur pacis negotiū renouatur Cercãpi, quod Lillæ fuerat inceptū. conuenerunt ad illud vtrinque viri prudentia & autoritate insignes & regū nomine, & Britannorū, & ducis Sabaudiæ, qui omnes difficultates ad reges ipsos deferebant. Suessanus dux Mediolani rebus iã vrbanis quã bellicis pręfectus, vbi intelligit facile esse pręclarū aliquid facere in Gallia subalpina propter recentẽ cladẽ, atque imbecillitatem Gallici exercitus, animū eò conuertit vnde se plurimū incremẽti rebus regiis allaturū sperabat. decernit igitur prius arma importare illis partibus, quæ magis essent infestæ, queq; magis Cuniū & Fossanū vexatẽt. Sic.n. futurū erat vt finitima castella perpetuis hostiū molestiis liberarentur, neq; timerẽt in horas vt repentinis Brisacij artibus & incursionibus opprimerẽtur. illo cõsilio cū nemine cõmunicato Astã contẽdit, soluto ex arcis custodiis cū magna totius populi Mediolanẽsis lætitia Frãcisco Tauerna, qui in custodias traditus erat ob acerrimas accusationes, quòd auarè & tyrannicè magni cãcellarii munus exercuisset, accusassetq; Ferrãdū Gonzagã virū innocentissimū, recuperatis omnibus pristinę dignitatis gradibus & honoribus. Astã profectus omnes copias eo contractas inuenit, vt iusserat, cū quibus etiã Peicollensem marchionẽ, penes quẽ erat summū imperiū totius equitatus. copiæ primùm censę sunt de more, vt sciretur quibus viribus geratur bellū. Inuẽta sunt in castris tredecim millia peditū; triginta & tria vexilla Hispanorū scilicet, decem & octo Germanorū, ac totidẽ Italorū. Vndecim aderant vexilla equitū cataphractorū, & totidẽ galeati leuioris armaturę: nã erant duo equitū millia, quæ copiæ erant lectissimæ. Sed.n. cum Maria Britãniæ regina vxor Philippi Regis sterilis esse diu apparuisset, quæ longū tẽpus cū viro versata concipere non potuisset, cępit suboriri suspicio in animis catholicorū, ne si Maria decessisset, succederetque Helisabetta in regnū, vniuersa vis rectorū cõsiliorū de religione, & quasi postliminio dogmata catholicorū in patriã reuocata exterminarentur per nouã reginã, quæ iã tū cognoscebatur nõ solum Odoardi retinere opinionẽ, sed ẽtiã maxime ritibus catholicæ religionis Romanæ aduersari, fuit nõ nullorū consiliū esse è publica vtilitate ad regni ipsius conseruationẽ & quietẽ, & vt catholica religio in eo regno retineretur, vt Maria sororẽ de medio tollendã curaret. eius rei nõ contẽnenda quibusdã opportunitas apparebat, quod in animis ipsarū sororū nõ nihil insidebat simultatis. Illud cõsiliū nõ solū fuit stabilitū, sed etiã accuratè susceptū. Sed cū optatū finẽ non fuisset assecutū, res vniuersa patefacta est Helisabettæ. cuius facinoris quidã è primariis consiliariis regiis dicti sunt fuisse participes. Causa fuit ea cur Helisabetta cæperit odio habere proceres catholicos eius regni, qui cū Hispanis consiliariis dicti sunt conspirasse. fama fuit pręcipuæ autoritatis fuisse inter illos comitem Arondelū & Ducẽ Norfolciū & multos proceres Scotenses, quia in regno moliri conarentur. non defuerunt qui ad incitandos animos & Helisabettæ, & reliquorū principū nouę religionis aduersus catholicos, rumorẽ dissipauerint, habita fuisse Romę comitia eadem de causa & in Hispania, quod ipsum consiliū & de Alenconio principe fuerit susceptū, qui datus fuerat in custodias à fratre rege, quoniã à maleuolis dictus fuerat & ipse in regẽ ac matrẽ conspirasse, & Condæus & rex Cantabrorū & ad triginta proceres, qui omnes capti sūt, ac postea dimissi. dicta est illa cõmunitas periculorū ac nouę religionis per Casimirū amicitiã inter eos principes conciliasse, & grauissimū odiū excitasse in catholicos, & præsertim in Hispanos. Cæterū copijs omnibus ita censis ad Astam, vt diximus, Suessanus ad tertias vigilias egreditur ex Asta cum denso equitum ac peditum globo. oppidum diui Damiani explorat ad expugnationem. Galli egressi leue prelium committunt cum Italis & Hispanis. Hispani Gallos fusos insectantes ad portam vsq; oppidi procurrūt. Suessanus laudata vtriusque nationis virtute, adiūctis etiam muneribus pro fortitudine, intelligit ex ea subitaria pugna oppidum natura & arte munitissimum validis pręsidijs esse firmatum. eadem ratione Clternam oppidum explorat non procul inde distãs. copias mouet postridie. iubet ad pontem Rapolanium iter capere, ac inde ad villã Frãcã, ea sunt oppidorum nomina, castrametatur. ibi quasdam Italas, Hispanas, Germanasq; cohortes expectat, vt omnibus viribus in vnum coniunctis exercitus fieret satis validus. nullum tempus interim rebus transigendis vtile transmittit. cum mille & quingentis delectis peditibus ex omnibus nationibus multum agrum hostilem incurrit. omnia inuestigat, explorat, rimatur. nullo intermisso tempore ab aurora ad secundas vigilias iter facit. Villam nouam relinquit à sinistra, pręteritis oppidis diui Michaelis & Pauli, & aliis cõpluribus apertis, Iter conuertit ad ripã Cherii, sūmã ripã, Amaremas, Fossanū. castra deinde ponit ad Cẽtaliū Gallorū vrbẽ ad radices alpiū sitã, vbi diligẽter per viã Fossani reuersus explorasset, quę via foret accõmodatior trahẽdis muralibus tormentis

Franciscus Tauerna absolutus.

Suessani Ducis industria militaris.

Centalij descriptio.

tormentis. est autem Centallũ vrbs fertilis & abundans multarũ rerũ, forma ferè rotunda, habetq; quatuor propugnacula validissima, & arcẽ meridiẽ versus vicinam portę ipsius vrbis, quæ cingitur fossis sanè ꝓfundis & multa aqua plenis. tormẽta nõnulla eadẽ nocte in vrbẽ dirigũtur, cõueniũt in quędã cohortes duce regulo Trinitatis. vrbs obsideri cępta duo de viginti tormẽtis cõcutitur. murus diuerberatur meridiẽ & austrũ versus inter portã & oppidulũ intercurrẽs. Galli tametsi castella multa cõmeatu & præsidiis egregiè muniuerãt, vt diuũ Damianũ, Villãfrãcã, Cheriũ, Carmaniolã, tamẽ cõsiliorũ Suessani ignarus Brisacius venit in suspicionẽ nequid insidiarũ in aliquo horũ oppidorũ clã strueretur. quo die Suessanus ad Cẽtaliũ castrametatur, Brisacius cognitis diligẽter Suessani viribus vrbẽ ingreditur. cũ alio Suessani cõsilia spectare prius viderẽtur, nõ curarat vt augerentur præsidia. sic aliquãdo imperatori nõ vtile est rogare multorũ sententias, cũ multa feliciorẽ faciliorẽmq; exitũ sortiãtur, si prius a prudente imperatore sint incępta quã cæteris audita. Nã qui imperitos homines militaribus rebus ꝓficiũt, ea spe delusi, quòd imperiti cõsultoribus peritis vti possunt, pertidiculi planè mihi vidẽtur: nõ solũ ea de causa ꝙ opportunitas præclarè agẽdi sæpius elabitur dũ cõsultatur, sed etiã quòd res, quæ ad multorũ aures perueniũt, difficilius occultãtur. atq; ab hostiũ exploratoribus cognitæ certissimã victoriã è manibus extorquẽt. Brisacius cognito postmodo Suessani cõsilio capiẽdi Cẽtalij cõtinuo Sanilianũ properat, quo experiretur an aliquo artificio & calliditate posset illũ inde abducere, ciuitatẽq; subleuare. Sed Italæ, Hispanæq; cohortes ductis fossis propius ad vrbis reparationes penetrant. nitũtur lignorũ ac sarculorũ opera aquas fossarum per vias subterraneas deducere, cũ tamẽ nõ cessarent magna Hispanorũ diligẽtia ac studio mœnia concutere. Pescoliensis ex altera parte vrbis oriẽtem versus oẽs accessus occludẽs cũ equitatu, cum intelligeret quasdã turmas equitatus Gallici vias infestare, vexareq; accedentes in castra, in eas impetũ facit, quas partim trucidat, partim capit, pauci fugerũt. Dũ murus Cẽtalij quatitur. fossęq; excauãtur ad aquas deducẽdas, vrbana præsidia acriter se defendũt, multas operas cũ custodibus trucidant, multis detrimẽtis obsidẽtes affligũt. Suessanus his cladibus indignatus iubet acrius cõcuti murum ligneũ põtẽ iubet parari, qui ad murũ vsq; extẽderetur, vt copiæ planiorẽ haberẽt viã ad inuadẽdũ. Imperatur militibus vt summa diligẽtia curẽt sequẽti nocte vt fossæ siccarẽtur, quæ ob multas ꝓfunditates, multasq; aquarũ scaturigines planè exiccari nõ poterãt. captũ est acumẽ propugnaculi sarculis diuelli, quo delapso Galli ingens incõmodũ erãt capturi. Sed n. cũ intelligerẽt vrbẽ his ꝓsidiis diutius defendi nõ posse, sibiq; viderẽtur omni auxiliorũ spe destituti, decerhũt omniũ copiarũ conatũ minimè esse expectãdũ, sed quãto honorificẽtioribus id fieri posset cõditionibus sedendere. Dũ operæ murũ ligonibus demoliũtur, copiæq; ad inuadẽdũ se accingũt, obsessi colloquiũ petũt. triũ horarũ spatiũ ad deditionẽ postulãt. nisi intra id accedãt subsidia vrbẽ liberã Suessano pollicẽtur. addũt cõditionib⁹ vt armati sub vexillis ad tympanorũ sonitũ cũ equis, tormẽtis, impedimẽtisq; incolumes exirẽt quò liberet, responsum est has esse victriciũ potius quã victarũ copiarũ cõditiones tã præclaras, tamq; honorificas. cõuenit deniq; vt armati duces incolumes, inermesq; milites ex vrbe excederẽt. vbi duo vexilla pro munere peterẽtur, facilè à Suessano cõcessa sunt. Suessanus ita ꝑ deditionẽ vrbe potitur sine multorũ iactura liberali magnificoq; animo præter cõditiones, & arma & impedimẽta Gallis largitur, cũ se nõ pro vili præda aut spoliis, sed pro gloria, & militari decore, imperioq; sui Regis amplitudine, militare diceret. erãt in eius vrbis ꝓsidiis pedites sexcẽti, præter arma vrbana: qui in vrbe nõ valde ampla, & in defensione loci munitissimi muliebrẽ potius timorẽ, quã vllã vel prudẽtiã vel militarẽ virtutẽ præ se tulerũt.

Centalij deditio.

Suessani ducis magnificentia.

Nã tametsi tormẽta muros aperiũt, tamẽ possunt interius fossæ excauari, aggeres, valli, cuniculi cũ cadis pulueris tormẽtarij parari in inuasuros, tormẽta multa dirigi in fronte & lateribus, vbi domus fuerint terra repletæ. multæ sunt deniq; reparationes, quæ nõ minus munitas vrbes, quã mœnia efficiunt. has necessitas acutissima rerũ omniũ magistra, & experiẽtia rerũ bellicarũ regina vtiliter mortales docuit. cũ nihil sit tãtopere excitãs ingeniũ, quã difficultates & imminẽtia pericula. vbi magna sit angustia loci & terræ penuria, neque aggeres pro deiectis mœnibus excitari noctu possint, aut vbi tãta sit paucitas militũ, vt, propter assiduã paucorũ defatigationẽ reparationes nõ possint excitari, omnis excusabilis est deditio, cũ nulla præsertim sit spes subsidiorũ. at cõtra, nõ possũt nõ accusari duces, qui præsidia belli fortunæ ita exponũt, vt vires & loca vno tẽpore amittãt, cũ ratio loci, præsidiorũ, apparatuũ, annonæ, subsidiorũ ad defensionẽ aut deditionẽ sit diligẽter cognoscẽda, quã ignorãs militis nomine nõ est dignus.

Pericula docent & ingeniosos faciunt homines.

Militares monitus.

Neque parũ cõtulit hæc vrbs ad Cunij trãquillitatẽ, cũ antea Cuniẽses mirificè vexarẽtur à Cẽtalij præsidiis. Brisacius tulit grauiter eã deditionẽ, cũ sciret vrbẽ esse propè inexpugnabilẽ, & quã rebus omnibus egregiè munitã reliquisset. id existimãs ob imperitiã & metũ defensorũ timiditatẽq; accidisse, præfectũ capitis cõdẽnat, reliquos duces aut cõsultores tã fedę deditionis omni stipẽdio priuat, omniq; dignitate militari. Postea ne Suessanus aliquod oppidũ caperet, quod plurimi interesset rei bellicæ, omnibus ꝓ præsenti opportunitate cõsulit, ipse cũ magno globo militũ prospectat quo tenderẽt cõsilia hostis, iis incõmodis occurrẽs, quę ab equitatu Pescoliẽsis cũcta incursionib⁹ ac ꝑdationibus deuastãte inferebãtur. Pescoliẽsis Roccauionẽ oppidũ capit à Gallis munitũ, quibus felicibus rerũ Hispanarũ successibus Gallici animi ita cõsternãtur, vt nõ auderẽt exire ĩ apertũ. Sic fit plerũq; vt primi vel prosperi vel aduersi fortunę successus tãta spe aut trepidatione impleãt animos mortaliũ, vt ea quasi plana aut occlusa sit via ad res cęteras cõsequẽdas. Nã acquisita existimatio proxima quęq; facit paratiora ad bellicã laudẽ, & ad cæteras victorias. Suessanus deinde Cuniũ & Fossanum annona Centalij inuẽta munit, atq; quoniã cõclusũ fuerat in militari cõcilio vti Cuniũ tãta molestia liberaretur, iussum est Cẽtaliũ mœnibus nudari, reparationes euerti, fossas munitionũ ruinis repleri, oppidulum & omnia propinqua ędificia flammis absumi, ita vt omnis spes hosti adimeretur

Roccauio opp. captũ.

Initia bellorum qualia.

Centaliũ męnibus nudatum. eius vrbis in posterum muniendæ. neque enim vtile est munita loca esse frequẽtia & valde vicina; cum ob sumptuum magnitudinem, tum ob agri angustiam, & inopiam commeatus. Centalio ita męnibus nudato Fossanum, & Cunium magna trepidatione, perpetuaque molestia finitimorum hostium liberantur. Suessanus his actis celeriter castra mouet. Montem Caluum oppidũ breui expugnat. positis ibi præsidiis & necessariò commeatu Catale versus signa mouet. ibi cũ proditio strueretur ab iis, qui fouebãt clam Hispanas partes, statuit fortunę consilium experiri, quæ hactenus perbenigna visa fuisset. tum ad tertium lapidem ab vrbe positis castris apud vicum Diui Martini, ipse propius accedit. situm vrbis è colle quadam nemoroso speculatur. duces ad comitia militaria conuocat. explicato vrbis situ disquirit sententias, an vrbs per obsidionem sit ad deditionem cogenda, vel expugnanda vi tormentorum & virtute oppugnantium. diligenter intuentibus rem, visum est negotium labore plenum: & vt alterum laboriosum, ita periculosum alterum. nã si per obsidionem res tentaretur, obsidio videbatur fore diuturna, quamobrem magni sumptus erant faciẽ-*Obsessuris rationes spectãdæ.* di, & vicinis hostibus penuria rei frumentariæ laborandum in castris, cum succrescentibus Gallicis copiis non minus essent obsidendi, quàm obsessuri. deinde non essę tutum dicebatur obsidere vrbes potentissimorum principum, qui possent ingentes copias colligere, si tẽpus daretur, quo pacto vna hora suscepti labores diuturni fierent vani, aut etiam de propria salute esset dimicandum. id fieri posse aduersus imbecilliores, qui nullo pacto possent in aperto consistere. Alij sentiebant locum nulla vi armorum esse tentandum, vt natura & arte munitissimum, qui apparebat nullis viribus posse expugnari. non esse committendum vt præsentes copiæ multa industria collectæ debilitentur aut infringantur frustra susceptis durissimis laboribus, atq; vniuersa existimatio per superiores victorias collecta temerè effunderetur per hanc vrbem frustra tentatam cum magna hostium lætitia. nihil tantopere deuitandum esse imperatori, quàm ne videatur potius fortuna quàm prudentia & iudicio vicisse; quia sola virtus facit imperatorem verè laudabilem. Suessanus his commotus, & quod sciret agi de pace inter reges, noluit inuadenda vrbe fortunam belli experiri, sed tantum videri aliquid agere. decernit igitur vrbem nullo pacto esse tentandam, vel cogendam ad deditionem per obsidionem diuturnam. Vicum Diui Martini munit vt in optimo situ positum, vnde Casalenses possent infestari, quod mira celeritate efficitur. locat in præsidiis duo millia peditum, equites quingentos, qui tametsi leuibus præliis sæpe certarunt cum Casalensibus, tamen nihil memoria dignum fecerunt vsq; ad pacem. cęterum copiæ duorum regum ita propinquæ Morinorum finibus & ipsæ propè segnes morabantur, cum Vidamus Ieti præfectus conatus est oppidum Oromantacorũ per proditionem capere per captiuos Gallos: at res patefacta per Hispanum exulem, Gallis extremorũ suppliciorum causa fuit, Hispano reuocationis in patriam. Gallicę cohortes ad proditionem profectæ, nesciæ proditionis patefactæ partim trucidantur, partim fuga se seruant. Dum ita consisterent exercitus nouis semper viribus accedentibus ex Italia, Germania, alijsq; nationibus, qui de pace agebant veriti aliquam insignem calamitatem euenturam, cum cęptum esset annonæ penuria laborare in vtriusq; castris, negotium diligentius procurant. cum eius magna & propè certa spes esse videretur regibus, cum in multis conuenirent, copiæ soluuntur paulatim hyeme præsertim accedente. ad euitandas etiam controuersias procul vtriq; inuicem exercitus recedunt. conuenerant inter pacem tractantes in abbatia Cercampi oppidi, quod est in finibus Belgarum, Veromanduorum & Artesiorum, vt conestablius nuper redemptus centum & quinquaginta millibus nummum, & Marescallus Sancti Andreæ, episcopus Aurelianus, & Albaspina à secretis Henrici nomine accederent. at nomine Philippi Albanus Dux, princeps Murantius, episcopus Rigiaci, Ringomes Sylua, Villius Zuccherus præses priuati concilii regii. Britanniæ, & ducis Sabaudiensis prętereа nomine quædam legationes. Sed iam omnia ferè fuerant composita, solaq; difficultas reliqua erat de Cetoniaco nauali, pro quo purpuratus card. Lotaringiæ ad Philippum, conestablius ad Henricum accesserant. sed responsum non prius ad reginam Britanniæ peruenit, quàm nũtius ad reges de reginæ ipsius interitu, quæ res animos de pace agentium non mediocriter afflixit. Nam Maria Britannię regina cũ in hydropisim incidisset, tumesceretq; venter, grauida esse putabatur, atque vt sunt mentes mortalium ad credẽda quę cupiunt maximè propensa, non modo illud facile creditum est, sed etiam diuersam planè *Caroli Quinti mors.* dietę rationem tenuit atque ratio morbi requirebat, cum minime per illam credulitatẽ curaretur. mortua est & Maria Caroli Quinti, quę cum multa laude res Belgicas multos annos administrauit. Nã res per multos dies est intermissa. Carolus interea Philippi Regis pater, dum armis certatur in finibus Belgarum ac Celtarum, post multas febres diuturna valetudine afflictus, naturę concessit. ea res *Mariæ Britãnię reginæ mors.* valde animum Philippi vexauit, & ab omni cõsideratione de pace vel bello ad lacrymas domesticas traduxit. fuit sepultus Carolus in Betica, vbi reges Hispani sepeliri solent, Philippi iussu cum magna exequiarum magnificentia. Mortuæ Mariæ Britanniæ successit in regnum non sine aliquo Britan-*Helisabeta regina creata.* norum tumultu Helisabeta Henrici & Annę Bolemiæ filia spuria, ętatis vigintiquinq; annorum, inter hæretica dogmata educata, quare renouata est omnis hæresis in ea insula, quantumque sanctitatis per multos labores a Polo card. & Maria regina fuerat collectum, id totum vna hora euersum & profusum est. Philippus Bruxellis funus paternum cum regia exequiarum magnificentia celebrat, inter quas exequias nauis erat multis tecta luminibus, atq; in ea multæ Caroli olim Imperatoris res gestæ præstantiores depictæ. dum Bruxellis exequiæ, in Gallia magnificentissimæ nuptiæ celebrabantur, omniaq; erant lacrymarum & lætitiæ & conuiuiorum plena, quia Carolus dux Lotaringiæ Claudiam filiã secũdam Henrici Regis ducebat, rursus pacis negotium resumitur, ne res in annum sequentem ad tempus exeundi protracta plures calamitates importaret.

LIBRI VNDECIMI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER DVODECIMVS.

QVONIAM verò nihil est non modo sempiternum in rebus humanis,sed ne
que diuturnum quidem,cum omnia vim contrariorum, naturamq; corru
ptionis intra se contineant,inde fit vti neq; diuturna lętitia gaudere,neque
diuturna molestia tristari magnopere possimus. Vt enim naturalia corpo-
ra cōposita è contrarijs non modo difficulter crescūt,& cum multis mole-
stijs ad senectam perueniunt,sic negotia,quæ multorū opera indigent, nō
facile ad exitum perducūtur,vbi pręsertim locū habet auaritia & cupiditas
opulentię.inde fit vt faciliora sint bellorum initia, quā pacis,quia per bella
res aliorū semper ferè experuntur. Nam si bellorū naturā rectè considere-
mus,tanquam rationē prędonis & viri boni,vel nomen ipsum demonstrabit
id proprium esse belluarum quod bellum dicitur, cum bellorum causę plerunq; careant vera ratio-
ne,aut ita vanę sint,vt nullū bellū sit dignū homine diuina mente prædicto.eius rei veritatē quiuis
facile intelliget,si iura belli,quæ videntur Reges sibi legitima facere propter potentiam ad vsum pri
uatorū detorqueat. Nā quę per vim armorū capta sunt reges tam sua esse contendūt,quā quæ cō-
pta sunt & iure acquisita;qm ius inquiunt esse in armis. Illud si priuatis cōcedatur, pulcherrima & — Bella æquitati sunt aduersaria.
preciosiora quęq; a debilioribus extorquebuntur. Imbecilliores cōcedent potētioribus filias,vxo-
res,lares,prædia,supellectilē. filij debiliorū captiui in seruitutem abducentur:quod ipsum rursus ac
cidet inter hos potentiores,nisi omnes sint pares & inuulnerabiles. Ita fiet vt vniuersæ vrbes futuræ
sint officinę latrociniorū,prædationū,plagarū,quæ infligātur viris bonis nō vltro cedētibus. Quod
si iniquū est inter priuatos,cuiusce rei causa latę sunt imperatorię leges,quo pacto ęquū erit inter
reges?nā si ęquitas expeteretur potius,quā res alienę per bella,post sumpta supplicia de conscelera-
tis,esset ab alieno imperio occupādo abstinēdū;quo pacto facile pax cōponeretur. Sed iā inierat an- 1559
nus salutis nostrę nonus post mille quingentos & quinquaginta,cū Ferdinādus nouus Imperator
instabat Germanis principibus vt adessent comitiis, quę Augustā superiore anno indicta fuerant. — Comitia Augustam indicta.
Henricus vt Gallicis legationibus interesse liceret hisce comitiis misit Araldū, id est nomē regiorū
ministrorū,qui istud ipsum a Cęsare impetraret. Nā Hēricus per eā opportunitatē studebat nō so-
lū habere suspensum animū Philippi Regis,nisi pax cōponeretur,propter amicitias Germanorum
cū ipso Rege,verū etiā vt clā ageretur cū nōnullis ducibus de colligēdis educendisq; quindecim pe-
ditū,tribusq; equitū millibus. Istud facile fore cēsebatur, quia nullus apparatus Turcicus aduersus
Pānoniā in pręsentē annū exaudiebatur. Vbi aduētarēt Gallicę legationes,oēs ferè statim electores
ac principes ad comitia cōuocati accedūt. Cęsar Imperatorio habitu indutus cū insignibus sedēs in
sublimiore throno sub vmbella in ampla aula Augustani palatii,a dextra habebat archiepiscopum
Mocōtiacū,Colonię Agrippinēsis legationē,archiducē Carolū, episcopū Iuuanięsem Prutenorū — Ferd. Imperatoris & comitiorū maiestas.
magistrū,cū multis aliis proceribus.a sinistra erat episcopus Treuirorū,legatio ducis Saxonū, comi
tis Intuergorū Rheni,marchionisq; Sēuonū,dux Boiorū,Comes palatinus.nō elector,dux Pharodi
nēsis,dux Intuergorū,aliiq; proceres permulti.è regione horū sedebāt Bordilioneus regulus,& epi
scopus Iulobonensis,legationes Gallicę,quibus Cęsar audiētiā cōcessit. illę oēs Gallicas vires,om-
neq; humanitatis genus Regio nomine ad obseruationē Imperii promittunt.diuturnā, verāq; ami-
citiā offerunt;pro quibus postulant perpetuū fędus a Cæsare & ab electoribus. Respōsum est amici
tiam & perpetuum fędus posse facile inueniri,si verba nō dissentiant ab ipsis rebus. Quod si Hen-
ricus Diodurum,aliaq; oppida capta Imperio restituat,tunc facile consecuturum perpetuam ami
citiam,futurumque vt satis eius votis fieret. Galli oratores, se non habere horum facultatem

 respon-

respondent, sed delaturos ad regem quæcunq; audiuissent. Tum Cæsar è throno consurgens oratores ad conuiuium adducit, aliosq; insignes proceres, quos multo prosequitur honore.

Diuodurum repetitum à Cæsare.

Deliguntur oratores ad res Diuoduri componendas sacer purpuratus Augustanus, & Dux Iuliacensium. per idem tempus non mediocriter animos mortalium in illis regionibus infestauit is nuntius, qui significauit purpuratum Cutteniem, Mysiæque inferioris præfectum præter omnium expectationem ingentes copias colligere. causa horum bellorum erat, quia Ioanni Panonię inferioris Regi

Ioannis Regis Transyluaniæ bellũ.

Ioanna Ferdinandi filia promissa fuerat in matrimoniũ, at non data. ad eius iniuriæ vltionem, & ad suum regnum recuperãdum aspirans animum adiecerat, multaque iam cœperat castella. eius studium plurimum a Pannonibus proceribus adiuuabatur, qui putabant sibi quoque fieri iniuriam. Ioannes collectis multis Turcarum auxilijs vniuersam Pannoniam erat capturus, nisi magnis viribus resisteretur. Sed Ferdinandus collecto satis valido exercitu Transyluani incursiones, quæ fiebant in fines Pannoniæ, refrenat. Sarmatarum rex, aliique principes nonnulli veriti ne arma Turcica sic in Pannoniam allicerentur, cum communi omnium finitimorum periculo, quæ iam nimis excreuissent per Christianorum principum discordias, essentque intolerabilia, rem componere pro viribus nituntur. Cesaremq; hortantur vt copias retraheret ab ijs finibus, quod ipsum fit à Transyluano. cœptum est igitur legationes mittere de pace agẽtes, & filiam Cæsaris in matrimonium postulantes. Vbi peruentum est Iuliobonam, publicè audientia legationibus conceditur, quæ cum dicerent initio suæ orationis se missas fuisse à Ioanne rege Pannoniæ inferioris & Transyluaniæ, minimè, sunt auditæ.

Ferd. non audit legationes vt regis, sed vt Vaiuodæ.

Nam Cæsar se nulla ratione laturum esse dicebat vt Ioannes se regem Pannoniæ, sed vt Vaiuodam, appellaret; cum illud regnum ad Ferdinandum peruenisset iure hæreditario, at nõ vsurpatum sit, vti fuerat ab eius patre. Quod si vellent audiri, significabatur ne nominarent Ioannẽ Regem Pannoniæ inferioris aut Transyluaniæ, sed tantum Vaiuodam eius prouinciæ. Illud cũ oratores facere noluissent, missus est nuntius ad Poloniæ regem, qui statuit ne rex Pannoniæ tunc, sed tantum eorum, quæ possidebat, nominaretur; cum promissa non essent seruata. Deniq; post quãdã

Tituli quanti faciendi.

de Transyluaniæ nomine controuersias legationes admissæ, auditeq; fuerunt. petebant hę legationes vt Cæsar excederet è rebus Transyluania, atq; factis perpetuis inducijs filiam in matrimonium Regi Transyluaniæ concederet cum dote centum millium nummorum. atq; omnia vltra Tibiscũ fluuium essent Transyluani, quæ citra fluuium essent, ea cuncta Cæsaris intelligerentur. Ne teneretur Ioannes ijs bellis se implicare, quæ aduersus Turcas gererentur; quia nollet ab amicitia eius Imperatoris recedere. Profitebatur tamen se non esse suscepturum Turcicas partes aut secuturum, si bellum in Pannoniam inferretur aduersus Ferdinandum. Petebant vt omnia soluerentur, quæ debebantur Isabellæ reginæ matri: quæ debebantur post mortem inquam Ioannis Regis mariti. His petitionibus partim Cæsar assentiebat, partim ęgrè ferebat, tenuebatq; quę maioris essent momenti. Nolebat affinitatem contrahere, ne cederet suarum in Transyluaniam: quare Poloni Regis, ac cęterorum principum studia irrita fiunt & inania. sic igitur nulla re stabilita legationes vacuis manibus, vt aiunt, remittuntur in Transyluaniam. Inde factum est vt ingentes apparatus postmodo

Prodigium.

fierent à Transyluano cum auxiliis Turcarum, multæque calamitates in Christianos subditos redundarint, quas & crinita stella visa in Italia, & duo soles ibidem conspecti initio præsentis anni portendebant. hos paulopost insignis imber secutus est, atque ita euanuerunt. Cæsar his rebus nouis commotus, primùm à suis subditis, deinde à principibus Imperii subsidia postulat Boemia, Iapidia, Ispurgii, Carinthia, certam pecuniam offerunt pro precio suarum facultatum. Principes imperii peditatum, equitatum, pecuniam, si res ita postulasset. Atqui dum spectatur quò

Bellici apparatus Cæsari in Transiluaniam.

tendant consilia Turcarum, sexcenta millia Talarorum concessa sunt Cæsari, quæ soluerentur intra tres menses, vbi mallet Cæsar. Deinde ventum est ad ea tractanda, quæ pertinebant ad religionem, & ad componendas discordias inter Germanos principes, ad redintegrandum imperium, ad rationem recuperandorum, quæ forent imperii, ab exteris principibus occupata. assum est vt obseruarentur omnia ad religionem spectantia, quæ decreta fuissent in comitiis Artobrigensibus Vindeliciæ, & in Augustanis imperatore Carolo Quinto. nam religionis cum cęteris Christianis coniunctio & communitas plurimum facere proponebatur non solum ad diuinas, sed etiam ad humanas vires coniungendas. quia breui fore videbatur vt omnia hæreseos semina nullo propè labore conuellerentur, si Germania ad verum pristinum cultum diuinum rediisset. Quòd si vellent Germani aliquas dubitationes solui, id commodè fieri posse in sacra synodo, quam breui fieri procurasset, sed vana fuerunt omnia proposita, quòd ad pacem concordiamque consentandam necesse fuit insistere Augustanis decretis, cum præsertim maximè instaret bellum Turcarum, quod propter potentiam & fortunã & viciniratem eius principis, erat maximè periculosum. Quæ dum aguntur in Germanicis comitiis à Cęsare, ita res ad pacem inter duos reges componuntur, nulla vt reliqua esset differentia, pręter quam de Cesoniaco nauali, quod Philippus rex sibi omnino reddi oportere decreuerat, tanquam ad se pertinens. At Helisabetta noua Britannię regina,

Pax Henrici cum regina Britannię.

quia verebatur multis de causis, ne inter pacis conditiones & ipsa non includeretur; sed imprimis quia nouam religionem complexa fuisset, clam suo regnique sui nomine pacem cum Gallo Rege composuerat. ita relicto Icio ac Cesoniaco nauali Gallis vt intra spatium octo annorum vel illam ditionem Britannis restitueret, vel quingenta nummùm millia dissolueret, ad harum rerum obseruationem quatuor obsides promissi sunt pro delectu ipsius reginæ. illa sola

Res pacem regum quæ impedierãt.

differentia cum reliqua esset, ita composita pax optatissima denique inter duos Reges in oppidulo Samarobrigę concluditur. Illę difficultates, quę tandiu pacem ipsam distulerunt, & in tertium non. aprilis prorogarunt, fuerant hæ. Quòd vbi primum actum est de pace Lillæ, ac postea Cerci-

pi

pi mentio facta est de iuribus, quæ habet Gallus in regnum Neapolitanum, principatum Mediolani, in Belgium, in Artesiam, Lillam, Baganum, & alias quasdam vrbes. rursus facta est mentio de iuribus, quæ habet Hispanus in principatum Sequanorum & Prouinciæ, in vrbes in ripa Sommæ fluminis positas, in principatum Icij, siue Boloniæ Belgicæ. Sed quoniam videbatur non paruum fore negotium si recentiores controuersiæ componerentur, nedum repeterentur antiquiores illæ & auitæ. decernitur vt antiquis silentio prætermissis contentionibus, pax his conditionibus concludatur. 1. Vt omnes compositiones & fœdera ac pactiones inter Cæsarem & Henricum Regem præsentem secundum ictæ anno primo post mille quingentos & quinquaginta à partu Virginis, nuperque confirmatæ à Philippo Rege, firmæ rataeq; sint, nisi aliquid proprium in huiusce pacis conditionibus fuerit decretum. 2. Vt inter duos Reges, & legitimos eorum successores perpetua pax, & sempiterna amicitia foret, omniaq; beneuolentiæ officia mutuo tribuerentur, quæ præstari possēt ad conseruationem regnorum, atque omnes amicitiæ, federationes, & consuetudines desererentur, quæ possent alteri obesse quauis ratione. 3. Vt ambo pro viribus procurarent christianorum salutē, & vt Synodus haberetur vniuersorum christianorum ad extirpādas hæreses. 4. Vt amborum regum subditi, vel si aduersariæ parti interfuissent, omnium suorum bonorum vel fisco addictorum, aut diuenditorum integram possessionem assequantur & veniam ob præsens bellum in omnibus regnis, principatibus, regionibus, prouinciis, vrbibus amborum regum; præter exules Neapolitanos, Siculos, Insubres. 5. Vt subditi possint tutò inuicem negotiari, mercimoniaq; importare & efferre pro legibus ciuitatum. 6. Vt ab hoc ipso die nullam prædam aut captiuū liceat abducere ab exercitibus, sed ablata per vim, restituantur in integrum. 7. Vt priuilegia, iura, concessiones subditis Belgis, & in Artesia, & in Gallia restituātur, & Gallis in regionibus Philippi Regis. 8. Vt Mariæ Lusitanæ puellæ, filiæ reginæ Gallicæ defunctæ liceat dote materna frui, atque vsumfructum capere pro libito. 9. Vt ad ipsius pacis confirmationem vterque rex restituat quidquid captū alterius tenet ab anno primo post mille quingentos & quinquaginta ad hanc vsque diem, quæ nomine exprimantur. 10. Vt Gallus redderet Hispano regi Teonuillam, Mariæburgum, Eposium vicum, Danuillam, Mommedium. In Italia, Valentium, & omnia munita oppida integra, nulla re infracta aut euersa, præter mœnia suoi pro euersa Teruanna, quarum vrbiū neutra muniatur amplius. Hispanus contra Gallo restituat Veromandum, Chiatellettum, Hannum cum omnibus ad ipsa pertinentibus. 11. Vt primogenitus Henrici principatum Crauacorij cum omnibus suis iuribus possideret, & principis Gineninghę. 12. Vt ad stabiliorem pacis confirmationem, perpetuamq; obliuionem iniuriarū vtrinque acceptarum, Philippus ipse, quamuis Carolo filio promissa fuerat, duceret in matrimoniū Isabellam maiorem natu Henrici filiam, cui in dotem dissoluerentur quadringenta nummum millia. 13. Vt Rex Henricus duci Sabaudiensi vniuersum suum principatum restituat vltra citraque alpes: pręter Augustam Tauricorum, Cherium, Pinarolum, nouam villam Astæ, & Cliuascum oppida, quę per triennium tenerentur, donec controuersia illa pro iure iudicaretur, atque Philippus interim Astam possideret, donec Gallus prędicta restitueret. 14. Vt Sabaudiensis neutri parti magis faueret, aut adhæreret, vxoremq, duceret Margheritam Henrici sororem, cui darentur in dotem, trecenta millia nummum, & principatus Berrij vsusfructus donec viueret Henricus. 15. Vt Henricus excederet ex omnibus locis, quæ occupauerat in Hetruria in Senensi ditione, omnesq; milites reuocaret. 16. Vt montis Alcinoi ciuibus venia concedatur, qui sese subiicerent magistratibus Senensibus. 17. Vt omnia quæ ceperat in Cyrno insula, vltro restitueret Genuensibus præter tormenta, apparatus bellicos, & annonam, quæ fini Henrici, omnesque veniam consequantur, qui Gallicas partes fuissent complexi. 18. Vt episcopo Eburonum restituatur Bullionum, & omnia, quæ capta fuissent eiusdem ditionis. Vt vterque Rex duci Mātuano restituat quidquid possidet in principatu Mōtisferrati, quorum arbitrio concessum sit demoliri muniriones, siquas extruxerint: atque tormenta & omnes reliquos bellicos apparatus, vt liceret exportare, neque tamen molestiæ quid inferatur, siqui aduersarias partes secuti fuerint. 19. Vt Edinum relinquatur Hispano regi tanquam patrimonium, cui Henricus omnia sua iura siqua habet, renuntiat. 20. Vt Philippus principatum Carloensem liberum haberet. 21. Vt controuersia de finibus Artesiæ ab instituendis assignandisque iudicibus diiudicetur, neque liceat interim regum subditis auxilia petere ad fines determinādos sub grauissimis pęnis. 22. Vt philippus restituat sine præiudicio vtriusque Regis Matronæ principi Turreuillensi ditionem Sancti Pauli integram vt erat ante incœptum bellum. 23. Vt prædictæ restitutiones fiunt ab Henrico primum intra spatium trium mensiū. 24. Vt Philippus postea primo mense omnia exequatur. 25. Vt darentur quatuor obsides Hērico, qui ab eo nominati postulanq; sint, vt Albanus dux, Agamontius, Aurantius, Arcuensis. 26. Vt in ea pace cōprehenderentur summus Pontifex, Cæsar cum omnibus filiis, regnis, iuribus, subditis, & qui præcipue nominari essent, pręter rebelles. ita electores, principes, principatus, vrbesq; imperij catholicæ Germanæ. Dux Menapiorum, episcopus Cameracensis, vrbes maritimæ Busaterorum finitimę, Comites Busaterorū ad oriētem. Rex Lusitaniæ, Sarmatię, Danię, Suetię, Scotię, Britannię, Veneti, Heluetij, Rheti, Duces Florentię ac Senę, Lotaringię Ferrarię, Vrbini, Mantuę, Parmę ac Placentię, Resp. Genuensis ac Lucēsis. Ad has conditiones additum est ab vtrisque regibus preterea vltro affirmantibus, quòd nihil rerum nouarum molientur inter Christianos, quod possit esse detrimento vel sacro Imperio, vel Germanicę nationi, vel eius ordinibus aut magistratibus; sed semper omnium christianorum vtilitatē procuraturos, quęque ad salutem, concordiam, conseruationemque pertinerent. Hę condiriones subscriptione & iuramento vtriusque Regis comprobatę fuerunt, & preterea Caroli Hispaniæ principis, & primogeniti Henrici. Hæc pax statim Samarobrigæ publice pronūtiata per præconem vniuersæ

Pax Henrici Regis cum Philippo & conditiones.

uersæ Galliæ, Hispaniæ, Italiæ iucundissima euenit; quare editæ sunt vbique magnæ lætitiæ significationes, & nocturni ignes accensi, & ingens æris campani tinnitus ad medias vsque noctes excitatus, & parata mutua ciuium conuiuia, & supplicationes institutæ, cum omnia pace illa exultare viderentur. Nam ita erant oppressæ afflictæque prouinciæ diuturnitate bellorum, ita vexatæ ciuitates triburorum magnitudine, ita regiones conquassatæ ac propè euersę, vt multi ad fugam relictis bonis & auitis laribus iam iam prospectarent. Sed tamen res ita compositæ non diuturnam quietem prouincijs attulerunt: nam vix erant extincti ignes lętitiam significantes, vix cineres tepores deferuescentes amiserant, vix aures mortalium destiterant audire tinnitum campani ęris recentem, aut bombum tormentorum, cũ significatur opus esse nouis tributis ad ęs alienũ dissoluendũ, quod per assidua bella reges contraxerant, multaque debebantur militibus stipendia, quæ statim dissolui oportebat. His molestis nuntijs ita sunt repente consternati animi populorum, nullum vt finem

Tributa grauiora post pacem imposita.

tantis ærumnis futurum arbitrarentur. ita omnia querelis, lamentationibusque implebantur, vt mirum videretur; cum in ea re, quæ sola apparebat refugium præsentium, præteritarumq; miseriarum, tantum inesset malorum, ac ferè plus detrimenti è pace, quàm è bello caperent. nam non solùm exigebantur tributa, sed etiam aucta sunt vectigalia, mercedes ac stipendia publica principum, summorum ducum, tribunorum, priuatorumque omnium sunt diminuta aut etiam sublata. nam

Maximi sumptus Hērici.

Henricus rex circiter ducēta & viginti millia librarum auri in bellicos sumptus absumpserat. Neque tamen hisce variarum prouinciarum calamitatibus contenta fuit præsens fortuna, sed etiam suas calamitates litora, vicinaque mari Adriatico loca senserunt. Nam per idem tempus cœptum est Adriaticum mare molestissimis piratarum incursionibus infestari, cum litora omnia Dalmatiæ & Illyrij & Istriæ prædationibus, rapinis, populationibus vexarentur, nauigia mercimonijs diuersi generis onusta caperentur, captiui homines cathenati ad transtra in perpetuam seruitutem abducerentur. His tot insulanorum miserijs perceptis Mattheus Bembus vir acri ingenio, rerumque bellicarum peritus Venetæ classi præfectus in sinu Corcyræo cum decem triremibus prędones toto mari summa celeritate insequitur, fugat, exagitat. Non procul à Dyrrachio, quę vrbs est Macedoniæ in ea parte sita, quæ mari Adriatico alluitur, Epidamnus antea vocata à conditore vrbis, at

Dirachium vrbs.

at postea à nepote ipsius conditoris, qui vrbi portum adiecit, Dyrracho nominata Dyrrachium, septem rostratas biremes ac prędatorias nauiculas inuenit. Hæ cum Veneto viribus essent impares, neque possent resistere, sese in portum Dyrrachij fuga recipiunt, tanquam in tutissimum latronum & prædonum commune asylum. Bembus sua spe capiendorum latronum frustratus cum tanta, tamque ac molestia mare expurgare cuperet, erat vel in ipsum portum impetum facturus in piratas sed vniuersis Dyrrachiensibus arma capessentibus pro latronibus, qui sibi fieri iniuriam censerent aduersus vrbis portusque securitatem, iubet non solum in latrones, sed etiam in multitudinem

Dyrrachium concussum.

frequentem, quę tam immanes latrones protegeret, tormenta displodi, ac mœnia vrbis concuti. His globis multi latronum defensores laniati sunt, & domus nonnullę solo ęquatę. sed cum fuissent autores Dyrrachienses vt elaberentur piratę, ad reficienda damna, quę illis multis intulerant iubet Bembus multa inferri damna etiam Dyrrachiensium litoribus. Solimanus ægerrimè tulit eam Dyrrachij propè expugnationem & deuastationem, quia contra leges pacis & fędus essent commissę; sed cum grauioribus negotijs implicatus esset, & princeps ęquitatis ac iustitię amator, partim quòd causam indignationis non iniquissimam esse cognouisset, partim quòd ostendissent Veneti se illam rem grauiter ferre, quia in exilium Bembum propulissent, quem capere non potuerunt, omnis ira

Matthęi Bēbi exilium.

indignatioque, quam in Venetos conceperat, deferbuit. Sed vt ad res Britannicas redeamus, vbi Helisabetta Regina Britanniæ coronata fuit, cępta sunt fieri statim Trinouātum & Segontiacorum, & Bibrocorum Icenorum, Simenorum, aliorũque populorum Britannorum Londini comitia per multos dies. nam cum sermo pręsertim haberetur de religione, magnę sunt in eo regno natę controuersię ac graues. cum enim nobiliores ferè omnes nihil omnino innouandum censerent, regina contrà, cuius aures semper nouę religionis concionatoribus à pueritia patuerant, cum vniuersam etiam multitudinem variarum nationum, & Londinum pręcipuè fauēs suę sententię haberet, magis autoritate Regia, quam Regio consilio vsa pro arbitrio decretum fieri iubet; Vt à Romana ecclesia

Britanni ab ecclesia desciscunt ac multa innouant.

desciscceretur. Vt ad Odoardi vltimi instituta paucis mutatis rediretur. Vt concionatores, qui exulabant tuto redirent postliminio. interdictum est ne sanctorum hominum imagines deijcerentur atque infringerentur: quæ tamen paulopost impiè fuerunt deiectę & conculcatę, quasi atrox bellum aduersus imagines fuisset susceptum. solum simulacrum relictum fuit in reginę sacello Christi cruci affixi. Regina resumpsit nomen supremi capitis Britānicę ecclesię, quod nomen quantopere fęminę conueniat, ipsa viderit. cępit ecclesiasticos prouentus sibi vsurpare, ipsa creare episcopos, & cęteros ecclesiasticos magistratus. redditus satis frugi sacerdotibus distribuere. maiorem partem sibi vendicare; quare factum est vt Regius prouentus auctus sit pluribus trecentis millibus nummum quotannis, & vt cognitum sit maiorem controuersiam ob auaritiam, quàm quod ita sentiendum sit, oriri. nam si de medio tollatur spes prouētuum, omnes propè vno die fierent catholici. sed nemo diu

Scotiæ seditio de religione.

impune resistit Deo iustitię ac Deo exercituum. Neque verò Scotia suis difficultatibus caruit, cum huius hæreseos stolones in illud regnũ immissi in tantã discordiarum, seditionumque multitudinē pullularint, vt magnas difficultates reginę & custodibus Regijs offuderint, cum tamen nonnulli in Gallos eas causas seditionum reiecerint, quod nimis fuissent imperiosi atque insolentes. Atqui hę

Hispaniã & Galliam hæresis inuadit.

radices ipsę hereticę prauitatis non solum hoc anno per Scotiam & Britanniam se tetenderunt, verum etiam citra mare Britannicum serpentes in Hispaniam pullularunt, & in oppido Pintia pręsertim, quod est Gallogręcorum in tractu lucensi Terraconensis Hispanię. Neq; tamen ijs finibus

contenta

contenta sunt perniciosa semina, verum etiam in Galliam comatam cum maxima eius regni consecuta postea ruina inuasit. Adiuuit hæc conscelerata semina odium inter se mutuum præstantiorũ familiarum, vt diximus, & omnium malorum parens ocium atq; egestas. nam ferocissima, & maximè omnium propè nationum bellicosa Gallorum ingenia, semperq; cupida rerum nouarum in primis recentibus bellis assueta, ferre non poterant eam pacem tranquillo animo, cum præcipuè militaria stipendia omnibus ordinibus essent erepta. Nam lex est Gallorum quæ sanctissimè seruatur, ne facultates familiarum distrahantur in plures partes per diuisionem filiorũ, vt vniuersum Gallorum patrimonium ad primogenitos tantum perueniat. reliqui filij, qui Cadetti vocantur, id tantũ consequuntur vel ex amplissimis patrimonijs, quod victui & vestitui satis sit, omni prorsus pecuniæ facultate obliterata. mortuo primogenito pro ætate succedunt. Qui expetat pecuniam, is aliqua industria sibi illam comparare nitatur necesse est. Sed cum nullum genus industriæ honestius militia illis appareat, quod autem est eius generis, & ab antiquis vsq; temporibus institutum (nam qui nouissimus ad bellum venisset, vbi armari conuenire ad bellum iussi essent, is in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necabatur) omnes rerum bellicarum studio in primis, & exercendorum equorum dexteritate delectantur. His igitur populis partim tributorum magnitudine pressis, partim ocij & egestatis impatientibus, facile fuit persuadere suapte natura rerum nouarum studiosis, vt nouam religionem propositis ordinarijs stipendiis complecterentur; quamobrem res Gallica per clandestina odia, & seditiones vniuersa in duas partes diuisa est. Ea dum aguntur in Gallia, Venetijs nauigium omnium, quę nostra ętate visa sunt pulcherrimum & præstantissimum repentina vis tempestatis inuadit, atq; horrenda procella demergit cum magna totius Veneti Senatus molestia. erat illud nauigium tantæ tamq; admirabilis magnitudinis & artificij, tanta diligentia & iudicio, tamq; affabrè factum, vt oppidum quoddam præcelsum innare super vndis videretur. Ad eius nauigij tam præclari defensionem poterant commode capi quingenti epibatæ siue propugnatores, in quo erant circiter trecenta bellica tormenta varij generis, & magna copia cadorum pulueris tormentarij, ferreorum globorum, & cæterarum rerum eius vsui necessariarum. Præerat huic nauigio Alexander Bonus, ex ordine patricio, qui illud ad duo castella vocata remulco attrahi iussit, & ad primas fauces maris Adriatici, cum neq; necessariæ quidem inessent custodiæ, parum diligenter sane asseruabatur, cum rebus nauticis præfecti sumptus in custodias non suppeditarent. sed vix vllam excusationem capit in rebus maximis imperitia aut & negligentia; cum auaritia publica semper fuerit perniciosa. Atrocissima igitur tempestate nauigium inuadente, cum non adessent, qui portas laterum mari occluderent, aqua per portulas infeliciter ingressa facile nauigiũ demergit. adiuuit ad hoc non parum pondus tormentorũ, & bellicorũ apparatuũ, qui interius continebantur; atq; vis ventorum flectens nauigium in latus, omneq; pondus in vnum concurrens, quibus omnibus in damnũ conspirantibus Venetum facilis iactura facta est. Recuperata tamen sunt nonnulla grandiora tormenta, sed tanta difficultate, vt maiori ex parte prius ostrea insignia circa illa fuerint innata. Excogitatæ sunt machinæ męchanicæ à quibusdã architectis magno sumptu ad extrahendũ nauigiũ ex vndis, sed omnis labor fit vanus, clam eiũ ne inuenirentur veteres merces, deterrentibus architectos ac repugnantibus nonnullis. Sed enim quod simplici sumptu potest conseruari, illud sæpius neq; centuplo quidem reparari potest: tantum valet industria in rebus. Pontifex, qui suauissima pace ac tranquillitate & animi sui & suorum populorum rebus ita compositis perfruebatur, seque quasi ex immani turbulentissimaque tempestate in tutissimum portum receperat, animum iam quietum à cæteris perturbationibus ad res vrbanas componendas applicuit. curat vt ius inter ciues legitimè dicatur, ne cuiq; impune fiat iniuria, quòd intelligeret multa scelera, multaq; flagitia & à cæteris ministris, & à suis propinquis committi, vt admonitus fuerat clam ab Hieremia quodam monacho, & à viro clarissimo Camillo Vrsino. Nam profectò omnis libido & auaritia & iniquitas sunt comites potentiæ ac magistratuũ, & quasi adulatores aut blandimenta, qui insuetis & nouis hominibus, cõceduntur, nisi sapiant. Decernit itaque Pontifex certos dies singularum hebdomadum, destinatque ad publicam audientiam tam Romanis hominibus, quàm exteris, vt quid æqui aut iniqui Romæ fieret in dies ex omnibus intelligeret; atq; cognosceret quamdiu lites & ciuiles controuersiæ protraherentur. Decreuit vt omnibus diebus publicæ audientiæ destinatis ibi præstò essent omnes Romani magistratus, vt citius subueniretur per iniuriam oppressis, atque in impios, inhumanos, auaros magistratus animaduerteretur; quod genus instituti seruauit postea quoad vixit. Sed quoniam multa est multorum insolentia quidam tantam principis bonitatem ad propria commoda retorquere conabantur, abutebanturq; illa clementia; neque vti decebat, cum magna reuerentia excipiebant. nam per multas accusationes, pluresq; lamentationes multorum & querelas eò deuentum est, vt quidã molesti essent & importuni. ex illa audiẽtia itaq; multa cõmoda, & rursus multa mala priuatim nascebãtur. Vt aũt deuitarẽtur imminẽtes difficultates, iustitięq; munia cõmodius exercerẽtur, quosdã purpuratos antistitesq; ciuilis peritos delegit, & cũ his nobiles ciues Romanos, quos his rebus audiẽdis præfecit: qui rebus postmodo cũ Pontifice cõmunicatis deciderẽt, vbi magna essent negotia. Ita præclusa est via paulatim cõquerẽdi de Pontificis ministris, cũ nemo quidquã iniquitatis aut scelerũ cõmittere auderet. Ea dum fiunt Romę per summã Pontificis ęquitatem ac diligẽtiam, vir nefarius, & extremę nequitię Leonardus Cardona consilium capit sceleris & crudelitatis plenum in Marcellum Campeggium ob occultum odium & in vxorem Ducis Paliani. erat Leonardus œconomus Paliani, siue rebus familiaribus gubernandis præfectus, qui informat Diomedem puerum paruulum Ducis filium vt deferret ad patrem, quòd Campeggium exosculantem matrem vidisset. Dux, vt plerique sunt homines, furore potius in rebus huiusmodi aut amentia perciti, quàm vlla certa ratione

Lex hęreditaria Gallorũ.

Cadetti qui sint.

Lex seuera Gallię multarũ.

Nauigium pulcherrimũ Venetijs demersum.

Torméta bellica innatis ostreis recuperata.

Potentię comites.

Pontificis audientia.

Leonardi Cardonę scelus.

tione freti, nimis leuiter credens persuasionibus impulsi pueri, iubet vxorem Gallesij deduci in carcerem. ancillam secretorum participem diligenter percunctatur; vbi nihil extorquet, trucidat. Marcellus Marini capitur, datur in tormenta. nihil confitens pugione per iram interficitur. Tum nuntio est Gallesium. spatium datum vxori ad confitendum. nihil confitenti pugio & linteolum missum iubetur vtrum malit mortis genus eligere. Illa intrepido animo veniam inscitiæ ac furori mariti piè à Deo precata, cum suauissima sit mors, quæ per innocentiam & sinceritatem animi infertur, nullum mortis genus se deuitare inquit, quando marito ac domino suo eidem ita placitum sit. Hortatur Antoniam filiam vt bono sit animo, quando ipsa conscia innocentiæ suę fortunam illam æquo animo ferat. Allisę Comes igitur, id oppidum est Samnitũ, frater & Cardona prius oculos velant, deinde linteolo circa collum iniecto strictissimè suffocant, sed qui rem non intimè cognorant, dicebant quod Palianius vxorem cum adultero deprehensam vno è suis familiaribus trucidauit, quos ambos primùm monuisset, vbi venisset in suspicionem. è quorundam sermone dictus est etiam Palianius antequam ad has cędes deueniretur, cum Carafa purpurato communicasse consilium, atq; tandiu procrastinatum dum res deprehenderetur. fama fuit præterea quòd nemini parcitum est vel consultori vel adiutori, vel conscio eius sceleris: sed non modo femine innocentes tam crudeliter non sunt necandæ, ac neq; ille quidem, quæ ipso adulterij scelere sunt contaminatę, quia nemo rerum suarum bonus & æquus, nisi rarissimè, fit iudex, & domesticus pudor non est in conspectu omnium retegendus. id si fieri debeat, retegendus est apud veros amicos, cum multæ sint honestæ & secretæ viæ animaduersionis in conscelera tos. Vt enim quæ in pudendis corporis partibus eueniunt inflammationes & tumores & pustulæ aut hernię non sunt omnibus ostentandæ, sed medicis tantum, aut ijs, quorum cura opus sit; ita parum honesta consilia non sunt cum omnibus cõmunicanda, sed cum illis tantum clam, à quibus salubre consilium expetitur. illud cum accidisset, curabatur à propinquis Pontificis ne quid huiusmodi ipsis ignaris ad aures Pontificis perueniret, atq; hęc ipsa ratio fecit vt multis nefarijs negotiis explicãdis via demũ aperta sit ad Pont. quę tam in Romanas matronas, quam in viros fuerant commissa, cum nemo proferre suas calamitates, aut queri pro acceptis iniuriis palam auderet. Neq; verò poterat Roma capere tantam Carafarum nequitiam, nam eorum scelera complura colligi possunt vel ex hoc memorabili & inaudito ante hanc ætatem auaritiæ exẽplo, quod Bononię editũ est per Carafarũ vel cõsilium vel patiẽtiã. Canis opulentæ familiæ accusatur quẽdam momordisse. ductus in carcerem torquetur. non negat facinus. exilium indicitur. exit domum recurrit. capitis condemnatus publicè necatur. domesticis facultates ereptę, vt qui exulem contra leges in domum excepissent, nihil profuerunt querelæ aut lacrymę. Pontifex vbi factus fuisset certior de vxore Palianii necata tam crudeliter innocentissima fęmina, mirum in modum indignatus est, quòd sui affines, qui cognita eius optima mente cęteris exempla prudentiæ & bonitatis & iustitiæ esse deberent, tam improbi in omni genere flagitiorum inuenirentur, iubet Palianium & Cardonam capi & Allifæ comitem, atque in vincula tradi. eius iussu effossa est mulier & inuenta in vtero habere. nec ita multo post omnibus iis caput in turri Hannonia amputatur, quorum cadauera ad pontem Diui Angeli omnibus horrendum & execrandum spectaculum sunt exposita. Nam post casum tam crudelem mulieris introducta fuerat consuetudo, & diu seruata, vt neque priuatus quispiam, neq; publica legatio admitteretur ad Pont. nisi purpurati Carafæ consensu ad audientiam, nemoq; posset penetrare ad Pontificem. Eam inusitatam, & ante illam ætatem inauditam tyrannidẽ grauiter ferens Florentina legatio, quia frustra diu de rebus maximis audientiam petiuisset, neq; potuisset obtinere vt ad mitteretur ad colloquium Pontificis, verita aliquas subesse fraudes, indignataque pontificias aures per nonnullorum insidias vel principum legationibus esse occlusas, obiecta opportunitate in thalamum Pontificis irrumpit. Primùm queritur audientiam esse interclusam, monet Pontificem nemini aditum patere ad ipsum propter quorundam fraudes, ac neque publicis quidem principum legationibus. Hisce lamentationibus & querelis acriter commotus Pontifex legationem primum perhumaniter audit. Concessis omnibus quæ petebantur occludi iubet purpurato Carafæ, & omnibus suis affinibus ad sese accessum. Ex hisce tam repentinis, tamque varijs mutationibus, facile potest colligi optimam fuisse per se ipsam senis voluntatem, armaq; Philippo Regi illata fuisse nõ tam Pontificis, quàm propinquorũ & cõsultorũ dolosorũ cõsilio, qui ita ad alienas facultates vel per quasuis aliorum iniurias aspirabant. nam nisi Pontifex tam pronus ad iram fuisset, quod turpe est in sene præsertim, aut si paulo minus tenax susceptæ semel opinionis, quod tamen vitium est eius ætatis, eum planè virum bonum, & singularis integritatis appellare liceret. Verum tamen non est mirum Pontificem inijs rebus, quę ad imperiorum administrationem spectant, labi aliquando & hallúcinari, quoniam vix fieri potest vt quis à theologicis, diuinarũque rerum speculatione auocatus ad cognoscẽdas fraudes mortalium, & ad summum dignitatis gradum repente prouectus illa statim intelliget, quæ Reges & imperatores per multarum rerum experientiam nondũ satis sunt consecuti: quamuis his auita lex & consuetudo dominandi est à maioribus quasi in manus tradita. Nam Reges & prefectos oportet multò esse sapientiores ijs, qui gubernantur. in tanta rerum perturbatione ac mutatione, quę accidit repente Carafæ familiæ, multa flagitia aperiuntur Pontifici, propter quę ita indignatione exarsit, vt omnibus titulis & honoribus eos priuarit, quibus fuerant insigniti sui propinqui, & purpuratum antistitem, atque cæteros omnes conscios eorundem scelerum coegerit solum vertere, atque ex agro Romano excedere. Nec multo post in patrum purpuratorum senatu omnem autoritatem illorum antiquauit & obliterauit, tam acriter, tam acerbè, tam vehementer, tanto cum animi ardore in illorum causam inuectus est, vt facile appareret eos nunquam in gratiam redituros. Vt autem spes omnis veniæ, gratiæq; Pontificiæ recuperandæ illis pra-

Vxor Palianij Ducis suffocata.

Prudens monitum.

Inauditum genus auaritiæ.

Palianius captus & cardona.

Audiẽtia põtificis omnibus occlusa ne scelera Carafarum retegerentur.

Florẽtinæ legationis querelę.

Pontifices vix posse esse per itos statim imperandi rectè.

Carafis tituli & honores erepti.

præcluderetur atq; adimeretur, præficit cum summa autoritate rebus militaribus Camillum Vrsinum, quem etiam in consilium vnà cum quibusdam purpuratis patribus admittit. Postmodo exautorauit ac dimisit omnes duces, tribunos, milites ex omnibus ecclesiasticis præsidijs, qui possent existimari fauere partibus fratris ipsius Pontificis, aut fouere factionem nepotum. Camillus rebus militaribus ecclesiæ cum summo imperio præfectus omnia oppida omni genere apparatuum munit, mutat præsidia. omnia eò demum adducuntur vt tranquilla & quieta esse omnibus cognoscerentur. coniecti sunt in vincula multi administri, scribæ, conscij, adiutores scelerum Carafæ, qui pro rebus commissis affecti sunt dignis supplicijs. Hæc tanta rerum omnium mutatio, quæ Romę visa est, ita populorum omnium beneuolentiam atque studia in Pontificem conuertit, vt nemo prorsus esset, quin virum bonum, & omni prorsus laude dignum Pontificem prędicaret; tanta exorta est eius integritatis & innocentiæ opinio seu potius admiratio.

Iustitia omnium in sese beneuolẽtiā conuertit.

Pontifex postea instituit vt singulis hebdomadibus publica audientia concederetur, ne quid huiusmodi ipso nescio in posterum admitteretur: quod vnum remedium visum est fore opportunum aduersus omnia flagitia, quæ possent committi. Sed cũ quisq; cõtenderet vti primus audiretur, fieretque aliqua perturbatio, mutauit sentẽtiam.

Audiẽtia publ. Pont.

Veruntamen vt suum ius quisq; obtineret, liceretque liberius sine vllo metu scelera & flagitia potentiorum deferre nullis adhibitis testibus, iubet arculam in foro Diui Petri publicè exponi, in quam posset quisq; clam scriptas accusationes detrudere.

Arcula exposita accusationum.

Sed cum multa pericula multis innocentibus per inuidorum, maleuolorumque calumnias imminerent ac struerentur, vniuersusq; populus Romanus grauissimè ferret eam occultam accusandi licentiam, ex qua multa damna redundabant, arcula sublata est. Nam profectò non est concedenda tanta licentia ignobili & leuissimo vulgo, sordidæque multitudini, vt insidias, & futiles, mendaciorumque plenas accusationes pro libidine in quosuis honestos homines effutiant, vbi delatores calumniarum pro sceleribus argui & castigari nõ possunt. Præclarè sanè se habet illud maiorum institutum, quod est in legibus ciuilibus, vt qui virum bonum falsò detulisset, iisdem addiceretur supplicijs, quibus ille si conscius fuisset, erat puniendus. Sed improbi quidam, consceleratique iudices multi nostræ ętatis propter auaritiam calumniatores vel vltro alunt, tanquam odorisequos canes, per quos ad lucrum deducantur, cum tam ab innocentibus per fraudem, quàm à nocentibus per leges pecuniam extorqueant.

Calumniatores à bonis iudicib. sunt arcendi.

Ne tamen religio & res vrbanę non rectè gubernarentur, Pontifex à multis accusationibus ciuium Romanorum ad vitam & mores & consilia & rationes eremitarum monachorum disquirendas animum adijcit. Iubet Quæsitores rimari ac perscrutari diligenter quid agerent, quid exercerent, vnde eò adducti fuissent, quid cogitarent, quę causa ad illud vitæ genus impulisset: quæ quidem fieri iussa sunt, vt cum multi à turpitudinibus & homicidijs & latrocinijs dicerentur ad religionem metu pęnarum confugisse, multis sceleratis, sordidisque hominibus ecclesia Dei purgaretur, fieretque virorum bonorum receptaculum, at non flagitiosorum sacerdotum per simulatum Dei cultum conuentus.

Eremitæ inquisiti.

Religio esse debet bonorum recepta culum.

Neq; enim conuenit esse helluones, aut lenones, aut sicarios, adulteros, homicidas, ebriosos, qui ad res sacras accedunt, ceterisque imperitis hominibus se duces ad rectè viuendum profitentur, cum nemo ebriosus, ad sobrietatem, adulter ad continentiam, homicida ad humanitatem sine risu cæteros hortetur. Nam omnes imperiti quod fit à viris sacris, diuinisque rebus studentibus, id iure fieri arbitrantur, facileque imitantur, cum verba ab exemplis & rebus ipsis plurimum dissidentia non ita facile imbibantur. Sed quoniam scelerum inquisitio multis molesta erat, rogantibus & intercedentibus multis purpuratis patribus, ab illa quoq; cessatum est. Sæuitur deinde in apostatas. coguntur inuiti vel in cęnobia reuerti, vel fuga solum vertere.

Apostatę exagitati.

postea magna seueritate ventum est ad radices hęreticæ prauitatis conuellendas, & inquirendas. Ea res non vrbem Romam solùm non mediocriter afflixit, cum nõ tantum ad supplicia impiorum per ministrorum auaritiam, & pęnas reis condignas spectaretur, quantum ad priuatorum facultates diripiendas & bona fisco addicenda, quę erant leuis populi querelæ, & pene furiosæ lamentationes. cum multi in ea re tam essent diligẽtes, vt summum honorem censerent si per hanc vtiles dicerentur ærario pontificio. inde effectum est vt quibusdam ministrorum auaritia & ambitio præcipua causa fuisse visa sit eius quæstionis.

Auaritia causa visa seueritatis quæstionis.

Sed enim cum nonnulli diutissimè in carcere detinerentur, & vel ad triennium aut quadriennium nulla causa captiuitatis requisita accederẽt, neq; daretur cuiquā locus defensioni; cũ carceres quotidie replerẽtur; cũ succresceret in dies captiuorum numerus, succrescebat, vt par est, populi indignatio & lamentationes frequentes aduersus Pontificios ministros. quod fiebat etiam per auaritiam carceris præfectorũ ob diuturnius lucrum è captiuis, iudicibus etiam ipsis clam conspirantibus ad partẽ lucri. Illud cum nemo auderet deferre ad Pontificem, vt qui facile irasceretur, neq; putaretur æquo animo de hęresi presertim auditurus, nullus tantarum calamitatum exitus apparebat, aut tantorum malorum remedium Romanæ vrbi datum iri. Nam profectò non possunt Reges sine magnis populorum calamitatibus dormitare in rebus ad æquitatem spectantibus, neque vllum tantum est scelus, cuius innocentes non sint audiendi, cum bonum & sapientem & moderatum principem esse oporteat aduersus nocentes etiam, nedũ aduersus innocentes. Grauitas enim nimia & crudelitas suppliciorũ irritat subditorum animos vel in ipsos Reges vbi datur insurgendi facultas, at leuitas nimia, & impunitati propinqua, fit quasi licentia quædam ad suscipienda flagitia; quare media quædam via & prudẽtiæ ratio in omnibus est tenenda.

Principũ bonorum munus egregiũ.

Vt autem bybliopolæ, priuatæq; & publicæ bybliothecæ sordibus omnibus expurgarentur mendacium & malignorum scriptorum, cum mali sermones bonos mores plerunque corrumpant, libros quoque inuasit sibi debita calamitas. Nam exijt edictum vt libri omnes impressi, vel compositi, vel explanationibus ab hęreticis scriptoribus contaminati, at non illustrati, sanctissimis magistratibus quæsitionum vbique afferentur, propositus etiam grauissimis supplicijs

Bybliopolarum calamitas.

siquis

siquis illos occultasset, suppressisset, ac non obtulisset. Tanta concremata est omnis generis librorū vbique copia & multitudo, vt Troianum propè incēdium, si in vnum collati fuissent, apparere posset. Nulla enim fuit Bybliotheca vel priuata vel publica, quæ fuerit immunis ab ea clade, ac non propè exinanita. tanta vis malignorum librorum fuerat impressa. Istud ipsum remediū debebatur etiā infinitis iurisconsultorum explicationibus, & consultationibus in vtranque partem, quorum iam eo vsque creuit impudentia, vt quidam se fallaciarum & insidiarum magistros palam profiteantur; sed tamen id Pontifici, aut Imperatori reseruatum est. combusti sunt libri in multis Italiæ ciuitatibus, sed non sine multis populorum lamentationibus ob amissos sumptus.

Iurisconsultorū quorundam impudētia.

Enimuero quoniam inter pacis conditiones inter duos Reges compositę cōtinebatur vt Philippus Hispaniarum rex Isabellam primogenitam Henrici, dux Sabaudiensis Margheritam sororem eiusdem Henrici ducerēt in matrimonium Philippus Albanum ducem mittit in Galliam cum multis illustribus proceribus vt regio nomine solennia matrimonii siue sponsalia cum Isabella celebraret, qui in Galliam profectus magno cum apparatu & regali magnificentia ab Henrico Rege excipitur. Admittitur ad visendas reginas Scotensem, Isabellam Hispaniæ, & Margheritam Henrici sororem, cum quibus erat dux Lotaringiæ. Albanus summa reuerentia vsus erga Hispaniarum reginam, inter solennia, pompasque commoratur; donec Sabaudiensis accederet, qui expectabatur. Illo quoque in Galliam profecto multa cum magnificentia, regaliq; luxu, ac magno totius Gallię cōcursu sponsalia Isabellæ vxoris Philippi Regis celebrantur, confluentibus eo vndique principibus Gallis ob admirabilem incredibilemq; magnificentiam apparatuum; quàm Regis nomine Albanus vxorem capit. Vbi statutus accessit sponsaliorum dies, Isabella cum magna pompa ad maius, augustiusq; templum Lutetiæ Parisiorum accedit, cui præcedebat Albanus, comitantibus Galliarum regina & Margherita. Ferebat partem illam vestis, quæ trahi solet, Scotensis regina, & sorores Isabellæ; quam subsequebatur rex Scotiæ, & alii fratres, cum magno nobilium Gallorum globo. Episcopus Lutetiæ, qui sacra celebrauit, inter ipsa sacrificia celebrat etiam sponsalia, atque Albanus pro autoritate procuratoria cæteras ceremonias exequitur. Sabaudiensis item dux per solennia sponsalia Margheritam capit vxorem.

Isabellę, & Margheritæ nuptiæ cum Philippo rege & Sabaudiæ duce.

Nuptiæ per procuratorē

Inter cætera ludicra, quæ multa eo tempore per eas festiuitates facta fuerunt, nauis erat quædam eximiæ pulchritudinis, eaq; subiectis rotis tracta est in plateam, in qua viginti equites vehebantur, inter quos erat primogenitus Henrici, ad carceres, initia quos erat ab armatis equitibus in mutua vulnera cum lanceis concurrendum. Per multarum itaque tubarum, bellicorumq; instrumentorum sonitum inuitantur ac prouocātur quicunq; velint inire ludicra certamina, quod factum est per triduum. Fuerunt cum Henrico Rege propugnatores duces insignes hi, Ferrariensis, Neomagēsis, Lotaringiæ, Ghisius, qui pugnam & controuersiam defendebant, atque inter illa certamina Henricus magna cum laude primo & secūdo die decertauit. Multæ lanceę aduersariorum obiectu à concurrentibus fortiter ac minutim disrumpuntur. atqui cum iam tantum certatum esset vltimo die, vt quiuis facile posset acquiescere, fortuna, quæ ignaros rerum futurarum in suas calamitates inducit mortales, fecit vt Henricus videri cuperet fecisse aliquid etiam Sabaudiēsis Ducis causa, cum præsertim omnes reginæ & matronę essent in speculis, & pulcherrimum equū ab eo Duce dono accepisset. Neque profuit ad eum auertendum ab his prælus, quòd cum egregiè se gessisset, dux gratulatū misit, & rogatum suo & reginarum nomine vt ab ijs certaminibus cessaret, & omnium eorū, quos amicos putabat. Nam hoc ipsum & ab vxore, & à multis proceribus precantibus expetitum est propter nimios æstus, pugnabatur enim decimo quinto Cal. Quintilis. sed vrgente ita fortuna nihil impetratur. Frustra hoc ipsum & Ferrariæ dux & conestablius contendit, cum omnes quasi futura diuinantes, & tanquam prospicientes eius saluti consulerent. Pugnat adhuc magna cum virtute & constantia per multum spatium temporis. cum esset denique cessaturus, nescio quo impulsu cessantibus cæteris omnibus misit inuitatum Mommedium Comitem virum Scotensem custodiæ suæ præfectum, iuuenem præualidum ac robustum, vt extremam lanceam mutuo cōcursu infringeret. Ille excusatione vsus modo quod iam esset defessus, modo quòd non haberet equum idoneū, quasi futura diuinaret summa industria pugnam deuitat. At Henricus, qui impellebatur incredibili desiderio propè iratus vel inuitum iubet id facere. Demisso denique ferreo vultus integumento currentibus equis, acceptoque signo cursus fiunt obuii. rex in pectus validissimum ictum capit. fragmentum lanceæ non apte alligato vultus integumento in vultum insilit. Oculus & sinciput tam grauiter, tantoque impetu concutitur, vt caput Regis ad carceres declinauerit, neq; omnino consistere potuerit, quin laberetur. Vbi detracta sunt arma, vulnus inuentum est letiferum. vndique citatis equis conuolant acciti præstantissimi medici, inter quos fuit Vessalius. Sed quis collapsas & infractas naturæ vires reuiuiscere fecerit, aut instaurarit? Mommedius humi prostratus se nullo supplicio indignum exclamat. at Henricus qui inuitum pugnare coegerat, omni venia dignum iubet consurgere. Res dilata est præstantissimorum medicorum opera in septimum idus vsq; Quintilis; sed tamen naturæ denique concessit cum summo totius Galliæ, multorumque principum mœrore cōsecuta est mors acerbissima & doloris plena, quoniam manus & pedes formidabilem contractionē sunt passi. Sed sanè vbi nulla proposita sint virtutis præmia Rege digna, pericula vero non parua; quanta sit prudentia periculis se obijcere, quiuis facile iudicare poterit, cum præsertim non tantū corporis firmitudo in rege requiratur, quantum animi sapientia. Propter eius Regis mortem tanta excitata sunt seditionum incendia in eo regno, tot tantæque controuersię, tantæ ruinæ, vt omnino futuræ sint omni posteritati memorabiles. cum quatuor filios reliquisset Henricus ac tres feminas, Franciscus maior natu pro legibus successit in regnum, postquam celebratis de more Gallorū regum exequiis cum multa pompa & magnificentia eius patris cadauer in templum Diui Dionysii fuit

Hēricus rex Gallorū in ludicro certamine cæsus. Hērici mors.

ßi fuit cumportatum. Cæterum Franciſcus & mater regina de conſenſu regii concilii regni ipſius adminiſtrationem ſuſcipiunt, cum eſſet Franciſcus adhuc adoleſcens, rebuſque tantis gubernandis parum accommodatus propter teneram ætatem cum vix decimum quintum ætatis annum ageret ſuæ. Nam tametſi illa ætas tam tenera eſt, tamque tractandis rebus maximis inepta, omnibuſque pro arbitrio moderandis, cum magis indigeat vt regatur adhuc, atque informetur ad virtutem, quã vt ſubditis populis imperet, tamen quia leges Gallicæ ita ſtatuunt, vt cum quis ad ętatem quatuordecim annorum acceſſerit, poſſit ſua omnia liberè ac legitimè adminiſtrare, illud à concilio neceſſario comprobatur. Poſtmodo fit edictum nequis iniuſſu ſuperiorum magiſtratuum concionaretur, pœnæque grauiſſimæ propoſitæ ſunt illis, qui concionatores in templum nouæ religionis admiſiſſent: quod fit vt factio hæretica paulatim opprimeretur atque aboliretur, quæ iam denuo Lutetiæ reſurgebat, ac palam vbique repullulabat. Nam profecto nulla tanta erat vel procerũ vel magiſtratuum Gallicorum diligentia vel induſtria, quæ poſſet aſſiduè reſurgentia, & quaſi repullulantia ſemina hæreſeos opprimere, ac conculcare, ne dum funditus euellere. Philippus perceptis nuptiis, quæ ab Albano procuratorio nomine celebratæ fuerant, Iſabellæ munus præſtantiſſimũ mittit adamantem nimirum eximiæ pulchritudinis cuius precium octoginta nummum millia excedere credebatur. iubet per eundem nuntium ſignificari vt ſeſe ad iter accingeret, quod breui eſſet miſſurus, qui illam deducerent in Hiſpaniam. Et quoniam Nicolas Pitiliani regulus, quo tempore bellum gerebatur aduerſus Senẽſes, Suanam oppidum, quod erat ſui antiqui iuris, & ad Senenſes defecerat, vt ſuum recuperaret, Coſmus Hetruriæ dux ad quatuor millia peditum colligit, equites quingentos ad illud oppidum capiendum, tanquam partem Senenſis ditionis. Nicolas cum bellum ſibi palam inferri Suanę cauſa intelligeret, neque haberet auxilia, quibus tanti principis viribus poſſet reſiſtere, veritus ne vniuerſum principatum in magnum diſcrimen coniiceret, ſi eam partem fruſtra tueretur, cedit tempori. oppidum ſine controuerſia concedit. Interea Laurentius Priolus Venetorum princeps, vir integritate, doctrina, prudentia præſtans naturę conceſſit, cuius in locum ſuffectus eſt patrum ſuffragiis Hieronymus Priolus frater, vir quidem bonus, ſed non tantis totique animi dotibus ornatus. Philippus Hiſpaniarum rex poſt mortem Henrici ſoceri Gandauum ſe recipit, Margheritamque Auſtriacam acceſſit, atque eam præficit cum ſummo imperio Belgicæ adminiſtrationi. deinde habitis comitiis Toſonis ad pacis corroborationem creat equitem eius ordinis Franciſcum Regem Gallorum. Neque ita multo poſt cum ingenti claſſe è Batauis in Hiſpaniam nauigat, feliciqué vento vſus Laredum applicuit, qui portus eſt Cantabriæ. illuc vbi applicuiſſet vix die vno interpoſito tanta exorta eſt tempeſtas vt multos dies perdurauerit, quæ ſi claſſem illam retardaſſet, magno in diſcrimine poſita erat ſalus vniuerſæ propè nobilitatis Hiſpanæ. eius regis præſentia valde neceſſaria fuit Hiſpaniæ multis de cauſſis, ſed in primis quia Britannicæ & Germanicæ ſemina hæreſeos paulatim in Hiſpaniam quoque penetrauerant; ac radices agere cœperant in animis multorum præſtantiorum procerum Hiſpanorum, cũ paulatim abauito cultu, ritibus catholicæ Romanæ eccleſiæ multi deſciuiſſent ad nouam religionem, niſi opportuna remedia fuiſſent adhibita. Rex itaque ad conuellenda ſurgentia, pullulantiaque ſemina morbi antequam peſtis latius ſerperet, animaduertit in hæreticos Siuiliæ grauiter in platea ampliore, tã in fęminas, quam in mares. Nonnulli cum errores, in quos inciderant, cognouiſſent, extremorum ſuppliciorum periculum deuitarunt. Vbi vero ventum eſt Pintiam, quod oppidum eſt in primis nobile Gallogræcorum Lucenſium in tractu Tarraconenſis Hiſpaniæ, animaduerſum eſt in alios multos. nam ſpectante vel ipſo Philippo multiſq́ proceribus viginti, & octo nobiliſſimi ferè totius regionis concremantur. His viuis in platea publice appẽſi ſunt pectoribus ſaculi pleni puluere ſulphureo, atque ſæpienribus ſtruibus lignorum aridorum mox iniectus eſt ignis. ita cum magnis hortendiſq; vociferationibus palis alligati ſunt concremati. multis aliis grauia ſupplicia variis diebus ſunt iniuncta. Illis data eſt venia, qui ſuos errores cognouerunt, ac pedem ab iis retraxerunt, quorum paruus omnino fuit numerus. Sic eius ſectæ ſemina extincta ſunt per omnium hæreticorum vel cladem vel ſugam ob acerbitatem ſuppliciorum. Franciſcus Gallorum rex pro cæterorum regum conſuetudine Reinſiį coronatur, at non cum ſolita pompæ magnitudine, vt parceretur tam afflictis præcipuè ſubditis, atq; exhauſto ærario propter diuturnos ſumptus ſuperiorum bellorum. Poſtea & ipſe fit eques ſancti Michaelis, & in eum ordinem Philippum regem ad ſignificationem maioris beneuolentiæ cooptauit. Turcæ in extremis Pannoniæ partibus interea latrocinia exercere incurſiones facere, multam prædam abigere cæperut, omniaq; prædationibus ac populationibus mirum in modũ vexare. nam genus illud hominum, qui ſunt in iis finibus, viuere ex rapto plerũq, honorificum ducunt, neq; vllũ eſt improbitatis, crudelitatis, nequitiæ genus, a quo abhorreat. quippe cum is qui ſibi lucrum quoduis pro felicitate propoſuit, ſane nullo pacto vir bonus aut temperans aut laudabilis eſſe poſſit. ille.n. qui opulentiã pro felicitate ſectatur, certiſſimã lenã ad voluptates, ille inſipientiæ, vmbram pro corpore amplectitur: cũ ſola dux ad verã felicitatẽ ſit ſapientia, quę paucis contenta poſſit facere feliciſſimos. nã felicius beatiusq; eſt pauca expetere, quã multa habere. cũ opes non extinguãt, ſed magis inflãment excitentq́, deſiderium poſſidendi. At Boemi nõnulli Turcas inuadẽtes repẽte profligãt. in regionẽ Turcarũ irrũpunt. multos Turcas captos abducũt. Turcæ illa calamitate affecti queruntur apud Maximilianum Boemorum regẽ, qui iubet captiuos dimitti, vt inſcius induciarum ab illis diſruptarũ videretur, quamuis notę eſſent iam antea latronũ iniurię: imperat eorum damna reſarciri ad euitandos tumultus, quibus munera quoque addidit. Miſit etiam legationes ad purpuratum Curtenſem, quæ ipſum excuſarent, atque rogarent, vt ſuos iuberet abſtinere ab huiuſmodi iniuriis in poſterum, quæ fierent contra inducias factas

Frãciſcus rex Gallorũ creatus.

Florentiæ ducis copię ad Suanam recuperandam.

Suana capta.

Hieronymus Priolus Dux Venetiarum.

Margherita Auſtriaca pfecta Belgio.

Siuilię hæretici repreſſi & Pintiæ.

Franciſci regis coronatio.

Prudentia principũ cõniuẽtiũ pro opportunitate.

Turcarum perfidia.

ab imperatore Turcarum, Curtensis simulans se admittere æquo animo excusationem, insidias tamen & ipse secum in animo excogitat. nam dum per humanitatẽ verborũ Maximilianum reuocat ab omni suspicione, & à faciẽdis necessariis apparatibus ad resistendũ, qui nollet autor videri nõ obseruatarum induciarum, tamen subdolo fallacique animo suas copias ad occupanda quędam castella regis in Illyrio educit, cum sciret per has artes se gratiam Solimani posse aucupari. nam qui regibus acquirere vel per malas artes nituntur, illi grati sunt plerisque regibus, qui sibi non putant turpe possidere res per suorum ministrorum iniquitatem & insidias partas, cum ipsi nõ quidem inuentores, sed tantum approbatores scelerum fuerint. Regia presidia nihil minus, quàm repentinas Turcarum incursiones atque perfidiam hoc tempore verita, tam improuisis conatibus territa, & magnitudine copiarum superata, magnam iacturam faciunt. nam quædam capta sunt, quædam insignibus damnis affecta. compulsi sunt incolæ magnitudine calamitatum mittere legationes, quę significarent se tantas iniurias non posse pati. decreuisse par pari referre, si ita Regi videatur, quando non seruarentur à Turcis leges atque conditiones induciarum. nouis prælus igitur in posterum decertari vtrinque cœptum est. Sed has leuiores controuersias consopiuit maior sollicitudo, quæ Solimanum longius prospicientem repente inuasit. Nam cum illi nuntiatum fuisset,

Heresis Daciā inuadit.

semina nouæ hęresis paulatim per Daciam grassari, omne suum consilium illuc conuertit, quia nihil magis suis finibus periculosum videbatur, quàm si hæresis, & de noua religione contentio sibi subditas vrbes inuasisset. Scribit igitur ad eius regionis reginam, vt continuo inferioris Pannonię semina hęreseos adhuc recentia dum tenella sunt conuellenda curaret, antequam vniuersum regnum in periculum coniiceretur, quod summo studio factum est. Quę ad nouam religionem euellendam spectantia dum curantur in Transyluania, dux Olstanius dissentiebat, exercebatque quandam controuersiam cum Danię Rege. illa ita composita fuit, vt viginti talarorum millia quotannis duci rex numeranda curaret. Desciuit ab eo Duce per illam bellorum occasionem

Ditmarus descisit à duce Olstanio.

Ditmarus insula, quę sita est inter regnum Daniæ, & principatum Olstanij, cum sit ius Duci in illam insulam. nam sibi visi sunt Ditmarenses per opportunitatem illorum bellorum posse iugum seruitutis excutere, & magistratum Olstanij ducis eijcere, cum plerique cum fortuna subditi consopirent quamcunque in partem inclinauerit, Dux ad iura sua obtinenda, colligit circiter triginta peditum, & quatuor equitum millia, quibus viribus niteretur insulam ad primam obedientiam compellere. Ditmarenses contra sexdecim millia peditum mercenariorum, & decem & octo suorum delectorum cum duobus millibus equitum conscribunt ad defensionem. Olstanius his copiis Ditmarensium auditis mittit legationes ad Augustum Saxonum ducem, quæ subsidia flagitarent, qui quadraginta Germanorum cohortes, & tria equitum millia mittit. Olstanius his subsidijs, aliisque nonnullis à Daniæ rege acceptis cum etiam rex ipse in castra venisset, castra ponit in superiore parte Olstani vrbis, quæ vicina est fluuio Ditmaro vocato. Ibi censis copiis de more quadraginta, & duobus millibus peditum scilicet, sex millibus equitum, duobus millibus operarum, cum quadraginta bellicis tormentis, ad opus accingitur. Erant in castris Olstaniis principes insignes præcipuę dignitatis Rex Daniæ, Ioannes, & Adolfus Olstanli duces, & Pharodinensis, & Dux Vessonum, Comesque Oldemburgius. hi communi consensu Araldum siue tubicinem mittunt ad Ditmarenses, qui sollicitaret, hortareturque ad obedientiam pristinam Duci præstandam. Sic enim eorum saluti ac dignitati omnium rectè consultum iri. Id nisi æquis animis complecterentur, iussus est Araldus bellum Ditmarensibus magistratibus obnuntiare. Ditmarenses audita petitione Ducis, respondent se liberos esse, & esse velle, atque malle vitam & facultates, quam libertatem amittere, quam sunt ad extremum vsque vitæ defensuri. Quòd si dux vellet quid esset iuris cognoscere positis armis, se vniuersam illam controuersiam Cæsaris arbitrio concessuros. sin his rationibus nollet acquiescere, se armis libenter rem diiudicaturos. Dux hoc responso minarum pleno percepto iubet edictum fieri in castris per tympanistam inter pedites, inter equites per tubicinem, nemo vt Ditmarensium viuus caperetur, sed homines quicunque arma

Ditmarensiũ respõsum superbum.

ferre possent ad vnum trucidarentur. Illud edictum, vt insolentia & temeritate plenum deridenr Ditmarenses, quod faciunt tanta insolentia, vt vel publicè cantilenæ in vrbem cantarentur in eius Ducis contumeliam. excitarat atque aluerat hanc insulanorum insolentiam opinio quædam, & fiducia, quoniam insulse arbitrabantur fieri posse vt per quosdam aggeres vniuersam insulam inundarent. Est enim imperitæ multitudinis, quæ præest plerunque in rebus publicis, ea pericula facere parui, quę nondum experti sunt, bellumque hilari animo, & sine vlla trepidatione suscipere, cuius difficultatum sunt ignari. at vbi difficultates propter vel hostis potentiam, vel diuturnitatem bellorum, vel sapientiam, maiores, quàm censebantur, inuadunt, tunc suscepti tam

Errorum remediũ in bello.

facile belli pœnitere. Sed in rebus bellicis vnicum est errorum remedium prouidentia ante peccatum; post, inutilis. Conceperant eam opinionem Ditmarenses, quod insula Ditmarus alluitur Albi flumine à duobus lateribus, ab oriente & meridie. ad occidentem habet Oceanum. ad

Ditmari descriptio.

septentrionem alio fluuio profundo, & amplo alluitur. Hęc insula nullum habet accessum nisi Daniam versus & Olstanum, vbi pręlongi sunt pontes lignei. Alterum pontem, qui inundari potest, Ditmarenses liberum relinquunt, vt eo ingressi hostes suffocarentur. Dux illa re minime cognita antequam ingreditur, quingentos pedites præmittit ad insulam recognoscendam. Illis in angustiis locorum trucidatis cum vellet opem ferre iussus tribunus cum duodecim cohortibus coactus est aquarum multarum succrescentium magnitudine suos retrahere, nonnullis etiam desideratis. Cum eius insulæ naturam Rex, & Dux diligenter inuestigassent, cognoscitur vnde fiat id malum, atque vim aquarum alio diuertunt. missa est bona

pars

pars copiarum ad impediendum, reliqua per pontes tumultuarios excitatos in insulam ingressa omnia ferro, & igni miserabiliter populatur. Ditmarenses inundatione, & aquarum beneficio priuati, quibus maximè omnium confidebant, constituunt copiis in apertum eductis esse armis pugnandum, atque fortunæ arbitrio summam belli esse committendam. colligunt igitur copias, & eas in quatuor acies distribuunt, ac inuitatum ducem mittunt, vt vno prælio de summa belli decernatur. Dux suis in tres phalanges distributis iubet cani signum belli. eo accepto initur atrox prælium. pugnatur diu ancipiti victoria. Ditmarenses denique victi Olstaniarum copiarum virtute terga vertunt. Conculcantur ab equitatu ducis circiter quatuor millia peditum. equites ceciderunt plures quingentis. è copijs Olstanijs sexcenti pedites, equites centum, & quinquaginta ceciderunt. multi vtrinque vulnerati. Dux ipse tametsi vulneratus fuerat, tamen non cessat vti victoria. Insequitur hostes, qui sese in vrbem recipiunt, & in alia loca munitissima, vbi offendi non possent. reliquię vbi in vnum conuenissent veriti diuturnam obsidionem, cum viderent etiam Daniæ regem, cæterosque principes sibi esse infensos, ne incensis villis, euersis ædificiis, cęsis aut abductis colonis omnibus in potestatem hostium denique venirent, qui principes antea tantopere contempserant, ac subsannauerant. nunc non indignum putant, vt agatur de deditione. nam certè quidem non male habet sententia, quę iubet iam odisse inimicum, vt amicum aliquando fieri posse speremus, aut contra; quæ significat neminem magis vereri, quam nos ipsos, nequid turpe facientibus amicos timere necesse sit. aut ne nimis ira efferamur, cum omnes hi temerarij animorum motus sint pernitiosi. Illud propè experti sunt Ditmarenses, quod passi sunt Siculi Agathoclis Regis hostes: nam cum vrbem Siculam obsideret, eumque quidam è muris deriderent exclamantes, o figule vnde stipendia persolues milisibus? fuit enim figuli filius Agathocles, ille blande ac subridens respondit. è spolijs huius vrbis. atque vestri precio, nam & cum vrbem postmodo cepisset captiuis diuenditis conuiciorum memor dicebat, si me posthac conuicio affeceritis, sermo mihi erit cum vestris dominis. nam certe quidem in Reges ac principes conuicia, & dicteria, & maledicta iacere, aut de nondum deuictis triumphare regibus, iniurijs, & maledictis hostem lacessere, quæ nihil illis obsint, nihil prosint nobis, id semper leuissimi ingenij, parumque futura prospicientis, ne dicam extremæ dementiæ, fuit iudicatum: quo genere iniuriarum plerunque delectantur liberæ ciuitates licentia, & garrulitate pro vniuersa libertate dicendi abutentes, in quibus liberum est vulgo quidquid in buccam venerit profari. Serpit tamen in nobiliores etiam malum aliquando, quia eo temeritatis proueniunt, vt vniuersam orbis terræ magnificentiam intra sua męnia includi putent, cum reliquos homines ignobiles, stupidos, & propè bruta arbitrentur, vti faciebant Ditmarenses ante acceptam cladem. at nunc re prudentius consulrata, duos è primarij suis patricijs deligunt, qui consilio, & eloquentia cæteris præstare visi sunt, quos mittunt ad Ducem ad res componendas. Admissæ sunt legationes ad ducem. publico nomine veniam petunt eorum, quæ petulanter, & per inscitiam a popularibus, & nobilibus quibusdam aduersus Ducem dicta fuerant, quoniam neque Ditmarensis senatus, neque sapientum iudicio, ea res fuit probata. non enim conuenire vt vulgus, & sordidi homines, & fœx atque colluuies ciuitatum iudicent principum, & illustrium virorum vitam, aut res gestas, qui plerunque summa sapientia, & virtute vtuntur in illis rebus, quæ ob ignotas causas vulgo stultæ, & reprehensione dignæ appareant. Sed quis modum plebi insolentissimæ, aut furiosis rationem adhibuerit, quæ tantum corpus est sine capite? Non esse mirum inquiunt si patres pro vniuersa libertate contenderint, quæ semper omnium rerum dulcissima visa est omnibus nationibus ac populis; quam dulcedinem, & suauitatem potest vnusquisque in se ipso experiri, si sibi proponat ante oculos quanto studio, quantaque dimicatione contenderet, si sua libertas in discrime posita sit, ac popularem seruitutem formidaret. Sed tamen quando Deo causam Ducis probanti, & fortunæ belli ita placuit, non esse grauissimum pacisci cum eo principe, qui non minus humanitate, sapientia, clementia præstet, quam potentia, virtute armorum, & multorum principum amicitijs atque affinitatibus. Se patrum, se nobiliorum, se vniuersæ ciuitatis nomine vnum munus à clementia bonitateque Ducis expetere, vt rerum Ditmarensium gubernatio Ditmarensibus ipsis relinquatur, cum cæteris in rebus seruata patrię libertate, quodcunque ipsi Duci æquum iustumque visum fuerit, sanctissimè sint seruaturi. Illa oratione dux aliquantulum placaturi; sed tamen graue videbatur cum tot copias magnis sumptibus collegisset, totque principes, quasi testes virtutis, & constantiæ in castris haberet. nunc committere, vt liberam eam ciuitatem esse pateretur, pro qua subiuganda bellum sumpsisset, & iam copias eius profligasset. nam ex altera parte vacuis manibus redire turpe videbatur, ex altera graue supplices, & veniam petentes populos aspernari. Cæterum legationibus clam impellentibus alios principes, vt pro Ditmarensium salute, libertateque precarentur, ita res denique concluditur. Vt ad resarciendos bellicos sumptus Ditmarenses intra triennium numerarent decies centena millia talarorum. Vt tributi nomine quotannis triginta millia persoluerent, ad significandam perpetuam obedientiam. Vt Dux contra illis libertatem integram relinqueret, nec sese insulanis negotijs implicaret. nam Dux potius ad preces cæterorum principum, quam quod his conditionibus assentiret nondum satis vltus iniurias, subscriptione conditiones affirmat. His ita stabilitis castra mouet, copiasque ad expugnandam Treuam vrbem conuertit. est autem Treua vrbs in litore maris Oceani frequentissima, & omnibus rebus ad defensionem egregiè munita, quæ finitimum habet agrum fertilissimum. Hanc vrbem Federicus Imperator ducibus Olstanijs dono dedit, quam tamen nunquam possederunt. Dux cũ non aspernandas & victrices copias haberet

Dicteria, & conuicia sũt arma insulsorum.

Ditmarensiũ legationum oratio.

Ditmarensiũ legationes.

Pax Olstaniis Ducis cum Ditmarensibus.

Treuæ descriptio.

ratus ita se posse eam subiugare, fuit à propinquis vrbibus impeditus. nam verebantur & illæ vrbes Ducem Treua capta non fore contentum illis finibus, cum semper ferè cum amplitudine imperij succrescat etiam desiderium proferendorum finium. verit igitur finitimi sibi quoque per Treuę opportunitatem ac simulationem compedes, & vniuersam seruitutem parari, colligũt circiter quinquaginta millia peditum, & multum equitatum, atque cum varijs auxilijs exeunt in apertum. eos bellorum motus ægrè ferentes Germani principes, atque timentes ne paulatim accedentibus hinc inde nouis auxilijs tota Germania denique bellorum incendijs inuolueretur, ita rem cum Duce componunt, vt res integra reseruaretur ad proxima comitia, atque ita rem hisce rationibus componentibus Germanis arma sunt deposita, & portus quem Olstanius occupauerat Treuensium relictus.

Copiæ ad Treuę defensionem collectę.

Moschouitę Ducis copiæ aduersus Liuones.

Moschouitarum Dux tot victorijs, ac rebus feliciter gestis, quot superius memorauimus elatus, copias denuo colligit. Conuocatis ad vexilla centum, & quinquaginta millibus equitum rursus hostiliter irrumpit in eam partem Liuoniæ, quæ vergit ad septentrionem, obuia quæque ferro ac igni populatur, neque vlli parcitur, aut certè paucis. Sæuitur in hæreticos pręsertim. Multis captis vrbibus partim ferro. partim per deditionem, multis expugnatis castellis ex itinere Oricum siue Rigam denique vrbem in ripa Duinæ fluminis positam opulentam, & amplam obsidione cingit. regionem vniuersam incursionibus deuastat ac populatur. Vrbem ipsam multis conatibus ac frequentibus prælijs inuadit, cuius præsidia singulari virtute se defendunt cum magna hostium clade. Moschus quia cognosceret per vim armorum vrbem illam non posse his viribus expugnari vniuersum studium conuertit ad obsidionem, quam fossis & aggeribus, & omni impedimentorum genere cingit. ne quis edulia afferens in vrbem ingredi posset. in superiore inferioreque parte fluminis custodias cum tormentis bellicis locat, ne quis in vrbem vel aduerso, vel secundo flumine nauigaret, at Liuoniæ Dux quem magnum magistrum appellant, collectis quotcunque copijs potuit pro angustia temporis, cum episcoporum, reliquorumque procerum auxilijs, decem millibus armatorum nimirum partim peditibus partim equitibus, suas vires ad oppidum Cechenusenum contrahit cum palam in aperto esse non auderet, atque Moschouitæ, omnia popularentur. Mittit legationes ad Poloniæ Regem, quę auxilium peterent, Liuoniamque ipsam arbitrio Regis dederent, modo ab immanitate, impetu, insolentia barbarorum crudelissimorum hostium liberarentur.

Duina flu. Oricum obsessum.

Liuoniensis episcop⁹ dono missus.

At dux Moschouitarum pro insolentia victorię iam nimis elatus facinus aggreditur sceleris, & impietatis plenum; Liuoniensem Episcopum captiuum solennibus vestibus indutum dono mittit ad Scytharum principem, quo tempore legationes in Poloniam proficiscebantur. Mittit cum episcopo nuntium minarum, & temeritatis plenum; fore enim si infestetur donec occupatus est in expugnatione Liuoniæ, vt in eum copias educat, & ipsum pariter captiuum alij dono mittat ludibrio ac deridendum. Ducis Pharodinensis frater, quòd intelligeret in tantis rerum nouarum motibus non esse dormitandum, & iit primis cum ardet paries propinquus, colligit magnum equitum, & peditum numerum Germanorum ad Oricum subleuandum. Cum non procul a castris Moschouitarum iam distaret, cum his copijs obuia fiunt quinquaginta equitum Moschouitarum millia. committitur atrocissimum & maximè cruentum certamen. ad extremum multitudine hostium profligatus, & in fugam versus, vix sese in vrbem Oricum seruauit.

Atrox prælium

Illa tam insigni clade accepta missæ sunt legationes ad Cæsarem, & Augustam ad comitia Germanorum quæ peterent auxilia. at illæ priores iam in Sarmatiam missæ Canodurum proficiscuntur, quæ vrbs metropolis est Sarmatiæ, & vrbs regia, in qua Reges solent habere domicilium. ad regem ipsum admissæ docent eum regem in quo periculo constituta sit vniuersa Liuonia. orant suppliciter vt afflictis Liuonum populorum rebus pro sua regia clementia succurrat. vt recordetur quam perfidus sit vicinus, & quàm formidabilis dux ille Moschus, qui si, subiugata Liuonia, tantis viribus augeatur, ac finibus eius regni fiat propinquior, breui erit intolerabilis, cum tanta sit securitas finium cuiusque regni, quantę sunt vires ad eos tutandos. nihil sanè minus fidum esse, quam finitimum principem habere nuper per victoriarum felicitatem elatum, cum semper eandem fortunam suis rebus aspirare arbitretur. opus esse celeritate. Pręstare integris adhuc rebus Liuoniæ succurrere, quàm per tarditatem afflictis, & labefactatis. Nunc non agi de Liuonia tantùm, sed de ipsius regno, & post illud de imperio totius Germaniæ, quæ nisi, & ipsa opem ferat, breui futurum est vt de proprijs laribus dimicare cogatur, ac det pęnas suæ tarditatis.

Canodurum vrbs.

Oratio Liuonum ad Sarmatarum regem.

Rex hisce rationibus commotus magnam diligentiam adhibet parandis auxilijs. atque colligit circiter quadraginta equitum millia, & multum peditatum. quæ auxilia dum parantur in Polonia, legationes in Germaniam profectæ primum de crudelitate iniquitateque hostis admissæ conqueruntur. docent leuissima de causa compositam propè pacem disrupisse per improbitatem quarundam ciuitatum in finibus vtriusq. principatus. adeo ira indignationeque leuissimè excitatum fuisse, vt facile sit cuiuis diiudicare non vltionis, sed auaritiæ gratia, & proferendorum finium, illud bellum aduersus debiliores Liuonas suscepisse. ostendunt tantam fuisse crudelitatem, tantam arrogantiam, tantam temeritatem eius ducis, vt nulli, vel ætati vel conditioni mortalium pepercerit, neque vllis sacris vel profanis locis. ita vt vrsorum aut immanium tigridum, non autem hominum exercitus inuasisse Liuoniam appareat. eum qui tam crudelis, & impius in eam prouinciam fuerit, non multò mitiorem cæteris mortalibus esse expectandum, cum felicitas tantum ostendat, at non mutet ingenia. Post Liuoniam Lituaniamque subiugatam vniuersæ Poloniæ arma Moschouitarum imminere, nisi maturè succurratur; atque inde periculum toti Germaniæ. præstare rebus integris populorum Germanorum sustentare arma Liuonia, cum illa prouincia sit, quasi obex præualidus aduersus potentiam

Copiæ regis Sarmatarum.

Legationum oratio apud Germanos.

exterorum principum in eam partem, ne in fines Germanicos irrumpant, quàm committere, vt Liuonia à tam barbaris, & feris nationibus subiugata de proprijs laribus, & facultatibus, & libertate dimicare cogantur. Germani legationes bono animo esse iubent, atque omne genus auxilij liberaliter promittunt. dum Regis auxilia, copiæque collectæ signa explicant ad profectionem Oricum versus, magnus etiam liberarum ciuitatum exercitus cum multa equitum ac peditum armatorum millia essent collecta. His tam ingentibus apparatibus, qui fiebant vbique auditis dux constituit soluere obsidionem, cum multos mortales in minutis prelijs amisisset, & nonnulla bellica tormenta preterea quæ pugnantes Oricenses magna virtute in vrbem traxerunt. non est enim visum Moscho esse è sua re militari, vt fortunæ inconstantiam cum his copiis experiretur, qui iam tot victorijs esset insignitus, ne vna hora totam superiorem gloriam rei bellicæ contaminaret. regionem igitur quantam potest populatus, multis captiuis abductis, multa prçda onustus in patriam rediit, cuius vniuersa indignatio in Regem Polonorum conuersa est. res tamen tunc tranquilla fuit. & quoniã existimauimus nõ procul ab historia abhorrere, siquid scitè vtiliterq; inuentũ est ac memoria dignum ad salutem posterorum in manus tradere: illud non silebo, quod a Cechino Martinello ciue Rauennate accepi esse vires ignotas ante hoc tempus quarundam herbarum, quç plurimum prosint quibusdam morbis depellendis, quod egomet vidi, cũ sit ille virtutum herbarum valde peritus. atque hæ herbæ sanè ita sunt in promptu cuiuis, vt neq; multis sumptibus, neque longa nauigatione opus sit, & periculosa vt habeantur. Nam ruta capraria herba est, quam quidam targam vocant, quæ mirificè vtilis est aduersus omnium venenatorum animalium ictus, cuius succus si exprimatur, & ad ciathi communis mensuram bibatur, vim ostendit efficacissimam expellendis venenis. remissiorem vim habet eius puluis, vti deprehensum est, quæ plurimum tamen valet ad necandos lumbricos. Præterea radix hærbç serpentariæ, quã Aron quidam vocant, si cum adipe suillo liquefacto in puluerem conuersa misceatur ad emplastri formam, atque strumis siue scrofulis vocatis adhibeatur, quod est morbi genus in tonsillis & in alijs glandulosis corporis partibus nascentis, per assiduitatem emplastri strumæ denique euelluntur & decidunt. Cçterum dum principatus Sabaudiç pro pacis conditionibus Duci a Gallis restituitur, Monsferractus Mantuano, castella Senensis ditionis Hetruriç Duci, Paulus Quartus Pont. Max. cum magna populi Romani lçtitia diem suum obiit: qui paulo ante mortem cohortatus est purpurpuratos patres ad defensionem religionis. Rogauit vt eum pontificem deligerent, quem vere sanctitate vitç, integritate, innocentia maximè prçstare cçteris arbitrarentur, quique esset honorem Dei magis, quàm cçtera omnia procuraturus. qui magis publicam, quàm priuatam vtilitatem amaret. qui catholicam fidẽ non solum verbis, sed in omni vitç ratione diligenter seruaret, & quem propter bonitatem Deo gratissimum fore censerent. Tunc enim prçclarè res esse se habituras, cum non pro precibus vel ambitu vel priuatis commodis dignitates tribuerentur; sed pro virtute, sapientia, moderatione animi, integritate cuiusque. Illud cum in omnibus ciuitatibus, & magistratibus seruandum sit inter homines, quantò magis in rebus sacris spectari conuenit, cũ ad horum magistratuum sacrorum exempla tota cæterorum mortalium vita sit informanda? Vbi decessisset pontifex, Romani arma è vestigio capientes, accurrentesque ad magistratum quæsitionis grauiter vulnerant monachum illi magistratui præfectum, cæteri monachi diffugiunt quacunque fortuna viam ad salutem patefecisset. Carceris claustra facto ingenti impetu effringuntur. Sõtibus æquè ac innocentibus libertas conceditur. quibus leuissima debebantur supplicia, quibus nulla, & quibus maxima libertati restituuntur pari ratione. atque cum illi datus esset magistratui locus in ameno magnificoque palatio apud Ripettam vicum, illud iniectis malleolis incensum concrematumque est cum miserrimo & horrendo omnium spectaculo, præclaraque ædificia in ignes consederunt. annona in vsum eorum, qui detinebantur in carcere parata, incredibili celeritate diripitur per auaritiam popularem. Neque tamen tanta rerum nouitate contentus popularis furor est, sed concurritur ad concremandum cœnobium Mineruæ vocatum, quia rumor ditus esset, quod eorum monachorum causa fuisset exorta tanta seueritas iudiciorum. atqui nisi Marcus Antonius Columna & Iulianus Cæsarinus proceres summa prudentia, summaque autoritate apud Romanos nunc precibus, nunc blanditijs animos efferatos multitudinis placauissent, monachi illi fuissent extremis supplicijs per popularem furorem affecti. Erant nepotum pontificis ædificia quoque flammis per incendiũ absumpturi, & Carafam purpuratum trucidaturi, in omnemq; pontificiam stirpem sæuituri, nisi illustrium virorum oratio indignationem atque furorem irructis iam multitudinis mitigasset. arma vbique & clamor huc illuc accurrentium, & minæ furiosæ multitudinis visebantur, quod certè cuiuis videri poterat formidabile. Deiecta sunt cum multis conuitiis & comminuta illa statuta, quam Romani in Capitolio erexerant è pulcherrimo marmore, tanquam monimentum eius pontificiæ inusitatæ, & ante illud tempus inauditæ beneficentiæ. Illi cum caput defregissent, statuam cum multis contumelijs & obiurgationibus & maledictis per vniuersam vrbem funibus tractam defractis cruribus & manibus ac brachijs in Tiberim denique deiecerunt. Promulgatur edictum Senatus populique Romani nomine sub pçna grauissimorũ suppliciorũ, vt omnia Carafæ familiæ insignia ac tituli deraderentur & obliterarẽtur. infringerentur marmora. delerentur picturæ. omnia monumẽta tanquã infausti ac funesti imperij illi vrbi tollerentur. Istud tanta diligentia, tantaque celeritate factitatum est, vt intra duarũ vel triũ horarũ spatiũ nullũ Carafarũ vestigiũ aut indiciũ reliquũ fuerit in vrbe. Initũ est etiã cõsiliũ de Palliano ex oppido Gallesio eiiciẽdo, sed furor ille popularis seniorũ prudẽtiorũ cõsilio paulatim refrçnat. Hi tanti populorum Romanæq; multitudinis motus non mediocriter patrum purpuratorum ani-

Rigç obsidio soluta.

Cechini Martinelli inuẽtũ aduersus strumas, & venenũ viperarum.

Pauli Quarti mors.

Populi Romani furor i morte Põt.

Statuta pont comminuta.

Carafica insignia deleta.

mos vexarunt, qui grauiter ferebant eam vulgi temeritatem. Sed quid in tam tumultuaria, tamque frequenti exacerbata multitudine fieri possit? ego sanè nulla ratione conuenire censeo, vt vulgus & ignobilis multitudo in principes insurgat, sed tamen aliquando non inutile fit. nam vt in humanis corporibus sordidæ partes aliquando vtiliter ægrotant, quia in se contrahũt quod putridum, fæculentumque est nobiliorum partium; ita accidit in ciuitatibus, vt per insolentiam vulgi plerique principes ad rectam animi moderationem reuocentur, qui alioquin tanquam pecudibus imperarent, nullo vel turpitudinis vel furoris popularis metu a rebus omnibus tyrannicè præessent. Illud cum ęgerrimè ferrent patres, responsum est nihil factum esse ab aliquo insignis autoritatis viro; neque timendum esse populum Romanum hæretica prauitate contaminatum esse, cum nemo vnquam inuentus sit ciuis Romanus, qui male de fide catholica sentiret. Illud accidisse, quia plurimũ crudelitatis aduersus eos, qui detinebantur diutissimè in carcere, exerceretur. Responsum est, vt aiunt, à præfectis quæstioni illud non sua, sed Pontificis causa contigisse, qui cum esset tardus expediendis negotijs, & negotiorum multitudine, ac magnitudine ferre oppressus, sui consilij tenacissimus, à nemine poterat sollicitari, nisi siquid ipse proponeret. nam, vt ait Hippocrates in corporis affectibus senum, senes quidem minus quàm iuuenes ægrotant, sed vbi diuturni morbi inuadunt, non prius cessant plerunque quam vita. ita sententię, quæ in animo resederint, non prius immutantur in senibus, quam ab iis aut ita peragantur vt senserint, aut vita cessauerit. Peractis pontificijs exequiis circiter nonas Septembris purpurati patres quadraginta & duo ineũt comitia de creando nouo Pontifice. datur comitiorum custodia Antonio Vrsino, quæ protracta sunt in cæterorum patrum absentium aduentum. Sed tamen cęptum est agi de nouo pontifice creando, de quo tot tàque diuersæ natæ sunt contentiones & controuersiæ, vt res per illas protracta sit ad finem vsque præsentis anni. Post longas, multiplicesque contentiones natas & exagitatas in illis comitijs, aliis alio vota intendentibus ac distrahentibus, partim precibus, partim pollicitationibus variorum patrum ac principum effectum est vt ad sextum cal. Ianuarij declaratus sit pontifex Ioannes Angelus Mediceus Mariniani frater cum magna populi Romani lætitia, qui vocatus est Pius Quartus eius nominis. ad significandam magnitudinem lætitiæ, & ad inuidiam præteriti pontificis, conduplicantur nocturni ignes. fiunt frequentes bellicorum tormentorum salutationes. parantur mutua conuiuia. omnia exultare, lætari, alas concutere videntur. Adiuuit non parum electionem pôtificis purpurati Carafæ assensus, quem duodecim patrum suffragia subsequebantur Hispanis partibus precipuè studentium. Sed antequam Carafa, vt vulgò forian ineptè circumferebatur, purpuratus huic electioni assentiret, ista proposuit vt præter cætera promissa omnium delictorum ad illum vsque diem commissorum veniam obtineret, neque imputaretur quòd bellum gessisset pro pontifice, aut quòd quenquam occidisset, aut curasset supplicijs afficiendum. Denique siquid in superiorum temporum administrationibus parum laudabile commisisset, illud totum perpetuo silentio inuolueretur. Hæc omnia promissa fuisse liberalissimè à Mediceo, & chirographo stabilita, & delictorum venia iuramento affirmata. a factiosis hominibus diuulgabatur. Interea rebus inter duos potentissimos christianorum principes compositis, vti diximus, vniuersa ferè Europa sibi visa est tranquillitate frui, & Italia præcipuè, quæ non solum intimis bellis diu fuerat defatigata, sed etiam crebris tributis, & copiis missis in subsidia aliarum prouinciarum propè exhausta aliquantulum respirare liberius. Sed quoniam Turcica classis perpetua molestia christiani nominis non semel Italiæ litora vexasset, multisque captis & in seruitutem auectis colonis abnauigasset ad vrbem Tripolim, ibique latrociniorum haberet officinam atque receptaculum; visum est omnino illud negotium esse suscipiendum Philippo Regi, rogante & impellente summo Melitensis militię magistro & Duce Medioli prorege Siciliæ, vt Valettano tantum malorum, perpetuaque molestia maris Siculi de medio tolleretur. Istud facile fore apparebat, si prius Menyngem insulam receptaculum piratarum perpetuum occupassent. nam sæpe multis piratis se adiungentibus magna dãna quotidie inferebantur Italiæ, & illis partibus præsertim, quæ per longum tractum Adriatico mari alluuntur, cum vicinitas eius gentis parum fida sit amicis plerunque ob innatam perfidiam, nedum multũ infesta illis, quos hostes arbitrantur. Ad hoc bellum explicandum videtur altius repetendum quæ causa hos principes impulerit ad illam expeditionem suscipiendam; quippe cum tãtis viribus & oppugnata & defensa appareat Menynx, vt vix vllũ bellũ atrocius reperiri possit apud vel antiquos vel recentes scriptores. Fit autem Menynx insula in mari Punico in augustum sinum cõtracta, è regione ferè Pachyni Siculi promõtorij nõ procul à parua Syrte & ostiis Tritonis fluuii, quã alij Lotophagiten vocarũt. Huius lõgitudo est triginta & quinq; milliũ passuũ, latitudo habet viginti & quinq;, è regione vocatę Eitaliæ. Fontibus quidẽ dulciũ aquarũ caret & fluminibus, atq; loca habet circũ arenosa & sicca. portus eius insulæ tutissimus est omnibus nauigiis, neq; vlla vi vẽtorũ infestatur, cũ semper ibi tutissima statio nautis esse possit. mare ipsum certe bis per æstatẽ, at semel per hyemẽ crescit aquis fluentibus, ac defluẽtibus decrescit, maioresq; sunt siccitates per æstatẽ. pisces pertari inueniuntur boni. nulla sunt oppida vel vrbes in ea insula, sed tria tãtũ aut quatuor simul tuguria, reliqua sparsim nonnulla inueniuntur in insula. Syluæ sunt frequentes palmarum dactyliferarum & oliuarum, in qua feliciter prouenit magna vuæ passæ, ficuum, pirorũ, prunorũq; egregiorũ, cedrorum, & Medicorum malorũ copia. nascitur ibi hordeũ, miliũ, lentes, fabæ, ciceres. animalia insulę domestica sunt cameli multi & asini, cũ reliqua iumẽta & greges plerũq; eo è cõtinẽte importentur, at non ibi nascantur. Homines sunt perfidi in primis, subdoli, ingeniosi, auari, animoq; demisso, sed ad omnes insidias parato, ac superstitiosi. Cũ Turcica classis igitur per mare Tyrrhenũ ac Siculũ nauigasset dissentientibus inter se armis christianorũ, quæ vna res Ottomanicã

Seditionum vtilitas quæ sit capienda.

Pius Quartus Pôt. creatus.

Pactiones Pôtificatus.

Menyngis oppugnationis causæ.

Menyngis descriptio.

familiam

familiam ad tantum imperium prouexit, allecta ſpe per illam opportunitatem alicuius memorabilis facinoris edendi, neque tamen quiquam feciſſet, omnia maritima incendijs, populationibus, rapinis, prædationibus, deuaſtat, multiſque Chriſtianis in miſerrimam ſeruitutem abductis Draguti conſilio, penes quem etſi ſummum erat imperium eius claſſis, tamē primum locum certè ob conſilium & rerum experientiam obtinebat inter Turcas.

Draguti autoritas.

Conſulit igitur Dragutus ut in Mauritaniam Tingitanam, quam uulgus Barbariam uocat, curſus uerteretur, quoniam operęprecium eſſent facturi ſi Tripolim claram urbem Numidarum recuperarent, quam equites Melitenſis militiæ quondam poſſederant. uiſa eſt non fore difficilis illa expugnatio, quòd urbs illa ſit ab Italicis uiribus diſiuncta, & ab omni ſpe ſubſidiorum deſtituta ob mare interiectum, & non magnopere munita, ut quæ nihil tale omnino expectaret. eſt enim Tripolis urbs non multum diſtans ab Aphrodiſio & Tuneto è regione Sardiniæ inſulæ ſita, in ea parte quæ Numidia uocata fuit. Dicta eſt Tripolis quaſi Triciuitas, quòd ibi eſſent tres urbes, Taſranum, Abrotanum, & magna Leptis; ſicuti Tripolis Phęniciæ dicta eſt ubi fuerunt Tyros, Sidone, & Aradus. eſt autem Numidica Tripolis inter duas Syrtes.

Tripolis deſcriptio.

Præerat huic urbi Gaſpar Vallettanus uir Gallus, qui poſtea fuit magiſter militiæ Melitenſis, uir ſingularis fortitudinis & prudentiæ. Claſſis igitur accedentibus auxilijs Maurorum, terreſtribuſque copijs adiuta, quæ ad communitatem conſilij ad exitum perducendi per nuntios accitæ fuerant pluribus è locis. urbem acerrimè obſidere & oppugnare cæpit. Valettanus ubi multos conatus fortiſſimè ſuſtinuiſſet cum magna hoſtium clade ſuccreſcentibus ſemper nouis copijs hoſtilibus, ac ſuis deficientibus ob aſſidua propè prælia, deficientibus etiam bellicis apparatibus & annona & omni genere auxiliorum, quia illud bellum pręter omnem expectationem acciduſſet, neque ullus auditus eſſet hoſtium apparatus, cognita etiam loci debilitate, coactus eſt facere deditionē. ita uerò paciſcitur cum hoſte, ut liceret liberis hominibus excedere quocunque liberet. Dragutus, ut erat peruetus pirata, et uir acri ingenio, multaque rerum maritimarum peritia, cognita loci natura, & quantum referret ad res maritimas, & ad exercendas rapinas, è quibus magnam ſibi autoritatem & opulentiam comparauerat, & ad ea quæ in animo conceperat peragenda, cum portus ibi eſſet tutus ſuis nauigijs, impetrat à Solimano urbis præfecturam. Illud facile obtinuit, atque ſuffectus eſt Moratæ Theſciare, qui erat deſignatus iam tunc Sanzacchus atque præfectus eius regionis.

Tripolis à Draguto capta.

Accepta huius urbis præfectura ſingulari uſus celeritate regionem Caruani Regis cum quo magnas inimicitias exercebat, incurſionibus infeſtare cœpit. cauſæ inimicitiarum fuerant quòd Caruanus in expugnatione Aphrodiſii nulla accepta iniuria ſe inimicum Draguto oſtendiſſet, quòd hoſtes Draguti uiſus eſſet iuuiſſe. quòd annona laborantem Dragutum, qua ipſe abundabat, iuuare noluiſſet. Nam cum Caruani prouincia diſtet circiter trecenta millia paſſium à Tripoli, Dragutus obſeſſus ab Andrea Auria in urbe Aphrodiſio non modo nullis eum rogatus ſubleuauit auxiliis, uerumetiam hoſtilem animum in Dragutum præ ſe tulit. Inde conceptum odium Dragutum impellebat ad uindictę deſiderium & ultionis. nihil magis proſpectat, quàm quo pacto poſſit eum de ſuo regno eiicere, quod ſibi commodè per hanc præfecturam poſſe facere uidebatur.

Caruani inimicitia & Draguti.

Memor idcirco antiquarum iniuriarum confeſtim arma in eum conuertit. Magnam partem regni adimit. Perpetuis incurſionibus Mauros finitimos affligit, quos intelligat ſibi fuiſſe aduerſarios. in hos omne genus crudelitatis exercet. nam nihil eſt minus tolerabile, quàm homo ignobilis ac inſipiens ad aliquem ſublimiorem fortunæ grandum prouectus; quia conatur illud reuerentiæ, quod uirtuti & nobilitati debetur, per arrogantiam & ſuperbiam & crudelitatem ad opes, aut ad potentiam ſuam retorquere.

Ignobiles intolerabiles.

Vt illud quod cupiebat facilius per aliquam rationem inſidiarum cōſequatur, init amicitiam cum Xeſque principe inſulæ Lotophagitę, eumque abducit ab amicitia Caruani, ſimulatque ſe conciliare Solimano imperatori Turcarum. Nam amicitiæ, quæ contrahuntur cum amicis hoſtium, nihil aliud ſunt, quàm hoſtium incommoda; cum per eas opportunitates multis commodis priuentur. At enim Dragutus uir animo ad omnem calliditatem prompto, rerum nouarum cupidus, alienarum rapax, ſingulare genus fraudis excogitat. Cognita inſulæ fertilitate & abundantia, & quanti referret illam quoque inſulam occupare, Mauros inſulanos pręcipuę autoritatis largitionibus ac perpetuis ſtipendijs allicit & ſibi obligat.

Stratagēma,

Tum ſimulatione arctioris amicitię & colloquii, quòd eſſet de rebus maximis ad Xeſquis utilitatem ſpectantibus communicaturus, ita egit ut illi Xeſquem ad colloquium denique adduxerint. Dragutus uno tempore proceres & Xeſquem fallit: nam cum illi credidiſſent blanditiis & largitionibus Draguti, nullaſque ſubeſſe inſidias arbitrarentur, ſuum regem per inſcitiam prodiderunt. Xeſque capto inſulam occupat Dragutus cęteris Mauris inſulanis per uim ſuo imperio adiunctis, quorum in conſpectu, ad cęteros omnes deterrendos, quominus detrectarent imperia Turcarum, iubet Xeſquem laqueo ac ſuſpendio necari. Sic enim terreri & conſternari animi Maurorum putabantur, ne qui nouarum rerum molirentur. Ita vero res illa principum inſulanorum animos commouit, tanta exorta eſt aduerſus crudelitatem, perfidiamque Draguti indignatio, ut habito colloquio cum cæteris Mauris amicis equitum Melitentium de eiiciendo Draguto, conſilium delatum ſit ad ipſum magiſtrum equitum, qui pluribus de cauſis coniunctus erat non leui amicitia cum Ioanne Cerda regulo Medioli tunc prorege Siciliæ.

Perfidia Draguti.

Prorex monitus à Valettano quo in ſtatu eſſent res Numidicæ, ac Tripolis pręſertim, quę facile poſſent expugnari per Caruani & Draguti inimicitias, quia Tripolis non eſſet ſatis munita, ſententiam Valettani probat. Nam facile futurum apparebat ut Caruanum haberent amicum propter inſidias Xeſqui & omnibus inſulanis Mauris paratas, ad euellendam eius hoſtis potentiam, qui aſſiduis perpetuiſque incurſionibus Italię, Sicilięque litora mox infeſtaret. rogat ut Philippum regem hortetur per literas ne tantam opportunitatem pręteritmittat. Sed quoniā

Valettani

Valettani literæ scitè perscripæ viderentur, eas Prorex mittit ad Philipum regem. ut quia Bernardus Guimara uir prudens erat legatus & negotiator Melitensis ordinis apud eum regem, illi datur negotij tractandi cura cõmuni consilio. Missi sunt & nunnij, qui traiicerent in Mauritaniã, Galatẽq; accedentes mox agerẽt cũ Caruano de amicitia cum Philippo Rege ineunda. Docent nũtii Draguti esse concilium regno potiri atque imperio omnium finitimorum locorum. Ingenium indomitũ hominis non fore contentum præsentibus finibus demonstrant, nisi proxima quæque imperio adiecerit. declarant temeritatem & superbiam & arrogantiam esse intolerabilem, qui uelit neque reges quidem esse liberos, sed obligatos eosdem habere amicos & hostes quos ipse probarit. Docent eum, qui tanta usus sit crudelitate in reges, quanta Dragutus usus est nulla accepta iniuria in Xesquem, uirum bonum esse non posse. quid enim faciet reconciliationis simulatione is, qui talis fuit in amicum? aut quis tuto se eius fidei commiserit? probabile certè est eos, qui ulciscendarum iniuriarum causa bellum susceperint, ubi iram expleuerint, posse quiescere: sed is, qui auaritia & ambitione duabus sempiternis & grauissimis pestibus impellatur ad omne fraudum insidiarumq; genus, nullum certè finem habebit, cui iure sibi uideatur posse acquiescere. Maximum esse argumentum libidinis dominandi post mortem Xesquis principis innocentissimi eius regni occupationem & captiuitatem, cum omnia humana diuinaque iura prosternat libido dominandi. Miserrimum esse, quod fiet ab ipso Caruano necessariò, eius fidei & pactionibus eredere, cuius uel amicitia plena sit insidiarum & malorum. proponuut non defutura esse finitimorum omnium populorum auxilia aduersus perfidiam & crudelitatem Draguti, cum ille non deterruerit per illam cędem animos cęterarum gentium, sed potius irritarit, & ad desiderium uindictæ prouocauerit. nam omnis crudelitatis comes est odium & maleuolentia populorum. ostendunt Philippum regem, armaque Christiana ultro esse uentura ad eiiciendum ex iis finibus tam crudelem ac tam molestum uicinum. Hisce rationibus & pollicitationibus auditis Caruanus respondet se libenter illam amicitiam agnoscere. Pollicetur præterea sese annonam copiis Hispanis suppeditaturum, & omnibus rebus necessariis iuuaturum, missurumque peditatum & equitatum, atque se ipsum cum suo equitatu in castra uenturum. Guimara ubi negotium cum literis ad regem detulisset summa diligentia usus, faciles aures regias ad illam expeditionem nactus est: quæ dum tractantur in Mauritania & Hispania ad rationes belli suscipiendi, exierant è Propontide rostratæ triremes Turcicæ octogintæ, & dicrota, prædatoriæ nauiculæ, liburni, uariique generis nauigia circiter triginta, quæ uniuersa classis Apolloniam applicuit. Andreas Auria regiarum triremium præfectus cum esset Neapoli consilium cum prorege communicat defendendæ Italiæ. docet proregem magnum imminere periculum ne litora Italiæ, cuius plurima pars mari terminatur, prædationibus & incendiis uastaretur. decretum est communi consilio ut prorex duo millia peditum, equites quingentos colligeret ad præsidia aduersus classem Turcarum. his impositis triremibus uentum est Messanam.

Oratio ad Caruanum de fœdere ineundo.

Philippi consilium de inuadenda Numidia.

At Philippus rex consilio Valettani confirmato decernit illam expeditionem esse suscipiendam; literas itaque exarat ad magistrum Melitensis militiæ, quibus demonstrat se statuisse illud negotium esse suscipiendum. decernere ut fiant apparatus. non defore securitati & quieti eius ordinis. Scribit etiam ad Suessanum præfectum Insubrum, & ad proregem Neapolis ut quilibet horum mitteret duo millia Hispanorum in Siciliam. accedit Messanam etiam Guimara ipse cum literis. Sed quoniam uerebatur Philippus ne ad reuocandum illud consilium Turcica classis ad infestanda Hispaniæ litora adnauigaret, iubet Ioannem Mendocium præfectum Hispanis triremibus contendere ad ea litora tutãda: at Auria intelligens quanti referret uniuersæ rei bellicæ ne triremes illę discederent ante explorata Turcarum consilia, non prius Mendocium dimittit, quàm cognitum sit Turcas non esse uenturos in mare mediterraneum. Ioannes Auria Panormo profectus Messanam Guimaram cum literis reperit. illis iubebatur res ad bellum necessarias, tormenta, copias, commeatus, pecunias comparare. Cerda summus imperator creabatur eius expeditionis, quare continuo tribunos dimittit qui Neapoli & in Sicilia pedites Italos ad signa conuocarent. dat Chirico Spinolæ præfecturam septem cohortium, trium Scipioni Tolfę, duarum Hippolyto Malaspinæ, qui omnes ferè erant exules. totidem cohortes collectæ sunt in Sicilia, quod ita factũ est, quia prorex Neapolis propter metum Turcarum nollet priuari suis præsidiis, dum classis stationẽ haberet Apolloniæ. est enim Apollonia siue Aulon urbs Macedoniæ, quę mari Adriatico alluitur è regione Apulię, portumque habet excipiendæ classi accommodatum. Aluarus Sandęus duo millia & quingentos pedites Italos colligit. contrahit ex Insubribus duo Germanorũ, duoq; Hispanorum millia, quoniam mortuo Henrico Gallorum rege Suessanus copias non dimiserat, ut spectaret quò tẽderent consilia noui Regis. Sed cum Galli pacis conditiones exequerentur, hę copię missę sunt Genuam magistro castrorum Michaele, ut classem conscenderent. Missæ sunt & tres cohortes è Campania à prorege Neapolis, alias promittit sub tempus nauigandi. Iussę sunt naues onerarię Genuenses & Siculæ conuenire ad commeatum & res classi necessarias conuehendas, ac traiiciendas copias. Sed iam circiter cal. Octobris maritimæ terrestresque copiæ Messanam conuenerant ubi cẽsa sunt quatuordecim millia peditum uariarum nationum. dictus est magister castrorum Ispanorum Alovsius Osorius. Italorum Andreas Gonzaga. tormentario negotio præficitur Bernardus Aldana. Xenodochio vulneratorum pręficitur episcopus Balearium insularum, ut qui vulnerarentur obtinerent omnia necessaria. Nam profectò ita postulat non modo bellica ratio, sed etiam humana, ut qui vulnerantur pro tuendis castris principum, ac decore militari, iidem, si inopes sint, ne per maximam rerum omnium inopiam in fossis & humi prostrati morientes deserantur miserrimum planè mortis genus. Quis enim leuia certamina intrepidus ineat, si sciat aut per arma hostium

Copię Philippicæ ad Numidicam expeditionem.

ftium si vulneretur, aut per inopiam omniũ subsidiorũ In castris amicis esse moriendum? aut quæ gloria expectabitur abiis, qui ita trepidi ac sollicit fuerint? Hos bellicos apparatus intelligẽs Dux Hetruriæ quatuor triremes egregiè instructas mittit. tres additæ fuerãt à purpuratis patribus ante pōtificem Mediceum duce Flamminio Anguillara. Tolettanus has copias auget septingẽtis sclopetariis, & quadringentis equitibus. interim duo catascopia mittit in Numidiam ad res Turcarum explorandas. alterum horum captum à Turcis fecit ut omnes bellici Christianorum apparatus Draguto fuerint cogniti. fiebant autem apparratus mense septembri ac Octobri, quòd ea loca tranquilliore mari per id tempus fruantur, neque classis tunc erat timenda, quia sese in hyberna iam Byzantium recepisset. Dragutus cognitis his apparatibus quanta potest celeritate prẹsidia auget duobus lectissimorum peditum Turcarum millibus, & centum ac triginta equitibus. Numerus nauigiorũ, quæ Messanam conuenerant, hic erat. tres actuarias ducebat Flamminius. decem erant Siculæ duce Berlingerio. Sex Neapolitanæ præfecto Sancio Leua. quinque duce Antonio Auria. Quatuor ex Hetruria duce Nicolao Gentile. duæ prẹfecto Bindelo Saulo. Quinque Melitenses cum duabus onerariis. Dux Medioli cum duobus maioribus nauigijs quinqueremibus, quas Galeonos uocant, onerariis uiginti & octo duce Io. Andrea Gonzaga. grippis, id genus est recentiorum nauigiorum, duodecim. liburnis septem. biremibus undecim. prædatoriis sexdecim. imposita est huic classis tanta commeatus copia, ut in multos menses posset sufficere. iubentur tamen urbes maritimẹ nouos commeatus parare. imposita sunt triginta muralia tormenta, & multi bellici apparatus, & munera, quibus Mauri conciliarentur. sed quoniam multo antefieri debent apparatus, ut sint in promptu cum opus est, non paruus fuit tempus illud iis faciendis absumere, quod erat utendis accommodatum propter naturam uentorum & regionum. Sed Hispanæ classis quæ abnauigauerat abseuua, & tarditas Hispanorum non opportunè missorum in multas difficultates negotium adduxit. classis uniuersa Syracusas profecta pridie cal. Nouembris appellens stationem habet in portu uentum præstolans Pachynũ versus. Sed enim cum Sicilia per hyemem occiduis Australibusque uentis magis affletur, quàm reliqua Italiæ litora, rariusque Borealibus, erãt ibi, uenti Boreales expectãdi. nã qui à parte Septentrionis ex Aetnæ uallibus exurgunt ualde molesti sunt è portu exeuntibus. neq; prius datus est exitus è portu triremibus, quàm dies prope uigesimus Nouembris transactus sit, neque tamen onerariæ cessantibus breui secũdis uentis exire potuerunt. Multi coorti sunt morbi in ipsa classe propter diuturnam stationem. multi moriebantur. multi tarditatis discessus pertẹsi diffugiebant.

Sicilia quibus uentis exposta.

Illud necessario cognoscendum est classium imperatoribus, quod non potest sine magno classis periculo ignorari, cum inscitia non admittat excusationem in rebus bellicis, quòd ubi classes diutius ibidem stationem habuerint, uel propter importunitatem temporis ac tempestatũ, uel propter imperatoris negligentiam, uel alia quauis de causa, necesse est ibi pestilentiam omnino suboriri, aut certè multos morbos fieri, ut docet physica ratio, & omnium physicarum regina experientia.

Inscitia non ad mittit excusationẽ & bellicis reb.

Nam ubi castra habentur in continente ad alicuius urbis obsidionẽ diuturniorem, quis nesciat opus esse obsidentes quoque multa pati, modo ob annonæ penuriam, modo ob aeris intẽperiem, modo ob diuturnos labores, cum oporteat esse sub dio per noctem? tamen non ita facile suboriuntur morbi & pestilentia, quia quotidie è singulis cohortibus nõ nulli exeunt ad prædã, quod fit uicissim ab alijs his in castra reuersis. Sic .n. fit ut per prædã uictui, per exercitationẽ saluti exercitus cõsulatur.

Pestilẽtia cur & quãdo in classibus oriri soleat.

Vbi uero nulla fit exercitatio, ubi uictus & bonarũ aquarũ aliquãdo penuria, ubi semper propè esse oportet sub dio, ubi multarũ fit sordiũ fẹtor, ubi omnibus frigorũ, uentorũ, pluuiarũ solis iniurijs expositos esse necesse est intra ligneos carceres, inter frequentẽ mutuã respirationẽ, quod etiam non parum obest, quis non intelligat morbos multos necessariò oriri? quibus addẽdum est multos semper esse tyrones, incommodorum & bellicorum laborum ignaros, qui facilius affligantur. Hoc docuit non solum presens expeditio, uerum etiam uarii euentus diuersorum tẽporum.

causę pestilentię classicæ.

sed ut ad ea, quæ sunt in omnium uiuentium memoria recentia adhuc, ueniamus, ut magis res nota fit per cognita exempla, patet, quod Turcica classis, ubi diutius morata est in insula Melite, plures propè morbo, quam ferro hostili sunt absumpti, quamuis multis certaminibus infeliciter ab iis pugnatum fuit in illa insula. Docuit hoc Veneta classis sequentibus temporibus præfecto cum summo imperio Zenio, cum segnis morata ad Iaderam, nulloq; commisso prẹlio quadraginta millia ferè mortalium, & egregiam iuuẽtutem Italam amisit multis coortis morbis. Docuit clades Turcarũ uictorum segnis morata in litore Cypri ad litora custodienda, in qua tot multa hominũ millia remigum perierunt, ut uacuę triremes multę necessario sint in insula relictæ. Hęc siquis ignorauerit, aut neglexerit, experietur cum magno detrimento rerum suarum ita se habere.

Vis Ventorũ classi cognoscenda.

atque non solùm hęc cognoscenda sunt classicis imperatoribus, uerum etiã uis uentorum, quòd alii aliis in locis magis dominentur. cognoscenda est uis aquarum, quæ diuersa est in uarijs tractibus maris nauigantibus, quarum non parua est differentia ob recursus diuersorum locorum. Nam quanta uis sit aquarũ marinarũ in faucibus maris Aegẹi, eũ magna copia defluat ex iis faucibus, quę defluunt è Mẹotide, in quam multa perampla flumina illabuntur tam ex Europa quam ex Asia, ut Tanais et Borysthenes, aut ex alijs ripis ac maris partibus, vt vnde irrumpit Danubius, non potest ignorari sine maximo classium periculo per illa maria nauigãtium.

Aquarũ & locorum differẽtia in refluxibus.

Apparent enim perspicuè exeuntes aquæ per fauces Hellesponti & Byzantii, ubi mare succrescit ordinario fluxu, neque usquam ingrediũtur. Hec magna aquarum copia ubi ad fauces Aegẹi peruenerit ab insula Euboea impulsarum, propter profunditatem aluei uires impetumque amittit. Illatum cursus est ad sinistram orientem uersus, at non contra; quoniam Creta tanquam agger aut obex quidam ab ipsa natura obiicitur. Nam fauces, quæ sunt a Samonio promontorio ad propiorem continentem usque, multò sunt ampliores

illis,

illis, quæ sunt ab ultima parte insulæ occasum uersus, propinquioreque continente. Sic igitur defluunt aquæ Ciciliam & Pamphyliam alluentes ac Cyprum insulam tum intus, tum etiam extra, atque in litora Syriæ impinguntur, unde flectuntur postea in Aegyptum. His etiam uires atque impetus additur ad cursum occidentem uersus propter magnam copiam aquarum, quę per septem Nili ostia defluunt propinqua Alexandriæ. Sic per illa maria uel sine magno uentorum usu Italiã uersus nauigatur. At contra, nisi sequantur uenti, non sine magna difficultate illuc nauigatur, nisi quid aquarum cursus adiuuerit, qui patuit quantum possit. sunt sanè suæ cuique mari difficultates, vt uno verbo dicam, quæ non ignorandæ sunt ab imperatoribus classiũ; quæ vel si declarentur à peritis, uix ab indocto percipi possunt, atque ita in rebus singulis consultantium necessarius erit exercitus. cæterum ubi aduentassent cal. Decembris, exeunt onerariæ ad Pachynum promontoriũ Siciliæ cum triremes distarent circiter duodecim millia passuum. rursus reflantibus uentis, onerariæ in portum Syracusanum repelluntur, triremes ad insulam Melitem se recipiunt, quam iam prætericrant. Joannes Cerda summus classis imperator cum magna lætitiæ significatione, multisque muneribus à magistro Melitensis militię excipitur. atque missę sunt triremes, quę onerarias remulco ad insulam attraherent. accedunt ad Melitam Tarento tres onerariæ, septem Hispanorum cohortes interim uehentes à Neapolitano Prorege, ubi quod reliquum erat anni in expectatione fuit absumptum. Quæ dum parabantur ad bellum in Italia, Vandomii & Amiras & Andelottus, & Sciathoneus aduersus Ghisios potentiam & odium colligunt cum alijs proceribus nouæ religioni fauentes, caluinistarum detestanda semina uel in nouas Indias per Caluini discipulos sunt trans-

1560. missa; sed cum patefacta fuissent, præfectorum diligentia sunt prorsus euulsa. Sed iam inierat annus sexagesimus à partu Virginis post mille & quingentos, cum nouus pontifex coronatur ad octauum idus Januarii, dictusque est Pius quartus, qui confestim animum ad negotia spectantia ad re-

Conciliũ Tridentinum indictum. ligionem conuertit. primum igitur omnium Synodum Tridentum indicit, sicut indictum erat antea à Paulo tertio, & à Iulio Tertio stabilitum. nam sperabatur per illam fieri ut hæreticæ prauitatis radices, quæ serpebant indies, iactatis ueræ religionis seminibus ex animis mortalium conuellerentur. Deinde Carolum Borrhomeum Mediolanensem purpurei galeri honore insignit.

Ioannes Medice Card. suum galerum largitur Ioanni Ducis Hetruriæ filio cum ob egregias dotes iuuenis, & non uulgaria animi ornamenta, tum quòd eius principis gratia, quæ certe maxima est, plurimum fuerat ad pontificatum adiutus. Legationes mittit ad omnes principes Europæ, quæ illos rogarent ut episcopos & viros insigniores doctina sacra dignitate præditos ad sacram synodum mitterent. Alphõsus interim Ferrariæ Dux ad nouum pontificem honoris gratia accedit, à quò magnificè perhumaniterque excipitur, quod ipsum fit à Duce Vrbinate. Deinde cæterorum omnium principum legationes de more mittuntur, quæ & gratularentur pro delata dignitate, & obedientiam tãquam communi Christianorum patri, & Christi Vicario promitterent. Tanta uerò confluebat undiq; Romã uariarum nationum multitudo, ut urbs illa multis mortalibus breui repleta sit, quę non parum superius fuerat exinanita. Sed enim turbauit non nihil animos multorum repentina Carafę familię mutatio, quoniam dictus est pontifex, ubi Carafę promissa quædam repeterẽt, contra promissam ueniam delictorum, si tamen promissa fuit, omni memoria acceptorum beneficiorum obliterata, imperasse Carafam ad se acciri. accedentem, capi; captum in custodias tradi atque in arce diui Angeli asseruari. Illud tametsi per iniuriam factum uidetur aliquibus contra promissa, tamen deo ita iu-

Carafa Card. captus. bente factitatum apparet propter multitudinem ac magnitudinem a Carafis commissorum; cum deus sit iustus index, & optimus uindex denique scelerum. Illud certè accidit, quòd ex ea fortunæ mutatione, & seueritate tam repentina Pontificis pręter expectationem omnium populorum, magna iniecta est trepidatio Romanis, & magna suspicio in animis omnium, quòd non multò meliorem pontificem superiore essẽt habituri. confirmauit hanc opinionem pontificium mãdatum, qui

Palianius captus, & multi alij. misit equitatum ad capiendum Ducem Palianium, qui erat Gallesii, & Leonardum Cardonem, & Aliffę comitem, & Palianii affines. Horũ omniũ ad causę diiudicationem, quę de rebus plurimis per quæstiones expressis habẽda erat, delecti sunt purpurati patres non nulli, & his adiuncti uiri lectissimi Auditores Rotę uocati magistratus, qui Romę summæ est dignitatis inter iudiciarios. His iudicatio necis & uitę commissa est auditis accusationibus & defensionibus. qui certe extremis suppli-

Mors Carafarum. ciis non multo post sunt affecti. Quidam Carafę familiæ nimium affecti carpserunt acerrimè hoc præclarum pontificis facinus, cum dicerent turpe esse cuiuis, promissa non seruare, sed pontifici præcipuè, cum illa uitia Dei & hominum indignationem in se cõuertant: quæ ita apparent detestabilia, ut regium & magnificũ est supplicum misereri, lapsis parcere, liberalitate, humanitate, clemẽtia in omnes uti, sed in eos præsertim qui uitam, facultates, sanguinem nostrę fidei cõmiserint. Sed tamen ita fit diuino instituto ut homicidarum ultores inopinantes inueniant, atque malorũ hominum mala munera in ipsos largitores conuertantur. Nulla sanè promissio seruanda est cuiquã, quæ appareat impunitas atque inuitatio scelerum, & quasi cęteris licentia ad improbitatem. nam

Promissionẽ fallere quando licitum appareat. quo iure promissio talis seruanda est? atque id Romę certè minime omniũ locorũ conuenit, quod ita fiet, ut pontificum affines omnia scelera impunè committere possint. detrusi sunt in carcerẽ

Montius & Neapolitanus Card. capti. Montius etiam & Neapolitanus Card. aliis de causis, sed Montius ob delicta præsertim in fiscũ commissa, qui ut absolueretur centum & amplius nummorum millia dissoluit, per quã æris alieni magnitudinẽ illi necesse fuit propè rusticari, at certè carere aula pontificia, & sumptus domesticos minuere prouentibus in multos annos oppignoratis ita concedente ipso pontifice. & quoniam Tridentina Synodus indicta fuerat, Pontifex de omnium hominum salute sollicitus mittit Alexandrũ Canobium ad Magnum Ducem Moschouitarũ, qui illi persuaderet ut doctiores è suis ad cõcilium mitteret.

mitteret Canobius Carrodunũ in Poloniã profectus petijt à Sigismundo rege ut liceret per regnũ in Moschouiam pertransire. rex quia plurimũ & animo & armis Moscho dissideret, uetuit omnino palam transitum per suum regnum, quare Canobio necesse fuit re imperfecta redire. Isabella Regina Francisci Gallorum Regis soror in Hispaniam accedens, uti per Ringomem, aliosque proceres Philippi nomine nuntiatum fuerat, multis comitantibus proceribus satis diligenter pro Regia muliebrique diligentia tamen properabat. at Philippus Toleto Cõplutam accedit, quò iubet aulicorum multitudinem conuenire, ut obuiam honoris grana iretur Reginæ ad oppidũ Guadalairam, quod est Bastitanorũ siue regni Castellæ. ipse paucis domesticis comitantibus Cõplutã ad Reginam proficiscitur, quæ iam ad palatium quoddam non procul inde distans cõuenerat. prostridie celebratis solennibus de more nuptiarum, uentum est Mantuam Carpetanorum, ubi regium paratum est conuiuium, ac regina sumptibus Philippicis uti cępit, cum plura duobus nummum millibus quotidie absumerentur. Paucis interiectis diebus Philippus Toletum accedit, atq; inde ad Oliam pagum agri Toletani, quo Lusitana regina conuenit. Toletanę matronę sunt instrui iussę ut obuiæ fierent reginæ, atque Toletani magnam pompam in eius aduentum parant. artifices egregiè instructi sub signis ad sonitum tympanorum obuiam procedunt. postea parati sunt pueri ducenti, militaremque in modum induti, quorum omnium numerus accedebat ad tria millia; atque constiterũt in acie in Vega planitie. Instructi sunt equites ducenti talaribus tunicis, qui Turcica capitũ haberent integumenta cum argenteis liliis & acinacibus ad morem Maurorum pẽdentibus aureis torquibus è collo pro Zonis, scuta candida gestantes. dextera brachia integumentis annulatis tegebantur cum iaculis uexilla habentibus similia uestibus. præcedebant quatuor tibicines, quibus aurum erat pro capillis. constiterunt in acie in loco delito expectãtes reginam è regione peditum, quę inter utranque aciẽ erat transitura. illa aduentante initum est leue prælium tanta sclopettorum salutatione ut omnia circum contremiscere apparerent: qui postmodo, compositè iter faciunt in urbem ad palatium usque. Sequebantur iuuenes multi & puellę, qui ex Olia, Magano, Varga pagis iussi erant ante reginam tripudiare cum in urbem accederet. Sequebãtur alij cũ tintinnabulis brachiis & cruribus alligatis de more Maurorum, cum strictis ensibus, qui harmonicè inter se decertabant. secuti sunt mares & fęminę personati Agarenico habitu cũ arcubus è foliis palmarũ, & multis tintinnabulis. alii cum cymbalis habitu Numidico cimbala pulsantes ad priscam cõsuetudinem Maurorum. omnes hi cętus personatorum varia ludicrorum genera exercebant, ubi apparuisset regina, quæ consistebat dũ perficerentur. obuii fiunt & uiginti & quatuor mulis uecti egregiè induti pręcedente uexillo cum tribus tubicinibus, totidemque post hos uiridi induti, qui balistas gestabant super sinistris humeris, ac dextra uirgam tenebant; atque hi erant ministri iudicum uias Castellę latronibus expurgantes. Sequebantur personati in morem syluestrium hominum induti cum clauis ligneis ad sonitum tympani, qui peractis ludicris uariarum auium concentus imitabãtur. Postea succedebant iudices Quęstionis, iurisperiti, medici, theologici conuentus, canonici augustioris templi, equites complures, præfectus ciuilibus & capitalibus controuersiis, concilium Indiarum, Terraconensis Hispaniæ, & regni Castellæ; quæ omnia concilia inuicem erant separata. Subsequebãtur Dux Francæ villæ, & senatores supremi concilii regii, qui semper regem sequuntur, cum omnibus pręfectis, ac gubernatoribus regnorum, prouinciarum, principatuum Philippi, qui ex equis desilientes reginam salutarunt, & in urbem comitantur. Regina ubi urbem adiisset, multos fornices affabrè factos uidet, in quibus animalium picturę & nauigiorum inerant, & carmina poetarum in laudem reginę composita, quę omnia recensere longum esset. Vbi ad extremam fornicẽ magnis sumptibus Toletanorum extructam uentum est, præstò fuerunt Iuratorum & Toletanam rem administrãtiũ magistratus cum magna musicorũ instrumentorum harmonia, ubi excepta fuit regina sub magnificentissimam umbellam, quam Alcades, id est insignioris magistratus nomen, rogant iuramento affirmare se omnia priuilegia, immunitates, cõsuetudines seruaturam; quod fuit per publicum scribam literis mandatum. His peractis proceditur ad augustius templum & altare maius Iuratis & patriciis umbellam gestantibus. excipitur ab obuiis sacerdotibus, ibique sex gigantes longitunis octo cubitorum præsto sunt, tres muliebri habitu Gallico ac Belgico, tres uirili Germanico & Numidico, qui præcedentes tripudiabant. inde digressa per multa ludicra ad regium palatium profecta tres ingentes gigantum imagines cum inscriptionibus uidet, quarum duæ erant nudæ, alia leonina pelle induta. Inscriptiones laudes reginę continebant, quæ mox excepta fuit in palatium à Lusitana regina, Carolo principe Hispaniarum, aliisque insignibus matronis cum ingenti tormẽtorum strepitu ad lætitię significationem, quę in uniuersa Hispania edita est. cæterum regina per multos dies in ea ciuitate inter lautissima conuiuia, uaria ludicra, regiam magnificentiam magna cum uoluptate cum Philippo marito commoratur.

Sumptus reginæ Gallicę quotidianus.

Põpa Toletanorum in aduentum reginę Hispanę.

LIBRI DVODECIMI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER TERTIVSDECIMVS.

DVM regnum Hispaniæ, omnesque prouinciæ, quæ sunt in eo tractu, qui vergit ad meridiem, & cum Betica, Lusitanaque regione terminantur, subiectæ Philippo Regi conuiuiis, tripudijs, aliisque ludicrorum & oblectationum generibus indulgent; classis, quæ ventorum vi repulsa in portum Syracusanum fuerat, triremibus cæteris Melitam profectis, post multas difficultates ad quartum idus Ianuarij denique cum reliquis viribus cóiungitur, cum onerariæ naues etiam remulco attractæ Melitam applicuissent. Sed quia diuturna mora multorum malorum est causa in rebus classicis, & propè classica populatio, absumpta sunt in insula Melite partim, partim Syracusis varijs morbis circiter tria millia hominum, quare necesse fuit in Sicilia, & Neapoli supplementa conscribere in classem. ea non sine multis difficultatibus Ethusam Lapadusamque prætereuecta, & ne in Syrtes impingeret perpendiculo profunditates assiduè metiens ad insulam Lotophagitem, & ad eam partem denique peruenit, ad quam aquatum accedebatur. onerariæ duæ iuuentę missis triremibus capi iubentur, è quibus quæreretur quo in statu essent res insulanæ. stationem habebant onerariæ apud turrim lateritiam, vbi exigebantur vectigalia. Turba nautica visis triremibus continuo diffugit, quare altera nauis lino, & mercimoniis Alexandrinis, altera oleo, melle, & rebus quæ ex insula exportabantur, onustæ captæ sunt ab Hispanis. Cerda catascopium mittit cum candido vexillo ad significationem amicitiæ, quod cum nullo pacto fuisset admissum, sed repulsum per tormentorum ictus, negotium id differtur in diem crastinum, quod esset aquandum. Captis onerarijs vexilla cum Hispanis insignibus de more imposita sunt, at præda in eundem diem diripienda differtur. Est enim consuetudo classica militaris, vt insignia statim imponantur noua captis nauigijs, ne perturbatè omnes eo accedant, vt præda pro singulorum dignitate in partes debitas diuidatur. res vniuersa in tres partes distribuitur. duæ dantur summo imperatori expeditionis, qui pro arbitrio præstantioribus ducibus, & militibus & quorum egregia opera enituerit, dispensat, tertia diuiditur viritim in priuatos milites. Monet Sandæus, vt postridie cum in prætoriæ nauis puppe vexillum extolletur centuriones quidam cum duodecim sclopettarijs, ac totidem loricatis lectissimis ex suis cohortibus in lintres desiliant, neque prius abeant à puppibus, quam visus sit Aluarus cum paruo vexillo ad terram appellere. tunc iubentur properare vt omnes coniungerentur; neque tamen vlli lintres præcederent. quod si ipse in terram impegisset, iussi sunt omnes id ipsum facere. rursus his egressis imperati sunt lintres quanta fieri posset celeritate reuerti ad signiferos, & alios milites conuehendos; nam è primis egressis parua fit acies, postmodo accedentibus cum Cerda tribus millibus pedirum iam iusta acies instructa collem illum occupat, vbi erat aquandum. eo colle præsidiis munito in quatuor acies diuidit sclopettarios. vnam locat a fronte aquantium præfecto Gregorio Ruizio. aliam in dextro latere. aliam sclopettariorum a sinistra præfecto Varaona. quarta ita constituitur acies loricatorum, vt si sclopettarii se reciperent ab his excepti protegerentur. à fronte armatorum multi constituuntur sclopettarij duce Sandæo. Sic efficiebatur, vt neque aquantes, neque armati possent offendi cum mutuo auxilio vicissim tegerentur, omnesque acies sibi vicissim auxilium ferre possent. His in acie instructis Mauri, & Turcæ pedites atque equites se ostentant, erant equites ij quadringenti, at peditum quinque millia sclopettariorum maiori ex parte cum prælongis sclopettis. Initur leue certamen. multis assiduè succrescentibus pugnatur atrociter.ne-

Classicæ prædæ diuisio ꝑ cóſuetudine.

Acierum instructio.

Copiæ Meoyngem accedunt.

ter. nemo capitur è Mauris cum id Hispani summa ope contenderent, Cęsi sunt multi vtrinque, & Aluarus glande vulneratus, qui cum parui primùm vulnus faceret, mox in magnum periculum vitæ incurrit. Turcæ sæpius in aquantes impetum faciunt, sed cum illi egregiè protegerentur, repelluntur. non enim semel aut bis inter aquandum pugnatur. at quia homines partis eius insulæ, quæ arci vicina est, amicissima est Turcis, maximeque aduersaria factioni Xesquinæ, nihil de Draguto cognoscitur, qui si cognitus esset a Cerda esse in insula, non euasisset vim hostium, cum nulla haberet nauigia in insula præter dicrotum & triremem; quibus captis nec ipse effugere poterat, neque res Byzantium deferri, neque Turcica classis tam citò opem ferre. at ea nauigia relicta sunt illęsa ab Hispanis, vt tormenta citius extraherent è nauibus. Illud non semel dictum esse velim, quod est contra bellicam disciplinam ac securitatem oppida, vrbes, munitiones, nauigia à tergo relinquere, aut siquid sit omnino vnde timendum sit, aut vnde consilia possint retardari, nedum infringi; cum nemo tutus iure dici possit, qui hostem habeat à latere vel à tergo quamuis imbecillum. denuo cum octo triremes ex insula Melite sequi iussæ accessissent, quatuor Florentinæ nimirum, vna Andreæ Gonzagæ, duæ Monæci, vna Sicula, aquari decernunt. exposita itaque manu sclopettariorum, & globo armatorum cum sarissis, pacate aquantur, at reuersis copijs ad classem cum paucis morantibus, quibus centurionibus initur leue prælium à Mauris contemptus Christianis ob paucitatem. ceciderunt multi ex Hispanis, quos cum tormenta classica aliquandiu protexissent, tamen ob multitudinem Turcarum & Maurorum cedere coacti sunt, & multi trucidati, inter quos præcipuæ autoritatis fuerunt Petrus Vanegas, Alonsus Guzmanus, Franciscus Alenatus, Adrianus Gania. sed quoniam vires insulæ aut finitimæ Turcarum non apparebant Draguto diu posse resistere tantis apparatibus hostium, missum est dicrotum & triremis Byzantium per obscuritatem noctis, quæ aduersus tantos Christianorum motus auxilia postularent. his duobus nauigijs præfectus erat Luz Alis. Enimuero præclarè se habet Hippocratis dictum, male habere tunc corpora, cum ratio deiecta est ac mens delirat, sic in castris omnium rerum maxime necessaria est imperatoris prudentia. at Cerda maximum errorem commisit, quia, cum bona spes victoriæ posita sit in cognoscendis consilijs & viribus hostium, nihil id curauit vel monitu Maamidarum, qui erant exules Arabes ita vocati, docentium Dragutum esse in insula, cum octingentis equitibus, & paucis Arabibus, pollicentiumque liberaliter omnegenus auxilij, cum perpetui sint hostes Turcici nominis. Docent duo nauigia Byzantium summa diligentia contendere ad flagitandas suppetias. Hortantur vt Xesquem nouum adiuuet ad regnum per crudelitatem & perfidiam superiori Xesqui ademptum recuperandum. Præstare rebus Hispanis vt Regem deuinctum beneficijs tinitimum habeant, quàm immanissimum latronem, & piratam non minus in amicos, quàm in hostes innatam suam feritatē exercentem. Cerda tamen his rationibus neglectis concilium indicit præstantiorum procerum. proponuntur variæ de rebus agendis sententiæ. nam alij, quòd initia bellorum parum feliciter succedere viderentur, quòd aqua, quòd venti, quòd fortuna belli continuò cœpisset repugnare, deferendam eam expeditionem & in annum sequentem differendam censebant. Alij contendebant insulam illam omnino esse occupandam, ne frustra prorsus eò venisse cum tantis viribus dicerentur; quòd ea faciliorem viam patefecisset ad Tripolim & proxima quæque subiugandam. Alij quoniam Tripolis vrbis causa factus esset vniuersus bellicus apparatus, in fulsum esse putabant redire domum neque tentato quidem negotio, quòd apud hostes quoque, nedum apud Philippum Regem tot ducum ac militum insignium susceptio belli videretur ridicula; cum non prius accesserint ad visendam insulam, quàm versis proris reditum sit, ac neque duas horas triremes constitissent in anchoris. propter tantam varietatem sententiarum, cum non fuisset iudicatum quæ harum esset vtilior, nihil concluditur. Comitia indicuntur in sequentem diem. conueniunt frequentes in prætoriam nauim. proponuntur sententiæ. alijs redeundum videtur, alijs cum accepta essent iam ex insula Melite auxilia procedendum ad susceptam expeditionem. atque ita consultatū est iussis omnibus nauigijs consistere ad minorem Syrtem, cum classis à Lotophagite recessisset. Distat Syrtis ipsa minor ab antiquis vocata aliquantulum à Tripoli. Classis ibi coacta est reflantibus ventis diu morari, vnde febres coortæ sunt pestiferæ in vniuersa classe, atque multi mare pro sepulchro habuerunt. Quidam censebant quam citissimè inde abnauigandum esse ad Lotophagiten dum supplementa accederent è Melite, quoniam Syrtis aer insalubris esset & malignus ob multas paludes; qui quidem talis magnopere est deuitandus. nam plurimum potest vis aeris vt aquarum. qui cibus est perpetuus omnium propè animantium, non parui referens ad sanitatem. Quanta sit aeris vis ostendit Hippocrates Cous Artaxersi, qui cum moreretur exercitus castris continuo mutatis eum sanitati restituit. & Lotrecchij exercitus nostra memoria ad vrbem Neapolim in pestifero loco castrametatus, totus ferè deletus est cum ipso imperatore, nam profecto hostes vel fraudibus, vel armis, vel virtute superari possunt, sed in castris si annonæ penuria, si aeris aut aquarum malitia infestet, ea res nullo planè studio potest superari, sine quorum cognitione nemo potest imperator esse, nisi per multorum calamitates. Decernitur denique inde recedendum esse, atque susceptum negotiū expugnandæ Tripolis omnino non deferendum. quod si aspiret benigna fortuna Tripolim abnauigandum; sin autem, copias in insulam Lotophagiten expectandas, & Xesquem in regnum restituendum. Sed enim cum Auster nauigantibus insurgeret, qui aduersatur Tripolim inde petentibus, repelluntur ad insulam Menyngem. Dum hi se accingunt ad insulam occupandam. Scotia succrescentibus paulatim seminibus hæreseos aduersus Gallos ac viduam reginam,

Error Cerdę.

Consultatio Philippicorū an Tripolis inuadatur, an Menynx, an alia loca, an expeditio.

Classica pestis.

Aeris vis.

Scotię Seditio.

cœpit bellorum, discordiarumque fluctibus exagitari. Franciscus Gallorum rex his motibus cognitis Scotensium, qui ab Helisabetta Britanniæ regina excitabantur atque alebantur, multas cohortes peditum mittit ad eos opprimendos. sed cum rumor increbuisset multas etiam copias esse eò destinatas duce fratre Ghisij, Helisabetta cognita arte Galli verita ne per hanc simulationem Gallus domitis & subiugatis Scotensibus totam vim belli conuerteret ad Britanniam subiugandam, instruit ingentem classem, cui præficit cum summo imperio Amirantem Clintonium. Imperat eam classem ad litora Scotiæ adnauigare, & ad ostia Tuedę siue Fritij fluminis consistere vt occupatis illis angustiis ex ea parte aditu insulæ atque continentis Gallica auxilia prohiberet, quà Gallis in Scotiam nauigaturis necessariò erat transeundum. magnum exercitum etiam colligit ex omni Britannia, cuius imperium summaque autoritas datur Norfolcio Duci. explicatis vexillis ad profectionem Milordeo Raio viro acerrimo magnis itineribus illuc acceditur, vbi Galli sese admirandis munitionibus præaltisque & amplis aggeribus aduersus Scotenses copias circumuallauerant apud Petiuitum portum, qui nobilissimus est in mari oceano Letha ab antiquis vocatus, atque distat circiter mille passus ab Alatis castris celeberrima vrbe Scotiæ, metropolique regni, cum portum cum natura per se sit firmissimus, Tum Galli sic operibus varijs, tantaque arte vallauerant, vt appareret humanis viribus omnino expugnari non posse, vel quauis violenta contentione. Interim Helisabetta callido consilio, vti postulabat res bellica, nullis intermissis bellicis apparatibus Legationes ad Gallum Regem mittit probabili de causa, quæ conquererentur, quia Scotensiũ regina sibi Britannici regni titulum arrogaret. Quòd Henricus procurasset cum Paulo Quarto Pont. per edictum Clementis Pontificis vt ea pronuntiaretur inhabilis ad regni successionem. Quòd per edictum factum aduersus patrem ipsius reginæ Henricus titulum Britanniæ iniquè ereptum Scotiæ reginæ minuxerat. Arrepta hac opportunitate rerum nouarum, quas ipsa hoc consilio in Scotia excitarat & aluerat, classe ingenti & magnis copijs terrestribus mira celeritate comparatis ad Letham castrametatur. Erant circiter duodecim millia Scotensium peditum duce Haranio regulo filio Protectoris, qui arma susceperant aduersus Gallos, eosque obsidebant, cum paruus sit & in Scotia & in Britannia vius equitatus. Scotenses armis cum Britannicis viribus coniunctis Letham terra marique obsident. Galli salutem suam in magno periculo positam esse rati confestim mittunt in Galliam, qui peterent vt classis ingens, quæ ibi parari dicebatur', adproperaret. Illa cum serius quàm opus erat per multas controuersias fuisset instructa, & iam iter faceret, grauissima inuadente tempestate semiquassata necessariò in portum reuertit. obsessi ita per tempestatem maris omnem spem subsidiorum abijciunt. Britannicæ legationes, interea conuenerant Franciscum Regem. queruntur primùm vt iussi fuerant de superioribus iniurijs, deinde nisi veteri Scotię regine vt sorori Henrici octaui Regis Britanniæ libera administratio relinquatur, nisi præsidia omnia Gallica euocentur, nisi Galli nullo pacto negotijs Scotensibus se implicent, bellum obnuntiant; ac nisi Scotenses pro moribus, legibus, institutis antiquis viuere permitterentur, nisi Icium per fraudes suorum ducum occupatum redderetur, nisi titulum Iberniæ Regis ad Britannos pertinentem desereret. Hisce petitionibus responsum est à Parisiensi concilio bellum ac pacem reginæ Britannicæ concedi. vtrum malit, eligat. Petitiones indigere maturiore consilio. de his breui consultum iri, quod fuerit decretum reginæ significatum iri. His responsis legationes domum sunt remissæ. At classis Hispana in insulam Menyngem reuersa, & in eam partem, quæ vallis Guernera vocatur, descensionem facit vbi Cerda doctus fuit à Caralia pirata multos esse puteos, & à cæteris captiuis. locus exploratur. inuentis puteis obseruatur. exitur, instruuntur acies. extrahuntur campestria tormenta. nemine apparente signum inimicitiæ iudicatur. moritur Sandæus iuuenis ex febre. instruuntur copiæ in tres acies. in prima equites Melitenses, & duæ Gallorum, quatuor Germanorum cohortes, in secunda Italus, in tertia Hispanus peditatus collocatur. fit edictum sub pęna capitis ne quis exeat è castris, quæ noctis aduentu fossis & aggeribus cinguntur. Positis vigilijs adeunt in castra duo Mauri. petunt colloquium. Nuntiant Xesquem imperare insulæ sine controuersia, cui datum sit imperium ab insulanis posteaquam Dragutus excessit ex insula ad muniendam Tripolim. velle esse amicum Philippi Regis. Si egeant commeatu ad arcem accederent ibi necessaria capturi, & de Tripolis expeditione cum Xesque communicaturi. Cerdæ iussu legationes detentæ sunt in castris per eam noctem. postridie ineuntur comitia. respondetur quòd tempestate impedita classis Tripolim non potuisset accedere, quamobrem decreuisse Xesquem in regnum interim restituere. illud vbi sine armis recuperauit, se excessuros ex insula post aquationem, si Xesques & insulani iurarent se fidem & amicitiam seruaturos. Muntiatur à transfuga non multo post omnes insulanos esse armatos, atque coniunctis Turcis, qui castellum Xesqui restituerant, sequenti nocte castra esse inuasuros. Postridie mouentur castra dimissis legationibus. in prima acie Melitenses & Germani & Galli procedunt, qui erant circirer duo millia peditum. Italorum aciem ductabat Andreas Gonzaga trium millium. Horum terga claudebant Hispani, qui erant quingenti supra tria millia. fiunt duæ alæ è reliquis sclopettarijs, quę singulæ constabant è trecentis. harum alarum vna præcedebat primæ aciei à dextra, altera à sinistra secundum mare. erat imperatum alis subsidiorum gratia institutis vt cum sclopettarijs coniungerentur, aut vbi magis opus foret. missus Aluarus ad puteos explorandos cum multis sclopettarijs reperit sabulo & multis lapidibus oppletos. Dum ita proceditur, fiunt obuiæ denuo legationes, quæ reipsa castra speculatum accedebant. excusant Xesquem,

quòd

Letha portus.

Britanniæ reginę copiæ & querelę.

Legationes Britannæ bellũ Gallo sub conditionibus obnuntiantes.

Hispana classis ad Menyngem applicuit.

quòd honoris gratia obuiam non venisset, qui tamen breui esset venturus. nam superiores legationes nunciauerant vix duo millia hominum esse in castris bellatorum, cum reliqui semiuiui apparerent. sed breui & color, & animus ex aere recuperatur. Xesque autem in acie post collem quendam constituto facile cognitum est è tympanorum sonitu rem ad bellum spectare; quia ter in bello, quinquies in solennibus pulsant nullo interuallo. Denuo adeunt Mauri. Cerdæ nuntiant insulanos plurimum lętatos eius aduentu. adesse Xesquem cum quatuor equitibus. rogare Cerdam vti cum totidem veniat in colloquium. venturum in castra, nisi Mauri vetuissent. nuntiatur legationibus eum posse accepta fide tutò venire: sin autem Cerdam cras esse venturum. Monetur Cerda copias in acie tenendas esse dum purgantur putei, ne sitis impatientes aciem desererent, qui aquantes facile possent profligari. initur minutum prælium ad puteos, quòd quinque millia Maurorum in sylua palmarum consederant, in quo tanta fuit alacritas Christianorum, vix vt à pugna reuocari possent. Mauri contrà cum ingentibus clamoribus Christianos inuadunt, quorum virtute facile repelluntur. Mauri si cedere cogerentur, statim inter palmas recurrebant. post aquationem inter certamina reditur ad naues. habentur comitia. Decernitur insulâ omnino opus esse potiri, cum Tripolis expugnatio difficillima visa esset in annum sequentem proroganda. nam Dragutus Tripolis prælidia tribus millibus lectissimorum Turcarum auxerat, vbi primum rumor eius expeditionis in Numidiam peruenit, multumque commeatum & omnis generis apparatus illuc comportandos curauerat. Decernitur vbi insula subiugata fuerit, munitionem esse excitandam, in qua firma præsidia imponerentur ad refrænandam temeritatem insulanorum. Apparebat illud non fore inutiliter quòd insula sit vnum ex optimis Mauritaniæ emporijs; quare futurum apparebat, vt propter commoditatem mercimoniorum omnes finitimi Mauri vltro Hispanorum amicitiam expeterent. His constitutis copiæ in tres acies distribuuntur vt diximus, atque cum quatuor bellicis tormentis iter capitur, totidem tractis ad sinistram castellum versus, in quo omnes suas vires Mauri inesse censebant. Repetuntur legationes de colloquio cum Xesque, repetitur responsum vt accepta fide accedat in castra. nec multo post nuntiantur circiter viginti millia Maurorum esse in armis cum familijs & impedimentis, paucisque sclopettarijs in sylua palmarum. Cerda copias ad castellum educit, quo consilio cognito Mauri ingentem clamorem extollunt. consultatur inter hos quid agendum sit. variæ primùm fuerunt sententiæ, quòd alij expetendam, alij detestandam Hispanorum amicitiam putarent. multi primates obliterata prorsus largitionum, munerumque acceptorum memoria Hispanos ex insula ejiciendos sentiunt, quare omnes denique attracti sunt in eandem sententiam, atque ad pugnam se accingunt. videbatur non esse ferendum vt castrametarentur, ad quod inuitabat Hispanorum imbecillitas, quas omnes copias languidas & afflictas esse arbitrabantur. his accedebat difficultas aquationis, & annonæ penuria, quam pati par erat. sed in primis Mauros accendebat ad pugnam præfectorum oratio, qua demonstrabant eximiam semper fuisse eius nationis virtutem, cuius inuicta gloria maiorum toties cum grauissima clade Christianos repulisset, quoties conati essent insula potiri. pluribus huiusmodi rumoribus inter se dissipatis inflammantur ad pugnam, atq; ita incenduntur vt cũ miro animorum ardore Christianis propinquare ceperint. explicatis vexillis ad sonitum variorum instrumentorum vtrinq; initur prælium. Christiani ita in acie constiterant in aperta planitie; in dextra parte Melitenses equites cum Germanis & Gallis, à dextra quorum erant Hispani, a sinistra Itali. à dextra Hispanorum erant octingenti Itali sclopettarij duce Quirico Spinula, à sinistra septingenti sclopettarij Hispani duce Osorio. Mauri ad dextrã celeriter declinãtes omni conatu nituntur in fugã vertere. altera manus Maurorum confertissimo globo leuam aciem Hispanorũ inuadit, quod prælium tanta vi tãtaq; fortitudine instauratur sępe à Mauris, vt Christianis cedere necesse fuerit, neq; profuerit sclopettorũ aut sarissarũ vsus ad illos arcendos, cum spretis omnibus periculis, nulloque metu retardati audacissime in acies Christianas irruerent. Istud fit tanta fortitudine & alacritate vt multos terga vertere coegerint. enimuero tametsi longarum hastarum vsus multum proderat Mauris cum multos hostes vulnerarent, tamen plures ex illis cadebant propter assiduam glandium procellam. Cerda laborantibus suis loricatos mittens subsidio cum sarissis non parum profuit, nam Mauri multis è suis amissis denique cessare coguntur: at Galli & Hispani animos resumentes tanta fortitudine Mauros inuadunt, vt in fugam verterint. Osorius in sinistra parte, qui ad scopulos constiterat ob repercussum mare ingentem formidabilemque strepitum remittentes, suos sclopettarios consistere iubet. excipit Mauros, ingentem edit stragem. post diuturnum certamen Mauri trecentis è suis cęsis, & quingentis vulneratis in syluam palmarum refugiunt. è Christianis circiter quadraginta ceciderunt, totidem vulnerati. Requirebat bellica ratio vt Cerda parta victoria vteretur, cum ita fortuna concederet; nam vt in humanis corporibus quæ à morbis post crisim relinquuntur, recidiuos morbos facere solent, ita quæ relinquuntur in bellis hostilia si possint subiugari victoriam paulopost extorquent è manibus. poterat enim vno prælio tota insula subiugari, & ad deditionem compelli. Cerda victor iubet puteos purgari, quod fit celeriter. Iubet Aldanam tormentario negotio præfectum plumbum, puluerem sulphureum, funiculos è nauibus mittere, & ligones, & instrumenta, quibus fossæ duci & aggeres fieri aduersus incursiones repentinas hostium possent. Ductis fossis & aggeribus metatur castra apud puteos, intra quos tuguria è palmis & oliuis fiunt, atque tentoria ęriguntur, & commeatus in triduum exportatur è nauibus. Aquantur trierarchi. iubentur triremes ad Cantaram insulæ partem accedere, & curare ne externæ copiæ aduentent. Mau-

Maurorũ pulsatio tympanorum.

Menynx emporium nobile Mauritaniæ.

Error Cerdę

ri superioribus calamitatibus, virtuteque Christianorum territi pacem in hunc modum expetunt. Accedit Maurus cum albo vexillo in sinistra ad amicitiæ significationem. Ille procul a castris facta significatione vexillum humi defigit, ac literas deponit. In ijs continetur quòd Mauri promittunt se subditos fore Philippi Hispaniarum Regis tributum pollicentes ac fidem seruaturos cum iuramento. his cũ nullum responsum datũ esset, Aymethus Beyies vir magnę autoritatis inter Mauros venit in castra. hortatur Cerdam vt insulanos in fidem amicitiamque accipiat incontaminatam fidem seruaturos. sed cum nuntiatum esset Cerdæ hęc fieri subdolè quo tempus parandis accersendisque auxilijs concederetur, his dimissis legationibus signa conuellit ad expugnandum castellum. Redit Aymetus. rogat mitti qui agant de conditionibus, quòd Xeiques castellum esset dediturus. obsides interim promittuntur. Indicta sunt comitia. decernitur in his præstare se sponte dedentes in fidem accipere, quàm vi armorum compellere, quod non fieri sine damno & iactura temporis. Non esse committendum vt ea insula, quæ vltro acciperet imperium & vitam ac facultates ad defensionem Christianorum offerret, deuastata & destructa potius in amicitiam veniret. Missi sunt obsides duo totius insulæ opibus atque autoritate præstantissimi, quos Cerda nominauit, quare copiæ in castra redeunt. Missus est Gaspar vir Lusitanus, qui his conditionibus res componeret; Vt Xeiques cum omnibus suis Mauris fidem seruaret ac pareret Hispano Regi. Vt omnia tributa, quæ dabantur Solimani nomine Draguto, Philippo Regi dissoluerentur. Vt postridie eius diei liberum castellum Hispanis relinqueret, ipse se reciperet in quam mallet insulæ partem. His ita stabilitis tam molesta fuit quibusdam insulæ deditio, quod per eam spes prædæ appareret esse erepta, vt Hispanus quidam audito publicè recitato edicto per præconem in castris, nequis in Mauros atrocius sæuiret, sed ijs tanquam subditis Hispani Regis amicè & humaniter vteretur, sese pugione præ mœrore confoderit: quod mortis genus certè iacturæ auaritiæ & amentiæ debebatur. Nam qui sola spe prædæ, ac latrocinij, & diripiendarum alienarum facultatum in castra conueniunt, nulla vel laudis vel gloriæ habita ratione, eos ego non in numero militum collocandos esse censuerim, sed carnificum & publicorum latronum, qui ad cęterorum auxilia communia confugerint, cum istud soli metu pœnarum facere non possint. Nemo est enim præclaro militis nomine dignus, qui non sit vir bonus, magnificus, prudens, iustus, clemens, & vel mediocriter saltem virtutibus & disciplinis imbutus: quoniam non sola corporis firmitudo facit bonum imperatorem, aut militem, sed animorum etiam ornamenta. Missus est postridie eius diei Michael Varaona & Hieronymus Cerda cum duabus cohortibus ad oppidum occupandum, quò paulo post Numidæ omnis generis commeatum & mercimonia de more eius insulæ tanquam ad solitum emporium, venalia comportant. Cerda deinde cum Auria, Gonzaga, Sandæo, alijsque proceribus oppidum ingressi situm diligenter speculatur. Apparet opus esse munitionem excitare, qua oppidum cingeretur, cum patulam & quadratam plateam haberet. decernitur vti firma præsidia imponantur, quod esset frænum ad retinendam insulam in officio. sic enim fore apparebat vt esset occupatum molestissimorum piratarum domicilium, vnde ad omnes prædationes in mare Siculum incurreretur, prædæque omnis e Sicilia, Melite, Sardinia, Ilua, Cyrno conuectæ, nefarium emporium erat vitus portus insulę tutissimus ad omnes difficultates, & peraccommodatus traiectus ad subiugandam reliquam Mauritaniam. Vt autem vniuersum insulę imperium quasi duabus portis concluderetur, decernitur in futuram hyemem, vt munitio apud Cantaram excitetur, quo terrestre iter ex ea parte, aduersus hostes occuparetur. Cerda locum assignat Antonio Comiti viro singulari ingenio, iubetque formulam munitionis exprimere, qua adumbrata illum præficit operi extruendo. Ducta est fossa primùm præalta ad communem securitatem. Comportatus in Castellum commeatus, erectum Xenodochium, quòd multi perirent è contractis ex aere morbis. Munitio erigenda in nationes de more distribuitur. Palmarum folia & fasciculorum lignorum, trunci palmarum clauium vsum præbebant in munitione. cœptum est propter labores & æstum ventris profluuio & febribus laborare, neque tamen opus intermittitur. apparatus bellici in oppidum comportantur. necessaria defensioni parantur. in plateis superioribus tormenta locantur. iussi triērarchi curare aquationem. at ij neglectis mandatis ob spem lucri oleum & lanam & alia huiusmodi mercimonia magis congerunt. Munitio quadrata fit cum quatuor insignibus propugnaculis, quorum vnum Italis, vnum Melitensibus, tertium Hispanis, quartum Andreæ Auriæ datum est erigendum. Germanorum id fuit munus vt cornutis sarculis tophum excauarent cum esset continuus, & fossas expurgarent. Iussa sunt multa iumenta terram & aptam materiam conuehere; cum nihil ibi esset præter arenam, opus autem certatim fiebat ab ipsis nationibus. Ea dum aguntur in insula Menynge Virginia virgo honestissima Ducis Vrbinatis filia nubit Federico Borrhomęo Pontificis nepoti, ac fratri purpurati antistitis ijs promissis, quòd principatus Camertinensis filię addiceretur, sicuti fuerat eius matris. hac enim conditione adductus est dux Vrbinas vt illis nuptijs assentiret. Nuptiæ celebrantur Vrbini cum ingenti magnificentia: postea Virginia Romam accedens omne genus humanitatis a Pontifice experitur. Federici ipsius soror non multo post data est in matrimonium Cæsari Gonzagæ Ferrandi filio. Nupsit altera soror filio Comitis Conciæ, quibus Pontifex promisit breui futurum. Vt quàm gratiæ sibi forent illę nuptiæ intelligerent. Ita fit Romę precipuè, vt quanta sit fortunę volubilitas breui appareat, quantaq; rerum humanarum inconstantia. cũ quę per multorũ sæculorũ seriẽ ex historia colligũtur regnorũ euersiones, ac familiæ modo ad altissimũ felicitatis gradũ prouectæ, modo ad infimum deiectæ acerbissimas quasq; miserias perpessę, ea breui Romę, & in omnib. propè pontificũ mutationib. intueri liceat. Nã alij hodie cæteris omnibus po-

Menyngis deditio & cõditiones.

Auaritiæ genus memorabile.

Munitionis extructio in insula.

tentia

ſentia & dignitate ſuperiores, &, vt ſibi videntur, dijs propè pares, cras ita erunt demiſſi vt in infimo gradu libentiſſimè quieſcerent. alij in ſordibus & miſerijs iacentes cras ita fient omnibus conſpicui, vt à primarijs ciuibus colantur. Iſtud autem fit, quia Romæ fortunæ propria ſit ludicrorum officina, vbi multi inſignia virtutis ac dignitates per cęterorum fortunam conſequuntur. ſed nihil diuturnum eſt comparatum per alienam fortunam vel virtutem, niſi per eandem conſeruetur.

Roma officina ludicrorū fortunæ.

Ea dum fiunt Romę lætitiæ plena, Letha Scotiæ portus terra marique obſidetur, fortuna ferè conquaſſatam Gallicam claſſem in portum repellit, aliud periculum multo his atrocius ac formidabilius Regem affligit, & in extremam propè calamitatem illud regnum conijcit. Nam exules complures è Gallia eiecti propter hæreſim nouæ religionis concordibus animis ac ſtudijs dum Geneuæ morantur per eas Henrici calamitates, Galliæque perturbationes ita egerant per literas, & aliquando in Galliam clam conuolantes coràm, vt per multorum conſpirationem viuo adhuc Henrico in multis Galliæ partibus vi armorum noua religio confirmaretur. Nam paulo ante quam decederet Henricus hi aduerſus ipſum, & multos aulicos præcipuę autoritatis coniurauerant. Illorum conſilijs viſa eſt fortuna aliquantulum arriſiſſe, negotiumque feciſſe facilius, quòd Franciſcus Rex tenellæ ætatis adhuc, qui neque autoritate, neque rerum experientia, neque peritia rei militaris eſſet cum Henrico patre comparandus, in regnum ſucceſſiſſet. Comparatis igitur armis clam in multis locis paulatim, tempus accommodatum ad ſuſceptum Geneuæ conſilium expectant. Amboiſa igitur, quæ vrbs eſt Turonum non procul a Ligeri flumine Galliæ Lugdunenſis, negotio ſuſcipiendo locus viſus eſt idoneus, cum ibi eſſet Franciſcus rex: quam obrem ſtatuunt vt omnes ad ſtatutum diem eſſent cum armis in locis finitimis, quò acceſſura dicta ſunt ad ſexaginta millia hominum, vt ſequenti nocte repentino aduentu coniunctis viribus nihil tale ſuſpicantes aulicos & Regem adorirentur, ac purpuratum Lotaringiæ, Ghiſium ducem, & alios inſigniores viros trucidarent. Ita enim fieri poſſe cenſebant vt Regem in ſuam poteſtatem redactum noua religione imbuerent, vnde poſſet hæreſis in vniuerſam Galliam diffundi, quod vnicum erat remedium ad ſua conſilia ſtabilienda.

Conſpiratio in Gallum regem & aulicos.

Sic enim apparebat futurum eſſe vt Regio nomine freti tutò reſiſtentes vrbes diriperent, atque omnia humana & diuina iura æquarentur. Nam pauci ſunt omnino, qui verè pro religione potius, quàm pro alienis facultatibus & pro liberiore viuendi licentia, bellum ſuſcipiant. ſed diuina clementia, quæ ſacras leges, veramque religionem catholicam Romanam tuetur, & in perpetuum proteget, tantum malorum ad maturitatem peruenire non patitur; at facit contrà vt ſtatim atque primus fumus fuit editus, erupturum iam iam incendium extinctum ſit. Nam vbi primum rumor, tantarumque rerum fama ad aures Regias defertur, re maturius conſiderata nequis excitaretur tumultus, ſi rex Amboiſa excederet, cum ſit illa vrbs ſatis munita, atque cuſtodijs magna celeritate auctis, clamque collectis vtcumque potuit viribus, mittit Santorium regulum. qui opportunè rebus omnibus occurreret, cum Ghiſius interim multa diligentia vrbem, portaſque vrbanas cum magna manu armatorum cuſtodiret. Is ad finitimos pagos profectus intelligit copias colligi. atque clam nullius edito nomine cohortes parari, in quoſdā impetū facit & capit, literas occultioribus notis perſcriptas reperit, quibus totum negotium & conſilium coniurationis continebatur.

Coniuratio patefacta Amboiſę.

Nec ita multo interuallo temporis Caſtelnauius regulus cum viginti ſociis capitur, quorum duodecim erant centuriones, atque in vincula conijcitur. Deinde equites quingenti & trecenti pedites non procul ab vrbe Amboiſa deprehenduntur, quæ copię ab equitatu Regio profligatæ, cęſęque ſunt, trucidato etiam Renoldo earum duce. capti ſunt nonnulli tamen qui liberaliter tractati dimittuntur, quod cognitum eſt fuiſſe deceptos, præter principes ſeditionum, in quos eſt animaduerſum. accedebant in horas nouæ copiæ coniurationis, ſed vbi diſperſa fuiſſe prima ſemina nuntiatum fuit, partim reliquiæ captæ ſunt, partim ſponte ſalutem fuga ſibi quæſiuerunt. at quoniam timebatur nequa fieret in vrbe cum Vgonoris conſpiratio, ſæpius mutatæ ſunt portarum cuſtodiæ, & proceres ſpectatæ fidęi præfecti. Renodius ſummus dux illius coniurationis atque autor tanti ſceleris vel ita mortuus diuiſus in partes, atque ęſca volucribus expoſitus. ſic patefacta coniuratione, euerſis & ſolutis hæreticorum conſilijs, omnique metu catholicorum in præſenti ſublato, optima conſilia capta ſunt à Rege tot terrores vt in pręſenti opprimerentur. Nam tametſi credebantur multi è nobilioribus proceribus, veteraniſque ducibus cum his conſpiraſſe, tamen nihil certum apparuit. At verò cum infinitus propè numerus eſſet eorum, qui à catholica fide ſemper deſciſcerent, multique quotidie torquerentur & excruciarentur, ad deterrendos cæteros ab illa impietate, videbatur omnino futurum vt tota Gallia denique euerteretur, vaſtaque fieret ſolitudo. Fit edictū per præconem Regio nomine vt venia omnibus concederetur, qui vel male de catholica fide ſenſiſſent vel conſpiraſſent aduerſus illam ad hanc vſque diem, ſi catholicè in poſterum viuerent; exceptis tamen illis qui concionati eſſent publicè, qui aduerſus vel Regem vel Reginam vel fratres, vel aulicos conſpiraſſent. Conabatur enim rex placare eos per manſuetudinem, quos ferro, quos terroribus, quos tormentis ingentibus non poterat. ſed non minus ciuitatibus, quàm humanis corporibus conuenit illud, quòd incipientibus morbis ſiquid mouendum appareat, moueri conuenit, quoniam inualeſcentibus ac vires ſumentibus id fieri non poteſt ſine periculo.

Venia oblata Gallis hæreticis.

Nam profectò omnis crudelitas & obliuio acceptorum impietatis eſt comes quare hæretici nulla Regia clementia leniti multò etiam pertinacius res ad nouam religionem ſpectantes amplectuntur. Curauit rex edictum irreuocabile promulgari per quod ſignificabat ſe velle res catholicæ religionis ad priſtinū, auitumq; cultum redire. hortatus eſt epiſcopos vti reſiderent in ſuis diœceſibus, atque hæreſeos delicta inquirerent. Significauit quoque ſibi pergratum fore, ſi conciones catholicæ vbique haberentur ad

reuocandos animos contaminatos ad verum,pium sanctum cultum Romanæ ecclesię. Imperat omnibus vrbium totius regni concilijs vt rerum ecclesiasticarum curam episcopis relinquerent, nisi tamen auxilium postularetur. Iubet omnes prouinciarum præfectos per literas sibi significare an antistites residerent, seruarentque Regia edicta, ac sua munia explerent. His salubribus institutis in vniuersa Gallia promulgatis surgentia hæreticos semina deprimuntur,quod etiam fiebat metu grauissimorum suppliciorum. sed paulopost nondum refrigeratis animis reliquorum coniuratorum inuenti sunt,qui,simulata opportunitate querelarũ deferrẽdarũ occultis armis indui aduersus Regem conspirasse crediti sunt. Vetitum est idcirco nequis postmodo ad Regem accederet; sed decreti sunt & designati certi nuntij, quibus siquid petendum esset à Rege,concrederetur;neque licitum fuit postea Amboisæ cuiquam Regi propinquare. Quæ dum fiunt in finib. Turonum, & vniuerso Gallorum regno, in Gallia subalpina & Insubribus quamuis extincta erant semina bellorum, fortuna tamen sursum deorsum multas familias versat. Nam Philippus rex quo tempore Pescolensis præerat Insubribus cum imperio, pro regiaque potestate, tres iudices ex Hispania misit cum summo imperio ac suprema autoritate, quos modo syndicos, modo Visitatores appellant. Iubet hos recognoscere iudicationes Mediolani,cæterarumque vrbium,& administrationes publicas, atque rationes publici erarij. Delecti erant ad illud munus viri summa doctrina,singularique probitate & innocentia,qui & scirent & possent tantum iustitiæ onus rectè sustinere. Nam Philippus, sicuti seruatur in vniuersa Hispania,volebat ius dici nõ ad gratiam,aut pro largitionibus,sed pro ęquitate & sanctissimarũ legum obseruantia. cum nulla ciuitas felix esse possit, in qua pro legibus arbitria hominum dominentur. His syndicis iniunctum est munus,vt omnes accusationes & iniurias à ministris publicis, iudicibusque eius præfecturę illatas in quemque diligentissimè cognoscerent,vt publicos etiam sumptus & prouentus vrbium & venditiones ac donationes inuestigarent,vt omnes publicarum pecuniarum rationes & cõdemnationes fisco addictas viderent, vt siquid fraudis in priuatis aut regijs negotijs esset commissum,emendarent illa inquisitio,quamuis erat vtilis & honesta, tamen cum nimis ad antiquitatem penetraret,requirerenturq; priuilegia,quæ forent vel à Ducibus Mediolanẽsibus concessa, & per longissimam annorum seriem continuata,non parum multos infestauit. id verò illegitimum videbatur cum leges ipsę permittant post certum annorum spatiũ quietum esse possessorem vel nullum ius in rem habentem, vt tandem certa quies rebus vrbanis concedatur. Inde effectum est vt quidam propter temporum calamitosorum iniurias amissis priuilegijs aut immunitatibus aut emptionibus miserrime coacti sint excedere ex auitis possessionibus. cum plurimæ ciuium lamentationes,quibus nimis acerba iudicum seueritas esse apparebat, ad ipsum regẽ peruenissent in Hispaniam,quererenturque Insubres plus detrimenti ac malorum per illum magistratũ inferri, quàm vtilitatis rebus omnibus ob ingentia præsertim stipendia, quæ nimis ampla debebantur menstrua. Syndici ab illo magistratu sunt abdicati,reuocatique in Hispaniam,& omnis Insubria grauissimis molestissimisque curis liberata. Nam profectò quamuis vtilissimus & necessarius est ille magistratus,qui cęteros magistratus vel nolẽtes in officio retineat prouideatq; ne cui fiat iniuria, & ne per fraudes iudicũ priuatis facultates eripiantur,addicenturque illegitimis dominis,tamen in rebus omnibus adhibenda est moderatio:quippe cum vel hoc ipsum nimis esse cupidum iustitiæ iniustum sit & inhumanũ. Hoc sanè difficillimũ est principibus omniũ publicorũ negotiorũ, cum pauci sint viri boni, nisi metu pęnarum coerceantur. Nam vbi nulla constituta sunt iudicibus certa stipendia, sed pro litium magnitudine mercedis iudicum amplitudo proposita sit,ibi dominatur auaritia & cupiditas multas lites expediendi, & contentio inter iudices.si plures sint, ad quem pertineat, at nullum studium rectè considerandi.at contra, vbi certa sunt iudicibus stipendia, nihilominus largitiones & insidię prauorum iudicum dominari possunt, quæ omnia fraudum genera debent à supremis magistratibus castigari. nam nulla excusatione dignus est iudex, qui oscitanter per inscitiã,parumq; accurate iudicauerit,cũ non minus dolosus iudex,quàm impurus latro facultates insidiosi condonet. sed hęc non accidũt vbi ratio reddenda est iudiciorũ.in insula verò Menyngę Mauri frequentes & Xesques iuratum veniunt in conditiones Cerdæ,quæ fuerunt huiusmodi; Iurarunt omnes super allato Alcorano se fore fidelissimos subditos Philippi Regis,,tributumq; annuũ soluturos sex millia nummùm, vti soluebantur Draguto. quatuor struthiocamelos, quatuor falcones,quatuor accipitres,& camelum. Tum Xesques accepit Regium vexillum Austriacum,quod rexextulit.Draguti vexillum deijcit. Cerda iubet ad beneuolentiam populorum conciliandam in signũ lętitiæ multos nummos deijci. Dimittit & condonat primi anni tributum. sed iam increbruerat rumor de Turcica classe Byzantij instructa, quæ iam iam erat è Propontide enauigatura ad illam insulam,quare magister Melitensis militię suas triremes ad se reuocat,quo & milites & res necessarię defensioni pararentur.cum his remissus est Commendator,illud est dignitatis nomen inter eos equites. pro quo munus extruendæ munitionis Petrus Vrias accepit. At Cerda ne laboraretur in castris breui annonæ penuria,& vt munitio posset rebus necessarijs muniri,decem triremes mittit in Siciliam Guimara & Cicala ducibus ad conuehendam pecuniam in stipendia militum,quæ paulopost quatuor onerarias secum adducunt res necessarias cum mille peditibus conuehentes. iniungitur recentibus vt cum cęteris munitionem extruant. Xesques ad Cerdam in colloquium accedens multis donatus muneribus lęto animo discedit,accessit & Carnanus vbi è diuturno morbo cõualuisset & primogenitus Tunetani Regis,qui honorificè in tentorium excipiuntur,vbi diem morati postridie excedũt ex insula. sed iam munitio ita erat instructa,vt habilis defensioni videretur aduersus classem Turcicã quę dicebatur constare ex octoginta & quinq; triremibus,præter alia nauigia varij generis. Munitio illa vocata est Philippalcazera, quam præsidijs muniendam Cerda putauit, at non tentan-

Alia coniuratio suspecta.

Syndi cormnimia seueritas calamitosa ĩsubrib.

Syndici reuocati.

Sportulæ iudicum multorum malorum causę.

Maurorũ iuramento.

Munitio vocata philippalcazera.

tentandam expugnationem Tripolis. Habitis militaribus comitijs decernitur vt Cerda post instructam munitionem in Siciliam properet, ad eius insulæ contra imminens periculum defensionem. Quoniam vero putabatur classis Turcica non tam cito in ea maria posse peruenire, plus temporis in discessu absumitur, quàm oportebat atque cum Cerdæ discessus in dies prorogaretur, missus est Ferrandus Zabata proregis Neapolitani nomine, qui milites repeteret ad Italiæ litora tutanda, ne Turcica classis, quæ iam ad Cossiram peruenerat, mari finitima quęque prædaretur. illa cum audirentur, Auria instat vt accessus acceleraretur, ne quid caperetur detrimenti; & Guimara vt nauigaretur in Siciliam, classisq; periculo subtraheretur Melita missus cum catascopio summa celeritate. Iubet Cerda omnes triremum ac onerariarum lintres conuehere milites ad classem. cum adesset necessaria festinatio obnuntiat Auria periculosum esse in ea ascensionum perturbatione ne classis hostilis accederet, quæ facile posset confusos & dispersos profligare. Se eius erroris non esse autorem profitetur. habitis comitijs decernitur cras vt discessus fiat, quia non tam cito adesse hostis posse apparebat. Iubet Auria suos vela & omnia ad nauigationem parare. missus est Scipio Auria cum triremibus ad explorandam Turcicam classem, qua repente visa facta significatione per bombum tormenti, fuga sibi salutem quærit. At reliqui vel solo nomine Turcarum audito tanta trepidatione, tantoque metu perculsi sunt vt nauigijs relictis quicunque fieret celerior, is felicior putaretur. id acciderat quòd è Syrtibus exire nauigia non poterant ob inopiam aquarum. Aluarus magnam manum mittit sclopettariorum secundum litus, qui in terram exeuntes protegerent. atq, cũ Mauri amici putarentur, multi ab illis sunt trucidati visa Turcica classe nulla habita amicitiæ aut iuramẽti ratione nam ab inclinata ad surgentem fortunam, vt plerique faciunt, facile sunt conuersi. Cerda in eas difficultates illapsus est, quia peritorum ducum consilijs non paruisset, hortantium vt cito discederet in Siciliam, cum parum prosit imperatori habere peritos consultores, nisi ipse primum sapiat. Sed insulsi plerique cum cæteris autoritate præstant, se consilio quoque, & rerum multarum peritia præstare arbitrantur, quare per magnum subditorum exitiũ in multas calamitates per inscitiam denique incurrunt. Mittit ad Caruanum & Xexquem qui quererentur iura amicitiæ sibi à Mauris non seruari; sed nihil commodum respondetur. quippe cum alter esset discessurus, alter accipiendis Turcis propensior videretur, quorum videbat futuram esse certam victoriam.

Imperatoris peritia necessaria.

Turcæ cõspecta classe Christianorum sua sponte in fugam versam miserabili horrendoque spectaculo modo hanc nauim, modo illam expugnant & demergunt. Sed in primis fugientes triremes insectantur. Auria spe salutis conclamata cum prætoria naui in terram impegit, atque in nauicula confugit ad insulam triremi arbitrio cathenatorum ad transtra relicta. accurrunt & aliæ quędam triremes & dicrota ad munitionis propugnaculum. Decem & nouem in potestatem Pialis classis summi imperatoris venerunt. decreuerat tamen Pialis classem adoriri, ad quam explorandam miserat Mustapham Mitylenes præfectum cum Luz Ali Calabro & eius maris, & omnium litorum peritissimo. Habebat in classe præter ordinaria præsidia duo Ianizzerorum & quatuor lectissimorũ Turcarum millia pugnandi cupidorum. Quędam triremes Antonium Maldonatum secutæ seruãtur, qui maluit maris amplitudini se credere quàm in syrtiũ angustias includi: quod Auria fecit, & alij nonnulli. at enim non ita erat spernenda Christianorum classis vt fortuna belli esset tam turpiter fugienda, quia semper præferenda est dubia victoria certæ cladi, quæ semper accipitur ex fuga. quis tam paruus est catulus qui fugientem canem non insectetur? nemo vtiliter repugnantem & pertinacem contra inuadit. quod fuit Auriæ consilium. Nam cum tanta esset classis, quantam superius recensuimus: omniaque nauigia optimè instructa quis tantus terror esse ob Turcicam classem iure poterat? Nauibus enim insignibus onerarijs triginta in duas alas distributis, collocatis in medio trigintsta & quinq; triremibus, a fronte tribus quinqueremibus, ad latera triremium dicrotis & reliquis nauigijs, nulla magna trepidatio christianos inuadere debebat. vt enim equitatus in planitie, ita in mari præstare credendus est, qui bonitate & copia tormentorum præstiterit. nam antequam ad arma cominus veniatur, edita est clades hostium insignis, si aptus ordo sit seruatus. his accedit; quod minus turpis est calamitas per fortunam belli, quam per segnitiem & timiditatẽ accepta.

Hispana classis turpiterq profligata.

Sed antequam Auria & Cerda discederent ex insula, præficitur insulæ defendendæ cum summo imperio Aluarus Sandęus & munitioni, cui promissa sunt breui subsidia. cum vero annona duorũ millium & quingentorum in tres menses esset parata, totidem euaserunt eo è clade à Turcis accepta. magister castrorum dictus est Michael Varaona. Aluarus hortatus Cerdam ad insulæ defensionẽ Siciliæ, se defensurum munitionem inquit tandiu vt res Siculæ instruantur, at non posse omnino defendi munitionem censet ob inopiam aquarum, quæ iam deteriores in imo esse inciperent. Se ad extremum rem armis experiturum vbi negotium satis retardatum fuerit. Cerda collaudata hominis fortitudine & constantia, mox cum nouem catascopijs Melitam, atque inde in Siciliam peruenit. Aluarus per literas Melitensis magistri confirmatus ad spem subsidiorum, iubet post Cerdæ discessum quotquot possent fasciculos lignorum in munitionem comportari. euerti propinqua ędificia. fossas excauari ac muniri. munitionem amplis fossis & latis aggeribus cingi. Pialis parta classica victoria Dragutum Tripoli accersit, qui vndecim triremibus intra spatium sex dierũ mira celeritate comparatis accedit omni apparatuum genere instructus. copias quas vehere non potuisset, iubet terrestri itinere proficisci accedunt quingenti Arabes cum Xesque, qui aufugerat ex insula. profecto Draguto copiæ exponuntur. Pialis mittit Hispanum cum literis ad Aluarum hortantibus ad deditionem honestissimis conditionibus. Responsum est alteram victoriam partam esse sine prælio, alteram per arma tentari oportere. Turcæ eo responso circiter duo millia passuũ distantia à puteis castra ponunt. ibi aliquot dies ociantur. Aluarus decernit Castra adoriri, sed cum

nuntiatum

nuntiatum esset esse præter insulanos duodecim millia hostium in castris, & nauigia quæ in latus concuterent, nimusque longam esse receptionem, mutat consilium, cum esset institutum rem protrahere. ad aggeres erigendos, spatia terra replenda, plateas superiores informandas animum adiicit. duæ triremes visæ debiliores ob vetustatem soluuntur in tabulata platearum. nam vt recurrăt tormenta, faciliusque impelli & retrahi possint citissimè firmissima & æquissima tabulata substernuntur inter aggeres aut corbes vimineos gleba oppletos. inde cœptum est leuibus prælijs cũ Turcico peditatu & equitatu certare semper interioribus Turcis. ast vbi conuenissent copiæ, quæ vndique à Turcis expectabantur, castra ponunt ad Palmetum & ad ipsam munitionem, ita vt quantum fieri posset a tormentis protegerentur, cum agger prælatus etiam a Turcis mox fuisset excitatus. per eam insignem Turcarum victoriam clasicam piratæ quidam, quia nemo resisteret, vniuersum mare mediterraneum percurrunt. nouem dicrota Iuliæ Cesareæ egregiè instructa cum lectissimis piratis Taggiam primum prædantur, & alia loca quædam Genuensium, deinde Roccambrunam reguli Meneci multasque segetes comburunt, & ad portum Villæ Francæ, vocatumque caput diui Sospiri appellunt, qui locus est ducis Allobrogum. Dux cum esset tunc Villę Francæ a udita immanitate incursionibusque piratarum nonnullos milites colligit, omnesque suos nobiles domesticos. mittit & Nicæam accersitum milites, & duo muralia tormenta, quibus nauigia & Turcas impeteret, propelleretque è castris. Sed qui cõuenerant cum & pauci essent, & rei bellicæ ignari, ac periti milites tunc abessent, Dux nihilominus aduersus piratas iter capit instructis his copijs, cum essent quadringenti milites. Iubet Guidonem Prouenam cum suis alabardiferis excitare minutum prælium, qui primum locum post ducem obtinebat in castris. Piratæ statim facta descensione cum haberẽt circiter quingentos pedites sclopettarios plerosque cum longis sclopettis crassiores glandes trudẽtibus Duci obuiam procedunt. disploduntur curulia tormenta in Turcas non sine aliqua cæde.

Dux Sabaudiæ piratas appullare conatur.

Guido cum diu certasset leui prælio simulata receptione conatur Turcas procul à nauigijs abducere in insidias consistentiũ in acie. Sed copiæ partim imperitia rerum bellicarum, partim multitudine & clamore Turcarum territæ ita in fugam vertuntur, nullas vt neque ducis neque præfectorũ adhortationes, pollicitationes, aut minas audirent. Nam parum defuit ne Dux ipse vel cæsus sit, vel captus cum sæpe fuerit cum hostibus commistus. Piratę victoria ita potiti fugientes ad Villam francam vsque insequuntur. capti sunt circiter septuaginta, qui tormenta conabantur defendere, è quibus viginti fuerunt nobiles. ceciderunt vndecim tantum, inter quos insignes Carolus Valperga, Gusinengus & Morselettus vir Britannus reguli. è Turcis septem tantum. Dux Villamfrancam se seruauit. missi sunt postridie, qui agerent de redemptione, nam Turcę per tormenta captiuorum & precium augere & celeritatem procurabant, primum petebantur quadraginta millia nummũ, at res in trecentos viritim perducta est inter nobiles, reliqui centum iussi dissoluere. numerantur duodecim nummum millia, cum neque argentea, neque aurea vasa accipere pro redemptione voluissent.

Piratarum victoria.

Captiui magno precio redempti.

In insula Menynge Turcę paulatim fossam profundam ducunt, per quam tecti ad viã quãdam peruenirent, quę fossa erat in insula transuersa. ibi positis castris munitionem circundare, & obsidere incipiunt. curauerat Aluarus fossam illam impleri, sed angustia tẽporis illud non passa est. Turcę ita vel sine reparationibus ferè tegebantur. ea fossa quia plurimi referret ad occupandos puteos, statuit Aluarus vt prealta fossa ducatur apud munitionem, in qua frequentes custodię collocãtur. In Scotia vero Galli terra marique Scotensium ac Britannorum armis obsessi Lethę suppetias è Gallia expectant, atque interim non solum se defendunt, sed etiam per noctem ac diem erumpentes repentinis incursionibus vel intra vallos hostium mira strenuitate hostes offendunt. Multos conatus post verberationes cum magna inuadentium clade fortiter sustinent. Scotenses ne tantũ suorum iacturam facerent, si per vim armorum munitione potiri conarentur, decernunt alia via pugnandum esse. omnibus igitur accessibus terra marique occupatis arctissima obsidione illã cingũt, vt eos per famem & penuriam rerum necessariarum ad deditionem compellerent, quos armis, & virtute militari insuperabiles propè esse cognouissent. Quę dum strictius aguntur, Scotię regina vidua rerum tantarum tumultibus & seditionibus eius regni afflicta sedandis ac defatigata quę toties repullulabant, quoties consopitæ atque extinctę viderentur, iam corpore & animo languida ob assiduitatem multorum laborum, & sollicitudinum vitam cum morte commutauit, ac mirificũ sui desiderium in animis multorum reliquit. eius mortis nuntius cum Galliarum Regi fuisset allatus, grauissimus accidit in tanta præsertim rerum omnium perturbatione, cum nõ solùm de rebus Scotensibus, sed etiam de propria salute plurimum esset sollicitus, magnopereque reginę consilio acquiesceret in rebus eius regni. Cum non posset igitur auxilia mittere laborantibus pręsidijs Lethę, decreuit conuenire cum regina Britanna in has conditiones, quæ ita stabilitæ conclusęque fuerunt.

Scotiæ reginæ mors.

1. Vt rex & regina Galliæ & Scotię intra semestre spatium delerent in perpetuum ex omnibus scriptis, & vbicunque inuenirentur, titulum & insignia Regis Britanniæ & Iberniæ. 2. Vt regnum Scotię in posterum gubernetur à concilio duodenario nobiliorum eius regni, quorum sex à regina Britanna, sex ab ipso concilio insulę, siue Parlamento, nominentur. 3. Vt Scotenses veniam earum iniuriarum consequantur, quas in Gallos contulerint tum in præsentibus, tum etiam in pręteritis seditionibus, quod etiam confirmetur à concilio ad maiorem securitatem. 4. Vt omnibus Scotensibus honores, gradus, tituli, magistratus redderentur, neque Galli vllum magistratum aut titulũ obtinerent. 5. Vt Lethæ munitio euertatur aut relinquatur pro arbitrio præfectorum Scotensium. 6. Vt omnia Gallica præsidia excedant ex insula, atque in duabus tantum munitionibus sigillatim sexaginta custodes relinquantur, qui subijciantur Scotensi iustitiæ, Scotensiaque stipendia merecãtur. 7. Vt Gallis armatos in Scotiam conuehere vetitũ sit, vel bellicos apparatus sine assensu concilij. 8.

Pax Henrici cum regina Britanna, & conditiones. Tituli erepti.

Vt nihil

Vt nihil spectans ad religionem innouetur, sed res in quo sunt statu relinquantur. 9. Vt fęderatio & amicitia inter Britannos & Scotenses incontaminata, uti nunc se habet, relinquatur. Sic externis & intestinis coniurationibus, bellisque uexatus Franciscus Gallorum rex necessitati legum rationumque omnium Reginę parendū duxit. Scotenses post has conditiones confirmatas plerique infrenes antiquam religionem deserentes nouam promptissimè amplectuntur, ac nouas leges. omnes igitur abbatias & cœnobia facto impetu multis auorum sumptibus, multo studio, multis operis erecta atque ornata funditus euertunt. Sacrorum usum obliterant. Sanctorum hominum imagines & picturas infringunt & abradunt. Cultum Eucharistiæ & Sacramentorum è medio tollūt, atque, ut uno uerbo dicam, omnem Britannicam impietatem imitantur. Reuocantur exules in patriam de consensu populi, nulla habita regum ratione. grauissima pęna proposita est per preconē exulibus, nisi intra certum spatium rediissent, cum multi, & quidā magnæ autoritatis in Gallia exularent. horum malorum omnium causa fuit Gallorum quorundam insolentia, qua usi in Scotenses uniuersum imperium & amicitiam amiserunt, quam per nuptias reginæ contraxerant. Nam Galli ob tenuem suspicionem non semel in subditos aut amicos animaduertentes cæterorum animos uel odio crudelis dominationis, uel metu imminentis periculi in se concitarunt, & ex imperiō deciderunt. Nam ita Mediolanum amiserunt & multas urbes Insubrum. Prudentem sanè & iustū & moderatum principem nemo est quin æquo animo ferat, cum meliora præstent. deteriora subsideant. Qui cæteris igitur imperat, ac præstare dignitate cōtendit, per uirtutes se dignum facere imperio debet; cum nullum imperium quidquam faciat diuturnius aut trāquillius, quam uirtus principis. Nam omnes propè difficultates & calamitates & scelera irrumpunt in genus humanum per errores & inscitiam malorum ministrorum aut negligentiam principum. Pialis occupata fossa, quam dixi, aduersus munitionē in Africa, aggere prę alto extructo nō solum tegebatur, uerum etiā puteos occupat. fit Aluari edictum, nequis exeat ad leuia certamina iniussus: nam suos intra altam, rotundamque reparationem contraxerat ad morem propugnaculi, ne possent offendi à Turcis sclopetariis. iniuncta sunt militaria munia curanda Hieronymo Sandęo & Ioanni Osorio laborante Aluaro graui catarrho. obsessi quāuis prouocabantur & incitabantur ad leuia certamina, tamē edictum seruantes continent se intra munitionem. cum Turcæ uel ad fossam munitionis audacter inuaderent cum multis contumeliis, & conuiciis eorum, qui partem illā tuebantur, iam non possunt diutius edicto frenari. sed irę stimulo acutissimo extra aggeres ad pugnam impelluntur. pugnatur. succrescentibus Turcis Christiani fraudem non obseruantes sensim alliciuntur à recedentibus procul à munitione. Irruentibus quibusdam equitibus demum profligantur & in fugā uertūtur, quos hostes ad fossam usque rotundam insequuntur. Qui fossas tuebantur turpe rati suis cedēntibus opē non ferre, statim egressi atque cum refugientibus admisti pugnam atrocissimam instaurant. multi utrinque cadunt. fortuna tamen belli Turcis fauet. Aluarus cum Turcas & Mauros assiduè succrescere sentiret, nequid detrimenti pręterea à suis acciperetur, iubet canere receptui. Desiderati sunt in eo prælio circiter centum ex Italis, Hispanis & Germanis; è Turcis ducenti. Turcarum ita elati sunt animi ea uictoria, ut parui omnino facerent arma obsessorum. obsessi quamuis aliquantulum animos demiserant per eam cladem, nullum tamen munus militare parum accuratè exequuntur, cum Turcę semper fossis & aggeribus faciendis ac propugnaculis essent intenti aduersus castellū. Nam Pialis maiorem partem turbę nauticę, & multos fabros lignarios ac ferrarios exire iusserat è triremibus, qui cum Mauris tantundem continuò reficerent, quātum tormenta deuastarēt. agger aduersus castellum tam crassus excitatur, ut nullis tormentis penetrari posset. Dragutus propugnaculum meridiem uersus excitat ad castellum diuerberandum qua putarat simplici aggere muniri, cum breui se potiturum speraret, summo studio instat operi cuius cōsilio cognito Aluarus ita omnibus reparationibus instruit, ut spem Draguti uanam irritamque fecerit. Illud consilium captum fuit à Draguto quia putabat castellum interius ita se habere, quemadmodum ipse reliquisset. Dū castellum acrius uerberatur, Aluarus curat cisternas aquarum. statuit ut aqua in singulas nationes uritim diuidatur, cum Turcæ puteos propè haberēt à tergo. Sed renuebat eam diligentiam & parsimoniam aquarum ęstus & labores & uentorum molestia; quippe cum Auster aliquando tam molestus afflaret, ut corpora militum mirifice languida efficeret. Idcirco aquarum uasa aliquando pręter institutum in milites pleniora erogare necesse fuit, cū multi siti, & rerum multarum inopia morerentur, ac annona paulatim deficeret. Aluarus ad septimum idus Iulii cum Turcę in amplo & commodo loco essent castrametati, decernit hostes intra aggeres aggredi. quod unū remedium aduersus tot difficultates apparebat, importunitatemque temporum, & animorum militum consternationem. nam uidebantur depressiores, quam tantæ obsidionis necessitas postulabat. Nam plurimum prodest ad omnia negotia intrepidus & inuictus quidam animi uigor insurgens aduersus calamitates, & in primis vbi necessitas ita poposcerit. Iubet igitur quingentos sclopettarios Hispanos duce Galarza viro Hispano impigro, & Antonio Oliuera totidem Germanos loricatos cū sarissis instrui, qui duce Varaona ab oriente aggeres hostium adorirentur. Imperatum est Italis vt eodem tempore ad meridiem in aliam partem irrumperent, pugnandoque coniungerentur cum Hispanis, & infigerent clauos tormentis quotquot possent. Monentur in diripiendis Maurorum impedimentis ne occupentur, sed niterentur quacumque irrumperent sibi viam ferro patefacere. ita instructi postridie diluculo castra hostium inuaduntur tanta virtute, tātoq; impetu ut repēte fossas pertransierint & aggeribus nullo negotio superatis in castra hostium peruentum sit. sed quia neque ordo seruatur, neque fugientibus Turcis à prædandis diripiendisque tentoriis abstinetur, omnis victoria tardātibus extorquetur è manibus. Nam Turcæ ubi primum arma Christiana in se importati sentiunt, sic

Scotēsiū hęreticorū insolentia.

Nimia seueritas periculosa.

Pialis Meningis munitionem oppugnat.

sic territi sunt repentinæ & inopinæ rei nouitate, vt totis castris metu ac trepidatione repletis vulnere etiam à Draguto in femore accepto, quid caperent consilij ignorarent. Sed omnium gloriosarum rerum, optimorumque consiliorum populatrix auaritia tantam rei præclare agendę opportunitatem euertit. Nam Turcis, dum hi diripiendis tentoriis occupantur, datum est tempus se colligendi, qui cognita Christianorum confusione & errore cum magnis clamoribus & uociferationibus in castra redeunt. Diripientes inuadunt, tanta celeritate impetum faciunt, ut statim in fugã uerterint. nam qui modo erant uictores tanto metu replentur, ut nullas præfectorum aut ducum adhortationes audientes ad aggeres vsque munitionis refugerint. Aluarus iubet paratas copias in eū euentum duce Plantamdo magistro instruendarum copiarũ fossas defendere, quod nisi fieret Turcis commistis una irrumpentibus cum Hispanis & Italis in munitionem conclamatũ illa hora fuisset de omni salute obsessorum. Nã Turcæ ad fossas usque insectantur, donec Antonius Oliuera, Iulius Maluesinus, Rodericus Cardena Hispanus sumptis scutis ac strictis gladiis impetum irruẽtiũ Turcarum represserunt. Tum sclopettarij non nulli exeuntes in Turcas suis locum cedũt ut in tutum se reciperent. multi Turcæ tormentorum ictibus laniati sunt redeuntes ab insequendo, quia globi in muros latericios incidentes lateres ferebant in acies. ceciderunt sexcenti Turcę. tribus tormentis sunt claui infixi. ex obsessis triginta; inter quos insignes Caluanus Angosciola & Carolus Rhoensis. Cęsorum capita abscissa hastis infixa è regione munitionis erecta sunt ad cæterorum terrorem. Pialis intelligens quanti referret illa insula potiri, & ad obedientiam Solimani compellere, triremem mittit Byzantium partam victoriam nunciantem, seque non prius cessaturum ab oppugnatione, quam capta munitione insulam liberet ab imperio Hispanorum. Mittit ad conuehendũ panẽ nauticũ & commeatũ, quem rex idẽ Tunetanus promiserat, qui modo Cerdę sclopettarios & omne genus auxiliorũ pollicitus fuerat, si uelit Turcas eicere ex uniuersa Mauritania, modo post uictam classem Turcarum arma uictricia secutus fidem pro fortunę arbitrio mutauerat. Pialis qui antea non exibat è classe, nisi per diem; præficit classi uniuersæ rebus necessarijs instructæ Mustaphã præfectũ Mitylenæis rebus, ipse cũ Turcis, Ianizzeris, Spacchibus, Asapibus, alisq; nõnullis ipse prædæ secutis, descensionem facit è classe, atque hi erant nouem millia hominum. erant & tria Turcarum millia Draguti. duo captiuorum è classe, quorum opera utebatur erigendis reparationibus & aggeribus extruendis. mille insulani sclopettarii, mille & quingenti Mauri & Arabes & Turcæ equites. tot enim auxiliis vndique accedẽtibus excreuerant. omnibus præsentibus putabatur Draguttus consilio & existimatione præstare, qui nitebatur persuadere Piali munitionis expugnationẽ esse facilem, quod cum ita censeret esse, suas copias in tres partes diuisit. iubet reparationes amplari, neque quẽquam exire, cum uideret quantum detrimenti cepisset, & quantum esset capturus. ipse propugnaculum expugnandum sibi deligit quod Cerda, & quod Chiricus faciendum curauerat, & murum inter vtraque. Dragutto Gonzagam cum suis copiis committit expugnandum. Luzali Calabro propugnaculũ Sancti Ioannis uocatum. His ita diuisis experitur per tormenta quæ pars munitionis esset debilior, decemque & octo muralibus Cerda & Gonzaga propugnacula concutiũtur. Aluarus per transfugam monetur quæ pars putaretur debilior munitionis, quare reparationes quoquo modo instaurat. Sed iam penuria ita succrescebat aquarum, ut paruula mensura quotidie viritim daretur. erat Siculus quidam Sebastianus intra munitionem, qui se dulcem aquam è salsa elicere profitebatur per plumbeum uas, quod lãbicum vulgus appellat, id faciens uix viginti cados implebat quotidie, quod exiguum quiddam erat tãtæ multitudini per maximos æstus præsertim eò uentum est demum, ut pro precio mercimoniorum fieret cum aqua permutatio. his accedebat quòd omnia præsentia edulia sitim excitabant, cum ferrentur maximi labores per dies caniculares. nam thunni, caro salita, caseus ex insula Sardinia conuectus dabatur in cibum. His tot difficultatibus fiebat, ut multi in castra Turcarum transfugerent, multi intra munitionem semiuiui iacerentur humi, & uel aquæ haustu viderentur reuiuiscere. Multi Hispani à certo metu mortis ad certam seruitutem voluntariam se trasferebant, multique fiebant Turcę. nam sequentibus cęteris nationibus tam fędum Hispanorum exemplum, vt necessarium propè, mille & quadringenti in castra aufugerunt. Turcæ in dies munitioni per fossas & repationes proqinquant, quæ semper propinquiores excitantur è palmis & fasciculis lignorum & gleba, ne possent offendi tormentis Christianorũ. nam ubi ad staturam hominis excreuissent, tam firmam cathenationem è palmis & oliuis faciebant, nulla vti tormenta penetrare possent. Cum perduraret verberatio, turrisq; castelli rotunda ad orientem esset dirupta, vt vacua, custodiæ propter ruinas eam defendendam nõ putant, & fossas vacuas deserunt. illud grauissimè tulit Aluarus, non tamen vlla ratione custodias reducere potuit. Decernitur saltem ut fossæ repleantur, quòd hostes eò accedere cum scalis dicerentur. id factum est, at non aptè propter celeritatem, cum Turcæ ibi commodè tegerentur. statuit Aluarus Turcas ad occasum apud puteum adoriri, quare intra ruinas quasdam murorum trecentos Hispanos & totidem Italos locat in insidiis. Intra fauces angustiasq; duarum fossarũ propè concurrentium ad puteum à Turcis ductarum post quasdam turres iubet Gallos centuriones cum prima luce exire cum suis cohortibus. hi vt iussi sunt tam strenuè Turcas inuadũt, tantaque alacritate, vt in fugam verterint. erat imperatum Gallis vt cum idoneum tempus videretur sese ad insidias reciperent, vt Turcę circumuenti trucidarentur. at Turcis succurrentibus iis qui laborabant, Galli cedunt paulatim vt iussi sunt, augentq; animis hostium alacritatem ad insequendũ. hos ubi in insidias attraxissent, circumuentosq; putarent, erumpunt ex insidiis Hispani & Itali tam cito vt Turcæ quamuis multis amissis periculum omnino euaserint. Sic omnis vis & tormenta in eos parata obdormitarunt per inscitiam. Gallis cum essent circiter mille incolumibus intra fossas reuersis nonnihil animi

Auaritia populatrix rerũ gloriosarũ.

Draguti existimatio

Aqua dulcis è salsa.

ardor & fortitudo excitata est obsessis, atque ita vt non mediocriter hostem infestarent, qui nouis fossis in horas, nouisque reparationibus arctius obsidere conabantur. nam semper iis occurrebatur nouis reparationibus ab obsessis, interdumq; erumpentes non paucis cladibus Turcas affligebant. Pontifex interea qui Camerini principatum adiuncturus erat nouis nuptiis, vt diximus, iubet diem dici Placentiæ Parmæq; Duci. Imperat sua iura in medium afferre, quibus fretus possideret principatum Camerini, vt videretur an ea præstarent iuribus pontificiis, quæ pro Virginia aduersus ipsum ducem afferebantur. Hi dum disputant inter se de Camerini principatu, septem biremes, quę noluerant fortunam cum reliqua classe Hispana experiri, meliorem fortunam apud Lotophagiten expectantes non procul a munitione iussæ sunt malos demittere, atque instrui vt amplissimi pontis instar omnes in vnum coniunctæ amplam aream superius preberent ad defensionem, quę reparationibus & tabulatis latera protexerant. poterant etiam defendi ab oppido, quod erant propinquę, & illi opem ferre pro opportunitate, cum ita essent tormenta directa ab orientis latere vt Turcas plurimum infestarent id latus obsidentes. decretum est à Turcis vt ea perpetua molestia liberarentur, malleolos inijcere, atque omnia dicrota coniuncta vno tempore concremare, quę prouincia Luz Ali fuit iniuncta. Ille per obscuritatem noctis nonnullis nauiculis cum militibus & ignibus missilibus profectus biremibus propinquare nititur, sed cathenis trāsuersè ductis impeditus & exauditus fuit, quare repellitur cum multa suorum iactura. ea clade inflammatus statuit alia via rem adoriri, quippe cum mane paratissimo & expedito globo Turcarum eas inuaserit diluculo cum magnis vociferationibus. Nautæ partim multitudine inuadentium, partim inusitatis Afrorum clamoribus territi relictis nauigiis in mare desiliunt vt se ad munitionem seruarent. id ipsum faciunt, milites illorum fuga consternati & animum despondentes, quare Aluarus frequentem globum sclopettariorum mittit, qui cōferto prælio hostem frænarunt partim sclopettorum glandibus, partim minoribus tormentis multos prosternentes. Accepit lætale vulnus Varaona castrorum magister, qui paulopost ex acceptis vulneribus & lætali in primis fatis cōcessit. cum summus imperator Turcarum Pialis sentiret omnem operam ludi, quòd neque conatibus, neque crebris verberationibus quidquam proficeretur, decernit opus esse occupari fossam, quæ puteum protegeret, vnde aqua hauriebatur ab obsessis, ac puteus inter pugnandum impleretur saxis. Illud vbi Turcæ cum Mauris fuissent aggressi, Aluarus monitus, qui fidissimum & diligētissimum habebat exploratorem in castris, qui aduentabat in oppidum per obscuritatem noctis, iubet vt ad vetandum illud facinus statuto tēpore confertissimus globus prætò esset, in quem locum directa sunt tormenta. cum Turcę & Afri ad opus accessissent, immaturè & non expectata occasione displosis tormentis patefactæ sunt insidiæ, quare Turcæ quamuis multis è suis amissis cladem illam deuitarunt. quam insignem, si maturato consilio obsessi vsi essent, erant capturi. Cæterum cum multi quotidie transfugerent in castra ob penuriam aquarum, & annonæ, pertęsi tot laborum militarium, certiorem faciunt Pialim de omnibus difficultatibus, quæ erant intra munitionem; quibus allectus munitionem scalis adhibitis summis conatibus vndique inuadit. id antequam fiat, explorator certiorem facit per noctem Aluarum, atque hortatur vt instruat reparationes ad occidentem, quod factum est summis opibus, summaque diligentia. Sed enim cum equites leuiores quidam transfugissent, monuissentque de munitionis apparatibus, quę ignibus, tormentis, alijs telorum generibus esset instructa aduersus omnem vim inuadentium, & ad orientem præcipuè, mutatur consilium, statuitur vt munitio inuaderetur ab ea parte, quę mare prospiceret. vbi dicrota essent ad pugnam parata, Aluarus per eundem exploratorem fit certior denuo, quare omnia necessaria pro viribus parat, tormentaque dirigit, vt sibi videbatur conferre: nam Turcę occupatis triremibus ab ea parte putarant munitionem non posse defendi. Monet explorator, certum diem conatus nesciri, sed non posse multum differri. quoniam cæptum esset in castris etiam annonæ penuria laborare. Ast vbi dies instaret conferendi prælii, vt rursus monitus est, omnia tormenta sunt eo directa, & aucta nauigiorum præsidia. Vbi primum illuxit omnis generis nauigia Turcarum plena conueniunt, sed cathena transitum impedit, quam frustra infringere conantur. Ex altera parte Turcæ ac Mauri munitionis propugnaculum Gonzagam multo impetu inuadunt, nequa subsidia laborantibus nauigiis mitterentur. Cum primum nauiculæ propinquassent cathenę, nauigiorum præsidia ac munitionis tantam glandium, globorumque procellam & grandinem in nauiculas, Turcasque profundunt, vt frequentes in morem foliorum ex arbore concussorum deciderent. At vero dum certatur ad triremes exeunt trecenti pedites ex ea parte munitionis, quæ spectat ad occasum. Committitur leue prelium. Turcæ veriti ne castra diriperentur dimissa pugna multis è suis amissis redeunt in castra. Sed quoniam multi quotidie profugerent, fit edictum Aluari iussu, vt quicunque fugientem interemisset certum præmium consequeretur, quod tamen nihil profuit. nam Turcæ aquam, vuas, pepones ostentantes cognita penuria obsessorum, eos ad se alliciebant, qui postmodo capti ad transtra cathenabantur, aut diuendebantur. Pialis transfugarum hortatu verberationem à muro diuertit in latera propugnaculorum, ita vt nemo defensionibus propinquaret, qui non a Ianizzeris cęderetur, quare vela nauigiorum necessario pro reparationibus sunt erecta, quibus transeuntes tegerentur. nam tanta erat, tamque frequens vis tormentorum, vt plura quatuordecim millibus globorum sint in munitionem coniecta. Sed cum summus copiarum imperator Pialis intelligeret se actum agere in dies, decreuit arte tentandos esse atque impellendos ad desperationem animos obsessorum, quos neq; victus penuria, neq; vi tormentorum, neq; assiduis laboribus vel frequentibus præliis, vel vlla militari industria mollire aut flectere potuit, Simulat igitur triremes quinquaginta nuper aduentare Byzantio cum multa commeatus, bellicorumque appara-

Camerini principatus iura repetita à duce Parmæ.

Stratagema.

apparatuum copia, accrescentibus auxilijs, quas triremes per noctem hac ipsa de causa iussit in altum recedere. triremes vbi propinquarunt redeuntes magna facta est militaris salutatio pluribus tormentis displosis atque editis ingentibus clamoribus cum magno tubarum, tympanorum, bellicorum instrumentorum omnis generis strepitu. Preterea enim triremis, vbi primum apparuit, flammam extulit & duo vexilla, quod erat lætitiæ signum. facta vtrinque militari salutatione omnes terrestres copię ter conclamarunt, vt mos est illarum nationum. Repetitæ sunt vesperi ter eædem salutationes displosis tormentis, & sclopettis in castris cum vociferationibus. multæ epistolę sagittis infixæ iaciebantur intra munitionem, alię quorum hortabantur ad deditionem, aliæ significabant quid artificij Turcę molirentur in castris, & quod quatuor triremes Byzantio sulphureum puluerem globos ac sagittas aduexissent, quòd nisi per sextulem confecissent negotium, Turcis vasa colligere opus erat ad nauigationem.

Pialis adhortatio ad deditionem.

Pialis mittit qui Aluarum hortaretur ad deditionem propositis honoribus, pręmiis, & dignitatibus, quæ eius virtuti conuenirent: cum necesse esset omnino vel per summam inopiam rerum necessariarum, vel per vim ferri in hostis potestatem venire. non esse prudentię militaris inquit pugnare aduersus necessitatem, quæ omnibus legibus, omnique ratione est potentior; sed potius temeritatis & nescientis vti rebus pręsentibus. Præstare honorificas dedinonis conditiones accipere, quàm incertos fortunæ euentus iam inclinatæ expectare: quippe cum nulla reliqua sit spes subsidiorum Hispana classe tam foede profligata, & capta, insula fauente vniuersa obsidentibus, erepta facultate aquarum & puteorum, præsidiis munitionis vel fuga vel clade debilitatis, & iam ita diminutis, vt tot laboribus omnino breui non sint factura satis, cum rerum inopia tamen non mediocriter sint afflicta. Aluarus his auditis respondet se neque literas, neque nuntios amplius admissurum. munitionem nullo pacto nisi armis per multorum cladem obstinatissimè posse obtineri. Id responsum Pialis pertinaciæ plenum, quod pene victoris at non penè victi videretur, & refertum superbia ac minis, ægerrimè tulit, quamobrem arctius obsidere cœpit. omni industria molitur incommoda, & difficultates. voraginem occupat in qua aqua minus salsa reliqua inueniebatur propinqua, qua vtebantur obsessi per ignē exempta salsedine. deuastatis lateribus propugnaculorum per crebram tormentorum vim in fossas operas demittit, quæ propugnaculorum acumina ligoribus detraherent, ac deuoluerent. id cum facile fieret, Turcæ cognita eius laboris vtilitate iubent omnia propugnacula pariter deuolui. Aluarus cognito periculo instruit reparationem interius, vbi per multos dies posset se defendere, si vel omnia propugnacula deuoluerentur. ibi multas tubas ignis missilis parat. cados pulueris tormentarij transfixos cum funiculis statuit sub tabulatis occultis terra superius constrata, quo contractis funiculis accensis proxima quæque repente conciperent ignem, & ferrentur sublimia. multos asseres clauis transfixos locat, & arena contegit, qua hostes essent inuasuri. Turcæ igitur propugnaculum Quiricum primum inuadunt, vbi recentes defessis semper summittuntur. cum primi cuniculis, ignibus missilibus, asseribus transfixis absumerentur variis artibus ab obsessis excogitatis. nam difficultates faciunt ingeniosos. atque cum magna multitudo Turcarum in eo prælio cecidisset, apparatusque intra munitionis reparationes nunciarentur, coacti sunt recedere. Cęterum ex aggeribus, fossæ propugnaculum ita sublime erigunt mira celeritate intra triduum, vt Cerdę propugnaculo immineret, atque alterum rursus è regione Gonzagę, ad quæ concremanda Aluarus multos mittit cum ignibus missilibus ante comparatis, qui partim initia comburunt, sed frustra postea absumitur omnis opera ob copiam arenę, & terrę superiectę, partim in castra hostium transfugerunt fame compulsi. His difficultatibus etiam circumuentus Aluarus coactus est suos intra munitionem prorsus continere, quare animum ad munienda loca interna conuertit. Cerdę propugnaculum Franciscum, & Alphonsum Golfinos centuriones, muri spatiū inter propugnacula Germanos duce Gabriele Mauro tueri iubet. Sed iam Turcę Gonzagā ita detraxerant, vt viam tam amplam, & planam fecerint, vt equus posset ascendere, quare statuunt illud occupare. nam tanta industria demoliendis propugnaculis vtebantur, vt trabes etiam, quę clauium, & firmamentorum vice fungebantur in iis sustinendis omne opus facile redderent, funibus & vi instrumentorum mechanicorum euellente. accedunt. locum ascendere conantur. certatur vtrinque summa contentione pertinacissimè. multi cadunt. nisi Aluarus ipse opem tulisset, confectum fuisset negotium illo die, cum etiam vulneratus fuerit. Multi centuriones ceciderunt vtrinque, plures vulnerati. Turcę postmodo e regione Cerdę tormentum erigunt in plateam interiorem munitionis tanta cum obsessorum molestia, vt nemo appareret incolumis. Diuisa est platea aduersus illud incommodum, reparationesque quędam erectæ, at incommodum euitari planè non potest. nam, & rotę currulium tormentorum infringebantur, & Cerdę ac Sancti Ioannis propugnacula tuto ligonibus detrehebantur ita, vt via plana ad inuadendum pateret. rursus Turcę munitionem cum scalis inuadunt, quæ tanta virtute ab Italis, Germanis, & Hispanis quibusdam defenditur, vt reiecti sint non sine iactura. erant eo redacta propugnacula, vt tanquam per planitiem possent conscendi, sed propter interiores reparationes Turcę nolebant fortunam belli experiri, certamque victoriam, quam inopia aquarum & ignium intra munitionem breui pollicebatur, fortunę arbitrio committere. Præterierat iam Iunius mensis, & magna pars Iulij inter hęc leuia certamina & demolitiones ac reparationes crebras vtrorumque, cum ligna etiam obsessis cœperunt deficere ad aquam salsam purgandam, nuntiatumque est annonam in triduum tantum superesse.

Aluari Sādæi oratio ad extremam pugnam.

Aluarus tarditatem certam esse iacturam intelligens, at in fortuna belli spem reliquam esse positam, suos ad inuadenda per noctem castra hostium, extremumque conatum experiendum hortatur. Laudat militum virtutem, & constantiam. Demonstrat nullum esse for-

titudin is

titudinis genus, quod in illis cumulatè spectatum non sit, cum tam gloriosè ad eam vsque diem cum molestissimo hoste, cum perpetuis laboribus, cum iniquitate & inclementia aeris, cum, quod est magis admirabile, annonę, aquarumque penuria fortissime pugnauerint, atque inuictissimi, aduersus tantarum difficultatum molem perstiterint. Iure igitur non milites, sed imperatores militum, omnes præsentes posse censeri, qui singulari virtute & constantia tamdiu sint vsi. Sed cum ad omnium rerum summam inopiam res sit deducta, cum tormenta partim ab hostibus sint globis infracta, partim quòd nimis frequenter necessario disploderentur disrupta, prostrata propugnacula, aquæ, annonaque consumpta, omnia ad defensionem necessaria exhausta, non esse committendum vt pristinę virtutis obliti videri possent, vniuersamque gloriam tot laboribus, vigilijs, periculis, difficultatibus acquisitam, vno temporis momento abijciant; quod apparebant facturi, si expectarent vt intra munitionem ab hostibus vel armis vel fame turpiter & per inertiam opprimerentur. vniuersam gloriam in exitu rerum consueuisse à plerisque iudicari, cum pauci sint, qui res diu præclare, honorificeque gestas respiciant, si in vno articulo temporis vires aliquantulo remissiores apparuerint; omnesque respiciunt semper vltimos tantum euentus. Summæ esse prudentiæ in summis difficultatibus scire honorificum & salubre consilium inuenire: quod si optatum finem sortiatur, salutem affert & opulentiam, & quietem, & gloriam vno tempore. Sin autem bene decreta male succedant, illud tribuitur à sapientibus & rerum humanarum peritis iniquitati fortunæ, at non imbecillitati aut timori sapienter constituentis. Alterum horum in præsenti necessarium esse, vel ut viui per ludibrium tanquam fœminæ capiantur ab hostibus, & moriantur inopia victus, vel tanquam viri fortes salutem & rerum omnium copiam in armis positam esse existiment. Non timendam esse fortunam belli; quia non semel accidit, vt qui abiecta spe salutis hostem fortiter inuaserint quamuis pauci multos profligarint, fuderint, trucidarint, victoriam acquisiuerint. In vno certamine, quod proponitur, sitam esse totam laborum virtutisque gloriam, spem salutis omnium scilicet, & insulę imperium ac totius Numidiæ, Christianorum armorum existimationem. Non solùm pro dignitate Philippi Regis, sed pro militari gloria, pro Christi cultu, pro auita & incontaminata religione aduersus sempiternos hostes Christiani nominis certatum iri: sed pro vita, pro sanguine, pro iugulo singulorum, quod vnum ab hostibus crudelissimè & obstinatissime tot contentionibus, torque pręlijs, quamuis frustra contra viros fortes, expetitur. vbi cessauisset Aluari adhortatio, omnes se prompto esse animo exclamarunt, quare iussi sunt curare corpora, quoad belli signum daretur. postridie hora circiter tertia antę lucem ratus Aluarus se imparatos hostes, ac nihil tale suspicantes inuasurum, iubet suos exire ab ea parte, quæ mare prospectat, vt quæ minus accuratè à Turcis custodiretur, orientem versus. iubet portam aperiri, quæ multa gleba oppleta fuerat, atque in loco opportuno copias in aciem instruit. Præmittit trecentos ad inuadendum aggerem hostium, qui pugnando uel ad tentoria vsque penetrarent cum suis ducibus. statuitur vt ipse cum reliquis copijs hos sequeretur. Sed cum à Mauris perspecti fuissent, cęptum est ad arma totis castris conclamari. Hi summa celeritate vsi, nulla concessa hostibus facultate vt armarentur, obuios quosque trucidant. vel tertios aggeres superant. Turcas in fugam vertunt. ad tentoria vsque penetrant. Aluarus cum illis, qui sequebantur vigiles trucidat, atque primæ aciei victoria vritur. Sed cum multi non exisent è munitione, sicuti statutum fuerat, Turcæ in aciem instructi pluribus è partibus hos circunsistunt, multosque trucidant, quare sunt coacti terga vertere. Nam tametsi Aluarus ad prælium instaurandum illos hortabatur, demonstrabatque potius in armis, quàm in fuga salutem posse inuenin, tamen territis animis verba honorifica nihil profuerunt. nemo enim inuentus est, qui illum sequeretur, præter duos spectatæ virtutis viros, Marottum & Peracchium Neiardum viros Hispanos. Aluarus vbi non posset redire ad munitionem, fretus noctis obscuritate ad biremes se recipit, vnde nuntiatum mittit præfectis munitionis vt eam tuerentur, quod esset eò crescentibus aquis accessurus. Quidam è fuga se ad munitionem recipiunt. Marottus vulneratus venit in potestatem hostium. ceciderunt in ea pugna Hieronymus Bauus, Alonsus Golfinus, Ioannes Ouandus, Petrus Aluarecius insignes, & alij multi vulnerati. at multo plures è Turcis. Cum milites reuersi ad munitionem Aluarum non viderent, quia nuntius fuisset captus, mirificè omnes animo sunt collapsi, quamobrem multi in castra hostium diffugiebant. vbi nuntiatum est ad biremes se seruasse, id etiam Pialis per transfugas cognoscit. suos hortatur ad expugnationem. inquit non esse annonam nisi in biduum. ita territos esse defensores pęr sui ducis ab sentiam, vt munitio nullo propè negotio capi possit. Turcę quinque tormenta interim dirigunt in tres biremes, quę combustis ceteris superfuerant, quare aduentus Aluari in noctem protrahitur. Pialis suos hortatus ad inuadendum iubet, vniuersam turbam nauticam exire ad spectaculum victorię. ea dū parantur ad expugnationem, præfecti munitionis, cohortiumque duces, vbi nuntiatum esset Aluarum velle se seruare in catascopio, conueniunt communi sententia habitis comitiis vt ageretur de deditione, quando nulla prorsus reliqua spes esset subsidiorum. vexillum igitur in Quirico erigunt ad signum deditionis, atque Turcæ aliud ad signum amicitiæ intra suas reparationes. hoc viso vexillo concurritur ad expugnationem biremium totis propè castris. Aluarus hortatus suos ad pugnam atque defensionem, vbi naticulam sibi parasset ad salutem, si fortuna belli pariter feliciter aspirasset, his visis accingitur ad prælium. Sed cognita deditione suorum, qui Turcas munitioni propiquos non offendebant, post diuturnum certamen salutem sibi pa-

Aluarus se seruat ad biremes.

In munitione vexillū erigitur deditionis.

rare statuit. naviculam ingreditur, quem cum multi duces vellent sequi non ferens tantum pondus navicula in paludem demergitur, quare Alvarus cogitur in biremem munitam reparationibus evadere. Cessatur a pugna vel ipsis hostibus repellentibus illum invasuros. Promussus quidam Turca Genuensis hortatur Alvarum stantem in prora biremis stricto gladio

Aluari deditio.

cum scuto, vt se dederet ab omnibus iam derelictus, ne in viliorum Turcarum potestatem veniret; qui respondet se nemini velle dedere, sed vltro venturum ad Pialim, si promittat se deducturum. Ita vel inuitis, qui volebant in via trucidare, defendente Promusso ad Pialis tentorium adducitur. Pialis perhumaniter post primum intuitum eum excepit, vt virum fortem, & singulari cognitione rei militaris, sed tamen queritur quia maluerit per tantas difficultates libertatem amittere, quàm honestissimas conditiones accipere cum multa vtrusque iactura. respondet Aluarus sese vel per eas difficultates fuisse omnia superaturum, nisi animus militibus defuisset. postea iussus est abduci in prætoriam triremem, vbi erat Ioannes Cardona, Sancius Leua, Garto Cerda filius proregis Siciliæ, & Berlingerius.

Munitionis deditio.

datur munitio Turcis post multas controuersias illa conditione, vt omnes; qui munia militaria aut dignitatem haberent inter milites cum viginti & quinque priuatis è singulis cohortibus liberi excederent. His ita stabilitis portæ munitionis aperiuntur. at Turcæ nulla seruata lege vel promissis omnes propè intra munitionem repertos perfidè ac miserabiliter trucidant. Qui sese in castellum receperant, postridie in miserrimam seruitutem sunt abducti. Nam primo die cæsorum per tot pugnas recordatio, & ira atque indignatio, quæ in animo insederat ob tot exantlatos labores, fecit immemores captiuitatis, & prædæ. his accedebat quod gens illa parum est fidei ac promissorum obseruans, ac pro innata barbarie parum particeps humanitatis, cum apud illos magna crudelitas, & quasi ferarum ingenium, & humani sanguinis propè sitis, magna fortitudo, & vis animi verè militaris credatur: nam qui æquiore animo humanum sanguinem, & vulnera, & cædes quasi per ludum videre sustineat, is fortior

Maurorũ ingenia & quorundam Turcarum similia feris.

propè miles, quàm qui ingenio, & prudentia hostem superauerit, apud plerosque eorum putatur. Non defuerunt tamen, qui nihil promissum fuisse a Piali contendant ad illum abea perfidia expurgandum, sed iis tantum promissam libertatem, qui negotium tractarunt. Post captam munitionem Pialis imperio insulæ libero potitus octo dies in Insula moratur, dum tormenta, aliįque apparatus bellici portarentur ad classem, & daret Draguto quædam mandata, vexilla; & tormenta Christiana, & cætera victoriæ insignia cum magno Christianorum ludibrio, illis Numidicis nationibus ostentans, dum commeatusque Tripoli aduceheretur. Enimiero vel ex hac ipsa Christianorum clade facile apparuit quanti sit opportuna celeritas in rebus bellicis, cum ea sola potuisset tantum malorum cumulum auertere. Pialis antequam ex insula discederet hortatu Draguti constituit Tripolim petere quo res Maurorum siue Tiagorensium, & Arabum componeret, a quibus Dragutus anno præterito fuerat infestatus. eo conuenit. classem ornat multis vexillis præpostere attractis, & pendentibus de antennis, cum magna salutatione tormentorum intrat. accipitur à Draguto ad lautissimum conuiuium. postea cœpit Mauros Tiagorenses castigare, per summamque seueritatem iudiciorum

Draguti mãdatum clemens.

in seditiosos finem discordiis, & contentionibus imposuit. Dragutus illi captiuos proceres summa diligentia commendat, hortaturque libertatem procurare, tanquam pro viris non supplicio, sed omni genere laudis dignissimis, qui fidelissimè, & fortissimè pro patria militassent. Pialis vulneratos captos in munitione Mauris relinquit ad subleuandam classem, deinde Byzantium proficiscens Melitam versus iter capit. tormenta Melitensia ex oppido diui Angeli atque è triremibus disploduntur in Turcicam classem non procul ab oppido prætervectam; atque non multo post reiecta est tempestate ad Insulam Siciliam. Egressi sunt quidam Turcæ aquatum inter Pachynum, & Syracusas, è quibus alij cæsi sunt ab equitatu insulæ, alij capti. Sed post paulo classis felici nauigatione vsa vehitur ad oppidum maritimum Augustam. Illud a præsidiis relictum diripit, & succendit. inde prænauigans Calabriæ litora, & Ericusam & Nicopolim & Naupactum & Cephaleniam ac Zacynthum Methonen peruenit, vbi munus accepit, quod solent Veneti pro sua liberalitate summo Turcicæ classis imperatori offerre. Inde ad portum Tenarium peruentum est, vnde nauigia quædam Christianorum fines illos prædationibus infestantia persecutus post biduum ad Maleam Laconiæ promontorium appellit. Tum ad Rium Meliceriumque applicuit, atque inde Nicopolim siue Gallipolim profectus postulatum mittit vt liceat Byzantium accedere. Triremes viginti interim mittit ad Aegæi custodiam. postea concessa facultate adeundi Byzantij triremes Rhodias & Mitylenæas & Nicopolitanas dimittit, ipse Byzantium contendit. ingrediens Hellespontum prætoria omnibus præcedebat, quæ Lychnum siue phanum gestarent, triremibus. Hunc multo interuallo viginti antecesserant multis Turcicis vexillis ornatæ, multisque captiuis præposterè attractis. in lateribus multa gestabant trophæa galeis, scutis, thoracibus, gladiis armata, quæ latera iucundum spectaculum possent præ se ferre. His

Põpa Pialis Byzantium adeuntis.

prætergressis Pialis eodem ordine accedebat cum nobilioribus vexillis præposteris, quem sequebantur captiuæ triremes ac postea vniuersa classis secuta est, dum è regione imperatorij septri constitisset. omnis autem Byzantina multitudo erat in speculis, omnesque victoriam Imperatori conclamabant. Ibi vniuersa displosa sunt tormenta classica ad vni-

Aluari animi magnitudo.

uersam significationem tantæ lætitiæ. egresso Piali è prætoria naui captiui eius domum adducun-

adducuntur, vbi tenebantur & alii. at Aluarus illuc ingredi noluit, quia diceret suæ dignitati locum vulgarium captiuorum minime conuenire, quare aliò fuit adductus. Pialis exceptus est multis honoribus à Solimano. nec ita multo post captiui insigniores seruato ordine militari galeis & thoracibus, cæterisque armis induti adducuntur domum Solimani in quoddam septum, cum insignia militaria humi traherentur. Præcedebat ceteris Zailus & Nasusaga præfecti rerum maritimarum, qui medium habebant Aluarum. Ventum est cæteris subsequentibus in magnam aream ante ædes imperatorias, vbi Diuanum appellatur, multis ornatum cyparissis & porticibus circundatũ Parijs columnis, vbi erat magnus Ianizzerorũ, Spachiũ; ceterorũq; insignium Turcarum numerus, atque omnes ordines militares. Despiciebat hos Solimanus è fenestra quadam minutissimis clatris compacta, qui sæpius in gyrum sunt circunducti conclamantibus vndique præteuntibus, gloria & victoria magno Imperatori. Post huiusmodi pompam captiui plerique missi sunt in turrim ad cornu Byzantij, at Aluarus cum sacerdote & puero missus est in turrim maris nigri vocatam: Huic magnæ opes, & insignis militaris præfectura promissa est aduersus Tamnasium, si velit esse Turca. his addiderunt quidam ad exprimendam animi Imperatoris lætitiam pro accepta tam insigni munitionis & classis victoria, cum viginti & octo triremes, multæque biremes captæ fuissent, & alia multa varij generis nauigia preter demersa, vbi noluissent fieri Turcæ captiui, pecuniã imperasse imprimi, in qua scribebatur Turcicis characteribus, non quæro religionem armis, sed imperium. Quæ dum geruntur Byzantii, Franciscus Galliarum Rex comitia indicit ecclesiasticis & nobilioribus conditionibus ciuium, quoniam illud regnum magnis, molestissimisque perturbationibus fluctuaret, atq; omnia antiq; religionis iura & ritus in magna difficultate essent posita nouis hæresibus vbique quotidie emergentibus, & in Aulercorum præcipuè regione ac Neustriorũ, qui populi sunt Normaniæ, vbi principes erant eius factionis, qui Rotomagi, aliarumque finitimarũ vrbium animos populorum ad spem nouarum rerum per religionis mutationem, opportunitatemque extulerant. Vbi frequentes conuenissent ad comitia, rex paucis verbis at grauibus hortatur proceres vt maturè, quantaque fieri potest erga regem fide & beneuolentia fidele & salubre cõsilium omnes caperent, quod erat vt res tantas præcipuè tuerentur, in quibus publica totius regni conseruatio, integritas diuini cultus, quies subditorum, iura ac felicitas populorum omnium contineretur: quippe cum rerum omnium bonarum fundamentum ac stabilimentum sit verus ac legitimus Dei cultus. Vbi de omnium salute ac felicitate agitur, ibi necessario omnia priuata desideria oportere consopiri, quæ si quis aduersus publicam vtilitatem, communemque salutem audiuerit, ille denique Deo vltore omnium scelerum, qui vnus intima cordis penetralia cognouit, in multas miserias, calamitatesque incurrit. His ita dictis, surrexit Amiras. obtulit scriptum, in quo multæ petitiones hæreticorum continebantur euangelistarum vocatorum, quæ Rotomagi datæ sibi fuerant. Initio eius scripti Amboisiæ coniurationem detestabantur, quæ religionis ergò facta fuisse dicebatur. demonstrabant hi se ignaros fuisse tanti sceleris, atque esse maximè Regis obseruantes. Suppliciter petebant vt liceret liberè exercere diuinum cultum ad morem euangelistarum ministrorum. His additum est, quòd si vellet subscriptionibus rem confirmari, plura quinquaginta hominum millibus istud efficerent, quod non mediocriter præsentium plurimorum animos turbauit. Inde pertractatum est de re pecuniaria, quo Rex subleuaretur tanto ære alieno, quantum propter sumptus superiorum bellorum fuerat contractum, nam inuentum est æs alienum regios prouentus annuos superare longissimo spatio, cum plura decies centenis millibus nummũ præterea excederet. Inde fiebat nisi maturè consuleretur, vt regnum oppigneratum in perpetuum videretur. Vbi multos dies hisce de rebus habita essent comitia, multaque fuissent proposita, sed nihil conclusum, decernitur vt ad tantarum calamitatum remedium comitia trium conditionum ad quartum idus Decembris indicantur. atque post quadraginta dies habeatur synodus nationis de rebus ad religionem spectantibus, cuius autoritatem postmodo omnes sequerentur, atque obseruarent decreta. Interim vt seueritas animaduersionis in hereticos cessaret, nisi tamen si quis autor extitisset seditionis, aut arma contra edicta regia sumpsisset. His ita statutis dimissa sunt comitia. Per idem ferè tempus Gustanus Sueuorum Rex post annos triginta & quinque sui regni naturæ concessit cum multa suorum populorum lætitia, quoniam vniuersam prope nobilitatem in morem Tarquinii Romani deleuisset, veritus ne quod imperium illegitime occupasset, legitime sibi extorqueretur. Ad hoc impulerat etiam innata quædam alienæ opulentiæ sitis & auaritia & cupiditas, propter quam in omne genus hominum crudelissimè sæuiebat. nam nihil est intolerabilius, quàm recens tyrannus. Huic succedit in regnum Henricus filius primogenitus. princeps omni liberali disciplina egregiè instructus, minimeque assentiens paternis institutis, quippe quem dignum & illo & omni quouis maximo imperio singularis humanitas, sapientia propè admirabilis & benignitas atque innocentia facit. Interea dux Hetruriæ ad iter se accingit ad nouum pontificem multa communicaturus, quem plurimum iuuerat ad eam dignitatem. Pontifex misso obuiam episcopo Bononiensi honoris gratia, iubet ab omnibus vrbibus Romanæ ditionis benignè accipi. tum Romam profectus in vineam, quæ est in via Flaminia, priuatim à pontifice honorificentissimè excipitur, illi datum est hospitium ornatum multa magnificentia & operum mirabilitate, multis scilicet statuis perantiquis, & multa arte affabreque factis fontibus, & auratis porticibus ac laquearibus. Postridie vrbem ingreditur publicè, ad quem conuenit omnis Romana familia, & capitolini magistratus, & purpuratorum patrum familiæ, & omnium principum oratores ordinarii, qui erant Romæ. peruentum est ad arcem Diui Angeli per viam Flaminiam tenentibus eum principem medium Sanctiflorio & Ferrariensi patribus purpuratis. vbi

Solimano captiui oblati.

Pecunia noua impressa ad lætitiæ significationẽ.

Frãcisci Galli Regis oratio.

Sumptus belli magnitudo regis Galli.

Cõciliũ nationis indictũ in Gallia.

Sueui Regis mors.

Hẽricus Sueuorum rex.

Cosmus Florẽtiæ Dux Romã accedit.

Põpa in ingressu.

facta est ingens salutatio displosis multis tormentis. Profectus ad pontificem perhumaniter accipitur, pedemque exosculato in palatio datur hospitium, quo etiam die vxor excepta est cum eadem pompa. Per idem ferè tempus Andreas Auria vir Genuensis, princeps Melphitanus diem suum obiit, omnibus maritimis dignitatibus & præfecturis perfunctus, vir nobilitate, opibus auctoritate, gloria bellicæ laudis clarus: & præcipuè cognitione rerum maritimarum; qui primum a Cæsare patre, deinde a Philippo Hispaniarum Rege filio præfectus fuerat cum summo imperio classi in mari mediterraneo. Hunc clarissimum, & gloriosum multa quidem præclara facinora fecerunt, sed in primis patria per eius virtutem in libertatem vendicata, & compositæ, vel potius euulsæ radicitus discordiæ, propter quas vrbs illa coacta fuerat modo his, modo illis principibus se credere desiderio quietis, quam etiam nonnullis legibus ad perpetuam felicitatem informauit. Fuit animi fortitudine insignis. ad omnia pericula promptus. acri ingenio. laborum, vigiliarum, inediæ patientissimus. erga mulieres perhumanus, & munificus. nauigationum & classium regendarum in primis peritus, & quem ausim dicere omnium imperatorum, qui præfuerunt rebus naualibus per vlla tempora præstantissimum. vixit annos nonaginta, & tres. Ioannē Andreā nepotem hæredem triremium reliquit, quem in extremo vitæ limine paterna charitate hortatus est ne cuiusquam stipendia principis præferret Philippo Hispaniarum Regi, sed in primis patriam pro viribus defenderet, libertatemque summa ope tueri niterentur. Nam & nepos præclaris eius virtutibus institutus iam tum magnam sui expectationem in animis mortalium excitauerat. Andreę mortuo Genuenses viri boni, & in suos ciues virtute prestantes benigni, tanquam Patri patriæ magnificas exequias è publico instituerunt, memores eorum beneficiorum, quæ ab illo sene acceperant. Pontifex autem ipse præsentem pacis opportunitatem non prætermittendam ratus cum res ad religionem pertinentes in tanta perturbatione versarentur, concilium vniuersorum christianorum Tridentum incidit cum multa principum, multorumque populorum lætitia. Curat igitur vt perseueret id decretum, quod multos annos propter importunitatem bellorum fuerat interruptum, idque ad octauum diem Paschatis indicit post resurrectionem. Summam atque adeo inusitatam diligentiam adhibet vt Germani quoque accederent ad eam synodum, & Danię, Scotiæ, Britannicæque populorum doctores, atque cæteri complures, qui catholicis Romanis dogmatibus parere reluctabantur, & aduersabantur. misit & quinque purpuratos patres, qui pontificio nomine sacræ synodo interessent; Seripandum, Sermonetam, Mantuanum, Amasium, Vuarmiensem. ea dum instituuntur ad synodum, insignes & horrendi turbines in agro Genuensi coorti sunt, & tanta vis ventorum ac tempestatum, vt multa ædificia euerterit. arbores euulserit. tecta domorum cum horrendo, & formidabili spectaculo in aëra sustulerit, cum tanto, tamque tremendo fragore, vt omnia subiecta prosternerentur, quo tempore multi homines, multaque animalia perierunt. Sed enim illa tempestas non contenta fuit finibus Ligurum, verum etiam per Hetruriam, & Latium latè debacchata est, atque Oriuetum vsque peruenit, vbi præter arbores ac domos vi ventorum euersas, turres etiam crebritate fulminum sunt prostratæ, multaque ędificia solo æquata. At Romæ decretæ sunt supplicationes pro indicto concilio, quibus pontifex ipse interfuit, atque à templo diui Petri, quod est augustius, ad templum quondam Mineruę consecratum accessit cum Florentino, & Vrbinate Ducibus. Iussi sunt omnes sacerdotes ac populares orare pro communi omnium Christianorum salute, & pro iis, qui a vero cultu diuino aberrarunt, vt ad piam, sanctam, catholicam, incontaminatam religionem, fidemque perducantur, quæ preces vt sanctius fierent, indicta sunt ieiunia, & expiationes omnium peccatorū. Cæterum Philippus, vbi rediit in Hispaniam è Belgio acerbè insurgentes hæreses animaduertit, comprehensique sunt passim, & in uincula coniecti hæretici, maximeque qui opiniones nouæ religionis imbiberant, aut etiam defenderant, nam in Tudetanis apud Hispalim celebre emporium extructo rogo in foro circumspectantibus multis omnium ordinum millibus viui combusti, concrematique sunt. Nulli vel sexui vel ætati vel dignitati parcitur, qui eam opinionem retineret. At qui a concepta hæresi desisterent, illis quidem vita non eripiebatur. Nec multis diebus post ad Pintiam vallem simile spectaculum Hispalensi editum est, cui & primates, & Rex ipse interfuit, cum multi viri illustres, & equestri dignitate insigniti concremati sint, quod ipsum spectaculum editum est & in Gallia. Virginiç interea Varadinæ controuersia non intermittebatur aduersus Placentinum ducem, cum ad illam principatus Camerinensis iure hæreditario pertineret; pro qua afferebatur concessio eius principatus & Nepetæ facta à Iulio Tertio, & permutatio postea facta cū ecclesia pro principatu Parmæ & Placentiæ. ex illa permutatione contendebatur quod ecclesia passa sit maius damnum, quam sit iactura quingentorū milliū nummum, vt quæ per fraudem facta sit. repetebatur vt ea damna resarcirentur. Dux contra huiusmodi criminationes affert confirmationem Iulii Tertij & Pauli Quarti pontificum, & manifestam vtilitatem, curatque vt controuersia ad præstantissimum vocatum Rotæ magistratū deferatur, qui supremus est Romæ, vt dicimus, & ex præstantissimis ac integerrimis orbis terrę iurisconsf. collectus. Habebantur interea Lugduni varia principum eius vrbis de variis insidiis conuenticula, & de occupando Lugduno in primis, nisi Antonii Albonis præfecti vrbis summa vigilantia, & industria sæpe restitisset. nam quidam è primariis ciuibus Lugdunensibus in domum Petri Terrassonis clam conuenire solebant, a quibus decretum fuerat vt omnes, quando res Lugdunensis difficilis appareret ob vigilantiam, cum nimis valida essent præsidia, sese paulatim Nansium reciperent, quæ vrbs est nobilis & populosa Armoricæ siue Nametum populorum in Aquitania. ibi decernitur in frequentibus comitiis, vt copiæ mitterentur in eam partem, in qua Rex extitisset ad illum inuadendum

Andreæ Auriæ mors & laudes.

Exequiæ ex publico.

Conciliū indictum Tridētum, & diligentia Pōt.

Card. ad concilium missi. Prodigia vētorumq; vis.

Supplicationes pro concilio.

Parmæ ducis defensiones pro Camerino.

dum. nam Rege de medio sublato, parum reliquum fore videbatur controuersiæ. obtigit autem cōiuratis Lugdunēsibus vt primos oporteret milites quosdā & arma mittere varij generis Aureliā ad statutum tempus, quę missa per simulationē mercimonii vna cum aliis mercibus, sed missi sunt pauciores milites quam oportebat. Idcirco patefacta coniuratio fecit vt alii è coniuratis Geneuam, alii in Germaniam profugerint. renouatum est tamen paulopost a quodam duce negotium, cum dicerentur copię ad occupandum Lugdunum Geneuæ & alibi comparari, quia minor erat Lugduni numerus coniuratorum, quam vt possent vrbem occupare. Decreta est expeditio occupandi Lugduni Geneuæ à Ioanne Caluino, Theodoro Beza, Epiphanio concionatore, & aliis quibusdam

Cōiuratio in Lugdunum.

Siccopiæ vndique iter clam arripiunt, multi proceres clam Lugdunum ingrediuntur, cum ad sexaginta domus & amplius in harum copiarum aduentum clam fuissent instructæ, quę singulæ certū numerum erant militum in hospitium excepturæ, cum ducenti pedites paulatim essent ingressi cū solis ensibus, & pugionibus. Erāt his ad portas decreta indicia vt ad hospitia a custodibus adducerētur. Alii tamen in diuersoria concedebant sine vlla suspicione. Erat magnus coniuratorum ciuiū numerus, qui arma habebāt prompta ad hoc negotium, cum dux quidam esset quingentorum ciuium armatorum, ac treceni pedites soluti Geneua accederent. accedebat & equitatus è variis locis, ac tantus peditum numerus vndiq; paulatim confluebat, vt agrestes trepidatione repleri ad arma conclamarent, nuntiarintq; in vrbem. Sed quidam è coniuratis iam porta vrbis & clauibus ac turre potiti fuerant, cum aliæ portę & vrbs breui esset occupanda. Sed vrbis pręfectus cognita ingressorum externorum multitudine, ac intra fines Lugdunenses in agro existentium, conuocatis vrbanis magistratibus decernit vt custodiæ portarum adaugerentur, haberenturque excubiæ, & partes vrbis debiles recognoscerentur, fieretque edictum per præconem vt omnes externi sub pęna capitis exirent ex vrbe. quæsita sunt arma, quæ visa fuerant paulo ante in quandam domum comportari. exierunt breui armati armis lucentibus milites è vicinis quibusdam locis, qui repulerūnt arma quęrentes, & pręsidiarios illorum sclopettarios. Vgonotti potiti sunt foro per illam noctem, cū catholici arma tantum pararent. Sed Vgonotti vel timidi, vel parum intelligentes vti opportunitate cognitis vrbanis apparatibus, qua nocte vrbe potiri poterant, sponte concepto metu diffugiūt, partim per fluuium, partim per portas fauentibus amicis, atque Aureliam contendunt. postridie capta sunt arma & impedimenta in domibus relicta, quicunque inuenti in carcerem detrusi. fuerunt circiter duo millia hominum, qui participes fuerunt eius coniurationis. Sed quoniam horū seditionum antor censebatur Vandomius princeps, & Condęus frater, capti sunt vtrique vt in comitiis iudicarentur, an participes fuissent illarum seditionum. Sed mortuo paulopost Rége causa delata est ad regia comitia, iique viri boni, ab accusationibusque alieni sunt iudicati, & è carcere soluti.

Vgonottorū error.

Condæus captus & absolutus.

Eodem ferè tempore quo hęc agebantur, quæ pertinebant ad Camerinensem principatum, non minor nata est in Hispania controuersia: nam venerunt Romam Vandomiæ legationes Regis Cantabrorum nomine ad obedientiam nouo pontifici promittendam. insurgit aduersus has Hispanus orator. Non audiendas has esse inquit tanquam Regis amisso a suis maioribus regno, quod possidebat Philippus rex Hispaniarum. Non esse faciendum tantum Philippo Regi, tamq; molestū præiudicium, cum & captiosè ac subdolè missæ sint legationes, vt ita permultas artes amissum regnum recuperaret. post multas altercationes & controuersias denique legationes extorquēt audiētiam in aula regalium legationum, quod fuit sine præiudicio Philippi Regis, pro antiqua Cantabrorum regum consuetudine. Deinde cum petitum esset in frequenti purpuratorum patrum senatu vt regnum auitis regibus, & legitimis successoribus restitueretur, quod querebantur fuisse per iniuriam auarè ab Hispano, Galloque regibus iamdiu vsurpatum, conabantur legationes animū pontificis flectere atque impellere ad ferendum auxilium, vt communem parentem ac iudicem christianorum regum, ad quem vnum spectarent munia iustitiæ ac iura in omnes Reges. Sed his responsū fuit hasce controuersias in aliud tempus opportunius differendas, atque legationes multas potius pollicitationes, quam vllam certam rem consecutæ ad Vandomiū redeunt.

Vandomię legationes vt Regis Cantabrorum.

Hispana legatio aduersatur.

Cosmus Hetruriæ Dux cum Romę moraretur, nitebatur componere animos Parmensis ducis & purpuratorum Farnesiorum ac Cæsaris Gonzagę propter cędem Petri Aloysij Ferrandi opera cęsi, qui magnopere inter se dissidebant, quę vetus inimicitia christiano consilio, & quia præsentes illi negotio non fuissent implicati per eum singularis prudentię summæque autoritatis principem extincta est, vt fama increbruit ac rumor diditus est, ac sempiterne obliuioni mandata. Dux postmodo militiam equitum sancti Stephani consulto pontifice instituit, quorum ipse fit princeps. multos insignes viros purpurea cruce insigniuit, atque in eum ordinem admisit. His domicilium & certa sedes instituta est Pisis, ad imitationem Tosonii ordinis, aut sancti Michaelis, aut Grattieræ, additi sunt prouentus quidam ecclesiastici à Pontifice, qui ordines cum multis indigeant ad magnificentiam, quæ certè nulla esse potest sine sumptibus, dicata sunt illi ordini bona, quæ fisco addicerentur ad honestatem dignitatis sustinendam. multas etiam: antiquas statuas dono accepit a pontifice, & columnam marmoream insignis pulchritudinis è thermis Antoninianis. at ciues Romani id ægertimè tulerunt, quibus graue videbatur antiqua maiorum monumenta concedentibus pontificibus auferri ad exteras nationes, ad imitationem fœdæ captiuitatis.

Cosmus Dux Flor. componit rē Farnesium cū Gonzagis.

Equites sancti Stephani instituti.

Interea Franciscus Secundus Gallorum Rex Henrici filius, & Catherinę Medicęę reginæ, maritusue Mariæ Scotiæ reginæ concepto apostemate in capite, diem suum obiit; cuius mors permultis fuit iucunda, cum & tantarum rerum moli sustinendę videretur ineptus, & his præsertim turbulentissimis temporibus, & parvam sui omnino prębuisset expectationem. nam quibusdam propriis amicis tam se gubernandum concesserat, tamque illorum iudicio & voluntati addixerat, vt inde multæ nascerentur

Francisci Regis. Galli mors.

tur æmulationes, discordiæ, controuersiæ, ac perturbatio rerum omnium, non modo inter aulicos, sed etiam in uniuerso regno, quibus etiam maiores & acerbiores in dies consurgerent & imminerent.

Salubre monitũ principibus seruãdo.

Nam vt in re medica contingit periculosum esse nimis calefacere, refrigerare, implere, aut euacuare corpus; cum solita contra vel deteriora facilius ferãtur, quàm insolita mala leuiora; ita gratia principis si nimia cuiquam aut repente concedatur, nõ æquis animis à cęteris subditis excipitur, sed magno plerunque cum periculo & principis & gratiosorum & subditorum. Huic successit

Carolus nonus rex Gallorum.

Carolus Maximilianus Dux Aurelianus, qui Carolus Nonus fuit, tenera adhuc & impubere ætate, quippe qui nondum vndecimum annum expleuisset, pręclara indole, & non vulgari ingenio. Huic cum opus esset pro Gallorum legibus ad ętatem vsque quatuordecim annorum esse sub tutela, mater pro institutis atque consuetudine regum pręteritorum, iure gubernatrix erat instituẽda; sed proceres qui sunt è regia stirpe varijs rationibus freti per id tempus vniuersam administrationem ad se spectare arbitrabantur & contendebant. At quoniam varia instituta sunt variorum regum diuersis temporibus facta, vt omnis contentionum, discordiarumque facultas tolleretur in illis præsertim

Tutela Regi data.

turbulentis temporibus, datus est rex concilio octo præstãtissimorum procerum gubernandus; Cancellarium Regi videlicet, Card. Lotaringiæ, ac Tinuttiensi Conestablio, Ghisio duci, Marescallo Sancti Andreæ, Bitacio, supremo cancellario; quorum princeps esset regina sine aliquo titulo gubernatricis. Additi sunt paulo post Card Borbonius, dux Mompensierius, & regulus arcis Surrioniæ, qui omnes erant è Borbonia familia & regia stirpe. His etiam paulopost adduntur Condæus, & Augustonomerensis reguli. additum est denique ut ad quindecim concilium accederet, adderẽturque huic regio cetui Memorantius ac Thermeus duo reliqui Marescialli. nã Condęus cum multos menses fuisset in carcere reus hereseos, nuper ab ea accusatione fuerat absolutus. ab hoc ipso concilio res vniuersæ

Res Gallicę à Tutoribus gubernatæ.

Gallicæ domi, forisque gubernabantur pro regia autoritate. Interea corpus Francisci Regis sepultum fuerat in templo Sanctę crucis Aurelię de more Gallorum regum, qui fuit in tẽplum Diui Dionysij, sed non cum usitata pompa comportatus. Dux Moschouitarum ocij impatiẽs, qui metu ingennum copiarum superius se intra suos fines receperat è Liuonia, nunc denuo arma infestat importat illis partibus Liuonię, quæ cum regnis Septẽtrionalibus terminant, Normanis scilicet siue Noruetię & Gottię populis, vbi Olstanius Danię Regis frater portum, vt diximus, occupauerat eo consilio vt maritima quæque finitima subiugaret. Illis tantis motibus armorum conter-

Liuoniã inuasurę copiæ parantur.

Moschouita pacem regis Polonię petit.

ritæ reliquę vrbes ac partes Liuonię neutrius armis perdomitæ desperatione defensionis capta se Regi Sidoniæ dedunt, vt ab his hostibus protegerẽtur. rex cum istud facere conaretur, & iam satis ingentes copias collegisset, à Moschouitarum Duce retardatur, qui legationes cum magna pompa misit, cum hyemis frigus iam aduentantis nihil memorabile fieri pateretur, cum honorificẽtissimis muneribus, sororemque in matrimonium postulauit, ac maximè diuturnam pacem ita obtulit. Hisce legationibus responsum est, ita si dux hæreses reliquisset, catholicaque dogmata amplexus esset, atque omnia per uim occupata Liuoniæ populis restituisset, istud facile futurum. Exules, per quorum incommoda pax illa fieri uidebatur, ad regem Sidoniæ conuolant, nituntur que eius animum ab illa pacis consideratione pro uiribus diuertere. Docẽt ducem illum principem esse ferocis ingenii, qui nihil eorum seruaturus esset, quæ promitteret. Futurum esse vt oblatas per pacem prędandi opportunitates repente arriperet. Securiorem esse vel certam vel suspectam mali & perfidi ho-

Malos pręstat inimicos quã amicos habere.

minis inimicitiam, quàm simulationem pacis, quę solum inter viros bonos seruatur incontaminata. Istud potuisse inquiunt è multis insidijs præteriti temporis intelligi. In hanc etiam sententiam impellebatur ea ratione, quod nihil eorum per legationes consecutus erat, vt apparebat, quæ requisiuerat. His rationibus impulsus est Polonorum rex vt ab omni spe amicitiæ ducem repulerit, ac bellum indixerit quoties reliquas Liuoniæ partes inuasisset. Sic datis non minus honorificis muneribus legationes dimittit. Quę dum aguntur in Polonia in Mysia superiore, Vaiuoda quidam opibus Sidoniæ regis sustentatus, & Lascus dux quidam non ignobilis, gubernatorem eius prouinciæ de medio tollere per insidias conandur. colligunt igitur circiter octo millia peditum, & quatuor equitum, cum etiam Lascus duo millia adduxisset, quibus copiis putabant futurum vt communi consilio illum repente tanquam dormientem inuaderent. hoc ipso consilio Vaiuoda, quia antiquas inimicitias cum gubernatore exerceret, à Turcicis ad Ferdinandis stipendia conuenerat. at Mysiæ superioris gubernator vir callidus & prudens horum fraudes obseruans, cum esset in amęno apertoque loco colligit circiter quadraginta hominum millia. Certior factus ubi hostes castra haberent, qui putabant per noctem fore vt summa celeritate facinus aggrederentur, in ipso propè articulo temporis, quo erãt iter capturi, priusquam in aciem instruerentur, illos inuadit, quod fit tanta vi arma-

Pugna atrox in Mysia.

torum vt intra breuissimum spatium cęsæ profligatæque sint eorum vires. Sic malo & importuno cõsilio suscepta negotia in caput autorum plerumque conuertuntur; cum nulli propè errores eorum qui sunt cum imperio, sint leues. Vaiuoda & Lascus propter inconsideratum facinus in indignationem Cęsaris incucurrerunt, qui fuga salutem sibi comparantes victoriam & prædam multam hostilibus copiis reliquerunt. Lasco certe occupata sunt à Gubernatore multa castella finitima Catsouio. quæ possidebat, quoniam maiores sunt errores qui à potentioribus fiũt, qui maiorem faciunt iacturam. vt enim corpora hominum crassiora breuiore vita plerunque fruuntur, quam gracilia; sic maius periculũ opulẽtis propositũ est. quã tenuibus hominibus; atq; qui stat fortunę beneficio, debet procurare ne cadat ex alto loco Horũ igitur vterq; profugit in Mysiã inferiorẽ ne veni-

Schertelli & Ludouici Estinchii cõtrouersia.

rent in potestatem Cæsaris, aut regis Poloniæ, aut gubernatoris. Quę dũ tractantur in Mysia superiore, iamiam magnorum bellorum germina videbantur pluribus in partibus Germanię pullulare, quòd Ludouicus Estinchius comes, & Sebastianus Schertellus, qui fuit castrorum magister in

bello Germanico, in magnam controuersiam inciderāt propter iura, quę se potiora habere in quędam castella vterq; arbitrabatur. erat enim ad arma vsq; peruentum. & quoniam per horum principum dissidia periculosum videbatur ob multas affinitates & amicitias ne ingens bellum excitaretur Boiorum & Neumburgensis duces Tonauertam contendunt. res componere nituntur. qui copias ingentes colligebant; atque post multas difficultates intercedente Cęsare etiam, res eo perducitur, vt controuersię omnes per quosdam principes iudices deciderentur. ea dum per hos principes componuntur consimilis prope controuersia excitata est inter ducem Carimorum & Marchionem Badę de finibus agri & quibusdam pagis. Nam dux cum fines marchionis sibi vsurpauisset, marchio cum magna manu militum repente capit oppidum & abbatiam intra ditionem eius ducis. abbatem captum & præfectum oppidi vinctos abducit. iurat se non esse illos dimissurum, nisi quæ per vim fuissent ablata, vltro restituantur. at Dux ita inflammatus aduersus eas incursiones edicit vt quicunque è suis armis tractandis essent idonei arma caperēt; reliqui partem sumptuum pro viribus suppeditarent. Sic hic summa diligentia ad bellum vltionesq; acceptarum iniuriarum, ille ad defensionem rerum suarum se accingebat. Sed & hęc controuersia ibidem, ac per eosdem iudices fuit composita. Isabella interea Pannoniæ inferioris regina Ioannis eius prouincię Regis mater fatis concessit, quæ habita fuit inter sexum muliebrem sapientissima & variarum fortunæ mutationum patientissima, cum summa omnium vel barbararum nationum laude & admiratione. Sub finem præsentis anni octauo cal. Ianuarij circiter sub meridiem sudo serenoq; cęlo tonitrus Iulobonæ cum fulgure formidabili fuit exauditus. Fulmen excidit in arcem in apparatum bellicum, inde maxima pars arcis & multa priuata ædificia cum ingenti strepitu corruerūt, magnaq; vis ignis in aere diutius visa est. alibi dicitur pluisse sanguine in agro Iuliobonensi. Fossani in Gallia subalpina Italiæ tres cometæ visi sunt. Centalij magnus equitum numerus in aere turmatim concurrentium cum armis conspectus. Sed non minus admirabilis fuit cæteris & præter naturam Iuliobonę fulminis casus, cum inauditus sit per mediam hyemem sereno cęlo, & in partibus præcipuè septentrioni subiectis, cum vrbs illa habeat ad quadraginta & quinque gradus polum supra orizōtem elatum. Philippicę res erant afflictę non solum per expugnatam classem, & cędes, & captiuitatem suorum ducum in insula Menynge, verum etiam per reliquas triremes elapsas ex eo periculo, quam repentina tempestas inuaserat vel in ipso Herraduræ portu. nam tanta coorta vis est ventorum, & turbinum, & aquarum insurgēnium, vt viginti & duę triremes profligatę demersęq; sint cum duobus millibus peditum præfecto Ioanne Mendocio. idcirco effectum est vt quamuis tantę calamitatis magnitudinem ęgrè ferret, nihilq; magis cogitaret, quàm acceptam ęrumnam per aliquod memorabile facinus. resarcire tamen per recentem etiam iacturam coactus est vltionem in aliud opportunius tempus differre.

Carimorum ducis & marchionis Badæ cōtrouersia de finibus

Isabellę reginæ Pānoniæ mors.

Prodigia.

LIBRI TERTIIDECIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER QVARTVS DECIMVS.

1561 OMNIA verò Europæ atque Asiæ imperia fore pacata & quieta hoc anno videbantur, qui fuit primus post mille quingentos & sexaginta à partu Virginis, cum Numidię, Scotiæ, Britanniæ, Galliæ, Hispaniæ, Liuoniæ, Germaniæ res aut compositæ essent, aut conquiescerent metu maiorum periculorum, sed Italia in primis per pacem inter duos Christianorum Reges; cum omnia non modo nullo pacto ad bellum, sed ad stabiliendam confirmandamque diuturnam populorum tranquillitatem prospectare viderentur. nam partim factæ fuerant, partim fiebant variæ regionum, vrbium, castellorum restitutiones in Hetruria, Cyrno insula, Gallia subalpina pro pacis conditionibus. Idcirco Philibertus dux Allobrogum cũ Margherita Francisci primi regis Gallorum filia in suum principatum restituitur cum incredibili totius cisalpinæ Gallię & transalpinæ lætitia. nam præter Saulianum Pinariolumque oppida, vniuersum vetus ducum Sabaudiensium imperium illi restitutum fuerat. omnes vrbes, omnes populi, omnes prouinciæ, & Italia in primis plurimum hisce rebus lætebatur, quòd ita res demũ verè tranquillias fore censebant, cum illa viderent hinc inde restitui & concedi sine controuersia, pro quibus tantis sumptibus, tantis cladibus; tot, tantis, tamque multiplicibus difficultatibus tã diu fuisset dimicatum. Sic ciuitates omnes à tot bellicis laboribus, quot diutissimè pertulerant respirare sibi denique visæ sunt. Sabaudiesibus ducibus ex urbe Lutetia Parisiorum profectis ad Niceam Prouinciæ accedentibus, atque inde Vercellas omnes quæ sunt in itinere ciuitates inusitatæ lætitiæ significationẽ ostendunt. Hos cum ingenti pompa, magnificentiaque excipiunt obuiam honoris gratia ciues & magistratus effusi, & magna ciuium omnis generis multitudo. omni amoris, obseruantiæ, humanitatis genere, tamquam erga Reges vtuntur. Philibertus vbi Vercellis nonnullos dies fuisset, pro suo singulari ingenio, vt princeps rei militaris peritissimus locum ad arcẽ excitandam satis amplum designat, fundamenta iacit. propugnaculum illud excitat aduersus irrũpentes ex Insubribus. Pontifex per hanc tranquillitatem omnium ferè Christianorum opportunã euellendis tot hæresium radicibus nactus occasionem, quę vbique paulatim serpebant, & in pestiferũ multorũ popularũ malorũ segetẽ propè florescebãt, nihil habet antiquius, quam vt prauæ opiniones euellerentur & à vera, sancta, incontaminata religione dissentientes homines, ad verum catholicumque Dei cultum salubriter iis euulsis perducerentur. conuocat omnes antistites, qui doctrina cęteris præstarent, ad synodum à superioribus pontificibus inceptam, quo maturè rebus ecclesiasticis, vel, vt verius dicam, multorum saluti consuleretur; qui aduersus pia, rectaque instituta maiorum insurgebant. Nam Francisci & Henrici patris Galliarum regum interitus non nihil cõmodorum dedisse videbatur pestiferis illis iam erumpẽtibus seminibus, cum ita sors tulerit vt clarissimi illi reges prętantissimis ingeniis vsi consultoribus prius decesserint, quàm illa conuellere potuerint, & tantum malorum cumulum, quantus consurgere uidebatur, labefactare. Successit his, vt dictum est, Carolus Nonus omnibus præstantissimis naturę dotibus ornatus, atque ad auitam, ueramque religionem egregie informatus, qui incendia per multos annos aucta, altiusque ingressa omnino restinguere non potuit, quamuis summas difficultates pro catholica fide, & pro uera religione constantissime sustinuerit. Enimuero pestis illa adulterinæ, nouæque religionis non solum Germaniam, Aquitaniam, Belgas, Britanniam, Scotiam, Liuoniam, Galliamque peruagata est, sed

Vercellis arx extructa.

Caroli noni indoles & ingenium.

etiam

etiam in Hispaniam penetrauit, & in Italiam prorupit citra montem Apenninum atque alpes Co
ctias, ac primum omnium vallem Engroniam peruasit, quæ prospectat fines Salassios. Hæc incen-
diorum initia Italiam vniuersam videbantur in maximas difficultates coniectura, si aliunde auxilia
accessissent, aut vires serpendo cepissent, Sed Philibertus princeps sapientissimus perspectis secum
in animo tantis difficultatibus, quantæ poterant consurge re, nisi cito his motibus occurreretur,
summa celeritate copias colligit. Anustirem Trinitans virum strenuum & rerum bellicarum pe Hæreses vallis Engroniæ oppressæ.
ritum cum summo imperio huic expeditioni præficit. Montani illi homines agrestes in hæresim col
lapsi auditis Philiberti Ducis bellicis apparatibus, qui in ipsos fiebant, multi in vnum cōueniūt,
semperque succrescentibus viribus accessione multorum eiusdem factionis, non modo non terrē
tur metu futuri belli, verum etiam multa alacritate se accingunt ad sustinendos copiarum impe-
tus, & ad propulsandos Allobrogum conatus. Agros finitimos præterea inuadentes omnia infe-
stant incursionibus, prædantur, diripiunt, homines trucidant, animalia abigunt, succendunt ædifi
cia, quantum possunt regionis populantur ac deuastant. conueniunt ad illud bellum & itali homi
nes non scripti complures, tanquam communi consensu ad commune totius Italiæ incendium re-
stinguendum, cui nisi maturè occursum esset, videbatur tota Italia breui conflagratura. Nam pro-
fecto nihil est tam vtile, tamquā salubre ciuitatibus, quam, vbi maximorum malorum semina erū-
punt, illa repente opprimere, sedareque initia seditionum, quæ ubi diutius conualuerint non
eruūtur sine magno vrbis exitio vel periculo. Vt enim humanorum corporū, ita ciuitatum morbis
statim initio ægritudinis opportunè adhibenda sunt remedia; quæ, si purgentur vt conuenit, con-
fert, & facile fertur sinè cæterorum membrorum detrimento. neque solum initia malorum con-
uellenda sunt: quia, parua quæ sunt, magna fiunt crescendo, sed etiam quia tanquam tenellæ radi-
ces & nondum validæ tutius euelluntur, nam quæ inueterarint morborum radices, non conuel-
luntur postmodo sine magno totius corporis periculo. Inter hos bellicos apparatus auctus est filio
Io Philibertus, qui infans Carolus Philibertus vocatus est cum magna Margheritæ lætitia. inter Carolus Philibertus natus Duci Sabaudiæ.
hos igitur rerum tantarum motus in Italia, atque apparatus necessarios illis reprimendis, iam nō
in vulgus tantum manauit viuendi licentia ab autoribus nouæ religionis concessa, sed etiam perua-
sit in Galliam Transalpinam per multos proceres aulicos, tantaque succreuit paulatim hæreticorū
vbique multitudo, vt regnum illud in maximum periculum iniecerit. atqui vereor ne diuina vltio
permiserit tātum malorum in illo regno excitari, quia Henricus accita in auxilium classe Turcarum
effecerit, vt multa Christianorum millia abducta sint in miserimam seruitutem, atque Italiæ pars
nonnulla fuerit deuastata. nam diuina castigatio aliquando in filios & nepotes etiam redundat. cū
enim nulla lex diuina iubeat arma capessere aduersus impias & barbaras gētes religionis causa, quā-
to minus conuenit Christiano principi barbaras, immanes, & crudelissimas nationes ad Christiano
rum cladem vel datis stipendijs incitare? præclarè agunt Turcæ in priuatis controuersiis ac differen Turcarū duella.
tiis, nam cum legem habeant, quæ improbè iubeat in populos diuersarum religionum sæuire, ab
stinere autem prorsus à mutuis cædibus. inuitant aduersarios Christianum aliquem strenuum ad
singulare certamen prouocare; quod si abnuerint, neque audeant, ipsi vltro inuitant, ita se fortiores
esse per aduersariorū ignominiam profitētur, quos arguunt ignauiæ. Nemo diu felix arma Turcica
in Christianos cōuertit, cum sit potius diuinum auxilium implorandum. nam & antiqui Pannoniç
Reges ex Imperio deiecti sunt à Turcis, quod ad Turcica potius auxilia, quam ad diuina confuge-
rint, & Epirus, Dardania, Mysia superior, Illyris, Macedonia eadem de causa paret imperio Turca-
rum. Carolus Gallorum rex curauit per hoc tempus edictum Regium promulgandum per præco
nem, per quod hortabatur Gallos omnes ad cultum sanctç & catholicæ incontaminatæ religionis,
atque complexos iam hæresim obstinatè ac pertinaciter metu grauissimorum suppliciorum ab im-
pietate deterrebat, ac reuocabat. Sed iam inierat annus alter qui fuit secundus salutis nostræ 1562.
post mille quingentos & sexaginta, cum indictum toties, tantisque pontificum decretis & studiis
institutum concilium, apertum est Tridenti, ad quod legationes omnium principum Christiano-
rum, & patres ex vniuersis Christianis prouinciis doctrina & eruditione præstantes destinabantur.
Pontifex delegit purpuratos patres inter eum ordinem vitæ integritate & eloquentia, doctrinaq; cla-
ros Herculem Gonzagam Mantuanum, Hieronymum Seripandum Neapolitanum. Ioannem Legationes principum accedunt ad Concilium.
Moronum Mediolanensem. Stanislaum Hosium Polonum, Ludouicum Simonetam Mediol.
Marcum Siticum Amasiensem Germanum, Bernardum Naugerium Venetum. Cæsar delegit ad
illam legationem viros & ipse insigni doctrina, bonitate; cognitione multarum rerum præstantes,
Sigismundum Tuunium Tridentinum, Ludouicum Lansacium, Antonium Muglitium Morauū
archiepiscopum Casurgiensem. Galliarum Rex & ipse suos oratores misit, inter quos fuit Renal-
dus Ferrerius vir singulari cognitione rerum & linguarum excellentium, sed in primis rerum sa-
crarum & legum ciuilium peritissimus, vt ex eius consuetudine cognoui; & eximia bonitate, nulla
que re cognitione rerum inferiore. cum hoc profectus est Guido Faber iudex primarius Tolosæ. ac
cessit eo & Georgius Prascouitius Illyricus orator Cæsareus pro regno Pannoniæ. Valentinus Her
butus Polonus pro regno Poloniæ. Philippus Hispaniarum rex virum insignem ad eam legationē
delegit Claudium Fernandesium Quignonium Comitem Lunensem, Veneti Nicolaum Pōtium
& Mattheum Dandulum viros magnæ prudentiæ, multarumque rerum cognitione claros mittūt.
Erat Pontius insignis cuiusdam virtutis & scientiæ, cum in omni genere doctrinæ maximè excelle Nicolai Pōtij laus.
ret: nam philosophiam publicè Venetiis summa cum laude, & omnium admiratione professus fue
rat, cū non minus prçstaret eloquentia. in qua nulli Veneto erat secundus. missus est Hieronymus
Gaddius pro Duce Florētiæ, & Ioannes Strozza Florētinus vir opibus, eloquētia, bonitate clarus, &

Marcus

Marcus Antonius Robba Casalensis pro Duce Allobrogum. Eò vbi conuenissent omnium cæterorum Regum, principum, Christianorum legationes, & episcopi, ac præstantiores doctrina viri vndique antistites complures, Cæsar & ad pontificem & ad sacram synodum petitiones misit vt reformarentur mores, atque sacra postea decreta in melius construerentur, quæ in hanc sententiam scribebantur.

Cęsaris petitiones à sacra synodo.

Cum celsitudo Cæsarea optet vt ad sanctiorem exitum quoad fieri potest res œcumenici concilii perducantur, proponit tanquam iustas & & legitimas petitiones infrascripta capita; quæ sua maiestas petit à præsente synodo confirmari. 1. Primum vt rogetur summus Pótifex vt ferat perplacidè seipsum, curiamque Romanam reformare. 2. Vt Cardinalium numerus ad duodenarium perducatur, aut saltem duplicatum, duobus insuper additis, ita vt sint viginti & sex ad summum. 3. Vt prouideatur ne fiant amplius dispensationes, quæ scandala apportent. 4. Vt immunitates vbique contra leges communes concessæ reuocentur, atque monasteria sub potestate sint episcoporum, quorum fuerint in diæcesibus. 5. Vt eximatur omnino facultas possidendorum plurium beneficiorum, atque quoduis collegium scholam instituat, neq; res ecclesiasticæ mercenariis sacerdotibus indoctis dentur. 6. Vt Episcopi cogantur residere in suis diœcesibus, nisi summa ecclesiæ necessitas eos reuocauerit; atque ipsi non per uicarios exerceant sua munia, qui si sint inepti aut impotentes, non prorsus vni Vicario cura totius diœceseos committatur, sed pluribus, & iisdem theologis, & canonicorum decretorum peritis, vbi ratio ita postularit, atque quotannis vniuersę diœceses visantur, fiantque synodi in quauis diœcesi. 7. Vt vbiq; gratis cõcedantur ministeria; quod siqua ecclesia paruulos habeat prouentus, neque possit sine lucro istud efficere, coniungatur cum beneficiis sine cura ditioribus. 8. Vt senes canonici renouẽntur contra simoniacam prauitatem, videturq; nõ fore inutile, si coarctaretur multitudo humanorum decretorũ ac statutorum exemptis multis superuacaneis, antistitesque adęquarent suas constitutiones obligationibus diuinę legis. 9. Vt diræ imprecationes ne fierent, nisi causa peccati lęthiferi, publicæque irregularitatis. 10. Vt procuretur diuinas preces rite fieri, quæ ita præcipites fiunt aliquando, vt neque ipsi quidem se ipsos intelligant, nedum illi qui intersunt. 11. Vt breuiaria & missalia purgentur, eximanturque omnia, quę à sacris diuinisque literis non manarunt, atque molesta psalmorum & orationum prolixitas aliqua honesta ratione breuietur. 12. Vt aliquando in aliquo loco cum latinis canticis aliquas orationes & preces miscere liceat in patrium idioma translatas. 13. Vt statuatur quo pacto monasticus ordo ad primariam institutionem, vitamque se planè recipiat; ne tãta monasteriorum opulentia ita prodigè dissipetur. 14. Quod attinet ad decreta, considerandum est in sacra synodo an requirat aliquando necessitas, vt quædam de iure positiuo dimittẽda sint, atque communio sub vtraque specie possit concedi pro desiderio aliarum nationum. 15. Quod attinet ad esum carnium & ieiunia, prudenter perpendendum videtur an quid possit relaxari primi rigoris, atq; nationibus quibusdam matrimonia clericorum sint concedenda, per quæ conciliatis animis populorum multæ annotationes in euangelia deleantur, nouæque per peritiores fiant, ad quas parochi sub grauissimis pœnis admittendas cogantur. 16. Et quoniam maligni parochi prius abdicari, quàm meliores eligi possent, quędam sunt necessario nominanda. Primum vt interim parochus catholicus præficiatur multis beneficiis. 17. Deinde fiat diligẽter periculum an quis earum sectarum possit reduci ad catholicã fidem. 18. Qui verò saniore mente apparuerint, in aliquam catholicam academiam propinquiorem mittantur, vt ibi rectè informẽtur. 19. Vt episcopis non habentibus academiã imperetur, vt collegiũ instituant in propinquiore academia, ad alendos & instituendos adolescentes studiosos sacræ theologiæ. 20. Vt catalogus terminatus scriptorum edatur, quorum scripta legantur in scholis, neque quis præter eos legi iure possit. 21. Vt plures episcopi instituantur in amplioribus prouinciis, atque opulentiora cænobia in hunc vsum conuertantur. 22. Quod attinet ad bona ecclesiastica in profanos vsus conuersa atque distracta, has iniurias dissimulare fortasse non erit inutile. 23. Denique vt Reuerendissimi præsides sacri concilii summa vtantur diligentia vt controuersiæ, quæ cõtentiones parere possent calamitosas, ne proponantur, vtpote residentia ne sit de iure diuino, necne, & res consimiles. quod si deuitari nullo pacto possit, saltem illud curent, ne irati consurgant, ne fiant fabula & ludibrio aduersariis. Nec multis sanè diebus interiectis post Cæsarianorum oratorum oblatas petitiones, has quoque regii oratores Caroli Noni Gallorum Regis petitiones in medium attulerunt à sacra patrum synodo ponderandas & confirmandas, quæ ita se habebant;

Petitiones Gallorũ Regis.

constitutũ nobis oratoribus erat iampridem ex officii nostri ratione & Christianissimi Regis nostri mandato ad sanctissimam synodum ea referre, quæ in hoc scripto continentur. Sed enim Cęsarea Maiestas per Reuerẽdissimos, & clarissimos viros oratores suos eadem referre uobis proponenda curasset, nostra que omnis petitio cum eorum postulatis mirificè conueniret, sustinuimus aliquantulum expectãtes, dum aliquid à uobis de iis rebus decerneretur. Quid enim multis postulatis minime inter se pugnantibus, vix etiam diuersis, molestos esse vobis necesse fuit? præsertim cum ea, quæ adiicienda fortasse videbantur, vel tacite inessent, vel necessariam ex superioribus consecutionem haberent. Itaq; restitimus atque distulimus certo iudicio. Nunc autem & principis nostri literis impulsi, & quia Cæsareum illud negotium diutius protrahebatur, quàm spes fuerat, differẽdum amplius minime rati, quanta potuimus simplicitate & breuitate verborum, quæ nobis ad constituẽdam remp. Christianam necessaria videntur & opportuna scripto complexi sumus. Hoc autem volumus vos existimare, nihil nobis a cæterorum Christianorum salute præceptum esse, nihilque singulare. Carolũ verò regem nostrum cupere quidem vt petitionum suarum omnium ratio habeatur, sic tamen à Christiana disciplina edoctum atque institutum esse, vt vobis omnia tribuat, rerumque omniũ istarũ notionem, cognitionẽ & iudicium ad vos omnino pertinere sciat. 1. Cum sacerdotes in primis

oporteat,

castos esse oporteat, & à sacerdotum incontinentia in Dei ecclesia magnæ nascantur offensiones,
prouideat sancta synodus vt alii in posterum non ordinentur sacerdotes, quàm qui seniores sint, &
à populo bonum habeant testimonium; vt ex anteacta vita quales postea sint futuri non leuis sit
coniectura, & sacerdotū libidines ac flagitia acerrimis canonum poenis coerceantur. 2. Cauendum
est ne eodem die aut tempore omnes sacri ordines conferantur, eum oporteat secundum anti-
quos canones promouere ad maiores ordines, prius in minoribus digne & aliquo tempore versa-
tum. 3. Nullus præsbyter ordinetur, cui non continuò secundum concilium Chalcidon. detur unà
cum ordine beneficium aut ministerium ecclesiæ, sic enim fiebant ordinationes à priscis illis
patribus, qui titulos præsbyterales multo postea tempore inuentos non agnouerunt. 4. Diaconis
& aliis sacris ordinibus restituatur debita & antiqua functio, ne amplius nuda, & in ceremoniis tan
tum posita nomina dicantur. 5. Præsbyteri, sacrisque initiati, & cuiusuis ecclesiæ additi in ea voca-
tione, in qua à domino vocati sunt, permaneant, neque in alio munere & officio, quàm quod Dei
ministrum deceat, versentur. 6. Nullus eligatur episcopus, qui non ætatis sit legitimę, sitque mo
ribus & doctrina præditus, vt & populum docere, & ei vitæ exemplar esse possit; & qui non sit sa-
tis omnibus iis instructus, quæ sufficiant ad episcopi munus ritè per se obeundum. 7. Is quoq; cree
tur plebanus, qui & probatæ vitæ sit, & qui populum in lege Dei possit instruere, sacrificium rite
celebrare, & sacramenta, vt par est, administrare, & illorum vsum & effectum illos, quibus illa
administrat, rectè docere. 8. Ad abbatiam autem, & prioratum conuentualem, nisi prius in celebri
gymnasio sactas literas publicè professus fuerit & magisterium, aut alium gradum, non admitta-
tur. 9. Episcopus per se, aut per eos, quos ad prædicationis munus assumet, qui tot erunt, quot pro
dioecesis magnitudine videbit opus esse in ciuitate, aut in quacunque parte dioecesis censebit expe-
dire omnibus dominicis & diebus festis aut tempore quadragesimæ, ieiuniorumque & aduentus
domini, quotidie verbum Dei annunciet, & quotiescunque id opportunè fieri posse iudicauerit.
10. Idem quoque faciat plebanus, si non desint apud quos concionetur. 11. Abbas vero & prior
conuentualis interpretabitur libros veteris & noui testamenti. Xenodochia instituet, & ita antiquis
monasteriis antiquæ scholæ & hospitalitates restituentur. 12. Qui hodie sunt episcopi, plebani, ab-
bates, aut alii ecclesiastici, si suum officium præstare non possint, accipiant coadiutores, per quos
illud pręstent, aut omnino beneficia dimittant. 13. De catechesi & summa doctrina ecclesiæ con-
scribenda, deque postillis etiam agendis ea decernantur, quæ Cæsareę Maiestati visum est ad hoc
sanctum referre concilium. 14. Vnum beneficium vni tantum conferatur, sublata quod attinet ad
pluralitatem personarum, compatibilium & incompatibilium beneficiorum differentia, quæ di
stractio vt est vana, & antiquis decretis incognita, ita ecclesiæ catholicę magnam calamitatem attu-
lit. dentur autem regularia regularibus, & sæcularia sęcularibus. 15. Qui verò nunc duo, plura ve
possident, aut illud tantum retineant, quod intra breue tempus elegerint, aut in poenas antiquorū
& veterum canonum incident. 16. Vt ab ordine sacerdotali sordes omnes & omnis auaritiæ labes
expurgetur, nec vllo prætextu pro rebus diuinis quidquam exigatur, curet episcopus istud fieri per
rationem beneficiorum, aut decimarum assignationem. etsi hoc non fieri potest commodè, prin
ceps per parrochianarum symbola & collectas, vt plebani; & cum esse duos, aut plures clericos
oportet, vt habeat vnde vitam congruam traducant, & hospitalitatem præbeant. 17. In missis par-
rocchialibus euangelium apertè & dilucidè, & pro populi captu copiose in suggesto exponatur;
quo in loco, quæ præeunte plebano a pupulo fient preces, lingua fiant vernacula. peracto autem
sacrificio latinè & mysticis precibus, lingua etiam vernacula publicè ad Deum fiant orationes. eo
tempore autem aut aliis statutis horis cantari poterunt pia & spiritualia cantica, vel psalmi Daui-
tici prius ab episcopo diligenter examinari & probari, si id è re suę ecclesiæ esse censebit episcopus.
18. Antiquum illud Leonis & Gelasii decretum de communione sub utraque specie reuocetur.
19. Ac vt omnes pręcipue ecclesiarum imperiti vsum & efficaciam sacramentorum intelligant,
præcedatque semper lingua vernacula breuis & dilucida expositio, quæ sacramenti, quod admi-
nistratur, rationem contineat. 20. Beneficia secundum veteres canones non conferantur amplius
per vicarios, sed per episcopos ordinarios, quorum est in hoc maxime electa industria; & illis in-
tra sex menses non conferentibus, aut si indignis contulerint, potestas conferendi deuoluatur ad
proximum superiorem, & gradatim ad pontificem secundum concilium Lateranense. & aliter
collatio a quouis facta sit nulla. 21. Mandata de prouidendo, expectatiuæ, regressus, & fiduciariæ
resignationes, commendę reuocentur, & omnino arceantur ab ecclesia, velut decretis contraria.
22. Resignationes in fauorem eiiciantur omnino à curia Romana. est enim sactis canonibus con-
stitutū ne quisquam sui officii quærat aut eligat successorem. 23. Prioratus seculares aut, vt dicam
simpliciter, quibus contra institutionem cura animarum obtenta est, & translata in vicarium per-
petuum, eiq; tamen parua quædam decimarum, aut aliorū prouentuum assignatur, cum primū va
cauerint, curam animarum recipiant, & in antiquum statum restituentur. 24. Cumque plura sint
beneficia, in quibus contra beneficiorum omnium institutionem inualuit deprauata consuetudo,
vt qui ea possideant nullo teneantur concionandi, sacramenta administrandi, aut alio onere eccle-
siastico, episcopus consilio capituli iis beneficiis curam aliquam spiritualem imponat. aut si vti-
lius videatur, ea beneficia viciniotibus parrochialibus ecclesiis coniungat. beneficium enim sine
officio esse neque debet, neque potest. 25. Pensiones super beneficiis non constituantur, & quæ
sunt constitutæ tollantur; quòd redditus ecclesiastici sunt in alimenta pastorum, aliosque vsus pios
transferendi. 26. Constituantur episcopis intra omnem dioecesim ecclesię iurisditiones, & tollan-
tur omnes exemptiones, exceptis capitibus ordinum, iisque quę ipsis sunt monasterijs; & quę ca-
pitula

pitula faciunt generalia, & ijs monasterijs, quibus multis iam retro secutis euidentibus scriptorũ monumentis extat datam esse exemptionem, quæ tamen ne à correctione omnino se eximant aliqua ratione prouideatur. 27. Cum episcopus ea iurisditione vti non debeat secundum antiqua decreta, nisi consulto capitulo, quemadmodum nec alia suæ diœcesis grauia negotia tractare, danda est diligens opera vt canonici cathedralium ecclesiarum sint assidui in ecclesia cathedrali, bonis moribus & scientia prædici, quique saltem vigesimum & quintum annum attingant: non autem illam ætatem, cum non possint per leges humanas rebus suis prospicere. quomodo episcopo consulere poterunt? 28. Retineantur antiqui, noui autem constituantur consanguinitatis, affinitatis, vel cognitionis spiritualis gradus, intra quos non liceat obtenta qualibet dispensatione matrimonium contrahere, exceptis solis regibus aut principibus, & propter publicum bonum. 29. cum nostris temporibus exorti sint Iconomachi, qui imagines euertendas esse contendant, & maximę perturbationes pluribus in locis ex eo sint excitatæ; prouideat sancta synodus vt doceantur populi quid de cultu imaginum sit sentiendum, curetque vt siquæ in his colendis irrepserant superstitiones & errores, tollantur; quod ipsum quoque prouideat indulgentijs, peregrinationibus, reliquijs sanctorum, & his sodalitatibus, quas vocant fraternitates. 30. Quoniam sępe ob vnum enorme delictum affligitur vniuersus populus, quem de proximis peccatis sollicitum & anxium esse oportet, restituantur ecclesię catholicę non solum antiqua illa propter graues & publicas offensas publica pęnitentia, sed etiam ad iram Dei placandam ieiunia & luctus publici. 31. Cũ excõmunicatio supremus sit gradus, nõ est passim pro quouis delicto aut contumacia decernenda, sed pro grauissimo tantũ peccato, cumq; in eo post vnam, & alteram, & non nunquã tertiam admonitionem reus perseuerat. 32. De beneficijs, forenses controuersiæ, quæ vniuersum ferè ordinem ecclesiasticum contaminarunt, non solum breuiores erunt sublata petitorii & possessorii in causis beneficialibus nuper inuenta distinctione, sed omnino cessabunt, si sublatis etiam concilii Basiliensis vniuersitatem nominibus præcipiant episcopis vt beneficia secundum Gregorii autoritatem non ambientibus, sed fugientibus, & de ecclesia benemeritis conferant. meritа autem in vniuersum iudicabuntur, si post magisterium aut alium gradum in scholis assecuti conferantur beneficium autore episcopo, & probante populari consensu fuerit concionatus aliquo tempore. cumque ordinarius semel beneficium contulerit, aut patronus præsentauerit non aliter liceat superiori conferre, quam si prius præsentatum, aut eum cui collatum est beneficium iudices indignum beneficio iudicauerint. 33. Quòd si aliqua de conferendi aut pręsentandi potestate lis oriatur, primum ab episcopo Diœcesano consulto capitulo œconomus beneficio vacanti præficiatur, qui fructus omnes percipiat, & munia ecclesiæ subeat, deinde litigatores consentiant in aliquos viros doctos & ecclesiasticos, & si non elegerint, ab episcopo dabuntur, qui saltem intra sex menses litem omnem dirimant, a quibus appellare non liceat. aut si existimat synodus esse appellatione defendendum, mandetur interea executioni sententia, neque teneatur œconomus, aut qui sententiã primus obtinuit restituere fructus pendente lite perceptos, qui tantum ministris & pauperum alimentis cedere debeant. ita fiet vt aut nulla vnquam lis de beneficio, aut siqua fuerit breui transigatur. 34. Decernat sancta synodus vt non solum synodi capitulares quotannis semel vt minimũ, sed etiam tertio quoque anno prouinciales congregentur, in quibus de ijs, quæ ad statum ecclesiasticum pertinent, diligenter tractetur. de ministrorum delictis mature cognoscant, & in eos qui deliquerunt seuere animaduertant. & vt concilia generalia, nisi aliquod obstet impedimentum, decimo quoque anno celebrentur. Post has Cæsaris & Galli Regis petitiones responsum est eas maturè & opportunè à sacris patribus ponderatum iri, & quantum fieri poterit satisfactũ. Cæterum patres, qui iam frequentes conuenerant, deploratis Galliæ ac reliquarum prouinciarum recentibus miseriis, quæ à vera salute sempiterna breuissimę voluptatis causa desciuissent, cum illud malum non solum in Reges ipsos, in vniuersas Christianas nationes, ac in se ipsos, verum etiam in diuinum cultum redundarent, demonstratur negotium de quo agitur quantum sit, quantique ponderis, & quanta diligentia atque animi integritate oporteat pertractari. ostenditur longa oratione oportere hæc agi prudenter matureque pro recta animi conscientia; cũ ad salutem omnium cum præsentium tum futurorum Christianorum pertineant. quæ quidem res quanto maior est, tanto diligentiore studio, puriore mente, accuratiore industria, sinceriore animo, & ab omni spe priuati commodi remoto indiget. nam vbi de religione, de sanctitate vitæ, de vero Dei cultu agitur, qui cęteris rebus omnibus debet anteferri, in quo omnis omnium ciuitatum, regnorum, familiarum, nationum, & priuatorum, publicorumque salus continetur, omnisque humana & præsens & futura sempiterna felicitas, ibi priuatæ omnes commodorum rationes omnino obdormiant necesse est. Id qui non curauerit in his præsertim opportunitatibus & altissimi Dei rebellis, & omnis humanæ felicitatis proditor, omnisque posteritatis perpetuus hostis est existimandus. Sed quoniam nemo satis rectè de rebus tantis pro uiribus humanis, mortalique ingenio pertractare potest, nisi diuinam opem implorauerit, prius animum ad inuocandum diuinum numen, & ad sacra de more celebranda solenniter patres animos conuertunt. celebratis igitur cum pompa solennibus sacrificijs, omnis patrum industria consumpta est sequentibus diebus reformandis multis deprauatis moribus ac ritibus in ecclesia Dei, multaque sunt instituta sapiẽter ad hominum vitam in melius informandam, & pleræquę Cæsareçæ regię petitiones comprobatæ, vt est in impressis decretis sacræ Tridentinę synodi. inter cętera laudabiliter decreta comprobatæ sunt literæ de prædestinatione Ioannis Grimani patriarchæ Aquileiæ, quæ ad suum vicarium scribebantur, antistite claro, insignisque cum pietatis tum eruditionis

Oratio habita ante incęptũ cõciliũ.

Io. Grimanus Patriarcha, absolutus à cõcilio

ris viro: quartũ approbatio facta eſt vniuerſorũ patrũ ↄſenſu, & applauſu, nã fuit cognitũ ipſas literas doloſè explicatas fuiſſe, multaſq; calũnias ab inuidis fuiſſe excitatas, q per hanc viã viro integerrimo obeſſe tentarũt, optimãq; Pontificis voluntatẽ ab illa grã reuocare, q̃ ſibi debebatur, & cooptatione in conciliũ Card. qđ & ex aliqua parte accidit, quãuis oĩa in eius exiſtimationẽ ſint cõuerſa. Quæ dũ agunt Tridenti a ſacratis patribus, Gallia nõ iã amplius cõcepta hæreſis ſemina occultat, cũ vulgus inſigniũ autoritate procerũ aulicorũ patrocinioq;, & eorũ potẽtia fretũ occultorũ hoſtiũ Regis & catholicę fidei, nomẽ nouæ religionis cuperet p arma, ſi aliter nõ poſſet, dilatare. Ad illud cõcedere facultatẽ idoneã videbat̃ tenella Regis ætas, ac minime formidabilis, p quã opportunitatẽ arripiunt ſuæ religionis non ſolũ tuẽdæ, ſed ẽt ampliandæ; ſi tñ religio appellãda eſt licentia & impunitas ſcelerũ, q ſic regnũ legitimo Regi conant̃ extorquere. Armis igit̃ aduerſus catholicos ſumptis publico concurſu multa caſtella prædant̃. oĩa bona catholicorũ hoſtiliter diripiunt. hoĩes innocentiſſimos miſerrimè trucidant. Vrbes ẽt inuadentes populant̃, inter quas Lugdunũ fuit totius Galliæ Celticæ lõge celeberrimũ emporiũ; vrbs ſanè opulentiſſima & multis reb. victui neceſſarijs abũdans, cũ ſita ſit in fertiliſſima planitie, q̃ perennibus vberrimis fluuiis rigat̃ Arari ac Rhodano, inter quos ẽt magna parte ſui includit̃. Neq; vero in Gallia ſolũ res erant turbulẽtę, plenæq; diſſenſionũ, ſed ẽt in ea parte noui orbis, quã Giapanũ vulgus appellat, q̃ inſulę ſunt magis ad Orientẽ, cũ arma a quibuſdã principibus fuiſſent hoſtiliter ſuſcepta. Nã cũ graues inimicitiæ intercederẽt inter Regẽ quendam & gubernatorẽ Męaci, q̃ vrbs eſt eius Indiæ, repẽte excitatũ eſt bellũ collectis ad 40. millibus armatorũ ab eo Rege, atq; itũ eſt ad Mæaci obſidionem. accita ſunt ab amicis auxilia aduerſus obſidẽtes, q̃ vbi cõueniſſent, caſtraq; fuiſſent poſita inter Mæacũ & Sacaiũ vrbes, cœptũ eſt leuibus prælijs decertari. Poſt multas deniq; minutas pugnas ventũ eſt ad præliũ vniuerſarũ viriũ. atq; cũ auxilia fuiſſent profligata, gubernator veritus ſe nõ poſſe armis victricib. hoſtiũ reſiſtere, profugit cũ ſuis ex vrbe in longinquã munitionẽ. vrbs certè ipſa direpta eſt capta, & acerbiſſimè tractata. ſeruata tñ fuerũt templa Dei, & hoĩes ad eorũ tutelã confugientes p quendã virũ magnæ autoritatis, qui chriſtiana dogmata imbiberat, cũ multi in illis regionibus chriſtianã fidẽ cõplecterent̃. Hoſtes gubernatoris turrim muniti ſſimã inuadunt, quo tpe collecta ſunt ad 20. millia pugnatorũ à filio cũ pater turrim defenderet, atq; traiecto flumine ſatis amplo; q inter vtraq; caſtra præterfluebat, gubernator hoſtes inuadit, qui cũ eſſent ad 30. millia, partim trucidati ſunt, partim in fugam verſi, quos cõiunctis paternis virib' ad Mæacũ vſq; magnã p cladẽ inſequit̃. Qui reliq erãt in vrbe Mæaco pcepta cæde ſuorũ facile ſuperantur, atq; ita Męacum vrbs recuperat̃. Pax deinde expetita obtinet̃. At vero cœptũ eſt ita tumultuari in Gallia, vbi primũ accepta ſunt noua auxilia Genebenſia ab illis, q ſibi titulũ Reformatorũ eccleſiarũ Gallię vſurpauerãt, cũ palã profiterent̃ ſe nõ aduerſus Regẽ arma ſumpſiſſe, ſed aduerſus eos, q vrbẽ vellẽt Lugdunũ oppugnare, & ad euellẽdos veteres abuſus. atq cœptũ fuit Lugduni palã hæreticas cõciones haberi, & cũ magni numerus illorũ ſuccreuiſſet, cœptũ eſt magiſtratus ẽt vrbanos paruifacere, q ẽt cõtẽptis tẽplis catholicorũ cęperũt tẽplũ nouo ritu velle exædificare, qđ in ampliore vrbis loco ſit apud plateã diui Frãciſci, vbi ad tria peditũ millia poſſent inſtrui, atq; tẽplũ multis tormẽtis cõitur, & oĩ gñe bellicorũ telorũ; quo pacto munitæ ſunt ẽt oẽs domus ppinquæ. Ille locus deſtinatus eſt comitiis aduerſus ſacra Galliæ inſtituta. at rex his pceptis mittit Vzeciũ Ducẽ pfectũ regionũ Allobrogũ, Prouinciæ, Lugdunẽſis pfecturæ, & Tectoſatũ ad res ſedandas, puniẽdoſq; ſeditionum autores. Atqui cũ eſſet poſtea cognitũ multo plures eſſe catholicos quã hęreticos in vrbe, viſum eſt, vt aiebãt catholici, fore è publica & regia dignitate vt cõuenticula armatorũ vetarent̃, aut ſaltẽ extra vrbẽ eijcerẽtur. at hæretici multis verbis perſuadere conabãtur vtile & tutũ fore ciuitati, ſi ſuæ exercitationes religionis ſibi concederent̃. Fit deniq; edictũ ſub pęna perduellionis ne quis nouæ religionis cũ armis in vrbe ad cõciones aut cõuẽticula accederet, ſed cõceſſit inermibus extra vrbẽ in domibus cõciones haberi vltra Rhodanũ fluuiũ, ne a catholicis audiri poſſẽt. Sed.n. hiſce rebus ita inſtitutis cũ gubernator ad audiẽdas eas conciones aliqñ accederet, cœperunt contra edictum ipſius Ducis Vzecij arma geſtare, qđ catholicis omnino nõ permittebatur. rurſus præſcriptæ ſunt literæ à catholicis ad regia comitia, a quibus miſſus eſt in Lugduuenſem regionẽ ad tumultus ſedandos Mengeronius regulus, qui cum ſtatuiſſet nequis arma geſtaret, penè incidit in inſidias, niſi poſtridie in Allobroges receſsiſſet. & quoniam calamitates, prorſus ſibi imminere a regis miniſtris Vgonotti intuebantur, multi per noctem repente è priuatis domibus exeũt armati, in quibus multos dies latuerant. palatium publicum inuadunt, vbi erant arma popularia ad armãda quatuor millia hominum. Captę ſunt plateę. fit edictũ neqs vel è feneſtris deſpiceret. vrbs per noctẽ repleta eſt metu. clauſtrũ Diui Dominici cingit̃ obſidione, attrahunt̃ tormenta, quare ſpe auxiliorũ deſtituti regij miniſtri ſequẽti nocte diffugiũt. occupati ſunt regij ſacriq; puẽtus. exteri mercatores p largitiones fugã à cuſtodijs impetrãt, latæ ſunt nouæ leges. noui inſtituti magiſtratus. ſimulãt ſe ad pupilli regis tutelã vrbẽ cepiſſe, ppoſita eſt venia errorũ a gubernatore ſi tñ reſipiſcerẽt, vrbemq; in priſtinũ ſtatũ reſtituerẽt, qđ fore diu fingebat̃. accerſitus a Rege gubernator detinetur inuitus in vrbe. additi ſunt cõſulib. totidẽ è noua religione. creata ſunt comitia ſtatus, in qb. res de religione decernerent̃. noua fiũr inſtituta. pręſidia vrbis multa decreta ſunt ad cuſtodiã. edictis nullũ regiũ nomẽ addebat̃. miſſus eſt a ſecretis cõſulũ ad regẽ vt ea decreta cõfirmarent̃, relatę ſunt literę regiæ, quib. vetabant̃ ſub pęna perduellionis noui magiſtrat' res publicas tractare, aut tributa imponere, aut copias colligere, iubebanturq; oĩa priſtinæ libertati reſtituere. hę literę regiæ redditæ, in Lugdunenſib. comitijs ſunt publicè cõminutæ, & vix tẽperatũ à ſuſpẽdio tabellarij, q ad ſuã redẽptionẽ coactus eſt multũ aurũ & argentũ ſacrũ domi ſuæ ſeruatũ dare ad fundẽdũ. multi catholici capti ſunt, vt cogerent̃ ſuos ritus refutare. in cõtẽptũ vero regiarũ lrãrũ oẽs regij magiſtratus ſunt abdicati, & porticus ſacræ diui Io. cũ bona parte murorũ euerſæ. fuſũ eſt ęs cãpanũ ĩ tormẽta. vrbs aduerſus regias copias munita. externorũ fę-

Lugdunũ direptum ab Vgonottis, & deſcriptio

Giapanẽſiũ bella ob religionem.

Literæ regiæ laniatæ.

derationes expetitę, eiusdẽ sectę quatuordecim vexilla Valesianorũ introducta, addita sunt regia cũ vrbanis insignib', sed rosa addita, ꝓ ordine diui Michaelis. oĩs suppellex sacra aurea, vel argẽtea in pecuniã deinde cussa est. Mobrisone quoq; oppido potiti ꝯ fidẽ deditionis inuẽtos trucidarũt, aut precipites deiecerũt, horrendũ planè spectaculũ, qđ ipsum fit & Montrõdi, atq; hinc ꝓxima quæq; cædibus, populationibus, latrocinijs implẽt. Vexarũt ẽt Rothomagũ amplã & freqnentẽ vrbẽ Veliocassorum ad Sequanã fluuiũ, & Genabũ non ignobilẽ & ipsam vrbem. Rex vbi primũ motus hos variorũ bellorũ in suo regno excitari sensisset, neq; iã facile posset cognoscere quib. esset credẽdũ, ne subditi eadẽ hæresi contaminati publica arma in ipsum conuerterẽt, statuit externa arma cũ Gallicis admiscere. lr̃as igit̃ dedit ad Pontificẽ, ad Philippũ regẽ, Florentiæ Ducẽ, ad Venetos, & ad cæteros catholicos principes, quibus in tãtis suis difficultatibus, tamq; turbulẽtis Gallię reb. auxilia posceret: quæ & à Pontifice, & à Philippo Rege ex Insubribus, & ex Hispania, & Florentia missa sunt. Helisabetta Britanniæ regina auditis auxilijs, quæ Gallus rex vndiq; acciuerat, & ipsa mittit subsidia ad sectã nouæ religionis tuendã, qua opportunitate debilitatis armis Gallicis, auctaq; potẽtia nouæ religionis sibi minus timendũ esse arbitrabat̃. illa auxilia cõmodè subministrari poterant, qm̃ Vgonotti Auagratiam vocatũ portũ in Gallia occupauerant maris Britannici, qui interim in Normania multis minutis prælijs fęliciter pugnant. Castella capiunt multa, agroq; vbiq; potiuntur. Aduersus hos Vgonottorum motus datur summũ imperiũ rei militaris Aloysio Aureliano Vmalio duci, qui summa celeritate vius cũ regijs copijs impetus Vgonottorũ refrænat, ac Rothomagũ per vim armorũ recuperat. in qua pugna Antonius Borbonius Rex Cantabrorũ regias partes amplexus glande traiectus diem suũ obijt. præerat Vgonottorũ copijs eius frater Ludouicus Condęus cũ summo imperio, qui regnũ Galliæ affectabat, quod ꝑ antiqua quædã iura arbitrabatur ad se ptinere, expectabatq; fratrem Andelottum cũ multis Germanorũ cohortibus, & equitatu. huic cum honestissimæ pacis conditiones à Ghisio fuissent oblatæ, & sempiterna obliuio præterea oĩum delictorum, quæ aduersus regem fuissent commissa, eas oĩno reiecit, cum & Annæ & Memorantij quoq; noĩe eadẽ proponerẽtur ad antiquam religionem, patriamq; conseruandam. Antonij mors, molestissima accidit Regi propter hoĩs virtutẽ, & autoritatem, sed tñ aĩo non consternatur; quin etiã copias auget recentibus auxilijs à Philippo Rege accitis, quæ vt citius aduentarent classem mittit, vt per mare Britannicum traijcerentur. Pontifex audita repulsa Canobij cum tñ optaret suũ consiliũ non esse irritum, rẽ cũ quibusdam Card. cõicat, & cum M. Ant. Amulio in primis viro callido. Ille profitetur se inuenturum, qui spretis oĩbus & periculis, & difficultatibus itineris ad Moschum mandata deferret. vbi concessum esset, re cum Ioanne Marendella Veneto cõmunicata eũ iubet proficisci acceptis iisdẽ mandatis, quæ Canobio data fuerãt, quib. addidit vt hortaretur vt aliquos nobiliores è suis Romam mitteret, qui Romæ cũ aulicis versarentur, qđ cupiebat decorare ipsum Ducẽ corona regia. his mandatis Ioannes in Liuoniã clam vsq; peuetrauit, Oricumq; profectus, mare conglaciatum adhuc reperit, quare maritimo itinere intercluso, qua vna ratione pericula à regiis custodiis poterant deuitari, cũ ad oppidum maritimũ Moschouitici imperij Dẽpten esset nauigandũ, statuit terrestri itinere quoquo modo pericula superare per fidos duces viarũ. Sed vbi decẽ milliaria Parnaniã versus ab Orico processisset, capitur à præfecto Deinemõtii, illud est oppidũ in faucib. Diunæ fluminis situ, vbi in mare ingreditur, atq; cathenatus missus est ad Regẽ, veruntñ vbi periculũ multo ante prospexisset, ita rem excogitauit, vt Pontificia diplomata non sint inuenta, neq; cognita ratio itineris. occultandæ occasionẽ dederunt Sueuorum metus paulo ante excitati à quibusdam populis in Regem, quia creditus est cohortis præfectus ad Sueuum accedere, quare non solum liberatus, sed etiam literis commendatitiis acceptis a Polono, breui relicto suscepto negotio, rediit in Italiam. Rauennæ interea, quæ vrbs est Italiæ nobilis & antiquissima, vt quæ dicatur ante diluuium condita fuisse, multisq; honoribus & titulis insignita, ac metropolis Gallię togatæ, ciues arma vbique sępius in mutuas cædes conuerterant, qui exercebãt veteres inimicitias, & acerrima odia, plurimũq; inter ciniles seditiones fluctuabant. Tanta vero excreuerat inter hos Guelphorum ac Gebellinorum nomine discordia, & rixæ, & contentiones nouis causis vltionum quotidie se addentibus, res vt nullum finem habitura videretur, nisi quem fortuna, vel asperrimi belli attulisset, vel cum ciues alterius factionis esse desijssent. At Deus tantarum calamitatum eius vrbis cumulo, diuturnitateque commotus, ita repente omnium Rauennatum animos molliuit, vt obliterata prorsus omni iniuriarum vtrinque acceptarũ memoria, deletisq; sempiterna obliuione pristinis odiis, arma conuersa sint ad communem defensionem & ad conseruationem patriæ. Nam tanta exorta est diuinitus ciuium concordia, vt omnes arma, vitam, sanguinem, facultates liberaliter offerrent pro ciuium cæterorum defensione. Sic sanè effectum est vt non amplius ciuium dissidentium species appareret, sed amicissimorum fratrum cõspiratio ad mutuam defensionem. & quoniam omnis ꝑ ropè felicitas ciuitatum constituta est in mutua ciuium concordia & fide, & beneuolentia, sicuti in perfidia & seditionibus omnes miseriæ, cædes, ruinæ, deuastationes, iactura bonorum inesse consueuerunt, videtur altius repetenda causa & series huiusce concordiæ, vt ex his pateat quantus bonorum cumulus bonitatis & mansuetudinis & sapientiæ sit comes. Est autem Rauenna vrbs Galliæ togatæ, quæ fuit olim in litore maris Adriatici sita, sed propter fluuios arenam assiduè deuoluentes, & plurima terra propinqua quæque obducentes, nunc distat ab ipso mari circiter tria millia passuum. Habet ad Orientem fluuium ignobilem, sed immansuetissimum torrentem Vitim vocatum, qui mœnia alluit, ad meridiem vrbem prope attingit amnis quem Montonem appellant: qui ambo è montibus non valde longinquis defluentes olim coniurantibus cœnosis, & vorticosis vndis in pernitiem Rauennæ, ita stagnabant in agro Rauennate, vt eius magna pars non segetibus solum, & arboribus fieret inutilis, sed etiam pestiferæ paludes fierent in proxima planitie, & intra vniuersam vrbem multarum aquarum

putrescen-

Genabum & Rothomagũ vrbes direptæ.

Vgonottis auxilia Britãna accedunt.

Cantabrorũ rex summus imperator expeditionis in Vgonottos. Rothomagũ recuperatũ.

Ludouicus Cõdęus Vgonottucæ factionis princeps.

Rauennæ seditiones euulsæ per res compositas. Seditiosorũ nomina.

Rauennæ descriptio.

putrescentium ex halatio fieret insalubris. Causa harum inundationum erant molendina duo vt bucina, ad quorum vsum aquæ necessario aggeribus refrænabantur, retinebanturque quo minus defluerent per imum alueum; atque cogebantur intumescere. Sic efficiebatur. vt alues vel per imbres effusiores, vel per niues liquefactas in montibus suarum aquarum non essent capaces. hæc molendina sanè vtilia & fructuosa, vtpote sola vrbi propinqua possidebat archiepiscopus Rauennæ, qui nullo precio ad illa demolienda adduci poterat. quamuis certior sæpius esset factus in eorum euersione consistere totius vrbis Rauennæ salutem & salubritatem. nati sunt itaq; Rauennates ciues illud per æquitatem, clementiamque pontificis impetrare, quod per vim auri extorquere non possent. Delecti sunt ad illam legationem patrum consensu in comitijs viri ingenio & prudentia præstantes Iacobus Spadolarinus Iurisc. & Cæsar Vrciolus, qui vtrumque vno tempore perficerent & Pont. Pio Quarto gratularentur publico nomine pro recenti dignitate, & hoc tantum incommodum vrbis aperirent, docerentque quanto in periculo sit ea ciuitas, quæ sæpius quotannis vbique stagnaret, cuiusque ager latè palus fieret insalubris. Futurum enim breui nisi per pontificiam clementiam vrbis saluti consulatur, vt tota demergatur, fiatque inhabitabilis. Nihil impetratur à Pont. præter responsum humanitatis plenum; fore vt rei diligenter cognitę opportunum remedium adhiberetur. atqui cum ab initio anni ad mensem Octobrem remedium fuisset frustra desideratum, denuò delecti sunt ad eandem legationem cum alijs de causis, tum maximè ad hoc negotium ob imminentis inundationis in proximum annum timorem, viri ingenio & eloquentia clari Alexander Sopranus Iurisc. & Cæsar Amaducius. Hi Romam profecti docent pontificem in maximo periculo vrbem Rauennam esse constitutam, cum duos fluuios insolentes tantopere habeat vicinos; à quibus funditus euertatur omnino necesse est, nisi maturè occurratur. Rogant ne vrbem pontificiæ dignitatis obseruantissimam & obsequentissimam in extremis miserijs negligat, quæ nullius sceleris vel publicè vel priuatim in Pontifices vnquam commissi sibi sit conscia. futurum enim breui, nisi succurratur, vt vel ciues innocentissimi per summam iniuriam aduersariorum in aquis suffocentur, vel certè relictis possessionibus & auitis laribus extorres à patria profugere cogantur. Pontifex his, alijsque rationibus commotus se missurum architectos pollicetur, qui totum negotium diligenter explorarent, idque remedium adhibiturum, quod videretur esse ex vrbis vtilitate. Missi sunt non multo post architecti, qui quam quam suam sententiam non audebant palàm proferre, tamen visi sunt iudicare non aliunde imminere vrbi periculum, quàm è constructis aggeribus, qui aquas cogebant intumescere. Syngraphum faciunt igitur, in quo continebatur, quod nouus alueus fluuij videbatur propinquus excauandus, per quem aquæ minuerentur, tranferrenturque in mare. hoc syngraphum Romam missum, & pontifici redditum fuit, qui continuo imperatita fieri. Promissa est etiam liberaliter pecunia Rauennatibus ad illam ex cauationem, quare mox opus aggrediuntur. sed enim cum postea appareret illam excauationem ad leniendos potius animos ciuium, quàm ad periculorum remedium fuisse excogitatam, quia nihilo leuiora damna vrbi & agro inferebantur, neque tamen pro oblato honesto precio archiepiscopus adduci posset vt pateretur molendina deuastari, visum est Rauennatibus id consilij necessario capiendum esse maturè, quod & salus ciuitatis & conseruatio omnium bonorum, & regina legum, omnisque equitatis Necessitas obtulisset, neque amplius inter tot difficultates remedium præsentium malorum procrastinandum. Vbi conuenisset inter ciues vt quantum æris visum esset pontifici dissolueretur, indicta sunt & habita comitia Rauennæ de ipso negotio. Multa sunt in vtranque partem disputata In Senatu, atque post varias disputationes fit patrum decretum vt aggeres deuastentur, molendinaque solo equentur. exeuntes è comitijs Sapientes, id est magistratus vrbani supremi nomen apud Rauennates, multi vtriusque factionis homines mistim sequuntur, atque ita concordi animo & vno omnium consilio itum est ad aggeres destruendos. Distributa sunt munia demolitionum bifariam, atque alteri parti Vitis, & molendina alteri Montonis aggeres dati sunt disijciendi; quos tantos Rauennatum motus ægrè ferens præfectus vrbis Prolegatus, vir multis de causis archiepiscopo obstrictus, statim Romam significarum mittit Pontifici Rauennæ omnia esse in armis. Sapientes ea re cognita Marium Salamonium ciuem callidum, & eloquentia clarum quanta fieri posset celeritate Romam conuolare iubent ad refellendas aduersariorum accusationes, siquę falsæ obijcerentur. Illis aggeribus euersis & disiectis ciues prius dissidentes misti in vrbem redeunt, inter quos pro discordia, beneuolentia & amor & fides cum maxima laude, admiratione & lacrymis prælætitia apparere cœpit. Dum expectatur Pontificis decretum, animique omnium ciuium erecti sunt ad futurorum euentus, Cęsar Amaducius Romæ è conspectu pontificis eius iussu coniectus est in carcerem, quia persuasum esset pontifici Amaducij adhortationibus & impulsu ciues ad illos motus fuisse sollicitatos. Marius pontificiam indignationem veritus aliquandiu pontificis præsentiam deuitauit. Rauennates cognitis ijs, quæ Romæ gerebantur, Gasparem Pignatam Iurisc. equitem virum insigni facultate dicendi & ingenio mittunt, qui Pontificem doceret rem, vt esset transacta, quiq; Amaducij causam susciperet, pro libertateq; deprecaretur, cum esset vir bonus & innocens & inscius eorum, quę gerebantur. Amaducius eodem die liberatur, quo eques ad Pontificem accessit, qui postmodo communi consilio de rebus vrbanis tractarunt. Prefectus vrbis veritus arma & tumultus Rauennatum in se denique conuersum iri. ducentos pedites Fauentia acciri iubet; qui cum

Vitis & Monto s.

Sapiẽtes magistratus nomen.

Cc 2 sese

ſeſe mane ignaris Rauennatibus ad portas oſtendiſſent, continuò tota vrbe conclamatum eſt ad arma; quo tempore præfectus vrbis ſeſe in arcem tanquam in tutiorem locum recepit. At vbi cognitum eſt Fauentinos pedites cuſtodiæ & tutelæ cauſa fuiſſe à præfecto vrbis accitos, Sapientes & vna omnes, qui demolitionem aggerum adorti fuerant, excedunt ex vrbe ad euitandos tumultus, nequid atrocius committere cogerentur. ſe igitur ad Sauarnam pagum finibus territorij Rauennatis, agroque Ferrarienſi finitimum recipiunt. eò cum Hieronymus Pellegrinus iuriſc. qui ſupremum locum dignitatis inter Sapientes obtinebat, conueniſſet, & ſapientum magiſtratus, & Iacobus Lenardus eques, & Vitalis Salius, & Raphael Raſponus ac Proſper tribuni, præter alios complures; contracta beneuolentia & amicitia è mutua conſuetudine, omnibus priſtinis diſ-

Pax Rauennatum.

ſenſionibus obliteratis, reiectisque bellis ciuilibus perpetuam pacem & amicitiam inter ſe componere ſtatuunt. Sic rebus inter ſe ſtabilitis concordibus animis itur Bononiam ad epiſcopum Narniæ præfectum Bononiæ, cuius præſentia & autoritate pax confirmatur. ea per publicam ſtipulationem ſtabilita Sauarnam reditur, vnde omnes Rauennam deinde reuocantur. Accedit Rauennam & Narniæ epiſcopus, atque in anguſtiore templo Rauennæ fit pax per eos, qui non adfuerant Bononiæ. Narniæ epiſcopus tantæ lætitiæ plenas literas dedit ad Pontificem, vt pontifex per eam concordiam omnem indignationem depoſuerit, quam in Rauennates ciues concepiſſet. at certè vnius Rauennæ pax tantum valuit in Gallia togata, vt omnes reliquæ ciuitates finitimæ ſeditiones & diſcordias ciuiles facile obliterarint. Inde vero ſecuta eſt tanta ſalubritas aeris defluentibus vndique aquis ob dirutas aggerum moles, & fertilitas agri. & animalium omnis generis copia, vt niſi corroborata eſſet multis alijs exemplis, hinc facile magnam fidem conſequi poſſet antiquorum ſapientum dictum, quòd concordia paruæ res creſcunt. Neque ita multis annis poſt

Solennia inſtituta ob pacem.

referente Ioachino Thomaio, qui ſupremum locum tenebat inter Sapientes viro præclaro, fit Rauennatum ſenatuſconſultum vt quarto Cal. Iunij, quo die pax fuit compoſita ſolennia, ſacra cum pompa celebrentur, tanquam ille dies ſalutaris illi vrbi, & omni poſteritati memorabilis illuxerit. At vero Gallica claſſis vbi primùm exiuit è faucibus Abylæ & calpes ad conuehenda auxilia

Claſſis Galli ex acre naufragium.

miſſa, eſſetq; adhuc ferè in tuto loco ingenti tempeſtate inuaditur. ſemper verò magis intumeſcente oceano, vehementioreque ſemper aſpirante vento & impellente in latus, cum altiſſimæ ac violentæ vndę & inſtar mortis extollerentur, præfecti claſſis ſumma ope conantur ſe in tutum locum, tranquilliorem que portum recipere. At verò cum in ſingula momenta venti, mariaque increbreſcerent, & rabies horrenda tempeſtatis, neque reditus concederetur in portum, tota ferè victa tranſuerſe agitur, ita vt circiter quinque & viginti nauigia varij generis infracta, demerſaque ſint, & omnes remiges ac nautæ in mari ſuffocati. Vbi conueniſſent nauigia, quæ tanto naufragio ſuperfuerant afflicta & conquaſſata, cum, ſuperſtites ſe inuicem conſolarentur non retentis etiam lachrymis tanquam ex inſigni clade propter acceptam calamitatem & iacturam tantarum rerum, aliud non leue infortunium claſſem inuadit. nam vis ignis paulatum concipitur in ſtupa & pice, quę inerat in nauigiis, quo erumpente incredibili celeritate & fragore crepitante alia nauigia quædam conflagrarunt. Illa claſſis calamitas Carolo & Philippo regibus moleſtiſſima accidit, at gratiſſima Condæo, quod per illam confirmatis ſuis viribus, & debilitatis regiis, omnis traiectus è Normania in Britanniam, cum ea regina clam nouę religioni faueret tutiſſimus ſit redditus, neque hoſtis vires in illam partem eſſent formidandæ. reſarciebantur tamen ex altera parte tot mortalium Chriſtianorum calamitates, quòd in regno Giapanio magnus fieret concurſus eorum, qui ad Chriſtianam fidem amplexandam confluebant: cum non homines ſinguli, nō ſingulę familię tantum, ſed vniuerſa regna, integręq; prouincię ac nationes relictis ſuperſtitionibus idolorum ad verū Dei cultum conueniebant. Lugdunenſes Vgonotti cum diu obſiderentur, nō ceſſabant, quoniam non poſſent vndiq; circumueniri à regijs copijs, quia flumina impediebant, cum multos catholicos in vrbe trucidaſſent, violauiſſentque honeſtarum fœminarum pudicitiam, mox animum conuertunt ad infeſtandas regiones catholicorum; quare clam emiſſis quibuſdam copijs qua parte vrbis caſtra poni non potuerant in Aruernos vſque prædabundi incurrunt. Et quoniam Sciatilioneus Cardinalis complexus fuerat hæreſim Amiradis & Andeloti fratrum, publiceque catholicam fidem valere iuſſerat, relicta dignitate eccleſiaſtica vxorem duxit contra inſtituta ſacrorum patrum. Hos & Condęum tametſi amici & coniuncti reuocare ad auitos ritus religionis & ad concordiam conſeruationemque patriæ multis rationibus conati ſunt, tamen nihil efficitur, quòd illi ſurdis auribus ad has rationes, & implacabili animo in eadem pertinacia perſtiterunt. At quoniam ex altera parte pluribus in locis acerrimum bellum exardere in Gallia videbatur, cum multa vbique deuaſtarentur, nouęque copiæ expectarentur: ex altera vrbes

Literæ regiæ ad Auguſtoritanos ciues.

petebantur ad expugnationem, multi prudentiores Galli proceres grauiter ferebant hos tantos motus, excogitabantque quod remedium eſſet adhibendum. Redditę ſunt literę Regię Auguſtoriti proceribus ac magiſtratibus, cum Vgonotti illam vrbem etiam occupaſſent, in quibus continebatur, quòd Rex imperabat vrbem reddi miniſtris regijs, eoſque hortabatur vt redirent ad priſtinam obedientiam, promittebatque fore vt nulla de cauſa in poſterum infeſtarentur. Sed cum nihil eę literę profeciſſent, miſſus eſt Auguſtoritum mareſciallus Sancti Andreę cum decem millibus armatorum, inter quos erant plerique nobiles Galli, cum Vgonotti plurimum ibi debaccharentur. Vgonotti reſponderunt ijs qui eos hortabantur vt redirent ad regiam obedientiam, quibus apparebat abſurdum & impium conſilium quod ab auito Dei cultu receſſiſſent, & à regia obedientia nulla accepta iniuria tam impudenter, quod nullo pacto illud erant facturi, niſi Rex permitteret poſtulantibus hiſce populis nouam

reli-

religionis conciones haberi in vniuerso regno; cum ipsi vellent animarum suarum esse arbitri. atquoniam maxime cuperent vires Regias debilitare quibuscunque possent modis, Regios pronen tius occupant quotquot possunt, ac profitentur Lugdunum & alia loca occupata se regio nomine seruare, donec ad legitimam ętatem peruenerit, ne ab aliquo illegitime occuparentur. curant diuertere illorum vires qui Regi dicebantur esse opem laturi. sollicitarunt arma Belgarum in Philippum Regem. verumtamen neque Condęanæ vires neque reliquorum principum Vgonottorum potuerunt esse auxilio obiectis Augustoriti, quo minus desperatione capti, & rerum multarum inopia compulsi per multas suas clades profugerint partim Geneuã, partim in Allobroges & Prouinciam. reliqui, qui remanserunt, trucidati sunt vrbe capta & direpta. cęterum capta hac vrbe mota sunt castra ad obsidendam, expugnandamque Aureliam, vbi fuerat Condęus, & alij multi principes nouę religionis, coniunctęque sunt vires in itinere Francisci Ghisij cum Duce Lotaringię, qui multum habebat nobilem equitatum Gallicum. At Condęus suas copias per illud tempus iusserat conuellere signa ad profectionem, si forte Regem aliquo pacto posset intercipere. ad tertium lapidem Parisijs propinqua castra ponit cum maxima eius vrbis trepidatione. eius aduentu cognito conestablius & Memorantius collectis summa celeritate non aspernandis copijs, quamuis subesse aliquam proditionem suspicarentur, multosque ciues cum hoste conspirasse, tamen intrepido animo magnaq; alacritate obuiam procedunt, è regioneq; hostium castra ponunt. nec multo post excitatum est leue prælium, deinde cum vtrique pugnæ essent auidi, certatur totis viribus. Vgonotti tanta virtute, bellicaque fortitudine in catholicos impetum faciunt vt Regię copiæ, cum vim sustinere non possent, profligatę sint, & in fugam versę. trucidatus est mareschiallus qui consistens suos & promissis & precibus ad instaurandum prælium reuocabat. captus est conestablius & multi proceres catholici. sed Ghisius vbi cũ magna ala equitum armatorũ superueniens in Vgonottos victores irruisset, victoriam è manibus extorsit; vniuersumque peditatum trucidauit. captus est Condæus vulneratus, quæ victoria non prorsus vel Gallis regijs fuit felix, quia Memorantius & ipse captus est ab Vgonottis. at verò illud certamen tam atrox fuit, tamq; crudele, vt primo impetũ multi insignes proceres, multiq; viri illustres ciciderint, quod fuit à Memorantio & Condęo primùm commissum. Condęus in eo certamine maximè omnium curabat vt Heluerios profligaret. in quo vno facinore vniuersa propè vis victoriæ consistere illi videbatur. atque cum his propè profligatis opem tulisset Gallicus & Hispanus pęditatus ac equitatus Ghisij multis vtrinque cadentibus, victores victi fiunt. Euaserunt incolumes ex ea pugna plures noningentis Germanis, & Gallicus equitatus, qui captiuum Memorantium abduxit. Enimuero quamuis ob eam victoriam multa lętitiæ signa edicta sunt in Gallia, Hispania, & Italia, tamen hominum corda & mentes ea lætitia minimè afficit, qui non tantum præsenti felicitate gaudebant, quantum communi totius regni calamitatę tristabantur, quòd in maxima difficultate sancta catholicaque religio posita esset, atq; omnes bellici euentus in acerrimum & maxime cruentum bellum ciuile prorumperent. Nam hæc ipsa causa fuit cur felicissimũ, tranquillissimumq; regnũ Galliæ ob compositam pacẽ futurum, matrimonia, solennitatesque omnes in funebres & lacrymabiles tragędias commutarit.

Augustoritũ ab Vgonottis prope relictum capitur.

Copiarũ regiarum victoria.

Quæ dum aguntur in Gallia, in comitijs, quæ indicta fuerant, Inutrij post multas Electorum contentiones & controuersias Maximilianus Boemiæ rex primogenitus Ferdinandi Imperatoris creatur Rex Romanorum, ac designatur Imperator; qui, vt res tranquilliores haberet in ipsa regni nouitate, procurat inducias renouari in octennium inter Ferdinandum Christianorum, & Solimanum Turcarum Imperatores. Post legationes itaque missas vtrinque de inducijs, missus est orator ad Ferdinandum ad res confirmandas cum literis, qui in hanc sententiam locutus est; Serenissime atque humanissime princeps Christianæ fidei, electe Romanorum Imperator; potentissimus meus & magnus dominus monarcha magni Dei, Imperator Imperatorum Turcarum omni instantia mihi imperauit vt legatus suę ad maiestatem tuam conuenirem, tęque suo nomine & omni debita reuerentia salutarem, qui tibi sanitatem, & omnium honestorum vototum te compotem fieri cupit. eius igitur maiestatis optimę voluntatis Maiestati tuæ nuntius veni, qui sperat futurum cum bona voluntare tua vt sequatur, quamuis per alias legationes non accesserunt exempla & conditiones bonæ securitatis. Idcirco cum denuo velit amicitiam firmare, faxit Deus vt res conueniat. Videat & perpendat prudentissimè Maiestas tua quantam beneuolentiam meus potentissimus & magnus dominus tibi ostendit, & bonam voluntatem, cum Christiani captiui è cuiusuis manu liberi & incolumes & sine precio manumissi sint. quæ Maiestas cum suam bonam voluntatem tibi patefecerit, sperat tuam quoque par pari relaturam, vt liberi manumittantur Turcæ & incolumes. Meus igitur potentissimus Imperator tibi nuntiat bonam administrationem imperij cum sanitate, vera custodia, & amicitia, vt imperium istud conseruetur, sicut per tuos maiores seruatum est. sua igitur Maiestas tibi promittit per vel omnes infimos sui imperij pacem Maiestati tuę seruatum iri. Te igitur hortatur vt literis suis fidissimè respondeas, atque idem respondeas: quod si feceris, meum dominum Turcam tam tibi amicum, tamque ex animo cognosces, vt nulla in re tibi sit defuturus. His dictis interrogauit quinam esset Maximilianus, quem digito à Cæsare ostensum legatus manu pectori admota & flexo capite salutauit Imperatoris Turcæ nomine, dixitque quòd suus dominus gratulabatur eum successorem & expectatorem imperij esse. qui non poterat esse dissimilis suorum maiorum, cum nomen referret Maximiliani Imperatoris. tum literas obtulit Cęsari, in quibus erat scriptum, Ego sum magnus & potentissimus dominus supra principes orientis & occidentis, cui facultas est adimendi & relinquendi. Græciæ dominus, Persię, Arabiæ, Rex omnium quæ regi possunt, & conseruator vniuersi,

Maximilianus creatur Rex Romanorum.

Induciæ Ferd. & Solimani i octẽnium.

Oratio legationis Solimani.

Solimani literę ad Ferdinandum

maris albi & nigri, sanctæ telluris Lamechæ, dominus Solymorum, rex Aegypti, regionis Lonen, Athenarum, Senan, domus Dei, Babylonis, Bossij, Rethlanis, insularumque Iuliæ Cæsareę, Sultanus, & magnus Imperator. Postea tibi Ferdinando magno & potenti Christianorum domino, splendori Christianę fidei, vni electo Romanorum Imperatori, Boemiæ Regi, Illyrij, Epiri, aliarumque regionum & regnorum, salutem. Posteaquam superioribus diebus orator tuus ad nos venit tuo nomine, qui Augurius Busbecius vocabatur, tuus fidus consiliarius, literasque à te nobis reddidit anno vestri prophetæ Iesu Christi. 1562. initio Iunij pacem petens in annos octo omnibus vrbibus, oppidis, pagis, ac subditis vestris vt pace frui liceat, de quibus nos conuenire opus est, atque bonam & certam pacem pacisci hoc pacto vt quotannis per natiuitatem nostri prophetæ nobis dissoluantur triginta millia nummum aureorum Pannonum, qui mihi iam biennij debentur. Decernimus item vt Regis Ioannis filius vti heres patris, qui à nobis in Pannonia suffectus est, quæ omnia iure ad nos spectat propter affinitatem, illæsus relinquatur per octennium, atque tutus sit cum omnibus suis populis, cui neq; vrbes, neq; oppida, vel pagi, vel subditi infestētur vbicunq; fuerint. neq; aurū. argentum, iumenta aut supellex cuipiam diripiatur. neque fiant prędationes, neque incendia, neque nouæ munitiones excitentur, neque exigantur tributa ab alienis agrestibus, sed plena pace omnes per octo annos fruantur. in cæteris capitibus volumus vt proceres Pannones, qui à nobis defecerunt, vt Balas Chimialis, & Nicolaus Baterus, atque alij tuti sint omnino cum suis opibus. Quod si homines, aut quid aliud à Rege Ioanne ablatum sit, aut à vobis, id inuoluatur silennio per octennium. vt siqua sit controuersia, quæ componi non possit, per pacis tempus quisque sibi temperet. atque pagi Tattæ Danubioque finitimi ita se habeant, vt prius: ita tamen vt Tattæ arcis præsidia finitimos pagos ne infestent, sed & ipsa pace fruantur. consimili ratione duces in finibus vestris si quem ceperint pacis tempore nostrorum, illum sine redemptione incolumem intra nostra confinia perducant, quod ipsum nostri facient vt pax inuiolata permaneat per ipsum octennium, sic enim ducibus ac purpuratis nostris fieri imperabimus in nostris finibus. Vt duæ regiones Vaiuodæ Mysia inferior scilicet & superior non intelligantur includi in ipsam pacem. Vt omnes subditi nostri Pannones, Illyrij, Epirotæ, atque vestri ita mari vt terra, aut in insulis tuti sint, neque vllo pacto infestentur. Vt nemo possit inuicem latrocinari, & qui furatus fuerit iure plectatur, ac furta domino restituantur, siue à publicis, siue à priuatis id factum fuerit, atque illud diligentissime seruetur. Vt siquis nostrum per istud tempus voluerit alicubi munire, vel facere reparationes intra suos fines, id licitum sit. Vt omnes subditi suo principi sint deuincti, neque quisquam alterius infestare possit, sed omnes tributa, vt consueuerunt, dissoluant, cum quidam pagi tantum dissoluere coacti sint metu incendiorum, vt omnino sint exinaniti, à quibus nihil præter antiquam consuetudinem extorqueatur atque quisque suas leges seruet. Vt per pacem nemo capiatur nostrorum vel vestrorum regnorum coloni, neque Pannones, quo pax seruetur. Vt nemini alium vendere liceat, aut exigere precium redemptionis. Vt legationes tutæ sint vtrobique quibus vel morari, vel discedere liceat: Vt siquis aduersetur, aut captiuos fecerit, aut hanc pacem concordiamque infregerit, iudicetur, & meritas pęnas luat. Vt necubi pugnam committere, vbi concessum est, quo futuris difficultatibus consulatur, sed mos paci aduersarius planè reuocetur, quo amicitia concordiaque sit inuiolata. Vt hæ pacis conditiones vbique in regnis vtriusque Imperatoris promulgentur, vt pax inuiolata. vbique per hoc spatium temporis consistat. sic enim ab oratore postulatum est. Hæc eadem à vobis fieri debent, vt omnes subditi & milites iurati pacem seruent, eiusque conditiones. atque ad horum confirmationem iuro per imperium coronamque meam, & per verum Deum creatorem cœli & terræ, & per admiranda miracula nostri prophetæ, quod per hoc tempus paci nulla ratione aduersabor, neque patiar, meos subditos, duces, purpuratos, qui meo parent imperio, pacis conditionibus derogare. neque sinam vt in vrbibus, castellis, regionibus, pagis, insulis nostris, aut intra nostros fines vobis fiat iniuria, quare fides & pax in vniuerso nostro imperio fidissimè vobis seruabitur. cum orator vester quosdam captiuos à nobis petiuisset, qui erant in nostri imperij regionibus, Turcæ captiuorum domini cum lacrymis nobis sese obtulerunt rogantes ne captiui darentur sine precio, at nos vt vestræ voluntati gratificaremur, vel neglectis nostrorum lacrymis eos liberos dimisimus, quod ipsum de nostris captiuis vos facturos arbitramur. Sic igitur oratori vestro dati sunt captiui cum imperatorium decretum vbique in imperio nostro seruatum sit, cum literis de pace datis anno prophetæ nostri. 969. initio Septembris è nostra aula imperiali, & sancta sede potentissimæ vrbis Byzantij. In Insubria verò vrbs Mediolanum cum paullulum a bellorum molestia respirare cępisset, non parum cępit denuo affligi magnitudine sumptuum. nam Philippi Regis iussu imperatum est illi vrbi fossas arcis dilatare & ampliare præfecto illi operi & arci Alphonso Pimentello viro Hispano, qui ita faciendum esse Philippo Regi persuaserat. Fuit autem annus non solùm ob eos sumptus imperatos grauis, verum etiam ob desfluxus multorum humorum conceptorum ex anni intemperie, ex quo morbo multi perierunt; quæ clades per vniuersam Italiam latè peruagata est. Aluarus qui per biennium fuit captiuus in turri, captiuitatemque semper æquissimo animo pertulerat, per hanc induciarum opportunitatem soluitur facta permutatione cum quatuor Sanzacchis captis in bellis Pannonicis, cum quo & Sancius Berlingherus libertati restituitur, cum multa etiam munera data sint Turcis varijs temporibus. Aluarus Iuliobonam profectus perbenignè acceptus à Cæsare & Maximiliano, mox ad Philippum regem properat, a quo decem millibus nummum donatur, & mox totidem capit in stipendia totius temporis captiuitatis, cum etiam Rodericus filius multam liberalitatem

Pactiones induciarū octēnij inter Cesarem & Turcā imperat.

Arx Mediolani magnis sūptibus munitur.

Catarrhi multi in Italia.

Aluarus liberatus.

tatem regiam in se persenserit. Interea Medicea familia tantum felicitatis nacta vt principatum Florentiæ acceperit, reginamque Galliæ coronari è sua stirpe viderit, ac Senam remp. opulentam & potentem subiugarit, non nihil calamitatum sensit, quia diu nihil est felix. Nam duo nobilissimi ingeniiq; summæque expectationis adolescentes Medicei, alter purpureo galero insignitus, alter eius frater sunt morbo absumpti, quem è pestifero & insalubri aere contraxerant, cum in maritimis locis Senensis ditionis diutius fuissent commorati: atque qui vna fuerant tametsi non perierũt omnes, tamen in diuturnum & grauissimum morbum inciderunt. Hanc miserrimã fratrũ luem subsecuta est mors Mariæ virginis sororis, quæ vix decimum septimum ętatis annũ attigerat, fueratque Alphonso Ferariæ principi desponsata; quæ mors immatura & infelix clades filiorum ita matrem afflixit vt & ipsa paucos post dies & aeris labe afflicta, & mærore & lacrymis confecta diem suum obiuerit. Cosimus Florentiæ Dux, cum sola obliuio optimum sit remedium illorum malorum, quæ nulla humana industria diuerti possunt, ad has tantas domesticas calamitates, frequentiaque funera suorum inuictus perstitit, quamuis non mediocri dolore afflictus. Enimuero ita prudentiæ, vti cæterarum virtutum laus non in accurata de virtutibus disputatione, neque in exquisita grauitate sententiarũ ac nominũ cõsistit, sed in agẽdis negotiis, in animi moderatione, iu vel aduersis vel prosperis fortunæ euentis sapienter ferendis: quippe cum maiori laude dignus sit qui cum virtute agat, quam qui de virtute loquatur. Aloysius Salassiorum marchio, qui populi sunt Insubres, per idem ferè tempus, quia causam suam nunquam perorare potuisset apud Cęsarem, & eandem frustra apud Philippum regem sæpius tentasset, omnia sua iura renuntiauit Galliarum regi, cuius stipendia mereri cæpit. Ad eius principatus præfecturam delectus est Ludouicus Biragus vir summæ autoritatis & peritiæ rei militaris, publicisque rebus gubernandis non ineptus, qui præfectus est cum potestate proregia. Sed quoniam res Gallicæ in magnis motibus bellorum fluctuabant, vt diximus, Ghisius victoria parta de profligatis hostibus, captiq; multis proceribus & Condæo imprimis, in qua clade ceciderunt ad sexdecim millia Vgonoctorum, magna diligentia Aureliam obsidet, quæ eo deducta fuerat vt oporteret facere deditionẽ, visum. est vnum remediũ si Ghisius de medio tolleretur, quare missus est per ingentia promissa qui forte domum trans Ligerim iturum in itinere tribus glandibus scloperti in dextro humero lætaliter vulnerarit. Sic Aurelia arctissima obsidione per eius mortem soluitur. Sed quoniam ex his initiis apparebant ingentes calamitates vniuersę Galliæ imminere, si mutua arma Gallorum in Gallos conuerterentur, initio anni sequentis insignes proceres pacem componere conabantur inter regem & nouæ religionis duces, qui quoniam nulla diligentia negotiatorũ conuenire poterant, Philippus rex Io: Baptistam Castalium virum multis præfecturis, multisque rebus gestis clarum cum summo imperio, proregiaque potestate ad Gallicam expeditionem aduersus Vgonottos deligit. hunc vt primum summum imperatorẽ eius expeditionis Gallus approbauit, repentina mors Mediolani, omnium quæ agebantur ignarum oppressit. Sepultus fuit noctu sine vlla pompa funebri, quod ille instituerat se sepeliri sine aliqua exequiarum magnificentia. existimarat enim vir clarissimus obscuris hominibus potius, quam illustribus funerũ magnificentiam conuenire; vt obscuri saltem extremo vitæ die per multa lumina & pompam fierent suis ciuibus illustres & conspicui, quorum res gestæ & ingenium per vniuersum vitæ suæ cursum nullũ apparuisset. At viris claris, quorum gloria non in multitudine comitantium cadauer, neque in magno numero facum ardentium continetur, istud non conuenire, cum illis extinctis luminibus sempiterna obscuritas mortuum cooperiat. Sed gloriosissimas & magnificentissimas virorum bonorum exequias consistere in præstantia rerum gestarum, quæ solæ firmæ atque infixæ permanent in animis hominum, & per scriptores in animis omnium mortalium. omnisq; posteritatis memoria. omnis enim splendor exequiarum diuturnitati bonorum scriptorum ac magnificentiæ cedat oportet, cum soli illi possint memoriam clarissimorum imperatorum à sempiterna obliuione vendicare. Quare qui scriptores iniuriis lacessit, is planè delirat. Ghisius interea & Aurelianus duces insignes grauiter ferentes patriæ vastitatem, quæ futura videbatur ex his bellis ciuilibus Gallicis summa diligentia vtuntur rebus componendis. Sed Ghisius per insidias vt dux catholicorum, a quo Vgonotti ob egregias virtutes plurimum suæ factioni timebant, glaude transfixus vitam conclusit. Fuit autem Ghisius vir belli ac pacis artibus clarus, quem vel res in Italia taplẽ ter gestæ, & conseruatus exercitus, quem incolumem in patriam reduxerat, poterãt facere illustrẽ, quamuis Cõdæi captiuitas, & Icii expugnatio, & cæterorum locorum victoria eius ducis virtutem ostendebant. Fuit postmodo mense Martio pax composita regio nomine inter Catholicos & Vgonottos, quæ accepta est, vt per eas inducias afflictum regnum instauraretur, per quas liberati sunt vtrinque captiui. Condæus nõn solùm obtinet veniam omnium delictorum, sed etiam omnia regia munia, atque integram primam fortunam recuperat. Per hanc regiam liberalitatẽ Cõdæus certè curari debuit, sed quid magis abominandum est quam homo mali ingenii? Quippe cum neq; ratio, neque lex, neque religio, neque beneficentia malum hominem possint mansuefacere. omnium scelerum indicium est ingrati animi vitium erga beneficos vbi semel apparuerit. eum, qui sapient, tanquam teterrimam pestem deuitabunt. Per idem ferè tempus in magna Græcia apud Calabros Marcus quidam ciuis ac nobilis Cosentinus exul collecta magna exulum manu se regem appellari iubet per multos menses oppida ingressus bona oppidanorum diripit; quippe cuius regnũ nihil posset sustentare, nisi frequentia latrocinia. Ingressus vel ipsam Cosentiam duces creat. tributa exigit. diplomata conficit. ac regio sigillo munit. propter asse clarum vites non poterat capi, aut per peritiam locorum, cum aduersus ingentes apparatus sese ad montes reciperet. sed ingenti præmio proposito siquis ex exulibus Marci quempiam trucidasset, ac longe maiore siquis Mar-

Florẽtinorũ principum mors.

Cosmi Florẽtiæ ducis cõstantia.

Salasfiæ iura concessa Gallorum Regi ob negligentiã Cæs.

1563.

Ioãnis Baptistæ Castalii mors.

Pompa funebris quid.

Vis historiæ.

Ghisii mors.

Pax Charolicorũ & Vgonottorum.

Marcus Cosentinus se regẽ gerit dux exulum.

cum

cum ipſum, & facultate præterea reſtituendi in patriam quem vellet præter ſuam impunitatem, factum eſt vt mutuis armis clam in ſe conuerſis, atque natis diſſenſionibus, Marcus captus ſit, & ad

Cum diademate ſuſpendio necatur.

ſupplicij honorificentiam cum regio diademate atque aurato laqueo Coſentiæ ſuſpenſus. Dux Sabaudiæ dum extirpandis radicibus prauitatis hereticæ animum adhibet natis inter alpes in valle Engronia, vt diximus, ne illæ latius ſerperent per ſuas vrbes aut per Italiam, penè in grauiſſimum periculum capitis Vgonotticæ factionis arte incidit. nam Vgonotti inſidias nonnullas inter aulicos

Inſidiæ paratæ duci Sabaudiæ.

collocant, curantque Philibertum & vniuerſam eius familiam ferro e medio tollere ſeruata aggrediendi negotij opportunitate. At diuina clementia tantum ſceleris non modo ad exitum perduci noluit, ſed neque impune quidem fuiſſe ſuſceptum; quare patefactis inſidijs publice cæſi ſunt, & in partes diſſecti inſidiatores, & ſica extorta de manibus confitentium. Deinde cum antiſtes Trinitatis collectas copias in montanos hęreticos eduxiſſet, conſerto prælio illos virtute & fortitudine profligat. multos profugientes trucidat equitatus, atque ita radicibus adulterinæ religionis euulſis vniuerſus belli terror, ac ſtrepitus armorum vno pręlio fuit ex Italia cum omnium bonorum lætitia ſublatus.

Vallis Engroniæ hæreſis ſublata.

Rebus ita in Gallia & in Italia pacatis arma repente in Numidia atque Mauritania conſurgunt.

Buyzę coloniæ obſidio.

Nam rex Iuliæ Cęſareæ occupandæ Buyzæ coloniæ deſiderio captus ingentem exercitum atq; claſſem repente inſtruit. his Seriſſum cum ſummo imperio pręficit virum rei bellicę non ignarum. conueniunt eiuſdem factionis multa hominum millia partim ſpe prædæ, partim quod vicinitatem chriſtianorum non ſatis æquo animo tolerarent. Primum itaque vrbem de more ad expugnationem explorant, poſtmodo obſidione terra marique cingunt. vallis & aggeribus & foſſis militaribus caſtra muniunt. munitionem inceptam, ſed adhue imperfectam capiunt, quæ in ſublimi, editoque loco apud nouum oppidum, quod illi Mazalchinir vocant extruebatur, atque cũ eſſet deuaſtata hi tormentorum fuerat per noctem relicta. Huius munitionis illecebris Numidæ fuerant ad arma capienda inuitati, qui grauiter ferebant nouam ædificationem nulla impellente cauſa manifeſta fieri, quare timere cęperunt aliquid rerum nouarum ibi parari. Nam ſemper & inuidioſum & periculoſum eſt aduerſus potentem hoſtem nouas erigere munitiones, & in extremis finibus præſerrim. Inde motę ſunt vires Maurorum, totaque ferè Numidia ad expugnandam munitionem conuerſę. quatuor dies aſſiduos vrbs magna vi concutitur. poſt verberationem totis viribus atque ingenti impetu inuaditur per ruinas, cum tormenta ſatis murum aperuiſſe ad ingreſſum viderentur. Sed tamen ſingulari virtute defenſorũ reiiciuntur. renouatur verberatio per nonnullos dies. maius ſpatium muri ad ingreſſum proſternitur; deinde inuaditur denuo per nouas ac veteres ruinas, & ab ea parte, quę mare proſpectat. Sed non minori virtute quam prius a defenſoribus repelluntur. Sæpius renouatis, repentiſque conatibus tantam conſtantiam fortitudinemque defenſorum eſſe experti ſunt, vt non ſemel magnam cladem pro victoria reportarint. Sed enim cũ claſſis ingẽs Carteię inſtrui diceretur, atque ingentes copię ſubſidio aduentare, cęptum eſt à Numidis tractari de deſerenda ſuſcepta prouincia, cum iam mentem fruſtra vrbem obſediſſent, verberaſſent, oppugnaſſent.

obſidio ſoluta.

Vbi vero pauloposť per noctem triginta & quatuor trirēmes Hiſpanę ad Coloniã Buyzã applicuiſsẽt Numidę certiores facti per quędã dicrota continuo relicta ſolutaq; obſidione explicatis velis inde diſcedunt. rex cũ exercitu tanta celeritate iter facit, vt tormenta reliquerit, quo expeditior eſſet ad fugam. exeunt Hiſpani cognita fuga hoſtium, atque fugientes inſectantur. Sed cum eſſent pedites Hiſpani, & magnus calor eſſet in illis regionibus, imperfecto negotio reuertunt, cum pręſertim Numidæ multum haberent equitatum. capta ſunt tria nauigia, quę remis impellebantur, cum reliqua abiectis etiam nonnullis tormentis quo fieret expeditior, aufugiſſet.

Buyzę Coloniæ deſcriptio.

Eſt autem vrbs Buyza vt diximus in litore Mauritaniæ Cæſarienſis vocatæ inter Arſenariam Coloniã, & magnum portum, non procul ab hoſtiis Chylemathi fluminis. veruntamen non tam cito Maurorum, Numidarumque claſſis abnauigauit, quin circiter viginti & quinque nauigia præter inuenta in portu capta ſint ab Hiſpanis, commiſſo atroci & cruento ſanè prælio inter fugientem & inſequentem claſſem. Quæ dum feliciter ſuccedunt Philippo regi in Mauritania aduerſus Aphros & Pęnos, ſacra ſynodus multis edictis atq; inſtitutis ſalubriter factis ad mores & ritus ſacerdotum, & ad omnium chriſtianorũm vitam inſtitutionemque conſcriptis iam propinqua hyeme dimittitur.

Concilium dimiſſum.

publicè pronuntiata ſunt decreta in ipſa ſynodo, quæ Pontifici oblata & ab ipſo, & & a ſacris comitijs patrum fuerunt comprobata imperataque inuiolabiliter ſeruari ſub pęna dirarum imprecationum ab omnibus Chriſtianis. Fuerunt eadem omnibus regibus Chriſtianiſque principibus ad obſeruandum ſignificata. At Maximilianus Cæſaris filius iam patris opera electus Rex Romanorum accingebatur ad celebritatem coronationis ac Poſſonium accedit.

Maximilianus coronatur Rex Romanorum & pompa.

Eſt autem Poſſonium vrbs nobiliſſima Pannoniæ, in qua Reges Pannonię coronari conſueuerunt. huic obuiam procedunt honoris gratia omnes proceres, quorum erant ad tria millia in morem leuiorum equitum armatorum, & in plures turmas diuiſorum. erant multi magnificentiſſimi equorum ornatus, quippe cum Battoris Andreæ ferè ad viginti millium nummum ornatus accederet. arma horum equitum leuiorum ſunt ſcuta, & interulæ annulatæ, & acinaces & galeæ, & gladius ſtrictior ſiue anguſtior pendens ex ephippijs, & penula vel tapes, qui thori vicè pręber in caſtris. equorum frontibus argentea integumenta addebantur, quorum pectoribus pila cum faſciculo palmarum pendebat; ac pars poſtrema equorum ſericeo panno & exterior integebatur. fręna multo argento inaurato ornabantur cum calcaria argentea ad quatuor digitos dilatarentur vt ſtapedes ex argento affabrè facta. hi ſic inſtructi equites pręcedebant. Poſt hos ſuccedebant famuli ac milites auratis veſtibus & integumentis capitum ac magnis criſtis ad morem Ianizzerorum. Pons factus erat peramplus è pluribus centum lintribus tantæ amplitudinis, vt ſuper illo circiter decem equites pa-

ri passu incederent. ingressus atque exitus pontis ad formam magnificentissimarum portarum erat fabrefacti tanquam e marmore. Pannones igitur proceres egressi in tres turmas sunt distributi secundum fluuium. deinde egressus est archiepiscopus Strigoniæ vir primarius eius regni cum omnibus Pannonibus episcopis, post quos omnes abbates & canonici, qui omnes in planitie pransi sunt. Cœperunt circiter horam tertiam, quod est Italicè ad vigesimam primam apparere regia impedimenta, & equitatus ferrarolius, vt vocant, omnis consimili habitu, quorum erant circiter quinq; millia, qui erant Boemi, Germani, Marcomani, Maruingi. Hos subsequebantur principes cum plurima magnificentia. accessit Maximilianus atque substitit vbi ad archiepiscopum venisset septum episcopis & proceribus omnibus eius regni. archiepiscopus publico nomine omnis status ecclesiastici, magnus Cancellarius vniuersi populi ac procerum salutauit, gratulatusque est pro felici omnium aduentu: rogauit vt excusationem acciperet si cum paucis honoris gratia exisset, quia præsidia essent in fines transmissa. docet quod omnes ordines obseruantiam & obedientiam pollicentur, tanquam successori in Imperium. Postea vt rogat vt sicuti cæteri imperatores designati reges Romanorum suum locum protegeret ac reseruaret dignitatem ecclesiasticam. atque ita eorum populorum conseruaret priuilegia vt optimo principi côuenit, cum ipsi omnia debita suo principi officia essent seruaturi ac præstituri. Iussus est episcopus Bodurgiensis pro Maximiliano respondere, quod pro eorum populorum cognita in se beneuolentia & paucitatis obuiorum excusationem acciperet propter distributa præsidia, & quod obedientiam gratissimo animo complectebatur, atq; hortatur in eadem optima voluntate persistere ad omnium salutem & conseruationem. his dictis omnes antistes & proceres manum exosculati mox iter capiunt. accesserant interea duo millia Germanorum ad Maximiliani custodiam delectorum. secuti sunt Pannones principes Germani, & aulici omnes, quibus succedebat Carolus Archidux. Hunc sequebatur Maximilianus inter archiepiscopum Strigoniæ & episcopum Vinundriæ. Hinc Ferdinandus Archidux, hos principes in Hispaniam mox ituri. hinc regina in magnifico curru cum duabus principibus, ac multis aliis plenis matronis. hos currus sequebantur regiæ custodiæ cum armis prælucentibus ac lanceis. his succedebant Cæsareæ, & pedites deinde prædicti. Vbi primum rex ad pontem peruenit multa displosorum tormentorum fit salutatio tam ex oppidulo, quàm ex vrbe, cui magnus numerus militum fit obuius vltra pôtem, qui facta salutatione militari verba fecerunt pro fausto aduentu lętitiam significantia. Interea Pannones ad fossas vrbanas in duas alas diuisi constiterant, ita vt inter illos rex iter fecerit. magna edita sunt a rege humanitatis signa, qui ad ędes sibi paratas accessit. Postridie Cæsar nauigio eo aduehitur, cui pariter omnes ordines fiunt obuij, qui viso equitatu Pannonico in arcem ingreditur, ad quem conuenerunt postridie mane omnes antistitum ordines, & proceres, & nobiliores. celebratis de more sacris in amplissima aula duæ sedes paratæ sunt aureis pannis tectę, quarum in altera Cęsar, in altera rex consedit. episcopus Bodurgiensis Cæsaris nomine explicat omnibus præsentibus si bi pergratum fuisse quod tanto honore, beneuolentiæque significatione regem excepissent, ipsumque Cęsarem, & omnes filios. Quod auditis frequêtibus supplicationibus eorum populorum, qui vellent præsentem suum regem habere, ad quem possent opportunè confugere, vbi res postularet, cum ipsi vniuersum onus imperij incumbat, pro populorum desiderio constitueret regem, ac sufficeret pro se filium suum Romanorum regem iam regem Boemię, qui illi adesset pro regni vtilitate: cum ipse non solum esset in rebus Imperij implicatus, sed etiam inualidus propter ętatem ad tâta pondera sustinenda. Addidit se voluntatem suam scriptam daturum, quo diligentius intuerentur quę instituerentur ad eius regni conseruationem. Gratię actæ sunt ab archiepiscopo Strigonię pro optima Maiestatis suę voluntate in illos populos, atque publico nomine promissum omnia facturum iri, quæ ad commodum & desiderium suæ Maiestatis spectarent. accepta voluntate Cæsaris scripta disceditur, atque procurantur quę pertinerent ad coronationem. Postridie mane pro consuetudine eius regni conueniunt in cœnobium Franciscanorum monachorum, in quibus comitiis statuitur vt de more cęterorum regum coronaretur, reseruatis tamen priuilegiis & libertate omnibus statibus. In maiori templo tabulata facta sunt. postea ad commoda nobiliorum, quæ magnificè sunt aulæis, aureisque pannis ornata, cum purpurei substernerentur. à dextra parte, vbi paratæ erant sedes, sedebat eminentior duobus gradibus Cæsar. deinde paulo seorsum Archiduces, hinc alii multi proceres adstabant ab vtraque parte adyti. In medio adyti siue chori, vt vocant, è regione maioris altaris, statutus erat thronus regalis aureo pâno coopertus, ante quem sedes nuda: a tergo oblongius scamnum cum aureo integumento, in quo astabat nuntius pontificius. ante ipsum altare sedebat archiepiscopus Strigoniæ ac paulo inferius episcopi & abbates. Primus ingreditur templum Cæsar cum filiis multisque proceribus. Hinc regina cum filiabus. rex denique, cui fiunt obuii multi antistites, atque in sacrarium deducitur. ibi purpureis vestibus talaribus induitur, cui superius impositum est regium paludamentum Stephani primi Regis Pannoniæ, quod vna cum corona regia dicunt dono missam fuisse a pontifice anno post mille trigesimo a partu Virginis, vt in eius limbo intextum est. Rex à duobus episcopis in minorem sedem adducitur, inde sistitur ad altare ante archiepiscopum. episcopi pro rege precantur, qui rogat ecclesiam vt coronetur rex Pannoniæ. percûctatur hos archiepiscopus an illum cognoscant idoneum; cui respondetur quod cognoscunt. rum ad eandem sedem adducitur. Decantantur supplicationes. postea Regi benedicitur, & vngitur sancto oleo dextrum latus inter manum & cubitum bambasio circunducto, atque ita humeri. sacra postmodo celebrantur, inter quæ post altare rex adducitur, vbi dilutum est oleum. portata deinde est corona, & sceptrum, & gladius a primariis proceribus regni, qui fuerunt duo Francisci alter Battianus, alter Thaius, quę omnia super altare sunt deposita. Vbi rex ad pręsentiam archiepiscopi rediisset,

Ceremoniæ seruatę in coronatione.

ſet, magnum iuramentum iurauit de iuſtitia & obedientia ſedi apoſtolicæ & honore annſtium, deque priuilegiis & omnibus ſtatibus incontaminatè conſeruandis. Deinde cum archiepiſcopus quantum pondus ſuſciperet admonuiſſet, quãtopereque ad omnem pietatem & integritatem propenſius eſſe teneatur, coronam capiti imponit. dat ſceptrum. gladium accingit. rex illum eductum circumuibrat incipiens te Deum laudamus. dein in vaginam reponit, atque in thronum regalem accedit. ab altera parte Regis aſtabat Araldus Pannonię cum paludamento regni, ab altera Boemiæ, in medio Regis Romanorum. a ſiniſtra parte erant ſeptem vexilla regnorum Pannoniæ, Dalmatiæ, Mæſiæ, Croatiæ, Myſiæ ſuperioris, Epiri, Mauriæ, quę ſunt Illyricæ regiones. Abſolutis ſacris proceditur cum ſacra pompa. rex inter duos primarios antiſtites incedit, deinde reliquis comitantibus proceribus ventum eſt in cœnobium diui Franciſci, vbi tabulatum erat inſtructum peramplũ cum ſede regali. ibi rex cõſidens multos equeſtri dignitate inſigniuit, quibus abſolutis ceremonijs equum conſcendens cum omni comitatu egreditur ex vrbe ſeptentrionem verſus, vbi conſtructum erat tabulatum. rex illuc conſcendens iuramento affirmauit vniuerſi regni inſtituta, vt dictum eſt ſuperius. inde ad occaſum alteram partem vrbis diſcedit, hinc ad meridiem ad inſulam Danubij, vbi factum erat tribunal in figuram montis. Ibi conſidens ac ſtrictum gladium in quatuor mundi partes præcipuas vibrans pollicetur ſe regnum ab omnibus hoſtibus vndique defenſurum. Inde domum diſcedit. poſtridie coronata eſt regina iiſdem ritibus, ſed alia corona. illa qua rex coronatus fuerat, impoſita eſt illi ſupra humerum dum fierent ceremoniæ. poſtea facta ſunt ludicra certamina ad ſignificationem lętitiæ pro hac coronatione. certatur equeſtri pugna. Alphonſus Caſtalius, & Ioannes Mantiques defenſionem pugnæ ſuſcipiunt. dimicarunt & Archiduces, quorum præcipuè ſingularis virtus & ars enituit. Ita pugnatum eſt ad noctem multis lanceis infractis. ſimulatũ oppidulũ cũ multis miſſilibus ignibus extructũ eſt ad expugnandũ, atque datum defendendum delectæ manui Italorum militum, atque ſtatutum erat vt direptum flammis abſumeretur. vbi primũ initum eſt leue certamen iactis quibuſdam ignibus, forte flammas repente concepit. continuo totum flammis impletur, idque fit tanta celeritate vt cum multi eſſent interius non omnes poſſent

Miſerabile incendium inter ludicra.

euadere, quamobrem nonnulli flammis ſunt abſumpti. Quidam ſe præ metu ignis ſaltu inferius demittentes cum magna eſſet altitudo ſemiuſtulati paulopoſt perierunt. Neque ſolum hoc ſpectaculum miſeriarum plenum turbauit lætitiam, ſed etiam grauis contentio inter Italos & Pannones coorta. nam Itali crediderunt Pannones ignem ſuggeſſiſſe propter diſſenſionem prius ortam ad vltionem, quare ſtrictis armis in hos impetum faciunt, multosque repente vulnerant. Pannones indignati, quod turpe videretur tam paucos auſos fuiſſe impune in vniuerſam nationem inſurgere, at-

Seditio inter Pannones & Italos ob ignem.

que inſultare lanceis & varijs telorum generibus rem agunt acertimè. Ventum eſſet ad extremam cladem, niſi Cæſar ſuas cuſtodias miſiſſet, & cohortem Germanici peditatus, ad quorum præſentiam res non ſine difficultate conſopita eſt. poſtridie ad annuli curſum venitur, è quo certamine præmia plerunque rex & Archiduces habitu Pannonico induti reportarunt, quę tamen largi ſunt ancillis reginæ. cæteris diebus nocturno tempore multa genera ludicrorum celebrantur, ad quæ vniuerſa nobilitas confluebat. At vero quoniam Carolus Philippi Regis filius eſſet valetudinarius, quia verebatur Philippus ne ſi ille deceſſiſſet, regnum poſt ipſum ſine rege relinqueretur, duos principes Maximiliani filios accerſit, qui longis itineribus è Germania profecti per Italiam

Filij Max. in Hiſpaniã acciti.

Genuam perueniunt in Hiſpaniam traiecturi. Multi inſignes proceres hos comitantur. multi fiunt obuii honoris gratia. omnes ciuitates in itinere oſtendunt multa humanitatis & lætitiæ ſigna propter felicem eorum aduentum. Hi cum ad Philippum regem perueniſſent excipiuntur perhumaniter vt conſobrini & principes ſumma neceſſitudine coniuncti. fuerunt deinde apud eum regem quo paulatim aſſueſcerent Hiſpanis moribus, quod maximè conferre putabatur ad regni ſucceſſionem. Vt enim temporum aeriſque mutatio confert humanis corporibus iis, quæ ſunt accommodata illi temperamento, ſic grati ſunt principes, qui pro ingenijs hominum ſubditorum imperare ſciuerint. Huc accedit, quod Hiſpani ſemper ferè ſuos Reges in ſua prouincia eſſe percupiunt, cum cenſeant pacem, æquitatem, iuſtitiam, legum ciuitatumque conſeruationem ac tranquillitatem contubernales eſſe regum. Quippe quod miniſtri regij plerique abſente rege vel ad auaritiam præſunt, vel per crudelitatem ſibi exiſtimationem quęrunt, multaque nefaria tyrannicè cõmittunt, à quibus illegitimis motibus animorum ſi rex non procul abſit, abſtinent. Neque enim ullus tam immanis eſt tyrannus, qui ſocium tyrannidis æquo animo patiatur; quare quæ ſcelera à miniſtris committuntur inſcijs regibus committi putanda ſunt. ac pauci inueniuntur qui res ſibi commiſſas æquè curent ac ſuas. idcirco reuerentia præſentis principis ſemper ipſis magiſtratibus eſt vtilis, qui niſi adſit, fiunt intolerabiles ciuitatibus prorſus liberi magiſtratus, & ad omnia iniuriarum genera propenſi cum ſibi conceſſa autoritate legum pro impunitate abutantur. in hoc vitium incurrunt maximè omnium populares & multorum carentium ſeuero principe adminiſtrationes.

1564 Pontifex initio anni ſequentis, qui fuit quartus a partu Virginis poſt mille quingentos & ſexagita ſumma diligentia conatutus vniuerſas hæreticę prauitatis radices ex Italia funditus euellere, latentes penitus inueſtigare, ſecreta priuatorum cordium penetralia rimati, veritus ne Italia cum cæteris prouinciis ad hęreſes conſentiret, vniuerſam prope Italiam in maximas, difficillimasque difficultates iniecit, & parum defuit, quin bellum Italicum excitarit. Hortatus eſt enim Philippũ Regem vt Hiſpanam quæſitionem in Inſubres tranſmitteret in Italiam, acrem illam nimirum & ſeue-

Quæſitio Hiſpana Mediolani propoſita & reiecta.

ram, per quam vita & facultates omnes contaminatis per maximam poſteritatis præſentiumque omnium inopiam & mendicitatem eripiebantur. Illud cum Philippus ad ſenatum Mediolanenſem per literas ſcripſiſſet, vt admitteretur Hiſpana quæſitio, propè tumultuatum eſt Mediolani, &

arma publicè sumpta; quippe cum murmure & conspiratione & concordibus animis ad defensio
nem vrbs tota repleta sit aduersus Hispanos regios ministros, qui illuc ipsi non Romano mo-
re, sed Hispano, acerbissimè quæstionis leges inferre conabantur. Vtuntur his legibus Quæsito-
res Hispani atque exercent in Mauros, qui ad Christianam religionem migrantes à corruptis mo
ribus Marani postea vocati sunt propter inextricabiles errores atque hæresim, quibus sunt impli- Marani à sui
cati. Nam cum Maurorum nomen deposuerint, neque rectè Christianam simplicitatem, innocen bus, vt alij
tiamque imbiberint, (tota enim lex Christi nihil aliud est, quàm innocentia, simplicitas, & beneficē- mallunt, di-
tia) meritò Marani dicuntur, quia Maranin apud Grecos corrūpere significat. Respondet Senatus cti.
Mediolanēsis visis motibus ciuilibus ad nūtium quęstionis, se ad eius Maiestatis nutus omnes esse
paratissimos, atque curaturos vt regia mandata ad vnguem seruentur, cum constet ille Senatus è Senatus Me-
viris lectissimis ac sapientissimis. Veruntamen non sibi videri ita esse faciendum è regia vtilitate, tū diol. respon-
quòd illæ leges tam seueræ non essent necessariç Mediolani, vbi tribunal quæstionis cōprehendat sum
omnia, quæ per varia instituta distincta sunt, & coordinata, & omnes solennium legum consue
tudines; tum etiam quòd vrbs illa & vniuersa Italia maximè abhorrere apparet ab hac nouitate le
gum, quæ id ipsum in se paulo post redundaturum arbitretur. Non esse committendum sibi vide
ri, vt viri boni hisce præsertim temporibus periculorum plenis, & bellicosæ nationes metu malorū
ad desperationem impellantur, cum nihil commodi præsertim istud regiæ dignitati sit allaturum.
Illo tam prudenti Senatus responso res facile consopita est per Philippi Regis sapientiam & huma-
nitatem, omnisque timor ereptus Insubribus, qui excitatus fuerat. Nam profectò grauibus errori-
bus grauia supplica cōueniunt, leuibus leuia; nam sicut in grauissimis, molestissimisque morbis le-
nissima pharmaca non conueniunt, quod ea magis irritent, quàm mitigent vim morbi: sic leuia
supplicia si grauissimis sceleribus iniungantur, fit impunitas quædam & quasi licentia ad eadem fla
gitia, cum scelestos faciant cautiores, at non timidiores. sin grauia pharmaca leuissimis morbis
adhibeantur, vniuersi corporis salus in magnum discrimen ac periculum coniiciatur, quod ipsum
fit in ciuitatū ægritudinibus, & in omni re politica. Impunitas enim fit licentia scelerum; crudelitas
impellit ciues ad res nouas & defectionem. Pontifex vbi res Mediolani non successisset Venetos ad
hanc ipsam nouitatem rerum hortatur, precatur, contendit, ac propè impellit. Sed Veneti viri sa- Venetijs Hi-
pientes re maturius considerata, cognitoque periculo, in quod erant illapsuri, si tantum acerbita spana Quæsi
tis subditis ciuitatibus inuexissent, cum Neapolis regnum penè defecisset à Cæsare ob hanc ipsam tio tētata &
causam, & Mediolanenses id constanti animo reiecissent, quia nollent videri palam Pontifici resiste reiecta.
re, neque omnino cum tantæ periculo iacturæ parere, negotii spem & responsi vel flagitante pon-
tificio oratore diutius quoad fieri potest comperendinant. Sed cum magis magisque in dies insta-
ret orator, fit senatusconsultum. proponuntur in senatu variç sententię. perpenduntur quæ in cō
moda possent ex eius pertinacis pōtificis sentētiæ suæ indignatione cōtingere, nisi pareatur, qui ani
mo non satis tranquillo in eam remp. iam esse apparebat, si sic etiam magis irritaretur. At ex altera
parte omnium bellorum miserrimum ciuile & domesticum esse occurrebat, per quod vires eri-
piuntur reipub. quod non posset tam facile sedari, quam excitari; ac tantundem beneuolentiæ sub Veneti prudē
ditorum populorum comparabatur illis difficultatibus, quæ orituræ erant, deuitandis, quantum ter re cōside
inde indignationis, nam facilius esse apparebat externum quàm intimum bellum, ac discordias per rata respon-
populorum studia perferre. Responsum itaque datum est ab eo senatu pontifici humanitatis ple- dent.
num: sibi videri in impios seuerè omnino animaduertere oportere ad exterminandam impurissi-
mam hæresim, at in facultates etiam per inopiam & miserias innocentium filiorum, nequaquam.
præcipuè cum ciuitates habeant satis pias & religionis Christianæ catholicę obseruantes, neque tan
ta iudiciorum seueritate indigentes. Se summa diligentia curaturos siqui prauitate hęretica con-
taminati reperiantur, vt expurgentur ab omni impietate. Pertinaces pro vsitata ratione iudicio-
rum extremis suppliciis affecturos. Iniunctum est etiam sacerdotibus, quibus populus ad expiatio-
nem peccata confiterentur, vt sub pęna diraram imprecationum hæreticos sacerdotibus pateface-
rent; sed nemo ita est accusatus. Quæ dum ita considerantur ad pontificias petitiones propulsan-
das, immanium piratarum crudelitas vbique grassatur in sinu Adriatico, sed in primis ad Hostiam Piratarū inso
Tyberinam, vbi piscatores & alij complures homines capti sunt, & in miserrimam seruitutem ab- lentia.
ducti. nam per singulas noctes egressi ad Imolam vsque prędabundi omnia percurrunt, & por-
tum Arimini, atque Senogalliæ, & ad fossam vsque Clodiam percurrentes omnem oram maritimā
populantur. Veneti id ægre ferentes Christophorum Canalem mittunt, qui magna alacritate cum Christopho-
quatuor rostratis nauibus insecutus multos piratas captos extremis suppliciis affecit, atque Adria- ri Canalis vir
ticum mare ingenti molestia expurgauit. Carolus interea Gallorum rex Lugdunum profectus, vt tus.
populos illos, omnemque controuersiam Galliç Lugdunensis componeret, multos cōsceleratos
& seditiosos homines extremis suppliciis affecit, vrbemque illam, & vniuersam regionem placa-
uit. ad maiorem securitatem & confirmationem præsentis status arcem excitari iubet, quæ tanquā Arx Lugduni
frænum impositum esset ciuitati ne tumultuaretur, atque rebus diligenter compositis pestilentiæ excitata.
metu inde discedit. Nam tanta pestilentiæ vis per Galliam Lugdunensem grassata est, tamque Pestilētia gra
per alpes & Allobroges sęuit in Heluetiorum vsque fines & Rhetos peruagata, vt vix quinta pars uis.
hominum in illis finibus è periculo, cladeque euaserit. Quæ dum aguntur in Gallia, biremes quin-
que piratarum ad insulam Sardiniam profectæ, inuadunt nauigium maius Alysij Ascheri iamiam
portum Calliarum ingressurum, ac vi expugnant. sed postridie septem Melitenses triremes & bire-
mes ipsas captiuas, & nauigium in portum eundem reducunt cum insigni clade Turcarum pirata-
rum, qui pro salute ac defensione fortiter pugnauerant. Vbi iam æstas aduentasset inter difficulta-
tes

Prodigia.

tes Gallorum, quorum res cum alibi componerentur, alibi in bellum erumpebant, In Nicea Prouinciæ hora ferè decima nona ad duodecimum Cal. Septembris ad pagum Scazenam per id tempus factus est maximus motus terræ, ac pagi alij finitimi tanta vi concussi, vt portus Villę Francę multò factus sit depressior, & duo montes altissimi collapsi, qui magnam partem propinquæ planitiei occupauerunt cum ingenti flammarum eruptione, quod quidem spectaculum maximè horrendum visum est. alibi in eadem regione scissi sunt praecelsi montes, & facti ingentes profundiq; hiatus, in quibus nonnulli, qui cum ruinis paulatim sunt collapsi, mortui sunt inedia, cum nemo auderet ob eximiā profunditatem, neque posse opem ferre. Illud prodigiū non parū terruit animos mortalium, non solum ob inusitatum naturæ motum, sed etiam quia res huiusmodi admirabiles & terrorum plenæ ferè non solent contingere nihil diuinitus significantes.

Ferdinandi Imperatoris mors, & laus

Mortuus est paulopost Ferdinandus Romanorum Imperator, princeps eximia probitate, singulari prudentia, humanitate verè imperatoria, omnibusq; præstantissimis naturæ dotibus ornatus, & in primis mirifice obseruator catholicę pietatis. eius corpus balsmo perunctum est, & in templū palatii deportatum, nec multò post cum pompa in templum augustius Iuliobonæ, cuius Tosonium super puluinare gestabat Scipio Arcuensis, sceptrum Franciscus Lascus reginæ œconomus, pilam Boemiæ magnus cancellarius, coronam œconomus Cæsareus; de cuius laudibus luculentam habuit orationem episcopus Casurgiensis. nam corpus delatum est postea Casurgium, & in suo munimento depositum. In huius principis tam pręclari laudem ob singulare studium pietatis & bonitatis cum multa præclara & honorifica carmina sunt conscripta, tum hæc non insulsa visa;

Maximus æterno Cęsar dignissimus æuo
Marmore in exiguo iacet hoc. Sed Iupiter eius
Aetherëis animam felicem condidit oris.
Præfuit vt qui orbi claris virtutibus heros.
Indigetes inter diuos clarissimus adsit.

Maximilianus Romanorum rex iam designatus Imperator Aisestainum mittit virum tractandorum negotiorum gnarum ad quatuor Electores, qui mortem patris nuntiaret, & locum ac tempus imperatorium comitiorum sciscitaretur. Mittit Pucchium & ipsum virum callidum ad Saxonum & Sennonum duces. Philippus Rex cum teneret memoria adhuc cladem in insula Meninge acceptam, classemq; partim captam & demersam, partim conquassatam, cuperetq; illam ignominiam aliqua re memorabili delere, ne prorsus defecisse apparerent maritimæ vires, ingentem classem instruxerat; non solùm vt Buyza oppressa & circundata Mauritanis armis subleuaretur, verum etiam vt præterita damna aliqua ex parte resarciret. comparatis igitur centum & tredecim triremibus, inter quas erant quinque Melitenses, decem Siculę, vndecim Neapolitanæ, octo Florētinę, sex M. Antonii Columnæ, duodecim Andreę Auriæ, tres Sabaudienses, octo Lusitanæ, reliquæ Hispanę, ac cētum onerariis, cum quodam nauigio Lusitano præcelsæ & inusitatę magnitudinis, ac pluribus nauigiis, diuersi generis, impositis duodecim milibus peditum præter ordinarios epibatas, iubet eam classem vniuersam nauigare in Numidiam Mauritanorum regionem ad eum locum occupandū, qui iacet è regione ferè Calpes montis in sinu maris Mediterranei inter Ceutam & Alcudiam siue Exilissam & Teniolongam, ac Pegnon vocatur, quod oppidum est munitissimum super scopulo extructum, atque cohęret continenti. Non distat per magnum spatium locorum ab vrbe ampla & frequente Abila vocata è ragione Hispaniæ; quam prospicit longo spatio in ripa vlteriore. castellum ipsum inde nomen cepit, quòd Hispani scopulos pegnones vocarunt. Impulsus est autem Philippus rex ad illam expeditionem præcipuè suscipēdam, quòd illud oppidum esset receptaculum omnium piratarum Iuliæ Cæsareæ, omniumq; litorum Mauritaniæ propè ad Numidiæ, vnde ad Hispanorū nauigia diripiēda & deprędādā quotidie erūpebāt, quę vel ī Belgas, vel alio nauigarent, neq; vlla regio maritima ab illorum incursionibus tuta relinquebatur. Huic tantæ molestiæ de medio tollendæ pręficitur cum prædictis copiis & classe summus imperator Garzia Toletanus Petri filius, qui cum classe, militibus, commeatu, rebusq; aliis necessariis instructa cum multis Italis, Hispanisque proceribus ad illam expeditionem nauigat.

Classis Hispanæ magnitudo.

Pegnonis nomen.

Garzas summus classis imperator.

Egressa classis è portu Malage felici nauigatione vsa ad Complutam applicuit. descēdit pars quędā copiarū, qui locus distat ad quindecim milliaria à Pegnone. reliqua pars circiter tertium idus Sextilis sese Pegnoni oppido mane ostētat, vbi primū illuxit. copię postea exponuntur. tormenta inter corbes terra oppletos incredibili celeritate diriguntur. castellum acerrimè terra mariq; oppugnatur, tanta industria, tantaq; diligentia, vt non modo nulla hora, sed neq; vllum temporis quidem momentum defensoribus & oppidanis concederetur ad quietem, aut ad reparandas vires, cum expugnatio ingenti celeritate indigeret, antequam cōuenirēt subsidia. Magister negotii tormentarii dictus erat Io. Andreas Auria. Aloysius Osorius copiis in regno Neapolitano collectis pręficiebatur. Sancius Leua Hispanis e regno Neapolitano & Sicilia eductis. Cepinius Vitellius castrorum magister. at Osorius dum locum ad expugnationem explorat globo laniatur. effectum est autem per illam copiarum diligentiam vt die tertio Mauris ac Turcis defensoribus oppidum deserentibus ob nimiam molestiam, illud in potestatem Christianorum venerit, quamuis trecenti Turcæ conati sint ipsum defendere, qui pertinaciter pugnantes partim trucidati sunt, partim capti. nam per assiduas verberationes, frequentesque ruinas, & acerrimos conatus aliis diffugientibus, hi soli resistere ausi sunt. Postea nullo interiecto tempore captum oppidum munitur, reparationibus vbicunque prostratum, euersumque esset vi tormentorum refectis & excitatis, ne facile posset ab hostibus recuperari. classis itaque oppido egregiè munito rebus omnibus necessariis, atque optimis præsidiis Hispanis, erat abnauigatura,

Pegnon captus.

cum accedentibus tardis Pegnoni subsidiis prælium cōmittit. at Turcæ ad aquam vsq; Hispanos persequuntur. ceciderunt tamen in ea pugna quatuor tantum Hispani, ex hostibus plures sexcenti. classis abscedēs è litore, videt orā maris finitimā tectā esse equitatu Mauro, qui ad arcendas vires Hispanas vndiq, cōfluxerat. Hic felix classis successus quātū lętitię Hispanis, tantūdē, vel etiā plus indignationis Solimano attulit, qui grauiter ferebat, ac putabat propè incredibile Philippū ausum esse maritima loca munitissima expugnare, ac res suas molestissimè infestare, cuius paulo ante classē tam turpiter profligarat, atq; tot insignes duces vel trucidarat vel ceperat. nō enim futurū putarat vt auderet de maritimis viribus cogitare intra tam breue tempus, nedū tantā classē nō posse instruere. Per idē ferè tempus Sampetrus Corsus dux veteranus, ac retū bellicarū peritissimus, summęq; autoritatis in Cyrno insula, vt qui summa cū laude diu Gallica stipendia meruisset, vbi res compositæ fuissent inter duos potētissimos Christianorū Reges, iam sibi licere ratus quod reliquū esset vitæ pacatè, tranquilleq; in patria degere, iecerat fundamenta magnifici & ingentis palatij in Cyrno insula, & quasi ad iustam formam munitionis erexerat. Nam aduersus omnes Turcarum & piratarum incursiones tutus esse volebat, quibus illa insula plurimum infestatur. at Genuenses audita forma munitionis, veriti Gallicarum partium studiosi ducis potentiam, & peritiam rei bellicę, ne per insidias istud fieret aduersus vniuersę insulę libertatem, per senatusconsultum ædificationem impediunt, iubentque palatium deserere. Sampetrus quod plurimum auri in illud ędificium absumpsisset, periniquum sibi videri inquit expectatum esse silentio, vt maior pars sumptuum conficeretur, de inde absumptis inutiliter præmijs omnium superiorum laborum militarium iam propè senem ad inopiam rerum omnium redigere. petit vt impensa pecunia sibi ex publico dissoluatur. tenuunt Genuenses id equum videri, quia nemini priuato danda est facultas erigendarum munitionum inconsulto principe. Sampetrus egerrimè ferens ita pecuniam sibi præreptam esse, seque ad miserrimam senectutem ita perduci, vbique de Genuensium nimia crudelitate & auaritia conquestitur. Insulanis plerisque, qui plurimum eum virum amabant, illud perindignum videbatur, si nequesuis ædificijs potiri sineretur, nequedissolueretur precium, quod à tyrannide non valde abhorrere apparebat, cum neq; in insula tuto aperte habitaretur, neque esset expectandum ad impediendum vt magni sumptus facti essent. Communi igitur consilio, concordibusque animis conspirant multi insulani ad Sampetri defensionem, partim quod odiosum esset plerisq; eius reip. imperium, cum omnes libentius pareant opibus, nobilitate, potentia, sapientia præstantioribus, quam propè patibus his omnibus; partim quod Cyrnenses plerunque sunt studiosi rerum nouarum, atque putabant se Gallica auxilia ad illud negotium habituros, quia Sampetrus Gallica stipendia honorificè diu meruisset. Illo igitur cōsilio multos Genuēses inuadūt repēte, nihilq; tale opinātes in insula miserrimè trucidāt. resistere conati Sampetro magna vi armatorū superātur. Sampetrus post modo portū Philoniū capit, atq; Cortē oppida propter annonæ penuria; qua Cyrnēsiū defectione & clade suorū audita Genuēses multos Italos ac Germanos cēturiones mittūt ad colligēdas copias. impetrāt per literas Laurētij Figueroæ viri Hispani à Mediolani præfecto vt liceat mille & quingentos pedites Insubres colligere ad eius insulę auxilia & conseruationē. Interea Frācīscus Iustinianus cū centū equitibus, Ioānes Blācus cū trecētis peditibus in insula obuij facti nōnullis copijs Sampetri Cyrnēsis prælīū cōmittunt, in quo duo præfecti cohortiū cū cecidissent, reliqui facile sunt in fugam versi. Cęsi sunt plures quadringētis e Sāpetri militibus. in reliquis prēlijs leuioribus, quæ frequēter excitabātur, semper ferè inferiores recedebāt Genuēses ob singularē cognitionē, quā habebat Sampetrus nō modo regionis, sed etiā retrahēdi copias, vbi opus esset, leuiorūq, certaminū, & tēporis ac loci, in quo hostis posset vtiliter inuadi, & omnis rei bellicę, vt vno verbo dicā, cuius peritiā adiuuabat animus Cyrnēsiū, quibus molestū videbatur Genuēsiū imperiū. Sed inutile est præstātiū in vnaquaq; facultate virorū ingenia leuibus de causis in se irritare, cū multo maiora incommoda, quā sperabāt, per Sampetrū experti sint in insula Genuēses, qui poterāt sine periculo paruis sumptibus rē cū eo cōponere. Genuēses cōtrà ne p futurā hyemē validiores fierēt in insula vires hostiū, curāt, vt Io. Andreas Auria cū viginti triremibus subsidia cōuehat insulanis copijs quæ cū duobus millibus & quingentis Hispanis appellentes trecentos Germanos & Italos exponunt in regionem Mantinorum, & quatuor muralia tormenta præfecto Stephano Auria ad portum Philonium expugnādum. Garzia Toletanus regiæ classis summus imperator post captum Pegnonem dimissis cęteris nauigijs in suas stationes, ipse cum Hispana classe nauigat in Hispaniam. At vero res Piceni non parum domesticis calamitatibus & cædibus interea affligebatur, cum plurimū terroris & trepidationis iniectum esset ijs finibus, quoniam initio ferè anni præsentis plures quingentis exulibus in vnum conuenerant homines planè malefici & sicarii & inhumani, qui propter homicidia & latrocinia & varia scelerum genera fuerant perpetui exilii condemnati, & extra fines pontificios per leges eiecti. Hi ex composito per noctis obscuritatem in Asculum oppidum nobile Piceni inuadunt, ac multos obuios trucidant. ad inimicorum domos singuli conuolantes priuata odia explent nulli vel sexui, vel ætati parcentes. omnia bona tanquam hostium diripiunt. Sic exules Asculo per nonnullos dies potiti duce eius expeditionis Manaico viro ad omnia facinora prompto & intrepido, liberè ac sine metu per regionem discurrentes, facientesque quotidie varias incursiones obuia quæque prædantur ac diripiunt. resistentes trucidant. prædam multam in oppidum comportant. Tantorum scelerum vltionem retardauit aliquantulum stultorum & furiosorum quorundam hominum dementia & impia coniuratio, qui penè innocentissimum Pontificem ipsum oppresserunt, & venenatis pugionibus erant trucidaturi. Dicuntur enim vel insania & furore, vel phanaticis spectris, & à maligno dæmone impulsi Tadeus Manfredius eques Pellizzo-

Initia belli Cyrnēsis aduersus Sampetrum.

Rationes Sāpetri, & Genuensium.

Sampetri clades.

Peritorū in quaqs facultate magna est habenda ratio.

exules Picenū plurimū infestant.

Asculum captum ab exulibus duce Manaico.

Cōiuratio in Pontificē famosa.

nius & Antonius Canusinus & Benedictus Accoltus & Prosper Pictorius & alii quidā in caput pontificis coniurasse, quem interficere decreuerant cum publicè daret audiētiam, simulantes porrigere chirographum; ac primū percutiendi locum Accoltus sibi depoposcerat. Nam sibi persuaserat, sicut reliqui tam fœdæ coniurationis socij futurum illo pontifice trucidato vt pontifex diuinus, sanctus, angelicus, diuino afflatu compulsus cum magno Christianorum consensu Romam conuolaret, qui mox esset futurus monarcha, & totius orbis terræ Imperator. His addidit Accoltus sibi iussu esse remunerandi tam præclari facinoris conscios & adiutores, nisi haberent pro magno præmio totius Christianæ reip. sanctitatem, & nouę vitæ reformationem. Descripsit igitur in chirographo suo adhortationem, qua hortabatur Pontificem vt dignitatem pontificiam vltro deponeret, quod nisi statim fecisset, atque concepto in sua mente pontifici vltro cederet, mortem minabatur. Pro tantis autis singulis adiutoribus præmia ingentia iam nunc promittit: Antonio Tiburtinum vrbem, Pellizzorio equiti Aquileiam, Tadeo Cremonam, aliis consimiliter alia. Sed antequam inciperetur negotium additur sceleri scelus, nam cum oportere putarent se prius à peccatis expurgari, quā facinus aggrederentur, cætera delicta confitentur sacerdoti, parricidij mentio nulla fit. hoc animo, atque hoc tanto scelere in animo retento tanquā pio & sancto facinore, eucharistiam impunissimè admittunt. Accoltus postmodo chirographum porrecturus pallens exorta repentina trepidatione corripitur, neque facinus audet aggredi. ex eo nata est inter coniuratos controuersia, donec re à Pellizzario patefacta omnes capti sunt, & in quæstiones tradiri, vt sua consilia, & à quibus impulsi tantum facinus ausi essent, aperirent. Alliciuntur etiam sollicitanturq; ingentibus pollicitationibus, vt patefacerent à quo inducti hoc maleficium suscepissent, cum nihil per tormenta extorqueretur. sed neq; suppliciis, neque promissis induci possunt vt consiliorum rationes & autores vllos proferrent, neq; vllū certū apparent habere suæ temeritatis ac dementiæ fundamentum. Quinetiam Accoltus perridiculum responsum dedit, se locutum esse cū angelis, qui ad illud facinus essent adhortati. nā profecto admirabile est tantū dementiæ in animos hominū aliquando contingere, & propè prodigijs simile, cū deliria & furor & dementia vel phrenesis omnem rationem atque ētū consiliū exterminent. cæterū impurissimi homines & conscij tanti sceleris extremis suppliciis affecti sunt, vbi per vrbem attracti fuissent ab equis cū alligatis nudis pugionibus. vt Accoltus inter vel ipsa grauiora tormenta semper ridens discruciabatur, cū liquidò appareret potius per insignem dosim hellebori torqueri oportere, quàm per solita impurorum tormenta. Antonius Canusinus tamen Nicolai Zoboli equitis misericordia & studio occultatus è tāto periculo euasit, seq; fuga postmodo in tutum recepit.

Demētiæ singulare exemplum.

Eadū fiūt Romæ, vrbes Heluetiorum fœdus renouant cū Gallorū Rege ijsdem conditionibus, pactionibus, institutis, quibus cū Francisco Rege coniuncti sunt anno à partu Virginis 1471. Vt quotquot vellet pedites illi Regi ad omnia bella concederentur, at nemini illorū præterea aduersus regem militare licitū esset pro quibus rex promittit se sexcenta millia coronatorū ad certū tempus numeranda citrarurum.

Heluetij cū Gallo rege fœdus cōponunt.

In Pannonia post mortem Cæsaris, Ioannes Vaiuoda Transyluaniæ, qui creatus fuerat Rex à Solimano, & Rex appellatus, regnū illud ad se iure hæreditario pertinere arbitrabatur, quare solutas inducias ratus per mortem Cæsaris miro silentio ad occupandū Sachmar contendit. est autē Sachmar oppidum in finibus propè Pannoniç inferioris siue Transyluaniæ positum, quod Cæsar Melchiori Balasso propter res præclarè gestas dono concesserat. Illud oppidū cū paulo negligentius custodiretur, paucaq; haberet prçsidia, sine puluere & sanguine repentino regiarū copiarum aduentu occupatur.

Ioannes rex Trāsyluaniæ appellatus.

Sachmar captum.

Transyluani vxorem & filios Balassi capiūt, ipse glande vulneratus aufugit, quod vulnus tamen fuit leue. captū est autem oppidū per hanc artem. quo tempore armenta solent e pascuis vesperi redire, milites Transyluani misti cū armento & à tergo insequentes magnū puluerem excitant consulto, vt eo tanquam nebula tecti ab oppidanis prospici non possent. vbi propius ventū est, in portas impetu facto irrumpunt ex armentis. armati ad portas procurrunt. pontē ac portas occupant. obuios trucidant. omnibus ita animus consternatur tam repentino & inexpectato casu, vt eadem artē Transyluani continuo in arcem irruperint nemine fores occludente, cū via esset vi armorū cęteroquin inexpugnabilis.

Stratagema.

Balassus acceptam iniuriam omnino vlciscendam ratus aliqua ratione collectis nonnullis cohortibus Debrezenum Pannoniæ inferioris pagum, & non ignobile emporium succendit, inuentos omnes in pago trucidat. in subditos Regis omne odiū conuertit. Transyluani vires suas adaugēdas curāt collectis quatuor Turcarū millibus, tribus Mysorum, septem inferiorum ac superiorū Pannonū, quę copię accedebant ad quatuordecim armatorum millia, cū semper tamen succrescerent nouis accedentibus auxiliis. Deinde captis & direptis Hadado & Atauato oppidis Pānonię quorundā regulorū, capto regulo, vxore, ac filiis Atiauari mox Vnguarū cingunt obsidione. ibi repente scalis mœnibus admotis virtute & vigilantia Germanorum prçsidiorum repelluntur; erat enim in prçsidiis Purchstalerus vir impiger, & rerum militarium apprimè peritus. nā tanta virtute vtrinq; dimicatū est, vt cruētū fuerit certamen. veruntamē ex inuadentibus multi cęsi sunt, at pauci ex oppidanis. Allecti sunt Trāsyluani ad illū conatū, quia Germani abstinuissent à pugna vbi primū pauci Trāsyluani adissent ad explorādā recognoscendāq; vim oppidi. Ast vbi multi Trāsyluani inuasissent, tāta in eos repente effusa vis est ferreorū globorū, & procella glandiū vt amissis ferè quatuor millibus hominū obsidionē soluerint, consternati & debilitati tanta suorū iactura.

Debrezeniū vstum.

Atiauarum, Hadadū, Vnguarū. opp.

Maximilianus intelligens vires regias in dies succrescere, multaque castella Pannonię pro arbitrio occupari, quamuis anni tempus non patiebatur magnos fieri apparatus, quia iā hyems esset propinqua, tamē copias colligit satis validas circiter decem millia peditum, & duo equitū. Id autem fiebat quia populi plerunq; fortunā victricē propensi maximè sequūtur, nisi occurratur maturè, atq; castella nō tā facile postmodo recuperantur

nitper diligentiam, quàm facile per socordiam & negligentiam amittuntur. His copiis præfici-tur cũ summo imperio rerũ militarium Lazarus Suendius dux strenuus, & omnis disciplinæ militaris peritissimus. cui in castra accessuro datæ sunt illæ copiæ & octo muralia tormenta Iuliobona attracta. additi sunt lintres ad pontes faciendos, quibus Tibiscus traiiceretur. est autem Tibiscus fluuius Dacorum non ignobilis, qui ortum, fontesq; habens in Carpatho monte, ac per Dacorũ regionẽ delapsus, eosq; ab Iazygibus Metanastis disterminans tãdem alluens vrbem Tibiscũ ab ipso fluuio vocatam cum multa aquarũ copia defluit in Danubiũ. Suendius cũ suis copiis ad fines Pãnoniæ profectus decernit primum omniũ Toceũ oppidũ inuadere, quod situ est inter Tibiscũ & Ruodrogium fluuios, quod quidẽ oppidũ solo naturæ situ erat munitũ, at nõ vlla ducũ industria, cũ solũ haberet munitionẽ è gleba erectã cũ quibusdã propugnaculis. nã ita situ est inter paludes & aquas fluuii, vt nullo pacto, nisi aquæ per acerrimã hyemẽ conglacientur, possit obsideri, aut expugnari. Istud oppidũ mortuo regulo, cui fuerat à Ferdinando ob res præclarè gestas donatũ, ad filiũ iure hæreditatis perueniebat. qui in tutela Francisci Nemethi relictus fuerat, & per fraudẽ Nemethi patrimonio priuatus. nã Nemethus partibus Ioannis Regis studens oppidũ illud Trãsyluano restituit. factus deinde certior quod Suendius ad eam obsidionẽ animũ intenderat, & iã castra mouisset, vxorẽ cũ pupillo, & omnibus suis rebus ex oppido trãsmittit intra fines Transyluanos. Suẽdius ibi positis castris non difficilẽ nactus est expugnationẽ; quia cũ tormenta aliquãdiu diuerberassent, atq; tamen reparationes prosternerent, per noctẽ ventũ est ad sarcula. oppidani egressi prosternentes aggerẽ magna virtute irruadunt. Multos trucidãt, plures vulnerant. sed tamẽ obsidentiũ virtute ac fortitudine in oppidũ includũtur. oppidani cognito periculo, quod imminebat, postulant colloquii facultatẽ. id nacti agunt de deditione. petunt vt in fidẽ amicitiãq; obsidẽtiũ accipiantur. Illud cũ renuisset Suendius scalis postea oppido admotis per vim armorũ potitur. obuios quosq; trucidat. reliqua erat arx, in quam Nemethus ipse se incluserat. hanc magnis viribus inuadunt obsidentes. at defensores Nemethi quadã animi fiducia, virtuteq; sua cõfirmati pugnã diu fortissimẽ sustinẽt, cũ Nemethus nullũ strenui ducis officiũ prętermittens modo huc, modo illuc accurreret ad animos suorũ confirmãdos. Inter hæc officia forte glande traiectus occubuit. Defensores arcis morte sui du cis perterriti agunt de deditione, qui excepti sunt in fidẽ à Suendio illa conditione vt cũ solis vestibus & ensibus ex cederẽt ex arce. Nemethi cadauer missum est ad vxorẽ vt sepeliretur, atq; multa spolia inuenta sunt in arce. Itũ est deinde ad oppidũ Serenichinũ dionis Nemethi, quod sine prælio venit in Suendii potestatẽ. At vero Turcæ nonnulli clã exeũt ex oppido Senolgio, quod nõ multũ distabat à castris Suendii ad vires illius explorandas. Hos Vnũdriæ præsidia monita per exploratores inuadũt. certatur aliquãdiu. Turcæ deniq; fundũtur ac fugantur, quidã Vnnndriã capti adducuntur. ex iis qui profugerant, cęsi sunt ferè trecẽti à præsidiis Bregetianis. Io. cognitis felicibus Maximiliani successibus cũ censeret se non posse commode Sachmar defendere, iubet illud oppidum flammis absumi, post quod facinus præsidia per occultas vias aufugiunt. Id vbi redisset in potestatẽ Suendij iussum est refici & instaurari. Suẽdius Tibisco flumine traiecto per vnius diei obsidionẽ Erdeo oppido potitur, quod Ferdinãdus sępius optauerat in suã potestatẽ redigere ob multos prouentus, eius opulẽtissimę regionis. Tãta vis est fortunę in vtrã partẽ inclinauerit, cuius nutũ omnia, ppe mortalia facillimẽ sequũtur. Turcæ hos felices Suẽdii successus ipediẽdos esse arbitrati, magnã copiarũ manũ colligũt, Curtãq; properant, vt cõiũctis castris cũ Trãsyluano possent Suẽdio resistere. Sed tãta erat Danubii, reliquorũq; fluuiorũ inũdatio, vt illud fieri minime posset, cũ flumina excreuissent propter glaciẽ retardata, atq; intumescẽtia tãtopere, vt omnia finitima in lacuũ amplissimorũ formã stagnarẽt. atq; tãta fuit vis frigoris, tãq; atrox in illis regionibus, vt multę ferę perierint, & aues mortuæ inuenirentur, & quædã in fæno occultatæ vbi deferrentur ad ignẽ viderentur propè extinctũ calorẽ naturæ resumere. Tanta mole glaciei omnia repleta sunt, vt in ver futurũ vbi liquefieret, oceanus vbiq;, at non fluuiorũ stagnãtiũ aquæ apparuerint. Venerãt legationes interea Poloniæ Regis ad Maximilianũ, quę res cũ Transyluano cõponere niterentur. Docent Polonũ regẽ grauiter ferre hos bellorũ motus. nõ posse eũ regẽ deesse Io. Regi nepoti pro affinitatis vinculo, ac non fungi officio amici & coniuncti his rebus cõponendis. Solimanus qui regẽ Pannoniæ appellauerat Ioannẽ, eumq; copiis, & sumptibus, & omni auxiliorũ genere sustẽtãdũ decreuerat, quod illud sum mis viribus moliri, & non paruis copiis constituerat, dat operã vt res protogetur, dũ ipse faciat belli eos apparatus, qui certè magni fieri commodè intra breuissimũ tẽpus non possunt. Marcũ itaq; Zibiniensem mittit ad Maximilianũ, qui magnis itineribus Iuliobonã peruenit. ad missus petit Solimani nomine præsente adhuc Polona legatione, vt pacis conditiones inuiolatę seruentur, sicuti seruantur ab ipso Imperatore Solimano, quæ factæ stabiliteq; fuerant cũ Ferdinãdo felicis memorię. Hac ipsa de causa missus est & Battor Georgius à Transyluano, vti procuraret pacis conseruationẽ. Veruntamẽ omnes hæ erant fallaciæ & artes subdolę ad animũ Maximiliani à necessariis apparatibus retardandũ, aut etiam rerrahendum, quę fallaciæ partim intelligebantur iudicio ipsius Maximiliani, partim retegebantur per literas Suendii. Veruntamen Maximilianus ne videretur ipse auctor belli, atque vniuersam viam paci & tranquillitati illarum regionum occlusisse, iubet fieri promulgarique edictum, vt omnia præsidia suarum munitionum abstinerent ab iniuriis in Turcas inferendis. Turcę contra dum agitur de pace Iuliobonę, abstineturque ab eorum finibus infestandis, dũ honestæ cõditiones stabiliantur, multis incursionibus fines Illyricos & agrũ Iulę populãtur. Nã purpuratus Tibisci eò cum sex armatorum millibus irrumpit cum duobus muralibus, & octo cãpestribus tormentis. Deinde ad oppidum Pancotam castris positis illud diuerberat. per vim armorum deniq; capit. defensores ad vnũ trucidat. post Sena & Peona castellis Iulæ finitimis subiuga-

Dd 2 tis,

Lazarus Suẽdius summus copiarũ Dux

Dibisci fl. descriptio.

Toccei descriptio.

Tocceũ captum.

Serẽschinũ opp. captũ.

Sachmar cõcrematum.

Frigoris vis inusitata.

Stratagema Turcarũ dũ pararentur copię.

Pancotta capta perfide à Turcis.

tis, quæ videbantur factura faciliorem Iulæ expugnationem, ad feliciores progressus animum intē-di. nam sicuti corpus humanum cum purgandum est, fluxile illud facere oportet, vt ait Hippocrates, quo maligni humores decurrant, ita Turcæ, quem locum expugnare cogitant, præparant ad obsidionem occupatis proximis quibusq;. In castra autem Transyluani semper recentia conuenebant auxilia. Ea dum contra pacem fiunt a Turcis, Nicolaus Sirinus Metnbarris siue Zigheti oppidi præfectus, necessariis de causis ad Maximilianum contenderat, quo tēpore sexcenti pedites ex oppido egressi atq; in agrum hostilem incurrentes circiter ducentos Rascianos trucidant, ac duos centuriones capiunt. Sed enim cum ingenti præda onusti triumphantesq; redirent in oppidū, tā repente à ducentis Turcis inuaduntur vt in fugam versi omnes in morem pecudum trucidati sint à Turcis vtentibus victoria præter duos, qui cladis nuntii euaserunt per fugam. Suendius summū studiū adhibet Sachmari oppido muniendo, quia illud plurimum commodorum esset ad id bellum allaturum; quod vbi ad satis honestam defensionis rationem perductū est, præficitur Sachmarensibus præsidiis Erasmus Mager, cui iniunctū est vt cętera, quæ spectarent ad munitionem perficiendā, exequeretur. Ipse Suendius cū reliquis copiis Cassouiam contendit, quia verebatur ne Turcæ illam obsiderent, vt admonitus fuerat per exploratores esse illorū consilium. sed quia iam succreuissent hostium vires paulatim, petit vt sibi auxilia submittantur: cuius castra paulo post aucta sunt quinq; cohortibus peditum Germanorum præfecto Io. Bernardo Roteneo, & quinq; muralibus tormentis. Equi tormenta trahentes propriis notis iniustis sunt insigniti, ne mali & inutiles per fraudem aurigarum bonis submitterentur. Quę dum aguntur in finibus Pannoniæ & Illyrii, neq; à Sarmatis quidem cessabatur, cum assiduè propè inter illas gentes pugnetur modo pro principum dissensionibus, modo pro latrociniis & furtis. nam Scythæ in finibus Tauroscytharū & Dardaniæ à Polonis inuaduntur, multique trucidantur vbi multi proceres Poloni cum magno equitatu vires in vnum coniūxissent, inter quos fuit Palatinus Bussiæ cum quatuor, Caschins cū tribus millibus equitum, qui omnes ad tredecim equitum millia accedebāt. Illud factū est à Polonis quoniam Scythæ primi de more eius gētis, quæ viuit ex rapto plerunq;, irruptionem fecerant in agrum Polonorū, multamq; prędam abegerant. Ob eas incursiones distributæ sunt ingentes copię in Tauroscytharum & Dardaniā regionem; quę cessantibus Scythis iussę sunt in vnum conuenire, cum accederent omnes equites demum ad quadraginta millia, magnusq; esset peditū numerus, vt variis è partibus vno tempore Moschouitarum regionem adorirentur. Sigismundus Polonorū rex cū ad Vilnam per illud tempus accedere decreuisset exorta pestilentia in illa regione, coactus est mutare consilium; quare Varsouiam versus iter capiens ad Penouiam se confert. Neq; illud sanè silentio prætermittendū duxi, quòd ferè ducēti ex iis militibus, qui Iuliæ Cęsareæ capti fuerant, captata opportunitate ad Chium insulam, quę est maris Aegæi inter Samum & Lesbum adiacens Ioniæ soluendarum compedum arte prius cognita cum essent cathenati ad transtra per noctem dormiētes Turcas epibatas aggrediuntur. Trierarchū & nonaginta Turcas trucidant absente LuzAli, cuius erat triremis, nam LuzAlis fuit vir Gręcus, qui a Christianis institutus ad Turcica desciuerat, non religionis quidem Turcicę desiderio, sed dignitatis & potentiæ, quam facilius apud Turcas, quā apud Christianos se consecuturū arbitrabatur. cū vero triremis esset noua, & eximię bonitatis, Christiani circiter triginta Turcas captiuos auehentes, qui remigantes adiuuarēt felici nauigatione vsi ad Messanam Sicilię nobilissimam ciuitatem intra nouem dies appellunt. at enim Solimanus inter eas cū Maximiliano difficultates tributū petit, quod à Ferdinando patre sibi dari consueuerat, cuius rei legationem mittit Iuliobonam. Poloniam vero non modo res externę, bellumq; cū exteris nationibus susceptū infestabat, sed etiam intimę familiaresq; discordiæ. Quippe cum hæreticorū numerus in dies succresceret, acerrimusq; morbus hæreseos magis magisq; serperet omnes erogationes in pauperes cessare. Prouentus & redditus sacerdotibus ac monachorum familiis extorqueri. leges antiquari. episcoporum, antistitumque plerique commodis inhiare. illa sapientes hęreticos protegere. boni & pii & sancti homines haberi, qui studiosius catholicos insectarentur, opprimerent, affligerent. Illo morbo contaminati erant regii etiam senatores, quorum autoritas plurimum oberat catholicis partibus. vnus è senatoribus regiis fautor erat æquitatis & religiosorum defensor Petrus Barzæus, cuius ope omnes ecclesiastici ordines recreabantur ac sustentabantur, cum acerrimus esset vel aduersus omnia pericula religionis, libertatisq; ecclesiasticę defensor, cuius liberalitate refocillabatur omnis sacerdotū & sacris initiatorum cætus. Illis ad Pontificem delatis è vestigio conscriptę sunt literę ad Polonię regem & ad Barzeum, quibus Pontifex regem hortabatur vt religionem, quam incontaminatam à maioribus accepisset, defenderet; cum nihil magis regium sit, quam diuinum cultum verum & sanctum pro viribus cōseruare. ad Barzeum scribebatur, præclare illum esse facturum, si optimam illam sententiam seruaret perpetuo, quam hactenus tenuisset, atque persisteret in eodem consilio vt veram fidem sanctamque tueretur. Nam cum aliæ plerę que ciuitates eius regni nouam religionem essent complexæ, tum Dancica, quę vrbs est opulentissima & frequens ad mare glaciale sita ad ostium Vistulę fluminis, vbi in ipsum oceanum ingreditur, ita eas leges imbibit, vt omnino reuocari ad catholicum cultum non possit, nisi cum deus misertus earum gentium ad sanam veritatis cognitionem ipse retorserit. cum enim legatus pontificius ad eam vrbem esset accessurus, vt res religionis componeret, primùm non est admissus. Sigismundus illud ægre ferens non multo post ipse Dancicam accedit. in vrbem admissus legationem siue nuntium, vt vocant, introducit. Quosdam primarios ciues in carcerē iubet detrudi, qui seditionis fuerant auctores. Sed vbi rex deinde fuisset digressus, rursus insurgente multitudine legato eiicitur. carceres aperiuntur. legationes mittuntur ad regem, qui iam aberat

Equi cur characteribus insigniti.

Scytharū latrocinia.

LuzAlis quis fuerit.

Poloniæ seditio de religione.

Dancicę descriptio & hæresis.

iter

iter quorundam dierum. inquiunt legationes ad regem admissæ velle Danticæ ciues suarũ animarum esse dominos, & arbitros. in iis quæ pertinerent ad regnum, salutem & conseruationem Regis pro uiribus curaturos: at si vellet religionem antiquam & pontificias superstitiones defendere, istud fieri non posse sine armis. se vitam, facultates, patriam ad defensionem paratas habere. Sigismundus hoc nuntio insigni indignatione captus vnà cum suis consiliariis perpendit quid agẽdum sit in hoc negotio. Visum est plerisque opus esse difficillimum vrbem opulentam & præpotẽtem vi expugnare propter religionem præsertim in illis regionibus, vbi periculosum erat ne pluribus ob communitatem hæreseos insurgentibus atrocissimum omnium bellorum illud excitare tur. sibi satis videri oportere quod ab obedientia regia non desciscerent multis grauioribus præsertim instantibus negotiis. Nam fines Dardaniæ frequentibus incursionibus vexabantur à Scythis, quæ vt frænarentur Poloniæ rex colligendas esse vires statuit hac ipsa de causa, vt diximus, in varia loca Dardaniæ & Tauroscytharum diuisas. ea dum verant Poloniam variis in locis erũpentia germina hæresium, in Gallia quoque non cessant de religione contentiones & prælia. cum semper noua auxilia vtrinque pararentur. nam Condæus, Amiras, Sciatilioneus, Cantabrorum regina, Andelottus, aliique insignes proceres Vgonottæ factionis comitia indixerant, in quibus actum est de asciscendis auxiliis, de rationibus sumptuum in bello faciendis, & de mittendo Andelotto in Germaniam ad colligendas copias. Perturbabant in Italia magnopere animum Pontificis post patefactam tam periculosam stultorum coniurationem, dissensiones coortę in Tridentina synodo inter duos poten tissimos Christianorum Reges, vtrius orator Regis honorificentiorem locum obtineret ac præcederet. Nam Rex Gallorum insignem sibi fieri iniuriam, & non ferendam censebat, sicũ prio- *(Danicę legationes.)*
rem locum tot annos ipse obtinuisset, & antiquissimus atque Christianissimus Rex cæteros omnes Reges anteiret nobilitate, potentia, dignitate, sub cuius imperio quatuor Reges, & triginta ac duo Duces continerentur, qui multa præclare pro Christiana fide fecisset, qui diuinis miraculis cęlitus fuisset confirmatus, nunc cogeretur Philippo nouo Regi cedere. Imperat igitur hic Rex per literas suo oratori, quem assiduum Romæ habebat, nisi perantiquus sibi & vsitatus locus publicè concedatur apud Pontificem, & cæteris honorificentior post Cæsarem, vel siquid in huiusmodi negotio innouetur, præter id vnum, si legatio Hispana scilicet excluderetur, vti continuo obnuntiata perpetua Galliæ ab apostolica sede abalienatione Roma excederet. At contra iubetur Hispanus orator nullo modo perferre, si concederetur Gallico oratori vt præcederet; atque omnino vel honori- *(Cõtrouersia de præcedentia inter Hispanũ & Gallum reges. Literę Galli regis Hispanũ oratorem de præcedentia.)*
ficentiorem locum post Cæsarem procuraret, vel certè parem Gallico dignitate. Contendebant idcirco, enixeque demonstrare nitebantur Hispanas partes complexi regnum Hispaniæ antiquius esse nobilius Gallia, quippe quòd Hispania caput sit Europæ, quæ post minas, euersionesque Gottorum ac Maurorum apparet iure debere redire ad pristinam auitamque dignitatem. Nam eius prouinciæ Rex quæ prior Christianã fidẽ complexa est, quæ plura beneficia in Christianam remp. contulit, quæ latius imperat, quæ digniores Regis electores habet, iure optimo locis omnibus & tẽporibus dignitate præcedere debet. At Hispania per multos annos ante Gallos complexa est Christianam fidem, multaque bella per nongentos ferè annos pro fide Christiana aduersus barbaras & immanes nationes gessit, multasque ciuitates & bellicosos populos ad Christianam fidem, sanctęque Romanæ ecclesiæ catholicæ obedientiam compulit, cum Galli Reges cõtra perdomitis & subiugatis tantum finitimis Christianis nationibus sui regni fines ampliauerint; qui cum semel põtificem defenderint, mox Christianissimi nomen sibi sumpserunt. Quod vero attinet ad dignitatẽ electionis, contendebant Hispani post clades & calamitates acceptas a Mauris, Hispaniam fuisse vniuersam in duodecim regna diuisa, regemque ipsum Hispanum ab hisce regibus fuisse delectum, cũ Rex Galliarum contra non quidem a regibus, sed à Ducibus totidem delectus fuerit, qui certè fuerunt inferiores dignitate. Nunc autem cum res ad vnum redierit regem, opus esse ad integritatem, prioremque statum rem redire, cum hactenus non extincta quidem, sed in multorum amplexu cõsopita quondam modo fuerint, quare & antiquior & nobilior erit Hispanus Gallo Rege censendus. His addebantur vetera iura Hispana in regnum Galliæ, & recentia præterea propter Burgundiam familiam, cum tamen Gallus Rex contra nullum ius habeat in Hispaniam. contendebant rursus Hispani Gallum regem neque unctum esse, vt asserebatur, neque lilia diuinitus accepisse, sicuti Rex Hispanus accepit crucem rubram, neque fuisse legitimè Christianissimum appellatum à Pontificibus, cum solus Imperator legitimus sit dispensator & largitor titulorum. Quibus accedebat amplissima Siciliæ Neapolisq; regna, & tot opulentissimi principatus, & Indiarũ, nouiq; orbis possessio, & tanta imperii amplitudo, vt Rex Hispanus dignus potius qui imperatorio nomine insigniretur appareret, quã cui Rex Gallus præferretur: quippe cũ titulorũ & imperiorũ amplitudo & antiquitas atq; opulentia non parum faciat ad dignitatẽ & præstantiã ipsorũ Regum. Scribit præterea Philippus ipse ad Pontificem nisi cõuenięns locus suo oratori assignetur, se non oratorẽ modo, verũ etiã omnes subditos Roma euocaturum. Monet oratorẽ vt primũ locũ procuret à sinistra Põtificis, cũ locus à dextra Cęsari cõueniat; vel Gallo, si absit Cæsaris orator; quẽ locũ si obtinere non possit, aut si cõtra fuisset pronũtiatũ à Põtifice, iubet nõ Roma quidẽ excedere, sed nõ amplius tanquã oratorẽ regiũ negotiari. His ęque validæ rõnes a Gallis defensoribus, si nõ superiores aduersus Hispanas afferebantur, quas cũ non potuerim assequi vt cupiebam, malui silẽtio inuoluere, quã imperfectas ad posteros trã smittere, cum alii scriptores illud efficere possint. Consimilis contentio inter Florentiæ Ferrariæque Duces versabatur, quoniam alter per quasdam occasiones primũ locum sibi deberi putauerat, at alteri legitimum videbatur perantiquum gradum honoris & auitam possessionem conseruare, ac ius eius rei publicæ retinere, quę semper sine vlla dubitatione uel

 contro-

controuersia primum nominis, existimationis, dignitatis locum obtinuerat. In hanc controuersia propriás rationes vtriusque principis recensere prætermisi, eadem ratione commotus, qua Gallicas etiam præteriui. accedit quod auctus viribus Florentiæ Dux & dignitate, dilataroq; imperio per optimum animi sui affectum rebus præclarè gestis explicatum, cum multa & non leuia contulerit auxilia ad defensionem & incrementum Christianæ religionis, primum à Pio Quinto summo Pontifice ob ingentia merita, deinde à Cæsare duobus supremis principibus christiani nominis ad sublimiorem dignitatis gradum, digniorémq; titulum prouectus est, quo facto omnis illa controuersia de medio sublata iure videri potest, vt magis opportune à nobis explicabitur. Enimuero summus Pontifex qui intelligeret Reges ac principes propensos esse magis ad iram, quam ad cognoscendam æquitatem suarum petitionum plerunque, multis rationibus de regibus iudicium differt. rem in dies protrahit. multiplicibus tergiuersationibus negotium comperendinat. Sententiã quoquomodo potest deuitat proferre nihil aliud studiosius molitur, quàm vt illud iudicium silentio inuoluatur. Sed cum Gallus omnino Roma esset excessurus, nisi suus locus sibi assignaretur, indicuntur comitia sacratorum patrum purpuratorum. Conueniunt frequentes. explicantur in comitiis facultates & mandata vtriusque Regis procuratorio nomine suis oratoribus concessa. Disputatur diu pro vtroque Rege pro animis magis huic quàm illi propensis. Denique cum ad ferendã sententiam ventum est, illa perobscura & noctis plena lata est dissentientibus plerisque in vtranq; partem. Non placuit petitio Philippi Regis quibusdam purpuratis, cum parem locum videretur postulare, & tamen honorificentiorem clam aucuparetur. quippe quia primus locus à sinistra sit honorificentior secundo à dextra. Sic enim fiebat vt Hispanus cum pari loco contentus esse appareret, fieret superior. atque hæc pluribus disputata sunt. Pontifex in tanta sententiarum varietate dubio erat animo quid esset faciendum, quare cum nollet primum locum Gallo assignare post Cæsarem, decernit vt in sacello locus inter sacra Hispano assignaretur supra omnes purpuratos diaconos, at paulo tamen humilior & contractior, qua ratione visus est pontifici suum locum obtinere, at non præcedere Gallus Hispano. Quod attinebat ad exosculationem sacræ imaginis, quam Pacẽ vocàt, & suffitum thuris, ita statuit, vt imago primum Cæsareo, deinde cęteris ab eo oratoribus porrigeretur, postmodo daretur Hispano. Thuris suffimentum omnibus simul primum, postea Hispano offerretur. cum manus essent lauandæ, quod semel aut bis certè ad summum quotannis accidit, decernitur ne Hispanus accedat. Illud quoniam nescio quid nouum, & hactenus inusitatum habere præter antiquam consuetudinem, fecit vt Gallus orator locum recusaret, qui erat perpetuam Galliæ abalienationem obnuntiaturus, sicuti iussus fuerat a Rege, nisi Hispanus mutandi consilij opportunitatem obtulisset. Nam discessuro Gallo par esse videbatur, vt per quandam comitatem & facilitatem verborum optatum locum aucuparetur, sed is superbe recusauit. Gallo contra per eã opportunitatem locum oblatum humaniter acceptante omnis pontificia indignatio a Gallo conuersa est in Hispanum. Nam pontifex iratus ait se Hispano concessisse humanitatis causa. quod dignitas & iura antiqua non possent obtinere: quare si locum nolit, abeat vt iubet. Enimuero hęc non legitima sententia cuiquam videri potest, sed amica quædam & paterna potius compositio rìquam inter filios dissidentes, cum omnis iudicatio hoc æquum, illud iniquum esse statuat, ac vix fieri possit, vt pares sint vtrinque rationes. Florentiæ autem & Ferrariæ ducum controuersia minime fuit iudicata. in regione vero Sinarũ & Giapana vocata plures sexaginta millibus mortalium christianã catholicam fidem complectuntur, atque inter hos plerique magnæ autoritatis reges nimirum & primates, relicto dæmonum atque idolorum cultu. est autem Sinarum regio tam patens, & tam ampla, vt facile superet amplitudine Christianum orbem.

Põtificis sententia de pręcedentia regum noctis plena.

Hęc potius compositio, quàm sentẽtia est appellanda.

LIBRI DECIMIQVARTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER QVINTVS DECIMVS.

INITIO Anni sequentis, qui fuit quintus post mille qningentos & sexaginta salutis nostræ, magna vbique bellorum initia, magnæque calamitates paulatim consurgere apparebant; quoniam in Polonia magnæ dissen- 1565.
siones exortæ fuerant, vt memorauimus, & Pannonia arma passim acuebat in Cæsareas copias, & Gallia multos bellicos apparatus faciebat singulari diligentia, quę omnes contentiones propè consopitę erant propter acerbitatem præsentis hyemis: at non cessabant per animorum tranquillitatem aut odia deposita vel extincta. In Hispania rursus magna classis instruebatur, detinebanturque onerariæ naues externæ, quæ cum mercimonijs accesserant Regis edicto, præter indigenas eius regionis, quæ res classi ne-
cessarias conueherent ad nationes Lusitanas. Multa etiam nauigia instruebantur in Zelanda Bar- Magni vbiq; bellici apparatus.
cinonem & in Hispaniam traiectura. Byzantij quoque classis ingens summo studio comparabatur in ver proximũ, quare fiebat, vt vndiq; arma, bellũ, terrores, ruinæ cõsurgere viderẽtur, quæ intẽtarẽtur mortalibus, hęc ipsa minabãtur prodigia nonnulla, & res formidabiles visę, quæ omnia diuinitus Dei indignationem, & magnũ malorum cumulum propter scelera mortaliũ imminere significabãt
Nam vix inierat dies anni recentis secundus cum Vercellis, quæ vrbs est in regione transpadanæ Italiæ non procul à Taurinis populis, res auditu formidabilis, & vix fide digna visa est. Nam lupus Prodigia.
in illa vrbe apparuit in sacra area maioris templi apud valuas, qui diutius ibi constitit. fit magnus ciuium concursus, multisque ob admirationem ac nouitatem rei inspectantibus, lupus ex oculis omnium repente euanuit, neque vsquam discedens est conspectus. Postridie auis inauditæ formæ & magnitudinis eximię, & incongnitæ prorsus superioribus ætatibus apparuit in eadem vrbe, quæ vbi diu supra templum constitisset, auolauit, neque amplius alicubi visa est. Nec multos post dies Mediolanum vrbs amplissima multum distans à mari vel lacubus per quoddam temporis spatium terrę motu concussum est; cum insulæ alioquin aut loca mari finitima his motibus plerunq; concuti soleãt. Stella crinita nõ contemnendæ magnitudinis per diẽ ibidẽ apparuit: quæ omnia prodigia consentiebant cum ingentibus & multiplicibus bellorum vbique apparatibus. Sed quoniam classis Turcica maritimis vrbibus, litoribus, oppidis Italiæ imminere breui putabatur, Prorex Neapolis impetrat ab Vrbinate Duce vt liceret in finibus Vmbriæ colligere duo millia peditum ad maritima præsidia eius regni, quę singulari studio à tribunis collecta sunt illuc cum stipendijs missis. collecti sunt igitur à Iacobo Malatesta castrorum magistro pedites trecenti. ab Antonio Francisco Torilgano, & à Fereto Anconitanis, Valerio Zaccheo Spoletino, Mazzocolino, Camillo Clorelio Vrbinate, Georgio Gantesio Hispano singulatim ducenti & quinquaginta, & à Fabricio Vicellio Vrbinate ducẽti; quę copię postea sunt in varia loca pro opportunitate distributę. Dum fiunt apparatus ad bellum varijs in locis, res ita cum Transyluano denique componitur per legationes Poloni
Regis & Transyluani; Vt omnia loca, regiones, oppida, vrbes captę citra montes Maximiliano re- Pax Maximiliani cũ transyluano.
linquantur, atque Ioannes omnia iura quę haberet in Pannoniam renuntiaret. nam Solimanus significatum miserat Transyluano, vt quiquid odij in animo aduersus Maximilianum concepisset, illud in opportunum tempus dissimulando reseruaret. neque ita multis sanè interiectis diebus missus est orator Byzantio ad eundem Solimani, qui ad pacem Transyluanum hortaretur, vt omnia citra montes capta Maximiliano relinquerentur, pręter Varadinum, cum illa sit vna è tribus vijs, quibus itur in Transyluaniam. Neq; tamen pax illa diuturna fuit, cum non multò post mis-

ſa ſit legatio Solimani ad Maximilianum,quæ obnuntiaret omnẽ pacem, omnemq́; fœderationem
inualidam eſſe,quę fiat à ſeruis inſcio domino. Vanam eſſe pacem cum Tranſyluano factam, qui
Pax a Solimano reuocatur. neque ſit ſui iuris, neq; diploma vllum habeat Solimani Imperatoris, cuius nomine præeſt Panno
niæ,ad eam pacem confirmandam; quare petit non ſolum vt irrita & inualida ſit pax, verum etiam
vt omnia quæ capta fuerant ipſi Tranſyluano reſtituerentur. Illud cum minime ſentiret Maximi-
lianus eſſe faciendum, qui reſpondit ea loca nunquam fuiſſe Tranſyluani, neque illius maiorum,
ſed nuper extorta è manibus ſubditorum Regis Pannoniæ, legatio re infecta redit Byzantium. at
Maximiliano perindignum videbatur modo ſibi oblatam eſſe pacem honeſtis cõditionibus a Trã-
ſyluano, modo per fraudes eandem pacem fieri vanam, quare animũm conuertit ad bellum. Turcę
Pancotta & Gena capta. interea Pancottam oppidum obſederant, quod poſt paulo & ipſum & Genam vi ceperunt: quæ op-
pida cum paruis præſidiis eſſent munita, vt quæ forent viduæ mulieris Pannonicæ rerum bellica-
rum ignaræ, præter omnem bellicam rationem defenſores expectantes tertium conatum Turca-
rum ad vnum fuerunt trucidati. Turcæ non multo poſt ad fluuium Tibiſcum locum explorant
ad pontem faciendum non pauciores trecentis. allecti ſunt per fraudem in Cæſarianorum inſidias
atque trucidati Sed quoniam equitatus non eſt longis laboribus accommodatus, vbi primũ equi
Stratagema nouis herbis veſcuntur, miſſi ſunt clam a Tranſyluano qui ſimularent ſe velle agere de pace, vt res
protraheretur ſegnius, donec equi Turcæ nouis herbis aſſueſcerent. at ex altera parte mitti ad pur
puratũ Curtenſem, qui auxilia flagitarent ac ſollicitarent. Turcę igitur in loco deſignato ad pontẽ
ſupra Tibiſcum iaciendum, eoque breui excitato quadringentos pedites ad cuſtodiam ſtatuunt.
Suendius plurimũ difficultatis futurum ratus in caſtris hoſtium, ſi commeatus & traiectus illis fa-
cultas eriperetur & commoditas, repente cuſtodes inuadit. illos in fugam vertit. multi ob timo-
rem in fluuium deſilientes ſuffocantur. multi trucidantur. pons ſoluitur & cõcrematur. Sed quo-
niam verebatur Suendius ne Erdeum oppidum veniret in poteſtatem hoſtis, qui iam cum ma-
gnis copiis illud obſidebat, quod paruo ſpatio diſtaret à Sachmare, cui præfectus erat Laubenber-
gus, curat vt trecenti pedites oppidum ingrediantur, quod etiam effecit. Nam Suendius cum eſ-
ſet ſubſidia oppidanis miſſurus, vbi primum ſubſidia apparere incipiunt, obſeſſi excitant leue cer-
tamen ſanè atrox & cruentum, in quo ceciderunt ferè octingenti Turcæ, & prætorium vexillũ Trã
ſyluani captum eſt. dum hic certaretur ex altera parte oppidi admiſſa ſunt ſubſidia & commeatus
& ſea bellica tormenta. Non tamen ceſſatur interea à Turcis, qui ſingulari diligentia oppidi mu-
ros diuerberant; nam vel quingenti globi ferrei vno die in ipſa mœnia contorquentur, quo poſſet
oppidum citius inuadi. Id quo facilius fieret, foſſas faſciculis lignorum, & gleba, & multa materia,
quæ pontem faceret ingreſſuris replent. obſeſſi ea re cognita bonam copiam pulueris tormentarij
clam ſpargunt in futuram opportunitatem. vbi ventum eſt ad conatum, ignis iniectus eſt inferius
intra ſarmenta, quare tanta vis ignis excitata eſt repente inter ligna, vt multi Turcę concremati ſint,
reliqui nullo propè negotio reiecti. Deinde obſeſſi repulſis hoſtibus ſcaliſque deiectis egreſſi duo
muralia tormenta capiunt & in oppidum trahunt. Suendius relicto Eraſmo Sachmaris præfe-
cto cum duobus millibus peditum, copiis in apertum eductis & inſtructis in aciem non procul à
caſtris Turcicis iter facit, qui minimè moti ſunt è ſuis caſtris. occupat traiectum Tibiſci fluminis,
vnde poſſet & hoſtem infeſtare & præcidere viam commeantibus, cum ibi & apertum agrum habe-
ret, & apertam regionem quà ſe reciperet in tutum, ſi opus eſſet, atque purpuratus Græciæ præfe-
ctus cum ſuis copiis, vt expectabatur, accederet. Ibi mille equites Saxones opperitur, quibus copiis
ctus decreuerat quam primum collatis ſignis fortunam belli experiri, antequam vires hoſtium au
gerentur. Erdei autem præſidia cum modo leuibus prelijs debilitarentur, modo frequentibus co-
natibus, modo ruinis impulſis murorum per ferreos globos, cum aſſiduis ac diuturnis laboribus
ſatisfacere non poſſent, quia è tribus millibus hominum vix mille ſupereſſent, impellente in pri-
Stratagema. mis fœtore cadauerum, per quem etiam Turcę conſulto iactis cœſis in foſſas oppidi, nitebantur op
pidanos ad deditionem compellere, agunt de deditione. erat in arce Gleiſmulerus cum trecentis pe
ditibus qui cognita voluntate ciuium ad deditionem vergentium, cum arbitraretur ſe vim hoſtiũ
Erdeum captum. non poſſe diu ſuſtinere & ipſe cum hoſte paciſcitur. conditiones deditionis fuerunt, Vt liberi ex op-
pido poſſent excedere quocunque libuiſſet. Vt impedimenta militaria liceret ſecum exportare Vt
bellicos apparatus illæſos in oppido relinquerent. atque hæ conditiones a præfecto Turcarum &
Perfidia Turcarum. a Tranſyluano fuerunt ſubſcriptionibus affirmatæ. Sed vbi primum in poteſtatem Turcarum ven
tum eſt, nulla vel fidei vel humanitatis lege ſeruata, obliterataque prorſus ex animo omni ſubſcri-
ptionum memoria, pro barbarica immanitate obſeſſi ad vnum trucidantur. Interea centus eſt
equitatus & peditatus qui collectus fuerat Teſchini, quod oppidum eſt Sileſię, quæ copiæ iuſſæ
ſunt omnes Debrecinum vrbem verſus iter facere, à qua non procul aberat Cęſarianus exercitus,
cum illa modo Turcis & Tranſyluano, modo Cæſarianis copiis videretur propenſior pro nutu &
arbitrio fortunæ. nam cum Suendius intelligeret non parum incommodorum id ſibi afferre,
quod ea Turcas complecteretur, iubet ſuccendi, flammiſque abſumi, vnde omnis opulentia reper-
Debrecinum ſuccenſum. ta allata eſt Tocceum, & in templo quodam aſſeruata. Sed quoniam cum rebus felicibus auxilia
ſemper augentur, vt cedunt per infortunia, omniaque maximè propenſa ſunt in quam partem for-
tuna benignior aſpirauerit, veritus Cæſar hoſtium potentiam mittit ad fines Curtę finitimos tria
equitum Germanorum millia & quingentos, & quatuor millia peditum Pannonum, vt dictũ eſt.
duce horum Saimo comite viro Illyrico, illorum duce comite Salmenſi. Iſtud autem fit, quia nu-
per aucta fuerant caſtra Tranſyluani nouem millibus equitum, & Curtẽſis purpuratus iam inſtru-
xerat circiter quadraginta millia armatorum. Auditis his bellorum motibus, apparatuque Cur

tenſi

tenſi Leucovizzius tribunus militum vir rerum bellicarum peritus cum quatuor millibus equitũ, multisque nobilibus fit obuius repente purpurato præfecto Myſiæ ſuperioris intra fines Illyricos, qui duodecim millia equitum adducebat, commiſſoq; prælio apud Saunm fluuium Turcas in fugam vertit cum parua ſuorum clade, at magna iactura Turcarum. multa capta eſt prçda. tentoriũ, argentum, muli, omnia impedimenta purpurati in poteſtatem Leucouizzii venitut. purpuratus vix ſeſe in inſulam quandam exiguam Saui ſeruauit. quç dum gerũtur fortuna victorias hinc inde alternante in Pannonia, dum armis decertatur inter Cçlarem & Ioannem Tranſyluanum de regno Tranſyluaniæ, in Myſia ſuperiore Alexander, qui erat in ea præfectura, penè oppreſſus eſt per inſidias cuiuſdam Myſi, qui ſe Vaiuodam fecerat collecta magna ficariorum manu. ac niſi Polonus Rex illum repente oppreſſiſſet, ſumpſiſſetq́, pçnas illius audaciæ, iam actum erat de Alexandri ſalute. Polonus autem exercitus, qui aduerſus Moſchouitarum ducem belligerabatur, vbi primum anni ratio paſſa eſt eſſe in aperto, incurſiones facit in agrum hoſtilem. multam prædam abigit. multos in agris trucidat. cuncta ferro atq; igni populatur. & ne vrbem potentiſſimam à tergo relinqueret hoſtilem Coſtenagarum, illam obſidet, multisq; tormentis diuerberat. Moſcouitæ audito eius vrbis periculo continuo copias educunt ingẽtes ad ferenda auxilia circiter quadraginta millia equitum. Poloni cognito tantarum copiarum apparatu & aduentu hoſtium ſoluta Coſtenagari obſidione ſigna conuellunt ad profectionem, obuiamq́ue profecti caſtra ponunt apud lacum diſtantẽ fere ſex milliaria ab hoſtium caſtris eo conſilio, vt totis copiis ac viribus dimicaretur, ſi daretur opportuna prælij facultas. Erant in caſtris Polonis circiter quatuor millia peditũ maiori ex parte ſclopettariorum, & nouem millia equitum. Initum eſt leue certamen primum, atq; aciebus paulatim propinquantibus Moſchouitæ ſtatim neque commiſſo quidem prælio minime expectantes impetum aut virtutem Polonorum turpiter diffugiunt relictis viginti & duobus bellicis tormentis. Poloni timorem Moſchouitarum, imbecillitatemq́ue animi admirati ad Peſcouium vſque vrbem inſequuntur. Moſchouitæ nullo in loco conſiſtentes redeunt in patriam ducentis ferè pagis & tribus vrbibus ex itinere ſuccenſis, inter quas fuit Coſtenagora vrbs ampla & opulenta. eius tamen arce potiri non potuerunt, quia glacies iam ſolueretur, quo factum eſt vt multis impedimentis & iumentis amiſſis redierint ad fines Liuoniæ. At contra, Lituanorum copiæ, quæ regio eſt inter Polonos ac Liuones ægrè ferentes Moſchouitarum auaritiam, crudelitatemq; aduerſus Liuones, ac veriti illorum vicinitatem ſi ſuperati fuiſſent Liuones, ſtatuunt Liuonas auxiliis iuuare, collectis itaque ſex millibus armatorum equitum, quibus ſe addiderant quatuor millia eorum, qui ſpe prædæ caſtra ſequuntur duce ſummo horum copiarum Cruſchio viro Moſcho, per Neuellam prouinciam è Lituania penetrant in regionem Moſchouitarum. illam percurrentes ad Veliſcum vſque & Velichiluc um & Heropiſchum plures ſexcentis pagis ſuccendunt: multos trucidant. quadraginta & tria loca mçnibus cincta capiunt. circiter quatuor carrorum millia impedimentis onuſtorum abducũt, qui de more eius regionis ab vnico equo trahuntur. Captis ferè octo millibus mortalium redeunt intra fines Lituaniæ. Cæterum vbi redeuntes Poloni propinquarent finibus Lituaniæ, obuia fiunt duodecim Scytharum & Moſchouitarum millia, qui prædam abigentes erant oppreſſuri, at Poloni fortiter reſiſtentes ad quatuor millia hoſtium trucidant. reliqui fuga ſe ſeruarunt. Sic enim aliquando fit ab his nationibus, quæ potius pro prçda, quàm pro gloria pugnare conſueuerunt. Interea controuerſia non leuis arma Suetiç quoque & Daniæ regum excitauerat, quorum diſſidiũ cauſa fuerant duo fratres Phatodinenſes duces, qui armis inter ſe contendebant. Horum maior natu Poſtochium vrbem vi occupauerat, quam minor cũ iniuriam ægerrimè ferret cum exercitu obſidebat. huius partibus Daniæ rex, illius rex Suetiæ fauebat, & opibus atque copiis palam iuuabat. Dux Buguntorum pro familiaritate vtriuſq: Regis, & ne arma Germanica inter ſe confligerent, quæ rectius putabat in externos pro libertate Germaniæ conuerti poſſe, conatur eos ad concordiam perducere, & res componere. Illa de cauſa induciæ factæ ſunt per quoddam tempus. ad harum induciarum ſecuritatem & quaſi vadimonium Daniç rex octo onerarias naues mercimoniis onuſtas retinet; quare indignatus Sueuus ingentem claſſem inſtruit. Triginta & ſex onerariç Sueuæ mare Limirenſe percurrentes ad oppidum vſq; Daniæ Coppenhauecium percurrunt. obuia quçq; ferro deuaſtant ac prædantur. Quatuor naues Daniæ inſectantur, quarum in vna erat amiras. cum ventum eſſet ad pugnã, certatur aliquantulũ, quia nulla facultas fugæ concedebatur. Sed cũ nulla ſpes ſalutis denique reliqua eſſe videretur magno impetu in terram impingunt, quare ſeruata turba nautica naues ipſæ flãmis hoſtilibus ſunt abſumptæ. Neq; in Cyrno inſula ſanè ceſſabatur, quã uis ſuperiore anno auxilia data fuiſſent nõnulla a Garzia Toletano Genuenſibus. nã cũ mare Siculũ ac Tyrrhenũ vniuerſum moleſtiſſimis & frequentibus piratarũ incurſionibus atq; prædationibus infeſtaretur poſt diſceſſũ chriſtianæ claſſis in Hiſpaniã. Philippus cõceſſit ſummã rerũ maritimarũ Garziç Toletano, qui relictis viginti & duabus triremibus ad Hiſpaniæ litora tutanda, ipſe cũ decẽ Genuã nauigauit. Piratæ audito Toletani imperio, & eius in Italiam aduentu è veſtigio relictis prædationibus in tutũ ſe recipiunt. Garzia Genuam profectus triremiũ numerũ ad triginta & tres adauget. cũ his nauigat in Sardiniam. mare Siculũ & Tyrrhenũ percurrit. magno ſtudio piratarum latibula inueſtigat. Tunc Neapolim appulit, vbi inuentis viginti triremibus partim Neapolitanis, partim Siculis impoſuit claſſi duo millia veteranorũ Hiſpanorũ, atq; iuſſit mille & quingẽtos Germanos Sabbatiam accedere, quos & ipſos claſſi imponeret. interea cataſcopium Genuẽſe fit obuiũ. monet Sampetrũ pecuniam in ſtipẽdia, ſariſſas, ſclopettos expoſuiſſe in inſulam, ac magna ſemina bellorũ co uſurgere, niſi cito ipſius Garziæ opera ſuccurratur. Garzia iubet Io. Andreã Auriam cum decem & ſeptem triremibus ad Villamfrancam appellere ad conuehendos Germanos,

Leucouizzij victoria.

Coſtenagarum obſeſſũ.

Polonorum victoria de Moſchis.

Coſtenagora ſuccenſa.

Lituanorum copiæ & populationes.

Poſtochium vrbs obſeſſa.

Daniæ & Suecorum regũ cõtentiones.

Onerariç Daniæ vſtæ.

Garziæ aduẽtus in Cyrnũ

nos, ipse cum reliqua classe in Cyrnum applicuit. Sampetrus percepto Garziæ, classisq; aduentu relictis quinquaginta Aquitanis in quadam turri, quam munierat, in loca montosa in tutum se recipit. Hispani vbi cognouissent pręsidia inesse in ea turri, attractis tormentis bellicis, quod ea pertinaciter defenderetur, turrim adoriuntur. prostrata parte muri inuadunt. Certatur vtrinq; magna virtute. denique victi multitudine inuadentium Aquitani ad vnum cæduntur. Veruntamen Sampetri res succrescebat in dies, cuius magna erat autoritas penes insulanos, neq; minores habebat copias, quàm Genuenses, quibus accedebat quod non satis fidebant suis copijs Genuenses, cum plenq; milites essent insulani. cum summum imperium eius expeditionis Stephano Auriæ dedissent anno superiore Genuenses, pręfectus insulæ suis copiis diffidens eius aduentum expectabat, qui dicebatur accedere cum tribus millibus & quingentis peditibus. Garzia illa turri potitus non sine suorū iactura, cum videretur Sampetrus longius recessisse, quam vt maritimæ copiæ illum vel tuto vel cō modè persequi possent, non esse aptas triremes montanis bellis inquiens cum vniuersa classe Nicæam versus iter capit.

Genuēsium legatio i Galliam missa.

Genuenses ne diuturnis sumptibus & molestiis bellorū affligerentur, quæ verbo aduersum Sampetrū, at reipsa aduersus vires Gallicas se gerere suspicabantur, legationē mittit ad Galliæ Regem. quæ illud bellum contra conditiones pacis cum Philippo Rege factæ sibi inferri doceret, cū neq; ipsum Regē, neq; Gallū quempiā iniuria lacessiuerint. huic legationi responsum est Gallum Regem nullo pacto velle bellum importare neq; Philippo Regi, neq; Genuēsibus contentis in conditionibus pacis. His addunt fore si Sampetrus in Galliam accederet, vt pęnas daret pro illatis in Genuenses iniuriis. nec multis tamen interiectis diebus vndecim cohortes militū in Gallia collectæ fuisse dicuntur, quæ traijcerentur in Cyrnum insulam, ad quas traijciendas & expectandas rex Iuliæ Cæsareæ misit clam archipiratam cum decem & septem nauigiis. fiebat hoc à Numida callido consilio, quia cum classis Hispana diceretur ad Africanam expeditionem esse ventura, ita fieri posse facile putabat, vt ea per bellum Cyrnēse retardaretur, ac non infestaret vrbes Numidicas. Per illa subsidia paulopost auctus viribus Sampetrus vniuersam insulam occupauerat præter paucas munitiones, quæ diligenter à Genuensibus præsidiis custodiebantur. at summus imperator Genuensium copiarum quod intelligeret iam quorundam insulanorum animos diuturnitate bellorum esse pertæsos, qui prius erant studiosi rerum nouarum, facile posse reconciliari suæ reip. a quibus assidui labores & ingentia tributa exigebantur, cum Sampetri vires maiori ex parte ab insulanis essent sustentandę, salubre & clemens edictum promulgari iubet, per quod impunitatem, & sempiternam obliuionem pręteritorum errorum omnibus concedebat, qui ad amicitiam fidemque Genuensium confugissent, à qua tamen impunitate principes factionis & rerum nouarum autores arcebantur. constitutum est certum tempus reconciliationis, vltra quod pertinaces pro hostibus haberentur, in quos acerrimè sæuiretur. Illud edictum non nihil vires Sampetri debilitauerat, quia non solum multi complexi sunt denuo partes Genuenses tanquam legitimorum dominorū insulæ, sed etiam effectum est vt Sampetrus minus animis Cyrnensium confideret. erant anno superiore relicti in insula duo millia & quingenti pedites, qui erant nunc in Mantinis, at Sampetrus viribus per diuturnitatem refectis, animoque stabilito cum magna armatorum manu Mantinos transgressus multos pagos, multaque castella capit, diripit, succendit, inter quæ fuit episcopatus. Io. Pyrrhus Buyzensis seditiosorum Cyrnensium ac rebellium tribunus, vbi transcendisset montes ad fœderationem cum Turcicis biremibus faciendam capitur ab equitatu Sardiniensi, cuius caput abscissum Genuam deportatum est. eius hominis cędem grauiter tulit Sampetrus, qui cum paulo post auctas esse vires Genuensium in insula intelligeret, quia circiter quinque millia peditum, equites quadringenti conuenissent, collectis & ipse quantis posset copiis cum octo millibus armatorū fit obuius commisso prælio omnes Genuensium copię deletę profligatæque sunt, præter trecentos homines, atque equitatus omnis in fugam versus.

Edictum Stephani Aurię.

Genuēsium clades i Cyrno.

Solimanus incensus partim frequentibus suorū lamentationibus, & præsertim Regis Iulię Cæsareæ ac piratarum oræ Africæ marisque mediterranei, qui plurimum de ducibus Philippi Regis querebantur, partim impulsus iniurijs equitum Melitensis militiæ ordinis Hierosolymitani, qui multa nauigia preciosis mercibus onusta prædabantur sæpius, constituit omnino illam infamiam & suorum molestiam delere, suorum commodis consulere, maximam classem ad insulam Melitam hoc anno expugnandam mittere. per hanc expeditionem non solum erat obtenturus vt mare tutum illud haberet a prædationibus, verum etiam vt facilis traiectus classibus inde daretur ad vexandam Siciliam, & ad imperium totius Italiæ breui affectandum.

Melite ins. descriptio.

Est enim Melita insula in mari Africo, quæ habet ad septentrionem Siciliam distantem circiter sexaginta millia passuum, insulam omnium quæ iacent intra mare mediterraneum citra columnas Herculis nobilissimam & opulentissimam. distat Melite paribus propè spatiis à Pachyno & Lilybęo Siciliæ promontorijs. ad meridiem habet Africam, a qua paulo ampliore spatio disiungitur. ad orientem habet latissimum spatium maris, quod extenditur Corcyram Cephaleniamque versus. ad occasum respicit latissimum spatium maris Africi, qua itur ad columnas Herculeas & ad Calpen in mare Oceanum. est autem insula fertilis rerum multarum, sed lanarum præcipuè ac mellis. In ea nobilissima est ciuitas, quæ a Carthaginensibus ædificata fuit, cū portus haberet accipiendis classibus accommodatos, quo tempore primum ad Italiæ imperium aspirantes Siciliam inuaserunt: quam nominarunt Melitam. Habet illa insula duos portus accipiendis classibus aptos, quorum alterum vulgo Marsamuletum, alterum Herculis templum siue Marasirocci vocant. efficiunt hos portus maritimi sinus in ipsam insulam ingredientes, qui prius offerunt aduenientibus fauces & angustias, at ingressis deinde os in tutissimarum aquarum spatium dilatatur. Partes quędam insulæ illius ad peninsularum formam in mare protenduntur, cum per exiguas

terrę

terræ ſpatium inſulæ adhęreant. Inter hos duos portus ſpatium terræ intercurrit latum in decē ſtadios ferè, cuius in ea parte, quæ Pachynum & mare Siculum magis proſpectat, atque exteriori mari eſt coniuncta, locus eſt munitiſſimus, quam arcem diui Hermetis nominant. interius cum tres proruant perinſulę, in illa quæ magis à mari receſſit, nullum eſt oppidum extructum. at in ea, quæ ad mare Siculum vergit, oppidum propè inexpugnabile diui Angeli, exiguo ſanè ſpatio a ſuburbio ſiue Burgo vocato diſiunctum. in illa parte, quæ interiacet, eſt oppidum munitiſſimum diui Michaelis. Deinde eſt in inſula oppidulum molendini & diuę Margheritæ, & pagi præterea quadraginta & quinque præter antiquam vrbem. continet ambitus inſulæ Melitæ circiter ſexaginta milliaria, cuius longitudo eſt viginti, latitudo fermè duodecim. Ioannes igitur Valettanus vir Gallus admirabilis propè fortitudinis & prudentiæ ſummus magiſter, ſiue præfectus vniuerſis equitibus religionis diui Ioannis ordinis Hieroſolymitani, cum illam inſulam poſt captam Rhodum armis Turcicis a Cæſare accepiſſet, ac Pontifex proſede & domicilio eius ordinis approbaſſet, ſumma diligentia tanquam auitum & acceptum a maioribus patrimonium illam ſeruabat. Hic vbi factus eſſet certior per exploratores claſſem Turcicam ad eius inſulę expugnationem inſtrui, primum, vt conuenit, omnem bellorum euentum in diuina voluntate conſtituit; deinde ſeſe diligentiſſimè accingit ad omnia paranda, quæ viſa ſunt arcendis viribus hoſtium & defenſioni neceſſaria. Sacris igitur ritè peractis, omnibusq; militibus ad prępſidia futuri belli vndique accitis, qui viſi ſunt neceſſarij, præclarum & pietatis & bellicę peritiæ exemplum dedit. atque cum tanta claſſis, tantus nauigiorū numerus, tot bellica tormenta, tanta bellicorum apparatuum copia, tot ligna ad aggeres conſtruendos afferrentur, quot poſſent vel quemuis potentiſſimum Chriſtianorum principem contemnere, nedum Melitenſium vires perterrefacere, tamen Valettanus intrepidus, quod eſt maximum in rebus omnibus, aduerſus tantam laborum, periculorumque molem perſiſtit. eius ducis conſtantia, & vultus hilaritate ac virtute ita equites omnes Melitenſis militiæ ſunt confirmati, vt ad defenſionem parati certam etiam victoriam ſibi in animo propoſuerint. Nam concordibus animis decreuerunt vel ſibi eſſe fortiter in pugna moriendum, vel insignia ſacrati laris & religionem, & gloriā Italici nominis pertinaciter defendendam.

Io. Valettan' Gallus magiſter militiæ Melitenſis.

Et quoniam omnium propè bellorum, quę geſta ſunt a Turcis in Chriſtianos ad hanc vſque diem, hoc atrociſſimum & aſperrimum eſſe iudico, cum nulla oppida, vel vrbes, vel munitiones intra tam breue temporis ſpatium crebrioribus oppugnationibus tentatæ, neq; tam aſſiduis laboribus infeſtatæ, neque tantis apparatibus expetitæ vexatæq; fuiſſe memorentur, aut contra, vix vllum oppidum in ſuperioribus temporibus inuenire liceat, quod tanta animi magnitudine defenſum, vel tanta peritia rei militaris, vel tanta diligentia defenſorum, me operæprecium facturum putabo ſi res à principio quemadmodum geſta ſit, explicauero.

Bellum Melitenſe acerrimum & atrociſsimū omniū bellorū Turcicorū.

Iam vero primum omnium conſtat perpetuas inimicitias intercedere inter imperatorem Turcarum & equites Melitenſis militiæ, cum reſideat ſemper in animis perpetua acceptarum iniuriarum memoria, quas acceperunt magiſtro Rhodię militiæ Philippo Laſidanio, cum diſſidentibus inter ſe Chriſtianorum armis, principibusq; inteſtinis bellis occupatus Turcarum Imperator non amittendam opportunitatem rei bene gerendæ ratus per illa diſſidia, Rhodum antiquam eorum equitum vrbem ducentis armatorum millibus ſeptus inuaſit. Id factum eſt tantis machinis, tam mirandis operibus & cuniculis, tantis, tamq; aſſiduis laboribus, cum propugnaculum eſſet futurum aduerſus Chriſtianorum vires, vt equites deſperatis vndique auxilijs, cum ſcirent ſe tantos labores demum ſuſtinere non poſſe, ad deditionem compulerit. His accedebat perpetua diſſenſio, & ſimultas religionis cauſa, &, quod cæteras omnes inimicitias odiaque longo interuallo relinquit, habitatque in animis potentiorum, regnandi libido & deſiderium protogandorum finium, quod vnum aliquando principes impellit ad arma hoſtiliter importanda, cum indignatio & religio nonnunquam ſimuletur acceptarum iniuriarum memores igitur Melitenſes equites quædam nauigia Turcarum mercimonijs onuſta ceperant, vt perpetuorum hoſtium, qui viderentur contemnere Chriſtianas vires, aut illatarum iniuriarum eſſent obliti. Sed quia omnis iactura grauiſſima eſt illi, qui ſemper aliena rapere tantum conſueuit, ac ſuam opulentiam per rapinas adaugere, Turcarum Imperator Solimanus haſce iacturas ægrè tulit. atque vt eſt animus potentiorum putantium præſertim ſe negligi ad iram propenſus, conſtituit Melitam inſulam equitum tanquam prædonū receptaculum vel armis ſubiugare, vel ad vltionem acceptarum iniuriarum plurimum labefactare. Fit certior Valettanus quę cogitarentur & quę fierent Byzantij, quod nunquam intermiſſis operis ſingulari imperatoris iuſſu diligentiaque omnia nauigia, quotquot comparari poſſent, inſtruuntur, quia ingentem claſſem, maximeque rebus omnibus neceſſarijs inſtructam, eſſet ad expugnandam inſulam Meliten emiſſurus. quod omnis eius Imperatoris indignatio ad preces ſuorum & Iuliæ Cęſareæ Regis in primis in eos equites fuiſſet conuerſa Illud fiebat per exploratores, quos magnis ſumptibus Valettanus alebat Byzantij, vt de omnibus rebus & apparatibus bellicis in dies fieret certior. nam bona pars vel victorię, vel conſeruandarum copiarum eſt collocanda in cognoſcendis viribus & conſilijs hoſtiū, quod per nullos homines certè commodius fit, quam per exploratores. Atque cum tres ſint partes vniuerſæ bellicæ facultatis, prudentia nimirum ac peritia Imperatoris, cognitio virium hoſtilium per exploratorum diligentiam, celeritas conficiendi, quę ſapienter decreta, ſciteq; fuerint, certè diligentia exploratoria plurimum confert ad omnem bellicam rationem, in quam plurimos ſumptus iure faciebat Valettanus.

Vires hoſtiū cognoſcere plurimi refert.

his ille nuntijs minime conterritus, neque tantarum rerum nouitate turbatus animum adijcit ad ea comparanda, quæ forent ad reſiſtendum neceſſaria. & quoniam maximè omnium neceſſarium eſt animos militum eſſe ad fortitudinem confirmatos, ſine qua re vani ſunt omnes bellici apparatus, ſuos ad virtutem & ſtrenuitatem adhortatur. Docet ſummam eſſe

Valettani oratio hortans ad fortitudinem.

Turcarum

Turcarum superbiam & arrogantiam, qui cæterarum nationum vires leuissimas esse arbitrentur. Sed addit & Turcarum & omnium reliquorum hominum vires siqui potentiores sint, inanes & irritas esse ant fieri denique, si prçter æquitatem aduersus innocentes insurgant, aut aduersus Dei potentissimi regis exercituum religionem. Multas iniquas copias sçpe fuisse fautore Deo iustarũ partiũ fusas & profligatas, vt vix nuntius acceptæ cladis aufugerit. non esse timendas humanas vires illi, qui Deum habeat adiutorem. Non esse formidandam classem potentissimam, quç cũ magnis apparatibus accedat ad insulæ expugnationem, cum multò iustius sit bellum, quod suscipitur defensionis causa, quàm quod inferendæ iniuriç. Nam cum autor & adiutor omnis iustitiç sit Deus, nullç neq; hostium minç neque tormentorum multitudo, nulli admirabiles apparatus, nullç instructæ acies sunt timendæ. Immortales gratias Deo habendas esse inquit, qui tam præclaram opportunitatẽ præbeat ostentandi quanta si in animis eorũ prudentia & fortitudo. Nam res non in obscuro agetur, neq; fama intra insulç fines continebitur, sed agetur negotiũ in celeberrimo orbis terræ theatro, & in omnium gentium præsentium ac futurarum conspecta. Communem omnibus esse inquit non modo hominibus, sed etiam brutis hanc vsuram lucis & vitç, sed gloriosè vel viuere vel mori, solis viris bonis & fortibus concedi. nam soli hi splendorem virtutis suæ cũ admiratione omnium populorum possunt ad posteros transmittere. Hisce rationibus tantus laudis ardor additus est animis singulorum, tanta lætitia, tantum, tam prçclaræ opportunitatis desiderium, vt vel nimis

Turcarũ Imparatoris mos consultantis. tardus hostium aduentus putaretur. Turcarum item Imperator præstantiores suorum procerum & ipse ad consilium conuocat. Conuocandi mos est, vt acciti per nuntios in aulam amplam & magnificam conueniant Diuanum, qui locus est audientiæ. In ea thronus apparatur sublimis cum regia magnificentia. vtrinque sunt subsellia inferiora pro gradibus assidentium, atque ad thronũ per gradus in formam hemicycli ascenditur. Vbi indicta sunt comitia, conueniunt purpurati. His congregatis descendit per occultos descensus Imperator. Sedet in throno. purpurati, qui sunt nouem prçstantiores in gradibus ante Imperatorem in genua procidunt. Declinatis capitibus, neque oculos quidem præ reuerentia attollentes. Proponit Imperator quid fieri velit. horum petit sententias. his dictis neque verbo quidem cuiusquam audito discedit. ascẽdit in thalamum, vbi disputationes post clatros densissimos fenestræ latens possit audire. vacuo throno imperatorio relicto consident proceres. repetit eandem sententiã purpuratus qui cæteris dignitate præstat. prçstantiã facit Asprorum, id est paruulæ pecuniç Turcicæ argenteæ nomen, numerus in quotidiana stipendia. reliqui consultantes proferunt, quç vel est vna omnium, vel variorum diuersç. his dimissis præstantior ad Imperatorem diligenter omnia defert. Imperator dimisso est illo clam iubet a secretis diploma conscribere & consignare. datur id deléto summo duci eius expeditionis. iubetur non prius illud resignare quam ad iussum locum accesserit. Sic nemo est consiliorum secretorum particeps aut cõscius apud Turcas, ac neque ipsi quidem consultores eius consilij. quod tamen fieri solet aliquando cum in equo sigillatim illos alloquitur. neque tamen vtrum faciendum sit, necne quod Imperator proponit, disputatur, quod omnia ab illo fieri posse affirmant, sed de faciliore tutioreque ratione consuluntur periti. Solimanus his proceribus conuocatis proponit arrogantiam Melitensiũ non esse ferendam, quare depellendas esse à subditis iniurias, cum minime sit Turcicæ dignitatis pati vt subditæ nationes impune affligantur. ad istud se cogi perpetuis lamentationibus eorum, qui ad occasum Mauritaniamque versus nauigant apud insulam Melitam, cum ab illis crucigeris equitibus assiduè vexentur. Se cupere vt illi equites vel penitus deleantur, vel tanquam maritimi latrones ex insula eiiciantur: quippe cum lex religionis & quotidianæ iniuriæ istud flagitent. vt autem res diligentius perpendatur, proponitur singulis purpuratis forma & situs insulç in charta quadã expressa. Horum postmodo sentẽtia cognita omnium ad eam expugnationem conspirantium imperat vt piraticę prædatoriæque naues omnes rebus omnibus ad hanc expugnationem instruãtur. iussus est rex Iuliæ Cæsareæ conuenire, & Alexandrina præsidia, & omnia nauigia Draguti. Quæ dum instruuntur Byzantii, in comitiis Melitensium præfecti sunt muniendis locis opportunis duo

Ratio muniẽdorum locorum. Italus, Bonais Gallus equites, & commendator Aragonius, qui statim animum adiiciunt ad euertẽda & solo æquanda omnia ædificia, quç forent extra munitiones, prosternendasque arbores & inferendas in vrbem quotquot possent, quç possent esse vsui munitionibus & reparationibus, & ne ad lignationem exire per pericula cogerentur. omnia destruuntur denique quæ forent extra munitiones, quæ vel prospectum possent impedire, vel hostibus commoda importare. His transactis acceditur ad intima vbique munienda. magna copia commeatus ex agris vndique in oppida importatur, & plumbi & funiculorum, & pulueris tormentarij & ferreorum globorum. Cisternæ dulci aqua replentur, caro salita oleum, vinum plurimum vndique importatur, ac res pleræque huiusmodi, nequid omnino diuturnæ obsidioni deesse posset. Turcica classis vbi summa diligentia fuisset instructa, vt visa est primum satis apta cçli temperies nauigationi, Melitam versus iter capit. Sed quoniam nihil magis sollicitum est quàm animus imperantis, aut eorum qui felicitatem in multis possidendis sibi statuerunt, cum perpetuis curarum stimulis crucientur, Garzia Toletanus qui erat in Sicula præfectura, veritus ne simulata obsidione Melite iter ad insulam Galathen siue Guletã Turcæ conuerterent, oppidum ibi munitissimum, & ad omnes fortunæ euentus paratissimum esse voluit sustinendos, cum esset etiam triremium regiarum præfectus, vti diximus. Toletanus illo oppido diligenter recognito in Siciliam redit ad classem pro viribus instruendam. Turcica classis vbi Peloponnesum versus nauigans Methonen applicuisset, Mustapha de more ducum, cum summus es-

Copiæ classis Solimani. set terrestrium copiarum imperator, omnem suarum copiarum numerum censuit. Censa sunt septem Spacchium millia ex Asia minore, qui sunt equites Turcæ perpetua stipendia merentes. his

pręcerat

præerat purpuratus pręfectus ipsi prouincię, quem vulgo Sanzacchum vocãt. aderat & Sanzacchus Ciliciæ cũ quingentis. cũ tondẽ Mitylenęus. censi sunt quatuor millia & quingenti lectissimi Ianizzeri, qui ordo est fortissimus Turcarũ, cũ sint a teneris inter res militares educati. Magna præterea censa est multitudo eorũ, qui tanquam sacerdotes religionis causa sese vltro in castra obtulerãt, qui piũ esse censebant arma Christianis inferre. cũ religionem, Imperium, leges suas se conseruare profiterentur, atq; hi accedebant ad viginti millia. aderat præfectus Peloponnesi cum mille & ducentis spacchibus. censa sunt etiam quatuor millia eorũ, qui spe prædæ castra sequebantur, qui conuenerãt in prędatorijs nauiculis. Pialis classi vniuersæ præfectus cum summo imperio & ipse suorum nauigiorum numerum censuit antequam è Pylo discederetur. aderant triremes centum & triginta. biremes triginta. mahonæ octo. hę ampliores naues sunt conuehendis commeatibus & apparatibus bellicis accommodatæ. Quatuor caramusali; quæ nauigia sunt onerarijs minora, figura ferè ouali, prora tamen est acutior ad proscindendas vndas. naues onerariæ vndecim, cum vna fuisset demersa non procul à Nauplio, in qua erant sex cadorum pulueris tormentarij, & tredecim ferreorum globorum millia, quæ cum septingentis fere Turcis perierunt. erant & decem triremes Rhodiæ cũ præfecto Aliportho. duæ Mitylenęæ, quibus præerat Salarais; & liburni, hemioliæ, scaphæ complures.

Classis numerus.

Hęc ita instructa classis felici vento via sese Pachyno Sicilię promontorio primum ostentat, ac paulo post ad insulam Melitam delata præmissis viginti triremibus exploratũ primum occupat portum Herculis templum, ibiq; stationem habet nõ sine magna molestia. Ibi cum tuto triremes esse nõ possent, ventum est ad locum Marsam vocatum, quę alia pars est insulæ. fit descensio: omnia prædationibus implentur. magna præda vbique capitur. exeunt ex vrbe Melita trecenti Hispani, equites quinquaginta. committunt minutum prelium, in quo sexaginta Turcę cæsi sunt & vnus Sanzacchus. circiter quadringenti fuga se seruarũt. at cum multi Turcæ paulo post subsidio fugentibus accessissent, Hispani in vrbem includuntur. exeunt postea è classe reliquæ copiæ, quæ accedebant ad viginti & duo millia armatorum. Mustapha quadringentos Turcas mittit cum quinque campestribus tormẽtis ad templum Diuæ Margheritæ occupandum, vnde mænia Melitæ prospici possent.

Copię exeũt in insulam.

Nuntiatum est in castra Dragutum nihil aliud expectare, quàm vt à præfecto classis accerseretur, qui tres quinqueremes & duodecim triremes egregiè instruxerat. Melitenses visos qui ad templum constiterant ducenti egressi inuadunt. committitur prælium. multos Turcas trucidant. reliquos cogunt circiter tria milliaria ab vrbe considere. Nam quamuis Turcę prius rumorem dissipauerant quod erant Galathen adorituri, vt magis imparatos, ac nihil tale suspicantes Melitenses repente opprimerent, tamen nihil id pro fuit ad belli facilitatem; quia quanta est latronum astutia a inuadendis viatoribus, tanta est plerunque fortitudo viatorum latronibus repellendis. siquidem Melitenses multo ante erant ad omnes fortunæ euentus comparati, quippe quibus nullus bellicus apparatus nouus accidebat, neque, quod maximum est præsidium obsessis ciuitatibus animi magnitudo & constantia tolerandis bellicis laboribus deerat. Atque vt sciatur quibus viribus freti Melitẽses tantas, tam assiduas, tam crebras Turcarũ oppugnationes sustinuerint, cognoscendus numerus copiarum quæ fuerunt in insulæ præsidijs. Erant igitur Neapolitani trecenti. Galli, Hetrusci Hispani circiter mille. epibatę è Melitensibus triremibus mille.

Copiæ Melitenses.

Quingenti ex ijs propugnatoribus qui ex agris in tutum se receperant. ciuium sex millia non inepti sclopettarij, atq; viri bellicosi & feroces. non inutilis præterea numerus sacerdotum, quæ omnia præsidia vel ante Turcarum in insulam aduentum in opportunas oppidorum, munitorumq; locorũ stationes fuerunt distributa. erãt in vrbe Melita ducenti pedites mercenarij, & quadringenti lectissimi ex vniuersa insula, & multi ciues, & equi trecenti cum magna pabuli copia. His præfectus erat Vaguo eques militię, quibus defensoribus cum rebus victui & pugnæ necessarijs insula erat munita; omnesque tanquam spectatæ virtutis edendi speciminis opportunitatem forti animo expectabant. Mustapha censebat vt omnes copiæ exirent è nauigijs, tormentaque extraherentur, atque iam quadringentos Turcas emiserat ad explorandum locum ad verberationem, qui coacti recedere per leue certamen aggerem èxcitãr circiter viginti stadios procul ab arce Diui Hermetis. Pialis aduersus Mustaphę consilium intelligens in quanto periculo res Turcica esset constituta cognitis Melitensibus apparatibus per captiuos, censebat prouinciam esse insulam expugnare omnino difficillimam. Nam & ab initio eius belli conquestus fuerat se in apertum periculum, certamque rerũ omnium iacturã missum fuisse, cum vix octo Ianizzerorum, ac decem spacchium millia haberet in classe, cum reliqua multitudo non esset rebus bellicis idonea, quippe quæ nullũ antea vidisset bellũ. futurũ enim prius vt omnes periri propter paucitatem cęderentur in oppugnationibus, quàm tyrones intrepido animo tormentorum bombum perdiscerent. Idcirco Mustaphę consiliũ minime probabat cum nollet fortunam belli ante Draguti aduentum experiri, qui accitus in horas expectabatur. eo profecto decretũ erat primùm arcem Diui Hermetis expugnare. Vbi ad Herculis templum classis igitur appulisset egressa sunt circiter viginti hominum millia, atque sexaginta triremes tantum armatę relinquuntur. bellica tormenta campestria quædam extracta. valli ac fossæ militares inceptæ. tentoria erecta. primus dies totus & sequens parandis stationibus absumptus. Pialis cum septem peditum millibus exploratum accedit arcem diui Michaelis, neque tamen valde propinquat oppido propter tormentorum frequentiam. commisso leui prælio vexillum Turcis ereptum à Curselinio in vrbem fuit comportatum. cecidit vnus è Sanzachis, & alij quidam Turcæ ignobiles. deinde habitis comitijs in castris Turcarum consultatur quid primum sit agendum. multæ adductæ sunt sententiæ, quòd alijs aliud oppidum primùm tentandum videretur, at decernitur tandem maiori parte suffragiorum vt prius arx Diui Hermetis obsideretur.

His ita ſtabilitis cum Turcæ ad montem aſcenderent quo diligenter arcem ſpecularentur, commiſſum eſt leue prælium, in quo pauci inſulani, at Turcæ multi ceciderunt. Miſſa eſt triremis Melitenſis duce Saluago per noctem, qui exijt è portu obſcuritate fretus, qui nuntiaret in Siciliam Toletano omnia belli initia. Turcæ breui aggerem arci proximum excitant, vnde crebro concuterent, quam etiam infeſtabant triremes, quæ ſeruabant fauces & anguſtias portus, ſed agger excitatus crebris ictibus ex arce proſternitur. Turcæ ob quotidianas cędes tantum aliquantulum audaciæ remittunt, inter quæ certamina triremes præſidiariæ Alexandriæ accedunt, atque noningentos lectiſſimos milites adnehunt, quibus præerat Luz Alis vir ſtrenuus & rerum bellicarum peritiſſimus. tum vallum in editiore loco erigunt, vbi tria ingentia tormenta conſtituuntur, quibus & arx & triremes ſtationē habentes in portu infeſtarentur. nullo tamen graui damno res Melitenſis aſſiciebatur, atque inde poſt paulo hoſtes ſunt deiecti. Turcæ rerum bellicarum ſtudioſiſſimi nullū laborem in rebus bellicis non ad ſe pertinere putantes aggeres facilè transferunt, eò tormenta trahunt, vnde arcem concutere decernunt, in receſſum ſcilicet, quem facit inſula inter duos portus Burgo vicinū. Melitēſis militiæ magiſter fit certior per trāsfugas de omnibus Turcarū conſilijs, cum hinc inde freqnēter accederent, qui omnia aduerſaria aperirent. Turcæ paulo poſt in loco edito arci imminente quindecim muralia tormenta collocant, inter quæ vnum centū libras pulueris ſulphurei capiebat quoties diſploderetur. in acumine templi Iunonis tria locantur, quibus maius propugnaculum arcis impetebatur, cuius & defenſiones, & murum exteriorem iam proſtrauerant. auctis verò caſtris Turcarum ſexcentis peditibus per Draguti aduētum, mirificè refecti ſunt animi obſidentium: nam Dragutus cum tredecim triremibus acceſſit vir bellicoſus & omnis diſciplinę militaris peritiſſimus, cuius fides & prudentia non ſemel à Solimano perſpecta fuerat, quòb rem etiam iuſſerat nihil vt inconſulto Draguto fieret in caſtris. Ianizzeri propter huius ducis aduentum reſumptis animis ſtatuunt concurrentibus in ſententiā etiam ſpachibus arcem inuadere, quod faciunt nullo ordine militari ſeruato, ſed tanquam repentino aliquo furore compulſi, occupant plateam antemuralem cū magna tamen ſuorū iactura, quam fecerant defenſores apud acumen foſſæ, paucis deſideratis ex obſeſſis. Poſt Draguti aduentum accedunt in caſtra pedites octingēti è Geo ac Tripoli cum decem triremibus, quæ ſemper nouis auxilijs augebantur. Toletanus per Saluagum equitem virum ad omnia pericula intrepidum & ſpectatæ virtutis fit certior de rebus omnibus, qui vel per medios hoſtes elapſus incolumis Meſſanam euaſerat. Toletanus tunc in inſulam remittit in celoce comitantibus tribus triremibus donec ſex millia paſſuum diſtaret ab in inſula, qui propoſita communi Chriſtianorum ſalute propriæ incolumitati paruifaciens hoſtium multitudinem fortunæ benignitate & clementia vſus circiter tertias vigilias ad inſulam peruenit. vbi egreſſus Turcas inueniſſet mutaſse priorem ſententiam, qui dicebantur oppidum diui Angeli concuſsuri & conſedisse ad aquam Marſæ, diu inops conſilij conſiſtit. explorato paulopoſt diligentius ingreſsu ad oppidum penetrat. conſilia Toletani aperit. nunciatum remittitur Meſsanam opus eſse validioribus præſidijs, quia ſi bellum diutius protrahatur, tam pauci vix poſsent tantam hoſtium multitudinem ſuſtinere. Turcæ, qui plateā & antemuralem occupauerant, ligonibus excauantes ita erigunt munitionem, vt ab arce non offenderentur, quam plateam vulgus Reuelinum vocat. ad eam rem adiuuabantur bellicis tormentis, quibus infeſtabatur altera pars Marſamuſetti, quæ deuaſtabat defenſionem, & valli propugnaculum vnode viginti tormentis. Diu decertatum eſt de illa platea, ſed cum nullas illa haberet validas defenſiones aut propugnacula, cum hora iam eſset tardior, cum circiter quinque millia Turcarum ibi conſtitiſsent, ſalubre ac propè neceſsariū captum eſt conſilium vt in arcem recederetur. Præſtat enim quæ defendi non poſsunt euertere, aut ſi anguſtia temporis illud non patitur, hoſti concedere, quàm obſtinatè defendendo in omnium rerum, capitisq; periculum incurrere. Turcæ nulla mora interpoſita noctis beneficio ſaccis terra & alia materia plenis foſſam replere ſtatuunt, quæ producta fuerat è regione valli editioris, quippe quæ minus eſset profunda, minus lata, facilius poſset repleri. At Melitenſes non ferunt hoc impunè fieri, cum cæſi ſint in illo opere ferè octingenti Ianizzeri & Spacches præſtantiores; atque alij complures vulnerati & in foſſis deinde mortui. illa enim pars foſsæ repletæ cum nullum haberet deſcenſum niſi à fronte valli, faciebat ne quis eò poſset deſcendere. quare ſi quis eſset in ipſa foſsa neceſsariò Inedia moriebatur. Valettanus cum intelligeret quotidianis prælijs præſidia paulatim abſumi, per noctem mittit ducentos pedites cum quibuſdam equitibus militiæ ad arcem tutandam, iubetque vulneratos, atque ægros tranſmitti in burgum, vt curarentur. Nam cum eſsent quadringenti pedites, qui arcem defendebant, hanc acceſſionem virium ſatis firma præſidia facturam credidit ad ſuſtinendos hoſtium conatus, cum arcis etiam anguſtia non videretur plures requirere. Saluagus placida fortuna vſus Syracuſas applicuit. duas triremes Melitenſes, vt erat imperatum à Valettano, accerſit in inſulam Melitam cum quadringentis peditibus, & ſeptem tormentorum magiſtris. Docet quibus in locis Turcæ conſederint, quo tutius in oppidum peruenirent. ipſe Meſsanam proficiſcitur. præſidia, vt iuſſus erat, à Toletano poſtulat. pauciatem defenſorum exponit. deſiderium ac mandata Valettani explicat. demonſtrat pauca præſidia non poſse diutius bellum protrahere propter aſſiduos & graues labores, niſi alternè ſuccederetur, donec ipſe claſsem poſset inſtruere, quæ tamen videbatur futura multo inferior Turcica; cum illa haberet circiter ducenta & quadraginta nauigia varij generis, at Toletanus neque centum quidem triremes eſset collecturus. Turcæ erectis munitionibus in acumen arcis, foſsaque ſaccis varia materia plenis repleta, ita tormenta ſtatuerant, vt in latus murum diuerberantia aperirent. duo tormenta locant, quorum beneficio foſsa potirentur, conanturque hoſtiolum oppoſitæ foſsæ occupare, quam

Draguti aduentus.

quindecim

quindecim muralibus tum è munitione magna industria diuerberant, tum ex acumine Sanctæ Mariæ Marsamusseti, vbi Dragutus propugnaculum terreum erexerat, cum trabes suburbanorum ędificiorum siqua reliqua essent, & insulanæ arbores, & fasciculi lignorum satis aptam materiam suppeditarent ad munitiones extollendas. Melitenses egregiè sese tutantur nulla in re nobilitati animorum deficientes, at triremes non habent iter sicuti institutum fuerat, quare præclara opportunitas subsidiorum erepta est obsessis, cum territus nauclerus refugerit. Hoc molestum accidit Toletano, quod apparebat futurum vt hostes arce occupata classem tutissimè haberent in portu Marsamusetto: arx enim laborabat & angustia loci & nimia hostium vicinitate. inde videbātur ad oppidum Diui Michaelis concessuri, quare omnem spem terrestrium subsidiorum ademissent obsessis. Pontifex audito periculo in quo versabantur Melitenses, iubet haberi delectum militum ad illa subsidia. imperat subditis pecuniam in id bellum. magnam subministrat pulueris tormentarij copiam. omni quo potest subsidiorum genere iuuat rem Melitensem. principes Christianos hortatur ad opprimendam classem Turcicam afflictam, nam multi stationarij quotidie in classe moriebantur.

Pestis classica.

Docet breui futurum, si hostes illa insula potiantur, vt manifestum periculum vniuersis Christianis principibus sentiatur: quippe quod ea capta immineret Siciliæ, & iam tum compedes ac seruitutem Italiæ intentaret. nam Turca illa occupata mox erat Italiam perpetuis incursionibus vexatā & afflictā subiugaturus. missus est cū sexcentis peditibbus Neapolim Pompeius Columna vnde in insulam traiiceret, quem multi viri Illustres gloriæ desiderio proprijs sumptibus sunt secuti. stationem habebant Neapoli tredecim triremes Auriæ, nouem principis Populonij qui summum imperium habebat Florentinæ classis, tres ducis Sabaudiæ, ac multæ aliæ priuatorum. vbi pontificiæ copiæ eo accessissent, decernitur communi consensu vt omnes, qui opem ferrent Melitensibus in insulam traijcerentur, qui felici nauigatione deferuntur Messanam, vbi parabatur classis regia. quæ dum geruntur in insula Melita, neque Italia quidem satis quieta fore videbatur ab intestinis, domesticisque bellis: quippe quod magnæ controuersiæ paulatim orirentur inter quosdam principes Italos. causæ dissensionum fuerunt duæ, altera per quam Pontifex aduersus Ducem Ferrariæ dissentiebat, quia nollet Pontifex salis vectigalia Philocoli debilitari & imminui, cum certam copiam salis quotannis capere à pontifice ducem illum oporteret. nam ægrè ferebat quod Glymachii salis multum fieret contra pactiones. Volebat rationes Ferrariensis ducis recognosci.

Pont. controuersia de sale cum duce Ferrariensi.

Altera quia dux ille empturus videbatur Iuliam Tauricam vt dicebatur, munitissimam vrbem Insubrum nuper defuncto comite Miradulensi, quam vrbem hæredes putabantur esse vendituri, studebatque Pontifex non nullorum partibus, qui eandem apparebant desiderare. ea res ducem Ferrariensem in illas controuersias iniecerat. His rumoribus in Italia concitatis Carolus Gallorum Rex Ramballietum virum aulicum suo & Reginæ nomine mittit ad Pontificem, qui illum doceat Gallorum Regem & Reges omnes Galliæ semper eam verbem non solum tanquam comitis Mirandulensis, sed tanquam propriam & membrum vt ita dicam, sui regni defendisse, quam etiam felicis memoriæ pater in eadem existimatione habuisset. nam non modo armis, vbi opus fuit, defendit; sed etiam intra conditiones pacis semper inclusit.

Iulia Taurica dicebatur vēditum iri.

Nunc vero cum ad aures Regias peruenerint rumores quidam, quod pericula & minæ intententur non solum duci Ferrariensi, sed etiam Iuliæ Tauricæ, quamuis non creditum sit his vt absurdis, & omni probabili ratione carentibus, tamen rex voluit de his omnibus Pontificem certiorem fieri, His additur futurum esse vt rex cum magna sua animi molestia cogeretur arma importare in Italiam tam iusta de causa ad rerum suarum defensionem, & offensionem illorum, qui iniquissimis de causis ad illud bellum indignationem regiam excitassent; cum præsertim & Italiæ, & omnium Christianorum pacem & tranquillitatem procuret, semperque sit pro viribus procuraturus. eodem genere legationis iussus est fungi Ramballietus apud Florentinum Ducem, & mox Venetias accedere, deque his omnibus certiorem facere senatum. Iussus est Hippolytus Comitis frater eo citatis equis conuolare, quod abesset comes, atque omnia comparare, quæ essent necessaria.

Legatio Galli Regis ad Pont. pro Mirandula.

Turcæ in Insula non amittendum tempus rati, quia regiam classem quotidie augeri per exploratores intelligerent, decernunt tam crebris oppugnationibus, tantoque conatu arcem adoriri vt omnino caperent, qua occupata perfacile sibi fore credebant reliqua oppida ad deditionem compellere, multis commodis potiri, & ad res maiores aspirare. His cōmoditatibus sibi ppositis, quas cū maxima Christianorū iactura ex illa victoria videbātur cōsecuturi, incredibili desiderio ac propè furore pugnādi incēsi mira diligētia nullo intermiso spatio mænia cōcutiūt. nā assiduis ictibus per triduū mænia sunt nō solū aperta, sed etiam cōminuta. cessauit aliquātulū die quarto vis tormētorū, cum initū est leue certamen. recentes Draguti copiæ mira animi alacritate cum sibi ferociores reliquis esse viderentur, frequentes ad locum Marsascalam occupandum proruunt. Defensores tam strenuè pugnarunt vt Turcis maiori celeritate recedere necesse fuerit, quàm accesserant. Postea secundis vigilijs Turcæ summum virium suarum conatum experturi scalas arci repente admouent. alij per ruinas murorū ascēdere nituntur. certatur acriter ignibus missilibus & omni genere telorum. Defensores non solum in præsenti, sed etiam in posterum audaciam inuadentium singulari fortitudine retundunt. nam post assiduam pugnam trium horarum, Turcæ præcipites cum ingenti clade deturbantur. sed quoniam Brolias arcis præfectus ob assiduos labores in morbum incidit, sufficitur illi Monserratus ad arcis defensionem. neque enim dormire per noctem, neque quiescere per diem per tantos, tamque crebros strepitus ac tumultus tuto licebat, & minime omnium præfecto, cuius industrię summa rerum erat commissa. Hic significauit sæpe per literas Valettano, arcem egregiè munitam nullo pacto posse ab hoste capi, quod animum auxit ad

constantiam equitibus & arcis defensoribus. Turcæ recenti clade minime territi pristinos conatus vanos fuisse ægrè ferentes murũ studiosius prosternunt. sex dies assiduos concutiunt, arcem repente cum omnibus copiis inuadunt, quæ vndiq; obsidebatur. at veriti ne rursus darẽtur præcipites per ruinas, pontem ex antemnis triremium latum in decem cubitos illuc deferendum curant. quatuor sclopettariorum millia apud fossas locant. classem ad descensum sancti Georgij adducũt, nam se arce omnino potituros illo die sperabant. Ad illud credẽdum impellebat quod infracti essent muri arcis, quòd exiguus esset ambitus loci, quo magis collectæ erant futuræ vires inuadentium quod nauigia omnia possent infestare, quòd magna esset Turcarum aduersus paucos multitudo, quare defensores vel ferro vel laboribus cessuros. sed quam varia sunt consiliorum, tam varia euentuum genera, vel etiam plura, cum necessitas defensionis faciat homines plerunque ingeniosos & audaces. Nullus est enim potentior aut efficacior ad informandos animos ad prudentiam calliditatemque magister, quàm necessitas omnium rerum humanarum regina. sed quia cæcuti mus plerunque ad ea quæ nimis cupimus, longe diuersos habent euentus nostra consilia, quo fit vt Turcis denuo inuadentibus magno impetu diu fuerit anceps pugnæ euentus. tantus ardor repente & ostentandæ virtutis desiderium defensores inuadit, vt non amplius se fore pares hostibus sperarent, sed etiam gloriosam victoriam ex illa pugna reportaturos. Baraganus Melitensis militiæ eques vir Cantaber spectatæ virtutis stricto gladio longioris capuli maiore tanta fortitudine ambabus manibus vtebatur, atque in hostes prorupit supra pontem consistentes, vt atrocius circa illum esset certamen, quàm alibi, hostiumque ipsorum timore & admiratione virtutis, percussorum oculos in sese conuerterit. multis illum adiuuantibus postea, quoniam omnis Turcarum conatus eo conuersus fuisset, magna fit impressio in Turcas, quos propè in fugam verterat vis Baragani. Sed cum recentiora subsidia vel mortuis vel defessis Turcis submitti Valettanus perspexisset, veritus ne sui labore potius, quàm virtute hostis vincerẽtur, trecentos milites laborantibus suis subsidio mittit, qui pontem subiectis cadis sulphurei pulueris comburunt, missilibusque ignibus absumunt. vbi pons cecidisset, plures octingẽtis Turcis oppressi suffocatiq; sunt. Duo vexilla Turcarũ arci affixa, alterũ Dragutti, alterũ Mustaphę venerũt in potestatẽ Christianorũ. Turcę triginta acumen sublimioris valli ascendentes iubentur deijci globo ex oppido Diui Angeli; sed cũ magister septẽ è suis laniasset maiore tormento diligentius erecto illos sublimes omnes in aera impulit. Turcæ iam magna diligentia castrenses fossas duxerant ad eam partem arcis, quæ ad oppidum prospectat, qui ab instituto opere fuerant deturbati à defensoribus frequentib. iactibus ignium missilium cum fictilibus. sic abiecta spe potiundæ arcis in castra redeunt, nauigiaque ægrè remulco trahunt eo, vnde deduxerant. Dicuntur cecidisse è defensoribus in ea oppugnatione ducenti & quinquaginta, multi fuisse vulnerati. è Turcis ceciderunt circiter quatuor millia. atque cum triremes quædam relictæ essent ad portum Marsamusettum, descensumque sancti Georgij, cum portus non esset vt antea interclusus, Valettanus exploratoriam nauiculam mittit cum literis ad Pontificem & Toletanum. Gratulatur Pontifici pro parta victoria. docet crucis insigne arcem defendere, quæ tredecim millia ictuum globorum intra viginti dies sustinuerit; eum arcem inuadentibus Turcis sub crepusculum quaterque renouatis copiis circiter quinque horas assiduè pugnatum sit. profitetur se strenuè munitiones, religionem, gloriam Christiani nominis defensurum. Rogat vt opportunè mittat subsidia, quo possit diuturnitatem laborum sustinere. significat Toletano se conatum fuisse literas mittere, sed accessum per hostes nemini patuisse. Docet nauigia hostium esse conquassata & penè inermia, quæ remulco attraherentur, cum multi ferro, multi etiam morbo in classe pereant. eos laborare aquæ penuria, valdeque timere Christianam classem, vt cognitum est per captiuos, quam Messanæ ingentem parari acceperant: quare fit vt sese ad descensum Diui Pauli non receperint, sed studeant stationes habere vicinas terrestribus copiis. eius timoris esse argumentum, quod prima tabernacula & ædificia, quæ erexerant vbi consederant, ferro igniqúe vastarunt. Monet vt fortiter conatum arx tulerit. ostendit hostium diligentiam oppugnantium. pollicetur omnes vitam & sanguinem effusuros si opus sit pro gloria & defensione Christiani nominis. rogat vt mittat subsidia, quod facile nunc fieri posset, si descensio fiat ad Petram Nigram, quæ certè occasio non est amittenda. Insulanos omnes vnum habere Toletanum, in quem oculos cõuerterint, in cuius bonitate spem collocarint, cuius in manu vita sit & salus Melitensium. Toletanus quia cognosceret in quo periculo arx esset posita, quantiqúe referret insulam defendere, quia nondum conuenerant triremes, quatuor actuarias cum subsidiis mittit præfecto Cardoneo. missus est & Robles castrorum magister cum ducentis Hispanis veteranis, & equites octoginta eius militiæ Messanæ præstolari facultatem traiectus. Turcæ patui suorum iacturam facientes, quam è tot certaminibus reportauerant, statuunt denuo maioribus viribus arcem inuadere, ac fortunam belli experiri. arcem acrius diuerberant. quod reliquum est murorum prosternunt. propugnacula destruunt. omnia comminuentes in puluerem vertunt. rursus tantis viribus arcem aggrediuntur expugnare, vt defensores penè territi & in fugam versi sint. Dimicatur tamen resumptis animis acerrimo prælio horas quinque. ceciderunt è defensoribus ducenti; ex inuadentibus magnus numerus. Dragutus accepto vulnere in capite ad naues deportatur, è quo post biduum mortuus Tripolim deportatur. Vbi Turcæ ab illo conatu se recepissent, nunquam ab armis cessatũ est, cũ crebri tormẽtorũ ictus cogerent defensores infra muros recedere. nã vix poterãt impediri Turcæ quominus scalas admouerent. tantã defensorũ fortitudinẽ & cõstãtiam ægerrimè ferẽtes principes ac purpurati Turcę, cũ semper accepta clade recedere cogerẽtur, vniuersã classẽ in vnũ cõtrahũt. circa arcẽ collocãt. fortunã omniũ viriũ vno tẽpore statuũt experiri. arcẽ terra mariq; inua-

Necessitas defensionis facit igeniosos & audaces.

Baragani egregia virtus.

Literæ Valettani ad Pont.

Literę ad Toletanum.

Subsidia missa.

Draguti mors.

arcem collocant, fortunam omnium virium vno tempore ſtatuunt experiri. arcem terra mariq́ue inuadere. ſemper noua ſubſidia defeſſis ſubmittere. ſępius renouatis auxilijs non prius deſiſtere, quam vel copias omnes amitterent, vel arce potirentur. Milites ad pontes & ſcalas faciendas hortantur, & ad omnia acerrimę expugnationi neceſſaria. Valettanus hos apparatus intelligens per exploratores, veritus arcem diutius defendi non poſſe, ante quam fiat conatus, primates acerſit. monet in quo ſtatu arx ſit per frequentes pugnas. apertos & comminutos eſſe muros, atque omnia aperta. opus eſſe vt pauci multos ſuſtineant ob anguſtiam loci. oſtendit fieri non poſſe vt auxilia ſubmittantur laborantibus propter frequentiam hoſtium vbique cingentium. quamobrem ſe cenſere inquit magis conferre ſaluti & exiſtimationi ſingulorum, ſi quæ tutò defendi non poſſint, hoſti relinquantur, quàm ſi pertinaciter defendendo vincerentur cum tanta virorum fortium cęde, & rerum iactura. nam quæ parum vtilia ſint obſeſſis, ea neque obſidentibus quidem occupata multum adiumenti poſſunt afferre. hortatur vt aquas venenis corrumpant. tormentis clauos affigant. arcem deuaſtatam hoſtibus relinquant. nam hoc quidem præſtiterit, quam ſeſe hoſtium arbitrio committere. Monet cum inſtet tempus pugnę vtile conſiliū capiendū eſſe vel muniendæ vel deſerendę arcis. Nihil nunc decernitur. ſtatuitur vt cōmendator Mediolēſis, Hiſpanus, Roccias Gallus, Conſtātinus Caſtriottus Italus arcē ſequēti nocte diligenter explorent, certioresq́; faciant milites quid in cōſilio propoſitum ſit. Iuſſæ ſunt naniculæ parari ad milites traijciendos ad Burgum ſi viſum fuerit. multi ſclopetti in hos transfretantes diſploſi ſunt. egreſſi proſtrati propè humi incedunt, quia hoſtes ob vicinitatē poſſent cuncta obſeruare. arce diligenter cōſiderata, delata res ad concilium fecit dubitationis plenum; nā milites reſponderāt ſe velle fortiſſime defendere vel aduerſus pertinaciſſimos hoſtes locū, quē ipſi pręcipuè defendēdū expetiuiſſent, cū nullā opportuniorē habituri ſint facultatē virtutis ſuę in omniū viuentiū conſpectu demonſtrandę. rogant hortentur hi Valettanum vt bono ſit animo, ſibique perſuadeat hæc præſidia nulla in re defutura vel Italicæ gloriæ, vel ſuo ipſorum honori, vel proprię ſaluti, cum ſciant non in clementia hoſtium. ſed in acie gladiorum, in animorum magnitudine, in conſtantia, in ferro hæc omnia eſſe repoſita. Hoſtes vel nullam lętitiam, vel multo ſanguine perfuſam eſſe capturos. res in conſultatione poſita varias habuit ſententias. nam Caſtriottus locū poſſe defendi cenſebat ob profunditatē foſſarū, ad quam defenſionē ſe obtulit. Gallus nō poſſe defendi, quòd omnes defenſiones ſint ſolo ęquatę aduerſus tantā hoſtiū multitudinē: neq; eſſe Melitēſis dignitatis tot viros fortes trucidandos crudeliſſimis hoſtibus obijcere. cū vel ferro vel labore omnino infringi illos oporteat. Hiſpanus defenſionis vim refert in foſſas caſtrenſes valde vtiles, & in cōſtantiā defenſorū, & animos cupidos pugnę. ſed quoniā ſapientum & peritorū ſemper minor eſt numerus, & maior præualet in conſultationibus, plerunque fit vt res male ſuccedant, vbi Imperator ipſe res ſingulas intueri non poſſit, Decernitur itaque locum defendi poſſe, quia non videatur Melitenſis ordinis conſuetudo munitiones deſerere, ſed ſingulari conſtantia ſuperbiā hoſtiū reprimere. iſtud fieri non poſſe ſine aliqua nota turpitudinis. ſed enim nihil ego magis formidabile hoſti, nihilq́; magis laudabile ſapientia crediderim, quæ non ſolùm ſita eſt in rerū vtiliū delectu, ſed etiam in cōtemnēdis vtilibus aliquando. Nihil enim magis extollit animos hoſtiū ad ſpem magnarū rerū, quā aduerſariorū imprudentia, quæ aliqua in parte conſiſtit ijs defendendis, quæ defendi nō poſſunt; atq; maximum illud eſt imperitiæ rerum bellicarum argumentum. Vt enim mendacibus & fallacibus hominibus, neque ea quidem credimus quæ vera ſunt, ita loca omnia expugnari poſſe putātur, quę defendūtur ab imperitis & impudētibus defenſoribus. at cōtrà, nō dormit tutò qui ſapiētem habet hoſtem. Turcæ omnibus ad pugnam paratis magna celeritate, nauigijs ad arcem adductis tertia vigilia arcem terra mariq́; inuadunt. ſcalæ vndique, pontes vndique admouentur. reboāt vndique bellica tormenta: nam triginta & duo muralia exiguam arcem concutiunt. Defenſores fortiſſimè reſiſtunt, demonſtrantque quantum fortitudinis ſit in ijs, qui abiecta omni ſpe ſalutis, tamē curāt ne turpiter aut timidè cecidiſſe videātur, ſed cū aliqua gloria memoriā ſuæ virtutis ad poſteros trāſmittāt. Iactus eſt pons ex octo antemnis, quē aſcēdunt circiter duodecim millia Turcarū. Hinc inde frequentes cędes oriuntur cum illi aſcendere, hi detrudere, niterentur. certatur à media nocte ad tertiam horam diei octauo cal. Quintilis, cū neutram in partem victoria magis adhuc inclinaret. ſed tanta erat vis tormentorum arcē vndiq́; infeſtantiū, vt ad ſcopulū & fundamenta vſque arx euerſa & deraſa ſit. ceciderūt è defenſoribus plures quadringentis. Caras Euboicus & Monſerratus viri inſignes globo laniati. Nullæ tamen tot cædes terrent defenſores in loco anguſto nullis cedentes difficultatibus, nam incredibili animi conſtantia pugnātes ſigna hoſtiū vi capta dilaniāt, quæ defixa fuerant. centuriones trucidant. ſigniferos præcipites deturbant. præfectos, tribunos, milites cędunt. ſuccreſcente tamen calore aſſiduis cędibus defatigati cū ſemper ijdem cū recentibus cōfligerent, denique vincuntur, ſed cū tanta Turcarum iactura nemo vt ceciderit non hoſtili ſanguine plurimum perfuſus. Cæſi ſunt defenſores arcis mille & treceni, equites centum & quinquaginta. vix ſeptē tranantes ad Burgū ſe ſeruarunt. ceciderunt è Turcis circiter tria millia defuerūt triginta & tres globi tantū, ne decē & nouē millia in arcē fuerint cōtorta. capta ſunt tormēta cuprea viginti & quatuor. Valettanus diſſimulat dolorē, quē è tot virorū fortiū & illuſtriū iactura cōceperat, ne ſuorū animos cōſternaret. omnes hortatur vt lęto ſint animo partim cęſorū numerū extenuans, partim accuſans loci imbecillitatem & anguſtiam, partim ob peccata mortaliū nihil nouū accidiſſe inquiens, cum res huiuſmodi in prælijs aliquando contingant. Docet debilitatas & obtuſas eſſe vires hoſtium tot viris illuſtribus cęſis, totq́ue ſtragibus acceptis, vt potius victi, quam victores iure videri poſſint. His inceſſibus Valettanus literas dedit ad Meſquietam Melitæ vrbis præfectū, quibus eū iubebat certiores facere equites Meſſanæ morātes de fortuna arcis Diui Hermetis. Queritur de tar-

Peritia & prudentia in quibus ſpectanda ſit.

Arx diui Hermetis capta.

ditate auxiliorum. Docet quo in periculo res sit, nisi maturè succurratur, cum tota salus obsessorũ posita sit in celeritate. iubet imperari Zorici, Belmesti, Belcalcaræ, & diuæ Catherinæ centurionibus vt cum copijs accedant. Turcarum genus barbarum & immanissimũ omnis misericordiæ aut humanitatis expers tanquam crudelissimæ tigrides inauditam crudelitatem in equites exercent. Nã

Crudelitas Turcarum.

semianimes quos adhuc intra vallum inueniunt, illis pectus ferro aperientes, & cor vi conuellentes mox caput decidunt. atque dicuntur nonnulli Turcæ corda etiam cruenta & propè palpitantia adhuc momordisse. Post modo circiter triginta spectãdos exponũt apertis pectoribus. nec ita multo post Mustapha equites hos purpureis vestibus indutos cũ crucibus cãdidis in mare deijcit ad obsessorum ignominiam, quod mare quia sequẽti nocte forte fluctuauit, cadauera in portum delata sunt & capta atq; humata. Valettanus ea Turcarum immanitate inflammatus, ęgreq; ferens barbaricam feritatem iubet neminem è Turcis capi, sed omnes trucidari. iubet captiuos omnes necari, & eorũ capita deijci in castra hostium. Iussi sunt vbique iugulari captiui Turcæ per literas, vbi quæ possent de hostibus extorsissent. Mustapha postridie chiautum, qui quasi araldus est Turcarum mittit ad Valettanum. iubet conditiones deditionis offerre Valettano. Hunc Chiausum Hispanus captiuus deducit, cui pro periculo donata est libertas. Turca expectat extra mœnia. nuntium affert Hispanus admissus. Valettanus ad pactionum nomen indignatus vix a nuntio manus abstinuit. facit Hispano potestatem manendi vel abeundi. Qui cum Turca in castra reuersus omnia visa & audita diligenter explicat. Turcarum Imperator iratus mirificè profitetur se omne crudelitatis genus in Christianos exerciturum. Hoc Philippus Lascaris, quę nobilissima est Græca familia, sentiens cum esset à secretis purpurati transfugiẽs ad Valettanum detulit, cui omnia & pręsentia & futura consilia purpurati aperuit. Idem mox inuadentes Turcas fortissimè pugnando repulit, ac post bellum multa Pontifici & Philippo Regi Turcarum consilia explicauit. Mesquieta cum actuariolo Coronellum equitem in Siciliam mittit ad Valettani mandata exequenda. is Messanam profectus intelligens classem non iam cito posse parari, mandata equitibus exponit, qui indictis comitijs decernunt omnino opem ferre. Principes rei aggrediendæ delecti duo Toletanum adeunt. rogant vt negotium iuuet. beneficiorum commemoratione excitare nituntur. ostendunt anno superiore se magnos sumptus sustinuisse dum Pionias oppidum expugnaret, nullisque laboribus pepercisse, cum & commeatu & apparatibus bellicis & nauigijs iuuerint. Aequum esse nunc inter tantas miserias Melitensium parem gratiam referre, quorum opera per felicitatem ac trãquillitatem sit visus, quod etiam postulat non solùm Sicilię, sed etiam totius Italiæ securitas. petuntur quatuor hominum millia, cum quibus equites in insulam adnauigarent. Adiuuerant forte negotium Melitense literæ à Philippo Rege, quare respondet Toletanus negotium sibi videri periculosum, & incommodum ad ea quæ parabantur. si vellent traijci, istud fieri posse per duas triremes Melitenses, quibus duas & ipse addidisset, vt equites & Romanæ copiæ exponerentur. cum nihil aliud extorqueri posset, neq; opportunitas ea quæcunq; esset appareret negligenda, triremes instruuntur cum

Subsidia missa.

sexcentis peditibus; sed propter multas tempestates vix die vigesimo insulam attingunt. ante quam exeant nauiculam exploratoriam mittunt. iubent cras adesse, sed tempestas non fert eam celeritatem, quia catascopium non potuit explorare. reuerso demum catascopio fit descensio ad Petras nigras Libybæum prospectantes. multo fortunatiores fiunt in itinere egressi, quàm fuerant nauigantes, quia vrbem non modo non impediente, sed neq; sentiente quidẽ hoste sunt ingressi. dũ ad Burgum accederent penè proditi sunt à quodam Gręculo, quo extremis supplicijs affecto tamen incolumes penetrant. Ea dum geruntur in insula Melite, Iuliobonæ solennes exequie, annuaq; pa-

Ferdinandi imperatoris exequiæ, & pompa.

rentalia pro manibus Imperatoris optimi Ferdinandi celebrantur in hunc modum. à porta arcis ad templum vsq; Diui Stephani, quod est vrbis totius magnificentius frequentiorem, & rectioremque viam iubet Cæsar asseribus substerni affixis subiectis trabibus. In vtroq; viæ latere longo ordine astabãt thoracibus & galeis armati cum alabardis ita coniuncti nullum vt interuallũ relinqueretur in ora eius vię vtrinq;. sic vetitũ est nequis substratã viã ingrederetur. cũ hora fermè duodecima, (nã agebatur mensis sextilis,) archiduces, & Dux Ferrariensis, & legationes principum ad palatiũ Cæsaris conuenissent, alijq; proceres Pannones & Boemi & reliquarũ nationũ, qui exequijs adfuturi erãt, Ita cępit agi pompa. exeunt ex oppidulo per viam asseribus substratam templũ versus pauperes ducẽti nigris vestibus induti talaribus panneis cũ capitũ integumentis ex eodẽ panno, qui funalia gestabant cũ insignibus Imperatorijs. Hos subsequebantur omnes monachorũ ac sacerdotũ ordines cũ funalibus cõsimilibus. Postea abbates complures sacris vestibus induti cũ mitris, cõsimilia funalia gestãtes. Hos aulici pueri, hos aulici viri. Cęsaris & duorũ Archiducũ, hos curã gerẽtes familiarũ rerũ pro dignitate maiori quisq; postremus sequitur. secutus est hos magnus numerus nobiliũ tam eius regionis quàm Austriæ, Carinthiæ, Maruingorum, Boemorũ, Pannonum, aliarumq; nationum cum longis vestibus & galeris funestis de more Germanorũ. subsecuta sunt vexilla regnorũ & prouinciarũ, quæ à primatibus portabantur, quibus Ferdinãdus imperauit viginti & duo. Post ipsa vexilla singulatim equi sequebantur singuli à duobus proceribus ducti serico operimento talari tecti, eiusdẽ coloris, cuius erant vexilla, ijsdemque insignibus regnorum cum cristis eiusdem coloris. Sequebatur vexillum vnicum augustius at paris magnitudinis, & equus, cuius ornatus cũ vexillo conueniebat. erat enim ex argẽtea tela cũ aquila nigra bicipite, quod est insigne Regis Romanorũ. sequebatur hoc maius & magnificẽtius vexillũ, quod ab insigniore è proceribus portabatur tribus alijs adiuuãtibus. sequebãtur duo proceres cũ equo. erat illud vexillũ ex aurea tela cũ aquila imperatoria coronata. equus idẽ insigne in pectore & laterib. gestabat simili tela tectus. Postremus horũ equus panno villoso serico cũ crucibus sequebatur, quẽ duo proceres ducebant. hunc Cæsarei tubicines cum

tubis

tabis talaribus nigris induti panneis. Hinc araldi cum insignibus affutis. Hinc principes consiliarij Cęsaris, quorum alius coronam, alius mundum, alius regiam coronam gestabat, alius alteram, alius sceptrum, alius alterum, alius ensem, alius galeam, alius scutum. Secuti sunt duodecim episcopi sacris vestibus solennibus induti cum mitris, quos singulatim sequebantur famuli pedum gestãtes accensa funalia. Inter hos portabatur arcula cadaueris Cęsarei à quibusdam primariis proceribus panno nigro tecta. Hanc paulo post Cæsar pedes sequebatur vestem talarem gestans cum galero Germanico cum insigni ordinis è collo pendente, cuius vultus nigro panno oculorum tenus tegebatur. Hunc Archiduces & Dux Ferrariensis sequebantur pari habitu. Sic omnium coniunctorum legationes sequebantur indutæ, cum reliquæ vultum apertum haberent. Vbi hoc ordine ad templum ventum est, quod interius nigris pannis vbique velabatur cum imperatoriis insignibus vbique super altaribus, cadauer positum est sub vmbella nigri panni, quæ erat sub ingenti quodam tabulato in medio templi, cum insignibus regnorum in omnibus angulis & aquilis Cæsareis & insignibus Tosoniis siue aurei velleris, aliisq; ornamentis. erant permultæ lampades & funalia accensa super tabulato, & in medio, & vbiq,. arcula cadaueris erat nigro panno tecta, circũ quã omnes coronæ & sceptra posita sunt. è regione tabulati sedebant episcopi, & inferius abbates. tubicines humi sedent. non procul a tabulato aliud paratum erat tabulatum eminens nigris pannis tectum cum sede imperatoria nigro panno cooperta, ad quam Cæsar ascendit, & post Archiduces, & Dux, atque ex ordine legationes, quibus sedes erant paratæ. astabat œconomus & Marescallus cum nudis ensibus, & thalami Cęsarei custodes nõ procul à Cæsare. & araldi in gradibus tabulati. Vbi cępta sunt sacra abducuntur, & auferuntur vexilla, atque omnes proceres illis intersunt. His absolutis post horam quintam à meridie Cęsar omnibus comitantibus in oppidulum redit. Postero die mane ad idẽ templum iisdem comitibus est reuersus, iisdemque habitibus, quò venit etiã vxor, cuius sedes sua per alio tabulato fuit parata. cępta sunt celebrari parentalia sedentibus omnibus in hesternis sedibus. episcopus Varadinensis è sublimi loco orationem habuit luculentam de laudibus Ferdinandi, post quam allata sunt vexilla ab iisdem proceribus quos equi sequebantur. Illi Cęsare salutato honoris gratia tabulatum cadaueris & arculæ cingunt, ac Cesarem filium expectant, qui cum principibus & legationibus ad offertorium vocatum accedit. His peractis ceremoniis vexilla columnis templi affiguntur, quibus ibi relictis Cęsar cum principibus omnibus sacris interfuit. Postea proiecta sunt aurea argenteaque numismata cum effigie Ferdinandi & inscriptione; Diui. Cæs. Ferd. pri mi. ex altera; Augusti pii fel. mem. fun. 1566. Tum rursus alia sacra incoepta sunt ad salutem implorã dam & amplificationem nouo Imperatori, quibus absolutis omnibus comitantibus ad oppidulum reditur. Ferdinandus archidux Casurgium contendit, vt ibi quoque fierent exequię. Solimanus ex altera parte non paruis curis torquebatur propter formidabiles & repentinos Arabum tumultus, ad quos explicandos videtur altius origo huius controuersiæ repetenda. Sunt Arabes hi, populi qui dam Arabię Petreæ, quæ regio ita dicta est, quod iaceat inter Euphraris fluuii anfractus & Tigris, qui ambo nati ex Armeniæ maioris diuersis fontibus in meridiem labentes vbi Gortinæos montes præter fluxerint magnum ambitum amplectentes, multumque circumeuntes agri Mesopotamiam scilicet, cursum in hybernum ortum ac meridiem conuertunt. Sed vbi postea in vnum conuenerint communi alueo in sinum Persicum delabuntur, vbi Babyloniam alluerint. Babyloniæ vero & Mesopotamiæ forma similis est cuidam nauigio. Habet hæc regio ad Aquilonem maiorem Armeniã, à qua disterminatur monte Amano. ad meridiem habet Arabiam desertam, ad occidentem Syriã & vrbem Hierapolim, ad orientem Babyloniam & vrbem Seleuciam. atqui genus hominum regiones has incolentium crudele est, & latrociniis plerunque deditum, & assuetum. Est vrbs quædã Teredon siue Balsara nomine nõ procul ab Arabiæ Mesopotamiæ finibus. cuius insulæ regio neque equitatu neque peditatu est accessibilis, cum vndique paludes profundæ sint vicinæ, multique fluuii & fossæ, quæ non nisi piscatoriis & iis difficulter nauiculis possunt pertransiri. Hi Arabes sua ipsorum lingua Mengesairæ dicuntur, quod nomen insulanos significat, qui Teredonem vrbem aliquando possederunt, vnde fuerunt eiecti armis Turcicis; atque iniuriæ memoria & odium in illorum animis semper perdurauit, cuius etiam causa solent mercatores Turcas adoriri & prædari perpetuis incursionibus, qui è Syria ad vrbẽ Armuziã Ormus conueniunt. Nam horum alii Babylone transeunt per Tigrim fluuium deuecti ad Com vocatum locum accessuri, vbi Tigris primum ingreditur in Euphratem, atque in vnum confluentes magno impetu feruntur. In ea parte terræ acuno re vbi coniunguntur fluuii, munitio extructa est à Turcis, quam Corn vocant, quæ nulla alia de causa extructa est, nisi vt protegantur viæ, quo tutæ sint ab Arabum insidiis transeuntibus mercatoribus. ea res tamen parum profuit, cum Arabes nel apud munitionem accedentes prædarentur omnis generis mercimonia. cum vero parua sint præsidia munitionis, non possunt Arabum incursionibus resistere, sed inclusa tormentis & sclopettis tantum à munitione arcere. Nam Arabes pauca tormenta habent, paucosque sclopettos, quorum arma sunt sagittæ, iacula, & lanceæ. Vtuntur tunicis talaribus & amplioribus manicis bambacinis, super quibus breuem tunicam laneam solent gestare, quam abam vocant. Pugnaturi vestes contrahunt, & ad prelium se accingunt, ac brachiorũ thecas ligant à tergo. cum vero frequentia sit fluuiorum, singuli vtrem ferunt, quem inflatum vbi opus est ligant. omnes vestes contrahunt ad caput. vtrem inflatum pectori admouent, quo pacto omnem vim amplitudinemque aquarum facile traiiciunt, quod ipsum faciunt etiam fęmine. horum cum plerique nullis certis tectis vtantur, sed tentoriis, armenta etiam secum adducunt, quæ impellunt & notis vocibus hortantur in traiectibus fluminum. nam cum amplissimi sint fluuii Tigris & Euphrates, hos mira quadam facilitate & celeritate ita natantes, traiiciunt. Nam tametsi satis

Arabiæ descripto.

Babyloniæ forma & Mesopotamiæ.

Mengesairæ Arabes;

Munitio Corn uocata.

Arabũ arma & mores.

tis magna est his semper cum Turcis controuersia non solum propter Teredonis iacturam, verum etiam propter assiduas eius nationis rapinas & latrocinia, tamen accesserat etiam illud ad veteres inimicitias, quod Ailamus Arabs vnus è primariis proceribus eius nationis per fraudes quorũdam suorum familiarium adductus in insidias purpurati Turcę Teredonis præfecti, repente spoliatus fuit, & vix cum paucis euasit. Ailamus eam iniuriam non ferendam ratus vniuersam vim vltionis in alium purpuratum Turcam conuertit. illum ad Lassen oppidum in sinum Persicum properantem; inuasit, profligauit, prædatus est ad accepta a Turcis damna resarcienda. magnam præterea manum hominum illa vltione minime contentus colligit, cum multa sit in iis desertis Arabum copia. Cum his partim fluuialibus; partim terrestribus copiis ad obsidendam Teredonem contendit, quæ quidem copię dictæ sunt constare è ducentis millibus hominum. Qui autem per fluuium vrbem erant aggressuri, magnam arborum multitudinem è proximis syluis deciderunt, quæ amplissimæ atque frequentissimę sunt palmæ præsertim, in rates fluuiales. Magnus numerus ratium coniungitur, super quibus ingens copia cannarum palustrium in fasciculos vinctarum imponitur, cum paludes & fluuij vbique proximi multis cannis abundent. Inter cannas quasi aggeres è limo aduectus bellica tormenta congeruntur ne possent è munitionibus offendi. hæ rates Teredonem versus secundo fluuio ad munitiones deducuntur. Est Teredon vrbs in finibus Arabiæ Felicis, Petrææ finitima, non procul ab Euphrate sita, cuius aqua fluuij per quandam lacunam ad vsus ciuitatis perducitur, quæ crescit & decrescit ad morem marinarum aquarum. nam cum per communem alueum duo fluuij delabantur, mox stagnant in sinu Persico, atq; hi fluuij crescunt & decrescunt per amplũ spatium, sex aut septem dierum assiduorum scilicet. in faucibus ipsius lacunæ, qua fluuius ad vrbẽ detorquetur, sitæ sunt duæ munitiones vna in hac, altera in altera ripa fluminis, quæ mercatores tuentur per lacunam diuertentes. Arabes vbi ad fauces lacunæ atque ad munitionis aduenissent cũ ratibus cannarũ fasciculis onustis, mirati sunt Turcæ quid hoc significaret, aut quo tẽderẽt Arabum consilia. vbi propinquarunt machinæ displosa sunt tormenta quædam, sed in cedentem materiam coniecti globi non magnam impressionem faciunt. Arabum interea terrestres copię vbi propinquassent vrbi quibusdam collocatis insidiis ad mœnia vsque transcurrunt; at ducenti equites Turcę exeunt ex vrbe ad Arabes reprimendos. Hos interceptos per insidias Arabes obtruncant ad vnum, præter eos, quos voluerunt esse nuntios acceptæ cladis ad cęteros deterrendos. Sic captos nuntios nudos in vrbem Teredonem remittunt. Qui per fluuium deuehebantur munitionibus ipsis propinquant, quę & sclopettis & tormentis fauces lacunæ protegebant, quò solebant accedere omnia nauigia, quæ Armuzia & Barene aduentarent. Tunc iniectis ignibus aridæ materię, & ratium atque insigni cannarum copię vbi primum munitionem attigerunt, tanto fumo & flammarum vi impleta sunt omnia propinqua, vt defensores partim fumo sint suffocati, cum vndis postea admista fuisset, partim flammis concremati, ob angustiam loci & semiustulati adiuuante vi vẽti; ac siquis aufugere tentasset, ille a terrestribus copijs cędebatur, quæ interea frequentes conuenerant. Nulla vis tormentorum potuit Arabas post aggeres & cannarum ingentes aceruos offendere, quia prius vis globorum obtundebatur, quam cannas & limum pertransirent. alterius munitionis pręsidia vbi prioris casum vidissent fortunam belli minimè expectandam rata, perspecta Arabum astutia per noctis obscuritatem diffugiunt per ipsam lacunam, cum terrestri itinere hoc effici non posset ob frequentes Arabum custodias. Arabes munitionibus potiti lacunæ fauces & aditum occupant. Illa victoria cum optima visa esset ad obsidendam Teredonem, lacunam paulo infra munitiones obturant, quo minus fieret aquarum recursus in Euphratem. Tum adijciũt animũ ad aquas Teredonem versus interclusam corrumpendam. in eam canes, equos, alia iumenta inutilia consulto cœsa deiiciunt, quibus in aquis putrefactis inutilis lacuna vsibus vrbanis efficeretur, quam tamẽ vel ita sclopettarij Arabes hauriri prohibebant corruptam, nam breui sic aqua contagium contraxit, vt esset prorsus inutilis. Nulla alia facultas aquarum concedebatur obsessis, cum vrbs Arabibus vbique esset circundata. Sed quoniam Teredonis pręfectus sępius nuntios ad purpuratum Babylonis miserat ad imploranda auxilia, & ad Solimannum Byzãtium, collecta sunt circiter viginti equitum, & triginta peditum millia, qui vt obsessis citius opem ferrent in maxima rerum omnium penuria & angustiis, per quædam deserta Arabiæ transuersè properantes ad Euphratem conueniunt ad eam partem, quæ versa est, spectatque septentrionem. his apparatibus ad Arabes per exploratores allatis relicta obsidione Turcicis copiis aduenientibus obuiam procedunt. cõmisso prælio Turcę funduntur & profligantur, quibus cęsis reditum est ad obsidionem. Missa sunt rursus maiora Turcarum auxilia, quæ Babylone & aliis è locis finitimis collecta sunt ad centum & sexaginta hominum millia. Arabes his copiis cognitis soluta obsidione in suas insulas se recipiunt. At in insula Melita pręsidia, quæ nuper accesserant duce marchione Robleo castrorum magistro, oppidum sibi ad defensionem deposcunt, quod Valetanus nullis remotis defensoribus concedit. Recentes milites desiderij pugnandi impatientes egressi in Turcas impetum faciunt, omnes incolumes multis cęsis hostibus reuertuntur. Summus imperator copiarum cognitis recentibus auxiliis queritur de suorum negligentia, quibus id curę datum erat vt noua auxilia impedirent. Cœpit eorum fidem habere suspectam. edictum fit in castris per præconem nequis extra triremes pernoctaret. non parentibus vel pali vel suspendij vel ignis pęna proponitur. mutantur insulæ custodiæ. Vtitur purpurati opera, cui maximè fidebat, concessis dicrotis ad impedienda subsidia. Deinde propter suspicionem magis coniunctam habet classem quàm solebat. Cæptum est in castris laborare ventris profluuio & fluxu sanguinis, quare inualescente quotidie morbo varia loca sunt ægrotantibus assignata pro grauitate morborum. Mortuo Draguto, vt diximus, Luz Alis sufficitur Tripolis gubernator, qui il-

luc

Ailamus Arabs spoliatus a Teredone præfecto.

Copiæ Arabũ insignes.

Teredonis vrbis descriptio.

Munitiones Teredonis vi captæ.

Teredon obsessa.

Luz Alis Tripolis gubernator.

huc profectus institutis ministris cum quinque triremibus mox redir in insulam. accesserunt paulo post duę onerarię naues frumento onustæ, cum panis nauticus iam vetus esset & insuauissimus. mittit celocem ad Solimanum, quo expugnationem arcis & omnes difficultates cognosceret, & insulanorum vires & Turcicorum apparatuum inopiam, quo expeteret recentiores copias & commeatum, vt vel ferri vel famis obsessæ munitiones caperentur. hoc futurum tardius propter eas difficultates, non dormitura tamen interim tormenta. at Burgi muri & oppidi pluribus è partibus septuaginta tormentis muralibus comminuuntur extructis pluribus aggeribus & propugnaculis ab acumine ad arcem vsque, quam Turcę purgauerant tantum, at non etiam munierant impositis trecentis Ianizzeris. nullo spatio interiecto muri magna vi quatiuntur. domus deuastantur. vrbana ædificia comminuuntur. deinde duos aggeres excitant in ea parte insulæ, quę oppidum & Burgum spectat, vbi Grotta vocatur. tres ducunt supra Coraus im ad concutiendum oppidum. His nondum perfectis alium excitant ad Mandraciam. alium ad subsidium Diuę Mariæ. hinc duos insigniores ad Sanctam Margheritam, quorum nouem aggerum tormenta nullo intermisso tempore cessant. Horum tormentorum tempestas & bombus plurimum vel pregnantibus mulieribus obfuit, domusque prosternebantur, quę protegi non poterant cum sublimiores essent aggeres. Turcę frequētes erant circa aggeres, quia non audebant per insulam vagari ob cædes eorum, quę ab vrbano equitatu committebantur. reducibus triremibus Messanę vbi præsidia expostulassent impositi sunt sexcēti Hispani & pedites Roma missi ac equites trecenti cum multis apparatibus bellicis, iussique ad insulam appellere. præmissum est catascopium ad portus securitatem explorandam. Id cum oppidani sensissent signum faciunt per ignes redeundum esse, quod occultare Turcæ per fumū displosorum tormentorum conantur, cum iam perceptum fuisset. Rex Iuliæ Cęsareæ interea venit in castra cum viginti & septem triremibus, & quibusdam dicrotis ac duobus millibus peditum ęgre ferens quod non affuisset initio eius belli. Hic cum gloriæ esset mirificè cupidus, vt suarum copiarū virtutem ostentaret, petit à summo copiarum duce vt sibi liceat primo oppidum maritimo prælio adoriri. atqui non solum concessum est libenter vt suæ dementiæ & arrogantiæ pęnas lueret, sed etiam addita sunt duo Turcarum millia vt alacrior negotium capesseret. Nauigia circiter nonaginta trahuntur è portu summa diligentia ad illam partem, quam rex inuadere decreuerat, & scaphæ, & lintes, & acatia, & nauiculę varij generis complures. Valettanus cognito è transfugis hostium cōsilio duos nautas Melitenses accersit spectatæ fidei & cognitionis rerum maritimarum. His aperit Turcarum consilium. proponit remedium excogitari oportere, neque indignum putat hos etiam consulere. ambo in hanc sententiam conueniunt, vt cathena quædam fieret ex antemnis triremiū ac paruis trabibus, aliisque lignis annexis annulis ferreis protraheretur; ab acumine ad locum inuadendum. consilium visum est optimum. Sequenti nocte conficitur. in loco firmatur. Turcæ viso mane impedimento stupidi propè consistunt, cum milites nō possent exponere. quo pacto hæc transigenda sint consultantibus proceribus artifex nauium abiuratus profitetur apud regem se cathenam cęsurum. Nam poterat per duarum horarum spatium sub vndis perdurare. eo adnatans cum tribus sociis nihil agit, quoniam quinque Melitenses gladijs mordicus sumptis illuc adnatauerunt. commisso ad cathenam certamine duo Turcæ in aquis trucidantur, reliqui fuga se seruant. illum artificem natandi peritia & latendi sub aquis periculo subtraxit; neque quisquā ausus est postmodo accedere. rex ab instituto non recedit. omnia nauigia negotio necessaria comparat. oppidū terra marique adoritur; quo quia omnia tormenta oppidi conuersa fuerunt, cæsa, laniata, demersāque sunt circiter duo Turcarum millia breuissimo tempore. nauigia duodecim conquassata, & maris absorpta. re tamen frustra tentata discedit ur. pugnatur terrestri prælio ferè quinque horas. multi vtrinque cadunt, inter obsessos Federicus Toletanus eques insignis proregis Siciliæ filius, & Franciscus Sanoghera. Ioannes eius nepos Hispani. Gordes Gallus, commendator Mediolanēsis. Valettanus nescius subsidiorum quæ parabantur, compulsus metu periculi propter assiduitatem laborū nuntium mittit qui nataret ad vrbem, atque inde ad Toletanum, quo saltem triremes Melitenses accederent. dat signum redeundi. Toletanus statuit duas triremes & totidem celoces cum secretioribus literarum notis mittere, quæ certiorem facerent de aduentu triremium, atque acciperent signum reditus. Sed alter cum præfecto Orlando Piloto venit in potestatem hostium, alter incolumis ad Burgum euasit. disquiritur vt triremes admitterentur cum nulla essent inter ciuitatis & Burgi homines commercia, ob captorum & crudeliter tractatorum exempla, diligentissimasque Turcarum custodias. imperatæ fuur triremes ad prospectum sacri Iunonis vocatę insulę accedere, quas in haliade ampliore quidam remulco traxerunt, atque inde iubentur explorare castra hostiū. Turcæ proxima clade accepta nō modo nō terrentur, sed magis etiam inflāmantur vltionis desiderio, quare mœnia studiosè tantoque strepitu concutiunt vt reparationes interius fieri non possent, cum oppidani in aera vi tormentorum ferrentur. Turcę pōtem construunt & in fossis oppidi deponunt at oppidani complures Nicolao Parisoto Valettani nepote, & Algeria ducibus ad eum cōcremandum egrediuntur, qui tamen re infecta omnes ferè ceciderunt. Post diuturnam verberationem Turcę oppidum inuadunt. Ter conatum renouant, qui cum fortissimè inuaderent, non minori virtute repelluntur, quare multis amissis redeunt in castra. eum nulla tormenta iam disploderentur nisi inter pugnandum, neque exiretur ad leuia certamina. Turcę id fieri propter inopiā præsidiorum & penuriam apparatuum arbitrati veniunt in spem potiundi oppidi. illud autem consulto efficiebatur à Valettano, qui nullo accepto nuntio de subsidijs, nolebat nocturnis laboribus, & diurnis prælijs suos milites defatigari. at Turcæ quod armis oppidum non apparebat posse capi ob strenuitatem defensorum, ad aliud pugnæ genus animum conuertunt, omnemque industriam cō-

ferunt

ferunt ad cuniculos excauandos. Vnum perducunt ad fundamenta mœniorũ, quod neque ipſum quidem ſuccedit feliciter: nam oppidani re cognita non minori induſtria cuniculo occurrunt, hoſtilemque citiſſimè inueniunt. Turcæ inſidias patefactas minime ſentientes duas triremes ad infeſtandas domos mittunt, quo obſeſſi ancipites ac neſcii hoſtium conſiliũ minus diligentes fierent mœniorum cuſtodes, atque ipſi commodius ingrederentur. ſed Turcæ cuniculum ingreſſi ad vnum & ferro & miſſilibus ignibus trucidãtur. põs etiam qui erat in foſſis multo deiecto puluere & miſſilibus ignibus ſuccenditur & concrematur. committitur leue prælium per noctem cum hoſtes niterentur foſſas Burgi multa comportata materia replere. acriter pugnatur. Turcæ propelluntur. foſſas relinquere coguntur & inſtitutũ opus. ceciderunt Turcæ octoginta. oppidani nouẽ, & Vaſques ac Macrinus equites, quorum capita abſciſſa haſtis infixa propoſita ſunt ſpectanda oppidanis. Vrbani ad extollendos animos obſeſſorum, ac Turcarum deprimendos multos ignes per noctem accendunt, ſalutationesque militares faciunt ad ſignificationem lętitię, quaſi noua auxilia aduentarint. Turcæ foſſam Caſtiliæ vocatam in parte murorum replent, quo ſine vlla offenſione è propugnaculo Aluernia aut domo terra plena poſſent ad illam verberationem, quam fecerant, penetrare, atque inuadere. agger etiã eminẽtior à dextra Diui Seruatoris cõcutere cœpit. qui primo ictu tormẽtariã feneſtrã percuſſit. Turcę cõſpicati vi ſuorũ tormentorũ adeo fractos eſſe muros Burgi & oppidi vt plauſtra facile poſſent pertranſire, decernunt hęc duo loca tons viribus adoriri, experirique denuo vires oppidanorum. tanta igitur Turcarum multitudo inuadit, tanto impetu, tãtis viribus, vt vix credi poſſet. tantus erat tormentorum ſclopettariorumque ſtrepitus, tantus bellicorum inſtrumentorum ſonus, tympanorum ſcilicet, turbarum, claſſicorũ, & armorũ, tãtus excitabatur ſtrepitus vtrinque ſublatis clamoribus, vt inſula & omnia finitima ſimul corruere viderentur. Vrbana præſidia tãtum ſtrepitum audientia, aeraque fumo plenum videntia verita arcis Diui Hermetis fortunam, decernũt opem ferre obſeſſis. excedit peditatus omnis ex vrbe & equitatus, factoque impetu in aquas cuſtodientes Turcas magnam impreſſionem faciunt, ac terga vertere compellunt, quo tẽpore Turcæ magnum & formidabilem clamorem extollunt. Qui oppidum oppugnabant, coguntur cuſtodiis aquarum opem ferre, atque inceptum negotium relinquere. cęſi ſunt Turcæ mille & quingenti, è defenſoribus ducenti. Valettanus oppido è tãto periculo erepto ſupplicationes indicit vniuerſis ciuibus vt gratiæ Deo agerentur, qui è tanta clade Melitenſes eripuiſſet. per id tempus Toletanus quinque triremes miſit ad capienda nauigia venientia Byzãtio vt exploratores monuerant, ſed cum liburnus in inſulam euaſiſſet, phaſelum tantum ceperunt. Turcæ cenſentes per defatigationem poſſe oppidum capi, rurſus inuadunt. rurſus repelluntur. ſed id fiebat potius à ſummo duce copiarum ne poſſet negligentię accuſari apud Solimanum, quam quod ſperaret ſe oppido potiri. Idem paulo poſt actuariolum mittit ad Solimanum cum literis, quibus illum certiorem faciebat de rebus omnibus. vt claſſis eſſet inſtructa. quorum penuria laboraret exercitus. quàm exigua ſpes eſſet capiendæ inſulæ. quanti eſſe nuntiarentur regii apparatus. at duæ triremes cum auxiliis inſtructę coguntur ad Toletanum redire cum nullibi tutus eſſet acceſſus. Salazarus Turcici idiomatis egregie peritus cum Petro Pazzo Hiſpano Turcicis veſtibus indutus caſtra Turcarum explorat. locum Maliacis cuſtodiis proximũ adeunt. Petrus miſſus eſt ad Valettanũ, Salazarus in cataſcopio contendit in Siciliam. Docet Toletanum quo in ſtatu ſint res Turcicæ, & quam afflictę, cũ vix poſſent milites ad ſuſcipienda arma cõpelli. idem docet Valettanum Petrus, & auxilia parari in Sicilia. Toletanus his auditis cũ ſeptuaginta triremibus Syracuſas accedit, decem millia peditũ in inſulam expoſiturus, qui quoniam Aſcaniũ Cornienſem poſtulauerat, expetitus eſt & ab oratore Philippi Regis nomine, & his conditionibus miſſus, vt viginti & quinque nummum millia diſſoluenda curaret. Vt dereferet adminiſtrationem oppidi Plebis. vt cum ſiſteret orator cum acceſſiretur poſt bellum Melitenſe. quoniam verò allatus eſt nuntius Solimano inſulam capi non poſſe, vniuerſam propè indignationem conuertit in eos Chriſtianos, qui eſſent Byzantij. Nam quia nuntiatum fuerat illos orare in templo Diui Andreæ pro ſalute Melitenſium, iubet templum ipſum cũ corpore ipſius Diui Andreæ concremari. conuerſa ſunt omnia in cineres præter crucem quandam, quam vis ignis non potuit vincere. at die poſtero tanta, tam formidabilis, tam inaudita exorta eſt tempeſtas, vt Turcæ timerent heſternum diem vltimum ſalutis Byzantii illuxiſſe, atque ipſe Solimanus in liburno nauigans animi recreandi gratia penè fuit demerſus. In Sicilia vero iam erant instructæ ſeptuaginta & octo triremes, onerariæ ſexaginta & tres, varii generis nauigia circiter octoginta. Menſanç claſſem conſcendunt decem millia peditum, qui ſpe prædæ ſequebantur duo millia. Sed ante quã diſcedatur Meſſana indictæ ſunt ſupplicationes, quibus archiepiſcopus & omnis ſacerdotum numerus interfuit. comportata ſunt vexilla ſingularum triremium & nauium, quibus prætorianum præcedebat cum crucis Chriſti affixi inſigni, atque vniuerſa multitudo militum hæc ipſa vexilla ſequebatur. at Franciſcus Aquilates ad Turcas ex oppido transfugit. Docet oportere oppidum totis viribus adoriri, quod eo ſine dubio potirẽtur. Quadringentos tãtum eſſe defenſores tanto ſpatio loci debilia omnino futura præſidia; quæ cognito Turcarũ conſilio propter eius fugam, aut certè excogitato nouum conatum expectantia ſtatim animum ad inſtauranda neceſſaria adiiciunt. curat Frãciſcus Ginares vir ſummo ingenio vt fiat reparatio paruo interuallo a recto oppidi pariete coronaque murali, quod ipſum murum tormenta magna ex parte proſtrauiſſent, quæ breui facta eſt cum ſuis vtrinque propugnaculis. Turcæ ad propugnaculum foſſæ cuniculum effodiunt, quorum ſpes omnis erat euertendi muri omnis in ea parte. Sed cum in cuniculi ſuſpicionem veniſſent oppidani, quia Turcæ ſegniores, quam ſolebant, eſſe videbantur, diligenter explorã commotæ telluris pulſum per obſeruationem peluium aqua plenarum, quæ leniter ac ſenſim agi-

tan

Cauſa ſalutis hęc fuit inſulæ.

Aſcanius cornienſis expetitus ab Hiſpanis.

templũ Byzãtij uſtũ Chriſtianorũ cũ corpore Diui Andreę.

Claſsis Hiſpana.

tari videbatur. his accedebat etiā tympanorū militariū humi positorū lenis sonus, qui auribus ad
moris audiri consueuit, quibus signis locus deniq; deprehenditur. p̄ cuniculū interius itur obuiā dū
oppidani his operibus sunt intēti, Tucę ad turrim oppidi ascēdere conātur, sacculosq; pulueris tor
mētarii intra mœnia coniciūt. Habētur comitia in castris. decernitur exeūdū esse ex īsula, sed prius
respōsū expectādū Byzantio. Interim fortunā incōstantē esse tentandā & instabilē. nūquā ab his ces-
satur. vel pōtes faciūt. vel tormēta concutiunt. vel cuniculos excauant. vel fossas implēt. oppidani in-
uēto ita cuniculo quosdā hostes trucidāt. quinq; cados pulueris tormētarii capiūt. Turcicę triremes
quę dicrotū & Melitenses duas fuerant insecutę nunciāt in castra Christianā classē esse instructam,
quare Pialis iubet instrui octoginta triremes, quę inermes stationē habebār in portu Marsamuset-
to, q̄ppe quarū ligna ad pontes faciēdos fuissent exportata. Per quatriduū instructa habet naulgia p̄
dič insulę propinqua, per noctē, in altū recedebāt: sed nemine viso ex hostibus copias denuo in insu
lā exponit. mœnia magna vi concutit, sed pręcipuè tribus Basiliscis, illud est tormēti nomē, quorū Basilisci tormenta bellica insignia.
globi ducētarū erāt librarū. sic Burgi & oppidi muri cōminuūtur in ruinas præcipites collapsi. Tur
cæ ī spē victoriæ veniētes oppidū inuadūt. Ter renouāt conatū, ter cū magna strage p̄ virtutē defēso
rū repellūtur. Nā profecto nullo ī certamine vel maiorū nostrorū, vel nostris tēporibus par virtus
inuadētiū, par defēsorū pertinacia, vel par de gloria victoriæ vtrinq; cōtētio enituit. neq; tā cōmunis
fuit vllius vrbis aut oppidi fortitudo, cū adolescētuli & fœminę sīgulari cōstātia sūptis armis ī hostes
irruerēt, ad mœniaq; defēdēda accederēt. repulsis hostibus tāta virtute, cū aliis crescat fortitudo è fre
quētibus victoriis, aliis animus deficiat ob frequētiā periculorū, quidā conabātur p̄suadere Valetta-
no vt res preciosiores in oppidū Diui Angeli tutius portandas curaret. dictū ægrè ferēs respondit fa
cinus posse animos Melitēsiū cōsternare, omniūq; constātiā defensorū deiicere. vel omnia armis es-
se conseruāda, vel cęteris amissis leuē esse rerū illarū iacturā. Turcę rursus oppidū inuadūt, rursus
magna vi deiiciuntur cū datū esset aliquātulū quietis oppidanis, repēte nūtiātur tria vexilla Turca-
rū ingressa esse oppidū per occultū cuniculū in partę Castilia. Valettanus hasta & galea sumpta suos
breuiter hortatur ad gloriosam opportunitatē ostentādi quātū armis hostibus præstarent, quod ho
stes nō sint timendi deū habētibus tā propitiū, quā in superioribus prælijs patuit. mox facit impetū
in hostes. equites, milites, adolescētuli, mulieres Valettanū cū armis in hostē sequētes ītra męnia in
uadūt tāta vi vt trucidatis ingressis, parantes ingredi in fugā verterint. prçliū illud fuit vtrisq; calami-
tosum. cęsi sunt ducēti ex oppidanis; ex hostibus ingressi omnes, & multi conāres ingredi. reliqui re
deunt in castra. multi Turcæ in fossa Burgi manserūt, qui ne tormētis oppidi infestarētur, è terra li
gnorūq; fasciculis subitariā reparationē excitant, quo tuti accederent ad radices murorū excauādas,
quo cōsilio fossā ad quindecim vlnas occupāt, multi in ea perierunt ferro & ignibus missilibus & va
riis pugnæ generibus. Toletanus cū lectissimis triremibus septuaginta & duabus, ac decē millibus
peditū Syracusas versus iter facit, in quibus erant etiā ducenti equites Melitenses, quadraginta san- Copiæ auxiliares.
cti Stephani, illustres viri, Annibal Arestinus, Hercules Varannus, Ascanius Cornięlis, Aeneas Pius,
Cepinius ac Vincentius Vitellii, Aluarus Sādæus. Toletanus præmittit Io. Andręā Auriā cū triremi
& catascopio, quo per Pazū cognosceret hostiū consilia. Pazus refert se vidisse dicrotū & aquatorū
nauigia tantū, ac nihil præterea. oppidanis varia genera reparationū facientibus Turcę rursus inua-
suri operimetū ex asseribus & trabibus ad formā tabulati trahunt, sub quo triginta Turcæ tegeban-
tur. illud ad radices oppidi Diui Michaelis statuunt. oppidanos in oppidū includunt. oppidani forti
ter impressionē postea faciunt in hostes, quibus repulsis illud ignibus missilibus succendunt, quod
fit etiā apud Burgū. Toletanus Pachynū versus nauigans onerariā capit cū sex millibus cadorū pul-
ueris sulphurei, multoq; cōmeatu, & bellicis apparatibus. hāc impositis Hispanis, cathenatisq; Tur
cis mittit Syracusas. oppidani egressi repulsis hostibus aliud operimentū concremant. nūquā à mi-
nutis prælijs, oppugnationibus, cremandis operibus, cauandis cuniculis, extruendis suis, aut demo-
liendis hostilibus reparationibus quies dabatur oppidanis. tāta vtrinq; vtebātur diligētia. Turcæ cu
niculū oppidanorū reparationes excauātes inueniūt ad radices Burgi, atq; captis octo cadis pulue-
ris cuniculū in proximū conatū paratū deuastant. Mustapha cū regio vexillo oppidū inuadit, cuius
in apice aureū malū inerat, quod fit tātis viribus, quia Pialis adesset testis virtutis singulorū, vt appa
rerent oppido potituri. sed tamē bis repetito conatu repellūtur. Interea Toletanus cū instructa clas-
se Melitā versus iter ceperat cū mira omniū Christianarū copiarū alacritate & lætitia, sed repentina
tēpestate ad Aegates īsulas reppellitur, quæ distār à Melita ducētis & viginti milliaribus. Mustapha
cū languidas iā esse suorū vires cognosceret, decernit tamē vt tertio etiam die oppidū rursus ad oriā
tur: quos longis laboribus defessos, & difficultate negotii territos monet vt curēt corpora in tertiū
diē, atq; breuiter ad præliū in hanc sententiā cohortatur. Iā omnibus apertū est debiles esse obsesso-
rū vires ob diuturnitatē bellorū, tū quia corpora sunt defessa, tū etiā quia multi viri fortes in supe- Oratio Mustaphæ ad pugnā hortantis.
rioribus prælijs ferro sunt absumpti. at vero, quibus fortuna superiorū bellorū perpēcit, cū semper
armatos esse oporteat, cū tandiu sint intra mœnia inclusi, cū neq; libero cęlo vti possint, cū nunquā
liceat labores intermittere, illi certè parū differre à mortuis existimandi sunt. Nō enim credēda est
in his esse inumertalis fortitudo & firmitudo coporis, cū homines sint: cū nihil sit quod diuturnis
laboribus nō infringatur. cōtra verò ostēdit Turcas libero cęlo frui, quod plurimū facit ad vires &
sanitatē. sæpius adiutos esse recētibus cōmeatibus & rebus salubribus. sēper recētia subsidia submis-
sa esse laborātibus suis aduersus semianimes & omnibus difficultatibus circūuētos oppidanos. non
esse immortalē gentē illā ostendūt tot cæsa corpora, quibus tota propè area deuictę arcis tegebatur.
ostendit nullā ciuitatē impune irritasse aut sensisse Turcarū arma, cū semper existimatū sit actū esse
de illarū salute, quibus Turcæ intulissent hostiliter arma; cū p̄ multas victorias ad tantum amplitu-

dinis

diuis Ottomanica familia sit prouecta, at nõ p alias artes. At nunc si tot sumptus frustra sint facti tanta classe cõparãda, si tot labores frustra sint suscepti, si negotio infecto domũ redeatur, futurũ vt omnis existimatio, omnisq; gloria p diuturnos maiorũ labores, singularẽq; petitiam rei bellicæ collecta, breuissimo tẽpore per horũ ignauiã profudatur. Quid nominis relinquetur apud hostes, aut exteras nationes? quid risus aut ludibrij insulanis? Quantopere deceptus erit Solimanus, q tã pclare de omnibus præsentibus nobis sentiebat? Demõstrat omnẽ maiorũ gloriã, omnẽ Turcicã dignitatẽ, omnẽ singulorũ existimationẽ in vnius oppidi expugnatione sitã & collocatã esse. Nũc non agi tantũ de insulę imperio, sed de gloria gentis Turcicæ. de volũtate Imperatoris, de omniũ præsentiũ dignitate, de imperio totius Italiæ, & omniũ deniq; Christianarũ gentiũ. Prestare gloriose mori inter armatas cohortes, quàm cũ magna turpitudine inter viuos, & cũ sempiterna infamia domũ vacuos & derisos redire. His additę sunt ingẽtes honorum ac diuitiarũ pollicitationes illis, qui pręclare pugnassent in sequẽti pręlio. His dictis tãtus ardor glorię, tãtũq; desideriũ in animis omniũ excitatur, vt omnes dari signũ belli cõclamarẽt; quod cũ in præsenti nõ opportunũ visũ esset, iubẽtur in diẽ posterũ curare corpora, & arma parare. die statuto summo conatu redintegratur sępius pugna adeo formidabilis, vt vi irrũperent agminatim p ruinas murorũ quas ingẽtes fecerãt frequentia tormẽta, inter densatas acies defensorũ horrentes præacutis hastis. pugnatur inter frequẽtẽ sclopettorũ tormentorũq; procellã, tãquã inter grãdinis frequẽtiã. Pugna diu fit anceps, cũ hi pro gloria, imperio Italiæ, sua dignitate se pugnare arbitrarentur, illi se pro his omnibus, & auitis laribus, religione, sãguine, dignitatibus, iugulo carissimorũ, et omnibus priuatis ac publicis cõmodis resisterẽt. post atrocissimã durissimãq; pugnã Turcæ in castra repelluntur, cũ virtus defensorũ omnẽ fidẽ credulitatẽq; superarit. ceciderũt è Turcis plures mille & ducẽtis, ex oppidanis cẽtũ & tredecim. multi vtrinque vulnerati. cęptũ est fame laborare in castris, atq; Turcæ vrbẽ ex pugnare decernũt de spe potiũdi oppidi deiecti. sed antequã discedãt, statutũ ad oppidũ denuo tẽtãdũ tabulatũ corio tectũ cõstruere; ne missilibus ignibus cõcremaretur, sub quo quadraginta sclopettarij tegerẽtur. illud ad radices mœniorũ locãt. fossa exigua excauatur. locãtur duo semicannones, qui tabulatũ primo ictu percussũ ita cõquassarunt, vt corruẽs omnes latẽtes oppresserit. ante quã classis Messana discederet aut solueret, Hispanus quidã spe ingẽtis præmij ad Melitã in nauicula trãsfugit. docet Pialim regios apparatus. se maturè procurare vt tot milliũ hominũ saluti cõsuleretur. se scire in magno periculo rem Turcicã versari si regię vires tot difficultatibus defessos inuaderent repente. his nũtiatis ad Turcicã credulitatẽ desciuit. at classis cũ ad sacrũ Iunonis applicuisset, quia nõ vidisset signa, ad Himerã se recipit. Auria nũtiat p signa visa esse adeũdũ, cũ Turcæ de spe insulę decidissent. Toletanus ad insulam appellẽs neminẽ vult p noctẽ descẽdere. vbi primũ dies illuxit, quinq; millia Hispanorũ & quingentos sine strepitu exponit. exeũt remiges trecẽti inuitis fere pfectis, equites ducẽti, Italorũ octo millia & trecẽti. magister castrorũ erat Ascanius Corniẽsis. Aluarus pfectus Hispanorũ, atq; Corniẽsi summũ defertur copiarũ imperiũ donec ad Valettanũ deueniretur. Toletanus. n. his in itinere sub meridiẽq; ad pspectũ Melitẽsiũ pfectis in Siciliã rediit. Turcæ iã quatriduũ vasa colligere cęperãt decernẽtes abeũdũ esse, vbi extremo conatu oppidũ inuasissent; sed iãiã inuasuris nũciãtur auxilia Christianorũ fuisse in insulã exposita, quare totis castris cõclamatũ est ad arma. colligũtur reliqua impedimẽta. tormẽta in naues trahũtur. aggeres igni absumũtur, oppidani egressi reliquũ quod erat tormẽtũ insignis magnitudinis capiũt fusis quingẽtis Turcis eius custodibus q tractũ est i oppidũ. nũtiata sũt Valettano decẽ millia peditũ Turcarũ vrbẽ versus obuiã accedẽtibus auxiliis iuisse, quo signis collatis dimicaretur, quare magnã manũ suorũ emittit, insigniaq; religionis i arce erigit, vnde ex erãt. cõmisso cũ priore acie Hispana minuto plio Turcæ reliqs copiis succedẽtib. in fugã vertũtur, q a crediderãt tria tãtũ esse Christianorũ millia. cęsi sũt è Turcis mille & quingẽti. reliq copię nauigia ascẽdẽtes ad descẽsũ sãcti Pauli totũ diẽ posterũ habẽt stationẽ. at noctu tormẽto displodo Byzãtiũ versus nauigãt, insulã relinquẽtes ferro ac igni deuastatã, quassatas domos, mœnia oppidorũ solo ęquata, omnia afflicta & destructa. nã octogita & amplius globorũ millia i oppida cõtorta fuisse dicũtur. ceciderũt equites trecẽti & tredeci, multi grauiter vulnerati. militũ tria millia & sexaginta ex inutili bellicis rebus multitudine ferè sex millia. ceciderũt Ianiazerorũ tria millia & quingenti, tria Spacchiũ, tria spe prædæ priuata. è classe Tripolis & Iulię Cæsare p multi. atq; vt paucis cõplectar, absũpta sũt & relicta in insula partim vi ferri, partim morbo cerciter triginta Turcarũ millia. qdã tormẽta deserta sunt in arce pp studiũ discedẽdi, cũ celeriter nõ potuissent trahi. hę tãtæ mortaliũ calamitates diuinitus initio fere anni fuerãt variis in locis significatę p varia monstra. nã mẽse. Maio nõ procul à Calpe piscis admirãdæ magnitudinis inuẽtus est in littore maris Ceutę vrbis, i quo triremes mulię quasi cõsulto depictę apparebãt, cũ antẽnis, malis, velis, rudẽtibus, anchoris, carchesiis, bellicis tormẽtis. hominibus, multisq; aliis nauigiorũ generibus, cũ insigniore triremi ptoria in morẽ Galleoni instructa; atq; alię triremes apparebãt alias inuasurę. Hæc autẽ omnia cũ ipso pisce, erat. n. thunnus, nata & cõcreta videbanĩ cũ maxima inspectãtiũ admiratione. Neq; minus admirabile mõstrum apparuit nõ procul a Sanctę vrbe in litore maris ad Bressiliã oppidũ. nã mõstrũ quoddã lõgitudinis decẽ & septẽ pedũ viridi colore, pelle molli & tractabili ad litus applicuit, quod pedes habebat flauos & cruta leoninis similia prioribus. lingua & oculi referebant igneũ colorẽ. Brachia & manus erant humana figura vbera muliebribus grãdiora. venter crurum tenus figura ouali protendebatur. illud monstrum concursu facto multorum hominum sagittis & missilibus telis denique trucidatur.

Auxilia i insulã exposita.

Obsidio soluta.

Prodigia.

Balenę magnitudo.

LIBRI DECIMIQVINTI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER SEXTVS DECIMVS.

SI Reges, ac principes omnes, qui subditis populis ac nationibus ius dicunt, subiectasque gentes ad æquitatem iustitiamq; seruandam compellunt, eandem iustitiam in suis ædibus paterentur esse sociam non autem seruam, ac non potius exterminarent, relegarentq; in priuatas domos; nemini mortalium sanè tot importaret calamitates auaritia & imperandi libido, quot per vniuersam hominũ vitam perferre necesse est. nã maior ferè pars humanarũ ærumnarum ex auaritia vel imperitia vel ignauia & negligentia imperãtiũ regnantiumq; prouenit. eo vitio laborãt nõ solùm tyranni, sed etiã plerique illorum, qui se legitimos principes esse profitentur; qui quidem autoritate excellunt & potentia sed pro imbecillitate ingenii gubernanda, rumque rerum imperitia vulgo possent adæquari. Quis enim audeat se appellare bonum virum qui per tot innocentium cędes, miserias, rapinas, captiuitatem, incendia conetur vnus imperare ceteris, quamuis hoc iustissimè facturus sit, ac non potius de suis vel maxime legitimis iuribus decedat, si placidè imperare non possit, nedum per libidinem imperandi innocentes opprimere nitatur? Nam certè quidem perferre æquo animo vt innocentes trahantur in miserrimam seruitutem diuulsi ab vxoribus mariti, à patribus filij, nullo scelere commisso, cum neque participes fuerint suscepti belli, neque impedire possint si maxime velint, illud nonne est crudelissimæ & execrandæ tyrannis iure censendum? vix enim bellum quod defensionis gratia extra fines geritur iustum putandum est, at necessarium certè. Sed hæc crudelitas est vsquadeo in vsu posita à primis bellorum incunabulis & inueterata, vt quod exemplo fit, & inueterato more maiorum, illud non amplius iniuria, sed æquissimo iure fieri censeatur. Tanta vis est deprauatorum morum, vbi semel stultitia pro sapientia, violentia pro lege haberi cępta est. Inde fit vt legatio Byzannum missa à Maximiliano vt ageretur de pace re imperfecta redierit, cum potius spe suspensum animum Cæsaris Turca tenere niteretur ne faceret bellicos apparatus, quàm quòd respiceret ad pacem. At Cæsar his artibus cognitis vel apertissimis argumentis nulla in re deficit rebus bellicis, sed auget castra Suendii nonis auxiliis censa sunt duo millia peditum Germanorum Leptipontij, & in castra missa. Possonio trecenti Mysi in castra contendunt. Bregetio trecenti equites Pannones. adauget castra Romeras Melitensis eques mille & quingentis peditibus, & quadringentis equitibus Germanis. Dersfius cum trecentis peditibus & paulopost mille accentum equitibus accedit in castra, quibus omnibus præerat cum summo imperio Adamus Gallus. multi proceres conueniunt Iuliobonam, qui Cæsari omne auxiliorum genus vltro liberaliterque pro viribus aduersus Turcicam immanitatem pollicentur. inter hos præstantiores fuerunt Comes Masfeltius, Gunterus Scuartzbuyensis, & Ottingius Comites; & Christophorus Liechtenstainus. Sachmare interea multis morbis grauibus & contagiosis laborare ceptum erat, quamobrem Suendius, qui per aliquot dies ibi fuerat relictis in præsidijs quinque vexillis peditum ipse cum reliquis copiis ad Tibiscum fluuium ita fuerat castrametatus, vt ex altera parte castrorum fluuium haberet pro fossa militari, ex altera castra vallauerit fossis & militaribus aggeribus. correptus est & ipse Lazarus febre molesta & oppressus per multos menses, quæ nulla industria vel præstantissimorum medicorum leuari potuit. sed quoniam multis in locis modo incursionibus, modo minutis prælijs in finibus hinc inde pugnabatur, Iulæ præfectus cum esset in castris Turcas nonnullos pręstantiores captos intra fi-

Quot malorũ causa est auaritia.

Auxilia data Cęsari aduersus Turcas.

nes Marcomanorum in arcem includendos miserat, quo ita inclusi captiuitatis tędio redemptionis precium diligentius procurarent. Illi capta oppottunitate arma custodibus extorquent, quibus omnibus in morem pecudum trucidatis diffugiunt, atque incolumes ad suos redeunt. Turcæ quòd Cæsarianos ad Tibiscum fluuium consedisse cognouerant, statnunt per noctem castra repentino aduentu adoriri, fortunamque belli si forte arrisisset pertentare, cum vtraque castra circiter quinque millia passuum tantum inter se distarent. nam Cæsariani in parte superiore fluminis in ripa Tibisci ad pagum Chizar consederant, at Turcę in inferiore, atque pontem iecerant supra Samum fluuium ignobilem, vbi per exploratores consilium Turcarum Cæsarianis innotuisset, quod erat inuadendi castra Cæsariana, parantur apud syluam quandam finitimam insidiæ aduersus inuasuros, in quas Turcę per obscuritatem noctis illapsi repente inuaduntur. Dicuntur fuisse cæsa in eo prælio quatuor Turcarum millia, qua victoria potiti Cæsariani tum beneficio noctis & velocitate equorum, tum etiam locorum peritia incolumes in castra ad suos perueniunt paucis amissis. Non cessabatur tamen vtrinq; sed modo ad Sachmar, modo ad Bregetiũ, modo ad Aguntũ & Riuulũ Dominorũ oppida assiduis certaminibus pugnabatur. Inter cęteras pugnas nõ ignobilis apparuit, quæ cõmissa est à Grassuenio accedente in castra cum centũ equitibus. nam cum mille Turcæ obuiam processissent commisso atroci prælio diu pugnatum est. ceciderunt è Turcis plures ducentis, inter quos fuit præfectus Lizisi. Torquebat Cæsarianos, siqui vulnerati fuissent, vulnerum ardor, quia dolor dolori addebatur, nam plumbeę glandes larido inunctæ à Turcis fuerant cum plurima vulneratorum molestia. castra cęsariana postmodo aucta sunt mille & centum Saxonibus, quæ copiæ missæ fuerant ab electore, & stipendia in quinque menses data. horũ equitũ summũ imperiũ habebat Henricus Glasentalius vir strenuus & ad omnia bellica munia promptus ac diligẽtissimus. His accedebãt trecẽti & quinquaginta nobiles, qui proprijs domesticisq; sumptibus militabãt. Carolus Archidux princeps summo ingenio summaq; prudẽtia in Valeria regione intrepidus singulari diligentia ac peritia rei bellicę suas copias aduersus irruptiones hostium paratas habebat ad reprimẽdas incursiones, cum incolæ superioribus calamitatibus afflicti vix apparerent tantum maloiũ posse sustinere, nisi opportuna remedia ab eo principe adhiberentur. Quæ dum parantur ad sustinendos impetus bellorum à Cęsarianis, Mysię purpuratus superioris præfectus allectus spe ingentis prędæ in Illyrio cum magna manu Turcarum per agros finitimos palatur. obuia queq; ferro & igni populatur. armenta & homines abducit quæ abduci non possunt, succendit & flammis absumit. at Petrus Eberauus eius regionis pręfectus tantam hostis temeritatem & crudelitatem non ferens audito per exploratores purpurati itinere fit obuius cum expeditissima ala equitum & denso globo scopettariorum, quę copiæ accedebant ad nouem millia armatorum. conferto pręlio cum Turcis forti ter vtrinque pugnatur. Turcę ad extremũ Cæsarianorum virtuti cedere coacti accepta insigni clade in fugam vertuntur. nam dicta sunt quinq; millia in illo prælio cecidisse. Id verò bellum rapinis potius & minutis prælijs varijs in locis, quàm iusto exercitu gerebatur, cum minime appareret expediret vt dimicaretur collatis signis. Istud fiebat quoniam Iuliobonæ agebatur de pace cũ oratoribus, qui adhuc non inde discesserant. Illuc præterea conuocati fuerant insigniores proceres Pannones, quo cum his Cæsar & de pace consulere, & pacis conditionibus decernere commodè posset, quos etiam testes adhiberet, quia ipse non esset autor bellorum qui tam esset ad accipiendas honestas pacis cõditiones paratus. Hi dum agunt de pace in finibus Pannonię, natæ sunt controuersiæ inter Belgas & Britannos tam graues, at propè ad arma ventum sit. Controuersiarum causæ fuerunt de mercimonijs inter mercatores vtriusque nationis coortæ, cum quæque natio suis faueret. Illæ controuersiæ ad Philippum Regem, & ad reginã Britanniæ delatæ sunt, qui pro viribus res componere, & ad amicitiam reuocare nituntur. Delecti sunt ab vtrisque regibus viri prestantes ad hoc iudicium, qui auditis iuribus & priuilegijs vtriusque nationis rem quanta fieri posset dexteritate componerent. Delectus fuit ad hoc negotium pro Belgis Comes Agamontius, pro Britannis Comes Sussecius, atque Agamontio mox in Hispaniam accersito sufficitur regulus Florius Memorantius, & Christophorus Dassoleuillius. Regina item suos negotiatores mutauit, suffecitque regulum Montegnium, cum quo profectus est & Adon vir doctrina & eloquentia insignis. Quamuis multæ difficultates in eo negotio occurrebant, atque tantæ vt etiam commercia cessauerint inter illas nationes, vtrisque suas facultates paulatim contrahentibus, tamen quòd videretur insigne incommodum in vtrosque populos redundaturum omissis diuturnis dispntationibus, mitius agi cœptum est, reuocatique sunt mercatores ad solita commercia. Reges certiores facti sunt de his omnibus quæ agebantur, quare Philippus rex adiunxit suis delectis iudicibus Ioachinum Gilem Iurisc. at regina Vttonem & ipsum Iurisc. viros insignes, tractandisque maximis negotijs exercitatos, qui omnes controuersias singulari prudentia concordi consilio feliciter, & cum maxima nationum illarum lætitia consopiuerunt. Dictum est superius Gallica nauigia è terra Florida vocata redijsse, atque cum esset à Gallo Rege cognita fertilitas, opulentia, amenitas regionis, conscripti sunt milites, qui illuc cum classe mitterentur duce Ribalto. in hanc collecti sunt classem varij artifices, & omnis ætatis homines circiter mille & quingenti cũ totidẽ militibus. soluẽtes è portu Diepensi felicẽ nauigatione nacti omnes incolumes sub finẽ sextilis cũ præterito mense soluissent, perueniũt in insulã ad eam partẽ, vbi munitiones fuerant incęptæ apud Maium amplum fluuium. nec multo post quinq; Hispana nauigia eò appellunt, insulanis alijs Galli, alijs Hispani Regis se subditos esse profitentibus, primùm pax & cõcordia & amicitia illa re nõ disiungi videbatur, cũ omnes ęquis animis perferrẽt. sed per obscuritatẽ noctis Hispani cęperunt Gallica nauigia multis globis impetere. Galli repẽtinã iniuriã conantumq; Hispanorum cũ multos milites expo[s]uissent, minime sustinẽtes in fugã verterunt

Clades Turcarũ per Cæsarianos illata.

Inuentũ malignum Turcarum.

Caroli Archiducis diligentia.

Clades Turcarũ per virtutem Petri Eberaui.

Dissidia inter Britannos & Belgas mercatores.

Dissidia cõposita sunt.

Copię missæ in indias à Gallo Rege.

tur, quos insequentes Hispani per vnius diei iter ac noctis aduersantibus fluctibus comprehendere non valuerunt. at post multos errores eò redierunt denique vnde discesserant. Exorta paulopost ingenti tempestate nauigia quædam ad terram illisa & infracta sunt non procul à fluuio Maio, per quod naufragium nonnulla tormenta perierunt, pugnaque denuo instaurata dirempta est per maris perturbationem. Ex hominibus periit vnus tantum in aquis, reliqui enatantes incolumes ad litora se seruarunt. Ribaltus vbi per multas difficultates Delphinum fluuium prætergressus, neque procul abesset à propugnaculis, prospicit armatam Hispanorum cohortem, quare sibi & comitibus matur è consulens mittit rogatum Hispanos vt se ac suos in fidem atque tutelam acciperet. illud facile impetratur affirmatum iuramento. Christophorus Bretonus Aquitanus vir singulari ingenio suspectam habens fidem iuramentumq; Hispanorum maluit se fluuio quàm Hispanæ fidei committere, quare tranans fluuium saluti suæ consuluit. Hispani neglecto iuramento omnes captiuos non multo post trucidarunt, quamobrem Bretonus in Galliam reuersus commemorauit vt nulla habita fidei vel iuramenti reuerentia Galli capti ab Hispanis & quibusdam cruciatibus affecti ac cæsi sint, sicuti è quibusdam insulanis cognouerat post fugam. Byzantij interea ignis accensus forte formidabili spectaculo cum multa Byzantinorum formidine & damno debachabatur ad futurarum calamitatum indicium, cum tanto strepitu & fragore vt intra quatuor horarum spatium circiter octo domorum & tabernarum millia sint concremata, cum ædificia pleraque Byzantina sint lignea. Genuenses post cladem, quam acceperant à Sampetro, diligenter copias colligunt, quibus præfectus fuerat cum summo imperio Stephanus Auria, atque his in insulam delatis illud primum fuit consilium vt Cortis arcem concuterent. At cum palantes quidam vagarentur abiecto hostium metu repente in insidias Sampetri incidentes cæduntur. nam centum & quinquaginta trucidati sunt. Naupacto interea nuntius allatus est Solimano classem re infecta redire à Melitensi expeditione multis amissis copijs afflictam & desolatam, quare magna indignatione succensus literas humi deijcit. scribit ad præfectum copiarum terrestrium vt quam citissimè Byzantium properet. accersit & classem cum præfecto. imperat quinquaginta triremes magno studio in sequentem annum instrui. accitis sacerdotibus proponit causam tanti infortunij disquirendam, qui respondent magnum committi peccatum, cum tot aduersariæ religiones intra fines sui imperij inesse paterentur, cum multa contra leges Mathometi committantur. Solimanus ad hæc responsa continuò decernit vt Christianorum templa, & synagogæ Hebræorum solo adæquarentur. Iubet edictum fieri necubi fiat vinum aut bibatur intra suos fines sub pœna capitis. imperat vasa vinaria vbique infringi, ac vina effundi, vitesque succidi, ex quo bello facilem victoriam reportauit, quippe quod tanquam cum Baccho illi bellum esset, at non aduersus viros fortes. Imperat Christianos apud magistratus profiteri nomina, quo vel ipsi arma aduersus Christianos hostiliter importarent, vel pecuniam in bellum aduersus Christianos dissoluerent. Nec ita multo post classis impetrata licentia adeundi Byzantij tanquam victrix cum magna lætitiæ significatione accedit, cum multo classicorum, tympanorum, tormentorumque strepitu, vexillis explicatis, & cum multo clamore nautico quasi insignis aliqua præstanti victoria & triumphans, at non è magna calamitate rediens vel potius effugiens. Quoniam verò duorum regum Daniæ & Sueciæ res nullo pacto componi poterant, magis quotidie res ad bellum accendebatur, quippe cum multi vndique fierent apparatus bellici, viresque vbique succrescerent recentibus auxilijs accedentibus vtrisq;. Nam Lallauus Muellius tribunus Sueciæ Regis consiliarius missus est ad colligenda duo millia peditum in regionem Suessionû ad vrbemq; Iulicurgiũ, quæ censa sunt in agro Pharodinensi. totidem rursus pedites censi sunt à Fichio Peringeo tribuno ad oppidum Rughenum Pomeraniæ colligitur & magna manus equitum eorum, qui vulgo Ferraroli vocantur, qui censi sunt apud Nasellliũ litus ad Plaiunũ pagũ duce Volfegango Schereuicchio. neq; cessabatur ab amicis & coniunctis ducibus vtriusq; Regis, cũ omnes auxilia pararẽt. siquidẽ dux Iulicurgij Suecias partes fouens & ipse per hãc belli opportunitatẽ suũ principatũ nititur ampliare. Rocchẽsẽ vrbẽ maritimã cũ portu vi occupat, vbi ad ciues in officio amicitiaq; retinẽdos munitiones & arcẽ excitat. In ciues, qui eius imperiũ molestius ferre viderentur magna seueritate animaduertit fuit autẽ causa captiuitatis vrbanæ vrbanũ dissidium, quòd plebs ab vrbanis magistratibus dissentiret, quia iam magistratus plebem tyrannicum in morem tractarent, nam per illam seditionem, domesticasque discordias vrbs in eius potestatẽ venerat. at quidã præstantiores ægrè ferentes eius ducis imperiũ existimabãt se per iniuriam opprimi, cũ liberi essent in morem liberarum vrbiũ, & sub tutela imperij præterea. Illud autem fiebat à Io. Alberto Iulicurgij duce quòd pro viribus Sueuis partibus studeret, fiebãt cal lidè hi bellici apparatus ad vires reficiendas, quoniam cum paulo ante dimicatum esset ab ijs regibus collatis signis, cæsa fuerant circiter quinque millia Sueuorum, & bellica tormenta campestria viginti capta cum parua omnino Daniæ Regis iactura; quamuis Sueui contrà vrbe Varemburgo & arce potiti fuerant vi armorum quinto conatu, quam vrbem Daniæ populi Burbengam appellant. Illa cum diutius Sueuorum vires sustinuisset, cæsi trucidatique sunt omnes puberes præter mulieres & virgines quasdam captiuas abductas. Vrbs flammis absumpta est, at arx firmioribus præsidijs & omni genere bellicorum apparatuum diligentius munita, ne in potestatem hostium rediret. Illa victoria potiti Sueui Daniæ copias paulatim sese intra suos fines recipientes insequuntur vel Helmestato vrbe opulenta & frequente à tergo relicta. Vt vero magis etiam Daniæ vires distraherentur Io. Albertus Iulicurgiensis & Henricus Suessionum dux nomine Regis Sueui Limiros cum triginta Germanorum cohortibus & tribus millibus equitum inuadunt. his afflictis multis in cursionibus ac prælijs populabundi vagati decernunt

Pugna Gallorũ & Hispanorum in Indijs.

Hispanorũ perfidia.

Byzantij incendium.

Templa Byzantij vsta.

Vinum vetitum.

Classis reditus Byzãtiũ pompa.

Rocchensis vrbs capta.

Seditio Rocchensium.

Sueuorũ clades.

Varem burgũ siue Burbenga capta & incensa.

aduerſus Holſtainum Daniæ Regi coniunctum, & Ditmarenſes ſubactos vi, cum vrbs fuiſſet libera, ſigna conferre. Limiros autem callidè inuadunt, experiunturq; regio nomine an Auguſtus Saxonum Dux Daniæ Regis affinis arma moueret; quod ſi fieret, aucuparentur illam opportunitatem belli illi inferendi, quo paternum principatum Federici filijs reſtituerent per vim Cæſaris illis ereptum. Quòd ad res Cæſarianas, Suendius tametſi morbo laborabat, tamen quia Turcæ perpetuis incurſionibus fines illos infeſtarent, bellici apparatus fieri, minutis preliis certari, multi vtrinque occidi non ceſſabant. ſed quoniam inter pugnandum videbatur agi de pace Turcę colligunt vaſa ad profectionem, Tranſylnanusq; ſuos contrahit in hyberna. Cæſariani conſimiliter caſtris relictis Caſſouium ſe recipiunt ad vberiorem annonę copiam, quòd iam cœptum eſſet in caſtris penuria laborare, cum etiam multi grauiſſimi morbi, ſebresq; malignæ multos inuaſiſſent. Tranſyluano copiis in hyberna contractis nuntiatur multos eſſe fautores Cæſarianarum partium, quare omnes tum nocentes & inſidiarum conſcios ſuſpendio necari iubet. Suendius per literas inſtat Cæſari ne bellicos apparatus prætermitteret, atque hortatur vt parum fidei blanditiis hoſtilibus adhiberet, quamuis Turca pacem appareret expetere, quòd omnia doloſè & fraudulenter agi comperiſſet è clandeſtinis apparatibus bellicis, quod fiebat vt Turcę imparatos Cæſarianos facilius opprimerent ac nihil tale opinantes. Suendius ipſe certè nulli militari induſtriæ parcit, omnesq; diligentis & ſtrenui ducis partes explet; quare cum Alba regalis paucis præſidiis munita eſſe diceretur Ecchium Salmam Bregetio mittit cum magna manu armatorum. cum Salma, Caſſouio, aliisq; finitimis è caſtellis exiuit iuſſus equitatus, & qui tormenta traherent, aliasq; res neceſſarias conueherent. Atqui niſi Cæſaris iuſſu ex ipſo itinere Salma reuocatus fuiſſet, qui nollet videri interrupiſſe ſpem pacis, vrbe ſine controuerſia potitus fuiſſet. alliciebat ad ſpem potiundæ vrbis non ſolùm imbecillitas præſidiorum, ſed etiam iudicis ipſius vrbis cum Cæſarianis occulta conſpiratio, qui vxorem & filios tanquam obſides ac pignus incontaminatæ fidei miſerat ad Salmam. ſic autem res compoſita & inſtituta fuerat, vt per noctem altera pars bellicorum tormentorum abſtraheretur à mœnibus, altera ita includeretur vt Turcæ repente vti non poſſent. atque vbi primùm portę recluderentur ad emittenda iumenta, Salma cum inſtructis copiis vrbem inuaderet. quòd ſi Turcæ illi pauci reſiſtere conati eſſent, coniurati ciues, qui portas cuſtodiebant, continnò eos adorirentur, ac portam aperirent. nam & alii complures Turcarum imperii pertæſi cum iudice conſenſerant. Iudex vbi res ad ſtatutum tempus non fuiſſet tranſacta, neque copiæ Cæſarianæ apparuiſſent, Palodam profugit. Turcæ cognitis inſidiis multos ciues palis affigunt, inter quos innocentes quoſdam, & omnium prorſus inſidiarum ignaros. Reuocandi Salmæ ex itinere cauſa fuit quòd agebatur de pace, vt diximus, Iuliobonæ actius cum oratoribus ad hoc præcipue negotium miſſis, atque ipſe Cæſar hac de cauſa Georgium Hoſſutotum ad Solimanum miſerat oratorem; ne ex altera parte bellum gerere, ex altera pacem procurare doloſè videri poſſet. quare omnia caſtellorum præſidia interim iuſſa ſunt ab incurſionibus abſtinere. Hoſſutotus adductis ſecum quibuſdam Turcis inſignibus, qui hactenus fuerant captiui, Curtam profectus deploma obtinet à purpurato vt liceat progredi, à quo perbenignè accipitur. Sed iam Auguſtus dux Saxonum oblata ſpe pacis ſuum equitatum reuocat atque alii proceres Germani complures concedente Cæſare redeunt è caſtris. Turcæ contrà ſenſim atque paulatim cuſtodias adaugent. incurſiones faciunt in agros finitimos. Tum Bregetium vſque incurrentes animalia vndiq; rapiunt, & captiuos homines abducunt in ſeruitutem. Derſfius vir ſtrenuus Nitriæ oppidi gubernator multos Turcas palantes obuios trucidat. duos Ianizzerorum præfectos capit. prædam recuperat. captiuos ſoluit. libertatique reſtituit. Suendius his auditis incurſionibus & ipſe leuibus preliis pugnat. circiter trecentos mittit ad prædam è caſtris. fiunt obuii mille Turcę & ipſi prædabundi. conſeritur prœlium. cæduntur multi Turcæ, inter quos fuit Lippa quidam magnæ exiſtimationis. pauci ceciderunt è Suendianis. Sed quia iam propè hyemaret purpuratus Tibiſci ſuos in caſtris retinet. reparationes inſtituit. Tibiſcum munit. cum nonnihil à Schuendianis copiis infeſtaretur, poſcit fieri inducias. Suendius his conditionibus fieri non oportere reſpondet poſt recentes inſidias & proditiones. Quòd ſi Riuulus oppidum per proditionem captum per inducias reſtituatur, vbi erant ſodinæ metallorum, & vniuerſus Erdei ager cum vrbe, ſic demum inducias poſſe inueniri. Cæterum rex Daniæ cum ignarus captiuitatis Varemburgi commeatum in eius arcem eſſet importaturus commiſſa pugna in agro Raunafoldio cum Sueuis obuiam prodeuntibus multos Sueuos trucidat. pugnatur fortiter ab vtriſque. ceciderunt è Sueuis circiter quatuor hominum millia, è copiis Daniæ Regis paulo plures ſexcentis. capta

Sueuorum clades.

ſunt quinquaginta & ſex tormenta, & ſex equitum vexilla, ac ſeptem peditum ſigna. Quædam aguntur inter Germanos hoſtiliter, & inter copias duorum regum, Condæus filiam Longouillii

Condæi nuptiæ.

reguli ducit in matrimonium. magnificas nuptias parat. Gallum regem de more Gallorum procerum inuitat ad nuptias: nam Reges inuitati humanitatis cauſa ſolent plerunque ac ferè ſemper ad huiuſmodi celebritates accedere. Rex nefas eſſe reſpondet Regi ad eas nuptias, cum & de ratione ſacrorum diſſentiret, & ſæpius inuitatus ad ſacra cum Rege noluiſſet intereſſe: Nam neque tacto quidem limine templi Condæus ipſe accedentem regem relinquere conſueuerat. Dum minutis prœliis decertatur in finibus Pannoniæ, multi capti ſunt exploratores, qui Cæſarianas munitiones perluſtrarent recognoſcerentq; ad expugnationem in annum ſequentem; qui affirmabant Solimanum ipſum tranſacta proxima hyeme ad illam expeditionem eſſe venturum. affirmabat

Solimani aduētus in Pannoniam præſcitur.

iſtud ipſum Scaphir Vaida à ſecretis purpurati Curtenſis. afferebant hoc ipſum exploratores multi Byzantio. Significabat iſtud ipſum edictum Solimani, quo vetabantur ſub pœna capitis agreſtes ſoliti vtrique imperatori ſoluere tributum, illud dare Maximiliano. ſic omnia via

ſunt

ſunt palàm reſpicere ad bellũ anni ſequentis, at non etiam ad pacem doloſa ſimulatione, & fraudibus res diſtrahebantur. His accedebant frequentes Turcarum incurſiones ad Pappam oppidum & in agrum Bregetinum & in alios fines Pannonicos, quibus frequentia mala Pannonibus inferebantur, & mutua odia finitimorum ſuccreſcebant in dies. Nam & Tranſyluanus hortatus fuerat Solimanum per literas, cui vtilem & facillimam Pannonicam expeditionem eſſe multis rationibus perſuadere nitebatur. Cæſar hiſce cognitis, auditiſque apparatibus bellicis, & quæ fiebant inſignia Byzantii in uer proximum, iubet Bregetium muniri, vbi copias anni ſequentis erat collecturus.

Tranſyluani literę ad Solimanum.

Imperat neque vendi annonam in exteras regiones, neque diuenditam alio importari.

Edicta Cæſaris de annona.

Boemos atque Pannones pedites mittit ad oppidi Metubarris defenſionem, tribunos ad colligendas copias. & quia proprię vires parui eſſe ponderis videbantur, parumque habere ſtabilimenti aduerſus tantas copias Imperatoris Solimani, qui cum quingentis millibus armatorum venturus eſſe dicebatur, comitia indicta ſunt Auguſtam vniuerſæ Germaniæ in menſem Decembrem.

Comitia Auguſtā indicta.

Eſt enim Chriſtianorum Imperatorum conſuetudo vbi ingens Turcarum tumultus inſtiterit, vt habeantur comitia Germanorum, quo ſinguli principes pro facultatibus, atque ſubditi pro conditionibus opē ferant defendendo Imperio, quod detulerunt. conſtant Germana comitia è tribus hominum generibus; è principibus eccleſiaſticis, principibus non conſecratis ſiue laicis vt aiunt, & liberis ciuitatibus, qui omnes ordines exiguum quoddam tributum quotannis diſſoluunt Imperatori. at vbi conſeruatio imperii ita popoſcerit, tenentur armatos homines ſuppeditare, & pecuniam præterea in bellicos ſumptus.

Comitia Germanica quę ſint.

Quantum verò tribuendum ſit pro opportunitatibus in ipſis comitiis decerni conſueuit penes Archiepiſcopum Mocontiacum principem Electorum, ac ſupremum Germanię cancellarium omnia comitiorum ſcripta ſunt & aſſeruantur in tabulario. pro Italia eſt Colonienſis. pro Gallia Treuirorum. laici ſunt Electores comes Palatinus, dux Saxonum, Marchio Sennonum. accedunt ad illa comitia laici & epiſcopi complures. liberę vrbes ſunt plures nonaginta, quarum popularem pleręque habent adminiſtrationem, cum tamen nonnullę ſint quę ab optimatibus adminiſtrentur. hæ ciuitates in comitiis ius habent tantum explicandæ ſuæ ſententiæ, at non etiam ſuffragiorum. Primùm conſultant inter ſe ſeparatim Electores tantum. Deinde Eccleſiaſtici & Laici ſeparatim, quod ab rege Romanorum aut imperatore propoſitum fuerit: atque in hoc concilium duo tantum pro abbatibus admittuntur, duo pro comitibus & proceribus, duo è ſingulis ordinibus.

Comitiorũ Germanorũ conſuetudo.

Cęſar hos monet vt acceperit per nuntios ingentes Solimani apparatus, & quod diceretur ipſe ad Pannonicam expeditionem eſſe venturus, quod tametſi non credebatur cum Solimanus eſſet ſenex & inualidus, ac videbatur difficile poſſe iudicari quod tam longi itineris labores ſuſtineret, tamen magnitudo & diligentia apparatuum hoc ita eſſe facillimè demonſtrabat. Principes comitiorum quamuis tantæ res vrgerent, tamen variis excuſationibus vtebantur, cur non poſſent conuenire, quia propriis & magnis negotiis diſtringerentur; & quia bellum inter Daniæ Sueuorumque Reges in Germania excitatum illos non pateretur metu propriorum larium è ſuis regionibus diſcedere. Cæſar inter hos Reges natas diſcordias per viros potentia & autoritate præſtantes nititur componere, quòd ea res tantis negotiis magnopere obeſſe videretur; quod etiam ſuperius ſed leuiter quidem & fruſtra tentauerat. Veruntamen res denique cum magna omnium populorum lætitia compoſita eſt, atque Sueuorum rex ob quietem concordiamque gentium ad omnes honeſtas conditiones perducitur, quorum differentię iudicatio & arbitrium Federico Saxonum & Buguntiorum ducibus cum Cæſare commiſſum eſt.

Pax Sueuorũ & Danię regum.

Alia erat præterea ratio, quæ principes nonnullos quominus venirent ad comitia retardaret, controuerſia nata nimirum inter duos fratres duces Vinarienſes generos ducis Intuergorum propter diuiſionem principatus, & munitionum in primis, quæ omnes erant in arbitrio fratris grandioris natu.

Vinarienſes cōtrouerſiæ.

Nam cum prius tres fuiſſent fratres, minore natu mortuo Federicus & Gulielmus reliqui duo ita conuenerant, vt alternè in ſingulos annos regnarent. vbi maior natu ſuũ annũ imperaſſet, captus dulcedine, ſuauitateque regnandi nolebat fratri cedere de principatu pro pactionibus, ea re Dux Intuergorum Elector non modo ipſe erat valde occupatus his rebus componendis, ſed etiam dux Saxonum Elector, qui ad hoc negotium tam honeſtum accitus fuerat ad opem ferendã, tuendãq; æquitatem. atque cum varię difficultates oritētur, videbatur fore opportunũ vt controuerſia ad comitia deferretur. Philippus etiam dux Cattorum excuſationē afferebat cur comitiis non poſſet intereſſe, quòd ſuus filius vxorem duceret filiam ducis Decumatum, qua re etiam principes nonnulli diſtinebantur, & proteſtātes ac proceres. His tot difficultatibus Cęſar angebatur cũ ad comitia Auguſtæ principes fruſtra expectaret, quia nihil ipſe ageret, cũ quotidie Solimani tantopere & Tranſyluani apparatus ſuccreſcere dicerentur. nã res ad bellũ iam apertè ſpectare apparebat, & ad certũ Solimani aduētũ. Hi apparatus cũ iam non obſcuri, ſed clari & conſpicui & vna omniu voce Germanis principibus nuntiarentur, inſtituunt procuratores ad comitia cum diplomatibus ampliſſimæ autoritatis, donec ipſi conuenirent. ſed Cæſar cum tantis de rebus ageretur, nihil agit cum procuratoribus, niſi principes ipſi aduentarent, ad quos etiam ſollicitandos proprios nuntios miſit. Interim Sabaudienſis ducis legatio accedit vt decideretur de controuerſia Caſalenſi, quæ ſibi intercedebat cũ Mantuano Duce.

Sabaudię & Mantuę ducũ cōtrouerſia de Caſale & monte ferrato.

Melitenſis militiæ magiſter quia tot bellorum ſumptibus afflictus fuiſſet, tanta equitum ſuorum clade, tanta omnium munitionum ruina affectus, cũ tantos Turcarum apparatus fieri Byzantii intelligeret, veritus claſſem ad inſulæ deuaſtationem ſequenti anno redituram, cogitauit ſuis rebus optimè conſultum iri ſi tot pericula ſequentis etiam anni deuitaret, inſulamque deſereret, quam cum præſentibus viribus ſe non poſſe defendere certò ſciebat. literas dedit ad Pont. & ad Philippũ regē, quibus ſuam ſententiam aperiebat. ſed

quoniam in maximo periculo & difficultate res Italę versabantur, si illa insula fuisset a Turcis occupata, Valettanus & amicas reprehensiones & promissa vtriusque principis liberalissima extorsit.

Melita instaurata.

Missa sunt etiam auxilia ad munitiones deuastatas instaurandas tria millia operarum è Sicilia, & in comitiis equitum decretum est vt noua vrbs reficeretur. vt dorsum terræ abscinderetur, vt fossa lata efficeretur quo mare adflueret, & arx Diui Hermetis diligenter instauraretur, atque ita institueretur vrbs noua vt ambos portus diuerberaret. Quod si classis ante erectas absolutasque munitiones accederet, postulat Valettanus decem armatorum millia. Quæ dum struuntur in Melita insula,

Pij Quarti mors & exequiarum pompa, ac ceremoniæ.

Pius Quartus Pont. pridie nonas Decembris naturę concessit. eius cadauer deportatum est in Diui Petri templum de more cæterorum Pont. atque ibi sepultum; cuius exequię cęptę sunt agi die quintodecimo mensis in hunc modum. Extructum est castellum quoddam præcelsum in medio templi diui Petri, quod duodecim columnis nigris suffulciebatur, atque ipsę columnæ depictæ erant informum multorum ossium mortuorum sparsim. Castellum illud ex omni latere spatiũ viginti & quinque pedum continebat. In medio castelli ipsius pyramis quædam funebris consurgebat, cuius in summo apice in quatuor angulis singulatim erant infixa quatuor nigra vexilla, atq; ipsum castellum multis vbique luminibus circuntegebatur. erat ibi quadratum cubile nigris velaminibus obtectum, vbi cadauer iacere fingebatur dum peragerentur exequię. Post sacra de more celebrata pro animabus defunctorum, purpurati sacrati patres denique conueniunt in sacrarium. Illuc paulopost conueniunt singulatim legationes Christianorum principum, quæ omnem operam suorum principum liberaliter pollicentur ad sanctę sedis apostolicæ beneficium & conseruationem, seque vltro offerunt siqua re opus sit per interregnum. ex omnibus illis purpuratis consurgit qui pręstat dignitate & ętate cæteris omnibus sacri ordinis, si vtrunque contingat: sin autem, qui præstet dignitate. Ille vniuersi purpuratorum concilij nomine gratias agit, sibique gratissimam esse illam principis liberalitatem respondet. Illæ exequiæ celebrantur quotidie à die sepulti pontificis, donec purpurati patres ad nouum pontificem creandum conueniant. quibus profectis mox in amplam aulam confectis proprijs singulorum patrum tabernaculis ligneis includuntur cum duobus tantum ministris, quibus simplex genus cibi afferri solet per leges inclusis, donec

Cõclauis vocati mos, siue concilij creandorum Pontificum.

Pontificem creauerint, at non multa opiparorum eduliorum genera, ne res diutius prorogetur, coganturque vel per illam frugalitatem & simplicem victus rationem ad celeritatem electionis. Ad horum patrum sic inclusorum custodias & tutelam collectæ sunt quinque Italorum peditum cohortes, quibus præfectus est Annibal Altempsius siue Amasiensis. Cæsar interea cum de duarum sororum nuptijs pertractatum esset à viris prudentia & autoritate præstantibus, alteram Ioannã nomine Francisco Hetruriæ principi Cosmi Ducis filio in matrimonio locat: alteram Barbaram vocatam Alphonso Ferratię Duci mortua prima vxore, cũ ambę virgines propter bonitatem morum & venustatem non vulgarem dignæ viderentur Austriaca sublimitate & tantis principibus: quæ cũ magna & regia pompa ad maritos sunt perductę, multis vndique & occurrentibus, & comitantibus insignibus principibus Germanis & Italis. protractis illis comitiis ad septimum vsq; idus Ianuarij, qui fuit anni sequentis sexti a partu Virginis post mille quingentos & sexaginta, multisque

1566

contentionibus excitatis, tandem diuino potius quam ipsorum patrum consilio aut humana opera Michael Ghislerus monachus Dominicanus Buschensis, nam Buscum pagus est non procul ab Alexandria palearia vrbe non ignobili Insubrum, ordinis prædicatorum Pontifex deligitur, humili quidem loco natus, sed vir bonus, & acerrimus catholicę religionis defensor. Hic propter suam integritatem & bonitatem ingenij prius fuerat quęsitor hæreticæ prauitatis. & propter egregiè nauatam operam in eo magistratu dignus est habitus qui Nepetę episcopus crearetur, ac demum ob eximiam probitatem à Paulo quarto in purpuratorum sacrorum patrum senatum cooptaretur.

Pius Quintus Põt. creatus.

coronatus est die decimo ab electione & Pius Quintus vocatus fuit. Hic statim atque dignitatem pontificiam, imperiumq; suscepit, omnia præclari & optimi pontificis dedit indicia, demonstrauitque se solam prudentiam & probitatem & virtutes ipsas veram esse nobilitatem censere, quæ non in prętantia maiorum, aut in opulentia, aut in frequentia assectarum, aut in iis quę sunt extra nos, omnino posita est, sed in bonitate ingenij diuinitateque iudicij consistit, quod omni vanæ inaniq, nobilitate sine virtute longo spatio est anteferendum. atque cum intelligeret solas leges optimas

Leges anima ciuitatum. religio anima legum.

esse animam ciuitatum, legumque ipsarum animam esse religionem, cum omnes leges improbæ sint, vel potius immaniatyrannicaque mortalium dementię instinita, quę cum religione, cultuque diuino non consentiant, maximè necessarium duxit in reformandis deprauatis moribus ciuium vt a sacerdotibus, sacrisque initiatis hominibus inciperetur. Nam ridiculum se præbet is, qui de sobrietate & temperantia ebrius disputauerit, cæterosque ad sobrietatem homines adhortetur, si in concilio ipsaque sobria oratione forte vomuerit. Neque enim reliquos homines informare ad virtutem ille commodè potest, cuius domus multis vndique vitiis scateat.

Pontificis reformatio.

Idcirco primum omnium nouus Pontifex suos domesticos ac familiares omnes ad se vocari iubet, atque ad sanctitatem vitę, ad integritatem, ad innocentiam cohortatur in hunc modum.

Oratio Põt.

Si verè Christi imitatores esse volumus fratres carissimi, quales certè esse debemus, & iam ab incunabulis nos futuros professi sumus, necesse est vt omnia impura flagitia prius ex animis nostris eiiciamus, habeamusque contubernales simplicitatem, innocentiam, sapientiam, mutuamque inter nos charitatem ac fraternam verè dilectionem, quę certe virtutes cum ambitione, auaritia, libine, odio consistere non possunt. Atqui frustra recreati sumus per crucem & sanguinem domini nostri Iesu Christi, si solo Christianorum nomine contenti nihil pręterea ad imitationem ducis & magistri nostri sapientissimi agamus, eiusque salubres monitus, diuinaque pręcepta, & sanctissima exempla negligamus. Enimuero vereor

teor fratres ne vel per hoc ipsum nomen Christianorum, diuinam potius indignationem in nos irritemus, omnemque Dei clementiam a nobis auertamus, quam assequamur aliquid commodi, si sanctitatem integritatemque Christianę & catholicę religionis cognoscentes, illam tamen parui faciamus & negligamus. Quis enim sese amicum esse alicuius principis profiteri audeat optimis eius institutis conculcatis & pro nihilo habitis? aut qui Deum ita habuerit aduersarium, quo pacto non infelicissimus esse poterit? Siquis est igitur Dei, religionisque contemptor, aut siquis est qui salutem felicitatemque suam parui faciat, ille ne huiusce sanctę sedis felicitatem euertat iram diuinam in se concitans, aut ne vrbem Romam aliquo scelere contaminet, scito sibi quàm citissimè ex hac vrbe esse profugiendum: quia nemo me pontifice aut Deum impune contemnet, aut aliquod graue scelus committet. Neque vero satis esse sibi quisque vestrum esse viro bono existimare debet, nisi eandem probitatem in familia sua esse procurauerit, cum nemo vel seruus vel amicus nefarius viro bono diutius placere possit, quare iure malus seruus mali domini seruus censeri debet, qui diutius illo vtatur. His auditis omnes pontificis familiares demissioribus ac lætioribus animis discedunt. Sed quoniam omnis pompa & omnis vestium magnificentia & nimius cultus corporis comites habent lasciuiam, superbiam, ceterorum contemptum & effrænatam libidinem plerunque, mirifica prudentia pontificis & facilitate dexteritateque efficitur vt familiares paulatim omnē vestium pompam magnificentiamque deposuerint. Hanc vestitus moderationem & instituta rerum familiarium, patres purpurati non inuiti sequuntur. ex quo patuit omnium virtutum ac vitiorum rationes non aliunde, quàm è principum institutis euenire. Illa postea morum ac vestitus reformatio manauit ad Romanos etiam ciues & artifices, quod facile factu fuit, quia non solum oratione, sed etiam exemplo pontifex ipse demonstraret hanc vitæ rationem optimo cuique ac sapiētissimo eligendam esse.

Vestes lasciuæ depositæ a Sacerdotibus.

Nam a seipso primum incipiēs multos magnificos apparatus, multos seruos, multam victus magnificentiam tollit ad euertendam ambitionem, illaque omnia sibi adimit, quę vulgus illustria, magnifica, admirabilia existimat, quęque inuidiosa potius imprudentibus & superuacanea, quam necessaria pontifici viro bono præsertim videri possunt. Quippe cum beneuolentia populorum multo magis principes tutos faciat, quam vlla ministrorum copia & arma & bellici apparatus, quæ omnia magis sunt tyrannorum quàm bonorum principum sępimenta: atque magis necessaria illis qui se metui, quam qui legitimè dominari velint.

Sui ipsius reformatio.

Sed quoniam reliquę virtutes fingi possunt ab illis, qui videri cupiūt potius & dici, quā esse viri boni, omniumq; virtutū propè index est lapis certissimus auri contemptus, & quędam in eo contemnendo animi celsitudo, quoniamq; nemo auarus alium iure eiusdem vitij reprehenderit, pontifex primum se ipsum reformauit nō solum ambitione, sed etiam omni auaritia ex animo exterminata. Primum igitur omnium Romanis minuit sumptus & vectigalia. vniuersas leuiorum equitum custodias corporis dimittit, ne illis alendis non necessarijs tributis populos grauare cogeretur. Vectigal vini quadraginta assium in singulos cados grauissimum, quod a Pio Quarto fuerat excogitatum & impositum, perpetua lege sustulit.

Omnium virtutum lapis index auri cōtemptus.

atque non ex ipsis solum rebus, sed etiam ex optimis responsis, qualis eius animus fuerit, licet cognoscere, cum responsa plerunque sint præclara animorum indicia non minus quam res gestæ fortasse. Nam episcopum proponentem quandam rationem colligendæ pecunię hortatus est ad probitatem, cum diceret, ecclesiam Dei magis viris bonis & moderatis egere, quàm auro. rursus carpenti cuidam eius frugalitatem & persimoniam, cum omnem exuperātiam, vt diximus, sibi amputasset atque ademisset, respondit, pompam splendoremque & epularum magnificentiā esse cōmunem viris bonis & malis. esse virorum bonorum magis animi magnificentiam his contemnendis exercere, quàm parandis, cum præsertim natura paucis sit contenta. cum rogaretur à Pompeio Castrensi vt confirmaretur ipse Pompeius tormentarij negotij magister, sicuti fuerat institutus à Pio Quarto, Pontifex percunctatus est an calleret theologiam. cum diceret Pompeius se militem esse, at non theologum, ait pontifex non esse illum pontificis rationibus accommodatum, cum precibus & theologicis rationibus dimicandum sit aduersus hæreticos, at non tormentis, quæ nemini persuadent. deinde cohortanti cuidam vt memor esset coniunctorum suorum, respondit se non fuisse assumptum ad eam dignitatem vel sua vel suorum causa, sed ecclesiæ Dei, & communis animarum omnium Christianorum salutis. cum vero mos sit per celebritatem coronationis vt noua pecunia in populum proiiciatur, satius esse duxit vt ea erogaretur pauperibus in vnum locum coarctatis & singulatim postmodo exeuntibus. Iam vndique legationes sese ad iter accingebant, quæ gratulatum pro noua dignitate a principibus mittebantur, & ad præstandam de more obedientiā, cū omnia Romæ plena essent insignis lętitię.

Preclara Pōt. responsa.

Sub idē ferè tēpus quo pōtifex creatur, Londini visę sunt duæ stellæ crinitę per meridiem quę solem sequebantur, atque non sine magno mortalium terrore dicitur visa fuisse manus insignis magnitudinis è nubibus erumpens, quę gladium intentās solem versus extenderetur.

Prodigia.

at vero quoniam bellici apparatus Turcarum insignes fieri dicebantur quotidie, ita vt omnibus apparerent formidabiles, petitum est à Cæsare per negotiatores Philippi Regis, vt liceret colligere in Germania quatuor Regimenta Germanorū peditū, quod facile cōcessum est. aliud ad Galathes, aliud ad litora Neapolitana, aliud ad fines & præsidia Insubrū missū est. singulis regimentis colligendis missi sunt Albericus Lodronius, Annibal Amasiensis, Io. Baptista Arcuensis, & Paris Comes, qui statim collectis ac censis copiis in Italiam contendunt. Cæsar dum Augustæ tantis de rebus ægrè fert tarditatem comitiorum, & iam aduentaret carnisprivium, multa ludicra celebrantur. Principes demum conuenire incipiunt, atque primus omnium Sennonum elector dux in itinere morbo correptus coactus est redire, pro quo Georgius filius & nepotes iussi sunt esse apud Cæsarem in eius vsque aduentum. deinde aliis electoribus accedentibus cū magna

pompa

pompa obuiam itum eſt ſigillatim à Cæſare honoris gratia. Cæſar in tanta rerum magnitudine à pontifice etiam ſubſidia petenda cenſet, quia non de imperio ſolùm, ſed etiam de Chriſtianorum omnium ſalute denique ac religione ageretur. idcirco Reumillerem Romam mittit ad imploranda auxilia, qui eodem tempore fungeretur officio gratulationis pro dignitate ſibi nuper delata. Pontifex quinquaginta nummùm millia in ſingulos annos promittit, atque dimidium ſtatim curat numerandum. multa conuiuia viciſſim fiunt Auguſtæ, tanquam ad ludicra quædam, at non ad reſiſtendum ingentibus copijs potentiſſimi & infeſtiſſimi Chriſtiano nomini Solimani conueniſſent; & ad libertatem, principatus, ſalutem ſuam, omniumque ſuorum defenſionem, quæ non prouocationibus poculorum, ſed armis & conſilio ſunt protegenda. ſed hæc videbantur poſſe fieri dum omnes principes ad comitia conuenirent. Cæſar interim ſuorum principatuum inueſtituram Lantgrauio Cattorum duci & purpurato Harudo per procuratores concedit. deinde abbati Chempteenſi, qui coràm illam accepit. cum omnes qui ad comitia expectabantur aduentaſſent, Cæſar nullum tempus amittēdū ratus ad oct. Cal. Aprilis congregatis principibus proponit imminentis belli magnitudinem. Oſtendit quanti apparatus fieri dicerentur à Solimano, quantusque peditatus & equitatus colligeretur. & quòd quanto maioribus poſſet copijs ad obſidendam Iuliobonam in Pannoniam erat venturus, cum quingenta millia armatorum parari diceretur. quòd non de aliqua re leui tractabatur, ſed de vrbe ampliſſima domicilio Imperij ac metropoli eius regionis, qua capta iamiam omnibus finitimis vrbibus atque oppidis atrociſſimum & ſempiternum bellum imminebat. Agi enim in præſenti non tantum de Iuliobonæ captiuitate, quantum de regno totius Pannoniæ ſuperioris & inferioris, de quorū ſalute actum eſſet neceſſario Iuliobona ſubiugata. Agi de finitimis vrbibus. Agi de totius Germaniæ denique libertate, de religione, de facultatibus, de laribus ac focis ſingulorum. Præſtare opem ferre dum hoſtis adhuc procul abeſt ab horū principū finibus, quàm expectare vt de ſuis quiſq; dimicare cogeretur. Quę quidē calamitas omnib. Germanis principibus eſſet expectanda, ſi Iuliobona per inopiam ſubſidiorum in poteſtatem hoſtium veniſſet. Rogat hos omnes poſtremo vt obliteratis ex animo mutuis ſimultatibus ad extinguendum & auertendum commune incendium omnes concordibus ſententijs accederent, cum hoc periculum facile poſſet ob ſuam atrocitatem omnes priuatas diſcordias iure conſopire. His ita à Cæſare propoſitis Dux vindeliciæ Cæſaris nomine haſce conditiones proponit ſuæ petitionis. Vt hæreſes omnes euellantur in pacis conditionibus contentæ, & quæ paci ipſi viderentur aduerſari. Vt auxilia ad Imperij conſeruationem aduerſus communem hoſtem fierent quadraginta peditum octo equitum millium in octo menſes: quorum auxiliorum poſtea dimidium in ſex menſes conceſſum eſt in ſex annos, quæ auxilia intelligeretur pecunia poſtmodo diſſoluenda in ſtipendia ab ipſo Cæſare pro opportunitate bellorum. Vt ageretur de reformanda Cæſarea camera Neomagi, vtque ea obſeruarētur quæ forent inſtituta. Vt ſtatuta monetarum curarentur ſeruari, & pax publica inter vniuerſos Germanos. Vt controuerſiæ quorundam principum de præcedentia componerentur. Vt imperaretur Finalis colonis, qui populi ſunt regionis Aemiliæ Cæſaris nomine vt arma deponerent, ad quod negotium vnus è conſiliarijs cum pręfecto Tridentino mitteretur. Imperatum eſt etiam Cæſaris & comitiorum nomine Danię, Sueuorumq; regibus ſub grauiſſimis pęnis vt arma deponerent, atque omnibus imperatum eſt ne ferrent ſubſidia. Suetię rex, qui ſeſe Cęſaris arbitrio obtemperaturum promiſerat, vbi acquieuiſſet tentaſſetque diſcordias componere percepto illo mandato, obliterat ex animo omnem opinionem compoſitionis, quare ambo ad maiores bellicos apparatus faciendos animum conuertunt. Carolus Cęſaris frater archidux Poſſonij, quod eſt oppidum Pannonię, hac ipſa de cauſā habet comitia, in quibus Pannones non ſolùm omne genus auxilij Cęſari promittunt, verum etiam ſeipſos vltro venturos ad illud bellum profitebantur; ſi Cęſar, aut aliquis è fratribus aduentaret. Poſtea itum eſt Iuliobonam ad comitia, in quibus decretum eſt vt pro ſingulis domibus ſingulatim totidem floreni, quod eſt genus pecunię, diſſoluerentur in ſumptus bellicos. Vt quicunque eſſet nobilis, cuiusque prouentus accederet ſaltem ad centum florenos, ille ſuis ſumptibus equum alere teneretur in bellicam opportunitatem. Vt operę Iuliobonam mitterentur ad extruēdas munitiones. Vt nemo ſeruum caperet, cuius ratio anteactę vitę eſſet ignota, niſi prioris domini accepto teſtimonio. Vt è ſingulis familijs quintus, decimus, trigeſimus ad bellum exiret. Vetitum eſt in omnibus Auſtrię, Marcomanorum, Pannonumque finibus, nequis externa ſtipendia mereretur. Fit edictum Iuliobonę vt omnes ſibi annonam in annum compararent, quod qui facere non poſſet, excederet ex vrbe. ſolutis Auguſtanis comitijs conceſſę ſunt cum magnifica pompa, vt fieri conſueuit per huiuſmodi opportunitates, inueſtiturę ſuorum principatuum Germanis principibus. Acceſſerant & legationes Heluetiorum ad confirmanda priuilegia. & poſt modo ſubditi marchionis finalis, qui inſtabant Cæſari vt à marchionis imperio liberarentur. acceſſit & Gulielmus Gonzaga Dux Mantuanus, & paulopoſt Emanuel Philibertus dux Allobrogum ad offerenda Cæſari auxilia, & petentes vt decideretur controuerſia, quam habebant de Caſalis & Monsferrati principatu. ſed quoniam de religione controuerſia nimis eſſet difficilis, & quę difficultates huiuſmodi temporum non poſtularet, res dilata eſt in aliam meliorem occaſionem, iuſſaq; ſunt arma & copiæ ad inſtans bellum comparari. Quædum agerentur in Auguſtanis comitijs, Caniſia oppidum Pannoniæ diſtans à Metubarri circiter triginta milliaria ſumma diligentia munitur. Illi muniendæ præerat dux quidam cum octingentis peditibus Pannonibus, à quo non procul diſtabat filius Serini comitis cum magna & expeditiſſima ala equitum. Solimanus item Byzantij apparatus bellicos ſingulari diligentia procurare. omnesquotquot commodè poſſet non ſolum terreſtres copias ſed etiam ingentem claſſem inſtruere. vndique remiges Byzantium & in minorem Aſiam accinbere.

Pont. auxilia miſſa Cæſari.

Maximiliani cęſ. oratio.

Petitiones Cęſaris i comitijs Auguſtanis.

Edictum Cęſaris regibus obnūtiatum irā excitat.

Iuliobonæ comitia.

Edictum de annona.

Inueſtituræ cōceſſę Germanis.

Caniſia munita.

bere. supremæ autoritatis purpuratus instare artificibus in nauali cum purpurato rebus maritimis præfecto. Nam Solimanus non erat nisi instructa classe Byzantio exiturus. nauim actuariam & duas mahonas campestribus tormentis currulibus, & multo ferro laborato ad multa artificia, & globis ferreis, & aliis bellicis apparatibus onerātur, quę per Danubium ad castra conueherentur. Iubentur omnia Turcica nauigia bellica per Danubium nauigantia Taurumnum connenire. conceditur licentia Ianizzeris de more per has opportunitates, vt equos capiant vbicunque inuenerint. Solimanus iubet proponi suspendii supplicium nisi omnes copię conueniāt Byzantium ad septimū Cal. Maii. iubet quantum fieri possit copiarum Georgianorum conuenire, qui sunt populi agrestes sanè feroces Armenię finitimi. Iubetur Ferratus purpuratus Curtensis castra cum Transyluano cōiungere. Schauder purpuratus præficitur Byzantio. Selimus simulato metu & trepidatione ob bellicos motus regis Persarum in iis finibus cum quadraginta millibus equitum relinqui procurat cum imperio rerum bellicarum ad illos fines tutandos. Mahometus vir callidus & gnarus qui essent domestici & participes consuetudinis imperatoriæ, cum omnia prope sint venalia apud Turcas, quamuis putabatur fore priuatus à præfectura Nicomedię, tamen per largitiones purpuratis & Solimano sibi conciliatis sufficitur in Memphiticam præfecturam: qui vt studere rebus imperatoris, videretur, deosque ipsi imperatori conciliare propitios, cum iubeat lex Turcas omnes à vino abstinere, vt dictum est, curauit ibi vt omnia vasa vinaria infringerentur, pręter illa quæ essent in cornu Byzantii siqua reliqua essent inuenta. atque nequid contra leges suas sacras commissum diuinam indignationem prouocaret in Turcas, proponit capitale supplicium denuo vinum bibentibus vbique præter quam in cornu Byzantii. sed quia mortuo Valetiano magistro militiæ atque ordinis Melitensis viro summę virtutis, vt diximus, suffectus fuerat Petrus Montius vir Gallus, ille singulari vigilantia curat Melitæ munitiones instaurari; quia verebatur ne tota vis belli Turcici in illam insulam conuerteretur, quamuis appareret minari Pannoniæ finibus. Vrbs vetus Melita destituta est, atq; noua extructa in eo dorso quod protēditur erga Diui Hermetis munitionem cū vtrinque mari claudatur, neque esset nisi per longum pontem accessibilis, quæ propè inexpugnabilis videri possit. inuentus est fons aquæ dulcis in iaciendis fundamentis sane abundantissimus. contulerunt multam pecuniam in sumptus munitionis Pontifex, & Philippus rex & Lusitanus, cum sit validissimum propugnaculum nunc habendum Christianorum aduersus barbaras & immanes nationes. & quoniā in terra Florida vocata, munitionem Baomam Galli possidebant ad tria millia passuum distantē à mari, ibi duo erāt tribuni Galli, qui regioni imperabāt Laudamirus & Io. Ribaultus, illi quia regio fertilissima & salubris visa esset, decernunt communi consilio coloniam eo deducere, quamobrem Ribaultus, & regulus hoc cōsilio traiecit in Galliā relictis omnibus Laudomiro p̄sidiis. obtinet à Gallo Rege posse deducere coloniam in quam ascripti sunt & capitis condemnati, & qui ob ęs alienum solum verterent, & milites, & artifices variarum artium, qui omnes ad Dioppám, is est portus Hormaniæ, septem ingentia nauigia conscendunt, erant ad quinque millia hominum & pueri ac fęminæ & tormenta, qui cum ad Cal. Iunias conscendissent idibus sextilis ferè in insulam perueniūt. magna exceptæ sunt cum lętitię significatione, atque cum è quatuor omnia exportata fuissent, tria iussa sunt ad fluuium nauigare, ad quæ vbi accessissent forte quinque Hispana nauigia per simulationem amicitiæ, ac lenitatem verborum, & obscuram noctem repente Gallicana nihil tale expectantia tormentorum globis petunt. sed cum fuga vix possent Galli seruari tanta exorta est repente tempestas maris vt Hispani magis de vita quam de insequendo Gallo cogitare coacti sint. disrupta sunt tamen Gallica nauigia & Ribaultus, cū suis qui erant ferè octingēti seruatus ex vndis ad munitionem contendit. cum ad fluuium Delphinum nomine accessisset rapidum & amplum, vix eū inuentis lintribus traiecit, missis prius duobus nuntiis ad vlteriorem ripam, vbi erant ad centum & viginti Hispani armati, rogatum vti tantarum miseriarum Christianorum misereantur, quos placide traiicere paterentur. Hispani data fide hos sinunt traiicere inermes & afflictos. at vbi traiecissent omnes per summam perfidiam & crudelitatem sunt trucidari. vnum fuisse reliquum dicunt Christophorum Bertonem qui parum credens Hispanorum fidei noluit se credere aut fluuiū transire, qui vidit in vlteriore ripa illos & trucidari, & abscissa capita sarissis infixa extolli tanquam honorificentissima trophæa. quod vbi rediisset Diepam Normaniæ non sine lacrymis narrauit. per idem fere tempus Monluchius regulus eius filius, qui erat cum potestate proregia in Sequanis captus desiderio amplianda regiæ ditionis in nouis Indiis ad occasum collectis mille & ducentis Gallis communibus viribus cum fratre & regulo Pompadorio tria insignis magnitudinis nauigia armat multis & bellicis tormentis & bellico apparatu, multumq́ue commeatum imponit. captum est iter Grineam versus, sed post multorum dierum nauigationem ita inuasit perturbauitque maris tempestas, vt ad Maderam denique peruentum sit. vbi maxima copia cannarum sacchari nascitur, quod etiam vulgus Maderę vocat. peruenit huc Monluchius eò consilio vt ad Guineam penetraret ad litora oceani Aethiopiam versus, quæ est sub zona tērrida. eò putat se posse facere descensionem & aquari pro amicitia Gallorum cum lusitanis, quare illud petitum mittit. at Lusitaui pro responso arma capiunt, glandiumq; frequenti procella vulnerant. illam iniuriam, vel potius insolentiam Monluchius non ęquo animo ferendum ratus eductis suis copiis in vrbem vnde egressi fuerant Lusitaui progreditur ad eam expugnandum. egressos ciues iubetur frater per aliud iter a tergo adoriri cum pugnam iniissent, quare circumuenti à Gallis ad vnum ferè trucidantur. extractis deinde tormentis vrbs concussa captaq; est, & vniuersa insula in potestatem Gallorum redacta. sed cum Monluchius glande transfixus paucos post dies decessisset, reliqui Galli de vlteriore nauigatione minime solliciti in patriam moesti reuertuntur. Transyluanus, qui hortatus fuerat Solimanum

Solimani apparatus bellici.

Omnia venalia apud Turcas.

Mahometti artes.

Vinū vetitū.

num

num ad illam expeditionem, sciebatque illum esse venturum, non modo faciebat ingentes bellicos apparatus dum fierent Augustana comitia, verum etiam sollicitabat per literas animos Pannonum ad suas partes amplexandas, qui etiam ad omnes ordines literas dedit huiusmodi; Ioãnes secundus

Literæ trãsyluani.

Dei gratia electus Hũgariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex. Præstabiles, magnifici, egregii nobiles nobis sincerè dilectis salutem, & gratiæ nostræ erga vos beneuolam oblationem. Potentissimus Imperator Turcarum benefactor noster clementissimus per literas per præstantem Guisum & legatorem suum proximè serio nobis mandauit vt vniuersos status & ordines regni Hungariæ ad fidem & obsequentiam nobis præstandam beneuole hortaremur. Pergratum enim sibi videri si mutuam inter se Hungari concordiam amplecterentur, & eam constanter fouerent, ac obsequẽtiam in nos paribus notis contestarentur. Inde enim afflicti regni Hungariç publica conseruatio & statuum & omnium ordinum quies, & tuta cuique in suis sedibus permansionem, regeret, neque magnitudo illius toties instituere copias militum, phalanges conscribere ad bellum, expeditionem tantis sumptibus mouere, nec tam laboriosa, tamque longa itinera suscipere cogeretur. Mandat autem magnitudo illius resipientiam mature fieri oportere, antequam ipse in persona sua citra fines Hungariæ eum suis copiis penetret, ne dum Cæsaris persona mouerit, & vires illius intra viscera regni cursitabunt, frustra salutem meditentur. Nos igitur pro functione nostrà & propensa beneuolentia, qua in publicum bonum afficimur & Hungaros nostros tueri, ac ruinam publicam propulsare nitimur de mandato benigno ipsius Imperatoris potentissimi respondere volentes hortamur clementer & officiosè vniuersos & singulos ordines & status ac vniuersitatem quoque nobilium ipsius comitatus vestri, vt tanta dei benignitate, vt par est propensa, quam per summum monarcham toto orbe potentissimum vobis offerre dignamur. simul etiam bonum publicum & conseruationem regni, personarum vestrarum, liberorum, familiæ, & cunctorum ad vos pertinentium. Tutam item & securam in sedibus vestris quietem ob oculos habentes iam tandem resipiscite. capessite tempestiuè nobiscum remp. & dum licet liberis vestris factisque rebus communis patriç succurrere, eam ab imminentibus potentissimi principis copiis obsequentia & fide vestra erga nos propugnare, hostilia bellorum molimina & iniurias barbaricas euitare satagite. Quanmm ad nos, solitamque clementiam nostram erga vos attinet, dabitur opera ne vel hoc tempore nostri dissimiles iudicemur. Immo quoque apud potentissimum imperatorem nostrum, patriæ vestrum, & afflicti regni nostri Hungariç salutem totis viribus promouere firmareque studebimus, nihil præter mittentes, quod ad concordiam Christianorum, & patriç subditorum suorum amatoris principis munus attinere censebitur. cum autem certç ac arduæ causç instent, de quibus vos cum fidelibus nostris dominis regnicolis conferre & decernere oporteat, ob hoc cõmunicatis consilii cũ dominis consiliariis, aliisque præstantibus viris nobiscum existẽtibus statuimus fidelibus nostris dominis regnicolis Hungariæ, & vniuersitati trium nationum Transyluanicarum ad dominicam reminiscere nunc venturũ in oppido nostro Thorda partialia comitia indicere, & ex vsu publico de cunctis negotiis imminẽtibus deliberare, ac vt sumptibus parceretur, de singulis comitatibus quatuor præstantes viros cum plena informatione eo transmittendos esse. proinde vos harum serie beneuolè hortamur vt visis præsentibus statim potiores personas, fratresque vestros ex illo comitatu deligere, & eos ad præscriptam dominicam reminiscere cum plena instructione & autoritate concludendi ad ipsa comitia Thordam mittere debeatis. cum quibus præsentibus ibidem, aliisq; nostris fidelibus regnicolis de instantibus & per necessariis regni nostri rebus & negotiis pro dignitate nostra & conseruatione regni nostri vtiliter conferre & decernere queamus. Secus igitur patriæ conseruationi consulere volentes non feceritis. datæ in ciuitate nostra Alba Iulia anno. *1566*. Sic enim Ioãnes à Solimano rex appellatus Pannoniæ cum ad pedes Solimani confugisset, opemq; implorasset quod esset è regno eiectus, per literas primum tentauit animos Pannonum ad se in regnum accipiendum adhortans & impellens. Nam Solimanus partim vt deleret anni superioris infamiam contractã ex insula Melita frustra tentata præter fortunam Turcicam multorum annorum felicissimam, partim quia Maximilianus delectus Imperator statim illi tributum a Ferdinando concedi solitũ dare negasset iratus, nam inter arma illud poscebatur, partim quod sollicitabatur Ioannis Regis supplicis lacrymis, Regis & amici appellati, cuius Cæsar præter alia castella Rispiam citra Danubium & Tattam eximias munitiones extorserat, & iam ad obsidionem Strigoniæ se accingebat, cum non sit Ottomanicæ consuetudinis vel dignitatis quenquam deserere, qui semel in fidem, amicitiamque acceptus fuerit, ita arma mouebat. Ad illud etiam bellum Incitabatur Solimanus à suis proceribus, qui se aliquam dignitatem assecuturos sperabant, cum nemo differat à cæteris inter Turcas, nisi differentiã faciat spectata virtus, ac dignitas per virtutem bellicam acquisita. illarum literarum Ioannis Regis cum rumor ad Suendium peruenisset, exemplaque fuissent allata, ad vniuersos proceres Pannones literas conscribit. Prohibet Cæsaris nomine nequis ad illa comitia accedat, aut mittat, omniaq; commercia cum Transyluano deuitari iubet sub pena lesç maiestatis, & iacturç omnium bonorũ:

Causæ Solimanũ adhortates ad bellũ Pannonicum.

Literç Suendij.

atque literæ Suendij fuerunt huiusmodi: Egregij domini amici honorandi, salutem & omnem beneuolentiam. Iam è plerisque comitatibus sunt ad nos missç literç principis Transyluaniæ plenæ speciosis prætextibus & fucis, quibus conabatur fideles subditos sacrç Cæsareæ regiçque maiestatis terrere. Quasi videlicet Turcarum Imperator de Hungarorum salute & conseruatione esset sollicitus, cum iam a centum annis ille & sui præcessores nihil magis elaborauerint, quam vt præstantissimum hoc regnum funditus euerterent tam vi & armis, quam internis insidijs & dolosis practicis. Et quamquam non dubitamus vos huiusmodi imposturas pro vestra fide & prudentia, & pro magnitudine imminentis periculi facile considerare, & detegere posse, tamen etiam hisce nostris lite-

tis

ria vos monendos duximus vobis significantes quòd Cæsarea Maiestas hactenus nihil magis quàm pacem cum Turcis & præcipuè Transyluauo quæsiuerit, quæ etiam cum Turcis constitisset, nisi calumniis & peruersis instigationibus prædicti principis Transyluaniæ fuisset impedita; cum tamen sua Maiestas etiam hac hyeme tanta seueritate inducias seruari voluerit, & expugnationem uegligere, ut communi tranquillitati huius afflicti regni post habendam duxerit. Interim tamen si pax non poterit habere locum, pro qua etiam nuuc tractatio cum Turcis intercedit, nou dubitare debetis quòd sua Maiestas res suas & protectionem suorum fidelium subditorum uegliget, neque illi auxilia & vires Imperii, & multorum aliorum principum Chistianorum deerunt. itaque bono animo & confidenti vos esse conuenit, & de vestra fidelitate & bono studio erga principem & patriam communem carissimam nihil remittete. cumq; iustum bellum ac necessarium geramus, atque pro religione, aris, & focis pugnemus, omnino confidendum est Dei potentis uobis auxilium non defuturum, & manebunt sectatores Turcarum & autores horum malorum suæ pœnæ, sicut omnes qui hactenus Turcarum armis & auxilio sunt confixi, mirabilem tandem exitum habuerũt. omnino autem ex parte Cæsaris vobis mãndamus, vt cum principe Transyluaniæ nullam communicationem habere, nec ad congreganonem illius min ere debeatis. nam alioquin etiam pœna infidelitatis vobis inurenda, & suo tempore haud dubia sustinenda esset. Secus, nou facturi bene valete. datum ex Hunguare quarto die martii anno. 1566. sacræ cæsareæ regiæq; Maiestatis capitaneus supremus, & consiliarius Lazarus Suendius. Quæ dum fiunt in Pannonia, Moschouitæ perpetuis incursionibus Liuonum ac Lituanorum fiues deuastant, qui suas querelas ad Sigismundum Poloniæ regem deferentes vltro promittunt trigiuta millia peditum, & quadringenta millia florenorum, si ipse velit ad bellum aduersus Moschouitas exire, fortunamq; belli experiri, vt aliquo pacto perpetuis finitimorum hostium molestiis liberarẽtur. in Italia Pontifex. quia verebatur ne Turcica classis Melitam insulam denuo inuaderet, colligit conscribitq; Romæ tria millia peditum ad præsidia eius insulæ; sed postea cum nuntiarum esset Solimanum classem eò uon esse missurum, ne loca bellicis apparatibus munita exinaniret, Pialimq; cum octoginta triremibus exiturum ad infestanda Calabriæ, Apuliæ, Hetrutiæ, Liguriæq; litora, & ad insulas vsque Baleares, pedites illi sunt dimissi. Pontifex animum deinde conuertit ad res vrbanas, condemnationem Carafarum rescindit. reuocat quæ aduersus illos à Pio Quarto facta fuerant. iubet Carafica insignia erigi, vbi fuerant deuastata. imperat reuocationem fieri sententiæ & condemnationis, sed ex ea parte tantum qua videbatur infamia in innocentes aut posteros redundare. quam suam sententiam iubet in marmore incisam publicè exponi. quod quidẽ rectè fieri visum est à tam pio pontifice præsertim. non enim fieri potest vt in ampla quamuis vt nobilissima familia, omnes sint viri boni, neque tamen cõuenit scelestorum errores in viros bonos Carafas immeritos redundare: cũ fieri possit in vna quaque familia, vt multi siut viri illustres, quorum splendorem & gloriam vnus impurus nõ potest obscurare. Fuerunt autem huiusmodi, quæ carafę purpurato obiiciebantur crimina; Quod scelestè vixisset uel antequam esset in senatum purpuratorum antistitum cooptatus. Quod Beneuẽti, quę vrbs est Hirpinorum, ob trecentos Philippæ os flagitium commisisset nefandum. Quod improbè vixisset purpuratus. Quod in Dominicum virum è clarissima Maximorum familia immane scelus commisisset. Quod Fumantiũ sutorem & Marcelũ Capeccium trucidãdos curauerit Quod autor extitisset & consultor vt vxor Palianii Ducis cum fętu necaretur. Quod multos viros innocẽtes per summã iniuriã vinctos & pro precio ad transtra trahi iussisset. Quod autor belli & disruptarũ induciarũ inter Hispanos & Gallos per Pontificem fuisset. Quod Pontificem & Gallorum regem fraudecircumuenisset, vt exercitus duceretur in Italiam. Quod procurauerit Pontificem & Card. designari nouos viuente adhuc Pontifice. Quod studerit ciuitates ab apostolica sede alienari, Bononiam, Rauennam, Vetanum, Cẽtumcellas, Perusiam, Nepetam, & Fesceniam oppidum, siue ciuitatem Castellanam: Quod instíterit Turcicæ classi vt veniret ad deuastationem Italiæ. quod hęreticis fidem dederit se complexurum illorum partes aduersus Cæsarem. Quod stipendia militibus pontificijs subtraxerit. Quod falsas mendacesque rationes in æratium pontificium detulerit. Quod pacem fieri vetuerit, neque tulerit ad Pontificem oblatas ab Hispano rege conditiones. Quod Pontificem deceperit, cum inscio pontifice proprio nomine negotiatus sit cum Hispanis, atque Palianum & principatum promiserit Philippo Regi. Quod vel profugus ab vrbe cõditiones has pertractauerit contra pontificis sententiam atque ipso pontifice inscio, procurraritque ne id scire posset põtifex. Quod cum ministris Cæsareis de criminibus transegerit initio pontificatus Pauli Quarti, vt Paulum in Cęsarem ministrosque Cęsareos incitaret. Quod falsos testes induxerit, & post dicta testimonia curarit vt caput illis per iudicia abscinderetur. Quod de quibusdam criminationibus transegerit Gallesij cum pontifice aduersus M. Ant. Columnam & Dominicum Maximum. Neque vero multo minora fuerant quæ obiecta fuerant crimina Neapolitano Card. Quod pecuniam, horologia, supellectilia preciosa viuenti Paulo Quarto & post mortem surripuisset, cuius domi multa inuẽta sunt. Quod cum monitorium factum fuisset publicè siquis haberet pontificiam supellectilem illam aperiret sub grauissimis pęnis, non modo non reuelauit, sed etiam alios volẽtes id facere deterruit, quare incidit in pęnas monitorii. Quod schedulam falsam ostenderit, per quam instituebatur diploma fieri, quod consignatum fuit sub annulo pontifici surrepto inscio pontifice. Quod iniunxerit sigillum pontificis cuidam concessioni spoliorum ad gratiam purpurati Pisarum inscio pontifice, quo die pontifex perierat. Quod die mortis supplicantia scripta consignauerit, vacantiaque munia concesserit per propriam subscriptionem suis seruis, cum tamen pontifex suspẽsiones misisset, vt ea suis domesticis assignaret. Quod eius domi libri interdicti & hęretici inuenti sint. Quod induxerit legatum

Liuonũ & lituanorũ promissa Polono regi contra Moschouitas.

Carafice familię ĩfamia deleta.

Carafę purpurato crimina obiecta.

Card. Neapolitano crimina obiecta.

tum

tum pontificium contraria referre atque iuſſus fuerat Philippo Regi de rebus publicis. Quod conſcius conditionum factarum cum Carolo Carafa quondam purpurato legationem pōtificiam induxerit, ne illas pontifici reuelaret. Quod mortem vxoris ducis Paliani prægnantis vna cum Ioanne Nepetenſi & eius marito celerius committi curarit. Sed illud reuocatum eſt à pontifice ad delēdam infamiam Carafarum, propterea quòd ipſe à Carafa fuiſſet in ſenatū cooptatus, purpureoq; galero inſignitus. mox ad hæreticam prauitatem inquirendam, & tāquam noxium malignumque humorem ab eccleſia tollendam ſe conuertit. quod cum Romæ curaretur, nunciantur exules, qui

Aſculi exules profligati à Torquato Comite.

multa damna Aſculo intulerant adeo creuiſſe adeoque auctam eſſe illorum audaciā propter impunitatē, vt multa caſtella occupauerint, quæ cædibus & direptionibus populati eſſent. nā multi maleſici homines vel non exules ſpe prædæ in exulum caſtra quotidie accedebant. Illud malum ne diutius ſerperet latius, vir ſtrenuus & rerum bellicarum peritiſſimus Torquatus Comes ciuis Romanus miſſus eſt cum ſummo imperio illius expeditionis ad eam peſtem conuellendam. Torquatus collectis mille & quingentis peditibus, & non parua ala leuiorum equitum contendit ad frenandā exulum temeritatem, regionemque liberandam. eò cū copiis profectus incredibili celeritate res exulum affligit. minutis prælijs pugnatur. in anguſtum reducit. commiſſo cum his prælio partem trucidat, partem cogit fuga ſalutē ſibi procurare, & in longinquas regiones profugere. Sic non modo metu regionem liberat, verumetiam omnem ſpem reditus exulibus intercludit. omnem incolarum moleſtiam deleuit. His de medio ſublatis vt æquitatis officia exercerentur, & quiſque pro dignitate iura conſequeretur, neque cuiquam propter imbecillitatem aut inopiam fieret iniuria, Pon-

Audiētia pauperibus conceſſa.

tifex ſtatuit omnibus ferijs publicè pauperibus tantum audientiam concedere, quibus diebus nemo vel publicus vel priuatus nobilis aut inſignior ad pontificem admittebatur. Ibi ſedere immobilis ad horas decem plerunque conſueuit, ſæpius pronus ad audiendos loquentium ſermones. Atque hæc cauſa fuit vt omnes injuriæ tanquam nubes ab Aquilone diſpellerentur. quas quiſque tanquam ad aures eius pontificis venturas deuitabat, qui multa ſeueritate vtebatur. Sic vel coacta nata

Principis bonitas quanti ſit.

eſt inter omnis conditionis ciues innocentia & concordia. Quare facile apparuit in vnius principis ſapientia, moderatione, rectoque conſilio poſitam eſſe omnium gentium, populorumque ſubditorum vniuerſam felicitatem; cum optima principum ſummorumque magiſtratuum inſtituto, optima ſit lex & viua & maximè efficax ratio ad ciues rectè inſtituendos. Nam ſummi magiſtratus & reges vel cum omnium ſubditorum felicitate ſapiunt, vel per ſuas, alienaſque calamitates & ruinas deſipiunt: quoniam iniuſti aut imperiti principes earum rerum, quas ſcire oportet, non ſolum ſubditorum populorum odia in ſe conuertunt tanquam Cæcias nubes, verum etiam diuinam Dei indignationem. Cum verò legationes ab Alexandria Palearia Romam gratulatum conueniſſent pro fauſta ſui pontificis electione, per eas multis precibus impetratur denique vt pontificis nepos einſdem nominis in ſacrorum patrum purpuratorum ſenatum cooptetur, quem ſuo galero inſigniuit. cum animaduerteret eum magiſtratum, qui nulli reddendæ rationi ſuarum adminiſtratio-

Syndicatus inſtitutus.

num ſit ob noxius, abſolutiſſimam & nefariam eſſe tyrannidem, renouat edictum Pii ſecūdi, decernitque vt omnes Romani magiſtratus ſyndicatui ſubiiciantur. Neptem in matrimonium dedit poſtea cum dote duorum millium nummum. nam initio pontificatus viſus eſt omnes diuitias ridiculas cenſere, & tanquam picturas aut ludicra, quæ nihil omnino conferrent hominibus ad probitatē ac animi magnitudinem, præter illud quod ad neceſſarios vſus vitæ requiritur, quod ſanè eſt per exiguum quiddam. nam quibus mediocres opes non ſufficiunt, neque ampliſſimæ quidem ſatis

Auaritiæ fructus.

vnquam facient, cum pro diuitiis & opulentia ſemper fere curæ & ſollicitudines & animi perturbationes & deſiderium ampliandi & timor amittendi augeatur. Noluit nepotibus fratribus recentis Card. opulentiſſimas mulieres nubere, ne pro diuitijs cogerentur paulopoſt ſeruire ſuperbis vxoribus; quoniam vix paucæ commodè ſunt & ſine controuerſia nuptiæ, quæ fiunt inter pares, nedum inter plurimum differentes. In Inſubria interea aucta eſt mira quædam publicorum latronum & craſſatorum copia atque crudelitas, cum multi Mediolani clam trucidarentur, neque ſci-

Sicarii Mediolani ſublati.

retur cauſa cur quiſquam horum, aut à quo fuiſſet occiſus. Sed tamen ſenatus Mediolanenſis, & Gabrielis Cueuæ præfecti diligentia efficitur vt omnis ea immanitas latronum breui extingueretur, cum diris & inuſitatis ſupplicis in nonnullos ſit animaduerſum. At vero in Scotia,

Scotiæ ſeditiones de religione horrendę.

quod regnum eſt in mari Atlantico, diuiditurque à Britannia flumine Tuedo, magni excitantur tumultus de religione, cum magna pars procerum eius regni grauiter ferrent reginæ catholicæ fœminæ imperium, atque cuperent Iacobum ſpurium ſuis moribus informare, præficereque cum imperio. erant coniurationis principes opibus, potentia, autoritate inſignes Montonus olim regius conſiliarius ac Reuenus Linzeus; qui comitiorum tempore cum iam finis inſtaret, quæ habebantur Alatis Caſtris de rebus Scotenſibus religionis reformandis, multos exules armatos occultant, qui diu exulabant in Britannia rei læſæ maieſtatis. Hi ſibi adiunctis quibuſdam hæreticis qui erant in Scotia, cum per illa comitia regina & ſpurius nihil ſibi timerent ab inſidiis, poſt cœnam in regium cubiculum armati repente irrumpentes reginam & regem ſpurium cum fœminis regiis adoriuntur. Danidum Cariccіolum à ſecretis profugientem quaſi auxilii cauſa ad ſtatuam antiqui principis per vim & violentis manibus diuellunt, ante foreſque regii cubiculi extractum crudeliſſimè trucidant tot vulneribus, quot eſſent, qui irruperant. omnes enim hi flagitioſi homines ſtuduerunt ſe pari ſcelere contaminare, & in eodem ſanguine manus intingere. fuerunt enim quadringenti, qui accepto regio pugione quamuis mortuum illum confoderint, cum ſibi turpe eſſe quiſque putaret, ſi expers fuiſſet eius cędis. Boduellus, Hunthæus, Atellus amici ac miniſtri regii in pari periculo conſtituti viſo furore conſceleratorum, ſeſe funibus è feneſtra demittunt, a-

que

que ita periculum deuitarunt. coniurati cognita horum fuga paulopost supplicium occultantibus minitantur, ac reginam in cubiculum intrudunt. octoginta armatos ad eius custodiam statuunt. biduum clausam tenent. Nihil esculentum admitti iubent priusquam perscrutarentur an in ijs occultaretur quid insidiarum aduersus illos.

Regina Scotię capta.

Regem adolescentulum abducunt. conantur per blanditias & assentationes persuadere ut illorum consiliũ consequeretur. id si fecerit, promittunt futurum esse vt ipse pro regina regnum teneat. sese istud agere multis honestis de causis profitentur, Vt reuocentur ipsi ab exilio, quia grauissimè ferrent patriæ iacturam, & priuationem tam leui de causa, & tam honesta, quia patrię libertatem procurauerint. Vt siquid errasse tamen uisi sint, illud rotum peccatum condonetur.

Iacobus spurius tentatur ad nouã religionem.

Postremo ut interdicatur omnibus sacris petunt, atque exterminentur studiosi antiquę & catholicæ religionis. Istud autem fieri non posse commodè demonstrant, nisi Iacobi ipsius nomine noua comitia indicantur, in quibus adimatur autoritas reginæ, atque illi certus locus pro exilio assignetur. Postea regio Iacobi nomine exclusa regina voce præconis, & tubicinis indicuntur noua comitia. Rescinduntur, antiquantur, & euertuntur vetera instituta spectantia ad religionem. catholicæ religionis studiosi iubentur excedere ex illis finibus, & omnes familiares regii, proposito capitis supplicio non excedentibus.

Religio catholica è Scotia eiecta.

ob hæc tam noua, tam atrocia, tam immania facinora, & instituta senatores studentes regiis partibus paulatim abeunt curiam uacuam deserunt. nouum regem detestantur nolentes affirmare, quia regina fœmina uideretur digna non quæ abdicaretur à regia administratione, sed quæ asciseeretur, si non adesset, ad gubernacula rerum publicarum, & quæ pro suis singularibus uirtutibus immortalitati consecraretur. neque enim fieri potest vllo pacto, vt vir bonus inducatur ad uirum bonum, & innocentem condemnandum ulla vel amicitia uel precibus uel spe propriæ utilitatis, aut qui hoc faciat, vir bonus qui esse poterit? nam profecto tanta coorta est pluribus in locis ob religionem hoc tempore disceptatio, & rixæ, & contentiones in ea insula, vt omnia plena essent controuersiarum, & seminum insignium calamitatum, quæ non minus in principes, quàm in priuatos homines redundarent. eius reginæ moerorem quidam ęgrè ferebant cum esset propè clausa in carcere. Adaugebat molestiam tempus pariendi quod instabat. Illa cum nouo Regi in memoriam venirent, eum pœnitebat facilitatis timiditatisque suæ. Monet reginam per nuntios, vt suæ saluti consuleret, coniuratos voluisse illum de medio tollere, ac se eandem fortunam denique expectare. Veruntamen è coniuratis non nulli censent reginam grauidam prçsertim in tantis difficultatibus non esse acerbius infestandam, quibus nimis durum uidebatur, si non modo è regno esset eiecta, & è publica administratione, sed etiam si omnia commoda instantis partus tempore inhumanitet eriperentur. Alii uel hac ipsa de causa, quòd grauida esset, arctius obstringendam putabant, quòd immineret a filio etiam post quoddam tempus certissimum periculum. Verumtamen per Regis prudentiam satis fortunatum exitum res habuit. nam quia procurant coniurati antequam regina ablegaretur, Regis subscriptione confirmari conditiones vt sacræ missæ interdicerentur, ille respondit se illud curaturum, sed tamen nihil valiturum vt factum per metum eorum, quorum esset in potestate.

Stratagema regis.

Enimuero vt firmiora stabilioraque fierent ea, petit sibi & reginæ formam quandam libertatis concedi; atque vt tutiores securioreque sint animo ambobus imponi custodias corporis & satellitium. se curaturum ne quò regina euadat, sponsoremque offert eius sistendæ, quoties requiratur. coniurati, quo Regem facilius in suam sententiam adducerent, parent eius petitioni, custodiasque tradunt, neque tamen custodijs satis confidunt, sed ipsi etiam vtrosque obseruant. Veniutamen per summam reginæ prudentiam factum est vt ambo paratos equos ad posticum præfecti earum custodiarum cura conscenderint, atque citatis equis prima luce ad arcem munitissimam Dimbarchum peruenerint. coniurati fuga regum, reque ut sese habebat comperta, durissima quæque principibus eius fugæ consciis minitantur. at Boduellus, Huithæus, Atellusque proceres primariæ dignitatis, & autoritatis inter illas nationes, deposito metu accitis undiq; copiis ad Reges confluunt, eũ quibus præsidiis reuertunt Edemburgum, unde paulo ante diffugerant. coniurati magnarum rerum spe ita frustrati cum imperium insulæ illis è manibus fuisset ereptum ac diuinitus propè excidisset, quod malis artibus, & per insidias occupauerant, se non posse resistere præsenti fortunæ veriti in Britanniam refugiunt. illi omnes, qui comprehensi sunt, maximis, & extremis suppliciis sunt affecti. regina Britanniæ auditis his motibus tantis, tantaque rerum nouarum mole, quòd captus esset Iacobus, literas dedit ad Scotenses principes cum redirent exules è Britannia, quibus minabatur nisi Iacobo Spurio Scotensi parcitum sit. se missuram exercitum, & eum in regnum restituturam.

Decreta Augustana.

Decretum fuerat in Augustanis comitiis, præter illud, quòd multi principes seipsos ultro venturos ad eam expeditionem profitebantur, ut principes Imperii hoc anno in menses octo tres Romanas expeditiones concederent. singula autem Romana auxilia siue expeditiones, vt vocant, cum esset integrũ imperium, ac non diminutum, continebant viginti & sex millia peditum, & quinque equitum millia, cum nunc propter ingentem rerum mutationem, debilitatasque vires imperii, tertia pars sit detracta.

Romana expeditio quid sit.

Hæ expeditiones dictæ sunt Romanæ, quia Romam accedentes Imperatores ad coronationem, eum numerum equitum ac peditum secum comites haberent. at nunc tres expeditiones continent nouem tantum equitum millia, & quinquaginta ac duo peditum, cum antiquitus ad septuaginta, & octo peditum, quindecim equitum millia continerent. concessum est deinde in triennium vna expeditio, & dimidium alterius in sex menses, quo tempore tantum liceret esse subdio propter regionis temperiẽ. Postea Cæsar ad muniẽda oppida animum adiicit, Iulã, Aguã. Toc-

eam presertim firmis presidiis. Sollmanus cum paulo ante pugnatum esset infeliciter à suis copiis in insula Melita præter consuetudinem gloriæ Ottomanicę, vti diximus, cum semper eius copiæ vel prorsus victrices, vel certe non vacuis manibus redire consueuerint, partim quod cognouisset Florentinas triremes ad subsidia Melitensium cum Hispana classe nauigasse, partim quod vel suspicatus esset, vel etiam factus certior omnia quæ fierent Byzantii per Christianas legationes ad aures principum Christianorum peruenire, statuit quotquot posset probabiliter Christianos ex vrbe Byzantio atque ex vniuerso suo Imperio ablegare. Sed quoniam Albertaccius Albertius, illud est nomen familiæ nobilis Florentiæ, ordinarius orator Florentini Ducis vigilantissimus & acri ingenio videretur in suo principe commouefaciendo, vnde rerum nouarum cognitio in opportuna loca diferetur, hunc per Mehemetum purpuratum iubet sub pæna captiuitatis intra bimestre spatium è suo imperio excedere, humaniter prorsus & præter barbaricam cōsuetudinem, quod tempus datum est illi ad res suas componendas. ascisicit quadraginta Scytharum millia ad illam expeditionem. Maritimi quoque apparatus fiunt singulari industria, quippe cum iam triremes omnes & remiges essent parati in Cilicia & Byzantii, & panis nauticus in vsum classis tum Byzantii tum etiam in Chalcide Eubææ fieret magno studio. Turcæ in finibus Pannoniæ nullam opportunitatem infestandi hostis prætermittunt. Ainatschenium oppidum absente præfecto, quod per exploratores cognouerant, sub auroram inuadunt, atque admotis scalis repente capiunt. ad vnum oppidanos trucidant. omnia diripiunt. eadem spe & modo Metubarrim adorti summa vigilantia & virtute Nicolai Sirini præfecti repelluntur. pugnatur diu magna vtrinque virtute; ancipiti victoria, quæ tamen denique fuit penes oppidanos, cum multi è Turcis cecidissent in ea pugna. presidia Teutoburgii illa clade audita statim locum deserunt. neque tamen ita sunt repressæ incursiones Turcarum quo minus Bregetium Iulamque vsque ac cætera castella Pannoniæ fierent frequentes, cum eorum copiæ assiduè augerentur. Cæsar idcirco animum conuertit ad bellicos apparatus summa diligentia conficiendos. comitiorum auxilia mitti statim procurat. alia auit. iubet Philippum Badensem marchionem trecentos equites colligere. Ludouicum Vgnotium mille. Brocardum comitem Oradiensem, Iacobum Caucum, Christophorū Schellendusium, Georgium Praunensem mille equites singulatim iubet colligere. Gunterum comitem Schborzpurgensem mille ducentos & quinquaginta. Christophorum Liechtensteinum trecentos, Zacchariam Grumbergum mille. & alios præterea duces ac tribunos alios numeros equitum. Fabianum Posenochium quadringentos Prutenos. accessit in castra paulo post dux etiam Mantuanus cum centum & quinquaginta equitibus, & Ghisius cum trecentis, & Augustus Saxonum Dux Gulielmum misit cum quatuor millibus equitum. Dux Ferrariensis obtulit tria millia peditum per Gasparem Lodronium, seque ad illud bellum ipsum etiam venturum. promisit accedere & Vuolfangus Dux & Ricardus cum magna ala equitum. filius item secundus Bauariæ cum magno equitum armatorum globo, multisque etiam Germanorum peditum Regimentis. promisit & Andrianus Balleonus, Prosper Columna, Aurelius Fregosus, Nicolas Pitilianensis regulus cum multis Italis. Episcopus Bregetiensis triginta bellica tormenta Cęsari dono mittit. Artobrigenses trecentos cados plenos pulueris tormentarii. Sic fiebat vt per varia principum, ciuitatumque munera, lintrium ad pontes, annonæ, machinarum bellicarum, tormentorum, omnium bellicorum apparatuum satis abundans copia suppeteret. Nam reliqui ferè omnes Christiani principes auxilia pro viribus subministrarunt, ita vt ad Solimani aduentum ferè centum millia armatorum essent in Cæsarianis castris. Cæsar cum magnis armatorum copiis Iuliobona exit, & ad Bregetium castrametatur in planitie factis vallis & aggeribus ac fossis militaribus & castrensibus. Imperata sunt instrui & multa nauigia quæ per Danubium nauigarent, quinque phaselli scilicet, octo triremes, ac trecentæ Naiades, quæ nauigia sunt triginta remis impulsa grande tormentum bellicum gestantia. His singulis gubernandis Græci homines præfecti sunt, vt rerum maritimarum periti. At vero neque Belgarum quidem, inferiorisq; Germaniæ fines sine contentionibus fore videbantur, cum ibi quoque acerrimi & acerbissimi belli semina paulatim succrescerent, propter studia seuerioris quæstionis, cum fieri vix possit, vti dicebatur, vt sine aliquo periculo excutiendorum veterum regum fiat mutatio religionis. Istud fiebat, quoniam seuerę quæstionis Hispanæ iugum populi, gentesque omnes Belgarum renuebant, quod erat illis nationibus Philippus rex impositurus. Multi igitur nobiliores proceres, Brederodensisque præsertim vir magnæ autoritatis cum centum & quinquaginta equitibus comitante Ludouico Nansiensi, multisque aliis Bruxellas ingrediuntur. Brederodensis syngraphum Margheritæ Philippi Regis sorori præfectæ Belgicæ administrationi obtulit ducentis iam nobilibus comitantibus atque præsentibus, qui omnes subscriptionibus illud affirmauerant, profitebanturque se velle pro patriæ defensione ac libertate omnibus periculis obiicere. numerus coniuratorum ad huiusmodi defensionem accedebat ad quinque millia hominum, pręter ciues vniuersarum propè vrbium atque oppidorum. continebatur in illo syngrapho, quod visis decretis factis à Carolo Quinto Imperatore anno quadragesimo post mille & quingentos, cum inferioris Germaniæ regio deuastata ac deserta fuit, quia gentes nollent subiici periculo acerbę quęstionis ab ea maiestare institutæ, atque cum nunc denuo Philippus rex eam vellet promulgari, & arctius etiam obseruari, illud ad euersionem eius patrię spectare videbatur. Idcirco vt concordię & conseruationis earum regionum studiosi, ac boni subditi suppliciter petunt & rogant vt imminentibus calamitatibus occurratur, quę sine sanguine omnino fieri non possent. Petunt idcirco

Ainatschenium opp. captum.

Auxilia Cæsari accedētia.

Classis Cęsariana in Danubio.

Quæstio Hispana Belgis proposita. Seditiones Belgij.

vt

vt ea decreta abrogentur, vt tantus terror ex animis eorum populorum, qui iamiam tu multuari apparebant, euelleretur, cum apparerent interfecturi tantę rerum nouitatis consultores & autores, atque Galeotus ex altera parte missus est ad Philippum Regem ad remedium tot lamentationum. Nam profectò prouinciarum præfecti ob spem prædæ proponunt aliquando honesta principibus, cum doli tamen & insidię & spes lucri lateant sub honestate. laudabile est consilium quod sincerum sit & sapiens, alioquin danti & capienti periculosum. Reges insidiarum ignari, optumoque animo inutilia tamen accipiunt consilia & non necessaria propter familiaritatem & credulitatem. quis enim bonus princeps hæreticos, & falsæ religionis autores, & Dei hostes, vt ita dicam, æquo animo ferat in suo regno, si possit sine maximo periculo exterminare? illud sanè accidit in ciuitatum ægritudinibus, quod & in morbis humanorum corporum. Nam quæ laborantia corpora sine certa ratione statim conualent, aut contrà, præter rationem repente grauantur, parum credulitatis merentur; sic seditiones quæ leui de causa excitantur, faciletessant. aut vbi de rebus maximis consurgunt; non est ad interitum per imprudentiam ciuitas impellenda, sed placidè & sensim ad sanitatem reducenda. quis enim acutissimis morbis certa remedia adhibuerit, cum neque mors neque vita certa in ijs statuatur, ac non magnopere sit de salute sollicitus? Principes coniurationis huiusce ac fœderationis fuerunt Batauorum principes Brederodensis & Vienius, regulus Calemburgensis, Bergensis, Masfeltius, Nansiensis, Sicambrorum dux, & Fuarzemburgius. Factæ sunt per hoc tempus induciæ in sex menses inter Moschouitarum Ducem, Sarmatarumque Regem. at Solimanus classis instructæ præfectum Pialim ad occupandam Chium mittit ex itinere, quæ insula est maris Aegæi adiacens Ioniæ inter Samum & Lesbum, cum habeat Lesbum ad septentrionem, Samum ad meridiem, ad occasum respiciat Eubœam, ad orientem Erythras & montem Tmolum. Huius ambitus est noningentorum ferè stadiorum. Causa huiusce voluntatis Solimani fuit, quòd Chij ciues Melitenses commonefecerint de ijs omnibus quæ fierent, patarenturq; Byzantij, quòdque anniuersarium tributum decem millium coronatorum iam biennij debebatur. nam Chios insula ab Andronico Paleologo Imperatore Constantinopolitano donata est antiquitus Genuensibus, & eorum facta colonia, quòd armis Genuensibus adiutus Andronicus Imperium recuperauerit. Sed cum Mahomettus Turcarum Imperator Peloponnesum suo Imperio adiecisset, & Acarnaniæ principatus, & Sinopim, & omnia quæ in Ponto à Christianis principibus possidebantur, classemque ad insulam Mitylenen occupandam appulisset, & multa loca finitima, Chij veriti insulæ quoque suæ captiuitatem coempta ferè libertate à Genuensibus, legationes miserunt ad Mahomettum, pollicitique sunt pacta defensione insulæ decem aureorum coronatorum millia quotannis tributi nomine. Impellebatur etiam Solimanus suorum pro certum adhortationibus & propè stimulis, qui cum solita munera non reportarent, egrè ferebant præterea quòd illa insula esset receptaculum omnium mancipiorum Byzantio diffugientium. eius rei non minimam attulerat opportunitatem fortuna ad omnia parum humana consilia plerunque facilitatem præbens, quòd Mahomettus purpuratus cum oratore Chio, qui ordinarius erat Byzantij, conquestus esset sibi mancipium non ville illuc confugisse, quare vel mancipium, vel precium sibi reddi poscebat. orator acceptam pecuniam a Chijs in vsum proprium conuertit, cuius fraudis ignarus Mahomettus vniuersum odium in ciues conuertit, atque ita Solimanum in illos inflammauit, vt iusserit classem eò delatam omnino adiungere Ottomanico imperio, nisi statim daretur tributum. Pialis illuc appellens cum octoginta triremibus non procul ab vrbe stationem habet primo die. Chij vbi primùm classis apparuit, sicuti mos erat, legationes cum muneribus mittunt continuo ad præfectum classis, portumque & omnia classi necessaria liberaliter offerunt. Pialis hos hilari vultu excipit, perhumaniterque complexus inquit se vereri si classis in portum adduceretur, ne turbarentur solennes ceremoniæ, cum celebraretur per illud tempus magna obseruantia solennitas Christianorum. erat enim secundus dies à paschate. Se tamen subiungit humanitatem ciuium non aspernatum cum viginti tantum triremibus portum ingressurum, nisi illud videretur fore ciuibus incommodum. Sed enim postridie eius diei vniuersam classem insulæ admouet. tribus in locis iubet haberi stationem cum vnus tantum non esset capax tot nauigiorum. egressus è prætoria naui simulat se animi relaxandi gratia accessisse in Xystum, qui erat in suburbio. conueniunt eò primatij ciues & superiores magistratus Gubernatores, vocantur ad eum de more salutandum: petit paulopost tributum. contendunt magistratus illud esse Byzantij solutum. Pialis dimissis contentionibus ostendit se illud parum curare. sed post paulo simulat se laborare aliquantulum ex pedibus. paulatim se recipit ad classem. Rogat vrbis præfectum & Gubernatores duodecim vt secum triremem conscendant, quòd esset cum illis imperante Solimano de rebus maximis communicaturus antequam ad infestanda Apulię litora abnauigaret. iam tum Chij sentire cęperunt quantum ruinæ ac malorum imminerer illi insulæ patriæ suę, quoniam qui venit ad tyrannum, seruus fit tyranni. sed cum vires classis multo essent superiores, post multas habitas controuersias & sententias in vtranque partem disputatas inter se, decernitur vltro eundum esse, ne tota insula ferro & igni deuastaretur, cum pręsertim serò saperent Phryges. Vix Gubernatores classem conscenderant cum capti sunt, & compedes iniecti. egressus deinde Pialis cum magna Ianizzerorum manu, militariq; turba palatium vrbis sine vlla controuersia occupat. iubet Imperatoria vexilla erigi, quod & in eo palatio fit, & ita arce cũ magna lætitia suorũ sine vlla iniuria insulanorũ. fit edictum per præconẽ ne- Chios capta.

Seditionum natura.

Induciæ Poloni & moschouitę.

Chij descriptio.

Causæ Chij occupandę.

Chios Tributaria Turcarum quãdo & cur.

Pialis stratagema.

Gg 2 quis

quis domo exeat, nisi postridie mane; quod quisque faciat sine vllo metu. per illud spatium temporis omnia Christianorum templa solo adæquantur, ac solum templum Diui Dominici reseruatum est ad Turcicas ceremonias, & ad Turcicum morem informatum, Turcicisque ceremonijs consecratum. Tum veritus Pialis ne Christianis vndique diffugientibus insula deserta relinqueretur, custodias imponit, nequis se inconsulto exeat aut abnauiget. insulani iubētur de more subditorum parere Solimani imperatoris præfectis. at vero familias præfecti & Gubernatorum cum nonnullis primarijs imponit quinque triremibus, quas mittit Byzantium, qui omnes postmodo in varias regiones fuerunt deportati. relictis ibi firmis præsidijs ipse magistratus constituit. sic patuit, non modo offensiones, sed etiam suspiciones magnorum principum esse diligenter deuitandas. Neque rursus auaris & auri cupidis legationes vel publica munia committenda sunt ad gratiam vel per affinitatem, cum priuatis potius, quàm publicis auara ingenia apta sint negotijs. Vt enim priuata parsimonia laudabilis est sine cuiusquam iniuria, sic publicis rebus magnificentia & splendor & opportuna liberalitas multa publica mala diuertit. quas virtutes qui non recte calluerit abstinere debet à magistratibus, aut repelli, sin autem cæteros ciues & patriam in apertam perniciē trahūt.

In publicis magnificentia, in priuatis parsimonia laudabilis.

classis deinde compositis rebus Chijs Epidaurū nauigauit, vbi Pialis idē facere statuerat. sed epidaurij ciues viginti tantùm, eosque inermes simul admittunt ad res necessarias coemendas, cum essent iam per alienum periculum cautiores. Illa spe deceptus Pialis ad insulam Tenum nauigat; Tenij, quę vna est insula Cycladū, munus de more mittunt, esculenta nimitū, quę à Piali renuuntur irato quòd illuc etiam fugientia mancipia seruarentur. inde ad insulam Delum delatus celebrem ob antiquum Apollinis templum & domicilium, postridie Tenum repetit. ea re visa Tenij se accingunt ad pugnam. sed breui nulla re tentata inde recedit.

Epidauriorū diligentia in vrbe seruanda.

Tenes insula & Delus.

nam spe maioris prædæ allectus, quæ videbatur, si tardaret posse subtrahi, Pialis ad Apuliæ litora Calabriæque appellens colonos abducit, & obuia quæque ferro atque igni populatur, omnemque defensorum industriam mira celeritate nauigationis anteuertit. Neq; tamen his solùm incursionibus vexatur res Christiana, sed etiam non procul à Calpe infelici pugna afflictata est, quoniam vndecim triremes Iulię Cæsareæ ceperunt ad viginti nauigia bellicis apparatibus & multo commeatu onusta & multis bellicis tormentis, quæ omnia ad Buyzam coloniam aduehebantur, cum fierent ibi apparatus ad expugnationem Iuliæ Cæsareæ. illa iactura tam insignis quanto mærore Philippum Regem affluxit, tanta lætitia extulit animos Turcarum.

Nauigia à Turcis capta.

Hos tamen terruerant paulo ante illud tempus seruata de Cęlo Prodigia inaudita per longissimum annorum spatium. Nam in Italia tres cometæ insignes apparuerunt. post secuta est Cęli siccitas ingens. hanc magna Romæ inundatio. in vrbe Incidosia, quæ sita est in mari Euxino non procul à Bosporo & angustijs ac faucibus Cimmerijs, & in vniuersa regione Trapezuntiæ, quę vrbs est metropolis Cappadocię, dicuntur visi fuisse tres soles ab hora tertia diei Cęlo sudo ac purissimo. supra hos soles candidus arcus perdurauit per longum spatium temporis. ex illis solibus vnus secessit ad orientem, alius ad occasum, tertius ordinarius processit ad occasum de more, seque demersit in mare Atlanticum. Post biduum hora quarta noctis crux insignis splendoris in Cælo apparuit, & quædam stella inusitati luminis, & luna, quæ omnia pari splendore ad diem vsque perdurarunt. Possonij rursus, quæ vrbs est, vt diximus, insignis Pannonię, per meridiem stella cępta est conspici, quæ solem sequebatur ab oriente, sed sub occasum euanuit, quę per quatriduum ita apparuit.

Prodigia.

Trapezuntia metropolis cappadocię.

sed antequam Pialis in Apuliam appelleret, conatus est in Cimmerios populos animaduertere, qui frequentibus incursionibus finitimos Turcas sæpius infestarent, neque dederant tributum. eductis copijs itaque in cimmeriorum regionem propter montium inaccessibilium propè asperitatem nullis non modo cæsis, sed neque visis quidem hostibus imperfecto negotio cogitur recedere.

Pialis exit in Cimmerios populos.

Solimanus interea præmisso Partao purpurato, multisque Sanzacchis cum magna parte cōpiarum ad Pannonicam expeditionem, iubet Asiæ minoris purpuratum prætergressum Nicopolim vrbem Bithyniæ castra secum coniungere. Solimano Curtam versus proficiscenti Io. Rex Transyluaniæ cum multis rhedis & quingentis armatis equitibus obuiam procedit, ac trecentis equitibus sclopettarijs, qui multa preciosarum gemmarum munera obtulit. Solimanus illis alacri vultu acceptis vbi ad Nicęam Mesiæ ciuitatem peruenisset, Cibinum vrbem petit à Transyluano, vbi purpuratum cum quadraginta millibus peditum esset collocaturus, cui pro Cibino Tibiscum promittit. Illud cum negare esset periculosum, in potestate Tyranni præsertim existenti, concedere difficile ac miserum; hostem nimirum intra tecta admittere, tamen necessariò assentit petitioni nullo patefacto mœrore.

Cibinum à Transyluano petitur.

Videtur autem pompa non esse silentio prætermittenda, qua Solimanus ad vrbem Philippopolim accessit, qua etiam ferè semper vtuntur Imperatores Turcarum cum exitur ad bellum, quippe cum illa fiat cum inaudita multis magnificentia. Est autem Philippopolis vrbs Macedoniæ Thraciam versus in finibus sita, quam fluuius peramplus Mesus per medium ferè præterlabitur, atque is fluuius Thraciam à Macedonia disterminat. postea dictus est Marza à quadam virgine, quæ fugiens vim inferre conantem virginitati in fluuium desiliuit, ac nomen dedit fluuio. Hanc vrbem Philippus Amyntę filius Alexandri Macedonis pater extruxit, & de suo nomine sic appellauit. habet hæc vrbs fontem supra fluuium amplitudinis ducentorum & quinquaginta passuum.

Philippopolis descriptio.

Primum igitur omnium muli & equi & Cameli multi ferentes impedimenta per hanc vrbem pertranseunt, quibus antecedebant non magno spatio quinque ianizzerorum millia, multæque agrestes operę, cumulos terræ exaggerantes quibusdā relictis interuallis, vt exercitus & impedimēta, quę per multos dies castra sequūtur, viā possent cognoscere. Post infinitā propè succedētiū his armatorū & inermiū multitudinē

Pompa Solimani exeuntis ad bellū.

succedunt

succedunt purpuratorum familię, quę apud pila lancearum vexilla parua habent, eaque varia cum insignibus quique suorum dominorum, quorum equi & homines magnificos habent ornatus. Hisce succedebant custodes viridariorum Solimani cum suo præfecto, qui venatorios canes cum auratis integumentis adducebant. hos sequebantur aucupes. hos equi quinquaginta pulcherrimi, quos singulatim homines equis insidentes alijs ducebant. nam tanta sequitur castra impedimentorum copia, vt omnem propè credulitatem non videntium superet. Turcæ enim non ea solum quæ faciunt ad victus necessitatem conuehunt in castra, sed etiam quæ spectant ad delitias, vt catulos Melitęos, cattos, picas, psittacos, tanquam in villam ad prædiorumque amænitatem, at non ad cruenta periculorumque plena castra proficiscantur. neque multum distat imperatorum Turcarum consuetudo ab illius Persæ opulentia, qui fuit cum tam magnifica supellectile ab Alexandro superatus. Succedebant hine manipulorum præfecti Bolucbassæ vocati cum cristis albis supra frontem infixis magnis galeis, quæ cristæ constabant è subtilissimis plumis, circa quas aliæ erant complures variorum colorum. his succedebant eunuchi omnis ætatis imberbes, quibus tres purpurati Feratus, Mustapha & Acmetus succedebant. post hos Mehemetus solus, post quem primarius Visir, qui iudex est in castris. Hunc paruo interuallo sequebantur centum & quinquaginta Solachi, qui pedites comitantur imperatorem equitantem, atque assistunt in itinere, cum omnes sint quingenti. hi cristas superioribus similes gestant, figura differentes tamen, cum illi rotundas habeant, hi quadratas. hi à Zona ad genua candidum gestant operimentum, cothurnosque albos. acinaces habent & arcus & sagittas. his, purpuratis, que præcedunt in vrbibus Chiausi vocati cum clauis ferratis, multitudinem summouentes; qui nisi clauis possint attingere despicientes è fenestris Imperatorem, sagittis impetunt; cum imperatorem non liceat è superiore loco impune despicere. sequebatur chiausos Solimanus pulcherrimo, placidoque inuectus equo. nam quem equum conscensurus est Imperator, Turcæ præcedente nocte dormire non permittunt, quo vis & ferocitas eius aliquantulum deprimatur. eius equi phaleræ sunt arte Phrygionica laboratæ. acinax pendet ex ephippio. ingrediens vrbem Philippopolim Solimanus loquebatur cum Ferato Aga, qui pedes eum sequebatur à dextra; nam Turcæ sinistram partem honoris gratia concedunt, quòd ita liberiores habeantur acinaces. cum ipso Agà tres alij aderant ianitorum præfecti. Sequebantur tres adolescentuli, qui plurimum gratia valebant apud illum, quorum hic arcum & sagittas, ille vestem, ille aquam gestabat ad lauandum, inter quos & Imperatorem nemo potest intercedere. sequebantur pueri Imperatorii septi, quos currus cum serico operimento in folia argentea inciso, quem Henricus Gallorum rex donauerat cum pulcherrimis equis discoloribus, vehebatur in eo curru Solimanus in itinere cum Ferato, at vbi propius sunt vrbes, equum ascendebat. sequebantur hunc alii octo currus, quibus succedebat Casmader, qui est primarius quæstorum equo inuectus pulcherrimo cum gemmatis phaleris eunuchus. hunc sequebantur viginti eunuchi quęstores & magna copia mulorum auto onustorum. erant enim equi ducenti & amplius, qui singulatim trahebant duos mulos grauatos ditobus saccis coriaceis, in quibus magna copia signati auri & argenti vehebatur. sequebatur dein de innumerabilis propè multitudo equitum, & spachoglani cum multis impedimentis. Solimanus vrbem ipsam pretergressus erigi iubet tentorium in ampla planitie suo septo propinquum in campis Philippicis, vbi Antonius cum Cassio & Bruto collatis signis dimicauit. Illud tentorium est ad septi insignis vel potius oppidi formam extructum, ita vt pinnas, & palatia, & aulas habeat, cum interius duodecim contineat tentoria, habeatque ambitum fere trium stadiorum. ad huius custodiam delecti sunt spachoglani, ad quod munus destinantur vbi per ętatem exeunt è septo. inter hos & tentorium imperatorium thesaurus humi iacet superstratis tantum tapetibus, in singulisque angulis tentorij lanceę eriguntur cum caudis equinis variorum colorum. cum tantis presidiis & impedimentis iter capiunt, & castra ponunt imperatores Turcarum, quos infinita propè armatorum multitudo sequitur & præcedit. à lateribus Solimanus neminem incedere volebat, quo liberior fieret prospectus. atque vniuersa hęc multitudo vbi loci natura patitur, atque frequens est, in lunę semiplenę formam instructa solet incedere. in his castris pręter eximiam obedientiam, illud etiam mirum visum est, quod eam hominum multitudinem nulla fęmina sequeretur. Dum Solimanus iter facit ad expeditionem Pannonicam, filius regis Persarum ratus fieri posse vt inter hos bellorum motus potiretur Babylone vrbe antiquissima nobilissimaque Assyrię sita in ripa fluminis Euphratis, cum animi Turcarũ ad quęuis potius alia bella conuersi essent, ad insidias moliendas animum adiicit. collectis igitur clam acpaulatim duodecim millibus hominum Georgianorum & exulum maiori ex parte, copias has in quibusdam vallibus vrbi propinquis, aut certe non multum distantibus occultat. ipse mercatoris habitu paucis comitantibus, nihilque tale suspicantibus Babyloniis ciuibus vrbem ingreditur. Iubet sensim quosdam suorum tanquam mercatores vrbem ingredi, qui breui plures mille & quingentis ingressi sunt. erat illis imperatum vt in certum locum statuto tempore conuenirent, cum primum nox aduentasset. statuerat enim per noctem prefectum vrbis & omnes ministros obtruncare, vrbem diripere, resistentes trucidare. iussi erant illi etiam qui latebant in insidiis, ad idem tempus adesse. sed quidam exul arbitratus se impunitatem prę teritorum scelerum & ingentia pręmia preterea consecuturum ad vrbem accedens ad clam pręfectum admittitur. rem totam aperit. demonstrat in quanto periculo & salus ipsius & totius ciuitatis versetur. missi sunt qui accirent auxilia ab Esdrunę pręfecto, aliorumque finitimorum locorum. Interim ad arma tota vrbe conclamatur. Babylon

Tentorij imperatorij amplitudo.

Babylon per dolũ tẽtata.

repletur tumultu,arma parantur vbiq; ad defenſionem,Eſdrunæ præfectus collectis repente quan
tis potuit viribus,& quas ſumma celeritas temporis patiebatur, mox coniunctis copiis cum Baby-
loniis communi conſilio in Perſas impetum faciunt iamiam vrbem inuaſuros atq; inſtructos: pu-
gnatur acerrimè vtrinq; ita vt diu anceps fuerit victoria. Sed tamen Perſæ numero multo inferio-
res ad extremum victoriam vrbanis copiis concedunt,ac demum multi ceciderunt. Trucidatis no-
uem millibus ſuorum Perſa vix cum tribus millibus equitum in tutum ſe recipit. Solimanus ?nũ
tio Philippopolim delato ægerrimè tulit tantarum rerum nouitatem per illud tempus præſertim

[illegible] clades.

excitatam eſſe in illis finibus, vbi hoſtis eſſet potentiſſimus; iubet omnes equites Aſiaticos & Pam-
phylos inferiora ſtipendia tribus millibus merentes redire ad illos fines tutandos. Quę dũ geruntur
Babylone, Lazarus ſuendius nullam bene gerendę rei opportunitatem prętermittens Huſtum op
pidum vltra Danubium obſidet, atq; audito Solimani itinere multo acrius concutit & inſtat vt po-

Huſtum obſeſſum & ex pugnatum.

tiatur,ne cogeretur accedentibus copiis infecto negotio recedere. At Tranſyluanię pręfectus vt Suẽ
dium ab illa obſidione reuocaret & retraheret,tres Sanzacchos in eum educit cum viginti armato
rum millibus,caſtra repente inuadit.atrox ſanè prælium committitur. veruntamen tanta fuit virtus
cęſarianorum tantus ardor,tantum gloriæ deſiderium in ea pugna enituit, vt cęſis pluribus decem
millibus hoſtium turcarum ſcilicet,Scytharum, & Sarmatarum captus ſit præfectus & vnus e ſan-
zacchis.ceciderunt inſignes Turcarum duces ſuendius, Filetus & Siciuus. capta ſunt quædam bel-
lica tormenta,& multa vexilla,reliqui ſe fuga ſeruarunt.oppido deinde per illam victoriam potitus

Filecum captum.

Suendius caſtra mouet ad obſidẽdum Filecum. illo quoque oppido capto breui properat ad alia ca
ſtella occupanda, quibus per famam victoriæ ſine multa difficultate captis multos bellicos appara-
tus colligit,ſeq; ad obſidendam Vinundriam accingit. Curtenſis purpuratus contra cum octo mil-
libus armatorum partim peditum, partim equitum & viginti ac quinque bellicis tormentis Palo-
dam oppidum amęniſſimum Pannoniæ obſidet,quæ erant olim delitiæ reginæ Pannoniæ, diſtatq;
à Bregetio circiter triginta millia paſſuum,neque ita multo plus ab Alba regali. directis tormentis
per octo dies aſſiduè oppidum concutit tanto impetu vt diſruptis proſtratiſque muris vbique de-

Paloda obſeſſa & concuſſa.

fenſores arbitrarentur ſeſe in magno periculo verſari ſi conatum expectarent, erat in oppido cum
præſidijs Turigeorgius vir Pannonicus ſingulari virtute & ingenio, qui dum reparationes inſtituit
in locis opportunis ſaxi frauſto impulſi globo ferreo magno ictu è męnibus vulneratꝰ, nõ ſine ma-
gno vitæ periculo. conualuit tamen breui dum Turcę locum obſident,atque illi validiſſimis & cre-
bris conatibus munitionem inuadentes ſingulari defenſorum virtute & conſtantia cum magna cla
de repelluntur. Turcæ amplioribus tormentis ſæpe diſploſis ita munitionem infregerunt vt oppi-
dani palam arbitrio hoſtium denique viderentur expoſiti,cum plures mille & quingentis globis fer
reis fuiſſent contorti. Sed enim accidit præter omnem obſeſſorum expectationem vt repente obſi-
dio ſolueretur,oppidumque illud magno periculo ſit liberatum. Nam cum puluerem quadringen-
torum carrorum lignãtium è longinquo Turcę proſpexiſſent,arbitrati illum puluerem non niſi à

Stratagema.

confertiſſima ala equitum poſſe excitari decernunt antequam inuadantur in tutum ſe recipere. His
accedebat quod Turigeorgius multos ignes diſtantes ab oppido circiter duo millia paſſuum accen-
di iuſſerat,atque duobus millibus peditum,quæ erant præſidia carrorum imperatum fuit vno tem-
pore ad ſignificationem lætitiæ conclamare. Veruntamen iam duodecim Germanorum millia præ
fecto comite Elfeſtaino conuenerant Bregetium,qui ad ferendas ſuppetias Palodæ obſeſſæ mittebã
tur. Sed quoniam iam aduespeiaſceret, Turcæ tanta trepidatione ſe recipiunt, vt multos cados pul-
ueris & tormenta & tentoria reliquerint,quo fierent expeditiores ad fugam illa autem omnia cum
annona inuenta in oppidum ſunt comportata Turcis ad Albam regalem caſtrametatis auxilia Pa-
lodæ ſine controuerſia conceduntur, miſſique ſunt poſtmodo munitionum magiſtri & architecti,
qui oppidum diligenter explorarent an reparationes aptius fierent, vel oppidum euerteretur, & ſo-
lo ęquaretur. apparuit locus multis de cauſis non eſſe deſerendus,qui & facile reſarciri poſſet,& plu
rimum conferret ad res bellicas,quare denuo munitur. Dum ita certatur varijs in locis intra fines

Paloda munitur.

Pannoniæ,nuntiatur Solimani aduentus,copiarumque Turcicarum propinquare,quare patet bel-
licos apparatus eſſe maturandos. ſumma diligentia omnia igitur conficiuntur. conueniunt in Pan-
noniam circiter viginti equitum,ſexaginta peditum millia,quæ copiæ miſſę ſunt è comitiorum de-

Copiæ comitiorum.

creto,& à variis principibus,qui auxilia mittebant. inſtructæ ſunt ad ſummum circiter trecentæ na-
ſades,quæ ab vtroque latere communitæ eſſent aduerſus ſagittas, quarum remiges quoque pugnæ
ſunt apti. hæc & alia complura nauigia ad morem maritimæ claſſis nauigabant per Danubium,qui

Danubij deſcripti.

fluuius eſt omnium fluuiorum Europæ maximus & ampliſſimus, quibuſuis nauigijs tanquam ma
re nauigabilis, vbi triginta ſaltem fluuios acceperit, cum plures ſexaginta ingrediantur priuſquam
in mare prorumpat,qui cum ipſo alueum ampliſſimum communicant. Naſcitur hic fluuius primũ
in iugis Arnobæ montis è regione Raurici Germaniæ oppidi in finibus Rhetorum, atque per
innumeras gentes delapſus defluit per Dacorum regionem, per quam etiam Danubius appellatus
eſt,cum per inferiorem regionem defluens,& per Getas In pontum vſq; vocaretur Iſter. erat & Na-
ſadibus & cæteris omnibus nauigijs præfectus cum ſummo imperio Philippus Filoccus eques or-
dinis Melitenſis vir Aquitanus impiger & rerum bellecarum gnarus cum tribus millibus armato-
rum ad vehuntur Bregetium multa bellica tormenta vbi conſederant copiæ Cęſarianæ ad diuerten-
das Turcarum vires à Tranſyluania,quia non carebant metu per hunc modum amittendę Curtę &
Strigoniæ. illa caſtrametatione futurum apparebat neceſsario vt diſtraherentur. iubentur aulici om
nes,oẽſq; nobiles Vindeliciæ ſeſe ita parare vt propriis ſumptibus irẽt ad bellũ. quia Cæſar ipſe in ca
ſtra eſſet exiturus, quãdo Solimanus ita ſenex nõ ſolũ exiſſet in caſtra, ſed etiã lõgiſſimi itineris la-

bores

bores pertulisset. Ecchius Salma, qui cũ summo imperio erat Bregetij, cũ bona parte suarũ copiarũ egressus, vt iussus fuerat, Palodã accedit, quã præsidijs & cõmeatu munit, & cũ quibusdã equitibus Rispiam cõtendit, quæ vrbs est ampla circiter decem millia passuũ distans à Paloda, non satis muni ta. eã per incursiones explorat. iubet copias subsequi circiter mille passus distantes. Turcæ in hos ita incurrentes duo tormenta displodunt, quare magna pars muri ex illa aeris repercussi vi prolabitur, & in fossas deuoluitur. illa re perspecta Ecchius ratus id quod erat, fortunam sibi viam ad ingressum aperuisse, iubet suos contento passu accedere, ac fortunæ benignitate quàm citissimè vti, quę sua sponte muros ad ingressum prostrauisset. Sed cum nox iam aduentaret, negotium differtur in diem crastinum; & quamuis Turcæ reparationes per noctem pro mœnibus extruxissent, tamen Cęsariani postridie mane scalis admotis vrbem capiunt. obuios trucidant, vrbem diripiunt, deuastant, populantur, prędantur. Primarij Turcæ sese ad tumultum vrbis receperant, qui tametsi se dedere nolebant, tamen vi capti ad vnum trucidantur, quia prius illi in captiuos omnes Cęsarianos sæuiissent. Ecchius hac urbe tam repentino fortunæ beneficio præter spem capta relinquit in præsidiis Turigeorgium qui Palodam defenderat, ipse Bregetium redit. enimuero ex altera parte fortuna pro tot felicibus Cęsarianorum successibus non nihil calamitatum affert Leuenti præsidiis, quod oppidum est in ea parte Pannoniæ, quæ magis uergit ad montes. illa enim cum exiuissent ad prædam, obuia fiunt purpurato Curtensi, quare à Turcis circumuenta partim trucidantur, partim abducuntur in seruitutem: Tattæ rursus præsidia, cum plurimum molestiarum Cæsarianis inferrent, ita egerunt ut Ecchius egressus Bregetio coactus sit ipsam Tattam obsidere. missus est qui sollicitaret Tattenses ad deditionem promissis omnibus humanitatis officiis, sed responsum est velle præsidia rem armis, non promissis experiri. non posse ciues promissis ad fœdam deditionẽ compelli, nisi prius virtutem hostis superiorem esse cognouerint, cum melioribus parere, at non paribus conueniat. se fortissimè oppidum defensuros esse, quoniam purpuratus Curtensis pollicitus sit auxilia vbi opus fuerit. Ecchius eo responso iubet sex muralia tormenta trahi in loca opportuna, & in eam partem oppidi dirigi, quæ visa esset aptior verberationi, atque debilior oppidũ ad expugnationem explorantibus. cum primum illuxit, mœnia tanto impetu concutiuntur, vt nõ parua pars illorũ distrupta & aperta sit. Tattenses cõtra reparationes interius mira celeritate moliri. defensiones erigere. nullum locum tutum vel facilem conatibus adinuadendum relinquere. iubetur Villardunus tribunus cum suis cohortibus per apertam murorum partem oppidum adoriri; sed tamen periculo diligentius considerato captum est consilium salubrius & vtilius, vt collocarentur in fossa mille sclopettarij, qui pube tenus essent in aqua. alij mille statuũtur in ea parte muri, quæ esset distrupta. Ecchius ipse ad portam arcis contendit. iussos omnes ad signum inuadere, mox dato signo facit certiores. cum Turcæ omnes ad apertum prostratumq; murũ defendendum & ad illos propulsandos accurrerent, qui per aquam fossarum traiecerant, Ecchius portam arcis inuadit cum suis copijs tanto impetu vt illam infregerit, ac vi irruperit. Turcæ ibi resistentes ad vnum trucidantur, atque pauci sese in turrim seruantes deinde per quasdam conditiones se dediderunt. capti sunt Rispiæ Tattæque gubernatores, & quidam propinquus purpurati curtensis. his successibus felicibus Cæsariani ad oppidum Gesterum signa conuertunt, cuius præsidia visis è longinquo hostilibus vexillis relictis tormentis & omni bellico apparatu diffugiunt. Ischolchij & Vithaini oppidorum & quorundam pagorum homines tam propitia Cæsarianorum fortuna territi non audent resistere, sed contra inuidentes eam felicitatem ignem subijciunt bellicis apparatibus, atque Strigoniam fuga se recipiunt. hæc loca tametsi parum conferebant rei bellicæ, tamen deuicta tutius iter præbebant copijs Cæsarianis, cum nihil vel paruum hostile à tergo sit relinquendum. nam neque distrahendæ ita sunt vires in custodias eorum quæ mittuntur in castra, neque ad augenda sunt non necessaria præsidia aduersus incursiones & populationes, neq; locus præbetur colligendis copijs, neq; proditiones timendæ sunt à finitimis hostibus. accedebat his rationibus quòd sublatum esse videbatur receptaculum eorum latronum & prædonũ, qui Martelosi vocantur, quod genus hominum planè agreste est & inhumanum. nam vbi spes prædæ apparuerit, nullum vel laborem vel periculum deuitant. Cæsar nondum exierat in apertum, sed copias mittebat in castra, cum quia semper maioribus studebat apparatibus, tum quia nondum accesserant omnia auxilia quæ expectabantur, cum sciret Solimanum Taurunum profectum copias ibi aliquot dies expectaturum. Indictæ sunt preces pro Christianorum salute, & pro publica Christianorum conseruatione. fit edictum pontificium pro fraterna charitate vt omnes pro fratrum incolumitate precarentur. atque vt preces illæ deo essent acceptiores, hortatur omnes Christianos vt se à peccatis expurgarent. Postmodo sublatum est Iuliobonæ salubri edicto imperatorio omne tripudiorum genus & ludicrorum, & musicorum concentuum, tanquam irritamentorum ad lasciuiam, crapulam, intemperantiamque omnem, & Dei contemptum, cum nihil magis cogitandum esset inter illas molestias quàm quibus obsequijs iustissima Dei indignatio per multiplicia scelera excitata placari, mitigarive posset. Interea auxilia quæ vel vltro promissa, vel expetita Cæsari concedebantur ex Italia conuenerunt Iuliobonam; Adrianus Balleonus cum quibusdam cohortibus. Alphonsus Castalius cum aliis. Comes Camerinensis ab Allobrogum duce missus cum quadringentis sclopettariis equitibus. Ghisius cum totidem equitibus Gallis. sequani præterea trecenti equites, totidemq; Britanni conueniunt propriis sumptibus ad spem gloriæ. Albertus Laschus vir inter Polonos autoritate prestãs, qui multa castella possideret in Pannonia, accedit ad eandẽ expeditionẽ. Hũc cũ duodecim rhedis ad Cæsarẽ profectũ secuti sunt tria millia Polonorũ equitũ more Pannonico indutorũ, ne rex eorũ videri posset fœdus tum

Rispia capta. Leuẽtũ opp.

Totta capta & Gesterũ.

Ischolchiũ & Vithainũ opp. capta.

Supplicationes pro Cæsaris cõseruatione indictæ.

Musica & ludicra edicto sublata.

Alberti laschi auxilia.

Cosmi Florẽtiæ ducis & Senarum auxilia missa Cęsari.

cum Solimano violare. missa sunt à Cosmo Hetruriæ Duce liberali magnificoque animo, & semper ad defensionem Christiani nominis, Italicæque glorię prompto, tria lectissimorum, egregieque instructorum peditum millia, quibus stipendia per totum tempus belli sunt promissa. conuenerũt & septem vexilla armatorum Boemorum equitum Posonium militantium propriis sumptibus. Cæsar iussit comitẽ Salmã e regione Comarię insulæ consistere, neq; inde iniussum discedere ante suum aduentum, cum consilium de Strigonia vrbe ampla & munita nõ satis vtile visum esset. cõuenerunt & mille ac ducenti equites Gunteri comitis Scuarburgensis, omnisque Lusatiæ, Bodurgii, Isburgiorumque equitatus, & Teufellius cum mille equitibus militantibus propriis sumptibus. missi sunt equites trecenti cum octo tormentis muralibus ex Vratislauia. sic ceteri omnes auxilia ferentes conueniebant, classisque ad insulam Comariam instructa accesserat. collectæ sunt copiæ primùm ad Altemburgum, quæ postea Bregetium missæ sunt. Dictus est summus rerum bellicarum

Ferdin. Austriacus summus copiarũ imperator.

imperator Ferdinandus post Cęsarem Archidux Cæsaris ipsius frater. ac magister tormentarii negotii Paulus Iaderensis. Cæsar ipse exiens in castra præficit aulicis Aracchium regulum. Dux Ferranensis relictâ principatus administratione Hippolyto card. patruo accedit Iuliobonam paulo post cũ incredibili pompa ac magnificentia. exiit Iuliobona spectante Imperatrice & filiabus per portam oppidi cum magno equitum numero egregiè instructorum & armatorum cum regali vel potius

Ferrariensis ducis pompa exeuntis ad bellum.

Imperatoria pompa. nam præcedebant viginti currus cum operimentis magnificè elaboratis, multoque artificio, quos tubicines duo paribus coloribus & artificio, hos parandorum hospitiorum magistri magnificè induti cum crucibus rubeis vtrinque. his cursor succedebat, cui circiter triginta diuersa munia exercentes in castris. his trecenti sclopettarii equites cum fulgentibus armis, galeisque auratis, & integumentis brachiorum annulatis, qui singulatim breuem sclopettum & longiorem gestabant, vestesque, habebant magnificas super armis. Horum pręfectus vestibus induebatur arte Phrygionica picturatis. his succedebãt sex tubicines, quibus duodecim pueri sericis vestibus villosis induti cũ multis ornamentis aureis cum pulcherrimis equis omnes. his tres nobiles, his quinque equi ad usus Ducis designati cum aureis & argenteis operimentis picturatis, & in folia incisis variorum colorum, quibus insidebant pueri pariter induti. sequebantur & pueri cum galeis, qui lanceas quinque gestarent, & vnus qui cristam, quos puer gestans galeam ducis multis gemmis ornatam & affabrè factam miro artificio, cuius in summa parte insidebat aquila candida. sequebatur Dux ipse præfulgentibus armis indutus, quem trecenti nobiles armati, quinque simul incedentibus renidentibus armis, supra quę serica habebant vestimenta varii caloris picturata. his singulis lanceę & galeæ à pueris gestabantur indutis paribus ornamentis. his succedebant quingenti & quinque sclopettarii Cornelii Bentiuolii, & septingenti sclopettarii equites, tum viginti muli cum Atestinis insignibus. nam duo millia ferè armatorum dux Ferrariensis cum regali magnificentia adducebat in castra Cęsariana, quem Cęsar magna humanitate complexus est. Solimanus vbi primùm Taurunum accessit iubet per nuntios Hamsamum pontem tumultuarium supra Drauam fluuium excitare, quod nisi faciat, extremum supplicium minatur. Hamsamus accepto imperio non procul ab oppi-

ottouũ opp.

do Ottouo pontem satis firmum construere incipit, sed vis repẽtina aquarum diurnos labores Turcarum, atque vniuersum opus per noctem ita deuoluit prono flumine, nullum vt indicium pristinę operę appareret, atque spes omnis denuo erigendi appareret sublata. id ipsum cum aliis in locis quibusdam frustra tentasset, luderetur que omnis opera, significatum mittit Solimano se nulli neq; labori neque studio neque diligentię pepercisse, sed fluuium omnino pontem indignari. Solimanus linteum subtilissimum mittit, iubet hunc laqueum seruare in suum aduentum, nisi pons fuis-

Namsamus pontem extruere iussus à Solimano.

set extructum. Hamsamus territus imperat magna celeritate omnia nauigia conuenire. ligna decidi è proximis syluis. vndique ad certum locum ad fluuium comportari. vt autem cito conficerent iussi sunt omnis ętatis & conditionis homines ad opus conuenire; quo cum circiter viginti & quinque millia conuenissent nullo tempore neq; diurno neq; nocturno intermittitur, donec pons esset absolutus. eius longitudo fuit quingẽtorũ passuũ, latitudo quatuordecim. vbi arbores propter profunditatem defigi non poterant, lintres concathenati sunt ferreis cathenis, quę sese mutuis nexibus complecterentur. Ottomanicę copię, quę primę in Pannoniam concesserant Drauam lintribus traiicientes Curtam versus iter ceperant, & ad Sicloscum oppidum iam peruenerant. Nicolaus Sir-

Sicloufcum opp.

nus vir eximię virtutis certior factus per exploratores Turcas complures ad arcem Socium consedisse nullo seruato ordine militari, tanquam ad venationem, at non ad bellum aduersus homines exissent, mittit cum quadringentis expeditissimis equitibus, & octingẽtis peditibus Nicolaum Cobacum, & Gasparem Alapianum, & alios quosdam duces. iubet Turcas adoriri, & oppidum summo studio tentare si daretur facultas, & prędari ac succendere, atq; intelligere iter Turcarum. vbi Socium ventum est, fit impetus in Mechmetum sub auroram. multis vtrinq;. cęsis, pręfecto Turcarum in poximis paludibus suffocato, ad quas per metum confugerat, tandem victoria fuit penes Cęsarianos, qui multam prędam Metubarrim reportaruut. Capta sunt duo vexilla Turcarum; quarum in summo erat argenteum pilum latum in quatuor digitos cum pomo argenteo ad calcem pili. in Pannonia itaq; variis in locis pugnabatur, nullumq; oppidum erat in finibus à rapinis & incursionibus liberum, rursusque Sirinus certior factus quod Halla purpuratus prefectus Teutoburgii non procul a Metubarri cum suis copiis consederat, repente per noctem castra eius nihil tale opinantis inuadit. Dormientes aggressus, cum nullum daretur tempus aciei instruẽdę, multos trucidat in morem pecudum, at pręfectus ipse fortiter pugnãs altera manu decisa capitur. Sed iam ingentes Turcarum copię conuenerant in Illyrium & Pannoniam; ac Mustapha Mysię superioris pręfectus, & Socolouichius, & Carambeius Turcarum proceres non procul ab Ottouo oppido

traiecto

traiecto Drano flumine castra ponunt apud Sochium infra Ardanium, cū Solimanus esset Taurūni. attracti sunt lintres aduerso fluuio, supra quos fieret pons ad Metubarris expugnationem, atque pons supra Danubium iactus iussus est infringi. Tum Carambeius & Mustapha Soclio adeunt Teutoburgium. Inde conueniunt ad Albam regalem ad castra cum præfecto Curtensi coniungenda, quos Hamsamus cum omnibus spacchibus sequebatur. Drauum primus omnium traiecit purpuratus Asiæ minoris cum exercitu vnà cum præfecto omnibus copijs, cuiusq; sub præfectura continentur omnes illæ regiones Europæ finitimę, quæ citra mare Aegæum cōtinentur. ibi in planitie non procul à Drauo fluuio erigitur tentorium imperatorium, quò vbi Solimanus aduenit, flumine traiecto castra firmat, quo de tota re bellica consultaretur, & omnes copiæ commodè transirent.

Sociiū & Ardaniū oppi.

Decernitur in comitiis vt Iula & Metubarris primùm expugnarentur. expugnationum causæ fuerunt adductæ complures, & Iulæ quidem quia illa munitio plurimum conferret ad cæteras vrbes Pannonicas subiugandas; at Metubarris, non solùm quia turpe esset, patumque decorū pati illam munitionem validissimam esse hostilem intra viscera regni Ottomanici, vt ita dicam, sed etiam quia multæ molestiæ subditorum ita demum aboleri posse putabantur, quibus assiduè vexabantur gentes finitimæ. Nam Cęsar semper firmissima præsidia ibi & Iulæ habere consuèuerat, easque munitiones omnibus rebus egregiè instructas conseruabat. illa præsidia modo egressa vexabātur à Turcis, modo Turcas ipsa infestabant, erantq; quasi aggeres validissimi, aut firmissima propugnacula aduersus omnes impetus hostium. compellebant Solimanum ad eius loci pręsertim expugnationem frequentes subditorum populorum lamētationes & querelæ, cum grauia damna sępius inde paterentur.

Iulæ & Metubarris expugnādorū causæ.

Nam cū Drauus neq; vadari possit facile, & multas faciat paludes equis inaccessibiles, cum fierent nūdinæ apud Curtam, aut in aliis emporiis eius regionis, Metubarris milites lintribus coriaceis affabrè factis, ita vimina decisa è propinquis syluis fundo alligabant funiculorum intutorum beneficio, vt ea flecterentur ad pondus ingressorum remigum, & nauigii speciem vsumque præberent traiiciendis fluminibus. Vbi traiecissent solutis aut etiam abiectis viminibus nauigia in morem castrensium poculorum coriaceorum contracta & complicata ferebātur, donec ad aliud flumen veniretur. Sic fiebat vt multam prædam, & rerum preciosarum, sæpius in oppidum reportarent cum multis finitimorum lacrymis. Inuitabat Solimanum loci etiam ipsius potiundi desiderium, cum oppidum munitissimum esset, putareturque propè inexpugnabile.

Coriaceę nauigia.

Est enim Metubarris in finibus Pannoniæ, vel, vt alii maluerunt, Illyrii; in quodam lacu sita inter amplissimas paludes mediocris profunditatis, quæ nisi per duos pontes non potest adiri, quorum alter orientem spectat, alter occasum. sunt autē pensiles & subductiles vtrique; vbi verò est aditus duo habet præualida propugnacula è gleba lignisq; catenatis & mutuo nexu contextis. Habet duo suburbia, & quasi vicos munitissimos, atque arcem formę quadratæ. Inter vtrosque vicos profundissimæ sunt fossæ plenæ aquarum fluentium. præerat hisce munitionibus, vt dictum est, Nicolaus Sirinus vir Pannon strenuus cum mille & ducentis peditibus.

Metubarris descriptio

Turcæ qui Iulam vel ante aduentum Solimani per obsidionem tentauerant, sed ob aquarum copiam imperfectum negotium reliquerant, his decretis in comitiis militaribus redeunt ad eandem obsidionem, cum Solimanus triginta & sex hominum millia destinasset ad illam expeditionem, cuius summum imperatorem dicit Partaum purpuratum.

Partaus summus imperator expugnandæ Iulæ dictus.

Solimanus ipse signa sua conuelli iubet ad expugnandum oppidum Metubarrim. Prius autem Soclium & Teutoburgium accedit, parumque distans ab oppido castrametatur. missus est Grecię purpuratus ad explorandum ad expugnationem, atque egressa præsidia commisso minuto pręlio multos Turcas trucidant cum parua suorum iactura. Solimanus inde ad oppidum Diui Laurentii consedit, id distat circiter mille passus à Metubarri, quo conuenerunt multa Turcarum armatorum millia, pugnatur leuibus præliis. deinde Vebier & Achansius Turcarum duces castra mouent, & in vineis Metubarri finitimis consistunt. postridie minutum prælium ab aurora inceptum ad meridiem vsque protrahitur. pugnabatur ita quotidie in aduentum vsque Solimani, cui purpurati collem cedunt, oppidumque cingunt obsidione. Solimani tentorium in colle erigitur, ad cuius aduentum edita sunt lætitiæ signa multis displosis tormentis, terque repetita vno tempore ingenti Turcarum omnium vociferatione.

Metubarrim itaque latissimè tentoriis planitiem vbique tegentibus obsidetur. tracta sunt tormenta. repleti corbes viminei, & gleba repleti ad protegenda tormenta & tormentorum ministros. comportati sunt fasciculi lignorum ad aggeres extruendos, qui profundis fossis vallantur. habebat in castris Solimanus, vbi Metubarrim ventum est, plura ducentis armatorum millibus, cum Transyluani copiæ non paruæ, & Mysiæ inferioris, & ingens Scytharum multitudo conuenisset.

Metubarris obsessa. Solimani copiæ.

Aliam partem misit ad obsidendam Iulam, vt diximus, alia pars ad populandum Mysiam superiorem contendit, quam protegebat Carolus Archidux princeps eximius & singulari prudentia ac fortitudine cum triginta millibus armatorum.

Caroli Archiducis copię.

Iulæ præsidia nuntiatis felicibus Suendii successibus, mira quadam alacritate, animique ardore ad gloriæ desiderium incitantur. repente obsidentium castra inuadunt. intra vallos irrumpunt. magna fortitudine in Turcas impressionem faciunt. circiter quinque millia hostium trucidant, inter quos ceciderunt tres Sanzacchi & purpuratus Tibisci; ad quā victoriam plurimum contulerunt ferrea triangula sata in locis opportunis per noctem ad transfigendos pedes equorum; quod inuentum fuit Prosperi Columnę in Insubribus. contulit etiam plurimū cuniculus quidam in ipsos Turcas excauatus. nam præsidia paucis amissis captiua insignia Turcarum & multa spolia reportarunt in vrbem.

Clades Turcarū ad Iulā. Triāgula ferrea Prosperi Colūnæ inuentum.

Sirinus vbi primùm patuit Turcas aspirare ad obsidionem, summa diligentia omnia necessaria comparauerat. iusserat omnes arbores oppido propinquas succidi. hortos deuastari. ligna, quibus sibi non opus esset, succendi. portas

oppidi

oppidi saxis & terra oppleri tam lata, vt globis tormentorum possent resistere. vbi primum Turcæ oppidum obsidere sensit Sirinus, conuocat tribunos & centuriones & reliquos milites, quos ad sustinendos fortiter bellicos labores cohortatur. Proposuit gloriam, quam sibi possunt per præsentem opportunitatem apud omnes posteros comparare memorabilem. docet virtutem & laudem sitam esse in rebus duris & arduis magnam, cum nihil mediocre facere possit quemquam gloriosum. Demonstrat necessitatem fortitudinis, cum aut libertas aut vita sit necessariò amittenda, quæ vtraque per virtutem solam defendi possunt. proponit hostis arrogantiam Deum plerunque habere aduersarium, nisi quantum humana peccata oppressorum vltionem retardent. non esse timendam multitudinem inquit, cum sæpius ingentes exercitus virtute paucorum retusi sint & infracti, quod ne longius repetatur memoria, demonstrauit virtus recens Melitensium, vnam esse uiam salutis in ferro positam, cum hostis vbiq; vel libertatem vel iugulū petat. aperit non esse propriam ducum illam fortunam, sed communem omnibus militibus vel fortasse etiam ducibus leuiorem, cum parua ratio priuatorum apud barbaras auarissimas gentes habeatur, vbi nulla sit magna spes redemptionis. se velle in omnibus subeundis periculis priuatum esse, & ad omnes bellicos labores pro communi salute paratissimum, nulla in re se à cæteris differre, nisi vt pareatur vni ad conseruandam omnium salutem. vt autem ad omnium salutem cōspiratio quasi diuino quodam vinculo religetur & contineatur, neque quis deseratur in ipso articulo temporis ab religione astrictis, prior ipse iurat maximum & venerabile iuramentum, per sanctissimam trinitatem vnum Deum Iustitiæ & æquitatis præsidem se nunquam salutem aut defensionem cuiusquam pro viribus deserturum, atque eandem fortunam cum omnibus subiturum. Petit vt omnes idem iuramentum iurent Germanico more, qui est vt digitum indicem detectis capitibus extollant ad eius iuramenti comprobationem. id non facientes rebelles censentur. Iuramentum ita proponitur quod iurant maximum iusiurandum, Deo & Cæsari se ipsos consecrare, neque communem fortunam deserturos. Hortatur post modo vt æquis animis Gasparis Alapiani pareant imperio tanquam summi imperatoris si se de medio fortuna belli tulerit. Proponit extremum supplicium non parentibus imperio ducum, vel literas à Turcis accipientibus. Si quæ inuentæ sint prohibet resignari, sed comburi iussæ. vetat sub capitali pœna fieri conuenticula, quæ nulla sunt vel in suspicione carentibus vrbibus permittenda. vetiti sunt & milites secretius inter se colloqui. enimuero hortari animos militum, & erigere propè iacentes, vtile est, sed iuramentum quiddam superuacaneum. nam censere omnes viros bonos esse, & obseruantes iuramenti, ridiculum est. putare postea metum vereri iuramentum, penè demens; cum metus semper ferè obliuiosus sit, & quasi ebrius. his actis Sirinus censet omnes copias, & quos haberet intra mænia tractandis armis aptos, qui homines inuenti sunt trecenti supra duo millia. Turcæ ad Metubarrim castrametati, vt dictum est, vallis & aggeribus & omnibus reparationum generibus se muniunt per summam Ianizzerorum industriam aduersus bellica tormenta oppidana; quibus extructis res agi cœpta est frequentibus ictibus sclopettorum, & sagittarum, cum oppidani constitissent intra mœnia ad portam nouæ vrbis, quæ tela à circunstantibus Turcis in oppidum iaciebantur. Aliportus tormentarij negotii magister apud nouam portam aggerem ducendum curat apud hortum regium & eius fossam, quò iubet tormenta quædam maiora trahi ac dirigi. Vbi visæ sunt esse factæ satis opportunæ verberationes, Turcæ summo conatu oppidum inuadunt. certatur cominus & eminus omni missilium telorum genere. Sed tanta fuit virtus defensorum, vt Turcæ magna clade accepta repulsi sint in castra. reditur ad verberationes & ad muros prosternendos. adiuuat operam Turcarum siccitas cęli & militum diligentia cum palus vicina & lignis & gleba & varia materia vel è longinquo comportata ita repleretur, quæ reliqua erat, vt omnino magna ex parte facta sit accessibilis. cępta est arx interior multis tormentis concuti, quæ verberatio diu noctuque fiebat. post verberationem oppidum secundo magna alacritate inuaditur. pugnatur vtrinque magna virtute sed tamen Turcæ accepta non leui clade demum reijciuntur. Sirinus quia captiuos haberet multos Turcas iubet trecentis capita amputari, & spectanda Turcis super męnibus exponi, quod facinus tam immane Turcæ taura cum animi indignatione ferunt vt quasi furore impulsi oppidum repente adorti sint. pugnatur acerrime non tanquam pro gloria, sed tanquam pro vita & sanguine & iugulo singulorum capitalibus odijs. nam his viuo suorum, illis defensio rerum omnium erat proposita. ceciderunt multi vtrinque. ad extremum victoria fuit penes oppidanos. reditur ad verberationem. oppidum nullo tempore interiecto concutitur. Solimanus quia propinquus esset castrametatus, & iam corpora cæsorum corrumperentur, grauissimeque olerent coactus est transferre tentorium, ac recedere ne tabescentium cadauerum fœtorem persentiret. Turcæ interea missi sunt nonnulli ad castra Cęsariana recognoscenda, atq; ducenti & quinquaginta equites istud faciunt, qui à fronte Strigoniam versus explorant. exeunt in hos è castris Cęsarianis equites complures, qui spe prædæ castra sequebantur ducibus Cechino Florentino & Nicolao Tosiuo, sed illi summa celeritate se seruarunt. Iula & ipsa cingebatur grauissima obsidione, cum Turcæ pluribus è partibus erectis tormentis illam acerrime verberarent, & per ruinas murorum ingredi conarentur, multisque è suis amissis sępius defensorum virtute sunt reiecti. Scythæ palantes finitima quæque per id tempus populabantur. ad quinquaginta pagos prædati sunt. omnia vel ferro vel igni deuastabant, cum parui Suendij copias vtpote paruas facerent. Sirinus post multos conatus,

Sirini Oratio.

Germanicū iuramentū.

Sirini facinus crudele.

Iula obsessa.

diutur-

diuturnasque verberationes cognito periculo in quo versabaturantiquo oppido defendendo, il-
lud primum succendere statuit, & a uouo multa industria separare. nam rebatur futurum illud
quod breui euenit, vt Turcæ vetus oppidum summa vi concuterent, quod fit à tribus lateribus.
Turcæ enim ductis aggeribus & fossis paulatim illi propinquant, quod fit pontis cuiusdam bene-
ficio facti Aliporti opera è lignis, gleba, multaque alia huiusmodi materia magno studio com-
portata, quia curabat vt repleta palude ex illa parte arci propinquaretur. Turcis enim propter exi
miam tum militum tum etiam castra sequentium & operarum multitudinem facile est vel profun
dissimas fossas vrbium replere, vel montes, vt ita dicam, congestis è terra conuoluere quocum-
que libuerit. nam milites & insignes duces vel corbes ferre, vel implere, vel terram effodere non
indignum milite putant, & omnia militaria munia obire, quæ vel expugnandis hostibus vel tuen
dis castris necessaria sint. Quare quot militum, tot operarum millia in castris Turcarum inesse
putanda sunt. ad illum pontem extruendum magno fuit adiumento ingens camelorum multitu-
do & equorum & mulorum, qui multa è longinquo comportarunt; quæ animalia, vel homines
materiam ferentes ne ab oppidanis offenderentur, multæ sunt erectę reparationes, per quas vlte-
rius procederetur supra pontem iis assiduè proferendis. nam tanquam vallos castrenses mul-
tos saccos lana & bambasio & consimili molli materia plenos proferebant, quibus tecti vbi fiunt
mœnibus propinqui, defensores inuadunt, & sclopettis, sagittis, omnibus missilibus telis & glo-
bis minorum tormentorum infestant. neque ita multis præliis commissis Tucæ veteri oppido po-
riuntur paucis è suis amissis. oppidanos partim pugnantes trucidant, vt multi aduersus paucos,
partim in arcem fugientes includunt.

Turcæ nulla munia aut labores bellicos se indignos putāt.

LIBRI DECIMI SEXTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER DECIMVS SEPTIMVS.

TVRCAE veteri oppido Metubatri ita per vim potiti, rati victoriam esse viam ad victoriam quamque proximam, in magnam spem veniunt arcis etiam potiundæ, cum arbitrarentur defensores, qui superfuerant illa accepta insigni clade ita constematos esse, ita territos & afflictos, vt vix auderent arma sumere ad defensionem. Idcirco illo felici rerum successu iam facti elatiores pluribus è lateribus aduersus arcem verberationem instituunt, multisque viminibus & lignis & varia materia substrata sibi viam struunt ad illam expugnandam. Illud facile fiebat per mensem sextilem, quo tempore propter anni siccitatem aqua propè vniuersa exiccata fuerat. Huc accedebat quòd cœlum mirificè erat sudum, neque quid difficultatis apparebat futurum præter limum tantis viribus aduersariorum, quæ aduersus oppidum parabantur. nam tametsi Turcæ proceres sibi certissimam victoriam proponebant, quia neque multitudini neque diuturnitati oppidani diutissimè possent resistere, à quibus exclusa erat omnis spes auxiliorum, tamen quia videbant id sine multorum insigniorum sanguine & cæde fieri non posse, Sirinum hortantur ad deditionem. Magnis & honorificis pollicitationibus sollicitant vt experirentur an auro possit subiugari & molliri, qui nulla vi ferri hactenus inflecti potuisset. Sed vana fuerunt omnia Turcarum promissa, cum ille constantissimè ac pertinacissimè se velle defendere munitionem responderet suæ fidei commissam, at non prodere hostibus. Neminē posse facere legitimam deditionem rei alienæ. Petendam esse à Cæsare huiusmodi deditionem. non ab eo, qui nullum ius habeat sine proditionis turpitudine & infamia. Cæsar, vbi copiæ conuenissent, censebat cōiunctis castris Strigoniam iam esse inuadendam, per quam opportunitatem Turcæ possent ab obsidione Metubartis & Iulæ reuocari. Neque enim vtile fore censebat, neque Imperatoriæ existimationi conuenire, cum tantas haberet copias, pati vt hostis intrepidus quæcunque libuisset loca oppugnaret sine vlla Cæsarianorū molestia. res in consultatione quorundam posita diligenter consideratur. cognoscitur adesse ducenta & amplius hominum millia in illis finibus. Si accedatur ad eam vrbem expugnandam, alterum horum necessarium fore, vel vt turpiter recederetur ab obsidione, si tot millia armatorum opem ferrent, vel collatis signis dimicaretur, pugnareturque de summa belli, quod videbatur maxime periculosum, cum Cæsaris copiæ neque ad dimidium quidem Turcicarum accederent, quæ etiam parum essent inter se consentientes, parumque obseruantes militaris disciplinæ. Nam Pannonum & Italorum præsentiam non satis æquo animo ferebant Germani parum in hac re sapientes, cum Itali ad restringuendum commune incendium Germaniæ confluxissent. tanta enim dissensio erat inter has nationes, vt coacti sint Itali & Pannones, & ipsi parum alioquin inter se amici, concordibus animis ad mutuam salutem aduersus Germanicam iram conspirare, cum ad arma ventum esset & ad tormenta vsque bellica vtrinque, quam seditionem vix Cæsar & Dux Ferrariensis consopiuit. Nam periculosum erat si è duobus nationibus auxilia mitterentur, ne altera æquo animo alteram ferret ab hoste trucidari, atque ita amba perirēt. Si ex vna tantum, ne nimis esset imbecilla. præterea si dimicatum esset in iis finibus, parum amittere poterat Solimanus, qui ante thesaurum in tutum perduxisset, quam fortunam belli tentasset; & pauca castella erat in periculo constituturus, cum longū iter fugæ pateret; at Cæsar omnia propè amissurus erat si fortuna belli parum feliciter aspirasset. his rationibus non apparuit Cæsari, neque cæteris sapientibus proceribus Strigoniam esse tētandam, quia putabant fieri non posse propter acerbitatem frigoris & tarditatem anni vt Solimanus diutius in iis

Siri nobile responsum.

rationes reuocantes Maximilianū à pugna.

finibus moraretur. Iula autem & Metubarris ita videbantur validæ, itaque munitæ munitiones vt tandiu possent vires hostium sustinere, quandiu liceret esse sub dio. Sed Iula vbi multos conatus Turcarum pertulisset, atque singulari fortitudine præsidia restitissent, multis cæsis per frequentia Turcarum certamina, iam ita erant defessa & afflicta propter assiduos labores, vt vix se possent sustinere, quia nullum tempus neque nocturnum, neque diurnum concederetur ad quietem. Præerat Iulæ Cazarinus dux, qui vbi putaret se non amplius ferre posse obsidionem, tentauit per nunnos se dedere Transyluano. Illud cum assequi non posset, necessario se dedit Partao purpurato his conditionibus. Vt integra conseruaretur omnibus præsidiis & ciuibus libertas & vita. Vt omnib. militibus armatis exire liceret cum carris & impedimentis. Vt ciuibus hæc omnia seruarentur. Vt darentur obsides à Turcis, cum quibus possent discedere donec in tutum peruentum esset. ad maiorem verò rerum prædictarum securitatem Turcæ etiam ipsi obsides petunt. illis vtrinque datis obsessi excedunt. At Cazarinus per simulationem amicitiæ ob fortitudinem ad purpuratum adducitur, & præter fœdus ac pactiones in vincula coniicitur, reliqui milites vbi abessent circiter mille passus, à duabus confertissimis globis Turcarum circumueniuntur. cum præter spem inuaderentur, sese ad carros colligunt. diu atrox & cruentum prælium committitur à Germanis præsertim. tamen cum pauci ingenti multitudini non possent resistere vincuntur, profligantur, cæduntur: pauci se fuga seruarunt intra quoddam Cannetum, inter quos insignis fuit tribunus militum Bernardus Rotenaus. Quidam autem putarunt hanc vrbem deditam esse per proditionem, atque accusatus fuit Cazarinus apud Cæsarem, qui cum summo studio diligentiaque procurasset libertatem quo se defenderet ab illis criminationibus iniuste datis, id obtinere nulla ratione potuit. Solimanus ita Iula potitus, quæ vrbs erat antiqui regni Transyluani, iubet significari Transyluano se illam ciuitatem redditurum si sibi dissoluerentur quadringenta nummum millia, quæ absumpsisset in bellicos sumptus. Cum vero Transyluanus se non habere tantum pecuniarum respondisset, Turcæ Solimani nomine ipsi vrbem occupant. Solimanus enim vbi primùm redierunt, qui ad expiloranda castra Cæsariana concesserant, iam animo aliquantulum in illum erat infenso, quia querebatur Transyluanum per multa mendacia Turcas ad eam expeditionem allexisse, cum denunciasset Byzantium Cæsarem esse inopem & mendicum. non posse multas copias colligere. magnas & implacabiles atque sine numero habere controuersias cum Germanis principibus, cum ipse multa equitum millia in illam expeditionem promisisset, atque omnia longe secus se haberent. nam retulerunt illi in castra, Cæsari magnum adesse equitum ac peditum numerum, atque multa tormenta, classem ingentem, omnes apparatus tantis rebus necessarios. fortunam potius Turcarum arcere tantas vires ab aggeribus, quam militare consilium. his addidit Solimanus futurum vt Transyluanum mendaciorum pœniteret. quæ etiam a Solimano perscripta, missaque sunt ad Transyluanum. Transyluanus aduersus illa excusatione vtitur; se deceptum fuisse à fidelissimis alioquin exploratoribus. Pannonas multa promisisse, qui propter timorem tantæ multitudinis Turcarum ab iis promissis fuissent retardati. Postea Solimanus vniuersam indignationẽ in Curtesem præfectum cõuertit, qui non opportunè pontes extruxisset, ex quo Rispia & Vatta fuissent captæ. Inde effectũ est vt capite huic amputato Transyluanus procul abstiterit. Armeniæ præfectus purpuratus Metubarricæ expugnationi cum summo imperio curat vt super cratibus contextis arx inuadatur, quam summo conatu Turcæ certatim occupare atque grauare contendunt. Sed tanta inextimabilisque est defensorum virtus vt Turcæ magna clade accepta statim coacti sint redire in castra circiter duobus millibus suorum amissis & duobus vexillis. reditur ad verberationem, atque aperiendam ampliorem commodioremque viam ad conatus arx à tribus partibus concutitur; ab Haledia, à propugnaculo monti, & ab altero portæ propinquo. Ianizzeri repente irrupturi per incursionem sperarunt se arce potiri, sed conatus omnis fuit irritus. Vbi vis ferri non sufficeret, ventum est ad sarcula & cuniculos. Excauatur cuniculus montem versus, quod fit tanta celeritate ac diligentia, vt intra triduum quiuis posset vnus per viam subterraneam in oppidum accedere. illuc pulueri & lignorum materiæ comportatæ mox ignis subiicitur. sed cum interius exploratus esset cuniculus, & aduersus illum alius excauatus, irritus fuit, & omnis parata materia frustra combusta. Illud vero non mediocri fuit detrimento rebus oppidanis, quod ignis vi tormentorum in arcem coniectus magnam partem ædificiorum absumpsit, quod factum est monitu cuiusdam transfugæ, qui monuit Turcas tormenta dirigere in bellicos apparatus. atqui tanta erat globorum circa arcem ob strepentium & glandium & sagittarum procella, nemo vt posset ad defensionem accedere. Inuaditur summis viribus propugnaculum portæ propinquum, cuius defensioni præerat ipse Sirinus. ibi tanta virtute pugnatur, vt Turcæ iam bis cœperint recedere. Sed cum vis ignis serperet inter pugnandum, ita vt pulueri tormentario arcis propinquaret, cuius magna copia erat apud portam, cum non posset vno tempore & hostibus & igni resisti, paulatim cum trecentis militibus se se in partem arcis tutiorem recipit, vbi erat tutissima atque commodissima receptio, quia igne accenso in maximo omnes erant periculo repentini incendii. iubet portas arcis occludi. milites qui reliqui fuerunt, ad vnum sunt trucidati. mulieres & pueri qui essent ætatis habilis ad iter in seruitutem abducuntur. reliqui omnes cæsi sunt. Illam vero arcem, in quam Sirinus se receperat, arx cingebat exterior, quarum vtraque fossas & mœnia & aggeres habebat eximios. at enim muri ita erant in quadam parte coniuncti, vt facilis & sine impedimento ex altera in alteram arcem pateret accessus, neque minor arx in eo angulo, qui cum maiore coniungebatur, erat munita, quia satis maioris arcis patrocinio protegebatur. Ibi vna tantum erat domus, ipsius Sirini domicilium scilicet, cum loca cętera, quæ essent pulueri tormentario, & seruandis tormentis

Cazarini & Iulę deditio.

Turcarũ perfidia.

Cõditiones oblatæ Transyluano pro Iula.

Transyluani fraudes, & mẽdacia molesta Solimano.

Metubarri expugnãda præfectus purpuratus Armeniæ.

Metubarris incendium.

Turigeorgio & Turriferreo. nam hi circiter octingentos Turcas vno prælio ceciderunt, & tribus captiuorũ Christianorum millibus libertatẽ restituerunt. Cæsar pontẽ fieri iusserat apud Bregetium consilens, per quem insula Comaria subsidia posset accipere, si opus esset. at Turcæ inter Curtã & Pestam oppidũ, ne vires si opus esset mutuis auxiliis essent disiunctæ. Mahometus ex altera parte Albæ regalis præfectus Solimani consiliarius & Sanzacchus cum aliquid cuperet scire per captiuos de consiliis Cęsarianis, exit cũ mille equitibus. Castris Cæsarianis propinquus fit obuius quibusdã carris. hos capit & abducit. exeunt in hunc quatuor vexilla Ferrarolorum, equitatusq; Pannonicus. cõmittitur cruentũ prælium. multi Turcę ceciderunt. recepti sunt curri. Mahometus captus. Ferdinãdus Archidux in finibus Cassouię & ipse castrametabatur cum multis millibus armatorum, vt eos fines ab incursionibus Vaiuodę Scytharum & Turcarum tueretur. Neq; Suendius quidem vlli vel industriæ, vel studio deerat cum sæpius excurrentes Turcas & regionem inuadentes adoriretur ac trucidaret. Dum ita multis in locis vno tempore pugnatur in finibus Pannonicis, multiq; insignes proceres in certaminibus Metubarris cæduntur, inter quos fuit Agã Ianizzerorũ, tres purpurati, & præfectus Asię minoris. Captum est ab oppidanis Imperatorium vexillum, quare magnopere iratus est Solimanus, quòd tam exiguum oppidum suis viribus tamdiu cum tanta Turcarum clade posset, audereque resistere. Illam indignationem incitabat etiam nuntius, quòd audiuerat Medorum regem in regionem Georgianam hostiliter ingressum ad duodecim millia Turcarum trucidasse, multaque castella & vrbes cepisse. iis rebus nunciatis iurauit Solimanus se vel si vniuersus exercitus esset amittendus velle omnino Metubarri potiri. nec multo post iam senio confectus, multisque laboribus itineris defatigatus, quo pepulerat illum regnandi cupiditas, atque ira percitus repente cœpit laborare sanguinis profluuio. Idcirco in ea ætate natiui caloris inopia victus, qui totus tamen videtur esse in sanguine breui vitam cum morte commutauit, sicuti sibi à Francisco Giuntino Florentino viro rerum astronomicarum peritissimo prædictum fuerat, cum annos ferè quadraginta & octo regnauisset cum multa felicitate, fortuna plerunque cum eius principis sapientia conspirante. Mahometus vir singulari ingenio & prudentia veritus mortuo Solimano, ne rumor in castra dideretur, quòd in occultatione huiusce mortis appareret consistere salus rerum omnium præsentium, & Ottomanici Imperii conseruatio. primum diligenter secum perpendit quo pacto id consequi posset, ne rumor in Turcica & inde in Cæsariana castra penetraret. Cum solus conscius esset mortis medicus, qui astiterat Solimano, quæ repente accidit, dedit ingentes pœnas eius scientiæ, docuitque quam secretæ res principum sint deuitandæ. nam Mahometus veritus ne hic medicus rem patefaceret, illum euocat è tentorio, & iugulari in suo conspectu imperat. nam sanè in magno discrimine tantus thesaurus positus erat, qui statim direptus fuisset, si res fuisset patefacta, inter nationes præsertim auarissimas & prædæ auidissimas. curauit igitur Mahometus & rem occultari, & non intermitti Metubarris expugnationem donec Selimus imperium cepisset, ad quem perueniebat iure hæreditario. Continuò itaq; literas dedit ad pręfectum Byzantii Scanderum, quę illum de rebus omnibus certiorem facerent, eumq; hortatur vt nuntiũ statim mitteret ad Selimum, quia negotium indigebat summa celeritate. Sed quoniam tumultus ferè excitabatur in castris, quia per multos dies imperator à nemine visus fuisset, Mahometus re cum quibusdã proceribus spectatæ fidei cõmunicata Solimanũ balsamo perunctum induit vsitato more, atq; in sublimi throno collocat in loco adumbrato intra tentoriũ, quem spectandum è longinquo cum maxima reuerentia proponit. ipse significationes non nullas reuerentię pręsentibus omnibus & obsequia edit tanquã cum illo loqueretur. cũ nemo propius accedere ausus esset propter nimiam obseruãtiam res credita est sine fuco & fallaciis. Tum paulo post vt res magis conseruaretur, accenderetq; pugnãtes ad Metubarrim, & occultaret dolorẽ ac lacrymas è morte imperatoris perceptũ. quas lacrymas continere non potuisset, egressus è tentorio, percunctãtibus quid dignũ lachrymis accidisset, respõdit Solimanum cum à pristina valetudine, quæ leuissima fuit, conualuisset, iurauisse magnum iusiurandũ se imperaturum omnes proceres acerbissimo mortis genere torqueri, qui Metubarrim expugnãdum sibi suscepissent, nisi intra biduũ illud captum sit. an non hæc iustissima & maxima causa lacrymarũ est inquit, si tot viri fortes crudelissimè necentur? ita vero impulsi sunt Ianizzeri audita imperatoria indignatione ad oppidũ inuadendum vt denuo obstinatissimè, & quasi furore quodã agitati adorirẽtur. Sed tamẽ virtute fortitudineq; Metubarricorũ præsidiorum repelluntur edita magna vtrinq; clade. Tum paulopost renouatur conatus quãto maioribus posset viribus. Diu fit anceps belli fortuna, quod per multũ spatiũ perdurauit, in quo Sirinus nulli neq; strenui neq; prudẽtis ducis officio defuit, modo suis cõfirmandis, modo huc illuc cursitãs rebus necessariis consulẽdo, modo fortiter pugnando. nã repulsi sunt deniq; Turcæ per magnã virtutem defensorum. Turcæ vbi ita repellerẽtur, neq; possent arce per arma præsentia potiri, iubentur cõuenire multi, tantaq; multitudo se ad renouandũ conatum parat, vt proxima quæq; densissimis armatorũ aciebus tegerentur. Sirinus his apparatibus visis cũ pauci milites essent superstites è tot certaminibus, omniumq; rerum inopia premeretur, nullumq; locũ iam amplius esse reliquum defensioni videret, iubet ex annona parari cõuiuium. Post prandium magnificis vestibus induitur. capit Philippæos trecentos in viaticum, si elaberetur: sin cecidisset, præmium victoriæ viro forti, & dicebat ne hostis quereretur se virum fortẽ sine præmio victoriæ superasse. Capit gladium optimi temperamenti, & scutum ferro obtectũ. Suos ad fortitudinem hortatur & ad viã sibi ferro per acies hostium aperiendã, quæ vna reliqua spes erat salutis. Docet fieri non posse vt in illa arce se diutius tueantur, in qua vel si conatus hostium millies repulerint, tamen inedia sit omnibus moriendum, cum pręterea incensis ædificiis & omnibus bellicis apparatibus oporteat esse sub dio, omnibus aeris iniuriis expositos. alterũ horum necessariũ esse,

Ferdinandi Archiducis fortitudo.

Medorũ bellum.

Solimani mortis causa ira & auaritia.

Astronomiæ vis.

Arcana Principum quàm periculo plena.

Solimani mortui corpus vt viui ostensum.

Stratagema.

Sirini extremus conatus & oratio.

vel viuos in miserrimã seruitutem in perpetuũ abduci. atq; infeliciter id totum quod superest vitæ
tãquam iumenta degere, vel fortunã tanquam viros fortes gloriosè & summa cum laude experiri,
memorabilemq; victoriã apud omnem posteritatem tẽtare. vitam cõem esse cum omnibus anima
libus, at gloriosè vel viuere vel mori, id vnum propriũ esse virorum fortium. Non esse magnopere
timendum, cũ Deus & fortuna belli plerunq; viros fortes protegere consueuerit, sicuti omnis desi-
diæ & ignauiæ & timiditatis Miseria fidissima & perpetua sit socia. pręstare se propnę virtuti, quàm
arbitrio & incertę fidei immaniũ barbarorum credere. futurum enim si quis ex hoc periculo elaba
tur, vt celeber & illustris sit apud omnes nationes. profitetur se primũ exiturum, quem si omnes for
titer imitentur ac sequantur, nemini dubiũ fore quin tanquam rapidissimus fluuius per castra ho-
stium erumpentes vel ad vltimos castrorũ aggeres penetrent, atq; in tutum se recipiant. Dat vexillũ
Laurentio Iuranischio. cum omnes se prõpto animo ad sequendam necessitatem esse demõstrauis
sent, iubet se sequi. omnia tormenta, quæ iussa fuerant attrahi ad portam, aperta porta in accurrẽtes
expectantesq; Turcas, vno tempore disploduntur, inter quæ vnũ erat insigne frustis saxorum plenũ
ad portã arcis. His displosis per recẽtem fumum & cędes statim Sirinus cũ ense stricto & scuto erũ
pit, quem milites omnes, qui erant paulo plures ducentis singulari fortitudine pugnando sequun-

Sirini mors.

tur. cęptũ est certamen super ipso ponte arcis, atq; cum ita pugnando diutius processum esset, Siri
nus glande trãsfigitur, quo vulnere in capite accepto humi cecidit. Milites morte tam strenui ducis
deterriti, tametsi nihil fortitudinis remittunt, tamen ad extremũ cum parum distarent ab extremis
Turcicorum castrorum aggeribus, cum multi pugnãdo cecidissent, iam pauci à multis & diuturna
cęde defessi trucidantur. capta est arx, omnesque ibi inuenti abducti in seruitutem, & postea crude-

Sirini caput.

lissime iugulati. Sirini caput abscissum fronti membrana cum inscriptione, Caput Comitis Zigheti,
prælongis clauis affigitur, qui claui per tempora vtraque in occiputpenetrarent, atque caput ipsum
clam per noctem intra Cęsarianos aggeres fuit deportatum. Post eam victoriam Mahometus iubet
omnia bellica tormenta signa edere lętitiæ, quòd viuum adhuc Solimanum cum quibusdam pro-
ceribus fingeret. Mutua conuiuia ad lętitiæ significationem fiunt vbique in castris. tantæ cladis ma-

Danubij inundatio.

gnitudinem visus est etiam aer grauiter tulisse, cum Danubius ita excreuerit, tamque turbidus per
triduum defluxerit, vt esset omnibus vsibus humanis eius aqua inutilis; & ventorum vis inusitata

Turcę cęsi in expugnatione Metubarris.

omnia Turcarum tentoria cum incredibili fragore conuulserit ac repente prostrauerit. ceciderunt
in illa expugnatione ac varijs certaminibus Metubarris circiter viginti & quinque millia Turca-
rum, inter quos fuerunt quatuor purpurati, & alij Turcæ non paruæ autoritatis. capta sunt Metu-
barris multa bellica tormenta, sed pleraq; disrupta & infracta. erant enim ad cẽtum cannones, quos
Sirinus vbi desperasset de salute, iussit puluere impleri quo distumperẽtur. Cæsar ad duodecim mil
lia armatorum mittit ad Albam regalem, vbi decem millia Turcarũ castrametari intellexerat, cum
quibus copiis partim equestribus, partim pedestribus viginti mittit cãpestria tormenta, & Turigeor
giũ cum mille equitibus Pannonibus. Hi facto itinere magno studio Turcicis castris propinquant.
quidã progressi Turcas extra vallos ad pugnam alliciunt; qui cum nulla ratione adduci possent, im
perfecto negotio reditur in castra, quòd in loco nimis tuto consedissent. Neq; verò classes, quæ per
Danubiũ nauigabant prorsus ociosę fuerunt, quoniam Cęsarianæ nasades cõmisso prælio cum Tur
cicis nauigiis non procul ab insula Comaria decem Turcica nauigia demergũt. triremes nauiculas
exploratorias Turcicas ita insectantur vt nonnullas ceperint, reliquas cõquassatas fugientes vel ad
vrbem Strigoniam vsq; cõpellunt. Cæsar si diligentioribus exploratoribus visus fuisset, vbi consedit
Bregetii cũ octoginta millibus armatorũ, totq; copiæ collectæ essent Archiducum, cum nõ minima
pars rei militaris collocanda sit in exploratorũ diligentia, vniuersam Pannoniã Turcica molestia li-

Bellicæ facultatis partes tres.

berare in perpetuũ poterat, vbi decessisset Solimanus. Nam meo quidẽ iudicio vniuersa facultas bel
lica constat è tribus his partibus: quarũ si qua defecerit, totum negotiũ bellicum labefactatur. vna
est diligentia & fides exploratorũ, aliud imperatoris prudentia, aliud celeritas agendi sapiẽter decre
ta: quę si cõiuncta fuissent Cęsari per id tẽpus, facile poterat gloriosam & omnibus sęculis maximè
memorabilẽ consequi victoriam. Sed noluit fortuna, vel Christiano nomini atq; felicitati inuidẽs,
vel gloriosissimæ familiæ Austriacæ, quã tot insignibus victoriis & triũphis variis tẽporibus illustra
uit, vel nõ tulit Ottomanica fortuna eã familiã vno tẽporis momẽto atq; vno prælio prope delere,
quã per tot ætates ad tantam imperii amplitudinem prouexerat, & quã tandiu victricem & glorio-
sam seruasset. neq; placuit vna dimicatione tantũ splendorem paulatim cõparatum simul euertere
per tot fortiũ virorum cędes. Nam didito & dissipato rumore de morte Solimani, si dimicatũ esset
totis viribus cũ exercitu carente imperatore, quod cognitũ fuit Cęsari per captiuũ magnæ autorita-
tis, qui se sponte ad tormenta obtulerat, & ad supplicia, si viueret Solimanus; facile victoria poterat
cõparari. Habebat enim secũ in castris Solimanus, vt creditũ est, incredibilẽ propè auri & argenti co
piã, qua si potitus fuisset Cęsar, cuius vires duxisset formidabiles? & oĩa tamẽ, quãuis non tã opulen

Thesaurus Solimani in Pannonia.

tã victoriã, studia mortaliũ cõsequũtur. Nã thesaurus per multos annos ex amplissimo imperio cõ
paratus aderat, qui accedebat ad quadringẽta millia librarũ auri & amplius, quod tantũ pręmiũ prę
ter imperiũ & gloriã victori proponebatur. Est enim Ottomanicorũ Imperatorum consuetudo cũ
ipsi exeũt in castra, vt suos thesauros nemini credãt, ꝙ arbitrẽtur haud facile inueniri posse virũ bo-

Castrorum Turcicorum forma præsẽte Imperatore.

nũ, neq; experiendũ esse an inueniatur. cuius fidei & integritati tantũ auri rectè credatur, ingẽs nimirũ
pręmiũ perfidię. nã facile imperiũ occupare posset, qui tanta stipẽdia & munera posset dare perfidię
socijs. Inde fit vt in castris etiã magna diligẽtia thesaurus muniatur & seruetur, cuius muniendi hæc
est consuetudo. Imperator tanquã anima exercitus in medio castrorum suum tentorium erigit, cir
ca quod erectis præualidis munitionibus circumsistunt Ianizzeri. intra eos aggeres nemo versatur,

præter

præter ministros imperatori seruientes, aut purpurati si aduocentur. extra fossas quæ ambiunt primum septum ac vallum imperatoris, saculi coriacei auro argentoue pleni humi deponuntur, qui locus altissimis aggeribus fossisq; profundissimis sępitur, munitúrq; validissimis delectis præsidijs, & multis tormentis. Neq; huc quidē patet cuiuis accessus, cum neq; conueniat neq, vtile sit vt milites vagentur totis castris, præter loca suæ nationi assignata, cū publicæ viæ & communia fora castrensia tantum singulis nationibus conueniant. extra has fossas reliqua militaris multitudo erigit sua tentoria, quę suis & ipsa fossis & aggeribus muniūtur. Cęsar autem neq; captiuis neq; exploratoribus credidit Solimanum interijsse, quia non videbatur consentire rationi vt tanta barbararum gētium multitudo tam suapte natura effrenis & auara, siue imperatore tam quieta esset, tantaq; obseruantia vbiq; seruaret disciplinam militarem. Sed enim Mahometi calliditas & prudētia ita fecit, vt non mortē modo imperatoris diligentissimè occultarit in tanto imperij, rerumq; omnium Turcicarū periculo, verū etiam quietum & tranquillum imperiū sine vllo tumultu, ad quem perueniebat, in manus tradiderit, cum tanto exercitu in diuersis locis simulatis mādatis imperatoris moderatus sit; Ianizzeros frēnarit, Metubarris oppidi propè inexpugnabilis victoriam adeptus sit, Selimum in castra è lōginquis regionibus tutò acciuerit. Adiuuit hanc Mahometi calliditatem fortuna, quia cū Solimanus ducenta hominum millia in Pannoniā adduxisset, eas copias in plures partes diuiserat, quia parum formidaret Cęsarianū exercitum vt & numero multo inferiorē, & parum consentientibus inter se animis. Nam vbi primū in castra Cęsariana ventū est cęperunt Germani à Pānonibus & Italis, atq; Pannones ab Italis dissentire, donec Itali cū Pannonibus ad cōem defensionem propter Germanorum iniurias coacti sunt conspirare. conferebat plurimum etiā rebus Turcicis vt bellū in varijs locis vno tēpore gereretur, quia non solum ita animi Turcarū a morte Solimani ad varia negotia & expectationē essent distracti, suppetebatq; copia cōmeatuum facilius, sed etiam quia res Cęsariana in plures partes distracta fiebat debilior. Nā confert rebus bellicis potentioribus maximè, si fieri possit, vt plura sint castra vno tempore, plures hostes, plures exercitus, plures imperatores, vnis castris saltē aduersus hostem nō multo inferioribus. Vt enim facilius vnus ignis extinguitur, quàm si plures extiterint eodē tempore, ita facilius est vni, quàm multis exercitibus simul resistere, à quibus multa simul calamitosa inferuntur. Nam si copiæ Solimani in vno tantū negotio essent occupatæ, pręterfluebat inutiliter propè breuitas tēporis, cum hyems in illis finibus infestissima sit, grauissimaq; aduersatia rebus bellicis propter acerbitatē magnitudinemq; frigorum. hac de causa Solimanus miserat aliā partem copiarum ad oppida inferioris Pannoniæ recuperanda. aliā ad capiendā Iulam. Ipse consederat ad expugnandā Metubarrim magis munitam, quo sua presentia animos suorū inflāmaret ad desideriū victoriæ: neq; lōge diuerso cōsilio & arte fuit Solimani mors, quā Cimonis Atheniensiū imperatoris occultata. Mahometus oppido Metubarri potitus, quia esset deuastatū & propè solo adæquatū per crebras verberationes vi tormentorū, partim vi pulueris incensi post receptionē Sitini, quo tempore corruerunt mœnia & ædificia non sine Turcarū clade, curat instaurandum, muniendumque & omnibus rebus necessarijs instructo firmissima præsidia imponit. exeunt interim è castris Turcarū ad viginti millia eorum, qui castra spe prædæ sequebantur. faciūt incursiones in agrū Cęsarianum in Pannoniam. obuia quæq; ferro ac igni miserabiliter populāntur, in quos exit Austriacus equitatus. multos prædabundos palantesq, obtruncat: reliquos ita frenat vt a rapinis abstineretur. Istud ipsum facit Turigeorgius Palodæ præfectus. Suendius eductis copijs & quibusdā bellicis tormentis muralibus attractis oppidum Crossonorgam obsidet ac verberat. cōiectis quadringentis ferè globis ferreis, murisq; dirruptis & prostratis ad inuadendū, cogit oppidanos ad deditionē; qui cum arbitrio victoris se dedidissent præter præfectū & eius familiam oēs trucidati fuerūt. Partaus accepta Iula per deditionē rebus omnibus vrbanis, vt postulabat bellica ratio, cōstitutis signa conuellit ad profectionē, atq; cū Turcicis Scythicisq; copijs cōtendit ad obsidendā Vinundiā. Dux Ferrariēsis acceptis infelicibus nuntijs Iulæ & Metubarris expugnationū princeps sapiens & rerum bellicarū peritissimus hortatur ipsum Cæsarē ad Bregetium summa diligētia muniendum, q̃d futurum esset firmissimū propugnaculum aduersus oēs incursiones Turcarum, quando capta Metubarri & Iula Turcæ omnibus sublatis impedimentis ad Possoniū vsq; possent excurrere. In eam vbi conciones illas nouæ religionis in Belgio non paucæ vrbes admisissent, succresceretq; in dies numerus hęreticorū, copię aliquot militares cōscriptę sunt duce Thoulusano viro Belga circa Antuerpiā. illæ vbi ad Osteruelam pagū conuenissent ad protegendos suos, is est primo lapide distās ab vrbe, ad Scaldim fluuiū, repente ab equitatu Parmensis gubernatricis opprimuntur ac delentur duce Beauuoisio regulo. Romæ ex illa publica audientia, quā superius cōmemorauimus, vbi Pōtifex multa flagitia cōmitti intelligeret, vt fit in amplissimis & frequentibus ciuitatibus, multosq; nefarios esse & libidinosos homines, salubri lege sustulit oia scorta & lenocinia, & oēs quę marium libidini essent prostitutę; quia publicę officinę libidinis publica sunt incitamēta ad omne genus turpitudinis. Illud cū in cęteris vrbibus parum honestū sit, Romæ certè, vbi ferè oēs externi religioni dediti castitatē profitentur cū vel sacerdotes sint, vel iam se sperent futuros, oino videtur esse tollendū. in adulteras verò nimis seuerè visus est quibusdā animaduertere, quas flagris tamen cędi tantū publicè iussit, sed nimis etiam clementer ac leuiter. nam vsitata impunitas rem facit videri leuiorem. Sed apud multas nationes capitale suppliciū & est & fuit adulterio propositum ob sceleris magnitudinē, in quo vno violantur sacra iura matrimonii, & fides vtriusq; data, & contaminatur honestas familiarū, & adulterini filii patrimonium legitimis furantur legitimi crediti, & mariti grauantur alienis filiis alendis. quæ omnia contra humanas, diuinasq; leges omnino in vno scelere cōmittuntur. & qm̃ ludi omnes & alea præcipuè sunt res humanæ vitæ perniciosæ, in quibus nemo vir bonus tēpus inter

Opportunitates occultatæ mortis Solimani.

Capta Metubarris instaurata

Crudelitas Suendij.

Ferrariensis ducis monitus.

Libidinis officinę Romę sublatæ.

Adulterij flagitia.

Ludi & alea sublata.

liter consumpserit, non minus in aleatores & lusores omnis generis animaduertendum duxit, quã in iniuriosos, & sibi ipsis perniciosos homines, quos exilij condemnauit. Neq; id solum quia nemo debet sibi facere iniuriã, sed multo magis quia blasphemiæ & inimicitiæ & latrocinia & familiarum euersiones solẽt aleæ, pictarumq; chartarum, & oĩum horum ludorum necessariæ esse assectæ; inter quæ lenocinia lasciuiæ, ocij, intemperantiæ qui vitam degat, is planè vir bonus esse non potest. Non enim ita inutiliter profundendũ est hoc breue vitæ spatium qđ nobis concessum est à Deo, vt maiorẽ eius partem in crapula, somno, ludis absumamus. Pontifex deinde animo ad res ecclesiasticas cõuerso perpetua lege sustulit oẽs regressus, ne in genus quoddam mutui, vel mercaturę sacri prouentus transirent paulatim. Scander præfectus Byzantij veritus ne per opportunitatẽ tantarum rerum nouarum Ianizeri iuniores tumultuarentur, diriperentq; pro arbitrio oĩa Christianorum Hebræorumq; bona, ac multa nefanda & crudelia cõmitterent, vt fit per huiusmodi tumultus, consilium cepit prudentiæ & miræ calliditatis plenum. nam lectis literis de morte Solimani statim se missurum inquit auxilia quę poscebant. simulat illas literas imperatorias sibi missas fuisse, quibus iuberetur deligere decem millia Ianizzerorum in demortuorum locum in expugnatione Metuprearris, & Pannonicis munitionibus. Imperatur omnibus Ianizzeris vt excederent ad statutũ diem ex vrbe Byzantio, & in locum amplum conuenirent distantem ad duo milliaria, vbi commode censerentur ac deligerentur, quibus assignarentur mortuorum stipendia. Ianizzeri qui nondum ordinaria accipiebãt stipendia militaria incredibili alacritate ad imperatum locum conueniunt. Selimus accepto nuntio paternæ mortis magna celeritate conuolat Byzantium, atque in via habuit obuium primum Bostangium regij palatij præfectum, qui biremem expeditissimam, magnificentissimeque instructam adduxerat, quam conscendens Byzantium properat. Delatus ad portam Septi ex oppido Chiefredo breuissimo spatio Imperator ibi primum salutetur, atq; tunc primùm mors Solimani fuit in vrbe Byzantio cognita, quæ summa celeritate defertur Venetias ad senatum, atque inde velox nuntius ab oratore Cæsaris ordinario Vito Dorimbergensi Turrio viro clarissimo, & magnis negotijs tractandis exercitato ad Cæsarem missus septima hebdomade Iuliobonam à die mortis nuntiauit. Selimus vbi descensionem fecisset, in thalamum imperatorium magnificẽtissimum introducitur, qui est multo auro & gemmis preciosis ornatus. Ianizzeri vbi salutati noui imperatoris famam accepissent, qui omnes ad iussum locum extra vrbem conuenerant, cum se ita delusos esse intelligerent, rẽ ægerrimè ferunt, atq; tumultuari propè incipiunt. Sed cum promissum esset solitum munus vbi redijssent in vrbem, quod est centũ Sultaninorum, qđ nomen est monetæ aureæ Turcicæ, & vt nouus Imperator publicè obequitaret, omnis tumultus, omnisq; controuersia placata est. cæterũ Selimus vbi primum in throno imperatorio consedit cum magna solennitate ad significationẽ lætitiæ duo pocula optimi vini siccauit, atq; initium sui imperij ita auspicatus est à cõtemptu suarum sacrarum legum, per quas vini vsus Turcis est omnino interdictus. Visus est sanè quibusdam id esse argumentum quòd eo imperatore vini vsus concederetur; at rem altius perpendentibus molestum id apparebat, quod non leue argumentum posset existimari imperatoris futuri neq; religionis neq, fidei aut legum ciuilium satis diligentis obseruatoris. statim verò atq; imperatoria insignia suscepit, & in sede Ottomanicis imperatoribus reseruata consedit, iubet edictum fieri publicè vbiq; Byzantij huiusmodi; Beatorum locus & gloria sempiterna concessa sit animę Solimani; viuatque diu, semperque augeatur fœlix regnũm Selimi nostri imperatoris. Id ipsum summa diligentia per vniuersum imperium promulgatum est, ne prius mors Solimani, quàm Selimi coronatio audiretur, ad populos sedandos, & in pace retinendos. Deinde è palatio egressus obequitans per vrbem vniuerso populo se ostentat. accedit ad Iobi sepulchrum, qui locus cum mœnibus coniunctus, vbi omnes imperatores sacrificare solent modo verueces, modo alia animalia, quæ post dantur pauperibus. Distributa est magna pecuniæ copia. post preces & gratias dijs actas magna cum pompa & lætitia redit in palatium. His ita actis quia plurimum referret vt ipse quàm citissimè adesset in castris, continuò Byzantio ad oppidum Castrum nigrum, & Scedram incredibili celeritate peruenit, quod iter triduo conficitur, credebant nonnulli quòd in castra profectus esset statim Iuliobonam inuasurus, cum sit Ottomanicorum imperatorum institutum vbi primum imperium suscipiunt, aliquod memorabile facinus parare, neque id solum vt accepti à maioribus imperij fines dilatent, sed etiam ne maioribus virtute inferiores & degeneres appareant, quos adæquare certè, si non superare se velle contendunt fortitudine, prudentia in rebus bellicis, & gloria rerum gestarum. erat suborta suspicio Cæsarianis quòd nouus imperator Iuliobonam esset inuasurus non solum ob prædictas causas, sed etiam quia dicrotum & triremem miserat in Pannoniam cum globis ferreis, tribus millibus sclopettorum, ac multis bellicis apparatibus per aduersum Danubium. His accedebat quòd Scander purpuratus veniebat in Pannoniam terrestri itinere cum centum iumentis auro argentoque onustis, & centum carris, centum & quinquaginta equis portantibus bellicos apparatus. Agebat Selimus, vbi salutatus est imperator, annum ætatis suæ tertium post quadraginta. Seuero aspectu. propè formidabili intuitu. nigris pilis. adusto temperamento vt videbatur. Sed ita obesus vt colli breuitas appareret eximia. Qui dum properat in Pannoniam, in mari Oceano cum ingentes classes Daniæ Sueuorumque regum nauigarent instructissimæ fiunt obuiæ, atque atrox bellum nauale committunt. Hi enim Reges non modo per imperatorium edictum non sunt placati, sed multò etiam magis incitati ad ampliores bellicos apparatus faciendos, & classes in septentrionali pelago comparandas. tanta igitur vi tormentorum, omnique telorum genere inter hos dimicatur, vt insignis clades vtrinque accepta illataq; sit, atq; litora eiectis cęsorum cadaueribus vbiq, tegerẽtur. nã ad duodecim millia inuenta sunt corporum eiectorũ, ac cęsorũ sensim fluitantiũ. Aruaca

ti au-

Margin notes:

Stratagema.

Chiefredum oppidum.

Selimus imperator salutatur.

Viti Dorimbergẽsis Turrij diligẽtia.

Ianizzeri feroces.

Selimi aditus & auspicia imperij.

Selimi edictum.

Turcarũ Imperatorũ institutum.

Selimi forma.

Sueuorum Daniæque regum clades.

ti autem quoniam ſeditiones in dies ſuccreſcebant inter nouæ, veteriſque religionis defenſores, cũ catholici vndique exagitarentur, Aurantius, vt diximus, veteris religionis defenſor ad catholicos aduerſus inſigniores ciues proceresque eius ciuitatis protegendos cum plurimum poſſet, præſtaretq; autoritate & beneuolentia omuibus ciuibus ita conatur rem componere, vt omnes diſcordiæ conſopirentur; atque has conditiones cum præfectis Atuacuti ſanxit, & cum Scuuieto Burgomagiſtro, qui ſupremus eſt magiſtratus ciuitatis, donec aliud decretum fuerit atque inſtitutum in frequentibus Belgarum comitijs. 1. Primùm ne catholicorũ conciones, ſacra, vel alia munia eccleſiaſtica impediantur neque turbentur ad auitam religionem ſpectantia; neque alio quouis modo, aut per quenquam magiſtratum curent vel patiantur turbari. 2. Ne liceat habere conciones aut munia nouæ religionis in templis, cęnobijs, aliisùe ſacratis locis, niſi his in tribus locis inferius nominatis, Khranamo videlicet Pauli Vanghimeri, vbi copiæ ſolent cenſeri. in area Liquerquicij ſiue viridario, vbi telæ ad candorem ſollicitantur, & in pratis Xenodochij apud viridariũ Baliſtricorum. 3. Quòd ſiquis horum locorũ haberi non poſſit, tunc liceat alibi habere quemuis eiuſdem amplitudinis. 4. Vt his in locis liceat habere conciones omnibus diebus feriatis & dominicis. atque ſi nullus dies feriatus fuerit in hebdomade, liceat iſtud ipſum die Mercurij. 5. Vt ſi concionator ſolitus aliquo impedimento diſtineatur, alius in eius locum poſſit ſuccedere. 6. Vt omnes concionatores & miniſtri in regionibus catholicæ Maieſtati ſubditis iuramento affirment, vel apud principem Aurantium, vel apud inſigniores magiſtratus, atque profiteantur ſe fidem & obedientiã Regi præſtituros, obſeruaturosq; in omnibus negotijs. 7. Ne licitũ ſit adeũtibus vel redeũtibus à cõcionibus vllo teolrũ genere armari, quæ poſſint offendere; enſis tamen & pugio nemini ſit interdictus. 8. Vt vniuerſa vrbana multitudo pareat magiſtratibus, opemque ferat publicis oneribus ſuſtinendis, ſicuti mos eſt, & ſicuti reliqui ciues tenentur; atque vt cæteri omnes tranquillitatem, conſeruationem, publicam ſalutem tuendam procurent, & procurare teneantur. 9. Vt omnes concionatores ab iniurijs, ſeditionibusq; concitandis abſtineant, neque inſurgant aduerſus magiſtratus, vel aduerſus homines alterius factionis & religionis, neque contumelias dicant. ita tamen vt illis liceat reprehendere vitia inordinata, quæ reprehenſio non habeatur pro ſeminibus ſeditionum. 10. Vt princeps habeat delectum è magiſtratu, qui poſſit adeſſe illi vbi erunt delecturi aliquem miniſtrum ad diœceſim eccleſiarum, aut vbi illi de aliqua re ad religionem ſpectanre pertractabunt, vt fides fieri poſſit apud principem vel vrbis magiſtratus. 11. Ne alter alterum ſubſannet, aut aliqua ratione deludat ob varietatem religionis, ſed omnes teneãtur ad mutuam defenſionem, ſi quis iniuria affectus fuerit. 12. Ne quis aut huius, aut alterius regionis poſſit iuſtitiam impedire vel capiendis ſontibus, vel puniendis, atque caſtigandis qui templa ſpoliarint, aut alia quauis de cauſa. ita tamen vt nocentes per iudices, at non per alios, puniantur. 13. Vt princeps & magiſtratus protegant non ſolùm veteris religionis homines, ſed omnes habitantes in vrbe, qui tranquille concorditerque vixerint nulla habita veteris aut nouæ religionis differentia. 14. Siquis ſeditionis initia iecerit, ille per iudices puniatur pro ſceleris magnitudine, neque id poſſit à quopiam impediri. 15. Vt colligantur duo millia peditum ad vrbis cuſtodiam. qui communibus ſtipendiis habeantur, ad opprimendas ſeditiones, ſi quæ inſurrexerint. 16. Vt milites collecti teneantur ſeruare atque cuſtodire has conditiones, quarum exemplum dabitur præfectis, & hominibus nouæ religionis. 17. Vt has omnes conditiones miniſtri & concionatores eorum religionis inter ſuas conciones demonſtrent, explicentque populo, eoſque omnes qui aderunt, hortentur ac moneant vt ad vnguem ſeruent. 18. Vt omnes hæ conditiones præſcriptæ inuiolabiliter ſeruentur prouidendi atque conſulendi rebus publicis cauſa, donec Philippus rex vnà cum comitiis harum inferiorum regionum aliter ſtatuerit, quibus inſtitutis homines nouæ religionis in poſterum ſubiiciantur, promittantque ſeſe ſeruaturos. ea tamen conditione, vt ſiquid aduerſus eorum religionem ſtatutum fuerit, liceat ſine impedimento ac liberè intra certũ tẽpus cũ omnibus bonis excedere ex his inferioribus regionibus quocunq; libuerit. 19. Vt miniſtri & concionatores & diaconi ac reliqui templis inſeruientes cum nonnullis è præſtantioribus eius religionis principibus in has conditiones animos ſuorum componant, eoſque homines pro viribus nitantur ad obſeruationem adducere. atque ipſi ad maiorem ſecuritatem præſens exemplum ſuis ſubſcriptionibus confirment, per quam tamen ſubſcriptionem neque notentur, neque infeſtentur. atque ſua excellentia tanquam communis Griffier ſiue ſcriba, magiſtratus nomine huius vrbis ſubſcribet ad ſecuritatẽ præſenti cõtractui & ſcripto, cuius duo fient exempla, quorum alterum dabitur ſuę Excellentiæ pro magiſtratu, alterum hominibus alterius religionis. atque ad fidem ſcripti præſentis concluſi & ſubſcripti vt ſupra ad quintum Non. Septembris. 1566. ſubſcripſit Gulielmus Nanſienſis mandato dominorum collitis. Princeps Aurantius & Polites Griffier vrbis. Erat eò denique perducta res Belgica ante has compoſitas conditiones, vt ſæpius neceſſe fuerit magiſtratus & præfectis vrbium popularibus armis reſiſtere, ſeque in tutum recipere, & loca quędam ad ſecuritatem vitæ munire conciones omnes hęreticę in ſuburbia demum ſunt perductę, cum prius & in vrbe, & extra haberentur nulla habita differentia. inſurrexerant enim iam in omnibus ferè ciuitatibus Belgicis Vgonotti & Caluiniſtæ hæretici, atque loca ſibi concedi poſcebant ad ſuas conciones. maximè verò perculoſa ſeditio flagrabat in illis vrbibus, cum non ſolùm diuerſę religionis homines inter ſe diſſentirent, ſed etiam vniuerſa plebs à nobilitate eſſet abalienata. Quippe illud ſolet euenire plerunque in ciuitatibus, vt vbi primùm naſcuntur ciuiles diſcordiæ, vulgus inſaniendi facultatem nactum non vnam tantùm cauſam diſcordiarum perſequatur, ſed plures quotidie nouæ emergant atque excitentur. neque prius ceſſat nouarum diſſenſionum opportunitas, quàm vel publicę opes ciuitatum, vel priuatę ciuium fuerint abſumptę. Iſtud autem acciderat, quoniam

Atuacuti reis cõpoſitarum cõditiones.

niam è Samarobriga, & ex vniuersis Menapijs hæretici potius fuerant eiecti, quàm vel consopiti vel extincti; & ex alijs quibusdam vrbibus. Soncij tamen Arebergensis Comes vt omnes hæreses vno tempore tolleret, Augustanam confessionem publicè cõcesserat.

Leucadicus portus munitur.

Turcę interea portum Leucadium multa diligentia munire cœperant, quia non videretur satis tutus ad accipiendas classes, atque duo insignia exigunt propugnacula, quo possent defendi & nauigia & portus ipse si inuadatur. ea res non paruam suspicionem omnibus Italicis principibus attulit, sed Venetis patribus in primis, quorũ & suspicionem & indignationẽ auxit Turcica arrogantia, quia Pialis contra pactiones & fœdus ausus esset intra sinum Adriaticum nauigare, contraq; pacis iura cum Solimano sancita, & iam tot annos seruata. Illa res quia videbatur captiuitatẽ, populationes, incendia Iulio Carnico, Tergesti, Gradiscæ, cæterisq; oppidis Cęsarianis fori Iulii mari finitimis intẽtare, Frãciscus Turrius Norrimbergẽsis orator Cæsaris ordinatius apud Venetos, vir prudentia & dicendi facultate clarus graui sanè oratione

Frãcisci Turrii Norimbergẽsis oratio.

conquestus est in senatu, tantaq; indignatione vt plus satis videretur, quia nitebatur incitare animos patrũ ad vlciscendam tantam iniuriam, quos multis honorificis promissis Cæsaris nomine ad societatẽ belli allicere non potuerat. Nam videri eum senatum inquit conniuere ad deuastationem ruinamq; omniũ Christianorũ, si ęquo animo ferant sibi fieri tantã iniuriã; cũ classis violato fędere pacis intra Adriaticum sinum ingressa sit. nullũ iam relinqui excusationis locũ, si ad tantas calamitates Christianorum dormitarent. timendã esse dei iram, illi qui negligat arma mortalium. Nunc fortunam de Cęsaris subditis, imperiiq; cõseruatione iacere aleam, at mox de subditis Venetorum vbi placuerit iacturam siue malus siue bonus iactus cõtigerit cũ nulli fines satis ampli esse possint Turcarũ auaritiæ. Patres, qui satis ingentẽ numerũ triremiũ, aliorũq; nauigiorũ semper non mediocribus sumptibus habent instructũ, ne quotannis subditos non necessariis sumptibus instruenda ingenti classe grauarent, hoc anno parcendũ & sumptibus & laboribus statuerant. veruntamen partim ne pericula Christianorũ negligere viderentur, partim quòd grauiter ferrent ita fędera & pactiones à Turcis violari, quas ipsi semper sanctissimè, fidissimeq; coluissent, incredibili celeritate quinquaginta triremes intra spatiũ quindecim dierũ eximiè instruunt, easq; addunt ordinariis sinus custodiis, quare Turcę audita celeritate apparatus admirati nulla re memorabili facta exeunt è sinu. Turrius certè non multo post in grauissimum valetudinẽ collapsus naturæ concessit. vir bonus sanè & supra vires Cęsarianæ vtilitatis studiosus. in eius demortui locũ suffectus est Vitus Dorimbergensis, vt di-

Viti & Francisci Turriorum virtutes.

ctũ est, vir sapientia, integritate, moderatione animi, & publicorũ negotiorum peritia & ipse clarus, quorũ vtriusq; familiaritate vsus sum, ac præsens eximias eorũ virtutes cognoui. In Pannonia verò vbi cõsedissent nõ procul ab Alba regali multa millia Turcarũ, certabatur hinc inde incursionibus. quo tẽpore captus fuerat is Mechmetus, qui præerat Albæ regali. Turigeorgius enim vir singularis fortitudinis cũ inter hostes pugnãtes Mechmetũ Imperatoriũ consiliariũ cognouisset, qui sibi notus erat è colloquio Palodæ, illũ ad captiuitatẽ insequitur, ac per medios hostes fortiter irrũpit tãta pertinacia vt cæso primo equo aliũ conscendens nõ prius abstiterit, quàm dextra apprehensum captiuũ traxerit. & ad Cæsarẽ abduxerit.

Turigeorgij præclara virtus.

Cæsar pro tam egregio facto honoris gratia torque aureo eũ donauit & insigniuit equestri dignitate. nã præclaris virtutibus pręclara pręmia & insignia virtutis cõueniunt, quibus conferendis vtile est principibus esse magnificis, cũ nõ minoris sæpe fiant insignia virtutũ quàm præmia à viris bonis, sicuti reb. præclarè gestis & annuli donabãtur in cõcione militibus ab Imperatore antiquitus, & ciuicę ac murales coronæ insignia fortitudinis, & aurei torques. Illud sanè ridiculũ videtur parasitis & helluonibus, & lenonibus, & proditoribus patrię, & timidis abiectisque hominibus Insignia virtutum deferri, & equestri dignitate insigniri, & multa huiusmo-

Virtutum insignia.

di esse venalia. nã multi fiũt equites si habeãt pecuniã, quã erogare possint. Patet soli virtuti tamen Tosonia, diui Michaelis, Britaunica, Melitensis, Diui Stephani dignitas equestris, vel summis principibus, quorum potentia est pro virtute, cum sit à Deo omnis potestas. Dicitur Mechmetus captus ducenta & viginti nummum millia Cæsari pro redemptione obtulisse, quem honorificè tractans misit Iuliobonam.

Caroli Archiducis victoria.

Carolus Archidux vbi consedisset Baboccię, non procul à Sleuna flumine ignobili prælium committit cum Turcis prædabundis, multis cęsis ad quatuor millia equitum trucidat & in fugam vertit. sed cum propinquę essent tantæ Metubarris copiæ, abstinuit ab insequendis hostibus vltra certos terminos. nam Turcę certabant incursionibus, quibus frequentibus in omnes proximos fines grassabantur, omnia pro viribus prædantes, diripientes, populantes, concrematis quibusque ædificiis ad oppidum Pannoniæ Sabatiam vsque procurrunt, atque abductis colonis

Sabatia & Sẽproniũ opp.

in seruitutem ad Sempronium oppidũ & fines vsque Austriacos irrumpunt. Hę tã molestæ Turcarum incursiones iis, quibus cognita est cõsuetudo bellandi Turcarum, excitarunt opinionem quòd essent Byzantium versus iter capturi, prẹsertim cum annonę penuria nõ mediocriter in castris Turcicis laboraretur. Mahomettus autem has incursiones fieri imperabat, quòd ita copię exercerentur, ac diuerterentur ab omni cogitatione de morte Solimani; donec Selimus nouus Imperator veniret Byzantio, vti monebatur per literas. est tamen illa Turcarum plerunq; bellandi consuetudo, vt non dimicent collatis signis, sed hostem vexent incursionibus & prædationibus.

Selimus Taurunum accessit.

Selimus magnis itineribus, summaque celeritate Taurumnum interea peruenerat, vbi fit certior per literas Mahometti omnia in castris esse tranquilla. non opus esse ferre labores longioris itineris. non pessimè consultum fore si copias Taurumni quiescens, & se redeuntem expectaret. quare ibi Selimus Mahomettũ expectat, quò etiam Solimani corpus aduectũ est, quem omnes viuum esse arbitrabantur. Illi rei fidẽ facile faciebat ętas & podagra, qua laborãs ita facere iter consueuerat; & rheda vndiq; clausa, vt videri omnino nõ posset. Selimus obuiã iturus ad portã vsq; ciuitatis paruũ capitis integumentũ gestat, cũ sit honorificẽtiorũ Turcarũ magnũ gestare, quod inuolucrũ erat è subtilissimo linteo candido ita.

dido ita concinne & artificiosè inuoluto & constructo, vt exterior orbis sphęra appareat, at interior ad capitis formam cauum relinquatur. illum orbem vulgus Turbantum vocat, qui tamen sordidio ribus & inconcinnior est, & è crassiore materia. induit vestes minus sumptuosas, sed viles & lugubres ad patris cadauer admittendum, quod tanquam gloriosum & triumphans cum vexillis explicatis, multoque sono & strepitu bellicorum instrumentorum ac multa lętitia vehebatur, ad quæ omnia tamen erat surdum. Selimus vbi ad rhedam paternam proprius accessit descendens ex equo rhedam aperuit, atque supra patris corpus collacrymauit. descenderunt ex equis vnà & alij omnes proceres, atque minora capitum inuolucra ceperant, iussaque erant omnia militaria vexilla ad indicium mœroris ad terram inuerti cuspidibus manu retentis. mirum fuit per aliquod temporis spatium silentium omnium præsentium, neque quisquam audiebatur in tot millibus hominum. Post illud silentium affertur Selimo capitis integumentum siue inuolucrum candidissimum multis preciosissimis gemmis ornatum, quod capiti imponitur, vestibusque magnificentissimis induitur, ac mutatur equus; quod ipsum fecerunt & alij proceres. rheda deinde tegitur. noua vexilla noui Imperatoris eriguntur cum magna alacritate omnium præsentium, & plurima lętitiæ omnium significatione. Vbi Selimum proceres ad palatium Taurumni reduxissent, omnes manum exosculantur, primique sunt qui cæteris præstarent dignitate. Selimus postmodo viros ingenio præstantes iuti dicundo vbique præficit. Solitum munus Ianizzeris castrensibus largitur, duo asprorum millia videlicet singulatim. Iubet patris corpus Byzantium aduehi, quo sepeliretur iu eo sepulchro, quod ipse sibi construxerat. Imperat Hamautum & Feratum proceres cum omnibus Ianizzeris, & nonnullorum insignium militum copijs eò cadauer cum Imperatorio vexillo comitari. ipse interim moratur Taurumni cum reliquis copijs, vt commodius iter faciens Byzantium rediret. Neque ita tamen cessabatur à Cęsarianis iu finibus Pannonię, aut à Turcis; quippe cum Turcę proximos quosque fines hostiliter inuadentes omnia diriperent, colonosque abducerent. Illorum temeritatem non ferentes Ferentius & Turigeorgius cum trecentis Pannonibus iu insidijs collocati multos Turcas trucidant, & captiuos atque vniuersam prędam recuperant. Ex alia parte Transyluanus traiecto flumine Tibisco cum frequenti Turcarum Scytharumque globo ex oppidis Turcicis Filechio & Sobracho cum triginta & duobus bellicis tormentis varij generis contendit ad expugnationem Toccei. prefectus Toccei vbi primum acies Turcicę in agro consederunt, mittit ducentos sclopettarios ad exploranda castra hostium, in quos irrumpentes Turcę ad vnum trucidant ab equitatu circumuentos, pręter quos in seruitutem reseruatunt. Selimus Taurumno reuertens, vbi primùm venisset Adrianopolim (ea est vrbs Thracię ita vocata ab Adriano, qui iussus fuit ab oraculo illam instaurare vbi in domum furiosi se recepisset, cum ante ab Oreste condita Orestea diceretur,) literas dicitur scripsisse huiusmodi ad Epidaurios: Magnus Sultanus Selimus dominis Epidauriis. Vbi venerit meum hoc mandatum, scitote patrem meum Dei nutu, qui omnia fecit, omniaque deinde destruet, cui altissimus pacem & tranquillitatem largiatur, ex hac ad meliorem vitam commigrasse. Interea diuina concessione eius, cuius est coelum & terra, mihi concessus est altus thronus & Imperium paternum anno nostri Mahometti quarto post noningentesimum & septuagesimum. ad 10. Cal. Octobris, sicuti statutum fuerat ab omnipotente Deo, cuius diuina maiestas laudetur. Ego igitur cum in hoc throno sedeam, vobis significatum esse velim omnibus mandatum nostrum legentibus vt pro me Deum rogetis, quod mandatum mitto per meum prægustatorem Ferecium. atque sicuti hactenus vixistis sine fraude, sic in posterum erga me viuite, qui cum tantus nunc sim princeps. nunc pro mea incolumitate, & pro vniuerso Imperio Deum orare debetis. De omnibus, quæ vobis erunt necessaria vel opportuna, efficite vt per supplex syngraphum meæ sublimi portæ significetur. Adrianopoli. 3. non. Octobris. 974. vt autem pateat annorum Turcicorum series, scite oportet, Turcas à morte Mahometti suos annos numerare, qui mortuus est post Christum natum annos quingentos & nonaginta ac duos, sicuti olympiades numerabantur à Græcis, consules à Romanis. Accessit Byzantium Solimani corpus, latuitque sub suo tentorio extra vrbem, quod noluissent proceres illud noctu comportari in vrbem. sic concessa est filiabus Solimani & Selimi vxoribus, cæterisque coniunctis vt patrem & socerum & propinquum lachrymis condecorarent. Postridie eius diei princeps sacerdotum Turcarum Mosti appellatus, & creditur esse natus è stirpe Mahometti; reliquique omnes sacerdotes, & præfectus Byzantij cum omnibus dignitate præstantibus obuiam procedunt nigris vestibus induti cum paruis capitum inuolucris, quos secuta est ingens multitudo partim equitum, partim peditum, qui postmodo non sine magna lacrymarum copia & animorum mærore ad templum maius comitantur. cadauer delatum est ad eum collem, qui eminentior est è septem, exceptumque è rheda à primarijs proceribus, & quantum fieri posset manibus sublime portatur, cui ponderi mutuò vicissimque ab insignibus hominibus succedebatur. præibant Iurisperiti Turcæ elata voce legentes ad sepulchrum vsque, ac frequens multitudo sequebatur & præcedebat. Qua verò transiret, omnes flectebantur honoris gratia insignem præ se ferentes mærorem cum quodam clamore. Vbi prima multitudo confusa & sine vllo ordine pertransisset, factumque esset mirum silentium, cęperunt Spacches & mancipia procedere funestis lugubribusque vestibus induti, quibus per triduum vti mos est. Sequebantur sacerdotes Seichi vocati, qui se mutuo manuum nexu tenebant inuicem, atque ita incedentes clamabant, mirum esse tantum Imperatorem fuisse morti subiectum.

Marginalia: Selimus induitus lugubribus vestibus. — Ceremoniæ Selimi mortuum patrē visentis. — Adrianopolis vnde dicta. — Selimi literæ ad Epidaurios. — Turcicorum annorum series. — Exequię Solimani.

biectum. ſequebãtur hos Taliſmani dicti ſacerdotes, ſacri iuris periti ſcilicet, & Mueſini, qui alta voce clamabãt; Alla racmet eileſim. Deus eius miſereatur. poſt hos efferebatur cadauer in arcula lignea ſerico panno intertexto auro cooperta, ſupra quam erat integumentum capitis varijs plumis ornatum, ferebaturque Solimanus in caput Turcico more, at non in pedes, quem portantes non in faciem quidem, at in latus procedebant. poſt cadauer ſubſequebantur ſtatim duo purpurati, quorum alter erat in præfectura Memphitica, alter erat Agà Ianizzerorum nigris & hi veſtibus induti. hos ſequebatur confuſa multitudo propè infinita. Depoſitum fuit cadauer in foſſa quadam & quaſi quodam ſacrario ſubterraneo, quod ille viuus ſibi conſtruxerat, vbi prius eius vxor Roſſa fuerat ſepulta extra hortum ipſius templi.

Templis Turcarum habita reuerẽtia.

Nam cautum eſt apud Turcas ſacris legibus ne mortuorum cadauera in templis aut in locis Deo ſacratis ſepeliantur, quia nefandum putant puriſſimi Dei ędem immundis & male olẽtibus cadaueribus vllo pacto inquinari aut cõtaminari. fuit illud ſacrarium ſtatim multis luminibus repletum & odoriferis ſuffimentis, atque Sdreuiſi ſacerdotes pro eius animę quiete dies ac noctes viciſſim ſuccedentes precabantur per multos dies.

Solimani ætas & laus.

Agebat Solimanus annum ſeptuageſimum & ſextum in omnibus ferè negotijs fortunatiſſimus; veruntamen non minus prudentia, liberalitate, magnitudine animi, iuſtitia, multarum peritia rerum, quàm fortunæ felicitate inſignis Imperator, qui plurimum rerum aſtronomicarum cognitione & hiſtoriarum delectabatur, quare multos alebat viros doctos. fuit in tranſigendis negotijs ſolers ac diligens. fidei & religionis ſuæ obſeruator, vt patet ex hiſtoria eorum, qui ante nos ſcripſerunt. vnum auſim dicere, Solimanum Ottomanos Imperatores humanitate, magnificentia, omnibus imperatorijs virtutibus antecelluiſſe. accepit Imperium anno decimo octauo poſt mille & quingentos ſalutis noſtræ, atque cum ad hanc vſque ætatem vixiſſet, non ſolùm hæreditarium Imperium à Selimo patre acceptum feliciter conſeruauit, ſed etiam multis vrbibus auxit. mortuus eſt è ſanguinis profluuio ſuperueniente apoplexia ob imbecillitatem naturæ in illa ætate. ſepulto ita Solimano effuſa eſt obuiam omnis multitudo nouo Imperatori Selimo reuertenti Byzantium, cum magna lætitiæ ſignificatione, & ſupra quàm credi poſſet. acceſſit autem cum magna pompa terreſtri itinere, quia triremes, quas præfectus Adrianopolis obuiam miſerat, minimè opportunè conueniſſent ad Elicuſam. Vna nocte circiter ſeptem millia paſſuum tapetibus & pannis aureis ac ſericis via tecta eſt extra vrbem, quà ibatur Byzantium.

Selimi Byzãtium adeuntis pompa.

Illa Selimo prætergreſſo complura ſunt direpta à militibus. laceri erant & afflicti & ipſi & equi propter aſſiduos labores bellicos. Vbi ad portam ſepti ventum eſt cum illa pompa, ianizzeri ſublimi vociferatione munus petunt, quibus cum nihil eſſet reſponſum, clamorem ingeminant. id vbi ter feciſſent, annuit Selimus, ſtatuitque vt mille aſpri ſingulatim darentur, viritimque aſprum quotidiano ſtipendio adiunxit, cum octo tantum ordinaria eſſent ſtipendia.

Ianizzerorũ mos.

Iſtud factum eſt ad ſedandos militum tumultus, qui erant impedimento quo minus in eam portam ingrederetur. ſtricti ſunt multi acinaces. Partaus quidem cum laboraret vt res componeretur, vulnus accepit. Quatuor è primarijs Ianizzeris Selimum ex equo excipiunt, & in regios thalamos comportant, quo tempore conclamatum eſt ab omnibus, viuat Selimus. Vbi primũ Imperiũ accepit acceſſit legatio Perſarũ petens confirmationem pacis & conditionum. narrat Perſarum Regem copias à finibus Turcarum retraxiſſe, quæ quidem non fuiſſent ab ipſo Rege Tacha eductæ, ſed contra eius voluntatem ſpe prædæ prorūperant. Selimus reſpondit his rebus opus eſſe maturiore conſilio, quare ſe poſt modo reſponſum daturum. Veruntamen non videbatur bellum initio imperij ita repente ſuſcipiendum aduerſus potentiſſimum Regem, cum circiter centum millia hominum in Pannonica expeditione perijſſent, partim morbo, partim ferro, partim inopia rerum neceſſariarum, cum magni exercitus breui ſoluantur neceſſe ſit ob huiuſmodi penuriam.

Copię perditæ in pannonia.

ſed tamen ſiquis diligenter vires imperatorum Turcarum, amplitudinemque imperii conſideret, apparebit exigua quædam iactura centum aut ducenta millia hominum, cum innumerabiles propè copias ſemper poſſint colligere. nam tametſi nõ oẽs illæ copię firmæ & ſunt & ſtrenuę & rebus bellicis aſſuetę, tamẽ vires hoſtiũ poſſũt ſuſtinere donec cũ peritis & veteranis cõiunctæ rebus aſſueſcant bellicis. Quis enim ictum ſagittarum aut glandium imperitorum ſclopettariorum ſine periculo ſuſtineat? aut quis è manu timidi & imbellis eundem neglexerit? vt autem appareat has tantas vires Turcarum facile poſſe colligi, quas diximus, nõ videbitur inſuaue aut abſurdũ ſi quãta fieri poteſt breuitate fines imperii Turcici deſcripſerimus, vt ſciatur quãtos prouẽtus, & quãtos telluris tractus ille occupauerit, in quo quãuis quædã ſunt ſolitudines, tamen alibi mira eſt frequentia vrbium & populorum, apud quos nihil honorificum cenſetur, præter diſciplinam rei militaris.

Turcici Imperii amplitudinis deſcriptio.

Incipit igitur Turcarum Imperium ab ea parte, quę proſpectat ad ſeptentrionem occaſum verſus à Pannonia & Tranſyluania, quas ferè omnes prouincias poſſidet, præter paucas vrbes & caſtella, quæ parent Regi Romanorum. Myſia ſuperior prętereà & Mæſia & Triballorum regio à purpurato Taurumni gubernantur, parentque Imperio Turcarum. Tum Serimia & Illyrium quod conſtat ex iis regionibus, quæ vocantur Boſſina, Seruia, Dalmatia, præter exiguam partem, quę paret Venetis, ſubijcitur Imperio Turcarum. eſt autem Illyrii regio perampla. cum vniuerſus tractus is comprehendatur, qui a Saua fluuio in citeriore eſt regione a fontibus eius fluuij, illuc vſque vbi intrat in Danubium. Eſt autem regio cum ampliſſima tum fertiliſſima ac populoſa in primis, in qua permultę ſunt celebres vrbes, neque minus quam Italia habitatur. Thracia deinde vbi eſt metropolis Byzantium, & Cherſoneſus vbi Gallipolis, & Macedonia regio latiſſima olim Aemonia vocata, in qua centum & quinquaginta populi antiquitus fuiſſe memorabantur, quæ ad occaſum habet Adriaticum, ad orientem Aegeum mare, ad vrſas cum Męſia & Dalmatia coniungitur, ad meridiem habet gentes

bet gentes Epiroticas, paret eidem Imperatori. Porrigitur autem ad Theſſalonicam vſque in ſi-
num Termaicum, & ad Adriaticum ſiue Ionium non procul à Dyrrachio, & ad litus vltra Epi-
rum, vbi ſita eſt Corcyra è regione. Achaia præterea, vbi fuerunt Thebæ & Athenę, & Pelopon-
neſus cum chalcide Euripi Turcicę eſt ditionis, quæ tota regio ſi tamen Pannonia Tranſylua-
nia, Męſia, ac Myſia ſuperior non includantur, non minor eſt, vel forte etiam maior & frequen-
tior tota Hiſpania. Nam ſi maritimo itinere a Tarna procedatur Byzantium, vndecim millium,
& ducentorum ſtadiorum iter conficietur. ex altera parte ſi è Triballis Illyrioque & ad mare vſ-
que Euxinum, atque inde Byzantium accedatur, multò amplius eſt itineris ſpatium, cum circi-
ter viginti & quatuor millia ſtadiorum intercedant. illud autem ſpatium totum terræ paret Otto-
manico imperio, pręter id parum quod eſt Venetorum in ſinu Corcyræo. Parga è regione Corcy-
ræ ſita, vniuerſaque illa regio adminiſtratur a purpurato Turca, quem vulgus Belerbeium grę-
cizappellat. Hæc eſt illa pars tantum Europæ, quæ Ottomanico Imperio ſubiecta eſt, paretque
Turcicis legibus. In Aſia verò multo maius & opulentius habet imperium, quippe quod in ſex
partes, ſiue in ſex præfecturas ampliſſimas eſt diuiſum, quibus ſingulis pręfecturis purpurati ſin-
guli cum proregia poteſtate, dignitateq́ue præficiuntur, quibus ſeptima accedit Aegyptus. at-
que cum Aſia pars mundi tertia eſſe dicatur, ſiquis eius dimetiatur amplitudinem, non mul-
to minus continere comperietur, quam reliquæ ſimul duæ mundi partes. Hanc ſeparat ab Eu-
ropa fluuius Tanais in montibus Riphæis ortus, qui per Scythas & Sauromatas populos in pa-
ludem Męotidem deuolutus ad aras Cęſaris ingreditur. Ab Africa diuidit Nilus celeberrimus
Aegypti fluuius, qui per ſeptem oſtia in mare mediterraneum ferè è regione Rhodi ingreditur. Prima pręfectura Turcarum.
Prima igitur præfectura eſt Aſia minor vltra Propontidem & Helleſpontum, quæ in quatuor
regiones olim diuidebatur, Myſiam, Cariam, Lydiam, Phrygiam; atque ea præfectura a ma-
ri Euxino ad mare vſque Lycium vocatum vltra Rhodum extenditur. atqui intra continentem
Aſia ipſa minor continet tantum terrę ſpatium, quantum vix poſſet quindecim dierum itine-
re pertranſiri. Secunda pręfectura eſt Cilicię ac Pamphylię è regione Cypri, atque Cilicia ab Secunda.
oriente Amano monte clauditur, a ſeptentrione iugis & collibus montis Tauri. Iungitur Ci-
licia cum Pamphylia ab occidente, atque Pamphyliæ termini ſunt ad orientem Cilicia vti di- Tertia
cebam, & pars Cappadociæ, ad occaſum Lycia, ad meridiem mare Pamphylium appellatum,
ad ſeptentrionem Galatia. Tertia pręfectura continet Cappadociam & Galatiam, & a Cili-
cia ad pontum vſque Euxinum, in qua comprehenſa eſt Trapezuntia. Quarta continet Ar- Quarta.
meniam minorem, quam terminat a ſeptentrione pars Aſſyrię, in qua præfecturę quatuor
continebantur antiquitus, Cataonia, Muriana, Labiana, Arauena ad Euphratem. Quinta Quinta.
Meſopotamiam complectitur, quę regio eſt ampliſſima ita dicta, quòd inter duos fluuios Ti-
grim ab oriente, ab occaſu Euphratem poſita ſit, qui ampliſſimis curſibus in Armenia orti
communi alneo poſtea in mare Perſicum perferuntur; vbi tamen Euphrates Babyloniam prius
per medium pręterlabens alluerit, quam regionem claudit a meridie Babylonia, a ſepten-
trione mons Caucaſus celeberrimus ob Prometheum. continet etiam hęc pręfectura partem
quandam maioris Armenię vltra Euphratem, cum alia pars Armenię a Rege Medorum poſ-
ſideatur. In Sextra præfectura continetur Iudęa & Aſſyria, quę pars eſt Aſię maioris, quam Sexta.
claudit ab oriente pars Medię; a ſeptentrione pars minoris Armenię non procul a monte
Niphate; a meridie Suſiana; ab ocaſu Meſopotamia. Iupęa vero, quę pars eſt Syrię, per
quam defluit Iordanis flunius, Peręa quę ita dicitur, quòd Aegypto ſit proxima; a reliqua
Iudęa dirimens ampliſſimis finibus continetur, quippe quę diuideretur antiquitus in decem
pręfecturas, Toparchias vocatas. huic pręeſt purpuratus Damaſci, quę vrbs eſt Syrię me-
tropolis. Aegypti purpuratus præfectus eſt Aegypto & Arabiæ petręæ, quæ eſt inter Aegyptum
& Iudęam, quæ eſt Nabathæa nuncupata, & parti cuidam Arabię deſertæ ſiue Scenitis, cum rex
quidam Arabs imperet alteri parti. Poſſidet Turcarum Imperator multa etiam in felici Ara-
bia, vbi eſt Saba vrbs, & ad ſinum vſque Perſicum in meridiem, qui quanti ſint fines, quamque
ampli imperij quis non intelligat? Nam ſiquis per Aſiam minorem ad Eſdram vſque voca-
tam ad maiorem Armeniam vltimum locum Turcarum percurrat, vbi fines imperij Medo-
rum attingnutur, vix quadraginta diebus poterit in expedito equo tantum itineris pertranſi-
re. A Trapezuntia Armeniam, Aſſyriam, Iudęam trangreſſo ad vrbem Memphim Aegypti,
ſupereſt iter totidem dierum. Ab Apello & Bagadedo extremo angulo Meſopotamiæ vbi con-
fluunt in vnū Tigris & Euphrates, eſt iter ſexdecim dierum. a Damaſco & Saba quinquaginta à Sa-
ba totidem ad Memphim vrbē. atq; vt ſummatim concludam, Turcarum imperatoris fines ita clau
duntur; hinc ſinu maris Adriatici, inde finibus Regis Romanorum, alijſque Germanorum
principum regionibus cum parte Auſtriæ & Boemiæ & Marcomanis & Croatia ac Polonia.
Extenduntur etiam ad alios fines Germanorum principum fines imperij Ottomanici, & ad
mare vſque Euxinum, paludemque Męotidem. ex vtraque parte Tanais incolunt Scythæ po-
puli bellicoſiſſimi, qui quamuis non ſunt ſubiecti Ottomanico imperio, tamen perpetua eius
merentur ſtipendia, tanquam Heluetij regum Gallorum, quorum in regione Turcę eſt Caffa
in Taurica Cherſoneſſo, & Tanais ſupra paludem Męotim. Sequuntur in Aſia prędicta palus
& mare maius vocatum Caircuſſorum, Anograſſorum, Mongellorum, qui colchi ſunt, & ad Trape
zuntiam vſque protendūtur. Hinc Hiberi ſuccedunt coniuncti cum maiore Armenia & Cardi ad
Edram vſque, a quo loco ſi peruematur ad Ziderm & ſinum vſque Perſicum, omnia ſua ſunt
finitima Medorum regno, & Aegyptus vſque ad Aethiopiam. at qui cum tot regna, tot pro-
uincias,

uincias, tantum terræ marisque spatium Turcarum imperator possideat, in quo tamen non vastę, sed paruæ sunt solitudines, non debet mirum videri si infinitum propè numerum armatorum possit colligere. enimuero si liberiores animos suorum populorum esse concederet, neque tam oppressos auaritia ministrorum teneret, omnium principum longe potentissimus esset Turcarũ imperator, cũ tot possideat bellicosas ferocesq; nationes. sed nihil magis imbelles facit & timidos quam paupertas, cũ nemo pugnet libenter pro tuendis alienis tantũ facultatibus, aut pro inani patriæ nomine, quæ certè vix vlla est nihil possidentibus.

Patria nulla est nihil possidenti.

Nam cum facultates apud Turcas nemini liberæ sint, omniaq; Imperatoris esse intelligantur, cũ ius dicatur sępe pro muneribus, cũ nemini liceat acceptas iniurias repellere nisi per iudicem, ibi imbelles fiunt & abiecti necessariò animi populorũ, cũ nullus stimulus sit acutior in pace quam honoris defensio, in rebus bellicis quàm appetentia gloriæ. neq; enim fieri potest vt animus mortaliũ diu iacens expositus multis opprobrijs repente tympanorũ ac lituorũ strepitu ita excitetur vel classicorũ, vt elatus ac quasi reuiuiscens ad res gloriosas, laudisq; desideriũ statim assiliat. Huius Imperatoris annuus prouentus ordinarius creditur accedere ad quatuordecim millia librarũ auri signati.

Prouentus Turcarum.

Vbi copiæ Turcarũ excessissent è Pannoniæ finibus, ignis coortus est Bregetii formidabili priuati cuiusdã coqui incuria, atque vniuersa ferè ciuitas concremata propter eximiam vim ventorum flammas adiuuantiũ, cũ Bregetiũ etiam è materia factũ esset ad morẽ illarũ regionũ, quę facile posset comburi, vt ex arboribus ac trabibus siccis compluribus; quod flammis nõ fuit absumptũ in priuatis domibus, illud totũ est per latronũ crudelitatem & auaritiã plerisq; in locis direptum.

Bregetij incendium.

Multi etiam prædę auidi quod daretur occasio latrocinij, clam ignẽ domibus per illam opportunitatẽ subijciebant, cũ pręsertim finitimi omnes illuc res preciosiores, tanquã ad asylum metu bellorũ comportassent: quod genus latrocinij per has miserias ego cęterorũ omniũ crudelissimũ & maxime vindicandũ iudicauerim.

Latrocinij inter incendia acriter castigandum.

Cęsar partim misericordia, partim quòd illud firmissimũ propugnaculũ aduersus hostẽ putaret, iubet Bregetiũ refici ac instaurari. copijs itaq; dimissis relicto firmo præsidio equitatus ac peditatus cum Cochia copiis & instaurationi præfecto Iuliobonam reuertit. Noricę copię missę sunt Odemburgũ ad reprimendas Turcarũ incursiones, quæ fiebant frequentes in illis regionibus. Missus est cũ Imperio Thius Germanus cum mille peditibus ac totidẽ equitibus ad munitionẽ Canisam, quæ prima se offert Netuburri redeũtibus.

Cæsarianæ copię dimissæ.

Cæsar dimissis principibus cũ multa gratiarũ actione, qui liberaliter ad illud bellũ cõfluxerant, deinde principibus Vindeliciæ indicit comitia bellicorũ apparatuũ in annũ sequentẽ, quod erat in Pannonia & Transyluania aduersus Ioannẽ Regẽ gerendũ, ad cuius defensionem erat relictus Partaus purpuratus cũ magno Scytharũ numero, hominũ ferino propè ingenio, singulariq; crudelitate erga victos. apud quos nullus prope est misericordiæ locus.

Scytharũ ingenia.

Pontifex operam dabat interea Romæ moribus Sacerdotũ reformandis ac ciuium; dum Aetna fabulosus quondã mons Siciliæ propter antiquam Cyclopum officinam, in qua fiebant fulmina Iouis ingenti, maximeq; horrendo motu terræ concutitur, tantoq; cum strepitu ignẽ eructat, vt ab vniuersis Siciliæ populis trepidatũ sit.

Aetnæ incẽdium formidabile.

Postea Trioclæ vrbs cũ sita sit ad radices ipsius Aetnæ, illa nocte quæ antecessit Cal. decembris factus est permagnus motus terræ, qui in sequentem vsq; diem perdurauit. Deinde post meridiem in suprema parte montis apud vocatum Frontispicium, quod abest circiter decem millia passuum ab vrbe, aperti sunt duo hiatus vnde altissimi fumi ad morem maximarum Turrium in cœlum extollebantur: qui postmodo ita sunt dissipati ac dispersi, vt aer vbique tegeretur, diesque fieret tam densus, tamque obscurus, vt media ferè nox appareret. sequenti postea nocte quinque alij patuerunt hiatus, vnde non fumus solus velut antea, sed ignis plurimus, maximeque formidabilis scatuit. erat materia illa prorsus ignito & liquefacto metallo persimilis, quæ ad aliam vrbem illi monti finitimam defluxit Linguagrossam vocatam in morem duorum fluuiorum ignis, cum eius vrbis ager circiter duodecim millia passuum in longitudinem tegeretur, ac per tantundem spatium horrenda illa ignita materia ad mille passus ad minus dilataretur. erat profunditas eius fluminis ignei circiter duodecim palmorum, quæ sane nisi altissima extitisset, ad tantum agri spatium non potuisset defluere: Vbi materia illa constitit, cessauitque vis ignis atque impellentis fluminis, cognitum est petram fuisse ignitam, quæ cum tanto strepitu, tantoque impetu ad imum montis deuolueretur per eam planitiem. vniuersus itaque ager ab illa petra occupatus factus est omnino inutilis culturæ. effluxerant postea duo alij fluuij in morem prioris materiæ, qui omnes Triocłę vineas concremarunt, occuparuntque amplum quoddam spatium. atque horum cursus non fuit tanquam fluuiorum aut aquarum, sed potius tanquam tumidarum vndarum, quę magna vi ventorum essent elatę, atque alicubi depressæ; qui cursus ad Catanam vsque vrbem decucurrit. sic igitur varijs diebus ingens terror hoc anno vniuersis Sicilię populis iniectus est, sed Aetnę accolis præsertim. Suendius vbi copiæ Ottomanicæ discessissent, magnaque pars Cęsarianarum esset dimissa, tamen non censet tempus amittendum, sed Zatuar oppidum Pannonię obsidet atque diuerberat.

Belgij noua religio.

At vero inter Belgas, in inferioribusque omnibus regionibus paulatim eorum numerus in dies succrescit, qui nouam religionem sectarentur. frequentia conuenticula habentur. conciones & conuentus extra vrbes pręcipuè fiunt, cum nullus locus tantę multitudinis iam esset capax. nam Bruxellis exeunt circiter quindecim millia hominum ad conciones. magistratus qui grauiter ferret has superstitiones, & hæc seditionum initia, quia prospiceret quantum calamitatum semina inde orirentur, nonnullos milites clam colligit. simulat se animi relaxandi gratia exire ex vrbe, quo interciperet concionatorem. Sed cum ille duobus millibus armatorum sępiretur, nihil effici potuit, quia non videbatur negotium per certamen esse tentandum. neq; Illę tamen res sese habe-

bant tranquillius, quippe cum inter diuersæ religionis homines prælium commissum sit, non sine magna clade vtriusque factionis. Atuacuti rursus populi, quia seditionum semina paulatim pullulantia sentirent, maximarumque calamitatum fundamenta non solum in præsens, sed in futurum etiam ac diuturnum tempus iacerentur, quæ in pernitiem ac ruinam præsentium posterorumque multorum redundarent, petunt suppliciter à Philippo Rege, ut interim Germanicum sibi concederetur; hoc est vt liceret per regium edictum viuere pro arbitrio, donec haberetur sacra synodus libera, cuius postea institutis profitebantur sese obtemperaturos. illud cum minime apparuisset obtinendum Caluinistæ, & Marinistæ per supplex syngraphum rursus petunt liberam facultatem viuendi pro arbitrio in sua religione, pro qua concessione loco probabilitatis pollicentur tria millia librarum auri siue tricies centum millia nummûm aureorum. Agamontius interim veritus ne seditiones suborirentur, equites ac pedites conscribit ac colligit, præsidia imponit in vrbibus præstantionibus Belgarum ad sedandos reprimendosque animos seditiosorum. illud ipsum facit Aurantius in Batauis Vtrechtii. nam cum seditiosi in plateam areas ad concionem accessissent, iubet displodi tormentum, cuius tamen globus fertur sublimior quàm quempiam attingeret, postea disploso sclopetro maiore cum multis glandium fructis ac paruulis glandibus, quatuor interfectis, & sex vulneratis reliqui territi diffugiunt, neque vlla tamen ratione satis poterant frenari seditiosi hæretici, quippe qui nullum genus rapinæ aut crudelitatis, per simulationem religionis à se alienum esse oportere arbitrarentur, cum collectis octo millibus armatorum ad Baganum multas uillas, multaque cœnobia concremarint, homines iugularint, prædam abegerint. Ioannes rex Transyluaniç quod ægrè ferret Toccei iacturam, quod Suendius occupauerat, eductis copiis multis summa celeritate illud obsidet, ut diximus, ac diuerberat, quod cum per aliquot dies effectû esset. reuocatur ab obsidione molestissimo rumore, quia decē millia suorû Scytharum seditiosè ab vniuersis aliis copiis tecedentia totam prouinciam populabantur, omniaque replebant direptionibus, & incendiis. vbi significatum misisset vt excederent ex illa prouincia, neque tamen eius mandatis paruissent, indignatus soluta obsidione Toccei illos repente inuadit, & circiter sex millia inopinantes in morem pecudum trucidat. illam cladem ægrè ferentes Scythç finitimi coniunctis quibusdam Turcis, qui omnes accedebant ad quinquaginta millia hominum, Transyluanum ad Varadinum includunt. atque obsident. sed cum nulla haberent tormenta, obsidio diutius protrahitur, quare Transyluanus clam egressus sese in muniriora oppida suæ regionis seruat, ibi magnis viribus collectis denuo capias in eos educit, commisso prælio ad viginti millia hominum trucidat. multi vulnerantur, qui capti fuerant è Transyluanis per illam victoriam in seruitutem, rursus liberi dimittuntur. nam finitima quæque loca Cassouiæ propter eximiam Scytharum feritatem deuastata, desolataque fuerant. Qui superfuerunt cladi è Scythis, salutemque fuga sibi compararunt, cum multis Iannizzeris, & Mysis coniuncti deinde hostiliter Dardaniam Tauroscytharumque regionem Regis Sidoniç percurrunt, atque omnia ferro, & igni deuastant. senes, & imbecillum omne genus hominum trucidant. multa millia mortalium in miserrimam seruitutem abducunt. at denique Tauroscytharum palatinum obsidentes ab egressis copiis ex oppido fortissime inuaduntur cum multa strage, cęduntur que amissis duodecim bellicis tormentis. sic in Pannonia variis certatur incursionibus. nam dum Transyluanus obsideretur Varadini Suendius captata illa non negligenda opportunitate cum decem millibus peditum, & quinque millibus equitum obsidet Tesuisar oppidum non aspernandum, in quo erat vxor præfecti Transyluaniæ. cum ad viginti millia Turcarum ad Albam regalem conuenissent, mox inde eductis copiis Cornar, & Calambachium vi occupant, quare Suendius cogitur soluere obsidionem propter metû harum copiarum cum in dies illç magis magisque succrescerent, quæ postea Gestes & Vitanum oppida receperant, magnamque trepidationem Palodæ, Risspiæ, ac Tattç omnibusque finimus locis, populisque propinquis iniiciunt. Cæsar conuocatis ad comitia omnibus Austriç statibus, vbi principes illarum nationum conuenissent hæc postulauit, vt subsidia præteriti anni conferrentur, cum defuissent trecenta ferè florenorum millia. Vt, quoniam si exiret ad bellum nobilitatem Austriæ secum exire nolebat, pro ea darentur mille equites, & quinque peditum cohortes. Vt omnes incolæ sex dies quotannis in sex annos proximos Inhiobonam accederent ad eam muniendam. Illis petitionibus principes eius prouinciæ diu teluctantur, procrastinantur, comperendinant, deuitant his petitionibus vllum dare responsum. atque id in multos dies differtur; demum palam ac libera oratione profitentur se nihil horum esse facturos, nisi Augustana confessio concederetur. Cæsar id ægrè ferens se nihil inquit ad religionem aut credulitatem spectans proposuisse, quare petit ut iis respondeatur, nisi mallent sui principis indignationem experiri. res ita denique concluditur. Vt centum & triginta atque octo florenorum millia in singulos annos traderentur, & triginta millia ad Bregetii instaurationem. Vt qui prouentum haberet centum florenorum in tres menses quotannis equum aleret Cæsari. qui plura plures. Vt si ipse ad Austriæ fines accederet, decimus quintus quisque iret in castra. si exiret iis finibus, trigesimus quisque, quod esset pro nobilitate. Quòd ad Augustanum respon sum, rursus id renouatur, sed silentio inuoluitur, vbi auditum est vel Cęsaris ritu viuendum, nel abeundum. sic soluta sunt comitia. sed enim cum Rex Iuliæ Cęsareæ cum duodecim triremibus per id tempus, & ad Zythnm Africç promonrorium Lothophagites, & ad Galathen appulisset, habuisset que obuiam in itinere Garziam Toletanum cum viginti, & duabus triremibus, neq; prçliû commissum fuisset, Selimus vel humanitatem Toletani admiratus, vel subdolè deridens illud fa[illegible] dicitur ad Toletanû exarauisse; humano Garziæ christiano Hispano sum

Interim à Belgis petitum.

Seditiones inhumanæ simulata religione.

Seditio Scytharum.

Scytharum clades.

Scytharum clades insignis.

Petitiones Cæsaris i Comitiis Austriæ statuta.

Selim hr ad Toletanum.

mo duci claſſis principis Hiſpaniæ. Nos Selimus Ottomanus maximus ac potentiſſimus Turcarum Imperator tibi Garziç Chriſtiano Hiſpano, & ſummo duci eius Regis, qui tot habet titulos, per hoc noſtrum diploma ſignificamus ad aures noſtras perueniſſe, quòd ſuperioribus diebus non procul a Galate obuius factus duodecim noſtrarum triremium, quæ amicum noſtrum Iuliam Cæſaream conuehebant, cum viginti, & duabus è tuis inuictis ea humanitate vſus es vt ſine contentione præterieris. Id quoniam credere non poſſumus aliunde quàm ex quadam erga nos, resque noſtras obſeruantia prouenire, cum vix fieri poſſe cenſeamus vt quidquam timidum aut ſordidum cadat in animum tanti ducis, voluimus per haſce literas noſtro aureo ſigillo communitas, & inſignitas te certiorem facere, quòd tantę humanitatis memoriam ad maiorem opportunitatem tibi gratificandi reſeruabimus. Præterea noſtris claſſibus te vel propinquum, vt ſalutent in poſterum mandauimus. Te commonefacimus, ſi tamen hoc uon eſt ſuperuacaneum, vt te ſerues à periculis. è noſtra ſublimi, & excelſa porta Byzantio anno benedictæ lunæ vigeſimo primo. Imperij regnorum noſtrorum primo.

LIBRI DECIMI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER DECIMVSOCTAVVS.

NOndum Pannonici aut Transyluanici belli incendia extincta fuerant, sed aliquantum remissa tantum aut consopita, cum non minus atrocis aut calamitosæ discordię vel potius incendii alterius semina excitata sunt, lateque serpere cœperunt in finibus Belgarum, & Attrebatum, & Menapiorum. neq; mirum est profectò istud contingere in rebus humanis, quæ tanquam fluctus instabilis Oceani aut vndę pro arbitrio ventorum modo subsidentes ac humi iacentes, modo altissimæ ad cęlumq; sublatæ conuoluuntur, quando in animis etiam singulorum hominum istud ipsum euenit. Nam non solum res ciuiles, & regna, & imperia diutius in eodem statu consistere nō possunt, perpetuæque dantur uicissitudines, sed neque hominum quidem priuatorum consilia, cum animus noster semper ferè variis cogitationibus fluctuet, & quasi arbitrio uentorum huc illuc agitetur, & deferatur pro rerum successibus. Contingit etiam plerumq; vt ad multa absurda feratur quasi facturus naufragium, nisi ratione, & consilio tanquam tenacissimis anchoris sapientissimè firmetur, & muniatur. Inde factum est vt fortuna occulta quædam, & pestifera perturbationum semina iecerit iam multos annos in Germania per Lutherum, prouincia sanè primùm religiosa, quæ faciles populorum animos, & rerum nouarum cupidos nacta, postmodo ad res nouas in multos annos impulerunt. His succrescentibus seminibus antiqua, & auita religio prius suffocari cœpit, quod scelus per Britanniam, Scotiam, Batauosque insulas peruagatum, mox in Austriam Pannoniamque irrumpens, neque à Gallia comata christianissima quidem prouincia abstinuit; in quibus prouinciis multo etiam peiora semina pullularunt, quàm à primis apostatis sata fuerant. Fructus verò, qui collecti sunt è contemptu sanctæ, catholicæ, incontaminatæ religionis fuerunt, atrocissimæ, & crudelissimæ cædes inter se ciuium earundem ciuitatum, & iugulationes coniunctorum, & horrenda parricidia, insatiabilis sitis humani sanguinis, furta, rapinæ, incendia, rebelliones, sacrilegia, omnium humanarum diuinarumq; legum contemptus, quæ certè cum religione fieri non possunt. nam qui hæc faciunt, se impios, crudeles, inhumanos, nihilq; minus quàm religionem curare fateantur necesse est. enimuero fructus contemptæ religionis sine cędibus, & rapinis colligi non possunt, cum nullæ inueniantur nationes quæ in mutanda religione non multas calamitates perienserint. Hoc genus pestiferorum seminum ubi per Belgas paulatim serpsisset, illam nobilissimam, maximeque religiosam prouinciam Ita superioribus temporibus occupauit, ut ea conuelli sine sanguine multo non potuerint, neque in multos annos conuellentur. nam ut temporum mutationes ægritudines ferunt humanis corporibus maiores scilicet pro ratione, atque multis temporum iniuriis afflicta difficilius reficiuntur, sic prouinciæ magnas mutationes perpessæ vix longo tempore instaurantur ubi religionem mutauerint, cum quæque seditio tanto magis rimenda sit, quanto grauior causa eius extiterit. Hoc autem magis admirabile est accedisse Belgis, quòd multę Batauorum, Gallię, Britannorumque calamitates propter propinquitatem regionis non erant ignotæ; quippe quòd Belgæ sint non magno maris traiectu à Britannia diuisi ad orientem sitI in ea parte terræ, quæ spectat ad occidentem oceanum in litore maris Britannici siue Germanici. atque ad meridiem mari Aquitamico terminantur, nisi quòd separantur ab Hispania montibus Pyrenæis. habēt Rhenum fluuium, & magnum Germaniam, qui de iugo fluens Alpium Rheticarum ad Batauorum fines diuisus in mare oceanum postea influit. his Ombrici flu-

Rationis vsus quam necessarius.

Nouæ & illegitimæ religionis fructus.

Belgij descriptio.

minis ortus est inter Scalden, & Sequanam denique ad orientem, quæ natio cum tam propinqua sit illis regionibus exortas calamitates certè intueri poterat. Pannonicas si non viderat, saltem audiuerat, cum tota ferè Turcarum arma per annos multos ita senserit, vt & ipsa, & vrbes Noricæ non leuem numinis in se animaduersionem cognouerit. Sed antequam causæ eorum bellorum, quæ memorabilia fuerunt, non solùm propter celeritatem ingentium apparatuum, sed etiam propter singularem, & inauditam propè crudelitatem memorentur, breuiter attingenda sunt primodia seditionum illa, non quæ faciunt ad ornamentum historiæ, sed quę ad cognitionem sunt necessaria, quibus ignoratis historia fortasse uideri posset fabulosa, cum in loco sterili exercitus haberi diutius non possint, aut certe maximis cum difficultatibus, & regiones pro fertilitate sint frequentes atque habitentur. cum nemo etiam pugnet pro sterili, & paupere loco. est igitur Belgarum regio frumenti fertilis, & omnis generis leguminum, & animalium domesticorum, quę necessaria sunt, & commoda humanæ uitæ. vitium tamen est impatiens, & illarum arborum quæ amant loca calidiora, propter frigus regionis. at siquid externum requirat, facilis est vnde vis conuectio, & importatio. sunt & aduersus cæteros homines tractabiles. disciplinarum studiosi, vbi pleriq; solent esse literarum cognitione non vulgari exculti, qui cum antiquitus regium nomen vt nimis tyrannicum odio haberent, a Ducibus gubernati sunt. vbi vero Carolus dux in bello deniq; aduersus Heluetios infeliciter pugnans cecidisset, eius regionis Imperium iure hæreditario peruenit ad Mariam vnicam filiã, quã Maximilianus Imperator duxit in matrimonium, è quo natus est Philippus archidux Austriæ, qui reliquit varios filios è Ioanna principe Castellensi, quarũ hæreditas ad Carolum Quintum deniq; peruenit. Fuit Gallia olim in quindecim regiones diuisa, quarum hæc una fuit, in qua sunt urbes insigniores Bruxellæ, Atuacutum, Baganum, Valentiana, Leodium, Meclinia, Augusta Romanduorum, Diuodurum, Louanium, Limirum, Gandaunm, Rigiacum, Cæsaromagum, Teruanna, Durocotiorum, & aliæ nonnullæ. Hæ omnes ante huiusce belli opportunitatem Philippo regi Caroli Quinti Imperatoris filio hęredi patebãt, præter Eburones, quibus imperabat episcopus. Huic prouinciæ præerat cum potestate proregia Margherita eius soror, vt diximus, ex quo Dux Sabaudiensis in suum principatum per conditiones pacis recuperatum accessit. Margheritæ syngraphũ oblatum fuit illorum principum, & ad Philippum regem missum. Philippus rescribit, vt ea videret nequid detrimenti res Belgica caperet, atque niteretur prudenter tot incendiorum initia restinguere, quæ quidem nulli diligentiæ vel labori pepercit, & res iamiam consopitum iri uidebatur. at Philippus fortasse de illa regione magnopere sollicitus, uel quòd res tantas nõ satis æquo animo crederet ingenio ac uiribus muliebribus, quia res maiori robore videretur indigere, vel alia quauis de causa, suffecit cum imperio in eam prouinciam Ferraudum Aluarezium Toletanum Albanum Ducẽ, summum Imperatorem suarum copiarum, tanquam ad bellum, & ad frænanda ingenia illorum populorum uel per summam acerbitatem, si placidè facileque non posset. Hic dum se accingit ad iter Philippus literas dedit ad Perafanum proregem Neapolis, vt copiæ veteranorum Hispanorum mitterentur in insubriam, quod ipsum facere iussus est Carolus etiã prorex Siciliæ. iussus est & Gabriel Cueua Mediolani præfectus, & illas copias, & suas paratas habere in Albani aduentum in Italiam, quas postea certas in Belgas traiiceret. Sed tamen non simplex causa fuit belli inter Belgas, & Philippum regem noua religio, verum aliæ cõplures, quia multa contra pactiones fieri querebantur Belgę, quas cum Carolo Quinto habebant, quas hic ascribendas putaui, quoniam plurimum faciunt ad totius historiæ dilucidiorem cognitionem. nam ita conuenerant atque impetratant à Carolo Quinto, vt hisce conditionibus regerentur, quæ intelligerentur ad successores postea transmitti. 1 Ne princeps ecclesiasticum statum amplieт supra quam factum sit à cæteris principibus, sine nobilitatis, vrbiumque cęterarum consensu. 2 Ne quem subditum vel habitantem in Belgis princeps punire possit, nisi pro ordinaria iudicum consuetudine, & libera consuetaque libertate, quo reus publicè se expurgare posit vel ipse vel per patronos, & causidicos. 3 Ne tributa, subsidia, onera, vectigalia, vel alia huiusmodi posit imponere sine consensu statuum eius regionis. 4 Ne quẽ ministrum externum in Tungrorum siue Ambiuaritorum regionem admitteret, nisi præfectos quibusdam leuibus muniis. 5 Vt si comitia habeantur petendarum aliquarum rerum causa, Ambiuariti ne teneantur exire extra regionem, neque ratum sit, siquid extra regionẽ fuerit decretum. 6 Ne principi liceat nouas munitiones inter Belgas excitare aut ædificare. 7 Ne Belgę externa auxilia admittere in suam regionem teneantur. 8 Si princeps vel iniuria, vel alia quauis violenta ratione priuilegiis derogare tentauerit, tunc Belgæ liberi, & absoluti ab omni iuramento haberentur, & illis intelligeretur restituta libertas patriæ. hæc priuilegia visa sunt illis populis non seruari, cum Philippus rex eadem instituta religionis Hispanæ denuo imponere tentasset, quæ sunt olim à Ferdinando Rege imposita, atque nunc in Hispania seruantur in rebus spectantibus ad quæsitionem. illa de causa quæsitionem huiusmodi detrectantes, vt quæ facultatum iacturam secum afferret, concordibus animis conspirarunt ad illud iugum depellendum, quod non modo ad euersionem familiarũ, sed etiam ad euertenda delẽdaque priuilegia Belgarum, & libertatem auitam iam ita comparatam, vt censebant. illa de causa multi nobiles ac principes eius regionis conueniunt. rem diligentissimè perpendunt. statuunt per syngrapha suppliciaque scripta, & preces primum rem diuertere, atq; implorare à Margherita præfecta cum proregia potestate, vti liceret ad suorum maiorum consuetudinem viuere, qui diutissimè, & ad christianorum morem vixissent sine reprehensione, & tranquille eam prouinciam sine tumultibus gubernassent. Non opus esse illi prouincię, quę nihil nouorum scelerum admisisset, nouis remediis, & tam atrocibus præsertim, quæ Philippus rex nulla necessitate esset additurus, inuidia quorundam ministrorum vel potius auaritia persuasus. Se perpetuam fidem,

Margin notes, in page order:

Belgij fertilitas.

Belgarũ ingenia.

Belgium ut peruenit ad Carolum V.

Vrbes Belgii.

Margherita Austriaca Belgio pfecta.

Albanus Belgio pfectus.

Belgarũ priuilegia, & pactiones cum Carolo V.

Belgarũ oratio.

& obſeruantiã erga regẽ ſeruaturos donec vita ſuperfuerit. audito Albani imperio ad has petitiones offerendas pſto ſunt Bruxellis Margheritæ principes Brederodenſis, Ludouicus Nanſiẽſis regulus, Comes Vandebergenſis, & alter Colẽburgenſis. Hi cũ magna nobiliũ manu accedunt. Syngraphũ, vt diximus, offerũt Margheritæ. petitiones ꝓponunt. honeſtatẽ illarũ conanẽ explicare. Demonſtrãt ſe Regi ſemper fidẽ ſeruauiſſe. profitenẽ ad eius nutũ facultates ac vitã profuſuros. Rogant nõ modo ne priuilegia negligeret ac euerteret eius regionis, nationũq; Belgicarũ, & auita inſtituta fideliſſimorũ populorũ, introducenda noua quæſitione Hiſpaniæ, verũ ẽt vt liberũ animarũ imperiũ ipſis ſuarũ relinqueret, atq; Placatũ à Carolo V. adimeret, pro quo tanto beneficio non ſolùm perpetuã obſeruantiã pollicerentur, ſed ẽt tricies centena millia nummũ intra certum ſpatium temporis. His Margherita rñdet ſe tñ non habere autoritatis. certiorem facturam Philippũ per literas, quare decretum expectarent. Petitur nequis interim à miniſtris quæſitionis infeſtetur, quod conceſſum eſt ad euitandos tumultus. Delecti ſunt duo equites Toſonii ordinis Berghenſis, & Montegnius reguli, qui pro illa regione fungerentur legatione hiſce rebus componendis, quia timebatur, niſi res ita tranſigeretur, futurum, vt vbique tumultus inſurgerent. atqui cum rerum nouarum ſuapte natura maxime ſtudioſi ſint Belgæ, non poteſt multitudo tantam moram ocii perferre, vt expectaretur regium reſponſum, ſicuti cum Margherita principes regionis conuenerant; quamobrẽ Atuacuti, & in aliis vrbibus paulatim tumultus excitantur. Profitentur palam ſe illud velle omnino obtinere, cuius cauſa miſſæ fuiſſent legationes. Atuacuti, multiſq; aliis in locis illarum regionum fiebant cœtus in multis priuatorum ædibus, quò conueniebant qui nouæ religionis dogmata complectebantur, propriosq; habebant eius factionis autores, & miniſtros, è quibus conciones audirent. Neq; tamen priuatis ædibus contenti ſunt, aut intra priuatos parietes ſe cõtinere diutius potuerũt, cum in publicum paulo poſt auctis viribus multorum acceſſione eruperint, ſeq; quid ſentirent palam profiteri cœperint. inde accidit vt & ad Atuacutum, & apud Attrebates, Neruios, Selandos, Batauos, aliisq, in locis cõciones publicè à magna hominũ frequentia audirentur, oĩq; magiſtratuũ vel metu uel reuerẽtia abiecta iã dogmata catholicis, & auitis ritibus aduerſaria imbiberentur. Quinetiã Belgæ fœderati ſupplicẽ libellũ mittunt ad Maximilianũ Imperatorem, qui oblatus eſt in Auguſtanis comitiis, per quem petebant vt Philippum Regem commonefaceret, reuocaretq; ab Hiſpana quæſitione, & a promulgatione Tridentinorum decretorum. ſcribunt vt precetur Philippũ ne pergat profundere piorum ſanguinem, ne ira Dei per hanc rem in illum excitetur. rogant vt de religione negotium in comitiis accurate tractetur. Margherita deinde in concilio aurei velleris procerũ, cũ abrogatio quæſitionis poſtularetur, reſpondit ſe concepiſſe quidẽ moderatiorẽ quandã rationẽ edictorũ, quã vellet mittere ad Regẽ, ſed nõ eẽ vtilitatis Belgicæ eas leges prorſus euerterẽ. nullũq; hrẽ cultũ veræ & auitæ religionis. poſſe ipſos coniectura conſequi quo animo ipſa ſit erga Belgicas nationes, cũ Brabantiæ ordinibus pollicita ſit nulla illos quæſitione vexatũ iri. nec ita multo poſt diuulgatus eſt rumor ꝙ promiſſũ eſſet neminẽ religionis cauſa pœnas daturũ, donec quidpiã certi decerneretur à Rege de conſenſu ordinũ ac ſtatuũ Belgicorũ, quod fictũ fuit à quibuſdã fœderatis. at illi qui antea ad mutuã defenſionẽ conſpirauerãt, fœderatio nimirũ ſuperius cõmemorata, qui ſupplici libello ſubſcripſerant, vt aliquo externo indicio ſuã in regẽ fidẽ. & obſeruantiã ſignificarẽt, cœperunt regiã effigiẽ aureã vel argẽteã de collo geſtare, cuius in altera parte duæ manus ſe mutuo cõplectebanẽ ad ſignificationẽ fidei datæ. erat illis appoſita mantica cũ vaſculis, & inſcriptione. fideles vſq; ad mãticã, atq; ne latius ſerperent ſemina hæreſeos, quæ iã pullulatura videbantur, conuenerunt ad comitia tres ordines, magiſtratuſq; Hannoniæ. Zelandæ, Olandæ, Arteſiæ, Flandriæ, Buſatetorũ, Namurrii, qui de moderatione regiorũ edictorũ, quæ pleraq; oĩa fuerũt approbata pter opinionẽ fœderatorũ. reclamatũ eſt tñ Antuerpiæ à plebe, q̃ conqueſta eſt apud magiſtratũ, ſuppliciterq; expetiuit ne illa moderatio admitteretur, ſparſiq; ſunt clã minaces libelli, qbus cædes oĩbus cõplectentibus proponebatur. at fœderati interea nocturna hẽnt connẽticula accitis concionatoribus nouæ religionis e Germania, Saxonũq; oppidis, & Gallia, Britãnia, aliiſq; locis eius ſectæ, qui cito cõuolantes peſtiferæ, & cruentæ meſſis ſemina iecerũt. fit edictũ, qđ regio noĩe & Margheritæ promulgatur, vt oẽs exteri cõcionatores excedant è Belgio ſub grauiſſimis pœnis. ſed tanta uis erat ſectantiũ & protegentiũ vel armatorũ, nemo vt attingere negotiũ auſus ſit, atq; illi audacius concionarentur. primi qui illã doctrinã imbiberũt, fuerunt Belgæ, q magis vergunt ad occaſũ, habitant, ad præſentẽ regionẽ, qui cũ ſclopettis ad conciones acceſſerũt, ne qua uis cõcionãtibus inſerretur. ſecuti ſunt horũ exẽplũ è veſtigio Antuerpienſes, qui coriariũ, & tinctorẽ cõcionatores habuerũt, ac deinde ingẽti numero armatorũ concionatores protegentes Olãdæ, Zelandæ, Phriſiæq; populi, & Tornacenſes, Ipetenſes, Gandẽſes, Bergenſes, Caſſetani, Aldernardenſes, & alii cõplures, cũ Bruxellenſes, Louanienſeſq;, & vniuerſa ferè Hãnonia atq; Artheſia incõtaminatæ aliquãdiu ꝑſtitiſſent. in fide ꝑſtiterint. eo deniq; neceſſitatis preuẽtũ eſt ob quorũdã demẽtiã, vt, cũ multæ biblyothecæ ſacræ, & imagines ſanctorũ, & vel ipſius Chriſti, ac virginis matris è ſacris locis à ꝓfanis manibꝰ ad ſuppliciũ raperenẽ, deucerenẽ, ĩfringerenẽur, flãmis abſumerenẽ, q̃ ipſæ cõtumeliæ fiebãt in Euchariſtiã, neceſſe fuerit legẽ ꝓmulgari, qua prohibebanẽ ſub pœna capitis, & bonorũ fiſco addicẽdorũ. & ꝑduellionis ne qs res ſacras aut ꝑſonas violaret. non tñ ceſſatũ eſt oĩno, quinetiã ſæpe tumultus variis in locis ſunt excitati, & non ſemel ſupplicio affecti tumultuũ autores. vt verò res pacatius tranſigerentur, perſcriptæ ſunt lr̃æ à Margherita gubernatrice ad oẽs præfectos, & magiſtratus prouinciarũ Belgicarũ vti darent operã vt res pacatè trãſigerentur. Princeps Auranſius idcirco tranſegit cũ fœderatis Traiecti inferioris vt eæ dẽ cõditiones, q̃ Atuacuti ſupius memoratũmꝰ obſeruarenẽ, qbꝰ hæc addita ſunt; Neqs impediat captiuitatẽ Iconoclaſtarũ, ſiue fractorũ ſacrarũ imaginũ aut latronũ. Neqs diſtrahat aut penes ſe ſeruet libellos famoſos

Legationes ad Philippũ ꝑ petitionibus Belgarũ.

in Regem, gubernatricemve, aut in alios magistratus. Nequis famosas cantilenas, aut quod populum ad seditionem commouere queat palam canat. Nequis catholicus vel fœderatorũ concionatot partem aduersam carpat, aut iniuria afficiat, qui si secus fecerint, priuentur concione. liceat tamen generarim vitia insectari, & carpere. sed quoniam ad has res citius sedandas videbatur opportunũ, vt magis turbulentis vrbibus præsidia imponerentur, perscriptę sunt literæ ad Valentianæ magistratus, quibus petebat gubernatrix, vt duo millia peditum ad vrbis præsidia Regio nomine admitterẽtur. illud cũ renuissent vniuersi ciues, quia verebantur supplicia pro excitatis tumultibus, pronũciati sunt rebelles regię maiestatis, cum etiam tormẽta in regias cohortes displosissent. eadem pęna proposita est siquis vel commeatu, vel armis, vel aliquo genere beneficii illos iuuisset. additæ sunt copiæ regię quæ istud fieri prohiberent, atq; cũ circiter tria millia armatorum ex oppido erupissẽt, magno facto impetu regiæ copiæ ad sexaginta trucidantes illos in oppidũ repulerunt. at fęderati, qui primi cõplexi sunt eam nouam religionẽ, opem ferendam esse suis amicis obsessis rati multos milites colligunt & conscribunt, quod ipsum faciunt Tornacenses, collectis quinq; cohortibus peditũ erectis vexillis alias copias expectantes pedetentim proficiscuntur, obuia queq; templa diripientes, & inflãmantes. at Rassegemius regulus insulæ Duati, & Orchisii pręfectus cũ ducẽtis sclopettariis expeditissimis, & nonnullis equitibus his obuiã procedit. conserto prælio cęsi sunt ex auxiliariis ad centũ & quinquaginta, reliqui cũ se ad turrim Vuaterlosii fuga seruassent, immisso igni vel flamma vel fumo sunt extincti nullo regio milite amisso. deinde aliæ copiæ Tornacensiũ horũ clade ignorata adhuc cęnobia muliebria succendunt, & in sacratas fęminas impudenter sæuiunt. templa spoliant, cęnobia prædãtur, reliqua flammis absumũt. laturi opem suis deinde in pagũ Vuaterlosiũ irrumpũt. Rassegemius dimissis tota nocte nuntiis ad proxima præsidia finitimos catholicos nobiles, & delectos in militiam rusticos conuocat. conuenerunt postridie mane ad sextam horã è locis vicinis plures duobus peditũ millibus, equites centũ, cum Tornacenses accederent ad tria millia. initur vtrinq; minutũ prælium. Tornacenses paulatim Tornacũ versus se recipiũt. fit his obuius forte regulus Norcamius præfectus Hannoniæ cum decem peditũ vexillis, & equitibus pluribus quingentis. Tornacenses cũ tantis viribus non possent resistere profligantur, cędũturq;, quorũ sunt trucidati ferè octingenti, reliqui in fugam versi. ceptũ est tamen ab aliis nouæ religionis hominibus vrbes, & castella, & munitiones vel tẽtare insidiis, vel palam adoriri, cũ variis in locis pugnaretur leuibus præliis. At in nouo orbe, in ea regione, quę Giapania vocatur, succrescebat in dies Iesuitarum sacerdotum opera, & charitate illorum numerus, qui a cultu immundorum idolorũ, ad ueram & solam salubrem Christi religionẽ confluebant. quippe cũ Xumitanda Rex per adoptionem creatus iam nonnullos annos, vir non minus animi dotibus, quam corporis ornamẽtis, & aspectu insignis, ad verum cultum Dei per eosdem sacerdotes accesserit, cum sæpius suos familiares de Christi salubribus pręceptis, & amplissimis promissis virorum bonorum differentes audiuerit cũ mirifica quadam animi voluptate. res eo deniq; perducta est, vt & ipse, & multi è suis proceribus ad baptismũ conuenerint, qui fuit post modo Bartholamęus appellatus. mutati sunt, vel potius relicti primi ritus multarum rerum, quæ causa fuit vt in illis etiã regionibus bellum excitatum sit nouę religionis causa. nam cũ Bonzi sic appellabãtur sacerdotes illi pristini idolorum, consueuissent per quosdam exequiarum certos dies quotannis opiparum victũ, & incrementum prouentuum accipere a principibus regionum, Bartholamęus quia cognouisset id nihil conferre illis qui in cultu idolorum sine baptismate decessissent, omnibus sumptibus illis parcendum esse statuit, atque ad sex millia pauperum christianorum pro Bonzis ad epulas funebres conuocauit, Bonzis omnino exclusis. atq; cum ad Vmbram vrbem regiam accessisset, pro sacrificiis, quæ fiebant nuper defuncti Regis statuæ, illam è templo conuelli, & comminui iubet, atq; succendi. idem incendium excitatum auctumq; est multorum aliorum idolorum eiusdem vrbis, & vbique in vniuerso regno, quę omnia prorsus succensa sunt euersa. sed quoniam reliquus, erat Gotũdonus filius spurius defuncti Regis, pro quo in regnum Bartholamæus per adoptionem successerat, isque ægre ferebat se fuisse regno ita priuatum, visa est opportunitas Bonzis sacerdotibus non negligenda eius in regem excitandi. Nam prius conquerebantur de acceptis iniuriis, quòd contra instituta maiorum Xiumitanda vel in auitos Deos insurrexisset, quòd vel eius monumentum comminuerit, exequias delerit, cultum sustulerit, memoriam prorsus obliterarit, cuius regnum acceperat. sacerdotes neglexerit eieceritque pro mendicis, & vilibus, & abiectis hominibus. nihil posse expectari nisi crudele, & inhumanum, & perfidiæ plenum ab eo, qui tam facile auitos Deos, & benefactorum cultum, auitosque ritus sacrificiorum reliquerit, & ad nouam religionem recesserit. non esse expectandum, vt vel per simulationem religionis, vel per desideriũ ampliandi regni arma ab illo hostiliter moueantur, cum ea difficilius repellantur, quæ inferuntur repente nihil tale opinantibus, quam quæ multo ante prouisa cognitaque sint. his rationibus effectum est vt non solum Gotondani, cui concessæ fuerant vrbes quædam à regiis comitiis, ne priuatus prorsus viueret, sed etiam multorum consilia, qui nondum fidem christianam complexi fuerant, finitimorũ in mutua auxilia aduersus Regem conspirarint. his tot auxiliis fretus Gotondonus decemit in regnum paternum procuratores mittere, qui caperent possessionem, quando tam ingratus visus esset Xiumitanda. iussi sunt etiam qui christianam religionem introduxissent, crudeliter necari. accidit forte, vt Bartholomeus aduersus quendam regem bellum gereret, cuius vxor Regina cũ esset, & ipsa christianam fidem acceptura, id curabat rex fieri ante quam rediret in castra. tumultus excitatus est itaque repente coniuratorum Arimæ primum duce Feribo viro magnæ autoritatis. trucidati sunt quidam christiani. nõ procul ab Iooxiura regem cum multis inuadunt, atque nonnullis trucidatis præfecti propinquarum vrbium pro victoribus arma capessunt. itum est ad palatium, quod & ipsum & vrbs iniectis malleolis concrematur.

Indi ad cultum Christi conueniunt.

Bonzi qui sint.

Bonzorum oratio.

tur. Rex cum præfecto vrbis ac fratre, & paucis è suis in munitionem vrbi propinquam se seruauit. atque cum tumultus diu perdurasset Icoxiurę, multi ex armis profugientes Filandrum ad oppidum profugiunt. Rex vt arma surgentia vbique deuiaret coactus est & ipse, & omnes christiani ac Lusitani cum vxoribus procul abesse, cum non deessent interim qui regem hortarentur, ut ad pristinum cultum deorum rediret, qua vna ratione omnia facile possent placari. at enim cum Rex ad amicos hortantes ad hoc per literas scripsisset paulo post se paucis locis exceptis omnia in iis partibus recuperasse, cœptum est ad timorem suppliciorum vbique regium nomen conclamari, erectaque vbique regia insignia, & ad lætitiæ significationem multa tormenta bellica terra mariq; displosa. collectis itaque multis copiis, quæ vndique ad excipiendum regem confluebant, ceptum est Gotū douum obsidere cum suas vires Arrimæ Rex frater cum Bartholamæo Rege coniunxisset. concrematu sunt, & deuastata omnia Feribi castella, qui arma aduersus regem sumpserat in vltionem tantarū iniuriarum. At principi Aurantiano Atuacutum concedēti magna multitudo honoris gratia fit obuia, cum ibi gubernator esset futurus. Margherita ad eum rursus literas dedit, quibus beneficia continebantur, quæ & ipse, & eius maiores in Austriacam familiam sæpius contulissent. se non dubitare de optima eius voluntate erga regem. hortatur si quando vir & princeps bonus appareat ac prudēs erga regem, & Belgas, id hoc tempore maximè prestet, quod efficeretur ad euitandas multas imminentes calamitates. has vna ratione deuitari posse, si persuasisset ciuibus Atuacuti, vt præsidium duorum millium armatorum admitteretur, ac ita egisset, vt inceptę conciones abolirentur, quæ aduersus regiam voluntatem fierent. Ipsa postea minatur per literas Atuacutensibus ciuibus, se illos perduellionis reos pronuntiaturam, nisi illa fieri pateretur, in quos etiam esset a uimaduersura. at contra, si illud passi essent. pollicebatur abolitionem Hispanę quęstionis, & leuiorem Placatum, ut petebatur. Aurantius nullum officium, quod vtile fore putaret, prætermitrit. hortatur ciues ad accipienda præsidia, omittendasq; conciones nouæ religionis omnibus quibuscunq; posset rationibus, propositis etiam calamitatibus quę diuinitus imminerent, & à Philippo Rege, nisi regiæ volūtati fuisset obtemperatum. responsum tulit omnes velle regiæ maiestati in omnibus ad imperium spectātibus promptissimè parere. vna in re videri sibi æquum esse, vt essent liberi, in ea nimirum quæ spectatet ad voluntatem, & curam suarum animarum. nimis esse crudele, cum facultates, & corpora imperio Regis subiiciant, si iis contentus non sit, atq; ipsi neque animum quidem liberum habere possint. rursus à Margherita renouantur literæ, & imperia, ac mandata, quę dabantur principibus earum regionum, quare Brederodensis regulus illis omnibus, qui negonum aggressi fuerant, comitia indicit Santronium. illud est oppidum in finibus Eburonum. in his comitiis indictum est agendum esse de fęderatione, & communicatione rerum, & consilio aduersus res instantes capiēdo ad propulsandas calamitates. Vbi illuc accessissent conuocati, multæ legationes variarum vrbium confluunt rogantes se quoque admitti ad societatem fęderationis, vt & communibus armis si opus esset protegerentur, & omnes coniuncti maiorem vim ad defensionem conferrent. in sumptus bellicos, si qui sint faciendi omnes facultates, & vitam pro communi libertate liberaliter pollicentur. Quę ubi fuissent ad Margheritam delata, significat per nuntios se non posse æquo animo ferre illa comitia vel conuenticula, quæ fierēt in contemptum Regis ad animos populorum ad tumultus seditionesque impellendos, quippe cum nulla sint habenda legitima ac non seditiosa comitia in regiis regionibus, in quę regij aliqui ministri non aduocentur. Vbi syngraphum oblatum fuit, nihil aliud apparuisse expeti, nisi vt noua quæstio ne imponeretur. promissum esse nihil interim noui fieri. sese ita certio rem regem fecisse, quòd nihil innouaretur. Quòd si sibi fides non seruaretur, quam acceptam omnium populorum nomine dederat, futurum vt in eam magna ignominia redundaret, quæ tam facile perfidiosis hominibus credidisset. Nunc quoque tamen posse errorem facile corrigi ac resarciri, si eiicerentur ex illis regionibus omnes, qui aliud persuadere populis conarentur, quàm quod creditū est à maioribus de sacris rebus. illo negotio fieri posse vt omnis error deleretur, atque rediretur denuo in gratiam regiam. Quòd si in eadem sententia persisterent, futurum vt grauissimas pęnas darent suę temeritatis. nullum redditum est responsum, nisi quòd parerent Regi Hispano tanquam Duci Ambiuaritorum siue Brabantię, & quòd Bruxellas accederent ad responsa clariora reddenda. Idcirco autem nullis parebant Margheritæ mandatis, neque magni faciebant eius edicta, quòd multi erant fœderati, & finitimi principes Germani omne genus auxiliorum ad sustentandam nouam religionem pollicebantur; cum quibus, & nonnulli quibus inuisa erat nimia familiæ Austriacæ potentia. In illis comitiis habitis Santronii statutum est vt conditiones principatus Ambiuaritorum curarentur imprimendæ ad probandam causæ suæ æquitatem, quibus impressis decernunt omnes status inferiorum regionum conuocare, sine quorum consensu censebant nihil ratum fieri posse. vbi illuc ventum esset, Santronii decernitur parendum esse Regi Hispano tanquam comiti Belgarum, & duci Ambiuaritorum. At si vlterius procederetur, velletque cogere ad ea quę privilegiis repugnarent, ne tenerentur illo casu parere, ne concessionibus ab Imperatoribus obtentis abrogaretur, quę continebantur sub aureo sigillo. Quòd si quis eorum priuilegiis derogare conatus esset, sic intelligeretur facta fęderatio ad defensionem, in quam admitterentur omnes volentes. Tribunos in omnes regiones destinant, qui haberent illorum delectum vbique, qui apti essent rebus bellicis, atque instituerent, & instruerent omnes aduersus quicunque offendere parassent. omnes pecuniam offerunt ad omnes opportunitates cum opus esset atque numerus oblatarum pecuniarum accessit ad tria millia librarum auri impressi, hoc est tricies centum millia nummum. Delecti sunt duodecim è primariis proceribus, quibus impositum est vt mature pecunias exigerent, quę promissę fuerant. summus imperator eius fœderationis externus imperator visus est eligendus,

Aurantii diligentia pro rege.

Responsum Belgarum.

Comitia Santronia inducta.

Decreta Santronia.

dus, qui & autoritate, & peritia rei militaris prȩſtaret; qua re videbatur effici vt opibus, & autoritate prȩſtantis Imperatoris plurimum adiuuarentur, non parumque virium ſibi adiungerent, & nemo illum facile contemneret vt paris autoritatis, ſed omne genus obſequij, & reuerentiæ præſtaretur. interim iubetur pecunia, quæ collecta fuerit, in communi ſcrinio obſeruari, donec imperator eligeretur, & in opportuna negotia diſtribueretur. ſtatutum eſt præterea vt omnes ad mutuam defenſionem tenerentur, ſi quis è coniuratis eſſet infeſtatus, quod fieret mature collectis copiis, neque vllum auxilii genus prȩtermitteretur; quoniam in vnius ac ſingulorum ſalute omnium reliquorum ſalus clam videretur contineri. ſed enim cum nuntiatum eſſet quatuor equitum, duodecim peditum millia ab Henrico Veſſonum Duce colligi ad nutum Margheritæ, quæ & ipſa copias colligebat, delecti ſunt Brederodenſis regulus, & Ludouicus Nanſienſis, Colemburgius, & Aremburgius comites, qui Margheritam commonefacerent de iis omnibus quæ in Santronianis comitiis fuiſſent decreta. Illi cum multos fœderatos ſecum haberent, iuſſi ſunt non ingredi Bruxellas, quia non videbantur admittendæ legationes cum tanto comitum numero. Illud hi grauiter ferentes relicta Margherita Atuacutum iter conuertunt. Agamontium, & Aurantium principes certiores faciunt quid in comitiis ſtatutum decretumque ſit. ſed quoniam ita ſuccreſcerent in dies vbique ſeditionum ſemina, videreturque timendum eſſe ne ad arma veniretur,

Legationes Santronianę nō admiſſæ.

Margherita iubet edictum fieri ac promulgari Bruxellis, nequis de rebus nouis loqueretur, per quod venia concedebatur omnium commiſſorum errorum, modo ne denuo committerentur. Permiſit conciones haberi extra vrbem, ſicuti cœptum fuerat, donec à ſtatibus eius prouinciæ decretum eſſet, quid iure fieri oporteret. ſic antiquis eorum legibus non abrogatis res ſilentio propè eſt inuoluta. omnium verò conſenſu tam ciuium, quàm Margheritæ inſtitutum eſt ſuadente Aurantio vt octo tribuni militum ducentos pedites ſingulatim conſcriberent omnes Atuacuti natos, qui iurarent ſe fidem Philippo Regi ſeruaturos, neque in rebus ad religionem ſpectantibus ſe implicaturos. Quòd ſi controuerſia aliqua accidiſſet, ſe neminem magis protecturos, ac neque verbis neque armis res illas aggreſſuros. Sed neque ita tamen populorum Belgicarumque nationum animi quieti aut tranquilli eſſe videbantur, cum his pactionibus non ſatis fidei haberetur vel credulitatis. maxime autem omnium locorum ſuſpiciones huiuſmodi Batauorum regionem inuaſerunt, qui quo ſedarentur, reuocatur neceſſario Aurantius gubernator, eò profectus. Atuacutenſes ciues, quia Bataui deſiderantes Aurantium illum popoſcerunt à Margherita, cognita magnitudine beneficiorum, & commodorum, quȩ præſentia eius principis adportaret, præſentes Bruxellis petunt à Margherita ne is diſcedat Atuacuto. ſed cum magis, magiſque in dies a Batauorum populis flagitaretur, quòd illa regio plurimum eius prȩſentia, & iudicio indigeret, neceſſe fuit ad Batauos denique accedere. fluctuabat maximè omnium Belgicarum ciuitatum Valentiana Neruiorum metropolis, quæ prorſus abiecit omnem regiam obedientiam, cum ſe liberam velle ſuis legibus viuere profiteretur.

Valentianæ ſeditio.

illa de cauſa Margherita Norchemium regulum cum viginti, & duabus cohortibus peditum, & quingentis equitibus mittit, cum quibus copiis aliquo pacto vrbem ingrederetur. At Neruii viſis copiis vel è longinquo, ad arma repente conclament tota vrbe. populus, & ciues vniuerſi mira alacritate arma capeſſunt. exitur. leue prælium committitur, nonnulli vtrinque cæduntur. Sed quoniam nouis auxiliis vndique confluentibus vires hoſtium minime formidabiles videbantur Neruiis, Margherita viginti cohortes peditum denuo colligit, quo vires coniungeret cum aliis copiis prioribus. ut autem res appareret agi legitimè, imperat per publicum edictum illam vrbem pronunciari perduellionis ream ac rebellem Philippi Regis.

Valentianæ rebellis pronunciata.

Interdicit commercia. æris alieni abolitionem ſtatuit ſi quid illis deberetur. vbi reliquæ copiæ in agrum Neruiorum irrupiſſent, ſtatim obuia quæque populari ac ſuccendere cœperunt ȩdificia demoliri. armenta abigere, capere, prædari. at obſeſſi, & ipſi prædabundi in hoſtem impetum faciunt. commeatuum quantum poſſunt in vrbem important. omnia ad diuturnam obſidionem pro viribus comparant. tormenta varii generis multa ſuper mœnibus in hoſtem diriguntur. obſidentes impetunt. omni ſtudio infeſtant. Fœderati vbi iam obſideri Valentianam intelligunt, mittunt ſubſidio duodecim cohortes peditum, quod vbi ſignificatum eſt Norchemio per exploratores, procedit obuiam non procul à Bagano vrbe cum tribus cohortibus peditum, & equitatu Contegii, Poſsuuiique regulorum ac ſuo, commiſſaque acri pugna, & trucidatis circiter duobus millibus, & quingentis e ſubſidiariis reliquos in fugam vertunt.

Valentiana obſeſſa.

Valentiana præſidia audito diſceſſu equitatus exeunt in reliquas copias, è quibus multos trucidant, ac tormenta quȩdam capiunt. Committebantur verò cædes variis in locis, ſiquidem, & milites qui erant in hybernis Lillȩ ad trecentos agreſtes obtruncant, & Baganum accedens equitatus circiter octingentos trucidauit. Nam cum Baganum vndis ſeditionem fluctuare diceretur, Norchemius eo quàm citiſſimè conuolat. vrbem ingreſsus arma popularibus adimit. quoſdam ſuſpendio punit. firma præſidia imponit. duodecim cohortes peditum per occultam portam oppiduli admittit. ad obſidionem Valentianæ redit. redeunti fiunt obuii Neruii quidam ex vrbe egreſſi. commiſſo minuto prælio ſanè atroci multis cæſis reliquos Norchemius in vrbem includit. tentoria erigit. foſſis, & aggeribus militaribus caſtra cingit, ut copiæ ab vrbanis tormentis protegerentur. iubet muralia tormenta trahi, quæ dum accederent, ciues ad deditionem ſollicitat. promittit veniam commiſſorum errorum Regio nomine. ſed fruſtra illud fiebat, qui putarent ſe diutius ferre poſſe obſidionem, ad quam facilitatem omne genus hominum armis tractandis ineptum ex vrbe excludunt. ſed iam inierat annus ſexageſimus ſeptimus poſt
1567. mille, & quingentos cum epiſcopus Leodienſis, qui hac ipſa de cauſa Haſſeltū oppidum obſidebat

cum

bit cum tribus millibus peditũ,& trecentis equitibus, ac diuerberans nonnullis tormentis illud demũ his conditionibus in deditionem accepit; Vt certa pecunia in bellicos ſumptus diſſolueretur. Vt templa publicis ſumptibus reficerentur,quæ forent deuaſtata.Vt in poſterũ catholicè viueretur.

Huſſeltium oppidum captum.

At Margherita quoniam non procul ab Atuacuto circiter duo millia hæreticorum conſediſſe intelligeret duce Filontio,mittit regulum Bellonacenſem ad illos opprimendos,qui vbi primum ad illũ numerum excreuiſſent, domos & palatia, & proxima quæq; continuò diripiunt.oĩa arma inuenta capiunt,& campeſtria quædam tormenta.Bellonacenſis acceptis trecentis ſclopettariis è Bruxellenſibus præſidiis,& duabus cohortibus è Ripelmonda,has uires coniungit cum quingentis equitibus, & aliarum locorum præſidiis exceptis. at nouæ religionis homines circiter ad quartum lapidem ab Atuacuto caſtrametati certiores facti de iis quę ſtruebantur, foſſas caſtrenſes ducunt non procul à Moſa,quò ſe receperant ab ea parte unde timebatur equitatus,quod fit per totam noctem.poſtridie propius ventum eſt.initur leue prælium.equitatus irrumpens ea ubi nullæ erant foſſæ caſtrenſes,hęreticos cędit.multi obtruncãtur.multi ſuffocantur in fluuio. alii capti ſtatim de proximis arboribus ſuſpenduntur.ſic Filontii copiæ breui deletæ ſunt.interea Valentiana magna ui tormentorũ viginti nimirum muralibus cũ ingenti ſtrepitu,& fragore diuerberatur.

Valentiana concuſſa.

Muri proſternũtur, aperiunturq; ad ingreſſum,quare ciues cum arctius quotidie obſiderentur, neq; vlla ſpes appareret ſubſidiorum, inter ſe de rebus vrbanis ac bellorum euẽtu communicant.Viſum eſt præſtare vt ſalnis adhuc rebus ſaluti oĩum cõſuleretur, quàm vt diuturna fame, rerumq; oĩum penuria afflicti in manus hoſtium venirent cum magno capitis periculo. Mittunt igitur hora ferè quinta noctis, qui ſuppliciter Margheritæ clementiam implorarent,cum iam oẽm precioſiorem ſupellectilem in duo templa cõportaſſent, quam concremarent,ſi inclementem hoſtem nanciſcerentur,quia eſſent fugituri expeditiſſimi per oppoſitam portam illi, per quam catholici ingrederentur. Margherita proponit has conditiones deditionis; Vt arcem liceret excitare.Vt ſex millibus peditum menſtrua ſtipendia diſſoluerẽt. Vt dẽtur duodecim obſides donec ea perficiantur.

Valentianæ deditio.

Sic Norchemius vrbem ingreſſus primùm firma præſidia imponit.mox cogit conciones relinqui.oẽs miniſtros ac principes ciuitatis in vincula coniicit. illa Valentianę vrbis munitiſſimè expugnatione ita conſternati ſunt animi hominum nouæ religionis,vt oppidulũ Samatobrigæ illa audita ſtatim aufugientia præſidia reliquerint,arcemq; patẽtem regiis militibus ad eam recuperandã miſſis deſeruerint. Nec multo poſt Traiectenſes relicta & ipſi ciues noua religione, quã fuerant,cõplexi ſeſe regiis copiis dediderunt. Quæ dũ fiunt in finibus Belgarum, Nicolaus Pitilianenſis Comes impetrata libera adeundæ Romæ facultate accedit ad reſpondendũ ad acerbiſſimas accuſationes de fide integritateq; chriſtiana, apud Pontificem, quibus vehementer vrgebatur.

Nicolæ Pitilianenſis comitis crimi-nationes.

in Cyrno cum aſſiduè pugnaretur modo his, modo illis fortuna belli arridẽte, deligitur ſummus eius belli Imperator Raphael Iuſtinianus a Genuẽſibus, qui ſtatim in inſulam cum magno globo militum traiicit.

Raphael Iuſtinianus ſũmus Imperator ad bellũ Cyrnenſe.

Dein profectus primũ oĩum Vrcinium crebris incurſionibus infeſtat agrum Baſtellegæ oppidi,oppidumq; ipſum obſidet.oppidani vbi diutius hoſtiũ Genuenſiũ moleſtiam ferre non poſſent,petunt ſuppetias a Sampetro,qui cũ trecentis ſclopettariis, & uigintiquinq; equitibus ſtatim eo contendit. Iuſtinianus re per exploratores cognita circiter ſexaginta equites,ſclopettarios centum locat in inſidiis. vbi Sampetrũ uidet pręcedentẽ cũ equitibus,in eũ impetũ facit.committitur pręlium non lene.certatur acerrimè.Sampetrus deniq; cognitus à Michaele Augelo Domano fratre vxoris inuaditur.ventum eſt cominus ad enſes ſtrictos.modo cæſim,modo pũctim certatur magno ſtudio. ſæpius utrinq; inſtauratur pugna. ad extremum multis utrinq; cadentibus in eo certamine Sampetrus uirtute equitatus ſuperatur ac trucidatur, cuius filius fuga ſe ſeruauit.

Sampetrus à Michaele angelo Dornano cæſus.

Sipetri mors & ingeniũ.

eius caput Genuã delatũ eſt,& publicũ ſpectaculũ vniuerſæ ciuitati in foro poſitum.fuit Sampetrus vir inauditæ crudelitatis ac ſeritatis,quippe qui vel leuiſſima de cauſa vxorẽ, & filios ex ea ſuſceptos ſua manu iugulauerit, præter alia multa,quæ cõmiſit in bello. ſic Dornanus perduellionis reus occiſo crudeliſſimo hoſte patriæ ab exilio redit poſtliminio. in Pannonia verò Cæſar antequam cognouiſſet mortẽ Solimani,Georgiũ Hoſſotutũ legatũ ad Solimanũ Imperatorẽ Turcarũ miſerat, qui dicebatur Byzantium contendere. ſed cum rumor poſtea inualuiſſet mortuum eſſe Solimanũ, Hoſſotutus Iulioboñã redire coactus eſt, atq; obuius fit in itinere Selimo Byzantiũ cũ magna parte copiarũ procedenti. obtinuit vt nouũ imperatorẽ videret,at non etiã alloqueretur, quia diceret Mahometus illũ miſſum fuiſſe oratorẽ ad Solimanũ, poſt cuius obitũ non poſſet legitimè agere cũ recẽti Imperatore,niſi vel ipſemet,vel alius nouus eligeretur.Hic vbi Taurunũ acceſſiſſet Cazarinũ in compedibus eſſe intelligit Iulę præfectum. vtitur omni diligentia,vt eũ alloqueretur,quod tamẽ obtinere non potuit. deſperata facultate colloquii queritur per literas Cazarinus ſe omni ſpe ſubſidiorum deſtitutum obſidionem per ſeptuaginta dies ſuſtinuiſse,& grauiſſimè tamẽ tunc ægrotaſſe.non accedentibus promiſſis auxiliis neceſſariã feciſse deditionem. Rogat vt fiat permutatio reſti tuto pro ſe præfecto Albæ regalis. offert ſe in uincula donec cauſa cognita ſit. rogat hæc omnia ad Cæſarem deferri. Erat illud facile à Cęſare impetraturus, niſi grauiſſimæ Turcarum accuſationes apud Selimum eius conſilium infregiſſent. Nam querebantur alii nares eius iuſſu ſuis crudeliter abſciſſas, alii ſuis propinquis aures, alii ſuos coniunctos lacrymabantur crudeliſſimè fuiſse ab eo iugulatos, atque multa alia proferebant Cazarini crudelitatis genera, qua ſæpius vſus fuiſset in Turcas. per hanc crudelitatis, & tot delictorum in Turcas commemorationem effectum eſt vt Selimus commotus illum arbitrio iniuriis affectorum conceſſerit ac donauerit.

Cazarini crudelitatis accuſationes.

Turcæ uas vinarium multis acutiſſimis clauis ita transfigunt, vt peracutæ cuſpides, & acumina interius penetrarent ubique. nudum Cazarinum includunt. de loco ſublimi præcipitem deuoluunt, atque ita tõtquent, vt vitam inter atrociſſima tormenta finierit. at pręfectus Albæ regalis quamuis multa millia

Cazarini mors crudeliſſima.

nummum

nummum obtuliſſet pro redemptione, tamen immunis Cæſaris iuſſu dimiſſus eſt, & in tutum locum adductus. Suendius auctis copiis exierat in apertum, vt diximus, & Zatmar oppidum natura, & arte, & omnibus rebus munitum præterquam firmis præſidiis, obſidebat, quod erat cuiuſdam purpurati perpetui hoſtis Cęſaris, & autoris atque conſultoris vel potius alumni inimicitiæ inter Cæſarem, & Tranſyluanum. Ille vbi ſe obſideri ſentit, clam per noctem exit ex oppido, quod cum concuteretur diligenter, & obſideretur arctiſſimè intra paucos dies venit in poteſtatem Suendii ſeruata uita, & impedimentis præſidiorum. Vxor purpurati & ipſa cum ſupellectile dimittitur,

Zatmár captum.

in quam non eſt atrocius ſæuitum, quòd minime glorioſum duxerit ſtrenuo duci ſæuire in imbecillum, & imbelle genus muliebre. ſed enim Byzantii bellum rurſus indicitur aduerſus Cæſarem in Pannoniam; at equitatus non poterat colligi, quia multi equi perierant ſuperiore anno in bello Pannonico, niſi per ſummas difficultates. Acceſſit his & Perſarum tumultus, qui magnus fiebat, quoniam Selimus non modo pacem cum eo Rege non confirmauerat, ſed etiam miſerat poſtulatũ ſpolia Baiazeti fratris, qui Solimani hortatu fuerat necatus apud ipſum regem. oratori ad illa repetenda miſſo, quia paulo arrogantius pro Turcica temeritate uiſus eſſet loqui, ad cæterorum contẽptum, iuſſu ipſius Regis naſus, & aures deciduntur, atque ita deturpato vbi ad fines ueniſſet ſuos caput amputatur purpurato Turca ita iubente.

Legatio à pſarum Rege mutilata.

Sic vbi bellici apparatus Turcarum per has difficultates euanuiſſent, aut certè frigidius fierent, Cæſar ratus non irritandum eſſe potentiſſimum hoſtẽ iam propè dormientem, vniuerſam vim belli conuertit in Tranſyluanum, quare quinque tribunos Sueuos mittit ad colligendas copias. comparantur & lintres ad eas in agrum Tyrolenſem traiciẽdas, & deliguntur tormentorum magiſtri ad vſum caſtrorum. quæ cũ Turcę fieri intelligerent, non idem ceperunt conſilium; ſed multa millia in unum conuenientia incurſiones faciunt in agrum Cęſarianum. Caniſam vſque procurrentia multa capiunt animalia. multos mortales abducunt in miſerrimam ſeruitutem. Vt verò Cæſarianorum impetus, & ardor hebetaretur metu imminentis ſibi periculi, & refrænaretur; Partaus, & Græciæ purpurati Byzantio properant in Pannoniam magnis itineribus cum multis millibus armatorum. illuc profecti munitionem non procul ab Agna erigunt, atque quo animi Cęſarianorum abducerentur ab illa munitione impedienda, conuerterenturque ad res ſibi magis neceſſarias, Vedes oppidum munitiſſimum in finibus agri Pannonici poſitum obſident. Quæ dum fierent à Turcis in Pannonia, noui tumultus pullularunt in Germania non ſine magna eius prouincię perturbatione, quia Io. Federicus Federici Vinarienſis filius Ducis Saxonum olim electoris noluiſſet è ſuis finibus eiicere Grompachum virum Saxonem, ferocem, bellicarum rerum peritiſſimum, qui ab incunabulis propè militauerat cum multis honorificis conditionibus, at ſeditioſum, & parum recti conſilii. Hunc, & alios quoſdam rebelles Imperii, quia eſſe intra ſuos fines pateretur Federicus, & ipſe perduellionis reus publicè pronuntiatur.

Io. Federicus Vinarienſis reus citatus perduellionis.

Grompachus quia certa pecunia ſibi debebatur ab epiſcopo Artaurienſi, curat ut ea ſibi numeraretur, cuius cauſa venerat è Gallia in Germaniam. ſed epiſcopus non modo non curat numerandam, uerũ etiam bona Grompachi quæ eſſent Artauri, iubet proſcribi. Grompachus indignatus copias collectas in epiſcopum educit. non ſolùm recuperat adempta, ſed etiam principatum ac vitam adimit epiſcopo. cum illa de cauſa iudignatos animos, & infenſos quorundam Germanorum haberet, a quibus inſidiæ ſemper eſſent timendæ, ducebat ſibi neceſſarias eſſe frequentes corporis cuſtodias. id ſibi non erat difficile propter exiſtimationem, quam ſibi maximam apud multos comparauerat. at enim cum in poſtremis Auguſtanis comitiis eſſet decretum imperarore Ferdinando, nequis auderet copias conſcribere aut colligere milites ſub pęna perduellionis, Grompachus non modo ſuos milites non dimiſit, ſed etiam nouos duces inuitabat ſtipendiis, profitebaturque ſe uelle quoſdam populos ab Imperio oppreſſos vendicare in libertatem. illud effici dicebatur adiurore Federico per occulta quædam conſilia, ſed pręſertim quia putabatur Cęſar multa promiſiſſe Germanis ante quã eligeretur Imperaror ſpectantia ad religionem, quæ poſtea non ſeruauit. illa de cauſa putantur quidam conſulto excitaſſe illud bellum, vt probabiliter diſtrahi viderentur à ferendis auxiliis. cum ita Cęſaris odium dux ille iu ſe concitaſſet, omnium principum ſuffragiis denuo decernitur in Auguſtanis comitiis Imperatore Maximiliano vt perduellionis reus habeatur cũ omnibus illis, qui eius partibus ſtuderent. decernitur, vt in eos animaduertatur, tanquam in ſeditioſos homines, & pacis quietiſque communis euerſores.

Decretum comitiorũ Auguſtanorum.

Grompachus ſuas vires adauget. iu oppidum Federici Gottam ſe recipit. ad munitionem reparationeſque animum conuertit. fit ad hæc omnia intrepidus, ſeque ſpe ſubſidiorum confirmat.

Grompachi exilium.

at Auguſtus elector magno equitum peditumque numero ſumma celeritate collecto, multiſque acceptis undique auxiliis à Germanis principibus, qui uon æquo animo res geſtas ſuperiores tuliſſent, atque nollent eo contemptus imperatoriam dignitatem unicum propè totius Germaniæ ornamentum deduci, ut vel inuiro Cæſare perduellionis rei eſſent intra fines Imperii, oppidum obſidet. in illud, ubi poſita eſſent caſtra non procul à mænibus foſſis, & aggeribus militaribus munita, tormenta diriguntur, ante quæ tria ingentia propugnacula terracea excitantur. ſuper his diriguntur tormenta in oppidum. mœnia magno impetu concutiuntur quadraginta muralibus. Hic tantus bellorum ardor fecit, vt quatuor tribuni, & centuriones non pauci, quibus Grompachus maximè fidebat, & cuius opibus res eius plurimum nitebatur, & ciues eius oppidi rebus ſuis diligenter conſideratis, deſciuerint. nam profecto viſum eſt immane facinus ſi eiu lis defenſionem ſuſciperent aduerſus tanta initia bellorum, cum bellum ipſi aduerſus imperium eſſent ſuſcepturi, ad quod Cęſar etiam ſex millia equitum, & triginta peditum vexilla miſiſſet. Mittunt hi, qui ſe excuſarent apud Cæſarem. profitentur ſe eſſe & fore Imperii defenſores, at non hoſtes, quod clam effectum eſt. Petunt veniam quòd arma ſuſceperint, cum iſtud feciſſent iurati, ac

Gotta opp. concuſſum.

neſcien-

nescientes aduersus quem bellum gereretur. se credidisse suum principem Federicum defendere, non oppugnare imperium. sed radicibus, & initiis belli diligentius altiusque consideratis se cognouisse quòd ab imperii defensoribus obsiderentur. se malle rebelles arbitrio electoris vinctos tradere, quàm tanta cum ignominia bellum diutius protrahere. accipiuntur igitur in gratiam Cæsaris his sce conditionibus, vt vita, facultates, honor integer his obsessis seruaretur, modo oppidulum, vrbẽ, & vinctos rebelles traderent. His de omnibus factus certior est Augustus. Ioannes Federicus solutus, at Grompachus vinctus traditus est, ne Grompachus venenum caperet, quod semper secum habebat. Patefactæ sunt portæ Augusto. exeunt Germani pedites, atque omnes ab electoris copiis spoliantur. principes eius factionis, & coniurationis omnes sunt in vincula coniecti, & ad grauiora supplicia reseruati, inter quos fuit Pangher, Gulielmus Scilitnius, & Albertus Stonius. arcis præsidia his rebus cognitis Augusto statim se dedunt eodem die. sic breui extincta sunt semina eius Germanici incendii. Suendius post Zatuaris oppidi deditionem signa conuellit ut expugnandum oppidum Moncaiam, quod crebris ictibus diuerberat per quatriduum. atque disruptis mœnibus ad ingressum, cum iamiam esset inuasurus, oppidani fortunam belli minimè expectandam rati cuncta arbitrio Suendij concedunt. ingressus Suendius quadringentos Pannones cum simplici veste dimittit, impositisque præsidiis ad expugnandum, Iustium oppidum contendit. In Sarmatarum regione rursus res sanè non erant multo pacatiores, quoniam Scythæ ac Turcæ, & Mysi in Dardaniam, & Tauroscytharum regionem, quæ parent Poloniæ Regi, maximas, & formidabiles incursiones fecerunt. circiter mille pagos concremant, & multa oppida ad Leopolim vsque procurrentes, obuia quæque ferro ac igni populantur. multis trucidatis multos in seruitutem abducunt. at cum Palatinum Bussæ obsidere conarentur, afficiuntur ab eo non ignobili clade relictis etiam duodecim muralibus tormentis, quippe qui ad suos fines iam tredecim equitum millia collegisset. Mysi intra suos fines redeuntes maxima damna inferunt illi regioni. His calamitatibus acceptis habentur comitia in Lituania. Pollicentur multa armatorum millia Polono Regi si vellet exire aduersus communes hostes. Elector munitionibus Federici ita potitus, lubet eas omnes euerti. multa auehit tormenta, multos bellicos apparatus. omnia propugnacula solo adæquat. deinde Grompachus datus est tortoribus puniendus, cui viuo in quatuor partes dissecto palpitans cor e pectore euulsum ostenditur, & ori admouetur. Io. Federicus se excusat quòd vel inuitus ad eam defensionem veneficiis sit compulsus. sed tamen iubetur in carcerem detrudi, & mox in arcem Possonii datur asseruandus. multis principibus pro eius salute Cæsarẽ rogantibus responsum est non fore absurdum si multorum errorum nunc vno tempore pœniteret. reliqui participes coniurationis multis tormentorũ generibus excruciati vitam denique conclusere. erat illud bellum magnum dispendium Cæsari allaturum, nisi electoris ducis Saxonum, & reliquorum principum liberalitas, qui Bicurgium siue Erfordiam conuenerant ad comitia habita de ferendis auxiliis Cæsari aduersus Turcas, Cæsarem ipsum suis sumptibus subleuassent. Augustus victoriam consecutus atque triumphans de rebellibus ad exprimendam magnitudinem lætitiæ curauit imprimendam pecuniam argenteam cum inscriptione; Tandem bona causa triumphat. Cæsar postmodo varia comitia suis indicit. Primùm Arsienam siue Brunam, deinde Troppam, vbi fierent petitiones, & Possonium & Casurgium. decernitur Arsienæ, vt mille & ducenti equites concederentur pro nobilitate, quos Cæsar mitteret quocunque placuisset; at nobilitas vniuersa fines tueretur. Vt decimus quisque Cæsari militaret. Vt è mille nummis prouentus, duodecim darentur Cæsari. Vt in singula vasa vinaria vel vino plena vel ceruisia certa pecunia pro magnitudine vasorum dissolueretur. illud cum prius statutum fuisset Arsienæ, mox Troppæ fuit confirmatum, & additi equites trecenti. Cæsar deinde cum magna pompa accedit Casurgium, vbi postulantur in comitiis auxilia trium annorum vt in vnum cõferantur, quæ pecunia in loco tuto asseruaretur, ne veniret in cuiusquam potestatẽ, nisi cum exercitus esset aduersus Turcas comparandus. Ita demum decernitur in Casurgiensibus comitiis, vt biennii tantum census solueretur Cæsari hoc pacto, vt singulæ domus sub ditione principum vel procerum vel nobiliũ & sacerdotum, dimidium talari in annum soluerent, præter publica balnea, tuguria pastorum, officinas fabrorum. Artobrigæ domus, imperatoriæque potestati subiectæ in tertia parte Boemiæ tres talaros singulæ dissoluerent. singuli parochi singularum vrbium, pagorum, castellorum, centum cruciatos. cultores nouem cruciatos. serui & mercenarii omnes, quartam partem talari. Hebræis à deceanio certus numerus pecuniæ soluendæ indicitur, sed impuberibus tamen minor numerus. si verò Cæsar ipse aduersus Turcas militaret, qui decẽ millium talarorum haberet prouentum equitem armatum suis sumptibus in quatuor menses aleret ad Cæsaris custodiam; omnesq; Cæsari pro suis facultatibus per has opportunitates opem ferrent. Vt istud ipsum efficeretur si opus esset quindecim principatus regni Boemiæ tueri. Vt qui sex millium talarorum haberet prouentum, equitẽ aleret prædictis conditionibus. Vt decimus quisque peditem suppeditaret, aut ipse militaret. Hę copiæ instruebãtur aduersus Turcicas vires, & indignationem Transyluani, qui ferebat ægertimè Mõcaiæ expugnationem, quòd oppidum esset munitissimum, plurimumque vtile rebus bellicis, cum ea transitus pateret facilis in Poloniam, vbi opus esset accipere auxilia Sarmatarum, atque illo oppido occupato non possent accipi nisi per summas difficultates, quia oporteret transitum fieri per Mysiam inferiorem. Suendius Moncaia potitus per deditionem ad Iustium obsidendum castra mouerat, quod oppidum rebus Cæsarianis non minus commodi, hosti non minus detrimenti erat allaturum. Quæ dum fiunt in Pannonia, Cæsar Odoardo redeunte Byzantio re infecta, qui missus fuerat, vt ageret de pace, denuò ad idem negotium deligit Antonium Verantium episcopum Vinandriæ, & Tifferapachum viros autoritate insignes inter Pannones ob eloquentiam, & artium liberalium

Margin notes:

Moncaia capta.

Populatio Scytharum.

Grompachi mors.

Comitia Bicurgii.

Comitia Arsienæ, Troppæ, Possonii, Casurgii. & decreta.

Iustii obsidio.

liberalium peritos, atque multorum idiomatum gnaros. Hi cum multo magnificoque comitatu Byzantium properant. Sed quoniam Suendius fines Pannoniæ, & Transyluaniæ infestabat, neque hostem tutò dormire patiebatur, apparebat omnis spes pacis, & concordiæ abrumpi, quia Transyluanus tanto acrius Selimum aduersus Cęsarem ad arma suscipienda sollicitaturus apparebat magno conatu propter imminens periculum totius Transyluanię amittendę; idcirco purpuratus Curtensis legationes de pace Byzantium proficisci intelligens rogat Cæsarem per literas, vt copias, & Suendium ab Itustii obsidione reuocet, quo commodius agi possit de pace. Ridiculum esse donec pacis, & amicitię reconciliandæ ratio quæritur, semina spargere odij, & inimicitię, si quis post pacem conclusam Byzantii occupauerit. at ex altera parte consultat qui fieri posset vt rebus Transyluani periclitantibus consuleretur. Cæsar interim nullam conuocandorum comitiorum diligentiam prætermittit. habentur comitia Pannonum Possonii, in quibus post multas querelas procerum aduersus pręfectos præsidiorum decernitur communi omnium consensu vt centum & quinquaginta coronatorum millia, qui sunt aurei nummi, dissoluerentur Cæsari, quæ pecunia ita colligeretur. in singulas sessiones agrestium bini talari dissoluantur, quę singulę iubentur duodecim dierum operam concedere munitionibus vel excitandis vel reficiendis, sicuti necessarium visum esset in illis finibus. illis autem annis, quibus nulla habentur comitia, res ad dimidium perducta intelligeretur. contra, statutum est vt Cæsar mitteret suos procuratores Pannones, & Germanos ad ad vtranque ripam Danubii, qui bona vsurpata à ministris præfectisque Cæsarianis recognoscerēt, qui prius legitimis dominis prędia restituerent, quique in eos animaduerterent qui furta, rapinas, latrocinia commisissent, vt cessarent molestiæ latrociniorum, quibus incolę eorum locorum assidue vexabantur. Vt inusitata, & extraordinaria tributa à Suendio imposita in vasa vinaria, & in capita belluarum tollerentur. Vt Pannonibus, quoniam intra Noricos fines non admittuntur, neque in alias prouincias, liceret vbes atque castella redimere à rege Pannonum, quæ forent illi data pignori. Vt Cæsar præfecturas ecclesiasticas concederet uiris Pannonibus, qui uisi essent idonei illis muniis. Vt Cęsar si castella Pannonum à Transyluano recuperasset, eaque vellet ipse retinere, alibi prioribus dominis tantundem rependeret. Vt nobiliores, qui centum agrestibus hominibus imperarent, decem equites præberent vbi Cæsar ipse exiret ad bellum, & octo pedites. At si dux summus cum Imperio rei militaris mitteretur pro ipso Cæsare, daretur dimidium. sic igitur octo peditum, decem equitum millia sunt in comitiis Possonii designata. Cæsar vt tot populorum lamentationibus fieret satis, animiq; multis iniuriis præfectorum in subsidiis placarentur, in multos præfectos, qui inania stipendia surripiebant animaduertit: quod genus officii tametsi magis spectabat ad ius belli, tamen visum est lamentationum causa opportunè fieri, quare plurimum animi populorum sunt deliniti. Animaduertit etiam in quosdam Possonii, qui nimis audacter in pontificiam autoritatem multa turpia effutiebant. Priuat dignitate nonnullos ministros, qui ab ecclesia catholica dissentirent. Iubet senatum eius vrbis Cæsarem sequi per solennitatem corporis Christi, quod anno pręterito non fuerat factum. inde post paulo ex illa vrbe discedit. Non cessabatur tamen in Transyluania per idem tempus cum arma vbique in ea prouincia circumsonarent, quamuis Curtensis purpuratus simulans pacem non esse desperādam Cæsari munera etiam quędam miserit, qui rogauit vt Germanos in præsidiis habetet pro Pannonibus in illis finibus, ne pax ab illis vt nimis auidis prædæ, & natura infensis Turcico nomini abrumperetur, cum Germani tranquilliore, mitioreque sint ingenio. his subiungit se capitis supplicium propositurum facientibus incursiones. sed cum reliqui duces neque promisissent, neque seruarent hoc institutum in Transyluania, posteaquā Suendius suas copias contraxit Cassouiam, vt pax componeretur, Transyluanus exit in apertum cū omnibus copiis, quibuscunque potuit. Risuar & Balnea oppida recuperat, qui dicitur, & Riuulus dominorum, quæ iam biennium fuerant virtute Suendii capta, qua in re mihi visi sunt Turcę non dissimiles lupo Aesopico, qui facturus pacē cum pastore canem perpetuum hostem, omniumque pactionum turbatorem obsidem poposcit. verumtamen Ruber vicarius Suendii vir pręclarus ac strenuus intelligens quantum valeat celeritas in omnibus rebus bellicis, repente egreditur Cassouia cum mille & quingentis Pannonibus equitibus, tribus millibus equitum Germanorum, duobus millibus peditum ac magna parte præsidiorum Toccei, & Sachmaris in hos impetum facit. omnes propè trucidat. Risuar vi capit. Riuulum recuperat, quia disrupta arce propter vim ignis in puluerem tormentarium forte collapsi, qui aderat in bellicas opportunitates paratus, facilis accessus patuit. occisi sunt multi è defensoribus, non tamen sine aliqua clade Cęsarianorum. Tibisci purpuratus interea non procul a Vinundria incursiones facit. oppida quędam capit per deditionem. castellorum præsidia contra pactiones, & iura deditionis obtruncantur à quibusdam Turcis. qui fuga se seruare conati sunt, è pugna in seruitutem capiuntur. Purpuratus tantum sceleris, & perfidię non ferendum ratus in omnes illos Turcas accerrimè animaduertit, qui contra pactiones, & datam fidem in miseros captiuos sęuiissent. istud fiebat à Turcis non tantum probitatis causa, quantum vt animos cæterorum præsidiorum allicerent ad castella dedēda, cum scirent promissa seruari, atque vt arbitrarentur rectius esse integerrimæ hostis fidei se credere, quàm arbitrio fallacis, & incertæ belli fortunę. Nam pecuniam captiuis pręter libertatem liberaliter largitur purpuratus, & demonstrat se misericordia illatum calamitatum esse commotum, per quod facinus tam egregium, tanquàm inusitatum in hostes præcipuè diuersæ religionis, plurimum laudis consecutus est apud suos, & exteros milites. nemo enim virtutem non laudat, & amat. Byzantii pacis negotium non sine multa difficultate tractatur, quia Selimus nullo pacto apparebat conditiones subscriptione confirmaturus, nisi hæc tria essent seruata. Primùm ne Cæsar Transyluani res aut Transyluanum

Comitia Possonii.

Stratagema.

Clementia Turcarum.

attin-

Difficultates de paee.

stringeret. Ne colonos infestaret, ac certos fines ne transgrederetur. Vtque duo munitissima oppida in finibus solo æquaret ac deleret. Nam tametsi multa erat in his difficultas, tamen Turcarum procerum ita consequebatur studia, vt videretur componi posse, quia nimis durum apparebat aduersus durissimæ ceruicis Imperatorem frustra tempus absumere, & aduersus arma, quæ toties sibi funesta experti essent. respiciebant autem magis ad res Melitenses quoniam somnio simile sibi videbatur quòd illa parua insula tantum fortitudinis, tantumque peritiæ rei bellicæ haberet, vt potentissimam classem, totque tormentorum vires, tantos insignum copiarum impetus, tot præstantissimorum ducum ingenia retudisset. Aurantius rebus Batauorum mira dexteritate compositis singulari prudentia redit Atuacutum, quò etiam Brederodensis cum magna coniuratorum manu, at non sine magna Margherithæ trepidatione, quæ pręsidia Bruxellarum adauxit, atque nonnullos ex aulica consuetunide, tanquam suspectos in exilium mittit. Vt autem periculum faceret fidei Brederodensis reguli, nomine Philippi Regis ab eo petit oppidum Vianam, qui respondit se nolle concedere, cum eius neminem dominum præter seipsum cognosceret, & neque illud esset intra regiam ditionem. captus eius amittendæ suspicione continuò illuc aduolat egressus Atuacuto contra omnium suorum sententiam, qui plurimum eius præsentia confirmabantur. at Duce Masfeltio, qui nouæ religionis partibus studebat, copiæ ingressæ fuerant Atuacutum, quo illa ciuitas optimis præsidijs aduersus Philippicas vires esset firmata. Dicebantur enim præcipuæ autoritatis principes eius factionis esse hi, Gulielmus Nansiensis, vti dictum est, Ludouicusque eius frater, comites Agamontius & Horneus; hi enim partim vt nouam religionem introducerent, partim vt quæsitionem deuitarent dicti sunt animos Belgarum sollicitasse ad mutuam defensionem. vbique iam pullulabant seditionum, nouæque religionis semina & tumultus; atque cum prius viderentur in vnum conspirasse hæretici, vt qui vnum genus nouæ religionis essent amplexuri, post modo, quod maximum detrimentum fuit suis rebus, in plures sectas sunt diuisi, cum alij Caluinistarum, alij confessionis Augustanę, alij anabastitarum, alij Imitatorum nomine magis lætarentur. Sed enim nihil est sapienti magis optandum, quàm vt animi hostium sint diuisi & inter se distracti, cum vel semina seditionum inter illos si fieri possit iacienda sint, sin autem saltem suspicionum, cum vel tenuis suspicio facile vel fæderationes dissoluat, vel saltem faciat subrigidas ac titubantes. Tantam religionum varietatem principes eius regionis intuiti, quod existimarent conferre etiam regijs negotijs vt res placarentur, Mechliniam conueniunt vt ageretur de rebus componendis. conuenerunt ad ea comitia Comites Agamontius, Masfeltius, Ariscotus, Aurantius, Horneus, Amiras, Hocstratius, Niunardensis, & alij complures, quibus cum multæ difficultates in componendis rebus se offerrent, Sciscitatum est missum Margheritam an placeret suam sententiam regiamque enucleare, quæ ad conditiones & quæsitionem spectaret. his responsum est esse illam Regis & Margheritæ sententiam nihil vt componi posset, nisi hæc seruarentur ab omnibus Belgis, quæ dicta sunt. atque hanc esse immutabilem ipsius Regis sententiam. Vt populi scilicet hæreticas conciones, nouamque religionem desererent. Vt arma deponerent. Vt vrbes atque oppida admitterent præsidia, quæcunque Margheritta voluisset. Vt qui errauissent per sex menses ne punirentur, post quod spatium res esset reseruata arbitrio Margheritæ. illud responsum vniuersam spem pacis prorsus deleuit, quare comitia Mechliniæ soluta sunt sine vllo decreto, cum præsertim tumultus ad Atuacutum excitaretur non aspernandus. Nam Tolosensis regulus Caluinistarum defensor non procul ab Atuacuto copias colligebat, quò conuenerant plures mille & quingentis armatis. Margherita summa celeritate mille pedites & centum equites mittit antequam numerus augeatur hostium ac succresceret, cum noua auxiliorum manus quotidie accederet hæreticis, imperat semina bellorum surgentia & lactentia ad huc, vt ita dicam, excindere & conculcare. At quoniam Tornacenses ita frequentibus cladibus essent debilitati, plurimumque virium per crebras calamitates fuisset diminutum, clam Norcamius regulus introductis per oppidulum, quod Regis nomine tenebatur, nouem cohortibus lectissimorum peditum in quosdam administros & autores nouæ religionis acriter animaduertit; quos, potitus rerum sine controuersia ac nemine repugnante, extremis suplicijs affecit. missæ sunt ad Margheritā interea Valentionę legationes, quæ agerent de conditionibus pacis, sed cum arctius in dies obsiderērētur, succrescerentque copiæ regię, neque vlla subesset suspicio subsidiorum, nihil actum est. atque quoniam grauia supplicia vbiq; nouam religionem complectentibus imminere putabantur, accidit non in vno loco tantum Belgarum vt matronæ ac mulieres cuiusuis conditionis infantes in templa baptizandos obtulerint, quamuis de more nouę religionis fuissent à patribus baptizati, quod etiam fit ita procurante Rassegemio. Quæ quod grauia acciderent fęderatis, prolati sunt libelli, in quibus querebantur heretici sibi promissam securitatem à gubernatrice & nobilibus aurei velleris non seruati, cum prohiberentur sub pęna capitis nouam religionem exercere. questi sunt de calamitatibus illatis suis socijs, qui obsidebantur, de infantibus rebaptizatis, de multis qui metu suppliciorum patriam & coniuges & liberos dimiserant. de Valentianę miserijs maioribus quàm vnquam ab hostibus passi sint, de militibus quibus totum Belgium repletur, à quibus ciues vbiq; miserrime expilarentur, & opprimerentur multis in locis, cum ipsi nihil exegissent vsq; aduersus vel vrbanitatem vel humanitatē. ille libellus cum deferretur ad Gubernatricem omnino non potuit audientiam obtinere, cum vna in re tranquillitatem Belgii consistere profiterentur, si sibi seruarentur promissa, sin autem multas calamitates Belgis finibus minabantur. quod si fieri vellet, militē dimittat. at gubernatrix cū instaretur vt libellum

Viana opp. à Brederodēsi petita.

Principes factionis nouę religionis.

Religionum varietas in Belgio.

Caluinistarū clades.

admitteret, eo lecto demum respondet illi qui obtulerat, se nescire qui sint conquerentes, aut illi nobiles, quibus satis factũ non sit, cũ obliterata quæsitione & edictis, ac proposita omnibus securitate, cũ sese offerant quotidie regiæ obseruantiæ. se mirari nouam religionẽ fuisse concessam eos censere, quod omnia quæ de sciscerent ab auita religione essent contra suam sententiã & regiam. eos qui rem huiusmodi aut cõcedant aut complectantur sibi videri publicæ quietis perturbatores. nõ potuisse in suũ animũ illud cadere, cũ etiã magistratibus per hãc nouitatẽ terũ autoritas adimatur, & regia vtilitas minuatur, & omnis ęquitas subuertatur. se illud ęgerrime ferre quod hæc tã falsa, tãq; nefaria sibi attribuãtur, cũ illa per huiusmodi simulationẽ vsurpẽtur, quæ rex omnino ad subditorũ quietẽ sit vindicaturus. oportere de ijs magistratib. has querelas deferre, qui tã absurda cõcessissent, vt opportuna remedia adhiberẽtur, si tã laxa lateq; patẽtia verba concessioni addidissent. his obijcit cõciones hæreticas in vrbes introductas, quare cõdigna secuta sint nõnullorũ supplicia, quòd tẽpla sint à quibusdã deuastata, ꝙ tormẽta bellica sint exportata ab incitata plebe per illorũ temeritatẽ, & capti bellici apparatus, quòd regij magistratus excussi sint: vrbes regiæ occupatæ. in aciẽ sub signis militaribus exierint. minati sint cladẽ regijs ministris, omnibusq; catholicis, atq; ipsi gubernatrici. tẽpla, cęnobia loca sacra & publica vel priuata nobiliũ sint succẽsa. omnia prospectare vt ex interceptis literis patuit, vel ad Regis ipsius profligationẽ. quod si velint se ab his in aduẽtum Regis purgari, animos vulgi à pristina persuasione reuocẽt. vt milites dimittãtur, gladiusq; è manibus rectorũ magistratuũ extorqueatur, omnibus patere quò ea petitio tẽdat. his tumultibus auditis postulatũ est per literas regias vt principes Belgarũ cõuocarentur, qui iurarent se fidẽ catholicã Romanã, & obedientiã ipsi Regi præstituros, quod facile fecerũt equites aurei velleris. illud fecerũt alij nobiles fęderati omnes iussu comitis Agamontij, qui etiã scripsit ad principes ciuitatũ Flãdriæ vt hæreticæ cõciones dimitterẽtur, quod ipsum præsens postmodo procurauit. nulla tamen ratio potuit res prorsus sedare, cũ variæ seditiones in dies alibi pullularẽt, nã copiæ quę ex Olanda & Zelanda accesserãt fęderatorũ auctę quotidie accessione nouarũ viriũ agrũ Antuerpiẽsibus finitimũ vexãt, direptionib. & incendiis populantur, tẽpla & loca sacra expilãt. agestabãt illi signũ cõspirationis caudas Vulpinas galeis annexas, vt eiusdẽ sectæ comites in bello dignoscerẽtur. Margherita Drossandũ Ambiuaritarũ Tougiorũq; satrapã cũ nõnullis cohortibus peditũ & turmis equitũ repẽte è præsidijs Tongrorũ & Flandrię accersitis obuiã mittit.

Hantuersiæ Tumulus.

illos inopinatos ac nihil tale suspicãtes summo mane adoritur, commissaq; pugna ad Ostrouillam agri Atuacutensis pagum magna virtute ac fortitudine inuadentiũ primo impetu per multos obtruncant, reliquos in fugam vertit ac dissipat. ex illis qui fugerunt e prælio alij in Scalde fluuio perierũt, alij in priuatis domibus exusti. pauci fuga se seruarunt. audita suorum clade Caluinistæ Atuacutenses erant illis opẽ laturi, & iam ad arma tota vrbe conclamarãt. Sed cũ portæ clausæ essent, quas Agamontius & Hocstratius præfecti vrbis iusserãt occludi, cõcurritur ad pontẽ qui è mœnibus ad ulteriorẽ partẽ fossæ perueniebat. illo quoq; inciso reperto tãto furore perciti sunt, vt oĩno Atuacutum occupare decreuerint obuiũ quẽq; ex aduersarijs trucidãtes, aut in fugã vertẽtes. tãto impetu ad arma vbiq; cõclamatur vt breuissimo tẽporis spatio ad quatuordecim millia armatorũ & forũ, & oẽs areas vrbis oppleuerint atq; occupauerint. Primũ omniũ portas vrbis, clauesq; capiũt post plateas. inde occupãt tormẽta. Trahunt in plateas circiter viginti sine cõtrouersia, ꝙ ea res inopinata per tãtã celeritatẽ catholicis accidisset, firmãtur statuũturq; tormẽta in via quadã, quę fossis duplicibus sępiũtur & carris pro vallo vtũtur. cõstituũt vigilias diligẽtissimas.

Atuacutẽsis seditio maxima.

vbi magnus numerus excreuisset, nũtios mittũt ad senatũ significãtes se velle illud palatiũ, vbi senatus haberetur, in quo multa erãt tormẽta & bellici apparatus. respõsũ est senatũ velle palatiũ defendere, quãobrẽ extracta sunt tormẽta etiã in plateã palatij cũ magno armatorũ globo, qui plateã illã occuparũt. at Aurãtius accepta catholicorũ sentẽtia & respõso conatur inter ambas factiones rẽ cõponere, quæ certè nullo pacto cõuenire poterat, cũ hęretici tã absurda postularẽt, vt omnis quies ꝑ illa autoritasq; catholicorũ tolleretur & aboliretur. Petebãt enim ne vllis sacerdotibus in vrbe esse liceret. Ne sacra munia celebrarẽtur. Vt catholici tenerẽtur eos adiuuare si forte obsiderẽtur. Ne impedirẽtur quominus possẽt copias colligere. Vt ad illorũ tutelã & securitatẽ & ad vrbis custodiã duodecim tribuni & cohortes cõscriberẽtur. Nequa externa præsidia vt admitterẽtur. Vt claues vrbis penes illos asseruarẽtur.

Atuacutẽsis rei composita conditiones.

Agamontius noluit promittere se illos esse defensurũ, nisi cũ esset Atuacuti, quo iis seruarẽtur, quę promissa fuissent ad 7. Cal. Septẽbris anno superiore. se curaturũ ne infestarẽtur. cõcedit vt decernãtur duodecim tribuni ac milites maiori ex parte nouæ religionis. ne magistratus aliqua ex parte mutaretur. Vt liceret sacerdotib. esse in vrbe cõcluditur, ac sacra munia celebrarẽt. vt claues essent penes Agamõtiũ. sic enim res cõposita est his cõditionib. deinde hortatur oẽs armatos ad arma deponẽda. pollicetur postridie mane se cõditiões publicè lecturũ. At. n. vbi cognouisset hos decreuisse oĩno sacerdotes eiicere, eorũq; bona in publicũ redigere, monet Germanos, Osterlinos, & Italos ac Hispanos, vt arma pararẽt, q̃d fit intra duarũ horarũ spatiũ. erãt. n. ad retinendam concordiã, vt dictũ est, hæ copiæ collectæ. erant Itali & Hispani sexcenti. Osterlini, Germani, Belgæ vrbani, aliiq; catholici quingenti supra quatuor millia. Senatus mercenarii octingenti, qui omnes accedebant ad sex millia armatorum. Aurantius vbi tot copias se habere intelligit, iam parui facit hæreticorum vires; qui cognitis copiis Aurantii rogant per nuntios, vt res compositæ intelligantur. ille se difficilem primùm simulat ad has petitiones, quia honestissimæ conditiones sint reiectæ. Verumtamen ut pacis potius, quàm belli cupidus in sua patria præsertim extitisse appareat, ita rem componit. Vt duodecim duces siue tribuni deleantur, ac tormenta suis locis restituantur. sic intra duarum horarum spatium omnia tranquilla pacataque apparuerunt. Mirum autem fuit tantum tumultum sine vlla nota sanguinis propè fuisse tam breui consopitum. Post has

ita

ita pacatas controuersias fortuna belli alteram opportunitatem euertendæ vrbis, aut certè insigni clade afficiendę continuo attulit. siquidem cum armati constitissent septingenti pedites Hispani, Itali, Lusitani, viamq; occupassent, quà Caluinistis erat transeundum, Caluinistæ statuunt non priores arma deponere, ne victi viderentur si sese inermes armatis concrederent. at Catholici armati neque sibi quidem illud facere honorificum esse contendebant, si ad horum libitum priores arma deponerent. conuenientibus his itaque, rursus apparebat res ad pugnam spectare. Denique datur illud munus Mario Cardoino vt videret nequid detrimenti vrbs caperet, qui iubet in amplissimas ędes Italos & omnes armatos catholicos ingredi nullis armis depositis. hos ibi clausis valuis detinet, donec illi per transeant. Rebus ita Atuacuti per summã Aurantij Marijq; prudentiam compositis, missæ sunt legationes Bruxellas ad Margheritam, quæ illam de omnibus rebus facerent certiorem. Missus est postea Marius & comes Hocstratius ad Margheritam ad res componendas, quod negotium ita concluditur. Vt conciones, omniaque nouæ religionis munia cessarent. Vt quantum placuisset Margheritę præsidiorum admitteretur. Vt nequis infestaretur religionis causa, nisi Philippus rex aliter decreuisset. His ita statutis Margherita ipsa Atuacurum accedit pręmisso Masfeltio instituto gubernatore cum sexdecim vexillis peditum, vbi cum magna pompa excepta est. apparuit in illa vrbe olim florentissima & frequenti magna solitudo, quia multi nullo expectato iudicio stimulo conscientiæ eiecti ante eius aduentum solum verterant. Aurantius quia Masfeltius Atuacuti suffectus esset gubernator tam repente nulla habita sui ratione, quòd eius autoritatem suspectam haberet Margherita, mutationem illam rerum grauissimè tulit. his accessit quòd Margherita simulauit se velle vt omnes proceres eius prouinciæ iuramento astringerentur se defensuros partes Philippicas sine vlla exceptione. at Aurantius respondit se iam pridem iurasse in omnibus obtemperaturum esse Regi, quæ cum patrijs legibus Belgarum consentirent. Quòd si quid aduersus patriæ priuilegia moliretur, primum iuramentum nullum erat intelligendum contra æquitatem valere, nedum secundum. illa igitur indignatione, quòd ita fuisset è præfectura repẽte deiectus, commotus clam exit ex vrbe Atuacuto ignara Margherita cum multis nobilibus. primum adit Bredam oppidum, inde in Batauos, inde in Germaniam penetrat. Interea Amsterdamum oppidum & Vrana admittunt in præsidia sex cohortes Germanorum, atque in fidem a Margherita recipiuntur, cum oppidani se coactos dicerent a Brederodensibus præsidia accepisse. redierunt in eius mulieris amicitiam & aliæ quædam vrbes, & castella traiectus Mosæ siue Mastricchium & Bolduchium, quæ antea tumultuabantur. Reliqua erat Batauorum regio, quæ à Brederodensi cum magnis copijs assiduè solicitabatur ad defensionem. Margherita idcirco Norchemium regulum iubet copias cum Megensi coniungere, ac eam prouinciam liberare. Brederodensis non expectandas has vires ratus vxore & bonis omnibus suis nauigijs impositis ad oppidum Bramum maritimum in finibus Germaniæ appellit, cuius tamen amici cũ tardiores fuissent nauibus conscendendis, capti fuerunt. his cognitis præsidia munitionis Vianæ mittunt, qui agerent de deditione cum Henrico Duce Bransuicensi atque arbitrio eius se dediderunt. Margherita ducem Vessonum mittit ad illud oppidum accipiendum, de quo multa fuit cõtrouersia cũ Philippus illud esse intra fines Batauorũ arbitraretur, at Brederodẽsis cõtẽdebat suũ esse, & ab omni eius imperio immune. Dux vbi arcẽ & vrbẽ occupasset cũ armatis, iubet omnia męnia, omnia propugnacula, oẽs defensiones deuastare, euerti, solo æquari, ne denuo freti munitionibus auderẽt aduersus regẽ insurgere. Cęterũ fana, quę fuerãt officinę nouę religionis solo æquata sunt Atuacuti, Margheritæ iussu, & materia militibus donata. missę sunt ẽt legationes è Germania, quæ peterẽt nequid molestiæ inferretur hominibus Belgis qui essẽt Augustanæ cõfessionis, quib. libertas cõcederetur, nã multi cõijciebãtur in carcerẽ. His respõsũ ẽ nihil fieri posse sine cõsensu regio. Rogari illos principes ne sese reb. ad religionẽ spectãtibus in Belgio implicarẽt. nec ita multo post promulgatũ fuit edictũ Regis nomine ad sedãdos oẽs tumultus qui nouę religionis causa suboriri possẽt, nã rex scripserat se sibi reseruasse castigationẽ cõmissorũ vel veniã, cũ nulla fieret in eo mentio illorũ quæ hactenus fuissẽt cõmissa. erat aũt summa hæc fere edicti; 1. Vt capite plectãtur, præter fisco addictionẽ bonorũ, vt promulgatũ anno superiore fuerat, concionatores nouæ religionis, cui eidẽ poenæ addicti sint fauẽtes quouis modo, aut loca cõcedẽtes, aut cõuẽticula talia adeũtes, pro arbitrio tamẽ Gubernatricis: quæraturq; nũ id curiosi vel armati potius fecerint. iussi sunt ẽt cõcionatores sub pęna suspendij solũ vertere. parẽtes, vel domini vel curatores plectantur eò iudicis arbitrio pro erroribus familiæ. quorũ cõuẽticulorũ accusatores impunitatẽ assequantur, si legitime in posterũ vixerint. magistratusq; ac prętores ad euertẽda ea cõuẽticula inuigilẽt. 2. Vt pro edicto anni superioris oẽs sacrorũ locorũ expilatores, aut qui flãmis seuierint, aut ijs opẽ ferẽtes laqueo prefocẽtur bonis fisco addictis, qui ab omnibus capi possint, & ad magistratus deduci, imparturq; magistratib. ne q̃d huiusmodi impune fieri ꝑmittãt sub pęna reficiẽdorũ dãnorũ illatorũ sacris locis; quod ipsũ munus iniũgitur vicinis ecclesijs. 3. Vt exercẽtes ritus nouę religionis matrimonia videlicet, baptismũ, cęnã, suspẽdio necẽtur. quib. ferẽtes auxiliũ plectãtur ꝑ arbitrio iudicis. 4. Vt ĩfantes nõthi ritu catholico intingãtur, quorũ noĩa & dies in albũ referãtur, quo baptismũ ceperint. & parẽtũ noĩa apud parochos, atq; parẽtib. q̃ secus fecerint pęna ꝑ arbitrio iudicis infligatur. Istud si fiat more nouę religionis & sacerdoti & offerẽti pęna capitis ꝓponatur, & bonorũ fisco addictio. obstetrices intra 24. horas deferãt ad magistratus nisi baptizẽtur, sub pęna ad arbitrium. 5. Vt nullus ludi magister vel publicè vel priuatim iuuẽtutẽ erudiat, nisi prius fuerit examinatus à delecto ad id magistratu, iurauerítq; se nõ explanaturũ aut plecturũ iuxta formã p̃scribẽ iã dogmata ab ecclesia Catholica dãnata, q̃ si hęreses aut errores docuerint capitis dãnẽtur & addictionis bonorũ parẽtib. pęna ꝑ arbitrio iniũgatur, q̃ ad eos miserint. 6. Vt Magistratus, p̃tores, visitatores diligẽter seruẽt

Compositio rerum.

Aurantii indignatio.

Aurãtius in Germanorũ accedit.

Brederensis fuga.

Viana capta.

decreta omnia de typographis & biblyopolis promulgata, atq; obstinati capitis & iacturæ bonorũ condemnẽtur, si sic sint assueti. alioquin pęna extraordinaria tantũ plectantur. ac mulcta irrogetur emẽtibus libros. 7. Quicũq; tributa subditis regijs iniussu Regis imposuerit, vel si illi vltro conferãt, quadruplũ restituãt, & pro arbitrio iudicũ cõdemnẽtur, neq; licitũ sit per elemosynas aut humana officia pauperes allicere ad nouã religionẽ. si quis cõtulerit pecuniã ad colligẽdos milites capite plectatur. 8. Declarãtur rebelles oẽs principes cõuẽticulorũ tã extra vrbes, q̃ in vrbibus, ꝓhibẽturq; conuẽticula tam simulatione cęnę Caluinicę, quã colloquij aut visitationis vel religionis, quę spectẽt ad publicã pacẽ perturbandã, idq; sub eadẽ pęna. 9. Iubentur exules, erones, apostatæq; oẽs ex vrbibus excedere, & ij pręsertim qui ob religionẽ venerunt, sub pęna virgatũ aut exilij, aut capitis pro meritis. 10. Iubentur quicũq; in Belgiũ aliũde cõfluxerũt, si sint exules, quã primũ abscedere sub pęna expressa in exilij literis. sin alij sint, iubentur afferre vitæ suæ rationẽ cũ approbationib. 11. Vetãtur oẽs motus & iniurię in catholicos & sacratos homines sub pęna capitis & addictionis fisco bonorũ, quæ omnia suũ debitũ robur assequẽtur, donec aliud de negotio religionis decretũ fuerit. Non tamen diu inualuerunt hæc edicta perficere quominus in omne genus rerũ sacrarũ impij homines crassati sint, cum sæpius etiam varijs in locis plerique tumultuari non destiterint: quippe cũ Ruremondæ fere ad quingenti exclusi sint ex vrbe ad concionem hæreticam profecti, quibus, cum se ad filios & vxores accedere oportere cõtenderent, filij & vxores è męnibus sunt demissi. Has tantas Belgarũ calamitates & molestias visum est cęlũ ac terra portẽdere, cũ post ingentẽ motũ terræ & hiatus inusitata pluuiarũ frequẽtia & crebritas facta sit multo ante Bruxellis, non sine magna mortaliũ trepidatione. Margherita deniq; magna prudentia & maturo iudicio vniuersas vrbes & castella, quę fluctuabãt vndis hęresos exagitata, perduxit ad obedientiam Regis, & impositis pręsidijs firmauerat multaq; collapsa reficiens ad pristinum statum propè perduxerat. per quod tempus Turcæ ne res bellica tractaretur negligentius non procul à Vinundria munitionem quandam excitant, quæ ne forte à Cæsarianis copijs impediretur, quatnor millia equitum asciscunt ad defensionem & custodiam operarum. Philippus rex auditis tantis rerum Belgicarum motibus diffisus ingenio muliebri, vt diximus, iusserat Albanum cum summo imperio rerum militarium, amplissimaque potestare in Belgium proficisci. Ille paratis copijs in Insubria, magna militum, nobiliumque Hispanorum manu stipante Barcinonẽ profectus cõscensis triremibus felici vsus nauigatione Genuam applicuit. sed cum febris inuasisset illum in ea nauigatione, aliquot dies Genuæ commoratur. monet per literas Cueuam vt iussas copias quàm citissimè instructas haberet, ne vlla re tardaretur, posseq; iter summa celeritate, vti res postulabat, conficere. Cueua statim iubet omnes Hispanos, atq; omnem equitatum Alexandriam Paleariam conuenire, quare Albanus paulo post Astam contendit, vbi primum conualuisset, atque ibi recenti febre detinetur. Hispani dum Albanus conualesceret partim in agro Astensi, partim in agro Montisferrati vltra Duriam fluuium statiua habent; erant enim circiter nouem veteranorum Hispanorũ millia, & septem Italorum Allobrogum, ac mille equites leuiores galeati, rei bellicæ non ignaræ copiæ, & quadringenti cataphracti equites. comparata sunt omnia interea quæ ad facilitatem transitus essent necessaria per Galliam præsertim iter facturis, ne ab Heluetiis bellicosissimo & ferocissimo hominum genere impedirentur. Hic dum ad iter se accingit, Margherita literas dederat ad Philippum regem, quibus significabat se magnopere vereri ne Albani, Hispanorumq; aduentus in eos fines omnem quietem, quàm ipsa tantis laboribus, tantaq; industria comparasset, funditus euerteret. se per benignitatem & clementiam placauisse concitatos tumultus tot populorũ, qui si denuo suscitarentur, maximum illud rebus Belgicis futurum incommodum, cum nõ minus periculi sit in renouatis, quam in nuper nascẽtibus vlceribus, aut animis exacerbatis. At Philippus quoniã rebatur futurũ vt Aurãtius, cęteriq; hęresiarchæ eiecti è finibus Belgarũ res aliquas nouas molirẽtur, neq; possẽt ęquo animo ferre tantã rerũ mutationẽ, & quia plurimũ fidebat Albanicę virtuti, omnino illud necessariũ ducebat. his accessit q̃ Valẽtiana inter nobilissimas Belgarũ vrbes non vltima cępit non multo post denuo tumultuari. Vbi Turcarum nouus imperator iam aliquot menses imperium susceptisset, mittebantur vndique legationes, quæ suorum principum nomine lętitiam significarent & gratularentur, ad quod munus delectus est a senatu Veneto Marinus Caballius vir clarissimus, & inter Venetos patricios cognitione variarum rerum, doctrina, opibus præstans, qui & gratularetur pro suscepto imperio, & antiquas pacis conditiones, veteremque amicitiã cum nouo Imperatore Selimo confirmaret. ad illud facilius impetrandum munus adiungitur, quod recentibus Imperatoribus honorarium afferre oratores consueuerunt. Hic dum ad iter se accingit, Ioãnes Miches Hebræus Selimo pergratus vir malo promptoque ingenio, qui ad Turcicã religionem defecerat per admirabilem quandam calliditatem, facilitatemque ingenii sæpius Selimum sollicitat aduersus Ducem Naxi e Crispa familia oriundum, qui erat Dux vigesimus primus eius insulæ vt illi auitum principatum eriperet. Est autem Naxos vna è Cycladibus insulis in mari Ægæo, cæteris omnibus Cycladibus amplitudine & fertilitate præstans, inter Parum celebrem ob antiqua marmora & Myconen, cũ facile se consecuturũ arbitraretur vt illo duce eiecto, ipse principatũ obtineret, quod etiam euenit. illud facile erat persuadere nouo Imperatori rerum omnium Imperatoriarũ satis adhuc imperito, & amico, & ad quod vel ipsa vtilitas adhortabatur, cum insula possideretur a Christiano regulo, cuius vires omnino nõ essẽt formidãdæ, neq; etiã Turcicæ dignitatis videretur pati hostẽ prope intra suos fines imperare. ad illud inuitabãt ẽt de filio ipsius Ducis maledicta, & obiurgationes quib. deniq; obtinuit vt Dux ille ex imperio ĩsulę eijceretur, atq; ipse ĩ eius locũ sufficeretur. Accedit igitur ad eã insulã occupãdã cũ imperatoria autoritate, quod facile p Turcarũ studia etiã, qui erant in insula, obtinuit: qui nõ satis ęquo animo ferebãt eius Ducis imperium

ritibus

Copiæ Albani.

Marinus caballius Venetus legatus ad Selimũ.

Naxi descriptio.

ritibus Romanis & catholico more viuentis. Hic idem Dux imperabat Andri etiam inſulæ regulo, quæ eſt inter Scyrum & Tenum, cuius proueutus accedebat ad quinquaginta nummùm millia, cum ſexdecim millia tributi nomine Turcarum Imperatori diſſolueret, cuius ſub imperio erāt circiter centum millia hominum. Dux vbi primùm ſtudia aduerſariorum nuntiata ſunt, Byzantium properat ad cauſæ ſuę defenſionem, qui cum ſciret gratiam quoque ibi & fauores purpuratorum eſſe venales apud Turcas, quindecim nummum millia ſecum affert. Per hanc pecuniam ſe deprecatoribus purpuratis vlurum ſperabat; ſed captus & pecuniam & omnia bona vno tempore amittit, & in vincula conijcitur. Demū ſoluitur quidē è vinculis, vt vir bonus & qui nihil cōmiſiſſet, ſed principatum non recuperat, quare per ſummam paupertatem accedit Venetias. Veneti viri boni, vt pote qui tantæ mutationis rerum non mediocriter miſericordia eſſent commoti, cum ſcirent hunc innocentem fortunæ inuidia per eius Hebræi iniurias & auaritiam ad hanc calamitatem, non ſua culpa perueniſſe, multa liberalitate in eum vſi ſunt; quod ipſum fecit Pontifex vbi aceſſiſſet Romam. Quæ dum infeliciter aguntur à Naxio Duce, fortuna ex altera parte res Allobrogum lætitia & felicitate perfundit. nam Duci Allobrogum puer, qui natus erat iam propè ſex annos, cum regia pompa præſentibus multis Chriſtianorum principum legationibus baptiſmate inſignitur, multiſque precioſis muneribus donatur. Romagas Melitenſis ordinis eques ex altera parte fit obuius ad Eplam inſulam duobus Turcicis dicrotis cū duas ipſe haberet triremes, & multos equites eiuſdem ordinis. commiſſo prælio cum his multi vtrinq; cæduntur, plures vulnerantur. Romagas vulnus accepit in faciem è ſagitta. poſt diuturnum certamen alterum dicrotum captum eſt cū centū & triginta Turcis. alterū ad Eplam in terram impingēs à Turcis relinquitur. cognitū eſt e cathenatis captis quinq, dicrota aduentare, atq, capta duo remulco attracta ſunt in tutū ad inſulā Melitam. in Inſula Cyrno ſæpe minutis prælijs pugnabatur, atq; Genuenſes commiſſa pugna ſatis atroci cum filio Sampetri multos è ſuis deſiderarunt. Turcæ quoniam dicerentur onerariæ quædā naues cū magna auri copia aduentare è nouis Indijs, quadraginta & quinq; triremes educunt Iulia Cæſarea, illaſq; præſtolantur. ſed vbi deciderent de ſpe illarum capiendarū, quod illæ ſe defendiſſent egregiè ad anguſtias Calpes, litora quæque proxima Barcinoni diretionibus & incēdijs implent ac populantur.

Dux Naxi captus, & principatu priuatus.

Ludouicus Gonzaga interea Mantuani Ducis frater miſſus à Rege Gallorum cum poteſtate proregia venerat in Italiam citra Alpes, vt oppida inſtaurāda recognoſceret, Salaſſum, Carmaniolam, & Sauilianum, quo munirentur ſumma diligentia, quæ res non nihil ſuſpicionis futuri belli attulit Italicis vrbibus, cū nouæ munitiones nunquam ferè fieri ſoleant ſine finitimorū ſuſpicione. per quod ferè tempus Caſalenſes, ea eſt vrbs Mantuani Ducis, queſti ſunt apud Cęſarē quòd ſibi antiqua iura & priuilegia infringerētur à Duce Mantuano & antiquarētur. Vbi nihil ab ipſo Cęſare impetraſſent, crediti ſunt occulte conſpiraſſe ad defectionem. Atque vt origo huiuſce ſeditionis pateat ignaris eius negotij, videtur altius initiū & cauſa controuerſię repetenda, quæ ciuitatem nobilem Caſale vniuerſam propè ad vltimum exitiū perduxit.

Ludouicus Gōzaga Prorex in Italiā venit è Gallia.

Caſalenſes igitur antiquitus quibuſdam priuilegijs fruebantur, penes quos erat omnis vrbis ipſius Imperiū & gubernatio. quippe qui ſolū Imperatorem Romanū ſuæ reip. principem agnoſcebant. nam à Federico primo Romano Imperatore ampliſſimū priuilegium habuerunt anno ſexto poſt mille centū & octoginta, quod fuerat ab Henrico confirmatū anno tertio decimo poſt mille & trecētos. Sed cū aduerſus Henricū poſtea vnà cū Ticino, Vercellis, Alba, Valentio urbibus conſpiraſſent, omnibus priuilegiis vrbs illa priuata eſt, illiq; indictū exilium Imperatoriū, ſicuti ſcriptū eſt ab Alberico Iuriſc. ad legem Iuliā Maieſtatis. Caſalenſes Imperatoriū exiliū veriti confugiūt ad Theodorū Andronici Paleologi Cōſtantiopolitani Imperatoris filium rogant vt in fidem patrociniūq; eius accipiantur, quo pacto omne periculum deuitarunt. Huic ſucceſſit in principatū Montis ferrati & Caſalis Ioannes filius, poſt quē Gulielmus locū mœnibus cinxit & ampliauit, cū antea pagus potius, quam vrbs videri poſſet. Sic effectū eſt vt vrbs Caſale non modo ſalutē, ſed etiam ſecuritatē & omnia ornamenta Paleologis deberet. ciuitas idcirco fuit ſine controuerſia ſub Paleologis ad mortē vſq; Ioannis Georgij poſtremi marchionis ex illa familia Paleologorū. Poſt mariū mortē omniū horū nata eſt controuerſia inter Ducē Allobrogū & Salaſſiū marchionē ac Ducē Mantuanū ſiue eius vxorē Paleologā de illo principatu, cauſaq; delata ad Carolū. V. imperatorē, quē tamen principatū quidā ad Imperiū deuolui arbitrabantur. Inter illas cōtrouerſias Caſalenſes clam docēt Cæſarē ſeſe ab illo principatu eſſe ſeiunctos. atq; habere ampliſſima priuilegia meri miſtiq; imperij & iuriſditionē regiā, quæ nemine contradicēte fuerūt à Cæſare confirmata. Poſtmodo cauſa inter prędictos principes agitata ſtatuit Cæſar principatū Montis ferrati & Caſale ad Federicū Gonzagā & eius vxorē Margheritā Paleologā iure pertinere, aditumque patere etiam fęminis Paleologis ad illam hæreditatem, quoniam illæ quoq, pro conſenſu vltimi marchionis ad principatum vocarentur. atqui cum Ferdinandus poſtmodo in Imperium Carolo fratri ſucceſſiſſet, Caſalenſes procurant eorundem priuilegiorū confirmationem. Ferd. Cæſar edoctus per eos qui Paleologorū partes tuebantur, noluit Caroli fratris furtiuam ſententiam comprobare, quoniam non videbatur iure ſe poſſe illis negotijs implicare, aut antiquare illa iura. quæ à ſuperioribus Cæſaribus Ducibus Mantuanis & Paleologis eſſent conceſſa, quibus omnia iura rationeſque Imperij ceſſiſſent, eoſque ſempiternos vicarios Imperatorum conſtituiſſent in vniuerſum illum principatum.

Caſalenſibus & Mātuano duci intercedēs controuerſia.

Caſale à Paleologis muris cinctum.

Deinde cum Maximilianus patri in Imperium ſucceſſiſſet, Corradus Mola & Oliuerius Capellius Iuriſc. viri primarię autoritatis inter Caſalenſes, quòd vidiſſent quędam iura Ducis Mantuani paulatim vſurpari, ciues auaro malignoque conſilio hortantur ad tentandam libertatem, cuius intelligunt omnibus à natura mirum inſitum eſſe deſiderium. Docent eam ciuitatem multa per antiqua iura ac priuilegia habere. Proponunt multas immunita-

Corradus Mola & Oliuerius capellius principes ſeditionis.

tes. Pollicentur multa commoda in omnes ciues paruo labore posse redundare cum publicè, tum priuatim. Deniq; per horum adhortationes fit Casalensium decretum, vt experirentur per publicos sumptus an priuilegiorum confirmationem possent à Cæsare impetrare. Deliguntur ad illud negotium principes & autores harum retũ nouarum. Dux Mantuanus Paulum Æmyliũ Bardelonũ siue Arrigonũ ad tantæ causæ defensionem deligit, virum integritate, doctrina, eloquentia clarum, qui mira prudentia & exquisita legum ciuilium cognitione Mantuana iura tueretur. Vbi ad iudicium ventum est, petunt Casalenses vt sua ciuitas in antiqua possessione meri mistique imperij conseruetur, cum omnibus regijs iuribus ac vectigalibus, atque afferunt prædicta priuilegia vnà cum Caroli Quinti confirmatione. Petunt propterea vt omnia Ducum Mantuanorum acta antiquarentur & rescinderentur, tanquam illegitimè innouata, atque vt ciues Casalenses pristinæ libertati restituerentur. sed hę petitiones facile reiectæ dilutęque sunt per Bardeloni industriam, qui demonstrauit antiquorum Imperatorum decreta minime rescindi debere, per quæ Casale Montisferrato adiungebatur. atque vel ex ipso limine omnis controuersia explosa est prolata re iudicata & decisa. Nam Carolus Quartus Imperator Ioannem Paleologum cum suis successoribus instituit marchionem Montisferrati & Casalis anno quinquagesimo quinto post mille & trecentos, iuratusque est & acceptus princeps ab ipsis Casalensibus, & annuum tributum præterea illi decretum signum honorarij muneris. His, alijsque rationibus commotus Maximilianus statuit nihil videri

Sentẽtia Cęsaris pro Duce Mantuano.

innouandum, sed Casale Ducum esse Mantuanorum cum principatu Montisferrati. Illius controuersiæ vltionem veriti in se redundaturam Mola & Capellius fuga saluti suæ consulentes statuunt armis clam experiri, quod palam per leges ciuiles obtinere non potuissent, cęperuntque clam per literas sollicitare amicos Casalenses ad defectionem, cũ interim Capellius Allobrogum Duci militaret. Sed Gulielmus Dux Mantuanus ostendens delata sibi esse consilia ad defectionem conspirantium vrbem illam diligenter disquirit. carpit ciues, quòd habita sint conuenticula, & colloquia

Casalensium cõspiratio in Ducem.

de admittendo Capellio Casalensi profugo & exule, quodque multi cogniti sint cum illo consentire. Quæ dum Mantuanus Dux nititur singulari prudentia Casali componere, fit certior per literas episcopi Alexandrini fore vt Capellius ad secundas vigilias ibi præstò sit cum multis exulibus Casalensibus ac duobus millibus lectissimorum peditum, quod esset Casale per proditionem capturus, Mantuanosque ad vnum trucidaturus, & Ducem ipsum cum vxore capturus. Dux lectis literis è vestigio se in arcem recipit. tria bellica tormenta iubet displodi, quibus signum datum est vt delectus agrestium ad signa conueniret. Postridie vix illuxit, cum quindecim vexilla peditum Casale ingrediuntur, quibus præsidijs vrbs confirmatur aduersus omnes ciuium vrbanorum & exterorum insidias. sed quia per literas significatum fuerat Duci fore vt sclopettus inter sacra ex composito in ipsum disploderetur, Vespasianus Gonzaga exit armatus. Proponit capitis pęnam Casalensibus siquis exijsset domo per illum diem. Postea cum audita essent præsidia vrbis aucta esse, nemo cum copijs palam accedere ausus est. Vespasianus relictus est in vrbe qui aduersarios Ducis euelleret, multique capti sunt coniurationis participes & de ijs sumptum suppliciũ. nã Flaminius Paleologus qui paulo post mortuus est in oppido Goito, sito in ripa Mincij fluminis, ob susceptum scelus, spurius erat, at non legitimus familiæ. Pontifex interea non leuibus curis & ipse vexabatur, distringebaturque ob controuersiarum difficultates, quarum iudex erat & delectus & iure esse apparebat, quippe cum Poloniæ & Lusitanię Reges inter se disceptarent vtrius præcederet legatio; quod ipsum faciebant Florentini & Ferrarienses oratores. sed Pontifex partim quòd non lubens vellet decidere has controuersias, partim quòd non ęquo animo ferret quędam absurda in rebus ecclesiasticis nascentia, non parua cum indignatione ad rerum sacrarum remedia se conuertit. nam

Pontificatũ ambiẽtes carpũtur à Põt.

per quosdam ministros factus ést certior Pontificiam dignitatem iam tum per literas ambiri occultis quibusdam & extraordinariis rationibus à nonnullis. mirifice igitur inuectus est in ambientes eam dignitatem, idque in frequenti purpuratorum patrum concilio tanta vehementia & acerbitate orationis, cum intelligeret etiam per numeratam pecuniam istud fieri, vt quidam supplex veniam petiuerit, atque promiserit se non amplius in posterum errores huiusmodi commissurum. Pontifex concesa venia pronuntiat se velle Quæstorium munus, quod Camerlengatum vocant reformare, ne tantum haberet autoritatis mortuo Pontifice per interregnum. Scotiæ regina, quę propè eiecta per seditiones regnum recuperauerat, acceperat maritum vnum è Scotensibus proceribus Henricum nomine, se declarauit Romanæ ecclesiæ obseruantem, atque filiolum sibi na-

Scotiæ reginæ nuptiæ.

tum Romano ritu baptismate insignit, qui infans dictus est integrum ensis insigne natiuum habuisse in dextro latere. Pontifex compositis igitur Romæ rebus ad ambitum spectantibus, quoniam iam per decennium captiuus tenebatur Bartholomæus Miranda monachus Dominicanus Toletanus Archiepiscopus vir doctus per magistratum Quæsitionis, literas dedit ad Philippum Regem vt Romam mitteretur, qui accessit cum multis custodijs, nam ad centum millia nummũm eius prouentus accedebat, cuius sequester erat Philippus rex, donec res decideretur.

Bartholamęus Miranda Romam missus.

Albanus in Italiam profectus, vt diximus, vbi conualuisset, curat vt copiæ ad Felicianum conuenirent, quod est oppidum inter Astam & Alexandriam, vbi censæ sunt omnes prædictæ, quibus accesserant quadringenti cataphracti equites partim regij, partim Ducis Sabaudiæ, addita sunt multa tormenta. Dictus est magister castrorum Cepinius Vitellius. præfectus negotio tormentario Gabriel Serbellonus Mediolanensis vir impiger, vt ego quidem vidi, cuius amicitia delectatus sum plurimũ in bello Senensi, & ad omnia munia militaria maxime promptus. inde ad oppidũ Poierinum Allobrox accedit, vbi acceptis septem millibus peditum ab eo Duce, & Pacciottum muniti onum Architectũ, quia erigendæ quædam essent in Belgio iter faciens per Lotaringiam in

Belgium breui peruenit. Sed quoniam in Italia multo maiora tyronum reliquerat, quàm essent veterana, quæ adduxerat, non nihil suspicionis omnibus Italis principibus iniecit; quæ facile & probabiliter excitatur vbi vel inusitata pouuntur præsidia, vel augentur vsitata. eius autem exercitus tantus rumor, tantusque terror, cum dicerentur esse & plures copiæ Belgas inuasit, vt sine vlla controuersia Hispana præsidia esset impositurus vbicunq; vellet. mnnitiones designaturus, oppidula erecturus, in vincula coniecturus, castigaturus, bona adempturus. Sed quoniam cum iter facerent illæ copiæ præcedente equitatu non procul à Geneua vrbe pertransibant, visæ sunt accedere ad eius vrbis expugnationem. Geneuenses idcirco armati consistunt intra mœnia, omnibusque rebus ad defensionem necessarijs iam egregiè erant instructi. accedebat ad eorum securitatem & conseruationem non leuis spes auxiliorum. quòd reliqui omnes Heluetii iam sumptis vbiq; armis palam profitebantur se velle Geneuam defendere, neque vllo pacto eius vrbis expugnatiouem esse passutos. Interea Albericus Lodronius, quia verebatur ne copiæ nouæ religionis ob repentinum aduentum Hispanorum insurgerent, vnà cum multis tribunis Augustæ Vindeliciæ copias collegerat circiter tria millia peditum scilicet, & quingentos equites, quo Hispanos protegeret, proceditque obuiam Nemetocernam siue Namnrium vsque, ne traiiciendis fluminibus prius ab hostibus opprimerentur, quam in Belgium peruenirent. Sic Albanus profectus iu Belgium paulatim copias in præsidia vrbium distribuit, Gandauum, Siridios ac Leuacos siue Louanium, Atuacutum, vbi Lodronium præficit, atque ibi magna celeritate erigit oppidulum. curat postmodo Albanus vt de rebus omnibus, & quo in statu essent res Belgicę certior fieret, quare Bruxellas accedens de omnibus instruitur a Margherita. Multa fiunt ac diuturna inter se colloquia. docetur Albanus Hispanos maximè inuisos esse Belgis. cauendum ne quæ seditiones ac tumultus coucitentur, cum vix per summas difficultates sint sedati, cum sæpius illos oppresserit, & curauerit vt Aurantius positis armis Philippicas partes amplecteretur. Istud facilius fieri posse: vt cognitum est experientia, si prudentia & dexteritate, quàm si seueritate vteretur. Sed statim atque Bruxellus peruenisset Albanus curauit imprimendū diploma, in quo explicabatur quanta cum autoritate in eas regiones missus fuisset. nam illi concedebatur in omnes munitiones ingressus & facultas eligendorum & abdicandorum magistratuum, ac summum imperium omnis rei bellicæ. In primis verò claues Bruxellarum extorquet è manibus antiquorum custodum, quas dedit Hispanis sui Tertii. Senatus eius ciuitatis existimauit illud grauissimum accidisse, quia sic videbatur Albanus suspectam vniuersam habere ciuitatem, atque illi diffidere. cæterum Aurantius iam ab initio audito Albani aduentu cum ingentibus copiis eius voluntatem minime tentandam ratus cum multis suis ex iis finibus in Germaniam profugit. Albanus distributis præsidiis aduersus tumultus, ne qui fierent, mox aspirat ad principes eius prouinciæ, tanquam perduellionis reos, & nouæ religionis studiosos capiendos. Aurantius qui cum Ludouico fratre in Germaniam profugerat, conuenit principes Germanos. deplorat patriæ suæ calamitatem. conqueritur quod contra conditiones pacis & priuilegia Belgarum omnes munitiones plenæ sint Hispanis crudelissimis hostibus omnium nationum, Deplorat nobilissimæ prouinciæ miserias, quòd contra pactiones antiquas oppidula & munitiones pluribus in locis erigantur. Queritur quòd Belgæ quæsitionis Hispanæ acerbitatem deuitantes in multo maiores, grauioresque calamitates incidissent, quia nouam religionem, & omnibus Germanis communem complexi fuissent, ac patriæ libertatem vellent defendere. Non agi tantùm de salute & libertate Belgarum in præsenti, sed de libertate & religione denique totius Germaniæ, Se, cæterosque multos nulla alia de causa eiectos esse è suis laribus, nisi quod se protectores, & defensores nouæ religionis profiterentur. Non esse expectandum vt cogerentur de patria pugnare, de vxoribus, de principatu, de religione cum Hispanis hominibus, quod iam iam fieri oportebat subiugatis & oppressis finitimis Belgis, ac trucidatis principibus cunctis Belgarum ac defensoribus; sed in recenti adhuc difficultate existentem hostē Hispanum esse inuadendum & opprimendnm, antequam radicibus altius actis cum tanta accessione finitimarum virium Germaniam quoque ipsam hostiliter inuadat. non esse putandum illud bellum esse proprium cuiusquam nationis, cuius causa in amplissimas prouincias cōferri possit, quippe quod simulatione hæreseos bellum hoc tempore & captiuitas aduersus Belgas excogitetur, at re ipsa dominetur cupiditas absolutè imperādi antiquis principibus per summam iniuriam è prouincia eiectis aut cæsis; quę ambæ causæ certè communes sunt defensionis ipsi quoq; Germaniæ post superatos Belgas. iure nihil esse formidaturam, cum auaritiæ & libidini dominādi certi fines potuerint constitui, extra quos Hispana cupiditas non cupiat peruagari. Se pro vicinitatis, amicitięque iure orare, pro communitate legum & religionis, pro studio ęquitatis, quod tenentur boni principes viris bonis & innocentibus & principibus in primis per ininriam è principatu eiectis pręstare, pro gloria Germanici nominis, quę semper fuit maxima miseris & iniquè oppresis subleuandis, ne Belgas in tot calamitates deiectos, tot principes suis omnibus bonis auarè & crudeliter spoliatos, in tā miserabili fortuna constitutos negligerent: cum presertim Belgica calamitas totius Germanię ruinam breui secum sit attractura. Reuocat in memoriam Caroli Quinti indomitum ingenium, qui vniuersam propè Germaniam subiugauit, neque tamen tanta imperii amplitudine coutentus, multa etiam aduersus Gallorum regem bella gessit. eo denique principum Germanorum animos vel nouę religionis studiosos, vel sibi ob vicinitatem Belgii non nihil timentes, vel Austriacam felicitatem ęgrè ferentes perduxit, vt fœdere percusso omne genus auxiliorum liberalissimè promiserint. Inter hos fuerunt præcipuæ autoritatis & opulentię Augustus nobilissimus Dux Saxonum Comes Palatinus, Casmirus, Dux Dupontius, quibus adiutoribus Aurantius duodecim millia peditum & tria equitum colligit. Neque solum his copiis, sed etiam Belgarum armis adiutus Aurantius

Heluetij arma pro Geneua capiūt.

Diploma autoritatis Albani impressum.

Aurantij oratio.

Germani promittunt auxilia Aurantio

tius

tius putabat fore vt Albanum è Belgio eiiceret: cum futurum arbitraretur vt continuo atq; Germanica inſignia ſeſe infeſta Hiſpanis oſtentaſſent, vniuerſi Belgarum populi tumultuarentur, atq; arma capeſſerent communi conſilio ad Hiſpanos vbique trucidandos, & commeatum certatim in

Arma tumultuaria populorum leuia.

caſtra comportarent. Sed inſulſum eſt in omni re bellica tumultuariis armis confidere leuium populorum, qui plerunque victricia arma ſequuntur, & quem fortuna belli adiudicarit, illum regem, illum principem, illum dominum accipiunt æquiſſimis animis, & cum multa aſſentatione. Nam vniuerſum fundamentum regnorum eſt poſſidere munitiones, aut habere præpotentes exercitus, non autem extolli popularibus fluctibus, qui modo huc, modo illuc agitantur & deferuntur, quò

Edicta Albani.

fortunæ flatus aſpirauerit. At Albanus interea iubet publicè per pręconem edictum fieri, vt conciones nouæ religionis ne haberentur. Vt antiquæ religionis ritus ſeruarētur. Vt omnes ad templa & ad ſacra munia accederent. Vt arma eriperentur Belgis, quæ iubet ad pręfectos vrbium & oppidorum comportari. hęc, aliaq; complura cum fieri iuberet Albanus, Margherita ſummo ingenio, ſummaq; prudentia mulier, quamuis ad tranquillitatem ſpectare videbantur, tamen quia apparebant nimis acerba tam repentina, non ſatis probare putabatur, cum paulatim populorum mores vix immutari poſſint ſine magno periculo, nedum repente, atque vno temporis momento. nam vt in humanis corporibus dolores fiunt ac febres vbi ſanies conficitur poſt vulnera vel vlcera ſponte exorta,

Legum inſtituendarum ratio.

at ſanie matura iam hæc fiunt miriora; ſic leges nouæ ciuitatibus impoſitæ contra priorem conſuetudinem moleſtiſſimæ contingunt, & in magnum diſcrimen ciuitatum ſalutem reuocant; at vbi acceptæ fuerint, facilè poſtmodo feruntur. Hæc autem ſpectabant ad præfectam adhuc Margheritam,

Belgium diu a fęminis adminiſtratū.

quæ tam cito vſurpabantur ab Albano. Non enim parum erat moleſtum quòd ipſa rebus ferè compoſitis vniuerſas eas nationes placauiſſet, ſi nunc denuo ſererentur tumultuum cauſæ, atq; mas ſucceſſiſſet in eam adminiſtrationem, quæ diu ſolis mulieribus patuit, ac ſemper ſingulari prudentia fit adminiſtrata. Nam Carolus Quintus, vbi primùm ad illum Belgii principatus hæreditas peruenit, præfecit cum ſummo imperio Margheritam Auſtriacam amitam, quæ fuerat vxor Ioannis Hiſpaniæ principis, quæ vidua multos annos præfuit illi prouinciæ. illi defunctę vita ſuffecta eſt Maria ſoror regina Paunonum, vxor Ludouici Pannoniæ Regis, quæ præfuit annos viginti & quatuor. cum Carolus Philippo Regi filio illum principatum renuntiaſſet, præfectus eſt Emanuel Dux Allobrogum tunc eiectus è ſuo principatu. at recuperato principatu per cōditiones pacis inter duos Reges, cum ille reditum in patriā impetrauiſſet, præfecta fuit Margherita ſoror Philippi Regis vxor Octauii Farneſii Parmæ Placentięque ducis. Huius prouinciæ præfecti in omnibus illis principatibus Regis ipſius autoritatem obtinent, habentque concilia de ſtatibus, vel de priuatis vel publicis rebus cū regiis conſiliariis omnium nationum, cum quibus de omnibus propoſitis negotiis cōſultant & decernunt. habent tamē propria iura & priuilegia Belgę, quę omnino Reges iure non poſſunt infringere, quæ ſi antiquare conētur, liberi fiunt ipſo iure ab omni regia poteſtate. Margherita cum ſuam autoritatem vſurpari ab Albano intelligeret, mittit ad regem qui poſtularet, vt, poſt diuturnam adminiſtrationem eius prouinciæ, liceret ad ſuum principatum in Italiam redire, cum magno ſuorum

Margherita exit è Belgio.

deſiderio teneretur. Iſtud facile ſibi concedi poſſe cum Albanus iam eſſet in Belgio, qui rebus omnibus pro arbitrio moderaretur. id conceditur à Rege libenter. addita ſunt munera triginta millia nummum, & prouentus annuus perpetuus quatuordecim millium. ſcriptæ ſunt etiam literæ humanitatis plenæ. addita & gratiarum actio quòd tanta diligentia omnia gubernaſſet. Vt vero pateat quibus rationibus commotus Agamontius tantum ſceleris in animo conceperit, vt iure capitis condemnaretur, & quibus artibus captus ſit, & quæ ſemina fuerint diſcordiarum, quę vel in

Agamōtij rerum ſeries.

ipſum propè Philippum regem redundarunt, videtur ſeries altius repetenda. Fuit Agamontii opera & virtute protecta Belgarum regio, vt dictum eſt, ab ingenti trepidatione, quam Thermeus regulus iniecerat, cum illam cum multis armatorū millibus inuaſiſſet. Inde Caruagialis cauſa non nihil ſimultatis natum eſt inter Albanum & Agamontium, quod tamen Albanus in opportunum tempus diſſimulauit. vbi verò è Belgis in Hiſpaniam Philippus nauigaſſet propter ſurgentes ibi tumultus, omnes Hiſpanas copias, quibus maximè fidebat, ſecum abduxit; quia iam putabat fore vt principum earum regionum Belgarum, & Agamontii opera præſertim, omnia pacata tranquillaq; tenerentur. nam varii principes variis regionibus ſunt præfecti. Horneus Comes pręfectus eſt rebus maritimis, Aurantius Atuacuto, Agamontius Samarobrigę, Gandauo, Grauelino, atq; alii aliis, quibus promiſſa ſunt fidei & diligentię pręmia in opportunum tempus. Mox rebus Hiſpanis compoſitis, & euulſis ſeminibus ſeditionum per illorum cędem, qui autores extiterant, animum habuit quietum Philippus, ſtatuitque pręmia & honores quibuſdam concedere, quorum opera ſuperioribus temporibus vſus fuerat. traiecit igitur in Hiſpaniam etiam Agamontius, cum ſe pro laboribus & induſtria erga res regias aliquid commodi aſſecuturum ſperaret, pro filiis, quos multos habebat. Sed cum Toletani ab illo clam diſſentirent, neq; potuiſſet quod ſperabat conſequi a Philippo Rege, vt arbitrabatur, per illorum conſilia & autoritatem apud regem, Agamontius indignatus Toletanis, ſeſe in amicitiam Caroli principis inſerit, à quo perbenignè accipitur plus ęquo & ipſo in Toletanā familiam inuidorum falſis etiam plerìſque maledictis, vt arbitror, inuitato. nam ſperare dicebatur fore vt eius & quorundam principum opera vteretur, ad inſigne quoddam negotium, quod excogitarat. incenderant, excitarant, inflammauerantq; maledicta multa principem aduerſus Toletanos, & accuſationes illorum, quibus virtus & potentia Toletana erat inuidioſa ac moleſta. nam inuehebantur maleuoli in Toletanos, quod Petrus Neapolis prorex homo fuiſſet crudeliſſimus, qui nō ſemel illud regnum per deſperationem ad defectionem propè compulerit. qui Salernitanum principem graui odio perſecutus ſit virum bonum, qui princeps ni ſi ſumma fide fuiſſet in Cęſarem, pote

rat

rat Neapolitanum regnum occupare, cum iam Rex ab omnibus salutaretur, omnesq; arma ad eius
defensionem suscepissent, & ad Hispanos ex illo regno eiiciendos. Nam hunc nimis amari scripse-
rat Petrus ad Cæsarem, quibus literis assensisse dictus est Albanus, qui post multas Toletanorum in
sidias coactus est solum vertere. accusabatur Garzias Petri filius prorex Siciliæ, quòd non regnum
quidem Neapolitanum, sed & Siciliam, & totam Italiam cunctando in magnum periculum conie
cisset, tandiu prorogatis auxiliis Melitæ vel per multas illustrium virorum preces sollicitatus. Auge
bant accusationes atq; grauiores faciebant addentes Federici Toletani mores non probabiles & so-
litudinem, quem dicebant non delectari consuetudine Christianorum, sed vel Hebręorum tantum,
& Maranorum, qui vt quidam censuerunt, dicti sunt non quidem a corruptis moribus, sed à porco
quem prisca lingua Beticorum Maraniccum appellabāt, illud autem ita accidit quod parum dissen-
tirent ab Hebręis, quòd abstinerent à carnibus suillis. alii à genere quodam nauigii, quod esset vtrin
que capax temonis, atque vtraq; pars modo prora, modo puppis esse posset. quod fiebat in villa Frā
ca, illud oppidum esse dicebatur Toletanæ familiæ in finibus Lusitanię, à quo etiam profugientes è
Lusitanis ob hæresim excipi dicebantur. nam & Albanus, quamuis esset vir elato ingenio, & multa
cognitione rerum clarus, tamen quosdam proceres habebat inf ensos propter regiam gratiam, qua
plurimum pollebat. Semper enim inuidia gratiosos, vt vmbra corpus, sequitur. Hæ, aliæque accusa-
tiones, falsæ fortasse, ad principem Carolum quotidie de Toletana familia deferebantur eorum qui
Toletanæ potētiæ inuidebant, quare is palam dictitabat Toletanorum potentiam non esse feren-
dam. Literas etiam dicitur scripsisse ad Regem patrem cum esset in Belgio, nam vel per illud tem-
pus cœperat aduersus Toletanos sollicitari. fit certior de animo sollicitantium Albanus. monet Re
gem principem maledictis quorundam ita incitatum in Toletanam familiam fuisse, nihil vt magis
videretur curare, quam illam funditus euertere. Rex literas minarum plenas exarat; futurum vt pœ
niteat si ausus sit subditos paternos infestare, quare iuuenis iratus multa etiam in regem effutiuit.
Regem nimirum ad eorum beneuolētiam cæcutire, cum magis oporteret multorum subditorum
salutem & quietem anteferre. literas paternas aduersariis Toletanorum ostētat, ita vt Rex his cogni
tis principem, Toletania insania captum esse dixerit. Sed quoniam vires aduersantium Toletanis
non satis sufficere videbantur ad eam familiam opprimendam, quæ propter virtutem potētia & au
toritate plurimum posset inter Hispanos, initum est consilium clam à coniuratis. cœptum est igi-
tur plenum sceleris & audaciæ facinus in animo ab his excogitari. dicitur iniunctum esse munus il-
lud Agamontio, qui non multa difficultate in sentētiam esset adductus, vt ageret de nuptiis cum Re
gina Britanniæ, atque illa daretur Carolo principi; quòd quamuis nihil horum princeps sciebat, ta-
men vel se facile persuasuros putabant, vel hoc nomine plurimum autoritatis suæ factioni sperabāt
accessurū, si tantus princeps diceretur fauere. Vt colloquium haberetur cum amirante de Rege Gal
lorum per insidias trucidando, atque instituendis concionibus nouæ religionis. Vt eædem concio-
nes haberentur in Belgio, populique excitarentur ad arma capienda. Vt trucidato Gallo Rege arma
Gallica terrestri itinere, Britannicaque classis eodem tempore Hispaniam inuaderet, vt cuncta per
auxilia conspirantium ibi caperentur. Vt Germanæ copiæ eodem tempore adorirentur Belgium,
quibus postea viribus in vnum coniunctis arma in Italiam importarentur ad pontificiam dignitatē
abolendam, quo vnum omnium principem horum crearent imperatorem. hæc palam dicebantur
in Britannia, quæ falso excitata esse puto, sed Britanni tamen tantæ lætitiæ expectationisque minil-
me capaces, vt dignitatem coniurationi & negotio adiungerent, se principem habituros supremum
Imperatorem palam dictitabant. at quidam res tantas minime silentio inuoluendas rati, neq; feren-
dum vt humanæ diuinæque leges funditus euerterētur cum maximis vniuersarum Christianarum
prouinciarum ruinis atq; incendiis, salubri sanctoque consilio hæc omnia ad Philippum Regem de
ferunt. Philippus his cognitis iubet Agamontium & alios quosdam proceres capi, qui postmodo
ab Albano, vt dicetur, capti sunt, & in custodias traditi. Cupiebat autem Agamontius res componi
quoquo modo in Belgio antequam Galli essent instructi, ne Albano necesse esset in eam regionē
conuenire: quod ipsum optabat Margherita ignara tantorum scelerum quæ clam struebantur ne
excedere è Belgio cogeretur aduentante Albano. nam idcirco multis rationibus seditiosos placaue-
rat Agamontius clam, cum diceret expectanda esse arma fęderatorum, ac diuertendum Albani ad-
uentum. sic omnia fuerunt breui placata. ipse Agamontius inermis cum familia vniuersam regio-
nem peruagatus multos ministros nouæ religionis suspendio necari iussit ad ostentandam diligen-
tiam. Sic Belgicæ res fuerant compositæ, vt Margherita literas ad Regem dederit significantes non
opus esse nouis auxiliis; & ad Albanum vt in Italia moraretur, donec Rex literas recentiores misis-
set. Rescripsit Philippus cui nota erant semina tantarum coniurationum, qui sciebat res non frigi-
dis remediis indigere, se velle Albanum accedere. at non cum tanto apparatu, quanto decreuerat.
Agamontius his cognitis cum sua consilia fierent irrita, quòd duo Reges essent amici, quòd Leuco-
rum regio a Comite Megensi gubernaretur Galliæ finitima, cuius opibus Albanus vti posset, quod
amiras nihil posset efficere cum adhuc esset inermis, quod ipsum accidebat cæteris Galliæ fœdera-
tis, neque Britanni possent opem ferre, cum populi etiam Belgæ ægerrimè tulissent suspendia tam
recentia suorum ministrorum, qui coacti fuerant aduentu Albani arma deponere, cum etiam ca-
tholici ob eius aduentum animos resumpsissent, dubio fit animo quid sibi esset agendum in tantis
rerum difficultatibus. solam igitur spem salutis in inscitia & dissimulatione coniunctionis consi-
liorum suorum reponit. nam si bellicam rationem spectauisset, oportebat tam atrocem hostem
collectis copiis à finibus Belgarum arcere, aut si illud non potuisset ex vniuerso Belgio, saltē
faciendum erat ex ijs finibus, quibus ipse præerat, cum illa pars Belgii Galliam & Britanniam re
spiciat,

ſpiciat, è quibus regionibus cōmodè poſſet accipere auxilia, atq; eſſet munitiſſima aduerſus Iuoſi.
Habebat enim oppida munitiſſima totius Belgij, Samarobrigæ oppidulum ſcilicet, & Gandaui, quę
loca ſibi reſeruauerat beneuola, vnde concionatores non eiecerat. volebat enim in fide amicitiaque
illos populos retinere, vbi omne genus bellicorum apparatuum inſtituerat, & comportandum cu-
rauerat. his accedebat quòd Aurantius Atuacuri gubernator paulo ante aduentum facilè conſilia
aduerſus Albanum erat initurus, quod ipſum feciſſet Horneus ſummus rerum claſſicarum in iis fi
nibus imperator, & præterea Brederodenſis, cuius autoritas erat non aſpernabilis. huiuſce rei vel il
lud eſt clariſſimum argumentum, quod vbi primùm Albanus Teonuillam acceſſit veritus Belgarū
arma, ibi conſedit, quia ſimularet milites labore itineris defeſſos quietem requirere. at ipſe ſpecta-
bat quæ eſſent conſilia Belgarum, ne repente intra fines inuaderetur. Pręmiſit Lodronium Atuacu
tum cum ſuo regimento, quo poſt multas difficultates & controuerſias admiſſo lætus ait Albanus,
nunc verè Belgium eſt Regis. Pręcedenti cum copiis fit obuius Agamontius, quo viſo à prima acie,
in qua erat Albanus, inquit non obſcura vel humili voce Albanus, ſed quam facile Agamontius au-
dire poſſet, en magnus adeſt hæreticus. ea voce Agamontius valde turbatur, ſed propinqui ſimula-
tis vtrinque blanditiis mutuo ſe complectuntur & oſculantur. tanta vis eſt æmulationis inter ſectā
Stratagema ad capiendū Agamontiū.
tes aulas regias. Nam cœperat Albanus iam tum vbi primum conſedit ad Teonuillam cogitare de
ratione capiendi Agamontij & aliorum procerum ac ducum. imperatur Vincentii Locadelli con
ſilio viris erigendarum munitionum peritis vt formulam oppiduli in charta delineent. quo pacto
peritiſſimè excitari poſſit. cum Locadellus vicario munere fungeretur pro Serbellono magiſtro ne
gotii tormentarii,. vir vt diximus erigendis munitionibus peritiſſimus, iuſſus fuit & ipſe formulam
exprimere. vbi ventum eſt ad Auguſtam Romanduorum, reuocatur mandatum formularum, iuſſi-
que ſunt ſeruare qui feciſſent, donec peterentur. Albanus paucos dies Bruxellis commoratus iubet
omnes qui formulas feciſſent promptas habere, quæ ſæpius allatæ ſunt tanquam ſermo de illis in
comitiis eſſet habendus. Hoc autem fiebat conſulto. nam Margherita conſilium ſalubre propone-
bat de erigendis munitionibus in locis opportunis ad populos quietos & in fide retinendos. at Al
banus conſultores omnes rerum bellicarum tanquam legitimos cōſiliarios accerſebat. Sunt enim
alii belli gerendi, alii ferendarum legum, ciuiliumque controuerſiarum conſiliarii apud Reges, alii
gubernandorum ſtatuum, cum præclarum ſit in vno, nedum in his omnibus excellere, neque quiſ-
quam det bonum conſilium, niſi de rebus bene cognitis. Albanus curat per Cepinium Vitellium
& Serbellonum vt ageretur cum Megenſi præfecto Leucorum de his munitionibus, atque cum res
eſſet decernenda, ſtatuunt tantis de rebus, in quibus tanti ſumptus & labores eſſent faciendi, conuo-
cāda eſſe comitia peritorum rerum bellicarum, de quibus præſente Albano tractari oporteret: cum
etiam Megenſis addidiſſet illud eſſe conſuetudinis illarum regionum. Continuo monetur Megen-
ſis vt indicat comitia conſiliariis, vt negotium quàm citiſsimè tranſigeretur. cœpit igitur ſollicitare
Ducem Ariſcotenſem & Agamontium atque Horneum, qui ſic, in paratas clandeſtinas inſidias in-
ducuntur. iubentur formulæ prædictæ munitionum afferri, quas habentes iuſsi ſunt clam armari &
ratio inſidiarū edocti, cum quibus aſseclæ adeſsent tamen armati ignari negotii cum breuibus ſclo
pettis. accedunt hi inſtructi ad palatium maturè, vbi erat Albanus, atque vbi indicta habenda erant
comitia. iuſsus eſt Vincentius Locadellus Cremonenſis cum tribus armatis eſse in priore thalamo
ad ea quæ iuberetur promptus, cui imperatum eſt nequem vltra citraue penetrare pateretur, vbi
emiſsi fuiſsent qui iuberentur excedere. Vbi acceſsit Agamontius, qui primus fuit è conſiliariis,
Albanus aliquantulum eum colloquiis detinet, dum accedat Horneus. Quos vbi ambos adeſse co-
gnouit, inde digreditur ſe cito inquiens eſse rediturum. mãſerunt cum Agamontio Vitellius & Ser
bellonus, qui paulo poſt è thalamo exeuntes ſignificant in priore thalamo exiſtentibus abeundū eſ
ſe illis, qui non haberent formulam. reliquis ita diſcedere iuſsis relictus eſt in thalamo Locadellus
cum tribus ſuis armatis ac totidem Vitellii. Seruus ſpurii filii Albani euocat Cepinium & Amon-
tium, cui exeunti tres Itali tantum pręſtò fuerunt, at nemo è ſuis aſseclis. plenus ſuſpicionis in aliū
Agamōtius capt' & Horneus & alij multi.
thalamum penetrat; cui Hiſpani ſe offerunt arma regio nomine petentes, atque captiuum dicunt
eſse Hiſpani Regis. ſubdidit Agamontius iſtud accidiſse multos iam annos, atque arma ſupra tho-
rum iecit. deinde adductus eſt ad locum ad illam captiuitatem conſulto paratum. vētum eſt ad Hor
neum qui erat adhuc cum Serbellono. petuntur arma Regis nomine, qui tortè reſpexit Serbellonū
vt conſcium proditionis eius, quare veriti Hiſpani nequid atrocius contingeret propius accedentes
arma capiunt, & in alium locum captiuum adducunt. eodem tempore in omnibus vrbibus & caſtel
lis Belgarum vbicunque externa impoſita fuerunt pręſidia multa hominum millia capiuntur. tan
tus autem terror iniectus eſt Belgis omnibus vt circiter triginta millia mortalium è Belgio diffuge
rint. eorum bonis fiſco addictis templa euerſa vbique refecta ſunt inter Belgas, atque cœnobia in-
Arx erecta Atuacuti.
ſtaurata. at extruendarum munitionum conſilium ſerio trāsfertur Atuacutum, vbi arx erigitur. do-
mus deſignantur intra ipſum ambitum, furni extruuntur, cellæ lignariæ, frumentariæ, carbonariæ,
ædificantur. Legumina omnis generis & caſeus plurimus comportatur, fiuntque omnes bellici ap
paratus. præſidia Germanorum præfecto Serbellono in arce incępta imponūtur. ad huius arcis ædi
ficationem petuntur in comitiis quadringenta nummum millia. Mediolani vero multa committe
bantur homicidia, cum nimis excreuiſset quorundam ſicariorum audacia & inſolentia. Idcirco
Mediolani ſicarii capti.
promulgatur édictum Regis nomine, vt qui ſicarius eſse probaretur vel per duos teſtes iure poſset
tradi in tormenta, cogereturque per quæſtiones fateri homicidia quæ commiſiſset, atque pro iudi-
cis arbitrio condemnaretur. ſi quis aleret ſicarios, vt iiſdem ſuppliciis addiceretur. ſi quis haberet ini
micitias iuſsus eſt contentus eſse vno comite intra vrbem ſub pœna condemnationis ad tranſtra,

Illud

Senatus Mediol. querelæ.

Illud edictum cum factum esset inconsulto senatu, Mediolanensis senatus grauiter conquestus est, innocentes homines nullo scelere prolato, nedum non probato, nulla concessa facultate defensionis in tormenta tradi, aut ad remigium condemnari, cum in bene institutis ciuitatibus leges conueniat, at non arbitria hominum & opiniones dominari. rationem veram & rectam esse vnam. deliria propè esse infinita, vbi quis à recto semel declinauerit. nam pro legum sanctionibus & autoritate supplicia debent decerni cuique leges non obseruanti. Enimuero sicariis corruptoribus optimorum morum, homicidis, turbantibus ciuitatum quietem, dilapidatoribus facultatum plurimorum ciuium, si quempiam pulsarunt, occiderunt, occidenti opem tulerũt, videri leuissimum supplicium condẽnatio, ne ad remigium, cum nihil tantopere deterreat sceleratos à flagitiis, quàm metus mortis. qui contra ad transtra cathenati tamen spe semper nutriuntur aliquando fore vt euadant è vinculis. at si nihil ab iis commissum sit, maxima fit iniuria, si viri innocentissimi nullo flagitio neque excogitato quidem, nedum non commisso, ita præter æquitatem suppliciis addicantur. his tam probabilibus, tamque æquis senatus lamentationibus effectum est vt res moderationem acceperit, atque ad æquitatem sit relata. Sed quoniam post Albani aduentum in Belgas visæ sunt res nouæ religionis plurimum detrimenti acceptura, cœpta est Gallia non nihil denuò turbari, vel quod vtrique superiorẽ pacem plurimum firmamenti habituram putarent. vel quod dictæ sint regię literæ fuisse interceptæ, per quas significabatur regem eam sectam non posse ferre, atque catholici vbique aspirare apparebant ad illorum cędem hominum, qui solo Regis metu coercebantur, cuius voluntatem non planè habebant compertam. Nondum enim consueuerant in Gallia vulnera, quæ in animis principum residebant, quamuis res apparerent esse compositæ, quæ cœperunt denuò turbari iisdẽ autoribus. nam non modo cœptum est in omne genus hominum ac rerum sacrarum sæuire, cum res sacræ vel euersæ succensæque sint, vel in vsum equorum conuersæ. idque non solùm in Turonibus, sed & Lugduni & Aureliæ Augustæ, & apud Pictauos. fuerunt enim euersa, soloque ęquata plura sexcentis cœnobils breui tempore, & multa succensa. insolentia, imprudentia, impietas qua vsi sunt in sanctissimam eucharistiam, vix vllis verbis est explicabilis. nõ modo aurea preciosaq; supellectilia sacrorum direpta, sed vel totæ vrbes ferro igniq; deuastatæ & euersæ. Multa millia nummum seditiose à populis extorta. Vrbes, castellaque mœnibus nudata, aut impositis diuturnis pręsidiis vexata. ciues eiecti, aut in conspectu vxorum filiorumque miserabiliter iugulati. agri hostiliter deuastati. coloni per ludibrium necati. ad quinq; millia sacerdotum vel etiã multo plures variis modis miserabiliter trucidata. Regnũ florentissimum, & propter eximiam potentiam omnibus exteris nationibus maximè formidabile per propria arma suorum seditiosorum ciuium propè funditus euersum vt paucis concludam. at non tamen simplex malum Galliam per id tempus inuaserat, cum fames etiam non parum, & annonę penuria regnum illud plurimum vexaret, & pestis multis in locis grassaretur, cum Lugduni extincta sint triginta hominum millia & amplius, multæque vrbes & pagi colonis propè exinaniti. Per has Gallici regni calamitates, visum est esse opportunum tempus principibus quibusdam nouæ religionis vt noua consilia agitarent, regemque incautum, ac nihil tale suspicantem inuaderent, Lutetiamque repente occuparent. Putabant enim illa vrbe, quæ semper suis conatibus restitisset subiugata se facilè, ac nullo propè negotio vniuerso regno potituros. Iussæ sunt igitur copiæ clam ad diem & locum facinoris conuenire, cum multos haberent etiam in vrbe clam coniuratos, quibus præclarum esse persuaserunt vt participes essent tam immanis facti. Si quem timidnm aut repugnantem tantis rebus reperirent, illi persuadebant vt arreptis rebus preciosioribus ex vrbe diffugeret, nisi mallet cum vniuersa familia intra biduum trucidari. Deinde ad statutum diem vbi copiarum pars non contemnenda itineribus nocturnis conuenisset, repente apparuerunt insidiæ. Parum abfuit quin coniurati ante rem patefactam omnia occuparent. Sed cum Rex esset Meldis, is est decimo lapide à Parisiis locus, consilium aulicorum Regem conseruauit, qui hortati fuerant ne Albano armato transeunti in Belgium regnum prorsus inerme committeret, quare secum habebat adhuc Rex accitorum Heluetiorum sex millia. hæ cohortes diuino consilio ad protegendum Regem fortè ad eam partem Galliæ erant destinatæ, quare nihil ab iis suscepto rum consiliorum proficitur. Rex cognitis insidiis, instructis ad pugnam præsentibus copiis per mediam noctem nihil tale opinantibus coniuratis Lutetiam properat. coniurati diuisis adhuc viribus non ausi sunt cum Heluetiis pugnam committere, quare præda è manibus elabitur. Regi fiunt obuia Parisiis ad quintum lapidem decem millia armatorum, sic auctis regiis viribus iam parui fieri cępit consilium impiorum. At coniuratorum exercitus vbi in vnum iam conuenisset, fanum Diui Dyonysii inuadunt, sperantes se veteres regum thesauros capturos, sed spes fallax mentem decepit, quod illi Lutetiam iam ante fuerunt translati. At Parisiorum decuriones dispositis in mœnibus machinis æneis in inuasuros, excitisque ad custodiam vrbis ciuibus cuiussuis generis diligenter prospectabant quo tenderet summa belli. coniurati machinas molendinorum in via Dionysiaca, quæ commoda erant ad vsum amplissimæ vrbis, succendunt, atque tanta fuit vis luminis & flammarum nocturnarum, vt vrbs ardere videretur, quæ res non leuem trepidationem iniecit ciuibus, quod esset auditum coniuratos qui essent in vrbe, qui cum exteris conspirarunt, decreuisse vrbem ipsam ac proprias domos succendere. nam & inuenti sunt in pluribus locis sacculi pleni pulueris tormentarii in illum vsum parati in domibus priuatorum, qui deprehensi vel trucidati sunt vel capti. Propositum est regium edictum vt omnes vtriusque sexus cruce insignirentur sub pœna capitis ad eliciendam quorundam pertinaciam. Iussi sunt omnes ad euitandum nocturnum incendium vasa aqua plena ante domos habere. arma gestare. lampades pro domibus accendere, vt discurrentium cõcursus videri posset. omnes iussi sunt insomnes pernoctare. licuit vel verbum effutientem ad gratiam

Coniuratio Vgonottorum.

Diui Dionysii expugnatio.

Coniuratio immanis parisiis.

con-

coniuratorum impune interficere, quod multis contigit. Nec multo post ad arma conclamatur tota vrbe. cathenæ ferreæ transuersè in vijs extenduntur. omnia armatis replētur. fenestræ domorum lapidibus muniuntur, quod hostes iam in vrbe esse dicerentur. terga vertentes trucidantur. coniurati decernunt vrbem ad deditionem fame compellere, quod videbatur non esse difficile ob multitudinem habitantium. obsessæ itaque sunt vbique viæ, interclusus commeatus. pons Carrentinus, ad cuius vicum Matrona cum Sequana iungitur, ab hostibus interclusus. Ibi molendina ab hostibus occupata: quibus rebus magna & inusitata exorta est in vrbe caritas annonæ. Nec multo post conuenientibus vndique commeatibus expeditæ turmæ equitum grauioris & leuioris armaturæ & peditatus veteranorum militum prodijt ex vrbe, qui regius exercitus constabat primum ex decem millibus peditum & quatuor equitum, cum quatuordecim bellicis tormentis. coniurati illa re cognita prodeunt è fano Dionysij cum tribus millibus peditum & quatuor equitum sine vllis tormentis muralibus. Duces fuerunt Ludouicus Condæus & Colignij fratres. nam Vgonotti nullo pacto videbantur pugnā detrectaturi cum suos ad prælium incitarent, qui proponebant agi in hoc bello de communi omnium libertate, de religione, de eijciendis tyrannis è Gallia, qui Regem ad multa grauia in subditos impulissent. Procedebant in acie instructi regij cum inter Heluetios tormenta traherentur. cum Vgonotti etiam essent instructi. vbi propinquatum est totis castris regia tormenta displosa sunt in hostes. vbi catholici in genua pro victoria Deum precantes procidissent, neque Vgonotti procederent acies aliquantulum constiterunt. at displosis denuo tormentis procedunt. Cognitis multis laniatis vi tormentorum, cum neque sic mouerentur, collem occupant hosti vicinum, sclopettariosq; multos in proximis vineis locant. initum est leue prælium sane atrox, atque cum hostes propinquassent, magna damna ex eo colle cœperunt, in quo Brisacius constiterat. gerebatur ea pugna primo ab vrbe lapide prope. moti sunt mille equites Vgonotti, qui in peditatum Parisiensem magnam impressionem fecerunt sinistri cornu, cui præerat Brisacius cum viginti cohortibus peditum & multis equitibus. cæso duce peditatus reliqui in fugam vertūtur. sed equites alacres in regium equitatum grauiorem tanta vi impetum faciūt vt propè disruperint. at Conestablius, qui præerat phalangi iubet illos in aciem reuerti cum multis nobilibus equitibus opem ferens. accessit & Stroza cum centum lectissimis sclopettarijs, quos è dextro cornu, cui præerat, eduxit. at equites Vgonotti cum denuo irruissent, phalangem Conestablij in latus inuadunt, vbi erant fortes equites. repelluntur itaque & in sua castra vsque fugantur. cum igitur pugnaretur vbiq;, profligantur Vgonotti, quibus nullum datum est tempus instaurandi prælij. ceciderunt ad mille & septingenti Vgonotti, è catholicis ad quinquaginta. accepit tria vulnera lethalia Conestablius. vulneratus fuit & Cęsar Brancaccius, & Galeazzius Fregosus. cecidit & Anna Memorātius vir alijs certaminibus illustris, qui in primipilis confossus est multis vulneribus. seruati sunt multi Vgonotti noctis superuenientis beneficio. Qui superfuerunt ad fanum Dionysij reuersi tota nocte maximo in metu versati sunt. at vbi postridie illuxit, præmissis impedimētis, relictisq; ægrotantibus veriti ne ab exercitu Regio obsiderentur, fuga se seruarunt. Dicti sunt in eo loco Ludouicū Borbonum Condæum regem coronauisse, monetamq; aureā impressisse, in qua erat inscriptio; Ludouicus XIII. Dei gratia Francorum Rex, primus Christianus. & qm̄ raro simplex infortuniū solet accidere, adducti sunt paulopost captiui quatuor parui filij Cōdei, quo fere tēpore Ponseuas tribunus Vgonottus, qui tria millia peditū & quingētos equites in castra Condęana adducebat in Sequanis à Monluchii copiis fuit profligatus. Vbi Gallorū Rex Carolus ita à suis subditis oppugnari cępisset, nuntiusq; tātę temeritatis peruenisset ad Albanū, parata sunt, quę mitterentur auxilia. Rex ex altera parte ne succrescētibus viribus hostiū opprimeretur, mittit Gulielmū Saxonem ad multum equitatū & peditatum colligendū, cuius vicarius delectus est Brocardus Bardius cū prefectura triū millium peditū. Data est pręfectura mille & quingentorū equitū his singulis ducibus Philippo Lantgrauio Incrioni, Ringrāuio, Adamo, Vaisio, Philippo Inntriēsi mille, Philiberto marchioni Alisi octingentorū. Enimuero cum Sequanorū & Biducensiū & Neustriorum regiones, ac tota ferè Normania, Vermanduorūq; loca libera propè essent ab Vgonottis molestijs, qm̄ postea Condæus subdole dum copiæ subsidio cōuenirent ter in colloquiū frustra de rebus cōponendis cū Regina matre venisset, nihilq; esset conclusum, Vmalius collectis non negligēdis copus Rothomagū metropolim Aulercorū obsidione arctissimè premere cępit. Nā vbi primum cęptū est suspicari res spectare ad bellū, pertractatū est de sedādis animis principū nouæ religionis, quod cū obtineri per honestas cōditiones non potuisset, Conestablius & Ghisius cū non aspernandis viribus, Aureliam vrbem, in quā se receperat Condæus obsidere decernūt. Condæus cognito consilio hostium ne includeretur in vrbe, vbi non posset postmodo accipere ita cōmodè auxilia rursus exit in apertum. vrbs certè postea capta est. At qm̄ multa armatorum millia iam conuenerant in vtraq; castra, resq; erat in magno periculo ne propter vicinitatē cruento & atroci prælio ab iis exercitibus pugnaretur, Regina denuo procurat omni industria ne veniretur ad arma. Monluchius ex altera parte nullum tempus rei bene agendæ prætermittit, cū tria millia Sequanorum & sexcentos equites haberet in castris. obuia quęq; Vgonottorū ferro ac igni populatur. Tolosam Coloniam vi armorum capit. Vgonottos inuentos vbiq; trucidat. omnia finitima cędibus & trepidatione replet. res cum Regina conuenire nullo pacto poterat, quoniam Ludouicus Borbonius Condæus collegit breui multum equitatum ac peditatum factionis nouæ religionis, quæ copiæ constabant è multis tribunis & tumultuariis hominibus, Belgis scilicet, Germanis & Britannis. Erant Belgarum inferiorum regionum ad viginti millia, qui profitebantur nomine quidem se religionem euangelicam tueri, ac velle multis malis ministris Galliam expurgare, aulamq; tyrannicis magistratibus, & populos liberare superuacaneis tributis impositis per auaritiam adhortationesq; cæteros

Molendina vastata Parisijs vicina.

Cōdæus coronatus.

Tolosa capta.

Vgonottorũ figmẽtũ.

exterorum: sed re ipsa imperium in cæteros homines ab his principibus expetebatur. Hoc sanè religionis causa contigisse prius creditum est, sed tamẽ postea deprehensum regnandi cupiditate arma fuisse mota in Gallia, cum Ludouicus tertius decimus Rex, Condęus vocaretur ac iuratus esset, qui professus fuit se nunquam ab armis discessurum, nisi sibi tutela pupilli Regis vt propinquiori affinitate pro vi legum concederetur, Ghisiiq; Duces rationem redderent multorum millium nummũ, quos è regiis prouentibus in proprios vsus detorsissent. atq; vt voti compos facilius fieri posset, dicitũ susceptum ab hoc fuisse superius consilium, & Regis ipsius, & Allobrogum Ducis trucidandi vnà cũ quibusdam coniunctis, vt postea cognitũ fuit. istud aũt acrius procurabatur, quia Pontifex per literas sollicitabat regẽ vt ad quietem stabilitatemq; sui regni populos compelleret ad catholicam fidẽ amplexandam, cum ẽt Rex Condæo alioquin proprio consilio esset infensus, ꝙ oppida, & agros variarũ vrbiam, vt diximus, ferro & igni cæperat populari. Nam eius vires cum valde, & supra quam timebatur, breui excreuissent, captis Viana, & Macone vrbibus non contemnendis, plurimisq; oppidis in deditionem compulsis in finibus Normaniæ, aut paulo obstinatioribus vi deuastatis, mox Lutetię Parisiorum infesta signa ostentat. Erant In Condæanis castris multi proceres, sed in primis nõ paruę autoritatis inter Gallicas nationes Andelottus, & Gaspar Amiras frater, & Memorantius reguli, & Odus Sciatilionẽsis apostata, qui castra sequebantur Condæana. Rex quamuis repente turbatus est his rebus nouis, tamen magna diligentia res defensioni necessarias parat. Et quoniam inter illustres artes semper apud omnes ferè nationes, maximeq; in honore habita est disciplinæ militaris cognitio, ac rerum bellicarum, tum apud Gallos in primis semper fuit habita honorifica, quam oẽs alacriter profitentur: nemoq; est propè e nobilioribus, qui non sit tractandis armis accommodatus, ad qđ impellit etiam ratio hæreditatis, quæ maxima debetur solis primogenitis. Rex itaq; iubet ad signa cõuocari ordinarios milites. imperatum est regiis cataphractis vt præstò adessent. conuocatus est Ludouicus Gonzaga ex Italia Dux Augustonometanus. populus Parisiensis ad defensionem Regis & patriæ & catholicæ religionis, & proprię saluris fuit inuitatus. capta sunt arma à sacerdotibus, & ab omni frequentia illorum, qui Lutetiam disciplinarum studio confluxerant, quoniam de omnium salute vno tempore agebatur. conuocati sunt Heluetii, omnes catholici inuitati ad defensionem regiam, donec Pontifex, Dux Allobrogum, Albanus Dux, & Itali principes se accingerent ad auxilia ex Italia subministranda. Dum equitatus, & peditatus igitur variis in locis instruitur ad Regis subsidia, res Gallica non segniter neque frigidè agitur. Rex vbi primum hostium conatum ad Lutetiam retudisset, quoniam non armis solum, sed etiam consilio, & prudentia opus est in castris, omneq; studium adhibendum est infringendis aut saltem debilitandis commodis hostiũ, à quibus vel promissis & priuilegiis uel precio auocandæ sunt copiæ, proposita fuit venia & obliuio preteritorum delictorum omnibus Vgonotticæ factionis hominibus, si tantum positis armis illam à Rege postulasset. quod nisi fieret intra triduum, proponebatur regia indignatio, & pœna perduellionis. Missus est ẽt regius nuntius, qui hæc eadem regis nomine principibus Vgonotticæ factionis significaret, à quibus reportauit responsum elatum, & indignationis plenum, sese arma sumpsisse ad defensionem regni & Gallicæ libertatis, quod ab exteris ministris contra leges patrias plurimum infestaretur. Deinde cum dies dicta illis fuisset per præconem, neq; ad statutũ tempus apparuisent, Condæi & Amiratis, & Andelotti & omnium coniuratorum bona fisco sunt addicta, domusq; euersę & solo æquatæ, tã quã condemnatorũ lęsæ regiæ maiestatis. illa condemnatione non modo non sunt territi illi principes, sed potius ẽt magis irritati, magisq; infesti facti regioni, in quã oĩ genere cædiũ, rapinarum, incendiorum, populationum grassantur. nec multo post Abeuillam vrbem populosam & amplam vi armorũ expugnant. Defensores oĩ prorsus abiecta memoria humanitatis miserabiliter trucidãt. Arcem eodẽ impetu singulari alacritate inuadunt. vbi diu pugnarũ fuisset virtute, fortitudine, pertinacia defensorum non paucis è suis amissis à frustra suscepta oppugnatione recedere cogũtur. interea auxilia, quæ varijs è regionibus accita fuerũt à rege nonnulla iter ceperunt, quare aucta sunt eius castra, dum ita populationibus certatur, quindecim vexillis Gallici equitatus, cũ alius etiam peditatus & equitatus paulatim propinquaret. equites. n. ad quatuor millia excreuerant, qui paulatim accedebant in castra. sed enim quia nõ vno in loco tantũ Gallię pugnabatur, cũ bellũ acerrimũ pluribus in locis vno tp̃e exarsisset, non solũ vexabatur Lutetia, verũ ẽt Metæ vrbs nobilis Mediomatricũ siue Metz, post diuturnã verberationẽ per vim armorũ venit in potestatẽ Vgonottorũ cũ insigni clade catholicorũ. verũ tñ cum magna vi postea fuisent arcẽ aggressi, nulla vi belli potiri potuerunt, quia præsidia singulari virtute illam tuebantur. Rex audita illorum pręsidiorũ fortitudine qui vel aduersus tantam vim hostium arcem tamen strenuè tuebantur, putauit non solum præsidia esse adiuuanda nouis auxiliis, sed ẽt non magno negotio urbem arcis beneficio posse recuperari. Mittit itaq; ducem Lotaringię cum sexaginta cohortibus peditum cum ducibus Brisacio, & Vincentio Strozza ad Metas recuperandas, cum quibus peditibus missa sunt etiam viginti vexilla leuiorũ, & sex cataphractorum equitum. Pontifex auditis his tantis, tamque repentinis bellorum Gallicorum motibus de religione, cum Mediomatrices, Sennones, Aulerci, Lutetiæ fines uno tempore uexarentur, putauit regiæ saluti in magno periculo positæ esse succurrendum, magnifico igitur liberalique animo viginti & quinque millia nummum in singulos menses Regi assignat in bellicos sumptus, imperatque ne res omnino componeretur, quod esset potius regiæ dignitatis radices bellorum vel cum aliquo detrimento funditus euellere, quam pati vt aduersus sacros & auitos ritus religionis, regiamque dignitatem toties tam atrox tamque funestum bellum intra ipsum regnum à subditis renouaretur. Illa sententia visa est ipsi etiam Regi non parum vtilis fore, & honorifica. Enimuero principes coniuratorum vbi ad Lutetiam consedissent, dum variis in locis pugnaretur, illud ceperunt consilii, vt

Militia apud Gallos honorifica.

Metę capta.

Rex ad propriam defensionem conuersus, nō posset ad defensionem cæterorum locorum aspirare, quæ ipsi occupare conabantur, idcirco vt arctius vrbem obsiderent, vtrasq; ripas Araris fluminis occupauerant. est enim Arat fluuius Celtarum, qui ortus in Sequanorum montibus per fines Heduorum, & Sequanorum, siue vt nunc vocant Autun, & Bourgognos præterlabens incredibili lenitate fluit in Rhodanum non procul à Vianna, ita vt in quam partem fluat non facile possit iudicari, cū ambo postea in mare Mediterraneum decurrant communi alueo. Et quoniam maxime omnium rerum bellicarum refert non solùm vt commeatus intercipiatur, sed etiam vt vires cognoscantur hostium, vbi Condæus sensit vires regias potentiores esse quam vt speraret se Parisiis posse potiri, cō unsis signis ad locum Monothar vocatum se receperat. at Arx Viannæ, vbi per virtutem præsidiorum fortiter Condæanis viribus restitisset, à quibus assiduè vexabatur, cum nullum prope tempus neque per diem neque per noctem quieti concederetur, per magnum, & cruentum prælium vtrinque auxilia admisit, illa re effectum est ut omnis propè spes arcis potiundę Condeanis exciderit. Ludouicus Gonzaga, qui à Rege accitus fuerat in Galliam ex Italia collectis Italorum principum auxiliis magnis itineribus contendit in Galliam, qui cum haberet sub vexillis circiter decem millia peditum, & mille equites multa castella occupata ab Vgonottis ex itinere recuperat, Condæanas partes secuti proceres audita Gonzagæ profectione clam iubent in vnum locum conuenire multa millia armatorum ad statutum diem, cum per insidias omnes Gōzageanas copias circumuenire, & profligare conarentur, illo consilio per exploratores ad Carolum Biragū, & per Caroli nuntium ad Gōzagam delato, factum est vt nullo negotio Gonzaga per alias vias in tutum se receperit. Quæ dum ad acerrimum, maximeq; cruentum intestinum bellum in Gallia spectare apparent, visum est quibusdam proceribus consilium fore humanitatis plenum, & omnibus Gallis salubre, si res altere quā vlterius procederetur, aliqua tolerabili ratione possent componi. sollicitati sunt igitur Vgonottorū principum animi per communes amicos vt euersioni atq; incendiis communis patrię, totq; misero rum populorum excidio, pacem tanquam rem Deo gratissimam anteponerēt, complecterenturq; , quā nemo vir bonus tot populorū calamitatibus vel per propria incōmoda non anteferret. Condæani proceres hac ipsa de cā inducunt comitia, ad quę vbi frequentes conuenissent, re diutius disputata decernitur per quasdā conditiones, quæ Regi parū essent honorificæ aut spem pacis esse excludēdā, cum ita non ipsi autores belli, sed Rex fore videretur; aut si per illas conditiones pax certe inueniretur, quæ fuissent propositæ, fore vt satis amplū præmium suscepti belli assequerentur. 1 Petitū est igitur Rex vt prius arma deponat. 2 Vt Heluenos dimittat. 3 Vt exteri oēs aliquem honoris gradum assecuti exeant è regno, atq; in primis regina, & Itali, & Ghisii. 4 Vt omnia tributa, omniaq; vectigalia citra octennium imposita obliterentur. 5 Vt oēs viuant pro arbitrio quamcunq; rationem religionis complexi fuerint seruantes. 6 Vt oēs donationes ab octennio factæ a Rege redeant ad fiscum, quibus æs alienum Regium dissoluatur. 7 Vt donec illa perficiantur, dentur obsides frater, & duæ sorores Regis. 8 Vt quatuor vrbes principibus Vgonottis concedantur, Lugdunum, Cesoniacum nauale, Aures, Metæ. Rex auditis tam fędis pacis conditionibus, quas non initio bellorū integro Regi offerri conueniret, sed profligato, & iam prope euerso, tanta inflammatus est indignatione, tamq; regiam iram in animo concepit, vt statim in apertum esset exiturus, nisi procerū consiliariorum sapienter dissuadentium adhortationes illū retardassent. Nam profectò indignū Regi videbatur vt subditi conarentur auderentq; leges illas suo Regi tunc imponere, quas captiuo, & victo nō debuissent sine aliquo pudore recitare. consiliariis tamen non apparebat quidquā per iram in rebus bellicis esse faciendū, & in illis præsertim, in quibus totius regni salus, & conseruatio populorū continetur. Non patitur itaq; regium concilium vt Rex per iram nōdū satisfirmis viribus ereat in apertum, antequam loca quędā opportunis pręsidus maturè fuissent cōmunita, occurreretur; imminentibus periculis, & subsidia aduentassent, quæ ex Italia, Belgio, cæterisq; locis expectabātur, vt his omnibus in vnū coniunctis satis validæ copię fierent ac tutæ ad regiā defensionē. At enim vbi nūriatū esset in castra Condæana omnium illorum bona, qui Condæum sequerentur, fisco fuisse addicta, qd ad statutum diem non affuissent, ædesq; procerum funditus fuisse euersas, vix dici potest quanta ira Condæus sit inflammatus, qui nullo interposito tempore iubet edictum in castris promulgari sub pœna capitis, & omnium bonorum fisco addicendorum, succendendarumque domorū vt homines factionis Vgonotticæ intra certum tempus ad signa conueniant, quo posset impedire regia subsidia variis e locis ne in vnum conuenirent. Pontifex quotidie factus certior de semper maioribus bellorum Gallicorum motibus, copias & in stipendia pecuniam mittit ad Cardinalem Artomicensem præfectum Auennii ad conseruationem locorum subditorum pontificiæ ditioni, quoniam vndique exaudiebatur quòd coniurati in finibus Volcorum, secundum Rhenum, & in Allobrogibus multa loca ferro, igni, cædibus, rapinis, populationibus vastarent. vbi sacerdotes acerbissime torquebantur vt sacra aurea vel argentea vasa templorum per tormenta extorquerentur. tanta vero excreuerat paulatim per multas tenues locorum victorias Vgonottorum insolentia, impudentia, temeritas, ne dicam feritatem, vt vel ex ipso auditu videretur intolerabilis. Nemo est enim qui nimis elatos æquo animo ferre possit, cum omnis victoria imprudentes quasi ebrios, & desipientes faciat, & ad omnem animi moderationem cæcos. Necesse fuit igitur Regiis copiis vel sine ipso Rege mature ad refrænandam horum crudelitatem exire. vbi propinquatum est castris hostis commissum est minutum prælium, sanè cruentum, & acre, in quo multi principes ceciderunt vtriusque factionis. sed enim pręsens bellum apparebat aliquo pacto tolerabile, si pręsentibus tantum viribus gereretur, sed cognoscebant multæ copiæ vtrinque ad Galliæ excidium confluere. Rex idcirco veritus ne insignia Germanorum auxilia principibus nouæ religionis submitterentur,

Araris descriptio.

Cōditiones pacis Regi oblatæ.

quoniam Andelottus tria millia equitum præter alios duces colligere pro Vgonottis dicebatur, Cæsarem rogat per literas, legationemque hac ipsa de causa mittit, ne pateretur principes Germanos auxilia submittere Condęo, cum multi Germani iam sese ad ferendas Gallis suppetias accingerent, & in primis primogenitus Comitis Palatini, qui sex millia peditum habebat instructa. Cæsar se libentissime istud facturum esse respondet, & Regis ipsius gratia, & ob rei ipsius æquitatem, cum diceret non videri vllo pacto conueniens, vt subditi arma aduersus suos principes susciperent. neque apparere æquum vt exteri principes protegerent populos in suos Reges insurgentes, cum eadem fortuna esse possit communis omnibus principibus. se dolere inquit infortuniis eius regni, quod diu pacatum ac felix omnibus iure videri poterat. at Albanus Dux Regis monitu ne bellum illud post Gallum Regem profligatum in maximum excidium Belgii redundaret, mittit subsidio Gallo Regi, Hernestũ Bransuicensem cum duobus millibus equitum, & septem Reggimentis Germanorum, Henricus frater pręterea ipsius Hernesti, & Christophorus mille & quingentos equites ducunt. accedunt & tres cohortes Hispanæ, & septem equitum sclopettariorum Hispanorum, triaque vexilla galeatorum equitum Italorum: accessit in castra Regia regulus Aremburgensis expetitus per repetitas legationes cum mille & quingentis equitibus. accesserunt, & mille equites Sequani. hæ omnes copiæ iussæ sunt ad Ghisium Ducem conuenire, qui habebat iam alias non contemnendas copias. Regina vbi primum cœpit res Gallica tot in locis esse turbulenta, audiuisseq; tot auxilia à coniuratis acciri miserat, & ipsa Annibalem Rucelaium ad Pontificem Regis nomine ad imploranda auxilia aduersus hostes catholicæ religionis. Pontifex ꝙ ægre ferret illos tumultus Gallicos de religione præsertim, petit à Romanis centum millia nummum ad belli subsidia, qui prompto alacrique animo promiserunt. imponit etiam charitatiuum, sic enim tributum appellat, centum nummum millium subditis reliquis. septẽ viros insignes pro accepta pecunia in vsum belli tam necessarii purpureo galero insigniuit. centum millia nummum exigit è sacerdotibus. sex millia peditũ & ducentos equites propriis stipẽdiis subsidio Regi decreuerat, qui accederent cum Gonzaga, Romani vt exigerentur, quæ promissa fuerunt pontifici, singulis vasis vinariis vini Romani tributum imponunt aureum nummum. illud vbi cognouisset Pontifex in solos pauperes redundare, nam vinum Romanum soli pauperes ferè bibunt, non passus est, vt parum laudabile, cum diceret principem oportere pauperum curam præcipuè suscipere, vt debilioris partis vrbis, maximeque auxilio communis patris indigentis. Florentiæ Dux item propriis sumptibus decem millia peditum in Regnum vsque transmittit, & centum millia nummum præterea. Rex acceptis his auxiliis mittit tribunos, qui centum & quinquaginta cohortes peditum colligerent, inter quas essent quadraginta Heluetiorum. mittit, & Danuillam, & Strozzam, & alios proceres, qui equites cataphractos ad signa conuocarent. missus est, & Card. Lotharingiæ ad colligenda quatuor ferrarolorum. cæterum Condęus vbi reliquias exercitus ad Lutetiam propè profligati collegisset, multique assiduè venissent in castra, missis impedimentis, & vxore, & sexcentis vulneratis Genabum ipse cum exercitu iam satis valido ad Monterennum se recepit, ibique castra munit. Beio deinde oppido potitus ad vrbem Sanciam signa conuellit, vbi propter vbertatem regionis decreuerat esse in hybernis. sed cũ vrbs firmis præsidiis, egregiaque virtute defensorum munita esse apparuisset, non est visum copias in eius vrbis oppugnatione esse affligendas. sed quoniam vires Vgonottorum apparerent retusæ, cęptum est agi mitiore quadam ratione ab Vgonottis de pace. Rex quia censeret hæc semina prorsus euelli oportere ex illo regno, summum Imperium rerum bellicarum defert Henrico Andiensi fratri, qui cũ esset teneræ, & nondum tanto negotio sustinendo aptæ ętatis, tamen ob ingenium, & promptitudinem, & magnitudinem animi non apparebat ab illo abhorrere. exiit igitur non multo post ad censendas copias, atq; inuẽta sunt quindecim millia peditum, & septem equitum cum quatuordecim bellicis tormentis. censę sunt eodem tempore, & copię Vgonotticæ, quę fuerunt decem peditum, quatuor equitum millia, cum quibus Condęus Ciampagnam vocatã versus iter cœpit, quia per literas à Germanis principibus auxilia expetiuerat, vt diximus, atq; eius consilium fuit Macone morari, quę vrbs ab Vgonottis fuerat occupata, vt ibi Germanos expectaret. renouatum est colloquiũ per amicos de pace, cum rex multorum precibus commotus vitam, & facultates Condęo esset concessurus, at non etiam dignitatem, cui liberum reditum in patriam permittebat, modo ne nouam religionem cũ suis amplecteretur. factę sunt inducię per aliquot dies, quo tẽpore Ghisii sponte recedunt, semper. n. expetebatur vt illi excederẽt ex aula Regia, ne per suã pręsentiã pacis occasio amitteretur. sed in itinere multi Vgonotticę factionis discedentibus Ghisiis fiũt obuii, qui cõmisso atroci prelio multis vtrinque cęsis ambo propè victores recesserũt. at cũ pacis cõditiones non fuissent admissę, preterit induciarũ tẽpus, quo auctę sunt Regiæ copiæ mille equitibus, & quatuor millibus lectissimorũ Sequanorũ. interea accesserant Aureliã quædã auxilia, quæ Condæo accedebant è Germania, quorũ iter cum molestũ esset pfecto vrbis, rogant ut militarent ne Regi, an contra Regẽ. istud aũt fiebat qm̃ de more expectatorũ bellorũ oĩs commeatus fuerat vndiq; cõportatus in vrbẽ, ne veniret in potestatem hostiũ, & nequid victui necessariũ ab hoste in agro inueniretur, quo diutius ibi posset consistere. Respõsum est præsentes copias Regi ab oppressoribus liberando militare. Germanos profiteri, nisi sibi fiat annonæ copia pro precio tanquam amicis, se hostiliter transituros per maximam regionis ruinam, omniaque ferro, & igni populaturos. Erant enim tria reggimenta peditum, & sex millia equitum. sed quoniam aucta erant castra regia postmodo multis cohortibus peditum aduentu Aremburgensis, multisq; Bruxellensibus propriis sumptibus militantibus duce regulo Bellonacorũ, Cõdæus paulatim ad oppidũ Menrcũ se recepit, excreuerant. n. castra regia inter has cõtiones ad viginti millia peditũ, & quatuordecim equitũ. At. n. Andiẽsis cũ nollet concedi tp̃s Cõdęanis colligendarũ

Pōtificis auxilia Regi missa.

Florentię auxilia missa Gallo Regi.

Ghisiis recedunt sponte ex aulicis.

virium,in eos ſigna infeſta promouet. Condæus quòd non appareret cum illis copiis dimicandum, prælium deuitat, cum verò Condæus Ciampagnam verſus Moſterio properaret pontes ſuccindi imperat, vt hoſtis tardior fieret inſequendo. Audienſis contra vt iter impediret, cõſiliumq́; Cõdęanum infringeret, cum propter pondus tormentorum inſequi non poſſet, deligit quatuor millia peditum Sequanorum, & Vaſconum, quos præmittit cum quatuor ducibus ad hoſtem retardandam. Condęus omnia reliqua impedimenta his accedentibus præmittit cum peditatu, quem ipſe in proſtrema acie cum equitatu ſequitur iuſſis prioribus iter accelerare. relicti ſunt à tergo trecenti equites leuiores, qui leui pugna regios impetus retardarent, nã putabat omnes copias regias adeſſe. Martiga tribunus ratus ibi adeſſe omnes Condęanas copias poſt atrox minutum præliũ inter Barleducum, & Vitras ſubſtitit. Andienſem facit certiorem, qui iubet ſuas copias iter accelerare. ſed noctis aduentu Condęanę copiæ in tutum ſe receperunt, cum poſtridie, vbi illuxiſſet, ad triginta millia paſſuum confeciſſe cognitæ ſint. necatus eſt ſuſpendio dum hæc fiunt Dupreus regulus Lutetiæ, quoniam pontem Sciatilionem parum conſtanter defendiſſe iudicatus eſt, vbi copiæ Condæanæ acceſſiſſent. Procurabatur diligenter ab Albano etiam ne auxilia quæ Cõdæo accedere dicebantur cõuenirent, quoniam iter cęperat Gulielmus Comitis Palatini filius cum ſeptem millibus equitũ, & ſex peditum. erant illius equitatus duces Volphangus Barrius, Chriſtophorus Molſpurchius, Dionyſius Soochemburgenſis, atq; hi viritim mille equites, & quingentos ductabant. Adana Baius, Ioãnes Brandelus, Namburgenſis ſexcentos. Valectamus, Meideſefilebertus, Gledebenus ſingulatim ducentos, quę copiæ cũ Mocontiaco Aureliam verſus iter facerent in regione epiſcopi viuunt ad arbitrium. retardabantur nonnihil conſilia Regis oblata ſpe concordię, quam profitebantur Condæani ſe eſſe complexuros, ſi tolerabilis proponeretur. miſſę ſunt etiam hac ipſa de cauſa legationes ad

Cõditiones à Rege propoſitæ.

regem, à quo ſunt hę conditiones demum extortę; Primùm ꝙ tametſi multæ rationes poterant regem merito reuocare ne Condæo, Condęaniſque parceret, tamen pro ſua clemẽtia iſtud erat facturus, quos in gratiam admittebat, promittebatque fore vt edictum Genebi pacis ratum haberetur, ſeruareturq́; nulla addita declaratione aut moderatione, modo omnes Condæani arma deponerent, quę rex deponere ne teneretur. concedebatur omnibus ditionem iuris habentibus laicam, vt conciones permitterent nouæ religionis intra priuatos parietes prӕſentibus quinquaginta tantum, neque tamen licitum eſset armatos accire quauis ratione vel nomine, quod ſi fiat, rei ſint lęſæ maieſtatis. & quoniam Lugdunum eſt in finibus regni, quò conueniunt plerique externi, ne conciones haberetitur, niſi catholicæ vel in vrbe, vel in ſuburbiis, vel ſaltem abſtinerẽt nouæ religionis conciones ad ſex millia paſsuum. neque in agro Pariſienſi illæ conciones haberentur, quę nunquã antea fuiſſent permiſſę. Condęus reſpondet aliquam partem harum conditionum ſe admittere, aliam partẽ ſuppliciter petere, vt molliore moderatione temperatet. ſed res ita per ambages protrahebatur illo conſilio, vt interim accederent vniuerſa auxilia, quę fuerant accita, quod ipſum conſilium iuuabat etiam regem. illa auxilia cum propinquarent, vellentq́; Rhenum tranſire in Lotharingiam miſſus eſt Vmalius cum magno numero equitum ac peditum, qui traiectum impediret. & iam cardinalis Lotharingiæ Diuodurum acceſſerat cum quindecim millibus armatorũ partim equitibus, partim peditibus, vt vires Vmalii adaugeret, vnde multi ob eius aduentum profugerunt in Germaniam. Dũ Rhenum verſus ſigna conuertunt cum ſeptem millibus raitrorum ad iuuandas vires Condęanas. Philippus Lantgrauius Incrionum Dux, Caſmiruſq́ue Decumatum, & Philibertus Badenenſis Marchio, Aurantius & ipſe in Sicambris Menapiiſque copias colligebat, qui dicebatur in Galliam profecturus vt iuuaret Condæana caſtra, quod ipſum faciebat Adelphus frater. & multi alii proceres è Belgio profugi, Albanus veritus ne tantę vires in ſe verterentur, multos principes Belgas copias colligere iubet, qui regias partes ſequerentur. accedebant in caſtra Condæana octo millia Vgonottorum ex Allobrogibus, qui iam Rhodanum traiecerant non procul à I inurtio, atque cognita Ciſteronis oppidi expugnatione per regias copias duce comite Tondæ, ſigna reuertunt ad obſidendam Granopolim, vt ita vires regiæ ab impediendis auxiliis Gondęanis diuerterent quem Andienſis cum ad triginta peditum, octo equitum millibus inſequebatur. rex interea Alexandrum Rangonium, Sarram Martinengum, Aeneam Pium, alioſque tribunos in Italiam miſerat ad peditatum & equitatum colligendum. at Caſmiri copiæ Volphangi regionem immaniſſime populantur, quia nullis a Gallis acceptis ſtipendiis domo exceſſerant, quare cum in Galliam iam conueniſſent minabantur ſe in patriam reuerſuros, ac Belgicas regiones & obuia quæque in itinere deuaſtaturos: cum etiam dicerentur Ghiſij cum multis copiis traiectum Rheni impedituri. impetratum eſt per regias literas datis ſtipendiis in Germaniam vt Io. Gulielmus Dux Saxoniæ colligeret quatuor equitum millia, quæ breui collecta ſunt. at Henricus Andienſis ſummus Regis fratris copiarum imperator, cum Philibertus etiam Badenenſis Marchio in caſtra regia ad ſtipendia cum ſuis raitris tranſiſſet, auctis plurimum viribus vrget hoſtes vt excederent è Belgio, cum Caſmiri copias impedire non potuerit, quominus caſtra cum Condæo coniungerent. dum exercitu paulo plus quatuor leucis ſiue duodecim millibus paſſuum inuicem diſtarent, obuiæ fiunt copiæ, quas è Prouincia Mouenſius & Ponſenẽſis duces in caſtra Condęana adducebant, qui erat nobilis equitatus ac peditatus ex Ouernia, in finibus Aruernorum ac Boiorum, initur atrox prӕlium. Catholici primo impetu victores fiunt trucidatis ad mille ex hoſtibus. ſed dum nimis ardenter victos inſectantur, ſuperuenit peditatus, qui tantam impreſſionem in victores facit, vt plures ſexcentis è victoribus trucidarint, cęſis vtrinque inſignibus compluribus, reliquis paulatim recedentibus. ſuccreſcebant tumultus Belgici non frigidi, quoniam Aurantius princeps palam nouam religionem profitebatur, ad cuius gratiam multi principes aduerſus Albanum vires

ſug-

ſuggerebant, cum palã dictitaret ſe non aduerſus Regem, ſed aduerſus Ducem pro liberanda patria à tyrannide Hiſpanorum, arma ſumpſiſſe. huic nouæ religionis principes omne genus auxilii pollicebantur, ſi exiret cum copiis in apertum: atque ipſe cum excederet è Belgio exportauit ducenta nummum millia, centum & quinquaginta millia collegit ex eadem ſecta, centum millia conſlauit e ſuo argento, quingenta millia Talarorum accepit a Duce Saxonum patruo vxoris, quibus ſtipendiis magna diligentia copias colligit nedaretur tempus Albano colligendi. magna ſpes etiam ſubſidiorum erat repoſita in Britannicis auxiliis, & occultis Belgis, cum etiam proditiones duobus in locis ſtruerentur; altera Bruxellis in Albanũ vt repente opprimeret, altera in Traiectu Moſę, cum tamen neutra ad optatum finem ſit perducta. At Albanus cognitis his tantis bellorum motibus magna diligentia copias colligit, qui breui habuit in caſtris duodecim Germanorum millia ducibus Alberico Lodronio, comite Megenſi, Herbeſtaino, Fabrucio, ac ſeptem Hiſpanoni, cum mille & quingntiſe leuioribus equitibus totidemq́ue ferrarolis duce Henrico Veſſonum, ac totidem regulo Sanamanio, eqtes mille ac trecenti cataphracti Belgæ his accedebant, & bellica tormenta triginta, & ſex cum bellicis apparatibus, & lintribus ad pontes faciendos, miſſi ſunt qui nouem millia vallonũ prçterea colligerent, quibus copiis Aurantianis viribus reſiſteretur, ſic in Gallia, Belgio, Germania vbique arma, & tubarum tympanorumq́ue ſtrepitus exaudiebatur.

Copiæ Albani in Belgio.

LIBRI DECIMI OCTAVI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER DECIMVS NONVS.

Strael quæstor captus.

ALbanus post captos illos principes nouç religionis,animum adiecerat ad eos omnes capiendos, qui secuti fuerant recentia dogmata, & illorum consilia intra fines Belgarum, inter quos fuit Strael quæstor statuum Belgarum, cuius omnia bona Atuacuti fuerunt proscripta. captus est & à secretis Hornei cum omnibus scriptis, & Bacherselius cousiliarius Agamontii, qui omnes missi sunt Gandauum cum tribus millibus Hispanorũ custodibus nam Albanus statim captum Agamoutium iussir literas scribere ad præfectum arcis Gandaui vt illam arcem concederet Hispanis præsidiis,atque ipse excederet. sic ibi impositæ sunt duæ Hispanorũ cohortes. capti fuut iu Hispania etiam

HispaniGandaui impositi.

quidam proceres Belgæ,& Carolus princeps Hispaniarum præsente Rege.uam Philippus Rex accitis ad se repente primariis cubiculariis Caroli principis filii imperat vt ostia ne claudant per noctem illam thalamorum principis,vbi dormire consueuerat,cumque per sermones ne pateretur dormire, donec institutum esset, iussique sunt clauos, & malleos habere promptos. circiter horam decimam noctis rex eo accedit clam sine lumine inermis cum duobus comitibus adiutoribus,& quatuor consiliarijs statuum. iussum est primum ostium claue aperiri, cum reliqua omnia pro mandatis paterent. ventum est antequam sentiretur ad principem iacentem in thoro,qui auersus colloquebatur. cognito Rege,qui iam arma ademerat turbatus exurgit. rogat patrem an cęsurus vel capturus accessisset tam importunè, qui neutrũ se facturum respõdet,ac iubet quiescere. iussi funt adiutores fenestras clauis affigere, quod mirum in modum principem turbauit, qui exiliens è thoro in ignẽ, nisi impeditus fuisset, erat se iacturus satis ingentem. iussa fuut omnia, quæ possent interficere auferri, quare princeps procidens in genua regem orat vt occidatur,qui perhumaniter hortatus est ad quietem,& vt in lectum rediret. data est eius custodia postmodo quatuor consiliariis, & præcipue Duci Feriæ præfecto regiarum custodiarum, quibus dato iuramento seruandę fidei,in suum thalamũ rediuit. conuocatis non multo post comitiis suorum regnorum rationem reddidit eius captiuitatis,cũ diceret maximis de causis suorum regnorum sibi id facere opus fuisse, vt magis opportune patebit. iussi sunt à secretis id prouinciis per litteras significare,cũ ipse Principes esset facturus certiores. Destinati sunt postea ad principis custodiam sex proceres insignes Ioannes Borgia, Io. Mendocius, Franciscus Mautiches,Comes Lermæ, Bernardinus Renaindes. Gonzalus Chacon binis quotidie præcipua cura incumbebat. principi thalamus vuus è multis relictus est,isque sine camino Turris vocata. cum patuis fenestris,& cum clatris. causa tãtæ mutationis cum lateret,varia ferebatur, cum alii dicerent quia esset ex Hispania fugiturus,cum nimis arctè à patre gubernaretur; alii ob quosdam motus Regi cognitos suspectum fuisse in patrem conspirasse. id cum Rex suspicionis oriturum in animis multorum sciret,cum etiam de Agamoutio circumferebatur, perscripsir ad multos principes, quibus literis omnem illam suspicionem ex animis mortalium deleuit. tandiu vero fuit in custodiis Carolus vt febre correptus, vti rumor diditus est, denique vitam concluierit, quamuis alii aliter senserint. Marinus Caballius Venetus orator missus à sua rep. ad antiqua iura amicitiæ Byzantium cum nouo Turcarum Imperatore Selimo confirmanda,felici sanè nauigatione atque itinere porrò non difficili,Byzantium peruenit. Prius,vt mos est, agit cum Turcis proceribus de omnibus publicis negotiis,cum nemini nisi rebus conclusis externo accessus,& colloquium ad Imperatorẽ pateat. ęgerrimè obtinet vt res componatur, quia nollet Selimus nouus imperator sic fingentibus proceribus illam amicitiam confirmare. istud simulabant proceres vt maiora solito munera extorquerent,cum

Carolus princeps decessit.

Marinus Caballius Byzãtium profectus, & pōpa.

essent

essent etiam non nihil cupidi rerum nonarum; sed multis deniq; datis muneribus obtinet, vt purpurati pacis, & amicitiæ conditionibus assentitent. Nam præter cæteras difficultates, quæ excitabantur, volebant proceres nemini Veneto licere scribere secretioribus notis; cui rei cum ab omnibus oratoribus Christianorum valde esset reclamatum, nihil agitur per Caballii dexteritatem. Actum est & de piratis ne impune omnimo nauigarēt, & ne tam crudeliter latrocinia in subditos exercerent, quæ res etiam per probabiles rationes vtrinq; adductas, fuit composita. mox perducitur ad ipsius imperatoris præsentiam confirmatis rebus, qui ante quā accederet ab Abraimo Selimi interprete, & à quodam tribuno militum donatur imperatoris nomine quatuor pulcherrimis equis multo auro & argento constratis, & totidem aureis vestibus. præterea duodecim iuuenibus Venetis patricii ordinis, qui honoris gratia, & visendi studio oratorem secuti fuerāt, viritim preciosæ vestes sunt donatæ. Caballius vnum ex equis dono acceptis inter duos qui obtulerāt è cornu Byzantii Byzantium accedit datis muneribus pecunia scilicet, & his duobus. vbi traiecisset post modo ad vlteriorem ripam, sexaginta Chiausi, & Ianizzeri ad significationem lætitiæ clamorem extollūt, omnesq; Turcico idiomate diuturnitatem vitæ, & felicitatem Veneto oratori precantur. hinc precedentes acceptis, & hi muneribus ad septum adducunt, & ad aulam magni Diuani, quod nomen significat locum audientiæ. Est autem septum illud figura ferè ouali præaltis muris vndiq; circundatum, & cinctum. antequam ad illud perueniretur, aliud est septum eiusdem formæ pertranseundum, cum illud habeat coniuncta Selimi ædificia. in primo septo atque exteriore, omnis generis erat multitudo, & ignobilis turba permista. vbi ventum est ad posterius, & intimum, illud apparuit magnificè ornatum. nam in parte dextera sese offerebat magna Ianizzerorum multitudo, qui accedebant ad sex millia hominum, astabantq; miro quodam silentio. erat eorum Dux Aga vocatus in loco eminentiore, in quem omnes erant conuersi; qui ingresso Caballio omnes vno tempore miro quodam ordine capita honoris gratia deflexerunt. Turcæ enim capitis integumentum honoris gratia non detrahunt. in sinistra parte erant cēturiones omnes, & signiferi custodiarum equestrium imperatoris, omnesque milites eodem ordine, quo Ianizzeri astabant. atque hæc omnis multitudo accedebat ad sexdecim millia hominum.

Pacis conditiones Turcarum cum Venetis.

Septi imperatorii forma.

Caballius illuc ingressus primum præfectum, deinde omnes qui astabant à sinistra salutat: tum vlterius progreditur. erat in extrema parte fermè secundi septi aula amplissima, & ædificia citra palatiū imperatoriū, vbi sedebant proceres quinq; purpurati Turcarū, cū quibus aderant, & vocati Cadilescheri, qui sunt ius dicentes in castris. in eo amplissimo, magnificētissimoq; septo secundo multę erant pulcherrimæ arbores, quibus multa ferarum genera alligabantur, atque inter has tigres pulchritudine admirabili, & leones, & pardi, & cætera huiusmodi complura. Aduolabant ad illas arbores turtures intrepidæ, & aues multæ nostris hisce regionibus inusitatæ nonnullæ, quæ mirificam voluptatem inspectantibus afferebant. orator ad proceres profectus, eos omnes ex ordine salutat, qui assurgentes perhumaniter te salutarunt, & ad sedem illi magnificè paratam inuitarunt. ibi cum aliquantulum consedissent, accedit portæ præfectus. nuntiat proceribus Imperatorem aduenisse in thalamum audientiæ, qui continuò consurgunt, atque ad audientiam accedunt. Tenebatur alterum brachium oratoris à portæ præfecto, tanquam suffulciretur, atque ita ad exosculandam manum Imperatoris adducitur. adducti sunt & patricii iuuenes oratorem comitati, sed brachia vtrinque illorum à duobus Turcis tenebantur tanquam adducerentur captiui; qui non manum quidem, sed genua Imperatoris exosculati sunt. Recedentes quoq; non auersa quidem facie, sed semper in ipsum Imperatorem cōuersa sunt abducti. istud fieri solet tum nemo vt externus liber ad Imperatorem accedere videatur, tum etiam vt tutus sit ab armis aduenarum. Iuuenibus abductis solus orator è Christianis hominibus, & à secretis relinquitur in thalamo Imperatoris, atq; Caballius ita breuiter locutus est.

Accessus ad imperatoré Turcarum mos.

Marini Caballi oratio.

Quantum mœroris Veneta resp. nostra semper Ottomanico nomini amicissima ceperat è morte Solimani sapientissimi Imperatoris optimè Imperator, tantum lætitiæ cepit vbi diuina potentia te principem sapiētissimum ad tantum sublimitatis erexit, & in eo throno collocauit, qui semper soli optimo cuiq; patuit ex Ottomanica familia. nam profectò credibile est animam Solimani gloriari plurimū, nō solùm quod felicitate, gloria rerum gestarum, sapientia, cognitione variarum rerū, & exercitatione imperatoriarū virtutum cęteros omnes mortales antecelluerit; quòd clemēs erga supplices, liberalis erga amicos, fidelis erga fęderatos fuerit, propter quas virtutes victor ex omnibus susceptis negotiis semper euasit, sed multo magis quod te filium præstantiorem reliquerit. Nam cum inuictissimus semper extiterit, nullique cesserit mortalium, non modo feret æquo animo, sed etiam sibi gloriosum & iucundissimum esse ducet se superari ac vinci à filio omnibus imperatoriis virtutibus. Ad hoc expectandum nos inuitat vel impellit potius tot clarissimorum imperatorum progenitorumque tuorum splendor optime Imperator. nos allectat Ottomanici nominis gloria. nos attrahunt tot clarissima lumina familiæ tuæ. nos gloria nunquam per tot annorum seriem, pro auorumque tuorum intermissa confirmat. Quæ cū ita sint, me Venetus senatus Ottomanico nomini semper deditissimus misit ad confirmandam stabiliendamque eandem amicitiam, quæ semper cum omnibus Ottomanicis imperatoribus illi reip. intercessit. atque illa amicitia cum Serenissima Maiestate tua debet esse tanto firmior & gratior, quanto est antiquior, multisq; vtrinq; officiis stabilita, & per longam annorū seriem inueterata. nā certè quidem reliqua omnia mortalia temporis iniuria labefactantur aut debilitantur, semperq; meliora sunt recentia. at amicitia res sacra & diuina, quæ nō nisi inter bonos & iustos vlla esse potest, quanto vetustior antiquiorq; est, tāto fit perfectior & diuturnitate corroboratur. Hisce rationibus commota vniuersa nostra resp. Deum altissimū ac potentissimū precatur pro felicitate diuturnitateq; Maiestatis tuæ. quibus ita auditis Selimus maximū iurauit

Pax à Selimo Venetis confirmata.

uit

uit iusiurandū,atq; confirmauit quod scriptum fuerat in diplomate suo sigillo insignito,quod quidem iuramentū ita se habuit. Iuro per Deum æternum creatorem cęli & terrę.per animas septuaginta prophetarum,per animam meā,meorumq; maiorū omnium,me omnia iura amicitiæ ad illa vsq; tempora seruata habiturum sancta & inuiolata atque ad vnguem seruaturum,sicuti subscriptione fuerat confirmatum. Selimus discessuto oratori pauca, & inculta sed tamen humanitatis plena verba respondet. Caballius inde digressus equum conscendens à Ianizzeris deducitur, quibus,vel ante subscriptionem munus obtulerat, atq; ad comu Byzantii redit.comparat se ad iter Venetias accessurus,in quem proceres multam humanitatem exercent ac munificentiam,cum preciosas vestes,& terram Lemniam,& balsamū,& alias res preciosas dederint. frequentia etiam fiunt mutua conuiuia.

Nicolas Pitiliani Comes abiuratus.

Nicolaus Pitilianensis Comes abiuratis criminationibus sollicitante per literas Gallorum rege causæ expeditionem,curauit Pontifex vt cum patre conueniret, qui eiectus fuerat è principatu. nam nimis crudele videbatur, vt principis pater propè mendicare cogeretur, idcirco res ita composita est,vt filius tanquam imperando aptior principatum obtineret,at mille nummos aureos patri in alimenta dissolueret. Nicolas iussit centum singulis mensibus conscribi, quod liberalitatis genus Pontifici fuit per gratum, atque ita Nicolas vir bonus, & princeps potius inuidiosus quàm malus in patriam reuertit. in Pannonicis autem finibus purpuratus Tibisci ad Iulam, & Albam regalem vsque profectus cum septem millibus equitum Varadinum, & alia quædam castella sollicitat ad deditionem. simulat mortuum esse Transyluanum, quod cum non esset creditum, Ecchiusque cum Pannonico equitatu accederet, Turcę mutant consilium, atque Pappam petunt,& Tatā & Rispiam,sed cum non leui iactura vndique repelluntur.interea Scotia,& ipsa ciuilibus seditionibus vexari cępit propter regum frequentes mutationes, ad quam rerum nouitatem intelligendam videtur uecessario altius repetenda series, & narratio totius uegotii.

Scotēses res.

Iacobus igitur Stuardus vltimus Rex Scotię suspectam habebat autoritatem,& potentiam cuiusdam viri primarii sui regni,qui cognito suspicionis periculo profugit è regno Scotiæ in Britanniam. Henricus octauus eum per benigne excepit,collocauit etiam in matrimonio Margheritam sororem illa conditione,ne se incōsulto ex insula excederet.Inde natus est Henricus iuuenis egregius, omnibusque regiis virtutibus ornatissimus,cui postea nupsit Scotię regina, filiumq; peperit.cum accidisset inter controuersias quasdam vt hic in præsentia,& conspectu ipsius reginæ iuuenem quendam pugione confodisset, idque iniuria,ūt credidit regina,nulla habita ipsius reginę reuerentia aut etiam ob quandam occultam suspicionē,natum est uon nihil simulatis.aucta,& uutrita ēst ea simultas dissensioue,quia regina contra sententiam Henrici mariti nitebatur vniuersum regnum trahere à Caluini religione ad Romanam obedientiam.sic rēs paulatim venit in magnam differentiam, quo effectum est neuter vt alterius consuetudiue uteretur. Henricus ad reconciliandum animum reginæ simulat se ægrotare,ad quem visendum,vt optauerat, regina accessit. Habito colloquio reconciliantur. Henricus donato precioso anulo ad amoris indicium impetrat à regina.vt die tertio admittatur in thalamum. Aulici amicitiam ægrè ferentes reginam clam sollicitant ad moliendas insidias, quorum consilio illa plurimum utebatur. Decernuntur insidiæ. puluerem tormentarium multum sub lecto occultāt. Henricus monetur à puero latere insidias. auditis prima nocte armatis etiam in palatio diffugit è thalamo. per viam occultiorem se seruat cum puero in cellam vinariam.vbi conquiescere visa sunt arma,puerum emittit exploratum an inimici discessissent.captus est puer,& tormentis coactus indicare Henricum.ambo suffocantur.puer pro puluino subiectus est Henrico.

Hēricus Scotię Rex necatus.

Baduellii fraudes.

Proceres eius regni vbi tantum sceleris commissum fuisse intellexissent,ea cædes plerisque grauissima accidit, cum præsertim opera, & consilio inuidorum perpetrata esse diceretur,& Baduellii comitis in primis, qui plurimum gratia valebat apud regiuam. Infans Henrici reginæque filius à duce Satellerio, Iacoboque Stuardo fratre spurio reginę regni protectore,& ab aliis quibusdam proceribus captus est,& asseruatus,quo tutus esset ab insidiis,atque comitis Morei fidei creditus est. Vbi regina paucos post dies ad eum visendum cum quadraginta equitibus accessisset, vt [illegible] secum haberet in posterum, responsum tulit proceres velle ipsum seruare;quem si vellet visere, ibi facultatem concessum iri, si cū duabus ancillis istud faceret.illo responso indignata regina neque viso quidem puero recedit.abeunti fit obuius Baduellius cum quadringentis equitibus,cum quibus non sine aliquo metu aduersariorum primùm reginæ equites coniunguntur.

Baduellius reginā vxorem ducit.

Deinde paulo post nubit Comiti, quas nuptias proceres grauissimè tulerunt,quia sic apparebat cæsus esse Henricus vt commodius fierent illæ nuptiæ, quæ siue mariti cæde fieri iure non poterant. idcirco circiter sex millia peditum, & mille equites colliguntur. Horum procerum studia consequuutur omnes ferè reliqui populi,quibus audita est atrocitas criminis,& fœminæ lasciuia atque intemperantia, quę tam cito nupsisset. in Alatis castris, sic vocatum est etiam oppidum Scotię nobilissimum,quod alii vocarunt castra puellarum,erectum est vexillum ad indicandam sceleris magnitudinem, in quo picta erat arbor perampla cum puero,& Rege suffocatis sub ipsa arbore. Infans in ea pictura coronatus procidens in genua schedulam videbatur porrigere, per quam supplex opem petebat, implorabatque ad paternam vltionem.

Vexillū erectum contra reginam.

Proceres igitur his etiam populorum lamentationibus commoti,& impulsi legationes mittunt ad reginam, quę memorent cognitissimum iam omnibus esse,quòd Baduellius propter nuptias insidiatus esset regi,atque illas contraxerit per sanguinem legitimi atq; innocentissimi Regis. Tantum sceleris neque in tyranno,neque in priuato esse ferendum;cui si detur impunitas eius cędis, iamiam & ipsi reginæ,& cæteris omnibus proceribus idem imminet periculum, ne ipse regno libero omnibus trucidatis potiatur. Nō enim illum,si possit,esse laturum vt regina imperet,sed curaturum vt illa quoq; paulo post è medico tollatur,quare & eum,& omnes participes atq; conscios eius sceleris exposcūt

Baduellii copiæ cæsæ.

ad

ad supplicia. Baduellius his auditis vbi collegisset circiter tria millia peditum, & quingentos equites cum quibusdam bellicis tormentis, exit in apertum. postmodo collatis signis cum accessissent copiȩ procerum confligunt. sed cum Baduellius causa, & viribus esset inferior multis præsertim in castra procerum è suis transfugientibus, facillimè profligatur. Vbi suos fusos, stratos, cæsosq; & fugientes vidisset, ipse quoque imminens periculum deuitans ad oppidum munitissimum Vatatum æstuariũ se recipit, quod est situm in litore cuiusdam sinus maris oceani, inde quoque postmodo diffugiens comparatis quibusdam nauigiis animum conuertit ad piraticam crudelitatem, & ad latrocinia. sed postea captus à rege Daniæ dedit penas confertim vno tempore omnium præteritorum scelerum.

Scotiæ regina capta.

proceres illo profligato, & fugato ad vlciscendum illud flagitium, quod non sine reginæ consilio, & consensu susceptum aut factum videbatur fuisse, ipsam quoque reginam capiunt. cogũt omnia iura ac titulos, quos haberet in regnum Scotiæ filio paruulo renunciare, qui postea fuit cum regali pompa coronatus.

Scotiæ puer Rex coronatus.

Reginæ assignatur pro domicilio vna Hebridum insularum, quam Lochliuiniam uocant cum magna custodia armatorum. Paruulum regem & Galliarum Rex, & regina Britanniæ in suam tutelam per legationes deposcunt, sed omnibus responsum est Scotenses velle suum regẽ habere in suo regno. at regina cum adiuuaretur quorundam opera vt elaberetur è custodiis ad Ambeltonium oppidum se seruat. illud positum est mari finitimum in ea parte insulæ, quæ Iberniam respicit in monte præalto situm. sed cum timeret ne breui obsideretur, quia locus est non ualde fertilis, virilibus vestibus induta cum vnica ancilla ac decem viris comitibus cœpit inde Galliam versus nauigare. Sed enim vetita ne si recta accederet ab insequentibus caperetur retardante præsertim tempestate, iter conuertit in Britãniam, ac Nortumbriam peruenit, qui locus est Thomæ Persyi in finibus Scotiȩ in extrema parte Britanniæ. illud vbi cognouisset Britanniæ regina iussa est capi, & in custodias tradi.

Scotiæ reginȩ fuga, & captiuitas.

At Daniæ Sueuorumq; Reges, quoniam controuersiæ à nemine componi potuerant, sed magis etiã, ut diximus, Cæsareo edicto fuerant irritati, collectis tantis viribus vtrinque, quantas colligere potuerunt, terra marique prælium committunt. Daniæ Rex in utroque prælio fuit superior. classe Sueuorum partim demersa, partim capta vtitur victoria. nam multis oppidis insulanis Chedinorum captis præsidia imponit, quæ sunt maioris, Scandiæ. neque minus odium sanè inter Sidoniæ regem ac Ducem Moschouitarum intercedebat; quippe cum denuo hi bellicos apparatus summa diligentia insignes struerent. nam cum diutius frustra de componendis controuersiis, sæpiusque laboratum esset, dicebatur Moschouitarum legatio aduentare ad Poloniæ regem, quȩ cum nunquam appareret, Polonus veritus ne per spem pacis imparatus repente opprimeretur, cum induciæ, quæ factæ fuerant hac ipsa de causa, viderentur iam præterlapsæ, arma parat summo studio, summaque celeritate. erat inter hos controuersia de finibus Lituaniæ, atque Lituani magnopere institerant Polono Regi ut interesset quibusdam comitiis, quȩ habebantur Petrocouii. qui cum proceribus Polonis re consultata pollicetur se interfuturum.

Daniæ regis victoria.

Comitia Petrocouii.

Pręmittit octo equitum millia interim, ne Lituani repentino hostium aduentu opprimerentur; quia intellexisset ipsum Moschum cum magnis uiribus, ac multis millibus armatorum eo contendere Verumtamen vt ipse audiret legationes hostis de pace in Lituaniam proficiscitur, ne videri posset bellum uel honestæ paci prætulisse, vel parum gratam habuisse populorum salutem, & tranquillitatem, cum tamen facile cognosci posset ex apparatuum magnitudine rem non ad pacem, sed ad molestissimum bellum spectare. accedunt legationes ducis Moschouitarum ad Polonum cum duobus millibus equitum ac multa comitum magnificentia, & vestium ornatu. His procedunt obuiam tria millia equitum Polonorum, qui vbi cõuenissent, neutra legatio prior ad salutationem vult ex equo descendere, ne altera alteri cedere videretur. conueniunt denique ut ambo uno tempore descenderent. factis ibi mutuis salutationibus deinperueniunt ad regem Polonorum.

Legationũ pompa, Polonæ, & Moschouitȩ.

Proponunt legationes suum magnum Ducem tot populorum cladibus utrinque cæsorum commotum facile pacem esse amplexurum, si antiquum suum patrimonium Tauroscytharum Prũtenorumque regio sibi dederetur ac redderetur. sic enim acceptarũ iniuriarum sempiternam obliuionem posse fieri, omnemq; illarum memoriam penitus ex animo obliterari. Hisce responsum est, Polonum regem pacem amare, si honesta quidem sit, sed tamen bellum quoque non aspernari, ad quod esset si iniquè inferatur iam paratus. se velle Ploscuum tantum restituere in finibus Lituaniæ, de cæteris locis frustra sermonem haberi. Quæ dum tractantur ad pacem spectantibus præfectus Ploscui cum tribus millibus equitum finitimum quoddam oppidum tentat, sed à Polonis circumuentus multis è suis amissis vix ipse in tutum se recepit. Missa sunt & sex equitum, duo peditum millia in regionem Tauroscytharum ad reprimendas Scytharum incursiones, quorum circiter quadraginta millia in vnum conuenerãt ad prędam, vti dicebatur. Scythæ vbi audiuissent missas esse legationes de pace à Moschouitis, & ipsi mittunt legationes, profitenturque sese Polono Regi aduersus Moschouitas militaturos. Hortantur Polonum vt è Liuonia, cæterisque locis occupatis hostem eiiciat, ad quod tam honestum facinus pollicentur vltro se opẽ laturos.

Scytharum dolosa legatio credita reiicitur.

At Polonus quia suspectæ essent vires Scytharum cum propter magnitudinem ipsam copiarum, tum propter multos Scythas Moscouitis militantes, reiecit potius humaniter horum auxilia, quàm accepit. illis igitur immortales gratias agit pro tam propenso, tamque liberali in se animo, seque perpetuam memoriam tanti beneficii habiturum inquit & seruaturum, quod vel vltro obtulissent, sed tamen eorum auxilia in magis opportunum, magisque necessarium tempus reseruare, cum tantas nunc haberet vires, vt posset esse hoste multo superior. at in finibus Lituaniæ quia Moschouitæ populabundi & palantes vagabantur, Palatinus Romanus collectis viginti & quinq; equitum millibus tanto impetu, tantisque viribus illos inuadit, vt cæsis non paucioribus septem millibus hominum, duobus & amplius millibus in proxima palude suffocatis, sex millibus captis reli-

quis

quis in fugam versis, gloriosam, maximeque memorabilem victoriam reportauerit. Interea in Iuliacensi principatu; quoniam nouæ religionis factio vbique inualesceret, collecti sunt multi armati apud Dolentiæ oppidum Vilersio regulo duce, vt coniunctis uiribus cum iis, qui in proximis vrbibus conspirabant, in vires Hispanas impetum facerent, ac iugum Hispanæ seruitutis à suis ceruicibus excuterent. horum conatus antequàm magis conualescerent, atque instructi essent, ab Hispanis repente inuaduntur, ac prope inermes trucidantur. Post illam cladem acceptam legationes, quæ prius pacem per graues propositas conditiones distrahebant, nunc apparent placidiores. at contra, Lituani instant Polono Regi vt legationes dimittat. Hortantur ne tantam opportunitatem rei præclarè gerendæ prætermittat; quam Deus, & fortunæ benignitas vltro obtulisset. Non esse humanæ facultatis si præsens occasio prætermissa sit, aliam consimilem reuocare. felicem in re cæsiferi illam victoriam, & gloriosam, non quæ parta sit solùm cæsis multis hostibus, cum illa potius clades hostis sit appellanda, sed quà victores vti sapienter cognouerint, in qua scientia omnis iam victoriæ consistit. esse omnes res humanas iactui taxillorum persimiles, qui bonus aut malus contingat, positum est in arbitrio fortunæ: at quicunque acciderit, illo scire bene prudenterque vti, in hac vna re constituta est omnis humana prudentia. Post eam cladem terra marique à Sueuis acceptam, Rex Sueuorum quatuor è suis consiliariis propter suspicionem, quàm è quibusdam occultis causis conceperat, ne cum hoste conspirassent, extremis suppliciis afficit, atque magno studio arma denuo parat ad bellum Instaurandum. vt autem validior potentiorque in hostem insurgeret, coniungit cum Moschouitis in mari Liuoniæ, octoginta nauigiis scilicet. Daniç Rex impositis vndecim millibus hominum triginta & quinque nauigiis, missisque tribus millibus Scotensium, & Britannorum sclopettariorum, duobus millibus equitum, tredecim cohortibus peditum, curat vt hostis denuo terra marique inuadatur. Sueuus triginta & sex naues mittit in regionem Limirorum, quç in Daniam profectæ, & ad litora eius maris obuia quæque ferro, & flammis populantur, multosque mortales in seruitutem abducunt. Quatuor è nauibus Daniæ factæ sunt his obuiæ cum amirante, quæ vbi vident se neque incolumes posse euadere, neque hosti resistere propter multitudinem nauigiorum, ad litus appellunt. milites egressi nauigia comburunt, ne venirent in potestatem hostium, ipsi periculum euadunt. post cladem à Moscho acceptam insignem, vt diximus, in finibus Lituaniæ, Moschus denuo nouas colligit copias, multosque Scythas conuocat ad stipendia Casanienses vocatos, atque rursus commisso prælio eius copiç profligantur cum ad duodecim millia accederent, multique carri bellicis apparatibus onusti capti sunt; qui in uaria castella procedebant cum firmis præsidiis. instauratç sunt paulo post Moschouiticæ vires, iussaque sunt quatuordecim millia equitum Liuoniã inuadere cum duplicem numerum iis præsidiis adiunxisset, quæ constabant è duodecim millibus in Polostronica regione, cum rex etiam suum exercitum adaugeret iam ob acceptas victorias elatum, nihilque Moschouitias vires facientem. at in Dalmatiæ litoribus, & in Issa insula præcipuè piraticæ prçdatoriæque naniculæ, & quçdam dicrota non ad piratarum morem tantum obuia quæque prædantur, sed ferro, & igni sçuiunt in omnia, quæ vim ferri aut ignis sentire possunt. pueros ac senes trucidant. piscatorias nauiculas cum hominibus, & retibus capiunt, & in seruitutem abducunt; neque prius cessatum est à barbaris, quàm insulani ad oppidum Iscam omnes se seruassent, sed quoniam in Illyrio litora Venetæ ditioni subiecta vexabantur, infestabanturque ab iisdem piratis, Veneti tantam iniuriam æquo animo non ferendã arbitrati mira celeritate quadraginta triremes instruunt præfecto Hermolao Tepolo, qua re audita continuo omnis immanitas piratica in illis litoribus cessauit. Varia prodigia interea pluribus in locis visa mirum in modum mentes mortalium terruerunt, suspensasque habuerunt metu imminentium periculorum. Nam Byzantii tres soles visi per spatium octo horarum perdurarunt. Luna dicitur recta apparuisse quodam Cruci affixo, quibus ferè diebus Danubius ita excreuit, vt cum alueus suarum aquarum non esset capax multa animalia, multique homines in aquis fuerint suffocati, & deuecti, cum nemo ante illud tempus tantam inundationem audiuerit. neque Italia quidem suis caruit calamitatibus propter inundationes, quando Veronæ, Vincentiç, Patauii, maxima facta est vis aquarum. nam ita excreuerunt flumina per copiam pluuiarum vt magna pars agri, & vrbium latuerit sub vndis, stagnarintque flumina in morem amplissimorum lacuum. excreuit Atrianus siue Athesis fluuius præsertim, qui natus ex alpibus Tridentinis Veronam vrbem amplam alluit ac diuidit per medium defluens, deinde per agrum Atestinum, & latas Eridani paludes ad Brundulum in mare Adriaticum ingreditur. Hic fluuius suffocauit in eo spatio circiter duo millia hominum, multaque animalia propter inauditum incrementum. Palatia funditus euertit. annonam corrupit. multis detrimentis ac propè incredibilibus damnis illam vrbem affecit. In oppido Libonate, quod est episcopi Brixenti, dictum est pluisse sanguine. Romç cometa insignis per aliquot dies visus est. in Belgis in vrbe Bruxellis circiter duas horas ante solis occasum visa sunt quçdam peditum vexilla alią rubra, alia flaua in aere, quæ peditatus, & equitatus armatos sequebatur. ex alia parte visa sunt alia candida, rubra, & cerulea. visç sunt acies concurrere. tormenta sclopettique displodi, brachia, capita, crura cçsa per aera deferri. Visus est & gigas dum pugnaretur exire è quodam sæpè, qui inter vtraque castra erumpens omnes in fugam vertit. His prodigiis postea euanescentibus horrenda exorta est, & formidabilis tempestas, quæ paulatim surrexit cum tanto tonitruum strepitu vt tellus, & omnia contremiscere viderentur: quæ ipsa visa sunt, & in loco Burgosancto vocato parum distante ab Atuacuto. In Sueria vero, cum magna exorta esset annonæ penuria Richberger vir opulentus, & diues, sed ingenio crudeli, & auaro, qui nihil sanctum aut admirabile præter opulentiam existimabat, quoquo modo illa comparare

Populationes Sueuorũ & Daniæ copiarum.

Prodigia.

Inundationes Veronç, Patauii, Vincentiæ. Athesis descriptio.

pararetur, propter suam auaritiam mirandum ac semper memorabile exemplum posteris reliquit, cum per illud pateat neminem auarum non esse Dei aduersarium, & hostem. plurimum enim dissentit à natura, & à diuinis institutis suarum facultatum nimis esse tenacem, cum viri boni non possessores simpliciter, sed villici Dei reipsa sint. Hic cum magnam haberet copiam frumenti, atque res illuc esset redacta, vt necessario ab illo emendum esset, cœpit non vendere nisi magno precio. inops ciuis multis filiis grauatus vix collecto dimidio precii rogat concedi frumentum, reliquam partem precii breui se daturum pollicetur. proponit periculum familiæ suæ ex inedia. vanæ fiunt preces. missus est seruus in horreum paulo post alia de causa. patefacta porta visi sunt bini boues nigri vesci frumento. rem defert ad dominum. moritur nuntius. alius spectatum missus refert sues etiam accessisse, ac moritur. accedit dominus ipse damni magnitudine territus, non audet portam aperire, sed spectat per rimas. visis multis animalibus varii generis pascentibus ita furore corripitur, vt necessario coniectus sit in vincula. per illud tempus mortuo Hieronymo Priolo Venetiis, qui ad principatum post fratrem assumptus fuerat, atque in eo annos octo, & mensem ferè vixerat, sufficitur in eius locum propter patrum dissensiones, cum altera pars suffragiorum ad alterum magis esset propensa, eorum qui proponebantur, aliique alium mallent deligere, Petrus Lauredanus vir bonus, sed tamen de quo nec verbum quidem eligendo ante illum diem auditum fuerat, ad quam dignitatem prouectus est præter omnium expectationem. Hic de more Venetorum principum iurauit se pro viribus iustitiam, pacem, annonæ abundantiam populo Veneto procuraturum. Cæsaris oratores, qui missi fuerant Byzantium iam arctioribus conditionibus agunt de pace, quo tempore Cæsar mittit ad Selimum munus magnificentissimum, mensam quandam cum fulcris & scamnis, & armariolo argentea omnia magnifici, & propè admirabilis artificii, cum triginta nummum millibus. Turcæ tametsi ab incursionibus abstinebant, tamen cætera munia militaria impigrè exequebantur, cum purpuratus Curtensis tres pagos muniret Albæ regali finitimos, quod factum plurimum conferre videbatur ad facilitatem obsidendæ Palodæ. Echius vir rerum bellicarum peritus cum videret quò spectarent consilia, & calliditas hostium, rem illam putans non esse negligendam, monet Cæsarem per literas, atque hortatur vel iubeat purpuratum ab inceptis desistere munitionibus, vel permitteret atque æquo animo pateretur, vt Cesariani faciant incursiones. Erat enim ab inceptis omnino turbaturus: quippe cum multo sit facilius quæ fieri incipiunt aduersus incolumitatem impedire, quàm ubi perfecta, & absoluta fuerint euertere. nam vt in ægrotare incipientibus si qua mouenda sunt moueri conuenit, at vbi morbus inualuerit, multa fiunt periculosè; ita fit in re bellica. vbi enim fuerint extructæ muniriones non possunt sine periculo expugnari, quæ initio facillime impediuntur. idcirco semper suspiciosum est, & periculosum vel pacis tempore munitiones in finibus excitare. Nec multo sanè post Suendius cum impetrasset à Cæsare vt exautoraretur ab illa militia, excedit è castris, cui suffectus est cum imperio rei militaris Rober vir præclarus, qui eos fines tueretur finitimos Transyluaniæ. Turcę omnino à præda abstinere non posunt, quamuis non facerent incursiones. nam cum purpuratus Curtensis legationem misisset, quæ negotiaretur cum Transyluano, missus est Bethleemus Gherglelius cum illa ad purpuratum Curtensem ab ipso Transyluano, qui vnus erat è primariis proceribus Transyluaniæ ad eas res tractandas. Quodi præsidia, quod oppidum est Turcarum ad angustias quasdam viarum illos expectant in insidiis. Bethleemum omnesque comites ex insidiis repente inuadentes trucidant. eius caput auferunt. omnia impedimenta, quæ octo rhedis vehebantur, diripiunt. vni parcunt legationi Curtensi. sic apud Agnam oppidum finitimum Sachmari, quidam Transyluani trucidantur à Turcis, alii in seruitutem abducuntur, abiguntur armenta, quibus incursionibus ager quoque Bregetii infestatur. Neque mare quidem Tyrrhenum à consimilibus prædationibus erat tutum. nam dicrota quædam non procul ab Ilua Cytnoque insulis Siculum mare prædabunda percurrebant, omnia ferro, & flammis Turcicis deuastantia in litoribus Tyrrhenis. his occurrunt duodecim Hispanæ triremes. committitur prælium. pugnatur tanta strenuitate a Turcis, tantoque animorum ardore vt è duobus dicrotis vix duodecim Turcæ viui capti sint. alterum enim profligatum demergitur, ne Hispani damna non mediocria sustinerent. extructum est nauigium Barcinone ingentis, & inusitatæ magnitudinis iussu Philippi Regis, quod habebat triginta & sex transtra, ternas vias, ac septireme, nam singulis remis septem remiges adhibebantur. vehebantur mille epibatæ, & multa bellica tormenta, quod Messanam remulco fuit attractum. Pontifex vir acri, & inquieto ingenio, qui nihil turpius duceret, quam nihil omnino salubre excogitare, illis præsertim qui sunt cum imperio, possuntque multa vtilia ciuitatibus constituere, & qui se Christi vicarios profitentur; cum helluones, & sordidi sint necesse sit, qui nihil salubre agant in eo principatu constituti, animum vertit ad sacerdotes moderandos. iubet itaque vt crucigeri monachi, & sancti Saluatoris Lauri, diui Honofrii, Theatini, Iesuitæque sacerdotes profiterentur, ac seruarent tria vota post primum annum, ex quo cœnobium ingressi fuissent, castitatis, obedientiæ, paupertatis. edictum etiam facit vt qui egressi fuissent è cætu cæterorum monachorum vel habita licentia, vel sua sponte omnino tanquam apostatæ punirentur, cum multi subdolis rationibus exeundi veniam obtinuissent. Atqui Pontifex idem quam acerbus fuit hostis scelerum flagitiorumque omnium, tam fuit virtutum fautor, & amator; quippe cum Hieronymum ciuem Fani Fortunę è nobili familia Rusticuccia, virum ob insignem prudentiam fidemque clarum tanti fecerit, vt illi ob egregias eius virtutes omnium rerum administrationem concesserit, ad eius gratiam multos eius coniunctos ad varios honorum gradus prouexerit, sacrasque & militares præfecturas tribuerit, ipsumque postea ob singu-

larem

Auaritia deo aduersaria.

Mirificum exēplū auaritiæ.

Petrus Lauredan⁹ Dux Venetiarū.

Venetiarum principū iuramentum. Cæsaris munus Selimo missum.

Suendius dimissus.

Nauigiū magnum Barcinone extructum.

Monachi profiteri iussi.

Apostatæ exagitati.

Card. Rusticucius.

larem beneuolentiam purpureo galero insignierit, atque in senatum sacrorum patrum cum magno omnium applausu cooptauerit, vnumque semper, quod nemini vnquam concessum fuit, cum Christianorum principum oratoribus audientia daretur adesse voluerit.

Ioãnes Ghislerus.

Plurimum dilexit etiam Ioannem Ghislerum propter eximiam bonitatem & dexteritatem in rebus publicis administrandis, quem & carissimum habuit, & variis præfecturis cohonestauit, & cognomen atque insigne suæ familiæ gestare iussit, cum ad meliora conferenda animum intenderet. Magister militiæ Meluensis veritus ne sequenti anno Turcica classis veniret ad insulæ expugnationẽ, vt dicebatur Byzantii, magno studio collectis multis millibus operarum munitiones omnes reficit, & instaurat. sed quoniã pecunia non videbatur sufficere tantis sumptibus vniuersum argentum & aurum, quod habet cælatum curat in pecuniam imprimendum. Calabriæ rursus, Siciliæque litora à nauigiis prædatoriis vexabantur, cum tres liburni vniuersam illam oram mirificè infestarent. Hispani qui erant Drepani in præsidiis accitis quibusdam ciuibus lintres ampliores armant. liburnos inuadunt. diu dimicatur. Hispani denique victores multis cæsis ex hostibus duos liburnos capiunt. tertius aufugit. Albanus impositis equitum ac peditum præsidiis in omnibus finibus Belgarum principes regionis multos in custodias tradiderat. autoribus factionum, qui diffugerunt, publice per præconem diem dici iubet, quos nisi intra certum spatium temporis apparuerint, perduellionisq; reos censendos proponit.

Aurantius Belgium inuadit.

Aurantius cũ iis copiis, quas diximus superius multa alacritate agrum Belgicum hostiliter inuadit, qui sperabat vbique ad arma contra Hispanos conclamatum iri, futurumque vt multi in castra confluerent, vt Albanus è Belgio eiiceretur, qui contra Belgarum priuilegia oppidulum Atuaenti excitabat. ad id inuitauerant multæ amicitiæ variorum ciuium, & crebræ Belgarum pollicitationes, qui ægrè ferebant imperiũ Hispanorum. sed nulla fuit ciuitas, quæ auderet palam tumultuari, cum omnes essent validissimis ac firmissimis præsidiis munitæ, atque omnia quę spectabant ad securitatem populorum iam comparata. his accedebat quòd arma etiam illorum, qui regias partes, catholicęque religionis defensionem susceperant, non erant contemnenda: quoniam multi ægerrimè ferebant hanc tantam rerum nouarum mutationem, qui quasi ex altissima specula patriæ suę imminentes calamitates prospiciebant. Vxores illorum principum, qui ab Albano traditi essent in custodias, in maximo luctu, & squallore vt par est versantes omnia facere pro maritorum salute. nulli parcere labori. omnem lapidem voluere.

Literæ Cæsaris ad Albanum.

Literas Cæsaris impetrant ad Albanum, quibus continebatur quòd Comites illi principes captiui essent principes Imperii, qui nõ poterant iure capi sine imperii contumelia, nisi prius Cęsar & Electores saltem moniti fuissent. Ne iura igitur imperii pręter ęquitatem vsurparentur, oportere illis libertatem restituere ac in integrum dimittere. Albanus illud non suo, sed Regis ipsius consilio, factum esse rescribit. quę quoniam inter coniunctos agebantur, Cęsar non magnopere inflammatus est illa captiuitate quam & leuissimam duxit, & iure factam. In Cyrno insula Genuensium non solum controuersia erat cum hostibus, sed etiam inimicitię exercebantur sæpius inter ipsos insulanos Genuensium partibus studentes, multæque committebantur cędes, quoniam illos quoque inuaserat pestifera illa & calamitosa vrbibus seditio, capitali prorsus supplicio digna. quòd alii Albi, alii Rubri mallent appellari, tanquam Guelphi & Gibellini, hoc est tanquam stulti & furiosi. nam illa nomina antiqua sunt factionum insulę, sed tunc renouata. ego sanè nullum suppliciũ tam graue esse iudico, quod non debeatur iis, qui se alterius harum factionum principes esse profiteatur: cum semina inimicitiæ, & cędium, & calamitatum extinguenda sint si fieri possit; sin autem in autorès omnia conuertenda. non enim grauis est iactura duorum aut trium nefariorum hominum.

Factionum principes digni capitali supplicio.

erat Albę factionis princeps Lucius Iacobus filius centurionis insulani rebellis, cuius pater in custodiis asseruabatur. Hic vt incolumitatẽ, libertatẽque patri restitueret, facinus huiusmodi excogitat.

Seditio Cyrnensis.

cum audiuisset Lucium & Camillum pręfectos cohortium Albos circiter quadringentos armatos Cyrnenses collegisse, colligit ipse etiam circiter quingentos. hos inuadit. ad centum & triginta ex hostibus trucidat. totidem capit. promittit pro patris redemptione hos omnes traditurum, cum multi viri fortes periissent, multi quoque capti fuerunt. nihil verò est tam calamitosum, tamque euitandum in quibusque imperiis, vel regnis vel insulis aut vrbibus, quam discordiæ, & simultates, aut dissensiones interse ciuium, quæ semper ferè illos prædam hostium esse cogit, cum omnis concordię contra comes sit felicitas, & rerum suarum plerunque conseruatio. Genuenses vt ea perpetua Cyrnensis belli molestia liberarentur, non modo non liberant eius patrem, sed etiam bellum atrocius suscipere decernunt, quare auxiliis Philippi Regis adiuti Stephanum Auriam virum insignis autoritatis, & rei bellicæ peritum summum ducem creant eius expeditionis, qui cum multis triremibus Genuensibus, & quibusdam Ioan. Andreæ Auriæ in insulam applicuit. egressus inuenit munitionem Sagonensem concrematam, & desertam a filio Samperri, qui ob inopiam annonæ inde recedere coactus fuerat, quare se ad Vicum unicum nidum, vt ita dicam, eius insulæ recepit, ad quem muniendum confestim animum adiecit.

Samperri filius contra Genuenses belligeratur.

eductis copiis Stephanus, & collectis quibusdam armatis qui erant in uariis præsidiis contendit ultra montes ad Vici expugnationem. fuerant autem eo deductæ res filii Sampetri vix ut defendi possent, atque adeo in augustum, vt nulla propè spes esset reliqua salutis, quando binis in locis ferè vno tempore binis cladibus superioribus temporibus fuerant afflictæ. nam multi sunt cæsi apud Moracchiolas vocatas citra montes commisso prælio, atque Hercules Alisensis copias Genuensibus infensas vltra montes insigni altera clade affecerat; quibus duabus victoriis lætati Genuenses rursus in insulam Coruanum illum, qui Samperrum trucidarat miserunt ad insequendas reliquias hostium, vtendumque victoria, atque insulam ab hostium molestia liberandum.

Cognita

cognita fortuna belli quo tenderet, multa castella Cyrnensia, quæ ante sumpserant arma aduersus Genuenses, legationes vltro mittunt pacem ac veniam præteritorum errorum ab illo senatu petentes, cui omne genus obseruantiæ in posterum pollicentur. Sueuorum Rex hactenus tantopere bellicis apparatibus intentus repentino quodam casu exagitatus, mentis captus est delino, atque insania, quare fit tractandis publicis negotijs ineptus, & in vincula denique necessario conijcitur. eius frater, qui erat in vinculis Dux Filandiæ detractis vinculis atque Regi donaris ad ipsius regni administrationem asciscitur. Sic in horum fratrum vicissitudine fortuna ludit, vt huic detracta sint vincula pro regno, illi regnum pro vinculis tribuat. Dictus est Dux fuisse vir bonus & sapiens, Rex inhumanus & furibundus, quare merito tanta facta fuit rerum permutatio. Dux qui successit in regnum, noluit etiam succedere in fraternas inimicitias, sed continuò vbi accepit fraternam administrationem, cœpit de pace cogitare, de qua tractari cœptum est; quia populi tot bellorum sum ptibus afflicti iam cuperent à tantis bellicis laboribus, tamque diututnis calamitatibus aliquando liberari. Res autem dum inter hos componuntur, inter Sarmatarum Sidoniæque Regem & Moschum assiduè bellici fiebant apparatus, cum quædam acceptæ Moschouitis clades etiam magis illos ad vltionem irritassent. Nam Dux magnus Moschouitarum circiter quatuordecim millia equitum mittit in Liuoniam, cum Polostrouii duodecim millia armatorum essent in præsidiis. his adiungit viginti & octo millia, erantque ibi quadraginta millia hominum, quæ dum fiunt in Liuonia, Philippus Lantgrauius, qui arma aduersus Carolum Quintum pro noua religione cum quinque & nonaginta millibus hominum susceperat, vitam conducit. atqui Aurantius quoniam iam hyemaret, neque posset esse in aperto, copias dimittit, & in annum sequentem vniuersam vim belli prorogat. inierat iam nouus annus cum nauicula exploratoria ex Africa Byzantium nuntiat Philippum Regem ingentem classem instruere, neque sciri posse quæ causa sit instruendæ classis, aut quò esset mittenda. Selimus his auditis, qui classem hoc anno non erat emissurus, iubet instrui centum triremes. viginti etiam mittit Alexandriam cum præfecto purpuraio ad reprimendos impetus Arabum, qui paulo ante ab imperio Turcarum defecerant, quo etiam missa sunt triginta millia peditum. Missi sunt deinde à Selimo qui in Africam nuntiarent omnibus piratis vt accingerentur atque pararentur ad iter. his nuntiis cognitis Melitensis militiæ magister veritus ne per has ambages classis ad suæ insulæ expugnationem conderet, maturè aggreditur nouam vrbem denuo munire. Mittit equitem Boninsegnium ad Philippum Regem, qui auxilia peteret. iubet omnes equites militiæ ad calend. Matt. esse in insula. Tribunos & centuriones mittit ad colligendas copias. nullum genus industriæ prætermittit faciendis nouis apparatibus, aut illis comparandis, quæ forent necessaria diuturnæ obsidioni perferendæ. At Albanus qui multa habebat præsidia in finibus Belgarum, iam cœpit inopia stipendiorum atque rei nummariæ laborare, quoniam quæ aliunde importabatur pecunia, fuit intercepta. Comes enim Palatinus clam monitus multas Florentinorum atque Genuensium merces mercatorum preciosas capit, quæ secundo Rheno per suam regionem deuehebantur immunes, & tapetes magni artificii, & autea magnificentissimaque aulæa, inter quę occultata fuerant centum & quinquaginta nummum millia. Captę sunt hę merces tanquam contra iura vectigalium deuectę atque amisse, quia portorium opportunè non esset solutum. Illud Albanus ęgrè tulit, quod pecunia Philippi Regis in stipendia missa interciperetur. literas etiam dedit illa de re ad Cęsarem, quibus rogabat vt iuberet Palatinum mercimonia & pecuniam restituere. certiorem facit etiam Philippum Regem. dum contenditur de hac pecunia, rursus in mari Oceano occasum versus, vbi Britannicum appellatur, nauis oneraria cum quibusdam nauigiis Zabris vocatis defertur tempestate in Britanniam, in qua multa vehebatur pecunia ex Hispania in Belgium in stipendia militaria. Guerraus Spesius assiduus orator, ordinariusque Philippi Regis in Britannia, accedit ad Reginam, petit vt pecuniam, quę a publicanis iam interdicta fuerat, liceat tuto Atuacutum connehere, quod quidem concessum est. Sed quia multi essent piratæ in eo mari, petit rursus vt terrestri itinere illam ad portum Bolsuer Britannię liceret conferri, qui situs est è regione Icii; quod non solùm conceditur, sed etiam significatur per literas regias Francisco Vuynterio regię classi pręfecto cum summo imperio, vt Hispana illa nauigia quocunque opus esset comitaretur, donec in securum locum peruentum esset. per alias vero literas regii consilii imperatur vt pecunia efferatur è nauibus, quod factum est inuito Stephano Serra Hispanis nauigiis prefecto. Illa pecunia data est custodienda Britannis hominibus, atque Britanni nauibus ipsis sunt impositi simulantibus prefectis negotio se vereri ne Galli piratę omnem eam pecuniam prędarentur, caperentque nauigia. vbi denuo repeteretur pecunia, respondit Regina se intra triduum daturam. Deinde se cognouisse inquit illam pecuniam esse Italorum hominum, sibi opus esse, pro qua fœnus solueret, sicuti aliàs consueuit. Quęcunque probaretur esse Philippi Regis, statim redditum iri. Hęc vbi in Belgium fuissent delata, pręcipit Albanus omnes Britannos negotiantes in Belgio comprehendi, atque bona eorum proscribi. qui certè non paruus error compulit Reginam ad odium palam ostentandum. Illud nunciatum in Britanniam facit vt omnes subditi Philippi Regis capiantur, & orator ille clausus sit domi adhibitis custodus. Missa est legatio è Belgis in Britanniam Sonuilleus regulus ad res repetendas, qui illuc magna celeritate atque velocitate aduectus postridie accersitur à regio concilio. Noluit accedere, quia diceret se prius velle alloqui Hispanum oratorem, cuius vetitum erat omnino colloquium & accessus, cum captiuus detineretur. post illum se allocuturum esse inquit Reginam, ad quam missus esset, non ad concilium, cum esset presente etiam concilio verba factu-

Mm rus.

Cyrnensium deditio.

Sueuus Rex insanit frater è vinculis regnum sumit pro quo do nat fratri vincula.

Res inter Sueuorũ & Danię reges composite.

Philippi Lãtgrauij mors.

1568

Melitæ insulæ munitiones.

Pecunia à Comite Palatino intercepta.

Pecunia in Britannia intercepta.

Britanni capti i Belgio. Belgæ & Hispani in Britannia capti

rus. Sed enim cum denuo accersitus fuisset postridie accessit, quoniam diceret concilium se velle illum alloqui. audiuit concilij sermones, sed nihil de rebus propositis in legatione dixit. tantum conquestus est de Britannis, Gallicisque piratis qui tam communi consensu tolerarentur, vt nulla habita amicitiæ ratione Philippi Regis nauigia prædarentur ac prædam ex iniquissimo latrocinio partam in insula impudentissimè atq; impune diuenderent. Nam certè quidem tanta erat piratarum copia in eo mari, tamque excreuerat illorum audacia & temeritas, vt nulla habita differentia amicos & hostes æquè prædarentur, ac prædam impunè vbique venderent. accersitus fuit etiam Guerraus Spesius, sed quia Britannos omnes famulos necessario dimiserat, vbi fuit inclusus, respondit se nolle tanquam reum vel captiuum cum satellitio ad magistratum accedere. atque Belga postmodo & ipse domi cuiusdam Britanni ita clausus est, nemo vt eum alloqui posset. Capta deinde sunt circiter viginti nauigia varij generis subditorum Philippo Regi cum multis preciosis mercibus. Albanus interea Bredam, quod erat oppidum Aurantij, prævalida præsidia mittit, & in alia castella Sequanorum, quæ Regis nomine tenentur, erantque coniuratorum. mittit quosdam Louanium ad Buranum Comitem filium Aurantij Atuacutum deducendum, quem fidei & custodiæ Lodronij cōmittit. fuit vnà cum illo adductus Atuacutū Louanio filius Agamōtij, & Homei cum adhuc essent paruuli & tenellæ ætatis. Cœperunt multi principes impulsi precibus vxoris Agamontij pro ipsius libertate intercedere & precari, vt liceret ipsi causam dicere & defendere suam. Albanus placidis verbis rem procrastinare. animos omnium spe libertatis eludere, multa blandè dicere donec res à Philippo Rege decerneretur; præsertim cum multi caperentur quotidie ac torquerentur vt fœderationem cum Aurantio patefacerent. Albanus Atuacuto Bruxellas reuersus vbi cognouit Aurantium & Ludouicum fratrem magnas copias colligere ad inuadendum Belgium fretos clādestinis multorum indigenarum auxilijs, mittit præsidium in castellum munitissimum Bredam, quod erat Aurantij, & in alia castella quibus imperatum est ne cui, nisi Regi, obedirent. per quod ferè tempus portus Santonici gubernator Gernacius regulus vrbis in litore maris Britannici sitæ ac munitissimæ, cum exijsset ex vrbe, velletque deinde cum cohorte reuerti præsidiaria, Vgonotti portas occluserunt à mercatore quodam & scriba impulsi, quia dicerent se posse vrbem sine externis præsidijs Regi conseruare. id vero creditum est à plerisque non accidisse sine gubernatoris consensu. excitati sunt bellici tumultus & in Cantabris cum catholicorum calamitatibus. & profectus Germanis copiis in castra Vgonottorum trepidatum est denuo Lutetiæ, quare commeatus importatus est vndique, & aggeres ad defensionem vbique extructi, vbi mœnia illud requirere viderentur. Condæus vt copiæ commodius stationem haberent, eas in varia loca distribuit, quando à regiis non infestabatur; ipse ad Osserram consedit. non procul cum raitris Andelottus, Amiras Scialioni cum duobus millibus equitum & multis Germanis tribunis. ea dum fiunt, Bruxellis, & in vniuerso Belgio, in finibus Veromanduorum conueniunt in vnum multi publici latrones & grassatores. viatores trucidant ac spoliant. exit in hos Albani iussu equitatus ac peditatus Hispanus. latrones partim trucidantur, partim capti in vrbem adducuntur ac publicè extremis suppliciis afficiuntur. Inde Mecliniæ, Gandaui, Bagani, & in alijs Belgarum vrbibus multi vno tempore capiuntur, ita vt vrbes redigerentur propè ad vastam solitudinem. Ædes Comitis Leucorum solo adæquatæ sunt, funditusque euersæ, vbi habita fuerant comitia coniuratorum, atque in area euersarum ædium columna erecta est cum inscriptione facinoris incisa ad perpetuam memoriam eius rei. Fit etiam Bruxellis edictum publicè per præconem, vt omnibus nauigia armare liceret aduersus piratas Britannos, cum captiuitas viginti nauigiorum in Belgium nuntiata fuisset. Ludouicus & Aurantius fratres, reliquique profugi, quibus dies dictus fuerat, & certus terminus temporis præstitutus ad apparendum, cum minime apparuissent, seque obtulissent magistratui, promulgatur eorum condemnatio capitis, quia simulata defensione patriæ aduersus nouam quæstionem, ipsi nouam religionem introducere conati essent aduersus leges patrias, & regiam maiestatem. Iubet Albanus Italum equitatum Bagani statiua habentem, & bonam partem copiarum in finitima loca distributarum conuenire in vnum locum ad fines Belgicos. Nouas copias conscribit propter timorem Gallicarum copiarum, quia verebatur ne rebus in Gallia compositis, vti dicebantur, omnes vires hæreticorum ad deuastandos fines Belgicos deuoluerentur, omniaque incendiis, prædationibus, ac cædibus replerentur. Hęc ipsa res fecit vt moderatius etiam ac prudentius in illos seditiosos animaduerteret, qui essent finitimi ciuitatibus imperatoriis, & Germanię finibus, vt sunt Leuci, Bataui, Tongri, Sicambri, Busateri, Zelandi. nam in Sequanos, Attrebates, Aimonięque populos animaduertebat seuerius cum multi sępius occiderentur, & Gandaui decem & octo aut viginti aliquando vno die: sed quotidie ferè aliqui. tanto autem desiderio, tantoque ardore animi huic rei erat intentus Episcopus Attrebatum, vt ipse exiret plerunque vnà cum satellitibus ad hęreticos capiendos. Illud ęgrè ferentes tanquam contra decus atque sacram dignitatem committeretur quidam pręsidiarii milites Dorlensii, quod est oppidum Veromanduorum, armati exeunt ad vltionē. Episcopum nihil tale opinantem, ac præter omnem opinionem ex insidiis repente inuadunt. & illum, & omnes comites nemini parcentes miserabiliter trucidant. fit certior Albanus per nuntios copias hęreticorum redeuntes è Gallia conuersis vexillis in Belgiū iter facere, & iam fines Belgicos ingressas esse: qui imperat vniuersum equitatum Hispanum & Italum iter capere Leodium versus, & Tertium Insubrum magistro castrorum Sancio Londognio. mittit etiam duo millia vallonum ad conscribenda. filium reguli Berlamontii mittit & ad colligendum equitatum dimissum à Rege Gallorum. Quę dum parantur ad bellum in Belgio, in Britannia vbi pecunia denuo repeteretur, respondit Regina non esse spernendam illam facultatem,

Albani seueritas in Belgio.

Aurantii cōdemnatio.

Episcopi Attrebatum cędes.

Responsum Britāniæ Reginæ de pecunia intercepta.

quam

quam vel Deus benignus, vel fortuna liberalis, vel sors in hoc prouida attulisset, cum præsertim illa maximè indigeret. quamobrem neque admisit quidem oratorem Belgam, cum diceret se cum Rege, at non cum Albano acturam. nam per legationem nuntiauerat Philippo, quòd mercatorum pecuniam, at non regiam acceperat: quam tamen, si Rex ita cuperet, esset redditura. cætera quæ cum pecunia capta fuerant redditum iri, si subditi liberi cum suis facultatibus dimitterẽtur. fit etiam publicum edictum in Britannia vt libri omnes catholici, qui à catholicis Britannis, aut à theologis facti essent Britãnico idiomate in Belgio, sub pęna perduellionis intra spatium viginti & octo dierum cuidam magistratui afferrentur. Belgica legatio cum Reginam alloqui non potuisset infecto negotio rediјt in Belgium. at studentes partibus Reginæ, quæ captiua tenebatur in Britannia, quoniam illa videretur eiecta per iniuriam, collectis circiter duodeuiginti millibus armatorum exeunt in apertum aduersus aduersarios suæ factionis. Seditionis huius causa fuit reipsa studium quidem nouæ religionis, sed multo magis inuidia procerum eius regni mutua. nam proceres quidam autoritate potentiaque præstantes inter Scotenses ęgerrimè ferebant aduersarios paruulum regem & vniuersa regni ipsius negotia pro arbitrio gubernare, cum ipsi vt ignobiles inglorijq; sederẽt semper ociosi tanquam in theatro, & ad spectaculum molestissimum acciti. Idcirco accusabant etiam ipsam Reginam, vt quæ iniquissimè & ad morem improborum tyrannorum regia negotia administrasset. accusabant quidam quod ea procurauisset Regem trucidari propter libidinem, cum alterius viri amoribus ac desiderio capta esset. nam multi pleraque eius Reginæ facinora criminabantur, cuius causa fuit non semel apud Britannos agitata. Copiæ igitur Scotenses sæpe commissis minutis prælijs inter se dimicant, atque aliquando tam atrox, tamque cruentum commissum est vt plures septingentis ceciderint ex iis, qui Reginæ partibus aduersabantur. missæ sunt duæ regiæ triremes tamen, quæ Belgicam legationem ad Icium vsque comitarentur, quæ reduces tria Gallica nauigia captiua cum multis vasis vinariis plenis in Britanniam adduxerunt. allecti sunt Britanni milites ad ea capienda vini suauitate, cum parum vini omnino in Britannia bibatur. nam potus est Britannorum ceruisia, vel Bira, vel Hops, è lupulis herbis confecta, cuius quædam copia nascitur apud Belgas. Sed neque Britannia quidem prorsus erat tranquilla, cum Ibernienses partim veteri odio in Britãnos, perpetua cum sit inter homines vtriusque insulæ maleuolentia, est enim Ibernia insula à sinistro latere Britanniæ magis ad occasum; partim propter religionis dissidium collectis quibusdam copiis in Britanniam irruperint. villas concremarint. homines trucidarint. ingentem prædam auexerint. Vexabatur etiam Lituania, nullaque dabatur quies à perpetuis bellorum molestiis, quippe cum arma vbique exercerentur, frequentesque fierent vtrinque incursiones. nam Lituani Smolengum Moschouitarum oppidum concremarant. oppida rursus Illam & Sussam magna ex parte deuastant atq; obsident. circiter tria millia Moschouitarum trucidant, quos palantes in agro inueniunt. Turcæ quoque in finibus Pannoniæ nullum genus insidiarum ac fraudum transmittunt. Purpuratus Albæ regalis veritus ne fierent induciæ antequam aliquid ipse prædaretur pro Turcica auaritia, auiditate, atque adeo ingluuie, conuocat equitatum è finitimis præsidiis, qui prædabundus ac populabundus in fines Pannonicos incurrit. factus certior Palodæ præfectus accit Pappæ ac Rispiæ præsidia. per noctem magna celeritate vbi esse hostem perceperat, contendit. prælium committit. circiter trecentos trucidat. reliquos qui erant plures octingẽtis, in fugam vertit. nec multo post eam victoriam inuaduntur mille equites bellicos apparatus ad Pappam comitantes à Turcis erumpentibus ex insidiis. apparatus dum pugnatur importatur, at è pugnantibus Cæsarianis ceciderunt ferè quadringenti. Aurantius vbi sibi dictus fuisset dies per præconem, manifesto ac palam obnuntiat ac protestatur illam citationem nullius esse ponderis habendam, quia neque citaretur pro legibus regionis, neque legitime procederetur, neque iudex esset idoneus Albanus eques Tosonii ordinis, tamquã esset ipse Aurantius. neque se posse acciri nisi ad principem equitum Philippum Regem nimirum. Pollicetur denique se appariturum apud Cæsarem & electores Imperii, atque ad alium quemuis idoneum iudicem accessurum ad causę suæ defensionem, & ad reddendam æquissimam rationem omnium suarum actionum. Albanus contra, has leuissimas esse rationes inquit, & ridiculas tergiuersationes, quoniam vellet per has ambages iudicium deuitare. Cæsar vbi sibi allatæ sunt literæ de mercimoniis & pecunia à Palatino intercepta, ad illum literas dedit, quibus monebat vt mercimonia & pecuniam restitueret mercatoribus, quare is merces quidem mercatoribus reddidit, sed pecuniam retinuit, quam factam esse suam dicebat iure vectigalium, quia non modo non esset solutum portorium, sed neque patefacta quidem à conuehentibus. Visus est tamen quandam spem dedisse, quod res posset componi. at legationes Cæsaris quę Byzantium cum muneribus conuenerant, vbi purpuratos prius de more conuenissent, muneraque obtulissent, ac post conuocatæ fuissent ad conuiuium sanè lautum & opiparum in regium palatiũ, vbi reliquis legationibus audientia concedi consueuit, post prandiũ in eadem aula perplacidam audientiã assequuntur. Nec multo post oblata sunt Cęsaris munera quę diximus mitti, & vasa præterea multa aurea & argentea, & pocula mirificè cælata, & horologia singularis artificii. precium totius muneris accedebat ad quinquaginta millia nummum. Legationes deinde Selimum consequuntur proficiscentem Adrianopolim, quæ per miram dexteritatem animos purpuratorum sibi conciliauerant per mutuam consuetudinem. Interea Byzantii cum actum esset sepius de induciis cum Cæsarianis legationibus, Selimus Adrianopolim iturus iubet rem transigi cum primariis purpuratis, qui omnes postea Adrianopolim profecti inducias in octennium concludunt, quia bellum Arabicum non leuiter infestabat animum Selimi, qui propter insolentiam purpuratorum ab illo defecerant, & arma aduersus tyrannos sumpserant: quarum induciarum hæ fuerunt conditiones; Vt induciæ per octo annos per-

Scotiæ seditio.

Britãnorum potio.

Iberniæ bella.

Aurãtij protestatio.

Pecunia à Palatino retenta.

Induciæ Cæsaris & Selimi.

durarent. vt quisque teneret quæ acquisiuisset per vltimum bellum Pannonicum. vt in ijs induciis inclusi essent Veneti & Ioannes Rex Transyluaniæ. Vt agrestes, qui tributum Turcis quotannis & Cæsarianis dissoluebant Turcis tantum dissoluerent, eosque dominos haberent. deinde manum exosculati, acceptoque diplomate vt tuti in patriam redirent, vna cum Abrahamo Turcico oratore Iuliobonam redit ad Cæsarem. at vero Gallorum Rex vt suas vires adaugeret, mittit in Italiam Alexandrum Rangonium, Sarram Martinengum, Æneam Pium, qui omnem quem possent equitatum colligerent, & multas cohortes peditum, quo tempore octo millia Vgonotti in Allobrogibus properabant castra cum Condæanis coniungere traiecto iam Rhodano ad oppidū Tinurtium. sed postea iter conuertunt ad obsidendam Granopolim vt exercitum regium ab impediendo itinere Raitronum reuocarent, cum Andiensis quoq; infestaret Vgonottos, qui habebat in castris circiter triginta peditum, octo equitum millia. atq; non parum animum Regis infestabant vires Aurantianæ in Belgio finitima regione, qui aduersus Albanū arma sumpserat multis adiuuantibus principibus, qui palam profitebatur se nolle aduersus regem pugnare, sed arma sumpsisse ad liberandam eam prouinciam crudelitate Hispanorum ac tyrannide, cui cum nouam religionem palā profiteretur, non deerant multorum auxilia. Sed quoniam multos timeat necesse est, qui sic à multis timeri velit, illam tantam Albani seueritatem neq; præsentes, neq; absentes sentiebant aut audiebant æquo animo, quare dicebant alterum cyclopem in Belgium ingluuiem insatiabilē importasse, cū homines impuri & nefarii assiduè caperētur, vt erentur uiui, trucidarētur, ad supplicia per præconem accirentur. facultates fisco addicerentur, bona diriperentur, capti torquerentur, profugi relegarentur, & condemnarentur perpetui exilii. Hæc aūt iure fieri vi debātur, quia grauibus morbis grauia remedia adhiberi solent, sed tamen consulendum est tempus; vt enim quędam corporis partes per obsequium reuocandæ sunt ad sanitatem, quædam prorsus insanabiles rescindendæ, ne totū corpus in pernitiem trahant; sic in regnis, & ciuitatibus agendum est. nam extrema seueritas inutilis est ut extrema clementia. Qui enim fieri potest vt in humanis corporibus nimius somnus aut nimia vigilia, vel nimia fames, ac nimia satietas mala sit, & quodcunq; mediocritatē excesserit; at in regendis vrbium corporibus nullus error committi possit, in quibus maximè omnium necessaria est prudentia? inde fit ut errores modo in vniuersos ciues, modo in debiliores, modo in ipsos principes redundent. cęptum est agi ab impuris quibusdam hominibus ob eam seueritatem de opprimendo ac trucidando Albano duce, ꝙ illo trucidato neminē seueriorē præfectum inueniri posse censerent, & cęteros præterea duces eius cæde deterritos cautiores fore, neq; tantam ruinā ac deuastationē Belgii procuraturos. eius coniurationis, & suscepti cum scelere consilii princeps, & consultor fuit Carolensis regulus, qui statuerat cum cōiuratis Albanū in quodā cęnobio, quò iturus erat, cum oībus Hispanis obtruncare. aliis erat imperatum vt omnes Hispanos Bruxellis trucidarent. illa coniuratione clā Albano per quendam è coniuratis patefacta continuo missus est per noctem magister castrorū ad capiēdum principem coniurationis. Sed cum non fuisset inuentus, captus est qui munus illud vna erat suscepturus. erat in illis finibus plurimus sermo de coniurationibus, ꝙ omnes cupiebant Albanū tanquam non patrem patriæ, & procurantem quietem auitamq; religionem conseruare prouincię, sed tanquam euersorem, acerrimum hostem, & propè crudelissimam feram irrumpentem in Belgium, de medio tollere. istud commune odium in illum omnium populorum non solum excitatum erat propter extremam seueritatem, sed etiam multò magis quia videretur nimis antiquas seditionum causas, & primarios autores, primosque principes rimati, atque ad imas vsque profundissimasque radices rerum, vt ita dixerim, penetrare. Ille tametsi omnium Belgarum populorum & finitimorum Belgii odia grauissima in se conuertisse intelligit, tamen ne quod indicium timoris edere videretur, multò etiam atrocius in quosdam coniuratos animaduertit. Iubet Anciantio regulo caput amputari, principi eorum qui conuenerant ex Atrebatibus. huic additi sunt sex è primariis illarum ciuitatum viri opulentia & autoritate insignes. his adduntur post paulo duodecim qui coniurauerauerant in caput Albani ipsius. Nec ita multis interiectis diebus, quia Belgium ita afflictum & oppressum esse videbatur, vt liberè respirare non posse sibi appareret, nedum Hispanos non posse eiicere, alia initur coniuratio de trucidando episcopo Leodiensi, omnibusque sacerdotibus, quorum spoliis diuenditis aut impressis in pecuniam vterentur eiiciendis Hispanis in bellicos sumptus. Illo consilio nonnulli armati clam Leodium ingrediuntur. Sed re patefacta per vnum è coniuratis atrocissimè in cæteros sæuitur. Aurantius interea magnis equitum ac peditum copiis collectis, sese accingit ad fines Belgarum hostiliter inuadendos, de cuius consilio Albanus factus certior vniuersas copias Hispanas, præter præsidia tamen Bruxellarum, Namurium versus mittit. duo millia peditum iubet accedere Mastrichium cum quingentis equitibus, quòd intelligeret non contemnendas hostium copias velle Reimburgum oppidum capere. Sed cum præsidiorum Reimburgi virtus egregia enituisset in ea defensione, hostes coacti sunt infectum, atque frustra tentatum negotium relinquere. Enimuero cum Vesellis in vnum conuenirent vallones, qui Brederodensi militauerant, quia iam totum Belgium ferè propter spem auxiliorum aspirabat ad defectionem, cum quibus duo equitum Saxonum millia accederent, qui ab Augusto electore mittebantur, iussus est præfectus Batauorum ad fines eius regionis contendere cum iis copiis, quas haberet, vt maturè consuleretur rebus pręsentibus. Ita vero animi Belgarum erant aduersus Albanum irritati & exacerbati, tantum odium, tantaq; indignatio excreuerat propter illum in vniuersum Hispanum nomen, vt qui armis non possent vindictam vltionemq; suorum suscipere, per criminosos, & contumeliarum plenos impressos libellos tum Bruxellis, tum etiam aliis in locis atque vrbibus sparsos animi sui ardorem testarentur. in quibus omnia crudelia & delira, vt

appella-

Albani seueritas.

Omne quod nimium noxium.

Cōiuratio in Albanum.

In episcopū Leodiensem coniuratio.

Cōiuratio in sacerdotes.

Libelli ƒami nofi in Albanum ſparſi.

appellabant, Hiſpanorum facinora continebantur, per quę conabantur legentium & populorum omnium animos aduerſus Hiſpanum nomē concitare, proponebantur enim quæ contra antiquā libertatem & priuilegia patriæ geſta eſsent ab Hiſpano, omnesque ſeditioſis adhortationibus excitabantur, cum eadem breuiſſimè dicerentur omnibus vbique Belgis eſse expectanda. nam quicunque bona haberent, eadem parati dicebantur pericula. proponebatur enitendum eſse perpetuū ſeruitutis iugum excutere, quod & præſentibus, & omnibus poſteris parabatur. iactam eſse aleam in præſenti de omnibus patriæ iuribus, niſi maturè occurratur. de libertate, de religione, de facultatibus, de ſalute cariſſimorum, de auitis laribus, de bonis omnibus, quibus Albanus auariſſime immineret. neminem virum fortem vel bonum vel ſapientem poſse appellari, qui patriam laborantem deſerat, aut qui breuitate miſeriarum retardetur deterreaturq; à diuturna felicitate ſibi ac ſuis poſteris expetēda. oportere omnes fortiſſimè arma capere aduerſus communem hoſtem patriæ, crudeliſſimumque tyrannum. nam quamuis nullum prætermiſſum eſt induſtriæ, diligentiæque genus ad tanti ſceleris autores inueſtigandos, tamen nemo vnquam fuit inuentus.

Moſæ deſcriptio.

Quæ dum inueſtigantur, nuntiantur magnæ hoſtium copiæ è Germania ad Motam fluuium contendere, qui in monte Iura ortus apud Sequanos, quos diuidit mons ille ab Heluerijs per Belgium decurrens, alluensque Menapiorum regionem mox in mare occiduum ingreditur. Albanus ratus traiectum vtiliter poſſe impediri, iubet caſtrorum magiſtrum cum quinque cohortibus peditum illuc properare. Imperat etiam Sanctio Abulenſi cum duabus cohortibus Hiſpanorum & quingentis equitibus prælium committere cum hoſte, quem inueniſſet ad Maſtrichium, quod fit diligenter.

Germanorū clades.

certatur acriter vtrinque. hoſtis denique virtute Hiſpanorum ſuperatus ad Daſeram, illud eſt nomen loci, in regione Menapiorum profligatur. cæſi ſunt ex hoſtibus circiter mille & quingenti, ex Hiſpanis ad quinquaginta.

Coniurationis in Albanum ſeries.

Capti quidam inſigniores, è quibus Albanus per tormenta omnem ſeriem atque ordinem inſidiarum, quæ ſibi parabantur, extorſit, & rationem coniurationis. ea erat huiuſmodi, vt vbi Albanus in cænobium Bruxellis conueniſſet ad expurgationem à peccatis per celebritatem paſchalis, coniurati cum armis & malleolis circumuenirent cænobium, ac flammas ſubijcerent, & cænobium cum omnibus qui ineſſent concremarent. trucidarent Hiſpanos è flammis effugientes, at Belgium ab Hiſpanis liberarent. coniurationis præcipui autores Belgæ fuerunt Carolenſis & Ritiacius reguli. euaſerunt ex illa clade multi, qui ſe Vezellas recipiunt ad reliquas copias Aurantij, qui cum multis Germanis principibus iter ceperat Buſaterorum regionem verſus.

Copię in Albanum.

In hunc miſerat Albanus Comitem Megenſem cum Hiſpano peditatu, & Aremburgenſem cum duobus millibus equitum. Germani enim accepta clade minimè territi, ſed potius irritati, quod illam calamitatem non è virtute hoſtium, ſed potius ex imperitia rei bellicæ illorum accidiſſe putabant, qui prælium temerè commiſiſſent, multa caſtella & pagos capiunt, quod rem Hiſpanam non mediocriter afflixit. Illud Albano ſanè moleſtiſſimum videri cœpit, quod tanto pere in dies ſuccreſcerent hoſtium vires, quippe cum Nicolaus Neoſtatenſis Comes cum quatuordecim vexillis peditum & duobus equitum in regionem Menapiorum adproperaret; atque Ludouicus Nanſienſis è Germania immineret finibus Buſaterorum cum decem millibus peditum ac tribus equitum. qui iam ad oppidum Vneddam caſtra muniuerat. His tot, tamque multiplicibus exercitibus nuntiatis Albanus, quia ſciret magnis copijs opus eſſe tantis viribus ſuſtinendis, cœpit ſuas vires & ipſe colligere.

Copiæ Albani.

Cenſæ ſunt octoginta cohortes Germanici Hiſpanique peditatus. Collecta quadraginta vallonum vexilla. equites leuiores galeati mille & quingenti duce regulo Horcaumeo, ac totidem ſub imperio Naurenſis reguli. His copijs collectis & cenſis mittit vallones equitatumque Sequanum vt cum ijs copijs caſtra coniungerent.

Vedemū & Danū oppi. capta ab Aurantio capta.

Ludouicus tempus non amittendum ratus Vedemum & Danum oppida ſita in quadam palude non procul à mari inter ſe finitima vi armorum expugnat. Albanus veritus ne ſi ſpatium temporis accommodatum his muniendis concederetur, plurimum poſtea detrimenti rebus Belgicis inferrent, ſtatim mittit Megenſem Comitem cum altera parte copiarum ſuarum, & Tertium Sardiniæ, tres cohortes Tertij Inſubrum, Italos ac Hiſpanos equites galeatos quingentos, quinque cohortes Arembergenſis, quatuor è tribunatu Lamburgenſis ad illa oppida recuperanda, quæ cum eſſent adhuc debilia antequam munirentur, omnino aduerſus ingentes vires defendi non poterant. Ludouicus his captis Gruningam oppidum inuadit, ſed ob virtutem defenſorum negotio fruſtra ſuſcepto cogitur illam oppugnationem deſerere. Georgius Vanhellius cum ingentes copias propter auxilia ducis Veſonum haberet, Lingæ tranſitum occupat: hos protegit, ne hinc ab Aremburgenſibus copijs, inde ab Hiſpanis circumuenirentur. Albanus tamen vel inter hos tantos bellorum motus, inter tot initia cædium, deuaſtationes prouinciæ, ſemina incendiorum, cum vndique arma, litui, tympana, tormenta obſtreperent, vbique circumſonarent bellici tumultus, tamen non minori cura tenetur inueſtigandi bona coniuratorum, quę fiſco addiceret, neque vel tantillum à primo conſilio retrahitur, quare maleuolis locum relinquebat facilem & ſuſpicionis plenum quod magis ad propriam, quàm ad regiam vtilitatem præeſset Belgio.

Albano contumeliæ ab hęreticis obiectę.

Enimuero cum Albanus haberet in caſtris decem millia veteranorum peditum maiori ex parte Hiſpanorum, duodecim Germanorum, totidem vallonum multos cataphractos, multos leuioris armaturæ equites, efficiebatur vt his viribus fretus parum curaret copias hoſtium, poſſetque vel ad res leuiores animum deflectere. publicè per præconem pronuntiantur eorum nomina, qui vel religionis cauſa ſolum verterant, vel pecuniam collegerant in ſtipendia tumultuantium, quibus dies dicitur, ac proponitur certum tempus ad apparendum, diluendaſque criminationes & accuſationes. Proponitur pœna perpetui exilij atque bonorum fiſco addicendorum, niſi omnibus qui è patria profugerant per ſuperiores ſeditiones niſi

sese magistratio obtulerint intra statutum spatium. Sed metu acerbitatis & suppliorum nemo fuit qui æquo animo pateretur se patria & bonis priuari potius, quam se eius arbitrio committere. Scythæ interea magnis viribus collectis repentinis incursionibus populabundi fines Tauroscytarum adoriuntur. multos mortales in seruitutem abducunt. pecudes abigunt. pagos succendunt. obuia quæque ferro ac igni deuastant. Palatinus his auditis prædationibus collecto magno globo equitum hos ad prædam recuperandam insequitur. propius accedens extremam aciem trucidat, quibus in fugam versis omnem prædam recuperat. Ludouicus Nansiensis audito Hispanarum copiarum aduentu in regionem Busaterorum contrahit copias ad pagum Eritemuerminum, atque cum Hispanus peditatus suisset coniunctus cum Aremburgensibus copijs sese hostibus ostentat. exeunt mille sclopettarii. committitur leue prælium, quod ad noctem vsque protrahitur. noctis aduentu pugna dirimitur, quare ab vtrisque reditum est in castra. Postridie rursus exeunt Hispani ad præliũ, sed hostis longe discesserat, qui dictus est Danum versus iter cœpisse. Hispanæ copiç existimantes hostem in fugam versum diffugere magna alacritate fugientem insequuntur. Hostis intuitus peditatũ sine equitatu insequentem, quia nondum equitatus accesserat, consistit. initur prælium. tam acriter inuaduntur Hispani cum hostis haberet trecentos ferrarolos in castris, vt deniq; fugati profligatiq; sint. certatum tamen fuit vtrinq; per aliquod spatiũ magna virtute ac fortitudine. multi ceciderunt

Hispanorũ clades insignis.

sed plures ex Hispanis. nam fermè quinque millia hominum cecidisse memorantur. capta sunt sex bellica tormenta Hispana cum bellicis apparatibus, multaq; pecunia parata in stipendia militum. omne cælatum argentum Aremburgensis, qui & ipse captus est, & omnes insigniores duces. ex Aurantianis copiis cecidit Adolphus Nansiensis frater Aurantii, & alii quidam. ex Hispanis in ea pugna captis pleriq; e suspendio sunt necati propter incredibile odium in Hispanos, quod facinus adeo indignum visum est Albano, vt partim ad vlciscendas iniurias, tantamque nationis ignominiam, partim vt tria millia Hispanorum, qui erant occupati in custodiis Belgicorum procerum liberaret,

Hispani suspẽdio necati multi.

Alba niultio

statuerit multos Belgas afficere extremis suppliciis. ac primum decem & octo insignibus viris imperat capita amputari, inter quos duo fuerunt fratres Andelotus Vuinglienus, & Turlonius Cocchius reguli Battemburgenses, qui cum sonitu tympanorum & musicorum instrumentorum ad locum suppliciorum extra vrbem accesserunt. reliquorum capita palis sunt infixa, sed horum duorum sunt humata. Vix intercesserat vnius horæ spatium post cladem ab Hispanis acceptam vbi accessit cum equitatu Curtius Martinenghus, post cuius aduentum Hispani exeunt in hostem denuò. intromittuntur clam in oppidum quatuor cohortes peditum & nonnulli equites, cum iam tumultuari quidam viderentur. Albanus Horneum & Agamontium Gandauo Bruxellas adducendos curat, quibus profectis Albani sententia pronuntiatur vt caput publice illis amputetur, quę lecta est ita se habens; Illustrissimus & Excellentissimus Ferdinandus Aluarecius Toletanus Albanus Dux, prorex Philippi Regis cum summo Imperio in his Belgarum regionibus, viso criminoso processu inter procuratorem eius maiestatis actorem & cōtra principem Agamontium captiuũ reum. visa item informatione præfati procuratoris & omnibus scriptis oblatis, & ipsius Agamontii cōfessione, defensionibus, scriptis diuersi generis ad suam expurgationem. visa etiam culpa ipsius Agamontii processus, qui læsæ maiestatis & perduellionis crimen commisit, cum fęderationis coniurationisque fautor fuerit Aurantii, ac reliquorum procerum harum regionum, cum præterea fœderatorum defensionem sibi receperit ac depopoſcerit, cognitis item multis erroribus commissis in Belgica administratione aduersus conseruationem sanctæ catholicæ fidei cum seditiosis ac rebellibus ciuibus. cognitis etiã aliis criminibus, quæ in ipso processu cōtinentur, datum est procuratori omnes cōclusiones suas vt probaret Albano, omnibusq; suis consiliariis, idcirco declarat prædictũ Comitem cōmisisse crimen lęsę maiestatis & perduellionis, atq; vt in hominem huiusmodi gladio sæuiendũ esse. cuius caput in loco publico sublimiq; ponatur vt conspiciatur ab omnibus. Ibi autẽ tãdiu consistat, quandiu Albano placuerit, aut aliud decreuerit. statuitur ne quis inde auferat sub pęna capitis. prçterea decernit vt omnia eius bona fisco addicanẽ cuiusuis generis, oẽsq; rationes, iura, feuda hęreditares ad illũ spectantes vbicunq; locorũ illa reperta fuerint. Bruxellis pridie non. Iunij

Albani sentẽtia cōtra Agamontiũ & Horneum.

At Galli Parisienses, qui antea decies centena millia nummum Regi contulerant per spem rei benegerẽdæ, euellendorumque semitium hæreseos, eam pacem ægerrimè tulerunt, quæ tamen non fuit diuturna. nam Vgonotti ne solis suis viribus regiæ potentię non possent resistere, vel arma Turcarum & orientis in Galliam vltro excitanda esse duxerant. missæ sunt itaque legationes Byzantium, quæ illum Imperatorem sempiternum hostem christiani nominis ad euersionem Galliæ inuitarent. actum est cum Mahometto purpurato viro callidissimo, & ab æquitate nō alieno, de Vgonottis in fidem ac tutelam Imperatoris admittendis, qui vbi cognouisset eos in Regem religionis causa arma sumpsisse, valde cōmotus est aduersus vel ipsas legationes. addebatur literis principum legationum, quæ ad Imperatorẽ scribebantur, quòd Vgonotti tumultus etiam erant in Germania excitaturi, quando ita commodum esset Imperatori, vt suos fines ex ea parte facilius posset dilatare. se vexaturos etiam Hispanum Regem quoties Turca in eum aliquam expeditionem suscepisset, neque omnino inutiles fore clientes illi Imperatori. Istud sibi facilè futurum, quod nō ipsi solum, sed plerique præpotentes Germani principes eandem rationem religionis complecterentur & fouerent, qui possent Imperatoris Christiani omnia consilia aduersus Turcas suscepta impedire & infringere. respōsum est, Vgonottos tam esse abiectos, vt supremus orbis terræ Imperator negotium se indignum putet & rebelles & impios fouere, qui etiam nolit ad tam humilium hominum amicitiam deflecti. neque tamen certam fidem eorum posse cẽseri, qui vel suum Regem ipsorum oppugnent. Turcas cum principibus ac regibus negotiari solere at non cum subditis aut seruis regum.

Vgonottorũ nequitia.

gelimi nobi le responsũ

Senten-

Sententiam illam, vbi recitata fuisset, visus est Agamontius æquo animo atq; intrepido tulisse, qui dicitur magis commotus fuisse vxoris & filiorum calamitate, quàm suo ipsius infortunio, cum illis præter vllam suam culpam in miserrimam inopiam rerum omoium bonis omnibus fisco addictis & proscriptis necessariò incidendum esset, quod certè non leue magis erat supplicium inter opulentiam præsertim educatis, quàm etiam mors ipsa. Dicitur idcirco literas scripsisse antequam cęderetur, ad Philippum Regem, quibus filiolos & afflictam, innocentissimamque vxorem summo studio commendabat. eas literas consignatas Iprensi episcopo committit. rogat vt ad Regem perferendas curet. deinde à peccatis expiatur, interque celebrata sacra Eucharistiam sanctissimam sumit, quod ipsum fecit etiam Horneus.

Agamontius & Horneus Eucharistiã summunt.

Postridie tabulatum eminens ex asseribus extructum mane visitur, quod erectum est per noctem tectum nigris pannis. statuuntur duę columnę quæ ferrum haberent in summo præacutum tanquam clauum, & puluini ad iusa capita reponenda; quibus ita paratis prior Agamontius adducitur sub meridiem a magistro castrorum, & duce Salinẽsi tanquam principibus satellitum cũ suo peditatu comitantibus sacerdotibus & episcopo Iprensi. erat indutus Agamontius serica veste purpurei coloris, at superius vestẽ nigrã gestabat auro intertexto, & nigrũ pileũ cũ crista nigris cãdidisq; plumis intermistis. manus erant solutæ ac liberę, non sequebatur eum carnifex de more, cum adesset tantum præfectus satellitum ordinarius in equo sub tabulato qui dextra virgam rubram gestabat. Carnifex latuit sub tabulato donec Agamontius pontem ascendisset, qui paucis cum magistro castrorum & episcopo communicatis superiorem vestem sponte ex humeris deiecit, seque in genua procidens deflexit. exosculatus crucem ab episcopo oblatam deiecit pileum, constantissimoque animo ictum carnificis expectans paulopost cæsus est.

Agamontij Cædes.

Infinita propè multitudo in forum nundinatum vndique confluxit ad hoc tam miserabile, tamque inusitatum & inauditum spectaculum, quod nemo certe siccis oculis spectare potuit, cum nunquam auditum sit principes in morem priuatorum publicè trucidandos datos esse carnifici, & capita illorum ita exposita fuisse spectanda. adductus est breui & comes Horneus vbi Agamontij cadauer tractũ, & tectum sub pano nigro fuisset in alia parte tabulati. erat Horneus nigro colore indutus; qui locutus pauca ad eos qui circunstabant, deiecta veste sponte in genua procidit. capitis integumento sibi oculos velat. manibus iunctis ictum carnificis constanter ac forti animo expectat.

Horneus Cęsus.

Decisa vtrisque capita columnis sunt imposita. vbi per tres horas fuerunt, ac postea cum cadaueribus ad sepulturam sunt concessa. Viginti cohortes Hispanorum, quæ illos adduxerant, mæstæ ac lacrymabundæ recedunt uisa constanna insignium ducum & tanta fortunæ mutatione.

Agamontij filij.

Habebat Agamontius octo filios mares & tres fęminas. qui omnes cum matre relicti sunt in summa paupertate bonis omnibus ereptis & proscriptis. Vxor Agamontij tanti casus impatiens cum pręter dignitatem aut commissa repente facta esset mendica è principe, cum tot miserabilium filiorum calamitatum cumulos prospiceret, cũ maritum tam miserabili & lugubri morte amisisset, tanquam altera Niobe attonita constitit, ac postridie eius diei extincta exanimataque est. Vna rursus è filiabus nubilis forma præstantissima cũ in tantas miserias se incidisse per id ætatis cognouit, ipsa sibi mortem consciuit. filij itaque omnes in perpetuis lacrymis versabantur, cum tota domus tam repente cædibus & miserijs repleta esset.

Vxoris Agamõtij mors & filiæ nubilis.

Philippus rex. in cuius animum tantum credulitatis non inciderat, cum non posset sui ministri factum improbare, neque tamen non nimis atrox duceret, voluit omnino aliquo pacto corrigere pro regia mansuetudine ac benignitate. commotus igitur misericordia, quæ facta sunt non reuocat quidem, sed certam pecuniam stipendiorum nomine adolescentulis assignat in annuos sumptus & alimenta, cum veniret in memoriam beneficiorum ad Agamontio acceptorum.

Belgarum moor i Agamantium.

Tantum verò fuit Bruxellensis populi studium, tanta, tam communis omnis sexus & ætatis, tam singularis in Agamontium beneuolentia, vt magnus fieret concursus in templum Diuę Clarę vbi sepultus fuerat, omnisque ciuitas Agamontij tumulum multis cum lacrymis complecterentur & oscularentur, precarenturque pro eius animę quiete & tranquillitate tanquam pro patre patriæ. Dicitur Albanus quoque ipse viso tam miserabili spectaculo, cuius autor fuerat, lacrymas continere non potuisse. At certè tantum odium omnium Belgarum & finitimarum longinquarũque gentium ob inusitatum facinus in ipsum Albanum exarsit, vt nisi ante hunc casum ingentes vires comparasset, vniuersa Bruxellensis multitudo in illum impetum fecisset, eumque trucidasset. Non enim terrorem, sed opinionẽ inauditæ crudelitatis & incredibile vltionis desiderium per illud factum animis mortalium iniecit.

Crudelitas nõ terret tã tum, quàntũ irritat ad vltionem plerũq; mortales.

Nam acerbitas inusitata & grauitas suppliciorum, & quæ contumeliæ in principes præcipuè inferuntur, non putandæ sunt terrere, sed potius irritate animos cæterorum mortalium, & præcipuè principum. Illud cum cognouisset periculosum esse princeps sapientissimus Carolus Quintus imperator, non trucidauit Federicum Saxoniæ ducem religionis reum, & armatum, & contra imperiũ arma gestantem, & cum multis coniuratum in caput imperatoris. neque omnia bona eripuit, sed quæ tantum visa sunt posse ad insurgendum denuo inuitare. neque Lantgrauium quidem vlla contumelia affecit, sed tantum in maximum discrimen imperij incidit, quia nimis diu captiuos detineret. cum illi fugere vel ægrotanti per noctem cum maxima trepidatione hac ipsa de causa necesse fuerit. Nemo est enim quin ęquo animo sibi à sapiente & bono principe & clemente imperari ferat, cum auari & crudelis imperium omnibus sit molestum, nec nisi violenter feratur. natura enim postulat vt meliora vbique dominentur.

Macedonis Regis clemẽtia.

Laudatur idcirco Macedonis facinus, quem hortabantur quidam ciuem propter maledicta obtruncare, quem ille clam missis muneribus laudum suarum præconium reddidit. cum diceret, se meliorem fuisse medicum, qui sanitati restituerit ęgrotum, quẽ illi interficiendum censebant. nam dexteritas & clementia & liberalitas principis facilius domat animos mortalium, quam vlla vis seueritatis.

Antiochi clementia.

Præclarè igitur Antiochus aduersus Iudæos belligerãs

petentibus

Antiochi clementia.

petentibus septem dierum inducias ad quædam solennia, non solùm inducias concessit, sed etiam tauros pulcherrimos auratis cornibus misit ad sacrificia, & alia munera adiunxit, qua liberalitate, munificentiaque Regis victi Iudęi post solennitatem censueuerunt non esse turpe tam magnifico tamque sapienti Regi parere, quare tota ratio belli contopita est. Sed quia Laschus copias, Scytharum, Prutenorum, Tauroscytharumq;, vt diximus, regionem populantes profligasset, qui erat præfectus cum summo imperio copijs Sidoniæ Regis, Selimus id factum grauiter tulit, quare iubet oratorem Polonum, quem rex miserat Byzantium, in custodias tradi, quoniam rex ille amicos Selimi, populos præter leges pacis cũ Polonis infestasset. Dux autem Pharodinensis collectis copijs conatur Treciam Faltnanum, aliasque nonnullas vrbes maritimas finitimas oceano occupare. Illæ vrbes cum vellent libertatem defendere, tanquam liberæ, mittunt oratores ad Cæsarem expostulatum de eius Ducis iniurijs, atque Cęsaris dexteritate & prudentia ita factam est, vt vniuersum hoc negotium sit compositum, & omnis controuersia sedata. Albanus post Agamontij cædem iubet eius à se-

Seueritas Albani.

cretis viuum ab equis quatuor in partes distrahi ac diuidi, alios quatuor viuos comburi. Illis tam atrocibus spectaculis visis, quæ quotidie edebantur, alij conscientiæ stimulis exagitati, alij vel sirę innocentiæ diffisi, ne in tam grauia pericula per fraudes & insidias occultorum inimicorum aut inuidorum conijcerentur, cogerenturque per tormenta fateri, quæ nunquam commisissent, aut excogitassent, diffugiunt ex omnibus Belgarum ciuitatibus, atque extórres patriam & omnia bona relinquunt. at nouæ religionis copiæ, quæ clade illa superiore insigni Hispanos affecerant, cum consisterent è decem millibus peditum, & mille & sexcentis equitibus, nondum castra mutauerant, vniuersamq; regionem incursionibus infestabant, quare missus est eò comes Erbestainus tribunus cum suis cohortibus, & Tertium Insubriũ, & Dux Vessonũ cum mille & sexcẽtis equitibus, & regulus Ambernardecius cum equitibus quadringentis. accessit & Cepintus Vitellius cũ magna manu nobiliũ Hispanorum ac Italorum, qui dictus est magister castrorum pro cæso Aremburgensi ad eam expeditionem. In regione itaque Busaterorum assiduis propè minutis prælijs pugnabatur cum præsi-

Gruninga obsessa.

dijs Gruningæ vrbis, quam copię Nansiensis obsidebant. Erat illa vrbs munitissima & annona & omnibus bellicis apparatibus instructa. Hi in paludoso loco sese aggeribus & fossis militaribus vallauerant, qui neq; ab equitatu infestari possent, neque expugnari, nisi per summam difficultatem. Cęsar auditis his tantorum bellorum motibus in finibus Belgarum & Germaniæ, mittit nuntiatum

Cæsaris edictum Nãsiẽsi. & Responsum.

Nausiensi vt arma deponat. Secus facienti, proponit penam perduellionis. Ludouicus respondet se non posse istud facere, nisi prius factus esset certior Aurannius frater, cæterique principes omnes fœderati, ad quos illud factum pertinebat, quos pollicetur se breui certiores facturum. Postea vniuersum suum exercitum, qui constabat è sexdecim millibus armatorum partim mercenariorum, partim transfugarum Belgarum, in duas partes diuidit: vtraque pars non procul à Gruninga consedit. pugnatur quotidie, vt dixi leuibus prælijs, in quibus superiores erant plerunque Hispanæ copiæ. nã pręter id quod vrbs esset egregè munita rebus omnibus necessarijs, tum virtute comitis Megensis strenuè defendebatur, qui erat in præsidijs cum octo cohortibus Germanorum & mille Hispanis; ineratque Curtius Martinengus dux strenuus cum trecentis equitibus. erat inanis obsidentium labor, vt apparebat, qui multis tormentis concussam vrbem amplam & munitissimam conabantur expugnare, cum nullibi via aperiretur ad inuadendum. expectare vt sponte dederentur, nimis erat insulsum, magnis pręsertim copijs Hispanorũ in finibus Belgij existẽtibus. Cepinius cõtrà omni studio copias contrahit. cum suis Gruningam accedit; vt eiectis inde hostibus obsessos liberaret. Albanus omnibus rebus necessarijs comparandis intentus, insidiis in opportuna loca distributis, petit Regis nomine à duce Menapiorum, vt in quatuor è suis oppidis Hispana præsidia admitterentur, ne subditi possent cum hostibus conspirare. illud quamuis durum videbatur Duci, potentioris principis arbitrio sua oppida committere, cum Reges in alienis occupandis non seruent ad vnguem plerunq; æquitatem, pro quibus etiam pugnant, nihilq; incertius sit, quàm regum voluntas in regnis & imperijs præsertim, ac munitionibus restituendis; tamen quia non posset. vel si maximè vellet, ingentibus copijs resistere, quod armato Albano non erat tutum negare, concedit. His munitis constituit Albanus exire in apertum, & hostes collatis signis, si aliter non posset, eijcere è Belgio, direptis igitur oppidis, coniuratorum fisco addictis ac munitis Hispanis præsidiis, constructis pontibus & lintribus apud Molducchium ad copias aduersus hostem traiiciendas iter capit cum decem ac septem cohortibus peditum Hispanorũ, vt cum suis viribus aliis coniungerentur. Postea transit in regionem Menapiorum cõtendens ad vrbem Nimegam amplam & opulentam, cum iussisset Molducchii antequam discederet, edictum promulgari ad quęstionem spectans, quod idem fuit initium tantarum calamitatum. promulgatum est & Atuacuri, & in aliis vrbibus nemine contradicen-

Quæstio Hispana Molducchii promulgata & alibi.

te, vel repugnante. Enimuero dum variis in locis Gallię hinc à regiis copiis, inde ab Vgonottis res bellicæ modo parantur, modo dècertatur, quod & fiebat in finibus Belgarum, visi sunt tres soles in vrbe Theodosia siue Caffa vt vocant, non procul a Bospoto vel cimeriis angusthis, atque in vniuersa regione Trapezuntia, quod accidit hora tertia diei cœlo sereno & claro, cum arcu supra hos qui ad tres horas perdurauit, deinde alius ad orientem, alius ad occasum recessit, tertius solitum cursum peragens peruenit solito tempore ad occasum. nec multos post dies in eodem cœli loco hora quarta noctis visa est crux, magna quædam stella, & luna, præter omnem credulitatem splendentia, cum crux, & stella, nihil minus luna lucerent, quę ad auroram vsque perdurarunt. illud variè explicatum fuit ab iis, qui rerum futurarum se coniectores esse profitebantur. nam portendi deuastationem imperii Turcarum plerique vaticinabantur. interea Vgonotti vrbem amplam & opulentam Beauuois per insidias capere nituntur, cum paulatim multi eorum catholicorum nomine ingrederentur

gredererentur. ſed re patuefacta omnes ingreſſi trucidantur. quo tempore gubernator portus Santo
num Gernacius regulus cum exiſſet ad quædam negotia, velletque in vrbem reuerti cum cohorte
peditum ad vrbis præſidia, excluditur ab vrbanis Vgonottis, cum profiterentur ſe ſine exteris præſi-
diis Regi poſſe vrbem defendere. at Pariſienſes quod Germanarum copiarum aduentum in caſtra
Vgonottorum intelligerent, veriti ne vires omnes Lutetiam conuerterentur commeatum deferunt
in vrbem, eamque in locis opportunis foſſis & nouis aggeribus muniunt. Condęus autem vt ſuæ co-
pię commodius caſtrmetarentur, quia non infeſtabatur à regiis, illas in plures partes diſtribuit cũ
ipſe ad Officerdam, ſiue Offeram cum phalange conſtitiſſet. nec procul ab ea Andelottus cum
raitris, & Amiras cum duobus millibus equitum Sciatilione ſuo oppido, poſt captum Bleſiacum,
quod oppidum ſe Condęo neceſſario dedidit, ſaluis præſidijs & impedimentis, cum ciues decem mil
lia nummum dediſſent ne diriperentur. captus eſt paulopoſt Æneas Pius ſerini cum ſuo equitatu
ſtationem habet, qui locus erat principis cuiuſdam Vgonotti. nam cum duos è primariis oppidi ce-
piſſet Æneas poſtridie ante lucem affuit è caſtris Condæanis oppidi regulus cum mille & quingen-
tis raitris, qui totam noctem equitauerant, qui caſtellum ingreſſi cęſis ſexdecim galeatis Pij,
multisque captis ipſum quoque capiunt poſt diuturnam defenſionem. captus eſt & tribunus rai-
turum à vicario Pij, qui paulopoſt ex vulnere accepto obiit. nec multo poſt accedentibus nouis auxi
lijs regijs oppidum recuperatur fugatis Condęanis. multa leuia certamina propinquis his exercitibus
committebantur, cum modo ad hos, modo ad illos victoria inclinaret. at regina quoniam inter re-
gios proceres natum eſſe in caſtris non nihil controuerſiæ intelligeret, cũ etiam inſidias in Andien
ſem filium patefactas fuiſſe, decreuit accedere in caſtra, vt his tantis rebus aliquam moderationem
adhiberet. Condęus ad eam Odum Colignium mittit, qui Card. fuerat Sciatilioneus, cum alijs quibuſ
dam proceribus vt cum ea ageretur de pace: qui non valde gratum reſponſum accefferunt, quod pa-
rum videtur pacem optare, qui regiam benignitatem noluiſſent admittere. ad eam opinionem im-
pulerant regem ingentia Pariſienſium promiſſa, cum populus decies centena millia nummum &
amplius in bellicos ſumptus obtuliſſet, at clericorũ ordo octies centena millia, multique alii princi-
pes obtuliſſent auxilia. cenſebat etiam hoſtem Regis non poſſe tot copiis alendis ſufficere, cum plu-
res mille & qu ingentis raitris confugiſſent in caſtra regia, & multa auxilia è Germania à regiis expe
ctarentur. reſpondent denuo repetentibus pacem legationibus nolle regem quidquã de pace audi-
re, niſi vna eſſet religio in vniuerſa Gallia, vnus rex, vnum genus legum. vtile fortaſſe fore vt legatio-
nes Lutetiam accederent ad colloquium Regis. Odus cum reliquis legationibus eã Lutetiam comi
tatur compoſitis diſcordiis caſtrenſibus, atque procul ab vrbe ſubſiſtens regium reſponſum expe-
ctat. at Condęus interea veritus ſi à regiis copiis opprimeretur, ne non pateret locus ad exitum è Gal
lia ſatis commodus, decernit contendere ad loca maritima vt daretur traiectus in Britanniam Arari
fluuio traiecto per pontem apud Sciatilionum Genabum verſus iter facit. huic cum vellet reſiſtere
Auguſtonometanus, qui tranſitum cuſtodiebat, cruentum ſane & atrox prælium committitur mul
tis vtrinque cęſis. vi tamen Condæus penetrauit cum haberet octo equitum millia, ac viginti & tria
peditum, quas copias regiæ maiores paulopoſt ſequebantur. Vgonotti deinde Chiartres vrbem non
ignobilem & opulentam, multisque firmis præſidiis communitam obſidione cingũt, & ſex bellicis
tormentis concutiũt, ſed cum negotium nimis apparuiſſet difficile ob virtutem defenſorũ, relinqui
tur. audiebãtur tñ de pace legationes à Rege, cui legatio deſtinati ſunt ſex è pcerib. primariis. aduer-
ſabãtur huic paci legatio pontificia & Hiſpana cũ nup aucta fuiſſẽt caſtra regia multis auxiliis, q̃ di-
cebãt certiſſimã victoriã ita p ſpẽ pacis è manib. Regis extorqueri. ſed rex & regina ob inſignẽ carita
tẽ annonę dicebãt ſe nõ poſſe ęqs aurib. audire tot lamẽtationes ſubditorũ populorũ, aut regionũ
euerſiones factæ ſunt igitur induciæ in viginti & quinq; dies, atq; pax ita cõcluſa. 1. vt rex ne arma de Pax Regis Galli cũ Vgonotti.
ponat, neq; catholici quos volet. 2 vt intra viginti & quatuor horas Vgonotti arma deponãt poſt
pacẽ publicatam. 3 vt illorũ raitri, & Germani exeãt intra viginti dies è regno, qua via à Rege decer
netur. 4 ne Vgonotti fruantur pacis beneficio niſi reſtitutis omnibus locis quę tenent regiæ obe-
dientiæ. 5 exercitationes religionis relinquẽtur pro edicto pacificationis nulla ex parte coarctatæ.
6 Nobilibus conciones concedentur in ſuis domibus, neque in prouincia eas peteni, niſi in Miran
dolo. 7 Quod ad ſtipendia raitrorum, ipſi numerabunt quadringenta nummum millia, reliquũ
Rex, ſeptingenta millia nimirum, non ſoluet niſi quo breuiore tempore poterit. 8 vt rex mille
equites, & ſex millia peditum ordinarios apud ſe retineat. 9 Rex præterea declarat quod eos vult
quòd bonos, & fideles ſubditos exiſtimabit, obliteratis è memoria omnibus inſidiis ſibi paratis, &
vrbium oppidorumq; captiuitate, cędibus ſubditorum, incendiis templorũ ac domorum, exactis tri
butis & monetis regiis adulteratis, quos in gratiam recipit, permittitq; vt bonis perfruantur pacate,
cum ſuum afflictum populum ad pacem, & concordiam ac tranquillitatem velit perducere. ſed quo
niam venerat in ſuſpicionem Cõdæus dum copiæ dimittuntur poſt ſubſcriptiones per quædam de
lata, ne ſibi pararentur inſidiæ, petit à Rege, & comitiis, vt Genebum ſibi ad tutelam concederetur
dum rex externos milites exceptis Heluetiis emitteret è regno, cum ipſe raitros eſſet emiſſurus, atq;
pro Genabo Bleſiacum illi conceditur à comitiis. cum principes factionis ad ſalutandum regem ac
ceſſiſſent, data eſt opera, vt copiæ dimitterentur. promulgatum eſt pacificationis edictum in vniuer-
ſo regno, quod quædam vrbes ægrè admiſerunt. Non tamen fuit ſine aliqua controuerſia Germa-
nia, quoniam cum alii Gallicis, alii Cõdæanis, nouæq; religionis partibus magis fauerent, plurimũ
inter ſe diſſidebant. nam vbi Caſimirus per regionem Volphangi eſſet tranſiturus promiſerat ſe ſine
vlla offenſione illud eſſe facturum, ſed tamen diripuit, deuaſtauitq; omnem regionẽ pertranſiens.
conſpirauit igitur ad eius rei vltionem cum Gulielmo Duce, qui regiis partibus fauens ſtudebat, vt
filius

filius palatini à suscepta expeditione reuocaretur. arma igitur ab his principibus vtrinque sumpta fuerunt. at Tolosenses nuntium tam molestæ pacis, qui regium edictum attulerat, suspendio necarunt. sed iam ciuitates & castella restituebantur Regi vbique in Gallia, quod non fiebat sine aliquo Vgonottorum tumultu. atque cum rex suos Heluetios haberet pro custodiis, quorum erant ad septem millia, non patiebatur eos longius à se discedere. Cõdęus cõtra nõ satis fidebat regiis promissis, neque uolebat arma deponere cum multas cohortes equitum & peditum circa se haberet veteranorum. Amiras & ipse circa se habet equites & pedites. per quod tempus Lugduni gubernator edictum promulgari iubet vt omnes reformatæ religionis, vt vocabant, homines, qui habitabant in vrbe ab anno. 1560. Ad sua bona tutò redeant, modo quiete & in obedientia regia viuant. ne arma gestent, aut habeãt domi præter enses & pugiones, qui vrbem intrantes dent nomina, quo in albo scribantur, vt artes & uicus & domus cuiusque sciretur, qui neque possint conuenire, neque suam religionem exercere sub pęna capitis & omnium bonorum. vbique arma tractabantur interea, atq; vbique adaugebantur pręsidia, omnesque vrbes tumultuabantur, quæ pro edicto Vgonottos admittere recusabant. ea res fecit vt tardius Condęus loca quædam Regi restitueret, & in primis Montem Albanũ, Arecomicos Pessulũ siue Mompolerriũ, cũ etiã Lutetię & Rothomagi & in alijs locis nõnulli Vgonotti sint cæsi vel direpti. Lutetiæ, vel cõtra quã erat imperatũ, cõcionatores catholici plurimũ inuehebãtur in autores tã fędæ pacis. Ibernia quoniã tumultuari apparebat paulatim, missus est cũ potestate proregia præfectus Hẽricus Sydneus cõsiliarius, q vel antea pfuerat. nã Iberniii tametsi bellicosi sunt, & rerum nouarum cupidi suopte ingenio, tamen quia nulla haberent tormenta, nullosque apparatus bellicos, facile sunt repressi. Germani principes auditis Hornei & Agamontii cędibus, mirificè tristantur. lugubres vestes induunt. Cędium causa comitia indicunt Coloniam Agrippinensem, quæ vrbs est in regione Vbiorũ in ripa Rheni fluminis sita. decernitur in iis comitiis, quoniam in sanguinem principum subditorum Imperio, & affinitate vel fędere cum iis principibus coniunctorum sæuitum esset, tantas iniurias inultas nõ esse ferendas. conquerebantur, seque excitabant inuicem, easdem calamitates omnibus imminere, nisi maturè occurratur. Non videri in Agamontium fuisse animaduersum, cum facultates innocentes, nulliusque sceleris consciæ misellis & innocentibus filiolis sint ereptæ tam inhumaniter, iique ad miserrimam paupertatẽ p summam auaritiam deiecti. Nimis crudele esse filios innocentes luere peccata parentum sceleratorum, nedum innocentium. accusationes fuisse confictas, vt per hanc simulationem Albanus suam auaritiam & ingluuiem expleret. nullum fuisse tantum scelus Agamontii, quàm quòd esset inuisus Albano & opulentus, nimisque se illi confidenter credidisset. cęteros principes & priuatos aut eadẽ ratione trucidatos esse, aut per simulationem ad hoc scelus Agamontii occultandum. sic additum esse sceleri scelus. His tot lamentationibus & contumeliis in Albanum decernitur omnibus suffragiis cędẽ Agamõtii esse vlciscẽdã. Nã Saxonũ Dux, comes Palatinus Rheni, Mocõtiacusq; & alii electores animum statim adiciunt ad equitatum, peditatumque conscribendum. nam triginta peditũ, septem equitum millia decreta sunt. Nansiensis ad Gueningam, vt diximus, castrametatus ab Hispanis infestatur conantibus abbatiam quandam recognoscere. initur minutum prælium, cum Nansiensis copię vellent iter parantes impedire. nã parabant Hispani super cratib. p paludes fossas traiicere, vt equitatus etiam tuto pertransiret. increbrescebat autem leue prælium ita, vt collocatis quingentis sclopettariis in insidiis Belgæ Nansienses in quibusdam domibus, & super ponte ducente ad abbatiam, bis in fugam sint versi. ceciderunt è Nansiensib. plures ducentis, ex Hispanis decem. Ludouicus cum sentiret numerum suorum ita paulatim absumi, idque fieri inutiliter, mittit præconem ad Cepinium, qui nuntiaret sibi optimum videri vt quàm citissime sine diuturna regionis deuastatione cuiuscunque illa futura sit victoria, finis illi bello imponeretur: quare se facultatem facere, si velit, de tota summa belli dimicandi. Responsum est nondum esse, sed cito futuram huiusce rei opportunitatem. expectabat enim adhuc Albanum. Aurantius cum esset apud Coloniam cum viginti & quatuor vexillis peditum, & mille & octingentis equitibus ita auxit animũ comitis Vadembergensis, vt ille Bergam suam vrbem ingressus præsidia à Megensi imposita eiecerit, quo facto indignatus Albanus mittit Sancium Londognium cum Tertio Insubrum, & multis bellicis tormentis ad vrbem recuperandam. Comite eiecto vrbs Regis nomine occupatur, ac præsidia imponũtur. His ita actis Gueningam versus properat explicatis vexillis. cum pauca tormenta essent in castris Hispanis, iussa sunt quædam attrahi Mechlinia in fines Busaterorum cum bellicis apparatibus, & lintres cõuehi ad pontes faciendos. Vbi Albanus cum copijs Gueningam accessit, hostes continuò abscedunt ab abbatia, seque in quandam munitionem recipiunt, & impedimenta Empedemum versus mittunt. Postridie acies idem iter faciunt, quas Hispanus commisso leui prælio insequitur. Nansienses pontes omnes à tergo vel concremant vel rescindunt, cum multa essent traiiciẽda flumina, quæ impediebant equitatum quo minus insequeretur. sic Nansienses copię fossarum, noctisque beneficio sunt protectę. Albanus cognita profectione hostium castrametatur ibidem ad Gueningã, vbi prius hostes consederant. postero die motis castris relictis mille & sexcentis equitibus Gueningæ in præsidiis, hostem ad Seclotem vsque pagum insequitur. relictus est equitatus quo fieret exercitus expeditior, cum illa regio non valde sit equitatui accommodata propter frequentiam fossarum & copiam cęni, quod plurimum est vbique in illis finibus. ibi substitit per biduum, cum ne dissipatos hostes inuaderet, quos confertim cõglobatos & coniunctos cupiebat profligare omnes vno prælio, & vt intelligeret è captiuis quod esset hostis consilium. Interim nuntiatur Albano hostes ad pagum Hiemmingam colligi, quò magnus numerus equitum ac peditum auxiliariorum accesserat. Nam tantum excitatum erat odium apud illos populos aduersus Hispanos, vt omnes tanquam ad com-

Comitia Coloniæ agrippinensis de morte Agamontij.

Decreta ob mortẽ Agamontij.

mune

mune incendium totius & Belgij & Germaniæ extinguendum vndique cum armis conuenirent. Habebat enim in castris iam Nansiensis quindecim millia peditum & mille equites, præter illud, q infinibus Augustæ, alijsq; Germaniæ locis assiduè summa diligẽtia eqtatus & peditatus colligebatur. Nansiensis cum his copijs Amasio fluuio à tergo relicto, qui ortus è montibus Melibocis nõ procul ab oppido Plileo in mare deuoluitur consedit in loco tam munito fossarum, lacunarũq; beneficio, vt castra essent omnino inexpugnabilia, cum possent Hispanæ copiæ in altissimo limo vbique demergi, si conarentur illa inuadere. à latere habent Emdemum oppidum opulẽtissimum, plurimumque faciens ad res bellicas, vnde multi lintres suppeditabantur ad conuehendas res necessarias. Ibi statutum est vt expectarentur auxilia, quæ adducturus erat Aurantius. nam Comes Empe demi quindecim cohortes colligebat, Dux Saxonum Lantgrauius, Argentoratum, Francfordium, liberæ ciuitates aliæ fæderatæ pecuniam & copias suppeditabant. Pollicentur in quatuor menses stipendiorum vadimonia, quæ Cal. Septembris intelligantur. concessa est illa prouincia regulo Clausdestucstatio, vt sexdecim cohortes peditum, & tria millia equitum colligeret Filius Ducis Vessonum colligit duo millia equitum. ab alijs tribunis ad oppidum Carpenam collecta sunt duo equitum, tria peditum millia. multis alijs in locis Germaniæ ingentes copiæ colligebantur, cum neque ex his solis partibus malum Albano immineret, sed etiam è Britannia, cum etiam inde subsidia Nãsiẽsibus copijs pararẽtur. Nã q ꝓfugerãt illuc è Belgio collegerãt tria millia peditũ, suggerũt pecuniã in stipẽdia, qui bona ecclesiastica ibi possiderẽt. arma coempta sunt, & sex tormenta bellica. conducta sunt quinque Britannica nauigia, quibus copiæ traijcerentur in fines Busaterorum. cum his accedũt circiter octoginta nobiles Britanni. at Hispanus orator cognitis his motibus bellicorum apparatuũ in insula, accedit ad reginam. docet inter conditiones pacis hanc etiam contineri, ne armatos exteros ex insula aduersus Philippum Regem exire pateretur. fit edictum nequis armatus exeat. fit vanum edictum, quòd arma ante illud paulatim fuerant transuecta. comes etiam Suarzemburgensis magno studio colligit duo millia peditum & octingentos equites. quibus vires Nansiensis comitis ad augeret. sic Albanus dum per illam seueritatem conatur cæterorum animos deterrere, atque surgentes seditiones breuissimè extinguere, crabrones irritauit, & maius atque atrocius excitat incendium. nam putabat concutiendis facibus seditionum ignem extinctum iri, cum tamen magis irritaretur & succenderetur. nam certe quidẽ viri nobiles vel impietatis vel perduellionis rei puniẽdi sunt etiam grauius, quàm vulgus & ignobiles, cum grauius peccent, vt cęteris autores improbitatis, sed tamen id cum moderatione quadam facere conuenit. Quòd si in alterutram partem peccandum sit, modo ne sit extremum, præstat per nimiam clementiam, quàm per nimiam crudelitatem peccare. sapienter itaque fit à Venetis in impios & seditiosos: non enim prius occidunt, quàm obstinatissimos inuenerint, neque tamen necant palàm crudelitatem publicè profitentes, vt fit à barbaris, sed clam, quia contenti sunt sceleratos è medio tollere nullis ereptis facultatibus innocenti familiæ. Neque sanè pontifices istud faciunt Romę, nisi immane aliquod & inusitatum commissum sit facinus vt viuos & paulatim comburant, quo sentiant pęnas atrociores, cum nimis appareat inhumanum, sed hi vel suspendio puniunt, vel vrunt post suspendium à facultatibus abstinentes. Nam illa atrocitas suppliciorum quanto maior fuerit, tanto vehementius imperitam multitudinem in falsas hæreses impellit, at non deterret, commouetque misericordiam, si constantiam impiorum, vel potius insaniam pertinaciam inuenerit. Albanus auditis his tot bellicis apparatibus ab oppido Sobloteremo, vbi consederat, castra mouet, Redenumque accedit, quod hostes initio eius belli occupauerant, ibiq; ue castra ponit, ac munitionem erigit. Tertia deinde vigilia castrametatur ad casale Raidemum in ripa fluminis, vbi hostes etiam prius consederant. erat ibi pons peramplus, vbi Albanus reliquit cohortem Germanorum quia hostes non possent nisi ea diffugere. res eo denique redacta erat, vt via ad salutem necessariò ferro & virtute esset Nansiensibus copijs aperienda. his ita statutis hostem versus castra mouet, qui distabat circiter decem milliaria. cupiens Albanus cognoscere quo in statu res essent Nansiensis, mittit Sanctum Abulensem cum triginta sclopettarijs equitibus ad captiuos faciendos, quòd neque equitatus posset propius accedere, neque per exploratores quidquam scire. redijt cum captiuis Abulensis. Albanus delecto loco ad pugnam præmittit centum sclopettarios equites Sancio & Montero ducibus ad hostem ad minutum prælium prouocandum. iubet Iulianum Romerum sequi cum quingentis sclopettariis. mittit post hos Sancium Londogiuium cum mille sclopettariis, quos iubet sequi à tergo duo vexilla cataphractorum equitum ducibus Cæsare Gonzaga & Curtio Martinengo. Hispanæ copiæ iussæ sunt consistere, neque discedere iniussæ, quibus præerat Consaluus Bracamontius & Alphonsus Vlloa. post Hispanas copias sex Germanorum cohortes sunt constitutæ, quas subsequebantur quindecim vexilla Vallonum, & sexcenti equites galeati. Hæ copiæ ita succedebant, quia propter angustias locorum ita iter alicubi vtrinque arctabatur ob cęnum, vt nõ plures septẽ a fronte possent procedere. qui primi ad leue certamen profecti sunt, quosdam palantes ac dissipatos procul a castris inueniunt pontes & transitus deuastantes, ne Hispani possent transire. initur leue prælium. Nansienses coguntur intra reparationes se ad tormenta recipere. sic enim Belgę Nansiensis instructi paratique erant. Habebant a latere fluuium Amasium, a tergo casale, vbi duæ acies peditum constiterant, & magna ala equitum leuiorum. Sarissarum ordo tam egregiè erat armatus, tamque decorè instructa acies, vt omnino appareret formidabilis. sclopettarij prius dissipari prælium instaurant, nouisque subsidijs accedentibus sclopettariorum aciebus strenuè resistunt. Sancius sarissas postulatum mittit ad Albanũ, quod cũ vellet hostes spe victoriæ dissipari non obtinetur. cupiebat Albanus illos trahi in frequentiores sclopettarios & instructorum Hispanorum aciem, ac sarissas, quibus cedentibus clam succedebant Germani & vallones & equitatus

Copię Nansiensis.

Amasius fl.

Copię quæ parabãtur i Albanum.

Moderatio suppliciorũ conuenit ẽt in grauioribus malis.

Acierũ Nansiensium instructio.

equitatus, quibus omnibus difficillimum videbatur resistere. repetentibus sarissas denuo Iuliano & Sancio iubet Albanus Gonzagam & Martinenghum ad casale quoddam peruenire cum suo equitatu, vbi decertatum est, & Felicem cum trecentis sclopettarijs casale ipsum custodire. fossarum aquę paulatim interea excrescebant, atque per planitiem spargebantur, quia Nansienses Belgæ ingentem aggerem exciderant, fluumque peramplum immiserant, quò Hispanorum castra inundarentur. succrescebat paulatim aeris perturbatio vt nimbus quidam concretus repente non mediocriter Hispanas copias affligeret. pugnatum est ab Hispanis necessariò, tum ne breui in aqua vmbilico tenus cogerentur se defendere, tum etiam ne inutiles fierent paulopost sclopettarij propter pluuiam. Imperat Fernando Toletano filio conuolare ad sollicitandas copias, ipse illuc proficiscitur, vbi expectare statuerat. initum erat prælium ante meridiem circiter duas horas, circiter duas horas à meridie Fernandus cum aciebus accessit. sclopettarij qui pręcesserant ac diu pugnauerant, prospectis auxilijs à tergo non parum confirmati mira strenuitate superatis fossis hostium tormenta occupant. Tum prætergressi impetum faciunt in hostes non parum à sclopettarijs & campestribus tormẽtis infestatos. pugnatur fortiter vtrinq; intra munitionem, at Belgæ numero & virtute hostium victi in fugam denique vertuntur. Egregia virtus enituit præcipuè horum ducum in eo certamine, Antonij Toletani, Sancij Abulensis, Gurtij Martinenghi, Cæsaris Gonzagæ, Ioannis Paccechi, Fernandi & Roderici Toletanorum. Gonzaga & Martinenghus equitatus tribuni tanto cum impetu fugientes insequuntur, vt multis trucidatis arua vbique sarissis iacentibus & armis cęsorum corporum prostratorum tegerentur, neque minor sanè clades ab ipsis Belgis, quàm ab insequenti equitatu edita est, cum postremi primos impellerent in paludes & in fossas, ita vt suffocarentur celeris fugę desiderio. ceciderũt ĩ eo ꝓlio circiter septẽ millia peditũ partim ferro trucidatorũ, partim suffocatorũ in proximis paludibus. Equites mille & quingenti. capti multi, quibus ad vltionem suspensorum Hispanorum capita sunt abscissa. Nansiensis vbi vidit primum suos in fugam versos, maluit se fortunæ arbitrio & fluuij rapacitati, quàm crudelissimo hosti committere, quamobrem partim natans, partim in quodam lintre sese ad Empedenum oppidum recepit, quò multæ reliquiæ conuenerant. capta sunt ab Albano in eo prælio sexdecim bellica tormenta. viginti vexilla hostium. quatuor in fluuium sunt deiecta ne venirent in manus Hispanorum. multa capta sunt impedimenta & argentum & pecunia, & magnus equorum numerus & ad decem millia pecudum, & arma omnia hostium, quæ abiecta fuerant, quo fierent ad fugam expeditiores. nam post illam victoriam Albanus agrum Empedemi populabundus excurrerat. abstinuit ab oppugnatione propter anni tempus cum iam iniret mensis sextilis, tum ne magis etiam irritaret animos Germanorum ad accelerandos apparatus. post enim victoriam & prædationem agri copias ad vrbem Gueningam contraxit. Interea res Gallica, quæ visa fuerat aliquantum à superioribus molestijs respirasse, cępit denuo sentire noua semina perturbationum, quoniam iussi fuerant principes Condęanę factionis esse in promptu cum armis, quia nullus propè erat locus qui eius religionis homines non abhominaretur, cum etiam cædes in Vgonottos & Lutetiæ & alibi frequentes committerentur. delatum est pręterea ad Condeum sibi parari insidias, & Amiras palam profitebatur nisi seruarentur inuiolata, quæ promissa fuissent à Rege, se copias denuo ad euersionem Galliæ euocaturum. at rex quoniam & horum animos parum esse quietos cognosceret, cum etiam Andelottus cum ducẽtis equitibus in Armoricam penetrasset per quandam simulationem hæreditatis vxoriæ, & intelligeret in Pictonibus sine Poitri magnã esse copiam Vgonottorum, non satis tranquillo erat animo. idcirco vbi Madritum, id palatium est tria milliaria distans à Lutetia, animi recreandi gratia concessisset, iubet fossas circum excauari, cum fierent assiduè excubiæ. Iubet igitur regulum Martigæ tribunum in suam præfecturam Armoricæ proficisci cum magno numero equitum ac peditum, quare portus Santonum per eam suspicionẽ munitur. restitutum erat iam Dorlanum & Arecomici in Gallia Narbonensi, atque cum Condæus in Sequanos cum magna manu ducum ac militum suorum se recepisset, muniebat Noior suum castellum. hic conquestus est de Rege per literas, quod conciones suorum Lugduni essent vetitæ, quòd Vgonotti per edictum domi tutò esse non possent, quod non animaduersum esset in eos, qui Vgonottos trucidassent post pacem. cum igitur pęniteret loca capta restituisse, & Darlanum in primis in Vermanduis, collegit paulatim duo millia peditũ, & quingentos, & quadringentos equites qui putabantur, Dorlanum esse capturi sed cum dicerentur copiæ catholicorũ parari, intra Normaniæ fines in oppidum Sancti Valerij apud Diepam ad oceanum se recipiunt. At uerò Cosseus regulus collectis quatuor millibus peditum hostium Vgonottorum, illuc profectus illos obsidet. ea re cognita missus est a Rege Brisacius ad alias vires colligendas, adiuuandumque Cosseum ad illam expugnatione. oppidani veriti ne regiis viribus nõ possent resistere portã aperiunt, seque regiæ clementię committunt, quia Condęus nullos apparatus bellicos fecisset. sed neque Cosseus neque Brisacius milites coercere possunt, quominus plurimi trucidarentur, captis primarijs ducibus. at Condæus tametsi hæc quæ fierent in suos Vgonottos, cum captiuis ducibus abscissa fuissent capita, intelligebat, tamen visus est conniuere, atque odium in magis opportunum tempus dissimulare. clam copias apparatusque bellicos procurat, cum Noiore morans animi sui nullum daret indicium, sed cũ insidias Tauanesio regulo structæ fuissent, sequ…rum præfecto ac deuitatæ, ille collegit copias ad Noior obsidendum. Condæus antequam obsideretur exijt per noctem, literasque mittit in Germaniam ad conuocanda auxilia. iussi sunt ex vniuersa Gallia Vgonotti ad eum conuenire. primi autem fuerunt prouinciæ incolę, qui multis collectis viribus proxima loca inuadunt. Rex quia cuperet portum Santonum occupare duos tribunos Villeuillium scilicet & Roccafocium mittit, qui cum præsidiis ingrederentur. sed cum inessent tria millia militum Vgonottorum, & populus iræ sen-

Nansiẽsium copiarũ clades.

Numerus cęsorũ & spolia.

tentiæ

tentiæ ten ıcissimus,neminem admittere voluerunt,cum dicerent se satis posse sine alijs præsidijs vrbē Regi seruare. at Cōdęus cū Amirāte his nouis tumultibus Gallicis auditis cū mille & quingētis peditibus & septingentis equitib. vxores & filios in portum Santonum deducunt,vt inde quędā bellica tormenta caperent,& vires cum Vgonottis cōiungerent,qui è Prouincia, Allobrogibus, Gallia Narbonensi & vndiq; conueniebant,quia censerent pacem non seruari. rex antequam externa auxilia illis accederent,atq; vires coniungerentur colligit & ipse copias, vocat ad stipendia quatuor millia Heluetiorum,tria equitum,multaque Gallorū cohortes. multis etiam in locis Germaniæ arma parabantur,quę postea conuerterentur in Galliam. interea Vgonotti,qui cōuenerāt in Allobroges, Prouinciā, Narbonensem Galliam iussu Condæi,ad duodecim millia decreuerant Auenione potiri cum iam Piles oppidum cepissent ad viginti milliaria distans ab Auenione vel per primum bellum. horum consilium faciebat parui cardinalis Artomicus,cum & ipse firma haberet præsidia, & sciret eos non habere tormenta.at Condæus & Amiras copias & commeatum vndique parant,missaq; pecunia in Germaniam Casmiro in stipendia militum literas ad Aurantium scribunt,quibus illum in Galliam ad coniungendas copias inuitabāt quod deuictis hostibus parem gratiam illi erat relaturus, qui facile id se facturū permisit. Albanus ijs rumoribus auditis scribit ad Gallum Regem se ita factu rum ne Aurantius fluuios posset traijcere in Galliam,atq; copias etiam obtulit.in Germania vero maxima semina perturbationum excitabātur,nisi Cæsari prudentia illa statim oppressisset,quia Hispani Treuiros esse sub ditione Lucemburgi existimantes eius vrbis auxilijs se vsuros censebant,cui rei populus facile assentiebat odio Archiepiscopi.at Archiepiscopus cum de ditione ad huc contenderetur, ratus iniuriam non esse ferēdam, quod illum populus eiecisset magnum armatorum numerum colligit,quo illos ad obedientiam compellerer,cum & ipse & alij Electores significassent Albano se pro viribus in antiqua possessione velle persistere. Cęsar vt qui videret quantarum calamitatū initia consurgerent, decreuit ipse rem indicare,atq; iudicio ad illum communi consensu delato soluta obsidione arma deponuntur.interea Condæus & Amiras conqueruntur per legationes apud Ducem Allobrogum,quod promissæ pacis conditiones per iniurias consultorum Regis non seruarentur,cum illi,qui profiterentur se amare Regem, nihil minus facerent,cum omnes acerrimis odijs persequerentur per simulationem desiderij quietis Gallicæ,quicunq; essent è regio sanguine.quod si illi exteri ex aula eijcerentur, mira rerum omnium trāquillitas erat secutura. multæ aliæ lamentationes aduersus consiliarios Regis adolescentis additæ fuitt,quibus dicebāt coactos fuisse Vgonottos arma denuo sumpsisse.Dux nihil indignum regio sanguine se putare inquit Condęum esse facturum,quia multo maior esset eius,quam cuiusvis Galli error.neq; se posse credere Amirantem fore immemorem beneficiorum à Gallis regibus acceptorum,atque ita dimissæ sunt legationes. Philippus item rex literas scripsit ad principes ferè omnes Germanorum,præter comitem palatinū,quib. eos hortabatur ne auxilia suis rebellibus subministrarent. At rex Gallus quia videret quanta incēdia bellorum denuo exarderent, vbi decreuisset Parisijs supplicationes cum solenni pompa, Deumque precatus esset pro tranquillitate patriæ, conuenerunt in sacellum augustioris templi omnes magistratus & antistites ciuitatis,exemptęq; sunt res sacræ & sanctorū corpora Dionysij, Rustici, Eleutherij, & Diuæ Genuensis,quę per solennes pompas exportatæ sunt:atque omnes sacerdotes capite detecto & nudis pedibus processerunt. vbi res in sacellum redijssent,rex,& fratres,& mater,& equites in genua ante sacra prociderunt. rex sceptrum & diadema habuit dum preces persolueretur, deinde sceptrum & diadema superposuit sanctis corporibus,regni salutem illis commendans.vtuntur plerunque illo ritu Reges vbi ipsi cum exercitu ad bellum sunt exituri.post missa sunt decē & octo bellica tormenta Genebum,vbi copię colligebantur cum multis carris globis ferreis & puluere tormentario onustis, quò paulopost accessit & Dux Andiensis.habebat stationem Condæus ad portū Sātonū cū quatuor peditū & totidē equitū millibus,cū quo erat regina & Princeps Cātabrorū,cū iā Xaintes cepisset, & Diui Ioannis Angeli oppidum, & alia nonnulla castella finitima. nec procul ab his Mompensertus, Martiga, Brisacius castra posuerant cum non multo minoribus copiis opportunitatem pugnæ aucupantes : cum essent etiam in Vermanduis Mauiglier,& Giauhis & alii tribuni Vgonottorum cum duobus millibus peditum, ac mille equitibus, cum etiam decem millia armatorum expectarentur ex Allobrogibus & Prouincia cum Amirante.

LIBRI DECIMI NONI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS.

SI Verè pro gloria, vt pleriq; profitentur, quę certè nulla esse potest sine virtute, dimicaretur ab imperatoribus, regibus, principibus hominibus, vel pro acceptarum iniuriarum castigatione tantum, neq; auaritia & dominandi libido potius per simulationem iniuriarũ, quàm vlla ęquitas, impelleret principes ad arma exteris nationibus hostiliter importanda, felicissimæ profectò essent illæ ciuitates, quæ potentissimorum regum imperio parerent. Nã cũ bellum propè necessarium sit propter nequitiam hominũ defendẽdis ciuitatibus, quæ legum patrocinio ab impuris & nefarijs latronibus satis tutæ esse non possunt, patet bellum legitimè susceptum sacrum esse munus, & maximè laudabile, cuius vis omnis constituta est in subleuandis iniquè oppressis, in tuenda ęquitate, in defendendis legibus, in conseruanda religione, liberanda misella turba & innocente ab impuris manibus consceleratorũ & crudeliũ latronum, in tuendis prouinciis, repellẽdis iniquis cędibus, arcendis fędis ruinis & populationibus. At si pro rapinis, auaritia, diripiendis facultatibus miserorũ & innocẽtiũ populorũ certetur, quis nõ intelligat tam fędi cõsilij ministros & adiutores rectius publicos latrones, quam milites posse appellari? nam profectò cæsis flagitiorũ iniuriarũq; autoribus & defensoribus iniquitatis, abstinẽdũ est à reliqua turba pupillorũ imbecilla & feminarũ, quæ neq; particeps est, neq; esse potest vllius sceleris, neq; prorsus agrestes iure trahendi sunt in seruitutẽ & abiecti homines expertes prauorũ cõsiliorũ. Hoc tãtũ crudelitatis q exerceat, eiusq; causa prodeat in castra, iure potest is se potius fędissimo carnificis nomine, quàm glorioso militis insignire; cũ omnis militaris ratio & disciplina ęquitatem & defensionem iustitię respiciat, tãquam in qua consistat omnis quies & humana felicitas. Hoc sibi si proponerent Reges, contenti essent post victoriam suis finibus, neque victas regiones suis adijcerent, curarentque vt ante bellum ęquitas suæ expostulationis omnib. pateret, cum nihil iustũ sit turpe, quo reliquæ nationes deterrerentur ab huiusmodi iniurijs, sciretur q; à quib. violata sint fędera & sanctiones pactionũ; cũ sola sit æquitas quæ laudabilẽ, quæ honorificã, quæ gloriosam faciat victoriã. At quoniã plerũq; pugnatur vtrinque pro auaritia, proq; imperio alterius occupando, perraro bellorũ causæ a quibusdã perpẽdũtur, quas principes diuulgari etiã grauiter ferunt, ac soli bellorũ euẽtus spectãtur, putãturq; honorifici quicũq, feliciter euenerint, ac parua ratio habetur vel æquitatis vel rectè susceprorũ consiliorũ. sed vt ad institutũ redeamus, Albanus missis legationibus gratulatũ, ad quos lętitiã peruenire censebat e tã iusta victoria, cũ statuisset Edemũ solo adæquare, ꝙ eò cõuenirẽt qui regionẽ hostiliter inuadebãt & deuastabãt populationib partẽ copiarũ illuc miserat. verũtñ re ĩfecta discedit, cũ oppidũ expugnare nõ potuisset. At ĩ ea parte Arabię, q̃ Damascenę regioni cõtermina est ĩ Syria, adiacetq; Libano mõti, quã Petręã Arabiã vocãt, & in finib. Iudęæ, Arabes imperiũ Turcarũ ægrè ferẽtes sollicitãtibus pſertim qbusdã principib. eius nationis, ab imperio Turcarũ deficiũt, circiter duos de viginti Sãzacchos ꝓfligãt. vniuersa Arabia q̃ est inter mare Erythręũ, ac sinũ Persicũ desciscit, q̃ regio fertilissima est, & cõtinet circiter mille & trecẽta milliaria, cuius latitudo in cẽtum millia passuũ extẽditur. Purpurato Damasci pfecto dies dicta est, qa parũ diligẽs in tantis rebus fuisse videretur, quia bellicos appartus, quos oportebat, non fecisset, cum tantæ multitudinis viribus se non posse resistere censeret, Byzantium ad Imperatoriam portam. Vbi ad statutum tempus non apparuisset, missus est nuntius à Selimo cum imperatorio mandato, qui eum suffocaret. Est enim tanta illarum nationum erga Imperatorem obseruantia, vt cum illi placuerit vel vltro morti sese offerant, neque detrectent,

Bellũ propè necessariũ, & laudabile iustè suscep.

Arabiæ Petrea bellũ.

trectent, cuius metus vel naturam superat. at purpuratus vbi factus esset certior de mandato Selimi; ratus minime expectandum esse exitum tragediæ, sed prius è theatro diffugiendum, collectis omnibus, quæ habebat, impedimentis ac rebus preciosis cum duobus millibus & quingentis equitibus præter omnium reliquorum Turcarum consuetudinem atque expectationem in castra Arabum transfugit, cum vxorem Arabem duxisset.

Purpuratus Damasci trãsfugit ad Arabes.

In castra hostium itaque profectus cum summo imperio rei militaris præficitur rebus bellicis omnibus. Selimus & purpurati audaciam inusitatã, qui ausus esset effugere, & temeritatẽ populorũ, qui ausi essent deficere à tam potenti principe, mirificè indignatione succenditur, quamobrem continuò præficit cum summo imperio rerum bellicarum ad illam expeditionem Ottomanum purpuratum Memphiticum, qui collectis statim duodecim millibus equitum iter capit Geneenam versus ad illud regnum recuperandum. sed enim cum nunciatum esset Arabes multa millia armatorum collegisse, concordique animo totius Prouinciæ illud bellũ ab Arabibus susceptum fuisse, neq; posse tam facile tantas populorũ vires deleri, cũ nõ paruus esset tumultus, veritus ne suarum copiarum saluti parum prospexisse videretur, si tantis bellorũ fluctibus cum tam paruis viribus se immiscuisset, ac intrusisset, de istis ab incepto, atq; de omnib. rebus quo in statu essent, diligenter perscribit ad Selimum.

Ottomanus summus imperator Arabicæ expeditionis.

Quippe cum bellum gerendum esset aduersus populos non imbelles, sed feroces, bellicosissimos, & maximè Turcis infensos Alanos scilicet & Mamaluchos, qui eò grauiter ferentes imperiũ Turcarũ se post mortem Sultani recepissent. Selimus vbi intelligit maioribus apparatibus bellicis opus esse ad Arabicam illam expeditionem, iubet purpuratum oppida in finibus magna diligentia munire, & ad illud negotium interim conniuere. nam Selimus grauioribus curis distrahebatur, reuocabaturq; ab ea animi sollicitudine & expeditione suscipienda maioribus rebus instantibus, grauius enim infestabat ea clades, quam ad Tanaim fluuium nuper acceperat.

Alani & Mamaluchi feroces populi.

Est Tanais fluuius amplissimus Sarmatarũ, qui ortus è montib Riphęis per Sarmatiam Europæ decurrens in fluuium propè Volgam vocatum conuertitur. Mox vbi pæniruit itineris in meridiem quasi in brachij flexi formam à Volgę commercio conuertitur reflexus in Męotidem paludem.

Tanais descriptio.

Rha siue Volga rursus fluuius ortus in amplissima Hamaxobiorum planitie, pari ratione ad ipsum Tanaim reflectitur, ita vt inter hos duos fluuios sinus angustus relinquatur ab vtrisque fluminibus communi cõsilio & recessu circiter quatuor milliariorum, vel paulo amplior. cum verò ille flexus sit ad oppidum vsq; Cassanum, mox in mare Hyrcanum ab ipso Tanai Rha secedit per Sarmatarum Asiaticorum regionem defluens & in mare Caspium siue Hyrcanum ingreditur.

Rha fluuius.

Dicti sunt eius regionis populi Hamaxobij, ac vulgo Tartari appellati, quia nullis vterentur domibus, sed plaustra corijs tecta haberẽt pro domibus, in quibus degerent, vnde etiam nomen duxerunt, cum Greci Hamaxam plaustrum vocarent, & Bium vitam.

Hamaxobij unde dicti.

Selimus ratus fieri posse vt nauigia & classes, quæ per Tanaim è Mæotide egressa nauigarent in mare Caspium secundo Rha flumine facile deferrentur, statuit illum angustum sinum terræ atque spatium inter duorum fluuiorum recessus ac flexus rescindere, quo viam aperiret huic nauigationi ad mercimonia, vt aiebat, quare mittit eo quadraginta millia operarum cum multis millibus equitum custodibus, qui & ipsi dicebantur accedere ad quadraginta millia. illa re audita Dux Magnus Moschouitarum summa celeritate colligit octoginta millia equitum Sarmatarum. mittit ad hos trucidandos, qui repente circumuentos inuadunt, & ad vnum trucidant. sic susceptum negotium à Selimo frustra accepta etiam magna clade relinquitur. illa strage retardatus est Selimus ab infestandis Arabibus, quia nesciretur adhuc quò tenderent consilia Sarmatarum Asiaticorum.

Insignis Turcarum clades ad Volgã fl.

Per istud fere tempus Hispaniarum regina cum per quædam medicamenta & balnea naturæ purgationes sitisset paulopost grauida, sed malignis humoribus retentis, naturæ concessit, cum maximo totius Hispaniæ & Galliæ mærore propter eximia animi ornamenta. fuit enim regina singularis bonitatis. cæterum Condęus vel quòd ita sibi esset clam delatum, vel quòd re ipsa conperisset, palam cępit profiteri se arma sumpsisse aduersus cardinalem Lotharingiæ, qui sibi insidias per Tauanensem regulum struxisset, vt è medio tolleret. quod factum fuisset cardinalis consilio, at non regia volũtate, quare se excusat apud Regẽ per nunciũ quòd arma inuitus resumpsisset ad sui ipsius defensionem, & ne reformatę religionis homines tam nefariè tractarentur; profitebaturque per scripta sese hoc facere sine pacificationis præiudicio, neq; bellum ad offendendum erat gesturus, neq; aduersus Regem, sed vt à card. Lotharingiæ se defenderet acerrimo inimico, euersore & deuastatore eius regni. se declarare inquit quòd omnes qui aduersus ipsum arma sumerent, censeret esse milites cardinalis, at non Regis. neq; purãdos esse aduersarios Regis, qui minus parerent edictis cardinalis, quæ nomine regio promulgabantur, cum reipsa essent cardinalis. deinde scripsit ad Casmirũ in Germaniam vt quatuor millia Raitrorũ denuo colligerentur, & ad Aurantiũ. Odus item Sciatilioneus quòd audirentur tot copiæ regiæ vndiq; Genebũ conuenire, traiecit in Britãniã ad auxilia reginæ conuocanda, quæ credita est stipẽdia in Germaniã misisse Volphãgo Duponrio Duci ad colligenda sex equitũ, quinq; peditũ millia, sollicitasse Aurantium missa pecunia ad illã expeditionẽ, misisseq; cõmeatũ & apparatus bellicos ad portum Santonicum. aucta sunt Condęana castra principis Cantabrorũ aduentu octingẽtis equitibus, & trib. millib. peditũ, quibus viribus auctus exit in apertũ, Niortũq; & Mauanũ loca nõ aspernandę dignitatis occupat. Interea Vgonotti iam Rhodanũ traiecerant vt castra coniungerent, qui accedebant ad octo millia peditũ, & multæ equitũ turmæ. At Vgonotti Veromandui cum sibi non viderentur tutò posse per transire in castra Condæana, decreuerunt Aurantiũ expectare, qui dicebatur breui esse venturus, quare interim stationem habent apud Sedanum. at Condæus paulo post è Pictonibus contendit Aginnum versus vt comprehenderet Monluchium, qui cum multis copijs transitum impediturus Moanum contendebat. at in itinere Aginnum vrbem amplam

Aginnum capitur.

Nn 2 &.

& opulentam capit per deditionem, vbi aliquandiu illa verberationem & vim Vgonottorũ sustinuisset. Aurantius cum ad ripam Mosæ peruenisset fluuium traiecturus diu obstitit Albanus, sed denique per noctem repente traiecit. atq; dũ Albanus Aurãtianas copias sequitur, Mompensierus quoniam cognouisset. Mouansum Vgonottorum Prouinciç & Veromanduorum ducem ad Condeana castra properare cum octo millibus peditum & mille & quingentis equitibus, habitis comitijs cũ suis ducibus decreuit obuiam procedere cum Martiga & Brisacio, eorumque copijs. iam enim prætergressi fuerant Monluchiũ. qui studebat transitus occludere. inuenit hos castrametatos esse apud abbatiam Giansalladam, qui locus erat montosus & difficilis equitatu, quare missi sunt per noctem Brisacius & Philippus strozza cum expedito peditatu ad transitus occupandos. initum est leue certamen cum Mompensierus esset in planitie cum peditatu & equitatu in acie tãquam prælium initurus, nisi hostis recusasset. sed cum nemo apparuisset Mompensierus erat copias retracturus, cum videt hostes super colle in acie instructos tanquam signa collaturos. at Mompensierus, re cũ ducibus communicata decernit omnino pugnare. motis itaque castris Prouinciales vt imperiti rei bellicę animo conciderunt, cum duces animo essent intrepido, magnaque alacritate ante acies milites ad pugnam acuerent. sed exercitus qui constabat è popularibus & imperitis rerum militariũ vel cõtra nitẽtibus ducibus cõtinuo in fugã vertuntur. Duces tametsi singulari virtute aduersus catholicos pugnarũt, tñ necesse fuit demũ cedere potentiori fortunæ multis acceptis vulneribus. capta sunt viginti & quinque vexilla peditũ, quæ missa sunt ad Regẽ, cũ circiter duo millia cecidissent, & viginti cẽturiones. capta sunt quatuor millia. è catholicis pauci sunt desiderati. seruati sunt pleriq; noctis beneficio, & asperitate regionis, & longo labore defessi equitatus. Hęc victoria non parum animos catholicorũ recreauit, quoniã si vires q̃ vndiq; aduocabãtur Cõdęo accessissent, apparebat certissimũ exitiũ illi regno imminere. idcirco rex ne in suũ regnũ externa auxilia penetrarẽt, iubet Ducẽ Neomagẽsem in regione Lugdunẽsi tot milites colligere, vt cũ p̃sentib. ad decẽ millia accedãt. Cõdęus cognita suorũ clade cũ oppidũ Biturigũ nõ procul à Budigala obsideret, soluta repẽte obsidione magno studio cũ omni eqtatu & duobus lectissimorũ peditũ millibus Augustoritũ versus cõtẽdit: atq; ad põtẽ supra fluuiũ Viẽnã profectus putabatur in Sequanos trãsiturus, quare rex oẽs põtes scindi iubet, & lintres ne trãsitus hosti cõcederetur. Cõdęus cognitis regijs appararib. cũ Andiẽsis accederet & Mompẽsierius, & iã collecta essent duo millia eqtũ & decẽ peditũ in Gallia Lugdunẽsi, & Heluetij multi cõuenirẽt, & mille pedites p̃terea essẽt Lugduni cũ qbusdã turmis cataphractorũ eqtũ, ad portũ Sãtonũ se recipit. Neq; Britãnia quidẽ cõsimilibus seditionibus caruit per idẽ tp̃s, cũ in ea parte insulæ, q̃ magis vergit ad septẽtrionẽ apud fines Scotię ad tria millia hominũ repẽte arma sumpserint, qui palã profitebãtur se velle antiquã religionẽ catholicã reuocari, qui cruces sibi ad pectora assuerãt. vix aũt res p dexteritatẽ & autoritatẽ Iacobi Stuardi cõsopita est datis vadimonijs, ꝙ nõ amplius capiẽt arma tumultuaria. Istud ipsum factũ est alibi à primarijs quibusdã ducib. eius regni propter ambitionẽ, qa dignitates, & magistratus regni, & honores ad inferiores homines deferrẽtur, sed & hi reginæ prudẽtia tumultus sunt cõsopiti.

Pax Sueui & Daniæ Regum.

at inter Daniæ Sueuięq; Reges post diuturna diffidia pax deniq; cõposita est cũ magna subditorũ populorũ lætitia. pacis cõditiones fuerũt. 1. Vt sempiterna obliuione odia antiquæq; simultates vtrinq; obruerẽtur ita, vt semp pax & beneuolẽtia intercederet. 2. Ne rex Sueuorũ aut successores insignia Daniæ vel Noruegiæ gestaret, sed ambo tria diademata sine alterius p̃iudicio gestarẽt. 3. Vt Rex Sueuorũ se abdicaret ab omnibus iuribus, q̃ se habere cẽseret in Noruegia, Hollãdia, Siena, Gotlãdia, Belchinega regionibus, cũ se cõtra abdicaret Daniæ rex à iurib. Hetrichij & Marchiæ, & Esslurghi. 4. Vt restituerẽtur vtrinq; bellica tormẽta in bello capta, & vrbes, castella, munitiones occupatę, quod fieret ad certũ tempus. 5. Vt intelligantur inclusi in hac pace ex Daniæ Regis parte Cæsar, elector Saxoniæ, Duces Holstairẽsis, Iulius Bransuicensis, Gulielmus Lutemburensis, Dux Vlrichi, Mechelburgi & Curlandiæ, & vrbs Subech. ex parte Regis Sueuorum Cæsar, Poloniæ rex, Elector Sennonũ, Duces Pomeraniæ, Palatinus Georgius Hassius, Marchio Badenę, Ercardus Comes ostfrieslandiæ. q̃ pax vniuersæ Germaniæ accidit gratissima.

Interea Condæus cum validiores vires collegisset iam non magnopere formidare regias videbatur, quamuis iam magnæ erant collectæ: & Dupontius cũ laboraretur in castris inopia stipendiorũ iam segnius procedebat, quam opus erat Vgonottis, quare creditum est reginam Britanniæ nulla his auxilia suppeditare aduersus regem, sicuti legationibus eò missis promiserat. At Condæus qui omnem spem suorum consiliorum in auxilijs Duponnij reposuerat, cum regiæ copiæ in Sequanis & alibi possent esse impedimento, decernit pro viribus cum omnibus copiis quotquot posset omni celeritate in Sequanos penetrare, nequid detrimẽti ijs copiis accideret, quare omnia sua consilia subuerterentur. sed quoniam propter Andiensis vicinitatem non poterat peditatum commode adducere, decernit cum equitatu illud facere. decernit igitur cum tribus millibus equitum & totidẽ sclopettariis à tergo expeditis sine impedimentis eò penetrare, reliquo peditatu trãsmisso ad portum Santonum. at Andiensis cognito eius consilio curauit quouis modo illum impedire, atq; cũ rerum multarũ inopia & commeatus & rei pecuniariæ in castris Condæanis laboraretur, Condæus multis artibus conabatur animos suorũ delinire, & ad spẽ rerũ futurarũ erigere. at vero cũ aucta fuissẽt castra Andiẽsia duobus millibus & quingẽtis raitris, verebatur Cõdæus sibi trãsitũ in Sequanos impeditũ iri. Per istud ferè tp̃s, quo illa agebãtur ad Rhã fluuiũ, & in finibus Arabiæ, Veneta resp. cœpit p̃sentire quedã initia barbaricæ perfidię paulatim, quæ felicissima per patrũ prudentiam esse videbatur, cũ diuturnam tranquillitatem obtinuisset, neque per triginta & amplius annos vllos bellorum motus persensisset. Nam non solùm rumor inualescebat quotannis, vbi classis Byzantii instruebatur, Cyprum Venetis extorquendam esse; quare patres perpetuis sumptibus affligebantur instruendæ

classis,

claſſis, & colligendarum copiarum, verum etiam non parum vexabantur curis, quòd intelligerent purpuratorum quoq; animos ad illam expeditionem aſpirare. nam ingentes apparatus hoc anno etiam facere coacti fuerant Cypro timentes, quod purpurati eius inſulæ occupandæ cupidi occulto apparebant. confirmabatur vel alliciebatur potius purpuratorum ſpes crudelitate & impudentia Cypriorum quorundam nobilium, qui ad crudeliſſimæ tyrannidis modum eius inſulæ homines tractabant, cum ſcirent Turcæ & iam ſæpe experti eſſent, nihil tantopere conferre ad facilitatem capiẽdorum regnorum, quàm principum & primariorum, & omnino aduerſariorum diſſidia & rixas & contentiones; has verò eſſe ibi neceſſario, vbi pro legibus auaritia, iniquitas, crudelitas dominetur. Nam tam oppreſſi tenebantur à nobilibus Cypriis infimæ conditionis homines, qui Parici ab iis vocabantur, vt tanquam iumẽtorum, matrimonia, & educationes filiorum, & cætera omnia munia priuatorum pro nobilium nutu & arbitrio facere cogerentur, nihilq; eſſet miſellę turbæ proprium: quippe qui neq; facultatũ, neq; libertatis, vel vitæ, vel honoris filiarum vel propinquarum eſſent arbitri. Petiuerunt Parici à Venetis magiſtratibus vt manumitterentur, petitioniſq; rationes addebãt, quòd nimis iniquum & crudele videretur Christianos eſſe Chriſtianorum mãcipia, atque in perpetua Chriſtianorũ ſeruitute contineri, cũ Chriſtus eſſet idẽ omniũ pater, cuius nos imitatores eſſe ꝓfitemur; cum neq; iure belli, neque legum ciuilium iſtud efficeretur. Rogant vti tãtarũ ęrumnarum mole oppreſſorum miſereantur. Docent Venetos è concordia Cypriorum, vti ceterorum regnorum, maximè pendere inſulæ conſeruationem, quæ certè nulla eſſe poteſt inter dominos & ſeruos; inter oppulentiſſimos, & mendicos; inter ſubditos, & tyrannos. Pollicentur in omnem opportunitatem ſummam alacritatem ad eius regni defenſionem; cum arma fortiter eſſent laturi quibusvis hoſtibus, vt qui vitam, patriã, lares, dignitatem, facultates, vxores, filios libertatẽ rerũ omnium dulciſſimam, & omnia prorſus bona recuperaſſent per Venetam clementiã atq; æquitatẽ, vel dono accepiſſent. nam Cyprij cum prædiis Paricos quoq; emebant ac vendebant. Nullam ætatẽ tantum beneficium obliuioni mandaturam, aut tantam benignitatem deleturam. per quam poſteri liberi naſcerentur, aut facultates per induſtriam partas poſſiderent, quę alioquin crudeliſſimis & auariſſimis dominis debebantur. Hiſce rationibus commoti ſunt patres, cęperũtq; cogitare de Paricis miſeria ſubleuandis & illa tyrannide exterminanda. Sed illud non facile fieri poterat, quamuis ęgrè ferrent, & ſępius vti mitiorem in modum tractarentur actum eſſet. ſed alij contradicebant, qui nobilium partes tuebantur, qui aſſerebant periculoſum eſſe priuilegia & ritus Cypriorum nobiliũ antiquare, inſani prorſus & furioſi generis hominum; cum pręſertim vbique nationes, quæ ſunt in finibus imperiorum obſequio ſint retinendę, at non iniurijs irritandæ, ne facile cum hoſtibus conſpirent. Nam tametſi plurimum differt Turcarum finitimorum religio à Chriſtianis ritibus Cypriorũ, tamen cũ neq; Chriſtianam, neque Turcicã credulitatem verè ſincereq; pleriq; complecterentur, facile poterant cum quibuſuis conuenire. cęterum purpurati, qui ad hoc regnũ occupandũ aſpirabant, primùm ad inſidias & fraudes animum adijciunt, quia non verebantur ſe ab Imperatore caſtigatum iri, ſi aliena per fraudes occupaſſent, ſed etiam inſignem laudem conſecuturos, cum facilis eſſet reddendi ratio. via autem inſidiarum vt tutior, ita facilior apparebat; quia ſi ita capta fuiſſet aliqua vrbs Cypria, propter vicinitatem loci & commoditatem auxiliorum, facillimum erat non modo illam conſeruare, ſed etiam occupare cęteras, præſertim tantis odijs, tantiſque diſſidijs inter Cyprios inualeſcentibus. Viſum eſt autem hoc negotium non peſſimè agi poſſe per Diaſſorinum hominẽ Cypriũ q̃ tractãdis tãtis negotijs nõ ineptus appareret. Erat. n. Diaſſorinus vir callidiſſimus, inter aulicos principum ſępe verſatus, & plurimùm autoritate præſtans inter Cyprios. Ad hanc Scander ſuperioris Myſiæ deſpotus ſiuę præfectus literas humanitatis plenas dedit, cum quo & iniit & exercuit amicitiam paulatim multis vtrinqe miſſis & acceptis muneribus. Cęptum eſt agitari poſt modo inter hos de negotio proditionis, cum Diaſorinus ingentibus pollicitationibus ſollicitaretur, quem Scander ad plurimum autoritatis & exiſtimationis ſe prouecturum promittebat. Scribebantur literæ ad Deſpotum per omnes, quæ ſe offerebant, opportunitates; aut cum quis accederet Byzantium, quæ partim Græco idiomate conſtabant, partim ſecretioribus notis. Erant notæ illæ paruula animalia, vt muſcæ, formicę, culices, veſpę, araneæ, ceteraque huiuſmodi complura. ſed quia noluit diuina clementia tantum adhuc malorum Cypriorum ad maturitatem perueniſſe. cum propter munera deſpoti, tũ ꝓpter frequẽtiã literariũ, q̃ vtrinq; ſcribebãtur, Diaſſorinus incidit in quaſdã ſuſpiciones. eius literæ clam ſunt interceptæ, & reſignatæ. viſæ notæ ſecretiores, & animaliũ formæ. creditum aliquid occultari, quod hi nollent intelligi. Quid enim ſecretioribus notis committi putandum eſt, niſi quod cognitum periculum mineretur ſuis autoribus? captus eſt vna cum ipſis literis Diaſſorinus, ac traditus in tormenta. Narrat tormentorum impatiens non modo ſe ipſum, ſed etiam quoſdam præſtantiores Cyprios ad eam proditionem conſpiraſſe, qui clam & promiſſis allecti fuerant, & ægrè ferebant Venetorum imperium, cum ſe nimis arroganter neque nobilitate neque opulentia inferiores exiſtimarent. affectus eſt extremis ſupplicijs & Diaſſorinus, & alij quidam coniurati, ſed rumor diditus eſt in inſula non quòd propter proditionem hoc fieret, ne animi Cypriorum metu Turcarum conſternarentur, ſed quòd voluiſſent magiſtratus ſeditioſe impedire ne frumentum Venetias per ſummam penuriam annonæ mitteretur. Nam non leuis ea de re fuerat controuerſia inter Cyprios & Venetos magiſtratus. Cyprij proceres cum rem quidam perſenſiſſent, viſique eſſent Turcæ ad eius regni occupationem aſpirare, paulatim incipiunt cogitare de ſua ſalute; querebanturque inuicem quod inſula nulla ſatis firmas munitiones haberet, quibus ab impetu tantarum virium protegerentur. Illud autem fiebat ab his parum firmis rationibus, quia non muri, non aggeres, non tormenta, vel profundæ foſſæ,

Paricorũ Cypriorum cõditio, & petitio à Venetis.

Oratio Paricorum.

Cõtra libertatem Paricorũ dicta.

Cyprij ſine religione.

Diaſſorinus ꝓditionem Cypri molitur.

Notarum ſecretiorũ formæ.

Stratagema.

Cōcordia firmissimũ ꝑpugnaculũ regnorum.

Paricorũ numerus.

vel munitiones prævalidæ omnino regna imperiaque defendunt, sed concordia populorum, & subditorum beneuolentia, & vnanimis omnium ad mutuam defensionem conspiratio. Oportebat sanè Paricis donari libertatem, quo meliori conditione in patria essent, quàm captiui apud hostes, vt haberent aliquid cur pugnarent. Sed cum non minus domi, quam foris vt essent oppressi contingeret, quid opus erat illa pugna, cuius omnino præmium vtrinque esset captiuitas? erat præterea timendum Cyprijs nc totidem hostes haberent in insula & intra mænia, cum essent circiter quinquaginta millia Paricorum, qui poterant cum Turcis conspirare atque ab ijs consequi vt pro victoria manumitterentur. sed tamen imbelle genus hominum crediri sunt omnes cyprij, vtpote quorum insula nulli Deo bellicoso, sed voluptariæ Veneri fuit consecrata. Hi ergo inter se consultant quibus rationibus fieri posset vt aduersus repentinos conatus Turcarum essent tuti, neque pecudum more captiui sine vlla defensione in seruitutem traherentur. Istud periculosum videbatur, quia nullæ munitiones essent in insula, quibus protegerentur siquid aduersi accidisset, quove possent confugere præter Salaminam siue Famagustam, quæ tamen nimis esset longinqua vt in extrema parte insulæ, & in angulo totius regni, cuius parua esset vtilitas insulanis. querebantur vicissim se obiectos esse immanitati barbarorum auaritiæque hostili, atque cupiebant vt aliquas munitiones Veneti excitandas curarent in insula, quibus tuti redderentur ab hostium incursionibus siquæ fierent. Veneti qui pluribus rationibus clam persenserant Turcas ad illam insulam occupandam aspirare, viros rerum bellicarum cognitione præstantes & munitionum præcipuè excitãdarum mittunt, qui loca ad muniendum explorarent. Ceronia aliis visa est muniẽda quibusdã aliis tamen visa est inhabilis, quæ muniretur, ꝙ esset exclusa ab vniuersa reliqua parte insulę, si hostis eos transitus occupasset qui paucissimi sunt ac difficillimi in montibus. sic paruo hostium labore illa munitio poterat effici insulæ inutilis. non enim eriguntur munitiones vt illud spatium tantum terræ, quod intra ambitum munitionum continetur, possideatur, sed vt per munitiones etiam territorium; quod nisi obtineatur, frustra fieret ille sumptus excitandarum munitionum, & alendorum præsidiorum.

Quę sint perpẽdẽda ĩ excitandis munitionibus.

Nam sola munitio nulla vel satis apta vectigalia in stipendia nedum annonam suppeditat sine agro. sic ager debet cum munitione coniurare ad mutuam defensionem, & cum agro munitio. Huc accedit quòd latera & propugnacula cuiusque oppidi tunc optimè instituta sunt, cum in vno corpore constiterint, idque tam accurate vt neque omnino impediri, neque excludi possint quominus opem ferant ciuitati, aut hostem offendant, cuiusce rei causa instituta sunt, sic munitiones, quæ propugnacula sunt vnius corporis regionis, optime tunc sunt institutę, cum minimum commodi hosti concesserint vt excludantur, separenturque a reliquo corpore, & a regione disiungantur; vt si non expelli & trucidari, saltem infestari hostis possit. sic igitur Ceronia, tanquam brachium sine corpore, & oppidum

Ceronia quare visa nõ sit munienda.

sine agro propter angustias montium effici poterat, & a reliquo corpore insulę separari. Huc accedebat quòd aer Ceronię optimus & saluberrimus est, vbi possunt obsidentes esse tanquam in amęnissimis viridariis, vbi suppeteret lignorum, aquarum, & rerum omnium necessariarũ copia. per hyemem litora sunt periculosa nauibus ad ferendos bellicos apparatus vt in septentrionem conuersa, quod innuẽtes antiqui Ciliciæ angustias vocarunt. sic in excitandis munitionibus debent hostiũ incommoda, & commoda locorum perpendi; cum multi sint omnino errores, qui nisi multo ante prospiciantur & euertantur, omnino non faciant tutas ciuitates aut oppida. hic error Senam subiu-

Senæ extructæ error cã captiuitatis.

gauit, quia eius ciuitatis conditores visi sunt curasse illud tantum vt in loco tuto ædificarent super collibus, at parum fuerunt solliciti de commoditate importandi commeatus. Alij aquarum commoda & abundantiam spectarunt, at non viderunt imminentium montiũ pericula, è quibus propin

Vincentiæ error.

quis vrbibus imminet ruina, vt est Vincentia, cum tamen omnia diligenter sint antequam iaciantur fundamenta circunspicienda. Cęronia igitur his ractionibus ab omni muniendi cogitatione secludebatur à quibusdã, sed tamen quod alij hęc ipsa ad commoda munitionum requiri dicebant, decre-

Salinæ aptè muniri possunt.

tũ fuit vti muniretur. at Salinæ, quæ ciuitas est vbi fuit Citium, cuius etiam nunc quædam vestigia ostenduntur, visæ sunt quibusdam habiliores ad hoc negotium, quippe quòd eò naues commodius ob profunditatem aquarum possint appellere. ibi si paulo profundius excauetur, dulcium aquarum putei inueniuntur, quæ res tutum locum reddunt a cuniculis. ibi cum quidam sint colles, visum est arcem erigi posse, quæ cum vrbe coniungeretur, ac partem propugnaculorum admitteret. Habet vrbs Salinarum alucum quendam portus, qui si excauetur denuo, portus posset effici tutissimus. Illud autem vtile futurum videbatur, cum ciuitas habeat duos lacus; alterum in quem torrentes

Salis causa natura terræ.

quidam per hyemẽ intrant, & ob naturã terrę per ęstatẽ in candidissimũq; durissimũq; salem conglaciatur. cuius lacus ambitus amplectitur circiter duodecim millia passuum. alterum, vbi fit sal crassior, dicunt habere ambitum duorum milliariorum. Paphum præterea, Amatunta, alias quasdam vrbes Cyprias multa visa sunt munire impedientia, quare muniendę Paphi arbitrium, relictum est præfectis & peritis. cum Cyprus habeat duodecim vrbes, pagos autem circiter mille, & multa ca-

Cypri vrbes & discriptio.

salia. est enim Cyprus insula perampla; quippe quę habeat longitudinem ducentorum & quinquaginta milliariorum, latitudo tamen amplior extenditur ac dilatatur in sexaginta & quinq;. ambitus vniuersus quingenta & quinquaginta continet milliaria. Distat a Cilicia, quam respicit ad septentrionem sexaginta millibus passuum. ab oriente Syriam respicit distantem circiter centum milliaria. ad meridiem habet Ægyptum & Alexandriam distantem ad trecenta milliaria, quanto spatio distat ab altera parte a Rhodo insula. Sita est autem in ea regione vt polus illi extollatur triginta & quinque gradus supra orizontem, estque optimorum vinorum mater, vbi nascitur etiam saccarum, atque omnia quæ ibi seruntur, felicissimè proueniunt propter terræ fer-

tiſitatem ac bonitatem. Inſulani dicti ſunt accedere ad centum & octoginta millia; quorum, di- Cypriorum numerus.
midium eſt eorum qui ab ijs Francomatti dicuntur,qui ſunt liberi agreſtes.Quinquaginta ſunt Pa-
ricorum millia. reliqua multitudo eſt vrbana. his rationibus de excitandis munitionibus auditis, &
de locis deligendis Leucoſiæ ciues,eſt enim Leucoſia vrbs eius inſulæ nobiliſſima & opulenta me- Leucoſia metropolis Cypri.
tropolis, in qua reſidet archiepiſcopus eius regni,ægrè ferunt ſeſe miſiſſe legationes ad illam ædifi-
cationem,ſed tamen de alio quouis loco potius verba fieri,quàm de illo,quem ipſi maximè vellēt:
cum appareret illa munitio ad ſecuritatem potius regni,& ad Venetorum vtilitatem, quàm ad no-
bilitatis conſeruationem reſpicere. videbatur illud graue ſanè vniuerſam nobilitatem inſulæ negli-
gi, ſi illa vrbs,quę primaria eſt & frequentiſſima,in qua totius inſulæ propè exiſtimatio & potentia
contineretur, relinqueretur arbitrio crudeliſſimorum hoſtium munitionibus & omnibus auxilijs
prorſus ſpoliata.res conſultatur. viſum eſt ad facilitatem & celeritatem ædificandi,& cōmoditatem
defendendi vt in colle Leucoſiæ finitimo Mandino vocato oppidulum erigeretur, qui ſolus locus Collis Mandinus.
ad tutelam Leucoſienſium apparuit accommodatus erigendæ munitioni. Sed Leucoſienſes iſtud
multo etiam grauius ferunt. conqueruntur inuicem ac palàm dictitant, frequentibusque vtuntur
lamentationibus ſe fideliſſimos ſubditos, ac nomini Veneto ſemper dediſſimos fuiſſe, neque vlliū
vnquam apparuiſſe perfidiæ veſtigium,quare nunc non opus eſſe oppidulo imminente illi ciuitati,
quo in fide retineretur,quæ ſemper illam inuiolatam & incontaminatam ſeruauiſſet,cum oppidu
la non minus aduerſus proximas vrbes, quàm aduerſus hoſtes inuaſuros exædificari conſueuerint,
quia pauca oppidula poſt captas vrbes viribus hoſtium diu reſtitiſſe inuenientur:atque vrbs ipſa ni-
hilominus futura ſit aperta libidini & direptionibus hoſtium. erogarunt & ipſi ad ſubleuandum Se- Cypri munitionũ ſumptus in ſe recipiunt.
natum tantis ſumptibus,quantis opus erat vrbi muniendę propter ambitus amplitudinem, libera-
liter multam pecuniam vbi ędificationis architecti ac præfecti erigendarum munitionum periti à
ſenatu miſſi ſunt. Eſt enim Leucoſia in parte inſulæ mediterranea, in vmbilico propè eius tribus, Leucoſiæ deſcriptio.
quæ Vicecomitum appellatur,nam vniuerſa in vndecim tribus diuiditur,in planitie quadam Florē
tiæ perſimilis,cui ſunt & propinqui & longinqui montes, habetque ambitum ampliorem quatuor
millibus paſſuum.viſa eſt quibuſdam vrbs non eſſe habilis ad muniendum,cum nimis diſtaret a ma
ri vtrinque pari propè ſpatio triginta milliariorum ſcilicet,cui difficillima poſſent afferri auxilia per
claſſes, niſi & terreſtribus & maritimis copijs quis fuiſſet ſuperior. ineundis leuibus certaminibus
dum inferrentur ſubſidia ex altera parte, nimis longa receptio apparebat ad claſſem triginta millia-
riorum;& tamen neminem timendum eſſe inſulæ præter vires Turcicas,quæ terra marique multo
futuræ eſſent ſuperiores. Interea fiebant ſępe incurſiones in finibus Pannoniæ, quare ſignificauit
per literas Turigeorgius Curtenſi purpurato prędationes fieri contra leges induciarum,hortaturq;
vt ſuos à rapinis cohiberet.reſponſum eſt vigiles non infeſtari,neq; paratos ad defenſionem;at dor-
mientes non facilè ab inſidijs poſſe defendi.His verbis monitus Turigeorgius parat inſidias,ac pau
lopoſt nonnullos Turcas palantes & prædabundos ad Caniſiam trucidat. Sic omnis reliquorum
Turcarum & latronum rapina repreſſa fuit. per idem ferè tempus in Nantua vocata regione Allo- Prodigium.
brogum tanta ventorum vis exorta eſt repente,vt tecta domorum ſublimia cum maximo omnium
terrore ac metu per aera ferrentur.ligna ingentia ex humo ſublata vi ventorum extollebantur, itaq;
fieret formidabilis tempeſtas,vt omnes latebras & cauernas ſubterraneas ad fugam requirerent.tur
res præcipites deiectæ ſunt.arbores radicitus excauatę. multi mortales ſublimes per aera ſublati, ne-
que cognitum quid de ijs actum eſſet,aut quo perueniſſent.at quoniam Turcica claſſis,quæ conſta
bat è centum & duodeuiginti triremibus,varijsque generis nauigijs in ſinum Corcyręum applicuit,
quæ ſingulatim quatuor equos conuehebant & multos Ianizzeros, ſequebanturque duę mahonę
cum multis bellicis apparatibus & equis,neque ſciretur quo tenderent Turcarum conſilia, Veneti
Cypro timentes,& reliquis maritimis vrbibus, iam ingentem, ornatiſſimamque claſſem inſtruxe-
rant. Reliquæ etiam Italæ nationes mari finitimæ ſe accingebant ad defenſionem, neſciæ cui loco il-
la claſſis cladem & ruinam atque incendia minitaretur. In regione vero Belgarum Albanus poſt vi
ctoriam diſtributis firmis præſidiis Buſaterorum fines inuaſurus Amſterdamum oppidum verſus
iter cepit quod eſt marinmum ſpectans Oceanum in litore maris,quo res defenſioni neceſſarias ibi
compararet. Nam ſignificabantur magnæ vires colligi decreto comitiorum Colonienſium ad vltio
nem Agamontij. Nanſienſis enim collectis reliquijs,quę ſuperfuerāt acceptę cladi,dicitur obtinuiſ-
ſe pręterea triginta millia peditum,& ſeptem equitum armatorum in ipſis comitijs,ita vt haberet
decem millia equitum in caſtris, & circiter triginta & ſex millia peditum. Poſt modo inſtitutum Nanſiēſis copiæ.
eſt ne quis in eo bello viuus caperetur,ſed in morem atrocioris, immitiorisq; belli omnes capti tru-
cidarentur ſtatim atq; veniſſent in poteſtatem. Albanus pręfectis cohortium ac tribunis Tertij Sar-
dinię capita amputari iubet, vniuerſumque Tertium dimittit, quia diceret eos autores eſſe & reos
eius cladis,quam accepit Aremburgenſis. Aurantius itaque coniunctis viribus cum Nanſiēſi,cuius
erāt in caſtris quadraginta & quatuor cohortes Germanorum, ſexdecim Buſaterorum, quindecim
quas Dux Empedemi collegerat cum quibuſdam tormentis. equites non pauci Aurantii roſam & Aurantij copiarum inſignia.
Pelicanum auem Niliacam Ægypti geſtabant pro inſigni ſuper galeis, quibus ſignificabant ſe con-
ſentire & conſpiraſſe,eſſeque fœderatos cum Britannis. Sic hę copię cum eo equitatu,quem dixi-
mus Gueningam verſus iter capiunt. Aurantius ad Rhenum fluuium ad Andernachium per Ebu-
rones properat,cuius tranſitum Dux Menapiorum impedire conabatur,ſed vanus fuit omnis cona
tus. Albanus hiſce rebus cognitis cum morarentur adhuc Bugodini ſuas copias cenſuit. deinde ob-
uiam procedit quo impediret ne regionem hoſtiliter inuaderent. Ibi etiam iubet edictum promul-
gari de retegendis bonis exulum,profugorum,cōdemnatorum,ſi qua occultata fuiſſent ſub grauiſ-
ſimis

simis poenis. Aduecta sunt interea quadringenta nummum millia ex Hispania in Zelandiam in sti-pendia militum, cum quibus etiam duo millia & quingenti Hispani. Albanus Bugodino egressus copias iubet Mastricchium versus iter capere, ipse aliquantulum commoratur, quo spectaret quo tenderent hostium consilia, qui sese in Sicambrorum fines recepturi videbātur, cum præsertim bellica tormenta illuc attraherentur. deinde Albanus statuit vt copiæ traiecto Mosa flumine annonam omnis generis morando absumerent, ne hostis illa potiretur; cuius consilium cum esset incertum, ac modo hoc, modo illud facturus appareret, visum est consilii euentum omnino expectare. Sed quoniam prius apparuerunt in Galliam per Sequanos transituri, vt copias cum Gallicis coniungerent, Albanus miserat ad Sequanorum regionis præfectum Verghium, vt quamuis Heluetii tenebātur eam partem regionis defendere, pro conditionibus antiquæ renouatæq; fœderationis cum Philippo Rege, tamen ne expectaret eorum officium, sed quàm citissimè transitus occuparet, si hostes illuc accederent. Aurantius tamen his superatis difficultatibus cum ad regionem Eburonum peruenisset, facilem transitum obtinuit, cum illum Eburones vel contra episcopi voluntatem concessissent, quia dicerent se nolle totam regionem ferro flammisque deuastari tot hostibus in regione morantibus, dum certaretur de transitu. Istud efficiebatur ab iis populis, quod studerent eorum partibus, quare episcopus sese in oppidum Hux munitissimum recepit. Nicolaus Neostatensis Batodurum accesserat supra Coloniam, & Bonnam, quo peruenerunt duo equitum, tria peditum millia, cum ipse haberet etiam duo millia equitum, & quatuordecim peditum vexilla. Idcirco Ferdinandus Archidux Austriæ omnia eius bona fisco addicit, quoniam edixerat sub pœna perduellionis ne copias aduersus Philippum Regem duceret. miserat etiam ducentos equites Inuitum ad eum capiendum, qui paulo ante discesserat ad censendas copias, castraque cum Aurantio coniungenda.

Albani copiæ.

Erant in castris Albani cum multis muralibus, campestribusque tormentis & operarus ac lintribus circiter quadraginta millia peditum, & septem equitum. Albanus partim precibus episcopi Eburonum commotus, partim quod rerum suarum plurimi interesse arbitraretur vt eam regionem occuparet, copias eo traducendas curat. Aurantii copiæ vbi Rhenum traiecissent, apparebant in Galliam profecturæ, vt dictum est, cum ad vicum Sancti Viti accessissent, vnde facilis transitus dabatur in Leucos & Namurtum, erat inscriptum in prætorio Aurantii vexillo, quod in aliis etiam omnibus, pro lege, grege, Rege.

Inscriptio vexillorum Aurantij.

Accessit in castra Aurantii regulus etiam Lumacchiensis vir bellicosus & acri planè ingenio cum mille & quingentis galeatis equitibus propinquus & affinis Agamōtii, qui, neque vngues, neque capillos dicebat sibi cæsum iri antequam carissimi affinis Agamontii mortem & iniurias vltus fuisset. Aurantius itaque ad ducem Menapiorum miserat nuntium, qui cōmeatum & transitum liberum suis copiis postularet, sed responsum tulit neque amicum, neque liberale, vt arbitrabatur. nam crediderat Aurantius vbi Nansiensis copię conuenissent in castra, essentque decem equitum, & triginta & sex peditum millia cum multis tormentis, multisque reliquis omni generis apparatibus, omnia sibi patere ad transitum vel propter timorem vel per vim ferri. Sed quod maximè procurandum videbatur, erat copia commeatus. Albanus traiecto Mosa fluuio non procul à Mastrichio Eburones versus castrametatur ad Visonum pagum, vt ibi opperiretur hostium cōsilia, qui paulo ante multa nauigia cum mercimoniis ceperant, multosque mercatores, quos sollicitabant ad redemptionem, cum in castris & stipendiorum & commeatus penuria laboraretur. Nansiensis statim traiecto Rheno mittit sexcentos equites exploratum Aremburgum ad expugnationem, vbi erant quingenti Hispani in præsidiis, & nonnulli vallones.

Aremburgū captum.

Aremburgenses cum ipse Nansiensis paulo post cum aliis viribus accessisset, vltro se dedunt, trucidatis quadringentis Hispanis & quibusdam vallonibus, cum proditio structa fuisset. Sed enim tam acriter se præsidia defenderunt, vt occiderint plures sexcentis è militibus Aurantii, cum fœminæ quoque fortissimè dimicassent.

Fęminarum virtus.

In Britannia vero dum tormenta muralia, omnisque generis apparatus bellici imponuntur actuariis nauibus, qui conueherentur in Galliam ad Vgonottos, quorum magna vis nuper insurrexerat, multa nauigia Budigalæ Britannica capiuntur; atq; Condæi piratæ in Curiosolitum regione ad Portemutham multa nauigia prædantur, neque vllum genus hominum liberum dimittunt.

Balenæ magnitudo.

Captæ sunt per illud tempus multæ balenæ, inter quas vna fuit insignis magnitudinis, super cuius cauda lunari duodeuiniti homines cōiunctè possent commodè sedere. Albanus quia iam apparerent hostes iam non amplius velle proficisci in Galliam, cæteris copiis in pagis Mastrichio proximis collocatis cum viginti & duabus cohortibus partim Germanorum peditum, partim Vallonum exit in apertum, quo facilius posset explorare quid consilii caperetur. Illi in Sicambrorum regione ad oppidum Carpenam consederunt, quo secundo Rheno attracta iam fuerant tormenta. Interea ne militum animi in ocio languescerent, quod est atrox venenum omnis rei militaris, dum ita itinera, dicta, facta hostium obseruantur, Albanus militares ludos instituit, vt armati equites pro præmiis propositis dimicarent, qua de causa leuia certamina instituta sunt. Distabat Aurantius circiter quadraginta milliaria à castris Hispanis, cum in eius castris ingens exorta est seditio inter Germanos & Vallones qua sedanda vulnus Aurantius accepit, cuius vicario munere fungens in castris globo tormenti laniatus fuit.

Seditio in castris Aurantianis.

est autem Gapena oppidum Philippi Regis, vbi consederat Aurantius, apertum distans à Mastrichio circiter triginta & quinque milliaria, atque Albanus cōsederat ad pagum Aluainum, quod distat a Mastrichio tria millia passuum, videbatque incertum esse consilium hostium, qui modo huc, modo illuc vagarentur per regionem, neque scirent, quid sibi esset faciendum. nam Aurantius traiecto Rheno Adernochium accedit, & hinc Ardemburgum, inde ad Erpenum, quod est oppidum inter Coloniam & Duram. ibi ducentos pedites collocat in præsidiis, & rursus quadringentos Hormesi, quæ oppida erant Regis. Sic comparatis ingentibus viribus Aurantius tempus anni

vtile

vtile rebus bellicis agendis præteribat incassum tot stipendiis frustra absumptis, & amicorum ærariis frustra exinanitis. nam multò est facilius pecuniam ab amicis in stipendia per blanditias extorquere, ingentes copias instruere, tormenta comparare, omnes res bellicas promptas habere, quàm his omnibus apparatibus scire rectè vti; quippe cum cætera omnia vel in fodinis metallorum pluri ma inueniantur, vel suppeditentur a principibus; at præstãtia ingenii, & iudicii diuinitas perrara sit, cuius solus Deus est autor. enimuero cognitio horum opportuni vsus in solius Imperatoris sapientia consistit, qui pluris vnus faciendus est, quàm reliqua omnia, maiorque adhibenda cum in eo cõparãdo. vbi enim moritur alicui Regi bonus Imperator, illi non minimi exercitus propè iactura facta est. Sed enim tanto magis hic error reprehendendus est Aurantii, quanto illi calamitosior accidebat, quia non propriis, sed amicorum stipendiis militabat, quæ poterat putare non fore diuturna, cum rari sint ad aurum vsque amici. quia militabat in aliena regione, vbi non poterat diu suppeditari commeatus, vbi non poterat commodè hyemare si voluisset. quia cœnosa & inutilis rei bellicæ est regio Belgarum propter copiam aquarum quibusdam temporibus. quia instabat iam hyems inutilis rebus bellicis. quia, quod caput est omnium, turpe erat futurum diutius cum magnis copiis in Belgio moranti vacuis manibus vt aiunt tedire, cum semper de honore imperatoris agatur. erãt enim pluuiæ, quæ iam iam imminebant Belgio omnem bellandi facultatem in illis præsertim regionibus ereptur æ, cum diuturnæ sint plerunque, & molestissimæ propter situm. nam regio, in qua versabatur Aurantius distat à polo arctico per gradus ferè viginti & octo. vbi nisi pluat, frigora sunt acerbissima. Illud vnum poterat Aurantium à faciendis conatibus probabiliter retardare, quod parum haberet bellicorum apparatuum omnis generis; & parum, quod est fundamentum omnis rei bellicæ, obedientiæ; quæ nisi sit in castris, vel iacta est alea de salute omnium copiarum, vel certè nisi capitis periculum omnibus immineat, nihil fieri potest laudabile. idcirco non sunt reprehendendi summi imperatores si quemuis repugnantẽ bellicis mandatis, vel negligentius exequentem grauissimis suppliciis vel leui de causa castigauerint aut cõfoderint, cum neq; fratribus quidem concedenda sit venia turbandæ cum tanto periculo rei militaris. Eburones tametsi videbantur magis ad Aurantii, quàm ad Albani partes propensi, tamen maturè ac sapienter rebus suis consulentes rem cum suo episcopo componunt, conscribuntque sex peditum cohortes ad vrbis custodiam, quia nolunt cuiusquam partibus studere. sic fit sæpe vt qui se victricia arma adiuturos esse profitentur, vbi illorum socordia & ignauia apparuerit, mox terga vertunt, & eorũ studia plurimum refrigescãt. Neq; his tamen commouebatur Aurantius vt copias veller retrahere ac dimittere, quia futurum cẽsebat vt Sueuotum Regis copiæ accederent ad fines Busaterorum deuastandos, quoniam ille Rex post res compositas cum Rege Daniæ copias non dimiserat. Indicta sunt comitia Diessenum per idem tempus, quorum comitiorum princeps fuit dux Saxonum, ad quæ conuocari sunt Federicus Palatinus Elector, Georgius Federicus Blacemburgensis, & Ioannes Sennonum marchiones; Carinorum, Prutenorum, Phatodinenses, Buguntorum, Leucorum Duces, & Gulielmus Saxonum atque Augustus, & Guidus Vessonum, quatuor Lantgrauii, decem vrbium liberatum legationes, triginta & tres Comites, & alii quidam nobiliores. Albanus diutius apud Aremum oppidum infra Mastrichium castrametatus, cum intelligeret hostem ad Leodium proficisci, suas copias in superiorem locum retrahit. Aurantius circiter decem milliaria castrametatur distans ab Albano ad oppidum Noiteiuum, cuius ad exploranda consilia Albanus mittit manipulum militum, sed tanta fuit hostis industria vt quinque ex his captis, reliqui vix peruenerint in tutum. Deinde quoniam Albanus traiectus Mosæ fluminis occupauerat, ne hostis posset traiicere quo vellet, Aurantius neque pontes, neque lintres aut pontones habens accedit ad depressiorem ripam fluminis. statuit circiter quingentos equos in flumine vtrinque, quos iubet consistere ad rumpendum & retardandum aliquãtulum cursum aquæ, inter hos equos imperat vniuersas copias vadari, in quo negotio multi & equi & homines suffocantur. sic Albani delusæ sunt insidiæ. qui multos tribulos ferreos in fluuium coniecerat. vbi poterãt vadari, quibus equorum pedes transfigerentur, fierentque inhabiles ad pugnam & ad fugam. Illi tribuli propter cursum aquatum vnà cum arena deuoluti sunt in mare. Vbi fluuium ita traiecisset Aurantius non procul à Tilmontio oppido consedit Albano vicinus, qui & ipse modo huc, modo illuc castra murauerat, vt in traiectu fluminis hostem impediret. Deinde cum subsidia accedere è Gallia dicerentur, quæ etiam breui accesserunt quinque millia peditum videlicet & quingenti equites, Aurantius castra mouit ad illa excipienda, quem per vestigia secutus est Albanus veritus ne caperet Tilmontium, aut aliquam munitionem, vbi esse posset in hybernis. Sed Aurantius relictò à dextra Tilmontio secundum ripam fluminis iter facit, ac repente vadari incipit, vbi opportunum descensum nactus est. Albanus monitus per quosdam pedites exploratum missos quid hostis faceret, è vestigio mittit Federicum Toletanum cum quatuor millibus Hispanorum peditum & sex bellicis tormentis, ac magna turma equitum, qui reliquias exercitus profligaret, si iam Aurantius cum magna parte copiarum pertransisset, neque posset suis in altera parte ripæ consistẽtibus opem ferre. ipse paulo post eodem consilio Federicum per vestigia subsequitur, cum esset consilium Albani in ipso traiectu fluminis, si posset totum periculum belli experiri; quando paulo ante facta facultate pugnandi responsum fuerat nõdum adesse tempus, sed breui futurum. nam in vna pugna copiarum omnino dimittendarum periculum faciebat Aurantius. at Albanus pugnaturus erat omnino dimicaturus vno prælio de exercitu & regione siue imperio Belgii. Federicus vbi ne mori cuidam propinquasset, quò hostes se receperant, qui iam vlla ratione se defendere non poterant. in eos tormenta dirigit. at Aurantiani vbi in prima acie duo millia sclopettariorum collocassent in inuasuros nullã re memorabili edita hinc tormentis, inde ab equitatu infestãtur. pugnatum tamen

Ingeniũ Imperatoris p̃ciosi⁹ est omnibus bellicis apparatibus.

Aurantij error.

Obedientia vt in castris necessaria.

Comitia Diesseni.

Ratio traijciendorũ fluuiorum.

Auxilia è Gallia Aurãtij.

Albani ingẽs periculum.

tamen est acriter ab ijs, qui tot difficultatibus erant circumuenti. Sed denique multi trucidantur, multi suffocati sunt in fluuio. multi capti. reliqui, qui iam periculum euaserant, omnes in fugam versi. captus est inter hos regulus Louernius ciuis Namutensis Aurantij familiaris, & non vulgari amicitia coniunctus, cui mox Albanus caput amputari iubet. ceciderunt in ea pugna circiter quinque millia hominum.

Clades Aurãtianorum.

Deinde Toletanus fluuium transgressus ad vlteriorem ripam fugientes adhuc nonnullos insequitur, qui tamen peruenerunt ad castra. vbi copiæ Aurantianæ constitissent super quodam colle displodunt multa tormenta in acies Albani cum magno acierum detrimento. Deinde cum Hispana etiam tormenta in eorum castra disploderentur, coactæ sunt excedere è colle, cum sclopettarii in planitie constitissent. Albanus ipse illa clade illata consedit inter Tilmontium, & castra hostium. at Aurantius tanta iactura suorum facta, tantoque numero diminutus, in iisdem castris per aliquot dies consistit, quibus diebus assiduè minutis prælijs pugnabatur, fortuna belli modo his, modo illis victoriam alternante. Captiui vtrinque in castra sunt adducti.

Crudelitas Aurantianorum.

Sed tanta erat odij magnitudo, quo prosequebantur Hispanos Aurantianæ copiæ, vt captiuis Hispanis oculos eruerint, & corda palpitantia adhuc viuentibus euulserint. suspendio necatus est Albani iussu præco missus postulatum tantum an vellet tractare in morem mitioris belli captiuos quosdam ferrarolos. Vexabantur interea fines etiam Britanniæ, quoniam Galli & Scotenses, qui erant in præsidijs Barunicæ, ea est munitio in finibus Scotiæ Britanniæ finitima, minutum prælium committunt cum Britannis, in quo non pauci vtrinque ceciderunt, at plures tamen è Britannis. Galli cum multa præda, & quibusdam equis captiuis redeunt in munitionem. At Regina Britanniæ optimum fore existimans si occurreretur bellorum initijs, antequam regio hostilibus incursionibus deuastetur, mittit Ducem Norfolcium cum confertissimo globo peditum & condensata ala equitum ad illam munitionem expugnandam, opprimendaque & prorsus delenda molestiarum semina, quæ pullulabant. munitio breui per magnam Norfolcij diligentiã capta est, & eius præsidia trucidata. Aurantius, qui diu in finibus Sicambrorum & Busaterorum commoratus fuerat, cum nihil succederet è sententia, qui putarat multas vrbes & castella ad fidem amicitiamque suam confugitura, vbi primum Aurantiana insignia fuissent prospecta, decernit necessario ex illa prouincia esse recedendum. ad illud consilium capiendum impellebat annonæ penuria & pabuli, cum non minus equi quàm homines iam in castris fame perirent.

Aurantij exitus è Belgio.

Sic post multos infelices successus, vel potius nullos rerum successus tentatos, tot inutiliter absumptis stipendijs per noctem sine vllo tympanorum aut tubarum sonitu Mosam traijcit. Aurantius motis castris apud Stochemum, quod neque impediri, neque sentiri quidem potuit ab Albano, cum distaret ad quindecim millia passuum, reuersæ sunt Aurantij copiæ per eandem viam, perueneruntque ad Tilmontium, quod distat à Louanio quindecim milliaria. Tilmontii præsidia egressa leue certamen cum his ineunt, & circiter quingentos trucidant. multa plaustra capiunt cum bellicis apparatibus antequam accedant Tongher, quo trahebantur. carrorum custodiæ in fugam sunt versæ, & quidam capti in castra Albani adducti. Albanus Tougher cum suis copiis accedit, locumque muniendum curat, quod esset hostibus impedimento quo minus liberè possent incurrere Leodium versus per Sollauiam. atque quo tardaretur iter copiarum Aurantii, ne liberæ rediteni in Germaniam, Albanus cum accessissent in castra duce Cotseo regulo duo millia sclopettariorum, mille & ducenti equites cataphracti, equites Germani septingenti, & quatuor millia peditum armatorum, quas vires Rex Gallorum miserat subsidio rebus Belgicis, præmittit quandam partem equitatus ad fugam hostium retardandam, donec vniuersæ copiæ conuenirent.

Subsidia è Gallia Albano missa.

Aurantius vbi Leodium accessisset, putabat se vrbem illam per proditionem esse capturum, sed re patefacta, consilioque irrito deceptus mira celeritate iter facit, neque vlla arte potest ab equitatu Albani retardari. nam cum Aurantius non tutum putaret denuo Mosam fluuium insequentibus hostibus traiicere, vt rediret in Germaniam per superioris traiectus calamitatem edoctus, iter capit Namutium versus, atque in Galliam proficiscitur vt vires cum Condæo coniungeret. Sed quia non omnes copiæ poterant seruare eandem fugæ celeritatem, quicunque capti sunt Germani nudi Mastrichium versus Albani iussu flagris pelluntur. qui essent subditi, suspendio sunt necati omnes. Aurantius quacunque iter faciebat, omnia ferro atque flammis populabatur, quo insequentes hostes nullis rebus necessariis à tergo relictis iuuarentur, cogerenturque cessare ab insequendo. Illa deuastatione audita Rex Gallorum mittit qui quererentur, quia nulla lacessitus iniuria Gallorum agrum tam inhumanè ac tam hostiliter popularetur; quibus responsum est istud fieri partim ne hostis insequeretur, partim quia hostem putaret eum qui Condæi sobrini sui esset hostis; quare se etiam illuc aduentasse vt castra coniungeret ad infestandos Hispani Regis fines.

Responsum Aurãtij Gallo Regi datum.

Deinde illum posse iure optimo hostem censeri, qui palam suis hostibus tanta auxilia misisset. Albanus ad Veromandum & Samarobrigam vsque illum insecutus est. vbi ingens commissum fuit minutum prælium cum magna vtriusque clade. nec multo post Rex Gallorum, quia plurimum obesset has etiam copias intra suos fines alere, & transitum liberum & commeatum concessit abeuntibus Aurantii copiis. vti petitum fuerat; quo possent in Germaniam redire, illa tamen conditione vt abstineretur à populatione deuastationeque regionis. Petiuerat reditum in patriam Aurantius cum sparsim ad Pheram oppidum consedisset, quia si vellet accedere in castra Condæi Lutetiam, multæ sese offerebant difficultates, cum multi fluuii essent traiiciendi, neque vllos haberet lintres. videbat enim futurum ita vt vel paruis copiis posset retardari, vel etiam coerceri. nam vix sibi reliqua erant quinque tormenta, cum cætera humata essent variis in locis propter difficultatem conuectionis. digressis his copiis è Belgio tantam cladem apparuit illa regio breui accèpisse, tantumque detrimenti, quantum vix possit in multos annos per diuturnam pacem instau-

inſtaurari. Aurantius dimidium peditatus & multos equites amiſit partim fame necatos, partim trucidatos ab hoſtibus. at Albanus præter interceptam pecuniam multa millia librarum auri abſumpſit, & copias, & multa deuaſtata, qui poſt diſceſſum hoſtium Samarobrigæ moratus opportuna prꝩſidia equitum ac peditum in finitimos locos diſtribuit. quandam etiam partem copiarum dimiſit, & omnes Germanos in primis præter cohortes Lodronii, quarum altera pars ad Atuacuti præſidia miſſa eſt, atque Valentianæ, altera in regionem Batauorum. miſſis Bredam trecentis Hiſpanis; & præſidiis, ſicuti res poſtulare videbatur, inſtitutis, ipſe Bruxellas redit. at Rheti, quoniam multi ſuorum in vtraque caſtra confluxiſſe cognouerant, atque vtriſque his ducibus militare, edictum per præconem promulgandum curant ne quis ſtipendia cuiuſquam mereretur inconſultis magiſtratibus, atque grauiſſimas pœnas proponunt ſecus facientibus. Deinde vniuerſum ſtudium Albani conuertitur ad inquirendas opes profugorum & hæreticorum, atque illis fiſco addictis omnes ſunt trucidati. Celebratæ ſunt exequiæ Caroli Hiſpaniarum principis, qui diu in cuſtodiis aſſeruatus mortuus eſt. nec ita multo poſt Philippi Regis vxor illa morte conſternata cum geſtaret in vtero & ipſa deceſſit, quare duplex calamitas domeſtica poſtmodo ipſum Regem conſecuta eſt. Pontifex non permiſit eius Reginæ exequias in ſacello celebrari, ad cuius ſententiæ confirmationem defenſionemque adducit Iulii ſecundi factum, quia in templo Diui Iacobi celebrarunt. Purpuratus in Arabia, qui Selimi crudele mandatum deuitauerat transfugiens, plurimum ſibi autoritatis comparauerat inter Arabes populos, quia non ſolùm opibus, ſed etiam prudentia & calliditate cæteris omnibus præſtare videretur. Idcirco mortuo paulo poſt principe illorum populorum, cum ipſe haberet in matrimonio filiam vltimi Regis Ægypti, facile regnum obtinuit. at Cæſar cognitis his Philippi Regis domeſticis calamitatibus Carolum fratrem Archiducem principem ſapientiſſimum mittit in Hiſpaniam, partim vt ipſum Philippum ſolaretur, hortareturque ad ferendas æquo animo fortunæ viciſſitudines, quæ maximę contingunt magnis regibus præſertim, tam aduerſæ, quàm proſperæ; partim vt ſtuderet Belgicis atque Gallicis rebus componendis, quia per eius dexteritatem & autoritatem futurum arbitrabatur vt omnes diſcordiæ & contentiones conſopirentur. Quippe cum ille princeps non minus prudentia, cognitione multarum rerum, grauitateque orationis, & multis præclaris animi ornamentis excellat, quàm religione & integritate vitæ. Peſcolienſis prorex Siciliæ creatus à Philippo Rege proficiſcitur in illam inſulam cum poteſtate proregia. Factæ ſunt induciæ inter Sarmatiæ Europęæ Regem & magnum Ducem Moſchouitarum, quare arma per aliquot menſes ſunt depoſita, & ab omni bellica iniuria abſtinetur. Sed iam inierat annus alter à partu Virginis, qui fuit nonus poſt mille quingentos & ſexaginta, qui vel defeſsis iam principibus ob diuturnitatem & crebritatem aſsiduorum bellorum videbatur aliquam ceſſationem tot ruinis Chriſtianarū gentium allaturus, vel certè non tantum malorum, quātum omnes nationes perſenſerant. Quippe cum arma depoſita fuiſſent in Pannonia factis induciis inter duos imperatores, rebus Polonis & Hamaxobiis conſopitis, Daniæ Sueuorumque regibus quieſcentibus per compoſitam pacem, Aurantianis copiis è Belgio egreſsis, Selimo ad Arabum tumultus conniuente, minimeque res in Sarmatia Aſiatica irritante, ſeminibus bellorum è Scotia per Britannicas vires euulſis, cum ſola Gallia acerbiſsimis diſſenſionibus inteſtinis vexaretur. Sed tamen non nihil ſuſpenſi ſunt animi mortalium expectatione rerum nouarum, cum quædam inuſitata prodigia variis in locis apparuerunt. nam Venetiis quædam monſtra nata ſunt, & infantes cum quatuor manibus & totidem cruribus in eodem corpore; & Noſſumbergæ, quod eſt oppidum non procul à Caſſouio, lux clara viſa eſt per noctem tanquam meridies illuceret, hanc lucem maxima obſcuritas conſecuta eſt, magnopere formidabilis. cum prior lux in duas igneas columnas conuerſa fuiſſet, poſtea magnæ ſecutæ ſunt tenebræ, atque occaſum verſus columnæ igneæ receſſerunt. Poſt modo per mediam noctem cœlum apertum eſt, in cuius hiatu Crux apparuit, quæ aliquantulum perdurauit. At Tranſyluanus quoniam videret Germanos pleroſque principes fuiſſe in ſuperioribus bellis implicatos in Gallicis bellis, quorum alii nouam, alii veterem religionem defendebant, non negligendam opportunitatem ratus arma aduerſus Cæſarem importandi, atque reſumendi belli, legationes mittit ad purpuratos Curtæ & Tibiſci, & Byzantium ad Selimum Imperatorem, quibus ſubſidia peteret ad oppida ſibi capta recuperanda, & doceret nullam opportunitatem eſſe poſſe præſtantiorem, quàm quæ diuinitus nunc oblata eſt. non eſſe prætermittendam occaſionem rei benè gerendæ, quæ fruſtra fortaſſe poſtmodo expectabitur. nihil poſſe magis imperium Turcarum dilatare, quàm captata opportunè Chriſtianarum diſsidia. aduenisse nunc tempus non modo, vt nullo pacto poſsint conſpirare ad mutuam defenſionem, ſed etiam vix illos poſſe dirimi à mutuis cædibus, cum omnium rerum humanarum dulciſsima ſit vltio, ac videre hoſtem vel cæſum vel proſtratum, abiectum, & ſupplicem. Non eſſe leuiſsima odia quæ inter Chriſtianos intercedant, cum multo magis inter ſe, quàm aduerſus Turcas dimicent pertinaciter de patria, honoribus, facultatibus, legibus, imperio, religione, vita in morem immaniſsimi & atrociſsimi belli. Cæſaris vires adeo nunc eſſe ſparſas, diſsipatas, in Gallicis bellicis implicatas, vt nullo pacto futurum ſit vt poſsit reſiſtere. Eſſe ſapientis ſcire vti prꝩſentibus fortunę beneficiis, cum Deus ipſe ita ad res prꝩclarè gerendas adhortari inuitareque videatur. Curtenſis purpuratus cum ab eo peterentur decem millia equitum, nihil cenſet inconſulto Selimo eſſe faciendum. at contra hortatur Tranſyluanum vt animo ſit tranquillo, reuocetque cogitationem hoc tempore à bello renouando. Demonſtrat non eſſe inſtitutum Imperatorum Ottomanorum fidem fallere, & inducias abrumpere nulla probabili data opportunitate, cum prꝩſertim Moſchouitarum arma in eum pararidicerentur ad quędam loca in finibus recuperanda. non videri infeſtandum Selimum hoc tempore, qui

Exequiæ Caroli principis & Iſabel læ reginę Hiſpaniarum.

Purpuratus Damaſci creatus Rex Aegypti.

Caroli Archiducis ingenium.

Induciæ inter Polonū & Moſchouitā.

1569

Prodigia.

Legationes Tranſyluani & oratio.

re,qui multo maioribus,grauioribusque negotiis sit implicatus.expectandam esse maturitatem rerum omnium, cum bellum suscipere facile sit, at difficillimum vbi manus semel cruentatæ sint, res componere, odia consopire,inuenire exitum honorificum. nam opulentissimam & bellicosissimam prouinciam esse inquit Germaniam, quæ possit vno tempore varios exercitus emittere & alere; neque hoc semel euenisse vt homines vnius prouinciæ vel vnius vrbis inter se dissendentes, statim visis armis communium hostium abiectis intestinis dissensionibus, communibus & armis & consiliis ad defensionem conspirarint; cum præsertim maximè sit aduersaria religioni Christianæ religio Turcarum, quæ illam funditus euertit.non minus consueuisse censere Christianos se aduersus Turcas, quam inter se,oportere vno tempore de patria,auitis laribus, facultatibus, honore, imperio, legibus, vita ad morem atrocioris belli dimicare. His rationibus auditis non tamen Transyluanus acquiescit, sed colligit vires quotquot potest. Sed quoniam ingentes copiæ missæ fuerant in Galliam à Germanis principibus,laborabatur in eorum castris stipendiorum inopia,quare Casimirus multos Gallos priuatos capit,qui proficiscebantur in Germaniam, quia vellet extorquere à priuatis, quando non posset consequi ex publico, quæ sibi debebantur stipendia,vt recederet. Albanus quia viderentur libri etiam posse ingenia facilè deprauare legentium, multisque imbuere erroribus edictum curat promulgari vt omnes impressorum, bybliopolarumque libri magistratui quęsitionis afferentur,quorum magna copia recognita concremata est per maximam mercatorum iacturam.

Libri in Belgio iussi magistratib' offerri.

Transyluani autem apparatus idcirco euannerunt, quoniam graui valetudine statim correptus fuit. Quæ res dum apparent quiescere in Transyluania aliquantulum, & in Pannoniæ finibus, Luzalis non minus callidus quam promptus, iubet clam nauigia parari in Mauritania cum esset Rex Iuliæ Cæsariensis, quæ præsidis Tunetanis instrui constituerat,vt per stagnum profectus aquam Galethæ adimeret, qua ratione videretur posse facilius capi. ea nauigia parata ad eam portam detrusa sunt, quæ Galathen perspicit. Illud vbi significatum esset Alphonso Pimentio præfecto præsidiorum Galathes,qui diligentissimis exploratoribus vtebatur per metum Turcarum,cum duo tormenta & quinquaginta sclopettarios collocasset ad custodiam nauigiorum,& armatos prętereа inter nauigia & stagnum, armat decem nauigia quæ ad Galathen habebat assidua. accit Seguram castrorum magistrum,cui datis trecentis sclopettariis cum Salazaro Hispanis iubet ad duomillia passuum à Tuneto descendere cum septuaginta sclopettariis: sic excitato prælio cum terrestribus copiis, reliquos nauigia concremare.id vbi factum esset,statuitur vt nauigia Hispana ad certum locum conuenirent, quo pugnantes profecti classem conscenderent, & in tutum referrentur,quod vt institutum prudenter, ita feliciter successit. Dupontius interea collectis nouem millibus equitum,& octo Regimentis peditum Aquitaniam versus iter facit nemine prorsus iter impediente. nam ad eum sollicitandum vt opem ferret Vgonotticæ factioni Regina Britanniæ legationes miserat cum centum & quinquaginta millibus nummum, ad quorum auxilia classem etiam instruxerat cùm sex onerarias Hispanas aromatibus onustas cepisset.

Naues Hispanę captæ.

Gallorum Rex his cognitis apparatibus cum Volfangus etiam non paruas copias colligeret nouem millia raitrorum equitum scilicet, mittit ad Albanum qui postularet auxilia,quoniam res Belgicæ tranquillæ esse viderentur. mittit Venetias qui centum millia nummum mutuo peterent, quæ impetrata sunt, & ad cæteros Christianos principes qui pecuniam impetrarent. & Basileam, qui peteret mutuò centum nummum millia, sed nihil inde obtinetur.ceperunt Britanni etiam alia Gallorum & Hispanorum nauigia, è Lusitania redeuntia, sed Galli piratæ quinquē onerarias vel in portu Plonucæ, qui est Britanniæ, captas ad portum Santonum adducunt.

Venetijs diuturna caritas annonæ.

Venetiis, quoniam ob assiduam caritatem annonæ iam multos annos laboratum fuerat, ob cœli vel inclementiam, vel ob sterilitatem terræ, vel ob auaritiam mercatorum, iam illorum facultates, quorum tenues fuerant, prorsus erant exinanitę. mediocres non parum exhaustę; magnę adauctę & locupletatę,decernitur à patribus vt aliquo pacto tantis pauperum miseriis saltem ex aliqua parte consuleretur. Nam vt in corpore hominum aliqua sunt nobiliora membra, aliqua ignobiliora, cum neque vtile sit neque decorum vt totum corpus sit oculus, quamuis nobilissimus ille sit; sic accidit in ciuitatibus hominum differentia vtilissima ciuilibus muniis. Sed sicuti in humanis corporibus si ignobiliorum membrorum, immundisque officiis fungentium salutem negligamus ob deformitatem,mox illa trahant vniuersum corpus in certissimã pernitiem & interitum, sic pauperes si diutius fame & penuria victus laborauerint, ac negligantur à principibus,mox totã vrbem vel prouinciam secũ in exitiũ trahunt.

Pauperũ cura cur habẽda sit.

Istud cur ita fiat, Deus omnis humanitatis testis & vltor crudelitatis cognouit. Illud certissimum est, quod per potentiorum ruinas & euersiones ciuitatum ostendit id sibi minime gratum esse, cum postea vltionem inde excitet, vnde minus videbatur pertimescendum. Patres igitur misericordia pauperum commoti liberali magnificoque decreto certam pecuniam statuunt in singulos pauperes erogandam. Conuocati sunt etiam parochi omnes & opulentiores sacerdotes à patribus & admoniti vel etiam rogati & iussi à principe Venetorum vt procurarent quo aliqua ratione misellis pauperibus succurreretur.

Venetorum clementia.

Conuocati sunt & artium pręfecti,& quorundam conuentuum,quos vulgus scholas vocat, in quos dederunt nomina artifices complures & ciues,qui medium locum obtinent in ea ciuitate,& nobiles,qui dignioris sunt conditionis. nam plebeius est Venetiis, & Patricius, & ciuilis ordines.

Venetorum ordines tres.

hos cohortatur princeps vt pro fraterna christianaque charitate pro viribus misellæ turbę subueniant tot annorum ex ordine caritate annone oppressæ & exinanitę. Quibus rationibus multa vbique pecunia in singulos menses collecta & distributa est. nam parochi vicarim opulentiores postulabant pecuniam erogare, ac promissam in singulos menses subscriptione confirmate. iubentur ciues omnes frumentum in vrbem conuehere quodcunque haberent sub grauibus

bus

bus pęnis. exteri omnes, qui citra certum tempus Venetias migrassent, iussi sunt per edictum aut an
ponam è sua patria importandam pro suis familiis curare, aut aliunde ex alienis ditionibus, aut cer-
tum numerum pecuniæ in capita pro conuectione magistratui dissoluere annonæ procurandæ pre
fecto. & quoniam multorum annorum quædam erat de finibus cum Cęsare differentia in foro Iulii,
delecti sunt quidam è senatu & à Cæsare missæ legationes qui amicè rem componerent, ac fines v-
triusq; ditionis statuerent. imperatum est à patribus vt præfecti rationum & supputationum publi-
carum & rerum classicarum rationes cognoscerent, qui vel sinui Adriatico præessent cum summo
imperio, vel cathenatis ad transtra, vel prædatoriis nauiculis, cũ crederentur & palam dicerentur ma
gnum numerum pecuniæ publicæ per fraudem in priuata commoda retorquere. Nam profecto ma
le agit ciuitas omnis vbi per exinanitionem ærari publici ciues fiunt opulenti, non solùm quia faci-
lius per opportunitates publica erogatur, quàm priuata pecunia, sed etiam quia publica paupertas
præcipuè in rebusp. publica est miseria. Nam Veneti satis grandem habent prouentum ordinarium
in Italia, qui accedit ad tricies centena millia nummum & amplius, præter Cypri, Cretæ, Cephale-
niæ, Zacynthi, aliarumq; insularum & vrbium quas possidēt in variis locis & in mari Adriatico, red
ditus. Detractis igitur præsidiorum sumptibus & naualis Veneti, terrestriumq; munitionũ, & classiũ
ordinariarum atq; extraordinariarum, multo maiores sunt prouentus quam sumptus, quod factũ
est per longum spatium diuturnæ pacis. adiuuat ẽt non parum patres illud institutũ, ꝙ quoties ex-
traordinarias classes instruere opus sit, remiges imperantur præfectis artificum, & conuentibus vo-
catam scholarum, quamuis ordinarii quoq; in eas fiunt publici sumptus. sunt enim pacis tpe frequē
quenter supputandæ publicæ rationes, & prouidēdum vt sumptus superuacanei rescindantur, tanq̃
luxuriantes rami vitium, ne vniuersum corpus vrbis debilitent & exinaniant. Sed maximè omnium
difficile est æquitatē seruari ab iis, qui pecuniam tractant, quare sæpe recognitis rationibus videndũ
est ne furta inueterata tradantur obliuioni, fiatq; tacita licentia furtorũ cæteris pecuniam publicam
tractantibus, cum sui sint cuiq; ciuitati publicorum latrones. Nam quodq; lignũ suum vermiculũ
gignit è quo cariem sentiat. præclare igitur apud Athenienses ostracismus fuit inuentus ad euertēdã
potentiam nimis opulentorum, quare deterrebantur à publicis latrociniis, & reuocabantur ab affe-
ctanda tyrannide, cuius desiderium crescit plerunq, cum eximia opulentia. Cæsar vbi compositæ res
essent cum Turcis, Alphonsum Carettum marchionem Finalis in suum principatum restituendum
curat, cuius opera & diligentia enituit in Pannonico bello, cum propriis sumptibus multos equi-
tes aluisset, ipse Cæsarem in castra secutus esset, & militaribus muniis impigrè satisfecisset. Nam
Genuenses anno octauo post mille quingentos & quinquaginta, quia grauiter ferrent Alphonsi se-
cundi Finalis marchionis imperium, illius territorii cupiditate, vel peculiari odio moti, excitãt in eũ,
vt dictum fuit, quosdam populares subditos, post acceptis armis, validoq; exercitu comparato cõsen
tientib. & adiuuantibus multis subditis Alphonsus per summam iniuriã è principatu eiicitur. Al-
phonsus vt qui nihil huiusmodi cogitasset. cum nullam oĩno cãm dedisset tantæ iniquitatis, & qui si
ne cuiusquam offensione vixisset, ꝓfuissetq; oĩbus pro facultate, neq; parũ obseruans fuisset Roma
ni imperii ac religionis, ad Cæsarē confugit ad Augustana comitia, quæ Ferdinandus indixerat ad tã-
tam iniuriã propulsandã. nam perindignũ ei videbatur, si cũ oĩa præclari principis officia præstitisset,
subditos, iura militesq; imperii pro viribus protexisset, præsertim aduersus Gallos & piratas, cũ aliqua
rerũ suarũ iactura; pro nobilissimæ familiæ Carettæ institutis semper vixisset, quæ ab Alasia siue Ad-
leida Ottonis secũdi imperatoris filia, & Aledramo Vitichindo filio Ducis Saxoniæ originē trahens
continuata semper serie multis clarissimis luminibus enituit, multisq; priuilegiis & honoribus insi-
gnita fuit ob egregias belli pacisq; virtutes, nunc contra oēm æquitatē tanq̃ conscius alicuius parũ
honesti cõsilii expelleretur ex auitis latibus. probat igitur apud Cæsarē se fidē, religionē, pietatē erga
Deũ & Imperatores semper coluisse. acciti sunt ad Cæsarē factionũ aduersariarũ principes, atq; audi
tis accusationib. & calumniis atq; defensionibus, statuit Cæsar Alphonsũ in suũ principatũ esse redu
cendũ, tanq̃ innocentē, & per iniuriã eiectũ, oēq; damnũ illi esse resarciendũ, imperat fieri edictũ sub
pęna ꝑduellionis vt ab iisdē, qui eũ vexauerant & eiecerant in pristinũ statũ restituerent, paterenturq;
in posterum quietè tranquilleq; viuere. illi ꝓterea oĩa antiqua iura ac priuilegia confirmauit Sabba
batiæ, Clauesanæ, ac Finalis. creauit principem imperii, & stabiliuit vicarium Cæsarũ in eo principatu
recuperato. sic per Cæsaris metum, Alphonsus post principatum recuperatũ cũ cœpisset animos ef-
frænatorũ reprimere, denuò a consurgentib. subditis, quorũ animi nondũ deferbuerant, impellenti-
bus, & adiuuantib. pristinis hostibus potentioribus mortuo Ferdinando eiicitur. illud apparuit in eo
principe summopere laudabile & gloriosum, ꝙ in tanta fortunæ volubilitate tanta vsus est animi
constantia, tanta grauitate, tanta prudentia, vt felicissimũ oĩum principatuũ appareat eum existima-
re, perturbationibus, & motibus animorum imperare, deq; fortuna fortiter triumphare. Post illud
infortunium accessit ad Maximilianum, qui iustitia, & fide maxima Alphonsi perspecta denuo de-
creuit in superioribus Augustanis comitiis vti imperetur subditis Alphonsi, qui arma tam iniustè
aduersus suum principem sumpserant, vt illis depositis eidem parerent, redirentque ad pristinam
obedientiam sub pęna perduellionis. missus est nuntius qui Cæsaris edictum significaret, quo tem-
pore Alphonsus ad Pannonicum bellum exiuit. sed cum recusassent Finalēses imperatorio nuntio
parere, missi sunt rursus à Cæsare viri non aspernandę autoritatis hac ipsa de causa, qui & Cæsaris vo-
luntatem significarent, & obnuntiarent eius indignationem nisi paruissent, & grauissima quæque
Cæsaris nomine minarentur, sed nullis rationibus vel minis vt parerent omnino impetrari potuit.
Cæsar erat in eos tanquam parum imperatorię dignitatis obseruantes, nimisque audaces grauiter
animaduersurus, sed ab ea cogitatione grauiores curæ reuocarunt, retraxeruntque ab armis,

Exteris frumentum imperatum.

Rationes rerum classicarum recognitæ.

Publica paupertas publica miseria.

Venetorum prouentus.

Præclarum monitum in rep.

Ostracismus rectè institutus.

Alphōsi Caretti Finalis marchionis cõtrouersia.

in Italiam importandis. nam non solũ dicebatur octingenti pedites Vgonotticæ factionis Exquilias oppidum Pinarolo finitimum in Gallia subalpina, & Susæ occupasse, qui eò è valle Engroniæ & Pragella conuenissent, sed ẽt plurimum auctę esse vires Vgonottorum in Gallia transalpina, quare Albanus Gallo Regi misit duce Masfeltio duo millia equitũ subsidio, & viginti ac quinq; cohortes peditũ Germanorum atq; Hispanorum. Gallorum Rex dum Dupontius sese accingebat ad iter faciendum in Galliam, cognitis auxiliis, quæ vndiq; accędebant hostibus se recipit Diuodurum, inde Vmalium reguium mittit ad fines Germaniæ ad impediendum iter illarum copiarum, qui cũ illuc peruenisset cum exercitu, non parum Germanorum animos irritauit. nã Argentorati ciues ægrè ferentes

Auxilia ab Albano missa in Galliã.

ꝙ Aurantius in eorum agro consedisset, colligũt duo equitum, & duo peditum millia ad agri defensionem, quamuis Vmalius publicè profiteretur, & iam nuntiatũ misisset Argentoratensibus ꝙ non accesserat ad eos infestandos, sed ad impediendum Dupontium quominus in Galliam irrumperet. ac neq; prius inde discessit, ꝗ constitit Dupontium per Sequanos transire constituisse. Aurantius quia grauiter ferrent eius præsentiam Argentoratẽses arbitrati ꝑ illum arma Gallica eo penetrasse, diuenditis bellicis tormentis & oĩ argento cælato Argentoratensibus, datisque stipendiis militibus quæcunq; potuit, nã pecunia non fuit oĩs tũc numerata, sed magna pars promissa ad certũ tp̃s vade Alberto Masfeltio, in parua nauicula Mocontiacum diffugit. milites multi de Aurantio conquerentes ad stipendia Vmalii postea conuenerunt. Aurantius paulopost cum sex equitibus tm̃ venit in ca-

Dupontii copiæ.

stra Dupontii iam iam iter in Galliam capturi, cuius erant in castris circiter viginti egregiè armatorum peditum millia, & decem equitum cum multis muralibus tormentis ac rebus omnibus tãtis apparatibus necessariis. & qm̃ Britanni pręter Hispanas Lusitanas ẽt naues ceperant, in quibus erant merces, quarum precium accedebat ad vicies centena millia nummũ, illæ repetitæ sunt à Lusitanis legationibus. nihil tamen reportarunt pręter verba per humana & multas accusationes aduersus Albanum & oratorem Hispanum. Albanus ꝙ odium reginæ Britannæ non contemnendum in se esse sentit frequentibus custodiis se pręsepit, deinde iubet eas partes Zelandæ, quæ forent magis obuiæ Britannicis classibus muniri; præsertim cum diceretur regina multa armare nauigia, quia per interceptas ac resignatas priuatorum literas comperisset Gallum & Hispanum Reges arma aduersus illã parare, quæ nollet opprimi imparata. Carolus Archidux vbi & Philippum Regem sua præsentia solatus esset, & de rebus ad communem salutem subditorum communicasset, ita denique conclusit vt

Nuptiæ Philippi & Galli & Lusitani regum per Carolũ Archiducem conclusæ.

pro mortua regina, ne sine hæredibus res hispana in magnum discrimen christianos plerosque coniiceret, primogenitam filiam Cæsaris ipse in matrimonium duceret, secundam Rex Gallus, at Galli regis soror duceretur à rege Lusitano. sic rebus stabilitis Barcinone clasem conscendit, atque felici nauigatione vsus Genuam delatus mox à duce Sabaudiæ obuio multa cum magnificentia excipitur. eodem hospitio & thalamo plerunq; vsi sunt. Archiduci post hospitium quadraginta nummũ millia largitur, & Cæsari quinquaginta millia mittit. Dupontius in Galliam transiturus petiuit trãsitum ab Heluetiis, quem cum obtinere non potuisset, se conuertit ad principes Sequanorum, qui & ipsi se accingebant ad impediendum, vbi Condæus cæsus profligatusque fuit. Condæus enim ad

Cõdęi temeritas.

ripas Clarẽtiæ fluminis, qui locus non multum distat à portu Santonum consederat cum copiis, vt cum Vicecomitibus coniungeret castra, quo in loco tam intrepidus morabatur, quàm si esset pacis, at non atrocis belli, & aduersus præpotentem regem suscepti tempus, neque hostem haberet vicinum, inter quæ vtraque castra fluuius tantum intercedebat. Henricus Andiensis Dux Galli Regis frater summus Imperator regiarum copiarum ita huius castra insectabatur, ut omnino aliquam opportunitatem obseruaret de summa totius belli dimicandi. idcirco cognita Condæi negligentia vel potius temeritate, cum ipse Dux & ingenio præstaret, & multos viros gloria rerum gestarum illustres secum haberet, iubet repente per noctem tres pontes iaci supra fluuium Clarentiam. vbi primum illuxit imperat primam partem copiarum transire, & equitatum præsertim, qui in castra

Henrici Andiẽsis victus.

vsque hostium incurrit. Amiras Sciatilioneus collecto densissimo globo suorum occurrit Ghisio penes quem erat summum equitatus imperium; atque in eum impetum facit. Pugna primùm inter hos commissa paulatim increbuit nouis auxiliis utrinque accedentibus. Amiras primum glande plumbea vulneratus cogitur suum impetum refrenare ac retardare, deinde etiam Condæũ cum vniuersis copiis subsidio accire. copiæ Condæi audaciter motæ sunt impetum & impressionem in regias facientes. Andiensis Dux ratus aduenisse, quam exoptauerat, opportunitatem, nihil cunctandum arbitratus in Condæi latus copiarum impetum facit cum duobus millibus ferrarolorum. imperat omnibus suis à tergo inuadere, atque ita acerrimo commisso vbiq; & atrocissimo prælio diutius vtrinque acerrimę pugnatur, in quo certamine par enituit utriusque exercitus fortitudo & uirtus, tanquam vtrorunque Gallorum hominum, hoc est maxime bellicosæ nationis, & non facile cedentis in bello, & à teneris in rebus militaribus exercitatę. Denique cum magna vtriusque exercitus clade uictoria fuit penes Andiensem Ducem. atque cum equus Condæi glande fuisset transfixus, ac multo sanguine effluente cecidisset ob imbecillitatem, Condæus captus est à

Cõdei cędes.

duobus equitibus cataphractis Ghisii. Condęus è uestigio mille Philippæos singulis promittit pro precio redemptionis, atque cum alii equites superuenissent, centum millia nummum pollicetur. erepta galea, detractoque ferreo oris operimento agnitus multis vulneribus confoditur, &

Andiensis insignis uictoria.

duabus glandibus trausfigitur. reliquæ copiæ partim trucidatæ sunt, partim captæ: quidam dispersi fuga se in propinqua castella seruarunt Vgonottorum. pugnatum est circiter decem horas nunquam intermisso certamine. ceciderunt vti par est in tam diuturna pugna, multi viri illustres vtrinque. capta sunt sexaginta vexilla Vgonottorum peditum. corneta, nam sic vocantur vexilla equitũ, triginta & quatuor. muralia tormenta multa, sed in primis duo de viginti cuprea cũ multo

bellico

bellico apparatu. Illa victoria tam insigni potitus Andiensis nuntium statim mittit Diuodurũ ad
regem gratulatum, vnde postea missæ sunt legationes ad cæteros principes, & vbiq; editæ ingentes
lętitiæ significationes, & gratiarum actiones publicè Deo institutę. Dupontius, vt ad eius iter redea
mus, cum per Sequanos omnino penetrare in Galliam statuisset, traiecissetq; Ararim fluuiũ, ingens
commisit prælium cũ Vmalius copiis, cũ ambo exercitus essent in regione Sequanorũ, & Dupontius ad
Diuum vocatum locum consedisset. nam ibi statuit expectare regulum Villaerium, qui cum duobus
equitum, & decem millibus peditum veniebat in castra. Vmalius cum esset ad Andomatunum non
multo erat inferior, cum multos haberet auxiliarios eius regionis homines ad impediendum. An-
diensis ita victoriam ad septem millia passuum secutus cum certior factus esset quasdã cohortes ho-
stium Gernacium confugisse, iubet tormenta procedere, & Heluetiorum phalangem cum raitris &
Gallico peditatu ad vrbem & arcem expugnandam. at hostes aduentu Andiensis cum tormentis au
dito, nulla vi expectata in fugam vertuntur, atq; pontes in itinere infringunt ne Galli insequi tã cito
possent. enimuero ea Andiensis victoria oriente sole incępta ad sextam vsq; ad horam noctis per-
durauit. deinde sequenti nocte cum Andiensis ad Gernaciũ castra posuisset, cum ad colligendas suas
copias, tum ad cognoscendum hostium euentum, intelligit Amirãtem & Andelotrum vulneratos,
& primarios duces incolumes ad Xaintes peruenisse, qui distabat ad triginta milliaria à loco pugnæ.
ceciderunt ad duo millia Condæanorum, è regiis trecenti ferè. multi viri illustres in eo prælio cecide
runt, multi ẽt capti sunt. eius victoriæ nuntio ad regem misso, editę sunt ingentis lætitię significano-
nes in vniuerso regno, cum appareret iam finis multarum miseriarum esse repertus. ne vero externa
auxilia Galliæ quietem magis infestarent, Vmalius significarum mittit per araldum Dupontio Cõ-
dæanam cladem, & cædem Condęi, & captiuitatem multorum virorum illustrium, hortaturque ut
ad proprios lares rediret, neq; inferret bellum illi Regi pro amico mortuo, à quo nulla vnq̃ iniuriam
accepisset. timenda esse arma valde potentis principis, qui posset acceptas iniurias facile vlcisci. Dupõ-
tius iubet hunc è conspectu discedere. iam biduum se id cognouisse inquit. ac præter Condæi cędem
res non esse tantas, quantæ narrarentur, quia araldus plurimũ victoriam extulerat. se non aduenisse
cã principis Condæi, sed ut Rex intelligeret, quam prudenter essent res gubernandæ. mortuo vero Princeps Cãtabrorũ Cõdæo suffect⁹.
principi Condæano suffectus est princeps Cantabrorũ q literas scripsit ad Andiensem, quibus eum
rogat vt cadauer Condæi ac cæterorum procerũ in acie cæsorũ mitteret, vt honorificas exequias ob-
tinerent, significabatq; se in eum gradum delectũ ad Regis obseruantiã, at nõ ad oppugnandum. illę
literę missæ sunt ad regem, à quo iniunctum est Andiensi ut responderet, tanto grauiorem accidisse
principi illam dignitatẽ, quanto diligentius de eo reddenda esset ratio, cur contra religionẽ integer-
rimã & suũ principem arma sumpsisset. se amice hortari ut abdicaretur, cũ iam bis Deus per rebelliũ
clades demonstrasset, quantopere illa arma sibi essent inuisa. cauẽdũ esse ne tertio Dei grauior vltio
insurgeret, cũ præstaret affinis & cõiuncti Regis amicitiã colere, q̃ rebelliũ, & seditiosorũ. at Germa
niæ principes vel quod uellent Cæsarẽ in Galliũ regẽ irritare, vel ꝙ vellent uideri iusta arma in Gal
lum mouere, queruntur Vmalium Argentoratũ vsq; cũ copiis incurrisse, ac loca Imperii, cũ pagi fuis
sent succensi ditionis Imperii. his lamentationibus Cæsar & oẽ eius conciliũ non nihil cõmouetur,
atq; Cæsar reprehendit oratorẽ ordinarium regulũ Forestiũ, quod contra promissa illud accidisset.
res deniq; tanq̃ leuis transigitur, cũ pleraq; non fuisse uera pateret. at in Gallia cum Rex Diuoduro
Verdunum se contulisset, accessit Volphangus iurisconsultus Dupontii legatus, qui Dupontii noĩe
Regi significauit, ꝙ cã fuit cur suus princeps arma susceperit, & ꝙ venerit in Galliam cum illis copiis
quia Deo deberet & hominibus eiusdem religionis esse auxilio illis, quorum tam impie vexarentur
conscientia, uita, & facultates, qui cędebantur, priuabãtur, exagitabantur, quorũ uel anima hostiliter
perebatur, cum reuocare illos Rex conaretur à vera religione contra conscientiam & propriã volun Legatio Dupontii ad regẽ Galliæ.
tatem: accusabatq; regem iniustitiæ quod primũ edictum pacificationis reuocasset. obtulit Regi, si
cognosceret quantum deberet Deo & ipse & subditi, qui præesset iustitiæ ac religioni, reuocassetq;
omnia iniqua transacta, introduceretq; religionẽ ad pristinam libertatem, atque omnia bona erepta
singulis redderentur, una cum uitę securitate, fore ut Dupontius positis armis in Germaniã reuerte responsum.
retur. huic responsum est, ꝙ plurimum sanè debebatur Deo, qui & regẽ & Christianũ regem, & ca-
tholicũ nasci concessisset, & ꝙ vna cum dei reuerentia debita subditis iustitia impulerat ad euellen-
das radices tam nefarias hæresium è suo regno, exterminandosq; illos qui simulatione religionis
tumultus & seditiones cum maximo detrimento atq; euersione totius regni uel in suum principem
excitabant. se mirari ꝙ ille princeps tam leuiter ignobile vulgus armis protegeret, qui potius per om
nem æquitatẽ cum aliis principibus debebat aduersus rebelles arma capere pro legitimo Rege. se mi
rari vnde tantũ temeritatis ortum esset vt tanquã tutor ipsum regem moneret illa, quę spectarẽt ad
regni administrationẽ ~~demẽtię~~ in quod nullũ ius haberet. Quod eius erat munus subditos sui prin-
cipatus recte gubernare, at non audacter insurgere in alienam messem his addidit quòd si in ea de-
mentia atq; impudentia persisteret, futurum erat vt intelligeret se difficillimam prouinciam susce-
pisse, peniteretq; tam facile, tamq; leuiter eo vsq; profectum esse, sicuti in subditos esset animaduer dementia
sum. sic has atq; alias similibus minas & reprehensiones legatio ad Dupontiũ reportauit. Pontifex
interea iusserat Sanctiflorium colligere quatuor millia & quingentos pedites, qui cõuenerunt in Gal
liã subalpinã, cũ mille peditibus Florẽtini Ducis, & noningentis equitibus, qui subsidio Regi accede
rent in Galliam, quę copiæ iussæ sunt per alpes Coctias Lugdunum versus proficisci. at Gallus Rex
quoniam esset delatum principes Germanos plurimũ conqueri ꝙ Vmalius ausus esset in agrũ Ar
gentoran vsq; armatũ proficisci trans Rhenũ, & ꝙ multa damna fuissent illi territorio illata, ad hos
Rex pscripsit, se arma sũpsisse aduersus rebelles, q in suã vitã cõspirassẽt, qui ad euersionem regni,

ad ſeditiones,ad incendia coniuraſſent ſe niſi habita eſſet ratio imperii, vel in principatũ Dupontii
fuiſſe hoſtiliter irrupturũ,qui defenſionẽ rebelliũ ſuſceperat.quod ſiquid damni Argentorato eſſet
illatũ,illud præter ſuam voluntatẽ accidiſſe, cũ Galli rerum nouarũ cupidos ſimulata religione vel
pp inopiam,vel aliis de cauſis mutationes rerũ optantes inſequerentur, cuiuſmodi plurima ingenia
multis in locis inueniuntur.Selimus non leuiter vexabatur Arabũ ſucceſſibus. nã exaltera parte Il-
li alluſitanis adiuti plurimũ moleſtiæ vniuerſis finibus Turcicis inſerebant. ex altera timebat Sarma
tarum Aſiaticorũ ſiue Hamaxobiorũ potentiã, à quibus multi Sanzacchi cũ multis millibus arma-
torũ ad Tanaim fuerant trucidati. Idcirco mittit magnas copias ad illos fines vt & Hamaxobios, &
Perſarũ Regem in ſuſpicione teneret,& qm per Podoliã erat tranſeundũ, legationẽ mittit ad Regẽ
Sidoniæ quæ trãſitũ peteret. legario diu clam cũ Rege locuta in magnã ſuſpicionẽ impulit Moſchũ
alicuius ſęderationis ob diuturna bella pp fines Lituaniæ,quare miſſo oratore ad regẽ.actũ eſt de pa
ce pluribus verbis,ſed ob multas difficultates induciæ deniq; ad certũ tps concludunt. Interea Sãcti-
florius cũ ſuis copiis iã Lugdunũ peruenerat, qui iuſſus eſt in caſtra Andienſis accedere:qm oia ple
na erant tumultibus armorũ in Gallia,& in Sequanis præcipuè,cum Dupontius eſſet fluuium traie-
cturus niſi magna moleſtia ab Vmalio & Neomaggenſi proceribus vexaretur, qui quis inferiores erãt
equitatu,tñ peditatu multo erant ſuperiores.ſed tñ per obſcuritatẽ noctis hoſtes fefellit,quia fluuiũ
traiecit poſt mediã noctẽ per pontes,quos ſecũ adduxerat,non tñ prorſus indemnis,cũ vndiq; impe

Induciæ Poloni & Moſchi.

teretur. præbuit aũt facultatẽ traiectus diſceſſus Neomagenſis cũ ſuis copiis, partim qđ laboraret ex
pedibus, partim quod tumultus Lugduni vbiq; cohorti illũ ad ſuã prefecturã reuocarant. at certe p
traiectũ Dupontii Gallia vniuerſa magna repleta eſt trepidatione, timebatur.n.id fieri non potuiſſe
niſi labefactatis viribus Vmalii,qđ ſi accidiſſet, nihil poterat impedire quominus vires Amirantis &
Vgonottorum Allobrogum ac Sequanorum,aliorumq; locorum coniungerentur ad regias infrin-
gendas. at Dupontius in Sequanis præſtolatur aduentum Amirantis,ut de ſumma belli decerneret,
quod fieri vetabant Andienſis copiæ non procul ab Amirante caſtrametatæ. nã Andienſis ad Agin
num caſtra poſuerat, vt vrbẽ expugnaret, cui ſtructæ fuerant inſidiæ Amirantis conſilio,vt inter co-
natus interficeretur,quæ res patefacta exitiũ attulit ſceleris miniſtris,atq; Andiẽſis recedit à ſuſcepta
expeditione. exeunt ex Aginno multi in poſtremam aciem recedentium,quare Andienſis copiæ quę
dam in hos conuerſæ magnam impreſſionem faciunt,& multis cæſis in vrbem repellunt. at Dupon
tius vbi diutius conſediſſet in Sequanis,copiæq; defeſſæ labore itineris fuiſſent refectæ deniq; muni
tionem petit inter Lugdunum & Lutetiam ſitam Charitatẽ vocatam in uia, quam ui expugnat an-
téquam mitterentur accita ſubſidia, oĩaq; præſidia trucidat. illa ratione efficiebatur ut commeatus
Luteriæ intercluderetur cum poſſet vndiq; ad Germanos comportari,& magna copia equitatus vn-
dique diripere. ſollicitabatur ab Amirante ex altera parte ut ad ſe ueniret, cum etiam conſumpto iã
commeatu cuperet Dupontius Auguſtoritam,quæ vrbs eſt nobilis Pictonum, proficiſci,quæ magnis
copiis equitum ac peditum defendebatur præfecto regulo Ludenſi. at Andienſis quia parum vires
Amirantis formidaret motis caſtris à Vmalio propinquat iis finibus commiſſis Gallis ducibus,quod
etiam Amiras ægrotaret. nec multo poſt Ludenſis ꝙ audiuiſſet conualuiſſe Amirantem, auctaq; eſ-
ſe eius caſtra mille & quingentis raitris Dupontii, multisque cohortibus Gallorũ peditum & equi-
tibus,animum conuertit ad muniendum Auguſtoritum commeatu,præſidiis,bellicis tormentis,&
omni genere apparatuum, omniaque caſtella quæ uidebantur poſſe defendi omnibus rebus neceſ-
ſariis inſtruit. eſt aũt Auguſtoritum in edito loco ſitum tanquam monte, perampla vrbs vbiq;, illa
parte excepta,quæ deorſum tendit, in qua eſt foſſa, extra quam in inferiore loco uineæ ſunt & prata
& amęna viridaria, habetq; maiorem ambitum omnium Gallicarum vrbium, Lutetia excepta, ad
quam ad meridiem & orientem fluuius Chiana vocatus decurrit, quæ multis, & turribus & validis
propugnaculis munitur ad defenſionem.inter cœtera loca auctum eſt præſidiis Luſignanũ caſtellũ
oĩum propè Gallicorũ natura & arte munitiſſimũ, & globis ferreis & tormentis & oĩ bellico appa-
ratũ.ea caſtella Auguſtoriti ſi expugnata fuiſſent,ratus Amiras vrbẽ difficilius poſſe reſiſtere, neqđ
hoſtile à tergo relinqueretur, magna vi tormentorum Luſignanũ primum quatit.deiecta parte mu
rorum capit per deditionẽ, & qm vires Vgonotticæ plurimum excreuiſſẽt,capta ſunt multa caſtella
agri Auguſtoritenſis, oĩaq; populabunde ferro & igni deuaſtabant, nullis neq; ſacris neq; profanis
rebus parcentes,barbariceq; in omnia ſæuientes. at Auguſtoriti qm propediẽ expectabatur obſidio
cum multo ante Ludenſis regulus foſſas & aggeres interius excitaſſet,& propugnacula è gleba & fa
ſciculis lignorum,& ob vetuſtatem debilia męnia renouaſſet multa diligentia,acciuiſſetq; duces mi
litum & validiſſima præſidia, tum conuerſa eſt oĩs cura ad commeatũ in vrbẽ vndiq; importandũ.
diſtributæ ſunt regiones ſingulis cohortibus cuſtodiendæ & protegendæ.datum eſt forũ armatis de-
fendendum.farina diſtributa eſt veteris frumenti in ſingulas domos,atq; frumẽtum recens in vſum
munitionis exactum,ꝙ tñ cum non potuiſſet opportune contundi, non parũ incommodi tulit ob-
ſeſſis.Interea Andienſis cũ tribus millibus equitũ,& duobus ſelopettariorũ leuiſſimorũ proceſſerat
ad impediendũ Dupontiũ ne traiiceret,cũ neſciret iã traiecíſſe atq; vtrinq; ripa potiri,qui ad quinde
cim milliaria in agrũ Geſſoniaco finitimũ incurſiones faciebat, cũ Vmalius & marchio Badę cũ mil
le & ſexcẽtis raitris acceſſiſſet, vexabant germanas copias ne tã libere agrũ popularent,quo tpe Sarra
Martinenghus cũ ſuo Regimento in regionẽ ꝓximã incurrẽs Sciatilione oppido Amirãtis ꝑ vim ar
morũ potĩt,oẽsq; inuentos milites trucidat,ꝙ eſſet receptaculũ Vgonottorũ ꝓxima quoq; infeſtan
tiũ.oppidũ certe totũ fere concrematũ eſt, atq; Vmalius cũ Andienſi caſtra coniunxit, quod ipſum

Dupontii mors.

facit & Amiras cum Dupontio relictis in regno Cantabrorum firmis pręſidiis. decretũ eſt ab his ut
Amiras rediret in Pictones qm difficile eſſet totalis copias eſſe in eodem loco. conceſſit naturæ in-

terea

tera Dupontius, cuius in locum ſuffectus eſt vnus eſt comitibus Masfeltiis qui erat in caſtris, cum
Arautium præſentem Amiras magis ſummum imperatorem optatet, qui & ipſe erat in caſtris, ſed
tanquam priuatus. Germani tamen Masfeltii partibus magis ſtudebant. erat res Gallica & Germa-
norum in magna expectatione, quoniam rumor erat Regem Lutetia Genebum proficiſci in caſtra
accitis cohortibus militum vndique è præſidiis Normaniæ & Vermanduorum paucis exceptis, &
ex omnibus Gallicis inſulis, quæ copiæ cæteris adiungerentur præſentibus, quoniam res iam ar-
mis, at non amplius procraſtinatione foret decernenda. certatum eſt pluribus minutis præliis, in
quibus modo hi, modo illi cladem acceperunt, atque non multo poſt Vgonotticæ acies Aginnum
verſus iter capiunt, quo tempore Rex Lanſacium miſerat cum viginti & quinque vexillis peditum,
& quingentis equitibus, duodecimque bellicis tormentis ad Charitatem recuperandam, vt & locus
eriperetur, & ardor animi Germanis vna hebetaretur, cum hoſtes Auguſtoritum omnino expu-
gnare decreuiſſent, ad cuius obſidionem pars copiarum iam eſſet relicta. at Auguſtoritani plerique
cupientes vrbem in poteſtatem Amirantis venire, in caſtra transfugiunt, quia ſic etiam ſperabant ſi
vrbs caperetur, ſe poſſe proprias domos à direptionibus reſeruare. ciues vbi magnam ſolitudinem
in vrbe cernunt, paucaque adeſſe præſidia pro amplitudine loci, animo prorſus cõſternantur, quia
de omni ſpe ſubſidiorum deciderent. at Andienſis qui ægrè ferret tantæ vrbis iacturam Ghiſium
iuniorem mittit cum mille & quingentis expeditis equitibus Gallis, quadringentis Italis peditibus,
& magna turma leuiorum equitum duce Paulo Sfortia, cum etiam turma raitrorum illum ſeque
retur. tam occulte vero è caſtris Andienſis per noctem exitur, nemo ferè vt ſentiret, atque tanta ve-
locitate iter conficitur, vt ſexaginta milliaribus fere abſolutis antequam conſtitiſſent, per noctem
adhuc nihil ſentientibus hoſtibus vrbem ſint ingreſſa auxilia, quæ mirificè animos ciuium refecerũt Subſidia Auguſtoriti.
lætabantur enim, palamque dictitabant Deum illos in tantis curis non deſeruiſſe, atque hoſtes fri-
gidos aut ſomnulentos habere exploratores. cæterum Auguſtoriti præſidia paucis diebus interie-
ctis vbi ab aciebus hoſtium inuaderentur fortiter, pugnantia illos non ſine vtrinque clade repule-
runt. at paulo poſt ne videri poſſent ad arbitrium tantum obſidentium pugnare ciues, itum eſt
per noctem ad caſtra vſque hoſtium ad ſex millia paſſuum diſtantia ab vrbe per vias inuſitatas ne-
quid ſentiri poſſet. inuaduntur repente pauci vigiles ac trucidantur. conclamatur ad arma, cum
omnes defeſſi labore heſterni prælii, nihil tale expectantes, dormirent. trucidati ſunt multi de mo-
re pecudum, & multi capti, qua clade extinctus eſt aliquantulum ardor & repreſſa audacia obſidẽ-
tium. Erant Auguſtoriti ad ſex millia pugnatorum partim equites, partim pedites, cum duodecim
bellicis tormentis varii generis, & ſatis apto bellico apparatu, at in caſtris Vgonotticis erant ſexde-
cim muralia tormenta, & multus apparatus bellicus. & quædam campeſtria. parati ſunt in vrbe
ignes miſſiles in conatus poſt verberationes, & oleum bulliens, & pix ignita. & aſſeres, trabesque
cum clauis, & alia conſimilia. Vgonotti non multo poſt magna diligentia tormenta dirigunt ad
mœnia diſrumpenda, quæ per frequentiam globorum ſcinduntur & proſternuntur, ſed quanta
erat uis illorum oppugnantium, tantum erat ſtudium defenſorum, cum milites & ciues pari ani-
mi alacritate, ſtudioque & contentione ad mutuam defenſionem conſpirantes quantum murorũ
labefactarent tormenta, tantum interius reparationum per noctem reficerent, cum & ciues cuiuſ-
uis conditionis neceſſariam materiam militibus ad mœnia comportarent, & mulieres, quæ etiam
multa edulia ad reficiendos diuturnis laboribus defeſſos afferrent. aucta ſunt etiam quadringentis
peditibus & quinquaginta vrbana præſidia, quæ clam per obſcuritatem noctis in vrbem ſunt ad-
miſſa cum ſacculis pulueris tormentarii. horum ſubſidiorum aduentus quam gratus fuit obſeſſis,
tam moleſtus accidit obſidentibus, quæ cum per media caſtra Vgonottorum clam penetraſſent, A-
miras magnopere conqueſtus eſt de ducibus qui erant in æſtiuis, qui nihil horum cognouiſſent per
ſummam negligentiam vel perfidiam, cum Luſignanum, & Iazzanillum oppida illis neceſſario eſ-
ſent tranſeunda, & alia quædam caſtella, quæ ab Vgonottis tenebantur. ſed quoniam tormenta
parum viderentur concutiendo Auguſtorito proficere, tria muralia ad collem diui Cypriani tranſ-
uecta ſunt, & in partem diui Benedicti directa. concuſſa eſt per totum diem turris pontis, quòd
inde caſtra infeſtarentur, atque ii præſertim qui in abbatia ſtationem habebant. ſed cum & hæc pa-
rum proficerent, addita ſunt & alia tormenta, & corbibus protecta, eaque in murum prati abbatiſſæ
directa, tanta cum ciuium moleſtia ut nemo illæſus in pratum deſcenderet. conſternati ſunt non
nihil animi, atque quidam cenſebant pratum eſſe hoſti relinquendum, quòd tumulum deſuper
diſpectabat, cum nullus eſſet miles qui poſſet propinquare verberationi: putabãt igitur interius eſ-
ſe pugnandum. alii contendebant nimis periculoſum eſſe habere tam propinquum hoſtem, qui
haberet in caſtris circiter viginti & quinque millia armatorum. non defuerunt qui Ghiſio ſuaderẽt Ghiſii nobile reſponſũ.
vt noctu cum tribus millibus hominum exiret per eam portam, quæ minus cuſtodiebatur, ſeque
quoquomodò poſſet ſeruaret. ſed is ſe potius virtute, quã fuga regias res indigere aiqt. eius conſiliũ
ſecuti alii proceres ciues & milites recognoſcebant, hortabunturq; ut forti eſſent animo, omniaque
proſpectabant, ſiquid reparari aut inſtaurari commodius poſſet. Amiras iubet omnem equitatum ac Amirantis aſtutia.
peditatum in aciẽ inſtrui, quę apparebant iamiam ita inſtructę acies vrbẽ inuaſurę, quo territi ciues
& ordinibus & numero & alacritate inuadentium mitterent qui agerent de deditione. at longe ali-
ter res accidebat, ꝙ & vrbana pręſidia & ciues coniunctis animis magna cum lætitia & ipſi inſtructi
pugnam expectabant. ſed cum diu ita vtrinque fuiſſent parati, nihil actum eſt. non ceſſabatur tamẽ
leuibus pręliis frequenter decertare, & variis modis reparationum ac deuaſtationũ contendere. atq;
qm̃ pabuli equorũ magna penuria in vrbe laborabatur, decretum eſt aſinos & mulos imbelles iam
propè famè exanimatos emittere ex vrbe, cũ nõ poſſent eſſe vtiles hoſtibus ob debilitatem. nata eſt

etiam difficultas molendi frumenti, cum duo tantum molendina in vrbe non possent tot hominibus sufficere, quare inuentæ sunt multæ machinę, & saxa in hūc vsum excisa, quę dum vi hominum conuoluerentur, frumentum in farinam commode comminuebant, emissus est & magnus numerus imbellium hominum cuiusuis ætatis & sexus, atque plurimi per verbera, & vulnera & cædes ante vrbem repellebantur, qui cum neque suis, neque illuc possent penetrare apud męnia radicibus herbarum vescentes plerique vel etiam inedia moriebantur. at ciues misericordia denique capti in vrbē superstites pallentes ac semiuiuos recipiunt. eò denique ventum est vt ciues asinos & equos & cætera huiusmodi animalia comederint. ad tantam denique cariratem rerum omnium vētum est vt singula oua quarta parte aurei nummi venderentur, pullus gallinaceus aureo nummo, capo duobus, vel etiam quatuor. inter has tantas obsessorum difficultates comportatus in castra è Santonico portu multus bellicus apparatus, atque verberatio denuo magno impetu repetitur. erecti sunt etiam pōtes ad conatus variis in locis, & corbibus vimineis terra oppletis protecti, atque armati multi ad custodiam adhibiti, cum è regione Sanctæ Radicondæ & Sulpicii, tum sancti Sornini. deinde nunquam intermissa verberatione decem & octo tormentis vrbs magno strepitu ac tremore quatitur, cum alia fuissent attracta. nam octingenti & amplius globi ferrei in vrbem illo die sunt contorti. atque cum satis amplum spatium factum esset ad inuadendum obsidentes in aciem instruuntur, cum obsessi iā conatum expectarent, erant omnes albis induti supra arma, ducesq; videbantur à ciuibus penetrantes per confertas acies milites ad strenuitatem adhortantes. constiterunt frequentes ad murum diui Cypriani, cum alia acies ad pratum abbatissæ esset inuasura, semperq; tormenta in eas partes displodebantur. cognito hostium consilio, & apparatu, datum est signum conatus in vrbe per horologii sonum, atque Ghisius & Ludensis iussis omnibus pro instituto ad defensiones accurrere ad suas regiones, alter ad pratum abbatissæ recedit, alter ad partem verberationis inter sanctam Radicondam & Sulpicium multis nobilibus vtrinque stipantibus. at obsidentes cum vrbem essent inuasuri mittunt qui explorarent verberationem, qui post multas cædes & pericula referunt in castra non esse satis aptam verberationem, quia ruinę nondum interius tam altæ procidissent, vt difficillimus esset ascensus. quòd ruinæ fluuii alueum non expleuissent, multęque fossæ ductæ essent interius, quæ non poterant sine multorum clade & summa difficultate expugnari, quæ cognita sunt etiam ex captiuis. his perspectis amiras copias retraxit ab illo iam instituto conatu, deinde postridie tribus tormentis molendinum Tisonis concutitur, vt molendi commodum vrbi eriperetur. recreabantur variis rumoribus interim animi obsessorum, quod exercitus regius erat vicinus Mirabellum vsq; profectus, quodque regulus Valettanus iam Castellaraltum peruenerat, quoniam non semel missi erant nuntii, qui peterent à Rege auxilia, quæ etiam fuerunt promissa. verumtamen nulla diligentia obsidentium intermittebatur, cum fere centum & quadraginta globi ferrei sint contorti in turrim & pontem, quæ pratum & suburbium protegebat, vineaque Vgonotti potiuntur quæ suburbiis imminebat in edito loco. illud calamitosum fuit obsessis, quia lapides inde deuolui poterant in protegentes suburbia. at obsessi per noctem vasa vinaria secunda via & ponte locant, & ligneos currus quo tecti possent procedere, & lintea, & varia velamina, quę tendentes plerique vulnerati sunt, cum hostes lunæ beneficio quę fierent videre possent. nec multo post repetita est verberatio pluribus ex partibus, & acies rursus ad inuadendum instructæ, quæ in multas phalanges armatæ in collibus visebantur, cum tamen nūquam tormenta cessarent. protegebantur obsideutes & ab arboribus, quibus locus vicinus vrbi erat consitus, & quadam domo vetere, quæ debuit initio obsidionis prosterni, quominus vrbanis sclopettis impeterentur. milites qui erant ad protegēdam viam suburbii destinati è regione verberationis, quacunque ratione poterant se asseribus & trabibus, & fossis protegebant aduersus saxa, quæ desuper deuoluebantur. erant quadringenti ferè sclopettarii, qui verberationem in latus percuterent, cū frequentes armati in vrbe in inuasuros essent distributi. omnibus igitur vtrinque ad pugnam paratis, tantus fit strepitus tormentorum Amirantianorū, quæ vndique in vrbem displodebātur, vt vrbs quasi aliquo insigni terrę motu nutare videretur. atque cum tympana & tubæ ad conatum frequentes magno strepitu inuitarent, Vgonotti frequentes seruato militari ordine ad verberationem vsque procedunt, & ad portam suburbii deinde duces per verberationē ascendunt. obsessi commisso prælio ad pugnam inuitant, atque ita variis è locis, tantaque procella inuadentes petuntur, vt frequentes prosterni homines viderentur. cęsi sunt non pauci defensores, at multo plures inuadentes. atqui tametsi egregia virtus inuadentium apparuit in ea pugna, tamen propter fortitudinem defensorū accepta magna clade recedere necesse fuit. non tamen illa clades vires Vgonottorum hebetauit, aut retardauit quominus vrbem denuo inuaderent alacriter: qui dum ad secundum conatum instruūtur tormenta vndique vrbem circonsonabant aduersus arcem, turres, aliaque loca ad posternendas euertendasque defensiones. itum est postea totis viribus ad vrbem inuadendam, maioriq; virtute & animi fortitudine quam antea, cum in primis ordinibus vel duces essent, vel nobiles Galli. sed & à fronte & è latere cum frequenti grandine sclopettorum impeterentur, multis amissis, at nihil territi clade suorum, recedere coguntur. vbi tertio etiam magno ardore animi tenus denuo fuissent adori, recedere denique coguntur. illud singulare argumentum imperitię rei bellicæ obsessi esse palam dictitabant, quòd hostes aduersus tot reparationes & vim armatorum a fronte & à latere ausi essent vrbem inuadere, cum neque defensiones prius prostrauissent de more peritorum ducum, neque exploratū misissēt, an tuto vrbs inuadi posset. sed quantū Andiensis copiæ ad Castellaraltū essēt castra metatæ, tormentorumque sonitus exaudiretur, vbi erant omnia Vgonottorum impedimenta soluta obsidione mota sunt vexilla ad illud oppidum liberandum, cum Amiras viribus, aut certe equitatu esset superior. propter metum ne oppidum in potestatem Andiēsis veniret tanta celeritare mota

Obsidio dura Augustoriti.

Conatus Augustoriti repulsi.

sunt

sunt castra vt relicta sint duo bellica tormenta, quæ propter pondus tam cito trahi non poterant. at Andiensis qui per exploratores cognouit se assecutum esse quod optarat, ut obsidio Augustoriti desereretur, retraxit tormenta ab illa oppugnatione, seque cum omnibus copiis & tormentis ultra fluuium Creusam vocatum ad portum Pilæ, id pago nomen est, se recipit. ibi relictis duobus millibus sclopettariorum, ipse cum reliquo exercitu ad Sellam locum uocatum castra posuit in altera ripa fluminis: Amiras qui illam receptionem non poterat non difficillimam censere, cum omnibus copiis totam noctem iter facit vt ante prælium committeretur, quam accederent expectata auxilia. ventum est igitur ad fluuium Creusam traiecto Clino, & ad portum Pilæ, vbi initur atrox leue certamen cum duobus millibus sclopettariorũ Andiensis, atq; multis vtrinque desideratis postridie Amirantiani vadum quærunt Creusæ, qui vadantur illo consilio vel vt regiæ copiæ inde expellerẽtur, vel commisso prælio signa conferrẽt, quamuis numero inferiores. sed cum copiæ in situ munitissimo consedissent, receditur ab illo instituto, atque ab vrbem Augustoritum reditur, quod neque præsidiis neque commeatu recenti fuerat munitum. castrametantur itaque ad Faiam Vgonotti non ausi vrbem obsidere, ne vel Castellaraltum amitterent, vel interciperentur. illud etiam commodi sic assequebantur vt commeatum absumerent, neq; illum Augustoritani possent adipisci. statutum est postea vt molendina reficerentur, commeatus comportaretur, omnesque partes vrbis reficerentur. deinde cum Ghisius cum suis copiis esset in castra abiturus, instant magistratus non longinquis præsertim hostibus, ne præsidia tam valida educat, donec alia pro illis introduxerit, Ghisius pollicetur se non abscessurum, donec decem vexilla peditum recentiorum, at non defatigatorum è castris accesserint, atque paulo post duodecim cohortes per literas accitæ accesserunt. sic Ghisius in castra Andiensis cum magna beneuolentiæ significatione excipitur. Andiensis quia vndique confluxissent auxilia comitia indixit proceribus, & primariæ autoritatis ducibus copiarum; in quibus de summa belli consultaretur. in illis decernitur denique diuturnitatem & procrastinationem pugnæ nihil aliud esse, quam certissimam Galliæ totius euersionem. necesse videri rem armis experiri. victa fuisse non semel Vgonottorum arma, quæ tanto infeliciora putanda essent, quanto deteriorem, iniquioremque haberent causam. mota sunt itaque castra eo consilio & ad Faiam locum translata ad vadum fluminis, vbi tandiu morãtur copiæ, dum vires omnes finitimas colligunt semper hoste in suspicione conseruato. deinde Lodunum iis collectis & si non omnibus acceditur, qui locus erat impediendo commeatui hostium peraccommodatus. at Amiras cum inter portum Santonum, & Augustoritum esset castrametatus simulato itinere ad Castellaraltum à sinistra Mirabelli postea motis castris consedit, quare cognita Andiensi recta petit Mirabellum, quo tempore hostis Diuam fluuiũ traiecerat. iubet Andiensis copias iter accelerare, quæ solutæ accedebant, vt instruerentur, sed hostis prius ad Montecotornum traiecerat magna ex parte. inuaduntur qui reliqui erant à priore acie Andiensium, in qua Bironius & Sanctiflorius, & Valettanus & Martiques reguli inerant cum accederet Vmalii equitatus & mille Raitri tanta alacritate vt cæsi sint plures quingentis ex hostibus, cum tamen difficultas traiectus, & nox superueniens pugnam non ita atrocem fieri passa sit. subsiderunt Regiæ copiæ ad Diuum Clerum, in ripa fluminis Mirantianæ ad Montecotornum, quod oppidum ceperunt: constiterunt cum locus esset natura munitissimus. at enim cum non multo post hostis iter caperet missi sunt qui acies & ordinem Amirantis explorarent. relatum est tempus non esse amittẽdum ineundi prælii. motæ sunt acies regiæ, quarum in prima procedebat Mompensierus. tuebãtur latera duo millia sclopettariorum, cum alas clauderent circiter duo millia equitum duce Andiensi cum multis tribunis. tenebat secundam aciem Reggimẽtum Heluetiorum duorum millium & quingentorũ nõ ferè, cum multi ob labores defecissent duce tribuno Clerio. trahebantur octo tormenta in prima acie, cum in postrema septem sequerentur. iussa est prima acies iter accelerare, atq; phalanx subsequi. dux Vmalius iussus est raitros ducere à dextra, cum Andiensis inter Heluetios & raitros incederet, quem à latere stipabant duo millia sclopettariorum. à sinistra incedebat Cosseus, & Masfeltius cum septem vexillis equitum, at à dextera Bironius in extrema acie. ita incedebant hæ acies vt facile coniungi possent cum iter haberent per apertam, expeditamque planitiem inter Moncororrum & Herualsum scilicet, Amirantianæ copiæ & ipsæ ita instructæ sunt, vt bifariam vires diuiserint. in altera parte erant Germani cum duabus raitrorum aciebus, & equitatu Gallico, quod Reggimentum ad latus habebat frequentes globos sclopettariorum. è regione phalangis quatuor collocabantur frequentes turmæ equitum raitrorum & Gallorum, quæ omnes frequẽtibus globis sclopettariorum ad latus stipabantur. sic hi in acie consistentes regias copias expectant. visum est regiis proceribus non esse amplius differendum, cum bellica tormenta etiam non leuiter infestarent, & dies propè iam elaberetur, & nox etiam inimica sit victoribus. cœptum est igitur in hostem impetum facere. Heluetii tanta virtute in Germanos irrumpunt, ut quamuis plures essent Germani, tamen coacti sint recedere. omnes acies reliquæ tam peditatus quam æquitatus Amirantianos inuadũt, qui fortiter impetum vbique regiorum sustinuerunt. nam & raitri & Galli non segniter res agebant. post diuturnum certamen prima acies Amirantiana in fugam vertitur phalangem versus, quæ è regione tormentorum suorum palam procedebat, quę tam Andiensis aciem, quam alias diuerberabant. Andiensis & ipse tanta alacritate motus est, vt Heluetios à tergo reliquerit, quem Galli & raitri fortissime exceperunt, multisque lanceis disruptis Andiensis deiectus est ex equo non sine magno vitæ periculo. hunc circa bellum atrox & cruentum instauratur, cum Amirantiani vel capere vel trucidare conarentur, at regii quacunque possent ratione defendere, inter quos fiunt Carneualettus, & Longouillius. Adiutus est denique concurrentibus Heluetiis, & equo restitutus, coacti sunt Amirãtiani virtute Italorum & Heluetiorum aliquantum se recipere, vbi denuo fortiter & intrepide cõstiterunt,

Ordo acierũ Regiarum.

Ordo acierũ amirantis.

Prelĩũ atrox.

stiterunt, nonum conatum in hostes regios facturi, qui & ipsi eodem consilio colligebantur, cum diuisæ essent & dissipatæ vires regiæ. primi igitur Vgonotti Cossei copias inuadunt, & Masfeltu Heluetios nimirum magno impetu, quos tū illi fortiter sustinent. hic rursus equestris pugna renouatur, multæq; lanceę sunt comminutę, aciesq; aciem, peditem pedes inuadit vtrinq; maiori q̄ prius alacritate, cum animū è priore pugna confirmassent, posito timore ac metu mortis, vt solet in ardentibus præliis euenire. Vbi diutius pugna fuisset ꝓtracta, Masfeltiusq; & Cosseus vires resumpsissent, renouatum est vbiq; certamen, atq; Vgonotti quamuis tormenta plurimum proficerent inter pugnādū, tamen impetum diu sustinere non potuerunt, quare in fugam vertuntur. pugnatū. n. fuerat diu fortissime vbiq;, ac dubia victoria, quā fortuna modo his, mō illis apparebat intentare. equitatus regius

Clades Amirantis.

diu persecutus est victoriam, atq; duodecim millia Amirantianorum per eam cladem ceciderūt. alii trucidati sunt, alii ab equis conculcati. capta sunt tredecim bellica tormenta, inter quæ quinq; muralia, reliqua campestria. cæsi sunt multi tribuni & signiferi Vgonotti, capti ēt multi. è regiis ceciderūt paulo plures octingentis. vulnerati multi illustres, sed in primis vel ipse Andiensis duabus plumbeis glandibus petitus est quāuis leuiter. Vgonotti proceres ea clade accepta sese ad loca capta receperūt, atq; Amiras ad portum Santonicum, alii in regionem Beniam uocatam, alii in vrbem Santerram. ibi cum quidam Gessoniacenses intelligerent ea munitio quanti referret si per insidias occupari posset, in colloquium ea de re veniunt cum centurionibus & mercatoribus Gessoniacensibus. erat Sanserræ Petrus Grangia vir consiliarius, & vnus è præsidibus Gessoniaci, quam vrbē vulgus Burges vocat, qui magnis pollicitationibus ad hoc impellebatur: habebatq; sobrinū Gulielmum Palussum Vrsini Palussi fratrem, cū ambo milites essent Gessoniacæ munitionis. tentata est proditio ingētibus pollicitationibus per Vrsinum Palussum, cui decem millia nummum promissa sunt, si rem peregisset. pactus est rationem soluendæ pecuniæ certam esse, & sibi dari tres collegas, cum solus illud non posset transigere. ea res visa est non imprudenter suscipi, quoniā proponebatur fore vt Vrsinus familiaris Marini præfecti turris Gessoniacæ, ac miles pręsidiarius, vbi opportunum tp̄s apparuisset vnà cum collegis Marinum ducem trucidarēt, atq; inuaderent custodias, portaq; patefacta copias admitterent iussas per id tp̄s esse propinquas in insidiis ad signum expectandum. oīa per aliud colloquiū promissa & stabilita sunt cum Vrsino Palusso, qui tamen cum patriæ salutem vel pecuniæ vel amicitiæ prętulisset, rem Marino patefecit, & Cāduco eius vicario. illi rem statuerunt significare Ciatrē si regulo præfecto vrbis, & principatus Berii, qui communi consilio hortantur Palussum vt negotiū magna cum spe Vgonottorum transigat. reditur ad statutum diem in colloquium. dantur tres collegæ, decernitur vt res per literas in certo loco occultatas significarentur pro opportunitate, quod fuit ruinosum columbarum domicilium quoddam procul à domibus sub quadam petra. missi sunt

Proditio Gessoniaci tentata.

tres collegę, qui primum amicè tractantur, sed non multo post traduntur in vincula. iussus est vnus literas conscribere dictante præfecto, quibus mirificè ad spem Vgonottos extollebat, hortabaturque vt præstātiores quosq, milites conuocarent. reuocatur ad colloquium Palussus, decernitur in comitiis militaribus vt duas horas à media nocte conuenirent copię ad locū Grangiā vocatum, qui distat circiter quatuor stadiis ab vrbe. datum est signum facis accensæ, quæ bis extolleretur, at ex altera parte præfectus vrbis clam copias ignaras quid ageretur conuocare, omniaq; diligenter instruere, quæ spectarent ad opprimēdos hostes. simulat se nihil horum cognoscere. studere vt videatur alienus ab oī grauiore cogitatione. ludicra certamina inter equites proponere. iubet portas hora vsitata claudi. clam adauget custodias. iubet vrbanos delectus per noctem clam esse armatos, vt secum exirent vbi accirentur. per noctem ante horam statutam pedites & equites in vrbem admittit cum interulis albis supra arma. iubet in acie instructos non prius discedere qua m bellicum tormentum esset displosum. iussæ sunt fossæ ingentes excauari qua parte hostes erant inuasuri, quæ superius debilibus tabulatis ac terra, ne videri posset insidiæ, cōsternerentur. parati sunt & ignes, & pix bulliens & cætera huiusmodi pleraq; in eorum aduentum. Palussus signum dedit inuadendæ turris institutum. sed cum nemo appareret, iussus est Palussus obuiam procedere, qui queritur accepto signo quod opportunitatem labi segniter patiantur. illi cum Palussum ducem essent habituri magno silentio spe pleni procedunt. erant in prima acie multi insignes duces, quos magnus globus militum sequebatur. sed cū timeretur, ne maior numerus accessisset, quam dictus fuerat, displosa sunt tormenta: quo tp̄e recedente Palusso hostes in fossas præcipites ceciderunt, supra quos coniecti sunt ignes parati in eorum conuentum. atq; cum fortiter vellent eorum plerīq; resistere, & saxa & ingentes pilæ in eos deuolutæ sunt. pauci quia viderent nullā aliā esse spē salutis. sese vltro dediderunt. multi insignes proceres

Clades Vgonottorum.

cōbusti sunt, reliqui viui in ptātē præfecti venerunt. illa clade non parū consternati sunt animi Vgonottorū principū, quare Amiras cū multis principibus ad portū Santonicū se recipit obsidionem victriciū copiarū propediē expectās. munitionē diligenter recognoscit, literas ad oīum locorū præfectos conscribit, quibus significabat non esse iacturā ægrè ferendā, cū soleat fortuna plerumq; illos magis extollere, quibus grauiorē & acerbiorē casum parauerit. se validissima auxilia breui expectare, vnde posset oēm alacritatē victriciū armorū retundere. pręsentes ēt vires multo minus esse debilitatas atq, hostes censerent. breui fore vt denuo in aperto exeuntes hostes cōtemnerent. at vero clades illa Vgonottorū non parū molesta fuit Britanniæ reginę, cuius ēt regnū non parū dissēsionibus de religione vexabat. cū in Iaernia quoq; paulo ante essēt in armis ad quindecim millia insulanorū de religione inter se dimicantiū: videbantur. n. eius subditi non parū animi sumpsisse, qui catholicā fidem adhuc retinebāt per illā victoriā Regis, quare apparebat illā ad propriorū lariū defensionē reuocari, nedū nō posse aspirare ad recuperādos Caletes populos & Iciū & Gessoniacū nauale, quod promissū fuerat, si Cōdæus fuisset superior. nā & anno superiore arma suscepta fuerant à quibusdā

è primat.s

ē primariis proceribus eius regni pp religionē, qui ēt petiuerant à regina & comitiis vt antiqui ritus
ſacrorum reuocarentur, quos populi mirificè cuperent. & q̄m hæc maxima ſeditionum ſemina eſſe
videbant, nullū dedit reſponſum, ſed quod eſſent illi populi Scotię finitimi, ne ſimul conſpirarent,
delegit cum ſummo imperio cum prāte proregia in vniuerſo regno Ambroſiū Dudlayum comitē
Varuichienſem, cui iniunctū eſt munus vt videret nequid detrimenti regnū illud caperet, cum duo
Henrici alter Comberlanius, alter Nortumbriēſis comites, & Odoardus Veſtmerlanius comes ſub-
ditos populos armauiſſent, exiſent in apertū, amplāq; regionē ad Durā vſq; occupaſsent. & q̄m dux
Norfolcius, comites Arondelus & Pembruchius in arce Vindiliſorę detinebant & Milordus Lonla-
ius, q̄m in nuptias Reginę Scotiæ conſpiraſsent contra Britāniæ reginæ voluntatē, quæ Norfolcio
Duci erat futura coniux, ſic. n. circumferebat, regina diligenter inquirebat an & ipſi vna cum multis
aliis aduerſus regnū per religionem conſpiraſsent. peruenerat ſiquidē ad manus reginæ ſcriptū, in
quo continebat quod Thomas Northumbrienſis, & Carolus Veſterlanus peterent antiquos ritus re
ligionis in regnū reuocari, ad quod munus multi nobiles, & variæ cōditionis homines conſpiraſsēt,
ne ab exteris principibus hac ipſa de cauſa inuaderent cum magno totius regni excidio. petebant ēt
vt principes captiui ex arce dimitterētur, & vt ſex è regio concilio abdicarentur, vt alii conſiliarii ſuf-
ficerentur reſtituerenturq;, & oībus venia concederetur. at Regina ꝙ intelligeret nō minus pp regi-
nam captiuam Scotiæ, q̄ pp religionē hos motus eſſe excitatos in Britannia, decernit eā eximere ex-
trahere, atq; abducere ad vrbē Cōuentrai vocatā ad Hauenā fluuium ſitam in ea parte inſulæ, quę ma
gis inclinat ad orientē, quæ regio Varuichia vulgo nuncupatur, quæ plurimū diſtat à Scotia ad centū
millia paſsuū ferè Italorū. ea mutatione loci cognita duces, qui cū copiis erant in aperto, ſtatuerunt
non eſſe vlterius Londinum verſus procedendū, quare retrocedunt, q̄m inſignes copiæ regię eſſent
paratę. magna itaq; pars equitatus ac peditatus caſtra reliquit in montes profugiens Pechas vocatos.
at Comites hac mutatione rerū cōſternati reliquas copias intra fines Scotiæ retrahunt. quare tumul
tus ita ſunt diſſipati. Selimus quoq; animum adiecit ad faciendos ingentes bellicos apparatus Ad-
uerſus Sarmatas, ad reſarciendam ſuperioris anni exiſtimationē, & iacturā quā fecerat in reſcindēdo
ſpatio terræ inter Tanaim, & Volgam interiacente. inſtituit igitur ad centum nauigia varii generis,
inter quæ mahonæ erant complures ad conuehendos bellicos apparatus per paludē Mçotidē. Per-
ſarum Rex, ad quem maxime illud negotium ſpectabat, ſe accingit ad bellum. munitiones inſtruit.
equitatum & peditatum colligit, quo tantis Turcarum viribus poſset reſiſtere. omnia defenſioni
neceſſaria parat. inuitauerat ad eam prouinciam repetendam Ioaches Turchina princeps Mahome-
tanus potentiſſimus finitimus Perſarum Regi, qui facile poſset ducēta millia armatorum colligere,
qui illud negotii ſibi aſſumpſerat, vt vires Perſarū Regis retardaret, neq; pateretur infeſtare Turcas
atqui vbi Turcicæ claſses illuc applicuiſsent, multa caſtella eius regni, quod uocatur Genhenæ, capit
vel ſine pręlio. ſed cū vlterius proficiſci nimis difficile negotiū uideretur, collectis præcipue multis Comitia Bru
armatorem millibus Sarmatarū poſt multa certamina re imperfecta diſceditur. Albanus Bruxellas xel. & petitio
profectus comitia indixerat omnibus conditionibus illarum regionum Belgicarum, quibus, vbi cō- nes Albani.
uenisſent; proponit, ad reſarciendos præteritorum bellorum ſumptus cum quadringēta & amplius
millia librarū auri abſumpta fuiſsent ad liberandam eam prouinciā ſeditionibus, vt certi prouentus
regii inſtituerent in redditus priuatorū. Vt certa vectigalia in oīa genera mercimoniorū. vt vigeſima
rerum venalium regionis precii Regi diſſolueretur. ut cēteſima prędiorum ac domorum. vt decima
pars precii mercimoniorum, quę importarentur in regionem. quæ tametſi non ſtatim conſecutus
fuit pp populorum querelas, qui vel nimis exhauſti erant, & afflicti, tantis bellorum calamitatibus,
tū non multo poſt obtinuit, cum nemo illi pp crudelitatem ſuſpectam auderet aduerſari. nam pp ſe-
ueritatem ducis quidam imperium ægrè ferentes induti Germanis veſtibus diffugiunt lcium, atque
inde traiiciunt in Britanniā. cæterū res illa cū inſigne odiū conflaſset non ſolū apud Belgas populos,
ſed ēt apud externos, nō leuē occaſionē dedit per Belgarū querelas proſcriptis & exulibus denuo oc
cupandi loca, & inuadendi Belgiū per conſpirationē ac propenſos animos Belgarum, qui apparebant Ibernia infe-
pertæſi Hiſpanæ adminiſtrationis. Neque Iberniæ fines interea ſatis erant quieti, q̄m Britannię ſtata.
Regina collecta magna armatorum manu illos fines ferro, & igni populabatur, quæ iuſserat obuia
quęque hoſtiliter populari, q̄m incolę Iberniæ commoti odio Britannorum & diſſidio religionis re-
pente multos Britannos in inſula trucidarant, & villas ac pagos nonnullos, vti diximus, concrema-
rant. Dupontius non procul ab vrbe Auguſtonomero caſtrametatus cenſebat & illam vrbē, & op-
pidum Charitatem vocatum, & alia caſtella per proditionem captum iri, ſed vbi omnia vana appa- Charitas op. captum.
ruiſsent ſua conſilia, ꝙ illi auſi eſsent retardare tantas vires, decernit Charitate per ſummam conten
tionem expugnata Gallos ad unum trucidare. ſed cum oppidum cepiſset, quod pręſidia non poſse
defendi exiſtimantia reliquerant, curat illud muniendum. magna amplaq; foſsa cingit, multaſq; de-
fenſiones inſtituit, ꝙ illud oppidū conſeruandę annonę delegiſset. Pontifex, qui prius oēs patres pur
puratos, oēſq; antiſtites non verbis & oratione ſolum, ſed multo magis exemplis ad ſanctitatē uitæ,
& ad modeſtiam cohortatus fuerat, iubet Montiū capi & in arcem diui Angeli adduci in cuſtodias,
vt qui nullas admiſiſset admonitiones. poſtridie conuocatis ſacratis patribus ad comitia oēs hortatur Mōtius Card.
ad innocentiam & temperantiam, ſicuti requirit ratio & cuiuſq; cōditio, qui debent exiſtimare opor captus Pont.
tere ſe tantum ſapientia & bonitate cæteris præſtare, quantum dignitate & autoritate præſtant. Tur oratio.
pe enim eſse viro illuſtri opibus, dignitate, potentia præſtare cęteris, at per nequitiam, imperitiam re
rum, & intemperantiam uulgo & infimæ plebi adæquari; cum in nemine poſſit ineſse ſapientia, cui
libido, crudelitas, auaritia, ira, & reliqua huiuſmodi vitiorum genera magnopere dominentur. Qua
re niſi amantiſſimis, honeſtiſſimis, ac verè paternis monitis ſponte obtemperarint. minatur etiam

vincula & carcerē tanq̄ Montio; cum decreuerit omnino vt in ecclesia Dei ad religiosorum, nō ad helluonum & ebriosorum mores viueretur. Nihil enim magis calamitosum esse atq; aduersariū christianis dogmatibus, q̄ si vel ab ipsis sacerdotibus Christianę leges negligantur. oīum christianarum calamitatum iecisse fundamenta, omniumq; hæresiū illos, qui se sacerdotes & viros bonos esse profitebantur, cum tñ re ipsa oīum diuinarum & humanarum legum essent euersores. populos oēs magis commoueri ipsorum sacerdotum exemplis, q̄ nudis verbis & solis adhortationibus ad probitatem. futurum vt breui cessent oēs hęreses, si diutius sanctæ Romanę ecclesiæ sacerdotes in officio perstiterint, cum verè illi lux mundi possint tunc appellari, cum per lucem sapientiæ & charitatis cęteros homines ad vitæ sanctitatem deduxerint. Nemini satis esse ꝙ sit vir bonus, nisi cæteris prodesse studeat adiuuando, erudiendo, monendo, quos pōt ad integritatē vitæ informādo.

Betica dissidia ob quęsitionem.

at in Betica regione res omnino non erant tranquillæ, cum ibi quoq; Philippus Rex Hispanam quæsitionem excitasset. nam Mauritanis illius quæsitionis seueritate territis effectum est vt ad sex Mauritanorum millia confugerint in montem Beticæ regionis, qui Frigiliana vocatur, cum vxoribus, filiis, impedimentis. at Castellæ commendator hortatu Ioannis Austriaci Aloysius Querada cū veteranis cohortibus militum, qui venerant ex Italia, collectis circiter quatuor millibus armatorum montem illum quāuis difficilem ascendit. multis è partibus munitionem Mauritanorum, quam fecerant, vno tpe inuadit. certatur à Mauritanis magna virtute, quamuis pauca haberent arma. cæsis deniq; centum, ac vulneratis ducentis Hispanis munitio capitur. cęduntur oēs in munitione inuenti, quorū fuerunt ad duo millia. capti sunt mille & pueri & fęminæ & impedimenta, qui vili precio sunt diuenditi relig Mauri, quorum erant circiter duo millia. dispersi sunt in proximos montes, vt cuiq; fortuna locum monstrauit ad salutem.

Beticorum clades.

Huius victoriæ vis maxima credita est, non solum ꝙ semina eius belli sunt dissipata, verum ēt ꝙ Africæ commercii facultas Beticæ ita videbatur esse sublata. Pontifex, qui videbat tot arma variorum populorum nouæ religioni studentium esse commota vno tpe, putauit satis esse si resisteretur excitatis, nedum alios nouos tumultus non esse excitandos, cum hinc Galliæ populi, & Belgæ, & Britanni potentissimi insurgerent, qui iam magnos exercitus collegissent, inde tot Germani principes in pernitiem duorum regum eodem tpe coniurassent, afflictorum, & propè euersorum per assiduitatem magnitudinemq; bellorum, quare literas humanitatis, & sapiētiæ plenas dedit ad Philippum Regem, quibus eum hortabatur vt mitiorem in modum Mauros Beticæ tractaret. mitigaret quæsitionis rigorem. oīa ad opportuniora tempora reseruaret. nihil tam laudabiliter fieri, quā quod opportunè. Non oportere tam esse sollicitum de alterius salute, vt vel propria pp nimiam festinationem amittatur. sapientis esse inseruire tempori, cum deceat principē aliquando vsliter acquiescere voluntati populorum, at non per pertinaciam omnia euertere. opus esse vel ipsius virtutis & iustitiæ moderatè esse cupidum:

Literæ Pont. ad Philippū.

quibus sapientibus, & paternis pontificis admonitionibus res Betica est aliquantulum mitigata, Sed tamen idem pontifex edictum in Regno Neapolitano promulgandum curat aduersus eos, qui conarentur impedire, aut aliquod incommodū inferre officio quæsitionis: quamobrem regii ministri multis rationibus persuadent pontifici istud non esse faciendū. non esse necesarium illud edictum in eo regno, in quo omnia munia quæsitionis sine vlla controuersia præfecti, & legitimè exequantur. nihil aliud censeri promulgari per hoc edictum, quàm Hispanam quæsitionem, quod si promulgetur, periculosum ne subito ad arma concurratur, trucidenturque omnes qui uel mentionem illa de re fecisent. multo pręstabilius esse occurrere nascentibus tumultibus, quàm exortos atq; excitatos sedare, quod certè effici nō potest saluis omnibus rebus; quare hoc in aliud tempus esse reseruandum.

Edictū Pont. reuocatū in regno Neapolitano.

Pontifex hisce rationibus cum magna totius regni Neapolitani lætitia ab incępto desistit. Per quod ferè tempus Pontifex in Britanniam miserat Nicolaū Mortonum Anglum theologum, qui denuntiaret per apostolicā autoritatē certis viris illustribus catholicis, Helisabettam tunc reginam hæreticam esse, quare eam priuabat omni iure in catholicos homines, quę pro Ethnica haberi impune possit, neq; cogerētur illi obedire. ea re commoti multi nobiles Britanni arma aduersus Helisabettam sumpserunt conspirantes cum aliis, sed res non optatū habuit exitum, cum plures quingentis variis tormentis sint miserabiliter cęsi. post mortem Condæi patefit cōsilium fuisse oē Gasparis Colignii Amirantis, at ad Condæum ob splendorē delatum fuisse imperium. publico edicto itaq, fisco addicta sunt bona omnia, prædia, domus, castella, ciuitates, eorum qui contra regem arma sumpsissent, & fauētium illorum votis; qui vero fungebātur magistratibus, turpiter abdicati. Gasparis imago patibulo suspensa fuit, diris imprecationibus exagiratus, gentis insignia vbiq; derasa. omnibus honoribus, dignitatibus, priuilegiis priuatus. at Amiras & his neglectis, & superiore clade Condæi, magnum exercitum rursus colligit ita vt nō modo Galliam posset vexare, sed ēt regias vires nō admodū formidare. castra posita sunt ad Pictauium, illudq; & obsidione & omni genere oppugnationis tentatum, atq; cum inesset Ghisius dux multis nobilibus stipatus obsidionem constantissime tulit, ita ut vel equi uel asini sint esi ob penuriam cōmeatus. regii ut aliquo pacto vires hostium diuerterent vicinum oppidum Chastelleraultum ad fluuiū Viennam sitū graui obsidione cingunt, qua ratione ad auxilium sociorum pertracti hostes Pictauium aliquot dies deserunt. Ghisius resumptis viribus interea reuersos ad obsidionem hostes facta eruptione inuadit, ad duo millia trucidat, sed cruenta tamen & funesta suorum uictoria, cum multi duces regii ceciderint. at enim cum uires utrinque multis undique accedentibus auxiliis succreuissent, propinquæ fiunt copiæ, quamuis Vgonotti sæpius pugnam detrectarint, protegebātur enim loci bonitate, in quo castra posuerant, ita ut paludibus & aquis circumquaque muniretur, cum vna tantum esset uia, qua possent inuadi. regii quod viderent decerni de re bellica, aut totis aciebus dimicari omnino nō posse, nisi illi ex eo situ elicerentur. missi sunt itaque leuiores copiæ exercitus ad trahendos ad pugnam,

patcb.t

Patebat campus in quatuor milliaria Gallicana pugnę accommodatus parum inde distans inter Mo
contorum, Ernaux, S. Iouinum oppida, in quo Vgonotti instructi in acie incedebant, qui tormenta à
tergo habebant protegentia, quorum opera colliem quendam commodum occuparant. regii illos
inde deiicerere conati sunt per opposita tormenta, vt ad iusti belli pugnam veniretur. Vgonotti vbi
se ad pugnam pertractos conspiciunt, non concidunt animo, sed leuiores velites à matutino tempo
re ad horam primam vsque post meridianam cum hoste digladiantur. at Amiras simulata opportu
nitate q̃ alio euocaretur instructis copiis & pugnantibus, & iam inclinantibus suis Rupellam pro-
fugit. Equites Galli & Germani admisti in prima acie constiterant Duce Volrado comite Masfel-
tio peditatus Germanus habuit socios equites Aquitanos Amirantis, qui neq; numero, neq, cogni-
toine rei militaris erant inferiores regiis copiis. sed qm̃ certissimam victoriam Vgonotti sibi propo
suerant, magna pars eorum, & equites in primis albis vestimentis induti in pugnam processerunt,
vt dignoscerentur, neq; parceretur ullis regiis. nam vbi belli ardor ingruisset, putabantur hoc signo
à sociis manus cohibituri, cum hostis esset censendus qui hanc tesseram nõ haberet. Sed paulo post
funestum fuit & consilium & indicium. præfuerunt autem regiis copiis Imperatore Henrico duces
prudentia & fortitudine clari. dextram aciem ductabat Hernestus Masfelrius, in qua erant decem &
nonem turmę equitum. sinistram Dux Ghisius cum multa Gallica nobilitate, cui aderant cataphra-
cti equites. inter has acies pedites collocabantur Heluetiorum triginta & octo vexilla scilicet, penes
quos erant tormenta maiora. deinde Sequanis & pontificii milites, cum pontifex quatuor millia pe
ditum & mille ac ducentos equites subsidio Gallicis rebus regiis misisset, & Philippus etiam rex in-
gentes peditum equitumq; copias. erant cum pontificiis cataphractis aliquot ẽt vexilla leuioris ar-
maturæ. Sequebantur Henricum summum ducem Vmalius Dux; & marchio Badensis Philibertus,
& Byronius regulus & Comes Sanctiflorius, & alii insignes proceres. vbi propius uentum est pugna
tur utrinq; atrocissime collatis signis, oẽsq; censebant præclarã opportunitatẽ ostentandæ uirtutis
sibi datam fuisse illo die. Primi Germani equites Vgonotti singulari uirtute impressionem faciunt
in cataphractos & sclopettarios Gallos, tanta vi, tantaq; alacritate, vt Galli cedere oĩno cogerentur.
veruntamen ducũ prudentia & uirtus tanta fuit vt reuocantes bis in aciem propè fugatos suos singu
lari fortitudine pugnam instaurarint. laborantibus utrobique aciebus opem ferunt Germani equi-
tes regii. Germani itaq; Germanos adorti, ducibus vtrobiq; Masfeltiis, oẽm rabiem ferri in cognata
viscera ob controuersiam de religione conuertunt. vix credi posset quanta pertinacia, virtute, ardore
pugnatum sit eò die, quantaq; sæuitia oĩ prorsus obliterata memoria humanitatis cum sæpe frater
fratrem uel amicum vel cognatum trucidarit. eiusdem oppidi aut vrbis multi certe sese mutuis vul
neribus confoderunt. victoria tñ fuit penes Regios cum turmæ Vgonotticæ cæsæ immaniter profli-
gatæq; sint, ac iustiorem cãm Deus adiuuerit. Amiras ex eo certamine profugerat, quem secuti sunt
quicunq; noctis & obscuritatis beneficio & celeritate equorum abiectis armis ab insequentib. regiis
copiis sunt seruati. interea Galli equites leuioris armaturæ, & pedites Galli ac Pontifici & Burgundi
adorti peditum acies Vgonorticas fortiter adhuc resistentes & equites Sequanos Amirantis tantam
impressionem faciunt, tantamq; stragem edunt, ut difficile sit dictu. cęsæ sunt breui uiginti & sex co-
hortes peditum Germanorum Dupontii unà cum ueteranis ducibus, cum nõ superfuerit ex illa cla
de qui nuntium in patriam reportaret. è Sequanis equitibus trucidati sunt plures septingentis, ca-
pta sunt & tormenta, & omnes bellici apparatus. Veruntamen non arma mortalia solùm pluri-
bus in locis ciuitates, nationes, regna infestabant, quæ vbiq; obstrepuerãt, sed quasi denuò res ab ini-
tio esset repetenda, oẽsq; calamitates ab exordio renouãdæ, arma diuina ẽt & cęlestis indignatio vni- Prodigia.
uersam propè Italiam inuasit. nã tanta fuit cælitus siccitas agrorum, tantaq; sterilitas terræ pp eam
siccitatẽ, ut multa legumina & uariarũ frugũ genera perierint, excitata sint, & extincta pp penuriã
pluuiarum aptis temporibus. exiccata sunt multa flumina, aut quæ non aruerũt ad inusitatã cursus
tenuitatẽ redacta. perierunt herbæ. multa morborum genera exorta sunt, ita ut quorũ sanguis ad ma
gnum uigorem per ętatẽ peruenisset inflammatus per siccitatem, & calorem multis exitium mina-
retur. Nã certè hæc plerunque sine maximis calamitatibus accidere non solent, cum vel bellum uel
pestilentia post penuriã annonæ nascatur. Sed qm̃ imminebant diuinitus calamitates, illæ diuinitus
ẽt nuntiatæ sunt mortalibus, nisi stupidi sint accipiẽdis diuinis significationibus, quas ex aliquo mor
tali infortunio vel consilio accidere arbitrentur. Nam Venetiis, vnde maximi belli initia erant eru-
ptura, ingentia signa edita sunt futuras calamitates obnuntiantia; siquidem ignis conceptus repente
in quibusdam cadis pulueris tormentarii, qui erant intra naualein firmissimis turribus marmoreis Prodigia nõ
tanto cum fragore proximorumq; ædificiorũ ruina & deuastatione erupit per mediã noctem ferè, sunt temere
vt multi extremum vitæ diem vel potius mundi aduentasse rati quasi exanimes conciderint, ac certè aut casu.
præ timore è domibus effugerint, cum proxima quæq; flammis & cũ strepitu ac fragore corruerent. Ignis naualis
siquidẽ ignitæ trabes, multaq; ardens materia per noctem sublimis per aera ferebatur aeris impulsu Venetiis ma-
vt vel è longinquo prospectantibus res formidabilis, & maxime horrenda appareret, præsertim cælo ximo cũ fra-
tam sudo & sereno ut diximus. infracti sunt alibi firmissimi vectes, alibi contorti vi ac tremore strepi gore.
tus, portę domorum infractæ. parietes longinquarum domorum parum firmi corruerunt. alii scissi
sunt amplas rimas facientes. aqua quoq; ipsa aeris impulsu fluctuauit. strepitus Patauium vsq; per-
uenit, quod distat ad uiginti & quinque milliaria à Venetiis. viciniora oppida, vrbes, pagi non parũ
sunt territi. Patres illud rati nõ diuinitus contigisse, sed per insidias mortaliũ, qui largitionibus inui-
dentium Venetæ felicitati ac potentiæ tantum sceleris procurassent, senatusconsultum faciunt atq;
edictum promulgari iubent. ingentia prẽmia proponunt per præconẽ publicè, tantiq; sceleris præ
terea impunitatẽ siquis participes insidiarũ deferret, aut si solus extitisset, si explicauisset cuius im-

pulsu istud fecisset. nã visi sunt ita Veneti iam inde ab initio prodigii bellũ alicunde portendi putare. Diditus est rumor in vniuersas nationes tum longinquas, tum etiam finitimas, vniuersam propè Venetiarum vrbem corruisse. conflagrasse maiorem partem classis vnà cum ipso nauali, quod munitissimum & instructissimum habent Veneti supra omnes nationes. quæ nauigia flammarum uim deuitauerint, illa ita esse conquassata & disrupta, vt partim nullo pacto refici possint, partim non nisi per summam difficultatem. arsisse omnes bellicos apparatus. infractas omnino, conquassatas, euersas esse ferè vires Venetorum, aut certè plurimum debilitatas, quorum penè vniuersa potentia, & existimatio in rebus maritimis consistit. huius rumoris autores fuerunt hebræi pleriq; oriundi è finibus orientis, quos Veneti per opportunitatẽ mercaturæ in vrbe esse patiebantur, cum tamen illa natio infida & impia sit ubiq;, & tanquam exploratores pro imperio Turcarum. agitatum etiam fuerat in senatu non semel de illis eiiciendis non sine magnis contentionibus. Selimus his rebus perceptis non mediocriter lætatur, quippe qui iam impulsus fuerat, & in animo conceperat Cyprum insulã Venetorum cum multis millibus armatorum adoriri. inuitauit ad illam sententiam annonæ penuria, quæ maxima esse Venetiis nuntiabatur. ꝙ nullibi propè panis vęnalis aut farina aut alia edulia p aliquot dies inuenta sint. nam per eam penuriam annonæ vrbs in maximo periculo fuit posita. Senatus, vt qui semper optimè de plebe mereri studuit, ad omnia remedia tantorum malorũ diligentissime confugit. iubet artifices ordinarios panis conficiendi facere pro viribus. dat frumenta ex horreis publicis, quæ quoniam non apparebant tantæ penuriæ posse facere satis, addita est tertia pars vęnalis panis miliacea. Diuenditus est panis nauticus alioquin in vsus classium reseruatus. promissa publicè per præconem ingentia præmia frumentum ab exteris regionibus in vrbem importantib. nullum genus humanitatis, charitatis, misericordiæ prętermissũ est à patribus pauperibus quoquo modo subleuandis. neq; vrbs Veneta per patrum diligentiam hoc anno in communi totius Italię penuria annonæ ualde oppressa uideri poterat, nisi priuatorum perfidia & auaritia cum publica liberalitate contendisset. concessa est facultas cuiq; conficiendi vęnalis panis, cum cęteroquin istud non liceat, ne multæ fraudes committantur. at præfecti rei farinariæ nonnulli cum certum preciũ publicę farinæ esset statutum, amicis diuendi curabant, ut fierent lucri participes pane diuendito. alii quòd essent opibus & autoritate insignes, & pari auaritia, frumentum occultarant neglectis edictis magistratus præfecti rei frumentarię, quare panem conficiendum curabant, qui uendebatur magno precio. eius rei indicium est, quòd istud clam fiebat, cum panis adhuc calens super ponte Riui alti, illud forum est, & vmbilicus Venetiarum, diuenderetur, ac nuper ereptus è furno, quem Lonicensem exclamabãt, cum Lonicum sit oppidum distans ad quinquaginta millia passuum. tanta vero apparuit panis Lonicensis copia, ut si parietes, trabes, animalia quæ erant Lonici in farinam sine furfure conuersa fuissent, vix posse tantum panis conficere viderentur. erat sanè digna illa ciuium crudelitas, & auaritia aliqua non leui castigatione, qui priuatam vtilitatem publicæ calamitati præferebant, & indigni tam nobili vrbe, quam maiores omni clementia, senatus omni misericordia subleuandam, & conseruandam curassent. erat omnino his frumentum extorquendũ per magistratus si innotuisset, vt fecit alias Ferrandus Gonzaga Mediolani præfectus, & in publicum commodum conuertendũ. quia non potest illa uiolentia verè appellari, per quam frumentum dato iusto precio ad publicam vtilitatem extorquetur, sed conseruatio legum & ęquitatis, sine quibus ciuitatum libertas in rebus præcipuè in paucorum licentiam ac principatum conuertitur, nam illa demum libertas ciuitatum vocatur, vbi viuitur pro legibus & iustitia, at non pro arbitriis paucorum priuatorum. cum huius quoque penuriæ Venetæ annonæ fama ad Selimum Turcarum Imperatorem per hebręos peruenisset, cuiusce nuntii autor Io. Miches fuisse dicebatur, cui conquassatam & incensam Venetã classẽ fuisse iam persuasum fuerat, & Venetiarum vrbem frequentissimam non modo diuinitus obsessã, sed etiam à Venetis ciuibus, ut parum de mutua conseruatione sollicitis, per summam annonæ penuriam, iam cępit cogitare de armis hostiliter Venetis finibus importandis. conuocatis igitur comitiis purpuratorum, & consiliariis rerum bellicarum post multas controuersias purpuratorum apparet, si res ita sint, bellum Venetis esse inferendum; neque prætermittendam esse tantam opportunitatem vrbis obsessæ, quam parum etiam inter se amicam existimabat propter annonæ caritatem. alii tamen purpurati mitiorem in modum tractandos esse Venetos censebant viros bonos, & semper fidelissimos amicos, à quibus nulla vnquam iniuria Turcico nomini sit illata, quorum neque vires Turcis essent formidandæ quamuis finitimorum, si non contemendæ; & cum quibus magis cõmercia sint Turcis, quam cum reliquis omnibus simul christianis nationibus. sed ubi exclamat auaritia maximè omnium sonorum vocalis, ibi taceant rationes necesse est.

Fama de incẽdio nauali.

Hebræorum perfidia.

Panis miliaceꝰ Venetiis.

Patrum diligentia pauperibus subleuandis.

Lonicensis panis.

Selimus bellũ decernit.

Auaritia maximè vocalis.

LIBRI VIGESIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS PRIMVS.

VBI illa, quæ diximus, vnà cum ſuis proceribus anno ſuperiore ſtatuiſſet Selimus, initio anni ſequentis, qui fuit ſeptuageſimus ſupra mille & quingentos, cœpit cogitare quibus rationibus illud bellum, quod erat ſuſcepturus, legitimè ſuſcipi videri poſſet, quoniam non eſt Ottomanicorum Imperatorum inſtitutum vt bella impetu quodam animi potius, quàm certa ratione ſuſcipere videantur: cum ferinum ſit nulla accepta iniuria ad cædes deuaſtationesque regionum ferri. Inde fit vt ſemper principes aliquam probabilem cauſam ſuſcipiendorum bellorum præ ſe ferant, quàmuis ſæpe pro ratione ſubſit auaritia. Selimus auditis ſuperioribus calamitatibus Venetorum non putauit temere credendum eſſe illam ciuitatem, quæ eximia opulẽtia, optimarumque gubernationum ratione ſemper Chriſtianis nationibus præſtare dicta fuiſſet; tam facile eſſe exinanitam, nullumq; adhibitum eſſe magiſtratuum remediũ. neque videri poterat tam repente propè corruiſſe nulla allata extrinſecus præſertim calami[illegible], vt non facillimè refici inſtaurarique poſſit. Idcirco fingit ſe legationem mittere in Galliam, qu[illegible]m Gallico oratore Byzãtio redeunte Venetias proficiſceretur, quod factum fuit ſub finem anni præteriti. nam procurabat Selimus per eam legationem exploratum miſſam omnia ſcire atque inueſtigare diligenter, vt quo in ſtatu eſſet res Veneta cognoſceret. cum male habere omnino propter caritatem annonæ & naualis incendium videretur, cum populus afflictus & oppreſſus etiã appareret propter diuturnas calamitates, & ſterilitatem annorum ſuperiorum ex ordine multorum, viſa eſt præſens occaſio denique non eſſe negligenda. nam legatio ſimulat ſe expectare diploma ab oratore Gallo promiſſum, quod eſſet impetraturus ab Hiſpanis, cum eſſet per Hiſpanorum loca, trãſeundum in Galliam profecturo. Veneti quia nihil huiuſmodi ſuſpicarentur, legationem honorificè tractant. ſumptum præbent è publico per aliquot dies. munera adiungunt. omnibus ad eum congreſſum & colloquium permittunt. Quæ cum Byzantii clam ſtruerentur, Marcus Antonius Barbarus ſenator Venetus, ordinarius orator Venetorum Byzantii apud Imperatorem, illa ſubodorans monet Senatum Venetum per literas, occultioresque notas, neq; tamen ſibi videri addit res ſpectare ad bellum aduerſus Venetos, quamuis claſſis ſingulari diligentia inſtrueretur Byzantij, cum aliæ appareant probabiliores occaſiones in alias nationes. Neſciebatur quo res tenderet, ſed tamen non putabatur ſuſpecta fides Turcarum, quod multis artibus oratoris cogitationem à bello Venetis inferendo abducere nitebantur. nam cenſebatur claſſis vel ad tumultus Arabicos ſpõtè, vel ad Beticam pugnam inuitata velle accedere, vel etiam rogata. Senatus tamen qui multis rationibus cognouerat ſuperioribus temporibus Selimum & Purpuratos proceres ad illud regnum occupandum aſpirare, magis perpendunt Imperatoris conſiliũ, & bellicos apparatus qui fieri ſcribebantur à Barbaro, quam eius opinionem, quare animum adiiciunt & ipſi ad defenſionem. Sed antequam acerrimum, maximèque memorabile bellum explicandum aggredior, quod & à Turcis incredibili alacritate Cypro illatum eſt, & à Venetis ſingulari virtute fortitudineque exceptum, ac diu ſuſtentatum, videtur ſeries altius repetenda. atq; enucleandum quę iura, & quo pacto Ottomanici Imperatores in Cyprum inſulam aſſecuti ſint, vt ex his pateat & ratio Turcicæ expoſtulationis, & iura defenſionis, quæ Venetũ ſenatũ impulerunt ad illud regnũ conſtantiſſime ac fortiſſimè defendendũ. Neq; vero quiſquã debet ęgrè ferre ſi cõmiſſos errores in his bellis vtrinq; explicemus, cũ pręcipuus ſcopus eſſe debeat

1570

Venetiarum laus.

[illegible] Selimi ſtratagema.

Legatio pro exploratore Selimi.

Scopus hiſtoriæ ac finis.

Cur hiſtoria fouenda ſit à principibus.

& ſcribentis & legentis hiſtoriam cognoſcere ſiqua in re erratum ſit, aut ſapienter factum, vt omnis humana actio ſapientius in poſterum dirigatur. atqui principes & Reges non modo debent pari æquo animo, ſed etiam fouere hiſtoriam, non tam vt felices ſucceſſus, gloriamque rerum geſtarum hiſtorici laudibus extollant, quod eſt adulatorum & paraſitorum officium; quàm vt prudentiæ ducum teſtes habeant apud omnem poſteritatem; vel vt cognitis erroribus præteritorum temporum poſteri moneantur aliam rationē eſſe ſeruandā. Hoc qui non æquo animo ferat, is mihi videtur nō modo vniuerſam vim hiſtoriæ pro virili funditus euertere, verum etiam omni poſteritatis felicitati inuidere. quod ſi quid dictu turpe eſt, illud certè neque factu valde eſt honorificum. Interea Iacobus Stuardus Scotiæ præſes, vel, vt quidam appellant, Regens ſiue gubernator Scotiæ, filius Iacobi Quinti patris Reginæ, cum omnia indicia inquireret aduerſus captiuam Reginam ob cædē mariti patris pupilli Regis in vrbe Litquo, quæ diſtat ad duodecim millia paſſuum à Liſteburgo metropoli Scotiæ, glande ſclopetti transfixus diem ſuum obiit. Illud autem accidit, quo tempore nouas copias colligebat vt obſideret Comitem Veſtemerlanum, qui ſeſe in arcem Hiernam ſeruauerat poſt ſolutas copias. Sic per inſidias cuiuſdam priuati cæſo Iacobo, Regina Britanniæ procurauit ſuis partibus fauentium animos conſternatos ita erigere, & vt aliquis è ſua factione in locum demortui ſufficeretur; petiuitque vt Nortumbrienſis Comes ad ſe mitteretur, cum tamen ſtatim poſt cædem Stuardi & ipſe & Carolus Heuellus Veſtemerlanus fuiſſent dimiſſi. Iuſſus fuerat Ioannes Gaites cum magno globo armatorum illum Londinum in turrim adducere, cum in omnes acerrimè ſæuiretur, qui in aliquam vel tenuem ſuſpicionem ſuperioris coniurationis poſſet incidiſſe, nam Raphael Sadlenus plures quadringentis eo nomine necari curauerat. Creatus eſt denique Regens Scotiæ, qui ſummus eſt magiſtratus & plurimæ dignitatis Dux Caſtellaralti maximè inimicus Stuardi contra Reginæ Britanniæ voluntatem, quare omnes res Scotenſes magnam ceperunt mutationem, ac res Reginæ Scotiæ cœperunt aliquantulum reſpirare, quæ cum regia tamen magnificentia Couuentrai aſſeruabatur, cui ſemper Catholici miniſtri aſſiſtebant, cum illa nunquam ritus catholicos reiecißet. Conquerebantur inuicem quod inuiti populi cogerentur falſa pro veris complecti, atque apoſtolicas traditiones quæ ab ipſo Chriſto fuiſſent acceptæ & in manus traditæ ad poſteros, multi fortunam Reginæ Catholicæ ægrè ferebant, atque niſi timore retardati fuiſſent, vel arma ſumpſiſſent pro Regina. At Vgonotti, quia Rex non collegiſſet nouas copias poſt dimiſſos Germanos raitros & Italos, & auxilia Albani è Belgio, quia hoſtes non eſſent amplius formidabiles, non ceſſarunt prædationibus & rapinis proxima quæque infeſtare, locaque occupata commeatu & bellicis apparatibus in hyemē proximam munire. ea fuit regionum non parua negligentia, vt radices bellorum reliquerint quæ poſſent in ver proximum pullulare. nam cum Dupontii copiæ in Germaniam ante cladem Amirantianam rediiſſent, nihil prorſus incommodorum viſæ ſunt ſenſiſſe, cum plurimum deuaſtationis & ruinæ vniuerſæ Galliæ per quam penetrarunt, attulerint, ſed quoniam caſtra Amirantis non omnes vno conſilio ſequebantur, multique id facerent

Regia venia promiſſa.

metu, ne ſi illum reliquiſſent à Catholicis trucidarentur, alii ſpe prædæ cum omni a ſua bona fuiſſent direpta & fiſco addicta, propoſitum fuit regium edictum per quod obliuio ſuperiorum errorū promittebatur ſi emēdarent errores ac domum rediiſſent. principes Vgonottorum illud fraudis genus ad decipiendos incautos confictum eſſe dicebant, vt ſic facilius per leuitatem verborum poſſent capi qui per vim armorum non poterant. his addebant quòd tametſi Rex illud verè conceſſiſſet, tamen populus infeſtiſſimus hoſtis ob accepta damna reuerſos æquis animis nunquam perferre potuiſſet, neq; in homicidas quemquā fuiſſe animaduerſurum, cuius rei ſatis clarum argumentum haberent ſuperiorem pacificationē. his perſuaſionibus præſentibus magis moti ſunt pleriq;, quam abſentibus promiſſis regiis, quare diutius in caſtris remanſerunt. non ceſſabat interea Regina & princeps Cantabrorum, & Amiras per amicos & affines aulicos pacem procurare. Sed Rex vbi delatum eſſet munitiones denuò inſtrui à reliquiis Vgonottorum, eoſque vexare proxima quæque incurſionibus, decernit vt Andienſis frater exeat cum exercitu ad Amirantis ſucceſſus refrænandos, & ad recuperandas munitiones, quas ille aduerſus Regem occupauerat. iubet ſex millia Heluetiorum acciri; qui vbi conueniſſent cum multis cohortibus peditum Gallorum & equitum vexillis, vrbem Ciariten expugnarent. cincta eſt vrbs itaque breui obſidione, multiſque tormentis & magno impetu concuti cœpta, cum pertinaciſſimè atque egregia virtute ab obſeſſis defenderetur. Amiras vt obſidionem inde reuocaret cum magnis copiis equitum ac peditum multos duces mittit, qui fines Sequanorum & Tectoſatum hoſtiliter adorirentur, cum ipſe ſuas copias non procul ab illis ductaret. Scriptæ ſunt literæ rurſus in Britanniam, atque inde in Germaniam vt noua ſubſidia accirentur, quæ quidem promiſſa ſunt tantum, cum ſtipendia non fuiſſent miſſa. non defuerunt qui Regem ad concordiam hortarentur, quoniam illud bellum vel cum toties apparuiſſet extinctum, tamen ſemper reſurgebat atrocius cum maximo excidio & deuaſtatione totius regni, quia ſi vel vinceret Rex, vel vinceretur, omnino ea victoria aduerſus ſubditos regios comparabatur. regios prouentus omnino minui, vires quotidie debilitari, vrbes exinaniri, regiones deuaſtari, funditusque euerti. præſtare per clementiam omnia conſeruare, quam per pertinaciam omnia perdere. glorioſiorem eſſe victoriam quæ per bonitatem regiam comparata ſit, quoniam illa propria ſit regiæ virtutis, quam quæ per arma, quæ cum multos habeat ſocios, certe nulla ratione poteſt virtus legitimè appellari, ſed tantum vel robur & firmitas corporis, aut etiam comes fortunæ. alii cenſebant eam pacem ſubdolo animo eſſe concedendam vt ita vires reſumerentur, quoniā licitum eſſet quandocunque vellet Rex eam funditus euertere, quod dicerent rebellibus & hæreticis fidem ſeruari neceſſariò nō oportere. Rex pluribus auditis rationibus, cognitiſq; euerſionibus & calamitatibus regni, re

diligen-

diligentius considerata cœpit paulatim ad conditiones pacis animum flectere, quare sæpius de illis
multis deletis, aliis additis pertractatum est. Quæ dum geruntur in Gallia, in nouis Indiis multi po-
puli Christianam fidem, euangelicaque dogmata per Iesuitas patres complectebantur, inter quos
fuit Rex Sionis. post eam mutationem regię religionis subditę ciuitates anno secũdo omnes simul

Indiarum cõ-
mutatio.

præter vnã, in illum conspirantes hostiliter arma sumpserunt. Rex in eam cum patre & fratribus se
recipiens vniuersam spẽ salutis in auxiliis Regis Lusitani collocauit, cuius amicitiã diu coluerat. Ve-
rumtamen dum furorem populorum deuitaret, ad munitionemq; Lusitani contenderet Ternaten
vocatam ad cienda auxilia, populi pleriq; leuitatis pertęsi erga iustum & humanũ Regem sumptis
armis pro Rege aduersus rebelles eum in regnum reuocarunt. complexi sunt Christianam religio-
nem postea & priuati homines, & Reges alii, cum ad centum millia & amplius hominum ad Baptis-
mum vnà conuenirent. Sed quoniã Rex Sionis multas difficultates habebat in recupetando regno,
Consaluus Perera summus imperator Regis Lusitani promisit se cum classe opem laturum ad sta-
tutum diem, qui tamen cum tẽpestate maris ad Maluchum fuisset teiectus, Mardonelas Lusitanorũ
dux opẽ tulit, eductisq; armatis non multo tẽpore vniuersum regnum ad pristinã obedientiam per
duxit. sed vt ad rem propositã redeamus: est Cyprus insula, vt diximus, perampla & frequẽs in mari

Cypri descri-
ptio.

Mediterraneo non procul à Rhodo, Cilicia, Ægypto distãs, rerum omnium necessariarum ferax &
optimorum vinorũ in primis. fuerunt olim multæ vrbes illustres in insula, sed nũc ad paucas reda-
cta est, inter quas ferè principatũ tenet Salamina, vna Leucosia excepta, sita in extrema parte insulæ
in litore, quã Famagustam vocãt, cum & portu peraccõmodato, & multis vectigalibus sit prædiues
ac nobilissimũ emporium. insulæ totius metropolis est Leucosia, cum propter opes & magnificen-
tiã, tum propter pręstantiã ędificiorum & operũ varietatẽ cũ quibusuis cõparari apta saltẽ medio-
cribus Italicis vrbibus. cæteras insulæ ciuitates quãuis non ignobiles, silentio nunc prætermitto. fer-
tilitatis certè nõ obscurum aut leue est argumentum multarũ rerum preciosarum, cũ antiqui Ma-

Cypr
caria

cariã hoc est beatã insulam nuncupauerint, quę etiã propter delitiarum copiã & facultatem Veneri
fuit consecrata. cæterum anno salutis nostræ octauo post mille centum & octoginta, vbi arma Chri-
stianorũ mota fuissent ad subiugandã Hierosolymã post diuturnum Græcorum imperiũ. hæc insu-

Britãni reges
Cypri.

la subiugata fuit à Rege Britãnię, cuius tamen imperiũ post multas rerum vicissitudines fortuna re-

Mẽphiticus
Rex Cypri.

gnum modo ad hũc modo ad illum trãsferente, peruenit ad Regẽ Memphiticum vnà cũ puero Re-
ge insulæ. Sic effectũ est vt multi principes titulos regni Cypri sortiti sint, soloq; nomine glorięntur,
quãuis multi sint Reges, at vna Cyprus. Rex Cypri a Mẽphitico captus centũ & quindecim millib⁹

Cypr⁹ tribu-
taria Aegy-
pti.

nũmum solutis pro redẽptione ac sumptibus in regnum restituitur, & tributarius factus præterea
Ægyptiorũ. Hic vbi aliquãdiu imperasset decessit relicto impubere filio, qui cum adoleuisset vxorẽ
duxit è Monteferrato, atq; illa mortua duxit aliã Paleologã, e qua filiã Carlottã nomine suscepit, &
Iacobum è concubitu alterius spuriũ. Carolotta vbi adoleuisset, nupsit Ioãni patrueli Regis Lusita-

Lusitan⁹ Rex
Cypri.

ni, qui de Cypriorũ procerum cõsensu fuit in regnum accersitus. Tum paulo post hoc Rege per ve-

Dux Subau-
dię Rex Cy-
pri.

nenum de medio sublato Iacobus Rex appellatus fuit. Carlotta deinde regnandi cupida, vt pote cui
regnum à spurio fratre per iniuriã fuisset occupatum & ereptũ, nubit Ludouico Subaudiæ Ducis fi-
lio. Nec ita multo tẽpore interiecto post nuptias hortatur maritum vt cõparata atq; instructa clas-
se cum magna armatorũ manu regnum illud niteretur recuperare, quod ad ipsam iure hęreditario
perueniebat, & per summã iniuriam insulanorum ac Regis spurii fratris sibi fuisset ereptum. Ludo-
uicus ab amicis principibus per legationes æquitate petitionis patefacta obtinet ingentẽ classem, vn-
diq; variis nauigiis ad auxilia accitis in Cyprũ nauigaturus ad insulã Rhodũ primũ applicuit. ibi cõ-
tractis non contẽnendis viribus ad inuadendã Cyprum se accingit. huius conatus rumor cũ in insu-
lã peruenisset, apparerentq; Cyprii cõplures in partẽ Reginæ magis esse propẽsi propter æquitatem
causæ, & quia non satis æquo animo ferrent spurij imperiũ, Iacobus cępit parum fidere his populo-
rum animis, quibus tamen vel si confisus esset, non putabat fieri posse vt tãtis copiis resisteret, quãtę
aduersus insulã parari dicebanẽ. trucidatis igitur multis ex aduersaria factione illorũ bona inter ami-
cos distribuit, deinde ex insula excedens contendit ad Sultanum Alexandriã, cuius opẽ implorat ad
regnum recuperandũ. Sultanus cõparatis ingẽtibus viribus fauẽtibus etiã & adiuuantibus qui Iaco-

Iacobus re-
gnũ Sultano
adiuuante re-
cuperat.

bi partes fuerant cõplexi, eiecto Ludouico ex insula mortua Helena pręsertim per id tẽpus Paleolo-
ga matre Carlottæ, regnũ restituit Iacobo, quod fuerat ereptum. iniunctũ est Iacobo ad gratiã tantæ
beneficẽtiæ Sultani ob regnũ eius opera recupetatum, vt certas merces in vsum Sultani tanquã ho-
norariũ munus mitteret, quo sic regnũ per Sultani operam & amicitiã recuperatum quotãnis reco-

Honorariũ
munus Iaco-
bo iniunctũ.

gnosceret. At Iacobus rerum denuo potitus non multo post curauit Catherinam Cornatiam Mar-
ci filiam, quæ nobilissima est familia Venetiis spectatissimam forma & bonitate morum sibi dari in

Catherina
Cornaria du-
cta à Iacobo.

matrimonium. siue quod eius egregiam formam audiuerat, siue quod Venetorum amicitiam re-
quireret. Noluit tamen tanquam priuatam ducere, vel quia Regi parum illud conuenire arbitrare-
tur, sed tãquam reipub. filiam, vel quia per hanc affinitatẽ vellet stabilire magis res Cyprias, cum Ve-
neti optimè audirẽt, & maximè omnium reliquarũ gentium cognitione, virtute, peritia rerum ma-
ritimarum pręstare putarentur, & bellicis apparatibus maritimis. nam Catherina post mortẽ patris
cum in matrimoniũ esset danda adoptata in filiã solenniter à senatu cum satis ingenti dote nupsit.
postea non multo tẽpore interiecto regnum illud ad senatum transtulit, cum Iacobus nõ ita multo
post è profluuio ventris naturæ concessisset relicta vxore prægnante. Illud accidit anno salutis no-

Cyprus per
hæreditatem
ad Venetos
peruenit.

stræ septuagesimo post mille & quadringentos. Cathetina postmodo cum filiolo quem pepererat
per blanditias fratris Venetias delata, senatus paulatim res Cyptias tanquam pater familiæ vel nepo-
tis gubernare cœpit, quo regno post mortem filioli, quæ cito secuta est & Catherinæ, omnino pa-

tres sunt potiti. Turcæ cum ita regnum ad Venetos peruenisset, vel quia nihil mali sibi à Venetis
finitimis imminere arbitrabantur, vel quia semper eximiã eius senatus fidẽ sæpius cognitam in Ot-
tomanicos imperatores diligerẽt, vel quia parũ metuẽdus senatus videretur reliquas propè omnes
vires oriẽtis possidẽtibus, vel quia re ipsa non cẽsebant se habere absolutum imperiũ & satis ampla
iura in illud regnũ, quod recuperandum tantũ adiuuissent, Venetos sine contẽtione æquissimo ani-
mo finitimos & amicos esse patiebantur; præsertim cũ paulatim ad euitandas discordias Veneti etiã
quandã Turcarum insolentiã viderentur perferre, quæ semper confirmãdis pacis cõditionibus cum
nouis imperatoribus increbrescebat. Illæ ferebãtur à Venetis quia non videbãtur dissentire ab vrba-
nitate & amicitia, sed tamen prauo consilio à Turcis semper visa sunt fieri. Nã quis deuitasset quod

Conditiones Turcarũ dolosę in Venetos.

iniunctũ est Venetis à Baiazetto anno tertio post mille & quingẽtos, sine quo pacẽ non erat confir-
maturus? illud autẽ fuit, vt classes se inuicẽ salutarent displosis tormentis sine globis, mutuęq; amici
tiæ darent significationẽ. at neq; hoc parum honestũ videbatur inter amicos præsertim, quod anno
deinde decimo fuit iniunctũ, ne classis Veneta aduersus Turcas amicos alteri classi ferret auxilia. Il-
lud difficilius ad ferendũ videbatur quod statutũ est anno post octauo, vt piratæ ac latrones à Vene-
tis capti puniẽdi mitterentur ad portã imperatoriam. Sed tamẽ quia non prorsus iniquũ videbatur
subditos à suo principe puniri, & quia pax aliter cõfirmari non potuit, tã leui de causa bellũ denuò
esse suscipiendum. in ea renouatione pacis rursus, quæ fuit postmodo anno decimo nono, quia ægrè
ferrẽt Turcæ mancipia variarũ nationum ad fugã in Venetis nauigiis vbiq; occultari, additũ est cõ
ditionibus pacis vt nemini liceret è portubus Turcicis soluere, vel ingredi portus, nisi prius explora
tis intimis nauigiorũ per Turcicos magistratus, atq; impetrata venia excedẽdi, cui legi cæterarũ na-
tionũ etiam subiacent nauigia. Illa cũ Veneti partim propter æquitatẽ, quæ apparebat, partim quia
non erãt satis idoneę causę, quę possent rursus nouũ excitare bellum, facilè patiebantur, quare effe
ctũ est vt Cyprũ sine contentione, sicut alias suas insulas possederint, sępius firmatis induciis aut pa-
cis legibus. istud ipsum cũ anno quadragesimo post mille & quingẽtos fecissẽt, liberi ab omni suspi
cione, nedum controuersia viuebãt, cum Turcarum amicitiã omnibus honestis officiis excoluissent.
Hanc animorũ seruitutem pepererat etiã ocii diuturnitas, & desuetudo bellorum mortuis iã oĩbus
bellorũ peritis & exercitatis domi & militię, assuetisq; Turcicis fraudibus repellẽdis post tantum tẽ

Difficultates ingenium sola excitant.

poris spatiũ. vt enim ferrea fabrorũ instrumenta corroduntur rubigine, nisi exerceãtur, deterioraq;
fiunt ad munera fabrilia, sic ingenia hominũ si ocio & desidia capiãtur, languescũt, ineptioraq; fiũt
& rebus bellicis, & domesticis administrationibus ac ciuilibus; cũ solæ difficultates, & curæ, & solici-
tudines callidos, prudẽtes, peritosq; faciãt. nihil autẽ magis terret hostẽ, demissumq; facit ad oẽs for
tunæ euentus, quàm si exercitatũ & callidũ se habere aduersariũ cognouerit; cum nunquã tuto dor-
miat qui sapientẽ habet inimicũ: quæ vna virtus ferocientes animos facilè retũdit. idcirco si in alter-

Suspicio magistratuũ vtilis.

utram partem peccandũ sit, malim ego curiosiores & diligẽtiores suspicãdo esse magistratus, quàm
par esse videatur, qui prospiciunt publicæ multorũ saluti, quàm negligẽtiores, cum in rebus publicis
nulla tãta esse possit diligẽtia, quæ nõ sit laudabilis, contra quã fit in priuatis, in quibus mediocritas
sola cõuenit. Selimus igitur cognita re Veneta quo in statu esset per simulatam legationem, vti dixi
mus, iussit ingentẽ classem in ver proximũ summa diligentia parari, & instrui. cætera quę ad bellum
spectabãt non satis accuratè procurat, quippe qui paruo negotio se insula suis viribus vbiq; finitima
potiturũ esse speraret, quã protegeret ea respublica, quę tã lõgè abesset, & cuius vires lõgissimo inter
uallo essẽt & magnitudine & exercitatione rerũ bellicarũ atq; peritia inferiores. vt autẽ res bello ge
rẽdo necessariæ facilius suppeditarẽtur & conueherẽtur, facit id quod est moris consurgentiũ bellorũ,
duas onerarias naues Venetas retineri iubet ad conuehẽdos bellicos apparatus in insulã. ipse aliquã
do Byzantinum nauale inuisit, & Iappanã, qui locus est fundendis bellicis tormentis assignatus, quo
singuli diligentius sua munia exequerentur. Hæc omnia per secretiores notas senatui Veneto affe-
rebantur Byzantio; sed senatus tunc quoq; dubio erat animo an vera essent, semperq; nouas literas
expectabat. Turcæ ad eludendum ingenium Barbari multis blanditiis, multisq; humanitatis signis
vtebantur, conabanturq; ab omni cogitatione belli reuocare, ne posset suspicari quidquam in suam
rempublicã parari. Sed difficillimũ est callidum fallere, præsertim inusitatis blãditiis sine vlla proba
bili occasione. cęptę sunt non multo post fieri repẽte incursiones hostiliter in fines Venetorũ à Tur
cis vbiq; in Dalmatia, & vbicũq; cõterminę sunt vrbes Venetę. atq; vt partim per metũ armorũ ani-
mos Venetorũ ad sua vota cõpelleret, cũ vbiq; inter Turcas iam palã arma in Venetos & in Cyprũ
conclamarentur; partim vt æquitate, quæ sibi videbatur expostulationis in suam sententiam retor-
queret, statuit legationem mittere Venetias, quæ per æquitatẽ, vt appellabat, illud repeteret, quod ni

Aloysij Bonricij aduentus Byzãtio.

si impetratum esset, per arma extorqueretur. cum illa legatione missus est Aloysius Bonriccius à se
cretis Barbari vir magnæ prudentiæ ac fidei erga senatũ impetrata venia ab Imperatore, & Aloysius
filius, quo tuto elaberetur. ex his celeriter profectis & in senatũ admissis cognita sunt Turcarũ con-
silia, & sententia Selimi, & vniuersa ratio petitionis. Hæc vbi Apollonia & Erona perlata fuissent
iam antea Venetias, quia iam perspicuè constaret bellum non alia de causa parari, nisi de occupan-
da Cypro insula, cępta est dari opera enixè à patribus bellicis apparatibus terra marique comparan

Copiæ in Cyprum missæ cũ Hieronymo Martinẽgo.

dis. Iussus est Hieronymus Martinengus summa celeritate colligere duo millia peditum, tot enim
ille sufficere dicebat cum insulanis viribus ad exteras copias ab insula arcendas. iis peditibus colle-
ctis & censis Venetiis datæ sunt tres onerariæ naues & addita tormenta ad nauium defensionem, vt
in insulam Cyprum quàm celerrimè exponerentur. Sed paucis diebus interiectis mortuus est in
itinere Hieronymus sanè vir strenuus, at naues tamen feliciter spirantibus ventis secundis in Cy-
prum peruenerunt. Patres summa diligentia classibus instare. remiges vndique magna diligentia

cogere

cogere. tribunos ac duces mittere ad colligēdos epibatas.omnia Venetiis arma,classica,tympana,bellum retonare.His bellorum tantorũ tumultibus excitatis multæ vrbes, multi proceres,multi etiam priuati pecuniam vel milites vel stipendia triremium vltro pollicentur ad bellorum subsidia, vt alacrius res ageretur,quod omnibus Christianis hilari animo id negotium suscipiēdum videretur. Nã certè quidem patres cognita Selimi sentẽtia e duobus Aloysiis, proponũt in Rogatorum,sic vocato concilio,quod constat e primatibus patribus,& omnibus honorificẽtioribus magistratibus,quid de hoc negotio decernẽdum videatur.Periniquum enim plerisq; ac ferè omnibus,& non ferendum videbatur quod nullo scelere ab eo senatu cõmisso,nullo peccato, nullis vel publicis vel priuatis iniuriis lacessitus Selimus iam arma mouisset in finibus,atq; nunc tam repente illud regnum extorquere conetur,quod per centum annos per omniũ cæterorum Imperatorum Turcarum æquitatem & iustitiam tranquillè possedissent. Non enim videri poterat ius habere Selimus maius in eã insulam, quàm habuissent eius maiores,quorũ nunquã absolutũ fuit Cypri imperiũ. Oĩa igitur erant iræ & indignationis plena,atq; omniũ patrum animi ad tantã iniuriam armis propulsandã mirificè erant incitati. Petrus Lauredanus princeps eius reipub. vt diximus, mitius & pacatius agendum esse censebat,quia tantas Turcarũ vires armis Venetis subiugare, vel siquis in animo cõcepisset,non erat prorsus liber ab insaniç suspicione.retundere verò per multos annos pertinaciter,difficillimũ ob immoderatos sumptus bellicos, qui fiunt in classes. Capere bellum aduersus quẽ non possit diutius sustineri,illud potius inconsiderati,quã sapientis semper iudicatũ fuisse; cum omnes propè pugnaturos vel victoriã vel calamitates & cladem sibi proponere oporteat. quoniam bellorum euẽtus ibi incerti sunt,vbi vires propè pares fuerint,aut certè parũ differentes,at non inter distantes tanto interuallo.His rationibus ponderatis putabat cedendũ esse potentiori fortunæ, In melioreq; cõditione esse qui vltro,quàm qui per vim ferri subiugetur,cuius sentẽtiæ & alii quidã senatores assentiebãt. Aliis hoc indignũ & gloriæ nominiq; Veneto turpe apparebat,si qui per virtutẽ classicam Adriatico mari semper dominati fuissent,& in vniuerso mediterraneo primas obtinuissent, nunc Ita abiecto animo esse viderentur, vt ad simplicẽ Turcæ petitionem territi ex Ionio, Ægeo, Euxinoq; mari turpiter excederent,neq, ostẽderent se ab illis viris fortibus progenitos,qui toties & aliarũ nationum,& Turcæ importunitatis classicç impetũ retudissent.In hanc sententiã impellebat recordatio prçteritorũ munerũ,quæ modo classicis imperatoribus,modo præfectis alæ classicæ, modo legationibus Turcicis,modo proceribus Byzãtii per multas insidias dare cogebantur; quibus & frequẽtibus & ingratis sumptibus cupiebãt aliquando per ostentatã virtutem subleuari. Illos itaq; reclamatũ est sentire minus agendũ esse cum Turca,propia magis causa,quàm quod de salute reipu. aut de patriæ dignitate & conseruatione essent solliciti. vbi primũ Turcicorum apparatuum rumor Venetias est delatus,põtificia legatio non frigidè instare cçpit patribus,hortataq; est vt intrepido atq; hilari animo bellũ susciperent,quod auxilia vndiq; accirentur,pollicitaq; est nomine pontificis futurũ vt Hispani eius belli societatẽ alacriter susciperent. ipsa pro viribus omne genus auxilii promittit. Patres illis rationibus incitati,his etiã allecti ad bellum, iam singulari studio res bellicas parãt. Interea Turcicus orator Cubatus cũ imperatoriis mãdatis appellit Venetias inter has patrũ indignationes,quæ etiã in plebẽ emanauerãt.non excepta est, vt solebant antea Turcici oratores,cum magna põpa & amicitiæ significatione ex amplis ędibus concessis ex publico,comitãtibus multis nobilibus Venetis: sed e triremi excepta est comitãtibus satellitibus nõ sine aliquo periculo & certè minus populariũ accessum vtrinque stipantiũ. Sic trepidæ legationi concessus est senatus,quç tacita & propè attonita apud principẽ diu cõsedit. Deinde cũ rogata esset cur venisset,aut quid vellet,literas imperatorias depromit è sinu, in quib' cõtineri dicebat cuius rei gratia venisset. Sed neq; lectis quidẽ literis,quç minaces esse dicebãtur,aliæ datæ sunt. Sed tamen petitũ vt oretenus suarum literarum sententiã summatim exponeret. Cubatus multis de causis Cyprũ se Imperatoris nomine postulare inquit. Sed primũ quia cõtra pactiones ac leges pacis Veneti Cyprũ hostibus imperatoris patefecissent,qui cũ occidentis nauigiis in Ciliciã profecti multa prædati essent,atq; prædã non solùm conuexissent in Cyprum,sed etiã vendidissent,& illud prçsertim cũ Veneti tributum pro Cypro imperatoribus Turcarũ dissoluerent. nã statutũ cum Turcis fuerat anno decimo septimo post mille & quingẽtos à Christi natiuitate, vt loco illarũ mercium,quæ in Sultani vsum tradebantur, post subiugatũ Sultanum,& bona eius Turci co fisco addicta, octo millia nũmum quotannis Ottomanis Imperatoribus dissoluerentur, ne oriretur cõtentio de bonitate merciũ, pro tributo.violato igitur tributorũ iure bona ad pristinũ dominũ necessario deuolui.His addidit ꝙ si superiorũ liberalitas imperatorũ Venetos regnare in Cypro sua insula passa est,Selimus iã vellet quod suũ est obtinere. quod si redderet liberaliter & alacri animo,fore vt amicitia inuiolata seruetur, multorũq; subditorũ imperio Veneto saluti consulatur. sin autẽ,se velle omnino Cyprũ obtinere. His accesserũt literç Mahometi, qui pro sua in Venetos beneuolẽtia patres hortabatur vt prçsentẽ petitionẽ æquo fortiq; animo cõplecterẽtur. se multis rationibus imperatorẽ ab illa cogitatione reuocare conatũ esse,sed ita stare illius sententiã, neq; vllo pacto posse dimoueri. prçstare imminẽtes calamitates sapiẽter deuitare,quàm obstinatè turpiter succũbere. Responsum est forti magnificoq; animo à patribus. Venetos mirari cur nulla iusta de causa statim post cõfirmatas pacis conditiones Selimus mutato consilio arma Venetis hostiliter importarit. Se legitimos esse possessores eius regni, quod à legitimis possessoribus iure hæreditario fuissent assecuti. octo millia nummum, honorarium tantum esse munus, tanquam gratiarum actionem & pro mercibus, at non simplex tributum. Illud regnum quod aliquo adiuuante à legitimo atque pristino domino recuperatum sit, per pristini Regis vires & partes complexos, nullo pacto posse videri adiuuantis; cum ille vel mercenarius sit, si sumptus auxiliorum recipiat; vel tanquam amico & benefa-

Venetorũ indignatio in Selimum.

Petri Lauredani rõnes de Cypro cõcedenda.

Gloria Venetorum.

Legatio Selimi Venetias accedit.

Vulgi insolẽtia.

Cubatus Cyprum quib' rõnib' petit.

In pecuniam versũ est honorariũ munus.

Responsum Venetorũ de Cypri petitione.

ctori pro gratiarum actione honorarium munus debeatur. neque enim siquis incidit in latrones, & ab aliquo forte adiutus fuerit, iure potest ab illo spoliari, sed tantum gratias habet, si referre non possit. Deum omnis iniquitatis & perfidiæ fore vltorem, qui causarum æquitati solet fauere. se velle armis illum regnum defendere, quod iure ab antiquis regibus volentibus obtinuissent. his auditis legatio præfata venia abeundi atq; impetrata, quoniam tantus ardor vulgi appareret, rogat, vt tutò discedere liceat, quod quidem per ministros publicos præmissos concessum est. illo iter faciente res bellica paulo negligentius à Turcis tractabatur, quia Marcus Antonius Barbarus non esse armis tẽtandũ quereretur, quod posset Imperator à senatu iustissimo, amantissimo æquitatis, & imperatori obsequentissimo nullo fortasse negotio obtinere. futurum enim magis honorificum si iure, quam si armis illud impetrasset. hoc autem sedulo efficiebatur, vt Venetis tempus daretur cogẽdi copias, & instruendæ classis. nam profecto turpè est imperatori & summis magistratibus, qui se moderatores cæterorum iniquitatis & errorum esse profitentur, quidquam per iram agere, animorumque perturbationem, quamuis vulgus & multitudo imperitorum subfrigidum & timidum appellare soleat, qui non facilè irascatur, cum ira rerum præclarè agendarum sæpius opportunitatem eripiat vel non expectet. Idcirco apparebat etiam legatio Turcica honorificè tractanda, & conditiones permutationis Cypri proponendæ: atque inter has ambages bellici apparatus faciendi, cum nihil dignitatis imminuat fortiter faciẽti de hoste honorificè loqui. Turcica legatio vbi ad Epidaurum vrbem celebrem Dalmatiæ exposita fuisset, magna diligentia Byzantium contendit, quo profecta literas & responsum Venetorum Selimo reddidit. his cognitis & Barbaro, & omnibus Christianis custodiæ impositæ sunt in cornu Byzantii, & omnes merces imperatoris nomine apud sequestres depositæ.

Merces & mercatores in custodias traditi vtrobique.

Istud ipsum factum est Venetiis post profectionem legationis. nam omnes Turcæ & Hebræi orientis mercatores capti sunt, in custodias traditi, & merces diuenditæ, ac precia in publico albo annotata. legatio, quæ exploratorio munere fungebatur, cum nondum in Galliam recessisset, capta est & Veronam missa in oppidum Sancti Felicis. cœptum est continuo in finibus Dalmatiæ ad Nedinum, Vranam, Spalatum, Tragurium, Iaderam, cæteraque loca Venetæ ditionis modo incursionibus hinc inde infestare, modo minutis præliis pugnare, ita vt vbique vis Turcica sentiretur, & virtute Venetorum propulsaretur.

Iadera munita Pallauicini opera.

Iadera vero in primis Sfortiæ Pallauicini egregia opera tam munita fuerat, vt videri posset inexpugnabilis. ea est vrbs perampla & frequens in littore maris Illyrici sita ad tutandos fines Istriæ & Italiæ denique ex illa parte opportuna, quæ tanquam agger aut prævalidus obex opposita obiectaque est Turcicis furoribus refrænandis. Ibi firma præsidia collocata fuerant, & satis valida equitum turma ad incursiones hostium reprimendas duce equitatus Bernardo Maripetro Veneto nobili iuuene spectatæ virtutis & fortitudinis. eius tamen non valde diuturnum fuit imperium, quia post quædam leuia certamina, cum aliquando in confertissimum globum hostium nimis fortiter irruisset, semiuermis accepto letali vulnere fatis concessit.

Bernardus Maripetrus cæsus.

Fabius Canalis vir acri ingenio.

Suffectus est huic Fabius Canalis vir acri promptoque ingenio, & ad omnia militaria munia intrepido, qui sæpius prædabundos palantesque Turcas ex insidiis adortus non paruam stragem eorum edidit, cum Turcæ sæpius profligati & cæsi atq; in fugam versi multos è suis desiderarint. præfectus est cum summo imperio rei militaris in illa parte Illyrici Franciscus Barbarus, cui mortuo antequam discederet Venetiis suffectus est Ioannes Lezius vir procuratoria equestrique dignitate insignitus. at Venetiis, quoniam timebatur ne belli diuturnitas infinitum pecuniarum numerum absumeret, cœptum est procurari in primis ne aurum & argentum vndique Venetias comportatum ad facultatem mercimoniorum distraheretur cessantibus negotiationibus, apertum est ærarium publicum, & pecuniam ad certum tempus mutuo dare volentibus certum fęnus annuũ muneris nomine oblatum est, septem pro singulis centenis scilicet.

Erariũ apertũ & annuũ munus pro pecunia allatum.

Illa causa fuit vt ingens auri & argẽti tam cęlati quàm impressi pondus fuerit illuc comportatum. repetita sunt cessantibus mercimoniis repente ducenta & amplius nummum millia à Delphinis mensariis, quæ nobilissima est Venetiis familia, atq; in publicum ærarium delata. Cum vero multa millia quotidie repeterentur, & mercimonia preciosa & ampla fuissent variis in locis intercepta à Turcis, effectum est vt soluendo non essent, quamuis patricii essent summę existimationis, opulentię, & autoritatis.

Delphini mensarij capti.

Illi cum ad postulatum tempus omnia dissoluere non potuissent propter iniquitatem & latrocinia ministrorum paulo post inusitatam patrum seueritatem persenserunt, quia ex illorum iactura multæ misertimarũ familiarum ruinę suborirentur. Nam & in carcerẽ coniecti sunt, & his indicta pęna abolendę in posterum nobilitatis filiorum, posterorumque omnium, & diuendendorum bonorum, quo dissolueretur ęs alienum, nisi intra certum tempus ipsi omnia dissoluissent, & pœna præterea perpetui carceris. Indictæ sunt supplicationes vbique ad implorandam opem diuinam. missæ sunt legationes, quæ Christianos principes & magnitudinem apparatuum Turcicorum docerent, & animos Venetorum promptissimos esse, hortarenturq; ad occasionem opprimẽdi communis hostium Christiani nominis non prętermittendam.

Pecunię colligendæ rõ

omne studium interim adhibetur comparandæ pecuniæ. Nam & noua tributa ad belli subsidia imperantur. & conduplicatur salis precium, & vetera debita ærario acerbius solito atque diligentius exiguntur. quæ cum fieri non per prudentiam militarem, sed per inopiam pecuniæ. exinanitionemque ærarii à subditis ciuitatibus, populisque Italicis crederentur, multi certatim & publicè & priuatim ad ostendendos animos illi reipublicæ maximè propensos arma, milites, pecuniam, omne genus auxilii liberaliter pollicentur & offerunt. multi etiam gloriæ honorisque cupidi milites propriis sumptibus ad illud bellum adducentes Venetæ reipublicæ militant.

Liberalitas Subditorum

quædam ciuitates subditæ proprijs sumptibus per quosdam menses certum militum numerum alendum in eo bello sibi recipiunt, præter dono missam senatui pecuniã quæ certè multis è ciuitatibus missa est,

& tri

& tributa ordinaria & extraordinaria, quas tamen omnes magnificentia sumptuũ Brixia superauit. Vt autem maturius res tractaretur, iussus est Marcus Quirinus præfectus intra sinum Adriaticum triremibus ad transtra condemnatorum procurare quam celerrimè in Cretam conuolans, vt triremes eius insulę essent instructę. Creatur summus imperator omnis rei militaris Hieronymus Zanius procurator, eques, vir bonus, sed tantis rebus ac bellicis pręsertim non satis idoneus, qui iam octogesimum ferè ætatis annum agebat. Hic cum magna pompa post accepta insignia imperij naualis in augustiore templo Diui Marci à principe & à senatu ad triremem vsq; deducitur; cui datæ sunt triremes quadraginta & duæ, quę Veneto è nauali eodem dię exierãt. tum varijs in locis classes in eius aduentum instruebantur, ita vt numerus triremium omnium ad ad centum & quinquaginta & octo accederet.

Hieronymus Zanius summus imperator.

Inter has erant duodecim, quæ pontificis sumptibus alebantur, & vndecim quinqueremes. onerariæ quatuordecim. septem prædatoriæ. Additi sunt comites & consiliarij Sfortia Pallauicinus peditatus omnis summus imperator, vir rerum bellicarum gnarus & strenuus. Frãciscus Duodus pręfectus quinqueremium. Antonius Canalis rerum maritimarum peritissimus pręfectus cum triremibus tuendo sinui Adriatico. Petrus Tronus dux summus onerariarum. Hermolaus Teupolus dux prædatoriarũ nauicularum.

Classis Venetæ magnitudo.

Munia Venetorum procerum.

Missi sunt Salaminam siue Famagustam ad mille & trecenti pedites, qui ducẽ Hieronymum Martinengum amiserunt in itinere cum naturæ concessisset, quib. in insulã expositis vrbs fuit egregie reb. necessarijs ad defensionẽ instructa. quippe cũ vt apparebat, militũ manus aut dux inesset strenuus & ad omnia militaria munia promptus Astor Baleonus, qui omnia singulari virtute ad defensionem comparabat. Philippus quoq; Hispaniarum rex auditis ingentibus Turcarũ apparatibus, ne forte per simulationem Cypri vel in Italiã, vel in loca finitima vniuersa vis belli conuerteretur, iubet summa diligentia peditatum colligi atq; equitatũ. Italiæ litora, quæ Adriaticũ Tyrrhenumque mare attingunt collectis præsidijs munit. Cyrnum, Sardiniam, Siciliæ oras multo milite tutatur. classem quàm instructissimam esse iubet. quæ omnia fiũt nõ minus accurate iussu etiã põtificis. Byzãtij quoniã Selimus Adrianopoli profectus ipse aliquãdo classicis apparatibus institerat, omnia incredibili studio conficiebantur, atq; Alis præfectus alę classis cum triginta & sex triremibus, duodecimque prædatorijs nauiculis exit in mare Ægæũ è sinu Propontidis, quem secutæ sunt sex onerariæ naues, quinqueremis vna, octo mahonę, quadraginta Hippagogæ, ac totidem caramussali, quæ nauigia sunt minora quidẽ onerarijs, at vectandis oneribus apta, atq; bellicis apparatibus omnia erant onusta.

Turcica nauigia ad onera cõuectanda.

Præerat his Mustapha dux summus terrestrium copiarum, sed tamen Pialis dux summus classis creatus iam Tenum insulam in mari Ægæo sitam hostiliter infestauerat, atque populari conatus fuerat, non tamen sine suorum iactura, cum Tenij fortiter restitissent.

Pialis Dux summus classis creatus Turcicæ.

ea dum vtrinq; parantur ad bellum, moritur Venetijs Petrus Lauredanus princeps vir quidem bonus & innocens, sed parum fortunatus, cuius principatus incidit in difficillima tempora eius reipub. & magnam annonæ penuriam ob cęli terræq; inclementiam. eius morte vulgus imperitum plurimum lętari, communisque gaudij significationem vbique edere, tanquam ab aliqua communi calamitate, publicoq; incommodo vrbs diu oppressa per eius mortem fuisset sublevata. vbique exaudiebantur cantilenæ in Petrum Lauredanũ, vt qui autor fuisset panis miliacei in ea ciuitate, quasi Venetus princeps posset cęli siccitati, sterilitati terræ, & immoderatis cupiditatib. cęterorũ regum pro arbitrio moderari. Nam per inclementiam cœli & eximiam siccitatem, vt dictum est, sterilitatemque terræ multorum annorum diuina indignatio obnuntiabatur, at non per Petri Lauredani negligentiam. Huius cadauer propè sine publica pompa sepultum fuit in calamitosis reip. temporibus, maioribus vrgentibus negotijs.

Petri Lauredani mors.

Huic sufficitur Aloysius Mocenicus cum maxima totius populi lętitia, & applausu inusitato, qui sperabat se principem egregiè pauperum studiosum & sapientem & iustum esse habiturum, in cuius bonitate situm esset remedium omnium præteritarum pręsentiumque calamitatum. adiuuit huius principis felicitatem & conceptam iam optimam de illo populorum subditorum opinionem, quòd anno iam ad nouam messem inclinante, nam ad quintum idus Maij creatus est princeps, omnes, qui venale frumentum habebant expectantes etiam maiorem caritatem, veriti futuri anni fertilitatem proximam, non solum precium necessariò ob copiam minuerũt, sed etiam fecerunt copiam omnibus emere volentibus. Apparuit itaque quasi Deus aliquis, qui post grauissimam, molestissimamque tempestatem fortunas ac vitã ciuium in tutissimum portum feliciter aspirans compulerit: aut qui post diuturnos grauissimosq; labores quasi salutaris stella nauigantibus apparuerit.

Aloysius Mocenicus Dux Venetiarũ.

Huic opinioni de futura felicitate spem dedit & auxit luculẽta principis ipsius oratio, & doctrina insignis, cum esset egregiè literarum peritus. nã statim atq; principatum inijt, nõ solum de more Venetorum principum promisit se iustitiam, abundantiam annonæ, & pacem pro virili procuraturum, verumetiam cum magna grauitare orationis adiunxit se Deum eius dignitatis, autorem attestari quòd esset daturus operam vt omnes intelligerent se per charitatem patriæ, pietatem Deo, diligentiam viris bonis, benignitatẽ atque humanitatem quibus cũq; posset satisfacturum, cum his omnibus vir bonus nascatur. eius vxor cum omnem publicam pompam inanem duxisset, vt quæ nihil vel ad corporis vel ad animi felicitatem pertineret, statuit sibi prioris vitæ rationem omnino esse retinendam: quia non minor animi amplitudo & magnificentia est in paruifaciendis, quàm in quęrendis honoribus. atque sanctiorem & ab omni humana ambitione seiunctam vitam complectitur.

Alysij Mocenici oratio.

Instructum est Venetiis remigio vtrinq; nauigium insignis magnitudinis ad celeritatem, quod fuit à Fausto quodam mathematico excogitatum ad imitationem antiquorum, instar insignis cuiusdam propugnaculi super mare nauigantis, in quo trecenta bellica tormenta varii generis ad defensionem vehebantur. sunt enim tanto aptiora rebus bellicis quæq; nauigia, quanto sunt agiliora & velociora. paratę sunt præterea scalæ, ligones, corbes,

Nauigiũ Fausti remigio instructum.

corbes, falces messoriæ complures, & nauibus impositæ. Tanta erat Venetias vndique confluentium militum copia, vt nulla tanta esse posset classis, quæ hos caperet; & iam planè deessent nauigia his in Dalmatiam, & in loca opportuna traijciendis. Amuratus, qui cum viginti & quinque rostratis triremibus initio ferè Aprilis mensis Rhodum properabat ad impediẽda Venetorum auxilia siqua in Cyprum conueherentur, auditis Venetorum apparatibus diutius commoratus est, donec Pialis iunctis triremibus in Chalcide Euripi, classeque commeatu instructa Rhodum insulam versus nauigans reliquam partem suæ classis reperit in itinere, atq; ita coniunctis viribus Rhodum adnauigarint. Per id tempus Zanius summus Venetæ classis imperator cum suis lectissimis triremibus Ia-

Zanius Iaderam accedit.

deram iam peruenerat, vbi aliquot dies moratur. accesserant enim iam validè ita Venetorum vires, vt circiter quatuordecim millia armatorum cum Pallauicino possent exponi, præter presidia classis ordinaria. insignes duces cum classe nauigarunt Paulus Vrsinus, Paulus Zambeccarus, Hercules Bentiuolius, alijq; complures & proceres & tribuni, tanquam ad commune incendium restinguendum. quippe cum alij spe gloriæ proprijs sumptibus militarent, & secum nõ pauciores mille & quingentis adduxissent, alij conuenissent ad spem prædæ. Dum Zanius Iaderæ commoratur profectionis mãdatũ expectãs, sæpius certatũ est minutis prælijs aduersus Turcas, agrũ Iaderensem inuadẽtes hostiliter, in quibus Antonij Canalis præcipuè egregia virtus enituit. Sed quoniam commeatus inopia, & difficultas rei frumentariæ, & multi morbi solent esse comites magnarum copiarũ in vno loco diutius cõmorãtium; & febres pestiferæ, & letales morbi primum nauticam turbam ac remiges ibi inuadunt, ita vt alij morerentur miserrimè, alij tanquam inutiles facti rebus bellicis & remigio necessario dimitterentur.

Morbus classem inuadit.

Pialis vbi Rodum rebus opportunè muniuisset, cum vniuersa classe in Asiã minorem proficiscitur, vt omnem peditatum imperatum atque equitatum eo conuenire ad insulę expugnationem, traijceret in Cyprum insulam. At Sebastianus Venerius vir quidem præclarus & ingenio præstans, sed in forensibus potius, quàm bellicis controuersijs exercitatus præter ætatis cõditionem strenuus, cum ageret annum septuagesimum, ratus nihil tam turpe esse, tamque calamitosum rebus bellicis, quàm nihil audere, præfectus Corcyræ insulæ cum summo imperio, Cestriam siue Soppotoum oppidum Albaniæ in prærupto colle situm mœnibus & propugnaculis scitè munitum eductis copijs fortiter inuadit. nam primum iubet explorari ad verberationem. diriguntur tormenta in opportuna loca corbibus munita. acriter concutitur. presidia vbi per triduum præualidam sustinuissent verberationem verita se non posse conatus etiam sustinere, clam effugientia oppidũ arbitrio Venerij relinquũt. Venerius relictis ibi firmis præsidijs, oppidoq; rebus omnibus ad defensionem necessarijs munito cum decem rostratis triremibus ad insulam Corcyram redit.

Sebastiani Venerij virtus.

Cestria capta.

Hæc Venerij victoria cum præter hominis exercitationem, ætatem, copias tam feliciter euenisset, cœpit animos Venetorũ ad spem insignis alicuius victoriæ erigere, cũ multa millia armatorũ egregiè pugnandi cupidorum cum Zanio nauigassent, ad cuius imperium ac nutum iam instructus erat satis magnus numerus triremium Cretensium. Putabant fore periti rerum bellicarum vt Rhodum primùm classis inuaderet, vniuersis copijs classi non necessarijs in insulam expositis, cum magna inesset multitudo, eaq; vniuersa propè militia mercenariorum, qui si perijssent, nihil tamen classis aut vires Venetæ debilitabantur. nam poterant exponi ferè sexdecim millia lectissimorum militum. At si copiæ Rhodo insula fuissẽt potitæ, præterquam quòd magnopere vires hostium primum fuissent retusæ, Venetum nomen plurimum illustratum, Creta & Corcyra multo tutiores reddebantur, facilisq; traiectus dabatur ad infestandos fines Peloponnesi, & in Cyprũ non valde difficilis ad exponenda subsidia. presertim cum vis omnis propè formidabilis Venetorum in virtute, peritia, apparatibus maritimis consistat. cum ita segniter modo Iaderæ, modo Corcyrę, modo in Creta Zanius moratur vel mandata vel nouos apparatus, vel externas vires expectans, nõ modo inutiliter tempus absumit, sed et iam hosti quandã licentiã aut certè opportunitatẽ concedit quantũ liberet virĩũ colligẽdi, dispersas classis partes in vnum cogendi, & vbicunq; vellet exponendi, cum suus sit cuiq; metus, qui hostem habeat strenuum & sagacem. nam vt inutiliter frigidi & imperiti imperatores rebus bellicis præficiuntur, cum existimatio & vrbes fortunę arbitrio potius committantur, quam talibus imperatoribus, ita perito prudentique imperatori omnia vtiliter committuntur: ne dum consultatur prę terfluat opportunitas rei præclarè gerendæ, quæ multos annos frustra fortasse post modo desiderabitur.

Rhodi expugnatio, quæ vtilis erat futura.

Zanius quoniam annonę penuria Iaderę laboraretur, cum ager Iaderensis frequentibus populationibus vexatus deuastatusque esset motis castris ad Pharon insulam, inde Ascriuium classe appellit. nulla memorabili re ibi tentata consedit, quia senatusconsulto sibi imperatũ esse diceret ne quid inconsultis patribus intra sinum Adriaticum aggrederetur. apparebat res hinc inde diligentius quibusdam agenda. Cum Veneta classis nihil moliretur, & Turcę possent per summam celeritatem dispersas classis partes opprimere, & res Italas plurimum vexare. Neque enim postulat militaris ratio vt minis potius, quam armis cum hoste decernatur, cum multa fiant repente commodè, quòd post minas hostis fiat cautior & paratior.

Error viroruque.

Zanius inde discedens Ascriuio paucis post diebus Corcyram applicuit cum septuaginta triremibus multis militibus è contractis Iaderæ morbis amissis. Per illud tempus Marcus Quirinus, vbi classem hostilem nauigare in Ægęo mari intelligeret, è Cydonia frustra tentata nauigatione repugnantibus ventis cum viginti & vna triremi Cretensibus tandem nactus facultatem itineris ne vacuis manibus accedere ad reliquam classem videretur Tęnarũ oppidum ex itinere inuadit, quod est Peloponnesi in colle quodam situm, portumque habet accipiendis nauigiis peracommodatum. vbi per noctem illuc accessisset, triremes occultat ad quendam sinum in mare protensum. sub auroram exploratum mittit ad expugnationem; ita poscente bellica ratione sclopettarios super quodam colle finitimo locat. iubet in defensores sclopettos

pettos displodere vbi primùm triremes ad fauces portus apparuissent. accedentibus triremibus Turcæ multa tormenta in eas displodunt. at repente in illos tanta tempestas, tantaq; procella plumbearum glandium effunditur nihil tale opinantes, vt multi prostrati sint, reliqui coacti in turrim se recipere desertis defensionibus. scalæ mænibus adhæserunt cognita solitudine. Turris conuersis in illam tormentis per deditionem capta est seruata vita captiuorum. Sic oppidum virtute Marci Quirini captũ & ad securitatẽ præternauigãtiũ nauigiorũ destructũ euersumque fuit. Pialis non nullos dies in Cilicia moratus cum centum & sexaginta triremibus, biremibus, hippagogis, prædatorijs, varijs alijs nauigijs, quæ accedebant ad trecenta & quinquaginta nauigat in Cyprum, atq; calendis Quintilis illuc appellit. Venetijs per istud tempus instructæ sunt & aliæ rostratæ naues ornatissimę, ita vt numerus omnium triremium ad centum & quinquaginta & octo accederet, & vndecim quinqueremes, vt diximus, ac varij generis alia nauigia erant circiter octoginta. Iam tanta expectatio nata erat in animis omnium populorum & gentium ex his tantis vtrinque, tamq; formidabilibus apparatibus, vt non modo de Cypri, sed de omnium insularum ac fere orbis Imperio pugnatum iri videretur, quod penes illum esset futurum, cui fortuna belli placidius arrisisset. At qui dum tanta erat omnium mortalium expectatio, quò tanti belli maritimi moles incumberet, neque interim omnes Christianorum prouinciæ ob dissensiones de religione satis erant quietæ. Italia tamen pace fruebatur, cui aliquid perturbationis attulit, & plus fortasse quàm res postulabat, quòd Cosmus Medices Florentiæ & Senarum Dux, qui non multo ante Senensium ditionem à Philippo Hispaniarũ Rege acceperat, eaque de causa dignitate auctus videbatur à Pio Quinto Pont. Max. ad ampliorem honoris gradum inuitabatur. Hũc tamen & Paulus Quartus cum se, statumque Christianæ reipub. à maximo periculo illius consilio atq; autoritate liberatum sensisset, sponte multo antea illi obtulerat: & Pius Quartus deinde cum omnia illi deberet, pollicitus fuerat, quod tamen veritus quorundam principum offensionem præstare noluit. Pius igitur Quintus, qui iam diu illius prudentiam in administrando imperio, populisq; regendis per ęquitatem optimè perspexisset, & pietatem in rem pub. Christianã expertus fuisset, complexus est, quòd secũ etiam opes atque arma cõtra hæreticos, qui Galliæ regnum vexabant, contulerat, illudq; regnum, quod paulo ante sibi infensissimum senserat, multo auri pondere etiam subleuarat, cum de repub. Christiana & consilio nunquam optimè mereri intermitteret, sedemque apostolicam & ipsos Pontifices præcipuè coleret ac tutaretur. grati igitur, maximiq, principis Christianorum officium esse ratus est egregio aliquo munere, quod ad dignitatem & decus pertineret, illum principem honestare, cui multo maxima pars Hetruriæ pareret, plurimisq; nobilib. atq; antiquissimis vrbibus optimo iure imperaret, atq; vnus præ cęteris Christianã pietatẽ ornaret. Dignũ igitur cẽsuit pro nobilitate Florẽtinæ reipublicæ, cui præerat, & latè patenti imperio, vt regali corona donaretur, regiamque potestatem haberet; ob quam causam Romã ad se vocauit, eumque quàm honorificentissimè exceptum Pontificijs in ædibus cum amplissimo apparatu secum habuit, & de consensu purpuratorum patrum in frequenti solennique illorum cõsessu magna cum mortalium celebritate aurea regaliq; corona insigniuit, Magnumque Hetruriæ Ducem deinde appellari voluit: quod Pontificio solennique decreto sanxit causa addita, quòd semper optimo studio in rempub. Christianam fuisset, & amplissimæ liberæque reipub. præesset. Hoc factũ plurimi principes iniquo animo pertulerunt, & præcipuè qui de dignitate cõtendebant, quia sic se longo interuallo relinqui videbant, de qua summis opibus, omnique conatu multos annos disceptatum fuerat, cum tamen Florentinæ reipub. atque illius principibus omnes finitimi duces antea cessissent, deque hac Pontificis iniuria cum Maximiliano Cæsare, qui iudex illorum controuersiæ vtrinque electus fuerat, vehementer questi sunt. Graue autem hoc maximo illi principi videbatur, non tantum sic inferiorum Ducum causa, quantum quòd indignabatur dandarum, auferendarumque dignitatum ac titulorum sibi pręreptam esse à Pontifice autoritatem, conabaturq; persuadere pontifici, atque illum liberius monebat, vt decretum illud reuocaret, irritumque faceret. Illud Pontifex se facturum negabat, atque ad se, summosque pontifices illud munus primùm pertinere optimis rationibus afferebat. Minabantur finitimi Duces se suam dignitatem armis vendicaturos, quãdo alio modo nõ possent, quos apparebant grauiter illud factum ferentes incitantesq; maledictis principes secuturi; & præcipuè Germani principes, qui erant etiam infensi Romano pontifici ob religionem, & Magno Hetruriæ Duci, quia ita appellan iam cęptus erat. sed tamen has contentiones vt leuiores, curæ grauiores obscurarunt. Turcæ interea, qui varijs incursionibus agrum Venetæ ditionis hostiliter vbique infestabant, cum tria peditum millia in vnum conuenissent, duo bellica tormenta trahunt ad Sicum expugnandum, quod est oppidum Dalmatię distans ab Iadera vrbe circiter duodecim millia passuum. cum propter paucitatem pręsidiorum Iaderensium maturè suppetiæ ferri non possent, cum oppidum citissimo auxilio indigeret ob debilitatem, circiter centum & quinquaginta equites collecti sunt, & quidam ferraroli à Guido Vallis Marinę ad illud protegendum. At Magnus Dux Hetrurię, princeps insigni animi nobilitate ac magnitudine, vt qui facile obliuisceretur iniuriarum, vbi publica vtilitas ita postularet, quia videbat agi vno tempore de omniũ Christianorum & Italorum in primis salute, neque ad animum Cęsaris indignatum, neque ad cęterorum principum inuidiam oculos retorsit, sed pro verè regia animi fortitudine atque sublimitate consilium cępit pietatis & prudentię plenum. Nam cum videret Venetorum vires imbecillas fore ad diuturnitatem tantamque molem bellorum sustentandam, si soli illud bellum sustinerent, quia breui defatigantur, residentque priuatorum auxilia, quamuis magna alacritate initio bellorum suppeditantur, constituit & sua quanta posset auxilia maritima cum cæteris principibus conferre, & ad totius Italiæ defensionem atque conseruationem Christiani nominis exterorum regum auxilia inuitari

Tænariũ promont. M. à Quirino captum.

Classis Venetæ numerus.

Cosmus Magn° Dux Hetrurię appellatus, & regia corona insignitus.

Magni Ducis auxilia Venetus data, & adhortatio ad fęderationem.

uitari oportere. Victis enim & ſubiugatis vrbibus Venetæ ditionis, Corcyraque & Creta certiſſimis
propugnaculis ſinus Adriatici in poteſtatem Turcarũ redactis, vniuerſus ſinus apparebat perpetuis
iucurſionibus, piraticiſque moleſtijs infeſtatum iri nemine iam repugnante, atque vniuerſam Ita-
liam paulatim exinanitum. cum igitur videret Magnus Dux ad arma Christianorum in vnum cogē-
da & retinenda, coniungendāq; belli ſocietatē opus eſſe aliquo principe inſignis autoritatis, primus
omnium cępit non per literas tantum, ſed etiam præſens multis ex intimis penetralibus militaris di-
ſciplinæ deprom ptis rationibus pontificem ipſum Piũ Quintũ ad hoc tã piũ tã ſalubre, tam neceſſa-
rium opus ſollicitare, quoniam ille pontifex non ſolum dignitate, ſed etiam probitate, ſanctitate,
prudentia inter Christianos principes primum locum tenere putaretur. at Pontifex certè & ipſe ſua
ſponte ab illis leuioribus curis audito tam formidabili Turcarum apparatu & literis ac perſuaſioni-
bus Magni ducis impulſus putauit non deſerendos eſſe Venetos in tanta rerum perturbatione. Vt
eos autem iuuaret pecunia, ſacras decumas exigere permittit, præter ſumptus exhibitos, & commea-
tum & milites in duodecim ſuas triremes mutuò à Venetis acceptas. Legationes mittit in Hiſpaniã
& Luſitaniam, quibus eos Reges hortaretur ad vires ſuas cum Venetis viribus coniungendas aduer-
ſus hoſtē cõmunē. Marcum Antoniũ Columnam ſuis duodecim cum ſummo imperio præfecit, qui

M. Anto. columna pontificijs triremibus pfectus.

Venetias ad eas educendas conuolat. Et quoniam exhauſtum erat ęrarium pontificium propter
auxilia, quę ſæpè miſerat Regi Gallorum aduerſus Vgonottos in Galliam, multos magiſtratus ven-
dere propè neceſſe fuit ad belli ſubſidia. clericorum Cameræ vocatorum numerum auxit ad duode-
narium, cum prius eſſent ſeptem, è quibus collegit centum & viginti quinque millia nummum, cũ

Pontifex vt pecuniam ad bellum colligit.

ſinguli viginti & quinque millia dediſſent. Tributa cœnobiis ſuæ ditionis impoſuit. auxit nume-
rum protonotariorum. Quęſturam ſiue Camerlengatum, vt vocant, ademit nepoti, pro qua ſeptua-
ginta nummum millia a purpurato Cornario Veneto dinumerata ſunt. Quidam propoſuerunt in-
numerabilem propè pecuniam colligi poſſe ſi concederentur etiam regreſſus, quòd Pontifex om-

Regreſſus tẽtati.

nino renuendum duxit, quòd vna hęc res viam patefaceret ad multa indecora; quippe quòd ſic
bona eccleſiaſtica, quę viris bonis & ſapientibus arbitrio pontificum diſpenſanda ſunt, pau-
latim quaſi patrimonium fierent, deberenturq; deſidioſis, libidinoſis helluonibus, & impuris qui-
buſque hominibus. Iſtud ne fieret etiam in ſacra Tridentina ſynodo reclamatũ, decretumq; eſt. Nul-
la enim tanta eſſe poteſt neceſſitas, quæ principem virum bonum & ſapientem debeat impellere ad

Zanius Corcyram adit.

turpia & inhoneſta publicè concedenda. Zanius vbi ad Corcyram inſulam cum claſſe applicuiſ-
ſet, cui pręerat Sebaſtianus Venerius, expectans reliquam partem claſſis, ac multi pręſentes adhuc
vel laborarent contractis vel conceptis morbis, conuocat ad concilium ſuos primates. conueniunt
Venerius & Natalis Donatus, & alij quidam proceres Veneti cum ducibus externis, penes quos Ve-
netos erat partium claſſis imperium, in quibus comitijs diſquiritur quo pacto poſſit hoſtis tutò in-
feſtari. Cõmunis fuit omniũ ſentẽtia, nihil videri cõmodius fieri poſſe in pręſenti, quàm ſi Cimme-
riorum animi per Manolim hominem quendam gnarum illorum locorum, & callidum ſollicita-
rentur ad defectionem. contracta igitur amicitia cum quibuſdam, illis proponere iuſſus eſt Manolis
fortunam ſuæ ipſorum pręſentis conditionis. quòd non modo religio Christiana captiua ſub ea ty-
rannide tenebatur, ſed etiam corpora & facultates ſingulorum, cum omnes ſerui eſſe ſub Turca
& dicantur & cogantur. Multa millia mortaliũ datis obſidibus confugiunt ad amicitiam fidēq;

Cimerij ad Venetos deficiunt.

Venetorum. ſed ne claſſis ocioſa tanta diutius conſiſteret, decernitur prætèrea vt oppidum Margari-
tinum inuaderetur, tentareturque ad expugnationem. eius expeditionis ſummum imperium da-
tur Pallauicino, qui locus facile poſſe expugnari ab exploratoribus & transfugis nuntiabatur. Pal-
lauicinus quia nuntiis non crediſſet vt parum peritis rei bellicæ, cum ſexaginta roſtratis na-
uibus illuc accedens & ſeptem millibus peditum, mittit exploratum an tormenta quædam ad ver-
berationem extrahi poſſent. miſſum eſt exploratum & oppidum. nuntiatur illa poſſe attrahi, ſed ta-
men facta deſcentione dum copiæ inſtructæ procedũt, cognoſcitur tormenta non poſſe attrahi quà
dixerant exploratum miſſi. Vbi ventum eſt ad ſuburbia, quia neque trahi poſſent, neque ſine his op-
pidum expugnari, præſente etiam Venerio, copijs propter aſperitatem itineris, propter eximium
æſtatis calorem, propter inediam cum diu in acie conſtitiſſent languidis & defeſſis reditur ad naues
nulla re memorabili edita, niſi tantum ſuccenſis ſuburbijs. natum eſt non nihil controuerſiæ inter
Venerium & Pallauicinum de attractione tormentorum, quamobrem contra omnem bellicam ra-

Margaritini opp. fruſtra tẽtati deſcriptio.

tionem milites per noctem nullo ordine militari cum maximo periculo redeunt ad triremes. Eſt
autem Margaritinum oppidum ſuper monte ſitum intra continentem circiter quinque millia paſ-
ſuum, diſtans à portu Sancti Nicolai ad ſeptem milliaria, quod tamen priuatę domus potius, quàm
oppidi habet formam. ſed huius ſaluti conſuluit fortuna per diſſidium duorum ducum. cũ plerũq;
pernitioſum ſit multos paris autoritatis, aut propinquæ eſſe, in caſtris; cum non ſemper priuata vti-
litas publicę cedat, vt oportebat, ſed aliquando priuata pertinacia vel ambitio omnem publicam vti-
litatem faciat parui. atqui Dum Veneti proceres partim conſultationibus, partim in mutuis diſce-
ptationibus occupantur, Pialis cũ claſſe ad vrbem Curium ſiue Amathunta in Cyprum repente
applicuit, copijsq; in inſulam expoſitis multi Cyprij ſunt in miſerrimam ſeruitutem capti. Poſtri-
die eius diei pauci equites & pedites miſſi ſunt, qui inito leui prælio multos Turcas trucidant, ſed
metu maioris periculi in aliam partem inſulæ reuocati ſunt. reliquæ copię omnes ad Salinas expoſi-

Copiæ Turcarum in Cyprum expoſitæ.

tę ſunt, & omnis equitatus ac peditatus deſcenſionem fecit. expoſita ſunt tormenta, impedimenta,
& omnis militaris ſupellex. Fuit Aſtoris Baleoni conſilium viri in omni militari gloria clari, ne
concederetur omnino & deſcenſus & ager liber pro arbitrio illis copijs, ſed quam primum obuiam
iretur, atque ſclopettarijs & equitatu ac peditatu eductis omni bellica ratione ab occupanda inſula

impedi-

impedirentur. At Nicolaus Dandulus præses, & Horocensis comes collateralis Baleoni sententiam minime complectebantur, cum dicerent salutem eius insulæ in manifesto periculo fore positam, si parua præsidia, quæ forent eius regni, etiam minuerentur siquid aduersi accidisset, cum vrbs distaret præsertim à mari triginta millia passunm, qui receptus nimis esset longus. Huius autorem asserebat Pallauicinum, quod etiam dixisset in senatu, cuius autoritas & peritia in rebus bellicis non esset mediocris. sed Leucosienses proceres, quia videbant certissimum periculum patriæ suæ imminere, si alii milites prioribus expositis accessissent, auctæque essent vires hostium, satius esse ducebāt fortunam belli cum paucis, quàm paulo post cum multis experiri: quare scriprum longe diuersum ab ea sentētia protulerūt, conatiq; sunt probare longe ꝓstare cū ꝓsentibus pugnam cōmittere, quod duce Baleono erant facturi. Istud cū præses & Horocensis nullo pacto fieri paterentur, milites Greci Stratiotæ vocati, qui erant in Salinis, sese in vrbem Leucosiam recipiunt. Mustapha potitus agro sine cōtrouersia erectis quibusdam reparationibus ibi moratur cum equitatu. pars copiarum sine vllo tormentorum præsidio accedit ad muros oppiduli. remissus est Pialis in sinum Attalicum ad alias copias & equitatum traijciendum. Interea Vincentius Alexandrius Venetus à secretis eius senatus, vir spectatę virtutis & linguæ Turcicæ peritus per magnum capitis periculum Byzantio clam per noctem perfugit, chiausum metitus, qui Vlcinium primum, deinde Venetias profectus docet senatum quo in statu sint res Turcicæ, & Byzantini apparatus, cū multa pericula superasset. Vbi cognitum est per captiuos & transfugas Mustapham ob imbecillitatem non exiturum esse è castris, nisi auctis viribus aliarum copiarū ac cessione Palacius Phanensis tribunus suadebat vt omnis equitum turma, & cohortes mercenariorum ac Cypriorum peditū quàm primùm niterentur fortunam belli experiri, auertere copias hostiles à suis finibus, surgentia belli & adhuc tenella semina euellere & conculcare. id facile fieri posse videbatur, si præsentem partem exercitus repente inuaderent, antequam reliquæ vires peruenirent. sed hostes inter has disputationes & controuersias expositi sine vllo impedimento iam proxima quęque incurrentes populantur. Equites præmittunt qui curarent nequid cōmeatus in vrbem Leucosiam inferretur. Tum ipsi adeuntes tentoria in aperta planitie in montibus Mandianis erigunt. missi sunt etiam quingenti equites Salaminam ad obsidionem. primum omnis opera absumpta est inuenienda aqua potabili, cuius magnam copiam inuenerunt excauatis puteis quibusdam vt à captiuis fuerunt edocti. ibi magna pars exercitus & equitatus præcipuè castrametatur. arcis vndæ vberrimè scatentes sunt repertę vbi Diui Dimitrij locus appellatur, tentoriaq; plurima sunt erecta vbi casalia Galanga & Callassa sunt propter fontium commoditatem, quæ distant ab vrbe quinto lapide. Turcæ quò suspensos animos Venetorum tenerent, retardarentque ab apparatibus bellicis faciendis illos fallere multis artibus conabantur. rumores etiam falsos dissipabant, quasi præsagi calamitatis futuræ, victam esse classem Turcarum. Plenam esse vrbem Byzantium lacrymis & eulatu. domum Pialis esse lugentium & cędem eius querentium repletam. Turcas cum primum in Cyprum egressi sint succensis cuniculis sublimes multos fuisse latos. hęc omnia tā quam vera & clam surrepta afferebantur Venetias ad retardandos & eludendos animos patrum, quibus tamen non prorsus credebatur. Philippus Hispaniarum rex quòd intelligeret non minus de imperio Siciliæ & totius Italiæ denique agi, quàm de imperio Venetorum non solum cępit legationes pontificis de fęderatione societateque belli placidè audire, verum etiam dum variæ difficultates discuterentur, vtrinque ne Turcæ in Venetorum imperium impressionem facerent alicubi imperat Ioanni Andreæ Aurię Genuensi Melphitano principi rerum maritimarum summo Imperatori suam classem promptam habere Messanæ, opemq; ferre laborantibus Venetorum rebus vbicunq; posset. Istud factum fuit prudentia & consilio Michaelis Soriani equitis Veneti oratoris apud pontificem viri probitate, prudentia, cognitione disciplinatum clari, qui increbili dexteritate, singularique iudicio ita pontificis ingenium ad se amandum allexerat, vt per eum Veneti omnia facile obtinerent. Hic docuit pontificem frustra ad societatem belli Philippum Regem acciri, vbi oppressæ primum fuerint Venetæ vires, quæ & hoste multò essent inferiores, & ita aeris inclementia afflictæ vt remiges & milites iam multi desiderarentur. futurum vt omnes difficultates de fęderatione componantur per prudentiam ipsius pontificis; sed non expectandum esse ne res nullum accipiat remedium. Succurrendum esse commodius rebus integris, quę facilius conseruantur. Auria instructis continuo triginta ornatissimis rostratis nauibus quòd audiret Luzalim purpurarum Turcarum ducem creatum Regem Iulię Cæsareę cum viginti & duabus triremibus ad classem accedere Panormo Vticam versus nauigat, sed vanus fuit conatus nemine innento. Veneta classis dum stationem haber in Creta, iubetur Marcus Quirinus cum expedita ala triremium insulas quasque hostiū proximas inuadere, atque capere homines ad transtra in locum demortuorum, quibus multis ad classem conuectis cognita Turcarum descensione in Cyprum. ad classem redit in Cretam. multi mortales capti sunt è Sporadibus & Echidnadibus insulis ad vsum remigij. sed quoniam Veneti formidabilem classem instruxerat, quamuis ea fuerat per morbos aliquo pacto debilitata, tamen vbi significatum fuit Philippi Regis iussu Io. Auriam cum quinquaginta triremibus subsidio Venetis accedere, mirificè elati sunt quasi iacentes omnium gentium animi ad magnarum rerum expectationem. Extollebant maximè omnium lætitiam catascopia Hidrunte profecta, quæ de omnibus certiora facta successibus statim abscedunt. nam Zanius per captiuos & exploratores sæpe cognoscebat quo in statu essent res Cypriæ. Pallauicinus interea & Iacobus Celsius cum quibusdam triremibus Leucadem & oppidum Sanctam Mauram explorant ad expugnationem, quæ cum non valde difficilia captu visa essent, Celsius iubetur accedere cum triremibus lignatum ad orbes conficiendos, sed reuocatur ex itinere, quia Veneta classis dicebatur in Cyprum esse nauigatura, opemq; latura laborantibus rebus

Nicolai Danduli & Horocensis consilium.

Palacij Fanēsis consilium salubre.

Leucosia obsessa.

Stratagema.

Io: Andreas Auria summus classis Hispanæ imperator.

Michaelis Soriani ingeniū pręclarū oratio.

Io. Andreas Auria classis Hispanæ præfectus.

bus Cyprijs.dicebantur enim in Turcicis castris esse quatuor millia equitũ, sex Ianizzerorum, circi-
Copiæ turcicę expositę i Cyprum.
ter nonaginta peditum, inter quos erant ad quadraginta millia operarum, qui pluribus traiectibus
aduecti fuerant. erant in insula defensores proceres ac pręcipuæ autoritatis Nicolaus Dandulus cũ
potestate proregia. Astor Baleonus summus gubernator. Comes Horocẽsis collateralis. Rondachius
dux summus velitum, & Aloysius Nestor, Hercules Martinengi, Federicus Baleonus, Hercules Ma
latesta. Dauid Nocius castrorum magister, Mignanus Perusinus magister instruendarum acierum,
præter alios multos. erant omnino in insula equites quingenti nobiliores. velites mille, duo millia
Copiæ Venetorum in insula.
& quingenti pedites Itali. Delectorum agrestium ac cæterorum ordinariorũ circiter quinq; mil-
lia, quod genus hominum tamen est ineptum rebus bellicis & inerme propè. bellica tormẽta varij
generis atque vt paucis absoluam, erant insulæ præsidia stratiotæ equites velites octingenti & trigin
ta sub duobus de viginti ducibus. sclopettarij equites Cyprij tot vt omnes equites ad duo millia ac-
Leucosię propugnacula.
cederent. Habuit vrbs Leucosia vndecim propugnacula, quorum quatuor tantum muris vestie-
bantur, reliqua erant adhuc nuda. enimuero cum credidissent insulani fore vt Salamina prius inua-
deretur ob portus commoditatem, quàm obsideretur Leucosia, Astor ad Salaminæ defensionem
conuolauit, quare Dandulus & Horocensis Leucosiam defendendam acceperunt. Erant Leucosiæ
mille & trecenti Itali. equites nobiles quingneti, stratiotæ quingenti, multus delectus insulę. Ma-
gna Turcarum manus nullo seruato ordine militari, vbi primum designauissent castra, ad męnia vs
que procurrunt cum magna vociferatione, seque intrepidi sine equitatu vel tormentis Leucosien-
sibus ostentant, irridentes inclusos intra męnia tanquam pullos in viuarijs, cum nemo exijsset ad
prælium. Visa est illa non aspernanda occasio profligandi hostis quibusdam tribunis, quia si exijsset
Error Cypriorũ ducũ
equitatus, facile erat palantes & dissipatos prosternere, ac trucidare, at imperitia ducum & inscitia
rei bellicæ fecit, & autoritas Horocensis præsertim ob eximiam opulentiam collecta, vt illa quoque
tam inutiliter transmitteretur, cum posset vno certamine maior pars belli feliciter ab insulanis dif
finiri. nam nisi res è sententia succederet, poterant ciues se facile recipere intra munitiones. Turcæ
postea cum ad vrbem cum equitatu & tormẽtis conuenissent, cęperunt pręmisso equitatu obsessos
ad leuia certamina prouocare, vt eorum virtutis & fortitudinis periculum facerent. sed non patiun-
tur præfecti quenquam exire, quamuis omnes milites poscerẽt sibi fieri pugnæ facultatem; quia cer
tissima iactura & diminutio copiarum proponebatur, & maximè dubia spes subsidiorum. Vt tamen
aliquo pacto tanto pugnandi desiderio inclusorum fieret satis; data est inuadendi repente hostis po
testas, in qua tantus ardor ciuium enituit, tantumq; studium ostentandæ virtutis vt per frequentes
Turcarum cædes progressi circumuenti propè sint. Cortesius centurio vir Macedo, quia intra ni-
mis frequentes hostes glorię stimulo impulsus fuit, cecidit pugnans cũ alijs quibusdam. Turcæ quia
cognoscerent è captiuis vrbana præsidia non esse exitura ad leuia certamina, vniuersum studiũ con-
uertũt ad faciẽdas reparationes aduersus tormenta, & ad excitandas munitiones contra vrbis pro-
pugnacula. singulari itaq; studio ac diligentia nunquam intermissis operis neq; noctu, neq; inter-
diu quatuor muniriones struunt. vnam in montibus Diuæ Marinę è regione propugnaculi Podo-
cattari, ducentis & sexaginta passibus distantem, quod fit incredibili celeritate nullo illato impedi-
mento, quamuis intra męnia consultatum sit de impediendo hoste, multaque tormenta in operas
e propugnaculis Podocattaro & Caraffa displosa sint non sine strage Turcarum. Quod fieri non
poterat per diem propter molestos ictus tormentorum, illud fiebat per obscuritatem noctis. ex illa
munitione absoluta cęptum est concutere quędam ædificia priuata eminentiora, & plateas laterũ,
Munitiones à Turcis excitatæ.
sed paruo tamen cum detrimento. Alia munitio excitata est ad Diuum Georgium Monganæ, vn-
de tecta item ędificiorum globis tormentorum impetebantur, atque Turcæ conati sunt pro viribus
defensiones adimere; sed tamen & hic labor fuit irritus. Tertia constructa est in colle Margarito, qui
medius erat inter Podocattarũ & Constantiũ propugnacula, quæ ita nominata fuerit de nomine illo-
Propugnacula Leucosię.
rum procerum Cypriorum, qui ambitiosè ijs faciendis præfuerunt. & nomina atque insignia sua-
rum familiarũ in marmore incidenda curarunt, cũ sibi quisq; partes extruendas recepissent. Postre-
ma in medio colle montis Mandiæ erigitur, è quibus cum nihil aliud fieret præter ruinas pau
carum priuatarum domorum, ad vallos & fossam & ripas veteris vrbis ventum est, indeque per tor
tuosas fossas, aggeres ac prope cuniculos propinquant Podocattaro, Constantio, Dauilæ ac Tripoli
propugnaculis, è quorum regione rursus quatuor validissimæ munitiones eriguntur, quæ distabant
ab vrbana fossa circiter per octoginta passus. sperabant inde se posse magna vi concutere propugna-
cula, arcesque ipsas per quatriduum multis muralibus tormentis concutiunt ab aurora ad meridiẽ
ferè. deinde ab hora fermè decima nona ad crepusculum. tantum enim quietis per summum ęstum
tormentis concedebatur, ne ignis interius, exterius ingenti calore solis exscandescẽtia concreperent
Remedia tormẽtorum p calorem.
defatigata. nam neque aceti neque salnitri aquæ remedium sufficere valebat aduersus tantos
calores insulæ præsertim. at contra ciuilibus globis tormentorum. rotę disruptę sunt, & tormenta
quædã inutilia facta ob acceptas plagas. Turcę cũ viderent suos globos ferreos in terrę inutiliter inci
dere, nullasq; fieri ruinas, statuunt vniuersam industriam ad sarculorum & batillorũ operam verte-
re, quare fossas profundas excauantes præaltisq; aggeribus se aduersus tormenta munientes ad ex-
teriores coronas ac propè ad fossas murorum penetrant. Ibi latam & profundam fossam excauan-
tes, terramq; vrbem versus iacientes & aduoluentes magnam sclopettariorum manum à tergo col-
locant, qui crebris glandium procellis defensores infestarẽt, si qui apparuissent. Istud autem percom-
modè fiebat cum sclopettarij vicissim sibi succederent ad labores sustinendos. sic per alias profun-
das fossas ductas deuentum est ad fossas vrbis, vbi transuersos aggeres è terra & fasciculis lignorum
construebant, qui ab equitatu vel è longinquis locis afferebatur. ita fiebat vt ipsi terræ & aggerum be

neficio

neſcio miro artificio extructorum vndequaq; à bellicis machinis vrbanis protegerentur, poſſentq; tutiſſimè intra illas reparationes verſari, cum validà præſidia ibi collocaſſent, & vrbanis propugnacula fierent inutilia contra illos, quibus aliquid inde metuẽdum eſſet. neq; lædi poterant rurſus ab equitatu, cũ plateæ inferiores ob foſſarum altitudinem inhabiles eſſent equis ad inuadendũ. ſic itum eſt ad acumina fronteſq; propugnaculorum demoliendas & diruendas, quibus euerſis facilis acceſſus per ruinas fore videbatur. Iſtud vbi primùm conſpicati ſunt Leucoſienſes multo his grauiora veriti poſtulant ſibi fieri poteſtatẽ ad opera hoſtiũ deuaſtanda. oſtendunt in magno periculo ſalutem ciuitatis eſſe poſitam, niſi maturè virtute occurratur: non poſſe rem diu differri. futurum enim breui vt pauci cũ multis tanquam in aperta planitie pugnare cogantur, niſi murorũ & propugnaculorum deuaſtationem opportunè impediant. illud quamuis præfecti rebus militaribus ita eſſe re ipſa intelligebant, quòd non peritia, ſed neceſſitas & difficultas rerum omnium magiſtra docebat, (nihil enim magis docet homines quàm difficultates, quippe quòd vſus etiam paulatim res bellicas doceret,) tamen ægrè ferunt quenquam exire, cum pauci eſſent iam ſuperſtites Itali ac indigenę milites, quoniam illa ęſtas pręter ſolitum multis in locis inſalubris fuit, multique mortales vbique lue quadam aeris promiſcuè perierunt, quod etiam acciderat in claſſe Veneta, & in caſtris & in claſſe Turcarũ, quæ ſtationem habebat in inſula. Perierãt etiam quidam in defenſione męniorũ, quare iam exitus nõ poterat laudabiliter concedi. cũ tamen neceſſitas ita vrgere videretur, decernitur fortunã belli aliqua ex parte eſſe tentandam, quod fieret per meridiem, quo tempore Turcę quieſcerent, cũ reliquum tempus armati eſſent in operibus. ſtatutum eſt vt ex omni militũ numero mille deligerẽtur, atq; cũ vniuerſo leui equitatu hoſtẽ inuaderent duce Pioueno Vincentino, qui primum dignitatis locũ obtinebat in re bellica poſt Horocenſem. at nobiliores qui relicti ſunt in vrbe conquerebantur ſe eius fortunæ & gloriæ non fieri participes, quaſi ad ignominiam timoris ſibi honorem illum, & facultatem rei præclarè gerendæ inuideri. nam cum neq; preces, neq; lamentationes quidquam proficerent, erant omnino exituri vnà, niſi metu grauiſſimarũ pęnarũ fuiſſent reuocati. His enim reſponſum fuerat, reliquam ſpem vniuerſæ defenſionis eſſe in eorũ armis & virtute collocatã, ſiquid aduerſi egreſſis infeliciuſue accidiſſet. quòd ſi & ipſi exirent, actũ eſſe de ſalute ciuitatis. ſic Alberto Scoto & Proueno acies ductantibus caſtra Turcarum repente inuaduntur. Magna in eos fit impreſſio. capiuntur duæ muniriones cuſtodibus diffugientibus, ac multis in morem pecudũ vbiq; trucidatis. atqui tantus terror ex hoc conatu tam inexpectato hoſtibus iniectus eſt, vt vbiq; ad latebras potius quã ad reſiſtendum proſpectaretur, multiq; diffugerint vel ex ipſis tentorijs. nam ſi exiiſſet vniuerſus equitatus, omneſq; vires vrbanę ſecutę eſſent, poterat idem dies tam funeſto, miſerabilique bello finem imponere. ſed quis fortunam ciuitatum ac regnorum ita volente Deo immutauerit? cum enim ob indignationem Danduli exitus equitatui non patuiſset propter importune cupientes exire ad pugnam, maxime memorabilis victoria & Cypro inſulæ ſaluberrima prodita ſublataque eſt. ſed enim non ſolùm turpe, ſed etiam calamitoſum eſt magiſtratui propter iram recte inſtituta ſubuertere, aut illi concedere imperium & moderationẽ, qui ſibi ipſi moderati neſciat. ſic effectum eſt vt quibus fortuna belli feliciter primùm aſpirauerat, fruſtra auxilia equitum expectantibus, breui erepta ſit e manibus certiſſima victoria, & pro illa grauiſſimæ aſperrimæque difficultates oblatæ. nam Turcis vrbano equitatu viſo conceſſum eſt tempus inſtruendi ſui equitatus, qui cum pedites prope circumueniſſent, multos cepit in ſeruitutem, reliqui armis & ſpolijs cęſorum hoſtium lęti in vrbem ſe recipiunt: ceciderunt in eo prælio Piouenus & Scottus præcipui duces, capti circiter centum. qui exitus cum tantum iacturæ attuliſset arbitratus Dandulus & Horocenſis è fortuna belli potius, quàm è ſua inſcitia rerũ bellicarũ illud accidiſſe, cum debilis ſit omnino in planitie peditatus ſine equitatu, nemini exitum amplius concedunt. ſic ita fiebat vt hoſtem ſine vllo impedimento demoliri ac detrahere propugnacula paterentur, & ſpectarent propugnaculorum ruinam, cum vellent aliquo pacto inſtaurare. factæ ſunt reparationes & receptiones duorum propugnaculorum Conſtantij & Podocartari per conſilium Palacij Pbanenſis tribuni, intra quas fauces eorum ſunt inſulæ, neque ulla platea hoſti relicta, ne vel ſcalæ admouerentur, vel quandam planitei formam haberet ad inuadendum perfacilem. Tantis verò ſtudijs, tantaque induſtria propugnacula mox hoſtes aggreſſi ſunt, vt intra quadraginta & quinq; dies quindecim acerrimis conatibus modo vnum, modo plura propugnacula inuadentes tentarint, qui tamen ſemper ſingulari defenſorum virtute non ſolum reiecti ſunt, ſed etiam multos è ſuis deſiderarunt. fruſtra enim ſæpius pugnatum eſt pilis, puluere tormentario ſubiecto, & ignibus, & omni miſſilium telorum genere. abſumptis prope bellicis apparatibus coacti ſunt Leucoſienſes per occultiores notas Salaminam ſignificare ſe inopia militum & apparatuum iam laborare. Illarum literarum nuntius deprehenſus eſt & per Turcas Leucoſienſibus ſignificatum, qui eos hortabantur ad deditionem, quam iure pro re bellica facerę poſſent, quia iam bellici apparatus defeciſſent, neque vlla ſpes eſſet auxiliorum, aut certe difficillima. Leucoſienſes illa ſpe fruſtrati Io. Baptiſtam Columbum virum ſolertem & intrepidum mittunt, qui expoſitis mandatis redit ſine auxilijs. Zanio in Creta ſtatiua habenti, Chriſtianaque ſubſidia expectanti vt monitus fuerat, iam omnia nauigia Venetijs inſtructa acceſſerant, & M. Quirinus captis multis inſulanis prædictis erant inſtructus. Auria cum Hiſpana Hidruntem, Meſſana conceſſerat, vbi ad viginti dies moratur, atque à Zanio afflictis rebus aeris inclementia expectabatur ad ferendas ſuppetias laborantibus obſeſſorum rebus. quæ certè plurimum erant afflictæ. Interea literæ pontificiæ affixæ ſunt angulis parietum in Britannia, in quibus continebatur, quod Pontifex ſententiam aduerſus eam reginam tuliſſet, per quam hæreſeos condemnaſſet,

Difficultas magiſtra rerum omniũ.

Clades Turcarum.

Leucoſiẽſes auxilia à Salamina expetunt.

declarasseṫque ex omni iure regnandi excidisse, in qua multa alia ad uersus illam continebātur, quę etiam pontificis iussu typis fuerat impressa. eam rem visa est regina non placidissime tulisse, cum nūtiū tātarū rerū crudelissime discruciari iusserit. Mustapha Cypriæ expeditionis summus imperator dictus, cum paulatim vires deficerēt ad tantū negotiū significat Piali, qui cū centū rostratis nauibus Rhodū vsq; percurrerat ad res Christianorū explorandas, se non posse sufficere tantæ rerū moli, nisi supplemēta mitterētur. Vbi cognouisset Pialis Venetā clasſē esse ī Creta gafflictā ob luē aeris, expectariq; Hispanā, sine qua putabatur nō abscedere cū m̄ imperatū esset a senatu vt oīo aduersus hostē nauigaret, redit ad Salinas, atq; Alis iussus est cū viginti millib. hominū in insulā accedere. missus est Quirinus cū sex expeditissimis triremibus ad clasſē Hispanā recognoscēdā deinde facta militari salutatione cōiunctæ sunt classes; nam Zanius cum sexaginta triremibus obuiam prodiit in duas alas diuisis. postridie habita sunt procerū comitia, & cōsultatū de præsenti negotio bellico. alijs videbatur necessario esse cōfligēdū, cū procrastinatio & mora omnis esset exinanitio Christianarū viriū, quæ summū & certissimū exitiū rebus nūc refectis afferret. per arma, nisi numē aduersetur, comparari posse victoriā, cū fortuna belli sit cōmunis, quā si Deus concessisset, certissima liberatio Cypri consequebatur.

Consultatio quid Classis esset agēdū. Alijs apparebat difficile & periculosum res tātas fortunæ arbitrio vno tēpore cōmittere. sed tñ potior sentētia visa est plerisque, vt classis hostiū fortiter inuaderetur, cuius sentētiæ autores fuerāt Veneti. illo cōsilio pręfecti classiū exploratū miserūt quid agerēt hostes, quod facile scin poterat per captiuos. Mustapha acceptis recētibus auxilijs nulla propè mora interposita nisi proxima nocte, vbi primū rarescere nox cępit summa vi, magnaq; militū frequētia & alacritate vrbē inuadit, qa operæ viā patefecerāt ad ingressū Quatuor propugnacula inuadūtur vno tēpore. Caramanus cū valida manu Cilicū Podocattarū expugnandū sibi recipit. Constantio expugnādo præest Mustafer. Alis Auilæ, Mustapha Tripoli cū recētibus copijs. oēs hi cōiunctis viribus, summisq; conatibus vrbana propugnacula inuadūt. ferriq; vi sibi viā in vrbē aperire conātur: sed eximia defensorū virtus multos pcipites per ruinas depellit, quare nō parua fit inuadētiū strages. pugnatur hic cominus gladijs & acinacibus, ibi res agitur vario missiliū telorū genere Leucosiētes, qui tribus propugnaculis præerāt, Auilæ, Cōstātio, Tripoli fortissimè dimicātes singulari virtute defendūt, cū insigni hostiū clade. neq; profuerūt recētia auxilia defessis submissa à Turcis, si Podocattari defensores resistere viribus hostiū potuissent propter numerū. nā cū pauci essent interius cogūtur potentioribus viribus cedere. Hostis cognita imbecillitate viriū in hac parte ingrediūtur per viā à tormētis patefactā, atq; areā occupāt interiorē. Itali fortiter dimicātes ac nobiles Cyprij, qui pauci superfuerāt ad vnū trucidātur. at delectus tā quam pecudes in fugam versi viso hoste ex alia parte vrbis se demittunt ad fugam.

Leucosia capta. Magnus strepitus & clamor excitatur ad Turcarum ingressum. quē vt fama ad aures Horcēsis comitis apportauit, illico cū fratribus, & Palacio, & aliis nobilioribus subsidio laborātibus accurrit. sed omnis opera lūdebatur, qa maior numerus hostiū erat intra mœnia, quā vt posset viribus vrbanis sustineri, qui etiā recētioribus intrātibus semper succrescebant pugnatur hic acerrime, atq; post multā Turcarū stragem omnes qui aderant circumuenti miserrime trucidantur. reliquorum propugnaculorum defensorū incredibilis virtus constantiaq; fuit hostibus præcipitibus deiiciendis, donec ab ingressis & ipsi circumuenti per acerrimum prælium trucidati sunt. pauci tamen in vnum conglobati vi ferri per medios hostes elapsi ad vrbis plateam incolumes se seruarunt. ciues & milites, qui erant in vrbe cū vbiq; ab hostilibus armis circumuenirentur nullam iam videbant viam salutis, nisi quam arma possent patefacere; quamobrem in omnibus vrbis partibus ac vicatim pugnabatur miserabili horrendoque spectaculo. viæ vbique armis & cæsis cadaueribus constratæ videbantur. poterat hæc clades deuitari si delectus se potius suæ virtuti, quàm fugæ credidissent, ac non arma conuertissent in cohortantes resistere. nam & ipsi partim ab ingressis Turcis cęsi sunt, partim abiectis armis humi procidētes in genua suppliciter orabant vti suis iugulis parceretur. Franciscus Contarenus episcopus Paphi vir summæ integritatis ex Illustrissima familia, cum vellet in prætoriū palatium ingredi trucidatur miserrimè. Sæuitur vbiq; in omnem vel sexū vel ętatem, nulliusque dignitatis habetur ratio. Dandulus veritus tantum periculum conatur per vestium magnificentiam dignosci, vt sibi parceretur, quare prætorias induit. sed cuncta cedunt Martis furori, nullaque esse potest magistratuum reuerentia inter arma victricia, quæ vix acutissimam auaritiæ vociferationem exaudiunt. huic caput obtruncatur. Mustapha vbi post horam sextam ab incępta pugna vrbem ingressus esset, vidisserque omnes vias cadaueribus miserabiliter constratas, iubet omnibus parci qui quidem se dederent. superstites Christianos placidè cohortatur vt cederent fortunæ, cum victi semper vtilius arma victorum sequantur, quàm repugnent. seruati sunt ad viginti & quinque è nobilioribus. è popularibus perpauci. cęteros omnes furor belli trucidarat. Cæsa sunt circiter triginta millia hominum præter Italos.

Cęsi in captiuitate Leucosiæ. Ad viginti millia Cypriorum in seruitutem abducta, inter quos multi proceres equites, qui intra tecta inter fœminas latuerant, qui cum vxoribus & filijs abducti fuerunt. vbi cessauit rabies belli & vis ferri, itum est ad diripienda spolia cęsorum & viuentium, vbi magna inuenta est auri argentique cęlati copia præter cætera; cum mirifice Cyprii omnes luxui & magnificentiæ essent dediti, neque vlla erat domus vel infimorum, quę saltem proculis argenteis non vteretur. sic opulentia per pacem centum & amplius annorum magna diligentia & ambitione collecta intra medium diem raptim diripitur & homines trucidantur omnes, vel viui capiuntur, atque omne miseriarum genus persentiunt, pro pristinis delitiis. Danduli caput abscissum Salaminam muneris loco missum est ad præfectum. Alis deinde copias classi imponit. Mustapha impositis nobilioribus captiuis tribus nauigijs grandioribus, ac preciosioribus spolijs, omnia quæ præstantiora essent, decreuerat largiri Selimo imperatori ac

Mahometo

Mahometo purpurato, quo consilio illa mittebat Byzantium. fortuna illam felicitatem aut læ-tuã barbaris inuidens insigni aliqua clade rependere voluit. nam cum ignis conceptus fuisset in naualibus apparatibus, tanta vis flammarum repente exarsit, vt opulentius nauigium statim concrematum sit. Eadem ruina secum attraxit etiam reliqua duo propinqua nauigia. pauci natatu sibi vitam seruarunt, reliqui miserrimam seruitutem cum morte commutarunt. His actis Mustapha præficit reficiendæ Leucosiæ vrbi, qua parte mænia fuerant collapsa, sub cuius imperio reliquit tanquã in æstiuis quatuor millia peditum & mille equites. die deinde vndecimo ab vrbe capta castra mouet Salaminam versus cum omnibus copijs, quò iam conuenerat Alis cum classe. vt autem facilius obsessos ad deditionem compelleret, partim illos inuitat liberalissimis pollicitationibus, hortaturque ne fortunæ potius arbitrio se committant & furoribus bellicis popularibus, quàm insignium ducũ humanitati & clementiæ, qui eos amplissimis insuper muneribus cohonestabunt, ac liberos & incolumes cum omni supellectilè exponent, quocunque voluerint. Istud honorificè fieri posse docet, & iure belli, cum sublata sit omnis terra marique spes subsidiorum, cum vniuersa insula iam sit in potestate Turcarum præter illud oppidulum. classem Venetam, inquit, ita esse afflictam vt non de Cypri aut Cretæ salute, sed de propria vrbe Venetiarum Veneti solliciti esse cogantur, cum nullus iam tantus sit obex, qui possit Turcarum cursus tanquam rapidissimi fluminis sustinere. partim minus deterret nisi dicto paruerint. iussi sunt captiui ostendi, & capita quorundam insigniorum Leucosiensiũ lanceis infixa. sed hæc omnia vana fuerunt, quoniã ijs, qui sibi mortẽ honestã fœdæ seruituti præferendam proposuerunt, nihil potest magnopere formidabile contingere. erant enim Salaminæ milites egregiè ad omnem belli fortunam confirmati. Tertio die castris ad Podamum positis tertio lapide ab vrbe Turcæ ad verberationem se accingunt. erant Salaminæ Astor Baleonus vir gloria rerum bellicarũ & peritia omnis militaris disciplinæ clarus, & M. Antonius Bragadenus vir præclaro iudicio & fortitudine, quippe qui facile rationes bellicas & consilia prudentium ducum animo complecteretur, rectaque à prauis & parum cordatis dignosceret. horum iussu reparationes diligenter pluribus in locis extructæ sunt, & siquid absoluendo operi deficeret muniendæ vrbis, singulari militũ ciuiũq; industria conficiebatur. interea Christiana classis, quæ cũ tribus summis imperatoribus in Cretam appulerat, decreuerat hostem communibus armis inuadere, atque ita rebus omnibus & ad victum, & ad pugnam instructis censis omnibus remigibus & militibus cuiusque classis soluit è Creta. istud faciebant vel quibusdam aliter sentientibus, quia senatusconsultum factum fuerat & à Canale ostensum vt statim atque classes conuenissent omnem vim auxilij in celeritate ponerent. cum etiam Auria diceret se iuberi sub finem Septembris ex illo mari excedere. decimo sexto igitur die Septẽbris vigilia tertia classis soluit e Heraclea Sẽria, q̃ Cretæ est peninsula oriẽtẽ versus in extrema parte. sic vniuersa classis Cyprum versus nauigat. erant in Venetorum classe ad tredecim millia epibatarum, quatuor in Hispana, mille & treceni in pontificia. Præcedebat Quirinus cum duodecim triremibus, Columna cum totidem. Auria cum quadraginta & quinque. Zanium triginta, Pallauicinum viginti & quinque, Celsium viginti, Canalem totidem sequebantur. Sanctum Tronum condemnatorum præfectum sexdecim. Franciscum Duodum vndecim quinqueremes. Petrum Tronum onerariæ quatuordecim. ita verò classis vniuersa in acie militari ordine seruato iter faciebat, nam cum quæuis vel potentissima classis fiat debilis, quæ dissipata confusaq; procedat, tunc primum institutus est ordo procedendi & instruendi ad pugnam. vbi ita instructa classis parum distaret à Carpathio, Aloysius Bembus fit obuius, qui se Leucosiæ captiuitatem per captiuos cognouisse nuntiauit: per quod ferè tempus magna tempestas maris & acerba vis vẽtorum exorta est, quæ classem huc illuc breui dissipauit. reiectæ sunt multæ triremes ad Aquas frigidas vocatas, vbi cum tãtæ classi non esset commoda statio, Auria maluit in anchoris in mari pernoctare, quàm aut in litora impingere, aut in alias triremes. hortatur Columnam vt hoc ipsum faciat, quòd postridie de rebus magnis esset communicaturus, cum noua consilia instarent. Vbi tempestas remisisset Prosper Columna Marci nomine rogat Auriam quid noui haberet, responsum tulit se idem censere, quod dixisset nuper in communi concilio, & iam sæpius; nihil sibi neque vtilius, neque honorificentius videri, quam hostem inuadere. ab eo multis tamen rationibus retardari, quia Veneta classis non satis esset instructa ad tantum facinus, & tempus iam vergeret in hyemem, quo tempore sibi periculosum esse inciperet per tantum maris spatium distanti, & quia elati essent hostium animi, qui potiti essent per vim Leucosia vrbe Cypri metropoli. & quia hostium classis esset instructissima, quæ si videret se posse vincere, dimicaret: sin autem, nullo negotio intra suos fines in portus se reciperet. se non ad recuperanda amissa, sed ad ferendam opem ne amitterentur loca Venetorum concessisse. Columna his auditis conuenit Zanium, indicuntur comitia in diem sequentem. Mustapha per Caiacelebinum exploratum missum quia cognouit Venetorũ esse tantas vires & ipse concilium indicit. Pialis veritus erat ne si omnes Christianæ vires coniungerentur magno in discrimine res Turcarum posita esset, cum aliæ essent instructę, aliæ triremes cito refici possent; cum maximè formidabiles sint, qui pro salute pugnare cogerentur. cum Mustapha & Alis indignum Ottomanica gloria & amplitudine esse dicerent, pugnam oblatam detrectare, statuitur vt captiui & omnia impedimenta relinquerentur, ac triremes egregiè instruerentur epibatis, & rebus ad bellum necessarijs. sicè finimus Salaminæ viridarijs Amathunta versus iter capitur relictis hippagogis, cæterisque nauigijs pugnæ inutilibus. atque ita in acie instructi non procul abscedunt præmissis catascopis, quæ consilia Christianorum explorarent. Vbi Christiani conuenissent ad comitia, proponitur difficilem esse expugnationem Turcarum animis præsertim elatorũ gloria recentis victoriæ, qui possent classem etiã præstantius solito rebus omnibus instruere Cypriã

Astoris Baleoni & M. Antonij Bragadeni laus.

Copiarum Christianorum numerus classicarum;

Turcarũ consilium de pugna non detrectanda.

oppugnationem nulla ſpe aut conſilio nunc ſubleuari poſſe. his accidere etiam illam difficultatem, quòd illa maria eſſent frequentibus tempeſtatibus obnoxia iam præcipiti autumno. tranſeundum eſſe mare Pamphylium tempeſtuoſum, quòd ſiqua tempeſtas inuaſiſſet, nullus oſtendebatur locus ſalutis non defuerunt qui Euboicam expeditionem tentandam cenſerent, quæ etiam ſententia vt inutilis exploſa eſt, quia locus poſſet Turcicis auxilijs ſubleuari, & ſi captus fuiſſet, recuperari per hyemē, quare præſidia forent manifeſtis periculis expoſita ſine ſpe ſubſidiorum. præſtare ad facilitatem & vtilitatem expeditionis vt vel Dyrrachium, vel Apollonia, vel Caſtrum nouum in Peloponneſo inuaderentur, quæ loca vt propinquiora, facilius acciperent auxilia, & longius abeſſent à Turcica potentia. his locis captis non tam facilem patere acceſſum ad vexandam Italiam. hęc in medium prolata à nemine refelluntur, vt rationi conſentanea, communique omnium conſenſu decernitur vt claſſis retrocederet, quæ cum non procul abeſſet à Carpathia inſula, repente magna atroxque procella mare inuadit. vela demiſſa. accurritur ad remorum auxilium, quo citius in portum iretur.

Tempeſtas claſſem inuadit.

Io. Andreas Auria, vt qui maturius ad litus Triſtanum appuliſſet, mare nihil è ſua ſæuitie remittente per biduum ſtationem habet. quinqueremes & actuariæ multæ non tam expeditæ ad portum capiendum huc illuc appulſæ ſunt rabie ac vi ventorum, quæ tamen vnà cum reliquis nauigijs in tutum poſt paulo incolumes appulerunt, præter vnam Venetam triremem, quæ ſcopulis illiſa paſſa eſt naufragium. Poſtridie cum mare aliquanto mitius videretur, ac tempeſtas non nihil remiſiſſet Cretam verſus nauigatur, ſed rurſus claſſis vniuerſa eodem repellitur rabie incrudeſcente. ibidem nō nihil minis ventorum ſæuientium & fluctibus excitatarum vndarum claſſes omnes detinentur, quare Auria ratus tempus anni vtile rebus bellicis iam eſſe pręterlapſum iam longioribus noctibus cum pauci portus eſſent tantarum claſſium capaces, ſtatuit claſſem in Siciliam reducere adhibitis ſibi in concilium Baciano & Cardoneo ducibus. de communi horum conſilio Marcellum Auriam mittit ad Columnam vt his auditis impetraretur à Zanio vt ſalua eius ſenatus amicitia & beneuolentia liceret claſſem ſuæ fidei commiſſam Zacynthum, cephaleniamque verſus deducere, ac inde tranſmittere in Siciliam vt poſſet opportunè rebus regijs ibi intereſſe, vt ſibi imperatum fuerat. ſe reliquarum triremium aduentum opperiturum ſiquid eſſet, in quo ſuam operam nauare Venetæ reip. poſſet vtiliter, at fruſtra non eſſe detinendum. vbi illa petitio proceribus Venetæ claſſis præfectis delata fuiſſet per columnā, reſpōſum eſt omnibus pergratū foreſi Venetā claſſē, prius in Cretam, atque inde Zacynthū comitaretur. futurum enim ibi vt cum omnium gratia liberam abeundi facultatem eſſet habiturus. Auria poſtridie Columnam adit. docet cauſas itineris & feſtinationis. petit vt cum eius gratia abire liceat. narrat periculoſum eſſe abeſſe à portubus. facit argumentum quatuor Neapolitanas triremes rudentibus, antemnis, anchoris, & omnibus nauticis inſtrumentis nudatas. columna contra oſtendit in quanto periculo res Veneta conſtituta ſit per eius diſceſſum ante neceſſarium tempus, aut antequā in tutum ventum ſit. periculoſum fore ne hoſtis cognitis tantis viribus diminutis iam victos Venetos contemneret, & cum lectiſſima ala triremium vel Cretam repente inuaderet, vel Venetam claſſem; quorum vtrunque non modo Venetis, ſed etiam Hiſpanorum Regi futurum erat calamitoſum. Nam profectò ſine Salute conſeruationeque Venetorum Italiæ ſalus non poteſt conſiſtere. his pluribus inter ſe diſputatis ambo prætoriam adeunt, in qua cum Zanio erat Pallauicinus, Celſius Iacobus, & alij complures proceres. poſt ſalutationes præmiſſis familiaribus colloquijs Auria in illum ſermonem deuenit, vt repeteret eadem, quæ dixerat Columnæ, oraretque ne ſe diutius cum maximo detrimento regiæ claſſis nullo ipſorum beneficio detinerent, ſed æquo animo abire paterentur, donec anni tempus idoneum ſuper eſſet. huic obiecit Pallauicinus illum habere in mandatis vt ad finem ſeptembris vſque moraretur, ſi Cypria nauigatio ita poſceret. ęquum videri vt ſaltem per eos dies eſſet cum Venetis, quod plurimi ad rem referret. reſpondit Auria ſe diem illum præſcriptum dixiſſe, quo fieret quaſi calcar animis omnium atque impellerentur coniunctis viribus ad pugnam cum hoſte committendam, ne infinita ſpes auxiliorum faceret ſocios ſegniores. ſibi tamen re ipſa iniunctum eſſe à Rege vt donec omnes perſiſterent in ſententia pugnandi cum hoſte, Venetos ne deſereret, eandemque haberet ſenatus Veneti rationem, quam etiam regnorum ipſius Philippi. curaret per gloriam rerum geſtarum fortiter Hiſpanam claſſem illuſtrare, & communis hoſtis potentiam virtute deprimere. Nunc cum id ſolum ſuperſit ſtudium vt claſſes in tutum reducantur, nihil ſibi videri opus ſe ſua præſentia. at contra Bacianus cum triremes non eſſent ſatis validæ, ſi eas hoſtis repente inuaderet & opprimeret, rogat Auriam qua legitima excuſatione eſſet vſurus apud Regem, ſi hoſtis repente illas inuaderet. rurſus ſe ſcire quid haberet in mandatis reſpondit, facturum quod ſibi magis vtile claſſi videretur. Columna ſe non ignorare quid ab Hiſpano Rege ſit iniunctum inquit. Denique poſt multas altercationes inter Auriam & Columnam de Auriæ diſceſſu immaturo quæ venerunt vſque ad iurgia, Auria pollicetur per totum menſem ſe cum Veneta claſſe futurum. Sic

Cōtentio inter Auriā & Columnā de diſceſſu claſſis Hiſpanę.

die vigeſimo ſeptimo ſeptembris omnes vnà Cretam verſus nauigant. ſoluentibus vel paulo poſt reflantes venti inſurgunt, quare turbinibus & procellis huc illuc diſpelluntur. denique non procul ad Heraclea Sentica ſiue Settia duæ pontificiæ diſrumpuntur & demerguntur; Auria quatuor è ſuis reficiendis præficit Alnarum, curatq; alias reſarciri, ſiqua ex parte forent labefactatæ. pridie Cal. ad vrbem Cretam appellens reliquam claſſem pręſtolatur. mox re cum Aluaro & Cardona communicata Columnam conuenit. inquit exacto iam menſe cum res Veneta ſua opera non indigeret ſe iam poſſe incolumē claſſem in Siciliam reducere. Columna amicè cōplexus nō modo rationem itineris laudauit, ſed etiā omnia fauſta ac felicia abeūti precatus eſt. à Venerio & Zanio rurſus eadē humanitate dimittitur, cui additæ ſunt ſenatus nomine gratiarum actiones. poſt felici na-

Auria dimiſſus.

nigatione visus è Creta Messanam peruenit: sic Veneta classis, quæ omnibus rebus instructissima fuerat, commeatu, omnibus bellicis instrumentis, insignibus ducibus, lectissima manu epibatarum, pecunia maximè abundans in stipendia, afflicta est, labefactata & oppressa vel aeris iniuria vel vi numinis, vel etiam per imprudentiam quorundam totum annum inutiliter absumentium. Nam perierunt plura triginta & sex hominum millia. è superstitibus quidam tam erant languidi vix vt ęgra corpora sustinerent. præter reliquas calamitates, quæ Venetę classi acciderunt, vndecim triremes, quæ soluerant e portu Cretæ & ad Amphimaleum sinum nauigabant (nam Zanius iussit classem eo proficisci præter paucas triremes quas secum habuit) disrumpuntur, atque demerguntur, cum reliquæ conquassatæ & afflictæ vix superessent. decreta tamen sunt auxilia Salaminam in Creta in comitijs, ad quam expeditionem multi duces sunt delecti, cuiusce rei nuntio misso Venetias disquiritur quo pacto illud commodè fieri possit. post modo nauigatur ad Amphimaleum sinum. vt autem melius sciretur quo in statu esset res hostium, missus est Petrus Hemmus cum duabus triremibus exploratum, & paulopost Angelus Sorianus & Vincentius Maria Priolus. At rex vbi cum regina matre & Andiensi Alenconioque fratribus in comitijs rem de pace transegisset, decreuit tandē vt ea fieret his conditionibus, Primùm, vt sempiterna obliuione obruantur, prorsusq; obliterētur ex animo vtrinq; cōmissa, neq; quispiā regius minister aut iudex mentionem vnquam faciat. 2. Vt nemini subditorū licitū sit memoriam præteritorum renouare, vel iniuriis afficere, prouocare vel improperare res præteritas, vel aliquo pacto offendere inuicem re vel verbis, sed omnes pacate fraterneque viuant vt amici & ciues eiusdem patriæ, sub pęna animaduersionis vt in violatores pacis, & perturbatores publicæ tranquillitatis. 3. Statuimus vt catholica religio Romana reuocetur, stabiliaturque in omnibus locis & regionibus regni nostri, vbi exercitatio eius intermissa fuit, quæ possit liberè ac pacificè exerceri sine vllo impedimento, sub pænis superioribus. atque qui per superius bellum sibi vsurparunt bona vel peruentus ecclesiasticos, vel aliorum catholicorum libere ac pacifice restituant in eandem libertatem, qua possidebantur à legitimis dominis antequàm expellerentur. 4. Atque nequa occasio perturbationum aut dissensionum subditis nostris relinquatur, cōcedimus vt habitent in omnibus vrbibus ac locis regni nostri, nec tamen inquirantur aut infestentur, aut cogantur aliquid facere contra conscientiam, neq; eius causa quæratur vbi habitabunt, ita tamen vt illi degant pro hoc nostro edicto. 5. Concedimus pariter omnibus nobilibus tam regnicolis quam aliis cuiusuis conditionis modo sint regni nostri, qui habent iurisditionem, vel altam iustitiam vt in Normania, siue sit proprietas, siue vsusfructus; siue prorsus, siue ex parte, vt habeant in domibus dictarum Iurisditionum vel altæ iustitiæ, quas ipsi nominabunt pro domicilio, nostris Bailiuis vel Siniscalchis, exercitationē religionis, quam reformatum vocant, dū adersit, aut iis abscētibus vxores vel familia, vbi ipsi domos nominare tenebuntur nostris præfectis antequàm beneficio perfruuantur. habebunt pariter exercitationē in suis domibus iurisditionis dū aderunt, & non aliter, tam pro ipsis, quā familiis & subditis, & qui volent accedere. 6. Vbi prædictæ ditiones iuris non habeantur, ne fiant exercitationes nisi pro familia tantum, cum nolimus si alii superuenerint ad numerū vsq; denariū, vel baptismus faciēdus adducto p̄dicto numero, ne nō infestentur. 7. Atq; vt gratificemur reginæ Cantabrorū nostrę amitę, promittimus fore, vt præter, cōcessum principibus altę iustitiæ, in quouis suorum ducatuum Albretti, aut comitatibus Artoinicorum, Fluxatum, seu Fois, & Bigociæ, in vna suarum domorum vbi habeat altam iustitiam, quæ à nobis eligetur & nominabitur, habeat exercitationes pro omnib. q adesse noluerint vel ipsa absente. 8. Poterunt pariter exercere ipsam religionem in his locis; in Gubernatione insulæ Galliæ scilicet, in suburbiis Gergouię seu Claramontii, Beluisii, suburbiis Crespi, in Lenois, in pręfectura Ciampagnę, & Bridæ, præter Vezelaum quod tenent, in suburbiis Villanorę in pręfectura Sequanorum, in suburbiis Arnai, in præfectura Vermanduorū, in suburbiis Mondidiere & Ribemontis. in præfectura Normanię, in suburbiis Pontū maritimi & Corentani. in præfectura Lugdunēsi, in suburbiis Ciareli, & diui Geni Vallis. in præfectura Berragnę in suburbiis Beccherelli & Cherchezi. in Allobrogibus in suburbiis Cresti, & Ghorges. in præfectura Prouinciæ, in suburbiis Mirindoli, & Foccalquieri. in præfectura Tolosatū, præter Obenas, quas possident, in suburbiis Montagnas. in pręfectura Aquitanię prę ter sanctum Scurrum, quem possident, & in præfectura Aureliana, Turenæ, Mainæ, & in regione Ciartrena præter sanctum Serram quem possident, in suburbiis Mellæ. 9. Præterea concedimus vt exerceat suam religionem vbicunque fuerit in omnibus ciuitatibus à calendis sextilis. 10. Expresse aūt prohibemus quamuis exercitationē eius religionis tā ministrādæ quā docēdæ publicè, vel instituendorum puerorum aut aliorum, præterquam in prædictis locis concessis. 11. Decernimus item nequa fiat exercitatio eius reformatę vt nuncupatur religionis in aula nostra, neque ad decē leucas aulæ propinqua. 12. Nulla item Lutetiæ alicubi aut propinqua decem leucas Parisiis exercitatio fiat eius religionis, quas leucas ita terminamus, Mellū & suburbia, vltra ciartes leucam, ad Montele, Heri, Dordanum & suburbia. Rembouiliettum, Hudanum, & suburbia. vnā leucā vltra Meulanū, vigni, Merū, sanctū Lerkde Serens, qb. in locis nullo pacto exerceri illā religionē volumus, q tū domi suę nō impediatur. quib. rationib. p̄dictū est. 13. Imperamus omnibus nostris magistratib. vel iudicib. ordinariis in suis ditionib. vt loca iis inueniāt, vel prius parta cōcedāt, vel siqua acquirēt ad mortuos humādos, q vbi interierint aliquis è familiarib. præfecto significet custodiarū, q mittat humaturos cū manu satellitū, qua videbitur, qui videāt ne quis tumultus fiat, q, cadauer per noctem efferant ad locum destinatum cum non pluribus decem. 14. Ne matrimonia fiāt inter affines inter homines dictæ religionis, aut inter coniunctos per leges vetita. 15. Ne vlla habeatur differētia siue distinctio religionis admittendorū in conuentus cōmunes tā Xenodochiorū,

Clades Venetæ classis.

Galli Regis Pacis cū Vgonottis conditiones.

quam Scholarum, atque pariter diſtribuantur elemoſynæ vel ſcholaribus, vel infirmis inopibus. 16. atq; ne vlla dubitatio oriatur de recta noſtra animi ſententia erga reginã Cãtabrorũ amitã aut fratrũ & ſobrinis principibus Cantabrorum & Condęo patri & filio, declaramus quòd eos habemus & cẽſemus bonos affines noſtros, fidosq; ſubditos. 17. Sicuti etiã cæteros, equites, nobiles, proceres, miniſtros, vel alios quoſuis habitantes in vrbibus ac locis regni noſtri, aut noſtræ obedientiæ, qui eos ſecuti ſunt aut aliquo quouis auxilio iuuerunt. 18. Cõſimiliter Ducem Duponrium, & filios, & Aurantianum principem, & Ludouicum comitem ac fratres, comitem Vuolratum Mansfeldiũ, & alios principes externos, qui eos iuuerunt ſubſidijs pro bonis vicinis affinibus, & amicis habemus. 19. erũt ita amita noſtra, vt frater ſobrinus, principes, nobiles, miniſtri, præfecti vrbium, vel alij, qui eos iuuerunt liberi & immunes, vt per has literas liberamus ab omni pecunia quã ceperũt tam ab ærarijs noſtris, quam à ciuitatibus, vel priuatis prouentibus, argento, venditionibus ſuppellectilium tam eccleſiaſticorum quam aliorũ, vel præda, vel redemptionibus, vel quibusvis nummis extortis tam per hoc, quam per alia bella præterita; neq; qui extorſerunt aut id imperarũt, aut dederunt aliquo modo cogantur reſtituere vel nũc vel in poſterũ. eruntq; tam ipſi liberi, quam miniſtri factorum, cũ omnes prorſus abſoluantur, idque ſiue ab amita vel fratribus noſtris aut ſobrino miſſi ſint. liberi ſint pariter ab omnibus factis hoſtilibus, vel quòd copias collegerint, vel quòd monetas cuſſerint, vel quòd tormenta ceperint, vel munitiones, vel cellas regias vel priuatas, aut ferramenta aut apparatus bellicos, vel quòd caſtella demoliti ſint, vel eccleſias & domos, vel quòd ſuccenderint, vel quòd iudices inſtituerint, ſententias tulerint, proditiones moliti ſint, cum exteris principibus conſpirarint, externos armatos in regnum introduxerint. atq; vt paucis complectar, ab omnibus actis, tractatiſque poſt primi & præſentis belli tempus, quæ poſſent ac deberẽt proprie exprimi. 20. Nouæ religionis homines idcirco recedent ab omnibus fœderationibus externis, neque in poſterũ pecuniã colligẽt ad aduocandos milites, vel cogendas copias inconſulto Rege, præter prædictos inermes. illud nos prohibemus ſub pæna animaduerſionis tanquam in contemptores mãdatorũ noſtrorũ. 21. omnes vrbes, prouinciæ, caſtella, loci ꝑfruẽtur iiſdem priuilegijs, libertate, immunitatis iuribus, quib. fruebãtur ante has ꝑturbationes. 22. Vt aũt oẽsq̃relæ tollãtur poſterũ declaramus oẽs eius religionis idoneos publicis munijs, nulla differẽtia admitti ad oẽs magiſtratus, vel publica munia regia, q poſſint admitti ad oĩa cõcilia, decreta, ſenatuſcõſulta ſpectantia ad ipſa munia, q nullo pacto repulsã ferant poſt publicationem huius edicti. 23. Ne vllis oneribus grauentur in poſterum magis nouæ religionis, quam catholici homines vel ordinarijs, vel extraordinarijs pro ratione bonorũ: atq; ꝓterea ſublenabũtur omni onere præteritorum ſumptuum, qui tamen conferent imponendis atq; ciuitatũ tributis ſicuti cõferẽt catholici. 24. Omnes captiui vel in carcere adhuc, vel ad tranſtra condemnati præſentiũ bellorum ac perturbationũ cauſa liberabuntur, reſtituenturq; libertati vtrinq; ſine vllo precio redemptionis, cũ ſolutæ redemptiones tamen repeti nõ poſſint. 25. Quod ad cõtrouerſias quę poſſẽt in poſterũ ſuboriri ob ꝑdiorũ vẽditiones, vel obligationes vel quaſuis formas alienationũ ob ꝑdictas redẽptiones, illa iudicatio vt recte fiat, Dux Andienſis cariſſimus frater noſter accerſet Mareſciallos Galliæ vt ab eo res decidatur petẽtibus cõtrouerſantibus. 26. decernimus itẽ & volumus vt oẽs prędictæ religionis tũ publicè tũ etiã priuatim, cõſeruẽtur & teneãtur in omnibus ſuis bonis. actionibus, honoribus, ſtatu, munijs, dignitatibus, præter togatos, quibus ſubrogati ſunt à nobis per tempus pręſentis belli, quibus aſſignationes fient ad reſarciẽdũ ſuper noſtris expeditioribus prouẽtibus, niſi maluerint eſſe conſiliarij in noſtris vrbibus comitiorum pro noſtra electione. qua ratione non reſarciẽtur, niſi quãrũ pluris fuerint eorũ munia, qui ſoluẽt contrà, ſi illorũ munia minoris precij fuerint. 27. Supellex quæ aderit, neq; direpta fuerit hoſtiliter, reſtituetur dominis, reddito precio emptoribus per autoritatẽ iuſtitiæ, vel aliquod publicũ catholicorũ decretũ vel eiuſdẽ religionis. atq; prędictorũ bonorũ vſurpatores mobilium reſtitutioni ſubijciantur ſine vlla prorogatione, quæ reddãtur accepto precio dominis, quod ipſi diſſoluerint. 28. Quod attinet ad vſusfructus ſtabiliũ, quiq; recipiet eos præſenti anno, redibitque domũ, quamuis alij potiãtur, occuparintq; & impedierint per bellorum perturbationes, eodem modo quiſq; fruetur prouentibus, niſi per nos occupata ſint, aut per noſtrum edictum, vel nobis permittentibus aut per noſtrã iuſtitiam. 29. oẽs pariter qui ſunt in ſtationibus in vrbibus, caſtellis, munitionibus noſtrorũ ſubditorũ cuiuſuis religionis, abſcedẽt poſt publicationẽ ꝑſentis edicti, vt dominis liberã & integrã fruitiorẽ relinquãt, ſicuti habebãt antequã eijcerentur. 30. Volumus conſimiliter vt noſtri dilecti ſobrini princeps Aurantius & Ludouicus comes Nanſienſis reipſa reſtituantur in omnes vrbes, iura, principatus, quę habent in regno noſtro, & regionibus obedientiæ, & vel principatus Aurãtii, iura, titulos, priuilegia, & omnia occupata à noſtris vicariis vel miniſtris à nobis ad hoc inſtitutis, quę ipſi Aurantio & fratri reſtituentur confirmabunturque quo ſtatu erant ante perturbationes, quibus in poſterum perfruentur, quibus accedant ſtipẽdia, & declarationes cõpoſitę per patrẽ noſtrũ Henricũ Fel. mem. & cęteros Reges ante hæc bella. 31. Vt etiam decernimus vt tituli, honores priuilegia erepta reſtituãtur propriis dominis. 32. Vt autem deleatur omnis memoria præteritorum diſſenſionum, decernimus vt omnes iudicationes, occupationes, venditiones, decreta contra nouæ religionis homines tam viuos quam mortuos poſt Henrici patris obitum, ob prædictam religionẽ, tumultusue aut perturbationes, ſimulq́, exactiones prædictorũ decretorũ aut ſentẽtiarũ, deleantur, reuocentur, obliterẽtur, quas volumus penitus deleri è noſtris curiis tam ſuperioribus quàm inferioribus, vnà cũ omnibus indiciis aut veſtigiis exactionũ, omneſq; libellos crimino ſos aduerſus ꝑſonas, memoriam, poſteritatẽ, quæ omnia prorſus extingui iubemus. 33. Quod attinet ad ſentẽtias, iudicationes, mulctas contra illos nouę religionis, proſcriptiones ſimul & occupationes bonorum feudalium, quæ factæ ſunt præſentium aut

prȩterita

præteritarum perturbationum tempore ab anno. 1567. censeantur vt non factę, aut quæ non accide rint, neq; quis ijs vti possit, sed in pristinum statum prorsus remittentur. 34. Decernimus item vt nouæ religionis homines pareant politicis legibus regni, quod est ne vendant aut ne artes exerceant diebus feriatis, & ne macellum aperiatur, quibus diebus carnis vsus est interdictus pro ritibus catholicæ Romanæ Ecclesiæ. 35. Vt verò iustitia administretur sine vlla fauoris & gratiæ suspicione, decernimus vt controuersiæ ortæ vel quæ orientur inter viros aduersariæ religionis tam ciuiles quam criminum, primum tractentur apud iudices nostros ordinarios pro nostris institutis, quòd si prouocari acciderit ad aliquam curiam comitiorum, vt Parisiensem, quæ constat è septem curijs, eius religionis poterunt, vbi commodum fuerit, requirere vt quatuor pręsides vel consiliarij abstineant a iudicatione suarum causarum, qui nulla reddita causa cogentur ne se implicent, quamuis institutum sit ne abstineant sine causa. quibus pręterea reseruabuntur aduersus omnes pręsides aut consiliarios quæuis iuridicę recusationes pro institutis. 36. Quod ad lites in comitiis Tolosanis, nisi controuersantes conuenerint de aliis comitiis. transmittentur ad magistros Rechestenses curiæ nostrę in auditoriũ palatii Parisiensis, qui causas nulla habita differentia iudicabunt, qui cum suprema autoritate iudicabunt, atque si iudicatæ prius fuissent controuersiæ in ipsis nostris comitiis. 37. Quod attinet ad populos Rotomagenses siue Aulercos, & Prouinciæ, & Armericæ, & Dione; & Granopolim, poterunt requirere vt sex præsides vel consiliarii, abstineant ab eorum causarum iudicatione. ratione trinm è singulis curiis, & Burdigalæ populi ratione quatuor pro singulis curiis. 38. Catholici, si videbitur, poterunt rursus, vt omnes illarum curiarum, qui priuati fuerant principatibus ob religionem ab ipsis comitiis, abstineant ab ipsarum causarum iudicatione nulla reddita causa, qui tenebuntur non se implicare, quibus omnes ordinariæ recusationes tamen reseruabuntur; quæ decretæ sunt per statuta. 39. Et qm̃ plerique priuati multas iniurias vel in bona acceperunt, quorum haud ita facile obliuisci poterunt, vt per nostrum edictum requiruntur, deuitaturi omnes malos euentus, inuitatutiq; eos qui aliquo metu retardantur quominus domum redeãt, donec ira deferbuerit, tempoteq; mitigetur, nos concessimus custodiendas hominibus reformatæ vt vocãt religionis portum Santonicum, Montem Albanum, Cognacum Ciaritè, vt, qui nõ ita cito domum reuerti voluerint, ibi habere possint domicilium. ad illarum securitatem nostri fratres & sobrini principes Cantabrorum & Condęus & viginti nobiles ipsius religionis, quos nominabimus, iurabunt promittenq; pro se & omnibus dictæ religionis nostro nomine se præsidia dictorum locorum habituros, atque post biennium reddituros, cuicunque nobis visum fuerit in eo statu quo nunc sunt, nulla re innouata vel mutata, sine vlla temporis dilatione aut difficultate quauis de causa, post quod spatium exercitationes religionis seruabuntur, vt cum ea loca ab iis habebantur. Volumus item vt his ita habitis omnes ecclesiastici ingredi possint, & diuina ministeria exercere in omni libertate, perfruiq; omnibus suis bonis cum omnibus catholicis colonis ipsorum locorum, quorum ecclesiasticorum, & aliorum colonorum frater & sobrinus noster. & alii proceres defensionem, protectionemq; accipient, ne impediantur quo minus diuina ministeria exequantur, neq; infestentur bona vel vita, sed contra admittantur & reuocentur ad possidenda planè bona sua. 40. Decernimus item vt continuò post publicationem præsentis edicti facti in vtrisq; castris, arma vbiq; deponantur, quæ solum in manibus nostris restabunt, nostriq; carissimi fratris Andiensis. 41. Vt liber accessus & transitus pateat per omnia castella & pagos & pontes & vias regni nostri, sicuti patebãt ante primas & vltimas perturbationes. 42. Atq; vt deuitetur violentia, quæ contra hæc committi posset in multis nostrorum locorum, qui instituentur executuri pręsens edictum alii in aliorum absentia iubebunt iurare primarios colonos vrbium vtriusq; religionis, quod ipsi procurabunt obseruationem nostri edicti, atq; nitentur pro viribus vt vbiq; repugnantia tollantur, atq; publicè teneantur repugnantibus resistere in ipsis locis, vel renitẽtes iustitiæ ministris concedent. 43. Vt vero iudices, magistratus, ministri nostri, & omnes subditi apertè intelligant, certissimeq; sciant voluntatem & mentem nostram, atq; vt omnia dubia, ambigua, cauillationesque tollantur, quæ nasci possent ob ipsa edicta, declaramus omnia alia edicta, literas, declarationes, moderationes, restrictiones, interpretationes, in album relata tam publicum quam occultum, ac deliberationes factas per nostras curias comitiorum, vel alia quæ possent esse facta in præiudicium nostri edicti spectantia ad religionẽ, & turbas excitatas in hoc regno, nullius esse ponderis aut virtutis: quibus per hoc edictum nostrum derogamus, atque prorsus delemus, reuocamus, irrita facimus; declarãtes quod volumus hoc nostrum edictum esse tutum, firmũ, ratum, inuiolabiliterq; seruari tam à nostris iudicibus & ministris, quam a subditis, nulla habita ratione eorum quę derogare possent. 44. Atq; ad maiorem firmitatem & obseruantiam quam eius esse volumus, edicimus, statuimusque vt omnes gubernatores prouinciarum, & præfecti, aut quiuis iudices ordinarii vrbium huius regni statim atq; sibi oblatum fuerit hoc edictum, iurent se illos seruaturos. curaturosq; vt seruetur, habiturosq; in sua iurisdictione, vt volumus etiam fieri à consulibus & magistratibus ciuitatum, conuentibus, aliisq; fungentibs muniis vel annuis vel ad statutum tempus, tam præsentes tempore huius edicti, quam successores per iuramentum, quod suscipere cõsueuerunt antequam ineant magistratus, quorum iuramentum referetur in actus publicos quoties requirentur. 45 Imperamus pariter nostris dilectis populis nostrarum curiarum, comitiorum vt statim accepto nostro edicto, suscipiant ipsum iuramentum cessantibus omnibus aliis sub pœna nullitatis curentq; nostrum edictum promulgari, & in album referri in curiis nostris purè ac simpliciter vt existit, sine vlla moderatione aut restrictione aut declaratione, nullo amplius à nobis expectantes mandatum. iubemus vt nostri procuratores statim sine dilatione mutare faciant, quam nos fieri in duobus castris & exercitibus intra sextum diem à promulgatione in nostra curia Lutetiæ fa-

cta, vt

cta, vt cito exteri dimittantur, imperamus etiã vicariis nostris & præfectis ac magistratibus vt tam ipsi curent promulgari, quã iubeant ab aliis fieri magistratibus, consulibus, aut iudicibus ordinariis vrbium, & vbicunq; oportebit, idq, vnũquemq; seruari in sua iurisdictione, vt citius cessent odia hostilia, atq; tributa instituta vel instituenda propter tumultus obliterentur post promulgationẽ præsentis edicti. Illũ declaramus post hãc promulgationem dignum esse supplicio capitis sine ope vel gratia, qui armis vel violentia vtetur in perturbando nostro edicto, vel qui conabitur impedire quominus exequamur. atq; quod ad alias contrauentiones quæ fient armis vel vi, punietur aliis pęnis corporis, vel exilio, vel emẽdatione notabili, vel mulcta pro arbitrio iudicum, quibus cognitionẽ tribuimus, in hac re obtestantes honorẽ vel conscientiam illorum, vt iustè æquabiliterq; procedãt, vt ipsis conuenit nulla habita differentia personarum aut religionis. 46. Imperamus vero nostris populis, qui habent curias comitiorum, vel loca rationũ prouentuum, curiasq;, & præfectis, ac omnibus nostris ius dicentibus, ad quos vel vicarios pertinebit, vt nostrum hoc edictum atq; institutum iubeant legi, promulgari, in album referri in suis curiis ac iurisditionibus, illudq; ad vnguem seruare, inuiolabiliterq; parere, eoq; exaltare, planeq; vti & pacifice iubemus omnibus illis, ad quos spectat, vt cessent, obliterenturq; omnia impedimenta & tumultus repugnantes, nã illud est consilium & voluntas nostra. Ad huiusce rei testimoniũ & stabilimẽtum, nos propria manu nostra subscripsimus præsentibus literis, atq; illis vt firmæ, ratæ, stabilesq; sint semper, iussimus appendi nostrũ sigillum, quo etiã consignauimus. Datum in Diuo Germano in Laia mense Augusto anno 1570. Sic Gallia quæ multos iã annos propria arma in sua vulnera conuerterat, quę vtrinq; externas copias ad deuastationẽ patrię acciuerat, quæ omnes finitimas & longinquas nationes per miserabilẽ suorum cladem cõmouerat, post superatas multas difficultates cępit à tantis miseriis aliquantulum respirare, diuq; fuisset felix, si quas conditiones ad respirationẽ complexa fuerat, easdem sincere ad conseruationẽ iam propè partę felicitatis seruasset. Sed quis modus sit volubilitati animorũ ad res magnas per quasuis cæterorum mortaliũ calamitates & excidia aspirantium? qui enim sibi amplitudinẽ vel potentię vel opulentiæ omnino proposuerit, ille neq; erga Deum, neq; homines vir bonus esse potest. ea pax gratissima illarum regionũ populis accidit, qui per rabiẽ bellorum diutius fuerant variis modis vexati. ac cæteri, qui catholicã integritatem religionis cupiebant incõtaminatam præualere, quiq; regiam existimationẽ præstare cupiebant, non valde ęquis auribus illã exceperunt. Rex qui censeret à Pontifice pacem illã non posse iure probari, leganonem misit, quæ illum clam consilia regia doceret, & quibus rationibus & quã necessariis de causis illud fecisset. Deinde conuersum est omne studiũ ad dimittẽdas copias & arma deponenda post confirmationẽ & subscriptiones vtrorumq;: missiq; sunt quibus loca ab Vgonottis occupata Regio nomine restituerẽtur, præter quatuor reseruata, vbi tamẽ ius à regiis ministris redderetur. redierunt in patriã & catholici qui metu iniuriarum profugerant è patria, at Vgonotti paulatim redierunt, & non satis ęquis oculis videbantur vbi rediissent, fuissentq; admissi per regiũ edictum. natę sunt multę controuersię, qm̃ bona Vgonottis non ita facilè restituerentur, cũ pleraq; fisco regio addicta iam essent diuendita, & ad alios dñ̃os peruenissent. Illę lamentationes cũ frequentes ad Amiranrẽ deferrentur, cęptum est iudicari pacem illã non fore diuturnam, quare cũ Pontifex in pacis cõditionibus nõ fuisset inclusus, cępit cogitare optimè rebus suis cõsultũ fore, si Aueniũ Galliæ Narbonẽsis vrbẽ opulentã & amplã occuparet qđ videbat̃ sibi facturus sine regię pacis offensione: per quã, cum esset munita, duo apparebat consecuturus, alterum vt vrbẽ in finibus Prouinciæ & Tectosarũ ac Volcarum citra Rhodanũ acquireret, & regionem opulẽtam atq; amęnã & fertilem, alterum vt propugnaculũ tutum haberet aduersus Regẽ, si conditiones pacis nõ seruarentur. Illud tãetsi non peruenerat ad aures Card. Artomicẽsis, qui erat pro Pontifice in ea pręfectura, tamen semper vtebatur summa diligentia adaugendis præsidiis, sicuti rerũ & tẽporis opportunitas postulabat. nã vel duo millia pedites paulo ante acciuerat, deinde alias cohortes admisit, ac nuper Pontifex Torquatũ Comitẽ tribunum spectatæ virtutis cũ octingẽtis peditibus Italis, quibus auxiliis & vrbs ipsa & castella eius ditionis sunt cõfirmata. nã tametsi Vgonotti arma deposuerant, tamen Pontificii duces summa vigilãtia armati euentum rerum prospectabãt. Illa diligẽtia fecit vt si quis aduersariæ factioni animo faueret. tamẽ vel metu pęnarũ, vel propter sui incõmodorum à proditione reuocaretur. dũ hęc agebantur in Gallia, cõclusæ sunt Philippi Regis nuptiæ, qui primã filiã Cęsaris vxorẽ duceret, & Regis Galli, cui secunda fuit per procuratorẽ Galli Regis vxor spõsata, qui quatuor matronas misit in Pannoniã, quæ nouã Reginã in Galliam deducerent multis comitãtibus nobilibus, docerẽtq; illã mores & idioma Gallicũ. q̃ post nõnullos mẽses adducta fuit in Galliã post tot rerũ perturbationes. In Cypro cũ diu instructa classis Turcarũ constitisset, neq; apparuisset Christiana, ne ociosum tẽpus absumeretur, Turcæ statuerũt in hyberna cõcedere in Cyclades insulas, quę sunt maris Ægęi, vel potius bona pars vt accederet Byzantium. nam cum bellica tormenta directa fuissent in vrbem, & aggeres facti, & militares fossæ excauatæ, & munitiones constructæ mira celeritate. cępta fuit vrbs mira diligẽtia verberari. nam mirum fuit, ꝙ cum vrbẽ, portum, arcem, cępissent cõcutere per octo dierum spatiũ, contortaq; fuissent quatuor millia globorũ, nemo lęsus est præter mulã & suem at obsessi singulari diligẽtia & virtute quod diurno labore Turcarũ conficiebatur, per noctẽ egressi deuastabãt. Tormenta Turcica in os cõcusserant, feceran tq; inutilia, quę scopulũ verberabant. aggeres facilè diruebantur cũ essent arenosi, & è terra parũ tenaci. Erãt Salaminæ duo Italorũ, duo Stratiotarum, sex Græcorũ millia, præsidia vrbis satis valida. nã vrbs habet portum decẽ triremium capacẽ tantùm cũ multi sint scopuli, atq; vrbs sita est in extrema parte insulę in litore maris ad orientẽ in regione Messarea forma ferè semicirculi. fuit autẽ extructa à Teucro, qui postquã vnà cum reliquis Gręcis diruisset Troiam appellens in Cyprũ vrbem ędificauit, atq; appellauit de anti-

Nuptiæ Philippi Regis & Galli.

Salaminę pñ dia.

Salaminæ descriptio.

deantiquæ patriæ nomine, Salaminā habet ambitū duorum milliariorū. eius agri ſolum ita friabi-
le eſt vt ipſōte delabatur propè ad aquarum morem, quod fit per multa millia paſſuū, quare non eſt
materia conſtruendis munitionibus apta. vrbs paulo ante duodecim turribus circularibus ac rotun
dis defendebatur ad morē antiquarum munitionū, quæ tamen erant craſſæ cū areis ſatis amplis, ſed
paulo ante fuit ſingulari ſtudio decē eminentibus munitionibus cōmunita; quę cū optima haberet
mœnia ob amplitudinē foſſæ inexpugnabilis propè efficiebatur. aquæ non valde ſunt ſalubres, atq;
aer propinquus parum bonā habet exhalationem propter paludes frequentes. Muſtapha cū igitur
cenſeret ad huius vrbis expugnationē opus eſſe maioribus viribus, ſoluit obſidionē ac milites dimit
tit in hyberna, relictis quibuſdā triremibus ad inſulæ cuſtodiā ne accederent ſubſidia. agreſtibus, qui
confugerāt ad moutes iam antea liberā redeundi facultatē permiſerat, & conceſſerat intrepidè agri- Agricolis da ta facultas li berè colendi terram.
culturā exercere vt ſolebant. Turcica claſſis vbi per exploratū miſſos cognouit Auriā receſſiſſe, & Ve
netos è Creta, ipſa nauigat ad caſtrum Ruzzū & inde Rhodum. Pialis miſſis quinq; dicrotis explora
tum Suniū promōtorium verſus ipſe cū centum triremibus ad Aſtypaleā nauigat pręmiſſis duode-
cim dicrotis quæ explorarēt. Hemmus exploratū miſſus claſsē ad Aſtypaleā viſam eſſe nuntiat. dicta
ſunt dicrota duodecim Cretā attigiſſe, ae nemine expoſito abnauigaſſe. Quirinus his auditis ad claſ-
ſem cū ſuis triremibus properat vt coniunctis viribus, ſi opus eſſet, hoſti reſiſteretur. acceſſit eodē &
Petrus Iuſtiniauns Melitenſis militiæ eques cū duabus triremibus, quem ad claſſem Colūnæ prope Triremes Meliteſes captę.
rantē cum quātuor duodeuiginti Turcicę inuaſerūt, atq; poſt atrox & cruentū prelium multis vtrin
que trucidatis vix ipſe cū duabus euaſerat. cum ab Amplimaleo portu ad Cydoniā nauigatum eſſet,
qm̄ ille portus eſſet capacior & tutior, acceſſit eò Angelus Sorianus, qui nuntiat ad inſulam Paron,
quæ eſt maris Ægęi, ſibi obuia fuiſſe quinq; dicrota. Turcarū, quarum numerū veritus ſe in tutū re- Vincentius Priolus cęſ⁹.
pere coactus eſt. at Priolus cū maluiſſet fortiter reſiſtere, quàm fuga ſe ſeruare, cōmiſſo graui præ-
lio vbi ſingulari virtute diutius dimicaſſet, cæſis pluribus ſexcētis è Turcis ipſe demū cum omnibus
qui aderāt, trucidatur ſuperante hoſtiū multitudine. Turcæ Rhodū profecti cognita profectione Ve
netorum conſulrarunt de Creta inuadenda. ſed quia verebantur ſpirantibus Aquilonibus ne terræ
illiderentur, claſſisq; ad litora miſerrimè periret, ſtatuerunt Aſtypaleā verſus recedere, atq; inde By
zantiū relictis ordinariis triremibus ad maris Ægæi cuſtodiā. Zanius Corcyrā profectus multas tri-
remes labefactatas inermes eſſe iubet, & Columna quaſdā è ſuis, quarum omnē turbam nauticā di-
mittunt. Colūna cum tribus à Zanio recedens repugnātibus & aduerſis ventis vexatus ſub finē No-
uembris peruenit ad fauces Aſcriuii, quē acerrima moleſtiſſimaq; tēpeſtas repente cum tanto toni
truum & fulminum ſtrepitu innaſit, tam frequentibus ac denſis imbribus vt eius triremis malo de Prodigium.
cęlo tacto & in cenſo miſerabiliter arſerit. ſeruati ſunt tamen homines qui ſe oportunè in tuiū rece
perunt, atq; Colnmna in aliā triremem euaſit, quæ & ipſa naufraginm paſſa eſt. Pallauicinus è tēpe Epidauriorū controuerſia cum Turcis.
ſtate euadens vnà Epidaurium acceſſit. hos cum Epidanrij liberaliter excepiſſent, poſtulabāt Turcæ
ſibi dari magna contentione, ſed Epidaurij conſtāter negarunt. Alter igitur Iaderā, alter Anconem
vrbē Piceni peruenit. Pallauicinus diutius Iaderæ ob contractā è mari valetudinē grauiſſimè labora
uit. Sic annus inutiliter præterijt infinitis ſumptibus factis à patribus, cum per aeris inclementiā vel Vētus aut remiges anima nauiorum.
ſine hoſtiū armis vniuerſa claſſis debilitata afflictaq; fuerit. nā profectò extinctis per illā luem mul-
tis remigibus, triremes neceſſariò tanquā inania cadauera relinquebantur inntiles, cum remiges ſint
anima nauigiorū illorum quæ remis agi poſſunt, aliorum eſt ventus; epibatę, manus; dux, mens; quę
omnia conſpirent oportet ad mutuā defenſiouem. enimuero tātus, tam rebus omnibus inſtructus,
tā egregius erat apparatus Venetorum, niſi vis occulta cęlitus obſtitiſſet, vt poſſent arma cuiuſlibet
principis maritima facere parui. res cū ita ſucceſſiſſent, fit ſenatuſconſultum vt Auguſtinus Barbadi Zanius exautoratus.
cus Corcyrā proficiſcens oēm imperatoriam autoritatē eriperet Zanio, eumq; captiuū Venetias ad
duci iuberet. creant imperatorē in annum ſequentem Sebaſtianū Venerium, qui erat in Creta præ- Sebaſtianus Veneri⁹ ſumm⁹ claſsis imperator.
ſes cum ſummo imperio omniū rerum claſſicarum. Sed ne deſidia aut obliuione pręteritarū calami
tatū reſiderent animi mortalium, cognoſcerentq; hæc diuinitus contingere, conuerterentur ad pla
candū numen per probitatem & vitæ meliorē informationem, ac ne intermitterētur apparatus bel-
lici in annum ſequentē, multa horrenda prodigia variis in locis ſeſe oſtentarunt mortalibus, ad expe Prodigia.
ctationēq; excitarunt futurarum calamitatum. nā qno die exarſit prætoria triremis Columnæ tacta
fuit de cęlo etiā arx Romæ & palatium Diui Petri cū maximo Pontificis & omnium ibi habitantiū Terræ motus varij.
terrore. hæc formidabiliora videbātur qnòd pręſagę poſſunt eſſe mentes futurarū calamitatum ple
runq;, quoniā omnium imminentinm malorū ruiuæ prius diuinitus ſignificātur. neq; temerè cue-
nire putanda ſnnt prodigia. concuſſa eſt ad 14. cal. Decembris magna pars Italiæ motu terræ prima
vigilia, atque ita vt terror non paruus Venetias & Mutinam & vniuerſum tractum in medium repē
te inuaſerit. Sed Ferraria præſertim grauiter concuſſa eſt ſepties paruo interuallo interiecto. ſubſecu
ti ſunt alii motus, per qnos multæ domus cū magno fragore corruerunt. poſtridie pleriq; alij, ſequē
ti nocte alius motus omnibus violentior, per quē neq; domus neq; homines poſſent conſiſtere. an
te hunc factus eſt hiatus terræ, & aer obſcuratus, & maxima vis turbinis. intra horæ ſpatiū rediit ſere-
nitas. iuxta lunā ſtella crinita apparuit, deinde cęlum ita fit obſcurum, vt nihil proximū cerni poſſet. Ferrariæ terræmotus.
tunc facti ſunt alii terræ motus. multæ ædes & ſacra & magnifica ædificia corruerunt, quare neceſſe
fuit duci Ferrarienſi cū vxore ſibi tentoria erigere ſub dio in pomeriis ad vitæ conſeruationē, cum fę
minæ paſſim diſcurrentes ac eiulantes extremū mundi diem aduētaſſe crederent. intra quadragin-
ta horarū ſpatinm cētum & quinquaginra motus terræ facti ſunt. ſic vrbs clariſſima, & inter prima-
rias Italiæ inſignis propter magnificentiā ædificiorum intra bidui ſpatium propè deuaſtata euerſaq;
eſt, in qua pro magna freqnētia hominum vaſta ſtatim facta eſt ſolitudo, quæ concuſſa eſt ſæpius vel Mantoæ.

poſt

post annũ. Mantua quoq; vrbs nobilis & antiqua concussa est, sed non tãta ruina accepta, cum terræ motus breui cessarit. Neq; Florentia caruit suo terrore & damno cum paulo ante templum celeberrimum Beatæ Virginis ita fuisset de cęlo tactum, vt vix credi posset quanta vi magna eius pars fuerit
Inundationes. disrupta. neq; minori tamen calamitate affecta est cum mense Decembri Arnus fluuius cum Tiberi Romano conspirasset ad suæ vrbis vterq; inundationem. nam ita ambo excreuerunt, vt magna pars Romæ & Florentiæ lateret sub aquis, quæ stagnabant vbiq; Florentiæ pontes vi rapidarum turbulentarumq; aquarum sunt deiecti. domus multę effossę corruerunt, quod ipsum accidit etiam Pisis. præclarè igitur Aloysius Luisinus medicus Foroiuliensis ad tot præteriti anni miserias, & sequentis minas ob scelera mortalium alludens scripsit;

Diluuium, terra motus, contagia passim,
Bella, fames, mundi quid reliquum exitio est?
Ignis. & ipse propè est. Vnde hac? ex arce tonantis.
Tot mala quid mundo congerit? impietas.
An ne salutis adhuc spes vlla est? vni ea. quis nam
Porriget hanc? pietas. hac vbi? nullus habet.
Quid stas munde? rue vt pietas est nulla. ruentem
Iam video. auxilium numina læsa negant.

Nam eò excreuerat hominum malitia per hoc tẽpus, vt perfidiæ, auaritiæ, crudelitatis, & mutuarũ
Malitia hominũ ad sũmum perfecta. insidiarum tum priuatim tum etiã publicè magnitudo ad summum peruenisse appareret, cum doli, fraudes, fallaciæ non parua laus haberẽtur, tanquã eximiarum virtutum decore scelestissimi insignirẽtur. Neq; tamen Italia tantum prodigiis & minis Dei terrebatur, sed etiã aliæ mundi partes significationes irati numinis ob improbitatẽ mortalium persenserunt, reuocãtis ad integritatẽ & innocentiam. Quin in Vualia Britannię regione in occidua Cambria non procul à paruo foro, id est op
Prodigia. pidi nomen, in principatu Herofordiensi magnum spatium terræ vnà cum arboribus & stabulis & ædificiis vi ventorum cum horribili mugitu translatũ est circiter quadringentos passus, atq; ibi con sedit. eius spatii altitudo erat ferè quadraginta pedum, longitudo mille & trecentorum, latitudo mille & trecentorum, vt à plerisque traditum est. in Capha vrbe Theodosia olim Chersonesi colonia Genuensiũ, in ora maris Euxini Bosporo vel Cimmerio finitima sinui, tres soles visi sunt ad tertiam vsq; horã diei, quorum cum duo post recessissent alter ad occasum, alter ad ortũ, supra hos candidus arcus apparuit. post biduum prima vigilia Crux candida visa est cum stella quadã & luna, quæ Crux ad diem vsq; immota perdurauit. In Batauis Belgarum & Scandauia & Busateris, inferioribusque illis regionibus tanta facta est inundatio vt multa millia mortaliũ necata fuerint, & pagi plures quadringẽtis demersi. nã cum noctu repente per eximiã obscuritatem illud accidisset, pauci periculum deuitare potuerunt. Classes vbi in hyberna concessissent, & iam acriter hyemaret, neq; armis res geri
Iadera tentata p insidias. posset, Turcæ Iaderã per insidias tentandam rati circiter sexaginta periti & linguæ Iaderẽsis & regionis decernunt Stranotarum vocatorũ habitu induere, qui sunt incolæ regionis, & simulare se fugisse insequẽtes Turcas, illo consilio vt si admitterentur custodias portę adorti repente trucidarent, aditum occuparent, continuò auxilia dato signo admitterent, quæ parum distantia ab vrbe latebant in insidiis. illo consilio stabilito ita induti ad vrbẽ cursim contendunt. docent se metu insequentium Turcarum ad vrbis tutelã confugisse. rogant ne se crudelissimorũ hostium vel crudelitati vel auaritię obiectos esse paterẽtur. pręfecti misericordia horum moti erant propè portã aperituri, nisi vnus à præsidiariis militibus cognitus fuisset, quare in recedere iussos multi displosi sunt sclopetti. Turcæ latentes in insidiis audito sclopettorũ strepitu arbitrati de porta decertari erumpunt ex insidiis, sese mœnibus ostentant. re tamen frustra tentata recedunt. Lusitania & Hispania inter conuiuia, ludicra, lætitiam plurima erat per nouas nuptias à Carolo Archiduce conclusas, vt diximus, quia Lusitanus Rex Helisabettã egregiis animi & corporis dotibus ornatã duxit Maximiliani Cęsaris filiam, at Cęsaris soror Maria Philippo Regi nupsit filia sororis Philippi, cuius est neptis & fit vxor cũ totius Hispaniæ lætitia. Byzantii verò classis Selimi iussu summa diligentia in pernitiẽ anni sequentis parabatur, qui futurũ sperabat non modo vt reliquas partes Cypri subiugaret, sed etiã vt omnes finitimæ insulę, quæ Christiano parent imperio, ad eius fidẽ & amicitiam vltro confugerent ad deuitandam tãtæ potentiæ indignationẽ. Sic enim insolentia victoriæ mortalium animos parum sapientes, minusq; futura prospiciẽtes, extollit. Veneti cõtra qui multiplicibus calamitatibus nuper afflicti fuerãt amissis tot millibus hominum è superiore lue ac pestilentia, quorum publici prouentus propter sublata orientis & exterarum nationum cõmercia non parum fuerãt diminuti, quorum tributa essent per magna, vt quæ ad necessitatẽ bellorum præter solitam consuetudinẽ acerbius & frequentius extorquerentur, quorũ regio descriptis frequentius agrorum cultoribus ad transtra exinaniretur, qui vrbẽ opulentissimam Leucosiam tã fędè ac miserè scirent venisse in potestatẽ hostium, atq; omnẽ ferè Cyprum insula, esse amissam præter Salaminã, quæ tamẽ & ipsam nisi subsidia mittantur, cito sit futura in non mediocri periculo, qui scirent omnes vrbes, oppida, insulas subiectas imperio Veneto
Venetorum animorũ virtus. esse afflictas propter magnitudinẽ præsidiorum & classis aduentum, cum vbiq; laboraretur magnopere annonæ penuria, tamen grandi, fortiq; animo ad oẽs bellicos apparatus faciendos incumbunt, demonstrantq; non minus gloriosum esse in rebus difficilibus animo esse inuicto, quàm in victoria, si sapienter & illa gubernetur. literas pręterea & legationes ad Philippum Regẽ mittunt, & ad Pontificẽ, quibus illos hortantur vt læto sint animo, neq; valde grauiter ferant præteritã iacturam ipsorũ Venetorum, quòd in annum sequẽtem multo instructiorem & maiorẽ classem habebunt, & fortunã belli posse barbaris per virtutẽ Christianorum mutari, si Deus vel tãtillum faueat Christianis

rebus,quodq; dum Salamina est in potestate Christianorum, nō est magnopere de imperio Cypri
desperandum.hortantur vt reiectis difficultatibus,quæ obstarent,quàm citissimè fœderationem, bel
liq; societatem amplecterentur,in qua non minus ipsorum principum,quàm Venetorum vtilitas,
securitas,defensio consistat. Quippe cum Venetæ munitiones sint aggeres & propugnacula totius
Italiæ & quasi obices aduersus impetum barbarorum oppositi ad Italiam tutandam. cum verò in-
gentia frigora & niues & pluuiæ frequentes ab initio anni incœptæ perdurassent,non poterant fieri
bellici apparatus nisi per magnas difficultates. Pontifex, qui de Christianorum salute mirificè esset
sollicitus, mira diligentia instante præsertim Soriano Veneto oratore curat vt fœderatio fieret ante- 1571
quam tempus vtile anni sequentis inter controuersias elaberetur. Sed iam inierat annus salutis no-
stræ primus post mille quingentos & septuaginta, cum Salaminæ defensoribus insperata propè at
certè diu desiderata lux affulsit.nam pro institutis Columnæ Zanij & Pallauicini quatuor onerariæ
naues omnibus bellicis apparatibus & commeatu atq; subsidijs onustæ sunt in Creta.cum vero dif-
ficile fore videretur vt solę onerariæ subsidia aduenerent & exponerent sine triremium aut actuario
riorum nauigiorum auxilio,cum præsertim septem triremes Turcicæ ad vrbis custodiam essent reli
ctæ, vt cognitum fuerat per exploratores, Marcus Quirinus se obtulit defensorem nauium iturum Marci Anto-
quas cum duodecim triremibus comitatur.præficitur nauibus Marcus Antonius Quirinus,qui suf nij Quirini
fectus fuerat in locum Petri Troni demortui.vbi ventum fuit ad Samonium promōtorium,relicta virtus.
est triremis Francisci Molini nauarchi,quia turba nautica ægrotāte & ad celeritatem, & ad omnem
bellicum vsum esset inutilis visa. vehebatur in onerariis & triremibus ad mille & quingenti pedites
ad præsidia Salaminæ. Profecti sunt vnà cū Quirino milites nonnulli virtute præstantes,inter quos Petri Comi-
Petrus Comes centurio fortitudine clarus.hic relicta cohorte quam habebat in Creta Franceschino tis virtus.
centurioni cum triginta è suis militibus pugnandi cupidus in Cyprum conuehi curauit fortunā bel
li secuturus.vbi ad Finicam,illud est loci nomen in Peloponneso,vētum est,exitur aquatum. Petrus
cum septem paulo longius procurrit à litore.habet obuios ad quinquaginta Turcas secundum flu-
men,procedebāt ad radices montis & in collibus alii sexaginta cum arcubus & sclopettis & canibus
quibusdam Cyrnensibus. Inita est leuis pugna dum cæteri aquarentur. Petrus pugnādo ad mare se
recipit.pugnam sustentans protegit aquantes,sustinetq; impetum dum omnes classem conscendāt.
Quirinus vbi omnes conscendisse videt,soluit à litore.Petrus pugnās in litore relinquitur.qui dum
vrgetur à Turcis, in turriculam forte propinquam se seruat.eius fortitudine ac strenuitate visa vnus
è trierarchis lintrem misit ne omnino periret, in quo se seruauit, cum asseribus lintris pro clypeo
aduersus tela missilia Turcarum vteretur.cum naues diuersam viam a triremibus tenuissent ad in-
sulam Cyprum perueniunt,ac ad Dromum vrbis ingrediuntur. Triremium præfectus ratus futurū
quod erat,vt Turcicæ triremes visis onerariis ad eas contenderent,sese intra sinum per noctem oc-
cultat,quo iter abscindere & intercludere fugā inuasuris posset. vbi dies illuxit,Turcæ exeunt è por-
tu Constantio onerarias versus.sed parum aberant à litore,cum visis Venetis triremibus,descendūt.
Quirinus quia multi ad defensionem triremium accurrissent, tres illarum eminus tormētis demer
git,reliquæ noctis aduentu sunt protectæ.demersarum partes extantes supra aquam concremantur.
capta sunt quædam alia nauigia. Salaminæ ciues aucti commeatu & subsidiis mille & septingentis
peditibus cum incredibili lætitia prope iacentes animos extollunt. munitionē,quæ ad Constantium
portum commeatum pręcludebat inuadunt,capiunt.defensores quadringentos trucidant.tormen-
ta capta trahunt in vrbem.munitionem funditus euertunt ac disijciunt.Quirinus multa preciosa, vt Quirini præ
monuit Baleonus, & pueros, & imbelle genus nauibus conuehit in Cretam. redeunti obuiæ fiunt da.
quatuor triremes & oneraria cum quingētis Ianizzeris sexaginta nummum millibus,duobusq; ca-
dis minoris monetæ argenteæ,quę vehebantur in Cyprum.post breue pręliū capiuntur ac diripiun
tur.munitiones à Turcis excitatæ ad scopulos Gambellæ à præsidiis vrbis disiiciuntur,quibus pro-
missa fuerant etiam auxilia.sic Quirinus opulentior cum suis onerariis,& tribus è portu eductis,fe-
lici nauigatione breui venit in Cretam. cum interim Venerio esset allatum senatusconsultum, quo
sibi imperium bellicarum rerum pro Zanio deferebatur,& Quirinus appellabatur Prouisor classis,
& Augustinus Barbadicus summus Prouisor. ea sunt nomina præfecturarum. Barbadicus ad clas-
sem accedit,atque illi imperium adimit,qui accusatus quod superiore anno auare & crudeliter clas
si prefuisset & ad priuatam potius, quàm ad publicam vtilitatem, captiuus Venetias est adductus.
Pallauicinus cum non satis valeret,suam triremem Venetias adduxit ad arma deponenda.

LIBRI VIGESIMI PRIMI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS SECVNDVS.

Triũuiri præfecti reb' claſſicis.

AT enim patres, quia parum ſincerè aut è republica res bellica à nõnullis adminiſtrata fuiſſe diceretur, multaq; geſta à trierarchis crudeliter & auarè cõniuente Zanio præſertim ad multorũ querelas, præficiunt ſenatuſconſulto triũuiros rebus bellicis inquirendis & erroribus ſuperioris anni cũ ſumma autoritate Nicolaũ Contarenum, Ioãnemq; Mocenicum viros primarios, & Federicum Valareſſum non minori pertinacia quàm prudẽtia. hi ſtatim initio ſui magiſtratus edictum per præconem publicè proponunt, vt liceat cuiq; liberè quẽ velit accuſare, qui aliquid cõtra ius belli, militaremq; diſciplinam, publicã vtilitatem, ſalutem ſociorum, Venetã dignitatem ſuperiore anno in claſſe cõmiſiſſet. ſic facilè cognoſci potuit, ſiquid perperã actum eſſet; illud accidiſſe per trierarchorũ auaritiã. cum neq; ſtipendia prorogari, neq; panis nauticus diminui remigibus, neq; quidquã horum fieri ſoleat per ſenatus voluntatẽ, ſed per iniuriã impurorum ciuium, qui pro pecunia & rapinis, at non pro gloria geſtarum rerũ, vel pro patriæ ſalute ac defenſione militabant, præerantq; per auaritiam triremibus ad lucrum. Nec multo

Criminationes quorundam nobiliũ Venetorum.

poſt quibuſdã nobilibus Venetis dies dicta eſt publicè per pręconẽ, certumq; tempus præſtiturum apparẽdi ad diluẽdas accuſationes, quòd largitionibus corrupti ineptos remiges ſubrogaſſent aptis ad tranſtra. Quod claſſis præfecto ac ſummo imperatori non paruiſſent. Quod per illorũ negligentiã triremes ſint infractæ. qui cũ ad ſtatutũ diẽ nõ apparuiſſent perpetui exilio condẽnant. alii in carcerẽ ſunt cõiecti, alii criminationes diluerunt. patres ad reſarciendã iacturã anni præteriti, quã paſſi fuerãt, nouas triremes inſtituunt. nouos trierarchos creant. pęnã imponunt quingentorũ nummorũ aureorum prę̃fecturas triremiũ renuentibus, hos deſtinant nouo claſſis imperatori. vndiq; duces conuocãt, tribunos mittunt ad colligendas copias, quorum quidã datam pecuniã per ſcelus furati

Exules reuocati ꝑ remigũ numero. Ius ſuffragij datum adoleſcentibus.

ſunt, neq; copias conſcripſerunt. remiges vndiq; imperãt. exulibus conceditur reditus ſi pro grauitate criminũ & condẽnationis numerum remigũ priuatis ſumptibus dederint. Ius ſuffragiorũ conceditur patriciis adoleſcẽtibus decimum octauũ ętatis annũ qui tranſegiſſent. deſcripta ſunt omnium ferè nomina paruorũ vel ſi eſſent in cunis, è qua re collecta ſunt centum nũmum millia & amplius, ſed non ſine aliqua poſtea patrũ pęnitentia, quia admiſſi ſunt multi iuuenes non ita prudentes in illud conſiliũ, quod ſemper fuit creditũ orbis terræ grauiſſimum & ſanctiſſimũ, & præſertim modeſtia præſtans. verũ hoc parui momenti videri poterat, quia poſſent & maturitate ætatis poſtea refrænari & ſeniorũ exemplis; ſed illud grauius fuit quod per adeptionẽ ſuffragij reuocabantur a ſtudijs diſciplinarũ in tam immatura ætate ad prenſationes & ambitũ, cum illa ætas magis requirat vt informetur ad virtutẽ, quàm ſciat quibus dandi ſint, aut quo modo ab ipſis gerẽdi magiſtratus. Quid enim in ea adoleſcẽtia laudabile fieri poteſt, quæ plerunq; impetu animi feratur potius, quàm vllo ſapienti rerũ delectu vel certa ratione? rurſus illis qui vigeſimũ quintumq; annũ ætatis tranſegiſſent, propoſita eſt dignitas procuratoria, ſi viginti nũmum millia ſenatui mutuò ad certum tẽpus cõceſ-

Aerarij locupletandi rationes. Nauis à Turcis capta cũ bellicis apparatibus.

ſiſſent, ex quo collecta ſunt centum & ſexaginta nũmum millia. propoſitum eſt etiã munus maius quã ſuperiore anno pecuniã mutuò concedẽtibus ęrario ad certum tẽpus in bellicos vſus. adẽptum eſt dimidiũ ſalarii, quibus publica ſalaria cõcedebantur ad ſubleuandã remp. domeſticis ſumptibus. impoſita ſunt noua tributa cuiuſlibet hominũ conditionibus, & vetera repetita. Quæ dũ excogitantur à patribus ad bellicos apparatus in præſentẽ annum, capta eſt nauis oneraria à Turcis ad caſtrũ nouũ, cum quinq; millibus ſclopettorũ, multis arcubus & ſagittis & globis ferreis, puluere tormẽ-

tario,

tario, farina, pane nautico, frumento, pecunia. cauſa fuit captiuitatis, quia nauis poſt effuſos imbres ad illud litus appulſa eſt, cuius milites frigoris impatientes nauclerum vi impellebant ad litus vt facerent deſcenſionem. appellere nolentem propter periculum, trucidant. egreſſi omnes, & ipſi & nauis à Turcis capiuntur in ſeruitutem. neque tamen ex hac vna parte tantum fortuna res Venetas affligere tentauit, verum etiam ex alia parte, niſi Deus opem tuliſſet. nam magnum in diſcrimen vocabatur, quoniam quidam præſidiarii milites Aſcriuii proditionem moliebantur, atque ita conuenerant, vt per noctem portam aperirent, & iam munera quædam cum literis hac ipſa de cauſa accepta fuerant. Præfectus vrbis iubet alia de cauſa ad ſe acciri cohortis præfectum, qui ratus ſe aduocari ob proditionem patefactam, veniam facti repente expetiuit. Sic crimine conſcientiæ ſtimulo potius, quam vllo indicio ante tempus patefacto & is & ſceleris conſcii ſunt extremis ſuppliciis affecti. Sed enim quia non facilè patiuntur æmulos honorum & dignitatis & gloriæ qui Regias aulas ſectantur, non placuit Muſtaphæ conſilium Mahometto purpurato, quoniam Muſtapha præcipuus ſuaſor Cypriæ expeditionis eiuſdem imperator fuiſſet decretus. Putabat enim Mahometus vir magni ingenii & iniuriam fieri Venetis patribus eius imperatoriæ amplitudinis ſemper obſeruatiſſimis, & maximarum difficultatum plenum fore negotium, neque ſolum ob Venetas vires non contemnendas maritimas, ſed etiam ob reliquorum Chriſtianorum arma, quæ prompta ad Venetorum defenſionem vbique offerebantur: & ſi res ita per has difficultates feliciter Muſtaphæ ſucceſſiſſet, magnam illum autoritatem apud Imperatorem eſſe adepturum, cum quo intercedebant occulta odia. hiſce rationibus commotus non ſemel adhortatus eſt Selimum ad pacem, & ad res cum Venetis amicè componendas. At quod non apparebat eſſe ex imperatoria dignitate vt ipſe Imperator à Venetis vltro pacem expoſceret, cœpit Mahomettus dicere ſibi videri conferre rebus Venetorum, vt certæ pactiones vtrinque ſeruandæ proponerentur ad mercatores & mercimonia ſpectantia, per quam ſimulationem clam agi poſſet etiam de pace. Patres illo nuntio accepto cum ipſi etiã multis difficultatibus clam premerentur, ac nõ prorſus abhorrere ab illa apparerent decernitur in comitijs Veneti ſenatus ita videri eſſe faciendum. Sed quoniam ſuſpicionis plenum fore conſilium apparebat, ſi oratorem hac ipſa de cauſa vel quouis nomine Byzantium miſiſſent, quod factum poterat pleroſque inuidos apud Imperatorem aduerſus Venetos excitare prorſuſque interturbare pacis negotium, placuit virum inſignis prudentiæ atque animi virtute eligere, qui ex mercaturæ nomine appareret negotiari, & ob ingenii bonitatem à tantis rebus tractandis non eſſet alienus. Huic tanto negotio nemo viſus eſt aptior Iacobo Ragazzono viro & nobilitate animi & eximia pietate in patriam inſigni, quippe cuius ingenium multis principibus cognitum iam antea, ſed in primis Regibus & Reginæ Britannis fuiſſet gratiſſimum. eius fides non ſemel apparuit in negotiis eius reipublicæ non vulgaris, & amor, & pietas. Iniunctum eſt igitur Iacobo vt quam citiſſimè ad illa negotia Byzantium conuolaret, & negotio perficiundo adiunctæ ingentes pollicitationes. Iacobus tametſi multa eaque maxima negotia domeſtica à tanto, tam difficili, tamque periculoſo itinere reuocabant, & in primis charitas maximè vocalis filiorum, & periculorum magnitudo inter difficillima tempora, tamen quia charitas patriæ omnia rectorum officiorum conſilia, & laudem intra ſe continet, ad omnia propria commoda obturatis auribus, tanquam alter Vlyſſes ad ſirenes, nullo propè interpoſito tempore Epidaurum peruenit. Inde miſſo nuntio ad præfectum Ducatus Cherzegouinæ filium Mahometti petit ducem itineris, quo tuto Byzantium liceret accedere. Miſſi ſunt duo comites, diligentique ſtudio breui ventum eſt ad pontem paruum, qui locus diſtat Byzantio ad duodecim milliaria. Obuij fiunt ibi duo ſpaches præſtolati aduentum, & duo Ianizzeri. quippe quod aduentus Byzantij iam eſſet cognitus per nuntium. Illi ad lumen funalium equitantes cum vno tantum è ſuis Iacobum Byzantium adducunt, reliquis iuſſis abſiſtere. Byzantium profecto additæ ſunt cuſtodiæ in vilem caſam deducto. Quarto deinde die adductus ad Mahomettum poſt mutuas principis & ſenatus nomine ſalutationes, profitetur ſe ad negotium mercatorum nomine, vt inuitabantur Veneti per nuntios, conueniſſe, & ad alia ſi qua ſeſe offerrent opportuna. Purpuratus ſe dolere inquit Venetorum patrum vicem, quos plurimum amabat, deinde ſubiunxit, quòd ſi patres ſua conſilia complexi fuiſſent, quæ per Cubatum oratorem ſignificatum miſerat, fortaſſe ea reſp. in tot bellicis difficultatibus nõ verſaretur. His addit quòd literæ principis Veneti rebus omnibus moleſtiores imperatori ob neglectos titulos accidiſſent. conqueſtus eſt poſtea quod multa indigna paſſi ſunt Turcæ mercatores, vt per Hebræorum ſcripta perceperat, quibus merces fuiſſent diuenditę in vſum ac ſumptus bellicos, cum Imperator contra dixiſſet ſe ęquo animo pati Chriſtianos inhumaniter agere, ſed tamen neque ira ſe velle deeſſe vel auitæ humanitati, vel recto ſuæ religionis & æquitatis officio. Atqui quoniam iniunctum fuerat Ragazono ne quid concluderet inconſulto Marco Antonio Barbaro, ſubiunxit Mahomettus quod ſi nil aliud eſſet agendum, niſi de mercimoniis, nihil opus erat Barbari colloquio, ſine quo res tranſigi poſſet. quando res difficiliores fortaſſe multos patronos expectarent, at leuiores vno cõtentæ eſſe poſſent. At ſi de pace foret agendum, palàm fateretur, quod ab Imperatore impetraretur facultas colloquii. nihil ſe poſſe decernere inquit Iacobus ſine illo colloquio. Deinde ſubiunxit non eſſe præſtandas aures maledictis Hebræorum, cum ſubditi Imperatoris non inurbanè tractentur, quorum merces ſint omnes incolumes, ac ſolæ diuenditæ ſint, quæ poſſent putreſcere, aut cariem ſentire, idque factum ſit per auctionem honeſtiſſimo precio per conſenſum mercatorum, quarum pecuniæ in ærario ſeruatur numeranda legitimis dominis, vbi ad permutationem ventum erit,

Aſcriuij proditio patefacta.

Stratagema.

Iacobi Ragazzoni charitas in patriam.

cum neque pecunia, neque vlli bellici apparatus desint illi reipublicæ per diuturnam pacem abundantissimè comparati. At quoniam maximè propensus erat ad pacem animus Mahometti, multis sermonibus conabatur Ragazzonum per magnitudinem virium, potentiamque eximiam Imperatoris Turcarum ab omni cogitatione belli deterrere, cum repeteret vtiliorem pacem fuisse Venetis, quam bellum; cum vires Venetæ non possent cum tam potentibus armis Imperatoriis contendere, qui non solùm Cyprum, sed multa etiam alia loca esset capturus. Futurum enim esse vt mox pacem vel post multam iacturam, multaque incommoda patres libentissimè complectantur. at neque sic quidem per eas minas responsum vllum parum fortis animi, vel magnopere à bello vel à pace abhorrentis extorsit: cum responsum sit patres & pacem semper & fidem Ottomanicis Imperatoribus incontaminatam seruauisse, quamuis multæ opportunitates non ineptæ eius abrumpendæ sese obtulerint, sæpiusque inuitati sint per honestissimas conditiones à Christianis principibus. ac neque nunc quidem bellum à Venetis excitatum esse, sed ab Imperatore nulla legitima causa: quare Venetos paratos esse ad defensionem, quibus vires adessent satis validæ, cum etiam esset in eorum manu societatem armorum cum aliis Christianis principibus coniungere. eæ vires si fuissent coniunctæ, facilè possent fortunam armorum Ottomanicorum mutare, quæ nemini perpetua & constans fore iure censeri potest. Sed nihil magis timendum esse cuiquam, quam causæ iniquitatem, quæ Deum esset habitura aduersarium, cui leuissima putanda est omnis potentia mortalium. Nam Turcæ quamuis bellum aduersus Venetos susceperant, tamen pluribus rationibus ab illo reuocabantur, neque satis hilari animo gerebant, cum per mortem recentem Ioannis Regis Transyluaniæ nonnihil essent solliciti, quia Cæsar apparebat consilium cepisse de illo regno occupando, vel creando saltem nouo Rege ad suas partes propenso, cuius vires quamuis non videbantur Turcis formidabiles, tamen si cum cæteris Christianis coniungerentur, additis etiam Transyluanis, plurimum molestiarum possent afferre. Illo consilio iussus fuit Achmatus in Scupos, quæ regio est superioris Mysiæ, contendere ad colligendas copias ingentes, vt esset paratus in omnem opportunitatem ad penetrandum cum exercitu in Transyluaniam. His accedebat quod Alis cum magna ala triremium profectus ad Cypriam expeditionem non audiebatur eam facilem esse habiturus, & copiæ non accedebant libenter ad expugnationem Salaminæ vrbis munitissimæ omni genere defensionis, in qua intelligebant necessariò multis millibus Turcarum esse pereundum. maximè verò omnium Turcas ab illa expeditione, cuius imperium omne datum fuerat Mustaphæ, reuocabat æmulatio, vt diximus, cum vellet videri Mahomettus illud per calliditatem negotiandi obtinuisse à Venetis, quòd Mustapha per vim armorum, & cladem multorum millium hominum non potuisset. Concessa est denique colloquij & agendi cum Barbaro facultas, vt ageretur de pace, ad quam inuitabant hæ prædictæ rationes. decernitur communi sententia Barbari & Ragazzoni vt ageretur de mercibus, atque inter negotium verbum de pace inijceretur, cum de omnibus imperatorijs negotijs cum Mahometto per Ebraimum transigeretur ab omnibus Christianorum principum legationibus. Cœptum est agi primum de mercibus, & mox non placidis conditionibus vtrinque de pace, cum Veneti negotiatores Cyprum repeterent, & multas alias honorificas conditiones, vt sic per consuetudinem negotiandi, cum Turcis auarissimis gentibus ad honestas deueniretur. Est enim illud ingenium plerisque Turcarum, vt si ad honestatem primum quis deueniat, illum habeant neglectui, credantque non pro bonitate ingenij, sed pro imbecillitate animi istud efficere, quamobrem cedenti & iacenti facile insultant. Arrogantiam vero, nisi tamen coniuncta sit cum impudenti temeritate, magnitudinem animi esse arbitrantur, quare neque demissi neque auari negotiatores ad Turcas vtiliter mittuntur. At vero cum variæ conditiones suis principibus honorificæ vtrinque perquirerentur, appareretque omnis spes pacis secludi, plurimum roboris ita res Cæsariana videbatur paulatim percipere, quoniam melioribus conditionibus Cæsariani oratores inducias erant obtenturi, quare solliciti erant etiam ne pax cum Venetis concluderetur, quæ si fieret, apparebat in eos certum bellum exarsurum. Sed enim quia res per multas difficultates diutius protrahebatur, resque nullum certum finem ita obtineret, decernitur communi Barbari & Iacobi Ragazzoni consensu vt ad vltimas conditiones pacis deueniretur, quæ proponerentur probabiles. Vbi certum tempus postridie mane fuisset indictum conueniendi, negotium ab Ebraimo in post meridianum tempus differtur, cum interim allatæ sunt literæ, quibus significabatur frigidius de pace esse agendum, quoniam Hispani vbi cognouissent per exploratores Ragazzonum Byzantium esse profectum per senatusconsultum, in magnam suspicionem venissent, quòd ageretur de pace, quare missus fuit non multo post Venetias Marcus Antonius Columna ad fœderationem & societatem belli concludendam. Mutatur consilium Venetorum negotiatorum, repetitumque Venetos non esse Salamina excessuros, vt petebatur, sine magna permutatione Dyrachij, Apolloniæ, Castri noui, aliorumque locorum. res per has difficultates differtur, cum nihil posset à Turcis æquum obtineri, donec literæ senatus allatæ sunt ad Barbarum, quæ de omni statu rerum præsentium significabant, reique publicæ negotium in multo meliorem fortunam esse perductum. at negotium mercatorum eò peruenerat, vt factum esset imperatorum decretum, per quod res, negotiaque Veneta libera esse permitterentur, ea tamen conditione vt orator Venetus adpromitteret eandem libertatem subditis Ottomanicis obtentum iri Venetiis. Quę tamen paulo post reuocata fuerunt, quod Ioannis

Mores Turcarũ vt Barbari sunt.

Decretum Turcicum. Decretũ Turcicum reuocatum.

Miches Hebræus instantibus Hebræis infensis existimationi atque tranquillitati Venetæ per supplex chirographum significauit turpè & indecorum esse tanto præsertim Imperatori vt ipse primus rem restitueret, quia sic videbatur timuisse arma Venetorum. Esse imperatoriæ dignitatis statuere vt Veneti primi res Turcicas mitterent Epidaurum, cum non satis tutò etiam videretur esse credendum Veneto oratori in rebus tantis præcipuè. Ille monitus placuit Selimo, quare iubet edicta vbique reuocari. Reclamatum est à Venetis aduersus tam repentinam mutationem rerum, atque eò vsque processum, vt diceretur non videri esse ex Imperatoria dignitate tam cito nulla facta nouitate rerum mutare sententiam. Inter ea de mercibus colloquia vbi multum temporis fuisset absumptum, cum res fuisset pro votis cum Maximiliani legationibus transacta, cum in regnum Transyluaniæ amicus Selimo successisset, cum Achmatus posset collectas copias iam liberius in Venetos conuertere, cum Alis summus imperator rerum maritimarum in Cyprum copias feliciter exposuisset, atque subsidia exercitui necessaria subministrasset, cum multa feliciter Turcis succederent, triremesque viginti & quasdam onerarias & naues complures ad trajciendas copias reliquisset, resque oppugnationi Salaminæ necessarias, cognitum est mutatam esse plurimorum opinionem Turcarum de pace, quòd omnia felicia vndique per nuntios fuissent significata. His accedebat quòd etiam classis Turcarum ipsorum dicebatur assiduè succrescere, cum Alis Rhodum redijsset vti vires cum Partao coniungeret, a quo expectabatur ad Chalcidem Eubææ, quo etiam peruenerat eodem tempore Luzalis nobilis archipirata è Mauritania cum viginti rostratis nauigijs. His viribus imperatoriis ita collectis censuit Mahometus imperatoriam vtilitatem propriæ æmulationi atque dissidijs cum Mustapha esse præferendam, quare negotium de pace protrahit. dat verba. differt. instat ex altera parte classi per literas ac terrestribus copiis vt ad Venetorum euersionem properarent. Imperatum est Partao purpurato vt deuastatis Creta & Zacyntho insulis classem Venetam conueniret, debellaret, expugnaret Ascriuium, omnes vrbes Venetas Dalmatiæ subiugaret. Nam nulla ratione Turcæ adduci poterant vti crederent foederationem primum posse succedere. abiecta spe pacis ob sublimitatem expetitarum a Mahometto conditionum, vbi Ragazzonus nihil ad reipublicæ vtilitatem sibi videretur amplius posset obtinere, de sententia Barbari petit discedendi facultatem, quam facilè obtinuit, cum literæ etiam allatæ fuissent a senatu nihil vt de pace concluderetur, nisi senatui illud placuisset, vel certè reseruata Veneto senatui Salamina. Sic Iacobus Ragazzonus post superata multa pericula per multos labores in patriam redijt: atque de rebus omnibus certiorem fecit senatum, & quo in statu essent res Turcicæ, & quæ sententia esset Turcarum, & quæ essent eorum vires, quod non parui fuit momenti, cum semper plurimi faciendum sit cognoscere vires hostium. Pro pace interea inter Polonum Regem, & Imperatorem Turcarum accessit purpuratus Dorgutus in Poloniam cum literis imperatoriis, quibus continebatur velle Selimum pacem & amicitiam seruare, pacataque esse & tranquilla mutua inter vtriusque principis populos commercia, sed cum Chamus quidam inter Scythas præcipuæ autoritatis non paruis damnis Poloniam vexasset, atque Regem Polonum multis maledictis apud Selimum onerasset, cum vellet sua scelera in Polonos transmissa expurgare, visa est Polono Regi res silentio non esse prætermittenda. Docuit igitur Polonus Selimum per literas quam sit instabilis, & fluxa Chami & omnium Scytharum fides, quorum sit periculosior amicitia & fœdera, quam inimicitia, cum per illam opportunitatem inopinatos, & incautos aggrediantur. Petit vt liceat damna resarcire, atque recuperare stipendia, quæ è gratuita munificentia pater suus concesserit seruandę pacis causa, & operæ pręterea concedendę ad rem bellicam, quoties res ita postularet. Nam Chamus eiusque comites, & assecłę perpetuis latrociniis, & direptionibus intra fines Poloni excurrebant, licet pacta intercederent, & fędera. Testis fuit horum latrociniorum, & deuastationum præsentis temporis, & quinquennii Abdis purpuratus, qui fuit cum Nicolao a secretis profectus ad recognoscenda damna per Chamum illata. atque cum multa deuastarentur exurerenturque per populationes Scytharum, Mysia superior non est infestata, quamuis coactis agminibus cum tormentis, & bellicis apparatibus iter facerent, sed Poloni Regis regionem, recta petentes inuaserant. Demonstrat non fuisse Polonos tantam iniuriam passuros sine vltione, sed habitam esse rationem ipsius imperatoris, qui illos in suam fidem acceperat, qui inter fidos socios ac subditos suos numeraret. Queritur de inhumana, & planè barbara illius crudelitate, qui contra ius gentium virum nobilem, illustrem Vladium oratorem Regium missum sub fide publica ad tractandam pacem immaniter tractauit, quem vexatum, & afflictum in carcere Peroopi ad extremum priuauit oculis ante expeditionem Astracanensem. nam antea muneta Chamo data fuerant, cæterisque pastoribus, quod eorum opera vtilis foret, quam Polono fideliter in re militari præstiterant. atque pacta facta fuerant cum Chamo Scytharum principe ita se habentia: Vt Chamus hostes Poloni hostiliter persequeretur. Vt si oppida vel vrbes ab hostibus Poloni occupatas ceperit, Polono restituat. Vt si animalia, & prædam milites Chami abegerint vel temerè uel imprudenter, repetita restituat, damnaque resarciat ad arbitrium, & æstimationem Poloni. Vt suppliciis afficiat maleficiorum autores. Quòd si de corollariis siue muneribus querantur, illa iure uideri non dari. quæ absumuntur in stipendia militum, qui multi necessariò aluntur ad custodiam finium, & regionis. quòd si inquiat se Hamaxobios vexare, & illud facere ad gratiam Poloni, neque illud quidem uerum esse, quia simulato itinere aduersus illos munera capit ab ijs vt uexet Polonum. Queritur rursus Polonus

Chami Scythæ perfidia & fraudes.

Literæ Poloni Regis aduersus Chamum ad Selimum.

quòd contrà iura pacis, & pactiones sui subditi magnopere vexentur a præfecto prouinciæ Scepusiensis, eiusque ministris, quæ iniuriæ rectius apparent per equitatem imperatoris, quàm per exterorum arma vindicandæ. Selimus his acceptis, perhumaniter respondet Polono, se amicitiam, & fidem inuiolatam seruaturum, curaturumque vt ab alijs seruetur. ad illos etiam scripsit literas minarum plenas nisi abstineant ab amicis regibus. nam Selimi animum sollicitum habebant Venetorum ingentes apparatus, & fœderationis societas, quæ magno studio tractabatur, cuius negotij perficiendi Romæ commissa fuerat cura Antonio Perenoto Granuelio & Francisco Pacceco purpuratis antistitibus, ac Ioanni Zunigo ordinario oratori Philippi Regis apud pontificem, atque si unus horum adesse non posset, concessa est reliquis duobus vniuersa autoritas negotij perficiendi. Veneti Michaeli Soriano equiti munus illud iniunxerant, qui cum absoluisset biennium munus legationis additus est Ioannes Superantius eques vir clariss. hàc ipsâ de causâ vt fœderatio citius concluderetur. iussus est tamen Sorianus senatusconsulto esse Romæ vt tractaret res fœderationis. missus est Venetias Marcus Antonius Columna ad res cum senatu tractandas princeps magno ingenio & prudentia. nihil tamen æquè sollicitum habebat animum Selimi, quàm quod timebat bellum Cyprium in alium annum prorogatum iri, quia ad eius aures peruenerat subsidia, missa fuisse Salaminam; quare vt cæteros duces vigilantiores cautioresque esse cogeret, Chij prçfecto caput amputari iuber. Rhodijs custodijs præfecto adimit prætoriam triremem, tanquam qui per negligentiam subsidia non vidisset neque impediuisset. Imperat Chalcidis prefecto ut omnes triremes ex Aegæo mari in vnum colligeret, easque perduceret ad Chium, atque ibi mandatum expectaret. Iubet Alim cum quadraginta triremibus exire Byzantio, atque coniunctis viribus cum Chalcidis prçfecto reliquisque mari finitimis custodijs in Cyprum contendere, ac denuo cæteras triremes instruendas curare. ille inuentis fere octoginta triremibus in vnum profectis ad Chium insulam cum his in Cyprum applicuit. Quç dum à Turcis singulari diligentia fiunt ad bellum ad proximam æstatem, aliæque triremes instruuntur Byzantij, Venerius accepto diplomate summi imperii rerum bellicarum Corcyram reuertit iussis inermibus triremibus anni superioris summa diligentia instrui. quod sanè factum est magna diligentia quod etiam res non frigidè a Venetis agebatur, inuenit Corcyræ Augustinum Bardaicum classem à Zanio accepisse, quæ statim Venerio cum solenni pompa fuit assignata. Alis in Cyprum profectus decem & octo armatorum millia in insulam exponit. traiicit è Cilicia ad sexaginta millia operarum, atque Mustaphæ iussu accedit ad vrbis custodiam ne forte subsidiis alicunde iuraretur, relictis hippagogis & viginti ac duabus triremibus. ad custodiam nauigiorum, quæ multa uarii generis copias transuectarent in insulam. tum in Chalcide reliquam partem classis reperit præfecto Berta purpurato summo imperatore terrestrium copiarum. Alis summus imperator classis dictus fuit. Illa dum tractantur Romæ ad fçderationem spectantia, Guzmanus Silua Philippi Regis orator Venetias concesserat ordinarius orator futurus apud eum senatum. huius aduentu iniecta est opinio certa societatis belli constituendæ, quoniam multos iam annos ob illam controuersiam de præcedentia cum Rege Gallorum, nullus orator Hispanus fuerat ordinarius Venetiis. Partaus interea cum reliqua classe instructa exit Byzantio, ac Pialis ob indignationem Selimi relictus est, vel quòd partim peritus vel parum sollicitus apparuisset anno superiore, cum facultatem arripere nesciuisset non aspernandam oblatam profligandæ classis Venetæ dispersæ ac propè sua sponte profligatæ. Partaus in Chalcidem applicuit ad Castrum rubrum. Patres vt ante nouam obsidionem Turcarum recentibus auxiliis Salamina iuuaretur, præficiunt Nicolaum Donatum uirum intrepidum, & fortem duabus onerariis, qui se ad eam expeditionem obtulerat, quibus bellici apparatus & lectissimi milites imponuntur. sed cum non recta in Cyprum nauigasset, at exterius per breuiorem uiam, quod aliter sibi receperat, partim tempestate, partim ignoratione rerum hostilium retardatur in Creta donec nuntius exploratum missus retulerit classem hostium in Aegço mari nauigare ad Cretam inuadendam, & populandam, de quo etiam factus est certior Venerius. tanti est celeritas in rebus bellicis. ut autem alacrius subditæ gentes Venetorum ad ipsum bellum confluerent, concessa est trierarchorum dignitas quibusdam nobilibus subditarum ciuitatum, quæ triremes mira alacrite & celeritate sunt instructæ, atque cum aliis prçfectorum Venetorum ad classem missæ. Mustapha cum magnus numerus armatorum fuisset in Cyprum deportatus ad illam expeditionem, multique Turcæ quotidie ad spem prædç conuolarent, iubet tormenta muralia quindecim Leucosia attrahi, ac primum ad viridaria Salaminç castrametatur occasum versus, non procul à Precipola loco. ibi fossas primum, & aggeres de more castrorum excitat, attollitque vallos ad tormenta collocanda. sic paulatim per fossas, & aggeres vrbi propinquat, atque rem agit noctu plerunque ne posset impediri, quo in opere erant circiter quadraginta millia hominum. obsessi cognito hostis consilio ex iis quç agebantur, summa diligentia reparationes interius struunt. magna manus militum stationem habent in via occultiore, quæ exteriorem murum contractiorem protegebat. noua larexa sunt effodiendo extructa, vbi mçnia concuri poterant, ingens fossa excauatur, aggerque extruitur è cespitibus. unde sclopettarii per aperta foramina hostem possent impetere ad satis aptam crassitiem & altitudinem. huic negotio præfuit ipse Balconus & Bragadenus. vniuersa cura panis conficiendi iniuncta est Laurentio Teupolo, qui in uno loco tantum conficiebatur in usum militum, ne annona temerè absumeretur. arcis cura data est Andreæ Bragadeno, ac defendendæ vrbis ab ea parte, quç

Chami pactiones cum Polono Rege.

M. Antonius Columna Venetiis res tractat fœderationis.

Copiæ Cyprum adeuntes.

Classis Venerio solèniter assignata.

Alis summus impator classis.

Guzmanus Sylua orator Philippi Venetias accedit.

Trierarchi subditi Venetorū creati.

Obsidio Salaminæ.

Instituta Salaminæ ad defensionem.

ir, quæ mare prospectat, qui etiam noua latera excitari curat è gleba ad tuendum nauale Tormentarium negotium iniunctum est Foito equiti. ignium missilium tribus ducibus cum sexaginta lectissimis militibus eius rei peritis. omnia tormenta tracta sunt ad partem verberationis. distributæ sunt singulis tribunis & centurionibus regiones defendendæ. institutum est vt obsoniorum, & vinum militibus vel ad ipsa mœnia apportaretur, qui solum panem coemebant, quibus etiam stipendia tricesimo quoque die vt darentur, decernitur. exitur sæpius ad leuia certamina cum magna Turcarum clade ob egregiam virtutem obsessorum, magnamque peritiam rei militaris, sed cum exiissent, aliquando, penetrassentque vel ad densiores fossas, confertissimorumque Turcarum stationes, Foitus, aliique non pauci Salaminenses cæsi sunt hostibus vndique succrescentibus, ac multis sclopettariis vndique impetentibus. decernitur itaque non esse exeundum ad manifestum periculum, sed milites prudentius esse reseruandos ad conatus hostium, cum præsertim in dies magis, magisque hostes propinquarent, & ad murum mœnibus oppositum exteriorem denique per ductas fossas ac vallos peruenissent. Cæterum vbi Petrus Comes Salaminam adiisset eodem die iniit leue prælium, neque vlla pugna sine illo & sociis commissa est. Huius virtute sæpius cognita cohors peditum Bragadeni & Balleoni consilio illi commissa fuit, & præfectura vndecim bellicorum tormentorum cum parte vrbis tuenda. Nec ita multo post cum Turcæ pluribus in locis ita vrbi propinquarent vt fossa vrbis, & prima ora pontentur, Comes cum quatuordecim è suis eandem oram occupat, quam vulgus contrascarpam vocat. Vbi dies posterus illuxisset, Turcæ repulsis magna vi custodiis Comitis locum recuperant, quod ægrè ferens Comes cū iisdē suis Turcas denuo reiicit nonnullis tamen amissis. relictis ibi præsidus rediit in vrbem. At vesperi Turcæ locum totis castris denique motis recuperant, non tamen sine aliqua clade. atque cum excauarentur cuniculi missus est Petrus ad eos recognoscendos non semel, qui arreptis scalis illud fecit magna alacritate vel per magnam saxorum frequentiam ac telorum missilium, quamuis plures ictus accepisset. eius virtute sæpius perspecta non vulgari in castris hostium, non semel neque leuiter sed magnis pollicitationibus sollicitatus est vt Turcicas partes complecteretur, relicta Christiana fide, cum multo minora præmia à Christianis suis esset virtutum relaturus. perfectis decem munitionibus sexaginta & quatuor muralia tormenta sunt imposita, inter quæ inusitatæ magnitudinis quatuor fuerunt basilisci. Cœptum est ab Amathuntea porta ad nauale vsque concutere mœnia, quæ in quinque spatia sunt diuisa. nam turris naualis quinque è munitione scopuli; murus propinquus vndecim concutiebatur, à turri Andrucii cum duobus propugnaculis, vndecim. à turri Diuæ Nappæ, quatuor basiliscis. porta Amathuntea quæ propugnaculum habebat quatiebatur triginta & tribus muralibus tormentis, vbi Mustapha ipse præerat negotio. Turcis primum minimum negotium fuit cum mœnibus, cum omnis eorum diligentia ad prosternendas domos, infringendaque vrbana tormenta conuersa esset, à quibus non mediocre damnum capiebant. nam ob insignem peritiam magistrorum tormentorum dilaniata sunt plura triginta millibus Turcarum. & ad quindecim tormenta infracta atque inutilia reddita. Cum Baleonus ad turrim Diuæ Nappæ, Andrucciam Bragadenus, Teupolus in campo sacro tentoria erexissent, facilè poterant virtutem, & inertiam militum cognoscere, opportunè castigare, & succurrere. iam enim spes Turcarum animique paulatim deficiebant, cum viderent tantam suorum iacturam fieri. sed Salaminenses, cum vererentur ne ad inopiam pulueris tormentarii redigerentur, si tam frequenter tormenta in hostes disploderentur, statutum est vt res ad certum numerum quotidie fieret, neque id tamen nisi præsente aliquo è designatis præfectis cohortium. contra verò tantus increbuit ardor Turcarum, tantaque diligentia vrbs concussa est, vt intra duos menses circiter centum & quinquaginta millia globorum sint coniecta. Inter multas difficultates, in quibus versabantur Salaminenses, præfecti vrbis decernunt Hieronymum Ragazzonum Salaminæ Episcopum mittere ad summum classis Venetæ imperatorem & ad senatum cum Nicolao Donato trierarcho ambos rerum Salaminensium apprime gnaros, qui Zanium & senatum docerēt diligenter quo in statu essent res Salaminensium, & quanto in periculo versaretur illa munitio, nisi & cita & præualida subsidia mitterentur. nam certè quidem non leue studium fore eius Hieronymi videbatur in re tanta, cuius & bonitas ingenii non semel esset perspecta, & fratris Placiti diligentia cognosceretur in negotio Siculo, & Iacobi singularis prudentia in rebus Byzantinis fuisset audita, cuiusque familia semper viris in omni genere laudum claris floruisset. at quoniam subditi populi à sacro pastore in rebus turbulentissimis præcipuè non sunt deserendi, quibus maximè opus est pastoris præsentia & consolatione iucunda inter perturbationes, & sapientissimorum assistium consiliis, Hieronymus non prius ad illa munia se abnauigaturum pollicetur, quam episcopus Aidatusiæ siue Amathuntis, qui aderat, pollicitus sit pro absente episcopo munere functurum. Sic Hieronymus cum Nicolao per maxima custodiarum pericula euadens quā celerrimè in Cretam peruenit, narratisque calamitatibus miserrimæ vrbis obtinuit vt paulo post Aloysius Martinengus eò cum subsidiis mitteretur cum triremibus Marci Quirini. rem vbi Venetias ad senatum detulisset, decretum est quidem vt auxilia submitterentur, sed res obtarditatem temporis, multaque repugnantia, diutius est prorogata. Quæ dum fiunt multa contentione in Cypro ab vrbem oppugnantibus, & defendentibus, Romæ fœderatio, & societas belli studio, & diligentia Pontificis Pij Quinti & Venetorum oratorum concluditur, in qua tractanda rebusq; donec aliquā honestā moderationē caperēt cōponendis Pontifex plurimum vius

Petri comitis virtus.

Salamina obcussa.

Nicolai Donati & Hieronymi Ragazzoni diligentia.

ictum numé ius:

est opera, & iudicio Hieronymi Rusticucij Phanensis Cardinalis, & in comitiis patrum purpuratorum cum singulari omnium lætitia iubente Pontifice publicè pronuntiatur ad sept. calend. Iunii, quod paulo ante etiam fuit Venetiis pronuntiatum publicè per præconem, præsente principe senatuque Veneto in foro Diui Marci, atque omnibus legationibus cæterorum principum, & Hispano præsertim. conditiones fœderationis fuerunt huiusmodi; Vt inter Pontificem Pium Quintum, Philippum Hispaniarum Regem, Aloysium Mocenicum Venetorum Principem ac senatum pax, & fœdus, & societas belli perpetua sit aduersus hostes Christiani nominis non solum ad defensionem, sed etiam ad offensionem. 1. Vt apparatus bellicus sit ducentæ triremes ac centum onerariæ. peditum Germanorum, Italorum, Hispanorum quinquaginta millia. equitum galeatorum quatuor millia & quingenti. 2. Vt Pontifex duodecim triremes instructas præbeat, tria millia peditum, ducentos & septuaginta equites. 3. Vt Philippus semissem scilicet; Pontifex sextantem, Veneti trientem totius sumptus bellici præbeant, vt paucis concludam. 4. Vt, si Turcica classis non exierit, liceat Philippo Regi Africam inuadere, nisi tamen fœderationis nomine alia expeditio sumatur, ac Venetis loca intra sinum Adriaticum, ac mutuo quinquaginta triremes vbi opus fuerit suis sumptibus ad commoda fœderationis alere teneantur. 5. Vt quotannis mense Martio aut Aprili ad summum classes instructæ sint in mari Orientali, quibus duces pro vtilitate fœderationis, opportunitateque rerum ac temporum vti possint. 6. Vt si hostis aduersus loca fœderatorum expeditionem susceperit, classium præfecti vel cum parte copiarum, vel cum omnibus copiis, ante susceptà expeditione relicta, opem ferant, omnesque vires vertantur ad subleuationem inuasorum. 7. Vt oratores horum principum quotannis autumni tempore copiis comparandis, expeditionibusque suscipiendis in annum sequentem Romæ decernant apud Pontificem. 8. Vt sumptibus quos Pontifex non possit facere, pro ratione suarum partium Rex & Veneti satis teneantur facere. qui si plus tamen sua portione fecerint, Rex teneatur satisfacere. 9. Vt Veneti ipsas duodecim triremes Pontifici dare teneantur bellicis tormentis instructas, & omnibus armamentis necessariis ad vsus bellicos, quas Pontifex iisdem instructas redderet, nisi quid belli vis abstulerit. 10. Vt quoniam fieri potest, vt rerum aliarum bellicis vsibus necessariarum aliis maior copia sit, si quis plus sua portione contulerit, ab alio satis fiat in compensatione aliarum rerum. 11. Vt si commeatus deesset alicui, liceat capere è locis fœderatorum honesto precio, sintque exportationes omnibus fœderatis liberæ ad vsum copiarum. 12. Vt nemini licitum sit ex iis locis commeatuum eximere copiam, in quibus inesse putatur, nisi prius contulerit quantum opus est ad vsum terrestrium, maritimarumque copiarum, illa tamen lege vt liceret ad vsum classis Melitensis, & Melitæ insulæ, & Galathæ, & Hispano Neapolitanoque regno, aut è Sicilia concedere & conuehere. 13. Vt vbi certum vectigal est exportantibus impositum, ne licitum sit pro fœderatis exportantibus augere. vbi non existit ordinarium, ad certam rationem liceat perduci. 14. Vt Turcis à Iulia Cæsarea, Tuneto, Tripoli Hispanum inuadentibus si nulla fiat fœderatorum expeditio, Veneti quinquaginta triremes instructas subsidio Hispano mitterent, quod ipsum fieret ab Hispano si Veneti à Turcis inuaderentur, neque id auxilium negari possit, si qui inuaderentur, maiores vires, quam sint subsidia, haberent. 15. Vt Veneti quinquaginta triremes instructas Hispano mitterent subsidio; si aduersus Iuliam Cæsaream, aut Tunetum Rex expeditionem susciperet, & Rex Venetis si quid intra sinum molirentur ab Apollonia Venetias vsque id ipsum concederet, neque expeditionem communi consilio capessentibus fœderatis, neque Turcica classe formidabili egressa. 16. Vt in omnibus consultationibus interessent tres principum fœderatorum summi duces, ratumque esset quod vel tres communi consilio, vel duo approbassent. 17. Vt si Pontificis loca inuaderentur, reliqui tenerentur eum defendere. 18. Vt dux summus communis expeditionis communi fœderatorum vexillo vteretur: in propria expeditione præesset is quem vellet, qui illam susciperet cum proprio vexillo. 19. Vt summus imperator fœderationis, & totius classis, maritimarumque & terrestrium copiarum esset Ioannes Austriacus Philippi Regis frater, qui communi consilio cum cæteris fœderatorum præfectis, vel vnius saltem, omnibus moderaretur; quo absente præsit cum summo imperio pontificiarum triremium dux summus Marcus Antonius Columna. 20. Vt honorificus locus Cæsari, & Gallorum, & Lusitanorum Regibus pateat ad hanc societatem belli ineundam, qui pro sua portione vires fœderationis adaugeant. 21. Vt siqua controuersia de rebus ad fœderationem spectantibus inter fœderatos nasceretur, nulla mora fœderationi adiecta summus Pontifex decideret. 22. Vt Pontifex paternè hortaretur cæteros principes, quo cōsulerent Christianæ reipublicæ rebus, cui rei fęderati enixe & ipsi operam omnem & opem & autoritatem adhiberent. 23. Vt loca armis communibus fœderatorum capta diuiderentur vt in fœderatione anni 1537. & bellici apparatus pro ratione sumptuum. Vt Iulia Cæsarea, Tripolis Africę, Tunetum sint Hispani Regis propria. 24. Vt Epidaurus, ejusque ager nullo detrimento afficiatur a fęderatis, nisi secus postea visum sit pontifici. 25. Vt nemini è fęderatis liceret agere de pace siue induciis cum communi hoste inconsultis cęteris sociis, aut tentare vllum genus amicitiæ: Has conditiones pontifex proprio & suorum successorum, reliqui oratores & procuratores suorum principum nominibus subscriptionibus & sigillis confirmarunt, pollicitique sunt bona fide, & sine fraude diligenter seruatum iri, ac iuramento affirmarunt. ad horum obseruationem Pontifex de consensu patrum sacrorum purpuratorum omnia bona sedis apostolicæ præsentia, & futura obligat, quod ipsum faciunt procuratores principum illorum regna, principatus, & omnia quæ possiderent, quæque ad eos aliquo iure spectarent, obligantes. de his omnibus post publicus

Fœderatiō inter Pontificem Philippū Regē & Venetos cōclusa, & conditiones:

Io. Austriac. dux sūmus copiarū fœderationis:

tus contractus & stipulatio fit ab Antonio Marchesano pontificio datario. quæ mox in comitiis patrum recitantur præsentibus testibus Monte Valente Romæ prætore, Alexandro Riario Patriarcha Alexandrino, Antonio Barbassorio, Alexandro Casalio, Marco Antonio Dominino, cæterisque nonnullis. Hac fœderatione promulgata indictæ sunt supplicationes Romæ. ignes vbique accensi per noctem. multa lætitiæ signa edita ex arce Diui Angeli. Promulgatur deinde Venetiis cum maxima omnium populorum lætitia. Indictæque sunt supplicationes, quibus princeps & oratores ac senatus interfuerunt, cum omnibus sacerdotum ordinibus, per quam solennitatem multum auri & argenti spectandum populis comportatum fuit, & ludicra quædam in Turcas excogitata, tanquam re ipsa de Selimo victoria esset reportanda. ignes præterea nocturni in sacris turribus per noctem accensi sunt. displosa multa tormenta, æris campani tinnitu lætitia significata, quæ eadem fiunt in Hispania. Pontifex quòd intelligeret Venetos propè supra vires bellicorum sumptuum magnitudinem sustinere aduersus Turcas præsertim, magno pioque animo illis concedit quinquies decumas exigere quotannis è sacris prædiis in vniuerso imperio Veneto. quod non leue subsidium cæteris accedere visum est, quæ aliunde excogitabantur. Patres quia plurimum conferre suis rebus existimarent, non modo vt præsentium Christianorum armis iuuarentur, sed etiam vt distraherentur hostis vires, si vno tempore pluribus in locis eius imperium inuaderetur, quia citius comburitur, difficiliusque adiuuatur ædificium, quod in pluribus partibus ignem conceperit, cogitant sapienter quos principes possent ad tanti belli opportunitatem in hostem incitare. Reliqui omnes præter fœderatos visi sunt vel induciarum legibus vincti, vel nimis longinqui, qui non possent res Turcicas infestare, cum omnes, qui classem haberent in Italia ad ipsam societatem conuenissent, vnus visus est Tamnasus Persarum Rex, qui & potentia, & auctoritate præstaret, & non semel iniurias ab Ottomanis principibus accepisset, & animo parum miti in Turcas iure esse posset, & multum copiarum possideret, quibus plurimum posset vexare communem hostem. Decernunt itaque patres virum aliquem prudentia, calliditate, dicendi facultate præstantem mittere, qui Regem ipsum, si fieri posset, ad arma in Turcas suscipienda adhortaretur. Visus est huic negotio Vincentius Alexandrius ciuis Venetus à secretis peraccommodatus, qui & de magnitudine Venetorum apparatuum bellicorum Tamnasium faceret certiorem, & de iniquitate belli à Selimo suscepti, eumque doceret vires fœderatorum, atque inuitaret ad arma in communem hostem alacriter suscipienda, cum tam bona occasio non esset negligenda. Ille mandatis acceptis, per Germaniam, Poloniam, Bogdaniam iter faciens ad Armonactum vrbem Mysiæ superioris sitam in litore maris Euxini peruenit. Ibi nauim conscendens traiecit in Asiam, cum non posset aduersantibus ventis ad vrbem Trapezuntiam, quæ Metropolis est Cappadociæ accedere, Peruenit igitur ad Sinopim, quod iter erat & longius, & periculosius, cum Samium, Tocatum, Erzingianum, Baiburtum, Erzurum, aliæque munitiones Ottomanici Imperii essent transeundæ, tamen per magnam prudentiam & studium patriæ iuuandæ vel obuius Turcicis copiis in Cyprum procedentibus vt egregiè Turcicæ linguæ peritus omnibus aduersis & difficultatibus superatis ad vrbem Tigranaanam denique Persiæ Regni metropolim peruenit, quæ Tauris vocatur. Ibi curauit mores, ritusque regios perdiscere, ne planè imperitus aulicæ consuetudinis accederet ad Regem, qui domicilium habet iam multos annos Casbini, illud est nomen vrbis. Sed antequam eo perueniretur fortè consuetudo, & amicitia contracta est cum viro Britanno oratore regio, quem Regina Britanniæ ad illum Regem transmiserat. Is docuit Alexandrium omnes regios ritus, & quod Caidar Mirises tertius filius Regis vicario munere, proregiaque potestate in rebus omnibus vteretur. Cæterum vbi Casbinum accessisset. Caidar Mirises audito aduentu Alexandrii Veneti senatus nomine, cum non nisi per noctem negotiari consueuerit, tertia ferè hora noctis ad ipsum proregem admissus est. Excusatione primum vtitur, quòd si sciuisset senatus eum vicarium esse patris Regis honoris causa literas ad ipsum etiam dedisset, vti dederant ad Regem. Caidar se æquo animo illud ferre ostendit, deinde diploma in cuprea pixide oblatum accepit. Et quoniam barbaræ gentes, & potentiores præsertim semper etiam ad munera exterorum respiciunt, per quæ sola se putant honorari, expetiuit Mirises an alia attulisset munera; accepit pro munere prudens, ac probabile responsum. Vincentium legatum vix ipsam vitam incolumem per tam longum iter, tot hostiles vrbes, tot, ac tanta pericula efferre potuisse. Non defutura tamen opportune quæ & Regi, & ipsi filio, ac proregi conuenirent. vbi vero quid in diplomate contineretur Caidar postulauisset. respondit Alexandrius breui, & prudenti sanè oratione, quòd Rex per eas literas doceretur Selimi Imperatoris Turcarum perfidiam. qui paulo ante aduentum Adrianopolim oratori Veneto solenni iuramento confirmasset per Deum, per prophetas, per animas maiorum suorum, se bonam ac sinceram pacem Veneto senatui seruaturum, mox cupiditate dilatandi imperii neglecto honore, conculcatis iuramentis, posthabita Dei, atque mortuorum reuerentia, quos testes suæ perfidiæ adhibuerat, nihil curans quod perfidus, & periurus ab omnibus principibus putabitur, cum omnibus maritimis, terrestribusque viribus. Cyprum adhortus est, atque ingentes copias eò ad expugnationem traiici iussit. Patres illa iniuria commoti potentissimam classem instruxerunt, quæ constaret è multis triremibus, quinqueremibus, onerariis, aliis nauigiis varii generis armatis se accinxerunt ad propulsandam iniuriã, & insequendũ tam inmanẽ tyrannũ hoste prope cõem humani generis. Se optare inquit Senatus, vt Rex ipse in animo secum perpendat, quòd sicuti tam recens iuramentum patribus illis

Fœderatio promulgata.

Decumæ sacræ Venetis concessæ.

Vincētij Alexādrij iter.

non seruauit, sic vbi vtilitas inuitauerit, neque ipsi quidem Regi, neque vlli finitimo principi est seruaturus. Nam qui æquitatem pro vtilitate, aut libidine dominandi metitur, qui fidus amicus cuiquam iudicari potest? Finitimo enim cum patribus negotio, si res illi feliciter succedat, mox cum alijs finitimis esse incœpturum: cuiusce instituti exempla esse dicebat multas res Ottomanorum imperatorum gestas. Fortunam ipsius Regni propè vocem emittere, quòd ipsa negotia vobis sunt capessenda. Nihil optabilius à Deo sapientibus, & multis iniurijs affectis posse contingere, quam videre perfidum hostem tot difficultatibus implicitum, vt nulla ratione ad defensionem respicere possit. Illud neque Regi Persarum, neque regiis consiliariis obscurum esse posse, quod nunc in tanta, tamque certa victoriæ occasione patres ad inuitandum Regem miserunt nulla alia de causa; nisi vt significarent illis opportunitatem non esse transmittendam rei præclarè gerendæ, cum potentiores principes Christiani nominis singulari studio, & concordia aduersus communem, & acerrimum hostem commoti cum armis essent. Vnum restare, vt Rex ad suam felicitatem cum potenti suo exercitu moueretur tam ad vrbes, & oppida per iniquitatem Ottomanicam erepta recuperanda, quàm ad amplectendam beneuolentiam omnium populorum, qua mirificè omnes populi ab Eufrate flumine ad suos vsque fines ipsum prosequebantur, tanquàm iustum, antiquum, & legitimum Regem illarum prouinciarum. Illud non fore difficile, cum multi proceres, purpuratique Turcici imperii, ac milites omnes Asiæ minoris, & Ciliciæ, ac Pamphyliæ ad Cypriam expeditionem confluxerint, regionemque ipsam vacuam præsidiis, & omni genere auxiliorum reliquissent. Futurum enim vt ex altera parte fœderati tam oppressas Selimi vires teneant, vt nulla ratione possit Byzantio exire, atque penetrare in Asiam ad defensionem, ex altera præclarè agi posse, si hostis impeditus, & pene oppressus magnis viribus inuadatur. His auditis respondet Mirises illud proprium esse Ottomanorum Imperatorum institutum, vt primo, vel secundo anno imperii promissa faciant irrita. Quod illud beneficii loco patres possent accipere, quia tam tardè cognouissent eius perfidiam. Pollicetur Regi se literas Senatus esse daturum, deinde adhortationem quoque ipsam literis commissam Regi obtulit. Se procuraturum audientiam secretiorem, neque quæ agerentur suspicari posset, quia purpuratus Babylonis præfectus conquestus esset per literas apud Regem, ob publicam audientiam oratoris Britanni, quia videretur Rex cum liberis Christianis principibus conspirare. Sibi parum gratum videri sua consilia suspecta esse Turcis, quos si ita visum esset, repente esset inuasurus. Rogat deinde diligenter an verè inita sit fœderatio, qui principes essent fœderati, quas vires haberent maritimas, & an Gallus, & Lusitanus Reges socii forent eius belli. Cognouit Gallum ob longinquitatem, quia non haberet triremes abstitisse à negotio. Lusitanum initurum breui, quia multa inuitarent, & vicinitas regni, & affinitas Philippi Regis, quòd nepos esset è sorore. Sed enim cum in diplomate per Alexandrium ad Regem delatum significaretur alias literas missas fuisse per mercatorem, neque illæ adhuc essent delatæ, vix post tertium mensem redditum est responsum Alexandrio, nolle Regem negotia per quenquam sibi in memoriam reuocari, cum ipse Rex consueuerit pro arbitrio expedire. Non posse negotium finem sortiri; antequam vnus, aut duo anni transiissent, atque cognitum esset quid profecissent fœderati in eo negotio. Regem prudentem esse, atque in tantis rebus tempus, & occasionem consulere. magna negotia magnum spatium, multamque consultationem requirere. Nec ita multò post allatis etiam prioribus literis cognitum est de sententia Regis per quendam è primatiis consiliariis regiis duos esse eiusdem negotii procuratores, satis forè, si vnus tantum finem negotii expectaret; quod cum commodius fieret per mercatorem Vincentius Alexandrius de communi consensu Venetias rediit, omniaque senatui, vt hactenus tractata fuerant, diligenter significauit. Illud responsum dum expectatur à Rege Persarum, Cairus Seidi Aemati nepos, qui paulo ante Gilani Rex fuerat, cœpit ad patruele regnum aspirare; quamobrem vltro citroque missis nuntiis amicos sollicitat ad defectionem, hortaturque opem ferre ad ipsum regnum recuperandum. Vbi satis potentem factionem habere sibi visus est, multis coactis copiis conspirantibus etiam ciuibus propè vniuersis Laiganum munitionem omni genere bellicorum apparatuum instructam metropolim Gilani vocati Regni inuadit, atque ciuium opera, & auxilio admissus, ad quatuor millia Persarum trucidat, qui erant in præsidiis. Genuitus Mirises Tamnasi filius, cum ad arma tota vrbe conclamaretur per secretiorem portam oppidi cum Allaculio vrbis gubernatore, & quingentis hominibus in proximos montes fuga se seruauit. Tamnaso molestissima fuit eius regionis iactura, cum plurimum frumenti in primis, & olei, & serici sit ferax, in qua regione circiter viginti millia equitum sane strenuorum & acerrimorum fuerant paulo ante descripta. Hanc munitionem iisdem propè artibus Maesumus Begius Tamnasi primogenitus occupauerat, quæ gratissima erat Regi. Idcirco vbi allatus est nuntius ad Tamnasum; iubet Mustapham filium cum decem millibus equitum, & sex tribunis, multoque peditatu munitionem ipsam obsidere, atque expugnare, sed enim cum ad fines Laigani peruentum esset, munitionis præsidia, quibus auditus esset Persarum apparatus, magna alacritate hostem expectant. Cœptum est vtrinque certare minutis præliis, & frequentibus incursionibus. At verò cum egregia obsessorum virtus appareret in illis certaminibus, semperque inferiores Persæ redirent e pugna, scripsit Tamnasus ad filios in castra, quò confugerat etiam Genuitus Mirises, vt à tam frequentibus certaminibus abstineretur, pugnareturque tempore, quoniam multo cõmodius & honorificentius prudẽtia certaretur. Fore enim sub hyemem, & casum foliorum de

arboribus vti magna auxilia mitteret. Vbi diutius obsidio perdurasset, multique vtrinque fuissent trucidati, quia res Turcica non satis tuta esse videretur ob indignationem purpurati Babyloniæ præfecti, & cum apparatus fieri ad mare Caspium dicerentur, reuocatæ sunt copiæ paulo post, & ad maiora negotia animi conuersi. Deinde cum victoria fœderatorum, nuntiata fuisset, multique recentes ad arma palam capienda in Turcas denuò hortarentur, non prius se capturum respondit, quàm vidisset vtiliores Christianorum progressus. parui referre ligneas scutulas demersisse, dum sunt in columes syluæ ac possidentur vnde possent aliæ excindi. Non tamen fuit leuis oratio Alexandrij, quæ plurimum odij in animis multorum aduersus immanes Turcas excitauit. At in Gallia togata, & in alijs regionibus subiectis imperio pontificio, res iam nimis crudeliter & auarè tractabantur ab illis, qui magistratus coemerant, quoniam rati se impunitatem aliquo pacto coemisse extorquendæ suæ pecuniæ, quam erogarant, multa inscio pontifice improbè committebant. nam omne genus ministrorum sæuire cępit, & præsides non poterant esse impedimento sine inimicitia, maiores mercedes extorquere cęptum, quàm in legibus sancitum fuerat; & qui quauis de causa vel leuissima captus esset pro opulentia magnitudinem flagitij adaugebat. omnia iudicia criminum fiebant iudice pecunia. inuentum est vt venia suppliciter per chirographum vel ab innocentibus peteretur. sic pro pecunia res componebatur. at innocentiam defendere volentibus, carcer, compedes, tormenta, omnia grauia supplicia intentabantur, neque prius iudicium finiebatur, quàm per tenuissima alimenta ad satis ingentia precia & per mercedes, Carceris ad eandem pecuniæ magnitudinem omnino deueniretur. in Cypro res non segniter aut frigidè abgebatur, quoniam Turcis auxilia vndique confluebant ad vrbis Salaminæ obsidionem. nam confluxerant circiter sexaginta millia illorum, qui spem prædæ sectantur in castris, allectorum opulentia vrbis, cum rumor diuitiarum Leucosiæ in omnes finitimas nationes diditus esset. circiter sexaginta millia operarum, septuaginta mercenariorum, quatuordecim Ianizzerorum, qui erant in Ciliciæ, Syriæ, Pamphylię, Capdadociæ præsidijs. Aderant inter hos pręstantes autoritate purpurati pręter summum Imperatorem Mustapham tres Arabiæ præfecti, & purpurati Pamphyllæ, Damasci, Tripolis, Leucosiæ, Gręcię, Asiæ minoris, Hierapolis, Mustapha alter, cui summum erat imperium spe prędæ castra sequentium. erant Salaminæ insignes præter Bragadenum, & Baleonum, Laurentius Teupolus. Paphi præfectus, Aloysius, Nestor, Hercules Martinenghi, Federicus, Baleonus, Andreas Bragadenus, Hercules Malatesta, Io. Antonius Quirinus, & alij multi. cum celox ad hos nuper e Creta aduentasset omniũ animos singulari lętitia extulit, & spe subsidiorum repleuit. Turcę ad exteriorem vsque coronam fossę vbi penetrassent, fossarumque labra ipsius vrbis per magnam vtrinque cladem, vt diximus, iam terram in fossas vrbis deuoluunt è regione illarum quinq; verberationum, quæ septuaginta & quatuor muralibus concutiebantur. Sed quidquid operæ ab illis absumebatur fossa replenda fiebat inane, quoniam & sexa quæ delabebantur, & terra deuoluta singulari Salaminensium diligentia in vrbem per noctem importabatur, omnibus mistim ac certatim ad opus confluentibus. illud vbi Turcę cognouissent, foramina in aggere coronaque exteriore excauarunt, per quæ ab immissis sclopettis ferirentur in latus quicunque in fossas descenderent magna procella plumbearum glandium. Ioannes Mormorius architectus tabulatum quoddam excogitarat, quo à sclopettis portantes materiam protegerentur. sed parum illud fuit adiumento, cum vel ipsum artificem non protexerit. cum vero plus terrę deiiceretur, quàm auferri per eas difficultates posset, labor tanquam irritus transmittitur. Turcę fossa solo adæquata portam in citeriore muro excauant, vnde terra semper vlterius ad protegendum conuoluta transuerse fossam penetrantes ad mœnia perueniunt, istud ipsum fit è regione singularum verberationum. aggerem vtrinque, & fasciculis lignorum & saccis terra plenis protegunt, quo tuti ad inuadendam vrbem accederent, neque laterum ictibus infestarentur. obsessi ne tot à Turcis impune excogitarentur, ex vrbe erumpunt. fasciculis lignorum ignem subiiciunt missilem. sed rãra erat horũ frequentia vt incredibili celeritate omnia resarcirentur. at enim quoniam tormenta parum proficere his videbantur ad vrbis męnia posternenda, fossasque implendas ruinis murorum, res agi cæpit cuniculis, ita magis planam viam putarant se aperituros ad conatus. primum igitur cuniculun ad Turrim Diuæ Nappę, deinde ad Adrucciam, tum ad sacrum Campum, & ad nauale excauant, quo consilio cognito Baleonus his aduersariam artem excogitat. nam copiis pro verberationibus distributis Italis videlicet & Gręcis & Illyricis decernit vt oppositis cuniculis obuiam iretur. cęteris obuiam itum est, sed ad nauale, cui perficiendo Turca quidam Zambelertus pręerat, cuniculus quidam absolutus est, & Mustaphę iussu omnibus copiis ad conatum instructis ignis subiicitur. tanta verò fuit ignis vis & impetus, vt cum horrendo spectaculo, ingentique strepitu murum vrbis deiecerit per aliquantum spatium, & non nullam partem aggeris ad impetus hostium tutò retardandos extructi. Turcę cognita opera cuniculi cum magnis vociferationibus magnaque alacritate ad inuadendum occurrunt in vrbem aggressuri atque per ruinas ad mœnia vsque proruunt. atque cum Petri Comitis milites ob repentinum casum propè attoniti parum resisterent, Nestor Martinengus cum sua cohorte subsidium ferens donec illi quodammodo reuiuiscerent, singulari virtute & fortitudine defensorũ Turcę pręcipites per ruinas detruduntur. conatus ad quinq; horas perdurauit recentibus, Turci iã defessis sępe succedẽtibus. sed audaciores fortioresq; Turcę primi omnium cecidere in eo conatu. Istud autem factum est Quirini, & Bragadeni prudentia qui fessis & vulneratis sępius recentes submisere, quibus etiam plurimum auxilij bellica tormenta attulere

Iu... des & crudelitas.

Copiæ confluẽtes ad Salaminę oppugnationem.

Salaminiensium diligentia.

exoppidulo

ex oppidulo. ceciderunt in eo certamine Comes Franciscus Gauuus. Bernardinus Vgobinus centurio, Marius Abbiosus Augustini filius iuuenis strenuus, & alij. ad centum vulnerati, Hercules Malatesta, Petrus Comes cohortis præfectus, & multi centuriones ac signiferi è Turcis magna multitudo trucidata est. Mustapha visa tanta suorum clade spe potiundæ vrbis eo die deiectus receptui cani iubet. obsessi vbi a labore aliquantulum conualuissent, ad extruendas munitiones animum adiiciunt, atque latera, quę partes vrbis disiectas protegerent, & vbi cuniculi excauari ab hostibus sentiebantur explorandum per pestes aquarum & tympana. vasa vinaria & sacci & strata terra plena fiunt, omnibus Græcis promptè vel lintea cubilium pro libertate comportantibus ad bellicos vsus. nam nullis neque tapetibus neque auleis neque cęteris domesticis supellectibilius parcitur. enimuero quidquid tormentis interdiu dirumpebatur, reficiebatur noctem, cum minimum temporis, & aliquando nihil somno concederetur, semperque milites ad mœnia pernoctarent. dormiebatur enim per meridiem cum hoste per reliquas horas ad arma conclamari sæpius cogerent, vt obsessi diuturno labore defatigarentur. dum ita pugnatur ad mœnia Salaminæ, Veneti summa vti diligentia vti triremes in Creta instruerentur. instare subsidiis in Cyprum mittendis. Antonius Canalis cum quindecim triremibus mitti ad Cretenses triremes Corcyram deducendas, quas vbi non inuenisset instructas, relicto Quirino, qui instruendis triremibus, onerandisque onerariis præesset, Cydoniam properat, ibique omnes triremes Lucæ Michaelis diligentia instructas inuenit. Alis interea coniunctis viribus omnibus classicis nauigans è Chalcide ad Amphimaleum portum denique applicuit, vbi expositis militibus omnia ferro ignique populatus multos capit è quibus cognoscit statum Venetæ classis. conscriptæ fuerant per id tempus multæ copiæ Philippi Regis nomine ac iussu in Gallia citeriore, circiter quatuordecim millia Hispanorum, partim Italorum, quæ duce Beltramo Alberquechio Liguriam versus iter ceperant. causa harum colligendarum fuerat suspicio non leuis orta ne Galli conuenissent cum subditis marchionis Finalis, eiusque arcem sitam in ditione Genuentium per deditionem occuparent. nam Philippus non segniter huic rei occurrendum putarat. Philippici itaque admotis castris arcem inuadunt, quia Finalenses sese constanter ac fortiter prius tuerētur, neq; quidquam minus quàm de deditione cogitarēt. attractis verò pluribus & grandioribus tormentis muralibus, quibus arx concuti cępta est, veriti ne vitam & omnia in magnum discrimen coniicerent, si nimis obstinatè restitissent, nulla præsertim spe subsidiorum oblata, cum breui futurum esset vt rerum omnium necessariarum penuria laborarent, decernunt maturè rebus suis consulere; atque honestas conditiones turpi, & calamitosæ pertinaciæ anteferre. cęptum est igitur agi de conditionibus deditionis, quæ fuerunt, vt obsessis liberis excedere ex arce quo vellent, liceret. Vt bona siqua haberent intacta relinquerentur. Vt prouentus integri marchioni, sicut antea, reseruarentur. Vt nequid eius iuri ac priuilegiis derogaretur. at contra, Vt obsessi arcem Hispano Regi cum omnibus bellicis apparatibus integris traderent. Vt liceret Regi quæ vellet præsidia imponere. per quod fere tempus Hermannus Ruyterus Buscoducensis repentino conatu arcem Louenstainam, capit in Belgio omnibus trucidatis præsidiis, quod vt cognouit Albanus summa celeritate iubet Hispanas copias ad illam recuperandam conuenire. pugnatum est summa contentione totis viribus, atque Ruytero ad internecionem vsque strenue pugnante, per magnam Hispanorum cladem arx denique recuperata est. At fœderati principes de communi sententia decernunt vt quisque cum sua classe Messanam conueniret, vt ibi communi consilio de tota re bellica consuleretur. Mustapha quoniam superius susceptum consilium irritum fuisset, conatur Salaminenses alia ratione tentare, quod fit duobus in locis vno tempore, quo vires disiunctæ minores efficerentur. decernit igitur vt pars copiarum nauale aggrederetur, pars antemuralem plateam. nauale Nestor Martinengus egregia singularique virtute defendit, cum per confertos hostes irrumperet, vbi maius appareret periculum vel accepto vulnere ex glande in sinistra tibia. nam hostes præcipites per ruinas murorum refugere compulit cum parua suorum iactura, quinque tantum ipse amissis, at cum insigni iactura Turcarum. in altera parte acrius etiam & periculosius certatum est. nam subiecto igni cuniculo è saxo excauato tanta coorta est, tamque repente erupit vis flammæ, vt saxum concrepuerit, & agger corruerit. Turcę singulari celeritate, qua via patefacta est, vrbem inuadunt, illam alacritatem partim pollicitationes liberalissimę Mustaphæ, partim minæ efficiebant, qui aderat huic conatui, summaque Industria vtebatur vt rem ad optatum finem deduceret. Hercules Martinengus primum hostium conatum cum suis fortiter sustinuit, donec subsidia missa sunt. Neque defuerunt sane in communi patrię periculo mulieres & virgines, cum illę sumptis armis vnà cum militibus pugnam & impetus hostium sustinuerint, atque cum Turcę ad sex horas frustra dimicassent coacti sunt magna cum clade recedere. ceciderunt in ea pugna tres cohortium pręfecti, & milites ad triginta. episcopus Amathuntis cum effigie Christi cruci affixi intrepidus ad omnia pericula milites pro Christiana religione ad pugnam fortiter hortabatur. Turcica classis cum esset adhuc in portu Amphimaleo, quatuor onerarię naues cum militibus & bellicis apparatibus, quę Venetiis ad Cretę littora mittebantur distantes circiter tria milliaria à Turcica classe ignorę prętemauigant, cum nebula quędam tunc orta fuisset, atque incolumes in Cretam appulere. Per quod ferè tempus octingenti milites Cyruenses tribuno Francisco Iustiniano Genuensi ad Cydoniam deferuntur ad eius vrbis custodiam. Alis deinde, qui cum Pattao è faucibus Hellesponti egressus fuerat cum ducentis & triginta tribus nauigiis

Salaminēsiū alacritas.

Finale ab Hispanis captū.

Finalis deditio.

Mulierū Salaminēsium virtus.

nauigiis diuersi generis, in Eubœaque classem instruxerat ad bellicum vsum, Reges Iuliæ Cæsareç & Teuthraniç sibi adiunxerat cum octo triremibus & duodecim liburnis, quibus additæ sunt triginta piraticæ in itinere. mittit Luzalim cum quadraginta triremibus Rithimiam, ipse duodecim millia iubet è suis descensionem facere, qui cum vbique incendia excitarent, quocunque accederent, Apicornum, Bastiam, Petimum oppida popularentur, Cyrneses vix egressi è nauib. è vestigio ad defendẽda mœnia accurrũt. Michael præfectus educta satis valida manu militum & Cyrnensibus copiis, cum Turcæ collem occupassent & muniissent tanta virtute, procellaque glandium impetit, vt turpiter coegerit ad naues refugere cum magna suorum clade solutis etiam captiuis. Illa pugna tertia diei hora incepta ad vigesimam secundam vsque perdurauit mense Iunio. cognitum est per captiuos classem Turcarum constare è trecentis nauigiis, inter quæ centum & octoginta erant triremes, cœtera varii generis, at minora tamen triremibus. consilium illud esse Turcarum vt insulam Cretam pro viribus concremarent, & Eplam siue Egialiam, & Zacynthum pro Turcico instituto, quod est prius populandi omnia loca, quę oppugnare parent. cum haberent etiam proprium imperatoris mandatum vti niterentur Christianam classem expugnare, neque prælium vllo pacto detrectarent. postridie eius diei cum Turcæ, qui se ad naues receperant ad quartam diei horam latuissent, vt insulanos repente adorirentur ad delendam infamiam superiore pugna acceptam, intra nonnullas domos se munierant. deinde paulatim vrbi propinquãt ita vt sclopettis possent offendi maioribus. Initum est leue prælium non procul ab vrbis fossis cum magna tamen Turcarum clade, nonnullis etiam insulanis cæsis. Sic Turcæ denuo redeunt ad nauigia. Luzalis Rhitimiam profectus cum locus esset apertus sine controuersia illa potitur, qua deuastata inde discedit. Alis vbi duodecim triremes per tempestatem amisisset, suosque censuisset, qui erant in classe inuenir ferè quatuor millia hominum deficere, quare inutile esse ratus tam infeliciter in his insulis copias amittere, reuerso Luzali ad Eplam nauigat vbi eductis militibus multa casalia populatus succendit. Sed quoniam classis dicebatur occasum versus nauigaturã, decretum est vt suppetię quàm citissimè in Cyprum obsessis mitterentur, cum præsertim onerariæ quinque adessent. Sed quia sine custodibus illud difficile videbatur, iniunctum est Quirino vt ad triginta triremes colligeret, qui Canalem è Cydonia cum suis accersiuit. Verum cum tot nondum essent instructæ, quot requirebantur, Quirinus ad res explorandas proficiscitur. Venerius cum esset Corcyræ duas triremes mittit ad explorandam classem hostium præfecto Ioanne Lauredano, qui è Cephaleniis cognouit classem ad Zacynthi deuastationem contendisse. Inde decernit Messanam versus iter capere, vt cum Hispanis viribus ac pontificiis coniungeretur, misitque significatum Quirino & Canali vt quanto maiore cum triremium numero possent Messanam quàm citissimè contenderent. Sic igitur cum sex quinqueremibus, tribus onerariis, quinquaginta triremibus Corcyra Messanam versus discedit. Vbi illuc ventum est, Venetius & Columna rebus omnibus instructi Ioannis Austriaci aduentum auide præstolantur. per idem ferè tempus compositæ sunt, & pacatæ res inferioris Pannoniæ, quia mortuo vaiuoda Transyluaniç Rege ad Turcicas partes propenso, periculosum visum fuerat in comitiis illius regni, si quis aduersę factionis rex crearetur, ne quid mali immineret adiunctis quibusdam fœderatis, & accita terrestri itinere iam instituta fœderatione ad belli societatem. Indicta sunt igitur comitia creandi noui Regis Tordam, quod est oppidi nomen in Transyluania ad. 8. cal. Quintilis, ad quæ Selimus etiam literas scripsit, hortatusque est proceres vt vaiuodam crearent Stephanum Battorem: at vero additæ sunt admonitionibus pollicitationes eius Regni in omnes euentus defendendi. ille vbi fuisset rex appellatus, continuo de more eius gentis dat & accipit iuramentum de seruandis priuilegiis, & de æquitate tuenda. Inde ad Selimum gratulatum mittit, & qui granas ageret pro propensione se studio cum quinquaginta millibus talarorum, cui contra Selimus & sceptrum & regium vexillum dono mittit, & alia præterea munuscula, atque iniungit ue cum exteris principibus amicitiam exerceret, aut vllum fœdus percuteret. Sed quoniam Paloda Transyluano nuper fuerat erepta, illam paulo post per obsidionem compulit ad deditionem statim collectis copiis. Enimuero cum mortuus esset Turcigeorgius pagi quinquaginta ferè sese in Turcarum fidem accipi rogarunt, quibus acceptis magnus terror iniectus est Pannonicis finibus ne bellum ibi quoque excitaretur. Missi sunt igitur à Cæsare, qui præsidia illorum finium recognoscerent, viderentque munitiones an satis ad sustinendos tumultuarios Turcarum conatus essent instructæ, si qui fierent. in Illyrio cum Turcę prædabundi palamesque vagarentur, Banus sibi adiunctis auxiliis Illyricis repente illos inuadit, multisque trucidatis nonnullos insigniores capit. at verò cum Azrini comes oppidi ad sexaginta captiuos haberet, illi pollicitationibus corrumpunt custodias ac diffugiunt. Comes missis, qui insequerentur eos rursus capit, atque de custodibus accerbissimum supplicium sumit, siquidem alii igniis forcipibus sunt laniati, alii humi defossi humerorum tenus, qui iam putrescentes in frusta sunt dissecti. atque cum in mari oceano adeo ingens piratarum multitudo succreuisset vt nihil ueque mari in neque mari satis nitimum esset tutum ab illorum auaritia, Sueuus & Daniæ rex inito fœdere ac societate eius expeditionis naues parat ad mare expurgandũ, quo tempore Nansiensisquoq; comitis classis nõ mediocriter Belgii litora atque oras maritimas infestat. In Cypro insula Mustapha cognita ingenti suorum clade, quam acceperat per illos duos conatus, existimauit ab illa ratione pugnandi abstinendum, & veniendum esse ad tormenta, quare singulari studio septem muniriones vrbi propinquiores excita

Classis Turcarum magnitudo.

Rhitima deuastata.

Ioannis regis Transyluani mors.

Trãsyluaniç rex creatus.

Paloda capta.

Acerbitas suppliciorũ.

res excitant. Illuc attractis tormẽtis è prioribus munitionibus octoginta muralibus vrbẽ cõcutit tanta frequentia globorum, vt circiter quinque millia intra diem ac noctem contorta sint. Tanta igitur procella Turcæ aggeres demoliuntur, vt difficillimum esset eos reficere, cum neque interdiu neque per noctem quidem tormenta cessarent, multique resarcientes trucidarentur modo machinarum bellicarum, modo sclopettorum ictibus. Hisce difficultatibus accedebat, quod platea antemuralis partim ligonibus detracta partim coarctata in aggeres extruendos, nullam aream prębebat defensioni; quam tamen tabulatis dilatandam censuerunt. Maggius eques quia censeret neque ita quidem illam posse defendi, decernit tamen non nisi per magnam cladem illam hosti esse capiendam. quare in ingentem cuniculum illam excauari curat. vbi ad conatum ventum est, vrbs è quinque partibus inuaditur. vbique certatur magna virtute cum multa clade Turcarum, sed ad plateam atrocius fit prælium, ac magis cruentum. cum vero propter angustiam loci satisq; in ea platea tractari non possent satis commodè, imperatum fuerat à Baleono vt paulatim sensimque recederent è platea, tanquam vi repellerentur, at ne cognosceretur quòd sponte exirent. Sed milites parum seruantes institutum confusè cum Turcis admistis recedunt, quia Turcæ se iam victoria partos arbitrabantur. illa re cognita, per specto periculo, in quo salus vrbis erat constituta imperatur à ducibus vt ignis cuniculi splateę subijceretur. repente vero vniuersa platea deuastata est, sublimesque elati sunt & mox oppressi plures mille è Turcis, è defensoribus ad centum. Turcæ tam repentina clade territi non minus attoniti inde recedunt, quàm ab ijs partibus magna defensorum ruina sunt reiecti. Hic conatus ad quinque horas perdurauit. tanta ruina facta est per eum cuniculum vt Turcæ minime possent accedere, atque cum sinistrum latus tantum superfuisset, illud quoque in cuniculum excauatur. Turcæ quia viderent plateam antemuralem ab obsessis relictam esse, fossam excauant qua impedirentur ne Turcas offenderent. Pręsidia quæ erant mittenda Salaminam, iam instructa parataque erant, & Quirinus reuersus in Cretam nuntiat se accepisse classem hostilem occasum versus nauigare, quare cum magna nauis, quam Barzottam vocant, præsidiis onusta disrupta fuisset per repentinam tempestatem, tempus necessario prorogatur. Quirinus itaque vbi præsidium non esset paratum, Rhodum versus exploratum properauit, quid hostis moliretur. & iam Philippus Hispaniarum rex præfecit instructæ classi Ioannem Austriacum cum summo imperio rerum omnium classicarum, quem iubet vniuersum peditatum Hispanum, qui militauerat in Tudertana regione secum auehere, cum quo classem conscendit Hernestus & Rodulphus Cæsaris filii, qui à patre in Germaniam reuocabantur. Ioannes classe accepta cum quadraginta & septem triremibus Barcinone Genuam versus soluit, cui vnà cum cæteris principibus obuiam itum est à Genuensibus, & cum magna pompa omnes excepti. nam cum duobus principibus præter militarem manum plurimi tum nobilitate, tum etiam peritia rei militaris illustres nauigarunt, quibus honoris causa Florentiæ, Vrbinique principes obuiam processere. Austriacus sexdecim triremes Neapoli profectas eodem reuerti iubet, cum esset in Siciliam quàm citissimè traiecturus. inde pontifici nuntiatum mittit se in Italiam aduentasse vt apparatus bellicos cito pararet. ad Venetos Michaelem Moncatam hoc ipsum significatum mittit. Principes legationes duo mittunt ad pontificem salutationis causa ac ipsi Mantuam proficiscuntur, superatisque alpibus in Germaniam perueniunt. Triremes per Ligusticum mare nauigantes haud procul à portu Traiani apud Centumcellas duos liburnos capiunt. vinctos ad transtra multos soluunt, & Siciliam versus nauigant. Ioãnes Liguria soluens breui cum duodecim triremibus Messanam peruenit, quem medium Columna & Venerius in vrbẽ comitantur. nã Venerius eò iam pridem peruenerat. Quirinus in Cretam reuersus nullo accepto recẽtiore nuntio intelligit sibi imperatum esse à Venerio vti Messanam accederet. Sed cum magis instare subsidiorum necessitas appareret, permansit donec naues instruerentur ad iter. Turcica classis ab Epla insula soluens obuia quæque ferro & flammis populatur. Zacynthi, Cephaleniæque locis quibusdam succensis & captis circiter sex millibus hominum Buirotum accedit, vnde quadraginta triremes Cestriam mittuntur ad Spaches in demortuorum locum conuehendos. Alis deinde Cestriam & ipse accedit cum reliqua classe, atque capit duas onerarias Venetas, quæ cum prius se à duodeuiginti triremibus defendissent cum magna vtrinque clade, tandem à multis inuaduntur cum per strepitum tormentorum pugnantes proditæ essent. Cestriam profectus ad mille & quingentos sclopettarios educit partim Spaches, partim Ianizzeros qui oppidum tentarent. Defensores vbi procella sclopettorum à mœnibus repellerentur, viderentque se non posse impetum sustinere, ignem bellicis apparatibus subijciunt, vnde coorta est tanta vis ignis vt circiter quingenti Turcæ exarserint. Sed superante denique multitudine oppidum captum est. pręsidia partim cęsa, partim in seruitutem abducta. qui reperti sunt in pagis finitimis ferè quadringenti trucidati. sub idem ferè tempus alia pars Iaderę, quæ mare prospectat magna diligentia à Venetis muniebatur, cum duo Sanzachi cum magno peditatus equitatusque numero se mœnibus, ostentant. Iaderentes sclopettarii quadringenti exeunt. situm per opportunum capiunt. initur leue pręlium. multi Turcæ sternuntur sine vlla Iaderensium offensione. reliqui sese ab ea pugna receperunt procul ab vrbe recedentes, Nam, vt cognitum est per captiuos, aduenerant ad situm vrbis cuidam purpurato ostendendum, qui nuper accesserat Byzantio. Alis Cestria discedens Dyrrachium applicuit, de ciuibus Epidauriis grauiter conquestus quod triremem Francisci Troni dedere noluissent, cuius vis cathenam infregerat illuc confugientis ad fidem eius vrbis. nam Troni triremis Cor-

Austriacus summus classis impator.

Filij Cęsaris ex Hispanis in Germaniã accedũt.

Naues duæ venetæ captæ.

Cestria recepta à Turcis.

mis corcyra soluens Vlcinium mittebantur nuntiatum adesse classem hostilem, quam vbi vidissent triremes Caracosæ in sinu Rizonico magno studio Epidaurum vsque insectantur. ciues perhumaniter excipiunt. Caracosa tormentis percussurus octo muralibus expellitur. minatur Epidauriis, at ab ijs contemnitur. curat trecentos milites Castro nouo auersiri subsidio, atque iubetur recedere nisi velit demergi. Alis Dyrrachio profectus Vlcinium applicuit, eò enim iam venturæ copiæ terrestres Byzantio profectæ ad Senticam Heracleam perueniunt, vbi coniunctis viribus cum præfecto Epiri, cum essent in castris circiter septuaginta armatorum millia partim equitum, partim peditum iter capitur Scedram versus, quæ vrbs est posita in angulo Hellesponti. copiæ vlterius proficiscentes in Illyrium perueniunt omnia ferro quæcunque essent obuia & igni deuastantes. Vbi ad angustias viarum ventum est, quas præsidia Venetarum vrbium occupauerant, bis repetitis conatibus acriter dimicatur, multique vtrinque cadunt, vbi tertiò custodiæ inuaderentur totis Turcarum viribus tantam molem sustinere non potuerunt diutius, quare milites partim cęduntur, partim capiuntur, reliqui in proximas vrbes se recipiunt. Sic Turcæ agro potiti ad Vlcinium consederunt. Tormenta in vrbem dirigunt. Cępta est concuti pars quæ arcem attingit per septem dies magna diligentia. vbi tempus ad inuadendum aptum visum est vniuersa Turcica classis applicuit, Sarra Martinengus cum die quarto vulnus accepisset, neque posset rebus interesse, præfectus vrbis cum tantam hostium multitudinem sustineret, neque vlla spes appareret subsidiorum cum viderentur præsentes vires non posse satis esse ad defensionem, decernunt purpurato rerum maritimarum præfecto se dedere. conditionis deditionis summa fuit, & liberi & incolumes cum armis & impedimentis excederent, atque Epidaurum veherentur, quibus omnibus subscriptione purpurati confirmatis Turcæ Vlcinio potiuntur. ibi triduum morati componendis rebus vrbanis, relictis quingentis militibus Doclæam siue ad Antiuarim oppidum itum est. vbi prium per Doclæensem agrum copiæ iter facerent, cęptum est à quibusdam de deditione cogitari, cum essent, qui dicerent ciues nolle tantis viribus resistere, sed petendum esse vt liceat liberis excedere integro honore mulierum ac saluis impedimentis, quæ quidem omnia promissa sunt. Interea classis præfectus ex altera parte nuntiatum mittit ciuibus vt se dederent sine pugna, quòd easdem conditiones deditionis inuenirent, quas superiores consecuti essent, huic responsum est, se uelle honorificè locum defendere. quod fiebat quia alij censebant se dedere, alii se defendere, præstabilius esse. sic per triduum multa inita sunt leuia certamina non sine vtrorunque iactura. iam dimidium ferè terrestrium copiarum ad vrbem consederat ante quam conditiones deditionis confirmarentur, cum quædam pars ciuium tumultuari cępit, qui dicebant se nolle fortunam belli experiri per tantam rerum omnium necessariarum inopiam, posse illas vrbes bellum diutius sustinere, in quibus præsidia sint satis valida, & bellicorum apparatuum & annonæ satis apta copia. At vbi nihil sit horum, velle aduersus fortunam pugnare penè extremæ esse dementiæ, cum præsertim omnis erroris vel mediocris in re bellica sit castigatio grauissima, vel vitæ iactura scillicet vel facultatum & libertatis vel omnium bonorum. præfectus vrbis his rationibus lubens assensit, quare decernit præfecto rerum maritimarum se dedere multis consentientibus ijsdem conditionibus, quibus Vlcinium ad eius fidem amicitiamque confugerat; quibus subscriptione confirmatis fit deditio. Omnes qui erant Doclææ classi sunt impositi. Tum Butuam versus iter capitur, quam cum ciues non possent defendere, vltro se dedunt fidei Turcarum. Sed opulentiores audito copiarum aduentu Ascriuium confugerant; quia cum neque pręsidia haberent, neque locum munitum, non existimarunt oportere se Turcicæ clementiæ potius ac fidei Turcicæ, quàm fortunæ arbitrio credere. Inde digressi Turcæ Castrum nouum accedunt, vbi morati sunt donec iungerentur triremes, quibus iunctis decernitur vt pręfecti deditarum vrbium atque cohortium pro data fide libertati restituerentur, cæteri ad transtra sunt cathenati & per fidem per summam iniuriam in miserrimam seruitutem abducti, causa huiusce expeditionis fuit, quia Alexander Donatus Doclęę præfectus fines Doclęæensis agri dilatare proferreque cupiens finitimorum populorum præfectos impulit metu pręsentium rerum vt subsidia postularent. nam cum Doclæense territorium in non multa millia passuum protenderetur, is statuit populos Illyrii vocatos Marcouicchios indomitos & infręnes subiugare. collecta igitur magna manu sclopettariorum tum mercenariorum tum etiam vrbanorum & paucis equitibus per noctem iter facit. cum mane vix illuxisset, ad hos peruentum est. repente inuaduntur, committitur leue prælium cum multa vtrinque clade. Cæsi sunt à Doclæensibus omnis ætatis homines & vel infantes iugulati pugionibus in conspectu parentum & in ignem coniecti, vt per terrorum tantæ crudelitatis cæteri propinqui pagi consternarentur, sequę vltro dederent, ac subiicerentur Veneto imperio. Postea missi sunt Epirotæ, qui per minarum metum cæteros sollicitarent ad deditionem. præstantiores in amicitiam sunt allecti uel missis quibusdam muneribus. Vt autem genus est Turcarum ad auaritiam propensum, proposita sunt præmia siquis nominatos duces quosdam trucidasset, capitaque attulisset, quo sic efficeretur infida illorum mutua societas. Sic igitur frequentia inter leuia certamina non nulli cæsi sunt. multi itaque vi ad deditionem deuenirunt, vt Veneto senatui annuum tributum dissoluerent, seque subditos profiterentur. itum est ad castrum Nigrum deinde, atque ex ea parte, vbi pagi nonnulli incensi prostratique sunt & direpti, quidam se dederunt. Sic circiter octoginta pagi additi sunt territorio Doclęensi, quoniam ager ad Lacum Scedram vsque vel Xentam extendebatur. Marcouicchiorum deditio præcipua causa fuit cur quidam Albaniæ populi se dederent, quæ pars ad Polonem fluuium

Copię terrestres Turcarum.

Vlcinii deditio.

Errores belli & quales.

Doclæę turpis deditio.

Perfidia Turcarum.

Marcouichii

Crudelitas militaris.

nium Boiana vocatur ad pontem vsque Scedræ oppidi, quæ regio ad triginta millia passuum ferè extenditur. Multi etiam desiderio ac spe libertatis ad fidem Venetorum conspirabant; quippe cum sex hominum millia expetura sint a Venetis per Epirotas, atque promissa Epirotis modo commeatu & tormentis iuuarent. accepti sunt ducenti obsides Epirotæ, & missus est interim centurio cum centum militibus. Passim Turcæ sollicitantur ad defectionem, & iugum asperæ seruitutis excutiendum. Sed cum frustra reliqua auxilia a Venetis expectarentur; denique armis Turcicis circundati ipsi abiectis armis confugiunt ad Turcæ ducis clementiam. Conqueruntur inter se quòd ob Venetam fidem in magnum capitis discrimen se coniecissent. Scedræ præsidia cognitis rebus in quo statu essent constitutæ, cum populi vbique deficerent ad Venetos metu imminentium malorum diffugiunt, accurrerunt quidam ad Donatum significantes Scedræ nemine esse præter oppidanos paucos rebus omnibus bellicis ineptos. Facile esse oppido potiri natura & arte munitissimo, si opportunitas quàm fortuna obtulisset, maturè arriperetur. At Donatus quia tam paruis copiis non consideret posse capi munitionem ferè inexpugnabilem, putauit nihil aliud esse tantum factum aggredi, quàm vitam & existimationem in magnum periculum inconsiderate conücere, cum etiam non satis illis confideret. curauit igitur per proditionem potius, quam aperto Marte rem aggredi. res agi cœpta est cum Mustapha quodam Turca præfecto turmæ equitum, cum quo ita conuenit, Vt uiginti millia nummum statim post negotium, numerarentur Vt quinq; millium annuum prouentum quoad uiueret, haberet. Vt nobilitate a Venetis donaretur cum fratre, ac iure suffragii, cum se christianos fore proficerentur. his ita conclusis nuntius mittitur Venetias & quingenti pedites postulasti sunt ad eius negotii magnitudinem, quod subito concessum est. ij Iadera & Sicco missi sunt, & ad celeritatem rei nauigiis impositi ob metum Castri noui. Sed tandiu prorogatum est vt proditio ad aures Turcarum peruenerit. missus Byzantium nuntius horum omnium fecit vti literę scriptæ sint summa celeritate ad finitimos Sanzacchos, & Achmatum, & purpuratum Græciæ præfectum ut has molestias de medio tollerent, & non modo sic pręsidia Scedræ imposita sunt, uniuersumque negotium euersum, sed etiam finitimæ urbes, quæ molestæ fuerant, vt diximus, subiugatæ. Est autem Scedra oppidum in ora Illyrica situm in ea parte, quæ ab Epirotis occupata dicta fuit Albania. Illud oppidum situm est in monte arduo ac difficili, quod latè cultissimis agris dominatur. Ambitus est octo milliariorum, atque lacum habet ad occasum, cuius ad radices montis fluuius Bolliana pręterlabitur altus & profundus. Pascua finitima sunt in planitie præpinguia, atque montes non procul absunt alti & perdifficiles; sed pars humilior colles habet amęnos oleis & vineis vestitos ac virentes. Pars quæ maritima est vestitur proceris & densis arboribus, aptisque conficiendis nauigiis, cum miræ sint pulchritudinis. Luzalis interea cum sexaginta triremibus & Caracosa archipirata vniuersum mare Adriaticum rapinis ac prędationibus uexant. Nam ad Phariam profecti suburbia diripiunt, & Corcyram nigram postea adeuntes pagum Vlatum succedunt. Ille pagus cum virorum metu desertus esset, fœminę resistentes hostem recedere compellunt, quamuis concremata parte aliqua ædificiorum. at naues onerariæ partim quo apparatus imponerentur, partim tempestate detinentur quominus nauigarent in Cyprum. at in Cypro Amuthuntea porta sita è regione plateæ antemuralis semper patuerat, quamuis esset inferior, cuius valuę & graues ferro & acutis clauis armabantur, quæ funiculo inciso sponte claudebantur. ea terra antemuralis platęę importabatur. ibi fossas post quatriduum hostes aggeresque excitare cœperunt, atque superiorum laterum beneficio neminem exire patiebantur. tum paulo post portam, cæterasque verberationes hostes inuadunt. Baleonus & Aloysius Martinengus cohortati milites magna alacritate erumpunt in conantes Turcia vexilla portæ alligere. hostes trucidati sunt, partim terga vertere. ignis subiectus est lateris cuniculo, quare multi Turcæ igni sunt absumpti. Baleonus vexillum Turcarum è manu signiferi extortum in vrbem retulit. at Turcæ cum postridie ignem cuidam cuniculo frustra subiecissent intermisso conatu animum adiiciunt ad aggeres transuersos fossarum crassiores faciendos. nam vel ad oram citerioris muri tentoria exerant, neq; ab vrbanis præsidiis id cognitum fuerat: tanta erat aggerum altitudo. Semptem bellica tormenta supra citeriorem murum trahunt, tantoque artificio occultant vt videri non possent. tabulatorum crudis pellibus tectorum beneficio ad vrbanos detrahendos ligonibus accedebant, quamuis & missilibus ignibus infestarentur ab obsessis & leuibus prælijs. Salaminenses aggeres & reparationes efficiebant è bubulinis pellibus vdis, intra quas & terram & cotoneam materiam vdam alligabant, cum mulieres etiam cohortes in singulis tribunus fecissent atque delectum ad vrbana auxilia, aquam scilicet ad extinguendos ignes à Turcis contortos, & ad saxa comportanda. Turcæ quoniam haberent in imperatoriis mandatis ne discederent omnino ab ea oppugnatione, nisi urbe potirentur, nouum genus pugnandi excogitant, & ante hanc ætatem inauditum. nam cum tilia lignum quoddam uocetur aptum concremari cum graui odore, magnam eius copiam ante portam comportant atque congerunt. ibi accenso igni cum fasciculis lignorum & picatis trabibus tanta vis flammarum consurgit, ut neq; vasis quidem uinariis aqua plenis supra deuolutis & effusis potuerit extingui: qui ignis cum per quatriduum perdurasset noua materia semper addita necesse fuit obsessis cum ob caloris magnitudinem, tum ob fætorem ac fumum inde recedere. Turcæ contra ad infimas radices laterum descendentes cuniculos excauant, quare plateam antemuralem repente propè reficiunt. Ibi collocato murali tormento a Turcis porta clausa est & intestius terra, saxis, aliaque consimili materia oppleta ad satis aptam altitudinem. Sollicitauerat eũ

Scedræ descriptio.

Vlatum oppugnatum.

sæpius

sæpius abiuratus quidam Astorem Balleonum ad deditionem, atque cum Astor non esse inde recedendum nisi per honorificas conditiones sibi profiteretur, si ita præfectus vrbis Bragadenus assensisset, promissum est vt cum quatuor bellicis tormentis, explicatis vexillis ad profectionem armati milites exirent cum omnibus suis impedimentis, quod obtinerent etiam ciues, atque in Cretam tutò omnes auveherentur. hæc omnia promissa fuerant per illum nuntium ad decipiendos ac retardandos animos defensorum. Sed postridie antequàm illucesceret Turcę vndique imparatos, vt putabant, per hanc artem defensores inuadunt. atque dum in acie tribus in locis consistunt subiecto igni totidem cuniculis murum & propugnaculum euertunt. tum commisso prælio atroci tanè multi vtrinque trucidantur. at Turcæ tamen ad extremum coguntur in castra recedere. hostis cum adeo videretur studiosus, tamque esset molestus vix vt ferri posset, iam ciues diuturnis assiduisque laboribus defatigati, cum laboraretur inopia rerum omnium necessariarum intra vrbem, diuturnæ obsidionis pretęsi, cuius nullum apparebat remedium, nisi aut mors voluntaria per inediam denique, aut miserrima per ferrum & vim hostium, rati se satis virorum bonorum officio fecisse cum tam fortiter pro Veneta gloria virtutem suam ostendissent, syngraphum offerunt Bragadeno, per quod suppliciter petunt vt vitę, honoris; facultatum, vxorum, filiorum, libertatis ipsorum ciuium habitâ ratione aliquas honestas conditiones deditionis mallet accipere, quàm omnia per nimiam cōstātiam vno tempore fortunę arbitrio committere. iam nullam esse spem subsidiorum. Defensores magna ex parte cecidisse. mœnia prostrata esse ac propè euersa. ad quæ Bragadenus respondit non esse ita timendum, quòd breui subsidia expectarentur. pręsentes multa humanitate verborum consolatur. omnem metum imminentium difficultatum pro vibus minuit. docet initam esse fęderationem. Classes ingentes vbique parari. Turcas etiam ipsos iam propè esse defessos. omnem gloriam in arduis difficilibusque rebus positam esse. Venetos patres tantę virtutis & constantiæ nunquam fore immemores. neque has difficultates cæteris maiores iure quam sibi ipsi videri, qui semper omnibus laboribus intersit per vigilantiam & industriam & sollicitudinem, cum eosdem labores, quos & cæteri sustineat. Se optimum semper fore testem cuiusque virtutis & fortitudinis. rogat denique vt æquo animo etiam per aliquot dies molestias belli patiantur, cum eius vrbis virtus talis hosti visa sit, vt semper honorificas conditiones, & à maximè cupientibus Turcis sint inuenturi. Se catascopium summa celeritate in Cretam missurum pollicetur, quod doceat Venetos quo in statu res sint eius vrbis. interea Turcę tres cuniculos cauare sentiuntur ad propugnaculum portæ, ac res vbique summa diligentia agebatur. è regione verberationis directi muri ad coronam muri citerioris intra fossas, mons è gleba erigitur tantæ altitudinis, quanta est mæniorum, qui è regione ferè turrim naualis prospectabat. excitatum est exterius propugnaculum, quod rudentibus exterius munitur. at verò cum ignis cuniculo subiectus esset, magna pars propugnaculi vrbani, turrisque ad nauale disiecta est & euersa cum clade vnius cohortis Salaminensium. Sola duo latera integra relicta sunt. ea re cognita Turcæ magna alacritate vrbem inuadunt, lateraque conantur occupare. at obsessi illuc singulari fortitudine accurrunt, pugnatur magna virtute sagittis, saxis, ignibus, sclopettis, & omni telorum genere cominus & eminus; Sed nocte adueniente Turcę cum magna iactura redeunt in castra. vbi per noctem conquieuissent, sub exortum solis vndique denuo vrbem inuadunt, quam tormentis etiam è triremibus infestant. Sed cum incredibilis appareret vis defensorum, qui viderentur magis omni spe abiecta salutis proruere ad vltionem, quàm pugnare ad defensionem, Turcę etiam hesterna pugna defessi, iam segniores fieri paulatim incipiunt. Neque Mustaphę vel tantillum proderat indignatio, qui modo hunc, modo illum trucidabat cunctantem, semperque recentes fessis submittebat. nam cum circiter sex horas frustra pugnam per summum calorem sustinuisset, denique iubet canere receptui. cum enim res redacta esset ad summam etiam pulueris tormentarij penuriam, prefectus vrbis cum ducibus & centurionibus re maturè considerata cum sermo deditionis vel post insidias renouaretur, statuunt si honestæ conditiones deditionis inueniantur, finem miserrimum belli non esse expectandum. indictę sunt igitur induciæ, atque Mustaphæ iussu obsides duo dati vtrinque dum res componerentur. exierunt obsides iussu præfectorum Hercules Martinengus & Matthæus Celsius Salaminensis. Inde ingressi sunt Turcæ qui vicario munere Agę & Mustaphę fungebantur. obsidibus vtrinque cum magnificentia armatorum honoris causa obuiam itum est. actum de conditionibus cum ingressis obsidibus, quarum summa fuit subscriptione Mustaphę confirmatarum; Vt ciuibus omnibus ac militibus & ducibus liberis exire & excedere liceret, quo vellent. Vt arma, impedimenta, quinque tormenta bellica liceret auferre, & tres equos auehere in Cretam. Vt Gręcis concederetur viuere pro suis ritibus sacrorum domi suę, atque sua bona possidere. Vt abire volentibus ex insula nauigia concederentur, quos triremum ala satis valida in tutum comitaretur. post subscriptionem onerarię naues & triremes in portum ingressę sunt, atque milites & impedimenta illis sunt imposita, quo tempore tanquam amici Turcę omnes & Christiani mistim impune versabantur. Sed quoniam Mustapha nondum vrbem ingressus erat, Bragadenus Nestorem Martinengum mittit ad Mustapham cum literis, quibus significabat se eodem die vesperi nonis Sextilibus claues oblaturum. Se relicturum Teupolum. Sed interim rogat vt curaret ne quid detrimenti Christiani caperent. respondit Mustapha licere Bragadeno quando vellet accedere, quòd eum ob eximiam virtutem perlibenter esset cogniturus, neque se vnquam tantam eorum militum virtutem silentio præteriturum, vbi mentio inciderit. Se curaturum ne quid iniuriarum Christianis inferatur. Sed quoniam nihil magis in-

Margin notes: M. Antonij Bragadeni oratio. — Salaminę deditæ conditiones.

gis intrepidum facit quam conscientia rerum integerrime gestarum; vt scelera contra & flagitia & immanitas ad omnia pericula perterritos faciunt, nemo fuit ex ijs qui erant in munitione Salaminæ, qui pro ratione bellica, iureque rei militaris aliquid calamitatum sibi imminere suspicaretur. Bragadenus hora circiter vigesima prima comitantibus Balcono, Aloysio Martinengo, alijsque multis proceribus & militibus ad tentorium Mustaphæ accedit, à quo primum perhumaniter sunt excepti. vbi consedisset, habereturque varijs de rebus colloquium Mustapha accusat Bragadenum quòd per tempus Induciarum captiuos quosdam trucidauisset. cum illud negauisset Bragadenus. cæsosque esse ante inducias diceret iure belli, vt multi Christiani fuerunt in castris trucidati, Iratus Mustapha consurgit, abitque è tentorio. Iubet hos inermes capi. Nemini enim cum armis ingredi tentorium permissum fuerat. nam profecto quamuis per crudelitatem & perfidiam sibi nomen fortis & atrocis hostis sedulo comparare studebat Mustapha. tamen quodam conscientiæ stimulo exagitabatur, neque poterat æquis oculis suam iniquitatem intueri. sic omnes vincti in aream ante tentorium adducti fuerunt, & in conspectu ipsius Mustaphæ trucidati. Bragadeno ter collum porrigere iusso tanquam caput esset abscindendum aures amputantur. hunc humi prostratum, nihilque dicentem alloquebatur Mustapha Deum Christianorum conuicians & inquiens, vbi est nunc Deus eorum? Hercules obses eunuchi beneficio occultatur, donec ira Mustaphæ deferbuisset. omnes Christiani, qui erant in castris trecenti ferè continuo vbique trucidantur. qui iam naues conscenderant cathenati sunt ad transtra direptis omnibus impedimentis. Mustapha vrbem ingressus iubet Teupolum suspendio necari. Nestor vbi aliquot dies latuisset, capitur nomine cuiusdam purpurati. At Bragadenus post multa opprobria & indecoras contumelias viuus excoriatur cum incredibili animi constantia, qui semper obiiciebat perfidiam purpurato, deumque testem tantæ improbitatis; & adiutorem in tantis doloribus aduocabat. sic vir omni memoria posterorum dignus per scelus execrandum Mustaphæ contra pactiones per simulatam accusationem naturæ inter acerbissima tormenta concessit. Eius pellis tanquam gloriosum spectaculum, ac memorabile trophæum omnibus populis Syriæ, maritimisque gentibus ostentata est, & quasi vniuersa vis belli; omnisque victoria in vna animula infelicis Bragadeni constitisset. Sed omnis crudelitas Deo maxime inuita iustissimam vltionem denique expectat. Neque enim vir quispiam præclarus esse potest, nedum bonus imperator, qui cum cognitione re militaris ferinam quandam immanitatem commiscuerit, quoniam non carnifices aut tigres mittuntur ad laniandos inermes & subiugatos. sed ad subiugandos obstinatos & resistentes hostes. Nam ita fit vt ciuitates potius ad extremum pugnent obsessæ timentes perfidiam hostis & crudelitatem vsitatam in cæteros immanis, quam vt se dedant: quare in ijs præliis exercitus non nunquam amittuntur, aut ita affliguntur, vt à negotio frustra suscepto recedere cogantur. Non apparuit tantum laudis itaque Mustapha meruisse per diligentiam expugnationis, cuius multos habuit comites, quantum vituperationis per perfidiam & feritatem dignam supplicio, cuius Ipse solus sibi fuit consultor. Contorta sunt intra septuaginta & quinque dies plura centum & sexaginta globorum millibus in vrbem, quæ deuastata ac prope euersa se dedidit. At vbi Iacobus Ragazzonus Venetias redijsset Byzantio, vt diximus, omnes fratres concordi animo Senatui per illam opportunitatem obtulerunt ingentem onerariam ad bellum cum centum armatis proprijs sumptibus, & vel seipsos vna militaturos. patres, quòd horum fidem, & Iacobi diligentiam singularem in Byzantino negotio nuper cognouissent, rati id quod erat, ad omnia magna reipublicæ negotia hos esse maxime accommodatos, ineunte iam bello, eligunt alium horum fratrum Placitum Ragazzonum virum multa prudentia, fide, peritia, dexteritate negotiandi ad frumentarium negotium classis, quem iubent in Siciliam ad frumentationem tanquam reipublicæ negotiatorem conuolare. iussus est commeatum in classem comparare, atque in omnia loca Venetorum orientis procurare, quoniam cum ager Dalmatiæ & Illyrij ab equitatu, insularum munitiones à classe hostili vexarentur, populationibusque vastarentur, nullibi poterat ager suis dominis victum subministrare. Placitus cum in eo negotio ad triennium versatus esset magna cum reipublicæ vtilitate, singulari industria ad quinquaginta & vnam onerarias ingentes misit onustas omnis generis commeatus ad classem; quod negotium facilius fecit Austriaci in illum beneuolentia & Ducis Thurij proregis Siciliæ, cuius bonitatem ingenij, & insignes animi virtutes plurimum dilexerunt; cum non minus In equestribus certaminibus, quàm in dexteritate negotiandi visus esset præstare. Mustapha viginti millia peditum & duo equitum in insula reliquit, Salaminæque seruandæ ac reficiendæ præfecto Erca Fanburano Rhodi præfecto, ipse contendit Byzantium. Non defuerunt qui dixerint, illam perfidiam Mustaphæ accidisse per indignationem, quia plura sexaginta millibus pugnatorum trucidata sint in insula, ac totidem ferè varijs morbis absumpta; inter quos fuerunt multi non paruę autoritatis. Christiani cæsi fuerunt ad triginta duces Itali, ac multi capti. At vero Senatus Venetus, quia cognouisset fratrum Raggazzonorum diligentiam, & fortitudinem in omnibus sibi delatis munijs exequendis, cum pro charitate erga ipsum Senatum, & pietatem erga patriam nullos non modo labores, sed neque grauissima quidem pericula deuitassent, vt eos aliqua eximia dignitate pro honestate familię insigniret, gratiq; animi aliquod indiciū ad posteros trāsmitteret, creauit ipsos fratres Ragazzonos cū omnibus suis posteris dominos & castelli & ditionis Diui Oderici; illud est oppidi nomē, & antiquissimum ac nobilissimum feudum patrię fori Iuliensis.

Mustaphæ perfidia.

Bragadeni mors crudelis.

Crudelitas detestanda.

at in

at in Creta dum præſidia parātur, neſciturq́; Salaminæ deditio, litteræ mittuntur & ſenatuſc. à Venerio vt Quirinus & Canalis cum omnibus triremibus Meſſanā quam citiſſimè properarent, quò vires fœderatorũ omnes coniungerentur. Turcica claſſis ad ſinũ Rizonium nauigans Butuā reuerſa oēs ciues Butuēſes captos in ſeruitutē abducit. Partaus ad occultandā cohoneſtandamq́; perfidiā ſimular Turcas fuiſſe clā trucidatos cōtra ius amicitiæ & fidē, in quā perhumaniter fuerāt excepti. ſic vrbs direpta eſt. & incēſa. claſſis deinde per breuē, ſed violentā tempeſtatē amiſſis tribus roſtratis nauibus ad Caſtrũ nouum accedit. hinc mittit Aſcriuiũ qui blāde primũ, deinde per minas ſollicitarēt ad deditionē. reſponſum eſt malle pręſidia pugnando honorificè mori, q̃ turpē deditionē facere, cũ honor vita ſit omni precioſior. illo reſpōſo Docleęnſes ad trāſtra ſunt cathenati cōtra datā fidē, pręter paucos primarios, qui ſunt trāſmiſſi Epidauriũ. poſtmodo Aſcriuiũ terra mariq́; obſidetur, tētaturq́; ad expugnationē.

Butua direpta ob perfidia Partai.

Eſt autē Aſcriuiũ oppidũ in ſinu Rizonico populoſum & frequens, agrũ habēs amplũ & multos in eo colonos.

Aſcriuij deſcriptio.

Turcę aduerſus oppidũ duas munitiones excitāt, è quibus nouē muralibus tormētis & oppidũ & arcē cōcutiunt. oppidani & milites ęgrè ferētes Turcarũ obſidionē ex oppido erũpunt, caſtra inuadũt. multos trucidāt. reliqui eādem fortunā ſe ſubituros veriti abſtractis tormētis ad claſſem ſe recipiũt, quę mox Apolloniā applicuit, quo venit Caracoſa & Luzalis cũ multa pręda & captiuis. miſſę ſunt inde duæ triremes exploratũ Siciliā verſus quid ageret claſſis fęderatorũ. Veneti qm̃ Caracoſa & Luzalis omnia popularētur ſuccēderentq́; repentinis incurſionibus vel intra ſinum Adriaticum, iubēt ad portum Venetũ inſigni munitione firmatum multa bellica tormenta attrahi, atq́; in Litore vocato loco, qui parum diſtat ab vrbe, aliam excitant munitionem, vbi multi ſunt horti ad olera vænalia Venetiarum culti, vbi omnis impetus maris retunditur, ne Venetias vſq́; procurrat. iuſſæ ſunt copiæ, delectus nimirum illuc accedere, ac multi eſſe vigiles per noctem. excitatæ ſunt & alibi non procul quædam munitiones è gleba. iubentur cataphracti equites non procul ab vrbe ſtationem habere in propinquioribus pagis, & in ora extrema continētis quare tantus terror nonnullis eſt iniectus vt quidam de fuga, & de relinquenda vrbe cęperint cogitare.

Litus munitũ à Venetis.

Hunc timorem Venetorum augebat rumor quidam non tenuis, quod Turcica claſſis vniuerſa litora Dalmatiæ prædationibus & incendijs popularetur. At Ioannes Auſtriacus iam profectis Germanis per hoc tempus, cum videret plurimam anni partem aptam rebus agendis iam effluxiſſe, agebatur enim dies quintus ante calend. Sextilis, cum optaret etiam reſpondere omnium mortalium expectationi, quæ de maxima claſſe in animis concepta fuerat propter inſignes vires fœderatorum, imperat multa diligentia Marchioni Sanctæ Crucis connolare Neapolim cum ſuis triremibus, inſtareque vt copiæ & apparatus eſſent in promptu, vt inde poſſent auehi. ipſe ita inſtat rebus, quæ Genuæ erant expediendæ, vt iis intra quinque dies abſolutis cal. Sextilis Germanas copias ex itinere ad Segeſtam Tiguliorum in claſſem exceperit cum comite Vinciguerra Archuenſi. relictus eſt Io. Andreas Auria cum ſuis triremibus, vt & ſuis, & mercenarijs onerariis Philippi Regis Alberici Lodronii copias imponeret, & Italos Sigiſmundi Gonzagæ, qui cęperant ex Inſubribus ad mare deſcendere. Auſtriacus Neapolim profectus, omnibus ſumma diligentia procuratis, iuſſo Aluaro Bacione Marchione Sanctæ Crucis cōuehere in ſuis triremibus & aliis mercenariis nauibus onerariis copias Italas Pauli Sfortiæ & Comitis Sarni, Meſſanam verſus nauigat. conuenerat iam Meſſanam M. Antonius Columna cum duodecim pontificiis triremibus, & Sebaſtianus Venerius Dux ſummus Venetæ claſſis cũ ſexaginta & nouem triremibus Venetis. Miſſus eſt Io. Cardona cum ſuis triremibus Panormũ vt inde conueheret ad claſſem omnes bellicos apparatus & cōmeatus iam paratos. Iuſſus eſt & Ghildrandada cum duabus triremibus Corcyrā vſq́; proficiſci ad explorādum iter Turcicæ claſſis. cum nulla induſtria interim Meſſanæ prætermitteretur rebus omnibus ad bellum neceſſariis comparandis. Io. Auſtriacus vbi Meſſanam aduēraſſet, fuiſſetq́; a Meſſenis ciuibus cum magna pōpa acceptus poſtridie Venetis inſtantibus conuocantur, conueniuntq́; ad comitia ſummi imperatores claſſium, & inſigniores duces, vt conſultaretur de rebus bellicis, & de ſumma eius expeditionis. expectabātur triremes è Creta, quibus nondum profectis animi pręſentiũ erant dubitationis pleni. Aſcanius Cornienſis interea, vt qui rogatus fuiſſet ſententiā, obtulit chirographum, in quo continebatur quod propter magnitudinē virium Turcarũ, quæ multo eſſent ſuperiores tum numero & militum copia, tum etiā rebus omnibus neceſſariis inſtructiores, videbatur pugna detrectanda antequā Brunduſium accederetur, expectarenturq́; triremes Cretenſes, quæ niſi breui aduētaſſent, omnino accederetur Brunduſium, vt Dalmatia, quæ terra mariq́; vexabatur ſic à Turcis per metum Chriſtianæ claſſis ſubleuaretur. nam ita poſſe multa commoda naſci, quæ tempus offerret.

Aſcanij Cornienſis ſententia de pugna vitanda.

eius ſententia fuit ab omnibus comprobata, quare ſtatuitur cæteras vires eſſe expectandas. Nec multo poſt acceſſit ad claſſem Io. Andreas Auria cum duodecim ſuis triremibus & vndecim onerariis duce Comite Sarni, cum copiis iuſſis. hinc ſecutę ſunt triginta triremes Neapolitanę è veſtigio duce Aluaro Bacione. hinc duodecim Panormitanæ, nec multo poſt M. Quirinus & Antonius Canalis ſimul acceſſerunt ad claſſem cum quadraginta triremibus rebus omnibus egregie inſtructis. confluxerant ad nomen & celebritatem eius expeditionis multi viri Illuſtres, atque inter cæteros Alexander Farneſius filius Ducis Octauii Parmæ & Placentiæ. Franciſcus Maria Ducis Vrbinatis filius. Paulus Iordanus Vrſinus Dux Bacianenſis. Cæſar Caraſa Neapolitanus. Pontifex vexillum mittit Cęrulei coloris ad Auſtriacum per ſolennes cæremonias Romæ conſecratum. vbi conueniſſent duodecim triremes Pontificiæ, octoginta & vna Hiſpanæ, onerariæ viginti & duæ, Venetæ triremes centum & nouem, quinqueremes ſex, onerariæ duæ, Melitenſes triremes quatuor, Auſtriacus conuocat in palatium cōmendatorem Caſtellæ, Io. Andream Auriā, Aſcanium Cornienſem, Comitem Sāctifloriũ, Gabrielem Serbellonũ, Franciſcum Ybarram, Petrum Velaſcũ, quibus oſtendit claſſem fęde-

Sſ ratorum

quod accidit Carolo Quinto aduersus Lantgranium. aut cum vires hostium tantæ sunt, tamque impares, vt bellica ratio deterreat minores à pugna. Nunc inquiunt nihil horum contingere, quoniam quamuis magna foret Christianis iactura, si classis amittatur, tamen non esset futura tanta, neque principes fœderati tam sunt afflicti, vt eam iacturam non possent resarcire, cum præsertim vel per victoriam tam debilis futura sit hostium classis, vt inutilis propè sit futura. nam futurum vt vel per eam cladem fœderati ad defensionem saltem iacturam resarciant. At si fortuna belli arrisisset, fieri posse aiebant vt ad famam victoriæ Græci populi imperium Christianorum vltro exposcerent, & multa tempus ac felicitas incoepta aperiret, per quæ hostis non mediocriter turbaretur. neque enim vllam rationem apparere salua classe hostili, qua vexari hostis magnopere possit, qui neque diuturnitate sumptuum, neque per discordiam sponte potest debilitari aut imminui, cum illud potius futurum sit, si res protrahatur diutius, Christianorum detrimentum. atque cum adeo validæ vires in vnum conuenerint, vt hostium classis non appareat magnopere formidanda, sibi videri non esse deuitandam pugnam. Quòd si tyrones sunt plerique præsentes milites, paucique sclopettis vtuntur, tamen additum est neque hostes valde esse peritos propter luem superioris anni, cum tot millia armatorum sint etiam in Cypro. Quod ad nauigiorum rationem, non facilè posse cognosci inter ipsas classes magnam aut formidabilem esse differentiam, cum quinqueremes possint haberi fortasse loco multorum minorum nauigiorum. Summam esse sententiæ, quando fortuna semper aliquam partem in rebus bellicis sibi vendicat, vt aliquid eius arbitrio tribuatur & concedatur. adeundam esse Corcyram vel Brundusium, vbi cognosci possit quo in statu sint res Turcarum, tunc enim sapientius de tota re posse decerni. atqui nisi inopia annonæ eius loci aut alia ignota ratio repugnet, Corcyram aptiorem videri, cum sit propinquior classi in orientem tendenti. His ita habitis inquit Austriacus, quòd cum tam instructa, tamque ampla classis in vnum conuenisset, æquissimum videbatur vt eam rempublicam iuuaret in tanta rerum difficultate, quamobrem se decreuisse, si aliis imperatoribus ita videretur, nauigare in orientem ad illa negotia quæ salubria quæ vtilia vniuersis populis præsentibus quæ honorifica viderentur. Quòd si accidisset vt hostis fieret obuius, fruerentur occasione offerendi belli, & potiundæ victoriæ, quæ à diuina bonitate esset speranda. cum pugnaretur pro religione etiam, sicuti pro vita & libertate singulorum. Illud æquum esse omnibus significari, vt omnes res necessarias opportunè procurarent, scirentque sibi esse discedendum, cum prima maris opportunitas, ventorumque se obtulisset. Illa sententia fuit ab omnibus imperatoribus comprobata, & à reliquis proceribus magna cum alacritate & significatione lætitiæ. Austriacus deinde vt omnia egregiè essent instructa obtulit Veneto imperatori copiarum commeatum apparatuum bellicorumq; quantum vellet in vsum classis, atque hortatus est vt tantum sumeret vt superesset potius, quàm vt deesset, cum nuntiatum esset quædam in illa classe deesse. admisit Venetus aliquantulum commeatus & apparatuum, & quatuor millia peditum Italorum & Hispanorum, quibus rebus classis refecta est, reliquæ copiæ sunt in regiam classem & Genuensem & Allobrogem distributæ, quæ fuit egregiè instructa. relicta sunt sex millia Germanorum & pauci Itali in onerarijs cum apparatibus & commeatu, quantum non caperent ipsæ triremes. tanta verò in omnibus rebus vsus est diligentia Austriacus, vt prima discessus opportunitas ne prætermitteretur, cum nauigationis ratio, & classis ordo, ita fuisset instituta. primum classis vniuersa in quatuor partes distribuitur, atque prima data est Ioanni Andreæ Auriæ, cum quinquaginta & quatuor triremibus, cui fuit iniunctum vt semper alios antecederet, atque ad sex millia passuum in altum tenderet, qui si pugnandum esset præesset sinistro cornu. secundam partem sibi reseruauit, quæ constabat è sexaginta triremibus, quæ procedebat ad duo millia passuum continentem versus. Tertia data est Augustino Barbadico Prouisori summo Venetæ classis cum quinquaginta & quatuor triremibus, cui iniunctum est vt nauigaret secundum continentem, atque in acie dextrum cornu duceret. vltimam aciem concessit Marchioni Sanctæ Crucis triginta triremium, cui imperatum vt terga clauderet nauigationis, subsidiarii vice fungeretur per occasionem pugnæ. Sic igitur sinistrum cornu Auria, dextrum Barbadicus ductabat, in medio procedebant tres classium imperatores, cum inter aciem mediam & cornua satis aptum spatium intercederet. distributæ sunt & decem subsidiariæ per opportunitatem pugnæ præter Baciant subsidia, ita vt quatuor puppi prætoriæ assisterent è cornibus, & duę Regię, vt ea loca magis essent munita, atque opem ferrent vbicunque possent. Iussæ sunt præterea quędam triremes duce Ioanne Cardona, qui erat in acie Auriana, atque claudebat cornu sinistrum Austriacum versus, vt pręcederet decem aut duodecim millia passuum ad explorandum hostis aduentum, quo viso statim recurreret, atque re patefacta sese ad assignatum locum in cornu reciperet. Deinde iussæ sunt duę quinqueremes dextrę, duę sinistrę, duę medię aciei pręcedere tanquam aggeres aut potius propugnacula circiter sex stadios distantes. Sed quoniam non ita remis ob grauitatem impellerentur, neque remigii beneficio essent agiles vt triremes, iussæ sunt attrahi remulco, si ventus deficeret. Austriacus igitur media procedębat in acie, à dextra Columna, à sinistra Venerii triremis. erant cum Columna in triremi quæ incedebat à dextra Farnesius princeps in pretoria Genuési. à lęua Venerii in pretoria Sabaudiensi princeps Vrbinas. pręcedebat rostrũ singularũ & pars nauigii pro dignitate, ne inferior nobiliori pręcederet. claudebat tergum prętoria Hispana & alię subsidiarię pro instituto. cornua quoq; suis ducibus virinq; erant communita: nam in altera parte sinistri erat Auria, in altera Cardona. In altera parte dextri Barbadicus, in altera Quirinus. Collocatæ sunt mistim in quibusque aciebus nulla differentia Pontificiæ, Hispanæ, Venetæ triremes, quamuis prætoria quæque diuersa, & in diuersis locis alia gestaret vexilla, cum

Classis fœderatæ instructę ordo.

ſingulæ prætotiarum inſignia ſequerentur. erat datum ſignum prælii vexillum rubrum ſi adiungeretur Regio vexillo, quo viſo imperatur omnibus vt vna frons fieret ex acie media & vtriſque cornibus, omnesque procurarent vt ad mille paſsus quinqueremes præcederent, tam longinquæ vt vniuerſam frontem claſsis protegerent, quo per ſua bellica tormenta hoſtilem claſſem irruentem profligarēt & conquaſsarēt. decretum eſt vt hic ordo claſsis ſeruaretur, vt magis idoneus, quamuis multi alii per varias ſententias fuiſsent in medium adducti. Sed quoniam nullus ordo ſatis validus eſſe poteſt, cui non religio & Dei reuerentia moderetur, quæ maxime prodeſt etiam in bellicis rebus, imperatum eſt cohortium præfectis vt curarent vt milites ad diuini numinis reuerentiam ac religionem viuerent, perſuadereque niterentur iis, quibus præeſsent, bellum ſuſceptum aduerſus Turcas pium & iuſtum eſse & Deo acceptum; cum ſemper ſit plurimi ſi ſciat ut cuique ſe pugnare pro iuſtitia & defenſione pietatis. iuſsi ſunt etiam accendere ad fortitudinem ſpe prædæ opulentæ & gloriæ. ſtatuitur vt curaretur ne quid ſpatii hoſti relinqueretur aut aditus inter triremes, cuius rei gratia periti homines iuſsi ſunt aciem recognoſcere in cataſcopiis, qui vtrunque latus ad pugnam inſtruerent. imperatur vt quæ ita inſtructæ fuiſsent triremes paulatim in hoſtem incederent, caueretur que per trierarchorum diligentiam ne viciſſim impingerent, neque latius procederent quinqueremes, quám ſtatutum eſt, ne nulli cæteris eſſent adiumento. Et quoniam accidit aliquando vt tormenta parum opportunè diſploſa parum detrimenti hoſtibus importēt, Imperatum eſt ne quis iniuſſus ea, & niſi ſigno accepto diſploderet. vt onerariæ ſi apto vento vti poſſent, offeraturque pugnādi poteſtas hoſtem inuaderent ex ea parte vbi magis nocerent. ſin á vento eſſent deſtitutæ, nullamque facultatem nanciſcerentur pugnæ, inſtructæ claſſem ſequerentur, mandatumque expectarent. Liburni vero & biremes ad puppes triremium nauigarent, quæ inſtructæ cum duobus maioribus tormentis ac decem minoribus initio pugnæ minora nauigia inuaderent. datum eſt ſingulis triremibus vexillorum prætoriorum ac nationum differentiam cognoſcere, cum media acies cæruleam dextrum cornu viride, ſiniſtrum flauum, extremum agmen ſubſidiarium album geſtaret. Imperatur vt legitimè viueretur in ſingulis triremibus pro omnium Chriſtianorum conſeruatione, neque ſolùm precibus, ſed etiam recta vitæ ratione & moderatione, vt Deus placaretur. fruſtra enim oratur Deus cum ex altera parte vanæ ac ſimulatæ preces funduntur, atque ex altera nullum flagitiorum genus deuitatur. Idcirco iubebat ſapienter Plato tum maximè Deum per ſacrificia & integritatem coli, cum agebatur feliciter, vt his facilis & propitius per infortunia haberetur. at Venetijs quia verebantur patres ne copia annonæ & vrbanæ multitudini & claſſi non ſufficeret ſumma diligentia procurant rem frumentariam. miſſus eſt Placitus Ragazzonus cum publica pecunia in Siciliam ad frumentum coemendum, quoniam illa inſula ſemper fuit fertiliſſima, & idcirco Cereri ab antiquis conſecrata. Cæterum claſſis è Meſſanæ, Mamertinorumque portu ſoluens, vt diximus, præmiſſis pridie onerarijs duce Ioanne Aualo, quæ conſtabat è ducentis & nouem triremibus, ſex quinqueremibus, viginti & quatuor onerariis, quadraginta hemioliis ſeu dicrotis liburnis Lacinium promontorium verſus nauigat, vbi pridie nonas Septembris diſceſſiſſet. Selimus auditis tantis Chriſtianorum claſſicis apparatibus cępit paulatim ad timorem rerum futurarum reſpicere, putareque bellicam felicitatem non minus in diuina prouidentia, quam in armis pugnātium eſſe repoſitam, cum difficultates, & infortunia faciant ſapientiores. inſtituit itaque ad implorandam opem diuinam. & ad conſeruandam, augendamque pręſentem felicitatem, vt ſupplicationes omnibus ordinibus ſuorum ſacerdotum indicerentur, qui precarentur pro claſſis victoria. Quæ dum fierent Byzantii, nuntius Selimo felix & optatiſſimus expugnatæ Salaminæ affertur, vniuerſiq; regni Cypri prorſus ſubiugati. Dici non poteſt quāta apparuit in vultibus & animis Turcarum lætitia, quam certè eximiam fuiſſe per multitudinem diſploſorum tormentorum & crebros ignes nocturnos in turribus & viis omnibus accenſos ſignificarunt. Factę ſunt vbique mutuæ gratulationes. parata conuiuia. dati complexus. omnia denique immenſam lætitiam referebant. iſtud ipſum fit in omnibus regnis Ottomanicis, & in Pannonia præſertim ad fines Chriſtianorum. Curtenſis purpuratus illud primus Cæſari per nuntium ſignificauit. inde nuntiatur Venetias, quod prius credi non potuit, cum putaretur ſtratagema & figmentum Turcarum, donec Venetus orator per occultiores notas illud clam ſenatui ſignificauit. eodem die, quo claſſis ſoluit, quod fuit pridie nonas Septembris, peruenit ad Zephyrium promontorium, quem in locum nonnulli aquatum & lignatum exierunt. Deinde abnauigarunt iuxta Salentinum Laciniumque promontoria. Inde ad valleculam Crotonis, vbi cum fuiſſent copiæ nonnullos dies ob reflantes ventos, onerariæ diuerſum iter facere coactæ ſunt, vt Corcyram peterent. nuntiatur in claſſem Turcas multos dies Corcyram inſulam ferro atque igni hoſtiliter deuaſtaſſe, atque inde nauigaſſe orientem verſus. miſsi ſunt itaq; qui hoſtis iter explorarent. vbi vero ſtationem haberet claſsis ad Lacinium, ne ocioſa multos dies ibi eſſe cogeretur, proponitur in conſultatione à Venetis eundum eſſe tranſuerſe Cephaleniam verſus, qua ratione iter hoſti intercideretur, ſi Corcyra diſceſsiſſet, ſeque reciperet in hyberna, vt putabatur facturus. at reſponſum eſt ab Hiſpanis illud non videri commodum, quia venti nimis eſſent violenti, qui multam difficultatem nauigationi eſſent allatur, quibus accederet, quòd in numeroſa claſſe, vt ſolet accidere, multæ triremes eſſent parum agiles, atque his ventis fieri non poſſe vt reliquis reſponderent omnes, omnesque vno tempore ad Cephaleniam accederent. fieri etiam poſſe vt hoſtis ignotus ac paratus omnes ad pugnam inopinatos expectaret, qui poſſet tanto acrius nocere, quanto res magis confuſæ eſſent & ſolutæ. videri igitur iter rectū Corcyrā verſus eſſe tutius & cōmodius, vbi per vltimos nuntios hoſtis eſſe cognoſcebatur, qui niſi inuentus eſſet in ea inſula, iter in dies cognoſci poſſet, aciesq; cōiunctæ & ad pugnā paratę in omnem opportunitatē progredi poſſent. Illud conſilium cū à pontificio

impera-

Religio imperata í claſſe.

Inſignia acierū varia.

Turcæ ſuis ſacerdotib⁹ indicūt ſupplicationes.

Conſultatio alia.

imperatore probatum eſſet & a maiori numero comitiorum, captum eſt illud iter. at quoniam Tarenti quædam copiæ reſtabant regiæ claſſi imponendæ, iuſſus eſt Bacianus eas conuehere. cõceſſum eſt & Veneto imperatori vt mitteret ad conuehendas quaſdam cohortes per ſenatuſconſ. collectas in regno Neapolitano, & ad litus Anxæ conuenerant. captum eſt igitur iter ad portum Meneſthei, ibiq; expectatæ triremes, & præmiſſus Ghildrandada denuo ad iter hoſtis explorandum. vbi ad Meneſtheum acceditur è miſſo catalcopio cognoſcitur hoſtilem claſſem Corcyra diſceſſiſſe, quare non ſunt expectatæ relictæ triremes, ſed cum præſentibus acceditur ad Corcyram miſsis qui Baciano & Canali ſignificarent vt claſſem ad inſulam Corcyram ſequerẽtur vbi primum copiæ conſcendiſſent. idem imperatũ eſt nauibus prius Tarentum accedere iuſsis: atq; nõ multo poſt & hæ copiæ conuenerũt. nec multo poſt nuntiatur claſsis hoſtilis in ſinũ Naupactium ſe recepiſſe, atq; vt Zacynthij ferebant, exierant è ſinu varijs temporibus plura ſexaginta nauigia, quæ orientem verſus nauigauerãt. peruentum eſt ad locum Corcyræ inſulæ Caſopum vocatum; vnde etiam miſsa ſunt nauigia exploratum vbi eſset hoſtis, & quid moliretur. iis acceptis nuntiis indicta ſunt militaria comitia, in quibus omnium vna fuit ſententia vt pugnaretur, ſi oblata eſset occaſio pugnæ; ſed de ratione eius occaſionis procurandæ, variæ fuerunt ſententiæ. alii enim dicebant eſse intra ſinum Adriaticum recedendum, ibique aliam expeditionem ſuſcipiendam, quam ſi hoſtis vellet impedire, poſset oppugnari.

Conſultatio militaris fœderatorum.

Alii pugnam in faucibus ſinus Naupactii offerendam eſse arbitrabantur, qua ratione maior eſtimatio compararetur, quam alia quauis via: quoniam vel ſi hoſtis non exiret, tamen id eſset maioris dignitatis futurum, quam quæuis alia expeditio. Alij cenſebãt, cum claſsis hoſtilis tam diu in inſula Corcyra fuiſset, quæ apud omnes opinionem excitaſset, quod fœderatos expectaret ad pugnam, non ita fore honorificum prælium, quoniam tot nauigiis eſset diminuta quot ferebantur; quare nullam exiſtimationem comparari poſse aiebant, cum res dilata eſset ob metum donec vires minuerentur, neq; auſi eſsent integras inuadere Corcyrę diu expectãtes hoſtium vires. eſse præterea non leuiter perpendendum, quid mutationũ anni ratio ſecum afferret, quia offerenda pugnã in faucibus ſinus Naupactii, cum diſtarent à portu Petalæ inſulæ propinquiore ad quadraginta millia paſsuum per oẽm temporis mutationẽ parum aptã in maximo periculo ſalutis poſita erat claſsis, ſi oporteret reuerti. expectatio autem apti temporis apud ignaros huiuſce conſilij, & apud vel ipſum hoſtem, non parua erat dignitatis exiſtimationisq; diminutio, vt erat intra ſinũ Adriaticum ſe recipere, vel alio, quamuis conſilio ſuſcipiendę alicuius expeditionis, vel cũ hoſte pugnandi ſi fieri poſſet. his videbatur præſtare vt vlterius procederetur, trãſgrederenturq; Turcicã claſsem, tentareturq; Pylos aut Corone aut Methone aut alia vrbs magni põderis, quia ſi hoſtis abſtitiſset, palam fatebatur ſe a fœderatis non formidari, qũ illo a tergo relicto, atq; in eius conſpectu ſuæ munitiones expugnarentur, vt alliceretur ad pręliũ. neq; id dici poterãt oblatam eſse facultatem pugnæ, vbi vires fuiſſent diminutæ. non fuit decretum in ijs comitijs, quę harum trium ſententiarum eſſet magis eligenda, priuſquam ad Cephaleniam peruenirertur. propoſitum eſt capitis ſupplicium ſiquis exiret è nauigiis. Impoſita ſunt maiora tormenta, & claſſis omnibus rebus neceſſarijs inſtructa. nec multo poſt Hiſpanæ triremes ad Benizzas, qui locus eſt inſulę Corcyrę, perueniunt, Venerius dum curat frumẽtum ad ſubſidium Salaminæ quinqueremibus imponi. Venerio poſtridie ad Leſchinium extremã partem inſulæ ad orientem aduentante vniuerſa claſſis appellit. hinc ad Gomenicias vocatas in portum perueniunt, vbi Auſtro detenti ſunt, atque Auſtriacus ſtatuit claſſicas copias cenſere, vt quæ vires adeſſent cognoſceretur. acceſſit per idem tempus prætoria Ghildrandadæ, & triremes Contareni ac Maripetrie Zacyntho & Cephalenia, qui nuntiarunt Turcicam claſſem in ſinum Corinthiacum eſſe ingreſſam, miſiſſeque Coronen quædam nauigia cum ægrotantibus, vt supplemẽtum pro illis in claſſem conueherent. at ſummi imperatores fœderatorum ſigillatim cum ſuis ducibus de rebus gerendis ſeorſum conſultãt, vt cum veniendum erit ad vniuerſa comitia facilius ſcirent de ſumma rerum diſſerere, ac decernere, donec omnes triremes relictæ in innere conuenirent ad claſſem. allatæ ſunt literæ Venetis proceribus à ſenatu per illud tempus, atque aliæ rurſus eadem hora, quare reditur ad concilium. Illud mirum fuit ſane quod rumor diſsipatus eſt in claſſe de expugnatione Salaminæ, neque tamen a quopiam fuit allatus, cum omnia itinera clauſa tenerentur. habita ſunt colloquia paulopoſt occulta inter ſummos duces, quæ cum nemini fuiſſent cognita, nata eſt in animis multorum ſuſpicio ne Auſtriacus eſſet abiturus.

Rumor incerto autore diſſipatus.

Sed vt claſsis pro inſtituto ordine nauigaret præfecti ſunt vbique in viginti triremes duces, qui iſtud ipſum curarent, atque ita Ericuſam inſulam ſunt prætervecti. Ibi explicatis velis ad ſinum Ambracium peruenitur omnibus cum velis ad medium malum demiſſis antennis nauigantibus. Ita ſeruato ordine ventum eſt ad Cephaleniam. eo certus nuntius allatus eſt Pauli Contareni Zacynthi præfecti, quo ſignificabatur claſſem hoſtilem eſſe in ſinu Corinthiaco afflictã m, cum Luzalis etiam quadraginta nauigiis Methonen adliſset. allatæ ſunt & literæ à Marino Caballio præſide Cretæ, quibus nuntiabatur captam fuiſſe Salaminam. quibus nuntiis habita denuo ſunt militaria comitia. & quoniam nata fuerat diſsenſio quædam propter temeritatem impudentium militum ſuſpendio necatorum, qui nulla habita Venerci ſummi imperatoris reuerentia in eius conſpectu in prætoria triremi quoſdam Venetos trucidarant, vel cõtra Venerij mandatum vt arma deponerent: iam Auſtriacus parum honorificè de Venerio loquebatur ac ſentiebat, quo animo erat etiam Columna. Illorum iudicationem & caſtigationem cenſebat Auſtriacus ad ſe pertinere, cuius ſtipendia merebantur, quod fortè æquum apparebat niſi tanti ducis præſentis mãdatum neglexiſsent, qui ſalua dignitate ſua conniuere aut cęcutire omnino non potuit, aut rẽ differre ad cæterorum exemplũ. illa de cauſa miſsus eſt ad Columnã Auguſtinus Barbadicus vir conſilio, eloquentia, autoritate inſignis pro cõmuni Venetorũ conſilio, cuius per mirã dex

Diſſenſio Auſtriaci & Columnæ cum Venerio.

teritatem Columna reconciliatus est, ita tamen nihil vt negotii sibi esset in posterum cum Venerio, atque ne priuata dissensio vniuersam vtilitatem, rationemque publicam belli subuerteret, decernitur cum Barbadico communicare quæcunque caderent in consultationem. Veneti acceptis his infelicibus nuntiis seorsum per maiorem partem noctis inter se consultant de rebus transigendis, decernuntque arces Naupacti munitissimas Rhium & Anthirium videri inuadendas, vt diximus, quibus subiugatis hostilem classem in eo sinu oportere adoriri: Deinde re denuo in vniuersis comitiis proposita negotium nimis apparet difficile & inutile: obtinetur tamen vt ad Petelam vocatam insulam accederetur, atq; inde, si negotium videretur posse confici, classis accederet ad expugnationem, vt per eam opportunitatem hosti fieret facultas de summa belli si vellet totis viribus dimicandi. sin autem pugnam detrectaret, negotiumque videretur frustra tentari, recederetur, impositisque validis præsidiis in insulis Zacyntho & Cephalenia & Creta in hyberna concederetur. nam agebatur mensis October, alloquin mari & classibus non satis tutum aut placidum anni tempus. Inde per magnam difficultatem, ægreq; reflantibus ventis ventum est ad Oxias & Echidnades insulas, quas Curzolares vulgus nauigantium appellat, atq; inde præmissus est Ioannes Cardona cum suis octo triremibus præcedere iussis ad portum Petelæ explorandum. cum classis pedetentim progrederetur ad flumen extra insulas quod in mare prorumpit, ad aquandum. præcedebant triremes dextri cornu, quæ prætoriam Auriæ sequebantur, quæ vbi primum ex insulis euasit, cum sol ad vnius horæ spatiũ esset elatus, prospicit Turcicam classem è sinu Naupactio velificantem, nauigantemque insulas versus. Ioannes Andreas Auria continuò equitem Andream Auriam significatum mittit Austriaco se locum assignatum pugnæ seruaturum, reuocare in memoriã ne magnopere instaret triremibus vt in acie instruerentur, cum tempus concederetur commodum, atq; nimia festinatio posset aliquam perturbationem rerum afferre: cum nulla in re magis spes victoriæ sibi videretur collocanda, quam in recto ordine ipsarum rerum. sed paulo antequam Andreas Auria accederet prospecta fuerat classis à regia triremi, quare & hoc nuntio accepto & visa hostili classe Austriacus descendit in catascopium, instatque triremibus vt ad sibi destinatum locum se reciperent in aciem. iussi sunt hoc ipsum facere commendator Castellæ & Columna, atque moniti vt omnem perturbationem deuitarent. & quoniam per id tempus classis fęderatorum erat continenti propinqua vt sacra celebrarentur, cępit Ioannes Andreas Auria in altum se recipere, ac situm capessere qui erat opportunus, instruendæ classi & aciebus, quæ per imperatorum industriam cito fuit instructa præmissis singulis aciebus suis binis quinqueremibus pro instituto Austraci. Sic igitur pedetentim in hostem proceditur. At Turcica classis iuxta sinum Naupactium procedebat iam certior facta de fœderatorum aduentu, quia Turcicæ classis imperator huc illuc exploratores miserat inuestigatum quid fœderati molirentur. Mehemetus idcirco cum sexaginta triremibus ad Cirram siue Alpropitium locum aduectus ad res necessarias classi conuehẽdas decem Ianizzerorum, duo Spacchium millia triremibus imposuerat, & duo illorum qui spe prędæ classem sequębantur egregię pugnandi cupidorum, pręter bellicos apparatus & commeatum, cum quibus nauigarat ad classem. Caracosa archipirata exploratum missus ipse etiam, vt ab aliis significatum fuerat, nuntiat Christianam classem aduentare, sed esse multo minorem numerum nauigiorum, quam erat re ipsa. nam vel quòd veheretur in myoparone, non potuit præ metu omnia oculis perlustrare, vel quòd sinistrum cornu non potuisset prospicere, quod esset à tergo adhuc post insulam. Sed enim quoniam alii retulissent magnum esse nauigiorum numerum, videbatur res habere non nihil difficultatis, multique dubitabant an prælium esset ineundum. Alis rerum maritimarum summus imperator & classicarum, quamuis putabat omnino esse pugnandum, cum quia sibi videretur præstare potentia, tum vt pareret Selimi Imperatoris mandato, tamen vt alii quoque idem sentirent, quod plurimum conferebat ad alacritatem pugnæ, comitia indicit suis proceribus, vt de summa belli consultaretur, antequam aduectæ copiæ classem ascenderent. Vbi ad comitia ventum est, fit copia cuique dicendæ sentẽtiæ, ac Mehemetus præsertim, cui sententiæ Partaus, Sirocchus, Carabucchus, & seniores duces assentiebant, multis rationibus conabatur Alim ab instituto reuocare, cum res appareret conüci in magnum discrimen. Neque enim probabile ijs videri poterat vt classis Christianorum tãtum processisset, nisi ad consilium & facultatem pugnæ: quæ certè non esset pugnatura nisi firmissimis viribus freta, cum posset per exploratores vires Turcarum cognouisse, quorum salus vniuersa in salute classis consisteret. non enim rationi conuenire censebat vt ea classis, quæ è Sicilia nauigarit, per id tempus anni, per tantum maris spatium, aduersus tot hostes, qui possunt intra suos portus rebus omnibus opportunè esse muniti & instructi, ad apertam cladem potius, quàm ad propè certam spem victoriæ conuolarit. neque credendum est aduenisse vt refugeret, quod neque cum captiuis neq; cum ratione consentit, sed vt collatis signis dimicet. nihil posse non persuadere hos non vnanimes & concordes aduentare, cum non minus de salute cuiusq;, quàm de imperio sociorum agatur. nullus sanè stimulus esse potest acrior ad fœderationes, quam communitas periculorum: quippe cum eadem ratio quæ coniunxit, coniunctos etiam in amicitia retinere possit. omnium fœderationum detrimentum esse maximum, vbi multi sint imperatores cum pari imperio, quod in classe Christianorum non existit, cum illud agi oporteat quod duobus saltem, si non omnibus visum sit. nihil æquè formidabile esse in rebus bellicis, quam ingenium habere aduersarium gloriæ cupidum, quod præsertim in ætate iuuenili reperitur, cum rerum sæpè iudex fiat fortuna, at non solum arma. Venetos habere & fortissimum & sapientissimum quasi senem classis imperatorem, & summopere cupidos esse pugnandi tum vt sanguinem suorũ crudeliter necatorum per Turcarum vulnera & stragem vlciscantur, tum etiam vti se perpetua alendæ classis molestia, & instruendæ quotannis liberent, quorum varia loca nostra classis per cædes, incendia, ra-

Io. Andreæ Auriç pręclarus monitus.

Mehemeti sententia de pugna detrectanda.

dia, rapinas deuastauit. at contra si ratio ipsarum rerum Turcicarum diligenter perspecta ponderataque sit, nihil aliud videbitur esse pugnam committere, quàm vniuersam existimationem & gloriam longis, difficilibusque laboribus, ac multa industria comparatam in præcipiti collocare; quippe cum omnis bellica laus non tam in felici rerum euentis, quàm in optimis consilijs cum ratione ac sapienter susceptis verè consistat, neque enim vlla necessitas impellit Turcas è munitissimo loco, vbi classis validissimis propugnaculis duobus protegitur, vbi suppetit annonæ & rerum omnium copia, tot rebus præclarè gestis, deuicto hoc anno opulentissimo Cypri regno; Creta maiori propè ex parte succensa, Epia, Zacyntho, Cephalenia non ignobilibus insulis direptis, Corcyra plurimũ infestata, Vlcitio & Doclæa subiugatis, Butua direpta, Iaderẽsi agro ad mænia vsq; occupato, omnibus castellis Dalmatiæ mirum in modum vexatis, Metubarri & omnibus recuperatis, ad apertum periculum & fortunam belli tentandam. nam non semper putanda sunt omnia feliciter successura, cum maxime inter felicia fortuna timenda sit. an non satis esse videntur hoc anno tot parta trophæa, tot triumphi, tot victoriç? timenda est inconstantia fortunę, quæ sępe deludit insatiabiles, præsertim cum magis conueniat tempore, quam armis rem experiri. si pugnetur, ambigua est victoria, si res differatur, certissima; quippe cum aduersarij diuturnitatem & magnitudinem sumptuum ferre non possint. Huc accedit quòd propter anni tempus classis in hoc mari diutius non potest consistere, & Turcæ videbuntur magis cedere tempori, quàm viribus hostium. non minor est enim conseruandis rebus, quàm acquirendis laus; cum in hoc fortunam comitem homines habebant; in illo, sola mortalium sapientia spectetur. Neque putandus est Selimus malle classem, quàm verbum amittere; vbi cognouerit quibus consilijs res fuerit conseruata, tot præsertim spolijs, tot captiuis, tanta opulentia donatus. sibi ita faciendum esse videri inquit, vt classem instruerent in aciem in portu. ibi in tuto spectarentur hostium consilia, pro quibus postmodo rectius decerenetetur. fieri non posse vt diutius ibi consistant, qui si portum conentur expugnare, Turcę potiore loco vterentur propugnaculorum & portus & angustiarum beneficio, quod locus semper plurimum valet tutior in re bellica. Tunc cognitis vere viribus hostium fore vt concederetur facultas defensionis vel expugnationis pro libito. Quòd si qua arte conentur classem e portu, propugnaculorumque auxilio elicere, nihil conseruationi Ottomanici imperij, aut existimationi & gloriæ per tot victorias partæ esse anteferendum, cum semper turpe sit & periculosum facere iudicem hostem temporis pugnandi, ad eius arbitrium accipere imperium pugnæ. his subiungit non esse pugnam aduersus imbelles & imperitas certandi nationes, cum sępius cognitum sit quantum in omni gloria militari præstent. nam & in Chalcide Eubææ & Methones oppugnatione atque Corones arma Venetorum valde funesta sunt cognita victoribus. & tria millia defensorum Rhodi ad centum millia Turcarum trucidarunt, neque tamen victi sunt per vim armorum. & Melitæ oppugnatio docuit quanta sit vis Christianorum, & ad Metubarrim clades accepta, vt antiquiora exempla quæ multa sunt relinquam. se tamen ad omne sapientiorum virorum, & imperatoris in primis mandata complectenda promptissimum esse inquit. Hamssamus contra Hariadeni Barbarussæ olim nobilis archipiratæ filius dextra pectori admota, flexoque capite honoris causa, qui mos est Turcarum, præfata dicendi venia, se grauiter ferre inquit illam tarditatem & dubitationem, quæ coorta est de inuadendo hoste; cum hæc eadẽ sit gẽs, eadẽ corda, idẽ animus, qui fuit patris sui tempore, qui turpissime fugati & attoniti prope neq; rostra quidem nauium videre intrepide sustinuerunt, vbi clamores militum Turcarum exaudiuissent. & tamen numerus nauigiorum illorum multò erat superior. non est credenda inquit vlla esse inter hos beneuolentia vel fides, cum alij aliorum regum valdè inter se dissidentium mandatis pareant, neque alter alteri obediat. nam vbi non vnus sit imperator, non vna castra, non vna vtilitas, quis exercitus timeri debet? nemo enim pro alterius vtilitate vel salute libenter se periculis exponit. non esse dubitandum inquit Turcicam classem vnanimem, instructissimam, &, quod maximum est in omni negotio, fortunatissimam de hostibus triumphaturam. nihil magis curandum esse; quàm vt summi potentissimique Imperatoris mandatis pareatur, cuius autoritas omni bellica ratione debet esse præstantior, præsertim cum non Alis arbitrio illud iudicium relictum sit, sed sine vlla conditione imperatum. Luzalis Numidiæ præfectus non solum his rationibus confirmauit animos præsentium ducum ad pugnam vltro ineundam, sed etiam perpendens vires vtriusque classis conatus est demonstrare non esse committendum vt certissima victoria e manibus elaberetur, quibus addidit minas, iramque Selimi, & supplicia in re tanta mandatum negligentibus. iubet mandatum publice inter pręsentes recitari, cuius diplomatis summa erat vt deuicta, deuastata, delecta Christiana classe Turcæ victoria vterentur. Insulas occuparent. ibi hyemarent. Ascriuium obsiderent & expugnarent vt vere ineunte maiori conatu hostem inuaderent. nam præter purpuratos omnes, qui erant in prætoria triremi, circumsteterant puppim prætoriæ multæ naiculæ & scaphæ in quibus trierarchi mandatum Selimi audirent. Smyrnæ præfectus subiunxit non esse è dignitate eius Imperatoris aut Ottomanici nominis committere vt Turcæ Christianos timuisse viderentur ac pugnam detrectasse, qui semper inuicti ante illam ætatem extitissent. neque committendum vllo pacto vt tanta infamię nota Turcico nomini inuratur. gloriosius esse & honorificentius vel fortiter mori, quàm turpiter fugere, cum ex altera parte imperatorium mandatum, ex altera decus & splendor & gloria milites ad bellum impellat. non esse timendam multitudinem Christianorum à minori numero sæpe vinci solitam, vel multitudinem & bonitatem nauigiorum, quæ multò sunt Turcicis inferiora. sed quoniam multi pugnandum necessariò sentiebant, penitus itum est ab omnibus in Alis sententiam, qui mandato

Hamssami sẽtẽtia de plio ineundo.

Luzalis sententia eadẽ: Selimi mandatum.

Smyrnę pfecti sententia eadem.

parendum

Turcarũ decretũ de pugna.

paiendum esse dicebat. Decernitur itaque præsentem facultatem pugnæ non esse amittendam. distributis copijs igitur à Mehemeto aduectis in vniuersam classem, & nonnllis qui viginti liburnis vehebantur, ferreæ manicę iniunctæ sunt captiuis remigibus, vt pugnæ essent inutiles, a quibus sibi Turcæ timebant, quorum habebant circiter decem & octo millia in classe. censæ sunt maritimæ copiæ. postea classis vniuersa in quatuor acies distribuitur, recentibus copijs infernus amandatis, ne fierent impedimento propter frequentiam.

Turcicę classis istructio.

Præficitur cornu sinistro Mehemetus Sirochus præfectus Alexandrię, quod constabat e quinquaginta & quinque triremibus. dextrum cornu ductabat Luzalis rex Iuliæ Cæsariensis, quod habebat nonaginta & quatuor partim triremes partim biremes. in acie media nauigabat Alis cum nonaginta & sex partim triremibus partim biremibus. In postrema erant nonnullæ triremes, & biremes, & liburni triginta. constabat enim Turcica classis triremibus ducentis & octo, quadraginta & septem biremibus, viginti & octo liburnis, quæ sic instructa singulari alacritate exierat è portu Corinthiaco, atque ad Galangea vocata aliàs pra peruenerat, vbi stationem habuerat in sequentem diem.

Augustini Barbadici diligentia, & oratio.

Augustinus Barbadicus vir patriæ gloriæ & conseruationis studiosus atque in primis sapiens vel sua sponte incitatum & cupidum gloriæ Austriacum ad spem victoriæ & laudis apud omnem posteritatem memorabilis paulo ante inflammarat. hanc vnam esse opportunitatem inquiens rei præclarè gerendæ, perpetuitatisq; nominis acquirẽdi. non esse tam gloriosam, tam pręclarã tam optabilẽ facultatem pugnæ quæ diuinitus oblata sit, contemnendam. Non posse hostem sine summa & sempiterna omnium præsentium infamia deuitari, qui nisi nunc victus sit, audacia & temeritate sic efferetur, vt iam non insulis solùm, sed etiam toti Italiæ compedes intentet. se primam hostiam ad hoc tam goriosum & pium sacrificium pro Christianorum conseruatione offert, modo reliqui Christi vexillum, & Crucem Christianæ fidei trophæum sequantur. cæterum Austriacus vicinitate hostium cognita Instructaque classe vesillum erigi iussit, quod erat signum futuri prælij. erecta est in naui prætoria Austriaci imago Christi cruci affixi, & in alio signo extenso imago virginis Deiparæ.

Io. Austriaci oratio.

his ita statutis Austriacus fulgentibus auratisque armis induitur. classem recognoscens, Trierarchos hortatur vt fortiter pugnent. ostendit paucis in hac pugna de religione, patria, facultatibus, liberis vita ac sanguine singulorum dimicari. necesse esse vel fortiter cadere, vel fortiter vincere, cum reliqua omnia turpia ac misera sint. virtutem ferro viam sæpius aperuisse. timori omnia calamitosa esse coniuncta. vnam horam posse perpetuam gloriam & felicitatem omnibus afferre.

Venetorum promptitudo.

Istud ipsum fit à Venetis proceribus, & à Barbadico in primis, qui non minus eloquentia, quam charitate erga patriam & sapientia præstabat. omnibus mirum in modum ad pugnam incensis studiose nauigatur. Alis per alios exploratum missos post Caracosam intelligit Christianorum classem non solum instructam in acie, sed etiam signis ad pugnam erectis ad se conueniendum contendere, illo nuntio plurimum consternatus audito etiam numero nauigiorum, vt qui sibi iamdiu persuaserat vel in portu hostem inuadere, non ausum prospectare ora Turcarum.

Dies pugnæ naualis.

nonis igitur octobris, quo die Diuæ Iustinæ solennia celebrantur, classes inuicem propinquare incipiunt. Mira fit vtrobique alacritas & lætitia, cum omnes dicerent aduentasse diem qui afferret fines laborum, & quo imperium, Deus cui mallet, adiudicaret. parantur arma. fit expeditus locus epibatarum, vt aptior fieret ad pugnam. diuinum numen precibus imploratur. remiges & milites corpora curant, & cibo potuque liberius reficiunt. erat quasi densi nemoris prospectus è longinquo multitudo malorum & rudentum, quæ procul aspectabantur. fęderati paulatim in hostem procedunt, qui visa classe tormentum displodit ad signum se accingendi ad prælium. & quoniam nulla bellica ratio persuadere poterat, nullam esse aciem triremium hosti subsidiariam, quæ nulla hactenus visa fuerat, Auria mittit hortatum Austriacum vt mittat imperatum Baciano ne moueretur antequam certò sciret hostem nullas habere triremes à tergo. quòd pręstaret illis se se opponere, quam pati vt recentes in classem iam pugnando defessam impetum facerent. hostes vbi classem instruxissent, displosum est tormentum è prætoria Alis purpurati, quo requirebatur an omnes essent parati, quod ita esse responsum est per tormentum ab vtroque cornu. sic his procedentibus aciebus displosum est denuo tormentum ex imperatoria ad inuitandum ad pugnam, cui responsum est alio tormento ex Austriaca, vbi proprius ventum est, Turcæ maximis vociferationibus de more lætitiam significant, at Christiani classicis, lituis, tympanis, varijsque instrumentis incitantur ad bellum pro vocibus, quod fit etiam post à Turcis. Turcæ vbi vidissent hostem tanta alacritate tamque impigrè ad pugnam procedere rostris in eos directis, & seruato ordine signa sequi, & ipsi procedunt explicata classe in formam lunæ semiplenæ. Turcis victoriam promittere videbatur secundi venti fauor, qui non parui fieri potest in rebus maritimis, cũ ventus verè

Ventus maris tyrãnus.

sit maris tyrannus. Vt autem maiori alacritate ab omnibus pugnaretur, Christiani libertate donarunt omnes, qui propter flagitia cathenati essent ad transtra. vnum incommodum non mediocriter classem Turcarum infestabat, quod nauigabant sole aduerso radijs illorum aciem oculorum infestantibus, quod maximopere deuitari oportet.

Loci ad pugnã delecti descriptio.

erat locus ille, in quẽ classes ad pugnam conueniebant, propè ad theatri cuiusdam formam fictus ab ipsa natura: si quidem vbique cingebatur ita continente vt pugna prospici e terra posset. Eius ambitus ad ducenta & quinquaginta millia passuum continet. amplitudo circiter viginti. Longitudo ad octoginta: ab Amphimaleo sinu scilicet ad Naupactum, Clauditur latere Albaniæ, quod Natoliam vulgus appellat. ab oriente clauditur Peloponneso, quæ ad Sextum & Abydum vsque terrestri itinere protenditur, ad meridiem Zacynthum, ad occasum Cephaleniam insulam habet & sinum Amphimalcum. in medio eius sinus continentem versus consurgunt tres scopuli, qui Curcures vocantur distantes à continen-

te circiter mille passus. proceres quidam cognita fœderatorum alacritate hortabantur Alim vt diligenter consuleret, qui respondit neque tempus neque locum neque hostem iam concedere, aut admittere consiliũ. opus esse armis non consilijs suorũ. Tum suos ad bellum hortatur. docet hostes toties profligatos non esse timendos. proponit Solimani recentes victorias. in memoriam reuocat clades Venetis acceptas per virtutem Turcarum. nihil esse formidabile illis, qui fortuna benigna vtantur. demonstrat, quæ in omnibus semper se ostendit Turcicis rebus propensam. Proponit segnibus supplicia, fortibus ingentia præmia pro virtute. postea rogat an magna essent nauigia quinqueremes, quæ præcedere dicebantur, & quot bellica tormenta gestarent. cum multa dictum fuisset, visus est aliquantulum subrisisse. Interea Aloysius Cardona celocem ingressus omnes triremes à puppe visit. ad pugnam fortitudinemque cohortatur, cum Christo duce certissima habenda sit victoria. Tum Iesuitæ & eremitæ qui erant in classe sumptis imaginibus Christi cruci affixi, pro huius fide ac religione pugnandum esse inquiunt, qui expansis brachijs videtur suos ad strenuitatem adhortari & precari; cum omnibus pro Christi honore cadentibus certissimum præmium in cęlo sit paratum. datis mutuis complexibus, pristinisque odijs & inimicitijs obliteratis ad pugnam proceditur. Enimuero cum propinquaretur, cæpit Luzalis procurare vt latus exterius Auriæ occuparet, atque ad puppim perueniret, quòd sane facile fieri poterat, quoniam non essent in acie fœderatorum plures centum & septuaginta ac septem triremibus, hostisq; haberet ducenta & quinquaginta nauigia, neque posset continentem versus se magis explicare, quam fęderati se explicauerant. nam prætona Barbadici tam litori erat vicina, quam ratio profunditatis patiebatur. sic cogebantur, quæ plures essent hostiles, excludi à reliquo ordine. his ita inter se coarctatis multo amplius spatium Luzali maris relinquebatur, quàm Auriæ, qui cognito aduersarij consilio, quod visum esset plurimi impediri suam proram opponit aduersum cornu ductanti, eademque ratione regitur, qua hostis qui opponebatur. at pars continenti propinqua, dum inter hos duces arte certatur, cum multo minus esset procedendum, nullaque via latus præripi posset, ita propinquat vt quinqueremes inciperent hostilem classem aliquo pacto labefactare. Turcæ venti secundi beneficio freti, quia sic Io. Andreas Auria cum dextro cornu latius recedere visus esset, putarentque illum de fuga cogitare, omnia felicia sibi vaticinabantur. nam classis erat tanquam corpus auis auolaturæ, cuius alæ essent explicatæ ad volatum, cum corpus in medio alarum expansarum cõsisteret, cuius pro lata cauda erãt nauigia ad subsidium destinata. visus est idem rursus Luzalis excogitasse, cuius dextrum cornu idem fecerat. præcedebant quinqueremes tanquam natantia, præcedentiaque propugnacula, quæ quanto fierent propinquiores, tanto maiore clade hostes afficiebant. nam vbi visum est interesse spatium idoneum machinis, magna globorum cathenis armãtorum procella in hostes effunditur, tanto cum strepitu, fulguribus, clamore, fragore, vt omnia circum contremiscere viderẽtur. idem paulo post acies media facere cępit. cum verò videretur hosti quanto citius prǽlium cominus conseruisset, tanto meliorem conditionem se esse habiturum, vt proras quinqueremium deuitaret, cęptum est continentem versus multa diligentia, studio, alacritate confligere. atque vt accidit in magnis classibus, cum alię promptiores, alię tardiores essent naues, aliæ progressæ sunt citissimę vt magis expeditę, alię tardius iter faciebant turmatimque accedebant ad prǽlium cum multa perturbatione. pręter duo cornua. medię acies cęperunt confligere, cum Austriacus imperatoriam inuasisset. eodem tempore cum Luzalis compertum haberet ob insignem peritiam rerum bellicarum & iudicium Io. Andreę Aurię quod neque à tergo posset circumuenire, neque latera impetere, decreuit proras interius cõuertere, quę secutę sunt triremes exterius nauigãtes. ea occasione visus Auria cũ duodecim triremibus prætergressus, suaque quinqueremi à tergo relicta cum hostis latus porrigeret, illud ita inuadit vt vbique pugnaretur. non potuit diu propter fumum tormentorum & sclopettorum prospici penes quos futura esset victoria. illud mirum videri posset, quod mare, quod antea leniter fauebat Turcicę classi, paulatim tranquillum & pacatum factum fuerat, cum primum insignia fęderationis & crucis sunt explicata: vbi cęptum est pugnare, placidissimus ac suauis ventus secundus fęderatis repente aspirare cępit. vniuersa classis Turcarum fumo inuoluebatur, in quam ferebatur vento. atque vt paucis dicam, cum sæpius repetendorum ictuum magistris tormentorum per ventum concessum fuisset, neque Turcę possent longe prospicere, plurimaque acciperent damna, & iam dissipatos ordines viderent, quia quinqueremes supra quam credi posset mirifica clade hostem affecerant, tamen incredibili fortitudine & animi constantia quinqueremes viremorum pretergressi, quamuis tarde ob reflantes ventos pretorias inuadunt fęderatorum per remigum alacritatem. iam enim cathenę, globi ferrei, frusta saxorum, varia telorum; genera è tormentis explosa magnam partem Turcarum profligarant, trucidarant, vulnerauerant sed Turcę qui nollent cadere inulti reliqui magna virtute in fęderatos prorumpunt. vbi displosa sunt tormenta vtrinque tanta vi concurritur, vt rostra pretoriarum vtrinque defracta conciderint. certatur per aliquod spatium dubio Marte, vt nesciretur vtram in partem inclinaret victoria. nam modo his, modo illis fortuna belli videbatur fauere, cum primo congressu tabulata, antemnę, mali, arma, fragmenta horum omnium per aera conuolarent. Mehemetus dextro cornu pręfectus ad tantam cladem deuitandam ab acie media suorum secedit, qui iuxta continentem sinistro hostium procedebat obuiam. Augustinus Barbadicus huic fortiter occurrit, cui cum Marinus contarenus subsidio accessisset, initum est atrox sane & horrendum certamen. vbi pretorianæ acies pugnã primum commisissent bis displosa sunt, aut ter tormenta, aut etiam sępius, ita vt hostes consternarentur dissiparenturq; ante quam possent multa tormenta displodere, quę etiam displosa sunt, non valde

Luzalis & Io. Andreæ Auriæ ars.

Virtus Aurię

Mirũ, quòd ventus in ipso articulo tẽporis mutatus sit.

infestabant

infestabant fęderatos, cum proræ sublimiores essent, quàm vt tormenta tectà globos contorquerent, at fœderati ora tormentorum delexissent. vt propius ad pugnam itum est, ibi maxima sagittarum tempestas & sclopettorum repente exoritur, multique milites ignes vtrinque coniiciuntur. Turcicæ triremes cum Christianorum vicissim coglobantur. vbique pugnatur summa animi contentione. multæ triremes vtriuque ab hostibus conscensæ fuerunt, resque non amplius missilibus eminus sed cominus breuibus armis agebatur. multi cadunt trucidati. multi in mare delabuntur ac suffocantur in aquis, cum tabulæ, instrumenta nauium, cadauera natantia passim viderentur. Mehemetus expertus cornu Christianorum sinistrum fortiter pugnam inire, cum latera triremium & antemnæ infringerentur, multique spatsim & vbique perirent, conatur suos in acie summa ope retinere. sed illi in siccum consultò impingentes in mare desiliunt, ac fuga sibi salutem quærunt. natandi imperiti spem omnem vitæ in clementia Christianorum ponunt. Quirinus & Canalis ex altera parte non possunt ita extremo cornu hos perstringere ne in mare desilientes seruarentur, sed certè nauigia omnia capta & direpta sunt. nemini hosti parcitur. cathenati ad transtra arreptis Turcarum armis & ipsi in pristinos dominos sęuiunt. ceciderunt fortiter pugnantes primo propè impetu Marinus Contarenus, Vincentius Quirinus, Andreas Barbadicus.

Augustini Barbadici cõstantia.

Augustinus Barbadicus accepto lętali vulnere in oculo ex sagitta rogauit penes quos esset victoria. cum responsum esset penes Christianos æquo animo ferre, inquit; quando moriens patriam victricem & ab immani seruitio liberam relinqueret. deinde nihil amplius locutus, vir præclarus & sempiterna memoria dignus ob multa animi ornamenta, sed in primis ob insignem pietatem in patriam, fatis concessit. dum Auria prospectat per militarem prudētiam ne à Luzali circunueniretur, Alis cum prætoria triremi vti diximus, pretoriam Austriaci inuadens acerrimum & maximè cruentum prelium committit, cum apud Alim essent quadringenti lectissimi ianizzeri, atque apud

Acre prœliũ circa Austriacum.

Austriacum totidem veterani Hispani. erant prętcrea apud Alim insignes proceres Hamsamus terrestrium copiarum præfectus, Malamutus Mytilenes, Mamur ianizzerorum, Caracota Apolloniæ nobilis archipirata multarum palmarum, Mustapha Celibi quæstor, Amathus Teuthraniæ eparchus, Assis Gaiga præses Gallipolis, Solimanus Deli, Ghider Chij, Cassambeius Rhodi, præter mulios alios. circum Austriacum erant Lopes Figueroa castrorum magister, Bernardinus Cardona, Michael Moncada, Aloysius Carillus, & alij. Austriacus ipse armatus astabat ad vexillum, apud quem erant Pliegus & Ludouicus Ferecij, Federicus Beneuidus, Ioannes Guzmanus, Philippus Heredins, Ruidius Mendocius nobiles Hispani. aderant & propinquæ triremes Columnæ & Venerij fęderatorum imperatorum, & duorum prædictorum principum, & aliæ prætoriæ insigniter instructæ. Sebastianum Venerium iussæ sunt triremes Ioannis Lauredani & Catarini Maripetri ad puppem sequi subsidii causa. Columnam aliæ duæ pariter sequi iussę sunt. hic atrocissimum omnium certamen gerebatur, vt pote quò fortissimi & honestissimi duces vtrinque confluxissēt, maximeque gloriæ cupidi. Turcæ primùm prætoriam Austriaci triremem omni conatu conscendere ac summa vi conantur, sed non semel virtute defensorum repulsi sunt. at succrescente Turcarum frequentia res in magno periculo constituitur. nam cum vniuersam victoriam in illa triremi potiunda repositam esse proceres arbitrarentur, quamuis magnam cladem videbantur accipere, tamen obstinatissimè repetitis conatibus inuadunt. idcirco subierunt subsidiariæ triremes. ibi acrius etiam pugnatur. vel vincere virtute necesse fit, vel cadere. nam quamuis Austriacus in prorام irruisset, Columna in alterum, Venerius in alterum latus, cum prætoria Castellæ & Hispana etiam subsidio accessissent, tamen imperatoria Turca egregie fortiterque se tuebatur. in dextro cornu multo maior erat numerus triremium, quare plus erat ibi negotij, cum hostes multa damna intulissent, cepissentque ad duodecim è fęderatorum triremibus. atqui Luzalis statim relicto loco, quem extremum occupabat, suis opem ferebat varijs in locis, cum procuraret ne quem in locum includeretur, vnde non posset, cum vellet, effugere. accessit vel ad oppugnantes prætoriã Melitensem, quæ ductabat aciem dextrum cornu versus, quæ post diuturnum certamen coacta est se dede

Io. Andreæ Aurię virtus.

re Io. Cardona & ipse in magno periculo versabatur cum illum Partaus inuasisset, nisi omnis prope vis belli conuersa esset in Austriacum, qui coactus est relicta triremi in haliade aufugere. Auria interea profligatis ijs triremibus, quæ ad caput dextri cornu constiterant, cum decem quæ secutæ sunt in puppim cæterarum impetum facit, tantaque clade affligit, vt hic quoque statim victoria cognita sit. ceciderunt fortiter pugnantes dum Venerio subsidium ferunt glandibus icti Catarinus Manpetrus & Io. Lauredanus. milites Turcicas triremes conscendentes in vltionem Venetorum trierarchorum cæsis defensoribus illis potiuntur. nec minus fortitudinis in cæteris principibus apparet, sed supra omnes admirabilis virtus Venerij visa est, qui cano capite, tyro inter arma, viridi flo-

Sebastiani Venerij virtus.

rere iuuenta apparuit. nam vel vulneratus Hamsami trireme potitur, cum aliam Columna deuicisset. enituit in ea pugna sane & egregia ac memorabilis triremium Florentinorum equitum Diui Stephani virtus; atque insignis fortitudo, quamuis multis epibatis per vim armorum fuissent orbatæ, quòd nullam frequentiam hostium, aut periculum vitantes in confertissimos irruperunt viam ferro sibi quacunque incederent aperientes. Austriacus cum bis ad malum vsque cum armis in hostis prætoriam inuasisset ac irruisset non sine insigni clade, tamen repellitur à recentibus Turcarum subsidijs. nam cum ducenti Turcæ subsidio accurrissent suo imperatori miro impetu irrumpunt in Christianos. Bernardinus Cardona, cum scutum minoris globi smerilli ictum ob egregium temperamentum sustinuisset, tamen tanta vi percutitur à scuto vt postridie expirarit. Austriacus suos hortatur singulari fortitudine in recentia subsidia impressionem faciens duabus triremibus subiuga-

Alis cæsus.

tis tertia quoque prætoria potitur. Alis glande transfixus in eo certamine perijt, cui statim caput de-

cisum al-

ciſum allatū eſt ad Auſtriacum,atq; illud haſtæ infigitur & extollitur tanquam trophæum. vbi cepe-
runt tenebrę & caligines vel nox tormentorum potius areſcere cognitum eſt dextrum cornu hoſti
lę cōtinentem verſus multas triremes inuaſiſſe in latus,quę quoniam tam eſſent terræ propinquę,
magnaq; ſpes ſalutis in fuga eſſet repoſita,tam frigidè pugnarunt vt vel ab initio pugnæ cum profli
gati cęſiq; ſint pugnantes magnam trepidationem reliquis copijs iniecerint. quare pleriq; decer-
nunt in terram impingere fati fortunam non eſſe tentandam, neq; experiundas vires claſſium fæ-
deratorum.illud tanto metu cęterarum animos conſternauit vt ſtatim cornu ſiniſtri copiæ cogno-
uerint ſuam eſſe victoriam. iam ſæpius conclamata fuerat victoria, ſed quoniam virtus hoſtium il-
lam dubiam faciebat, quorū illa eſſet verè non apertè dignoſcebatur. Nunc verò vbi Turcæ iam ſe-
gniores ad defenſionem viderentur,penes Chriſtianos illam eſſe palā creditū eſt. Auſtriacus pro ere
ptis Turcicis vexillis prætoriæ hoſtium triremi,docet illam crucem geſtare,quo tempore tota claſſe
victoria conclamatur. Auſtriacus imperatoria potitus dextrum cornu verſus iuſſis quibuſdam trire-
mibus vicinioribus ſequi proficiſcitur vt Auriæ opem ferret, in quem magnum numerum hoſtiū
irruiſſe cog nouerat,putabatque egere ſubſidijs. ſed vbi vidiſſet cum tribus triremibus exiens cum
feliciter agentem non proficiſcitur vlterius. Auria non acceſſit ad regiam viſam; ſed proram con-
uertit in magnum numerum hoſtilium triremium quæ coniunctę erant adhuc occaſum verſus, cū
quibus erat Luzalis ad fugam vt diximus proſpectans,ijs iter capientibus iuxta continentem. Auria
ad quoddam promontorium, quà neceſſario erat tranſeundum cum Marchione Sanctæ Crucis
procurrit viam intercluſurus. iam ſex tantum aut ſeptem nauigia cum Luzali euaſerant, cum aliæ
in terram eò accedentes impegerunt ad triginta nimirum, atq; Luzalis noctis beneficio cum ſeptē
ſe ſeruauit Turcę illa vociferatione cōſternati,qui ſuperfuerant terga vertere incipiūt,ſed ab inſequē
tibus cęſi triremes & ſpolia in poteſtate fęderatorum reliquerūt. Caracoſa in hac pugna magna vir-
tute decertans interficitur,& multi proceres Turcę ceciderunt,ex alia parte Hieronymus Venerius,
Franciſcus Bonus, Iacobus Dreſſanus trierarchi præter alios inſignes. Luzalis qui Auriæ conſi- Luzalis virtus & fuga.
lia obſeruabat,cum triremes quædam ab alijs receſſiſſent ſumma celeritate has circumuenit.breuiſ-
ſimo tēporis ſpatio duodecim capit trucidatis omnib. defenſoribus.ceciderūt in hac etiā pugna Ve-
neti inſignes Iacobus Medius, Georgius Cornarius, Benedictus Superantius, duo M. Antonij Lan-
dus & Paſqualigus, Hieronimus Contarenus.captus eſt Alouſius Cipicus Tragurius vulneratus.at
que cum ſtrenuè dimicatum eſſet, ſingulariq; virtute vbiq; à Venetis multi etiam Turcę ceciderūt.
omnes propè milites ſunt vulnerati Ioannis Cardonę, cum quo multi erant proceres Hiſpani ac Si-
culi in prætoria Sicilię,inter quos fuit Diegus Henriques, Ioannes Oſorius, Henricus Cardona, Mar-
chio Abulenſis, cum fuiſſet obuius quindecim Turcicis iuſſus præcedere, atq; in cornu dextrum ſe
recipere. Petrus etiam Iuſtinianus dux Melitenſium triremium magnum ſubijt periculum, cuius cū
triremis poſt victoriam ex ordine receſſiſſet aduerſus cornu,cui pręerat Luzalis,à tribus triremibus
vndiq; mira virtute inuaditur,qua triremi propè potiti eſſent Turcę,niſi a duabus alijs inuaderētur.
ſed enim amiſſis præſtantioribus militibus in prima pugna facile cedunt recentibus auxilijs. Ioan-
nes Contarenus magna virtute Mehemetum demergit cum triremi quibuſdam alijs adiuuātibus:
Canalis multas vi expugnat.egregia virtus enituit & marchionis Sanctæ Crucis, qui multa pruden-
tia laborantibus partibus ſuccurrens victoriam non parum adiuuit cum ſtrenuè dimicauiſſet vel ac
ceptis vulneribus. Enimuero Luzalis fuga & Mehemeti demerſio fecit vt certiſſima victoria crede-
retur eſſe penes fęderatos, cum inde poſtea ſecuta ſit magna Turcarum clades ſine vlla cæde fędera-
torum. vbi primū enim conclamata fuerat victoria,captiui cathenati vel ſolutis vel etiam fractis ca-
thenis præ lætitia quęcunque arma ſeſe obtuliſſent ſatis erant acuta ad acceptas plagas & iniurias
vlciſcendas. Vbi Turcica nauigia ſunt in poteſtatem Chriſtianorum redacta omnes ad ſpolia & Veneta nauigia victoriā pręcipue pepar sunt.
prædam accurrunt.non pauci cęſi ſunt cum deorſum deſcenderent a latentibus Turcis. multæ ortæ
ſunt inter Italos & Hiſpanos de pręda controuerſię. nam cum nulla re inferior virtus Itala fuiſ-
ſet Hiſpana pugnando & ſubiugando hoſte,nitebantur Itali ne eſſe inferiores viderentur acquiren-
dis & diripiendis ſpolijs ac reportandis inſignibus victorię. egregia virtus ſupra omnia nauigia fuit
ſex quinqueremiū, quæ prope autores uictoriæ iuſto nomine appellari poſſent, cū maiorem par- Victoria fœderatorū claſſe Turcica ꝓfligata.
tem claſſis hoſtilis profligaſſent, antequam aliæ pugnam commiſiſſent. Venerius è veſtigio poſt cer-
tam cognitam victoriam literas gratulationis plenas exarat ad ſenatū de felicibus ſucceſſibus, quas
dat Onfreo Iuſtiniano trierarcho, deinde accedit ad Auſtriacū. primùm gratias Deo agunt, deinde
mutuis vtuntur gratulationibus & complexibus, omniſque prioris diſſidij memoria obliteratur.
milites viciſſim laudant fortitudinem & conſtantiam. duces claſſium hanc victoriam in concione
Deo acceptam referunt; & milites Dei miniſtros laudant, gratiaſque agunt pro virtute, qua vſi ſunt
in tam formidabili certamine. conſolantur męſtos cęde affinium & amicorum. poſtea ad vulnera-
tos ſubleuandos omni diligentia ſtudiū conuertitur. deſiderata ſunt circiter tredecim millia Chri-
ſtianorum, qui fortiter pugnando ceciderunt, inter quos fuerunt inſignes Ioannes & Bernardinus
Cardonę Hiſpani, Horatius & Virginius Vrſini Romani: Veneti duo M. Antonij Landus & Paſ-
qualigus, Hieronymus & Marinus Contareni, Franciſcus Bonus, Andreas Barbadicus Ioannes Lau-
redanus, Vincentius Quirinus. & alij pleriq;. fuerunt enim ad quatuordecim trierarchi, & ad ſexa-
ginta equites ordinis diui Ioannis. Vulnerati fuerunt ipſe Auſtriacus quamuis leui vulnere. Paulus
Iordanus, Sanctifiorius regulus, Troilus Sauellus, Marcus Molinus, Thomas Mediceus, atque alij,
quos longum eſſet numerare cum plures octo millibus fuiſſent vulnerati. ex hoſtibus dicūtur cęſa
fuiſſe circiter viginti & quinq; millia, cū multi eſſēt demerſi, & in vndis ſuffocati. capta ſunt quinq;
millia hoſtium, inter quos inſigniores erant Seinus & Malemetus Alis filij, & Malmetus præfectus

Eubœę, &

Eubœæ, & Sirochus cum vxore muliere venustissima. Luzalis, Partaus, Muratus fugerunt sospites, Genouesius Caraperis archipirata in Cyprum adierat cum viginti rostratis nauibus, quare huic bello non interfuerat. fugerunt initio pugnæ non nullæ in sinum Naupactium redeuntes; inter quas oĩa nauigia fuerunt Iuliç Cæsariensis. reliqui omnes proceres Turcæ pugnantes fortiter ceciderunt.

Numerus captiuorum & spolia.

Soluta sunt ad quindecim captiuorũ millia variarũ nationũ, qui in classe Turcica ad remigiũ fuerant cathenathi. captæ sunt triremes centũ & decem ac septem, dicrota tredecim, varij generis nauigia complura. idcirco quidam non insulsè vt mihi quidem visus est alludens ad belli magnitudinẽ, ita cecinit,

Quis furor hic? ardet ne fretum? tot fulmina cęlo
An ne cadunt? dormit Iupiter, an vigilat?
An magis insanus mouit temeraria bella
Aequoreo fratri, cęruleisque Deis?
Sic Neptunus ait tumida emersurus ab vnda,
Sed non inuenit quod fuit ante fretum.
Cęrula nauigijs velantur tergora ponti,
Et mare, Cęruleum quod fuit ante, rubet.
Fragmina remorum, tabulas, mortalia membra
Huc illuc crebro fulmine pulsa videt.
Ambigit an vigilet vel somniet; arma ferocis
Vt nouit Martis, quid tibi quaris ait?
Quis ue homicida tibi imperium concessit in vndas?
Cui Mars; Europa lusus id, hoc Asia.
De vtroque imperio pugnatur. prœmia bello
Nimirum magno grandia proposita.

Egregia virtus enituit inter cæteros Venetos proceres Francisci Boni trierarchæ, qui tanta animi magnitudine certauit, vt inter confertissimos hostes cum lectissima trireme irrumpere non dubitarit. atque cum vulnus in faciem è glande plumbea accepisset, sanguinem angulo vexilli siccauit, neque vel tantillum eo vulnere à fortitudine est retardatus. sed cum magna vis hostium vndique irruisset, cæsi sunt omnes ferè eius milites diuturno pugnæ labore potius & multa cęde hostium defatigati, quam vlla virtute hostili superati: in qua pugna cecidit etiam ipse Bonus. At verò cum magna vis belli eò postea fuisset conuersa cęsis profligatisque Turcis, direptum est ab Hispanis eius triremis vexillum, & in Siciliam Messanam comportatum: quod vbi vidisset Placitus Ragazzonus ciuis gloriæ patrię suæ maximè cupidus à quodam Hispano diuenditum iri, recuperauit & ad coniunctos Boni Venetias transmisit, tanquam monimentum eius virtutis ac fortitudinis, cum victrices, at non victæ Venetę fuissent triremes. Prætoria triremis Alis & operis magnificentia, & pulchritudine longe præstabat ceteris nauigijs, quæ multos iam annos conspecta sint, cum eius puppis per ampla è nobili materia esset confecta, & quasi segmentata varijs lineis in diuersas historias formabatur. demersa sunt circiter octoginta nauigia varij generis, & quæ mare non absorpsit, quædam vt inutilia deserta sunt aut etiam succensa. classis vbi in portum post victoriam peruenisset, magna coorta est tempestas, vt fit plerunque post magnas clades, at sospite tamen classe vniuersa. Austriacus & ipse ad Philippum Regem Lopem Figueroam misit, & Pliegum ad Pontificem, Ferdinandum Mendocium ad Cęsarem, Petrum Zappatam ad Venetos eodem tempore quo Venerius, quę legationes victoriam siguificarẽt & literas redderent, ac gratularentur pro rebus feliciter gestis. post modo diuisa est pręda pro ratione sumptuum, singulisque principibus fęderatis distributa. pontifici triremes decem & nouem, biremes duæ, tormenta maiora decem & nouem, minora tria. duplex numerus Venetis, triplex Hispano Regi. Onfrei triremis summa vsa diligentia ad 14. Cal. Nouembris Venetias applicuit. quædam tormenta displodit. insignia captiua trahit per mare; quę vbi visa sunt, cognitique ex habitu Turcæ remiges captiui, incredibilis fit ex omni parte vrbis concursus. audita semel ab epibatis vbique victoria repetitur & conclamatur. post illam victoriam cupiebat Austriacus Naupacti expugnationem aggredi, sed cum censæ fuissent classicæ copiæ, non sunt inuenta plura octo millibus peditum, qui exponi possent, quæ copiæ omnibus nimis paruæ visæ sunt. inde ventum est Leucadem, quæ vrbs est Epiri, quę dicebatur esse facilior ad expugnandum, sed diligentius recognita talis visa est vt in opportunius tempus apparuerit reseruanda. atque reditũ est Corcyrã. vbi redditę sunt literæ primum ac senatui, magnitudoq; victorię cognita, repẽte ingẽs strepitus ęris cãpani vbiq; exoritur. vulgus insolẽtia victorię vbiq; debacchatur ad morẽ lymphaticorũ. Pontificis legatio Io. Antonius Fachinetus vir in omni genere laudis insignis, multisq; ue honorũ gradib. clarus, & animi ornamẽtis ĩprimis pstãs, & Ioãnes Griman⁹ patriarcha Aqleię gratulatũ senatui accedunt. quẽ & Principem cum paucis in templum augustius Diui Marci comitantur Deoque gratias agunt pro felicitate rerum gestarum, cum vno pręlio vniuersa Italia fuisset seruata. nũtij tantę victorię mox ad alios principes mittuntur, conueniunt vndiq; Venetias legationes gratulatũ. Onfręus equestri dignitate pro felici nũtio insignitur, ac dignitati adiũcta sunt munera. nocturni ignes accẽsi tomẽtorũ multorũ bombo lętitia significata. temeritate vulgi effractus carcer cũ graui multorũ, quibus debebatur, iactura. senatus decreto quidã liberati rei variorũ criminũ. dimissi q uã pro leuioribus latrocinijs in carcere detinebantur. postridie aditur tẽplũ augustius solẽni cũ põpa, nec multo post celebratę sunt, exequię illorũ, q fortiter in bello occubuissẽt. p demortuis alij sufffecti sunt trierarchi. Iacobus Superãtius eques p senatuscõsultũ succedit Barbadico. Põtifex accepto nuntio victoriæ per legationis suæ literas, & paulo post per Venetũ oratorem cũ patribus purpuratis. Gratias

Legationes missæ victoriam significantes.

Solẽnia per victoria Venetiis.

Iacobus Superãtius Barbadico suffectus.

gratis,

cratiſ, qui erat in vrbe ac oratoribus principum confinentibus gratulatum, accedit in ſacellum Deo gratias agens omnis felicitatis autori. Legationes Auſtriaci quòd aduerſo vento eſſent viæ ſerius Hidruntem perueniunt re iam vbique diuulgata, ſed tamen gratæ quòd vexilla captiua afferrent pro munere. Veneti Leonardum Contarenum equitem ad Auſtriacum gratulatum mittunt, qui & gratularetur vno tempore, & ageretur de rebus gerendis in annum ſequentem, atque literæ huiuſmodi ad illum miſſę ſunt à patribus. Quanti ſit ea victoria, quantumque vtilitatis allatura, quam feliciſſimo pontificis, & Philippi Regis nomine Deus per virtutem, bonitatem, fortitudinem ſublimitatis tuę Chriſtiano nomini conceſſit, facile ex te ipſo potes cognoſcere. Nam eo ipſo fortunatiſſimo victoriæ die non ſolùm infractæ ſunt vires tam perfidi, & ſæui hoſtis, quibus tot annos Chriſtianas nationes afflixerat, verum etiam patefacta eſt via Chriſtianis armis ad eius ruinam, & recuperandum imperium, cuius legitimus hæres erat pater tuus. Eius imperii recuperationem apparet Deus per tam ſublime principium, tamque illuſtria auſpicia ſuæ optimę in te voluntatis tibi reſeruaſſe. Adhoc diuinum negotium, ad amplitudinem, ad gloriam tanti, tamque præclari facinoris fidem, beneuolentiam, vires noſtras vniuerſas offerimus. nam dum ſtabit hæc ciuitas, nulla vnquam ętas memoriam noſtram tanti tui in nos beneficii obliterare poterit. nam illud eſt, vt re ipſa potius, quàm verbis hæc reſp. tibi deuincta ſit. Vt enim nos ſemper promptos in omnem opportunitatē reperies, ſic hilaritas in animis, vultibusque noſtris conſpicietur, ſiquando concedetur diuino conſilio, ut in hanc vrbem tantopere tui nominis deditam accedas. gratulamur ęquè participem eſſe Regē Hiſpanum tantæ felicitatis, cum eius regna, ſubditęque gentes ita liberatę ſint miſerabili prædatione. Sanè sereniſſime princeps hęc initia tanta ſunt vt minus dolendum ſit ſanguine perfuſo Chriſtianorum, & iactura virorum illuſtrium, qui reſeruati ad tam glorioſam prouinciam tam honorificè animas immortalitati conſecrarunt, ſeruaruntque ſuos populos à tam impiis manibus. Nam & religionem ſeruauiſti, & auxiſti plurimum hoſtibus eius profligatis ac deuictis. Quòd ſi Chriſtus per tot ſecula prorogauit concedere tam glorioſam, & inſperatam victoriam populo ſuo, illam certè cumulatiorem omnibus bonis, & omni ſpe refertiſſimam conceſſit, vt per te ipſum expleantur, quam tot Reges, & imperatores, & prępotentes principes expetiuerunt, & digni cenſebantur. Videndum eſt itaque ſublimitati tuę quantum diuinæ bonitati debeas, atq; in hac Dei cauſa an tā fortunata initia perſequi conueniat, melioremque fortunam ſperare, cum Chriſtus palam te ſui nominis defenſorem acciuerit; quod patrocinium ſanè neque recuſare potes, neque non promptiſſime complecti, cum Regis etiam ipſius reuerentia ad hoc inuiteris. Tibi igitur omnia quam feliciſſima, & pro votis de tuis viribus, tibi defectionem multorum populorum ab hoſte crudeli, tibi aliorū potentium Chriſtianorum auxilia, tibi incitatorum iam principum arma pollicearis, tibi illorum qui excitantur tantę victoriæ magnitudine, & numinis afflatu. Nam profecto cum res feliciter tā ſuccedant numine ipſo in omnibus negotiis duce vteris, atque ſepulcrum Chriſti, & imperii nomē perpetuum poſteris veſtris comparabitur, quos in omni periculo potentiſſimum Dei brachium defendet, cui nunc militas, & qui gladium indignationis ſuę tibi dedit aduerſus eos, qui auare occuparunt. Enimuerò bella ſunt ea magnopere laudabilia, quę contra communes hoſtes geruntur, ipſarūque rerum ſtabilior poſſeſſio; atque laudes earum victoriarum digniores ſunt, magisque appetendę. Scimus autem hęc omnia, quę ſcribimus ſublimitati tuæ cognita eſſe, ſed tamē ęquo animo ferre debes vt tempori præſenti, officio debito, beneuolentiæ in te noſtræ ſatisfacere videamur, quem Deus conſeruet, & fortunet, ſicut optant omnes Chriſtiani. Poſtmodo fit decretum in eum, qui Dulceam vrbem rebus omnibus munitam turpiter dediſſet animaduerteretur. cum ad dictam diē non affuiſſet in iudicio, & propoſitum certum pręmium capientibus. ademptum ius ſuffragii. facultates fiſco ſunt addictę, quibus ſuppliciis adiuncti ſunt conſiliorum ſocii, & miniſtri. edita ſunt primùm in claſſe per triduum ingentis ſigna lętitiæ, atq; rumore didito in omnibus Chriſtianorum prouinciis. Hanc victorię tamen magnitudinem duo non mediocriter minuebant, recēs Cypri iactura, & anni tempus, quod illam perſequi fęderatos non patiebatur. nam cū iam hyemaret, ac multi præter cæſos morerētur ex acceptis vulneribus, Auſtriacus ſtatuit ſibi Meſsanam neceſsariò redeundū eſse, omnesq; bellicos apparatus in annum ſequentem faciendū. Columna Romā profectus magna cū lætitia à pontifice excipitur. ac Philippo Hiſpaniarum Regi duo felicia vno tempore acciderūt, victoria naualis, & ꝙ filiolo Ferdinando auctus eſt. Selimo vbi nūtiata fuit clades, & claſſis iactura, magna ira inflammatur. neminem admittit in colloquium. erat omnes Chriſtianos intra ſuum imperium trucidaturus, niſi prudentiorum conſilio ab innocentium cędibus fuiſset refrenatus. Byzantiū vrbs ampla lacrymis, & lamentationibus repletur, atque Selimus non tanti facit claſſis iacturam, quanti inſignium ducum, quibus cum educatus fuerat, quorumq; opera fidiſſima vtebatur. ſupra oēs cogitationes ea nota infamiæ torquebat, quæ ipſo imperatore inuſta fuerat nomini Ottomanico ſemp vincere ſolito; quam ignominiæ labem vt ſequenti anno per virtutem elueret conuocat ad comitia ſuos proceres. demonſtrat fortunę volubilitatem ęquo animo eſse ferendam, cum nullum bellum ſuſcipiatur, in quo omnia felicia contingant. iubet cum eſset adhuc Adrianopoli ſingulos pręfectos curare claſſis partem aliquam inſtrui in annum ſequentem. nauigia noua fieri, vetera refici imperat, & opportunè armari. imperatæ ſunt triremes prouinciarum pręfectis. Veneti ne ocioſæ triremes ſtationem haberent per ſinum ęteum nauigantes loca ad expugnationē explorant. nam Venerius vbi claſsem inſtauraſset triginta actuarias ad oppidum Margaritam mittit cum ſex millibus peditū Italorum, & Epirotarum, cui expeditioni præficit Paulum Vrſinum. oppidum ſex bellicis tormētis concuſsum inſtantibus Venetis acri obſidione per deditionem capitur. at Selimus ob cladis indignationē inſtantibus ſacerdotibus Turcicis vt dixi decreuerat oēs captiuos intra ſuos fines trucidare qui eſsent Hiſpanę aut Venetæ ditionis vnà cum Veneto oratore. ſed obſtitit Mahometi prudentia, qui

Literæ Venetorū ad Io. Auſtriacum.

Apparatus Turci in annū ſequētē.

Margherita opp. captū.

Cestria deserta.

visus est consilium quidem probare imperatoris, sed differendum esse inquit donec rediisset Byzantium. Cestriæ præsidia audita clade suorum vbi armatas cohortes ad oppidum accedere vident vel longinquas, excedunt. quosdam Epirotas insequẽtes trucidant. quà iter faciunt omnia ferro, & igni populãtur. Canalis cum Cretensibus triremibus fit obuius Turcicis nauigiis Cypri spolia quædam in Peloponnesum conuehentibus, & multos captiuos, quibus captis, & direptis Turcas trucidat, illis libertatem restituit. Veneti quia scirent maximam esse Selimi potentiam, & non minorem indignationem ob acceptam cladem, quia verebantur cum terrestibus copiis in annum proximum rem esse habendam, vt tantis viribus resisteretur, quantæ expectabantur in Dalmatiam, copias conscribunt. habent delectum. iubent equitatum censeri, & esse in promptu. Pontifex & Philippus Rex ad bellicos apparatus & ipsi animum adiiciunt. atque ne Austriaci, & Venerii dissensio rebus bellicis sequentis anni obesse posset, Patres Iacobo Foscareno viro prudenti imperium classis deferũt, ea tamen lege nihil vt ageret inconsulto Venerio, ne illi qui tam præclarè in omni re bellica, & supra vel ætatem vel experientiam se gessisset, tantum fieret iniuriæ, aut aliquid adimeretur existimationis. captiui multi missi sunt Romam per hyemem, inter quos fuit filius Alis iunior, cum maior natu Neapoli mortuus esset vel captiuitatis tædio, vel iræ magnitudine.

Iacobus Foscarenus summus classis Venetæ imperator.

LIBRI VIGESIMI SECVNDI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS TERTIVS.

ENIMVERO non mortalium armis, non strenuitate militum, non ducum atque imperatorum sapientia, non vlla humana opera denique superiorem victoriam acquisitam fuisse constabit, si quis rationes bellicas diligenter cognouerit, & ea quæ superius explicata sunt a nobis perpendat. nisi tamen quis ex instituto, neque militari fuisse contendat aduersus potentiorem classem, quam prosperi euentus: gloriosæque victoriæ & multitudo spoliorum audaciorem fortioremque faciebant prælium suscipere & conferre signa: aduersus propensam rebus hostilibus fortunam; omnibusq; illorum optatis arridentem, aduersantibus etiam ventis, & parum consentientibus inter se animis fœderatorum imperatorum. Neque illud etiam fuit ex instituto militari, vt qui sine controuersia vniuerso mari Adriatico hactenus dominatus esset, qui de tot captiuis urbibus triumphasset, qui ciuitates atque insulas, quæ non accepissent imperium miserrimè diripuisset, succendisset, ferro ac igni populatus esset, nunc vniuersam prædam & gloriam temerè vel vento vel fortunæ inconstantiæ crederet, cum nihil magis certum sit in bello, quam in iactu taxillorum. præsertim cum anni tempus vniuersam infamiæ notam ac sordes ob frequentes pluuias & solitas tempestates posset diluere. Sed cum numini ita visum est ad deprimendam arrogantiam, temeritatemque mortalium, omne humanum iudicium tollitur, subuertuntur consilia, fiunt attoniti & insipientes, qui sapientissimi antea putabantur, quoniam ingenium plerunque cum fortunæ felicitate cadit. Quòd autem illa victoria sit diuinitus concessa, quia Deus nollet tantam perferre cladem Christianorum, vt partim cognita ita iustitia diuina per superiores calamitates, quæ ob scelera bellum illud exitarat, partim clementia, quæ imbecilliores protexerat, & cœlum & terra clarissima indicia apud vtrosque populos ostenderunt.

Victoriam diuinitus cótigisse quibus argumétis constet.

Nam tanta temperies benignitasque aeris per illud tempus apparuit, vt neque solitі imbres, neque frigora neque venti serenum siudumque cœlum infestarint. at tellus certè tantam variorum florum copiam per octobrem mensem effudit vt res visa sit incredibilis non modo audientibus, sed etiam videntibus, cum sibi somniare propè viderentur: atque ego nisi tunc vidisem, cum esem Venetiis, certe non facile credidisem. Nam arbores non modo flores tanquam verno tempore fuderunt, sed etiam fructus frequentes, qui cum ad dimidium ferè solitæ magnitudinis excreuissent, mox superueniente hyeme exaruerunt. Rosarum tanta fuit copia, vt figmento simile propè videri posset, cum etiam physica ratio illud non videatur facile velle pati. nam conceptum nutrimentum per hyemem, per tempus autumni iam in frondes, flores & fructus absumptum est, ac non denuo abundans est in venis, quæ supra terram inaniores sunt, minus que abundant genitali humore. illud cum multi per artem factum dicerent, quòd rosæ diligentia quorundam fuissent aseruatæ, plantæ multæ venales, ac tota rosaria rubentia in cadis satis vili precio exposita sunt Venetiis in foris Diui Marci & Riui alti. Byzãtii quidam affirmarunt cruces visas esse per idem tempus supra Turcarum templa astantes in altiore parte, per quas significabatur solum Deum Christianorum ese verum Deum exercituum, Deum regnorum, Deum fortitudinis excelsam suam sedem supra omnes creditos Deos collocase. Sed stupidi sunt homines plerunque ad res diuinas, & multi præsertim, qui cum summo Imperio præsunt, qui cætera omnia lenia & tanquam ludrica puerorum arbitrantur, præter facultatem explendi desiderii, atque præter

Portenta victoriæ.

facultatem dilatandi imperii, ac solum Dei nomen inanè esse putant ad deterrendos simpliciores. Quis enim non vir bonus esse posset, qui credat Deum esse, & illi reddendam esse rationem anteactæ vitæ? Sed his si esset putant, parum res humanas curare arbitrantur. Inde fit vt multi ad propriam potentiam imperent, at non ad paternam charitatem, felicitatemque populorum & subditarum gentium. Selimus vbi primùm se collegit, iraq; deferbuit, animum adiecit ad faciendos apparatus bellicos, vt diximus, instruendamque nouam classem. eius animum recreauit aliquantulum

Stratagema Luzalis.

Luzialis prudentia & calliditas, qui vbi primum à fuga subsistit, & in tutùm peruenit, iussit omnia nauigia cuiussuis generis, quæ essent vbique in partibus aut locis Ottomanico Imperio subditis in mari mediterraneo in vnum ad se conuenire. cum multis dicrotis, liburnis, piraticis, reliquiis classis collectis Byzantium contendit, quò cum conuenisset ingens classis apparuit, plurimumque consolationis attulit multitudo displosorum tormentorum, & classicorum strepitus, & vexilla captiuarum triremium per mare tracta, & captiui Christiani, captiuaque nauigia, tanquam victrix, at non victa classis & triumphans in portum aduentasset. post modo ad Selimum admissus se purgauit quòd fortis viri officio non defuisset, cuius rei argumentum ostendit captiua nauigia & homines. Deinde ostendit cladem acceptam multo esse minorem, quàm vulgo creditum sit. extollit Turcicarum victoriarum gloriam magnificentia verborum. Extenuat victoriam fœderatorum, vtpote quæ per maximam iacturam parta sit, cuius rei vel illud maximum argumentum facit quòd victoriam persequi non potuerint, ut ratio bellica postulabat. Demonstrat multo minorem esse victoriam, quàm acceptam cladem; cum ligna resarciri, milites colligi, pecuuia exigi, artifices acciri, bellica instrumenta fundi facile possint à potentissimo præsertim & opulentissimo Imperatore, quæ omnia magister rerum lucrum breui suppeditat, sed regna & imperia nulla opulentia, nulla potentia humana, nullo mortalium consilio posse creari. Selimus his mitigatus summum Imperium defert Luziali omnium rerum maritimarum, & classis, quæ iussa erat fieri. Mustapham

Luzalis summus classis Imperator.

pro diligentia, qua vsus fuerat subiuganda Cypro, creat purpuratum Portæ, quam dignitatem Bertæ purpu rato ademptam è pugna reduci huic concessit, at illi annuum censium honorificum assignat. quo tranquillam senectutem inposterum transigeret. Venerio, quoniam ætas illa iam laborum impatiens esse videretur, summum imperium sinus Adriatici à Venetis defertur,

Sebast. Venerius sinus Adriatici præfectus.

atque dictus est imperator classis Iacobus Foscarenus senator non tantum spectatæ integritatis, sed etiam liberalitalis & animi magnificentiæ. Inierat iam Annus secundus post mille quingentos & septuaginta à partu virginis dum hæc fiunt Venetiis, cum Selimus Byzantii, dum bellicis apparatibus instat, & iam omnia propè instructa non ad defensionem modo, verum etiam ad infestandos hostes viderentur, alium nuntium molestum accipit. Fortuna enim vbi semel declinauerit, nunquam ferè vno tantum infortunio res labefactatas affligit, sed multa congerit infelicia, cum

1572.

præsertim amplissimis finibus imperiorum multæ & amplissimæ sollicitudines sint comites, & lites, & controuersiæ. Nam magnus rex Æthiopiæ Dauid cuius Imperium ad vtrunque tropicum fere ab æquinoctiali extenditur cum multos habeat subditos reges Memphim & vniuersum agrum

Aethiopicū bellum ob inūdationē. Ademum captum.

Turcicum finitimum cum multis vrbibus cœperat inundatione deuastare, & per Nili diluuium miserabiliter submergere ac populari. Causa inundationis & eius controuersiæ fuit, quia Selimus tributum bienni debebat quadringenta nummum millia, cum ducenta quotannis soluat. Neque enim loca ægypti vel Aegypto finitima imbribus, aut niuibus, cœlestibusue aquis iuuari solent plerumque ad fertilitatem cum rarissimè pluat, atque solum omnium sit feracissimum: sed tellus reficitur vnda Nili, ac perplacida iuundatione, cum aquæ pro arbitrio Regis Aethiopis vel placidæ in agrum Memphiticum mitti possint ad irrigationem, vel proscissis quibusdam angustiis aggerum vniuersam regionem inundare & deuastare. Purpuratus quia nollet dare ordinarium tributum & ipse multis viribus collectis multam Arabiæ partem direptionibus populatur. Ademum vrbem capit. Sabam vsque populabundus procurrit, quia putare videbatur purpuratus factis bel-

Persæ Regis cum Aethiope res compositæ.

licis apparatibus inundationem per ferrum potius, quam per aurum debitum posse diuerti. collegit igitur multa millia armatorum Turcarum, Arabum, ac Maurorum, quos mittit ad illas angustias occupandas, ne penitus rescinderentur. Aethiops cognitis his apparatibus, copias & ipse colligit. ad ipsas angustias multos Memphiticos trucidat. Multos capit. reliquos in fugam vertit, ac qui nulla bellica ratione freti alienos fines iuuasissent. Vbi conquestus esset Memphiticus purpuratus hæc se inscio fieri, Aethiops facit certiorem per legationem nisi intra certum spatium sibi tributum mittatur, fore vt Turcicos fines hostiliter popularetur. Illud factum fuisset ab Aethiope in præsenti, sed aliæ curæ non minores per idem ferè tempus regem ipsum inuaseruut: quippe quod Persarum rex ingentes copias parauisset, armaque importaret in Arabiam felicem propter controuersiam ortam de finibus non procul a mari Erythræo, vbi Persa regiones, stipendiarios, subditos populos Aethiopis regis subegerat. Sed ea tanta controuersia collectis vtrinque non contemnendis

Turcæ ob fidem Christianam necati.

copiis quorundam procerum prudentia consopita est. Byzantii quoque res non parui facienda contigit per idem tempus, quam si Selimus neglexisset, poterat paulatim vniuersas vires Ottomanicas labefactare ac funditus euertere, cum penetraret ad intima vsque cordis penetralia. Nam cum rerum nouarum desiderium innatum sit multis, qui non commodè sunt sub suis principibus, cum magna vis est vbique religionis, magna conscientiæ, magna virtutis. maior si omnia simul coniungantur ac vires ceperint. Turcæ nonnulli igitur ita capti sunt pietatis Christianæ desiderio, vt non modo ipsi a cultu Mahometano ad Christianum deficerent, verum etiam alios paulatim in suam sententiam traherēt. Illa res vbi fuit ad imperatorem delata, capitis condemnati sunt quidā, quibus vel in via Christianam fidē solā veritatem continere clamātibus, solamq; verā religionē ꝓfitentibus

capita

capita sunt abscissa vel antequam ad locum suppliciorum deueniretur. Illud eo grauius fuit visum Selimo, quia post victoriam Christianorum iusserat interfici multos Græcos sacerdotes, qui accusati fuerant, quòd Deum pro christianorum salute aduersus Turcicam incolumitatem precati fuisset. Neque verò Byzantii tantum trucidatum est id genus hominum, sed in Syria quoque, & in minore Asia, & in aliis locis Ottomanici imperij vna literatum significatione.

Christiani multi trucidati ob cladem à Turcis

Cohorta est etiam non contemnenda lues ac pestilentia Byzantii, qua multi mortales fuerunt absumpti: atqui vniuersum hyemis tempus partim parandis rebus classicis absumptum est, partim erigendis munitionibus, atq; ne christiana classis repente Propontidem ingressa Byzantium inuaderet, multa armatorum millia accita sunt in vrbem, & munitiones erectæ Sextus & Abydus, omnibusque rebus ad defensionem necessariis instructæ, refectæque in ora maris mediterranei, quascunque refici opus esse apparuit, multa millia armatorum missa sunt ad tuenda litora. Omnes insularum vrbes præsidiis & commeatu & omnibus bellicis apparatibus opportunè munitę.

Turcicus apparatus vbique.

Sed quoniam post partam victoriam Austriacus concesserat ad preces filiorum Alis vt pedagogus adolescentum Byzantium proficisceretur, atq; captiuitatem filiorum matri nuntiaret, ille remissus est cum muneribus à matre ad Pontificem, à quo honorificentissimè tractabantur, ut dictum fuit, omnes captiui. Selimus quoq; quoniam adolescens esset affinitate coniunctus cognita Austriaci humanitate illi honorifica munera misit, ac mater supplices literas exarat, quibus precatur vt filio suo aliquantulo liberius Romæ esse liceat, atque latius ne angustioris asperiorisque carceris tædio moriatur, donec conueniat de libertate cũ oratore, qui hac ipsa de causa decretus est ad Pontificem. Orator certè ad adolescentem Romam profectus his fere adolescentem consolatur; Potentissime princeps lumen & imago præstantioris iudicis omnium viuentium, gloriosissimus Imperator me ad agendum de libertate sublimitatis tuę misit, cuius & in te amorem, & animi sui magnificentiam omnes facile intelligent, si obtinebitur. Sin autem, iubet te moderatè ferre animi sollicitudines certissima spe fretum, neq; ulla vel lacrymarum vel mæroris significatione gloriam & amplitudinem Ottomanicæ familiæ deturpare. Ita vero tibi persuadeas non solum mores auitos tibi esse imitandos, sed etiam quòd pro tua libertate regna, principatus, coronam Imperii, & vel ipsum sanguinem est profusurus. Cæterum fœderati rem classicam & ipsi summa diligentia parare. tribunos mittere ad colligendas copias. remiges imperare. panem nauticum conficere. Veteres aut afflictas triremes instaurare.

Fœderatorũ apparatus.

Sed præsertim hoc faciunt Veneti, qui iam classem ingentem instruxerant, vbi primùm per anni tempus apertum est mare nauigationibus. Iaderæ rursus, & in omnibus Dalmatiæ finibus frequentes fiunt vtrinque incursiones, ac minuta prælia. Sed Turcæ quòd Iaderam in primis capere optarent, vt certum propugnaculum haberent quò se reciperent, & vnde sæpius possent infestare Iaderenses, quandam munitionem excitant è gleba, cespitibus, fasciculis lignorum distantem ab vrbe Iadera circiter quinque millia passuum in finibus vinearum, atque in extrema parte, vbi magna erat copia sarmentorum. Illud vbi Iaderensibus esset nunciatum, duo millia & quingenti pedites Itali exeunt ex vrbe iussi sunt quadringenti turcico habitu induti Turcicæ etiam linguæ periti, qui accederent per noctem ad aggeres Turcarum. iussi sunt etiam tres cohortium præfecti curare vt cum hi ad fossas accessissent, ne quid prius conarentur, quàm sequens acies hostem ad arma conclamare compulisset. Imperatum est vt vbi ventum esset ad leuia certamina, & ipsi simularent se adiuuare fouereque Turcicas partes aduersus Iaderenses pugnantes, sed post ea opportunè immisti cum Turcis intra munitionem se reciperent. Istud fieri commodè posse apparuit sub auroram paulatim illucescente die.

Stratagema.

Imperatum est vbi primum intra aggeres fuissent ingressi vt in Turcas arma conuerterent, cum reliqui pollicerentur continuò se auxilium laturos. res successit è sententia pro institutis, quare plures sexcentis Turcis trucidati sunt. capti trecenti, reliqui deserta munitione fuga se seruarunt. munitio ipsa incępta ita disiecta est & funditus euersa. Quoniam verò sinus Adriaticus frequentibus piraticis nauigiis vexabatur, neminique tuta nauigatio concedebatur, Hermolaus Teupolus Venetorum liburnorum prefectus iãtam Venetis illatam iniuriam & variis Christianis calamitatem non ferens, cum multi quotidie in miserrimam seruitutem caperentur & abducerentur, magna celeritate ad oras Italas nauigat. Archipiratam Recamatorem vocatum capit non procul ab Ancone virum Firmiensem, qui ad Turcicam à Christiana fide spe prędæ desciuerat.

Recamator pirata captus & cęsus.

Hic vbi cognouit se non posse amplius euadere per vim ferri, ad fraudes & artem consilium conuertit. Induitur vestibus cuiusdam Christiani captiui, atque cathenatus exit è nauigio, vbi à suis cognitus fuisset occiditur, qui dicti sunt vereri ne multorum scelerum conscij per quæstiones si vixisset, patefierent. Recamator certè ipse vel ita mortuus post quam diu tractus est per vrbem Anconem antemnæ suspenditur & excoriatur. hoc ipsum passus est nauarchus, nam excoriatus fuit viuus propter suam pristinam in captiuos Christianos feritatem & immanitatẽ. Sed enim quia res Christiana aliquantulum feliciter succederet, cum nulla voluptas sincera ac plane læta contingere soleat, semperque aliquid amari cum rebus dulcibus admisceatur, non parum turbauit Christianam felicitatem mors Pij Quinti summi Pont. principis magnę intergritatis & innocentiæ crediti, vbi diutius disuria & calculo laborasset.

Pij Quinti mors.

Illud passus est, quia propter natiuum pudorem noluisset illas partes præbere curandas, qui cum cal. Maij cum summa omnium propè mędrore naturæ concessisset, statim post exequias nullo propè die inter posito, inusitata celeritate, sacrorum patrum purpuratorum consensu quarto idus Maij creatur Pont. cum summa omnium lætitia ob præclaram expectationem Vgo Boncompagnus Bonõniensis Cardinal. Iurisconsult. nobilis, eximięque cognitionis legum ciuilium. Non tamen simplex ratio visa est ipsos patres impulisse ad illum præcipue deligendum, cum electionem nõ dubiã facerent, sed pro benemeritis de Christiana Republica, ppè

 necessariam

necessariam eximia eius animi ornamenta, & in primis egregia rerum multarum maximarumque cognitio. & præclara officia, quibus pro christiana rep. in dignitatem pontificiam singulari studiose pius vsus fuit, & integritas, atq; humanitas non vulgaris, quæ cum summa omnium Christianũ laude p vniuersum pontificatus tempus postea enituit. Hic vocatus est Gregorius Tertius decimus, qui vbi primum coronatus fuit, Philippum nepotem suo purpureo galero insigniuit: atq; primum fuit

Pontificis Gregorij. XIII. creatio

omniũ negotiorum id, quòd literas dedit ad Christianos principes, quibus fęderatos ad concordiã societatem, diligentiam defensionis cohortatus est: reliquos ad fęderationem aduersus hostem communem Christiani nominis capessendam. Scripsit etiam ad Lusitanum regem vt fideratos iuuaret, suaq; classe adaugeret vires fęderatorum ad tutandos fines Italiæ. omnes Christiani principes legationes de more miserũt ad præstandam obedientiam. idem Pontifex non multo spatio temporis interiecto decreuit vt pro Tridentinę synodi institutis oẽs episcopi & sacerdotes in suis diœcesibus residerent. Decessit per idem ferè tempus Sigismundus Polonię rex, & Barbara vxor Ducis Ferrariensis Cęsaris soror ex Austriaca familia. Turcica classis interea, quæ superiore anno vniuersam propè vim victorię in bellicis tormentis, sclopettariorumq; multitudine constitisse animaduerterat, cum in Aegeum mare cum ad centum & quinquaginta rostratas naues collegisset, quas sequebãtur decẽ

Residentia decreta Sacerdotum.

mahonę, & quatuor grandiora nauigia ad res classi necessarias conuehendas. Luzalis quoniam Venetam classem nondum exiuisse intelligeret, quæ constabat è centum & viginti triremibus, sex quinqueremibus, quæ varijs in locis adhuc erant dispersę, ne tempus frustra absumeretur, sexaginta triremes mittit ad hostem infestandum, quæ obuia quæq; Christianorum prædarentur. illæ ad insulam

Turcicę classis numerus.

Tenum profectę vniuersam propè ferro ac igni populantur. inde soluentes ad Eplam insulam perueniunt, quam & ipsam acriter infestant. Luzialis ipse cum triginta triremibus loca, vrbesq; maritimas præsidijs diligenter & opportunè munit, & in Cretam vsque percurrens duos Cretẽses liburnos capit, atq; Quirinum cogit fuga se seruare. nam Turca quidam habitu Græci sacerdotis indutus prædam liburnis simulans se esse ostensurum, liburnos ipsos per fraudem in insidias & in classem Turcarum adducit. Austriacus interea legationem mittit ad nouum pontificem, quæ prius gratularetur, deinde redderet rationem eorum, quæ per illam ęstatem facere statuerat. Et quoniam rumor inter Christianos erat dissipatus quòd Christiana classis Byzantium erat accessura, Selimus ne quod timoris indicium aut trepidationis inesse Turcis videri posset, cum neq; esset ex Ottomanica potentia vel sedem ipsam domiciliumque Imperatorium munire, quod semper contra cuiuslibet vires munitissimum facit Imperatoris ipsius præsentia, vbi rediisset Adrianopoli Byzãtium, iubet funditus euerti & solo ęquari munitionem, in cornu Byzantij extructam summa diligentia à purpuratis, in qua inerant collocata quadraginta bellica tormenta, eratque præualidum & munitissimum in inuasuros Byzantium propugnaculum. atq; vt commodius bellicis rebus incumberet ad repellẽdas & propulsandas vires fęderatorum, conatur res Dardanię componere per quinquennales inducias, vbi bellum de finibus actum fuerat. Strigonia interim & Curta & oppida non nulla in iis finibus muniunt rebus omnibus necessariis, reficiunturq; vbi opus videretur esse. Iacobus Superantius cum viginti & quinque triremibus Messanam proficiscitur ad Austriacum Corcyram deducendũ, sicuti Foscarenus summus Venetę classis imperator mandauerat, qui Venerio iam vt liceret quiescere & exautorari postulanti suffectus fuerat. Messanam profectus videt classem iungi dum Siculę triremes expectabantur, quę non multo post triginta & sex duce marchione sanctę crucis accesserũt cum multo peditatu ex Apulia. erant cum iis & onerariæ triginta. Vbi Superãtius Austriacum conuenit post salutationes & complexus, respõsum tulit futurum vti breui Corcyram omnes simul accederent.

Tenos vexata.

Stratagema.

Munitio Byzantii iussa deuastari.

Sed tamen non multo post res agitur subfrigidè, quoniam Gallicum bellum instare putabatur, quando & Casale maiori & in aliis finibus Gallicis subalpinis iam exercuisse dicebatur circiter decem millia peditum cum multo equitatu, & septem vexilla galeatorum equitum conscripta fuerant Mediolani, & tribuni iussi fuerant colligere copias ad fines Sabaudienses & Gallicos. Horũ tumultuum causa esse dicebatur, quòd Amiras Gallus vir autoritate & potentia insignis, prompto tamẽ callidoque ingenio copias in Belgicis & Insubribus finibus colligebat, vt vno tempore vtrosq; principatus adoriretur: nã clam cognitus fuerat à Philippo Rege ad illos aspirare, cũ nesciret Philippus Hispaniarum rex, quod consilium Gallus esset capturus qui profitebatur se Gallici Regis clam partes tueri, animum conuertit ad bellicos apparatus domesticus in omnem euentum, & ad familiares calamitates propulsandas. Fit certior etiam pontifex Amirantem velle per simulationem ampliandi Regni Gallici, dilatandorumque finium plurimum roboris sibi comparare ad nouam religionem confirmandam & stabiliendam. at ex altera parte Gallici proceres qui ęgrè ferebant & habebant suspectam amirantis potentiam, si tantam adeptus esset apud regem, quantam sic videbatur assecuturus autoritatem illis principatibus sibi adiectis, inter se queruntur, futurum vt amiras his viribus adiunctis non Gallię amplitudinem, sed suam potentiam aucupetur, qua comparata vix Gallia vniuersa contentus erit, nedum Belgio & Insubria. Nam qui de religione tantopere dissentiat, qui regnum affectare iam per arma visus sit non minus quàm Cõdęus. qui tot Regum ac principũ Germanorum viribus adiuuetur, qui rerum bellicarum sit peritissimus, qui tot Gallicorum nobilium ac populorum beneuolentiam sit assecutus, quo pacto auctus Insubriæ & Belgii imperio contentus propè priuata vita sub rege esse poterit? satius esse Gallorum Regi si modo Gallus rex conniueat aut etiam assentiat, præsenti amplissimo regno esse contento, quàm maximum periculũ totius regni amittendi per dilatandorum finium cupiditatem subire. pręsertim cum arma non externa tantũ timẽda sint, quæ certe facillime possent ad euersionem regni cõuolare, quod & non semel promptissimè fecissent superioribus temporibus per maximas Gallorum populorum calamitates.

Copię auctę vtrinq; in Insubribus.

Stratagema conspiratiũ in Amirantẽ Gallum.

Oratio aduersariorum Amiranti.

Sed

sed quæ lateant iam intra ipsa mœnia, & intra domesticos parietes. Frustra pœnitere omnes so-
lere amissarum opportunitatem, quæ solæ propè Reginæ sunt rerum præclare conficiendarum.
Philippus Rex cognitis his motibus bellorum in Italia statuit vt Austriacus ne discederet cum clas-
se, militesque retineret in Italia, donec videret quò tenderent consilia Gallorum, cum etiã in Bel-
gio res non frigidè ageretur, & graue prælium infestaret. erant ante hoc tempus res Belgicę satis
pacatæ, quia Medioli dux in Belgium expectabatur, qui successurus erat Albano in eam præfectu-
ram. sed Albanus cum sibi uideretur omnes seditiones, & tumultus bellicos in ea regione sedauis-
se, quia paruę tantum, eæque debiles reliquiæ essent in Flisinga, & Zelanda regionibus inferioribus
Belgii, quò multi hæretici è Gallia, Belgio, & Britannia confluxerant, qui piraticis tantum incursio
nibus infestabant, decreuit ad perpetuam memoriam rerum à se gestarum vt in arce Antuerpiæ cu-
prea statua erigeretur, quæ sub pedibus conculcaret Aurantium, Agamontium, & Horneum. illa
res adeo indigna, crudelis, arrogansque uisa est illis populis, à quibus illi principes summa reueren
tia colebantur, ut merito appareret delendã esse ignominiã, & obliterandã sempiternã memoriã il
lorum principum calamitatum. illud igitur factum non mediocriter irritauit animos multorum, &
vniuersorum populorum propè Belgarum in primis, quia uideri velle apparuit tyrannicè potius,
quàm paternè illis populis præfuisse, quod si ad gloriam faciebat, oportuit Regis potius illam sta-
tuam erigi, quàm Albani, cuius nomine, & sumptibus omnia bella gesta fuerant, enimuero nulla
natio, nulla gens, nullus populus tam est demissus & imbellis, vt æquo animo ferat sibi obiici, & ex-
probari acceptas calamitates ab ipsarum presertim autoribus. illud factum non solum Belgis, sed
etiam Germanis principibus, & catholicis Belgis, & vel Hispanis ipsis prudentioribus ac longius
prospectantibus indecorum uisum est, cum illatę iniurię, si fieri possit, sempiternæ obliuioni sint
mandandæ, at non gloriandum cuiquam quòd iudex, & autor multorum malorum cuipiam exti-
terit. neque enim quæ iustissimè inferuntur cuiuis supplicia non acerba accidunt, præsertim si ab ip
sis iudicibus obiiciantur. sed antequam discedat è Belgio Albanus, quoniam sentiebat se non planè
triumphasse donec superessent vllæ reliquiæ, colligit duo millia Hispanorum peditum & tria Regi
menta vallonum, quos triginta nauibus onerariis imponit, atque iubet exponi in Flisingam. sed res
non poterat fieri sine maxima difficultate, quia naucleri ac periti rerum maritimarum in Flisingam
conuolauerant partim spe prędę, partim odio Hispanorum, partim etiam ut profugis potius quàm
Hispanis suam operam accommodarent. Aurantius ne prorsus triumphasse de Belgis exulibus, aut
ne uerè pro pacatis tumultibus statua Albani erecta videri posset, magna calliditate collectis clam
multis copiis eius discessum impedire studet, atque oppida quædam Belgii tentat per proditionem.
Asauus enim Aurantii frater cum multas proditiones machinatus esset, ita denique conuenit cum
Famensi regulo vt ille ad statutum tempus cum quibusdam familiaribus, & cõiuratis arma capesse
ret, ad palatium Valentianæ per noctem accederet, atque claues portarũ ianitori per vim extorque-
ret. illis captis cæso ianitore qui renitebatur porta Valentianæ patefacta est, & copiæ, quæ ad hoc ip-
sum paratæ fuerant, sunt intromissæ, displosa sunt ad illum strepitum multa tormenta ex arce, faci-
busque iniectis in domos arci finitimas, præsidia multa vrbana ædificia succendunt. illud factum cũ
repetitum esset à præsidiis sub meridiem, non facile succedit; quia Hispani cum malleolis egressi
ab hæreticis ad vnum trucidantur. Vbi conclamatum est in vrbe Aurantii nomen, plerique ciues
catholici in arcem confugiunt, quorum multos cum arcis præfectus excepisset ueritus nimiam esse
multitudinem, reliquos iubet abscedere. at postridie Ludouicus Aurantii frater Montium vrbem
per quendam astum capit, quæ vrbs est Hannonię vocatę regionis siue prouinciæ super colle eminẽ
te sita, accessu difficilis, natura & arte munitissima, habensque planitiem non valde distantem ferti
lissimam rerum omnium, in qua capienda Ludouicus vsus fuit arte huiusmodi; Deligit circiter se-
xaginta è suis fortissimos, & maxime strenuos milites, quique maxime omnium Hispano nomini
essẽt infensi. imperat hos vestes rusticanas, & lacernas indui, ac paulatim in vrbẽ ingredi. carros iubet
nonnullos cum galeis, & sclopettis tectis atque occultatis sub palea diligentissimè ad nundinas ad-
duci in forum. Vbi conuenissent milites arma corripiuntur è carris accedentibus. fit concursus in fo
rum. conclamatur Aurantii nomen. populus tam repentina rerum nouitate ac motibus fit attoni-
tus. concurritur à quibusdam ad capiendas portas. Ludouicus qui cum quingentis armatis propin-
quus latebat in insidiis intromittitur; qui, vbi palatio potitus est, omniq, bellico apparatu, & armis,
magistratus vrbanos ad se acciri iubet. hos per humaniter excipit, & alloquitur. profitetur se non ad
eius vrbis deuastationem, neque ad ruinam finitimorum locorum accessisse, sed ad patriæ suæ libe-
rationem, & defensionem aduersus Hispanam importunitatem. vt autem populus autoritatem, vi-
ctriciaque arma libentius consequeretur, qui facile fortunę fit comes, profitetur breui affore è Gal-
lia potentissima auxilia, duodecim peditum millia scilicet, & quatuor equitum, qui ab Amirante clã
mittebantur. ea res Bruxellas nuntiata non minus infestauit Albani animum, quàm iactura Montii,
cum vix fieri posse videretur vt tantæ vires inscio Rege è Gallia accederent. ac illo conscio, & ferente
res certe in magno discrimine constituta esse apparebat. neque enim satis validas copias habebat Al
banus ad tantarum rerum molem sustinendam, cum magnam partem virium distribuisset in loca
opportuna, misisseterque ad restinguenda Zelandę, Flisingę, Batauorumque incendia. Aurantius
ìnterea prius clam, deinde palam copias colligit in Germania, quas Valentianam proficisci iubet ad
subsidia eius vrbis, atque opem illis ferendam qui vrbem occupauerant. Captum fuit etiam Rigiacũ
vrbs nobilis Attrebatum per artes eorundem hęreticorum, ingentesque bellorum motus vbiq; pul
lulabant. Pontifex, quia verebatur ne Galliarum Rex hisce motibus faueret, Salniatum purpuratum
mittit ad eum Regem, qui pontificio nomine rogaret ne impediret per sua dissidia Hispani regis
auxilia,

Dux Medioli Belgio præfectus.

Aerea statua Albani Antuerpiæ erecta.

Valentianã capta per artem, Aurãtii.

Montii vrbis descriptio.

Montium captũ per artes Aurantii.

Rigiacũ captum.

auxilia, quę Venetis debebantur ad defenſionem Italię, & omnium Chriſtianorum. Quòd ſi aliq de cauſa ſimultatem cum illo Rege exerceat, ſaltem ſua pontificis ipſius cauſa omnes inimicitias in præſenti deponeret. rogat ne obliuiſceretur ſe Regem eſſe Chriſtianiſſimum, & eum qui inter Gallicas calamitates, & armis & copiis & pecunia liberaliſſimè à pontifice ſit adiutus. Philippus Rex prætetea, & Rex Luſitanus miſerunt legationes ad eundem Regem Galliarum, quę ſciſcitarentur Regium conſilium; quoniam vires hoſtium nimis viderentur ex ea parte ſuccreſcere. Albanus quoniam non ſolum Montium, & Rigiacum, & Valentiana vrbes captę fuerant ab hoſtibus, & multa alia loca, Briella nimirum, & Vliſſinga, veteres aquę, Gouda, Dordracum, Haerlemum, Leida, Gorconium, ac Verente oppidum, ſed etiam Cameracum à Mommedio regulo, qui cū ſeptem millibus peditum & quadringentis equitibus ingreſſus fuerat vrbem de ciuium ipſorum conſenſu, deinde Menſergeſum, & Inantium oppida occupauerat, ſtatuit maioribus viribus opus eſſe ad has copias profligandas, cum etiam Comes Palatinus, & Dux Saxonum circiter ſeptem millia equitum, & triginta peditum cohortes pro Aurantio collegiſſent. his viribus coniſtctis Caſmirus Ducis Saxonum filius cum multis Germanis proceribus Rhenum traiicit cum vniuerſo equitatu, qui confluentibus vndique auxiliis excreuerat iam ad decem millia, cum eſſent ſeptem millia peditum, & quingenti. Ventum eſt poſtea ad Ombricum fluuium, quem vbi traieciſſet Caſmirus, vt caſtra cum Aurantio coniungeret, magnam alam equitum ac peditum reliquit ad cuſtodiam traiectus. Montio ſubſidia ſtatim miſſa ſunt, atq; vrbem quingenti equites & viginti acquinque vexilla peditum ingrediuntur, attractaq; ſunt eodecem & ſeptem bellica tormenta. Albanus tribunos mittit in Germaniam ad colligendas copias, quod vt liceret impetrat Petrus Herenſtius Maſfeltius à Cęſare. iuſſi ſunt hi ſinguli tribuni mille & quingentos equites colligere; Petrus Maſfeltius, Antonius Schelemburgenſis, Otho Mulpurgenſis, & Boningenſis, Flanſius Vuillius, & Mechenabadenſis duo equitū ac duo ſclopettariorum millia: quæ copię in Boemia, & in finibus Auſtrię iuſſę ſunt colligi. Albanus ipſe raitros Henrici Veſſonum ducis ad ſtipendia conuocat, qui ſunt equites cataphracti Germani ad morem Ferrarolorum ſclopettos geſtantes. iuſſi ſunt, & hi Regimenta peditū viritim colligere, Eleoſtainus, Erbeſtainusque comites, & Pollcuillius, Fronſpergenſis, Guenpenbergenſis. Sed quoniam ob exhauſtum ſuperioribus bellis ęrarium pecunia non ſuppetebat in tot bellicos ſumptus, Albanus petit regio nomine a Magno Hetruriæ, & à cęteris quibuſdam Ducibus pecuniam, rogatq; ne ſe deſereret in tanta rerum difficultate. nam vniuerſa propè Zelanda ab Hiſpana regiaque obedientia defecerat ad beneuolentiam hæreticorum, cum Vgonotti excitatis munitionibus vbicunque opportunum videretur ſeſe ad defenſionem accingerent. Federicus Toletanus collectis nonnullis equitū ac peditum Hiſpanorum millibus iuuenis ſpectatæ virtutis in Zelandam ingreſſus Fleſingam obſidet. pręſidia egreſſa leuę pręlium committunt. pugnatur diu vtrinq; magna virtute ancipiti victoria. denique in eo certamine quingēti Britanni, Galli, indigenę ceciderunt. ex Hiſpanis circiter treceti. at Comes Erbeſtainus, & Franſpergenſis in Coloniam Vbiorum regionem accedentes ut collectas copias cenſerent à copiis Palatini circumueniuntur. captus eſt Erbeſtainus cum in acatio Rhenum fluuium traiiceret, at Fronſpergenſis, incolumis euaſit. at copię ipſę certè diſſipatæ ſunt, quę iam conuenerant ad oppidum Sanctum Vechum in regionem Leucorum, & ad Quercherpenam Coloniæ pagum, a quibuſdam Ferrarolis. Batauorum quoque regio interea vniuerſa propè ab Hiſpano Rege defecerat præter Bugodinum, Rottedanum, & Auſtredanum, quę vrbes in fide beneuolentiaque Regis perſtiterant, exiſtimantes tumultuaria arma; & quę variorum principum auxiliis niterentur, non valde eſſe duratura. In Zelanda quoniam vniuerſa illa regio videretur cum hoſtibus contenire ſcribit Albanus vt pręſidia ad deprimendos animos ciuium imponerentur quibuſlibet ciuitatibus, quo retinerentur in officio ſaltem metu pręſidiorum. at Armonii, & Tumegheni, & Grauenę ciues apertè profitentur ſe fidem quidem incontaminatam Regi Hiſpano ſeruaturos, ſed nunquam fore vt Hiſpana præſidia volentes intra vrbes admittant, cum nullum ſit vel perfidiæ à ſe conſilium ſuſceptum, neque Rex iure de illorum fide & obſeruantia dubitare poſſit. in Batauis Boiſuenſis regulus præfectus Amiras pręclarius indicans ciuitates leniter ad ſanitatem reuocare, quam per acerbitatem medicamentorum perdere, ita rem compoſuit cum ciuibus Inchuſarum, vt Philippum Regem ſuum agnoſcerent. Vt contra illum neque ipſi arma capeſſerent, neque capeſſentibus opem ferrent, ſed magis pro viribus aduerſarentur. Pro illa erga Regem fide atq; obſeruantia conceſſum eſt iis ne Hiſpana pręſidia mitterentur, & ne decumas ſoluerent, & vti Regiam gratiam cum abolitione omnium pręteritorum delictorum conſequerentur. Nam certè quidem aliquando concedendę ſunt quædam vrbibus impunitates, quo & illę ſeruentur, & reliquę inuitentur illarum exemplis ad accipiendum imperium oblata ſpe Regiæ humanitatis, & clementię. Vt enim quędam concedenda ſunt conualeſcentibus corporibus aut nauſeantibus, non quia ſalubria ſint, ſed quia per hęc ſibi videantur quodammodo recreari, ſic male affectis ciuitatibus quędam cōceduntur vtiliter, vt alacriores poſtmodo ſint ad cætera munia exequenda. Philippus Hiſpaniarum Rex his tot motibus bellorum in Gallia Subalpina iam paratis, & in Belgio quotidie ſuccreſcentib. ſtatuit vt claſſis Hiſpana in Africam contenderet ad expugnationem Iulię Cęſareę, quo pacto fieri videbatur vt Gallię Ciſalpinę claſſis opem ferret ſi opus eſſet, cum per breuem maris traiectū illuc poſſet conuolare, cum & Tuneto, & Maſſilię futura eſſet propinqua, & facile poſſe appareret aliquam regionem occupare ob diſiunctas vires effractasque Turcarum. iſtud ipſum negotium aliàs iniecerat in conſultationem, ſed minus opportunum tunc viſum eſt. at nunc apparuit vtrunq; vno tempore fieri poſſe, vt & res Inſubrum illis auxiliis ſubleuaretur, ſi res poſtularet; &, ſi non reuocaretur claſſis, illam expeditionem non fruſtra tentaret, cum aliunde copię in Inſubriam nō commo-

dè poſſent

Cameracum captū & Inātium & Menſergeſum.

Copiæ Aurātio accedentes.

Raitri qui ſint.

Federici Toletani virtus.

Inchuſarum ciuium pactiones.

dè possent acciri. futurum erat præterea vt Lusitana classis Aluarecio duce ad illam expeditionem accederet cum octo millibus peditum, quæ constabat è decem triremibus, viginti et quatuor onerariis, septem hexeribus, quos Galeonos vocant. nam certè quidem illud non mediocriter inuitabat ad Africanam expeditionem, & Vticam præsertim expugnandam, certum piratarum receptaculum. his rationibus efficiebatur vt Austriaci discessus tardior putaretur, qui etiam triremem miserat in Hispaniam quoniam rumor peruaserat Italiam Philippum Hispaniarum Regem laborare in extremis. Columna nihilominus instat cum Superantio. literas è Corcyra missas ostēdit instantes nauigationi. significant Turcicum classem instauratam ad Eplam insulam appulisse, cui nisi maturè succurratur, periculosum esse ne veniat in potestatem hostium. instant vt certum responsum reddatur. precantur ne se tempus anni vtile frustra absumere pateretur. demum respondet Austriacus Regē statuisse ne cum classe hoc anno in orientem nauigaret, quia Tuneti expeditio esset decreta. se tamen omne genus auxiliorum pro viribus concessurum Venetis. ita res denique concluditur, vt Columna cum summo Imperio cum quatuordecim triremibus, & duobus millibus & quingentis peditibus in onētem nauigaret. mittit Ghilandradam Hispanum cum viginti & duabus triremibus. iubet Columnam pro conditionibus fęderationis cæteris omnibus imperatoribus autoritate præstare. mittit etiā Sarnensem Comitem cum quinque millibus peditum, qui Hidrunte naues conscenderent. classe itaque pridie Idus Quintilis Corcyram versus soluente Austriacus Syracusas versus secundum vētum nactus iter capit. marchio sanctæ crucis, qui cum triginta & sex triremibus Corcyram appulerat cum multo peditatu conuecto ex Apulia, iubetur per literas Austriaci bellicos apparatus classi reponere, si quem exposuisset, atque cum illis, & peditatu reuerti Messanam. Sed quoniam peditatus in Acram Iapygiam nondum conuenerat, missus est postea Corcyra Antonius Canalis Hidruntem cum quatuordecim triremibus ad peditatum conuehendum. Pontifex qui Philippum Regem Africæ expeditionem decreuisse audiuerat, mittit rogatum ne illam hoc tempore susciperet. Vtilius fore Christianorum saluti, si reliquiæ classis Turcicæ opprimerentur antequam conualescerent, cum expeditio Tuneti, & Iuliæ Cæsareæ & Africæ sic postmodo futurę sint faciliores. Istud autem commodè fieri posse, quoniam Gallorum Rex non solùm multis verbis affirmauit se neque implicatū esse, neque fore his bellicis tumultibus, sed etiam reuocauit sub grauissimis pœnis quicunque è suis militarent in Belgio.

Pontificis optimū consilium.

Veneti cognito consilio Regis Hispani per literas Iacobi Superantii, obnunriant pontifici subsidia ab Hispano Rege sibi promissa alienissimo tempore deficere, neque seruari ab ipso Rege primo, quæ forent in conditionibus fęderationis contenta. importunissimo tempore suscipi Africanam expeditionem, cum magis vtiliter liceret coniunctis viribus victoriam præteriri anni persequi, atque reliquias classis hostilis opprimere, & insulis potiri, magnamque facere impressionem in regiones Turcarum. continuò mittunt Antonium Teupolum in Hispaniam citatis equis, & Ioannem Michaelium in Galliam, quorum hic quereretur apud Regem Hispanum Venetos contra pactiones fœderis deseri in ipso articulo temporis, qui nulla in re, neque fidei diligenter seruandæ, neque diligentiæ defuissent in rebus bellicis conficiendis magnis apparatibus, neque vllam omnino suspicionem dedissent animi parum amici. alter iussus est videre an verè arma Gallicana Regio nomine suscepta essent aduersus Regem Hispanum, quod si esset factum Regio consilio, precaretur Regem ne per iram vniuersorum Christianorum salutem in tantum periculum coniiceret, in quantum per eas discordias erat illapsura. Sin autem ea confingi apparerent ab Hispanis, missus est eo consilio ut liceret agi de conditionibus pacis, quas legationes eius Regis patribus alias obtulissent.

Veneti obnuntiant pactiones sibi non seruari ab Hispanis.

Legationes Venetę ad Hisp. & Gallum Reges.

Pontifex quòd intelligeret quanti referret Christianos per expurgationem peccatorum Deo reconciliatos defensionem Christiani nominis implorare, primùm hortatur patres in purpuratorum comitiis vt piè sanctèque viuerent cum omnibus familiaribus. deinde statuit vt ieiunia, & vota fierent pro salute Christianorum, iubetque omnes magistratus syndicatui subiici. & quoniam multi sumptus fierent in lites ac penè intolerabiles, siqua controuersia nasceretur, habitus est sermo de controuersiis de iure rescindendis, & approbanda Megalota, quę sumptus omnes criminum, & ciuiliū causarum contineret, ac decerneretur, vt omnia necessaria in vnum volumen redigerentur.

Syndicatus Romę institutus.

In Germania quoniam Cæsar comitia indixerat Mocontiacum creandi Regis Pannoniæ, iam procuratores principum, & Electores conuenire inceperant; per quod ferè tempus scelestum planè genus hominum ac detestandum Agareni, viuentes è fraudibus, insidiis, latrociniis, nullam neque artem neque terræ cultum exercentes, huc illuc cum tota familia vagantes palatium quoddam in agro Parmensi coemerant. ibi stabula subterranea excauant. ibi omnia furta, rapinasque occultant cum descēsum stabulorum cespitibus occlusissent relictis tantum quibusdam foraminibus. iam trecenti illuc conuenerant. vbi multa præda fuisset ibi occultata omniaque finitima tanquam hostes prædarentur, varię querelæ delatæ sunt ad Parmensem senatum. patres rati minime conuenire senatoriæ dignitati conniuere ad tot subditorum calamitates trecentos pedites ac totidem equites colligunt. in Agarenos impetum faciunt. omnes latrones trucidant. Illa re cognita senatus etiam Mediolanēsis per edictum illos eiicit ex omni agro Mediolanensi, atque ex vniuerso principatu.

Agareni latrones in Parmensi agro trucidati.

at in agro Mantuano incredibilis exortus est aeris impetus, ac mira vis ventorum. siquidem tanta repente tempestas erupit, ut arbores perantiquæ, & multa ædificia sint euersa, tanquam venti veteres inimicitias cum arboribus exercerent. in Scotia verò Thomæ Norfolcio Duci coniuncto Britannicæ reginę caput fuit abscissum ob patefactam coniurationem, qui cum quibusdam proceribus in caput Britannæ Reginę coniurauerat. coniurationis consilium fuit, quòd Thomas captus amore Mariæ Scotiæ reginæ captiuæ omnium mulierum pulcherrimę in iis regionibus illam vxorem ducere studebat. Maria se non esse sui iuris respondit, neque secum vllum fieri aut contrahi posse matrimonium legitimum. quod

Mantuæ tempestas.

Norfolcio caput amputatum.

vero

vero pluris esset faciendum, & quod maxime omnium impediebat matrimonii esse dicebat, quòd sibi reginæ non conueniebat, decorumve apparebat, alii quàm Regi nubere. Vnam reliquam tamen esse viam ad nuptias, quæ per ferrum, & virtutem apetienda sit, si oppressa trucidataque regina Britanniæ ipsa solueretur libertati restituta, & reguum Britanniæ Scotiæ adiungeretur, cuius iuris ēt antiquitus fuisset, cum Scotiæ regina Britanniæ quoque regina in Gallia fuisset conclamata, & promulgata. Norfolcius Dux; vt sunt plerique leues ad illa quæ vtiliter proponuntur, parum considerantes exitus, adductus quadam iu sulsa prophetię, diuinationisque interpretatione, vt qui magnitudine desiderii ad illud credendum impelleretur, cæpit cum legatione regni Scotensis apud Britāniæ reginam agere de negorio, & cum Rodulpho, & Bacchete á secretis, & Beffordio Candisio, & Baillio, & Banistere, & aliis quibusdam. Sed quia magnitudo desiderii facit aliquando homines nō modo immaturè negotia aggredi, sed etiam minus cautos quam oporteret, res non tam occultè agitur, quàm periculi magnitudo, & negotii eius quod agebatur requitebat. Norfolcius vbi copias è suo principatu esset educturus, & cum catholicis coniuncturus vires, certissimam victoriam sibi proponebat, si illud tantum esset consecutus. sed ad sustinendos regiarum copiarum ingentes impetus vel post comparatam victoriam videbatur indigere externis auxiliis. cum verò ad neminem dare litetas auderet, agit cum Hispana leganone vt literas intra suum fasciculum occultaret ad Albanum, quem certiorem faceret has esse literas Ducis Norfolcii. Albanus lectis literis, probataque sententia Ducis pollicetur se cum Hispano Rege de hoc negotio acturum. hortatur Rodulphum, qui literas attulerat, vt properaret ad pontificem ad hoc tam pium opus suscipiendum. Pontifex accepto nuutio pollicetur in annum sequentem decem millia peditum se in Britanniam expositurum. iubet duodecim millia nummum Rodulpho ad illam expeditionem numerari. literę secretioribus notis conscriptæ sunt ad Norfolcium, quibus monebatur ut in sententia persisteret, & pollicitationib. multis confirmabatur. totidem millia peditum promittit etiam Philippus Rex, quæ copiæ cum viribus Ducis Norfolcii coniunctæ turrim Londini expugnarent. eodem tempore decretum erat, vt Pembrocchius regulus reginam Scotiæ liberaret è custodiis Salusberi reguli, quam deduceret ad oppidum Lancastrum. sed pecunia quæ Roma mittebatur causa fuit cur proditio omnis retegeretur. quippe quòd cum literis ad procuratorem reginæ Scotiæ missa, ad Northumbrienses regulos deferenda, data est ignaro negotii homini, & incauto, qui eam deportaret, qui se plurimum aun deportare gloriebatur. ille cum triduum Londini moratus esset, in suspicionemque venisset ob inusitatū auri pondus, magnitudinemque pecuniæ, omnia coactus est afferre supremo cancellario Regio viro propè Regiæ autoritatis. lectis literis à peritis occultiorum notarum totum facinus deprehenditur. Dux repente coniectus est in uincula, & eius à secretis, & alii multi, atque vniuersa series proditionis probata cognitaque est. Conuocata sunt comitia iudicum, ad quos causa delata est. conuenerūt ad illud iudicium viginti & sex è primariis proceribus delecti, atque præsente Stuardo vicario reginę Dux introductus est. Stuardus legi palam iubet capita criminationum, atque obiicit hæc crimina in reginam suscepta. Primum quòd reginam Scotiæ liberare voluerit. deinde quòd populos ad arma aduersus reginam Britanniæ concitare decreuerit. quòd principes externos acciuerit ad Britanniæ deuastationem, & occupationem. Quòd Britanniæ regnum adiungere Scotiæ tentauerit aduersus maiestatem regiam, & patriæ libertatem. quòd omnium rerum scelestarum grauissimum propè cogitauit, quòd conspirauit scilicet in caput, & sanguinem reginæ ipsius Britannæ. at Norfolcius cōtra hæc respondit se non modo non tractasse, sed neque excogitasse quidem quidquam, quod sit contra salutem reginæ, quamuis legationis, & Baccheris proditionis non fuerit inscius. denique post multas hinc inde habitas criminationes, & defensiones visus est omnibus iudicibus culpa proditionis, & structarum insidiarum Regiæ maiestati non carere; quare Stuardus iubet eum Ducem auditis probationibus criminum, & defensionibus se recipere, donec iudices quid legitimum visum esset decernerent. istud autem fit mense Februario circiter horam septimam noctis. Vbi Dux recessisset, iudicesque horam ferè inter se collocuti essent de rebus propositis, omnibus sententiis denique capitis condemnatur. illum postmodo ad se accitum rogant quibus rationibus vti posset, vt sibi vita condonaretur, ad hæc ille attonitus obmutuit. Stuardus tunc assurgens hanc sententiam publicè pronunciat. Thomas Dux Norfolcii accusatus proditionis, & insidiarum in caput reginæ Britanniæ paratarum, atque in patriæ libertatem. in turrim Londini reducatur, vnde super crate per vrbem ad Tiburnum suppliciorum locum trahatur. ibi suspensus pendeat, donec sit semimortuus. tunc membrum virile illi abscindatur, eoque vidente comburatur. Cędatur vtraque manus, & corpus in quatuor partes diuidatur, atque cadauer iaceat donec regina statuerit quid faciendum sit. Dux audita ea sententia aliquantulum se colligit. se oblata morte contentum esse inquit, neque mortem deprecari à clementissima regina. Sed pro vita illud suppliciter petere, saltem ut innocentes filioli misericordiā consequantur, satisque illis fieret, quorum æs alienum habuisset. at mense Quintili tātum de Duce sumptum est supplicium. neque regina Scotiæ sanè susceptarum insidiarum impunitatem consecuta est. cuius causa, & criminatio delata est ad iudices è comitiis delectos Britannis. nam septem comites, & septem equites delecti sunt ad hoc iudicium nobilitate, potentia, cognitione iuris, & legū ciuilium præstantes, qui & ipsi visis probationibus insidiarum illam condemnarunt capitis. deinde crimina inquiruntur in reliquos proceres cōiuratos, qui fuissent participes vel conscii tanti sceleris. Quæ dum inquiruntur in Britannia, Sebastianius Venerius & Sarta Martinengus cum summo imperio præfectus vniuersis copiis Dalmatiæ, quoniam Castrum nouum vrbs non procul ab Ascriuio in ora continentis paruis præsidiis munitum esse dicebatur, putauit opportunitatem eius subiugandi non esse negligendam. nam Selimus quingentos Ianizzeros ex illa vrbe Byzantium acciuerat. il-

luc cum

Norfolcii ducis insidiæ in Britanniā reginam.

Pecunia causa patefactæ coniurationis.

Criminationes in Norfolcium.

Sentētia aduersus Ducē Norfolcii.

Regina Scotię capitis cōdemnata.

lne cum quadraginta triremibus aduolat collectis etiam aliis nauigiis. exponit sex vexilla Italorum peditum quatuor Germanorum, tria Gallorum, Macedonum, Illyricorum, nemine repugnante. cōtinuo potitur suburbiis. tormenta in vrbem dirigit. magna diligentia diuerberat. & quoniam verebatur ne aduentarent subsidia armatis cohortibus omnes aditus, qui ferunt in vrbem occupat. Græciæ præfectus purpuratus, qui cum multis millibus armatorum equitum consilia Christianæ classis e specula obseruabat, non procul à Castro nouo citra Peloponnesum audita vrbis obsidione alam expeditissimam equitum mittit ad ferenda auxilia. constabat illa ala è quatuor millibus equitum, & nonnullis peditibus. Vbi ventum est ad angustias, faucesque adituum, committitur minutū prælium. certatur vtrinque magna virtute. sed cum in castris Martinengi essent multi veterani milites Turcę ducentis è suis amissis coacti sunt procul inde recedere. verumtamen vbi cognitum esset è captiuis plura viginti millibus Turcarum non procul abesse, qui omnes vnà cum reuersis equitibus essent auxilio obsessis venturi, omnes Christianę copiæ magna festinatione in classem redeunt, tormentaque contrahunt in nauigia. sed illud turpe fuit, quòd tanquam impetus Turcarū instaret, hostisque à tergo magna vi insequeretur, sese in fugam magna celeritate conuertunt, atque ita vt quidam in mare detrusi suffocati fuerint. Turcæ postea cum illuc aduentassent munitionem in ora maris è gleba, & fasciculis lignorum concathenatis trabibus excitant, ad infestanda nauigia quæ illuc transirent, subsidiaque ferrent Ascriuio. nam situm est Castrum nouum in faucibus sinus Rizonici.

Munitio ad Ascriuiū Turcarum.

Albanus audita captiuitate Valentianæ, vbi copiæ conuenissent è Germania, statuit subsidia. & illuc & ad reliquas vrbes vel conseruandas vel recuperandas mittere. Valentianam mittit quinque vexilla galeatorum equitum, & multum delectum militum agrestiū, quæ copiæ oppidulum ingressæ, quod adhuc ab Hispanis præsidiis tenebatur, repente vrbem inuadunt. sic vbi vires Regiæ iam numero, & virtute factæ essent superiores Vgonottis nullo negotio illos in fugam vertunt. multi ciues trucidātur vnà cum præsidiis, reliqui fugiētes Montium se recipiunt cum regulo Famensi, atq; in oppida finitima. Catholici ab insequendis hostibus in vrbem reuersi Vgonottorum domos diripiunt. fœminas, & omnes vel impuberes immaniter trucidant, sæuiuntque non solum in imbelle genus fęminarum, & infantium, sed etiam in animalia ratione, & cognitione rerum carentia. & quoniam verebatur Albanus ne vbique seditiones scaterent, qui nimis immaturè suam statuam tanquam triumphaturus erexisset Antuerpiæ. mittit eò decem Hispanorum, & quinque vallonum peditum vexilla. dux Medioli Albani successor creatus in eam præfecturam, quam tenuebat turbulentis adhuc rebus, cui persuasum fuerat res omnes in Belgio esse pacatas, cum quinquaginta nauigiis varii generis, & quatuor millibus Hispanorum peditum in Belgium appulit, ac deccies cētum millibus nummum. huic fiunt obuia multa nauigia, nam ad centum accedere dicebantur, commissum est cum hostibus magnum prælium, & atrox cum Lusitana etiam Flota vna accederet cum viginti & vna nauibus onerariis. demersæ sunt vi tormentorum tres Hispanæ. duæ captę, direptæ, concrematæ. reliquæ vi ventorū impulsę sunt ad Flisingam, per quod certamen facta est iactura ab Hispanis vicies centum millium nummum, cum varia & preciosa mercimonia in illis conueherentur. post vim acerbitatemq; ventorum dux Medioli Antuerpiam demum incolumis peruenit, cum tamen omnes domesticos equos per tempestatem amisisset. fama est autem didita naucleros Flotæ cum Vgonottis conspirasse, qui cum Vlispona discederent, parumque distarent à Flisinga in siccum consultò impegerint, quare piratæ exeuntes ex insidiis, impetumque in immobilia nauigia facientes viginti & tria capiunt è Flota, cum alia varii generis præter onerarias sequerentur.

Valentianæ subsidia.

Catholicorū crudelitas.

Pugna naualis in mari Belgico siue Britannico.

Pontifici interea munus allatum est honorarium pro regno Neapolitano annuum, septem millia nummū, & duo equi candidi, sicuti mos fuit perantiquus Regum Neapolitanorum.

Tributum Pont. pro regno Neapolitano.

Aurantius vbi copias collegisset tam validas, vt sibi videretur Albani ducis vires posse non plurimi facere, non solùm armis, sed etiam persuasionibus conatur populos Belgas ab Hispana obedientia reuocare, atque sollicitare ad defectionem. literas igitur scribit huiusmodi ad eos, qui arma pro Albano ceperunt, & pro Hispanorum imperio. Nos Guglielmus Aurantius, & Aloysius Nansiensis principes nobiles inferioris regionis cupientes libertatem inferiorum regionum declaramus, quòd ratione dignitatis, & loci quem tenemus in ipsis inferioribus regionibus, & amore Dei commoti ac desiderio publicæ, & communis tranquillitatis semper vtrique pro virili procurauimus per blandas petitiones illud obtinere, quod nunc per arma necessario impetrare enitimur. hoc est rogauimus Deum, vt corda flecteret oppressorum, & tyrannorum ad æquitatem, cum eundem affectum animorum reperiri arbitraremur in iis, qui immaniter opprimerentur. id cum per preces frustra sæpius tentauissemus, denique incolarum vtilitatis, & salutis desiderio allecti, compulsi immanitate, & feritate prædictorum arma capere statuimus, Deum atque homines testificantes quòd non priuatorum commodorum causa id facimus, sed quia nos ita facere compulerunt barbaries, & intolerabiles leges impositæ populis Belgis. nam trigesimæ, vigesimę, decumæ, & alia huiusmodi complura imposita sunt tributa ob Albani auaritiam contra leges, libertatem, priuilegia perantiqua, immunitatesque Belgarum. Decreuimus autem reuocare ac reducere populos ita Deo fauente ad natiuum principem, vt debemus à quo conseruemur. Illud interim affirmamus quòd principes, duces, ac resp. externæ, quæ ad hanc expeditionem vires, & auxilia subministrant, nulla alia causa impelluntur, nisi ærumnarum miseriarumq; nostrarum misericordia. omnibus autem persuasum esse volumus, quòd neque vita, neq; dignitas, neque facultates cuiusquam infestabuntur, ac neque catholicorum quidem, quos amicè, & fraternè defendi volumus. Quòd si acciderit vrbibus vt potiamur, omnes liberos esse volumus si nobis opem tulerint. nam si patriam, si libertatem, si propriam salutem curant vel sui ipsorum, vel vxorum ac filiorum ad commune omnium beneficium, nobis opem ferre ad tam felicem exitum properantibus in hanc expeditionē certè debent.

Aurantii literæ ad Belgas.

debent. nam Deus bellorum, & exercituum nobis fauebit in tanta causæ bonitate. huius enim vires magnopere excreuerant, cum post fusas, vt diximus, Erbestaini, & Fronspergensis tribunorũ copias, protestantes octo millia equitum collegissent, & duo millia sclopettariorum magna celeritate. Albanus superatis multis difficultatibus tamen quinque Regimenta Germanorum, & octo raitrorum millia collegit. Post receptam Valentianam vel antequam copiæ auctæ essent, post Ducis Medioli aduentum mittit Federicum Toletanum cum magna ala equitum, & Hispano peditatu ad Montiũ obsidendum. Tentata res est primùm per insidias, quo vrbs per fraudes capta per dolos quoq; recuperatur. Multi incolæ suam operam ad illam rem pollicentur, quo redirent postliminio cum extorres è patria profugissent. Multi itaq; milites monachorum habitu induti paulatim Montium ingrediuntur, qui cum nonnullis monachis clam ita conuenerant vti armati in cœnobia admitterentur, donec ad eum numerum excreuissent, vt possent portam ciuitatis trucidatis hostibus custodibus occupare. Istud ipsum fit & Hinautii. cum ad septem cohortes ita paulatim sub diuersis habitibus conuenissent, res Montii, illud est oppidum Hannoniæ, patefacta est per quandam feminam. alii capti sunt, alii circunuenti ac trucidati. quatuor cohortes peditum, quæ latebant in insidiis ad hoc consilium, vt accepto signo portam inuaderent, proditione arteq; patefacta recedunt. cognita est Hinãtii quoq; proditio per captiuos, qui & ibi capti suspẽdio postmodo necantur. illud vbi non successisset è sententia Hispanis proceribus, vbi dux Medioli accessit cum Hispanis, missus est Federicus, & Copinius Vitellius ad Montium palam obsidendum, & expugnandum. Albanus quoniam captiuos haberet nonnullos Vgonottos Gallos iubet viginti ex iis suspẽdio publicè necari. illa re cognita Flisingenses omnes captiuos Hispanos eodem supplicii genere afficiunt, neq; minus armis, quàm crudelitate, & rabie, & siti propè humani sanguinis vtrinq; pugnatur. Nam Galli cum duas onerarias naues è Cãnariis insulis cum multis aromatibus, & saccharo aduentantes cepissent, non paucos Hispani in illis inuentos trucidant, quam eandem fortunam subierunt duo alia nauigia, quibus Hispani commeatum ad vrbem Medelburgum conuehebant, cum ab obuiis hostibus demersa sint per crebros ictus tormentorum, & Hispani ad vnum crudeliter iugulati. Federicus Toletanus ad Montium castrametatus munitionem excitat, donec aliæ copiæ conuenirent. Montienses exeuntes excitant minuta certamina. pugnatum est sæpius modo his, modo illis fortuna arridente, alternanteque victoriam. at enim cum Montii obsidio videretur Vgonottis non negligenda, statuunt mittere suppetias, quibus Toletanus decernit obuiam prodire. tum ne hostem timere videretur, tum etiam ne cogeretur vno tempore aduersus duos exercitus pugnare, quod erat necessarium si apud vrbem consideus a recentibus auxiliis hostium inuaderetur. his igitur obuius factus ad duodecimum lapidem ab vrbe Montio repente dimicatum est collatis signis. magna virtute primùm vtrinque pugnatur, neq; victoria in alterutram partem magis inclinabat. denique vbi pugnatum esset diu magna parte Vgonottorũ cęsa ob vim sclopettariorum, reliqui se fugæ dederunt. Pauci Montiũ perueniunt, reliqui in proximas syluas diffugientes quicunque ab equitatu capti sunt, vel trucidantur, vel necantur suspendio præter nobiliores, quorum trecenti & quinquaginta ferè capti sunt. nobiliores captiui q ad hæc subsidia è Gallia conuenerant, fuerunt, regulus Gianlis summus illarum copiarum imperator, & Filigneus Amirantis Galli gener, & Muyus, & Lamius, qui singuli duces erant quinquaginta equitum cataphractorũ in Gallia. & Rentius quindecim, Bellaus Creuillius vndecim cohortib. peditum præfecti. Aubrichensis castrorum magister, & Giumellius, & Famæus, & Fontayneus, & alii multi. ceciderunt ex Hispanis circiter quingenti. multi vulnerati. Post eum felicem rerum Hispanarum successum Albanus Bolueillerem tribunum mittit cum suo Regimento in castra ad vrbem Mõtium, quare Montii præfectus Ludouicus Aurantius cum videret succrescere in dies vires obsidentium, decernit fortunam belli potius experiri cum paucioribus, quàm cum pluribus vbi in vnum vndique conuenissent. instructo igitur equitatu ac peditatu repente castra hostium obsidentium, Hispanasque cohortes inuadit. magna fit impressio atque irruptio in castra inopinatorum Germanorũ prætertim nihil tale expectantium. sex Germanorum cohortes trucidantur, penitusq; delentur, quarum tribunus, & tres cohortium præfecti captiui in vrbem sunt adducti. Quæ dum fierent in Hannonia prouincia, Aurantius cum regulo Bergensi Menapiorum regionem ingreditur cum octo millibus equitum, & quinquaginta cohortibus peditum. simulat se procuratorem esse Regium. omnes ciuitates, in quas ingreditur, iubet iurare fidem incontaminatam Regi, & sibi se esse seruaturas. sic populos allicit, quibus inuisa est Hispanorum consuetudo propter morum, & linguæ varietatem. multis oppidis ita breui, multisque vrbibus potitus ad Ruremondam vrbem Menapiorum opulentam, & populosam castrametatur. illam vbi sæpius frustra sollicitauisset ad deditionem, statuit per vim armorum omnino expugnare. ignem igitur congestis aridis fasciculis lignorum, aridaq; materia duabus portis iniicit, quibus concrematis conatur copias introducere. sed catholici mira alacritate fortitudineq; resistentes omni telorum genere vsi hos strenuè reiiciunt. quater repetitur conatus, quater cum magna clade recedere necesse fit. atqui cum quindecim cohortes deniq; defessis recentes successissent, collocato presertim equitatu à tergo peditum, qui vulneraret, & trucidaret pedites vel retrocedentes, vel parum strenuè aut segniter pugnantes, vt vel vincere opus esse viderent vel mori, atrox omnino cruentumque vtrinque certamen committitur. pugnatur a defensoribus singulari constantia incredibilique virtute. sed admissis hostibus in vrbem ex altera parte per sociorum perfidiam miserabiliter circunueniuntur, fiuntque ambigui quam viam virtus aut fortuna patefaciat ad salutem. Paulatim in priuatas domos pugnando recedunt. pugnantur vicatim in vniuersa ciuitate cum magna vtrorunque cæde ad octauam vsque horam noctis. trucidati sunt omnes defensores. nulli vel sexui, vel ætati, vel dignitati parcitur. mira atque adeo inaudita feritate sæuitum est in

Valentiana recuperata.

Montiũ proditio patefacta, & Hinautii.

Crudelitas vtrorumq;.

Federici Toletani victoria.

sacerdotes

Sacerdotes omnis generis, tanquã cũ religione, at nõ cũ hominibus pugnaretur. Quod si noua religio, quã hi se sequi profitebãtur, cędes, rapinas, stupra, sacrilegia, feritatẽ, & crudelitatẽ exercere imperet, tanquam Mahometana aduersus Christianos, se à tigribus, & basiliscis crudelissimis, aut ab hæmorrhois legũlatorib. leges accepisse fateãtur necesse est, at nõ à mãsuetissimo Christo. nã alij quasi per ludũ multis vulneribus captiuos cõfodiebãt, mutilaruntq; singulatim minutiorib. mẽbris, alij coniecti sunt in Cacabos bullientis aquę viui & elixati, alij verubus viui trãsfixi, atq; tosti, alij vncis ex humo sublati affixi, atq; ita in extremis pęnis morituri relicti. vrbs direpta est. sacræ virgines fędissimè ac scelestissimè cõstupratę, omnia sacra & profana insolentissimè ab Aurãtij copijs & impudentissimè violata. Enimuero tot tãtaq; cõmissa sũt scelera ab Aurãtij copijs ĩ illa ciuitate, vt nulla natio vel ĩfestissima Christianę religioni, vel q̃ ꝓprio odio ad bellũ impulsa sit, tã crudelis, tã barbara, tã impia, tam profana in vllã vrbẽ vnquã apparuerit ad hæc vsq; tẽpora. ceciderũt in expugnatione ciuitatis cõplures ex antesignanis Aurantij, quamobrẽ magna fit suorũ iactura in ea pugna. trucidati sunt vnà & multi Vgonotti, qui erãt in vrbe, seq; catholicos esse simulabãt, qui vltro Aurãtij deposcebãt ac precabãtur accipere imperiũ. Illã fortunã tã horrẽdã, & supra omnẽ humanã credulitatẽ immitẽ veritæ nonnullæ ciuitates, ne tantũ crudelitatis & ipsæ experirẽtur, spõte se dedunt, inter quas fuit Ansterdanũ vrbs opulẽta & ampla Olandæ, & Zirichessa Zelãdæ. His ꝑ deditionẽ acceptis Aurãtius ad vrbẽ Menaplorũ Vendelã nobilẽ castrametatur, qua ratione videbatur vtrũq; cõsequi, vt & vrbẽ oppugnaret, & trãsitus copiarũ Germanarũ impediret in Belgiũ vno tẽpe. atq; cũ mille equites obuios Erbestanio comiti misisset multis cęsis, mulisq; vulneratis ex hostibus, ac multis captis reliquos in fugã vertit. nec multo post Aurantianæ copiæ quatuor cohortes peditum & sexcentos equites deleuerunt Electorum Coloniensis & Treuirorum. Quædum fierent in Belgio, frequentibus leuibus certaminibus pugnabatur ad Traguriũm oppidũ in Dalmatia. Veneti tametsi multos ex hostibus sæpius trucidauerãt ꝑ illas pugnas, tñ deniq; in insidias trahuntur Turcarum, cum illi Turcę, qui palam præliũ inierant paulatim cederẽt; donec victores allexissent in insidias. Turcis repente erumpẽtibus cõmittitur atrox prælium. ceciderũt tñ è Venetis circũ ducẽti & amplius pedites ac equites nonnulli. reliqui fuga se in oppidũ Traguriũ seruarũt, è Turcis ad triginta tantũ desiderati sunt in eo prælio, at multi vulnerati. Veneta classis vbi Corcyram cum pontificijs, regijsq; triremibus redijsset, indicta sunt procerum comitia, in quibus decretũ est vt iretur obuiã Turcicę classi, quæ Eplã insulã obsidebat. eo igitur cõsilio classis Corcyra Eplã versus nauigat, & ad Gomenicias peruenit. ibi Canalis aduentum expectat, qui Hidruntẽ accesserat cum quindecim triremibus ad pedites conuehendos, vti dictũ est. Aurãtius, vbi diu cõsedisset in ijsdem castris, mille è suis equitibus mittit obuiã regulo Erbestaino, q cũ quinq; cohortib. peditũ accedere significabat. cõmisso itaq; ꝓlio multi è Germanis cęsi sũt, alij vulnerati, alij ĩ fugã versi dissipãtur. arma & ĩpedimẽta diripiũtur. nec multo post sexcenti equites & quatuor cohortes peditũ ab ijsdem copiis profligãtur. Aurãtius deinde Mechliniã profectus ciuibus persuadet sese illuc aduenisse vt vrbes à tyrannide Albani liberaret, tantũq; valuit dicẽdo, vt in vrbẽ demũ sit admissus, vbi quadringẽtos equites, & totidẽ sclopettarios reliquit ĩ præsidijs. inde Louaniũ profectus ad vrbẽ celebrem legationẽ mittit postulatũ vt trãsitus per illum agrum pateret, fieretq; annonę copia honesto precio, quod à senatu ac populo negatum fuit. Aurãtius illo responso bellicas machinas mænibus admouet. cũ sine militũ præsidio Louanienses ciues, & iuuenes disciplinarum studiosi ad defensionem męniorum accurrissent, est enim disciplinarum Gymnasium Louanium, tormenta vrbana displodunt in obsidentes, quibus multi sunt laniati. atqui cũ porta quędam parũ esset munita, ac sine bellicis tormẽtis, Aurãtij copię iniectis malleolis illã succendũt, atq; per illã conãtur vi inuadentes irrũpere. Senatus ac populus cognito periculo, in quo vrbs Louaniũ versabatur, legationes mittũt ad principẽ. rogant vt vrbẽ antiquã, & à qua nullã iniuriã accepisset, cõseruatã velit, atq; viginti nummùm millia largiuntur. inde effectũ est vt nemini fieret iniuria, omniaq; honesto ꝑcio tãquã ab amicis coemerẽtur. Aurãtius ita Louanio seruato Distũ, & lirã, & Alstiũ. & Veneramondã & Bergaliũ oppida capit, quibus in fidẽ acceptis Montium versus signa cõuellit ad profectionẽ. vt signa cõferret cũ Albani copiis si facultas concederetur. Nã Albanus collectis suis copiis, cõiũctisq; virib. Montiũ ꝓfectus erat ĩ castra, cęperatq; multa diligẽtia vrbẽ concutere. Aurãtius circiter tria millia passuũ ab Albani castris signa defigit atq; cõsidet. inter vtraq; castra ĩterfluebat fluuius ignobilis, citra quẽ Aurãtius vesperi castrametatũ, postridie vero erat ad pugnã traiecturus, quo cõsilio illuc aduenerat. Albanus vesperi quadringentos galeatos equites, ac mille & quingẽtos sclopettarios Hispanos, & cẽtũ vallones ꝑmittit, q vires animũq; hostiũ tẽtarẽt. pugnatũ est mira alacritate ab Albani copijs vbi ꝑ noctẽ fluuiũ traiecissẽt, ĩ quo certamine ceciderũt ex Aurãtianis militib. circiter mille pedites, equitesq; sexcẽti. ex Hispanis paulo plures trecẽtis. Aurãtius visa mane tãta suorũ strage sic animo cõcidit, vt mutato cõsilio pugnę ad ꝓfectionẽ inde reuerterit. Montiẽses cognita fuga Aurãtianarũ copiarũ excidẽtes ex omni spe auxiliorũ, cęperũt agere de cõditionib' deditionis, q̃ ita demũ cõclusę sunt. Vt Ludouic' vrbis ꝑfect' excederet incolumis cũ oĩb' suis copijs, Vt arma & impedimẽta libera & intacta oĩb' cõseruarent, qđ ipsũ cõsequerent ciues. vt excedere volẽtes tutò cũ ꝓsidijs ad fines vsq; suorũ ꝑducerent. Gaspar Amiras qm̃ post pacẽ supiorẽ Regẽ videret multa indicia beneuolẽtiæ inusitatæ in se & in quosdã ꝓceres Vgonottos ꝓ se ferre, cũ & ipsũ & Regẽ Cãtabrorũ sobrinos sępi' appellaret, q̃dãq; ut arcana cõicaret, quare ueriti sũt etiã pleriq; necũ illa factione clã cõsentiret, oẽ genus fidei Regi cupit ostẽdere. restituit igit ante tẽpus munitiones de cõi Cõdæi & Cãtabri cõsilio, & in primis portũ Sãtonũ, vbi iuss' est esse Philipp' Strozza in ꝓsidijs cũ quatuor cohortib' peditũ, cũ oẽs ciues eius vrbis Vgonotticã factionẽ seqrent. retẽt' est tñ mons Albanus. Interea celox ad classẽ Venetorũ peruenerat, quæ nũtiauit Austriacũ Tunetanam

Crudelitas Aurantianorum.

Ruremondæ captiuitas.

Ansterdanũ & Zirichessa capta.

Mechlinia capta.

Louaniũ ceptum.

Montium recuperatum.

nā expeditionem in illud tempus opportunius distulisse, atque per triremem ex Hispania reducem significatū esse velle Philippū Regē vt Austriacus ī oriētē nauigaret. Nā vbi cognitū est legationē in Galliā cōtēdisse, nō leuis coorta est suspicio apud Hispanos, ꝙ Veneti vel iā ad pacē īclinarēt, vel certè aliqd noui molirent, qa nō poterāt coniectura cōplecti qd negotiorū Venetā legationē in Galliā hoc tpe actinisset. vt aūt in fide ac spe detinerētur, Philippus rex iubet Austriacū suas vires cū Veneris cōiūgere, qa iā diu etiā cognitū esset Gallorū Regē reb. Belgicis nō esse implicatū. Colūna neq; illo qdē nūtio accepto existimauit esse expectādū, nē interim Epla īsula ī potestatē hostiū veniret. sic

Classis Venetæ magnitudo.

igitur classis vniuersa Christianorū, q̄ cōstabāt è cētū quinquaginta & quinq; triremib. sex quinqueremib. viginti & trib. onerarijs nauib. multisq; minorib. nauigijs è Gomeniciarū statione discedit, in qua vehebāt sexdecim millia epibatarū. Dextrū cornu Supantio datū est. sinistrū Canali. mediā aciē Colūna regebat cū Iacobo Foscareno, & Ghilādrada Hispano. iussus est Quirinus cū sex triremib. pcedere semp ad hostē explorādū, atq; si pugnarent, subsidiorū mun⁹ expleret. sic eo ordine ad Zacynthū nauigat. ide mittit Angel⁹ Sorian⁹ vir acri īgenio & ītrepid⁹ cū expeditissima triremi cū quo Ro-

Angeli Soriani diligentia.

magas ēt, pficiscit ad hostiū cōsilia explorāda. classis postmodo Zacyntho soluēs secūdis vētis ad īsulā Eplā puenit. Sorian⁹ eò reuectus vniuerso Ægeo mari decurso nūciat Turcicā clasē esse ad Nouēbasiā, ibiq; stationē hr̄e in anchoris, q̄ vrbs ampla distat ab Epla īsula circiter trigīta millia passuū. Di-

Turcicæ classis numerus.

cebatur cōstare classis Turcica è triremib. cētū ac septuaginta, qb. accederēt & alia sexaginta minora nauigia varij generis, q̄ oīa remis agebātur. His auditis Colūna iubet clasē instrui ad pugnā disploso tormēto. cū classis hostilis exire è sinu Maliaco postea dicta fuisset. sed cū & hora iā esset tardior, & hostis nō pcessisset obuiā, & vētus onerarijs nauib. parū faueret, nihil agitur, & ad Eplā in portū denuo reditur. Sic hostis redit Nouēbasiā. deinde itū est ad Dragonerias, vbi classis pp tesātes vētos & ad cōmoda onerariarū vniuersa stetit in anchoris. classis hostilis rursus cępit exire è sinu Maliaco, quo tpe denuo Colūna omnē clasē instrui iubet ad pugnā, quod fit nō sine difficultate ob flatū Cæciæ, quo plurimū onerariæ infestabātur, vbi exitū est è Dragonerijs Auster spirare cæpit vētus onerarijs commodus, quamobrē illis cōcessū est vt ante triremes tanquā valida ppugnacula instruerētur

Classis instructæ ordo.

aduersus hostē. Canalis cū cornu dextro secūdū cōtinētē iter facit in hostē cui duæ quinqueremes pcedūt. Superātius mare versus ad sinū Maliacū alterū cornu dirigit. sic acies media succedit aduersus hostē, cui⁹ classis īstructa ad scopulos Ceruorū vocatos pperabat. nā Luzalis vetus & pitus īperator dū maiora nauigia Christianorū velificātur paulatim se recipit, quo secūdū ventū aucuparetur, donec fieret maris tranquillitas, qua efficeretur vt solæ triremes à quinqueremibus relictæ, cum illę ægrè ac vix remulco attraherētur, & seorsum ab onerarijs cogerētur pugnare. Austriacus deniq; vt paucis res intelligatur, & quid Philippus rex statuisset, habebat in mādatis vt cum classe penetraret è Sicilia in oriētē, ac pse ferebat desideriū, vt dū cū classe fęderatorū ipse cōiungeretur, summi imperatores seruata publica existimatione pspectarēt impedirētq; oīa Turcarū cōsilia, q̄ ad deuastationē locorū Venetorū spectarēt. summi itaq; classiū pfecti, q stationē habebāt Corcyræ summo cum desiderio expectabāt armorū cōiūctionē, qa verebant ne Luzalis sine cōtrouersia litus Cretę cū sua classe popularetur, aut alias insulas Venetæ ditionis. His accedebat nobilis qdā omniū feruor vt quā primùm totis viribus dimicaretur. procedunt igitur, & ad Eplam insulam appellentes duæ triremes Venetæ & vna Melitensis hac ipsa de causa præmissę quæ cognouerunt hostilē classem apud munitionē Nouembasiæ vrbis consistere, qui locus distat ad quadraginta millia passuum. Et quamuis intelligebatur quanti referret hostilis classis à munitione protegi, si apud illam iniretur præliū, decretū est tamen esse propinquandum, veniendumq; ad eius conspectum, vt illa ratione hostis alliceretur ad pugnā optatā nō solū ab imperatorib. ob uim nauigiorū, vt cognitū fuit, ab hoste formidatorū, sed etiā ab omnib. copiis classicis ob certissimam creditam victoriam Christianorum, quam erant cū immensa lætitia excepturi. M. Antonius tamen Columna & Ghildandrada vel aliqua probabili, sed cognita ipsis ratione vel pp Austriaci absentiā, vt cupidi eius gloriæ, apparebāt nō valde alacri animo sine Austriaco pliū pbaturi. Dū ita certū erat Christianæ classi arripere opportunitatē pugnæ, significatur p excubias e speculis hostē cū cētū & sexaginta triremib. quadragintaq; nauigijs varij generis nauigare Maliacū sinū versus, illud est nomē loci in Pelopōneso. classis igitur mira celeritate instructa in acie præcedentib. quinqueremib. & onerarijs nauib. quæ ꝙ secundo vēto nō vterētur, attrahebantur remulco, procedit in hostem, qui insulam Ceruorum vocatam versus incedebat. vbi eò ventum est quamuis hostes putabantur velle institutum iter perficere ad Mattapanium vocatum Pelopōnesi litus, tñ occasum versus ad Eplā insulā declinauit à fronte Christianæ classis cōsistēs, cui etiā simulauit se facultatē pugnæ facturā. sic aūt propinquatū est vt multa vtrinq; displosa sint tormēta. Fuit diuersum tñ vtriusq; classis cōsiliū, ꝙ Christianis certissima erat sentētia cū hoste cōflige-

Stratagema Turcarum.

re, cū Turcis cōsiliū esset p fumi caliginē fugā occultare, seq; subtrahere aspectui Christianorū, vt postea compertū fuit. Apparebat Turcis receptio p illud artificiū facta nō valde cognosci cū ēt remulco traherentur à tergo: at ea certe & tuta & honesta q̄ fiebat p propinquitatē noctis si in altū se recepissent. Enimuero tametsi cēsuerūt summi imperatores se nō posse hostē sequi sinē magno periculo pp magnitudinē classis grauis ob quinqueremes & onerarias, vt potę agilē & expeditū, tñ ne appareret receptio negligēter cōfirmari, & ipsi p illā noctē in alto pernoctarūt, at verò p noctē ne discedere putarētur, atq; vt illud etiā tutius facerēt nemine sentiēte oīa cętera lumina extinguūt. nauigia quædā parua cū ignibus accēsis in laterna sublimibus deferūt, vt phanorū speciē prę se è longinquo

Stratagema aliud.

prospectātibus ostētarēt. Veneti rati ꝙ erat, aut certè ita fore suspicātes ad recognoscēda lumina miserūt. cognita astutia Turcarū clasē quidē insequi volebāt, sed cū p noctis obscuritatē eius iter nesciri posset, cuius lumina iā videri ob lōginqtatē destiterūt, nihil actū est. Data ē opera postridie vt hostis

denuo

denuo inueniretur, quod tñ fieri nõ potuit nisi die tertio mane. Nã vbi significatum est ꝙ ea exiret è
Matapanio sinu vocato, qui est Peloponnesi, habitũ est iter in hostẽ, atq; classis de more instructa
tres in acies, quinqueremes & onerarias præmisit in Turcas. sed quoniã in proras afflabat vẽtus vel
leuissimus, accidebat vt grauiora nauigia sępe relinquerẽtur, & pp remulcũ aciẽ alıquãtũ turbarẽt.
Hostis sua classe & ipse in partes tres distributa ita procedebat vt duo cornua ab acie media seiũgerẽ-
tur, appareretq; p formã lunæ semiplenæ velle cornua Christianæ classis circũuenire, cũ esset in la-
tus aut à tergo inuasura. illa nouitate visum est cęteris summis ducibus classiũ habendũ esse collo-
quiũ de summa belli; quod cũ M. Antonius Columna in catascopio classẽ percurrẽs Iacobo Superã
tio dextro cornu pfecto significasset, responsum accepit hostis vicinitatẽ & articulũ tẽporis sine col-
loquio cõsulere quid cõsilij foret capiendum. id vnũ esse cogitãdum ne circunueniantur, cum non
agatur de re leui, sed de vita, religione, laribus, patria vtriusque ac salute omnium Christianorum
illo responso mirifice incitati sunt animi omnium, cũ non parui ponderis sint semper in his oppor
tunitatibus verba summorũ ducũ. factus est vnus omniũ pugnãdi cõsensus, ardor, ac desideriũ. Vbi
ad ictũ tormẽti hostilis acies propinquasset, hoc ipsum faciebãt cornua, quibus curæ erat ne circũ-
uenirẽtur. iubet itaq; Superãtius suos & proretas & nauclerũ nihil aliud prospicerę quã rostrũ trire
mis ptoriæ aduersariæ, quæ quid cõsilij caperet diligẽter prospectabatur. Visæ sunt quindecim tri-
remes è cornu sinistro Turcarũ in altũ ita secedere, vt eas plerıq; Christianorũ aufugere arbitrarentur.
at Iacobus Superãtius non ignarus rerũ bellicarũ & Turcicæ calliditatis, ratus id, quod fiebat, post
longũ ambitũ illas triremes in ipsum vẽturas prospectabat euẽtũ, rostrũq; obuertẽs hosti temp eius
cõsiliũ obseruabat. Dũ ita cõuoluitur, recedit aliquãtulũ eius cornu, quẽ quatuor tm̃ triremes intre
pido fortiq; animo cõsecutę sunt. quatũ nauarchi fuerũt Baptista Quirinus, Theodorus Balbus, Ioã
nes Bẽbus, Angelus Sorianus, quę triremes ita propinquarũt Turcis, vt hostes putarẽtur pugnã nõ
detrectare pp numerũ nauigiorũ. tormẽta magno ĩpetu vtrinq; displosa sunt in cõspectu classiũ. sed
Turcæ vel quod ita esset imperatũ, vel aliqua ignota de causa relicta pugna sese recipiunt eò vnde di-
scesserant. Hos Superantius aliquãtis per insecutus frequẽtibus globis infestat; quamobrẽ ad quadra
ginta triremes è reliqua classe in Superantiũ progredi incipiũt. accitæ sunt subsidio aliæ triremes, ꝗ
antequã cõuenissent iã nõnullæ cũ Turcicis fuerũt cõiunctæ, atq; facto agmine in Superãtianas iter
capiũt. Superãtius cõsistit aliquãtulũ, frequẽtiq; globorũ procella hostẽ procul arcet, cui accesserunt
interim e suo cornu subsidiariæ viginti, & quinqueremes duę egregiè instructæ. His aucto auxilijs vi
sum est Superãtio ineundi prælij opportunitatẽ non esse negligẽdã, antequã oĩa hostiũ nauigia in
vnũ cõuenirẽt: quippe cũ multo facilius sit aliquã partẽ hostiũ seiunctã infringere, quã oẽs simul vi
res vno tẽpore labefactare. Procedit, multa tormẽta displodit. frequẽtẽ glãdiũ plumbearũ procellã
in hostẽ effundit. cõmissa est pugna tãta cũ Turcarũ clade vt primo ĩpetu ad tredecim triremes hosti Iacobi Superãtij virtus.
les cõquassatæ sint cũ miserabili clade Turcarũ. ita vero primo illo ĩpetu tã formidabili cõsternati sũt
animi Turcarũ ad memoriã etiã superioris anni & fortitudinis Venetæ, vt in fugã tanta cũ perturba
tione rerũ omniũ cõuersi sint, vt aliæ triremes ad harũ exẽplũ cõtinuo terga verterint, ac proras ter
rę certissimã victoriã cõcessuræ siquis eã capere sapiẽter sciuisset; quã certe arripuisset Superãtius si
satis firmas vires habuisset. sed dũ illa felicitate rerũ innitatus victoriã sequitur, iã sinistrũ cornu &
Christianã classẽ velificari pspicit, qđ tametsi ægrè tulit victoriã sibi è manib. extorqueri, tñ cũ reli-
qua classe abnauigare necesse fuit, ne cũ paucis in aperto periculo relinqueretur. Hostis quamuis p
discessum Christianorũ se in tutum recepit è certissimo periculo & excidio, liberiusque respirauit,
tñ multo sanguine Turcico aquã rubentẽ, multaq; tabulatorũ ac remorũ fragmẽta natãtia reliquit,
cũ Iacobus ipse vix vllũ dãnũ acceperit, cui vna tm̃ triremis globo infestata fuit. ꝗ tñ repẽtinis adhibi
tis remedijs vnà cũ cæteris se seruauit. At Caroli Gallorũ Regis animus nondũ planè deferbuerat, Regię artes.
sed interius ęstuabat ad memoriã rerũ ab Amirãte, reliquisq; ꝓcerib' aduersus ipsum Regẽ gesta
rũ. sed qm̃ id vno sine magno rerũ bellicarũ apparatu suscipi nõ poterat, certissimoq; exitio multorũ
populorũ subditorũ, cępit cogitare cũ Catherina Regina matre fęmina magnę prudẽtiæ & iudicij,
& cũ qbusdã fidelissimis cõsultorib' quo pacto id tutò fieri posset. interim multa humanitate & co-
mitate vel p literas Amirantẽ tractat, eiusq; proceres humaniter excipit. cũ regiũ esse à plerisq; cre-
daẽ p artẽ hostẽ fallere, ac fidẽ pro vtilitate seruare, atq; in subditos p sertim. Sic fiebat, vt q radices cõ
silij nescire posset, illud è quadã beneuolẽtia verè recõciliati animi regii proficisci arbitrareẽ. Vt verò
magis ex animo res, sinceritateq; cõcordię ꝓcedere appareret, Rex ꝓmittit Margheritã sororẽ in ma
trimoniũ regi Cãtabrorũ, cũ ẽt Cõdęũ iuniorẽ se plurimi facere ostẽtaret, quẽ frequẽter grato noie
Sobrinũ appellabat. tãta vero fuit Regis & matris in vniuersã illã factionẽ significatio amoris sæpi',
vt plerıq; submurmurarẽt ꝙ vniuersa aula regia factiosã religionẽ paulatim fuissẽt cõplexi. cũ verò
quatuor munitionũ restituẽdarũ tẽpus aduẽtaret, quas sibi in biẽniũ Amiras reseruarat, decreuit per
cõsiliũ Cãtabrorũ Regis & Cõdęi, ante tẽp' illas restituere, vt ea humanitate regiũ animũ deliniret,
beneuolẽtioreq; faceret. restitutę sunt itaq; oẽs, pter portũ Sãtonicũ tm̃ & Montẽ Albanũ. at dein-
de port' etiã Sãtonicus, vbi Rex Philippũ Strozzã cũ quatuor cohortib' peditũ in psidiis esse iussit.
Austriacus interea Corcyrã cũ quinquaginta & quinq; triremib' appulerat, ac triginta onerariis naui
bus, qđ cũ Venetis nũtiatũ esset. statutũ est Zacynthũ esse redeũdũ. ibi Austriacũ expectãt frustra per
aliquot dies, cũ Hispana classis nõ appareret, ꝗ ad Venetã accederet. variis rationib' disputaẽ an ꝓce-
dereẽ obuiã Austriaco, qm̃ aliis illud inutiliter fieri videbaẽ, cũ ne loca spoliata ꝓpè psidiis esse vide-
renẽ, ꝗ in præsentia classis spẽ salutis suę reposuerãt vicina classe Turcarũ, tũ ne dũ tẽpus ita ĩcõsultò
absumereẽ modo huc, modo illuc errãdo, satis aptũ tẽpus hosti cõcederet ad omnia loca subiecta Ve
neto imperio cõcremãda, diripiẽda, populãda, euertẽda. Visũ est Colũnæ & Ghilãdadæ partim fieri

tēporis iacturā, si cū expeditis actuariis tm̄, rostratisq; triremibus obuiā iret Zacynthū vsq; relictis in tuto quinqueremibus & onerariis nauib⁹. Federicus Albani filius illa victoria potitus recta ad oppidū Nardēie Olādæ cōtēdit. oppidani territi felicib⁹ Hispanorū successib⁹ se dedūt iis cōditionibus vt vitā & facultates & honorē illæsū seruarēt. at ille ita ꝑ deditionē acceptis in fidē cōtra iura pactorū & deditionis nulli neq; ætati neq; sexui parcēs ad vnū trucidat, oppidūq; flāmis & ferro euersū in cineres cōuertit. at Veneti, qm̄ tota vis belli in accessione Hispanarū triremiū, securitasq; vtriusq; classis cōsisteret, si cōiunctis virib⁹ pugnarēt, qa certissima penes fœderatos sic apparebat fore victoria, sētiūt cū oīb⁹ ꝓrsus actuariis & grauiorib⁹ nauigiis illud esse faciendū. qa tā propinquus esset Austriacus, neq; multū tēporis videbat absūptū iri. huic rei illud etiā accedebat, ꝙ nō satis tutus aduētus apparebat esse Austriaci obuiis hostib⁹ si occurreret: ac si dimicandū esset Venetis cū hoste in itinere, plurimū foret detractū Venetorū virib⁹ p̄stātioribus & validioribus nauigiis relictis. Pro Venetorū sentētia deniq; decernit, atq; ab Epia Zacynthū versus nauigat. Vbi parū distarēt à Zacyntho, Melitēsis p̄toria occurrit exploratū missa cōsilia Venetorū, monitūq; Austriacū Corcyrā appulisse atq; iungere. Colūna, cū illa p̄toria & Neapolitana postea triremis accessisset, Petrū Pardū virū Hispanū mittit, qui de oīb⁹ rebus Austriacū faceret certiorē, qui cū quinquaginta & tribus triremibus ac tribus onerariis, vt diximus, accesserat Corcyrā. sed enim cū Melitēsis & Neapolitana Zacynthū versus Corcyrā, & Pardus cū p̄toria Ioanis Vasquez Zacyntho Corcyrā versus nauigarēt, seq; inuicē nō procul ab Astypalça insula prospexissent. q̄ Corcyrā proficiscebat ob imperitiā primū fugā arripit. at vbi Vasqueus apparet nō posse fugere illis superueniētibus prorā cōuertit ad pugnā. cognitis amicis triremibus vbi propius vētū est, vtriq; iter cœptū peragūt. vbi propinquā clasē cōspexissēt properantē Zacynthū hostilē putātes vel visis onerariis fugā arripiūt. at Liburnus Venetorū, qui vna nauigabat, cognita suorū classe cū literis ꝓcedit, quē triremes lōginquę secutę sunt. itū est obuiā postmodo Austriaco cal. Septēbris, quibus etiā viribus cōiunctis post factas de more salutationes, mutuosq; cōplex⁹ habita sūt comitia, & in cōsultatione positū ꝙ esset agendū. deinde redit ad Gomenicias, vbi aquatores & lignatores quidā trucidati, quidā capti sūt cū finitima essēt q̄dā castella & pagi Turcarū. Austriacus catascopiū cōscendēs primū vniuersā classē explorat, q̄ cū satis instructa visa esset, nūtiaretur q; hostis ad Pylū insulā in tutissimo portu stationē habere nō procul ab vrbe Metone, statuit illā ad expugnationē cōuenire.

An Veneti ꝓcedāt obuiā Austriaco.

Austriaci accessus ad Venetos.

Quę dū gerūtur ad Zacynthū & Pylō insulas, in comitiis a Cęsare cōuocatis creat Rex Pānoniæ Rodulphus, Cæsaris filius, qui cū summa pōpæ magnificētia coronatus est Posonii. accessit illuc Cæsar cū vxore ac Matthia & Maximiliano filiis vectus secūdo Danubio, atq; vrbē ꝑ noctē ingredit ad cereorū funaliū, remisso in vrbē equitatu qui honoris gratia ꝑ diē obuius fuerat. Postridie eius diei p̄dicti principes & Archiepiscopus Vinūdriç Antonius Verātius cū multis episcopis, vniuersoq; equitatu Pānonicaq; nobilitate Rodulpho obuiā processit accedenti Treua cū Hernesto fratre, multisq; aliis principib⁹. vbi propius ventū est cū magna humanitatis & obseruātiæ significatione excipit a procerib⁹ Pānonib⁹. at certè luculēta & breui oratione archiepiscopus Vinūdriēsis vius nomine totius regni fidē & obseruantiā pollicet; qui etiā in eo principe deligēdo in Regē egregiè operā nauauerat; cuius autoritas nō tm̄ ob dignitatē, quantū ob sapientiā & probitatē vitæ, plurima est in vniuersa Pānonia. Rodulphus perhumaniter respondet, se ita facturū pro viribus vt proceres ne pęniteret hūc Regem elegisse. qui & salutem populorū, & regni ipsius conseruationem diligenter sit curaturus, & vti ciuium priuilegia integra seruentur. Inde proficiscuntur ad vrbem præcedentibus tribus equitū millibus egregiè instructorū: quippe cū præter alia aurea & argētea gemmata ornamēta, armaq; renidentia, multi pelles vrsorū aut tigridū gestārēt super humeris. hos sequebātur Caroli Archiducis, & cęterorū principū familia, quas Maximilianus iunior cū principe Menapiorū a sinistra. hos Hernestus, & Matthias à sinistra princeps Norici & Ferdinad us à dextra. Rodulphus deinde dextrum habebat Carolū Archiducē, sinistrū Gulielmū principem Norici. hisce succedebat archiepiscopus cū antistitibus, post Cæsarianæ custodiæ qui erant equites sclopettarij. Vbi ad vrbem ventum est, magna fit tormētorū & sclopettariorum salutatio: quorum circiter quinq; millia prodierāt obuiā ad portā vrbis. quarto deinde die itum est ad templū egregiè aulęis & auratis tapetibus ornatū, atq; è regione maioris altaris regius thronus erat apparatus. à dextra seorsum Cęsaris & vxoris & Caroli Archiducis, ac cęterorum principū Gulielmi, Hernesti, Ferdinandi, duorum iuniorum, & Menapij sedes erant paratæ ex ordine. à sinistra legationes principum pro dignitate consederunt. primus affertur Cæsar, quia laboraret & pedibus, quem vxor, post insignia, post legationes consecutę sunt. postmodo accedit Rodulphus cū principibus; Pannonica nobilitate ac Boema comitante. cum reliqui ad paratas sedes accessissent, ipse à proceribus statutis in sacrariū adducitur, vnde post pallio albo exit indutus, quæ vestis fuit Stephani Pannoniæ Regis, cum nullum capiti inesset integumentum. huic præcedebant decem Pannones proceres cum decem vexillis pro totidem regionibus eius regni, quæ sunt; Pannonia, Dalmatia, Croatia, & Sclauonia siue Illyriū, Rama, Seruia, Galitia, Bulgaria, Bosnia, Lodomiria. Hos quinque alij sequebantur, quorum hic rotundum quiddam aureum gestabat ad pacis significationem, ille gladium cum argenteis ornamentis, alius sceptrum, alius mundum paruum aureum, alius coronam ad latus Rodulphi procedebat maresciallus Pannoniæ cum ense stricto, donec ad altare maius ventum est. ad medium templi episcopi Vinundriæ & Sisopæ obuiam procedunt, qui ad archiepiscopum comitantur, qui sedēs illum excipit, in genuaq; procidentem vngit, & consecrat per solitas ceremonias. Post incępta sacra, & decantatam epistolam cingitur gladio ab episcopo, quem ter ipse extrahit atque educit è vagina. postmodo datur illi, qui attulerat. Tunc archiepiscopus ter elata voce proceres interrogat an velint hunc coronari suum Regem, cui toties omnes velle reclamatum est. His actis archiepiscopus solitū iuramen-

Rodulphus Rex Pānonię creat⁹ & pōpa.

iuramentum accipit. eum coronat, ſceptrum offert. in thronum regium adducit ſemper ſex epiſco-
pis aſſiſtentibus. conſidet à dextra archiepiſcopus in eadem ſede, atq; pſalmus te Deũ laudamus de-
cantatur. Archiepiſcopus deinde cõſurgens ſacra peragit: quib. abſolutis illo ipſo habitu comitãtib
principibus, qui adduxerãt, rex incedit per vrbẽ ſuper tabulato parato ſubſtratis pannis rubris. inter
quod iter nouæ monetæ argenteæ & aureæ ſparguntur in populum ad lętitiæ ſignificationem. in
ſculptũ erat in illis monetis, Rodulphus Archidux Auſtriæ coronatus eſt rex in Hungaria. deinde ad
templũ diui Franciſci profectus multos equeſtri dignitate inſigniuit. Poſtea ad ceremonias extra vr
bem accedit pro regni inſtitutis quamuis plueret. Tunc Cæſar & vxor poſt gratulationes oratorũ
in arcẽ domũ redeũt. ſubſequentibus poſtea diebus multa ludicra certamina ſunt inſtituta, multaq;
oblectamenta ad animos principũ & omniũ nobiliũ eorũ regnorũ, qui ad celebritatẽ conuenerant
oblectãdos, vt fieri ſolet p huiuſmodi ſolẽnitates, cũ & antra, & artes iuſitatę, & formę vel deorũ anti
quorũ, vel herorũ, vel magorũ ſpectra multa tãq̃ ĩ ſcena referrentẽ. ĩ Galia verò lõge diuerſũ ludicrorũ
genus ſubtexebatur, quia nõ deorũ antiquorũ formę, neq; paſtorũ actiones, neq; comędiæ ſtruebãtur
ſed acerbiſſimarũ tragędiarũ argumẽta. Nã Rex Gallorũ vbi ſibi viſi ſunt Amiras & Rex Cantabrorũ
& Condæus & reliqui principes nouæ religionis ſatis valida ieciſſe fundamenta ſuæ ſecuritatis, om-
nẽq; memoriã ſuperiorũ temp orũ ex animo Regis obliteratam fuiſſe arbitrari, iubet Margheritæ
ſororis nuptias publicè indici, ad quas Cantabrum fuerat hortatus, qui diu repugnanit quòd eſſet di
uerſæ religionis, neq; ſciret vnde tantũ humanitatis procederet. monet Rex Cantabrum vt amicos
ſuos inuitaret ad ſtatutum tempus. inuitatus eſt & Amiras qui omni metu depoſito acceſſit, cũ ſæ-
pius à Rege fuiſſet antea perbenignè exceptus. omnes illum hilari vultu complectebantur, præter
Andienſem ducem Regis fratrem, qui animo magis ſincero & ſine fuco erat, quàm parandis
inſidijs eſſet accommodatus. at vero rex vt magis etiam propenſo animo in Amirantem appa-
reret dum eſſet vrbs plena tot exteris principibus, ſecretum concilium conuocat, ad quod
conuocatus eſt etiam Amiras, quo rex plurimi illum facere videretur. Amiras in ijs comitijs
Gallicorum procerum proponit conſilium Regi tanquam vtile & ſalubre, vt vteretur præſenti op-
portunitate, quæ propè vocem emitteret, atq; inuitaret ipſum Regem ad dilatandum imperiũ per
maximas Philippi Regis occupationes, cum poſſet ob iura quæ habet in Belgium & in principatus
Italiæ facile Belgiũ & Inſubriã ſubiugare. offert ad illã expeditionẽ etiã triginta millia peditũ & duo-
decim equitũ, & vel ſe ipſum ſi opus ſit ad illã expeditionẽ exiturũ, oĩaq; ipſi Regi acquiſiturũ, cũ &
multa auxilia Aurãtio tũc miſiſſet in Belgas. conatur probabilibus rationibus Regẽ ipſũ ad illã pro-
uinciã ſuſcipiẽdã adhortari ac propè impellere, quã dicebat nõ fore difficilẽ pp odiũ, quo oẽs popu-
li pſequũtur Hiſpanũ nomẽ, & pp imbecillitatẽ viriũ Albani Ducis, q vix poſſet reſiſtere vel vni Au
rãtio. Rex qa iã ſibi pſuaſũ eſſet Amirãtẽ ppriã potẽtiã, at nõ regiã vtilitatẽ vel honorẽ pcurare, rñ-
det, vel antequã Amiras orationẽ protſus abſolueret, ſe neq; poſſe, neq; velle tm̃ ſcelus cõmittere,
qa iã fidẽ dediſſet Hiſpano Regi, pmiſiſſetq; ſe incontaminatã amicitiã ſeruaturũ eſſe. His ſubiũxit
Hẽricus Andiẽſis Regis frater, q ii Amiras ſua cõſilia cõſueuiſſet Regi, vt nunc fecerat, aperire, iure
optimo fidelis & amicus Regis cẽſeri poterat, exiſtimariq; regni & Regis ipſius ſalutẽ & amplitudi
nẽ pcurare. ſed cũ ageret quod in mentẽ veniret, vti fecerat nuper cũ eqtatũ & peditatũ miſiſſet ad
Aurãtiũ incõſulto Rege, illud nõ rectè fieri, atq; eſſe pterea dignũ ſupplicio. ſe.n. tãquã pfectũ cũ ſũ
mo imperio omniũ regiarũ copiarũ putare nõ leuẽ iniuriã accepiſſe. Amiras indignationis impa-
tiẽs, quem magna potẽtia faciebat penè furoris plenũ, vt cui videretur Andiẽſis nimis cõtumelioſè
fuiſſe locutus, ſe iſtud feciſſe inquit ad regiã vtilitatẽ. & denuo eſſe facturũ quoties opportunitas ſe
ſe obtulerit. Rex nequid grauius accideret p haſce cõtrouerſias & cõtumelias comitia dimiſit. multi
igitur pceres eius ſectæ atq; factionis Vgonotticæ comitati ſunt Amirãtẽ cũ Rege ad palatiũ vſq; re
giũ die à celebratis nuptijs tertio; atq; Amirãti domũ redeũti qdã cũ literis in via pſto fuit adaſſignatũ
locũ vt iis capiẽdis & legẽdis aliquãtulũ moraretẽ. eas dũ capit glãde ſclopetti è domo cuiuſdã familia
ris Ghiſij vulneratur ita, vt deiecto pollice ſiniſtro glãs rectè p brachiũ ĩpulſa fuerit. fit cõcurſus ĩ eã | Amiras ictus ſclopetti glãde.
domũ, vnde ictus fuerat. nemo pter ſclopettũ ibi inuenitur; quod vbi ad Regẽ delatũ eſt, rex ipſe &
regina mater & frater accedũt ad eũ viſendũ. vulnus quãuis erat graue, cũ glãs pcurriſſet p vniuerſũ
thorum brachij ab humero ad cubitũ, tñ nõ apparuit medicis lętale, q ſine dubitatione affirmabãt
Amitãtẽ eſſe cõualiturũ. ſed magnũ murmur iterim quotidie ĩgraueſcebat, cũ autor vulneris parũ di
ligẽter inquireretur, quod fieri sũma ope Amiras a Rege precatus fuerat, cũ diceret nõ minus ad re
giã exiſtimationẽ, q̃ ad ſe illud ſpectare, cũ acce pta fide regia Lutetiã aduenisset. Querebatur paulo
poſt Amiras ſe p ſpeciẽ pacis pdi. tutiorẽ eſſe apertã inimicitiã, q̃ ſimulatã & plenã inſidiarũ cõcor | Amirãtis minę.
diã: quod ipſũ dictũ vbi ad pceres nouæ religionis, & in vulgus emanaſſet, res videbatur palã ſpecta-
re ad renouãdũ bellũ. vbi primũ Amiras cõualuiſſet, atq; multi iã tumultuari cęperãt. rex q videret
palã rẽ ſpectare ad bellũ, cępit cõſiderare pſentẽ opportunitatẽ opprimẽdi futuri hoſtis iacẽtis & p
pè pſtrati nõ eſſe negligẽdã. & qm̃ ſuas cuſtodias ad palatiũ Amirãtis aſſiſtere iuſſerat, vt ille ſe tu-
tius domi eſſe intelligeret, imperat Andiẽſi & Ghiſio duci vt collecta clã magna armatorũ manu ſe-
ditioſos & factioſos homines obtruncarent; qui fidelioribus ſtatim collectis per noctem primũ ædes
Gaſparis Colignij Amirãtis inuadũt. irrũpitur vi in thalamũ. vt Amiras Ramelliũ regulũ ingreſſũ vi
det, rogat vt ſenectæ rationẽ & canorũ habeat; cũ quo irrupit & Petrus Paulus Tolinghus Florẽti-
nus, q torquẽ & ſigillũ nouæ religionis cepit. Ramelius Amirãtẽ ſtricto pugione cõfodit, atq; interi
mit. tum itum eſt ad reliquorum Vgonottorum domicilia, quę iuſſa ſunt albis crucibus p noctem | Amirãtis cędes.
conſignari ab ijs ſacerdotibus vicatim, qui præeſſent rebus ſacris. in ita conſignatis domibus om-
nes vel puberes vel impuberes trucidati ſunt, neque vllius ſexus vel ætatis vel dignitatis habita

Vu 5 eſt ratio,

est ratio, cum vbique vis ferri dominaretur. fit magnus vbique armatorum concursus Lutetiæ per vniuersam vrbem. Non nulli etiam iugulati vel sine Crucibus, vel quorũ inimici Cruces albas pottis insigniuissent, vt fit in tumultibus popularibus, quoniam furor, & impetus, & indignatio publicæ autoritati adiungebatur, neque res agebatur audita causa, sed sæuiebatur in quemuis pro arbitrio ministrorum & sicariorum quorundam. hisce tumultibus vbique in vrbe excitatis Condęus & Gramutius regulus & Cantabrorum rex ad Gallorum Regem confugisit in regium palatium, atque in genua procidentes regiam misericordiam implorant. Rex quoniam indignatio nondum deferbuisset, hos iubet in carcerẽ detrudi. cęsi sunt multi proceres opibus & nobilitate præstãtes Amiras scilicet, Bauesius, Rocafocauus, & duo Pertilantij reguli, Rennellius marchio, & alij complures. nã circiter sexaginta millia hominum varijs in locis per illud tempus trucidata fuisse dicta sunt in Gallia, quorum bona direpta sunt, aut fisco addicta. enimuero calamitosum est ad hęc tam acerba, tamque atrocia remedia ciuitatum oportere deuenire, cum ęgrotantia corporis membra per medicamẽta fouendo & lenitatem consueuerint periti ad sanitatem diligenter reuocare. extremum ferri & ignis remedium est vbi omnis spes salutis prorsus est conclámata, post omnia humanitatis officia: atque neque tunc quidem omnia membra deciduntur, sed illa tantum extrema, quæ per contagiũ possent proxima quæque ad tabem compellere; cum extremis morbis extrema remedia ahibeãtur, illud certissimum est optimumque remedium in omnibus ciuilibus seditionibus, vt factiosi homines, qui se principes & duces cęterorum esse profitentur, deleantur omnino atque exterminentur, cum per horum supplicia reliqui vel deterreantur ab improbitate & audacia prorsus. vel certè plurimum refręnentur. illud certum est, calamitosum esse ipsis quoque principibus ac regibus regna & vrbes vacuas possidere, quòd necessario contingit ijs; qui nimis seuerè animaduertunt vel in plebeculam & leue vulgus, quod facile huc illuc varijs rationibus impellitur. Mommedius regulus his auditis tumultibus ratus illud quod erat, multos suæ vitæ esse infestos, cum circiter octoginta hominibus suæ factionis, inter quos fuit Vidamus Sciartensis fuga salutem sibi comparauit. Ghisius audita Mommedij fuga & Vmalius cum octoginta equitibus citatis equis insectantur: sed tanta fuit fugiẽtium diligentia vt confectis circiter centum milliaribus necesse fuerit ab insequendo desistere, cum illi longo interuallo antecessissent. Sequana fluuius sepulchrum fuit omnium cæsorum. Amiras decisis manibus & capite deiectus è fenestra tractus est per vrbem ad Montem Falconium suppliciorum locum, ibique contumeliosè suspensus. Post modo rex omnes suos proceres ad comitia conuocat; in quibus demonstrat se non illud fecisse, quia leges pacis non putaret esse seruandas, sed vt imminentia denuo pericula toti Galliæ deuitaret: quibus tamen accederet, quòd fides hæreticis nõ esset seruanda. cæterum Mommedius non prius à cursu cessauit, quàm in Armoricam peruentum sit, & ad portum Santonum. ibi conuocatis magistratibus cædem Amirãtis, ac reliquorũ procerum explicauit, hortatusque est vt vniuersus populus insurgeret in regia præsidia, eaque trucidaret, seque à viribus catholicorum, dum liceret, tuerentur; quorum vires breui essent expectandę. vix vllum tempus est intermissum, cum repente sumptis armis in vniuersa ciuitate itum est ad inuadendas præsidiarias cohortes. tantus fit impetus popularis, vt maior pars præsidiorum trucidata sit, pauci vix se fuga seruarunt, captus est Philippus Strozza præsidiorum regiorum præfectus. Mommedius vrbe ita recuperata magna celeritate traijcit in Britanniam ad informandam Reginam de rerum omnium successibus, quæ statim commeatum misit in vrbem Santonicam, & bellicos appartus. Iussus est postea Ghisius copias colligere, & portum Santonicum ac Montem Albanum obsidere, quò reliquiæ diffugientium hæreticorum se receperant. sed illud bellum infeliciter gestum est à Ghisio, quoniam amissis pluribus quinquaginta millibus hominum in his obsidionibus & oppugnationibus tandem infecto negotio recedere necesse fuerit, cum hæretici contra in recedentes acies egressi multos trucidarint, atque exeuntes in apertum & vrbes & castella quædam finitima ceperint. Omnes catholici Cruces integumentis capitum adhibuerunt, vt ab hæreticis dignoscerentur: sed illud parum nonnullis profuit, cum catholici etiam multi per inimicitiam & odia & priuatas simultates ab inimicis crudeliter sint trucidari. Fit regium edictum præterea vt quicunque ab hæretica prauitate ad regiam obedientiam redierit, veniam & abolitionem omnium commissorũ errorum consequeretur, modo in posterũ legitimè, piè, catholiceq; viueret. His ipsis conditionibus captiui principes sunt in gratiam recepti & reconciliati ita concèdente adhortanteq; pontifice. In Italia vero mortuus est per illud ferè tẽpus Ascanius Corniẽsis regulus vir in rebus bellicis in primis exercitatissimus, & non ignobilis ingenii, qui cũ magna pompa Roma in patriam suam pontificijs sumptibus fuit deportatus, obuijs ex vrbibus & oppidis vicissim sacerdotum ordinibus honoris causa, in cuius laudem præter alia multa, hoc non insulsum epigramma compositum fuit;

Allobrogum post bella Ducum, post Saxonis arma,
Perruptasque acies ter Solimane tuas;
Occidit Ascanius Perusinæ gloria gentis.
Quem Mars non potuit sternere, morte cadit.

At classis fœderatorũ instructa ĩ aciẽ ab Austriaco recognita, vt dictũ fuit, cõstabat è triremib. ducẽtis & decẽ. sex Venetis & duab. Florẽtinis quinqueremib. onerarijs triginta & duab. Pręficitur cornu dextro marchio Sãctæ Crucis, cũ illud quinquaginta & quatuor cõsisteret, sinistro Superãnius cũ totidẽ triremib. subsidiorũ munus ipositũ est Io. Cardonę Sicularũ triremiũ pfecto cũ triginta triremib. Prætoria Melitẽsis cũ sex præcedere iussa est. reliqua nauigia summos imperatores in acie sequebantur sic instructa acie processum est eo die, neq; tamen longe ab insula receditur. Deinde per noctẽ vẽtũ est ad Strophades insulas. hinc Metonen versus nauigatur, acceditur que ad Pylon. vbi dies illuxisset,

Clades & cædes magna Lutetiæ & totius Galliæ.

Amirãtis cadauer tractum.

Ghisij copiarum clades.

Põtificis clementia.

Ascanij Cornensi mors.

Classis fœderatæ magnitudo.

Classis instructæ ordo.

non defuerũt tamen qui multo ante illud consilium fuisse susceptum de cõmuni multorum principum sententia sint arbitrati, quoniam Amirantis illud fuisse consilium iamdiu cognitum fuisset, vt regem Gallum impelleret ad arma in Italiam importanda, nam putabat ita fore vt Mediolano post deuictos Belgas potiretur, & Neapolitano deinde regno, qbus auctus viribus poterat & cæteros principes, & ipsum Gallum regem facile cõtemnere. Illud cum ad aures Pont. & Hispani regis peruenisset, quoniam alter hostem acerrimũ catholicæ religionis, sic erant finitimum in Italia habiturus, alter videret sua regna in maximo periculo versari, si Gallus assensisset, dicuntur hortati fuisse regem per literas vt prospiceret quorsum tenderent consilia Amirantis: nam qui sine vllo insigni principatu vix Galliæ regno esset tolerabilis, qualis futurus erat erga regem si tantas vires, quantas sibi proposuerat, adiunxisset? quibus tantis periculis vniuersarum gentium consideratis cæterorũ regum etiam impulsu dicitur Gallus illud genus cædis excogitasse vilæ; sunt nonnullæ triremes supra Metonen. ad has & classem recognoscendã Columna & Quirinus & Melitensis præfectus properant, & ad pugnam excitare conantur. displosa sunt hinc inde quædam bellica tormenta. Sed hostis nullo pacto potest è portu allici ad pugnam. cognita Turcarum constantia imperatum est christianis triremibus, cũ in acie per totum diem constitissent, vt se paulatim in portum Sfragiæ insulæ reciperent, quæ sita est è regione Metones, parum ab illa vrbe distans; deserti planè scopuli cum neque arbores ibi nascantur, neque vlla sint ędificia, sed portus tantum est amplissimus, & cuivis vel maximæ classi per accommodatus. Turcæ vbi cognouissent fœderatorum classem abscedere, emittunt septuaginta è suis triremibus in postremam aciem, atque non nullas post scopulos Sfragiæ tanquam in insidijs collocant. ab his commissum est minutum præliũ eminus, pugnatumque bellicis tormentis. iussæ sunt fœderatæ instructæ Metonen versus iter capere ad alliciendum euocandumque hostem: sed noctis aduentu pugna dirempta est, atque in altum reditur. deinde captum est iter interius Metonen versus vbi dies illuxisset, vniuersaque classis instructa est, sed ob angustias locorum non potuit explicari. Bacianus ad scopulum Sfragiæ iter habet, Superantij cornu ipsum per se aciem facit, atque post aciem pro regiam succedit. Subsidia Baciani dextro succedunt cornu, quibus omnibus præcedebant pro propugnaculis quinqueremes. illo ordine munitioni Metones propinquatur, vt Sfragiæ portus adiretur. displosa sunt non nulla tormenta in classem christianam ex Albo monte, & è scopulo diui Bernardini, quæ in portum sfragiæ vique globos contorquerent. Postea cum per noctem classis nauigãs mane ad fauces portus Sfragię appulisset, Turcicæ triremes postremam partem inuadunt, sed his conuersis illæ diffugiunt. sic itur in portum. apud Metonen vero ciuitatem angulus quidam & cubitus continentis in mare protenditur Sfragiam versus, vbi Turcæ sex bellica tormenta longiora, vti diximus, collocauerant ad infestandam classem christianam. sed tanta vis erat globorum vt illęsa classe vltra Sfragiam ferrentur. hoc fit à Turcis non tam ad offendẽdam classem, quàm ad vrbis suæ defensionem. Quòd si ille scopulus fuisset occupatus, & capta tormenta, inde poterat illorum classis & Metone facile concuti per classem fœderatorum. id autẽ non valde erat difficile, quia nullis corbibus gleba plenis tormenta essent munita, nullisque reparationibus ob angustiam temporis. cum postea ad portum Pyli classis aquatum accessisset, circiter quatuor millia peditum Turcarum & pauci equites non procul castramerantur. hi per montes ad classem proxime accedunt, atque magnopere infestare conantur densa glandium plumbearum procella. exeunt è classe Columna, Parmensis princeps, Paulus Iordanus Vrsinus, alij tribuni complures cum sex millibus peditum. initur tribus in locis leue certamen. ceciderunt centum è Turcis, è classiariis militibus pauci; sed quidam Tudertani ad Turcarum fidem refugerunt, qui nuper ad christianam fidem conuenerant. Turcæ quia viderent classem fęderatorum aquari ad Phylum, decidunt alueos fluuiorum, qui ad portum defluebant. vt autem fœderati abstinerent ab ea regione, deterrerenturque metu præsentium copiarum, multa tentoria erigunt in planitie. Austriacus vbi tentoria conspexisset, copias educit, tormentaque triremium in illa displodi imperat. Turcæ metu deterioris fortunæ tentoria conuellunt, qui in vallem quandam vltra montem se recipiunt, vbi reliquæ copiæ consederant. Sed quoniam Luzalis dicebatur cum sex millibus peditum & duobus equitum subsidia suis esse laturus, exit Austriacus cum hestemis proceribus & decem millibus peditum. Montem occupat. hostem expectat ad pugnam. sed id frustra facit. deinde cognitum est per transfugas classem Turcarum constare è centum triremibus & quadraginta prædatonijs, cum reliqua nauigia partim in sinu Oeteo, partim Nouembasię relicta sit propter luem cum multi mortui essent, partim etiam quædam Byzantium remissa. quæ classis si ad iustum numerum reducatur, vix accederet ad vires cẽtum triremium. nam multi assiduè vi morbi & fame moriebantur. dicebantur periti rerum militarium in singulis prætorianis esse circiter centum & viginti, reliqua turba imperita esse rerum bellicarum. fœderati quoniam constituunt communi sententia classem Turcarum esse expugnandam, iã viginti triremes miserãt ad onerarias Zacyntho accersendas: iubent ita monente & excitante quodam architecto qrandam machinam extrui adducendam ad munitionem Metones ad classem diuerberandam: nam tametsi duæ machinæ fieri iussæ sunt, tamen angustia temporis unam tantum fieri patiebatur. duæ Venetæ triremes illi machinæ substernũtur. profectis nauibus nihil aliud videbatur restare nisi vti procederetur ad pugnam. sed Turcæ vt cognitum est è captiuis extractis circiter sexaginta grandioribus tormentis, vt referebant etiam exploratores, supra montem Album, illa & ibi & in vrbe collocant, vbi & ipsi & classis validissimis aggeribus & uallis & fossis ductis protegebantur. Nam cum in arce & super mœnibus vrbis maxima esset tormentorum frequentia, illa machina inutilis visa est. at machina certè in hunc modum fuit extructa. Coniunctæ sunt firmissimæ duæ triremes, quibus æquè terra oppletis imposita sunt sex bellica tormenta. facti sunt aggeres e trabibus

Sfragiæ descriptio.

Machina quædam à venetis in Turcas extructa.

bibus terra oppleti, contra quos aggeres erant vasa vinaria gleba plena ad æquum pondus nauigiorum. Sed quoniam illud ad æquitatem ponderis non accederet vacua vasa vinaria exterius ad machinam alligantur qua parte erant aggeres, vt illa ponderi sustinendo opem ferrent. veruntamen machina videbatur valde periculosa dū remulco attrahitur. postea calendis octobribus ne frustra tanta classis illuc aduentasse videretur, instat Foscarenus, atque ex eius consilio decernitur communi omnium imperatorum consensu vti Pylos expugnaretur, cuius expeditionis summum imperium Parmensi principi defertur. princeps præmittit qui explorarent ad expugnationem, qui reuersi nuntiāt negotium esse bidui. Postridie descensiones facit cum tribus millibus peditum maiori ex parte Hispanorum, & quingentis pōtificijs duce Pompeio Columna. exeunt deinde Moretus Calaber, & Raphael Rasponus Rauennas tribuni cognitione rerum bellicarum & fortitudine insignes, & multi alij milites, ita vt castra assiduè augerentur. attracta sunt & duodecim muralia tormēta, quibus oppidum cæptum est concuti Austrum versus. sed quoniam longe distarent, istud efficiebatur parua cum Turcarum iactura. deinde inita est leuis pugna cum magna vtrinque clade. nec ita multo post subsidia in oppidum ingrediuntur, quia copiæ Parmensis non satis diligenter transitus custodirent, cum censerent haud fieri posse vt equitatus per illas crepidines accederet, montemque, in quo situm est oppidum, ascenderet. Illo errore cognito Turcę cum equitatu & peditatu adeunt oppidum. dum transit peditatus, equitatus christianos infestat leui prælio ne res sentiretur. Moretus Calaber Parmensi cognitum errorem patefacit, quare iussus est transitus occupari. cum ingens pluuia illum diem secuta sit, nihil actum est. Illa tamen nocte quatuor bellica tormenta directa sunt non procul a mœnibus, quod quia factum est sine vllo reparationum genere nullis erectis aut repletis corbibus, prostrata sunt diruptis rotis duo bellica tormenta, & tormentorum magister laniatus ab oppidanis machinis, quæ quoniam parum ordinatè, parumque è militari scientia fieri viderentur, decernitur quatto die obsidionem esse soluendam. Istud factum fuisse quidam dixerunt, quia significatum fuisset per exploratores quatuor equitum, sexdecim peditum Turcarum millia non procul abesse, quę subsidio obsessis aduentarent. erant in oppido circiter quinquaginta cannones & semicannones & tres colubrinæ eximiæ longitudinis. ridiculum sanè fuit tantam classem ad tam ignobilem munitionem accessisse, idque frustra, quia mus non est dignus ira Leonis. nam si res bellica ratione tractata esset, omnesque accessus subsidiorum occlusi, quod fieri poterat vel à quingentis sclopetarijs, intra biduum res nimirum fuisset confecta. Sed & nuda tormenta periculis sunt exposita, & hostium vires neglectæ, cum ratio bellica postulet nullum vt hostem tam imbecillum existimemus, nihil vt inde malorum timeatur. atqui Deus idem, qui tantam victoriam superiore anno concesserat, ita cognosci voluit nihil per vires humanas gloriosum posse comparari, cum etiam pro gratiarum actione multa conuiuia, & tripudia, & lasciuia apparuerint, cum Deus per solam pietatem, sanctitatem vitæ, innocentiam, charitatem & placetur, & propitius retineatur. Interea cum nauis Byzantio veniēs nauigaret, triremes complures expeditiores exeunt è portu Metones ad illam expugnandam. Classis Christianorum exit in has è portu Pyli. sed quia timebatur aliquod stratagema, subsistunt donec tota exiret. cum non exirent omnes triremes, expeditiores christianorum in Turcicas cum impetu feruntur. illæ his visis exeuntibus sese in portum ad Sfragiam recipiunt, ac onerariam relinquunt. prętoria Mitylenes, quæ prima ad nauim contenderat, quia non posset opportune aufugere paruo negotio a prætoria Neapolitana Baciani Aluan capitur. præerat illi Mahamutus nepos Barbarussæ ac Draguti gener præfectus Mitylenes, qui statim cęsus est à captiuis ob eximiam suam crudelitatem. classis postridie Zacynthum nauigat. hinc ad Viscardū insulam. hinc per multas difficultates ob assiduam temēpestat ad Gomenicias acceditur. adierat illuc Io. Andreas Auria & Suessanus dux cum tredecim triremibus ad Austriacum in Siciliam comitandum: atque hi omnes salutato Veneto Imperatore Siciliam versus in hyberna iter capiunt, ac Turcæ suas triremes Byzantium reducunt, præter relictas quasdam Metonæ ob difficultatem remulci. In Belgio verò Albanus Montio per deditionem potitus firmis præsidijs munito Mecliniam versus castra mouet, qua facilè potitur. nam cū præfectus illam direpturus esset & fugiturus Aurantio Germaniam versus iter faciente, ciues portas occupant, & Hispanos intromittunt. res autem alium habuit exitum quam ciues opinati fuerant, trucidatis præsidijs, quoniam defectio consulto facta fuisset, at necessaria deditio, Albanus vrbem militibus concessit diripiendam. illud rapidissimè fit, omniaque vrbana bona miserrimè ab antiquis ad recentes dominos vilissimo precio transferuntur. quæ auferri non potuerunt disrupta, euersa, laniataque sunt neque minus in catholicorū, virorumque bonorum & innocentium, quàm in scelestorū domos irrupit militaris crudelitas & auaritia. nec profuit Meclinialibus ciuibus, quòd cum magna obseruantiæ significatione omnes sacri ordines cum sacris insignibus obuiam processissent cum putarent fieri, ut ita placarent Albani indignationem, quam conceperat, quia principem in urbem admisissent. neque solum sęuitum est in facultates, sed in pudicitiam etiam honestarum fęminarum ac virginum violenter & in explicabili impudentia, cum multi etiam sint miserrime trucidati. multa postea loca capta sunt ab Albani copijs per deditionem, atque diffugientibus vel certe cedentibus hostibus magna pars copiarum dimittitur. expugnata est tamen per vim armorum & direpta Zutphania, vrbs paludibus vbique circundata. quia vis frigoris regias copias adiuuisset. ibi inuenta est multa moneta plumbea & stamna, quæ cussa fuerat iussu comitis Borgensis vbi oppidum possideret. Nardensis vrbis item per deditionem capta & incensa contra Federici promissa, quare ciues illata ui exacerbati sunt. illa Nardeusium cęde factum est, vt animi Belgarum pertinacius in sententia defectionis perstiterint. Albanus aliquot dies ibi moratus Ruremondam versus castra mouet, qua & non nullis oppidis per deditionem potitus in hyberna concedit, quia iam acriter hyemaret.

Pylos tētata.

Moretus Calaber & Raphael Rasponus tribuni.

Parmensis principis error.

Montium recuperatum, & Meclinia derepta.

Ruremonda capta.

maret. nam tanta fuit vis frigorum hoc anno, vt glacies nunquam soluta sit à cal. Octobris ad initiũ Martii, cum multa plaustra onusta supra Padum transierint. in Dardania vero siue Russia regione cum perpetuũ ferè bellum sit inter ibi finitimos populos, qui parent vel Sytharũ vel Russiæ regibus ob assidua gẽtiũ latrocinia, fiebãt hinc inde incursiones ac populationes nullo habito delectu vel hostiũ vel amicorum, quocunq; spes aliqua prædæ acciderit. retardabat auaros vnũ frenum, metus suppliciorum & armorum, quare magnum & atrox commissum est; prælium, in quo ad quadraginta millia Scytharum cæsa trucidataque esse dicuntur, & filius Scythę regis à Dardanicis populis captus. at res Venetorum subfrigidè iam agebatur, siquidem tribuni iussi copias colligere, militique vt nouos milites ad signa in annum sequentem conuocarent, partim non valde sollicitabantur, partim qui copias iam collegerant, in pagis vrbi Venetijs propinquioribus stationem habent segnius omnino quàm tanti belli magnitudo requirebat. Iussi fuerant copias colligere hi præsertim tribuni; Brunorus Zampescus, Ascanius Andriasius, Osius Cremonensis, Ottho Matelicensis, Frãciscus Gonzaga, Petrus Carrius, Pompeius Catellinius, Stumenus Heluetius. atque cũ deessent iam remiges, Veneti ne suas villas desertas relinquerent missis toties recentibus colonis ad remigium, statuunt ne ab exilio reuocarẽtur, vti fiebat antea, qui è subditis ciuitatibus, remiges obtulissent pro redemptione, sed qui alienigenas acciuissent. acciti sunt concedente Cæsare quatuor millia & quingenti è Boemia duce Paulo Percico equite Portulensi Istriæ viro non paruæ existimationis apud eas nationes, & rerum bellicarum cognitione claro. Vbi Sebastianus Venerius summus Venetæ classis expeditionem Mæagri siue castri noui oppidi tentauit, Turcæ vt angustias Rizonici sinus, ac lacunæ, quæ eò deducit occuparent, statuerunt munitionem in faucibus eius sinus, vt diximus, in opportuno loco excitare, quam & fore propugnaculum quodam modo Mæagri censebant, & valde accommodatam ad obsidendum Ascriuium vrbem Venetorum munitissimam, situm in extrema & intima parte sinus Rizonici in continente, quæ finibus Turcicis vndique circundatur. Sic enim apparebat vrbs neque subsidia aliunde posse accipere, neque per sinum ita clausum, quare putabatur per breuem obsidionem necessariò in potestatem Turcarum esse ventura, cum ita fieret quasi semiuiua, ac membrum propè à reliquo corpore separatum. Illo consilio Turcæ locum explorant ad munitionem, quibus Varbagnus vocatus aptior visus est, vbi ex ea parte, in qua situm est Mæagrum lacuna vel sinus Rizonicus dilatatur ad trecentos passus tantùm, parumque distat ab ore lacunæ, quo posset illa munitio & Mæagro, & alijs è locis finitimis opportuna subsidia, si opus esset, accire. forma munitionis facta est quadrata, cuius ambitus ad centum & quinquaginta passus extenditur, latitudo ad decem & septem pedum. Circa hãc, & ad radices ipsius munitionis excauatæ sunt fossæ profundæ, cum ipsa munitio è tenaci materia constaret, quæ coniungebatur fasciculis lignorum, texebaturque densissime, cuius concathenatio ingentibus clauis firmabatur. Huius pars exterior muniebatur densissimis trabibus multo ferro coniunctis pro mœnibus. Erat in singulis angulis platea satis ampla, quæ fungebatur officio propugnaculi, vnde milites propugnabãt, ad quorum tutelam corbes terra oppleti ad hominis staturam frequentes erãt erecti, atque accessus interius vndequaque erat occultus ad mutua auxilia laborantibus clam submittenda, sicuti sanguis per occultas venas ad partes corporis indigentes transmittitur. Illam munitionem ita instructam, præsidijsque & bellicis tormẽtis & rebus omnibus ad defensionem necessarijs Turcæ muniunt: quam grauiter ferens senatus Venetus cum, vt solueretur tam molesta Ascriuii obsidio, tum vt alijs non leuibus de causis, iubet Iacobum Superantiũ cum ala classis, & aliquo numero copiarum è portu Corcyræo, nam reliqua classis, & subsidiariæ copiæ erant in Cretam traijciendæ, ad euertendam munitionem conuolare. Ille delectis viginti expeditissimis triremibus cum tribus millibus peditum cum Paulo Vrsino, Prospero Columna, Moreto Calabro, primariæ autoritatis proceribus, ac rebus necessarijs non satis pacato cœlo corcyra soluit. Apparuit non multo post vel cælum ipsum ita fauisse su scepto negotio, vt ventus etiam secundus proximè ad munitionem paucis horis hanc classem appulerit, cum distaret Corcyra a munitione trecenta ferè millia passuum. Cum huius suscepti consilij nullus neque nuntius, neq; suspicio ad Turcas peruenire potuisset, nulla commoditas illis auxiliorum concessa est conuocandorum. Tantum valet in rebus bellicis celeritas & occultatio cõsiliorum. Vbi Superantius munitioni propinquaret, habuit obuiũ Zachariam Salamonium præfectum Ascriuii, & prouisorem sinus Adriatici, illud est præfecturæ nomen apud Venetos, cum quibusdam triremibus, qui per ipsam expeditionẽ & affuerunt & paruerunt Superantio. Distributis itaque pro tempore terra marique bellicis muniis, expositaque bona parte peditum, Superantius expeditus sese offert faucibus Rizonici sinus. Perspecto periculo quod vlterius progredientibus se offerebat è regione tormentorum munitionis nimirum, tamen quod vtile fore videbatur si aliqua pars classis e superiore parte sinus Ascriuium versus munitionem impeteret, eaque pluribus è partibus vno tempore oppugnaretur, statuit illuc esse accedendum, quod cum noctu ageretur, posset que lunæ occasus expectari, voluit tamẽ ad maiorem hostis contemptum, classisque per clarum lumen lunę per transire, quod factum est eximia celeritate cum dux idem esset negotii, qui etiam imperator. Displosa sunt tormẽta munitionis multa in triremes, quorum tamen globi in vlteriorem ripam sinus sine vlla classis offensione defigebantur. Superantius vt hosti significaret se incolumem euasisse, atque vt animi Turcarum ad illud spectaculum cõuersi minus prospectarent subsequentes deinde triremes quo tutius euaderent, iubet solita lumina in sua prætoria laterna accendi. Imperat proram suæ triremis ac cæterarum quæ transierant in hostem conuerti, & tormenta displodi: atque cum Turcæ in has triremes essent intenti, non potuerũt transeuntes triremes infestare. vbi classis ita fortiter ac tutò pertransisset, iubet denuo munitionem explorari ad expugnationem, omnes accessus occupari nulla vt subsidia terra mari ve submitti possent.

Frigoris vis.

Scytharum clades.

Paulus Percicus eques remiges è Boemia adducit.

Varbagni munitionis descriptio.

sent. quamquam quæ auxilia rei tam ignotæ, tamq; repētinæ eadē noctę possent acciri? Vbi copiæ fecerunt descensionē, directaq; sunt tormēta ad sexaginta passus à munitione, totū quod fuit noctis absumptum est concutienda munitione. Vbi dies illuxisset quia cognitum fuit tormenta parum proficere, quòd globi vel frustra in terram defigebantur, vel reijciebantur sine offensione munitionis, vt retulerunt explorarum missi, decretum est verberationem esse mutandam, quare Superantius iubet etiam suæ triremis eò conuersæ maius tormentum in munitionem displodi, quod fit fortunatissime cum tormentum Turcicum in os percussum sit, factumque inutile, quod erat vnum è præstantioribus munitionis. Turcę qui partem illam protegebant coacti sunt latus illud tanquam inerme deserrere, quamobrem magna celeritate quædam cohortes cum parua suorum iactura illuc conscendunt, vbi pro Turcicis Superantiana defixa sunt vexilla. sic munitio superantibus Christianorum copijs cum omnibus tormentis, annona, bellicis apparatibus venit in potestatem Superantij trucidatis ad vnum defensoribus. Inuenta sunt decem & septem bellica tormenta cum insignibus variorum principum, quibus per superiora bella fuerant erepta. capta munitio data est operis demolienda, quæ cum difficillime deuastaretur, subiecti denique sunt cuniculi, ac varijs modis euersa, soloque fuit æquata. sic Rizonicus sinus liber relictus est, & obsidio Ascriuij soluta, ac porta ferrea munitionis ad sempiternam memoriam Superantianæ virtutis in loco publico pro tropheo suspensa. Captæ sunt etiam septem prædatoriæ nauiculæ, quæ varijs incursionibus Christianorum nauigia prædabantur, quæ ad patrocinium munitionis se recipiebant. res agebantur segniter, quia per Gallicam & Venetam legationes agitari cęptum erat de pacis conditionibus Byzantij, à qua non abhorrere animus patrum apparebat propter superioris anni difficultates. Inierat enim iam annus salutis nostrę tertius supra mille quingentos & septuaginta, cum multa magis magisque cœperunt compellere venetos, & non solum adhortari ad accipiendas pacis conditiones, si modo tolerabiles offerentur. atque præter cætera, quæ multa occurrebant, res Belgica difficiliora promittebat auxilia in sequentem annum, cum ibi negotia parum feliciter succederent Hispano Regi. cum enim copiæ Albani aliquantulum respirasse a laboribus visæ sunt, ad Ademum vrbem munitissimam Belgarum castrametatur. ibi aggeres & fossæ militares fieri cœperunt, & castra vallari, omniaque parari ad obsidionem & expugnationem. at vrbana præsidia repente egressa cum magnus inesset numerus sclopettariorum veteranorum & equitum, minutum prælium committunt. Pluribus succrescentibus vrbanis auxiliis acerrimè & magna virtute vtrinque pugnatur. Sed Hispani denique coacti cedere in munitissimum oppidum Amsterdanum se recipiunt pluribus ducibus & signiferis & strenuis militibus amissis. His accedebant intolerabiles sumptus, quos Veneti vel supra vires & portionem suam facere cogebantur. Nam tametsi Veneti amœnissimas vrbes habent, è quibus magnos prouentus capiunt, tamen cum vbique finitimas habeant variorum principum munitiones & vrbes, non mediocres sumptus facere coguntur præsidiis vbique terra marique alendis, illa de causa cum multa tributa ordinaria subditis populis necessario imponantur, multa etiam extra ordinaria iniungere cogebantur. erat enim periculosum ne populi desperatione capti relictis auitis possessionibus ac laribus diffugerent. istud facillime futurum erat, quòd omnis conditionis homines ad extremam miseriam paulatim delabebantur, cum opulenti frequentia decimarum, opifices & mercatores ocio, ciues caritate rerum omnium & lucri inopia affictarentur. agrestes partim quia deligerentur quotidie ad remigium, partim metu delectus solum vertebant, iam segnius ager imperij Veneti coli cœperat, vnde succrescebat annonæ penuria. Dalmatiæ quoque vrbes & Illyrii subditæ imperio veneto præter incommoda propter sublata cōmercia mirum in modum vexabantur difficultate importandi commeatus, affligebanturque assiduis hostium incursionibus & incendiis, quare paulatim cęperant deuastari. His tot tantisque difficultatibus nulla spes affulgebat rei præclarè gerendæ, quia magis excreuerant hostium vires, quàm ut tutò armis Venetis tantùm retundi ac labefactari possent, aut externa auxilia & tarda præsertim expectare. Nam si tot tantosque sumptus, tot ruinas populorum, tot deuastationes Veneti solam defensionem sustinentes diutius passi fuissent, quis non intelligat & suam ipsorum salutem, & totius Italiæ in magno periculo versari; nam certè quidem negotia, quæ frustra suscipiuntur, breui defatigant. at quæ cum aliquo detrimento, præsentes etiam facultates comminuunt, ac denique subuertunt. atqui tametsi iustis necessariisque de causis Hispana classis retardabatur metu familiariū, intimorumque bellorum, tamen cum parum accuratè conditiones fœderationis seruarentur, res Veneta parum his rationibus subleuabatur, quarum munitiones & insulæ primæ se offerunt tanquam obijces exeuntibus Turcicis classibus; quoniam vbi armis decertandum est, ibi non sufficiunt rationes. Veneti igitur rati suis rebus mature consulendum esse, ante quam omnia funditus per tarditatem auxiliorum euerterentur, post centum & quadraginta millia librarum auri & amplius, cū singulæ libræ centum aureos nummos contineant, in bellicos sumptus inutiliter profusa, post graues suorum populationes, Cypri regni & hominum plurimorum iacturam, per subditarum omnium ciuitatum lamentationes & ruinas, cum magna propè omnium, quibus inuisa est Turcica tyrannis, aut certè imperitorum rerum bellicarum conuiciis & contumeliis rem cum Selimo componere coguntur. Tunc omnes de Venetis queri propter eam pacem, neque solum exteri, quia contra pactiones, conditionesque fęderum inscijs fęderatis pacem cum communi hoste soli fecissent, quamuis suus esset locus sociis etiam capessere volentibus intra certum tempus reseruatus, sed etiam ciues ipsi Veneti, præter paucos, ægre ferebant illam pacem, cum bellici apparatus iam facti essent insignes, & sumptus bellici superioribus illis præteritorum annorum multo maiores, & omnia, quæ spectarent ad validissimum bellum iam essent in promptu, Sed visum est

clam

Margin notes:

Virtute facobi Superantij munitio Varbagni capta & euersa.

1573

Ademū obsessum.

Difficultates impellentes Venetos ad pacem.

Cōditiones fęderationis parum accuratè seruatę impulerunt Venetos ad pacem.

Pax venetorum cum Selimo.

tiam illud fieri oportere, ne res diuulgata difficiliores conditiones faceret, excitarenturque impedimenta obscure, atque arripienda fuit occasio dum suspicio rerum Persicarum nondum stabilita re ad illud consilium Turcas impelleret. Hæc erat leuioris vulgi vbique indignatio, quæ animos quoque nonnullorum principum inuaserat.

Nicolaij Pontij legatio.

At patres Nicolaum Pontium deligunt ad Pontificem senem octoginta & quatuor annorum ad eum informandum de rebus omnibus, qui Pontius vbi se excusare propter ætatem faciendis longis itineribus ineptam & periculosam voluisset, non potuit illud obtinere a patribus, cum neminem huic tanto, tamque necessario negotio se habere aptiorem ciuem dicerent. quippe cuius prudentiam & dexteritatem in multis in vrbe & extra vrbem præfecturis, & apud primarios principes legationibus cognouerant. Quin etiam summa celeritate vsus est vti & desiderio senatus fieret satis; ac neque toto quidem biduo interposito discedit Venetiis, quia Pontifex Venetum oratorem nollet esse amplius Romæ, ne dum suam ad præsentiam non admittere. Tanta igitur celeritate citatis equis iter facit senex, quanta vix iuuenis robustissimus vti posset, sexto die nimirum trecentis & amplius millibus passuum difficilibus confectis Romam aduolat. ad Pontificem admissus mirifica oratione, copia, grauitate, explicatione necessitatis vsus ita Pontificis animum per eloquentiam, atque sapientiam sedauit, vt non modo ęquo animo tulerit, sed etiam laudauerit pacem Venetorum tanquam sociis non insalubrem, sed ipsi reipublicæ certè pernecessariam. Philippus item Rex audita Venetorum legatione expurgatum missa non modo nihil grauius in Venetos respondit, verum etiam consilium patrum vt pernecessarium collaudauit, omnemque prius conceptam iram & indignationem deposuit. Interea cum nuntius de pace Byzantii composita Venetias accessisset, omnes oratores gratulatum senatui accesserunt; quibus respondit Princeps, quod vbi visum esset Turcarum Imperatori anno sexagesimo nono supra mille & quingentos salutis humanæ arma Venetis finibus hostiliter inferre, ad quod bellum

Principis Venetorū orō.

tametsi propter eximiam caritatem rei frumentariæ, aliaque incommoda Veneti parum erant parati, tamen ad dignitatem, atque defensionem Christiani nominis arma sumpserunt, qua celeritate atque alacritate cognitum fuit. Anno deinde sequenti ait senatum cum Pontifice atque Hispano Rege fœderationem, societatemque armorum coniunxisse, vnde consecuta est naualis victoria Christianorum, & clades insignis Turcarum, per quam maior pars Græciæ subiugari poterat armis Christianorum, si tam sapienter vti sciuissent victoria, quam feliciter à Deo concessa fuerat. Illis subiunxit missa fuisse à senatu etiam plura nauigia & maiores copias, quam per fœderationis conditiones tenebatur, sed omnia facta esse inutilia propter tarditatem sociorum auxiliorum. Cum igitur Turcarum Imperator ad propriam Venetorum euersionem terra marique aspiraret comparata iam ingenti classe, cuius ministri Venetum oratorem Byzantii ad pacem vltro inuitarent, apparuisse inquit rem non aspernandam, quare conclusa est pax, de qua se certiores facere oratores inquit, vt ad suos principes possent perscribere.

Respōsa oratorum principum d. pace.

His auditis respondit legatio pontificia, faxit Deus vt ista pax in Italiæ & omnium Christianorum salutem redundet. At Hispanus orator subiunxit quòd Rex vbi intellexit arma Turcica hostiliter mota fuisse finibus Venetorum statim misit quinquaginta triremes subsidio optime instructas, atque facta fœderatione vires illas misit in orientem, quæ visæ sunt ad conseruationem reipublicæ accommodatæ. ea si possit sine bello conseruari, sumptus & incommoda iure deuitari apparere, quæ Rex ipse subire hac ipsa de causa & perpeti cogebatur. Sed timendam esse inquit non parum semper Turcarum perfidiam. Carolus Galliarum Rex tametsi aliquam partem Vgonotticæ factionis extinxerat, tamen intelligebat non minus malorum vniuerso regno in posterum imminere, nisi penitus ea factio de medio sublata fuisset: quippe cum multæ reliquæ essent munitiones in Gallia, quæ præsidiis illorum custodirentur, essentque domicilium & tutissimum receptaculum eiusdem hominum factionis. nam cum bellum sibi imminere à Rege arbitrarentur, quia pauci essent milites mercenarii, Galli ipsi Vgonotti alii ad præsidia portus Santonicii ingrediuntur, alii montem Albanum, nec multo post alii erumpentes Nimes in Tectosatibus vrbem natura munitam occupant, in ea prouincia quam regnum Galli appellaut,

Loca munita ab Vgonottis.

quam diligenter exploratam ad muniendum & aggeribus & fossis & omni genere defensionum, & commeatu ad futurum bellum, expectandamque obsidionem instruunt. cœptum est incursionibus & populationibus ac latrociniis proxima quæque vexare, omneque genus commeatus inuenti in vrbem importatum, vbi erant ad mille pedites inquilini ac totidem equites eius factionis. Hi tumultus suspensum habebant animum Artomicensis Cardinalis Auenii præfecti, qui ad auxit vrbis præsidia, cum ab Auenio non plus distet Nimes viginti & quinque millibus passuum. Cum etiam plerisque in locis eius ditionis res subessent turbulentæ. Andiensis, qui censebat cæso Amirante Regem Cantabrorum & Condæum ad pristinam religionem redituros cum Rex sæpius illis Catholicas conciones haberi iussisset, arbitratus est oportere omnino ad euellenda prorsus semina dissensionum ex eo regno, expugnandas esse illas munitiones. Colligit itaque multas cohortes exterorum militum, & Regimenta Heluetiorum, cum prius frustra ad deditionem sollicitauisset. At Cantabrorum Rex Sororius & Condæus sobrinus vbi diu iustitisset Rex & Regina mater, vt omnes alias rerum sacrarum explicationes vanas putarent & adulterinas, quæ sanctis & incontaminatis traditionibus apostolicis repugnarent, quas illi ad posteros reliquissent, aut quæ dissentirent ab interpretationibus Orthodoxorum patrum, denique veram religionem complexi sunt, atque omnem pristinam dogmatum hæreticorum abiurantes exuerunt: quę res fecit vt Andiensi multo facilior expeditio suscipienda posset videri cum tantis tamque potentibus hostibus caruisset.

Mōs Ferrat. Ducatus efficitur.

Per quod fere tempus Maximilianus Imperator multis iisque iustissimis & non leuibus de causis Gulielmum Mantuæ Ducem coniunctum ac Sororium principem decreuit clariore dignitate afficere,

cere, vt duorum principatum Dux esset. Nam cum antea Montis Ferrati titulus esset Marchionis, decreuit vt in posterum Ducatus intelligeretur atque esset, quare non solùm Mantuæ, sed etiam Montis Ferrati Dux Gulielmus fuit appellatus. Illud autem factum est à Cæsare ob multas & præclaras virtutes ipsius Gulielmi, qui non solùm planè adæquat, sed etiam superat auitas virtutes & gloriam suorum maiorum, qui non semel præclara obsequia Imperatoribus Romanis præstitit, quoties se obtulit occasio, illaque in rebus maximis. Idcirco additum est ad maiorem rei expressionem vt insignia etiam Ducatus Montis Ferrati deferantur & coniunguntur cum insignibus ipsius Ducis i vt appareat & vtrunque principatum quasi vnum corpus effici, cui præsit Princeps tanquàm caput. Addita sunt & alia multa priuilegia, quæ longum esset recensere, cum nihil prætermissum sit in eo diplomate, quod ad dignitatem eius Ducis corroborandam & ornandam pertineret, aut ad significationem singularis beneuolentiæ.

Ducis Mãtuani dignitas adaucta.

LIBRI VIGESIMI TERTII FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS QVARTVS.

AT quoniam intelligebant Hiſpani poſtmodo pacatis reb. Venetorũ, ſolutaq; fœderatione ac ſocietate belli, quę cõibus opibus, cõiq; conſilio potẽtiſſimas claſſes tanquam firmos obiices Turcicis furoribus opponeret, quominus vltra fauces Adriatici ſinus, & Hidruntem Corcyramq; inſulam penetrarent, quanti referret illa coniunctio armorum, nam ſine Venetis viribus non apparet res Turcica maritimo bello poſſe magnopere labefactari, cęperũt illã pacem quotidie ferre grauius. Nam plurimum ſane cõferebat non Hiſpanis ſolùm rebus, maritimæq; ſecuritati Italiæ tam potens illa fœderatio, ſed etiã vniuerſorum ſaluti, & conſeruationi Chriſtianorum: q̃m nihil eſt tam neceſſarium reprimendis moleſtiis Turcarum à rebus Italicis, quàm maximam, inſtructiſſimamq; claſſem habere. Italia nanq; longiſſimis ſpatiis hinc Adriatico ſinu ab Hidrunte Anconam & Rauennã & Foſſam clodiã, & Venetias vſq; terminatur atq; alluitur, inde mari Tyrrheno ab Hidrunte Neapolim vſq;, in quo ſpatio longiſſima ſunt Apuliæ, Calabriæq; litora, quæ Melitã & Siciliã, & Cyrnũ, & Sardiniã, & Iluã inſulas quaſi extrema membra Italici imperii, proſpiciũt. Hiſpani ſanè multò tutius, & minorib. ſumptib. ſuã claſsẽ alebant, q̃ poſtea alere cogebantur, cũ claſſis nihilominus eſſet alenda, & habenda præſidia in oĩb. maritimis munitionib. & equitatus pręterea, q oĩa litora percurrens protegeret à prædationib. Turcarum. Atq; vt vno verbo concludã, coacta ſunt oĩa loca mari propinqua, quæ Hiſpanorũ parent ditioni, poſt illã pacẽ Venetorũ in magnũ periculũ reponi. Illud cũ ſenſiſſent Hiſpani, intelligerentq; quantæ vtilitatis ſibi fuiſſet coniunctio, & ſocietas Venetorũ armorũ, callidè rumorẽ diſſipari procurant q Selimus Turcarũ Imperator diẽ ſuum obiiſſet anteq̃ pacis conditiones ſubſcriptione Venetis confirmaſſet. Sic. n. terrorem Venetis iniectũ iri putabant, per quẽ fieri poſſet, vt illi deſperata concordia c nouo Imperatore obſolutam iam ſocietatẽ fœderatorũ Chriſtianorũ denuò compellerentur vel ad honeſtiores conditiones nouæ fœderationis, quæ proponebantur, vel ẽt magis neceſſarias amplecterentur, ſi vellent ſuis reb. maritimis, quæ in magno periculo verſabantur, maturè conſulere, ac non tanq̃ à rapidiſſimo flumine deuolui quocunq; furor, & impetus Turcarum deferret. Veneti tñ vt quibus cognitę vel ſuſpectę eſſent artes mortalium, quibus plenæ ſunt res Imperiorũ, nullis rumorib. abduci poſſunt quominus promiſſa, vel hoſti ſeruarent. Nollunt igitur fidem ſemel datã fallere, ſed ſumma vigilantia quaſi exaltiſſima quadam ſpecula proſpectant quem finem res eſſet habitura. Non enim apparebat patribus ita temere recedendum eſſe ab eo quod paulo ante probauiſſent nulla præſertim oblata certa nouitate rerũ. Videbantur adiuuare non nihil Venetorũ conſiliũ, eoſq; ad certã propè ſpẽ pacis cũ nouo ẽt imperatore confirmare, variæ moleſtiæ, quæ Turcicas res infeſtaturæ quotidie pullulabant, atq; in primis vis inſignis aquarum, & eximia facta Byzantii inundatio, quæ tanta fuit, vt poſſet non parũ conſternatos animos Turcarum ſuperioribus cladib. ab oĩ non modo deſiderio, ſed ẽt cogitatione rerũ nouarum deterrere, atq; ad curam ſollicitudinemq; reficiendarum rerum domeſticarum reuocare; cũ his accederet quoq; non leue incommodum nondum bene confirmati imperii. nam multis domibus, variisque ædificiis propter inſignem copiam aquarum collapſis, cœlum nihil placidum aut fauſtum Turcis promittebat, cum præter inauditum incrementum aquarum ad Byzanti deuaſtationem incredibilis propè facta ſit effuſarum pluuiarum magnitudo. Enimuero dum ita ſuſpenſos animos Venetorum habet rumor de morte Selimi, quem callide fouent Hiſpani, vt ad nouam fœderationem illos reducerent, Pontifexque illos magnopere hortatur, fortuna rerum

Italiæ deſcriptio.

Strategema Hiſpanorũ.

Inundatio Byzantii.

Italicarum magnos & periculoſos motus, & quaſi ingentis belli incendium extault in Vmbria. Nā neque parui neque contemuendi erant omnino, cum maximarum calamitatem iacta fuiſſent fundamenta, niſi prudentia principis Vrbinatis neceſſaria, opportunaque remedia tantis rebus adhibuiſſet, ac ciues promptè acquieuiſſent, &, quod æquum erar, fuiſſent alacriter complexi. Cauſa illarum perturbationum fuit quòd Guidobaldus Vrbini Dux exigua quædam & tolerabilia tributa neceſſariis de cauſis & aſſentiente Pontifice per breue tempus eſſet exacturus tam ab Vrbino ciuitate, quàm ab vniuerſo ſuo principatu. Vrbinates ciues vel parum percepta principis ſententia, quod intellexiſſent perpetua futura, vel quòd diffiderent promiſſis, magnos tumultus in vrbe excitarūt,

Tumultus Vrbinates.

per quos facile magnarum calamitatum ſemina in reliquas partes Italiæ poterant diffundi, niſi bonitas principis & antiqua multorum ſubditorum obſeruantia erga ſuum principem rem ſedauiſſet, obtemperauiſſentque principis uoluntati. Secuta ſunt tamen neceſſariò ad res placandas, non nullorum in iſta vrbe ſupplicia & exilia & bonorum fiſco addictio, cum cæteris ciuibus, qui non fuiſſent participes, autoresue ſeditionum, venia publicè conceſſa ſit, ac poſtmodo humaniſſimè tractati. Quæ dum geruntur in Italia ad extinguenda ſemina incendiorum, non leuis erat controuerſia inter Polonos proceres de creando nouo Rege mortuo Sigiſmundo rege Polonorum ſine filiis in ſenili ætate anno ſuperiore.

Mors Sigiſmundi regis Poloniæ.

Fuit Sigismundus princeps ſingularis ingenii & virtutis nō vulgaris: quippe qui regnum Poloniæ vel inter multas difficultates ab iniuriis & armis potentiſſimorum principū non ſemel protexerit, & illæſum fortiſſime cōſeruauerit. Erat inter illū & Daniæ regē diuturna ſimultas & odiū regiū, quare oēs cogitationes ad illum ꝑcipuè debellādū cōuerterat. Hoc cōſilio, qa videbat Dacionū ſiue Daniæ regē maritimis copiis maxime poſſe affligi, conſtituit ingētē claſſem in mari occiduo & in oceano Gottico ſiue ſeptentrionali inſtruere, quę inuſitatis & nunq̄ antea viſis nauigijs in illo mari conſtaret, potentia, virtute militari, & aſpectu formidabilibus, quinqueremibus nimirum & triremibus, & maioribus nauigijs Galeonis vocatis ad morem Venetorum nauigiorum. Putabat enim fore ob rei nouitatem vt non ſolùm claſſis plurimum conferet ad defenſionem maritimarum locorum Sarmatiæ ac Liuoniæ, verum etiam ad Daniæ populos & Gottos & quæcunque libuiſſet loca maritima ſubiuganda, quæ omnia non mediocriter hac ipſa ratione poſſet infeſtarre. Vt autem ſuſceptum tantarum rerum conſilium ſtatim perficeretur, iubet Antonium Angelum familiarem, eſt Angela familia non ſolùm Venetijs, ſed etiam in alijs Italiæ ciuitatibus perantiqua & in primis honeſta, quam citiſſimè Venetias conuolare, ac nomine Regio magiſtros prædictorum nauigiorum impetrare à ſenatu, vt liceret peritiſſimos è Veneto nauali liberalibus ſtipendijs in Poloniam accire. Viſa fuerat vrbs Dancica ad illud nauale inſtituendum peraccommodata cum ſit in litore maris oceani ſeptentrionalis ſiue Liuonici ſita, & propinqua habeat nemora decidendis ſatis proceris & craſſis roboribus, & lignis cuiuis ingenti claſſi extruendæ accommodata, cum non deſint etiam in ea regione res aliæ claſſicis vſibus neceſſariæ. impetrati ſunt magiſtri à ſenatu, qui Dancicam ſunt profecti, initiaq; iacta ſunt inſignium nauigiorū, quo tempore pro tanta ſenatus humanitate, & quia plurimum rebus ſuis conferre amicitiam Venetorum rex ille exiſtimabat, remittit Antonium mortua iam Catherina Auſtriaca vxore, qui Regio nomine expeteret in matrimonium vnam è virginibus patricijs, quæ ſibi ſenatus nomine concederetur, tanquam filiā eius reip. Antonius his acceptis mandatis per acerrimam hyemem & acerbiſſima frigora difficiliſſimis itineribus nempe menſe ianuario, relictis etiam quibuſdam comitibus in itinere è Polonia Venetias ægre profectus paucis diebus & ipſe & reliqui comites itineris propter vim ſuperiorum frigorum deceſſerunt, antequam negotium tractari inciperet. Deinde breui mortuo etiam Rege vtrunque negotium imperfectum eſt relictum. Natæ ſunt in Polonia ob mortem ipſius regis multæ ſtatim ſuſpiciones bellorum partim ob finitimorum principum veteres inimicitias, partim ob diſſenſiones ipſorum procerum, quę excitatæ ſunt cum alijs de cauſis, tum propter diſſidia de religione. Res per varias diſſenſiones protracta eſt in mēſem maium præſentis anni, quo tempore habita ſunt comitia Louicii, is locus eſt principatus Maſſouiæ ad multa imminentia mala auertenda. Imperatū eſt nobilitati ut eſſet in armis, ut refręnarentur mutuæ infeſtationes. Habita ſunt propria comitia uariis in locis: ac poſt multas cōtrouerſias multorum comitiorum, poſt varios quorundam labores, cū alii aliorum neſcirent conſilia, cum regnum lue etiam non nihil vexaretur, pronuntiatur publicè Varſouiam fore locum electionis noui regis. erant armati aſſiduè proceres ob domeſticas ſimultates, quare neglecto iam regum exterorum metu vexabantur trepidatione bellorum ciuilium. Decretum eſt tamen vt in aperto nō procul a Varſouia vltra Viſlam fluuium res fieret: vbi oblata ſunt duo ſcripta ſenatui, quæ ab omnibus ſubſcriptione confirmarentur. horum alteri quidam aſſentiri conſtāter renuerūt, quia repugnaret Catholicæ fidei crudelitati, in altero cōtinebantur nomina candidatorum Poloniæ regnum ſibi deferri expetentium.

Conſilium regis Poloni.

vt autem manifeſtum ſit rerum Polonarum ignaris, non leue eſſe, quod tanta contentione à tot potentibus principibus expetebatur, non erit fortaſſe iniucundum ſi quanta fieri poſſit orationis breuitate Poloniæ amplitudinem & opulētiam deſcriberemus.

Poloniæ deſcriptio.

Eſt autem Polonia ampliſſima regio, quę ad orientem habet Moſchouiā & Myſiam ſuperiorem, cū Myſia pareat imperio Turcarum. Moſchouitæ ſemper ferè nunc Poloniā, nunc Turcas variis incurſionibus vexant. ad occaſum habet Isburgios & Boemos. ad meridiem Maruingos & Lituaniam. ad ſeptentrionem Sarmaticum oceanum. Nam Illyrii, qui Scythæ olim uocabantur è ſuis finibus egreſſi conſtiterunt ad Cimmerium Boſporum, unde bifariam diuiſi, alii traiicientes Iſtrum fluuium vniuerſam regionem ad Dalmatiæ fines vſque occuparunt, quam vbi in vnam regionem redegiſſent, Seruiam nominarunt. Alii vlterius profecti ibi conſtiterunt, vbi nunc Polonia & Boemia dicitur, quarum regionum alterā Zechius Boemiam ſcilicet, quæ prius erat Ducatus, quam po-
ſtea Henri-

stea Henricus V. Imperator anno 1086. regnum esse constituit Duce Vladislao, cui Slesiam Marnigos populos & Marcomanos siue Morauiam & Lusatiam adiunxit, alteram Laches frater Polonũ nimirum occupauit, quare Illyrico idiomate Poloni nunc etiã vtuntur. regio est tota plana, vnde Polonia dicta est, cum pole ab Illyriis planities vocetur. Sunt multæ paludes & syluæ in Polonia non ignobiles, quæ præbent copiam multorum lignorum. non est vini ferax ob frigus, sed pabulorum feracissima & frumenti & piscium & ceterum animalium, & mellis in arboribus nascẽtis. Habet tauros & equos syluestres & bisontes in Hercynia. multos equos alit, vbi sunt etiam æris. argenti. aurique fodinæ. Metropolis est regni Carrodunũ in ripa Vistulæ fluminis sita, quod per Varsouiã præterlabens influit in mare Oceanum. illa vrbs & regis domicilio & celebritate gymnasij est nobilissima. Habet multa ædificia non ignobilia è lateribus, sed arcem in primis insignem ob picturas & testudines & marmora, multisque statuis ornatam. Habet hoc regnum multas vrbes & castella & pagos, sed paucas munitiones pro regni amplitudine. Sunt multi fluuii amplissimi præter Vistulã, qui per hyemem conglaciati ab armatis aciebus ob frigus acutissimum transeuntur. nobiliores sua castella habitant immunes ab omni tributo, qui belli tempore tenentur numerum equitum colligere pro facultatibus ac proprio sumptu regi militare. Sunt Poloni aduenarum amici. mores Italos ꝓ viribus imitantur, quorũ regnum diuisum est in quatuor regiones, atque in singulis rex tres menses morari tenetur, quo tpe indigenæ oĩa victui necessaria suppeditant. Paret Dardania Poloniæ regno, quæ trifariam diuidit̃, in Albã superiorẽ, inferiorem, & Podoliã vbi fœnũ crescit ad hoĩs staturã. quæ cũ finitima sit Moschouitis, ac Valodimera metropolis vix distet quatuordecim milliaribus à Moscho flumine, propè deserta est ob frequẽtes incursiones Moschouitarũ. Paret & Linonia Polono regi, cuius sunt vrbes insigniores Riga & Riualia & Prutenorũ pleriq;, & Mazouia, cuius metropolis est Varsouia; & Lituania, cuius Vilna metropolis est, & à Polonia flumine Iasonica diuidit̃, q̃ multis paludibus & syluis quasi aggeribus ab hoste defenditur. Colonorũ victus est ex pane parũ suaui, melle, lacte, carniũ copia: q Eugenij Quarti Pont. tpe idolatriã amplectebãtur, colebãtq; serpẽtes, aĩalia, & cætera hmõi deliramenta. Faciebant diuortiũ. Mulieres multos amicos habebãt, quos mariti vocabant adiutores oneris iugalis. Sed missis viris bonis, qui Chri leges explicarent, hi vltimi fuerũt oĩum populorũ Europæ, qui leges ipsas imbiberint. Res ad regni gubernationem spectãtes decernũtur in comitiis, sine q̃bus rex neque bellũ, neque pacem põt legitimè gerere. Accedunt ad ipsa comitia duo archiepĩ, nouẽ episcopi Poloniæ, & quatuor Lituaniæ. ꝑfectus arcis Carrodnni, quatuordecim Palatini Poloniæ. septem palatini Lituaniæ, & oẽs arciũ ꝑfecti, & prouinciarũ legationes cũ ipso rege. His accedunt scriba, proscriba, quæstor, proquæstor regni. Quod decernitur in his maiore parte suffragiorum, id ratũ est, neq, rex põt vllo pacto impedire. Vires Poloni regni sunt amplissimę cum possint colligi centum & quinquaginta millia equitũ. Erat Dux at nõ rex Poloniæ ante Othonem, atque primus Otho Boleslaum insignibus & titulo regio ornauit ob eximiam Ducis virtutẽ. Prouentus Poloniæ, qui colligitur è fodinis, melle, cera, sale, alijsq; mercibus excedit duodecies cẽtena nummum millia, cũ in præsidia & munitiones regnũ ipsum sumptus faciat, at non rex. Hoc Poloniæ regnum cũ censeatur tam potens, tam amplũ, tam opulentũ, multi insignes principes illud sibi deferri certatim expetiuerunt qui ẽt legationes miserunt ad illa comitia, per quas petebant se Reges creari oblatis a nonnullis vtiliorib. illi regno certatim, honorificẽtioribusq; cõditionib. Fuerũt septẽ regnũ illud sibi deferri postulãtes; Hernestus, Ferdinandus Dux Prutenorũ, rex Sueuorũ, dux Moschouitarum, Henricus Gallus, soror defuncti Sigismundi, & quidam regnicola. Proposita sunt cõmoda quæ in eligendo Rege expetebãtur, & à quibus oportebat esse alienũ. accesserunt ad senatũ variæ legationes pro candidatis precaturæ & quoniã metuebatur bellũ ciuile, statutũ est, ne quis senator plures quinquaginta equitibus, eosque inermes secũ adduceret, nobiles viginti: erecta sunt tẽtoria subdio, & tñ multi armati conuenerunt, quare multus erat metus. Fit dissensio inter oratores de præcedentia. decernitur vt qui primi venissent, primi audirent. Primę itaq; accesserunt Prutenæ legationes orãtes pro suo duce. Põtificię deinde hortãtur vt virum bonũ & catholicũ eligãt. oratio ꝓ Sueuo Rege habita est ꝑclara cũ magna eius principis laudatione. venerunt à Duce Moschouitarum literæ per id tempus, quæ multos animos propensos ab eius electione alienarunt. Continebatur in ijs ipsum ducẽ intelligere ꝙ vel ipsũ uel filiũ erant electuri. Filiũ nolle concedere. Ipsum eligerẽt si vellent: sed ea conditione vti regnũ fieret hrẽditariũ, at non amplius rex eligeretur. addidit se Poloniã velle adiũgere Moschouię, ac velle appellari imperatorẽ Moschouium, & regẽ Polonorũ esse duo genera credulitatis, suũ Græcũ & catholicum. priuilegia libera esse. quæ audita fecerũt vt eius electio reijceretur ad seruandã auitam libertatem. soror Regis & regnicola facile reiecti sunt, cũ nõ pareretur æmulatio inter pares quenquã eligere. nã quãuis probabilius sit illũ notis moribus & ingenijs maiore charitate & amare posse, & moderari, tamẽ proceres mallunt principẽ externũ, quã parẽ, imperare: fortasse quia q nõ habet affinitates & cõmercia iustius & melius iudicat. reliqui fuerunt tres candidati, Hernestus Maximiliani Imperatoris filius, Henricus Andiensis Princeps Caroli Noni Gallorum Regis frater, Federicus rex Sueuorum. Hi omnes principes enixe Polonorũ procerum animos, electoresque regios non solum amplissimis & honorificis cõditionibus sigillatim sollicitant vt Reges eligerentur, sed etiam sustentabantur gratia & auxiliare potentissimorũ principum, multisque ipsorum regũ cõiunctorũ precibus. Fulciebãt primum Sueui regis petitionẽ amicitię perueteres cũ multis Polonis ꝓceribus, & ꝓpria autoritas ac potẽtia, & regionis ipsius vicinitas, q̃ plurimũ valere I cõseruãdis imperiis semper à sapiẽtibus fuit indicata. Nã sic apparebat fieri posse vt ꝯiũctis ĩ vnũ viribus duorũ potẽtiũ regnorũ Poloniæ regnũ ꝑse satis potẽs & ampliũ, & muniret aduersus iniurias hostiũ, & plurimũ posset suos fines dilatare, in quã partẽ ꝑ illatas iniurias via fuisset

Moschouitæ Ducis petitio elata.

à finitimis regibus patefacta. Hæ iure optimo videbātur esse non leues rationes ad impellendos animos omnium Polonorum ad hunc Regem præferendum, & eligendum. Hernestum plurima adiuuabant ad hanc petitionem, neq; videri poterat vlla re cęteris candidatis inferior, nam & propinquitas paterni imperii, vnde possent auxilia opportunè acciri, si illis opus esset, & autoritas patris imperatoris, qui promittebat omne portorium vini ac cæterarum rerum in vniuersa Germania obliteratum iri, & Cæsareis sumptibus centum Polonos alere in primariis Gymnasiis disciplinarum, quam commendationem adiuuarunt legationes electorum imperii multa pro illo permittentes, & sempiternam amicitiam, qua firmatis nemo externus princeps erat timendus. id confirmarunt et Boemæ legationes, & Moschouitæ, q Cæsarianas partes fouit, ex quo ipse cecidit de spe regni, & Gallicas impugnabat. adiuuabat etiam non parum Philippi Hispaniarum Regis potentia & autoritas, qui negotium non segniter procurabat. Adiuuabat Henricum Andiensem summis opibus Carolus frater Galliarum Rex, & Henrici ipsius virtus ab oratoribus ita commendata in comitiis ac tanta vi orationis, vt appareret ab omnibus expeti. adiuuabat illum præter existimationem per multas clarissimas victorias comparatam Selimi etiam imperatoris autoritas, & potentia, quæ cum maxima sit in vniuersa Asia, tum certè permagna est in illis finibus. cum semper habeat prompta multa millia armatorum.

Literæ Selimi ad Polonos.

Selimus enim impulsu, precibusq; Galli Regis sollicitatus pro vetere amicitia, quæ auita intercedit regibus Gallorum cum imperatoribus Turcarum literas scripsit ad comitia Polonorum partim humanitatis, partim etiam minarum plenas, quibus petebatur, vt Henricus Andiensis princeps Galliarum Regis frater crearetur rex eius regni. quod si fieret, demonstrabat rem sibi gratissimam fore, vt qui maximè conseruationem, & felicitatem eius regni cuperet. se enim non minus de regni Poloniæ tranquillitate ac quiete, quam de propriis subditis esse sollicitum, quam summa diligentia, omnique charitate semper pro viribus procurasset, & tutaretur; cum non modo amicorū, & carissimorum, sed etiam omnium finitimorum perturbationes animos principum non leuiter ob proxima pericula infestent, sollicitosq; habeāt. Quòd si parum vel æquitas ipsarum præsentium literarum, vel imperatoris ipsius autoritas apud ipsos proceres valuerit, se non posse pro vetere amicitia deesse Henrico fratri Gallorum Regis, neq; ob propriam quietem passurum vllo pacto, vt quisquam esset in illo regno sibi rex infensus. Præstare vniuersis populis, vt pacem & concordiam, & potentium amicitias sequerentur, quàm vt hisce debilium principum patrocinia, & seditiones ac bellū anteferrent. Nam cum vtilissimum ac propè necessarium sit imperatori Turcarum multis de causis amicitiam exercere cum aliquo principe Christiano, Regem Gallorum ad amicitiam sibi potissimū delegit, cuius regnum vel si maxime cuperet neq; classe neq; terrestribus copiis propter longinquitatem posset offendere, ne sibi turpe sit parcere finitimo, aut aliqua fieri iactura videretur si abstineret à quopiam, cui posset obesse, aut qui propter autoritatem non parum posset apud reliquos principes Christianos. Enimuero ex altera parte literæ Selimi minarum plenæ cum ad Henricum Regē eligendum impellerent proceres, quibus non mediocriter animi Polonorum sunt commoti, ex altera allicerent ingentia Galli Regis promissa, maxime videbantur in eam partem inclinare. Misit.n. Carolus Rex Monluchium episcopum ad comitia Varsouium, vt & singulatim proceres ad eligendum Henricum sollicitaret, & vniuersis comitiis hasce conditiones publicè proponeret, quæ spectarent ad conseruationem, incrementum, atq; ornamentum ipsius regni.

Cōditiones Henrici Regis oblatæ Polonis.

Quòd Henricus breui dissoluet omne æs alienum, numerabitque omnem pecuniam, quę Regio nomine, & ab ipso Poloniæ regno publico nomine debetur. Quòd Henricus Poloniæ rex propriis sumptibus, ac sine vllis Polonorum tributis sustētabit illud bellū, quod iam antea fuisset Moschouitæ Duci indictum, recuperabitque omnia loca, quæ per diuturna bella superioribus temporibus adempta fuissent Poloniæ regno. Quòd omnes prouentus, redditus, vectigalia, pecuniam, quæ multa foret è suis Gallicis principatibus collectam conferet atque erogabit ad ornandam, & excolendam Poloniam. Quòd ędificabit atque instruet ingentem classem in mari oceano ad impediendos mercatores Germanos quominus nauigent in regionem Moschouitarū, quo prorsus illis commercia cum Germania tollātur. Quod colet perpetuam pacem cum Selimo Turcarum imperatore ad tranquillitatem, felicitatemque regni, à quo etiam impetrabit Mysiam superiorem tanquam hæreditariam eius regni, quę sine dubio concedetur. Quòd ad maiorem quietem, & securitatem regni amicitiam exercebit etiam cū Daniæ, Sueuorūq; regibus finitimis ipsi regno Polonię. Quòd ad maiorem etiam beneuolentiæ significationem erga proceres eius regni atque honestatem, & decus Polonorum, alet propriis sumptib. centū iuuenes nobiles Polonos in Gallia inter regios aulicos, & quinquaginta pręterea in publicis gymnasiis artium liberalium. Quòd multos præstantes artifices adducet in Poloniam è Gallia comata ad ipsam Poloniam excolendam. Quòd ex Italia, Gallia, Germania, aliis prouinciis multos doctissimos homines propositis liberalissimis primiis conuocabit Carrodunum ad eam vrbem, academiamque Carrodunensem quibusuis facultatibus instaurandam. Sic enim apparebat regnum Poloniæ, ut plerosque principatus, suffragiaque Polonorum procerum pro vtilitate, & preciis coemi. Iussæ sunt legationes post multas contentiones ad triginta millia passuum absistere à comitiis, quo liberior fieri posset electio. Postea magni tumultus excitati sunt aduersus Henrici electionem, & arma sumpta, & tormenta directa. sed res consilio sapientiorum patrum fuit consopita. Carolus Gallorum Rex interea post illam stragem, quæ facta fuit cum Amirante Lutetiæ Parisiorum, & in omnibus propè Gallicis ciuitatibus, ubi cæsa fuisse dicuntur plura sexaginta millibus hominum factionis Vgonotticæ, nouæque religionis, decreuit, vt diximus eas munitiones per vim armorum esse expugnandas, quę essent in finibus Galliæ, quas per artem, multaque stratagemata, & fallacias suorum ducum nunquam antea capere potuisset, atque in pri-

mis

mis Santonum portum, quam vrbem vulgus Rocellam vocant. Est ea vrbs sita in litore Santonico, alluiturq; septentrionali oceano, neq; valde amplo spatio Britanniam insulam ad occasum prospectat. nam quamuis rerum bellicarum vir peritissimus regulus Bironius illam per varias artes superioribus temporibus tentauerat, & Philippus Strozza vir prompto, acriq; ingenio conatus sit illã per insidias occupare modo simulato itinere ad nouas Indias, modo ad fines Belgarũ, qui classe illuc non semel appulerat, tamen per diligentiam ciuium oẽs conatus vani atq; irriti fuerunt. Est aũt Santonum portus vrbs, vt dicebamus, in litore maris oceani sita natura, & arte munitissima, ac prope humana vi inexpugnabilis credita. nam hinc portum hẽt, qua parte oceanum respicit, & ab vndis maris Britãnici alluitur, duasq; hẽt turres munitissimas, quibus portus protegitur. cathena ẽt valde crassa vtrinq; ab ipsis turrib. continetur ita, vt aditus ad vrbem nemini pateat inuitis ciuibus. concluditur & cingitur vrbs vbiq; cenosis paludibus satis profundis, per quas neq; lintribus ob paruam aquam, neq; peditibus ob profundum limum est accessibilis. Fossas hẽt profundas aqua marina plenas, quæ nulla ratione deduci potest. Mœnia sunt valde crassa, quæ interius ẽt crassos ac densos habent aggeres vetustate condensatos ac stabilitos, & propugnacula quædam satis valida. vnus est tantum aditus à terra, neq; ille quidem satis amplus: quippe qui super aggere terrę illuc comportatę, ac manu & opera hominum factus sit, at non ab ipsa loci natura. Emporiũ est percelebre, quò multa nauigia è Britannia appellunt, & Iuernia, & Thule, & Irlanda, cæterisq; insulis ac nationibus oceani occidui cum omni genere mercium, & commeatuum. eius vrbis incolæ viri sunt bellicosi, strenui, nullum vel laborem vel periculum bellicum deuitantes, quò conueniunt tanquam ad commune totius Galliæ asylum siue receptaculum quicunque Regię catholicęq; factioni aduersantur, aut qui supplicia pro susceptis flagitiis aufugiunt. Erant per hoc tempus in vrbe circiter quinq; millia lectissimorum sclopettariorum, & equites circiter sexcenti pugnacissimi. Carolus rex post superiorem Vgonottorum, Amirantisq; cladẽ continuo iussit vt Philippus Strozza, & regulus Bironius collectis magnis copiis equitum ac peditum illam vrbem terra vndiq; obsiderent, atq; expugnare conarentur. Pręfectus etiã cum summo imperio Gallicæ classi iussus est istud ipsum cum ingenti classe mari efficere multis triremibus ac variis nauigiis Massilia accitis. quo urbs vno tempore terra mariq; obsideretur, atq; omni prorsus spe auxiliorum destituta compelleretur deniq; ad deditionem. copiis igitur ad vrbem castrametatis sępe per diem ac noctem eruptionem in hostes obsessi facientes, singulariq; virtute atq; alacritate pugnantes perraro sine strage, & spoliis Gallorum obsidentium redibant in vrbem. Classis Gallicę præfectus vbi primùm ad conspectum vrbis nauigauit, obseruauitq; situm ratus est omnem obsidionis rationem maritimæ in duobus consistere, vel ut vi impedirentur auxilia, siqua contendere illuc eniterentur, vel, si maiora essent, quàm vti possent præsentibus viribus impediri, per aliquam artem accessus illis in vrbem occluderetur. statuit igitur magnam onerariam nauim per noctem demergere vna cum quibusdam aliis nauigiis in ea parte maris, qua communior, & commodior esset accessus. excitat præterea duas munitiones in mari è comportata materia, vnde portus & vrbs commode posset diuerberari. Neque ita multo post accessit in castra cum multis millibus armatorum terrestri itinere Henricus Andiensis regulus, qui Polonis propositus fuerat ut rex eligeretur quem multi illustres proceres Galli comitabantur, inter quos pręcipuæ autoritatis fuerunt rex Cantabrorum, & Alenconius frater, ac Condæus reguli, cum summum imperium rei militaris esset penes ipsum Henricum. Galli enim nobiles summam gloriam in rebus bellicis tantum consistere credunt, quare nulla vnquã suscipitur expeditio, quin multi Regi militent propriis sumptibus vel apud ipsum Regem, si exeat ad bellum, vel apud summum regiarum copiarum imperatorem, si Rex ipse non exeat. Accedebant omnes hę copiæ, quæ ad eius vrbis expugnationem conuenerant, ad septuaginta millia armatorum cum multis bellicis tormentis, multoq; bellico apparatu, & insigni globo equitum. Vbi copię omnes in castra regia conuenissent, cęptum est non solum obsidione vrbem infestare, cum castra fossis, & aggeribus fuissẽt munita, sed etiam interclusus est vndique commeatus, & omne genus subsidiorum sublatum. Nec multo post incipitur fossis militaribus, & vallis atq; aggeribus excitatis vrbi propinquare, multaq; bellica tormenta directa sunt in vrbem inter corbes vimineos terra oppletos ad grandiorem staturam hominis, quo magistri tormentorum, & ipsa tormenta ab vrbanis propugnaculis protegerentur. sic portus Santonum cępit breui singulari Henrici Andiensis diligentia terra mariq; diuerberari. prostrata deiectaq; sunt breui tẽporis spatio duo propugnacula, & satis amplum spatium muri ad inuadendum apertum. certatum est etiam non semel profundissimis cuniculis, quibus ignis iniectus non nihil euertit męniorum: sed tanta erat virtus, diligentia, fortitudo, alacritas defensorum excitandis reparationibus aduersus vim oppugnantium, vt vanus, & inanis prorsus efficeretur omnis impetus tormentorum, & tantarum, strenuissimarumque copiarum labor, cum nemo esset in vrbe cuiusuis ętatis vel sexus vel conditionis ac dignitatis, qui pro viribus studiose non succurreret communi omnium ciuium saluti, & quacunque posset ratione non opem ferret reip. laboranti. Quę dum fierent in Santonum litore ad portum Santonum expugnandum, Mommedius regulus audita huius vrbis obsidione statuit illam aliquo pacto à Regis molestiis, & ab obsidionis periculo subleuare. Nam si vrbs illa fuisset vi copiarum regiarum expugnata, facile fore apparebat non modo vt Vgonotticæ vires plurimum affligerentur, liberareturque Gallia ab hominum nouæ religionis molestiis, verum etiam vt Britanniæ regnum cuius auxiliis Gallia fuisset plurimum vexata, de propria salute breui dimicare cum victricibus copiis cogeretur, cuius Santonum portus, & loca quæ haberentur in citeriore litore oceani essent quasi quędam eius regni propugnacula ad retardandos hostes, cum tota vis belli in vnius ciuitatis expugnatione consistere putaretur. Comparata igitur satis ingenti classe in Britannia, quæ constabat

Gallorum procerũ studium belli.

Portus Santonum tẽtatus pugna.

ex octoginta nauibus onerariis insignis magnitudinis, multisque aliis nauigiis varii generis, quantum augustia temporis ferebat, illaq; rebus omnibus ad pugnam necessariis instructa, Mommedius nauigat litus Santonicum versus, atque omnia nauigia ita iubet in acie iter facere, ac si semper cum obuio hoste esset dimicandum. Hi Britannici apparatus vel quòd essent suspecti Henrico, vel quòd per exploratores illos cognouisset, quia verebatur fore vt sua consilia vi hostilium auxiliorum impedirentur ex illa parte quæ mare prospectaret, atque subsidia maritima in vrbem admitterentur, multa bellica tormenta in locis opportunis in litore disposuit, vnde classis hostium commode in latus impeteretur, si inuasisset classem Regiam. iubet præterea multos nobiles Gallos classem Gallicam conscendere, seq; accingere ad naualem pugnam si hostis aliqua ratione pugnādi facultatē faceret. At Mommedius cognitis per captiuos, & per exploratores, quos habebat diligentissimos his Gallicis consiliis & omnibus apparatibus hostium partim, & ipse vt obtunderet retardaretq; Gallicā alacritatem illorum, qui vrbem obsidebant, partim etiam vt confirmaret animos obsessorum, neque tamen rem vniuersam fortunæ belli vna horà committeret, cum vniuersa classe in acie sese Gallicis triremibus atque vrbi ostentat. Equitatus Gallicus per illud tempus constitit in acie in litore, displosaque sunt in Mommedianam classem quædam tormenta bellica ad hostes deterrendos, ne vel classem vel castra Gallicana repente adorirentur: sed suspensis animis Britāni subsisterent, quamuis & numero nauium, & venti fauore, & manu propugnatorum Britannica res multo esset superior. Sic effectum est nihil vt Mommedius tentare ausus sit, sed integro negotio recesserit in Britanniam, Gallique intensius obsidere, & oppugnare vrbem terra mariq; perrexerint. Enimuero non solùm verberationibus tormentorum, vt dictum est, res agi cęperat, sed etiam cuniculis; cum Galli conarentur omnibus bellicis rationibus sibi viam ad expugnationem vrbis, & ad ingressum aperire. sed partim fiebat vana vis tormentorum, partim nimis citę fiebant ab obsessis reparationes, partim etiā cuniculi fieri non poterant, aut fiebant irriti, aut in pernitiem cladem que ipsorum Gallorum, & artificum in caput erumpebant. Non cessatum est tamen vel per has difficultates quo minus Galli strenuissimè singularique virtute sæpius vrbem inuaderent, cum ad illam oppugnationem nobiles Galli, principesque omnes alacriter accederent. sed tanta fuit pertinacia, constantia, fortitudoque obsessorum semper vt maxima cum vtriusque factionis cladę pugnaretur. sed afflixit, consternauitq; non parum Gallorum animos fortuna atque adeo felicitas obsessorum, quia cum cęptum esset in vrbe inopia pulueris tormentarii, & bellicorum omnium apparatuum laborare, repentina vis tempestatis tanta exorta est in mari Britannico, tamque secunda rebus Britannorum vt ventis, & aquis ad illorum felicitatem conspirantibus, nauimque onerariam onustam apparatibus bellicis impellentibus nullo pacto resisti potuerit à Gallis quo minus portum intrauerit. Galli tamen neque ira auctis viribus obsessorum omni genere auxiliorum deterriti sunt ne scalas vrbi admoueret, qui deinde magna clade accepta recedere coacti sunt, nisi omnes trucidari mallent, multis insignioribus proceribus vel cæsis, vel non leuiter vulneratis. Deinde vbi Mommediana classis se denuo vrbi ostenrasset non satis tutum visum est Gallis consilium diuturnioris obsidionis, & oppugnationis non semel accepta insigni clade, viribusque diminutis ac non parum afflictis, auctis contra præsertim, & erectis animis obsessorum, ne forte hinc inde vno tempore circumuenti postmodo de propria salute pugnare cogerētur. Nam facile fieri poterat vt Mommedius Britannicæ classis imperator, qui cum integris viribus adhuc, & alacribus copiis Gallorū cōfligere deuitauerat, illud eo consilio fecerit vt afflictiores, & obtusiores in vrbis munitissimæ, ac validissimæ oppugnatione postea faciliorem victoriam nacturam sperans aggressurus esset, nam tanta uis erat, tantaque alacritas primum vtrinque pugnantium, ut Henricus proprius periculo accesserit non semel ne glandibus plumbeis transfigeretur, quamuis leuiter tantum bis fuisset percussus. Est enim ea Gallorum natura ut summus sit illorum ardor, formidabilesque sint præcipuè initio bellorum, sed hæc acies facile retunditur si virtutem, & constantiam aduersariorum inueniat. Hispanorum contra magna uis post initia succrescit, sed tamen quodam tenus. Turcarum impetus diuturnior est, quorum vires si intactæ primum relinquantur, difficulter retunduntur, ac vix denique infringuntur, sed vbi inclinate cęperint in pernitiem totæ prolabuntur. Heluetii contra resurgunt, vt ita dixerim, vel profligati, cum facile aciem instaurent. Itali magis in medio sunt formidabiles. Germani vix in principiis ferri possunt ob strenuitatem, at paulatim frigescunt ob incommoda, cum non facile perferant. illa dum fierent ad portum Santonum, Poloni proceres quia videretur nimis ampla esse in suo regno regum Polonorum autoritas, leges quasdam sanciunt in comitiis Varsouiensibus, per quas comitiorum ipsorum autoritas augeretur, & coarctaretur minueretur que Regia potestas. vbi conditiones, quæ proceribus Polonis Henrici nomine oblatæ fuerant, diligenter in iisdem comitiis fuissent consideratæ, visę sunt vtilissimæ, plurimumque conferre non solum illi regno ad defensionem, sed etiam ad splendorem, magnificentiam, amplificationemque Polonæ gloriæ, quæ placuerunt omnibus supra alias ab aliis principibus oblatas. Permouit tamen non nihil animos Polonorum ad eum cęteris principibus præferendum, quòd ab iis qui adiuuabant Henrici partes proposita amplificataque fuit illustri oratione gloria, & celebritas nominis, & virtus ipsius Henrici, qui plurimum existimationis per multas superiores victorias aduersus nouæ religionis copias sibi in Gallicis præliis comparauerat. His omnibus permoti Poloni Henricum Andiensem regulum Caroli Noni Valesii Gallorum Regis fratrem cum magna omnium Polonorum lætitia sedatis contentionibus omnibus propè suffragiis Varsouiæ Regem Poloniæ declarant. Nec ita multo post missę sunt legationes in Galliam viri duodecim primarii, qui nouo Regi gratularentur, ipsumque Regem rogarent vt quanto citius fieri posset incredibili Polonorum desiderio videndi sui Regis faceret satis. Actæ sunt Deo gratiæ à Polonis Carroduni ob electionem. Hic nuntius

Ingenia Gallorū, & quarundam nationum.

Hēricus Rex Polonię electus.

vbi

vbi primum venit in Galliam, quod quidem factum est magna celeritate, edita sunt in vniuerso Galliæ regno signa ingentis lætitiæ, & in primis Lutetiæ Parisiorum. nam & tormenta bellica vbique sunt displosa, & ignes nocturni accensi super sacris turribus, & ingens tinnitus æris campani vbique exauditus. & inusitata indicia lætitiæ in vniuersa Gallia ostentata. Hic nuntius paulo post peruenit in castra, quòd summus copiarum imperator Henricus delectus esset Rex Poloniæ, qui cum rem difficillimam esse cognosceret vrbem Santonicam expugnare, & Gallicas vires iam propter assiduos labores bellicos, frequentesque clades factas esse non solum obtusiores sed etiam debiliores, decreuerat ab illa oppugnatione esse recedendum, cum vires etiam maritimæ hostium non parum in dies succrescerent, maioresque fierent. Retrahit igitur copias ab obsidione, à qua recedentes magna vi erumpentibus obsessis in postremum agmen multi Galli trucidati sunt, atque Henricus ipse glande plumbea quamuis leuiter vulneratus. itum est totis castris igitur ad insulam Olorũ, quæ distat a portu Santonum circiter duodecim millia passuum, vbi expectatæ sunt Regiæ literæ de deserenda expeditione, ac petendo regno Poloniæ, quoniam scripserat ad Regem fratrem Henricus quo in statu esset res Santonica, quamque difficile esset afflictis viribus Gallorum vrbem expugnare, quæ firmissimis strenuissimisque præsidiis, fauente bellorum fortuna, munitissimaq; natura loci defenderetur. Atqui cum literæ allatæ fuissent postea de deserendo negotio pro rerum opportunitate captum est iter Lutetiam versus Parisiorum. Britanni Mommedianæque copiæ ad vrbem Santonici portus ꝑfectæ, sine vlla controuersia magnam manum militum exponunt, coniunctisque viribus cum vrbanis præsidiis ad iustam penè formam exercitus accedunt. Fit magna irruptio in fines Regios. agros populantur. deuastant. abigunt armenta. coloni trucidantur. vbique ferro, & igni sæuitur. multa munitissima castella partim vi armorum, partim per deditionem capiuntur, inter quæ fuit mons Albanus natura & arte munitissimus. desiderata sunt ad quinquaginta millia Gallorum per hanc expeditionem; atque obsessi victores cum multa præda ad portum Santonum redeunt. At in finibus Belgarum variis in locis ab Hispanis, & Belgicis copiis pugnabatur, cum etiam sub finẽ anni præterit munitio Sparendamum per vim armorum capta fuisset, quam nouæ religionis principes erexerant in litore maris oceani in finibus Batauorum non procul ab Haerlemo. illuc vbi nauigia quædam cum subsidiis, & bellico apparatu commeatuque mitterentur, ita sunt non procul à munitione conglaciata, vt milites propter glaciem exire iam opportunè non potuissent. Ea res cognita à Regiis copiis effecit ut nauigia non multa difficultate sint expugnata, ac priuata munitio omni spe subsidiorum. itum est igitur post subiugata, & direpta nauigia ad expugnationem munitionis cõsilio regulorum Bossuensis, & Neucarmensis, & Federici Zapatæ, in quo prælio tanta alacritate hinc à Regiis copiis pugnatum est ob superiorem victoriam, inde tanta trepidatione ob iacturam amissorum subsidiorum vt munitio quoque non multo labore in potestatem victorum venerit: quamuis Zapata læuam manum amisit in illa expugnatione per ictum campestris tormenti. cæsis igitur, trucidatis, direptis omnibus qui essent in munitione Numensis regulus summus dux illarum copiarum venit in potestatem hostium, cui cæsæ sunt tres cohortes, quæ erant in munitione, & multa bellica tormenta capta. Per illud ferè tempus, quo hæc agebantur, ingressi sunt Haerlemum classe aduecti octingenti lectissimi pedites, quæ subsidia non mediocriter confirmarunt animos præsidiorum ad superiores regiorum victorias non parum consternatos, & iam in horas expectantium obsidionem. Est autem Haerlemum vrbs ampla, & nobilis Batauorum, & opulenta atq; amæna: quippe quæ multa intus & foris habeat præclara ædificia, & vbique circum amænissima prata, & syluam iucundissimam nõ procul aspiciat, & habeat aerem saluberrimum, cum etiam circa se multos pagos, & castella prospectet ac munitiones. Est autem hæc ciuitas omnium amplissima inter Batauos, & prima fortasse iure censeri posset, quamuis secunda sit credita dignitate. Memorabilis esse potest hæc vrbs ob diuinum prope inuentum imprimendorum librorum, quod fuit Ioannis Cutembergii primùm excogitatũ anno salutis nostræ. 1453. qui cum rudem quandam rationem prius inuenisset, vti sunt res prope omnes recens ortæ, habuit famulum satis callidum, & artis domini obseruantem. Famulus mortuo Ioanne vbi Mocontiacum adiisset artem ad meliorem rationem perduxit, atque inde didita est fama quòd eius vrbis fuit inuentum. Federicus Toletanus antequàm castra ad vrbem poneret, caduceatorem mittit, qui Haerlemenses ciues ad deditionem hortaretur, sed ciues ad Nardense exemplum suspectam habentes fidem Federici, gloriosius ꝓ patriæ defensione mori decernunt, quã suspectæ hostis fidei vitam, & pudicitiam vxorum ac filiarum committere, quare neque aures quidem præbere adhortationibus volunt. Decernunt summa contentione vrbem defendere, omniaque pericula per fortitudinem militarem propulsare. Hispanæ igitur copiæ post expugnatam munitionem superioribus etiam victoriis elatæ magna alacritate Toletani iussu totis viribus contendunt ad obsidendã vrbem Haerlemum. non procul ab vrbe positis castris erecti sunt corbes terra pleni. ducti aggeres. excauatæ fossæ militares. tormenta inter corbes locata, & in vrbem directa. vrbs recognita ad concutiẽdum, & instituta verberatio, quo per ruinas verberationis via pateficeret disruptis mœnibus ad inuadendum. omnia quæ pertinerent ad obsidionem expugnationemque vrbis ab Hispanis copiis diligẽter procurata sunt, & coordinata. sed non minor erat industria præsidiorum, quæ erant validissima, & pugnacissima, cum inessent quinque millia exercitatorum militum, ciuium octo millia, cum multis ex Olandæ locis essent accita, cum irrita facerent omnia Hispanorum cõsilia. Nam quamuis vrbs neq; natura, neq; arte valde esset munita, tamẽ inexpugnabilẽ illam faciebat virtus præsidiorum, cũ tantundem vel etiam plus longarum noctium beneficio, & frequentiæ hominum reficeretur, quantum vis tormentorum diurnorum deuastarat, cum etiam fossæ altissimæ ac latę, & validissimæ reparationes interitus excitarentur. obsidentes quia viderent tantum per noctem refici, quantum per

Sparendamũ captum.

Haerlemi descriptio.

Imprimẽdi ars inuenta.

Haerlemi obsidio.

diem

proditionis: nam ſtatutum fuerat vti commiſſo leui prælio, ſi ita contigiſſet, cum primis copiis, alia porta à coniuratis, conſpirantibusque ciuibus occuparetur, vnde effectum eſt vt copiæ quæ conuenerant è Fleſiuga, totum negotium in magnam trepidationem coniecerint. Hoſtibus ita per virtutem præſidiorum, vigilantiamq; reiectis cum ciues importunè ac nimis immaturè vel ante tempus tumultuari apparuiſſent rem patefecerint, quorum circiter triginta capti ſunt, & in vincula coniecti, feceruntque vt diligentius inuigilaretur. Atqui dum res ita turbulentæ ſurſum deorſum agitantur in Belgio, neque res Turcica quidem ſine aliqua moleſtia tranſigitur. nam multã nauigia Turcarum repentina vis tempeſtatis demergit vnà cum mercimoniis in eo mari nauigantia, quod inter Byzantium ac Mitylenen interiacet, cum multi etiam mortales vna cum nauigiis intercidiſſent. Neque valde pacatæ res erant Polonorum, quoniam Scythæ perpetuis latrocintis aſſueti collectis multis armatorum millibus, cum etiam perpetua ſint odia inter illas nationes, ſeſe accingebant ad Poloniam ferro ignique populandam. At Poloni contra collectis, & ipſi magnis copiis ad defenſionem conuulſis ſignis ad profectionem obuiam hoſti procedunt. vbi propius ventum eſt, pugnatum eſt totis viribus. poſt multas hinc inde impreſſiones, fortuna belli modo hos, modo illos ad ſpem victoriæ erigente magna virtus in vtriſque pugnatoribus enituit, quæ cognita eſt per inſignẽ vtriuſque exercitus cladem.

Scytharũ clades inſignis.

victoria tamen fuit penes Polonos cum cæſa ſiut ad quadraginta milliã Scytharum, quorum vel rex ipſe cecidit in acie, quæ clades imperatori Turcarum ſanè accidit per quã moleſta. Byzantiĩ tamen nulla diligentia deerat, quæ comparandis ingentibus claſſibus neceſſaria videretur, cum ſeptuaginta triremes Byzantii, quadraginta & tres in mari Euxino, viginti & duæ in Helleſponto, ac duodecim quinqueremes præterea dicerentur eſſe exædificatæ, quo additæ ſeruatis à Luzali triremibus ſatis formidabilem claſſem poſſent efficere.

Cyprus inſtauratur.

At Selimus Turcarum imperator quoniam Cypri regnum paulo ante ſub Venetis florentiſſimum per crudelitatem immanitatemque ſuperiorum bellorum prope fuiſſet deſertum, vel certe miſerabiliter deuaſtatum cæſis vel in ſeruitutem adductis colonis, vel etiam ad montoſa loca propter metum ſecuritatis cauſa profugientibus, ne tam opulentum tamque amplum regnum vaſta relinqueretur eſſe ſolitudo, iubet promulgari edictum, per quod libera facultas omnibus profugis Cypriis ad ſua redeundi proponebatur, qui inſulam vellent habitare. illo edicto montanis hominibus tam ſalubri effectum eſt, vt inſula rurſus habitari cęperit, cum nihil tam prouincias repleat colonis, quam clementia principis, quæ tamen coniuncta ſit cum iuſtitia. refectæ, inſtaurateq; ſunt munitiones per rabiem bellorum deuaſtatæ cum multi confluxiſſent è Cilicia quoque, & Pamphylia, & Cappadocia ad ipſam inſulam habitandam. conceſſum eſt etiam Cypriis colonis vt ad arbitrium pro ſuis legibus, auitisque ritibus viuerent, haberentque formam propè reip. modo in illis quæ ſpectarent ad principem parerent præfectis imperatoriis, ordinariaque tributa, & vectigalia viritim imperatoris miniſtris diſſoluerent. ſic effectum eſt vt inſula, quæ prius ad vltimum exitium prope fuerat perducta, per Selimi prudentiã ex parte priſtinum ſplendorem recuperauerit.

Chios inſtaurata.

Eadem ratione intercedente Gallo oratore cõceſſum eſt Chiis ciuibus, vt in patriam redirent, patrioſque magiſtratus inſtituerent, ac ius dicerent ciuibus, ſed Turcici tamẽ præfecti poſſent appellari tanquam ſupremus magiſtratus: per quod ferè tempus rumor ingens per vniuerſas oras maritimas peruaſerat, qui afferebatur Byzantio ducenta & octoginta nauigia bellica Turcarum exiuiſſe nauigantia in mari Metapontino, atque apparuiſſe nõ procul ab Apeneſte, quæ accederent ad deuaſtationem Apuliæ. Illo nuntio Pontifex duos tribunos militum cum Adriano Balleono mittit Anconam, qui & eius vrbis ſaluti. & vniuerſorum populorum agri Piceni incolumitati conſuleret. Vbi omnia fuiſsent ſatis apte ad defenſionem comparata & inſtructa, ſummaque diligentia proſpectaretur conſilium tantæ claſſis, non multo poſt cognitum fuit ad quinquaginta roſtrata nauigia tantum iuxta Præcutinorum Samnitumque litora nauigare, cum ſæpe Turcæ exirent ad latrocinia. atque quamuis peſtis, & annonæ penuria tantum numerum nauigiorum Turcicorum exire non pati poſse videbatur, quantus dicebatur, quæ calamitates non Byzantium vrbem ſolum, ſed etiam multas orientis regiones occupauerant, tamen trepidatum eſt, & creditum illa nauigia præmiſsa fuiſse à reliqua claſse ad explorandos apparatus, & conſilia Chriſtianorum. Henricus auditis comitiorum Varſouienſium legationibus, acceptisque literis, & diplomate de regno ſibi delato, cognitoque deſiderio procerum, quia multis precibus inuitabatur In Poloniam, primùm iurauit in conditiones ab oratoribus ſenatus nomine oblatas, ſine præiudicio ſucceſſionis Gallici, regni ſiquando ad ipſum perueniret, deinde multos magiſtratus diuendit in Gallia de conſenſu reginæ matris ad colligendam pecuniam, omnique ratione qua poteſt nummos comparat, quo ſatis conditionibus faceret per Monluchium epiſcopum oblatis in comitiis.

Iuramẽtum Henrici Regis.

Nam vel ante iam cęptum erat pecuniæ ad nutum magiſtatus, hoc eſt populorũ ſubditorum gubernationes plus offerentibus deferre, cum tamen honores, & magiſtratus, & adminiſtrationes ſubditarum gentium rectius prudentiæ, & paternę charitati, quam auaritiæ ſint committendæ. facta eſt tamen pecunia magiſtratuum mortaliumque omnium regina. collecta ſunt vicies centena millia nummum, & amplius, quibus ita comparatis rex nouus ad iter ſe accingit. comitata eſt Henricum regina mater cũ quingentis equitibus Canodurum vſque, cum multi etiam Galli proceres, & magna nobilium manus amicorum, quæ vndique confluebat, nouum Regem in regnum proficiſcentem comitaretur. proceſſerunt obuiam honoris gratia nono Regi multi proceres Poloni, qui antequam Hẽricus iter capeſſeret in Galliam vſque peruenerant. At Germani principes, & Saxones in primis cognita tanta multitudine comitantium, quæ ad iuſti exercitus formam propè accedebat, veriti nequid inſidiarum forte ſub his lateret, ſuſpicatique ne per fallacias opportunitas rerum nouarum quęretur ſimulata beneuolentia, & ſocietate noui Regis multos equites, & pedites ad ſigna vocant, magnaque diligentia

ligentia

ligentia copias vbique conscribunt. Henricus auditis his tantis Germanorum principum bellicis apparatibus dubio fit animo an per Germaniam in Poloniam sibi esset accedendum, vel alia via capessenda. Et iam rumor exierat quòd cęperat mutare de via consilium, quia vellet abstinere ab illo itinere. Germani principes cognita per nuntios Regis ipsius dubitatione, legationes vltro mittunt ad Regem, quæ significarent, docerentque Germanorum apparatus factos esse tantos ad tollendas suspiciones subditorum populorum, retinendosque animos illarum gentium in beneuolentia, quæ se prodi ac deseri querebantur si tot exterorum copiis ipsi inermes fuissent expositę. Non enim hæc videri posse vllo pacto parari aduersus illum Regem, qui sibi nullarum iniuriarum in Germanos principes fuisset conscius. sese tanquam principes Germanos, hoc est fidei & iustitiæ seruantissimos non solum omnem securitatem & pacem & amicitiam Regi polliceri, sed etiam omne genus humanitatis, hospitii, benignitatis, modo per amicam regionem transire ne vereretur, si sibi cōmodum sit. Harum legationum oratione, fideque accepta confirmatus Henricus Polonię Rex cum omni comitatu peruenit ad fines Intuergorum. Fuerunt inter comites multos qui vna cum Hērico iter faciebant præcipuæ nobilitatis, & autoritatis facer purpuratus Lotaringiæ, & Augustonometensis, & Alenconius frater Regis, & Ghisius & Coudæus & Laschus reguli, & oratores Poloni, pręter alios multos. Henrico fit obuius ad fines sui principatus filius comitis Intuergorum honoris gratia cum quadringentis equitibus, multisque peditibus sclopettariis, quem ad vrbem profectum cum magnificentissima pompa, & apparatu Comes ipse in hospitium accepit. Carolus Gallorū rex quia morbillis laboraret in finibus Sequanorum, quamuis ingentem lætitiam cepisset e regno fratri delato, tamen propter valetudinem his rebus interesse non potuit. Cęterum Hispani quòd ægerrime ferrent solutionem fęderationis, vt diximus, armorumque Venetorum diuisionem, & quòd Pontifex plurimum illud censeret referre ad securitatem totius Italiæ, rursus renouarī Romæ de societate belli, nouaque fęderatione cum Venetis ineunda colloquium, & dedandis obsidibus siue pignorib. ad confirmationem & obseruantiam pactionum, quia dicebatur Selimus aures occlusisse ad iustissimas petitiones Venetorum, neque noluisse audire illorum legationem, cum semper audientiam differendo illorum spem frustraretur, cui satis esset tum potentem hostium fœderatorum societatem disiunxisse. Neque vero Venetum oratorem solum ita suspenso sollicitoque animo tenebat Turcarum imperator ad expectationem rerum futurarum, sed etiam cum Cęsareo differebat inducias sæpius tergiuersando, qui petebat illarum confirmationem Byzantii, quia tempus superiorum induciarum dum procurat audiri, fuisset prope delapsum. Istud fiebat à Selimo de purpuratorum consilio tum quia meliores conditiones ab vtrisque per ipsam difficultatem rerum videretur posse extorquere, tum etiam quia barbaræ mentes in difficultatibus rerum, colloquiorum, negotiorum multū grauitatis, & existimationis inesse putant, quibus quæ facilia sunt per humanitatem, videntur sordescere, & esse leuia, cum tamen reipsa asperitas ingeniorum, & impudens arrogantia certissimum signum inscitiæ, & abiecti animi sit semper à sapientibus iudicatum. nam qui se nimis difficilem in rebus transigendis prębeat, & in primis supplici, nisi contra ęquitatem quidpiam expetatur, qui vir bonus & prudens, ac nō inhumanus, & rusticus planè esse potest? ut enim nobiliores arbores melioris succi fructus producunt, ita nobiliores sunt mores ac mitiores nobiliorum animorum. & quoniam per illam opportunitatem lapsarum per tarditatem Selimi induciarum ab auarissimis inhumanisq; Turcis crebræ fiebant incursiones & prædationes, vt dictum est, in fines Cæsarianos, Cæsar ad refrænandum latrocinia immanium finitimorum atque auiditatem, iubet in suis finibus munitionem in Pannonia excitari, quæ esset tāquam agger vel propugnaculum aduersus barbaricas irruptiones, ne vlterius in fines Cæsarianos excurri posse tutò arbitrarentur, atque cogerentur vlterius progressi de reditu esse solliciti, purpurati Turcæ. qui erant cum imperio in illis finibus, finitimisque regionib. cognito Cæsarianorum consilio collectis repente multis cohortibus militum exeunt in apertū, quibus turpe, & damnosum apparebat si æquis animis paterentur munitionem in illis finibus excitari, vnde postmodo non solùm aggerem essent habituri vltra quem tutò excurrere non possent, sed etiam vnde eruptiones Cęsarianorum hostium in agrum Turcicum breui forent expectandę. Turcæ itaque multis copiis undique collectis è proximis quibusque regionibus, quę vires constabant è viginti & quatuor ferè millibus armatorum, quarum maior pars erant pedites, repente munitionem inuadunt. Hę copię cum minime omnium illo tempore expectarentur post breue repentinumque certamen omnes operas & milites in munitione inuentos trucidant miserabiliter, quorum cæsa sunt ad quatuor millia. munitionem euertunt. tormenta & bellicos apparatus, & impedimenta, & omnia inuenta diripiunt & auferunt. Quæ dum gerebantur in finibus Pannoniæ, Ioannes Austriacus nihil minus conuenire ingenuis animis quam ocium & desidiam ratus, certissimum excidium omnium nobilium ingeniorum, censuit rebus Siculis, & Italicis optimè consultum fore ad securitatem & salutem si quantum posset per anni tempus in Africa, vlterioreque litore Numidarum, quæ regio opposita est Italiæ, locorum occuparet; quo facto videbatur ab Italiæ cogitatione Turcarum consilia ad propriam curam defensionis conuertere, qui magna ex Africæ parte fuissent exclusi, si qua memorabilis impressio in illa loca facta fuisset, quæ expeditio sanè fuisset vtilis, si iam fortiter sustentata, quàm sapienter suscepta, fuisset. Eo consilio ingenti classe vndique in Siciliam accita, omnibusque rebus necessariis egregiè instructa comparatis circiter octoginta triremibus, multisque nauigiis varii generis vbi tempus nauigationis apparuit cum vniuersa classe, multisque armatorum millibus in Africam traiecit. Putabat enim fore Austriacus, vt deiecto è regno Luzali Tunetano Rege Selimi amico, alioque Rege in illud regnum sibi amico subrogato, Numidarum animi ad amicitiam, beneuolentiam, obedientiam Philippi Regis accurrerent, aut saltem

Callidum dictum Germanorum.

Astutia Turcarum in negotiis.

Munitio Cæsarianorū capta.

fierent

fierent aliquo pacto magis propensi. Sed populi, gentesque omnes, & in primis Numidę, maximè leues vergunt in quam partem fortuna magis secunda aspirarit, cum pauci omnino amici persistent cum infortuniis. nam omnes propè mortales amici sunt potentiæ, siue victricis fortunæ, cum nulla vere mortalium sit potentia nisi magna lædendi potestas; quia vera potentia est solius Dei, benefaciendi scilicet facultas. homines enim vt potentes sint, indigent etiam multorum opera ad citam euersionem rerum optimè constitutarum, cum solus Deus sine adiutoribus euersa statim possit excitare. Inuitauerant Austriacum ad illam expeditionē præter superius dicta consilia, frequentes preces, & adhortationes illius Amidæ, qui patrem Muleassem tam crudeliter per summam perfidiam, & impietatem, & regno, & oculis priuauerat, qui & ipse à Luzali eiectus è regno ad Galatæ asylum confugerat, & in priuata domo multos annos cum duobus filiis puberibus habitauerat. Hic propter eximiam cupiditatem recuperandi regni paterni per arma Christianorum, cum ægerrimè ferret vitam priuatam pro regia magnificentia, (nam cæteris imperare, & posse voluptates explere, plerisq; insulsis omnium rerum humanarum felicissimum iudicatur, quod alii censent paucissimis indigere,) sæpe sollicitauerat arma Christianorum per literas, inuitaueratque ad illam expeditionem alacriter suscipiendam, ad quam profitebatur se magnum numerum equitum ac peditum esse habiturum illorum amicorum qui Amidanas partes tuerentur, & aduersus Luzalis auaritiam, & crudelitatem illas sequerentur. Pollicebatur præterea magnam commeatus, & rerum omnium expeditioni necessariarum copiam, modo Christianorum arma sese tantum illis finibus ostentassent. sic partim spe confirmandæ Italicę tranquillitatis, partim etiam spe dilatandi imperii in Africa, Hispana classis soluens è Sicilia vbi diu stetisset in anchoris propter tempestatem felici deinde vento vsa breui peruenit ad Africę litora, quæ distant à Siciliæ promontorio Pachino minus centum miliaribus, non satis amplo maris spatio interiecto. Vbi classis illuc applicuisset, epibatæque fecissent descensionem, Hispani primo conatu Tuneto vrbe nemine repugnante potiuntur. Est enim Tunetum vrbs Africæ nobilis, & ampla ac metropolis illarum regionum non procul à mari sita, sed parum munita aduersus externas vires hostium, quę tamen non aliunde apparebant imminere quàm ex mari, cū Christiana etiam classis videretur parum pertimescenda, vbi præsertim tot millibus subditorum esset vrbs circumuallata. Habet Tunetum Vticam ad meridiem vrbem celebrem morte alterius Catonis. ad septentrionem prospicit mare Mediterraneum, & Sardiniam, & Cyrnum insulas non multo traiectu maris. ad orientem non valde amplo spatio distat à Meninge siue Lotophagire. ad occasum Iuliam Cæsariensem, & Buyzam Coloniam ad Columnas Herculis, exterioremque oceanum nauigantibus prospicere licet. Hæc vrbs vbi primo ac propè repentino Christianorum conatu capta est, diripitur, atque Rex in seruitutem ab Hispanis copiis capitur, neq; vlla propè fit cædes Tunetanorum ciuium. Amida, qui magna equitum ac peditum auxilia pollicitus fuerat ad illam expeditionem, non modo nihil præstitit quo putari posset sollicitasse auxilia amicorum, sed etiam vbi primū classis applicuit multis, & non dubiis de causis venit in suspicionem ambiguæ fidei, quia putaret nō sibi, sed Mahometto fratri regnum recuperari, quare cum duabus triremibus, & ipse & filii sunt in Siciliam transmissi. Nam cum Mahomettus Muleassis filius, fraterque Amidæ diceretur cum classe Hispana proficisci in Africam, vt per arma Christianorum rex crearetur regni paterni, quem Amida odio incredibili prosequebatur, voluit Amida se è triremi in mare præcipitare, sed retentus cōfirmatusque fuit à filio Amida, qui patri demonstrauit miram semper fuisse fortunę volubilitatem, neq; quidquam optabilius aut magis ad uoluptatem, securitatemq; regni posse Mahometro, cæterisque inimicis contingere, quàm vt suos inimicos videār iacentes, & cruciatos & propriis armis cōsossos, neque potuisse fortunæ incōstantiam ob imbecillitatem animi expectare. omnes populos primum sequi solere victricis fortunę obsequia, & prosperos euentus ab inclinata vel iacente desciscentes, sed tamen nihil in rebus humanis sempiternum esse, ac neq; diuturnum quidem. oportere meminisse propriam & peculiarem atq; contubernalem plantam Numidiæ esse perfidiam, cum illa natio per raro suis ciuibus fidem seruet, nedum externis, & dissentientibus longissimo spatio de religione, & moribus. Fieri non posse vt res Africanę diu tranquillæ sint sub Hispanorum imperio, cum Ioānes Austriacus rectè, sapienterq; considerantibus consilia Turcarum, amplitudinemq; imperatoris Selimi, rectius videri possit in Africam nauigasse ad irritandos crabrones in annum sequentem, quàm ad acquirendum, & confirmandum regnum Numidiæ. non esse in rebus aduersis nimis tristādum, neque nimis lætandum in prosperis, quorum alterum qui faciat, non posse censeri sapientē. Posse facile contingere ut Numidę pertęsi harum tot, tamque calamitosarum mutationum vltro natiuos & auitos Reges inuitent ad imperium Numidiæ. Qui vtranque fortunam fortiter perferre nō possit, non solum non esse Regio sed neque forti quidem dignum nomine, cum Regium sit sapere supra allos, & esse animo inuicto ac celsiore, quam plebs sit & vulgus ignobile. Non esse primū; Amidam è regno deiectum, qui possit ad illud recuperandum, & ad meliorem fortunam aspirare per studia subditorum. certissima clarissimaque exempla multa recitat inconstantiæ rerum humanarum, & eorum principum, qui amissa regna reciperarunt. atque vt vitam seruet addit preces, & lacrymas. His partim commotus, partim etiam confirmatus Amida statuit fortunæ mutationē aliquanto mitius perferre. Austriacus his rebus feliciter succedentibus Mahomettum Regem dicit, quem gratum fore illis populis sperabat, ac tributarium Philippo Regi instituit, cuius de fide amicitiaque seruanda accepit iuramentum. sic omnia succedunt è sententia Austriaco sine puluere & sudore. sed enim quę loca facile capiuntur, facile amittuntur, vbi maiores vires accesserint, nisi muniantur rebus omnibus necessariis ad defensionem. patet igitur neque potentiores classes, neque præpotentes exercitus esse iniuriis lacessendos, cum tamen aduersus hæc omnia defensio nunquam non maximę sit probabilis.

Potentia hominum qualis.

Tuneti descriptio.

Amidæ filii oratio.

babilis. at enim vbi difficillima sint subsidia ob amplũ maris interuallum, ibi præualeat is plerunq; necesse est, qui classicis viribus præstiterit, quamobrem qui relinquuntur in præsidiis huiusmodi locorum, quò auxilia submitti non possint, arbitrio fortunæ vel hostium relinqui censendi sunt. Hoc consilio Austriacus quamuis iuberetur sententiam exequi Hispani consilii, hoc est hominum lõgissime distantium, atq; vtinam non imperitorum rei bellicæ, tamen non expectaro mandato ex Hispania statuit illud regnum quacunque posset ratione in obseruantia regia stabilire. veruntamen ne solus autor huiusmodi consilii fuisse appareret, cõuocat omnes insigniores proceres ad comitia militaria, virosque præcipuæ autoritatis, inter quos fuerunt Paulus Iordanus Vrsinus summus imperator peditatus. Marchio sanctæ crucis præfectus triremium Neapolitanarũ. Ioannes Cardona præses classis Siculę. Io. Andreas Auria præfectus Genuẽsium triremium. Gabriel Serbellonus Mediolanẽsis præfectus tormentario negotio. octauius Gonzaga Mantuanus, & alii per multi. Propositum fuit in illis comitiis quid magis opportunum videretur ad stabiliendum illud regnum si forte Turcica classis illuc anno sequenti appelleret, quoniam Selimus non putabatur ęquissimo animo laturus, vt in suis regnis pro arbitrio Regis Hispani Reges amici Selimo in Africa eiicerentur è regno, & infensi ac hostes Selimi subrogarentur. Aliis igitur placebat Vticæ, aliis Tuneti, aliis munitiones alibi excitari, firmaq; pręsidia imponere, quæ satis validè possent impetus hostiũ sustinere, præsertim amico Rege Tunetano nomini Hispano, & plurimis, maximisq; beneficiis astricto, omniq; Numidarũ multitudine obligata, quæ non apparebat admodum hostiliter superioribus temporibus ab Hispanis finitimis fuisse tractata. Aliis, quibus suspecta erant ingenia leuissimorum Numidarum, non satis hæc habere firmamenti videbantur, sed iudicabant rem confirmandam stabiliendamq; esse aliqua validiore ratione, quam esset fides Numidarum, Afrorumq; ingeniorum. Re igitur in vtranque partem disputata placuit, quoniam si Turcica classis illuc sequenti anno aduentasset, diutius in iis finib. morari non posset, quippe quæ propter longinquitatem tardissimè necessario accederet prope sub initium hyemis, munitionem aliquam excitare, quæ vires Turcarum obsideret, quoniam præsidia ob perfidiam Numidarum in maximo periculo possent relinqui, vtpote Turcis, & Numidis vno tẽpore exposita. Exploratus est, & delectus locus ad illam munitionem excitandam apud lacum inter Tunetum, & Galathã interiacẽs, qui distabat à Galathę circiter decem millia passum, à Tuneto paulo minus. Præfecti sunt singulis munitionis partibus ac propugnaculis singuli duces, qui etiam nomina illis indiderunt, ac summus imperator operi perficiũdo præfectus est Gabriel Serbellonus cũ tribus millibus Italorum peditum, & Montagnanus Salazarus cum totidem millibus Hispanorũ, ambo viri rerum bellicarum cognitione clari, & munitionum excitandarum peritissimi. Illud obtineri apparebat per illam munitionem, vt pręsidia agro proximo imminerent, populique finitimi tenerentur in fide populationum metu, & Galathea tutior fieret ob vicinitatem, cũ per lacum facilè posset dare & accipere subsidia ad omnem opportunitatem. iussi sunt igitur circiter mille Numidas semper esse in opere vbi primum designata circumscriptaq; fuit area munitionis, & sexcẽti Itali, qui nullo tempore intermisso neq; per diem neque per noctem summa industria assiduè illa excitanda exercebantur. Serbellonus enim, reliquiq; proceres summo studio operi instabant. His rebus eo consilio stabilitis, vbi nonnihil commeatus, & necessariorum apparatuum perficiendę munitioni Austriacus reliquisset, multaq; promisisset se breui missurum, rebus è sentẽtia feliciter gestis cum captiuo Tunetano Rege in Siciliam nauigat. Reliquit tamen, & pecuniam in stipendia, & bellica tormenta ad defensionem. Non timebantur magnæ vires hostium hoc anno cum longissima sit Byzantio nauigatio in Africam, quamuis nuntiata res fuisset Selimo, q̃m tp̃s anni neque ingentem classem parari patiebatur, neque si parata accessisset in Africam, poterat ibi consistere diutius ad obsidionẽ, cum hæc agi cępta sint mense Septembri. Huc accedit quòd tempus satis commodum concedebatur Hispanis copiis perficiendæ munitioni ante aduentum hostium, quia terra poterat consolidari, & condensari aggeres, & loca terra plena stabiliri vetustate, quamuis non valde frequentes fiunt imbres in illis regionibus, qui plurimum conferunt condensandis, astringendis, firmandisq; aggeribus & propugnaculis è gleba congestis, si aptam structuram consecuta sint: cum noua contra recentiaque opera è terra facile detrahantur, nisi etiam sæpe suapte natura corruant. Ea dum fiunt in Mauritania ad propulsandas in annum sequentem vires Turcarum, non leuis controuersia nata est Mediolani inter Carolum Boromæum Card. archiepiscopum eius ciuitatis virum insignis probitatis, & ingenii, & pręfectum Mediolani cum potestate proregia, aliosque nonnullos Regios ministros. caussa dissensionis fuit, quia cum aliquot annos archiepiscopus in vrbe non resedisset iudices laici multis in causis iura ecclesiastica sibi vendicarant, quę cum Card. iure sui muneris ad pristinum statum, ecclesiasticumq; libertatem vellet quasi postliminio reuocare, iubẽt vicario munere fungentes Ioã. Baptistam Castellum Bononiensem, & Io. Iacobum Panicum Maceratensem pro sacris synodorum & canonum decretis causas agere forenses, neque vllam vel a senatu, vel ab aliquo magistratu laico asciscere siue respicere facultatem, quicunque se ius habere putarit in lites ecclesiasticas, cum rerum sacrarum cognitio iure optimo spectet ad sacros iudices. cœptum est igitur agi indistinctè nulla facta significatione laicis iudicibus. Imperatum est etiam sacris hominibus ut siquid controuersiæ cũ laicis haberent, illis diem dici curarent apud iudicem ecclesiasticum. Nam præter iura sacrarum canonum inualuit Mediolani perantiqua consuetudo, vt quamuis actor esset sacerdos, qui alibi sequi consueuit forum rei, tamen laicum reum ad ecclesiasticum iudicem protraheret. Instituit præterea Boromęus decem satellites cum suo duce, qui iussi sunt intrepide exequi quæcunq; fuissent iniuncta, spectarentq; ad causas, & tribunal ecclesiasticum. Illud cum multis Regiis ministris displicuisset, partim quòd omnes occasiones aucupabantur, per quas possent videri rerũ regiarũ studiosi,

Munitio erecta in Africa.

Dissentio inter archiepis. Mediolani & ministros regios:

diosi, partim etiam quòd essent capti odio Boromaicæ amplitudinis, cœperunt persuadere duci Al-
berquecio præfecto Mediolani cum potestate proregia paulatim iura regia à Boromęo vsurpari, lai
cumq; forum paulatim per sacros iudices vastam & inusitatam Mediolani fieri fortitudinem. Inde
iniunctum est senatus præsidi, & præfecto iustitiæ, quem vulgus Capitaneum Iustitiæ vocat, vt vide-
rent ne Boromęus importunè ius exerceret in laicos, neq; haberet proprium satellitium, statutum
que est vt animaduerteretur in omnes, qui in iussu præfecti vrbis armati incederent tamque in satel
lites Archiepiscopi, sicut animaduertebatur in cęteros laicos. Multa preterea instituta sunt aduersus
illam libertatem ecclesiasticam. atq; satellitij dux vbi exequeretur quædā de sententia suorum domi
norū captus est pręsidis senatus & pręfecti iustitię iussu ac supremi scribę, quod etiā est insignis ma
gistratus nomen, publicèq; funi alligatus & ter cōcussus. At Boromęus quia nulla habita esset ratio
suæ amplitudinis, & quia si hoc æquo animo tulisset, plurimū detrahi suæ existimationi apparebat,
seq; ludibrio fore omnibus, declarat omnes prædictos proceres, & alios quosdā præterea ministros
eius iniustitię incidisse in pœnam dirarum imprecationum, quibus omnibus & sacris & colloquio
cum alijs interdicitur. Fit iustitium necessario per aliquot dies, donec Pontificis iussu per concessam
veniam pontificiam in magno Mediolanensis populi conuentu ac celebritate publicè sunt absoluti,
& pro Boromęi ipsius arbitrio pœna pœnitentibus iniuncta, cum non paruo Boromaicæ existima-
tionis incremento. Illa re confirmatus Boromæus, eiusque iudices magno animo quasi reuocata
ab exilio in patriam ecclesiastica libertate, immunitates ac priuilegia tēplorum ad pristinam dignita
tem perducit. Sequitur in omnes impuros adulteros, immundi mœchi exagitantur. Hæreticæ pra-
uitatis pernitiosa semina, si qua pullularent, euelluntur. omne flagitiorum genus pro viribus è clari-
ssima & populosissima vrbe exterminatur. Neque illud erat difficilè propter amplitudinem aut fre-
quentiam ciuitatis, quoniam nulla est vrbs tanta, tam ampla, tam populosa, in qua plebs & numerus
sceleratorum non facilè vel minuatur supplicijs pertinacibus, vel fuga exteris indicta, vel temperan-
tia ciuibus necessaria: cum omnis tranquillitas ciuitatum consistat in sapientia & charitate gubernā-
tium; nam si parua fiat iactura paucorum improborum, repugnantiumque parere legibus, reliqui ci *Vrbes popu*
ues impuri facilè ad obseruantiā legum perducuntur. Sed quoniam cum mutationibus principum, *losæ vt regē*
qui sunt quasi speculum ad vitā priuatorum, mores etiā ciuitatum facilè mutantur, si tantum princi *dæ.*
pes cōniueant, solaq; stabilia sunt bona, quæ à stabilibus magistratibus conseruantur, impetratū est
à summo Pōtifice vt sacer cętus, qui supremus esset magistratus rerū sacrarum Mediolani instituere
tur ad Romanæ congregationis imitationem. Delecti sunt iudices huiusce cōgregationis, qui rebus
omnibus interessent ipse Carolus Boromęus. Quęsitor hereticæ prauitatis in vniuerso Mediolanēsi
principatu. Duo vicarij Boromęi. Sex theologi variorū ordinum præstantiores. vnus è senatu. duo fi
sci regij. fiscus Archiepiscopi. duo scribę. quatuor Iurisc. è collegio Mediolanēsi, in qua cōgregatione
propriū munus iniunctū est Io. Iacobo Panico vt delatas causas ac propositas pronuntiaret. Atq; cū *Cōgregatio*
ibi de omnibus rebus ad sacrā quæstionē spectātibus decideretur, accusatus est pręter cęteros Cidus *Mediolani in*
vir Hispanus summus regiæ pecuniæ quæstor in eo principatu, qui in carcerē coniectus ante cogni- *stituta.*
tā causam naturæ cōcessit, cū tamen omnes Catholicæ integritatis ritus ante mortē seruasset. Enim
uero Gregorius XIII. Pont. Max. vt demonstraret se plurimi facere bonitatem Germanorum inge-
niorum, erga quos erat optimo animo affectus tanquam pater omnium Christianorum erga filios,
collegium instituit liberalissimè Germanorum in vrbe Roma, quod auxit tātis annuis prouentibus,
vt centum & amplius Germani adolescentes qui dent operam disciplinis possint honeste sustentari.
nam illi prouentus accedunt ad decem millia nummum. fuit enim Pontificis optimi consiliū vt e. u
din ibi adolescentes & pietatis & eruditionis & integritatis vitæ possint esse exemplo clarissimo cæte
ris Germanis, quæ sanè animi propensio in Germanos debet cuiq; iure optimo videri maximè lau-
dabilis. At in finibus Belgarum quamuis ad pacem spectare, vt superius dictum est, res videbatur, ta-
men quia conuenire nullo pacto poterat de conditionibus pacis, quę proponebantur, pluribus in lo
cis pugnabatur. Sed non satis feliciter pugna succedit Hispano Regi, quoniam acies Hispanæ cōmisso
prælio cum copijs Vgonotticis accepta non leui clade fusæ profligatæq; fuerunt. Sed enim non solū
illa calamitate affectæ sunt res Hispanæ, cū classis etiam quæ nauigabat in mari Britānico profligata
& capta sit à Britannis. nam classis, quæ Flota vocatur, quæ constabat e multis armatis nauigijs par-
tim regijs, partim variorum mercatorum Barcinone nauigans in Belgium cum per exploratores si- *Flota Hispa-*
gnificata fuisset Britannis, collectus est magnus numerus nauium Britannarum onerariarum, quæ *na capta à*
epibatis & rebus omnibus necessariis ad pugnam egregiè sunt instructæ. mox Britanni Hispanæ clas *Britannis.*
si obuiam progressi planè atrocem & cruentam pugnam committunt in Oceano. Certatur vtrinq;
magna virtute crebris bellicis tormentibus & missilibus ignibus & omni telorum genere: sed Hispa
na classis & numero nauigiorum & magnitudine ac multitudine tormētorum & propugnatorum
inferior euersa atque profligata in potestatem Britannorum denique peruenit, cuius imperator ca-
ptiuus aduectus est in Britanniam. capta sunt multa preciosa spolia, & tormenta, & nauigia, & diuer
sa mercimonia, quæ in illis vehebantur. Sed neque in Morinis tantum aut in Menapiis aut in cæ-
teris Belgarum regionibus vexabantur animi mortalium molestia præsentium malorum, verum
etiam variis terroribus futurorum solliciti tenebantur, atque in primis iniectus est Italiæ metus &
expectatio multarum ac grauium calamitatum, quæ videbantur imminere in annum sequentem,
cum luna visa esset per noctem sereno cęlo repente propè deficere, totaq; fieri obscura. Non enim
sine aliqua diuinæ voluntatis significatione fieri videri possunt, quæ insitata cœlitus eueniunt. In-
ierat iam annus alter, qui fuit quartus supra mille quingentos & septuaginta à natiuitate Redem- 1574
ptoris nostri Iesu Christi, cum Cæsar propter pertinaciam ac tarditatem confirmandarum inducia-

rum veritus periculum imminentis belli in annum commodiorem educendis copiis, quæ magna
in finibus Pannoniæ parari & expectari dicebantur, induxit comitia Inutrium omnibus Germanis
principibus ac proceribus Imperij, in quibus decerneretur vel de certa pace, vel de certo bello susci-
piendo. Nam profectò non ipsi solum Imperatori, verum etiam omnibus proceribus ac Germa-
nis principibus periniquum ac molestum videbatur consilium barbarorum, quo vexabantur fines
Cæsariani. Apparebat illud tyrannicum planè, quod Selimus nulla lacessitus iniuria, nulla iusta,
nulla manifesta causa commotus, sed sola compulsus auaritia & auiditate occupandi alienos fines
semper opportunitatem aucuparetur vexandæ Germaniæ & finium Imperii. Quod semper pa-
rum humano consilio differret induciarum confirmationem. Quod per illud tempus quod sua
culpa interponebatur inter inducias pateretur tot incursiones, totque latrocinia fieri a suis copiis
in finibus Pannoniæ. Quod comprobaret etiam latrocinia quæ à suis ducibus præter omnem æqui
tatem fuissent commissa. At qui dum proceres imperij ad illorum comitiorum iter se accingunt,
Henricus nouus Poloniæ Rex post multos honores à Germanis principibus acceptos, multamque
magnificentiam conuiuiorum atque apparatum comitum proximè ad vrbem Carrodunum deni-
que accedit, quæ metropolis est regni Poloniæ, Regumque ipsorum domicilium, ad locum quen-
dam distantem ab vrbe circiter quinque millia passuum. Ibi per aliquod spatium diei commoratur
ad excipiendos proceres & ordines eius regni, atque vrbis ipsius magistratus. Et quoniam innume
rabilis multitudo effusa est ex vrbe ad spectaculum noui Regis, imperatum est his à prandio statim
vt omnes in vrbem procederent. Habitæ sunt duæ orationes altera senatus, altera vniuersorum
ciuium nomine sub quadam testudine ibi consulto excitata, quibus vtrique ordines pro fausto feli-
cique aduentu gratulabantur, fidemque & obedientiam & obseruantiam promittebant. Multitu-
do, quæ prius honoris gratia ex vrbe effusa fuerat, ea nunc in vrbem redit, atque octo fere millia equi
tum vrbem versus iter capiunt, quamobrem acies equitum procerumque ipsius regni permotæ
sunt ad iter, omnes de more equitum leuiorum armatæ, præter mille & quingentos cataphractos.
Lanceæ, arma, equi, pueri, multo auro & argento ac gemmis ornabantur, omnisque mirificè arte
phrygionica erant picturata. Permultus strepitus tubarum, lituorum, tympanorum, quæ resona-
bant in morem Turcicarum pulsationum, cum diuersis modis Galli, Itali, Germani Turcæ pulsent
tympana, neque eandem seruent rationem, quæ à peritis vel ex auditu facilè dignoscuntur. Alij
cannas Indicas gestabant pro lanceis, alii pharetras & arcus. Ante primam aciem armatorum præ-
cedebant ad sexaginta equites luporum pellibus induti, quorum capita pendebant vtrinque ad au-
res equorum. at caudæ de pectoribus equitum pendebant. sic luporum crura priora vtrinque por-
recta equorum colla complectebantur. Inter hos procedebant centum & viginti famuli galeati,
purpureis induti, cannas Indicas gestantes. Post hos trecenti equites & annulatis interulis & tor-
quibus insigniti, & lanceis picturatorum vexillorum. Subsequebantur Scythæ & quidam, quasi tro
pheum gestantes cum captiui super plaustris veherentur, qui latrocinia & incursiones exercuerant
aduersus Polonorum tranquillitatem, qui profligati fuerant. Secuti sunt postmodo ducenti equi
tes armati de more leuiorum equitum cum interulis contextis è paruis annulis ferreis. Deinde alii
centum & triginta. Deinde equi manu ducebantur, inter quos vnus erat candidus villis cincinna-
tis tanquam agnus. Erant alteri equo alæ iniunctæ & rostrum & vngues vt spectantibus hippogry-
phus appareret. Hi omnes ordines armatorum pulcherrimis, plurimisque ornabantur cristis ma-
gnificè induti. Præcedebant his multi induti de more seruorum Moschouitarum galeati cum can-
nis Indicis, quos sequebantur centum & ipsi & equi tecti pellibus leopardorum. Post secuti sunt
pedites armati, & inter hos tympanista ac tibicen alter vt aper, alter vt veruex cum mira suauitate
spectantium. Nam innumera propè multitudo non solum ex vniuerso regno Poloniæ, sed etiam
ex omnibus finitimis & longinquis regionibus ad illius celebritatem, magnificentiamque spectacu
li confluxerat. Succedebant multi cum habitu Pannonum equitum & Triballorum & Mysorum
atque hinc ad octoginta nobiles induti pannis argenteis ac sericis picturatis, qui super humeris ac
dorsis gestabant pelles thoum. hinc ducenti cataphracti cum totidem pueris armati de more Italo-
rum. hinc centum cataphracti armati cum lanceis & breuibus sclopetis pendentibus ex ephippiis,
quorum equi gemmis multis ornabantur. Multi ordines postea secuti sunt, aciesque multæ nobi-
lium multis preciosis gemmis ac pellibus insignitorum, quæ gemmæ in florum formam erant con
structæ. Vt vero paucis concludam, ad triginta millia equitum preciosis pellibus & equis & gem-
mis & operibus atque arte insignitorum procedebant. nam successerunt multi cum suspensis aci-
nacibus de ingentibus aureis cathenis, quorum alij clauas argenteas cum arcubus gestabant, multos
que habebāt pedites magnificè indutos. Et quoniam Rex propinquabat, neque dies vnus capax erat
tantæ pompæ, tantorumque spectaculorum, multi ordines iussi sunt secundum mœnia vrbis proce
dere ad illam portam, qua exitur in Pannoniam inferiorem, quamobrem senatus sub crepusculum
cum primariis proceribus regiis mistus cœpit ingredi Carrodunum. At hora secunda noctis ingres
sus est Henricus Poloniæ Rex, quo tempore tanta fuit lychnorum, funalium, nocturnorumque lu-
minum frequētia, vt nox victa splendore, eiectaque ex vrbe facilè cesserit. Non tamen illud exilium
prorsus æquo animo tulisse visa est, quoniam non est passa omnem magnificētiam cognosci, quia
colores & gēmarum mirabilitatem magna ex parte occultauit, cum nox sit grauissima in omni no
cturno iudicio harū rerum aduersaria. nā Poloni proceres & omnis conditionis ciues vt videri pos-
sent ceteras nationes splēdore & magnificentia apparatuū antecellere, certatim seruos etiam gēma
tis ac preciosis vestibus induerant, cū frena quoq; & stapedes argēteos, at nō ferreos fecisent, & oēs
ornatus equorū, & aurū & argentū sub pedibus equorū, & clauos ex auro adhibuisēt. Ad ingressū

Henrici Regis accessus in Poloniā.

Nox aduersaria colorū & gēmarū.

Regis

Regis multus tormentorum strepitus & clangor militarium instrumentorum exauditus est. Tum Rex multis præcedentibus & stipantibus Heluetiis alabardiferis ac Sequanis sclopettariis preciosis & ipse ornatus gemmis suo vmbella ad templum augustius ciuitatis accedit, vbi gratiis Deo actis pro felici aduentu, proq; cõcessa diuinitus sibi omni felicitate ad palatium regium procedit. Tertio deinde die auditis legationibus ad salutandum profectis, ad Casmitam, illud est nomen pagi parum distantis à Carroduno accedit, vbi iurauit de more in leges eius regni, pollicitusq; est cum iuramento se fore iustum & æquum principem omnibus. Seruatur enim vbiq; illud institutum vt delecti reges hanc ipsam iustitiam profiteantur, quæ sola est anima ciuitatum & diuinum, sempiternumque vinculum societatum, cum nulla sit vrbs tam barbara quæ palam se iniquam esse fateatur, cum omnes magistratus astringantur iuramento seruare leges siue iustitiam, quod tamen plerisque in locis seruatur tantum verbo tenus. vbi aduenisset tempus coronationis, Rex accessit ad templum augustius comitantibus legationibus Pontificia, Cæsarea, Gallica, Pannonica, Sueua, Veneta, Electoris Sennonis, Magni Ducis Hetruriæ, tribus Ducis Ferrariæ, duabus Ducis Vessonum, tribus Marchionis Sennonum, & Ducis Bugunrorum ac Prutenorum, & inferioris Pannoniæ. Celebrata sunt sacra solennia cum magna pompa, atque Rex ipse vnctus ab Archiepiscopo Gneffensi primario antistite eius regni, viroque magnæ authoritatis. Dum Euangelium sublimi voce pronuntiatur, Rex strictum tenet gladium sublimem. Deinde vbi sibi sinistrum humerum ille attigisset in vaginam intrusit. Quatuor postmodo è primariis proceribus insignia regia attulerunt, mundum, sceptrum, coronam, statuta regni. Sed cum hæretici quædam sibi concedi per iuramentum expetiuissent, neque Rex illis voluisset assentiri, propius periculo fuit ne magnus tumultus excitaretur, resque miserrima fieret tragœdia. Veruntamen cum multo potentior esset factio catholica, Rex de more superiorum Regum tantum iurauit, protectusque fuit à potentioribus ciuibus. Allata postea corona populus de more consulitur an Rex coronandus videretur, quod cum omnes assensissent, conclamatusque esset Rex ab omnibus vnanimiter, tabulatum conscendit consultò ibi extructum, multosque nobiles viros Polonos equestri dignitate insigniuit. hæc tametsi videntur esse scripta præter institutum, tamen non inutile aut insuaue aliquando censemus fore posteris legentibus præstantiorum Principum ritus coronationum vel exequiarum cognoscere. Sed enim quoniam res Cæsariana in Pannonia apparebat potius spectare ad bellum quam ad pacem, quòd induciæ Byzātii semper differebantur, comperendinabāturque per varia figmenta, decretum est in comitiis Inutriensibus, quæ indicta fuerant hac ipsa de causa, vt palam ac liberè vel certa pax expeteretur, vel susciperetur certum & apertum bellum, quia minus detrimenti apparebat allaturum apertum bellum, quàm pax dubia illorum populorum finitimorum, qui rapinas & latrocinia & fallacias pro fide & amicitia sibi proposuerunt. Diditus est etiam rumor non obscurus aut frigidus quòd Dux Ferrariæ foret electus summus Dux Cæsarianarum copiarum, si modo bellum esset suscipiendum, vt qui posset autoritate & cognitione rerum bellicarum illud onus sustinere. Quæ dum excogitantur ad arcendas iniurias, decernunturque in Germania, Veneti quoniam res cum Turcarum imperatore non satis stabilitæ apparerent, colligunt & conscribunt circiter duodecim millia peditum, quorum summum imperium deferunt Sfortiæ Pallauicino, quas copias iubent traiici in Cretam ad defensionem insulæ. Dum senatus Venetus variis bellorum cognitationibus distinetur, magnæ, periculosæque perturbationes natæ sunt Brixiæ. Est autem Brixia ciuitas nobilis & ampla & opulenta ac florens multis viris illustribus, quæ ob superbiam fidissimam comitem omnis propè opulentiæ fuerat eò deducta vt diuisa esset in varias factiones. Illarum factionum multi erant principes opibus & clientelis florentes ob splendorem familiarum, & diligentiam augendi numeri stipantium, quod plurimum suspicionis inuicem auxerat. Deinde non contenti numero ciuium stipantium, simulata vitę defensione propter vim aduersariorum multos externos sicarios in vrbem introducūt, qui pro accepta pecunia vel aliis commodis armati principes factiosorum sequebantur. At verò tanto magis succrescebat suspicio, quanto magis numerus sicariorum succresceret, ita vt res nullum finem nisi calamitosum appareret esse habitura. Erat introductus per has artes in vrbem magnus numerus hominum impurorum & ad omne genus scelerum promptorū, qui nobilibus propè dominabantur, à quibus fuerant in vrbem acciti. nam illorum ædes & facultates iam præda facta erat sicariorum, qui semper insolentiores vniuersam vrbem cædibus & latrociniis & omni genere flagitiorum repleuerant. Nam tametsi magistratus nullum officium prætermittebat, quod quidem ad res sedandas conueniret, tamen cum propter numerum & licentiam per vim armorum vsurpatam insolentiores fierent, Decemuiri, qui supremus est magistratus Venetiis, ac solet in rebus præsertim turbulentissimis appellari, decernunt omnem supremam autoritatem quam habet, vtro alicui delecto conferre, qui posset & sapientia, & autoritate Brixiensi incolumitati consulere. delectus est itaque ad hoc munus Iacobus Superantius, qui pridie quam discederet missæ sunt è Brixia publicè legationes, quæ tantorum malorum remedium à Senatu impetrarent. Cognito consilio patrum, & autoritate Superantio concessa vnà cum illo profectæ sunt legationes. Vbi propinquaretur vrbi statuit Superantius vt quatuor ciues e præstantioribus deligerentur in suum aduentum, quibuscum agi posset, qui accitis duodecim alabardiferis tantum ad corporis custodiam mox obuiam habuit vniuersam nobilitatem atque populum ad spectaculum vndique cōfluentem, quem maxima cum lætitia omnes tanquam Deum aliquem salutatem illi vrbi exceperunt, & ad palatium vsque cum magno applausu comitati sunt. Eò vbi peruenisset, cognoscit è quatuor delectis quo in statu sint res vrbanæ, iubetque per noctem in magis conspicuis vrbis locis furcas erigi, atque ſeri mane edictum publicè per præconem sub pœna grauissimorum suppliciorum, aut etiam

Solennia coronationis Poloniæ.

Brixiēses tumultus à Superātio sedati.

 suspen-

ſuſpendii vt omnes exteri intra viginti & quatuor horarum ſpatium excedant ex vrbe, qui nullam artem exercerent. Exierunt vno die ad octo millia armatorum, tantus metus iniectus eſt his ob autoritatem a decemuiris conceſſam, & ad memoriam cæterarum rerum ab illo præclarè geſtarũ. Vrbs itaq; tam breui liberata eſt à tanto periculo. ſecuta ſunt paucorum exilia eorum, qui cum ſicariis cõſpiraſſent ad deterrendos reliquos in poſterum, quorum alii perpetui exilii ſunt condemnati, alii ad ſtatutum tempus in exilium eiecti, alii Venetias relegati. vix de vno ſumptum eſt ſupplicium, qui latens cõtra edictum fallere conatus eſt. ſic vrbs priſtinæ tranquillitati & obſeruantiæ legum eſt reſtituta. conſumpti ſunt pauci dies vrbanis legibus reformandis, atque non multo poſt accitus eſt Venetias, cui datum eſt ſummum imperium claſſis à patribus quæ magna diligentia Venetiis inſtruebatur, quem iubent ad protegendos fines Veneti imperii ex vrbe abnauigare. omnia terra mariq; ſumma diligentia parantur à patribus, quæ ſpectarent ad bellum. nam dicebatur ingens claſſis ſingulari ſtudio inſtrui Byzantii, quæ conſtaret è quingentis nauigiis, inter quę trecentæ eſſe dicebantur triremes, & dicrota, & liburni, & celoces, & onerariæ multæ, & hemioliæ. huius tãtæ expectationis vel potius ſollicitudinis non leue argumentum viſum eſt, quòd trepidatio non vana eſſet futura, quia quinquaginta roſtratę naues primum exierant per Ægęum in Chalcidem Eubææ ad comparandum cõmeatum, vt ferebatur, in vſum claſſis, donec totus numerus exiret armatorum nauigiorum ad inſtitutam expeditionem.

Incendiũ palatij Veneti.

Vexauit non nihil etiam animos Venetorum repentinum incendium auguſtioris palatii Sancti Marci, cuius bona pars & ornatiſſima egregiis picturis præſtantiſſimorum artificum conflagrauit: quod accidit per annuam opportunitatem conuiuii, quo die electus fuit princeps, ad lętitię ſignificationem.

Incendium nũdinarum,

Afflixit etiam non leuiter ciuitatem illam nundinarum incendium, quæ fiunt per celebritatem Aſcenſionis Chriſti pleriſque calamitoſum, quod impellente vi ventorum breuiſſimo tempore multa mercimonia cum ligneis tabernis miſerabiliter abſumpſit, quæ tabernæ fieri quotannis per nundinas ſolent in foro. Nam tot mercimonia conflagrarunt intra duarum horarum ſpatium & citius, vt accederent ad precium ſexcentorum millium nummum. hoc eo magis ſollicitam habuit illã ciuitatem, quia ſæpè cõſueuerat calamitoſum eſſe ſuperioribus temporibus incendii portẽtum ac funeſtum illi vrbi, cum rarò acciderit inſigne incẽdium, ſine futurorum bellorum indicio vel imminentium diuinitus calamitatum.

Terræmotus Ferrariæ.

Alphonſus Ferrariæ Dux per illud ferè tempus acceſſerat Inutrium citatis equis ad comitia, quo abſente Ferraria denuo terræmotu concuſſa eſt, plurimumq; trepidatione repleta ad memoriam ſuperiorum calamitatũ per alios motus terræ acceptarũ. Non tamen magis præſentia mala infeſtabant, quæ per motus terræ ſentiebantur, quã abſentia eius. Ducis vexata eſt regio quædã Italiæ à quodã exule Veneto viro obſcuro per auaritiã & propè crudelitatẽ, ſed qui tamẽ per calliditatem eximiã ingẽtes ſibi opes comparauit. cumq; pluribus rebus præeſſet eius regionis, plurimumque haberet autoritatis. Hic tantum valuit ſubtilitate ingenii, & ratione colligendæ pecuniæ, vt breui per ſingularem aſtutiam ſe in gratiam principis intruſerit. Et quoniã Principes, priuatiq; omnes ſtudioſi ſunt in primis propriæ vtilitatis, cępit demonſtrare nimis leuia eſſe omnia propè vectigalia in agro eius regionis, quæ poſt modo nõ leuiter ſũt aucta. atq; quia rebus tantum maioribus vectigalia eſſent impoſita, oſtendit magnam vtilitatem è leuiſſimis quoq; capi poſſe, cum multæ eſſent huiuſmodi: proinde nemo ex agris, nemo ex itinere, nemo ex aliis vrbibus tam leue quippiam in vrbem importare cępit. de quo certum vectigal non eſſet exigendum. deinde omne genus annonæ ſtudio & pecunia eius coemi cępit, publicèq; eius nomine diuendi. cautum eſt formidabili edicto eiuſdem ne quis per vllã opportunitatem quidquã mutuo daret aut acciperet, quo omnes ad emendas eius merces compellerentur. Vetitum quid cuiquam largiri vel mutuo dare, & calceos aut indumenta extra agrum Ferrarienſem emere impoſitum vectigal pecuniam mutuo dantibus, & accipientibus, & nuptiis. matrimonia opulentorum ad eius nutũ fieri cępta. impoſita mulcta extra territorium vxorem ducẽtibus. Propoſita pęna bonorum fiſco addicendorum ſi quis ob has moleſtias ex vrbe vel agro fugiens deprehenſus eſſet. nihil poſſidentibus ſupplicium fugiẽtibus propoſitum. Multæ deinde condemnationes criminum in mulctã ſunt conuerſæ, cum minima quæq; condemnatio accederet ſaltem ad quingentos aureos nummos. Propoſita pęna capitis aues vel feras necantibus ſylueſtres, vel condemnatio ad tranſtra; res eò deducta eſt vt vno verbo dicam inſcio & abſente Duce, vt vrbs appareret neceſſariò à ciuibus deſerenda, qui tantã acerbitatem perferre non poſſent. multi inſtituti ſunt exploratores, qui ciuium nomina deferrent, ſi qui paulo liberius de præſentibus ærumnis ingemuiſſent. huius tam horrendæ adminiſtrationis metu tam territi ſunt plerique, vt multa millia hominum dicantur breui ex agro & vrbe profugiſſe; quare non ſemel excitatæ ſunt in eum coniurationes, ſed vel fortuna vel Deus aliqua occulta de cauſa illum protexit. multæ querelæ fuiſſent delatæ à ciuibus quòd auarè & crudeliter omnia fuiſſent adminiſtrata, niſi cognitum eſſet quia ſuſpectæ ſunt hominum fallaciæ eorum præſertim qui aulas principum ſectantur, cum multi ſint qui per de aliis maledicta & inuidiam in gratiam ſtudeant admitti: Dicitur hic reliquiſſe filios patri prorſus diſsimiles, qui cum amplo patrimonio ingenuam educationem aſſecuti, mox & corporis & animi nobilitatem obtinuerunt per magnam integritatẽ & innocentiam & cognitionem omnium ingenuarum artium. Philippus quia res parum feliciter ſuccederent Albano Duci, qui per nimiam ſęueritatem irritauerat potius, quam extinxerat vlla ex parte incendia bellorum Belgicorum, cenſet eum eſse ex illis finibus reuocãdum, quod ſemper maiora odia in eum ſuccreſcerent, cui ſuffectus eſt in eam præfecturam vir è nobiliſsima familia Ducum Ceſę Ludouicus Requeſenius magiſter ordinis equitum diui Iacobi, qui quamuis eſset vir magno ingenio, tamen infelix initium ſortitus eſt ſuæ præfecturę. nam cum claſsis profligata fuiſset ab Aurantianis, non potuit ferre ſubſidia Medelburgo obſeſso ab Aurantianis copiis vrbi amplæ & opulen-

opulentæ: quæ paulo post desperatis prorsus auxiliis venit per deditionem in Aurantii potestatem. postea Requesenius dedit operam vt multæ cohortes Germanorum & Hispanorum colligerentur, quo posset tãtorum bellorum magnitudini resistere. atq; vt ostenderet Regem non magis ad arma quam ad pacem & clementiam esse propensum Bruxellas profectus proponit Regio nomine obliuionem & veniam omnium delictorum, modo ad auitam religionem ac regiam obedientiam rediretur. interea Ludouicus Nansiensis Gulielmi fratris Aurãtiani Principis castra aucturus multis cohortibus Germanorum accedit in Belgium. eius itinere cognito per exploratores, missæ sunt obuiæ quędam cohortes Hispanorum, atq; commisso prelio ex itinere ad Moocherden locum pugnatum est diu singulari vtrinq; fortitudine, tantaq; animorũ contentione vt victoria apud ambos futura appareret. sed propter numerũ Hispanarum copiarũ Germani deniq; victi profligatiq; sunt, atq; victoria fuit penes Hispanos. Cęsi sunt pleriq; insignes duces vtrinq;, sed plures è Nãsiensibus inter quos Ludouic[9] ipse & Henricus frater, & Christophor[9] filius Electoris Palatini. At regio Belgarũ interea non multo feliciore fortuna fruebatur, cũ aliæ vrbes modo intestinis armis propter dissensionem de religione vexarentur, modo affligerentur ab exteris, mutuasq; rapinas, incursiones, cædes incendia, populationes paterentur; aliæq; variis modis vexarentur, perferrentq; multa atrocia præsertim ab Hispanis copiis. Nam cum multa stipendia deberentur Hispanis à Philippo Rege ob exhaustum regium ærarium per diuturnitatem bellorum multorum annorum ex ordine assiduorum, cęptum est laborare summa inopia rei pecuniarię in illis regionibus. Hispani cum non haberent vnde necessaria victui coemerent, coacti sunt ad miserrimam optionẽ, vel vt inedia atq; inopia rerum omnium necessariarum perirent, vel caperent victum pro arbitrio vbicunq; contingeret, alerenturq; in priuatis domibus propriis sumptibus Belgarum. Sic cępit necessitas viam patefacere audacię. audacia libidini, cum post depulsam famem successerit libido & auaritia in animos Hispanorũ hospitum, qui non amplius poterant esse contenti rebus necessariis. Illa res fecit vt quicunq; prius æquissimis animis partes regias complectebantur, breui pertęsi Hispanorum non seruauerint eãdem erga Regem beneuolẽtiam, maximeq; cupiuerint Hispana molestia liberari. Nam profectò nihil est tam efficax, tamq; potens ad alienãdos animos subditorum à Principe, quàm si militibus, hoc est effrænatę multitudini maleficorum hominum, & auarorum, cuiusmodi plurimi confluunt in castra ad spem prædæ, concedatur facultas vt illis pro arbitrio vtãtur, quod nescio an vtiliter in rebelles populos, & in hostes subditos sit permittendum. Nam tametsi opulenta est omnis prouincia Belgarum, tamẽ diuturnis molestiis & sumptibus & populationibus ita erat afflicta vt has molestias amplius perferre nõ posset. Est enim Belgica regio omnium propè regionum Europæ amęnissima, & antiqua gloria rerum bellicarũ non ignobilis, quę sita est ita vt ad Septentrionem Batauos & Busateros cum Oceano terminantes habeat. ad meridiem Leucos siue iis finitimam Lotharingiam & Hannones, qui Cãpania & Vermandnis terminãtur. Ad Orientem sunt Menapii, qui ad Rhenum pertingunt & Ambuariti siue Tongri, qui clauduntur Mosa flumine. ad occasum respicit mare Oceanum, & eam partem Atrebatum siue Artesiæ quæ spectat ad Morinos. atq; vt paucis concludam continetur Belgica regio partim intra clima per Riphæos, partim per Borysthenen, cuius longitudo est ad septem graduum cum dimidio, latitudo ferè quinq; , quibus altissimus dies ad sexaginta gradus cum dimidio extollitur supra orizontem. sunt in ipsa regione Belgarum loca mœnibus cincta circiter trecenta & viginti, at pagorum plura duodecim millibus, multiq; fluuii amplissimi, quorũ principatum tenent Rhenus & Mosa & Schelda & Amasis celeberrimi. Multis præterea syluis egregiis nobilitatur, quæ nauigiis & ædificiis accõmodatam materiã suggerunt, vt Arduẽna Carbonariaq; vocata & Faignea. nascuntur paucæ lauri aut cyparissi. nullęq; pinus vel abietes, cum magna sit copia tiliarum. aer est salubris quamuis crassior & humidior, generationiq; rerum aptissimus. abest hinc immoderatorum calorũ molestia, exulatq; frequentium muscarum aut culicum copia ex hac regione, cum parua etiã tonitrua fiant, & vix vlla fulmina. Hyemes contra sunt frigidæ & longæ & pluuiosę omnis propè regio plana est & frumenti, cęterarũq; frugum fertilis, cum fructibus arborum & multis etiã optimis piscibus abundet. paucæ herbæ letiferæ ibi nascuntur, vt flãmula pratensis & Lycoctonus & solanũ & cicuta. Animalia venenata nulla ibi sunt, nisi fiant insuetati calores, ac neq; tunc quidẽ venenum habẽt acutũ. abundat regio omni genere domesticorũ animalium ob copiam pabulorũ, cum veruces sint & magnitudine & bonitate egregiæ, atq; oues ter aut etiã quater quotannis pariant. magna est præterea insignium equorum bellicis vsibus aptorum copia, & paucæ fodinæ, illæque viliorum metallorum. homines sunt statura satis grandi, primique omnium Gallorum aut Germanorum Christianam fidem complexi fuisse dicuntur, quam etiam postmodo magna obseruantia coluerunt. huiusce rei præclarum sunt argumentum insignes multorum cęnobiorum & abbatiarum prouentus, ac magnifica ædificia, quæ vbiq; in tota regione Belgarum visuntur. Sunt Belgæ viri terra marique fortissimi, cum maris & ventorum minas ac vim per peritiam rerum maritimarum facilè contemnant. præstant Belgæ in multis rebus artificio ac diligentia, qui laboriosi sunt & industrii, atque ingenio valent supra mediocritatem, & prudentia plurimum in perferenda vtraque fortuna. sunt homines vrbani, sinceri, mansueti, neque valde libidini dediti aut inuidiæ aut superbiæ, sed auari tamen plerique, ne dicam auidos, & ad omnem suspicionem credulitatemque faciles, neque minus acceptorum beneficiorum quàm iniuriarum facilè obliuiscuntur. Cæterum Ludouicus Requesenius regulus Belgii præfectus, vt diximus, qui successit Albano inglono recedenti ex ea præfectura turbulenta, quam prope pacatam inuenerat, primũ omnium edictum promulgandum curauit, per quod veniã omnium delictorũ proponebatur iis, qui ad regiam obedientiã reuersi denuo catholicã Romanã religionem cõplecterentur. sed cum illud parum profuisse videretur. copiæq; Aurantianę

Belgarũ molestiæ ab Hispanis.

Descriptio Belgicæ regionis.

ad obsidendum Medelburgum Zelandiæ Metropolim consedissent, collectis & ipse regijs viribus opem ferre obsessis contendit. Sed commisso atroci prælio Hispani ac Vallones profligantur, quare Requesenius mæstus Antuerpiam contendit. at Medelburgenses post grauem, diuturnamque obsidionem Mondragoneo vrbis & Zelandæ gubernatore, sese Aurantianis copijs deniq; dedunt. Nec multo post idem Requesenius conuocatis ordinibus statuum eandem veniam regio nomine proponit. at deinde cum fama increbuisset Aurantianas copias in dies inualescere, Ludouicusq; Nansiensis Comes suppetias adduceret, cum quo erat Henricus frater, & Christophorus Palatini Electoris filius, collocatæ sunt insidiæ in amplo ericeto Mochensi à Requesenio; commissoque prælio pugnatum est acriter, ac victoria deniq; fuit penes Hispanos. ceciderũt multi vtrinque in ea pugna, sed in primis Ludouicus Nansiensis & Henricus Comites, & Christophorus Palatinus. Per idem ferè

Cosmi Magni Ducis exequiæ.

tempus Cosmus magnus Dux Hetruriæ primus Princeps singulari animi præstantia, diuinoq; propè ingenio naturæ concessit cum diu fuisset valetudinarius. celebratæ sunt eius exequię multa cum magnificentia Francisci primogeniti ac successoris iussu, quæ propter eximiam & inusitatam pompam visæ sunt non esse silentio transmittendæ. Vbi Cosmus igitur Magnus Dux Hetruriæ diem suũ obijsset, pięq; & religiosè vitam conclusisset, cõtinuò palatium, fornicesq; inferiores spoliatæ sunt aulæis, pro quibus omnia atris pannis sunt tecta. lotum est de more cadauer & opobalsamo perunctum, ac totum armatum præter caput & manus armis fulgẽtibus, quo habitu regia corona fuerat insignitus Magnus Dux à Pio V. Pont. Max. quare tunica talari & corona ornatus est, & sceptrum in dextra positum, & accinctus gladius. collum Tosonius torques & humerũ sub oppositum brachiũ decurrens ornabat, cum minor tanquam magistro equitum ordinis Diui Stephani de collo penderet cum cruce è preciosis lapillis rubentibus. paratus fuit lectus sub vmbella eminens cum aureo operimento, cuius in integumento erant pilæ picturatæ arte Phrygia, quæ sunt insignia Mediceæ familiæ. in eo lecto positum fuit corpus magni Ducis, ad cuius pedes habitus equestris, quem solẽnibus diebus solebat gestare. aderant & ordines insignium candelabrorum a dextra & sinistra, inter quæ Crux magna argentea ita collocata vt supra caput mortui principis consisteret. Adstabant Germanæ custodiæ armatæ extra quosdam cancellos, qui distabant aliquantulum ab ipsis gradibus tanquam clatris. intra hos carceres multi erãt sacerdotes pro Magno Duce Deũ precantes. Erant apud ipsum corpus duodecim pueri lugubribus vestibus prælongis induti, qui serica vexilla tenuia pro flabellis vtebantur, exaudiebaturq; multus tinnitus æris campani è sacris turribus, atq; cum omnibus pateret accessus ad mortuũ Ducem, cognitus est vniuersi populi mœror è lacrymis & querelis pro pristina obseruãtia, quæ vera in mortuum principem, at non simulata in viuum tunc apparuit. nam facile fit vt viuentibus multi sint quasi simiæ morum regalium, cum nihil difficilius sit viuo principi quam virum bonum & verum amicum inuenire. nam qui fit extra periculum amor, solus est sincerus, nemo enim infelici aut mortuo adulatur. hinc plerique patrem patriæ appellabant, prædicabantq; fuisse iustitiæ, pacis, abundantiæ autorem, & cõmunem patrem omnium subditorum. Vbi diu ita conclamatus esset, equites Diui Stephani per noctem stipantibus hinc inde armatis Germanis, comitãtibusq; omnibus aulicis cum multis luminibus in sacrarium diui Laurentij corpus in feretro deferunt. Est enim templum illud magnificentissimum picturis & statuis & insignibus ducũ ornatum proprium Medicęę familię. Depositum est in arca postea cum multis precibus. at pompa exequiarum prorogata est in decimum sextum calen. Iunii, cum obiisset decimo cal. Maii, quo satis aptum tempus haberetur parandæ magnificẽtiæ, quæ sanè ob inusitatam regiamq; amplitudinem visæ sunt memorabiles.

Pompa exequiarum Magni Ducis.

Præfecti sunt primum huic pompæ instituendæ viri quatuor iudicio prudentiaq; clari, quibus concessa est summa autoritas totius negotii. Princeps horum fuit Vincentius Borghinus antistes iudicio & prudentia præstanti, & exquisita multarum maximarumq; rerum cognitione. huic additi sunt comites & adiutores viri & ipsi iudicio clari Thomas Lusitanus Eques Iacobi Medicei filius, Angelus Guicciardinus, Iulius Nobilis. His tametsi plurimum iniunctum erat negotii vt res funebres instituerent, tamen reuocabantur aliquando ad alia negotia, & in primis ad varias controuersias nascentes quotidie de præcedentia inter variarum ciuitatum, oppidorum, seu datariorumq; legationes. necesse fuit igitur ad has res mitigandas supremum magistratum consiliariorum appellare, per quem fit edictum vt nullo seruato ordine prædecedendi per illam pompam omnes sine præiudicio cæterorum procedere intelligerentur, quo ordine fuisset à pręfectis imperatum. vbi dies pompæ destinatus illuxit, conuenerunt omnes legationes, congregatique sunt omnes coniuncti Principis & magistratus & proceres & feudatarii, quique pompæ erant interfuturi in aulam palatii, atque intra fornicem inferiorem & exteriorem, quorum in medio sedebat Franciscus filius in loco sublimiore. sita est Magni Ducis imago affabre facta in ornatissimo feretro sub vmbella propinqua portæ palatii, quo tẽpore Io. Bap. Adrianus vir eloquens habuit luculentã orationem cum illustri commemoratione rerum ab illo gestarum. Tubicines vrbani interea initium pompæ fecerunt iussi procedere, qui rubris vestibus erant induti, sed tubæ tegebantur atris velaminibus, habebantque nigra vexilla & capitum velata integumenta. Sequebantur hos cum vexillo augustioris templi & cruce diui Laurentii multi sacerdotes cum accensis cereis albis, quos centum stapedarii lugubribus induti stipabant, qui medium vexillum & crucem tenebant, qui etiam procedebant cum accensis cereis. Succedebant sacerdotibus omnes ordines monachorum & clericorum cum accensis luminibus, quorũ erant ad duo millia, quibus ordo canonicorum succedebat & Archiepiscopus Cæsariẽsis cum solẽni habitu. huic tredecim ordines drapellonorũ vulgo vocatorũ, quorũ erat habitus picturatus in insignia Ducis, qui solẽt in iis regionibus suspẽdi in tẽplis sepulchrorũ ad memoriã defuncti principis, qui à totidẽ primarijs magistratibus fuerãt donati, quos bini cerei singula

tim

tim stipabant, quibus antecedebant ministri ipsorum magistratuũ. succedebant quatuor dende ordines propriorum vexillorum ipsius Magni Ducis, quæ trini cerei singulatim comitabantur, quibus præcedebant quatuor ministri consiliariorum. Proximi erant his centum inopes lugubribus induti, sed nondum planè consutis vestibus, at futura tantum adumbrata, quos seqnebantur viginti & nouem tympanistæ inconcinne pulsantes pro totidem tribunatibus descriptorum peditum. Nam præter delectum Florentiæ, Pistorij, Senarum cum territorijs, ac montanorum locorum, copiæ delectæ Magni Ducis accedunt ad triginta & sex millia peditum. trahebantur humi deinde à signiferis totidem peditũ vexilla, qni trini erant in singulis ordinibus. ex insignioribus vrbibus aliæ binas, aliæ trinas legationes miserant, atque singulis datus est locus pro dignitate, cum digniot sit locus principi vicinior, quæ lugubribus vestibus & cum quadratis capitum integumentis velatis incedebant præcedentibus proprijs ministris ipsarum vrbium cum suis insignibus, qui trini vel bini procedebant, vt iussi fuerant. subsequebantur omnes magistratus Florentini integumenta capitum inferius habentes velata & faciem cum lugubribus vestibus, sed inusitatæ formæ præcedẽtibus solitis ministris & insignibus magistratuum. hinc octo tubicines non inflantes tubas. Post vexillum maritimum purpureum è subtilissimo panno serico, in quo erat insigne perantiqnum Magni Ducis cũ ex altera parte inessent duæ anchoræ, qnibus inbscribebatur; insani feriant sine. inferius, cursus secũdos dabit. gestabat vexillum Matthæus Seriacopus armatus sine galea, quã puer gestabat. hinc quatuor famuli lugubribus induti. gestabat postea vexillũ ordinis diui Stephani candidum cum cruce rubra Raphael Medices in equo panno serico indutus, quem & ipsum totidẽ famuli sequebantur. succedebat vexillum Pisarum cum cruce candida, & candidum Senense cum lupa præbente vbera paruis gemellis, quam lupam puer equitabat gestans in paruo vexillo album & atrum insigne vrbis cum corona Magni Ducis. succedebat album vexillum Florentiæ cum rubro lilio & consimili corona. hæc tria vexilla tres vrbes metropoles ferebant, significabantq; domicilia archiepiscoporum, quę parent imperio Magni Ducis. secutum est vexillum magni principatus Hetruriæ cum insignibus Magni Ducis & aureo torque Tosonio, regiaque corona à Pio Quinto donata, quod gestabatur à Petro Antonio Bardio præfecto equestrium custodiarum recentis Magni Ducis. Hinc rector Pisanæ academiæ, & omnes doctores præcedentibus insignibus & ministris. Hinc collegium Florentinorum doctorum. hinc prefectus vrbis, quem stipabant auditores Rotę nullis mutatis vestibus. hinc quatuor tubicines, hinc quatuor vexilla leuiorum equitum trahebantur, hinc quatuor tubicines, hinc quatuor vexilla cataphractorũ. subsecuti sunt aulici mortui ducis lugubribus induti, & sex eqni viui Ducis olim destinati trahentes nigra operimenta serica villosa, qui cristis insignibus ornabantur. sequebantnt hos arma aurata Magni Ducis præter galeam & ferreas chirothecas, quæ a nobilissimis pueris gestabantur. Hinc quatuot episcopi primarij solennibus induti. hinc centũ pueri nobiles Magni ducis procedebant cum accensis cereis, quos sequebatur prædictum simulacrum in ipso feretro, quod tegebatur aureo panno inter Germanas custodias armis fulgentibus indutum. gestabatur feretrũ ab equitibus Diui Stephani induris habitu ordinis albo & rubro scilicet. inter cęteros, qui multi certe fuerunt nobilissimi, procedebat Iulius filius Alexandri Medices Ducis spurius, & Sigismundus Rubeus comes diui Secundi equites eius ordinis. Portabatur vmbella a iuuenibus nobilissimis Florentinis vicissim, qui delecti fuerant quinquaginta è primarijs familijs, & a plerisq; feudatarijs, quod erat tectum panno aureo. reliqui equites feretrũ non gestantes bini procedebant, qui fuerũt centũ & septuaginta. sequebãtur hos multi cũ longioribus cappis vocatis, quod genus est pallij in Italia. Hinc Magnus Dux Franciscus filius stipantibus suis custodijs Germanorum prælongam vestem trahens lugubrem, cuius caput eadem tegebatur, quam sustentabat a tergo Pãdolphus Bardius. stipabant a dextra Magnum ducem Pontificia legatio, a sinistra Lucensis. quia Ferrariensis ob valetudinẽ adesse non potuit. Præcedebat illi interiecto probabili spatio globus illustriũ virorũ inter quos fuit Marius Sfortia eques ordinis dini Michaelis, & Mõtacutus Mõtacuti Comes, & Bartolus Montius, & Io. Paulus Balconus, & Sfortia Appianus Aragonius, & Alexãder Bentiuolius, & alij complures nullo dignitatis ordine seruato. sequebatur Magnnm Ducem Petrus Medices frater inter duas legationes Lucensium extraordinarias cum eodem habitu, deinde Paulus Iordanus Vrsinus inter duos oratores Bononienses. Princeps Populonij inter episcopos montis Politiani & Fesularũ, ac multi alij proceres eodem ordine, quos longum esset referre. Post hos vicarius Magni Ducis & cõsiliarij cum luccis, illud est habituum genus: suut enim Florẽtinæ vestes, quæ interius panno cyaneo teguntur, quibus præcedentes ministri aditum patefaciebant inter multitudinem spectantium. nã infinita propè multitudo mortalium ad tam magnificum spectaculum confluxerat, cum nullius Magni Ducis aut Regis Hetruriæ vnquam exequiæ auditæ sint in Italia. sequebatur senatus, qui cõstabat è quadraginta & octo viris lectissimis totins ciuitatis cum solitis habitibus, qui tamen vestem aliquantulum trahebant. Hinc quatuor oratores Senenses, quibus præcedebant ministri, capitumq; integumena velabantur. Inde Rector Gymnasij Senensis quo more processerat Pisanus. tum sex oratores vrbium Senensium cum ministris & insignibus. hinc omnes auditores Florentinorum magistratuum, quibus succedebant centum equites cataphracti Florentini & Senenses misti cum vexillo & galeis auratis velatis, ac cæteris nigris. hinc magnus globus peditum cum Laurentio Guicciardino & Iulio Medices præfectis delectuum cum duobus vexillis erectis sed inuolutis. Alij ex his erãt sclopettarij, alij loricati cum sarissis, sed omnes atro colore induebantur. Tum centum eqnites leuiores cum erecto vexillo inuolnto omnibus reliqnis nigris. vt autem omnia ordinate procederẽt, neque quid perturbationis in tanta multitudine suboriretur, delecti fuernnt a quatuot præsidibus duo de viginti primarij iuuenes Florentini, qui in equis huc, illuc percurrentes istud ipsum curarẽt,

Copiæ Magni Ducis.

Post lon-

erim, maior ne fuerit patris in filium amor, an filij in patrem obseruantia: tam concorditer omnia gubernabantur. multa carmina conscripta sunt in laudem magni Ducis, inter quæ & hæc visa sunt memoratu digna;

Si bene pro meritis debentur præmia claris
Principibus: superi si pia facta vident,
Auxisti numerum Diuorum Cosme: frequentas.
Lucida cum superis atria celsa Dei.
Nec piget Hetruscam nato liquisse coronam.
Clarior in cęlo est altera parta tibi.

Cæterum Franciscus filius Magnus Dux secundus vbi primùm in throno paterno consedit, conuenerunt omnes magistratus ad statutum diem, legationesque subditarum ciuitatum obedientiam de more cęterorum ducum promittentes & gratulantes pro nuper suscepto imperio, quæ se tristari quidem morte sapientissimi Magni Ducis dicerent, sed tamen plurimum consolationis & lætitię capere, quia certò scirent virtutes splendere in filio, qui non minus paternæ sapientiæ, quam paterni principatus sit hæres. Magnus Dux perhumana oratione respondit se vel diligentia vel armis si opus fuerit defensurum esse iustitiam, cum profiteretur se pro viribus acerrimum fore quietis, pacis, tranquillitatis patriæ suæ defensorem. Hortatus est ipsos magistratus ac ciues ad legum obseruantiam, ad ęquitatem, ad mutuam beneuolentiam, quibus artibus solis vrbis felicitas conseruari posset. Decessit per idem tempus ferè Carolus nonus Gallorum Rex in Gallia transalpina, cum regnum turbulentissimum, multarumque seditionum plenum reliquisset ob teneram ætatem & inualidam tantis rebus sustinendis. *Caroli Regis Gallorum mors.* Nec ita multo post obijt & Guidobaldus Dux Vrbini, princeps multis egregijs animi dotibus ornatus, & in primis peritia rei bellicæ clarus, cuius exequiæ magna cum pompa celebratæ sunt. *Vrbinatis Ducis Guidobaldi mors.* huic successit Franciscus Maria filius, & iuuenis multis prętantibus virtutibus insignitus, ac multarum rerum cognitionis non ignarus, &, quod rarum est in principibus huius ętatis, non mediocriter disciplinarum & artium liberalium scientia ornatus. *Frãciscus Maria Dux Vrbini.* hic vbi primum insignia principatumque cum maxima populorum omnium lætitia subditorum ac totius Vmbriæ cepit, antiquauit, sustulit, aboleuit omnia vectigalia, quæ ab auo Francisco Maria ad hæc vsque tempora imposita fuerant. admisit, reuocauitque in patriam omnes ciues Vrbinates, qui, per superiores tumultus fuerant eiecti. bona, quæ fisco addicta fuerant per seditionem Vrbinatem, suis dominis vna cum prouentibus restituit. qui alijs de causis fuerant in exilium propulsi admissi sunt per bonitatem, benignitatemque principis sine vllis sumptibus, si tantum pacem & cõcordiam ab aduersarijs fuissent assecuti. multos magistratus abdicat, viros; summæ integritatis, & sapiẽtię subrogat. Publicã audiẽtiam quotidie cõcedit. Decernit vt omnes qui vellent aliquid impetrare ipsi præsentes agerent, at non per primarios proceres, cum gratiam primariorum apud se nullius ponderis fore pro supplicibus profiteretur; cum nollet videri potius per aliorum preces, quàm per propriam bonitatem quidquam concedere. Nam non minus pauperum & omnium subditorum, quam procerum & potentiorum se patrem esse princeps pronteri debet, quòd inopes magis opem principum vt protegantur desiderent. Multos sumptus superuacaneos sustulit, per quos subditos ipsos affligi censeret, quia non æquum esse illi videbatur vt per vim extorquerentur à subditis, quæ nulli adiumento principi esse possent. *Ducis Vrbini mira prudentia.* præstat enim principi beneuolentiam populorum per virtutes regias ad securitatem principatus comparare, quam superuacaneas diuitias; cum arma, vita, facultates omnes subditorum maxime paratæ sint ad protegendum per omnes opportunitates gratum & bene de populis meritum principem. hęc tanta nouitas Ducis, totque laudabiles in principe virtutes, quæ tam raræ nostra tempestate inueniuntur, quę initio suscepti principatus claruerunt in conspectu omnium subditarum gentium, ita allexerunt animos omnium subditorum, exterorumq; populorum, vt mirabili charitate & amore omnes illum prosequerentur. populo enim princeps debet vti tanquam equo, cui non est danda opportunitas calcitrandi. Hispani ita per inopiam stipendiorum crassati in Belgas, vt diximus superius, obliterata prorsus ex animo omni vel honestate, vel moderatione ita latè irruunt in facultates subditorum Regis, vt neque vrbibus quidem pepercerint. nam in vrbem Antuerpiam præter arcem ingressi, quadraginta millia nummum a ciuibus extorquent. omnia sursum deorsum pro libidine miscent: ciues maximis sumptibus vexant alendorum militum hospitum. itum est non multo post superiorem Requesenij victoriam ad obsidendum Lugdunum Batauorum vrbem nobilem & amplam, quod cũ diuturnã obsidionem pertulisset, machinisque bellicis, & propugnaculis, & omni genere oppugnationis tentatũ fuisset per multas vtrinque clades ac vndique Hispanis copijs cingeretur, Aurantiani maris ęstu adiuuante duce Bossoto obsessos commeatu, & omni genere auxiliorum reficiunt, quoniam maris accessus impediri non potuit. Hispani illa recognita, cum præfixa fuissent malis capita Hispanorum paulo ante quorundam captiuorum, hostesque forti animo accedere viderent, rati priora duo propugnacula mari vicina fuisse expugnata, obsidionem soluunt, atque ignobili fuga per medias vndas dilabuntur. Henricus Poloniæ rex quia factus esset certior per literas reginę matris, ac senatus & primariorũ procerũ Gallorũ de morte Caroli Regis Gallorum fratris, cępit clam secum cogitare quid consilij esset capiendum in tanta rerum nouitate. communicat cum amicis Polonis. ob acceptos magnus honores pollicetur expectare quatuor menses dum habeantur comitia. sed cum res differri diceretur, cogitat qua ratione turius fieri posset vt abscederet, & in Galliam redire t. Decernit secum in animo relinquere regnũ Polonię & ad Gallũ conuolare vt auitum & opulentius ac dignius, quod ad se iure hęreditario quo-

n.am

Hērici Regis Poloniæ fuga.

niam neque honorificum neque tutum fore apparebat, vt tam cito post acceptum regnum per tot
difficultates, perque tot maximorum principum contentiones & gratiam, post tot honores à Polo
nis acceptos diffugeret, ac videretur illos proceres & vniuersum regnum, & adiutores obtinendi re-
gni delusisse, cum tot alij principes autoritate potentiaque præstantes in petitione regni propter ip
sum repulsam tulissent, quorum Poloni indignationem ægrè ferrent, vel propter Gallum timerēt,
aut se fore ludibrio arbitrarentur, censuit ad illam fugam, quam in animo audita morte fratris sibi
proposuerat, aliqua arte opus esse. Decernit igitur fideliorum & chariorum, quos habebat in Polo-
nia conuenticulum fieri, vt statueretur quid appareret agendum. Visum est illi seriem totius Galli-
ci negotij illis comitijs esse explicandam, & necessitatem regiæ profectionis esse aperiendam Polo-
nis. conuocat igitur proceres nonnullos Henricus Carroduni, quibus significat se velle conuocare
comitia, à quibus veniam peteret abeundi, quia necessariò sibi esset eundum in Galliam per aliquot
dies. At enim cum postea factus esset certior a quibusdam Polonos tarde conuenturos esse ad comi-
tia, vt parum de eius profectione sollicitos, cœpit clam res preciosiores emittere inter supellectilia
Gallici oratoris & quorundam nobilium Gallorum cum orator absoluta legatione per mortem re

Literæ Poloni Regis relictæ.

gis petijsset vt sibi liceret abscedere. Vt autem ratio & consilium ac necessitas suæ profectionis a
senatoribus & proceribus cognosceretur, literas sua manu scriptas in suo cubiculo relinquit, quibus
continebatur se magnopere discruciari quod comitia eius regni expectare non posset, quod in re-
gnum Galliç necessario esset eundum legitimè & iure hæreditario ad se perueniens. Quòd propter
accepta beneficia vitam vna cum Polonis transigere suam decreuerat, atque commendata regni cu-
ra matri comitia erat expectaturus, cuiusce rei Deum testem aduocabat, sicuti cū proceribus fuerat
ratiocinatus. Quòd plane rationem ac mandatum dederat vt comitia Gallica de gubernando re-
gno haberentur, qua de re ad fratrem Alenconium, ad Henricum Cantabrorum Regem, & ad
alios proceres, primariosque Gallorum perscripserat: sed regina mater, alijque proceres responde-
runt necessarium esse suum aduentum in Galliam, quamobrem citatis equis quam citissime conuo
laret, nisi mallet omnia per absentiam suam funditus euertij. Non enim posse regnum conseruari,
nisi ipse esset Parisijs vel saltem in illis finibus. Quòd reipsa tanta profectionis necessitas in illis lite
ris cognoscebatur, vt omnes posent iudicare illud maxime fieri oportere, quod etiam in causa fuit
cur iter acceleraret. Et quoniam per loca non satis tuta esset transeundum, opus esse celeritate rumo
rem anteuenire. Hortabatur interim senatum ac proceres vt conseruarent suam in ipsum Regem
beneuolentiam, sicut ipse perpetuò in illos erat conseruaturus. commendabat dignitatem suam &
regnum dum abesset, ad quod regnum breui certè pro viribus esset rediturus, neque vnquam illi
defendendo & ornando defuturus. rescripsit per eundem tabellarium literas ad reginam matrem,
quem citissime remisit, quibus significabat se in Galliam quam citissime esse venturum. illas literas
superiores vbi in cubiculo reliquisset super parua mensa, exijt per obscuritatem noctis per exiguam
portam Carroduni, cuius ipse clauem habebat ad eam opportunitatem, vt ignotus pro arbitrio
posset extre venatum. secuti sunt illum tres comites tantum, atque ex vrbe egressus ne discessus im-
pediretur a Polonis si res fuisset diuulgata, non prius alicubi moratur, quam extra fines Polono-
rum per assiduum cursum peruentum sit. vbi Iuliobonæ propinquare, obuios habuit cum magna
pompa Maximiliani filios, cui Cæsar quoque ipse mox obuiam processit. hinc scripsit & ad sena-
tum Polonorum, quibus significabat necessitatem suæ profectionis. scripsit & ad senatum Vene-
tum alias, quibus significabat patribus se habere in animo per illorum fines iter facere, atque acce-
dere Venetias. patres auditis lubentissimis animis regia voluntate continuo Aloysium Bonri-
cium a secretis mittunt, qui Regem hortaretur vt in ea sententia tam grata senatui & optatissima
persisteret. ipsi interim animos conuertunt ad omnem apparatus magnificentiam tam in vrbe,
quam extra vrbem. Iubentur leuiores equites & caraphracti esse instructi vt obuiam Regi proce-
derent. Imperatur & sinus Adriatici & Cretensium triremium præfectis vt cum triremibus ad op-
portuna loca conueniant. Delecti sunt quatuor oratores ad Regem, Andreas Badoarius, Io. Mi-
chaelius, Io. Superantius, Iacobus Foscarenus, cum quibus legationibus iussus est vniuersus equi-
tatus procedere. Delecti sunt quadraginta iuuenes patricij ordinis, qui magnificè induti cubicu-

Venetorum magnificētia erga Regem Gallum.

lo regio assisterent. delecti sunt & sexaginta patres è Senatu, siue vt vocant, concilio togatorum,
qui ipsum Regem comitarentur. omnes artificum ordines nauigia singulatim magnificè instruūt.
parata est & tragædia. omnes hi, alijque apparatus facti sunt Venetijs in aduentum Regis, ita vt
bona pars hominum esset in opere. Henricus Iuliobona profectus exceptus est etiam a Carolo ar-
chiduce cum regia magnificentia dum per fines Austriæ pertransiret. Vbi peruentum est ad fo-
rum Iulij, Hieronymus Mocenicus cum quingentis nobilibus octingentisque peditibus egregie ar-
matis fit obuius. Nec ita multo post Ludouicus Gonzaga Dux Augustonometēsis fit obuius Re-
gi, ac Veneti postea oratores pedites cum literis Senatus, quibus inuitabatur vt tam lætè quam
tutò accederet. illas literas ipse legere voluit, cum cęteras vel è Gallia missas audire tantum consue
uisset. Baduarius perhumanis verbis illum in hospitium inuitat, qui Gallico sermone respondit
se libenter in eius reip. complexum accedere, quæ non minus humanitate erga amicos princi-
pes, quam sapientia, & omni genere virtutum semper cum summa laude, omniumque admira-
tione floruisset. Rhedam deinde ascendens iter capit. Nec procul a Tiliauento flumine, Spi-
limbergoque oppido & Diui Danielis apud pontem tumultuarium ibi consulto excitatum fit ob-
uius Dux Ferrariæ, vnde quarto hospitio Taruisium acceditur. Processit obuiam Bartholamæus
Lippomanus Taruisij præfectus cum multis peditibus & equitibus nobilibus Alphonso Portio
& Ænea Pio ducibus. accensi sunt passim ignes nocturni, & multa lætitiæ signa edita. Inde ad

pagum

pagum Margheram extremum ſitum in litore lacunæ Taruiſium verſus ventum eſt, vbi ſexaginta patricij illum exceperunt & comitati ſunt. acceſſerant illuc tres parui lintres Regio apparatu instructi, quod genus paruarum nauicularum Veneti Gondolas vocant, quorum in vno Rex & Ferrarienſis Auguſtanometanusque duces Muranum verſus iter capiunt: illud eſt ſuburbium Venetiarum diſtans ad duos ſtadios ab ipſa vrbe, vbi cultiſſima quædam ſunt viridaria. ibi datum eſt primum Regi hoſpitium, multorumque alabardiſerorum cuſtodiæ corporis adiunctæ, quarum dux erat Scipio Conſtantius. at rex celeberrimæ vrbis videndæ deſiderio impulſus non potuit ſe intra hoſpitium continere, ſed paulopoſt ignotus exijt cum duce Ferrarienſi ad ſitum Venetæ vrbis recognoſcendum, Vitus Dorbergenſis Cæſareus, & Renaldus Ferrerius regius Gallus oratores ordinarij apud Venetos, viri ſingulari bonitate ac prudentia, omneſque aliæ legationes principum ad ſalutandum Regem accedunt, gratulandumque pro felici aduentu. Thalamagus interea tractus remulco fuerat ad templum Diui Nicolai litoris vocati; at liburni, reliquaque armata nauigia ad Diui Seruoli perducta. Dux & Senatus, & principum legationes deinde triremem Superantij egregiè inſtructam conſcendunt, quam ſecutæ ſunt triremes quatuordecim, & prædatoriæ nauiculæ, & multa alia nauigia varij generis. Vbi Senatus Muranum acceſſiſſet, fit deſcenſio ad palatium regium, rex obuiam procedit. Mutuæ fiunt vtrinque ſalutationes. Vbi dux egiſſet gratias Deo quòd contigerit ætate ſua tantus vt rex Venetias acceſſerit, rex perhumaniter reſpondit ſe remp. propter eximias virtutes ſemper coluiſſe, at nunc præſentem etiam complecti. Poſt breue colloquiũ triremis cõſcẽditur, in qua ſedes erat regia, ad quā ꝑ tres gadus aſcendebatur à dextra ſedebat legatio põtificia & Card. Diui. Siſti. à ſiniſtra dux Venetorũ. Vrbi puẽtũ eſt ad Litus, quę parua & ignobilis eſt inſula Venetijs ferè cõiũcta, oĩa nauigia ab Antonio Canale inſtructa cũ magna bellicorum tormentorum ſalutatione Regem excipiũt, qui exiens ſub vmbella à ſex Procuratoribus portata ſub fornice affabre facta in templum peruenit. Antonius Canalis redeunti oſtenditur tanquam omnium mortalium peritiſſimus rerum maritimarum, quem rex magnopere collaudatum equeſtri dignitate inſigniuit. Mox conſcenditur thalamagus, quem alia diuerſa nauigia cum ingenti tormentorum ſtrepitu ſequuntur. nauigia item à diuerſis ordinibus artificum miris modis ad voluptatem ſpectantium inſtructa ſunt, cum à monſtris marinis trahi viderentur, veherenturque in illis Dij etiam marini. Thalamagus ad palatium Regi paratum peruenit, quod erat ampliſſimæ ornatiſſimæque ædes Foſcarorũ, illi ſunt patricij Veneti, è quo Dux & Senatus Regem in ſuum vſque cubiculum comitatur. tanta erat, tamque frequens vbique vrbana multitudo, vt Venetæ magnificentiæ ignaris, aut etiam inuidentibus Venetæ felicitati, vniuerſa Italia ad tam inuſitatum ſpectaculum confluxiſſe videretur. ſplendebat vbique per totam noctem accenſæ faces & lampades & funalia luminum in varias figuras formatorum. multa fiebant in vrbe mutua conuiuia. acceſſit Venetias Emanuel Philibertus Dux Allobrogum, qui nouæ pompæ occaſiouem dediſſet, niſi pro ſua prudentia illud fieri recuſaſſet, patreſque monuiſſet ſe nolle fieri vllum apparatum ob ſuum aduentum. Dux ad viſendum Regem deinde profectus ad conuiuum in diem ſequentem inuitarit, quod parabatur in aula maioris concilij ſingulari magnificentia. parata erat ibi ſedes eminentior ſub aurea vmbella, & abacus opulentiſſimus, vbi thronus Ducis eſſe alias conſueuit plurimis argenteis & aureis vaſis conſpicuus. Erant tot, tamque longæ paratæ menſæ vt tria millia mortalium & amplius poſſent accumbere, cum in ornatiſſimis cubiculis multi magnifici lecti fuiſſent ſubſtrati. Parata fuit tragędia, & multa genera acroamatum. Poſtridie vbi Dux Venetus Regem adduceret ad Palatium in thalamago, multum ſpatium loci fuit eximie inſtructum, & pons ex aſſeribus purpureis pannis ſubſtratis, precioſiſque aulęis vtrinque indutis, tanquam paries in mare per quoddam ſpatium promines excitatus. In extrema parte duæ erant pyramides, quæ portæ ſpeciem præ ſe ferebant. rex exijt ſub vmbella quæ à Thoma Contareno, Sebaſtiano Venerio, Nicolao Pontio, M. Antonio Barbaro, Octauiano Grimano, Hieronymo Contareno viris primarijs ciuitatis geſtabatur. Præcedebat Regi Dux Allobrogum, & Ferrariæ, & Auguſtonometi. ſtipabat ex altera parte Regem legatio pontificia & Card. ex altera Dux Venetus, quos vtrinque ſtipabant alabardiferi. itum eſt poſtea ad templum Diui Marci, hinc ad conuiuium. Pranſis armamentarium Decemuirum oſtenditur ob varietatem præſtantiamque armorum admirabile. mox recitata eſt tragoedia, & ignes facti ſuper aqua varij generis. hinc vicus venalium mercium eximiè inſtructus viſus, ac palatium Germanorum. Dum die tertio rex cum Ferrerio ſuo oratore pranſus ſine pompa ad principem accedit. hinc ad viſenda multa rerum antiquarum monumenta & ſtatuas & numiſmata, quæ ſunt apud Io. Grimanum Patriarcham Aquileiæ virum bonum & rebus huiuſmodi colligendis magno precio aſsuetum. aditur & Concilium, in quo ad beneuolentiæ ſignum creatus eſt nobilis, Venetaque vrbe donatus & ipſe & dux Allobrogum. Dux Mantuanus & ipſe accedit ad Regem, qui omnes poſt viſum deinde nauale poſt ſequentium dierum choreas in maiori concilij aula, & varia ludicra, datis multis muneribus & nobilibus & popularibus Venetis Patauium verſus iter capit, quem Dux & Senatus comitatur ad tria millia paſsuum. Itum eſt deinde Ferrariam, vbi cum multa magnificentia fuit exceptus, quò acceſſit etiam Dux Vrbini. Ibi quoque cum nõnullos dies moratus eſſet inter magnificos apparatus, multaq; ludicra certamina, & varia acroamata eius ducis; nam & dux ille multa vſus eſt magnificentia faciendis omnis generis apparatibus, quod etiam fecit Dux Mantuanus paulopoſt. Interea rumor de morte Regis Gallorum, & fuga Poloni Regis non modo vniuerſam Poloniam, ſed etiam Germaniam & Italiam peruagatus fuerat, & in maxime longinquas regiones penetrauerat. conquerebantur, ægerrimeque ferebant Poloni proceres quod etiam per literas à Senatu, equeſtri ordine, & magni ducatus Lituaniæ ſignificatum fuit ſe

Querelæ Polonorum de fuga Regis.

fuit se finitimis principibus potentissimis longinquum in eligendo Rege præposuisse, qui tam parui postmodo visus est regnum illud & vniuersam Polonam nobilitatem fecisse, quando neglecto præsenti regno potente, tranquillo, & omni genere auxiliorum communito, in quod vix per amicitiam & obseruantiam summi Imperatoris Turcarum fuisset admissus, confugerit in regnum Galliæ diuturnis bellorum tumultibus exinanitum & pene funditus euersum per intestinas seditiones fluctuantibus adhuc potentioribus bellorum motibus: nam omnia Gallica arma multo magis quam antea sæuire in tota Gallia nuntiabantur. Alijs apparebat his ipsis de causis in contemptum profugi Regis continuo indicenda esse comitia noui Regis creandi. Alijs per iniquum videbatur, si tantum iniuriæ fieret illi Regi qui neminem vnquam affecisset iniuria, & cuius vita omni ex parte innocens & integra apparuisset, si inaudita causa rex sufficeretur, cum omnibus priuatis defensio iure sit concedenda in quauis causa, nedum ipsis regibus, quorum vix vlla putanda sunt delira consilia. Decretum est his varijs rationibus permotis proceribus eius regni vt mitteretur legatio, quæ Polonorum nomine de fuga ipsius Regis quereretur, eũq; hortaretur vt quanto citius fieri posset in Poloniam rediret, quia Poloni non possent omnino æquis animis carere suo Rege finitimis præsertim tam acribus tamque potentibus hostibus illi regno Moschouitas & Scythis & Turcis. Accessit Ferrariam dum agerentur ludicra illa legatio, quæ Regem conuenit, conquestaque est quòd inscijs Polonis proceribus tam amantibus profugisset ex eo regno, in quod modo tam propensis animis, tantaque cum omnium Polonorum lætitia fuisset exceptus, obnuntiat nisi ad statutum diem redeat, abdicatum iri ab illo regno, & comitia creandi noui Regis esse indicenda. Henricus his legationibus auditis non parum commotus est, quoniam si ex altera parte à regno Galliæ turbulentissimo factionibus & armis Gallorum præpotentibus excluderetur ac reijceretur, ex altera è regno Poloniæ per indignationem Polonorum fuisset exclusus, videbat rem existimationemque suam in maximo periculo versari. Responsum itaque fuit vtrisque rebus peraccommodatum excogitatum quo vtrasque nationes in officio retineret, efficeretque vt neque hi probabiliter, neque illi iure queri posse apparerẽt, & quod sibi cõmodius esse posset, obtineret. respondet legationi breui fore vt in regnũ Poloniæ rediret. se nulla ratione regnũ tã nobile, tam opulẽtum, tam sibi beneuolum in primis reliquisse; quod expetiuisset per tot contentiones variorum principum, sed tantum voluisse conuolare ad res Gallicas & patrias componendas, quæ certe per alium neminem componi possent. atque nisi aditus iam pridem fuisset occlusus accedentibus in Galliam cuncta tenentibus armatis, se iam diu Iturũ fuisse. Nõ fuisse in Italia vel tãtillũ cõmoraturum, nisi dum animi vtriusque factionis per communes amicos placarentur vel mitigarentur vt ab armis recederent. addidit etiam literas & preces vt Poloni proceres æquis animis aliquantulum perferrent ipsius Regis absentiam pernecessariam. Deinde cum adijsset Augustam Taurinorum literas huius sententiæ scripsit ad ipsos pro ceres, quibus & hortabatur ad fidem & electionem seruandam, quàm tam honorificã fecissent; Hẽricus Galliarum & Poloniæ Rex. Prestantissimi, illustres, magnifici nobis dilecti nobiles & generosi equites. Et si post eas, quas nuper Ferrariæ ad vos literas dedimus, nihil accidit huiusmodi, quod scire vestra magnopere interesset, tamen vt intelligatis de pristina nostra erga vos beneuolentia nihil esse immutatum aut imminutum, sed ad eam magnum in dies cumulum accedere, sic planè in animum inducimus nullam etiam sine argumento scribendi ad vos occasionem prętermittere. Illud eò libentius facturi sumus, quòd quam cupide, quantaque cum obseruantia, quæ à nobis ad vos perferuntur excipiatis, nequaquam sumus nescij. ac quidem licet vos officij vestri erga nos admonendos esse minime putemus, nec secus de vobis existimemus, ac de bonis & præstantissimis viris, quorum singularem fidem perspectam & cognitam habemus, tamen cum ea sit horum temporum ratio & iniquitas, vt leuia interdum & fluxa putentur, quæ sacrosancta inter homines esse debent, cumque acerbius nobis accidere nihil possit, quam si humano errore vel nonnullorum parum honestis artibus à vobis quidquam aduersus pristinam nostram laudem & gloriam peccetur, cogimur pro officio nostro & singulari qua uos beneuolentia prosequimur animum vestrum contestari & apertè per crebras literas de rebus nostris iudicium aperire, quod in summa est huiusmodi nequid noui in his conuentibus, quos ad Cal. Octobris indictos esse accepimus, proponi, tractari, aut decerni patiamini, omniaque ex autoritate nostra, vt æquum est, statuatis: quo omnes Europæ principes intelligant vos esse eos, qui & præsente & absente Rege vestro ipsius dignitatem, & maiestatem præcipuè tueri sciatis. nam si aliter fiat, non modo Rempublicam vestram in maxima pericula conijcietis, sed etiam vix vllis vnquam postea temporibus tranquillitatis fœlicitatem, quam nacti estis, & cuius conseruandæ occasionem omnes semper complexi sumus, recuperabitis: quam quantum in nobis fuerit, procurabimus. nam simul atque in Galliam venerimus, præstantem aliquem & egregium virum ad vos cum mandatis allegabimus, vicissimque audiemus libenter, quæ ad nos à legatis vestris perferenda curabitis. Bene valete. Taurini, non longe a nostris Allobrogum finibus. die 30. Augusti. Henricus Rex. Has literas plerique proceres ægro animo tulerunt, quę regno Poloniæ minari viderentur, cum tamen valde longinquæ & turbulentissimæ essent vires Gallorum, & propinqua promptaque auxilia illorum principum Polonis, qui per vim armorum velolentem reuerti cum exercitu in regnum exclusissent, modo id æquis animis tulissent proceres. censebant etiam plerique prudentiores non esse præsentium calamitatum vt rex cum magna pompa per Italiam penetraret, tempusque inter ludicra absumeret, quia vbi ardet tugurium, non est tempus iocorum, sed extinguendi ignis. nam præclaram oblatam esse occasionem prædicabant componendæ rei Gallicæ, si vniuersam cogitationem eò conuertisset, scripsissetque ad principes

Responsum callidum Hẽrici Regis.

Literæ Regis Poloni.

aduersariæ

aduersariæ factionis, se primùm fratris Regis imperio non potuisse non parere, atque duxisse copias aduersus quoscunque iussus esset, at nunc cum Deus ipsum ad regnum afflictum, & deuastatu per superiores seditiones aduocauerit, se velle esse patrem omnium subditorum, nihilq; antiquius habere in animo, quàm subditorum pacem, concordiam, tranquillitatem, felicitatem, quæ certe sine religione, & æquitate nullibi possunt consistere. præstare sic placidas in Galliam, quam sic minaces in Poloniam literas mittere: nam omnia terroris trepidationisque plena erant in Gallia, passimque per mortem Regis tumultus pullulare, omnia fluctuare bellorum motibus videbantur, cum arma nouæ religionis Vgonotrica repente multis in locis aduersus catholicos inualuissent. multæ fiebant vbique catholicorum cædes, multæ rapinæ, multę prædationes. At regina mater hos tantos tumultus, qui semper recentiores, nouique fieri apparebant, conatur quoquomodo posset opprimere aut saltem placare, quamobrem legationem mittit ad Condæum principem eius factionis, qui cæso Codæo successerat, non solum in hæreditatem bonorum, sed etiam opinionis de religione, & ad alios proceres, qui Vgonotticas partes sequerentur, quę obnuntiet sub pœna capitis, & perduellionis, aut indignationis noui Regis futuri, vt arma deponerent, neque vlla bella illo absente excitarent, populos vexarent, vel aliquo pacto regnum infestarent. nam Vgonotti propè interregnum nacti omnia rapinis, cędibus, populationibus, vt dictum est, repleuerant, cum vniuersa Gallia cogeretur esse in armis ad suam defensionem. respondit Condæus ad hanc legationem, non esse munus reginæ imperare subditis, vt illa arma deponerent, quæ sint ad Regis ipsius defensionem suscepta, si quis eum vellet impedire quominus in regnum accederet: cum profiteretur se aduersus hostes Regios. at nō aduersus ipsum Regem arma sumpsisse. Quæ dum in Gallia, & Polonia aguntur, Cyprus insula, quæ per superiorum bellorum rabiem deserta fuerat, factaque ampla solitudo vel trucidatis vel fugatis colonis, ac per edictum Selimi ne plane desereretur propè libertatem nacta fuerat insulanorum, cęperat tam crebris habitatoribus repleri, vt penè oblita superiorum calamitatum videri posset. Sed quoniam per raro solet accidere simplex infortunium, vt significarunt antiqui per fabulosum Furiarum ortum, quæ sæpe omnes diuinitus expectandæ sunt ab impiis, & nimis auaris, & libidinosis ciuitatibus, tanta exorta est vis pestilentiæ in illa insula, tamque atrox morbus, vt omnes prope Cilices, Pamphylii, Cappadoces coloni, qui ad habitandum multi traiecerant, vt etiam Cypris homines periert, qui è montosis locis ad suas possessiones conuenerant. Turcica classis, quæ maxima, optimeque instructa ad Tunetanam expeditionem erat nauigatura. cęptt eodem morbo laborare, quãobrem multis quotidie morientibus, & in aquam deiectis, iam tardior ad iter susceptum efficiebatur. nam quia turpe apparebat si potentissimus imperator Turcarum, qui vniuersæ ferè Asiæ imperaret, magnæque parti Africæ, & multis locis Europæ, passus fuisset Ioannem Austriacum adolescentem, aut Philippum Regem per summam iniuriam, & contemptum Selimi amicos Reges pro arbitrio è regnis eiicere in Africa, aut in regna pro deiectis subrogare pateretur, iusserat per hyemem, vt diximus, classem quam maximam parari Byzantij in ver proximum, quæ vbi fuisset multa diligentia rebus omnibus opportunè instructa iussa est ad illam expeditionem properare, funditusque euertere quæcunque Philippus Hispanorum Rex in Africa possideret. Scriptæ sunt literæ, & missa diplomata ad Africæ finitimos proceres, quibus significabatur, vt auxilia requisita cum Imperatoriis copiis coniungerent pro viribus vbi opus esset, quibus copiis omnia necessaria subministrarent. cæterum vniuersis illis apparatibus summa diligentia confectis ad Numidicam expeditionem præfectus est cum summo imperio Sinamus purpuratus vir callidus, & rerum bellicarum non ignarus, qui cum centum & sexaginta longis nauibus nostratis, onerariis, & mahonis triginta, multisque aliis diuersis nauigiis, nauigaret, quibus commeatus, tela, cętera exercitibus necessaria conueherentur, per Aegæum, & Ionium sinum mox nauigat, Cyprumque, & Rhodum, & Peloponnesum, & Corcyram insulam, & Hidruntem prætereuectus felici visus nauigatione ad litora Punica deque peruenit. Sed antequam classicę vires accederent, quę mentē quintili se primum ostentarunt, terrestres copię in vnum conuenire uisę sunt, quę Tripoli, & Caruano, & Iulia Cęsarea, & è Meninge insula, & Constantina accesserunt, cum quibus viribus erant coniuncti omnes Numidæ ac Mauri, qui Turcicis partibus studebant, & Alarbi uocati, qui uniuerso agro Aegyptio potiuntur cum duobus Ianizzerorum, & quatuor hebręorum millibus, quę omnes copię ad Galathę expugnationem confluxerunt accedebant ad quadraginta millia armatorum, qui sic uniuersum agrum ab vrbe exclu serunt, nihil ut Tunetum ingredi posset, vel antequam illæ copię se vrbi ostentarent. at quoniam Serbellonus de omnibus Turcicis apparatibus, & de classis magnitudine factus esset certior, Petrum Carreram uirum Hispanum Galathæ præfectum conuenit. transigit cum eo quid ad defensionem Galathę, & munitionis agendum esset. Et quoniam aggeres Galathę parrum videbantur esse elati, glebaque minus apta esset operi perficiundo, decernitur ad militum securitatem, vt plateæ interiores ad duos palmos excauarentur, ut sic extollerentur aggeres continentem versus, & antiqua męnia. ad celeritatem uerò operis promittit Serbellonus se mul os magistros cum instrumentis Tuneto missurum, quod etiam statim fecit. nihil denique prętermissum est, quod ad defensionem securitatemque Galathę pertinerent, sed omnia diligenter studio, & ingenio Serbelloni viri clarissimi sunt instituta. Sed quoniam murus fossæ munitionis stagnum uersus ad rectam lineam esset perductus, neque in medio flecteretur exterius ad accipiendam duorum propugnaculorum defensionem, quę uia patebat etiam hosti per fossas militares vrbi propinquaturo, statutum est, vt triangularis figurę membrum adderetur, quod protegeretur à munitione super eadem lacuna. munitio tamen, quam dicebamus superius fuisse institutam consilio communi Hispanorum procerum, nondum erat perfecta. Constabat ea è terra partim inter duos crates

Condæi calliduśrespōsū.

Pestis Cypri.

Pestis classis Turcicæ.

Classis ad Galathæ expeditionem.

Copię ad Galathē pfectę.

asseres crassiores inclusa de more Numidarum, partim è fasciculis genistarum & terra. atq; ita pars intima, vt exterior tollebatur, quo hostes posset castrametatos despectare. erant latera Tunetum versus, & opposita humiliora, & depressiora quàm fieri oportebat, & multo etiam magis pars quæ stagnum prospectaret, cum fossæ nullæ adhuc essent excauatæ. nulla igitur in parte aggeres munitionis ad protegendum fuerant excitati. at fossarum profunditas, & amplitudo planitiem versus erat designata, & incępta tantum, ac non finita: cum plurimum temporis esset consumptum explanandis multis & magnis locis eminentioribus ne munitionem despectarent. elata sunt duo ingentia propugnacula. institutæ cellæ commeatuum, & apparatuum bellicorum, & casæ militum, & molendina, & cisternæ multæ aqua dulci repleræ aliunde comportata. multa materia in munitionem illata. nam cum multa facienda essent per idem tempus, non potuit opus omnino absolui propter vel paucitatem, vel negligentiam, & tarditatem Hispanam, vix enim sub finem Martii mensis magistri, instrumenta, materia ad opus accesserunt, cum mense Octobre prætereito Hispana classis ab Africæ expeditione recessisset, quo tempore omnia necessaria Serbellono promissa fuerant. Significatum erat fore, ut quadraginta triremes accederent, quarum remiges per aliquod tempus opus adiuuarêt, diruerentque Tunetana mœnia munitionem versus, & murum Alcazauæ. nihil tamen horum obseruatum aut concessum est, quòd paucæ triremes accesserunt Duce Bernardino Velasco, qui cito discessit. non cessauit tamen militum diligentia, qui nullis laboribus pepercerunt uel summa rerũ necessariarum inopia laborantes, quamuis multæ nascerentur, ut par est, ægritudines. debilitatæ sunt præterea vires multis dimissis militibus, cum imperatum esset, vt duo Hispanorum, & duo Italorũ militum millia essent in munitione: at Galathæ duo millia Hispanorum, si tot adessent, sin autem pro Hispanis Itali. iussæ sunt omnes reliquæ copiæ dimitti cum iis, qui essent inepti rei bellicæ, atque Vtica deserta est. Sic multis ægris dimissis minor etiam numerus est retentus. his omnibus rebus effectum est, vt facilius res Hispana posset labefactari uel propter imperitiam vel propter negligentiam, vt dicebam, ministrorum. sed enim ubi classis postea Galathæ se ostentasset, fuissetque illam noctem in anchoris non procul à Carthagine, postridie eius diei, & copiæ descensionem fecerunt, & extracta sunt tormenta, & aggeres, fossæque militares aduersus Galathen inceptæ, per quas vrbi propinquaretur. Sinamus iubet ut copiæ, quæ terrestres accesserant, ad expugnationem Tuneti omnes vno tempore proficiscerentur, quibus adiunxit quatuor millia militum classiariorum, summum imperium eius expugnationis datum est Aydari purpurato Caruano cum sexdecim bellicis tormentis. Aydar nullo spatio temporis interiecto in suburbiis Tunetanis castrametatur, cœptumque est urbem concutere magna diligentia. Serbellonus cognito hostium consilio & virtute copiarum post primum conatum à verberatione, quarum paulo ante periculum factum fuerat, censuit omnes suos esse intra munitionem contrahendos, quare Tunetum vrbem relinquit arbitrio hostium. facta est è sententia receptio, cum neminem è suis desiderarit, vel inter duplicem insidiarum Maurorum numerum tantis præsertim copiis hostium oppugnantibus. Nec ita multo post se receperunt in munitionem incolumes, qui turrim Morabitim defendebant. copiæ Turcicæ, quę ad Galatham descenderant excitatis fossis & aggeribus, per illasque vrbi propinquantes multa tormenta muralia inter corbes dirigunt, Galathenque ab ea parte, quæ respicit Carthaginem magna diligentia concutiunt. at ex ea parte quę illi verberationi opponebatur, Turcę fossam conantur excauare. nam cum propinqui essent ipsi fossę, sarmenta, uariamque materiam ad implendum deiecerunt ad propugnaculum Diui Petri è regione verberationis. Carrera non semel sollicitauit Serbellonum ut sibi suppetias mitteret, cum proponeret periculum in quo Galatha erat constituta, qui ante præsidia Italorum renuerat, ne Itali gloriam præriperent defensionis Hispanis, aut commu nicarent. illud cum uarii nuntii Serbellono significassent, respondit denique Galatham munitissimum locum posse facilius defendi suis præsidiis, quam cętera loca, si vires illorum minuantur, quibus captis omnes uires hostium ad illam urbem euertendam coniunctę essent expectandę. imperatum fuerat, uel ante Turcarum aduentum, ut Ioannes Senoghera insulę stagnique præfectus Carrerę in omnem opportunitatem inseruiret cum quibusdam paruis lintribus. sed enim cum in petitione auxiliorum Carrera perseueraret, neque consilio Serbelloni acquiesceret, vt in maiorem opportunitatem non de futura auxilia reseruaret, missę sunt duę Hispanorum, & duę Italorum cohortes, quas lintres per stagnum traiecerunt ducibus Petro Manuellio, Ioanne Figueroa Lęlio Caualerrana, Tiberio Boccafosca, qui erant sexcenti & quinquaginta pedites. Vbi Serbellonus intra munitionem se recepisset, cępit denuo magna diligentia reparationes excitare, quo tempore hostes in duobus locis proximis castrameratí octo bellica tormenta utrobique erexerunt ad portas, & domos, & defensiones Christianorum euertendas. Vt uerò obtunderetur hostilis audacia, neque tam feroces hostes essent contemptis uiribus obsessorum, sępe modo hinc, modo illinc exitum est in hostem, multisque semper trucidatis in morem pecudum ad tormenta usque, densioresque acies, obsessi insecuti multis cũ spoliis redeunt in munitionẽ. sed ne antequam rediretur, intercluderetur iter ab hostibus, certus locus statutus est, ulta quem progredi non liceret. conuenerant Iulia Cęsarea Ramadanus purpuratus cum sex millibus armatorum, & cum his multi Numidę, & Alarbi, qui ad aggeres fossasque diruendas accesserunt, unde breui ob molestiam obsessorum, cladesque frequenter acceptas copias retraxerunt. tormenta postmodo tracta sunt propius ad munitionem, & per fossas militares occultis viis munitionis propinquatur, triplque fossarum pluribus in locis. cum insignem aggerem transuerse in fossa excitassent, cœptum est ligonibus detrahi acumen propugnaculi Auriæ: nam propugnacula à conditoribus, vel præfectis plerunque nomina sortiuntur. illud obtinebatur aggeris beneficio vt propugnaculum qđ erat nõ aspernãdæ amplitudinis & crassũ Diui Ioannis

Aidar Tuneti expugnat.

Tunetum deseritur.

ui Ioannis neque videre quidem hostes, nedum non offendere possent. Serbellonus contra insigne puteum excauari iubet, ne forte ibi fieret cuniculus, omneque genus impedimentorum, & ignium excogitat ad illos deterrendos. at ex altera parte cum sensissent recentia auxilia stagni beneficio Galathen esse ingressa, in utraque ripa fluminis hostes tormenta collocant. varia genera nauigiorum in stagnum introducunt, aggerem excitant, per quem ad lacunam tecti peruenirēt, vbi lacunam ipsam ducto aggere claudunt, nequis uel per noctem egredi posset, aut ingredi. neque à Turcica classe quidem cessabatur, cum eam Galathæ partem, quę mare prospectat, multa globorum frequentia diuerberaret, ac pōtibus factis ex antennis non semel occupare conata sit, in quibus conatibus multi utrinque ceciderunt. at Carrera per literas noua auxilia petit. munitionem illam in magno periculo uersari inquit. Serbellonus omnes pręstantiores proceres conuocat. literas Cardinalis Granuellii de dandis auxiliis, & literas Carreræ petentis aperit. proponit difficultatem negotii. verebantur, nisi misisset, ne sua causa Galathe amissa esse videretur: si misisset, caruisse indicio, qui munitionem temerè exinanierit. profitetur se vna cum subsidiis iturum ad obsessos confirmandos. cum de suo discessu reclamatum fuisset ab omnibus cognita imbecillitate munitionis, cum reparationes nō essent ad aptam altitudinem perductæ, multaque deessent perficiendæ, consideratis viribus hostium, qui ad oras vsque fossarum consedissent, magnaque ex parte acumine propugnaculi potirentur, cum Galathę præsidia ob uim, & assiduitatem oppugnantium prope essent consternata, decernit tamen noua subsidia mittere. Sed quoniam nulla tormenta ad infestandos hostes, nisi ad necessarium defensionem, è Galatha disploderentur, in qua erant ad septingenta cuprea varii generis, Antonius Carafa arcis præfectus dictus est Carreram reprehendisse, quòd ea tarditas repugnaret Regiæ seruituti, Carreræ iussu dicitur in saccum uinctus fuisse, & in mare deiectus. *Antonius Carafa in mare deiectus.* missus est igitur Martinus Cugneus, & Diegus Maldonatus cum suis cohortibus Hispanorum, & Hercules Pianus cum cohorte Itala, quibus alii sunt additi, ita ut ducenti ingressi sint Galatham, cum quibus Petrus Boadilia, Aluarus Sandæus, & alii strenui proceres profecti sunt. iniunctum est Boadiliæ, vt habita colloquia Carreræ nuntiaret, & res munitionis quo in statu essent, & quòd subsidia sine maximo periculo non possēt mitti, & quòd essent munitioni maximè necessarii sui milites. Quòd non posset quis Galathæ ad mille passus propinquare ob accessus ab hostibus occlusos, cum illum tenus à militibus esset in aqua accedendum. Fore vtrisque commodum si pręsentibus copiis se Galathe sustentasset, & Carrera virtute potius pręsentium militum, quam numero absentium niteretur. cum nullibi posset præsertim à multis uno tempore offendi, nisi qua parte urbs fuisset concussa apud propugnaculum Diui Petri vbi fossa fuisset industria hostium exiccata. se tamen nulla ratione eius defensioni pro viribus defuturum. accesserunt viginti tormentorum magistri in celoce quadam per obscuritatem noctis, cum multi dilaniati à Turcicis tormentis cecidissent. sustentarunt etiam non nihil Carreræ uires propè languidas duæ onerarię, quę qngentos pedites per noctem Galathę exposuerunt, fefelleruntque custodias Turcarum, cum insignia, & habitus Turcicos sumpsissent, multòsque conueherent, qui Turcico idiomate prompte loquerentur. at enim cum hostis postea urbem inuasisset post diuturnam uerberationem a singulari fortitudine defensorum accepta insigni clade, & non leui data reiectus est. Missus est idcirco nuntius ad Serbellonum, qui cęsorum numerum significaret, & recentia auxilia quam citissime impetraret, alioquin actum esse diceret de salutę Galathæ. decretum est rursus communi procerum consilio vt Garzia Toletanus, Montagna Salazarus, Ioannes Quintana cum suis cohortibus mitterentur, multisque aliis sponte accedentibus, & Strabo, & Scipio Mazuca cum cohortibus Italis, qui omnes hilari animo lintribus ad sueturn locum conuehuntur, noctisque beneficio Galathen ingrediuntur. sed quoniam magna difficultas in expugnatione Galathæ inesse hostibus sentiebatur, frustraque tempus apparebat absumi in vna Galathe tentanda, si propter angustias temporis vel illa expugnata, munitio tamen relinqueretur multis cesis in illa oppugnatione, missus est nuntius cum literis ad purpuratum, accitaque sunt recenti auxilio multa millia armatorum Iulia Cęsarea. *Galathe à Turcis capta.* Et quamuis ferè quingenti pręstantissimi pedites Galatham nuper ingressi sunt incolumes, tanta tamen fuit uis Turcarum in extremo conatu multis millibus armatorum pristinis copiis adiunctis, ut diu magna fortitudine cum pugnatum esset accepta magna vtrinq; clade, victoria tamen fuerit penes Turcas ob multitudinem, cum semper recentes pugnatores defatigatis succederent. Cæsi sunt ferè omnes qui essent Galathę, pręter paucos quibus pepercit furor belli, qui capti sunt, & in miserrimam seruitutem abducti. Nō caruit suspicione proditionis Carrera, quia nunquam leuia pręlia committi passus est, neque explodi tormenta in hostes; sed si proditionis, inscitię militaris, & arrogantię certe culpa carere non potuit, qui nullis opportunis reparationibus excitatis aduersus hostem non cognouerit rationem defensionis, spretisque ante obsidionem Italis peditibus ne prętiperent gloriam Hispano nomini, vel communicarent, munitissimam urbem amiserit multo Christianorum sanguine, multis laboribus, multis sumptibus, & magno iudicio Caroli Quinti felicis memorię Imperatoris partam, quę erat quasi quoddam Sicilię propugnaculum ad arcendas molestias Turcarum, & piratarum. *Patri Carreræ inscitia.* sed quoniam aquationes in primis necessarię sunt exercitibus, sine quibus non minus obsidentur, quàm obsident copię, post captam Galathen confluentibus totis uiribus ad expugnationem munitionis, cruētum sanè, & atrox certamen commissum est apud turrim quandam, quę imminebat aquantibus non procul a munitione, quam turrim Hispani prius occupauerant, pugnatum est acerrimè vtrinque cominus, & eminus omni telorum genere, & modo virtute, modo dolis. Turcę ad extremū quamuis multi è suis desideratis turre, & aquatione potiuntur. Nam tanta confluxit vndique multitudo ex vniuersis Mauritaniæ Africæque nationibus ad illud bellum, vt plura centum millibus armatorum essent in castris Turcicis, præter copias *Turris aquationis capta à Turcis.*

classes aduectas. omnes enim illi populi Numidiæ ac Mauritaniæ victricia, præpotentiaque arma Turcarum sequebantur, qui prius ad Regis Hispani vota apparebant maximè propensi. Carrera tametsi dictus est pactus esse pro precio proditionis præfecturam Cypri, tamen captus est. & in seruitutem adductus. Inuenta sunt à Turcis Galathæ tot bellica tormenta, quot diximus, cum multo bellico apparatu, atque vrbs ipsa ferro, cuniculis, igni funditus euersa deuastataque est. Turcæ diligentia studuerant prius vires munitionis à Galathes seiungere, quare coegerant eius præsidia de propria salute esse sollicita, ad quam oppugnandam, & deuastandam detrahendamque lintres in lacum importarant, vt nauigantes ex insula impedirent, ex hisque frequentibus sclopettis impeterentur, quicunque apparerent ad defensionem. ipsi saccis lana humida plenis aduersus tormenta munitionis protegebantur. nam lintres ita propius accedebant cum sarculis, vt non facile possent impediri quominus latera munitionis detraherent, quod fiebat facilius propter nouitatem operis. Serbellonus cognita Galethæ expugnatione omnia instituit defensioni necessaria. erant in munitione mille & quingenti milites, cum alii vel Galathen missi fuissent, vel cæsi in minutis prælus, vel etiam in castra Turcarum confugissent. Post captam euersamque Galathen vires vniuersæ Turcarum Sinami, & Luzalis consilio conuersæ sunt ad munitionis expugnationem, quia Sinamus summa vi negotio instaret. addita sunt quatuor bellica tormenta muralia concutiendæ munitioni, quę cępit tribus in locis diuerberari, acceditur propius per fossas militares. concussum est multis tormentis propugnaculum Serbellonium, quæ res tanto studio è lacustri parte, tanto impetu, tantis viribus, tam acri, tamque assidua cura gerebatur, sicut à parte terræ coniuncta, vt nulla studia Serbelloni tantis, tamque assiduis laboribus possent resistere. Tentata res est & per cuniculos. cępta multis in locis Auria, & Diui Ioannis propugnacula detrahi. Auria duobus in locis scilicet in latere Diui Ioannis. nam Turcæ aduersus omnem vim Christianorum magnum, crassum, sublimem aggerem in fossa transuerse singulis propugnaculis opposuerant, ne latera propugnaculorũ offenderent. excitatus est & monticulus, qui plateam Auriæ despectaret, & aggerem viæ, vt omnia munitionis loca essent conspicua. nunquam cessabatur ab offendendis obsessis, quos & glandes sclopettorum ex aggeribus hostilibus, & sarcula, & tormenta assiduè vexabant aut trucidabant. Nunc ista, nunc illa pars munitionis impetebatur. at obsessi quod fieri per diem non licebat, id reparationum faciebant per noctem. Serbellonus nuntium mittit in Siciliam, qui captiuitatem, euersionemque Galathæ significaret, & quo in statu essent res munitionis. Turcæ nullũ tempus vacuum pretermittere. fossas aggeresque militares altiores excitare. dilatare vias. aggeres factos extollere, quorum beneficio ad detrahendas reparationes obsessorum protegerentur. nam hostis detrahendo, debilitandis reparationibus, faciendis cuniculis, verberando, multis artibus excogitandis summa vtebatur diligentia. Tormenta quoque multis in locis viam ad conatus facile aperiebant ob teneram materiam recentis operis, quæ nullo propè labore multorum globorũ impetu differebatur. nec multo post diuturnam è pluribus partibus verberationem munitio tribus in locis inuaditur, sed cum eximia virtus defensorum enituisset, Turcæ cum magna suorum clade pręcipites per ruinas armis Christianorum reiiciuntur. cuniculus qui ad Serbellonium propugnaculum ignem concepit quo tempore pugna erat ineunda, cum in Turcas magis quàm in obsessos erupisset, plures ex hostibus quam ex Christianis offendit. multæ scalæ adhæserunt tribus propugnaculis. ter instauratum fuit prelium. Sed Turcæ post cladem suorum relictis scalis ad reparationes, & pristinos labores redierunt. Sinamus quoniã magnam virtutem, & fortitudinem non posse vinci sine summa contentione, magnoq; periculo intelligit, cum semper minui numerum Christianorum per certamina animaduerteret, quibus nulla possent accedere auxilia, decernit summis viribus, omniq; conatu negotium esse tentandum. iubet suos parari denuo ad inuadendam munitionem totis viribus ac summa contentione. vt autem alacres ad negotium magis accederent primum suos hortatur ad strenuitatem. Proponit breuitatem temporis, & difficultatem atque incommoda obsessorum, quos credibile est non posse diutius perferre vim belli cum ad paruum numerum sint redacti. cum assiduis laboribus satis esse non possint. cum nulla auxilia illis sint expectanda. cum omnes propè pertæsos esse laborum tantorum par sit, cuius rei est clarissimum argumentum quòd multi in castra Turcica transfugerint. horum virtutem non esse insuperabilem docet recens Galathæ excidium, in qua trucidata sint omnia præsidia quæ fuerant illuc missa è munitione. se arbitrari nemini iucundã esse posse Hispanorum amicitiam, nõ modo quia plurimum à Numidis moribus, & religione dissentiant, sed etiam quia vicinitas Hispanorum nemini vel Christianò soleat esse grata, quorum auaritiæ, & superbiæ possũt esse testes omnes finitimi populi Mauritaniæ. oportere huiusmodi insolentiæ radices omnino ex Africa conuellere, quod certe fieri potest paruo labore in vnius munitionis expugnatione. post Sinami adhortationem cum animi militum alacres promptique apparuissent, munitio acriter inuaditur. certatur vtrinque magna virtute, quoniã obsessi superiore victoria confirmati faciebant res Turcicas parui. sed & nunc magna clade data, & accepta Turcę cogunt̃ in castra post longũ certamen redire. iã tam paruus erat numerus defensorũ multis cæsis in frequentib. pręlius, ut reliquæ oẽs partes munitionis, quę nõ infestabantur ab hoste nullos haberent defensores p̃ter excubias. erãt centum armati tm̃ in singulis propugnaculis, cum reliqui essent destinati subsidio cęterarum partium munitionis, si qua laboraret. Erant in munitione tria propugnacula, Serbellonium, Auria, Diui Ioannis, quorum singulis septingenti milites requirebant̃. erant & sex latera, quæ vulgo cortinę vocãtur, & totus ambitus propè duplex Galathę. nec multos post dies munitio uno tpe è quinq; partib. repente inuaditur tanta ui, tã crebris telorũ grandinib. tanta multitudine pugnantiũ, tanto clamore, strepitu, contentione ut diu pugnatũ sit singulari virtute, & mirifice sustentatus conatus Turcarũ. pugnatum est diu ancipiti victoria.

Sinami adhortatio ad pugnam.

ctoria. res agebatur propè in planitie, quoniam nihil protegebat obſeſſos præter aggerem paruum terræ latum in imo, tenuemque in ſublimi, qui cum ad ſtaturam hominis tantum accederet, ab hoſtibus detrahebatur atque explanabatur. vbi reditum eſt in caſtra negotio nunc quoque fruſtra tentato, non multo poſt rurſus vndique inuaditur munitio. Serbellonus, qui Auriam defendebat, vbi multos hoſtes per Serbellonium ingreſſos eſſe ſenſit per cuniculum euerſum hortatur Diegum Ororium cum Hiſpanis, & Antonium Taſſum, & Italos vt coniunctis viribus hoſtem agant præcipitem ë munitione. hi facto impetu Turcas omnes ingreſſos è munitione repellunt, ac reparatio inſtauratur. vbi ad ſuos in Auriam rediiſſet, illos profligatos fuſoſque videt: nam cum certatum eſſet diu vbique ancipiti victoria, Turcæ denique poſt diuturnum, & cruentum prælium trucidatis fere omnibus reliquiis præſidiorum munitione per vim ferri potiuntur. Serbellonus vir rerum bellicarum peritiſſimus, &, vt ex eius conſuetudine cognoui in bello Senenſi, maximè intrepidus in defenſione propugnaculi Auriæ vulneratus barba captus per contemptum attractus eſt in poteſtatem Sinami. Trucidati ſunt paulo poſt Vticæ, & Tuneti, & in vniuerſa Mauritana qui Regias partes complexi fuerant, fauerantque Hiſpanorum rebus adiuuantibus ad illas cędes omnibus Numidis, & indigenis, qui à iacente in Africa fortuna Hiſpanorum ad florentem, & victricem, & glorioſam Selimi transfugerant.

Munitio capta.

Sinamus his rebus feliciter, & è ſententia geſtis Galathe, & munitione funditus euerſis ac ſolo adæquatis, multis trucidatis hoſtibus, regione fauentibus Hiſpanorum rebus expurgata, captis multis tormentis, & bellicis apparatibus, Serbellono, Carrera, aliiſque ducibus Chriſtianis raſis, & ad tranſtra cathenatis, triumphans, lætus, glorioſus cum victrice claſſe ſubacta, & pacata vniuerſa Numidia Byzantium verſus iter capit.

Venetiarum inundatio.

Quæ dum geruntur in Mauritania, non paruam calamitatem attulit Venetæ vrbi inſignis, & ante illud tempus inaudita in vrbe inundatio. nam tanta exorta eſt uis ventorum, tanta aquarum copia e mari Adriatico diſruptis aggeribus impulſa eſt in illam vrbem, vt vniuerſa lintribus, & pontonibus non minus quam mare fuerit nauigabilis, maxima damna uariis hominibus tulit illa inundatio, cum cellę complures mercimoniorum ſub aquis latuerint, merceſque ipſæ vel ſalſedine corruptæ ſint, vel diuturna humiditate ſalſarum aquarum labefactatæ. fuit multo maius cognitum illud detrimentum in dies, quam primum fuerat exiſtimatum: nam creditum eſt exceſſiſſe quindecies centena nummum millia. Sinamus victor rediens cum claſſe ab Africana expeditione partem claſſis mittit in Pylum in hyberna, quia iam tardius eſſet anni tempus, cum reliqua claſſe ipſe infeſtantibus ventis Byzantium properat. Vbi ad inſulam Corcyram ventum eſt, claſſis præſens bifariam diuiditur, atque altera pars ad alteram oram Corcyrę, altera ad alteram applicuit, tanquam omnia Veneta nauigia, & inſulam ipſam interceptura. Eſt autem Corcyra inſulæ, & vrbis nomen in mari Mediterraneo, quæ Melæna ſiue nigra vocata eſt prius, è regione Naronis fluminis ſitæ. hanc habitatam fuiſſe primum ab iis Colchis quidam antiquorum voluerunt, qui Iaſonem, & Medeam fruſtra inſecuti non auſi ſunt ad Aeætam vacuis manibus redire.

Corcyræ deſcriptio.

Deinde aiunt Cherſocratem vnum è Bacchiadibus expulſis Colchis vrbem condidiſſe, atque cum Phæacia prius à Phæace Neptuni, & Amphitrites filio diceretur, mox à Corcyra nympha Bacchiadum principe ibi ſepulta, vocauiſſe Corcyram, quam tamen ita nominatam fuiſſe quidam maluerunt ex quo tempore Neptunus cũ illa nympha congreſſus ſit in inſula. Non defuerunt tamen qui vrbem a Cnidiis ædificatam fuiſſe contenderint, cum potius inſtauratores euerſę propè vrbis, quam conditores Cnidii ſint appellandi. Eſt autem Corcyra optimum ac firmiſſimum, & propè inexpugnabile Italiæ propugnaculum ſi recte cuſtodiatur, aduerſus impetum barbararum claſſium, quęcunque ab oriente immineant, & non ſemel à Turcicis furoribus fruſtra tentatum. atque vt pauca de Corcyra pertingam, cum variæ ſint de nomine opiniones, alii à ſummis collibus illam dictam fuiſſe mallunt, in quibus collocatæ ſint munitiones, cum ſit Coryphe cacumen ac ſummitas à Græcis vocata. erat enim Corcyra vrbs antiquitus ſita apud Paleopolum ad mille & quingentos paſſus diſtans ab his munitionibus, vbi magna eſt nunc etiam copia optimarum aquarum, atque ſitus vrbis erat natura munitiſſimus aduerſus omnem vim maritimam. habebat portum ducentarum triremium capacem vtrinque, quæ nunc piſcoſa tantum ſunt, & grandioribus nauigiis inacceſſu vada. vrbs ipſa à barbaris deuaſtata, & euerſa aliquandiu permanſit, è cujus ruinis extructę ſunt munitiones Michaelis Angeli Byzantini imperatoris iuſſu, qui etiam Butrotum oppidum, & vrbem Dyrrhachium inſtaurauit, & Votriciam intra ſinum Ambracium condidit. Fuerunt in magna exiſtimatione Corcyręi ciues vbi Græcia imperio, & gloria rerum geſtarum maxime omnium gentium floreret, cum plurimum valerent virtute bellica, & triremes plures centum & viginti egregie inſtructas emitterent,

Corcyreorũ vis antiqua.

nam cum plurimum cognitione rerum maritimarum præſtarent, multos annos principatum maris ſine controuerſia tenuerunt, qui tamen poſtea per ciuiles diſcordias, mutuaſque diſſenſiones debilitati, & afflicti facile in poteſtatem Pyrrhi Epirotarum Regis venerunt, quorum claſſe, & virtute ad vrbem Tarentum traiiciens vſus eſt pro Tarentinis aduerſus Romanos. eius vrbis ſitus per quam accommodatus eſt ad Italiam, & Græciam protegendam ob multorum portum commoditatem, & aquarum copiam, quas prouincias habet vtrinq; vicinas. Hæc inſula una cum Dyrrachio diſiuncta fuit ab imperio Byzantino dotis nomine, quę anno ſalutis noſtrę. 1385. venit in poteſtatem Venetorũ. inſula ſuapte natura fertilis eſt multarũ rerũ humano victui vtiliũ, ſed in primis olei laudatiſſimi ac præſtantiſſimorũ vinorũ. frumenti non eſt valde ferax. neq; multa hẽt animalia ob frequentes incurſiones barbarorũ, cum ẽt ædificia multis in locis ſint deuaſtata. Producit mĩ inficiendis ſericis, & laneis pannis puilẽ granã. & Valloniã Italicè vocatã. cuius inſulę ciuiũ tres ſunt ordines, cũ alii ſint feudatarii, alii ſimpſt ciues, alii populares. eius iſulæ ꝯciliũ è duob. primis ordinib. eligiĩ latis

ius est ager: cum membra sequantur corpus, cum neque ciuitas stare sine territorio possit, neq; pax tranquillè possit seruari cum finitimis direptoribus. illam veram pacem videri, per quam amicorū vita in certissimum periculum non coniiciatur: at vbi per pacem necesse sit vel fame perire, vel vrbes fieri extorres quæ arctissimè obsidentur, multo acerbiorem, calamitosioremque esse pacē, quàm bellum fuerit, par est. Illud eneuturum esse miserrimis Iaderensibus, nisi res per ipsos proceres, & imperatoris moderationem capiat, vt per huiusmodi pacem ciues Iaderenses omnino decidant de omni spe suorum bonorum. Sæpius acta res est cum purpuratis per multa honorifica munera sollicitatis ad indicationem causæ, & ad honestos fines territorii statuendos. extorta sunt tantum ac reportata placida responsa: futurum vt viri boni sapientes, & periti rerum huiusmodi illuc accederent, & de communi sententia probabiles atque conuenientes rationi fines Iaderensibus statuerent. Missus est etiam Feratbeius Turca Mysię superioris præfectus ad illud negotium transigendum cum Venetis patribus ad hoc missis, qui post multas contentiones agrum vniuersum Selimi iuribus adiudicauit, & è multis priuaris prædiis diuenditis multam pecuniam collegit. id cum molestum accidisset patribus, vt per auaritiam præfecti contra omnem æquitatem factum, semperque negotium prorogaretur, tarditatem illam certam esse repulsam rati, ac certam Iaderæ obsidionem, cœperunt cogitare illud consultò fieri à Turcis vt Veneti defatigati diuturnitate petitionis ab ipso negotio sponte desisterent, vel quòd Turcæ parum amicum animum erga Venetos haberent, qui tamen alia negotia maiora prospectarent, atque idcirco differendo rem protraherent. His aliisque rationibus, & cogitationibus permoti patres vt maturè pararentur res ad defensionem nouam necessariæ, & ad bellum, si inferretur, quod erant non inuiti suscepturi, iubent edictum promulgari sub grauissimis pœnis, per quod omnes Venetiis habitantes iubebantur apud magistratum sine fraude profiteri quæcunque bona possiderent, vt pro facultatibus decumæ ac tributa exigi possent in bellicos sumptus, si ita contingeret. fit senatusconsultum per quod decernitur vt Sfortia Pallauicinus, Iulius Sauornianus, Moretus Calaber Corcyram accedant, communi consilio quàm diligentissime recognoscant siquid in illa insula munienda peccatum aut prætermissum sit, vt omnis error, siquis esset, opportunè corrigatur. siquid autem rectissimæ rationi muniendæ insulæ adiungi aliquo pacto possit, imperatum est vt omni magnitudine sumptuum neglecta adiungeretur. Hi dum se accingunt ad iter iam rumor vniuersam propè Asiam peruaserat bellum parari ad Cretam occupandam. & iam panis nauticus parabatur vbique in vsum classis, Venetisque onerariis imperatoris Selimi nomine vela adempta fuerant, & gubernacula, ne possent abnauigare, quamuis Mocenica nauis altero velo meliore occultato, factoque gubernaculo per noctem sub auroram soluit è Syria, Turcisq; delusis Venetias aufugit. at vero multæ difficultates Byzantii de restituendo agro Iaderensi oriebantur, quià Feratbeius hostis Veneti nominis perscripserat ad Selimum, agrum à se partum plurimi esse momenti, cuius etiam sententia gratia Mehemetti purpurati patrui sustentabatur. eius Feratbeii ingenium vbi notum esset e diuturna consuetudine Vincentio Alexandrio ciui Veneto à secretis eius senatus, visum est opportunum remedium tantarum controuersiarum si per dexteritatem Vincentii mitigaretur, quare iussus est in Mysiam superiorem ad illud negotium conuolare, quo per eius prudentiam mitiore reddito, aliquanto mitius negotium effectum est. interea fama per vniuersas Christianorum regiones didita fuerat de illorum clade, & captiuitate, qui infeliciter in Africa pugnauerant, quare non parum suspicionis exortum est quòd negligentia potius Hispanorum, quam virtute Turcarū omnia loca Numidiæ sint amissa. Et quoniam cum rebus felicibus stat omnis honor, laus, existimatio, gloria mortalium, sapientesque censentur non solùm qui sapienter agant, sed multo magis qui bus multa feliciter succedant, cum infortunia stultos & parum cordatos homines videri faciant, nō solum aduersus duces Numidicæ defensionis multa parum honorifica dicebantur, sed Philippus ēt rex accusabatur quòd pierosque imperitos, & timidos, & Carreras rebus bellicis præficeret, cū omnia quæ haberet in Africa per tot maiorum suorum labores virtutemque comparata amisisset, Austriacumque misisset ad ea capienda, quæ postea per magnum Christianorum detrimentum conseruare non posset. carpebatur ab aliis tarditas Hispani concilii, quòd non curasset opportunè rebus regiis prouidere, cum consiliarii illi passi sint iacturam Africanam fieri dum consultatur in Hispania de rebus quæ fierent in Africa. ad hanc rem carpendam dicitur parata fuisse Parisiis scena comica, vnde exiit histrio, qui pollicitus est in prologo res admirabiles recitatum iri. Deinde paulo post fit murmur ob tarditatem. exit alter. rogat vt patienter moram perferrent. nondum omnes histriones conuenisse cum multi sint. repetito murmure ob tarditatem, nuntiatur non posse histriones de primo loco conuenire, cum omnes vellent primi recitare. missam esse legationem ad concilium in Hispaniam, quæ foret expectanda. Alii ad deplorandam & Africę, & præsentium tēporū calamitatem, cum res Christiana vbique tantum detrimentum capiat per dissensiones, & socordiam Christianorum, fœminam introductam in scenam fuisse dixerunt, quam Fidem Christianam appellarunt. erat ea habitu honesto, vultu venerabili, voce suaui, sed tamen lacera & mæsta, quā Pietas hinc, inde Charitas stipabanr. sequebantur pro ancillis Iustitia, Prudentia; Misericordia, Verecundia, Fortitudo, & quædam multitudo honestarum matronarum, quæ scenam ingressa cępit primùm omnium vitiorum ocium, & ignauiam detestari, tanquam parentes, & fontes certissimos omnium scelerum, omniumque miseriarum, vnde manant omnes cogitationes, quæ humana diuinaque iura prosternunt, quibus nulla est illi grauior aduersaria. His etiam subiunxit se plurimas calamitates per Christianorum negligentiam passam fuisse, quæ ne nimis antiqua repeteret, se in memoriam reuocare dicebat recentia penè Pannoniæ exempla, & Peloponnesi, Cilicię, Cappadocię, Macedoniæ, Pamphyliæ, Byzantii, Rhodi, & vniuersi penè orientis, & postremarum optimarum insularum Cypri & Chii, quæ

Corcyræ muniendæ recognitio.

Figmēta ob amissam Galathen.

residenti-

residentibus armis Christianorum, atque ad mutua excidia concitatis in potestatem barbarorum venerunt, cum nemo rogatus arma auxiliaria oppressis ostentasset, aut certe tardius quam oportebat. addebantur his varia; scismata, quæ rem Christianam debilitarent. commemorabat antiquorum, recentiumque tyrannorum supplicia, quæ sanctis, piis, innocentibus hominibus fuissent illata. quibus memorandis sequebatur verba non parua uis lacrymarum, & aliqui singultus. postea vbi paulum conquieuisset, processit Spes quę hanc sequebatur, matrona & ipsa venerabilis, vultu hilari, oculis nitentibus, quæ subridens ait; an nescis honestissima, & integerrima mater nihil esse verè tranquillum aut sincerum in rebus humanis? ignoras ne quam multa, & mihi & cęteris his matronis, quę te sequuntur infesta sint? at oportet contra difficultates fortiorem insurgere. non conuenit animum demittere, sed erigi ad meliora expectanda, cum virtus, & laus, & gloria, & fidei perfectio non possit nisi in arduis, difficillimisque rebus inueniri. Quid enim gloriosum accidit cuiquam per fruitionem commodorum, cum virtus in superandis difficultatibus laudabiliter consistat! oportere inquit Fidem Christianam ad rerum diuinarum cogitationem mentem suam referre, non ad motiones sensuum, quos semper sancti homines pro fide neglexerunt, hoc est pro credulitate Christiana. duo esse perfugia, & solatia omnium miseriarum; alterum consolationem assectarum matronarum, cum nihil sit iucundius in omnibus calamitatibus, quam recordatio & memoria rectorum consiliorum, quæ sola intrepidam faciant ad omnia difficilia perferenda: alterum potentiam Christianorum principum, qui possunt vel per arma à quibusuis barbarorum iniuriis protegere. Fides his auditis se multo ante hæc omnia, sed frustra, tentauisset respondit; ac nuper vix per summam importunitatem à cubiculariis fuisse ad Pontificem admissam, cuius cum auxilium peteret, bonitatem, promptitudinem, pietatem mirificam cognouisse ex eius responso, qui se nihil aliud curare inquit, quam vt fidem Christi incontaminatam, inuiolatamque conseruaret: ad quod munus, & animum, & corpus, & omnes vires semper paratissimas haberet. Sed tamen illas esse pertenues, cum plurimi, maximique prouentus, quibus alerentur copiæ in hostes Christiani nominis per fraudes, & auaritiam hęreticorum per simulationem nouę religionis direpti, vsurpatique sint. esse tamen non pontificis munus per arma, sed imperatoris catholicam Ecclesiam, & fidem Christianam, & pontificem ipsum protegere, à quo facile possent necessaria auxilia impetrari. Deinde inquit se ab ipso quoque imperatore fuisse perhumaniter auditam, vt Christiano uerè principe, & catholicæ pietatis studioso, sed nihil necessarium potuisse impetrari, quia diceret sibi magnam partem imperii fuisse à Turcis vsurpatam, nihil habere in proprio ærario, multos habere filios, omne genus auxilii sibi quoque expectandum esse à comitiis Germanis, quorum plerique dissentiant ab institutis pontificiis, Catholicaque Romana Ecclesia, quod certe obtineri non nisi difficillime posset. Illud certissimum esse perfugium si ad Philippum Regem Hispaniarum accedat, qui & ipse integerrimę mentis sit princeps, & Catholicorum principum opulentissimus, cum Gallorum Rex de auito regno exhaustus contendat propter dissensionem de religione: illa se ad Philippum quoque accessisse inquit, omneque genus auxiliorum liberaliter fuisse promissum, sed tamen oportere rem ad concilium Hispaniæ deferri. Tantam autem fuisse tarditatem consultantium, vt loca interim Christianorum in potestatem hostium Christiani nominis expugnata peruenerint. spes tametsi grauia ea videbantur, cœpit grauissimis rationibus ad constantiam, & futurorum expectationem erigere, cum nauiculæ Petri fluctuare, at non mergi, permissum sit. reuocat in memoriam præteritorum temporum calamitates ac supplicia illorum, qui primi ipsam fidem complexi sunt, quorum laus, & gloria non in ferendis tantum, sed patienter ferendis suppliciis à tyrannis iniquè illatis consistit pro Christiana pietate: cum ipse autor salutis nostrę frigora, calores, inediam, vigilias, contumelias pro peccatis aliorum tulerit; & quod nemo nostrum faceret, pro inimicis. Fore cum Deus voluerit, vt arma perfidarum nationum quiescant, aut vltro conueniant ad Christianam fidem. vetus esse exemplum, dum Romæ consultatur, Saguntum expugnatur. At victoria Turcarum Byzantii nuntiata per celocem statim ad imperatorem missum, vbi classis conuenisset visis captiuis vexillis, & hominibus, diffusa est vndique visendi studio ingens multitudo ad illud spectaculum. atque propinquante classe vrbi omnia bellica tormenta sunt displosa. litui, tubæ, classica, tympana cum ingenti strepitu sunt exaudita. responsum est omnibus vrbanis instrumentis ad maiorem lætitiæ significationem. Selimus ex illa tam facili, tamque breui parta victoria, cœpit præclare de Sinami consilio ac virtute sentire, atque in in animo multa secum volutare, venireque in spem rerum maximarum in annum sequentem.

Lætitia Byzātii ob victoria.

Nam persuaserat imperatori Sinamus rebus prosperis nimium elatus nullam expeditionem aduersus Christianas vires esse valde difficilem, cum munitionem tamen cepisset imperfectam, disiunctam à Christianorum auxiliis interiecto satis amplo mari, positam inter infestissimas, & perfidas nationes, ac parum etiam præsidiis firmatam. nam de Galathæ proditione vel imperitia nihil amplius dicendum videtur, idcirco putabat omnia reliqua loca eadem facilitate captum iri, neque intelligebat difficilius sanari morbos, qui procul absunt à subsidio primariarum partium, quam qui primariis sint propinqui. iubet itaque Mahomettum, & omnes primariæ autoritatis purpuratos res classicas, & maritimos apparatus quam diligentissime curare. mittit legationem Epidaurum, quæ onerarias naues impetraret, præter Venetas, quas distineri iusserat in ver proximum ad tela, copias, commeatum, res oēs necessarias cum classe cuehendas, quoōcunq; nauigandum esset, quib. se naulum soluturum esse profitebatur. Epidaurii ciues cognito Selimi consilio, qui palam apparebat exitium Christianorum saluti machinari, maritimisque locis incendia, & captiuitatem minitari, neque possunt vel audent palam aduersari propter tyranni potentiam, vicinitatem, superbiam

intolera-

intolerabilem Turcarum, ne forte libertatem amitterent si recusassent, neque rursus possunt æquis animis arma suggerere barbaris nationibus ad exitium, & populationem Christianorum, clam legationem mittunt ad Pontificem, quæ aperiret excusationem necessitatis vt cognosceretur Epidaurios non sponte neque libenter illud facere, sed innitos, & coactos, si modo id facere cogerentur; quç doceret probabilem timorem Epidanriorum nisi paruissent, quæ peteret consilium siquod appareret in tantis rerum difficultatibus, quæ peteret auxilium etiam siquod tutò iuuare posset. At quoniam vana sunt omnia mortalium consilia, nullaque humana felicitas est dinturna, cuius radices prius arescunt, quam ad maturitatem perueniat, nisi diuina prouidentia istud confirmauerit, omnes hæ in annum sequentem susceptæ cogitationes repente conciderunt. Nam quo tempore Selimus se prima fundamenta satis firma felicitatis iecisse sibi visus est, repentino propè morbo correptus vitam cum morte commutauit. sic numen propter nimiam arrogantiam totum negotium Turcarum subuertit, qui breui Christianis infesti erant futuri, antequàm tanti illi apparatus bellici in vnum conuenissent, Deo potentiore Christianorum rebus placidius consulente.

Epidanriorū nobile consilium.

Selimi imperatoris mors.

LIBRI VIGESIMI TERTII FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS QVINTVS.

1575

Amuratus creatus imperator.

INitio anni sequentis, qui fuit quintus supra mille quingentos & septuaginta à partu virginis, conclamatus est imperator Turcarum Amuratus Selimi filius, qui tunc agebat annum ætatis suæ vigesimum septimum cum magna omnium Ianizzerorum, Byzantinorumq́; ciuium lætitia, quia magna spes, & non vulgaris expectatio de illo fuerat in animis omnium excitata ob eximias virtutes, ornamentaque animi, quæ præ se ferebat. Ille tametsi multos bellicos apparatus factos fuisse à patre in ver proximum inuenit, tamen quia nouus esset & adhuc imperitus regnandi, nihil in præsenti anno sibi innouandum esse censuit, sed vniuersum studium ac diligentiam conuertit ad confirmandum, stabiliendumque imperium atque in primis quinque fratres impuberes de more Ottomanicorum imperatorum iugulandos curauit, nequas insidias domesticas timeret, quoniam infida est plerunque affinitas barbarorum principum, quorum vel affinem nasci est maximopere periculosum. Nec ita multo post animum conuertit ad apparatus maritimos, quare acciuit, & inuitauit liberalissimis stipendiis faciendorum nauigiorum magistros & ministros, iussitque præesse ædificandæ atq; instruendæ maximæ classi viros cognitione rerum maritimarum claros, primariæque autoritatis purpuratos Mahometrum, & Luzalim, & alios plerosque insigniores. imperauit vbique fieri in annum sequentem maximos apparatus ad bellum. & quoniam profligata classe superiore Venetorum victoria omnes ferè peritos proceres rerum maritimarum Selimus amiserat, curauit vt suæ copiæ mari assuescerent, quæ vno tempore & hostem vexarent exeuntes ad prædam, & peritiam maris ac nauigationum acquirerent; quoniam interiecto vbique mari Mediterraneo non potest terrestibus viribus Italiam aut rem Christianam magnopere vexare, nisi per summas difficultates, quæ non contēnendo maris tractu diuisa est ab Asia, & Africæ litoribus. Nam cum mare Atlanticum ad Herculis columnas per angustias longo tractu intret in sinum, qui factus est Mediterraneus relinquens à sinistra Lusitaniam, & Hispaniā donec è regione Balearium dilatatur, à dextra relinquuntur Mauritaniæ Tingitanæ, & Numidiæ litora Buyzam coloniam vsque, ubi fit amplius mare atque ita semper à sinistra Gallia, & Italia prospicitur, cum dextra Iuliæ Cæsariensis, & Tuneti regna, & litora Aegyptiaca Berythū usque se ostentent, quę certe omnia à dextra imperio Turcarum patent, uel directe, uel per amicitiam, at a sinistra ab Apollonia Mygdonia, vt Peloponnesus, & Pamphylia Olchinium usque, & uniuersa litora maris Aegæi. Non potest itaque Turcarum imperator nisi classe, eaque præpotenti Christianorum litora longinqua vexare, quæ multis, & egregiis præsidiis equitum ac peditum plerunque sunt custodita. Pontifex quia verebatur ne Amuratus paternorum consiliorum, & Sinamicæ persuasionis siue potius arrogantię impulsu ad hæc bella aspiraret, essetque hæres paternę cupiditatis sicut imperii & bellicorum apparatuum, qui censebantur fieri ad occupandos fines Italiæ, iubet Latinum Vrsinum virum rerum bellicarum peritum omnes munitiones, quę parent imperio Pontificio recognoscere, Anconamque

Anconæ descriptio, & munitio.

vrbem multa diligentia munire. Est autem Ancona emporium celeberrimum Picentum ab iis Syracusanis ciuibus condita, qui cum Dionysii tyrannidem perferre non possent, in eum sinum Adriatici maris aufugerunt, qui portum haberet accommodatum accipiendæ classi, atque vrbem in litore ædificarunt in intima parte sinus non procul à Fano fortunæ, vnde commodæ liceret in uarias regiones orientis mercaturæ causa nauigare. Imposita sunt etiam tributa omnibus ciuitatibus pro-

uinciæ

vinciç Æmyliæ in sumptus eius munitionis, quarum Ancoua factum est propugnaculum, cui instruendæ præfectus est . . . . Paciotus Vrbinas eques Lusitani ordinis, qui curauit præualidũ propugnaculum in vrbe fieri, quo portus in formam hemicycli perductus defenderetur, atq; classes hostiles magno impetu tormentorum diuerberari, demergique possent. refecta sunt vrbis mœnia ꝓpè vetustate labefactata. & ne terrestres copiæ propinquum collem occuparent, si qua fieret ab hostibus descensio, imperatum est vt collis ipse excinderetur, cuius terra ad aggeres vrbanos est comportata, munitioque valida in ipso collis explanati loco excitata, vnde etiam portus protegeretur. Datũ est summum imperium rerum militarium Iacobo Boncompagno Bononiensi Pontificis filio, qui iussus est habere copias paratas, & munitiones pontificias recognoscere, omniaque instruere ad repellendam vim hostium si accederent, qui omnia quàm accuratissimè singularique studio instruxit vt oportebat. *Iacobus Boncompagnus summus imperator Pot.* At quoniam bellici apparatus illi Turcarum videbantur omnibus Christianis principibus, at non vni tantum minitari, qui loca maritima possiderent, & in primis insulas, quarum auxilia essent difficiliora, summus magister militiæ Melitensis iubet viros munitionum peritissimos diligenter explorare siquid absoluendis perficiendisque planè Melitensibus munitionibus videri posset deesse, omniaque parat necessaria defensioni in proximum ver. at verò cum maritimę vrbes ita essent sollicitæ, seque pararent ad defensionem, principes nonnulli propter longinquitatem maris nihil à classibus timentes non minore fortasse ambitionis stimulo vexabantur, quòd vidissent Magnum Hetruriæ Ducem titulis, & dignitate noua insignitum, qui propter præstantissimum, & amplum principatum ac propè regnum in vmbilico Italiæ, propter maximos prouentus ob fertilitatem & amplitudinẽ regni, propter præclara merita de omni Christiana rep. propter singularia obsequia erga pontifices, fuerat Regia corona in aula regum coronatus Romæ, & ad euitandam inuidiam Magnus dux tantum, at nõ Rex, vt oportebat, appellatus. illi ut titulis etiam nouis augerẽtur transmisso tantum Magni nomine, de quo contendebatur, iusserunt per publicum decretum in omnibus suis vrbibus, castellis, pagis promulgari per præconem, ut Serenissimorum, ac sublimitatis titulis cohonestarentur, atque cęperant etiam quidam principes his uti titulis, & purpurati antistites, nisi missæ fuissent literæ à Cæsare ad concilium sacrorum patrum de sententia Electorum imperii, in quibus continebatur Cæsarem ipsum esse solum quæstorem titulorum, & dignitatum, neque conuenire, vt præter auitam consuetudinem, & voluntatem Cæsaris hi tituli concederentur. se rogare patres vt ab his abstineant, qui non aliò spectare apparerent, quam vt simultatibus iis, quæ inter quosdam principes vigebant maius etiam fomentũ adderetur, non sine aliquo graui periculo quietis, & tranquillitatis Italicæ turbandæ. Nam cum rerum omnium caritate, & preciis concreuerat non modo principum ambitio in Italia, sed etiam priuatorum omnium superbia, & temeritas, atque vsque adeo, ut priores tituli iam ducibus non conuenirent, cum magnifici dicerentur lenones, tonsores, histriones, sartores, cupediarii, & id genus hominum. Qui paulo cultiores sunt, illustres, clarissimi, qui titulum aliquem dignitatis habent, illustrissimi, excellentissimi. quare inter hanc titulorum tantam vilitatem Serenissimi iam Duces uidebantur posse iure appellari. cęterum Veneti quòd intelligerent ingentẽ classem parari Byzantii, & ipsi magna diligentia instant magistris, ut multæ triremes instruerentur, remque non frigide neque negligenter agunt. Designata est munitio insignis Ferdinando Vitellio architecto, quæ defensioni Corcyræ adderetur, atque suburbia omnia sunt intra munitionem accepta. refecta sunt, & addita quædam superiori munitioni urbanæ. res eo perducta est, ut humanis viribus insula uideatur quibusdam prope inexpugnabilis. in Gallia uero Transalpina propius periculo accessit ne vniuersum regnum flammis ac ferro vastarentur certantib. hinc inde copiis variis in locis potius cędib. & rapinis, & incendiis ac populationib. q̃ ęquo marte, aut ullo memorabili pręlio, cũ multę urbes diuturnis bellorum calamitatib. iam prope essent euersę. *Italiæ superbia.* cęptum est agi de pacis conditionib. Visum est Regi tolerabilius esse reb. pręsentibus per patientiã aliquo pacto consulere, quã per teneritatem, priorisq; consilii tenacitatem omnia funditus euertere. Propositę sunt ab illis qui de pace agebant hę conditiones ab ipso Rege confirmandę, quę requirebantur ab Vgonotticę factionis principibus. 1 Nequid Vgonotti facere cogerentur quod attinerent ad religionem, pręter arbitrium in quibusdam urbibus eius regni. 2 Vt qui haberent subditos, possent concedere conciones in vno tantum oppido suę ditionis, quod oppidum distaret sex milliaria a primariis vrbibus ac locis, in quibus domicilium habent præfecti Regii, uel gubernatores ciuitatum ac prouinciarũ, à cæteris tria, a Parisiis triginta, ab ipso Rege sex, exceptis tũ vrbib. reginæ matris & fratris Alenconij. *Pax Gallorũ & conditiones.* 3 Vt rex quatuor urbes concederet in triennium pro delectu illorum, præter iam occupatas, quarũ restituendarum vades sint Condeus, Marescialus Anuillæ, ac viginti pręterea nominandi, qui iuřo affirmẽt transacto statuto tempore se illas restituturos. 4 Vt concedatur locus męnib. cinctus ac munitus in omni administratione siue præfectura, vbi noua religio exerceri possit, quod ipsum fieri licitum sit in Regiis urbib ab ipsis captis, exceptis Fossis Papyrianis, siue Aqua Mortua, & Boauauti. 5 Vt sententiæ, quę lata fuit aduersus Amirantem, & socios, moderatio adhibeatur, nec illorũ lędatur memoria, vel eorũ posteris ignominiæ nota inuratur, quib. oĩbus bona restituantur, Condæusq; accipiat oĩa munia, & principatus, quod ipsum faciant & reliqui principes: neq; demolitiones fiant in posterum uel libelli criminosi, deuastataq; restituantur refecta quibus debentur. 6 Ne vlla tributa extraordinaria imposita ab initio tumultuum soluantur, aut exigantur non soluta. 7 Vt omnia munia in vniuerso regno, quę vacauerint, concedantur hominibus utriusq; religionis sine iuřo seruiẽdi fideliter Regi, atq; certum tp̃s resignandis beneficiis ecclesiasticis concedatur. 8. Vt leges publicę, & festi dies seruẽtur, ac decumę soluantur ecclesiis. 9. Vt in omnib. comitiis Vgonotti quatuor cõsiliarios suspectos pronuntiare possint, pro quibus quatuor illorum factionis admittantur, atq; rex comitia extitet in

Nitiobrigibus

Quin etiam Feratbeius idem cum fines imperii posuisset nonnullam partem agri subditis imperatoris vendiderat, & variis modis alienauerat. Senatus idcirco censuit legationem necessariò ad Amuratum esse mittendã, quæ ageret de illis finibus. Visus est Iacobo Superantio nemo accõmodatior patribus huic tanto negotio, qui tunc destinatus fuerat orator ad Põtificem, quare illum ad hoc negotium deligunt. Sed qm paulo ante, vt dictum fuit, Superantius Turcicã classem propè profligauerat, vel certè fugauerat, multa loca Turcarum infestauerat, munitionem Varbagnẽlem singulari virtute euerterat, ipse secum perpendere cœpit quantum periculum inter barbaras nationes esset subiturus. eo consilio proposuit in senatu quòd ipse, qui alias Solimano & Selimo Imperatoribus gratus fuisset, periculosum erat ne noui principis oculis inter insolentissimas nationes foret insuauissimus, quibus rebus accederet quòd si quid insolentius in oratorẽ actum esset, illud non poterat non in publicam indignitatem redundare. Sed cum senatus intelligeret prudentiam & dexteritatem Superantij prædictas omnes difficultates posse superare, qui tantum negotium ad optatum finem perduceret, decreuit omnino vt accederet Byzantium. Enimuero tanta vis est virtutis vel in animis barbarorum, tantus splendor fortitudinis vbiq;, vt honorificentissimè & præter consuetudinem alacriter fuerit exceptus, cui honoris gratia obuiam itum est, omnesq; tanquam admirabilem hominem visuri vndiq; accurrerẽt. Pax igitur breui confirmatur & stabilitur. Atqui dum Superantius prędictũ mandatum imperatoriũ postularet, instabant Cæsaris oratores consimile mandatum flagitantes ad restitutionem quatuor oppidorum cum agro, quæ induciarum tempore capta fuerãt in Pannonia à finitimis Turcis per iniuriam & contra pactiones induciarum, obtinuit tamen optatissimum mandatum imperatorium, cum quo Venetias rediens procuratoria dignitate absẽns vel ante vsitatã etatem insignitur. vbi Iaderã appulisset, reperit senatuscõsultum, quo iubebatur venire in colloquium cũ Feratbeio de restituendis territorijs: qm incolæ priuati fructibus agrorũ, deq; omni recuperandorum prædiorum spe decidentes cœperant cum familijs in alias regiones cõmigrare. Illo senatusconsulto Superãtius magnis ac periculosis superatis difficultatibus multa calliditate cum purpurato Feratbeio negotium transigit. Nam cum iussu purpurati allatum fuisset subdolum mãdatum & simulatum recentius legitimo per eundem nuntium, qui verum attulerat primũ Byzantio, Superantius illud vt falsum constanter reiecit. multaque minatus est nuntio fallaciarum, ac simulauit se Byzantium rediturum. sic per metum re patefacta & cognita fraude ampliati sunt postulati fines, ac populi illi magna cũ lætitia placato mox & delinito Feratbeio per Superantium sua bona sunt assecuti. Illi fines post modo cum magna possidentium tranquillitate stabiliti fuerunt. hoc sanè tanto fuit admirabilius, quia nullum extat Turcarum exemplum ad hanc vsq; diem, qui sponte quidquam restituerint per bellum occupatum. In Gallia verò dum agitur de pacis conditionibus ad probabilem æquitatem perducendis portus Santonum penè captus est per artem Philippi Strozzę, qui iussit quatuor onerarias naues ad litus Santonicum appellere, quę simulauerant se cum multis mercimonijs multoq; commeatu illuc è Britannia nauigare. erant in vrbe ingentibus muneribus sollicitati, Strozzeanæque factioni fauentes conscij & adiutores proditionis nonnulli, multique armati latebant in ipsis onerariis inferius. Constitutum erat vt porta vrbis vi armatorum occuparetur à primis admissis, quòd auxilia ad statutum tempus adessent. Sed res per vnum è conscijs delata ad præfectos vrbis, & præter spem omnium ante maturitatem patefacta multis captis conscijs fuit exitio. Dum res Cæsarianæ & induciæ sunt adhuc dubiæ, pugnatur hinc inde frequentibus insidiis & paruis prælijs in finibus Pannoniæ, in quibus Aronsper vir fortis tribunus Cæsarianarum cohortium interceptus trucidatusq; fuit, vt cuius iter cognitum fuisset ab hostibus per diligentissimos exploratores. Aronsper enim quòd intelligeret Erberam oppidum magno in periculo esse positum ne ab hoste circumueniretur, cum quingentis peditibus & paucis equitibus ad illam muniendam & defendendam contendit. at Turcæ cognito harum copiarum aduentu vel antequam iter capesserent, collectis ferè quinque millibus armatorum clam insidias in quadam sylua collocant, Christianorumque copias præstolantur. Vbi ventum est ad eum locum, Turcæ vndique repente exeunt ex insidiis. pugnatur acerrimè vtrinque, singularique virtute, cum illi numero bellatorum, hi propria virtute magis niterentur. Aronsper demum à multis sclopettariis circumuentus vnà cum multis è suis viris fortibus trucidatur per magnam hostium stragem & cladem. Cœptum est modo pugnare incursionibus, atque Turcæ prædabundi populabundique Lubianam vsque hilares procurrunt. Vbi verò latius serperet quam par erat horum ferocitas & insolentia, exeunt in illos ad refrænanda latrocinia sexcenti equites Caroli Archiducis, qui nacti palantes atque dissipatos Turcas ac multa præda impeditos, vt nihil contrarium amplius timentes, miserabili atque cruenta cæde in morem pecudum trucidant. Sed enim cum ad strepitum pugnæ circiter vndecim millia Turcarum è propinquis locis subsidio laborantibus suis in vnum accurrissent, sanè atrox & cruentum prælium committitur. equites Caroli Archiducis conspecto tanto numero hostium armatorum arbitrantur maturè suis rebus consulendum esse, quare paulatim ab ipsa pugna se recipiunt imperum atque vires Turcarum interim singulari virtute sustinentes. ad extremum omnes propè Christiani ob ingentem numerum circumuenti miserrimè trucidantur. Differebat Amuratus inducias, vt diximus, callido consilio, quia non putabat ante stabilitum imperium arma principum Christianorum esse irritanda, neque per pacem tursus occasionem rei præclarè gerendæ ac dilatandi imperii esse occludendam, si viderentur arma esse mouenda post stabilitum imperium. At Veneti quia rumor iam antea exierat Byzantio quod ingẽs classis instruebatur, cum nihil firmum aut stabilitũ Venetias adhuc accessisset de pacis conditionibus à nouo imperatore confirmatis, nã hæc acta sunt ante accessum Iacobi Superãtii, decernunt & ipsi suis rebus maturè consulere, cum incertũ esset consilium Turcarũ.

Iacobus Superantius recuperat agrũ Iaderæ.

Fallaciæ Turcarum.

Stratagema.

Clades Turcarum.

Clades Christianorum in Pannonia.

Tribunos itaque mittunt ad colligendas copias, quæ in Cretam Corcyram, Ascriuiũ, & in alias maritimas muniriones vbicunque præsidia essent adaugenda distribuerentur, præsertim cum superioris anni copiæ fuissent non nihil imminutæ. Missus est Tiberius Cerutus Mantuanus, Sebastianus Asculanus, Calcagnus Tifernensis, Io. Antonius Placentius Cremensis, Annibal Solza Bergomẽsis, Io. Maria Carrucius Veronensis, Io. Iustinopolitanus, Angelus Gairus Oriuetensis, qui singuli quingẽtos pedites colligerent. præfectus est Ascriuio defendendo Raphael Rusponus Rauennas tribunus cum quingentis peditibus vir rerum bellicarum peritus. Corcyrę præsidijs præfectus est cum octingentis lectissimis militibus recentibus præter ordinaria præsidia: . . . . reliquæ copiæ traiectę sunt in Cretam ad illam insulam aduersus vires Turcarum, si opus esset, defendendam. Dum ita rapinis & paruis præliis certatur in Pãnonia intra fines Cęsarianos & Turcicos, dũ res Gallica & Belgica videtur spectare ad pacem regibus vtrinque diuturnitate bellicorum sumptuum defatigatis, vel etiam cõmotis misericordia, quia tot populationibus, cędibus, incendijs subditarum gẽtium ciuitates iam propè essent exinanitæ: dum Christianorum consilia vertuntur ad apparatus faciendos ad defensionem aduersus vires Turcarum; dum Veneti summo studio loca maritima muniunt, classes instruunt, copias in opportuna loca traijciunt; dum oẽs maritimæ munitiones prospectant quò tanti belli moles esset irruptura, non leuis perturbatio, sed maximorum, acerrimorumque bellorum incendium propè exarsit in finibus Liguriæ, quo tota Italia demum conflagrasset, intestinisque cladibus fuisset deuastata, accitis vndique armis exterorum regum ad mutua excidia. nisi bonitas Pontificis & prudentia summorum principũ, opportuna remedia tantis rebus adhibuisset, Genuensesque ipsi rationi potius & conseruationi patrię, quàm proprio vltionis desiderio obtemperassent.

Genuæ descriptio.

Est autem Genua vrbs opulentissima, antiquitate potentiaque nobilissima, & non vltima inter clarissimas Italiæ ciuitates, q̃ diutissimè tenuit imperium nõ solum Ligurum populi Italiæ sanè antiqua gloria rerum bellicarum celebris inter Varũ & Macram fluuios, sed etiam multorum aliorum populorum, sita ad radices altissimi montis Apennini. Præstat hęc vrbs nobilitate ædificiorum, & antiquissima gloria rerum gestarum, cũ semper floruerit viris in omni genere laudis prę stãtibus. Ita sita est in litore maris Ligustici vt ad meridiẽ totã cõuersa mare despiciat attingẽs radices mõtis, ac terga obuerterit frigoribus Septentrionis, quibus mõtes habet altissimos tãquam aggeres obiectos. Tanta est vrbis antiquitas, vt alij à Genua filia Promethei, alij à Iano antequam imperium Latij susciperet, fundamenta eius iacta fuisse contendant. Alij Genuam dictam fuisse maluerunt corrupta ditione, quòd ea porta quædam sit Italiæ, cum etiam non longa nauigatione Massilia Barcinoneque ad iri possit. huius ciuitatis longe amplissima fuit autoritas non solùm omnis orę maritimę propinquæ, sed etiam longinquæ, propterea quòd cum naues plurimas longas & onerarias Genuenses haberẽt, q̃bus ad ĩsulas & litora vniuersi maris Mediterranei nauigarẽt sciẽtia & vsu rerũ maritimarũ cæteros omnes mortales antecelluerunt. Inde accidit vt Genuenses antiquitus latum imperium in oriẽtis regionibus habuerint deuictis armis maritimarum gentium, quorum vrbs regina maris fuit vocata. Horum virtute non semel potentissimi prius Reges in maximas calamitates delapsi antiquitus sustentati fuerunt. sunt Genuenses suapte natura viri industrij, prudentes, magnifici, humani, ad maxima quæque negotia nati, mercaturamque pręcipue grandiorem sine fraude exercẽt, qua re apud plerosque illorum magna auri copia reperitur. Non sunt tamen tam mercaturæ intenti, vt nobiles artes, disciplinarũq; studia cõtemnãt, nã illud esset nimis plebeiũ ac sordidũ: atq; non minus rerũ honorificarũ quã vtiliũ sunt appetentes. Non potuit clarissimæ nationis virtu s ambitionis stimulos deuitare, quibus reliqua Italię ora vexata est, cum per factiosas rixas, ciuilesque seditiones distraheretur, atque alii alios ciues propellerent; & nunc hi, nunc illi fierent superiores. nã non solum vigebant in animis hominum occulta quædam semina discordiarum antiquarum, quæ vniuersam vrbem sępius afflictauerant ob Guelphorum ac Gebellinorum nomina; & Fregosorum atque Adornorum; & Garascorum ac Mutaldorum; sed etiam vrbs vniuersa fluctuabat recentioribus seditionibus nobilium ac popularium, quæ res non paruas aut ignotas perturbationes ciuitati illi, & omnibus principibus attulit. Sed quoniam res plerçque Genuensium ignotę sunt adhuc multis mortalium, at quæ nondum in historijs multorum annorum sint conscriptę, non erit absurdum si summatim initia ac radices, ut ita dicam, Genuensium tumultuum attigero; quippe quòd principiis rerum ignoratis in multas dubitationes incidere animos legentium historiam necesse est: cum ẽt sit posteris perutile cognitis rerũ molestis principiis per aliorũ vel calamitates uel picula vel errores posse sapiẽter rebus suis moderari. Genua itaque varijs temporibus à varijs magistratibus gubernata fuit, cum mõ præessent Cõsules vocati, mõ Potestas, mõ Capitaneus, & mõ ab externis, mõ ab indignis gubernaretur, cum aliter inter se conuenire non possent. consueuit etiam ciuitas aliquando ad tutelã exterorũ prĩcipũ cõfugere, vt nõ multos annos accidit cũ ciues a Carolo Octauo, Ludouico vndecimo, Frãcisco primo Gallorũ regibus protegerẽtur, & à Galeazzio ac Ludouico Sfortis Ducib. Mediolani, quod callide fiebat, vt reprimerẽt plebis insolẽtiã in plures partes diuisæ. Crearũt aliquando quosdam ex ipsis ciuibus, qui ob tyrãnicã autoritatẽ dicti fuerũt Capellacii, q nonnunquã cõiũcti sunt cũ princib. quib. omnibus vrbis imperiũ per leges vrbanas salua libertate urbis cõmittebatur, salua ẽt electione superiorũ & inferiorũ magistratuũ, qui deferantur ad suffragia, votaq; ciuiũ. sic vbi ptæsũ esset eius administrationis, facile fuit illã mutare. Nũquã n. q̃squã princeps p propias vires sine aliqua factione vrbi imperauit, aut ẽt nisi ab vniuersa ciuitate fuisset accitus. Ita verò ꝓprie virtuti vrbs fidebat, vt nullo tẽpore portæ clauderẽtur, viuereturq; in aperta vrbe, quæ tã mari quã terra patebat. Enimuero cũ ciuitas alicuius principis auxilijs niteretur, palatiũ tñ & societas emptionũ Diui Georgij, quæ tanquã spiritus vitalis est in humano corpore, semper libera fuit, neq; vlli

Genua vrbs maris Regina.

Geniensium natura.

Antiqua Genuæ gubernatio.

subiecta,

subiecta, qui in communi palatio imperaret, gubernataque fuit à ciuibus participibus ipsarũ emptionum; è quibus patet duas resp. fuisse vno tempore in eadem ciuitate, quod vix apparet fieri posse, & quasi duas animas in eodem corpore. creabantur in ea societate, quam Casam etiam vulgo vocatur, pro legib. Protectores, magistratus, publica cõcilia ad eius cõseruationẽ, q̃ res p multos annos perdurauit. ita vero Cyrnus insula, & Sarzanę imperiũ, & Ligurũ montes, & alia loca quę parẽt Genuensibus, vt Lerice, Leuantum, Albium Intemelium, cum omnibus ditionibus ac pagis in litore maris Tyrrheni tam orientem versus quàm occasum ab illa Casa gubernabãtur, donec visum est eius Casę proceribus imperium dictorum locorum ad remp. conferre, seruata ipsius Casæ libera & incontaminata libertate. sępius tamen variata est ratio administrationis in rep. propter ciuiles dissensiones. nam ab anno 1498. Ad annum vsque 1518. mutata variataque est duodecies. cum igitur superioribus temporibus vrbs gubernaretur a magistratibus, qui annui eligebantur, ita cõmuta di midij popularium, quam etiam nobilium electione, populus quoque bifariam diuidebatur, cum altera pars pinguium, hoc est mercatorum diceretur, altera leuiorum vt artificum. illud etiam spectabatur vt haberetur ratio antecedentis factionis, vt dimidium magistratuum Guelphis, & dimidium Gebellinis concederetur, quod sæpe fuit publicis decretis confirmatum per pactiones vrbanas inter factiones, & per prædictos Reges ac principes. cęterũ cum fortuna ciuitatis iam in seruitutem prope esset delapsa, illud ciuibus virtute prædıtis molestissimum videbatur, & iam colloquia modesta, ac cętus fieri cęperãt de cõcordia anno 1519. & postero conniuente Octauiano Fregoso, vt alii censuerunt, ob propriã virtutem multis in rebus cognitam, vt vero alij, ob propriã causam, quia videret res Gallorũ, pro quibus præerat in Insubribus, ad deteriorem fortunam declinare. veruntamen illæ conuenticula fuerunt interdicta ac vetita à Federico Archiepiscopo Salernitano fratre Octauiani. illa consimiliter ab Antonioto Adorno, qui in principatũ ab exercitu fęderationis perductus fuerat, instaurata sunt ab ijsdem ciuibus anno. 1525. quo tempore Franciscus Gallorũ rex cũ exercitu Ticinũ obsidebat, quibus assentiente Adorno eo cõsilio vt si victoria esset penes Gallũ, vti prius fecerat Fregosus, cum eo conueniret vt vrbis esset gubernator, sicut etiam cum Cæsare per Gatinatam sum mum scribam trãsegerat. Fortuna igitur Gallũ captiuũ deserente Adornus mutauit sententiã, atq; ea conuenticula rursus interdicuntur. at enim anno 1527. electis Adornis factio Fregosorũ in vrbem redierat sub Gallica administratione, gubernatore Theodoro Triultio, eadem collo quia repetita sunt per consensum Triultij ut creditũ fuit, re cognita etiam Regi. nã cũ ageretur de restituẽdis duobus filiis Galli Regis obsidibus datis Cæsari per discessum patris ex Hispania agebatur in cõditionibus, quæ inter principes duos tractabantur, vt omnes munitiones & loca in eo statu redderentur, in quo erant cum duo principes inter se conuenerunt. & quia si res ita concluderetur, Genua erat restituenda administrationi Adornorum, magis conducebat Gallis, vt vrbs concors & libera perstaret, quàm vt Adorno redderetur fauenti partibus Cæsarianis. cũ igitur illud negotiũ nõ fuisset finem assecutum, vetuit Triultius agi amplius de concordia. Andreas Auria per istud tempus priuatus ciuis Genuensis, qui semper bellicam laudem secutus fuerat, cum variis temporibus diuersa stipendia meruisset, præfectus fuit gubernatore Octauiano Fregoso multos annos duabus triremibus vrbanis, cum quibus multa præclara facinora edidit, atque non vulgare specimen suæ virtutis. sic itaque fecit per virtutem bellicam vt triremes factæ sint suæ è spoliis hostium, quæ prius erant vrbis. his potitus Prouinciam versus nauigauit cum multis nobilibus & proceribus factionis Fregosæ, ac Regi Gallorum militauit, modo dux, modo summus Imperator classis eius Regis: cum tamen inter quædam bella Clementis etiam Septimi Pont. stipendia meruerit summus classis Imperator, post quæ ad Gallica stipendia redijt. Per idem tempus Auraninm principem ex Hispania cum Phasello venientem in Italiam cepit, quem petenti Gallo Regi dedit, cum sibi promissa fuissent redemptionis nomine viginti nummum millia, quæ pecunia sępius petita, nunquam accepta fuit. Militabat tunc quoque Regi Auria cum Galli poriri sunt ciuitate, ad quem etiam missa sunt insignia ordinis Diui Michaelis vbi de concordia ageretur sub Triultio. Illam interturbatam fuisse inter cæteros ægre tulit Auria; cui rei accessit quòd Memorantius magnus Conestablius Galliæ impetrauerat à Rege ad persuasiones Sabbatiensium præfecturam Sabbatiæ, qui multos annos procurauerant ab imperio Genuensium exautorari. Nam putabat Memorantius sexcentum millia nummum quotannis exacturum cum ex alijs vectigalibus, tum è lacunis quod multis de causis fuit Genuensibus molestum. illud cum plurimum animos ciuium infestaret, procuratum fuit remedium apud Regem, sed omnia fiebant irrita propter Memorantii autoritatem: nam principes plerique eo laborant vitio, vt quos ament, omnia vera consilia credant suggerere, nihilque loqui ad propriã vtilitatem. Illa re augebatur timor & indignatio ciuium Genuensium, sed præsertim Auriæ, quem omnes appellabant, cum illud maximè eius consilio aduersaretur. exarsit non multo post bellum pro regno Neapolitano, quò Lotrechius Gallicas copias adduxit, quò etiam iussus est Auria mittere suas triremes cum septem Gallicis, quæ omnes sub imperio Philippini Auriæ accesserunt. Pugnatum est cum Vgone Moncada summo Cæsarianæ classis imperatore in regno Neapolitano. cum pari numero triremium, & multis nauigiis varij generis. Vbi Aurianæ triremes subsidia illi regno è Sicilia intercluderent, adimerentque facultatem commeatus, exiit Moncada è portu Neapolitano. committit prælium cum Aurianis. pugnatum est acriter. victoria tamen fuit penes Auriam. capti sunt multi proceres, inter quos fuerunt præcipuæ dignitatis Istonieusis Marchio, & Ascanius Columna, & Galleacius Iustinianus, qui cum esset Genuensis sine precio redemptionis dimissus fuit. alij adducti sunt in oppidum Lericem ad Andream Auriam, quò ille sese non sine aliqua animi perturbatione

Andreas Auria præfectus duarum triremium.

Auria eques Diui Michaelis.

Victoria Auriæ.

receperat non solum propter metum pestilentiæ, sed etiam quia Gallorum insidias deuitabat, cum regiũ esset mandatum vt caperetur, quia Galli verebantur ne multis de causis Auria esset iam à Gallica factione ãio alieno. Petitũ est ab eo nõ frigidè regio nomine vt duos captiuos Regi daret, quod nulla ratione potuit obtineri, cũ Auria constanter renueret, atq; principes illos captiuos quam liberalissimè tractaret. natum est colloquium idcirco de Auria ad Cæsarianam gratiã transferẽdo, quod sanè non difficile fuit animo præsertim tot causis, tamque grauibus alienato. illa optima opportunitas visa est Auriæ capessendi excogitati cõsilij, quod erat vt Galli eijcerentur è sua patria, quã in libertatẽ vendicaret, quod promissum fuerat a captiuis principibus si Auria relicto Rege Cæsarianas partes amplecteretur. His habitis sermonibus, rebusq; verbo tenus stabilitis, missus est Erasmus Auria in Hispaniam ad rem confirmandam. stabilitum est itaq; his conditionibus, vt Cæsar & Imperator & rex Hispaniarum ac successores omnes illam remp. in libertate incontaminata atq; integra cõseruarẽt.

Cõditiones Auriæ cũ Carolo.V. ante liberatã Genuã à Gallis.

primũ petitur à sua Cæsarea Maiestate vt si Dei gratia cõcessum fuerit, vt Genua è seruitute hostium vendicetur; ea libertati restituatur, concedaturq; perduci ad formam reip. in qua liberè viuatur; cui reddatur integrum vniuersum imperium, & in primis restituatur Sabbatia. Huius antẽ reip. conseruationem ac protectionẽ promittat sine aliquo vel onere vel precio, nisi tamen quantũ vrbs sponte pro sua liberalitate erogare voluerit: atq; idem imperet omnibus suis ducibus in Italia, vt eã libertatẽ protegant & conseruent ab omni vi exterorũ, qui illam perturbare voluerint. Illa conditio mox ita subscriptione Hispani idiomatis fuit confirmata; Super hoc capite placet suæ Maiestati vt habeatur in bona & ampla & sicura forma, cum reseruatione imperatoriæ autoritatis. Petitur consimiliter vt ciuibus Genuensibus licitum sit liberè negotiari in omni regno, vrbe, Locis subditis suæ Maiestati, sicuti licet subditis suis, qui gratijs, priuilegijsq; perfruantur concessis subditis proprijs, preter eos qui hostiles partes sequuntur. quæ conditio eodẽ idiomate Hispano ita cõprobata est; Quòd ad secundũ caput placet suæ Maiestati declarando, vt hæ gratiæ priuilegiaq; intelligantur tanquam subditorum naturalium suç Maiestatis siue vt habeãtur commercia & negotientur in omnibus suis regnis ac prouincijs, gaudeantq; illis ac plene perfruãtur in bona & ampla & sicura forma; quod imperabit sua Maiestas seruari in omnibus locis ac ditionib. sibi subiectis alias cõditiones pretermitto.

Cõditiones Cęsaris cum Auria de libertate Genuensium.

Quibus rebus ita cõpositis trãsacto Gallici stipẽdij tẽpore, illa nõ amplius vel magna cõtẽtione quæsitus mereri voluit, vel adhortante Clemente Pontifice; quamobrẽ statuit cum suis triremibus in regnum Neapolitanum accedere cum albis vexillis, quo pacto fuit aliquot dies in illis litoribus fauẽs sensim partibus Cæsarianis, cum Cæsariani ministri etiam niterentur illi persuadere, quibus suis oblatis conditionibus vt eas partes amplexaretur. Deinde acceptis literis à Cæsare, quibus significabat se illum complecti, creareq; summum imperatorem Cæsarianæ classis, erecta sunt vexilla imperatoria cum magna expeditionis felicitate. nam vbi copiæ Gallicç cito fuissent labefactatæ, statim Auria cũ classe Genuam versus nauigauit insecutus Gallicas triremes, quç cum multis Venetis in mari Neapolitano velificabantur. illæ disiunctæ sunt cum Auriam Venetas non insecuturum esse sperarent. Detentus est tempestate, varijsq; euentis in sinu Populonij diutius quam oportuit, quare duobus tantum triremibus potitur. Genuam deinde profectus vbi duabus in partibus propinquasset extra portum, Malpaga & Sarzano facientibus defcẽsionem classiarijs copijs libertas cõclamata est & Diuus Georgius, cum vrbs esset vacua ciuibus, qui pauci erant reliqui adiutores. nam facile fuerat etiã Gallis ciuilibus dissensionibus superioribus excogitatã & afflictã temp. Genuẽsem post diuturna, bella, quæ varijs in locis aduersus varias nationes & seipsam gesserat, modo datis, modo acceptis insignib. cladibus ad deditionem compellere, quod factum fuit à Rege Gallo anno. 1527.

Genua capta à Gallis.

Cum etiam diu laboratum esset in vrbe mira caritate annonæ, vel potius insigni penuria. Idcirco mox Galli collectis ingentibus copijs illam obsiderunt, & prępotentibus fęderatorum exercitibus cũ interim arma amica Hispanorum vndiq; vexarentur, ceperunt; quod secuta est postea grauissima & inaudita prius illi vrbs pestilentia. quæ exinanitis vtrisq; litoribus ad extremum propè excidium rem Genuensem perduxit, multis millibus mortaliũ miserabili lue extinctis. Vbi Aurianç copię vrbẽ inuasissẽt Triultius gubernator se recepit in oppidum, quare Auria liberè vrbe potitur, vendicatq; in libertatẽ.

Genua ab Auria recuperata.

Conuocatis itaq; ciuibus in plateam Auriam vocatam, quorum pleriq; rusticabantur adhuc ob pestẽ, quæ diuinitus ab eo die prorsus extincta est, liberũ imperiũ patriæ permisit. neq; id valde difficile sanè fuit mortuo Lottecho Imperatore Gallicarum copiarum in Neapolitana obsidione, plurimumq; afflicto & penè labefactato Gallico exercitu, omniq; vi Gallica nõ solum deferuescente in Italia, sed propè iam extincta. sic igitur Gallos aduersa fortuna iam consternatos ex vrbe facile eiecit. Non defuerunt priuati ciues qui Auriã hortarentur vt imperiũ susciperet vrbis dũ viueret, pro qua recuperanda vitam suam periculis exposuisset, sed is non sine aliqua indignatione cõsiliũ reiecit, quòd Auria vir bonus censuerit maiorẽ esse gloriã posse patrẽ ac liberatorẽ, quã tyrãnũ patriç apellari, pręstabiliusq; multo dignum esse imperio, quam imperare, quod etiam stulti assequuntur. liberum igitur integrũ & incontaminatũ imperiũ suis ciuibus reliquit, pro quo beneficio ad sempiternã posterorũ memoriã illi statua fuit erecta, multaq; dona, & illustria priuilegia Auriæ familię concessa.

Mirifica Andreæ Auriæ integritas.

Persuasit deinde vt duodecim ciues in vniuerso urbis cõcilio deligerentur cũ autoritate reformandi, instaurãdi, instituendi nouas leges reip. Delecti sunt itaq; ex vtraq; factione pares, è nouis atq; ex antiquis familijs, Baptista Spinola. Augustinus Pallauicinus, Stephanus Iustinianus, Frãcus Philiscus, Simõ Cẽturio, Augustinus Lomellinus Philippus Cataneus, Hieronymus Auria, Vincẽtius Rapalius. Io. Baptista Moneglius, Ioannes. Dauagnus, Nicolaus Grimaldus Ceba, uiri doctrina & rerum multarum cognitione insignes, qui Reformatores sunt uocati. illa dum ciues delecti exequerentur, agerentque de reformatione, repentina exorta est perturbatio in Liguria: nam regulus Diui Pauli Gallus

cum ma-

cum magna manu equitum ac peditum peruenerat in vallem Porciferam, & iam propinquabat
vrbi, in qua erant pauci ciues ac nulla propè præſidia, cum etiam arx Genuæ ſtaret pro Gallis. Auria
animo intrepido, quem ciuium concordia ſequebatur, mittit manum militum cum quibuſdam iu-
uenibus nobilibus magnæ virtutis, addiditque ducentos Turcas captiuos è triremibus, quibus pro-
miſſa fuit libertas & arma conceſſa ad ipſam vallem. Inito leui prælio magna virtute coacti ſunt Gal
li in Inſubriã ſe recipere, quibus etiam nulla erat copia cõmeatus. Gratijs Deo actis Reformatores
cõmiſſũ ſibi negotiũ exequũtur, q plurimũ vbi laboraſſent ſtatuẽdis legibus, cũ primùm potuerunt,
promulgari iuſſerũt ac ſanciri nouas leges. reſeruata ſibi facultate intra paucos mẽſes addẽdi ſuis de-
cretis quod viſum eſſet neceſſariũ, vt in ipſis legibus impreſſis patuit. Inter cęteras decretũ eſt vt reſp. — Reformatorum leges.
gubernaretur ab vno tantũ ordine ciuiũ deſcriptorũ ſublato è rep. omni factioſo nomine, quod ad
nunc vſq; præſentẽ in vrbe & vbiq; in imperio Genuẽſi viguerat, extinctaq; populariũ nominatio-
ne ac nobiliũ, atq, præcipua cura adminiſtrationis eſſet penes illos, qui ob dignitatẽ vitæ, integritatẽ
morũ, antiquitatẽq; maiorũ habitationis iure alijs pręferrẽtur; atq; aſcriberetur nobilitati ille nume
rus, q teſtimonio publico boni nominis id mereri videretur. Voluerũt vt Dux crearetur & octo guber
natores, quibus lege iniunctũ eſt, ne vlla de re graui deliberarent quæ propoſita eſſet eodem die: ſed
iudiciũ reſeruaretur in diem poſterũ. His etiã fuit adiunctũ quòd cũ varietas tẽporũ ſecũ afferat va-
rietatẽ ſtatutorũ, vt dux, gubernatores, & procuratores poſſent variare, reformare, & noua condere
inſtituta; ea tamen cõditione ne per res correctas aut variatas vlla ijs augeretur vis vel autoritas. Ad p
ducendã igitur ciuitatẽ ad verã cõcordiã. exterminãdasq; priſtinas ſimultates & inuidiã, quę maxime
omnium viget in rep. vbi multi ad eoſdẽ honores aſpirant, decretum eſt vt poſſent initio cuiuſque
anni aggregari decẽ ciues veteri nobilitati, ſeptem vrbani nimirum, & tres ex ora maritima, cũ ſeptẽ
electio ſolis gubernatoribus eſt permiſſa, illud eſt iniunctũ vt diſquireretur an eſſent boni nominis
& nati è legitimo matrimonio, neq; poſt aſcriptionẽ acceptamq; nobilitatẽ licitũ eſſet vllam artẽ
mechanicã exercere. aſſignata eſt & triũ electio ijſdẽ gubernatoribus, ſed additus Dux. deinde ſalubri — Aggregati q ſint dicti.
cõſilio decernitur vt vniuerſa recẽtiũ familiarũ multitudo in numerũ viginti & octo antiquarũ refer
retur, & aggregaretur, omneſq; recentes illarũ cognomina pro arbitrio aſciſcerẽt pro ſuis, quæ om
nes nobiles dicerentur nulla habita differentia. cõmuni igitur omniũ Reformatorũ decreto ad cẽtũ
& quadraginta familiæ in numerum illarum ſunt aſcitæ, cum tot viderentur addendæ ad ſupplemẽ
tum patriciorum, inter quas fuerunt quatuordecim antiquorum nobilium hæ aggregatæ. Marocelli
& Panzani Marinis, Ceba Grimaldis, Carmendini & Squarzafici Cicadis, Serræ & Camilli Lerca-
ris, Falęmonici Gẽtilibus, Venti Cataneis, Crancanæ & Robores Aurijs, Picamilij Caluis, Mari Viſo
dimaris, Domini Paſſani Lomellinis. Decretum eſt igitur vt certi ciues ex his quotannis in nume-
rum nobiliũ admitterẽtur, atq; hi noui ciues dicti ſunt, atq; idcirco aggregati quia cognomina pri-
ſtinarum nobilium familiarum aſſumerent. In illis viginti & octo familijs nobilibus numerata fuit
Iuſtiniana, Saula, Francha, Prementora, Fornara, quæ antea in electionibus magiſtratuum habe-
bantur populares, vt alijs accidebat familijs popularis factionis, quæ fuerunt additæ, quamuis & hæ
quinque propter virtutem multorum, opulentiam, aſſiduitatem magiſtratuum iam videri poſſent
iure antiquam nobilitatem adeptæ. Fuit tamen Vbertus Lazarenſis primus Dux electus à Refor-
matoribus vir bonitate ac virtute ſingulari popularis factionis, dimidiumque gubernatorum, &
Procuratorum fuit veterum, dimidiũ nouorũ. atq; nouorũ altera pars fuit mercatorum, altera arti-
ficum pro ordine qui multos annos ante reformationem ſeruabatur. ſic igitur non modo liberta-
tem, ſed etiam Cæſaris & regum Hiſpaniæ defenſionem, protectionemque patriæ comparauit,
verum etiam leges & conſeruationem Andreas Auria vir glorioſus, & propter prudentiam atque
integritatẽ nunquam ſatis laudatus. at ipſa reſp. ad oſtentandum gratum animum, cum quin- — Syndicorum autoritas ſuprema.
que Syndici annui per leges creati ſint ſupremi, qui negotia reip. recognoſcant, & cęterorum
magiſtratuum, vnus perpetuus creatus eſt Auria dum viueret, cui & vniuerſæ eius familiæ con-
ceſſa eſt immunitas vectigalium & omnium tributorum imponendorum. Deinde multis mune-
ribus à patria & amoris ſignis a Cæſare acceptis & ordinis aurei velleris inſignibus Melphitico prin
cipatu fuit inſignitus. procedebatur per illud tempus Genuæ non neceſſitate legum, ſed pura ac li-
bera voluntate in electione magiſtratuum vel voce vel ſuffragijs, vt accidebat, licebatque cuique no
minare aut concedere ſuffragium cui mallet. Illud viſum eſt initio conducere reformatoribus ac ſuc
cedentibus vt omnibus fieret ſatis, cũ tempus & experiẽtia optima ſit rerum moderatrix; quoniam
ſiquid accidiſſet inter ciues, ſenatus illud poſſet corrigere. ſic rebus procedentibus cęptũ eſt ſequen-
tibus temporibus audiri quòd cum eligerentur maſtratus, & præſertim Dux & gubernatores, ſuum
cuiq; non daretur tam mercatoribus quàm artificibus, quod ęgre ferebant, ac palam dictitabant res
nõ eſſe ſubuertẽdas, cũ eſſet veterũ nobiliũ munus electioni & rebus huiuſmodi moderari. Et quo-
niã maius cõciliũ quadringẽtorũ ſorte eligebatur, in qua electione cũ eſſet minor numerus veterũ
nobiliũ, minor pars concilij ad eos ſpectabat, ita fiebat ut rarò accederent ad tertiam partẽ cõcilij. ſic
fieri non poterat vt iure dicerẽtur retẽturi æquabilitatem factionis, aut electionẽ facturi, cum multa
etiam inter diuerſas familias diſſidia intercederent, & inter quoſdam eiuſdem familiæ. Atqui cum
Dux & Gubernatores mittebantur eligẽdi certo numero ad conciliũ, ſemper eligendi miſti ſunt è
quoque ordine. & illud præcipuè primo electionis die Gubernatorum. nam cum biduo fieret ele-
ctio, poſt primum res coarctabatur, non per legem quidem, ſed per virtutem, rationemque perſona-
rum, ad quas ratio electionem transferebat. ſic igitur omnis electio uidetur iure facta fuiſſe cenſe-
ri ab eo numero, qui maiorem partem habebat in concilio, cum maior pars ſuffragiorum habe-
ret electionem, atque maiori numero ſemper debebatur honor ac munus electionis. Enimuero

descripti nobiles ad gubernationem usque Trinltij multi fuerunt, sed multi perierunt per pestem, quare a duodecim Reformatoribus multi additi sunt, atque omnes qui cogniti sunt in vrbe eius conditionis, quæ a legibus requirebatur. contra illarum etiam formam plurimi addicti sunt a collegijs & deinde alij præter numerum, & decem quotannis initio anni legibus permissus numerus. sic igitur factum est vt nouorum numerus longe fieret maximus, præsertim cum in electione parũ perpenderetur ratio in legibus requisita, neque artes mechanicę nobilibus interdictæ spectarentur. multa clam aduersus remp. ab illis dicebantur, qui fidebant beneficio prolabentis temporis.

Administratio popularis qualis.

nam cũ periculosa sit omnis multorum gubernatio, ne in ciuiles dissensiones ac bella denique intestina prorumpat, tum tanto est periculosior, quanto numerosior; & istud in primis, si vulgus & insolens turba popularis in partem imperii admittatur; cum vulgus plerunque manus & ventrem habeat sine capite. neque enim vlla vera esse potest aut sincera concordia, vbi contenditur de honoribus & magistratibus & imperio, ad quæ multi aspirent. aut si sit, periculosa est ne conspiret ad diripiendas facultates subditorũ; nisi plane viri boni multi in illa ciuitate fuerint, quod sanè inuẽtu est pdifficile. quã minimum igitur autoritatis relinquendum est vulgo ciuitatũ, pcurandũ. est ne desit iustitia, coercendaque est caritas annonæ, quod aptius est parere quam imperare. sunt etiam nobiliores legibus seuere coercẽdi, si plures sint imperãtes, alioquin exquisita libido, vel auaritia vel superbia & crudelitas & arrogantia certissimæ pestes rerum pub. quamque ciuitatẽ inuadunt, cũ felicitatẽ moderatius ferre non possint, quod facile colligitur non solum ex ratione, sed etiam ex rerum præteritarum exemplis.

Tarentinorũ libido.

Tarentini enim cum plurimum virium adepti essent ad reip. formam viuentes, in tantam insolentiam proruperunt, vt Carbinam vrbem amplam Iapygum extorrem fecerint, virginesque & pueros & vigentes ętate mulieres in sacra Carbinatarum septa intrudentes nuda corpora per diem omnibus spectanda prębuerint. quicunque autem vellet Tarentinus in infelicem gregem insiliens pro libidine vtebatur. At tanta Deorum & finitimarum gentium ex eo exorta est indignatio, vt cũ Tarentum sæpe de cælo fuisset tactum, plurimęque domus igni cælesti conflagrassent, mox finitimorum armis funditus sit euersum.

Iapygũ insolentia.

Iapyges rursus ad reip. modum & ipsi viuẽtes, diuque patrię imperio potiti, in tantum insolẽtiæ venerũt, vt nõ homines solum, sed etiam Deos iniurijs & cõtumelijs afficerent. nam quasi quodam furore felicitatis perciti Deorum imagines è templis eiecerũt atque infregerunt, cum dicerent debiles potentibus, mortuos viuis cedere oportere. At paulo post de cęlo percussi & ardentes eorum plerique acerrimas pęnas suę insanię luentes potentiora esse Deorum arma senserunt.

Milesiorum auaritia.

Milesij quoque multa infortunia ob auaritiam sibi architectati sunt, cum ciuiles inimicitiæ præsertim ob potentiorum in debiliores rapinas natę essent. nam Gergithę pauperes apud illos vocati, popularis turba nimirum, cum rapinas potentiorum diutius ferre non possent arreptis armis illos ex vrbe eiecerunt, profugorumq; filios vinctos in areis sternentes conculcarũt, bouesq; pessundare tanquam triturantes coegerunt. Diuites profugi collectis copijs contra in patriã reuersi, ac victoriam de Gergithis adepti capros viuos combusserũt, atque sic resp. mutuis vulneribus ob auaritiam confossa facile venit in exterorum potestatem.

Scytharũ temeritas.

Scythæ in tantam insolentiam propter potentiam venerunt & ipsi ad reip. formã viuentes, vt quasi per ludum naribus mutilatos omnes demmitterent, ad quos armati peruenissent, vt sciretur, vt aiebant, quousque arma Scytharum penetrassent. Inde effectum est vt finitimi captis armis ad illos opprimendos, tanquam ad extinguẽdum commune incendium vndique confluxerint. Ephesia, Ionia, Colophonia, Byzantina, Vmbra, Thessala, Sybarita, Cumęa, Chia, Zacynthia, Crotoniata, Ætola, Arycandęa resp. nimis antiquę sunt, & plerisque incognitę, sed tamen omnes per proprias simultates, aut similes errores, concidisse cõstat.

Atheniensiũ auaritia.

Athenienses non tã iniqui inter se fuerunt denique, quam Medi aut Assyrij, qui vbi firmum imperium habere sibi visi sunt, Samios, Lesbios, aliosque populos contra fęderis ęquitatem per auaritiam & ambitionem conculcarunt, qui ubi aliquantulum sic uiguissent, mox finitimis populis ad illorum excidium conspirantibus, soluti sunt. Lacedęmones ad Cretensium Perięcorum imitationem ubi prius fuerant Siritæ non solum in Helotas crudeles fuerunt, sed etiam in finitimos sęuire ausi uel potẽtiores nõ multũtp̃s ĩperarũt. Quid Locrorũ potẽtiã soluit, nisi Locrorum auaritia? Fuerũt multę in Italia nostris penè tẽporib. resp. quę oẽs per intestina dissidia, mutuasq; iniurias sunt euersę. nam Clusini, Casalenses, Pisani Mediolanenses, Florentini, Senenses tametsi dilatarunt imperiũ aliquãdiu in Italia, tamen per mutuas iniurias ob auaritiam uel ambitionẽ breui conciderunt. Quid magis subleuauit afflictas Romanorum uires, quam aduersaria Barchinæ factio Carthaginensium? iure igitur ab Atheniensibus introductus fuit ostracismus ad deprimendam uel auaritiam uel ambitionem ciuiũ, uel potius ad seruandã concordiã, quę magis stat cum ęquabilitate. quia periculosum est ne resp. ad unũ uel ad paucos delabatur, Neq; .n. uitia solũ sed ẽt uirtutes ciuiũ sũt in rep. inuidiosę, quare Herculẽ fabulati sũt antiq ob eximiã uirtutẽ cõsultò ab Argonautis fuisse relictũ, ne eius gloria omnẽ reliquorũ heroũ laudẽ obscuraret. sic piculosę sũt resp nisi optimis legib. & diligẽti legũ optimarũ obseruatione muniãtur. nõ caruit prorsus his piculis Genuẽsis resp. quãuis ad excidiũ nõ sit perducta, quia nõ modo inter se dissiderũt ciues, sed etiã cũ exteris aliquãdo ad vrbis excidiũ qdã cõspirarũt. nã nõ modo Valcerca cẽturione vexata est Genua repẽtinis incursionibus anno. 1536. dũ Cæsar esset in Prouincia, sed etiã Cagninus Gonzaga partes Gallicas amplexus assentiẽtibus quibusdã nouis ciuibus simulato itinere ad Italiam Tauricã proprius accessit ad męnia Genuę, quam admotis scalis adortus est, sed à ciuibus & subsidiarijs Antonij Auriæ è classe, & à peditatu Augustini spinolæ Tassarolensis reiectus est, qui Antonius a Cæsare summa diligentia fuerat missus.

Genua inuaditur nouis assẽtiẽtibus.

Aliæ paratæ sunt insidiæ frequentibus temporibus per multas artes, eæque repetitæ per Cęsarem Fregosum adiuuantibus semper nouis, cum Petrus etiam Strozza simulato transitu in

Galliam

Galliam Ciſalpinam per indncias duorum principum propius ad vrbem acceſſerit aſſentiente Comite Io. Aloyſio Phliſco. Sed cum eadem hora triremes ex Hiſpania cum multis peditibus in portum applicuiſſent, nihil viſum eſt eſſe innouandum; quare copiæ Strozzeanæ paulum progreſſæ ſolutæ, dimiſſæque fuerunt. Deinde cum initio anni 1545. Dux creandus eſſet non vi legum quidem, ſed inueteratæ conſuetudinis. è nobilibus veteribus procurata eſt electio palam à quibuſdam ciuibus rerum nouarum cupidis viginti & octo electorum nouorum, preter vnum, à quibus electi ſunt quatuor nobiles noui, cum tot per leges eſſent eligendi, in qua re multa acerba interceſſerunt dicteria & ſales. à primis viginti octo delecti ſunt ſecundi viginti & octo eodem conſilio atque re ad concilium denique tranſmiſſa delectus eſt Dux Io. Baptiſta Fornarius vir clarus magniique iudicii, cuiuſque electio à nemine improbari poterat, ſi ſeruatis ritibus illud factum fuiſſet, ac niſi per fraudes actum eſſet. Quamuis enim vir bonus eſſet creditus, tamen non nihil ſuſpicionis attulit quòd per amicitias principum, multosque clientes aliquid in animo ad propriam vtilitatem contra ius reipublicæ excogitaſſet, atq; conſpiraſſet cum Gallis, quare coniectus eſt in carcerem poſt principatum, ac per multam gratiam deinde vita donatus, ſed relegatus in Belgium, vbi etiam vitam finiuit. eius Ducis cum moleſta omnibus electio illis accidiſſet, qui ordinem & quietem eſſe in rebus publicis optabant, delatæ ſunt querelæ à variis ciuibus ad Auriam, qui vel amiciſſimus Fornario tamen electionem improbauit, cęptumque eſt excogitare rationem, quæ per leges reprimeret hominum audaciũ temeritatem poſt tranſactum tempus principatus Fornarii. cum nouus Dux itaque eſſet eligendus initio anni 1547. ſucceſſit coniuratio Aloyſii Fliſci, multis popularibus & nonis adiunctis cum externis militibus, vt dictum fuit. Hic tam impius in patriam, cui omnis charitas debetnr, ciuis Auriæ magnificentiæ aduerſarius non inuito nomine ſatis condignas pęnas luit ſui ſceleris, cuius aſſeclæ partim ſunt in exilium eiecti, partim perduellionis rei acti, qui tamen nimis apertè proſecuti ſunt partes Phliſcanas. nam mitius actum eſt fortaſſe in quoſdam quam oportebat. Collectæ ſunt etiam copiæ à ſenatu, quarum ſummus Dux creatus eſt Auguſtinus Spinola Taſſarolenſis, qui bona Phliſci diriperet, & præſertim oppidum Mõtobium, quod factum eſt tum quia ius ciuitatis ita requirebat, tum etiam ne Cæſar cum ſuo exercitu intraret in regionem ad vlciſcendas iniurias, quia propè claſſem deleuiſſet, atque Italiæ quietem interturbaſſet. Nec ita multo poſt noua audita eſt coniuratio Iulii Ciboi Marchionis Maſſæ, cui paulo ante Auria neptem dederat in matrimonium, in qua coniuratione per aſſenſum quorundam nobilium nouorum, & quorundam ſuperſtitum Phliſcanorum rebellium exulum pertractatum eſt de inuadendo palatio, trucidandoque Duce & Gubernatoribus & Auria. Illa patefacta captus eſt Pontremoli Iulius præfecti Mediolanenſis iuſſu, Mediolanumque adductus Cæſaris iuſſu capitis eſt condemnatus, atque nonnulli etiam Genuæ capite mulctati, cum alii eiecti ſint in exilium. His tot difficultatibus in vrbe coortis breui tempore, & primarii ciues, & Auria princeps, & omnes qui tranquillitatem vrbis, ſtabilimentumque reipu. cupiebant, commoti ſunt non leuiter, quibus apparuit neceſſariò aliqua ratione ſuccurrendum eſſe reip. quæ poſſet inquietos animos intra cancellos legum coercere. Adaucta eſt & locupletata ea neceſſitas illis motibus, quos Cæſarei miniſtri faciebant in Italia, & in primis Ferrandus Gonzaga ſummus imperator rerum Cęſarianarum in Italia, qui erat in Mediolanenſi præfectura, qui palam per literas & nũtios querebatur non videri eſſe ex Italicæ quietis, vt Genua tot motibus rerum nouarum fluctuaret, pullularetue ſeditionum ſeminibus, cum plurimum vexarent rem Mediolanenſem ob vicinitatem. Illæ obteſtationes tantum potuerunt in animo Cæſaris, quæ ad ipſum vndique afferebantur, vt multæ rationes ab eo pertractatæ ſint de rebus Genuenſibus. Sed tamen quia per pactiones cum Auria promiſſum fuerat quod libertas reip. ſemper foret incontaminata, noluit vrbem ſubiugare, ſed procurauit vt res ita innouarẽtur vt tutus & quietus eſſet ab illis tumultibus. verebatur tamen ne ſi illud tardius fieret, vrbsque foret ab aliis violata, ſerus & inanis locus relinqueretur pœnitentiæ: Perſnadet itaque Auriæ vt oppidulum fieret in vrbe, quod præſidiis, auxiliisque Cęſarianis muniretur, quo & ipſe ſecurus eſſet, & leges ab improbis ciuibus metu ſupplicii ſeruarentur. illo conſilio & aliis de cauſis miſit Ducem Albanum Genuam, modo Granuelium ad perſuadendum principi, cui cuperet fieri ſatis. Primo aſpectu quidam ciues, quibus Auria negotium patefecit, non diſſentiebãt propter rerum ſuperiorum perturbationes: ſed re diligentius cõſiderata diſplicuit & Auriæ, & aliis ciuibus quibuſdam primariis, cum illa arx non minus libertati bonorum, quam malorum temeritati immineret. Suo itaque & aliorum ciuium iudicio impulſus modo Adamum centurionem, & modo Frãciſcum Grimaldum mittit ad Cæſarem in Germaniam, qui perſuaderent fore vt ſine oppidulo res Genuenſis reformaretur, viueretur que Genuæ pro legibus, & vrbanæ cuſtodiæ ad ſecuritatem quietis adaugerentur Germanarum copiarum: Futurum enim vt non eſſet in poteſtate paucorum ſeditioſorum res vrbanas ſubuertere per contemptum legum cum magna perturbatione rerum Cæſarianarum. His promiſſis, aliisque non leuibus rationibus impetratum eſt per Auriam vt Cæſar ab eo conſilio deſtiterit; quæ legationes vbi Genuam rediiſſent, delecti ſunt octo è primariis ciuibus, qui conſilio Auriæ additi perpẽderent reformationem legum, & reip. ſecuritatem, quæ poſtea referrẽtur ad ſenatum, atq; quatuor denuo ſunt adiuncti priori numero, duo è collegio procuratorum, ac duo Dominorum, quo res denuo perpenderetur. res cum omnibus qui iudicio præſtare apparebant, cõmunicata eſt, & delata rurſus ad ſenatum, atque à Duce & collegiis cum Auria & octo delectis prioribus pro facultate ſibi conceſſa in legibus anni 1528. promulgata eſt anno 1547. ea lex, quę rerum nouarum cupidis ciuibus Garibettum vocatum fuit: in qua lege continebatur vt ſicuti vniuerſum concilium quadringentorum ſortitò eligebatur, & viginti & octo electores Ducis & gubernatorum nominabantur à quinq; è collegio ſorte electis & nominatis, qui conſtituebantur per ſuf

Varię cõiurationes, quæ cogunt fieri Garibettum.

Garibettum quid ſit.

fragia

frsgia concilli, ita numerus maioris concilii esset trecentorum sortitò delectorum, slii centum suffragiis deligerentur. ex his ita delectis & coniunctis statutum est vt centum per suffragia deligerētur quod esset minus concilium, consultatio ordinaria senatus in rebus necessariis. sic igitur è primis cētum asciscendis maiori concilio, & è secundis exemptis è numero quadringentorum prius electorum, duo fierent collegia additis octo Protectoribus è magistratu Diui Georgii, quinq; syndicis supremis, & septem ex extraordinario magistratu, ita vt viginti alii adderentur cum collegiis. Decretū est postea vt centum sic quotannis delecti essent electores viginti & octo nominatorum in superioribus legibus ad Ducem & gubernatores nominandos, qui vicissim eligerentur. Illa forma electionis cum nemini ius eripuisset, fuit in vsu posita, quæ perdurauit ab anno 1547. ad annum vsq; 1575. deinde cęperunt denuo serpere paulatim in animis Ligurum simultates & clādestina dissidia, quæ succrescente deinde cupiditate, ambitioneque hominum, florentibusque diuitiis ita exarserunt, vt natæ sint è nimia felicitate ciuiles seditiones, cum semper ferè elatio animi sit comes opulentiæ. floruit igitur per illam tranquillitatem obseruantiamque legum & pacem Genuensis resp. opulentia, quiete, & omnium bonorum cumulo. Sed post mortem principis Auriæ, quæ accidit, quo tempore scriptum fuit, cum non nulli ægrè ferrent se ascitos esse in numerosas familias, quòd vbi certaretur de adipiscendis magistratibus, veteres apparerent nouis excellere, tristabantur sua conditione, neq; intelligebant quantum noui & aggregati paruis familiis præstarent veteribus ipsarum familiarum, cum quidam illarum nullum prorsus ad magistratum fuissent admissi à tempore aggregationis.

Radices dissensionū ciuilium.

Neque tamen illud solùm veteres per recentem numerum patiebantur, vt per rationem paruarum familiarum ad gubernationem conuenirent, sed etiam aures illorum non infrequens murmur infestabat, quòd alii querebantur quod noui ciues dicerentur, alii ægrè ferebant aggregationem ipsam cupientes ad pristinam rationem redire, quare duo cognomina vsurpabant prioris familiæ suæ, & eius, cui fuissent aggregati. Veteres ad tollendos errores id ipsum etiam fecerunt, cum tamen aduersus hanc nouitatem factum sit decretum anno 1559. per quod sub grauissimis pœnis vetitum erat, & scribis publicis in primis ne aliā familiam, quam cui ascriptus quis fuisset, nominarent: quod tamè parum curatum est à nouis his accessit quod nulla familiaritas vel matrimoniorū coniunctio inter ipsos ciues contrahebatur, quæ res non parum illorum animos infestabat, qui altius intuebantur rerum euentus, quibus res apparebat non posse diutius in eo statu commorari, cum prælertim affinitates cum non ascriptis potius pro conditionibus contraherentur vtrorumque. Hę res, aliæque consimiles agi palam cęperunt anno 1570. quæ germina dissidiorum per quietem reip. repullularunt post sumptus & difficultates belli Cyrnensis, alique cœperunt domi Iacobi Baladonæ, quo multi primarii e nouis ciuibus conueniebant, qui magnopere inuectus est in modum administrationis. Eius oratio tametsi per conuenticula apparebat seditionē posse in vrbe excitare. tamen non modo non obtinuit suppliciū, sed neq; reprehensionē quidē à senatu, de qua re aliquādo pertractatum fuit. sub finem anni deinde sequentis electus est Dux de more Ianottus Lomellinus, qui conniuens ad ea quę corrigi oportebat, inuectus est in Mattheum Senaregam à secretis virum prompti ingenii, callidique, quod Ducis consilium apparebat honestum & reip. debitum, cum curauerit vt literæ & magna negotia de rep. à Duce & vno gubernatorum recognoscerentur, cum prius ab vno à secretis istud fieret. Illam controuersiam suscepit Dux non suo tantum consilio, sed impulsu aliorum scribarum, qui ægrè ferebant illud nomen Secretarii, quod factum esse aiebant contra leges reformatorum. Illud cum rigidius ageretur, quam par erat, Matthæus etiam tulit grauius quam oportebat, cum magis propriæ, quam publicæ dignitatis rationem habuerit. recessit à rep. primum, deinde propter eloquentiā & exquisitam legum vrbanarum cognitionē creditus est indignatus fouisse perturbationum semina, quæ postmodo eruperunt, quamuis probabili excusatione est vsus. Adauxit segetem perturbationum, quam fortuna reip. frequentem excitabat, quod accidit anno 1572. in Hispania.

Alia semina dissēsionum Genuēsium.

nam Balthesar Rotulus aggregatus familiæ Pallauicinæ propter æs ahenum ibi coniectus est in carcerem, qui cum vellet per leges regni libertati restitui, tanquā nobiles ob debita priuata non possent distineri, obtinuit à senatu testimonium suæ nobilitatis cum declaratione, quòd Franciscus pater dum vixit fuit nobilis, & dictæ familiæ ascriptus. Illud cum quidā veteres grauiter ferrent ob proprium incômodum, petierunt à senatu vt explicaretur quòd Franciscus fuisset ascriptus anno 1528. at non prius. Id ægrè ferentibus Rotuli coniunctis causa publica fit è priuata, & non sine multa cōtentione agitata in senatu; non tamen vllum adhibitum remedium. His tot dissensionum principiis ærarii diui Georgij, aliorūq; pertinerent ad posteritatem nobiliū veterum in dotes filiarū. aliasq; res accessit illud etiam, quòd cum esset in legibus Reformatorum anni 1528. explicatum, vt prouētus necessarias, quæ nulla ratione spectabāt adscriptitios ciues, quædam familiæ originem suorū maiorum in arboris formam depingi curarunt vt suæ indēnitati consulerent, in quibus posteri essent tanquam rami à trunco prodeuntes, curatumq; est vt arbores publica autoritate comprobarentur, ne temporis obscuritas vllum afferret posteris præiudiciū. Idcirco familia Lomellina, quæ multos magnosq; prouentus habebat, procurauit vt arbor coniunctionis approbaretur à senatu, cū essent adhibitę legitimę probationes, quod tamen multis ascriptitiis repugnantibus obtineri non potuit, neq; in senatu neq; alibi. nullo addito remedio his rebus persistebatur in ea rerum perturbatione. Inuentæ sunt deinde multæ difficultates in senatu cum ageretur aliis de rebus, quamobrem dicebantur à sapientioribus illæ arbores nisi conuellerentur, aliquādo acerbos fructus in remp. producturæ. nam profectò nullum est tam paruum malum in rep. quod neglectū non latius serpat, nisi diligentes ac seueros habeat magistratus in patricios præsertim, quorum obseruantia legum & morum bonitas sit lex ineuitabilis cęteris subditis. sic per Lomellinā contentionem & electiones magistratuum de

uentum est in controuersiā, vt in contentionibus palam noui & veteres audirētur in senatu. cum appareret periculosa illa ciuium dissensio reip. propositum est in senatu vt numerus optimorum ciuiū deligeretur ad inueniendum nouam legum reformationem, ad reprimendas turbas, quòd à nouis reprobatum est, quia contenderent quod si ad parem numerum veterum ac nouorum veniretur, noui semper iura haberent inferiora. Sed enim cum æger animus nullam rationem admitteret, triremesque ex Hispania quædam accessissent Sabbatiam cum copijs, quæ traiicebantur in Italiam, rumor diditus est à rerum nouarum cupidis, quòd milites externi clam fuissent à veteribus in vrbem acciti: ad quam famam multi populares & aggregati miserunt obnuntiatum senatui, nisi occurreretur, se opportunum remedium adhibituros. cognitum est paulo post illum rumorem fuisse à seditiosis ciuibus concitatum. Io. And. Auria cognitis controuersijs hisce ciuilibus, quæ quotidie in eligendis magistratibus oriebantur è Sicilia nauigat Genuam, qui cum parum obtemperantes animos ciuium reperisset, nihil memorabile facere potuit. renouatus est sermo de electione ad reformationē; sed frustra. exortæ sunt denuo contentiones de electione magistratuum, ac post multas difficultates electus est Dux Iacobus Grimaldus Duratius ciuis ob bonitatem, virtutes, egregia animi ornamenta omnibus gratus, qui creditus est vrbanę quietis studiosissimus. At per horum tumultuum rumorē Philippus Hispaniarum Rex continuata protectione vrbis legationem misit ad res sedandas Io. Idiaquecium equitem, vt ego cognoui, magnę prudentię & eloquentiæ, qui niteretur eam remp. placare per regiā obseruantiam, atque in concordia retinere. hic in senatu habitis verbis efficacibus regio nomine nullam concordiam potuit excitare, neque certum habere responsum. Idiaquecius deinde cum Sancio Padilia ordinario oratore collocutus & cum quibusdam nouis omnem vrbanam perturbationem planè percepit. cum vero paulo post per electiones magistratuum quidā è veteribus numerum quēdam subditorum in vrbem ad sui domorumque tutelam introduxissent, iniecta est nouis & popularibus causa trepidationis, quare inter varia de magistratibus decreta statutū est vt exteri introducti dimitterentur, cum veteres liberati essent suspicione ne excluderentur à magistratibus concilio forte delecto, & noui intelligerent nihil se præiudicij esse capturos, neq; timerēt rapinas ac direptiones vt prius officinarum. anno deinde sequenti qui fuit 1574. apparebat vrbis status fore quietus, sed tamen noui cœperunt denuo tumultuari, qui optabant ad sortem perduci electionem magistratuum quia cum plures essent, maiorem partem ad se prouenturam arbitrabantur. conabantur itaq; perfua dere reliquis ciuibus nequam rem comprobarent, publicam aut nouam vel optimam reformationē admitterent, quæ proposita fuerat à M. Antonio Caretto principe Melphitano. Vbi senatus delegisset quatuor senatores, qui formam propositam perpenderent, & alias quasuis rationes ad tranquillitatem ciuitatis, noui plerią; profitentur se nullam rationem admissuros sine obliteratione Garibetti, ac nisi seruaretur lex anni 1528. at populariu principes quidam petierunt à senatu quendā numerum popularium cum nobilibus aggregari, qui de rep. benemeriti esse viderentur. vbi & esse contra leges responsum esset, & seditiosos esse castigandos, visa est nouis non aspernanda occasio adiungendi sibi auxilij, neq; quidquā deinde actum incōsultis popularibus. Petiū est audacius vt antiqua retur Garibettum, & popularibus adiutoribus promissa à nouis, quæ petebatur, aggregatio. Delectis per fraudes quibusdam magistratibus, agitatum est de concordia, inter principes ambarum factionum, & de coniunctione animorum, sed cum inferiorum proponerentur, coacti sunt principes nouorum ne ab vtrisque excluderentur, à consilio concordiæ recedere. sic vrbs in tres partes diuisa est, ac veteres vocati sunt Porticus Diui Lucæ, noui Porticus Diui Petri. tertia factio fuit popularium & non aggregatorum ciuium. proposita est in senatu popularium aggregatio. Sed repugnantibus quibusdam suffragijs nihil actum, quæ res auxit populi indignationem in veteres, cum sedulo fieret etiam à nouis; noui tamen ex altera parte instabant vt repeteretur eadē aggregatio. Erant principes popularium Sebastianus Seronius & Bartholomæus Montobius recentes ciues, qui nitebantur potius nouorum auxiliis, quam vlla vel antiquitate vel propria autoritate. hi visi sunt apti imprimendis multis rebus vanis propter facilitatem verborum in animis plebis suapte natura cupidæ rerum nouarum: ab his excitabantur frequentes tumultus in illa ciuitate, bellaq; demum ciuilia, per quæ ventum est eo vt omnes ferè Italiæ principes ex illis initijs miserabile exitium illi reip. imminere prospicerent, atq; atrox & calamitosum bellum, quodq; non facilè extingui posset vaticinarētur. Inuitabant vel potius impellebant animos popularium vel sua sponte rerum nouarum cupidos frequentes horum seditiosorum ciuium pollicitationes & gratia & spes melioris reip. quos noui clam ad istud impellebant, & instruebant. Nam ab his proponebatur populo noua quædam & liberalior ratio administrationis, quia futurum esse dicebant vt multa tributa excuterentur. Vt augerentur mercedes omnium operarum. Vt munia iustitiæ rectius transigerentur, cum leges ęquum patrocinium omnibus polliceantur, prēter prædictam aggregationem. facilè fuit igitur per hæc promissa & vilitatem præterea annonæ incautos exotare, quibus persuasum est nihil horum fieri posse, nisi Garibettum abrogaretur. accedebantur etiam metu imminentium malorum si qui fuissent ad ea promissa tardiores, aut si quam fraudem subesse promissis suspicarentur, cum rumor deditus esset inclinare animos veterū ad introducendos Hispanos in vrbem, patriamq; in seruitutem reducendā. detestabātur veterum superbiam, qui multos sumptus, parumq; honestos mores introduxissent, quorū causa nulla esset in vrbe iustitia. cœptum est igitur aduersus veteres patricios conspirare, multaq; habita sunt in priuatis domibus hisce de rebus conuenticula. deinde tanquam in castris omne genus armorum die nocteque in vrbe gestari magna esse delictorum impunitas. Magistratus veterum patriciorum deludi ministri concuti. haberi excubiæ & vigiliæ tanquam in bello. sæpe per tumultus vanos tabernæ artificum repente claudi. viæ cathenis transuersis aut trabibus occludi. portæ vrbis ab armatis capi-

Io. Idiaque cius orator Regis.

Petitiones populares.

Factiones Genuenses.

tormentis essent accessuri. variæ ortæ sunt opiniones in senatu, quod aliis aliud esse capiendum cō-
silium videretur. at Io. Baptista Lercarus cum adessent suasores scelerum vir magnæ autoritatis, elo
quentiæ, bonitatis graui oratione conquestus est de fortuna reip. quod propter discordiam inscitiā-
que rerum gerendarum illa patria iam propè esset eo redacta vt pro imperio esset seruitutem admis
sura; cum frustra remedium cōtrouersiarum, aut reformatio legum postulabitur, vbi libertas semel
fuerit amissa. nihil periculosius libertati videri, quam vulgus infrænē armatum, quod præsertim im
pulsu seditiosorum, tanquam mare ventis exagitatum fluctuet. sed tamen posse rem accipere adhuc
moderationem, si senatus autotitas solita concedatur. eodem ferè temporis momento præfecti po-
pularis factionis, & delecti nouorum nomine instant vt Garibettum abrogetur. aiunt populum ex-
plicitatis vexillis cum tormentis accedere, qui portas ciuitatis iam occupauerat. Huc difficultatum vē
tum est, quia neglecta fuissent a senatu initia discordiarum. & quoniam è patribus alii erant imbecil
lo animo, alii inopes consilii, alii proprio consilio vigebantur, abrogata est lex Garibettum non as- Garibettum per vim abrogatum.
sentiente Franco Lercaro, Nicolao Catto, Lazaro Grimaldo, qui palam profitebantur se malle quid
uis pati, quam tantum indignitatis committere. Populus quia nihil per illam abrogationem se asse
qui intelligeret, sed fuisse ludibrio, ac pro nonis tantum laborauisse, petit à senatu vt trecenti popula
res ascriberentur, vt vectigal vini minutim diuenditi deleretur, vt mercedes quibusdam artibus adau
gerentur, vt omnium delictorum venia cuiuis concederetur, Sed eum senatus in tanta esset rerū tre
pidatione, nihil, vt vno verbo dicam, non concessit. Io. Baptista Lercarus profitetur apud oratorem
regium & Archiepiscopum honestos homines præsentibus à secretis & vicario, quod ipse non as-
sentiebat abrogationi factæ per vim & metum contra formam legum vrbanarum, tanquam vnus è
patribus. & quoniam quæ fiunt illegitimè, aut contra æquitatem obtinentur, nō afferunt sincerum
gaudium, sed cum metu permistū, veriti sunt noui ne res per arma repeteretur, quare missus est qui-
dam commissarii nomine à præfectis nouorum, qui excitaret ad arma incolas Porciferę ne quas pa-
terentur copias è iugis descendere, quæ dicebantur ad vrbem conuenire. Veruntamē actum est ope
ra regiorum oratorum & delectorum à veteribus ad sedandam plebem timentem aliquid rerū no-
uarū ab exteris principibus, vt Baptista Spinola regulus Serrauallis colligeret quosdā è subditis, qui
erant in suburbiis auditis his tumultibus. Mediolani præfectus id fieri iubet ab Alexandriæ guberna
tore, qui cum equitatu ac peditatu ad Serrauallem accesserat. veteres tumultum popularē succresce
re semper intuiti, auditisque contumeliosis ac minacibus vocibus, cum in publicum tuto iam exire
non possent, semperq; domi esse inter seditiones genus erat quoddam acerrimæ obsidionis, putarūt
satius esse suæ libertati ac dignitati consulere, quare in proximas villas se recipiunt. cēsebant quidam
Sabbatiam esse occupandum vt commodus locus à veteribus haberetur: aliis apparebat nihil esse in
nouandum, ne via concordiæ occluderetur, & ne animus Regis offenderetur, si illo incōsulto arma
mota essent in Italia. at qui ex altera parte non esse è publica vtilitate existimabant rem armis ad pa-
trum excidiū experiri, vt qui multa aliis tēporibus beneficia contulissent, vectigalia minuissent, mul-
tam pecuniam sæpius erogassent ad patriæ pauperumq; sustentationem, multis obsequiorum gene
ribus vsi fuissent, primos egressos multi quotidie sequuntur. Noui reuocant per publicum præconē
ad certū diem eos qui erant in magistratu pro veteribus, qui cum ad statutū tempus non affuissent,
pro illis creati sunt noui magistratus. cum digressus multis pacis cupidis displicuisset, delecti sunt à
se natu sex ciues, qui conarentur adhortati veteres reliquos ne excederent, quod etiam suadebant no
ui promittentes fore vt populus arma deponeret, senatui adderētur noua præsidia, ageretur pacatius
de reformatione, sed res pristinæ omnem fidem subuertebant. digressis veteribus noui solēnibus sa-
cris initiati promittunt palàm se legem anni 1528. vniuersæ ciuitati seruaturos, cuius beneficio ciui
tas illis esset restituta. Per eandē legem magistratus & populares gubernatores creāt. his actis visum Nouorū apparatus.
est nihil magis opportunum, quam imperium nuper è manibus veterum extortū aliqua ratione sta-
bilire. Fit decretum vt certa supplicia seditiosis ciuibus infligantur, & iis qui dixerint genus illud ad-
minist rationis non esse legitimum. copias conscribunt. in castella Genuensis ditionis præsidia mit-
tunt. magnum numerum militum conuocant in vrbem. omnia parant muniuntq; aduersus arma
exterorum, si qua hostiliter importarentur. nam communis multorum erat opinio quod hi ad Gal
lorum, illi ad Hispanorum defensionem confugerent: cum tamen omnes saluā esse oportere patriæ
libertatem arbitrarentur, atq; dissensio esset solùm de ratione gubernandi. Pontifex auditis his moti-
bus Genuensibus vt reip. libertatis & quietis percupidus iubet Io. Franciscum Canobium significare
Genuensibus, qui nuntius erat pontificius, legati Pontificii aduentum ad res componendas, qui erat
Ioannes Moronus Card. ille Genuam profectus controuersiarum cognoscit radices, cum populus
aggregationem, noui legem seruari anni 1528. exposcerēt. delecti sunt tributim populares, qui ple
bem congregarunt in templa ad audienda sacra Spiritus sancti, & adhortationes ad seruandam legē
predictam, & omnem aliam reformationem recusandam, quæ à legato vel ab aliis proponeretur. id
archiepiscopum & nuntium turbauit, quoniam sacra loca diuino cultui dicata non erant accommo
data his rixarum adhortationibus. vt accessit legatus, exceptusq; fuisset honorificè, delecti sunt sex ci
ues vtrinq; ad res pertractādas. legatus initiatus sacris indicit in triduum supplicationes. petitum est
a quibusdam vt omnia arbitrio legati committerentur, atq; responsum est plurimum fiduciæ situm
esse in bonitate & prudentia legati, sed tamen obsequium & rationem regiæ obseruantiæ non pati
vt Rex qui tandiu remp. protexerit ita negligatur præsentibus etiam eius oratoribus. noui his nō as-
sentiunt, quibus stultum apparebat id arbitrio cuiusquam committere, quod se sperabāt fuisse asse-
cutos. illi superiores bellorum apparatus cum spectare ad bellum veteribus visi essent, ne intercipe-
rentur alii ad Finale, alii in alia loca Cæsareæ ditionis se recipiunt. vbi aduentasset tempus creando-

rum exterorum magistratuum reipub. non parua nata est contentio in senatu an pro Garibetto illi crearentur, vel pro lege 1528. res ad legatum defertur, qui decreuit ad nouorum gratiam vt pro lege 1528. crearentur contra vota veterum. deinde cum fallaciæ nonnullæ nouorũ de proditione Sabbatiæ dissipatæ fuissent, popul⁹ cœpit cogitare cõducere ciuitati vt veteres tanquã patres eius patriæ in vrbem reuocarentur, resq; reformarentur ad omnium tranquillitatem. Sed noui recentem causam excogitant turbandi negotii, cum accusarint quosdam impulsu veterum adiisse legatum, & contra decretum multa petiisse. coacti sunt ita reliqui veteres diffugere ex vrbe. Decretum est in Hispania, aliisq; in locis regiis ne Genuensibus sors dissolueretur, sed tantum prouentus, quò facilius cogerentur ad pacem. Missus est Nicolaus Auria ad Pontificem à veteribus, qui rationes Matthæi Gentilis à nouis missi refutaret, cum etiam plurimum cupere videretur vt arma conquiescerent in Italia, cum quia magnos sumptus fecisset per bella aduersus Vgonottos, qui eum vexabant in Prouincia, tũ quia timebatur ne eius vrbis dissidia excitarẽt graue incendium bellorũ inter ipsos principes Italos, ex quibus non solùm grauissimi sumptus sequerentur, sed etiã necessitas ob factionum perfidiam vt accirentur in Italiam, qui populos ipsos adulterina religione contaminarent. post modo re disputata vtrinq;, multaq; copia orationis amplificatis rationibus, potiora visa sunt Põtifici iura nouorum. Legatus cognito discessu plurimorum veterum, perturbationeque rerum ciuilium Odiscalcus obtinuit, vt duo mitterentur è primariis Io. Baptista Lercarus, & Stephanus Marius cum ampla autoritate ad agendum cum oratoribus & legato. Hi Genuam profecti nihil se magis cupere quam concordiam & rectam patriæ administrationem profitentur: quare se vel singulorum principum oratoribus, vel amborum simul arbitrio omnem controuersiam commissuros de iure & facto, tam decidendi ratione iusti & honesti, quam iure statuum & gubernationum, cum facultate mutãdi, innouandi, minuendi, reformandi vt opportunum apparebit, salua semper libertate reip. Sed mouentur vt excedant ad deuitandas insidias, quod vix à legato impetratum est. His ita reuersis omni spe concordiæ destituti veteres cœperunt ad arma respicere, quare mittunt rogatum Auriam, multisq; rationibus conantur persuadere vt summum imperium terra mariq; rerum omnium veterum suscipiat, qui ait se non posse illud facere inconsulto Rege, cui militaret. Confirmatum est Genuæ decretum vt trecenti populares aggregarentur nobilitati, quod fit magis ad obsequium, quam vt edictum exequerentur, cum res semper differretur, vt spe potius quam præmio plebs in officio retineretur, non apparebat nouis vtiliter tantus numerus adhiberi ad magistratus, ne remp. inducerent ad popularem administrationem. vt tamen allicerentur populares decernitur à delectis nouorum vt qui censerent se iure aggregandos nomina profiterentur apud Bartholamæũ Coronatum, qui modo illecebris, modo pecuniola inter pauperes diuisa plurimum autoritatis apud plebem sibi compararat, atque omnis in veteres conuersa est per cædem fratris ob fraudes seditiosorum. missæ sunt ad Cæsarem legationes ab vtrisq;, quæ factionum nomine quererentur, & auxilium ac defensionem si opus esset impetrarent. nam non parui referebat etiam ipsius Cæsaris vt res Genuensis sedaretur, quia non commode poterat ad hoc negotium respicere, quod maxime ad se pertinere putabat, cum ab hoc cogitatio & studium adipiscẽdi regni Poloniæ illum auocaret, cum per maximos sumptus regnicolarum animos ad se allicere conaretur, intelligeretq; se posse parum adiumenti ab iis principibus accipere, qui in propriis difficultatibus essent occupati. delectus est à nouis Frãciscus Taliacarnius ad Philippum Regem in Hispaniam, qui accusationes oratoris veterum dilueret, doceretq; remp. cum amorem & obseruantiam seruare erga Regem, qua semper illum coluisset, nihilq; quod attinet ad ipsum cultum regium esse immutatum. Missæ sunt & ad reliquos principes Italiæ legationes, quæ de ciuium antiquorum iniuriis quererentur, docerentq; iustas & necessarias contentiones aduersus illos esse susceptas. Delectus est à Rege rursus ad res componendas Marchio Velleius, qui cum ægrotaret Catalauniæ, suffectus est Carolus Borgius Dux Gandiæ vir prudẽtia & bonitate clarus, qui cum & ipse laboraret ex pedibus, tardius accessit quàm tantæ rei magnitudo postulabat. collectæ sunt in Italia magnæ Italorum Hispanorumq; copiæ, quæ dicebantur modo ad Numidicam expeditionem parari, modo ad Apuliæ Calabriæque litora aduersus incursiones Turcicas protegenda: cum tamen non defuerint qui suspicarentur illud impulsu & sumptibus veterum fieri vt vrbs tuta seruaretur ab insidiis exterorum. Quidam ministros etiã regios sollicitasse Regem per literas inquiunt vt tam præclaram opportunitatem capiendæ vrbis ne prætermitteret, quibus Rex aures præbere noluit. Scripsit etiam Philippus ad Cæsarem vti liceret quasdã Germanorum cohortes ad suos fines tuendos aduersus Turcas colligere. Concessit Cæsar vt Felix Lodronius & Ioannes Manriques viritim tria millia peditum Germanorum colligerent, quæ copiæ habitæ sunt Mediolani. Veneti consiliorum regiorum ignari, vel aliquam artem sub his latere veriti, adaugent & ipsi præsidia in suis finibus, quod ipsum faciunt omnes Itali finitimi principes, prospectantes quò tanti belli ac rerum nouarum moles incumberet. conscripta sunt multa millia Italici peditatus à ministris regiis. detenta nauigia Genuensium in Siciliam vel Neapolim frumentatum missa, vt ad Africanam expeditionem. qui apparatus non solum conferebant propulsandis Turcarum iniuriis, sed etiam tenẽdis animis Genuensium in suspicione, vt proniores fierẽt ad pacem per metum regiarum copiarum. quibus etiam deterrebantur exteri ne Genuam occuparent, vel si ipsi ciues vltro ad illud faciendum acciuissent, cum scirent omnes illuc non nisi per vim armorum esse penetrandum. Missus est à Philippo Rege Ioãnes Austriacus per idem tempus, & iussus ad nauigationẽ Numidicam cum magna ala triremium ac multo peditatu, vt rem etiam Genuensem in tuto collocaret. ille vbi ad litora Ligustica applicuisset magnam suspicionem in vrbe concitauit; quare noui vt magis etiam sibi conciliarent animos populares curarunt rumorem dissipari, quòd Austriacus veterum impulsu ad occu-

Populares aggregati.

pandam

pen iam vrbem accederet, quod inde creditum eſt, quia veteres ſex oratores miſiſſent, qui rem fortunamque ſuam demonſtrarent atque cauſam commendarent, qui perhumaniter reſpondit ſibi curæ fore, vt in patriam redirent pro Regis conſilio. populus tumultus excitare. palam profiteri ſe nolle excipi Auſtriacum, ne per amicitiam proderentur, cum ſenatus tamen ne parum amicam opinionem de vrbe conciperet, legationes miſerit quæ omnia commoda offerrent, ſi cum tribus aut quatuor triremibus accederet: quia ſi cum omnibus id moleſtum eſſet populo tumultuanti. Illa tamen nouitas Auſtriaco moleſta fuit. actum eſt ab Auria cum Auſtriaco & Aymontio Mediolani præfecto Marchione conſilium eſſe veterum ſi non poſſint per honeſtam formam reformationis concorditer, velle omnino per vim fieri in patriam redire, quod erant facturi propriis ſumptibus, quod tamen non fieret ſine Regia licentia, & niſi conceſſum eſſet Auriæ patriæ militare. Miſſus eſt hac de cauſa Oſcouedus in Hiſpaniam, dum Auſtriacus Neapolim nauigaret relicto Auria cum ſuis & priuatorum Genuenſium triremibus in eo mari.

Diffidentia Genuenſiū.

at Maximilianus Imperator, qui iam ab initio horum tumultuum Chriſtophorum Sigiſmundum Remerium equitem virum bonum ad res componendas conuolare iuſſerat, atque cognitis literis reuocauerat iam accinctum ad iter & ocreatum, quibus ſignificatum eſſet deinde omnia pacata eſſe Genuæ, ciueſque concorditer viuere, vbi denuò cognouiſſet per certum nuntium tumultus maximè vigere, delegit ad res placandas Petrum Faunum Coſtacciarium principem imperii epiſcopum Aquenſem, & Vitum Dorimbergenſem ordinarium oratorem ſuum apud ſenatum Venetum, virum prudentia atque omni laudum genere clariſſimum, ambos Cæſareos conſiliarios: qui iuſſi ſunt magna diligentia Genuam conuolare. Sed quoniam non apparebat eſſe imperatoriæ dignitatis, vt oratores ſingulatim in vrbem ingrederentur, Vitus peruenit ad oppidum Aquas ad epiſcopum. Illud fecit Cæſar quod omnia cognouiſſet ex Auguſtino Spinola, qui fortè erat Iulioбonæ partim commotus imperii autoritate, partim etiam deſiderio quietis Chriſtianorum, cum alii principes iam legationes miſiſſent. mox ambobus oratoribus Genuam accedentibus fiunt obuii duo procuratores. Illi ſunt Ducis dignitate olim inſigniti, cum Dux creetur ad certum tempus apud Genuenſes. Effuſa eſt obuiam magna nobilium multitudo Genuenſium, & Germani alabardiferi, qui longo ordine vtrinque ſtipabant. ad ſcalarum aſcenſum quatuor ſenatores illos exceperunt, qui vbi ſcalas aſcendiſſent habuerunt obuium Ducem cum multis ſenatoribus per multum ſtrepitum bellicorum tormentorum.

Procuratores Genuenſiū qui ſint.

Viti Dorimbergēſis oratio.

In ſenatum admiſſi in hunc modum locutus eſt Dorimbergenſis; Sacra Cæſarea Maieſtas benigniſſimus atque clementiſſimus princeps tanquam princeps ſacri Romani Imperii pro ſua multa prudentia, exactiſſimaque vigilantia, cum diuina Maieſtas ſuis humeris impoſuerit grauiſſimum onus imperii Romani, ſæpe ſolet proſpicere atque videre tanquam prudentiſſimus paterfamilias principatus, regna, prouincias ſuas vt paternè omnis conditionis homines gubernare poſſit, quorum ſalus ſuæ diligentiæ innititur. Inde effectum eſt vt cum per multos nuntios cognouerit hanc ciuitatem obſeruantiſſimam ſemper Maieſtatis ſuæ, ſacrique imperii Romani factam eſſe languidam atque infirmam propter diſcordias, diſſenſioneſque ciuiles, quibus diſtrahitur ac plane perturbatur magno cum ciuium periculo & æquitatis atque inueteratæ fructionis libertatis, adminiſtrationiſque pacatæ, quietæ, atque tutæ ſingulorum membrorum, quæ illi ſubiiciuntur, ſua Maieſtas mirificè doluit tanquam pater, qui fert moleſtè dilectorum filiorum offenſiones. Commotus itaque pio deſiderio, quo ſolet anima vitalem ſpiritum membris infundere præcipuæ dignitatis, continuò benignum & gratiæ plenum oculum retorſit ad huius afflictæ & infirmæ ciuitatis corporis curationem, & recuperationem ſanitatis, atque imperauit Chriſtophoro Sigiſmundo Remerio equiti viro bono atque prudenti miniſtro ſuo & in primis perito negotiorum vt Genuam accederet, cognoſceretque res omnes, & conaretur perſuadere, hortari, monere ciues vt depoſitis ſimultatibus, quæ inſtituta iuſtitiamque euertunt, qua pace concordiaque conuenit viueretur. Diuerſi Maieſtati ſuæ reſponderunt quod hæc ciuitas quietè, pacatè, concorditerque viueret, quod cum Cæſar crediidiſſet maximum gaudium cepit. Sed non multo poſt factus certior per alios nuntios radices malorum non exaruiſſe, atque eiuſdem ruinæ vigere periculum, ſua Maieſtas cupiens accenſum ignem penitus extinguere continuo nouos miniſtros creauit, qui Genuam profecti cognita veritate hortarentur ad pacem & concordiam & pacatam iuſtamque coniunctè adminiſtrationem. Repetitum eſt per literas vanos eſſe rumores, vrbemque ipſam eſſe tranquillam, quare non ſunt miſſi miniſtri. Perſcriptum eſt denique & pro re certa confirmatum quòd hæc vrbs in magna diſſenſione verſaretur, conſtitutaque eſſet in euidentiſſimo ruinæ periculo, quod cum ita eſſe fuiſſet cognitum, principeſque alii ſuas legationes miſiſſent, ſua Maieſtas intelligens ad ſe præcipuè, & ſupra omnes alios principes ſpectare, vt protegeret filios, & membra ſacri Romani Imperii, cum non poſſet æquo animo tantam ruinam pati, primùm ne ſua dignitas, ſupremaque autoritas minueretur, deinde ne fieret id cum ipſius reipub excidio, ac ne porta aperiretur vt ita dixerim ad ruinas, & cladem multis rationibus totius Chriſtiani nominis, vt pater benigniſſimus, & omnium æquè princeps, & præſertim animo in hanc rempub. propenſo, nobis ſuis commiſſariis impoſuit vt citò Genuam conuolaremus, ſuoque nomine moneremus vt obliteratis prorſus odiis offenſiſque & propriis rationibus poſthabitis concordes & coniuncti eſſetis; ſeruatiſque iis quæ debentur ſupremæ dignitati, & autoritati Cæſareæ libertatem conſeruaretis, haberetiſque quietam & pacatam adminiſtrationem, & omnis conditionis hominibus tutam. Vt autem hoc fiat alacrius ſua Maieſtas vobis reuocat in memoriam quòd omnes ciuitates, principatus, prouinciæ, regna, ob ciuium concordiam diutiſſimè conſeruata

sunt, sæpeque dilatata etiam & aucta: at contra ob ciuiles dissensiones facta sunt debilia & minora, vel in ruinas & seruitutem collapsa. Sua Maiestas igitur quæ nullo proprio commodo ducitur, sed solo desiderio defendendæ libertatis & quietæ tutæque administrationis huiusce ciuitatis vos hortatur vt quisque vestrum ad omnium beneficium alienum potius exemplum ad conseruationẽ vestram, filiorumque posterorumque omnium assumat, quàm ad posteros fœdum exemplum ruinæ, calamitatumque vestrarum transmittat. Tanquam filiis igitur ad beneficium, & stabilimentum veræ concordiæ & pacis offert omne genus defensionis. nobis autem commissariis potestis commodè impartire negotii ipsius rationem vt pro institutis concordiam procurare possimus, atque commune beneficium. nam cum delecti fuerint ad pacem viri, non cessabimus cum ipsis agere, & quibuscunque existimabimus opus esse ad hoc negotium transigendum inuigilare, vt quam citissime fauillæ extinguantur eius incendij, quod per moram ita posset excrescere, vt neq; multorum quidem prudentia illud posset extinguere. Nostræ erũt partes vt certiorem faciamus Cæsaream Maestatem de omnibus rebus, & in primis de humanitate, qua nox excepistis & tractatis, vt ea in ministros Cæsaris à Cæsare ipso laudetur, pro qua immortales vobis gratias agimus. Patres his auditis verba plenissima obsequii erga Cæsarem responderuut, cui gratiæ actæ sunt à Principe pro optima erga ciuitatem voluntate & beneficentia. Non esse tantas tamen reipublicæ perturbationes addidit, quantæ fortasse fuissent delatæ cum nihil sanguinis ex alterutra parte sit prosusum. Plena fuit oratio indignationis in veteres ciues. Conquesti sunt etiam Cæsaris oratores quod actum esset de controuersia principibus committenda, nulla facta Cæsaris mentione, cui res illa maximè conueniebat, quibus responsum est à Duce pro senatu neminem fuisse in vrbe pro Cæsare. actum esse cum iis qui aderant. Sed tamen rempublicam & esse & fore semper obsequentissimam sacro Romano imperio. Vbi delata fuisset ad veteres nouorum accusatio & ipsi magnopere conquesti sunt per legationes de iniuriis nouorum, qui in ipsis orationibus vtriq; sæpius Cæsarem supremum Dominum vocarunt, & vrbem amborum patriam quasi membrum imperij. Plena fuit item veterum oratio odii in nouos ciues. mitigati sunt tamen animi vbi dicerent commissarii Cæsarem esse adiuturum & conseruaturum quos viros bonos esse intelligeret & propriis viribus & pro amicitiis cæterorum principum, cum tamen habeat vires & animo & autoritati pares, quæ omnes essent ad tuendam æquitatem conuertendæ. Nec ita multo post Vitus Dorimbergensis in molestissimam febrem incidit, quare eum rebus interesse non posset, propter magnitudinem ingenii ac peritiam multarum rerum, nihil tamen illo inconsulto Aquensis episcopus agebat. Sed quoniam commissarii nomen molestissimum accidisset vniuersæ ciuitati, quia timebatur ne illud nomeu repugnaret libertati, petitum est ab oratoribus diploma, & illud datum quatuor iurisconſ. perpendendum. additi sunt exploratores familiaribus oratorum, qui niterentur elicere quid commissarii haberent in mandatis. Vbi diploma fuisset diligenter consideratum, missi sunt duo gubernatores & duo procuratores qui tarditatem responsi excusarent ob multas occupationes, gratiasque rursus egerunt Cæsari. illud nomen quod plerisque videretur molestum, quia commissarii nisi ad subditos non mitterentur, Moronus & Idiaquecius nitebantur persuadere non esse grauiter ferendum. Illa Genuensium suspicio cum delata fuisset ad Cæsarem per literas oratorum, perscripsit ad senatum se nihil aliud cupere seruata dignitate & autoritate supremæ potestatis imperatoriæ, quam illam rempublicam protegere & defendere; neque vnquam cogitauisse opprimere vel obscurare libertatem Genuensium, quam vellet potius vendicare ab omnibus oppressuris. Dum Gandiæ Dux podagra & febre laborans in extremo litore Hispaniæ moratur per literas se excusat apud Regem cur tardior accederet ad negotium pacis. oratores quoque ipsi, qui nitebantur paulo ante persuadere Genuensibus leue esse nomen commissariorum cum & ipsi suspenso essent animo, ac de illa re ad suos principes scripsissent, frigidius quam antea cum his negotiabantur. Noui interim ne videri possent palam paci repugnare, vel inuiti ob principum reuerentiam duos viros deligunt, qui de componendis rebus tractarent, cum tamen omnia pararent defensioni necessaria, pecuniamque & commeatum & copias colligerent. & quia verebantur ne vires Hispanæ ad veterum defensionem inclinarent, oculos conuerterant ad Cæsaris gratiã promereri studentes & literas huiusmodi conscripserunt; S. C. M. Iam diu, sicuti ad Maiestatem tuam delatum esse arbitramur hęc respublica ciuilibus dissensionibus vexatur. atque dum animos aduersariorum nosttorum putauimus non tam differre à nostris, & ab æquitate simul vt ruina sequi posset, sed potius vt forma breui inueniretur ad quietem & omnium communem voluntatem, nou est visum conueniens aut necessarium nostris iustis querelis Maiestatem tuam infestare. Sed cum appareant nunc res eò perductæ, vt cum iniquitate atque violentia, qua in nos vtuntur immineat excidium reipublicæ, quod potest contrahere alia maiora incommoda in Italiam, vniuersumque Christianum nomen, visum fuit nostrarum partium Maiestatem tuam certiorem facere, vt ad quem rerum nostrarum tutela maximè spectet. Sic iniunctum est ciui nostro Augustino Spinolę vt omnium nomine hoc fuugatur officio. suppliciter petimus à Maiestate tua vt gratam audientiam præstet, & eam credulitatem, quam nobis ipsis præstaret, atque causam nostram coniuugat cum suo largo atque benigno fauore vti suæ benignitati & amplitudini confidimus, deberurque nostræ deuotioni erga suam Cæsaream coronam, quam Deum fortunare rogamus & extollat, sicut Christianum nomen indiget, & nos ardenter optamus. Cæsar his literis acceptis veterum ciuium perscripsit ad suos commissarios vt pari charitate veteres atque nouos ciues complecterentur, cum oratores ipsos misisset Genuam vt contentiones componerent, quæ inter Genuẽses vigerent. Illud ita fieri oportere ne qua suspicio nouis suborin posset q̃d Cæsaris voluntas in hanc partem magis quã in illam esset propensa; quod omniũ ciuiũ ęquè esset pater,

cum

Commissarij nomen inuisum.

Literę veterũ ad Cæs.

cum omnibus æque iustus & bonus princeps & pater esse ac videri vellet. scriptæ sunt etiam literæ ad nouos ciues, quibus eos Cæsar hortabatur ad cōcordiam. Multi sermones interea Finali inter veteres agitabātur, quòd variæ essenr sententię. Nā aliis apparebat quouis modo rē cum nouis oportere componi. alijs videbatur parcendum esse pecuniæ, neq; rem per arma & sumptus esse tentādam. Aliis, quibus honor & existimatio apparebat preciosior rebus omnibus, videbatur turpissimum si illud exiliū æquo animo paterentur, neq; per omnem gloriosam occasionē reditum in patriam sibi aperirēt, recuperarentq; per vim armorū illā libertatem, quam à maioribus per tot pericula & sumptus partā accepissent: idq; facerent imperatore aliquo suorum ciuium, vt illustraretur fama propè obscurata per superiores successus, ac cæteri deterrerentur in posterum ab omni insolentia. Sed quoniam istud fieri sine concordia & coniunctione animorum ob multos bellicos sumptus aliì ægrè ferebant aliorum tarditatem, atq; in primis id videbatur molestum Auriæ, quia non multi apparerēt assentiri, qnod erat vt rempublicam conseruaret in eo statu, in quo fuerat à principe Auria relicta, nobilibusque antiquis sua dignitas conseruaretur inuiolata aduersus ingratos ciues: quamobrem omnes timidiores ad coniunctionem animorum cohortatur, & ad arma capessenda vnicum remedium redeundi per honestas artes in patriam. Tanta efficacia verborum fuit, vt omnium animi impulsi sint ad illam expeditionem suscipiendam aut adiuuandam, quare decernitur negotium esse aggrediendum. Noui item per hoc ferè tempus collegerunt quosdam Germanos ad vrbis custodiam, quibus cum iter à Remerio fuisset interdictum, commissarii literas dederunt, vt illis aperiretur flagitantes. At quoniam esset auditum plurimos Turcas periisse Byzantii per magnam vim pestilentiæ, classemque Turcarum hoc anno vel nullam exituram, vel certè non valde formidabilem, iam rumor inter Christianos dissipatus fuerat esse Hispani Regis consilium vt quam maxima classis ad Africæ deuastationem nauigaret, ad expugnandamque Iuliam Cæsaream, ad recuperandam munitionem, quam Turcæ post discessum Hispanorum dicti sunt muniuisse, & ad vrbem Tunetum solo æquandam, quo munitio omnibus commodis destituta necessariò veniret in potestatem Christianorum, ad Vticamq; vrbem diligenter muniendam, & ad portum Farinam vocatum, ne classis Turcica in posterum ad Africæ litus appellens posset illi portui propinquare. Illo consilio dicta sunt tria laternarum, octo falcium millia parata fuisse ad decidēdas arbores partim Neapoli, partim Mediolani: & batilli præterea, & præacuti vnicornesque ligones, & scalæ multæ, & ferrea triangula ad retardandum iter equitatus ac peditatus, & lignei pontes, & tabulata, quorum beneficio protecti milites mœnibus propinquarent.

Apparat. Hispani ad Africā expugnādam.

Copiæ quæ in agro Laudipompeiano & Mediolani erant in æstiuis suspicionem excitabant in Italia occultæ cuiuspiam expeditionis, timebaturque ne veterum impulsu ad Genuæ expugnationem verterentur. Ioannes Austriacus per illud tempus cum quinquaginta triremibus nauigans in mari Tyrrheno Neapolim versus è longinquo se vrbi Genuæ cum classe ostentat. Genuenses veriti classem Hispanam ad occupandam vrbem conuenire magna trepidatione repleti sunt, atque ad arma vbique conclamarunt. magnus fit armatorum concursus cum ad triginta millia mortalium essent in armis. portus ac mœnia armatis complentur. nam significatum fuerat per seditiosos plerisque primariis Genuensibus Austriacum veterum persuasionibus & illecebris allectum impatientem priuatæ condinonis ad eius vrbis prinriparum aspirare, cum ita impelleretur desiderio imperandi vt non intelligeret verba Genuensium plurimum differre ab eorum voluntate. Nam Genuenses profugi illi blandiebantur quo protegerentur eius armis, quæ tunc plurimum poterant. at Austriacus propria vtilitate ita captus fuit, vt nimis etiam se ferri desiderio passus sit, quare in aliquam regiam indignationem prolabitur. Cæterum vbi Neapolim cum classe accessisset, excipitur cum magno totius vrbis applausu. At non multo post conuocatis vrbanis magistratibus Regis nomine petiit bellica tormenta, quæ sunt populi ad Diuum Laurentium in vsum classis, quibus populus ad suam defensionem vti consueuit. Petüt pro singulis focis vt singuli Philippæi dissoluerentur. Vt proceres ternos saltem Philippæos in singula centena semel tantum ad regiam defensionem Regi aduersus vires Turcarum, & Belgicas seditiones de religione erogarent.

Neapolitanorum responsum ad Austriacum.

Huic responsum est tormenta nullo pacto videri à populo petenda, ne metu quæsitionis excitaretur. Posse fieri alia tormenta pro quibus populus dissolueret pecuniam. Neapolitanos maximas largitiones Regi concedere quo sint liberi, & immunitates conseruentur. Proceres ob largitiones & præfectos regios, quos sustentarent, esse exhaustos. Regi sufficere quod ad omnia mandata eos promptissimos haberet. se rogare Austriacum vt precaretur Regem vt aliquam rationem haberet illorum miseriarum, cum optimè sciat quantopere ab vniuerso regno colatur & obseruetur. Interea tumultus, discordiæque Genuensium omnes ferè Christianos principes ad expectationem rerum nouarum in Italia erexerant, atque alii timebant Italicæ tranquillitati, alii putabant eos tumultus radices tetendisse, per quas accirent exteri principes ad vrbis defensionē, quod hi putarent Hispanas, illi Gallicas partes promptis animis complexuri. Idcirco effectum est vt cum Pontifex, Cæsar, Rex Hispanus oratores suos eò misissent, Henricus quoque Rex eius vrbis quietis cupidus, quoniam Liguriam sciebat aliquando fuisse Regum Gallorum, optabatque libertatem vrbis conseruari, Marium Biragum & Galeazzium Fregosium miserit cum duabus triremibus vel dubius an orator admitteretur, qui Regis & Reginæ matris nomine omne genus auxiliorum offerrent, & vel Regem ipsum si opus sit venturum ad defensionem. Marius magnificè hilariterque exceptus admissus in senatum vsus est officio sanè quod ad Regem ipsum attinet perbenigno & humanitatis pleno; sed vt inter præsentes seditiones planè turbulento & pleno suspicionis, nam copias, pecuniam, commeatum abundantem è prouincia Narbonensi pollicebatur, & omne genus auxilii, atque Regem ipsum si opus sit venturum. plurimum illi Regi displicuisse illas differentias, atque

Orator Galli Regis.

vrbanas contentiones cum ipſam rempublicam proſequatur magna beneuolentia. Birago ingen-
tes gratiæ pro Rege actæ ſunt à ſenatu cum explicatione optimæ eius vrbis erga Regem voluntatis.
Non defuerunt qui optimum Regis officium in malam partem acceperint, arbitratique ſint illud
proceſsiſſe potius è magnitudine deſiderij ipſius vrbis, quam ex vllo iure beneuolentiæ, quamuis re
giæ vires eſſent imbecillæ ob diuturnos Gallicos tumultus. At Fregoſus ſuperioribus annis exilio
eiectus ob ambiguam fidem patribus ſuſpectam, reliquique Galli Regis miniſtri, dicti ſunt infenſi
Hiſpano nomini curaſſe pro viribus odioſum facere commiſſariorum nomen, quod eſſet contra li-
bertatem, multa contra aliorum principum miniſtros effutiſſe, conatique eſſe reddere inuiſos Cæ-
ſarem & Hiſpanum Regem, vt qui libertati eius vrbis per ſimulatam beneuolentiam inſidiarentur.
Gallus orator tametſi poſt octauum diem ex vrbe exceſſit partim placidis verbis, partim moleſtis ac
ceptis, tamen res illa non paruam ſuſpicionem attulit cæteris principibus. verebantur enim pleri-
que ne popularis adminiſtratio Gallos in vrbẽ introduceret, quod veteribus non parum profuit, qui
euidentibus rationibus Regi Hiſpano & miniſtris regijs proponebant pericula reipublicæ. Nam
quamuis Saolus ordinarius orator apud Regem conaretur ab illa ſuſpicione deinde reuocare, qui
demonſtrabat rempublicam ſeruaturam in ipſum Regem obſeruantiam, tamen non potuit pror-
ſus ſuſpicionem delere. Regij miniſtri ex altera parte copias collectas ad fines agri Genuenſis per-
ducunt, & in ſtationes diſtribuunt: quæ vbi eſſent cognita in vrbe à nouis, præfecti ſunt quinque viri
cum ſumma autoritate rebus bellicis, quorum princeps fuit Coronatus ob autoritatem, qui omnia
defenſioni neceſſaria compararent. miſſi ſunt ducenti pedites in oppidulum Sabbatiæ, ac totidem
Nouium. multi finitimi Genuæ milites vrbem ingrediuntur, qui vnà cum ciuibus commiſti excuba
rent & militaria munia exercerent. Cognita deinde ſuſpicione Regis Hiſpani per literas Saoli, at-
que vt accuſationes veterum dilueret delectus iuſſus eſt celeriter in Hiſpaniam accedere, qui doce-
ret Regem veteres non vi eiectos fuiſſe, ſed exceſſiſſe ſponte propriaque ambitione, qui cum multo
eſſent pauciores, tamen non poſſent parem æquitatem ferre cum cæteris ciuibus, odioſaque nomi-
na nouorum & veterum alerent in vrbe per Garibettum nuper abrogatum. recreauit non nihil ani
mos nouorum inter hos metus humanitas Auſtriaci qui conceſſis duabus onerariis frumentatum
miſſis in Siciliam, vt onuſtæ Genuã nauigarent, cum prius fuiſſent detentæ. non enim apparebat bel
lum minitari, qui iuuaret commeatu. atq; legationes nouorum apud Cæſarem rurſus non carebãt
aliqua ſuſpicione cum tractarentur humaniter, cum viderent Spinolam ab eodem Cæſare frequen-
ter & placidè audiri. diuerſæ erant tamen opiniones in vrbe, quia noui timebãt bellum, quod vndiq;
parari audiebatur; at ſeditioſi plebis moderatores timebant pacem, per quã & per concordiam nul
lã autoritatẽ erant habituri. at Gallorum Rex auditis copiis, quæ ad fines Genuenſium conceſſerant,
non tulit illud æquiſſimo animo, ſed palam profeſſus eſt ſe fore quietum ſtante libertate; ſed ſi quis
eam vellet opprimere aut violare, ſe omnino eſſe defenſurum propter iura quę habet in illam ciuita
tẽ, rebus Gallicis interim quoquo modo cõpoſitis. & iam Sauilianũ Pinarolumq; oppida Allobro-
Edicta nouorum. gum Duci aſſignata retardata fuerant, quod moleſtum fuit Regi Hiſpano. ſed qm̃ plurimi ſumptus
bellici iam fiebãt vtrinq; in præſidia, & copias quæ alebantur, ne illi oẽs in detrimentum nouorum
tãtum redundarent, veteresq; forent immunes, proponitur publicè edictũ Genuæ vt veteres profu-
gi oẽs cum familiis redirent in vrbẽ ſub pęna omnium extraordinariorũ ſumptuũ, qui fiũt à rep. ad
ſui defenſionẽ per abſentiam ciuium. Veteres contra ne præſentes ſumptibus aſſentire videãtur ſub
pęna iacturę omniũ bonorum & capitis, euocant reliquos oẽs ciues veteres qui eſſent in vrbe, quare
Heluetiorũ legationes. oẽs ferè puberes exeunt. Heluetii quoq; auditis his rerũ Genuenſium perturbationibus legationes
ſtatim miſerunt, quæ quinq; millia peditũ Heluetiorũ offerrent per quinquenniũ propriis Helue-
tiorũ ſtipendiis militatura, ſi tñ perpetuum fędus cũ Heluetiis inirent. actę ſunt gratiæ, ſed nihil cõ-
clusum. oratores de pace modo cum his, modo cum illis agunt, ſed nihil concluditur, quia res in
Contẽtionis Genuẽſis ſũma. ter illos cõuenire nullo pacto poterat. Erat contentionis ſumma inter hos ꝙ veteres ita reip. admini
ſtrationẽ inſtitui oportere ipſa dicebãt, vt pares vires haberẽt, totidẽq; ſuffragia ad ipſos, quot ad
nouos peruenirẽt. Verebantur enim ne multitudine nouorũ ſuffragiorũ omnis ſua potẽtia & auto
ritas in rep. obrueretũ at nouis hoc videbatur indignũ vt multo plures parẽ haberent tñ numerum
ſuffragiorũ, cum lex anni 1528. oẽs ſcriptos in libro ciuitatis vnius ordinis eſſe iubeat. cõfirmabãtur
vtriq; in ſentẽtia multis rationibus. Veteres ꝙ eſſent opulenti. quod amicæ copiæ non contẽnendę
eſsent ad fines. quod vetuſtate nobilitatis eſsẽt ſtabiliti & autores nobilitatis cæteris, ad quã antiquã
magis apparerent animi principũ ſemper debere eſse propẽſiores. Noui, ꝙ vrbẽ haberent in poteſta
te egregiè munitã, quod legẽ Reformatorũ propitiã, quod populũ & oẽs ſubditos fauentes. ꝙ belli
cos apparatus permultos, quibus ſperarẽt ſe poſse ab omni externa iniuria defendere. at quia bello
rũ incendia paulatim apparerẽt in Italia conſurgere noui iubent oratorẽ miſsum in Hiſpaniã præter
res prædictas excuſationẽ afferre de trãſitu Auſtriaci, docereq; ꝙ res nõ eſset armis, ſed poti⁹ iure de
cidenda. Veteres cognito abſceſsu Taliacarnii decernunt legationes & ipſi mittere ad Regẽ, deligũt
itaq; Stephanũ Marium & Balthesarẽ Lomellinũ, qui tanta diligentia triremi vecti ſunt, vt prius au
Veterũ legationum oratio. diti ſint quam Taliacarnius, qui biduum ante acceſserat. Procurauit Saolus ne tanquam legationes
exciperentur, qui tamen eo nomine fuerunt humaniter excepti. deinde expoſuerunt veterum iura,
& dixerunt æquum videri vt qui per ſummam iniuriam eiecti è patria à ſubditis fuiſsent, iidem per
leges & arma iuſtorum principũ in patriam reuocarentur. non eſse tam fędũ exemplum ad exteras
nationes & ad poſteros trãſmittendũ vt ea ciuitas, quę potẽtiſſimos principes ſanctiſſimè coluiſset,
quę oĩbus officiis pro viribus ipſum Regẽ proſecuta fuiſset, quæ obſequentiſſima patri Philippi Re
gis fuiſſet, neq; alia de cauſa calamitates domeſticas pateretur, niſi ob nimiam liberalitatem & benefi

centiam

centiam in suos ciues, nunc nullis auxilijs subleuaretur vbi nulla aduersaria timenda est potentia,
cum neminem præterea habeant illi ciues, in quo rerum omnium suarum spem collocarint. his ad-
diderunt ciues ob immoderatam nouorum insolentiam exiuisse necessariò ex vrbe post abrogatio-
nem Garibetti, quæ per vim armorum facta est contra fidem oratori Regio datam. Se procurauisse
assiduè omni honesta ratione res vrbanas sedare & componere, quo honestè ac tutò omnes patriæ
tranquillitate perfruerentur. quod etiam post discessum factum est, vt redire possent, quod ni-
hil profuit vel per ministros principum. additæ sunt & multæ aliæ rationes, sed illa in primis, quòd
cum nullum remedium inuenissent ciuile, & honore, & amore patriæ impulsi cupiebant vt per Re-
gem liceret illud vi armorum experiri, quare flagitabant vt Ioanni Andreæ Auriæ liceret cum suis
& factionis veterum triremibus suscipere summum imperium eius tam iustæ, tamque necessa-
riæ expeditionis, vtque liceret milites colligere, & commeatum ac bellicos apparatus è locis regijs
conuehere. demonstrabant quòd plurimum conferebat ad conseruationem regiorum principatuũ
in Italia vrbem illam habere obsequentissimam, cum Genua quasi porta sit Italiæ ad nauigantibus
ex Hispania, quam vrbem multi exteri principes si possent quauis neglecta difficultate occuparent.
quod non videbatur posse sperari eadem obseruantia erga Regem dum præessent populares, qui sua
ptè natura sunt instabiles, & in Gallicam factionem magis propensi, cuiusce rei non leue esse argu-
mentũ quod etiam Rex Gallorum legationem miserit de offerẽdis auxilijs, & trepidationẽ propter
Ioannis Austriaci aduentum, cum tota vrbe ad arma esset conclamatum, quod haberent suspectam
& parum amicã fidem Hispanam. nouos ciues per multos annos vel post Garibettum tacuisse quã-
uis essent plures, dum floruit recens Auriç principis beneficij memoria. prçbuisseq; debitam veteri
bus & benemeritis reuerẽtiam, quod factum est donec potuit plus in eis vel ratio æquitatis vel simu
latio, quã cupiditas imperandi. Sed his omnibus postea virtutibus reiectis cognitas fuisse multas con
iurationes aduersus remp. quarum principes fuerũt vel noui vel populares etiam simul misti, vt Cæ
sar Fregosus, & Calcagninus, & Fliscus, & Iulius Massa, & Volacera, Granura, Fornarius Dux. quod
certè nulla alia de causa factum fuit, nisi vt veteres per insidias nouorum ab administratione exclu-
derentur. facilè esse vrbem capere, suisq; veteribus dominis restituere, cum populus sit suoptè inge-
nio instabilis ac leuis, qui defertur desiderio rerum nouarum propter lucrum tanquam nauis sine
nauclero quocunq; aura lucri aspirauerit, ac non mediocriter pertæsus sit nouorũ magistratuũ, qui
etiam sit per arma reditum veterum adiuturus. nam veteres si minus potẽtem, suam tamen habere
in vrbe factionem, cum etiam è nouis non omnes sint ingrati. nisi cogantur per metum aliorum
nihil esse difficilius quam vt noua auxilia nouis accedant. Inuitare ipsum Regem ad hanc tam iu-
stam prouinciam adiuuandam propriam vtilitatem, quoniam imperãtibus veteribus posset carere
non modo periculo, sed etiam suspicione ob antiquam obseruantiam, & propriam singulorum vti
litatem, quã percipiunt è principatibus regijs. at contra Taliacarnius procurabat accusationes dilue
re, animum Regis à veteribus alienare, demonstrare nihil differre illi abessent ne vel adessent in vr-
be, quæ erat quieta, rectissimèq; gubernabatur. veteres digniores esse eo exilio, quod sibi sponte ele
gissent, quam regijs auxilijs, sine quibus certè neq; auderẽt neq; possent arma mouere, sed quieuis-
sent, ac redijssent deniq; in vrbem. Illud maximum esse argumentum quod omnia legitime guber-
nentur, quod subditi spontè parẽt solitis magistratibus. Rogant ipsum Regem vti perseueraret pro
tegenda rep. & senatu, at non priuatis, quos potius à se repellere conueniret, si sine senatus autorita-
te de rep. tractare conarentur, cum lege vetitum sit illud, quod non Genuam solum, sed vniuersam
Italiã & omnes vrbes Christianorum vexare posset. Quod autem probabilè sit vrbẽ in antiqua er-
ga Regem obseruantia persistere multa esse possunt argumento, sed in primis ratio acceptorum be
neficiorũ, deinde necessitas. Illud maximum esse beneficium quod libertas instituta esset felici Caro
li Quinti Imp. Max. patris ipsius regis auspicio, à quo toties defensa est per validissimas copias ab in
sidijs conantium illã opprimere. Deinde tantum incrementum per illum cum acceperit, fieri non
posse inquiunt vt non plurimum Regi debeãt, nisi ingrata vrbs & immemor beneficiorum dici ve
lit, quod si cõmittatur, indigni sunt Genuẽses qui homines sint, ne dum qui sint liberi. Quod si nul
la in ijs esset humanitas, tamen vel inuitos necessitas ad illud posset impellere; quoniam qui incum
bunt gubernaculo reip. tot habent, tantaq; negotia in regnis ac principatibus regijs, quot & quanta
qui patriã reliquerunt. atq; illud patet in primis quod cõuectio lanarum ex Hispania, serici è regno
Neapolitano, frumentatio è Sicilia fit ex illorum facultatibus, cum multa nũmum millia quotãnis
eò transferanẽ, præter Mediolani, Anuerpiæ, reliquorumq; locorũ ac regionũ negotia. atq; vt omit
tatur, quod hęc locupletãt regia vectigalia, nemo prçest reip. qui nõ habeat tanquã assiduos obsides
filium vel fratrẽ vel affinem in ipsis locis. Nã nequid horum per perfidiã amittatur, quis non videat
necessario in officio esse persistendũ? Potest quisq; illũ putare sibi verè omnẽ felicitatem optare, cũ
quo salus & opes & amplitudo cõsistat vel cadat. His additur vanos esse rumores, qui de Gallis dissi-
pati sunt, cum Gallus eodem propè die audientiam & abeundi veniam acceperit: cum Gallos ad-
mittere nihil aliud esset, quàm perdere libertatem, pro qua nemo vitam sanæ mentis profundere
dubitauerit. cum etiam Gallorum amicitia posset polluere incontaminatam religionem per aduẽ
tum Vgonottorum, atque nimis difficiles esse ciuiles controuersias, ne dum disceptationem de re-
ligione adiungere. Illorum causam, nec iustam nec honestam esse patere qui vrbem reliquerunt,
quoniam defensio repugnat ipsius vrbis institutis, & diuinis atque politicis legibus, & naturæ ra-
tioni. Aiunt veteres oportere se esse superiores in reipublicæ administratione, atque omne ius ad-
ministrationis habere cum ipsi sint vix quadringenti, at noui plures mille & centum assidue in
vrbe habitantes. Illis, cum dimidium suffragiorum postulent, non venit in mentem quod omne

regnum in se diuisum destruetur, cum Deus Apostolos pares esse voluerit, ac leges eodem modo. Hi
in ordine optimatum istud vituperant, quòd remp. corrumpat. leges Genuenses detestantur. laudãt
seditiones, ad quas euellendas anno 1528. reformata fuit administratio. Nam tota vrbs octo ciues
veteres, & quatuor nouos elegit, qui omnes vno consensu leges vrbis instituerunt, omnesque nobi-
les in vnum coniuncti sunt, & veterum ac nouorum ciuium, & factionum nomina deleta, vt omnes
haberentur pari dignitate & conditione, vt apparet è conditionibus suarum rationum: Perspicuum
est quòd petitur contra leges vt vrbs diuisa sit. Vt impares sint ciues. Vt dimidium suffragiorum pau
ciores ciues assequantur. Tam autem legum latores cupiuerunt euellere dissensiones & vnum cor-
pus efficere, vt cum essent plures centum & quadraginta familię, illas perduxerint ad viginti & octo.
Non quòd hæ forent nobiliores, antiquioresve cæteris, sed quod plures domus essent apertæ in vr-
bes, atque in has familias descripti sunt Aggregati. Patet igitur illud non esse verum, quod Aggre-
gati non tam antiqui nobiles sint quam reliqui, cum illud lex testetur. Hoc accidit quod fuerunt ag
gregatæ circiter duodecim familiæ veterum nobilium antiquorum vocatorum, vt Camilla, Serra,
Maria, & aliæ, quæ antea fuerunt nobiles, & tanquam aliæ antiquæ. Manifestum est & in aliis vt Fre
gosa, Adorna, quæ aggregatæ sunt inter viginti & octo, & sunt recentioris factionis, quæ quamuis si
ne titulo, tamen multos annos rem Genuensem administrarunt, multosq; viros illustres habuerũt:
qui cum sint aggregati, non minus idcirco sunt antiqui, aut quouis nobiles. Quo pacto igitur hi
pauci imperium in alios sibi deposcunt, qui patriam vexant, cum lex ab illis facta inquiat, quod om-
nes nobiles descripti vno ordine sint pares dignitate & conditione & coniuncti, at non diuisi? Do-
cent hanc reip. administrationem constitutam esse à duodecim legumlatoribus ab vrbe vniuersa de
lectis, qui vnius esse ordinis iussi sunt. Hoc nisi sit, possent principatum inter se diuidere, quod pla-
nè esset absurdum. Sed nonne absurdius est quod priuati se ius habere in publicas res arbitrantur?
illud etiam monstro simile videri posset, si resp. sit vt corpus, gubernatores vt caput, si noui & vete-
res diuisi gubernent. Nam si res diuidatur, aut corpus erit sine capite, aut vni corpori duo erunt ca-
pita, quod est ridiculum. oportet igitur ad gubernandam rempublicam omnes concorditer conspi
rare, quæ æquabilitas est vera salutis ratio. Quod dicunt sibi deberi iure, non probant, nisi longo
vsu & decreto Gariberti, contra quæ leges sunt antiquæ reipublicæ & lex anni 1528. Sed possessio in
ualida est vt sæpè vexata sine aliquo titulo vel bona fide, & contra leges. Neque tam diuturna est,
vti volunt; quæ si non esset interrupta, nihil iuuaret, quia suprema iura non possunt acquiri hac ra-
tione, & multo minus à priuatis ciuibus contra patriam, quæ neminem habet superiorem. Neque
enim præscriptio vel consuetudo contra rempublicam aut leges afferri potest. neque prodest lex
anni 1547. quæ neque coniunctum ordinem separat, nec variat æquabilitatem. nam cum abolita
sit legitimè, at non vi, vt aiunt, non est opus differre in alium diem solennitatem deliberationis,
quod hoc agitur cum de abrogandis legibus tractatur anni 1528. at non de senatuscon. quod nunquã
seruatum est aliter. Neque erat abolenda vt inualida, illegitimè lata, siue autoritate iurisconsulti. sicut
aliæ leges, vt ex iis patet. Nec obest quod aiunt veteres approbatam fuisse tacitè à maiore concilio
per annos viginti & quinque ab anno 1547. ad annum vsque 1573. cum ratio sit illegitima, quia
concilium nullam cognitionem legis habuit. Quod enim nescitur, non potest dici tacitè compro-
bari. Neque potest concilium quidquam tacitè probare, quin deroget legi anni 1528. vt est Gari-
bettum, cum in lege sit illius anni, quod si concilium voluerit cuipiam rei derogare in illa contētæ,
debet proponi consultanda in eodem, neq; possit eodem die decerni: sed reiiciatur in alium diem,
quod certè in taciturnitate dici non potest. Reuocandum est igitur Garibettum tanquam illegitimè
factum & inualidum. Neq; debent propter opes aut titulos nolle esse pares, nec numero non supe
rari, quia si creuerint opes nolent esse domini reip. Illud validum est moderationis nouorum argu-
mentum, quod nihil tale moliantur, quia sine Garibetto viuebatur in vrbe vsq; ad annum 1547. &
tamen magistratus ad viros bonos veteres pro virtute deferebãtur, quamuis multo plures essent no
ui. Suppliciter petunt à Rege vt de more remp. protegeret, priuatosq; conantes patriam infestare à
sua præsentia repelleret. Arbitraretur eandem esse ac fore perpetuam vrbis obseruantiam tot bene-
ficiis deuinctæ. Profugos nisi exteris auxiliis iuuentur, cito suum errorem esse cognituros. Italorum
principum arma non esse magnopere timenda, si Regis defensio concedatur, cum nullus Italorum
principum ob æquitatem causæ debeat timeri, quam omnes sint complexuti. Hęc dicta esse censeri,
si per aduersariorum pertinaciam non possit obtineri illa concordia & reconciliatio & æquitas con
ditionum, quam senatus & vniuersa ciuitas cupit, quæ omni honesta, probabiliq; ratione fieri possit,
salua coniunctione & æquabilitate ciuium, quæ cum legibus vrbanis consentit. sic inter hos cõtende
Libertas qd fit. batur de gubernatione subditorum, quam honores & libertatem appellabant, cum vera libertas sit
ita sub patrocinio bonarum legum viuere, nemo vt alteri impunè sit iniurius, & vitã atq; omnia sua
libera habeat ab iniuriis aliorum: quæ libertas communis est omnium bene institutorum principa-
tuum. cum honores qui à populo deferuntur. sint tanquã picturæ pixidum, que prius arescunt, quã
ad intima penetrent, iiq; rectius magistratus & imperia quam honores sunt appellãdi, cum solus sit
honor qui debetur sapientiæ & virtuti. Philippus non solùm æquitate rei perspecta, sed etiam con-
siderato periculo in quod res Itala erat illapsura, si armis decertaretur, & nisi copiæ retraheren-
tur, respondit facillima esse initia bellorum, at non tam faciles exitus plerunque inueniri. Fo-
re omnino vt res placidè componerentur, quæ ratio esset & vtilior & humanior inter ciues præ-
cipuè eiusdem ciuitatis. Nam erat periculosum ne Itali quidam principes, quibus ob nimiam
potentiam inuisum est nomen Hispanum, & Rex Gallorum in primis oblata hac opportunitate
arma mouerent; cum multi sint amici cum felicitate, qui cum fortuna mutantur, nihilque timen
dum

dum magis sit diu felicibus quàm hæc ipsa mutatio. videbatur periculosum ne Belgæ magnis virib. auctis in Morinis aut Batauis ex alia parte Genuense negotium iuuarent præterea, ex alia Turcicæ copiæ perceptis dissensionibus Christianorum, vel etiam precibus non nullorum allectæ ad excidium rerum Hispanarum ingentes conuolarent captata opportunitate. Fit publicum decretum in vrbe postulantibus oratoribus ne vlla pęna infligatur illis, qui dicerent ęquum esse Garibettum, ac malam legem anni 1528. statuiturque vt liceat Siluestro Cataneo & Nicolao Pallauicino delectis à veteribus, vel cuiuis ciui hac ipsa de causa ad tractandum negotium pacis in vrbem conuenire. Non tamen cessabatur Romę demonstrari pontifici per Card. Lomellinum & clericum Spinolam veteres voluisse principum arbitrio rem committere, cum noui contra patui vel autoritatem legari fecissent. & quam periculosum esset ne resp. funditus euerteretur cum maximo detrimento rerum Italicarum, si diutius in ijs perturbationibus persisteretur, ac nisi veteres antiquæ dignitati restituerentur. Augustinus item Spinola conabatur apud Cæsarem ostendere nullam in vrbe habitam esse rationem Cęsarianorum ministrorum, qui non essent grati: quare conueuire Cæsareæ autoritati eas controuersias decidere ad retinendum obsequium imperio hactenus præstitum, quo omnes ciues quietè ac tutò suis bonis fruerentur. Sata sunt & semina suscipionum in animis principum, quibus etiam magis inflammarentur ad res componendas, cum noui hæc omnia restringere per cardinalem Iustinianum conarentur Romæ, & per Georgium apud Cæsarem.

LIBRI VIGESIMI QVINTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS SEXTVS.

MVLTIS sanè rationibus disputatum est ab antiquis sapientibus præstaret ne ad felicitatem subditorum vnius, an plurium; & paucorum ne an multorũ imperium siue gubernatio, quã in rẽ quique varias propriasque rationes adduxerunt, quibus addebantur exempla, quæ certe ingenia hominum, at non probationes sunt putanda. Alij parum numerum gubernantium re ferre existimabant, sed totam rationem ac differentiam collocabant in bonitate imperantium, qui apparebãt vnius imperiũ multis præferre, cũ vnus vir bonus facilius reperiatur, quam multi viri boni. Alij censebãt multorũ administrationem debere præferri, quoniam sic malus magistratus facile mutatur, quo pacto inscitia peritiæ præferebatur. Alij idcirco multos deligebant, quia crederent in multis posse facilius aliquos bonos inueniri, qui malorum nequitiæ resisterent, quàm in vno necessario per hæreditatem in regnum succedente, qui dominaretur pro libidine. Id facile concedi posset si aut boni tantum imperarent, aut si mali bonorum consilio acquiescerent ac res non potius per numerum, quam per bonitatem uotorum gubernarentur. & nisi stulti sapientibus natura aduersarentur, cogerenturque sapientiores pati se impetu quodam quasi popularis fluminis deferri. Nou defuerunt qui crediderint vel malam rem p. vnius mediocris bonitatis imperio esse præferendam, quòd ea semper vel iustum vel iusti speciem quandam præ se ferat, neq; ęmulatio præesse p libidinẽ patiatur. illud verbo quidem conuenit rationi, re aduersatur. quia nemo malus iustum habet propositum; aut qui habet, non est malus: sed mali putandi sunt qui conspirãt clam ad excidium direptionesque subditorum, cum alter ad alterius iniquitatem conniueat. Quis tamen, non facile concesserit omnium regnorũ optimam esse remp. si bona sit, & legitimè in ea viuatur, quæ si mala sit, & in ea negligantur leges, iure censebitur pessima omnium ad ministrationum, in qua omnis conditionis homines varijs iniurijs sunt expositi. his accedit ꝙ nõ potest facile cũ felicitate subditorum dominari, qui nullis regiis artibus à teneris sit imbutus, atque rudis p lanè homo ad gubernaculum rerum pub. accedat. Mediocrem autem remp. vix esse tolerabilem argumento est breuitas vitę multarum rerump. quę antequam adoleuissent, extinctę sunt. Veruntamen si ab vno ad plures imperium sit transferendum, quod nescio an iure debeat, tanto melius id fiet, quanto ad pauciores præstantioresq; deferetur, quod genus antiqui aristocratiam iure appellarunt, siue imperium optimorum. at quanto ad plures imperium defertur, tanto fit deterius, cum ad ignaros imperandi & faciles in quosuis motus animorum deferatur. cauendũ enim vbi pauci sint, ne multi asciscantur in partem imperii, qui postea in munificos insurgant. & ne nimia autoritas plebi concedatur, cui procuranda est vilitas annonæ ac panis pręcipue & iustitia ne desit. Illud significarũt antiqui per Actæonis fabulã, quem finxerunt laniatũ ab ijs canibus, quos sui s sumptibus educauerat, quia beneficia apud ingratos homines collocata in benefactoris pernitiem sæpe vertuntur. Illa dum tractantur in finibus Ligurum, regnum Poloniæ magna diligentia à varijs principibus expetebatur, quamobrem indicta sunt comitia de nouo Rege creando, quoniam omnis spes reditus Henrici per eius coronationem fuerat sublata. Nam initio huius anni præcedentibus omnibus magistratibus & Ghisio Duce & Chernensi regulo sub vmbella Reinsi, illud est vrbis nomen, dictus est Henricus cũ multa magnificentia processitse ad templum augustius, sequentibus Cantabrorum Rege & Alenconio fratre, & Mainesi, alioq; Ghisio ducibus, cũ Ghisius Card. in tẽplo præstolaretur. post ceremonias Rex obtulit naiculã aureã de more, deinde ad suũ domiciliũ tẽplo uicinũ se recipit. Postridie

Resp. omniũ Gubernariorũ optima, & pessima.

Coronatio Hẽrici Regis Galli.

à pecca-

à peccatis expurgatus miſit quatuor proceres ad templum Diui Remigij vt ampulla ſacri olei per ab batem aſportaretur, qui promitterent ſe ad eundem locum mox comitaturos. Mirum eſt quod de oleo dicitur, quòd angelus illud cęlitus ad diuum Remigium archiepiſcopum detulit, quo tempore baptizatus fuit Clodoueus primus Gallorum rex Chriſtianus. Nam dicuntur quatuor Reges tam tum vngi antiquitus conſueuiſſe, Galliarum, Hieruſalemi, Britāniæ, Siciliæ. At ampulla olei ſacri ſemper plena eſt, neque illud vnquam deficit, cum multis ſub clauibus ſeruetur. minuitur tamen ęgrotante Rege, ſed vel mortuo, vel conualeſcente ampulla diuinitus repletur. Alij dicunt columbam illam ampulam olei detuliſſe, ſed omnes tamen diuinitus miſſam fuiſſe confitentur. atqui am pulla delata eſt ſub vmbella in auguſtius tēplū in tabernaculo, quā proceres cū lanceis ſunt comitati. Rex deinde comitantibus epiſcopis in templū accedit, vbi parati ſunt duodecim Pares vocati, ij ſunt magiſtratus ac principes, qui autoritatem & nomina principatuum referrent. Erant propria tabulata principibus & oratoribus parata, & proprium cum regali throno in medio templi Regi magnifi centiſſimè inſtructum. omnis ſacerdotum ordo fit obuius ampullæ, quæ Regi oſtenſa eſt, & ſuper altare impoſita. Rex iurauit apud Card. archiepiſcopū vſitatū iuramentum ſe iuſtitiam & eccleſias conſeruaturum. conſulitur populus an velit eum Regem, qui mox ab omnibus eſt rex conclamatus. iurauit pacem, iuſtitiam, ęquitatem ſibi cordi fore, perſecuturumq́ue pro viribus hęreticos. mox inducti ſunt cothurni & calcaria, quæ ſtatim ſunt erepta, & præmiſſis precibus gladius accinctus, hinc altari impoſitus, hinc datus Regi, hinc coneſtablio. oleum ampullæ deinde & chriſmatis miſtum, quo caput Regis cum precibus vnctum eſt & pectus & dorſum & paulo poſt Spatulæ. hinc palmæ manuum & additæ chirothecæ. poſt toga regali indutus, & annulus & ſceptrum dextræ impoſitum. Deinde corona a duodecim Paribus, quę ſuſtentabatur dum preces finirentur, capiti impoſita. poſt in tabulato maiore ſedēs Rex dū preces peragantur, rex ab omnibus ſalutatur, atq; araldus alta voce exclamat, viuat rex Hēricus tertius Chriſtianiſſimus, glorioſiſſimus īuictiſſimus Gallorū rex. deinde cæptis ſacris deſcendit ad altare præcedentibus proceribus, quorū alius vas è conchis margharitarū vino plenum geſtat, alius panem argenteum, alius loculum cum tredecim aureis nummis, quę paulo poſt per ipſum Regem oblata ſunt. His actis Rex ſumpta euchariſtia ampliſſimumq́ue conuiuum exhibet principibus & conuocatis oratoribus. Sed quoniam cognitum eſſet per exploratores ac literas claſſem Turcarum, vt dictum eſt, Byzantio non adeo formidabilem eſſe exituram, vt putabatur, decretumq́ue eſſet per eos rumores Sardiniam Italis præſidijs eſſe tutandam, petierat à ſenatu Idiaquecius vt liceret Hiſpano Regi copias illas per agrum Genuenſem claſſibus imponendas ad mare perducere, & quibuſdam portubus vti reip. nam ſtatuerant Hiſpani his copijs claſſi impoſitis vniuerſum illud mare percurrere, & piratas profligare quicunque in ijs inſulis fuiſſent inuenti. res in cōſultatione poſita eſt à patribus, atque alijs periculoſum videbatur in rebus turbulētis eum Regem, qui putaretur fauere aduerſæ factioni intra tecta admittere, ne portus per hanc artem occuparētur. alijs apparebat oratoris regij fidem non eſſe habendam dubiam, ne Regis tam potentis, tamq́ue amici ipſi reip. fidei non credidiſſe viderentur, quare decretum eſt vt tranſitus copijs, & portus claſſi regio nomine cōcederētur. Interea veterum delecti ſiue Deputati vt vocant, nitebantur magnam copiam pecuniæ Finali colligere, quæ vt liberius cōferretur, Auria multos nūmos contulit, cuius liberalita-

Liberalitas Genuēſiū veterum.

tē multi alii ciues ſecuti ſūt, cū alij quinq; nūmū millia, alij vel ad quīdecim viritim cōtulerint, atq; eadē ratione numeraturos ſe eſſe pollicebantur vbi opus eſſet. Electi ſunt tres quæſtores huius pecuniç Auguſtinus Grimaldus, Antonietus Cataneus, Philippus Lomellinus. at quoniam prorogabatur aduentus Ducis Gandiæ, vetereſque peroptabant aliquo debili principio tentare rei euentum, qui ante licentiam regiam non audebant arma palam mouere. Clam igitur decernunt vt Ambroſius Lomellinus & Scipio Campora exules rei capitis vallem Porciferam verſus regionem inuaderent cum quadringentis peditibus, & Franciſcus Viualdas Ligurū montes verſus, illud eſt quoque nomen regionis cum totidem militibus ſimulatione exulum id ipſum faceret: quia vbi palam res ageretur facilius erat Nouium, & Segeſtā Tiguliorū repente capere, vt oblatum fuerat, quibus ita actis omnia repleta ſunt trepidatione. Sed enim vbi apparuiſſent triremes Ducis Gandiæ, Imperatum eſt Viualdo & Lomellino vt copias dimitterent. oratores interea nullum officij genus prætermittunt vt res cōponeretur. Dux Candiæ exceptus eſt magna cum lætitiæ ſignificatione, multis honoris cauſa obuiam procedentibus, qui vbi primum admiſſus eſt in ſenatum magna cū regiębeneuolētię ſignificatione locutus eſt. Viſusq́ eſt aliquātulū grauiter tuliſſe Regis noīe

Ducis Gandiæ oratio:

quod Gallus orator fuiſset admiſſus. hortatus eſt ſenatum ad pacem. docuit regium eſſe conſilium in eo ſtatu remp. conſeruare, in quo à fel. mem. Imperatore patre & domino conſtituta, ſeruataque fuerat: quam regiam voluntatem ex aſſiduis officijs, regijſque auxilijs variorū temporum reſp. cognoſcere potuit. obtulit regiam defenſionem. multis rationibus demonſtrauit illā pacē vrbi ſalubrem ac Regi gratiſſimam fore. Quæ vbi cognita fuiſſent a veteribus, deligunt quatuor oratores ad Ducem, qui & informarent, & expeditionem negotij precarentur. Inuitauerat veteres ad hoc Ducis reſponſum, quod fuit Ducis vrbani, non potuiſſe non admitti Gallū oratorē, ſed cito dimiſſum fuiſſe. gratias omnes agere Regi, quoniam ſemper reip. fauerit, & nunc etiam idem faciat, cum nihil magis optarent, quam vt cognoſcerentur perſeuerare in antiqua regia obſeruantia, quod & ſemper ſint facturi. ſibi pergratas fuiſſe regias admonitiones, vt in dies cognoſcetur, quibus multa addita ſunt in veteres. At delecti veterum cognito tam diligenti oratorum principum officio, vt omnes diſcordiæ illorum arbitrio committerentur petunt ſiue principibus, qui corrigerent, emendarentque leges Genuenſes, vel nouas conderent ſine exceptione. noui hanc facultatem omnino nolunt concedere. non defuerunt qui parum confiderent quibuſdam miniſtris, & in pri-

mis in-

mis integerrimo Card. Morono, qnem arbitrabantur non curare res inter ciues componere, sed potius differre vt ea resp. sub pontificium imperium illaberetur, qua via sibi iter pararet ad maiorem dignitatem. causa diururnitatis discordiæ fuit re ipsa durities & pertinacia nouorum: quare pontifex, qui erat animo sincero & ab omni illegitima cupiditate alieno, cum propensior appareret nouis, quod eorum rationibus assentiret, audita pertinacia literas scripsit indignationis plenas

Literæ Pont. ad nouos.

in hunc modum; Eędem causæ, quæ nos primùm impulerunt vt ad vos daremus literas ac legatum postea mitteremus, nunc impellunt vt etiam scribamus, hoc est summum desiderinm, quo angimur tranquillitatis reip. uestræ, & periculum in quo estis, qnodque omnibus est conspicuum, quamuis vos qui in medio incendio versamini, illud non sentiatis, aut certe sentire dissimnlatis. hac de causa cum legatus vel turbulentioribus multo componendis accommodatus nihil facere potuerit propter discordias pertinaciamque vestram, denuo vos ad pacem cohortamur, vel saltem dissensiones arbitrio virorum bonorum committendas. Nam veteres hoc suum consilium oratoribus committebant, & legato in scriptis obtulerunt. Aymontius item Mediolani præfectus literas iræ plenas ad nouos miserat. his rationibus effectum est vt his tanquam iratis noui planè non considerent. at quoniam per illud arbitrium videbantur oratoribus Cæsareis socij admitti in iura Cæsaris, si collegæ iudicationis principes accessissent, ad quos nihil illa res pertinere Cæsari videbatur, commissarij Cæsarem consulunt per literas quid sibi agendum esset si ad arbitrium veniretur. his responsum est, quòd si resp. voluerit etiam interesse principum illorum legatos, nihil id videretur præiudicij facere imperatoriæ dignitati, cum tractetur solum de partibus ad amicitiam concorditer perducendis, quod non repugnat ipsius Cæsaris in eam remp. beneuolentiæ ac desiderio pacis. Missus est etiam Lucas Fornarius à nouis qui gratias ageret Cæsari pro missis commissarijs, & pro tot in eam remp. beneficijs, cum plurimũ etiam Cæsareæ benignitati cõfiderent. initur paulo post sermo cũ ministris principum de concordia, atq; regij ministri libentius cum pontificio quã cũ Cęsarianis conueniebant, quòd denuo ob murmuratum sit in nomen commissariorum, quod multo inferius legatione censebatur.

Commissarij nomen.

Commissarij hac de causa scripserunt ad Cæsarem, atque rescriptæ sunt literæ, in quibus continebatur, missos fuisse episcopnm Aquensem & Vitum Doriumbergensem & commissariorum & oratorum nomine, cum orator etiam minori sit dignitate quàm cõmissarius. At enim vbi Escouedus redijsset ex Hispania cognitum est clam ab Auria vniuersum negotium bellicum commissum esse arbitrio Ioannis Austriaci, qni promiserat se facultatem concessurnm, si sibi committeretur. decernit contendere itaqne Neapolim cum classe vt res bello necessarias procuraret, quia locus paci non inueniretur, cnm literas ad senatum frustra scripsisset, quibus patres hortabatur ad concordiam, & ad amplexandas honestas reip. rationes. Sed quoniam non potuerat colligi quanta pecunia opus esset ad bellum, reuocatur ante discessum ad Finale, ac præsens cohortatus est frigidiores ad recuperandam existimationem & iura & patriam, quæ certe omni vel maximę pecuniæ sunt præferenda.

Io. Andreæ Auriæ oratio.

Eius orationis hæc summa fuit; quod arbitrabatur diuina prouidentia effici vt diligentia Pont. & duorum summorum principum per suos ministros vana fuerit in rebus Genuensibus componendis: quoniam Deus, cui omnia præsentia sunt, velit vlcera patriæ, quę leniori vnguento sanari non possunt, ferro & asperitate sanari, cum ferrum & arma supremum sit huiusce morbi remedium: nam per bellum recuperanda apparet amissa patria. Quod si bellum illud iustum est, quod est necessarium; si illa arma sunt probabilia, in quibus vltima spes remedij collocata est, quod fuit vnquam vel probabilius vel magis necessarium, quam illud, per quod repetitur antiqua hæreditas, quæ diutissime possessa est? per quod procuratur vt id seruetur quod positum est in periculo? per quod omnia per vim extorta, iure extorqueantur? Quæ reliqua spes est salutis nisi in bello, cum omnia frustra sint pro pace exantlata studia? ad hanc cogitationẽ, ad hoc remedium, ad hoc negotium omnis mens est conuertenda, in qua vna re spes tota collocanda est vt à præsentibus molestijs recedatur. partim igitur patriæ desiderio, partim honore, quia nobilibus omni vitæ pręferendus est, suas esse partes censere inquit ante oculos proponere illorum miserias, & periculosum reip. statum, atq; suggerere, quod munus sit singulorum illa subleuãda. Illud autem facillime susceptum iri abijs, qui perpenderint quãtopere maiores impulsi, inflammatiq; sint proprio honore ad illam subleuandam, quorum qui se legitimos hæredes esse profitentur, debent esse imitatores, quando exempla ipsa inuitanr, si alia nõ pateat, ad viam ferro aperiendam, qua dignitas hęreditaria acquiratur. Nemini dubium esse oportere, si tam honorificam prouinciam complexi sint veteres, apud illos victoriam futuram, quamuis aduersarij viribus & cõsilio & causa inferiores profiteantur se in eodem statu posse conseruari. sperandum esse vt honorifica indignatione & ęquitate causæ compulsis Deus iustissimus faueat, atq; vires & animos infringat eorum qui iniqnitatem tuentur, non esse timendnm ne victoria penes ipsos non sit, si animi concordes & prompti & liberales in hac re fuerint. Quod si quid aduersi acciderit, patriaq; sit amittenda, tamen neq; officio virorum bonornm, neque honori deesse oportet. ad hoc consilium inuitare inquit patrię amorem propriamq; & ipsorum & filiorũ vtilitatem, & honorẽ animorũ omni re preciosiorẽ. negotiũ tam honorificũ intrepidis animis esse capessendũ, quoniam turpissimũ esset diutius alienam perferre pertinaciam, quòd omnes iure arbitrari possent in illis extinctam esse virtutẽ & gloriã, qua maiores familias suas illustrarũt; maioremq; vim habere in animis præsentium auaritiã & auri sitim, quam splendorem honoris; quod certe in nobiles animos cadere nõ potest. Profitetur deniq; se & facultatibus & vita expeditionem adiuturum, vt prius professus fuerat, neq; vnquam defatigatum iri, vt res gestę per opportunitatem testabuntur. his subiũgit non defuturos rerum bellicarum peritos duces, non classem necessariam huic expeditioni, non regiam veniam, quæ videtur fuisse promissa, non peditatum &

tum &

tum & equitatum, qui facile colligetur; ſolam deeſſe pecuniam certiſſimos neruos belli, quæ tamen abunde ſuppetet, ſi, vt ſuperius factum eſt, concorditer ad tam piam, neceſſariam, honorificam expeditionem contulerint. vti oportere inquit ea magnificenna, quam zelus, honor ciuium, amor patrię requirit, neque committendum eſſe vt ij fructus non percipiantur per virtutem, qui non poſſunt niſi per dedecus & maximas calamitates atque ignominiam amitti. His rationibus res pecuniaria perducta eſt eò, quò optabatur: quare Auria paulopoſt eum viginti triremibus Neapolim accedit. miſſæ ſunt cum eo legationes ad Auſtriacum Georgius Auria & Io. Baptiſta Spinola. Putabat Auria fieri non poſſe omnino vt alia ratione quam per metũ armorũ noui ad aliquam honeſtam pacis cõditionẽ flecterẽtur ab ipſa iã cõcep ta duritie & pertinacia cũ poſſent ẽt ſuſpicari arma nõ niſi per conſensũ Regis fuiſſe mota, quo cõſilio nauigauit ad Auſtriacũ. nõ defuerũt q auſi ſint Auriã ſuſpectũ, habere affectati Genuæ principatus, qui rumor ab initio ſeditionũ fuit diditus; & quòd portum vrbis cũ quibuſdã armatis occupare tẽtauerit, quo tempore inquiunt vrbẽ fortuna potius quã cõſilio fuiſſe ſeruatã. Senatus interea cognitis conſilijs veterum tria millia peditũ Larſanam mittunt, quorum bona pars erat Florentinorũ varijs de cauſis condemnatorũ lectiſſimorũ, & quingentos Lucẽſes. Deſcripta eſt vniuerſa annona, quæ eſſet Genuę: cũ Auſtriacus petiuiſſet à Magno Duce vt arma, puluerẽ tormentariũ, ſalnitrũ, pilas ferreas, frumentum dinẽdi nouis Genuẽſibus ne pateretur, cui reſponſum fuerat, quòd ex imperio ipſius principis nullo pacto illa exportari ſinerẽtur. at quod ad pilas & frumentum, ſe neſcire qua probabili ratione poſſet illi petitioni ſatisfieri, quia cum vtilitas ferrearum venarum poſita ſit in exterorũ mercatorũ contractibus, nõ poſſent excindi cõmercia niſi cũ maximo ſubditorum pauperũ detrimento vel potius ruina, qui victũ ſuarum familiarũ ex illa exercitatione percipiunt. Quod ad frumentũ, nimis ingens incommodũ ad ſubditos redundare, qui quoniam per libertatem erogandi maius preciũ offerentibus commodius ita poſſent ſuis rebus conſulere: cum illud præterea maximum etiam ipſius principis rebus detrimentũ afferret, qui per illas exportationes ſuos prouentus faceret multo vberiores. Genuenſes cũ intelligerẽt exportationem cõmeatuũ ex Hetruria ſibi patere, magnã ſpei ſuę partẽ in ijs collocarũt, quę poſſẽt inde exportari. Sed quoniã negotiũ de cõcordia renouatũ eſt cũ Duce Gandiæ, veteres ſcripſerũt ad Cataneũ & Pallauicinũ procuratores apud miniſtros vt quam faciliorem expeditioremq; viam cognoſcerẽt eã admitterent, quòd eſſent omnẽ honeſtã rationẽ pacis amplexuri, repetẽtes quæ ſępius obtulerant. At contrà, quibus datũ erat id munus in vrbe, parum curabant vt res liberè componerentur, cũ dicerent præſtare vt miniſtri in mediũ afferrẽt aliquã nouã reformationẽ, quã procurarẽt admitti à populo. non eſſe è reip. cõmittere adminiſtrationis reformationẽ exteris principibus ad gratiã paucorũ ciuiũ, quod reſponſũ valde diſplicuit miniſtris. Veteres cognita volũtate nouorum antequam arma mouerentur, ſtatuunt certiores facere de ſuo conſilio omnes principes, & in primis finitimos & de iuſtitia expoſtulationis ſuæ. literas etiam ſcribunt ad ſenatũ Genuenſem, quibus hortãtur vt rẽ arbitrio miniſtrorum committant: quod etiam populo per alias literas vbiq; in triuijs parietum angulis appoſitas ſignificarũt, vt pax & trãquillitas & libertas patriæ cõmunis poſſet pacatè conſeruari. ſed hæ miſſæ ad populũ repente ſunt direptæ & ſupreſſę p eos, q nihil minus quã pacẽ cupiebãt. Auria illo conſilio vt vrbẽ ad pacẽ compelleret impetrat ab Auſtriaco vt ſuis & priuatorum Genuenſium triremibus duos menſes pro arbitrio vteretur, quòd Africæ negotium frigidius agebatur. Accepta ſunt ab Alexandria viginti bellica tormenta, & multi bellici apparatus, & epibatę claſſi impoſiti. Vt autem aliquo pacto fieret ſatis miniſtris, noui obtulerunt rem ſe arbitrio committere, ſed tot conditionibus reſeruatis vt neq; à miniſtris quidem res fuerit admiſſa. Inde res ad bellum palam proſpectare cępit. Propoſitũ fuit a veteribus Finali diſquirendum an Dux & magiſtratus crearentur: ſed tamen viſum eſt pleriſque Deputatorum nomine cauſam eſſe agendam, cum illud nomen eſſet modeſtius. & quoniã Deputatis poſtea clam ſignificatum fuit per diſceſſum Auriæ conſilium fuiſſe nouorum vt veteres è Sabbatia cataſcopijs & peditibus & copijs Vallis Cugianæ vocatæ inuaderentur, delerenturq; per cędes & captiuitatem multorum. decretum eſt Caſtrum Francum bellicis tormentis & præſidiis eſſe muniendum, quare conuocati ſunt ducenti pedites Itali & centum Germani ad cuſtodiam maritimorum, quo facto conſilium Genuę conceptum euanuit. & quia non putarent veteres re ipſa armis quidquã tentaturos omnis miniſtrorũ opera ludebatur, cũ palã dictitarẽt nũquã principes cõceſſuros arma moueri, & in primis Regẽ Hiſpanum, nihilq; factũ iri ſine auxilijs & claſſe Aurię. cęterũ Auria ita inſtructus celeri vſus nauigatione cum viginti triremibus redit in ſinum Liguſticũ relicto Marcello Auria Neapoli cũ quinq; triremibus Mediolani ab Auſtriaco conceſſis, qui collectis mille peditib. & ſcalis curribusq; tormẽtorũ, aliisq; rebus neceſſarijs captis in eundem ſinũ mox nauigaret. ob tã repẽtinũ Auriæ aduẽtũ creditũ eſt Genuæ nihil fuiſſe impetratum, quare omnis ſpes pacis in vrbe euanuit. Et quia dies aduẽtarat, citra quẽ veteres decreuerãt rẽ cõcludi oportere, cõmonefaciũt deputatos per literas vt excedãt ex vrbe, quod ęgre tulerũt miniſtri, cũ nemo eſſet qui cũ negotiari poſſẽt, carpẽtesq; vrbanã pertinaciã minati ſunt ciuib. miſſus eſt Odeſcalcus cũ alio ſenatuſc. ſed tã implicato difficultatib. nihil vt cõcluſum ſit. Auria in mare Liguſticũ profectus mittit ad Aymontiũ Andreã Lercarũ qui doceat cõſiliũ Auſtriaci Neapoli ſuſceptũ, rogetq; vt omnia acceleret, & cũ dimittẽdæ eſſẽt copię, quæ ad expeditionẽ Numidicã in agro Mediolanẽſi ſtationẽ habebãt, iuberet tribunos peditũ Italorũ Sigiſmũdũ Gonzagã & Hectorẽ Spinolã cũ ſuis cohortib. pficiſci ſinũ Segeſtã Tiguliorũ verſus, curaretq; vt duo Regimẽta Germanorũ mererẽtur veterũ ſtipẽdia, quibus Aymontius facile annuit. datũ eſt ſummũ imperiũ rerũ terreſtriũ ac maritimarũ cum diplomate ſupremæ autoritatis ſeruata libertate reip. Io Andreæ Auriæ, cui declarata ſunt ſtipẽdia triremiũ & ciuiũ per vniuerſum belli tẽpus. Decretũ vt multi Itali pedites colligerẽtur, inter quos

Deputati g ſint.

Io. Andreas Auria ſummus imperator veterum.

quos duo millia sclopettariorum in viginti centurias distributorum, quibus singulis centurijs præerant centuriones Genuentes, qui nemini nisi summo imperatori parerent, aut quem illo absente, ipsi copiarum illarum delegissent. censi sunt per Antonium Serram Mediolani Germani pedites, qui fuerunt quinque millia & quingenti, quamuis sex millia militare Regi dicerentur, quibus datum est iuramentum vt militarent Regi, vbi opus esset. copiæ Gonzagæ & Spinolæ dimissæ sunt Aymontij nomine, quæ volentes ad stipendia veterum accesserunt per Andream Auriam, cum nolētes sit dimissi. Vt autem res initium caperet Auria erigi iubet in sua triremi prętoria vexillum reip. tanquam veræ ac liberæ reip. Genuensis. mittit etiam Philippum è dominis Passani cum tribus triremibus tribusque cohortibus peditum ad occupandum oppidum & arcem portus Lunæ siue vt nunc vocant Portum Veneris. Ille eo profectus modo lenitate verborum si se dederent, modo minis vins oppidum per deditionem accepit. arx aliquantulum obstitit, cum nonnulli globi in obsidentes essent contortiac displosi sclopetti, sed cum intentaretur periculum quod per vim armorum ageretur negotium, arx quoque venit in potestatem Philippi. Magnus Dux quoniam omnia finitima loca plena erant armatis, cum etiam non contemnenda classis esset in maritimis, collegerat ad decem millia peditum præter ordinaria præsidia ad suorum locorum defensionem, omniaque opportunè munierat multo commeatu & apparatu bellico. nam cum Vrbatelli, Telamonti, portus Herculis. aucta essent regia præsidia, quæ sigillatim ad tria millia peditum vbique excreuerant, non defuerunt multorum rumores quòd Austriacus non placido esset animo erga Magni Ducis principatum, qui tamen reipsa nullam vnquam vel tenuem huiusce rei suspicionem præbuit, cum etiam semper munitissima sint propugnacula eius principis, accuratissimeque custodiantur non minus pacis quam belli tempore, cuius ita paratæ sunt vsque copiæ vt ad omnem nutum quouis expeditissimè possint conuenire. exposita sunt etiam in Iluam tria millia lectissimorum peditum, quòd illa insula non negligenda Hetruriæ principi videtur. misit etiam Genuam duas onerarias & maius nauigium frumento onustas ita rogante Pontifice, quo facto vniuersa vis protectionis è paterna charitate manare visa est Genuensibus. cæterum reiecta electione arbitrorum Genuæ propositum est à patribus sibi pergratum fore siqua probabilis ratio concordiæ inueniretur. habita sunt comitia oratorum apud Moronum, in quibus decretum est vt peteretur facultas videndarum legum, & abolendi, condendi, reformandi illas ad conseruationem & amplicationem rei publicę.

Portus Lunę captus à veteribus.

Primum decretum senatus.

Fit senatusc. per quod concessum est salua libertate & iustitia vt ministri principum plena & ampla facultate vterentur renouandis, purgandis, corrigendis, ampliandis, coarctandis abolendis, condendis legibus, decretis, statutis, consuetudine ciuitatis, in quo senatusc. nominatus est Philippus proprius & peculiaris reip. defensor & protector. quod quoniam Vito Dorimbergensi visum est Cæsari propriè conuenire, reclamatum est quòd iura imperii sic paulatim vsurparentur. aliud factum est senatusc. ad euitandam Cæsaris indignationem in hunc modum; Dux, gubernatores, procuratores reip. Genuensis. cum sciamus nos hodierna die decretum fecisse, per quod data est facultas componendi ciuiles discordias Pont. Maiestati. Cæs. Hispaniarumque Maiestati regiæ, hoc est pro Pont. Illustrissimo Card. Morono legato, pro Maiestate Cæs. Illustrissimo & Reuerendissimo episcopo Aquensi comiti ac principi imperij, & domino Vito à Dorimbergo equiti oratorique Cæsareo ordinario Venetijs, pro Catholica Maiestate Eccelentissimo Duci Gandiæ, & Illustrissimo Ioanni Idiaquecio oratori Catholico in hac vrbe, per hoc præsens decretum suffragijs obtentum declaramus quòd nemo sensit velle facere præiudicium aliquod Maiestati Cæs. aut reip. Genuensi, sed censent omnia iura illæsa, conseruataque sint, & in eodem statu intelligantur in quo fuerant, aut sunt, sine vlla innouatione. ad cuius rei fidem statutum est vt hoc fieret, & obsignaretur solito sigillo, atque ab infrascripto Cancellario subscriberetur. datum in palatio die 20. Septembris 1575. Sed enim quia nouitatem decreti paulo post ægre ferrent Genuenses, timerentque indignationem Regis, cum ęquè ad eum defensio pertineret, quia Carolus Quintus & imperator esset & rex Hispaniarum, & Philippus esset filius & successor, & quia nollent videri prorsus obliti beneficiorum acceptorum, cum planè grata & suapte natura magnifica in benemeritos ea reip. fit eodem die insciis oratoribus Cæsareis huiusmodi decretum; prædicta duo collegia prouidè considerantia decretum baliæ paulo ante concessæ liberum esse, & absque vlla penitus reseruatione, & nullum protectionis ac defensionis Maiestatis Serenissimi Regis Hispaniarum Catholici mentionem habitam fuisse, quę talis ac tāta hactenus fuit, vt merito deceat remp. Genuensem de ea particularem memoriam habere, quare ne vllo vnquam tempore hæsitatio aliqua inde oriri posset, vnanimiter omnium votis decreuerunt & expressè declarauerunt per dictam baliam sese decretum protectioni ac defensioni Maiestati, Catholici Regis prędicti derogatum, nec minus præiudicatum fore nec esse; sed omnino semper eam reseruatam censeri debere. Baliam appellant facultatem decreto concessam. Auria vbi primum arma mota sunt, duas triremes nouorum insecutus est, quæ per validos remiges, & peritos nauarchos euaserunt. deinde vetuit ne vllum nauigium intraret in portum, quo sic vrbs obsideretur. Deinde iubet quingentos pedites descensionē facere duce Io. Baptista Auria Antonij filio vt Specia oppido potiretur, in quo erat commissarius Andreas Centurio cum quadringentis peditibus. certatum est multis leuibus prælijs. Auria deinde mittit sollicitatum ad deditionem munitionem diuæ Mariæ & Lericæ, & deinde arcis Finoi portus, sed cum non haberet quibus instrumentis extraheret tormenta grauiora, nihil obtinetur. Nauigat deinde ad oppidum Clauarium, in quod priore nocte ingressus fuerat Hieronymus Iustinianus Greghetus missus eò commissarius Genua cum mille & quingentis peditibus è finitimis pagis collectis, qui cum oppidanis sese cingebant ad defensionem. Auria illuc appellens misit petitum oppidum.

Secundū decretum.

Tertium decretum.

oppidum; ſed Iuſtinianus conatur Auriæ conſilium impedire. Auria iubet peditatum e claſſe deſcēdere cum ſcalis & ſarculis. Procedebant in acie mænia verſus anteſignani viri pleriq; nobiles Genuēſes, inter quos pręcipuæ dignitatis fuerunt Io. Baptiſta Auria, Auguſtinus Grimaldus, Hector Spinola, Io. Iacobus & Franciſcus Grimaldi, Antonius & Philippus ex dominis Paſſani, Sebaſtianus & Federicus centuriones, præter alios. Illo aſpectu conſternati oppidani cum ēt tormenta domos è triremibus concuterent, non enim poterant mænia ob altitudinem arenæ, ſe dedunt Aurię nomine veteris ac verę reip. Genuenſis. relictus eſt Io. Baptiſta Auria cum ſexcentis peditibus, cui magnum fuit negotium cum accolis, qui clauſis vbiq; acceſſib. oppidum propè obſidebant. Captum eſt & Seſtriū per deditionem. capta ſunt & multa nauigia variis rebus onuſta. empta neceſſaria. reliqua dominis reddita, ſed iuſſa abſiſtere ab vrbe. noui auditis his bellorum tumultibus & progreſſibus Auriæ, queruntur per nuntium apud oratores ꝙ ſimulatione pacis, & rerum componendarum ſic repente inuaderentur, cum longe diſtent res quæ geruntur, ab ea concordia quæ per verba expetitur. cōqueſti ſunt & procuratores, ꝙ ita per ſpem pacis reſp. populusq; Genuenſis infeſtaretur, cū vix credi poſſit ſine regiis armis auſos fuiſſe veteres remp. hoſtiliter inuadere. videri fallacias oīb. conſpicuas, cū portus, quos reſp. ad regios vſus conceſſerat, occupati ſint. Dux Gandiæ ſe nihil horum ſcite reſpondit. hortatur vt rem cognoſcant, quia remedia adhiberentur. veruntamen miniſtri queruntur per literas apud Auriam, quia bellum eſſet inceptum contra voluntatem principum Italiæq; tranquillitatē, & concluſionē concordię. Senatus querebatur ꝙ Idiaquecius tranſitū Regiis copiis poſtulauerat Segeſtā tiguliorū verſus, cū iā hoſtib. militarent, qui ſe cōſilii Auſtriaci non fuiſſe participem affirmabat. Scripſit ad Auriam Dux Gandiæ hoc non eſſe Regis conſilium vt res armis definiretur. non eſſe negotia de pace, quę tractantur, ſic armis ꝑturbanda contra Regiam voluntatē. Queſti ſunt noui apud Pontificem per literas ſe ꝑꝑ eius promiſſa, qđ foret vt res componerentur, neq; res neceſſarias cōparaſſe, neq; ꝑſidiis opportunis vrbē firmaſſe. Quòd ſi libertatē eſſent amiſſuri, ꝑteſtentur ſe dedere Pōtificię defenſioni, quam tñ libertatē ut ſuſpeniam defendent fortiter contra oppreſſuros. Pontifex vt de tantis reb. conſuleret, conuocat Card. abſentes. At Hiſpanæ factionis principes, q̄ erant Romę, veriti partim Moroni conſilium, partim ne Pontifex iratus illos defenderet vel per arma, obnuntiāt palam Pontifici ne procuret deuaſtationem Italiæ, & ne arma capiat, ſed vt cōis pater reb. amicè conſulat. Interea noui Aurelium Fregoſum ſummum imperatorem ſuarum copiarum creant, qñ Iordanus Vrſinus ita iubente pontifice oīa munia militaria Genuenſium renuerat. inuitant liberalibus ſtipendiis Petrum Maluecium, qui paulo ante duo millia peditum obtulerat. Auguſtino Satio, & Hieronymo Adorno datis ſtipēdiis copias colligere imperant, qui ſinguli duo millia armatorum ſe adducturos promiſerant. collecta fuerant de ciuib. ſponte ad patriæ defenſionē deferentibus ad ducēta millia nummum: cum & è domo diui Georgii collata ſint, & impoſitū vt tinum in ſingula centena quæ poſſidebantur diſſolueretur. at copiæ à duob. tribunis colligi nulla diligentia potuerunt in Gallia ſubalpina, & Inſubrib. & vniuerſa propè Italia, q̄a vetitum eſſet copias colligere. id vt liceret, & vti rerum ſuarum rōnem redderent noui, legationes miſerunt ad oēs Italos principes, ad Io. Auſtriacū, Gregorius Barbarinus ad Regem, & ad Magnum Ducem, cuius exiſtimatio erat maxima apud vtranque factionem cum ob propinquitatem, tum ob opulentiam, & potentiam & numerum armatorū egregiè in re militari eruditorum. oēs magna contentione nitebantur hunc principem ad ſuam defenſionem allicere. quare noui Io. Baptiſtam Gentilem, veteres Io. Baptiſtā Auriam miſerunt. iuſſę ſunt legationes nouorum expoſtulare, & auxilia petere: at veterum queri ꝙ per iniquitatem è patria fuiſſent eiecti, cum noui ita eſſent ſnīæ ꝑtinaces vt neq; trib. quidem primariis principib. Chriſtianorum ſuas controuerſias vellent committere. Noui Montacutū à Magno duce petierunt ſummū ducem, ne quis externus, vt dicebant, princeps Genuam occuparet. Dati ſunt mille pedites deinde Iulio Salio, & imperium delectus agri Genuenſis. Miſſi ſunt oratores ad Pont. Cæſarem, & Regē, qui quererentur de illato bello, & annonæ copiā ac rerū neceſſariarum procurarent. Sed qm̄ acerrimū bellū apparebat paulatim in Italia conſurgere, ſi his aut illis auxilia alicunde acceſſiſſent, odiaq; non inter Genuenſes ſolùm, ſed inter Italos principes ēt diuerſas partes ſequentes exarſiſſent, Philippus Rex hortatus eſt ꝑ lr̄as nouos, vt negotium arbitrio miniſtrorū committerēt. ſcripſit ad principes Italos ne iuuarent arma Genuenſium, q̄ nulla rōne conceſſa forent moueri, niſi ad eliciendā à maiore cōcilio Baliæ confirmationē, ſine qua inualidū erat ſenatuſc. Pontifex hortatur, & ipſe nouos ad concordiam, conceditq; facultatē commeatus. Cæſar & ſenatum ꝑ lr̄as hortatur ad pacem, & ſcribit ad miniſtros vti curent ſeruari libertatē reip. atq; Rex vt pacem laudauit, ita viſus eſt reprehēdere autores diſcordiarum. Auſtriacus item r̄ndit Regem nihil magis cupere quam pacem & quietem Italiæ. ſed ſi perſiſterent pertinaciter vtriq; in ꝓſequendis iurib. nullam poſſe aptiorem viam inueniri, q̄ vt ſeſe viciſſim caſtigarent. futurū.n. vt alterutri defeſſi aliqñ viā paci concedant. Querit ſenatus apud Cęſareos miniſtros ꝙ Germani aduerſus vrbem militent, qui erant Regi conceſſi tm̄ contra Mauritanos, quare factum eſt ut Cæſar ſcripſerit ad Mātiquē tribunū Germanorū, vt recederet ab illa militia. Mātiques ꝙ arbitraretur Cæſarem rem non cognouiſſe, & ꝙ ſtipendia iam acceperat, & ꝙ iurauerat, habita ratione Germanę fidei ac decoris decreuit perſiſtere in officio, neq; vlli paruit vel adhortationi vel edicto: cum paulopoſt per veterum legationes obtentum ſit vt perſeueraret. Serauallem interea, vbi fiebant bellici apparatus, annonaq; colligebatur, conueniebant copiæ Italę, cum Io. Bap. regulus oppidū obtuliſſet, ut Spinolæ finitima. Fungebatur vicario munere Spinola vltra montes, cui iniunctū eſt vt vias tutas cuiuis externo eſſe curaret. Vt cōmeatū in vrbē importari ne pateretur. Vt res ſacræ inuiolatæ relinquerentur. Vt fœminarum ne cui fieret iniuria. Vt milites neceſſaria coemerent. Vt ſi mercimonia ciuiū caperent, deponerent in loco tuto. Et qm̄ cohortes Serauallē cito conuenerunt,

Clauarii deditio & Seſtrii.

Literæ Ducis Gandia ad Auriam.

runt, decreuit Spinola molendinum Nouii occupare, ut illud commodum oppido adimeretur, quod facile obtinetur. At Magnus Dux quòd ægrè ferret finitimum & periculosum bellum esse motum in iis finibus, vt qui neutram in partem magis esset propensus, sed ad communem quietem Italiæ rerumque suarum securitatem arma detestabatur, & qui semper Regias partes in Italia plurimum iuuisset, cupiebat controuersiam amicè componi, quare & vtranque factionem ad concordiam hortabatur, ad quod negotium omnem suam operam offerebat, & ad Auriam literas scripsit, quibus detestabatur suscepti belli pericula, & eum hortabatur ad arma deponenda, quarum literarum hæc summa fuit; quòd Magnus Dux plurimum molestiæ cepisset è Genuensibus dissensionibus ob suam in eam rempub. beneuolentiam cum maximè cupidus sit omnis eius felicitatis & tranquillitatis. Quòd nulli studio parceret si fieri posset vt pax componeretur, neque tanquam bonus princeps & Christianus vlli deesset officio, cum maxime cupidus sit eorum libertatis & quietis Italicæ. Quòd cum nulla de re sit factus certior, atque pro defendenda autoritate principibus componendarum rerum intelligat ipsum Auriam bellum excitasse, atq; quotidie loca reipublicæ capere non potest non ægrè ferre cum ob vicinitatem maximè omnium plurimi sua intersit. Et quoniam profitetur se libertatis desiderio motum fuisse, quietisque rerum Genuensium, par esse vt ipse quoque conquiescat, & admittat quod tot ministrorum laboribus ferè in tutum perductum fuit. Quòd si viderit eum in armis perseuerare, sibi necesse esse & ad securitatem, & ad rerum regiarum defensionem, cum paries proximus ardeat, vt ita dixerim, rebus suis consulere, & armatum esse, ne Galli per hanc opportunitatem ad aliquid aspirarent. Sed quoniam arbitrabatur Auriam maiorem rationem publici, quam priuati fortasse beneficii habiturum, neque iis rebus viam aperiturum, quæ possent Regem plurimum, & vniuersos Christianos infestare, satis fore vt consilium voluntatemque cognouerit pro ea beneuolentia, qua semper illum Magnus Dux est prosecutus. rogat Auriam vt suos hortetur, & obsecret vt omnes discordias principibus committant, cum probabile sit omni honesta ratione ab iis satisfactum iri. nam periculosum esse ne Galli aut Turcæ hac captata occasione, & Regis, & cęterorum principum regna vexent. hortatur ut ipse tanquam princeps veterũ hoc negotium pacis suscipiat, neque procuret vt autor sit ruinæ totius Italiæ. hoc pro certissimo affirmat quòd tam promptus semper reperietur ad quietem, & coniunctionem illorum omniũ, quam ad propulsanda omnia consilia parum conuenientia & obscura. Pontifex quod Genuenses antequam arma sumerent summum copiarum imperatorem expetiuerant, imperat Mar. Antonio Columnæ, Paulo Vrsino, aliisque proceribus Romanis ne cui factioni Genuensi militarent, quod ipsum vetat per edictum in vniuerso imperio Pontificio. Dux item Mantuanus vetat sub pęna perpetui exilii & bonorum fisco addicendorum nequis militet Genuensibus. Ministri qui omnem diligentiam adhibebant ut res componerent. Ioan. Leonardum Fratinam ad Finale mittunt, qui impetraret à veteribus etiam ut confirmaretur facultas condendarum legum. ut arma deponerent, capta relaxarent, mitterent Deputatos, quibus cum legitimè agi posset. Scriptæ sunt literæ ad Auriam ut ab armis recederetur, atque ipse his assentiret, quo res tranquillè procederet, vt principes cupiebãt. noui queruntur apud commissarios quòd tribuni militent priuatis ciuibus contra remp. quòd contra uoluntatem Cæsaris pugnantes morentur Finali, qui locus est Cæsaris. quòd copiæ subditorum Cęsaris militent veteribus vel pręsentibus commissariis tractantibus de pace, nisi tamen sit occultũ Cæsaris consilium per hæc figmenta iuuare Hispanum Regem ad vrbem occupandam, sine cuius consensu arma mota esse non possunt censeri. Spinola vbi molendinum Nouii occupasset impellebatur nonnullorum suasionibus vt Nouium cum copiis accederet, quod facile caperetur per deditionem, at quoniam paruas copias Spinola haberet sine tormentis, non censuit illud esse tentandũ. veruntamen cum audiuisset subsidia Genua expectari, ne posset accusari negligentię, decernit cum pręsentibus copiis rem experiri. cum duobus itaque cãpestribus tormentis oppido propinquat. mittit inuitatum ad deditionem. minatur si Germanas copias & tormenta expectent. sed oppidani petũt horas viginti & quatuor ad responsum, qui cum non possent cogi, concessæ sunt. at Spinola per noctem se ab illa expeditione recepit, quòd putaret cum tam paruis copiis non esse tutum esse in aperto. his rebus cognitis Baptista Ferrarius commissarius nouorum Gauii cum delectu oppidi Nouiũ per noctem ingreditur, cui accessit Stephanus Figarola cum quadringentis peditibus ex vrbe. itum est eadem nocte cum peditatu & tormentis ad recuperandum molendinũ, quod cum Galeotus Spinola Cassani cognouisset, vbi erat cum cohorte Seriuiam fluuium vadatur, atq; atrox leue pręlium committit. Audito eo strepitu ex arce Serauallis Baptista Spinola exit cum suis copiis molendinum versus, cognoscitque Figarolam occultatis tormẽtis in quadam vinea se recepisse, quæ ob noctis obscuritatẽ uideri non potuerunt. certabatur frequentibus præliis inter Gauii & Nouii pręsidia, agerq; direptionibus vtrinque vexabatur, quæ pręda cum foret rixarum causa inter milites, vetitum est nequis exiret ad prædam Veteres interea ne apparerent paci repugnare, mittunt significatũ oratoribus se vel singulis autoritatẽ cõcedere, vel vt duo, vel oẽs simul leges condant, absoluantq; legitimè, vel per gratiam ab oĩbus criminib. vel perduellionis ab anno. 1573. quod fiat vna vel plurib. sententiis, licitũq; sit reformare magistratus iustitiæ ciuilis & criminũ. & ne multa hic ascribã ꝓpositæ sunt à veterib. pacis ꝯdões cõplures, inter quas erat ut dũ tractant̃ trã[...]sigunturq; ꝯdões, veteres haberẽt pro domicilio locũ cõmodũ & capacẽ & tutũ Sabbatiã vrbẽ, s. & oppidulũ, q̃ ꝓmitterent̃ ꝯtinuò restitui post iniam, declõnẽq; ministrorũ, qcunq; habituri sint summã administrationis reip. noui ciues quia subiratos sibi duos principes iudicauissẽt, maximeq; Cæsari, vt dictũ est, cõfiderẽt, minime oĩum duobus cẽsuerũt cõmittẽdũ, nec duob. Austriacis simul cõfidũt, quare ꝯdões oblatas reiiciũt. Põtifex qa nũtiatũ esset Cęsaris oratores quasdã difficultates iniecisse, qa nollẽt collegas indicatioris, neq; Regem

Literæ Magni Ducis ad Auriam.

gem peculiarem protectorem eius reipub. appellari. literas scripsit ad ipsos, quibus hortabatur ad charitatem & pium officium sumendum conciliandorum animorum Genuensium, cum pax & concordia vna sit è rebus deo gratissimis, & Cæsari non iniucunda futura. Sed enim quia superius cōditiones pacis à nouis ciuibus fuissent reiectæ, oratores sedulo incumbentes negotio Francũ Spinolam remittunt ad veteres vt illos in sententia confirmaret, hortareturq; vt inuicto essent animo, neque susceptum negotium ob primam repulsam desererent. Non hoc primum esse negotium quod initia habeat difficilia, cum omnia propè magna, vtilia, honorifica maiorem difficultatem habeant in initiis, quæ laboribus ac sudoribus sunt circumsepta. iussus est eos hortari ad res compōnēdas. proponere quamuis non valde iniucundæ appareant radices bellorum, fructus tamen solere esse acerbissimos. ostendere quam incerta sit omnibus victoria, & quantum in periculum si diutius principes irritauerint, libertas patriæ coniiciatur. demonstrare officium bonorum ciuium, patriæq; amantium. aperire certam felicitatem esse in pace, & illam quidem omni felicitate bellorum contra patriam præsertim multo laudabiliorem. Post adhortationes iussus est etiam oratorum conditiones quasdam offerre. Amuratus dum hæc geruntur in finibus Ligurum, audito discessu Galli Regis è regno Poloniæ, & coronatione Gallorum, comitiisque indictis creandi noui Regis Poloniæ scripsit literas huiusmodi ad comitia, quibus petebat vt sibi amicum Regem eligerent, nisi cuperent omnia contentionibus, & discordiis repleri.

Literæ Amurati ad Polonos.

Illustribus potentibus senatoribus conuenienti gratia, Amuratus Deus terræ, gubernator mundi vniuersi, nuntius Dei, fidus seruus magni prophetę Mahometti. nemini dubium est Illustres ac potentes senatores nostros antecessores magnam coniunctionem tenuisse cum regno Poloniæ ac immortales, & sanctas pactiones multos annos. Idcirco nobis visum est iustum & honestum, ut uobis in memoriam reuocaremus hoc antiquitatis, & amicitiæ vinculum, quoniam scimus regnum vestrum hisce diebus relictum esse ob discessum Henrici illustris sanguinis Galliæ amici nostri coronati Regis, qui è vestro regno ob malam existimationem inobedientiamque vestram erga tantum Regem abiit, neque sanè amplius rediturus est in Poloniam. Quare vt ad nos defertur, quod an verum sit nescimus, inter vos agitur de creando nouo Rege transmisso coronato Henrico, & præcipuè de Maximiliano imperatore aut Duce Moschouita deligendo, viris inconstantibus, nobisque magnopere inuisis. Nam profecto potestis cognoscere non solùm cuiuis vestrum eos fore infensos, sed nobis etiam: quare cauete ne decipiamini, & videte ne vestra fœdera, & pactiones non possint per eorum virtutem diutius stabiliri. atque idcirco prospicite magna pericula, & damna in quę possetis incidere, quæ vobis proponere nobis visum est. curate igitur ne vestrę reipub. res grauiores contingant. scimus autem inter uos esse viros nobiles, & sapientes, qui utilius imperare possent, quòd si forte neminem vestræ nationis eligere placet, nō longe distat à vobis Stephanus Battor Transyluaniæ princeps maximæ & dignitatis & virtutis, cuius opera atque ingenio pacem, & regni vestri tranquillitatem consequi possetis. Quòd si aliter feceretis uestrum Deum, & seruum eius magnum prophetam obtestamur quòd per nos destruentur, subiicienturque regno nostro omnes facultates, & bona vestra, quæ vna vobiscum, & cum filiis vestris atque vxoribus concedentur in prædam, & seruitutem militibus nostris, & præstantiores ciuitates vestræ Cracouiæ, & Leperis. neque hoc dicimus tamen quia vel tantillum de fide, & de constātia vestra erga nos dubitemus. quod reliquum est, mandata dedimus Soldano oratori, à secretisque nostro quæ ore tenus dicere placuit, cui vt credatis vos precamur. Byzantio die vltimo Septembris anno natiuitatis Mahometti prophetę. 983. Imperii nostri verò primo.

Literæ Ioan. Andreæ Auriæ ad Magnũ Ducem.

Ioan. Andreas Auria lectis literis Magni Ducis Hetruriæ desiderii quietis, & Italicæ tranquillitatis plenis, propriæque securitatis, & conseruationis rerum regiarum in Italia, respondit hæc per literas, se coactum fuisse arma capere propter turbulentas res patriæ, cognouisseque nullam redditam esse rationem rerum Genuensium ipsi Magno Duci, qui tamen potest existimare Auriam semper habere ante oculos, & proprium, & familiæ splendorem, & patriæ libertatem, quorum nihil in oppugnanda patria posset consistere. Sibi molestum esse quòd ipse rationem non reddiderit, sed hoc accidisse quòd speraretur in dies res compositum iri. Deinde sibi non conueniens iudicauisse inquit patriæ indecora omnia patefacere. Sed tamen neque hoc non facturum fuisse si fortunatiorem reliquis principibus in hoc negotio Magnum Ducem iudicauisset. Suum semper fuisse consilium tot tantisque perturbationibus quieta & pacata remedia adhibere, quod hactenus factitatum est. rogat Magnum Ducem vt in memoriam reuocet libertatem vrbis Genuæ originem cepisse ab Auria familia, quæ semper illam tutata est aduersus oppressuros, quod pro facultatibus, & sanguine factum est, & quòd tenetur imitari maiorum uirtutem, cum qua sola stare potest conseruatio honorum, & glorię à maioribus relictæ. neque res gestas ipsius tam esse obscuras, ut ex iis cognosci non possit non minus eum esse hęredem uoluntatis, quàm facultatum principis Auriæ. quę si considerata sint patebit ipsi Magno Duci nullum consilium obscurum aut parum conueniens priuatum in animum ipsius Aurię posse cadere, sed solum zelum Christiani verè hominis & boni ciuis, & hęredis liberatoris patrię libertatis. Patebit item arma sumpta post multos menses non aduersus patriam potius, quam aduersus patrię quietis perturbatores fuisse. nam si animi possessorum vere affecti sint ad complectendam pacem, quod attinet ad egressos, neque horam quidem negotium differetur: quod quidem non fieret nisi exquisita esset ciuium nouorum obstinatio, cuius certissimum est argumentum illud decretum, quod postremum factum est. nam nihil esse quod certiores facere possit veteres sententiam à nouis acceptum iri, quia verentur ne semel decepti per fidem datam vel Regio nomini nunc iterum fallantur. multa in pacis conditionibus adiungi ad dilationem potius, quàm ad sinceritatem & veram concordiam. Commodum domicilium vel in vr-

be, vel in ditione negari ueteribus donec feratur sententia vel oblatis obsidibus, certum est indicium non optimè affectę voluntatis. Illud magis credi conuenir illorũ esse consiliũ, tot viros nobiles & bene de patria meritos velle è repub. per tyrannidem, & impietatem eiicere, neque tamen minorem esse in vrbem violentiam, cum omnia sint à viris bonis relicta, solique pernitiosi, & seditiosi ciues rebus priuatis, & publicis dominentur, quibus magistrarus cogunrur parere. Quæ cum ita sinr, se nou posse deesse inquit boni ciuis officio, & imitandis reb. gestis Aurię principis, aut susceptam prouinciam deserere reprimendæ tantæ violentiæ ac tyrannidis, donec peruentum sit eo, vt tutum, & commodum domicilium concedatur veteribus, iustitiaque iura sua sortiatur, atque ostendatur uerum pacis & concordię desiderium, principatusque stabilimentum ac libertatis reipub. quę causa cum tam iusta; piaque sit, non modo nulla se reprehensione dignum esse inquit, aut qui autor fuisse perturbationis Italiæ censeatur, sed qui auxiliis, & gratia ab ipso Magno Duce & ab omni bono principe iuuetur, si illis opus fuerit. Harum autem rerum gestarum iudicium ad Regem spectare, pro cuius prudentia, autoritate, amplitudine se maximam laudem putat relaturum. Suppliciter petit ab ipso Magno Duce vt ipsum habeat in numero seruorum, sicut fuit semper eius serenissimę familiæ, & ipse & sui maiores, neque in animum incidere patiatur quidquam quod sit ant tanto patrocinio ant ipso Anria indignum. in primis autem sibi persuadeat quòd vita ab ipso minoris fiet quàm conseruatio reipub. libertatis, tanquam decus, & ornamentum principis Aurię. cum igitur ad aliquam houestatem cum veteribus eiectis deuentum fuerit, idem temporis momentum per me efficietur inquir vt pacem compositam sentiat. illud restat perpendendum, quòd tametsi controuersiæ concredentur inter ipsas factiones de forma administrationis reipub. non tamen intelligendum est in disputatione positum vtrum eiecti debeant redire, nec ne; quoniam perspicuum est eos tutò redire oportere, vel saltem habere domicilium tutum & capax intra fines ditionis, quoniam id moris est vbi controuersiæ concredantur, vt res ad pristinum statum perducantur. At in finibus Pannonię res non segniter agebatur, quamuis potius frequentibus insidiis, & direptionibus certabatur, quam vllo aperto marte. nam cum ad quatuor millia armatorum Turcarum in vnum clam cõuenissent, & admisti agrestes oppida quędam vt diximus occupauerant repentino aduentu, quæ erãt Cæsaris, omnesque oppidanos vel miserabilirer trucidauerant; vel ceperant & abduxerant. deinde rapinis & incendiis multa finitima sunt deuastata, quare Cæsariani coactis sunt quasdam copias colligere ad regionis defensionem. atque cum illa oppida fuissent ab Amuraro per Cæsaris oratores Byzantii repetita, tanquam subdolè capta & contra fidem per occasionem induciarũ, tamen obtineri non potuerunt, quia Turcę raro tatioui parent vbi arma fuerint inferiora, quippe quibus notum est quod omne imperium propè incœperit à rapina. atque cum periculosum videretur ne Cæsariani

Pãnonię res turbulentæ. per arma repeterent, quod per æquitatem Turcicam impetrare non possent, quia Turcicum fieri diceretur ab iis quodcunque vngula Turcicorum equorum conculcasset, scripsit Amuratus ad purpuratum Curtensem vt nulla ratione pateretur castella capi à Cęsarianis. at Cęsaris ministri interea queruntur apud purputatum per verba plena æquitatis quòd iniquum sit & ab omni humanitate alienum nulla accepta iniuria per solam auaritiam repente in illum insurgere, cum quo multos annos assiduam amicitiam quis execuerir. Fsse probabile iniurias propulsare, & in perfidũ etiam amicum sęuire, sed in obseruantem amicitię nullam iustam aur satis honestam videri rationem, nisi si qui principes omnium ferarum sint immaniores, qui certe vindicem iniquitatis Deum mox experiuntur. responsum est à purpurato oppida sumptibus, & copiis imperatoris capta non posse iniussu imperatoris restitui, cum ipse acquirendi, at non reddendi sit minister. se perscripturum diligenter, & amicè ad Amuratum de his restiruendis. rescripsir Amuratus bello patta ab imperatore iure belli legitimè possideri. vteretur opera viginti millium armatorum si opus esset, quos erat missurus, nec vlla ratione pateretur per vim armorum Cæsarianorum castella recuperari: donec ipse cum sexagin

Stratagema Turcarum. ta millibus equitum & octoginta peditum Scytharum accederet, qui proxima hyeme futurus erat in hybernis in illis locis vt promptior ineunte vere exiret ad Iuliobonæ expugnationem. sic enim fore putabat vt animi Cęsarianorum perculsi metu ingentis belli ad considerationem bellicorum apparatuum ab omnî cogitatione recuperandorum oppidorum reuocarentur, arbitrarenturque præclarè secum agi si præsentem iacturam tantum fecissent. hortatur purpntatum vt Papa & Rispia potiri aliqua ratione niteretur, quo maxime liber accessus pateret copiis quocunque essent perducendę. Cæsar, vt cui cognitę essent per longam experientiam artes Turcarum, quique cognouisset cupiditatem regnandi vna cum rebus felicibus & imperii amplitndine succrescere, non reformidar immania hostis consilia, quę obnuntiabantur, quæque dicebantur spectare ad Iuliobonam; & omnes Pannoniæ fines occupandos, sed censet quod erat, hanc artem spectare ad vsitatam Turcarum auaritiam. Veruntamen ne prudentis imperatoris officio defuisse appareat, cui maximè conuenir prospicere subditorum saluti, nullosque vel vanos rumores de maximis rebus negligere, significat per literas omnibus Christianis principibus periculum in quo res Christiana foret constitura, qnoniam de salnte omnium ageretur. Amuratus quo magis etiam sollicitum animum Cæsaris teneret, meliores que conditiones extorqueret induciarum, significat per literas se velle tributum ab ipso Cęsare & à fratribus Archiducibus propter principatus, quos possiderent. minatur etiam insolenter si vel suo ipsius, vel alterius principis nomine sollicitaret Polonos ad aliqnem Regem eligendum. Cęsar vel inter has minas de spe induciarum non deciderat, neque Iuliobonam tanta diligentia munit, quanta rei magnitudo, si rumor fuisset verus, flagitabat, neque cętera oppida quæ erant in finibus, quoniam sciebat tantum negotium spectare ad aniditarem, & meliores conditiones induciarum; quòd omnia consilia, & res Turcarum vænales, & ad vtilitatem spectantia

sunt

unt apud auariſſimum & barbarum genus hominum. mittit igitur legationem de pace tractanda, atque nihil innouari à ſuis copiis imperat ante reditum legationis. At in Belgio, quoniam res conuenire nullo pacto poterat, cœptum eſt pluribus in locis pugnare. nam cum Hierges regulus ſummus imperator regiarum copiarum haberet in caſtris multa millia peditum atque equitum, decreuit omni qua poſſet diligentia inferioris Belgii regiones ſubiugare, quo conſilio ad aquas Auguſtas primum caſtrametatur, omnibuſque rebus ad expugnationem vſitatis ſtudens magna diligentia oppidum concutit. nec multo poſt repetitis conatibus illud inuadit, atque per vim armorum expugnat. ſequitur, in omnes incolas oppidi, cum non pauci Hiſpani in ea pugna cecidiſſent, nulloque habito delectu vniuerſi coloni deleti ſunt. itum eſt deinde poſt illam cruentam victoriam ad vrbem Scohouē in litore maris Oceani ſitam. poſitis caſtris ac de more foſſis, & aggeribus circumuallatis cępit vrbem multis muralibus tormentis magno ſtudio diuerberare. Scohouenenſes ut uim hoſtium procul à ſe dimouerent quoſdam aggeres incidunt, per quam artem fit vt ad duo milliaria proxima quæque vrbi ſub vndis occultarentur, omniſque ager in ſtagni morem ſub aquis tegeretur. neceſſe fuit igitur obſidentibus mutare conſilium, atque deſerta verberatione vrbis tormenta per magnam difficultatem retrahere, ſeque procul ab vrbe recipere. nō tamen minus arctè ſic à Regiis copiis obſidebatur, quoniam ab equitatu & peditatu omnes aditus ita erant intercluſi, nihil vt commeatus in vrbem ingredi poſſet. at quoniam vires Aurantianæ multo maiores Regiis eſſent in Oceano, decreuit Aurantius ſi terra non poſſet, mari certe ſubſidia Scohoueni obſeſſæ vrbi ſubmittere. Inſtruit vndecim nauigia rebus omnibus ad pugnam neceſſariis, quæ trecentos pedites, & commeatum, & apparatus bellicos obſeſſis conueherent. Illo conſilio ab Hiſpanis per diligentiſſimos exploratores cognito itum eſt obuiam cum viginti & octo nauigiis uarii generis, omnibus tamen eximiè ad pugnam inſtructis. Vbi propius uentum eſt pugnatur vtrinque ſingulari virtute. Sed poſt acre prælium, in quo demerſa ſunt duo Aurantiana nauigia tria tantum capta ſunt: reliqua fuga & virtute nauclerorum ſe ſeruarunt. ceciderunt ex Aurantianis militibus ad centum & quinquaginta, è Regiis paulo plures quadraginta. Vrbana præſidia cognita clade ſuorum, iacturaque expectatorum ſubſidiorum deciderunt prorſus de omni ſpe recentium auxiliorum, quare ciues Scohouenſes quòd uiderent præſidia non eſſe tanta, quanta poſſent urbem aduerſus tantas vires hoſtium defendere, ſi inuaderetur, neque quanta poſſent reſiſtere conſilio ciuium ſi uellent ſe dedere, conſilium vt in ea difficultate rerum ſalubre ac propè neceſſarium capiunt. decernunt præſtare ſaluti conſeruationique ciuitatis ſe dedere, atque cedere potentiori fortunæ dum res eſſet integra, quàm expectare vt conquaſſati, afflictique rebus labefactatis in poteſtatem hoſtium inuiti peioribus conditionibus venire cogantur. Præſidia nouæ religionis cognitis his ciuium conſiliis, perceptaque populi voluntate, & vrbanæ multitudinis, quę ab ipſis diſſentiret, quam tamen in officio vel ſi maxime vellent retinere non poſſent, putant rebus ſuis maturè eſſe conſulendum. Idcirco vna cum ciuibus conſentiunt vti fiat deditio, ſi honeſtæ conditiones inueniantur. Poſt multas propoſitas conditiones res ita demum compoſita eſt, atque his conditionibus paciſcuntur; Vt liceat incolumibus militibus præſidiariis cum armis, & impedimentis & vexillis ad profectionem erectis ad ſonitum tympanorum excedere intra certū tempus. Vt ad oppidum Vuordunum in tutum deducantur, quod eſt natura & arte munitum, & aquis ſatis profundis ac latis undique circundatum. Vt res omnes, apparatuſque bellici illæſi in urbe relinquantur. his conditionibus utrinque ſubſcriptionibus cōfirmatis Hierges mittit equitatum pro data fide qui egreſſa præſidia illęſa in tutum comitaretur, quibus ex vrbe digredientibus ingreſſæ ſunt urbem tres cohortes Hiſpanorum, qui placide & magna humanitate populum ciuitatis tractarunt, ſicuti facere iuſſi fuerant, quo ciues reliquorum locorum illa clementia, iuſtitia, bonitate victorum inuitarentur ad deditionem. Illa uictoria quoniam viſa eſſet magni momenti ad res bellicas, edita ſunt Antuerpiæ & in multis ciuitatibus Belgicis catholicorum multa ſigna lætitiæ. Poſt ita captam vrbem Scohouen excitata eſt munitio in parua inſula quæ terra Anuaiſpalii uocatur, vnde poſſent proxima quæque ab eius munitionis præſidiis infeſtari, qua ratione diu vexata apparebāt facilius poſtmodo poſſe expugnari. Aurantius cognita Scohouenis iactura adauget Dordrechti præſidia quingentis peditibus & equitibus ducentis, remouet ſuſpectos ciues ad Scohouenis exemplū, quod ipſum fit in aliis etiam locis ac munitionibus. neque minus erat certamen circa Annuaier vrbem amplam & opulentam poſt captum Scohouen, quoniam illuc totis caſtris itum eſt ad urbis expugnationem. Hierges pręconem mittit ad ciues Annuaterenſes qui eos hortaretur ad deditionem eius vrbis, quę ipſo iure eſſet Regis; at non principis Aurantii. iubet proponere honeſtas conditiones deditionis, quæ poſſent apud ipſum imperatorem Regiarum copiarum facile inueniri, ſi iſtud opportunè fiat, cum pertinaces, & obſtinati perraò humaniter tractari conſueuerint. reſponſum eſt virorum fortium virtutem armis, at non minis poſſe infringi. duces ac milites præſidiorum non eſſe arbitros aut iudices ęquitatis principum, ſed tantum cuſtodes ac defenſores rerum ſuę fidei commiſſarum. Illo reſponſo accepto mota ſunt caſtra & ad vrbis expugnationem itum. cęptū eſt aggeres erigere, caſtra munire, foſſas excauare, areas tormentorum parare, ac tabulata ſubſterni. tormenta inter corbes vimineos terra plenos dirigere. defenſiones vrbis proſternere. męnia ad conatus concutere. nam cum triginta & duo muralia tormenta magno ſtudio & impetu vrbem diuerberarent, non ſegniter ab obſeſſis interius fiebant reparationes aduerſus conatus hoſtium, ſi paullo poſt vrbs inuaderetur. ignes elaborati in proximos conatus magna diligentia parari. aggeres, & latera interius ſtrui aduerſus factas verberationes. cuniculi in inuaſuros excauari. nihil operis aut induſtrię ad pręualidam maximeque cruentam defenſionem relinqui. obſeſſi vt videri poſſent etiam magis obſidentium copias, viresque contemnere facinus ſceleris, dementię, & furoris plenum excogitant.

Clades Aurātii maritima.

Scohouenis deditio.

Reſponſum Annuaterenſium nobile

Annuaterensiũ Iconoclastarum facinus.

excogitant. Imagines sanctorum & innocentium hominum rapiunt è templis magno impetu. Illas tanquam captiuas vna cum reliquis templorum ornamentis ad męnia protrahunt. in locis eminentioribus moeniorũ, unde facile ab obsidentibus prospici possent, multis contumeliis afficiunt in contemptum catholicorum: quasi cum imaginibus, & statuis, & picturis diuorum acerrimum bellum esset gerendum. Vbi exaturatus est furor, exantlataque dementia dicendis contumeliis, omnisque vis verborum in has absumpta, multaque illata ignominia, neque ipsæ statuæ dicta refellissent, imagines ipsæ atque ornamenta templorum in conspectu omnium concremantur. Tanta inde nata est indignatio omnium obsidentium aduersus illam insolentiam, vt in minuris certaminibus, quæ multa certe commissa sunt, nemo caperetur, sed omnes in morem acerbioris sæuiorisque belli trucidarentur. cum uero post diuturnam verberationem vrbs ab obsidentibus copijs in acie instructis inuaderetur, defensores fortissime armis resistunt. pugnatur acerrime, & singulari virtute ignibus missibus, & omni genere telorum, quoniam hos ira, & indignatio ob contemptum sanctorum impellebat ad pugnam, illos faciebat fortes, acuebatque ad defensionem magnitudo periculi, quia certissimum excidium sibi imminere videbant, quod nulla alia ratione nisi per strenuitatem ac fortitudinem, & vim ferri deuitari poterat, quare magna futura erat clades vtrinque, nisi uis numinis meliorem partem adiuuisset, est enim durum certamen, quod cum iis, qui spem vitę abiecerint, committitur. Cum ignis igitur iniectus fuisset cuniculis, tanta uis venti repente exoritur in obsessos, ut omnẽ vim, impetumque flammarum deferret in defensores, qui maiorem cladem per ignem diuinitus acceperunt, quam per arma hostium uictricia.

Annuatera captũ & euersum.

Multis Annuaterensibus absumptis per repentinam felicitatem inuadentium, vrbs priuata defensoribus facile capta est, & in omne genus animantiũ ferro immaniter sæuitum. Cæsi trucidatique sunt non modo conscii sceleris, & omnes puberes, sed & ignari ac prorsus omnes in vrbe inuenti, neque habita est ratio vllius ætatis vel sexus vel dignitatis, sed quod ridiculum videri posset, bruta etiam furorem victricium copiarum persenserunt, quæ suo sanguine coacta sunt luere dementiam dominorum. pugnatum est tamen fortissime à septingentis Gallis ad extremum vsque, quod prelium sanè fuit non minus victoribus, quàm victis funestũ. nam pleriq; primarii duces, & signiferi, & primipili antesignanique milites in eo certamine ceciderunt. uulnerati sunt ferè quingenti. Vrbs certe post cruentam victoriam direpta, & succensa est, ac prope funditus euersa in ultionem sacrarum statuarum, & picturarum concrematarum. Neque minore virtute utriusque factionis pugnatum est in mari Oceano, quãuis multo superiores essent vires Aurantianæ: nam cum in Vaurlatii, Hoornæ, Eincusæ regionibus rumor esset dissipatus quòd Robles regulus præfectus Busaterorum nouam classem triginta ferè nauigiorum uarũ generis instrueret, vt

Pugna naualis in Oceano occiduo.

Texellam insulam parum ab Eincusa distantem adoriretur, Aurantiani collecta & ipsi in genti classe, quam habebãt in uarus locis dispersam, quę constabat è pluribus septuaginta nauigiis, inter quæ nonnullę erant triremes, eaque rebus omnibus egregiè instructa, his occurrunt. vbi propius ventum est, committitur prelium sanè cruentum, & atrox, tanto strepitu, tantoque bombo tormentorum, vt omnia circum tremere, & coelum fumo flammisque inuolui videretur. ad extremum uictoria fuit penes Aurantianos, qui multis captis nauigũs Hispanis cum insigni clade Hispanorum lęti, & gloriabundi è pugna discedunt. Veruntamen non arma tantum mortalium sæuiebant his in locis, cõuertebanturque ad pernitiem populorum, sed etiam indignatio numinis magnam pestilentiam in

Pestis Belgarum.

Olanda, Menapiis, Tongris, atque Ambiuaritis excitauit, quę etiam Artobrigæ Vindelicię exarsit, per quam multa millia mortalium miserabili lue interciderunt. At in Gallia comara quoniã esset auditum res Belgis non satis feliciter succedere; quia vrbes ibi paulatim virtute regiarum copiarum subiugabantur, Condęus ne facilius postea opprimeretur in Gallia deuictis Belgis à duobus regibus ad euellendum radicitus nouam religionem conspirantibus, cum sibi plurimum conferret vires, ut Regiæ distraherentur, neque possent se mutuis auxiliis iuuare, cum quadraginta cohortibus lectissimorum ac veteranorum peditum, & sex millibus equitum Mastrichium versus iter facit, vt his viribus cum Aurantianis coniunctis ingenti ui armorum res affligeret Regias. Huius aduentu ab Hispanis audito motus est Hispanus peditatus, & vallones qui erant in Olanda, vt accessum horum auxiliorum impedirent, à quibus quoniam stipendia sex mensium deberentur, vix per pręfectum loã. Baptistam Montium, & Bernardinum Mendòcium obtineri potuit vt ad fluuium Mosam ad impediendum hostilium copiarum, & Condæi traiectum accederent. Sciatlioneus & ipse cum duobus millibus equitum Germanorum Lotaringiam ingressus Condęi aduentum expectabat, ut una progrederetur. Masfeltius Comes ex altera parte Leucos versus iubet arbores ubiq; decidi, quo sic iter Eburones versus à Gallicis uiribus occupatur. Quæ dum hinc inde geruntur in finibus Gallorum & Belgii, Amsterdamum vrbs ampla, & opulenta penè capta est per artem Hispanorum. Est autem

Amsterdami descriptio.

Amsterdamum urbs nobilis Batauorum tota fundata super crassis arboribus, & vallis condensatis magna ui defixis, quę habet multa, & priuata, & publica ędificia magnifica. est in ea incredibilis opulentia, & multitudo ciuium permagna, estque natura, & arte munitissima ac propè inexpugnabilis, potest enim aqua ita a ciuibus in proximum agrum transmitti, ut latissimè stagnet ad formam maris. habet & multas lacunas peramplas, & profundas, per quas accedũt frequentia nauigia mercimoniis onusta è Gallia, Britannia, Hispania, Lusitania, Germania, Polonia, Liuonia, Noruegia, Ostarlante, Suetia, aliisque locis septentrioni proximis, atq; ut uno uerbo dicã, ex uniuersa Europa Septẽtrionali. nã illud accidit bisquorãnis, vt trecẽta aut quingẽta nauigia cũ mercimoniis simul ꝯueniãt, atq; tanta est ciuiũ opulentia, vt oĩa intra spatiũ quinq; aut sex dierum à ciuibus emantur, & exportẽtur. accedunt sæpius, & nauigia Olandensium, quas illi Vlchas appellant. obtinet primum dignitatis gradum hæc ciuitas in Belgio post Antuerpiam, cum sit nobilissimum emporium, plurimumq; abũdet

omni

omni genere mercaturæ. Cæterum Hiſpani ſpe huius vrbis occupandæ per inſidias allecti lintres quoſdam ita inſtruunt, vt lignis, & fęno onuſti apparerent, ſub quibus concinne coordinatis latebāt armati milites. conuenerant per clandeſtina colloquia ciues nonnulli, vt viſis his lintribus continuò portam vrbis aperirent. Sed res immaturè, & ante tempus per vnum è conſciis patefacta ſubuertit negotium Hiſpanorum, irritaq; fecit omnia illorum conſilia, atque multis ciuibus cauſa fuit ſuſpendii. Aurantii interea vicarius Olandam, & Zelandam Inſulas non vulgari ſtudio munit, quo illas tutas ab Antuerpia, & Tergouce redderet, quoniam felices Hiſpanorum ſucceſſus non ſatis profunde dormire patiebantur. duo nauigia eximiæ amplitudinis ad formam quinqueremiū inſtruit. tormenta bellica ex vrbibus Bruxellis, & Grudiis ſiue Louanio extrahit, quibus illæ aduerſus hoſtes inuaſuros munirentur. Nec ita multo poſt Hierges Caſandrecho portu per vim armorum potitur, qui parum diſtat à Dodrechio, atq; vniuerſæ propè illæ regiones metu ac trepidatione replentur. Sed quoniam Vuater, quod oppidum ſitum eſt inter Vtrechium, & Goruinum, ea ſunt nomina oppidorum Belgicorum, commeatus cōuectionem impedire putaretur quominus poſſet in caſtra comportari, in quo oppido erant quatuor Gallorum cohortes, itum eſt totis caſtris ad illius expugnationem. atquia duæ munitiones prius fuerant excitatæ ab Hiſpanis non procul ab Vuatere ac poſtea deſertæ, atque ab hoſtibus occupatæ decertatum eſt prius de illis non ſiue inſigni vtrorunque clade. veruntamen ad extremum obtruncatis omnibus præſidiis virtute Hiſpanorum illæ munitiones ſunt recuperatæ. Neque in Gallia quidem res conquieſcere vllo pacto poterant, quia radices diſſenſionum ac malorum non prorſus fuerant ex animis hominum conuulſæ: nam modo huc, modo illuc fluctuēt neceſſe eſt, qui ſemel à recto tramite prudentiæ, & æquitatis declinauerint. cauſa perturbationū fuit quia non ſatis firmi erant animi illorum, qui à catholica religione, auitoque cultu Dei deſciuerant, quòd errorem inſignem commiſſum fuiſſe à pleriſque cognoſceretur. His motibus atque adeo fluctibus nouarum ſeditionum cognitis ab Alenconio principe, neceſſe fuit ut ad res ſedandas ad oppidum Drox vocatum quam citiſſimè contenderet cum multo peditatu & equitatu, ut oppidanos, & finitima caſtella metu præſentium virium in fide atque in officio retineret. Iſtud ipſum facere coguntur Dux Auguſtonometanus, & magnus Prior, illud eſt dignitatis nomen, qui cū aliis copiis Carnutum ad vrbem eadem de cauſa proficiſcuntur. Ghiſius vt rem catholicam pro uiribus ſuſtentaret, opemque ferret ad auitam religionem redire cupientibus collecta magna manu militū commiſſo ex itinere ingenti prælio cum copiis nouæ religionis duo raitrorum millia & quingentos equites Gallos inuadit. Fit atrox ſanè, & cruentum certamen. pugnatur acriter vtrinque. victoria denique fuit penes Ghiſium, quamuis plumbea glande uares traiectus fuit. Sed quoniam maioribus uiribus opus eſſe appareret principibus nouæ religionis, ſi res magis ardeſceret, indicta ſunt illorum comitia Argentoratum, vt conſilium caperetur de omni re bellica, quò multi proceres conuenerunt. præcipuæ autoritatis fuerunt præter cæteros duo Gaſparis Amirantis cæſi filii, Andelottus, Dux Dupontius, fratres Mareſcialli Anuillæ, in quibus comitiis decretum fuit, ut Alenconius princeps iuuaretur duodecim millibus armatorum, & octo muralibus tormentis, quæ ab urbe Argentorato ſunt impetrata, pro quibus reſtituendis dati ſunt obſides Amirantis filii. Filius item comitis Palatini vbi reconciliatus fuiſſet patri, à quo diſſenſerat, obtinuit ut liceret militare contra Gallos, quod prius obtinere non potuerat. At regina mater, cui grauiſſimæ videbantur tot Galliæ ruinæ, cædes, deuaſtationes, incendia, populationes, omni ſtudio procurat, vt res ad firmam tranquillitatem perducerentur, quo conſilio ad vrbem Bleſiacum contendit, ut cum filio Alenconio ueniret in colloquium. ubi multis rationibus conata eſſet filio demonſtrare non conuenire viro bono, nedum bono principi, patriam populari, auitam, & incontaminatam religionem oppugnare, regionem in qua natus educatuſque ſit euertere, regna deuaſtare, acceptorum beneficiorum obliuiſci, plus iræ, & cupiditati, quam rationi tribuere, reſponſum tulit neque par deſiderio ſuo, neque valde repugnans. Sibi non videri conueniens, vt principes priuatorum munia, neque ut priuati principum arripiant. æquum uideri ut magnus cancellarius, & Mareſciallus Gondius prĕfectus peditum abdicentur, ſibique concedatur illud imperium. neque mirum uideri debere ſi iniquitas per vim repellatur: cum crudelitas non ſemper humanitate retundi poſſit, neque auaritia liberalitatem aduerſariam magnopere formidet. Profitetur ſe non leuiter aut imprudenter à fraterna obedientia receſiſſe, ſed maxime neceſſariis de cauſis, atque in primis ne vniuerſæ Galliç ruinam, & deuaſtationem per obſeruantiam fraternam videret. his ſubiunxit ſe velle catholicorum ſed uere bonorum ęquè, ac nouæ religionis hominum, & totius regni Galliæ ſuſcipere defenſionem, donec res ad priorem ſtatum, primamque tranquillitatem ſint perductę. Mittit etiam legationem ad Pontificem placandum, per quam profitetur ſe velle eſſe filium obedientem ſanctę catholicę Romanæ eccleſię, cum non aduerſus religionem arma ſumpſerit, ſed aduerſus Gallicæ libertatis oppreſſores ac perturbatores patriæ. rogat ipſum pontificem, vt iſtarum calamitatum illorum populorum aliquod ſalubre remedium inueniat, miſereaturque regni ad extremum excidium labentis. Docet ſe arma ſumpſiſſe ad eiiciendos exteros miniſtros è regno, & ad excutienda extraordinaria, nimiſque grauia tributa. His Alenconii legationibus data eſt audientia prĕſentibus purpuratis patribus, atque reſponſum facile poſſe omnium miſeriarum Gallicarum remedia inueniri, ſi tantum Alenconius ad fraternam obedientiam rediret. Neque vero ſolum Gallia, & Belgium inter ſeditiones de religione fluctuabat, ſed etiam comitis Palatini vniuerſus propè principatus variarum hęreſium ſemina paulatim conceperat: nam non vnū genus erat erroris, quod illi populi complectebantur, ſed alii Martini, alii Caluini, alii aliorum hęreſiarcharum dogmata ſtudioſius ſectabantur, quod antequam latius ſerperet Comes Palatinus ad exterminandam hanc varietatem religionum colligit duo millia equitum ac nouem peditum, imperatque per prĕconem

in vni-

Amſterdamum per inſidias tentatum.

Bellici tumultus Gallici.

Reginæ matris hortatio

Seditiones in principatu Palatini.

in vniuerso suo principatu, vt Martini ritus ad religionem spectantes exterminentur, ac ne populi insurgerent, copias in opportuna loca distribuit. Pontifex quoniam intelligeret Gallorum Regem mirificè laborare penuria rei pecuniariæ propter diuturnitatem bellorum, decernit stipendia persol uere quatuor Heluetiorum millibus. Significat legato per literas, vt conuocatis primariæ autoritatis sacerdotibus significaret uoluntatem esse pontificiam, vt rex centum millibus nummum quotannis

Pontifex iuuat Gallum Regem.

iuuetur per huiusmodi opportunitatem. concedit ut prouentus tantùm ecclesiastici possint aliena ri ad certum tempus. nam Heluetii quoniam nummorum inopia laboraretur in Gallia, sibique debe rentur stipendia sex mensium, dimissi sunt à Rege, quibus tertia pars æris tantum fuit numerata. Tribuni Heluetiorum plurimum æris alieni quoniam deberent in Gallia per spem stipendiorum, queruntur se non posse vel dimidium dissoluere. Idcirco obnuntiant fore, vt frustra rex illorum ope ra post egeat. non enim se in posterum fore tam promptos. at Turcæ auditis apparatibus Hispanorũ non amplius in Africam ituris, ueriti ne classis aliquem locum tamen maritimum occuparet, colle ctis fere triginta millibus armatorum ad Ascriuium conueniunt, quibus copiis præerant tres purpu rati Sanzachi uocati. Timebant enim ne Castrum nouum repente à classiariis copiis caperetur, & diriperetur: atque quamuis ingentes apparatus bellici Byzantii fieri dicebantur, tamẽ omnis vis eius imperatoris retusa est, quoniam tanta erat uis pestilentiæ, tantaque impetu illa grassata est, vt multas hominum domos exinanierit, cum etiam maioris excidii metum excitarit incendium, quo absum ptum est Achmeti purpurati septum. afflixit etiam non parum insignis inopia rei frumentariæ, qua

Pestis & annonæ penuria Byzantii.

re non simplici calamitate res Turcica vexabatur. Luzalis tamen nihil diligentiæ in nauali transmit tit, sed magno studio instat instruendę classi ueteri, exædificandæque nouæ ornatissimæ, quæ quin gentorum nauigiorum sequenti anno exitura esse dicebatur. imperatur in omnibus maritimis vrbi bus parari panis nauticus in vsum classis. omnia replentur metu, & expectatione in annum sequen tem. Maximilianus imperator, quoniam molestum esset inducias tandiu differri per ruinas, & cladẽ suorum subditorum indixerat comitia Artobrigam principibus imperii, quò cũ legationes, & prin cipes conuenire cepissent, & ipse proficiscitur, vt de rebus bellicis ageretur, & de parandis copiis ad sustinendas vires Turcarum, quæ dicebantur expectari in Pannoniam. Quę dum aguntur tot in lo cis ad motus bellorũ, Bononiæ optimum, & saluberrimum consilium adiuuante pontifice susceptũ est ab illis ciuibus, & charitatis plenum, & quod vel vnum posset esse argumentum eximiæ bonitatis ingeniorum Bononiensium. Est enim Bononia urbs nobilissima & ampla ac populosa Aemyliæ,

Bononiæ decretum salubre.

clarissimaque disciplinarum officina in Italia, cum uiros habeat semper in omni genere disciplinarũ pręstantes, quas publicè profitentur. censuerunt hi ciues consulendum esse vno tempore concordiæ mutuæque beneuolentiæ ciuium, & eorundem facultatibus, quę affligantur aliquando per frequẽ tes mercedes patronorum & iudicum, & dispendia litigantium, cum certissimum sit iudicium ma le institutæ ciuitatis, atque improbitatis ciuium multitudo litigiorum, nam uiri boni non magnope re indigent iudice, nisi ab improbis uexentur, & qua in vrbe lites iustè sapienterque iudicantur, non valde audent improbi in iudicium accedere. at vbi inscitè & iniquè iudicatur pro lucro sportularũ, ibi nutriuntur multi in malignis contentionibus, qui alunt controuersias forenses. Bononienses ne latrocinia fierent pro iure, atque ut omnia ciuium conseruarentur, creant nouum magistratum, cuius esset munus diligenter inuestigatos litigantes hortari ad arbitria amicorum, & sumptus litiũ deuitandos. at quoniam quidam tam sunt pertinaces suę opinionis tamque defixo animo in litibus, nulla vt ratione à subselliis abduci possint, data est autoritas magistratui per pontificem vt vel inui tos sub grauibus pęnis ad ipsa arbitria posset compellere. non enim vir bonus est aut amans patriæ, qui pereuntes per litigia ciuium suorum facultates negligat, neque nitatur pro virili ipsos ciues in columes & integros adhuc perducere ad concordiam. Cognitis superioribus veterum ciuium pro gressibus Genuæ cum multa necessaria in vrbe deficerent, ac multi ciues sua pte natura essent ad pa cem propensi, ad quam etiam quidem propriæ rei desiderio ob promissa impellebantur, pleriq; se natum sollicitarunt vt arbitrio ministrorum rem committerent, vt toties fuerant expetitum. id autẽ renuebatur à veteribus, nisi Sabbatia, & arx sibi concederetur pro domicilio donec perficeretẽ quod fuisset a ministris decretum. cum vero bellum non cessaret, & à ministris & à nouis literæ scribeban tur ad principes veterum, & ad principes Italiæ querelarum plenæ, atque perturbatores libertatis reip. veteres in iis dicebantur, & Italicæ quietis, petebantque auxilia, sed principes responderunt cum sit bellum ciuile nolle se immisceri. ipsi pacis rationem inueniant, quod facile erit si consilio mini strorum paruerint. at quoniam vires veterum magis excreuerant quam antea creditum fuisset, mul ti prius autores discordiarum nunc hortantur ad pacem, quia verebantur ne per bella ciuilia resp. ve niret in seruitutem exterorum per vires veterum iam formidabiles, cum præsertim consilium, appa ratus, humanitas, amor nouorum ciuium in remp. desideraretur. nam magistratus neglectis pręstan tioribus indignis deferebantur, qua peste nulla est periculosior, aut quæ magis concitet odia in rep. nisi resp. sit omnium æquè improborum. censebant quidam Sabbatiam esse concedendam, sed arcẽ

Genuensis vulgi insolẽtia.

seruandam præsidiis ministrorum. quę dum tractantur Genuæ seditiosi populares, quibus molestũ erat concordiæ nomen, vulgus impellunt, qui queruntur apud Card. insolentissimis verbis, omnia prodi per simulationem placandæ ciuitatis, quia fraudes excogitarentur per rebelles ciues aduersus remp. qui vellent patriam redigere in seruitutem Hispanorum. minantur se flammis in eum sæuitu ros, in quem nulla habita dignitatis reuerentia multa conuicia, & contumeliæ coniiciuntur. neq; pa rum periculi imminere apparebat regiis ministris, tanta est plebis insolentia, & audacia nisi fortiter acriter refrænetur in rep. furor ille humanitate Card. & decreto senatus mitigatur, qui iussit publice pronuntiari per pręconem, quod non essent veterum conditiones amplexuri. alebantur hæ contro

uersiæ variis consiliis aut ab iis qui solam felicitatem putabant vrbana dissidia, per quæ autoritatem obtinebant, alioquin abiecti futuri, aut ab iis qui differebant ęs alienum, aut ab iis qui cupiebant nomen nobilitatis penitus deleri, aut ab iis qui pręter dignitatem vsurparant sibi autoritatem magistratuum: quare ministri decidunt de spe concordię. Veteres cum rei bellicæ assidue incumberent, quotidie nouis copiis castra adaugebant, quare cum Nouium oppidum sit abundans omnium rerum victui necessariarum, cuius iactura plurimum incommodi posset nouis apportare, iussus est regulus Serauallis suscipere prouinciam eius expugnãdi: cum interim mille & quingenti Germani iussi sint Sabbatiam conuenire quò triremes, & Auria accessit, & accitus est peditatus Italus ad vrbem occupandam. itum tamen est ad Nouium, quæ expeditio non inconsulto variabatur, quia veteres nolebant Genuensis agrum ditionis deuastare, cum re ipsa nihil aliud cuperent nisi vt res concessa liberè arbitrio ministrorum ad æquam concordiam perduceretur, ipsique cum dignitate in vrbem redirent. Missus est Georgius Auria Alexandriam Paleariam vt instaret bellicorum tormentorum cõnectioni, quæ emptionis nomine ab Aymontio petebantur, qui persuasionibus Auriæ & precibus Franci Lercari illa concessit. ea sunt attracta Nouium cum ingẽtibus custodiis. castra posita sunt ab vniuersis copiis in vnum coniunctis in agro Nouiensi. erant in castris decem millia peditum. & multi sclopettarii equites, quę copiæ erãnt lectissimæ. missus est tympanista sollicitatum ad deditionem, quem non sunt passi propius accedere. Sed iam Io. Manriques neglectis literis oratorum oppidum Porciferam ceperat ac diripuerat. oppidana præsidia & ciues partim ceperat, partim vulnerarat, quare repetitę sunt literæ minaces ministrorum. hortantur marchionem Massæ vt à suscepta prouincia desisteret, sciretque Genuam esse membrum imperii, quam specter ad Cæsarem protegere. Patres quia pluribus in locis Genuense imperium ab armatis vexaretur, iubent clam multas copias subditorum reip. Ligurum in vnum cõuenire. vbi ad quatuor millia conuenissent repentino conatu Campium oppidum veterum partem secutum inuadunt, capiunt, diripiunt, resistentes vulnerant, armẽta abigunt. ministris de hoc questis respondet senatus illud fieri à subditis inconsulto senatu, sed fortasse necessariò ad propulsandas iniurias. se tamen causam cogniturum & castigaturum, qui peccauerint, qui contra queruntur ciues quosdam Campii copias palam ductare aduersus remp. Moronus cognitis superioribus tumultibus, & mala opinione, quam de ipso populus conceperat, petit per literas à Põtifice vt liceat inde discedere, quia propter insolentiam plebis ministri magno essent in periculo. Pontifex his literis, & minacibus vocibus populi plurimum detraxit illi optimę sententię, quam de nouis conceperat, tamen rescribit ad Moronum ne deserat negotium. se passurum vt populus Genuensis det pœnas Auriæ suæ temeritatis & audaciæ. Et quoniam ministri post conditiones a veteribus oblatas alias ipsi excogitauerant, rogati sunt vt illas ministrorum admitterẽt, quę ad Auriam quoque sunt missæ, & ad Cæsarem a commissariis, qui scripserunt nisi hæ admitterẽtur, se non uidere quid amplius in hoc genere fieri possit, cum pontificia legatio profiteatur palã se velle abire. Senatus omnia fieri per ambages Cæsaris ad hæc conniuentis arbitratus magna cum indignatione illas conditiones reiecit. Cæsar & de populi opinione & de senatus querelis ac iudicio factus certior, suæque integritatis conscius literas scripsit ad Philippum Regem, quibus continebatur suum semper fuisse consilium vt per ministros controuersiæ Genuenses componerentur, idemque putasse pontificis & Regis ipsius fuisse. Sed nunc cognouisse Auriam collectis quibusdam triremibus rem perturbare, omnemque spem pacis per indignationem nouorum subuertere, quare de hac re voluisse certiorem facere prius ipsum Regem pro affinitate, & amicitia: deinde scripsisse ad Auriam, regiosque oratores, & Mediolani præfectum, quibus literis illos hortabatur vt humana, & placida potius, quam crudelia & violenta consilia sequerentur. copiis, quæ sint collectæ è Germania, concessum esse Regi contra Turcas tantum militare, quare sub grauissimis pœnis & indignationis Cęsareæ edicto illis fuisse interdictum ne se Genuensi negorio implicarent. hortabatur Regem vt opportuna remedia adhiberet, & ad eosdem perscriberet vt arma deponerentur, quæ solent excitare discordiam, at non extinguere. Quòd si rex pacem ita procurauerit, poterit videri non Genuensem solum concordiam ac felicitatem, sed etiam tranquillitatem totius Italiæ procurasse, idque sibi omnium fore gratissimum. non enim defuit bonitas Cæsaris omnibus ducibus qui arma sumpserant hortandis & deterrendis vt ea deponerent. Auria questus acriores literas ad Cæsarem scriptas fuisse, quàm par erat, respondit conditionum ministrorum, quæ sibi essent delatæ, quasdam remedio indigere, aliis quibusdam esse addenda ad maiorem omnium quietem. cum uero finis negotii optaretur, creati sunt vtrinque Deputati legitime, quibus cum agi posset. At qui nuntius gratissimus interea peruenit ad senatum & populum Genuensem de literis ad Regem, & Regis ministros perscriptis à Cęsare, qui popularem auxit obseruantiam cum visus esset sincero animo pacem & quietem ciuitatis procurare, at non subdolè vt plerique crediderant. ea dum fortuna variis bellorum tumultib. tot in locis excitat, creatus est & deinde coronatus Rex Boemię in comitiis Casurgii Rodulphus Maximiliani filius, nec multo post in comitiis Augustę Vindeliciæ electus & coronatus est Rex Romanorum à quinque electoribus tãtùm, cum abesset Palatinus elector primarię dignitatis, propter quasdam simultates. nam Palatinus fauebat partibus Io. Federici Saxonum Ducis, eius inquam Federici, qui victus in pugna à Carolo Quinto ad Albim fluuium, postea imperatoria electione fuit priuatus, qui filius captiuus à Maximiliano etiam tenebatur. illam electionem vbi Carolus Mauritio detulisset, mortuo Mauritio Augustus Saxonum Dux tanquam hęres fratris accepit, qui dicitur partim vt haberet affinitates quibus subleuaretur à molestia Io. Federici repetentis electionem, partim vt filiam honorificentissimo in matrimonio collocaret, fuisse inuitatus a Cęsare vt filiam daret nuptui Rodulpho Cęsaris filio. res vbi verbo tenus conuenisset, quamuis marchio Sennonum religionem

Ponseuera capta.

Campium captum.

Literę Cęsa. ad Philippũ.

Rodulphus Rex Romanorum.

nem Palatini complectebatur, tamen post multas tergiuersationes quòd importunè Rex Romanorum crearetur, spe nuptiarum allectus cum Augusto consensit, quod ipsum faciunt Treuirorũ Moconriacusque Electores, & Palatinus, & Coloniæ Agrippinnensis: quamuis Palatinus ob controuersiam cum electore Saxone ad comitia ipse noluit accedere, sed misit Ludouicum primogenitũ Ducem Neoburgi. vix eam electionem peregerant cum statim eos pęnituit, non quidem electi imperatoris, cum omnibus egregiis animi dotibus sit ornatus, neque vlli cedat suorũ, quippe qui & imperatoria magnificentia, & religionis obseruantia nemini cedat suorum maiorum, sed quia propter mutuas dissensiones partim de religione, partim de præstantia familiarum, non habuerant propria de hac ipsa re comitia, cum Treuirorum, & Vbiorum principes Romanum ritum sequantur, at palatinus, & Saxonum, & Senonum Duces confessionis Augustanæ. ex his facile colligere licet diuino potius quam humano consilio Rodulphum catholicæ religionis obseruantissimũ electum fuisse Romanorum Regem. Vbi Genuensium veterum copiæ Nouium conuenissent, positaque fuissent castra, exploratus est locus ad expugnationem, tormentaque sunt in partem oppidi arci finitimam directa. Novii descriptio. Est autem Nouinm oppidum amplum situm in finibus agri Mediolanensis, & Genuensis ditionis, quod partim in planitie positum est, partim in loco accliui; non tamen ita munitũ, ut aduersus validiores verberationes posset defendi. Sed cũ essent In præsidiis trecenti Cyrnenses & quingenti Itali per quoddam tempus magis uirtute præsidiorum, quàm natura loci fortissimè est defensum. erant interius excitatæ munitiones & fossæ, & aggeres militares, omnesque arbores decisæ extra ciuitatem, quæ possent prospectum è męnibus impedire, atque in vrbem in vsum aggerum, & reparationum comportatæ. Sed enim cum parum tormenta proficerent, missus est Galeottus Spinola qui oppidanos hortaretur ad deditionem, quod Figarola professus est se velle defendere. cum verò tormenta in aliam partem essent transferenda illud tardius fit ab inuitis, quia si oppidum captũ fuisset per vim armorum, illud fieri non poterat sine multis cędibus, & rapinis & maximo loci excidio: atque consilium erat Auriæ & veterum vt quanto minore fieri posset cũ damno res bellica trãsigeretur. dum tormenta transferuntur in debiliorem locum, fossæ militares excauantur, ingressi sũt centum & quinquaginta milites cum sacculis pulueris tormentarij, quod nuntiaturi exploratores impediti sunt per quoddam spatium a Germanis, quod fit per obscuritatem noctis. fugati etiam fuerant trecenti pedites qui Gauio Nouium erant ingressuri. Vbi Nouij pręsidia se copijs hostium obsideri sentiunt primum, sæpe facta est eruptio cum magna clade obsidentium. nuntiatum est Gauii colligi copias ad Nouium subleuandum, sed ala equitum exploratum missa, neminem visum esse nuntiauit. nec ita multo post Gauium versus visa triginta, & duo vexilla peditum ducibus Stephano Inurea, Petro Antonio Chiesa, Marco Fornario, quorum erant fere quinque millia: trucidatæ sunt primæ excubiæ, quæ procul distabant à castris. at Nouij copiæ cognitis his subsidiis exeuntes ex arce impetum faciunt in obsidẽtes, quibus Leonardus Plastifer Felicis Lodronii Signifer collectis suis militibus magna virtute resistit. Felix cognita percussione tympanorum, quæ excitabat ad arma cum cohorte irrumpit in hostem, qui cum Germanis pugnabat. Consternati sunt eius aduentu Nonienses rati vniuersas copias instructas aduentare, quare non dissimilis propè fugæ fit receptio. Felix ratus simulatam fugam subsistit, instatque cohortibus vicinioribus vt properarent. Motus est Manriques cum quingentis sclopettariis, quod fecit & Spinola cum hostes iam essent in fugam versi. Illud accidisse dicitur quia Tassus dux alta voce clamauerit oportere vertere faciem, quam vocem timidi & imperiti rei bellicæ rati sunt spectare ad fugam. cum neque equitatus adesset, neque peditatus sit insecutus, incolumes euaserunt. oppidani & ipsi eggressi omnem vim in tormenta converterant, sed cum Georgius Auria multis custodiis muniuisset, non sine cæde sunt repulsi. ceciderũt Spinola & Hieronymus Lomellinus ob ardorem animi ad mœnia vsque procurrentes glãdibus ex oppido transfixi. è fugatis multi perierunt vel abiectis armis labore fugæ nemine insequente, quod pauci essent mercenarii, sed collectitii, genus hominum vmbratile, minimeque assuetum rebus bellicis. Post eam fugam concussum est Nouium in qua parte est porta, prostrataque parte mœniorum videbatur locus iam periculosam pugnam facere; quare & ne ager deuastaretur diuturnitate obsidionis, & ne fortunam belli expectarent, oppidani apparent ad petitiones obsidentium esse propensi: atque Cyrnenses, qui erant in præsidiis, perstiterantque in sententia defensionis, quòd senatus nomine breui promissa fuerant subsidia, cognita illa clade suorum & ipsi iam ad deditionem consentiunt. missi sunt Novii deditio. itaque tres è primariis in castra ad Spinolam vt conditiones confirmaret, quæ cito sunt admisse; Vt Figarola postridie cum militibus excederet, transiretque armatus per media castra, abirentque liberi & incolumes quocunque voluerint. Vt Nouiensibus confirmarentur priuilegia quibus vtebantur sub rep. seruatis facultatibus honore ac vita cuiusque. vt tormenta essent in potestate victorum. Vt centum & quinquaginta muli frumentatum missi concederentur arbitrio Spinolæ. Hæc omnia concessa sunt Auriæ & veterum consilio, ne locus opulentus auaritiæ, & rapinis militum dederetur, cum veteres non odio vel auaritia, sed pacis desiderio arma sumpsissent. multi etiam redditi sunt suis dominis præter vigintiquinque qui donati sunt tribuno Germanorum. ingressus est oppidum peditatus Italus digresso Figarola, ac deinde Vuada oppidum per deditionem item captum. sollicitatum Gavium captum. est frustra Gauium, quare bona pars copiarum Nouio cum Georgio Auria, & tribuno Germanorũ mota est, castraque posuit non procul ab oppido, quamuis tormenta plurimum infestarent. Ferrarius præfectus relicto oppido arbitrio ciuium in arcem se recipit, qui post contentionem plebis præsidia veterum acceperunt. reliqui pagi finitimi statim ad fidem Spinolæ confugerunt. relictus est Nouii Carolus Spinola cum quadringentis peditibus, & Franciscus Spinola cum totidem Gauii, qui frequentibus minutis præliis pugnabant cum arcis præsidiis, quæ semper cum aliqua clade repellebantur. sed

tur. sed arx cum esset in prærupta crepidine non poterat paruis copiis refrænare præsidia quominus prædabunda in agrum excurrerent. at quoniam tps in rebus leuibus absumi videbatur, decretũ est castra esse mouenda aduersus vrbem, tentandumq; an tumultus in vrbe excitarentur, qui compellerent ad concordiam, cum putaretur discordia esse in vrbe ob fugam copiarum, & tot capta oppida: nã tanta erat ea in perturbatione ut supellex, & filii & feminæ in sacra loca essent perductæ, petebantq; nonnulli à magistratu bellico vt liceret ex vrbe excedere, ꝙ putarent vrbem armis Philippi Regis circunueniri. Quidam timebant ne per eas discordias ad memoriam præteritorum temporum Dux tã quam tyrannus cum supremo excidio reip. crearetur. Spinolæ nimis arduum, & non præsentiũ copiarum negotium esse apparebat cum præualida in vrbe essent præsidia, & multi milites essent relinquendi in præsidiis, & loca nonnulla à tergo essent hostilia. non enim apparebat esse eius dignitatis si cogeretur à frustra tentato negotio recedere. neq; apparebat esse è rep. vt noui cogerentur forte decernere pp odia ciuilia cum aliquo externo principe conuenire, & conditiones accipere, vti clam exaudiebatur in conuentibus ciuium, & ex interceptis literis cognoscebatur, qui querebantur de administratione vrbana. dum expectatur Marcellus Auria cum copiis Io. Andrea Auria ad Finale cum classe accedit vt de summa rerum consuleretur. ex itinere Borgheto, Petra, Nolo oppidis finitimis Finali potitur, Votagine quoq; potiturus nisi uis venti consilium abstulisset. Deinde cũ Sabbatiæ præfectus cognouisset triremes Auriæ ad Vadum pagũ pp tempestatem maris stationẽ habere, exit cũ octo cohortibus peditum, delectuq; vallis Cunigianæ & quatuor tormentis vt triremes concuteret. Auria eius consilio per exploratores cognito decernit vt Franciscus Grimaldus & Philippus è dñis Passani educto numero militum, qui uidebatur necessarius, domos oppidi occuparent. sub auroram educti sunt quingenti sclopettarii, quib. cognitis præsidia oppidũ relinquũt. Inde Grimaldus & Passanius ductis fossis & aggerib. militarib. oppidũ & triremes in tuto collocãt. nõ tñ cessatũ est a leuib. ꝑliis sanè frequentib. & calamitosis cũ præsidiis Sabbatiæ, belliciq; apparatus fiebant ẽt in vrbe cum Mouta cutus cũ lectissimis quadringentis peditib. Hetruscis vir pudẽs & rerũ bellicarũ peritus esset in vrbe, qui vel ab initio horum motuum Italicorum veniã militandi à Magno Duce impetrauerat. interea morabaẽ Finali Auria, ꝙ assiduè agebaẽ de concordia, cũ Vadi multa leuia certamina cõmitterenẽ. idcirco Philippus Passanius Auriæ iussu cũ quadringentis sclopettariis Tinorã versus proficiscit. oppidũ Altum capit. munit accessus aduersus milites Sabatiæ & vallis Culienæ. eius consiliũ cũ mille & quingenti pedites essent impedituri pugnatũ est ad sex horas non sine clade vtrinq; leui ꝑlio. relictis rebus ibi necessariis reditur Vadũ. Pontifex qđ delata essent colloquia nouorũ de vrbe ciuilis potius concedenda, quam veteribus iubet Moronum instare, vt res arbitrio committatur, ac fiat cõpromissum, simulatq; se indignari, qa veteres non assentirent decreto compromissi. at Nicolaus Auria orator apud Pontificem demonstrat vim decreti fuisse fallacẽ. veteres promptos esse admittere si liberũ sit, & a senatu & concilio cõmissũ, itaq; vt certũ sit viuendum esse pro legib. à ministris coordinatis. esse consilium nouorum vt appareãt potius, quam vt sint ad pacẽ, & ad æquitatem animo propenso, cum sic rerum oĩum potiuntur. offert obsides viginti quinq; admittendi liberi cõpromissi, si fiat. Pontifex obtinuit interea ab Austriaco vt fierent induciæ in quindecim dies dum res commodius componerentur, quare antistitem Canobium, Hispanus orator Romæ ordinarius vnũ è suis familiarib. mittit, qui illud Auriæ significarent, iuberentq; ad Diuum Petrum Arenæ conuenire. Auria illuc cum quatuor Deputatis à veterib. vehiẽ triremi, vt cum oratorib. de pace tractaret. & quia pontifex ægerrimè ferret illud bellũ in Italia, profitetur se alterã partem adiuturum siqui nollent pacem admittere. Cæterum Poloni proceres & equites Regis Henrici aduentu frustra hactenus expectato frequentes ad oppidum Stesiciam conueniunt, qđ situm est vbi Vieper fluuius cum Vistula commiscetur, cõiq; alueo in mare Gotticum ad Septentrionem decurrit. eo. n. indicta fuerunt comitia creãdi noui Regis. protracta res est diu ob varias senatorum sñias, atq; deniq; re imperfecta parũ fuit qn Maximilianus imperator Rex pronũtiareẽ. sed paulopost indicta sunt rursus comitia Varsouiã. ꝓpositæ sunt à veterib. rursus cõdõnes pñte Auria à Deputatis, qb. multa obiiciebanẽ à nouis, ꝙ dicta essent ambiguè, aut quę afferrent nõ cõtẽnẽdas difficultates. multę deniq; ꝓpositę sunt vtrinq; cõditiones, quas longũ esset referre, vt pacis negotiũ paulatim rectã formã capesseret, & vt voluntates vtrorũq; ciuiũ paulatim sic elicerenẽ. Episcopus Aquensis & Idiaquecius ad Finale profecti has cõditiones pacis deniq; reportarũt, quę fuerũt postmodo ab oĩbus cõprobatæ. nã quæ videbanẽ cõcordi oĩum cõsilio cõprobari posse recognita & notata sunt postea ab ipsis ministris. quę erãt in difficultate, perducta sunt ad aptũ tẽperamẽtũ, iustãq; & honestã formã cõpositionis, & necessariã quieti reip. ac tranquillitati totius Italiæ quæ probabilibus rationibus vtrisq; disceptantibus persuaderenẽ. res idcirco magnã capiebat difficultatẽ, quia timebaẽ ne veteres cũ Hispanis ob vicinitatẽ & propriã vtilitatẽ consentirent. fuerunt autẽ hæ conditiones à veteribus propositæ vtrinq; demũ cõprobatę. 1. Primùm ꝙ admittiẽ remissio facta à maiore concilio pridie idus Octobris oratoribus cũ his, quę dicenẽ conditionibus. 2 Vt oratores exeant ex agro ditioneq; Genuensi, indicentq; vbicũq; sibi cõmodũ visum fuerit citra diem vigesimum quintum præsentis mensis. 3. Vt intra quatriduum à discessu nominent viginti obsides vtrinq;, qui conueniant intra octo dies à notitia quò statutum fuerit, ibiq; sint mandata oratorũ expectantes tam ad uadimonium exequendę iudicationis, quã reliquorum omnium quæ continentur in hoc syngrapho. 4. Vt licitum sit ministris vnam, pluresve sententias facere intra mensem Nouembrem proximum, atq; libera sit controuersantibus facultas protogandi temporis, si opus fuerit. 5. Vt neutri arma tractent per tempus iudicationis, aut inuicẽ sint infensi. 6. Vt nullum genus bellicorũ apparatuum per ipsum tempus introduci in vrbem possit vel in alium locum ditionis, aut copiæ, aut res bellicas, aut noua fieri expeditio: posset tamen omne Conditiones pacis Genuẽsis.

genus

genus commeatus ab vtrisque quouis comportari. 6. Vt intra octo dies liceat vtrisque, qui incipiant die tertio huius mensis, traiicere copias & commeatum ex alio in alium locum reip. 7. Vt intra ipsi iudicationis ciues, eorumque procuratores liberè agere possint, & abire, accedere, morari in vrbe, aut vbiuis ditionis Genuensis non obstante quouis instituto repugnante, exulibus exclusis. 8. Vt postulantibus ministris detur venia omnibus reis vel perduellionis tam in vrbe tunc existentibus, quàm extra, à cal. Ianuari. 1575. ad hoc vsque tempus, reuocenturque exules, & bona fisco addicta restituantur, ac dimittantur è carcere omnes qui sunt ob has discordias eo intrusi vbique locorum, atque rerum dubiarum expiicatio spectet ad ministros. 9. Vt omnes capti per has dissensiones dimittantur. 10. Vt ministri quam primum post sententiam procurent executionem illi consimilem intra tres menses ad summum. 11. Vt iudicationis tempore nobiles veteres teneant omnia loca, vrbes, oppida quæ possident cum pertinentibus, quæ gubernent & custodiant. 12. Vt, quia multi sumptus fiunt sine necessaria causa reip. omnes facti à veteribus sibi facti sint, quorum præfectis liceat distribuere & exigere tam ab ipsis absentibus quam præsentibus, ac veteres rursus immunes sint ab imposito aut imponendo tributo in vrbe hac ipsa de causa. 13. Vt populus & respub. & domus Diui Georgii sint immunes ab extraordinariis sumptibus factis à nouis ciuibus. 14. Vt petatur suppliciter à Pont. Cæs. Rege Cathoiico vt curent seruari quod iudicatum fuerit à ministris, quoniam optatur obseruantia, & executio iudiciorum, qui suas vires conuertant in minus obedientes: at obedientibus concedatur vt capiant res personasque intra sua regna uel principatus, oratoresque promittât suorum principum nomine per syngraphum quòd ita exequendum curabunt. 15. Vt Auriæ pro suis ciuiumque triremibus licitum sit vti portubus reipub. si opus fuerit cum eo numero militum, qui declarabitur à ministris dum iudicetur, eritque imperfecta adhuc executio rerum iudicatarum. 16. Vt Autiæ, eiusque familiæ, & successoribus seruentur gratiæ, immunitates, priuilegia à Reformatoribus concessa, vt possidet ac possedit. 17. Vt si conditiones non admittantur à duobus collegiis, ministri testentur inscriptis qui fuerint autores quominus res publicæ componerentur. 18. Vt siqua orietur dubitatio in verbis iudicationis, intra quatuor menses ministris licitum sit explicare. 19. Vt omnia prædicta sint rata, si intra tempus quo exierint ministri, admissa fuerint ab ipsis collegiis, alioquin vana sint & irrita. His stabilitis, datisque obsidibus dabitur opera vt principes, ministri, populus, & omnes homines intelligant apertius, siqui dubii sint, quòd finis, qui nos impulit ad arma suscipienda fuit, vt vna forma, sempiternaque pax haberetur reipub. & nobis, non autem quòd in ea veliemus plus habere, quam iudicatum esset conueniens & iustum, & vtile, & aptum conseruandæ reipub. pro qua vt omnes voluntatem promptam habemus, sic erũt vires promptissimæ, & cum cæteris ciuibus coniunctæ. Datum Finali die 17. Octobris. 1575. Ioan. Baptista Lercarus, Nicolaus Auria, Benedictus Spinola, Iacobus Niger, Stephanus Pinelus, Ioan. Baptista Pallauicinus, Bartholamæus Lomellinus, Ioan. Baptista Spinola, Lucas Grimaldus delecti à nobilibus veteribus Genuæ. Hæ conditiones vbi a nouis fuisent admissæ, mox hæc ab illis addita sunt ad prædictorũ confirmationem. Dux, gubernatores, procuratores reipub. Genuensis, ne precibus oratorum nolle facere satis videamur, in uirtute nostrarum præsentium suffragiis decretarum pro legibus & ordinibus reipub. nostræ concedimus, & statuimus quæ infra continentur. 1. Vt ministris liceat viginti obsides utrinque nominare, & locum, & tempus illis statuere, qui tamen rogantur non nisi necessariò molestiam ciuibus afferre, aut quanto minorem potuerint. 2. Vt quarum rerum habent facultatem, vnam vel plures declarationes facere possint, & quotquot uoluerint decreta. 3. Vt intra quatuor menses declarare possint, siqua dubitatio oriatur è verbis decretorum, quod tempus incipiat a publicatione. 4. Vt liceat eligere magistratum cum autoritate distribuendi sumptus factos a ueteribus obligatis dictis sumptibus, qui cogantur erogare quod debent. & quia quidam censent se esse immunes ab uno in singula centena, videant oratores pro æquitate an iure sint immunes. 5. Vt liceat ciuibus tractare, venire, abire, morari in urbe, uel ubique in principatu Genuensi, exceptis exulibus. 6. Vt factis statutis & decretis oratorum de rebus spectantibus ad datam sibi facultatem concedatur publica uenia reis tam perduellionis a cal. Ianuarii anni. 1573. ad hanc vsque diem, reuocenturque exules hac de causa, & bona fisco addicta restituantur, soluanturq; è carcere quiuis, & vbinis ob has discordias capti. 7. Vt omnes captiui per has controuersias dimittantur. 8. Ne arma tractentur a veteribus tempore Baliæ, neque ullo pacto offendant remp. neque rursus hi ullos ciues. 9. Vt modo ueteres ab armis recedant non liceat tempore Baliæ introducere in vrbem vel in principatum milites, res, apparatus bellicos, neque facere nouas expeditiones, liceatque intra octo dies post accepta hæc decreta copias & apparatus beliicos traiicere ex alio in alium locum reip. & pariter commeatũ. 10. Vt liceat ueteribus dum fiãt leges & decreta, retinere loca, vrbes, oppida occupata quæ factis decretis relaxentur libere reip. quæ dum tractentur, liceat præsidia habere quanta uisum fuerit oratoribus. 11. Vt Auriæ dum fiunt inducię pro suis ciuiumque triremibus cum iusto onere licitum sit uti portubus reip. si opus fuerit pro arbitrio, modo triremes habeant vsitatum numerum militum, qui pro arbitrio ministrorum concedatur. 12. Vt eidem Auriæ, & suæ familię conseruentur gratię, priuilegia. immunitates cõcessæ a duodecim Reformatorib. quod ad nos, in eo statu & gradu, in quo fuerunt & sunt. 13. Vt petatur suppliciter a Pont. Cæs. Cathoiico Rege vt præstent fauorem, si opus fuerit, & protectionem reip. contra quosuis ut leges & decreta a suis ministris facta admittãtur atq; introducantur, quæ protectio uigeat per triennium, salua libertate reipub. 14. Vt omnes prædictæ concessiones atque statuta ualeant modo intra sex dies proximos admittantur, alioquin sint irritæ. In nostro Ducali palatio die 24. Octobris. 1575. Antonius Iustinianus cancellarius. Inuenta est facilius uia rerum componendarum, & concordiæ, quoniam nõ solum noui uoluntate principum ad con-

Addita conditionib. neterum à nouis ciuibus.

ad concordiam impellebantur & superioribus difficultatibus, sed etiam veteres. nam his accesserat ambobus molestissimus nuntius, quòd rex acerbissimo decreto interdixerat omnibus assignationibus & prouentibus Genuensium, statueratque vt rationes quindecim proximè præteritorum annorum ex ordine recognoscerentur, vnde inaudita perturbatio exoriebatur. Illud cum tanto dispendio pertinebat ad veteres, vt interdicta pecunia putaretur accedere ad centies & quinquagies centena nummum millia, hoc est quindecim milliones auri vt vocant, cum vno tempore & patria & facultates essent ereptæ. nam tam animos uuunullorum ea res consternauit, vt putarent cedere oportere fortunæ, & susceptam expeditionem deserere. In tanta rerum perturbatione Auria regio & inuincto animo hortatus est veteres vt rem sapienter ac fortiter perferrent, aliquid vtilis consilij caperent, neque conciderent, atque profiteur se ipsum, facultates, classem ad eorum salutem conferre. Deinde conuocatis primarijs Io. Baptista Lercarus eos ad fortiter sustinendam fortunæ mutationem confirmat, cum diceret quod sæpe cognitæ sunt vires fortunæ in exemplis antiquorum, at nunc experiendæ sunt proprio exemplo, non tamen esse effœminatè animis concidendum. neque videri opus esse verbis persequi, an obseruantia & officia erga Regem persuadere possent vt per id tempus inter tantas miserias tanta rerum nouitas expectaretur. Sed quoniam illa acciderat, nullum esse remedium, neque tamen si esset, rerum angustias & breuitatem temporis requiri ab ipso Rege concedere. nihil vel turpius vel calamitosius posse contingere, quàm animo despondere, ac cedere difficultatibus, cum virtus sola laudabilis in arduis ac difficilibus superandis sit constituta. oportere tam iustam, tamque gloriæ maiorum debitam expeditionem non detrectare, ne sibi ac posteris defuisse accusentur. Deum semper fore æquitatis defensorem, qui non pateretur iustam causam perire. ijs verbis inflammati veteres decreuerant legationes mittere ad Regem, quæ peterent trecenta millia nummum cum ratione iustarum assignationum, tum stipendiorum triremium priuatarum Genuensium, ad cuius pecuniæ cautionem omnes requisiti obligarentur: cum tamen neque sic quidquam fuissent impetraturi. Decretum fuerat idcirco vt omnes redditus Romæ ac Venetijs diuenderentur aut potius darentur pignori, vnde multa collecta fuerat pecunia, & argentum vel aurum priuatorum concessum, quibus omnibus dati sunt vades. non tamen fuit minor alacritas matronarum, quæ promptissimo animo omnem mundum muliebrem ad communem defensionem, patriæque recuperationem obtulerant, & dotes præterea vt diuenderentur. omnia denique in medium erant allaturæ, quod etiam partim fecerant, nisi patres in magis opportunum tempus ea se reseruare significassent. at per promptitudinem Franchi Lercari & Io. Baptistæ Spinolę cognomine Valentiæ multa pecunia collecta est, quam liberalitatem multis secutis omne aurum & argentum viris, & mundus muliebris matronis restitutus fuit. & quoniam res componi non apparebant posse sine autoritate Bartholamęi Coronati, cuius maxima erat existimatio per id tēpus, illi promissa sunt tria millia nummū quotannis dum viueret, si negotiū adiuuaret. quod factum est clam à ministris, ne res cognita tumultū excitaret. His rebus vt dictū est vtrinque legitimè comprobatis & à maiore concilio, oratores accepta venia à Duce Mantuano ad vrbē Casale Montis ferrati accesserunt ad condendas leges, at Cæsarei oratores questi sunt apud senatū quòd fere quingenti pedites reip. cum tympanis & vexillis explicatis ausi sint ingredi fines Campij, qui locus est imperij, atque inde captiuos & prædam abigere, quod commissum est contra Maiestatē imperatoriā. repetūt captiuos. iubēt prædā dominis restitui, q̄ multa diligentia sunt cōfecta. Postea Vitus Dorimbergensis cum aliquantulum conualuisset Venetias rediit. Aquensis episcopus profectus est ad condendas leges vnà cum reliquis ministris. Dimissę sunt vtrinque copię, relicta tantum certa præsidia ad noua vsq; instituta & in vrbe, & vbi necessariū apparuit. Auria Lucam vrbē petiuit vbi habebat familiā & domiciliū, dum ratio gubernationis statueretur. delecti sunt sex à veteribus qui Casale mitterentur cū omni autoritate vt cū ministris cōuenirent de omnib. controuersiis publicis, Io. Baptista Lercarus, Siluester Cattus Dominicus Auria, Baptista Grimaldus, Philippus Spinola, Angelus Lomellinus. Genuę rursus delecti sunt ad idem munus Dauid Vacca, Hieronymus Canealis, Petrus Iosephus Iustinianus, Ioannes Senarega, Io. Franciscus Cepulina siue Balbus Hieronymus Axeretus viri non vulgari prudentia & rerum multarum cognitione. missi sunt obsides nominati continuo a veteribus, at a nouis tardius ob seditiosos, qui ausi sunt dicere in senatu ministros aliud per eos quam leges respicere, & pręterea esse turpe obsides dari arbitrio principum in libera ciuitate natos, quibus rationibus vt arrogātibus reiectis per grauissimū Senatusc. missi sunt, ac alii Mediolani, alij Alexandrię, alij Finali iussi esse cum magnis vadimoniis. Rebus Genuensibus per hūc modū cōpositis prudētia studioq; triū optimorū principū, cōditionibusq; per publicū scribā stabilitis, edita sunt vbiq; multa signa lętitię. Actę Deo gratię. accēsi nocturni ignes. ęris campani tinnitu & frequēti tormētorum bombo lętitię. magnitudo in vniuerso imperio Genuēsi significata, quod ipsum demonstrarunt mutuæ ciuium gratulationes & complexus & oscula, cum passim depositis simultatibus ob diuturnam pacem in rep. stabilitam omnes hilares esse viderentur. Sed quoniam prouentus Genuensium postmodo dicti sunt in regnis Philippi fuisse intercepti, quòd rex magnopere inopia stipendiorū laboraret, neq; posset sufficere tantis sumptibus exhausto iam ęrario, vt iuuaretur in rebus Belgicis, multi querebantur multiplices esse factos nuper regios prouentus, quòd si rationes exactorum recognoscerentur, non esset opus exterorum auxilijs. Hęc dum fluctuarent in Italia res bellica Byzantij neque frigidè neque segniter in annum sequentem tractabatur, cum plurimus commeatus per mare Euxinum in opportuna loca aducheretur. Sed apparuit numen non modo immissa pestilentia & inusitata illis regionibus annonæ penuria vires Turcicas auersari, quæ in Christianum nomen parabantur, verum etiam non pati impune conuectionem

Pecunię interdictæ Genuēsibus magnitudo.

Io. Baptista Lercari oratio.

Matronarū Genuēsium magnificentia.

Apparatus Turcici.

apparatuum bellicorum, qui aliunde importabãtur. Nam tanta, tam formidabilis, tam repentina tẽpestas nauigia Turcica commeatus vehentia inuasit, vt ducenta fere varij generis perierint, ac triremes viginti custodes nauigiorum sint exquassatę, ac decem demersę. Perierunt ad mille homines, & inter hos nonnulli magnæ autoritatis.

Declaratio concessionis Magni Ducis à Cæsare.

Interea Magni Ducis minister in comitijs Artobrigensibus multis, ijsq; præclaris argumentis demonstrat conuenire omni iusta ratione vt titulus Magni Ducis Hetruriæ principi cõcederetur: quæ res vt apertius ignaris eius negotij innotescat, putaui non fore iniucundũ regaliũ rerũ studiosis si paulo altius series totius negotij repetatur. Cosmus Hetruriæ Dux, vbi magni Ducis titulum à summo Pontifice obtinuit, cognouitque quàm molesta fuit ea coronatio Maximiliano Imperatori ac Philippo Hispaniarum Regi, quod apertè patuit è Romæ factis per illos obtestationibus, vniuersum animum, mentem, cogitationem conuertit ad eos principes per omne obsequiorum genus placandos, quinetiam nitebatur modestissimè ostendere illud iure fieri licuisse. In ea tamen sententia persistebat, nulla vt vi hunc honorẽ sibi præripi aut extorqueri passurus esset: nam multas vias, multaque peritissimorum hominum consilia requisiuit, neque vllum prætermisit industriæ genus, quod ad ducem spectaret, qui esset eorum principum obseruantissimus. sed neq; huius principis, neque Pij Quinti, neq; postea Gregorij. XIII. Successoris Pontificis Maximi obtestationes vlla ex parte proficiebant, atque in dies timebatur ne fieret hoc negotiũ in Italia petra Scandali. Cæsar enim cum arbitraretur se ius habere in Florentinum principatum, ad cuius comprobationem afferebat Caroli Quinti decreta, quę facta fuerant Alexandro & Cosmo successiuè ducibus, visus fuerat Pontifex falcem in alienam messem, vt ita dicam, intulisse: cui etiam apparebat Dux ille tanquam subditus imperio princeps neq; debere, neq; posse titulos in eũ principatũ, nisi ab Imperatoria manu accipere. His ipsis rationibus Catholicus rex fulcire suas obtestationes conabatur, quod attinet ad Senensem principatum. At Magnus Dux libertatem Florentinæ vrbis contra in medium afferebat, qui aduersus decreta etiam multa dabat responsa non inualida. his ita habitis periculosum omnibus esse videbatur nequod in Italia bellorum excitaretur incendiũ cum ob firmissimã Cosmi sententiam nolentis se ab eo titulo, vt expetebatur, vlla ratione abdicare, tũ ob indignationẽ Cæsaris, qui decreuerat omnino suam dignitatem retinere, ad quod quotidie sermonibus etiam quorundam inflammabatur. huc accedebat quòd Pontifex ex altera parte apparebat & factum ratum habere, & velle existimationem Apostolicæ sedis defendere, vnde superioribus tẽporibus vel regij tituli manassent tam in liberos principes, quam subditos Imperio.

Pontifices regum titulorũ datores.

Magnus Dux, vt cui nota essent maledicta inuidorum apud vtrunque principem, non cessabat suppliciter petere a Cæsare vt res componeretur, quæ apparebat difficillima, quia Cæsar nullam conditionem proponeret. Princeps Hetruscus asseuerabat nullam aliã viã reperiri, nisi si Cæsarea quoq; benignitas eũdem titulum cõcederet. Deniq; siue fuit ipsius principis inuentum, siue allatum sit è Germania, illud certe constat, quòd vir clarissimus Scipio Archuensis Comes Cæsareus orator Romę assiduus, cui plurimum fuit negotij vt ab ea coronatione Magnum Ducem reuocaret, quiq; ingentibus promissis Cæsaris nomine sollicitauerat vt desisteret, quòd Cęsar nõ modo nõ egrè titulum, sed etiam vltro priuilegium concederet, cõmunicauit cũ quibusdam Card. studentibus partibus vtriusq; principis, quòd cũ Cæsar omne suum ius in verbis statuat & in clausulis prædictorum decretorũ, negotium fieri posset capax honestæ formę, & a voluntate disceptantium minime dissentientis, cum Magnus Dux negaret vllo pacto diminutam esse libertatem in Florentinum principatum. Forma autem erat huiusmodi, vt Magnus Dux eundem titulum a Cęsare capesseret, sed ijsdem verbis & clausulis antedictorum decretorum; cum diceret Archuensis Cæsarem quod vellet ita esse consecuturũ cum ad conseruationem iurium Cęsarianorum seruarentur decreta, in quibus continebatur quodcunque ius haberet imperium, si modo quod haberet. Magno Duci eadem ratione neq; adimebatur, neq; dabatur ius præter æquitatem, atq; ita quisq; prædictorum principum fieri posset voti sui compos. cum visum esset Cosmo ab hoc cõsilio nõ esse recedẽdum, quod apparebat Cæsari quoq; non posse displicere, curauit vt tanquam a Cæsareo oratore excogitatum Romæ proponeretur, & vti probabile. Auditum est attẽtè, sed nihil tamen tunc admissum, quia Cæsar vellet vel Philippi Regis sententiã elicere, vel etiam quia Cæsareos electores vellet consulere. sed enim cum nihil ex Hispania afferretur, quamuis per crebras literas instaretur negotio, per Volphãgum Romsium Regis Pãnoniæ cubicularium deniq; missum illuc a Cęsare, & rerũ Belgicarũ & negotij de titulo causa curatum est vt Rex per suas legationes cognosceretur probaturus quidquid Cęsar statuisset. Verũtamen cum literas Cæsar optaret post multos annos ab incępto negotio allectus electorũ cõmoditate, qui cõuenerãt Artobrigã ad comitia eligendi Romanorũ Regis, quę fuerant indicta, atq; impulsus diligẽti studio Hetruscarum legationum, ad quartum Non. Nouembris anno 1575. Sentẽtiã tulit, q̃ data est oratori Hetrusco p vicecancellariũ ita se habẽs;

Sententia Cęsaris de titulo Magni Ducis.

Sacra Cæsarea Maiestas, dominus noster clemẽtissimus benignè scit quòd cum Cæs. Maiestate sua iã ab aliquot annis p Illustrissimos & Excellentissimos principes Dñum Cosmũ de Medicis, eoq; defuncto filiũ & successorẽ suũ D. Frãciscum de Medicis Duces Florentiæ, ac eorundẽ nomine de Magno Hetruriæ ducatu actũ sit, atq; insuper animo repetit tum fidelia & vtilia obsequia hactenus Maiestati suæ pręstita, eiusq; antecessoribus alacri semper promptissimoq; studio pręstita, tum arctissimam affinitatis necessitudinem, quæ Maiestati suæ cum iisdem intercedit. ac proinde re haccũ sacri imperii principibus electoribus in maturã deliberationẽ adducta decreuit ipsi Illustrissimo Duci Florẽtiæ cõferre titulũ Magni Ducis in Hetruria eorũ locorũ q̃ immediatè ibidẽ possidet, neq; alteri cuipiã subiecta sunt, in eadẽ forma, & sub ijsdẽ clausulis, quæ Illustrissimi Alexandri de Medicis a Diuo olim imperatore Carolo. V. Augustę memoriæ in Ducem creati erectione continentur. Ita tamen quod huiusmodi concessio Cæsareæ

Maiestatis

Maiestatis suæ sacrique imperij, ac cuiuscunq; alterius iuribus præiudicare minime debeat. id quod Cęsarea Maiestas sua præfati Illustrissimi Ducis Florentię oratori significari vehementer iussit. eidē quod reliquum est, Cæsaream suam gratiam benignè deferens. Decretum Ratis bonæ die 11. Mē sis Nouembris anno domini 1575. Sed enim cum Ioanni Baptistæ Concino negotiatori appareret parum honorificum suo principi illud diploma, restituit, quia prospiceret quòd per illa verba fidelia, Cęsar innueret illum esse subditum. in alijs item, quę ibidem immediatè possidet, neque alteri cuipiam subiecta sunt, videbatur astringere & coarctare titulum in Florentinum principatum, at non Senensem includere. atque cum perpenderent, reseruationem, ne cuiusquam iuribus fieret pręiudicium, apparebat, titulus ille Magni Ducis ridiculus esse potius, quam vllius ponderis. quibus accedebat, quod si verba, in Hetruria, ponderarentur, videbantur esse alij principes in Hetruriæ regionibus. conquestus est igitur acriter cum proscriba Concinus. qui respondit non concedi tempus renouandi negotij cum Cęsar postridie mane Iuliobonam esset abiturus: se tamen ante discessum procuraturum vt aliqua reformentur si fieri posset, cum sit etiam alijs de rebus magnis verba facturus. Quod ad Senensem rem, non videri esse tractandum, neque de præiudicio cęterorum principum. Sed enim mane allatum est secundum decretum, in quo non amplius fidelia, sed luculēta scriptum erat, & immediatè sublatum. at illud relictum erat, neque alteri cui piam subiecta, quibus Senensis principatus coarctatio continebatur. Enimuero eum denuo Hetruscus orator questus esset, quod suus princeps in angustum cogeretur, discedit non sine animi perturbatione. Veruntamen ne Cæsar, aut eius ministri suspicari possent quanto desiderio magnus Dux arderet negotij ad finem perducendi, quòd sæpe res difficilius conceduntur ardentius optantibus, vel certe angustioribus conditionibus, non modo Concinus nullas literas dedit proprio tabellario de hac re ad suum principem, vt tantum negotium requirere videbatur, sed neque ordinario quidem eius hebdomadis, ne maiores difficultates per id studium princeps haberet. Claudius Comes Triultius interea à Rege Romanorum Romam missus ad Pont. ad significandam electionem, hoc secundum decretum ad Hispanum oratorem & ad Card. Granuelinum attulerat. quod missum fuerat etiam ab Hispano oratore ad Regem per eundem tabellarium, qui nuntium electionis afferebat. illud cognitum est Concino per Cæsarianos ministros. erat timor Concino ne decreto per Italiam diuulgato principes ęmuli excitarentur ad impediendum quo minus negotium perficeretur: atque res Hispana videbatur propè insuperabilis, nedum difficilis vt componeretur scriptum de principatu Senensi. atqui quod missum esset exemplū decreti videbatur innuere fore omnino vt staret formula, quę fuerat instituta. inde effectū est vt orator Hetruscus omni studio niteretur validiores, efficacioresque rationes Cæsari in medium afferre, vt remouerentur hæc omnia impedimenta, si obijciantur. Claudius vbi Romam accessit diditum est per vniuersam Italiam secūdum decretum, fiebantq; varia de successu iudicia, cum plerique in eam sententiam conuenirent nihil vt factū esset. nam qui animū Magni Ducis, & dignū Cosmo patre & verè regium esse cognoscebant iam tum habebant pro comperto quod non admitteretur, cum inessent tot coarctationes. alij erant dubij. non adhorrebant ab hac opinione vel illi, qui erant ęmuli, quamuis se iam in tuto positos esse arbitrarentur ob tot reser uationes, tamq; angustas conditiones. At Concinus his variorum principum Italorum iudicijs frequens fecit vt crederetur inter aulicos Magnus Dux à suscepto negotio destitisse, quo cęteris oratoribus sic obdormitantibus difficultates postea deuitaret, ne illi ad Cæsarem querentes accurrerent, aditumque occluderent Magno Duci. vbi Iuliobonam ventum est paucis diebus interiectis denuo questus est apud Cæsarem Concinus, quòd pro vbere Cæsarea gratia res tam fuisset suo principi coarctata vt cogeretur illam refutare. ostēdit quam molestum fieri potuisset Magno Duci si formula missa fuisset, in qua percepisset nimis angustas in se cōquiri cautiones. se noluisse mittere antequā melius sit explicata, benigniusque decretum, ne princeps tantū molestię perciperet, quia vbi prorsus de gratia Cæsarea desperasset, cogebatur putare hanc sententiam altiores radices, atque alios fines prospectare. repetit deniq; q̄ si sententia esset Cæsaris vt cōprehenderet per hāc erectionē loca, quę nemini alij subijciuntur, & ne cuiusuis iuribus fieret, præiudicium, illa esset sanctissima & honestissima, hoc est excipere eos principatus, qui non spectant ad Magnum Ducem. sed quia modus est ambiguus, se suppliciter petere inquit vt in clausula reseruante fieret, vbi inserendum est, ne hęc cōcessio præiudiciū faciat locis ab alijs possessis, illud existimatur vt superuacaneum, neq; cuipiā alteri subiecta sunt. Quod si velit reseruare cęterorū imperia, illud fieri commode poterat si additum esset in ipsa clausula, sine præiudicio superioritatis Sacri Imperij, vel alterius cuiusquam. sin ea esset sententia, quæ colligebatur ex verbis, ne Senensis principatus includeretur, ne Rex Hispanus ægrè ferret, id certe fatendum erat frustra Cęs. tot annos responsum ex Hispania expectasse, si tamen solus decerneret tanquam non decreuisset, ac sine Hispano vel Regis causa imperfectam gratiam cōcederet, vel aliquo proprio consilio. sibi videri neq; hoc quidem silentio prætermittendum, quod per hanc reseruationem sibi minuebat supremam autoritatem Imperatoriam, quod attinet ad Senas: quia sic videbatur clam fateri se nullum ius habere, cum iura sua contrà corroborari possent. Neque Regi sanè fiebat præiudicium, quia titulus Magni Ducis, qui complectitur omnia ab ipso possessa, non adderet plura iura quam habeat. atque cum sit solius nomen dignitatis, fiebant meliores Hispanæ conditiones, si forte ad illos peruenirent, vt nobilitatæ & insigniores his subiungit quod Cæsar ipse optime sciebat præiudicium fieri existimatū fuisse à Rege in erectione Magni Ducis à Pio V. quia cū Senæ spectent ad imperiū. Pontifex nō poterat se intrudere, quare per ipsum Cæsarē re transacta cessaret præiudicium. Hæc sola esse, quę à Rege obijcebantur. non videri Regem moleste ferre, cum nullum in ipsum detrimentum redundet, qui vt princeps iustissimus nō poterat conqueri de re sibi

Secundum decretum.

Io. Baptistæ Concini oratio.

non damnosa, quæ in maximum beneficium sui obseruantissimi Ducis redundaret. se audiuisse ex ipso Cęsare aiebat quòd Regio nomine Petrus Iaxardus institerat vt negotium decideretur, quia rex esset probaturus quidquid fuisset actum. esse præclarũ argumentũ quod rex senserit comprobandũ de principatu Senensi, quòd ad alios Hetruriæ principatus, qui ab Hispano nomine nõ prouenerũt, non requisitus est eius consensus. perpendendum esse quam difficulter rex sit probaturus, si exciperetur status Senensis, propter suspicionẽ, quæ iure posset cõcipi, quod factũ esset sedulo, vt Magnus Dux putaret qđqđ dicerẽt Hispani se fecisse apud Cæsarẽ ꝑ ipso, id tãtũ fecisse ne defuisse viderentur, quare noluisse odia Hetrurię ĩ regẽ cõcitare. Videret ne vniuersã accusationẽ ĩ se cõuerteret, q̃ ĩ alios cæteroquin esset redundatura. Cæsar, qui huius tituli causa omnia sursum deorsũ verterat, verebatur ex altera parte ne cum non posset demonstrare per scripta Hispanos sibi institisse, existimationẽ in periculo poneret hac dignitate largè cõcedenda, ex altera cum ita impelleretur, timebat ne si tam coniuncto principi, tamq; benemerito nõ obsequeretur, prorsus abalienaret, quare dubio animo respondit Deũ opt. max. esse testẽ, quod animi sui desiderium est sincerum. se nolle id tacere, ꝙ regius orator exemplum acceperat decreti iam in Hispaniam missi, veruntamen se inspecturum quid fieri

Altera Concinij oratio.

possit in eo negotio, atq; breui finẽ habiturũ. Progressum est à Cõcino oratore ad aliam causam pertractandam, quæ excipiebat indefinitè præiudicium iurium cuiusque, per quod non solum dubitari poterat quod sospes relinqueretur contentio de præcedentia cũ repugnãtibus, sedẽt cuiuis ansa porrigeretur nouæ controuersiæ. Quod si præiudiciũ, quod excipitur, simplices duces respiceret, esse conquerendum, cũ hic gradus Magni Ducis ab ea Maiestate solum requirebatur vt in ordinẽ superiorem accederet, quo omnis ducũ contentio deniq; excluderetur. esse illam maiorũ naturã vt minoribus vbiq; præstẽt. Quod Comes Allobrogum superioribus temporibus creatus fuit Dux, quod accidit etiam Menapiorum duci, & Boemię ac Polonię ducibus qui sunt prouecti ad regiam dignitatẽ, qui ob proprij gradus rationes omnibus & comitibus & Ducibus erant superiores, quibus ratione temporis forent inferiores. hoc autem nisi ita sit, fieret præiudicium accipienti gradũ, at nõ in primo remanẽti, cui nihil adimitur; hic nimirum maiorem pristina pręeminentiã acquirit. his subiungit Concinus se pro comperto habere ꝙ sua Maiestas non aspirat vt adimeretur prerogatiua superioribus erga inferiores, quia neq; princeps suus pateretur vt tanquam monstro similis partus in lucem prodiret. Idcirco suppliciter petit ad tollendas ęmulis, alijsq; omnibus occasiones cõtrouersiæ, vt pateretur hanc clausulam adimi, quo tanta gratia liberè & aperte perfrui posset, sicuti à Cęsarea bonitate benignitateq; expectabatur. cui vel apertè negare, vel planè concedere, patefacta liberali-

Tertium decretum.

tatis & candoris plena manu per imperatoriam magnificentiam conueniret. Extortum est demum breui actũ iri, ac tertio post die tertiũ fit decretũ, in quo verba incipientia ita tamen, sic reformantur; ita tamen quod huiusmodi concessio minime debeat pręiudicare iuribus cuiuscunq; prætendentis dominiũ superdictis locis, & vt porro salua sit superioritas S. C. M. Sacriq; Imperij, ac iura cuiuscũque alterius, Quę postrema reseruatio quãuis intelligi potest de iuribus superioritatis quàm rex vel alij putarent se habere in principatum Magni Ducis, tamen quia videbatur Hetrusco inesse scrupulus, dubio erat animo an illud admitteret. sed cũ significatũ esset non amplius infestandum esse Cæsarem ante quã Magnus Dux haberet notitiã, qui forte non inijceret tot scrupulos, tunc silendum fuit. Nam his addebant fieri posse vt Cæsar aliquid reseruet ad petitionem de priuilegio Magni Ducis, in quo omnia ad votum Concini accõmodabuntur, eximenturq; illa verba ad maiorẽ rei claritatẽ, cũ Cæsaris sit animus vt hic gradus sit omnibus numeris planè absolutus, at non diminutus. Istud postea factũ est quamuis maximo negotio, ac fortasse maiore quam hactenus factitatum fuerat. Causa difficultatum fuit quia recusabantur illæ clausulæ, quæ erant in decreto Ducis Alexandri, qua in re tam laborauit orator, vt Cæsar implicatus rebus Polonis, quæ maximè illi erãt cordi, minime potuerit abnuere. nã nolebat Cęsar hũc principẽ à se alienare, a quo magna cõmoda & adiumẽta sperabat, atq; verebatur ne gratiæ tarditas, & difficultates quas iniciecibat, detraherẽt aliqđ obseruãtię, quod accederet Hispano. Instabat tanto acrius orator, cui notum erat hoc Cęsaris consilium, vtebaturque occasione. Petiuit huius etiam capitis alacritatem vt putarentur omnia ab eo profecta, quare captata prius à suo concilio informatione de debilitate suarũ prętensionũ contentus fuit tacitè cedere, quod sanè satis apertè cum non posuerit in priuilegio illa verba & clausulas, quę erant in decretis Alexandri & Cosmi, & in quibus putabatur tota vis iurium consistere, quę censebat habere imperium in principatum Florentinum, quę tanta contentione requirebantur prius à Cęsare in omnibus his tribus decretis, quæque proponebantur a Magno Duce tanquam vnica uia conueniẽdi cum Maximiliano. Veruntamen vt aliqua ex parte verum videretur, quòd inscriberentur, statuit saltem vt ea adhiberentur quę in ipso decreto Alexandri Mediceę familię fauerent. Ita vero actum est de extensione, vt ad tollendam omnem difficultatem vel cuiusuis Ducis controuersiam, impetratum sit vt Cęsar obliteraret reseruationem iurium cuiusuis, ac fecerit vt dilataretur & declararetur ita priuilegium vt è gradu Ducis ad sublimiorem reipsa sit elatus, & in alia eaque dignitore classe constitutus cum omnibus pręrogatiuis, quę pertinerent ad Magnos Duces non so-

Magno duci sublimitas & serenitas concessa.

lùm iure, sed etiam vsu. atque vt hac ratione approbatus videretur a Cęsare vsus introductus dandę sublimitatis & Serenitatis huic principi, statim atque creatus est Magnus Dux a Pio. V. perpessus est Cęsar & voluit vt a suo concilio & fratribus id concederetur: in qua re apparet, quã intercedere differẽtiam censeat inter hunc & simplices duces, de quibus tam perturbatè ad Pontificẽ & ad Card. scripserat, quòd vsurparentur tituli sublimitatis & serenitatis, qui eximerenturè priuilegijs Cæsareis, per quę magnis & maximis Ducibus imperij ad ęquabantur. illa autẽ orator in hoc negotio pertractando vsus est prudentia, atq; in extẽsione priuilegij, vt habita ratione pariter dignitatis sedis

apostolicę,

apostolicę, à qua Magnus Dux fuerat ipse insignitus, cui statuerat se nolle immemorem acceptorũ videri, vt curarit nequod verbum Insereretur, per quod vel indirecte inferretur, quòd Pontifex non posset vel huic, vel alijs principibus titulos conferre. Maxima sanè fuit, vt ex his patuit Io. Baptistæ Cõcini prudentia & dexteritas, qui tã arduũ negotiũ, totq; difficultatibus implicatum ad optatum finẽ tamen perduxerit: quod tamen nõ debet mirum videri, siquis cognouit patris eius virtutem & nobilitatem sanguinis, quæ certè, si cũ virtute sit coniuncta, plurimi semper facienda est. natus est Io. Baptista eo patre, qui sua tempestate paucos pares virtute, at superiorem certe, vt puto, neminem habuit. nam Bartholomæus Concinus huius pater fuit ex antiquissima & illustri comitum oppidi Pennæ familia oriundus, è Talla domo quondam Aretij florentissima cũ essent etiam Cathenarię & Bagnenę oppidorũ reguli. fuit ex ea familia Concinus nomine Iacobi Pennæ comitis filius, vir sanè strenuus & gloria rerũ bellicarũ clarus, qui fuit vnus ex ijs Gebellinis, qui vnà cũ Pactijs anno 1302. Castrum planitiei vallis Arni occuparunt intra Vineam Florentinæ ditionis. ex huius Concini nomine propter egregias virtutes inditum est cognomen postea huic familię, à quo Concino per longam posterorũ seriẽ ducto genere natus est Bartholomæus vir, qui ob singulares virtutes & diuina propè animi ornamenta, multaque pręclara facinora maxime claruit. illo enim tempore, vt pauca memoria repetam, quo Populonij regulo adhæsit, fideli salubriq; consilio in Caroli V. obsequio & Florentini Ducis amicitia retinuit, deterruitq; à fœderatione Gallorũ, ad quam apparebat propensior ob metum Barbarussæ non procul abijs litoribus cum ingenti classe nauigantis.

Côcinorum nobilitas & antiquitas.

Idem postea cum Cosmi Medices seruitio sese addixisset, euidentissime comprobauit Carolo Imperatori Theonuillę, copias Hispanorum eiectas à Senensibus fuisse non quidem Florentini Ducis negligentia, sed Diegi Mendocij culpa; Bruxellisq; deinde cũ Cęsare sui principis nomine de bello Senensi pertractauit, curauitque vt marchio Marinianius summus imperator eius expeditionis crearetur, ac principis iussu fuit assiduꝰ ĩ castris, quo totũ belli negotiũ diligẽtꝰ & fidelius trãsigeretur, ꝓcurauitq; sępius ne Marinianius, abdicaretur cũ maximo rerũ omniũ detrimẽto. egregiã vero fidẽ & prudentissimũ cõsiliũ eius enituit vbi Toletanæ Eleonoræ fęminæ lectissimæ Cosmi Ducis vxori persuasit, eamq, propè impulit vt contenderet à Cæsare vt viro suo Senensem ditionẽ cõcederet. Idẽ Neapolim proficiscẽs cũ Albano Duce de bello aduersus Paulũ Quartũ suscepto collocuturus captus in itinere Romãq; adductus multis artibus & excusationibus quæsitores adeo fefellit vt cũ nullis cruciatibus cogi potuisset ad arcana sui principis patefacienda, amicitiam etiam inter vtrosq; principes cõseruauit, quę vel ob illud dissolutũ iri cẽlebatur. nuptias Lucretię Medicee cũ principe Ferrariẽsi pacisq; cõditiones inter eius patrẽ & Philippũ Hispaniarũ Regẽ in Belgiũ à Cosmo Duce missus cõclusit. Hic pręter Card. opinionẽ cũ maxima Florẽtini Ducis existimatione vt Card. Mediceus postea pius quartus appellatus summus Pontifex crearetur feliciter tractauit, à quo discedens impetrauit vt ordo equitũ Diui Stephani institueretur, atq; ab eodem poesta obtinuit vt Ioãnes & eo defuncto Ferdinãdus Cosmi filij i ordinẽ Card. cooptarentur. Istud ipsũ postmõ ĩpetrauit ꝓ Frãcisco Paccecho fretus sui principis autoritate ac propria prudẽtia, qui mortuo Pio Quarto p interregnũ id ꝑstitit vt qui parũ amicus suo principi videbatur quãuis maximo multorũ Card. studio iuuabatur, ad pontificiã dignitatẽ omnino spe sit delusus. suffecto deinde Pontifice diuina prouidẽtia pio V. Card. Aleãdrino vocato, nõ modo impetrauit perpetuas decumas in vsum Pisanę Academię, sed etiã egit cũ eodẽ de Titulo Magni Ducis, quod ea sedulitate factũ est, eaq; taciturnitate, vt ante perfecta, quã tractata res cognita sit. Postremo rursus a principe Romã missus vt faueret Boncompagni partib. id quoq; strãtegie ex voto. huius tãti viri ego ꝑsens cognoui diuinitatẽ ingenij, quare nõ miror. Io. Baptistã filiũ. & hæredẽ nõ minus paternarũ virtutũ quam patrimonij, hoc iam arduũ negotiũ ad optatũ finem apud Cæsarẽ feliciter perduxisse.

Bartholomęi concini res sapienter gestę.

At in Belgio qm̃ res Hispanis feliciter succedere apparetẽt, cõmẽdator maior, illud est dignitatis nomen, decernit expeditionẽ insulæ Senicę expugnãdæ esse suscipiẽdãs cũ haberet in castris ad septẽ millia armatorũ. verũ tñ cũ autius esset iã tardior, neq; videretur passurus in illis regionibus bellũ fore diuturnũ, quia repẽte facti sunt magni imbres & multa cęni profunditas, necesse fuit ab inceptis desistere, quod esset recedẽdũ in hyberna. dimissæ itaq; solutęq; sunt copiæ, q̃ militabãt in Olãda. imposita tñ sunt præsidia in quibusdã munitionibus, q̃ circa Iuordunũ fuerãt excitatæ vt p obsidionẽ, annonęq; penuriã cõpelleretur ad deditionẽ Hispani qui diu stipẽdiorũ inopia laborauerãt, visi sibi sunt aliquãtulũ respirare, q magnũ auri põdus cõportatũ est ex Indijs in Hispaniã, & q̃dã pars eius in Belgiũ trãsmissa. nã rex antequã illud aurum aduẽtasset, coactus fuerat multas gẽmas diuẽdere in stipẽdia militũ, quod preciũ accessit ad quinquagies cẽtena nũmũ millia cũ ẽt multa copijs Belgicis deberẽtur. Hierges ob permagnã vim imbriũ cũ ęgrotaret grauiora tormẽta mittit Bruxellas, ipse in hyberna cõcedit. Cælum interea nihil placidũ mortalibus promittere videbatur, sed animos multorũ ad metũ sequẽtis anni excitare, expectationẽq; multarũ calamitatũ. nam dictus est Romæ apparuisse in aere ignitus draco, quæ res multis magno fuit terrori, cum res huiusmodi ruinæ plerunque & cędes & prouinciarum deuastationes sequi putẽtur. Nã cũ Lacedęmonij Græciæ imperium amiserunt anno 1012. Visa est turris ignea multo cũ strepitu cadere è cęlo. vbi Turcę Solymorũ regionẽ occuparũt anno 1098. Ignis plurimus in cęlo ardere visus est, quẽ secuta est insignis pestilẽtia; quamobrem dictũ est ab eo poeta; Nunquã futilibus excãduit ignibus aer. vt multa exẽpla pręteritorum tẽporum pręiermittam. Apparuit etiam in Itali hoc anno sub finem in Amylia regione prætertim hora tertia noctis in noui lunio occasum versus ardere coelum, tantusque fuit rubor & splendor in ea parte vt è plurimo igne subiecto appareret fieri, atque vt literæ legerentur. in Belgarum regione dum Hispani pugnarent in insula Duuelantia cum plurimi fuissent vtrinque trucidati, dicitur visum fuisse quiddam aquilę simile ignem ex ore profundens.

Prodigia ignium celestium quid significent.

At vero vbi conuenissent frequentes Varsouiã Poloni proceres ad comitia creandi noui Regis, quę indicta fuisse superius memorauimus, vbi soluta sunt propter dissidia Stesiciensia, affuerunt & candidati, qui postulabant illud regnum sibi deferri. nam quamuis plerique Poloni cupierunt candidatos duos Polonos nobiles, eosq; hortabantur vt regnum sibi deferri paterentur, Ioannem Costcam Palatinum Sendomiriæ, & Andream comitem Tẽcinij Palatinum Belsensem, tamen nulla ratione adduci potueruut, nullisq; precibus amicorum nobilium, vt illud oneris sibi imponi æquo animo paterentur. vniuersa igitur ratio conuersa est necessariò ad alios candidatos, qui fuerunt, Maximilianus Secundus Romanorum imperator, Hermestus eius filius, Ferdinandus frater Archiduces Austriæ. Io ãnes Tertius rex Suetiæ, Sigismundus eius filius Dux Finlandiæ. Stephanus Battor princeps Transyluaniæ, Alphonsus Atestiuus Dux Ferrariæ, Ioannes Basilij magnus Dux Moschorum, cum legationes præterea Varsouiam conuenissent, Gregorij tertij decimi summi pontificis, & Amurati Turcarum imperatoris. Polonorũ vota in varias sententias, vt par est in tantis rebus, tantorumque principum amicitijs, distrahebantur, cum pauci essent candidati, ad quos non aliqua pars suffragiorum inclinaret. sed Iacobus Vchanius Archiepiscopus Guesnensis instante magna parte senatus Maximilianum imperatorem renuntiat & proclamat Regem Poloniæ, cui postmodum reclamatum est quod non esset neq; in loco vallato, neq; designato illi electioni, quæ fiebat in campis Varsouiensibus. erat Vchanius in acie instructa militum exterorum vir primariæ autoritatis in eo regno, qui collegerat ad comitiorum custodiã nonnullas copias, & in aperto fuerat castrametatas dispositis etiã tormentis. ea renũtiatio visa est reliquis Polonis proceribus nobilibus & equitibus nimis violẽta, vt quæ nõ vsitato more, sed quę ad opprimẽdã libertatẽ electionis Polonorũ spectaret, quare q̃dã pars senatus & vniuersa nobilitas illud cæpit ægerrime ferre. missi sunt itaq; oratores ad Cæsarẽ, qui illũ rogarẽt, vt animũ ab ea cogitatione reuocaret, neq; vellet oppugnare aut fouere distractũ regnũ per magnã omniũ offensionẽ ob iacturã prope certã libertatis, quod illud plurimũ cõferret nõ solum ad conseruationem regni Poloni & pacẽ ac trãquillitatẽ, sed ẽt ad quietẽ totius Christiani nominis. interim facta est optio denuo ijs Polonis, qui regnũ superius abnuerant. rogantur vna omniũ Polonorum voce vt alter illorũ se Regẽ creari pateretur ad oẽs cõtrouersias exterorũ sedãdas. sed animũ bene cõpositũ neq; popularis ambitio, neq; regiæ opes, neq, omnia quę vulgo apparẽt admirabilia vel potius diuinis patria, vel tantillũ dimouere possunt; quare se omnia reip. & patriæ bonorũ ciuiũ officia offerre inquiunt, & vel salutẽ, vitamq; ipsam, hac vna in re excepta, vt præsint suis ciuibus. sic illi, qui fauerant Cæsari, oratores miserunt qui & regnum deferrẽt, & gratularentur, & rogarent vt quàm citissime in regnum illud conuolaret, quod promptissimis animis Polonorum sibi deferebatur. at equites & nobiliores, qui illam electionem Cęsaris nõ satis æquis animis acceperãt, quibusq; visus fuerat Archiepiscopus præoccupare libertatẽ creãdorũ regũ, cęperunt nullo prope tempore interiecto cogitare quo pacto tantam iacturam possent instaurare, & propè collapsam libertatẽ Polonã erigere. atq; nequa inuidia inter candidatos exoriretur siquis cæteris fuisset prælatus, elegerunt post biduũ a cõclamato Cæsare Annam principem ex antiquissima stirpe regum Iagelloniorũ optime de Polona rep. meritorum reginam Poloniæ. addita conditione suscipiendi regni vt coniugem caperet Stephanum Battorem Palatinum Transyluaniæ, ac nullum alium. illum hac ipsa conditione vt Annam vxorẽ duceret Regem Poloniæ creant, & Ducẽ Lituaniæ, cęterarũq; ditionũ regni Poloniæ. hoc aũt fit ad tertiũ idus decembris in loco electioni destinato ac prescripto. quare literæ sunt ad Cæsarem ita à senatu & comitijs perscriptæ; sacra ac Serenissima Cæs. Maiestas Domine clementissime, officia & obsequia nostra Maiestati vestræ commendamus, Deumque opt. max. precamur ut illam diu incolumẽ conseruet ad vtilitatem totius reip. Christianæ. In hac reip. nostræ orbitate cũ creandi Regis causa comitia à nobis hoc tempore haberẽtur, senatus pars, & vniuersa ferè nobilitas Regem ex genere & sanguine nostro creandum censuit. fuere etiam pauci de nobilitate, & senatores quidem Poloniæ, & Lituaniæ, qui Maiestatem vestram ad hoc onus suscipiendum aduocandam putabant; quod eorum consilium ordines respuebant, non eam ob causam quòd illis nõ sit optimè persuasum de pietate, sapientia, ac summa iustitia vestrę. Cęs. Maiestatis, verum vt aliquem regni ciuẽ Regem exposcerent, efficiebat insitus omnibus hominibus a natura bene informatis erga genus & nationem suam amor, & quod ei omnibus partibus expeditiorem regni administrationem ob communem linguam, conditionemque morum ac legum, & disciplinę nostræ putabant. qua de re cum amplius è nobis deliberaretur, Archiepiscopus Gnesnensis de loco, in quo commune consilium habeatur, recessit cum quibusdam, qui cum eo sentiebant, & cum ex suo consilio ad nos quosdam misisset, prius quam à nobis ij internuntij recessissent, non modo non consentiente, verum inscia omni propè nobilitate, & magna parte senatus Maiestatem vestram Regem Polonię appellauit contra leges nostras. quibus ne rex, nisi omnibus consentientibus pronuntiaretur, cautum est. Quod illius factum vt liberos homines decebat, ægre molesteque tulimus; & ne hoc exemplo in posterum pauci inuita rep. ius Regis creandi nobilitati eriperent, alio studia nostra conuertenda putauimus. Itaque pro nostra erga domum Iagelloniam pietate Sereniss. principem Annam Polonię reginam declarauimus, ea conditione vt Illustris. principi Stephano Transyluanię Palatino nubat, quem cũ hac conditione matrimonij Regem nostrum creauimus. scimus M. vestram pro sua summa prudẽtia omnem suam dignitatem, omnesque fortunas in reip. Christianę tranquillitate collocare, itaque non dubitamus hęc paucorum suffragia Maiestatem vestram non facturam tanti, vt ijs freta non modo regnum nostrum, verum etiam vniuersam Christianitatem in extremum discrimen velit coniicere. Etenim nobis constitutum est, ita libertatem iuraque nostra tueri, vt incendium, quod hęc pauca suffragia quorundam nostrorũ ciuium excitarent, non nisi ruina regni nostri extingui possit, quàm

reliquorum

Cõdidati Poloniæ regnũ petentes.

Maximilianus rex Polonię dictus.

Stephanus Battor ex Polonię elect°.

Literæ partis senatus Polonorum ad Cęsarem.

reliquorum etiam regnorum Christianorum interitus subsequeretur. verum de moderato animo Maiestatis vestrę, ita persuasi sumus, vt eam rem Christianitatis eo non deducturum confidamus. bene diuque valere Maiestatem vestram optamus. Datæ ad Varsouiam ex comitiis Regis creandi causa habitis, sub sigillis & subscriptionibus Palatinorum Cracouiensis, Lublinensis, Bellensis, ac marescialli totius nobilitatis ad hunc actum electionis cōmunem creatorum & commissione ordinum. Die XV. Decembris anno Domini MDLXXV. Hæ literæ de communi consensu perscriptæ sunt ad Cæsarem, eorum qui Reginam & Battorem elegerant, cum illi contra, qui elegerāt Cæsarem perscripsissent ad Battorem & ipsi literas, legationesque miserint Iacobum Voronecium, quibus significabāt, quod cum certo Dei consilio Reges ad eam sublimitatem prouehantur, non debet ægrè ferre, quod senatus commotus sit vt consilium illi regno felicissimum & vtilissimum complecteretur quod fuit vt princeps potentissimus & Christianissimus Maximilianus secundus imperator crearetur Rex Poloniæ, & magnus Dux Lituaniæ, de qua electione iam facti sunt certiores omnes principes Christiani. se putare Battorem principem sapientissimum nullam ex ea re percepturum molestiam, vt qui in propria virtute potius suam gloriam, quam in inuidia alienorum bonorum collocarit. hæc idcirco se scribere, quia nonnulli è senatoribus & nobilibus facta secessione, cōtra quod paulo ante de communi ordinum regni, & consensu Lituanię, voluntateq; & arbitrio decretum fuerat, facto quodā impetu ipsum Battorem Regem conclamarūt. Illud cum priuata autoritate, ac nō modo inscio senatu factum sit, ita debere accipi, vt filiorum peccata à patribus, qui per indulgentiam conantur eos in officio retinere. se petere ab eo principe ne priuatam voluntatem, tanquam publicam autoritatem & grauitatem cōsilii accipiat, cui satis apparere debet quod cognita sit multorum procerum Polonorum in se beneuolentia & obseruantia in eo regno. Illud tamen quod spectat ad regni incolumitatem & salutem omnium Polonorum, & quietem ac tranquillitatem vniuersæ reip. Christianæ, non oportere pro priuata beneuolentia metiri, sed pro iudicio, fide, publica autoritate. se non dubitare pro summa prudentia & sapientia suæ præstantię ingenii ita factum iri à principe viro bono, qui laudem quærit ex iis, vnde vera laus possit proficisci, at non ex imagine quadam adulterinæ gloriæ. Illud esse in memoriam reperendum, quod non semel ab ipsius principis legationibus dictitatū est se semper primum locum ac dignitatem Cæsari, celeberrimæq; familiæ Austriacæ debere ac tribuere. profitentur se pro beneuolentia in Cæsarem & officio in causa iusta, & cōseruatione patriæ, tuendaq; regni & Regis electi dignitate, nullam vnquam intermissuros esse operam, fidem, diligentiam, daturosq; operam vt contra ius & fas suscepta à quibusuis consilia inanes & vanos euentus habeant. se non putare, ac per comperto habere, ipsum Battorem non secuturum consilia quæ non modo Poloniam, sed vniuersam rempu. Christianam perturbare possent. at vero comitia ipsa, antequam Varsouiensi ex agro discederetur, oratores ad Reges delectos designarunt, atq; ad Cæsarem legationum princeps erat Albertus Lascus Palatinus Siradiæ, cum essent nouem collegæ. missus est in Transyluaniā Ioannes Tarlo Palatinus Lublinēsis cum duodecim collegis. atq; vt firma, rataq; foret Stephani Battoris principis electio Battorianis partibus fauentes vniuersarum ciuium comitia indicunt ius suffragiorum habentium ad diem tertium decimum Ianuarij anni sequentis ad oppidum Andreouiam.

Literæ comitiorum Polonorū partis ad Battorem.

LIBRI VIGESIMI SEXTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS SEPTIMVS.

SI principes homines, & illi qui cum imperio præsunt omnibus regnis aut prouinciis, prudenti animo prospicerent omnia sua facta, dicta, cogitata agi quasi in amplissimo theatro non modo viuentium, sed etiam posterorum omnium; omniaque sua consilia, quę occulta ipsi esse arbitrātur, omnibus patere, cum oculi omnium mortalium in ipsos sint conuersi, nihilque regium posse latere, profectò à multis impuris consiliis abstinerent, sæpiusq; in consilium adhiberent rationem pro appetentia, neq; sibi licere putarent quodcunque veniret in mentem, omniaque sua negotia ad posteritatis iudicium dirigerent. nam qui parum moderatè imperāt, aut qui per socordiam obsequūtur parum cordatorum cōsiliatorum iudicio, illi sciant oportere se in theatro posterorum omnium certissimos accusatores habituros historiarum scriptores; Iudices autem rerum scriptarum non subditos aut coniunctos, sed omnes auditores posteros, à quibus semper nouis sententiis vel perpetuæ insaniæ condemnabūtur, vel sempiternam laudem pro rebus gestis reportabunt. nulla enim vel crudelitas vel maiestas & amplitudo imperij potest vllum principem ab hoc iudicio liberare. Non potuit crudelitas Neronis absterrere scriptores ab accusatione, neq; posteros à iudicio quo minus belua quædam & immanis fera potius quàm homo iudicetur. Heliogabalo cum multa adesset collecta & vel è fimo pecunia, sordes & auaritiæ propriæ adiudicabuntur in perpetuum, quas nullum tempus abluet, quamuis nullum pecuniæ extet vestigium. Non potuit regnum Sardanapalum à iudicio retrahere quo minus libidinosus & impurus ac propè sus immundus ab omnibus posteris sit iudicatus. Noti sunt omnibus præsentibus, eruntq; posteris vel Herculis, vel Alexandri Macedonum Regis errores, neque huius tantæ vires, illius tanti imperij amplitudo potuit scriptores absterrere ab eorum accusationibus. atque nisi eximiæ eorundem virtutes, & celsitudo animorum, & in multos mortales beneficentia per eosdem scriptores patuissent, profectò vana fuisset vis & totius orbis imperium ad deuitandam infamiam. Sed & libidinem & ebrietatem, & immoderatam iram, & cætera naturæ vitia singulares virtutes, multaque eorundem animorum ornamenta sic obscurarūt, nihil vt non magnificum & laudabile & gloriosum appareat, atque ipsa vitia iam quædam animi etiam magnitudo videantur. Sed iam inierat annus al
1576 ter, cum principes Polonorum procerum frequentes conuenerunt ad comitia, quę sub finem anni præteriti ad oppidum Andreouiam fuerant indicta: atque ne qua vis ab iis, qui fauebant Cæsarianis partibus, comitiis inferretur, collecta sunt ad decem millia armatorum equitum. conuenit eò & Maximiliani legatio ad hortandos proceres, vt sua suffragia iis adiungerent, qui Cæsarem delegissent, qua vna ratione consuli posset paci & ocio & sui regni tranquillitati, si electioni diuinitus factæ omnes acquiescerent. responsum est legationi præter alia Cæsarem posse æquo animo ferre Annę principi delatam esse illam regiam dignitatem cum & ipsius consanguinea sit, & inter mores ac leges Polonorum nata & educata, quæ Stephano Transyluaniæ Palatino sit desponsata, quam nunc post electionem volūtariam deserere, & eius dignitatem leuiter prodere, nimis esset inhumanum, quod certè saluo officio virorum bonorum ac pietate facere non licet, sicuti neq; Cæsari conuenit honorem coniunctæ, & bene de regno meritæ fœminæ grauiter ferre. his iussis etiam per legationes ad Cæsarem omnibus perferri, & de successibus diligenter informari soluta sunt comitia, vbi ea de Anna & Batoreo communi sententia & omnibus suffragijs decreta fuissent. nam in communibus omnium

comitiis

comitijs comprobata sint, quæ fuerant de ea re vbique concorditer decreta, & illæ perscriptæ sunt ad comitia ab iis, qui interesse non potuerunt sententiæ recitatæ, cum omnia collaudarent defensionem susceptam à comitiis tuendæ Polonæ libertatis, ad quæ comitia nemo certè illorum qui Cæsarianas partes complexi fuerant, conuenerunt. Sic patuit ad conseruationem potius legum & libertatis & iuris suffragii, quam quòd de Maximiliano Imperatore non optimè sentirent. Polonos illam electionem reiecisse, cum Archiepiscopus nimis propere, ac nondum maturos fructus conaretur Maximiliano decerpere. Iam oratores Poloni Iuliobonam ac in Transyluaniam peruenerant; regnumq; ad vtrunque principem detulerant, sed neuter illud suscipere volebat, quod videretur exitus comitiorum Andreouiensium expectandus, quorum de firma & constanti erga se fide, & de magna Polonorum procerum beneuolentia factus certior Stephanus Battor, regnum Poloniæ in vrbe Megessi, quæ est Transyluanię, ab oratoribus oblatum accepir, quod factum est cum magna pompa & omnium populorum lætitia ad sextum idus Februarii. At Maximilianus quia nihil temerè faciendum esse videretur per dissensiones illorum populorum adhibita longa deliberarione, atque explorata sententia ipsorum comitiorum, tandem decernit ad octauum cal. Aprilis regnum oblatum suscipere, tandiu enim oratores Iuliobonæ detinuerat. in æde igitur Diui Augustini sacra suscipit, atque Polonis oratoribus iurat de more delectorum regum se pro legibus ac institutis Polonorum in eo regno gubernaturum. Sed quoniam videbat illud regnum, quod per multos sumptus, magnasque contentiones & candidatorum & Polonorum procerum sibi delatum fuerat, non carere nunc etiam controuersiis, apparebat non esse ita temerè accedendum. apparebant verò suboriri cõtentiones nõ solùm propter Polonos aduersariæ factionis & principem Battorem, verum etiam propter nonnullos competitores, qui ægrè ferebant electionem ipsius Cæsaris, si tantum virium incrementum Austriacæ familiæ accessisset, quia sic apparerẽt facilè ad totius Europæ imperium aspirare posse. Hoc autem videbatur grauius etiam Amurato, qui multas possideret Christianorum imperiique regiones per vim occupatas; quæ putabantur, si auctę essent vires imperii, & Austriacæ familię, cum qua semper contenderat Ottomanica, quarum altera Europæ, altera Asiæ imperium affectare putabatur, esse per vim armorum repetendæ. Idcirco scripserat Amuratus hoc consilio literas ad principes Scytharum, & ad omnes finitimos amicos, & ad suos purpuratos, quibus imperabat vt quantascunq; possent copias equitum ac peditum pararent, quibus statim Poloniæ regnum adorirentur, si Polonos non pœniteret electionis Cæsaris, atq; illum coronare niterẽtur. at Maximilianus cognitis his tot principum & Polonorum consiliis ad euersionem Poloniæ conspirantium, cum omnia viderentur ad arma & ad acerrimum bellum contra se spectare, quia censeret fieri non posse vt inermis aut cum paruis viribus accederet, indicit comitia Artobrigam proceribus imperii, in quibus de apparatibus aduersus vires Turcarum ageretur, & de Poloniæ regno ineundo. at in Gallia Transalpina, quoniam propositæ cõditiones pacis, de qua diu tractatum fuerat à principibus nouæ religionis, nullo pacto per regiam existimationem videbantur posse confirmari; quia Rex per eas accipere potius, quam dare leges subditis appareret, multis in locis frequentibus minutis prœliis certabatur. Sic res vbique affligebantur, nemo vt esset in tota Gallia qui non suspicaretur certissimum exitium imminere illi regno si res diutius ita protraheretur. Sed quoniam non minus de religionis Catholicæ obseruantia, quam de regno Galliæ decertabetur, Pontifex liberali, magnificoque animo censuit rebus parum feliciter succedentibus esse consulendum, cum modo res ad pacem inclinaret, modo bellum penè extinctum reuiuisceret. vt igitur laborãtibus rebus regiis & Catholicis opem ferret imponit tributum vniuersis vrbibus ditionis Pontificię, quoniam equum esset labanti religioni succurrere, quo Regem iuuaret. Collecta sunt breui quadringenta millia nummum & sex decumę è sacris prouẽtibus imperatæ, vnde magna auri copia missa est subsidio Regi Gallorum, collectę sunt etiam copiæ in Italia & in Galliam transmissæ, quæ Regias res tuerentur aduersus nouam religionem. Ita Italia tamen vniuersa magna tranquillitate perfruebatur extinctis superioribus tumultibus, cum neq; intimis seditionibus vexaretur, neque piratarum latrocinia intra sinum Adriaticum aut Galliam togatam infestarent per pactiones Venetorum cum Imperatore Turcarum. Turbata est tamen Æmylia regio non nihil metu recentiorum præfectorum & indignationis Pontificiæ, qui apparebant fore indignati ob magnitudinem rei, quæ Rauennæ contigerat, quę in sese cõuertit ad expectationem nouarum rerum oculos omnium propè Italorũ. Causa eius perturbationis fuit Hieronymi Rasponi indignatio viri alioquin in omni genere laudis clari, & opibus, autoritate, gratia facilè inter principes eius vicinitatis. nam Raspona familia iam diu floruit & nunc etiam floret, multis amicitiis Italorum principum, vt alii quidam Rauennates, & gloria rerum gestarum. cum enim Hieronymus insignem iniuriam quarundam mulierum affinium causa se à Bernardino Diedo equite accepisse censeret, adolescente nobili ingenio & non inurbanis moribus cæteroquin, & cuius pater ac frater canonicus, & omnes domestici partes protegerent, cuius Bernardini domus multa & adiumenta & ornamenta à Ludouico equite Hieronymi patre acceperat, incredibili ira exarsit. nam perindignum illi videbatur quod inde contemptus manaret & iniuriæ, vnde obsequia essent expectanda. his accesserunt consceleratorum & malignorum occulta maledicta, qui simulatione beneuolentiæ hinc inde verba molestissima deferebant ad incitandos animos ad vltionem, cum etiam animis exulceratis omnia leuissima molesta sint. Illuc autem impulsus est Hieronymus vt per opinionem accepti dedecoris in atrox vltionis genus proruperit. multis itaq; sicariis sibi adiunctis, quorum abundans est illa regio ob fines variorum principum, & varias dissensiones, quæ quotidie accidunt in variis finibus, qui facilè Hieronymum ob magnificentiam sequebantur, per noctem è Sauarna suo pago ad vrbẽ cum armatis contendit. apparebat afferre negotio non nihil facilitatis quòd Lactantius Gallię

togatæ

togatę pręses è nobilissima familia Lactantia Oriuetana creatus erat episcopus Pistorii, quem oportebat breui è præfectura pro institutis Tridentinæ synodi excedere, neque erat futurus iudex eorum quæ tunc committebantur, cum etiam rumor de creando nouo præside Roma aduolasset. Sic apparebat res agi post depositam ferè Lactantii, ante susceptam successoris præfecturam. conscendit supra mœnia cum portæ vrbis iam essent clausæ dispositis custodiis in Diedorum domum facilè admittitur per domesticorum incuriam, qui fores facilè patefaciunt. sequentibus quibusdam assectis viuonem aggreditur. Ludouicus arrepto telo fortiter obsistit. duos è sicariis grauiter vulnerat. reliqui illa pugna irritati, factique ferociores, non modo in Ludouicum, sed etiam in Susanam neptem Hieronymi prægantem iamiam parituram arma conuertunt, & in eius patrem ac sororem, qui omnes miserrimè sunt trucidari.

Hieronymi Rasponi facinus.

Bernardinus è fenestris ad strepitum sclopettorum desiliens cæsus est in via. Sæuitum est in omnem sexum vel ætatem domi repertorum. vnus è Diegis accepto graui vulnere supra tectum se seruauit. nam quamuis vltionis desiderio impulsus est Hieronymus ad istud facinus, quod auxit furor Satellitum vulneratorum & vis tenebrarum, tamen digressus est è strage quasi diuinæ iustitiæ scintillis quibusdam excitatus, quæ clam ardent in animis omnium mortalium, & quamuis non sine difficultate Antonium & Bellinum Bernardini fratres, atque infantem cum nutrice seruauit. sic è domo Hieronymus & sicarii digrediuntur, qui cum magno impetu quiduis obstans vocibus minacibus dimouere nitebantur. Per ipsam ferocitatem fugæ transfixus est Christophorus Morisius senex præter volūtatem Hieronymi, cuius erat amicus. Nam sicarii omnem spem fugæ in armorum horrore, effrenataque animorum crudelitate collocauerant. at quoniam in rebus repentinis nulla tanta esse potest mortalium prudentia quæ opportunum remedium repente inueniat, neque multum non consternetur in rebus huiusmodi, vniuersa ciuitas repleta est tumultu ac trepidatione ad illum strepitum nocturnum. conclamatum est paulo post ad arma tota vrbe. Ciues ascriptitii, qui delecti sunt è tota ciuitate ad res turbulentas inter ciues sedandas & componendas ferè trecenti, qui ad dissensionem cum armis accurrant, quorum cum certus sit numerus, ordo quoq; ipse Numerus vocatur, ad tinnitū cāpani æris de more sunt conuocati.

Numerus Rauēnatum qd sit.

Lactantius præses vir prudentia & multis insignibus præfecturis clarus in tam repentino, tamque atroci tumultu nullum remedium adhibere potuit, cum nulla firma vel certa haberet præsidia, & pauci ex Numero cum armis ad ignotum & trepidationis plenum strepitum accurrissent, & omne prætorium satellitium necessarius de causis tunc fortè abesset. Iubet tamen paulo post præfectum audiendis criminibus trucidatos videre, omniaq; diligenter scribere. deinde dies dicta est publicè per præconem autoribus, consciis, adiutoribus illarum cædium, propositaque præmia cum impunitate cæteros principes tam atrocis sceleris patefacientibus. nam res prorsus adhuc nesciebatur. Illa clades Romam nunciata, & ad Pontificem per literas præfectorum, ac per purpuratos patres studiosos quietis & salutis Aemyliæ diligēter explicata fuit. Non enim conniuendum esse apparebat illis, qui animos parum concordes illorum populorum cognouissent, & magis metu suppliciorum, quam vllo recto consilio, aut vera concordia à mutuis cędibus abstinentium. Non deficiebat materia accusationum patribus aduersus Rasponum, cum etiam quidam parum amico animo per schedulas sine subscriptionibus vbique suggererent, atque in memoriam præfectis reuocarent si qui errores commissi fuissent à Rasponis proceribus ab incunabulis eius familiæ ad hoc vsque tempus, quarum schedularum delatio post modo obiecta est proceribus ignaris tanti sceleris. captus est pater & frater Susanę cęsę, & alii nonnulli tanquam cædium illarum conscij, sed nulla re extorta post diuturnam quęstionum & carceris molestiam libertati sunt restituti. at Romæ apud Pontificem patres qui salutem & quietem Æmyliæ procurabant, quiq; fauebant aduersantibus Hieronymo partibus, conquerebātur nullam habitam esse neque sacerdotum rationem, neque infantes intra aggeres vteri materni fuisse tutos. non posse securè habitari in vrbibus Galliæ togatæ nisi magnitudine pontificiæ indignationis reliqui subditi à cædibus deterreantur. proponunt forè breui vt vrbes cædibus repleantur ad tam immane exemplum, cum illa prouincia plena sit clandestinis simultatibus in animis multorum sopitis metu suppliciorum, at non extinctis per veram concordiam. opus esse per legum obseruātiam eos populos maximè frænari. Pontifex his auditis, superioribusque cædibus perceptis vel ante cognitam causam ad deterrendos cæteros à cædibus decernit vt Franciscus Diui Georgii Blandratæque Comes Casalensis vir bonus & prudens, qui designatus fuerat præses biduum ante cędes nuntiatas, statim in prouinciam conuolaret: qui paulo post citatis equis Rauennam cum mandatis pontificiis properat alienissimo tempore, per assiduos imbres difficillimaque & lubrica & cœnosa itinera. Rauēnam profectus præfectura accepta iubet Ioannem Baptistam Mengolum Iuriscons. nobilem in custodias tradi, qui princeps erat Numeri, quoniam visus esset negligentius ordinem conuocasse ad vrbis defensionem; qui cum probasset se suo muneri non defuisse, liberatur. Iussi sunt post conuenire cum armis delectus omnis Galliæ togatæ & Numeri finitimarum vrbium, & ducēti magistri domorum extruendarum è variis locis, quibus Rauennam ingressis forum ab armatis occupatur vt in magno tumultu. disposita sunt tormenta, & directa in omnes fori accessus, illaq; data armatis custodienda. Iussę sunt copię partim forum occupare, partim mœnia vrbis custodire, partim etiam palatium Hieronymi insignis amplitudinis, atque vnicum propè ornamentum eius vrbis, quamuis nondum perfectum circumuenire. imperatum Rasponis proceribus esse in palatio præsidis, compulsique sunt ad vadimonia ne quid damni vrbi ab iis inferretur. Illud apparebat acerbissimum plerisq; quòd innocentes vexarentur pro alienis criminibus, cogerenturque satisdare, cum facinus accidisset contra illorum volūtatem. hoc autem fiebat quòd propter autoritatem potentiamque vnius familiæ res vrbana non satis tuta fore à quibusdam censebatur. Illud Rasponis apparebat acerbius quia per facinorosos clam

persua-

persuasum fuerat præfectis omnes Rasponos esse factiosos, crudeles, pertinacissimos vltores iniuriarum, qui multos haberẽt stipatores. Periculosum esse ne ad nutum Rasponorum vniuersa Æmylia ad arma suscipienda excitaretur; quæ omnia spectabant ad euertendam illorum potentiam iussi sunt igitur domorum magistri præsidijs vbique distributis Hieronymi palatium demoliri, quod factum est per triduum magna diligentia multis alijs adiuuantibus. erant enim plures quingentis qui demoliebantur. Rasponi non prius dimissi sunt vel datis vadibus, quam palatium funditus sit euersum, vel potius ad tantam altitudinem, quantam ruinæ fieri patiebantur. at vbi prius exijt ad Rasponos rumor de euertendis ædificijs, ipsi professi sunt apud præsidem se proprijs manibus demolituros si Pontifex ita iuberet, vel sumptibus Hieronymi, modo ab illa ignominia conuocandorum finitimorum abstineretur, cum illa familia semper fuisset Pontificis obseruantissima, vt quæ non semel vrbem Pontifici aduersus hostes propriis armis protexisset. at quia sic in mandatis habebatur disiectæ, euersæque sunt pulcherrimæ turres ipsius Hieronymi in pago Sauarna, vbi cultissima amęnissimaq; habebat prædia, quæ omnia bona fisco sunt addicta, cum ipse per literas significasset ne sæuiretur in innocentes, se autorem cædium fuisse & vltorem multarum iniuriarum. Cęsar Rasponus vir insignis bonitatis, autoritatis, prudentiæ vel senio confectus incredibili promptitudine cognitis difficultatibus, in quibus res Raspona posita erat, citatis equis conuolat Romam. ad Pōtificem admissus deplorat Rasponę familię calamitates, cum nihil sceleris ab ipsis proceribus commissum fuisset. Docet quibus officiis illa familia semper summos Pontifices coluerit. ostendit causas neque tam leues neque tam tolerabiles iuueni præsertim, quæ Hieronymum in tātum facinus impulissent. aperit multa præter eius voluntatem fuisse commissa, cuiusce rei argumentum facit cędes amicorum, & quosdam vix seruari per ipsum potuisse. explicat bona, quæ fisco addicta sint, non esse Hieronymi, neque quæ fuerunt euersa, sed matris Lucrenæ, cui relictus sit vsusfructus à viro, eaque esse emphyteotica, multisque sacerdotum iuribus obligata. Proponit ante oculos ingentem Hieronymi squallorem & lacrymas, qui pœnitentia ductus, cognitoque errore, in quem per iram incurrerat nullo intermisso tempore querebatur tantum malorum per se commissum fuisse. Pontifex bonus & sapiēs pro paterna charitate, vt qui intelligeret nullum facinus esse tam atrox, quod non posset pęnitentia leniri, quæ genus est quoddam intimi supplicij, cum non minor sit laus in clementia, quam in sæueritate, cognita pœnitentia Hieronymi magnam partem indignationis deponit, atq; vt possit frui sacrorum beneficio, diras imprecationes, quibus addictus fuerat ob cædem sacerdotis, clementer abolet. deinde donata materia ędificiorum ipsi Cęsari statuit vt addictio bonorum pro legibus ciuilibus decidatur, ne cui innocenti fiat iniuria ob alterius peccatum. Quæ dum Romæ ac Rauennæ geruntur, Ioannes Moronus Cardinalis à Pontifice, Petrus Costachiarius à Cæsare, Carolus Borgia Dux Gandiæ & Ioannes Idiaquecius à Philippo Rege Italiæ quieti ac tranquillitati sedulò cōsulentibus principibus delecti, viri insignis sapientię ac iudicij censuerunt res Genuenses & dissidia, vt diximus, esse componenda, occurrendumque pullulantibus Italicis tumultibus His principum ipsorum consensu, & reipublicæ voluntate ac decretis, quoniam concessa fuerat facultas vt rempublicam reformarent, optimisque legibus ac institutis stabilirent, vt prope labantem salubribus decretis fulcirent, & egregia alioquin Ligurum ingenia, sed nimis nunc ob diuturnam felicitatem luxuriantia, vt fit plerunque in rebus humanis, ad certam moderationem perducerent, multas salubres leges prudenter sanxerunt. Horum legum summa fuit, vt odiosa nomina seditionum, locorum, ordinum sempiterna obliuione inuoluerentur, abolerentur, delerentur ad exemplum Atheniensium, vbi ciuitas illa post ciuiles seditiones ad concordiam fuisset perducta, neque vlli ciues noui aut veteres dicerentur, aut aggregati, aut populares, sed omnes vnius & essent ordinis & haberẽtur. Et quoniam ocium est quasi caries omnium ciuitatum, quibus illud inest, quæ nobilissima quæque præsertim corrodit ingenia, decretum est quasdam artes nihil obesse censeri nobilitati, cum ignobilissima sit omnium artium socordia & inertia siue desidia. Decretum est etiam mercaturam grandiorem inter ingenuas exercitationes iure posse annumerari, quæ multa & publicè & priuatim commoda secum affert. atque quod acutissimum est calcar ad omnem virtutē laus & gloria & honores, qui virtutibus tribuūtur, quo magis accenderentur animi ciuiū ad optima quæq; consilia, proposita est nobilitas viris egregiis, vt omnes illa spe traherentur ad bene de republica merendum; cum nihil faciat illustriorem gloriosiorem ue remp. quam multitudo egregiorum ciuium. Sic omnes resp. quæ quidem gloria inter mortales aliqua insigni floruerunt, acceptis præstantibus viris primū creuerunt & conseruatę sunt, quę mox exclusa virtute exterorum labefactatę sunt, senioue euersę, aut per segnitiem suorum ciuiū virtutē exterorum non timentium conciderunt. Vt daretur non cuiuis nobilitas, sed præstātioribus virtute tantum hominibus, & conditio & ordo eligendorum institutus est, & sordidæ artes interdictæ. Delectus est è toto corpore reip. senatus, hoc est viri prudentia, virtute, rerum experientia, meritis in patriam clariores, atq; ex his factum seminarium quoddam, è quo deligerentur maiores magistratus, qui consilio & sapientia moderarētur rebus publicis, prouisumq; est ne his deligendis ac substituendis in locum demortuorum fraus vlla committeretur. at cōtra, sancitum est vt indigni, si qui postea visi sint, eijciantur. Latæ sunt leges de eligendis singulis magistratibus maioribus & minoribus, vt omnia temperanter, moderatèq; procederent, controuersiarumq; occasiones per recentes leges penitus sunt sublatę. decretū est quo pacto Dux reip. sit eligendus. quo pacto rationes rerum gestarum à singulis magistratibus reddendę sint: quoniam vbi syndici conniuent ad magistratuum errores, neq; ratio diligēter redditur an res pro legibus sint trāsactę, ibi inanes sunt & veterno oppressę leges, vniuersamq; vim reip. languere necesse est. Et quoniā subiectę reip. ciuitates sunt quasi mēbra ipsius reipu. non sunt negligendi magistratus, qui cum imperio mittuntur in ipsas ciuitates, sed prospi-

Leges latę Genuensibus.

prospiciendum vt illi boni sint, & prudentes, & apti gubernationibus, alioquin omnia sunt in magno denique periculo posita, tanquam membra languentia, quæ si neglecta sint, totius corporis ruinam secum trahunt. atque quia sani felicisque corporis felicitate omnia membra frui debent, decreta sunt etiam munia quę conferrentur in ordinem popularem, cum felicē esse par sit ex aliqua parte etiam populum felicis reipub. Hæc omnia quo tranquille & quiete seruari possent, delectus est ordo ciuium, qui niterentur coniungere & stabilire inter se animos ciuium non solùm amicitia, sed etiam sanguinis coniunctione & matrimoniis, quibus etiam iniunctum est vt rixas & simultates sique pullularent inquirentes radicitus euellerent. additi sunt & qui leges seruandas curarent, quoniam nihil differt non haberi leges & non seruari leges in ciuitate. statutum est etiam ne nouæ leges quotidie fierent, quæ veteribus derogarent, quoniam cum lex sit vnicum fundamentum rerum pub. turpe est & puerile in rep. delirare, ebriosorumque more modo huc, modo illuc fluctuare, aut sæpius

Promulgatio legū frequēs qualis.

tanquam ab inferis mortuam legem per præconem reuocare frequentibus promulgationibus: sed conuenit legem ab initio ante promulgationem diligenter consideratam mox fieri ciuibus cōnubernalem, non minus in animis & consuetudine ciuium, quam in libris publicis stabilitam. est enim clarissimum male institutæ ciuitatis indicium, si leges sæpe repetantur, quod certè nō fieret, si à sapientibus latæ essent priores, ac semel latæ iuberentur, vt conuenit, seruari. Et quoniam pecunia est regina animorum ignobilium, maximeque auidi sunt in ciuitatibus sordidissimi quique opifices, & illi in primis, qui diuendunt edulia, latæ sunt leges, quibus vtantur præfecti aduersus fraudes, vetitumque est sub grauibus pœnis ne ipsi participes sint eius mercaturæ. Sublata est perpetuis legibus omnis sediriosorum, sicariorumque consuetudo, vetitaq; conuenticula, & vrbanę quieti diligenter consultum. Ne vero vlla memoria spoliorum aut inimicitiarum alicubi extaret, quæ posset renouare pristina odia, sancitum est vt omnia per seditionem direpta vbiq; restituantur, seruata semper libertate reipublicæ incontaminata. vt autem iustitia integrè seruaretur, quæ diuinum est vinculum familiarum, ciuitatum, regnorumque omnium, institutus est magistratus trium exterorum iudicum ad causas criminum audiendas, qui magistratus Rota est appellatus, qui neque amicitia neque odio ignotorum ciuium à recto iudicio deflecterentur: quia qua in vrbe ratio personarum potius habetur, quàm negotiorum, ibi æquitas non potest habere domicilium. Multis præterea legibus stabilitus est hic magistratus, vt iudices essent tuti ab iniuriis atque insidiis ciuium, quoniam non omnibus grata est iustitia, & præsertim si ea in exitium aut infamiam vel propriam coniunctorum redundauerit. Instituta est etiam ratio gubernationis ipsius Rotæ, & autoritas, & auaritia ministrorum certis legibus coarctata, quæ si permittatur nullos habebit terminos. & syndici instituti, vt omnia fierent iure. Prouisum est ne in carcere detentis fiat iniuria, ac præter meritum opprimantur diuturnitate captiuitatis, sed quàm citissimè illorum causæ diiudicentur. Interea quia rumor increbuerat non solùm ingentem classem Turcarum in præsentem annum multa diligentia Byzantii fuisse ædificatam, sed etiam iamiam ad exitium Christianorum esse exituram, omnia loca maritima multo studio muniebantur, vt dictum est, & præsidia vbique comparabantur, sed in primis insula Melita

Melitēsis apparatus.

multis præsidiis firmabatur. Collecta sunt magistri eius ordinis & equitum Melitensium sumptibus circiter sex millia peditum ad insulæ defensionem, cum totidem Pontificis & Regis Hispani stipendiis alerentur per quoddam statutum tempus. Continuò siquidem auditis Turcicis apparatibus tot præsidia sunt decreta, cum illa insula sit alterum propugnaculum Italiæ aduersus maritimas vires barbarorum, ac difficile captu ob eximias muniriones. difficillima esset etiam barbaris ad seruādum propter longinquitatem, ac vicinitatem Italiæ, quæ posset per hyemem expugnari omni prorsus spe auxiliorum destituta. Magister ordinis, quod intelligeret vtile esse diuturnæ obsidioni, quę expectabatur, vt imbelles homines, prorsusque inutiles rebus militaribus excederent è munitionibus, aut vt non necessaria iumenta dimitterentur, ne annona ac pabulum & frustra & citius absumeretur, omnibus & hominibus & iumentis inutilibus exonerat munitiones. Sed enim quia periculosum videbatur ne Italiæ quoque litora de repente inuaderentur à Turcicis copiis, aut aliæ insulæ, quæ sunt in mari Siculo siue Libyco; ne palantes Turcæ ac liberi toto mari vagarentur, sublata omni hostium suspicione, classis Hispanorum vbique in locis Hispani Regis comparabatur, colligebanturque multa præsidia ad tutanda litora Italiæ, & equitatus ad reprimendas incursiones Turcarum, sicubi descensionem fecissent. His tot apparatibus quia necessaria erant multa stipendia, missa sunt trecenta millia nummum ex Hispania, quæ sex triremes conuehebant. Has inopina maris Libyci tempestas, & vis ventorum repentina tanta inuasit vt procella illidens has in loca aspera & occultos

Naufragium Hispanorū.

scopulos omnes ad Villam Francam infregerit ac demerserit, cum pecunia tamen paulo post fuerit recuperata. At in Gallia transalpina quoniam res maxima essent in perturbatione, neque apparerent per superiores conditiones vllo pacto posse conuenire, omniaque viderentur cædes, rapinas, incendia, grauissimumque exitium Gallorum regno minitari, cum victores vtrinque ad Galliæ deuastationem irruerent, res mitius agi cœpta est ob interuentum Reginæ matris. Propositæ sunt ad pacem tranquillitatemque Gallicarum gentium res huiusmodi à Rege Andegauensis siue Alenconii

Galliçę pacis cōditiones.

Ducis oratori, quæ monitu matris non interferentur quidem edicto de pace, sed inuiolabiliter seruari iuberentur ab vtrisque factionis præfectis: primum quod Rex iuramento affirmabit in priuato concilio, vt in publicis comitiis, quę vulgo Parlamentum vocantur, quod hę conditiones pacis seruabuntur, cuiusce rei vades, ad promissoresque erunt cum iuramento Regina mater, principes cognati, Maresciallus Galliç, & alii proceres priuati concilii, atque imperabitur pacis prefectis vt hę res in album referantur. Quòd concedetur Auenionis gentibus sub archiepiscopatu, vt in iis regionibus conscientię libertate vtantur, seruenturque ritus religionis permissos subditis à Rege, atque

Rex

Rex perscribet ad Pontificem, procurabitque vt illis aliquo pacto satisfiat. 3. Vt in omni curia, foroque concilii statuatur pars iudicum, aut habentium munia publica, altera catholicorum, altera recentioris religionis. 4. Vt, si vacauerint munia ipsius religionis, concedantur illis per Regem qui vel profitentur publicè, vel professi sunt ipsam religionem. 5. Vt omnes religiosi, qui titulates remanserunt beneficiorum teneantur illa assignare ante sex menses, viris catholicis: atque qui polliciti fuerint pensiones super dictis beneficiis, illæ in posterum dissoluantur. 6. Vt Rex libertati restituat unum ex filiis Castillonis Amiranis Galliæ, qui iam triennium ferè fuerat in carcere. 7. Vt iudices eligantur controuersiarum inter catholicos, & nouæ religionis homines de cupetandis hæreditatibus, & possessionibus. 8. Vt subditi nouę religionis suis bonis perfruantur in comitatu Auenionis. 9. Vt pecunia debita pro solutione Raitris præsentis, præteritique temporis æquè subditis Regiis imperetur. 10. Vt ministri Regil, & alii habitantes in vrbe Santonum, quam Rochellam vocant, seruentur in priuilegiis, & iurisdictionibus antiquis, neque alium habeant gubernatorem, quam Siniscalchum. 11. Vt Rex conseruet Condæum in sua præfectura Veromanduorum siue populorum Picardiæ in omnibus prærogatiuis, præeminentiis, autoritatibus ad ipsum spectantibus, cui detur pro domicilio urbs, & oppidulum Peronnæ, ubi gubernatorem illi liceat instituere, qui sibi pareat. 12. Vt mille & ducenti pedites habeantur Regiis stipendiis per consensum catholicorum & nouę religionis hominum, qui in octo urbibus statuantur, quæ his relinquuntur: neque Regi alium gubernatorem, aut alia præsidia licitum sit imponere. 13. Vt vrbs Lharice per biennium concedatur Alenconio, vbi gubernatorem cum duodecim militibus possit imponere ad eius custodiam sine aliis pręsidiis, qui teneatur illam post biennium nulla re mutata Regi restituere. 14. Vt Rex prouideat ac significet præfectis suarum prouinciarum ne quam controuersiæ opportunitatem præstent transeuntibus hominibus nouæ religionis ad sibi concessas vrbes, aut vbicunque loca custodiantur à catholicis præsidiis. 15. Quod attinet ad petitam fieri reformationem in statu ecclesiastico, quòd rex dabit operam nihil ut magis cupere intelligatur, quam videre in Ecclesia bonam ac sanctam reformationem. 16. Quòd Rex instabit omnibus suis subditis cuiusuis religionis, ne quisquam interrogetur de rebus ad conscientiam spectantibus, neque ut subiiciantur quæstioni: sed liberum sit accedere, morari, abire, negotiari per ipsum Regem, quod etiam in Italia, Hispania, aliisque regionibus consimiliter fieri liceat. 17. Vt Alenconius frater, Rex Cantabrorum, princeps Condæus, Marescallus Antillæ, exteri, alii proceres & nobiles, omnes subditi Regii promittant iuramentoque stabiliant obseruatum iri edictum, ubi factum fuerit. 18. Vt Alenconius intra quindecim dies à publicatione edicti restituat Regi urbes depositi nomine concessas, Molinsium, Desiram, Saucarium, Diuum Ioann. Angelum, Nyorthum, Cognatium. Quæ dum tractantur in Gallia de rebus componendis, acerbissima uis pestilentię multis in ciuitatibus Italiæ crassari cœpit. Nam Mantua multis ciuibus priuata est, & Tridentum ad extremam propè solitudinem per vim morbis redactum: quę urbes olim populosę, & opulentæ esse consueuerunt. Verona, Patauium, Ticinium, Brixia, Vincentia consimili vi morbi valde sunt vexatæ, qui miserabiliter etiam Apuliæ, Calabrięque fines, & Siciliam infestauit. nam in una Siciliæ ciuitate Messana celebri & ampla non procul a Peloro promontorio sita, quę non longo interuallo Italiam prospicit, ad sexaginta millia mortalium dicuntur intercidisse. Vexauit idem malum multas etiam regiones Turcarum cum incredibili caritate annonę. Sed tamen nulla tanta esse potuit pestilentia, nulla tanta tamque frequens lues, nulla tanta penuria victus apud Turcas, quæ potuerit auaritiam, & auiditatem prædæ Turcarum retardare, aut illos prorsus à classicis apparatibus reuocare. Non enim terrentur pestilentia illæ nationes, quibus persuasum est omnia necessariò, & fatali quodam decreto, atque irreuocabili lege gubernari, & trahi, vel impelli, quod certe non potest sine risu a sapientibus audiri, cum diuina sapientia nihil frustra agat: quod si illa opinio vera sit, omniaque sint necessaria, quis erit vsus industriæ, quis prudentiæ, quis rationis hominum? at hæc maxima sunt & præstantissima in rebus humanis. nam certe quidem nulla in re diuina prouidentia potest obdormitare, cum omnia sint sapientissime a Deo optimo maximo facta, tum certe in rebus maximis illud censeri minime omnium conuenit. maximam autem rem esse ratiocinationem quis potest dubitare? Sed nescio maior ne fuerit Christianorum trepidatio propter dissipatos rumores de ingentibus apparatibus Turcarum, an Turcarum propter apparatus Christianorum factos ad defensionem, quos illi ad expugnanda sua loca mari finitima conuenturos esse arbitrabantur. ita fiebat vt qui vellent aliena rapere, cogerentur de suis magnopere esse solliciti & propè ad defensionē conuerti. Dicebantur enim naues longæ rostratæ centum & triginta exiuisse Byzantio, quibus accessissent circiter septuaginta minora nauigia, quæ classis esset eximie propugnatoribus, & remigibus instructa. exiit tamen non formidabilis: atque non aspernanda Hispanorum aduersus eas uires instruebatur. Serixia interea, quæ copiis catholicorum premebatur, vbi obsidionem diu sustentasset, iisdem conditionibus uenit in potestatem Regis, quibus captum fuerat Midelburgum vrbs nobilis Silandæ, quæ fuerunt huiusmodi, vt nongenti milites, qui inerant in pręsidiis, exeant incolumes cum armis, extinctis funiculis sclopettorum, vexillis inuolutis, vt efferrent tantum, quod sub brachio gestare possent. vt vrbs dissoluat ducenta millia florenorum, quinquaginta nunc, quinquaginta intra dies quadraginta, reliqua pro arbitrio præfecti copiarum. At in Gallia quoniam res ad pacem spectare apparebat, Rex vt grauissimis sumptibus subleuaretur nonnullam partem copiarum dimittit, quas Condæus conuocat ad stipendia, vt rebus Belgicis laborantibus opem ferret, cū quibus conspirarat.

Italiæ pestis.

Serixia capta.

Cæsar conuocatis comitiis, vt dictum fuit, quoniam dicerentur magnæ Turcarum copiæ breui venturæ in fines Pannoniç, petit auxilia ad rerum suarum defensionem. narrat ut Poloniæ Rex fuerit declaratus. vt iura habeat in Dardaniam, Lituaniamque regiones, quæ nunc factæ sunt membra imperii. Sed quoniam plurimum conferebat huic negotio ne uires Germanæ distraherentur,

Concordiæ uis.

multa etiam verba fecit de iustitia Germaniç, hortatusque est proceres ad eam in primis seruandam, & ad concordiam, sine qua inter ciues neque vlla felicitas publica, neque conseruatio regnorum, neque Dei ipsius clementia haberi potest, hortatus quoque est principes imperii ne milites è Germania exire paterentur, cum ita uellet rem catholicam iuuare. At Battor Vlpiano per Mysiam superiorem profectus ad Sniatinum oppidum in fines regni Poloniæ initio Aprilis peruenit, vbi exceptus fuit ab omnibus finitimis populis honorificentissime cum magno regnicolarum concursu. Tandem per Leopolim, & Præmisliam ciuitates Dardaniæ profectus Carrodunum regni Metropolim, ac regum domicilium cum duobus millibus peditum, & mille & quingentis equitibus Pannonibus ad nonum calen. Maii ingreditur, cum magna pompa, & lætitia uniuersi regni. huic profecta sunt obuiam honoris gratia tria equitum, & duo Polonorum peditum millia, qui non multo post inunctus coronatusque est cum magno applausu à Stanislao Cranoouio episcopo, Vladislauiensi in magna mortalium celebritate & conuentu. abfuit ab iis ceremoniis Gnesnensis Ar-

Stephanus Battor coronatus rex Poloniæ.

chiepiscopus, ad quem Ius coronandi Reges Polonorum præcipue spectat, quia partibus Cæsarianis, ut diximus, faueret. inunctus est in matrimonio cum Anna Iagellonia, quæ calen. Maii coronata item est regina. at uero Lasco Palatino uni è primariis proceribus Polonorum, quia nollet electioni assentiri, neq; nouo Regi præstare de more obedientiã uisum est necesse esse solũ vertere, qui confugit in Italiam. nec multo post omnes ferè qui partibus Cesarianis fauerant, perstiteruntque in sententia usque ad mortem Cæsaris, profugerunt è regno Poloniæ. Battor ubi primum regnum est adeptus legationem misit ad Cæsarem, qua illum hortabatur, ut quoniam ipse per tot principum inuidiam, factiosorumque ciuium regnum illud assequi non potuisset, æquo animo pateretur illud ad amicum & sibi deditissimum Regem peruenire, cum tam humaniter multorum mortalium saluti fuisset consultum. Cæsar respondet id fieri non posse honorificè, ut Polonos tam leuiter pœniteret electionis nulla oblata probabili causa, neque se passurum esse vllo pacto vt id regnum occuparetur, Iu quod ipse legitime fuisset electus. Moschouitarum Dux quoniam repulsam tulisset, ad ueminem patiebatur æquo animo regnum illud peruenire, & quia putaret Cæsarem illam electionem ægrè tulisse, misit legationes quę de accepta iniuria quererentur, & omne genus auxilii, si uellet regnum per uim armorum inuadere, promitterent. Itum est obuiam honoris gratia legationibus, quæ cum preclaris muneribus Iuliobonam accesserunt. Ad Cæsaris audientiam admissæ Ducis literas in aurea tela inuolutas in amplo uase argenteo obtulerunt, quod aureo panno tam longo tegebatur, ut terram utrinque attingeret. Cæsar lectis literis gratias agit Duci pro oblatis auxiliis, atque eius principis humanitatem se complecti inquit, sed in magis opportunum tempus reseruare. per istud ferè tempus Camillus Valengus Florentiam accessit Romam profecturus missus a suo Duce, atque inde ad salutandum magnum Ducem ad Poggium, illud est cultissimi & amœnissimi pagi nomen. petit inter colloquia vt suum Ducem Serenissimi, & sublimitatis titulis cohonestaret. at Hetruscus in omnibus aliis se gratificaturum ait illi principi, sed nolle Cæsari illud uideri molestum, vel supremis principibus aliis: quibus solis conuenit titulos extollere. cum repeteretur non posse hac ratione retardari, qnia sit princeps liber, respousum est denuo se nolle tantum sibi arrogare, ut honores ac dignitates distribuat. sic res est silentio inuoluta. Cęterum Battor Poloniæ Rex creatus statim legationes ad magnum Moschouitarum Ducem

Literæ Moschouiticæ.

misit, in quem usus est omui genere humanitatis, quo facile pateret, nihil ab eo Rege prætermissum esse, quod pertineret ad Christiani, & optimi principis officium, & ad constituendam cum illo Duce concordiam: cum primum indictæ sint utrinque inducię. missi sunt ad eum Ducem viri amplissimi, qui & gratularentur pro nuper delata Regi amico dignitate, & amicitię iura inter illos principes confirmarent. fuerunt Regis legationes Stanislsus Crischius Masouiæ Palatinus, Nicolaus Saipha Palatinus Minscensis, Theodorus Schumis Curię Lituaniæ thesaurarius. Sed Moschus una cum natu maiore filio nulla facta obnuntiatione induciarum spretarum, neque indi-

Moschorum immanitas.

cto bello, barbarico quodam furore Liuoniam repente inuadit, ferroque & flammis in obuia quæque uel animalia uel homines vel ędificia sęuissime debacchatur. arces per insidias capit. nullum pętermittit crudelitatis genus vel trucidandis hominibus cuiusque conditionis vel barbaris cruciatibus torquendis, vel turpissime vexandis honestis fœminis. quamobrem iniunctum est legationibus, ut res ablatas per iniuriam pro pace repeterentur. at Moschouita indignatus ad repetitionem superbe respondet uon modo res ablatas, sed & Lituaniam & Polonię regnum ad se pertinere, quę nisi ad certum tempus darentur, profitebatur se uelle per arma acerbissime recuperare. Conclusę tamen sunt denuo ad certum tempus inducię, in quibus non intelligeretur Liuonia, cum omni-

Inducię Moschi & Poloni.

no Liuoniam, & Ducatum Curlandię, & quidquid ad fines vsque Prutenorum pertingit, suum esse contenderet, e quibus Regem oporteret cedere. missus est rursus ante quam legationes inde discederent Petrus Haraburda, qui niteretur unà cũ aliis legationibus pacem componere, doceretq; omnes prouincias esse intra pacem comprehendendas, neque enim conuenire, vt inter duos principes bellum, & pax iurata sit eodem tempore, cum sanctissimo concordiæ, & amicitię vinculo odiũ atque hostilis animus colligari non possit. at Moschouita, ut solent, solũ lucrum sibi proponentes, qui omnem non modo ęquitatem, sed etiam humanitatem exuant necesse est, vel iam missis in Poloniam legatis arcem, & Vendam pręcipuè in finibus Liuonię collectis repente copijs oppugnat. bis cũ

magna

magna suorum clade vrbem frustra inuadit. at Liuones collectis & ipsi non negligendis copiis cum Suecis auxiliis commisso repēte prelio omnes copias Moschouiticas penitus deleuerūt. capta sunt, & tormenta, quibus arx concutiebatur. interea legationes Ducis Carrodunum profectæ honorificè exceptæ, & ad audientiam admissæ nihil significarūt, præter insignem fastum, & arrogantiam, neque dixerunt cur venissent, sed recesserunt nulla re certa prolata, nedum tentata. rebus ita Liuonibus succedentibus Dux per missas denuo legationes postulauit, vt rex inducias illas superius à se propositas iuraret, cui responsum est non apparere æquum, neque posse regem contra iuramentum delati sibi regni illud facere; quare Dux indignatus cœpit non modo Liuoniam assiduis direptionibus infestare, sed etiam finibus Vitepscenscibus, qui ditionis sunt Lituaniæ, bellum inferre. propugnacula erigere. homines trucidare. proxima quæque diripere. atque quo magis vires adaugeret, acciuit multos delectus armatorum. rex idcirco per literas, & nuntios Ducis Curlandiæ, & ricensium, & præfectorum præsidiorum Liuoniæ sollicitabatur, vt res tanquam aduersus iniurias acerrimi, & immanissimi hostis propulsandas susciperetur, quæ non posset diutius vlla iusta de causa differri. remissis igitur in Moschouiam suis iniustis petitionibus non modo iustum, sed etiam ob molestiam hostis necessarium bellum illi indicit, cum maximas copias ad Plescouiam Dux iam paratas haberet. Est autem Plescouia vrbs parandis colligendisq; copiis visa cōmoda cum sit vrs Moschouiæ ampla atq; vna cincta muro ex omnibus Moscouiticis, cum reliquæ ligneis muris ac trabibus sæpiantur. defluit per mediam fluuius eiusdem nominis, quæ vrbs cum sit in quatuor partes diuisa, ac singulę muris circundentur, locum dedit opinioni imperitorum loci, quòd quadruplici ordine murorum sit præcincta. fuit hæc resp. & amplissima vrbs, quæ suis legibus vtebatur, sed per sacerdotis cuiusdam proditionem anno nono post mille, & quingentos fuit à Ioanne Basilio Moschorum Duce occupata, & in seruitutem adducta, atque Campanum ęs, cuius ad sonitum conueniebat magistratus, auectum, & abducti ciues in alias regiones, pro quibus colonia Moschouitarum fuit immissa, vbi pro mirifica integritate, & fide, & simplicitate, mores deprauati, & perfidia omnis fuit introducta. distat Plescouia à Nouogardia ad triginta, & sex milliaria, ad quadraginta à Vielichuluco, per quam iter est è Moschouia aut Nouogardia in Oricum metropolim Liuoniæ, quæ distat à Plescouia ad sexaginta millia passuum. Rex cognita voluntate atque copiis iam collectis Moschouitarum, & ipse bellicos apparatus faciendos esse censet ad regionis defensionem. oratores quamuis possent exploratorum potius, quam oratorum loco haberi, cum nulla mandata Ducis exposuissent, neque attulissent literas, tamen Rex ne quo pacto dici posset violasse ius gentium, illos honorifice dimittit. Henricus Gallorum rex, quoniam res in tuto iam essent collocatæ, quæ spectarent ad pacem, & quietem Gallicorum populorum, quoniam maxima inopia rei nummariæ premeretur petit suppliciter à Pontificè per episcopum Parisiensem, vt liceat tot alienare, è quibus colligi possent centum, & quinquaginta nummum millia, quo sit soluendo quæ rebellibus promisisset. Pontifex decernit, vt in comitiis purpuratorum patrum deligerentur qui hoc negotium curarent. Delecti sunt Vrsinus, Cornarius, Comensis, Cæsius, & diui Sisti purpurati, qui viam negotii cum dignitate conficiendi inuenirent, quoniam videbatur ęquum esse, & regio desiderio vno tempore facere satis, & tot populorum saluti ac tranquillitati paternè consulere. iniunctum, est etiam iisdem patribus, vt rationem inuenirent adiuuandi Lusitani regis aduersus Mauros Indiarum. Concessa sunt denique Gallo regi ducenta, & quinquagiuta millia nummum. Turcica classis, quæ magis necessitate, & rumore Hispanoram apparatuum, quam vllo proprio consilio exierat, aliquandiu intra suos fines consistit. nam rumor Byzantium fuerat allatus, quòd ingens classis Hispanorum instructa in Sicilia iamiam subditis imperio Amurati vrbibus immineret. istud acciderat, quia marchio sanctæ crucis cum triginta, & sex trirēmib. trigintaq; nauigiis varii generis, ac septuaginta equitibus Melitensib. multaq; annona, & tormentis, & scalis Melitam profectus e Sicilia ad insulas Mauritaniæ Susam, & Alcherchenen soluerat. Luzalis summus Turcicę classis imperator per mare Aegæum nauigans Cycladasque insulas prętereuectus expeditissimam triremem mittit, ac iubet trierarchum in Siciliam appellere, & per captiuos explorare apparatus atque consilia Hispanorum, quod fieri cœptum est ab iis magna celeritate. Erat adolescens in ea triremi Neapolitanus captiuus spectatissimę pulchritudinis, quem trierarchus plurimum amabat, habebatque in delitiis, ac plurimum illi fidebat, neque vir stupidus intelligebat libertatem ac pudicitiam ingenuis animis esse preciosiorem rebus omnibus, utqui omnia pro voluptate metiebatur. Hic vbi propius accessit ad insulam Siciliam clam conuenit cum captiuis vt trierarchum dormientem, cæterosque Turcas, qui pauci erant, trucidarent. Tam demū sensit p sua vulnera trierarchus, illud verum esse, quòd errores, qui ab aliquo remigum committitur aut nautarum, facile emendatur, & tanto facilius quanto humilior fuerit peccans; at qui errores cōmittuntur à gubernatorib. & summę rerum præfectis, nō possunt cōmitti sine magno multorum periculo vel etiam certo exitio subditorum. Cęterum captiui christiani libertate, & triremo per inscitiam, & cædem Turcarum potiti Neapolim accedunt. Nuntiant consilium esse Turcarum, sicut auditum fuerat in classe, Melitam insulam repente adoriri: quo nuntio mille, & quingenti lectissimi pedites pro regis Neapolitani iussu continuò in insulam sunt transuecti, & additi primis præsidijs. Deinde quia stultum est aliena appetere, atque illa quæ sunt in tuto fortunæ arbitrio committere, Hispani audito aduentu Turcicæ classis mutant consilium de africana expeditione, quam suscipere clam decreuerant. reuocatur marchio sanctæ crucis ex itinere ad regiorum locorum defensionem. Zacynthi quoque præfectus, quæ insula est Venetæ ditionis in

Perfidia, & clades Moschouitarū.

Plescouiæ descriptio.

Triremis transfuga.

Zacynthi descriptio. mari mediterraneo, prospicitque ad oriẽtem Peloponnesum, ad occasum Corcyram, ad septentrionem Macedoniam non valde amplis spatijs, ad meridiem latius spatium maris mediterranei; mittit triremem ad Turcicam classem explorandam. Hinc renuntiatum est exiuisse circiter sexaginta triremes tantùm, & eas non satis aptè classiariis copiis instructas cum summo imperatore Luzali, quæ nulli difficili expeditioni posiit exitium minari. consilium illud esse Turcarum, vt suspectos atque suspensos tenerent animos aduersariorum, exercerentque remiges, & propugnatores, & omnem turbam nauticam, vt assuescerent rebus maritimis, & docerent suos classiarios artem prædandi ac latrocinia, quo redeuntes in patriam opulentiores cæteris prædæ auidis essent exemplo, vt alacrius ad expeditiones accurrerent. Luzalis vbi triremem in Siciliam exploratum missam diu frustra expectasset, ratus quod erat eam venisse in potestatem hostium, mittit duas biremes in Calabriam ad ipsa consilia Hispanorum per captiuos inuestiganda: quæ vbi ad classem redijssent cognitum est Hispanam classem reuocatam esse ex itinere, quæ fuerat instructa ad Africæ expeditionem.

Auxilia Cęsari decreta. Cæsaris interea petitionibus fauentes, qui erant in comitiis Artobrigensibus ordinaria auxilia proponunt. Boemi in suis comitiis præter ordinaria subsidia mille, & quingentos equites adpromittunt Pannones, trecentos ferrarolos, quadringentos equites sclopettarios suis sumptibus. Maruingi siue Slesia sexcentos equites, centum ferrarolos, octingentos equites sclopettarios decernunt. Fiunt etiam in Treuiris comitia, ad quæ multi Germani principes conueniunt, quorum commissarijs res propositæ fuerant. habita sunt comitia etiam in Saxonia, ad quæ Rex Daniæ, & Saxonum, Boiorum, Bugontorum, Sennonumq; Duces accesserunt, qui omnes certa auxilia aduersus Turcas ad imperij, Poloniæq; regni defensionem pollicentur. conclusa est denique fœderatio, & perpetua societas belli inter hos principes, qui ægrè

Fœderatio Saxoniæ. ferrent Cæsaris iniuriam, electionem Battoris, & Amurati in hac re studium atque indignationem, hoc est inter Cæsarem, Daniæ, Sueuię Reges, & Moschouitarum, Saxonum, Bugontorum Duces, quoniam verebantur ne Battor si arma eorum principum mouerentur ad gratiam Cæsaris, Amurati auxilia acciret, cuius etiam gratia non nihil semper fuisset suffultus, apud quem principem potentissimum plurimum posset.

Hispanorum seditio i belgio. at in Belgio Hispani, quoniam sibi deberentur stipendia intolerabili insolentia in præfectos, & in omnes Belgas vtuntur, quorum animus cum nullis ducum tribunorúve precibus potuissent placari aut mitigari, quominus hostiliter in omnes obuios sæuirent, multaq; prædarentur, rebelles, & perduellionis rei publicè Bruxellis sunt pronuntiati. omnia igitur in armis esse cœperunt, cum prius res bellica aliquantulum deferbuisset. hoc ipsum faciunt vallones qui erant Seritiæ, nisi etiam immaniores visi sint Hispanis: nam tribunum Mondragonium capiunt, & Nauarettum quęstorem, qui eò se contulerat illo consilio, vt res componeretur numerata quadam parte stipendiorum. neque Olandæ milites bellum diutius perferre possunt, cum rerum bellicarum iam esset pertæsum. atqui tametsi status paulopost Hispanis stipendia obtulerunt, vt abstinerent ab ijs iniuriis, nihil tamen est impetratum, donec multitudine armatorum Belgarum circumuenti plerique illorum sunt trucidati, Nam cum audiuisset senatus Bruxellensis Alosti agrum ob Hispanorum feritatem hostiliter vbique tractari, cum habeat illa vrbs ad ducentos, & septuaginta pagos, per quod oppidum Tenera fluuius decurrit, distatque à Teneremonda, & Bruxellis, & Mechlinia, non ita multo spatio, quod est amænissimum, statuit vt equitatus ac peditatus in hos colligeretur. cœperunt hę copię collectę Hispanos trucidare, & præcipuè leuiores equites nuper collecti trucidati fuissent omnes, ac penitus deleti, nisi Sancius Abulensis prælium diremisset, eosque pro-

Polonorum fuga. texisset. nam censebant regij ministri rebus Hispanis minimè conferre, vt hi cæderentur, quia sic Aurantius non solùm suas vires seruasset illęsas, sed alias etiam assumpsisset. At Polonię, rex, vbi cognitum fuisset multos Cęsarianas partes complexos, metu noui Regis e regno diffugisse, cuius electioni palam fuissent aduersati, iubet edictum publicè pronuntiari, per quod concedebatur venia omnibus qui antea cum essent liberi Regi repugnassent, modo nunc ad præstandam obedientiam, & fidem accederent, iurarentque in posterum quod patriam, & patrię leges pro viribus tuebuntur. Quòd si pertinaciter in sententia, quam aduersus communẽ patrię libertatem ceperunt, perstitissent, omne genus supplicii indicitur tanquam rebellibus patriæ, & regię autoritati repugnantibus, & quidquid huiusmodi factiosis hominibus à iusto Rege debetur. vtitur in præsentes proceres Polonos omni genere humanitatis, quos hortatur, vt

Bonitas Regis Poloni. prompti, paratique aut cum armis, si opus fuerit, ad patrię defensionem. nam bellici apparatus, qui fieri dicebantur a fœderatis principibus, illi non erant obscuri, qui per exploratores afferebantur, & amicorum literas. at quoniam his rebus cognitis timebatur à Cęsare ne sua consilia Amurato etiam cognita conuerteret vniuersas vires Turcarum in fines Pannonię, magis etiam ira incensus est, quia verebatur pro regem rem fuisse Amurato significatam. iubet itaque legationes Poloni Regis in vincula coniici in vrbe Aredate. imperat multos Polonos proceres, vel Cæsarianas partes complexos deduci in carcerem, qui metu noui Regis Iuliobonam diffugerant. omnia indicia quæ possent cognosci magnæ indignationis palam ostendit. non tamen simplex causa se se illi obtulit indignationis, sed etiam maximopere succensuit comitijs, quia cum quædam ad religionẽ spectantia petiuissent comitia ab eo sibi concedi, nihil impetrarunt, quibus respondit non opus esse de his mentionem facere ob varietatem sectarum, cum nõ vna esset religio, ne facte ad arma veniretur, cum sibi illud accideret molestissimum, Germanicæ calamitosium, ac præsentibus, temporibus parum conueniens. Cauendum esse ne non possent postea opportune pœnitere. in Treuirorũ comitijs aută Saxonib. cum nihil præter verba impetraretur Cæ-

sar

ſar cogitur auxilia petere per literas à reliquis chriſtianis principibus ad imperij chriſtiani conſeruationem, quoniam Turcæ parari in finibus vbique exaudirentur. Equites Teutonici ordinis ſe ipſos ad illam expeditionem ituros eſſe pollicentur, ſi reſtituantur ſibi bona, quæ forent ab hæreticis occupata. Captum eſt ab Hiſpanis hoc ferè tempore hoſtiliter Traiectum ſuperius, omneſq; defenſores miſerabili clade trucidati, omni prorſus obliterata humanitatis memoria, omniaq; bona ciuiū ſunt à militibus victoribus direpta. Dancica quoniam imperij magis partes, quam Regis complecteretur, perſtitit pertinaciter in ſententia, neque voluit Battoris electioni aſſentiri, quare ſumptis armis ad defenſionem ciuitatis, quam ſeruabant Cæſari, ſe accingunt. rex auditis his motibus, atque adeo hac inſania ciuium Dancicorum, qui auderent arroganter regno vniuerſo leges imponere, colligit multa milla armatorum ad illam vrbem obſidendam atque expugnandam. Cæſar, quod & calculos grauiſſimos pateretur, & cordis palpitationem non leuem inter has ſollicitudines animi paucos poſt dies vitam cum morte commutapit: quo mortuo omnis de regno Poloniæ, & Lituaniæ ducatu controuerſia ſimul extincta eſt. Battorique res quietæ ab imperio, & tranquillæ ſunt relictæ. ad hunc poſtea literæ perſcriptæ ſunt à Pontifice, quibus regem hortabatur ad Sanctæ Romanæ catholicæ eccleſiæ obedientiam, & obſeruandam catholicam religionem, quæ dum geruntur in Germania, & in regno Poloniæ, Scythæ prædabundi ac populabundi Moſchouitarum regiogionem percurrunt. at Dux Moſchorum collectis repente multis millibus equitum in hos nihil tale opinantes impetum facit, ad quadraginta millia trucidat. reliquis vtile fuit eſſe quam expeditiſſimis ad fugam. Byzantij neque vis peſtilentiæ, neque fames eſt impedimento quominus in nauali aut in mari Euxino claſſis ingens in annum ſequentem ex ædificaretur: nam & triremes, & hippagogæ, & mahonæ parabantur. fiebat panis nauticus in vſum claſſis, & puluis tormentarius. deſtinabantur epibatæ, & remiges. omnia inſtruendæ neceſſaria iubebantur eſſe in promptu. Et quoniam multi magiſtri perierant lue, vel in ipſo nauali, multi tranſmiſſi ſunt Hiſpani magiſtri nauigionum aut è regno Neapolitano a Rege Iuliæ Cæſarienſis. At perſarum Rex dicebatur Byzantij ſeſe accingere ad iter cum multis millibus armatorum, quòd eſſet acceſſurus Babylonem ad vſitatas cerimonias, cum noui Reges ibi gladium accingere conſueuerint, quæ res non paruam ſuſpitionem excitauit in animo Amurati, ne per huiuſmodi figmenta vellet repente loca ab auo amiſſa per vim armorum recuperare; quamobrem ſtatuit & ipſe copias colligere. Præmittit ad eos fines duo millia equitum. Sed cum Perſa palam profiteretur ſe nolle bellum excitare, ſed tantum fines ſui regni recognoſcere, cæptum eſt rem agi frigidius ab Amurato. Mortuo Maximiliano chriſtianorum imperatore principe optimo, & catholicæ religionis obſeruantiſſimo, & eius exequijs cum magna pompa de more celebratis, ſuffectus eſt Imperator Rodulphus eius filius nō minus paternarum auitarumq; virtutum hæres, quam ſucceſſor imperij, creatus in comitijs Artobrigenſibus, qui præclarum indicium dedit initio eius dignitatis, quod eſſet ſanctæ catholicæ Romanæ religionis obſeruantiſsimus, cum ſignificauiſſet omnibus ſibi pergratum fore ſi ritus Romanæ eccleſiæ ſeruarentur. atque quoniam primum omnium bonorum humanorum pax eſt, & tranquilitas populorum, quam principes in primis debent procurare, mittit legationem ad Amuratum, quæ munus ſecum aſſerret, & gratularetur pro delata ſibi dignitate, & inducias impetraret, ſicuti cū patre fieri conſueuiſſent. iſtud autem non difficulter obtinetur, partim quia timerentur vires Perſarum, partim etiam quia cognouiſſet Amuratus in comitijs Germanis, quo tempore laborabat in extremis Maximilianus, decretum fuiſſe vt intra ſexaginta menſes octingenta millia librarum auri cōcederentur vt bellum & his, & reliquorum chriſtianorum principum auxilijs aduerſus ipſum Amuratum multos annos ſuſtentaretur. His inducijs ita in octēnium confirmatis cum nouo imperatore, fit edictum in omnibus Turcarū finibus ne ſubditi aut fines Cæſaris infeſtentur ſub pœna capitis, dimiſſæ ſunt Poloni Regis legationes è carcere Aredaiæ, & omnes Poloni, qui viuo Maximiliano capti fuerant, vbi primum nouus imperator in illa vrbe publicè fuit pronuntiatus. In Belgio vero pluribus in locis vno tempore pugnabatur, cum ſtatus vires non aſpernandas collegiſſent. nam q̄a pertæſum eſſet illarum moleſtiarum, quæ à ſeditioſis, & rebellibus pronuntiatis Hiſpani inferebantur, conuenerunt inter ſe principes regionum Brabantiæ, & Arteſiæ, & Attrebatum, & Flandriæ, & multarum vrbium, qui ita conſpirarunt, vt communibus armis Hiſpani. qui ſeditiones in Belgio excitarant, per vim ferri eijcerentur, conditioneſque per delectos ſiue Deputatos pacificationis conſtituerunt, quibus omnes illæ regiones inter ſe concordia, & mutuis auxilijs coniungerentur. Reddebantur rationes in his cur ita conueniſſent, quod cum Belgicæ regiones in multas miſerias inciderint per bella inteſtina excitata, ob ſuperbiam, rigidamque dominationem Hiſpanorū, multaque latrocinia, prędationes, inſolentiam multiplicem, decretū eſt à ſtatib. vt ſanguinolenti tumultus ac miſeriæ regionis ſedarētur p̄ firmā pacificationē. Idcirco etiam conuenerant Bredam Regii cōmiſſarii, & Autātii ac ſtatuū Olandæ, & Zelandæ, & cōiūctorū: ſed cū multæ honeſtæ cōditiones fuiſſent ad pacificationē p̄poſitæ, nihil boni vt ſperabatur, obtinebāt, ſed res longe diuerſæ, cū p̄ clemētia benignitateq; Regia Hiſpani magis in dies conarent̄ opprimere, deuaſtare, in perpetuā ſeruitutē impellere miſeros ſubditos cū variis modis ſeditiones militares excitarēt, minarēturq; principib. ac ciuitatib. ſe hoſtiliter inuaſuros, p̄datutos, direpturos, concrematuros omnia. illi vbi fuiſſent hoſtes Regis à præfectis Regiorum declarati, & aduerſarii publicæ quietis ac tranquillitatis, coacti ſunt ſtatus per conſenſum præfectorum arma capere ne ruina vlterius progrederetur, pacemq; perpetuam componere, vt incolæ inferiorum regionum concordes cum tuta inter ſe pacificatione eijcerent Hiſpanos cum aſſeclis deuaſtatores regionum, veteresque ciues ad ſua bona in patriam poſtliminio reuocarent, & ad iura, priuilegia, conſuetudines, immunitates, libertatem, quo repeterentur

Maximiliani Imperatoris mors.

Perſarū Regum mos.

Rodulphus creatus Imperator.

Induciæ Turcarum cum Caſ.

Gandanenſis Pacificatio.

Eee 3 negotia,

negotia, quæ sequitur prosperitas rerum omnium. inde effectum est vt per interuentum præfectorum regionum secutorum pacificationem Bredæ inceptum decretus sit hic tractatus de pace ad honorem Dei, & obseruantiam suæ Maiestatis inter antistites, vrbes, membra Brabanniæ, Flandriæ, Artesiæ, Attrebatum siue Hainaulti, Valentianæ, Lillæ, Catuaci, Namurrii, Bagani, Neruiorum, Traiecti, Mechliniæ, cum referant status ipsorum regionum, & principis Aurantij, & status atque vrbes Zelandæ, & Olandæ cum adiunctis delecti commissarii, sicut Deputati ex altera parte, qui curent, vt firma & perpetua pax, & coniunctio, & vnio consetuetur cum conditionibus, pactis, & conuentionibus sequentibus. 1. Primum vt omnes offensiones, iniuriæ, damna, quæ acciderunt per hos tumultus inter habitatores prouinciarum contentarum in præsenti tractatu vbiuis factæ, & quouis modo, mandentur sempiternæ obliuioni, obliterenturque prorsus, tanquàm nunquam accidissent, neque vlla vnquàm de his fiat mentio, neque propter has quisquam infestetur. 2. Idcirco status Brabantiæ, Flandriæ, Artesiæ, Attebatum, Valentianæ, Lillæ, Catuaci, Namurrii, Bagani, Neruiorum, Traiecti, Mechliniæ cum principibus statuum Olandæ, & Zelandæ, & coniunctorum, promittunt se seruaturos in posterum sincere ac sine fraude, curaturosque vt seruetur ab habitantibus regiones firma, & inuiolabilis pax, concordia, & amicitia, qui sese mutuis auxiliis sustentabunt semper, & per omnem occasionem consiliis, & uerbo & re, exponentque omnes facultates, & vel vitam ipsam præcipuè, ut Hispani milites eiiciantur, & alii exteri, arceanturque a regionibus cum præter omnem æquitatem conati sint trucidare principes ac nobiles, & potiri opibus Belgicis, omniaque ad perpetuam seruitutem redigere. ad quarum rerum, & omnium requisitarum executionem, vt obsistatur repugnaturis, omnes fœderati pollicentur se paratos promptosque fore ad omnia necessaria ac probabilia conferenda. 3. Deinde conuenerunt vt statim atque Hispani cum assectis recesserint, rebus omnibus pacatis, & iam stabilitis atque in tuto positis ambæ factiones procurent vt conueniant status generales ea forma, qua conuenerunt tempore felicis. mem. Caroli. V. Imperatoris, vbi cessit principatus Belgarum Philippo Regi, vt de omnibus rebus consulatur, ac de propriis tam religionis. & præsidiorum Olandæ, & Zelandæ, ac Bommelis, finitimorumque locorum, quam restitutionis munitionum, tormentorum, nauium. aliarumque rerum ad Regem pertinentium, quæ per tumultus capta sunt per ciues Olandę, & Zelandæ, vel aliter vt apparebit conuenire Regiæ vtilitati concordięque regionum. Hoc autem nulla ratione ab alterutris possit impediri, differri, vel prorogari tam obseruatis institutis, declarationibus, decretisque quæ fient, & offerentur, quam executionibus vbi fient querelæ, quod ambę factiones planè obseruatum iri pollicentur. 4. Vt subditi cuiusuis conditionis vtriusque possint in posterum esse vbique, transire, morari, negotiari, mercari, vel alia legitima libere facere: ita tamen vt nemini Olandæ, vel Zelandæ, vel alii cuiuslibet conditionis licitū sit quidquam tentare extra regionem Olandæ, & Zelandæ vel coniunctorum locorum contra quietem, & pacem publicam, & in primis contra religionem catholicam Romanam, eiusque ritus, neque hac causa irritare, aut iniuriis afficere quenquam uel uerbo uel re, neque imitando irridere sub poena castigationis ad cœterorum exemplum, tanquam perturbatorum publicę tranquillitatis. 5. Atq; nequis in accusationes vel pericula uel carcerem facile incurrat, omnia placita prius facta, & publicata eius formæ, atque instituta criminum per Albanum Ducem decreta rescindantur, & in suspenso habeantur, donec aliud fuerit a statibus generalibus decretum: ita tamen nequod scandalum incidat, ut dictum est. 6. Vt princeps sit Amiras supremus rerum maritimarum, fungaturque vicario munere Regis Olandę, Zelandę, Bommelis, coniunctorumque locorum cum autoritate imperandi ubique ut nunc imperat; cum illis ipsis iudicibus, ministris, magistratibus, nulla facta innouatione pręter eius uoluntatem. atque hoc quod attinet ad urbes & loca, quę nunc spectant ad eius exercitationem, donec aliud fuerit decretum a statibus generalibus post digressos Hispanos. 7. Quod ad urbes, & loca in eius regia commissione contenta, quę nunc illi non obediunt, ea pars erit in suspenso, donec illę urbes & loca cum hac unione coniunctę fuerint, & fœdere cum aliis statibus contentę extiterint sua exercitatione per illa, quę illarum intersint tam ob exercitationem religionis, quam ob aliam rationem, ne prouincię distrahantur, omnisque dissensio, & discordia deuitetur. 8. Interim uero nullę citationes, uel pręcepta, uel actiones aut negotia iustitię locū habeant in ipsis regionibus Regiis, quę ab ipso principe gubernantur, pręter illas, quę declarabuntur, & approbabantur per ipsum, uel concilium, uel magistratus, siue præiudicio maioris concilii Regis. 9. Decernitur item ut omnes captiui præteritorum tumultuū causa, & in primis Comes Bossuensis, dimittantur immunes sine precio redemptionis, neque sumptus carceris soluatur, nisi tamen solutæ sint redemptiones ante publicationem harum conditionum, uel factæ sint pactiones. 10. Decretum est rursus ut ipsi principi, & omnibus Regulis, equitibus, nobilibus, ac subditis cuiusuis cōditionis, & viduis, vel filiis, vel hæredibus vtriusq; factionis restituantur pristina bona, fama, honor, qui poterunt possidere omnia bona, principatus. prærogatiuas, iura, credita, quę non fuerint diuendita aut alienata, ut ipsa bona nunc reperiuntur. hac ipsa de causa omnes condemnationes, sententiæ, iudicia, oppignerationes, executiones ab initio tumultuum anni. 1566. tam religionis causa, quam armorum, cum omnibus secutis rescindantur, reuocentur, obliterentur, extinguantur cum omnibus actis, scriptis, notatis, quæ nullius habeantur ponderis, eximanturq; è tabulariis nullo alio expectato mandato præter pręsentem tractatum, nullis obstantibus rationibus, iuribus, consuetudinibus, priuilegiis, pręscriptionib. tam legalibus quam cōuentionalibus, vel locorum, vel alia quauis exceptione, quæ repugnaret, quæ in hoc negotio, & in aliis comprehendentibus tumultus cessabunt, neque locum habebunt, quorū omnium omnino decernitur abrogatio vniuersa, cum nullam etiam propriam valere velimus. 11. Vt præcipue comprehendatur, fruaturque præsenti beneficio Comes Palatina vidua olim vxor Brederodensis

Vrbes conspirantes ad pacē Gandaui.

derodensis

derodensis in omnibus ad Vianen, & alia loca spectantibus, in quæ illa uel ab illa ius sumentes habeant. 12. Comprehendatur item comes Buranus, & hoc in iis quæ spectant ad vrbes, castella, regiones Burę, ut dictus Comes se recipiens in hyberna tanquam in sua propria ipsis perfruatur. 13. infringentur, prosternentur, comminuentur statuæ, columnæ, trophęa, tituli, monumenta omnia, quę Albanus erexit in contumeliam ac dedecus tam prædictorum, quam cæterorum omnium. 14. Quod ad prouentus bonorum principatuum ac priuatorum, donium, vsusfructus, census, & redditus assignatos tam super Regem, quam regiones inferiores, & ciuitates, qui ante hanc publicanonē ad maturitatem peruenerint, non tamen sint exacti aut accepti per Regem aut ministros, his liceat respectiue frui, & ex his vtilitatem percipere. 15. Ita tamen ut quodcunque bonorum aut vectigalium fisco addictum sit à die diui Ioannis anni. 1576. sit ad illorum commoda, qui in illud habent iura, nō obstante quòd accipientes confiscationes aut alios quidquam acceptum sit, quoniam hæc restituentur. 16. Sed si aliqui prouentus stabilium bonorum aut vectigalium confiscationis nomine oppignerati sint per Regem, quisque erit per tot prouentus immunis ac liber, eritq; immunis à Regiis oneribus vel pignore super bonis assignatis, ut erunt utrinque liberi ab omnibus uectigalibus assinatis super bonis aut prædiis, quibus bonis quis non potuit perfrui per tumultus bellicos, atque hoc pro ratione temporis, & impedimenti prædictæ occasionis. 17. Quod ad supellectilia, & uasa domestica, aliaque consimilia, quæ direpta sunt utrinque aut diuendita, uel alio quouis modo alienata, nihil restituetur, aut rependetur cuipiam. 18. Quod ad bona stabilia, prædia, domos, vectigalia, quę cōfiscationis nomine sunt diuendita, & alienata, dicti status generales instituent commissarios ubique & in singulis prouinciis, qui informentur de omnibus difficultatibus, siquæ orientur, quo fiat satis probabiliter, & antiquis dominis, & emptoribus ac uenditoribus bonorum, & vectigalium prædictorum pro illorum iuribus, & contractibus bonorum legitimè emptorum. 19. Istud ipsum fiet de bonis, uectigalibus, & obligationibus personarum, deque prętensionibus, & quetelis, quas illi, quorum de re actum est, per prędictos tumultus uolent vtrinque tentare, aut quouis modo experiri. 20. Vt omnes antistites, & ecclesiastici homines, abbatięque, quarum dioeceses, fundatiores, residentię sunt extra Olandam, & Zelandam, atque in ipsis regionibus habent bona, denuo recognoscant, fruātur que suis, ut dictum est de secularibus. 21. Quod attinet tamen ad sacros, & ecclesiasticos, qui professi sunt in dictis duabus prouinciis, & locis coniunctis, vbi consecrati sunt, atque inde recesserunt, vel ab iis absistunt, quoniam pleraque bona sunt alienata, assignabuntur probabilia alimenta vna cū iis qui remanserunt, vel suis bonis frui permittetur, pro arbitrio tamen statuum, donec à statibus generalibus prouideatur rebus omnibus opportunè. 22. Pręterea decretum est ut omnes donationes, priuationesq; hęreditatum, & alię dispositiones vel inter uiuos vel causa mortis per priuatos factę, vnde veri hęredes causa prędictorum tumultuum expulsi sunt, priuatique hęreditate, & legitima successione, uirtute pręsentium cassabuntur, nulliusque fient autoritatis. 23. Atque quoniam Olandę, & Zelandę habitatores; & coloni quo melius sufficiant sumptibus bellicis auxerunt precium monetarum aurearum & argentearum, quę non possent distribui sine magna iactura, statuitur ut deputati statuum generalium quanto citius fieri poterit perpendant, firmamque rationem uniuersis stabiliant, quo monetæ probabili precio procedant, ut hęc unio & communia commercia utrinque retineantur. 24. Deinde quòd decretum fuit à prędictis statibus Olandę, & Zelandę, ut omnes regiones inferiores uellent sibi recipere omne æs alienum dissoluendum contractum ab ipso principe duarū expeditionum, & ingentium classium causa, atque ut tam Olandę, & Zelandę, quam prouincię, & vrbes in sua ultima expeditione se obligatum iri promiserunt, hoc arbitrio, & iudicio generalium statuum prędictorum relinquetur, ad quos rebus iam pacatis, & ad tranquillitatem perductis omnia deferentur, plenaque dabitur informatio, quo res planè cognoscantur. 25. In hac communi pacificatione, & concordia non comprehendentur, neque perfruentur tali beneficio regiones, principatus, urbes, quę aduersarias partes sequentur, donec re ipsa non fuerint coniunctę in hac fęderatione, quod tamen facere illis licitum sit quandocunque uoluerint. hos tractatus pacificationis post delationes, vnionem, consensus tam pręfectorum regionum, & illorum statuū, quam principis statuū Olandę, & Zelandæ & coniunctorum locorum in omnibus punctis & articulis prædictis, & in omnibus pariter, quæ à statibus decernentur aut concludentur, promiserunt dicti Deputati pro autoritate sibi concessa se rata habituros, ac iurarunt, & pollicentur se obseruaturos, rata habituros, & inuiolabiliter impleturos, facturosque vti ratificentur, iurentur, signentur, sigillentur ab antistibus, nobilibus, vrbibus, aliisque membris dictarum regionum, & præsertim ab ipso principe tam in genere quam proprie intra mensem proxime uenturum, ad quarum rerum comprobationem Deputati hęc subscriptionibus comprobabunt. In domo senatorum Gandaui die octauo mensis Nouembris anno. 1576. Atque hæc omnia non multo post fuerunt ab Austriaco in Belgium cum autoritate proregia profecto comprobata. At enim quoniam molesta essent proximis quibusque locis Gandauensis arcis præsidia, cęptum est multa diligentia arcem illam obsideri. Aurantius per idem ferè tempus Bruxellas profectus vt vires animosque Belgarum, & consiliis, & ratione, & apparatibus bellicis confirmaret, eam fęderationem cum Bruxellēsibus iniuit, ut ad certum vadimonium, fidemque Bruxellensium stabiliendam, sibi Nieuportum, Bruges, Gandauum, Ostendè oppida concederentur, illa tamen conditione vt catholica fides Romana, ac Regia obedientia seruaretur, modo seruatentur Belgica priuilegia ab ipso Rege, qui Hispanos emitteret è Belgicis finibus, qui sese Alosti, Litæ, in oppido Diui Bartholamæi, & in aliis locis muniuerant, omnique contentione conati fuerant vrbes & regiones Belgicas deuastare, proxima quæque cędibus, rapinis, incendiis populantes. Dum arx Gandaui à copiis statuum obsidetur, Aurantius his initis cōditionibus pacificationis, mittit subsidio

tit subsidio statibus octo cohortes Britannorum & Gallorum peditum veteranorum, & quædã muralia tormenta, quo negotium alacrius & studiosius aduersus Hispanos transigeretur. at Hispani antequam copiæ ad obsidionem conuenirent, rati fore quod accidit, undique e locis finitimis cogunt commeatum, atque ne vires multis locis defendendis distraherentur, multas munitiones in Olanda, ac Zelanda deserunt. accesserunt statibus e Gallia mille sclopettarii equites, & duo millia peditum, atque Alenconius legationes misit ad status per quas offert copias, & seipsum, si opus sit, ad illam expeditionem uenturum. At regina Britannię his cognitis legationibus profitetur omnia auxilia necessaria tuendæ Belgicæ libertati se esse missuram, hortatutq; status vt abnuerent Gallica auxilia.

Literę Philippi Regis ad Henricũ regẽ Gallorũ.

Philippus Hispaniarum rex quoniam nuntiatum esset Gallicanas copias in Belgium accessisse, literas ad Gallum Regem scripsit, quibus querebatur quòd nulla accepta iniuria Gallia tam facile ad Hispanarum rerum euersionem in Belgium conuolaret. Percunctatur an Regis ipsius esset consilium vt Alenconius princeps cum statibus conspiraret ad Regia loca expugnanda. Huic responsum est à Gallo, se non esse inimicitiam ipsius Hispani Regis suscepturum, nisi iniuriis prouocaretur. quòd ad tollendam omnem suspicionem vetuerat Regio edicto nequis suorum rebellibus militaret, sed quem ab Alenconii viribus eũ non posset proregere. Antuerpiæ popularis turba, quia res vbique esset turbulenta in Belgio, impetum facit repente in Regios consiliarios, inter quos fuerunt præcipuæ autoritatis Ariscotensis, & Haurensis & Meghenius, & Barlaimontius, & Carolus Masfeltius reguli, qui capti sunt, & in custodias traditi illa simulatione, quòd dicerent uelle sibi priuilegia seruari. Interea

Requesenii mors.

Requesenius per Diul Annæ ac Philippi insulas in Duuelandiam cum exercitu noctu per vada traducto arcem Bomæneam uocatam copiis admotis repente expugnat, atque deinde ad obsidendam Ziriææam signa conuertit. nec multos dies Requesenius ad illam moratur cum ardentissima febre correptus paulo post naturæ concessit. deuoluta est necessario rerum bellicarum administratio per repentinam eius mortem ad delectos proceres consilii status, dum à Philippo Rege alius in eã præfecturam sufficeretur. peruenit denique Ziriææa in potestatem Hispanorum, quo tempore ferè Aurantius Crimponiam oppidum in suam potestatem redegit. cum verò ad Hispanorum Regem frequentes tumultus, & ruinę, & clades peruenirent, nihilque turbulentius audiri posse videretur, putauit esse necessarium, vt vel ipse ad eas res sedandas accederet, vel aliquem mitteret magnę autoritatis, ad cuius pręsentiam facilius negotium posset componi. Imperat igitur marchioni Haurensi, qui paulo post fuerat missus, ut Bruxellas cum Regiis mandatis accederet, hortareturque proceres Belgarum ad pacem & concordiam, atque exponeret mandata Regia, quorum summa erat, esse Regis desiderium summum, vt concilium Tougrorum, & omnes tumultus Belgici sedarentur, exirentque è Belgio pro Belgarum votis omnes exteri milites, modo illæsa catholica Romana religio seruaretur, & Regia obedientia, quod vt commodius fieri posset ad negotii celeritatem, & ad procurandam rem pecuniariam, inquit Regem illuc mittere statuisse Ioannem Austriacum, qui rerum Belgicarũ destinatus erat gubernator. Interea status munitionem non procul ab Antuerpia excitarant, vt commeatum Hispanis intercluderent, quod cum plurimum suis rebus obesse cognoscerent Hispani in eam impetum faciunt, atque euertere conantur. initur atrox prælium. pugnatur fortiter vtrinque. Hispani pluribus trecentis è suis amissis, multisque vulneratis recedere denique coguntur. itum est postea ad Vtrechii obsidionem, quod ab Hispanis tenebatur. deinde captum est non multo negotio a copiis statuum per deditionem Frislantiũ, vbi captus est Robles gubernator vir Hispanus, qui vel à

Frislantiũ captum.

Carolo Quinto fuerat illi loco pręfectus: atque cum per multas iniurias pecuniam a populis extorsisset, iussus est ab Aurantio ducẽta millia nummum pro redemptione dissoluere. Dum ita uariis in locis res Christiana bellorum motibus fluctuaret, Turcica classis. quoniam reuocatam fuisse Hispanam ex itinere persenserat, sese litoribus Italiæ ostentat, ac prædabũda proximum litus Apuliæ percurrit. iussus est equitatus eo nuntio a prorege Neapolitano litora tutari ab incursionibus Turcarũ, missæque sunt duæ peditum cohortes Brundusium, quæ ibi essent in pręsidiis. His rebus auditis Iacobus Boncompagnus summus Pontificiarum copiarum imperator iubet reuocari milites vix ex vrbe Ancona digressos, qui iam dimissi fuerant, ac statim ad præsidium Anconæ ad rumorem Turcicorũ apparatuum collecti. Dimissi tamen sunt denuo paulo post, vbi cognitum fuit hostilem classem non esse magnopere formidabilem, imperatum fuerat vt omnia ad defensionem vrbis compararentur, si forte barbari in eam partem Italiæ irrumpere essent conati. Quæ dum parabantur adhuc Anconæ & in agro Picentum aduersus latrocinia Turcarum, Turcæ frequentes in Calabriam egressi è classe proxima quæque obuia non procul ab oppido Cordono, quod est principis Bessignani flammis ac ferro populantur. captos homines in seruitutem abducunt. prædam auferunt. armenta ad naues abigunt. princeps audita calamitate ac trepidatione suorum vir magnę virtutis, & peritiæ rerum bellicarum cum sexaginta equitibus, quibus singulis erant assessores à tergo, ac trecẽtis sclopettariis in Tur-

Principis Bessignani uictoria.

cas palantes, & populabundos magna alacritate impetum facit. Turcæ quamuis res accidisset pręter omnem expectationem, tamen magna virtute ineunt leue pręlium, nec timide cedunt repentinę rerum mutationi. pugnatur diu ancipiti victoria ob summam pertinaciam, & virtutem vtorumque propugnatorum. Sed Turcæ demum amissis è suis pluribus centum & quinquaginta, captis etiã ad quadraginta coguntur magno metu & celeritate ob succrescentes Bessignani copias citato cursu relicta pręda ad triremes refugere. At qm̃ Messana pp vim pestilentię propè deserta esset ab hominibus, neq; posset defendi, si forte classis illuc appulisset, ne forte Turcę nihil luem timentes illam urbem cum magno periculo totius Siciliæ occuparent, cum portum habeat amplissimum, & accipiendę cuiuis magnæ classi accommodatum, neve Turcę illo postea vterentur propugnaculo aduersus totius insulæ libertatem, prorex Sicilię magnum numerum equitum ac peditum colligit, iubetque

copias

copias non procul ab vrbe Meſſana caſtrametari, vt eſſent vrbi pręſidio, ſi hoſtis illam vel occupare, vel ſuccendere conaretur. His præſidiis per exploratores, & captiuos cognitis neq; attingere quidem illam partem inſulę antea debiliſſimam Turcę auſi ſunt. at qm̃ fama increbuerat vbiq; peſtẽ in pluribus partib. Italiæ craſſari, vt in Inſubria, Apulia, Sicilia, & in primis Venetiis, & inter Euganeos populos, ſublata ſunt vbiq; commercia cum exteris nationib. ob metum contagii, cum morbus non cęlitus immiſſus, ſed per rerum conuectionem accidere putaretur. in Gallia comata poſt multas hinc inde habitas controuerſias de pacis conditionib. in has pactiones deniq; ventum eſt; Vt Alenconius frater Henrici Regis Gallorum autoritate proregia vtatur, fungatur vicario munere, cui cõceſſus ſit principatus Alenconius, & Andii, & Turonum. Vt præfectura Veromanduorum detur Condęo regulo, cui licitum ſit habere Boloniam ad ſuam tutelam, & quaſi pacis vadimonium. Vt præfectura Toloſatum ac Tectoſatum, & Volcorum ſit reguli Anuillę, cui liceat quamlibet munitionem iure tenere ad ſuam tutelam præter Toloſam. Vt quiſq; domi ſuę pro cõſcientia viuat, neq; licitũ ſit hac de cã in quenq̃ animaduertere. Vt nemo teneat̃ dies feſtos obſeruare, modo clauſę ſint tabernę. Vt nouę religionis conciones vbiq; haberi poſſint, præterq̃ ubi rex fuerit cum aulicis, & ꝓterq̃ Lutetiæ Pariſiorum, atq; Rex diſſoluat duodecim nummùm millia cõcionatorib. Vt in oĩb. comitiis ſiue curiis Regiis concilium fiat ſiue camera, vt vocant, nona, in quam pari numero catholici & nouæ religionis homines admittantur. Vt rex det ſex obſides primarios è ſuis, per quos affirmet fore vt exteri miniſtri exeant è regno. His conditionib. q̃uis parum gratis, tñ præſtare viſum eſt ſapiẽter conſulere Henrico Regi Gallicorum populorum conſeruationi & ſaluti, q̃ per Regiam ſeueritatẽ, & ptinaciã vniuerſam Galliã prorſus euertere. atq; ꝙ intelligeret ſapientis eſſe principis non modo facere quæ recta ſunt, temporiq; accommodata, verum ẽt conari vt oẽs intelligãt recta rõne ac neceſſario illud conſilium fuiſſe ſuſceptum. ita inſtantib. catholicis & eccleſiaſticis ſtatib. cõuocat oẽs ordines, & nobiles Gallos ad comitia Bleſiacum, quò ubi conueniſſent & ipſe acceſſit cũ Pontificio & Veneto oratorib. Vbi oẽs conueniſſent rex ipſe in comitiis præter uſitatam regum conſuetudinem orationem habuit illuſtrem, cum alioquin ſupremus ſcriba pro Rege loqui conſueuerit. eius orationis ſumma fuit, ꝙ cum eſſet paruæ autoritatis, & Dux tñ Andienſis vel per multos labores, & pericula ꝑpetuã pacem procurauerat, atq; ipſum regnum in concordiæ firmitate, tranquillitateq; retinere. Quòd eo conſilio ad pacis concluſionem peruenerat, ad cuius obſeruationẽ comitia ẽt conuocauerat vt prudenter & moderatè in regni gubernatione procederetur. hortatus eſt oẽs ad ipſam pacem æquo animo complectendã, quæ ſi abſit, regnũ Gallorũ exteris nationib. olim formidabile, oĩb. ferè ludibrio ac leuiſſimę autoritatis relinquet, cum nihil æquè affligat vllũ imperiũ, q̃ ciuiles diſcordię & bella inteſtina. vbi rex peroraſſet, reſponſũ eſt ſtatuũ nomine, quia æquũ erat ſub vno rege vnã eſſe religionẽ catholicã Romanam, atq; vt oẽs aliæ conuellerẽtur, ad quam rem vitam & facultates oẽs alacri animo pollicentur. Henricus ſe nihil aliud magis optare inquit q̃ & illam religionem, & obedientiã Regiæ Maieſtati debitam, cum ea religio antiquiſſima ſit eius regni: ſed tũ ſapientis eſſe cedere tpi, & reb. pñtib. vti pro opportunitate. at catholici, & eccleſiaſtici ſtatus ſe propriis ſumptib. bellũ aduerſus Vgonotticã factionẽ ſuſtentaturos pollicẽtur. decernitur rurſus ut arma aduerſus factioſos Gallos alacriter ſumerentur. ita dimiſſis comitiis, quod nata erat controuerſia inter Ghiſium, & Mõpenſierum regulos de præcedentia in illis comitiis, decretum eſt à Rege vti Monpenſierus ꝓcederet. illã ſñiam viſus eſt Ghiſius æquiſſimo animo tuliſſe, ꝙ reſpondit ſua nihil intereſſe, vel potius parũ diſferre ꝙ paulo longius diſtet, mõ gratus ſit Regi. & qm̃ Perſarũ rex magnas copias equitũ ac peditũ colligere dicebatur, animi Turcarum illuc fere oẽs ſunt conuerſi & reuocati ab oĩ priſtino cõſilio, quare nautici apparatus cęperunt fieri paulo ſegniores. Interea Tamnaſus Perſarum rex princeps ſingulari humanitate, & prudentia naturæ conceſſit, relicto regno Caidari Miriſæ tertiogenito, qui vel ante paternam mortem regnum ipſum gubernauerat. eius imperiũ ubi ſoror ac multi proceres ægrè ferrent, eximunt è carcere Iſmaelem ſecundogenitum, vbi diu detentus fuit à patre, ad quem deferũt regnum. at Caidari Miriſæ caput amputatur. Iſmael vbi regnum ſuſcepit, cępit animum adiicere ad regnum ſtabiliendum, & ad dignoſcendos animos procerum, quorum conſilio tandiu a patre detẽtus fuiſſet in cuſtodiis, facinus callidum & miræ aſtutiæ plenum excogitat. atq; qm̃ plenæ ſunt aulæ regum adulatorum, oẽsq; videri cupiunt ſimię principum, ut ita dixerim, liberiuſq; de mortuis cõtumellæ, & animi ſignificationes audiuntur, Iſmael abſtinet per aliquot dies ab hominum conſpectu, iubetq; rumorẽ ab intimis diſſipari ꝙ rex deceſſiſſet: cuius mortis oẽs ſignificationes fieri iubet, quo res ab oĩb. verè crederetur, ut poſſent animi cuiuſq; notari. ea res credita facit ut multi occulta odia patefecerint, quæ ſunt ad Regem per clandeſtinos exploratores delata. vbi poſtea ſanus prodiiſſet, multos capi iubet. multi ſibi conſcii delictorum fuga ſe ſeruarunt ad fines regni profugientes. rex collectis repente multo equitatu hos ad fines regni perſequitur, quare Turcæ iu finibus cognitis his motibus armorum, qui erant in præſidiis veriti in ſe arma capi, ad defenſionẽ ſe accingunt. id ipſum faciunt Perſę in finib. quare ad arma res vbiq; proſpectabat. atq; cũ animi iã eſſent Perſarũ ad vlciſcẽdas iniurias à Turcis acceptas propenſi, cęptum eſt hinc inde incurſionib. fines vexare, cum tñ maiora damna à Turcis inferrentur, ut qui primi & iam paratiores arma ſumpſiſſent. illud vbi ad Perſarum Regis aures perueniſſet ęgerrime tulit, cognouitq; non fuiſſe uanam aut importunam Venetorum adhortationem ut arma potius coniunctę, ut impellebatur à Vincentio Alexandrio a ſecretis eius ſe natus, quam ſolus aduerſus eõem & paꝝum fidei obſeruantem hoſtem ſumeret, cuius auiditas dilatandi imperii quacunq; poſſet ratione ĩmemini eſſe poſſet obſcura. at vero anteq̃ arma publice caperet, ne cogeretur ad patrias ſeditiones reſpicere, trucidari iubet intra fines regni quotquot potuit è procerib. ſuſpectis, & è fratribus, à quib. ſoror perſuaſa illũ veneno de medio clam ſuſtulit, cum regnaiſſet

Peſtis Italię.

Pacis Gallicæ conditiones.

Oratio Regis Gallorũ.

Mompenſerius Ghiſio præcedit.

Iſmael perſarum rex.

Stratagema.

gnaiſet

gnosset sex menses tantum successit in regnum Cudabendes primogenitus Tamnasi filius, qui tametsi parum erat bellicosus, tamen cum Emircanum Mirisem filium haberet primogenitum gloriç cupidum & elato ingenio bellum à Turcis inceptum non detrectauit, quod etiam Ismael suscipere decreuerat, delato igitur summo imperio rerum bellicarum Emircano magna diligentia conuertitur ad faciendos bellicos apparatus omnis generis, qui nuntius vbi peruenisset Byzantium, quòd Cudabendes cum magnis copiis Babylonem contenderet ad cingendum gladio de more Persarum regum, magna suspicio exorta est in animo Amurati, qui cępit subuereri ne omnia quæ fuissent regni Persarū per arma esset repetiturus, cępit igitur copias colligere, quas mittit ad eos fines, Persa publicè pronuntiat se ad fines tantum recognoscendos, at non ad bellum accessisse, quare bellici apparatus Turcarum non parū fuerunt retardati. Mediolani quia vis pestilentiæ crassari latius cępisset, multa incōmoda illā vrbem inuaserunt: nam cum crassiora corpora grauiores morbi inuadāt, sic quanto populosior frequentiorq; est quæq; ciuitas, tanto maiores difficultates per res turbulētas concipit. Enimuero quia cęptum esset ad conuellenda semina pestis & contagii omnem supellectilem flammis absumere, qui morbo fuissent correpti, ne cęteros contagium & rerum translatio corrumperet, multi ne illud detrimentum acciperent, cogitarūt optime consultū fore suis reb. si potius vitam, quā rem amitterent, hoc est si rem ipsam occultarent, nemineq; sentiente mortuos domi clā sepelirent. sic per illam optatam supellectilis conseruationem oēs vna in multis domibus extinguebantur, atq; uis morbi iam latius cępit serpere, & proxima quæq; occupare. artes paulatim omittebātur, qp necessarium fuit multis ubiq; extinctis. lucrum paulatim & mercimonia & negotia mercenariorum cessare, oēs conqueri pauperes, ac fortunam suam deplorare cęperunt, & quoquo mō possēt conari illā calamitatem patienter ferre. Sed ubi res diutius protraheretur, nō solū querelæ, sed ēt minę multorū exaudiebant, cum essent in vrbe ad octoginta millia mercenariorū artificū, qui palā profitebantur se victū uel vi, si alia rōne non possent vbicunq; inuenirēt potius rapturos, q̄ passuros vt oēs vel morbo vel inedia morerentur. Cępit igitur res Mediolanensis in magno esse periculo ne pestilentia, & cædib. & famę vno tpe affictaretur. Sed patres, & primates ciuitatis tot calamitatib. pauperum opportune succurrentes rem non mediocriter mitigarunt, & in primis magnitudo animi & charitas Caroli Boromæi Card. apertissimè enituit, qui nullis neq; propriis facultatib. neq; laborib. aut periculis pepercit, sed oēs pauperes pro uirib. in tantis ærumnis adiuuando, monendo, consolando confirmauit. At quia propriæ facultates cuiusquā q̄uis amplissimę nullæ tantæ esse possent, quę tantæ multitudini laborantium possent sufficere, impetrat à Pontifice ut licitum sit tributum centū millium nummum clericis imponere ad has calamitates leniendas. Erat sanè acerrima vis morbi, qm̄ illo correpti primum insania mentis, & quasi furore quodā corripiebantur. inuadebat dolor capitis intolerabilis, atq; nonnulli anteq̄ distineri possent se præcipites è fenestris nulla habita ratione altitudinis deiiciebant. Per harū rerū nuntios, qui diditi sunt in proximas quasque regiones sublata sunt vbiq; mutua cōmercia Insubrum, neq; licebat ex alterius urbis agro in alterius territoriū accedere, quæ res effecit ut Modoetię ciues fame compulsi sint pleriq; hostilē in modū in prima quæq; incurrere, atq; obuia prędari, nisi mallent perire inedia. Parmēses ciues cognitis his Mediolanensiū difficultatib. qa videbatur nimis inhumanum ac barbaricum quiddam & ab oī Christiana charitate maximè alienum oīa prorsus adiumenta Christianis hominib. & amicis & finitimis Mediolanensib. denegare, nedum nescire quæ fierent in illis finib. neq; commercia prorsus concesserunt ad securitatem, neque prorsus ad charitatē sustulerunt. Clatros igitur geminos tanto interuallo inter se distantes excitant, vt qui essent citra hos facile exaudire possent qui essent ultra illos, si modo altiore voce loquerentur, sic lrǣ inde legebantī, hinc scribebantur iisdē verbis, & ad destinatos homines cū inscriptionib. sine ullo metu morbi transmittebantur, atqui eadem pestilentia multas Italię ciuitates uno propè tpe afflixit, multaque strages mortaliū plerisq; in locis edita est. Nā Messanę ad sexaginta millia ut diximus, interciderunt, & oīa Calabriæ Apuliæq; litora graui pestilentia sunt afflictata, & non parū trepidatū est Romæ pp vicinitatē contagū. Nulla tn̄ fuit Italicarum vrbium Tridento excepto, quæ grauius aut miserabilius Venetiis afflictata sit, cum urbs illa maximam Internecionem senserit, in qua una fere centum millia mortalium dicūtur periisse. Nam cum semina morbi illuc paulatim irrepsissent, multiq; quotidie morerentur, post aliquod spatium per diligentiam sanitati vrbanę pręfectorum post quoddam spatium morbus extinctus apparuit. Tum paulopost commercia quæ fuerant metu morbi sublata cum magno omnium finitimorum populorum periculo Venetis sunt restituta, cum sit illa vrbs clarissimum, celeberrimum, commodissimumq; emporium, & opulentissimum non modo totius Italiæ, sed propè ausim dicere totius orbis terrę. Nam ubi per uernum tempus pestilentia, quæ per hyemem latuerat, repullulasset, magna ac miserabilis strages edita est Venetiis, ubi primùm pestis illuc per ignotas uias irrepsisset, & quasi cōniuente numine. patres præfectis conseruandæ urbanæ sanitati nullum genus industriæ prætermittere, ut ea semina quam primum conuellerentur, ægros ad locum extra urbem Lazaretum uocatum mittere, quibus omne genus ministerii ad recuperandam sanitatem suppeditaretur. supellectilia flammis absumere, ne in vulgus diderentur, quæ dissoluerentur quanti fuissent æstimata è publico ærario, omnia iubere auferri per noctem, ne vrbs metu consternaretur. Sed cum succrescente in dies ęgrotantiū multitudine nimius fieret sumptus publicus in combusta supellectilia, resq; lue infectæ à consceleratis hominibus consulto in vrbe dispergerentur, sic furari cupientibus per auferendarum rerum occasionem, fit senatusconsultum, & decretum ut ministri non exercerent nisi per diem munus auferendarum rerum vel hominum, quo lux furtorum, & scelerum esset testis: neq; præter lectos quidquam combureretur. iussa est in locis finitimis supellex aeri ac soli extendi expurganda, quę diligentia cum apparuisset

Card. Boromæi bonitas.

Venetiarum pestis.

paulisper

paulisper vim morbi extinxisse, deinde paulopost tanquam alter Antęus acrior uiolentiorq; surrexit, atque vrbem magna clade ac trepidatione repleuit. Præfecti sanitati vetant sub granibus pœnis nequis intra vndecimum diem in domum alterius ingrederetur, & ne mulieres, vel pueri exirent è suis vicis: vt mutua consuetudine ciuium sublata contagij opportunitas tolleretur. Sæuitum est in omnes canes, & feles vrbanos, ne per huiusmodi quoque animalia pestis ex alia in aliam domum inferretur. Et quoniam res medica in magna cœpit esse controuersia quòd alij aliud genus morbi medicabilis esse iudicarent, alij acerrima lue atque pestilentia omnes extingui contenderent, cęptum est per vel inscitiam vel auaritiam quorundam medicorum omne genus morbi censeri lues contagiosa, quare nemo reperiebatur, qui vellet medicam manum adhibere languentibus alus morbis, vel magnis præmiis inuitatus, compertum tamen fuit ab ijs, qui diligentiore obseruatione rem inspexerunt illud genus luis fœminis inopibus plerunque contingere, cum paucissimi mares prius corriperentur, & ij tamen pueri aut adolescētuli. erant anthraces, qui nascebātur, nigræ pustulæ scilicet, siue tumores, quos vulgo carbones vocāt in spatulis aut inguinibus plerunque, aut sub alis; quæ mala quamuis non negabantur posse è contagiosa lue procedere, tamen dicebantur posse in plerisque etiam sponte nasci: aut contagiosa fieri posse dicebantur male ad illa affectis, vt sunt fœminæ, & pueri humidiores ac debiliores. Alij tamen spe lucri omni periculo contempto, vel quòd non dignoscerent pestilentiam à cæteris morbis, miserabiliter vt nimis audaces sunt extincti. ita fiebat, vt non modo nullum malorum remedium inueniretur, sed etiam, quod grauius est, inter miserias, & erumnas plurimi languentes ab amicis, & affinibus prorsus desererentur omnibus auxilijs, omnique consolatione priuati: neque vllum genus erat mali tam paruum, quod non omnes à se alienaret. patres, vt qui misericordia languentis populi, tantæque multitudinis pereuntium capti essent, quo in tantis, tamque turbulentis rebus vrbanis omnia diligentius, magisque ordinatè procederēt, maioreque reuerentia magistratus decreta seruarent adhibent præfectis vrbanæ sanitati tuēdę duos è primariis senatoribus, qui statim atque magistratum inierunt, putarunt non modo Venetorum medicorum iudicium de rę tanta esse audiendum, sed etiam consulendos externos medicos, siqui cognitione ac doctrina cæteris præstare putarētur. Accersunt igitur Patauio ad iudicium vrbanorum morborum, quia Veneti medici inter se non consentirent, viros in omni medica facultate pręstātes creditos, atque in primis Hieronymum Mercurialem, & Hieronymum Capouaccam, illud est nomen Patauinæ familię nobilis, qui cum summa laude & omnium admiratione theoricam medicinæ in Patauina academia diu fuerant professi. Hi ad principem admissi palàm profitentur se cognoscere hanc non esse contagiosam pestilentiam, sed malignos quosdam morbos, qui tamen facile possent per ægrotantium incuriam in pestilentiam commutari. atque, quòd non esset vis contagij nitebantur persuadere, quare se domos languentium ingressuros, & curaturos pollicebantur. atqui fieri potest, vt initio non essent semina pestilentiæ ex aëris impressione conceptæ, sed postea multis morientibus è contagio quasi fermentum corruptionis aër conceperit ex humatorum exhalatione. initium enim morbi, siue ob vim occultam superiorum corporū huc inferius transmitteretur, siue diuinitus ad corrigendam iniquitatem pręsentium temporum, cæpit primùm in oriente, atq; vrbes, & regiones multis colonis priuauit. Nascebantur prius tumores in femore aut sub alis, aut in brachiis, qui vbi excreuissent intra quatriduum necabant subsequentibus malignis febribus. Postea natę sunt glandulæ in coxis pestiferæ, è quibus plurimi sanari cæperunt. proposita est igitur sententia duorum medicorum, quæ cum declararet hanc non esse pestilentiam facile credita est, vt res optatæ facilius pleræque creduntur. Dissentiebant Veneti medici plerique ab hac opinione, sed nouis, & fœliciora promittentibus plerunque facilius creditur. profitentur acciti medici opus esse quibusdam remediis, neque tamen se posse omnibus sufficere solos arbitrantur, sed oportere medicos adiutores adhiberi, qui tamen à proposita ratione curandi non dissentirent; quoniam discordia, & ambitio, & impatientia sociorum non nunc primum res in contrarium solet distrahere, omniaque recta consilia subuertere. istud nisi fideliter et amanter fiat posse præsens negotium labefactare, & adaugere mortuorum nomina. Hi cęperunt curare ægrotantes quantum vis temporis, & longitudo dierum concedebat, quoniam immortalem gloriam è tā præclaro certamine se reportaturos existimabant, si tantum malorum ex vrbe conuulsissent. Nam non solùm ope medica, sed etiam pecunia afflictos, & pauperes aliquando iuuabant: quare non tanquam peritissimi medici, sed tanquam Dei, aut Aesculapii, aut verę artis medicinę inuentores à plerisque laudabantur, & colebantur. Sed quoniam vna cum fortuna floret & arescit omnis laus, & gloria mortalium, cum morbus nihil remitteret, resque in peius quotidie laberetur, inuaderenturque sani tanquam à flammis sicca, & vncta materia, quia illis credentes simul versantes luem contrahebant, conuersa est omnis laus medicorum, in lamentationes, & maledicta ab iis qui languerēt. mortuis quibusdam etiā ministris medicorum, cum illi apparerent siue vlla spe vrbanæ salutis in magnum periculum vitam, & existimationem suam coniecisse, petunt vt Patauium redire liceret. Sic his discedentibus omnia Venetorum cōmercia mutua paulatim intermittuntur. fit iustitium. recluduntur carceres. Deseruntur sacra munia. omnes conuentus sunt sublati. Merces veteres vetitæ diuendi, cum non solùm colloquia, & congressus, sed etiam tractatio supellectilium id malum imprimat, Artifices omnes artes aut opera incępta intermittere. exteri diffugere. cęptum est ob metum mutua auxilia, vel coniunctissimis denegare. Plerique igitur omnibus aliis curis omissis soli vitę suę consulendum esse censuerunt, qđ videbatur posse obtineri si sese ab omni iniucundo vrbis aspectu ac mœrore subtraxissent, quare in loca tuta liberiora, & apertiora recedentes genio indulgere cęperunt. Alij solam moderationem victus esse remedium horum malorum putabant, alii sobrietatem, & temperantiam animi, & corpo

ris. sic

ris. sicaliū suffitus, & odores, & flores, & herbas odoratas gestātes sępe naribus admouebant, aut aromata, quibus videbatur vnicum esse remedium aspectum vrbis, & cadauerum elatorum frequentiam deuitare, quibus tanquam lignis nullo ordine coniectis albi lintres vbique onerabantur, hi patriam, & ędes & res & carissimas in urbe deserentes rus diffugerant, qui tametsi multi ita luem se deuitare putarent, tamen ruri etiam interciderunt. cępit in urbe uideri uasta solitudo, & qui remanserunt in urbe propè desperata salute conuersi sunt ad expiationem animarum, & ad condenda testamenta, cum omnes certam mortem sibi imminere putarent. opifices & mercenarii inopia rerum necessariarum magnopere laborabant, cum & lucrum deficeret, & nihil vænale in urbem importaretur. Pontifex quia plerisq; sine usu sacerdotum mori necesse erat multis clericis per luem extinctis, concedit liberalem ueniam illotum animabus, quos verè præteritorum peccatorum pęniteret. sed cum morbus mirificè ubique inualesceret, cępit suboriri magna multitudo nigrorum morbillorū, quas Petecchias uocant, è qua lue nemo prorsus euadebat, cum omnes illa correpti perirent. Nulla quies dabatur dealbatis lintribus à conuehendis defunctorum cadaueribus ad Lazaretum uetus vbi comburebantur, quorum copia iam tanta erat ut & humari periculosum esset & laboriosum. totū tempus uel distribuendis supellectilibus in loca assignata, uel sanis post quadragesimum diem in vrbem reuehendis, vel languentibus auferendis absumebatur. ingens trepidatio didita est in finitimas regiones, & non modo mercimoniorum aut hominum accessus sub poena capitis vbique fuit interdictus, sed etiam vsus tabellariorum, & literarum. cępit deinde tantopere sæuire vis morbi, ut quidam per noctem præsertim tanquam furore perciti quocunque impetus ferret cum maximis vociferationibus discurrerent, nullumq; ne vel aquæ vel præcipitiis loci periculum deuitarent. iam tantopere excreuerat per illam luem contaminatorum multitudo, vt Lazaretum nouum, & vetus non essent capacia, cum plura decem millibus hominum eo fuissent comportata. instituta sunt idcirco xenodochia duo, alterum Diui Lazari, alterum Diui Clementis vocatæ insulæ. alia complura tentoria facta sunt in locis propinquis priuatarum familiarum. vsum etiam tentoriorum præbuerunt cōplura nauigia inermia è nauali educta, & lintres in vsum pauperiorum, cum omnes pro virib. multitudinem deuitarent. Cum propter copiam mortuorum cadauera nō possent omnia auferri, & vel triduum in domibus relinquerentur, cępit fętor in vrbe vicinis esse molestus, quare multi cogebantur vrbem relinquere. excauatæ sunt fossæ amplissimæ ubi corpora multis ordinibus calce & terra tegebantur donec fossæ essent repletæ, qua ratione putabantur facile absumi. & quia supellectilibus assignata loca non sufficerent, multaque putrescerent per inopiam explicantium, concessum est iis, qui purgatas domos haberent à lue ut sua explicarent. Patres tametsi conati sunt omni officio, summa diligentia, incredibili sumptu languentibus ciuibus subuenire, tamen tantæ multitudini, in tanta rerum perturbatione facere satis in omnibus non possunt: quare pręter institutos magistratus delecti sunt tres è singulis tribubus, cum in sex vrbs diuidatur, qui præessent in sua quique tribu procurandis rebus urbanę saluti necessariis. Delecti sunt & in singulis uicis duo patricii ac totidem populares, qui vicinorum curam susciperent, omniaque ad tribunos deferrent, iuberentque extinctorum domos custodiri, ne contaminata supellex diriperetur, cum plurima semper copia sit furum ac latronum in illam urbem confluentium. si tantum magistratus conniueant. Propositæ poenę siquis furatus esset quid, aut asportasset, aut occultasset è Lazaretis, siue locis languentibus assignatis, propositaque sunt præmia indicibus, aut è domibus sequestribus, vel si è sequestri exiretur, quæ pęnæ sunt etiam propositæ consciis, nisi ad magistratum detulissent. imperatum ut è uestigio languentes patefierent, neq; ne domus mutaretur. vetitum nequis languentes inuiseret præter medicos, & coniunctos primo aut secūdo affinitatis gradu. statutum ut conscriberentur qui conualuissent. decretum vt omnia languentium symptomata ad vnguem explicarentur. nemo ut ingrederetur domum intra quatriduum in qua quis decessisset, neque domestici cum aliis citra diem octauum à funere versarentur. decretum ut si languens cum aliis uersati comprehensus sit, capitis cōdemnaretur, cuius bona tenerentur instaurare damna aliorum, quibus nocuisset. Sancitum vt qui tumores in aliqua parte corporis haberent domi essent, neque vllo pacto exirent. nequis domum mutet vel sine supellectile. nequis inuentas res alicubi suscipiat quæ sit seruandæ lui apta. nequis res domi occultet, aut cuipiam det seruandas, quarum rerum conscii taciti iisdem suppliciis addicantur. imperatum ut siquid cuipiam esset surreptum è Lazaretis aut domibus sequestribus, illud diligenter magistratui significaret. nequid ad Lazaretum ituri occultent, vel alio transmittant. ut sequestri significent siquid citra octauum diem transmisissent. ut disquiratur unde irruperit lues in recentes domos, qui si sponte patefecerint, leuiorib. poenis subiiciantur, qui deliquerint. uetitum est res ueteres alio transferri iniussu magistratus, aut dare pignori, iussique sunt ministri coquendi panis abstinere ex omnibus domib. interdictum oē genus immundorū mendicorū. imperatum nequis exiret ex vrbe inconsulto magistratu. interdicta gymnasia puerorum, & res ueteres colligentes, & varias merces vicatim exclamantes. vetitum quisquilias in vias aut in aquas deiicere. iussæ sunt uiæ expurgari omni genere sordium, & putei publicarum arearum. uetitum quidquam per noctem expurgari aut importari per vias inusitatas. vetitum templa vel alia loca publica per solennitates aulæis aut rebus consimilibus ornari. Omnia vetera vetitum vendere vel emi, clausæque sunt omnes veterinariorum tabernæ. Iussa sunt omnia claudi, vbi exportandæ forent res lue infectæ, ante quæ foret transeundum. interdicti publici conuentus. curatum ne edulia ad putredinem vergentia diuenderentur. ne cellarum uinariarum magistri, aut consimilium artium pignora caperent, vel ibi pictis tabellis luderetur. vetitum ne mendici, vel monachi domos ingrederentur, quibus omnibus uel certum supplicium propositum fuit, vel pro arbitrio magistratuum tuendę sanitati præfectorum. Veritum est post

horam

horam noctis secundam domo exire. Datum est munus auferendorum cadauerum, & reliqua huiusmodi ministeria erronibus, ociosis, condemnatis ad transtra, & maleficis è carcere emissis, & pro præmio promissa impunitas præteritorum scelerum, si per quoddam spatium temporis illud diligẽter exequerentur. Sed & ex his tot ceciderunt ob luem vt cadauera vel per quatriduum putrescentia in domibus relinquerentur, antequam possent efferri, quare ministri quoque ipsi nausea & fœtore vexati auferendo peribant in lintribus. Fit edictum idcirco in omnibus vrbibus & oppidis Venetæ ditionis, per quod proposita sunt magna præmia illis, qui hæc ministeria sustinuissent, ad quæ multi alacres confluxerunt, multique sunt in opportuna loca distributi. Alij Patauium missi, cum illa quoque vrbs non leuiter hoc morbo laboraret. Imposita sunt tributa pro precio locatarum conductarumque domorum vltra certum numerum paruum pars vigesima quarta scilicet, vt inopes per illa sublenarentur, cum priuati etiam sponte suis facultatibus nonnullos vicinos iuuarent. Nam cũ artes omnes cessauissent, neque quid vendi posset præter metalla, multi inedia cęperunt vexari. Multi patribus diuersa remedia temerè offerebant, qui pollicebantur intra breue spatium per illa ciuitatem liberatum iri, sed à patribus reijciebantur, cum illa omnia vana essent, & ad extorquendam pecuniam tantum excogitata. nam semper magna petentium turba est circa principem, si paulo facilior apparuerit. Tum lucri auidi medici & aromatarii plerique ad morem circumforaneorum præseruantia pharmaca palam se vendere profiteri, sed in caput artificum fraus citò vertebatur, cum pharmaca illa dolosis dominis nullum auxilium vellent afferre. Pauci etiam medici luem deuitarunt. Dum autem vis morbi in vulgus ignobile ac vilem plebeculam adhuc tantùm sæuiret, tanquam in pauperes propriam aream omnium miseriarum, res apparebat ferri æquiore animo. at vbi in atria patriciorum, potentiorumque ædes penetrauit, omniaque humana auxilia frustra sunt absumpta, cęptum est non mediocriter trepidare, illam luem non aliunde, quàm ex diuino consilio propter peccata mortalium contingere. Nam plerique cuiuslibet conditionis homines, vt fit in magnis vrbibus, omni religionis & cultus Dei & legum ciuilium neglecta reuerentia ad solius congerendæ pecunię studium animum conuerterant, in qua censebant omnia consistere auxilia, omnemque felicitatem, cum illa magis sit omnium scelerum adiutrix & ministra. Cępit vis morbi denique sic incrudescere, vt omnes ægritudines, quæcunque esse cœpissent mox in hunc lætiferum conuerterentur, cum scabies & vulnera & quæuis vlcera fricando concepta fierent pestilentia. Alios tam repentina vis veneni necabat vt neque vllum signum natura posset emitere vel post mortem, cum intra breuissimum spatium expirarent. Aloysius Mocenicus Princeps Venetorum vnà cum patribus ratus diuina consilia non posse nisi per pœnitentiam præteritorum peccatorum mutari, neque vlla ratione iram numinis placari posse, Illustri luculentaque oratione in templo augustiore Diui Marci patres & populum præsentem primùm confirmare cœpit ad spem diuinæ clementiæ; cum Deus facilè placetur precibus, si certo consilio futuræ innocentiæ pristina vitia exuantur. Hortatus est omnes ad integritatem & iustitiam sibi in posterum proponendam, cum grauissimum sit Deo, & augustissimum templum pectus mortalium pro aulæis & aureis vasis, fide, pietate, cæterisque Christianis virtutibus excultum. nam nihil magis potest Deum reuocare ab institutis & imminentibus vbique calamitatibus, quàm hæc in animis omnium ciuium proposita, atque stabilita integritatis ratio. Atque vt omnes intelligant patres & sibi pietatem indixisse, & cæteros ciues ad eandem pro viribus inuitare, concipit votum senatus nomine ad sempiternam memoriam diuinæ clementiæ tanto periculo depulso excitandi templi, quod Redemptoris appellaretur. erant pauci ciues præsentes vt in tanta, tamque populosa vrbe, quæ erat etiam ob suspicionem contagii in duas partes diuisa. Nam & impositæ fuerant custodiæ, & vetitum ne hinc inde traijceretur quispiam in alteram partem vrbis, cum vlterior pars cœpisset conualescere, at citerior etiam magis laboraret. Impositæ sunt terrestres atque maritimæ custodiæ, & clatri super ponte Riuialti, neque transitus cuipiam concedebatur, nisi per syngraphum esset concessus, nam cum vrbs in arcus inflexi morem intercurrente ampliore lacuna marina diuidatur satis ampla, imperatum est nequis intra octo dies domo exiret in citeriore parte, atque concessa est annonæ copia vicatim iusto precio, & sex asses viritim ex publico pauperibus dati sunt quotidie ad victum. Multi etiam vbi è Lazaretis rediissent omni supellectile priuati, ob victus penuriam omnem operam nauabant ob mercedem vel rebus, vel nominibus laborantibus; quare cœpit ministrorum copia non desiderari. nam paupertas in durissima quæque vel timidissimos impellit. Maximè omnium tamen subuenisse visi sunt duodecim Rhæti, qui intra biduum aut quatriduum ad summum res contagiosas expurgabant: quod qua ratione fieret à multis sedulo inquirentibus cognosci non potuit. Vtebantur variis atque densissimis, efficacibusque suffimentis, qui sine vllo detrimento in plerisque domibus versati sunt, atque purgatas res illæsis dominis restituerunt. Alii inclusam sub aquis supellectilem per quinque dies tenentes purgatam reddiderunt, cum vestes lineas in cacabos bullientis aquæ demergentes atque aliquandiu ita tenentes expurgarent. Sic pestis visa est aliquantulum prîstinam sæuitiem remisisse. Deinde mense Octobre cum resumpsisset vires, creditum est illud accidere, quia multi morbo mederentur domi vt facto iam domestico, & non amplius formidabili, quare iussi sunt languentes vel vi auferri ex vrbe, atque res diligenter domi conscribi per delectos ciues, ne quid contagiosum surriperetur. Sed cœpit vel ab ipsis ministris magistratus omne ius diuinum atque humanum contemni quamcunque in domum ingrederentur, atque mulieribus pudicitiam violenter, & preciosiora quæque rapiebant. Delatæ sunt querelæ ad præfectos vrbanæ sanitatis, & de quibusdam impuris latronibus supplicium sumptum. Nullum defuit opportunum

Oratio Aloysij Mocenici.

remedium per ipsos magistratus qui omni studio vsi sunt donec res cœpisset demum deferuescere. Sed certè mirum fuit, tam breui vrbem, quæ opulentia, nobilitate, frequentia ciuium omnes propè Italiæ ciuitates anteibat. videre tam breui priuatam propè ciuibus, priuatã colonis, exinanitam, clausis tabernis artificum, & vastam factam esse solitudinem. Sic facilè patuit quàm in lubrico posita sit omnis felicitas mortalium, & humana potentia, nisi diuina ope sustentetur. Vulgus tamen & imperitorum multitudo nihil horum diuinitus fieri rata, sed cæco tantum & incerto fortunæ ductu, ad pristina studia pecuniæ obliterata ex animo omni superioris periculi memoria rediit. cum multi artifices periissent, multique mercenarii omnis generis, visa est superstitibus non aspernanda opportunitas ostentandæ auaritiæ & cupiditatis immensæ pecuniarum; quare cœperunt dupla ferè precia rebus omnibus & operis imponere, & quasi prædam sibi relictos esse ciues pro arbitrio diripiendam. Sic pro Dei cultu & charitate & iustitia; iniquitas, & crudelitas, & Dei contemptus subsecutus est præteritas calamitates. Confluxit in vrbem ad famam caritatis omnium rerum multa artificum & vilissimæ plebeculę multitudo, tanquam ad opimam prędam, quare sic maior auaritia in dies succreuit, quæ quotidie adhuc accipit incrementum nullum finem lætum habitura. Patres qui tantam plebeculæ auaritiam vel potius ingluuiem perferre æquo animo non possent, vt quorum interest vrbem paternè gubernare, necessariò multas res legibus coercuere, statueruntq; precia, & mercedem certam quibusdam operariis. statutum est postmodo vt iacerentur fundamenta templi voti in ea parte vrbis, quæ Iudaica vocatur. atque vt omnes scirẽt vrbem liberam esse à pristina lue, nemo cum periisset per quoddam tempus, promulgatur edictum publicè per præconem vt liceret omnibus ad vrbem Dei gratia liberam accedere, restituerenturque commercia illis, qui non venirent è locis contagiosis. Sic ad integram sanitatem peruentum est. Ea dum agerentur Venetiis ad depellendam pestilentiam, tantę cladis rumor ad principes & magistratus & pręfectos finitimorum populorum delatus omnes ingenti trepidatione repleuit, excitauitque mirificam quandam diligentiam apud omnes arcendæ à suis finibus tam atrocium morborum colonię. atq; in primis Franciscus Blandratę Diuiq; Georgij Comes Aemyliæ præses, quæ prouincia maiori ex parte mari Adriatico alluitur lõgo tractu, necprocul distat à finibus Venetorum, cum solæ intersint solitudines & sabulosa aut glabra regio, in tanta rerum magnitudine non obdormitandum ratus vt subditorum populorum saluti prospiceret, primùm sustulit omnem literarum ac rerum conuectionem, quæ per Venetos tabellarios importabãtur. sustulit omne genus commerciorum cum subditis Venetorum, aut accessum eorundem. Nullas literas Romam afferri permittit, nisi quæ ad Pontificem eiusue nepotes mitterentur, & ad Venetum oratorem: si tamen sine cera & lineis vinculis essent consignatæ, quæ tamen neque sic mittebantur nisi post diligentem suffumigationem. Cum enim vel in tenuissima & exigua materia vis acutissima morbi possit latere, nulla potest esse diligentia in tantis rebus præsertim non magnopere laudabilis. Nam profectò simplicitas illa, quæ in priuatis rebus non est magnopere reprehensibilis, quòd indicat integritatem & bonitatem morum, nullo pacto toleranda est in publicis, quia nullus error potest committi à magistratibus sine exitio multorum. Nec ita multo post interdictus est prorsus stabili edicto omnis literarum, tabellariorumq; accessus, vt omnis penitus suspicio tolleretur, sępiusque frustra missa sunt catascopia Venetiis cum literis ad litora Æmyliæ. Ciues præterea, oppidani, coloni, res, animalia iussa sunt absistere ab vniuersa Æmylia, aut quidquid posset accedere è locis contagiosis vel suspectis vndeuis sub pęna capitis. At quoniam plurima possent terrestri & maritimo itinere importari, vtrunque iter morbo salubribus institutis est occlusum. atque ne contagium, vt periculosum erat, a diffugientibus Venetis per loca maritima importaretur, iussa sunt omnia nauigia cuiussuis generis in altum recedere, propositumq; capitis suppliciũ naucleris si qui ad litus applicuissent. Impositę sunt publicis ciuitatum sumptibus peditum & equitum custodiæ, quæ loca mari vicina percurrentes exteros arcerent a litoribus. Clausi sunt portus omnes. nemini concessum vel è sanis locis maritimum commercium. Proposita pęna capitis descẽsionem facientibus, aut res exportantibus, aut id facientes intuitis, nisi ad magistratus continuò detulissent. Vetiti naucleri in alias regiones merces exportare aut omnino abnauigare, sub pęna perpetui exilii. Imperatum ne fructus insalubres humores gignentes in tota Æmylia diuenderentur, cum non minus quam externa mala intimorum & familiarium semina sint arcenda. Procuratur ne salubritas aeris per rerum sordidarum exhalationem in vrbe corrumperetur. iussæ sunt itaque domus, viæ, angiportus purgari & sordes auferri. omne genus immundarum meretricularum iussum est claudere impuras tabernas, & mendici de medio recedere. extructi sunt clatri non procul ab vrbibus, quibus accessus in vrbes occluderentur, quibus additi sunt custodes. Delecti sunt ciues vbique, qui præessent tuendæ sanitati, atque alii iussi sunt vicissim portas vrbium custodire, & percunctari ingressuros, ac pro arbitrio vel admittere vel excludere. Sublata sunt diuersoria, & vetita exterorum hospitia procul ab vrbibus, propositaque poena tam in agro, quam in vrbe si quis iniussus in hospitium quempiam excepisset. sublatus est vsus lintrium, qui trans padi flumina conuehebant. additę sunt custodiæ in finibus, quæ non admitterent in territorium, nisi qui viderentur admittendi. atque ne quis subdolè in territorium irrumperet, propositum est supplicium cuiuis per loca deuia iter facienti. iniunctum est vt accedentes è finitimis vrbibus per impressas tantum schedulas admitterentur, quibus contineretur scripta ætas, statura, propria cuiusque signa, vel si quæ inessent cicatrices, vt omnia exprimerentur, & quasi penicillo aut characteribus quibusdam sub oculis ponerentur insigniq; tam res & iumenta, quam homines, & quidquid importaretur. Si quis extra regionem profectus esset, non patebat reditus in patriam sine patriæ relata schedula, vt constaret temporis & locorum ratio è varijs subscriptionibus, per quæ transiuisset, ac neq; è villa quidem patebat

aditus

Veneti sanitati restituti.

Apparat[9] exterorũ ad arcẽdam Luẽ.

aditus in vrbem, niſi per parochorum ruſticorum chirographa, vt ſciretur ratio & tempus ruſticationis. Hæc omnia cum ſalubriter ſapienterque fuiſſent à Franciſco præſide Galliæ togatæ & à ciuibus Rauennatibus communi conſilio inſtituta, plurimumq; conferrent ad ſeruandam regionis incolumitatem, multi finitimarum vrbium magiſtratus imitati ſunt. Hęc eadem diligentia propè adhibebatur in omnibus regionibus, in quas viſa eſt Venetorũ lues terra mariue poſſe penetrare. Interea Perſarũ Rex collectis ferè octoginta millibus equitũ cępit finibus Turcicis propinquare, quod intelligeret res Turcicas peſte ac fame vexari. Amuratus partim quod Christianorum arma timeret & fœderationem eorum, de quibus per Poloniæ Regem perſcriptum fuerat, partim quòd populi finitimi lãguerent, nõ potuit eum numerum copiarum mittere ad fines, quem decreuerat. Antuerpiæ interea res in magno diſcrimine erat conſtitota, cum validæ vires vtrinq; iam eſſent comparatæ & propinquę. Nam cum magna præſidia eſſent in arce, viderenturq́, ciues Antuerpiæ auxilia ſtatuum aduerſus Hiſpanos admiſſuri, iam arcis præſidia indignatione capta bellica tormenta in vrbem diſplodere cęperant, multæque ruinæ addebantur. Factæ ſunt tamen induciæ in triduum per Germanos tribunos, qui rem componere placidè nitebantur, atq; ſuas copias habebant extra vrbem. Poſt multas hinc inde natas controuerſias de conditionibus, res ita compoſita fuit ac iuramento ſtabilita aſſentientibus gubernatore & magiſtratu; vt vrbs Regi ſeruaretur, neque admitterentur ſtatuum vel principis Aurantii copiæ, donec aliud à Rege decerneretur. Iurarunt pręterea ciues ſe nullo pacto eſſe paſſuros vt Hiſpani ad vrbis cuſtodiam ingrederentur. Nam per hęc, & propter munitionem apparebat Antuerpia iam pacem fuiſſe conſecuta, quia ſtatus per arma non putabantur munitione poſſe potiri. Neq; alia ratione illud fieri poſſe cenſebatur Maſtrichio prælertim deuicto. Habebat Antuerpia ex altera parte arcem, ex altera quatuor millia peditum Germanorum præfecto Comite Oureſtemo. Fuerat Focchari Pamsbergenſis & Polleuillii opera conſtituta concordia, & iuramento ſtabilita, ne quis illorum nouas copias introduceret in eas regiones, quoniam hi procurabant ne Hiſpani vrbem diriperent per diſſenſiones, diſſidiaque præfectorum: illi ne hi cum ſtatibus conſpirarent, ſed omnes concorditer ad ſalutem defenſionemque rerum ſuarum reſpicerent, & ad vtilitatem Philippi Regis. odium tamen & contentio de præſtantia inter eos principes rixas & controuerſias excitarunt, paruumque firmam amicitiam timor & ſuſpicio quam quiſque de altero conceperat ne circumueniretur, faciebat: cum nulla ſinceritas animi putaretur firmam concordiam peperiſſe. Inde effectum eſt vt prima commoditas quæ ſeſe obtulit, cauſa fuerit cur neque promiſſis neque iuramento ſtaretur, aut ea putarentur eſſe alicuius rationis, quæ inter illos interceſſerant. Nam cum Aures regulus primogenitus Agamontii, & Captes, & alii quidam proceres cum quatuor millibus peditum ſub viginti vexillis & mille equitibus ſe Antuerpiæ & indigenis ſtatuum nomine oſtentaſſent vt in vrbem admitterentur, quamuis primo die ab Oureſtemo & Ciampagno tribunis reſiſteretur, tamen poſtridie cum magno ciuium applauſu ſunt admiſſi, qui ſtatim magna ciuium multitudine ſibi adiuncta ad arcem contenderunt. Cęptum eſt cum magno populorum concurſu vnà cum ipſis copiis ſaccos lana plenos comparare, & alteram foſſam excauare ad partem diui Georgii, alteram ad diui Michaelis. Inter has foſſas reliquerunt muros viridariorum pro reparationibus, & muros Xenodochii ſine alia vallatione. Tanta verò diligentia res agebatur, tamque inſtabatur operi vt poſtridie agger & vallus vterq; perductus eſſet ad conuenientem rationem defenſionis. Quæ dum fierent Antuerpiæ, exeunt Hiſpani qui erant Aloſti, quod oppidũ non procul abeſt à Bruxellis & Mechlinia & Teneremonda, quod Tenera fluuio alluitur. ſub cuius ditione ſunt multi pagi, vt diximus. Illis Hiſpanis conceſſus eſt tranſitus ab hiis Germanis, qui erant Determondæ in præſidiis, qui Antuerpiam verſus cõtendunt, quod ipſum fit ab aliis copiis à Maſtrichii expugnatione. Exiuerunt etiam è Lira, quod oppidum eſt & ipſum à fluuio Nethe irrigatũ diſtans à Mechlinia & Antuerpia pari propè ſpatio hoc eſt ſex millia paſsuũ, multi è præſidiis, quibus viribus acceſſerunt duæ cohortes Germanorum Frõtbergæ. Sic variis è locis conuocata ſunt conueneruntque clam ad quinque millia armatorum, cum tria eſsent Hiſpanorum millia, mille Germani, & propè mille varii pedites alii. His apparatibus bellicis poſtea cognitis principes ſtatuum, quod hoſtes viſi eſsent etiam, ſed neq; quis numerus, neq; ex quibus nationibus vires conſtarent cognitum eſset, iubent maiorem partem equitatus & è ſingulis cohortibus viginti pedites delectos tam Germanorum quàm vallonum exire, atq; hoſtem recognoſcere. Delecti ſunt equites octingenti ac totidem pedites. Imperatum eſt his viribus non modo hoſtilem rem explorare, ſed etiam acceſsum in arcem vrbis impedire. Sed enim cum res parum diligenter fuiſset explorata, hæ copiæ parum profecerunt: quoniam quo tempore hi exierunt, illi in arcẽ ſunt ingreſſi. Hiſpani per ſuam diligẽtiam ſic auctis viribus è multorum finitimorum præſidiorum congreſſu cęperũt vires vrbanas paruifacere. Nec ita multo poſt egreſſi ex arce, & in acie inſtructi repente facto impetu duos aggeres inuadũt, quos pulſis cuſtodibus cum ob paucitatem defenſorum, tum ob inexpectatum conatum nullo propè negotio ſuperant. eam victoriã eadem fauente fortuna belli ſecuti facillimè vrbe quoq; potiuntur. Vbi ventum eſt ad palatium iuſtitiæ inuentus eſt confertiſſimus armatorũ globus, qui cõſtabat fere è decem millibus hominum. Pugnatur acriter circa forum. Hiſpani palatium iniectis malleolis vnà cum multis domibus propinquis ſuccẽdunt. Vbi diu & magna virtute vtrinque pugnatum eſset, victoria fuit penes Hiſpanos, in quo prælio ceciderunt circiter quatuor millia vrbanorum hominum partim Germanorum, partim vallonum. Ciues ipſi partim armati trucidati ſunt, partim in domibus inuenti miſerabiliter cæduntur. ceciderunt ex Hiſpanis paulo plures ducentis. vrbs certè ipſa capta atque direpta eſt, & poſt pugnam in omne genus ciuium ſæuitum nulla habita ſexus, ætatis, aut dignitatis ratione. Debacchatum eſt ab Hiſpanis in omnium mulierum pudicitiam, atq; cæſa ſunt in ea vrbe plura nouem millibus hominum.

Perſę apparatus.

Antuerpiæ diſſenſiones cum arce.

Antuerpia capta & direpta.

num. Sed cum laboraretur mirificè inopia rei pecuniariæ mercimonia paruo precio à quibusdam, quibus belli fortuna pepercit, redempta sunt. Facta est iactura bonorum, direptaq; sunt in illa vrbe circiter decies centena nummum millia, cum non minus etiam damni attulerit incendium. Capti sunt Capres & Gognius reguli, cum Ourestemus & alij quidam proceres cecidissent. ea tanta Hispanorum insolentia ita exarsit ordinum in nomen Hispanum omnium Belgarum, nihil vt magis cuperent quã se eorum tyrannide liberare. Aures & Ciampagnus fuga ad Aurantij naues se seruarunt, quæ parum distabant. Nec ita multo tempore interiecto satis feliciter pugnatum est ex altera parte à copijs statuum, quę Gandaui arcem & Madritum & Valentianam per deditionem ceperunt. Deditionis conditiones fuerunt vt vrbes intra certum spatium eorum potestati relinquerentur. Vt res bellicæ sinerentur integræ. Vt liceret Hispanis incolumibus quocunq; vellent accedere. Vallones Mondragonij interea mille & quingenti ad expugnationem Rupelmondæ contendunt, qui facientes impetum repente vrbem illam succendunt, sed cum in arcem irruissent facilè virtute defensorum accepta etiam non leui clade, reiecti sunt. Io. Austriacus, quem dicebamus superius designatum fuisse à Rege gubernatorem Belgii, summumq; imperatorem omnium rerũ regiarum in illis statibus, cum Octauio Gonzaga & sex Hispanis tantum ex Italia compositis iam rebus Genuensium properat in Belgium ad res ibi componendas. Sed quoniam nõ quoduis iter tutum aut apertum videretur propter metũ Vgonottorum, ad Leucos populos peruenit, atq; per Galliã profectus ignotus, vbi etiam Lutetiæ Regem prandentem vidisset, ad Augustam Romanduorum cõuolat. ibi citius adesse cognitus est, quam oĩno iter cepisse. cæterum vbi primum venisset in Belgium, misit significatum statuum ordinibus se ęgrè ferre casum ac direptionem Antuerpiæ, omnium tamẽ miseriarum atq; calamitatum Belgicarũ finem aduentasse, si Belgæ ipsi ęquitatẽ & rationem complexi cõmunem quietem & tranquillitatẽ patriæ proprijs, parumq; honestis desideriis quorundam anteferre voluerint. Sed tamen si omni honestate reiecta pertinaciam pro constantia, temeritatem pro fortitudine, licentiam pro libertate patriæ obstinatè tueri malint, se non minus ad bellum, quam ad pacem fuisse missum. vtrum malint se facere potestatem capiendi. gratius tamen fore Regi & ipsi concordiam & felicitatẽ Belgii videre quàm populationes, ruinas, incendia, quæ omnia mala ipsi ciues, quorum illa regio est patria, omni honesta ratione deuitare ac propulsare debent. Veruntamen ne se omnino fortunę arbitrio, & Belgarum potestati cõmitteret interim, imperat Annibali Comiti Amasiensi Augustam Romãduorum cum viginti cohortibus Germanorũ properare. præstolatur etiam regulum Ciunũ cum quatuor millibus Sequanorũ. nam miserat tribunos ad colligenda viginti millia peditũ, & duo equitũ. Principes statuum Belgicorũ auditis his apparatibus Austriaci, & ipsi multas copias colligũt ne repẽte opprimerentur, quæ cõuenerunt inter Louanium & Mechliniã vti resisteretur viribus regiis, ne omnia ab illis nullo negotio occuparẽtur. Enimuero cum apparatus bellicos non contẽnendos magno studio fieri à statibus Austriacus cognosceret, totumq; negotiũ spectare ad instaurandũ non leue bellum, cępit animũ ad res Belgicas placidè componendas conuertere. Proposuit itaq; post multas difficultates de conditionibus pacis edictum, quod à Philippo Rege fuit confirmatũ, in quo continebatur quod Rex ipse concedebat priuilegia, iura, omniaq; ad illa spectãtia, atq; obliuionem omnium præteritorũ, modo pax perpetua fieret, vtq; omnes Hispani excederent ex omni Belgica regione, in qua vna re totum negotii dissidiũ apparebat consistere, vt petebatur pro pace Gandauensi. Atq; qm̃ pacem & bellũ tractari vno tempore non conueniret, primũ petitæ sunt inducię paucorũ dierũ ab Austriaco, per quod spatium arma statuum & Hispanorum cessarent. Illę cum frustra fuissent pręterlapsæ, nihilq; actum per primos dies, denuo petit Austriacus à statibus confirmationem siue prorogationem induciarum dum moratur Augustæ. responsum est tempus ita frustra absumptũ certissimum esse iudiciũ, quia per has ambages tempus expeteretur & cõmoditas rerũ suarum muniendarũ, faciendorumq; apparatuũ, & colligendi insignes copias, vt Hispani acerbissimi tyrãni eius regionis retinerentur in Belgio, quos cum essent eiecturi, nullo pacto ferrent esse intra illos fines, cũ habeant validissimas copias cẽtum & triginta vexilla peditum nimirum, & tria millia equitũ cũ multo bellico apparatu, atq; agro potiantur. ridiculũ quippe fore si vel his viribus freti ab inceptis nulla probabili causa oblata desisterent, cũ potius Antuerpiam & Mastrichiũ, siue Traiectũ Mosę ac Lirã armis obsidere & expugnare conueniret, atq; Hispanos per vim ferri eiicere, cũ iam etiam Gruninghen siue Frisielantium captum esset, cuius gubernator captiuus ad Aurantium sit missus. nam suspicio & murmur multorum Belgarum passim increbuerat hanc esse artem Hispanam incautos homines, & nimis simpliciter fidentes fallere. Nunc simulare pacem & veniam præteritorum delictorum, sed postea in pacata regione, qua Rex pro arbitrio vteretur, nemine iam amplius repugnante de multis supplicium sumptum iri, quamobrem clandestina consilia aduersus Austriacum à multis principibus Belgarum inibantur. deferebantur hæc clam ad Austriacum, quæ quo vana esse crederentur datus est pręfectus custodiarum corporis Dux Ariscotensis cum octoginta sclopettariis ab ipsis statibus, hoc est à supremis magistratibus regionis, quibus præsidiis cõfirmatus primum Namurium, deinde Louanium se recipit. Ibi commoratus, vt qui summus esset imperator cum potestate proregia, imperat pro petitis conditionibus vt omnes Hispani, Itali, Sequani qui erant Antuerpiæ in præsidiis aut in arce eius vrbis, aut in aliis Belgarum munitionibus, ad certum diem excedant, statuitque arbitrio & fidei indigenarum ipsas munitiones & vrbes credere, vt à statibus Belgarum fuerat expetitum. Vt restituantur in eum statum in quo erant sub Carolo V. Vt Antuerpia per decennium sit immunis ab omni genere tributorum. Vt vna sit religio Catholica, in quã pacem videbantur omnes principes Belgarum conspirare, præter Olandam & Zelandam. Promisit etiam fore vt bona, dignitates, tituli, honores, quæ fisco fuissent addicta dominis restituerentur, & Aurantio pręcipuè, cuius filius

Io. Austriac. properat in Belgium.

Hispani iussi exire è Belgio.

jus filius

us filius libertati in Hispania restituatur. Sed quoniam status polliciti fuerant se stipendia omnibus militibus erogaturos, modo emitterentur è Belgio, & prædam Antuerpientem relinquerẽt, hoc est sexcenta florenorum millia, Austriacus è sua pecunia exituris præsidiis dissoluit, cum status tunc nihil enumerassent. Veruntamen quoniam vel sic parum confiderent Austriaco, dicuntur illi clam insidiæ paratæ fuisse per quosdam primarios proceres non procul à Louanio, quæ vbi cognitæ fuissent nulla re perpetrata euanuerunt. Veneti auditis ingẽtibus apparatibus Turcarum, quamuis nulla ratione sibi timendum esse censebant, tamen quia ratio regnorum ita requirit, ne qua regio sine custodibus armatis vel amicis obiiciatur, viginti & quinque nauarchos creant in annum sequẽtem. mittunt etiam cum imperio qui alias triremes procurent in Creta instrui remigibus & epibatis. iubent colligi tria millia & quadringentos pedites per hos tribunos, qui in Cretam traiicerentur. Sforziam Pallauicinum, cui dati sunt octingenti, quadringenti Marchioni Rangonio, & totidem Iacobo Malatestę, sexcenti singulatim Thomæ Constantio, Germanico Sauorniano, & equiti Sbarrę. Moretus Calaber missus est Gubernator Cretæ. Quæ dum in finibus Belgarum & in Italia geruntur, tametsi grauia esse videbantur propter bellicos sumptus, & metum imminentium calamitatum, cum orientis vires apparuissent ob eximios apparatus magnopere pertimescendæ, tamen magis replebant trepidatione inusitata quædam prodigia, quæ sub finem anni præsentis accidentia multas ærũnas in annum subsecuturum portendere apparebant, excitabantq; mentes mortalium ad maiorum malorum expectationem. Dictus est enim ignis in aere Romæ apparuisse conuolui ad formam vasis ingẽtis vinarij, qui supra portam Populeam vocatam ingressus ad arcem Diui Angeli accesserit; vbi cum super angelo in suprema parte arcis consedisset per quoddam spatium, mox ad palatium Diui Petri est conuolutus, atque ibi euanuit. At in Gallia togata tantus ignis in cęlo hora ferè tertia noctis mense Nouembri illuxit, tantusq; splendor apparuit, vt literæ legi sub dio per illud lumen facilè possent: cum tamen noctes obscuræ sine luna per illud tempus esse soleant ob densiorem vmbram terræ. Facta sunt etiam præter naturæ rationem ingentia tonitrua, quæ certè fieri non consueuerunt nisi ex ardoribus separatis è calenti materia. cum vapores cæteroquin huiusce temporis, vel nullum vel certè imbecillum habeant calorem, quod factum est nonis Decembribus. Prodigia.

LIBRI VIGESIMI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS OCTAVVS.

SI ad regnorum, imperiorumque fastigia spectata virtus potius inter bonos, & animi moderatio, quam largitiones & opum maiestas & affinitates aut clientelæ principes homines proueheret, sanè multò sapientiores principes haberemus, & Reges ipsos verè pastores populorum, vt appellabant antiqui. qui supra omnia felicitatem & pacem & quietem omniũ subditorum procurarent, at nõ metu propriæ iacturæ, sed studio felicitatis, quæ certè sine iustitia nulla esse potest, & huius sorore concordia. Sunt enim certa principis, sunt & certa subditorum officia, in quibus si alter horũ peccauerit, & alterum aut peccare, aut præsentem felicitatem amittere necesse est. Neuter siquidem felix sine alterius felicitate esse potest. At vbi regna facta sunt hæreditaria, rectaq; regnandi ratio & auita virtus non peruenit ad hęredes, aut vbi etiam sortitò traduntur imperia vel per vim occupantur, omnia recta officia plerunque hinc inde corruunt, quod hi necessarium seruitutis iugum ferunt nulla prosecuti principem beneuolentia solis viris bonis & sapientibus debita, ille quia per flagitia & auaritiam & crudelitatem se nõ posse amittere imperium existimet, quod tanquam frenum firmissimè teneat, nihil curat oderint, dum metuant. Sic fit vt pleriq; principes facillimè rebus omnibus pro libidine moderẽtur, cum difficillimum sit in magna & diuturna felicitate sapere. Ita fit vt populi à Regibus, Reges à populis subditis aliquando plurimum diffidant cum maximo vtrorumque excidio. Sed opus est vt ad felicitatem modo subditi principis voluntari tanquam patris obtemperent, modo principes tanquam filiis aliqua peccata subditis condonẽt, neque vtrique pertinaciam erroris tanquam constantiam amplectantur: quoniam hæc deliramenta Regum ac populorum varias regiones deuastarunt, multisque mortalibus trucidatis exinaniuerunt, cum omnes per sapientiam nullo propè negotio possent ad rectam rationem sine alterius excidio perduci.

1577 Initio anni sequentis, qui fuit septimus supra mille quingentos & septuaginta à partu Virginis, cum Belgici status parum fidentes Austriaci promissis in pristina sententia persisterent regionis militari virtute tuendæ, curarunt vt ad eas vires quæ erant in Belgio, Casmirus quinque millia equitum conscriberet. non tamen quidquam rerum nouarum interim moliuntur.

Belgici apparatus. Sed tantum se ad vnum illud communi consilio conspirare fatentur ne plures vna religione essent in regionibus Belgicis, Catholica nimirum. Sed tamen quia audiretur Austriacus clam facere bellicos apparatus, quasdam cohortes etiam & equitatum è Gallia, quæ iam pacata esse videbatur, subsidio accient, quæ fingebantur aduersus Casmirum proficisci ne irrumperet in Galliam, multasque alias copias aliunde per tribunos conuocant, quare non nihil trepidatum est à Catholicis. Missæ sunt legationes etiam in Galliam ad proceres Gallorum, ad Regem Cantabrorum scilicet, & Condæum, & Annuillium qui hoc consilium complecterentur, hortarenturque ad suscipiendam castigationem illorum, qui reliquorum persuasionibus in eam necessitatem peruenissent vt digni essent supplicio, cum omnibus legitime viuere volentibus & statuũ & Regis nomine securitas promitteretur. Dancicæ, quæ vna est vrbs Poloniæ cũ Regẽ vt dictum est admittere noluisset, septingentis ferrarolis duce Carolo Masfeltio aucta sunt præsidia, quare aduersus Regẽ pertinacius etiam armabatur. Interea in Tolosatibus & Allobrogibus collectis repentinis copiis nouę religionis multa castella inuaduntur, capiuntur, diripiuntur, succeduntur, aut occupantur. Regina Britanniæ quòd ęgrè ferret pacem Belgarum nequid incõmodi in ipsam Britanniã pacatis rebus Gallis & Belgicis redundaret, mittit subsidio sex millia peditum

Britannorũ.Hi cum copiis statutũ coniuncti Germanos & Hispanos obsident,qui erant in præsidijs Traiecti superioris quã etiam munitionẽ fortiter inuaserunt cũ magna præsidiorum clade. præterea eadẽ Regina offert statibus trecenta millia Angelotorũ,illud est monetę aureæ genus ad bellorũ sub diũ,sed petit vt sibi Grauelingha cõcedatur,quæ non procul distat à Cęsoniaco nauali,vt in suspicione Regem Gallum Calesium possidentem siue ipsum nauale Cęsoniacum teneret. Austriacus quoque vt maiori cum dignitate de conditionibus pacis ageretur,curat ne quinque millia equitum colligantur. Quę dum aguntur in Belgio,maximo terræ motu Cyprus insula concutitur,corrueruntq; multi & priuati & publici muri cum domus pleræque funditus sint euersæ soloque adęquatæ,& in primis Leucosiæ,Salaminæ,Curij siue Aidatusiæ. Tantus fuit insulanorum ac Turcarum terror per illum motum terræ,vt Turcę dicerẽt hæc fieri in vltionem à Deo Christianorum. Sed quoniam vna in re videbatur difficultas pacis componendæ in Belgio consistere, vt Hispani exirent è regione, illud ab Austriaco impetratũ est vt omnes copiæ per vnionem vocatam pacem Bruxellis conclusam intra propè anni præsentis,dimitterentur vtrinque. significat igitur statibus Austriacus vt classis paretur quæ Hispanos conuehat in Hispaniam. Illud cum significatum esset per literas Aurantio principi, quòd erant naues in Olanda ac Zelanda consensuri, respondet se nolle istud facere, cum in ijs mari itmis regionibus præesset,ac maritimis viribus esset superior,nisi noua religio sibi cõcederetur, in qua erant sententia omnes populi illarum regionum, qui sicut cęteri status Catholicæ non assentirent,qui Bruxellis congregati fuerant. Veruntamen quia non videbatur cõmodum omnino vel cęteris statibus Belgij cedentibus arma in Belgium aliunde comportare,nullum studium prætermittitur vt Aurantius quoque assentiat conditionibus pacis, quare hæ conditiones post multas difficultates Austriaci & Aurantij & statutum subscriptionibus confirmatæ sunt per consensum Regis, & Bruxellis publicè pronuntiatæ non multo post vnionem vocatam. Primum, 1. Vt omnes offensiones,iniurię,damna vbique illata per hasce discordias & tumultus contentionesque Belgicas ab incolis inferiorum regionum vbique tam publicè quam priuatim & quouis modo,cessent, obliuioniq; sempiternę mandentur, censeanturque nunquam accidisse, de quibus nulla vnquam fiat mentio in posterum, nedum inquisitio. 2. Et quoniam nos episcopi,abbates, & alij antistites atque ecclesiastici homines dictarum nostrarum inferiorum regionum, quique theologiam & iuris peritiam Louanii profitentur per patentes literas monuerunt quo instatu res tunc essent Belgii, cum tractatus pacificationis conclusus & confirmatus fuisset in nostra vrbe Gandaui die 8. Nouembris proxime elapsi inter ipsos status ex vna,& nostrum Sobrinum Gulielmum Nausiensem aurei velleris nostri ordinis equitem Aurantium ac regiones nostras Olandæ & Zelandæ cum adiunctis ex altera, & quia nihil tractatus contineret quod aduersaretur nostræ sanctę fidei aut religioni Catholicæ apostolicæ Romanæ; sed contra omnia essent ad eius fauorem conuersa. cum etiam monuissent nos consiliarii nostri status nihil ibidem contineri quod pręiudicium inferret nostrę vel autoritati vel obedientię,quæ debetur à regionibus inferioribus: cum præterea oratores Cæsaris & Ducis ...pilliers delegati testificati sint his ipsis consentanea, quę ab episcopis, abbatibus & aliis antistitibus atque ecclesiasticis scribebantur, quare nostri consiliarii status libenter assenserunt, probarunt, ratificarunt tractatum, nos quoque libenter assenrimus, probamus, ratificamus, per præsentes illam pacificationem in omnibus suis punctis & articulis promittentes pro verbo ac fide regia in omnibus q̃ ad nos spectare possent nos semper seruaturos, curaturosque vt omnes ad quos pertinebit seruent. ad hoc ipsum statuimus vt fiant comitia & vnio statuum generalium nostrarum regionum inferiorum nominatarum in tertio articulo dictæ pacificationis in omni modo & forma, & omni pacto, quod plenius in ipso articulo continetur 3. Edicimus, decernimus, statuimusque præterea vt omnes nostri milites Hispani, Germani, Itali, Sequani, alijq; exteri tam equites quam pedites, qui nũc sũt in nostris inferioribus regionibus liberè excedãt è Belgicis finibus ac sine vlla perturbatione vel impedimento terrestri itinere, quò non licitum sit reuerti aut reuocari ab alijs, nisi bellũ nobis ab externis inferatur, & nisi nobis necessitas reuocandi palam exorta fuerit probata à statibus generalibus inferiorum regionum 4. Quod ad tempus excedendi spectat copiis exituris statutum, decernimus & iubemus vt omnes Hispani, Itali, Sequani, excedant intra viginti dies postquam à fratre nostro ijs, significatum fuerit, ex omnibus nostris oppidis & vrbe Antuerpia, omnibusque castellis & vrbibus & munitionibus inferiorum regionum, quæ tenent nunc,& vbi sunat, excedãt, & pręsertim è nostro Ducatu Leucorum intra allos viginti dies, vel quanto citius fieri poterit, qua in re frater noster omni diligentia vtetur pro viribus, atque intra prædictos quadraginta dies nemini licitũ sit impune nostrorum militum prædari, vel damna inferre, vel quouis modo vexare nostras regiones inferiores vel finitimas, aut earum habitationes, sed vbiq; honestè pacateque viuatur 5. Quod ad tempus, intra quod debent excedere nostri milites Germani, illud fiet statim atque conuenerint cum statibus de ijs, quæ inferius in articulo decimo quinto nostrarum literarum patentium planius explicabuntur, atque vt rationes fuerint expletæ, ac pro æquitate factum satis 6. Relinquent autem nostri milites Hispani, Germani, Itali, Sequani, vel alij quiuis nostra stipendia merentes vbi exibunt è nostris castellis, vrbibus, locis omnem annonam, tormenta. apparatus bellicos, quę nostra castella & vrbes vnà cum annona & tormentis & apparatibus pro concilij nostri status monitis concredentur fidei procerum indigenarum Belgii, qui sint conditionis pro priuilegiis inferiorum regionum, & quibus magis in præsenti placuerit ipsis statibus 7. Quod attinet ad iniurias illatas à quouis nostrorum militum dum fuerunt in his inferioribus regionibus, curabitur vt reddatur ratio, atque iustitia ita procedet vt pro omni æquitate conueniet, curabiturque vt quam citissime exequantur, institueturque informatio tam de principibus militum, quam de quouis alio militari, qui vel in regionibus in-

Terręmotus Cypri.

Edictum perpetuum Bruxellis confirmatum.

bus inferioribus vel in finitimis peccauerit, aut inique versatus sit, curabiturque vt pro iure ac iustitia nostrorum locorum inferiorum, vel regnorum Hispaniarum, vel vbi magis conueniet ea res iudicetur. 8. Decernimus item edicimus ac statuimus vt omnes captiui prædictorum tumultuum & dissensionum causa vtrinque libere & sine redemptione dimittantur, ita tamen vt ad dimittēdum in nostras regiones inferiores nostrum Sobrinum Philippum, Gulielmum Nāsienfem, Comitem Buratum prouideamus & curemus vt ipse Comes libere remittatur statim atque princeps quoque ipse Aurantianus executus fuerit pro virili, quę decernentur in comitijs statuum generalium finita vnione & cōsultatione ipsorū statuū. 9. Edicimus rursus decernimus statuimus vt cōtrouersia de restituēdis procerib. quibusdā in principatus aut p̄fecturas aut magistratus, aut de munijs reddēdis, q. bus priuati sunt propter discordias ac tumultus prædictos, habeatur in suspenso, donec comitia statuum conuenerint, quia tunc illa controuersia committetur primariis consiliariis, aut aliis iudicibus nostrarum regionū inferiorum, vt cognita pro iure decidatur. 10. Promittimus præterea pro nostro principis verbo ac fide regia nos esse seruaturos & curaturos vt seruētur ab ipso fratre nostro & quibusuis tam vniuersorum, quam propriorum locorum gubernatoribus, qui à nobis vel successoribus nostris instituentur in inferioribus regionibus, omnia antiqua priuilegia, mores, consuetudines regionum; neque fore vt alij adhibeantur in consilium ad iustam & administrationem publicam, quam inquilini siue indigenę ipsarum nostrarum regionum inferiorum. 11. Promiserunt cōtra ipsi status, obtestatique sunt Deum & homines quòd seruabunt integrè & incontaminatè nostram sanctam fidem Catholicam apostolicam Romanam, & autoritatem atque obedientiam, nobis debitam, quibus nunquam aduersabuntur. 12. Promiserunt item dicti status se reiecturos & obnuntiaturos omnibus fęderationibus initis cum exteris ad tutelam & defensionem securitatemque patriæ post excitatos tumultus. 13. Promiserunt pariter ipsi status dimittere extra regiones inferiores omne genus militum conuocatorum, qui impedient nequis alius in ipsas regiones ingrediatur. 14. Ad significationem vero sinceræ suæ in nos beneuolentiæ & obseruantiæ liberaliter prompteque obtulerunt sexies centena millia librarum, cum singulę libræ cōtineant quadraginta grossos, vt vocant monetæ Belgicę. Huius omnis pecuniæ assignabunt dimidium oratoribus Cæsareis & delegatis à Duce Iuilliers, qui fratri nostro assignabunt, aut cui videbitur, pro illo, ipsis oratoribus, vt nostri milites Hispani, Itali, Sequani, & alij exteri exeant è nostris castellis & vrbe Anuerpia, & ex omni alio castello, vrbe, munitione præter Germanos, donec habitæ & expletę fuerint cum illis rationes, vt dicetur paulo inferius. alterum verò dimidium pecuniæ per literas aptas iubeatur numerari Genuę cui fratris nostri autoritas illud fieri decreuerit intra duos menses postea quam Hispani, Itali, Sequani, excesserint è nostris castellis & vrbe Antuerpia. 15. His de rebus status ipsi, vt dictum est, sibi receperunt dissoluere nostris militibus Germanis sua stipendia, ita vt absolutis rationibus præteritorū temporum decretisque quæ apparebunt pro ęquitate illis deberi; planè satisfiat, quamobrem nos & frater noster promittimus adiuuare ipsos status pro omnibus viribus & autoritate nostra tam cum rationum libros habentibus vt eos exhibeant, quam cum ipsis Germanis vt acquiescant rationi postulanti, cum etiam oratores Cæsarei & delegati Ducis sponte se obtulerint visuros bono officio erga Germanos, ac suppliciter petituros à Cæsare vt suam autoritatem hac ipsa de causa cōuertat in Germanos. At vero dum satis Germanis fiat, poterunt pacatè morari in nostris regionibus inferioribus, quæ per nostrū conciliū status ad protectionē & securitatē nostrā ac statuū illis assignabuntur. 16. Promiserunt consimiliter status prædicto modo, vbi exirent Hispani, Itali, Sequani, ex ipsis nostris regionibus, se accepturos fratrem nostrum pro literis patētibus nostris pro curatoriis, qua ratione conuenit huic negotio, admissurosque iuramentum, cui assistent, sese exhibebunt, ac seruabunt cætera solennia debita, quæ seruantur in rebus similibus, quæ admissa sunt & obseruata erga gubernatores nostros. Vicarios, proreges nostros in regionibus nostris inferioribus; cui præstari conuenit omne obsequium, debeturque honor & obedientia, permanente interim in omni suo robore & vi tractatu pacificationis Gandauensis, vt superius dictum est, cum omnibus ab illa manantibus & annexis. 17. Statuimus item & decernimus vt nostri successores in ingressu, & frater noster, & quiuis pro nobis gubernatores, qui admittentur in regiones inferiores tam rebus vniuersis, quam proprijs præfecti, vel quilibet ę nostris pręsidibus, consiliarijs, ministris, iudicibus, ante quam ineant administrationem ac munia, vel attingant gubernaculum locorum, solenniter iurent se ad seruaturos, & curaturos pro viribus vt seruentur statuta & pacta præsentia. 18. Probamus denique & confirmamus omnes constitutiones de vectigalibus, pensionibus, obligationibus, & vadimonia, quę status concesserunt aut concedent cuiuis, qui opem tulerit, atque adiuuerit pecunia per occasionem dictorum tumultuum, & in primis ea quę spectant ad dignissimā & potentissimam principem nostram carissimam sororem reginam Britanniæ. 19. Vt verò conditiones prędictas & articulos omnes reipsa seruent, impleant, exequantur, & quantum in nostris literis patentibus continetur ratum stabileque sit, quæ omnia inuiolata semper debent persistere, statuimus vt nostris patentibus nostrum sigillum adhibeatur, iussimusque ex altera parte fratrem nostrum subscriptione confirmare, ex altera status iusserunt sigillum statuum adhiberi ducatus & regionis nostræ Ambiuatitarum ita petentibus iis statibus, vti subscriberetur ab omnibus alijs statibus, & præcipuo illorum mandato consignaretur manu nobis dilecti Cornelij Vueellemarsi scribę dictorum statuum Ambiuatitarum. subscripserunt ad preces nostras, & fratris nostri Cæsarei oratores, & delegati Ducis Iuilliers. Datum in nostra vrbe Bruxellis die, 17. Februarij 1577. Anno regnorum nostrorum Hispaniæ & Siciliæ, &c. 23. Neapolis vero &c. 25. At Henricus Gallorum rex quia commodius appareret vnam eamq; auitam religionē esse in Gallia, quàm multas; cū etiā

omne

omne genus auxiliorũ in Blesiacis comitijs esset promissum, profitetur palã se velle omnes Catholicos ritus sacrorum in regno Galliæ seruare, atque pro hostibus habiturum, quicunque tam honesto decreto aduersarẽtur. eius prouinciæ cum summum imperium Alenconio esset delatum, vt regiam voluntatem exequeretur, multas copias equitum ac peditum colligit. iniunctum est munus Bironio, & Mompenserio, & Memorantio regulis, vt Cantabrorum Regi & Condæo persuaderent vt regiæ voluntati obtemperarent, sed cum illud obtineri non potuisset, Henricus instat vt in comitijs Blesiacis promissa seruarentur. At nouæ religionis principes auditis regijs apparatibus multa loca muniunt, adaugent Ciaritę vrbis, cæterorumque locorum pręsidia. mittunt pecuniam ad Casmirum vt pedestres equestresque copias colligat. regina Britanniæ his recentibus bellorum motibus perceptis significatum mittit Henrico vt ab huiusmodi tumultibus, populorumque perturbatione abstineret, alioquin profitetur se illorum defensionem suscepturam. Nec multo post Ghisius collectis multis millibus armatorum cum viginti muralib us tormentis ad vrbem Ciaritam contendit. sollicitat hos per pręconem vti regiæ fidei se dederent, quòd honestas conditiones essent inuenturi, si istud opportunè facerent. responsum est ciues malle libertatem cum vita defendere, aut vtrunque vno tempore amittere, cum alterum horum non sit magnopere fortibus expetendum. Atquoniam Rodulphus creatus fuerat nouus Imperator decretum est in ijsdem comitijs vt quæ promissa fuerant mortuo Cæsari, nouo dissoluerentur, quingenta millia nummum scilicet, quibus in omnem opportunitatem vteretur. non enim prorsus quietę erant res eius regionis cum latrocinia Turcarum non cessarent, & bellum non contemnendum esset in finibus Liuonię, cuius iam alteram partem, quæ reliqua erat, Moschouitarum Dux occupauerat neglectis viribus Polonorum. cęterum cũ pax ijs conditionibus, quas diximus, fuisset per Cæsareos commissarios propè conclusa, additum est postea vt Aurantius Olandæ & Zelandæ regius gubernator relinqueretur, & Buranus Comes intra certum spatium ex Hispania liberaretur. His ita stabilitis promissum est arma vbique depositum iri. copijs itaque dimissis ab Austriaco Lotharingiam versus iter capessentibus, ipse Louanio Bruxellas proficiscitur, quò à principibus & statibus Belgarum inuitabatur. Magna cum pompa & vniuersi populi Bruxellensis applausu vrbem ingressus est, quem hinc Pontificia legatio, inde episcopus Leodij & Cæsareus orator stipabant. sequebantur multi oratores & proceres & principes inferiorum regionum cum ad tria equitum millia accederent egregiè instructorum. comitabantur ipsum & præcedebant ferè sex millia armatorum partim peditum, partim equitum. Fiebant interim multa ludicra, atq; inter cętera plaustrum à duobus equis aureo panno tectis auratum trahebatur, in quo erat Abundantia, multaque arma infracta cum insignibus pictis decem & septem regionum, quibus significabatur arma esse deposita, pacemque ab omnibus flagitari. Erat & triremis cum Turcis cathenatis pro nauali victoria: & columnæ Herculis vltra quas noui orbis imperium à Carolo. V. patre comparatum significabatur. Vndiq; è fenestris flores, serta, coronę regiæ à virginibus deijciebantur, tanta cum voluptate ac frequentia, vt omnem credulitatem superarent. Nam tormentorum strepitum, musicorumque instrumentorum concentum & harmoniam vt nimis vulgaria & in omnibus solennibus vsitata silentio prætermitto. Neque ita multo post Austriacus per multa statuũ solennia administrationem & imperium suscepit, sed antequam hæc fierent, atque res Bruxellensis componeretur petiuerat has proprias conditiones ab ipsis statibus; Vt ad seruandum decus & autoritatem maiorum liceret habere custodias, quæ conuenire viderentur opportunitati, sicuti fęminæ ac præsides harum regionum superioribus temporibus habuerunt, at non indigenarum tantum; licitumque sit quocunque vellet proficisci. Ne vlli essent proprij pręfecti aut gubernatores ciuitatũ, nisi vbi prius esse consueuerant. Vt omnes præsides, tribuni, milites præstò sint acciti, pareantque illi tanquam summo imperatori. Vt tanquam summus imperator omnia solita munia & officia possit conferre, quę paci ac priuilegijs regionum non repugnent. Vt nomina illorum, qui putantur digni qui asciscantur in comitia, quàm citissimè ad ipsum deferantur, ut cognoscat an quis sit suspectę fidei vel praui ingenij: Vt si Aurantius aut Batauí siue Olanda ac Zelanda paci atque concordiæ prædictę noluerint assentiri, reliqui status nullum cum illis habeant commercium: sed potius coniunctis viribus pacem ipsam tueantur. Post ea solennia celebrata sunt sacra Bruxellis in sacello regij palatij, & sacra pompa ducta: nam plurimi populi vndique ad spectaculum confluxerant sperantes dissidia rerum Belgicarum & religionis compositum iri. Paucos post dies suscepta administratione cępit Austriacus animum conuertere ad res instituendas, placandas, & componendas, quo in negotio multa patientia, moderatione, liberalitate animis omniũ placandis vtebatur. Actum est primum de conuocandis comitijs, in quibus ageretur statueretur que de religione & cultu diuino, & de regia obedientia, ac de tributis dissoluendis. Quæ dum tractantur in Belgio, Canisę quod oppidum est Pannonię, magna ruina repente exorta est. nam cum fulmen in bellicos apparatus forte incidisset tãta ruina murorum atque arcis facta est, vt non solum totus apparatus exarserit, sed etiam ad septuaginta milites perieriut cum præfecto oppidi ruinis oppressi. at verò ne locus à Turcis repentino conatu caperetur, missa sunt pręsidia & res necessariæ defensioni, & operę pręterea, quę illud reficerent. Scythę ex altera parte prædabundi in regnum Polonię incurrunt collectis ferè quinquaginta millibus hominum, inter quos multi erat Turcę & Agareni. villas proximas aut obuias quasque succẽdunt, atque multis Polonis cęsis & multis captis in patriã cum pręda reuertuntur. At Cudabendes Persarum rex cum diuturnum, ne dicam perpetuum, dissidium cum ijs hominibus haberet, qui viridia capitum gestant integumenta, qui legibus & ritibus sacrorum plurimum differunt, cum aliter illi Mahometi decreta interpretentur, cum illis fędus componit, eosque accipit in societatem belli, quod aduersus Amuratum erat gesturus. atque ne à fratribus regnum interim occuparetur, dum

Gallica res denuo turbatur.

Bruxellarum pōpa ob aduentum Austriaci.

Conditiones propriæ Austriaci.

Scytharũ latrocinia.

Persę crudelitas.

ipse in

ipse in Turcas militaret vniuersos apparatus bellicos in tres fratres conuertit, qui veriti fraternas insidias ab ipsius Regis aula ad fines vsque Turcarum profugerant. Rex vbi per vim armorum hos assequi non posset, simulat per communes amicos omne odium, omnemque simultatem deposuisse, atque his non modo regiam gratiam pollicetur, sed etiam imperium & administrationes. Illi cũ regiæ & fraternæ fidei se vltro tradidissent, iussu Regis comprehensi crudeliter sunt necati: quippe cum regnandi rabies apud barbaras nationes multo plus possit, quàm fides, aut promissa, aut vis religionis, & coniunctio naturæ. Neque verò soli superius commemorati homines dissentiẽtes de religione in Persæ societatẽ belli accesserunt, sed Turcæ etiam quidam non paruæ autoritatis de religione à Turcis & ipsi plurimum dissentientes. quare multis collectis vndique viribus palam bellum aduersus Turcas Persa suscipit. At quoniam Magni Ducis lectissimæ quædam triremes magna damna Turcicis & Hebræis nauigiis vel in orientis mari inferrrent, Amuratus vt ea molestia liberaretur, & quia multa præclarè de Magno Duce Hetruriæ senserat intercedentibus quibusdam purpuratis literas humanitatis plenas scripsit ad Magnum Ducem, quibus illi amicitiam pollicebatur, quibus inuitatus Magnus Dux ad cõmodum & beneficiũ suorũ subditorũ cepit ad remittẽdo Bailo Byzãtium, deque instaurando commercio laneorum & sericorum pannorum, è quo plurimum superioribus temporiburibus vtilitatis in vrbem Florentiam redundabat. post aliquot menses stabilitę sunt conditiones, inter quas fuerunt vt ttiremibus religionis Diui Stephani exire liceret ad regias expeditiones quæ contra hostes Christianorum susciperentur: vtque quoties cum pontificiis aut regijs cõiungerentur, liceret exercere piraticam aduersus hostes Christiani nominis. his conditionibus stabiliendis missus est eques Bongiannes Gianfiliaccius qui formulam à Magno Duce confectam afferret, atque accepta altera à Turca nouum Bailum adduceret Iacobum Mormoraium.. sed enim vbi accessissent, omnia turbulenta, vt creditum est Gallorum opera inuenerunt, aut certè illorum impulsu, qui felicitati eius nationis inuidebant. Inde Gianfiliaccius in patriam redit, at Mormoraius valetudine impeditus remansit, quo tempore imperatoris ministri tentarunt renouare negotium primis prope conditionibus. sed Magnus Dux princeps inuicto nobilique animo impatiens barbaræ leuitatis illum reuocauit, iussitque non amplius præbere aures negotio. Quinetiam Mahometo purpurato ipsum denuo inuitanti literas indignationis, elatique animi plenas scripsit huiusmodi; Iacobus Mormoraius istuc decretus Bailus, vbi redijt literas tuas mihi reddidit, ex quibus, vt ex ipso cognoui, quem animum in me resque meas conserues, cuius cum periculum fecerim, quantum mihi de te polliceri possum, abstinebo in posterum ne tibi molestus sim, quando mihi vel illud denegatum est, quod Imperator per suas literas obtulerat atq; compertum habeo istic facilius esse auaritiam & inuidiam, quam vllam sinceritatẽ atque fidem inuenire. Illud profectò dabo operam vt opportunè intelligatur meã petitionẽ plus beneficij subditis suæ Maiestatis, quã meis fuisse allaturam. quòd autem ista porta cuiuis pateat, vix credi potest, quando tam facile claudi consueuit, abundetque perfidia ob auaritiam & contentiones ministrorum potius, quam vllo imperatoris consilio, qui pro illorum hortatu gubernat. Rodulphus Imperator auditis denique Marchionis Finalis rationib. decernit vt in possessionẽ vrbis reducatur, sed vt munitio permaneat in potestate Hispanorũ ministrorum, ad quã sententiã exequendam delectus est Vitus Dorimbergensis destinatus orator ordinarius apud Pontificem antequam accederet Romam. At Auraurius non modo arma non deponit pro pacis cõditionibus, sed etiam nouas vires colligit cum se portui Santonum auxilia laturum esse palam profiteretur. Missæ sunt igitur statuum ad illum & legationes & Ariscotensis regulus, qui hortarentur vt arma deponeret. & pacis conditiones seruaret. responsum est his non posse hoc obtineri nisi euersa arce Antuerpiæ & munitionibus locorum Belgicorum, quæ sunt contra leges regionis excitatæ, ac nisi emissi sint Germani, & Buranus ex Hispania remissus. Nã Humenius regulus Amboisa, quæ vrbs est Turonum castra mouerat cum multis millibus armatorum ad Santonici portus expugnationem; atque Alenconius in Tectosates cum copiis properabat, quòd speraret eos populos per gratiam Annuillij ad regiam fidem se esse perducturum. Pontifex auditis nouis tumultibus Gallorum, vt Catholicam religionem pro viribus iuuaret, decernit stipẽdia quatuor millibus peditum duce Paulo Sfortia, & trecentis equitibus duce Io. Cęsarino, qui subsidio accedant Regi Gallorum donec Gallicum bellum perdurabit. at rex audita Pontificia liberalitate, petit vt pecunia potius, quam equites aut pedites mittatur, quod sibi commodius foret. Principes ac proceres Belgarum quia suspicari cęperant fore vt rationes multorum ab Austriaco recognoscerentur, cęperunt procurare vt nonnulli remouerentur è concilio status, tumultusque excitare ante vltimam cõclusionem pacis. Hoc fiebat consilio & impulsu Aurantij aliorumque nobilium. qui monebant prospiciendum esse & consulendũ futuris periculis, ne tardè pęniteret omnes commissi erroris, quoniã Austriacus per multas artes palam cognosceretur animos multorum primariorũ sibi allicere, quorum autoritate suffultus posset cęteris Belgis pro arbitrio dominari. Istud non difficile fuit persuasu, quoniam mentes Belgarum iam hoc ipsum complexæ fuerant. cum igitur in arce Antuerpiensi Ducis Arescotensis filius vicario munere fungeretur, clam actum est cum ducibus militum & militibus eorum factionis qui erant in illis præsidijs, vt statuto tempore aduersariæ factionis milites exarmarentur, suæq; substituerentur. arrepta sunt arma repente à popularibus ad eijciendos ex vrbe Germanos. quibus quadraginta nummum millia oblata sunt pro stipendiis capto Ariscotensi sunt Vicario. cum igitur contenderent Germani sibi multo plura deberi, sine stipendiis & sine puluere eiecti. alij igitur in locis finitimis morantur, alij in Germaniam redeunt, alij Bergam proficiscũtur, vbi erat Carolus Fucarus tribunus in præsidiis. cum statuum verò & Aurantij copiæ in hos impetum fecissent, sese in Bergam incluserunt, qui postea circumuenti per multarum copiarum obsidionem.

Literæ Magni Pacis ad Mahometum.

Berga capta.

dionem, sese vltro dediderunt. cum tribunus nulla ratione vellet deditioni assentiri, captus est à suis militibus & hosti datus in potestatem, ac Bruxellas missus. sic illęsi Germani ex oppido excesserunt. His suspicionibus & monitionibus procerum animis in Austriacum parum propēsis Bruxellensibus cęptum est vniuersam obseruantiam debitam ac prius præstitam in contumelias, & minas, & verba parum summo imperatori conuenientia conuerti, cum insidiæ etiam strui dicerentur. Vbi in dies cōtumeliæ excrescerent statuit Austriacus præstare vt Bruxellis discederet, antequam indecorum quid postea committeretur, quare Mechliniam repente se contulit simulata quadam opportunitate negotiorum. Verum cum neque satis tuto ibi se esse intelligeret, quòd Aurantij esset consilium in Belgas transmissum non posse planè libertatem Belgarum ab ipsis statibus obtineri, nisi per captiuitatem Austriaci, Mechlinia quoque discedit. dedit opportunitatem discessus regina Vindenensis, quæ ad balnea Belgica in regionem Eburonum ad Spa pagum proficiscebatur, cum illi obuiam honoris gratia Namurium vsque processisset, cum ob amicitiam, tum ob coniunctionem, quæ intercedit inter duos Reges. Per idem tēpus literę dicuntur sine subscriptione missæ fuisse ad Austriacū dū existet ad venationem, quibus continebatur non procul abesse quadringentos pedites, quorum consilium esset illum captiuum Flisinghenum adducere; quibus lectis statim in arcem Namurij se contulit, ea re cum Arescotensi & alijs proceribus communicata, nihil præter admirationem cognouit. Dicuntur per idem fere tempus Austriaci literæ interceptæ fuisse per Regem Cantabrorum, quæ scribēbantur ad Philippum Regem, quibus continebatur quòd animis illorum statuum sibi conciliatis & stabilitis per supplicia multorum rebellium vniuersas eas regiones refrenasset, & ad rerum propriarum sollicitudinem conuerteret. Hæ literę captæ missæ sunt ad Aurantium & per illum ad statuum ordines, quare decretum est & initum foedus cum Rege Cantabrorum, & Britanniæ regina, & protestātibus, ac alijs principibus vt Austriacus caperetur, qui posset cum Burano comite permutari. sic res acta est in comitijs Bruxellensibus inter principes Belgarum. Austriacus contra significatū mittit comitijs vt Aurantio significent vti stet promissis. facit certiores de insidijs sibi parefactis. his addidit sibi delata esse cōsilia clandestina aduersus ipsum suscepta, quare in arcem Namurji se denuo recepisset, qui profiteretur palam, Deumque obtestaretur & homines se nolle pacis conditiones infringere, sed amplificare & obseruare. se cognouisse non posse esse Bruxellis salua regia & sua dignitate, nam denuo per literas comitiorum illuc reuocabatur, neque rediturum esse sine firmis custodijs, & positis armis à statibus, & abdicatis omnibus alijs gubernatoribus; quod nisi sponte fiat omnino esse faciendum, cum gubernaturus at non gubernandus in Belgium missus sit. his allatis status legationes miserunt, per quas se excusabant quòd nihil de insidijs cognouissent. omni diligentia se vsuros obtulerunt vt autor literarum inueniretur, & animaduerteretur in conscios illarum iniuriarum. indicta sunt comitia sub pæna perduellionis omnibus militibus indigenis vt in vnum locum ad statutum tempus conuenirent vt vltimum responsum Austriaci de pace audiretur, & ferrentur suffragia. accitus est Namurio dux Arescotensis, & alij proceres concilij status, qui Austriacum sequebantur, qui iussi sunt tanquam captiui domum pro carcere habere. Enimuero vbi Namurium Austriacus se recepisset, cęptum est statuum nomine clam sollicitare arcis præsidia, illisque persuadere quòd Austriaci ingressus esset aperti belli significatio, atq; ita factum est vt captus sit Trelonius & cæsi quidam qui factum nō probarent. misit literas & nuntium Comes Lalaigensis vt in insidias Austriacus traheretur, quib. significabat se maximis de reb. velle cū Austriaco cōicare, quamobrem diem significaret quo esset Bruxellas vel Mechliniam rediturus. rescriptum est nesciri tempus. sed si vellet gratificari Namurium ipse accederet. Erant multis in locis finitimis clam dispersi milites, & in vrbe præcipuè, qui statim arrepto signo possent in vnum conuenire; sed cognito consilio Austriaci, qui non satis fideret Belgarum promissis ne res dimissis copijs pateficret ditditus est rumor cōsulto quòd Ghisius & Bullyus reguli impulsu & consilio Austriaci copias ad Belgij deuastationem collegissent. illa res vbi ad aures principum Belgarum fuisset delata, missæ sunt legationes Namuriū quæ apud Austriacum quererentur sibi grauissimum videri quòd ex altera parte pacem & quietem prouinciæ proponeret, ex altera hostes Belgarum ad illorum euersionem aduocaret. Austriacus hisce legationibus respondit nihil horum verum esse; sed malignorum hominum figmenta, conquestusque est contra sibi delatas esse certas insidias & coniurationes multorum Belgarum, quare se in arcem Namurij ad tutelam corporis necessario recepisse. se promptum esse seruare ad vnguem quę promisisset, pacique regionis studiosissimè consulturum. Quòd si ipsi quoque principes Belgarū iuramentum & promissa de Catholica religione & obedientia regia seruarent, illud facturos esse quod suis partibus conueniret. Non cessabant interea arma Belgica cum loca quædam capta sint a copiis statuum regias partes complexa, deuictorumque facultates direptæ, multique mortales euersis domibus capti. inter hos tumultus Belgicos, cum neque proceres Namurium, neque Austriacus Bruxellas accedere tutum existimarent, quòd alter alteri diffideret, neque possent simul negotiari, cęptum est agi de securitate. Austriacus vt satis omnium Belgarum desiderijs faceret, si nulla ratione fieri potest vt ipsi confidant, se contentum esse inquit, quamuis illud nulla ratione laudabiliter fieri poterat, vt proceres deligantur ad Regem, qui alium eiusdē sanguinis rerum Belgicarum gubernatorem petāt. Misit quoque ipse literas, quibus flagitabat vt alius gubernator in Belgiū destinaretur: quæ dum hinc inde tractantur & Austriaci & Belgarum vires clam adaugebātur. atque dum regium responsum expectaretur, petit Austriacus vt cessarēt arma, negotia, incursiones, copiæque omnes vtrinque dimitterentur; cum ipse interim pro pace esset gubernaturus regio nomine cum aptis corporis custodijs vbicunque vellet assistentibus consulibus statuum ac priuati consilij: atque decerneretur vbi status per illud tempus habitarent ad beneficium locorum, si nollent

Literæ Austriaci interceptæ.

Insidiæ & stratagema.

else Na-

esse Namurij. Vt ab omni hostili negotio abstineretur sine fraude. Vt copiæ dimitterentur. Vt darentur obsides vtrinque episcopo Leodij, qui neutram in partem magis inclinaret. His addidit insidias non semel sibi paratas esse, quare se in arcem Namurij necessariò recepisse. Quod si tam honestæ conditiones non admitterentur, se non posse illud ęquo animo ferre. His petionibus non modo nullum datum est responsum, sed communi procerum Belgarum consilio Gandaui, Antuerpiæ, Vtrechtij, aliorumque munitorum locorum arces & mœnia diruta sunt, quoniam contra pactiones Caroli Quinti imperatoris facta esse dicebantur. Nam cum Escouedus à secretis Austriaci missus ad Regem fuisset, literæ regiæ scriptæ sunt ad Aymontium, qui erat in præfectura Mediolanensi, quibus iubebantur Hispani, qui stationes habebant adhuc in agro Cremonensi redire in Belgium cũ magno numerò equitum Mediolanensium. iussæ sunt Italæ & Germanæ copiæ colligi, cum cataphractis equitibus regni Neapolitani, & multa tormenta parari. Principes Belgarum his rebus cognitis, decreuerant vt omnes munitiones Belgicæ funditus euerterentur, præter eas quæ essent in finibus. copias colligunt, omniaque necessaria ad futurum bellum parant. Aurantius ad classicos quoque apparatus ad sexaginta nauigia retinet, quæ varijs è locis in Zelandam applicuerant. Habita sunt castra à copijs statuum ad Gembloursam, quod est oppidum distans à Namurio circiter decem millia passuum, eo consilio, vt ferebatur, vt Austriacus obsideretur cum interciperetur commeatus ibi, qui per Mosam secundo fluuio prius deferebatur Namurium. In Gallia vero, & ad mare

Broaggium obsessum.

oceanum res neque segniter, neque timidè agebatur: nam dux Humenius collectis millibus armatorum Brouaggium vrbem terra marique obsidebat, ac multis bellicis tormentis diuerberabat. eius vrbis virtus nõ minor in defensione, quã Gallorũ in oppugnatione apparuit. Incurrit tamen in nõ leue periculum Dux Humenius, quia obsessi virum quẽdam intrepidum, & mortis contemptorem nacti ex vrbe certo precio proposito emiserunt ad illum necandum: qui cum sclopettum frustra displodere conatus esset, captus fuit, & ab equis discerptus. Missa sunt auxilia per idem ferè tempus in portum Santonum, tres cohortes peditum, quę Marano exierãt: sed presidia portus verita insidias, ne forte per artem Catholicorum hostes introducerentur, noluerunt illos admittere, quam rem cũ regiæ copiæ sensissent commisso cũ his redeuntibus prælio in conspectu præsidiorũ ad vnum trucidarunt. Mittebantur autem à Condæo, qui sese in munitionem Laternæ receperat. Lansacius iunior rerum classicarum summus imperator vir Gallus collectis duabus biremibus, duodecim onerariis, multisque nauigijs varij generis, omnia loca percurrit, quibus se posse hostem conuenire arbitraretur. at Britannica & Aurantij nauigia per id tempus munitionem Salinarum in insula Broaggij subsidiis iuuant, cum quædam essent onerariæ & epibatis & tormentis non segniter instructa. vbi proprius ventum est ad insulam, singula nauigia singula tormenta displodunt, vt obsessorum

Victoria naualis Lansacij.

animi erigerentur ad spem subsidiorum. apparuit repente Lansacii regia classis ad pugnam instructa, qui tanta virtute hostem inuadit, vt cessante vento prius Britannis, secundo paucis horis victoriam reportarit, capta maiori parte nauigiorum, & prętoria in primis, & duabus onerariis ingentibus. ceciderunt plures sexcentis Vgonottis. capti etiam plures, qui condemnati sunt ad transtra. præter primarios destinatos ad suspendium. Enimuero dum classes collatis signis decertarent, obsessi spe subsidiorum ad mare procurrunt, vt eorum vires augerentur, sed Humenius conuersa illuc maiori parte sui exercitus aduersus classem hostilem ne fieret descensio. mittit turmam equitum, qui iter ęgressis intercluderent, qui omnes fusi trucidatique sunt, Cęso etiam Serale illorum duce. capta sunt vndecim nauigia à Lansacio, multaque bellica tormenta, quorum pleraque è portu Santonum fuerant exportata. Post cladem harum copiarum cum Salinarum munitio subdijs Condęi iuuari non potuisset, capta est ab Humenio per deditionem, cuius fuerunt conditiones, Vt saluis armis

Salinę captę à Gallis.

& supellectile præsidia incolumia dimitterentur. Vt obsides vtrinque de fide seruanda darentur. Vt liceret bellicum tormentum secum abducere. Vt egressi ad portum Santonum adducerentur, vel quocunq; maluerint. quibus ita transactis Humenius copias in finitimas regiones contrahit, vt corpora curarent. quæ multum per obsidionem quatuor mensium passa fuerant. At quoniam Casmirus cum nouem millibus equitum, magnoq; peditum numero in regios fines irrupturus esse dicebatur, qui partes Vgonottorũ tueretur & auxilijs iuuaret, iussus est Aleneonius Burdigalam & Ghisius cum viginti millibus peditum & circiter sex equitum obuiam procedere, atque iter impedire. Dancicanis, quoniam Cæsarianas partes tuerentur aduersus Poloniæ Regem recentiorem, accesserunt auxilio ferè duo millia peditum ex iis locis maritimis, quæ in litore oceani septentrionalis Cæsaris parent imperio: quibus auxilijs aucti regia castra repente adoriuntur, atq; cęsis trecentis fere ex hostibus victores in vrbem redeunt, captis duobus bellicis tormentis. Cæterum in Belgio proponebatur a statib. Io. Austriaco tanquam via vnica ad pacem vt Namurium, Carlomontium, quod oppidum est à Carolo. V. à fundamentis excitatum, anno 1555. Mariæburgum, Sampsonum, Thiryum, & quædam alia loca relaxarentur, atq; Austriacus Augustam interim se reciperet, vtque concilũ status pro suo ipsorũ arbitrio institueretur. illis locis concessis abdicati sunt continuo magistratus non pauci, qui regias partes tuebantur; atque multa hostilia signa edebantur, cum Regis mandatum ad Aymontium ad eorum aures peruenisset. Accersitus est etiam Aurantius & gubernator in comitiis Ambiuatitarum & Tongrorum siue Brabantiæ. quę tametsi Austriacus ęgerrimè ferebat, tamen nihil faciendum putauit quod paci repugnaret, aut quod parum moderati animi indicium esse posset, dum Augustæ Romanduorum missarum literarum responsum expectat. Redditæ

Literæ Philippi Regis ad Belgas.

sunt literæ regiæ denique, in quibus continebatur Regem velle pacem sanctissimè seruari, modo seruentur promissa & iurata, armaque a statibus deponerentur, quæ sumpta fuissent iniussu regio, quæ ad ipsum solum, siue eius imperatorem iure spectarent. His addebatur vt cessaretur ab

omni

omni hoſtili turba & vexationib. quæ fiebant Aurantii impulſu, cuius miniſtris aut fautorib. nō eſſet adhærendum, cū ille palam profiteatur ſe eſſe & Regis, & Hiſpani nominis acerrimū hoſtē, qui non modo pacem promulgari in Olanda, & Zelanda noluit, verunetiam quauis ratione pacem Gandaui impugnat. iubet, vt qui magiſtratus aut bellica munia accepiſſent, ea deponerent, eaq; exercerent qui regio nomine fuiſſent ad illa delecti. Vt populi poſitis armis priſtinas artes reſumerent. Vt captiui dimitterentur, & inter hos Trelonius regulus, & Carolus Foccher omniaq; ad tranquillam pacē perducerentur. His Regis literis oſtenſis Auſtriacus oēs ad pacem, & quietem cohortatur, profitēturq; ſe non fore autorē calamitatum Belgicarum, ſiquæ per populorum pertinaciam ſuborirentur. omnia incommoda facile poſſe deuitari, ſi copiæ acceptis ſtipendiis dimitterentur, ſtatuſque domū ſuā ſe reciperent, donec fierent vniuerſorum comitia, quæ cito ſint habenda, atq; omnia ad quietum, & pacatum ſtatum prouinciarum perducantur. iſtud ſi fieret promittebatur fore, vt oēs Regiæ copię tam externæ, q̄ aliæ dimitterentur, quæ iam iter in Belgium ceperant. His niſi breui reſponſum eſſet, minatur ſe opportuna, & apta remedia adhibiturū. Status his acceptis literis reſpondent ſe nō poſſe libertati, & quieti Belgarū ac patriæ deeſſe, cū tot iniqua per auaritiā, & crudelitatē regiorū miniſtrorū paſſi ſint, quib. ēt literis contumeliæ ſunt additę, ac tabellarii Auſtriaci vt minaces in carcerē coniecti. Atqui dū hinc inde tot ambagib. negotiū de ſubrogando gubernatore Regio nomine tractatur, viſum eſt principib. ſtatuū non peſſimè conſultū fore reb. Belgicis ſi cū reginam Britannię, & potentiſſimos Gallos proceres, & multos principes Germanos fautores haberēt, Auſtriacā familiā quoq; ad ſuas partes retorquerent, quę imperiū hēt inter Germanos, quo pacto res Hiſpana multo fieri videbatur debilior. Hæc aūt facile adduci poſſe videbatur ad defenſionē Belgarū, vel ꝙ Philippus Rex ad ſobrini cōmoda conniueret, vel ꝙ Cæſar ęquiſſimo animo acciperet eā dignitatē fratri deferri, q̄ ſibi ēt nō paruo eſſet ornamento. Dum Auſtriacus igitur per literas regias ſtatib. ſignificat per Eſconedum allatas ſe oēs munitiones ſtatib. cōmiſſurū, Regemq; oīa promiſſa ſeruaturum vel poſt tot perturbationes, modo religio catholica ſeruetur, fit decretū ab ipſis comitiis clam vt Archidux Matthias Auſtria Cæſaris frater iuuenis acri ingenio, & ad oīa magna negotia prompto acciretur eo cōſilio, vt ille præeſſet prouinciæ cū ſummo imperio, Belgiumq; tueretur aduerſus Hiſpanos, ſi Belgas denuo inuadere conarentur. Matthias acceptis literis ſtatuum, & non leuibus rationibus perſuaſus clam per noctē exit Iuliobona inſcio Cæſare, citatiſq; equis longiſſimis itinerib. conuolat in Belgiū. Cæſar ægerrimè tulit eius diſceſſū. literas dedit ad Electores ac principes imperii, vt detineretur. ſcripſit etiam literas, & nuntium miſit ad ipſum Matthiam ut rediret Iuliobonam, neque ſeſe illi negotio implicaret. cæterum Matthias vbi ad Lierā oppidum acceſſiſſet, monitus eſt vt ibi moraretur, donec conditiones, quibus regiones gubernaret, communi conſilio per delectos proceres ſtabilirētur, quę ſic fuerunt non multo poſt illi oblatæ. Multos iam annos hęc Germania inferior multis calamitatibus vexatur, plurimis damnis, multis oppreſſionibus, atque ita vt leges, mores, priuilegia antiquitus prouinciis conceſſa ab anteceſſorib. Regiæ Maieſtatis, & vel ab ipſo Rege cōfirmata, iuramentoque ſtabilita infringantur. illa aūt probari poſſunt vel per literas regia manu conſcriptas eſſe confirmata. ſed Hiſpani miniſtri demum ſic eum extremo exitio harum prouinciarum infregerunt, atque armata manu violarunt & ſibi vſurparūt, vt præſentes & præteriti tumultus neceſſario excitati ſint. Nam ipſæ prouinciæ per vltimum contractum pacis, quæ Gandaui fuit concluſa, & per Io. Auſtriaci aduentum non paruam ſpem conceperant fore, vt in integrum reſtituerentur atq; ad priſtinū ſtatū perducerentur priuilegia, mores, leges, inſtituta, & oīa Belgarum, vt Auſtriacus iurauit eo tpe, atque initio ſuæ adminiſtrationis ſimulauit ſe velle ſeruare. Ea ſpes cum nos prorſus feſeliſſet, cum ille ſe recepiſſet Namurium priuati gubernatore, vt cuiuis patet. cum Auſtriaco nullum conſilium fuerit reſtituendorum priuilegiorum vi vſurpatorum, ſed ēt per datam fidem opprimere, atque omnino ſubiugare, nobis neceſſe fuit arma capere ad rerum noſtrarum defenſionem. illud verò cū fieri non poſſe commode intelligamus, niſi hæ prouincię ſummæ autoritatis gubernatorem habeant, qui natus ſit è Regio ſanguine, vt noſtra antiqua inſtituta decernunt, vt rex eiuſmodi hominem nobis pollicitus fuerat, decreuimus legationes mittere ad Sereniſſimum Matthiam Archiducem Auſtriæ Cæſareæ Maieſtatis fratrem, quæ ipsū rogarent, vt, ſicuti aliàs ſeſe obtulit ad hāc adminiſtrationē Regio nomine accederet harū prouinciarū, nequis alius vicinus princeps p horū tumultuū occaſionē illas occupaſſet, qđ poſſet excitare magnā diſſenſionē inter catholicę religionis, & obediētię regię obſeruantes, & nouę religionis aſſeclas. Et qm̄ ob pręteritas calamitates, ęrumnas, miſerias, fraudes, dolos vniuerſus populus territus conſternatuſque eſt, cuius in animo multę ſunt probabiles, & maximæ ſuſpiciones, vt hę eximantur nobis viſum eſt probabiliter eſſe reb. prouidendum. cenſemus itaq; neceſſarium Sereniſſimo Archiduci Matthię has conditiones, & inſtituta proponere ad harum ꝓuinciarum adminiſtrationem ſpectantia eumque obſecrari vt antequam illa admittat, promittat ea obſeruatum iri, idemque fieri a reliquis curare, neque cōſentiat ut uel ab ipſo ullo pacto uiolentur. ſic igitur promittat, & ꝓmiſſa iuro confirmet. ac Pimū ut ille has ꝓuincias gubernet cōſilio ſtatuū. qđ conciliū cōſtet è uiris ſtatibus gratis uniuerſis, indigenis, q uacent oī ambitionis, & auaritiæ uitio, ad quos nec minima qdem ſuſpicio ꝑueniat aut præſentium aut pręteritorū motuū, qui periti ſint tā politicarum, q̄ bellicarū rerū. in quo cōcilio oīa negotia tractabuntur, neq; pręter illud ullū priuatū conciliū concedatur. Vt ſiquis è conſiliariis, uel alius habens dignitatē uel inſignē munus, illud non adminiſtret, uti cōuenit uiro bono, abdicet pro arbitrio uniuerſorū ſtatuū atq; in locū abdicati uel mortui quidā a ſtatib. uniuerſis deligentur, è qb. gubernator unū admittet. Vt neq; gubernator neq; concilium ſtatuta tractet, aut aliquid decernat, quod ad oēs pertineat, ut ſunt noua tributa, & rōnes colligendæ pecuniæ, vel res bellicæ, vel pax, vel fœderationes cum externis principibus ſine voluntate

Matthias Archidux in Belgium accitus.

Cōditiones Matthiæ propoſitæ.

tibus apparatibus & ipsi magno studio copias colligũt. classem instruunt. oĩa ad defensionẽ parant. Per idem fere tempus rediens Romam marchio Sorianus Ducis Allobrogum orator, atque cum ad visendũ Magnum Ducem Florentiam accessisset, perduxit colloquium ad sermonem de titulo, in quo percutrebat quam molestum esse posset suo Duci, quòd orator Hetruscus in sacello Cæsareo locum obtinuisset, idque præsertim cum magnus Dux Cosmus ad Allobrogem scripsisset sa nolle illum facere præiudicium. responsum est, quòd cum orator de sua tantum sententia, at non de principis consilio hæc narrâret, nihil esset respondendum. veruntamen cum sit viri boni non solum culpa carere, sed etiam omni perfidiæ suspicione, quando res parum cognitas haberet, velle illum errorẽ ex animo euellere. multis igitur rationibus demonstratum est, quòd si pater vllam spem excitauerat, illud certe quod ad ipsum pertinebat, fieri poterat, & ratione tituli à Pontifice impetrati. sed cum eius animi intentio non posset diffundi in res filii proprias, non videbatur Dux ille vir prudentissimus de ipso iure queri posse, cum præsertim honores filii nouis priuilegiis niterentur a Maiestate Cæsaris impetratis. Nimis grandem iniuriam autoritati liberalitatique Cæsareæ factum iri, si illam tam faceret parui, ac minueret tam præclara dona illa ita sponte refutando. his subiunxit Allobrogũ Ducem de se ipso tantum queri posse, cui nullum factum sit præiudicium, si obtentum sit à Cæsare vt sedeatur statim post Venetos oratores, sibi ipsi fecisse præiudicium, qui de præcedentia contendentes post hanc Cæsaris gratiam in Gallia cessissent. Quòd si Cæsari placuisset ipsum cohonestare tam amplè suis priuilegiis, se non intelligere inquit cur illud suo Duci debeat esse molestum, cum in illum principem præcipuè collatum sit, qui nunquam vel inuideret vel impediret vllam eius amplitudinem. Quòd has prærogatiuas ab eo acceperat, qui vel maiores titulos posset conferre, vt fecerant superiores imperatores Allobrogi, quem ad ducatum prouexerunt. At Poloniæ Rex, qui censeret temeritatem, & pertinaciam Dancicorum ciuium esse omnino refrænandam, qui auderent vel aduersus vniuersum Poloniæ regnum insurgere, atque irrita putare comitiorum suffragia vbi primum tempus anni patitur copias exire ad bellum ingentes vires Polonorum colligit ad eius vrbis expugnationem: quæ res certe apparebat difficilis propter præsidia exterorum, defensorum virtutem, & vrbis munitionem propè inexpugnabilem. vbi quædam pars regiarum copiarum Dersauiam conuenissent ad obsidionem conuentura ducibus Ioanne Sborouio regulo Gnesnensi, & Andrea Firleio Lublinensi, viris magnæ autoritatis. Ioannes Coloniensis exiit è ciuitate Dancica illo nuntio ad euellenda semina virium regiarum eum octo millibus ac trecentis peditibus, mille fortunam belli sequentibus, ac septingentis equitibus, & varii generis tormentis compluribus & bellicis apparatibus. Sed enim quo primo die egressus est cum exercitu ex vrbe, tanta vi pluuiarum, ventorum, ac tonitruum cœpit infestari, vt plerique è suis in fluuium è ponte deciderint, ac fuerint suffocati. Equus etiam sub ipso Ioanne Coloniensi præfecto Dancicarum copiarum ita cecidit, vix vt à suis fuerit morti subtractus. illo tam inopinato omine redit in ciuitatem, ne forte inuiro genio egrederetur. Conatus est non multo post excursiones facere in copias Regias, quæ per beneuolos ciues de omnibus Coloniensis consiliis fiebant certiores diligenter. nuntiabatur quotidie vrbanas copias parari, nesciri tamen quando essent exituræ. at non multo post Rosenburgum accedunt, vbi castra posuerunt per noctem, cum multi assidue in castra Dancicana conuenirent. interea Regiæ copiæ ad viginti Casacos leuioris armaturæ equites nimirum præmittunt, qui hostes à somno reuocarẽt, metuque replerent, & mox ad suos Dersauiam recurrerent. missi sunt & paulopost, qui inuitarẽt ad pugnam, sed nihil tamen efficitur. & quoniam Coloniensis erat consilium, vt Dersauiæ initia copiarum regiarum obsideret atque opprimeret, nulli ad eam rem deerant apparatus, cum scalæ, & globi, & omnia necessaria expugnationi conueherentur. at Regii duces, comperto hostis consilio relictis Dersauiæ, quæ distat a Dancica fere sexdecim itala milliaria satis firmis pſidiis, qm̃ nõ videbãt ferendũ esse vt in vno loco includerent, exeũt equites mille & ducẽti, & septingenti pedites ad mille passus a Dersauia lacum Lubiessewium versus, atque in loco tuto castrametantur, hostem auidè expectantes. at vniuersum consilium erat Coloniensis cum longe numero armatorum præstaret, vt Regios circumueniret, quare iusserat aliquot vexilla suorum curare vt eos à tergo adoriri niterentur. at quoniam agger quidam sublimis erat transeundus, missus est lemrucus cum quinquaginta equitibus, qui transitum prohiberet si qua is pateret, eosque retardaret. Sed quoniam in confertum agmen armatorum incidit, non potuit prohibere, nisi alii equites subsidio accurrissent. at verò eum acies propinquassent, neque tamen Regii circumuenirentur, sed contra hostes diuisos ita esse prospicerent, iubent suos in aciem descendere. cœptum est prælium primum ab equitibus, atque quamuis Dancici strenue pugnarent, tamen hastis regiorum turbati ac distracti cedere coguntur. Pedites Regis per idem tempus in tormenta impetum facientes, circa illa maxime cruentam, atrocissimamque pugnam committunt, quibus pluribus ex hostibus trucidatis denique potiuntur. ea victoria regiorum duobus in locis cognita animus totus concidit Dancicis copiis, qua re continuo terga vertere cœperunt. alii in aquas, alii in paludes, alii in montes profugerunt, quos Regii non prius insequi, & trucidare destiterunt quam equi, & uires ad insequendum defecerint. vt ij, qui ab equitatu lemruci detinebantur quo minus à tergo regios adorirentur, vt victos suos viderunt, fusum ac propè deletum peditatum, & capta tormenta, & ipsi terga verterunt, quorum multi sunt trucidati. cæsa sunt ad sex millia Dancicorum, multique viri capti, eum etiam multi in lacu, & in paludibus periissent, vix sexcenti incolumes in vrbem redierunt, præfectus tamen copiarum fuga se seruauit. perierunt quidam tribuni militum, & primarii ciues. è regiis vix quadraginta sunt desiderati. cæterum Regiæ copiæ vbi post illam victoriam fuissent adauctæ, ad vrbis obsidionẽ cũ suis ducibus Ioanne Sborouio, & Andrea Firleio vt institutũ fuerat contendunt. Dancicorũ cladei.

Dancicæ præsidia contra ex vrbe egressa castra regia repente inuadunt, quæ amissis pluribus trecentis è suis a regiis copiis in vrbem includuntur. Nec multo post maioribus cum viribus egressi singulari virtute castra regia denuò adoriuntur. pugnatur acriter vtrinque, sed tamen victoria visa est denique penes egressos fuisse, quoniam non multo pluribus ducentis è suis amissis cæsis pluribus Polouorum alacres in vrbem redierunt. Rex illa clade accepta cępit non præclarè de suis Polonis suspicari, cum etiam Constantinus dux crederetur per consensum Polonorum à Turcis, & Scythis, & Agarenis superiora damna accepisse. sed tamen persistit in obsidione, iubetque aggeres aduersus vrbem altius extolli, atque equitatum agrum vniuersum percurrere ac videre nequid commeatus in vrbem importaretur. iussa sunt etiam tormenta diligentius vrbem concutere, quæ cum obsessi viderent ad arctissimam, & diuturnam obsidionem spectare, præsidia paulatim minui, nulla posse auxilia expectari, statuerunt satius esse honestas deditionis conditiones complecti, quàm acerbissimum finem belli expectare post multas acceptas per bellum calamitates. res autem post multas controuersias ita composita est, nequis per triduum domo exiret, intra quod tempus septem capita conditionum sunt proposita, sed quatuor tantùm promulgata.

Dancica res composita.

Vt populus Dancicæ teneatur dissoluere omne æs alienum contractum a Sigismundo secundo Poloniæ Rege. Vt dentur regi duodecim bellica tormenta quæcunque eligere placuerit. Vt promptæ sint ad regium nutum quædam turmæ cataphractorum equitum. Vt munitio euertatur quæ fluuium prospicit. Veneti, quia multos pedites colligi iussissent ob Turcicos apparatus, vt dicebamus, iusserunt copias in Cretam traiici tria millia nimirum, at duo in insulam Corcyram: atque pręter viginti & quinque nauarchos recentes iussæ sunt quinquaginta triremes instrui in Creta, quæ vires reliquis sinus Adriatici custodiis adiungerentur ad defensionem Venetarum munitionum. Missæ sunt quædam Hispanomm cohortes Amitemum, quæ litora tutarentur, cum non parum auxissent suspicionem Regiam induciæ cum Cæsare factæ in octennium, qui forte verebantur ne si Regem Hispanum infestaret, res Turcica pluribus è partibus uno tempore vexaretur. sollicitabatur non mediocriter principum Gallorum animus, quòd ex altera parte clam accersebantur ad defensionem Belgii, cum verba dedissent dubitationis plena donec haberētur comitia, ex altera ipsos oporteret ad suam defensionem inuigilare, cum consilio & opera Ghisii proditio, & parata cędes Regi Cantabrorum, & Condęo fratri fuisset patefacta, & de coniuratis sumptum supplicium. At qui cum iam diu Tamnasus Persarum rex diem suum obiisset, eiusque filius Cudabenches postremum in regnum successisset, vt diximus, cępit Amuratus rem classicam frigidius trāctare, & oculos cogitationemque fere omnem ad Persę Regis consilia conuertere. Non enim sola indignatio Persæ in mentem Amurato veniebat, quem putabat fore indignatum ob multas auitas vrbes, & regiones Turcicis armis occupatas, cum Tamnasus pater fuisset ab omni bellica consideratione alienus, ne populationes, & excidia subditorum, ut dicere solebat, videret, sed etiam quia recens indicium parum amici animi datum fuerat, quia nullas legationes gratulatum Byzantium de more cæterorum regum Cudabenches misisset, quia neque Amuratus gratulatum miserat ubi creatus fuit imperator.

Cudabenches rex Persarũ creatus.

Primum omnium negotiorum fuit Cudabenche vbi creatus est rex Persarum, copias paternas, & subditos aptos rei bellicę recognoscere, vniuersamque rem bellicam instruere. nam infestabat animum Persę præter cætera amissorum locorum memoria, & gloria rerum quæ feliciter apparebant pro præsentibus viribus posse fieri, & maximè desiderium recuperādorum locorum quæ membra regni Persici fuerant, sed per auaritiam & iniuriam Turcarum & patientiam patris occupata. sollicitabat in primis Bagadetęue Babylonię nobilissimæ ciuitatis, antiquissimæque dignitas, qua in vrbe Persarum reges antiquitus consueuerant gladium accingere. Sed quoniam Persarum regio & vires ignotę sunt plerisque mortalium vt nimis longinquæ à nobis, putaui non fore iniucundum auditoribus si pauca prius de illis populis dixero, quæ pertineant ad illustrandam historiam, vt appareat quibus viribus fretus Persarum rex tantum imperium affligere, & labefactare prope potuerit, quantum est imperium Amurati Turcarum imperatoris omnibus nationibus formidabile. Illæ autem facile cognosci possunt ex iis quę retulit ad Senatum Venetum Vincentius Alexandrius à secretis eius senatus, vir magni ingenii, & multæ rerum experientiæ, quem etiam superius diximus missum fuisse belli tempore à Venetis ad sollicitandum animum Persę in Turcicam immanitatem.

Persicarum rerũ ampla descriptio.

Creditus est esse Tamnasus Persarum rex è familia Seida, vt altius rem repetam, quæ nobilitate & antiquitate præstans ab Ali genero Mahometti crediti prophetę illarum gentium per seriem. 990. ferè annorum deducitur. Fuit hic Ismaelis primi filius, cuius pater nominatus est Seida Caidar, vir bonus & sapiens, sed parum fortunatus, qui cum alia multa verè prædixisset, tum etiam illud quòd Ismael filius futurus erat rex. Ismael deinde quamuis iuramento affirmasset se regnum suæ fideicommissum nepoti Vsuncassani seruaturum, tamen quia regnandi cupido nulli vel metui Dei, vel rationi paret, non modo datam fidem fefellit, sed etiam addidit sceleri scelus, nam adolescentulo, ad quem regnum iure perueniebat, iussit caput amputari, vt sibi hunc stimulum ex animo, & è conscientia euelleret. Sed tanta feritas, & iniuria paulopost Deum habuit vltorem, quia parum quietum regnum per imperatores Turcarum possedit, priorque fuit qui regum Persarum amplitudinem imminuit. Nam Selimus Solimani pater vrbem amplam, & frequentem Syrię Zorigā siue Caramithsi rerumque omnium necessariarum abundantem vi armorum subiugauit, quæ cum esset in optimo situ nunc Ottomanica industria facta est munitissima. Sunt sub Zorigæ ditione multę aliæ urbes, & oppida, & pagi in regione Mesopotamia vocata, vt Mordiuum, Vrfa, Birrha, Eringia, Tocatum. Habuit Ismael filios Tamnasum natu maiorem, & Eliam, & Samum, & Bairamum. cum verò Tamnasus patri in regnum successisset, suscepissetq; imperiū Elias vir acri ingenio & a bellica gloria

non

non alieno cepit vi armorum Burcanum Siruani regem, omnemq; ipsius regionem amplissimam occupauit ad ripas vsque maris Caspii, eamque fraterno imperio adiecit. Sed cum Tamnasus deinde parum memor tanti beneficii apparuisset, Elias ægrè ferens ad fratris excidium cum principibus Ottomanis conspirauit, instititq; Solimano ut collectis magnis copiis fraternum regnum adoriretur. Capta est perampla regio per illud tempus à Turcicis aciebus, & Vanum præsertim nobilissima munitio Persarum, quę distat ab vrbe Tigranaana iter sex dierum, quæ cum frustra diu fuisset diuerberata, monitu Ramonii Galli oratoris mutata verberatione in debiliorem partem vrbis paruo negotio mox capta fuit. At rex Persa non solum Eliam fratrem per munera trucidandum curauit, sed etiam Samum eandem fortunam ab illo veritus. cum autem Bairamus naturæ concessisset relicto filio impubere, qui regnabat in India, rex filiam adolescenti in matrimonium pollicetur, hortaturque ut ad se veniat, sed non tulerunt populi vt accederet Casbinum veriti patruorum fortunam. Habuit Tamnasus postremus Persarum rex eius nominis vndecim filios, & inter hos maiorem natu Cudabenchem; quod nomen Deodatum apud Persas significat. Secundum Ismaelem, qui cum pater decessit agebat annum quadragesimum tertium. Cæterum Tamnasus vbi decederet reliquit hæredem testamento Caidarem adolescentem decem & septem annorum, qui fuit à fratribus, cum tantam nouitatem rei perferre non possent, ut minor succederet, trucidatus breuissimè. Successit huic Ismael uir acri, promptoque ingenio, rerumque bellicarum maximè studiosus & peritus & non parum fortunatus, & quem fraterna cędes cautiorem facere poterat, & quem omnes regem iam tunc optabant, quem coactus fuerat pater multos annos habere in custodiis, quia ter vel pacis tempore collectis magnis copiis Turcarum purpuratos non solùm ab inferendis iniuriis repressit, sed etiam omnes propè illorum copias fortissimè deleuit. Sed & hic parum uixit, creditusq; est impulsu fratrum a sorore fuisse veneno necatus, cum tres etiam fœminas Tamnasus è diuersis mulieribus reliquisset. Huic successit Cudabenches vir non tardo quidem ingenio, sed quietiore Ismaele, atque prudentia nemine suorum inferior. at quoniam rex vtitur consilio peritorum administrationis rerū publicarum, non potest res Persica non plurimum iuuari. Habentur comitia ferè quotidie, nisi cum rex ad balnea accedit, qui præses est comitiorum, aut quo die vngues sibi detonder, quæ comitia ab hora vigesima secunda pro magnitudine rerum propositarū protrahuntur. Admittuntur in hæc comitia duodecim Sultani vocati, qui præsides sunt prouinciarum, nam rex pro ministrorum diligentia vel præfecturas defert, vel pecunias. at pecunias dat non simpliciter, sed mutuo in decem aut viginti annos, cui opus est decem quotannis fœnus in singula centena dissoluere. Illi dant mutuò exeuntibus in præfecturas, & quinquaginta aut octoginta fenus accipiunt in singula centena. Dat autem aliis viginti, aliis triginta, aliis quinquaginta nummum millia. Quòd si fœnus statuto tempore non dissoluatur, nullo expectato iudicio prædia obligata mox à creditoribus occupantur. Sunt etiam aulicis propositę vel militares vel prouinciarum prefecturæ. Quod in comitiis memoria dignum proponitur à consiliariis vel scribæ vel rex ipse scribit, qui in paulo altiore throno sedet, cuius a tergo filii si sint, apud patrem. E regione sedent consiliarii præsentes, & siqui prouinciarum præsides affuerint. Positæ sunt custodiæ trecentorum armatorum dum fiunt comitia, qui tamen etiam post comitia ad tutelam regis persistunt. Est autem Persia regnum amplissimum, quod ab Oriente India, & Gange atque Indo fluuiis terminatur, ab occasu Tigri fluuio, qui Persiam a Mesopotamia disterminat, quæ nunc Dierbecha nominatur, qui ad fines Babylonios decurrens in Eufratem ingreditur, communique alueo delatus in mare Persicum per Teredonē ad meridiem decurrit, atque cum Armuzia coniungitur, peruenitque ad litus maris Persici. Ad Septentrionem, vbi scatet ipse Tigris, est Armenia minor, quæ vocatur Turcomania, terminaturque mari Caspio, quod dicitur Bacū, & Scythia, quæ regiones a Turcarum imperatore possidentur. In illis regionibus hæc regna possidentur a Rege: Siruanum, quod fuit regnum Medorum. Aràs quod fuit Parthorum. Armenia maior. Curassanum, Chiessen, Cherium, Diargumethum, Gillarum. Sunt in Persia regione quinquaginta & duæ vrbes, quarum Metropolis est Tigranaana vocata ac totius regni. proximæ dignitate sunt Casbinum, Curassanum, Nacsiuanum, Samachium, quæ omnes sunt sine mœnibus, cum vires regni non in mœnibus aut lateribus, sed in virtute armatorum sitæ esse censeantur. Domus Persarum fiunt è luto, & palea sine vlla iucunditate aspectus, cum situs alioquin regionis sit amænissimus. Magna est frumenti copia plerunque, quamuis rarò pluit, cum pro imbribus vtantur fluuiorum irrigatione. magna est copia animalium, & veruecum in primis, qui tam fiunt pingues, vt caudarum pondus nonnullarum ad quadraginta libras accedat. Est tamen magna carnium caritas ob nationis voracitatem, cum quater quotidie saturi fiant senes, nedum iuuenes. Sunt pauperes coloni, nullis vtentes ornamentis, cum humi dormientes decumbant, quamuis opulentioribus strata sunt super tapetibus. Fœminæ Persarum colore sunt subfusco, utuntur que multis margharitis, quę apud illas nationes paulo ante non erant in vsu. atqui cum omnium rerum inutilium stultissima sit emptio, tum margharitarum in primis videtur absurda, cum à stultis hominibus mul ta millia nummum per has inutiliter profundantur, quę vtilius conseruarentur vel in domesticos vel in publicos principum vsus. at leues homines coguntur fęminis parere. Summa est omnium subditorum populorum in Regem Persam obseruantia & cultus, cui multi languentes aut in periculis positi tanquam Deo vota faciunt, qui etiam si liberentur conueniunt ad osculandas valuas palatii, tanquam ad quoddam sacellum, in quo habitet Deus, putaturque fortunata domus, quę aliquid è regia supellectile habeat, vel aquam qua lauerit manus, tanq̃ illud sit præsens remediū multorū morborū. tanta est reuerentia, ne dicā dementiā, ut quidā putent mortuos etiā posse à Rege ab-

Caidar Rex Persarū Casius.

Ismaelis per se ingenium acre.

Gubernatio Persarum.

Persiæ descriptio.

Regna possessa à Persarum Rege.

Persiæ fertilitas.

Persarum reuerentia erga regem.

ge ab inferis in vitam reuocari, omniaque futura tanquam præsentia prospici. Consueuit Persarum rex in vrbe Tigranaanam habere ordinarium domicilium, sed vel quia non tam reuerentur coleretur, vel quia formidabiles essent ibi ciuiles dissensiones, Casbinum sedem transtulit, ibique habitare decreuit. Est autem Tigranaanam vrbis in planitie sita parum distans à quibusdam collibus, cuius vrbis ambitus accedit ad quindecim milliaria. Formam habet ob longam. sunt intra vrbem multa viridaria, quæ, cum multos habeat vicos, in singulis fiunt nundinæ, quasi multa emporia multarum rerum abundantissima, & præcipue multorum eduliorum. atqui cum aeris temperies sit felicissima, & regio nulla alia inferior regione iucunditate aspectus, multa mercimonia illuc ex vniuerso regno conuehuntur. fiunt in Persia panni serici & villosi & rasi bonitate & pulchritudine nullis externis inferiores. Nullæ sunt apud illos populos auri aut argenti aut æris fodinæ, sed ferri tantum. Quod ad prouentus attinet, nulla imposita sunt certa vectigalia, sed pars septima omnium mercium, & fructuum Regios prouentus facit. est tamen certa pecunia imperata in numerum pratorum, & in priuatorum domos, & in Christianos in Persia negotiantes, cum & in pecudes, & in vaccas certa exigatur. Tanta vero est harum rerum copia, vt tricies centena millia nummum prouentus excedere credatur. sumptus perpauci sunt, cum quinque millia militum tantum reges alere teneantur ad sui corporis custodiam: quibus tamen neque ipsis erogant pecuniam in stipendia, sed dant uestimenta & equos quo precio sibi placuerit. Habet rex ad quinquaginta tribunos, qui Sultani vocantur, in tot enim partes regnum distributum est. Subiiciuntur singulis præfecturis à quingentis ad tria millia equitum, quibus sigillatim tantum prouentũ ex assignatis regionibus præfecturarum relinquitur, quantum satis sit alendo equitatui, qui sæpe à præfectis motus & leges bellicas edocetur. cum igitur instat bellum vnus est labor regius mittere nuntios ad Sultanos paulo ante, qui cum semper sint parati ad statutum locum breui conueniunt. Sunt circiter centum millia equitum robustorum, & non segniter armatorum, qui sunt ingenio feroci ac pugnaces. arma illorum sunt thoraces, & scuta, & galeæ & enses vel acinaces præter lanceas, cum alii sagittis etiam vtantur, & plerique longis sclopettis atque optimi temperamenti, accommodatissimique sunt omnium propè hominum visui sclopettorum. Equi optimi sunt in Persia, ex quo tempore Baiazettus penetrauit in Persiam cum multis equis Cilicibus, & equabus Arabibus præstãtibus. ille enim vbi fuit à Tamnaso trucidatus ferè decem millia equorum in Persia remanserunt, vnde optima, & pulcherrima proles nata est, cum egregia etiam tormenta à Baiazetto sint relicta. Baiazettus enim anno. 1558. ob suspicionem de successione in imperium Turcarum coactus est cum Selimo fratre Rosę filio signa conferre. atque cum totis castris dimicatum esset, uictoriaque fuisset penes Selimum, cuius partibus mater fauebat, coactus est se in Persiam cum viginti millibus armatorum recipere ita Persa Rege concedente. vnde post mortem Baiazetti, & spolia, & duodecim millia hominum per legationes Selimi postea sunt repetita. Vtitur Persa pro munitionibus solitudine regionum, cum ad fines Turcarum septem aut octo dierum iter omnia inculta desertaque sint, & oppida funditus euersa, & ædificia quæque succensa. Vt autem bellorum præsentium causæ & simultatis cum Ottomanis imperatoribus appareant. Reges se iura habere censent aduersus Ottomanicam ingluuiem ob ereptam Babyloniam, & Chilorthum, & Ergas, & Adilgeum, Bergherium, & Cassanum, & Chiesam, & Esrunum, & Vanum vrbes magnæ dignitatis præter multa castella, & pagos, quę per segnitiem Tamnasi fuerant occupata. Illa regio ab Eufrate incipit Babyloniam vsque, & ab occasu Armenia minore, & supra Mesopotamiæ regionem extenditur. Exercet amicitiam, & propè fœderationem Rex Persarum cũ quodam principe Christiano Leuenthbeghio uocato principe Georgianorum, qui Regi tributi nomine viginti millia nummum quotannis persoluit, cuius principatus est Caspio mari finitimus, qui habet in armis prompta in omnes euentus ad decem millia egregiorum equitum, & multum peditatum. His accedunt non nulli principes Turcarum cum Rege Persarum conspirantes, qui habitantes in montibus Armeniæ minoris, possunt colligere octo millia strenuorum equitum. Amuratus, vt cui cognitum esset ingenium prestantissimi Regis, & vires Persarum non negligendæ, cępit nonnihil de suis rebus esse sollicitus. omnes propè bellicos apparatus a classe in fines sui imperii aduersus Persam conuertit. Iubet quinquaginta triremes tantum exire ad suorum locorum maritimorum defensionem. Missa sunt primum duo millia Ianizzerorum ad eos fines, multaque millia Spachium ad illud bellum vndique cientur. atque cum Scythæ quasdam conditiones fœderationis à Turcarum Imperatore petiuissent, reiecti ad stipendia Persarum confugerunt. cæterum Persa collectis ferè centum millibus armatorum Turcicos fines repente inuadit, tantaque alacritate vt obuia quæque facillime cederent. Multi Turcæ, Emericique populi in castra Persarum, vt ab inclinata ad victricem fortunam transfugiunt. nam Persa, & stipendiis, & munerib. & omni humanitatis genere prestantes quosq; duces ac milites ad se allicit. In Britannia quoq; interea magni fiebant bellici apparatus, cũ classes instruerentur, militesque vocarentur ad signa, qui apparatus dicebantur fieri ad Calesum siue Cesoniacũ nauale expugnandũ. Hoc aũt faciebat, quia Gallorum Rex collectis multis copiis in Tectosatibus, & Volcis populis Galliæ, multa oppida, quę ab Vgonottis occupabantur, conabatur ut dictum est vi armatorum expugnare, aut ad deditionem compellerę. Idcirco dicebantur magnæ vires colligi in Germania altrice prouincia omnium propè bellorum, cum sola Germania sedes propè, & disciplinarum omnium, & virtutis bellicæ nostris temporibus inter Christianos appareat. Nullum enim geritur bellum sine viribus Germanis. Discesserat Massilia iam Magnus prior frater Regis cum tribus millibus peditum & septingentis equitibus ac decem muralibus tormentis & multo bellico apparatu, ut cum aliis copiis Regis coniungeretur, cęptum est per uiginti dies Minerbam munitionem nobilem obsidere, atque

Persarum prouẽtus regii.

Militia regis Persarum.

Baiazetti clades & fuga.

Georgiani qui sint.

Fęderationes Persæ.

tribus è partibus concutere, ſed uniuerſa uis tormentorum fiebat uana, quoniam munitio ſuper firmiſſima petra eſt firmata, & egregiè terra aggeres interius muniti. Veruntamen cum aquę penuria intra munitionem laboraretur, peruentum eſt ad conditiones deditionis, quæ fuerunt vt liceret copiis Minerbenſibus armatis excedere cum impedimentis. Vt obſides vtrinque darentur. Vt dies octo ad migrationem concederentur. Præmiſſi ſunt in alias regiones vulnerati rebusq́ue bellicis inutiles, atque cum repente ſubſidia accepiſſent cum bellico apparatu nihil tale hoſtibus opinantibus captis multis nobilibus Gallis, qui iam familiariter vna verſabantur, alios milites intra vrbem repente miſerabili cæde trucidarunt. Regii proceres cognita perfidia, & crudelitate Minerbenſium cœperunt magna contentione oppidulum, quod eſt extra vrbem diuerberare. Facta tanta verberatione, vt vix duo ſimul per ruinas ingredi poſſent, cum eſſet etiam altitudo ad ſtaturam duorum hominum aſcendenda ter repetitis conatibus eodem die oppidulum inuaditur. Galli tamen ob anguſtias loci reiecti ſunt magna data & accepta clade. pugnatum eſt enim miſsilibus ignibus, & omni telorum genere. concuſſum eſt denuo oppidulum tredecim tormentis, atque ne per idem tempus ſubſidia ingredi poſſent, excitatæ ſunt tres prævalidæ munitiones ad portas è gleba & faſciculis lignorum magna arte inter ſe trabibus conchatenatis. Ex altera parte Maregentia vrbem amplam, & populoſam Nitiobrigum Peſſulum ſeu Mompolerium multos iam dies cum multis armatorum millibus obſidebat. Vgonotti collectis, & ipſi ad eius urbis ſubſidia duobus millibus peditum & quingentis lectiſſimis equitibus cum quadraginta iumentis farina onuſtis vrbi ſe oſtentant. Initur leue prælium ſanè atrox, & cruentum. ſed inter pugnandam ſubſidia ex altera parte in vrbem ſunt ingreſſa. ceciderunt in illa pugna mille ferè ex Vgonottis, è Gallis paulo plures trecentis. Vgonotti contra quo vires Regias ab inferendis moleſtiis ad rerum ſuarum defenſionem reuocarent collectis non contemnendis armatorum copiis caſtella quædam Regia in finibus eius regionis adoriuntur. oppidum Diui Pauli ui ferri expugnāt, atque ad unum milites Regios trucidant. Dum ita uariis in locis orbis terrę fortuna res mortalium vexat, conceſſit naturæ Aloyſius Mocenicus Venetorum Dux, cuius in locum ſuffectus eſt inuſitato patrum fauore omnibus ſuffragiis Sebaſtianus Venerius uir non ſolùm integritate uitæ & prudentia clarus, & quem multi magiſtratus reipub. præclarè geſti illuſtrem demonſtrarunt, ſed quem rerum bellicarum etiam gloria maximè illuſtrauit, & in primis naualis victoria quaſi propria virtutis Venetæ, per quam vniuerſa res Chriſtiana à ſeruitute, & captiuitate barbarorum fuit liberata.

Mompoleriū obſeſsū.

Aloyſii Mocenici mors. Sebaſtianus Veneri⁹ dux creatus.

Turcicę triremes quinquaginta, quę exierant Byzantio, Venetorum virtutis periculum facere volentes, quos fortunæ potius, quàm propriæ virtuti confidere fortaſſe exiſtimauerant, cum in Cretam applicuiſſent, iubentur turbæ nauticæ facere deſcenſionem, ibique aquari & lignari. at Crętēſes qui Sfacioti uocātur ſumptis armis magna uirtute, & alacritate uetant facere deſcenſionem. Turcæ profitentur ſe tanquam amicos, atque in uſum amicę claſsis tantum velle lignari. reſponſum eſt nullū eſſe ſignum amicitię fructiferas arbores excidere, cum in inſula non ſint ſyluæ aut arbores ſteriles. At quoniam Rodulphus Cęſar non miſerat munus honorarium, ut appellant Amurato, captus eſt eius orator Byzantii & in cuſtodias traditus. Polonus Rex Dancicis rebus vti dictum eſt compoſitis, acceptis promiſsis de mittendis copiis aduerſus Moſchouitam, qui ſeſe in Liuoniam per illud tempus recepit abducto captiuo Magno Regis Danię fratre, paulatim ad bellum ſe accingebat, quoniam Moſchus in magna trepidatione reliquerat Lituaniam ob multas incurſiones, quibus proxima quęque hoſtiliter vaſtauerat. Turcę tametſi res cum Cęſare, ut diximus, Byzantii compoſitæ fuerant, & imperatorio decreto ſancitum ut à mutuis iniuriis abſtineretur, tamen in finibus non ceſſabant omne genus inſidiarum, fallaciarumque ſtruere: cum in illa parte Illyrii, quam Croatiam uocant, duo caſtella ceperint. his incurſionibus auditis collecti ſunt circiter quingenti equites Cęſarei non procul ab Alba regali, cum in quodam oppido etiam Turcarum proditio ſtrueretur. ſed re per puerum patefacta repente in itinere hi à Turcis ex inſidiis inuaduntur. pugnatum eſt diu magna virtute. Cęſarei equites ad extremum multitudine hoſtium ſuperati cęſis pluribus centum, multis captis in ſeruitutem, reliqui fuga ſe ſeruarunt. Veneti, quoniam Acroceraunii ſiue Vſcochi piraticam in omne genus hominum exercentes maxime Turcica nauigia infeſtarent, quatuor triremes aduerſus illos miſerunt, quia Turcæ querebantur ſua nauigia vbique diripi, cum ipſi pacem ſanctisſime, & promiſſa ſeruarent, neque piratas ingredi ſinum Adriaticum paterentur. nam niſi illud fieret, profitebantur ſe neceſſario ad ſuorum defenſionem intra ſinum eſſe nauigaturos. & iam biremes quædam hoc conſilio ſtruebantur Naronę. illud vbi cognitum eſſet Byzantii deſiſtitur ab inceptis apparatibus. Perſa factis ingentibus apparatibus non ſolùm propter ſuas vires fœlicibus ſucceſsibus utitur, ſed etiam propter imbecillitatem hoſtis, qui peſtilentia affligaretur. Vexarunt animum Amurati etiam Perſicę triremes in mari Euxino, quę coniunctis viribus cum Scythis multa caſtella Turcicę ditionis capiunt, vniuerſamq́ue regionem finitimam magna trepidatione replent. Auſtriacus cognito Matthię aduentu & comitiis Belgarum, in quibus decreta erant ad bellum in ſingulos menſes, quę ad bellum ſpectabant, quadringenta nummum millia, & ad excutiendum Regium imperium, cum ſtatus acciuiſſent Caſmirum cum tribus millibus equitum, & quinque Reggimentis peditum Germanorum, & Comitem Suartzemburgenſem cum quinq; millibus peditum Britannorum, & Scotenſium, Aurantiuſque dictus eſſet Tongrorum, & Bolduchi gubernator, quibus copiis ſtatutum erat Namurium expugnare, & Norſam fluuium occupare, quo acceſſus Hiſpanis occluderetur, moratur Auguſtę Vermanduorum, inſtatque copiis imperatis à Rege vt quam citisſimè veniant. Atque cum mille & quingenti pedites iam accederent, a copiis ſtatuum in itinere ex inſidiis circumuenti, cęſi, profligatique ſunt, quorum tribuno in caſtra adducto

caput

caput est amputatum. Austriacus obnuntiat per legationes principibus Belgarum fore contra iuramentum, & pacem, & Maiestatem Regiam si declarent Matthiam Archiducem illarum prouinciarum sine regio diplomate; qui parui nuntios faciunt: verum vt res honestior appareret, missæ sunt legationes in Hispaniam, quæ multis efficacibus rationibus niterentur confirmationem impetrare, cum ipse etiam Mathias literas ad Regem vna cum statibus exarauisset. Pontifex his recentibus motibus bellorum, qui præter omnium expectationem suboriebantur, vt regiam rem pro viribus iuuaret, exigit à clericis quatuor decumas in vsus bellicos ad defensionem catholicæ religionis, tum Parmensis princeps accitus in Belgium ab Austriaco citatis equis cum duobus comitibus Heluetio habitu incolumis in Belgium euadit. His bellicis apparatibus in Gallia, & in Belgio auditis Britanniæ regina mittit quatuor millia equitum & sex peditum datis stipendiis in Belgium præfecto Milorto Regio consiliario, penes quem summum erat imperium. vt Gallos deterreret, iam munitionem Cesoniaco nauali vicinam petiuerat. & quoniam cognitum fuerat in Lusitania quoque rem bellicam clam parari, venit in suspicionem Lusitanos, & Hispanos apparatus fieri in Britannos, quare ad securitatem sui regni conducere putauit, vt omnes catholicos Britannos vno tempore trucidaret, ne visis armis, & insignibus duorum regum in cæteros Britannos de religione dissentientes insurgerent. Sed sequenti nocte tantopere vexata est, vt nunquam somnum capere potuerit, quare verita Dei voluntatem tantam nequitiam auersari, & ne illud factum parum è sententia succederet, mutauit consilium. Aurantius audita Matthiæ electione continuo ad illum conuolat, cum quo sæpe plurimumque est, cui & instructissimam classem ostentat, & multis spoliis hostium in naualibus prælíis partis ornatissimam, & docet munitiones optimè esse instructas. nam vbi primum creatus fuit Aurantius Olandæ, & Zelandæ gubernator vel per pacem Gandaui cœpit munitiones recognoscere, ac siquid perficiundo operi deesse appareret, illud magna diligentia adhibere. statuit ut Spacrendamum, Thuys, Terarthum, Grimpen, Teuembergа, Clundertum, Niegastelum munitiones absoluerentur, quæ sunt in finibus Tongrorum. Illud autem se facere profitebatur ut opportune ad regiam voluntatem promptus haberet, paratasque munitiones. Deinde sub quibusdam figmentis euersa sunt multa templa, & præcipuè Franciscanorum monachorum, materiaque templorum, & cęnobiorum diuendita atque in profanos vsus conuersa, & sacri prouentus Aurantii iussu abalienati. Hęc eo spectabant, vt noua Caluinistarum factio introduceretur in quasdam vrbes, quæ hoc ipso consilio sese Aurantio subiecerant, quamuis neque his conditiones fuerunt seruatę. Inde Aurantii, & Olandæ, Zelandęque procerū consilio missi sunt ministri concionatores in regionem Tongrorum & Menapiorum, & Busaterorum qui per occulta conuenticula pacem subuerterent. Ghisius interea cum multis millibus peditum & equitum ad fines Belgarum peruenerat, vbi per aliquot dies stationem habuit dum insidiæ ac proditio Argentorati strueretur, per quod ferè tempus initum est leue prælium ab Hispanis copiis & militibus statuum apud Namurium. pugnatum est vtriuque magna virtute. Cecidit in eo pręlio regulus Barlemontius, & multi è Belgis, sed plures ex Hispanis. Neque solum terrestribus præliis cęperunt res denuo vexari, sed etiam naualibus: nam quamuis miserabili lue in Britannia laboraretur, vt Aureliæ, & in aliis locis, tamen ita mare clausum tenebatur ab altera parte Britanniæ, vt transitus nemini pateret præter quam Lusitanis nauigiis, quod ipsum fiebat ab Aurantio in Olanda, & Zelanda, qui nullum nauigium ad Oostlandam vel alio ad partes septentrionis exire patiebatur. status non paruas vires vbi collegissent à variis principibus exierunt in apertum, cęperuntque parum regios apparatus formidare. Missa autem sunt illis auxilia, quoniam cum cępissent aspirare ad instaurandum bellum, conquesti sunt per legationes apud omnes amicos principes quę quererentur, ac docerent status iniuriis, & auaritia, & crudelitate Hispanorū coactos fuisse arma capere, sub quorum immani imperio neque priuilegia seruarentur, neque facultates per simulationem religionis, cum nihil prorsus ab eorum nequitia tutum esse posset. Idem periculum omnibus ipsis principibus imminere deuicto Belgio, quod certe ob diuturnitatem bellorum habeat arma debilia, nisi virorum bonorum, & amicorum principum auxiliis sustententur. obsecrantur ne Hispanæ crudelitati, & auaritię obiectos esse patiantur. Aurantius interea multa iura regia occupat. tributa & vectigalia exigit. tribunos mittit ad copias colligendas. multi vallones è castris regiis ui pecuniæ in Aurantiana, & statuum alliciuntur. Diditus est rumor voluntatem esse regiam vt Hispani perpetuò sint in Belgio, quare Belgarum animi magis etiam sollicitabantur. Interea legationes variorum principum gratulatum Venetis patribus accesserunt pro liberata vrbe a superiore pestilentia, quo tempore Senatus per equitem Gussonium Florentiam missum, Magnum Hetruriæ Ducem, & sublimitatis, & Serenissimi titulis cohonestauit, quòd iam res Cæsareo decreto fuisset comprobata. Nec ita multo post exarsit formidabili incendio Venetum palatium, quo magna copia nobilium picturarum antiquarum, & scriptorum priuatorum ac publicorum conflagrauit non sine magna totius vrbis trepidatione, magna vi ventorum sollicitante incendium. Capta est platea diui Marci vbique ab armatis, & capitis pęna imposita transeuntibus. quæ calamitates tametsi vbique animos mortalium maximopere vexabant, tamen non minus curarum ac trepidationis attulit crinita stella, quæ inauditæ magnitudinis inter circulum arcticum, & tropicum Cancri in nouilunio apparuit. Nam, cum inter Aream, & Aquilam, ea sunt signa cęlestia vbi polus ad quadraginta & quinque gradus eleuatur, arderet, ita erat incensa, vt Aquilam comburere videretur, & flammas sine comam in Austrum coniceret, quæ ad tropicum Cancri vsque protendebatur. Apparuit ignis primum quasi amplissimæ fornacis, sed cum luna succreuisset, factus est languidior, & ordinariis cometis similis. Deinde cum Saturni

Incendium palatii Veneti.

Cometa insignis.

turni stella coniungebatur, eratque eiusdem propè coloris. visus est idem cometa insignis magnitudinis etiam Byzantii, & non dissimilis illi, qui Pharaoni, & Gomorrę calamitates prędixit, qui tamen non tanto erat colore. Amuratus hoc prodigio territus consulit peritos, & sacerdotes Turcicę religionis, qui cum infaustum quidquam imperatori significare deuitent, nuntiant prosperitatem, regnorumque acquisitionem in partibus occidentis portendere, cum Matthię accessus in Belgium, Christianorumque discordiæ certissima sit ratio, diuinitusque excitata Turcici imperii ampliandi. Sed quia iam hyemabat, neque in partibus inferioris Germaniæ commodè sub dio copię esse poterant, principes suos contraxerunt in hyberna, solisque incursionibus certabatur, fiebantque apparatus in annum sequentem.

LIBRI VIGESIMI OCTAVI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS NONVS.

1578 INierat iam annus alter à partu Virginis, qui fuit octauus supra mille quingẽtos & septuaginta, cum fortuna rerum humanarum tantos stimulos in animis mortalium excitauit, vt nulla ratione opportunum tempus exeundi ex hybernis copiæ expectarint, sed initio ipsius anni arma vix posita resumpserint, & in Belgarum finibus præsertim. Nam cum multæ copiæ vtrinque fuissent collectę, vt diximus, in Belgio, multæque cohortes in Germania ad signa statuum nomine conuocarentur, Austriacus non cunctandum esse ratus per Hiergem regulum subsidia mittit Ruremōdæ diuturna statuum obsidione afflictæ. Habebat enim in statiuis non contemnendas vires in Marchia, & in finibus Leucorum, quæ diutius ibi esse non poterant ob sterilitatem regionis. At quoniam fiebat certior multis è locis varias cohortes in castra Belgarum procerum esse venturas, quæ si conuenissent, possent Mosæ fluminis traiectum impedire, & multa alia bellica negotia, decreuit fluuium quam primum traiicere, quo posset commodius pro tempore, proque consiliis hostium statuere de summa rerum. Atque ne videri posset per arma potius quam per æquitatem, & humanitatem quæ insta sint velle extorquere, curat denuo primum edictum promulgari regio nomine, per quod venia, & obliuio præteritorum omnium proponebatur cum omnibus priuilegiis antiquis, modo pro iuramento catholicam religionem, & regiam obedientiam complecterentur. His ita vbique promulgatis iussæ sunt acies proficisci, atque ipse Austriacus cum Parmensi principe Namurium properat relictis à tergo peditibus, & equitatu Hispano. Erant in castris Austriaci sexdecim millia peditum Italorum, Sequanorum, Germanorum, Gallorum, & duo millia equitum Hispanorum, & Italorum, quibus viribus coniunctis hostem erat inuasurus si qua
Bouines op. opportunitas concederetur, sin aũt, curabat vt ad pugnam alliceret. Idcirco Bouines oppidum ad Ripã Mosę fluminis situm expugnare constituit; cum esset alterutrum omnino obtenturus, vel vt fieret facultas signa conferendi, antequam maiores vires se addidissent, vel si hostis abstineret à pugna, oppido potiretur, cuius beneficio pateret accessus commeatibus per Mosam fluuium. Est siquidem Bouines oppidum perantiquum in sinistra ripa Mosæ fluuii situm, olim florens, & populosum, sed nunc propè euersum, cum ad eius expugnationem Henricus secundus Gallorum rex castrametatus cum magno exercitu acerrimè sæuisset potitus. at nunc post res Galli compositas per longam pacem aliquantulum est instauratum. Illo castello subiugato Austriacus non solo Mosæ fluuii commodis erat potiturus, sed etiam nullo negotio prope regione inter Sumblam vocatam, & Mosam rerum omnium abundante fruiturus, cum etiam ad commoda copiarum vlterius progredi liceret. Posita erant castra hostium ad pagum Diui Martini circiter septem millia passuum à Namurio ad latus Burgi, qui & ipse pagus est apud Iselam fluuium. Intercedebat regio inter Burgũ & hostẽ vallibus, & collibus munita. & propter syluas equitatui difficilis, cum parua planities quibusdam in locis tantum equitatui commoda inueniretur. Castra hostium frontem habebant eminentiorem, atque syluam à sinistro latere. à dextra pagus erat prædictus. inter Burgum, & frontẽ hostilium castrorum duo erant situs natura munitissimi, vixque vlla vi expugnabiles. Erant in castris Belgarum quinquaginta & sex vexilla peditum. quatuor cataphractorum equitum, quadriugenti ferraroli. duæ cohortes equitum sclopettariorum, quę copiæ à Gugnio castrorum magistro ductabantur, cum quo erat Vaillius, & Hebreus reguli, & Lalainius Comes. iussa est igitur cohors equitum sclo-

tum sclopettariorum, cui præerat Mutius Paganus exire ad explorandum per captiuos, quæ proxima erat in hybernis. Nec ita multo post exiit Austriacus cum principe Parmensi ad recognoscenda castra hostium pluribus sclopettariis in insidiis collocatis. At quoniam per captiuos, & mercenarios exploratores nuntiabatur consilium esse hostium per noctem castra mouere, conuulsisque signis se in tutum recipere, missa sunt sex bellica tomēta sub gallicinium ad Gibluum, qui paruus est pagus in finibus Ambiuaritorum, vbi ab hostibus cella rerum necessariarum erat destinata, vbiq́ue statuerant consistere, atque omnia consilia Austriaci subuertere. Motus est cum peditibus Hispanis Sequanis, & vallonib. ac mille equitibus, vt hostis terga infestaret. decreuit vt pars Sequani peditatus quosdam transitus locorum occuparet, quo facilius equitatus protegeretur: nā pridie eius diei Hernandum Acostensem, Antonium Oliueram, Petrum Valleium, & quosdam alios præmiserat ad vias, quibus hostes erant abituri, explorandas. cum igitur dies iam illucesceret, hostes succensis omnibus castris iubent pedites iter capere phalangem scilicet, & postremam aciem. iussus est equitatus terga protegere, peditatuiq́ue hostium resistere si vellent infestare. Austriacus quòd videret hos cum dignitate se velle recipere, decreuit insequi vt infestaret siquo pacto concederetur, atque vt se reciperent coacti. imperat peditatum, qui posset acciri, atque quatuor turmas equitum in tres globos distribuit, cum reliquum equitatum apud se retineret ad opportuna subsidia. accesserunt & multæ sclopettariorum cohortes qui ad mille accedebant, & ducenti loricati cum sarissis. iussus est Hernandus Acostensis ante diem esse in insidiis in primo situ duorum prædictorum locorum vltra Burgum. cum noningentis militibus Sequanis, Hispanis, Germanis. cum primo globo equitum vbi erant alę Hernandi Toletani, & Aurelij Panormitani, & sclopettarii Oliueræ ac Mutii Pagani, Austriacus misit Oliueram. cum reliquis duabus substitit Octauius Gonzaga magister equitum. Oliuera primum situm transiuit, qui vbi accederet ad secundum, coactus est ad dextram deflectere, vt cōmodum transitum vestigaret, cum inuentus in ea via angustus esset ac difficilis. hūc secutus est Octauius Gonzaga, vtque subito ferè copias coniunxerunt, qui formatis nouis globis aduersus hostem vlterius procedunt. iam peditatus paulatim ad primum situm peruenerat, & cum aliis copiis propinquabat Austriacus, cum in omni situ commodi essent eminentes colles, & ad prospiciendū hostem, & ad mandata à suis accipienda. Iussus est per nuntium Austriaci Gonzaga sustinere. Hostis cū parte equitatus in loco edito substitit, qui ad latus nemus habebat, atque frontem copiis Austriaci ostentabat. cęptum est ab hisce se recipere, ab his insequi, initumq; est leue certamen, atque Hispani vlterius pugnando propellentes hostem transmisso loco accliui venerunt in planitiem. rursus alium accliuem transmittunt pugnantes non procul a primo situ, relicto Hispano peditatu qui terga tueretur. Iussa manus sclopettariorum ad sinistram incedere, vt equitatui opem ferret. Parmensis princeps interea profectus erat vlterius singulari alacritate. propiusq; venit ad hostē, qui cū riuum paruū, sed difficilem esset traiecturus, non parū Parmensis molestia fuit retardatus. Austriacus per illud tps in nemus ascendit, qđ Hispano peditatu muniuit, qui terga tuebatur. Iussæ sunt copiæ progredi, quę in secundo situ fuerant firmatę. cępit cōe esse consiliū procerū vt iniretur præliū, qm̄ hostis defessus, & perturbatus esse uideretur. non prætermittendā esse aiebāt præsentē occasionē. iussus est Reglius regulus hostem recognoscere, cuius profectio vtilissima fuit, qm̄ cum postrema turma equitum impedimento fuit quominus quædā Gallicæ cohortes à sinistra situm commodū occuparent cum graui damno Hispanorum. Octauius Gonzaga cognito commodo situs, & alacritate militum, ne prælium sine ordine committeretur, cum iis cōiunctè impetum facit in hostem multa virtute. cęptum est ita pugnare vt multi caderēt ex hostib. nam primum postremis hostib. propinquatum est ita vt sola via interesset inter vtrasq; copias, quæ sæpē satis raram habebat, quā hostes plurib. tormentis cāpestrib. munierant, quæ parū cōmodè fuerant disposita ob angustias locorū. cum verò Parmensis princeps proprius accessisset ad rē melius explorandā, cognouit Octauiū Gonzagā, & Madragonium tribunū tam processisse vt sine manifesto periculo suū equitatum retrahere non possent. Illa re perspecta & consilio hostium, qui dubio erant animo quid sibi esset agendum, cum ēt non nihil acies viderētur ordinem non seruare, decreuit in eos impetū facere cum cohorte, quā viciniorē à sinistra aciei habebat, neglecto periculo pro singulari virtute bellica, & fortitudine. secutæ sunt eius consilium ambæ turmæ equitum. nam conuenetāt iam hęc vexilla equitatus Bernardini Mendocii, Curtii Martinenghi, Fernandi Toletani, Camilli, & Ioānis Baptistę Montiorum, Alonsii Vargæ, Georgii Macutæ, & Acostensis, & Oliuerę, & Antonii Auali, & Falconeti, & custodiæ Austriaci. Hostes impetum acierū Austriacarum non sustinentes in fugam vertunrur, atq; per suum peditatum irrumpentes obuium quenque conculcantes, qui in postrema acie incedebat, suas copias propè sine hostilibus armis profligarunt. Fama est comitem Heleinensem quatuor millibus equitum statuum præfectum, cum Austriaci consilium clam sequeretur, se in fugam vertisse, atque Monsdenaum versus contendisse, illum quoque locum Austriaci nomine occupaturum si res successisset è sententia. Erant Aurantianæ copiæ ex his nationibus collectæ diuersis, tres erant cohortes Gallorum, decem Scotensium, tredecim Britannorum, nouem Germanorum, circiter triginta & sex Belgarum. equitum ad tria millia. illa res repentinam prope dedit victoriam equitatus scilicet hostium, cum acies facillime dissiparentur. cęsa sunt, & capta circiter octo millia hominum ab Hispanis tanquam pecudes nulla edita virtutis militaris significatione, cum statim fugam arripuissent, neque vel tantillum impetum sustinuissent. Venerunt in potestatem Austriaci triginta vexilla peditum, & tria equitum, ac vnum raitrorum, quæ relicta sunt ob metum, cum totus equitatus se seruasset. Captus est regulus Gognius magister castrorum, qui ad Austriacum perductus signum obseruantiæ edidit, a quo tantum verbū acerbum audiuit, quod Deus facit vt magnæ copiæ impiæ a paruis copiis vincantur. capti sunt ferè

Victoria Austriaci.

sexcenti

ſexcenti milites, qui omnes in vrbẽ adducti mox ſuſpendio necantur, quoniam illæ copiæ primum omnibus Auſtriacis militibus, quos capiebant, magna & barbarica crudelitate aures, & nares, & digitos manuum præcidebant. Illa victoria potitus Auſtriacus ad oppidum Gibluum caſtra mouet, quod ab hoſtibus tenebatur, quod diſtat ad millia decem paſſuum a Namurio, qua itur Bruxellas. cœptum eſt leuibus prælijs dimicare, quoniam eo ſe ſeruauerant reliquiæ ſuperioris cladis. Auſtriacus vbi ad abbatiam Argentoniam caſtrametatus eſſet poſtridie iubet quatuor bellica tormenta trahi ad oppidum diuerberandum, atque à ſiniſtra Orticium cum duabus cohortibus Hiſpanorum, à dextra quoſdam vallones, & galeatos equites, & ſclopettarios miſtim iubet aſſiſtere. hoſtes viſis his copijs partim in oppidum ſe recipiunt, partim Bruxellas verſus fuga contendunt, quorum plerique ſunt ab inſequentibus trucidati, donec nox reliquorum ſaluti conſuluit. Sed quia tubicinâ miſſo ad illos ſollicitandos ad deditionem paulo ſuperbius reſponſum eſſet, cœpta ſunt dangi tormenta, quibus viſis fit ab oppidanis deditio, qui ſe clementiæ, miſericordiæque Auſtriaci commiſerunt. milites ita in fidem ſunt accepti vt liceret inermibus liberis abire accepto iuramento in annum exteris, indigenis quòd nunquam amplius aduerſus Philippum Regem militarent. Capti ſunt quidam primatii tanquam obſides, & multa bellica tormenta cum multo commeatu, & apparatibus bellicis. Nec multo poſt obſidibus quoque libertas conceſſa eſt. his ita tranſactis relicta eſt ibi inuenta annona in ſex menſes cum quatuor millibus peditum. reliquæ copiæ ad populanda loca finitima ſunt ab Auſtriaco eductæ, quoniam plurimum conferebat rebus Hiſpanis dum hoſtis eſſet profligatus, facileque erat id facere, illum inſequi, nam cæſa ſunt, & profligata ad ſummum per hanc victoriam ferè decem millia peditum à duobus equitum, cum vix decem è militibus Auſtriaci ſint deſiderati. ita fit aliquando vt cum in rebus bellicis res in alterutram partem inclinauerit, totum negotium in illam partem corruat, cum res maxime fragilis ſit vel armatus exercitus. Poſtea Octauius ab Auſtriaco ob virtutem prudẽtiamq; collaudatus miſſus eſt cum equitatu ad exploranda hoſtium conſilia, & ad Louanium ad deditionem compellendum. ille ex itinere Cydoniam oppidum cepit. atque Hiſpani ſuperiore victoria elati per perturbationem equitatus ſtatuum populabundi Louanium vſque procurrunt, omniaque obuia ferro, & igni populantur, atque Octauius Louanium denique in ſuam poteſtatem redegit. Auſtriacus oẽm operã virib. colligẽdis ad Namurium nauat, multoſq; pagos direptionibus, & rapinis deuaſtat. nam qm̃ animi magnitudo ſtat aliqñ vel cadit cum facultatibus & euentib. rerum, vbi primum arma victricia Hiſpanorum ſe oſtentarunt Louanienſib. veriti virtutem Hiſpanam acceptis conditionib. deditionis vrbem in fidem Auſtriaci dedunt. conceſſum eſt duab. cohortibus Scotenſium militum, qui erant in præſidiis, vt incolumes quò vellent excederent. Neq; tñ principum Belgarum animi protſus erant deſides, quorum ſtudia conuerſa erant partim ad faciendos bellicos apparatus, partim præſentib. virib. vtebantᷣ ad hoſtes quoquo modo poſſent infeſtandos: quare intra fines inferiorum Saxonum pro Auſtriaco, & pro ſtatibus colligebantur equites & pedites, cum ẽt Byzantii nõ amplius ſtudium inſtruendę claſſis exaudiretur, ſed vniuerſi Turcarũ animi eſſent conuerſi ad obſeruanda noui Regis Perſarũ conſilia, cum nihil magis curaretur, q̃ vt ingentes copiæ aduerſus Perſas in caſtra conuenirent, quod certe non fiebat ſine difficultate. iuſſi ſunt Ianizzerotũ duo millia & quingenti Bogdanũ in principatum Myſiæ ſuperioris inducere, quod fecerunt vna cũ aliis copiis paruo quidẽ negotio, & ſine clade ſubditorũ, cũ nemo auſus eſſet vel contra vim Turcarũ, vel contra ipſum nouũ Regẽ ad propulſandũ eius imperiũ arma ſuſcipere. Illa victoria Hiſpanorũ acquiſita in Belgio, atq; adeo vrbis ampliſſimę, & nobiliſſimę Leuacorũ deditio apparebat iecisse in magnũ periculũ multarũ finitimarum vrbiũ ac gentiũ ſalutẽ, atque in primis Mechliniæ vrbis, & ipſius nobilis, & amplę, quę quaſi in medio figuræ trium ęquorum laterum poſita proſpicit hinc Louonium, inde Bruxellas, inde Antuerpiam pro angulis, per medium cuius vrbis decurrit Dela fluuius in regione Arnbuaritarũ. erat ibi diſſenſio non contẽnenda inter ciues, cũ alii nollent, alii maxime cuperent admittere præſidia, ſine quibus omnino vrbs non apparebat ſatis validè poſſe defendi. Miſſus eſt idcirco à ſtatib. Belgarum, & ab Aurantio Boſſuẽſis regulus, qui tam prudenter, tantaq; dexteritate negotiorum tranſegit, vt copiæ palatium ſenſim forumq; occuparint, atq; nonnulli e primariis, quia viderentur ſtatib. aduerſari, in carcerem ſint cõiecti. Miſſi ſunt ẽt huc Antuerpia ſubſidiarij ciues mille armati, cũ decem e ſingulis cohortib. fuiſsẽt delecti, & quadraginta è cohorte iuuenum, & duæ præterea cohortes Scotenſium. Iuſſi ſunt præterea trecenti pedites eſſe Liræ in præſidiis, quod oppidum non eſt negligendum in ripa Nethæ fluminis ſitum natura & arte munitum. Hiſpani cognita diſſenſione ac debilitate ciuium Mechlinenſium cęperunt aſpirare ad eius vrbis expugnationem, atq; vix poſt ſecundã horam ex quo ſubſidia ingreſſa fuerant ſexcentos equites mittunt cũ totidem ſclopettariis à tergo, qui eò vſq; procurrerent, ſeque vrbi oſtentarent, & animos ciuiũ experirentur. Sed vbi propinquaſſent, frequenti plumbearũ glandiũ procella, & globis minorũ tormentorũ ab vrbis ꝓſpectu recedere cogunᷣ. His ciuitatibus variis vbiq; bellorũ motib. fluctuãtib. multa oppida Belgarũ muniebanᷣ, atq; in primis Bruxellæ vrbs ꝓam pla id ipſum multo ſtudio faciebat, cũ Aurantius princeps, & Mathias Archidux eò iampridẽ cõueniſſent hoc ipſo conſilio, vt illa vrbs aduerſus vires hoſtium, ſiquæ acceſſiſſent, fortiter poſſet reſiſtere. ſed cum apparuiſſent Bruxellenſes nihil vel laboris vel diligentiæ prætermiſiſſe, Aurantius cognitam induſtriam Bruxellenſium non ſolum laudauit, ſed etiam profeſſus eſt ſe vna cum illis omnem vim, & fortunam belli ęquiſſimo animo perlaturum, ſummoq; ſtudio ciuitatem defenſurum ſi ita contingat, quod faciebat vt animos ciuium confirmaret. Actæ ſunt gratiæ ingentes pro tanta animi promptitudine, ſed reſponſum iſtud fieri poſſe ſemper opportunè, ſed tamen vtilius, & cõmodius forę vniuerſis ciuibus ſi abſens rebus omnibus conſuleret, quàm ſi unum in locum pateretur

Gibluum captum per ditionem.

Louanii deditio.

Bogdanus in principatum reſtitutus.

& includi,

se includi. Nam vt anima non potest vtiliter negligere vniuersum corpus, si in alicuius partis corporis officio præcipuè sit occupata, sic princeps & imperator inutiliter & stulte in obsessum locum patitur se concludi. Ne tamen vrbs sine perito duce, atque imperatore rerum bellicarum relinqueretur, si forte hostis illam inuaderet, Bossuensis id munus tuendæ vrbis ab hostibus sibi depoposcit cum in ea essent in vrbe validissima præsidia, viginti & quinque cohortes peditum nimirum, atque Comes Aleinensis vir magnæ autoritatis & peritiç castra posuisset in pago Genuola cum non aspernandis copijs, quibus & regionem protegebat, & curabat exercitum statuum in dies instaurani. Decretum enim fuerat communi Aurantij & Villuardij & Bruxellensium consilio vt veterani omnes copiarum duces copias studiose colligerent, conuocarentque pro opportunitate Olandæ & Zelande præsidia. collecta sunt in Busateris tria reggimenta peditum. accessit & Senchius regulus cum quingentis equitibus. Iussus est Comes Suarzemburgensis summo studio colligere tria equitum, atque cum duodecim vexilla peditum nuper ex Olanda accessissent, aucti sunt animi principum nouæ religionis, qui prius felicibus Hispanorum successibus propè erant consternati, didiṡusque est rumor quòd breui futurum erat vt status Belgici haberent in castris plura triginta peditum, ac decem equitum millibus, prçter ordinaria præsidia variorum locorum satis valida, vnde possent in omnē opportunitatē multa millia hominum in castra commode acciri. erant enim multç copię in varias ciuitates distributę dum illę munirentur, cum Antuerpię mille inessent equites, ac decem millia peditum. nam curç erat sexdecim cohortibus mœnia tueri per noctem, cum aliç interim plateas & accessus vrbis interius occupauissent. Duo millia operarum erant occupata muniendis Bruxellis, vbi inerant octoginta cohortes peditum, quç singulç continebant centum & quinquaginta pedites, ineratque cohors ducentorum lectissimorum iuuenum Erant & Gandaui in presidijs tria millia peditū, & sex cohortes in oppido Guldera quç omnes copię magna diligentia, inusitatoque ordine à suis præfectis regebantur, cum singulç decades suum haberent præfectum, & tribunis additus esset magistratus, qui vocabatur Superintelligens. Poterant, vt vno verbo dicam, vel citra medium diem nullo prope negotio colligi ad quatuordecim millia armatorum ex his locis sine vllo incommodo. sed enim quia salus & conseruatio ciuitatum non in solis externis auxilijs asciscendis consistit, sed etiam vexandis hostibus quo quomodo, & intimis domesticisque incommodis ac periculis repellendis, neque sufficit perito medico emplastra adhibere vlceribus, nisi prius eliciat malignos humores, multa decreta sunt salubriter Antuerpiæ vel ad impediendos hostium accessus vel ad suspectos ciues eijciendos. nam viæ primum omnes cathenis ferreis multiplicibus muniuntur. deinde Itali & Hispani mercatores coguntur excedere ex vrbe, quia populo essent suspecti, qui Coloniam Agrippinensem accedunt. promulgatur edictum vt omnes exteri arma sua deferant ad præfectum iuuenum, quibus enses & pugiones tantum relicti sunt. Iussi sunt errones intra viginti & quatuor horarum spatium ex vrbe & ex omni agro Bruxellensi excedere sub grauissimis pçnis. omnia mercimoniorum inuolucra ad portas vrbis explorantur ne efferatur pecunia, vel res exeant bellicis vsibus necessariæ. imperatum est sub grauissimis pçnis ne viri bellicis rebus apti exeant è ciuitatibus, cum etiam Londini magna diligentia colligerentur & conscriberentur copiæ, quæ statibus subsidio mitterentur in Belgium. Enimuero quamuis magnam trepidationem pluribus Belgarum vrbibus victoria Hispanorum iniecerat, tamen nihil amplius fecit, quam vt maiores apparatus bellici fierent a Belgis ad eius famam, atque vt Hispani captis quibusdam castellis tutius, sineque vllo impedimento Bruxellas vsque ad portas incurrerent, cum nemo ex hostibus fieret obuius. Octauius enim Gonzaga cum quingentis equitibus ad portas vsque ciuitatis procurrit, nam non modo Louanium vt diximus, sed etiam Giola & Lilemona capta fuerant oppida, cum Lilemona distet ad viginti milliaria à Bruxellis. Carolus item Masfeltius cum quatuor millibus Gallorum & tribus Sequanorum peditum Bouinam magna diligentia concutiens iamiam erat inuasurus. ciues veriti si diutius fortunam belli expectauissent se vel peiores deditionis conditiones inuenturos, vel per vim armorum victum iri, paciscuntur cum Masfeltio vt iisdem conditionibus se dederent, quæ Giblæ antea concessç fuerant. Erant in præsidijs octingenti pedites, qui cum iurassent se non amplius aduersus Regem Hispanum militaturos, liberi quidem sunt dimissi, sed tamen inermes ac sine capitis integumento, quibus ad ignominiam viritim datus est baculus. Capti sunt septuaginta primariæ dignitatis ciues ex ijs qui erant in vrbe. Nam post illam victoriam cum neque tormenta Austriacus haberet, neque si habuisset possent attrahi propter pondus per cenum, & pontes nimis longi expeterentur, neque operas haberet, neque temporis acerbitas sub dio esse & in aperto din pateretur, non putauit Bruxellas vrbem esse tentandam, vbi essent in præsidiis plura sex decim millibus armatorum. cum vero in oceano Britannico nauigia quædam multo auro preciosisque mercibus onusta ex Indijs expectarentur, quę rebus regijs afflictis inopia stipendiorum opem ferrent, multæ naues Britannicæ egregie epibatis instructæ & ad pugnam paratissimę obuiam procedunt, nauigiorumque iter diligenter vestigant ac præstolantur. Illa cum non apparuissent, multaque alia nauigia Philippi Regis ad Numidicam expeditionem, vt fama erat, instituerentur, Aurantiana classis quæ ad fines vsque Lusitanos procurrebat, & ad Herculis columnarum angustias quædam iuuenta bellicis appparatibus onusta expugnat, & in Belgium adducit. Quę dum fiunt in Belgio & in oceano ad occasum, in finibus Liuoniæ res erant omnino turbulentæ ac propter frequentia damna, quæ assiduè Liuonis à Moschouita inferebantur, plenæ calamitatum. sed multo magis infestabant rumores uarij, qui de Scythis in Poloniam ferebantur trepidationis pleni, quia dicebatur Moschouita collectis multis millibus armatorum Liuoniam uersus iter cepisse facere, principesque Scytharum sollicitasse ut rapinis & populationibus uno tempore ex altera parte

Bouina capta per deditionem.

Liuoniam infestarent, cum iam triginta millia Scytharum collecta esse ad hoc ipsum consilium dicerentur. augebantur quotidie vires Moschouiticæ, periculosumque erat ne vniuersa Liuonia veniret in potestatem hostis, nisi subsidia mitterentur, quare missæ sunt legationes ad Regem vt tantis motibus, tamque periculosis bellorum consuleret. Indicta sunt itaque comitia bellica Varsouium, in quibus decerneretur de bellicis apparatibus à Rege & principibus Liuonum, & de prouincia ab hoste defendenda, cum hosti interea fuisset impedimento magnitudo niuium quo minus cum suis copijs in Liuoniam penetrasset. Quæ dum parantur ad defensionem in Liuonia, Scander Mysiæ superioris princeps, qui sub finem anni superioris è principatu fuerat deiectus, magnis vocibus & contentione populorum, in principatum reuocabatur, parumque de fuit quin ad arma ventum sit, ciuilesque dissensiones sint excitatæ inter eos, qui diuersas partes sequebantur. causa fuit cur Scander Despota Mysiæ fuerit è regno deiectus, quia cum Turcarum custodias corporis accitiuisset, illi facti sunt ita insolentes vt omnino ferri non possent vel ab ipso despota, nedum à subditis. idcirco illæ custodiæ necessariò sunt dimissæ. Erat Bogdanus frater captiuus Hierapoli, qui assiduè expetebat per munera, quorum maxima est autoritas apud Turcas, vt deiecto fratre in principatum ipse admitteretur, de quo vel ante captiuitatem eum fratre Scandere contenderat: cum frater parum amico animo in Turcas apparuisset. Turcę quoque dimissi multas accusationes in Scanderum confingunt, quibus etiam plurimum causa Bogdani iuuabatur, atque vicerunt tandem munera & accusationes & preces. his contentionibus de principatu cognitis Scander partim ad diluẽdas criminationes Byzantium contendit, partim etiam ad superanda munera captiui, sed cum Byzantio cum muneribus propinquaret cum tympanis ad lætitiæ significationem, missi sunt obuiam Turcæ qui tympana infregerint, munera ceperint, Scanderum in custodias tradiderint, atque sic per gratiam Mahometi Bogdanus frater missus est cum imperio in Mysiam, vbi purpuratus interea fuerat præfectus accito Scandero ad diluendas accusationes. Mustapha purpuratus, quòd ex

Scander è regno à fratre deiectus.

altera parte fines imperij Turcici maxime formidabili bello Persarum Regis principis strenui infestarentur, qui non frigide res agere videbatur, ex altera quòd ingentes apparatus bellicos & classem maximam instrui à Philippo Hispaniarum Rege audiebat, qui dicebatur cum multis millibus armatorum aspirare ad subiugandam Africam, veritus ne vis Ottomanica tantam rerum molem vno tempore sustinere non posset, neque duorum tam potentum regum arma tam disiuncta propulsare, cum & pestilentia & caritare annonæ vbique in ijs finibus laboraretur; cępit cum Hispanis ministris callide de inducijs in certum tempus verba facere, quę fama apparebat animos etiam Persarum non nihil perturbare. censebat enim fore vt Hispaniarum rex non magnopere ab illis inducijs abhorreret, vel quòd iam diu Belgicis sumptibus esset defatigatus, vel etiam quòd omissis maritimis apparatibus iam liberius posset ad subiugandos Belgas se conuertere. cœptum est igitur agi de inducijs, resque variis sermonibus in multos menses est hinc inde protracta, atque negotium denique inter difficultates consenuit, Ioannis Austriaci copię ratæ non esse amittendum tempus dum animi finitimorum Belgarum ad famam recentioris cladis adhuc essent consternati, Sichenam oppidum expugnare aggrediuntur, vbi certatur per aliquot dies frequentibus & acribus minutis prælijs. Sed enim cum defensores post validam diuerberationem se fortiter defendissent, primumque conatum Hispanorum magna virtute repulissent, tamen quia illis videretur fortuna belli periculosa, quæ non erat expectanda afflictis præsertim noua clade statibus, à quibus non essent tam citò expectanda auxilia, cum locus etiam non esset satis natura munitus, & parua inessent præsidia, per certas conditiones veniunt in potestatem Austriaci. Sed Hispani nulla habita conditionum ratione, nullaque seruata fide oppidum ingressi ad vnum inuentos milites trucidarunt, ducesque ipsos suspendio necarunt, qui parum fidentes Hispanis promissis se in priuatis domibus cum quibusdam agricolis à militibus destituti munierant. Istud factum fuisse quidam dixerunt, quia plures quadringentis Hispanis trucidati fuissent in vnius oppiduli debilis oppugnatione. Diestum quoque oppidum situm ad Demeram fluulum captum est eodem die per deditionem, in quo oppido ducenti inerant pedites statuum, quos etiam ex oppido digressos Hispanus equitatus insecutus & in quadam planitie comprehendens coegit contra pactam libertatem iurare, nisi mallent trucidari, se fideliter Austriaco in hoc bello militaturos. Spiæ oppidi magistratus, vbi clam conspirasset cum Hispanis ob metum illarum calamitatum, quæ imminere videbantur, vt introducerentur in oppidum, coniectus est in carcerem, quia populus illo cognito consilio clam auxilia Gandauo accersiuit, vnde missi sunt magna celeritate sexcenti pedites, atque hi per obscuritatem noctis conspirantibus præsidijs accepto signo ciuitatis admotis scalis conscendunt. ita captus est magistratus & acceptis auxiliis securitatis oppidi iacta sunt fundamenta. illud consilium cum irritum accidisset Hispanis animus aliò conuersus est, & de capiendo oppido Niuella cogitatum per repentinum conatum duce Carolo Masfeltio, quod distat ab vrbe Bruxellis ad viginti millia passuum, copiæ igitur magna celeritate ac taciturnitate vsę nemine sentiente ad oppidum accedunt. Illud repente inuadunt. Sed virtute & vigilantia oppidanorum coactus est Masfeltius fuga se Namurium seruare nulla memorabili re edita, sed etiam non paucis è suis Hispanis amissis. Nam cum multi Hispani & tormentorum globis & glandibus sclopettorum fuisent transfixi è mœnibus, tum oppidani audacter egressi Masfeltianas copias fortissime inuaserunt, duoq; vexilla Hispanorum peditum è manu signiferorum extorta, signiferis etiam trucidatis Bruxellas miserunt. Austriacus ipse interea Louanij morabatur, circa quod ad decẽ millia passuũ copiæ castrametatæ fuerant; qui iubet edictum promulgari, per quod iubebantur omnes profugi domum redire sub pęna bonorũ fisco addicendorum. iubet omnes bellicos apparatus, omnemque

Sichena opp. captum.

Diestum captum ab Hispanis.

commeatum

commeatum Namutrium comportari, vbi duæ tantum cohortes Germanorum & ſexcenti equites erant in præſidijs. Et quoniam dicebatur Aurantius princeps omnia futuro ingenti bello neceſſaria ſumma digentia comparare, Caſmirumque cum multis millibus armatorum accerſire, & alios tribunos cum Saxonibus & Germanis equitibus, & ipſe Auſtriacus animum adiecit ad ſuas vires adaugendas, Nam ſtatus poſt cladem non ſolum apparatus maiores fieri oportere decreuerunt, ſed etiam ſtatuerunt vt ſemper conſiliarij ſtatuum rebus bellicis intereſſent, nequid fieret inconſultis, atque omnis ratio bellica ordinatius procederèt. Britanniæ regina quoniam fruſtra per legationes ſollicitauerat Auſtriacum vt à vexandis Belgarum finibus amicorum populorum deſiſteret, luſſit legationes ipſas palam profiteri, ſi illud impetrare non poſſent, reginam non poſſe vllum genus auxiliorum Belgis populis, & Belgarum principibus amicis atque reginæ ipſius obſeruantibus in tantis præſertim patriæ calamitatibus denegare: quare promittit duodecim millia armatorum illis ſubſidio eſſe miſſuram, cum iam duo millia peditum & mille equites acceſſiſſent ſtatibus ad Valentianam. Auſtriacus iratus legationum dictis reſpondit fieri poſſe vt aliquando reginam poeniteat ſubditos Regis contra ſuum Regem iuuiſſe. vt vero bellicum negotium diligentius tranſigeretur, cum magnum fundamentum, & quaſi nerui rerum bellicarum ſit pecunia, impoſitum eſt tributum Antuerpiæ, & trecenta nummum millia Caſmiro in ſtipendia equitum tranſmiſſa. Nec ita multo poſt Auſtriacus audito Ducis Ioannis Caſmiri aduentu, veritus, ne ſi tantæ vires coniungerentur poſtmodo non amplius poſſet libero agro potiri, quod plurimum conferebat ad obſidendas vrbes & ad copiam commeatus, iubet Hiſſium regulum, & quoſdam alios tribunos cum ſuis copijs obuiam ad impediendum iter procedere. Sed vbi cognitum eſt eſſe octo millia equitum & quatuor peditum Heluetiorum ac Sequanorum præter multos alios pedites qui ſtatibus acedebant, viſæ ſunt multo maiores copiæ, quàm vt præſentibus viribus poſſent impediri, quippe quæ iam Moſam traiecìſſent, & ad Zaffer pagum conueniſſent, quare ſeſe in ſua caſtra receperunt. Ne tamen tempus fruſtra in ocio abſumeretur, cum nihil æquè infringat vires exercituum, quam deſidia & ſegnities, decernit Anſtriacus Hocſtrattem & Vilinordium oppida diuerberari ad expugnationem, quæ ſunt inter Bruxellas & Mechliniam, quo tempore aucta ſunt etiam caſtra Auſtriaci multis copijs. Nam ſtatus ac principes Belgarum copias ingentes ad Bolduchium colligebant, quo conuenire iuſſa ſunt octo equitum, quatuor peditum millia Caſmiri. & Comes Suarzemburgenſis, Iulius Branſuiccenſis, & Schenchenius regulus, qui viritim iuſſi fuerant mille & quingentos equites Saxones & Germanos colligere. conuenerunt & alij multi tribuni cum multis vexillis peditum ita vt exercitus uniuerſus ſtatuum conſtaret fere è viginti millibus peditum præter præſidia, & duodecim equitum. attracta ſunt Bolduchium & quatuordecim muralia tormenta, & multa campeſtria, & cum magis etiam vires augere cuperent ſtatus, omneſque Hiſpanas vires prorſus delere, legationem mittunt ad Herculem Ducem Alenconium, quæ hortaretur vt earum prouinciarum defenſionem ſuſciperet, quæ ſemper illum mira obſeruantia coluiſſent, & quæ per iniurias regiorum miniſtrorum atque per auaritiam non ſolum priuilegijs auitis, quod ipſum non ferendum eſſet, ſed facultatibus & laribus & patria iamiam ſine externis auxilijs eſſent priuandæ: cum etiam plurimi interſit Gallorum regni amicos potius principes Belgarum habere, quam Hiſpanos nimis potentes, ac ſemper ad rerum nouitatem, felicioreſque progreſſus aſpirantes. vt autem non ſolum precibus & miſericordia eorum populorum impelleretur ad ferenda auxilia, adiunctum eſt precium precibus, promiſſaque ſunt ſtipendia omnibus copiis ſolutum iri, & centum millia nummum ipſi duci quotannis præterea. decretum eſt vt corona aurea conficeretur, cuius precium ad centum millia nummum accederet: atque ad harum rerum obſeruationem tanquam obſides promiſſæ ſunt tres munitiones Morinorum ſiue Attrebatum Landreſium in ripa Sambrę fluminis ſitum, oppidum nobile propter virtutem, quę enituit aduerſus Carolum Quintum anno 1543. cum multis millibus armatorum fortiſſime reſtitiſſet. Vapræmes, Chenaum. at Aurantius quia videret tot principes magnæ nobilitatis, autoritatis, potentiæ acciri ad Belgii defenſionem cępit ſubuereri ne ſua exiſtimatio paulatim obſoleſceret, quare ſermonem inter principes paulatim excitat quòd non eſſet pecunia, quæ tot ſtipendiis poſſet ſufficere, vt is etiam ad aures Alenconij perueniret. Mornus interea ſtatuum centurio non procul à Bolduchio leue prælium committit cum Hiſpanis quibuſdam, atque poſt diuturnam pugnam cęſis pluribus ducentis Hiſpanis eos cogit in tutum ſe recipere. at Auſtriacus cum haberet in caſtris ad decem equitum, trigintaque peditum millia primum Limburgum ad Vueſer fluuium ſitam vrbem, poſtea Dalem oppidum per deditionem capit, quæ loca diſtant à Batoduro ad quindecim millia paſſuum, at à Leodio, hoc decem, illud viginti. Miſſa eſt & pars copiarum Maſtrichium, ſed patefacta proditione, tribuſq; è primarijs & præfecto vrbis in vincula coniectis infecto negotio redire neceſſe fit, quod ipſum accidit in Attrebatibus, vbi tamen Dapames oppidum ab ingreſſis Hiſpanis duodecim horas fuit retentum, ſed poſtea ſumptis armis vbique populatibus multis Hiſpanis trucidatis à ciuibus recuperatum fuit breui. Auſtriaci exercitus tametſi ad illum numerum, quem diximus, excreuerat, tamen quia ventris profluuio multi infeſtabantur ac moriebantur, fiebat aliquanto inualidior, minuſque ad bellica negotia promptus, cum etiam quidam proceres non mediocris autoritatis perijſſent. Antuerpienſes eiectis, vt diximus, omnibus exteris è munitionibus, & Italis præcipuè æquiſſimis annis pecuniam in ſtipendia militum erogabant, cum vnus eſſet omnium ſermo ſe malle Olandam & Zelandam inſulas ſubiicere imperio reginę Britannię, quam perpeti imperium Hiſpanorũ, quia iam nullis cõditionibus fiderẽt. Auſtriacus motis caſtris adauctis iã viribus vt dictũ eſt ad oppidũ Niuellam caſtrametatur, quod omni genere oppugnationũ, multaq́; diligentia expugnare conatur.

Alenconius in Belgiũ accitus.

Limburgum captum.

natur. status quia putarent oppidum non posse diutius resistere tantis viribus, neque tamen censerent tam leui de causa collatis signis totis castris esse dimicandum, antequam aliæ copiæ, quæ propediem expectabantur, conuenissent. literas dederunt ad duces præsidiorum, erant enim quinque cohortes peditum, & pauci raitri, quibus significabant locum esse deserendum, iubebantque vt in tutum & se & res pretiosiores reciperent. sed enim cum literæ tardius propter difficultatem importandi fuissent allatæ, quòd oppidum vndique cinctum esset obsidone, non potuerunt reddi. Niuellæ tamen præsidia, quòd omnis spes subsidiorum ac salutis posita esse in virtute armorum & in fortitudisie videretur, quæ certe sine concordia & mutua ciuium conspiratione debilis est existimanda, coniurarunt vnà cum ciuibus, magnoque iuramento affirmarunt se pro viribus aduersus communem hostem oppidum esse defensuros, neque vllum laborem deuitaturos pro communi omnium salute. At Austriacus directis tormentis oppidum magna vi concutere. Germani post diuturnam uerberationem per ruinas murorum adoriri. cęsis pluribus octingentis Germanis reliquæ copiæ præcipites per ruinas virtute defensorum recedere coguntur. cęsi sunt ad sexaginta ex oppidanis & vulnerati. cum vero sæpius repetitæ verberationes, ac sæpe renocati conatus fuissent, sæpius Austriacæ copiæ accepta magna clade virtute defensorum reiectæ sunt. Sed cum pertinaciter & obstinatè oppidum oppugnaretur, & fortissime defenderetur cum clade etiam defensorum, oppidani denique virtute, pertinacia, numero Austriacorum superantur. Hispani oppido per vim ferri potiti omni misericordiæ vel humanitatis memoria obliterata omnes inuentos in oppido miserabiliter trucidant. Montium ex altera parte non contemnendi Hispanorum copijs oppugnabatur, ad quam oppugnationem innitauerat ciuium quorundam Montiensium perfidia, qui cum proceribus copiarum Hispanarum conspirauerant, sed re patefactata & illi capti sunt in vincula, & consilia Hispanorum fecerunt irrita cum vrbem munitissimam natura non essent ausi aggredi. est enim vrbs Hannoniæ Montium in amœnissimo colle sita vnde plures fontes scatent qui Trullam fluuium conficiunt per vrbem ipsam defluentem, quoniam fieri potest ciuium industria magna vt pars regionis stagnet circa vrbem, atque præter situm natura munitum, mœnia habet præualida cum triplici ordine fossarum profundarum, ac interius oppidulum. Habet multa pulchra ædificia & priuata & publica, præstatque opulentia ob multa mercimonia, per quam multi limpidissimi fontium riuuli delabuntur. Philippus Hispaniarum rex quia factus esset certior per literas Austriaci de consilio & multis auxilijs Britannæ reginæ, quæ statibus vndique submittebantur, videbatque acerrimum & maximè calamitosum bellum in illis regionibus parari, legationem mittit in Britanniam, quæ rogaret illam reginam vt desisteret ab inceptis, & ab adiuuandis subditis, qui arma contra suum principem sumpsissent, nulla præsertim ipsa accepta iniuria. eam legationem regina magnificè hilarique vultu excepit, cuius petitioni respondit se neutram in partem magis esse propensam. scripsit præterea literas ad Regem & ad status Belgarum, quibus significabat se magnopere cupere & hortari, vt res si quo pacto fieri posset, componeretur. Nam eodem ferè tempore Laudensis episcopus nuntium misit ad principes & status Belgarum, per quem significabat esse Regi in animo vt pax & quies Belgicæ regioni concederetur, quamobrem se velle de pace cum illis agere, si velint. status neque hac quidem ratione bellicos apparatus segnius faciunt, sed omnia tanquam ad bellum diligenter procurant. Et quoniam Rex Hispaniarum Africanam expeditionem decreuisset, Magnus Dux Hetruriæ Montacutum & alios tribunos colligere iubet tria millia & septingentos pedites, qui paratæ iam classi imponerentur, traijcerenturque vnà cum alijs copijs in Africam. Vexabantur interea Cæsariani etiam fines, & Polonorum Regis, quoniam in his repentinis Turcarum incursionibus pagi quidam non procul à Canussa direpti sunt, in illos Scythę repente incurrentes multos captiuos abduxerunt, multamque prædam abegerunt. Idcirco comitia vt indicta fuerant de rebus bellicis, habita sunt Varsouij, quæ vrbs est ampla Liuoniæ. nam vel ante plurimum trepidationis finibus Liuoniæ ac Lituaniæ fuerat iniectum, quia dicebatur Moschouita cum multis millibus armatorum esse in aperto. Decretum est in illis comitiis vt colligerentur quindecim millia Polonorum, decem Lituanorum, tria Germanorum millia, ac tria Aidulchorum, quibus breui collectis iretur obuiam copiis hostium, ne liberè per regionem vagarentur, atque omnia pro arbitrio deuastarent. Erat exercitus Moschouitæ bifariam diuisus, cum altera pars ad subiugandam Liuoniam contenderet, altera Prutenorum fines esset hostiliter inuasura. Nam centum ferè millia armatorum conuenerant in castra Moschouitæ. concessum est præterea Poloniæ Regi in iisdem comitiis Varsouiensibus vicies centena millia florenorum intra decennium ab bellum Moschouiticum, quod geratur in Liuonia, atque ea auxilia, præter nobilitatem, quæ Regem ipsum sequi consueuerunt, intelligantur. Byzantij præterea quoniam Persarum bellum quotidie magis apparebat incrudescere, viresque hostis sucrescere, diditus est rumor quòd Amuratus ipse exiturus esset Hierapolim vsque cum magnis copijs, quare duo vexilla imperatoria erecta sunt Byzantij, quæ solent erigi cum imperator exit ad bellum. Iussi sunt duo purpurati cum quinque millibus Ianizzerorum singulatim Byzantium conuenire. imperantur multa nauigia tormentis & bellico apparatu omnis generis onerari, qui in Syriam conueheretur, quia Amuratus dicebatur fore in Syria donec exercitus instrueretur, postea rediturus Byzantium. Nam Persæ multa damna inferebant quotidie finibus Turcarum, cum illorum copiæ pluribus semper accedentibus in castra magnopere excreuissent, valdeq; apparerent iam formidabiles. In primis verò Persę Vanum vrbem amplam & populo-

Niuella capta ab Hispanis.

Decreta comitiorũ Varsouij.

& populosam positam in finibus Armeniæ vi armorum capiunt, Turcasque inuentos omnes trucidant. mœnia vrbis prosternunt. vrbem diripiunt, atque in omnes resistentes sęuiunt. Turcę cum frequentibus certaminibus pugnarent pluribus in locis, multique vtrinque caderent, vt aliqua trepidatione ob tunderetur acumen & alacritas Persarum, iubent multa capita cæsorum Turcarum detadi de more eius nationis, atque clam per noctem in castra Persarum deportari, vt appareret multos Persas trucidatos fuisse. sed irritum fuit illud consilium, quia cognitum fuit ab ijs quibus Turcica calliditas non est obscura. atqui cum alijs in locis acriter pugnaretur, rnm ad Eldrum præcipuè acerrime decertatum est, vbi multa millia Turcarum trucidata sunt, & multi capti. Neque tantum armis affligebatur tamen res Turcica, sed etiam fortunæ felicitas, quæ in cæteris bellis plerunque aspirare consueuerat, apparebat terga vertisse, cum amicitiæ quarundam nationum à iacente felicitate quasique arescente Turcarum ad Persarum florentem desciscerent. Nam multi populi in illis finibus vltro accipiunt Persarum imperium gloria rerum gestarum, & multis victorijs illustratum. atque ita fines Regis Persarum partim per vim armorum, partim etiam per accurrentes populos vltro ob metum dilatantur. Et quoniam apparebant consternati animi non solum militum Turcarum, sed etiam illorum populotum, qui erant Byzantij, & in omnibus reliquis ciuitatibus Turcici imperij, conuecta sunt Byzantium multa capita & aures & nasi cæsorum Turcarum decisi, qui dicebantur esse Persarum, quo populi ad illud bellum alacrius accederent.

Stratagema.

cęterum Austriacus quòd vbique magnos fieri apparatus à statibus intelligeret, atque ingens bellum instaurari, petit à Pontifice septem millia peditum, qui militent pontificijs stipendijs, quando etiam de religione aduersus impias gentes contendebatur. atque Magnus Dux mittit tria millia peditum proprijs stipendijs. sed quoniam verbum de pace ab Hispano Rege iniectum fuerat, Pontifex eius maximopere cupidus pio paternoque animo Cardinalem Moronum mittit in Belgium, virum prudentia & dexteritate eximia, & in rebus maximis sæpe versatum, qui res componi diligenter curaret. Dum Austriaci copiæ Grauelingha per Motteum regulum præfectum, & Doncherche per deditionem oppidis potiuntur, non nihil trepidatum est in Illyrio ob frequentes ac repentinas Turcarum incursiones.

Grauelinga & Doncherche capta oppida.

nam Turcæ collectis repente quibusdam peditum & equitum millibus prædabundi in fines Croatiæ populabundique procurrunt. Rapiz oppidum non procul à Neuporto Caroli Archiducis improuiso conatu capiunt omnibus oppidanis & præsidijs vel trucidatis, vel in miserrimam seruitutem abductis.

Rappizum opp.

Illa re audita Carolus Archidux collectis fere duodecim millibus armatorum ipse cum omnibus copiis ad oppidum recuperandum contendit, cuius repentinus aduentus ita Turcarum animos consternauit nihil tale opinantium, vt primo conatu captum sit, omnesque inuenti Turcæ tanquam pecudes trucidati. his successibus auditis Turcæ cum septem millibus equitum ac totidem peditum exeunt in apertum. Archidux quòd suum recuperasset, quòd hostes iam nimium excreuissent, quòd nollet videri apertum bellum excitasse, sed tantum restitisse latrocinijs vsitatis Turcarum in finibus aduersus finitimos, vbi reparationes in oppido instituisset, & magna ex parte fuissent excitatæ, oppidumque omnibus rebus necessarijs ad defensionem instruxisset, sese intra suos fines recepit. Quæ dum geruntur varijs in locis ad inferendum & ad propulsandum bellicas molestias, Ioanna Austriaca vxor Magni Ducis cum per nonē dies assiduos laborasset difficultate pariendi, atque infans octimestris mortuus extractus esset è corpore cum maximo omnium mœrore & lacrymis subditorum naturę concessit: mulier vel ęterna vel certè longissima vita dignissima ac singulare ornamentum fœminarum suæ ætatis, vt in qua eximia religio & pietas erga Deum enituerit, in afflictos misericordia, in pauperes liberalitas, in omnes humanitas inaudita cum maiestate coniūcta: nullaque erat regia virtus, quæ in illa clarissimè non eluceſceret.

Ioannæ Austriacę mors.

Philippus rex cum ex altera parte haberet proceres qui principum Belgarum animos hortarentur ad pacem, ex altera censeret metu ingentium apparatuum regiorum esse impellendos: simulat igitur se velle facere eos quam maximos, vt partim spe tranquillitatis, partim metu grauiorum ęrumnarum pacem amplecti cogerentur. Diditus est itaque rumor quòd Petrus Mediceus Magni Ducis frater præfectus decem millibus peditum Italorum iuberetur cum suis copijs in Belgium proficisci, atque hi singuli iussi sunt tria millia peditum ad Belgicam expeditionem in Italia pro Rege colligere, Comes Somaiæ Mediolanensis, Vincentius Carafa Neapolitanus, Prior Vngarię, Stephanus Mutinus Romanus. addita sunt etiam munia ad credulitatem, si quidem dictus est Paulus Sforza fore summus imperatot Itali peditatus, & Prosper Columna magister Italorum castrorum.

Stratagema 1

neque vero in castris solum regiis astute & callidè res agebatur, sed etiam in castris Turcarnm, hic ad terrendos animos hostium, illic ad animos suorum excitandos. Nam Mustapha purpuratus quod multis morientibus in castris & morbo & inopia annonæ & ferro Persarum in frequentibus prælijs intelligebat, atque ita suas vires debilitari, cum iam neque posset præsentes Turcas mole ęrumnarum consternatos vllis vel minis vel promissis impellere vt alacriter pugnarent, neque ad horum exemplum supplementa facile capere, cum omnes bellum id vt funestum Turcis deuitarent, excogitat consilium facilitatis plenum. procurat rumorem & in castris & Byzantij & in finibus Persarum dissipari quòd Cudabendes diem suum obijsset. Deinde paucis diebus post non modo eius interitus fuit repetitus, sed etiam additum quòd frater cęcus creatus fuisset rex, & ad probabilitatem quòd metu veneni sororem cędi iussisset. His adiungebatur illum esse pacis & quietis cupidum, quare asserebatur bellum non esse amplius aduersus Persas, sed aduersus Georgianos populos, in quos Amuratus vellet animaduertere, quòd ad fidē Persarum ab ipso imperatore descinissent. sic enim per hanc famam fieri posse putabat vt Turcę alacrius conuenirent in castra. Dice-

batur etiam Luzalis classem instruere nō ad oras quidem maris Euxini, sed ad sedandas res Cyprias, cum per extraordinarias extorsiones ac tributa, quæ Ancomarus purpuratus excitauerat, fuisset Salaminæ vel à suis Ianizzeris trucidatus.

Sebastiani Venerii mors.

Per idem ferè tempus mortuo Sebastiano Venerio, principe Venetorum, viro prudentia, bonitate, gloria rerum gestarum clarissimo, suffectus est frequentibus patrum suffragijs Nicolaus Pontius procurator Diui Marci, vir omni genere laudis insignis, ac multis rebus pro patria sapienter feliciterque gestis per pacem clarus: multis præfecturis, multis primarijs in vrbe magistratibus, multis legationibus apud primarios Christianorum principes pro rep. functus, non sine ipsorum principum magna vel laude vel etiam beneuolentia.

Nicolaus Pōtius princeps Venetorū creatus.

Illud non facile dixerim maior ne fuerit ipsius principis lætitia ob acceptam, an patrum ob delatam tam iustè, dignitatem. Illud certe quidem affirmare possum huius electionis nuntium cum maximo applausu ab vniuersa ciuitate exceptum fuisse. Nam nisi tanto successisset, non parua redundatura erat molestia in omnes ciues e recenti memoria optimi principis, & qui incredibile desiderium sui in omnium ciuium animis reliquisset. Pontius vbi primum insignia principatus accepit, demonstrauit per egregiam magnificentiam se magis Regia, quàm priuata vita esse dignum; quoniam quæ priuatus per eloquentiam exteris principibus conuenire demonstrauerat, ea pro viribus exercere cœpit; iustitiam, charitatem, liberalitatem, & omnes regias virtutes. ea dum ita sursum deorsum varijs in locis agitantur, patefacta est ciuium quorundam Florentinum coniuratio in Magnum Ducem, & in duos eius fratres vno tempore. coniurationis principes fuerunt, qui maiora beneficia acceperant, & qui maiorem beneuolentiam Magni Ducis fuerant consecuti.

Coniuratio in Magnum Ducem.

Sed cum in varias regiones patefacta proditione profugissent, cum ob iniquitatem facinoris, tum ob omnium principum in Magnum Ducem beneuolentiam & in custodias & in potestatem illius sunt traditi, & condignis supplicijs affecti. Est enim graue legibus & æquitati parere illis, qui cęteris per vim & libidinem dominari consueuerunt, atque illud eo magis, si per autoritatem boni principis cogantur: cum plerique legibus parere seruire appellent, at libertatem subditis abuti pro arbitrio. sed omni antiqua administratione reip. Florentinæ magis laudabilis est præsentis administrationis ratio.

Gubernatio Florentina.

Præsunt enim vbique ciues Florentini, creanturque in senatu omnes ferè vrbani & ditionis magistratus ad reip. formam, principem tantùm habent, qui obseruat ne qua iudicia fiant auarè vel subdolè, cum castiget iniquos. Illud sane fit in plerisque Italię locis, vt, qui præsunt, ad nutum pecuniæ potius & munerum, quam ad vllam paternam charitatem sententias ferant, præsintque cæteris, cum se non honores & gloriæ facultatem a principibus accepisse iudicent, sed licentiam furtorum tutorumque latrociniorum. Plerique enim exploratores sunt & accusatores & tortores ac quæsitores criminum & iudices: quibus magis cordi est pecuniam, quam crimina per tormenta extorquere, vnde fit vt legum aliquando parua habeatur ratio. Qui pecuniosas controuersias audiunt item plerunque sportulas respiciunt neglecta causæ æquitate: Idcirco sapienter decretum est Florentiæ vt omnis munerum & largitionum ratio exulet ex omnibus magistratibus, quæ interdicta sunt prorsus omnibus publicis ministris, atque pro his moderati & tolerabiles sumptus litiū sunt instituti, ne quis a petendo iusto magnitudine sumptuum deterratur aut coerceretur. atque ne viri boni pręter dignitatem a consceleratis impune infestentur, quod plurimum facit ad quietem ciuitatum. proposita est pęna talionis vocata falsis ac subdolis accusatoribus. veridicis autem delatoribus concessa sunt præmia pro sceleribus; quia praui homines tanquam malæ plantæ sunt è bonis frugibus conuellendi, atque exterminandi, ne bonas infestent. Quædum varijs in locis fiunt, dum in Illyrio, Liuonia, Belgio, finibus Persarum pugnatur, neque Africa quidem antiqua mater bellorum fuit quieta, cum in illa ingens maximeq; memorabile bellum trium regū cęde, multisque copiis deletis exarserit. ad illud explicandum videtur altius repetendum quæ causa compulerit Lusitanum Regem longe ab Africa disiunctum, magnoque maris interuallo, vt arma hostiliter importarit vel contra Philippi Regis consilium, cum quo hac ipsa de causa venerat in colloquium, illis Numidarum nationibus, a quibus nulla iniuria fuerat lacessitus, nullaque cum illis exercuerat inimicitias.

Causa belli Regis Lusitani cum Numidis.

Possidebat itaque tria regna Serifi, Marochi, & Tamusigæ Mauritanniæ Tirgitanæ siue Fessæ quæ sunt in Numidia in sexto climate, vbi quis extra columnas Herculis nauigarit ęquinoctium versus ad sinistram per oceanum occiduum. Emonuchi frater tertius, Moluchus nomine, cum regnum ad Emonuchum potius perueniret, vt qui ætate esset superior. Emonuchus qui patienter regnare fratrē ferebat, non poterat etiā ocium perferre, quare statuit varias orbis regiones rerum nouarum visendarum studio peragrare. vbi Byzantium ad Selimum Turcarum imperatorem peruenisset, Byzantijque moratur, nuntiatum est fratrem Regem diem suum obijsse, quare discedit Byzantio vt in regna iure ad se spectantia succederet. Vbi Iuliam Cæsareā aduentasset a regno Tamusigę filius mortui Regis Spurius Moluchi Sarites absente auunculo per mortem patris curauit coronari, tanquam legitimus successor contra instituta regnorum. itaque aduentu Emonuchi mittit significatum ne proficiscatur vlterius, nisi velit in capitis discrimen incurrere. Emonuchus auditis minis nepotis denuo Byzantium reuertitur. narrat causam Selimo, & quæ iura habeat in ea regna. ostendit quam iniquè sit ex auitis regnis per summam iniuriam nepotis exclusus. Rogat pauca quædam auxilia, quibus regnum sibi iure optimo debitum acquirat. Profitetur se fore semper pro tanto beneficio ad omnem nutum ipsius imperatoris obsequentissimum. accidit forte vt eodem tempore duæ legationes missæ sint Byzantium a nepote gratulatum pro noua Regis dignitate; a quibus Selimus multa contentione postulauit vti rex contentus esset regno Tamusigę quamuis neq; id ad se perueniret, ac reliqua auunculo restitueret. quæ petitio quoniam ab æquitate non abhorrere videbatur, addidit Selimus ad hortationi minas, professus

que est

que eſt niſi illud fieret ſe cum omnibus viribus terra mariq́ue venturum ad illum omni principatu
priuandum. Profectis deinde legationibus & ipſe Emonuchus diſcedit Byzantio cum quindecim tri
remibus & mandato ſiue diplomate imperatorio ad Rhadamanum proregē Iuliæ Cæſarienſis, quo
iubebatur ſex equitum & decem peditum millia concedere ad omnem Eumonuchi petitionem. nā
cum tot copiis ſe regna poſſe recuperare profitebatur. Legationes reuerſæ narrant Selimi volunta-
tem, resque per nuntios eò adducta eſt, vt Emonuchus regno Tamuſiga fuerit contentus, quod ſine
vlla nouitate rerum per triennium poſſedit. Quarto deinde anno cum Aſſamus in regnum Iuliæ
Cæſarienſis amicus Emonuchi ſucceſſiſſet Rhadamano, viſum eſt Emonucho non amplius eſſe cun
ctandum, ſed arripiendam opportunitatem auxiliorum amici proregis, demonſtrandumq́ue eſſe il-
lum animum ac deſiderium regnorum, quod non ratione, ſed vi & neceſſitate frænabatur. Cœpit
igitur communicato conſilio cum Aſſamo nepotem denuò infeſtare, cum diceret illa duo regna ad
ſe pertinere, quæ vel à ſponte concedente omnino eſſent recuperanda, vel vi armorum extorquen-
da ab inuito. Rex Sariſes audita tam minaci, tamq́ue elata Emonuchi petitione reſpondit, ſi velit per
arma ad illa accipienda properaret. Emonuchus itaq; conſentiente & adiuuante Aſſamo comparatis
ingentibus copiis ad eam expeditionem contendit, qua re cognita Seriſes cum tantis viribus ſe non
poſſe reſiſtere arbitraretur, coactus eſt aufugere relictis tricies centenis millibus nummum. cōfugit
itaque ad Luſitanum Regem, à quo ſuppliciter petiuit vt ab auunculo Regis è duobus regnis deie-
cti miſereretur, cum illud factum ſit contra pactiones, quia Tamaſigę regno accepto per trienniu m
& amplius Emonuchus acquieuiſſet. Plurimi referre ad ipſius Luſitani regni vtilitatem & dignita-
tem non ſolum vt Regem finitimum in vlteriore litore maris habeant amicum Luſitanæ munitio-
nes, ſed etiam per hāc opportunitatem poſſe Regem Luſitanum ſuos fines in Africa dilatare, cum
ſuum futurum ſit quidquid in Numidia acquiſiuerit, verum etiam Regem ipſum Satiſem ad om-
nia vota maximè propenſum. Luſitanus his rebus ita perceptis cum Philippo Rege Hiſpaniarum
venit in colloquium, à quo & conſilium & auxilium expetiuit, erat enim Luſitanus viginti & duorū
annorum. Philippus Rex & iniquum & periculoſum eſſe conſilium inquit Luſitani, cum & contra — *Cōſilium datū Luſitano Regi.*
tam potentes principes ſit belligeraturus, & in ea regione, quæ prorſus disiuncta ſit à ſuis viribus, &
vbi neminem habeat amicum, & pro illo ad quem regnum non legitimè perueniat. auxilia verò da-
ri non poſſe ob infinitos propè ſumptus in Belgicos tumultus perneceſſarios. Luſitanus qui iam in
animo conceperat magnam vtilitatem inde poſſe redundare, vt ſunt ingenia eius ætatis ardentia glo
riæ deſiderio, ſtatuit omnino occaſionem tantam non eſſe negligendam. acuebant impellebantque
ingenium Regis plus ſatis ſua ſponte incitatum Ieſuitarum ſacerdotum ſermo & adhortatio & cō
ſilia, qui dicebant præclaram opportunitatem eſſe oblatam Regi amplianda inter Numidicas natio
nes Chriſtianam fidem, quam prouinciam & pietas & gloria non contemnenda vel apud po-
ſteros, & amplitudo regni Luſitani conſequebatur. Vnum eſſe præclarum ſtudium inter mortales
ad cultum Chriſti cęteros homines deliros reuocare, pro qua charitate nullum laborem, nullumq;
periculu m vtile quiſpiam vir bonus deuitauerit. His perſuaſionibus impulſus atque inflammatus
Rex Luſitanus decernit eam expeditionem omnino eſſe ſuſcipiendam, quare animū ad cogendam
claſſem, & ad faciendos bellicos apparatus conuertit. atque primum omnium ſuas copias quas ha-
beret in regno Luſitano cenſeri iubet, vt ſciret quibus viribus rem aggredi poſſet. inuenta ſunt, quæ
ſcribi poſſent, vt retulit Odoardus illorum ſtatuum Coneſtablius, cētum & viginti millia peditum,
& viginti equitum. Et qm̄ controuerſia quędam de finibus inter Ferrarię Ducem & Bononienſes ci — *Diſſenſio inter Ducē Ferrariæ & Bononienſes.*
ues intercedebat, quæ adhuc erat Romæ ſub iudice, Dux aggerem quēdam in illis finibus excitari iu
bet, multosque imperat eſſe in opere; quod factum propè bellum ciuile inter Ferrarienſes & Bono
nienſes excitauit. Pyrrhus Malnecius vir inter Bononienſes primarię autoritatis collectis multis ar-
matis ciuibus, quia ſibi periniquum eſſe videbatur vt Dux fines pro arbitrio deſignaret, re nondum
iudicata, magna alacritate in aggerem impetum facit. operas in fugam vertit. aggerem demolitur. fę-
num ſuccidit. auehit multis carris accitis quod poteſt, reliquum ſuccēdit. Dux illam iniuriam æquo
animo non eſſe ferēdam ratus, vt quod ſuū eſſet, & adhuc ſub iudice adiudicaretur ſic Bononiēſibus,
colligit repente ad quatuor millia peditum & equites quingentos. Iubet pontem tumultuarium ſu
pra Padum excitari. ad trecentos carros, multosque meſſores ſecum adducit. imperat frumentum
ſtatim atque ſucciſum eſſet auferri. auectum eſt quantum frumenti à duobus millibus carrorum po
tuit auehi, quibus actis copias intra ſuos fines reducit. at Pyrrhus rurſus conuocans ferè ſex millibus
peditum traiecto Pado flumine prædabundus in agrum Ducis incurrit. ad octingenta capita iumen
torum abigit, Quæ cum ad bellum paulatim excitandum inter Pontificios ac Ferrarienſes ſubditos
in Italia ſpectare viderentur, iuſſus eſt vniuerſus delectus Pontificius cum armis eſſe promptus, do-
nec res per prudentiam Pontificis conſopita eſt. In Cypro quoque in ſula omnis controuerſia Ianiz
zerorum per Amurati prudentiam conſopita eſt; nam cum multa ſtipendia purpuratus præfectus
Cypri munitionum cuſtodijs deberet, cœptum eſt tumultuari. decidi iuſſit aures & nares quibuſ-
dam illorum, quare à Ianizzeris oblitis eius dignitatis trucidatus eſt. Amuratus cognita illa cæde
iubet alium purpuratum cum decem triremibus ac multis militibus in Cyprum nauigare. diſſi-
pat tumorem quod iure cæſus videretur, qui mercedēm Ianizzeris ſubtraheret imperatori is cuſto
dibus munitionum. ſed tamen clam iubet eius nefarij facti participes repente trucidati. illud Amu-
rati conſilium cum per amicos Ianizzerorum fuiſset in Cyprum delatum, Ianizzeri cum claſſiariis
ſimulant amicitiam, ac primi nihil tale opinantes claſſiarios trucidant in morem pecudum. & trire
mibus ipſis potiuntur. Amuratus quia maximè rebus Perſarum vexaretur, coactus eſt iram diſſimu-
lare, atque omnibus veniam delictorum ad res ſedandas conceſſit. nam per idem ferè tempus circa
Babylo-

Babyloniam Ottomanicę copiæ parum feliciter pugnarāt cum Persis, in quo certāmine, vt diximus, cecidisse creduntur ad septuaginta millia Turcarum. Vexauit etiam nō nihil Turcarum animos Cur tæ infortunium, quod quasi prodigium futurarum calamitatum apparuit, quia cum bellicus apparatus fuisset tactus de cęlo, tanta vis flammarum, tantaque ruina exarsit, vt non modo ipsa munitio concrepuerit, sed etiam multæ priuatæ domus. Eniniuero quoniam Hercules Dux Alenconius visus esset statuum conditiones non esse contempturus, missæ sunt legationes principum Belgarum ac statuum nomine, quæ proponerent has conditiones; vt Hercules Dux Alenconius se intra fines Romaduorum cum suis copijs recipiat, atque status per tres menses illi dissoluant stipendia in duo-

Conditiones statuum cum Alenconio.

decim equitum, ac decem peditum millia. Vt quodcunque acquiretur citra Mosam fluuium id totum statuum efficiatur, at quod vltra, sit Alenconij. Vt elapso Augusto mense status ne vlli paci aures præbeant sine assensu & consilio Britannæ Reginæ & Alenconij. Vt si opus sit dominum mutare, eorumque populorum electio sortiatur, semper Alenconius sit & nominetur primus defensor, habeatque illum titulum. vt si intra Augustum mensem pax fiat inter status & Austriacum, intelligatur cum conditionibus Gandauensibus. Vt lapso mense Augusto omnes prædictæ cōditiones vanæ intelligantur. Vt ad harum rerum confirmationem prædicta loca concedantur. At Reginæ duæ mater altera, altera Cantabrorum conantur multis verbis Alēconium ab illa expeditione reuocare, quod parum honesta, parumq; vtilis Gallorum regno videretur, si subditi ac rebelles populi aduersus suum principem protegerentur. Alenconius quod eadem fuissent à multis sæpius repetita chirographum ad diluendas illas criminationes confecit, in quo cōtinebatur, quòd cum a principibus sta-

Rationes Alēconij, siue protestatio.

tuum Belgarum inuitatus ac rogatus fuisset ne illam prouinciam in tantis calamitatibus desereret Hispanorum libidini & crudelitati, nullis neq; matris Reginæ precibus, neque aliorum principum dissuasionibus dimoueri potuit, quominus proficisceretur in Belgium, neque potuit ab illo cōsilio tam honesto reuocari, cum honestati rei satis etiam honestæ conditiones à statibus oblatæ fuissent. & quoniam dicebatur rebelles protegere, profitetur se proficisci in Belgiū vt boni principis officio fungeretur, quod erat vt pacem concordiamque statuum conseruaret, cum optaret omnia per iniurias infelicium temporum euersa in pristinum splendorem perducere, cum abusuum reformatione & obseruantia iustitiæ, vt populi subleuentur tot extraordinariis oneribus, atq; vt omnino seruentur antiqua priuilegiā. His subiunxit quod bellum Belgicū sine controuersia non potest esse non honorificum & vtile Gallorum regno ad acquirendam quietē, cum pateat per hāc viam bellum, quod tam diu fuit in visceribus & corde, vt ita dixerim, eius regni diuerti in alias regiones. Quibus accedit quod Belgica regio antiquitus Gallico imperio, & coronæ Gallicæ erat annexa, cui data fuit maior pars priuilegiorum à Gallorum Regibus, quæ habent, & quorum causa status eius regionis in illam controuersiam venerunt. Patere dicebat itaque quòd non solùm naturales obligationes in quibus versaretur vt bonus princeps, sed etiam vtilitas & commodum ipsius regni impellit vt occurrat impediatq; nequid patiatur inique fieri aduersus eas nationes, sed tyrannidem in ea regione plātatam euellat. Idcirco inquit cum oppressos populos esse pateat, & in eam necessitatem adductos vt propè iugum intolerabile suscepturi videantur, veluti principes regionum significarunt, sibique ante oculos proposuerunt, æquitate postulationis suæ, quamuis regio euersa sit ab Hispanis, se cōstituisse prædictis optimè consideratis, suo muneri satisfacere: atq; cum princeps sit è regio sanguine Gallorum omnibus rationibus ac viribus, quæ sibi à Deo concessæ sunt, opem ferre oppressis, ac defendere ipsos status, vt tam iustam causam tueatur contra omnes, qui vellent opprimere præter iura illorum ac priuilegia. se profiteri inquit, ac Deū obsestari quod nihil horum faciat vel auaritia vel ambitione impulsus, neq; desiderio conuellendi cuiusquā imperij, cum omnes qui sibi suppetias tulerint ad tam præclarum facinus, participes futuri sint eiusdem honoris & gloriæ, quam sperat se Dei munere relaturum, cum etiam præmia pro meritis sint ab ipso accepturi. Casimirus interea peruenerat intra fines Menapiorum cum suis copiis, atque alibi quoq; magni fiebant apparatus cum in Morinis copiæ Gallorum censerentur, & alibi raitri Bransuicensis, qui cum tribus millibus equitum ac duo cohortibus erant coniungendi cum copijs statuum, quæ constabant è septem millibus raitrorum, & octoginta vexillis peditum. Vt autem stipendia tot copiis dissoluerentur Britanna legatio attulit octingēta & sexaginta nummum millia. Iussus est & Belegnius pro statibus colligere viginti cohortes peditum, cum iam Bossuensis regulus vicarius Alenconij collegisset ad septem millia armatorum partim peditum, partim equitū. Cum accreuissent copiæ Casmiri, ille ratus tempus non esse per desidiam amittendum ad oppidum Diestum ab Austriaco prius occupatum cōtendit, cum haberet in castris ad septem equitum, viginti peditum millia. Primum itaq; castra ipsa de more fossis & aggeribus cingit, deinde pluribus octingentis carris arena onustis atq; concathenatis castra ip-

Diestum captū ab Vgonottis.

sa concludit, ac bellica tormēta inter corbes vimineos substratis tabulatis ad recursum dirigit ad verberationem, nec multo negotio oppidum recuperat. Sed quoniam multorum sermone carpebatur quod aspiraret vel ipse ad opprimendos populos Belgarum, vel ad delenda regia iura, cum per simulationem auxiliorum maiora quædam consilia in animo versaret, qui non esset putandus tam facile ad populorum defensionem accurrisse, qui arma sumpserant non modo contra auitam religionem, sed etiam contra naturalem principem. Aduersus has tam acres accusationes chirographum

Casmiri ratio nes defensionum.

edidit Germano idiomate conscriptum, in quo continebatur se venisse tantùm ad cōculcandam tyrannidem ministrorum regiorum, qui auaro crudelique animo principes Belgarum vel contra regiam voluntatem opprimere conantur, cum Regis consilium verè integerrimum sit, neque ab vlla æquitate, humanitate, rectissima gubernandi ratione dissentiat. Nam certè quidem si Rex auara & inhumana inquit suorum ministrorum consilia posset cognoscere, non quidem in iniurias detra-

ctantes

stantes, sed in inferre conantes vniuersam molem indignationis connerteret: cum difficillimum sit omnium principi cognoscere deliria ministrorum, qui semper exploratores aduenientium habent apud principem, & defensores vel cubicularios vel à secretis largitionibus corruptos apud eundem, qui absentium causam tueantur. multa præconia ipsius Regis, multaque laus bonitatis in eodem chirographo continebantur. Cæterum Austriacus cognitis copijs hostium, quæ plurimum vbi que excreuissent, atque in dies succrescerent, nititur omnes suas copias coniungere, multaq; loca debilia accitis in castra præsidijs deserit. at exercitus statuum relictis primis castris ad decem milliaria procul à Louanio castrametatur. illorum aduentu Austriacus Namurium se recipit relictis triginta peditũ & duodecim equitum cohortibus Louanij, quem locum iubet diligẽtissime muniri, cum omnem quem potuit è locis desertis commeatum illuc comportari curauisset. Neq; status quidem parum diligenter curãt commeatum in regionem varijs è locis comportari, qui cum mari Britannico & vniuerso Oceano ad occasum libero potirentur, multa nauigia frumentatum miserunt, quę & frumento & varij generis apparatu bellico onusta ad ea litora appulerunt. At Dux Alenconius qui pollicitus fuerat se breui in finibus Belgarum futurum citatis equis cum duodecim comitibus Montium conuolat repentè, quæ vrbs est Attrebatum vt diximus munitissima. Hunc secutus est Nuensis regulus vir magnæ autoritatis & peritiæ rei militaris, summusque imperator vniuersi peditatus est creatus. Deinde diditus est rumor quòd breui habiturus esset in castris viginti peditum, sex equitum millia. Alenconii aduentus vbi nunciatus esset statibus ac principibus Belgarum, magnopere erecti sunt omnium animi ad rerum magnarum expectationem, atq; missus est Ariscotẽsis, qui principum & statuum nomine gratularetur pro felici aduentu, cui titulum Protectoris Attrebatum & Neeriorum, Hainaulti, & Artesię attribueret. Declaratus est eius vicarius princeps Auraniius & Protector Olandæ ac Zelandæ. Annibal Amasiensis Comes cum intelligeret ad decem & septem Gallorum cohortes in Belgium aduentare ipse cum tribus ferè millibus peditum ac septingentis equitibus fit obuius. commisso primùm leui prælio pugnatum est, sed postea totis viribus. victoria fuit penes Amasiẽsem, qui fusis profligatisq; Gallis ab Hispanis decem vexilla capta misit ad Austriacum. At ex altera parte Galli cognita horum clade coniunctis viribus, dum Alenconius moratur Montii, accedunt in fines Neruiorum & Attrebatum tria equitum scilicet, quatuor peditũ millia. quidquid occupatum fuerat ab Hispanis recuperant. Casmirus item dum altera pars copiarum ad Rutemondam castrametatur, cum altera parte oppidum Deuenter obsidet in finibus Menapiorum, quod est opulentum & amplum ditionis Transitelanæ siue vt vocant Ouerisselæ. Austriacus quod ita diuisas vires Casmiri posse facilè infringi putaret, si repentè nihilque tale opinantes inuaderentur, decernit aliquod memorabile factum edere. Simulat igitur se velle omnes qui erant in præsidiis Louanii, Fienæ, cæterorumq; locorum, vt in statutũ locum inter Louanium & Diestum duas horas ante lucem conuenirent, quod erat castra hostium repente inuasurus. at copiæ Casmiri certiores factæ de omni consilio Austriaci, consistunt in acie expectantes quid consilii hostis caperet, directisque tormentis in opportuna loca, dispositisq; vigiliis, hostem præstolãtur. eò vbi accessisset Austriacus cum magna manu equitum ac peditum hostem in acie instructum reperit, qui pluribus tormentis repẽte displosis septingentos ferè Hispanos miserabiliter laniat. pugnatum est per totũ diem minutis pręliis cum non leui vtrorumq; clade. Hispanis deniq; se recipere necesse fuit, cum maximè omnium virtus Britannorum & Scotensium in iis certaminibus enituisset. ceciderunt in ea pugna mille fere Hispani, at ex militibus Bossuensis summi peditum ducis paulo plures quadringentis, cum duæ tantum raitrorum cohortes pugnarint & Scotenses ac Britãni. Capti sunt Itali nonnulli & Germani à Britannis. Neq, statuum quidem copiæ ociosę ac desides in castris morabantur, quoniã mille equites cum singulis sclopettariis à tergo repente Arscotum oppidũ adoriuntur, potiuntur, duas Germanorum cohortes & turmam equitum præsidiariorum trucidant. Io. Casmirus capto Deuãtere copias & tormenta cum bellico apparatu ad expugnationem Ruremondæ proficiscitur. eò vbi aduentasset Matthias Archidux venit in castra vt copias illas videret, Casmirumq; salutaret, quo inspectãte non multò post censa sunt decem peditum, & sex equitum millia. factaq; insignis militaris salutatio. Neque nulla tamen erat de religione contentio inter Belgas, quippe cum multæ essent sectæ non modo à catholica religione, sed à noua plurimum inter se dissentientes, nam Caluinistæ petiuerunt à Matthia Archiduce, qui nullam nouam religionem fuerat complexus, vt liceret pro Caluinistis dogmatis conciones habere, Caluinistarumque instituta patefacere, quod quia indignum Matthiæ videretur, qui nollet concedere, neque tamen negare prorsus auderet, vniuersum hoc iudicium ad decem & septem Belgarum prouincias defert. Gãdaui etiam templa & cęnobia & imagines sanctorum omnium per idem ferè tempus sunt euersæ, pręter templum Diui Ioannis, omnesq; sacerdotes sunt eiecti, quod ipsum factum est Bermontere & Anternato & in aliis oppidis Gandauo finitimis. atq; in stipendia copiarum Casmiri, cum paulò post laboraretur inopia pecuniæ, status omne sacrum aurum & argentum & cruces & calices, & argentum nobiliorum in pecuniam cudunt. Quæ dum fiũt in Belgio, in Illyrio latrociniis potius, quam vlla bellorum ratione fines infestabantur. Nam Chisilinter summus copiarum Dux Caroli Archiducis multis millibus armatorum collectis non procul à Gruppa & Castegnouizza & Bicha oppidis Turcarum consilia hostium prospectabat, qui & ipsi multa millia armatorum habebãt in iis finibus. Secuta est etiam aliqua clades Turcarum, qui nimis audacter palantes ac prædabundi in fines Caroli principis incurrebant. Cæptum est postea leuibus certaminibus sæpe pugnare in Illyrio per biduum, cum Turcæ fingerent se velle illos fines atq; copias infestare, sed tamen cum ad octo millia equitum tantum essent in castris, quoties vel leuissimo impetu Christianorum recedebant. omnia oppida quæ capta fuerãt facilè recuperantur. Turcis præsidiarus

Alenconius in Belgium.

AnnibalisAmasiensis victoria.

Ariscot op. & Deuanter capta.

sidiarijs diffugientibus. Sed quoniam in castris Chifilinferis inopia commeatus laboraretur, necesse fuit intra suos fines per vnius diei iter se recipere. Turcæ fluuio traiecto non procul à Gruppa & Castegnouizza magnum terrorem ijs finibus iniiciunt. Dum ita Liuonia, Belgium, Syria, Dalmatia varijs bellorum motibus vexantur, Sebastianus Lusitaniæ Rex factis iam ingentibus apparatibus bellicis, vt diximus, comparatis ingentibus copiis, instructa classe quingentorum nauigiorum varii generis cum quatuor millibus equitum ac triginta & sex peditum ab Arara vrbe Lusitaniæ soluit. vbi regio vexillo in augustiore templo benedictum esset, inscriptumque & in cæteris, pro lege, pro Rege. Nec ita multo post magna tēpestate maris orta classis non parum affligitur. deniq; trans angustias maris Libyci ad Herculis columnas traiecit, ac sine controuersia fecit descensionem cum vniuersis copiis appellens, Lusitanaq; nobilitate, ac Rege Marocchi. Itum est primū ad Cacarquir, ea est vrbs ad decem & septem millia passuum distans à litore, parū munita mœnibus antiquis & vetustate collapsis aut corrosis. distat à Xilia siue ab Arzila & Alcacare circiter triginta milliarib⁹, & viginti quinque à Fessefo, quod iter est valde planum. Inde prima castra posita sunt quinque milliatibus a Xilia flumini dulcis aquæ propinqua. Postridie eius diei proceditur ad quinq; millia passuum cum tardè & prudenter vt in ignota & prorsus hostili regione procederetur. accedunt quingenti equites missi ad exploranda Lusitana castra, qui primum profitebantur se velle Regi Lusitano militare. Sed enim cum intelligerent suam fidem esse suspectam, vt cui cognitæ essent fraudes Pœnorum, continuò terga vertunt. confectis post triduum quindecim milliaribus itur ad ripam Figuigonam vocatam, quo die nemo visus est ex hostibus. at die quinto cōfectis decem millibus passuum peruentum est ad pōtem vsq; Alcacaris, vbi cum duo millia equitum Maurorum leue certamen iniissent antequam pōs pertransiretur, apparuit transitus non esse tentandus per vim armorū, positaq; sunt castra non procul a vado, quo fluuius facilius transiretur post confecta quinq; millia passuum. Vbi dies posterior illuxisset, traiiciūt vniuersæ copiæ, plurimaq; pars diei absumpta est bellicis tormētis & impedimentis traiiciendis, quare necesse fuit apud fluuium castrametari. non enim tutum est in aliena & hostili prætertim regione, & haud scio satis in sua cuiquam duci, tam tardè castrametari, vt non aptum tempus concedatur ante noctē castra fossis militaribus & aggeribus cingendi. Apparuit eodem die cum suis copiis Emonuchus Rex, qui habebat in castris viginti & duo equitum millia, & duodecim peditum, & viginti & quatuor bellica tormēta. Ne videretur pugnam detractare fecit potestatē Lusitano si velit omnibus copiis dimicādi, quod fecit vt animum & audaciā Lusitani Regis experiretur, cum hora esset diei iam tardior, quā vt tanto negotio perficiundo tempus appareret sufficere. Sed enim cum Lusitanus exiisset ad pugnam instructis aciebus, statim Emonuchus suas copias retraxit. censebat Emonuchus per illam timoris simulationē fore vt Lusitani vlterius imprudenter allicerētur in apertiorem, planioremq; locum, cum equitatu ipse plurimum valeret. sic ille dies per has ambages elabitur. at Lusitanus postridie cognita fuga hostium accitis mane militaribus comitiis decernit proferre castra Alcacar versus, quòd ibi diceretur hostis esse castrametatus, atq; ita iter instructis in aciē copiis captum est. Sic autem copiæ instructæ procedebant. Præerat primæ aciei Duartes Mendocius castrorum magister, cum Rex Lusitanus in sequenti acie procederet in frequenti phalange. Dextra

Acies Lusitanæ.

acies ductabatur à Rege Tamusigæ, sinistra ab Aloysio Anuillia, cum vtrinq; præcederet equitatus ac bellica tormenta in opportuna loca acierum in hostem conuersa traherentur, quæ sequebātur à tergo singula sui bellici apparatus. Emonuchus contra & ipse cum suis copiis obuiam processit, qui in quatuor acies suos distribuerat. Primam aciem ductabat Meneses castrorum magister, cum in sequenti præesset Rex ipse. dextrum cornu ductabat Xerifes cum suis copiis equestribus: sinistrū Dux Auero cum reliquo equitatu. Sic igitur iter fiebat ab vtrisq; exercitibus. Vbi propius ventum est, fit magnus impetus à Numidico equitatu in Lusitanos, qui tamen fortissimè ac tanta virtute sustinetur vt cæsis multis Afris Numidæ coacti sint recedere. repetitus est paulò post impetus succedētibus subsidiariis Maurorum copiis tanta vi, vt Lusitani non possent multitudinē sustinere, quare coacti sunt se ad turmas peditum recipere cum magna vtrorumq; clade. Sed enim cum repetito denuò conatu impetum fecissent atq; magnā impressionem postmodo in equitatū, necesse fuit peditatui pugnam inire, cuius virtus eximia apparuit cū magna strage Numidarum. cum verò Pœnus peditatus ab equitatu in formam lunæ instructo mox à tergo sustineretur, & à lateribus, necesse fuit Lusitanis flectere, quæ res à Mauris cognita mirificè auxit audaciam. tanta igitur vi in flexam aciem irrūpunt, vt breui omnes copias fregerint ac verterint in fugā. Edita est incredibilis strages. cæsus est ter equus Regis Lusitani. ex vniuersis copiis Regis Lusitani, quæ constabant, vt diximus, è pluribus viginti & duobus millibus armatorum, cum multos etiam reliquisset in classe, vix centum homines superstites fuerūt. pugnatum est acriter præcipuè circa Emonuchum à duobus Regibus, quo cæso in ea pugna magnus fit impetus in Lusitaniæ & Tamusigæ Reges, ac tanta vi vt labefactata sit & deleta Lusi-

Cædes Lusitani, Tamusigæ, Serifi Regum.

tana acies, & ambo Reges obtruncati nulla habita reuerētia. omnes enim propè victi trucidatī sunt, pauci capti in seruitutem. secuti fuerant fortunā Lusitani Regis quatuor millia & amplius Germanorum, Italorum, Hispanorum, & Lusitanorum equitum, qui ad vnum sunt trucidati. Capti sunt viri insigniores Antonius filius successoris Regis, qui postmodo sexaginta nummis aureis popularis creditus fuit redemptus. Dux Riuolcius, Duartes castrorum magister, Ferdinādus Castrensis & Diegus filius. Aloysius Silua, Dux Aures. ceciderūt præter tres Reges Dux Auerius, Damianus Doalius, Diegus Moneser, Georgius Silua, Laurentius Almeida, Alpoueres Tauara. filius Obicosi Lusitani.

Amuleus Rex creatus.

Mauri post cædē illorū Regum, qui de regnis cōtenderāt, Amuleū Ametum Sarifæ germanū Regē asciuerunt, atq; cum reliquiis superiorum copiarum collectis etiam viribus itum est ad Xiliæ expugnationem. In Belgio quoniam vires statuū succreuissent pluribus in locis, non frigide agebant de

pace

pace qui ad hoc negotium illuc miſſi fuerant, à qua principes Belgarum non apparebant valde abhorrere, niſi conditiones propoſitæ fuiſſent, quæ parum cum verbis & volũtate regia conſentire apparuiſſent. propoſitæ ſunt enim à ſtatibus huiuſmodi, quæ confirmarentur; vt Matthias Archidux omnino ſummus imperator ſiue gubernator ſit Belgicarum regionum, neq; quidquam fieri poſſit ſine ſtatuum conſenſu. Vt Auſtriacus rata faciat omnia illa, quæ facta ſunt à ſtatibus ex quo tempore ſe Namurium recepit. Vt Auſtriacus reſtituat omnes munitiones, caſtella, pagos, & omnia, vt vno verbo dicam, quæ ſtatuum tenentur cum omnibus bellicis tormentis & bellicis apparatibus, qui diſcedat ante exactum mẽſem ſextilem cum omnibus ſuis copiis, exceptis militibus indigenis. Quòd ſtatus volunt ſeruari nouam religionem in omnibus prouincijs, ita tamen vt non habeãtur conciones, quod procurabũt pro viribus. Vt ſtatus, cuſtodiæ, omnes ſubditi regionum pareant Regi Hiſpano, qui tamen volunt omnino a Rege priuilegia & iura ſibi quæuis ſeruari. Vt omnia quæ trãſacta ſunt in hoc Bello Belgico vtrinq; ſempiterna obliuione obruãtur. Vt omnes captiui liberi relaxentur ab vtriſq;. Vt in hac pace comprehendatur Gallorum Rex, Britanniæ Regina, Duces Alenconius & Caſmirus, nam tametſi hæ conditiones nimis elatæ videbãtur, tamen quòd omnia rudia primùm naſci ſolent, deinde diligentia vel naturæ vel artis perficiuntur, viſæ ſunt non nihil ſpei ad pacem dediſſe ſi fuiſſent ex aliqua parte mitigatæ, quare res aliquanto frigidius agebãtur, quia cœptum erat in caſtris etiam ſtatuum non nihil morbo & interitu nonnullorum res labefactari.

Conditiones à ſtatibus Belgicis petitæ.

LIBRI VIGESIMI NONI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER TRICESIMVS.

PRæclarè ſanè inſtitutum fuit à maioribus vt ad regiam dignitatem ac celſitudinem; ſummumq́; rerum humanarum faſtigium non opes, non amicitiæ, non affinitates homines proueherēt, ſed ſpectata inter bonos virtus, aut gloria rerum multarum feliciter ſapienterq́; ex ordine geſtarum, quæ certè vel in teneros annos, vel parum cordatos homines plerunq; non ſolent contingere. nā qui cęteris hominibus autoritate & potentia pręſtant, illis turpè eſt ſi prudentia & ſimplicitate animi inutili rebus gerēdis vulgo adæquentur. Nam certè quidem qui honoribus & magiſtratibus & dignitate cęteros antecellunt, & autoritate ac potentia, niſi præſtent etiam ingenio & prudentia & reliquis Regiis virtutibus, illi multarum, maximarumq́; ærumnarum ſuis ſubditis ſint autores neceſſe eſt; qui in certiſſimum excidium ſuos inducunt. Illud Troianum excidium ita eſſe nobis ante oculos proponit, & recens Luſitana clades, quamuis conſilium eſſet diuerſum, cum pax quæ certè ſine iuſtitia conſiſtere non poteſt, rebus omnibus à bono & ſapiente principe ſit præferenda, quem decet non modo non facilè arma mouere ad inferēdas iniurias, ſed etiam conniuere quoad fieri poteſt ad acceptas, cum nihil aliud ſit verè arma mouere ad bellum, quam omnes qui poſſunt ad latrocinia, incendia, populationes, cædes ſuorum inuitare; quod quam bono principi conueniat nemini obſcurum eſt. Quæ cum cognouiſſet; Philippus Hiſpaniarum Rex princeps animo integerrimo, & vt ego quidē arbitror, ab omni crudelitate vel auaritia alieniſſimo, cępit, vt diximus, velle conſopire vel potius delere omnia per miniſtrorum auaritiam & immanitatem patrata, quando reuocari omnino non poterant. Et quoniam animi Belgarum apparebant ab ipſa pace non abhorrere, cœptum eſt ab omnibus ſummis principibus, quibus & grata eſt & magnę curæ tranquillitas Chriſtianorum legationes ad res componendas mittere, quare Colonia Agrippina viſa eſt vrbs ſatis commoda ad hoc negotium pertractandum. Miſsæ ſunt etiam legationes è Gallia & Britannia & ab aliis principibus ad Auſtriacum ad pacis negotium pertractandum, quorum Auſtriacus colloquium hac de re deuitat cum diceret ſibi conceſsam eſse facultatem cum ſolo oratore Cæſareo Suarzemburgio hac ipſa de re agendi. Idcirco Britannus orator vel inſalutato Auſtriaco Mechliniam diſcedit, neque reuocatus omnino redire voluit. Decreti ſunt & ab aliis principibus viri prudentia, bonitate, rerum multarum cognitione & peritia clari, qui ad hanc pacem tractādam proficiſcerentur Coloniam. Quæ dum variis in locis cogitantur ad pacem, vterque exercitus, ne ſpe pacis deluderetur, & illecebris tranquillitatis, nō manet omnino ocioſus. nam Auſtriacus cum ſuis copiis ex Abbatia Plintere ſigna conuellit ad profectionem, quod intelligeret hoſtem non procul abeſse, vt collatis ſignis obuius factus dimicaret. ſed vbi ad quindecim millia paſsuum proceſſiſset, illum inuenit aggeribus & foſſis militaribus circundatum in ſitu natura munito, cui obtulit facultatem non ſemel ſi velit totis viribus dimicandi. cum hoſtis non poſset ad arbitrium Auſtriaci adduci ad pugnam, milites pugnandi cupidi aggeres tranſgrediuntur. pugnatur acriter in caſtris. ceciderunt denique ex Auſtriaci militibus ad viginti tantum, ad quinquaginta vulnerati, ex hoſtibus plures trecentis ceciderunt. His ita actis Auſtriacus Namurium redit cum ſuis copiis, caſtraq; de more profundioribus foſſis, altioribusq; aggeribus munit. At Comes Boſsuenſis ſummus imperator copiarum ſtatuum, cum vellet perpetua Louanij moleſtia liberari, illud ipſe explorat ad expugnationem cū magna manu militum ſecum adduxiſset. defenſores multa & tormenta & ſclopettos è mœnibus diſplodunt, atque Boſsuenſis ictus fuit in crure quamuis leuiſſime glāde plumbea. Exiuit ad pugnam

multus

multus equitatus cum essent in præsidijs viginti & quinq; vexilla peditum & sex equitum. Comisso leui prælio cum parua Bossuensium clade trucidati sunt plures quadringentis præsidiarijs. Deinde conuersa est omnis vis copiarũ statuum & Casmiri in primis ad oppida subiuganda, quibus possent facultatem commeatum Austriaci copijs intercludere, quæ partim vi ferri, partim per deditionem sunt capta. Interea cum cessaret Austriacus, quod negotium de pace diligentius agi videretur Pont. & Cæs. & Philippi Regis iussu literas scripsit Austriacus ad Archiducem Matthiam & ad Cæsaris oratorem, quibus petebat ne paterentur copias vlterius progredi cum expectarentur commissarij de tractanda & concludenda pace. nam conficiendæ pacis negotium Io. Austriaco fuit ademptum & omnis potestas Cęsari tamq; amico vtrinsq; factionis demandatum, qui Coloniam comitia indixit. responsum est non videri posse illum pacem spectare, qui de pace missas legationes audire noluisset. Nec ita multò post Austriacus febre laborare cœpit, ex qua etiam nõ multò post interiit. Et quoniam maxima stipendiorum penuria in vtrisq; castris laborabatur, status ad viginti vexilla peditum dimittunt, quibus multa debebantur, at nulla soluta sunt stipendia. vallones contendunt illa omnino se velle, quare in quadam munitione non procul ab Anuerduso pago consistunt. Gandauenses veriti ne agrum latrocinijs & incursionibus infestarent mittunt tria millia peditum & equites quingentos, qui iuberent omnino ex agro Gandauensi discedere. Niuella oppidum interea vbi copiæ statuum propius accessissent, & iam paratę forent ad expugnationem, venit in potestatem statuum per quasdam conditiones, inter quas fuerunt vt liberi cum armis excederent Germani & Sequani, sed tympana & vexilla in oppido integra relinquerẽtur victoribus cum oppido, & omnia bellica instrumenta atque apparatus cæterum Amuleus Ametus dnm Xiliam magna vi oppugnat duo nepotes fratres alter in Serifi, alter in Marocchi regno arma excitauerant, qui regna illa ad se pertinere contendebant. Sed vi deniq; ac potentia Regis Amulei coacti sunt è regione aufugere. habebat octo fratres Amuleus, quorum insidias veritus, ne forte ipsum regnare æquo animo non paterentur, iussit eos omnes de more plerunq; barbararum gentium iugulari: nam pleriq; barbari in imperio constituti, omnem suorum prolem trucidant, si quem suspicentur posse ad regnum per vim aspirare. Ne que fines quidem Isburgiorum aut Boemiæ aut Austriæ satis tuti esse videbantur per idem tempus, quoniam per consensum Curtensis purpurati, vel etiam impulsum, conuenerant multi latrones & malefici homines, vt scelestum planè genus Agarenorum, qui coniurauerant se per eos fines incursuros, omniaque obuia latrocinijs, flammis, populationibus, cædibus impleturos. Sed illorum consilio ab earum regionum populis cognito sumpta sunt arma. pugnatum est acriter. multi latrones armis popularibus sunt trucidati, capti plures sexcentis, qui omnes nõ procul ab Vimizza & Arsieua extremis supplicijs sunt affecti. Sed quoniam annus iam vergeret ad hyemem, quæ in illis præsertim regionibus molestissima est & inhabilis rebus bellicis ob ingentia frigora, profunditatemq; cœni & frequẽtiam ac magnitudinem pluuiarum, cum etiam status qui vitam & facultates se velle profundere profitebantur ad sustentandum bellum pro libertate Belgij, vix possent per multa imposita tributa tot sumptus, tot copiarum, tam variarum nationum sustinere. Casmirus apparebat cupere se ab illo bello iam exautorari. Alenconius etiam tria millia Gallorum peditum dimittit, qui per Sequanorum regionem reuersi multa damna inferunt, quare necesse fuit Sequanis qui Regi militabant relictis castris contendere ad patriæ defensionem. sic cœptum est potius in Belgio paruis quibusdam prælijs, quam vlla vi copiarum decertare: cum vallones etiam modo cum Belgis eius regionis, quæ Flandresia vocatur coniunctis viribus Butonam oppidum inter Yprim & Ruselam repentino conatu adorti, diripuerint, succenderint, omnes in eos nulla habita sexus aut dignitatis ratione trucidarint, modo cum Gallis coniuncti Martaynum capiunt oppidum nõ procul à Valentiana, quo fit vt ripa Gandauenses non commodè potiantur. Neque Gallia omnis prorsus tamen erat quieta, quando & ibi varijs in locis incursionibus potius & latrocinijs, quam vllo iusto Marte cõtenderetur. Captum est Binsium, quod oppidum est inter Mariæburgum & philippes vrbem à Gallis per deditionem, cuius præsidiariæ nouem cohortes peditum spoliantur, quæ vix ab iratis Gallis fuerunt dimissæ, quia duces quosdam trucidauerant. In Prouincia quoque, quæ pars est Narbonensis Galliæ, Comes Carzensis vt regulum Susæ frænaret copias colligit. castella capit. munitiones excitat. multos per incursiones trucidat. Idcirco Card. Sciatilioneus petit à Rege vt his tumultibus per maiores vires resistatur. Et quoniam dicebatur Xilia noui Regis Numidiæ copiis obsideri atque oppugnari, qua expugnata in magno periculo omnes reliquæ eius regni munitiones positæ erant, declaratusque fuerat Rex Henricus Cardinalis frater iam senex Regis Lusitani mortuo successore in Africana clade, quamuis non apparebat habilis ad procreandum, primum instant Lusitani proceres vt vxorem ducat. Sed cum id ab eo impetrare propter ætatem non potuissent, rogant saltem vt successorem declararet, qui posset regiis rebus opportunè cõsulere, & occurrere Numidicis molestiis. Indicta sunt itaq; comitia, in quibus de his rebus omnibus decerneretur. At quoniam Regis Poloni exercitus ad multa millia armatorum excreuisset, qui constabat è Liuonibus & Lituanis & Sueuis ac Polonis, item erat ad vrbem Vendam, quæ sita est in finibus Liuoniæ, quam Moschouitæ frequentibus tormentorum ictibus concutiebant, & premebant obsidione, sollicitabantq; ad deditionem. Moschouitæ cum haberent in castris ad viginti millia armatorum prælium cum regiis copiis propinquantibus audacter committunt. Certatur primum magna virtute. Sed Moschouitæ fortitudine regiarum copiarum omnes cæsi demum profligatique sunt præter paucos insigniores captos. non multi fuga se seruarunt. Capta sunt viginti & quatuor muralia tormenta. Res vbi Polono Regi feliciter successissent, quoniam Scytharum etiam non panci fuissent à Polonis copiis postmodo trucidati, cœperunt principes Scytæ ac Moschouitæ de pace cogitare, quamobrem missæ sunt illorum

Io. Austriaci mors.

Niuella recu perata à statibus.

Cædes Numidarum iuuenu fratrũ Regis.

Butona direpta & incensa.

Henricus Car. Rex Lusitaniæ.

Polonorum victoria.

Iii legationes

legationes Leopolim, qui prius ad regni Poloni excidium coniurarant: Illi tamen ita pacem expetebant vt magis offerre quàm expetere possent videri: cum maximè vellent vel inter calamitates & iacturam suorũ, tamen nõ demisso aut parum elato animo videri. offerebat pacẽ Moschouita illa cõditione vt quidquid suus Dux cepisset in Lituania sibi perpetuo decreto adiudicaretur. at Scytha expetebat hanc fore conditionẽ pacis, quã offerebat, vt proxima æstate captos incursionibus retinere liceret, à quibus preciũ redemptionis pro arbitrio Scytharũ extorqueretur, vel Rex ipse preciũ redẽptionis dissolueret. accesserãt hi oratores, quos singulatim trecẽti equites sũt secuti. Neq; Isburgii etiã res satis tuta à latrociniis fore videbatur, ꝙ eã regionem quadringẽti Turcę habitu Pãnonico induti explorarãt ad prędã, qui simulata profectione ad Cæsarẽ cũ ad viginti milliaria processissent, cognitiq; fuissent à quibusdã Isburgiẽsibus mox redierũt in Pannoniã. In Belgio rursus cũ summę rerũ bellicarũ præesset Parmensis princeps Alexãder Farnesius, qui suffectus fuerat Io. Austriaco cũ potestate proregia aucti sunt animi Hispanorum aduentu Pouillerii equitis, qui tribus raitrorum millibus & quatuordecim vexillis peditum auxit Hispana castra, quæ afflicta, languidaque erant interitu duodecim millium hominum vel ventris profluuio, vel aliis huiusmodi morbis. nam multa millia mortalium hoc anno in illis regionibus perierunt, atq; cum numerus mortuorum esset inuestigatus variis de causis hoc anno in quibusdam locis cognita sunt in regione Flandresia vocata intercidisse quadraginta millia hominum, & multa millia equorum. Louanii viginti, Bruxellis sexdecim, Mechliniæ octo millia hominum. Hispani illis auxiliis aucti prædabundi Antuerpiam vsq; procurrunt, cum statuum copiæ iam Bruxellas versus iter cepissent, quia Casmiri etiam copiæ domum discederent. per illam opportunitatem populi illi Belgarum qui sunt in finibus Neruiorum & Atrebatum, quos Malcontentos vocant, & vallones prædabundi in fines Gandauensium incurrunt, multamque regionem deuastant, quod plurimum conferebat rebus Hispanis. Nihil est enim tam optabile cuiquam sapienti, quam vt discordia & contentio & rixæ in hostilibus castris oriãtur, quod omni vel precio vel industria tentandum est, cum non modo prouinciæ suis viribus infringantur per bella ciuilia, sed etiam sponte plerunque veniant in potestatem oppugnantium. Erant enim

Malcontenti.

prius Malcontenti neutram in partem magis propensi, cum neque Hispanas, neque Belgicas partes iam amplecterentur. sed postea per quasdam oblatas conditiones ab Austriaco allecti insurrexerunt aduersus status Belgarum. nam per hanc Belgarum populorum discordiam putabat Austriacus se posse Belgium facilius subiugare. Vallones & Malcõtenti itaq; in Flandresia regione copias Gandauenses cõiunctis viribus inuadunt. ad duo millia peditum equitesq; octingentos cõmisso prelio trucidãt, quãobrem vbi Casmirus fuisset dimissus à statibus, eũ Gandauenses summum Imperatorẽ & suarũ copiarum & omniũ Flandresiarũ creant, decernuntq; habere in aperto ad enitãdas molestias, quæ inferebantur, & ad verandũ hostem duo equitũ, duo raitrorum, decẽ peditum millia. nã illum Ducẽ status dimiserant quia iam res ad pacẽ appareret inclinare, & quia iam recedendũ esset in hyberna. ꝙ tempus anni non amplius pateretur copias esse sub dio. Põtifex enim iam antea vbi primũ iniectũ est verbum de pace Baptistã Castagnam antistitẽ summi ingenii ad res Belgicas ad pacẽ sollicitãdas miserat. at ex altera parte Hispaniæ populi querebãtur se nimis grauibus tributis infestari, cũ nuper decumæ omnibus quę vẽderentur aut emerẽtur hoc est decẽ in singula cẽtena essent impositæ in bellicos sumptus. Philippus Hispaniarũ Rex vt citius & sine vllo impedimento negotiũ de pace trãsigi posset, vniuersam quã potest autoritatẽ Cęsari per literas cõcedit, quib' significauit vt quo

Cęsarei commissarij.

quo modo posset pacẽ cõcluderet, ꝙ omnia quę facta per ipsum Cęsarẽ fuissent ipse esset æquissimo & libẽtissimo animo cõprobaturus. Cęsar igitur prõptissimus arbitros & cõmissarios creat Electores ac principes imperii Iacobũ Treuerensẽ, Gebhardum Coloniensem archiepiscopos. Iuliũ episcopũ Herbipolis Ducẽ Franconię, Wernherũ Gymnicũ Ducis Iuliacẽsis, Cliuiæ, & Bergæ nomine. Comitẽ Othonẽ Henricũ. Comitẽ Suartzẽbergũ, regulũ Hohenlãspergũ. ꝓ Philippo Rege accessit Carolus Aragonius princeps Castri Vetrani dux idẽ Terrenouę & Marchio Auolę, Comesq; Bergedii, & Rosanius antistes. Sed qm̃ res tutò sic trãsigi nõ posse apparebat, vt res legitimè procederet atq; Cęsar ad negotiũ admitterẽt, scripsit ad principes Belgarũ vt legitimos ꝓcuratores mitterẽt, quibus daret ptãs tractãdæ & cõcludẽdæ pacis. delecti sunt itaq; ad comitia Coloniẽsia Dux Arelcotẽsis Philipp', Io. Abbas, Sãctę Getrudis, Federicus Abbas Marolles cõsiliarii stat'. Bucho Ayiha Sãcti Batonis pręposit', Gaspar Scherz eques, regulus Grobendõck. Wesemàel, Frãciscus Ovgnies, regulus Beautepar, Adolphus Meet kerken scutifer rerũ status cõsiliarius, Adrianus Vãder, Milẽ Iurisc. Olãdę cõsiliarius, Bernardus Mẽden regulus Rumẽ, Adolph' Goer, regulus Kaldẽbroak. Aggeus Albada iurisc. cũ amplissima autoritate. Per idẽ tẽpus fere Lucas Podoschi' missus est à Polono Rege Casurgiũ ad fędera inter ipsos principes cõfirmãda, & vt peteret à Cęsare facultatẽ colligendarũ copiarũ aduersus Moschouitã in locis imperio subditis: nã Moschouitę legatio qa nõ videret sibi esse excepta a Rege, qua cõuenire putabat magnificẽtia, nullo expectato respõso à Rege in patriã repẽte discedit. Moschouita. n. nõ solũ aduersus Polonũ bellũ gerebat, verũ etiã vt parũ curare vires Polonorũ videret magnũ numerũ illorũ populorũ dictus est misisse subsidio Turcicis copiis aduersus regẽ Persarũ, q habitãt apud paludẽ Męotidẽ. nã purpuratus Gręcię iussus. fuerat initio anni sequẽtis cũ oib' suis copiis vrbẽ Tibiscã siue Soffiã vocatã Męsię inferioris versus iter facere. Sed qm̃ in stabat iã tẽpus comitiorũ, q̃ indicta fuerãt in Lusitania de nominãdo successore Regis. miss' est ab Hispano Rege Paccechus Cardinalis cũ quibusdã iurisc. qui Regis ipsius iura successionis ostẽderẽt, q̃ haberet potiora in illud regũ, cũ instaret ex altera parte Antoni' Aloysii filius Henrici Regis fratris, q plurimũ poterat gr̃a autoritateq; apud illos ꝓpos, penes quos inuisũ erat ob nõnullorũ insolẽtiã Hispanum nomẽ. Sed. n. Henricus Rex vt cognosceretur æquitati petitionis velle satisfacere, vel illũ exclu

dit, qui

dit, qui satis probabilibus ac legitimis titulis ad illud regnum aspiraret per communem etiam populorum consensum. Delecti sunt itaq; vndecim iudices e primariis iurisconsultis, qui ipsi iura censentium illud regnum ad se pertinere cognoscerent, dijudicarent, ac deciderent, cum ius petentibus vel let Rex omnino satisfieri. ad hos vndecim deligendos, qui vnà cum Rege successionem regiam iudicarent, conuocati sunt viginti & quatuor communi eorum statuum consensu viri delecti ex omni procerum numero præstantissimi, vt ex his Rex vndecim eligeret. atque quoniam rumor erat Regem ipsum Henricum ad Hispanas partes inclinare, Philippumq; Regem procurare largitionibus aut promissis animos multorum sibi deuincire, alienati sunt non nihil animi Lusitanorum, procerésq; palam profitebantur se non esse passuros vt regnum per sanguinem & virtutem maiorum partum in externum Regem transferretur, vel in alium illegitimum. Henricus Rex profitetur se neutram in partem magis inclinare, sed ab ipsis proceribus petere, vt eum Regem exciperent, ad quem legitime indicatum fuisset regiam successionem peruenire, cum se nisi quod legitimum, æquumq; esset, nihil cupere palam dictitaret. Quòd si ante causam per vndecim iudices decisam ipse naturæ concessisset, omnes hortabatur vt iudicationi acquiescerent. & quoniam proceres populusque censebat ad se spectare nominationem & creationem Regis pro antiqua populorum consuetudine, illud neq; assentiens neq; prorsus negans Rex assumpsit ad decisionem, conclusionemq; causæ prędictos vndecim. Sed paulopost moriturus reliquit Polum Card. vnum ex vndecim successorem in testamento sua manu scripto, suoque Regio sigillo consignato in augustiore templo Diui Dominici Vlisponæ, vt eius sententiæ acquiescerent regnum petentes, iuraque prætendentes. Sed antequam istud accideret Lusitani Regem rogarunt, vt ante sententiam, quæ differri diutius videbatur, septem gubernatores defensoresque statuum nominaret, qui per interregnum rebus præessent, regnumq; tuerentur. at Rex cum tres tantum appareret nominaturus, quinq; tamen delegit, qui vel ante mortem Regis magistratum inierunt, qui gubernarunt vel post mortem Regis cum multa pace & tranquillitate subditorum. Mortuo Henrico Lusitaniæ Rege vt finis imponeretur controuersiæ putantium iura in regnum se habere, quo iudices sententiam pronuntiarent, significarentque ad quem legitima & debita successio statuũ illorum pertineret, quod fieret per pacem & quietem animorum iura se habere putãtium, ac subditorum. Gubernatores interea duos oratores ad Philippum Regem mittere decreuerunt Combæ Episcopum Comitem Arganili, & Emanuelem Comitem Milli Capocaciam vnum è primariis proceribus eius regni, qui percunctarentur an sententiæ iudicum esset acquieturus electorum; quòd omnes reliqui illum Regem acciperent & iurarent si Rex fuisset declaratus. at si aliter fuisset à iudicibus pronuntiatum, vt illud æquo animo ferret. Se obnuntiare Lusitanos nullam vim esse passuros, neque violentum pro legitimo Rege esse accepturos, cum adpromitterent fore vt magna sinceritate rei incumberetur, neque minori diligentia se eius iura curaturos, quàm si essent vel nunc sui subditi. Veruntamen non simplex erat inter regnum appetentes altercatio, sed etiam plurimum dissentiebant inter se Lusitani quod qui Lusitanas partes tuebantur, contendebant electionem ad Lusitanos spectare pro veteri iure illorum populorum, de qua diu actum fuit cum Henrico Rege defuncto, quare negotium nominandi noui Regis successoris distrahebatur. & prorogabatur. Nam multos iam annos, atque ad eo ab initio propè Regum Lusitanorum Henricum habuerunt anno. 108. deinde Alphonsum eius primogenitum, qui quinque Reges Mauros subiugauit, eorumque regnis potitus est. Eum Lusitani populi elegerunt ac iurarunt Regem, ex quo tempore semper vel hæreditarios Reges ac rectè successores habuerunt, vel per populorum electionem, communemque omnium consensum: atque cum vnus eorum Regum fuisset Sancius anno. 1213. qui non satis æquabiliter gubernaret, aut per regias virtutes rebus præesset, illo etiam viuo Regem dixerunt & iurarunt Alphonsum eius fratrem tunc Ducem Calesiorum populorum, quem è Caleto aduocarunt in Lusitaniam; atq; is & viuo & mortuo fratre multos annos regnauit, quod accidit Pontifice Innocentio IIII. Nec multopost cum Ioannes primus esset spurius, eum elegerunt, qui Alyben siue Ceutã vrbem Mauritaniæ subegit, gloriosamq; victoriam illam cõsecutus est Algibarottę ex Rege Ioanne primo Castellę, vt etiã accidit Emanueli patri nuper mortui Henrici, atq; ipsi Henrico per mortem Sebastiani, quem populi elegerunt & iurarunt Regem. his rationibus Lusitanas partes tuentes nitebantur demõstrare populos pro veteri consuetudine ad iura sui Regis eligendi posse aspirare. at qui partes Hispanas tuebantur has rationes conabantur refellere, qui cõtendebant quòd tametsi Alphonso ob eximiã virtutem regnum delatum est, tamen id accidisse propter ingentia merita vt Rex cõclamaretur ab vniuerso populo Lusitano, cum alioquin vt hęres Henrico Duci erat successurus. at alij dicebant non aliqua legitima autoritate fuisse suffectum, sed populari potẽtia, cum oẽs Reges ignaui & inepti aut etiam subditis calamitosi sic possint ex imperio deijci: quare viuo Sancio nullũ titulum habuisse dicitur Alphõsus, nisi gubernatoris, cui mortuo frater in regnũ fratri successit. His addebatur quòd spontè se abdicauerãt priuilegijs, vbi assensissent vt iudices deligerentur, cum possent illud facere per priuilegiũ, quod per iudicium assequi nituntur. Atq; cũ vniuersæ multitudinis Lusitanorum tres sunt ordines, alii siquidẽ sunt principes ac nobiles quos ipsi Fidalghos vocãt, alii antistites, alii populares. inter antistites rursus alii populares sunt, alii Fidalghi; vniuersus populus abhorrebat ab Hispanorũ ministrorũ gubernatione è nobilib' rursus alii alias partes sequebantur, cũ plerq; fauerẽt partibus Hispanis blãditiis & pollicitationib', vt dicebatur, permoti. iiã populus cẽlebat Hispanã gubernationẽ plurimũ ab vsitata suorũ Regum differre cũ Reges Lusitani ita cõsueuerint humaniter reb' præesse, nihil vt metu à Lusitanis fieret, sed omnia per honorem molirentur: à quibus Rex tanquam pater patriæ, salutisque defensor censeri solet omniumque pacis & tranquillitatis procurator, quippe qui pro rebus bene gestis hono-

Gubernatores Lusitani electi.

Henrici Lusitani mors.

Electio antiqua Lusitanorum Regum.

Ordines Lusitanorũ populorum.

res & præmia distribuat, omnesque ad res honorificas propositis dignitatibus & titulis inuitet. Solitus est Rex amantibus monitus potius, quam vllo metu vel castigatione ad optima quæque adhortari; cum ignobilibus & consceleratis & deperditis tantum animis, plagæ, verbera, cathenæ, cruces sint pro freno à flagitiis proponendæ, cum nobilia ingenia mansuetudine potius & honoris stimulo ad honorifica quæque impellantur. Nam apud Lusitanos Reges omnia vel rebus paruis vel magnis condigna præmia censuerunt esse proposita, cum præ se ferrent multum amorem & humanitatem in omnes subditos cuiuslibet conditionis. Nam multos nobiles in Regio palatio Rex habet adolescentes, de quorum eductione est sollicitus, cum ciuitas talis futura sit, qualis fuerit adolescentulorum educatio. Cum ciuibus tanquam amicis multa familiariter communicat, & tanquam pater cum filiis amanter loquitur. lites componit, carpit opportunè, placidè hortatur. non opprimit Lusitanos populos auarè aut crudeliter magnitudine vel frequentia tributorum neque vectigalium, cum multa etiam sint priuilegia & immunitates benemeritis familiis, per quarum virtutem regnum Lusitanorum ad Orientis vsque Indiam, & Sinas, & Iapaniam regionem extenditur. at quoniam leuia tributa & vectigalia imposita sunt Lusitanis, multæque immunitates, pro pecunia, quam plerique insulse appellant neruum belli, succedit populorum beneuolentia & studia & alacritas promptitudoque in res bellicas pro Regis & patriæ defensione, cum legibus etiam Lusitanis sancitum sit, & in antiqua eius regni consuetudine positum, atque in recenti vsu obseruatum, vt Lusitani teneantur arma capere vbicunque opus fuerit ad omnem significationem. Sic enim magni in illis regionibus instituti sunt delectus militum. neque parui faciendæ copiæ colliguntur in Lusitania, nisi Sebastiani Regis calamitas tantum cladis nuper illi regno rebus militaribus attulisset & afflixisset, cum plura viginti & duobus millibus hominum bellatorum in Africa fuissent trucidata. nam diutissimè Lusitaniæ regnum vel vbi esset Ducatus per longissimam quingentorum annorum seriem asperrimum atrocissimumque bellum cum Africæ populis assiduè gessit, quos Saracenos vocant. Nam vel ab Henrico primo Pannoniæ, qui sub titulo Ducis Lusitaniæ imperauit ad hæc vsque tempora semper summa fuit inter hos populos contentio, qualem Alphonsus primus cum quinque Regibus Mauris habuit. is enim primus fuit qui per vim armorum Lusitanorum parta gloriosa victoria de hostibus cæruleam crucem insigne Lusitaniæ instituit in argentea planitie. Inde ampliato regno Lusitaniæ per frequentes victorias, subactis insulis Madera, Gorgonibus siue Arsinario vocatis, Diuo Thoma, Minna, Angola, Monzabique in sinu Guineæ, deinde omnes propè Reges Lusitani cum Mauris ad Sebastianum vsque extremum bella gesserunt. neque aliud est regnum Lusitanum, nisi per hoc genus militiæ vrbes & prouinciæ, quæ variis temporibus Mauris fuerunt ereptæ, cum Alphonso Rege vrbs Scytia, Arronches, Santaren, Sinthia, Vlisippo, Porresuedras, Eluas, Morera, Tierpa, Alcacedosa, Eccora, Piesa, Palonella, Secimbra, & vt paucis absoluam Algarue & Commarca vt vocant, venerint in potestatem Lusitanorum. nam tametsi maris mediterranei angustiæ inter Mauritaniæ partem ad columnas Herculis & Lusitanos intercedunt, tamen tam accommodati sunt nauigationibus Lusitani, vt in ea nemini cedant mortalium. hic igitur enixe aduersus nobiliores contendebatur, regnum per sanguinem & virtutem maiorum partum & ampliatum, non esse ad exteros transferendum, à quorum ministrorum disciplina & gubernatione præsertim tantopere differrent, cum essent etiam peritiores regni, qui eiusdem essent sanguinis, & inter mores ipsius regni educati. Neque Gallia quidem prorsus erat quieta dum res Lusitana ita fluctuaret, sed & ipsa aliqua ex parte bellorum motibus vexabatur, cum in vrbem nobilem Bellonacorum, quæ Beauuois vulgo appellatur, ingressus esset cum quingentis equitibus & multo bellico apparatu regulus Sciatilioneus Gasparis olim Amirantis filius, quem Marescialllus Anuillæ non potuit impedire, vt cupiebat, quo minus vrbi ferret suppetias, cum iussisset esse in vrbe mille pedites, cum quibus ciues quotidie certabant, atq; illi sic vrbe omnino se potituros arbitrabantur. repetebatur etiã Minerba, quæ diuturnam obsidionem pertulerat, quare habita sunt comitia de finitimarum regionum trãquillitate. Henricus Gallorum Rex vt Gallicam nobilitatem dignitate quadam noua, quam sibi in animo proposuerat, insigniret, atque in plures regiam liberalitatem exerceret, quos beneficiis sibi coniunctos fidelissimos defensores fore arbitraretur, decreuit nouum ordinem equitum sancti Spiritus in Gallia instituere. Et quoniam religio & Dei reuerẽtia est quasi firmissimum vinculum omnis societatis, quod magis etiam astringit vtilitas & honor, petit per legationem Henricus à Pont. vt sibi beneficia non cõcistorialia, & monasteria, & commendas, & prioratus, ea sunt dignitatum ecclesiasticarum nomina, cõcedat ad remunerationem benemeritorum Catholicorum in superioribus bellis pro religione, qui prouentus accederent ad quadringenta nummum millia. per illud ferè tempus accedit Poloni Regis orator ad præstandam de more obedientiam. at Gallus orator instat ne admittatur tanquam orator regius ob iura Galli Regis in regnum Poloniæ, quod cum Pont. iniquum videretur, & vellet tamen aliqua ex parte Gallo satisfacere, pollicetur se in publicis ceremoniis additurũ sine præiudicio Galli Regis. celebratę sunt Romę per idẽ tempus exequię Regis Lusitani, atq; cum tabulatũ sublime multis luminibus tectũ fuisset, omnes inscripti sunt tituli Lusitani Regis hoc pacto; Sebastiano primo Portugalli, Algarb. Regi Augusto, Africo, Æthiopico, Arabico, Persico, Indico, Brasilico, omnium Orientem versus per Oceanum insularum domino. Ioannis Regis fratris nepoti pijssimo. Henricus Rex sanctissimæ memoriæ filius. At vero qm̃ iam languidior apparebat fieri res Belgica per diuturnos sumptus & labores, multiq; pertęsi diuturnarum molestiarum ac periculorum, ita demum cõposita est res Gandauẽsis, vbi magna fuerat cõtentio inter Catholicos & principes nouę religionis, vt quinq; templa Catholicis relinquerentur, atq; captiui qui sunt Gandaui, dimitterentur à statibus neq; ve-

Regum Lusitanorum administratio.

Insigne Lusitanorum.

Equites sancti Spirit⁹ ex peuti.

Lusitani Regis tituli.

rò armis solùm, sed etiam illecebris & blanditiis pugnabatur in Belgio, quare Caprensis regulus profitetur apud Parmensem se Attrebatibus esse persuasurum vt ad regiam obedientiam peruenirent, si tantum ipse gubernator eius prouinciæ crearetur. Sed enim vbi Attrebatum gubernator illuc accessisset, illique ingressuro Caprensis partibus fauentes restitissent, vt Caprensem admitterent, excitatus est tumultus: quare necesse fuit Caprensi nulla re memorabili edita abscedere. At quoniam frigora iam tam acerba esse cœperant, vt subdio perferri omnino non possent, necesse fuit regiis copiis, quæ ad oppugnationem Mastricchii accesserãt obsidionem soluere, quare Alenconius Dux etiam petit a statibus vt quoniam acciretur in Galliam, neque res magnopere sua præsentia indigeret, liceret abscedere, quod esset auxilia missurus, & vel ipse venturus ad illorum defensionem, quoties ita res postularet, atque accitus fuisset. Missæ sunt legationes, & venia concessa, & immortales gratiæ actæ, pro regia animi magnificentia. At Parmensis quòd copiæ in hyberna essent mittendæ, ne illæ inopia rerum omnium affligerentur, legationem mittit Coloniam Agrippinensem, quæ transitum & commeatum peteret pro precio, quòd esset ad oppidum Cherpanum obsidendum accessurus; illa enim ratione sibi videbatur commodè hybernare posse in Menapiis & in finibus agri Coloniensis, cum in finibus Caucorum non satis commodè esse posset. Illud verò tametsi intelligebatur à præfectis vrbanis potius ad copiam cõmeatus, quàm ad expugnationem oppidi per id tempus postulari, tamen concessum fuit. In Gallia quoque vbi decertatum esset diu magnis contentionibus de restituenda Minerba, quam copiæ Catholicorum frustra per decem & septem menses, sexdecim millia armatorum nimirum obsedissent, diuerberassentq; quatuordecim bellicis tormentis, Vgonotti spontè excedunt è munitione rebus omnibus vel in annum munita. Est autem Minerba vrbs non valde ampla in edito loco super saxo sita, quæ neque cuniculis, neque vlla vi bellica, nisi diuturna obsidione, & inopia rerum bellicarum poterat expugnari. quæ dum geruntur in Belgio & in Gallia, non segniter res bellica agebatur in finibus Armeniæ maioris. nam Mustapha Scythas Ottomanicis partibus propẽsos iusserat collectis magnis viribus in fines Persarum ad Derbentum irrumpere, ac sibi obuiam per ingentes populationes procedere. ipse cum suis copiis in acie procedit ad inuadendũ regnum Siruanum vocatum, quod est Regis Persarum. vbi ad eos fines peruenisset, Georgiani populi Armeniæ, qui sunt ab Hyrcano mari ad Mœotidem paludem vsque in tam ampla regione, vt viginti & sex illorum idiomata fuisse dicantur, multis cum beneuolentiæ significationibus ac muneribus purpuratum excipiunt. Pontem etiam super amplum fluuium excitãt ad traiiciendas copias in finibus Curdonum. at Mustapha vbi traiecisset ad triginta millia armatorum ad põtis custodias relinquit. ne vel reditus, vel iter commeatibus in castra intercluderetur: qua ratione visus est parum fidere illis populis, quos arbitraretur ad gratiam Persarum magis esse propensos. Ipse cum reliquo exercitu populabundus ad Sammachium vsque metropolim eius regni procurrit nemine inuento qui vel tantillum resisteret. Sammachio vrbe occupata munitionem è gleba mira diligentia & peritia excitat, factis validissimis aggeribus, ac dispositis centum & quinquaginta bellicis tormentis varii generis. ibi reliquit Achmetum Eunuchum purpuratum cum viginti & quinque millibus hominum, ipse cum iam propè hyemaret cum suis copiis paulatim in Armeniam contendit. At Persæ, quibus significatus fuerat aduẽtus Scytharum cum magna ala copiarum illis repentè fiunt obuij, commissoq; prælio omnes trucidant præter paucos, qui fuga se seruarunt, reliqui Persæ qui Turcicas copias & castra Mustaphæ sectabantur, magna vtuntur celeritate, atque illas denique comprehendunt. Vbi constitissent Turcæ intra aggeres fossasque militares, ne prorsus fugere hostem viderentur, Persæ ad pugnam prouocant. Sed Turcę quia non venisset in castra imperator, palam profitentur se nolle fortunam belli experiri. interim non paucis aut leuibus Persarum contumeliis vexabantur, cum timidi & segnes & imbelles à Persis vocarentur, & qui non in propria virtute hominum, sed in aggeribus & bellicis tormentis omnem spem salutis collocarent, vbi fortes hostes & non fugientes inuenirent: quare tanquam fœminæ intra septa virginalia, muliebresque thalamos, laterent ita intra reparationes & aggeres ad pugnam & fortitudinem prorsus inepti. nam consternati fuerant animi Turcarum multis calamitatibus & cladibus acceptis vel initio huius belli. at Turcæ impatientes assiduarum contumeliarum & conuitiorum, quæ ex Persis assidue exaudiebantur, oblatam sine tormentis pugnæ arripiunt facultatem, cum vellent demonstrare Turcicam virtutem non in aggeribus aut machinis, sed in brachiis & vigore animi atque in acinacibus fortissimorum hominum, consistere. arripiunt igitur pugnam. instruuntur vtrinque acies. pugnatur acriter. victoria tamen fuit apud Persas. Georgiani ex altera parte cognito aduentu Persarum, quoniam ægrè tulissent custodias pontis tanquam certissimum argumentum animi purpurati parum amici, copias repentè colligunt & ipsi, magnoque impetu illas trucidant, per quam cladem Turcarum & pons & regio Georgianorum fuit Turcicis terroribus liberata. ac pons rescissus. cæsa sunt per eam Persarum victoriam ad octoginta millia Turcarum, omnesque proceres vel trucidati vel capti; at è Persis ceciderunt ad quadraginta & quatuor millia. reliquis Persis ad vrbem Sammachium reuersis vbi se non posse resistere eunuchus cognouisset, tantis præsertim ac victricibus copiis Derbentum versus profugit, quasque potuit custodias seruauit. reliqui eius milites sunt à Persis trucidati. capta sunt cum vrbe tormenta, & omnes à Mustapha relicti bellici apparatus. Illam suorum cladem vbi Amuratus cognouisset, ad confirmandos tamen animos suorum iubet in vniuerso imperio edi signa ingentis lætitiæ, quia trucidata essent multa millia Persarum. Capta sunt multa tormenta, & bellici apparatus, & preciosa impedimenta, cum multa spolia Turcarum in potestatem Persarum peruenerint. At Pontifex quia maximam cladem pluribus in vrbibus Italiæ acceptam fuisse per res aliũde importatas, superioresq; propè totius Italiæ calamitates,

Minerba vrbs relicta Regi.

Turcarũ clades insignis.

 cognouerat

cognouerat,& quia verebatur ne lues Anconam importaretur, cum multa undique nauigia cum mercimoniis illuc appellerent, decreuit ad securitatem totius Piceni & Aemyliæ finitimę sanitatis

Lazarettum Anconę.

Lazaretum vocatum instituere, qui esset locus, vbi res eò aduectæ prius quam in urbem introducerentur, exponerentur aeri expurgandæ. Vt autem sumptus colligi posset in mercedem ministrorũ exponentium, proponit unum in singula centena. Res nemini ulla est neque grauis nimis, neque iniqua, sed soli Epidaurij, quòd illud decretum sibi graue videretur superbo consilio decernũt per senatusconsultum ne quod nauigiũ Epidauriũ ad loca Pontificia adnauigaret, neq; Hierapoli onus caperet ad Pontificiorum subditorum cõmoda. Pontifex superbiam ciuium admiratus, nonnullam indignationis significationem dedit, pecuniæque Romæ per quoddam tempus apud mensarios fuit interdictũ. At Venetiis quoniam obliuio ad excessum priuatorum sumptuum rediuerat, qui comes est multorum scelerum; (nam cum priuata parsimonia domicilium habet omnis honestas, & religio & animi moderatio) saluberrimo cõsilio pręfectorum moderandis sumptibus ciuilibus factum

Veneta decreta sũptuaria.

est decretum, quod vtinam tam moderatè seruetur, quàm prudenter factum fuit, per quod & vestitus & conuiuiorum sumptus, & partuum certa ratione coarctabatur intra clatros modestiæ. Sublatus est omnis vsus artis Phrygionicæ, & vel verarũ & fictarum margharitarum, quarum simplex ordo, tantũ cõcessum est collo pro monili. pelles preciosæ vetitæ. auri picturati vsus in omni parte vestium sublatus, & aurea manubria flabellis. vetitum meretricibus gemmas, aurum, argentum, sericas vestes gestare. interdicta aulæa. Proposita grauis mulcta non modo aliquid vetitum gestantibus, sed etiam artificibus si quid horum elaborauissent. atq; non modo per partuum occasionem intolerabilis sumptus salubri lege sublatus est, sed etiam vetitus accessus, nisi essent visuræ in certo gradu affinitatis coniuncti. Quod vt fieret sine fraude, iussæ sunt obstetrices editum partum intra triduum magistratui significare. Vetitus vsus margharitarum in infantibus qui ad sacrum lauacrum deferrentur. Addita certa lex gulæ intemperantium ciuium. conuiuia nimis lauta intra certos fines modestiæ coarctata. Nam pauones, phasiani, perdices, & cætera huiusmodi animalia, quæ in precio gula helluonum esse voluit, & nobilissimi pisces, & ludicra dulciaria sapienti decreto è mensis helluonum exularunt. vetitus etiam fieri in eodem conuiuio geminus vsus carnium & piscium, quoniam fiunt pleraque conuiuia, ad quæ non viri nobiles & moderati, sed vel mendici famelici, vel etiam lupi iure possent conuocari, cum plerique in multitudine, varietate, precio ferculorum honorificentiam inesse putent. omnes coqui & gulæ ministri iussi sunt profiteri apud magistratum nomina illorum, à quibus fuissent acciti ad paranda conuiuia, deinde ordinem conuiuiorum explicare. legibus cautum est ne qui exirent in præfecturas nimios sumptus facerent in vestimenta, aut seruos, aut domestica supellectilia, quoniam moderatio horum quasi quoddam est frænum ad coercendos homines ab omni iniquitate. At vbi pro arbitrio priuatorum viuitur nullis seruatis legibus, ibi contentio de magnificentia suboriatur necesse est, ac multi per scelera & fraudes contendant opulentioribus adæquari: quod certè sine latrociniis vix fieri potest vel priuatis vel publicis. Idcirco pœnæ condignæ propositæ sunt omnibus, qui tam salubria tamque honesta patrum decreta non obseruassent. Nam nihil prodest vrbi bonas habere leges, nisi bonos habeat etiam ciues, qui libenter obtemperent; aut etiam magistratus seueriores, qui sunt custodes & satellites ipsarum legum. Interea Matthias Archidux legationem & ipse miserat ad Cæsarem vt ageretur de pace, quam status per tres menses etiam se expectaturos profitebantur, ad quos Cæsar scripsit se de illa esse acturum, à qua videbatur etiam Auranrius non abhorrere. Quæ dum fiunt Venetijs, Melilla vrbs Africæ ad centum millia passuum omni ex parte concussa est terræmotibus tantis, vt antiqua mœnia collapsa sint, ac noua disrupta, multæque domus corruerint cum maxima omnium trepidatione, qui censebant extremum mundi diem aduentasse. Boccar etiam oppidum quod est in finibus Sensi, corruerat cum scopulo vbi erat extructum, & quod visum est mirum, multa nauigia, quæ erant in portu pene conquassata sunt, quo tempore natus est puer in agro Casurgiensi cum duobus capitibus. At

Equites Sancti Spirit[9] instituti.

Henricus Gallorum Rex ordinem equitum Sancti Spiritus in hunc modum instituit ad defensionem Catholicæ religionis; post vespertinas preces in templo monachorum Augustinianorum ab Araldo accitus ante aram maiorem in genua procubuit manu episcopi adductus, atque accepro ordine religionis dictus est summus magister, vbi talarem tunicam induisset, sumpsissetque torquem & crucem croceam ad pectus. Tum consedit in throno aureo panno ornato vbi tamen iurasset se vitam & regnum pro Catholica fide ac defensione Christianæ religionis expositurum. accesserunt & candidati eius ordinis singulatim tela argentea induti, qui acceptis insignibus ordinis iurarunt se promptos fore ad Catholicę Romanę fidei defensionem, neque arma contra Regem esse capturos. Illi sic talari induebantur, torquem accipientes, quibus pro munere datus est viritim sacer libellus cum aureo integumento. erant equites viginti & sex, præsentes fuerunt oratores Scotiæ & Venetiarum, atq; inter eos equites insigniores erant Dux Augustonometanus, Marescialllus Rhensius, Philippus Strozza, Comes Phliscus, regulus capellæ, quinq; magistri instruendarum acierum; atq; ita discessum est vt præcederent Heluetiæ & Germanæ custodiæ, post quas ducenti nobiles, post hos Araldi cum tympanis & tubis, post hos aulici equites, & magistri instruendarum acierum, deinde viginti & sex equites bini cum torquibus & crucibus, quorum vestes in aurea lilia erant picturatæ, quos Rex subsequebatur, quem plurimi principes ac nobiles Galli. Pontifex quidem vt ordo institueretur, iusserat vt Bandinus nũtius assisteret ceremoniis, qui tamẽ alienationẽ super benefici is ad

1579 cõmendas equitum negauit. Sed iam inierat annus alter cum rumor inualuit, non parumq; vexauit animos multorum, quòd Ducionum, Cimbrorumq; Rex cõparata ingenti classe, multisq; terrestribus copiis adiutore Saxone esset ad recuperandas Menapiorum & Busaterorum regiones iturus, ob

iura

iura quę habebat. quare nō vnū bellū apparebat fore inter Belgas & Hiſpanos, ſed etiā cū alijs, & illis
quidē valde potentibus nationibus eſſe pugnandū. Belgæ tametſi neq; ratio tēporis, neq; induciarū
opportunitas bellum gerere patiebatur, tamen non prorſus ignaui deſident, ſed mature proſpiciunt
omnibus, tanquam fieri poſſit vt pax ea non ſequatur, procurantque ne repente opprimantur poſt
modo nullis rebus neceſſarijs communiti. Animum igitur intendunt ad bellicos apparatus, & ad
recognoſcendas munitiones, ad cenſendas copias quæ eſſent in præſidijs, & ad omnia pro opportu-
nitate inſtauranda vel inſtruenda, in primisque Muenſis regulus Cameracum cum copijs ingreſſus
ita iubentibus ſtatibus vallones præſidiarios eximit, quòd illis parum fiderent, quoniam oppida quę
dam Malcontentis reſtituerant. Interea Neruij & Attrebates quia parum æquo animo Hiſpanorū
amicitiam complecterentur, apparebantque fore debiles ſi ſe iungerentur à Belgis, quamuis non diſ
ſentirent ab Hiſpanis de religione, tamen cenſebant tutius eſſe ad ſuam defenſionem cum patria &
cum finitimis populis conſentire, quam cum Hiſpanis populatoribus eius prouinciæ. Decernunt
itaque vires fortunamque ſuam cum ſtatibus coniungere præter paucos; quod cum ad aures prin-
cipis Parmenſis perueniſſet quaſdam conditiones, easque perplacidas ad hos miſit populos, vt illos
ab inſtituto reuocaret, & ad gratiam Philippi Regis retraheret. At Neruij tamen conditiones quas
expetebant fœderationis miſerunt ad principes Belgarum, in quibus præter alia continebatur quòd
nollent ab vltima pacificatione Gandaui recedere, neque ab obſeruantia ſuæ religionis Catholicæ
Romanæ. Quòd ſi ſtatus nolunt illam religionem ſeruari, ſed nouam pro auita ſuggerere, de-
creuerunt omnino meliorem fortunam ſequi, atque rem cum Hiſpanis componere. Illud conſiliū
multę vrbes præterea apparebant conſecuturæ. ad hoc munus, atque vt pateat certa ratione promiſſa
ſeruatum iri miſſus eſt Attrebatum & Neruiorum nomine Comes Lalainus, qui videret ne nouam
religionem illæ prouinciæ admittere cogerentur. At enim ſtatus quia nullo pacto induciæ obtineri
per multas petitiones non potuiſſent, resque ad acerrimum bellum potius quam ad vllam pacem
ſpectare videretur, ob frequentes moleſtias Hiſpanorum ſummum peditum ducem creant regulū
Montegnium, qui cum omnium delictorum venia ſibi à Moteo Regis nomine proponeretur, non
ſolum non admiſit, ſed etiam in eum impetum faciens multos milites trucidauit, atque conditiones
ſunt hę petitæ ab ordinibus Artheſiæ, Hannoniæ, inſularum Duaci & Orchiarum ad reconcilia-
tionem & pacificationem cum Philippo Rege, quæ à Parmenſi principe fuerunt confirmatæ. Hiſpa
ni ſi quidem ad Moſam fluuium caſtrametati decreuerant oppidum Vendē amplum obſidere, vbi
erant in præſidijs duæ cohortes militum ſtatuum parum cum oppidanis conſentientes. Illud vbi ſta
tus cognouiſſent, miſſi ſunt ſubſidio quingenti pedites ipſis cohortibus, quorum aduentu cognito
ab Hiſpanis per exploratores, iubent partem copiarum obuiam procedere, quare commiſſo prælio
ſubſidiariæ copiæ profligatę deletæque ſunt, quo tempore Ioannes Nanſienſis cum decem vexillis
peditum morabatur Meniene opem laturus ſi opus eſſet. Nec parum moleſta ſanè erant Louanij
pręſidia etiam Bruxellenſibus, aut quibuſuis locis finitimis, cum omnia incurſionibus latrocinijs &
cędibus infeſtarent. idcirco principes Belgarum tributa omnibus ſubditis imperant ad apparatus bel
licos. Bruxellenſes audito nomine tributorum legationes mittunt ad ſtatus, quæ ſignificarent ſe nō
poſſe tot rebus vno tempore facere ſatis, quia plus ſatis haberent negotij propulſandis iniurijs Loua
nenſium præſidiorum. non poſſe tributa ſoluere, quæ in defenſionem abſumerentur, niſi ſuſcipia-
tur expugnandi Louanij expeditio. Nam Hiſpani ſumma vigilantia, induſtria, cura vtebantur cum
caſtra ſtatuum eſſent diminuta ſub finem ſuperioris anni multis caſtellis occupandis, quare Vueſt Vueſt captū.
vrbem repentino propè conatu capiunt, atque oppidulo per vim armorbm nō multo poſt potiun-
tur, ac ſeptuaginta milites, qui erant in præſidijs ſuſpendio necarunt. Itum eſt deinde ad oppidum
Endouenam, & minutum prœlium cum præſidijs commiſſum, in quo multi ſtrenui milites vtrinq;
ceciderunt, victoria tamen fuit denique penes Hiſpanos cum plures cecidiſſent ex pręſidiarijs, atque
quidam fuiſſent capti. His Hiſpanorum ſucceſſibus ſtatus animum conuertunt ad copias colligen-
das, & parandas res bellicas. Parmenſis quia res ſuccederent è ſententia, cępit in animo cogitare de
expugnādo Maſtrichio, quare nō procul ab illa vrbe tres pontes ſupra fluuiū Moſam iubet excitari,
partemque copiarum tranſmittit Ruremondam verſus, quæ in Menapiorum regionem intraret,
omniaque hoſtilem in modum popularetur, cuius conſilio cognito Nanſienſis à principibus Bel-
garum auxilia per legationes ad hoc impediendum poſtulat. ipſe Parmenſis ad Maſtrichium ſiue
traiectum Moſę ſuperius obſidendum cum reliquis copijs proficiſcitur. Eſt autem Maſtrichium Maſtrichi
vrbs ampla & nobilis in ripa Moſæ fluminis ſita, per quam Moſa delabitur natura & arte munita, deſcriptio.
multisque nobilibus ędificijs inſignis. vbi Parmenſis caſtra non procul ab vrbe poſuiſſet, eaque cir-
cundediſſet foſſis & aggeribus militaribus de more caſtrorum, occupauit non multo poſt occultum
iter Bruxellanę portę erigit propè propugnaculum editam planitiem, qua impediuntur milites ne
illo vtantur. cępit tormenta in tres partes vrbis dirigere, quæ prius fuerant exploratæ ad verberatio-
nem. cum etiam vterius propugnaculi vnà cum turriculis pateretur ad proſternenda latera defenſio-
nis quateretur. cęptum eſt & leuibus prælijs interdiu decertare. Sed enim cum tormenta viderentur
viam ad ingreſſum ſatis amplam aperuiſſe, inſtructę ſunt acies ad inuadendum, vbi datum eſt pugnę
ſignum, tympanaque frequentioribus ictibus pulſarentur, itum eſt magna alacritate per ruinas mu-
rorum. ſed defenſores minime cedentes inuadentium virtuti fortiſſime reſiſtunt. pugnatur acer-
rime, ſummaque pertinacia vtrinque. ad extremum Hiſpani cum magna ſuorum clade recedere co-
guntur. cum repetitus fuiſſet conatus paulopoſt, rurſus apparuit ſingularis virtus defenſorum, qui
tamen cognita promptitudine & pertinacia inuadendum cum ſemper fierent pauciores modo in
quibuſdam conatibus trucidatis mittunt qui peterent ſuppetias ab Aurantio: atque cum tria tertro

rum in il-

rum millia nuper ad stipendia fuissent conuocata, decreuit secum illos subsidio obsessis esse mittendos. Non cessabat tamen Hispanarum copiarum industria, quæ conatibus, verberationibus, cuniculis, omni genere oppugnationis vrbem capere nitebantur; sed omnia fiebant vana propter vim defensorum, nam plura tribus millibus hominum è regijs copijs trucidata sunt in ipsis conatibus. atq; quoniam pauca tormenta essent attracta ad tam amplæ vrbis oppugnationem, in qua satis ingentia essent præsidia, quæ aduersus vel paruas vel tardas verberationes possent præualidas reparationes interius excitare, petita sunt viginti bellica tormenta à Leodiensibus. Iussa sunt præsidia finitimarũ munitionum paucis exceptis in castra conuenire quo totis viribus vrbs inuaderetur. missa sunt Leodio non solum tormenta, sed etiam quatuor millia operarum cum multo bellico apparatu, quibus viribus auctus Parmensis, cum neque cuniculis, neque conatibus defensorum vires posset infringere, statuit montem è gleba excitare, vnde domos desuper vrbanas posset prosternere, idque præsertim quòd status nullum apparatum faciebant, quamuis dicebantur parare tormenta, & centum vexilla peditum colligere, quæ accederent tribus illis millibus raitrorum, & sexcentis equitibus, qui iam erant in castris. erat insula quædam exigua, quam fluuius Mosa faciebat non procul à Mastrichio, quæ opportuna visa fuit Hispanis si occuparetur ad vrbem infestandam, in quam expositi sunt quidam Hispani. sed tanta fit ex vrbe ferreorum globorum procella vt multis miserabiliter laniatis necesse fuerit recedere. Post attracta vero Leodio tormenta vbi facta essent magno impetu ampliora spatia ad inuadendum, tanta vi, tanta virtute, tanta alacritate Hispani rursus vrbem inuadunt, vt post diuturnum & cruentum prælium vrbe sint demum potiti. Cæsi sunt omnes qui armati erant in vrbe, & multi præterea ciues, cum reliqui etiam atrocitatem victoriæ senserint. Hispani sic vrbe per vim ferri potiti nonnullos vies Mastrichij morantur dum reficerentur partes deuastatæ, muniretur que vrbs aduersus hostes, siquis fieret impetus à copiis statuum. Interea Poloniæ Rex Varsouia discedit, acceditque in Liuoniam, vt illum principatum inuiseret, quem nunquam antea vidisset. Magno cum apparatu exceptus fuit à Lithuaniæ proceribus, qui obuiam processerunt cum florentissimo equitatu ac peditatu. Nec ita multo sanè post vbi cognouisset iura & priuilegia ac instituta Lituanorum petitum est suppliciter à Lituanis, idque magna contentione vt bellum publicè indiceretur Hamaxabio siue Moschouitæ, propter assiduas molestias quæ illis finibus inferebat. Profitentur se proprijs sumptibus multa millia armatorum hominũ ad illam expeditionem esse collecturos. Rex vt cui cognitum esset multa loca Poloniæ regni per iniuriam & auaritiam Moschouitæ superioribus annis fuisse occupata qui tamen non contentus illis assiduè regnum Poloniæ aliqua ex parte cum coniuratis infestabat, neque vllum finem esset habiturus dum rapinæ spes allexisset, re maturè considerata decernit denique voluntati procerum esse assentiẽdum ad eius regionis, principatusque subleuationem, & ad arcendas miserias subditorum populorum; quare consilium totũ conuersum est ad copias colligendas. At in Gallia videbantur magni tumultus excitari, quoniam cum rex quædam tributa Galliæ populis ad soluendum æs alienum, quod per superiora bella contractum fuerat, imposuisset, Sequani & Biducenses palam profitebantur se nolle illa dissoluere, neque quæ ab Aloysio vndecimo ad hæc vsque tempora. Profitebantur tamen contractum æs propter Italos velle dissoluere, cum nimis dulcis amor sit pecuniæ, neque semel imposita populis tributa facile obliterentur. Rex id ægre ferens nonnullas equitum ac peditum cohortes mittit in Biducenses & Sequanos ad sedandos illos tumultus. Quæ dum geruntur in Gallia, Antonius Lusitani Aloysii filius, qui se ius habere successionis in regnum Lusitanum arbitrabatur, sua iura tanquam legitimus successor colligit, atque cum obiiceretur quòd esset spurius & inhabilis successioni, multos testes producit interrogandos per quos conatur probare se ex legitimo matrimonio fuisse procreatum. colligit sua iura & Dux Bragantiæ, quare non multo post cum obiectum fuisset falsos testes fuisse productos, & Antonius & Bragantiæ Dux in exilium à Rege sunt eiecti, & bona fisco addicta. Philippus rex quoniam comitia de nominando Lusitano Rege iam cæpissent conuenire, mittit Ducem in Lusitaniam qui sua iura tuerentur. Indicta fuerant comitia proceribus etiam Boemiæ per idem tempus de bellicis apparatibus aduersus Turcas faciendis, si forte opus esset, à quibus Cæsar petebat quadragies centena millia nummum, ad cuius gratiam decretum est vt certa tributa domibus & ceruisiæ & vino & equis exeuntibus è regione & Iudæis & exteris imponerentur, quæ tributa si ad illum numerum pecuniarum non accederent, statutum est vt res vel in quartum annum exigatur. In Italia vero cum Dux Ferrariensis vxorem esset ducturus honestissimam Virginem filiam Ducis Mantuani, iubet multa magnificentia memorabilem thalamagum confici, in quo multi nauigiorum magistri duos menses & amplius extruendo cosumpserunt. Habebat ille thalamagus cubiculum prope ad formam oppiduli cum tribus fenestris, vnam temonem versus vtrinque cum clarissimis ac limpidissimis vitris. habebat & duo ostia ad exitum & accessum. supra thalamum platea erat cum paucis columnis & lateribus vbique cutus in medio erat mæta, tegebatur platea tanquam puppis triremium cum phano cristallino, vbi erant quinque funaliorum loca. Erat & aula vndiq; fenestrata, supra quã erat platea cũ paruis colũnis & lateribus, inter quas erãt aquilæ argenteæ cũ vexillis sericis auro picturatis. ascendebatur in aulam per duas scalas cochleatas alteram à puppe, alteram a prora, quæ columnis & lateribus claudebãtur, in qua erat cubiculum cum aurato lacunare & pulcherrimis aulæis. in eo thalamago sponsa cum multa magnificentia Ferrariam fuit aducta. Cæterum quoniam conuenissent Coloniam Agrippinensem legationes principum, Baptista Castagna Pontificir nomine, & Cæsarei commissarii & Regis Philippi ac principum Belgarum, vbi gratias egissent statuum legationes singulatim commissarij, quia negotium suscepissent, ostenderunt quam pacem cupiant, quid habeant in mandatis, atque post quasdam disputationes propositæ fuerunt demum con-

Mastrichũ captum.

Tributa à Gallis reiecta:

Petentes Lusitanum regnum.

Thalamagus Ducis Ferrariensis.

mum con-

rum conditiones pacis, cum alij alias confinxissent, quæ in vniuerso Belgio ad tranquillitatem pro vnciæ in posterum seruarent, quæ fuerunt huiusmodi; 1. Primum pacificatio anno 1576. die 8. Nouembris Gandaui inita & instructa; vnio quoque Brullis 9. Ianuarij 1577. subsecuta. Edictum in super perpetuum Bruxellis 17. Februarij eodem anno publicatum vna cum approbatione regia in omnibus suis punctis & articulis seruabuntur, & executioni mandabuntur. 2. Et quia præterea, quæ à tempore primorum motuum acciderunt, post viam tractatus pacificationis Gandauẽsis, vnionis, & edicti perpetui vltro citroq; varia facta, dicta, & admissa fuerunt tam in generali, quã in particulari, hac præsenti quoque pacificatione non minus, posteriorum istorum factorum & dictorum, quam eorum quæ ante contigerunt, perpetua obliuio constituatur, ita vt eorum nullæ amplius fiat mentio, exprobratio, aut inquisitio, quasi ea nunquam accidissent, idque sub pęna exemplaris correctionis subditis contrauenientibus tanquam perturbatoribus tranquillitatis publicę infligenda. 3. Rex catholicus vasallis, subditisque suis seruabit, manutenebit, & si opus videbitur etiam de nouo confirmabit omnia & singula iura, vsus, consuetudines, immunitates, exemptiones, & priuilegia quarumlibet prouinciarum, ciuitatũ, oppidorum, communitatum, aliorumùe priuatorum omnium cum in genere, tum in specie, quemadmodum in edicto perpetuo articulo decimo, & cũ prouincijs Belgicis inauguratus extitit, promisit, & iurauit. 4. Omnes milites extranei vt pote Hispani, Itali, Germani, Galli, Burgundi, Angli, Scoti, ac cæteri omnes peregrini, qui propter hosce motus vtrinq; accersiti sunt prouincijs Belgicis ab hac pace promulgata intra terminum communi constituendum simul excedant & eodem tempore. 5. Quod vero attinet ad alios milites non extraneos, etiam ad pleniorem exonerationem afflictorum subditorum mandabit Rex milites tam terra, quam mari eodem quoque tempore exautoritati & dimitti, vt nimirum deinceps sibi priuatim viuant in tranquillitate ordinarijs tantum præsidijs retentis ac suffectutis, vt subditi quoque ciues & incolæ omnes citra cunctationem redeant ad mercaturas, opificia, & negotia pacis, quibus se, vxores, liberosque citra iniuriam proximi honeste sustentare valeant, & à publico armorum vsu antea non consecuto & pacis tempori non conuenienti desistant & abstineant. 6. Vniuersæ exactiones impositiones, cęteraque inusitata vectigalia & onera præsentium turbarum occasione quomodolibet indicta, penitus cessabunt ac tollentur: ita tamen quòd si certorum onerũ continuatio adhuc fore ex vsu publico iudicabitur, simul atque ordines statuum eiusmodi quid demonstratum fuerit, rex haud grauatim se ordinum consilijs iuxta ac desiderio accommodabit. 7. Pręterea restaurabitur libertas commerciorum, & transitus vbiuis locorum per vrbes, pontes, portus earundem prouinciarum non minus terra quam mari, perque fluuios & flumina prout factitatum fuit ante præsentes hosce tumultus, nouis autem vectigalibus atque imposiriositionibus absque Regis autoritate eatẽ tenus per hos motus de facto institutis in continenti cessaturis. 8. Et ne qua semina altercationum aut querelarum relinquantur, omnes Ecclesiastici, nec non omnes sęculares tam intranei, quam extranei recuperabunt pacificè bona sua sęcularia & Ecclesiastica respectiuè mobilia, extãria, & omnia immobilia, titulos, debita, actiones, iisque statim vti ac frui poterunt in eo nimirum statu & qualitate quibus in præsentiarum illa ipsa reperientur, idque omni dolo ac fraude semotis, non obstante vlla hypothecatione aut quauis alienatione à tempore pacificationis Gandauẽsis facta in cõtrarium, quę vero ante pacificationem Gandauensem acciderunt, eiusdem dispositioni relinquantur. 9. Similiter quoque subditorum quilibet hinc inde etiam redintegrabitur in suis honoribus, dignitatibus, beneficijs, gubernaculis, muneribus, functionibus, officijs, planę ad instar prout tempore edicti perpetui (illis quæ ante edictum contingere eiusdem dispositioni relictis) extitit. Exceptis tantum ijs, quibus contra libertatem, iurataq; ac priuilegia patriæ de vlla funtione prospectum fuisse demonstrabitur. Prouiso tamen quod eiusmodi dignitatibus spoliati denuo redintegrandi tenebantur pręstare iusiurandum, cuius in proximo sequenti articulo fit mentio, prout facturi, quoque sunt cęteri ad nouas functiones & officia in posterum cooptandi, cassando, anullando quidquid hinc inde factum, decretum, pronuntiatum ue fuerit in contrarium. 10. Nulli admittentur ad vlla gubernacula prouinciarum, ciuitatum, castrorum, fortalium, capitaneatus aut pręfecturas militum, nec ad consilium rerum status priuatum, financiarum, aliaque officia maioris momenti, præter naturales harum prouinciarum sub gubernaculis generalibus comprehensarum: qui etiam ante receptionem vltra antiqua & solita iuramenta Regi tanquam eorum principi naturali præstari solita, in hos articulos Regi & ordinibus solenniter iurabunt; & promittent fideliter, sincereque seruare sub pęna periurij, & tanquam tales puniendi. 11. Captiui vtriusque partis omnes qui ob dictos tumultus adhuc dum detinentur statim & absque vllo precio relaxabuntur, nisi iam antea de eo aliud inter eos fuerit conuentum & concordatum. 12. Comes Buranus suæ libertati & patrię intra tres menses, postquam princeps Auranisus illa quę cum ipso tractabuntur, impleuerit, restituetur. 13. Decreta, dispositiones, ordinationes per D. Archiducem Matthiam, quosque collaterales & principes statuum a tempore vltimarum turbarum nomine Regis èmanatę, pro legitimis & validis habebuntur, suosque debitos sortientur effectus quod ad beneficia, dignitates, officia, aut alias quaspiam res, quæ solent esse potestatis ac depositionis ordinarię illorum, qui tenent locum gubernatoris dictarum prouinciarum, non autem in iis, quę proprię personæ Regis reseruantur, aut si quę factę sint contra iura, priuilegia, & immunitates patrias tam in generali qdam in particulari, vel aliqui in vllius iniuriam seu detrimentum redundarint. 13. Pariter etiam quarumlibet vrbium & locorum magistratus seu officiati suis functionibus destituti alia via ac ratione quam iuris ordine legitime seruato, aut alias contra priuilegia dictorum vrbium aut præter ordinarios, consuetosque modos cum primis restituentur & redintegrabuntur in dignitates, officiaque sua, nec nõ ad eorum creationem

Conditiones pacis Coloniensis propositæ.

futuris

futuris temporibus procederetur, prout olim & sicut ex iuribus, motibus, priuilegijs cuiusque patriæ, vrbis, & loci decet, ne cui facta toleretur iniuria. 15. Quæ concernunt religionem, quæ omnibus principibus vere Christianis iure debet esse commendatissima, haud potest Rex vllatenus prǽterire, quin vestigijs Regum catholicorum suorum maiorum inhærendo præcipiat ac mandet in prouincijs suis patrimonialibus retineri seruarique religionem catholicam apostolicam Romanā ab omni æuo non solum ibidem receptam, sed etiam sub qua earundē prouinciarum subditi olim tantopere floruere, & in qua tam dictum Regem, quam cæteros suos prædecessores olim prouincijs inauguratos mediāte solēni iuramēto in principes suos naturales receptos fuisse notorie constat. Quidē supradicta religio, exclusa quauis alia, libere pacificè & absq; vllo impedimēto p prouincias Belgicas post hac tractetur & exercebitur, pro ut ordines ēt iā antea in vnione generali se ipsos mutuò ac solēniter obligarūt, & in edicto quoq; perpetuo ac literis frequētib. Regi nō minus post, quā ante turbas præsentes se passuros & procuraturos addixerūt, & sicut ēt iā pridē scripsere ad S. M. Imperialem, vsque adeo quod absq; graui nota, vt non dicatur confusione vniuersi status politici, haud possint in re tanti momenti proprijs scriptis vlla ex parte contrauenire. 16. Quod verò ad Olandam & Zelandam & oppidum Bommel attinet dispositioni pacificationis Gandauēsis relinquatur. ita tamen quod interea temporis in ijs ciuitatibus ac locis dictarum prouinciarum religio catholica Romana restituetur, in quibus tempore dicti tractatus ibidem exercebatur. 14. Subditis qui in reliquis prouincijs Belgicis in hac tractatione comprehensis à catholica Romana religione recesserūt Rex catholicus præsentem Belgij statum respiciens per regium suum commissarium concedit, vt ijs liceat in prouincijs istis sine aliqua coërctione aut molestia occasione placitorum religionis eo vsq; suspendendorum, degere & manere, donec consilio ordinum legitimè ac debitè in loco tuto, vbi suffragia libera esse queant per Regē, seu eius gubernatorem generalem congregandorum, aliter dispositum fuerit super placitorū moderatione. prouiso tamen quod interea temporis eiusmodi subditi à scandalis rerumque perturbatione ac omni vsu & exercitio alterius quam Romanæ religionis prorsus abstineant. & interim etiam liberrimè fruentur omnibus suis bonis tam mobilibus quam immobilibus, iuribus, actionibusque, & poterunt ea ipsa qualiacunque fuerint etiam alio transferre seu vendere & alienare prout eis videbitur: & quatenus bona sua retinere malint, poterunt etiam absentes ad eorundem bonorum regimen administrationem & receptionem in prouincijs sibi eligere quæstores catholicos quoscunque volent. Præterea toties, quoties voluerint ad prouincias iteratò redire victuri tamen catholicè, ijsq; ritibus ac moribus, quos personas catholicas decet, eritque huiusmodi reditus ac facultas bona administrandi per se cuilibet bona fide permissus, statim atque pastoribus, officiatis, & magistratibus locorum, ad quæ redire cupient talis intentio ac voluntas insinuata fuerit. Ex qua quidem regali indulgentia nulli non perquam manifestum redditur quòd Rex nihil minus quam bonorum confiscationes, ruinam, ac pernitiem suorum subditorum appetat, nec etiam quod rigore superiorum placitorum ipsos perstringere constituerit cum paratissimus quoque sit ea ipsa placita cum consilio ordinum statuum competenter temperare ac moderari; omniaque facere, quæ ad Dei opt. Max. cultum, prouinciarumq; quietem ac tranquillitatem pertinent, ac benignum, amantissimum, Christianumque principem decent. 18. Autoritas & obedientia Regi à subditis cum primis restituetur & seruabitur, qualis merito iuxta prǽscriptum diuini & humani iuris, nec non priuilegia, vsus, & consuetudines patrias, nec non pacificationem Gandauensem, vnionemque subsecutam, edictum perpetuum, & præsentem tractatum esse debet, qualisque olim seruata est, vt rectè nimirum administretur Iustitia. subditi regantur in omni ratione, æquitate, quiete, obedientia, idque ad eam formam modumque quo factum est ab omni memoria tam defuncti imperatoris Caroli V. eiusque prædecessorum, quàm etiam Regis tempore vsque ad harum turbarum initia, sine cuius autoritatis instauratione, ac subditorum obedientia nequaquam possibile est populum in vnione, concordia, rectaque iustitia, quiete, tranquillitate manuteneri. 13. Superest de gubernaculis generalibus supradictarum prouinciarum, quarum occasione Rex eliget principem de sanguine, qui quęùe rerum experientia pollens habeat dotes & qualitates ad eius generis arduum munus cum primis necessarias, & de quo, seu qua subditi rectam causam satisfactionis sint habituri. Gubernabit autem cum omni iustitia & ęquitate, præsertim vero secundum vsus, iura, consuetudines, priuilegia dictarum prouinciarum, etiam comprehensis pacificationibus supradictis, & hoc præsentis reconciliationis edicto, quod tenebitur promittere ac iurare. 20. Ad cuius quidem gubernationis generalis munus citra vlteriorem hęsitationem plane ac integre tradētur omnes & singulæ ciuitates, vrbes, fortalitia, & alia loca quæ ab vna alteraue parte quocunque titulo aut prætextu modo tenentur vna cum patrimonio ad Regem pertinente, tormentisque bellicis, munitionibus, commeatibus, armis, ac nauibus, vt nimirum ea loca quæ ab omni memoria prǽsidium habuerunt, consilio concilij status naturalibus Belgis astringendis iureiurando quo vltra antiqua & consueta iuramenta Regi tanquam earum principi naturali præstari solita, de his articulis seruandis Regi & ordinibus sese obligabunt, custodienda committat, aliasque de illis disponat sicuti seruitio Regis simul & commodis ac securitati prouinciarum expedire arbitrabitur, & alias prout fieri debet, factumque fuit ante motus præsentes. 21. Promittente nihilominus Rege, & quidem merè in huius reconciliationis gratiam vt quod hactenus ex eius patrimonio seu populi subsidijs de sumptum & collectum fuit, id ita collectum receptumque maneat absque vlteriore persecutione seu vexatione cuipiam mortalium eatenus inferenda. ita tamen vt in posterum ab eiusmodi detentionibus, occupationibus, & collectis desistatur. 22. Pacificatione Gandauensi, vnione generali statuum secuta, & edicto perpetuo Bruxellensi supra ab initio positis saluis ordines statuum renun

tiabunt

tiabunt alij omnibus fœderibus, pactis, mutuisq; sponsionibus contractis occasione dictorum tumultuum tam intra, quam extra prouincias. 23. Comprehendentur hoc tractatu regina Angliæ, & Dux Andegauensis. De cęteris concernentibus expeditionem, confirmationem, publicationem, perpetuamque & firmam obseruationem huius pacificationis, postea agendum erit cum omnia fuerint concordata & conclusa. Datum Coloniæ die. 18. Iulij. 1579. Missa sunt exempla harum conditionum ad triginta & duas ciuitates Belgij. quę conditiones è multis propositis fuerunt in comitijs Coloniensibus comprobatæ, pro quibus commissarij statuum gratias egerunt, quia proxime ad eorum mentem accederent; sed comprobare tamen noluerunt, quòd eam non haberent in mandatis plenam autoritatem. illæ conditiones vbi ad status missæ fuissent, habita sunt frequentia principum Belgarum comitia, in quibus pręsentibus Matthia & Aurantio actum est de admittendis, cum missæ fuissent ab electoribus & à commissarijs, & ab omnibus Coloniensibus comitijs. post multas cõtentiones, diuersasque sententenctias nihil concluditur. Accessit non multo post Colonia Agrippinensi regulus Mulierensis cum literis, in quibus continebatur quod Carolus Dux terræ nouæ profitebatur se moderationem adhibiturum conditioni de religione, quo negotium sit facilius, veniretúrque ad conclusionem pacis, in qua vna re omnis difficultas versabatur. at Nouiomagenses lectas suas conditiones tam ęgre tulerunt, & præsertim de religione, vt in contemptum autorũ, tanquam latrones de furca suspenderint.

Nouiomagẽsium factũ.

Quæ dum geruntur in Belgio, Stephanus Battor Polonię rex iusserat bellum in vniuerso Poloniæ regno publicè aduersus Ruthenorum Ducem siue Moschouitam promulgari, quare intra trium mensium spatium collectis quadraginta equitum, & sexaginta peditum millibus; quorum plerique sponte ad bellum accesserant, accedit paulatim ad fines Moschouitarũ. atq; rex quãuis summũ imperium copiarum detulerat palatino Podoliæ, voluit tamen & ipse adesse, vt qui rerum bellicarum egregiè esset peritus. cum decretum esset igitur in comitiis Vilnensibus atrocius & firmius bellum, rex primum Vilna excedit, ea est metropolis Lithuaniæ, Suirum ad suas copias recensendas, vbi etiam initum est consilium de summa belli, & quæ pars prius hostilis agri, quęue vtilius esset inuadenda. visum est militaribus comitijs Polociam vrbem esse expugnandam, quod ea & Lithuaniæ & Vilnę seruitutem in primis minaretur, cum nulla esset alia interiecta vel arx vel firma munitio, quo etiam efficiebatur vt hostis per eam ciuitatem captam procul à finibus submoueretur, his locis antiqui iuris regni Poloni recuperatis. at quoniam in illis locis maxima pars anni absumitur vel assiduis imbribus militię infestis, vel grauissimis frigoribus, cum etiam vastitates & solitudines sint nõ paruæ, decretum est propinquiorem aliquam sedem, quàm sit Vilna hosti esse habendã, vnde integer & recens miles posset minore negotio in hostẽ se transferre: atq; ad illud Suirum deligitur. Præmissus est Suiro primum Nicolaus Radiuilus palatinus Vilnensis cum quibusdam equitum peditumque Lithuanorum copijs & Pannonibus, & cum Gaspare Bebes Polociam ad occupanda itinera, ne præsidia in illam vrbem à Moschouita submitterentur, cum tamen biduo ante nonnulli pedites, & equites fuissent ingressi. Adhibita tamen est à Vilnensi diligentia nequid fieret accessionis. Rex paulo post cum exercitu & tormentis bellicis atque impedimentis subsequitur, tardius quidem ob difficultatem itineris quod factum erat difficile propter imbres & naturam cęni, cum interea Crasna, Sithna, Cosiana oppida à præcedẽtibus copijs capta, direpta, succensa, deletaq; sint. castrametatur denique ad Polociam, vrbsque obsidione tribus è partibus cincta, atque eodem die in omnibus locis munitiones & fossæ militares proprius hosti sunt excitatæ.

Polocia obsessa.

Postridie regiæ copiæ vrbẽ inuadẽtes aggere & propugnaculis muris densis munitam ac præsidijs firmam succedunt, paucisque horis delent quod à propiore accessu arcis prohiberet. munitionibus deinde ad ipsas portas vsq; arcis perductis omnis vis belli conuersa est ad arcis expugnationem. nihil ardoris vel per iniquitatem pluuiarum, vel per altissimum lutum remissum est à Regiis copiis cum operę Moschouitarum non nihil impedirentur ijs ipsis pluuijs. obsessi acerrimis animis tamen & vi tormentorum ita propugnabant aduersus conatus regiorum, tantaque pertinacia vim & flammas illatas repellebant, vt vel regijs armis se offerre non dubitarent: cum alij semper cadentibus aut succumbentibus auxilio accurrerent, atque demonstrarent Moschouitas per virtutem militarem nemini cedere mortalium defendendis munitionibus. at cessantibus pluuiis, qui primus dies serenus apparuit, mirificam vidit Polonarum acierum alacritatem & promptitudinem in rebus bellicis, quando milites statim in fossas se demiserunt superato Polotta flumine & arduo cliuo, cui erat impositum propugnaculum, interque crebra & infestissima tela hostium ignè intulerunt. Illud incendiũ cum vehementer exarsisset, nam omnia propè eius regionis lignea sunt ędificia, patefactus est aditus anterioris munitionis. Tantus fuit ardor regiorum militum vt vel per ipsas flammas irrumperent, hostemque vulnerarent. sed tamen vi flammarum & virtute obsessorum cedere necesse fuit cum cecidissent ad triginta è regiis, multique fuissent vulnerati cum clade ducentorum defensorum. oblata est vel potius simulata spes deditionis eo die ab obsessis, qui tamen tam altè flammas excitarunt vt perspectus impediretur, quo tutius possent munitiones interius erigere. sed cum rex nihil aliud concessionem quietis esse censeret, quàm concessam facultatem hosti se muniendi firmius, cęplt vexare illũ nulla facta intermissione oppugnationis. Postridie miles in aliã partẽ munitionis ignem infert, vbi erant equites, qui relictis equis ad pugnam descenderant. rursus quędam pars muri lignei deleta est malleolis, ac miles regius cliuum tenuit, in quo erat propugnaculum antea igni absumptum. deinde deleta illa parte fossarum hostilium ac munitionum quæ erat ad latus, quæ factę fuerant tumultuario opere, hostis denique peruenit in potestatem Regis per vim armorum. Polocia ita capta Buna fluuius tutus factus est, & cum magna Lithuanorum vtilitate nauigabilis. Vrbe ita per arma, virtutemque militum Polonorum & munitione subiugatis cum maximus imber illo die fuisset secutus,

Polocia capta.

cutus, non solum aqua, sed etiam sanguine cęsorum hominum riuuli rubentes fluerent. sequenti die cognita sunt duodecim millia hominum Polocicorum fuisse trucidata in eius vrbis expugnatione. deinde cũ superstites multi milites Moschouitæ fuissent, promulgatũ est publicũ edictũ Regis nomine vt abstineretur nõ solum à cędibus, sed etiam ab omni vi in miseras mulierculas & pueros, quibus concessa est facultas quocunque vellent se tutò recipiendi. multæ itaque ad coniunctos se in Moschouiam amissis maritis receperunt. at milites vel Regis humanitate allecti, à quo seruati fuerant, vel veriti crudelitatem tyrannidemque Moschouitæ decreuerunt salutem patriæ esse anteponendam, quare suppliciter petunt vt in ea vrbe manere licitum sit, quibus fuit & id concessum, & regia stipendia volentibus oblata. cæterum vrbe ita per virtutem armorum recuperata, quæ fuerat diu occupata à Moschouita, in qua quatuor millia bellatorum amiserat, rex decernit illam cum suis principibus recognoscere, omniaq; deuastata diligenter reficere. sed quoniam omnis felicitas a Deo concedi putanda est, rex in primis accessit ad templum vrbis Augustius Diuæ Sophiæ consecratum post cognitam statim victoriam, vbi pro illa gratias Deo egit. postridie cum sederet in aula palatii iubet captiuos quosdam proceres, qui sibi fuerunt infesti, adduci sigillatim: qui omnes libenter ad salutandum Regem accesserunt, cuius probitatis nomen plurimum erat apud illas nationes, præter Cyprianum archiepiscopum Velicolucẽsem Græci ritus, qui regium aspectum deuitauit. vna inuenta est mulier inusitatæ pulchritudinis, quæ cum viro manere in vrbe voluit cęteris omnibus recedẽtibus in Moschouiam. Ea voluit Regem pro mariti libertate rogare, sed rex ob egregiam formã auditam illam videre noluit, at liberum tamen maritum sicuti postulabatur ab illa, cõcessit. Magna auri & argenti & rerum preciosarum in illa vrbe copia inuenta est, quæ omnia sunt militibus concessa. inuentus & globorum ferreorum & tormentorum, & pulueris tormentarii tanta copia, quanta vix in vlla arce Christianorum vnquam reperta est. moratus est in vrbe rex per aliquot dies cum aliquot armatorũ millibus donec instaurarentur vrbis partes vi tormentorum deuastatę, quam vbi omnibus rebus defensioni necessariis muniuisset, reliquum exercitum in partes tres diuisit. maiorẽ partem dedit summo imperatori, aliam Palatino Chiouię, aliam regulo Vilnẽsi, quo hi cum suis copiis varias regiones eius prouinciæ vno tempore occuparent, ac reliquas munitiones quæ fuissent Lithuaniæ. Illa victoria cum reginæ per literas regias Carroduni fuisset significata, gratiæ actæ sunt Deo, & ingentia lætitię signa edita. capta Polocia quoniam tres arces supererant expugnandæ in ditione Polocensi, quas in potestate hostis relinquere neque erat è bellica ratione, neque è dignitate regia, neque è securitate captæ vrbis, visum est hæc etiam castella oportere expugnari. distabat Turoulia oppidum quatuor milliaribus, quod erat supra Polociam, quod situm est ad fluuium Dounã, quod etiam illo alluitur. nec multum distat alius fluuius ignobilis, atque Turoulia ita sita est vt maxima ex parte confluxu duorum fluuiorum comprehendatur, quę qua parte patet in continentem, locum habet transuersum tanquam obicem quendam inter ripas vtriusq; defluentis fluuij. at enim exclusum est iter commeatui Turouliæ facillime a regiis copiis vel vbi primum posita sunt castra ad Polociam, cum sit Turoulia inter Polociam & Vlam & Vitepisciũ, & alias ciuitates sitas altius in superiore ripa Dounæ fluminis, quæ semper fuerunt in potestatę Regis Polonorum, cum posset commeatus è locis superioribus importari, nisi a Turoulia fuisset exclusus. illa causa fuit cur in castris regiis inopia commeatus aliquando laboraretur. missus est igitur vbi primum Polocia cępit obsideri Franciscus Zucus a Nicolao Radiuilo Palatino Vilnensi cum quibusdam copiis celerrime ad Turouliam expugnandam: sed cum firmis pręsidiis ac diligentibus defenderetur, Zucusque pauca minora tormenta secum traxisset, nihil perfici potuit. Distabat etiam Socola castellum ad quinq; millia passuum a Polocia, qua via recta itur Plescouiam vrbem olim amplissimã & liberã, sed quæ prodita p sacerdotes Io. Basilio moxque ab eo deformata anno 1509. solã celebritatẽ nõis retinuit. Illa Socola duorũ itẽ cõfluẽtiũ fluuiorũ Dryssę Nisciçq; cõplexu ĩtercipit, ĩ qua pterve tera pſidia, q̃ semp valida inerãt ad tuẽdũ accessũ Polocię, tũc ĩerat Theodorus Dasilij Seremetus, Borissus Seimus, Andreas Palecius, Michael Lychus, Basilius Crinoborsius viri clari cũ nobilitate Moscouitę Ducis, tũ reb. præclarè gestis, cũ magno numero Moschouiticæ nobilitatis & egregiorũ sclopettariorum. Illi vbi primum per regiam obsidionem ab vrbe Polocia se prohibitos aditu senserunt, & ante Regem à Palatino Vilnensi, illud ægerrimè tulerunt. accesserat huc etiam ad vires Regias Georgius Brillahacus cum duobus millibus sclopettariorum partim Dounensium, partim Volensium, qui incolunt ad paludes & fontes illorum fluuiorum, vsu bellico & arte iaculandi pręstantes ob assiduas dimicationes cum Scythis. Hæ copiæ quoniam castris regiis imminerent, incommoda ferentes obsidentibus Polociam, Lithuanicæ quædam copiæ primum Ioanne Volimascio, deinde Christophoro Radiuilio ducibus dimicandi studio Socolam vsque procurrunt. At enim quòd hostis arce & munitionibus extructis propè arcem se contineret, aut tormentorum beneficio se in tutò teneret, res est inter velites tantum acta nonnullis vtrinque desideratis. Rex vtrunq; castellum expugnandum ratus post captam Polociam mittit Nicolaum Mielecium palatinum Podoliæ cum Polono equitatu mercenario, Polonoque peditatu & quibusdam cohortibus Germanorum ad expugnationem Socolę. Iubet copias Pannonum Turouliam accedere, cum non appareret esse è Regia dignitate vt Rex ipse ad castellorum expugnationem accederet; cum Rex, vt diximus, refectis partibus deuastatis vrbis, prefectoque arci Nicolao Dorohostaiscio, cum suis validis præsidiis, Polocia discessent. dum miles vasa colligit ad Socolę & Turoulię expugnationem voluit Palatinus Vilnensis quid hosti fiducię relictum esset in rebus infeliciter gestis aduersus Regem experiri; missus est igitur Constantinus Lucomscius Vilnensis cum ala equitũ leuis armaturæ, quos illi Cosacos vocant, ad ineundum leue certamen. at Turouliæ præsidia alam illam conspicati, quia pauor maiorẽ quendam nu-

Poloni Regis temperãtia. (margin)

Plescouia olim libera. (margin)

Cosaci equites leuiores. (margin)

dam numerum, speciemq; maiorum copiarum videri fecerat, vix enim vlla est insignis animi perturbatio, quæ sensuum facultatem non hebetet, vniuersum exercitum adesse rati omnes per auersam portam desertis suis proceribus properè effugiunt. at illi castellum non omnino desetendũ esse arbitrati vel soli perstiterunt, qui non multo post cum castello, commeatu, bellicis tormentis omnibus in potestatem Regis peruenerunt. relicti sunt in præsidiis iidẽ qui castellum ceperant milites. Sed dum tormenta disploderentur ad significationem lætitiæ incendio inter lignea ædificia temere excitato non minore celeritate deleta est arx, quam capta fuerat. illud incendium molestissimum accidit Regi, quia Sussa, quæ præsidio hostili adhuc tenebatur, per captiuitatem Turouliæ poterat priuari sic omni spe commeatus. at Palatinus Podoliæ Socolam accedit cum copiis, vnde Dounenses cohortes ad famam aduentantis exercitus contra imperium præfectorum profugerãt in Moschouiam, ignarum plane genus hominum ac insolens rei bellicæ, qui excitato ponte subitario Pryssam fluuium abundantem multa copia aquarum ex assiduis imbribus transmittunt. Vbi propinquatum est nemine repugnante in aduersa ripa obequitans palatinus audiebat clarè sciscitantes ad essent ne Casanorum, & Astracanorum copię, quas quidam adesse contendebant. Palatinus superato flumine propius ad hostem accedit. at enim quà accesserat non ita magno spatio inter vtrũque fluuiũ cũ adesset sylua, iubet in eam maximam partem equitatus proficisci, imperatque peditatui vt munitiones, in quibus versarentur, & vbi tormẽta dirigerent, excitarent, fossasque & aggeres de more castrorum conficerent. has Poloni secundum Nisiam fluuium, Germani iuxta Dryssã ita in castellum producunt, vt cum per iustum spatium abessent transuerse hinc inde promouerentur, operaque vtriusque nationis coniungeretur. vltra Nisciam minerem fluuium iussus est consistere Ioannes Pbarasius palatinus Braslauiensis, quà patebat hosti fuga, atque illam partem curare. Excitatis munitionibus, directisque tormentis cum dies declinaret decernunt magistri tormentorum experiri per globos in arcem cadentes expugnationem loci. ita vero tertius globus animos defensorum consternauit, cum & alii cadentes in aridam materiam incendium excitassent, vt præsidiariis desperationem defensionis attulerit. omnibus itaque trepidatione repletis, ac flamma se latius diffundente defensores facto agmine confertim erumpunt è porta, quę Nisciam prospectat. Poloni his visis impigrè occurrunt ex munitionibus, atque Germanæ cohortes sublato signo multos sclopettarios in hos educunt. sic præsidia excessura ne recedant impedita in arcem & in flammã repelluntur. reiecti ita defensores dabant ex arce signa deditionis tum armis tum etiam vocibus, sed cũ Germani eius sermonis essent ignari, ac memores cladis acceptæ ad Polociam, cum pręsidia in multos Germanos captiuos ante expugnationem sæuissent, nulla habita est humanitatis ratio. hostis quia tantum salutis sibi adesse cerneret quantum vis ferri & fortitudo largiretur, totis viribus in aduersas copias irrumpit, ac dimicat. custodiæ quæ erant supra portam, cataractam portæ imminentẽ è turri in copias Regias irrumpentes deiiciunt, qua ratioone aliosa receptione, alios à subsidio ferẽdo excludunt. committitur intra castellum pugna atrocissima, cum ęqua esset vtrunque clementię hostilis desperatio & salutis ob vim incendii, quod vndiq; circum se diffuderat; quod vndiq; circum se diffuderat, quo pari clade victores & victi exunguebantur. euaserunt tamen nonnulli per ostiũ, quod fuit a dextra arcis permunitiones. Qui exclusi fuerant magna vi cataractam portæ infringere nituntur, atque ea disrupta via patefacta, qui superfuerunt vstulati & vulnerati vna cum hostib. misti erumpunt. alii prędationis cupidi eo se intrudunt. magna pars oppidanorũ incidit in munitiones, stationesq; Germanorũ, qui ob insitiã linguæ per militarẽ indignationẽ miserabili clade fuerunt trucidati, atq; inter hos fuerũt insigniores Basilius Criuoborsius, Michael Lycus, Boissus Seinus, Andreas Palecius. q in Polonos inciderunt peritos idiomatis seruati sunt maiori ex parte edito nomine, vel spe munerũ, vel ob nobilitatẽ ac celebritatẽ rerũ gestarũ. arx ipsa, cũ incendiũ extingui non posset, tota conflagrauit. cæsa sunt ad quatuor millia præsidiariorum militum, qui erant è lectissimis prætorianis ducis, quod cognitum est cum è captiuis tum è proceritate corporum cæsorum, & ex animorũ magnitudine, difficultateq; victoriæ, & ex preciosa pręda pecunię, vestiũ, ac cæterorum ornamentorũ, quę certe non solent esse gregariorũ militum. Sed qm̃ reliqua erat Sussa castellũ munitissimum Moschouitatarum, pp anni tp̃s nõ apparuit Regi tentandam esse expugnationem ob multas difficultates. nã & magna vis imbrium imminebat, aut pro illus si serenum esset, acerbissima frigora, & oppidum situm est in lacu peramplo ac spacioso, quod circũ habet loca palustria, & miles multis iam incommodis erat affectus, quibus accedebat quòd ipsum oppidum Sussam Lithuaniam versus sitam ab omni subsidio ac spe commeatus suorum exclusum facile ad deditionem venturã existimabat. Præsidia itaq; in statiuà distributa sunt omni ex parte, quæ Moschouitarum accessum in castellum intercluderent. at dux veritus ne Sussa cum omni supellectile militari veniret in potestatem Regis expugnatis superioribus locis, facit certiorem per literas & nuntios Petrum Coliceum palatinum Sussensem ac milites præsidiarios, vt defossis rebus sacris, ne venirent in potestatem hostium & oppidum, & tormenta, & bellicum apparatum igni absumerent, deuastarent omnia, & quoquomodo possent suę saluti consulerent, vbi plures missi fuissent nuntii. vnus venit in potestatem palatini Podolię cum literis. ex altera parte pręfectus Polocię per idem tempus literas mittit Sussam, quibus significat se partem habere exercitus. sibi iniunctum esse a rege nequid hostile relinqueret in prouincia. Regem principem esse maximæ humanitatis, & clementię, quippe qui vel ab initio belli professus sit, in qua sententia nunc etiam persistit, vt quantum fieri possit consulatur Christianorum saluti. Non esse Regis indignationem aduersus subditos ducis, qui vel inuiti tamen coguntur parere iniquis mandatis, sed aduersus Ducem ipsum omnium iniuriarũ autorẽ. solos esse dignos supplicio qui sponte se pertinacissimos iniuriarũ defensores pstitea-

Kkk tur.

Turoulia capta.

Socola capta, & vsta.

Literæ Podolis ad deditione hortantes.

tur. sese hortari vt sponte ex alieno castello excedant incolumes cum regia venia potius, quàm vt indignationem Regiam ac fortunam belli per vim ferri & capitis discrimen infeliciter experiantur. His rationibus ob exclusa & desperata subsidia. per mandata ducis, & adhortationes Palatini effectũ est vt rebus maturè consideratis Sussæ præsidia deniq; castellũ dediderint accepta condirione auferendi quidquid vellent, seruatis in oppido reb. bellicis & commeatu Regiæ potestati. Philotenta Orsanensis per illud tempus cum magna ala equitum & quibusdam cohortib. mercenariorum peditum, quos collegerat, multaq; nobilitate, & magna manu accolarum prædabundus, & populabũdus in agrum Moschouitarum incurrit. multa loca deuastat. circiter duo pagorum millia succendit. Smolensciæ suburbia concremat. magnum numerum hominũ & animalium captiuorum abigit. nemine resistente intra suos fines incolumis redit. nec multo post Constantinus Dux Ostrogiæ cũ Michaele Visniouecio, filioq; Ianusio populabundus in Moschouitarum regionem incurrit Boristhenẽ fluuium transgressus. præmittuntur ab his expeditissimæ Turmę equitum Scytharum, quibus imperatur vt longe lateq; agrum hostilem deuastent ac populentur, cum ipse Constantinus cũ reliquis copiis ad Czernihouiam accesserit. ibi castrametatus ciuitatem incendio delet. tum omnis industria conuertitur ad arcis expugnationem, quæ quòd firmissimis præsidiis teneretur, nihilque deesset quod pertineret ad defensionem, paucæque adessent copiæ Regiæ ad tantum negotiũ, omissa obsidione loca omnia circa arcem diripiuntur, totaque ditione Siuariensi populationibus deuastata vbi ad Starodubam, Rhadohostiam, Podezoponiamq; incursum esset à leuioribus equitibus abacta; ingenti preda disceditur. Eandem fortunam Iaroslaua, & pagi complures experti sunt per Mecissauiæ pręfectum. Rex his munitionibus, & Sussa paulo post potitus omnem prouinciã Polocensem anno decimo octauo posteaquam capta fuit a Moschouita per egregiam cognitionẽ rerum bellicarum recuperauit, quę mira fertilitate agrorum prædita est, cum multa etiam flumina illam rebus omnibus commodam faciant, multarumque rerum vtilium feracissimam. his reb. sapiẽter feliciterq, gestis vbi Polociam & eos fines rex firmis pręsidiis firmasset, inde discedit, quando vtendi victoria studiũ ac sequẽdi cursus felicitatis multa impedirent. Nã quamuis consternati essent animi hostiũ, tñ reuocabatur rex ab expeditione, ꝙ afflicti essẽt milites laborib. multis & pluuiis, ꝙ multi equi interiissent, quòd in dies ingrauescerent autumni tempora, sed in primis quòd parum temporis luci, ac multum nocti esset tribuendum, cum frigora essent etiam intolerabilia sub dio. omnem igitur curam ad cogenda comitia ordinum reip. conuertit; de quibus vel è castris literas dederat ad regni senatores vbi rediret in Lithuaniam, quæ indicta fuerant Varsouiam sub finem Nouembris, in quibus decerneretur de bello administrando. hortabantur Regem vel potius impellebant Ducis literę ad ipsa comitia indicenda, quæ sunt allatæ à duabus legationibus Ioanne Mecislauiensi Duce Nouogardiæ, & Michita Romanouicio Sacharino ad Nicolaum Radiuilium Palatinũ Vilnensem, & Eustachium Volouicium arcis præfectum, quæ scriptæ erant Plescouiæ. in iis continebatur quòd offensiones duorum principum eo progressę sunt vt arma vterque sumpserit. atque cum rex Polociam expugnarit, ducem decreuisse illud factum vlcisci, sed cum nobilitas Moscouitica ad pedes Ducis se abiecisset, orauissetque vt parceretur saluti Christianorum, habuisse locũ preces, atque à studio belli reuocauisse. Dandam itaque esse operam vt istud ipsum apud Regẽ fieret, vt cursus bellicus sisteretur, & pax cum Duce componeretur, tam in regno Poloniæ, quã in magno ducatu Lithuanię ac Liuoniæ in primis orandum esse vt in suam regiam se recipiat, imperetq; suis copiis in omnibus finib. vt abstineant ab iniuriis in Moschouitas, quoniam illud ipsum Dux in suis finibus esset facturus. oportere interim dare operam vt principes missis oratoribus vtilem omnib. concordiam concilient. Et quoniam Basilius Lopatinscius contra ius gentium, missus legatus nimirum a rege cum literis ante expeditionem vt bellum legitimè indiceret, in Moschouia detinebatur, promittebatur breui fore vt cum mandatis sui principis de pace ad Regem mitteretur. Missa sunt ẽt mandata a Magno Duce Moschouita ad Palatinum Smolenscianũ ne Regiis finibus vllam molestiam vel iniuriam inferret, qui Philonem & Chminam Orsacensem hortabatur vt istud ipsũ faceret. Rex lectis his literis quæ vndique consimiles mittebantur, oẽm deliberationem ad comitia deferendam esse statuit, quæ habenda erant Varsouiæ. sic capta est per regiam virtutem, vel potius recuperata regio quę extenditur ad centum & quinquaginta millia passuum in longitudinem, atq; dilatatur amplius centum. actũ est postmodo vbi cõuenissent proceres ad comitia de bello, si opus sit, sustentando. de stabilienda pace cum finitimis. Vt dos stabiliatur reginæ Regis vxori. de Gardelesis qui nolunt integrum tributum erogare, aliisque iudiciis publicis, quæ derogare viderentur autoritati Regię. De iudicibus supremę instantię, qui apparebant derogare Regiæ vtilitati. De differentia nobilitatis cum Regiis gubernatoribus tribus è partibus profectis. De expedienda legatione Regis Daniæ, quæ petebat Regio nomine fęderationem aduersus Moschouitam, ac de expediendo oratore magistri Germani. At vero in finibus Belgarum tametsi pax tractabatur, vt diximus in comitiis Coloniensibus, tamen quod intelligebantur res ad religionem spectantes non posse prorsus pro Belgarum sententia obtineri, spectabatur clam ad bellum, cum pluribus in locis fierent apparatus. status itaque significarunt per nuntios omnibus prouinciis vti legationes mitterent cum ampla autoritate ad ea quæ necessaria forent pertractanda. Apparebat enim vniuersum Belgium non mediocriter commotum expugnatione Mastrichii, quod nuntium tanta cum omnium indignatione exceptum est, vt statim ad arma animi sint conuersi. Decretum est in maioribus comitiis Aurantii ducenta millia nummũm mitti in Menapios in stipendia raitrorum ac peditum, qui iuberentur conuenire Antuerpiam, distribuerenturq; Mechliniam, & Bruxellas, & in alias vrbes quæ apparerent illa pſidia expetere. Decretũ est Antuerpiæ ne iurisconsulti

Sussæ deditio.

Literę Moschouitæ.

aut literati comitia de rebus bellicis ingrederentur, quia res segnius agi & indoctus apparebant quam opus fuisset, pro his iussi ac delecti sunt soli viginti & quatuor rerum bellicarum periti, quorum decreta rata firmaque forent sine controuersia, quia non conuenit vt iurisconsulti de rebus bellicis consulantur. Illa comitia viginti & quatuor belli peritorum vbi primum conuenissent Antuerpiæ, sanxerunt vt promulgaretur edictum statuum nomine, vt omnes arbores & ædificia circa vrbem ad certum spatium loci intra quindecim dies excinderentur ac deuastarentur, quo spatio temporis elapso omnia erant succēdenda, ne hostes aut ædificiis vtantur pro domiciliis, aut impediretur prospectus quo minus tormenta possent hostes diuerberare. missa sunt sex vexilla peditum Scotensium statuum nomine in æstiua Liram & Verborden, & in alia quædam oppida; quoniam quinque cohortes Gandauensium paulo ante profligatæ fuerant ab Hispanis commisso prælio non procul à Gandauo. præterea ad maiorem ipsarum prouinciarum securitatem ac defensionem, quoniam concordia certissimum, validissimumque est propugnaculum omnium regnorum ac imperiorum, inita est fęderatio, & societas belli in comitiis, quæ hac ipsa de causa in dicta fuerant Vtrechium ab ipsis prouinciis. Quæ conspirarunt ad mutuam defensionem fuerunt, Olanda & Zelanda, Busaten, Menapii, Antuerpia, Gandauum, & aliæ plæræque vrbes Ambiuaritorum ac Tongrorum, & cæterorum Belgarum, cum positum sit in illis comitiis, vt Zelanda, & Olanda suis sumptibus alerent sexaginta cohortes peditum. Antuerpia nouem millia, & mille equites, ac sex onerarias naues. aliç prouinciæ centum & quinquaginta vexilla peditum. Sed tamen postea concluditur, vt Olanda, & Zelanda octoginta, Menapii, & Busateni ducenta, reliquæ vrbes octoginta millia nummûm singulis mensibus in stipendia militum per vniuersum belli tempus aduersus Hispanos erogarent. Et quoniam plurimi vbique res Belgarum euerti Aurantii incuria querebantur, cum nimis negligenter aduersus acerrimum, diligentissimumque hostem pugnaretur, Aurantius per literas impressas significari statibus curauit quòd res non sua vel culpa vel negligentia parum feliciter successissent, sed propter varietatem opinionum, cum alii aliud sensissent. Quod si gubernator creetur, proteget, vt etiam semper fideliter protexit rempub. & salutem ac libertatem populorum. Neque gubernatio Matthiæ quidem Archiducis visa est plane statibus facere satis, cum plerique de illo tanquam frigido, & agendis tantis rebus parum apto quererentur in tanta præsertim rerum opportunitate, cuius etiam familiæ nonnulla pars est dimissa. Philippus Hispaniarum rex etsi iuris peritos ad comitia Lusitana miserat, qui sua iura tuerentur, darentque operam vt in nominatione Regis cæteris præferretur, cum potiora cęteris iura in ipsum regnum haberet, atque bellicos apparatus eò spectare plerique censebant, quamuis in Africam expeditionem fieri dicerentur, cum omnes accessus in regnum Lusitanum terra marique occupati essent ab armatis. nam Philippus enim multi iam tribuni essent cum armatis in illis finibus, imperat Hispanis proceribus vt ad omne mandatum parati sint, cum etiam munitionibus necessaria omnia essent comparata. Iubet Ducem Medioli esse in promptu, quod ipsum imperatur Alberquecio, & Francæ villæ Ducibus, & aliis item proceribus vt ad illud bellum se accingant, quia non esset sua iura deserturus, quamuis Gallus; & Britanna regina se & iura habere, & promptos esse ad defensionem Lusitanorum profiterentur. iubet rationes Siuiliæ recognosci, & marchionis Annonii ministrorum ærarii Regii, simulque accipi omnem pecuniam ex Indiis aduectam, & septuaginta cohortes peditum conscribi. At Henricus Rex Lusitanus vel antequam decederet, quia videbat magnam esse controuersiam de successore, cum multi principes de successione inter se contenderent, decreuerat vt quidam è primariis eius regni Philippi, aliorumque principum iura cognoscerent, & quod legitimum esset diiudicarent. at ne res Lusitanæ interim vel per imbecillitatem ipsius Regis collaberentur, vel ne quis post ipsum temerè in regnum irrueret, decreuit Henricus vt vniuersi regni gubernationem Archiepiscopus Vlisponensis, & quatuor è primariis proceribus susciperent, quibus datum est iuramentum quòd fideliter, & legitimè gubernabunt. Atqui cum rex Lusitanus, & pro eius voluntate concilium nobiliorum Philippum Regis nepotem Hispaniarum Regem legitimum esse successorem pronuntiasset, populus non assensit, quia diceret oportere ad electionem, non ad nominationem venire, cum maxime propensus ad Antonii fauorem videretur, quem rex inhabilem ad successionem, & plerique consiliarii, vt spurium pronuntiauerant. at vero non solum in Lusitania proposita fuerat controuersia de successore, sed etiam in aliis prouinciis peritissimi quique consulebantur vtrum ad Philippum Regem, vel ad Mariam & Catherinam filias Odoardi Regis è linea fœmina perueniret. variæ fuerunt variorum sententiæ iurisconsul. Omnibus iuribus, & constitutionibus Castellæ Regni, quæ fuerunt à regibus decreta, consideratis concluditur quòd filiæ excludant Philippum, at Maria mater principis Parmensis excludat Catherinam secundogenitam. At verò ingentes fiunt apparatus in mari etiam mediterraneo ab Hispano Rege, quoniam in Tiburtina regione iussus est Hieronymus Lodronius colligere octo millia peditum. Petrus Medices creatus est summus imperator decem millium Italorum, qui & ipse, & Prosper Columna iussus est esse in promptu cum suis copiis, atque alii præterea militares tribuni. Comparatæ sunt & instructæ centum & quinque triremes, octoginta onerariæ naues, duę quinqueremes, & Galeonus, cum etiam semper nauigia varij generis succrescerent. summum classis imperium delatū est Neapolitano proregi. nominantur & alii præterea tribuni ad turbādos animos Maurorū, cum ēt Neapoli multę rotæ tormentorū pararentur, quæ imponerentur nauigiis, atq; vt facilius copiæ ad expugnationē Numidarum colligerentur, pōtifex impunitatē proponit exulib. imperii ecclesiastici si Petro Mediceo militent, qđ ipsū ꝓponit ꝓrex Neapolitanus, exceptis tū rebellib. ac monetariis. accipit ēt

Vtrechii fęderatio.

Aurantii defensio.

Controuersia de regno Lusitaniæ.

magnum pondus auri mutuò Philippus rex à Magno duce Hetruriæ, qua de re conquesti sunt postea grauissimè apud Gallum Regem Lusitani quidam proceres. Dicebantur accedere ad Iuliæ Cæsariensis expugnationem ad quadraginta millia peditum, & quindecim equitum, qui breui ab vniuersa classe essent traiciendi. His tantis apparatibus bellorum qui fiebant è regione Africæ auditis à Mauritanis, cęptum est Iuliam Cæsaream magna diligentia munire. res preciosiores nauigiis impositæ in tutum transmittuntur. omnia parantur ad sustentandam oppugnationem Hispanorum. Quæ quoniam apparerent expeditionem difficiliorem factura, diditus est rumor quod panis nauticus Panormi diuenderetur, tanquam duces susceptæ expeditionis iam pænituisset.

Amuratus idcirco tantam bellorum molem ne vno tempore sustinere non posset veritus, cum & bello Persico esset vehementer implicatus, & magnæ copię essent parandæ ad defensionem Mauritaniæ, vtitur prudenti consilio vt ex altera parte per induciarum occasionem Hispanam tempestatem auerteret ab illis litoribus, ex altera, si non posset, amicos Reges ad arma hostilia arcenda in Numidia excitaret. mittit igitur legationem cum munerib. ad regem Tamusigę, rogatq; eum Regem, si opus sit, vt ferat suppetias Iulię Cæsariensi. quod quidem putabatur non difficulter posse obtineri, quando Tamusigæ regnum & recuperatum à legitimo rege, & conseruatum per arma Turcica superioribus bellis fuisset. Deinde Mahometti consilio cęptū est agi de induciis cum Philippo Rege faciendis. apparebat Turcis rex ipse non magnopere posse abhorrere propter diuturnos atque grauissimos sumptus bellorum Belgicorum, qui non commodè posset etiam potentissimam classem diu instructam habere, in quam maximi & intolerabiles propè fierent sumptus. Rex & hisce causis commotus, & vt liberius posset ad bella quę instare plurima pluribus è partibus apparebant, esse paratus, post multas difficultates in biennium inducias complectitur, quæ actæ sunt per Alexandrum quendam Crucium Byzantii, & postea nuntium in Hispaniam missum. Sed enim quoniam auiditas & auaritia immensa est priuatorum, quibus nullus finis est propositus modestiæ aut æquitatis, qui vellent caritatem annonæ quotannis ad summum peruenire, nisi moderatio principis tanquam communis patris pauperiorum obstiterit, per hanc occasionem bellicorum apparatuum excreuerat plus æquo precium frumenti pluribus in locis Italię. ad eam caritatem plerisque principibus conniuentibus Pontifex illud non ferendum ratus quatuor purpuratos sacros patres deligit, quibus illud curæ demandatur vti videant, ne pauperes auaritia opulentiorum & caritate annonę opprimantur. delecti sunt ad illud munus Vrsinus, Mapheus, Cæsius, Sfortia. at in finibus Persarum non solum frequentibus præliis hinc inde funestis, & vtrisque calamitosis pugnabatur, sed etiam maximum, & memorabile damnum illatum est Turcis ab aciebus Persarum. Nam cum Turcę in amplissima planitie ad viginti & quinque millia equorum, & septem camelorum misissent cum præsidiis triginta millium Turcarum, vt fieri solet per ęstatem, ad pabulum adultarum herbarum, quamuis id tardius fecissent, tentoria posita sunt in planitie à Turcis custodibus illorum iumentorum. Persæ cum distarent ad quatuor dierum iter re cognita per exploratores deligunt viginti millia equitum, qui vbi propinquassent, decem millia lectissimorum primum inuadere iubentur, reliquis paulo longius absistentibus, quod factum est prima vigilia. Turcæ cum nihil tale opinantes inuaderentur cæsi sunt in morem pecudum mirum in modum consternati ac territi, nullo memorabili exemplo virtutis aut fortitudinis edito. direpta sunt omnia tentoria. illi ad vnum trucidati. equi multi & cameli capti & in castra Persarum abducti. Succrescunt assiduè nouis auxilijs Persarum castra, quæ opulentiora faciebant multi felices rerum successus. cum Persæ iam Regem ipsum etiam ex vrbe Tauris vocata expectarent cum multo equiratu. Sed enim quia tot cladibus iam acceptis consternati essent animi Turcarum, Mustapha vt eos alacriores faceret ad res bellicas multis & largitionibus & promissis sollicitat Ianizzeros ad strenuitatem. proponit his pro rebus fortiter gestis ingentia præmia, quorum conferendorum supremam habet autoritatem & omnis remunerationis. Sed tamen nullis rationibus illi adduci possunt vt dicto obedientes sint, cum plus valeat stimulus naturæ in animis hominum, quam vlla mortalium promissa. Amuratus cognita imbecillitate suorum magnā spem reponit in auxilijs Scytharum, quare legationem ad illorum principes & munera mittit, rogatque vt in tanta opportunitate rerum multa millia hominum mittant in castra. vt autem facilior connectio rerum necessariarum fieret in castra Turcarum, quæ mari Byzantio comportari poterant ad litora maris Fuxini, vnde in omnia finitima loca è classe facile diderentur, Luzalis vir magni ingenij munitionem erigendam curat in regione Mengrelia vocata in litore maris, quæ fieret quasi portus tutus & domicilium rerum Byzantio aduectatum. Illa cœpta est fieri è regione Villachij è trabibus & gleba & fasciculis lignorum magna diligentia, quę ex altera parte mare amplissimum haberet pro fossa, ex altera parte aggeres & propugnacula erigit ad arcendos hostes si quis fieret illorum impetus multis directis in inuasuros tormentis. Cæterum vbi munitionem illam ad probabilem rationem perduxisset, putauit non fore inutile si in altera parte litoris quasi aliud propugnaculum, aliam munitionem excitaret, quæ sese mutuo auxilio protegerent; quare literas hac de re scripsit ad Amuratum. Sed quoniam plurimum potest gratia & adulatio & inuidia in aulis principum, & opinio de singulis concepta, omnis cogitatio conuersa est Amurati ad summum imperatorem Persicæ expeditionis mutandum, quoniam parum feliciter res cum Persis agebatur. nam vbi classis discessisset, munitio capta est à Persis & euersa. Suffectus est igitur Sinamus ille, qui victor ab Africa expeditione, & expugnatione Galathæ redierat, vir magnopere moderationis in vtranque fortunam ignarus & qui putaret omnia sibi pro votis successura, at Mustapha è castris Byzantium reuocatus. Vt autem Georgianorum vires a Persis disiungerentur, Turcæ munitionem illam in

Induciæ Regis Hispani cum Turcis.

Cōgregatio ob caritatē annonę Romæ instituta.

finibus maioris Armeniæ excitarant, cum non parum fauere Persarum rebus Georgiani assiduè. viderentur, qui etiam Scytharum incursiones reprimebant, ne prędabundi in Persarum fines, palam tesqne vagarentur. At Persæ cognito Turcarum consilio vniuersas copias in duas partes diuidūt, altera pars munitionem magno impetu inuadit, qua post diuturnum certamen potita omnes inuentos Turcas trucidat. altera pars Vanum oppidum in finibus Babyloniç situm magna virtute oppugnat. Missę sunt etiam triremes quinquaginta ad eam munitionem quæ in ora maris Euxini struebatur, Carsique vocata est cum multis ferramentis & bellicis apparatibus, quò iam multæ copiæ & operæ conuenerant, cum non vna calamitate affligeretur vno tempore res Turcica, sed bello & annonę penuria & pestilentia multorum locorum, atque in primis Byzantii adderetur. Iis calamitatibus laborabatur etiam in castris Turcarum, quare Persę in magnam spem veniunt propinquarū munitionum sine prælio capiendarum. auxit spem Persarum nonnihil Bogodanus vir magnæ autoritatis in iisdem, finibus qui ad fidem Regis Persæ cum multis millibus, mortalium se contulerat, & Arabum incursiones, qui Syriam multis prædationibus infestabant. cępit pestis violenter grassari in vniuersa Peloponneso, & in aliis vrbibus Turcicis, atque vel in vna vrbe Hieropoli plura septuaginta millibus mortalium intercíderunt. Turcę cū magna molestia afficerentur à Persis quominus munitionem Carsi excitarent, consilium capiunt artis & fallacię plenum. curant rumorem dissipari quòd sexaginta Scytharum millia Turcis subsidio accederent, quę vires ne cum Turcicis coniungerentur veriti Persę quadraginta millia equitum in Scythas proficisci iubent. Turcæ per horum discessum magno studio sine hostium molestia munitionem perficiunt, atque cum Persę neminem inuenissent, quasi delusi paulo post in castra reuertuntur. Neque mirum cuipiam videri debet vires Persarum tam esse potentes vt cum Ottomanis Imperatoribus bellum suscipere non dubitent, cum semper arma Persica maximę fuerint existimationis cum ob numerum, tam ob bonitatem equitatus. nam facile potest colligere Persarum rex multa millia equitum & peditum vt diximus, cum semper Persia multo equitatu abundauerit. nam Persa Darius Xerxis pater dictus est sexcenta millia equitum aliquando habuisse in castris. Xerxes filius totidem. Cyrus ad subiugandam Scythiam dicitur ducenta millia collegisse & amplius. Sunt autem optimi equi Persę, sublimes, pleni, feroces aspectu, robusti, assueti bellicis vsibus, qui vtuntur frontis operimentis ferreis, & integumentis ex corio cocto ad vsum Italę armaturę, quæ ipsi congerunt è coniunctis congestisq; simul laminis. vtuntur & vestibus condensatis bambasio, ita vt quemuis armorum ictum facile sustineant. at cataphracti thoracas habent squammosos, & ferrea ventris integumēta, & galeas, quarum ferrum ad tegendam faciem demittitur, scutisque vtuntur circularibus firmissimis, ac lanceis prævalidis, & acinacibus, & clauis ferratis. Sagittarii item Persæ prævalidi sunt pedites, qui arcus gestant latos & prædurós cum prævalidis neruis, Ita vt sagittas validissimas emittant ad morem Scytharum, cum multi etiam sint equites. eorum virtutis & fortitudinis prędarum est indicium, quòd Selimus Ottomanus Solimani pater cum in Ismaelem patrem Tamnasi copias duxisset, octoginta equitum, & sexaginta peditum millia nimirum, tanta fuit virtus Persarum, cum essent in eorum castris triginta equitum millia tantum, vt cum diu pugnatum esset atrociter & ancipiti victoria, vel potius certissima Ismaelis, quamuis adiudicata sit demum Selimo, vt ipse Selimus se fortuna, & per tormentorum dolum vicisse fateretur, at non per virtutem suorum. nam cęsa sunt triginta millia Turcarum & amplius. ita vt infaustum nomē agrorum Calderanorum Turcis in posterum fuerit, atque tristis prope Allia. Turcæ verò cum tempus concessum fuisset excitandæ munitionis tanta industria vsi sunt, vt vel purpuratus ipse materiam comportaret, quo cæteri ad opus alacrius accederent. nam cum Turcæ ignes nocturnos accendissent, ac multa edidissent lætitiæ signa propter aduentum vt dicebatur auxiliorum Scythicorum, res facile a Persis credita fuit. in finibus autem Belgarum certabatur vbique frequentibus quidem prælius & incursionibus vbique, cum modo in has, modo in illas partes fortuna belli aspiraret propensior. Nam Agamontius Comes cum mille & quingentis peditibus partim vallonibus, partim Malcotentis, ac duabus cohortibus Raitrorum pene occupauit Bruxellas per conspirationem quorundam; atque si gubernator paulo magis fuisset credulus, illud iam assecutus fuerat, qui tamen porta potitus popularibus armis ac militaribus reiectus est nonnullis qui portæ defensionem susceperant trucidatis. illud vbi cognitum fuisset a statibus Belgarum, missę sunt non nullæ cohortes præsidio in ciuitatem. Nec ita multo post per catholicorum consensum clam accersitus est Mechliniam idem Agamontius, quam vrbem ingressus omnes Vgonoitos trucidat. Hispani rebus his ita succedentibus cum nullus iam metus virium Belgicarum infestaret, omnes suas copias in partes tres diuidunt ad facilitatem commeatus, & ad plures res vno tempore transigendas. cum vna harum partium habet stationem Mastrichii princeps Parmensis. alia pars Louanii moratur, alia in regione Menapiorum. Bruxellenses, qui viderent animos Hispanorum felicibus hisce rerum successibus non parum elatos, quoniam semper suspecta est felicitas aduersariorum, arbitrati sunt illos præsenti fortuna minime contentos ad vrbis Bruxellarum expugnationem esse venturos, cum vel alioquin Hispanorum vicinitas illis non parum esset insuauis. illo consilio commoti legationes mittunt ad principes Belgarum. rogant vt auxilia mittant si forte Hispani adirent ad eam obsidionem. statui quia non contemnendum periculum censerent, cum non facile posset vrbs capere subsidia nisi ex ea parte, quę prospicit Flandresiam regionem, mittunt decem & septem vexilla Scotensium & Britannorum peditum, quibus copiis auctis præsidiis vrbs iam cępit parui Hispanorum vires facere. At Nuensis regulus, qui censeret non solùm in præsentibus amicitiis conseruandis, sed etiam in externis acquirendis consistere omnem firmitatem, conseruationem, atque incolumitatem omnium & regnorum, &

Vanum oppugnatum à Persis.

Stratagema Turcarum.

Mechlinia ab Agamontio capta.

commoda imperiorum cępit cogitare secum & agere de Malcontentis ad suam fidem & amicitiam sollicitandis, & multis pollicitationibus inuitandis vt opem ferant Bruxellensibus, si opus sit. Agit etiam cum Attrebatibus & Neruiis, eósque conatur ad suam amicitiam perducere, quorum populorum coniunctionem plurimum conferre statibus censebat, quòd horum abscessu res Hispana nō parum foret imminuta. Sed princeps Parmensis his rebus clam cognitis, quia iam primæ pactionis cū illis populis tēpus ad extremū peruenerat, nititur illos multo melioribus conditionibus in amicitia denuo cōfirmare. Huic per nouas conditiones & prædicti populi facile assenserūt, & Insula siue Lilla, & Catuaci qui Douai vocantur, & alia oppida atq; vrbes nonnullæ. Harum conditionum hoc est exemplum. 1. Principio decernimus vti tractatus pacificationis Gandauensis, Vnio, Edictum perpetuum & ratificatio ex nostrâ parte subsecuta, maneant in sua vi & pleno robore, vtque re ipsa in omnibus suis punctis & articulis effectui mandentur. 2. Et vt melius restituatur confidentia nostrorum subditorum, & mutetur in bonam vnionem & concordiam ad honorem Dei, cōseruationem religionis catholicæ Apostolicæ Romanę, obedientiam nobis debitam, simul etiam pro vtilitate & tranquillitate nostrarum ditionum concessimus & concedimus obliuionem omnium eorum quę possunt esse dicta vel facta, quocunque modo, ratione, aut casu a tempore primorum motuum, & illorum causa: ita vt nulli iudici aut procuratori fisci, nec aliis liceat deinceps vlli ea exprobare, aut in aliquem ob ea inquirere, non magis quam si nunquam accidissent, ordinando vt in hunc finem omnes sententiæ, decreta, & arresta, pronuntiata, tam in his ditionibus, quam quibuscunque aliis, quæ sub nostra iurisditione sitæ sunt causa motuum præteritorum aboleantur, & extinguantur radicitus ex registris ad exonerationem absolutionemque omnium eorum, quæ adhæserint vni aut alteri parti contrahenti ad quem finē interdiximus & inhibuimus, interdicimus & inhibemus omnibus indifferenter cuiuscunque gradus, qualitatis, aut conditionis ne quid exprobrent sibi mutuò occasione præteritorum. In qua obliuione non sunt comprehensi communes inimici nostri, & dictarum reconciliatarum prouinciarum Bannin, relegati, vel in ius vocati, quòd conspirauerint in aliquam ciuitatem. 3. Ratum quoque habemus, ratumque habuimus quidquid in dictis prouinciis reconciliatis prouisum, collatum, & concessum est à fratre & nepote nostro Archiduce Matthia, ordinibus & concilio status quousque scilicet potestas ordinaria nostrorum gubernatorum, & locorum tenentium generalium in Belgio nostro sese in hunc diem extendit. Et quantum ad prouisiones nobis specialiter reseruatas ad instantem requisitionem, & supplicationem dictorum statuum, eas similiter confirmauimus, & confirmamus pro hac vice, nisi nobis constiterit personas eas, quibus prouisio facta est non esse catholicas, & vt decet qualificatas ad obtinendum dictas prouisiones, & munera exercendum. ea tamen lege, nisi repugnet pacificationi Gandauensi, Vnioni, Edicto perpetuo, iuribus, priuilegiis, & libertatibus prouinciarum tam in genere quam in specie reseruatis nihilominus omnibus prouisionibus quę forte factæ fuerint a 17. die Maij vltimo elapso quæ habebuntur pro nullis, non comprehensis etiam prouisionibus conciliorū status secreti financiarum. 4. Neque inquiremus, vel inquiri curabimus in quenque ob demolitionem arcium, & fortulitiorum, eæque arces, & fortalitia non poterunt in prouinciis reconciliatis denuo ædificari, aut noua erigi, sine expresso consensu statuum cuiuscunque prouinciæ specialiter. 5. Item concedimus, statuimus, & ordinamus vt omnes & singuli nostri milites Hispani, Itali, Albani, Burgundiones, & alii quicunque extranei non grati statibus hunc præsentem tractatum acceptantibus discedant e nostris inferioribus ditionibus siue Belgio, præsertim ex ducatu Lucemburgico intra sex hebdomadas proximas ab horum publicatione, aut citius si corpus exercitus, de quo infra dicetur, prius confici & erigi poterit, & quæ ad discessum eorum requiruntur, prius parata fuerint. certe vt in omnem euentum discedant intra dictas sex hebdomanas, quando quidem dicti status promiserunt nobis diligentissime cum delegatis nostris sine fraude curaturos vt dictus exercitus paratus sit in diem discessus exterorum præfinitum, & intra sex alteras hebdomadas sequentes ex ducatu Burgundiæ, ita vt reuertendi in dictas prouincias inferiores aut Belgium ipsis potestas adimatur, aut vlli alii induci possint, quam diu extraneo bello vacamus, & generaliter nisi opus sit, & vrgeat necessitas præfatis statibus nota & probata. quemadmodum etiam dicti status curabunt educi omnes Frācos, Anglos, Scotos, & alios extraneos, vt in quos imperium & autoritatem habent. 6. Dicti quoque milites Hispani, Germani, Itali, Burgundiones, & alii quicunq; exeuntes ex arcibus & oppidis, cogentur relinquere omnem commeatum, tormēta bellica, & munitiones ibidem existentia. & quantum ad tormenta bellica ex arcibus sumpta, reddentur, & restituentur prima opportunitate in locū vnde desumpta sunt, præclusa omni licentia auehendi eam, quamquam extra prouincias, easque arces & oppida cum dicto commeatu, & munitionibus ibidem existentibus, nos committemus: illas quidem quę sunt sub gubernatore Hannoniæ intra viginti dies á publicatione huius, reliqua verò vbicunque sita sunt, intra alios proximos viginti dies hominibus indigenis inferiorum prouinciarum siue Belgii qualificatis secundum eorum priuilegia gratis statibus prouinciarum reconciliatarum respectiuè. 7. Quo tempore discessus & abitus præfatorum extraneorum pendente, nos cum dictis prouinciis reconciliatis nostris sumptibus & expensis cōficiemus corpus quoddam militum ex indigenis prouinciarum & aliis gratis nobis, ac iisdem prouinciis, ea tamen conditione, quòd præfatæ prouincię nos suo subsidio iuuabunt iuxta articulum. xx. subsequentem ad manutenendā religionem catolicam Rom. & debitam nobis obedientiam, ex forma pacificationis Gandauensis, Vnionis, Edicti perpetui, & huius pręsentis tractatus in omnibus suis articulis. 8. Mandamus quoque statibus & gubernatoribus tam generalibus quam particularibus, conciliis, & magistratibus Luzemburgicis & Burgundicis manutenere, & non pati diminui aut præiudicari in re vlla, Edicto

Articuli pacis, & recōciliationis statuum Artesię Hannoniæ insularum cum Rege.

perpetuo, & huic tractatui in vllis ſuis punctis & articulis. item non permittere vllis militibus tranſitum aut ingreſſum in præiudicium harum prouinciarum, & de his omnibus prȩſtare iuſiurandū & inſtrumentum publicum idoneum, & ſufficiens, quemadmodum etiam ſtatus reciprocum ex ſua parte facient ſuum debitum officium, ad eundem finem vt commercia, & communicationes ſint tuta & libera inter dictas prouincias, ſicuti fuerunt præteritis temporibus cum omni ſecuritate. 9. Vt omnes captiui vtrinque liberentur ſtatim poſt promulgationem præſentium, quatenus erunt in ipſorum poteſtate, ſine vllo redemptionis precio. 10. Quantum ad bona detenta arreſtata & contrectata hinc inde à pacificatione Gandauenſium in inferioribus noſtris prouinciis, quam in Burgundia & alibi, quilibet redibit ſtatim in ſua bona immobilia. In mobilia verò quilibet etiā redibit quatenus non fuerint alienata autoritate & mādato iudiciali, vel per magiſtratus ad id coactos tumultu populari, in quibus comprehendentur bona captiuorum, detentorum à Gandauenſibus & aliis factionibus eorum. Quo ad reditus & onera ſuper iiſdem bonis, obſeruabuntur, & quæ diſpoſita ſunt. 14. & 16. articulis pacificationis Gandauenſis, habito reſpectu ad diem natiuitatis S. Io. Baptiſtȩ anni. 1579. 11. Manutenuimus etiam & manutenemus omnes gubernatores modernos prouinciarum, vrbium, locorum, & caſtellorum reconciliatorum conſtitutos ante diſceſſum quondam noſtri dilectiſſimi & Chariſſimi fratris D. Io. in oppidum Namurenſe, vti etiam illos, quibus prouiſum eſt de gubernatoribus per mortem vacantibus. ſed quoniam ad gubernationes conſtitutas per modum prouiſionis propter captiuitatem & detentionem quorundam dominorum, illi commiſſi ad huiuſmodi gubernatores continuabuntur vſque ad reſtitutionem & reditum dictorum Dominorum captiuorum, ita tamen vt ſi dicti captiui forte moriantur, tum prouideatur iuxta articulum. 18. promittimuſque nullos ex his deſtituere, quatenus ſecuti fuerint partes ordinum durantibus his motibus & manutenuerint religionem Catholicam Rom. iuxta formam pacificationis Gandauenſis, Vnionis poſteà inſecutæ, & edicti perpetui, nec faciant poſt hac quidquam quod præiudicium afferat huic præſenti tractationi & reconciliationi. 12. Et ad maiorem ſecuritatem ordinauimus & ordinamus iuxta formam xi. articuli edicti perpetui, vt ſtatus prouinciarum reconciliatarum omnes cōſtituti in dignitatibus gubernatores, magiſtratus, ciues & incolæ ciuitatum & pagorū vbi erunt in præſidio milites ſimiliterque iis milites, ac etiam incolæ ciuitatum & pagorum vbi non eſt præſidium, denique omnes alii in functionibus aliquibus, munere vel officio militari aut alio verſantes, præſtent iuſiuraodum ſe conſeruaturos religionem Catholicam Romanam, & debitam nobis obedientiam iuxta dictam pacificationem, vnionem poſtea ſubſecutam, Edictum perpetuum, & hunc præſentem tractarum, & quòd non recipient, mutabūt, vel admittent reſpectiuè prȩſidium abſque ſcitu gubernatoris generalis & prouincialis, & qualis ſtatus cuiuſque prouinciæ, aut ipſorum delegatorum, ſic quidem vt neceſſitate repentina ac graui vrgente dictus gubernator prouincialis prouideat fortalitiis, vbi ſolet haberi præſidium militare, ita tamē vt milites nobis ſint ſacramento deuincti, nobiſque militent in qualibet prouincia. 13. Promittimusquoque non grauare, nec grauari facere ciuitates aut agros dictarum prouinciarum reconciliatarum aliquo milite extraneo vel intraneo, niſi ipſimet incolæ id expetant belli aut periculi alicuius cauſa, aut ſolitum ſit ibidem eſſe ab omni tempore, quo caſu erit præſidium ex indigenis Belgii ſtatibus reſpectiuè gratis. 14. Volumus & ſtatuimus vt in omnibus ciuitatibus & pagis, vbi magiſtratus extraordinariè renouati ſunt ab exordio motuum, reſtituantur in integrum ſecundū conſuetudinem & priuilegia cuiuſque loci obſeruata tempore quondam inclytæ & glorioſȩ memoriȩ imper. Caroli domini & patris noſtri, item vt res ita conſtituantur, vt dictis magiſtratibus ſua conſtet autoritas, illiſque pareatur, vti decet, ne recidatur in noua denuo pericula. 15. Promittimus etiā nos ſemper præfecturos gubernationi generali Belgii noſtri principem vel principiſſam noſtri ſanguinis, qui queve dotes & qualitates ad tam arduum munus neceſſarias, & de quo vel qua ſubditi iuſtam cauſam ſatisfactionis ſint habituri, vel ex omni ratione contentos ſe præbere debeant. gubernabit cum omni iuſtitia & æquitate ſecundum iura & conſuetudines dictarum prouinciarum, iurabitque ſolenniter ſe manutenturum pacificationem Gandauenſem, vnionem poſtea ſubſecutā, Edictum perpetuum, & hunc præſentem tractatum in omnibus ſuis punctis & articulis, & notanter religionem Catholicam Rom. nobiſque debitam obedientiam; prȩſignificabimusque dictis ſtatibus, vti ſoliti ſumus aliquo tempore ante creationem dicti gubernatoris, quem elegerimus. volumus autem vt nepos noſter princeps Parmenſis pro ſummo voto quod habemus ante omnia procurandi quietem & ſecuritatem noſtrorum ſubditorum omni officio, & induſtria permoueat & executioni mandet diſceſſum extraneorū, & reſtitutionem locorum, vtq; eodem tempore admittatur & recipiatur in gubernatorem generalem. Belgii noſtri ad tempus ſex menſium obſeruatis ſolennibus conſuetis, & pro maiori ſatisfactione & confidentia noſtrorum ſtatuum & ſubditorum habeat pro ſuis domeſticis indigenas prouinciarum, & quam minimum poterit extraneorum, & quo magis illis gratificemur, cupimus vt numerus dictorum ſeruorum extraneorum non excedat 25. vel 30. quibus etiam extraneis non conferetur aliqua adminiſtratio negotiorum publicorū harum prouinciarum. habiturus tamen eſt talem corporis cuſtodiam, quam alij gubernatores, principes vel principiſſæ noſtri ſanguinis habere ſoliti ſunt, arcuariorum nempe & alabardiferorum indigenarum ad id qualificatorum, cum quo nempe noſtro dicti ſtatus ex hoc tempore mutuam communicationem habebunt, ipſique ſignificabunt omnia quæ agentur & pertinebunt ad executionē eiuſdem tractatus, & quæ inde dependent. fient quoque omnia edicta, mādata, prouiſiones per nos & noſtro ſolummodo nomine, finitiſque præfatis ſex menſibus, caſu quo non prouiderimus dictȩ gubernationi in perſonam eiuſdem principis Parmenſis, aut alterius, qui qualitatibus ſupradictis

præditus

præditus sit, eadem gubernatio, nequis tumultus aut confusio oriatur, administrabitur per concilium statuum interea, dum expectabitur dicta noua prouisio. 16. Quod quidem concilium status constituetur a nobis ex duodecimviris nostro arbitrio eligendis tam proceribus & nobilibus, quam togatis vt moris fuit naturalibus harum prouinciarum, ex quibus duæ tertiæ gratæ sint ordinibus dictarum prouinciarum, & adhæserint ipsorum partibus ab exordio motuum vsque ad finẽ. quarũ duarum tertiarum quinque habebunt à nobis commissionem more solito, & tres reliqui simplicẽ prouisionem pro termino trium mensium, quibus elapsis eos poterimus, si ita nobis videbitur cõtinuare aut eligere ac cõstituere alios qualificatos, vt supra, vt locus apertus relinquatur prouinciis adhuc conciliandis. 17. Ex sententia vero & conclusione maioris partis dictorum consiliariorum, qui tenebuntur præstare id ipsum iusiurandum, quòd iam ante diximus, omnia expedientur vti tẽpore dicti honoratissimi Domini & patris nostri Imperat. Caroli, & peculiari nota signabuntur ab vno aliquo dictorum consiliariorum, vt obuiam eatur malis sæpius deprehensis. 18. omnibus gubernationibus quas deinceps ad sex usque annos proximos continget vacare in dictis prouinciis reconciliatis præcipuè præfecturæ militum admouebimus naturales nostrarum inferiorum prouinciarum, aut extraneos tam vnos quam alteros statibus dictarum prouinciarum respectiuè gratos, capaces, idoneos & qualificatos secundum earum priuilegia. quantum verò ad concilia nostra, secretum financiorum & alia officia magni momenti attinet, similiter promouebimus naturales dictarum prouinciarum, aut certè alios non naturales dictis statibus gratos & acceptos, qui antequã recipiantur, tenebuntur iurare solenniter in verba huius tractatus, & medio iureiurando promittere, casu quo deprehendant agi quidquam in eius præiudicium, de eo facere certiores status prouinciarum, sub pęna periurij & infamiæ. 19. Ratificauimus quoque & ratificamus omnes constitutiones redditum annuorum, pensiones, & alias obligationes, securitates & impositiones, quas dicti status ex consensu singularum prouinciarum constituerunt & contraxerunt, constituent & contrahent in eorum commodum, qui illis auxilio fuerunt, vel pecuniam numerarunt necessariis, & soluenda debita contracta causa belli & motuum præteritorum, iuxta articulum. 18. edicti perpetui. 20. Nec onerabuntur in futurum vllis gabellis, contributionibus, & impositionibus, aliter aut alia forma & ratione, quam onerabantur tempore & imperio quondam Domini & patris nostri Caroli. V. & ex consensu statuum cuiuscunque prouinciæ respectiuè. 21. omnia & singula priuilegia, vsus, consuetudines tam in genere quam in specie manutenebuntur, & siqua violata sunt, reparabuntur & restituentur. 22. Dictæ prouinciæ reconciliatæ tenebuntur renuntiare omnibus obligationibus & fęderibus factis à principio mutationum & motuum præteritorum. 23. & quia status sentiunt se obligatos charissimæ sorori nostrę Serenissimæ reginæ Anglię & illustrissimo Andegauensium duci Regis Christianiss. fratri ob suppetias ab iisdem acceptas, nos mittemus intra duos menses proximos ex eo tempore quo nepos noster princeps Parmensis & Placentiæ ingressus fuerit gubernationem generalem personam quandam idoneam ad eos, ad præstanda omnia humanitatis officia, continuabiturq; confæderatio, & pristina amicitia cum dicta sorore nostra reciprocè. 24. & ad augendum affectum & beneuolentiam quam principes debent subditis, & contra vt subditi magis inclinent ad venerationem & debitam obedientiam principi suo naturali, dicti status humillime a nobis petierunt & supplicarunt, vt prima occasione & primo quoq; tempore mittamus in Belgium vnum ex liberis nostris, quem verisimile sit nobis successurum in nostras prouincias, vt ibi educetur & instituatur iuxta morem ipsorum, in omni pietate & virtute conuenienti, quã in re habebimus eum, quem oportet, respectum. 25. consentimus etiam vt omnes prouincię, castellanię, ciuitates & personæ particulares nostri Belgii, qui volent reconciliari nobiscum iuxta formam & coniectionem huius præsentis tractatus, à nobis ad id admittentur & gaudebunt eodem beneficio, quo dictæ prouincię reconciliatę, modo voluntatie eò descendant intra tres menses post realẽ discessum Hispanorum ex toto Belgio. 26. concessimus quoque & concedimus dictis statibus, vt possint supplicare suę Sanctitati nostro carissimo ac dilectissimo fratri nepoti & cognato nr̃o Imperatori, archiepiscopis Coloniensi & Treuerensi, ac duci Cliuensi, tanquam Zelatoribus & tranquillitatis reipub. Christianæ vt placeat eis operam dare vt tractatus iste & pactum conuentum in omnibus suis punctis ad effectum perducatur, impleatur, & sine vlla violatione obseruetur. 27. si vero in executione & consumatione huius pacificationis, & quòd ab eo pendet, oriatur aliqua difficultas & controuersia definienda post publicationem eius, nos & status dictarum prouinciarum recõciliatorum deputabimus respectiuè commissarios, qui omnia intelligant, componant, & executioni mandent. interea hoc obseruandum est, quòd per verba, grati statibus &c. posita in multis articulis huius tractatus, non excludentur naturales Belgii, qui adhæserint vni aut alteri parti contrahentiũ. 28. Vt autem omnia & singula puncta & articuli suprascripti facti & conclusi in dicta nostra ciuitate Attrebatensi. 17. die Maii vltimi pręteriti, illustrari, repurgari & resoluti in nostro oppido Montensi. 12. die Settembris anno. 1579. bene & realiter obseruentur, compleantur, & executioni mandentur, & vt omnia iisdem articulis contenta sint rata, firma, perpetuò permanentia & inuiolabilia, iussimus hunc præsentem tractatum signari per nostrum carissimum & fidelem cognatum comitẽ à Mansfeldt & alios delegatos nostros supra nominatos ex vna parte, ac per gubernatores ac delegatos dictarum prouinciarum & alios confæderatos ex altera parte, promittentes ratificare omnia literis nostris parentibus in debita & consueta forma intra tres menses ab hodierno die. datum in nostro oppido Montensi. 12. die dicti mensis Septembris. 1579 Nec ita multo post Hispani exeũt Louanio, vbi soli Sequani in præsidiis sunt relicti. Hisce conditionibus confirmata Malcontentorum amicitia Comes Agamontius adiunctis sibi viribus Malcontẽtorum ad vrbem Bruxellas viq;

magnoque

magnoque studio contendit ad impediendas vel copias vel apparatus bellicos, ne qui Bruxellas ingrediantur. Mechlinia quoniam denuo cum malcontentis per certas conditiones conspiraret, & in vrbe summa inopia annonę laboraretur, Malcontenti quinquaginta carros commeatu multo onustos mittunt Mechliniam cum ducentis equitibus,& peditibus quadringentis. Illa res vbi per exploratores ad Nuensem regulum fuisset delata, procedit obuiam cum mille ferè peditibus, atque equitibus quingentis commisso prælio apud Alstum oppidum omnes Malcontentorum custodiæ fusæ, profligatæque sunt, non tamen sine victoris clade, atque carri captiui omnes Bruxellas sunt adducti. Nec ita multo post natum est nonnihil controuersiæ in animis illorum populorum, qui desciuerant à cęteris Belgis,& cum Hispanis conspirauerunt, à quorum commissariis missus est comes Masfeltius & regulus Resius ad Parmensem, qui flagitarent vt seruaretur conditio primæ pactionis, quod erat vt Hispani excederent è regione Flādresia, ac darent munitiones illis populis pro pacificatione Gandauensi. illud nisi fieret, profitebantur se velle cum statibus conuenire. Sed enim cum Louanii & Diesti ac Mastrichii pestilentia laboraretur, apparebant Hispani velle se accingere ad iter, cum tamen reipsa pestem essent deuitaturi. res igitur cum ab Hispanis subfrigidè ageretur commissarii Neruiorum & Attrebatum cum quatuor principibus è regione Flandresia accedunt Bourges ad principes statuum vbi erat Aurantius ad res cum illis componendas. causam componendarum cum illis rerum declarant, & cur ad illorum fidem confugerint, & a Parmensi principe conditiones illis prouinciis non seruarētur. propositæ etiam sunt compositionis cōditiones, quod fit antequam conditiones stabilirentur. at status quia viderent Hispanos è Belgio omnino non esse exituros, qu amuis discessum simularent, milites conuocant ad signa in Olanda, Zelanda, Menapiis, & Ambiuaritis. copias, quæ iam collectę fuerant, censent. missi sunt & qui raitros ad stipendia conuocarent; cum interea Nuensis cum quadringentis equitibus in agrum vrbium Hispanis partibus fauentium procurrens omnia ferro atque igni pr̨ędabundus popularetur. Gandauenses, & prouinciæ finitimæ ad trecenta millia florenorum concedunt Aurantio in bellicos sumptus vt copiæ ad defensionem colligerentur. neque ita multo post quia copiæ statuum succreuissent, Niuellaque in eorum potestate esset Hannut & Zenum castella propinqua malcontentorum capiunt per deditionem, per quod ferè tempus Hispani Villebruchum deserunt, quia non videbatur commodum, vt tantopere vires dilatarentur. illud cum visum fuisset commodum statibus, quod per illud oppidum liber fiebat transitus Bruxellensibus, accessit eo Aurantius, ac locum recognitum iubet magna diligentia muniri. Parmensis princeps & intelligeret Villebruchi situm plurimum conferre ad impediendam conuectionem commeatuum Mechliniæ, illud facinus ægerrimè tulit, quare minatur Hispanis, nisi quod per inscitiam amiserunt, per virtutem ac fortitudinem militarem recuperēt: quod postmodo difficilius apparebat ob nouas reparationes. interea, ut sunt res humanę, quæ in quā partem propensę esse ceperint, facile prolabuntur, Valentiana & Baganum & alia loca Attrebatum legationes mittunt, quæ Matthiæ Archiduci tanquam summo statuū gubernatori, & Aurantio eius vicario obedientiam offerant. Matthias quia cognouisset perfidiam Mechliniēsium, qui sponte ab obedientia statuum ad Hispanorum amicitiam desciuissent, proponit per publicum edictum capitis supplicium siquis commeatum, vel res victui necessarias attulerit Mechliniensibus. mittit significatum ciuibus vt intra quatriduum ad obedientiam statuum redeāt, quod nisi fiat, grauissima supplicia indicit. Ea cum significata fuissent Mechliniæ non parua exorta est contentio, q̄m magistratus, quia verebantur ne si copiæ statuum repente vrbem inuasissent illam caperent, omnesq; Mechlinienses trucidarent, volebant Hispanos introducere ad ipsius vrbis defensionem; at populus armatus resistebat, minabaturq; cædem magistratibus, quia non videbatur aut his, aut illis vrbis libertas cōmodè esse concredenda ab iis, qui liberi ipsi esse possent, satisq; validi ad defensionem si concordib. animis ad illam conspirarent. & quoniam pacis conditiones fuerant ad comitia statuum delata, plurimumq; controuersiæ natum in iis de illis accipiendis vel reiiciendis, nihil concludi potuit, quãobrem quindecim prouinciarum delecti ad pacem Coloniæ conclusionem vel accipiendarum vel reiiciendarum prorogant ad finem Octobris. Aurantius princeps in comitiis statuum se cupere pacem quidem accipi significauit, quam tamen magnopere non laudabilem putaret, nisi cum libertate esset coniuncta, & quæ animis illorum populorum planè non faceret satis. interea dictus fuerat Dux Alenconius in Britāniam esse nauigaturus, ac ducturus reginam in matrimonium, qui rumor non solum in Britanniam sed per vniuersos Europę populos est peruagatus. at verò cum regina nequè ipsa ab illis nūptiis magnopere abhorrere videretur, non poterant Britanni quidam illud ęquo animo ferre, quare non modo inuicem querebantur se exteris nationibus per nuptias reginarum subiectos fieri, qui regnum non vt patrimonium stabile cum multa charitate sint gubernaturi, sed vt populos ignotos & ad certum tempus. oblatum est etiam scriptum Reginę ad eas nuptias turbandas, & ad animum reginæ ab illa cogitatione reuocandum, in quo continebatur pręter multa in Alenconium Ducem maledicta & contumelias & accusationes, & multis de causis illud matrimonium non erat ex vtilitate eius regni. quod cum à viris non aspernandæ autoritatis factū fuisset, ægerrime tulit regina, q̄m suspicaretur hos fauere partibus Hispanis. id vero tāto grauius visum est & eo tpe in Ibernia insula capta fuerunt tria castella ab Hispanis; quorum cum essent in insula ad tria millia cum duobus millibus insulanorum conspirauerant, atque multa damna Iberniæ incolis intulerant. Id videbatur fieri consensu regio, quoniam orator Hispanus conquestus fuerat apud reginam quòd ea rebelles Hispani Regis auxiliis iuuaret. ad arcēdas opprimendas & profligandas copias itaque Iberniæ molestas regina mittit quatuor ingentes naues onerarias & tres minores cum multis armatis, quæ magnam manum in insulam exponerent, viderentq; ne alii Hispani in insulā traicerentur.

Hannut Zenum, Villebruchū opp. capta.

traiicerentur, hę copiæ repente egressę coniunctis viribus cum Iberniæ incolis Hispanos nihil tale opinantes cum catholicis insulanis coniunctos inuadunt. pugnatur acerrime vt angustia temporis ferebat ab Hispanis ac magna virtute, sed tamen numero & pertinacia Britannorum omnes Hispani cum armatis catholicis trucidantur, neque vllus è tanta strage euasit. In Belgio pugnabatur pluribus in locis, quoniam ex altera parte Parmensis princeps, quia videret pacē Belgarum sinuosis ambagibus differri, ne res bellica segnius ageretur Rempen versus cum exercitu procedit ad oppidi Berghenę expugnationem, quò iubet tormenta, & commeatum bellicum conuehi, ex altera parte Lillæ pręsidia, & Hispani coniunctis viribus cum Malcontentis Menin tentant ad expugnationem, quoniam situs eius loci plurimum conferre rebus Hispanis videretur, cum etiam non parua spes prædæ ob opulentiam loci ad illam expugnationem inuitaret. conuenerant iam ad Menin triginta Vallonum vexilla & alię copiæ Malcontentorum, quæ inter Lillam, & Menin fuerant castrametatæ. sed cum locus non semel fuisset tentatus, reiecti sunt Hispani cum magna centurionum, & insignium militum clade per virtutem defensorum, cum inessent duo millia lectissimorū peditum, & locus assiduè muniretur. Non tutam prætetea illam oppugnationem esse sinebant ingentes statuum copię apud Haleuinum castrametatæ, quæ plurimum. excreuerant, & quotidie nouis cohortibus augebantur, quæ ob propinquitatem etiam castrorum quotidie minutis prælijs decertabant. Haleuini præfectus cum videret, & propinquiores, & maiores hostium vires quam vt auxilia mitti possent, venit in potestatem statuum cum oppido per deditionem. ipse liber dimissus est, at oppidum euersum & solo æquatum, quia nimis esset vicinum Menin oppidum munitissimum statuum, ne si hoc ab Hispanis postmodo caperetur vllam inferret molestiam. sed enim Parmensis princeps cognitis copiis statuum, quæ ita succreuissent, mittit ad colligendum equitatum, ac peditatum, quod ipsum faciunt principes Belgarum, tanquam bellum nūc primum excitaretur. enimuero cum assiduis accessionibus virium aucta essent castra statuum, auctus est etiam animus, & vigor, & ardor pugnandi, quia non parum cum fortuna stat aut cadit, lànguetque animus mortalium, quamobrem Nuensis regulus non amittendum tempus ratus cum expeditissimo equitatu ac peditatu repentino conatu per vim armorum Veruuichum oppidum capit. ducentos & quinquaginta milites præsidiarios seruat incolumes, cum multum bellicum apparatum inuenisset. Veruuicho capto Rizieren versus iter capit, quod vbi Malcontentis nuntiatum esset succensum, & deuastatum oppidum deserunt. Hinc Vastento & Canetua potitus quinque vexilla equitum Malcontentorum commisso prælio in fugam vertit nullo prope negotio, in qua pugna ferè octingēti equites vel cæsi vel capti sunt. illa cum statibus feliciter succederent, iam pęnitebat Malcontentos abscessus Hispanorum è Belgio, quia sine illis intelligebant grauissimum excidium sibi imminere, atque cupiebant cum Hispanis ad defensionem vires coniungere. illud quo commodius fieri posset, cum & præcociores hyemes fiant in Belgio, essetque in hyberna recedendum, in dicta sunt comitia Valentianum a Malcontentis, in quibus decerni posset de summa belli; nam cum anni tempus copias esse sub dio non pateretur, apparebat potius inuitare ad instaurandum quam ad gerendum bellum facultatem concedere, & ad consultandum quid vtilius agi posset. Ea dum parantur ad bellū vtrinq; in Belgio, copiæque vtrinque colliguntur ad vires instaurandas, pugnabatur in variis regionibus varia fortuna belli. nam Bironius regulus cum arbitraretur se posse repentino conatu vrbem Flauiobriga positam non procul a Pyrenæis montibus in litore maris Oceani ad septentrionem prospectantem occupare cōsentientibus quibusdam ciuibus, colligit clam quasdam copias equitum ac peditum in finibus Cantabrorum, idque in variis locis, qui iussi sunt in vnum ad certum tempus conuenire. Vbi per obscurissimam noctem ad Flauiobrigam esset peruentum admoræ sunt scalæ pluribus in locis, quę cum essent breuiores, quam vt possent ad aptam mæniorum altitudinem pertingere, cognitum est a ciuibus vrbem per insidias nocturnas inuadi. conclamatum est ad arma tota vrbe, atq; Bironius coactus est cum suis copiis re imperfecta in fines Cantabrorum se recipere. Interea belli apparatus & classis summa diligentia ab Hispano Rege instrui iubebatur, cum etiam Prorex Neapolitanus omni diligentia conaretur eum militum numerum classi imponere, qui fuerat destinatus, quod certe fieri non poterat sine magna difficultate, cum ea quæ suscipiebatur expeditio appareret magnas copias requirere ob auxilia quæ putabantur datum iri à diuersis principibus. Idcirco etiam Magnus dux & operis & militibus, vt diximus, regiam expeditionem iuuit, quę missæ sunt Pisas & Ligurnum triremibus Fabricij Columnæ traiiciendæ; quarum copiarū Dux erat Prosper Columna. Quò tanti hi maritimi apparatus inclinabant omnes prospectabant intentis oculis, cum triginta & sex onerariæ multis militibus onustæ, & commeatu & apparatibus bellicis stationem haberent in portu Neapolitano, sed in primis Genuenses, non quia de Regis erga ipsos fide ac beneuolentia dubitarent, sed quia sic natura comparatum est, vt rebus carissimis maxime timeamus, qualis est libertas. Vt enim oculus vel leuissima quaque re contactus offenditur, sic rerum omnium humanarum nobilissima libertas omnibus vel leuissimis bellicis apparatibus aut bellicis minis offenditur, atq; excitatur ad excubandū sibiq; consulendū. ille timor nonnihil augebatur probabili suspicione, quia per luem multa millia mortaliū dicebantur in ditione Genuensi intercidisse. Sed tamen omnis metus, è Regio consilio occupandæ vrbis sublatus est, & tanquam vana nebula euanuit, cum impetratæ fuissent ab eo Rege literę ad Proregem Siciliæ, quibus continebatur vt pateretur Genuenses frumentari in ea insula, atque ita naues frumentaturæ missæ fuerunt Panormum. sed quoniam rumor inualuerat quòd præter alios principes rex Tamusigæ subsidia satis valida rebus Lusitanis esset missurus, quò conuenerant ad hoc negotium & Amurati vt diximus legatio, & Galli Regis ac reginæ Britannæ, Philippus quoque Rex legationem misit, quando omnis

firmitudo

Veruuichū captum.

Flauiobrigā.

firmitudo regnorum non solum in cuiusque Regis viribus consistit, sed etiam in amicitiis propinquorum, & conciliandis finitimorum principum animis. iubet legationem hortari amicè Regem Tamusigæ ne aduersus Philippum Hispaniarum Regem amicum arma susciperet, aduersus æquissima iura, quæ habet in regnum Lusitanum, aduersus res toties ipsi Regi Hispano à peritissimis iurisconsultis, & vel ab ipso Rege Lusitano adiudicatas. præsertim cum arma Hispana non ad inferendas cuiquam, sed ad propulsandas iniquorum & temerariorum iniurias sint parata. illud fortasse difficilius posse ab imperitioribus fortunæ mutationum regibus obtineri, sed ab eo Rege qui successerit Regi per vim, & per iniuriam è legitimo regno pene eiecto, non esse difficillimum obtinere. His rationibus commotus rex Tamusigę siue Feisæ oē belli consilium deposuit. Ea dum aguntur apud Regem Tamusigæ de rebus Lusitanis, non segniter agebatur res bellica a Persis in finibus Armeniæ; nam cum Sinams cum ingenribus copiis à fronte regiorum castrorum constitisset, auctęque fuissent Persarum vires accessu filii Regis quadraginta millibus equitum, Persæ ne res diutius otiosè protraheretur facultatem offerunt prælii Sinamo, si velit totis viribus dimicari, ac fortunam belli vno prælio experiri. Sinamus quoniam per exploratores cognouisset aucta esse castra hostium tot millibus pugnatorum, seque ita factum esse viribus multo inferiorem, non modo pugnam detrectauit, sed etiam ratus est non esse satis tutum si diutius in eodem loco constitisset, vbi nulla satis firma esset munitio. decreuit igitur ad oppidum munitissimum Aazirū quod vulgus Argironē vocat se recipere. illud positū est inter fines Turcomanię & maioris Armeniæ nō procul ab Eufrate flumine. Persæ postremam aciem discedentium hostium inuadunt, multosque Turcas trucidant, deinde ad euersionem Carsi munitionis castra mouent. erant relicta in præsidiis munitionis decem millia Turcarum, & Ianizzerorum cum multis bellicis tormentis ad defensionem. vbi Persæ accessissent, cępta est munitio pluribus è partibus vno tempore inuadi, ac post diuturnum certamen trucidatis Turcis munitio capta, euersaque est. Sinamus vbi frequentes suorum clades cognouisset, copiasque virtute Persarum non mediocriter quotidie labefactari, significauit per literas omnibus prouinciarum præfectis, vt quanto plures possent milites mitterent in castra. Fabricius Columna interea biremem piraticam capit in mari Tyrrheno, quę prædabunda ante alias accesserat propius ad litus Italiæ, cum circiter viginti & quinque partim prædatoriæ naues insigniores, partim biremes conuenissent è Iulia Cęsarea, & aliis locis Numidicis ad prædam direptionesque nauigiorum Christianorum. vt verò Fabricius ad pugnam alliceretur, qui cum paucis triremibus nauigabat, sese illi ostentant decem prædatoriæ, cum aliæ non procul intra quędam sinum laterent, sed monitus Fabricius per captiuos ne in altum recederet, periculū deuitauit. Turcæ non multo post plures trecentis non procul ab hostia ad Ostia fluminis descensionem faciunt, qui litus procurrentes neminem inueniunt, cum incolę accepto signo e speculis profugissent, idcirco indignati tuguria & ędificia quæque obuia succendunt. Missa est ala equitum leuiorum, & quidam Germani pedites a Pōtifice, qui non procul aberat, imperatumque Paulo Iordano vt suos iuberet cum armis ad litus descendere, qui vbi fere quingenti conuenissent non potuerunt tamen vi sclopettorum Turcas à litore depellere, quòd illi a classe frequentibus ictibus campestrium tormentorum protegerentur. denique post aquationem abductis multis nauigiis captiuis frumento onustis in Numidiam recesserunt. at in Pannonia quia frequentes fierent Turcarum incursiones, omnesque populi finitimi Turcicis finibus vexarentur, quia simulabant Turcę multa sibi feliciter aduersus Persas euenire, ne consternati esse viderentur, necesse fuit indicere comitia Possonium, quare Cęsar eò principes Pannonum ad certū tempus conuenire imperauit. eò vbi ventum esset. expetiuit per literas vt quoniam ipse ob valetudinem interesse non posset, contenti essent Hernesti fratris Cęsaris ipsius præsentia, quod certe obtineri non potuit, cum omnes ipsum Cæsarem adesse oportere affirmarent, Sinamus vbi Aazirum se recepisset, quoniam cęptum esset in castris Turcicis laborare penuria commeatus iubet filium Mahomeri cum tredecim millibus equitum in agrum Persarum incurrere, atque commeatum si posset in castra captiuum conuehere. Ille repentino aduentu prædabundus omnia obuia populatur. multum capit frumenti, multaque iumenta, & omnis generis animalia. ad eius prædationis rumorem Persę excitati redeuntem in castra, nihilque hostile timentem, ac præda impeditum repente inuadunt. Turcas omnes trucidant. prædam & captiuos recuperant, cum tamen dux copiarum acceptis quatuor vulneribus per bonitatem equi se fuga in tutum receperit. at vero quoniam principes Belgarum parum propensi ad pacem amplectendam esse viderentur propter varietatem sententiarum, neque quidquàm concluderetur, censebant legati Colonia esse discedendum, quare per literas principes ipsos certiores fecerunt. dimissi sunt igitur negotiatores ab aliis principibus, sed Cæsar suis commissariis imperat ne nunc adhuc discedant, quod etiam aliquam spem pacis ob ingens fortasse desiderium retineret. sed iam Hernestus Masfeltius Valētianam accesserat, quò fuerant indicta comitia proceribus Malcontentorum, vt de summa belli decerneretur, & an persisteretur in ea sententia, vt Hispani pro conditionibus pacis exirent è Belgio. omnes vbi conuenissent, variæ fuerunt omnino sententiæ, quòd alii plurimum præsentiæ Hispanorum essent pertæsi, nihilque magis cuperent quàm illos excedere è Belgio, alii arbitrarentur omnem securitatem, & regionis, & Catholicæ religionis positam esse in auxiliis Hispanorum, qui si exirent, Malcontentos certissimam prædam copiis statuum essent relicturi. maxime vero formidabilem esse statuum indignationem, quòd omnium grauissimè ferant se a suis Belgis esse neglectos, vel etiam oppugnari. acerrima odia plerunque esse solere finitimorum populorum vbi simultas aliqua nata sit, sicut etiam priuatorum acerbiora sunt odia inter coniunctos. illud autem probabilius videbatur, quia copiæ statuum assiduè

Carsi munitio euersa.

duè succrescerent, & commeatus, & apparatus bellicus non segniter comparabatur. accesserat in Galliam etiam Nuensis regulus vbi occupasset castella quædam Malcontentorum ad colligendos mille equites & sexcentos pedites, qui sibi concessi sunt à Condæo cum esset in Vermanduis, & Vicecomes Tarenius ab Aurantio accersitus diceretur in Belgium proficisci cum sex millibus peditū. Hisce rationibus effectum est vt Malcontenti non amplius institerint Hispanis vt abirent, sed prospectaretur quid status consilii caperent. Quę dum consulantur in Belgio, Aetna Siciliæ mons

Aetnę incēdium.

maximis horrendisque ignibus exarsit cum magnis fremitibus ac motibus terræ. Nam aperti sunt quinque hiatus, vnde maxima vis flammarum erupit, quæ ad decem millia passuum ferè defluxerūt in morem fluminis cum maxima arborum fructiferarum, & cultorum locorum deuastatione. ita vero alte eructabantur saxa ignita vt quodnis acumen aspectus superarent, neque a prospectantibus vltra quoddam spatium concerni possent, quę mox cum maximo frangore, & periculo finitimorum in terram recidebant.

1580. Sed iam annus alter inierat, qui fuit octogesimus supra mille & quingentos a partu virginis, cum illum duæ res tantum insignem fecerunt, altera fuit anni intemperies omnium bellorum maxime periculosa si paulo acerbior fuisset in Italia, altera fuit regni Lusitani captiuitas, quod Philippus rex magna classe, magnoque exercitu compararo cæpit, sed hęc paulo vlterius progressi opportune diligentias explicabimus. Nam cum per duos prope assiduos menses Aprilem & Maium magni imbres facti essent, subsecutaque maxima temporis intemperies, quod modo intolerabilis æstus sequeretur, modo repeterentur imbres & frigora vel supra anni

Morbus castronius vocatus.

tempus, ex ortus est tam in vniuersa Europa communis morbus, vt vix quatuor e singulis centenis immunes euaserint, appellabantur ille morbus Castronius vulgo, quod latine vernecinum dixeris, quo correpti grauissimo capitis dolore, & assiduis febribus ardentissimis infestabantur, sed vbi per triduum apta dietæ ratione vsi essent subsequente vomitu vel ventris profluuio, liberabantur. cæpit tamen ingrauescere per autumnum cum multi mortui sint, vel quòd eos male affectos morbus inuenisset, vel quòd illi neglecta ratione victus pro appetentia viuerent, paruīq; facerent morbum, ut qui breuis, minimeque periculosius cæteris extitisset. penetrauit etiam in Asiam, & in Africam paulopost, qui si paulo fuisset grauior propter multitudinem ægrotātium, multo plures erat deleturus mortales quam quiuis alius ante hæc tempora auditus. Interea quoniam magnum, & atrocissimum bellum, quod inter Polonos, & Moschos exarserat, cæpit initio anni præsentis maiores vires resumere, vbi per hyemem vires bellicæ cessantes aliquantum conualuissent, nam propè hyems vniuersa non segniter prętermissa est à Rege Polonorum, cum res apparatusque bellici vbique pararentur in annum sequentem, quo posset omnia regni Poloni a Moscho occupata per socordiam superiorum regum recuperare. Sed quoniam non nulla explicaturi sumus, quæ ad bellum inter Poloniæ Regem & Moschouitarum Ducem gestū pertineant, non erit absurdum si pauca, quæ spectent ad mores, & naturam Moschouitarum explicemus, quoniam neque regio, neque mores eius gentis plerisque cognita sunt. Est autem Moschouia Regio non valde ampla vel populosa Septentrionem versus in extrema parte Europæ, vbi Asiæ fines pertingit orientem versus. eius Metropolis est vrbs Moschouia ampla ex ædificiis ligneis constructa, sicuti mos est eius regionis, quæ principatum tenet Ruthenorum, quæ nomen accepit a fluuio, qui einsdem nominis per illam delabitur, qui e suis fortibus ab Olenscho pago ortus acceptus in societatem itineris, & in communem alueum per varios amphractus nonnullis fluuiis per centum ferè milliaria in illam vrbem nauigabilis denique decurrit, atque ex ea digressus illabitur in Occam flumen. est Moschouia

Moschouiæ descriptio.

regio non valde fertilis, quoniam ager vbique est arenosus, quare fruges vel per mediocrem siccitatem plurimum arescunt. aer est immoderatus temperie, quare cum frigus vim solis aliquando superet, fruges non perueniunt ad maturitatem. nam vt alibi ob nimium æstum terra fit hiusca, ibi hoc accedit ob nimium frigus. at aliquando par ęstus vis esse dicitur, ita vt fruges comburantur, & penitus arescant. abundat tamen plerunque frumenti, & quarundam frugum copia, nisi inusitata fiat intemperies, & fructiferis arboribus, amygdalis, cerasis egregiis, iuglandibus, ac reliquis huiusmodi, præter auellanas, quæ nullę in ea regione inueniuntur. animalia minora sunt multo Italis cuiusuis generis. horum potus est ceruisia, & Medo vocatus, cum frigus vitem non perferat in ea regione. longissimus dies Moschouię est horarum decem & septem ac quindecim minutorum, quorum poli eleuatio dicta est esse graduum quinquaginta vel paulo plus. Militia Moschouitarum constat è nobilibus, cum tertio quoque anno saltem princeps filios nobilium describat, vt possit recognoscere quot equos, & seruos quisque habeat. qui sunt opulenti militant propriis sumptibus, aliis sunt constituta stipendia. equi sunt parui, euirati, sine soleis ferreis atque ephippiis vtuntur aptissimis in quibus possint arcus intendere contractis pedibus, pauci calcaribus vtuntur, sed pro his flagris. arma sunt arcus, & iacula, & baculus pro cestu, cum nobiliores tamen lanceis vtantur. pręstantissimi censentur qui vtuntur thoracibus quibusdam è squammis ferreis confectis, cum etiam nonnullis vestes viui sint bambasio ita condensatæ, vt ictus facile sustineant. peditatus & equitatus incursionibus potius, quam insto marte decertat, cum sint omnino expediti, & ad insequendum, & ad fugam. nam primo impetu hostem fortiter inuadunt, sed impetus non est diuturnus. perraro vrbes vi expugnant, sed vel diuturna obsidione premunt, vel per insidias conantur potiri. illud qroprium est Moschonitarum, vt statim atque in fugam versi sunt si ab hoste comprehendantur, non se defendant, neque precentur victorem, quorum est longe diuersum Scytharum ingenium, qui vel ex equo deiecti, & armis priuati aut etiam grauiter vulnerati, tamen vel vnguibus vel pedibus aut dentibus quoque se defendunt, cum illud cōe sit omnib. animalibus pericula per viribus a corpore propulsare. reliquæ sunt

vrbes

vrbes Moschouiæ quædam perampla & fertiles ac salubres, inter quas non negligenda est Vuolodimeria inter Rham & Occam, cuius tanta est fertilitas vt pro medimno tritici triginta & amplius aliquando colligantur. habet Clesmam fluuium propinquum, quæ fuit aliquando metropolis Ruthenorum, vt nunc est Moschouia. habet syluas amplissimas proximas. sunt qui non superari agri fertilitate Nouogardiam & ipsam vrbem amplam contendant Moschouiæ. reliquæ sunt vrbes multæ & castella non paruæ dignitatis, præter Pleschouiam, & Smolentchum, sed omnes lignea habent ædificia de more regionis. Terminantur Rhutheni, in qua regione est Moschouia, Sarmaticis montibus & flumine Tyra, vbi à colonis Nister dicitur, ad mare vsque Euxinum, fluuiumque Borysthenem, cuius tamen regionis quædam pars à Turcis fuit occupata. inde ad Chiouiam vsque extenditur. potest Dux Moschouitarum, vbi libuerit, vel ad ducenta millia equitum colligere, cum paucis peditibus vtatur. perraro ociosi sunt Moschouitæ milites, quoniam vel cũ Lithuanis, vel Liuonibus, vel Casenẽsibus Scythis belligerãtur, vel si nullũ sit bellũ, habẽt stationem ad viginti millia armatorum ad Tanaim & Occam fluuios ad reprimendas incursiones rapinasque Scytharum Precopensium. Rex igitur procurato commeatu, tormentisque, & omni grauiore instrumẽto belli nauibus præmisso, tametsi nondum è remotioribus regni oris copiæ conuenissent: tamen fama suæ profectionis celerius subsecuturas ratus, Vilna profectus vno milliari inde consedit. iussæ erant copiæ collectæ ad certum locum conuenire, qui Liosnouicia vocatur, atque illud est oppidum Lithuaniç. Conuenerunt itaque ad ducenta millia mortalium, cum rebus bellicis, & pugnæ apti tamen paulo plures essent in castris sexaginta millibus. aderant & octoginta bellica tormenta. numerus equorum qui ad vsum rei bellicç adducebatur, multo erat amplior ducentis millibus: cum singulis peditibus equo saltem opus esset ad conuehendum commeatum, quia per facienda itinera nihil edulii omnino reperi poterat. Vbi Vitebscum ventum est, illud est oppidum munitissimum distans à Vilna 80. milliaribus natum loci, duabusque arcibus, & præterfluente Duina nauigabili fluuio. habita sunt comitia militaria de more, in quibus decerneretur de suscipienda expeditione, & de itinere faciendo. Decretum est in ijs referente Rege ad concilium militare, vt Vielicholucum accederetur. nam cum rex vel ante comitia suas copias Gasmicij censuisset, inuenissetque se habere in castris ad triginta & quatuor millia equitum, decem & octo peditum, multosque equites sclopettarios, atque equites Cosachi vocan, partim lanceis, partim arcubus vterentur, cum pedites alij Pannones, alij Poloni, alij essent Lithuani. sibi visus est posse quamuis expeditionem tutò suscipere. Tres autem peramplç & celeberrimæ ciuitates proponebantur in comitijs, Smolenscum, Plescouia, & Vielicholucum, quarũ hæc ad Louatum fluuium, Plescouia ad Niemum è Liuonia labentem, Smolenscum ad Borysthenem sita est. Sed cum iter ad Smolenscum esset faciendum per loca deserta, terramq; à Polonis etiã per crebras incursiones ferro igniq; deuastatam, videbat si eò se conuertisset exercitum commeatus & rei frumentariç inopia laboraturũ, aditumq; hosti patefactũ iri ad fines Lithuaniæ inuadẽdos. Illud etiã incõmodi accedebat, quòd si Smolenscũ peteret nulla ratio apparebat auertẽdi hostis à Liuonia, quæ sola suscepti belli causa erat; neq; vlla spes erat Moschũ propter vrbẽ longe à suo regno remotã ad Borystenẽ nimirũ suas vires in vltimũ discrimen adducturũ. Plæscouiç vero expugnãdæ ratio difficilior hoc tẽpore visa est, quòd expeditio à finib. Regis longinquior. quòd iter ob crebriores hostiũ artes piculosius. ꝙ lõgior receptus, cũ nullũ esset ꝑsidiũ Regiũ ĩ locis ꝓpinqs, ꝙ nullus esset deniq; fluuius ĩ illo itinere, ꝑ quẽ res frumẽtaria, & belliçç posset deuehi. his rõnibus diligenter in comitiis militaribus ponderatis statuitur Vielicholucum esse adeundum. Est autem Vielicholucum vrbs & oppidum distans à Moschouia vrbe ad cẽtum & quadraginta millia passuum in aperta fertilissimaque regione, quæ distat à Nouuogardia sexaginta, à Polocio ferè quadraginta milliaria, neque valde plus distat ab oppido Toropecio. Nam tametsi Vielicholucum accedentibus iter esset per syluestres regiones faciendum, cum multis maximis ac densissimis syluis referta sit omnis propè Moschouia, tamen cum & à populationibus integra omnia essent, & fluminibus Duina & Vsuiatha tormenta & commeatus opportunè conuehi possent, minor videbatur in ducendo exercitu futura difficultas. His accedit quòd Vielicholucum Liuoniæ imminet, vt si eam vrbem Rex suæ ditioni adiungeret, & commeatu è Liuonia iuuari posse videretur, & iter è Liuonia in Moschouiam intercludere, & magnam regionem atque amplam à molestiis hostium liberare. Illud etiam versabatur in animo sapientis & cuncta diligenter rimantis Regis, posse accidere, vt si abiecta omni spe pacis eam vrbem oppugnare Moschus videret, quæ suæ ditionis semper fuisset, & quoquo modo suis opem ferre contenderet, daretur optata opportunitas aperto mare, totisque castris dimicandi, cuius pugnæ Rex esset cupidissimus. Neque illud etiam futurum commodum negligebatur, quòd omnis regio circa Vielicholucum propter agri fertilitatem, vbertatemque rerum omnium, posset facilius suppeditare commeatum, vtpote abundantior alendis exercitibus ac iumentis. Nam regio Vielicholucensis ad Plescouiam vsque culta est vbique & habitata à multis hominibus, quam si Rex in suam potestatem redegisset magnam commoditatem relictis in præsidio militibus erat præbitura. Cæterum iuxta Vielicholucum duæ arces cum firmis Moschorum præsidiis munitæ occurrebant Vielissa in citeriore ripa Duinæ fluminis, & Vsuuiatha intra duos lacus sita, quorum alter ad Occasum vergens Vsmiana, alter ad Orientem pertinens Vsociatha vocatur. Has arces ne quid à tergo infestum relinqueretur, Rex partitis copiis expugnare decreuit. Ioanne igitur Famoiscio magno regni Cancellario cum septem millibus armatorum ad expugnandum Vielissam præmisso ipse quartis castris ad castellum Surasum peruenit. Hic duabus de causis maxime quatriduum subsistit, altera vt Duinam fluuium pontibus iungeret ad

Copiç Poloni Regis.

Smolenscũ vrbs Moschi.

Vielicholuci descriptio.

raijciendas copias, altera vt expectato aduentu Vielissæ, quæ octo millia passuum distaret à Surano, de rebus à Cancellario gestis certior fieret. cœterum tertia pars exercitus, qui fuit in tres partes diuisus, data est Palatino Vilnensi. tormenta deuecta sunt per aliquod spatium itineris secundo flumine Gieuina, cum à copijs à Cancellario ductis iter captum esset. illud habitum est per syluas, in quibus antiquissimæ viæ vestigium quoddam extabat, in qua Moschus pontes ita multos annos desuerat, vt omnes essent putres, cum etiam ita arbores excreuissent frequentes ad densę, vt necesse foret & decidere arbores, & pontes instaurare longissimos ad iter copiarum, ad quod munus octo millia operarum castra sequebantur. nam in ijs syluis maximę inerant paludes quæ certe siue pontibus pertransiri non poterant, cum ad ducenta millia passuum ea sylua extenderetur per quam nullus exercitus iam annos. 180. pertransierat. nam aliquæ paludes ad decem miillia passuum protendebantur. propter difficultatem viarum. 2000. hominum aliquando tormentorum curam habebant. Cancellarius itaque præmittit expeditissimos pedites & duces cum Cosachis, equitatuque cum Lanceis, qui vias tuerentur. locabantur castra semper in ripa vel fluminis vel lacus vel alio natura munito loco, cum equitatus circum pedites stationem haberet sicubi glabrus locus vicinus inueniebatur. in medijs castris platea & quasi forum designabatur apud tentorium summi ducis peditum cum suis excubijs. circunquaque carri pro aggeribus castrorum concathenari multi locabantur. statuebantur quatuor portæ, quæ ab armato peditatu custodiebantur. Cancellarius vbi primùm per aspera itinera ductis copijs Vielissam quæ munitio est Moschi è densissimis syluis penetrauit., loci situm contemplatus tribus ex partibus circunducta fossa, iactoque aggere munitiones in arcem summa celeritate direxit. nam nullo intermisso tempore peditatus per occulta loca, cum valles arci essent vicinæ, arci propinquat. eodem die prima vigilia arx recognoscitur, penetratumque est ad fossas vsque à Christophoro Polono tribuno, & Theodoro quodam Daniæ Regis familiari qui etiam centum sclopettarios Polono Regi miserat, & à quodam Theodoro Danficho tribuno magni ludicii ac virtutis, & à quodam Pannone viro magnæ autoritatis & Dominico Ridolfino Cameriuensi, vnà cum Cancellario. & quoniam non solum vires hostiles debilitandæ sunt infringendis præsentibus, sed etiam arcendis auxiliis siqua submitti possint, Cancellarius ex aduerso arcis vltra Duinam aliquot cohortes leuis armaturę collocat arcendis & subsidijs & effugijs oppidanorum.

Vielissę oppugnatio.

tribus igitur in partibus collocata est verberatio, alia Pannonibus, alia Polonis, alia Dominico Ridulphino Camerinensi est assignata, qui & fossas militares, & corbes terra oppletos erexit. admotis igitur tormentis cum vndique verberari propugnacula conspicarentur, miraque audacia regiarum copiarum faces manibus inferri uidissent Vielissenses pacti incolumitatem deditionem faciunt.

Vielissę deditio.

Illa re cognita dum pontes ex Lintribus contabulatis ædificantur, rex cum familiaribus ad visendam Vielissam excurrit. capta Vielissa literæ à Moscho redditæ sunt, quibus humiliter & demisse, quod plerique calliditati ascribebant, quibus aiebat iam se legatos contra suam, maiorumque suorũ consuetudinẽ ad eũ misisse aiebat cum ijs mandatis, quæ petitæ ab ipso paci essent accommodata. sed cum Incertus esset quid ab ipso Rex postularetur, se vereri ne non sit ijs contentus futurus, quæ legationes ipsius nomine pollicerentur. inquit igitur se repetere vt rex quam citissime suas postulationes per literas explicaret, quo suis legationbus id facere permitteretur, atque antequam audiret legationes intra suos fines contineret exercitum, nec pateretur in ipsius regiones fieri incursiones. petebatur denique vt misericordia subditorum moueretur, neque curaret videri cupidus profundendi Christiani sanguinis, neque à studio oblatæ concordiæ ab horreret, recordareturque salubberrimæ admonitionis, vbi ait diuinus vates; Reges sapite, & erudimini qui iudicatis terram. nam extremam Psalmi partem literis suis inseruerat. Rex cognitis his literis nihilo remissius exequi instituta pergit, perfectisque tribus supra Duinam pontibus vniuersum exercitum in vlteriorem ripam traiecit, ibique castra facit. Postridie iter facienti literæ Moschi denuo afferuntur, quibus significabat suas legationes maximis itineribus progredi. expectaret venientes. nec tridui moram expectando consumptam magno detrimento suis rebus fore existimaret. Regem nihil de celeritate consueta remittere cupientem retardaret difficultas viarum. nam syluestria erant loca vix singulis hominibus peruia, implicatis inter se arborum ramis nimirum, vel vti perpetuã quandam sæpem obijcientibus. accedebant obiectæ crebræ paludes, cęnosumq; iter vt homines & equi vestigia vix aliquãdo firmare possent, quod iter ęgre moliebantur. nã vbi ad Suras oppidũ copię vniuersę cõuenissent, rex ad sinistrã cũ parte copiarũ iter ceperat ad quoddã oppidũ expugnandũ. eo vbi cõuenisset rex, oppidũ nulla expectata expugnatione se dedit, in quo multũ frumẽti & siliginis & leguminũ inuẽtũ flãmis combustũ est, quod annona hostium ij populi vesci non solẽt: cũ sola animalia in vsum carniũ cędãtur. cęterũ ante oppidi deditionẽ vociferãtibus in exercitu regio elatis à militibus Lithuanis, quod lente tardeque sternentes viam procederent, quia consumpto omni pabulo nihil ipsis præter nudum solum relinqueretur, rex iubet trecentos Pannones è prætoriano peditatu ad parandam celerius viam cum Lithuanis præcedere. sic Lithuani duce Palatino Vilnensi tandum ad arcem Vsuiatam perueniunt. Rex ipse duobus inde milliaribus concedit. Vsuiatą arx in tumulo est sita ad duos lacus. Moschi obsidionem expectantes paucis ante diebus oppidum arci subiectum succenderant admissa in arcem omni oppidanorum turba. Palatinus arcis oppugnationem aggressurus illos prius misso caduceatore hortatur ad deditionem, quibus denuntiat vna in ea re inuẽturos Regis clementiam & salutem. illi cũ ferociter primũ respondissent, ac deinde circunduci militares fossas, admouerique vimineos corbes vidissent, omniaq; parari ad ex-

pugnatio-

pugnationem, polliciti sunt eodem die velle facere deditionem, territi potissimum aduentu peditum Pannonum, qui vna nocte pro ipsa porta intra lapidis iactum producta terra per sclopettorum ictus neminem in aduersa turri versari patiebantur. Deditis concessa à Regevita, dataque facultas exceptis præfectis, volentibus redeundi in Moschouiam. rex deinde ad veterem Vsuiatam positis castris nauiculam conscendens cum paucis ad inspiciendam ex aduerso arcem nauigauit vbi per quatuor dies commoratus Vielicholucum versus iter capit. At Ioannes Famoiscius, cui aliam partem copiarum datam fuisse superius ostendimus neque Ipse inutile aut vanum iter facit, qui ad oppidum munitissimum Vellicum in ripa Gieuinæ fluminis situm, castra posuit. erant in oppido ad duo millia mortalium, cum illud esset paruum, sed tamen munitissimum. missus est caduceator qui ad deditionem sollicitaret, sed responsum est velle moschouitas rem sibi concreditam suo domino conseruare. statutum est itaque vt pluribus è partibus oppidum vno tempore concuteretur, ne diutius exercitum ad maiora negotia properantem retardaret. alia igitur verberatio instituta est à Pannonibus, alia à Polonis, alia à Dominico, Ridolfino Cameri nensi erectis corbibus ac fossis ductis per noctem. Moschi vbi dies illuxisset cœperunt duobus Sagris hostes impetere, quorum globi vel corbes penetrabant. directis in illos tormentis deuastati sunt, quare defensores ad maiores sclopettos sunt conuersi. cœpta est verberatio in turrim à Dominico conuerti, quæ turris constabat ex aggere cespitum ad crassitiem septem pedum, cum interius crassa essent ligna ad sex pedes & trabes prælongæ crassæ atque firmissimæ. nihil aliud ea turris patiebatur per verberationem, nisi quòd ligna penetrabantur, quæ nulla vi omnino deuastari poterat, cum ita tenacia essent ligna, tamque affabre compacta, vt nihil auferretur, nisi quantus esset globi circulus. at defensores lignis rotundis continuo foramina stipabant crassioribus. idcirco Dominicus decreuit regio inuento ad loci expugnationem vti oportere, quoniam opportunitas & vsos magister rerum omnium multa ad euitanda incommoda excogitat. Illud inuentum fuit vt igniti globi in aridam materiam contorquerentur, qui & ignem & deuastationem vno tempore importarent. nam puluis de more cæterorum tormentorum prius intruditur tribus captis cochlearibus ordinatijs. deinde obturatur fræno vel palea puluis ne dilatetur. tum multa terra cochleare intruditur, ne ignitus & candens globus ignem excitet. Idcirco diligenter terra interius conculcatur. tum dirigitur tormentum. Directo globus ignitus à magistro tormenti candensque cochleare intruditur, quem impellit instrumento impusorio vocato ad terram vsque, deinde additur ignis, vt assolet. ea res tantum flammarum ac fumi in materia siccorum lignorum excitauit, vt attoniti propè defensores, cum vix triginta globi igniti fuissent contorti, tanta nouitate rerum deditionem non diutius distulerint. nam plurimum globi vi impetus & ignis in materiam penetrabant, neque vlla ratio extinguendi vim ignis ab obsessis inueniebatur. illa re territa præsidia oppidum cancellario dedunt, qui habebat in castris tria equitum & tria peditum millia cum Poloni essent pedites noningenti, at Pannones centum & duo millia. nec multo post superatis longissimis & frequentissimis syluis aliquot diebus itinere vi patefacto Rex non procul ab arce Lucana eis flumen castra posuit, cum iam quinto die ciuitas ipsa amplissima incendio fuisset deleta à præsidijs. Cancellarius itaque regni diuerso itinere veniens in castra regia ad Vielicholucum vires vna coniunxit. Est autem Vielicholucum vrbs in satis ampla in ampla planitie sita; fertilitate agrorum quoquo versus perçamna, à meridie fluuius Louuatus imam eius partem alluit, qui fluuius placidus est ac non violentus, natus nimirum inter Duinam lacum & paludem Franouum, vel potius ex ipsa palude non procul à fontibus Borysthenis. fossa & lacu interiecto, ibidemque diuisus in duos alueos effecta insula paulo infra inter ciuitatem & arcem dimidiam propè eius parte perstricta rursus vergit inde in septentrionem relicta arce in duas partes ciuitatem secat. cæterum flagnis ambiuntur partes ligneis roboribus operæ magno compaginatis constat, quem contiguum vallus suprema parte cespitibus obductus protegit, neque globis vlla ratione labefactari patitur. at vbi ad Vielicholucum rex castra posuisset, imperat Cancellario vt cum omnibus peditibus propinquaret munitioni, niteretur que illam infestare, dum reliqua pararentur, quæ spectarent ad expugnationem. interea venerunt tres legationes à Duce Moschouitico in regia castra cum pluribus mille equitibus nullis ad huc erectis munitionibus ad arcem expugnandam. excitati sunt animi omnium per illorum aduentum ad magnam expectationem: cum omnes censerent ipsos, vti præ se ferebant, cum amplissimis mandatis venisse ad res ad pacem componendas. At auditi nihil præter absurda petebant, quod erat vti Rex cum vniuerso exercitu se intra suos fines reciperet, quod iniunctum sibi esse affirmabant, ne quidquam de pace agerent, nisi ita fieret. quibus rex ait an aliud essent dicturi, cum dicturos negarent, ita non dicta legatione ad sua tentoria legationes sunt reductæ: quòd facile cognoscebatur quò tenderent illorum consilia. Rex nihil ea re moratus consilium expugnandę arcis imperat duobus in locis vltra fluuium Louuatum munitiones excitari, cuius rei expediendæ negotium iniunctum est Ioanni Famoischio Cancellario regni, qui partem regiorum castrorum in vlteriorem ripam fluminis traduxit, seque ad expugnationem accingit. sic Pannones alterum locum ad occasum, at Polonus peditatus ad orientem solem sibi muniendum recipit, quibus in locis erant primaria arcis propugnacula. deinde biduum est absumptum munitionibus erigendis, fossisque ducendis & vallis, & tormentis inter corbes terra oppletos dirigendis ac collocandis, quibus ita singulari diligentia & peritia rei militaris distributis negotiis, cum aduecta fuissent duo de viginti muralia tormenta noua, cœpta est acriter concuti, nam lutibus è partibus quadraginta bellicis tormentis diuerberabatur. ducta est & via, qua tecti obsessores ad fossam vsq; perueniebāt, atq; ligonib.

Vsuiatæ deditio.

globi ferrei igniti iactio

Vielicholuci descriptio.

Legationem Moschouiticę petentes.

detractum est propugnaculum. at tormenta vt in recenti tenacique aggeris materia parum habebant virium, quamuis per quatriduum magna vi coneuteretur. obsessi quoniam pertinacissime vel leni munitionem defendere, neque locus appareret per vim tormentorum posse expugnari, decernitur vt per vim flammarum ad deditionem oppidum compelleretur. iniecti sunt igitur malleoli & frequentes ignes à Pannonibus, qui toties extinguebantur, quoties vires sumere viderentur. ea difficultate expugnandi oppidi ad Regē delata, decernitur regio mandato vt quoddā propugnaculū ex cauatis cuniculis euerteretur, qui vnius noctis opera magna celeritate conficitur. nec multo post pulnis tormentarius intra cuniculum incensus magnam ruinam repente excitauit. Pannones magna alacritate duobus in locis oppidum inuadunt, sed magna virtute defensorū repelluntur non ignobili accepta clade: nam quāuis aliæ nationes vno tempore oppidum inuasissent, maior tamen strages fuit ipsorum Pannonum. Illatum est paulopost oppido incendium, quod ad dimidium vsq; noctis perdurauit, atque non mediocrem aditum obsidentibus patefecit. nam spirante Africo tantas vires incendium sumpsit, vt non prius cessauerit, quam oppidum & bellicus apparatus fuerit absumptus. multi sese demittebant è mœnibus in exteriorem partem arcis vel vim flammæ deuitantes, vel incendij restinguendi causa, quamuis tormentorum ictibus ex aduersis munitionibus in oppidum repellerentur. nec prius vis ignis Moschouitis frustra deditionem flagitantibus, extincta est vallo tantummodo incolumi remanente, quam munitio tota flammis sit absumpta. Pannonicus peditatus partim vltionis suorum desiderio impulsus, partim spe rapinæ incitatus arcis præsidia inuadit, quæ hinc flammarum metu, inde vi hostium vrgebantur. regiæ copiæ victoria denique potiuntur, atq; in arcem irruunt obliterata prorsus omni humanitatis memoria obuios quosq; trucidant nulli neque ætati, neque dignitati, neque sexui parcentes. milites quidquid rapinæ per flammas consequi possunt efferunt ex arce, atque cum iam ignis ad eum locum penè penetrasset, vbi erant ad quadraginta cadi pulueris tormentarij, non defuerunt è Polonis, qui intenti rapinę illud non curauerint. At vero paulo post tantus fragor & vis flammarum erupit, vt multi oppressi sint, qui non exierant ex arce & vnà cum hostibus concremati aut vstulati. cæsa sunt ad septem millia hominum in arce, multique in seruitutem capti, atque inter hos primariæ autoritatis Chmas Fedot, Chmas Georgius Achiachorus, Chmas Michael Cassenius, Ioānes Dicoinchus, qui magnæ crudelitatis homo illuc à Moscho missus fuerat, propter quam ex arce deductus in castra Pannonum à militibus facto impetu trucidatur. ceciderunt pauci è regijs in ea expugnatione, atque imperatum est post primum impetum vt fœminis & pueris parceretur, qui nudi à militibus relinquebantur. capta vrbe in oratorum Moschouitarum conspectu expetita est Regia denuo audientia, atque neglectis prioribus tam absurdis petitionibus omnia quæ haberent in mandatis à Duce explicatunt, quæ quoniam ab omni æquitate aliena esse apparerent, rex respondit se arma depositurum, si sibi Moschouia vrbs & Liuonia & quædam alia loca regni Poloniæ restituerentur. vbi se non ea habere mandata confirmarent, impetrant à Rege vt tabellarium mittere ad ducem liceret, quo de rebus omnibus fieret certior, cum quo peculiaris etiam regius missus est. interea dum responsum Ducis expectatur, cum esset capta ad octingenta milliaria patens regio, captum est consilium muniendæ arcis, vbi esset deuastata, cuius ambitus vniuersus in quatuor partes diuiditur. duas rex ipse muniendas sibi recipit, vni ...ficit Lituanos, altera data est munienda Polonis. sic enim rex fore existimabat, vt mutua nationu..a æmulatio non parum iuuaret ad celeritatem operis conficiendi. ita omnibus nationibus singulari studio operi intentis Rex ne arma hostilia audacium insurgeret, quòd non infestarentur, mittit Bornemizzam Pannonem & Palatinum Polocium ad oppidum Neuelam expugnandum, quam ...is aqua vndique cingeret ac visum esset opus magni laboris ac difficultatis. cæterum copiis omnibus muniēdo Vielicholuco intētis, nūtiatur multa millia hostiū ad arcē Toropeciā, quæ distaret à castris duo de viginti milliaria cōsedisse in duas partes diuisa, cū maior pars vltra duo milliaria pgressa esset, at minor cōsedisset ad arcē. erāt hic quatuor millia equitū, vt ferebatur, ibi sex, qui esset subsidio, at pars citerior pabulatores & lignatores vel ad sex millia passuum à castris intercipiebat, vixque fuerant quinquaginta capti cum res fuisset ad Regem delata. Rex his incursionibus perceptis Georgium Barbilium tribunum equitum Pannonum virū strenuum & in re bellica multos annos exercitatum cum sexcentis equitibus Pannonibus & Polonis mittit adiunctis quibusdam peditibus sclopetariis, iubetque Toropecium versus proficisci ad hostes reprimendos. sed non multo post vbi nūtiatū fuisset adaucta esse castra hostium, mittit etiam Gianutium Duredam Ebaram regulū Brauiamiensem cum mille & quingentis equitibus Polonis, Pannonibus & Germanis, cui imperatum est vt viribus cum Barbilio coniunctis cum hoste confligerent, si facultas daretur, neque pugnam deuitarent. at Gianutius cum his copus è castris egressus totam noctem iter faciens postridie vbi illuxit castra cum Barbilio coniungit. His ita actis missi sunt quidam duces cum ala equitum ad exploranda hostium consilia, inter quos fuit Albertus Chirarinx & Samnon Boronius. non multum sanè spatium progressus erat Albertus cum in quosdam equites Moschouiticos præcurrentes & ipsos exploratum missos incidit, qui visis procul regiis se in fugam verterunt, neque ora quidem hostium videre sustinentes. Albertus eos ad mille passus insecutus via angusta & lutulenta nimirum duobus Moschis ex equo deiectis ad pontem vsque peruenit, quo fossa palustris erat constrata. eo in loco ex insidiis positis in insequentes sclopettarii Moschi numero longe superiores ab vtroq; pontis latere regios equites elato clamore exilientes inuadunt. multam grandinem plumbeam in regios effundunt. diu illos ne pontem pertranseant morantur. Sed fortuna regia, quæ successus parum felices Moschouitarum insolentiæ minata fuerat, fecit vt sclopettarij Pannones equis vecti, qui antea à via vberrauerant, sese contulerint ad clamorem hominum

Vielicholucaptū & incensum

& strepitum sclopettorum, regiisque equitibus pugnantibus subsidio accesserint. cęptum est rem grauiter agere per magnam vim sclopettorum cum quingenti etiam Scythæ equites Moschis ferrēt subsidia non procul à ponte. Perdurauit illud certamen ad dimidiū horę, cum Albertus diu frustra expectauisset eos, qui sequebantur, quoniam miserat expeditos equites è suis qui nuntiarent vt ad properarent pro viribus quod adessent multi hostes, qui non possent nisi magna manu submoueri, deinde cum nonnulli accessissent equites sublato clamore denuo in Moschos fit impetus. Sclopettarij Moschouitæ clamore Polonorum perculsi rati aduentare exercitum cum Scythis auxiliaribus vniuersū de ponte decedunt, atque ad proximum suorum se recipiunt, Chiratinx fugatos hostes per intempestiuā noctem vlterius persequi destitit illorum multitudinem & nouas insidias veritus, quoniam Barbelius Georgius cum suis longius aberat, quippe qui nesciret quo in periculo Chiratinx versaretur, ad quem postridie tantum iam clara luce peruenit. cæsi sunt complures è Moschouitis & Scythis, at è regijs pauci vulnerati, sed equi multi cæsi. consecutus est paulo post reliquus exercitus, atque in eodem loco inito consilio Chiratinx cum maioribus copijs missus est ad excubias hostium in itinere circumueniendas additi sunt enim viginti & octo Cosaci equites & totidem pedites sclopetarij, ne vllus nuntius de regiarum copiarum aduentu ad hostes posset peruenire. at excubiæ exploratum missæ, quoniam aduentum exercitus subodorassent, ad suos celerius omni opinione regiorum refugiunt, capti sunt tres Moschi tantum. At in Gallia res omnino erant adhuc turbulentæ & plenæ calamitatum, cum per idem tempus pluribus in locis agri deuastarentur, armaque mutua hostiliter importarentur. nam cum rex Cantabrorum Pheras oppidum munitissimum in finibus Moriuorum multis præsidijs firmasset, eaque sæpius populabunda in proximos agros incurrerent, rex Gallorum ad subditorum querelas iubet regulū Marsignonium eò cum multis copijs ad illud expugnandum conuolare. collectis igitur ad quindecim millibus peditum, & duobus equitum cum bellicis tormentis ad oppidum castra posuit. excauatis fossis militaribus de more, excitatisque aggeribus, ac vallatis castris oppidum concuti cęptum est non vulgari diligentia. post verberationem magna virtute inuaditur; sed cum eximia industria & fortitudo & peritia militaris esset defensorum, inuadentes per magnam cladem pręcipites repelluntur. Marsignonius quoniam videret vires præsidiorum paulatim minui per frequentes conatus, neque tamen auxilia posse accipere, decernit omnino per vim armorum illa oportere expugnari, cum rex nullas vellet admitti deditionis conditiones. idcirco rex Cantabrorum cum videret se non posse obsessos auxilijs subleuare, petit subsidia ab Alēconio, cui profitetur se velle concedere illā munitionē. ex alia parte Bironius regulus dū animi Gallorum intenti sunt, ac prospectant successus Magni Prioris, qui cum mille equitibus & quatuor millibus peditum auxit castra Ducis Numenæ, quo communibus viribus Liuronum vrbē in finibus Allobrogū expugnarent, Bironius regulus Chaos oppidū per proditionem capit in Aquitania. Pherę tamen vbi diutius conatus regiarum copiarum repulissent, tandem virtute & pertinacia pugnatorū vincūtur, & ad vnū milites trucidantur. Sed quoniam tot, tamq; diuturnę patriæ calamitates omnibus essent molestæ, cæptum est à quibusdam primarijs proceribus agi de pace vniuersæ Galliæ, cum tamen interim multa castella caperentur à regiis copijs in Allobrogibus, & Mala quindecim bellicis tormentis muralibus concuteretur. erant in ea non vulgari munitione pedites quingenti viri sanè strenui, qui eximia virtute oppidum tuebantur. At Numenius summus regiarū copiarum imperator succrescentibus viribus post captum Liuronum vniuersa castra ad expugnationem Muræ vocatę vrbis conuertit, quam aggeribus & omni genere vallationum cingens mox cæpit multis muralibus tormentis concutere. sed cum inesset ad mille & ducenti pedites veterani, visum est nimis periculosum conatus certamen, quare ad cuniculos deuenitur. vbi vero acies regię ad inuadendum instructæ processissent, iniectus est ignis cuniculo per magnam cladem inuadentiū, cum magna vi defensorum fuissent reiecti. vbi sæpius ita per magnam stragem vtrotunque pugnatum esset, Murensia præsidia ac defensores, quia bellici appparatus & commeatus & omnia defensioni necessaria deficerent, vrbem succendunt, seque in arcem recipiunt. sed cum arx non esset tantæ multitudinis capax initum est consilium de deditione, atque ita deditio deniq; facta est vt salua vita libertate & armis octingentorū militū, qui superant, discedere liceret quocūq; vellēt qui ad opp. Gapum se receperunt. ceciderunt in ea oppugnatione circiter mille è regijs, inter quos fuit signifer & vicarius ipsius Numenij insigniores. Bironius post chaos oppidum captum & ipse ad Momarsanam expugnandam contendit, magnamque partem Aquitaniæ magna trepidatione implet. at in finibus belgarum etiam res erant plurimum turbulētę, quoniam varijs in locis pugnabatur. nam Malcontenti collectis multis millibus armatorum ad expugnationem Niuellæ vrbis contendunt. factis de more reparationibus decem & septem muralibus tormentis magno studio diuerberant. Niuellēses cum neque præsidia haberent, neq; commeatum, neque bellicos apparatus, quæ tot viribus possent resistere, decernunt clementiam potius hostis per deditionem, quam fortunam immaniotis belli per sæuitiem & auaritiam gregariorum militum experiri. omnes igitur Niuellenses fuissent humaniter tractati à Malcontentis eandem fortunam subierunt Oldosę præsidia & ciues, vbi erant decem vexilla peditum in Busateris. Aurantius ne loca alia per inopiam rerum necessariarum tam facile venirēt in potestatem hostium Mechliniam & Liram & alias vrbes ac munitiones, quæ essent in finibus Tungrorum, easque in omnem opportunitatem rebus omnibus necessarijs muniit. quibus rebus ita ab Aurantio constitutis, cum aucta fuissent breui in Tungris præsidia, cęptum est sæpe pugnare leuibus prælijs victoriam belli sæpe fortuna modo ad hos, modo ad illos transferente. nam parata sunt paulo post subsidia, quę Niuellam mitterentur, sed cum dicta fuisset se dedidisse, cęptum est copias paulatim in munitiora loca contrahere. his rebus fortuna belli arridente

Pheræ captę a Gallis regiis.

Mura opp. captum.

Niuella capta per deditionē à Malcontentis.

feliciter gestis Malcontenti, Bolueréque postea capto ad expugnandum Amsterdamum magna alacritate contendunt, nec ita multo post directa sunt tormenta, & vrbs magna vi diuerberata. at præsidia & ciues repente egressi magna virtute inopinatos Malcontētos inuadunt, cum ad quinque millia hominum ex vrbe exiuissent. pugnatur cum prima acie malcontentorum magna virtute. victoria demum fuit penes Amsterdamenses, qui hostem coegerunt cum clade duorum millium fere & multorum captiuorum se ab ea expeditione recipere omissis etiam sex vexillis peditum. nec ita multo post Malcontenti, quoniam tamen agro potirentur ad Samarobrigam obsidendam contendunt: quæ vrbs vbi nimis instructa rebus omnibus visa esset, & cum dicerentur magnæ copiæ in Gallia parari ad subsidia statuum relicta illa expeditione ad Enger obsidendum signa conuellunt. illud est oppidum quod distat ad quinque belgica milliaria à Bruxellis, natura & arte munitum, in quo prævalida erant præsidia. At principes Belgarum, quia viderent in magnas difficultates rem bellicam breui esse venturam, nisi opportunis remedijs occurreretur, legationes miserunt ad Alenconium principem cum conditionibus, quibus inuitabatur ad Belgij defensionem, dabaturq; summū imperium omnium rerum bellicarū. at vero ad belli subsidia imposita sunt tributa in vniuerso Belgio, vino, sali, biræ, frugibus, bonis, peruentibus, vt certus numerus pecuniæ in singulos menses conferretur. interea Louanij præsidia quoniam Vilfortium oppidum parum diligenter custodiri audiretur collectis ad quatuor millibus militum è finitimis præsidijs, illud repentino conatu inuadūt, magnaq; vi oppugnant. sed cum inessent valida præsidia, & res longe aliter sese haberet atq; nūtiatum fuerat multis è suis amissis re infecta recedere coguntur. At verò quoniam nō videbatur Alenconio conuenire vt ad extinguenda vicinorum incendia conuolaret, cum propria domus arderet, decernit res prius componi in Gallia, oportere, quam ad auxilia Belgarum animum cōuerteret, ad quam cū rex propensus esse appareret, dicta sunt paulatim collecta fuisse ad octo millia peditum Gallorū, sexcentiq; equites ad fines Belgarum, non procul à Samarobriga. Malcontenti, qui iam obsidione cœperant denuo post felices successus eam vrbem premere initio leui prælio cum Gallicis copiis accepta insigni clade coguntur sese in Artesiam finesq; Attrebatum recipere. At in Gallia res in has conditiones sunt compositæ. 1. Vt post publicationem pacificationis, ambæ factiones statim arma deponant, dimittantq; omnes copias militares. 2. Vt Vgonotti intra octauū diē à publicatione dimittāt omnia præsidia vrbiū, quas tenent. 3. Vt intra alium octauum diem omnia castella & vrbes spectantes ad Regem Cantabrorum, & quę capta sunt per bellum restituantur in pristinū statum, præter munitionem portus Santonici, quæ restituatur per conditionem. 4. Vt Cantaber gubernatorem habeat Regis obseruantem. 5. Vt Vgonotti restituant omnes vrbes intra duos menses pro pactionibus anni 1577. 6. Vt Alenconius princeps has pactiones exequatur. 7. Vt omnes magistratus seuere & acriter animaduertant in repugnantes edicto pacis, vel impedientes eam conantes exequi. 8. Vt omnia castella & vrbes spectantes ad catholicos & priuatos vtriusq; factionis siue religionis restituantur suis dominis, cum ea libertate, qua prius & ante has molestias fruebantur. 9. Ne religio Vgonottica palam habeat conciones in locis Regi subditis, quibus rebus ita impositis visa est res Gallica aliquantulum à grauibus diuturnisque molestijs respirare. Dum Malcontenti multis calamitatibus affligunt modo copias statuum per frequentes clades, modo castella & vrbes infestant vel minutis prælijs, vel frequentibus incursionibus, neque res Turcica fortuna valde benigna vtebatur, cum tanta penuria rei frumentariæ per diuturnam siccitatem celi nata sit in illis regionibus, vt nullis antea seculis par sit audita, aut reperta ab antiquiorum Turcarum memoria. laborabatur præcipue in castris, quę erant ad fines Persarum, quare Sinamus summus copiarum Imperator frequentes militum querelas exaudiens plurimum discruciabatur, cum nullum posset adhibere remedium, neque ipse autor eorum esset incommodorum. Amuratus Idcirco nescius à quibus auxilium peteret in tantis suorum populorum difficultatibus & lamentationonibus literas scripsit ad ciues Epidauros, quibus imperabat sub pęna amittendæ imperatoriæ gratiæ vt quatuor onerarias naues frumento onustas Byzantium mitterent, quod iustum precium & conueniens essent relaturi. sibi pergratum fore tantum vt sui populi his tot calamitatibus subleuarentur. Per hoc ferè tempus filius Regis Persarum cum viginti millibus equitum prædabundus ac populabundus in agrum Turcicum incurrit. at Sinamus auditis his prædationibus ad triginta millia equitum mittit, qui horum incursiones refrænarent. Persa relictis impedimentis fugam simulat, in quę cum Turcæ auidi irruissent, essentq; intenti direptionibus, denuo reuersus tanto impetu perturbatos ordines inuadit, vt ad viginti millia Turcarum trucidarit. Neque plane pacata erat Ibernia insula, quæ & ipsa bellorum fluctibus vexabatur, cum esset Hispanorum consilium per occasionem contentionis de religione illam occupare conspirantibus non paucis insulanis, qui catholicam religionem tuebantur. accedunt eò septem onerariæ cum mille & sexcentis peditibus Italis & prouincię Tarraconensis & Cantabrorum, qui coniunctis viribus cum insulanis præsidia regia & munita loca inuadunt. sed cum multo maiores essent vires catholicorum, quam regiorum, multa loca capiunt trucidatis defensoribus. at regina auditis his motibus bellorum in Ibernia tam repentinis, iubet statim magnas copias colligi, nauigiaque parari ad copias eò traijciendas, adauget præsidia omnibus in locis Britannię. iubet omnes Hispanos sub pęna capitis excedere ex vniuerso suo regno. Augebant suspicionem reginæ apparatus bellici Philippi Hispaniarum Regis, qui fiebant magni terra marique ad occupandum regnum Lusitaniæ. nam cum frustra diu fuisset disputatum de nominatione, & multi iurisc. regnum illud ad Philippum Regem iure peruenire contenderent, atque Antonius trucidati Regis Lusitani legitimi successoris filius illud ad se spectare æquius arbitraretur, consecutusque esset studia popularium, ceptum est ad arma pro iuribus spectare

Galli Regis pax cū Vgonottis.

Penuria annonæ Byzantij insignis.

Atque

Atq; ne quis ambigerè possit, sciantur q; rationes, quæ in medium afferebantur ab vno quoq; contendentium, regnum Lusitanum iure hæreditario, successionemq; ad se spectare, Illę ferè huiusmodi fuerunt. Alphōsus sextus Hispaniarum Rex spuriam filiam habuit Teresiam nomine, quam Lotharingio Henrico Gallo in matrimoniū collocauit ob egregiè nauatam operam, virtutemq; militarem in bellis superioribus cognitam: cui Lusitaniam Ducatum in dotem cessit. Res ita per successionē protracta est ad Alphonsi eius vsq; tempora ducatus nomine, qui primus Rex Lusitaniæ fuit appellatus. at varijs deinde succedentibus Regibus deuentum est deniq; ad Emanuelē Regem, cuius filij fuerunt Ioannes, qui primogenitus regnauit post patrem, & Isabella, & Ludouicus & Henricus Card. qui & ipse postremus regnauit, & Odoardus. cæterum Ioanni regnanti nati sunt filij duo, Ioānes & Maria, quę postea nupsit Philippo Hispaniarum Regi, de qua natus fuerat Carolus princeps Hispaniarum. de Ioanne filio Ioannis natus est Sebastianus qui regnās trucidatus est in prædicta clade in Mauritania. ex Isabella quæ nupsit Carolo V. Imperatori natus fuit Philippus Hispaniarum Rex, quæ secunda genita fuit Ioannis. è fratribus reliquis nemo habuit filios mares, præter Ludouicum, qui habuit Atonium, qui dictus est spurius. natæ sunt tamen fœminæ ex Odoardo, Maria Rainutij Parmensis principis mater, & Catherina Dux Bragantiæ. Dicitur alia fuisse soror Isabellæ, de qua natus sit Dux Allobrogum, qui noluit cum Philippo Rege de successione contendere, quod ea esset posterior nata. Addiderunt quidam Galliæ etiam Reginam posse iure ad illius regni successionem aspirare, quod per longam seriē è filiorum Teresiæ sanguine esset progenita. Veruntamen vniuersa vis contentionis ad paucos perducebatur. nam quod attinet ad Lusitani populi ius nominandi Regis, obijciebatur ab Hispanas partes tuentibus, quod vis in superiores Reges, aut beneuolentia popularis nō potest pro re legitima haberi, nisi ostendant priuilegia, quę certè nulla sunt quoniam quod semel aut etiam sæpius illegitimè accidit, illud nō potest vllo tempore pro æquo & legitimo haberi. Quod ad Antonium spectat, qui ad regni successionem aspiraret Lusitani, illud aiebant fieri contra omnes leges reclamantes, quæ nullo pacto permittunt certum patrē esse spurijs, sed tantum certam matrem censeri qui rametsi legitimationem cōsequantur, fiantq; pro legitimis, tamen non possunt per illam artem quasi in fraudem legitimorum filiorum hæreditatē debitam legitimis extorquere. Aduersus Rainutium & Catherinæ filium Ducem Bragantiæ breui & facili contentione disputabatur: quod, si fęminæ mortuis iam omnibus maribus succederent, nemini dubium erat, ex his tribus Isabellam successuram sororem Ioannis, Imperatricem ac Philippi matrem secundam genitam Ioannis Regis, exclusis neptibus fęminis filiabus Odoardi Maria & Catherina, cum soror potius fratri succedat, quā neptes auo. vel filia patri, quàm eędem proauo. Hæ rationes, quoniam pluribus in locis à iurisconsultis disputatę sunt multa contentione, & multæ etiā impressę omnibus sunt in promptu, non visæ sunt à nobis multis verbis dilatandæ: quibus etiam addebatur tāquam non leue argumentum, quòd nemini videri posset illegitimum, si propinquiores fęminę succederent in illud regnum, quod per feminas in eam familiam peruenisset. atq; cum Antonius per iura successionem non videretur posse obtinere, cœperat in animo cogitare per Lusitanorum populorum studia & per arma, vt diximus, Philippum Regem ab illa successione excludere, cum sciret ius regnorū plerinq; esse in armis. atq; cum ingēs classis Hispana instructa esset tanquam ad Africanam expeditionē, quę tamen diu fuisset ociosa, verebatur Antonius ne ea repente ad inuadendam Lusitaniam conuolaret. auxit eius timorem Regis imperium, qui iusserat nonnullos Duces in finibus Lusitaniæ finitimis copias habere promptas, quare & ipse ad faciendos bellicos apparatus animum adijcit. Colligit igitur multa millia popularium. ne imparatus repente opprimeretur: & ad quadraginta nauigia grādiora instruit rebus omnibus & epibatis ad pugnam necessarijs, quæ conuenerant in portum Vlisiponæ. at Rex quamuis demonstrarat se in Albanum Ducem animum habere parum propensum, tamen quia censeret se neminem habere imperatorem vel maioris autoritatis, vel maioris peritiæ rerum bellicarum hunc præficit cum summo imperio illi expeditioni. Albanus collectis circiter viginti & quinq; millibus peditum partim Italorum partim Hispanorum, & duobus equitum, & sexcentis cataphractis equitibus cum multis proceribus Hispanis Lusitaniā versus iter capessit. Antonius vbi ad viginti millia hominum tumultuariorū & imperitorum rei bellicæ collegisset, castra posuit extra vrbem Vlisponam, illaque fossis & aggeribus circumuallat de more castrorum, intra quæ prospectabat quid consilij Albanus erat capturus. at Albanus nō procul à castris Antonianis castrametatus conuocat priores proceres ad comitia, in quibus ageretur de omni bellica ratione. & quoniam in vna expugnatione casttorum Antonianorum tota vis belli consistere apparebat, cum neque munitiones essent difficiles in Lusitania, quippe quod Lusitani Reges semper inferendis potius quam expectandis aut propulsandis bellis creuissent, neq; tanta vel multitudo vel peritia hostilium armorum vt victoriam possint facere difficilem, decretum est vt collatis signis, nisi hostis pugnam deuitaret, confligeretur. eo consilio postridie itum est ad castra inuadenda, atque accepto signo pugnæ primum magna manus Italorum peditum pontem vrbi finitimum, qua itur Norbā Cæsariensem, magna vi inuadit, quem tuebantur Lusitani. pugnatur aliquādiu ancipiti victoria modo his, modo illis superioribus, qui ponte potiebātur. sed cum virtute Italorum deniq; deiecti fuissent Lusitani pons venit in potestatem Hispanorum. Sancius Abulensis pontem ita occupatum transit cum multis cohortibus peditum, quibus in acie instructis ad castra hostium inuadenda contendit. vbi propinquatum est initur prælium, sed post breue certamen Sancius aggeribus superatis multos ex hostibus trucidat. mittit significatum vt mitteretur equitatus, atq; ita eodem ordine progressus secundum vallū inuadit. missus fuerat interea Fernandus Toletanus cum parte equitatus, qui obuios & in fuga versos quadringentos pedites & paucos equites in itinere cōmissa pugna ad vrbem Vlisponam vsq; insequitur

Genealogia Regis Lusitaniæ.

Contendentes de successione regni Lusitani.

Albani Ducis existimatio.

sequitur, quo tempore Sancius secũdum vallum superauit. Fernandus ad suburbia vsq; peruenerat insecutus cum magnũ strepitum sclopettariorum exaudit ex castris, colligit suum equitatum in castra rediturus. obuia habet quindecim peditum vexilla & cẽtum ferè equites, in quas copias fortiter impetum faciens facilè in fugã vertit, & ad portas vsq; vrbis insequitur. ibi constitit, qm̃ regium erat edictum ne vel si maximè possent, in vrbem ingrederentur, quia nollet vrbem diripi per militarem auaritiam. Sic enim fieri & procurari omni ratione statuerat. Cæsi postea profligatiq; sunt aut in fugam versi omnes Antoniani milites, quare capta sunt bellica tormenta, & multa vexilla peditũ.

Victoria Hisp. in Lusitania.

Sancius his profligatis ad portas vrbis procurrit. paulo post accessit eodẽ & Fernandus. cum nihil aduersus vrbem, quod attineret ad expugnationem, molirentur, vnus è magistratibus vrbanis ait è mœnibus ciues facere velle deditionem Regio nomine Duci Albano, seruatis facultatibus & incolumitate ciuibus, quod vbi significatum esset Albano, iubet non accipi in fidem nisi ad arbitrium victoris, qui ita postea visa clade suorum, cum nulla spes superesset subsidiorum, sese dediderũt. missus est ad Regem victoriæ nuntius in Hispaniam, qui etiam peteret Regis consilium de rebus Lusitanis.

Vlisponæ deditio.

interea suburbia miram per auaritiã Hispanorum militum direpta sunt, atq; supellectilia infelicium ciuiũ per multorum annorum pacem comparata ad nouos dominos per vim transferũtur. Antonius vbi diu pugnasset acceptis duobus vulneribus è castris cum paucis diffugit. at classis Hispana quę nõ procul à portu Vlisponæ cõstiterat cognita victoria regiarum copiarũ in portum ingreditur. multa tormenta displodit in onerarias, quæ quadraginta & duæ instructæ stationem habebant, in portu. Antonianasq; partes sequebantur. inter quæ erant septem insignes Galeoni vocati, quorum nonnulli habebant bellica tormenta grandiora plura nonaginta: atq; in singulis erant quadringẽti propugnatores. Sed cum terrestrium copiarum clades cognita esset, & Antonius à suis vulneratus profugisset, neq; vllus esset summus imperator rerum classicarum, omnes in potestatem Hispanorum venerũt, nulla edita defensionis significatione.

Classis Lusitanę deditio.

Ciues Vlisponenses quoniam verebantur ne vrbs diriperetur, coacti sunt certum numerum pecuniarum dissoluere, quæ in copias Hispani Regis distribueretur pro corrolario, quæ tamen vbi non potuisset ad statutum tẽpus dissolui, non potuit deuitare in gluuiem militarem cum passa sit per direptionem iacturam insignem tricies cẽtena millia nũmum nimirum, & amplius. at qm̃ Antonius ad Manliana, quæ vrbs est Vettonum Lusitaniæ non procul à mari, vbi habebat ad sex millia peditum, confugisset, Albanus ratus se non habere liberum omnino regnum, in quo esset adhuc hostis cum exercitu, mittit Sãcium Alulensem cum parte copiarum ad illum expugnãdum cum tribus millibus Hispanorum & quibusdã Italis scilicet & quingentis equitibus tanquam ad apertam victoriam aduersus hostẽ profligatum, consternatum, imperitum rei bellicæ. eo consilio vbi ad fluuium Ruberam vocatum peruenisset, qui vel Arari est amplior & profundior, equitatus natatu traiecit, at pedites quidẽ pontonibus transuectus est. Antonius cognito numero hostiũ Hispanorum aduentantium, cum & ipse ad sexcentos haberet equites contẽpta paucitate decernit pugnę rursus cum hoste fortunã experiri. Sancius nõnullos sclopettarios præmittit qui castra hostiũ speculatentur, cum reliquę copiæ interim procederent. at Antonianæ copię visis procul Hispanis nullo expectato signo belli fugam sponte arripiunt, qua re cognita Sancius illas insecutus multos trucidat, atq; ad vrbem Euporitum, quo multi se seruarãt peruenit. ciues cognita prima & secunda clade suorum, fortunã acerbioris belli minimè expectandam rati spontè faciunt deditionem.

Euporti deditio.

at Antonius qui viderat suos tam turpiter in fugã versos, neq; posset vllo pacto ad pugnam reuocare, neq; si reuocati fuissent cognosceret in tam timidis animis vllam spẽ esse collocandam, & ipse cũ equitatu diffugit. Florebat per hoc tempus in foro Veneto Nicolaus Crassus ciuis Venetus perantiquæ stirpis & maiorum gloria nobilis, orator grauis nimirum, acutus, acer, vehemens, omnibus ingenuis artibus excellens, & in primis sciẽtia exquisita iuris ciuilis, propter quas virtutes corporis & animi apud patricium ordinem plurimum gratia & autoritate præstabat. his accedebat elegãs hominis ingeniũ in rebus antiquis perscrutandis, cum nullis sumptibus à congerendis rebus vel raris vel mirificis deterreretur.

Nicolai Crassi Veneti ciuis munus pręclarum.

Hic operosam argẽteam machinã cristallinis specularibus latis miræ pulchritudinis suopte ingenio adinuentã, diuturno omniũ prope Europæ artificũ in eo genere prestantiũ studio domi suæ faciendam curauit; vt in ea sanctissima Euchatistia tanquã vno oĩum augustissimo loculo haberetur. eam vsq; adeo elaboratam confecit, artificio prorsus admirabili; vt solutis innumeris fibulis mirifica explicatione vel in minutissimas partes dissolueretur. Erat ea machina tantæ mirabilitatis. tantæq; structuræ, vt non solum propter pondus argenti & multiplicem copiam exquisitissimi cristalli, sed multo magis ob eximiam cęlaturam, atq; operam multorum annorum, triginta & amplius millium nummum precium excederet. Crassus itaq; patriæ suę, Venetiq; senatus amantissimus illud opus, quod tãto studio, tot sumptibus, tanto ingenio construxerat, reip. Venetæ, cuius liberalitas nemini Europę principum vnquam cessit, liberali animo largitur. at Decemuiri quòd ea machina visa esset mirificè splendori templi Diui Marci conuenire, hilariter munus Crassi amplectuntur. Deinde vt insigne aliquod beneficium ciui de repub. optime merito pro maiorum consuetudine responderent, Crassum ipsum, & Marcũ filium, & Marci liberos insigni, & ante hunc diẽ inaudito in aliquem ciuem munere, pro sua singulari benignitate liberaliter cohonestarunt. Cæterum Polonorum copiæ quædam in itinere angusto & lutulento afflictaræ relicto post se lõgius densiore agmine in planitiem arci & ciuitati Turopeciæ proximam perueniunt, cum propter difficultatem itineris omnes pariter expediri esse non possent. accedunt eò ad Albertum Chiraringem equites Germani quinquaginta ac totidem pedites sclopetarij, atq; Georgius Sibril relicta ala equitum in qua erat collocatus, pariter sese obtulit, quare cum se esse apud castra hostium cognoscerẽt acies, iter accelerant. Moschi contrà fluuium Toropeciũ, relictis mille equitibus cis flumen transmiserãt,

qui

qui regios milites leui prælio retardarent. Sed vbi vlterius procederetur, conspectaque esset arx & ciuitas, cognitum est agmen hostium ad pugnam esse instructum, atque mille equites nulla facta prælij facultate sensim se recipiunt regios trahentes ad flumen, cuius in aduersa ripa multi pedites sclopettarij Moschi longo ordine erant in insidiis. vbi vero copiæ regiæ fluuium traiecissent, atque illi displosissent in accedentes, mox in vrbem se recipiunt, eamq; succẽdentes in arcem properant. at Poloni ea re cognita monitu Alberti iubent Germanum equitatum cum sclopettarijs à dextro latere in equites Moschouitas irrumpere, cum ex alia parte Albertus cum expeditis hastatis in hostem procederet. Moschouitæ primum impetum fortiter sustinent, sed vbi alia vexilla regia conspicarentur in se accedentia veriti ne tantas vires sustinere non possent, cõtinuo in fugam vertuntur, cum tamen non cessaretur interim regios ex arce tormentis impetere. atq; quamuis Moschouitæ omnem spem salutis in celeritate fugę reposuerant, tamen illa non prorsus eos seruauit, cum Poloni ad multam noctem insecuti ad quingentos & amplius trucidarint, & ducentos cum vexillis ceperint. quod nisi noctis aduentus reliquos protexisset, pauci omnino è quatuor millibus fuissent superstites. constabat ille exercitus è primaria nobilitate Moschouitica, quod ex eorum vestibus auro intertextis & preciosis pellibus cognosci potuit. sic regij re prosperè ad Toropecium gesta paucis amissis aut vulneratis incolumes ad castra redeunt. ex captiuis duo præcipui Regi concessi sunt Gregorius Offanasonicus Nasczochius paulo ante discessũ Regis è Vilna orator à Duce ad Regem missus, & Demẽtinus Ceremestinus charissimus Moschorum principi paucis diebus ante ad exercitum missus, vt cũ in fide & officio contineret. Interea Philo Chmita palatinus Smolẽdensis cum mille & septingentis equitibus leuis armaturæ in agrum hostilem Smolencum vsq; progressus tametsi rem prius feliciter gessit, tamen cum maior vis hostium immineret, quo ad decem millia fuisse dicebantur, vel nouies peritus eos sustinuit. sed cum diutius tantum impetum perferre non posset, omnibus captiuis, quos habeb^at, interfectis amissis sex cãpestribus tormentis & vno paulo grauiore non sine detrimẽto Moschouitarũ ad Orsam se recepit. cum vero multa spolia hostilia cepisset, horologium ferreũ elegãtissimi operis, quod fuit Ognacij Bludori Palatini Moschi occisi, ad Regem misit cum malleo ferreo, quo ille pro claua vtebatur, & regium vexillum. Enimuero illa clade Moschorum ad Toropecium accepta, qm̃ anni tempus ad hyemem inclinaret, tria Regem facere coegit, vt instaret operi arcis Lucanæ, quod in certas partes distributum cuiq; nationi ante discessum Regis erat absoluẽdum; vt cancellarium regni cum iusto exercitu mitteret ad obsidẽdam Zauolociam, quæ quidem arx maximo incõmodo futura erat Lucensibus ob vicinitatem, si relinqueretur in potestatẽ hostium; vt arcis Neuellẽsis oppugnationi maiorem numerum militum subsidio mitteret, & apparatus bellicos & commeatum. nam ita eius situs natura loci erat munitus, vt vna ex parte tantum esset accessus meridiem versus, cum reliqua essent ingenti lacu circũ septa, ex quo lacu fluuius non ignobilis Nemen effluit in orientem. illa in parte, qua patebat accessus, excitatæ fuerant munitiones Palatini Polocensis, ex quibus tam exiguo regiorum numero arx capi ægrè poterat. cum præsertim Moschi se intra arcẽ continerent, & modo ictibus tormentorum, modo repentinis eruptionibus fortiter se tuerentur. nam Moschouitæ paruæ sunt virtutis in acie aduersus Polonos, cum duo millia Polonorũ facile possint vel octo aut decem Moschorum profligare. at in defendẽdis munitionibus sunt prævalidi, quas ad extremum vsq; tuentur eorũ pertinaciæ causa est, nescio seueritatem ne an crudelitatem dicã tyrãni, qui nulla audita necessitate deditionis non modo illos qui se dediderunt immaniter trucidat, sed omnes illorum coniunctos ad tertium vsq; gradum affinitatis crudelissimo mortis genere nulla habita vel infantium ratione. at proceres, qui ad Neuelam cum exercitu contenderant Ioannes Bornemizza nimirum cum septingentis peditibus Pannonibus quibus præerat Ioannes Gallus, redacta in potestate arce Lucana subsidio Palatino Polocensi miserat cum tribus bellicis tormẽtis ex castris. eo vbi peruenisset, nam duodecim milliaria tantum distat à Luca Polocium versus, maxima diligentia munitiones cęptæ sunt apud fossas arcis excitare. hinc adiectę sunt duę alię fossę vtrinq; tanquã brachia, vt ad fossam arcis facilius perueniretur, quarum alia in occasum non longe à margine fossæ in mediocrẽ longitudinem, altera ad orientem solem ad fluuium vsq; è Lacu effluẽtem ducta fuit. nam tametsi Bornemizzæ diligentia omnia ad oppugnationem scitè instituebantur, nihilq; deerat quod spectaret ad optimi ducis officiũ, tamen multa fiebant inutiliter, quod hostes eò magis fiebant insolentes, atq; aliquando ex arce repente in munitiones erumpebant vncos ferreos inuitæ magnitudinis funibus alligantes atq, iacientes in regios milites si quos comprehendere eminus possent. sic paucitatem regiorũ contemnebant primum. atqui dum Io. Bornemizza noua auxilia à Rege expectaret incredibili opere studet per cuniculos in ipsam fossã penetrare. at progressu operis & excauationis incidit in validas contignationes coniunctas & confibulatas trãuersis lignis, quibus decem pedum latitudine ab ima parte ad summũ vsque labrum fossæ Moschus superiecta terra munierat. magno tamen labore securibus & ligonibus & alijs instrumentis ad ipsam fossã excauando peruentum est tanto silentio, tantaq; dexteritate, vt illud Moschi non prius senserint, quam Regij milites per fossam ad incẽdendos parietes ligneos missi mœnibus ignem subiecerint. Moschouitæ illud repente conspicati adeo sunt percussi vt confestim de seruanda arce desperarint, ac deditionẽm vel inuitis præfectis polliciti sint, arcemq; succensam extinguere. deditionis vnica conditio fuit vt vitam regiæ gratiæ permitterẽt, omnemq, supellectilem, & in primis militarem in arce relinquerent. hoc modo arce promissa extincto incendio integra Rex potitus est: Rex mandata dedit vt eos incolumes dimitterent è Moschis, qui nollent manere, at tres præfectos captiuos ad se Lucam mitterent. est autem Neuela arx ampla non inferioris amplitudinis quam Luca, quæ diuisa est in duas partes interiecto intertius pariete at minor est tamen quæ spectat ad Septentrionem, cum altera ad meridiem

Clades Moschouitarũ.

Neuelę descriptio.

Moschi crudelitas.

Neuelę deditio.

ridiem

ridiem sit maior. erant in ea mille milites præsidiarij, sed promiscuæ multitudinis agrestis cum vxoribus & liberis, qui omnes ad tria millia accedebant. capta sunt tormenta maiora decem, minora quæ ab alijs Ansatæ, ab alijs Barbatæ vocantur, centum ferè, præter murales sclopettos, qui quingenti & amplius fuerunt. ceciderunt in eius arcis oppugnatione ducentis è Moschis, at è regus centum ferè, accepta per deditionem Neuela cancellarius cum suo exercitu & sex tormentis Luca dimissus est à Rege Zauolociã, quibus copiis additi sunt ducenti equites Pannones, & sexcenti pedites, quibus omnibus præerat Gabriel Beches. cõmissa est cura arcis Lucensis absoluto opere, & ad iustam formam munitionis perducto, tormentisq; & omnibus rebus ad defensionem necessariis instructæ, Philoni Cmitæ, Palatino Smolenscensi, cui relicti sunt in præsidiis mille & quingenti equites, & totidem pedites. His omnibus ita transactis Rex Luca profectus tribus castris ad Neuelam peruenit, atq; è regione porta arcis orientem versus castrametatur. Secuti sunt Moschorum ducis oratores a suo principe noua mandata in dies expectantes. Rex Neuela recognita aliquot dies in iisdẽ castris substitit Zauolociæ euentum expectans, de quo non parum erat sollicitus, quia verebatur ne aliqua subita cœli mutatio oborta cum imbribus & vẽtis aut nimibus ac gelu, omnem ardorem militibus extingeret, adimeretq; facultatẽ ad operas præstandas, ac cœptum victoriarum cursum interrumperet. interea legationes missæ in Moschouiam a legatis & à Rege redeunt in castra ad Neuelam. quæ literas longissimas, vel potius volumen à Moschorum duce reportarũt, in quibus longis ambagibus verborũ de more suo argumentum præmittebat eorum iurium, quæ habebat in Liuoniam, quam sibi vt hæreditario iure deberi aiebat, cum diceret fuisse quendam è suis maioribus Suentoslaum Miiceslauovicium nomine, qui antequã baptizaretur pro Christianæ religionis ritu, Iurg vocabatur, à quo Iurgohorodunum conditum sit, quam arcem & vrbem Germani Derbarum appellãt. hinc asserebat totam Liuoniam, ad se tãquam verum hæredem per successionem pertinere. in reliqua parte literarũ continebatur quòd fraternam necessitudinem ad Regẽ deferebat, atq; ostendebat se studio pacis maximopere teneri, ne Christianus sanguis amplius spargeretur. pacis conciliãdæ stabiliendæq; gratia profitetur nõ modo Liuoniæ titulum se passurum esse cõmunem, sed etiã è quatuor arcibus cessurum, inter quas Chochenlanzũ esset præcipua, si ipse Rex è nuper occupatis Luca, Velissa, Neuela excederet suæ vetustæ ditionis. his addit plura mandata se ad suos legatos perscripsisse. Postridie legati ad Regem adducti petunt sibi dari potestatem agendi cum senatoribus. proximis diebus ter congressi adijciunt illis quatuor munitionibus alias sex, in quibus Roneburgũ erat nobilius, cum aliæ viliores domibus potius priuatorum, quam arcibus essent similes. legatis itaque alia mandata non proferentibus re infecta disceditur. Illis autem imperatum est vt Regem in Lituaniam, ac inde in Poloniã sequerentur. sed antequam Rex Neuela castra moueret, Oserisçia proxima arx hostium lacu cincta, tribus milliaribus distans à Neuela, nouo pariete, nouisq; propugnaculis ita affabre ædificata vt singulę turres mirificam elegantiam præ se ferrent ob varietatem structuræ, Palatino Vilnẽsi à Rege illuc misso cum exercitu spontè se dedidit, cum præfectus arcis facultatem redeundi in Moschouiam cum præsidiariis militibus facile impetrasset. nam Moschi inter res tam turbulentas illam retinere omnino non potuissent, quæ arcibus regiis vndiq; cingeretur. missi sunt ad Regem tabellarii à cancellario per idem tempus, quibus significabatur Zauolociã multo esse munitiorem, quàm antea perlatum esset, & quòd quãuis iniquitate tẽporum exercitus maximè premitur, arxq; ipsa posita est in insula vasti lacus, ad quã nullus pater accessus, tamen nullum boni ducis officium in se desideratum iri. non deferbuisse pristinum militum vigorem, qui de alacritate inter se contenderent. neq; horrere temporum asperitatem, sed potius per has difficultates metu maiorum ad rem perficiẽdam excitati. sese ab incępto nõ cessaturum nisi diuino auxilio adiutus re bene ac feliciter gesta. his addidit se illum locum, qui angustior patebat iunctis ratibus sternere sub munitionibus voluisse, sed fabrorũ lignariorum iniuria pontem breuiorem esse factũ, quam par erat; quare accidisse vt conatus eius dici fuerit irritus. certatur paulo post de ponte, qui modo vento in diuersas partes agitatus fuit cõfectus è subiectis lintribus, modo per excitatas flãmas ab hoste tentatus scaphis ad illã appellente, quæ omnia frustra tentata & vana euaserũt. ponte ita demum seruato Christophorus Comes Bosdratouius duarum turmarum equitum pręfectus in munitiones exteriores progressus accepto ex arce vulnere interiit. Ponte deinde pręfectorum & opificũ industria refecto mox oppugnatio maiore vi tentatur sed irrito tamen conatu nã pedites, cum transiissent, loco in aduersa ripa capto vbi consisterent atq; incendium miscerent licentius hoste contempto sub pariete locis iniquioribus vagati hostilibus telis & excursionibus reiecti sunt. Est autem Zauolocia arx in amplo lacu ita sita vt insulã munitionibus omnem occupet, relicto breui & arduo ripæ spatio; amplitudine propè pari Velisiẽsi, cum superet tamen numero propugnaculorum. lacum per medium flumẽ præterlabitur, quod aliis atq; aliis lacubus Septentrionem versus excipitur. castra ad meridiem trans ipsum fluuium Cãcellarius habebat: oppugnandę autem arci munitiones ad solem Orientem erant excitatę, qua in Occasum vergit, & quo loco lacus est breuior in citeriore ripa oppidum fuerat arci ponte coniunctum, quod biduo ante regiorum accessum Moschi incendio deleuerãt. his perceptis difficultatibus Rex fit dubius desistat ne ab incępta oppugnatione an perseueretur. Sed vicit demum cancellarii constãtia & promissa, qui maiores copias Polonas & Pannonicas impetrauit, quibus acceptis altero ponte facto, pluribusq; scaphis contractis, adducta etiã nobilitate vt armati pedites ad arcem accederent inuadendam in eum metum præsidia coniecit, vt cum iam miles regius sub signis consisteret, lacumq; ad arcem transiturus esset, Moschi repugnantibus ipsorum Palatinis se dederent pacti incolumitatem & reditum in Moschouiam. Zauocia ita per deditionẽ capta Cancellarius quatuor Palatinos in custodias tradidit, reliqua præsidia sunt in Moschouiam dimissa. erant ibi in præsidiis milites quadringenti,

Oserisçia opcapta.

Zauolociæ descriptio.

reliqua multitudo accedebat ad mille homines inutiles rei bellicę. hoc nuntium de capta Zauolocia allatum est ad Regem, qui ad Dzisnam contenderet, atq; inde ad Vilnam peruenit, quo & Cancellarius paucos post dies subsecutus est. Iussa sunt tamen omnia loca capta diligēter muniri, cum firmissima præsidia in omnibus locis captis fuissēt imposita, & Vielichuluci prætertim duo millia equitū & duo millia peditum & viginti bellica tormenta. sic capta sunt à Rege multa castella & vrbes, qui dilatauit suos fines per virtutes bellicas ad octingenta millia passuum. vbi Vielichuluco Rex discessisset profecturus in Lithuaniam ex ipso itinere arcem cepit etiam Pallotam; atq; cum trāseundum esset per altissimas & frequentissimas pinus per centum milliaria, vbi nulla esset copia pabuli aut herbarū mortui sunt inedia ad viginti millia equorum. at in Lithuaniam profectus comitia Voscouiam indixit ad nonum cal. Martij anni sequētis, vt de re bellica, & conseruatione eius prouinciæ totiusq; regni consultaretur. nam Rex ille est inuicto animo, & ad omnia Illustria negotia prompto, quippè qui vel cum sex millibus equitum tantum primum accederet ad bellū, & ad recuperādos fines regni vel si comitia noluissent dare alia subsidia, vt regio muneri satisfaceret. Est enim princeps omnibus animi & corporis dotibus ornatus, religionis catholicæ verè cultor, & virorum bonorum in omni genere fautor: qui vbi Vilnam aduentasset supplicationes ob res feliciter gestas instituit, audiuitq; legationes Turcicas & Scythicas, atq; comitia Varsouiam indixit ad x. cal. Februarij, cum interim acerbitas hyemis in hybernis omnes esse cogeret. Regis Poloni ingeniū.

FINIS.

TABVLA
RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN HIS HISTORIIS CONTINENTVR.

Bbb 2.5.0

INDEX.

C

INDEX.

INDEX:

Indiobo-

D

INDEX

G

H

INDEX

I

consilium

INDEX.

Masa

N.

Notarum

INDEX.

INDEX

Princi-

Victo-

INDEX

Seueri-

Tabula

INDEX

T

Tari-

INDEX

F I N I S.

Series Chartarum.

*** ** *** A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.**

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm Nnn Ooo Ppp Qqq Rrr Sſſ Ttt Vuu Xxx Yyy Zzz.

Omnes sunt terni, præter * ** qui sunt duerni, & R r. & N n n quaterni.